

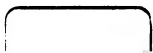
3 2044 011 320 256

C 558.4

*

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGR^{SEU}, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
XXIIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB AVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JULIA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DSSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIOIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS ADCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DOCTRINIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLEM TALIS VALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ANSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THIEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPARERE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM EOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ SINT,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPTIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CÆRÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METRODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

AGGRANTE J.-P. MIGNE,

Bibliotheca Cleri universae,

SIVE

CURSUS COMPLETUS IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONE LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCA VOLUMINA RETINETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITTITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARE NECESSÉ ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLIUTUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXIX.

S. BASILIUS CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUË.

1857

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. BASILII,

CÆSARÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ SUB EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, FLORENTINOS ET ANGLICOS, NECNON AD ANTIQUIORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE,
CRITICIS PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA, NOVA SANCTI
DOCTORIS VITA ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA,

OPERA ET STUDIO

Monachorum ordinis sancti Benedicti et congregatione S. Mauri.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE,

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 48 FRANCIS GALLICIS.

EXCŪDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAH,
SIVE PETIT-MONTROUGE.

1857

C55014
* ✓

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXIX CONTINENTUR.

S. BASILIUS CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

Homiliæ in Hexæmeron.

— in Psalmis.

Contra Eunomium libri quinque.

26.3
11.12
12

Ex typis MIGNÉ, Pet. L-Montrouge.

VITA S. BASILII MAGNI

ARCHIEPISCOPI CÆSARIENSIS.

Propositum mihi est in hac pertractatione quid gesserit et scripserit S. Basilus, observato quam accuratissime potero temporum ordine, exponere. Ordinis enim in rebus gestis enarrandis tanta virtus est, ut non solum facilius animo percipiantur, dum suum quæque locum decenter tenent, sed etiam pretii plurimum accedat aut decedat, prout apte secusve collocantur. Permulta sunt, quorum consilii ratio penitus latebit, si a suo divellantur tempore; alia laudem longe exliorem, nonnulla etiam difficiliorem habebunt excusationem. Quin etiam recte facta vim et naturam amittunt, ac virtutes nonnunquam invertuntur, si quis eventus loco non suo narretur. Charitas Basilii, qui patrimonium et initio monastici instituti, et decem post annis, gravi urgente fame, distribuit, magnus esse nævus videtur in severo paupertatis legislatore, eumque arguere, quod non statim se omnibus rebus nudaverit. Sed si matrem Emmeliam grassante illa fame obiisse demonstretur, accepta illius morte hæreditas, ut mos erat temporum illorum, et statim in pauperes effusa, promptum Basilii ad omnia projicienda animum declarat.

Hoc unum de multis exemplum affero, ut neminem deterreat legendi et investigandi labor. Suscepta enim hujus vitæ scribendæ ratio, propterea quod in obscuris rebus explicandis sæpe versatur, non tanta voluptate in legendo retinet, quanta libera et sine salebris fluens narratio. Non tamen, ut equidem opinor, officient obscuræ difficilesque quæstiones, in quibus interdum morabimur, quominus germana Basilii effigies ante oculos depicta versetur. Unicuique in promptu erit eximia illa pietas, tot naturæ dona, tot doctrinæ ornamenta in latebris recondens: summa charitas ne in solitudine quidem discedens ab augendis Ecclesiæ utilitatibus, in sacerdotio autem inter perpetuos et graves morbos non uni Ecclesiæ, sed pluribus aliis regendis, imo pacificandis totius orbis Ecclesiis intenta: animus in amplissimo gradu et summa famæ celebritate demississimus, in defendendo episcopatus jure magnus et sublimis, in colendis amicitiiis omni humanitate expolitus, facilis ad deponendam offensionem, semperque ad placandos homines non amicos paratissimus: in propriis contumeliis summa lenitas et mansuetudo, terrimas calumnias et sparsos per totum orbem famosos libellos silentio per tres annos perferens: in defendendis autem Christi injuriis animi fortitudo et constantia, quæ non exsilii, non mortis pericula, non ullius potestatis metus a veritate palam et aperte prædicanda deterruerunt.

CAPUT PRIMUM.

I. S. Basilus Cæsareæ nascitur. II. Idque circa annum 329. III. De illius avia. IV. De patre Basilio et matre Emmelia. V. Basilii sub avia Macrina ac deinde sub patre puerilis institutio. VI. Cæsaream Cappadociam mittitur ad studia litterarum, idque multis rationum momentis probatur.

I. Sanctum Basilium Cæsareæ in Cappadocia natum esse discimus maxime ex Gregorio Nazianzeno, qui eum nominatim (a) Cappadocem appellat, sequet et Basilium dicit (b), cum ex eadem patria in diversas regiones discendi causa abiissent, rursus Athenis

A velut ex composito coivisse. Ipse Basilus non obscure declarat natum se esse Cæsareæ in homilia in Gordium martyrem, p. 2. Patriam suam in epistolis 76 et 96 appellat Cappadociam. Sed tamen hujus nominis honorem ipsi etiam Ponto defert. Illic pater Basilus, etsi sæpe in Cappadociam veniebat, præcipuum tamen in Ponto domicilium collocaverat; siquidem Macrina moriens ait apud Gregorium Nyssenum (c) patris sui famam extra Pontum diffusam non fuisse, satisque illi fuisse in patria decus assequi. Basilii frater Gregorius patriam

(a) Naz. ep. 6.

(b) Or. 20.

(c) Vit. S. Macr., 192.

* Auctore Domino Prudentio Marano, qui Juliano Garnerio jam anno 1725, die 5 Junii, defuncto, editionis absolvenda curam suscepit.

agnoscit Pontum, *ibid.* p. 182. Narrat Basilium in epist. 51 se cum multis in patria Deum timentibus inasolabiliter doluisse, quod Dianius formulae Constantinopoli allatae subscripsisset: patriam appellans Ponti solitudinem in qua tunc delitescerebat. Cumque aliquando sese ex hac solitudine ad Gregorium Nazianzenum contulisset et apud eum moraretur, sui illum fratres *amicitiam et patriam commemorantes* (a), veluti profugum quemdam revocare conati sunt. Præpositum quemdam pagorum in Ponto appellat patriæ præpositum, in epist. 87.

Hæc testimonia in speciem pugnantia si inter se conferantur, plus equidem Gregorio Nazianzeno tribuam, qui Basilium Cappadocem appellat, antequam ulla ei necessitudo cum Cappadocia intercederet, præter eam quam natura conflaverat. Nondum enim episcopus erat aut presbyter. Litteris quidem Cæsareæ operam dederat; sed id tanti non erat, cur Cappadox diceretur: alia enim urbes pari jure Basilium sibi vindicassent. Aliud ergo causæ non videtur extitisse cur Cappadox diceretur, nisi quod Cæsareæ in lucem editus fuerat. At facilis est explicare cur Pontum patriam appellet Basilium, quamvis natus in hac regione non fuisset. Hæc enim patria parentis et avorum: ibi pater domicilium habuerat: ibi nati fuerant Basilii fratres: ibi nutrici traditus alendus: ibi prima illius et pietatis et litterarum tirocinia: ibi dilecta solitudo, in quam se receperat. Tot ergo nominibus huic loco obstrictus, non immerito illum instar patriæ habebat. Sic Gregorius Nyssenus locum, in quo quadraginta martyres passi fuerant, patriam suam esse dicit, quia patrum suorum patria erat, tom. III, p. 500. Idem in oratione in S. Theodoram, p. 585, Amasiam illius patriam vocat, quia, *martyria*, inquit, *patria locus est passionis*. Quin etiam ipse Basilium Armeniam appellat patriam in epist. 225, n. 3, ubi ait se ex variis peregrinationibus redeuntem invenisse in patria nonnullos, qui vitam monasticam profitebantur: quibus verbis Eustathium Sebastenum designat. Mirum autem non est Basilium Cæsareæ natum esse, quamvis ipsius pater præcipue in Ponto domicilium habuerit. Amplæ enim possessiones, quas in Cappadocia habebat, sæpe illum Cæsaream traxerunt et diu in hac urbe detinuerunt, adeo ut illius et Emeliae præclare facta Gregorius inter Pontum et Cappadociam divisa fuisse testetur (b).

II. Natus est Basilium circa annum 329, idque satis quadrat cum illius litterarum studiis, quæ anno 355 exeunte absoluta fuerunt. Non enim patitur eximia illius ingenii acies, quæ mature disciplinis liberalibus cœpit excoli, ut eum, cum rediit Athenis, annos natum fuisse plusquam viginti septem existimemus. Sed alia subest longe gravius ratio. Junior

aliquanto fuit Gregorio Nazianzeno (c), qui cum in lucem patre episcopo editus sit, citius nasci non potuit anno 328, quo ipsius pater ordinatus est, utpote mortuus anno 373 exeunte aut ineunte 374, emeritis in episcopatu quadraginta quinque annis. Jam vero Gregorinum in episcopatu patris natum esse, etsi mirum id et prorsus insolitum videtur, nec cum legibus ecclesiasticis valde consonum, clare tamen perspicitur ex his Gregorii ad filium verbis (d):

Ὅστω τοσούτων ἐκπεμέτρηκας βίον,
Ὅσος ἐβίβλε θυσίων ἐμὸν χρόνος.

*Nondum tui annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris sunt jam peracti victimis.*

Frustra Gregorii ortus ad primos episcopatus menses referatur. Ne sic quidem difficultas minuatur, cum Cæsarium fratrem Gregorius habuerit natu minorem. Baronius exaggerationem in verbis Gregorii suspicatur; sed sine ulla prorsus ratione. Papebrochius pro θυσίων legendum conjicit ἐτησίων aut δις ἰὼν ἐμὸν χρόνος. Sed satius est cum Tillemontio fateri legem ecclesiasticam de continentia episcoporum nondum in omnibus omnino Ecclesiis viguisse, quam apertissimum locum ejusmodi conjectura attemptare. Probabilior esset difficultatis solvendæ ratio, si Gregorius, qui anno 325 baptizatus est, et inter sacerdotium ac baptismi aliquod temporis spatium interposuit, in presbyteri gradu dici posset aliquandiu ministrasse, et ad hanc dignitatem anno 327 pervenisse. Sed hujus rei nullum exstat vestigium. Plura vide apud Tillemontium, not. 4, in *Greg. Naz.* Basilium ergo, qui aliquanto post Gregorium in lucem editus est, circa annum 329 natus videtur; et cum senem se esse dicit (e) anno 374, id non tam illius annis tribuendum quam perpetuæ cuidam infirmitati, quæ ab ineunte ætate incepit, ac postea penitentia et sacerdotii laboribus et novis supervenientibus morbis sic accrevit, ut in ipso ætatis robore senex videretur (f), ac dentibus careret annos natus 46.

III. Paternum genus Basilium e Ponto, ut testatur Gregorius Nazianzenus (g), maternum ex Cappadocia ducebat. Quamquam Gregorius Nyssenus, cum quadraginta martyres in eo loco laudaret, ubi passi fuerant, id est Sebastia in Armenia, hanc majorum suorum patriam esse asseverat, sive quia iude in Pontum aut Cappadociam transierant, sive quia olim Sebastia Cappadocia attributa erat.

Erat autem utrumque illud genus militaribus, patlatinis et municipalibus dignitatibus iusigne, ac divitiis et opibus, et excelsis thronis ac eloquentia fama clarum (h); sed pietate ac religionis studio, et rebus pro Christo fortiter gestis longe clarior. Nam maternus Basilii avus vita et honis pro Christo apostolatus ab imperatore fuerat (i). Avi autem pater-

(a) Ep. 8, n. 1, p. 80.

(b) Or. 20.

(c) Naz. ep. 33.

(d) Naz. *De vita sua*.

(e) Ep. 162.

(f) Ep. 252.

(g) Or. 20.

(h) *Ibid.*

(i) Nyss. *Vit. S. Hier.* tom. II, p. 191.

erant nihilquidem ad omnia pro Christo perferenda paratissimi; sed cum meminissent Gregorium Neocesariensem in persecutione Decii (retriebat enim Macrina illius documenta (a), quæcumque ad ipsam memorie serie pervenerant) et fugisse et ad fugam alios adhortatum esse; receperunt se in quamdam Ponticorum montium silvam (b), paucis adhibitis fage consciis et victus ministris. In hoc exsilio septem annos et aliquanto amplius sub dio vixerunt, pluvius, algaribus et frigoribus expositi, ab omnibus vite commodis, ab amicis et omni hominum societate remoti. Sed Christus in eorum solatium concessa olim Israelitis miracula renovavit. Quodam enim die subit eos lautioris mensæ desiderium; nam duritatis temporis fastidium attulerat necessarium ciborum. At nequamquam musitaverunt, ut Israhelitæ; sed in Deo, summa illius potentie fiducia, saviozem cibum postularunt, vel ex avibus in aere volantibus, vel e feris, quæ in montibus errabant. Vix locuti erant, cum eorum pedibus accidit obsonium sponte oblatum, cervi miræ magnitudinis, repente et tumulis apparentes, ac iuvenibus sese dedentes, ex quibus quantum voluntas ferebat detinuerunt, quod spererant in silvas ad aliud convivium dimiserunt. Ex his Gregorii Nazianzeni verbis perspicitur non unius diei cibum hoc miraculo provium eis fuisse; sed ad septem exsiliis annos minus omnimode miraculum extendit Papebrochius.

Hæc autem contigisse narrat Gregorius in atrocissima omnium maximeque horrenda Maximini persecutione, qui cum post plures alios, qui paulo ante fuerant, ingruisset, laudem eis humanitatis sua crudelitate conciliavit. His coloribus clare depingitur Maximinus secundus, minime vero, ut Papebrochius opinatus est, Maximinus primus, cujus persecutio nec omnium crudelissima exstitit, nec per septem annos; nec alias persecutiones proxime subsequuta est; præcesserat enim pax viginti quinque annorum. Sed cum Maximinus secundus non regnavit in Ponto et Asia Minore, nisi anno 311, post mortem Galerii (c) et Tillemontius existimant hoc miraculum regnante illo in Ægypto et Syria contigisse, ac proavos Basilii anno 304 recessisse, et usque ad annum 311 delituisse. Ex his autem latebris prodeuntes anno 311, post data a Galerio in gratiam Christianorum edicta, graviora deinceps videntur subisse certamina. Ait enim Gregorius Nazianzenus eos ad dimicandum alacriores factos esse hoc miraculo, quod eis hunc in usum a Deo concessum fuerat. Hinc etiam (p. 319) eos recenset inter fortissimos abletas, qui cum pene usque ad mortem decertassent, victoriæ suæ sperantes (d) fuerunt. Nyssenus vero conceptis verbis ait Macrinam in confitendo Christo tempore

A persecutionis decertasse, ejusque et mariti bona ut Christi confessionem fuisse publicata.

Hanc dimicationem existimat Tillemontius vel sub Maximino collocandam esse, qui persecutionem redintegravit anno 311, paucis post Galerii mortem mensibus, vel sub Licinio qui persecutus est Ecclesiam anno 320, ac maxime in Ponto crudelitatem suam exercuit. Quo nomine appellatus fuerit paternus ille avus Basilii, nescimus. Avæ nomen Macrinæ fuit, quæ cum Basilium infantem informaverit et instituerit, videtur usque ad annum 310 vixisse.

IV. Horum filius Basilius, nostri Basilii pater, eximias virtutes cum maguis eruditionis et eloquentiæ ornamentis conjunxit. Inclaruit enim in foro (e), et eloquentiam summa celebravit in Ponto docuit. Sed morum sanctitate clarior exstitit, ita ut primas ei in hoc genere solus filius Basilius eripuisse videretur (f). Hujus fides miracula impetravit, ut modo videbimus. Is in matrimonium duxit parem generis et virtutum splendore feminam, Emmeliam, quæ id inter mulieres fuit, quod Basilius filius inter viros, teste Nazianzeno (g). Hæc libenter matrimonio virginitatem prætulisset. Sed et patre, quem imperator vita et bonis spoliaverat, et matre in ipso ætatis flore orbata, ut vitaret pericula ob summam venustatem imminenta (plurimi enim illius nuptias ambabant, nonnulli etiam raptum meditari videbantur), ad matrimonii portum confugit, ac viro morum gravitate spectato vitam suam custodiendam commisit. In hoc matrimonio, quod non minus virtutis quam corporum erat, enituit pauperum alendorum et hospitiu excipiendorum studium, animæ purgatio per continentiam, bonorum portio Deo consecrata, quæ res paucis tunc exemplis cognita erat, quia sub imperatoribus ethnicis tuta non fuisset Ecclesiis prædiorum possessio. Hæc autem in Ecclesias et pauperes liberalitas nequaquam eorum divitias comminuit, sed potius fide adeo multiplicavit, ut amplissimas in tribus provinciis possessiones haberent. Quod eo mirabilius est, quod Emmeliæ patris, Basilii parentum bona publicata fuerant. Quin etiam eorum re familiari in novem partes pro filiorum numero divisa, singulas partes D paternas opes superarunt.

Sed præcipua Basilii et Emmeliæ gloria, proles exstitit. Decem liberos suscepit (h), quorum tres episcopi summa sanctitatis et doctrinæ laude floruerunt. Unus aliquis ex his liberis videtur admodum infans mortuus: siquidem obeunte marito Emmelia quatuor filiorum et quinque filiarum mater erat (i), eorumque bona in novem partes divisa sunt. Omnium nato maxime fuit S. Macrina. Primus filiorum S. Basilius, secundus Naucratiis de

(a) Basil. ep. 204, n. 6.

(b) Naz. or. 20.

(c) Ad an. 304.

(d) Vit. Macr. p. 178, 191.

(e) Nyss. Vit. Macr. p. 392.

(f) Naz. or. 20.

(g) Ibid.

(h) Nyss. Vit. Macr., 186.

(i) Ibid. 181, 191.

quo infra nonnulla dicuntur, tertius S. Gregorius A Nyssenus. Omnium postremus fuit S. Petrus Sobastenus, qui statim atque in lucem editus est, patrem amisit. Quatuor filias honorifice collocaverat S. Emmelia, paulo antequam Basilius Athenis rediret. Harum ex aliqua progeuita fuerunt illæ Basili sororis filia, quas Gaudentius (c) Cæsariensi monasterio præfuisse testatur. Inter consanguineos Basili eminet inprimis patruus ejus Gregorius in Cappadocia episcopus, qui cum ipsi ac fratribus parentis loco exstitisset, postea cum pluribus aliis Cappadociae episcopis ejus ordinationi intercessit. Cognatos Basilius habuit Atarbius Neocæsariensem, Soranum Scythici limitis ducem, et Pæmenium, quem Satalensi Ecclesiae episcopum dedit (b), Palladium, quam tum ob egregios mores, tum ob consanguinitatem in matris loco reverebatur, ut ipse testatur in epist. 157.

V. His ortus parentibus Basilius, quem Gregorius frater cum Samuele in eo comparat (c), quod ut ille matris, ita iste patris precibus a Deo concessus fuerit. Eadem patris fide ex lethali morbo infans ereptus est; cum Christus patri in somnis visus dixisset, ut olim regulo Capharnaïtae, *Vade, filius tuus vivit*. Reguli fidem imitatus Basilius filium incolumem recepit. Non in Cappadocia nutritus Basilius (d), sed in quodam pago, quem parentes in Ponto possidebant. Regendæ infautæ Basili curam suscepit ornatissima femina, avia Maerina, ac teneræ menti sanæ doctrinæ semina mandavit, quæ nulla unquam temporum vicissitudine immutata, sed sucta semper et exulta præclarissimos fructus extulerunt. Permagul intererat sic institui Basilius, non solum ut veritatem mature combiberet, sed etiam ut calumniis inimicorum occurreret. Quidquid enim a sanctissima illa muliere acceperat, a Gregorio Neocæsariensi accepisse videbatur, quem illa sic colebat, ut omnia illius verba, quæcunque ad ipsam serie memoriæ perveuerant, accurate retineret (e). His se Basilius ab ea imbutum fuisse testatur in epist. 204, et hoc telo repellit inustus fidei suæ criminaciones. Sic etiam in ep. 225 et in proemio *Moralium*. Hæresis Ariana, quæ tunc grassabatur, curam injiciebat catholicis parentibus, ut mature filiorum animos communiarent.

Eo autem mirabilius Basilius in his percipiendis documentis acumen et in retinendis constantia, quod sub avia ultra teneram infantiam non fuit. Nam ubi primum litteris ediscendis idoneus fuit, ex avie manibus ad patris disciplinam transiit, qui rhetoricam magna celebritate in Ponto docebat (f), neque hoc munus in pago, ubi educatus Basilius, gerere potuit, sed in magna aliqua urbe, atque, ut verisimile est, Neocæsareæ. Basilius aliquandiu

Neocæsareæ vixisse argumento est, quod se magistros mysteriorum et patres spirituales habuisse dicit (g), *Gregorius, summum illum virum et quotquot post eum sedi episcopali succedentes, alius post alium veluti stella quedam exorientes, iisdem vestigiis insituerunt*. Inter hos Gregorii successores numerat haud dubie Musonium, præstantissimum virum, cui longe dissimilis Atarbius successerat. Porro cæteros quidem episcopos Neocæsarienses avia narrante cognovit Basilius; at Musonium per se ipse puer videtur audisse. Is enim cum mortuus sit anno 368 aut 369, non admodum senex, docere non potuit Macrinam, quæ in alia diocesi degebat non multo post annum 330, nempe in illo pago ubi Basilius educavit.

B Translatus Neocæsaream Basilius invenit in Emmelia matre alteram Macrinam. Nam ab ea quoque catholicam doctrinam accepisse se gloriatur (h). Ipse etiam pater operam suam adjugebat uxori in instituendo ad pietatem filio (i); sed illius animum liberalibus disciplinis inboere proprium suum munus esse ducebat, vir utraque laude in Ponto excellens, et pietate et eloquentia. Sub tanto magistro mirifice profecit Basilius; sed cum eum nullius rei expertem esse oporteret, ut ait Gregorius Nazianzenus, in aliis provinciis mittitur, ut velut apes ex variis floribus, sic ipse ex variis magistris utilissima quæque perciperet. Hinc eum Cæsarea, ac deinde Constantiupolis, et tandem Athenæ habuerunt.

C VI. Sed ultra Basilius habuerit Cæsarea, quæ sita est in Cappadocia, an quæ in Palestina, magna sententiarum varietate ambigitur. Multis partibus videtur præferenda eorum opinio, qui Basilius Cæsareæ in Cappadocia litteris operam dedisse volunt. 1º Basilius optat in epist. 64 ut Hesychius, quicum se multis rebus ab initio conjunctum fuisse dicit, aliquando ad antiquos utriusque læres se conferat. Antiquum illud Basili et Hesychii domicilium aliud esse non potest quam Cæsarea, unde scribebat Basilius, nec aliud tempus assignari potest, quo seæ Cæsareæ noverint, nisi cum uterque litteris operam daret.

2º Narrat Gregorius Nazianzenus (j) se et Basilius, *veluti fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursum, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, Athenis coivisse*. Uterque ergo in Cappadocia conjunctus fuerat, uterque inde in varias regiones profectus, non alter e Ponto, alter e Cappadocia. Atque id confirmatur tum Gregorii presbyteri testimonio, qui Gregorium Nazianzenum utramque Cæsaream studiorum causa petiisse testatur; tum ipsius etiam Gregorii Nazianzeni, qui Ba-

(a) Homil. 17.

(b) Ep. 155, 165, 102.

(c) Nyss. *De Basil.* p. 292.

(d) Ep. 37 et 210, u. 1.

(e) Ep. 204, n. 6.

(f) Naz. or. 20; Nyss. *Vit. Macr.*, 192.

(g) Ep. 204, n. 2.

(h) Ep. 225, n. 3.

(i) Naz. or. 20.

(j) Or. 20.

(k) Or. 20.

(l) Or. 20.

(m) Or. 20.

(n) Or. 20.

(o) Or. 20.

(p) Or. 20.

(q) Or. 20.

(r) Or. 20.

(s) Or. 20.

(t) Or. 20.

(u) Or. 20.

(v) Or. 20.

(w) Or. 20.

(x) Or. 20.

(y) Or. 20.

(z) Or. 20.

(aa) Or. 20.

(ab) Or. 20.

(ac) Or. 20.

(ad) Or. 20.

(ae) Or. 20.

(af) Or. 20.

(ag) Or. 20.

(ah) Or. 20.

(ai) Or. 20.

(aj) Or. 20.

(ak) Or. 20.

(al) Or. 20.

(am) Or. 20.

(an) Or. 20.

(ao) Or. 20.

(ap) Or. 20.

(aq) Or. 20.

(ar) Or. 20.

(as) Or. 20.

(at) Or. 20.

(au) Or. 20.

(av) Or. 20.

(aw) Or. 20.

(ax) Or. 20.

(ay) Or. 20.

(az) Or. 20.

(ba) Or. 20.

(bb) Or. 20.

(bc) Or. 20.

(bd) Or. 20.

(be) Or. 20.

(bf) Or. 20.

(bg) Or. 20.

(bh) Or. 20.

(bi) Or. 20.

(bj) Or. 20.

(bk) Or. 20.

(bl) Or. 20.

(bm) Or. 20.

(bn) Or. 20.

(bo) Or. 20.

(bp) Or. 20.

(bq) Or. 20.

(br) Or. 20.

(bs) Or. 20.

(bt) Or. 20.

(bu) Or. 20.

(bv) Or. 20.

(bw) Or. 20.

(bx) Or. 20.

(by) Or. 20.

(bz) Or. 20.

(ca) Or. 20.

(cb) Or. 20.

(cc) Or. 20.

(cd) Or. 20.

(ce) Or. 20.

(cf) Or. 20.

(cg) Or. 20.

(ch) Or. 20.

(ci) Or. 20.

(cj) Or. 20.

(ck) Or. 20.

(cl) Or. 20.

(cm) Or. 20.

(cn) Or. 20.

(co) Or. 20.

(cp) Or. 20.

(cq) Or. 20.

(cr) Or. 20.

(cs) Or. 20.

(ct) Or. 20.

(cu) Or. 20.

(cv) Or. 20.

(cw) Or. 20.

(cx) Or. 20.

(cy) Or. 20.

(cz) Or. 20.

(da) Or. 20.

(db) Or. 20.

(dc) Or. 20.

(dd) Or. 20.

(de) Or. 20.

(df) Or. 20.

(dg) Or. 20.

(dh) Or. 20.

(di) Or. 20.

(dj) Or. 20.

(dk) Or. 20.

(dl) Or. 20.

(dm) Or. 20.

(dn) Or. 20.

(do) Or. 20.

(dp) Or. 20.

(dq) Or. 20.

(dr) Or. 20.

(ds) Or. 20.

(dt) Or. 20.

(du) Or. 20.

(dv) Or. 20.

(dw) Or. 20.

(dx) Or. 20.

(dy) Or. 20.

(dz) Or. 20.

(ea) Or. 20.

(eb) Or. 20.

(ec) Or. 20.

(ed) Or. 20.

(ee) Or. 20.

(ef) Or. 20.

(eg) Or. 20.

(eh) Or. 20.

(ei) Or. 20.

(ej) Or. 20.

(ek) Or. 20.

(el) Or. 20.

(em) Or. 20.

(en) Or. 20.

(eo) Or. 20.

(ep) Or. 20.

(eq) Or. 20.

(er) Or. 20.

(es) Or. 20.

(et) Or. 20.

(eu) Or. 20.

(ev) Or. 20.

(ew) Or. 20.

(ex) Or. 20.

(ey) Or. 20.

(ez) Or. 20.

(fa) Or. 20.

(fb) Or. 20.

(fc) Or. 20.

(fd) Or. 20.

(fe) Or. 20.

(ff) Or. 20.

(fg) Or. 20.

(fh) Or. 20.

(fi) Or. 20.

(fj) Or. 20.

(fk) Or. 20.

(fl) Or. 20.

(fm) Or. 20.

(fn) Or. 20.

(fo) Or. 20.

(fp) Or. 20.

(fq) Or. 20.

(fr) Or. 20.

(fs) Or. 20.

(ft) Or. 20.

(fu) Or. 20.

(fv) Or. 20.

(fw) Or. 20.

(fx) Or. 20.

(fy) Or. 20.

(fz) Or. 20.

(ga) Or. 20.

(gb) Or. 20.

(gc) Or. 20.

(gd) Or. 20.

(ge) Or. 20.

(gf) Or. 20.

(gg) Or. 20.

(gh) Or. 20.

(gi) Or. 20.

(gj) Or. 20.

(gk) Or. 20.

(gl) Or. 20.

(gm) Or. 20.

(gn) Or. 20.

(go) Or. 20.

(gp) Or. 20.

(gq) Or. 20.

(gr) Or. 20.

(gs) Or. 20.

(gt) Or. 20.

(gu) Or. 20.

(gv) Or. 20.

(gw) Or. 20.

(gx) Or. 20.

(gy) Or. 20.

(gz) Or. 20.

(ha) Or. 20.

(hb) Or. 20.

(hc) Or. 20.

(hd) Or. 20.

(he) Or. 20.

(hf) Or. 20.

(hg) Or. 20.

(hh) Or. 20.

(hi) Or. 20.

(hj) Or. 20.

(hk) Or. 20.

(hl) Or. 20.

(hm) Or. 20.

(hn) Or. 20.

(ho) Or. 20.

(hp) Or. 20.

(hq) Or. 20.

(hr) Or. 20.

(hs) Or. 20.

(ht) Or. 20.

(hu) Or. 20.

(hv) Or. 20.

(hw) Or. 20.

(hx) Or. 20.

(hy) Or. 20.

(hz) Or. 20.

(ia) Or. 20.

(ib) Or. 20.

(ic) Or. 20.

(id) Or. 20.

(ie) Or. 20.

(if) Or. 20.

(ig) Or. 20.

(ih) Or. 20.

(ii) Or. 20.

(ij) Or. 20.

(ik) Or. 20.

(il) Or. 20.

(im) Or. 20.

(in) Or. 20.

(io) Or. 20.

(ip) Or. 20.

(iq) Or. 20.

(ir) Or. 20.

(is) Or. 20.

(it) Or. 20.

(iu) Or. 20.

(iv) Or. 20.

(iw) Or. 20.

(ix) Or. 20.

(iy) Or. 20.

alium sibi plenius Athenis cognitum fuisse dicit, cum antea ignotus non fuisset. Sese autem alibi non videntur novisse, quam in Cappadocia.

3° Scribit Basilius in epist. 51 se a prima ætate nutritum fuisse in amore Dianii episcopi Cæsariensis, et considerasse quam esset ille vir aspectu venerabilis, et postquam adfuit ratio, illum etiam ex interioribus bonis cognovisse, illiusque delectationem consuetudinem. *Ἐκ πρώτης ἡλικίας συνετρέφην ἐν περι αὐτὸν φιλῶν... ἐπεὶ δὲ μοι λοιπὸν καὶ ὁ λόγος παρῆν, τότε δὴ καὶ ἀπὸ τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν αὐτὸν ἐπεγίνωσκον καὶ ἔχαιρον αὐτοῦ τῆ συνουσίᾳ.* Ex his colligo Basilius Cæsareæ adolescentem pluribus annis commoratum fuisse, ibique satis diu eductum, ut posset se in amando Dianio et consideranda illius oris majestate nutritum dicere. Tillemontius, ut hunc locum explicet, Basilius conjicit admodum infantem Cæsaream a parentibus nonnunquam portatum fuisse. Sed hujus conjecturæ, quæ sua sponte parum congruit infantæ, nullum profer argumentum doctissimus scriptor: atque etiamsi proferret, num se in amando et videndo Dianio nutritum posset dicere, quem nonnunquam infans vidisset? Nec Tillemontio favent hæc verba, *a prima ætate*: optime enim referuntur ad adolescentiam. Nam et quæ sequuntur, *postquam adfuit ratio, delectabar illius consuetudine* non de adolescentia, sed de virili ætate accipi debent, neque enim adolescens Basilius in Dianii consuetudinem admissus, sed postquam rediit Athenis. Virilem ætatem similiter designat in epist. 223, ali se aliam ex alia doctrinam ἐν τῆ τοῦ λόγου συμμίχρῶσαι, *cum adolevit ratio*, non mutasse, sed accepta ab avia et matre principia retinuisse declarat.

4° Idem efficitur ex ipsis Gregorii verbis, quibus post Bilium et Baronium Tillemontius Cæsaream in Palestina indicari arbitratur. Sic igitur Gregorius in oratione quam de Basilio laudibus habuit Cæsareæ: *Ἐπὶ τὴν Καισαρίων πόλιν ἐπέιγεται, τῶν τῆ-δε μετέξων παιδευτηρίων, ταύτην δὲ λέγω τὴν περιουσίαν τε καὶ ἡμετέραν (ἐπεὶ καὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὐτῆ καθηγμένων καὶ διδάσκαλος), τὴν οὐχ ἤτερον λόγων μητρόπολιν, ἣ τῶν πόλεων ὧν ὑπέριεται, καὶ καθ' ὧν ἔχει τὴν θυναστείαν· ἦν ἐι τις τοῦ ἐν λόγοις κρᾶτους ἀποστέρησειεν, ἀπρηκτικῶς ἔσται αὐτὸ τὸ κάλλιστόν τε καὶ ἰσχυρότερον.* Ἄλλαι μὲν γὰρ τῶν πόλεων ἄλλοις ἀγγέλλονται καλλωπισμασιν, ἣ παλαιολῆς, ἣ νέως, ἔπως ἀν οἰμαί τῶν διηγημάτων ἔχουσιν ἣ τῶν ὀρωμένων: τῆς λόγος τὸ γινώρισμα, ὡσπερ ἐν τοῖς ἔπλοις ἣ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. *Cæsaream, ut scholarum urbis illius particeps esset, contendit, hanc inquam illustrem civitatem, et nostram (nam meorum quoque studiorum dux et magistra existit), quæ non minus litterarum aique doctrinæ, quam urbium quibus præcellit et dominatur, metropolis: quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rem omnium pul-*

cherrimam ipsique maxime propriam eriperit. Nam cum aliæ civitates aliis ornamento, vel antiquis, vel novis gloriantur, prout, opinor, vel historiis, vel rebus quibusdam visendis ornatae sunt: hanc contra, ut arma vel tragedias notæ quedam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat illustremque reddit.

Nihil est his in verbis quod non Cæsareæ Cappadocum optime congruat; nonnulla in alteram Cæsaream inepte prorsus ac iurbane dicta essent. Satis apte Gregorius urbem, in qua loquebatur et voce et manu designans dicebat, *Hanc, inquam, illustrem civitatem.* Non putat Tillemontius hanc Cæsaream a studiis litterarum, ut a præcipuo urbis ornamento, laudari debuisse. Sed ut omitiam Eusebium, qui Cappadociæ præules doctrina inter alios enituisse testatur (a), ipse Basilius Gregorii testimonio sum adjungit, et litteris, inter patriæ ornamenta, palmam dat. Sic enim de illo statu loquitur (b), in quem divisione Cappadociæ redigebatur: *Spectaculum sedissimum facta est, inquit, quæ privatum de litteratis viris, tum de aliis bonis, quibus opulenta urbes abundant, gloriabatur.* Similiter in epist. 74, n. 3, litterarum studia, interea quæ civitati nomen et famam pepererant, præcipue commemorat. Qua autem erat urbanitate Gregorius, num potuit, Cæsareæ nomine pronuntiato, auditores admonere, non eam Cæsaream, in qua orationem habebat, sed illustrem illam in Palestina civitatem a se designari? Nonnunquam eum tam iurbane tamque pingni Minerva locutum credam. Quæ sequuntur de litterarum studiis, non minus inornata et illepidæ essent, si ad Cæsaream Palestinæ referrentur; cum Cæsarienses, quos alloquebatur Gregorius, hanc laudem, ut jam dixi, aliis civitatibus non concederent.

Non omitendum quod addit Gregorius: *Jam quæ sequuntur, si exponant qui et eum apud se erudierunt et fructum ex ipsius eruditione ceperunt, quantum videlicet magistris, quantum æqualibus esset, etc.* Non superest ambigendi locus utris Cæsariensibus hæc narranda Gregorius relinquit; his qui longe remoti erant, neque ex Basilio eruditione majorem quam aliæ civitates utilitatem perceperant, an his quos alloquebatur Gregorius, quique et Basilio studiorum poterant meminisse, et illius doctrina per tot annos imbuti fuerant. Cum igitur his verbis Cæsaream Cappadocum dignoscatur, immerito quaerit Tillemontius, cur Gregorius, qui Cæsaream perorabat, Basilius in hanc urbem conceptis verbis venisse non dicat; cur non eam designet, nisi ejusmodi notis, quæ saltem ei cum altera Cæsareæ communes sint.

Sed idem doctissimus scriptor hoc potissimum argumento nititur, quod Gregorius, postquam Cæsaream suam esse dixit, statim addat ideo suam esse, quia ibi litteris operam dederat: *Hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram; nam meorum quo-*

(a) In Vitis Const., cap. 43.

(b) Ep. 76.

que studiorum dux et magistra exstitit. Negat Tillemontius hanc convenire in Cæsaream Cappadociae, quam Gregorius suam aliis de causis vocare poterat, imprimis, quia eam provinciae metropolim agnoscebat; quod cum omnibus notum esset, suam dicere debuit, nulla addita ratione, ut in aliis locis facit.

Quod instar incommodi objicit Tillemontius, id argumenti loco adhibere possumus, quamvis illum in interpretatione hujus loci sequamur. Nam cum Cæsaream Gregorius ob disciplinas, quas ibi perreperat, non solum ob metropolitana jura suam diceret; rationem addere debuit, cur eam singulari modo suam diceret. Alioqui nemo non existimasset eum ad metropolim jura respicere. Itaque etsi hunc locum intelligimus, ut intelligit Tillemontius; nihil vetat de Cæsarea Cappadocum intelligi. Verum Gregorii verba sic accipi possent in Billii interpretatione, ut illud nostram referatur ad metropolim hoc modo, *nostram non minus litterarum atque doctrinae, quam urbium, quibus praeclit et dominatur, metropolim*. Sic interpretando restituitur patrie suae Basilius, nec illius in litteris institutionis partes ulla Cæsarea altera retinet. Fateor tamen mihi non arridere hanc interpretandi rationem, quae non quadrat cum Graeco contextu. Illud enim τῆν αὐτὴν ἑρῶν, non refertur ad vocem ἡμετέραν, quae pluribus aliis interjectis praecedit. Praeterea Cæsaream Gregorius doctrinae metropolim vocat, non quia ibi litteris operam dederat, sed quia in hac urbe litterae florebat.

CAPUT II.

I. Sanctus Basilius e Cappadocia Constantinopolim mittitur. II. Inde Athenas venit. III. Conjungitur amicicia cum Gregorio Nazianzeno. IV. Forum studia et magistri et condiscipuli. V. Scribit Basilius Apollinario. Quo anno Athenas reliquit.

I. Nemini cedebat Basilius corporis pulchritudine et robore ac proceritate, atquequam illum ponitentie labores debilitassent; sed eum ab ejusmodi ornamento laudare noluit Gregorius. Libanius enarrat (a) illius in virtute ac litteris progressus. Cum esset Cæsareae, clarus erat aequalibus et magistris, ac brevi tempore magno in pretio apud plebeios et primores civitatis: rhetor inter rhetores etiam ante rhetoricam exhedram, philosophus inter philosophos etiam ante philosophiae decreta, et quod maximum est, Christianis sacerdos ante sacerdotium. Adeo omnes illum mirabantur. Praecipuum illius studium non erant litterae, sed philosophia Christiana, ad quam litteras referebat.

Inde Constantinopolim mittitur, quae civitas rhetoribus ac philosophis praestantissimis florebat, inquit Gregorius; cujus ex testimonio et ex superioribus vobis., *philosophus etiam ante philosophiae decreta*, perspicimus Basilius in urbe Caesariensi

A philosophiae operam non dedisse, sed hanc disciplinam cum rhetorica Constantinopoli jungere coepisse.

Si genuinae sunt scriptae Basilius inter et Libanium litterae, dubium non est quin hunc sophistam Basilius Constantinopoli studiorum socium habuerit aut magistrum. Commemorat Libanius (b) amicitiam communesque scholas, sibi quoque ait (c) Basilius adolescentem admirationi fuisse; tum quod temperantia cum senibus certaret, idque in urbe voluptatibus diffuente, tum quod magnam disciplinarum partem jam tum esset consecutus. Sed cum Libanius, qui anno 314 natus est, mature inter sophistas nomen habuerit, non videtur Basilius multo junioris fuisse condiscipulus. Quamobrem si tanta fuit inter utrumque necessitudo, quanta ex his epistolis perspicitur, necesse est ut eum Basilius audierit Constantinopoli. Sed cum hae litterae non levibus, ut infra videbitur, suspitionibus laborent, non libenter crediderim quidquid illarum nititur auctoritate, nisi aliis testimoniis confirmetur. Socrates quidem (d) et Sozomenus (e) narrant Basilius una cum Gregorio operam Antiochiae Libanio dedisse. At eorum manifestus est error, cum neuter Antiochiam studiorum causa iverit, nec dubitant eruditi viri, quin hos scriptores nominis similitudine deceperit Basilius sancti Joannis Chrysostomi amicus, quem dum confundunt cum Caesariensi, Gregorium ei adjunxerunt. Non video ergo quibus monumentis statui possit Basilius Constantinopoli operam dedisse Libanio. Ne ipsum quidem tempus aptissime quadraret, si Libanius, ut videtur Tillemontio, ab anno 346 usque ad 351 docuisset Nicomediae. Nam intra hoc tempus videntur collocanda Basilius studii Constantiupolitana. Sed cum Libanius Constantinopoli pulvis fuerit a Lincenio, qui praefectus urbi fuit a pridie Idus Julius 347 usque ad vi April. 349, fieri potuit ut, eo docente, Basilius Constantinopolim anno 346 aut 347 veniret, eumque, ut inter sophistas celeberrimum, audiret.

Cum brevi tempore Basilius in hac urbe maximas laudes in rhetorica ac philosophiae disciplinis adeptus esset (f), tandem Athenas petiit, quae domicilium et sedes litterarum habebantur. Illius adventum fama nuntiavit, summamque expectationem omnibus movit, praecipue vero Gregorio Nazianzeno, qui paulo ante in hanc urbem sese contulerat, ac Basilius Cæsareae cognoverat. Mos erat Athenis, ut adolescentes, dum scholae suae numerum augere et sui quisque sophistae aera ampliare cupiunt, praeroccuparent urbes, vias, montium caemina, campos, solitudines, omnes denique Atticae ac reliquae Graeciae partes, atque ipsos etiam fu-
colas, quorum maximam partem in sua studia aela-

(a) Or. 20.

(b) Epist. 345 et 338.

(c) Ep. 356.

(d) Lib. iv, c. 26.

(e) Lib. vi, c. 17.

(f) Naz. orat. 20.

debant. Ut quisque autem juvenum Athenas veniebat, statim eum vel vi vel sponte suum facere conabantur. Is primum apud eorum aliquem, qui priores eum ceperant, hospitio excipiebatur, sive amicus esset, sive propinquus, sive civis, sive ex eorum numero, qui mercedis loco sophistis hanc regendi eorum lucri curam persolvebant. Deinde civitatis a quolibet lacescebatur, et per forum ad taleum cum pompa deducebatur. Aequis enim spatis inter se distincti, hinc eum antecedeabant. Postquam autem propius accesserant, tum vero quasi forem correpti saltabant, et maximo clamore subito sistere jubebant, nec fas esse ingredi: si- mulque pulsatis januis juvenem terrebant, ac tandem aditu concesso in libertatem asserebant, ac princeps sodalium numero ascribebatur. Gregorius, qui Basilium reverebatur, morum gravitatem et sermonum prudentiam videns, iis qui illum non reverentur persuasit, ut idem de illo sentirent. Itaque solus fere ex omnibus advenis communem legem effugit.

III. Amicitiae Gregorium inter et Basilium igniculi inde emicuerunt, ac paulo post in magnam laudem novo Gregorii beneficio creverunt. Nam cum Armenii quidam, olim Basilii sub ipsius patre condiscipuli, illius laudes invidis oculis aspicerent, eoque suis argumentationum tricis capere tentarent, Gregorius, qui glorie Athenarum cupidus erat, veritus ne quid civitas dedecoris acciperet, si arvens aecola antiquiores superaret, primo Armenii opem ferebat; at ubi periculum illorum consilium perspexit, totum se ad Basilium verit, eoque adjuvante Armenii penitus fusi. Inde Armeniorum irae et inimicitiae in Gregorium, ut suum et verbi proditorem, Basilium autem Athenarum fastidium cepit, quia cum magna omnia sibi de hac urbe fluxisset, minorem expectatione reperiebat. haque parum sibi beatus videbatur quod venisset, et hanc felicitatem Athenas vocabat. Tum Gregorius illius mœrorem consiliis suis abstersit, eique persuasit nec hominum mores brevi tempore, nec doctrinam et eruditionem leviter degustando, sed diu multumque probando et periclitando dijudicari. Sic inter eos magis ac magis devinciebatur amicitia dandis et accipiendis benevolentiae significationibus.

Postquam autem sibi invicem aperuere consilium amplectendae philosophiae, tum vero contra- berales et convictores fuere, ac tanta fuit animorum et in litteris et in virtutibus excolendis contentio, ut una utriusque animi inesse videretur, duo corpora ferens. Par erat studium adipiscendae doctrinae, sed aberat invidia. Certabant non uter primas haberet, sed uter alteri concederet. Uterque laudes alterius suas ducebat. Unum utriusque opus

et studium virtus erat: uterque alteri norma erat et regula vivendi, et quid rectum neque sit discernendi. Neque ex sodalibus in suam consuetudinem ascisciebant, nisi qui castissimi et pacatissimi essent. Duæ illis notæ erant viæ, altera ad sacras aedes Christianorum, altera ad scholas ducens: festa, theatra, celebres conventus et convivia libenter aliis relinquebant. Nihil majori ducebant laudi, quam ut Christiani essent et nominarentur: et in ea urbe, quæ simulacris ac simulacrorum laudatoribus et patronis abundabat, non modo nulla prorsus aura superstitionis afflata sunt, sed etiam fraude oculis suis visa ac perspecta, illic demones maxime contempserunt, ubi maxime colebantur. Eximia Basilii et Gregorii conjunctio conflaverat circa eos veluti quoddam amicorum idem sentientium sodalium, ejus dux et præceptor Basilium. Non dubium quin ejusdem agminis dux alter exstiterit Gregorius, quamvis de se ipse lateat. Inde evenit, ut egregium illud par amicorum non in Græcia solum, sed etiam extra Græciam celebraretur, et cum eorum magistri famam Athenarum aequarent, ipsi quoque, ubicunque noti erant magistri, in hominum ore versarentur et Orestæ ac Pyladi longe ab omnibus orerentur.

IV. His præditus erat moribus Basilium, qui etiam sine doctrina laudem habuissent; sed ad hos mores et (p. 333) egregiam indolem tanta accessit doctrinae copia, ut nemo cum eo comparandus esset, sive in rhetorica, sive in grammatica, quæ linguam ad Græcismum format, historias colligit, metris præest, et carminibus leges præscribit; sive in omnibus philosophiæ partibus. Ne geometriam quidem et astronomiam ac arithmeticeam neglexerat, sed his relictis quæ ad pietatem prodesse non poterant, tantum sibi ex his disciplinis sumpserat, quantum satis erat, ut ab his qui sese in hoc genere venditabant, exagitari non posset. Medicinam autem videtur apprime calluisse, propterea quod hanc illi artem perpetui morbi et necessariam fecerant, et ad facilius percipiendam profuerant.

Himerium et Prohæresium Athenis audierunt Basilium et Gregorium (a), sophistas longe celeberrimos. Ex Basilii litteris cognoscimus eum a teneris amicitia conjunctum fuisse cum Hesychio et Terentio (b), cum Sophronio officiorum magistro (c) et Eusebio quodam episcopo (d). Cæsareæ eandem domum habuit ac ille Hesychius. Cum Eusebio omnia ei communia fuerunt. Sed qua in urbe simul vixerint, prorsus nescimus. Celso Libanii discipulo persuasit Basilium ut secum Athenas veniret (e), si tamen Libanii ad Basilium litteris adhibenda fides. Julianum Peræquatorum Gregorius Nazianzenus (f) socium habuit studiorum: quod forte ei cum Basi-

(a) Socrat. l. iv, c. 26; Sozom. l. vi, c. 17.

(b) Ep. 64.

(c) Ep. 272.

(d) Ep. 271.

(e) Ep. 336.

(f) Orat. 9.

lio commune fuit. At non dubium quin utriusque Athenis cognitus fuerit Julianus imperator: per speciosa res est ex Gregorii testimoniis (a), nec necesse est ut confirmetur Basilii ad Julianum aut Juliani ad Basilium epistolae auctoritate. Clarum sibi ab adolescentia fuisse Basilium declarat Julianus (b). Sed mirum cur Basilium sacras se cum Juliano litteras didicisse testetur (c). Utrum id Athenis factum dicemus? at tunc profanum studium operam dabat. Utrum in Cappadocia? tempus quidem quadrat. Nam circa annum 345, quo tempore Basilium viderit fuisse Caesaream, Julianus in castellum prope Caesaream deductus fuit, ubi cum Gallo fratre sex annos traduxit (d). Sed cum ibi inclusus ab omni aequalium consuetudine removeretur, copia non erat ut eum Basilium videret. Verum his Basilii ad Julianum et Juliani ad Basilium litteris non multum tribui debet.

7. Videtur Athenis scripta Basilii ad Apollinarium epistola, quae etsi a laico ad laicum scribatur, nec quidquam habebat nisi amicam salutationem, elapsis tamen annis viginti ab Eustathio adulterata, et ad invidiam Basilio creandam magnam sonitu factata est (e). Basilium in epistola 223, n. 4, quae scripta est anno 375 exeunte, scripsisse se dicit Apollinario ante annos viginti et amplius. Ibidem iterum occurrente bujus rei mentione viginti tantum anni numerantur. In epistola autem 226, num. 4, ante annos viginti hoc a se factum confitetur. At in epistola 224, n. 2, legimus ante annos viginti quinque, *πρὸς αὐτῶν*, sed legendum puto ut in aliis locis ante annos viginti. Proclive enim fuit librariis litteram *ε*, quae sequentem vocem incipiebat, cum illo *x* conjungere, sicque numerum viginti quinque annorum effingere. Si ergo anno 375 exeunte jam exacti erant anni viginti, ex quo Basilium scripserat Apollinario, hanc epistolam scribere non potuit nisi Athenis, anno scilicet 354 exeunte, aut incunte 355.

Quot annos Caesaream Basilium traduxerit, quot Constantinopoli, quo Athenas anno petierit, difficile est conjicere. Videtur Caesaream missus, cum jam optimum magistrum amisisset patrem: neque enim eo vivo ac summa celebritate rhetoricam docente, ad alias scholas, saltem tam cito, missus fuisset. Id autem probabile est contigisse circa annum 342 aut 343. Nam Petrum, qui paulo ante mortem patris in lucem editus est, presbyterum ordinavit Basilium in primordiis episcopatus, ut infra videbimus. Cum autem leges ecclesiasticae, quarum erat servantissimus Basilium, annos triginta ad presbyterii gradum requirerent, hanc aetatem habere debuit Petrus in primordiis episcopatus S. Basilii, id est circa annum 372 aut 373, ac proinde ortus Petri, mors patris, Basilii Caesaream profectio ad

annum 342 aut 343 referenda. Quot autem annos fuerit Caesaream, id, ut jam dixi, nullo exstat vestigio. Item dici potest de studiis Constantinopolitanis. Quod autem spectat ad Athenas, eo Basilium venisse putat Tillemontius anno 351, quia Gregorius qui paulo ante Basilium in hanc urbem advenit, imberbem se venisse declarat (f) ac proinde annos natum circiter 22. Certior reditus ex hac urbe: non enim citius contigit anno 355 exeunte ut incunte 356, siquidem ibi vidit Basilium Julianum, qui in hanc urbem venit jam media parte anni 355 elapsa. Neque etiam serius, quia spatium inter studia litterarum et sacerdotium nimis contrahi non patitur rerum Basilii gestarum multitudo.

CAPUT III.

I. Sanctus Basilium in patriam redit et scenae mundi aliquid tribuit. II. Probabile est eum post reditum baptizatum fuisse. III. Naucratus illius frater moritur. IV. Vitam monasticam Basilium amplectitur, et Orientis ac Aegypti monasteria invisit. V. Alexandria morbo detentus scribit Eustathio. VI. Secedit in Pontum frustra illum retrahente Gregorio.

I. Basilium igitur et Gregorius (g), ubi doctrinae mercibus navem suam onustam viderunt, redire in patriam statuerunt, ut inrita sanctorum instituti consilia perficerent. Aderat discessus dies: sed quia longe molestissimum esse solebat Athenas et sodales relinquere; tum cum valedicerent, circumstat eos sodalium et aequalium, ac magistrorum etiam nonnullorum chorus, ac precibus et querelis, hortando, et vim faciendo illorum reditum intercludere conantur. Ac Basilium quidem haec claustra perripit, et abeundi veniam impetravit, quamvis non sine maxima dimicatione. At Gregorius victus est partim amicorum precibus et lacrymis, partim etiam illum prodeute Basilio (sic enim ipse Basilium iucusat) et operam retrahentibus navante. Iuvitus ergo Athenis remansit Gregorius, sed cum diu ab animae suae dimidio divelli non posset, ac parentum et patriae desiderio ictus esset, non multo post Athenis clam se subduxit et in patriam remeavit.

Rediit summa celeritate Basilium (h): Constantinopolim, velut Ulysses Sirenum cantus, praeteriit: admirationem illius commovit Asia, sed magnis itineribus Caesaream contendente inorari non potuit. Perhonorifice a Caesariensibus exceptus, scenae mundi aliquid tribuit invitus, sive quod rhetoricam docuerit Caesaream, quod minus illum magnifice exercuisse, Gregorium vero magnificentius contempsisse narrat Rufinus (i): sive quod, ut de se ipse testatur Gregorius, poscitus civibus, ut comportatus ab exteris regionibus opes depremeret, ingenii sui specimina denegare non poterit. Illud certe patria velut alterum conditorem et conserva

(a) Orat. 4.

(b) Ep. 40.

(c) Ep. 41.

(d) Julian, ep. ad Athan.

(e) Ep. 224, n. 2, ep. 226, n. 4.

(f) Carm. de vita.

(g) Orat. 20.

(h) Epist. 4.

(i) Lib. xi, c. 9.

toŕem, teste Gregorio (a), complexa est. Non minus ei honoris habuit Neocæsarea (b), quæ legatos ad eum ex senatu misit, ut juvenatilis curam susciperet. Quin etiam, cum in hanc urbem venisset, omnes eum circumsteterunt, nihil non deferentes, uihil non pollicentes : sed eum retinere non potuerunt. Videtur hæc contigisse, vel cum Basilius Athenis rediit, in Ponto visendæ matris causa moratus est (vix enim dubium quin hoc officium tunc matri præstiterit), vel cum docendi apud Cæsarienses munere solutus, spem iniecit Neocæsariensibus sui alliendi.

Sed mundi vinculis constringi se non passus est; ac cito ab honoribus fastidio et satietate aalienatus. Qua in re plurimum illum adj uxit Macrina soror, quæ cum illum vidisset nimis magnifico de eloquentia sentire, ac dignitates omnes floccifacere, et fastu quodam supra homines potestate claros efferrî, celeriter ad asceticam vitam, quam ipsa profitebatur, attraxit. Hæc discimus ex Gregorio Nysæno, cujus verba etiam Græce referenda. Sic enim loquitur in *Vita S. Macrinæ* : *Λαβοῦσα τοίνυν αὐτὸν ὑπαρροῦτως ἐπιτημένον τῷ περὶ τοὺς λόγους φρονήματι, καὶ πάντα περιφρονοῦντα τὰ ἀξιώματα, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἐν τῇ θουαστείᾳ λαμπροὺς ἐπιτημένον τῷ ὄγκῳ, τοσοῦτως τᾶχει κἀκαίον πρὸς τὸν τῆς φιλοσοφίας σκοπὸν ἐπεπλάσατο.* Videtur huic testimonio aliqua inesse exaggeratio. Nam testatur Gregorius Nazianzenus (c) se et Basilium scenæ mundi aliquid triuisse, non ostentationis studio (ab hoc enim vitio alienos sese fuisse), sed ut plurimorum desiderio perfunctorie satisfacerent. Lenienda ergo aliqua interpretatione verba Gregorii Nysæni; nec putandum tanto fastu elatum fuisse Basilium, sed forte, dum eloquentiæ suæ specimina civibus exhibet, plausibus interdum delectari visum esse; unde metus injectus sorori, ne his laqueis arctius irretitus, deinceps se expedire non posset. Præterea nec ipsa Macrina auctor fuit Basilio, ut asceticam vitam amplecteretur, sed tantum hortari potuit, ut consilium perfereret, quod dudum intendebat, atque, ut dicitur, currentem incitare.

II. Narrat Basilius (d) quomodo effuso in pauperes patrimonio totum se Deo consecraverit. Idem de se narrat Gregorius (e); sed neuter baptismi mentionem facit, quamvis constet Gregorium baptizatum fuisse, postquam rediit Athenis. De Basilio hoc tantum certo scimus, ejus baptismum dilatum fuisse, saltem usque ad illud tempus quo Cæsaream missus est. Utrum autem etiam usque ad reditum ex Græcia, id non ita exploratum est : sed tamen libenter crediderim eum circa annum 357 mysteriis initiatum fuisse. Nam Gregorius, qui catechomenus erat Athenis, sic eum cum Basilio omnium rerum consensum describit, ut nusquam il-

lum a se discernat, sed ambo ad ecclesiam ivisso simul et redivisse, ambo sacris concionibus, non mysteriis interfuisse videantur. Sic enim loquitur (f) : *Δύο μὲν ἐγνωρίζοντο ἡμῖν ὁδοί· ἡ μὲν πρώτη καὶ τιμωτέρα, ἡ δὲ δευτέρα καὶ οὐ τοῦ Ἰου λόγου· ἡ τε πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἡμῶν οἴκους, καὶ τοὺς ἐκείσε διδασκαλίου φέρουσα, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἐξωθεν σταυδευτάς. Δυὲ nobis viæ notæ erant, altera prima et præstantior, altera secunda, et inferioris pretii : illa nempe quæ ad sacras nostras domos, eosque qui illic erant doctores ferabat : hæc autem, quæ ad externos præceptores.*

In eadem oratione de rebus post reditum a Basilio gestis loquens, sic eum ad sacrum presbyterorum ordinem pervenisse dicit, ut illum divina benignitas non subito ad hunc gradum subveheret, nec simul eum et ablueret et sapientia instrueret (οὐδὲ ὁμοῦ τε πλῦνασα καὶ σοφίασα), quemadmodum pleurosque eorum qui unum antistitem munus appetunt : *verum ordine et spiritualis progressionis lege, hoc eum honore officeret.* Hoc verbo πλῦνασα baptismus manifeste designatur. Quamobrem, cum Gregorius de iis loquatur quæ Basilius Athenis reversus gessit, eumque dicat non statim baptizatum et presbyterum factum fuisse, nec obscura nec difficilis conclusio est eum baptismum, postquam Athenis rediit, initiatum fuisse. Præterea sic observat Gregorius intervallum quod inter Basilii baptismum et sacerdotium exstitit, sic eos carpit qui a baptismum ad sacerdotium assilunt, ut laudi apponant Basilio, quod non ejusmodi homines imitatus sit, cum potuisset imitari. At qui infans aut adolescens baptizatus est, an laudem meretur ob sacerdotium non statim appetitum ?

Basilius baptizavit Dianius Cæsariensis. Testatur enim (g) se a viro, qui diu in ministerio Dei vixit, baptizatum fuisse et Ecclesie ministerio admotum. Soli Dianio hæc signa congruunt. Nam cum is ab anno saltem 344, quo interfuit concilio Antiocheno usque ad annum 362 Ecclesiam Cæsariensem rexerit; nec ejus successor Eusebius Basilius baptismum admittere potuit, nec eum Deessor Hermogenes lectorem instituere, qui cum Athenis versaretur, laicus ad laicum scripsit Apollinarium. Inde autem confirmatur quod de Basilii baptismum diximus. Perspicitur enim ejus baptismum dilatum fuisse a parentibus. Alia autem differendi causa esse non potuit, nisi ut tam exitium donum adolescentiæ: nam fragilis non exponeret. At eadem causa multo gravior exstitit, cum Constantinopolim et Athenas missus est : quibus in urbibus perpetua innocentiae et fidei pericula imminabant.

Quod si Basilii baptismum usque ad reditum ex litterarum studiis dilatum fuit, vix dubium est quin tum demum baptizatus fuerit, cum sese a mundi

(a) Orat. 20.

(b) Ep. 210, n. 2.

(c) Or. 20 et Vita.

(d) Ep. 223, n. 2.

(e) De Vita.

(f) Or. 20.

(g) Lib. De Spiritu sancto, cap. 29.

scena abstraxit. Cum enim præparandis animis fuit ad tantum mysterium, tum vero ipse Basilius declarat in epist. 225, se intimos pietatis sensus concipere, et quicquid sordium ex profanis studiis et hominum improborum consuetudine conceperat, excutere cœpisse, cum sua omnia pauperibus distribueret, ac in solitudine sese recipere statuit.

Lector ab eodem Dianio institutus est Basilius, non multo post baptismum (a). Utrum autem id euenit statim post baptismum, an post reditum ex itineribus, quæ ab eo suscepta modo narrobimus, id euidem non mihi video posse statueri.

III. Circa illud tempus amisit Basilius fratrem Naucrati (b), tristi quodam casu sublatum. Is post Basilius natu maximus, mira quadam indole, et corporis venustate ac viribus et celeritate, et eximia ad omnia habilitate cæteris præstabat. Sed cum annum assecutus esset vicesimum secundum, ac publica eloquentiæ suæ specimina dedisset cum summa audientium admiratione, subiit illum divinæ gratiæ dono fastidium mundi, ac omnibus rebus suis projectis, vel potius Deo dicatis, ad solitariam ac pauperem vitam magno animi ardore occurrit. Secutus est illum unus ex famulis, Chrysaphius nomine, qui eum diligebat, ac ejusdem vitæ studio tenebatur. Secessit propter Iridem fluvium in collem quemdam denso nemore consitus, et dorso præcelsi montis reconditum. Ibi ab urbi tumultu et militiæ ac fori occupationibus remotus quibusdam solitariis senibus se tradidit, quibus inopia et uerbo laborantibus victum quærebatur manuum suarum industria. Cum enim quodlibet venationis genus non læve exerceret, pisces senibus captabat. In quo quidem et charitatis officio fungebatur, et iuventutem his laboribus domabat: nec interim a colenda matre discedebat, ejusque mandatis exhaerentis, si quid illa præciperet. Jam quintum annum in hoc instituto trudebat, cum ingentem matris ac toti familiæ luctum attulit. Subito enim e vita rapitur, non morbo correptus, non ex insidiis interemptus, sed quodam die cum ad piscandum profectus esset, mortuus una cum Chrysaphio domum reportatur. Tam tristi nuntio ad S. Emmeliam, quæ trium dierum itinere distabat allato, mulier alias fortissima concidit exanimis. At tum maxime enituit virtus S. Macrini, quæ non solum inuictam se a dolore præstitit, sed etiam matrem e profundo mœroris constantia sua revocavit. Si Naucrati anno 350, ut satis probabile est, in lucem editus, ejus mors circa annum 357 collocanda; quippe cum anno ætatis vicesimo secundo secesserit, quinque annos traduxerit in solitudine.

IV. Eo affluentior et uberior fuit in Basilio gratia baptismi, quod simul se asceticæ vitæ consecra-

vit, et omnibus statuit nudare bonis, ut Christum totus indueret. Promiserat ei Gregorius Athenis se cum eo in eandem solitudinem recessurum; sed cum amicitia legem debita parentibus pietati posthabere Gregorius cogere (c); destitutus hoc præsidio Basilius (d), monasteria Orientis et Ægypti invisere statuit, ut perfecta virtutum exempla ad imitandum haberet. Narrat ipse (e) se innumeris laboribus in Syriam pervenisse, ac inde in Ægyptum longo et difficili itinere profectum esse. Vidit sanctissimos viros Alexandriæ et in reliqua Ægypto (f), ac in Palæstina et Coesylria et Mesopotamia: miratus est eorum in laboribus perferendis animi fertilitudinem et in orando constantiam: obstupuit, cum eos vidret somnum superare, nec ulla naturali necessitate inflecti, sed in fame et siti, in frigore et nuditate indomitum animi robur servare, et tanquam aliena in carne vivere. Sed quantum illum juvabat hæc sanctitatis exemplaria respicere, tantum ei mœroris attulerunt disensiones, quæ his temporibus, ut cum maxime, fervebant. Videbat episcopos ipsos inter se digladiari (g), et Ecclesiam Dei crudeliter dilacerare, ac ejus gregem obturbare. Sed cum ejus animo sana fides a teneris fuisset insculpta, nulla illum erroris anra perflavit, seque ipse testatur, in peregrinationibus, quas vir factus terra marique suscepit (h), si quos inveniit secundum traditam pietatis regulam ambulantes, eos et patrum loco habuisse, et duces animæ suæ secutum esse. Non vidit Alexandriæ magnum Athanasium. Significat enim in epist. 80 nunquam sibi hanc felicitatem obtigisse. Præterea Athanasium scimus Alexandria excessisse anno 356. Sed dum Syriam peragrat Basilius, videre potuit S. Eusebium Samosatensem, quocum et ante episcopatum suum et in episcopatu arctissima amicitia conjunctus fuit. Neminem sane video, quem libentius inter eos numerem, quos se Basilius patrum loco habuisse, et animæ suæ duces secutum esse dicit.

V. Basilius Alexandriæ morbus detinuit ac metum attulit ne in patriam hieme redire non posset. Dum autem in hac moratur orbe (i), altate sunt ei litteræ Eustachii, philosophi cujusdam ethnici, quem Athenis rediens visurum se in Cappadocia speraverat, sed questum invenire non potuit. Postea morbi obstiterunt, quominus eum viseret. Neque etiam cum eo alienante in Orientem proficisci potuit. Postquam in Syriam venit Basilius, audiit philosophum inde abiisse in Ægyptum. Illic etiam se contulit, ac ne illic quidem optatum philosophi congressum assequi potuit. Is enim ad Persas et extremos barbaros abierat. Tandem ab eo l.teras accepit Alexandriæ, ex quibus illum in patriam rediisse cognovit. Scripsit ad eum Basilius ex eadem

(a) Lib. De Spiritu sancto, cap. 29.

(b) Nyss. Vit. Macr., p. 182.

(c) Naz. ep. 5.

(d) Naz. or. 20.

(e) Ep. 1.

(f) Ep. 225, n. 2.

(g) Proœm. Moral., p. 213.

(h) Ep. 204, n. 6.

(i) Ep. 1.

rele epistolam Ieporibus referam, in qua se Athenas reliquisse, ut Eustathium videret, ac eodem consilio in Orientem peregrinatum esse fingit; et cum eam tot in locis quesitum non reperisset, dubitasse an non fato aut fortuna omnia regantur. Hæc, inquam, ab eo peractæ finguntur, nec proinde nimium stricte accipi debent. Nam quod se Athenis discessisse ait, ut philosophum videret, urbanissima est amici desiderii significatio, non quod aliud discedendi consilium non haberet. Dubitatio ætem illa, qua se agitatum fuisse dicit, non alio spectat nisi, ut ethnico philosopho veram de Providentia sententiam facilius insinuet. Hanc epistolam omnium primam collocavimus, utpote scriptam anno 357, inter Basilii peregrinationes.

Quod metuebat Basilium, dum esset Alexandriæ, ac se morbus in patriam bieme redire non sineret; id argumento est eum de celeri ac prompto reditu cogitasse cum hæc scriberet, ac proinde jam monasteria Palæstinæ, Cœlesyriæ et Mesopotamiæ visitasse. Sed cum sæpe ejusmodi morbis laboraverit, nec ideo suos intermiserit labores, verisimile non est eum tandiu Alexandriæ detentum fuisse. Reversus autem in patriam, cum totus arderet ea imitandi studio (a), quæ in remotis regionibus videtur, nullam videtur moram interposuisse, sed statim perfectisse consilium, quod dudum extenderat, ut sua omnia pauperibus distribueret ac sese in solitudinem reciperet.

VI. Locum elegit recessui idoneum, montem quædam ad ripas Iridis fluvii, qui ex Armenia ortus Pontum irrigat, et in Euxinum Pontum delabitur (b). Ad alteram fluvii ripam sita erat villa, in qua Basilium, apud aviam Macrinam educatus fuerat. Hæc in villa, quæ paterna hæreditas erat familiæ S. Basilii, et post mortem S. Emmeliæ (c) S. Gregorio Nysseno cessit, constructum erat monasterium a virgine Macrina, in quo fratrem suum Petrum a teneris ad omnem virtutem sinxit, et sacram literarum cognitione imbuivit (d). Remotus non erat hic pagus ab urbe Neocæsarea, unde Basilii in hunc locum adventu anno 375 terror injectus Neocæsariensibus, quasi Basilium in eorum urbem ingredi pararet. Non tamen subjectus erat Neocæsareæ, sed Ithoræ, exiguæ civitatis non procul distanti (e), cujus episcopus Araxius S. Macrinæ justa persolvit una cum S. Gregorio Nysseno qui eum vocat locorum illorum episcopum (f). Hunc pagum *Annessos* vocatum fuisse perspicimus ex Basilii epist. 3, in qua loquitur de quodam agresti ex iis, inquit, qui nobiscum *Annessis* commorantur. Hæc autem de pago trans Iridem sito accipi debere inde perspicitur, quod Basilii solitudo ab omni orsorum hominum consuetudine remota esset.

Vulnerat primo Basilium in Tiberinam sese recipere. Est autem Tiberina regio quædam Cappadociæ, in qua situs est Arianus Gregorii natale solum. Num igitur cogitas, inquit in epist. 14, quod ego periculi stultus venerim, cum sedem hujusmodi Tiberina orbis terrarum barathro commutare pertinaciter vellem? Videtur spes cum Gregorio vivendi præcipuum fuisse com modum, quod sibi Basilium præferenda aliis locis Tiberina proponeret. Sed ipsius mater et soror, quarum intererat eum non tam longe secedere, huic consilio, ut verisimile est, obstiterunt, ac orando et instando perfecere, ut illum attraherent in locum solo flumine ab eorum monasterio dissitum.

Postquam venturi cum Gregorio spes evanuit, dolorem suum Basilium non corde pressit, sed violatam ab amico promissorum fidem questus est. Non habemus epistolam in qua hæc scribebat; sed exstat Gregorii responsio (g), qui objectum crimen non inficiando repellit, sed pietatis parentibus debitæ commemoratione deprecatur: ac litis dirimendæ causa hoc temperamentum proposuit, ut partim ad se Basilium, partim ipse ad Basilium veniret.

Aliam amissionis Basilii epistolam, in qua locabatur in Tiberinam. Vicissim cum Gregorius perurbanis in Caseream ubi natus erat, et in Pontum, quo secedebat, dieteris remordet (h) Pontis tenebras exagitat, ubi solem ad certum modum accipi dicit. Quod spectat ad Caseream, pro luto objicit cauponas, et quidquid urbes turpe et incommodum ferunt. Vocat Basilium luti expertem virum, et summis pedibus incedentem, pennatum ac pendulum, ut quamvis sit Cappadox, Cappadociam fugiat. Ex quibus verbis colligo Basilium nondum secessisse, cum hæc scriberet Gregorius, sed tamen jam statuisse Cappadociam fugere et in Pontum se recipere.

Basilium omnibus rebus ita sese nodaverat (i), ut nihil haberet præter corpus et necessaria corporis integumenta. Cilicio corpus tegebatur (j), sed noctu tantum, ut oculos hominum vitaret. Nemo tanta inedia exstitit. Erat illi, inquit Nazianzenus, tunica una, et pallium unum, et stratus humi lectulus et illuvies, et vigilia (illa ejus decora et ornamenta) et suavissima cæna et obsonium, panis et sal, novum, inquam, illud condimentum, et potio sobria et uberrima, quam nobis nihil laborantibus fontes profundunt. Ex quibus, imo cum quibus, morbi ac morborum curationes promanarunt: quod commune utriusque nostrum studium fuit.

Testatur etiam Nyssenus Basilium (k) parcissimi cibi fuisse, et cum carne sua non aliter, quam cum servo fugitivo innoxabilem dominum egisse. Quanto sanctitatis in anima et corpore servandæ studio te-

(a) Ep. 223, n. 2.
 (b) Greg. Nyss. Vit. S. Macr., p. 182.
 (c) Or. in xl mart., p. 211.
 (d) Nyss. Vit. S. Macr., p. 185.
 (e) Nyss. Or. in xl mart., p. 212.
 (f) Vit. S. Macr., p. 200, 202.

(g) Naz. ep. 5.
 (h) Ep. 6.
 (i) Naz. or. 20.
 (j) Ibid.
 (k) In Basil. p. 490, 496.

neretur, perspicitur ex his Cassiani (a) verbis: *Fertur S. Basilii, inquit, Casariensis episcopi dicta sententia. Et mulierem, inquit, ignoro, et virgo non sum. Instantum intellexit incorruptionem carnis non tam in mulieris esse abstinentia, quam in integritate cordis, quae vere incorruptam perpetuo sancionem corporis vel timore Dei vel amore castitatis custodiat.*

CAPUT IV.

I. Qui Basilium negant professionem monasticæ vitæ obstrictum fuisse, refelluntur ex ipsius testimoniis. II. Probatur Basilium nihil sibi ex bonis suis reliquum fecisse. III. Professio etiam nominatim et conceptis verbis non pronuntiata violari non poterat. IV. Gregorius medium inter anachoretas et ascetas actuosos viam elegit. Migades apud Gregorium idem ac acetæ actioui dediti. V. Basilii in monasteriis suis medium inter anachoretas ac migades vivendi genus instituit

I. Doctissimus scriptor Thomassinus novam quamdam de Basilio et Gregorio Nazianzeno opinionem invenit, quæ apud antiquos inaudita prorsus et immemorata, placuit tamen celeberrimo abbati Trap-pensu. Summos illos viros fatetur Thomassinus in solitudinem recessisse, sed illis monastici instituti veram professionem invidet. Negat (b) vere monachum esse, nisi qui se ad totum vitæ tempus hac sancta professione obstringat, æque omnibus possessionibus spoliatus nudet. Difficile profecto non erit utrumque de Basilio nostro astruere, et quod eruditus Thomassinus statuit, ut eum monachum non fuisse probet, id convertere in argumentum veræ illius monasticæ professionis. Nam in his quæ ad sanctum Gregorium Nazianzenum spectant non immeritor, quamvis amplam segetem illius opera sup-peditent: sed his erudito sodali illius operum editionem elaboranti servatis, nonnulla tantum attingam, quæ a Basilio nostro divelli non possunt.

Basilium ipsum de se loquentem audiamus, antequam aliorum referamus testimonia. Sic susceptum a se monasticæ vitæ propositum exponit in epist. 225, n. 2: *Itaque cum legissem Evangelium, inquit, ibique perspexissem plurimum ad perfectionem valere, bona sua dividere, et cum egenis fratribus communicare, ac nulla prorsus hujus vitæ sollicitudine distringi, nec ulla offensione od rebus terrenis animo converti; cupiebam invenire aliquem ex fratribus qui hanc vitæ viam elegisset, ut una cum ipso brevem hujus vitæ fluctum transivrem. Ac multos quidem inveni Alexandriæ, multos etiam in reliqua Ægypto: et in Palaestina alios et Cælesyria ac Mesopotamia. Hæc cum mirarer, ac beatam putarem virorum vitam, quod factis ostenderent se mortificationem Jesu in corpore circumferre, optabam et ipse, quantum possem attingere, imitator esse hominum illorum. Quamobrem cum vidissem nonnullos in patria imitari illorum instituta conantes, mihi viam sum adjuvamenti aliquid reperisse ad meam salutem, et indi-*

ciam ducebam eorum quæ non videntur, ea quæ videntur.

Non video quid significantius possit Thomassinus requirere. Vel enim nulli tunc monachi fuere, vel Basilius fuit. Statio bona omnia vendere et pauperibus distribuere. Quærit aliquem ex fratribus, qui monasterium institutum profiteatur, ut cum eo brevem hujus vitæ fluctum transeat. Quis in hoc consilio vel facultatum retinendarum, vel monastici instituti ad tempus amplectendi voluntatem suspicetur? Quamvis autem Basilium non dicat conceptis verbis imitatum se esse perfectum illud vivendi genus, quod in variis monasteriis perspexerat, sed tantum imitari statuisse; nemo tamen dixerit eum ab incepto turpiter discessisse, et quæ at-tota ac deliberata habuerat, minime perfecisse.

Nihil sane opus est exquisitis argumentis in re manifesta. Monumentum habemus monasticæ Basilii professionis certissimum, ipsa regulas ab eo institutas. Nihil severius aut strictius præcipi potest, quam quæ a Basilio de omnibus prorsus rebus relinquendis præcipiuntur. Et qui semel inter fratres monasterii ascriptus est, nullum prorsus ex-eundi locum relinquit: sed sacrilegum esse declarat (c), qui ad aliud vitæ genus transit, ut qui do-narium Deo consecratum abstulerit. Si quis autem dubitet an Basilius iisdem votis obstrictus fuerit, ac ii quos regendos susceperat; legere potest præ-mium in Regulas longiores quod sic incipit: *Quoniam Deo juvante, in nomine Domini nostri Jesu Christi simul convenimus nos, qui unum et idem pium instituti propositum tenemus*, etc. Οὐ βνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν τοῦ βίου τοῦ κατ' εὐσεβείαν ἐνοητάμε-voe. Dubia profecto non erat monachis Casariensis Basilii professio, cui cum magnæ molestiæ accidissent ab Eusebio episcopo, factam ei, qui prin-cipatum inter ipsos obtinebat, injuriam graviter tulerunt (d). His adde veterum testimonia qui Basili-um et Gregorium vitam monasticam amplexos esse referunt. Vide Rufinum lib. 1, c. 9; Socratem lib. iv, c. 26; Sozomenum lib. vi, c. 17.

II. Paupertas, quam requirit Thomassinus ad monasticam professionem, maxime enituit in Basilio. Testator Nyssenus eum ab initio statuisse nihil possidere, et petram immobilem fuisse hoc consilium. Idem discipulus ex Nazianzeno (e) Basilium omnibus facultatibus, quæ unquam habuerat, arquo animo projectis, leviter facileque vitæ pelagus transiisse.

Existimat Tillemontius Basilium statim quidem sua omnia pauperibus consecrasset, non tamen statim distribuisset, sed cum sibi aliquid reservasset, variis temporibus caritati suæ satisfacisse. Nihil doctissimus scriptor testimonio Nysseni, qui fratrem suum testatur (f) patrimonium pauperibus et ante sacerdotum distribuisset, et maxime sanis tem-

(a) Institut. lib. vi, c. 19.

(b) Disciplin. eccles. part. 11, lib. 1, c. 46.

(c) 2° verrog. 24.

(d) Naz. orat. 20.

(e) In Basil.

(f) In Eunom., p. 307.

pare, cum adhuc esset in presbyterorum ordine, nec postea eorum, quæ residua fuerant, minus liberalem fuisse.

Conjecit Tillemontium in hanc opinionem aliam recta opinio de morte S. Emmeliæ, quam episcopo Basilio putat obiisse. Sed id ante episcopatum Basiliæ contigisse, et famis tempore contigisse, quæ Basiliæ charitati materiam dedit, certissimis, ut mihi quidem videtur, argumentis probatur. Quare cum Basilius maternam hæreditatem famis tempore perceperit; facile perspicitur, quomodo qui se jam antea omnibus rebus uduerant, idem tunc charitatis specimen renovaverit. Non difficiliter explicatur quod ait Nysenus, Basilium postea eorum quæ reliqua erant non minus liberalem fuisse. Neque enim mirum, si amplam hæreditatem non statim totam perceperit, sed nonnulla serius, ut in ejusmodi rebus fieri solet, in ejus manus pervenerunt.

Illud ergo constare debet Basilium sedulo observasse quod aliis præscripsit in Regulis tum longioribus tum brevioribus; neque eum hac in re inferiorum fuisse Macrina sorore, quæ se ex bonis æqua parte inter ipsam ac fratres divisit nihil sibi reliquum fecisse testatur (a), sed omnia per manus sacerdotis secundum divinum præceptum distribuisse. Cum autem nihil omnino possideret Basilius, victum ei ex ipsa domo, in qua nutritus fuerat, mater benigne providit (b), saltem postquam ad presbyteri gradum evectus est. Nam maximam partem servitiorum illius domus presbytero cuiusdam, Dorotheo nomine, qui Basiliæ collectaneus erat, ejusque nutricis unicus filius, ea conditione tradidit, ut Basilio alimenta suppediaret. Sic autem tradidit, ut nequaquam donum esset, sed usus per vitam. Quam alienus fuerit Basilius ab ea remissione, seu potius dissolutione, quæ illi affligitur, ex hoc Casiaui testimonio perspicitur (c): *Fertur sententia, inquit, sancti Basiliæ Casariensis episcopi, ad quemdam proleta-Syneletium, tali quo diximus tempore torpentem: qui cum se renuntiasse diceret huic mundo, quadam sibi de propriis facultatibus reservavit, nolens exercitio manuum suarum sustentari, et humilitatem veram nuditate et operis contritione, monasteriique subjectione conquirere: Et senatore, inquit, Syneleti, perdidisti, et monachum non fecisti.*

III. Illud autem Thomassinum in errorem videtur potissimum induxisse, quod Basilium, Gregorium, Joannem Chrysostomum et alios ejusmodi vultu professione nominatim obstrictos fuisse crediderit, sed voluntaria pietate perfecisse, quæ monachi imposita votorum necessitate faciebant. Non illuisset error doctissimo scriptori, si legisset attentius decimum novum Basiliæ canonem (d). Virorum autem

A *professiones, inquit, non novimus, præterquam si qui se ipsi monachorum ordini ascriperint: qui quidem tacite vitam cælibem videntur suscipere. Veruntamen in illis quoque illud opinor præmitti oportere, ut ipsi interrogentur, accipiaturque eorum professio clara et perspicua: ut cum se ad libidinosam vitam converterint, eorum qui fornicantur punitio subiciantur.* Hinc in Regula fusiori, interrog. x, et epist. 23, quæ ante cañones scriptæ sunt, non alia præscribitur professio his qui monasticam vitam amplectuntur, nisi ut fratrum ordini post legitimam approbationem ascribantur. Hujus autem tacite professionis non minus stricta erant vincula, quam illius claræ et perspicuæ. Nam Basilius, ut jam dixi, eum qui se dicavit Deo et deinde ad aliud vitæ genus transit, factum esse sacrilegum, et consecratum Deo donarium abstulisse pronuntiat (e). Quare cum Basilius monachorum ordini per tot annos non solum ascriptus fuerit, sed etiam præfuerit; monastica illius professio negari non potest: valdeque absurdum est claræ et nominatim conceptæ professionis necessitate ei imponere, quæ illis temporibus omnia, saltem in Cappadocia, nihil de votorum vi detrahebat.

IV. Existimat Thomassinus Gregorium nihil loci reliquisse dubitationi in carmine *De vita sua, ubi se diu fluctuatum testatur eorumque vitæ genus teneret, inter monachorum latibula et urbium tumultuationes, medium tandem secutum esse tramitem, ut aliis ita prodesset, ut ne ipse suæ officeret salutis.* Tum profert hos versus Gregorii:

*Media inter illos, hosque procedo via,
Medians ut isti, commodum illorum emulans*

Deinde addit: *Ergo cum vitæ ejus scriptor ait, maluisse eum monachum esse, quam sæcularis vitæ sequacem, pauperem quam opulentum, non de monastica proprie professione capiendus nobis est, sed de vita sæcularibus curis expedita, et de frequentibus ab urbibus recessu.* Longe aberrat doctissimus scriptor ab hujus testimonii sententiâ, quod cum Basiliæ rebus lucem afferre possit, paulo accuratius investigandum nobis est.

D Gregorii verba, quæ iucum fecerunt Thomassinus, ex carmine primo desumpta sunt, ubi narrat Theologus sibi, post captum a carne recedendi consilium, difficilem incidisse deliberationem, ex duabus viis Deo gratis quænam esset præstantior, sequæ intus subductisque rationibus sic apud animum stans:

*Μίσην τῶν ἡλθόν ἀζύγων καὶ μηδῶν
τῶν μὲν τὸ συννοῦν. τῶν δὲ τὸ χρηστὸν αἰρωῦν.
Gravior solutus inter atque migaæes,
Meditari ut hi, prodesset ut illi cogitans.*

(a) Vit. Macr. p. 192.

(b) Ep. 37 et 38.

(c) Institut. lib. vii, c. 19

(d) Ep. 109.

(e) Interrog. 14.

Cum ex his quæ præcedunt et sequuntur, tum ex pluribus aliis Gregorii locis demonstrandum nobis est ἀζύγους illos, id est solutos et jugi expertes, anachoretas fuisse sive homines contemplationi deditos, migades vero, ascetas in agendis rebus occupatos: nec Gregorium deliberasse utrum monasticam vitam, an sæculares tumultos amplecteretur, sed ex duobus ascetarum generibus, quorum alii contemplationi, alii actioni totos se dabant, utrum sequeretur.

Luce clarius est ἀζύγους et migades duo fuisse instituta hominum Deo consecratorum. Nam cum Gregorius deliberaret utrum eligeret, jam statuerat sese Deo consecrare, ut ex his verbis perspicere potest:

*Animum premebat nam gravis turbo meum
Dum quæro primas in bonis quidnam ferat.
A carne dudum longius cedere
Statutum habebam, tuncque firmabar magia.
At cogitanti de viis gratis Deo,
Præstantiorem non erat promptum mihi
Reperire.*

Hærebat ergo Gregorius non inter monasticam et sæcularem vitam, sed inter anachoreticam sive contemplativam et actuosam. Quos enim ἀζύγους vocat, eorum instituti exempla ex Elia et filii Jonadab et Joanne Baptista repetit. Retrahebat illum ab hac vita litterarum sacrarum amor, quibus excolendis non valde appositus eremus: illudque incommodi in ejusmodi hominibus reperiebat, quod multum sibi metipsis prudesset, at aliis nequam. Hæc profecto anachoretarum et contemplationi deditorum hominum propria sunt, quos merito vocat ἀζύγους, ut qui ab omni jugo liberi, nec ullis prorsus vinculis stricti essent. Quod spectat ad migades, sive eos qui cum aliis miscerentur, non difficilis est interpretatio. Illos enim ibidem vocat πρακτικούς, id est actuosos, eosque plurimum aliis prodesse, at in magnis tumultibus versari dicit. Quare media inter utrosque viam secutus est, vel potius utrumque institutum simul conjunxit, ut et litterarum sacrarum studiis et fovendæ parantum senectutis officio satisfaceret.

Sæpe alias de hisdem migadibus agit Gregorius, ac ubique in eam quam diximus sententiam. Sic loquitur in oratione 1: Κἀν ἐτι ἀκράτῳς ἐξέτασης, ὅσον τὸ μέσον τῶν ἐν συζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους; Κἀν τούτοις πάλιν, τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικούς καὶ μιγάδες· τῶν ἐξηγασμένων καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ, πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατελεύθοντας. *Quod si accuratius rem consideras, quantum intervallum inter conjugatos et cælibes? Ex his rursus quantum inter eos qui in eremo versantur, et eos qui communes sunt ac migades: inter eos qui accurate degunt et in contemplatione profecerunt, et eos qui simpliciter rectam viam ineunt.* Migades ergo inter cælibes et continentes recensentur, non secus ac ipsi anachoretæ; sed primi simplicius vivunt, isti

(a) Or. 12.

(b) Or. 23.

accuratius. Idem discrimen observatur in oratione 21: Οἱ μοναχικοὶ καὶ μιγάδες, οἱ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅσοι τῆς θεωρίας καὶ ὅσοι τῆς πράξεως. *Solitarii et migades, qui simpliciter vivunt, et qui accurate; qui contemplationi, et qui actioni vos datis.*

Hæc autem verba, οἱ μοναχικοὶ καὶ μιγάδες, sic reddit Billius, *monachi et in sodalitate viventes.* At profecto migadum nomine non intelligit Gregorius cœnobitas. Nam cœnobitæ mediam illam viam inter anachoretas et migades tenebant, quam ipse Gregorius sequendam sibi esse duxit. Unde in eadem oratione ait cœnobitas in Ægypto simul esse eremitas et migades. Duo enim distinguit monachorum genera in solitudine viventium: Οἱ μὲν τὸν πάντῃ μοναχικὸν τε καὶ ἄμικτον διαβλῶντες βίον, ἑαυτοῖς μόνους προσλαλοῦντες καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο μόνον κόσμον εἰδότες, ὅσον ἐν τῇ ἐρημίᾳ γινώσκουσιν. Οἱ δὲ νόμον ἀγάτης τῆς κοινωνίας στέργοντες, ἐρημικοὶ τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες. *Quorum alii vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes, atque hanc dumtaxat terræ partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et migades sunt.* Illud etiam laudatur a Gregorio (a) in monachis Nazianzenis: Μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμειξίας καὶ ὑπογραφίσεως, τῆς μὲν τοὺς ὀλίγους παιδαγωγούσης, τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μυσταγωγούσης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ τὸ ἄκονον φυλακτούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμικτῷ τὸ φιλόδιλον καὶ φιλόβρωτον. *Modus tum in commune procedendi, tum secedendi, illud, ad alios instituendos, hoc, ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur, atque ita utrumque, et in communi solitudinem servant, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem.* Quamvis ergo migades iidem interdum sint apud nonnullos scriptores ac cœnobitæ, ac certe Gregorio non potest hæc interpretatio assigni, qui in cœnobitis migadum vitam cum anachoretarum instituto conjungi volebat. Quin etiam Maximus philosophum, qui profecto cœnobita non erat, sed potius erro quidam et fugitivus, inter migades numerat (b). Hunc enim laudat, quod τὸ κοινωνικὸν καὶ ἐπίμικτον, *institutum, quod societatem colit et permiscetur, eremiticæ et solitarie vitæ prætulit.*

V. Hæc pluribus referenda duximus, ut et de Gregorio et de Basilio sciremus, quodnam vitæ genus alter elegerit, alter in monasteriis suis constituerit. Nam medium illud inter anachoretas et migades institutum, quod Gregorius tanti faciebat, ipse etiam Basilius in monasteriis suis instituit. Non enim hanc Basilius laudem prætermissit Gregorius, ut ex his verbis perspicimus (c): Τοῦ τοίνυν ἐρημικοῦ βίου καὶ τοῦ μιγάδος μαχομένου πρὸς ἀλλήλους ὡς τὰ πολλὰ καὶ διέτρεψάν, καὶ οὐδέτερου πάντως ἢ

(c) Orat. 20.

ὡ καλὸν, ἢ τὸ φαῦλον ἀνεπιμέκτον ἔχοντος· ἀλλὰ τοῦ μὴ ἡσυχίου μὲν ὄντος μάλλον, καὶ καθεστηκότος, καὶ θεῶν συνάγοντος· οὐκ ἀτύφου δὲ διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἁσάσινον καὶ ἀσύγκριτον· τοῦ δὲ πρακτικωτέρου μὴ μάλλον καὶ χρησιμωτέρου, τὸ θορυβώδες οὐ φεύγοντος, καὶ τούτους ἀριστα κατήλλαξεν ἀλλήλους καὶ ἀνεκράσαεν· ἀσκητήρια καὶ μοναστήρια δευμάμενος μὴ, οὐ πόρρω δὲ τῶν κοινωνικῶν καὶ μιγάδων, οὐδὲ ὑπερτεταχίω τινὶ μίση ταῦτα διαλαβῶν, καὶ ἀπ' ἀλλήλων χωρίσας, ἀλλὰ πλησίον συνάψας καὶ διαζεύξας· ἦνα μήτε τὸ φιλόσοφον ἀκοινωνήτων ἦ, μήτε τὸ πρακτικὸν ἀφιλόσοφον. Cum igitur solitaria vita, et ea quae sociatae gaudet, ut plurimum inter se dissident, ac pugnant: neutraque omnino, vel comoda, vel incommoda sua pura et immixta haberet; verum illa magis quidem tranquilla et composita esset, ac Deo animos copularet: caeterum ob eam causam fastu non careret, quod virtus non exploraretur, nec in comparationem veniret; haec autem magis quidem actiosa et utilis esset, verum a tumultibus minus libera: praecellere eas inter se reconciliavit ac permiscuit, pietatis mirum gymnasia et monasteria exstruens, non tamen longe discrepantia ab illa quae societatem colunt, et permiscerentur; nec velut muro foris interjecto haec instituta distinguens atque a saeculari separans, verum prope conjungens ac dirimens: ut nec contemplationis communicationis experta esset, nec actio contemplatione careret. Existimas Tillemontius anachoretarum aedes prope caenobia a Basilio fuisse exstructas. In quo quidem deceptus cum Billii interpretatio, qui hic quoque caenobitas migadum nomine intellexit. Sic enim reddidit: Pietatis mirum gymnasia et monasteria exstruens, non tamen longo intervallo ab illis qui in sodalitate vivunt. Refellitur haec interpretatio ex tota Basilii historia, quem caenobitis praefuisse constat, non anachoretis prope caenobitas constituit. Deinde vero migadum nomine non caenobitae, sed ascetae actioni dedit, ut in superioribus locis, designantur: nec anachoretas Basilius prope migades constituit: sed utrumque institutum nullo prorsus inuro diremptum esse voluit, sicutque utrumque, caenobitis exstruendis, conjunxit, ut nec anachoretarum deesset solitudo, nec migadum officiosa charitas, primorum autem abesset fastus periculum, et posteriorum tu-

mergo propositum fuit Gregorio et Basilio. Utrique solitudinem cum sacris literis conjungere volenti nec anachoretarum arridebat vita nec migadum. Ac de Basilio quidem certa et explorata res est, eum vixisse in monasterio et discipulis suis eandem vivendi formam praescripsisse, quam in monasteriis Aegypti viderat, ita ut nec necessariis ad sacras literas praesidiis, ut anachoretis, careret, nec ut migades, nimium charitatis officii mererentur, sed meditarentur ut primi, prodessent ut secundi. Ipse monasterii situs afferbat omnia

A eremiticæ vitæ commoda: arcebat incommoda Basilii cura in eis erudiendis; ejus rei praeratum indicium est epistola octava, quam paulisper abesse coactus scripsit, ut eos ad eventuras Ariatorum argutias communiret. Dubium non est quiu socii et imitatores Basilii fuerint cum in fide defendenda, tum in aliis rebus, quae Ecclesiae causa gessit in solitudine. Certe non alios designat, cum ait in epist. 51, n. 2, se cum multis in patria Deum timentibus insolabiliter doluisse, quod Dianius formulæ Constantinopoli allatae subscripsisset. Atque hæc quidem de Basilio ejusque discipulis.

At forte de Gregorio dubitari possit, utrum se in monasterium receperit. Verum etiamsi asceticum institutum in paternis aedibus excoluisset, nihil id de ejus votorum perpetuitate detraberet, nec idcirco videri deberet, aut continentiae professione obstrictus non fuisse, aut non se omnibus rebus pro Christo nudasse. Quot eum tribus primis saeculis ejusmodi vitam ante exstructa monasteria egerunt, de quibus tamen dici non potest quod de Basilio, Gregorio, Joanne Chrysostomo et aliis pronuntiat Thomassinus, nulla eos voti necessitate strictos fuisse? Quis dubitet quin S. Cyprianus perpetuo sese obligaverit voto, cum bona sua pauperibus distribuit, ac continentiam adhuc catechumenis amplexus est? Miratur Pontius tantum in catechumeno fervorem. Inter fidei suæ, inquit, prima rudimenta nihil aliud credidit Deo dignum, quam si continentiam tueretur... Quis unquam tanti miraculi meminit? Ineptus prorsus et absurda laudandi ratio, si continentiam Cyprianus perpetuam non voverat, sed ad tempus colebat. Quare etiamsi Gregorium monasteria non habuissent, non idcirco magnum illud ornamentum monastico instituto eripi posset. Sed tamen probari potest eum non minimam vitæ partem in monasterio traduxisse. In monasterio Basilii commemoratus est aliquandiu antequam presbyter crearetur, et qualem ibi vitam egerit, egregie describit in ep. 8 et 9. Unde non immerito Basilius in epist. 223, n. 5, testatur secum in monasterio Gregorium idem vitæ institutum secutum esse. Fugit Gregorius in eandem solitudinem presbyter creatus. Haud scio an in solitudinem monasterii se receperit, cum rursus in montem fugit post ordinationem Sasimensem (a), aut cum anno 375 Seleuciam secessit, ut quod dudum decreverat amicos et negotia fugere, id tandem perficeret. Sed certe dubitari non potest quin, abjectis Constantinopolitanæ Ecclesiae gubernaculis, ruri monachi vitam egerit, ut testatur Hieronymus, et cum monachis vixerit, ut discimus ex Facundo, lib. vii, c. 7.

CAPUT V.

- I. S. Basilius cum Eustathio Sebasteno amicitia conjungitur. II. Qualis vir exstitit Eustathius. III. Decepit etiam S. Eusebium Samosatensem Eustathius fidei studium et sanctitatem præ se ferens. IV. Damnatius videtur fuisse in concilio Gangrensi.

V. *Nonnulla adversus hanc sententiam objecta solvuntur. VI. Non Aetii magister Eustathius, sed Aetii.*

I. Videtur Basilium tunc primum amicitiam inisse cum Eustathio Sebasteno ejusque discipulis, cum rediit ex Oriente. Ipse enim ad hoc tempus initium refert hujus conjunctionis, ob quam gravissimæ ei molestiæ et a pluribus aliis et ab ipso demum Eustathio acciderunt. Narrat (a) se ex monasteriis Orientis et Ægypti redeuntem, cum bujus vitæ imitatores in patria reperisset, aliquid adjumenti ad salutem sibi visum esse reperire. Multi cum abducebant ab hac consuetudine, et a moribus ac fide Eustathii cavendum monent. Sed Basilium de vita Eustathii judicium ferebat ex his quæ oculis suis videbat; humilitatis argumentum esse ducebat humilem vestem: suspicionem omnem arcebat ab ejus animo vestimentum crassum, zona, e rudi corio calceamenta, austerum vivendi genus. Itaque morosus erat laudis Eustathii defensor; ac ne illa quidem probabat, quæ de illius fide dicebantur, eum ab Ario eductum esse, ac Ario dogmata clam spargere; sed cum hæc Basilium nunquam ipse per se audisset, sycophantas esse putabat, qui hæc nuntiabant. Equidem non miror in candidum Basilium peccatus aditum non habuisse, quæ de Eustathio dicebantur. Acceptæ enim ab Ario disciplinæ post tot annos vix jam ulli testes in Cappadocia supererant: occultum ejusdem hæresis studium non facile deprehendi poterat. Sed amorem in Eustathium longius promovēbit Basilium, qui cum eum Constanti-nopolim labi et sub Valente relabi videbit, ficta ejus penitentia deceptus ab eo diligendo et defendendo non discedet, nec ei communionem renuntiabit, nisi cum illius nequitiam non solum oculis ac manibus comprehendet, sed etiam insauabilem esse animad-vertet.

II. Nihil enim aliud fuit vita Eustathii, nisi perpetua hæresis et catholicæ doctrinæ vicissitudo, prout alterutrum ambrosiosus ejus consiliis favebat. Egressus Alexandria, ubi inter intimos Aarii discipulos fuerat, in clerum Antiochenum conatus est obrepere (b), oblata, ut verisimile est, sanæ fidei confessione, sed a S. Eustathio rejectos est ob impietatem. Verum ab Arianis postea receptus creditur, ac forte ab Eulalio, qui Paulino successit anno 351, in hunc clerum ascitus est. Pulsus hac urbe, ubi Aetium dicitur docuisse, rediit in patriam, ac Hermogeni impietatem illius condemnanti sanam fidei confessionem obtulit (c), et ab eo ordinatus est. Eo mortuo contulit se ad Eusebium Constanti-nopolitanum, a quo pulsus ob aliquas causas, quas Basilium referre noluit (depositum fuisse ait Sozomenus eo quod minus fidelis in commissis dispensationibus deprehensus fuisset) rediit in Cappado-

ciam, ac iterum se eodem artificio purgavit. Addiit se Basilio Ancyrano, eique operam navavit in referendo Aetio, quem falsis criminibus apud Gallum Cæsarem in invidiam adduxerunt, si fides adhibenda Philostorgio (d). Dederunt ei Ariani, teste S. Athanasio (e), episcopatum Sebastenum, ut eum consiliorum suorum adiutorem haberent. Sed paulo post cum plurimi episcopi ab Arianis impietatem aperte prædicantibus sese disjungerent, ac gratia et auctoritate plurimum valerent, juxta se cum eis Eustathius, eorumque partes sectatus est in concilio Ancyrano, ubi Consubstantiale anathematizatum est, et in Seleuciensi, ubi proposita est Antiochena fidei formula. Paulo post Arianis dominantibus succubuit Eustathius, ac hæreticæ formulæ subscripsit, nec tamen depositionem et exsilium effugit. Rediit sub Juliano, ac variis deinceps formulis subscripsit Zelis et Lampsaci, Arianis semper infensus, et cum iis qui Semlariani dicebantur, arcte conjunctus. Sed tamen persecutione post concilium Lampsacenum ingravescente, subscripsit hæreticæ formulæ: et cum ea res magnum ejus nomen dedecus inureret, Romam petiit, ubi Nicænam fidem professus est, ac ea conditione a Liberio papa receptus. Rediens libellum, qui eandem fidem continebat, obtulit synodo Thyaneensi. Crevit Arianorum potentia sub Valente, ac metum intulit Eustathio, ne sententia in eum olim lata renovaretur. Quare medium se esse Catholicos inter et hæreticos voluit, ut et famæ suæ consuleret, nec Arianos irritaret. Detraxit ei Basilium hunc mediū hominis statum et in verba Nicæna Jurare coegit anno 375. At ille ubi vidit ex ea re magnum aliquid incommodum oriri posse, omnem acerbitatem in Basilium effudit, ut placeret Arianos. Secuta sunt variz formulæ, quarum alteram, Gelasio quodam proponente, in Cilicia recepit eodem anno, alteram Cyzici duobus post annis. Interim tamen, nec Arianis catholici dogmatis defensor, nec Catholicis Arianus videri volebat, donec tandem anno 375 exeunte perfractis omnibus pudoris repagulis sese cum Arianis palam et aperte conjunxit.

III. Talis erat Eustathius, cui Basilium in maximis rebus confidebat (f), cujus discipulos vitæ suæ præsidium esse ducebat (g). Sed non solum Basilio Eustathius illuist. Præter duos Cæsarienses episcopos, quos supra diximus Eustathio ignovisse, amicissimi eidem erant præstantissimi viri, Silvanus Tarsensis, ac ipse etiam, quem Basilium Ecclesie decus et columnæ esse sciebat, S. Eusebius Samosatensis. Multa in litteris Basilii exstant amicitiz Eusebii et Eustathii indicia (h). Is nascentem inter Basilium et Eustathium, discordiam sedare conatus est. Vocatus anno 372 in Armeniam Basilium a S. Meletio et Theodoto, tum ut festum quemdam diem

(a) Ep. 223, n. 3.

(b) Athanas. Ep. ad solit.

(c) Ep. 224, n. 9.

(d) Lib. III, c. 16, 27.

(e) Ibid.

(f) Ep. 119.

(g) Ep. 151.

(h) Or. 12.

rum eis celebraret, tum ut de Eustathio ageretur. A adesse noluit, propterea quod Eusebium, a quo plurimum presidii ad Eustathii defensionem sperabat (a), eo venire non potuit. Habemus in epistola 105 Sophronium Eustathii discipulum Samosata professentem, visendi, ut verisimile est, Eusebii causa. Hanc de Eustathio hominum prestantissimum opinionem commovebat simulata non solum orthodoxæ fidei professio, sed etiam acerrima defensio. Nemini sane in hoc genere concedebat, ubi se catholicis addicebat partibus; ac mirabili animi ardore conseqnebatur, ut et præterite illius labe infirmitati tribuerentur humanæ, nec præsens ulla in suspitione perfidia veniret.

Quod enim subscribendo Constantinopoli peccaverat, id celeberrimis contra Eudoxium, Eupippium, B Georgium, et Acacium litteris (b) expiare visus est, quæ ad omnes Ecclesias misit. Negabat eos episcopos esse et Spiritus sancti participes. Unde etiam minime cessit latæ in se sententiæ, quamvis a quinque episcopis damnatus esset. Rediens e Dardania, quam in regionem relegatus videtur fuisse, altera Basilidis evertit et in propriis mensis sacrificavit (c). Segregavit etiam a sua communione Eupodium Satalensem episcopum, eo quod is cum Amaseæ episcopo communicaret. Quinctiam non nullo antequam a Basilii communione discederet, ecclesias Amaseæ et Zolorum insectatus fuerat, ibique presbyteros et diaconos constituerat. Lapsus sub Valente (d), fraudem sibi factam in concione deploravit, atque hanc purgandi errati rationem invenit, ut Romam profectus inde Patrum fidem referret. Quo magis crederetur huic homini (e), adjerabat austerum vivendi genus, et multa magnarum simulacra virtutum. Tantam charitatem præ se ferebat (f) ut pro quavis anima sollicitus videretur; (g) constantiam in vita servare, et mendacium vel in minimis rebus ut horribile quiddam aversari videbatur.

IV. Eustathius Sebastenus circa illud tempus, quo se Basilium ad ejus amicitiam applicuit, depositus est in concilio Melitiniensi. Sed hæc ignominia nihil tunc nocuit Eustathio, qui episcopatum suum retinuit: imo decus ei apud bonos addidit, utpote ad improbis Arianiis inusta. His enim adeo cordi D fuit hæc synodus, ut quamvis Eustathius eorum formæ anno 360 subscripsisset (h), eum tamen episcopatu penitus dejecerint, propterea quod antea in concilio Melitiniensi depositus fuerat. Narrat Socrates eum ab Eulalio patre, episcopo Cæsariensi, damnatum: id confirmat Sozomenus, additque eum

A in synodo Neocesariensi excommunicatum, et in Antiochena convictum perjuri. Sed hæc concilia nobis tenebræ sunt. Longe clarior et illustrior synodus Gangrensis in Paphlagonia, ad quam cum delatæ fuissent magnæ de Eustathii discipulis querelæ, viginti canones ad hæc rescandam vitia constituiti, quos synodus Armeniæ episcopis inscribit. Eustathium Sebastenum hujus synodi sententia notatum fuisse referunt Socrates (i) et Sozomenus (j); sed eorum testimonia prorsus rejiciunt Baronius (k), Dupinus et Blondellus (l), quorum opinio valde probabilis videtur Tillemontio. Sed quominus eruditus illis viris penitus assentiar, detinent me nonnulla rationum momenta.

1. Summa est necessitudo temporum et locorum cum Eustathio Sebasteno. Is enim monastici instituti auctor exstitit apud Armenios, Ponti incolas et Paphlagonas, ut ex Sozomeno discimus (m). Sozomeni testimonium confirmat Basilium (n), qui se ad Eustathium, ut præcipuum his in locis monasticæ vitæ magistrum, consulit. Non pauci erant Eustathio discipuli, quorum charissimus quique semper cum Basilio fuerunt (o): nonnulli vero (p) pravis suis moribus monasticum institutum dedecoraverunt. Plura monasteria, sive plures fraternitates, ut appellat Basilium, Eustathio subjectas fuisse vel sæptem magnis cum eo necessitudinibus devinctas, observamus ad epist. 223, n. 5. Stare ergo non potest Baronii sententia, qui ne id quidem concedit, Eustathium monasticam vitam professum esse. Præter Basilii auctoritatem habemus Epiphanii testimonium (q), qui Eustathium et Aerium simul asceticam vitam exercuisse dicit, ut adversus Baronium observat Tillemontius. Quod autem spectat ad synodi Gangrensis tempus, magna est ea de re sententiarum varietas, aliis circa annum 340 hoc concilium collocantibus, aliis post annum 360: sed nemo illud ab ætate Eustathii Sebasteni divellit. Cum ergo synodus Gangrensis Eustathium, vel saltem illius discipulos sententia sua notaverit; cumque iisdem in locis eodemque tempore Eustathius Sebastenus monastici instituti dux et auctor fuerit, cur alius quaeratur Eustathius?

2. Non magna erat inter Eustathii discipulos sententiarum consensus: unde nonnullis quedam attribuit synodus, quæ in alios non confert. Alii enim non communem esse omnium sententiam, sed unamqueque quod sibi placuerit ad ascribere; unde et Ecclesie vituperata et sibiipsi damnum conciliant: Οὐτα γὰρ κοινή γνώμη αὐτῶν ἀπάντων ἐγένετο, ἀλλ' ἕκαστος; ἕπερ ἂν ἐνεθυμήθη, τοῦτο προσέθηκεν ἐπι

(a) Ep. 98, n. 1.

(b) Ep. 214, n. 6; 251, n. 2.

(c) Ep. 256, u. 2; 251, n. 5.

(d) Ep. 244, n. 2.

(e) Ep. 223, n. 2.

(f) Ep. 79.

(g) Ep. 99, n. 3.

(h) Ep. 263, n. 3.

(i) Lib. n, c. 46.

(j) Lib. III, c. 14.

(k) Ad ann. 364.

(l) De primatu, p. 458.

(m) Lib. III, c. 14.

(n) Ep. 223, n. 3.

(o) Ibid. n. 5.

(p) Ep. 119.

(q) Hæres. LXXV.

διαβολῆ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτοῦ βλάβῃ. Id autem præclare congruit cum Eustathii Sebasteni institutis, qui, ut infra videbimus, non cœnobita ubi omnes unius præpositi nutus intuentur, sed aliam speciem asceticæ vitæ, ubi major multo libertas, instituit.

3. In Eustathii discipulis hæc reprehendit synodus, quod uupias vituperarent, viros ah uxorihus, uxores a viris abstraherent, uude adulteria a nonnullis commissa : quod Dei domos contemnerent et privatos conventus haberent, oblationes in ecclesiis fieri solitaa sibi et suis, ut sanctioribus vindicaret : quod insolitum vestimenti genus gestarent, mulieres virili veste induerent, virgines tonderent, servos a dominis abducerent : quod die Dominico jejunaient, et jejunia in ecclesiis præscripta contemnerent : quod nonnulli eorum carniun usum, ut illegitimum, aversarentur, et in domihus conjugatorum ne preces quidem fieri debere contenderent : de sacrificiis autem ibi saepe oblatiis tangere molient : presbyteros, qui uxores duxere, contemnerent, nec eorum sacrificii participes esse vellent : martyrum basilicas et quæ ihic sunt, condemnarent, denique divitiis non omnia sua projicientibus spem apud Deum præcluderent. Cur hæc ad Eustathii Sebasteni discipulos referamus, non leve argumentum suppeditat Aeriun in hoc sodalitiu longe celeberrimus, cui multa trihuuntur simillima iis quæ synodus Gangrensis reprehendit. Is enim, teste Epiphanio (a), magnam hominum utriusque sexus multitudinem abstraxit, quibuscum privatos conventus habebat. Paschæ celebritatem ridebat, Jejunaat die Dominica, quibus autem diebus jejunia indicuntur ah Ecclesia, vescebatur. Illius sectatores vino et carnihus indulgehant diluculo, tum eum fideles jejunia paschalia celebrarent. Immoderatum paupertatis studium, quod reprehendit synodus, satis redolet ingenium Aerii, qui cum magistrum suum Eustathium videret ecclesiasticos reditus in manibus habentem, inde ansam capiebat de eo detrahendi, ac omnibus dictitandi non eum esse qui hactenus fuerat, sed ad rem attentum, et cumulandis opihus totum incumbere. Libertas vendi ad arbitrium et sentiendi, quam in secta a synodo damnata animadvertimus, non aberat a grege Aerii. Testatur eum Epiphanium nonnullos austerum vivendi genus retinuisse, quamvis plerique vino et carnihus sese ingurgitarent. Matrimonium ah Eustathii discipulis vituperari testatur synodus Gangrensis : idem de Aerio non dicit sanctus Epiphanius : sed tamen ah illius secta hujus erroris suspicionem non abfuisse discimus ex his sancti Augustini verbis (b) : *Quidam perhibent istos, sicut Encratitas vel Apotacitas, non admittere ad communionem suam nisi continentes, et eos qui sæculo ita renuntiaverint, ut propria nulla possideant. Ab esca tamen carniun*

A non eos abstinere dicit Epiphanius : Philaster vero et hancis tribuit abstinentiam.

Cum ergo nihil fere in Eustathii discipulis reprehendat synodus Gangrensis, quod non pariter in Aerio Eustathii Sebasteni discipulo reprehensum fuerit, difficile est existinare Eustathium, de quo synodus loquitur, non fuisse Aerii magistrum. Atque hinc etiam patet immerito Tillemontium existimare hanc sectam cito extinctam fuisse, nec ullam de illa post synodum Gangrensem in historiæ monumentis mentionem occurrere. Etai enim sub Eustathii nomine cognita non fuit Epiphanio, Augustino et Philastrio, certe ah ejus discipulo Aerio famam aliquam et nomen accepit.

B Eustathii Sebasteni discipulos his canonibus locum dedisse hinc etiam confirmare possumus, quod ipsa synodus nihil de Eustathio, ut mali auctore, asperius statuât. Sic enim incipit synodus : Ἐπειδὴ συνελθοῦσα ἡ ἀγιωτάτη σύνοδος τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ κατὰ Γάγγραν ἐκκλησίᾳ, διὰ τινὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας, ζητούμενον καὶ τῶν κατ' Εὐστάθιον, εὗρισχε πολλὰ ἀθέσμως γινόμενα ὑπὸ τούτων αὐτῶν τῶν περὶ Εὐστάθιον ἀναγκαίως ὤρισεν, καὶ πᾶσι φανερὸν ποιῆσαι ἐποιοῦσεν, εἰς ἀναίρεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κακῶς γινόμενων. Quoniam conveniens sanctissima synodus episcoporum in ecclesia Gangrensi propter ecclesiasticas quasdam et necessarias causas, cum et de iis quæ ad Eustathium spectant, quaeretur, multa reperit nefarie ab ipsis illis Eustathii discipulis fieri ; necessario ea de re statuit, ac nota omnibus facere decrevit, quæ male ab eo fiunt. Legendum esse ὅτ' αὐτῶν, et vertendum, quæ male ab illis fiunt, perspicitur ex his quæ sequuntur, καὶ γὰρ ἐκ τοῦ καταμύμψεσθαι αὐτοὺς τὸν γάμον : nam ex eo quod nuptias vituperent, etc. Nihil sane in hæc synodi præfatione reperias, ex quo accusatum fuisse Eustathium pateat. Ubique in discipulos crimina reijciuntur, nulla ipsi iniusta ignominia, quamvis maxima lauri debuerit, si facinororum auctor existimatus fuisset. Atque id quidem mirifice convenit Eustathio Sebasteno, quom nonnulli, teste Sozomeno (c), sic defendebant, ut culpam omnem in ejus discipulos conferrent, nec ullam ipsius nomiui hac in re maculam insidere poterent. Pondus addit hinc sententiæ sanctus Epiphanius (d), qui Aerium testatur, postquam ah Eustathio sese disjunxit, ad absurda illa instituta deflexisse. His novitibus alios errores adjecit. Nam et Arianus erat, et preces pro mortuis tollebat et presbyteros adæquabat episcopis. Sed fieri facillime potuit, ut hi errores aliquandiu occulte sparsi ad synodi aures non pervenirent. Quod si canones Gangrenses ad Aerium referimus, differenda erit hæc synodus, ut Socrati (e) et Sozomeno (f) visum est, usque ad episcopatum Eustathii. Aerium enim

(a) Hæres. LXXV.

(b) Tom. VIII, hæres. LIII.

(c) Lib. III, c. 14.

(d) Hæres. LXXV.

(e) Lib. II, c. 46.

(f) Lib. III, c. 14.

ab Eustathio disjuncti invidia (a), quam ut placaret Eustathius, presbyterum creavit Aeriuni, ptochotrophio præfecit, nec ullam humanitatis et amicitie significationem prætermisit. Sed insanabilis existit Aeriis.

Si quis tamen cum Tillemontio contendat synodum Gangrensem ante annum 341 habitam fuisse, propterea quod illius canones in omnibus collectionibus ante Antiochenos canones anni 341 recensentur, equidem huic sententiæ non repugnabo, quippe cum his in rebus nihil admodum certi habeamus. Sed cum etiam ante illud tempus Eustathius Sebastenus monastici instituti auctor in Armenia et Paphlagonia et Ponto existiterit, in hunc maxime videtur canones Gangrenses convenire.

V. Objicit adversus hanc sententiam nec Basilium, qui varios vitæ Eustathii eventos recensuit, nec varia concilia quæ Eustathium deposuere, hujus probri meminisse. Sed etiamsi hanc maculam perpetua delevisset oblivio, mirum id iudici non deberet, cum Eustathius vel extra culpam fuerit, ut supra diximus, vel saltem, ut existimat Sozomenus, synodo paruerit. Videtur tamen ei Basilium obiectisse discipulum Aeriuni: nec synodus Constantiopolitana inter varias illius deponendi causas, latam de illo sententiam Gangrensi concilio prætermisit, si tamen fides adhibenda Sozomeno (b), qui totus errat, cum Eustathium a Gangrensis episcopatu exutum dicit.

Objicit Tillemontius nullum a synodo titulum Eustathio tribui; ex quo latum illum fuisse concludit et alium ab Eustathio Sebasteno, qui tunc ipse in clerum Antiochenum anno 331 receptus, in aliquo honoris gradu constitutus erat, ac forte etiam presbyter fuit, si concilium referatur ad annum 340.

Non difficilis est hujus rei explicatio: sive enim Eustathius hac in re extra culpam fuit; satis erat aliunde suspectus, ut nullum ei honoris titulum episcopi tribuerent: sive eorum, quæ a discipulis sebant, auctor aut conscius exstitit; multo minus decebat, ut ei signum aliquod communionis imperiretur, antequam absurdis institutis destitisset. Illi enim aliquo honoris ecclesiastici titulo ornare, communionis signum fuisse. Sic Basilium (c) in litteris de Glycerio et ad Glycerium scriptis, diaconi titulum ei non tribuit, quamvis nondum eum deposuisset, sed tantum hujus pœnæ minas intentaret, nisi cito rediret cum virginibus, quas e parentum domibus abstractas in unum veluti gregem collegerat. Vide not. ad epist. 129, p. 221.

Eustathium Sebastenum Tillemontius Cesareæ aut saltem in Cappadocia natum existimat, propter-

ea quod Basilium (d) eum, postquam recuit in patriam, beatissimo Casareæ episcopo Hermogeni confessionem suæ fidei obtulisse dicit. Inde concludit doctissimus scriptor distinguendum illum esse ab alio Eustathio, quem Armenium fuisse non dubitat, siquidem synodus Gangrensis epistolam suam inscribit et episcopis Armeniæ, quoniam Eustathius Sebastenus nullam videtur ante episcopatum necessitudinem habuisse.

Etiam si Eustathius Casariensis aut saltem Cappadox fuisset, nequaquam id prohibere debuit quominus synodus suam epistolam inscriberet episcopis Armeniæ, si ibi potissimum illius vigeberet secta. At Eustathium Casariensem aut Cappadocem fuisse non certo concluditur ex verbis modo allatis. Ipse Basilium nunc Cappadociam, ut supra vidimus, patriam agnoscit, nunc Pontum, interdum etiam Armeniam. Hellenium Gregorius Armenium esse conceptis verbis declarat (e): eundem tamen hortatur, ut patriam et communia studia veritus, Basilio annuat. Cur ergo Cappadocia Eustathii patriæ dici non potuit, si in vicina aliqua regione natus est? Eum in Armenia natum libenter colligerem ex his Gregorii Nazianzenis verbis: *Armenia*, inquit ille, Eustathium designans (f), *plaus barbarus est*. Armenii nomine similiter designatur a Gregorio Nysseno lib. 1 in Eunomium, p. 280.

VI. Illud etiam de Eustathio breviter examinandum est, utrum discipulum habuerit Aetium. Cum Eustathius Basilio instar criminis epistolam ad Apollinarium scriptam objecisset; demonstrat Basilium (g) æquius multo esse ut, si quis Aetium genuit hæreticum, in caput parentis resiliant filii criminationes. Ex in epist. 244, n. 3: *Is qui me accusat de Apollinario, respondeat nobis de Ario proprio magistro suo et de Aetio proprio suo discipulo*. Sed his in locis substituendum videtur nomen Aerii. Nam alio in loco (h) eadem de re agens Basilium neutrum quidem nominat, sed quæ dicit soli Aerio conveniunt. *Nam nec ipse accuso*, inquit, *si quis ex sodalitate in hæresim abscissus est (omnino autem homines novistas, tametsi nominatim non appello, quia unusquisque suo ipsius peccato morietur. His sane verbis aliquis indicat ex pietatis disciplina in hæresim lapsus non probante magistro. Id autem optime convenit Aerio, qui monasticam vitam cum Eustathio profitebatur, at nequaquam Aetio, qui summanu semper impietatem præ se tulit, nec ullos nisi ad impietatem magistros habuit. Primus illius doctor exstitit, testis Philostorgio (i), Paulinus Antiochenus. At edoctum fuisse ab Eustathio nec Gregorius Nyssenus, qui res Aetii accurate persequitur (j), nec ullus alius testatus est scriptor. Quamvis ergo apud Basilium*

(a) Epiphanius hæres. LXIV.

(b) Lib. IV, c. 14.

(c) Ep. 169, 170, 171.

(d) Ep. 263.

(e) Carm. 48.

(f) Ep. 162.

(g) Ep. 223, n. 5.

(h) Ep. 131, n. 2.

(i) Lib. III, c. 13.

(j) in Eunom.

Aetii nomen habeant omnes codices mss. et editi, A mine ad Helleninm (p. 106). Sed valde dubito an quæ hoc loco narrat Gregorius, Nazianzi aut Cappadociæ finibus coerceri debeant. Ibi enim monasticum institutum generatim laudat, antequam Nazianzenos monachos nominatim Hellenio commendet: et quod ait (p. 107) monachos imperito studio abreptos mortem sibi ipsis consciscere, alios propriis manibus aut fame, alios laqueo aut sese præcipites dando; videtur id de remotis regionibus potius quam de Cappadocibus, magisque fama et auditione, quam propriis oculis acceptum uarrare. Probabile ergo non est anachoretas fuisse Eustathii discipulos. Hinc Basilius (p. 359) monasteria Eustathio subjecta vocat fraternitates in epistola 225. In his tamen fraternitatibus non videntur in morem cœnobarum sub unius abbatis imperio communibus semper munitis intenti fuisse, sed bini aut trini liberius vixisse.

CAPUT VI.

I. *Sanctus Basilius cœnobiticæ vitæ auctor in Ponto et Cappadocia.* II. *Antea his in locis ascetæ bini aut terni degebant.* III. *Gregorio scribit, eumque ad se allicere conatur. Eorum vivendi ratio et occupatio.* IV. *Basilii labores monasterii finibus non continentur.* V. *De pluribus epistolis in accessu scriptis.*

I. Testimonium Gregorii Nazianzeni supra allatum, in quo Basilius dicitur cœnobiticam vitam instituisse, confirmari potest ex epist. Basilii 207, n. 2. Oderant eum Neocæsarienses, episcopo ipso eos in Basilium incendente: odii causæ inanes et absurdæ fingebantur, psallendi ritus in ecclesia Cæsariensi et Basiliæ cœnobia. Nunquam profecto Basilium eo nomine incussasset, si ante eum hoc institutum in Ponto existitisset. Quin etiam Basilius, ut invidiam a se propulset novi hujus instituti, quod maximam laudem merebatur, nequaquam exempla ad suam defensionem repetit ex Ponto et Cappadocia aut finitimarum gentium Ecclesiis, sed ait se audivisse talem esse in Ægypto virorum virtutem, fortasse etiam nonnullos in Palestina evangelicam vitam excolere, et rursus aliquos in Mesopotamia beatos esse et perfectos viros. Non videntur ergo cœnobia in Ponto ante Basilium existitisse.

Sedsi Basilius ejus instituti auctor, mirum videri possit, cur Eustathius non solum apud Armenios et Paphlagonas, sed etiam in Ponto, ut in præcedenti capite vidimus, monasticam vitam dicatur instituisse. Commentum esse existimat Baronius quod de Eustathio apud Sozomenum legitur. Sed clarum et perspicuum est de Eustathio ejusque discipulis Basilium loqui, cum ait (a) se monasticæ vitæ studio flagrantem, ubi nonnullos vidit in patria qui hoc institutum profitebantur, magnum ex eorum amicitia et consuetudine præsidium ad salutem sperasse. Jam tum ergo discipulos habebat Eustathius. Quare litem sic dirimit Tillemontius ut Basilio cœnobiticæ vitæ institutum acceptum referat, Eustathii autem discipulos in urbibus et oppidis vel etiam in remotioribus locis solos vixisse existimet.

II. Libentius crediderim Eustathii discipulos in pagis et oppidis binos aut ternos vixisse, ita ut nec anachoretæ fuerint nec cœnobitæ. Testatur Sozomenus (b) in Galatia et Cappadocia et finitimis provinciis maxime rarum esse anachoretarum genus, quia per frigidis acerbis in desertis locis degerent non licet. Id confirmat abbas Pyamon, qui apud Cassianum (c) narrat se in regionibus quas sub Valente peragravit, ut fratribus in Pontum et Armeniam relegatis diaconiam ferret, ne ipsum quidem anachoretarum nomen auditum comperisse. Existimat Tillemontius (d) nonnullos a sancto Gregorio Nazianzeno Cappadoces anachoretas laudari in car-

mine ad Helleninm (p. 106). Sed valde dubito an quæ hoc loco narrat Gregorius, Nazianzi aut Cappadociæ finibus coerceri debeant. Ibi enim monasticum institutum generatim laudat, antequam Nazianzenos monachos nominatim Hellenio commendet: et quod ait (p. 107) monachos imperito studio abreptos mortem sibi ipsis consciscere, alios propriis manibus aut fame, alios laqueo aut sese præcipites dando; videtur id de remotis regionibus potius quam de Cappadocibus, magisque fama et auditione, quam propriis oculis acceptum uarrare. Probabile ergo non est anachoretas fuisse Eustathii discipulos. Hinc Basilius (p. 359) monasteria Eustathio subjecta vocat fraternitates in epistola 225. In his tamen fraternitatibus non videntur in morem cœnobarum sub unius abbatis imperio communibus semper munitis intenti fuisse, sed bini aut trini liberius vixisse.

Basilio enim secessum meditantem nulla ob oculos versabantur his in locis cœnobia (e); sed cupiebat uum aliquem ex fratribus invenire, qui asceticam vitam profiteretur, ut una cum eo brevem hujus vitæ fluctum transiret. Speraverat se cum Gregorio victurum; idque inter se pacti fuerant: sed eorum consilium interpellavit imposita Gregorio necessitas fovendæ parentum senectutis. Basiliæ monasterium non statim, ut modo videbimus, cœnobia formam habuit. Monachi Nazianzeni cœnobia non erant (p. 107). Nam Gregorius in carmine ad Helleuicum decem præstantissimos ascetas recenset, quibus singulatim immunitatem a tributis petit, quam satis fuisset toti cœnobio semel petere, si in iisdem omnes adibus fuissent. Hinc etiam unus ex illis Eulalius amisso fratre Helladio (p. 108), quem ejusdem instituti socium habuerat, afflictæ et ægrotx matri assidebat. Testatur abbas Pyamon apud Cassianum (f), tertium genus monachorum, qui Sarabaiæ dicebantur, et bini aut terni degebant, abundare ac prope solum esse in civitatibus quas diaconiæ, ut jam diximus, in Pontum et Armeniam deferens peragravit. Canones Gangrenses, qui Armeniæ episcopis inscripti sunt, dubitare non sinunt quia ascetarum in hac regione magna fuerit sentiendi ac vivendi libertas. Vix ergo dubium quin instituta his in locis cœnobiticæ vitæ gloria non Eustathio attribuenda sit, sed Basilio, cujus maximum existit hujus propagandi instituti studium. Illud longe (g) præferendum esse demonstrat vitæ solitaria; duo (h) in eodem pago monasteria esse non probat, sed omnes ascetas sub uno et eodem præposito existimat conjungendos. Perspicui etiam potest illius sententia ex epist. 225. In qua ascetas in eodem quidem monasterio, sed non more cœnobarum viventes hortatur, ut ab hac vita testibus carente ad cœnobiticam transeant. Præter cœnobiium, quod in Ponto rou-

(a) Ep. 225, n. 3.

(b) Lib. vi, c. 34.

(c) Collat. 18, e. 7.

(d) Tou. IX, p. 55.

(e) Ep. 225.

(f) Collat. 18, c. 7.

(g) Reg. fus. 7.

(h) Reg. fus. 55.

straxit, aliud ab eo conditum in suburbio Casariensi discimus ex epist. 94 et 150. Probabile est cœnobiticum institutum etiam ante episcopatum ab eo in Ecclesiam Casariensem inductum. Non deerant quidem huic ecclesie monachi, eorumque studium exarsit in Basilii causa, ut infra videbimus, adversus Eusebium episcopum defendenda: sed nota illis non videntur fuisse cœnobitica instituta. Unde Basiliius (n), cum quidam Casaræ monasticum institutum amplecti vellet, seque illi regendum et informandum traderet, mittere eum maluit in Ponti monasterium. Gregorius autem, cum monasticæ legis institutiones a Basilio presbytero et voce et scriptis traditas laudat, inductam ab eo cœnobiticam disciplinam videtur laudare.

III. Ubi primum accessus delicias degustavit Basiliius, Gregorium loci descriptione conatus est aspicere. Respondit Gregorius se loci forma et situ parum moveri, nisi etiam de vivendi ratione aliquid eliscat. Utramque epistolam amissimus. Sed aliam habemus, quam Basiliius (b) statim post acceptas Gregorii litteras scripsit, ut ei satisfaceret, ac suam vivendi rationem exponeret. Diurnas ac nocturnas preces, lectionem Scripturarum, laborem manuum describit. Sed nihil in hac epistola reperitur, ex quo eum cœnobitarum more vixisse conjicias. Preces ante et post cibum præcipit: ac nihil prorsus de lectione inter edendum adhibenda. Alii tantum animam ne tunc quidem a Dei cogitatione otiosam esse debere, sed ex ipsa alimentorum et corporis ea suscipientis natura materiam Dei laudandi esse ducendam. Forte ergo cum uno aut altero ex Enstathiis discipulis debebat, ut alii harum regionum ascete.

Sed cito ad eum multi confluerunt, seque illi in disciplinam tradiderunt. Ejusmodi enim discipulos habebat aono 360 a quibus ne ad brevissimum quidem tempus siue magna illorum molestia diacedere poterat, ut perspicuus ex epistola (d) Jam illius monasterium suis numeris absolutum erat, cum Gregorius ad eum se contulit, quod quidem videtur fecisse anno 358 aut 359. Nam inter ea quæ se in hoc monasterio vidisse meminerat, laudat imprimis fratrum, quos Basilius ad pietatem instituebat, cœnim concordiam. Meminit psalmodum et hymnorum ex quibus miram suavitatem perceperat (c). Non siue lepore meminit in alia epistola (d) pauperis viæ, quam ibi traduxerat, cum panis adeo durus apponeretur ut dentes frangeret; ac tanta esset omnium rerum inopia, ut nisi mater Basilii opportune succurrisset, fame moriendum fuisset. Commemorat etiam laborem manuum, Augiæ linum e domo exportatum ut horti steriles implerentur, ac immane plastrum sua et Basilii cervicæ manibus-

A que tractum, ut locus præruptus æquaretur. His addit (e) lignorum comportationes et lapidicinas, arborum consiliones et irrigationes, imprimis vero platanum sua manu plantatum.

Quod supererat olii ab asceticæ vitæ munitis, impendebant in meditandis sacris litteris (f): et cum in hoc studio plus antiquis scriptoribus, quam ingenio suo tribuerent, collegerunt ex Origene plurima observatione digna, quæ in unum corpus redacta Philocaliam appellaverunt. Hunc librum dono misit Gregorius Theodoro Thyamensi (g), ut opus sibi cum sancto Basilio commune.

IV. Basilii labores monasterii finibus non continebantur. Nam cum ejusmodi institutum amplexus esset, in quo et meditari posset, ut anachoretæ, et prodesse, ut hi quos diximus migades; non neglis fuit in promovendis Ecclesiæ utilitatibus. Basiliius Ponti urbes, inquit Rufinus (h), et rura circumiens, desideris gentis illius animos et parum de tpe futura sollicitos stimulare verbis et predicatione succendere, callumque ab his longæ negligentia cœpit abolere: subegitque, abjectis inanum rerum et sæcularium curia, animet notitiam recipere, in unum coire, monasteria construere, psalmis, et hymnis, et orationibus docuit vacare, pauperum curam gerere, eisque habitacula honesta, et quæ ad victum necessaria sunt, præbere, virgines institueret, pudicam castamque vitam omnibus pene desiderabilem facere. Ita brevi permutata est totius provinciæ facies, ut in arido et squalenti campo videretur seges secunda, ac lecta vinea surrexisset. Testatur etiam Sozomenus (i) Basilium Ponti urbes circumeventem, multa illic edificasse monasteria; et populis predicantem, ut eandem cum ipso doctrinam fidei sequerentur persuasisse. Hæc confirmari possunt utriusque Gregorii testimonio. Testatur Nyssenus (j) solitudinem sub Basilio ad imitationem Joannis Baptistæ in urbem conversam esse ob multitudinem eorum qui ad Basilium confluebant. Gregorius Nazianzenus jam multa illum ad utilitatem Ecclesiæ navasse dicit (p. 335), cum ad presbyteri gradum evehctus est. Hunc multiplex Dei benignitas, inquit, cum multis antea rebus gestis clarum effecisset, dià πολλῶν τῶν ἐν μέτρῳ γυρωφόρα, in sacrum presbyterorum ordinem ascribit.

D V. Inter epistolas, quas Basilius scripsit in solitudine, numeranda imprimis (k) epistola ad Candidianum. Rusticus quidam ex his, qui cum Basilio Annesis morabantur, mortuo Basilii famulo, non se negotii quidquam cum hoc famulo habuisse dixit, non ad Basilium accessit, non conqueatus est, non rogavit, ut a volente acciperet, non minatus est se vim facturum nisi acciperet, sed subito cum novellis sui similibus domum invasit, muliereque

(c) Ep. 23.

(d) Ep. 2.

(e) Naz. ep. 9.

(f) Ep. 8.

(g) Ep. 2.

(h) Ibid.

(i) Naz. ep. 87.

(j) Lib. xi, c. 9.

(k) Lib. vi, c. 17.

(l) In Basil.

(m) Epist. 5.

quæ eam custodiebant, verberibus contudit, ac effractis foribus exportavit omnia, partim sibi ipse rapiens, partim ad diripiendum culibet proponens. Venit itaque Basilius, ne domus sua omnibus injuriis pateret, si impunitum facinus relinqueretur, opem implorat Candidiani, cui res suas cordi esse jam sæpe perspexerat. Hac autem multa contentum se fore declarat, si agrestis a pagi præposito comprehensus, brevi tempore in carcere includatur. Hæc domus, ut supra diximus, non erat propria Basillii possessio, qui sese omnibus rebus vendiderat (a), sed ex ea, matris suæ provido consilio, alimenta percipiebat.

Injux autem Candidiani amicitia cum Basilio, animi moderatio in magnis honoribus, amor litterarum ac mentis tranquillitas in ipso negotiorum aestu ac summa publicæ tranquillitatis cura mirifico probant eundem prorsus esse Candidianum ad quem exstat Gregorii Nazianzeni epistola 194. In eo enim Gregorius eadem prædicat ornamenta virtutum, ac similia adhibet ex profanis litteris pigmenta, ut in ethnico laudando par erat. Is in Cappadocia natus erat, eamque sub Juliano rexit, sed tanta animi integritate, ut se fidelem quidem imperatori milistrum in iis quæ ad imperium spectabant, minime vero turpem assentatorem in vexandis Christianis præberet.

Sequitur alia ad Olympium epistola (b), civem Neocæsariensem, imprimis divitem, qui Basilio Eustathii et Neocæsariensium calumnias exagitato non definit. Is cum Basilio misisset munera, cujus solitudinem jam antea visitaverat; respondet ei Basilius, festive incusando, quod pauperiem et monasterio suo ejiciat. Cum autem infirma esset valetudine, jamque remedia nonnulla aggressus esset; optat Basilius ut faustum exitum habeant, eique anctor est ut sollicitudinem et molestiarum expertem corporis curationem adhibeat.

Cum Nectarius, vir inter Cilices opibus et dignitate conspicuus, unicum filium, qui spes erat amplissimæ domus, amississet, Basilius rumoris hanc molestiam nuntians per tres aut quatuor dies credere volebat. Sed acceptis ab episcopo illius loci litteris, quæ tristemet illum easum confirmabant, Nectarius ejusque uxorem consolator (c). In his litteris omnes eloquii sui opes profundit; præcipue vero in epistola ad uxorem Nectarii nonnulla recens ab Athenarum palæstra ingenium redolent, velut cum ait: *O terra talem coacta suscipere casum! Horrui forte ipse sol, si quis in eo sensus, triste illud spectaculum.* Hanc ergo epistolam vel ante secessum vel saltem ad secessus primordia cum Tillemontio collocamus. Certe illum episcopum tunc non fuisse patet ex his verbis, *accepit litteras episcopi.* Non enim de collegis suis sic loqui solet, postquam

A ad hanc dignitatem pervenit. Non improbabili conjectura est hunc Nectarium eundem esse Constantinopolitano. Ille enim ex ampla et nobili Cilicis domo ortus erat. Idem huic nostro congruit, siquidem illius filii mors, ut ait Basilius (d), plaga existit duarum provinciarum, Cilicæ et Cappadocicæ. Nec refert quod Constantinopolitanus usque ad episcopatum catechumenus fuerit, is autem, ad quem Basilius scribit (e), in Christum credere dicitur. Nam multi his temporibus, ut observat Tillemontius, etsi baptizati non erant, in Christum tamen credebant, et Christianam religionem profitebantur. Gregorius et Basilius cum essent Athenis, nihil majori laudi ducebant, quam ut Christiani essent et dicerentur (f), quamvis nondum esseet sacris mysteriis B initiati.

Mutuum sibi operam in meditandis Scripturis tradebant Gregorius et Basilius, non solum coram, sed etiam absentes. Cujus rei momentum est epistola 7, quam idcirco ad hoc tempus referimus. Basilius consulerat Gregorius de rebus ad theologiam, id est ad sanctam Trinitatem pertinentibus. Respondit Basilius per litteras quæ non exstant, sed minus satisfecit. Quod cum ei Gregorius libere significasset, ut inter amicos fieri par erat, fatetur Basilius se hoc incommodum providisæ (omnem enim de Deo sermonem et cogitationi loquentis, et desiderio interrogantis imparem esse); sed tamen silere non potuisse, ne in proditiōnis crimen incurreret, si amico consulenti responsum denegaret. Cæterum Gregorium hortatur, ut, se omisso, totus ad veritatis defensionem, acceptis a Deo adjumentis contentus, incumbat.

CAPUT VII.

I. Basilius Constantinopolim venit cum Basilio Anycrano, cui operam navat adversus hereticos. II. Dolens quod Dianius subscrispsisset, fugit Nazianzum. III. Scribit Moralia. Huic operi non convenit epistola de fide. Scripta Moralia sub Constantio. IV. De epistola ad Maximum qui idem videtur esse ac sancti Gregorii proditor. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis, præsertim de decima quarta, et decima quinta.

I. Jam solitudinis delicia perfruebatur ab anna duobus Basilius, cum iter Constantinopolim suscepit anno 359 exeunte, vocatus, ut verisimile est, a Basilio Anycrano et Eustathio Sebasteno, qui cum a synodo Seleuciensi legati ad Constantium missi essent, magna Constantinopoli adversus Anoninos prælia sustinuerunt, sed tandem eorum machinationibus succubuerunt. Existimant eruditi viri Basilius noluisse se interponere in has contentiones, et disputationem, ut suo lectoris gradui minus convenientem, aut veritatis defensionis parum futuram, declinasse. Sed ex testimoniis Philostorgii, Eunomii et Gregorii Nysseni, quibus hæc nititur

(a) Ep. 77.

(b) Eus. 4.

(c) Epist. 5 et 6.

(d) Ep. 6, n. 1.

(e) Ep. 5, n. 2.

(f) Naz. or. 20.

opinio, illud potius colligitur, Basilium in his A
disceplationibus sub episcopo Ancyranō secundas
tulisse, ac proinde victoriā, quam ille retulit, ad-
iutorē fuisse.

Eunomii (p. 301) verba sic refert Gregorius Nys-
senus: Ἐν τούτῳ φησὶ σύλλογον γεγενῆσθαι τῶν
πανταρχῶν λογάδιον, καὶ ἑνακμάζει τῷ λόγῳ νεανικῶς,
ὅτι ἔστιν ἄγων ἔστιν ἡ τῶν πραγμάτων διασκευή.
Ἐτα δίκασταί τιτι τῆν τῶν πραγμάτων νομοαστὶ
μεμνημένους, τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων προκαίθηαι δρό-
μον, ὑποφωταίνε δὲ παρόντα τὸν ἡμέτερον καθηγητὴν
καὶ πατέρα· τῆς δὲ κρίσεως πρὸς τοὺς ἐναντίους τὸ
κράτος μετατιθέσης, φέγγει αὐτὸν τοὺς τόπους, κα-
ταλιπόνητα τὴν τάξιν, καὶ τινα καπνὸν τῆς παρηθῶς
μεταδώκειν. Ibi nit cœtum exstitisse hominum un-
dique selectorum: seque vehementer in dicendo ven-
ditat, oculis videlicet subjiciens verum apparatus.
Deinde iudicibus quibusdam dicit, neque etiam illos
nominatim appellans, capitale propositum fuisse dis-
crimen; ac præsentem secundas partes sustinuisse
magistrum nostrum et patrem; sed victoria a judi-
cibus in adversarios translata, ipsam fugisse hæc
loca ordine deserto, et fumum quemdam patriæ per-
secutum esse.

In eo sane requirendus pudor Eunomii, quod suis
victoriam adjudicat. Aetius enim, qui pro Anomœis
contra Basilium utrumque pugnabat, exsilium ex
hoc duello retulit, nedum victoriam; eumque vi-
ctum fuisse narrat Sozomenus (a). Non minus im-
pudens Eunomios, cum Basilium vocat timidum et
ignavam ac graviorum laborum fugientem (b);
eique exprobrat secretam domunculam, et januam
toto clausam, et trepidationem ob metum introeu-
tium, et in voce, oculis ac vultu pavoris signa. Sunt
hæc sophistæ nugantis couicia, non argumenta ho-
minis serio dissereutis. Sed, tamen ex ejus testi-
monio perspicitur Basilium in hoc certamine præ-
sentem succlamasse, id est, secundas partes tulisse
sub Basilio Ancyrano, nec discessisse ex his locis,
nisi victoria a iudicibus in adversarios translata, ut
fugit Eunomios.

Philostorgius (c), qui Eunomii mendaciam compi-
bat, sic de Basilio loquitur: Προσετήκεσαν δὲ τῶν
μὲν καθ' οὐσίαν ὅμοιον προσθευόντων, Βασιλείος τε
καὶ Εὐστάθιος· οἷς ἄλλοι τε καὶ Βασίλειος ἑτέροις
παρῶν συναπιζῶν, διακόνων ἔτι τάξιν ἔχων· δυνάμει
μὲν τοῦ λέγειν πολλῶν προφέρων· τῷ δὲ τῆς γγώμης
ἀπαρτεῖ, πρὸς τοὺς κοινούς ὑποστελλόμενος ἀγῶνας.
Et eorum quidem, qui Filium similem secundam
ambaniam profitebantur, antesignani erant Basilii
et Eustathius. Quibus tum alii aderant suppetias
ferentes, tum Basilium alter, intra diaconi gradum
adhuc consistens: dicendi quidem facilitate multis
superior, verum ob timiditatem et pusillum animum
publicas disputationes declinans. Manifeste præmit
Eunomii vestigia Philostorgius: Basilium fatetur

eo consilio, ut adesset Ancyrano episcopo, venisse
Constantinopolim, ac inter eos stetiisse, qui suppetias
illi ferebant: et dum fugam ei exprobrat, solo
auctore vitur Eunomio.

Sed præcipue Gregorii Nysseni auctoritate ni-
titur Tillemontius, quem concessisse putat adver-
sariis Basilium celeberrime illius disputationis nul-
las partes sustinuisse. Sic loquitur Gregorius: Ἐὶ δὲ
περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινῶν πόλει γεγούτων φησὶ (d)...
δεξαίμεθα τὰς αἰτίας, ὅτι παρόντες τῷ καιρῷ τῶν
ἀγῶνων, τοὺς ἀγωνιζομένους οὐ συνεπιλάτρημεν. Δει-
ξάτω τούτων ὁ ἐκείνῳ τὴν δειλίαν ἐπονεῖδίζων, εἰ
κατήλθεν εἰς μέσους αὐτός. Quod si (Eunomius) de
rebus Constantinopoli gestis loquitur... accipiamus
criminationem, non scilicet, cum adessemus pugna-
B
re tempore, cum adversariis non pugnassem. Demonstrat
igitur qui ei timiditatem exprobrat, an ipse in me-
dium processerit, etc. Hæc legentibus illud primo
intuitu occurrit, Gregorium quidquid concedere vi-
detur Eunomio, non sine aliqua ironia concedere,
ut criminationem in ipsum convertat Eunomium.
Si quid tamen serio concessum a Gregorio, nihil
aliud concessum, quam quod objecerat Eunomios,
Basilium, cum in prælio secundas tulisset, inclinata
in adversarios victoria discessisse. Atque illud qui-
dem fieri potuit, ut Basilium, ubi vidit Basilium An-
cyranum, post tanta veritatis adversus Aetium de-
fendende studia, Acacianorum artibus et Constantii
malis cedere, non expectato rei exitu abiret. Nec
improbabile est Eunomium inde ansam arripuisse
calumniandi: at neque ex illius, neque ex Gregorii
C
verbis concludi potest, Basilium in certamine mini-
me prodixisse.

Quin etiam ipse Basilium mutum se et otiosum
iuter hos motus non fuisse, sed pro viribus ad ve-
ritatis defensionem incubuisse indicat. Non enim ad
aliud tempus videntur referri posse habiti ab illo
de fide sermones Chalcedonē et Heracleæ, quorum
testem citat Eustathium in epist. 223, n. 5. Quæ
Chalcedonē, inquit, a nobis de fide dicta sunt, quæ
sepenumera Heracleæ, quæ prius in Cæsarea subur-
bia, an non ex nostra parte cansona sunt omnia? Ex
his certo colligimus Basilium in hæc rerum periur-
batione operam suam episcopis non denegasse; ac
jam tum de illius eloquentia et eruditione magna ho-
minum exstitisse iudicia.

Il. Anno 360, formulam Ariminensem, quæ tan-
tas strages in Ecclesia edidit, Constantinopoli Cæ-
saream attulit Georgius Dianus Cæsariensis,
etsi Nicænos Patres magni faciebat; cessit tamen
tempori et formulæ subscriptis. Hoc illius casu do-
luit insolabiliter Basilium cum multis aliis in patria
timentibus Deum, et a Dianii communione creditur
recessisse. Non tamen videtur palam et aperte com-
munionem ei renuutiasse; sed tantum occasiones
cum eo communicandi evitasse. Nam in epistola 51

(a) Lib. iv, c. 23.

(b) Nys, i Eunom

(c) Lib. iv, c. 12.

(d) i Eunom.

negat instar magni criminis anathematizationum a se percussus, sed se invidiæ ac emulationi subducens. Præterea non ex urbe in solitudinem, sed potius ex solitudine in urbem concesserat, tum cum hæc scriberet, ut in adnotatione ad hunc titulum observavimus.

Sed si illud sanere debet, epistolam 8, non ad Cæsarienses, sed ad discipulos scriptam esse, fatendum est assignatam fugæ Basilii causam non carere difficultatibus. Nam Gregorius Theologi pater idem commisit ac Dianius, absente filio, cui certe non illuissent Ariani, atque, ut verisimile est, apud Basilium commorante. Non deerunt ergo, qui Basilium, subscriptionum illarum tempore, ad Gregorium fugisse negent, cum ipsum tunc apud se Gregorium haberet. Sed tamen, cum nihil aliud reperire possim, quod Basilium subito perculerit et ad Gregorium fugere coegerit, præter illud, quod dixi, factum Dianii, statuere malim Theologi patrem serius subscripsisse quam Dianium vel citius. Id enim alios citius, alios serius fecisse docet Gregorius (b). Quin etiam Gregorii subscriptionem longius differre cogit mnachorum Nazianzencium agendi ratio, ut infra videbimus.

III. Anno 361 videtur Basilium *Moralia* scripsisse: quo quidem in opere (p. 229), quæcumque sparsim in Novo Testamento interdicta aut approbata inveniebant, ea studiosè in regulas quasdam compendiaris collegit, apposito ad singulas regulas numero capitulum Scripturæ, quæ regula qualibet comprehenduntur. Quibus autem causis ad hoc opus elucubrandum adductus fuerit, fuse in proemio edisserit (p. 214). Nam cum variis peregrinationibus, quas vir factus obiit, in aliis quidem disciplinis et artibus, summam inter eos, a quibus illic artes excoluntur, concordiam animadvertisset, in Ecclesia autem plurimos et inter se et cum Scripturis sanctis pugnare, et, quod maxime horrendum est, episcopos ipsos inter se digladiari, ac Christi mandatis adversari, et Ecclesiam dilacerare; tanti mali caput et fontem conatus est investigare. Ac primo quidem incertus hærebat, et animum nunc huc, nunc illic dividebat; sed tandem hanc mali originem verissimamprehendit, quod non quisque regis Christi nutus intueretur, sed opinionum suarum commentis plerique ejus mandata ac voluntatem posthabebant. Postquam autem, fixa ejus animo hæc sententia, illud etiam consideravit, inobedienciæ crimen incurere, si quis vel semel peccet, ac ipsa ignorantia peccata poenam non effugere; imo eos etiam, qui nihil peccarunt, sed peccatorum satis vehementes animadversores non fuerunt, graviter puniri: tum vero operæ pretium esse duxit ad certas quasdam regulas revocare, ac veluti in totidem capita redigere, quæcumque in Scripturis videntur aut præcipiuntur.

Sic suum ipse consilium Basilium exponit in proo-

(a) Ep. 8.

(b) Or. 21.

mo *Moralibus* præfixo, quod inscribitur in omnibus A codicibus mss. et editis *De judicio Dei*. Sed alius hæc præmio titulus datur in libro *De baptismo*, quæ. 5, ubi eadem quæstio ac in præmin *Moralium* instituitur, *An cuiuslibet mandati prætergressio ira et morte digna sit*. Tum responsio sic incipit: *Datum est quidem fasus de hoc argumento in epistola De concordia*. Liqueat indicari præmium illud *Moralium*: quod quidem merito vocatur epistola, cum instar epistolæ nuncupatoris ascetas compellet, quorum rogatu Basilium *Moralia* composuerat. Nec minus commode dicitur epistola de concordia. Nihil enim aliud sibi proponit Basilium, nisi ut dissensionum causam aperiat, et quidquid de iudicio dei disserit, illud ad suam concordiam stabilendam propositum refert.

Antequam *Moralia* inciperet Basilium, piam et sanam exponebat de Patre et Filio et Spiritu sancto scilicet. Sed nescio quomodo quæ hic diserebat, de sua sede cesserunt, eorumque loco inducta quædam epistola de fide, quæ huc minime pertinet. Nam 1° *Moralia* primum opus videntur esse Basilii: hæc autem de fide epistola post editas adversus hæreticos elucubrations scripta est (p. 224, 225 et 229), cumque presbyter esset Basilium aut episcopus, ut patet ex his verbis (p. 228), *sic sentimus, sic baptizamus*, etc. 2° Præmium de iudicio Dei sic fuit Basilium ad expositionem fidei transiens: *Et quoniam memini Apostoli qui dicit: In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides quæ per charitatem operatur* 1, 2 consequens simul ac necessarium existimari (p. 225), ut sanam fidem ac piam de Patre et Filio et Spiritu sancto sententiam prius exponerem, et ita demum *moralia* attererem. Protinus ergo de fide incipiebat disserere, nulla alia adhibita præfatione. At epistola de fide hanc exhibet præfationem: *Dei optimi gratia cum mihi innotuisset vestra pietatis mandatum*, etc. Nemo non videt quam hæc inter se disconviant. 3° Scripsit Basilium hanc epistolam, nonnullorum bonium rogatu, qui ab eo petierant τῆς εὐσεβείας πίστειος Ἐγγραφον ἠμολογῆσαι, *piæ fidei petitionem ex Scripturis confessionem*, ita ut consubstantiali careret. Annuit eorum precibus: sed ne quis merito reprehenderet omissionem consubstantialis, rationem reddit cur, cum antea in refellendis hæreticis voces adhibuerit, quæ scriptæ non sunt, nunc absteinet ejusmodi vocibus, *quæ ipsis litteris et syllabis in Scriptura divina non reperuntur, tametsi iusitiam Scripturæ sententiam errant* (p. 224). Privatim ergo nonnullis consulit Basilium, seque ad eorum infirmitatem accommodat, consubstantiali prætermittendo, quod illi forte nondum receperat: sed nequaquam eorum rogatu

scripsit *Moralia*: nec tali operi hæc congruebat accommodatio. Ex his liquet in hoc testimonio (p. 228), *sic sentimus sicutque baptizamus in Trinitate consubstantiali*, postremam vocem expungendam esse, ut quæ Basilii promisso et instituto repugnet, ac in pluribus msa. desit.

Jam Photii (a) tempore *Moralia* Basilii cum utrisque regulis in unum veluti corpus redacta erant, quod dicebatur *Ascetica Basilii*. Sed tamen diversum opus, *Regula et Moralia*, nec idem tempus, nec consilium idem. *Moralia* videntur scripta sub finem imperii Constantii, anno 361. Quod enim ait (p. 225) se sero hoc opus perficere, propterea quod alios veritatis defensores expectaret, nec tantum sibi ipse confideret, ut hoc solos aggrediretur, id B argumento est Basilium non statim atque ex pergrinationibus rediit, ad hanc elucubrationem prosi-luisse. Sed tamen timiditas illa iudicium est ingenii nondum in scribendo exercitati, nondum ullum opus aggressi. Quare Basilium scribendi initium fecisse crediderim ab hac elucubratione, quæ proinde ultra Constantii imperium non debet. Præterea recens admodum erat Anomæorum hæresis, cum hæc scriberet Basilium. Ait enim (n. 4) nunc si unquam alias, exortis Anomæis, impleri in ipsi episcopis illud Paoli vaticinium: *Et ex vobis ipsi exsurgent viri loquentes perversa* 2, etc. Anomæi autem vncati sunt, qui Filium Patri dissimilem C-xerunt anno 361, teste S. Athanasio (b) cum So-crate (c). Quare hoc ipso anno scripta Basilii *Moralia*, ante mortem Constantii. Sic enim Basilium i-toto hoc loco pugnas et dissidia deplorat, ut facile pateat nondum subtractum fuisse Anomæis Constantii patrocinium, nondum Catholicis redditam libertatem, quam sub Juliano consecuti sunt.

Credo Basilium hanc opus jam absolvisse, cum scriberet epistolam nonam, sed adhuc dubitasse utrum in lucem ederet necne. Id colligo ex his verbis: *Præsertim cum aliqui nostra vulgare non omnino statuerimus*. Scripserat ergo aliquid Basilium, sed dubitabat an vulgaret. Id autem nulli alii operi melius convenit, quam *Moralibus*. Nam libros in *Eunomium* studio veritatis palam et aperte defendente compositos fuisse ex ipso exordio perspici-tur.

IV. Nomen ille philosophus, ad quem scripta est nona Basilii epistola, petierat a Basilio scripta Dionysii Alexandrini, simulque quid de hoc scriptore sentiret sciscitatus fuerat. Scripta Dionysii non habebat in manibus Basilium et ideo mittere non potuit: sed de ipso Dionysio iudicat, ut in Notis observavimus, non accuratissime. Simile secundum essentiam probat, modo addatur, *citra ullam diffe-*

1 Galat. v, 6. 2 Act. xx, 30.

(a) Co. l. 191.
(b) De synod.

(c) Lib. II, c. 45.

rentiam; secus vero, si illud non addatur, ut factum A
in concilio Constantinopolitano.

Scripta hæc epistola post concilium Constantino-
polititanum anni 360. Non tamen statim post illud
scripta, sed forte interjecto duorum annorum spatio.
Nam in epistola octava, quæ concilium proxime vi-
detur secuta, recentibus Anomæorum fraudibus of-
fensus, rejiciebat simile sine exceptione. Nunc au-
tem simile secundum essentiam probat, modo ad-
datur *citra ullam differentiam*. Rem ergo attentius
consideraverat post scriptam epistolam octavam.
Dubium autem non est quin nona ante sacerdo-
tium scripta sit. Cum enim et corporis infirmitas et
amor solitudinis eodem semper loco flurim, instar
plantarum, tenebant. Quamvis autem presbyter fa-
ctus in solitudinem redierit, hic tamen secessus
brevissimus fuit. Scripta ergo hæc nona epistola
circa annum 361, aut 362, cum jam *Maralia*, ut su-
pra diximus, composuisset.

In vulgato litterarum ordine duæ eidem Maximo
philosopho inscriptæ erant epistolæ, nempe 41 et
42. Neque id parum facessabat difficultatis. Multa
cum dubitare cogebant, utrum idem sit in utraque
epistola Maximus: et si idem, a Maximo in histo-
ria sancti Gregorii Nazianzeni decantato distin-
guendum videbatur, propterea quod Maximus in
epist. al. 42 Basilii ex nobili domo sed gentili, pro-
ditor autem Gregorii ex obscura, sed tamen marty-
res numerante familia ortus dicebatur (a). Sed cum
epistola alias 42 in antiquis codicibus inscribitur
Maximo scholastico, nihil jam officit quominus Ma-
ximus, ad quem data est epistola nona Basilii, idem
sit ac ille apud Gregorium Maximus. Multa sane
concurrunt simillima. Idem nomen, idem philoso-
phi titulus. Maximus, de quo Basilii, civem se
orbis terrarum fecerat. Idem de suo Maximo testa-
tur Gregorius (p. 411), *Neo enim cynicismus*, inquit,
exiguus finibus circumscribi sustinet. Uode patet
Immerito cynicam illam disciplinam videri Tille-
montio cum laudibus, quas Maximo tribuit Basili-
us (p. 412), pugnare. At etiam Gregorius Maxi-
mum, cum videret solitariam vitam nec propriis in-
commodis carere, nec in aliorum augendis incom-
modis versari, maluisse in rebus gerendis occupari,
et ex duobus egregiis vitæ institutis illud elagisse,
quod et sibi et aliis prodest. Ex quibus supra pro-
bavimus (b) Maximum ex numero ascetarum fuisse.
Eadem prorsus apud Basilium. *Nam si vobis*, in-
quit, *actuosius campetunc populi et urbes, quibus ve-
rite facta ostenditæ*, etc. Exstat etiam sancti Atha-
nasii epistola ad Maximum philosophum, quem sanctus
Pater eximie ornat laudibus: nec improbable est
eundem esse, ac eum de quo Gregorius ac Basili-
us.

V. Sequuntur duæ litteræ, manifestis secessus notis
signatæ, nempe decima et undecima. In prima hor-

tatur viduam, cujus filium Dionysium, olim Diu-
dem nomine, habebat in monasterio suo recipiat, scilicet in
monasterium mulierum, quod ad alteram Iridis ri-
pam situm erat. Mittit ad eam filium: velut columba
cicur unguento oblitæ mittitur, ut alias odore attra-
hat. In undecima epistola ad idem institutum hor-
tatur unum ex amicis, cujus filii monasterium
Basilii inviserant, et cum eo diem festum trans-
egerant.

Videntur etiam ad secessum et primoedia Basilii
referendæ epistolæ 12 et 13, ad Olympium: sunt
enim in eodem urbanitatis genere ac quarta ad
eundem data; nec quidquam habent de magis re-
bus, quas infra Basilium cum hoc Neocæsariensi-
cive pertractantem videbimus.

Sed præcipue nobis reddeada ratio, cur epistolam
decimam quartam, alias decimam nonam, quam
Tillemontius et alii critici omnium primam in se-
cessu scriptam existimant, serius colloceamus. Vix
dubium quin scripta sit Cæsareæ, cum Gregorius
frater Basilio scripsisset velle se cum eo congregari,
idemque esse consilii Gregorio Nazianzeno. Tum
Basiliius, cum partim negotiis revocaretur, partim
Gregorio Nazianzeno, a quo toties deceptus fuerat,
parum erederet; scribit ei se expectare non posse,
ac solitudinis suæ elegantem picturam ante oculos
illius ponit. Facit cum Tillemontio prius rerum species
et epistolæ lectio non valde intenta. Videtur
enim Basiliius solitudinem suam describere, ut lo-
cum nunquam Gregorio visum. Deinde vero quod
ait sibi migrandum esse in Pontum, ubi se tandem
aliquando finem oberandi facturum sperat; nemo
fere est, qui non hæc hominis solitudinem appeten-
tis, sed nondum illam experti dicta esse putet. Hæ-
notiones animum subeant, si summa vestigia se-
quamur. Sed si qui singularum rerum pondera
examinet, in profecto hanc epistolam intelliget
non statim post reditum ex Oriente et Ægypto
scriptam esse, sed aliquot elapsis annis et post-
quam Gregorius in monasterio Ponti aliquandiu vi-
xisset.

4° Illud certo constat, Basilium, ubi primum
sedit in solitudine, ad Gregorium scripsisse et loco-
rum situm ei descripsisse. Huc autem epistolæ
nulla prorsus exstat Gregorii responsio. Quod enim
respondit se locorum situ non multum moveri, nisi
etiam de vivendi genere aliquid ediscat, id ex Ba-
silii epistolæ secundæ initio discimus, at nulla pro-
sus in epistola Gregorii legitur. Amisimus ergo
quod Gregorius Basilio solitudinem tum primum
degustanti rescripserat. Ad idem de hæc epistola
14, olim 19, dici non potest. Habemus enim hæc
epistolæ accuratissimam et elegantissimam Gregorii
responsionem, nempe epistolam 7, quæ singulis
epistolæ Basilii vestigiis insistit, et paribus verbis

(a) Naz. or. 23.

(b) Cap. 4, n. 4.

paria rependit. Distinguenda ergo hæc epistola 14 ab ea quam initio secessus scriptam una cum Gregorii responso amisimus.

¶ Perspicitur ex Gregorii epistola 7, eum jam in solitudine Basilii commoratum fuisse, cum hæc inter utrumque scriberentur. Postquam eum festive jocatus est in Ponticis tenebras, in altum illius solitudinis, quam Basilius peno insulam esse dixerat, et in fluvium quem cum Strymone comparaverat; tum vero ait: "Α μὲν οὖν ἡμεῖς σύνισμεν ταῖς αἰν μακάρων νήσοις ταύταις... ταῦτά ἐστι. Quæ igitur scimus de illis fortunatorum insulis... hæc vult. Jam ergo Basilium inviserat Gregorius, nec quidquam dicebat, quod non oculorum testimonio cognitum haberet, ut declarat vox Græca σύνισμεν. Certe Gregorius Basilii solitudinem sic jocando describit, ut eum sibi jam moratum esse liqueat.

Sed quod rem causamque maxime continet, postquam satis jocosus est, ait: *Tu autem, siquidem hos jocos æquo animo feras, recte feceris; siu secus, flara quoque adjungemus.* Cum Basilius Gregorii jocos, ut par erat, accepisset, tum eum Gregorius sic compellat in alia epistola (a): *Quoniam quæ jocantes ad te scripsimus, æquo animo feras, age, quæ sequantur, adjiciamus, ab Homero initium ducentes.*

Nunc age progrediens internum concine, quæso, Ornatum:

tugurium videlicet tecto et januis carens, focum ignis et fumii expertem, parietes igni exsiccatos, ne lui guttis impetamur, Tantolis similes eademque pena mulctati, nimirum in aquis sitiētes: jejuna etiam illas et miseræ epulas, ad quas e Cappadocia vocati sumus non tanquam ad Lotophagorum inopiam, sed velut ad Alcinoi mensam nos novi et ærumnosi naufragi. Memini enim panes illos et juscula (sic enim nominantur) semperque meminero, desubit circa fragmenta collabescentibus, ac postea sese erigentibus, velutque ex cano emergentibus. Quæ tu scilicet sublimius exaggerabis, propriis nempe calamitatibus orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Quibus nisi magna illa vereque pauperum studiosa mater tua nos quam celerrime liberasset, nobisque tempestate jactatis velut portus exstitisset, jampridem apud viros esse desiissemus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem moventes. Quoniam porro modo steriles illas hortos, oleribusque carentes præteritibus, Augiæque finium et domo expurgatum quo eos opplevimus, cum montosum illud plaustrum, et ego vindemiator, et tu, facetus homo, hoc cervice, manibusque his, quæ laborum vestigia etiamnum ferunt, traheremus (o terra et sol, o vir et virtus! pnum quiddam more trogico exclamabo), non ut Hellepontum jungeremus, sed ut præruptum et præcipitem locum exquaremus. Harum rerum commemoratio si te offensura non est, utique nec nos: si autem offensionem ex ea

conspicies, quanto magis nos ex ipsis rebue? Ac majorem partem prætermittemus aliarum rerum, quæ multæ nobis contigerunt, pudore deterriti. Tertio eadem de re Gregorius scripsit (b), sed non eodem modo. Declarat enim se non salibus ut antea et jocis indulgere, sed serio loqui. Grata recordatione renovat iu animo dies cum Basilio traductos, psalmodias et vigiliis, fratrum, quos Basilius ad summum pietatis evehebat, concordiam et animorum conjunctionem, scriptas una eum Basilio monasticæ vitæ leges et regulas, sacræ Scripturæ studium, et manuum laborem. Sunt hæc Gregorii tres litteræ ita inter se nexæ, ut divelli non possint: et cum earum scribendarum origo ex Basilio epistola 14 orta sit, merito statuimus hanc epistolam non in initio secessus scriptam fuisse, sed aliquot annis elapsis.

Decepit eruditos viros descriptio solitudinis Basilii, sed tamen ne illa quidem indicis caret, ex quibus locum Gregorio notum fuisse judicemus. Sic enim omnia depingit Basilius, sic loci commoda exaggerat, et iis quæ incommoda et injucunda esse debebant, aliam veluti formam dicendi lepore affingit, ut nequaquam videatur amico ignoti loci cognitionem injicere, sed potius cum eo perurbane et eleganter colludere. Deinde vero dum ait se negotiis distractum expectare non posse dum veniat Gregorius, quænam illum negotia in Pontum celeriter proficisci cogebant, nisi monasterii jam constructi cura? Sed cum primum secessit, non eum negotia in Pontum vocarunt, sed solus amor solitudinis. Demonstrat etiam assuetum huic loco animum hæc verba (p. 94): *Quod autem maximum de hoc loco dicere possumus, illud est, quod, cum ob situs opportunum ad omnes fructus proferendos idoneus sit, nnum omnium mihi jucundissimum quietem ac tranquillitatem alit, non solum quatenus ab urbanis tumultibus liber est, sed etiam quia ne viotorem quidem ullum ad nos transmittit, si eos excipias, qui inter venandam nobiscum miscentur. Nam præter reliqua feras etiam enutrit, non nros aut lupos vestros (absit!), sed cervorum atque silvestrium caprarum greges, leporesque, et si quid his simile. Num igitur cogitas, quo ego periculi stultus veuerim, cum hujusmodi sedem Tiberina, orbis terrarum barathro, commutare pertinaciter vellem? quem ad locum nunc proptereant veniam dabis. Nam profecto nec Alcmaon inventis Echinadibus amplius oberrare voluit.*

Unum nobis restat explicandum, cur Basilius in Pontum proficiscens, speret se tandem aliquando finem oberrandi facturum, quasi tunc primum se in solitudinem reciperet. Non valde difficilis et abs-trusa res est. Quamvis enim Basilius solitudinem suam in deliciis haberet, eum tamen ab illa nonnunquam causæ graviore abstraxerunt; coactus est Constantinopolim proficisci anno 339. Venit Na-

(a) Naz. ep. 8.

(b) Naz. ep. 9.

xianorum anno 360. Dianio Cæsariensi periculose ægotanti adfuit anno 362. Videtur ergo defunctus molestiis alicujus peregrinationis nova quadam cupiditate monasterium repetiisse; sibi que nullam deinceps oberrandi causam superventuram sperasse.

Locum sibi vindicat epistola decima quinta inter eas quæ scriptæ in recessu fuerunt. Commendat Basilium Arcadio comiti rei privatæ *cives metropolis*: quo nomine Cæsaream absens et in Ponto degens appellare potuit; sic enim eam designat ipse Gregorius Theologi pater in epistola inter Basilianas 47. At in ipsa urbe nec apte illam nec commode metropolim vocasset.

Refert Tillemontius hanc epistolam ad divisionem Cappadociæ. Sed ad eam rationem, quam attulimus, illud etiam accedit, quod cum epistola, quæ de divisione Cappadociæ scriptæ sunt, libelli prorsus stylo mala patriæ deplorent, hæc decima quinta nihil aliud habet, nisi peracutam et perurbanam commendationem.

CAPUT VIII.

I. De Juliani imperatoris ad sanctum Basilium epistola. II. Sanctus Gregorius Nazianzenus presbyter creatur. III. Basilium accersitur a Dianio Cæsariensi, et cum eo communicat. Utrum merito hunc hominem laudaverit Basilium. IV. Dianio Cæsariensi succedit Eusebius sub Juliano. V. Julianus Cæsaream tendit. Spuria epistola Basilii et Juliani. VI. Cæsarienses maxime odit, Basilio et Gregorio imitatur. VII. Videtur Basilium sub Juliano scripsisse adversus Ennomium. Sub eodem scriptæ duæ aliæ epistolæ. VIII. Ad idem tempus referendæ sancti Athanasii ad Basilium litteræ. IX. Probatum sub Juliano Gregorium Nazianzi episcopum subscripsisse formulæ non orthodoxæ. X. Statim post mortem Juliani Gregorius Basilium inivit.

I. Julianus imperator, qui Basilium et Gregorium Ahenis cognoverat, eo magis in utroque studium Christianæ religionis odio habuit, quo majora in eis ad illam defendendam ingenii et doctrinæ præsidia videbat. Sed tamen si genuinæ sunt hujus apostatæ ad Basilium litteræ, videtur initio Basilii blanditiis alliciendi spes inanes concepsisse. Invitat eum ad se, ut ad imperatorum ita cum amicis viventem, ut nec ei adulari cogantur: nec ob imperii splendorem, aut rerum publicarum occupationem molesti occurrant. Concedit ei cursum publicum, si ad se properare velit. Hæc epistola inter Juliani litteras duodecima est. Scriptam conjicit Dupinus a Juliano nondum Christianam religionem aperte ejuranti. Negat hoc Tillemontius; quippe cum repugnet ut Basilium Julianus ad se in Gallias invitaverit, et de publico in Oriente cursu ad arbitrium suum nondum Augustus statuerit. Sed tamen non invitatus concedit Julianum, cum hæc scriberet, nondum persecutionis signum extulisset. Abiere in has conjecturas eruditi illi viri, quia hanc epistolam ad Basilium scriptam putabant. Sed si eam scripsit Julianus, homini scripsit Constantii aule incommoda

A experto, non Basilio qui unquam hujus imperatoris limen attingit. Id patet ex his verbis Juliani: *Vivimus enim inter nos non cum sola aulica simulatione, quam te credo hactenus expertum esse*. Altera tribuitur Juliano ad Basilium epistola, de qua quidem et de Basilii responsione infra agemus.

II. Gregorius Nazianzenus cum paternæ cedens auctoritati, sed tamen invitatus ac non libens, presbyter creatus fuisset, hæc tyrannide (sic enim ipse appellat) offensus in Pontum fugit (a), tum ut dolorem suum amici colloquiis leniret, tum ut deliberaret quid sibi agendum esset. Non tamen diu in hac solitudine resedit, sed partim obducto dolori callo, partim veritus ne patris iram in se concitaret (b), si precanti non cederet, rediit ad diem Paschæ, cum alio die festo non multo ante discessisset. At enim ipse de se (c): *Μυστήριον ἔχριστέ μου, μυστήριον μικρὸν ὑπεχώρησα, ἵσον ἐμαυτῶν ἐπισκέψασθαι, μυστήριον καὶ συνεσφραγισμένον. Μυστήριον ἔκτισέ με: μυστήριον paulisper cessi, ut meipsum inspicerem et explorarem: cum mysterio etiam simul introeo*. Existimat Nicetas ordinatum illum fuisse in die Natalis Christi, fuisse die festo Luminum, qui paulo post Natale Domini celebrabatur. Unde existimat Tillemontius Gregorium die 25 Decembris ordinatum fuisse anno 363, aut 362. Sed libentius inclinatur in annum 362, quia Basilium, quem post Gregorium ordinatum fuisse constat, anno 362 ad hanc dignitatem censet evectum fuisse. De Basilio infra videbitur; sed interim doctissimi viri opinionem confirmare possumus testimonio Gregorii, qui sic loquitur in *Apologia*, quam reditu suo composuit (d): *Καὶ τὸν μὲν ἔβωθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὴν οὖν ἐκπανάσταντα θῆρα ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλῆρωμα, καὶ πῦρ ἀπειλή, καὶ ξίφος, καὶ θῆρας, καὶ κρημνοὺς, καὶ βάρβαρα, καὶ πάντων γένηται τῶν πῶποτε μανέντων ἀπανθρωπώτατος, καὶ ταῖς οὐσίαις τιμωρίας προσεξέυρη χαλεπωτέρας*. Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, que nunc adversus ecclesias impetum fecit, etiamsi ignem minetur, etiamsi gladius, etiamsi seras, etiamsi præcipit et voragine, etiamsi omnium, qui unquam furore præcipites acti sunt, crudelissimus fiat, etiamsi jam inventis suppliciiis acerbiora alia comminiscatur.

D Ex his non obscure colligitur Gregorium hæc scripsisse anno 362, ac proinde ordinatum fuisse die 25 Decembris proxime elapsi. Exhibet enim nobis animum non tam pugnam expertum, quam paratum ad pugnandum; ex quo illud sequitur, nondum Julianum in Cappadociam venisse. Præterea, si hæc scripsisset Gregorius post Pascha anni 363, quo tempore tam multa exstabant Juliani crudelitatis exempla, non jam suspicatus esset quid facturus esset apostata, sed ejus facta indicasset, cumque non expectatione, ut in testimonio allatæ, sed re crudelissimum jollicasset. Videtur ergo hæc scripsisse Grego-

(a) Carm. I.
(b) Ibid.

(c) Or. 41.
(d) Naz. or. I.

rias, antequam Julianus, qui Constantinopoli profectus est mense Maio anni 362; in regionibus, quas Antiochiam petens peragravit, horrenda crudelitatis monumenta reliquisset, quibus postea cumulum in Oriente imposuit.

III. Non multo post Gregorii reditum, Basilium Casaream venit, Dianii Casariensis accessit. Is enim cum in grave morbum incidisset, ex quo etiam e vita discessit, cum Basilio, quem a se subscribens formulæ Constantinopoli allatæ alienaverat, amicitiam et communionem redintegrare voluit, antequam moreretur. Itaque accessit Basilio dixit (a) : *Domino teste, se scripto Constantinopoli allato in simplicitate cordis assensisse, sed nihil ad fidei Nicæne a sanctis Patribus expositæ eversionem sibi proposuisse, neque aliud in corde habere, quam quod ab initio traditum acceperat... imo etiam precari se ut ne separaretur a sorte trecentorum decem et octo episcoporum, qui piam illam doctrinam orbi annuntiantur.* His auditis Basilium, scrupulo omni evulso, ad communionem Dianii accessit.

Magnis laudibus hunc episcopum effert Basilium; et cum eum anathematizasse diceretur, id a se insar magni criminis detestatus est. Declarat (b) se ab incunæ ætate educatum fuisse in illius amore; et incunæ considerasse quam esset ille vir aspectu venerabilis, quanta majestate præditus, quantum dignitatis sacerdotalis ore præferens. Postquam autem virum ætatem adeptus est, tum vero illum ex animæ bonis novisse, illiusque delectatum consuetudine, simplicitatem et ingenuitatem ac liberalitatem morum perpexisse, et quæcumque alia propria erant viri ornamenta, animi mansuetudo, magnanimitas simul et bonitas, decori studium, animus iræ expertus, hilaritas et affabilitas gravitate permixta. Quare ipsum inter homines virtute spectatissimos numerabat. Addit eum pro sua morum lenitate et mansuetudine omnibus paterno pectore satisfacere solere.

Difficile prima specie videtur has laudes conciliare cum maculis, quas nonnisi Dianii historię monumenta incurrunt. Is enim in sede inter alias eminenti collocatus, ac magnorum fidei Nicæne defensorum successor, conjunctus cum Arianis reperitur in concilio Antiocheno anni 341, in quo tam multa impie et nefarie gesta sunt : ejusque nomen a Julio papa primo loco recensetur inter episcopos Eusebianarum partium. In annotatione, quæ ad hunc Julii epistolæ locum apposita est apud sanctum Athanasium, observat eruditus editor Dianium sine Davium, quem Julius primo loco recenset, non esse episcopum Casariensem, sed eundem qui passim apud Athanasium *Διόγνος*, quandoque apud Hilarium *Diognus*, communis apud utrumque *Θεόγνιος*; et Theognis vocatur, id est Theognidem Nicænum. Hujus conjecturæ hæc avertitur ratio, quod Dianium Casariensem nusquam Athanasius inter Arianos vel Eusebianos numerat,

Basilium vero maximis laudibus efferat. Sed minus comoda videtur hæc famæ Dianii defendendæ ratio. Etiam si enim Theognis in Julii epistola, non Dianius legeretur (quod tamen fieri debere negat doctissimus editor litterarum Romanorum pontificum, quia Theognis Nicænus in eadem epistola proprio nomine appellatur); num idcirco Dianii nomen ex Sozomeni Historia (c) deleri posset, qui eum inter præcipuos concilii Antiocheni episcopos numerat? Præterea aliud probrum non multo minus inhæret Dianio Casariensi ex Sardicensi concilio, in quo cum Arianis conjunctus fuit (d), seque cum eis dixit junxit ab orthodoxis episcopis, neque eorum videtur fuisse eorum nefarie in Julium papam, Athanasium, Osium, Maximum Trevirensem audaciæ, quos anathematizare non dubitarunt. Frustra ergo expungatur Dianii nomen ex epistola Julii papæ, in qua tamen primus ob solis dignitatem videtur recenseri, quod primas inter hæresis defensores teneat.

Sed cur hunc hominem, cujus famæ ejusmodi macula insidebat, tot laudibus extulit Basilium? Illum sane Basilium, si recte attendimus, non sine exceptione laudat. Non enim ei studium sanæ doctrinæ, non constantiam in periculis pro fide obeundis attribuit : quæ tamen præcipue laudari his temporibus in episcopo tantæ sedis debuissent. Quinetiam, ut se ab ejus communione removeret, forte non solum novissimo illius facto, sed etiam superioribus gestis rebus adductus fuit. Non enim video, cur Gregorii Nazianzi episcopi, qui formulæ non orthodoxæ subscripsit, communioni semper affixus fuerit, Dianium autem, cui tot nonnibus obstrictus erat, non eandem exhibuerit animi moderationem; nisi quia perspicuum erat Gregorii mentem illesam ac atramento, ut ait ejus filius (e), minime infectam fuisse, Dianium vero non ita sese hactenus paraverat, ut eum suspicio non attingeret.

Sed si Dianius Arianorum fermentum non effugit, non tamen eorum errorem animo suscepisse credendus est, et a Basilio laudari non debuisse. Credit enim Arianos, quandiu in solo Consubstantiali oppugnando hærrere videbantur, ac hæresis venenum premebant, pluribus orthodoxis episcopis fucuum fecisse, qui partim pacis decepti studio, partim spe aut metu conducti, eorum intererant conciliis et formulis subscribebant. At postquam Arianis ex dissimulationis latebris in apertam impietatem prodierunt, tum vero plurimi ab eorum communione discessere, eorumque impietati bellum indixere, quales in concilio Seleuciensi quinque supra centum numerati sunt. Videtur ex ejusmodi hominum numero fuisse Dianium. Lenis illius indoles, qualis a Basilio depingitur, ut omnino idonea non erat quæ Arianis fortiter resisteret, ita a perturbanda Ecclesiæ suæ pace aut doctrina immutanda erat alienis-

(a) Ep. 51, n. 2.

(b) Ibid. n. 1.

(c) L. III, c. 5.

(d) Hilar. fragm. 2.

(e) Or. 19.

sima. Nicenam fidem ab eo minime attentatam in Ecclesia Cæsariensi fuisse testatur quæ moriens Basilio juravit. Huc accedit ipsius Basilii testimonium (a), qui fidem Nicenam in Ecclesia Cæsariensi semper viguisse testatur: nec probabile est Dianium novam ansam esse formulam proponere. Erat enim plebs Cæsariensis, ut ait Gregorius Nazianzenus (b), ob fidei calorem ad seditionem proclivis; nec si quod novi decuisset Dianius, illius memoria tanto in pretio fuisset, ut odium Basilio conflaturus se inimici sperarent, si Dianium ab eo anatheumatizatum dicerent.

Neque etiam illud dubium est quin se ab Arianis disjunxerit, ubi eorum aperte erupit impietas, et cum fortissimis fidei defensoribus conjunxerit; siquidem S. Meletii communicator extitit, et præclari certaminis, quod magnus ille athleta sustinuit, admirator, ut colligi potest ex his Basilii verbis (c): *Nos autem, inquit, quia qui prior veritatem libere defendit, et bonum illud certamen Constantio impetrante certavit, Meletius est reverendissimus episcopus; et quia eum habuit Ecclesia mea communicatorem, magnopere eum diligens ob sortem illam ac invictam dimicationem, idcirco habemus illum hactenus, Deo largiente, communicatorem, et certe, si Deus voluerit, habebimus.*

Videtur ergo Dianius ex conciliis Arianorum reversus ad Ecclesiam suam, vel occultasse quæ foris egerat, vel morum lenitate, ac ejusdem semper fidei prædicatione invidiam et indignationem declinasse. Quare non debuit Basilius episcopo suo exprobrare, quæ se puero difficillimis temporibus gesta fuerant, nec ei debitas laudes denegare, quæ ei magna virtutum ornamenta omnium judicio conciliabant; cum præsertim Basilius cum pluribus aliis, qui non semper ab omni Arianorum fermento puri et intacti fuerant, ut Basilio Ancyrano et Eustathio Sebasteno, communicæ et amicitia conjunctus fuerit. Forte iisdem de causis Athanasius nunquam Dianium inter Eusebianos ac heresis defensores numerat: quanquam cum eo minime communicabat Athanasius. Enumerans enim provincias quibuscum communitabat, de Cappadocia prorsus silet (d).

IV. Mortuo Dianio Cæsariensi, cum advenissent nonnulli provincie episcopi ut successore ordinarent, scissi sunt Cæsarienses in contraria studia, aliis alium episcopum poscentibus (e). Vehemens erat seditio nec facile sedari poterat. Propensa enim erat civitas ad seditiones, in electionibus præsertim, ob fidei fervorem: ac præcellens cathedræ dignitas calorem animis addebat. Tandem universi summo consensu unum ex magistratibus, Eusebium nomine, virum fide et moribus præstantem, invitum et reluctantem corripunt, ac opeu ferentibus militaribus copiis, quæ tunc in urbe erant, in sacrarium addu-

unt, ac episcopis offerunt, a quibus partim precibus, partim vi et immoderato et tumultuario impetu contendunt, ut Eusebium baptizent et episcopum proclamant. Coacti illi Eusebium baptizant, episcopatum renuntiant, in throno collocant, sed manu potius quam animi sententia, et postea declaratum est. Statim enim atque ab importuna multitudinis liberi et soli fuere, episcopum inter se inierunt, ut nihil eorum quæ gesta fuerant, ratum ac firmum ducerent; vim ei objicientes, qui non minus quam ipsi vim passus fuerat. Dissensit huic consilio Nazianzi episcopus, ac ordinationem Eusebii non minus fortiter defendit, quam si libere facta esset. Demonstravit collegis vim sibi cum Eusebio communem fuisse: itaque aut accusandum eum non esse, aut episcopos pari crimine implicandos vel etiam graviori. Longe enim satius fuisse extremum periculum adire, ordinationi resistendo, quam semel peractam antiquare velle, præsertim eo tempore, quo veteres inimicitie deponendæ erant; non novæ suscipiendæ.

Expectabatur enim Julianus, qui tunc in Christianos fremebat: minitabatur ei qui ordinatus fuerat, ac in summum periculum devenerat civitas. Nam iracundiæ, quam Julianus in Cæsarienses ob incensum Fortunæ templum conceperat, novas faces admovit unius ex magistratibus ordinatio, qua rem publicam lædi querebatur. Ipse etiam præses querebat quomodo et gratiam apud Julianum iniret, et Eusebium ulcisceretur, cui amicus alioqui non erat, sed ob diversa in rei publicæ administratione studia succensebat. Accerbat ergo per litteras episcopos, ut Euseblum accusarent, additis etiam minis tanquam jussu imperatoris. Hic quoque enituit episcopi Nazianzeni summa animi fortitudo. Sic enim respondit præsidii (f): *Nos, inquit, (potentissime præses) rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc oppugnatur. Is et præsentem electionem expendit, quam nos rite ac legitime, atque, ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre perfacile potestis, id autem nemo unquam nobis adimet, quin ea, quæ facta sunt, ut recte ac juste facta defendamus. Nisi forte hanc quoque legem statuatis, quibus ne in nostris quidem res prospicere fas est. Epistolam admiratus est præses, etsi primo moleste tulit: atque hac Gregorii constantia Juliani impetus compressus, civitan metu liberata, episcopi dedecore et ignominia.*

Cum hæc ordinatio peracta sit instante Juliani adventu, ut testatur Gregorius, videtur ad mensem Junium aut Julium collocanda. Profectus est enim Constantinopoli Julianus mense Maio, exeunte, et cum in regionibus interjectis aliquandiu commoratus fuerit (ubique enim impietatis suæ vestigia

(a) Ep. 140, n. 2.

(b) Or. 19.

(c) Ep. 258.

(d) Hist. Arian.

(e) Naz. or. 19.

(f) Ibid.

reliquit), vix potuit ante Julium aut Augustum Cæsarem advenire.

V. Dum autem urbi propinquat, si illius ad Basilium epistolæ habenda fides, præcipit Basilio, ut sibi Cæsaream advenienti et adhuc publicum iter tenenti, præsto sint mille auri libræ : secus minatur se Cæsaream eversurum, ac statuas et templa erecturum. Sed hoc ipso ex loco spurium esse epistolam perspicitur. Non enim tunc Cæsareæ erant Basilias, sed latebat in Ponti solitudine, vixque peracta erat ipsius Eusebii ordinatio, cum Julianus venit. Idem erratum commissum est in *Vita S. Basilii*, quæ supposita est Amphilochio. Ibi enim Basilius Juliano obviam processisse dicitur, et Libanius Juliani quæstor *genibus pontificis*, nempe Basilii, *advolutus*. Nec accuratior Nicephorus, qui Basilium, Juliano per Cappadociam transeunte, Ecclesias Cappadociæ rexisse dicit, τὸν ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκκλησιῶν τρυφᾶντι τῆν ἐπιτοπῆν ἔχοντος. Frustra Pagi hæc revocat ad auctoritatem, quam sub Eusebio presbyter Basilium habebat, nam ne presbyter quidem tunc erat. In *Chronico* etiam *Alexandrino* Basilium Cæsareæ sub Juliano episcopus statuitur. Fæcum ergo fecit epistolæ fabricatori hæc de Basilii episcopatu opinio.

In quodam scholio vetustissimi codicis Medicæi, utraque epistola, Juliano et Basilii, nihil prorsus habere dicitur, quod Julianum aut Basilium redoleat. Est tamen non omnino rejicit Tillemontius, et quominus omnino rejiciat, detinetur potissimum testimonio Sozomeni, cui notas illas fuisse putat. At profecto epistolæ illæ non exstant tempore Sozomeni. Is enim Juliani epistolam commemorat (a) ad episcopos qui tunc maxime insignes erant, τοῖς τότε διαπρέπουσιν ἐπισκόποις ἐπίστευεν. Quæ autem hodie exstat, soli inscripta Basilio, nec alium quam Basilium compellat. Deinde vero Julianus res Christianorum in epistola, quam memorat Sozomenus, irridebat, et Apollinarii adversus ethnicos librum exagitabat. Nullum hujus rei vestigium in epistola quam nunc habemus. Ipsa etiam episcoporum responsio, quam Basilio Sozomenus a nonnullis tribul testatur, videtur opus aliquod insigne ad eruditionem fuisse. Ait enim idem scriptor, quicunque operis auctor sit, eum ob animi magnitudinem et eruditionem admiratione dignum esse. At neminem puto in epistola, quæ sub Basilii nomine ad Julianum scripta servatur, eruditionem miraturum. Legatur quidem in nostris epistolis quæ Sozomenus ex Juliani et episcoporum litteris excerptit : nempe illud Juliani : "Α δὲ ἀνέγνω, ἔγνω καὶ κατέγνω. Quæ autem legi, intellexi et condemnari : tum Basilii responsio : ἃ μὲντοι ἀνέγνω οὐκ ἔγνω· ἐὶ γὰρ ἔγνω, οὐκ ἂν κατέγνω. Quæ autem legisti, non intellexisti : nam si intellexisses, non sane condemnasses.

A Sed Juliani dictum deest in plerisque codicibus, Basilii vero in omnibus præter Hærlæaum. Præterea cum tota epistola hæc tam parum cohereret, ut assuta esse merito pronuntiet Dupinus.

VI. Vix ullam civitatem pejus oderat Julianus quam Cæsaream, eo quod studium Christianæ religionis ferret, ac paucissimos haberet ethnicos. Præterea ex tribus templis, quæ in hac urbe fuerant, jam duo antea a Christianis eversa fuerant, nempe Jovis et Apollinis. Tertium, quod Fortunæ dicebatur, sub ipso Juliano eversum, furis eum incendit. Quomodo poenas a Cæsariensis repetierit, legi potest apud Socratem lib. v, c. 4. Iracundia præcipue exarsit in S. Eupsychium, qui hujus facti dux et auctor fuisse dicitur. Huic adjungitur a Basilio (b) sanctus Damas et alii, qui egregii facinoris videntur consoci fuisse. Horum dies festus quotannis Cæsareæ die septima Septembris summa celebritate recolatur, ut perspicui potest ex pluribus Basilii epistolis (c), in quibus episcopos Ponti, Eusebium Samosatensem, Amphilochium, et hunc diem, ut longe celeberrimum, invitat. Sed si passus est S. Eupsychius mense Septembri, ac proinde anno 362 (non enim alius annus rengaum habuit Julianum mense Septembri), vel (d) alia illius martyrii assignanda caesa, siquidem jam eversum erat (e) templum, cum Julianus Cæsaream venit ; vel eum Julianus in carcere usque ad mensem Septembrem detineri voluit, ut poenas ejus longius produceret.

Error est in Menæis Græcorum. Nam die 9 Aprilis habemus festum S. Eupsychii sub Juliano passi : die autem 7 Septembris S. Eopsychii Cæsareæ in Cappadocia martyris, quem sub Adriano collocat. Fidem etiam coram Juliano liberrime confessus est ac varia pertulit supplicia, teste Palladio (f), presbyter Philoromus, Basilio charissimus, qui describendis libris et victum sibi et pauperibus subsidia parabat, nec quemquam sibi munerari patiebatur. Si nullæ exstant Juliani ad Basilium litteræ ; illud saltem constat, iufensum ei fuisse Julianum (g). Nam Basilium et Gregorium consilii et incepti sui adversarios et hostes dicere solebat, nec leviter eis minabatur : sed minæ decus addebant et ad pletamentum acuebant. Quam autem eos et moribus et eloquentia et mutua inter se concordia claros jam inde a Græcia esse sciret, Cyclops honorem illis deferebat, postremosque reservabat : vel dæmonibus eos ut magnum quiddam munus immolare volens, vel se abrepturum in barathrum suum stulte sperans.

VII. Scripti videntur sub Juliano libri adversus Eunomium, ac non multo post Juliani mortem in lucem editi. Non enim citius hoc opus aggregi potuit Basilium. Depositus est Eunomius anno circiter 361. Coram iudicibus, qui eum damnare, non verbum quidem proloqui voluit, eo quod nefarii homines et

(a) Lib. v, c. 18.

(b) Ep. 252.

(c) Epist. 100, 176, 252.

(d) Tillemont., not. 19 in Basil.

(e) Naz. or. 19.

(f) Hist. Lats. c. 113.

(g) Naz. or. 4.

improbi, ut ipse aiebat (a), in iudicium munus sese obtrussissent. Sed postea librum suum composuit, quem inscripsit *Apologiam*. Non tamen hanc elucubratiouem statim exsudavit. Nam perabsurde illum facere ait Nyssenus (b) quod sibi videretur *Apologiam* in tempore instituisse, quamvis longe aberasset a tempore, quod tunc maxime opportunum fuit, cum iudices sederent. Ἐαυτὸν μὲν κατὰ καὶ τὸν ἀπολογησῆσθαι λέγει, τοσοῦτον τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν γένόμενον. Ex his patet aliquid spatii iudicium inter et *Apologiam* effluxisse; nec proinde Basilium ante annum 362 aut 363, stylum ad eam referendam exacuisse.

Neque etiam serius hoc opus collocari potest. Ait enim Basilium (c) se in hoc scribendi genere omnino inexercitatum esse, seque silentium, cujus ab initio studiosus fuit, servaturum fuisse, si nihil contra veritatem Evangelii tentatum fuisset. Præterea hoc opus misit Leontio sophistæ anno 364, ut videre est in epistola 20. Sed dubitandi locum non reliquit Nyssenus. Is enim testatur (d) Eunomium in elaboranda adversus Basilium responsione non minimam vitæ suæ partem insumpsisse; nec mirum esse, si tantam amatorum suorum approbationem commoverit; cum hoc opus per tot annorum olympiades conciuuaverit. Quare cum hæc secunda Eunonii *Apologia* statim post mortem Basilii prodierit, qui prima die anni 379 obiit; saltem duodecim annorum spatium inter opus Basilii et responsonem Eunonii statuendum, ne tot olympiades, quas in hac elucubratione insumpsisse Eunomius dicitur, absurdam exaggerationem habere videantur. Videntur ergo libri in Eunomium prodisse anno 363, aut 364.

Narrat Photius (e) Eunomium, etsi multas olympiades in hoc opere insumpsit, illud tamen vivente Basilio absolvisse, sed sedulo cavisse ne in illius manus perveniret, ac fidei tantum amicis legendum commisisset. Addit easdem cautiones mortuo Basilio adhibitas fuisse, quamvis nihil jam metuendum videretur: sed tamen consecutum non esse Eunomium, ut opus non incidere in manus Theodori, Gregorii Nysseni et Sophronii, qui illud egregie profligant. Ex his patet quam non pudenter mentiatur Philostorgius, cum Basilium ait (f) lecto hujus responsionis primo libro, percussulum dolore e vita migrasse. Secunda illa Eunonii *Apologia* in tres libros distributa erat, si Photio credimus. Quinque numerat Philostorgius. Prima vero unico libello continebatur. Videtur Basilium hoc opus monachorum suorum rogatu referendum suscepisse. Ait enim (p. 207, 208) iis, quibus elucubrationem suam nuncupat, se eorum amore adduci, ut ipsorum mandatis morem gerat; seque eorum precibus sperat ido-

neam dicendi vim accepturam. Sed nescio unde hauserit Photius hanc quoque primam *Apologiam* Eunomium in tenebris arcano fovisse, ita ut eam vix nancisci potuerit. Nihil ejusmodi apud Basilium legitur: sed suas quidem Eunomium blasphemias sub specioso *Apologie* nomine occultasse dicit; ipsam autem *Apologiam* minime dicit occultasse.

Scripta est adversus Eunomium epistola 16, quæ tamen videtur longioris elucubrationis fragmentum potius esse, quam epistula.

Scripta sub Juliano epistola sequens ad Origenem, cujus filius Basilius libenter in sua solitudine videtur. Erat Origenes ille vir eruditus, et religionem sub impio imperatore scriptis defenderat, aut saltem liberrime confessus fuerat. Deo enim gratias agit Basilium, quod veritatem ex eorum qui summam potestatem habent proditione lædi non siverit, sed per Origenem defensionem veritatis impleverit. Non dubitat quin illi cito exarescant, Origenes vero efflorescentem ac semper novam mercedem a Domino consequatur ob ea quæ pro ipsius nomine locutus est. Existimat Tillemontius id de Ecclesia meritum esse Origenem, ut cum Julianus Christianos a liberalibus disciplinis arceret, ipse nonnulla in eorum usum, itidem ut Apollinarius, elaboraret.

Redolet idem tempus epistola 18 ad Macarium et Joannem, quos cum multa deterrere ab ascetica vita amplectenda, hortatur Basilium ut nec eos conturbet mendax contumelia, nec minæ terreant eorum, qui summam potestatem habent, nec risus tristest aut contumelia familiarium, nec condemnatio ab hominibus curam et studium præ se ferentibus, a quibus fortissima ad decipiendum esca prætenditur, simulata ahortatio.

VIII. Videtur sub Juliano sanctus Basilium accepisse litteras a S. Athanasio; quas in manibus habere se et expositibus ostendere testatur in epistola 204, n. 6. In his litteris sanctus Athanasius a Basilio consultus clare pronuntiabat, *Si quis ex Arianorum hæresi transferri voluerit, fidem Nicænam confitens, eum admittendum esse, nec in eo recipiendo hasitandum*. Hujus decreti socios citabat Athanasius et Macedoniæ et Achaiæ episcopos omnes.

Cur has litteras ad hoc tempus referam, potius quam ad annum 371, non infirma suppetunt rationum momenta. Cum sanctum Athanasium consulit Basilium anno 371, jam moveri cœperat questio de Spiritu sancto, quæ Basilium aliquid fidei Nicæne adlere cogit. At litteræ de quibus nunc agimus, nihil prorsus addendum præscribebant: quod argumento est nihil ea de re sciscitatum esse Basilium, sed tantum de iis qui ab Arianorum hæresi redi-

(a) Nyss. 1 *Eunom.*(b) *Ibid.*(c) 1 *Eunom.* n. 4.(d) *Ibid.* 86.(e) *Cod.* 138.(f) *Lib.* viii, n. 12.

hanc. ² Citabat Athanasius hujus decreti socios Macedoniæ et Achaia episcopus omnes, qui idem procul dubio in conciliis suis statuerant. At nihil prorsus dicebat de aliarum gentium, nempe in Gallia et Hispania et ubique, episcopis, quibus idem placuisse testatur in epistola ad Ruffinianum. Num igitur S. Athanasium dicemus tot synolorum decreta imprudenter omisisse, aut Basilium, qui illas epistolam in manibus habebat, et exposcentibus solebat ostendere, quid in ea scriptum esset nescivisse? Id profecto verisimile non fit. Quare longe satius est epistolam S. Athanasii scriptam quidem post synodos in Ægypto et Macedonia et Achaia celebratas existimare, sed antequam concilia eadem de re in Hispania et Gallia et aliis locis haberentur, aut saltem habita nuntiarentur Athanasio. ³ Rationem reddit Basilium, cur Eustathium ad suam communionem admisisset. Non enim difficile est Eustathium his verbis depictum agnoscere: *Si quos aliquando, inquit Basilium, ab Ario magistro profectos in communionem admisimus, morbum intimo corda occultantes et pia verba loquentes, aut certe iis quæ a nobis dicebantur non repugnantes, ita suscepimus: cum non omne de talibus iudicium nobis ipsis prmitteremus, sed sententiam, quæ prius lata de illis fuerat a patribus nostris, sequeremur. Ego enim cum accepissem litteras beatissimi patris Athanasii..... ratus necesse esse tantum virum sequi ob eorum qui legem tulerant, auctoritatem, simulque cupiens pacificationis mercedem consequi, fidem illam contentes ascribebam numero communicatorum.* Adduxerunt ergo Basilium Athanasii litteras, ut cum Eustathio communicaret; et antequam has acciperet litteras, incertus erat utrum Eustathii communionem necne admitteret. Id autem minime congruit anno 371. Tunc enim nullas habebat, aut saltem nullas sibi habere videbatur ambigendi causas: et cum longe ante annum 371, firma cum Eustathio communionem et amicitia conjunctus esset; nequaquam eum litteras hoc anno acceptas ad hanc communionem adducere potuerunt. Sed cum Eustathius, anno 360, subscripsisset formulæ Constantinopolitanae, ac sub Juliano rediret et Dardania (in hanc enim regionem relegatus fuerat), magna deliberatio incidit Basilio, quibusnam

conditionibus cum eo communicaret. Nam cum se Basilium eadem de causa ab episcopi Casariensis communionem removisset, temere cum Eustathio communicare non debuit. Quare digna rea erat de qua ad Athanasium referret: nec aliud tempus magis idoneum his inter Athanasium et Basilium literis assignari potest.

IX. Iter in Pontum videtur suscepisse Gregorius sub finem imperii Juliani; nempe cum ipsius pater eo, ut satis per se patet, absente subscripsit cuidam formulæ, quæ magnas in ecclesia Nazianzena turbas commovit, ac monachis locum dedit ad episcopi sui communionem discedendi. Mirum sane ac vix credibile ejusmodi subscriptionis exemplum sub

A Juliano. Erat enim illud tempus, etsi omnibus Christianis molestum, orthodoxis tamen ad fidei catholicæ, quam hæreticis defeusionem erroris commodis. Sed tamen cum sua sponte non repugnat, ut Gregorius pacificationis causa etiam sub Juliano formulæ alicui non sanæ subscripserit; tum vero eum tunc subscripsisse hæc maxime demonstrat ratio, quod monachi Nazianzeni statim atque subscripsit ab ejus communione discesserunt, nec tamen ante illud quod dixi tempus discesserunt.

Nondum profecto monachi discesserant a communionem episcopi Nazianzeni, cum Gregorius e Ponto rediens anno 362 summam Ecclesiæ Nazianzenæ concordiam laudaret in secunda oratione (p. 48). Recens erat tumultus cum scriberet orationem tertiam, quæ prima est in Julianum. Ibi enim sic loquitur (p. 33): *Εἴθε μοι τοῦ χοροῦ μέρος ἦν κάκιστο τὸ σύστημα, ὃ σὺν ἡμῖν τῶς τῷ θεῷ προσφῶν οὐ κίβηλον ᾤδη, οὐδὲ ἀδόκιμον, ἀλλὰ καὶ τῆς δεξιᾶς ποτὶ στάσας; ἀξιούμενον, πιστεύω δὲ ὅτι καὶ μετ' ἄλλων ἀξιοθησόμενον, οὐκ οἷδ' ὅτι παθὼν, ἐξαίρνης μεταρμύεται τε καὶ μετατάττεται: καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς εὐφροσύνης, ὃ καὶ θαυμάζω μᾶλλον, εἰς ταῦτον ἔρχεται. Atque utinam ille quoque cæsus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi haberetur, haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat; ac ne ob communem quidem lætitiā (quod etiam magis miror) adduci potest ut nobiscum conjungatur.* His certe vocibus, cum hactenus Deo cantionem accineret nobiscum, subito ad aliam communionem prorumpit, recens esse indicat monachorum factum. His adde spem illorum reditus, summam lenitatem, qua eos ut membra sua complectitur; et quod ait in orat. 19, p. 196, et or. 19, p. 297, monachos omnium postremos discessisse. Ex his autem simul probatur non multo ante subscripsisse Gregorium. Nam, si subscripsisset sub Constantio anno 360 vel 361, quomodo monachi indignationem suam usque ad annum 363 corde pressissent? aut si tandiu presserunt, cur discessionem subito et præcipiti consilio attribuit Gregorius? Eosdem vocat calidiorem Ecclesiæ partem in oratione 19, pag. 297. Generativum de omnibus monachis ait in orat. 21, p. 388, eos in aliis rebus pacatos et moderatos esse, hac in re lenes et faciles non esse, cum per silentium et quietem Dei causa proditur, sed bellaces et in confligendo acres et feroces. Cum his non quadrat dissimulatio plurium annorum, quam monachis Nazianzenis attribuit Tillemontius, cum Gregorium sub Constantio existimat subscripsisse.

Præterea causam subscribendi non repetit Gregorius ex jussis aula profectis aut ex rerum perturbatione, quæ tunc summa fuit, sed ex desiderio pacis et communionis cum nonnullis iuendæ.

Patet id ex his verbis orat. 19 (p. 297): Παρά τοῦ Ἐπιτροπάρχου μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατεστασιασθημεν, γράμματι κλαπένης καὶ ῥήμασι τεχνικοῖς εἰς πονηρὴν κοινωνίαν. A *ferventiori Ecclesiae parte ob eam causam seditio in nos excitata est, quod scripto quodam et artificiosa verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset.* Hinc etiam Gregorius ait in oratione 12 (p. 196) Ecclesiam Nazianzenam ante illud dissidium, arcam Noe vocari solitam esse, ut quæ universi orbis diluvium sola effugisset. Sed, si episcopus Gregorius sub Constantio Arianorum artibus succubuerat, non video cur Ecclesiam Nazianzenam mala communia minime attigisse dicantur.

X. Juliani mors divinitus Basilio revelata fuisse dicitur; sed cum tanta circumstantiarum varietate, ut referre non libeat, quæ ea de re leguntur in *Chronico Alexandrino*, apud sanctum Damascenum in libro *De imaginibus*, qui *Vitam Basilii* ab Heliadio scriptam citat, et in *Basilii Vita* Amphilochio supposita.

Ex his verbis secundæ orationis Gregorii in *Julianum*, *Hæc tibi Basilius et Gregorius*, colligunt cruditi viri Gregorium a Basilio adjectum fuisse in his orationibus componendis. Probabilis sane hæc conjectura; et cum Gregorius sese paternæ domus sollicitudini interdum eripere solet, videtur in Pontum venisse post mortem Juliani, et Basilii consilio ad banc elucubrationem usus fuisse.

CAPUT IX.

I. *Presbyter creatur Basilius.* II. *Ordinatus anno 364.* III. *De prima illius oratione et tribus epistolis.* IV. *Pacis causa secedit in Pontum.* V. *Rediit Cæsaream, ut hanc ecclesiam Valente adveniente defendat.* VI. *Secessio ponenda exsente anno 364, aut ineunte 365. Reditus anno 365.*

I. Deplorat Gregorius (a), ut magnum ætatis suæ vitium, quod sæpe in electionibus nulla haberetur doctrinæ et sanctitatis ratio, ac homines neutro instructi presidio ad sacerdotium subito eveherentur, et primo loco constituti, meliores se ac saniores despicerent, quasi cum dignitate sapientiam et eruditionem accepissent. Non sic Basilius, sed præscripto canonibus ordine ad sacerdotium pervenit; et cum sacros libros populo legisset, in presbyterorum ac deinde in episcoporum cathedra sedit, non honorem quærens, sed ab honore quæsitus; nec ab hominibus, sed a Deo gratiam accipiens. Basilius Philostorgius (b) jam anno 359 diaconum fuisse putat: Socrates (c), qui cum Basilio S. Chrysostomi amico nostrum confundit, ad hanc eum dignitatem a S. Meletio evectum narrat. Sed Tillemontius ne diaconum quidem fuisse Basilius probat ex testimonio Nazianzeni, qui in tam accurata ordinum, quos exercuit Basilius, enumeratione, non omisisset diaconatum, si in hoc quoque gradu ministrasset.

(a) Orat. 20.

(b) Lib. iv, c. 12.

Quam non modo citra ambitionem, sed etiam non libenter ordinatos fuerit, ex epistola 11 Gregorii perspicimus. *Tu quoque captus es, inquit Basilio, quemadmodum et nos circumscripti: quando quidem ad presbyterium pertracti sumus. Atque id quidem a nobis non expetebatur.* Nam uterque alteri, si alii cupiam, locupletes esse testes possumus, quam nobis cordi esset pedestris philosophia humique depressa. Ex primis ejusdem epistolæ verbis, *Epistolæ tuæ proœmium laudo. Quid autem tuorum non laudandum?* liquet Basilius priorem scripsisse, ac Gregorio onus sibi impositum significasse, vel potius ingenuisse. Illum enim consolatur Gregorius; et quoniam id factum est, quod fortasse non fieri præstitisset, ferendum esse statuit, *præsertim ob tempus multas, inquit, in nos excitans hereticorum linguas; μέγιστα δὲ τὸν κληρὸν πολλὰς ἡμῶν ἀπεικῶν ἐπιπέσονται γλώσσας.*

II. Satis inter eruditos convenit Basilius an. 362 presbyterum fuisse ordinatum. Baronius et Hermantius ex epistola modo laudata colligunt ordinatum illum fuisse eodem fere tempore ac Gregorium; conjicit Tillemontius Basilius, eum Cæsaream venisse ægrotante Dianio, ibi usque ad electionem Eusebii moratum esse, et ab Eusebio, forte hortatu Gregorii patris, retentum et ordinatum.

Timiditatem injicit hominum doctissimorum auctoritas, quominus ab eis dissentiam: sed tamen cogor dissentire. Atque illud quidem certo statueri videntur, serius Basilius ordinatum fuisse quam Gregorium. Non minus perspicuum et exploratum est eum non a Dianio, ut quidam voluerunt, sed ab Eusebio ordinatum fuisse. Nam Dianius paucis mensibus post Gregorii ordinationem mortuus est, nec cum eo Basilius ab anno 360, nisi in extremo morbo communicavit. Sed quod ordinationem ad annum 362 referunt, id vellem vincibili aliqua ratione firmassent. Nam Basilius Cæsareæ usque ad electionem Eusebii moratum esse, conjectura est nulla prorsus fulta ratione, vel potius Basilii solitudinis amori, et curæ monasterii regendi repugnans, cum præsertim fateatur Tillemontius tempus in hac electione dissensionibus extractum fuisse.

Sed, quod me maxime deterret ab hac amplectenda opinione, pluribus rationum momentis adducor, ut Basilius anno 364 sub Valente credam ordinatum fuisse. 1. Ipsa Gregorii verba Basilius monentis, ut sibi caveat *præsertim ob tempus, multas in nos, inquit, hereticorum excitans linguas; hæc, inquam, verba Valentis imperio mirifice congruunt, Juliani vero nequaquam.* Nam sub Juliano nulla ab hæreticis pericula maxima ab imperatore apostata extiterunt. Sub Valente autem hæresis statim verticem sustulit, et ignis, qui sæviente Juliani persecutione suppositus cineri videbatur, de novo exarsit. Nota profecto res est et ab ipso Tillemontio

(c) Lib. iv, c. 26.

(d) Naz. ep. 11.

mentio notata, hæreticos ipse sub Juliano a domesticis densionibus quodammodo ad communis causæ defensionem avocatos fuisse. Non erat ergo hoc tempus ad eorum excitandas linguas idoneum. **2.** Basilium, in epist. 210 (p. 513), ait se in Pontii solitudine plures annos continuos cominoratum esse. At in ea quam refellimus opinione plures quidem traduxit annos in Ponto, sed interruptos ac minime continuos. Illic enim se contulit anno 358, presbyter anno 362 creatus rediit in Pontum anno 365, ibique, ut existimat Tillemontius, usque ad annum 366 resedit.

3. Duas habemus Basilii ad Leontium epistolas, quæ, ut modo videbimus, notis anni 364 exeuntis signatæ sunt. Eadem initio sacerdotii scriptæ videntur. Ait enim : *Nobis enim crebra illæ occupationes, quibus nunc distinemur, excusationem forte offerant, si litteris desimus.* **4.** Libros in Eunonium scriptos esse ostendimus anno 365. Longe autem probabilius tunc Basilium adhuc in solitudine resedissee, quam insolitis sacerdotii occupationibus difficillimi operis laborem addidisse.

Non videtur ante mensem Septembrem hæc peracta ordinatio. Neque enim ante hoc tempus verticem sustulit hæresis. Quando in Oriente fuit Valentinianus, nihil metuentum fuit ab hæreticorum potentia. Valens die 28 Martii Augustus renuntiatus, elapso circiter mense fratrem Sirmium usque comitatus est (a); et cum in nonnullis civitatibus interjectis satis diu morati fuerint, vix potuit Valens ante mensem Septembrem Constantinopolim redire. Redeunt occurrerunt Heraclææ legati Lampsaceni; sed, cum jam illum in suas partes traxisset Eudoxius, præcepit legatis ut Eudoxio sese adjuungerent: renuentes iracunde dimisit ac Ecclesiam persequi cœpit. Hæc prima fuit hæreticorum sub Valente nefaria molitio, cujus fama jam in Cappadociam perlata fuerat, cum Basilium recens ordinatum monuit Gregorius, quantum ab hæreticis periculum immineret. Basilii ordinationem longius a mense Septembri remove non sinunt, quæ ab eo deinceps, usque ad Valentis adventum gesta narrabimus.

III. Evectus ad sacerdotium Basilium locum, non institutum mutavit. Quemadmodum enim ex solitudine urbem effecerat studio juveni proximi, ita in urbe tanquam in solitudine versari sciebat, teste Nysseno (b), nec hominum frequentia nec negotiorum multitudine a pio et cauto vivendi genere avocatus. Magnum sane presidium existit Ecclesie Cæsariensi in ejusmodi presbytero, qui præter eloquentiam, qua sophistas omnes illius ætatis longe superabat, per octo annos sese exercuerat in sacris Scripturis legendis, in meditando ac propugnando Ecclesie doctrina, ac in omnibus monastici instituti virtutibus excolendis. Prima illius oratio

A videtur ea existisse, quam habuit in sex primos versus Proverbiorum. In primordio enim declarat se obedire *benigno patri, qui more peritorum venentorum in locis difficilem aditum habentibus, quasi cutuli alicujus cursum experiri volens*, Proverbiorum principium proposuerat exponendum. Inter Basilii homilias hæc sola occurrit, quæ coram episcopo habita videatur; sola enim præsentem episcopum honorifice salutat.

Cæterum non in solo verbi ministerio Eusebium juvabat Basilium, sed plures Ecclesie administrandæ partes ei commisse videntur. Nam crebræ illi occupationes parum otii relinquebant, ut ipse testatur in epist. 20. Hujus autem et vicesimæ primæ scribendæ ea fuit occasio: Cum Leontius sophista Basilium accusasset quod raro ad se scriberet, crimen in Leontium retorquet Basilium, eumque eo magis culpandum demonstrat, quod et plurimas scribendi occasiones habeat, et, ut sophista, loquacissimus sit: cur autem ipse rarius scripserit, excusat crebras occupationes quibus distinetur, et contractam ex vulgaris sermonis usu æruginem quandam, quæ sophistas alloqui prohibeat. Respondit Leontius et Julianum quædam incusavit, quod suas Basilio litteras non reddidisset. Tum Basilium peracute Julianum comparat cum iis a quibus tunc antiqua debita repositabantur: et quærit ex Leontio num ei placeat celeberrimum illud tetraplum, quod tunc pluris faciebant pecuniæ publicæ collectores, quam Pythagoræi Tetractyn. His leporibus notabat Basilium crudelitatem Petronii, socii Valentis, qui, ut ait Ammianus (c), *ad nudandos sine discretionis cunctos immaniter flagrans, nocentes pariter et insones post exquisita tormenta quadrupli nexibus vinciebat, debita jam inde a temporibus principis Aureliani perscrutans, et impendio mærens, si quemquam absolvisset indemnem*. Hæc autem Petronii crudelitas, eodem teste Ammiano, cum omnium animos in Valentem exulcerasset, spem injectit Procopio potiundi imperii, quod tandem occupavit anno 365. Utramque ergo epistolam non immerito referimus ad annum 364 exeuntem, aut 365 inuentem. Serius enim collocari non debent, quia Basilium circa hoc tempus Cæsareæ discessit.

D Cum scriberet Basilio Gregorius more suo epistolam verbis brevem, sententiis copiosam, tabellarius, absente Basilio, epistolam commisit uni ex Basilii amicis: ex quo conjicio eum Cæsareæ potius quam in Ponto domicilium habuisse. Nam in monasterio tradita fuisset epistola ei, ad quem cura ejusmodi rerum pertinebat: nec quærendi in hunc usum fuissent Basilii familiares. Respondet Basilium per Petrum, quem ipsius fratrem fuisse nolim asseverare, quippe cum eum de more Basilium fratrem suum non appellet.

IV. Eo charior Eusebio debuisset esse Basilium,

(a) Am. I. xxvi, c. 4.

(b) De Basil., tom. III, p. 188.

(c) Lib. xxvi, c. 6.

quo magis eum in ferendo episcopatus onere juvat. Sed quamvis Gregorius dimensionis causam consulo taceat, videtur Basilii fama et summus ingenii et doctrinae splendor oculos Eusebii læsisse. Erat enim Eusebius cætera quidem fortis et pietate conspicuus, ut persecutio declaravit; sed tamen recens in cathedra collocatus (a), nondum omnes sæculi affectus deposuerat, ac humani aliquid passus est, et Basilium ab Ecclesiæ administratione non sine ignominia removit. Ducem suum sic injuria affectum et rejectum monachi Cæsarienses ferre non potuerunt (b); sed statim audaci facinore ab episcopi communione recedere statuerunt, secumque partem plebis et honoratorum non exiguum abstrahunt. Erat per facile schisma conflare, tribus de causis: nemo venerabilior eo cui facta injuria, ac idoneus erat qui, si voluisset, robur et fiduciam adferret factioni; Eusebius civitati suspectus propter ordinationem; aderant ex Occidente episcopi, qui omnes orthodoxos in suas partes pertrahabant. At Basilium non is erat, qui aut iis quos adversarios, aut iis quos inimicum sui studiosos habebat, oblatrari vellet, aut Ecclesiam sua causa dilacerari pateretur, cum præsertim aliunde oppugnatam et in periculum conjectam videret ob hæreticorum, qui tunc vigeabant, dominatum. Quare consiliario utens et hortatore Gregorio fugit cum illo in Pontum, et monasteria, quæ illic erant, gubernat. Episcopos illos occidentales existimant eruditi viri Eusebium esse Vercellensem cum aliis nonnullis, qui nobis cogniti non sunt. Revera narrat Socrates (c) et Rufinus (d) S. Eusebium, Antiochia digressum, Orientis Ecclesiam peragrare. Inde concludit Tillemontius dissidium illud ad annum 363 referendum. Sed, si tunc adfuit S. Eusebius Vercellensis, necesse est longiores ei in Oriente moras attribuere, cum Basilii ordinatio ad annum 363 referri non possit.

V. Si secessio Basilii digna fuit admiratione, multo dignior rebus existit. Nam cum (e) imperator Valens, auri amatissimus, ut ait Gregorius, et Christi inimicissimus, Cæsareæ immineret anno 365, agmen impium agens, episcopos Arianos, crudeles Ecclesiarum tetrarchas, Cæsariensis Ecclesia in maximum periculum venerat. Nam strenuis illa quidem viris abundabat, sed propugnatore destituta erat ac defensore sermonis et spiritus præsidii instructo: nec Ariani, qui jam alias Ecclesias vicerant, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant, ulla re alia magis erigebantur ad spem evertebunt Cæsareæ, quam Basilii secessu et ductu imperitia.

Sed eorum fregit consilia Gregorius Nazianzenus, qui cum Basilium Cæsareæ, pacis ecclesiasticæ

causa, abduxisset, idem illius reditum ad Ecclesiæ defensionem pari prudentia confecit. Vocatus perhonorifice ab Eusebio Cæsariensi ad aliquem spiritalem conventum, id est ad aliquem diem festum, gratum animum, ut par erat, significavit (f); sed non omisit occasionem libere conquerendi, quod injuriam Basilio fecisset Eusebius et ad huc faceret. Dum enim sibi honorem habet, contempto Basilio, idem eum facere, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parietes pingat, atque externas partes exornet. Pollicetur summam fore in eum Basilii observantiam, si æquus in Basilium esse velit; se quoque statim secururum, quemadmodum umbræ corpora sequuntur.

Quamvis admonitionem eximii laudibus temperet, eumque sacerdotem appellet omnium, quos noverit, et vita et sermone præstantissimum, illius tamen libertatem sibi injuriosam videri significavit Eusebius. Tum Gregorius (g) declarat se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiritus scripsisse: æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, iustam libertatem concedat. Cæterum, si se instar famuli esse velit, quique ne obtuari quidem debeat, passurum se hanc injuriam, sed id pietate Eusebii prorsus indignum esse. Significat in alia epistola (h) nullam se offensionem animo suscepisse; sed, etiamsi suscepisset, libenter hoc tempore depositurum, cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistentem Eusebium. Itaque venturum se pronuntiavit, si ita videatur Eusebio, ut cum illius precibus suas conjungat, et simul pugnet, eumque, ut præstantissimum athletam pueri hortatores, succlamando incitet.

Non ingrata fuit Eusebio opera Gregorii (i), statimque ad eum se contulit Gregorius, eumque tempore, ut ferrum igne, molitum esse animadvertit, et ad reddendam Basilio benevolentiam omnino propendere. Quinetiam significavit se ad Basilium placandi et advocandi causa scripturum, idque multi, qui Eusebii consilii intimi erant, confirmarunt. Statim ergo Gregorius Basilium totius rei certiorum facit, eumque hortatur, ut episcopum occupet aut adveniendi aut scribendo, vel potius scribendo ac deinde veniendo. Non enim honori futurum Basilio, si prior episcopum cessisse videretur. Præterea tempus postulare, ut quos hactenus sudores ac labores sustinuit, nequaquam illos temporis puncto effundat, sed potius auxilio accurrat Ecclesiæ hæreticorum concursu vexatæ, quorum alii jam aderant et turbas ciebant, alii mox erant affuturi. Promittit se comitem itineris libenter futurum, si hoc operæ pretium existimet Basilium.

Non multis opus habuit sermonibus generosa Ba-

(a) Naz., p. 340.

(b) Ibid. p. 336.

(c) Lib. III, c. 9.

(d) Lib. I, c. 50.

(e) Naz. or. 20.

(f) Naz. ep. 20.

(g) Ep. 169.

(h) Ep. 170.

(i) Ep. 19.

anima (a), sed statim ac Gregorium vidit legatum munus obeuntem, cum eo accurrat Cæsaream, ac nullis prorsus similitudinis reliquiis in animo residentibus totum se ad defensionem Ecclesie matris impendit. *Omnia quippe simul præstat, inquit Gregorius, inimicitias deponit, comulat, aciem instruit, scandala et offedacula, quæ in medio erant, submoet, cunctaque ea, quorum fiducia illi nos bello lacerandos putaverant. Alios assumit, alios retinet, alios propulsat. Aliis murus firmus ad vallum efficitur; aliis securis petram scindens, aut ignis erant, ut divina Scriptura loquitur, sarmentitios homines et in divinitatem contumeliosos, facile absumens.* Declarat Gregorius, si quid Barnabas Paulo decertanti navavit (sic enim et se et Basilium designat), id Paulo tribuendum esse, qui eum certaminis socium adhibuit. Rediere ergo re infecta hæretici, tunc primum pudore suffusi et victi, nec aliud quidquam ex tantis conatibus perceperunt, nisi ut invictum in defendenda Trinitatis fide Cappadocum animum perspicerent.

VI. Secessionem ac reditum Basilii aliter ac Tillemontius et alii critici distribuimus. Nam secessisse illum anno 363, rediisse anno 366 existimat Tillemontius. Reditum ad annum 367 cum Baronio rejiciunt continuatores Bollandi, Pagius ad annum 370. Pluribus rationum momentis adducor, ut eum anno 364 exeunte, aut iuente 363, existinem secessisse, anno autem 365 rediisse. De secessu jam magna ex parte perfecta res ex his quæ diximus de illius ordinatione. Nam si presbyter creatus est anno 364, si anno eodem exeunte, aut sequenti iuente adhuc Cæsareæ sacerdotio perfungebatur, ut vidimus ex epistolis 20 et 21, non potuit ante hoc tempus imminentes turbas prudenti secessu declinare. Atque id quidem mirifice quadrat eum ipso Basilii testimonio, qui secundam illam secessionem ne numerat quidem (b), sed se plures annos continuos in Ponti solitudine traduxisse testatur. Adeo brevis fuit secunda illa secessio. Sed nihil significantius Gregorii testimonio qui conceptis verbis testatur magnam hæreticorum potestatem fuisse, cum Basilium discessit: quod quidem de Juliani imperio dici non potest, multo minus de Joviani. Sic autem loquitur Gregorius (p. 337): *Ὅθεν πρὸς αὐτοῦ τὸ μάχεσθαι ἢ διασπῆν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλως πολεμομένης, καὶ σφαλερῶς διαχειμένης, ὅτε τῆς τότε τῶν ἀρετικῶν δυναστείας. Nec illius erat dimicare, aut Ecclesie corpus lacere, quæ etiam aliqui ad hæreticos, qui tum potentiam atque imperium obtinebant, oppugnabatur, ac periculose affecta erat.*

VII. Quod spectat ad reditum, immerito in annum 366 aut 367 differtur. Multo absurdius rejiceretur ad annum 370; necessario collocandus ad annum 365. Nam t^o tam longam absentiam non pa-

litur rerum a Basilio presbytero gestarum series, quam infra taxemus. Ipse Gregorius nihil in primordiis sacerdotii narrat præter simultatem cum Eusebio. Initium magnarum rerum a reditu sumit, quod argumento est nec diu abfuisse Basilium, nec multo post ordinationem secessisse. 2° Certissimum argumentum suppeditat Valentis in urbem Cæsaream adventus anno 365. Erat in hac urbe re Non. Jul. eodem anno, ut perspicitur ex lege quinta de susceptoribus data Cæsareæ, Cod. Theod. tom. IV, p. 539. In eadem urbe nuntium accepit defectionis Procopii. *Volentem a Cæsarea Cappadocum, inquit Ammianus (c), ut vaporatis aëribus Cilicie jam lenitis ad Antiochiæ percurreret sedes, Sophronium aperit Galatiam, defectionis Procopii nuntium afferens.* Quia ergo dubitet ad hunc annum referre reditum Basilii, qui necessario conjunctus est cum adventu Valentis?

Fateatur Tillemontius Valentem venisse Cæsaream anno 365; neque enim id negari possit. Sed venire iterum potuisse contendit anno 366. Potuit sane venire, sed eum venisse nullo prorsus argumento suspicari possumus. Imo non venisse, saltem cum triumphante illo episcoporum hæreticorum comitatu, perspectum et exploratum habemus. Nam vieto prope Nacoliæ in Phrygia et occiso Procopio die 27 Maii, anno 366, postea negotiis, quæ victoriam in bello civili subsequi solent, occupatus fuit, ac non parum temporis in conciliis perquirendis insumpsit. Postquam autem his curis expeditus evertit se ad evertendas Ecclesias, tum vero multæ civitates peragranda fuerunt, multi episcopi Arianis subjicendi, antequam Cæsaream veniret. Sic enim in hanc urbem adventit, ut jam dudum nullum aliud bellum habuisse videatur, præter illud quod Ecclesiis inferebat. *Atque hoc quidem illi animo, inquit Gregorius (d), et cum hac impietate adversum nos expeditionem suscipit. Impetum quoque uno cum eo facit exercitus ipso dignus, improbi ecclesiarum gubernatores, sævi illius imperii tetrarchæ. Qui cum ex ecclesiis alias jam tenerant, alias oppugnarent, alias ob imperatoris opem ac manum, quæ partim adhibebatur, partim denuntiabatur, in potestatem venturas aperarent, huc quoque, ut nostram in ditionem suam redigerent, venerunt.* Nemo est sane, qui his legendis non animadvertat, Valentem jam dudum ab aliis curis liberum et solutum, otio suo ad persequendam Ecclesiam abusum fuisse; ac proinde non satis superfuisset temporis ut Cæsaream veniret anno 366.

His adde Valentem Procopio in Phrygia superato, internarumque dissensionum materia consopita, ut ait Ammianus, otiosum non fuisse. Misit enim Victorem magistrum equitum ad Gothos, ut ex eis seiscitaretur, quamobrem Procopio auxilium dedissent. Reverso Victore Valens parvi ducens excusa-

(a) Naz., or. 20.

(b) Ep. 210.

(c) Lib. xxvi, c. 7.

(d) Or. 20.

tionem vanissimam, inquit Ammianus, lib. xxvii, c. 5, in eos signa commoritur, motus adventantis jam præciosi, et pubescente vere quæsito in unum exercitu, prope Daphnem nominis munimentum est castra metatus. Quare Valeutis ille Casaream adventus, qui tantum habuit apparatus, ad annum 365 referendus. Tunc enim in Syriam tendens lentius progrediebatur, ut Ciliciæ calores evitaret, teste Ammiano.

5. Etiamsi daretur Tillemontio Valentem anno 366 iterum venisse Casaream, non idcirco causam obtineret. Modo enim constat, ut profecto constat, Valentem in hanc urbem anno 365 venisse, referendus erit ad eundem annum reditus Basilii, quem imminens a persecutore periculum in solitudine residere non sivilisset. Non enim lenis quidem iuitio et moderatus fuit Valens, ut existimat Tillemontius, sed eadem prorsus illius imperii ac persecutionis primordia fuerunt. Certa et explorata res est ex testimoniis Gregorii Nazianzeni (a). Pertinenscendæ erant hæreticorum linguæ, cum Basilii presbyter ordinatus est. Cum pacis causa rediit in solitudinem (b), oppugnabatur Ecclesia et periculose affecta erat ob hæreticorum dominatum. Basilii et alii episcopi, qui in Occidentem anno 376 scripserunt, jam tredecim annos persecutionis numerabant, ut patet ex his verbis epistolæ 242, n. 2, Τρισκαίδεκατον γὰρ ἔτος ἐστίν, ἀπ' οὗ ὁ αἰρετικὸς ἡμῶν πόλεμος ἐπανεστῆ. Decimus enim tertius annus est, ex quo hæreticum nobis bellum exortum est.

Tillemontio, qui persecutionem differt usque ad annum 366, fucum fecit auctoritas Theodreti. Is enim narrat Valentem initio catholicæ sententiam, utoris Dominicæ et Eudoxii artibus tum demum corrumpi cœpisse, cum se baptismi præsidio ad bellum Gothicum munire voluit. Tunc enim ab Eudoxio, a quo initiabatur, obstrictum iurejurando fuisse, nunquam se ab Ariana hæresi recesurum, et contrariæ fidei cultores omnibus locis expulsurum. Longe potior hac in re Gregorius Theodoretus; nec dubito quin Tillemontius, si ad primi testimonia animum advertisset, parum tribuisset Theodoretus, cuius ex narratione ne illud quidem efficitur, quod contendit Tillemontius, persecutionem ad annum 366 referendam esse, sed potius ad annum 367.

CAPUT X.

I. Basilii arctissima conjunctio cum Eusebio episcopo Cæsariensi. II. Videtur in monasterio vixisse, et unam præcipue Ecclesiam regendam accepisse. III. Basilii auctoritas sub Eusebio in ecclesiasticis negotiis ad Casaream, ut metropolim, spectantibus. IV. Quænam exiitit in ecclesiasticis illa negotia. V. Quæ Basilii partes in iis quæ post synodum Lampacenam gesta sunt. VI. Probatur hanc synodum anno 364 habitam fuisse.

I. Reportata ex hæresi victoria Basilium cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scien-

tia et eloquentia et consilio et virtute superari, nec Basilii ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior et præstantior. Præclarissimum illum concentum sic describit Gregorius Nazianzenus (c) : Τῷ δὲ τῷ δεύτερον ἔργον καὶ σπουδαίωσιν γίνεται θεραπεύειν τὸν πρόεδρον, λύειν τὴν ὑπόψιν, παθεῖν πάντας ἀνθρώπους, ὡς ἂ μὴν λελλύπητο, παρὰ τις τῶν τοῦ πονηροῦ καὶ πλάη ταῖς εἰς τὸ καλὸν ὁμοιοῖαι βασιλευσάντων· αὐτὸς δὲ ἦδει νόμους εὐπειθεῖας καὶ πνευματικῆς τάξεως. Διὰ τοῦτο παρῆν, ἐσθάρειν, ὑπέκρουεν, ἐνουθέτει. Πάντα τῶν αὐτῶν, σύμβουλος ἀγαθὸς, παραστάτης δεξιὸς, τῶν θεῶν ἐξηγητὴς, τῶν πρακτέων καθηγητὴς, γήρως βακτηρία, πίστει βραχίονα, τῶν ἔσθον ὁ πιστότατος, τῶν ἐκτὸς ὁ πρακτικώτατος· ἐνὶ λόγῳ τοσοῦτος εἰς εὐνοίαν, ὅσος εἰς ἐχθρὰν τὸ πρὶν ἐνωμί ζετο. Ἐνευθεῖν αὐτῷ περιτὴν καὶ τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, εἰ καὶ τῆς καθέδρας εἴης τὰ δευτέρα. Τῆν γὰρ εὐνοίαν ἐσθάρειν, τὴν ἐξουσίαν ἀντελάμβανε· καὶ τὴν θαυμαστὴν τῆς συμφορῆς καὶ ἡ πλοκή τοῦ δυνάσθαι, ὁ μὲν τὸν λαὸν ἔργεν, ὁ δὲ τὸν ἀγοντα. Καὶ οἷον λεοντοκόμος τις ἦν, τέχνην τιθασσοῦν τὸν δυναστεύοντα. Καὶ γὰρ εἶδειτο, νεωστὶ μὲν ἐπὶ τῆν καθέδραν τεθείς, ἔτι δὲ τῆς κοσμητικῆς τλῆς τι πνέων, οὕτω δὲ καττρισμαίνον ἐν τοῖς τοῦ πνεύματος, πολ- λοῦ δὲ τοῦ κλύδωνος περιζέοντος καὶ τῶν ἐπιχειμένων τῆς Ἐκκλησίας ἐχθρῶν, τοῦ χειραγωγούντος, καὶ ὑπερβέοντος. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν συμμαχίαν ἡγάπα, καὶ κρατοῦντος ἐκείνου, κρατεῖν αὐτὸς ὑπελάμβανε.

Proximum autem Basilii negotium ac studium hoc fuit, amicitiam colere atque observare, suspicionem extinguere, mortalibus omnibus persuadere molestiam eam, quam acceperat, tentationem quamdam et luctum pravi illius fuisse, honestæ ac laudabili concordia invidentis : cæterum non ignarum se esse, quid obedientiæ ordinisq; ritualis leges postularent. Ac proinde adesse, docere, dicto audientem se præbere, monere, quidvis denique illi esse, monitor probus, opitulatur commodus, divinorum oraculorum enarrator, rerum agendarum præmonstrator, senectutis subsidium, fidei adminiculum, domesticorum fidelissimus, externorum ad res regendas aptissimus : ut uno verbo dicam, tantus ad benevolentiam, quantus prius ad inimicitiam esse putabatur. Ex quo hoc consequabatur, ut etiamsi cathedra inferior esset, Ecclesia tamen imperium obtineret. Est enim pro benevolentia, quam afferebat, auctoritatem recipiebat : ac mirus quidem erat concentus nequeque potentatis. Ille plebem ducebat, hic ductorem : ac velut quidam leonum curator erat, eum, qui principatum tenebat, arte demulcens. Quippe, ut nuper in cathedra collocatus, ac mundana materia aliquid adhuc spirans, nondumque in his quæ spiritus erant, instructus, ac præterea ingenti tempestate undique æstuante, atque imminentibus Ecclesiæ hostibus, opus habebat homine, a quo velut porrecta manu duceretur et sul-

(a) Naz. ep. 11.
(b) Idem, or. 20.

(c) Or. 20.

eretur. Ac propterea ipsius opem atque auxilium amplectebatur, eoque dominante seipsum dominari judicabat.

II. His verbis δὴ τοῦτο παρῆν, idcirco aderat, indicari videtur officiosa quædam sedulitas Basilii, domum episcopi sui assidue ventitantis, non tamen in hac domo simul cum episcopo degentis. Revera Basilium videtur in monasterio presbyter vixisse. Id perspicitur ex Regulis monasticis (p. 243), quarum auctor cum sacerdotio monasticum institutum conjungebat. (a) Cum quidam in eo loco, ubi debebat Basilium, monasticam vitam amplecti vellet, maluit eum Basilium mittere in monasterium, quod in Ponto instituerat. Forte in eo loco ubi degebat Basilium, non vigeat cœnobitica disciplina, sed bini aut terni vivebant ascetæ. Atque hanc conjicio extitisse causam, cur hunc hominem mallet in Ponticum monasterium mittere. Postea insigne cœnobiolum Cæsareæ exstruxit Basilium anno 372. Sed vix dubium, quin ante episcopatum cœnobiticam vitam in hanc urbem introduxerit. Nam in epistola 81 insignis ex urbis presbyterio sacerdos in ascetica et continentis vita hactenus vixisse, et ex labore manuum sibi cum fratribus simul degentibus victum dicitur comparare. Videtur huic monasterio præfuisse Basilium. Hinc illius studium excipendorum hospitum laudat Gregorius; quo quidem officio in privatis ædibus et summa rerum omnium inopia, ad quam se libens redegerat, vix perfungi potuisset.

Ex Cæsariensibus ecclesiis unam præcipue Basilio ad regendum commissam fuisse perspicimus ex homilia in psalmum cxiv (p. 199). Nam, cum in quodam martyrum templo populus a media nocte usque ad meridiem Basilium expectans perdurasset, ubi advenit Basilium, hæc usus est exustatione, cur sero venisset, quod aliam ecclesiam honore parem administrans, diei tempus in liturgia ibi celebranda insumpsisset. Illius verba perspicuitatis causa referam. Quod si et mihi ipsi, inquit, reddenda ratio cur moratus sim, et perditum a vobis abstulerim, id causæ offeram, quod cum aliam huic honorem ecclesiam Dei administrarem, non parvo a vobis disjunctam intervallo, hæc diei tempus insumpsissem. Quoniam igitur dedit nobis Dominus et liturgiam illis adimplere, nec vestræ deesse charitati; gratias necum agite largitori benefico, qui hanc quam videtis corporis nostri debilitatem invisibili sua potentia deduxit. Episcopus in aliqua diocesis suæ ecclesia concionem habens, nequaquam profecto dixerit, aliam a se honore parem administrari ecclesiam. Hæc soli congruunt presbytero. Cum ergo affluxisset uni ecclesie administrandæ Basilium, minime mirum, si in ejus homiliis, præter eam, quæ omnium prima in principium Proverbiorum pronuntiata est, nihil prorsus occurrit, ex quo episcopatum ad-

fuisse cognoscas. Hinc plebem sibi commissam sic alloquitur in homilia de fame et sicclitate, num. 1, pag. 62: *Filii mei, quos per Evangelium genui.* Hinc etiam illa clausula homil. 2 in Hexæmo: *Ut eluceatis in splendore sanctorum veluti sol, ad mentem ipsius exultationem in die Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.* Videntur enim Basilii homilia, perpaucis exceptis, ante episcopatum pronuntiatae. Sed de his alius erit dicendi locus.

III. Commissa Basilio auctoritas non unius ecclesie nec unius civitatis finibus continebatur; sed cum Cæsariensis Ecclesia exarchicum jus in plures provincias haberet, ut infra videbimus, minime dubium est quin Basilium, qui *etsi cathedra inferior, Ecclesie imperium obtinebat*, plurimas partes sustinuerit earum rerum, quæ tunc in illis regionibus ad fidei defensionem et ecclesiarum pacificationem gestæ fuerunt. Id autem colligimus non solum ex Gregorii testimonio, qui tantam Basilio auctoritatem ab Eusebio concessam fuisse narrat, sed etiam ex pluribus Basilii epistolis, quas presbyter scripsit. Discimus ex epist. 28, n. 3, Musonium episcopum Neocæsariensem cum Basilio ad pacem Ecclesiarum concurrere propter quasdam anticipatas opiniones voluisse, sed tamen Basilium idem semper cum ipso sentiendi, illiusque ad oppugnandos hæreticos advocandi nullum tempus intermississe. Videtur Athanasius Ancyranus cum Basilio conjunctior fuisse in hoc consilio pacificandarum Ecclesiarum. Nam cum in eodem tempore ac Musonius mortem obisset, sic desiderium suum significat Basilium (b): *Cuinam deinceps ecclesiarum curam deferemus? Quem adjungemus molestiarum socium? Quem latitiæ participem? Deplorat in epistola 70 ad Eusebium Samosatensem tristram Ecclesiarum statum. Luget in ep. 34 ad eundem, delapsam in hæreticorum manus Tarsensem Ecclesiam, dum episcopi morantur ac deliberant, seque mutuo respiciunt.*

IV. Quænam autem illa exstiterint ecclesiastica negotia, in quibus gerendis studii ac sollicitudinis Basilii bona pars accessit, paucis exponendum. Jam diximus plurimos in Oriente orthodoxos episcopos, ubi viderunt Arianos in apertam impietatem erumpere, ab eorum communionem, quam hactenus ob hæresis perfidæ dissimulationem non fugerant, penitus recessisse. Ii apud S. Epiphanium vocantur Semiariani, apud Socratem et Sozomenum Macedoniani, iniquis prorsus nominibus. Bellum Arianis acerrimum indixerunt anno 358, ac tum gratia et auctoritate apud Constantium floruerunt. Sed Arianis anno 360 retracto ad se imperatoris animo penas ab eis repetierunt defensionis veritatis, ac plurimos deposuerunt. Rediere plerique sub Juliano, et magnum fidei studium declararunt. Cum ejusmodi

(a) Ep. 23.

(b) Ep. 29.

episcopis conjuncti erant præstantissimi viri Meletius, Eusebius Samosatensis, Basilius et plurimi alii doctrina et sanctitate celeberrimi.

Quamvis autem magno Ecclesie commodo eveniret, ut ab Arianis orthodoxi secederent, non idcirco tamen pax restituta, sed dissensionibus et partium studiis referata omnia fuerunt, ita ut alius alios communicatores haberet, aut a sua communione removeret. Communicabat Basilius cum Athanasio; sed nequaquam Athanasius cum Meletio et Eusebio Samosatensi, intimis Basili amicis. Flagrabat Eustathius justissimis Arianismi suspitionibus; Basilius, qui illius animum ex suo spectabat, multa illius causa bella sustinuit. Multi alii fidem defendebant non insincero, ut Eustathius, animo: aed tamen pluribus suspecti erant. Hinc illæ opinioniones anticipatæ, quibus se Masonius Neocæsariensis detineri fatebatur, quominus Basilius in pacificandis Ecclesiis juvaret. Permagni ergo intererat et ad fidem et ad unitatem Ecclesie, ut orthodoxi omnes remotis suspitionibus ac una prorsus stabilita communione vires suas in oppugnandis hæreticis conjungerent. In hoc perficiendo opere Basilius nec presbyter, nec episcopus elaborare deatit. Sed eum ad optatos exitus eximium hoc consilium perducere mors prohibuit. At operi coronandæ imposuit synodus œcumenica secunda, in qua Basili amici plurimum potuerunt. Ibi enim constituta sunt quædam veluti centra communionis, ac spectatissimi quique in singulis provinciis electi sunt episcopi, quibuscum quicumque communicarent, eos pro catholicis haberi synodus voluit; secus, si illorum careret communione. Synodi decretum auctoritate sua confirmavit Theodosius, ut patet ex celeberrima illius lege, lib. xvi. Cod. Theod., tit. 1. Magnus sane dolor existit Basilio, quod laborum suorum fructum non viderit: sed illius nominis rebusque gestis magnum mihi videtur decus addidisse synodus Constantinopolitana, dum ejus vestigia premit, et inchoatam ab eo telam pertexit.

V. Initium magnarum rerum existit synodus Lampsacena, cujus convocandæ licentiam (a) concessit Valentinianus, dum adhuc in Occidente morabatur. In hoc concilio per duos menses deliberatum est, ac decretum ut irrita essent, quæ Constantinopoli Eudoxii et Acacii machinationibus gesta fuerant, atque ut Constantinopolitana fidei formula rejiceretur, Filius Patri similis secundum substantiam prædicaretur, eaque in omnibus Ecclesiis fides vigeret, quæ Seleucie quidem confirmata, Antiochiæ vero in dedicatione majoris ecclesie exposita fuerat. Non adfuit Lampsaci Basilius (b), sed eum Eustathius cum pluribus aliis episcopis Lampsacum proficiscens, in locum Eusinoe dictum advocavit, ibique Basilius cum episcopis de fide multa disseruit. Minime mirum est tantum ho-

noris episcopos habuisse homini non alia quam lectoris dignitate ornato. Nam sæpe alias Basilius, ut Constantinopoli anno 359, utrumque episcopos operam navaverat, ac nuperrime causam Ecclesie adversus Eunomium præstantissimis scriptis defenderat.

Concilium Lampsacenum subsecuta est persecutio, in qua quidem jam vidimus quid de Ecclesia Basilius mererit anno 365, cum Valentis, qui pluribus jam vastatis ecclesiis Cæsariensem spe et aviditate devorabat, irritos infectosque conatus reddidit. Præter hanc victoriam, quæ fractos animos exsuscitare debuit, exortum civile bellum episcopis copiam dedit de rebus ecclesiasticis inter se deliberandi. Non enim perducta ad exitum fuerant decreta Lampsacensium synodi; eadem semper erant rerum perturbatio; episcopi qui ab Arianis recesserant, bellum inextinguibile habebant cum Anomœis, nec tamen Occidentis et Ægypti communionem habebant, aut saltem non per se ipsi, sed per medios quosdam communicatores habebant: præterea multorum lapsus in persecutione novum vulnus fecerat. Itaque varia concilia Smyrnæ, et in Pamphylia, Isauria ac Lycia celebrata sunt (c), quorum nomine tres legati in Occidentem cum litteris missi, Eustathius Sebastenus, Silvanus Tarsensis et Theophilus Castabalanus. His datum in mandatis, ut fidei Nicenæ subscriberent, et litteras communionis a Liberio impetrarent. Præter communia negotia curandæ erant Eustathio res propriæ. Depositus enim anno 360 ab Anomœis, ac postea in Valentis persecutione lapsus, magnis præditiis egebat, ut a Catholicis reciperetur, nec opprimeretur ab hæreticis. Non enim ad aliud tempus referri debet quod ait Basilius (d), Eustathium, cum tome ab Eudoxii factione composito consensisset, in concione fraudem sibi factam deplorasse.

Aliquid Basilius consilio suo ad hanc legationem videtur contulisse. Erant enim tres legati ex intimis illius amicis: quod quidem de Eustathio certum sua sponte et exploratum est: de Theophilo autem consulti potest epistola 245 ad eum scripta. Atque haud scio an Silvanum omnium plurimum fecerit, quem et mortuum beatum appellat, et vivum sic coluit, ut illius visendi desiderio solitudinem suam aliquando reliquerit (e), comitem se Eustathio adjungens. Deinde vero plurimum intererat Basilius, ut lapsus Eustathii repararetur; vixque dubium quin suadente aut saltem probante Basilio (f), hanc Eustathius errati purgandi viam inveniret, ut Romam profectus, inde fidem patrum acciperet, ita ut quod Ecclesiis detrimenti intulerat malo approbando, id meliorem introducendo emendaret. Denique Basilius anno 371 sic agit cum sancto Athanasio de legatis Romam mittendis, ut non tunc primum hanc cogitationem suscepisse videatur, sed jamdudum illius utilitatem perspexisse. *Dudum*

(a) Sozom., lib. vi, c. 7.

(b) Ep. 225.

(c) Socrat., lib. iv, c. 12.

(d) Ep. 244, n. 5.

(e) Ep. 223, n. 5.

(f) Ep. 244, n. 5.

novi et ipse, inquit (a), pro mediocri mea rerum notitia, A *nam esse Ecclesiam nostris auxilium viam, si nobiscum conspiret Occidentales episcopi.*

Videntur tres legati sub extrema autumnii tempora anno 365 profecti esse. Nam cum Liberius obierit anno 366, cumque legati non solum ab eo, sed etiam ab episcopis Italiae, Africae, Galliae et Siciliae litteras attulerint initio veris anni 367, non satis habuissent spatii ad tot ac tantas res enucleandas, si serius profecti fuissent. Probabile enim est illos has regiones, ut existimant Tillemontius, aut simul pergrasse, aut saltem laborem inter se paritos esse.

Dixi legatos rediisse verno tempore anni 367, quia redeuntes Liberii litteras concilio Tyanensi obtulerunt, cui aliud tempus assignari non potest. In hac enim synodo statutum (b), ut episcopi ante *extremum veris*, id est ante aestatis calores Tarsum Cilicis convenirent. Hoc autem anno 367 contigisse patet, quia probabile non est legatos post obitum Liberii, qui mense Septembri anno 366 mortuus est, tam diu moratos esse, ut non redirent nisi anno 368.

Præfuit huic concilio Eusebius Cæsariensis, nec dubium est quin eum secutus sit Basilius, aut saltem, ut in aliis rebus, ita in hoc cogendo concilio suis eum consiliis juverit. Synodo interfuerunt Athanasius Ancyrae, Pelagius Laodiceae, Zeno Tyri, Paulus Emesae, Otreius Melitinae, Gregorius Nazianzi et alii complures, qui sub Ioviano consubstantialia retinendum in concilio Antiocheno decreverant. Cum lectæ fuissent Liberii et aliorum episcoporum litteræ, summo omnes gaudio exultant, ac lætitiæ suæ Ecclesiam Orientis certiores fecere, indicto in urbem Tarsensem ante exitum veris concilio, ut pax omnium consensu firmaretur. Sed hanc synodum haberi vetuit Valeus, ac præterea cum jamjam congreganda esset, triginta quatuor Asiae episcopi in Caria congregati consubstantialia rejecerunt, ac formulam, quæ Antiochiæ et Seleuciæ promulgata fuerat, ratam esse voluerunt. Hos episcopos ab amplectendo consubstantiali non scrupulis quidam deterruit, sed sententiæ pravitatis, quæ tanta fuit in his regionibus, ut miretur Basilius (c) anno 375 exequente, si qui omnino in Asiatico tractu extra labem hæreticorum sint. Quantum Basilius dolor exstiterit optimis consiliis exitu carentibus, facilis conjectura est. Quid deinceps usque ad episcopatum ad pacificationem Ecclesiarum navaverit, plane nescimus. At enim de suis laboribus nihil remisisse perspicimus ex his quæ supra ab illo dicta retulimus, cum Athanasii Ancyrani morte magnum præsidium amisisset.

Quod ait Basilius (d) Eustathium Roma attulisse litteras, quæ cum in episcopatum restituebant, id de litteris Liberii dictum videtur, in quibus Liberius Eustathio et duobus aliis legatis honorem habet, ut collegis suis ac legitimis episcopis; nec necesse est cum Baronio alias litteras comminisci. Sic enim Basilius litteris Damasi episcopatum Antiochiæ Ecclesiæ Paulino attribui dicit (e), quia ad Paulinum Damasus, ut ad legitimam episcopum scribebat. Unde etiam eadem litteræ vocantur *cujusdam principatus tessera (f)*. Quinetiam cum sancto Athanasio agens de restituendis S. Meletio ovibus, quas Paulinus abstraxerat, idem ait (g) placuisse Occidentalibus, ut litteræ per beatum Silvanum *alatae testantur*. Meletii autem Liberius non aliter videtur episcopatum confirmasse, quam illum inter alios episcopos salutando. Sed si hæc admittitur conjectura pro Eustathio, qui inter episcopos primus a Liberio nominatur, legendum erit *Meletio*, nec Cyrillus, qui secundo loco salutatur, alius erit quam Hierosolymitanus, qui cum S. Meletio conjunctissimus fuit. Illud tamen occurrit incommodum, quod episcopi, quos alloquitur Liberius, subscriperant formulæ Constantinopolitanæ. *Perjuriis*, inquit (n. 3), *in fraudem inducti, subscripsistis*. Unde etiam redium illis ad sanio rem mentem gratulatur. Porro nec S. Meletius videtur unquam hanc culpam commisuisse nec S. Cyrillus. Sed hæc difficultas facile solvitur. Non enim putandum est inter episcopos 59 quos recenset Liberius, nullum fuisse ab hoc nævo integrum. Plerique hoc commiserant: quod satis fuit ut eos Liberius sic alloqueretur. Alioquin unus quidem in toto Oriente excipi posset, cum Liberii epistola universis Orientis episcopis orthodoxis inscripta sit.

Litteris Liberii adjuncta erat fides cui subscripsit Eustathius. Id ipse Liberius (n. 4) et pluribus locis Basilius (h) testantur. Quod autem Basilius, sen potius Orientales sic de Eustathio loquuntur: *Quænam autem ei proposita fuerint a beatissimo episcopo Liberio, et quibusnam assensus sit ignoramus, nisi quod epistolam attulit quæ eum restituebat, eoque ostensa concilio Tyanensi in suum locum restitutus est; inde colligi non debet Basilius ignorasse id quod pluribus locis (i) exprobrat Eustathio, eum Romæ fidei Nicænæ subscripsisse: nam hoc ipso in loco ait eum depopulari fidem ob quam susceptus est. Sed cum multa alia inter Liberium et legatos intercessissent (eos enim non facile admisit Liberius, teste Socrate [j]), non parvi irriterat Ecclesiam significari quibusnam conditionibus susceptus esset Eustathius. Conjectit cruditus editor litterarum Pontificum Romanorum, Basilius, cum epistolam*

(a) Ep. 68.

(b) Sozom., lib. vi, c. 12.

(c) Ep. 218.

(d) Ep. 263, n. 5.

(e) Ep. 214, n. 2.

(f) Ep. 216.

(g) Ep. 67.

(h) Ep. 244, n. 5. 263, n. 3.

(i) Ibid.

(j) Lib. iv, c. 12.

363 scriberet, gesta synodi Tyanensis ex incerto tantum rumore cognita habuisse, quæ postea accuratius cognovit, epistolam 244 scribens. Inutilis prorsus hæc conjectura, cum epistola 263 posterior sit, ut omniam verisimillimum esse, Basilium cum episcopo suo ad synodum Tyanensem venisse.

• VI. Magnam sane Basilio laudem detrahit opinio Tillemontii, qui dum eum in solitudinis latebras abiit ab anno 363 usque ad 366, nullam ei partem his in rebus relinquit. Sed quia doctissimus scriptor, cur Basilio reditum longius differat, hoc potissimum nititur argumento, quod synodus Lampsacena anno 365 habita fuerit (a), persecutio autem ad annum sequentem pertineat, examinandum nobis est quomam anno hæc synodus collocanda sit.

Lampsacenam synodum (b) ab anno 364 divelli non sinunt circumstantiæ. Licentia cogenli concilii non a Valente petitur, sed a Valentiniano, qui relicta Constantinopoli, Romam contendens, iter per Thraciam faciebat. Responsio imperatoris minime re-doleo ingenium Valentis. Sic enim respondit: *Mihi quidem in laicorum ordine constituto fas non est hujusmodi negotia curiosius scrutari; sacerdotes vero quibus id curæ est, seorsim ubicunque voluerint conveniant.* Legati a concilio missi Valentem adven-tu Heracleæ, e Thracia tum revertentem. Fratrem enim Sirmium usque comitatus fuerat. Hæc pro-fecto cum anno 364 omnino cohærent. Plus tri-buendum his circumstantiis quæ narrantur a So-zomeno, quam notis consularibus, quas Socrates non ex Actis concilii Lampsaceni eruit, sed, ut sæpe alias, ex propriis conjecturis. Hoc ipso enim in loco bellum adversus Procopium anno sequenti, Gratiano et Dagalaiphō consulibus, id est anno 366, geri cœpisse narrat. In quo quidem nobiscum facit, ac Tillemontii sententiam evertit, dum bel-lum civile anno post synodum Lampsacenam exor-tum esse narrat. Dum autem ideum bellum Gra-tiano et Dagalaiphō consulibus, id est anno 366 geri cœpisse dicit, tota errat via, nec jam ei, dum synodum Lampsacenam duobus Augustis primum consulibus habitam refert, tanta attri-buenda est auctoritas, quantam attribuit Tillemontius.

Aliud nobis argumentum suppeditat persecutio, quæ cum anno 365 grassata sit, ut supra demon-stratum, et concilium Lampsacenum subsecuta sit, ut omnes fatentur, certissimo argumento est hæc synodum anno 364 habitam fuisse.

Ipsa denique series et junctura earum rerum, quæ a synodo Lampsacena usque ad Tyanensem inter-cesserunt, mirifice quadrat in ea quam sequimur sententia; at in opinione Tillemontii penitus discon-venit. Legatorum in Occidentem mittendorum ne-cessitatem attulit persecutionis violentia: antequam

legati mitterentur, pluribus locis habita sunt con-cilia (c), ut Smyrnæ in Asia, atque etiam in Pisi-dia, Isauria, Pamphylia et Lycia. His autem rebus percommodum tempus fuit, bellum Procopii, quod ab æstate anni 365 usque ad mensem Maium anni 366, Valentem detinuit. At qui synodum Lampsacenam ad annum 365 referunt, varia illa concilia et legationem anno sequenti 366 collocare con-juntur: quo tempore Valentem bello civili defunctum latere difficillimum erat. Quinetiam ita sese in ar-ctum conjiciunt, ut pedem referre non possint. Nam cum Procopius victus non fuerit nisi mense Maio anni 366 cunq̄ue Liberius papa mense Septembri ejusdem anni obierit, quomodo intra illud tempus, quod a mense Maio ad Septembrem effluxit, tot ac tantæ res concludi possint, negotiorum, quæ super-esse solent post bellum civile, administratio, deinde persecutio in variis provinciis, quas peragravit Valens, episcoporum variæ inter se deliberationes ac varia concilia, legatorum denique electus, eorum-que in urbem Romam adventus, ubi cum Liberio de rebus Orientis egerunt, eique dederunt literas et ab eo acceperunt.

CAPUT XI.

I. *Quomodo presbyteri munera in ipsa urbe per-functus Basilius. II. De illius epistolis 22 et 23. III. Charitas Basilio [sane grassante. IV. Duo ea de re testimonio Gregorii Nysseni explicantur. V. Fu-mes toto anno 368 perduravit.*

I. Sed nunc redeundum nobis est Cæsaream, et quid ibi presbyter gesserit Basilius, narrante Gre-gorio, audiendum. Sic igitur pergit Theologus (d): *Τῆς καὶ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἀνδρός κληρονομίας καὶ προστασίας, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα γνωρίσματα, παῖρσις πρὸς ἄρχοντας· τοὺς τε ἄλλους καὶ τοὺς δυνατικούς τῆς πόλεως· διαφορῶν λύσεις οὐκ ἀπιστούμενα, ἀλλ' ὅπῃ τῆς ἐκείνου φωνῆς τυπούμενα, νόμῳ τῷ τρόπῳ χρώμενα, προστασίας τῶν θεομένων, αἱ μὲν πλείους πνευματικαί, οὐκ ἄλλα δὲ καὶ σωματικαί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πολ-λάκις εἰς ψυχὴν φέροι δὲ εὐνοίας δουλούμενον· πτωχοτροφία, ξενοδοχία, παρενοχομαίαι, νομοθεσίαι μοναστίων ἔγγραφοι καὶ ἄγραφοι· εὐγῶν διατάξεις, εὐκοσμίαι τοῦ βήματος, τὰ ἄλλα οἷς ἂν ὁ ἀληθὺς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ Θεοῦ τεταγμένος, λαβὴν ὑπέληθειεν. Jam vero ipsius erga Ecclesiam curæ ac præsidiis quanquam multa [quoque] alia indicia sunt, libertas ad præsides, cum aliis, tum poten-tissimos quosque civitatis, controversiarum direc-tiones nequaquam suspectæ, sed ab ejus voce for-matæ ac constitutæ, modoque tanquam lege mentes, egentium patrocinia, plura quidem spiritualia, sed tamen corporea non pauca (nam id quoque super-nu-mero ad animam tendit, per benevolentiam respiciens, ac velut in servitium trahens), pauperum alendo-rum, hospitiū excipiendorum, virginum curandarum studium, monasticarum legum institutiones partim*

(a) Tm. VI, not. 81, 82, in Arianos.

(b) Sozom. lib. vi, c. 7.

(c) Socrat. lib. III, c. 12.

(d) Or. 20, 340.

scripta, partim voce tradita, precum descriptiones, sacerii concinnitates, ea denique omnia, quibus quispiam vere Dei homo ac Deo adjunctus, plebi prodesse queat.

Duo indicantur hoc loco Basilii insignia opera, *Regulæ monasticæ ac Liturgiæ. Regulæ prolixiores* aste ordinationem scriptæ videntur: nihil enim habent ex quo Basilium tuuc presbyterum fuisse iudices; ait (p. 327) tantum sibi necesse esse justificationes Dei annuntiare: quod quidem ascetæ discipulos instituenti convenit. Non ergo aliud opus indicat Gregorius (a), cum scriptas a se et a Basilio monastici instituti leges commemorat. At in prævio *Regularum breviorum* manifeste indicatur sacerdotium, cum ait: *Necesse est nos quidem quibus creditum est munus docendi, paratos esse omni tempore et promptos ad instruendas perficiendasque animas, et modo publice coram tota Ecclesia contestari, modo privatim permittere unicuique eorum, qui ad nos accesserint, ut suo arbitratu nos interrogare possint, etc.* De Liturgiâ alibi agemus.

II. Nondum Regulæ scripserat Basilium, sed scribendi jam consilium ceperat, cum epistolam vicesimam secuudam exaravit, quæ est *De perfectione vitæ monasticæ.* In ipso enim exordio testatur, cum multa sint, quæ a Scripturâ præcipiuntur, se de his interim, de quibus commota fuerat, brevem admonitionem subjecturum, non appositis Scripturæ testimoniis, sed lectori ad agnoscendum relicto. Ne eo est sane qui, si ejusmodi exordium legat attentius, non facile perspicat Basilium, cum magnum aliquod de institutis monasticis opus meditaretur, in quo apponenda erant Scripturæ testimonia, hæc interim breviter præcepta tradidisse. Unde hanc epistolam non multo post Basilii reditum collocandam existimo.

Circa idem tempus et ante scriptas regulas, vel certe, cum Cæsareæ presbyteri munere fungeretur Basilium, collocanda epistola vicesima tertia, quæ minus accurate inscribitur, *Commendatitia ad monachum*, cum potius toti monasterio debuisset inscribi. Accessit quidam ad Basilium sæculi vanitatem contemnens, ac viam ad Domini mansuam deducentem ingredi cupiens. Atque is quidem in ipso loco, ubi tunc erat Basilium, monasticam vitam amplecti volebat; sed eum Basilium differabat, in Ponticum monasterium deducere malens, eique illie magistrum aliquem pietatis, quem ipse elegisset, præficere. At Basilium negotiis detentus cum in Pontum proficisci non posset, misit hominem cum litteris, ac monachis præcepit, ut eum rite et legitime probarent, et quod ipse cum eis facere voluerat, id sine se perficerent.

Ex his epistolæ verbis, *Elementis imbuatur secandum ea quæ a Patribus sanctis statuta et scri-*

ptis mandata sunt, colligit Tillemontius nondum tuuc suas ipsum Basilium regulas scripsisse. Doctissimi viri conjecturam non invidus sequar. Sed mihi probari non potest, quod idem existimat, Basilium, cum monasterio Pontico abesset ad tempus, hæc scripsisse; eumque quem in hac epistola commendat, petisse ab eo, ut sine mora monasterium habitum sibi concederet in eo loco, ubi tuuc peregrinabatur Basilium. Monasticum enim habitum designari Tillemontius putat his verbis: *Ego enim illum hic amoris erga Deum coronam accipere studentem distuli.*

Verum amoris erga Deum corona, non est monasticus habitus, sed merces a Deo sanete viventibus promissa. Nemo iuducebatur monastica veste, aut in interiores monasterii ædes admittebatur ante professionem, ut patet ex Interrog. x longiorum *Reg.* Ipsa etiam professio in eo sita erat, ut novitius probatis legitimo tempore periculisque moribus, fratrum numero ascriberetur. Quomodo ergo a Basilio transeunte id petium fuisset, quod in ipso monasterio tantam cautionem et deliberationem postulabat? Is ergo, quem commendat Basilium, volebat sese in monasterio Cæsariensi per totam vitam Deo consecrare, ibique amoris erga Deum coronam accipere. Neque illud etiam difficile perspicitur, Basilium, etsi curam monasterii, quod in Ponto feudaverat, non omnino abjecisset; tunc tamen non abfuisse ad tempus, sed prorsus astrictum fuisse presbyterio Ecclesiæ Cæsariensis. Statuerat enim in illud monasterium proficisci, non ut ipse novitium illum regeret, sed ut ei ductorem et magistrum pietatis præficeret. Quinetiam cum se occupationibus suis eripere non potuisset, neque eripere posse speraret per totum illud tempus, quod in probando novitio insumendum erat, præcipit ut se non expectato orobetur et fratrum ordini ascribatur.

III. Inter eximia Basilii presbyteri præclare facta, palmam dat Gregorius Nazianzenus charitati, quam in fame (b) omnium post hominum memoriam atrocissima designavit. Calamitatis causam frustra repetit Barunius (c) ex grandine inusitatae magnitudinis, quam instar lapidum Socrates (d) cecidisse narrat Constantinopoli anno 367, sexto Nonas Julii. Idein multis locis accidisse testatur Sozomenus (e): sed famem inde consecutam neuter iudicavit. Longe probabiliorem causam nobis aperit Basilium, qui in Homilia in famem et siccitatem sic loquitur n. 2, p. 65: *Hic solitum humorem siccitatis admistum non habuit, sed humorem omnem glacie atrinxit exsiccatique, et omnino nivium imbrumque expertus permansit. Ver rursus alteram quidem proprietatem suam partem ostendit, calorem dico, humoris autem particeps non fuit. Æstus vero et*

(a) Naz. ep. 9.

(b) Or. 20.

(c) Ad an. 367.

(d) Lib. iv, c. 11.

(e) Lib. vi, c. 10.

frigus insolito modo terminos creationis transgressa, A
et incommode ad perniciem nostram conspirantia, et
vicin et a vita mortales abigunt. Supra sic describit
ipsam siccitatem et famem ex ea consecutam :
Cælum, inquit, videmus, fratres, durum, nudum,
sine nubibus, tristem hanc serenitatem creans, sua-
que puritate affligens nos : quam tamen antea valde
cupiebamus, cum diu nubibus obductum induceret
nobis tenebras, et sole privaret. Terra autem per-
quam arida, injuncta est aspectu, segete sterilis et
infecunda, scissa hiatibus et disrupta, et in imis sui
partibus fulgentes solis radios excipiens. Fontes et
copiosi et perennes defecerunt nos, ingentium flumi-
num absumpta sunt fluentia, pueri minime ea pedibus
permeant, atque onustæ mulieres trajiciunt. Defuit
etiam plerisque nostrum potus, ac in penuria rerum
ad vitam necessariorum versamur. Israelitæ novi
koem Moysam et virgam mirabilium effectricem
conquirunt, ut petra rursus percussæ necessitati ac
penuriæ sitiensis populi medeantur, et insolentes
quædam nubes, voris in morem, insuetum alimen-
tum manna hominibus demittant. Vereamur ne fia-
mus posteris novum famis et muletæ exemplum. Vidi
agros et lacrymis multis sterilitatem eorum deflevi,
sumque lamentatus, quod nullus in vos imber effusus
est. Semina quædam virgine necdum emisso aruere,
italia permanentia inter glebas, qualia aratrum ob-
texerat : alia paululum prominentia, post germina-
tionem miserabiliter æstu et ardore arefacta sunt, sic
ut possit nunc aliquis convenienter hanc Evangelii
vocem invertere, ac dicere : « Operarii quidem multi,
sed messis ne pauca quidem. » Agricola autem in
agris descendentes, et manus genua complexi (qui
sane lugentium habitus est), insans suos labores de-
plorant, respicientes ad infantes pueros, ac lamen-
tantes, et oculis in uxores intentis fentes, contin-
gentes siccas frugum herbas et contractantes, edentes
magnos ejulatus perinde atque patres filiis suis in
ætatis flore orbati.

Malum ingravescebat ipso Cappadociæ situ, quæ
eum remota sit a mari, nec ea quibus abundat
exportare, nec quæ desunt facile invehere potest ;
sed nihil in his malis crudelius, quam divitum avari-
tiam, qui veluti unguis quidam in patriæ ulcere
esse solent, ac temporum difficultates observare, D
ut ex publicis ærumnis opes suas augeant. At Ba-
silius, cum oratione sua et cobortatione eorum
aperisset horrea, sic pauperibus, teste Grego-
rio (a), subvenit : Cum eos, quos fames vulneraverat,
in unum coegisset, nonnullos etiam spiritum acre
trahentes, viros, feminas, pueros, senes, miserabilem
omnem ætatem, omnia ciborum genera, quibus fames
depelli solet, corrogans, atque ollas leguminum,
salsique nostratis obsonii et ad levandam pauperum
famem accommodati plenas proponens, ac deinde
Christi, qui linteo præcinctus disciplinorum pedes

ablucere minime grave dncebat, ministerium imitans,
simulque puerorum, sive conservorum suorum, ad
eam rem opera utens, pauperum corpora et animas
curabat, honorem nempe cum necessario alimento
connectens, atque ipsorum calamitatem utrinque le-
niens. His addebatur majus beneficium, et ipsos
etiam animos cœlestis doctrinæ pabulo nutrie-
bat.

IV. Hæc confirmantur a Gregorio Nysseno, qui
in libro 1 in Eunomium (b) testatur Basilium patri-
monium et ante sacerdotium liberaliter in pauperes
effudisse : et præcipue in annonæ caritate, cum
præset Ecclesiæ, adhuc in presbyterorum ordine
ministrans : nec postea eorum, quæ reliqua erant,
parcum fuisse : Τὴν πατρῶαν οὐσίαν καὶ πρὸ τῆς
ἱερωσύνης, ἀρετῆς ἀναλώσας τοῖς πένησι, καὶ μά-
λιστα ἐν τῷ τῆς σιτοδείας καιρῷ καθ' ὃν ἐπιστάται
τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ ἐν τῷ κλήρῳ τῶν πρεσβυτέρων
ἱερατεῖον καὶ μετὰ ταῦτα, μὴδὲ τῶν ὑπολειφθέντων
φεισάμενος. Idem in oral. in Basil. (c) sic loquitur :
Λιμοῦ γὰρ ποτὲ χαλεποῦ καταπονούντος αὐτὴν τε
τὴν πόλιν ἐν ἧ διατριβῆς ἐτύχῃω, καὶ πᾶ-
σαν τὴν ὑποτελοῦσαν τῇ πόλει χώραν, τὰς ἑαυτοῦ
κτῆσεις ἀποδόμενος, καὶ εἰς τροφῆς διαμετῆρας τὰ
χρήματα, ὅτε σπάνιον ἦν καὶ τοὺς σφόδρα παρα-
σκευασμένους ἐπάγειν ἑαυτοὺς παραστῆσθαι, διήρ-
κειεν ἐκεῖνος ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τοῦ λιμοῦ τρέφων
τούς τε πανταχῶθεν συβρέοντας, καὶ τὴν νεολέαν
παντὸς τοῦ δήμου τῆς πόλεως, ὡς καὶ τοῖς τῶν Ἰου-
δαίων πασι ἐν τοῖ ἰσοῦ προτιθέναι τῆς φιλανθρω-
πίας ταύτης τὴν μετουσίαν. Cum fames aliquando
gravis affigeret cum ipsam civitatem in qua degebat,
tum subjectos civitati agros omnes, proprias possea-
siones vendens, et alimentis pecuniam committans,
tum cum rarum esset, ut quibus res bene lauta erat,
mensam sibi apponerent, non desit ille toto famis
tempore alere et eos qui undique confluebant, et totius
populi civitatis sustentem, ita ut et Judæorum filios
æqua parte hujus humanitatis impertiret.

In utroque Nysseni interpretando testimonio non
accuratissime versatur Tillemontius. Putat enim
Basilium, cum initio secessus nonnulla sibi ex pa-
ternis prædiis reservasset, ea in pauperes liberaliter
effudisse in summa annonæ caritate. At id non
dicit Nyssenus, Basilium reservatas sibi ab initio
secessus possessiones vendidisse. Supra observavi-
mus nihil eum sibi reliquum prorsus fecisse, sed
matris morte, quæ in ipsa annonæ caritate contigit,
nonnulla ad eum bona rediisse, quæ tunc percom-
mode in usus pauperum cesserunt. Cum autem usu
eveniat, ut magna hæreditas non statim tota perci-
piatur, inde factum est, ut post ipsam famem non-
nulla Basilio superserent, in quibus erogandis, teste
Nysseno, charitatem suam declararet.

Aliud est in quo Tillemontio assentiri non possum.
Duas fames distinguit, quamvis una prorsus ab

(a) Naz. or. 20.

(b) Tou. II, p. 307.

(c) Tom. III, p. 491.

utroque Gregorio describitur. Incidit ei hæc opinio ex his verbis Nysseni, *Cum fames aliquando gravia affigeret cum ipsam civitatem in qua degebat, tum subjectis civitati agris omnes, etc.* Inde colligit Nyssenum, quem Cæsareæ locutum putat, non hæc civitatem his verbis, sed aliam prorsus designasse; ac proinde duplicem distinguendam esse famem, quarum altera Cæsareæ ex Nazianzeno, altera in alia civitate, forte Iborensi in Ponto, præclare factis Basilii materiam dedit.

Sed longe satius est concludere ex his verbis Nysseni, civitatem in qua degebat, hanc orationem Cæsareæ habitam non fuisse, quam rem manifestam et exploratam in dubium revocare. Una enim omnino fames ab utroque Gregorio memoratur. Uterque illam, ut longe atrocissimam describit. Nilititur Tillemontius his verbis (pag. 493): *Servat populum Moyses a tyranno liberatum. Paria de nostro legistatorem testatur hic populus, quem per sacerdotium dedit ad Dei promissionem.* Sed quocumque in loco fuerit Nyssenus, potuit, populo monstrando, plebem a Basilio gubernatam designare. Quemadmodum ibidem dum ait Basilium urbanos tumultus et materiales hos tumultus fugisse, necesse non est ut Cæsareæ fuerit. Porro in hac oratione nihil aliud occurrit, ex quo illam Cæsareæ habitam suspiceris, quamvis multa ejusmodi occurrere debuissent, si Cæsarienses allocutus fuisset Nyssenus. Quinetiam cum ait se patriam Basilii commemorare nolle, non videtur in hac ipsa patria loqui. Vide infra cap. 23, n. 6.

Summam animadvertimus necessitudinem inter orationem Basilii de fame et siccitate et ea quæ ab utroque Gregorio narratur. Sed tamen in hac homilia videtur sibi Tillemontius notas episcopatus perspicere, quia Basilius sic auditores compellat (a): *Filii mei, quos per Evangelium genui, quos velut fasciis per manuum benedictionem involvi.* Et infra (b): *Pauci mecum precantur.* Sed quid impedit quominus hæc presbyter dixerit Basilius, qui inter Cæsarienses ecclesias unam præcipue gubernandam acceperat? Ita congruit hæc homilia cum famis tempore a Gregorio narratæ, ut Tillemontius nullam ei tempus invenire possit, ne annum quidem 374, quo aliam famem contigisse existimat; frustra enim referretur ad illud siccitatis tempus, quo Basilius, teste Nysseno (c), imbrem precibus impetravit. Tunc enim nulla spe frugum apparente, preces Basilii obtinuerunt, ut malum ultra minas non progrediretur. At in homilia de fame et siccitate calamitas eadem describitur, ac apud utrumque Gregorium.

V. Toto anno calamitate perdurasse, id est, ab æstate usque ad anni sequentis æstatem, perspicua ex tribus Basilii; epistolis, quarum in

prima (d), quæ veniente hieme scripta est, de fame sic loquitur Basilius, ut de calamitate jamdudum incepta ac fortasse brevi desitura: in altera (e) sub finem hiemis scripta nuntiat se occupationibus, quas exhibebat fames, ad huc detineri: in tertia (f), quæ depulsis omnibus hiemis incommodis data est, nondum famem desiisse declarat. Necesse est ergo unum saltem annum in his ærumnis consumptum esse. Dixi unum saltem; iam cum hiemis acerbitas et veris siccitas hoc malum attulerint, non improbabile est, statim atque spes futuræ messiis ablata, famem extortam esse.

Narrat hanc famem Gregorius Nazianzenus post Basilii cum Eusebio reconciliationem et ante episcopatum. Sed quo potissimum anno acciderit, haud ita facile est adjudicare. Nullo argumento nititur Baronius, cur eam ad annum 367 referat, nisi inusitata illa et lapidibus simili grandine, quæ Constantino in locis eodem anno cecidit nense Julio ineunte. At fames, quæ Cappadociam afflixit, ex frigore et siccitate repetenda est, ut ex testimoniis supra allatis percipi potest. Multo aptius calamitas refertur ad annum 368. Non enim convenit annus 366, quia Athanasius Ancyranus, qui vigente dudum fame mortuus est, concilio Tyrensi interfuit anno 367. Quinetiam hoc concilium, cui præfuit Eusebius Cæsariensis, inter famis molestias anno 367 vix cogi potuisset. Præterea Emmelia grassante fame ac paulo ante episcopatum Basilii, teste Nysseno (g), mortua est. Quare fames ab ordinatione S. Basilii non multum removenda. Neque etiam serius anno 368 fames contigit. Nam Basilius gravissimis curis tandem expeditus S. Eusebium Samosatensem inivit. At id ei integrum non fuisset, si fames anno 369 exorta esset. Non enim desiisset, nisi sub æstatem anni 370 paulo ante ordinationem Basilii. Quo tempore eum Samosata petiisse nemo prorsus suspicabitur.

CAPUT XII.

- I. Basilius Cæsario gratulatur inter Nicææ ruinas servato. Eusebio scribit epistolam 27. II. Episcopi sui morte afflictos Neocæsarienses consolatur. III. Item Ancyranos ob Athanasii mortem. Ibidem de epistolis 24 et 25. IV. Probatur utriusque episcopi et Emmelias matris Basilii mortem ad annum 368 exoritur, aut 369 ineuntem pertinere. V. Gregorio molestias negotiis implicato opem fert Basilius. VI. Samosata petit Basilius anno 369. Post reditum scribit Eusebio de morte Silvani Tarsensis. VII. Ante episcopatum epistolæ 35-37 collocandæ. VIII. De aliis primæ classis epistolis.

I. Cum Nicæam (h) terræ motus longe post hominum memoriam maximus evenisset die undecima Octobris anno 368, Cæsarius, Gregorii frater, qui in Bithynia præpositus erat thesaurorum, solus ex insignibus viris, aut certe cum admodum paucis incolumis evasis, Idque modo quodam incredibili,

(a) N. 1, p. 62.

(b) N. 3, p. 64.

(c) Or. in Basil.

(d) Ep. 27.

(e) Ep. 30.

(f) Ep. 34.

(g) Vit. Macr. p. 187.

(h) Naz. orat. 10.

utpote ipsis ruinis protectus. Basilium, qui Cæsarium amabat, eumque æquo animo consilia sua accipere sciebat, non prætermisit in tam mirabili eventu occasionem gratulandi et adhortandi, ut quæ ipsum procul dubio subierant cogitationes periculi tempore, eas semper retineret. Scripta ergo hæc epistola 26, anno 368, paulo post eversam Nicæam.

Ægrotauit Basilium hoc anno non semel (a); quod minime mirum, accedente ad illius comitem infirmitatem sollicitudine et cura, quam in pauperibus sublevandis impendebat. Statueraat inuisere S. Eusebium Samosatensem; sed his duabus rebus detentus est, morbis, et occupationibus, quas ei fames adferebat. Postquam cœpit emergere ex morbo et vires recolligere, supervenit aliud impedimentum, huius, solito illa quidem mitior, sed tamen Basilio ita vehemens, ut non modo iter suscipere, sed ne ex cubiculo quidem prospicere posset. Sed tamen tanto ictus erat Eusebii desiderio, ut ei non dubitaret polliceri, si et tempestas sinat et vitæ diæ supersinat, et iter non obstruat fames, se cito Samosata venturum, ut magnis Eusebii sapientiæ thesauris exsatiari possit.

II. Intra illud spatium, quod ab hac epistola usque ad tricesimam initio veris eidem Eusebio scriptam effluxit, obiere duo episcopi cum Basilio amicitia conjuncti, Musonius Neocæsariensis et Athanasius Ancyranus, ac ipsa etiam Basilii mater Emmelia.

(b) Erat Musonius vir omni virtutum laude cumulatus: primus ei locus in conventibus episcoporum non ætatis jure, sed virtutis merito deferri solebat. Novitatem in primis oderat, ac Ecclesiam suam ad antiquæ Ecclesiæ imaginem regebat, nihil de suo proferens. Unde factum, ut Neocæsarienses inter gravissimas illorum temporum procellas soli vel certe cum admodum paucis quiescerent, nec ullis hæreticorum ventis perflarentur. Musonius cum Basilio ad pacificationem Ecclesiarum concurrere noluerat, propter anticipatas quasdam, ut ipse fatebatur, opiniones. Forte ei Eustatius Sebastianus et alii ejusmodi homines displicebant, quos Basilius secum conjunctos habebat, et cum cæteris episcopis conjungere conabatur. Sed tamen summa erat inter utrumque de fide consensio, illiusque auxilium Basilius implorabat, quoticum cum hæreticis certandum esset. Non pervenit ad extremam senectutem Musonius, sed tamen diu Ecclesiam Neocæsariensem rexit. Cum autem sciret Basilius quantum doloris illius morte traxissent Neocæsarienses, libenter eos iavississet, tum ut Musonio simul cum eis justa persolveret, tum ut merorem partiretur: sed cum eum multa detinuisent, per litteras eos consolari instituit. Ac viri quidem obitum majus damnum fatetur inferre civitati, quam calamitates, quas antea fuerat experta (anno enim. 344 terræ

A motu eversa est), sed tamen monet ut dolori modum imponat, ac canes vel potius graves lupos abigant, digno pastore eligendo, qui a magno Gregorio, et aliis illius usque ad Musonium successoribus non degeneret. Obiæstatur eos ut electionem episcopi suam quaique proprium esse negotium ducat. Denuntiat se, prout pastorem eligent, vel arcetius conjunctum cum illis vel penitus disjunctum iri. Videtur Basilius timuisse, id quod evenit, ne quæ et sibi et veritati non amicus in hanc sedem everheretur. Musonium non appellat Basilius mortuum episcopum; sed hoc ei nomen fuisse scimus ex epist. 210, n. 39, in qua Basilius gravissimos errores exprobrat episcopo Neocæsariensi, sed sanam doctrinam in hac Ecclesia usque ad beatum Musonium fatetur viguisse.

III. Circa idem tempus mortuus est Athanasius Ancyranus episcopus, qui ab Acacio (c) in hanc sedem, pulso Basilio, evectus est anno 360. Duplex inerat huic ordinationi macula, et quod fuisse insigne Ariano facta esset, et quod Basilius Ancyranus per vim et impressionem ab hæreticis depositus esset. Quare non mirum est magnas in ordinatione Athanasii discordias existisse. Sed tamen magnus fuit veritatis defensor Athanasius. Testatur Gregorius Nyssenus (d) nihil ei veritate antiquius fuisse. Interfuit (e) synodo Antiochenæ anno 363 ubi fides Nicæna suscepta, et Tyanensis anno 367, ubi pariter consubstantiale decretum est. Laudat Basilius (f) magna illius et celebria pro recta fide certamina. Cum existimabat, veluti firmamentum rectæ fidei (g), veræ ac veteris dilectionis semen, in solatium Ecclesiæ servari. Os ejus (h) iusta dicendi libertate et gratiæ verbis ad fratrum ædificationem scatebat. Ecclesiam suam sic rexit, ut omnes in unam consensionem et accuratam communionem vinculo pacis conjungeret.

Probabile est hujus Athanasii patrem fuisse Athanasium, ad quem scripta est Basilii epistola 24. In omnibus codicibus pater Athanasii episcopi dicitur, nec alium habemus cui id conveniat, præter Ancyranum. Erat ille vir magnæ eruditionis, gentium et urbium gubernacula tenebat, et magnam progenitorum virtutem æmulabatur. Cum autem audisset Basilius hunc Athanasium in liberis eum non esse quem decreverat, cum præsertim paternis votis dignissimi essent, libere eum admonuit. Molestum id accidit Athanasio, qui sese apud Basilium purgavit, et iniquos rumores a Timotheo chorepiscopo ad Basilium perlatos conquestus est. Respondet ei Basilius, eumque probatum et purgatum sibi esse declarat, sed tamen hortatur, ut nullam calumniis anam præbeat. Fatetur se aliquid audivisse, at nequaquam a Timotheo chorepiscopo. Hujus epistolæ tempus certo statuere non possum: sed collocanda fuit ante

(a) Ep. 50.

(b) Ep. 28.

(c) Sozom. lib. iv, c. 25.

(d) Ep. 29.

(e) Sozom. lib. vi, c. 12.

(f) Ep. 25, n. 2.

(g) Ibid. n. 1.

(h) Ep. 29.

epistolam 29, in qua mors Athanasii episcopi lugetur. Nondum presbyterum fuisse Basilium conjici posset ex his verbis: *Nec moleste feras, si quid a nobis docentium more dicitur.* Sed levis hæc conjectura.

Basilio nostro molestissima esse debuit Basilii Ancyranii ab Anomæis ejecti depositio, nec proinde placere Athanasii ordinatio. Sed tamen arctissima videtur ei interessisse cum hoc Athanasio amicitia, quo amisso neminem sibi existimabat (a) superesse, cui Ecclesiarum curam deferret, neminem quem et molestiarum et lætitiarum socium haberet. Incidit eorum amicitiam difficultas quedam, quæ longius processisset, si non summa fuisset in Basilio lenitas. Plurimi Ancyra Cæsaream venientes (b) uo ore Basilio nuntiarunt Athanasium ei succensere ac minas etiam aliquas intentare. Nemo erat ex Cæsariensibus Ancyram proficiscentibus, cujus aures hoc Athanasii sermone non circumsonuissent, scilicet a Basilio *noxas quasdam scribi et componi.* His enim verbis usum esse asserebat Athanasium, qui totidem verbis illius dicta referebant. Basilio, qui jam dudum humanarum rerum imbecillitatem perspexerat, nihil inexpectatum erat; sed tamen vehementer miratus est, ac instar monstri esse dixit, quod tanta sibi injuria ab homine et veritatis et charitatis servantissimo fieret. Causam reperire non poterat, cur sui odium cepisset Athanasium: suspicabatur aliquem ex hæreticis scripta sua sub Basilii nomine venditasse. Itaque peramice cum eo expositulat, quod non scriperit, aut saltem non se accersiverit, aut per fidum aliquem amicum dolorem significaverit. Rogat ut, si se ab hac sollicitudine liberare velit, quibus de causis ad hanc offensionem adductus sit, aperte declaret.

Scripta est hæc epistola 23 non multis ante mortem Athanasii annis. Jam enim Basilius veritate et scriptis et factis defendenda magnum sibi nomen pepererat; ac temporum molestiis ita animum assuefecerat, ut nullius jam hominis erga se immutatio inexpectata ipsi videretur. Sic autem Athanasii mortem deflet in epist. 29, sic desiderat summum illum virum, quem columnam et firmamentum Ecclesie vocat; tantamque illius morte jacturam facisse se significat, ut facile pateat nascentem inter eos dissensionem cito sedatam fuisse. Hortatur Ancyranos, ut diligenter caveant ne rursus lites et discordie in novi episcopi electione nascentes. De Musonii et Athanasii successoribus sic loquitur Basilius, ut nihil boni ab eis expectasse videatur. *Neocæsarea, inquit (c), et Ancyra visæ sunt habere successores eorum qui obierunt, et huc usque conquisierunt.*

Circa idem tempus ac Musonius et Athanasius, obiit S. Emmelia mater Basilii, de cujus morto cer-

tiorem facit Eusebium in eadem epistola. Scripta est hæc epistola nondum elapsa hieme, ut ex his verbis perspicui potest: *Si omnes ordine scriberem causas, quibus in hunc usque diem detentus sum... morbos quidem alios aliis succedentes, hiemis molestiam, negotiorum continuitatem omitto dicere, etc.* Quare errore non caret ecclesiastica tabulæ, in quibus mors S. Emmelie ponitur die tricesima Maii. Enumerat enim Basilius hiemem inter impedimenta, quibus hactenus detentus fuerat. Eo probabilius est hanc epistolam postea non scriptam esse mense Junio, quod aliam Basilium postea ad eundem Eusebium epistolam scriperit (d), antequam fames desuisset. Sola enim fame detinebatur, quominus comitaretur Hypatium, consanguineum suum, morbo quodam languentem, in quo curando consuetum successum non habuerunt viri donis curationum instructi. Quare Basilius ad alios confugiendum ratus, Eusebium rogat, ut religiosissimos fratrum (monasterii alicujus ascetas videtur designare) ad se accerret, qui sub ipsius oculis Hypatio medeantur; vel saltem ad eos Hypatium mittat litteris suis monitum.

IV. Nunc exponendum nobis est, quibus adducti rationibus ad annum 368 et 369 hos eventus referamus, quibus Tillemontius et plerique alii annum 373 assignant, Pagius vero, qui aliorum errorem alio graviore emendat, annum 370. 1º Nullum propterea occurrit in toto episcopatu Basilii tempus, in quo ejusmodi eventus conjungi possint, ut in his quas recensuimus epistolis conjunguntur: nempe mors Musonii et Athanasii Ancyranii ac sanctæ Emmelie, diuturna fames Basilium ex continuo occupationibus respirare non sinens, consilium eundi Samosata per integrum annum, id est, per duas ætates ac uam hiemem hac fame interpellatum. Nil verbis opus est, ut hæc anno 370 non evenisse probem, quo Basilius recens ordinatum non fames occupabat, sed negotia ab episcopis ipsius electioui intercedentibus exhibita detinebant, nec Samosata cogitabat (e), sed Eusebium invitabat, ut sequenti vere Ecclesiam Cæsariensem reviseret. Ipse Pagius non elegisset hunc annum, nisi ordinationem rejectisset in annum 371. Nullum famis vestigium anno 371 (f). Basilius ab autumno usque ad primos menses anni sequentis, adventus Arianorum, expectatio Valentis ac deinde ipsa persecutio sic detinuerunt, ut iter Samosatense in mentem venire non potuerit. Anno 372, statim post Pascha iter (g) aliquod suscepit, mense Maio aliud (h) meditato est, quod ad exitum non perduxit. Sed postea Armeniam peragravit, ac tandem suavissimum mel Ecclesie Samosatensis degustavit. Nihil ergo ex his que querimus, suppeditat annus 372. Superest annus 373, qui maxime arridet Tillemontio. Nam annu 374 et sequentibus exsulabat Eusebius. Reperimus quidem

(a) Ep. 22.

(b) Ep. 25. n. 2.

(c) Ep. 30.

(d) Ep. 31.

(e) Ep. 48.

(f) Ep. 68, 71.

(g) Ep. 95.

(h) Ep. 98.

hoc anno Basilium invisendi Eusebii promissis obstructum. At cur promissa non perfecit, gravissimum morbum excusat in pluribus epistolis (a), nusquam famem. In epistola 145, appropinquante hieme scripta, cum spem omnem abjecisset visitandi Eusebii, morbis debilitatus, ipsum ad se invitat. Morbum et hiemem causatur in epistola ad Evagrium, cur in Armeniam proficisci non possit. Uvo verbo nullum prorsus hoc anno indicium famis aut iucipientis aut desinentis. Nemo fameu anno 373 desisse dixerit. Hac enim sedata Eusebium invisit Basilium, quod quidem anno 373 perficere non potuit. Eadem causa famis initium ad annum 373 referre non sinit: siquidem illa anno sequenti solutus Basilium Samosata petiit. At anno 374 exulabat Eusebius. Immerito ergo Tillemontius mortem Musonii, Athanasii et S. Emmelie anno 373 exeunti affligere conatur.

2° Habemus certissimum Gregorii Nysseni testimonium, qui postquam mortem et sepulturam matris narravit, statim sic pergit (b): 'Εν τούτοις ὁ πῶς ἐν ἀγίοις Βασίλειος τῆς μεγάλης Καισαρέων Ἐκκλησίας ἀνεβέβη προστάτης ὅς ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ Ἰερουσῶνης, τὸν ἀδελφὸν ἔχει ταῖς μυστικαῖς ταυτοῦ ἱερουργίαις ἀμεριώσας καὶ ἐν τούτοις πάλιν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ σεμνότερόν τε καὶ ἀγιώτερον προφηεῖ ὁ βίος, τῇ ἱερωσύνῃ τῆς φιλοσοφίας ἐπαυξηθείσης. Tuus insignis inter sanctos Basilium magnæ Cæsariensium Ecclesiæ declaratus ostiatis, qui in clerum sacerdotii presbyterorum fratrem erehit, suis eum mysticis sacramentis consecrans; tumque illis ad majorem gravitatem et sanctitatem vita progreditur, augente philosophiam sacerdotio. Nimium clara et perspicua Gregorii verba, quam ut eludi possint; multo minus dici possit errare in tam insignibus rebus domesticis enarrandis.

3° Ut hos eventus anno 368 exeunte aut ineunte 369 assignemus, rerum deinceps narrandarum series omnino postulat. Modo prebimus epistolam 34 ad Eusebium, cui summa est cum superioribus necessitudo, ante episcopatum scriptam esse. De Athanasio Ancyrano et Musonio nihil deinceps occurrit. Neuter subscribet litteris in Occidentem (c) iussis anno 372. Quinetiam ab Atarbio (d) successore Musonii gravissimas molestias Basilio exhibitas videbimus non multo post Pascha anul 373. Eodem anni 373 tempore sic compellat Neocæsarienses (e): *Multo tempore inter nos siluimus, fratres. Queritur ibidem quod eorum iracundia totam hominis ætatem perduret. Num sic locutus esset, si anno 373 exeunte aut ineunte 374, nondum ulla extitissent odii significationes, eosque tunc episcopi*

A morte afflictos litteris amicissimis consolatus fuisset? His adde in opinione Tillemontii explicari vix posse, quomodo Basilium, qui se initio monasticæ professionis, ut supra vidimus, omnibus rebus nudaverat, quique hoc institutum amplectentibus nullius omnino retinendæ rei licentiam concedit, suo tamen patrimonio pauperes presbyter juerit. At id nullo negotio solvimus. Nondum desierat fames, cum matris morte ad eum bona redierunt, quæ statim urgente fame in pauperes effudit.

Necesse fuit in his probandis immorari, quia maximi sunt momenti ad ordinem rerum Basilii gestarum. Sed objicit Tillemontius (f) Basilium in epistola 30, sic de negotiorum suorum perpetuitate, et de insidiis sibi structis loqui, et cum Eusebio episcopo et Athanasio Ancyrano sic agere, ut dubium esse non possit, quin tunc episcopus fuerit. Videtur etiam sibi certissimas notas episcopatus perspicere, cum ait Basilium (g) secum Musonium ad Ecclesiarum pacificationem non concuisse, sed tamen eum semper a se ad oppugnandos hæreticos advocatum fuisse: vel cum dicit mortuo Athanasio: *Quinam deinceps Ecclesiarum curam deferemus?*

Sed 1° facilem et expeditam responsum suppeditant, cum ipsa Cæsariensis Ecclesia, quæ jura exarchicum habebat, tum Basilii in hac Ecclesia auctoritatis, quem Gregorius Nazianzenus (h) testatur, etsi cathedra inferiorem, Ecclesiæ imperium obtinuisse. His adde maxima ingenii, doctrinæ, et virtutis ornamenta, quibus episcopi tantum tribuebant, ut eum adhuc lectorem Constantinopolim ad veritatis defensionem accersiverint, et cum eo de maximis rebus Lampsacum profecturi deliberarent. Quid mirum si presbyter factus, cum plurimas partes regendæ Ecclesiæ Cæsariensis sustineret, non minimas etiam in iis, quæ ad exarchicum jus pertinebant, sustinuerit?

2° Illud asseverare possumus, nihil his litteris inesse, quod episcopalem auctoritatem necessario designet. Nonne enim presbyter et perpetuis negotiis detineri potuit, et insidiis inimicorum appeti? Quamquam negotia illa non aliunde, quam ex fame tunc grassante oriuntur, id quod minus animadvertit Tillemontius: insidiæ non magis Basilium, quam ipsam Cæsariensem Ecclesiam videntur petiisse. Scernit se ab episcopo Basilium, cum ait in epist. ad Eusebium (i), *dum vos cunctamini*, etc. In epistola ad Athanasium (j) nihil sane animadverto, quod Basilium honore parem Athanasio fuisse indicet. Imo queritur quod, se Athanasio non accersiverit, ut doloris causas indicaret: quod profecto episcopus Cæsariensis non dixisset Ancyrano, cum præsertim Ecclesia Cæsariensis jura exarchica in Ga-

(a) Ep. 136, 138, 141.

(b) Vit. Macr. p. 187.

(c) Ep. 62.

(d) Ep. 126.

(e) Ep. 204, n. 1.

(f) Not. 65 in Basil.

(g) Ep. 28, n. 2.

(h) Or. 20.

(i) Ep. 20.

(j) Ep. 25.

lram extenderet. Ridet quidem Athanasii minas A Basilii. Sed nam necesse fuit enim episcopum esse, ut se minas ridere diceret, nec adn puerum esse, ut hæc terricula fornicidet? Neque etiam episcopatum auctoritatem sibi arrogabat (a), cum nomine episcopi sui, qui ipso dominante dominari sibi videbatur, vicinis episcopos ad defensionem veritatis advocaret,isque curam Ecclesiarum deferret.

V. Cæsarius Gregorii Nazianzeni frater, anno 368 e Nicææ ruinis mirabiliter servatus, Dei beneficio ad animæ salutem uti, et a reipublicæ administratione recedere staturat (b). Sed præclaro consilio mors obstitit paulo post superveniens. Mortui pretiosissima queque et servi et alii homines servis non meliores diripere, ac paucissima parentibus reservarent, quæ statim pauperibus distributa sunt. Cum enim moriens dixisset Cæsarius: *Mea omnia volo esse pauperum*, frater illius Gregorius, ad quem tota domus sollicitudo redibat, pium mandatum summa religione perfecit. Sed simul prodire commentitii quidam creditores, qui pecuniam a se Cæsarium accepisse dicerent. His statim numerabatur quidquid petebant, quando fuit unde absolverentur; unde nonnullos pœnitebat, quod plus non petissent. Sed cum quotidie ejusmodi sycophantæ, sive improbitate, sive temporum miseria cogente, peterent, necesse fuit negare. Repulsam passi lites intulerunt, ac Gregorium in maximas ærumnas conjecerunt.

Basilium, qui res adversas Gregorii suas proprias esse ducebat, commendat illius causam Sophronio urbis Constantinopolitanæ præfecto. Demonstrat et se et Gregorium in ejusmodi negotiis hospites esse et peregrinos; quamobrem Sophronii prudentiæ statuentium relinquit, quod optimum factu sit, ut his molestiis liberentur. Cæterum rogat ut ea de re agat cum comite thesaurorum, ac Gregorii verbis declarat eum paratum esse quidquid de bonis Cæsarii reliquum est, ærario cedere, modo patronus ærarii respondeat iis qui adorantur, et probationes requirant.

In eandem scripta sententiam epistola sequens, quam minus commode Tillemontius et alii referunt ad negotia Gregorio Nysseno exhibita anno 375. Agit enim de iisdem prorsus rebus ac præcedens.

In utraque epistola Gregorius vocatur episcopus, neque hæc in re discrepant manuscripti codices ab editis. Sed hæc voces margini appositæ fuisse, ut Theologi pater designaretur, ac inde in contextum irrepsisse, multis rationum momentis probatur. Non enim de Gregorio episcopo agitur in his epistolis, sed de ejus filio, qui nondum episcopus erat. 1.º Is quem commendat Basilium, pauper erat, jamdudum vitam quietam agere staturat, vetere cum Sophronio et Aburgio amicitia conjunctus erat. Hæc autem minime congruunt Gregorio patri opes non medio-

cre habenti (c), et episcopalis curis jamdudum districto et ab ætate Sophronii et Aburgii remotissimo. At quadrant optime Theologo, qui omnibus rebus sese undaverat et monasticam vitam profitebatur, et Sophronii ac Aburgii æqualis erat. 2.º Theologus cum totius paternæ domus curam, tum in primis hujus molestissimi negotii pondus sustinuit, ut perspicitur ex ejus carmine de rebus suis. Hinc statim atque audit fratris bona diripi, patricianum Sophronii imploravit, eique scripsit epistolam 18.

Vix autem dubium esse possit quin hæc epistolæ ante episcopatum Basilii scriptæ sint. Scriptæ enim sunt non nullo post mortem Cæsarii, qui anno 368 exente aut 369 incute obiit; siquidem spatium non habuit ea perficiendi, quæ tempore periculi staturat. Nec sane verisimile est commentitios creditores, qui his litteris materiam dederunt, diu otiosus sedisse, ac non statim occasionem arripuisse. In carmine Gregorii de rebus suis, quod ante annum 372 collocari debet, quia nulla ibi mentio ærumnarum Sæsimensium, non tamen multo ante, quia canos et rugas commemorat; in hoc, inquam, carmine molestias, quæ fratris mortem secutæ sunt, interdum ut præteritis dellet, interdum ut præsentibus. Sed hoc forte tribuendum carnis licentiæ; atque etiamsi nondum anno 371 defunctus his ærumnis fuisset Gregorius; non idcirco epistolæ Basilii ad hoc tempus differendæ essent: sed negotium diu protractum videri deberet.

VI. Solutus tandem gravissimis curis Basilium ad complexum Eusebii Samosatensis properavit. Jam sese hoc promisso obstrinxerat præterito anno; ac moras quidem limes et morbi et hiems attulerunt, sed nequaquam consilium infregerunt, ut perspicitur ex superioribus epistolis. Quare non dubium est quin quod tam asseveranter promiserat, tanquam sitienter concupiverat, id anno 369 executus sit. Præterea ex epist. 34, quæ ante episcopatum scripta est, Basilium in Eusebii congressum venisse cognoscimus. Præcatur enim Deum, ut sibi *dtinetur iterum perutilem Eusebii congressum concedere*. Hinc etiam in ep. 157, quæ scripta est anno 375 exente, sic Eusebium alloquitur: *Quam moleste tulisse me putas, quod tuo congressu præterita ætate caruerim? Atqui ne aliis quidem annis congressus talis exstitit, nisi ut satietatem afferret*. Eusebium ergo Basilium non semel invidit; sed cum semel tantum in episcopatu hoc iter suscepit, nempe anno 372, aliud primo itineri tempus assignandum est ante episcopatum.

Postquam rediit Basilium in Cappadociam, nova calamitas Ecclesiis supervenit, ex qua majorem in modum ingemuit. Ariani enim Ecclesiam Tarsensem occupaverunt (d), uno ex suis in hanc sedem imposito post mortem Silvani, qui ante iter Basilii Samo-

(a) Naz. ep. 25.

(b) Naz. or. 10.

(c) Naz. ep. 17.

(d) Ep. 54.

natense, vel non multo post videtur obiisse. Suum ergo dolorem Basilius Eusebio significat, quod civitas tanta tamque opportuna sita, ut Isauros, Cilices, Cappadoces et Syros per seipsam conjungeret, unius aut duorum hominum temeritate in perniciem nullo negotio conjuncta esset, dum episcopi catholici cunctantur ac deliberant, et sese invicem respiciunt. Fatetur tamen nullam ejus rei culpam Eusebium sustinere, nec quidquam ab eo prætermisum, quod ad Ecclesie utilitatem pertineret.

Non tamen evenit quod metuebat Basilius (a), ne periret Ecclesia Tarsensis. Videtur enim maxima pars presbyterorum curam Ecclesie suscepisse, et pro fide catholica strenue dimicasse. Cum eis Basilius eadem amicitia et communi conjunctione fuit, quam cum Silvano habuerat, ut testantur litteræ 113 et 114. At cum episcopo Ariano nec Basilius nec presbyteri Tarsenses communicabant, ut observabimus, cum de iisdem epistolis aemus.

Scripta autem hæc ad Eusebium epistola anno 369 exeunte aut ineunte 370, siquidem post iter Samosatense scripta est, quod anno 369 circa autumnum suscepit Basilius. Presbyterum illum Basilius scripsisse monent codices mss. quibuscum optime consentit illud, dum vos cunctamini, deliberatisque et vos mutuo respicitis. His enim verbis secerit se Basilius ab episcopis. Quæ de Silvani morte diximus, confirmat epistola 67 ad Athanasium, scripta anno 371. Hunc enim beatum appellat Basilius, qui hunc titulum non solet nisi mortuis deferre.

VII. Ante episcopatum collocandas duxi tres sequentes epistolas, quæ inscriptione carent. Prima potenti cuidam amico, forte censtori, scripta est, cui jam multos commendaverat Basilius, sed nunc de meliore nota commendat ei Leontii domum, rogatque ut Leontio eandem humanitatem exhibeat, quam sibi exhiberet, si qua possideret prædia, nec Dei beneficio in summa paupertate versaretur.

In duabus sequentibus epistolis rogat Basilius ut domui, in qua nutritus fuerat, antiquus census servetur, nec ei nova peræquatione oneris quidquam addatur. Atque id rogat non solum Dorothei presbyteri, collectanei sui, sed etiam sua ipsius causa. Nam, cum nihil proprium haberet, sed charorum et propinquorum rebus sustentaretur, alimenta ei ex hac domo præbebantur, opera illius presbyteri, cui mater Basilii maximam partem servitorum ad eandem domum pertinebant, quandiu presbyter ille viveret, utendam tradiderat, ea conditione ut Basilio alimenta ministraret.

Vel presbyteri vel episcopi dignitatem designat

A Basilius (b), cum se parentis loco constitutum dicit propter dignitatem illam in qua a Domino collocatus erat. Sed cur episcopum illum fuisse non putem, cum tres illas scriberet epistolas, detinet me summa illa paupertas, in qua versari se dicit, nec prædia ulla possidentem, nec quidquam proprium habentem. Etsi enim in ipso etiam episcopatu pauperissimum fuit omnium hujus mundi bonorum, tunc tamen magis animo et liberalitate in pauperes pauper fuit, quam quod nulla prædia, nullos redditus haberet. Videtur enim ecclesie Cæsariensis satis amplæ, ut illis temporibus, opes fuisse: cuius rei testes sunt Taurici redditus (c), qui dum ex loco tam remoto Cæsaream ferrentur, spectantis Anthimi Tyanensis oculos lædebat. Basilii erat ager ille (d), in quem plurimos episcopos anno 373 convocavit, ut firma esset omnium de fide Eustathii consensio. Si quis consideret amplissimum ædificium (e) quod Basilius anno 372 aggressus est, si sumptus quoque faciebat in invitandis et excipiendis episcopis (mittebat [f] enim qui jam invitatos iterum admonerent et perhonorifice deducerent), illum profecto fatebitur eo paupertatis redactum non fuisse, ut nihil possideret, sed charorum et propinquorum facultatibus sustentaretur. Quare tres illas epistolas, quæ tantam Basilii paupertatem testantur, ante episcopatum necesse fuit collocare. Ipse Basilius discrimen aliquod agnoscit inter eam paupertatem, quam episcopus animo retinebat, et eam, quam ante illud tempus professus fuerat. At eadem non illepide in epist. 186 ad Antipatrum præsidem, qui crambe aceto condita sanatus fuerat, sibi crambem antea invisam fuisse, tum ob proverbium, tum quia comitem paupertatem in memoriam revocabat; nunc vero mirum in modum placere, postquam præsidi valetudinem restituit.

VIII. Epistolam 38 initio episcopatus S. Gregorii Nyseni, id est anno 372, scriptam conjicit Tillemontius. Sed, quia Basilius in hac epistola cum Gregorio nequaquam disserit, ut par erat cum collega disserere, sed eum potius ut tyronem theologie elementis imbuat (ait enim se hunc ei commentarium confecisse, ne hypostasim, ut multi alii, cum essentia confunderet); credere malim Gregorium hanc a fratre pertractationem accepisse, cum relicta rhetoricæ cathedra totum se sacris et ecclesiasticis scriptoribus evolvens dedit. Illud etiam probare possit hanc elucubrationem Basilii episcopatu antiquiorem esse, quod nihil habet de celeberrima illa questione, quæ initio episcopatus Basilii de Spiritu sancto exorta est.

De epistolis Juliani ad Basilium et Basilii ad Julianum jam locuti sumus. Quod spectat ad quinque alias epistolas quæ sequuntur, sunt illæ quidem di-

(a) Ep. 114.
(b) Ep. 57.
(c) Naz. or. 20.

(d) Ep. 244, n. 2.
(e) Ep. 94.
(f) Ep. 244, n. 2

que Basilio ac præclarissima instituti ascetici præcepta continent. Ipsam etiam tempus optime congruit, si conjecturæ Tillemontii recipiantur. Ex his enim verbis epistolæ 46 (p. 136) : *At spiritus aërii, qui nunc in filiis contumaciæ operatur, exigua aura modo suscepta, abnegatis hæc omnia, conjicit impium Juliani et exorta inter conatus instaurationis templi miracula conversiones ejusmodi commovere poterint. Jamdudum apud Græcos nonnulli has epistolas Basilio abjudicarunt.* Prima, quæ est ad Chilonem, S. Nilo a nonnullis tribuebatur, ut legitur in uno ex codicibus regiiis. Si omnia S. Nilo tribuitur, cæteræ etiam tribuendæ; sunt enim omnes ejusdem inter se styli. Jam nonnulli in his litteris styllum Basilii desiderarunt; sed ad hanc dubitandi rationem illud etiam accedit, quod legitur in epist. 45, *κατ' ἄρα μὲν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔθα σοι καὶ αὐτὸς συν-ἰκέρθων ἐμακάριζον τῶν ἀλλοτρίων πόνων. Petisti Hierosolyma, ubi et ipse tecum commoratus, ob athleticos te labores beatum predicabam.* His verbis diuturna Hierosolymsis commoratio indicatur, quæ in Basilium non convenit. Rem facile explicat et conciliat Combesius, qui Basilium Hierosolymsis baptismum putat, ut in fabulosa illius vita legitur, quæ Amphilochei nomini supposita fuit.

Harum quinque epistolarum prima ad anachoretam quemdam in Palæstina, Chilonem nomine, scripta est, qui se ita in solitudinem abdiderat, ut ne sacris quidem conventibus interesset. Hoc præcipue illum edocet auctor epistolæ, quomodo famidium solitudinis vitandum, et, si quæ subeant cogitationes sub specie obeunditæ sacras synaxes, quomodo repellendæ sint. Sequitur brevissima ad juniores admonitio. Epist. 44 scripta est ad monachum quemdam, qui ex summo pietatis fervore in magna crimina lapsus fuerat, et pecuniarum raptor evaserat. Sequens ad alium monachum, qui amplis opibus relictis hoc institutum amplexus fuerat, sed postea adulterium commiserat et nonnullis horrendum quidpiam jurare coegerat. Similis est argumenti epistola 46, et ad penitentiam hortatur virginem lapsam, quæ cum virginitatem violasset, voto se obstrictam negabat, quamvis virginitatem coram Deo et angelis et hominibus professâ esset.

CAPUT XIII.

I. Mortuo Eusebio mixus caute Basilium successoris electioni providet. II. Ipse Basilius *κρίσιμῶς* Gregorii et Eusebii Sumasuteni opera eligitur. III. Intercedunt plures episcopi et ante ordinationem distendant. IV. Quo anno hæc peracta ordinatio.

I. Eusebius Cæsariensis episcopus animam in Basilii manibus anno 370 (a) leniter exhalavit, et

ad Dominum, pro quo fortiter et strenue in persecutionibus decertaverat, annis episcopatus fere octo exactis, profectus est. Nemo sane tanta re dignior erat Basilio, neminem latebant extimia doctrinæ et sanctitatis ornamenta; spectata omnibus erant summa de Ecclesia Cæsariensi merita, cujus administrandæ jam plurimas partes ab episcopo commissas instituerat. Sed tamen quominus hoc lumen excelso loco collocaretur, plurima obstiterunt, quæ Gregorius Nazianzi episcopus summe prudentia et animi fortitudine removit. Ipse Basilius ne suspicans quidem oculos in se conjectum iri, amicum suum Gregorium acceravit, verbis quidem, ut ei pene moriens extremum vale diceret (videtur enim tunc consueto illius et comiti morbo aliquid novi doloris accessisse), re autem vera ut Gregorii consilio et opera in episcopi electione uteretur. Percussus hoc nuntio Gregorius lacrymas fudit, seque ad iter accingebat, cum episcopos ad orbem sensit concurrere. Tum vero Basilii consilium intellexit, ac proficisci abnegans, cum Basilio pluribus nominibus jurgavit : (b) primum quidem, quod non vidisset se hominum sermones ac ambitus suspicionem, amico ad ejusmodi tempus accersito, non evitaturum; deinde quod cum se ipse in electionis tumultum interponere non auderet, per Gregorium, quocum erat tam arcia amicitia conjunctus, ea decenter agi posse crederet, quæ ipse per se egisset indecore: denique quod pios homines plus posse in ejusmodi electionibus existimasset, quam potentes et apud vulgus gratiosos. His de causis Gregorius cum ipse proficisci noluit, tum Basilio auctor est, ut prudenti secessu tumultus et pravas inspiciones fugiat. Verisimile est Basilium amici consilio perussisse, ac latebras quæsisse dum electio perageretur. Sed immerito Baronius (c) post Eliam Cretensem ad Basilium refert Gregorii Nazianzeni verba (d) de pastorem præstantissimo ovilis curam adhuc detrectante, ac paulo post suscepturo. Loquitur enim hic de Nazianzenis nomenclis, inter quos unum præcipue laudat.

Videtur Basilius paulo antequam Eusebii oculi clauderentur, ad Gregorium scripsisse, vel certe antequam mortis nuntius Nazianzum deferretur. Nam Gregorius, cum se ad iter accingeret Basilii invisendi causa, sensit episcopos ad urbem concurrere, seque intellexit a Basilio non tam ad morbi solatium, quam ad operam in episcopi electione tradendam allici. Cognovit ergo ex hoc episcoporum concursu mortuum esse Eusebium; nec dubium est quin, si certior de hac morte factus antea fuisset, statim et Basilii consilium et consequentia ex hoc consilio incommoda vidisset.

Non deerunt fortasse qui mirentur vel libenter non credant episcopos Cappadociæ statim post Eusebii mortem, antequam litteris cleri advocarentur,

(a) Naz. pag. 310 et 342.

(b) Naz. ep. 21.

(c) An. 369.

(d) Or. 12.

Cæsaream advolasse. Sed tamen nihil videntur hac in re præter noxam Cappadociæ fecisse. Idem fecerunt anno 373, cum falsus de Basilii morte rumor allatus esset, ut perspicuus ex epistola 141, n. 2. Nemo sane dixerit tunc eos litteris cleri vocatos fuisse.

Cur idem mortuo Ensebio ereda[m] evenisse, præter testimonium Gregorii Nazianzeni, quo jam usus sum, aliud rationis momentum suppeditant litteræ Gregorii episcopi ad eosdem episcopos. Hi enim Gregorium Cæsaream advocarunt (a), sed tam perfunctorie, ut nec adesse illum oportere significarent, nec qua de re, aut quo tempore. Permoles-tum id fuit optimo seni : at profecto molestum esse non debuisset, si jam illum, itidem ut alios episcopos, de more clerus invitasset. Tunc enim necesse non fuisset, ut cleri litteris addita[rum] episcoporum litteræ singula accurate persequerentur.

II. Cum prævidetur venerandus senex, id quod usu evenit, varia hominum studia in eligendo episcopo futura, declarat (b) episcopis neminem se habere, quem Basilio præferre possit, viro et vitæ sanctitate et doctrinæ præstantia longe super alios omnes eminenti : nec illius corporis debilitatem ob stare debere; cum episcopus quærat, non athleta, ac præterea Dei virtus in ejusmodi infirmitate luceat. Promittit se adfuturum, si hoc suffragium recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore : sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac factiones contra æquitatem confentur, gavisurum se quod fuerit contemptus.

Honorifice invitatus ab Ecclesia Cæsariensi Gregorius (c) demonstrat Cæsariensibus, quanti sit momenti electio episcopi, cum in omnibus Ecclesiis, tum maxime in Cæsariensi aliarum Ecclesiarum matre. Summum significat veniendi ad eos desiderium, si per morbum et senium liceat; sed interim declarat ex viris principatu dignis, quos in Ecclesia Cæsariensi plures esse non inficiatur, nomen Basilio præferri debere; eumque coram Deo teste asseverat et vitæ et doctrinæ sanctitate vel solum, vel omnium maxime aptum esse, qui Ecclesiis his molestissimis temporibus gubernet. Atque hæc scribit clero et monachis, et honoratis ac curiæ et universæ plebi. Si sibi assentiantur, atque hæc vicerit sententia, pollicetur se adfuturum spiritu, jamque in antecessum manus imponere : sin aliud quidpiam illis placeat, ac sodalitia et cognationes vigeant, aut promiscua turba parum loci legibus ecclesiasticis relinquat, participem se eorum consilii non futurum.

Non putavit Gregorius observandum esse hoc loco, quod Basilius utilis ac satius esse docet in epist. 290, ut dicto testimonio studia videntur, nec quisquam contendat, ut sua vincat sententia, sed

A Deum præretur, eique quinam magis idonei sint, judicandum relinquat. Non modo sibi videtur Gregorius hæc lege non obstringi, sed etiam Ecclesiæ Cæsariensi ac episcopis minari non dubitat, se non adfuturum, nec participem eorum consilii futurum, si sua non vincat sententia, si quem alium Basilio præferant. Huic autem agendi rationi non modo venia debetur, sed etiam laus maxima, eique palmam dat Gregorius filius (d) inter cætera patris præclare facta. Nam cum omnium de Basilii virtutibus judicia consentirent, ac luce clarius esset neminem alium siue summo legum ecclesiasticarum contemptu eligi posse; Gregorius eo tam acriter defendendo nec jura nec libertatem suffragitorum attentabat, sed potius a factionibus et præposteris studiis ad ecclesiasticæ utilitatis cogitationem omnium animos revocabat.

Has patris litteras indicat Gregorius (e), cum ait : *Litteras scribebat, monebat, populum conciliabat, sacerdotem, cum aliis, tum eos qui altaris sunt, obtestabatur, decernebat, ordinabat etiam absens, caritatis suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos antorioritate uteretur.* Quibus ex verbis colligi possit non duas tantum a sancto senex, sed plures alias Ecclesiæ Cæsariensi scriptas fuisse. Videtur hanc ab eo sollicitudinem poscere hujus Ecclesiæ status. Erat enim magna animum dissensio. Basilium omnibus præferebant selectissima et purissima pars populi, universus clerus et acetæ : sed invidabant et oppugnabant magistratus, ac infimæ plebis perditissimi quique cum magistratibus conjuncti, et, quod inimicis religionis jocandi materiam dabat, ipsi etiam episcopi.

Erat sane metuendum, ne Ariani, qui anno 365 Ecclesiæ Cæsariensi insidias struxerant, dissensionibus laborantem occuparent et everterent. Quare Gregorius cum nondum adesse posset, ac præsidio non mediocri tempus egerit intellexerit (f), magnum ex Oriente lumen accersit, S. Eusebium Samosatenum, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus demonstrat quanto versetur in periculo Cæsariensis Ecclesia, rogatque ut illius veniat auxilio, ac exantlatis pro Ecclesia laboribus hunc etiam adjiciat. Cæterum habere se præ oculis virum, ipsi D Eusebio non ignotum, quem si obtinere possumus, inquit, scio acquisituros nos magnam apud Deum fiduciam, atque in populum, qui nos advocavit, beneficium maximum collaturos. Hortatur ut ruptis omnibus moris incommoda biemis antevertat. Hanc epistolam, quæ inter Basilianas reperitur, nemo jam fere est, qui Gregorio restituendam non fateatur.

Accurrit sanctus martyr in Cappadociam; idque certo scimus ex epistola 48 Basilii, et ex testimonio Gregorii (g), qui Spiritum sanctum ab exteris

(a) Naz. ep. 23.

(b) Ibid.

(c) Ep. 22.

(d) Or. 19.

(e) Ibid.

(f) Basil. ep. 47.

(g) Or. 20.

regioibus viros pietate claros et zelo flagrantes ad agendum Basilium excitasse testatur. Non dubium est quin tanti fidei defensoris presentia lucem reddiderit Ecclesiae Caesariensi, et multos ex curia, ac late etiam ex ipsis episcopis ad saniores sententiam adduxerit. Nam testatur Gregorius (a) Spiritum sanctum abunde vicisse. Sed tamen illius motus et hortatibus plures episcopi non videntur cecisse. Nam cum eorum numero, qui episcopatum proclamari erant, unus deesset ad canonicam electionem, Nazianzi episcopus (b) non solum se neque, sed etiam morbo fractus, animamque agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem iuvaret. Colligit Tillemontius ex his verbis Gregorii necessaria fuisse ad canonicam electionem majoris partis episcoporum suffragia. Quod quidem diligenter servandum erat in electione Basilii, quod non solum plures episcopi intercedebant, sed etiam adjunctos secum habebant magistratus et pretiosissimos quosque cives.

Proficiscente patre scripsit Gregorius (c) ad S. Eusebium, cujus zelum et sudores laudat et gratum Deo libertatem; eique acceptum refert quod patris sepectus renovata fuerit: unde etiam rem et sententia successuram sperat: veniam petit, quod non accurrat ad ejus complexum linguis improborum cedens; sed paulo post venturum se promittit, quod tamen perfecisse non videtur. Vicit abunde Spiritus sanctus per Eusebium et Gregorium, qui cum vehiculo, tanquam mortuus feretro, impositus fuisset, ex labore vires traxit; et cum rem egregie administrasset, ac dimitteret, Basiliumque in throno collocasset, firmus ac valens domum rediit, oculos erectos habens a manuum impositione et unctione, atque etiam ab illius qui ungebatur capite roboratus.

III. Iuvidorum Basilii miram in modum furor exarsit, ubi conatus suos in ventum effusos viderunt: plagarum, quas sibi hac electione videbantur accepisse, ignominiam ferre non potuerunt. Itaque non solum conviciis Gregorium episcopum et maledictis vexaverunt, sed etiam ordinationi interesse, et cum Basilio communicare noluerunt. De laetis patri conviciis non silet Gregorius (d), alterum autem facinus praetermittit. Sed illud non observare perspicimus ex ep. 48 ad Eusebium Samosatenum ubi Basilius sic loquitur: *Nostris autem spe et expectatione non existere meliores. Nam, cum statim post egressum tuum advenissent, multa quidem tristia dixere, multa etiam fecere, ac tandem discesserant, firmato nobis schismate.* Ex postremis testimonii verbis colligimus episcopos, domum Caesarem post egressum Eusebii veniant, mihi communicasse cum Basilio; nec tum primum schisma

A conflassse, sed jam antea conflatum confirmasse. Non ergo interfuerant ordinationi, nec Basilio manus imposuerant, nec cum eo communicaverant. Pondus addit huic sententiae eorum Caesarea ante Eusebium discessio. Cur enim Eusebius, cui longum iter peragendum erat, serius tamen quam isti discessit, nisi quia sese proruperunt, statim ac victos se esse videntur? Illud etiam argumentum est, insigne aliquid hos episcopos fecisse, quod hujus dissensionis totae civitates et populi participes fuerunt, ejusque fama ad remotas provincias pervenit, ut postea videbimus. Non opus est verbis refellere Baronii (e) sententiam, qui Basilii adversarios fuisse existimat, non eos quos diximus episcopos, sed praesidem Cappadociae, et alios huic proximos *Caesareae agentes, et civitatem suspede miscentes, ut in gratiam Ariani imperatoris alius crearetur episcopus.*

IV. Quo Basilius anno ordinatus fuerit, non una est criticorum sententia: Baronius et Bollandus anno 369 ordinatum fuisse contendunt; anno 370, Petavius et Tillemontius. Nihil moror Pagium qui ordinationem differt usque ad annum 371; haec enim opinio stare non potest. Ex duobus autem aliis sententiis longe potior videtur ea quam defendit Tillemontius.

1° Pendet ordinationis annus ex mortis anno. Constat enim Basilius praefuisse (f) octo annos Ecclesiae Caesariensi et (g) nonum incepisse. Non minus certum et exploratum est quod testatur Gregorius Nyssenus (h), novem aut decem post Basilii mortem mensibus, concilium Antiochiae habitum fuisse, sedata persecutione. Quare cum Basilius obierit Calendis Januarii, id quod a nemine negatur, ac proinde hoc concilium, quod novem aut decem mensibus post ejus mortem habitum est, non potuerit nisi Septembri aut Octobri mense celebrari; ut de concilio, ita de Basilii ordinatione et morte statuamus. Si concilium referamus ad annum 378, paulo post mortem Valentis qui die 9 Augusti periit; mors Basilii ad anni 378 initium, ordinatione ad annum 369 referenda. Si concilium differatur ad annum 379, ordinatio et mors Basilii pariter uno anno serius collocandae. Quod spectat ad concilium, egregie probat Tillemontius episcopos 146 (totidem enim huic concilio interfuisse patet ex collectione Holstenii) non potuisse intra duos menses ex variis exiliis Antiochiam convenire, cum praesertim summa esset rerum in Oriente, tristissima clade accepta, perturbatio. Praeterea in eadem collectione (i) habemus nonnullas subscriptiones episcoporum, inter quas legitur nomen Eulogii Edesseni. At is adhuc presbyter Antinoium relegatus sub Valente, rediit Edessam pace reddita, teste

(a) Naz. or. 20.

(b) Naz. or. 49, 20.

(c) Naz. ep. 29.

(d) Or. 49.

(e) Ad an. 370.

(f) Naz. earm. 65.

(g) Nyss. Vit. Macr.

(h) Ibid.

(i) Tom. I, pag. 176.

Theodoro (a), et Barse mortuo Ecclesiam Edessanam suscepit, ac ordinatus a S. Eusebio Samosatensi fuisse ferebatur. His adde reditum confessorum a plerisque historicis Gratiano acceptum referri. Revocatos a Valente dicunt Rufinus et Hieronymus. Sed, si id concessit Valens, pauculis ante mortem mensibus concessit, nec proinde satis spatium fuit, ut concillium ex tot locis uno aut altero post ipsius mortem mense cogere.

2^a Multæ res gestæ Basilii, quarum seriem deinceps texemus, imprimis persecutio, quam anno 371 et 372 sustinuit, necessitatem afferunt ordinationis in annum 370 conferendæ. Nondum enim duos episcopatus annos emeruerat Basilius, cum Valens Casaream venit. Nam insumpta episcopatus initia in recolligendis episcoporum Cappadociæ animis: quod ubi ex sententia conficit, statim aggressus est ad pacificationem Ecclesiarum, et tum cum mitteret Dorotheum in Occidentem, persecutionis terror denuntiatus.

Nec leve argumentum Tillemontio suppeditat ordinatio Demophili Constantinopolitani, quam Basilius in epistola (b) paucis mensibus post suam ipsius ordinationem scripta nuntiat Eusebio, si minus ut recentissimam, saltem, ut nondum cognitam in Cappadocia, cum Eusebius in Syriam rediit. Quare utriusque ordinationis, Basilii et Demophili, idem fere tempus videtur fuisse. Porro Demophili ordinationem pertinere ad annum 370, inde patet, quod Eudoxius ejus decessor (c), qui hanc sedem invaserat anno 360, undecim annis impletatem suam exercuit, ac Valentiniano tertium et Valente tertium consulibus obiit.

His rationum momenti nonnulla alia addit Tillemontius. Narrat Hieronymus in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* Basilius obiisse sub Gratiano: quod quidem intelligi non potest, nisi de interjecto inter Valentis mortem et Theodosii electionem tempore.

Objici posset quod ait in eodem libro Hieronymus sanctum Ephrem sub Valente mortuum esse. Nam, cum exstat sancti Ephrem oratio de laudibus Basilii, ipsius etiam Basilii mors sub eodem imperatore ac proinde ad initium anni 378 esse referenda. Sed in hac oratione tanta est S. Ephrem de Valente loquendi libertas, ut eum huic superfuisset imperatori merito existimet Tillemontius. Testatur Theodoretus (d) Arinthæum interfuisse his quæ Trajanus liberrime dixit Valenti, cum is Constantinopoli versaretur anno 378. Tunc ergo nondum obierat Basilius (e), qui mortui Arinthæi uxorem liberis suis consolatus est.

In Gregorium Nyssenum præcipue exarsit persecutio, qui e manibus militum elapsus, latebras persequi coactus est. Idem tamen exsequiis Basilii

A interfuit; nam Gregorius Nazianzenus (f) morbum suum excusat, cur una cum eo justa persolvere Basilio non possit. Sedata ergo erat persecutio, alioqui non ausus esset Gregorius Nyssenus magnam civitati vultum suum ostendere; ac proinde Valentis superfuisset Basilius.

Sunt etiam Tillemontius argumenti loco, quod ait Gregorius (g) se Constantinopolim profectum esse, non præter fortis illius veritatis propugnatoris, quique nihil unquam aliud nisi pacem et salutarem orbi universo doctrinam spiravit, voluntatem animique sententiam. Quamvis huc accedat Theophanis auctoritas, vereor tamen ut satis firmum sit argumentum, quod ex Gregorii verbis deducit Tillemontius. Non enim se Basilii consilio hac in re usum esse dicit Gregorius, sed conjecturam facit ex summo illius catholice doctrinæ amore, cur ei non displicerint suscepti ad liberandam Constantinopolim labores.

Opinatus est Baronius Basilius die 14 Junii ordinatum fuisse, et cum inter illius ordinationem et Eusebii decessoris mortem aliquid effluerit temporis, mortem Eusebii rejicit in annum præcedentem. Sed, si obiisset Eusebius anno præcedenti, vix serius Septembris obiisset; siquidem Gregorius Nazianzenus Eusebium Samosatensem invitans ad electionem, hortatur ut hiemis incommoda antevertat. At nimium esset intervallum a mense Septembris usque ad diem 14 Junii. Eadem ratione probatur ordinationem die 14 Junii factam non fuisse. Quomodo enim uno saltem mense ante hoc tempus hiemis incommoda metuisset Gregorius? Quamvis autem in Martyrologiis Usuardi et Adonis dies festus Basilii ad Junii decimum quartum diem ponatur; non tamen eum duo illi scriptores hac die ordinatum dicunt, longeque probabilius est hunc diem festum, qui Calendis Januarii celebrari non poterat, idcirco in Junium mensem rejectum fuisse. Quare multo commodius Eusebium circa mensem Junium obiisse existimat Tillemontius, Basilius autem mense Septembris ordinatum fuisse. Atque haud scio an etiam aptius differatur usque ad mensem Octobrem ordinatio, ad quam invitans Eusebius Gregorius metuebat, ne illi incommoda hiemis subeunda essent, nisi mature proficisceretur. Aliud causæ esse non puto cur Gregorius Nazianzenus octo tantum annos Basilii episcopatus numeret, visi quia, cum sero ordinatus fuerit anno 370, paucorum mensium habita ratio non fuit. Hinc etiam Basilius, quamvis multæ gravesque subessent causæ Eusebio post ordinationem scribendi, sero tamen id fecit, eo quod Cappadoces ad ejusmodi itinera hieme subeunda tardiores essent. Objici posset Eudoxium circa mensem Maium obiisse anno 370, nec tamen de illius successore quidquam alla-

(a) *Hist.* lib. iv, c. 18.

(b) *Ep.* 68.

(c) *Socrat.* lib. iv, c. 14; *Sozom.* lib. vi, c. 13.

(d) *Lid.* iv, c. 30.

(e) *Ep.* 269.

(f) *Naz.* ep. 37.

(g) *Or.* 20.

tum esse in Cappadociam ante reditum Eusebii, A pit (j). Supererant etiam in Cappadocia ethnici non pauci. Nam per omnes fere agros sparsi erant Maguzæ, gens superstitiosa olim ad hanc regionem incolendam Babylone adducta.

S. Gregorius Nyssenus (k) ab itinere Hierosolymitano Cappadoceas hac maxime ratione dehortatur, quod, si Dei præsentiam ex iis quæ conspiciuntur conjicere liceat, multo magis in Cappadocia Deus, quam aliis in locis videatur habitare. Ibi enim plurima esse altaria, per quæ nomen Dei celebratur, ac pene plura quam in toto orbe terrarum. Inest sane his verbis magna exaggeratio; sed tamen perspicui ex illis potest ex quo ad Dei cultum pertinent, plurimum in Cappadocia splendoris habuisse. Necessaria sane erat religio Christiana ad emendandos Cappadocum mores, qui inter pessimos homines numerari solebant. Iude sedit ut qui aut Christiani non erant, aut in Christiana religione veterem hominem servabant (l), omnibus vitiorum maculis notarentur, ex quo interdum nata S. Basilio ingemiscendi causæ.

I. Paucis describendus est Cæsariensis Ecclesiæ status, ut perspicitur quam molestum Basilio fuerit, qui secretæ vitæ semitam in deliciis habebat, in tanta luce collocari (b). Clarior erat Cæsarea catholica fidei studio, quam erectis olim ob fuses hostes tropæis, aut opportuno tunc ad hiemem tum ad æstatem situ, aut quod virorum ferax esset, et alendis pecoribus idonea, ac omnia sub sole urbes equorum gregibus superaret. Nulla alia civitas sub Juliano religionem acris defendit. Ait Gregorius Theologi pater (c) hanc Ecclesiam omnium pene Ecclesiarum matrem et antiquitatis fuisse, ac nunc etiam esse et censi, ac in eam alias Ecclesiæ, veluti circumlocutionem circumscriptum, oculos conjicere, non solum propter fidei integritatem jam olim omnium fama prædicatam, sed etiam ob concordiam manifesto Dei beneficio concessam. Hujus fidei et concordie præclarissimum specimen vidimus, cum Valens, ejusque comitatus, nefarii hæretici, inanem in oppugnanda Cæsarea conatuum suorum exitum plorant. Fidei fervor, teste Gregorio Nazianzeno (d), sæpe populum Cæsariensem in electionibus episcoporum ad contentiones et dimicationes arripiebat. Nunquam apud eos intermissa fidei Nicænæ prædicatio, ut discimus ex ipso Basilio (e). Non solum Cæsarea, sed tota etiam Cappadocia incendium illud, quod totum Orientem vastaverat, saltem usque ad annum 375 effugit, ut perspicimus ex pluribus Basilio epistolis (f). Quin etiam (g) Cappadocæ episcopi erant veluti scopuli quidam in mari promluentes, ac furorem hæreticorum fluctuum excipientes, qui dum frangerentur circa Cappadociam, ea quæ retro sunt non alluebant. Si qui interdum episcopi prave sentirent, popularum metu errorem premere cogebantur. Testatur enim Gregorius Nazianzenus (h) nonnullos episcopos cum Basilio in fidei negotio minime consensisse, nisi quantum eos populi consentire cogebant. Sed, si Ariani aditus in Cappadociam non passit, antiquæ hæreses nondum in hac regione erant extinctæ (i). Nam ex Encratarum secta duos episcopos Basilio in Ecclesiam redeuntes susce-

II. Nulla deerant Cæsareæ magnarum nrblum ornamenta (m); sed magnum inprimis decus Ecclesiæ Cæsariensi afferebat latissime pertines jurisdictio. Quot enim provincie ducibus et vicariis Ponticæ parebant, totidem Cæsariensis episcopi curis commissæ fuerunt. Certe Armenia, quæ una erat ex illis provinciis, Basilio, veluti cuidam exarcho parebat. Nam anno 372 mandatum accepit Basilius (n) ab imperatore, ut episcopos huic provincie daret. Adjunctus est ei socius Theodotus provincie metropolitanus. Is Basilio ob illius cum Eustathio conjunctionem succedebat, uce ei operam suam tradere voluit. Non idcirco animum despondit Basilius, sed quidquid in ipso situm fuit, diligenter exsecutus est: pacem composuit inter episcopos Armeniæ, eorum in nonnullis rebus negligentiam reprehendit, et de iis sanandis, quæ indifferenter in Armenia peccabantur, regulas præscripsit. Cognovit etiam de illatis Cyrillo episcopo crinibus, ac Satalensi Ecclesiæ episcopum dedit. Immerito sane ejusmodi munus Basilio commissum diceretur, non ut dignitatis illius et jurisdictionis ratio haberetur, sed propter sanctitatis et doctriinæ famam. Neque enim ejusmodi nominibus devinciri solebat gratia Valentis; ac præterea detraxisset ea res de jure Theodoti, qui præclaram habuisset causam missi faciendi Basilio, nec tamen aliam protulit præter illum cum Eustathio conjunctionem. Neque etiam crediderim Basilio, qua erat in observandis canonibus religioe, libenter ejusmodi munia obturum fuisse in aliena provincia, repugnante ac operam suam denegante provincie metropolitanæ.

(a) Ep. 48.

(b) Basil. hom. in Gord. tom. II, p. 112, n. 2.

(c) Naz. ep. 22.

(d) Or. 19.

(e) Ep. 140, n. 2.

(f) Ep. 65 et 222.

(g) Ep. 205, n. 1.

(h) Or. 20.

(i) Ep. 188, can. 1.

(j) Ep. 258, n. 4.

(k) Tom. III.

(l) Ep. 119.

(m) Ep. 76.

(n) Ep. 99.

Anno 375, Faustus quidam ex Armenia venit ad Basilium cum litteris viri potentis, quæ ut iste ordinaretur episcopus petebant. Rejecit eum Basilium quia litteris et testimoniis episcoporum Armeniæ nuntius non erat. Sed iste confugit ad Anthimum Tyanensem, secundæ Cappadociæ metropolitatum, qui, libenter occasionem arripens vindicandæ sibi jurisdictionis, Faustum ordinavit. Permolesate id tulit Basilium (a), ac pluribus in epistolis contemptum se a Fausto, et factam sibi injuriam ab Anthimo queritur. Injustæ prorsus et absurdæ querelæ, si nulla erat in Armeniam episcopi Cæsariensis jurisdictio. Quinetiam huic rei, quæ totam Armeniam perturbaverat, remedium aliquod Basilium pro summa sua charitate afferre voluit, et ad Pænium scripsit, ut certiorum se faceret utrum res sanari necne posset : quod quidem illius auctoritatem et jura confirmat.

Anno 375, mortuo Theodoto, cum periculum esset, ne Ariani hanc Ecclesiam occuparent, Pænienus Satalensis episcopus, celeriter anteveniendum ratus, inito cum collegis consilio, Euphronium Coloniensem in hanc selem transtulit. Accessit ad hoc consilium auctoritas Basilii, ut ex pluribus litteris (b) ea de re scriptis perspicitur : suas ad illum querelas detulerunt Colonienses, quos humanissimis litteris consolatus est, spemque attulit se ad eos venturum, ac datum operam ut illis satisfaceret.

Basilii in ipsum Pontum exarchica auctoritas præclarissimo argumento firmaretur, si verum esset quod ait Gothofredus (c), Ponti episcopus ab eo convocatus (d) do more ad synodum fuisse. Sed eos ad synodum minime vocat : hortatur tantum, ut intermissam obeundæ celebritatis S. Euppsychii consuetudinem tandem aliquando resumat. Quanquam hæc ipsa consuetudo videtur observationem et reverentiam in Ecclesiam Cæsariensem, ut in communem matrem, habuisse. Sed certius nobis rationis momentum suppeditat Atarbius, Neocesariæ, ut multis conjunctis indicis, episcopus. Is cum Basilium media in Ecclesia acerrimis maledictis lacerasset, ac præterea Sabelliani erroris accusaretur ; scribit ad eum : Basilium (e), ut Cæsaream veniat, et de illatis criminibus respondeat.

Ipsa etiam Galatia auctoritatem Ecclesiæ Cæsariensis reverita. Marcelli discipuli cum petissent a Basilio, ut in Ecclesiam reciperentur, nec statim inpetrasset quod volebant, quia res magni momenti erat, ac magnæ deliberationis ; confugerunt ad confessores Ægyptios in Palestina exules, et ab eis in communionem recepti sunt. Petrus Alexandrinus, qui Romæ versabatur, factam Basilio doluit injuriam, seque mirari Basilio significavit, quod non

ad se querelas ea de re detulisset. Respondet Basilium se acceptam injuriam silentio pertulisse, propterea quod ejusmodi molestiis assueti nihil novi aut inexpectati accidere videatur : cæterum sperni sibi affulgere, Marcellianos a se in Ecclesiam æquæ conditionibus adductum iri. Hæc discimus ex epist. 266. His addere possumus quod Sozomenus (f) narrat, Gerontium Nicomedicensem episcopum ab Helladio Cæsariensi ordinatum fuisse. Adde etiam testimonium Gregorii Nazianzeni (g), qui quinqueaginta sub Basilio chorepiscopus numerat, id est, episcopos, ut probavimus in Notis ad epistolam 53. Conceptis verbis Sozomenus (h) Ponticæ diocesi attribuit quicquid a Bithynis ad Armenios pertinet.

III. Quinetiam postquam Cappadocia in duas provincias divisa fuit, episcopus Cæsariensis amisit quidem metropolitana jura in secundam Cappadociam, sed exarchica retinuit. Nam Ecclesia Nazianzena, quæ metropoli Tyanensi attributa fuit, non ideo desit exarchicam auctoritatem in episcopis Cæsariensibus revereri. Id colligimus ex epist. 54 Gregorii Nazianzeni, qui cum sustinendis episcopalis munus impari se videret ob summam corporis debilitatem, Helladium Cæsariensem orat, ut senium suum, dando Ecclesiæ Nazianzenæ episcopo, consoletur. Baronio dubium minime videtur, quin hæc epistola ad Helladium Cæsariensem scripta sit : sed inde concludit nondum episcopum Tyanensem metropolitano jure in secunda Cappadocia positum esse, cum hæc scriberet Gregorius. Merito displicet hæc opinio Tillemontio ; ac alium Cæsariensi Helladium intelligit, unum alium videlicet ex episcopis secundæ Cappadociæ. Sed uterque minus animadvertit, exarchicum jus episcopo Cæsariensi ablatum non fuisse in secunda Cappadocia ; nec necesse est ut alium Cæsariensi Helladium cum Tillemontio suspicari, aut Nazianzum nondum Tyanis attributum cum Baronio conjicere. Facile enim intelligitur curam Ecclesiæ jamdudum episcopo viduæ et ab hæreticis turbatæ, qualis tunc erat Ecclesia Nazianzena, præcipue quidem et proxime ad metropolitanum spectasse, sed tamen aliquam hujus sollicitudinis partem ad exarchum rediisse. Certe dubium esse non potest, quin se Helladium

Cæsariensis in hoc negotium interposuerit. Eum enim nominatim incusat Gregorius in epist. 225, quod obstet ordinationi episcopi in Ecclesia Nazianzena ; idque non spiritali consilio, sed contentiosis studio, nec ad canonum defensionem, sed ad iram explendam. Neque etiam Basilium Helladii decessor curam abjecit Ecclesiæ Nazianzenæ. Cum venisset Nazianzum, ut mortuo Theologi patri justa persolveret, rogat eum Gregorius (i), ut gregem

(a) Epist. 120, 121, 122.

(b) Ep. 227, 228, 249, 250.

(c) Cod. Theod. tom. VI, p. 12.

(d) Ep. 252.

(e) Ep. 126.

(f) Lib. viii, c. 6.

(g) Carum. 1.

(h) Lib. viii, c. 9.

(i) Or. 19.

Nazianzenum consoletur, curam ei suam ac ducam promittendo : *Ἡμεῖς μὲν οὕτω παραμυθήσῃ· εἰν ἡμῶν δὲ πῶς ; πρῶτον μὲν, τὴν σὴν ὑποσχόμενος ; ἐπισκοπίας καὶ ἡγεμονίας, οὐ πάσι καλλὸν ὑπὸ τῆς πέφυκας ἀναπαύεσθαι, καὶ οὐ διεφῶμεν τῆς φρενὸς ; μᾶλλον, ἢ πηγῆς τῆς καθαρωτάτης, οἱ δέξῃσι χερσίντες.* Ac nos quidem ad hunc modum consoletur : *quoniam autem pacto gregem ? Primum si curam tuam et ductum tuum (hoc est ejus viri, sub ejus pennis requiescere omnibus pulchrum ac præclarum est, et cujus vocem magis sitimus, quam puti- nissimos fontes, si, qui sibi laborant) non deserturum pollicearis.* Redeunt e Ponto anno 378, cum nuntiat esset repentina Gregorii discessio, videtur id moleste tulisse, seque, ob hunc inopinatum eventum (a), vesse habiturum putabat Nazianzum proficisci. Porro non alia esse potuit hujus itineris suscipiendi causa, nisi ut Ecclesie Nazianzenae provideret.

IV. Frustra objicitur Cæsariensem episcopum sibi Constantinopolitane subjectum fuisse a concilio Chalcedonensi. Quinetiam ante hoc concilium episcopi Constantinopolitani jurisdictionem suam in Asiae et Ponticæ dioceses extenderunt : cujus quidem rei multa exstant exempla in Asiae diocesi ; illud autem in Pontica insigne, quod (b), mortuo Firmo Cæsariensi episcopo, Cæsariensis a S. Proclo Constantinopolitano episcopum petierunt, isque Thalsium elegit et ordinavit. Frustra, inquam, hæc objicitur. Nam ex his quidem recte colligitur episcopos Cæsarienses et Ephesinos non tantæ auctoritatis fuisse, quantæ Antiochenos et Alexandrinos, ut eorum jura immeasam episcoporum Constantinopolitanorum potestatem effugerent. At hæc jura nunquam eos habuisse, immerito prorsus colligatur.

Sed qui exarchicum jus Cæsariensi episcopo debeant, decreto synodi œcumenicæ secundæ utitur, que canone 2 Ponticam diocesim non uni exarcho attribuit, ut Ægyptum episcopo Alexandriae, sed sancit ut *Asianæ dioceses episcopi Asianum tantum gubernent, nec non et Ponticæ dioceses ea tantum quæ ad Ponticam diocesim pertinent : et Thraciæ ea tantum quæ Thraciæ sunt, administrent.* Favet huic sententiæ Socrates, qui Helladio, Gregorio Nysseno et Otreio non extraordinarium aliquod munus a synodo commissum fuisse, sed jurisdictionem in Pontica diocesi gubernanda traditam existimat. Ait enim (c) hanc synodum patriarchas commisisse provinciarum facta divisione, ita ut nullus episcopus ultra propriam diocesim alienas Ecclesias invaderet. Id enim antea propter persecutionem promissæ factum fuerat. Ac Nectarium quidem regionem urbem et Thraciæ provincias sortitum esse : Helladium vero, qui Cæsariæ Cappadocia post Basilium erat episcopus, Ponticæ diocesis patriarchatum

obtinuisse, et una cum illo Basilii fratrem Gregorium episcopum Nyssæ, et Otreium episcopum Melitine in Armenia, etc.

Sed hæc tanti esse non debent, ut de rationum momentis, quas ad jurisdictionem Ecclesie Cæsariensis attulimus, quidquam detrahant. 1.° Minime mirum, si synodus Constantinopolitana sancit ut Ægyptum episcopus Alexandrinus regat, de episcopis autem Ephesinis et Cæsariensibus idem nominatim non statuit. Ratio discriminis in promptu. Multo major erat auctoritas episcopi Alexandrini in Ægypto, quam episcoporum Ephesinorum et Cæsariensium in diocesis Asiae et Ponticæ, in quibus metropolitanorum auctoritas jurisdictionem exarchi arctius coercerat : quod in Ægypto factum fuisse non videtur. Ibi enim vix ulli videntur existisse metropolitani. 2.° Propositum non erat synodo in hoc secundo canone de variis in unaquaque diocesi dignitatum gradibus statuere : sed prohibere ne in alienas dioceses quisquam sese intruderet. Cui quidem canon non videntur occasionem dedisse ordinationes persecutionis tempore a S. Eusebio et aliis ejusmodi præstantissimis viris factæ ; sed potius illegitima Maximi per episcopos a Petro Alexandrino missos ordinatio.

Quod spectat ad Socratem ; totus errat hoc loco, et cum secundo canone confundit aliud ejusdem synodi decretum, quæ, ut tandem aliquando hæretici secernerentur a catholicis, contra quædam communiones instituit in singulis diocesis, et specialissimos episcopos elegit, quibuscum qui communarent, eos pro catholicis haberi voluit, secus vero, si eorum careret communione. Ad decretum synodi accessit lex Theodosii, quæ exstat lib. XVI Cod. Theod., tit. 1. Sed neque hac lege, neque synodi decreto videtur ulla episcopis attributa jurisdictionis. Nam Gregorius Nyssenus, qui parem sibi ac Helladio Cæsariensi honoris prærogativam a synodo delatam testatur, in quo positus fuerit ille honor statim exponit, dum ait (d) : *μᾶλλον δὲ ἡ φροντίς τῆς τῶν κοινῶν διορθώσεως ἐν τῷ τῷ Ἰσον ἔχειν.* Vel potius commissa nobis cura communium rerum emendandarum, ita ut inferioribus Helladio non esse-mus. Nihil ergo mutavit synodus in jurisdictione ordinaria : sed auctoritatem extraordinariam ad communia Ecclesie negotia nonnullis episcopis attribuit.

CAPUT XV.

- I. Basilii cura et sollicitudo in Ecclesia regenda.
- II. Ei recens ordinato Gregorius adesse non potest.
- III. Scribit Basilium ad sanctum Eusebium.
- IV. Ejusdem litteræ ad eos qui gratulandi causa scripserant. V. Calumniam ei ut nimum ævero struere refelluntur in epistolis 51, 52. VI. Leges ab eo latæ in epist. 53, 54, 55.

I. Evectus ad tantam sedem Basilium, antequam se in pacificationem Ecclesiarum interponeret, do-

(a) Ep. 217.

(b) Socrat. lib. VII, c. 48.

(c) Lib. V, c. 8.

(d) Ep. ad Flav.

mentis se finibus contraxit, ac primas episcopatus sui curas in componendis Ecclesiæ suæ moribus ac recolligenda episcoporum Cappadociæ gratia insumpsit. Testatur Gregorius (a) episcopatum in Basilio non habuisse incrementa virtutum, sed operationem latius patentem; quippe cum uberiori materia potestas suppediret. Quare ex his quæ ab eo presbytero gesta narravimus, spectari potest quid episcopus gesserit. Enumerat Gregorius (b) precum descriptiones inter præclara Basilii presbyteri instituta, quibus verbis videntur designari preces in sacrificio fieri solitæ. Sed præterea ritum psallendi in Ecclesiam Cæsariensem induxit, quem sic ipse describit (c) : *De nocte siquidem, inquit, consurgit apud nos populus ad domum preceationis, et in labore, in afflictatione ac jugibus lacrymis consistentes Deo, tandem a preceatione surgentes, ad psalmodiam transeunt. Et nunc quidem in duas partes divisi, alternis succinentes psallunt, ac simul et meditationem Scripturarum inde corroborant, et animum attentum et cor evagationis experta sibi ipsi comparant. Postea rursus uni committentes, ut prior canat, reliqui succinunt. Et sic posteaquam in psalmodia varietate noctem intrudere intermissa precibus, die jam illucescente, omnes simul velut ex uno ore et uno corde psalmum confessionis Domino concinunt, propria sibi unusquisque verba penitentia facientes.* Utrum hæc presbyter instituerit an episcopus, non facile statuerim : sed certe ab eo instituta esse probant exhibitæ ei a Neocæsariensibus molestiæ propter illam, ut ipsi existimabant, novitatem, quam Basilius omnium Ecclesiarum institutis consonam esse demonstrat. Illud etiam sedulo providit Basilius (d), ut Deus non humanis verbis, sed oraculis Spiritus sancti in Ecclesia Cæsariensi placetur.

(e) Primordia illius episcopatus optimis ad disciplinam legibus insignia fuerunt. Quæta illius sollicitudo fuerit in eligendis altarum ministris, cum ex litteris ad provinciam suam episcopos, ad chorepiscopos et ad Nectarium perspicere potest, tum ex episcopis quos e clero suo aliis Ecclesiis concessit. Nulla illam his in rebus humana cogitatio movebat. Vir cætera in fratres et amicos lenissimus, inexorabilis erat, si quid eis oneris ad Ecclesiæ utilitatem imponendum esset. Hinc uterque Gregorius episcopi ab eo iuvit et reluctantes ordinati. Qua erat humilitate sanctus Petrus Basilii frater, is qui postea episcopus fuit Sebastenus, non dubium est quin eadem illi vis facta fuerit, cum eum presbyterum Basilius ordinauit : quod quidem in primordiis episcopatus factum fuisse conjicitur ex his Nysseni verbis (f) : *Tum insignis inter sanctos Basilius magnæ Cæsariensium Ecclesiæ declaratus est antistes,*

A qui in clerum sacerdotii presbyterorum fratrem evehens, suis eum mysticis sacramentis consecrans. Parvi refert, quod Basilius in epistolis 79 et 216 quarum prima ad Eustathium anno 371 exente, altera ad S. Meletium anno 375 scripta est, Petrum fratrem non appellat presbyterum. Inde colligi non potest nondum tunc Petrum in presbyteri gradu ministrasse. Etsi enim accuratus erit Basilius in ejusmodi titulis pro cujusque dignitate deferendis, id tamen legis instar servandum esse non ducebat in litteris, quas privatim ad intimos amicos scribebat. Hinc Gregorio Nysseno non alium quam fratris admodum reverendi titulum tribuit in epistola 60 ad communem patrum. Anthimum Tyaensem reverentissimum fratrem appellat in epist. 58 ad fratrem Gregorium, non addito episcopi titulo; nec aliter de Gregorio Nazianzeno loquitur in epist. 98 ad S. Eusebium. Sed, cum Petrum Basilius (g) magnis de rebus suo et aliorum Cappadociæ episcoporum nomine ad episcopos Ponti mitteret, tuoc eum (h), ut decebat, compresbyterum appellat. Non ascitus est in Ecclesiam Cæsariensem Petrus, sed monasterio præfuit, quod Basilius ad Iridem fluvium fundaverat.

Narratur (i) etiam Evagrius Ponticus a S. Basilio lector ordinatus fuisse. Sed quam libenter Basilius magna virtutum lumina altarum ministerio admoveret, demonstrat imprimis ordinatio in monasterio peracta, quæ apud sanctum Dorotheum (j) sic refertur : *Ἐλέγε τις τῶν γερότων, ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος ἐν κοινῶν παραβαλὼν, μετὰ τὴν πρέπουσαν διδασκαλίαν λέγει τῶ ἡγουμένῳ Ἐχεις ἀδελφὸν ὧδε ἔχοντα ὑπακοήν; Ὁ δὲ λέγει αὐτῷ Πάντες δοῦλοι σου εἰσὶν, καὶ ἀπουδάξουσι σωθῆναι, δέσποτα. Πάλιν λέγει αὐτῷ Ἐχεις ἐν ἀληθείᾳ τινὰ ἔχοντα ὑπακοήν; Ὁ δὲ ἠνεγκεν αὐτῷ ἓνα ἀδελφόν καὶ ἐχρησάτο αὐτὸν εἰς τὸ ἄριστον ὑπηρέτην ὁ ἅγιος Βασίλειος. Μετὰ δὲ τὸ γεύσασθαι, ἔδωκεν αὐτῷ νέψασθαι καὶ λέγει αὐτῷ ὁ ἅγιος Βασίλειος Δεῦρο, κάγω δώσω σοι νέψασθαι. Ὁ δὲ κατεβέβητο αὐτοῦ ἐπιχέοντος τὸ ὕδωρ. Καὶ λέγει αὐτῷ ὅτι, Ὅταν εἰσέρχωμαι εἰς τὸ ἱερατεῖον, δεῦρο ἵνα ποίησω σε διάκονον. Καὶ τοῦτο γενομένου, ἐποίησεν αὐτὸν πρεσβύτερον καὶ ἔδωκεν αὐτὸν μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπισκοπεῖν, διὰ τὴν ὑπακοήν αὐτοῦ. Commemoravit senum nonnulli, quod sanctus Basilius cum ad canobium venisset, post convenientem doctrinam, dixerit præpositi : *Habesne hic fratrem qui obedientiæ virtute ornatus sit? Respondit hegumenus : Domine, omnes servi tui sunt, et ad salutem consequendam aspirant. Iterum dixit ei : In veritate, estne tibi aliquis obedientia præditus? At ille addidit ei unum ex fratribus; usqueque est eo sanctus Basilius ministro**

(a) Orat. 20.

(b) Ibid.

(c) Ep. 207, n. 3.

(d) Ibid., n. 4.

(e) Epist. 160, n. 1.

(f) Vit. Macr.

(g) Ep. 205, n. 4.

(h) Nyss. Vit. Macr.

(i) Hist. Laus. c. 86.

(j) Dorothe. c. 1, Cotel. Monum. Eccles. Græc. tom. I, p. 402.

inter prendendum. Postquam autem comedisset, dedit ei frater aquam ad lavandum. Tum dixit sanctus Basilius: Veni, ego quoque dabo tibi aquam abluendis manibus. Is vero passus est sibi ab ipso infundi aquam. At illi: Cum ingressus fuero in sacrarium, accede, ut te faciam diaconum. Quo peracto, in presbyterium etiam ordinavit; assumpsitque secum in episcopiam, propter singularem ipsius obedientiam.

Non modici, ut illis temporibus, erant Cæsariensis Ecclesie redditus. Sed Basilius inter has opes pauperibus, sua omnia pauperum esse ducebat. Sic illius paupertatem et austerum vivendi genus prædicat Gregorius (a), nempe tunicam unam, pallium unum, vigiliis, obsonium, panem et salem, ut hæc in episcopatu non intermissa, vel saltem non multum demitigata fuisse videatur. Certe Basilius coram præfecto dicebat nihil prorsus sibi esse, præter luceros et detritos pannos, et paucos libros (b). Sic viventi perfacile erat in pauperes prolixum esse ac liberalem. Quo in genere sic magnificentia et sumptu prodiit Basilius, ut ptochotrophium ab eo edificatum novam civitatem appellet Gregorius (p. 360), qui Basilium non in sola civitate charitatem suam nobilitate testatur, sed etiam rure et in agris humanitatem ac munificentiam in pauperes iis omnibus, qui populo præerant, ut commune certamen proposuissent. Revera singuli chorepiscopi videntur unum aliquod ptochotrophium sibi commissum habuisse. Omnes enim chorepiscopos Basilius (c) ad festum S. Eusepii convocavit anno 373, ut eorum ptochotrophia numerario commendaret. Summa illa charitas, quæ Basilius pauperibus totum addicebat, aditum omnibus ad illius patrocinium et commendationem dabat, ut ex plurimis epistolis perspicitur.

Quamvis pleræque orationes Basili, quæ ad nos pervenerunt, ante episcopatum pronuntiate videantur, non tamen credibile est Basilium de prædicandi verbi studio quidquam in episcopatu remisisse, cum præsertim graviorem huius rei necessitatem imponerent et dignitatis accessio et hæreticorum improbitas et persecutio violentia. Non sola Cæsarea eloquio Basili perfruebatur (d): assiduus erat in pagis visitandis, nec enim morbus, nisi prorsus lecto fuisset, ab hoc officio deterrebat. Nimirum multa colligenda essent, si episcopatus Basili accuratam imaginem depingere aggrederer. Sed quid de Ecclesia Cæsariensi, quid de aliis Ecclesiis ei et metropolitanis, vel de exarcho subjectis, quid denique de universa Ecclesia meritis sit, satis exstabit ex iis quæ deinceps narrabimus.

II. Magnam Basilius adiutorem habuisset, et ad secundas in omni ministerio ferendas aptissimum,

A si Gregorium suum ad se potuisset allicere (e). Nemo sane dubitabat, quin statim Gregorius ad amicum latus accederet, et cum eo honorem ac potestatem partiret. Sed Gregorius profusus quidem ad Basilium scripsit, ut suum ex ejus ordinatione gaudium significaret: at desiderium illius videndi cohibuit, tum ut amici famæ consuleret, nec quisquam obtraheret eum studiosos sui colligere dicitaret (erant enim multorum animi adhuc exulcerati), tum etiam ne se ipse in invidiam et arrogantiam suspiciones conjiceret (f). His rationibus persuadere Basilio conatur ne se statim accessat: neque enim se prorsus venturum, nisi cum Deus jusserit, et eorum, qui Basilio insidiabantur et invadebant, umbræ præterierint

B Nondum victus his rationibus Basilius, contemni se a Gregorio questus est. Querelis peracute respondit (g) Gregorius. Fatetur sibi vitio dari posse, quod Basilius non satis pro meritis admiretur, quippe cum Basili eloquentia ad eum digne laudandum opus sit; at insaniam potius quam illius contemptum obijci debere. Cæterum, si idcirco incusetur, quod philosophari velit, petit ut sibi hanc nam rem Basili eloquentiæ præferre liceat (h). Cessit tandem Basilius et amici prudentiam judicio suo comprobavit.

Gregorii absentiam lenierunt simulatis amoris significationibus Eustathii discipuli, quos Basilius ad episcopatum evectus, per causam auxilii et amicæ communionis perfidos speculatores ab Eustathio accepit, ut discimus ex epist. 223, n. 3 et 5. Horum duo nominantur in epistola 109, Basilius et Sophronius. Primi opinata sanctitatis ita Basilius ceperat, ut eum vite suæ præsidium esse duceret; alterum in epistola 105 filium suum appellat. Uterque in dissimulando ita peritus artifex, ut cum eos domi suæ haberet Basilius, nefaria eorum consilia ne subodoratus quidem sit, antequam ad gravissimam ipsius contumeliam erumperent (i).

III. Vix Basilius Cæsarea episcopum adeptus fuerat, cum S. Meletii tertium exsillum Antiochia ploravit, ut docet Tillemontius (j). Litteras ea de re lector attulit Basilio, quas ille non multo post misit ad Eusebium Samosatensem, quamvis eum de iis, quæ Antiochiæ contigerant, certiores factum esse non dubitaret. Scribere Eusebio cupiebat statim post ejus reditum, sed moram attulit bajuli penuria, eo quod Cappadoces ita hiemem exhorrescerent, ut ne prospicere quidem ex ædibus auderent. Jam duos menses nivibus cooperti latitabant, cum tandem nactus est Basilius, qui Samosata proficisci auderet (k). Mittit, ut jam dixi, Eusebio allatas Antiochia litteras; nuntiat Demophilum jamdudum occu-

(a) Or. 20.
(b) Ibid. p. 349.
(c) Ep. 142.
(d) Ep. 206.
(e) Or. 20.
(f) Epist. 24.

(g) Epist. 10.
(h) Naz. or. 20.
(i) Ep. 109.
(j) Tom. VII, pag. 360.
(k) Ep. 48.

pare sedem Constantinopolitanam, ac simulacro quodam pietatis et rectæ fidei perfecisse, ut et dissidentis civitatis partes in unum coalescerent, et ex vicinis episcopis nonnulli eandem conjunctionem amplecterentur. Narrat de schismate episcoporum Cappadociae, ut supra vidimus; invitat Eusebium, ut vere Caesariensem Ecclesiam invisat; ait se melius solito non valere.

Scripta est hæc epistola anno 370 exeunte, vel ineunte 371. Credere malim anno 370 scriptam fuisse. Quod enim duos jam menses nivibus cooperti Cappadoces dicuntur, id de mensibus non plenis et exactis accipi potest. Præterea hiems cito admodum in Cappadocia incipiebat. Non dubium autem quin clericorum aliquis hanc epistolam detulerit. Sic enim solitum scribere Basilium, saltem cum aliquem daia opera mittebat, ex ep. 198 perspicimus. Quamvis autem nunc tantum initio epistolæ designetur bajulus, socium tamen ei additum fuisse patet ex his verbis, *ut ipsi illi narrentur*. Saepè in ejusmodi literis, etsi dñi mittebantur, unus nominabatur, ut observavi ad epist. 243.

IV. Ex iis qui Basilio in primordiis episcopatus gratulandi et adhortandi causa scripserunt, duorum ad nos episcoporum nomina pervenere, Arcadii et Innocentii. Primus spem a se de Basilio conceptam significaverat (a), et reliquias martyrum ad ecclesiam recens a se constructam perierat. Perhonorifice respondet Basilius (b), seque illius studii adiutorem futurum promittit, si reliquias martyrum investigare possit. Innocentius, quem perabsurde librarii Romæ episcopos fecerunt, magnæ urbis et Caesarea non parum distantis episcopus erat et Spiritus sancti glorificator, id est, divinitatis ejus defensor. Basilius (c) gratias ei agit, quod se adhortari, ac literis recreare dignatus esset, et *velut puerorum infantium ulnis suæ magnitudinis amplecti*.

Pergamius quidam ad episcopatum evecto gratulatus fuerat, sed cum responsum non accepisset, iterum scripsit, non sine gravibus querelis quod nova dignitas Basilio oblivionem et contemptum amicorum afflaret. Scribit itaque illi Basilius epistolam 56, in qua se natura proclivem esse ad obliviscendum fatetur, sed nunc negotiis districtum facilius obliviscet. Id causæ esse cur acceptæ a Pergamio epistolæ non meminert. Cæterum hortatur Pergamium ut paucis verbis magna crimina inferre desinat: quippe cum amicorum oblivio et contemptus ex potestate ortus nihil mali non complectatur. Promittit se non prius Pergamii, quam sui ipsius obliturum.

V. Quæ supra diximus Basiliam inter et Dianium intercessisse, ea hoc tempore inimici illius ex silentio et oblivione exsuscitarunt, ac malo animo ampliaverunt (d). Dixerunt enim anathematizatum fuisse ab eo Dianium: qua calumnia nihil aptius erat ad

invidi in Basilio, ut homini immoderato, creandam. De his rumoribus, quos malevoli homines spargebant, certiorum Basilium fecit Bosphorius coloniae in Cappadocia episcopus.

Perculus hoc nuntio Basilius totam noctem traiecit insomnem quemadmodum ipse narrat in epistola 51, in qua exponit quid de Dianio a teneris senserit, ac ingenue fatetur se cum multis aliis in patria Deum timentibus insolabiliter doluisse, quod Dianius formulæ Constantinopoli a Georgio allatæ subscripsisset, sed tamen ad ejus communionem accessisse, postquam Dianius in morbum, ex quo mortuus est, lapsus, Basilio accersito juravit nihil sibi contra Nicænam fidem propositum fuisse, seque nihil aliud sentire, quam quod ab initio acceperat, ac precari, ut a trecentorum decem et octo Patrum sorte non separaretur.

Iniqui de Basilio rumores ad canonicas quasdam, sive sacras virgines perlati fuerant. Ipse etiam Basilius falsis rumoribus deceptus, minus æquam de canonicis opinionem acceperat. Deducit virgines Bosphorius, et ad æquorem de Basilio sententiam adhibuit, ac rursus Basilius de rebus canonicarum accuratius erudit. Utrumque Basilio pergratum accidit, ac duplicem suam lætitiæ canonicis significat in epistola 52, et nonnulla de dogmate disserit, ut modo videbimus.

Nec rebus nec tempore has epistolas (e) disjungendas duximus. In utraque is qui Basilius monet quid de illo dicatur, Bosphorius est. Basilius in utraque structas sibi calumnias ejusmodi esse declarat, ut earum auctores credere non videantur se vel otiosi verbi rationem in die iudicii reddiderunt. In utraque refellit calidioris ac immoderati animi criminatio. Nam in epistola ad Bosphorium legimus accusatum fuisse Basilius, quod Dianium anathematizasset, synodi Nicænae defensionem ultra modum et legem perducens. In epistola ad canonicas non refellit nominatim hoc Dianii anathematizati commentum; sed eandem hominis immoderati opinionem a se removet, dum earum rogatu exponit quid de consubstantiali sentiat, ac eos, qui nondum hanc vocem receperant, benigne excusat, quia a Patribus Antiochenis, ut ipse opinabatur, rejecta fuerat. Illud etiam optabat canonice, ut suam Basilius sententiam aperiret de iis qui Spiritum Filio præponunt, aut Patre antiquiores putant. Morem eis libenter gessit. Sed cur hoc ab eo postulatum est, nisi quia ipse in hujus erroris suspicionem vocabatur, ejusque animi moderatio in defendenda sancti Spiritus divinitate ab inimicis requirebatur? Illic enim errorem acriter adversariis pneumatomachi ac nominatim ipsi Basilio affluerunt, ut perspicimus ex epistola 251. Videtur ergo hæc epistola cum præcedenti et rebus et tempore conjungenda. Neque obscura est ratio, cur nihil Basilius

(a) Ep. 49.

(b) Ep. 50.

(c) Ep. 81.

(d) Epist. 51, 52.

(e) Ibid.

de sua fide exponat Bosporio, nihil de Dianio dicat A
canonicis (a). Nota enim erat fides Basilii Bosporio (b). Canonicas de iis quæ spectant ad Dianium erudierat Bosporius, re paulo ante ex ipso Basilio cognita.

Quod autem spectat ad sparsos de canonicis r-
mores, equidem ea de re non facile stauerim. Forte eorum mores in suspicionem vocati; sed videtur ipsa potius fides nullo rumore flagrasse. Insumpta enim a Basilio opera, ut pravas consubstantialis interpretationes refellat et a seipso pravi erroris suspensiones removeat, argumento est canonicorum anribus aliquid ab Arianis inculcatum fuisse, easque non satis sibi cavisse ab ejusmodi hominibus, ac forte idcirco male audivisse.

De tempore utriusque epistolæ, non valde difficilis conjectura. Jam tunc episcopus erat Basilius, siquidem et se et Bosporium Nicænorum Patrum hæretos esse dicit (c): et Bosporium duobus locis fratrem appellat. Videtur autem recens fuisse ab ordinatione (d). Nam multo graviore calumniæ et querelæ existiterunt anno 375, et Bosporius simuletates habuit cum Basilio anno 372 inuenta, nec unanimis ei factus est nisi anno 373. Calumniæ ipsæ, quæ Basilio immoderatum animum affingebant, initio episcopatus optime congruunt. Tunc enim plures episcopi, quos Basilii sanctitas, itidem ut magistratus et perditissimos cives, tenuerat, susceptam cum eo similitatem vel potius schisma nondum deposuerant. Præterea patet adhuc existitisse, qui quamvis catholice sentirent, non tamen consubstantiale recipere: quos quidem postea anno 372 exeunte nullos fere videbimus exstare.

V. Testatur Basilius (e) se ab initio episcopatus prohibuisse, ne quis uxoris mortuæ sororem in matrimonium duceret. Hoc autem vitium non ipse fatetur (f) in hanc regionem non penetrasse: sed videtur id fecisse, dum Ecclesiam sibi commissam optimis legibus communire et ornare aggreditur. Antea enim matrimonium ejusmodi in Ecclesia Cæsariensi non ex lege prohibitum erat (n. 2), sed ex more a majoribus tradito. Quod si tanta fuit Basilii ab initio episcopatus diligentia in iis prohibendis, quæ committi non solebant; quanto major existitisse putanda est in iis rescandis, quæ contra sanctissimas Ecclesiæ leges fiebant? Quale fuit nonnullorum Cappadociæ episcoporum facinus, qui pretio ordinare ferebantur; atque hoc nefas pietatis nomine iuumbant, nec peccare sibi videbantur, quia non ante, sed post ordinationem pecuniam accipiebant. Scribit eis Basilius (g) ac demonstrat quantum sit hoc nefas, ac declarat, si quis post hæc acceptam epistolam tale aliquid admerit,

eum ab altaribus secessurum, et quesiturum ubi donum Dei emens, denuo dividat. Multi ex his episcopis nondum iniquam de Basilio sententiam deposuerant: sed eos Basilius, teste Gregorio (h), sic lenitate flectere conabatur, ut constantia et animi fortitudo non deessent. Atque id animadvertere est io hæc epistola, quæ lenissimam ac charitatis plenam adhibet præfationem, nec tamen a severitate discedit, quam tantum nefas postulabat.

Hi episcopi, de quibus modo egimus, vocantur in antiquissimis codicibus m.s. chorepiscopi. Sic etiam vocantur apud Gregorium Nazianzenum in carmine de vita sua (p. 8). Sed hoc nomen usus ad dicit presbyteris, qui certum quemdam pagorum numerum sub episcopi auctoritate gubernabant.

Olim (i) mos erat, ut ministri, id est, subdiaconi, in pagis non sine diligenti examine recipereantur; sedulo inquirebant in eorum mores presbyteri et diaconi et ad chorepiscopum referentur, qui testium veracium accepto suffragio, et episcopo admonito, ministrum clero asciscerat. Sed de hoc more deflexerant chorepiscopi in Ecclesia Cæsariensi, cum Basilius ad hanc sedem evectus est. Primum quidem sibi totam auctoritatem attribuerant, episcopo neglecto: deinde etiam hujus rei curam ipsi abiecerant, et in presbyteros ac diaconos transtulerant. Inde evenerat, ut multi essent in singulis pagis ministri, sed nullus altarum ministerio dignus reperiretur, ac summam esse penuriam ipsi chorepiscopi faterentur, ubi diaconi aut presbyteri erant eligendi.

Basilius itaque cum videret rem in malum insanabilem progredi, illo præsertim tempore, quo multi militiæ metu ministerium appetebant, renovat Patrum canones, ac chorepiscopis præcipit, ut catalogum ministrorum ejusque pagi ad se mittant, et a quo quisque introductus sit, et quæ sit illius vendi ratio: eundemque catalogum apud se retineant, et si qui post primam indicationem a presbyteris suscepti fuerint, inter laicos rejiciantur; ac rursus examinentur, et si digni fuerint, admittantur. Hanc regulam deinceps accurate servari jubet, ut chorepiscopi diligenter examinent quinam digni sint, et ad se referant: alioqui laicum futurum, si quis se non admonito in ministerium obrepserit.

Referenda hæc epistola ad primas episcopatus curas, quas Basilius in sancienda disciplina insumpsit: idque satis confirmat quæ de repetendo a prima indicatione, id est, ab anno 358, ministrorum examine præcipit Basilius. Hoc enim spatium, cum sua sponte valde longum sit, non debet ampliari, hæc epistola ab episcopatus initio removenda.

Prohibuit etiam Basilius (j) initio episcopatus mo-

(a) Ep. 52, n. 1.

(b) Ibid.

(c) Ep. 31, n. 1.

(d) Vide infra, c. 28, n. 5.

(e) Ep. 160, n. 1.

(f) Ibid., n. 5.

(g) Ep. 53.

(h) Or. 20.

(i) Ep. 54.

(j) Ep. 55.

lieres extraneas, id est, virgines illas, quas presbyteri et alii continentiae lege obstricti homines, eo libentius domi sum habebant, quod virginitalis professio locum suspitioni praecludere videretur. Basilii decreto presbyter quidam septuagenarius, Paregorius nomine, minime paruit, sed longam epistolam scripsit Basilio, et chorepiscopum suum incusans, quod sibi hac in re veteris inimicitiae significationes dedisset, et ipsum Basilium, quod calumniis aures facile praeberet. Declarat Basilius se nec primum nec solum hanc legem de mulieribus extraneis sanxisse; eas enim a synode Nicæna prohibitas fuisse. Quare, etsi ætas Paregorii suspicionem flagitii removet, quia tamen ejusmodi mulier sine aliorum offensione haberi non potest, jubet ut eam dimittat et in monasterio collocet. Quod si non pareat, longas ei epistolas nihil profuturas, sed eum in otio moriturum; et si depositus sacerdotium sibi arroget, cum ipsorum excommunicatum iri, tum eos omnes qui illum receperint.

CAPUT XVI.

I. S. Basilius scribit S. Meletio. II. E iscopos Cappadocia placat, adjuvante Theologo Gregorii patre. III. Nysseni artificia ad pacem conciliandam. IV. Basilius prior scribit patruo Gregorio eumque placat. Tandem Gregorius Naz. Basilium invitat. V. De epistolis 64-65.

I. Quamvis Episcopus Cæsariensis episcopo suo affixa (a) præclare staret, nec iniquis episcoporum de illo iudiciis moveretur; erat tamen hæc dissensio cum sua sponte Basilio molestissima (b), tum quia illius participes erant totæ civitates et populi. Nondum Basilii dolorem pax absterserat, cum scripsit ad sanctum Meletium epistolam 57. Id enim colligi potest ex his verbis, *Omnia enim hic doloris plena sunt*. Significat Basilius quantum inter has molestias Meletii litteris delectetur: prætermissam ab eo scribendi occasionem dolet: maximum bonum sibi eventurum putat, si coram congruere et illius vocem audire aliquando contingat. Quinetiam ad Meletium se contulisset, nisi eum retinissent amantissimi fratres, quorum propositum ne litteris vulgaret, Theophrasto fratri perferendum commisit. Theophrastus ille idem videtur (c) esse ac Theophrastus diaconus, qui anno 372 paulo post Pascha mortuus est. Liqueat Basilius, etiam litterarum commercio conjunctus esset cum Meletio, nondum tamen illius vultum vidisse, cum hanc epistolam scriberet. Id boni consecutus est circa medium annum 372, ac proinde hæc epistola ante hoc tempus collocanda. His verbis, quæ attulimus, adducti sumus ut eam hoc anno 371 collocarem, antequam Basilius voluntatem episcoporum recollectisset. Arcana autem mandata, quæ Theophrasto data sunt, videntur spectare præclarum Ecclesie pacificandæ consilium, quod Basilius etsi tum demum aggressus est post-

A quam Cappadociam pacificavit, antea tamen intendere et meditari potuit.

II. Consecutus est tandem Basilius, ut episcopi, qui de illo tam inique sentiebant, errorem suum agnoscerent (d). Adhibuit ad eos flectendos constantiam et animi fortitudinem summa lenitate temperatam: nec artificii et assentatione eos sibi devinctus, nec potestate terrens, sed indulgentia, quam in potestate adhibebat, eos afficiens. Consulebat enim in longitudinem, ac firmam et stabilem concordiam quærebat. Sed præcipue illius virtutis admiratione victi sunt, atque unam hanc demum sibi salutem esse intellexerunt: *Si cum ipso, et sub ipso sese collocarent, unum autem et certissimum periculum, si in ipsius offensionem incurerent: ab eoque disjungi, nihil aliud esse juvabat, quam a Deo obalienari. Sic ultro cesserunt, ac manus dederunt, et quasi ad tonitruum sonum sese submiserunt, alius olium ad ipsius satisfaciendum antevertentes: ab eoque prius adversus ipsum odii vim in non minore benevolentia vim, ac virtutis incrementum quam quidem unam firmissimam ipsi satisfaciendi rationem inveniebant) committentes: præterquam si quis ob deploratam improbitatem neglectus ac projectus est, ut ipse in seipso contereretur atque consumeretur, non secus ac rubigo simul cum ferro consumi solet.*

Non modico ad eam rem præsidium habuit Basilius in Gregorii episcopi Nazianzeni sapientia, in quem, ut auctorem ordinationis Basilii, præcipue episcoporum iracundia eruperat (e). Sed optinus ænæ die et patientia sic eos vicit, ut indignatione in admirationem conversa, ad ipsius pedes ultro acciderent, pudore ob ea quæ gesserant suffusi, abjectisque odiis, eo patriarcha et legislatore et iudice uterentur. Vix dubium est quin eodem tempore cum Basilio et Gregorio episcopi in gratiam redierint. Neutrum enim placassent, si in alterutrum iniqui esse perstitissent.

III. Neque etiam Gregorii Nysseni in hoc insigni eventu defuit opera, quanquam is immoderatus abundavit, nimioque studio reprehensionem non effugit. Ad hæc enim pacificationem omnino referendæ Basilii epistolæ 58, 59 et 60. Ex his litteris discimus Gregorium in Cappadocia episcopum, Basilii patruum, cum episcopis Cappadociae adversus Basilius consilia conjunxisse. Et res et tempus sic congruunt, ut hæc dissensio ab ea, quam de Basilii ordinatione ortam diximus, discerni non possit. Fuit enim vehementer hæc cum patruo discordia, illiusque participes fuere totæ civitates et populi (f). Non solus Basilius patruus successebat, sed adjunctos habebat plures episcopos. Nullæ interim Basilium inter et patruum aliosque episcopos litteræ, nullus congressus: sed suspiciones et calumniæ in Basilius. His notis facile dignoscitur Basilii concerta-

(a) Ep. 48.
(b) Ep. 59, n. 3.
(c) Ep. 95.

(d) Naz. or. 20.
(e) Naz. or. 19.
(f) Ep. 59, n. 3.

tio cum episcopis, qui ab ejus ordinatione et communionione refugerunt. At referri non possunt ad lites de jurisdictione susceptas cum episcopis secundæ Cappadociæ. Anthimus enim, qui posterioris hujus dissensionis auctor fuit, in priore amicus erat Basilio, eique operam urabat, ut patet ex ep. 58. Tempus etiam optime quadrat. Nam similitatem cum episcopis Cappadociæ compositam fuisse testator Gregorius Nazianzenus (a), antequam Basilius de pacificandis Ecclesiis ageret cum Athanasio; quod consilium suscepit anno 371. Idem prorsus tempus assignandum iis quæ Basilius inter ac Gregorium patrum aliosque episcopos, interprete et sequestro Nysæno, gesta sunt. Gregorius enim Nysænus, qui episcopus factus est anno 371, nondum hanc dignitatem adeptus erat, et cum eo, ut negotiis curisque vacuo, expostulat Basilius quod ad se difficilem et molestam vitam ingressum auxilio non veniat. Quibus etiam verbis initium episcopatus satis iudicat. Nysænum quidem vocat *ἀριστοτάτων, reverendissimum*. Sed huic honorem presbyteris, ut observat Tillemontius, interdum defert, imo ipsis nonnunquam laicis, ut initio epistolæ 71. In merito ergo hæc Tillemontius refert ad annum 371 et 372.

Rem autem sic transactam fuisse discimus ex epistola 58 Basiliæ et duabus sequentibus. Nysænus epistolam unam attulit Basilio, ut a communi patre Gregorio scriptam. Gratissimum id Basilio, epistolam ostendit pluribus amicis, ac Deo gratias egit. At cito depreheusum est commentum, seque hæc epistolam scripsisse Gregorius episcopus negavit. Terram sibi delibescere optabat Basilius: adeo illi hoc fraudis et mendacii probrum displicebat. Alia rursus allata epistola, ut ab episcopo patre, per Asterium Nysæni famulum. Ne hanc quidem vere miserat episcopus, idque Basilio Anthimus Tyanaensis episcopus renuntiavit. Tertiam attulit Nysæni famulus Adamantius. Tum vero Basilius inter duas cogitationes hæsit; videbatur ei fidem et honorem mereri epistola per Gregorium fratrem missa; sed bis jam deceptus non poterat non diffidere. Scribit ergo ad fratrem, ejusque simplicitatem cum sua sponte Christianis non congruere, tum etiam tempori minime convenire declarat. Libere movet eum talibus negotiis manum admoveere non debuisse, nisi saltem ad se venire debuisset, si quæ opem ferre novam vitam ingresso, quæ et corpus conterit et animam conficit. Tandem idem ei responsum dat, quod jam præsertim dederat, libenter se cum patre et episcopis congressurum, si tempus et locum defluant, seque ut par est advocat: sed adesse se non posse, nisi modo congruenti advocetur.

IV. Tertiam illam epistolam merito suspectam Basilio fuisse, nec veriore quam duas superiores,

A perspicimus ex his Basiliæ ad patrum verbis in epistola sequenti: *Continere me amplius cum non possem, prior rupi vocem*. Nam cum eum intus sensibus augetet hæc dissensio, nihil jam cunctandum esse ratus (b), scribit ad patrum, eique in memoriam revocat paternum illum animum, quem sibi per totam vitam exhibuerat. Obtestatur, ut cum pax et mansuetudo propriæ sint illius animi dotes, modum imponat tristibus rebus, ducem se aliis præbens ad optima, minime vero alium ad illicita sequens. Nam nec alios episcopos decere hæc dissensionem, sed ipsam maxime dedecere; cum præsertim malum non uno aliquo circumscribatur, sed totas civitates et populos lædat. Rogat itaque, ut sive Cæsaream veniendo, sive scribendo, sive ad se accersendo, sive quocunque alio modo, remedium aliquod afferat.

B Non caruit optato exitu tam insignis omnibus charitatis numeris epistola. Venerunt a patre litteræ, per Gregorium fratrem allatæ, quæ et animum ad componendam dissensionem paratissimum significabant, atque etiam Basilius hortabatur, ut fratri, cui subitatus esse videbatur ob commentitias epistolas, iram redonaret. Unde Basilius (c) protinus ad patrum rescribens, declarat se fratris conspectu et antea delectatum fuisse, et proxime illius adventu ex corporis infirmitate et animi doloribus recreatum, nec quidem a se magis alienum esse, quam inimicitias gerere cum propinquis. Cum autem de dissensionis causa obscure locutus esset patrus, respondet Basilius se præ inscitia minus intelligere quid sibi velint quæ acta sunt: cæterum fratrem a se coactum non fuisse quidem viva voce dicere, propterea quod nec antea ipsius sermo veritatis testimonio confirmatus fuerat. Nescio cur Tillemontius bis Gregorium a patre, post acceptam Basiliæ epistolam, missum fuisse existimet. His enim verbis, *Et antea libenter videbam fratrem meum... et nunc eodem affectu suscepti odvenientem*, hoc tantum indicat Basilius se fratris conspectu cum semper delectatum fuisse, tum etiam proxime, cum a patre epistolam afferret.

D Nihil patrus statuerat de congressu tempore et loco. Quapropter iterum rogat Basilius, ut hæc arbitrio suo definat; sibi enim statutum esse servire illi in charitate, sive Cæsaream venire velit; sive privatim, sive cum aliis cogredi. Quid deinde gestum sit, nescimus: sed minime dubium, quia Basilius optatum cum episcopis congressum, quem sananda vulneribus (d) necessarium judicabat, tandem consecutus sit, et ante medianum annum 371, quo tempore ad pacificationem Ecclesiarum aggressus est, quem tristissimi dissidii viderit, cujus participes erant totæ civitates et populi, non quod alterutri parti stunderet (neque enim id dicit Basilius), sed quia episcopi inter se sine populorum

(a) Or. 20.

(b) Ep. 59.

(c) Ep. 60.

(d) Ep. 59, u. 2.

offensione fidsidere non possunt (a). Resederunt A que scribendum esse duxit, ut cum altero amicitiam iuriret, cum altero renovaret. Sunt hæc epistolæ 65 et 64, quas idcirco ad hunc annum referimus, quia pertinent ad illud tempus, quo Basilius sæpe Elpidium, veniente Cæsareo præside, videbat.

Promiserat Basilio (b) Gregorius venturum se Cæsaream, postquam umbræ eorum, qui Basilio insidiabantur, præterissent, et leprosi Davidem Hierosolymis desiissent excludere. Vix dubium quin promissa circa hoc tempus perferret. Quamvis enim Basilius in epistola 71, mense Septembri hujus anni scripta expositæ cum Gregorio, quod ad se non veniat; non tamen queritur, quod nondum se inviserit, sed quod magnam anni partem secum non traduct (c). Ubi secum habuit Gregorium Basilius, obtulit ei cathedræ honorem et primum inter presbyteros locum, sed recusanti et invidiam ac arrogantis suspicionem fugienti non modo molestus B non fuit, sed etiam eum laudavit, quamvis provideret non defuturos qui se vituperarent et in contempti amici crimen vocarent. Gregorium non diu fuisse Cæsareæ probant Basilius querelæ, quas modo commemoravimus.

V. Scripta videtur epistola 61, antequam Basilius cum Athanasio maximis de rebus ageret. Ducem Libyæ, in Cappadocia natum, crudeliter et flagitiose viventem Athanasius excommunicaverat, idque omnibus Ecclesiis denunciaverat. Respondet Basilius se illius litteras legisse Ecclesiæ suæ, ut hunc ducem omnes abominandum existiment, nec ignem et aquam cum eo aut tectum commune habeant. Addit se has litteras amicis ducis C et propiuis et hospitibus ostendere non desiturum.

Cum Parnassenus episcopus obiisset, viduum Ecclesiæ ex more consolatur Basilius (d), atque hortatur, ut dolori non succumbant, sed pastorem suum beatum existiment, atque ad necessariam Ecclesiæ curam assurgant. Scripta videtur hæc epistola antequam, Valentis adventu, Arianorum vires crevisset. Valde enim metuendum fuisset, ne Ariani in electione episcopi Parnasseni turbas facerent, nec omisisset Basilius periculi magnitudinem Parnassenis ante oculos ponere. Hinc etiam copia fuit optimi viri eligendi, quem Ariani expulerant anno 375. Hysia eum vocat Basilius (e).

Hoc anno 371, præsidem habebat Cappadocia D Therasium, ut colligimus ex epistolis 77 et 78. Hujus assessor erat Elpidius, cum Basilio amicitia conjunctissimus. Cum eo libenter colloquebatur Basilius (f), quoties præses Cæsaream veniebat: cumque ex ejus sermone multa cognovisset de duobus eximiis viris, principali Neocæsareæ et Hesychio, quorum primum fama tantum auerat, cum altero autem communia olim litterarum studia, communemque amicum Terentium habuerat, utri-

Atarbius (g) Neocæsareæ, ut infra vidimus, episcopus, Basilius consanguineus ac ætate junior, longo silentio animo Basilio non amicum significabat. Sed Basilius, qui in amicitia vincti idem esse ducebat ac vincere, prior scribere ad eum non dubitat, cumque hortatur, ut, projecta iracundia, quam silentio significaverat, charitatem et pacem corde concipiat, et cum fratribus idem sentientibus studia et curas pro Ecclesiis conjungat. Nisi enim sanæ doctrinæ defensores tantum ad ejus defensionem laborent, quantum ad eam oppugnandam adversarii, nihil prohibitarum, quominus veritas ab inimicis eversa pereat, ac condemnationis participes futuros qui ad Ecclesiarum conjunctionem conspirare noluerint. Rogat autem, ut hanc opinionem ex animo projiciat, se aliorum communiore non indigere. Id enim et charitati contrarium esse, et hominis non cogitantis, *belli malum, quod in orbem circumagitur, in Cappadociam ac Pontum etiam perventurum.*

Scripta ergo hæc epistola, antequam bellum, quod circuebat, Cappadociam attigisset; cum Valens jam multas vicisset Ecclesias, et Cappadociam oppugnaturus videretur, sed nondum oppugnasset. Præterea cum Atarbin salutet Basilius, ut fratrem unanimum et de fide recte sentientem; collocanda hæc epistola ante annum 373, quo Atarbi acerbitas in Basilius erupit, ejusque fides malis rumoribus flagravat.

CAPUT XVII.

I. S. Basilius Ecclesiam pacare aggreditur. II. Confugit ad S. Athanasium, misso Dorotheo diacono, ut auxilium ab Occidente impetretur. III. S. Athanasius mittit Petrum presbyterum in Cappadociam. IV. Basilius litteræ ad Meletium et ad Damasum papam. Iterum mittitur Alexandriam Dorotheus ut inde Romam proficiscatur.

I. (h) Domesticis rebus ex sententia compositis majora consilia Basilius aggreditur. Vir cætera moderatus sublimis quiddam et immensum animo concipit, nec charitati, qua flagrabat, alios quam orbis terrarum terminos præscribit. Intinus illum sensibus angebat Ecclesiæ Orientalis calamitates. Græsalatur hæresis, sævibat imperator, gravissimæ erant inter ipsos orthodoxos dissensiones, ac velut in nocturna pugna vix hostes ab amicis dignosci poterant. Basilius hæc mala non precibus solum studet avertere, teste Gregorio Nazianzeno (p. 346), sed et *piam doctrinam litteris consignat, adversariisque colluctationibus et præliis ingentem hæretico-*

(a) Naz. or. 20.

(b) Naz. ep. 14.

(c) Naz. or. 20.

(d) Ep. 62.

(e) Ep. 237, n. 2.

(f) Ep. 77.

(g) Ep. 65.

(h) Naz. or. 20.

ram audaciam frangit ac propulsat, eos quidem, qui manus conferre ausi fuerant, armis lingua conivins coadversans : eos autem, qui procul ab eo distiti erant, sagittis ex atramento confectis feriens, nihilo inferiore iis litteris, quæ olim in tabulis insculptæ sunt : nec uni tantum et exigua Judæorum natione de cibis et potionibus, et caducis sacrificiis, carnisque purgationibus, sed omnibus hominibus, atque omnibus orbis partibus, de veritatis doctrina, ex qua veritas comparatur, leges statuente. Deinde, quoniam etiam imperfecta res est, actio sermone destituta, et sermo ab actione remotus, idcirco actionis subsidium sermone adjugebat, alios videlicet adiens, ad alios litigationem mittens, alios accersens, admonens, arguens, increpans, minis insectans, probris incessens, pro gentibus, pro urbibus, pro singulis etiam hominibus certamen suscipiens, omne salutis genus excogitans, undecunque medicum morbo adhibens : Bezeleel ille, ille, inquam, arcæ divinæ fabricator, materiam omnem et artem ad opificium accommodans, atque omnia contexens, ad eximiam quamdam unius operis pulchritudinem et concinnitatem.

Multiplex ille Ecclesiæ juvande modus, quem Gregorius describit, non ad solum episcopatus tempus referri debet. Hæc enim omnia Basilii presbyter navaverat : ejusque prudentia enituerat in pacificandæ Ecclesiæ consilio, ut supra vidimus. Sed ad episcopatum evectus, et in sede supra alias eminentie collocatus, novos conatus adhibendos esse intelligit, ut Catholicos inter se conjungat, et ab Arianis omnino disjungat. Jam ea res tentata fuerat pœnis ante annis, sed nullum habuerat exitum, interpellato a Valente concilio, quod Tarsi futurum sperabatur. Alia itaque aggreditur via, et ad Occidentales confugere statuit. Unam enim hanc auxilii viam (a) pandi Orientalibus Ecclesiis existimabat ; nec dubium erat quin, si Occidentales idem studium ad Orientis defensionem adhiberent, quod in Occidente adversus unum aut alterum hæreticum adhiberant, imperator multitudinis auctoritatem revereretur, ac populi ipsos libenter sequerentur.

Illud autem nemini dubium esse debet, quin Basilii (b) idem prosequatur, quod presbyter inceperat ; ac de iisdem episcopis, iisdemque de rebus agit. Verebatur ne suspecti essent Athanasio episcopi illi ob memoriam præteritorum, quia videlicet eorum non pauci conjuncti olim cum Arianis fuerant. Idem ergo ausus, ac qui anno 364, concilio Lampsaceno interfuerant. Quod in hoc concilio et pluribus aliis tentatum fuerat, ut qui idem sentiebant, una conjungerentur communione, id Basilii in epistolis hoc et sequenti anno scriptis perficere conatur : eique propositum est (c) ut, qui circa veram fidem claudicant, manifesti omnibus fiant, agnoscantur autem qui recte sentiunt, nec jam velut

in nocturne pugna nullum sit amicorum et inimicorum discrimen. Legati a synodo Lampsacena in Occidentem missi residerant cum litteris Occidentalium : sed ea re nec mitigata persecutio, nec domesticæ dissensionis sedata. Quare satius esse videbatur Basilio, ut ex ipso Occidente mitterentur, qui Orientem inviserent. Fore enim ut, dum se omnes boni cum illis conjungunt, tanta auctoritas ipsum etiam forte imperatorem moveret : et dum Nicænam fidem instaurant legati, dum æquas ad pacem conditiones proponunt, facile et erroris defensores et perturbatores pacis dignoscerentur.

II. Sed cum nemo esset toti Occidenti venerabilior, quam S. Athanasius, nemo communibus malis plus doleret, nemo et in cernendis rebus acutior et in perficiendis efficacior, scribit ad eum Basilius (d), ac rogat ut pacificandi Orientis consilium suscipiat, et ex Ecclesia sua selectos viros mittat ad Occidentales episcopos, eisque exponat calamitates Orientis, ac suggerat modum opis ferendæ, simulque Domino pacificas preces offerat. Fatetur reliquas res Orientis fortasse ab eo sine Occidentalium adminiculo componi non posse : sed pacificationem Ecclesiæ Antiochenæ ex ipso pendere contendit, ac in ipsius potestate situm esse, ut in alios temperamento utatur, alios comescat, præfecturas particulares abroget, ac antiquum Ecclesiæ robur restituat. Rogat ergo eum, ut Antiochiæ malis moveatur, et instar periti medici ab hujus Ecclesiæ cura, cui nihil præferendum in orbe terrarum, initium ducat.

Hæc epistola Dorotheo Ecclesiæ Antiochenæ diacono commissa est perferenda : sed cum ei videtur Basilius non satis aperte declarasse, res Antiochenas sic componi debere, ut Meletio adjungantur, quæ divulsa sunt ; aliam ejus rogatu epistolam addidit Basilius (e), in qua conceptis verbis demonstrat et sibi et toti Orienti in votis esse, ut Meletius Antiochenæ Ecclesiæ gubernacula teneat, vir et fide inculpatus, et tum vitæ sanctitæ longe aliis præferendus, tum quod universo Ecclesiæ corpori præsit, alii vero partibus tantum. Quamobrem æquum esse, ut ei alii adjungantur, velut magnis fluminibus minora : idque ita vitum esse Occidentalibus, ut litteræ per beatum Silvanum allatæ testantur.

III. Non poterat Athanasius summam illam claritatem, quæ semper omnibus patet, episcopo Cæsariensi in re tanti momenti claudere. Nullam moram huic eximio operi interponendam duxit, et acceptis Basilius litteris statim ei rescripsit, ac Dorotheo comitem adjunxit Petrum, non illum quidem qui ei successit (hunc enim nondum viderat Basilius (f) anno 375), sed alium Ecclesiæ Alexandriæ presbyterum. Is a Basilio maxima cum lætitia exceptus est, ejusque approbationem et laudem meruit, dum Athanasii mandata strenue persequitur,

(a) Ep. 66.

(b) Ep. 82.

(c) Ep. 69, n. 5.

(d) Epist. 66.

(e) Epist. 67.

(f) Ep. 133.

concilia contraria, ac dirivsa conjungens (a). Avidelims, responsum soli attulit Basilio, qui suo nomine Damaso scripserat. Non enim dubium esse potest, quin epistola 70, etsi inscriptione caret, ad Damasum scripta sit. Huic Basilius Orientis mala ante oculos ponit, ac rogat ut legatos mittat in Orientem, majorum suorum exemplo, in primis Dionysii, qui olim in Cappadociam miserat, qui captivos redimeret. Nunc autem graviore multo causas subesse; non enim ædium demolitionem lugeri, sed excidium Ecclesiarum; nec servitutem corporum, sed animarum captivitatem.

Cum hac epistola Dorotheum Basilius comite, ut verisimile est, Petro Alexandrino ad Athanasium remittit, adjunctis aliis (d) ad Athanasium litteris, ex quibus perspicui potest, quanto arderet studio Basilius rei persciendæ. Mira enim diligentia sigillatim omnia persequitur. Gratias agit ob missum ad se Petrum presbyterum, a quo perutilem sibi navatam esse operam testatur. Athanasium rogat, ut Dorotheum precibus suis ac consiliis munit ac litterarum viatico; et nonnullis e suo clero adjunctis quamprimum dimittat. His quæ ab Occidentalibus petenda existimabat, illud etiam adjungit, ut Marcellum nominatim damnet, ne qua occasio relinquatur occasionem querentibus. Monet etiam, ut cum legati advenerint (Alexandria enim transiuros non dubitabat) modum eis præscribat Athanasius tanti muneris digne obeundi. At se scripsisse ad episcopum Romæ, sed nonnulla narrat se scripsisse, quæ cum in epistola ad Damasum non legantur, aut arcanis mandatis aut peculiaribus commentariis videntur fuisse commissa. Non enim rogat Damasum in ea quam habemus epistola, ut legati utantur mari et secum afferant quæ contra synodum Arimionensem acta fuerant.

Ab initio episcopatus sancti Basilii usque ad secundam hanc Dorothei protectionem satis multa intercesserunt, ut eum mense Septembris, non citius, Alexandriam existimemus rediisse. Ordinatus Basilius mense Septembris vel potius Octobri anni 370, non parum insumpsit temporis in constituendis ecclesiasticis legibus et pacificanda Cappadocia; nec probabile est missum ab eo fuisse Dorotheum ante Pascha hujus anni 371. Postquam Alexandriam venit Dorotheus et ea exposuit, quorum causa venerat; sanctus Athanasius, etsi plurimum Basilio tribuebat, noluit tamen rem statim aggredi, et e clero suo, ut rogaverat Basilius, Romam mittere: sed quo loco in Cappadocia et finitimis regionibus essent res ecclesiasticæ per Petrum presbyterum cognoscere voluit. Is in Cappadocia diu moratus est, concilia contraria ac dirivsa conjungens. Unde fatetur Basilius in epist. 69 (n. 4), diu retentum a se esse Dorotheum. Tandem illum misit ad S. Meletium, apud quem aliquandiu videtur commoratus. Tempus enim extrahere debuerunt et earum rerum,

Non videntur ad exitum perlucta esse quæ Basilius a Meletio petebat: nec communes Orientalium litteras Romam pertulit Dorotheus. Nam, ut infra

(a) Ep. 69, n. 1.

(b) Ep. 68.

(c) Ibid.

(d) Ep. 69.

quæ a sancto Basilio proponerentur, deliberatio, et insensenda opera ut communiter litteris unanimes quicque subscriberent. Quin etiam antequam Dorotheus ad S. Meletium mitteretur; jam Ariani episcopi partim venerant, partim expectabatur, quos quidem mense Septembris ineunte advenisse modo videbimus. Quapropter cum Dorotheo aliquandiu apud S. Meletium moratus sit, non potuit Alexandria mitti, nisi eodem mense Septembris multum protectio: hinc S. Athanasium rogat Basilius (a), ut Dorotheum statim ad primam navigationem dimittat.

CAPUT XVIII.

I. Quo tempore Pneumatomachi palam prodire cœperant. II. Concilio S. Basilii die festo S. Eupychii. III. Vituperatur quod Spiritum sanctum non appellaverit Deum. Defenditur a Gregorio Nazianzeno. IV. Litteræ ea de re Gregorium inter et S. Basilium. V. Laudat S. Athanasius œconomiam S. Basilii.

I. Jamdudum Spiritus sancti divinitatem nonnulli oppugnare cœperant: sed videntur satis diu hiebris se involvisse, ac non multo aule episcopatum sancti Basilii prodiisse. Cum Ariani sanctam Trinitatem penitus tollentibus non plurima erat de sancto Spiritu controversia; Filii potissimum divinitas defendebatur, qua semel stabilita divinitatem sancti Spiritus simul stabiliri non negabant Ariani. Sed ex iis qui ab Arianis discessere, non pauci alteram impietatis partem retinuerunt, et cum divinitatem Filii contra Arianos tuerentur, de Spiritus divinitate cum Catholicis pugnarunt. Serapion episcopus Thmuitanus (b) anno 360 aut 361, S. Athanasium certiore fecit nonnullos, cum ab Arianis ob eorum in Filium impietatem discessissent, male de Spiritu sentire, eoque non modo creaturam esse, sed etiam unum et ministris spiritibus dicere, ac gradu tantum ab angelis differre. Permolesum id accidit Athanasio ac nascentem hæresim quatuor præclarissimis ad Serapionem epistolis profligavit (c). Testantur etiam Socrates (d) et Sozomenus Macedonium, cum anno 360 depositus fuisset in concilio Constantinopolitano, novam hanc hæresim, quæ ab ipso nomen accepit, struere cœpisse. Sed tamen necesse est novam hanc sectam aliquandiu in tenebris crevisse, nec tam cito verticem sustulisse. Nam tribus annis post depositum Macedonium, Basilius Eunomiam, qui Spiritum sanctum creaturam appellaverat, ut novæ et hæcenus inauditæ impietatis auctorem insectatur. Primus ergo, inquit (e), illorum qui veritate adorti sunt, ex quo pietatis prædicatio dirigata est, hanc de Spiritu vocem emittere ausus est. Etenim qui Spiritum sanctum creaturam appellavit, audivimus neminem ad hodiernum usque diem, neque in iis quos reliquere libris hanc appellationem invenimus. Quin etiam annis 366 et 367, nullas su-

A spiciones hujus hæresis deprehendimus. Nam tres episcopi ex Semiarianorum numero Romam missi, plene et cumulate fidem suam purgarunt recepta fide Nicæna, nec quidquam amplius ab eis postulatum in concilio Tyanensi. Tunc forte prodire cepit hæresis, cum pacem pene ad exitum perductam anno 367 triginta quatuor episcopi, ut supra vidimus, perturbarunt. Confirmat hanc conjecturam epistola 25 S. Basilii, quæ cum serius anno 368 scribi non potuerit (hoc enim exeunte anno, aut ineunte 369 mortuus Athanasius Ancyanus ad quem scripta est), manifestam habet distinctionem Pneumatomachorum ab Anomœis. Sic enim loquitur Basilius (f): Οὐ γὰρ ἔη τοῖς γεγραμμένοις ὑφ' ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀνόμοιους κατ' οὐσίαν τοιμήσαντας εἰπεῖν τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἢ πρὸς τοὺς κτῆσμα καὶ ποιήματα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον βλασφημήσαντας, ταύτην ἂν ἐπινεγκέειν τὴν λοιδορίαν ἡγέσθου, ὁ τοὺς μεγάλους ἄβλους ἐκατέους καὶ περιβοήτους ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας διενεγκῶν. Non enim iis quæ a nobis scripta sunt adversus eos, qui Filium et Deum Deo et Patri secundum essentialiam dissimilem dicere ausi sunt, aut adversus eos qui Spiritum sanctum creaturam et opificium esse blasphemio ore docuerunt, contumeliam hanc facere voluisses, qui magna illa ac celebria certamina pro recta fide pertulisti. Probabile ergo est hanc hæresim non multo ante episcopatum S. Basilii prodiisse.

C Testatur Epiphanius (g) ex his Pneumatomachis alios de Filio recte sensisse, alios ne in hoc quidem ab Ariana impietate discessisse. In hoc postremo genere recensendus Eustathius Sebastenus. Hunc episcopi Orientales testantur in epist. 263 n. 3, cum iis conjunctum esse, qui consubstantialia anathematizant, ac dicem se præbere hæresis Pneumatomachorum. Quamvis autem Eustathius et alii, ut probabile est, Pneumatomachi gratiam Arianorum ambirent et Catholicos vexarent; non tamen a catholicis Ecclesiis omnino abscessi erant, sed diu ovis pellem retinuerunt, ut patet ex his verbis ejusdem epistolæ 263, num. 2: *Audax quidem illa, iniqui episcopi, ac impudens Arianorum hæresis palam abscessa a corpore Ecclesiæ, manet in suo ipsius errore, nobisque non multum nocet, quia omnibus aperta ipsorum impietas. Qui autem pellem ovium induti sunt, ac speciem blandam præ se ferunt ac lenem, intus vero dilaniant crudeliter Christi gregem, et propterea quod ex nobis exorti sunt, facile perniciem inferunt simplicioribus, hi sunt, qui molestiam exhibent, ac ægre vitari possunt. Hos rogamus ut vestra diligentia omnibus Orientis Ecclesiis denuntiet, ut aut rectam viam ingressi, sincere versentur nobiscum; aut si in sua permaneant perversitate, damnum intra se solos contineant, nec pos-*

(a) Ep. 69.

(b) Athan. Ep. 4, ad Scrap.

(c) Lib. II, cap. 45.

(d) Lib. IV, cap. 27

(e) Lib. II, Eunom., p. 270.

(f) Ep. 25, n. 2.

(g) Hæres. 74, n. 1.

sint ex incuncta communione morbum suum cum A Proferbat illud Gregorii dictum ex quadam oratione. Quousque lucernam sub medio abscondimus.

II. Cum invictam animi fortitudinem summa lenitas in Basilio temperaret, in utroque mirabilis erat, et in adeundis pro veritate gravissimis periculis, et in persequenda omnibus pacis conciliandæ modis. Itaque cum Ariani ad oppugnandam Spiritus sancti divinitatem omnes vires suas convertissent; palam et aperte hoc dogma defendebat, et Scripturæ testimoniis ac necessariis rationibus sic constringebat adversarios, ut prorsus effugere non possent (a). Sed cum sciret Ariani statutum esse eum expellere, si Spiritum verbo Deum appellaret, ac Cæsariensem Ecclesiam occupare, et inde velut ex arce quadam omnia populari; abstinuit hac voce ad tempus, necesse non putans eam semper in ore habere, modo in tuto esset sententia voci subjecta. Hoc prudenti consilio effugit hæreticorum insidias: at calidiorum Catholicorum querelas et vituperia non effugit. [Atque id maxime declaravit dies festus S. Eupychii, qui in diem septimum Septembris incidebat. Intererat Basiliæ conconi, Euippii et aliorum Arianorum, qui jam advennerant, emissarii ut patet ex verbis Gregorii (b), qui paucis post diem festum diebus aiebat, ingens circa Basilium exsistisse bellum, cum cuperent hæretici nudam vocem ex eo arripere, ut ipse ex Ecclesiæ pelleretur, qui solus pene igniculus veritatis restabat et vitalis facultas, vicinis omnibus captis ac subjugatis. Adierant etiam fervidiores illi Catholici. Usus æst Basilius eo quod diximus temperamento.

III. (c) Paucis post festum diebus convivium erat Nazlanzi, in quo Gregorius et multi insignes viri accumbabant, Basilio et Gregorio amici, in his monachus quidam, qui die festo sancti Eupychii Basilium audierat. Nondum ventum erat ad pocula, jamque sermo inciderat de Basilio et Gregorio, quod quidem satis solenne erat in conviviis: curque Basilium omnes plena manu laudarent, eique Gregorium adjuverent, tum monachus magno clamore mendaces et adulatores appellat convivas, ac Basilio et Gregorio, ut in cæteris rebus laudentur concedit; quod autem maximum est non concedit, ut orthodoxie nomine laudentur, cum fidem alter prodit disserendo, alter convivendo. Tum Gregorius: Unde hoc, o vans homo, et arrogantia Dathan et Abiron? unde nobis dogmatum promulgator venis? Siccine tantarum rerum iudicem teipsum efficias? Ibi monachus advenire se dixit ex conventu S. Eupychii, ac audivisse cum Basilio de Patre quidem et Filio mirifice dissereret, ac Spiritum sanctum detorqueret. In quo Basilium comparabat cum fluviis petras prætereuntibus et arenam excavantibus. Quin etiam quærebat ex Gregorio, cur ipse quidem palam et aperte Spiritum appellaret Deum, Basilium vero politice magis quam pie veritatem prædicaret?

(a) Naz. ep. 26.

(b) Ibid.

(c) Ibid.

(d) Epist. 71.

(e) Naz. ep. 27.

fuisse incommodis mederi, quam consilium danti A
 successere. Cæterum venturum se promittit et Basilio
 duce libenter dimicaturum. Quos Basilius ger-
 manissimos fratres et amicos vocat, hi videntur
 monachi Nazianzeni fuisse; idque patet ex his ver-
 bis: *Ego igitur, si necdum istius fratribus meæ de
 his sententiæ experimentum dedi, ne nunc quidem
 habeo quod respondeam.*

Gregorii verba in convivio citata reperuntur in
 oratione octava, quam pronuntiavit anno 372 cum
 abjectis Sasis Nazianzenam Ecclesiam sub patre
 regendam suscepit. Sed tamen ex aliqua alia ora-
 tione desumpta esse, merito statuit Tillemontius.
 Non enim mirum aut incommodum videri debet, si
 eandem sententiam non semel usurpaverit Grego-
 rius, cum præsertim totam hanc historiam, quam
 modo narravimus, huic anno 371 necessariæ ratio-
 nes addicant. Nullum enim alius tempus occurrit,
 in quo instantem hostem expectaverit Basilius, et
 cæcilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit.
 Appropinquantem Valentis adventum designat Gre-
 gorius (a), cum ait in convivio, *ingens circa Basili-
 um esse bellum, vicinis omnibus captis et subjuga-
 tiis.* Præterea, si jam Basilius cum Valente ejusque
 ministris pugnasset, num Ignavia crimem futuri
 prælii promissione repelleret? Quibus enim illius
 fædem præterita certamina non approbassent, multe
 minus nondum commissæ approbarent. Aliam addit
 rationem Tillemontius: scilicet Basilius post Sasi-
 nenses molestias dicere non potuisse, *se nullius
 ahi in Gregorium neque parvi neque majoris delicti
 tunc consciam.* Sed non video cur Basilius etiam
 post turbas Sasinenses hanc amicitiam nonquam
 violatæ sibi vindicare non poterit, cum præsertim
 ipse Gregorius pluribus locis (b) dicat amicitiam
 hac in re Basilius Spiritui postula-
 visse.

V. Monachorum de Basilio querelæ ad sancti
 Athanasii aures pervenerint, eique occasionem de-
 derunt Basilius defendendi. Nam cum ei Dianius qui-
 dam dixisset monachos Cæsarienses succensere et
 oblectari Basilio, scripsit eis Athanasius, ut patri
 obedirent tanquam filii, nec ei oblectarentur do-
 cecisti. Si enim suspectus esset Basilius in iis quæ
 ad veritatem spectant, laudabilem fore eorum con-
 tentionem. Sed si confidunt (eamdem sibi fiduciam
 esse ait) eum esse decus et ornamentum Ecclesiæ
 ac magis pro veritate certare, et eos qui doctrinam
 indigent edocere; nequaquam cum tali viro pu-
 gnandum esse, sed potius bonam illius conscien-
 tiam approbandam. Non exstat hæc Athanasii epi-
 stola ad monachos Cæsarienses, sed hæc erui-
 mus ex aliis ad Palladium presbyterum litteris, quem
 Athanasius, acceptis ab illo eadem de re litteris,
 rogat, ut ipse etiam scribat ad monachos Cæsa-
 rienses, ac sibi in eis flectendis operam navet. Ex

quo patet Palladium minime ex numero obtrecta-
 torum Basilius fuisse. Idem dicendum de Dianio,
 cujus ex sermone cognoverat Athanasius frustra
 monachos Cæsarienses turbari. Notanda ejusdem
 epistolæ hæc verba: *Αὐτὸς μὲν γὰρ, ὡς τεθάρρηκα,
 τοὺς ἀσθενοῦσιν ἀσθενῆς γίνεταί, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς
 κερδήσῃ· οἱ δὲ ἀγαπητοὶ ἡμῶν ἀποδιέκοντες εἰς τὸν
 σκοπὸν τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, καὶ τὴν οἰκονομίαν, δο-
 ξάζετωσαν τὸν Κύριον τὸν δεδικῶτα τῇ Καππαδοκίᾳ
 τοιοῦτον ἐπίσκοπον, οἷον καὶ ἐκάστη χώρα ἔχειν
 εὐχεταί. Ipse enim (Basilius), ut confido, cum infir-
 mis infirmatur, ut infirmos lucrifaciat. Dilecti autem
 nostri respicientes ad propositum veritatis illius et
 economiam, glorificent Dominum, qui talem dedit
 Cappadociæ episcopum, qualem unaquæque regio cu-
 pit habere.* In eadem sententiam S. Athanasius
 loquitur in epistola ad Joannem et Antiochum: *Πάν-
 τῳ δὲ τεθαύμακα τὴν θρασύτητα τῶν τολμῶντων
 λαλεῖν κατὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν, τοῦ ἀληθῶς Θεοῦ
 δούλου, Βασιλείου τοῦ ἐπισκόπου· ἐκ γὰρ τῆς τοιαύτης
 φλυαρίας ἐλέγχονται δυνήσονται, ὡς οὐδὲ τῶν Πατέ-
 ρων ἀγαπῶντες τὴν ὁμολογίαν. Omnino miror famulo-
 ritatem eorum, qui dilecto nostro, vero Dei famulo,
 Basilio episcopo obtrectare audent: ex talibus enim
 nugis argui poterunt, quod ne Patrum quidem dili-
 gant confessionem.*

Palladium existimat Tillemontius eum esse qui
 scripsit Vitam sancti Joannis Chrysostomi. Is cum
 Innocentio Italo solitaria vitam agelat. Ad utrum-
 que exstat Basilius epistola 259. Antiochum autem
 verisimile est sancti Eusebii Samosatensis fratris fi-
 lium esse, de quo alius occurret dicendi locus.

Quos Athanasius vocat Cæsarienses monachos,
 valde dubito utrum ex Cæsariensi monasterio fue-
 rint, an ex aliis Cappadociæ monasteriis. Nam Cæsarienses
 ascetæ videntur Basilio semper amicis-
 simi fuisse; et cum factam ei ab Eusebio episcopo
 injuriam ultra legem et modum defenderint, eorum-
 que studium enituerit in promovenda illius electio-
 ne; verisimile non est tam cito eos ab illo alienatos
 fuisse, et ignaviæ criminem intulisse, tum cum
 se ad gravissimum certamen fortiter pararet.

Præter hos reprehensores, alii etiam inter Catho-
 licos existerent, qui et Basilius et Gregorius non
 dimiditatis, sed impietatis accusarent, ac ne pie
 quidem loqui existimarent; non quod divinitatem
 sancti Spiritus ab eis negari, sed potius
 quod eos in hoc dogmate prædicando longius
 ferri crederent. Unde Gregorius (c) rogat Basilius
 ut se doceat, quousque in prædicanda Spiritus
 sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare,
 et quousque economia uti conveniat, nimirum ut et
 iis satisfaceret, qui nimium jejunæ divinitatem sancti
 Spiritus prædicari, et iis qui plus æquo illum exci-
 tolli querebantur. Nonnulli his temporibus fere-
 bantur Spiritum sanctum Patri et Filii præpo-

(a) Naz. ep. 26.

(b) Or. 5, et or. 20.

(c) Naz. ep. 26.

nere, ut patet ex Basilii epistola 52, neque hanc A
 criminationem ipse Basilii effugit. Neminem sane
 hoc insanissime errore crediderim; sed hos rumores
 spargebant Pneumatomachi, sicque fucum infirmo-
 ribus animis faciebant. Quare adhibendæ cautiones
 erant, non solum ne qua daretur ansa Pneumato-
 machis, sed etiam ut infirmis consuleretur. S. Atha-
 nasius, qui res in Cappadocia gestas ex auditu
 noverat, videtur existimasse Basilium infirmorum
 causa studium defendendæ Spiritus sancti divinitatis
 temperasse. Alii enim de Basilio: *Cum infirmis in-
 firmatur, ut infirmos lucrificat.*

CAPUT XIX.

I. Circa hoc tempus Nyssæ ordinatur episcopus Gre-
 gorius Basilii frater. II. Basilii Fusiochio ejus-
 quæ servis patrocinium impendit. III. Dolor ejus et
 scripta ab eo epistolæ ab divisionem Cappadociæ
 anno 371 exeunte. IV. Therostus hoc anno regebat
 Cappadociam. V. Elpidius ejus assessor. VI. The-
 ratio dignitas abrogatur, vel eam sponte abjicit.

I. Referenda ad hoc tempus videtur ordinatio
 S Gregorii Nysseni, in qua non solum summus (a)
 exstitit consensus episcoporum Cappadociæ, sed
 etiam summa constantia in imponenda Gregorio
 hujus oneris suscipiendi necessitate. Sed quam-
 vis nihil omissum esset neque parvum, neque
 magnum, quod quidem ad canones attineret; non
 tamen hæreticorum criminationes effugit Gregorius.
 Negotia ei exhibuerunt (b) anno 374, tanquam præ-
 ter canones ordinatio, atque hanc illius ejiciendi
 ansam arripuerunt (c) anno 375. Unde Basiliius (d)
 ut fratrem defendat, sic loquitur omnium Cappado-
 ciæ episcoporum nomine: *Venimus omnes ampli-
 tudini tuæ supplices... sin autem est aliquid aliud
 canonicum, quod examine indigeat, idque magnani-
 mitas tua audire ac judicare vult, nos omnes adesse
 necesse est, quia si quid deficit eorum quæ ad cano-
 nes spectant; culpam sustinent qui ordinare, non is
 qui ministerium suscipere necessitate omni coactus.*

Nondum episcopus erat Gregorius, cum sese in-
 terposuit, ut pacem inter fratrem et patruum alios-
 que Cappadociæ episcopos conciliaret (e). Tunc enim
 Basiliius cum eo, ut cum homine negotiis vacuo et
 soluto, exostulabat, quod non ad se novam vitam in-
 gressum opis ferendæ causa veniret. Deinde vero
 inter episcoporum Cappadociæ dissensiones minime D
 collocanda ordinatio, quæ summo est peracta con-
 sensu. Ad hanc autem dignitatem jam pervenerat
 Gregorius, cum cognominem suum, Sasimensem
 episcopum recens ordinatum, invisit ante Pascha
 anni 372 (f). Quare intra illud tempus, quod a pa-
 cificatione Cappadociæ usque ad Sasimensem ordi-
 nationem effluxit, Nyssena ordinatio collocanda. Sed
 cum dominatus Arianorum per totam hiemem, præ-
 sentia imperatoris, ac deinde consecuta ex divisione
 Cappadociæ dissensiones non videantur Basilio co-

A
 piam reliquisse Nyssam conveniendi cum episcopis;
 ordinationis tempus intra angustiores adhuc fines
 contrahitur, nec serius videtur contigisse autumno
 anni 371.

II. Videntur scriptæ ante Cappadociæ divisionem
 epistolæ 72 et 73, ad Hesyehium et Callisthenem.
 Læsus ab Eustochii servis Callisthenes, vir potens,
 atque, ut verisimile est, in magna aliqua dignitate
 constitutus, pœnas a famulis et heris repetere vo-
 luit. Misit militem, quo in domo Eustochii nullum
 contumeliæ genus omittibat. Servos in eum locum
 adduci volebat, ubi injuriam fecerant, ut ibi pœnas
 persolverent. Servi ad Basilium confugiunt qui sta-
 tim scribit Callistheni. Is perhonorifice respondet,
 ac totius rei arbitrium Basilio committit, sic tamen
 ut pœnam non remitteret, sed eam Basilii auctori-
 tate comprobari vellet. Gratias ei agit Basiliius (g),
 ac servos eo adductum iri promittit, ubi injuriam
 fecerant, si id Callisthenis animo fixum et immo-
 tum sedeat. Sed cum ea res magnis incommodis
 obnoxia sit, rogat ut Sasima sistantur, eoque veni-
 ens Callisthenes potentiam suam simul et leni-
 tatem ostendat, incolumes dimittendos. Quanquam
 ne id quidem concedit Callistheni, nisi quod metuat,
 ne quid iracundiæ in ejus corde minus coetum resi-
 deat. Multo enim præclarior facturum, si vindictam
 sibi permittat. Etiam enim jurasset se servos ad
 pœnam traditurum secundum leges; perjuria reum
 non futurum, si ex legibus ecclesiasticis, quæ non
 minoris sunt pretii quam civiles, puniantur et
 emendantur. Videtur hæc epistola per eundem dia-
 conum missa, per quem et epistola ad Hesyehium
 missa est. Hunc rogat Basiliius, ut sibi in placando
 Callisthene, vel per se vel per amicos operam navet.
 Sibi enim molestissimum futurum, si iis qui ad se
 confugerunt prodesse non possit. Hæc autem ante
 divisionem Cappadociæ evenisse conjicio, propterea
 quod petit Basiliius, ut servi, quos in fidem suam
 receperat, Sasima usque sistantur. Id enim argu-
 mento est nondum hoc oppidum in aliena jura ces-
 sisse: nec profecto charitatis Basilii et animi for-
 titudinis fuisset, ejusmodi homines deserere, atque
 in gratia et beneficii loco petere, ut extra ditionem
 et patrocinium suum abducantur.

III. Cum peregre esset Basiliius mense Octobri
 exeunte ante ineunte Novembri, ac ecclesias suas
 visitaret, vel Nyssæ episcopum ordinaret, scri-
 psere (h) ad eum Cæsarienses, et ad opem sibi cele-
 riter ferendam patria revocavit. Rediit statim, non
 spe auxilii ferendi, sed ne desertos se ab eo civis
 quererentur. Luctus eorum et doloris causa, divisio
 Cappadociæ, ex qua duas provincias effecit Valens,
 velut si quis equum aut bovem suum duas in partes
 dividens, duos pro uno sibi habere videatur. Cum
 edictum esset ut maxima pars curiæ Podandua

(a) Ep. 925.

(b) Ep. 490.

(c) Ep. 259.

(d) Ep. 225.

(e) Ep. 58.

(f) Naz. or. 5.

(g) Epist. 75.

(h) Ep. 74.

transferretur, quem locum comparat Basilius cum **A** *Cæde Laconico*, aut barathris illis quæ Charonia dicebantur, tum vero pars senatus non ignobilior *legem cepit cum uxoribus et focis, perpetuum exsilium hinc loco præferens (a)*: alii abducti eo fuere ut captivi, miserandum omnibus spectaculum: *tertia pars in urbe relicta est, miserabiliter gemens collegarum discessu, ac sustinendo negotiorum oneri pressus impar. Civitas cæta ob ea quæ magistratus acciderant, animo concidens, relictis urbanis ædibus, per agros et rura vagabatur. Itaque Cæsarea in tristem solitudinem redacta erat, nullæ jam æternæ lucernæ, nulla eruditorum hominum in foro colloquia, oclusa gymnasia, nulla necessarium rerum provisio ac dispositio, sed una vox audiebatur, exætorum et eorum a quibus ezegebatur, quique flagellis cadebantur.*

Quantum Basilio inusserit doloris, patriæ calamitas, perspicitur ex tribus litteris (b) ea de re scriptis. Antequam rediret Cæsaream, scripsit Martiniano. Hac enim excusatione utitur, cur non illum adeat, quod patriæ voce accessatur. Quod quidem argumento est Martinianum non longe habitasse ab eo loco, ubi tunc versabatur Basilius. Erat ille vir omni eruditionis laude conulatus, et cum plurimum posset apud imperatorem, flebili malorum descriptione conatur ei persuadere Basilius, ut vel imperatorem adeat, quod quidem commodissimum foret, ac Martiniani præclaro vitæ insuluto maxime decorum, vel saltem, si id ei grave sit tum propter **C** anni tempestatem, tum propter ætatem, patriæ suæ litterarum præsidium impertiat, ac voce sua et justa illa dicendi libertate, quam sua illi vita dabit, omnibus declaret, quot et quanta mala ex hoc dividendæ Cappadociæ cunilio orientur.

Probe videbat Basilius bis patriæ calamitibus necessitatem sibi imponi in aulam proficiscendi, ac potentibus amicis singula narrandi. Sed cum illum corporis infirma valetudo, ac Ecclesiarum cura detineret, scribit ad duos in aula potentes viros, Aburgium et Soprobrium Magistrum officiorum; eosque obtestatur, ut communi patriæ (uterque enim Cappadox erat) tristissimo exitio collapsæ opem ferant.

Non tantum grætia et auctoritate valuit Basilius, **D** ut calamitatem hanc a patria averteret: sed tamen aliquam mali levationem videtur consecutus. Nam unus ex potentibus amicis ad quos scripsit (c), fortè Aburgius, præfecto humanitatis ostendendæ occasionem subministravit. Forte hæc humanitas in eo posita fuit, quod secunda metropolis non Podaudi, ut primo sancitum fuerat, sed meliori in loco, Tyanis constituta.

Hæc autem anno 371 gesta esse, antequam Valens Cæsaream veniret, satis ex dictis perspicitur.

Tot enim litteræ in aulam misse, nondum venisse Valentem probant. Jam hiems inceperat aut saltem imminabat, cum tristis nuntius Basilio allatus. Quod enim metuit Basilius (d) ne Martinianum de-terreat tempestas anni aut ætas, quominus in aulam proficiscatur; id de ætate homini ætate provento dictum non videtur. Sed tamen non multum processerat hiems, siquidem Basilius tunc peregre erat. Eadem in Ecclesias Cappadociæ indueta immutatio anno 372 ineunte, ut infra videbimus. At civilis divisio ecclesiasticam accessit, teste Gregorio Nazianzeno (e).

IV. Hoc anno 371, rectorem Cappadociæ fuisse Therasium cognoscimus ex epistola 77, in qua ejus assessorem rogat Basilius, ut non discedat ab admirando Therasio, sibi que decorum esse existimet cum eo *tantas curas partiri*. Quibus verbis indicatur gravissimas quasdam ac miuime quotidianas difficultates præsidi incidisse. Præterea cum Cappadociæ divisione optime congruunt et tempus bibernum, quo hæc scripta est epistola, et quæ leguntur in fine. Nam cum multa Basilius haberet dicenda et de multis, ea in congressum distulit, non tutum esse existimans epistolis res ejusmodi committere.

Quæ in hac epistola de communibus Cappadociæ molestiis indicantur, ea minus commode Tillemontius de propriis Therasii negotiis interpretatur, quem et præfectura dejectum, cum hæc scriberetur epistola, et in iudicium vocatum fuisse putat: Unde etiam illius patrocinium a Basilio in epistola 96 suscipi existimat. Sed Eliam, non Therasium in illa epistola 96 commendari infra videbimus. Nunc autem satis est observare nequaquam præsidi abrogatum fuisse præfecturam, cum Basilius hanc epistolam 77 scriberet. Hortatur enim assessorem, ut cum Thersio tantas curas partiat, ac libenter ejusmodi occasionem suscipiat, ex qua et amicos videre et ab eis videri liceat. Initio dixerat se ex magis Therasii præfectura illud commodi percepisse, ut sæpe hunc assessorem videret: *Verum hoc ipsam amissum, inquit, præside privati*. Aberat ergo ad tempus præses, nec dubium erat Basilio, quin re-diturus esset Cæsaream; unde assessorem hortatur, ut ab eo non discedat, ac libenter in eo persisti munere, ex quo videndorum amicorum occasio nascatur.

V. Hunc autem assessorem Elpidium fuisse, non obscuris mihi videor conjicere rationibus. Nam (f) Elpidius in Cappadocia magnum aliquod munus abjicere et Cappadocia abscedere volebat, quo tempore infamæ res erant Cappadoces, ac paulo post humanitatem aliquam in Cappadoces a præfecto exhibitam, id est, ut conjicimus, postquam præfectos secundam metropolim, quæ Podaudi locata fuerat,

(a) Ep. 75.

(b) Epist. 74, 75, 76.

(c) Ep. 78.

(d) Ep. 74, n. 3.

(e) Naz. or. 20.

(f) Ep. 78.

Thyanis constituit. Hæc autem mirifice conveniunt A in illum assessorem, quem e Cappadocia abscedere molestissimo tempore meditantem Basilius ab hoc consilio in epist. 77 debortatur. In utraque epistola præstantissimi viri res agitur et Basilio amici et ad sublevandam Cappadociam maximo idonei. Tempus idem utriusque epistolæ, magna quadam calamitate recens in Cappadociam invecta. Idem in utraque epistola assessoris munus. Rogat amicum Basilius in septuagesima septima ut non discedat ab admirando Therasio, sed cum eo tantas curas partiatur. In septuagesima autem octava id agit, ut Elpidius, ex quo tota pene publicorum negotiorum cura dependet, patriæ præficiatur et in Cappadocia jubeatur remanere.

Quod autem rogat Basilius, ut Elpidius Cappadocia præficiatur, non inde sequitur eum præsidem et rectorem potius quam assessorem præsidis fuisse. Nam assessorum magna erat auctoritas. Hinc Gregorius Nazianzenus assessorem vocat ἀρχὴς κοινωτῶν in epistola 48, συνάρχοντα in epist. 126 eumque cum præside conjungit ut Julium cum Hercule, Proretam cum gubernatore, epist. 127. Quin etiam assessorem Elpidium fuisse, non præsidem confirmat Basilius, dum sit totam pene rerum publicarum curam ex eo pendere. Id enim de assessore satis apte dicitur, cum pro ana expertia ac diligentia plurimas administrationis partes sustinet: at de præside; ad quem summa redit totius regendæ provinciæ, id saepe minus comode diceretur.

VI. Utrum Basilius ab Elpidio impetraverit, ut in Cappadocia remaneret, aut a præfecto, ut Elpidium juberet remanere, statuere non possumus. Illud certum et perspicuum est, Therasium Cappadociæ administrationem ante sponte abjecisse, aut hanc ei dignitatem abrogatam fuisse anno 371 exeunte aut ineunte 372. Nam epistola 94, anno 372 non multo post Valentis e Cappadocia discessum scripta est ad Eliam Cappadociæ rectorem, qui ad regendos Cappadoces, licet invitus, adductus fuerat, ut opera collapsa instauraret, loca non habitata incolis compleret, uno verbo solitudines in urbes transformeret. Non jam ergo Cappadociam regebat Therasius, sed commissa fuerat Eliæ, qui eam tristissimum in statum redactam acceperat. Unde illum comparat Basilius cum Naclero, qui navem nuper compactam in magna gubernat tempestate. Non dubium est, quin suum Therasio tempus in Cappadocia administranda emeritum non fuerit, cum hanc provinciam reliquit. Sperabat enim Basilius Elpidium ab eo non discessurum, et ei in sanandis provinciæ vulneribus operam daturum. Sed tamen videtur annum jam reavisse Cappadociam, cum decreta est divisio: non sæpe Basilius (a) assessorem viderat Cæsareæ, quem tamen non videbat, nisi præses Cæsaream veniret.

(a) Ep. 77.

(b) Nyss. i. *Eunom.*

(c) Theodoret. lib. IV, c. 19.

CAPUT XX.

I. *Initium persecutionis ab adventu Arionorum. Enipio communionem denegat Basilius. II. Basilii certamen cum præfecto ac deinde cum proposito coanorum. III. Non interfuit his præfati Valens. IV. Scriptæ in hac persecutione epistolæ 79 et 80. V. Valens semel et iterum venit in ecclesiam, ut Basilio factam injuriam sorciat. VI. Basilio postea poenam exsilii infligit ab Arianis impulsus, sed gravi morbo filii cogitur sententiam mutare. VII. Rursus statuit ejicere Basilius, sed calamum tertio conteritur. VIII. Insignis Gregorii locus explicatur, ac Valentem iterum venisse in ecclesiam probatur ante mortem filii. IX. Miraculum calamorum Cæsareæ factum. X. Hac persecutio ad annum 372 referenda.*

I. Hactenus in S. Basilii episcopatu nullum tempus vidimus, quod a magnis rebus gerendis intermissionem habuerit. Sed nunc splendidus quiddam et illustrius enarrandum occurrit, propterea quod majore sonitu prædicari solet, quæ pro Christi fide in gravissimis periculis fortiter et constanter fiunt, quam quæ aut ad disciplinam prudenter decernuntur, aut ad leniendos inimicos et pacificandas Ecclesias sapienter et moderate suscipiuntur. In his Basilii certaminibus describendis præcipue videntur antiqui scriptores elaborasse; sed cum in nonnullis circumstantiis minus inter se consentiant, danda est opera, ut rerum ordinem, quam fieri poterit accuratissime, sequamur.

(b) Imperator Valens, cum prosperis adversus barbaros successibus elatus in Orientem lento itinere tenderet, satis diu interjectis Constantinopolim intra et Cappadociam locis commoratus est. Ac in Bithynia quidem horrendæ ejus jussu actæ sunt tragœdiæ, atque hanc provinciam improvise impetu aggressus penitus vastavit; in Galatia autem nullam prorsus moram invenit, ac levem et mobilem gentem sine pulvere devicit. His victoriis inflatus spem frangendi Basilii et capiendæ Cappadociæ concepit (c). Hunc enim primum aggredi non ausus est, ne illius exemplum aliis animos adderet (d). Sed cum finitimos omnes impietatis viribus domuisset, ac ditioni suæ subjecisset quicquid obvium habuerat, turpe et indignum ducebat ab uno homine et una civitate vinci. Itaque cum meminisset se anno 365, re infecta ab hac urbe discessisse, cum majore impietate ac ferventiore acie rediens, acceptas clades reparare voluit (e). Præcedebat eum Modestus prætorii præfectus, vir et Catholicis infensus et Arianis deditus, ab iisque baptizatus: qui hanc curam et sollicitudinem inter præcipuas administrationis suæ partes numerabat, ut nullus fidei defensor domi maneret, sed pulsus omnibus orthodoxis intruderentur doctrinæ imperatoris astipulatores, impiorum syngraphorum exactores, vel deteriorum etiam scriptorum auctores. Sed ante ipsum præfectum venerunt in Cappadociam Ariani episcopi, quorum dux videtur fuisse Euippius.

(d) Naz. or. 20.

(e) Nyss. 312; Naz. 348.

Numerator a Basilio (a) Euippius inter signiferos A improbe factionis, quæ Eustathium et plurimos alios deposuit anno 360 in concilio Constantinopolitano. In eius potissimum nomen eruperunt Eustathii querelæ, vel potius horrendæ criminacionis litteris ad universas Ecclesias missis consignatæ. Videtur in Galatia episcopus fuisse. Nam cum Ariano e (b) Galatia accessivisset Eustathius; exagitat eum Basilius quod qui olim Euippium episcopum esse negaverat, nunc eorum, qui ab illo ordinati sunt, communionem ambiat. Initium autem præclare factorum, quæ Basilius in hac persecutione edidit, ab hejus hominis adventu ducendum est. Nam nec canonicum Euippium, nec eruditionem reverens est Basilius, nec ipsa etiam amicitie jura, quæ secum habebat: sed suam ei communionem constanter negavit, ut ipse narrat in epist. 128. Non multo post hos motus ad tribunal Christi raptus est Euippius. Jam enim obierat, cum scriberet Basilius anno 373 epistolam mox citatam. Quemadmodum enim in epistolis anni 376 non exprobat Eustathio communionem cum Euippio, sed cum homicidis ab Euippio ordinatis, quod argumento est, illum obiisse; ita in epistola 128 quæ scripta est anno 373, declarat se rem absurdam facturum, si post negatam Euippio communionem, cum hominibus idem Euippio sententiis, id est cum Ariano per Eustathium, qui medijs esse Catholicos inter et Arianos volebat, conjungi videretur.

Quamvis Basilius pugæ cum magnis potentibus non videantur ante mensem Novembrem evenisse, (peregre enim erat Basilius instante hieme) Euippii tamen adventus ad initia Septembris referendus. Discimus enim ex Gregorio Nazianzeno hæreticos die festo S. Euppsychii, qui septimus erat Septembris, in insidijs collocatos fuisse (c), *magnumque circa Basilium exstitisse bellum, cupientibus nimirum hæreticis eadem et apertam vocem ex ipsiusmet Basilius ore arripere, ut ipse ex Ecclesia expelleretur, qui solus pene veritatis igniculus restabat, vicinis omnibus captis ac subjugatis.* Hæc dicebat Gregorius antequam Basilius præfectus oppugnatum venisset; idque perspicuus ex epistola 71 Basilius, in qua Basilius litteris Gregorii modo citatis respondens, invitat eum, ut sibi adsit ad propositum certamen, neque ignavia notam a nonnullis hominibus inustam propulsaturam sperat, cum pugnandi tempus aderit.

Hæreticum agmen Cæsaream ante præfectum venisse probat etiam Basilius epistola 69 ad S. Meletium, in qua sic loquitur: *Hic autem, inquit, res incertæ adhuc et dubiæ, cum Euippius advennerit quidem, sed nonnumquam declaraverit. Minantur quidem et concursum querendum eorum, qui eadem ac illi sentiunt, ex Armenia Tetrapioli et ex Cilicia.* Nonnumquam ergo præfectus et alie potestates advennerant: imo ne expectabantur quidem, saltem tam cito; sola

hæreticorum expectatio animos movebat. Cur tanto ante hæretici exploratores venirent, non obscura est ratio. Cum summa esset festi S. Euppsychii celebritas, ac magna hominum frequentia e vicinis regionibus confluere Cæsaream ad hunc diem soletet; præclarissima erat occasio observandi Basilius; quam quidem non hoc tantum anno arripuerunt hæretici, sed etiam anno 374: atque haud scio an etiam 373, ut infra dicemus in capite tricesimo. Quod si hæretici anno 374, quo Valens in Oriente versabatur, Cæsaream ad diem festum S. Euppsychii venerunt, ut Basilius observarent, multo id minus amittere hoc anno 371 deluerunt, cum Basilius accusandi et ejiciendi copiam daret imperatoris in finitima aliqua regione commorantis vicinitas.

H. Denegata Euippio ejusque similibus communio stomachum hæresis patronis facere debuit. Sed tamen spatium interim habuit Basilius itineris alicujus conficiendi, ex quo eum afflictus cives, ut supra diximus, instante hieme per litteras revocarunt (d). Non multo post erupit in Basilium persecutio. Non uno autem impugnantur modo, neque una aggressionem. Adhibiti insultus, pollicitationes et minæ. Missi ex judicium ordine, ex militari, ex gynæceæ etiam eunuchi, qui eum fectere conarentur. Missus etiam ille Nabuzardan, coquorum præpositus, artis suæ gladius munitus. Sed duo præcipue certamina memorantur, quorum alterum a Gregorio Nazianzeno refertur, utrumque a Nysseno. Sic igitur ex Nysseno gesta res est'

(e) Auctores nonnulli erant Basilio, ut tempore potius cederet, quam cum adversariis tam cruentis conflictaretur. Sed ejusmodi consiliorum inania opera. Vocatus a præfecto Basilius, veluti medicus quidam et consiliarius venit. Partim blandientem, partim minantem monet, ut ob præterita pœnitentiam agat, ac deinceps sanguinem servorum Dei sitire desinat. Nihil enim illum posse in eos qui solum Dei regnum appetunt. Non lædi bonorum publicatione eum, cui fides sola possessio est; non exilio terri, qui universam terram eadem animi sententia calcat, ac eam partim alienam existimat, ob brevem commotionem, partim propriam, quia omnia Deo pariter serviunt. Plagas autem et labores ac mortem pro veritate perpeti, ne mulieribus quidem terribile videri, sed omnibus Christianis hoc summum felicitatis esse, si quid pro hac spe gravissimum perferant. Basilius constantia sit quædam, velut in scena, personarum immutatio, ac mitescens præfectus ad blandiendum et assentandum convertitur. Basilius rogat, ut ne modica illi et contemnenda res videatur, magnum regem plebi suæ permistum habere, ejusque magistrum fieri; et cum hoc consequi possit sola consubstantialis voce ex symbolo detracta, quod unum postulat imperator, minime contra ejus

(a) Ep. 254, n. 2 et 3.

(b) Ep. 244, n. 4; ep. 251, n. 2, 3.

(c) Ep. 26. Vide orat. 20.

(d) Naz. ibid.

(e) Eunom.

voluntatem veniat. Ad hæc Basilius, magnum sibi et peroptandum videri, ut imperator Ecclesiæ sit particeps: magnum enim quiddam esse animam salvare, non modo imperatoris, sed etiam cujuslibet hominis. Sed tantum abesse, ut fidei formulæ quidquam addere velit aut detrachere, ut ne ipsum quidem ordinem eorum quæ scripta sunt, immutari patiatur. Narrat deinde Nysenus aliud Basilius certamen cum quorum præposito Demosthene, qui, accepta a Valente hac provincia, Basilium vehementius aggressus est, præsentem rursus præfecto, sed nihilo magis promovit. Aderat huic certamini inpius quidam ex Illyrico, quem Valentem Mursiense esse suspicatur Tillemontius. Non sine lepore ait Nazianzenus (a) hunc Demosthenem, cum artis suæ gladios minaretur, a Basilio ad ignem ipsi convenientem transmissum fuisse.

Nunc nobis audiendus Gregorius Nazianzenus, qui omnibus rebus gestis interfuit (b). Narrat ipse adfuisse se et audisse, cum Basilius cum Valente iterum in ecclesiâ veniente collocutus est. Quod si idem de cæteris rebus non dicit, non idcirco credendum est abfuisse. Nam cum Basilius sermones cum Valente non referat, sed mirabiles ac quodammodo divinos fuisse asseveret, merito adfuisse se monet, ut testimonio robor addat. At eadem cautio necessaria non fuit in referendis Basilius cum præfecto sermonibus. Quare cum Gregorius promississet se venturum, non video cur statim non venerit. Moras illi morbum matris attulisse putat Tillemontius, et ad id tempus refert quartam illius epistolam, in qua hunc matris morbum excusat, cur a Basilio vocatus non occurrat. Sed valde dubito an huic Basilius vel potius Ecclesiæ temporis uoribus matris prætulisset. Præterea nihil habet hæc epistola de gravissimis veniendi causis, nihil de promissis Gregorii: sed magnum significat vendi Basilius desiderium, cui satisfactorum se dicit, si Basilius precibus mater sanetur. Quare hæc epistola ad aliud tempus pertinet, et quæ Gregorius refert, ea auribus suis hausisse censendus est. Idcirco prolixum ex ejus oratione vicesima locum hic apponemus: *Ecce tandem, inquit, incognitus ille est, qui tum apud nos præfecti munero fungebatur, cum suapte audacia adversus nos præsertim inflammatus (nam ab illis quoque initiatus, vel potius confectus) fuerat, tum etiam amplius, quam necesse esset, imperatori subserviens, atque ex eo quod illi omnibus in rebus obsequeretur, diuturnius imperium sibi conservans? Ad hunc adversus Ecclesiam frementem leonisque speciem prætere ferentem, ac leonis more rugientem, atque ejusmodi, ut a multis ve adiri quidem posset, vir fortis adducitur, imo vero ingreditur, perinde ac si non ad iudicium, sed ad festum vocaretur. Quoniam autem modo, vel præfecti audaciam, vel Basilius virtutem et sapientiam, qua ei restitit, satis digna oratione complectar? Quæ tua est, inquit, ratio, heus tu, nomine*

illum compellans (nondum enim eum episcopum vocare dignabatur) ut tanto imperatori obistere audeas, solusque omnium contumaciter te geras? Quorundam, respondit Basilius, hæc oratio spectat, et quænam hæc contumacia et arrogantia? nondum enim id satis intelligo. Quoniam, inquit ille, imperatoris religionem minime colis, omnibus aliis jam inclinatia ac superbia. Non enim, inquit Basilius, hæc vult imperator meus: nec rem ullam creatam adorare sustineo, cum et ipse a Deo creatus sim, et deus esse jubeat. Nos vero, inquit ille, quid tandem tibi videmur? Nihil sane, inquit Basilius, dum hæc jubetis.

Age vero, inquit ille, non magnum et honorificum existimas ad nostras partes adjungere, sociosque nos habere? Ad hæc Basilius: Vos quidem præfecti estis, et quidem illustres, non inficias eos, minime tamen Deo præstantiores. Socios autem vos habere mihi quidem amplum et honorificum fuerit (quidni enim, cum ipsi quoque Dei creaturæ sitis?), sed ut alios quosdam ex his, qui nobis subjecti sunt. Non enim personarum dignitate, sed fide christianismus insignitur. Hac oratione commotus præfectus, ac majori ira succensus, de subællio surrexit, atque asperioribus verbis cum eo egere perrexit. Quid? Potestatem hanc non pertimescis? Cur vero pertimescerem, inquit Basilius? Quid fiet? quid patieris? Quid patieris? intulit ille, unum e tam multis, quæ meæ sunt potestatis. Quoniam hæc? subjungit Basilius, fac enim intelligamus. Bonorum, inquit ille, proscriptionem, exilium, cruciatus, mortem. Tum Basilius: Si quid aliud habes, id nobis munitare. Horum enim, quæ adhuc commemorasti, nihil nos attingit. Quoniam modo? inquit ille, Quoniam, inquit Basilius, bonorum proscriptioni obnoxius non est, qui nihil habet: nisi forte laeris et detritis hisce pannis indiges ac paucis libellis, in quibus omnes mihi facultates et copie sunt. Exilium autem haud cognosco, qui nullo modo circumscriptus sum, ac neque terram hanc, quam nunc incolo, meam habeo, et eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco: imo, ut rectius loquar, universam terram Dei esse scio, cujus advena ego sum et peregrinus. Jam tormenta quid accipere queant, cum corpus desit, nisi forte primam plagam dixeris: hujus enim otius penes te arbitrium et potestas est. Mortis potius beneficii mihi loco erit: citius enim me ad Deum transmittet, cui vivo, et munere meo fungor, maximoque ex parte mortem obii, et ad quem jampridem propero. Quo sermone obstupefactus præfectus: Nemo, inquit, me (nomenque suum adjunxit) ad hunc usque diem ita est allocutus, nec pari verborum libertate. Neque enim, ait Basilius, fortasse in episcopum incidisti. Alioqui hoc prorius modo disseruisset, pro hujusmodi rebus in certamen veniens. Nam cæteris quidem in rebus, o præfecte, mansueti et placidi sumus, atque omnium abjectissimi, quemadmodum hoc nobis lege præscriptum est, ac non dicam adversus

(a) Or. 20.

(b) Ibid.

tantum imperatorem, sed ne adversus plebentium quidem quæquam et infimi ordinis hominem supercilium attollimus. Verum ubi Deus nobis periclitatur, ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, et gladius, et bestia, et ungulae carnem lacerantes, voluunt nobis ac deliciis potius sunt, quam terrori. Proinde contumelias nos affice, comminare, fac quidquid collibuerit, potestate tua frue: audiat hæc etiam imperator, nequaquam profecto nos vinces, nec effries, ut impiæ doctrinæ assentiamur: ne si his quidem atrociora ministeris. Hæc postquam præfectus dixit, atque audiit, ipsiusque contentione animi eum esse cognovit, ut nulla via eum perterrefacere ac superare posset, ipsum quidem foras misit, atque ablegavit, non jam cum iisdem minis, sed cum quadam reverentia et submissione. Ipse autem, quam celerime potuit, imperatorem adiens: Imperator, inquit, ab hujus Ecclesie antistite victi sumus. Minis superior est, sermonibus firmior, verborum blanditiis fortior. Ignaviorum alius quispiam tentandus est: sic autem, aut vis aperte inferenda, aut non exspectandum, ut mihi cedat.)

III. Minus accurate versatur Tillemontius in harum rerum serie disponenda. Nam præfectum existimat, post primum certamen, ad Valentem accursisse, eique in urbem, ut ait Theodoretus lib. IV, c. 19, introeunti acceptam cladem narrasse. Tum Valentem iratum, quod non primo impetu fractus esset Basilium, certamen ingredi voluisse, et coquorum præposito Demostheni hoc munus commisisse, ut Basilium audiente se oppugnaret.

Sed inter primam illam pugnam et imperatoris adventum multa intercesserunt, imprimis secundum illos cum coquorum præposito certamen, cui non interfuit imperator. Decepte Tillemontium hæc verba Nyssei (p. 314), ἀλλ' ἐκδέχεται πάλιν ὁ βασιλεὺς τὴν περίεραν αὐτὸς. Sed iterum experitur ipse imperator. At quomodo expertus sit, indicant quæ sequuntur: Quemadmodum igitur opera coqui Nabuzardan, inquit, Assyrius olim templum Israelitarum erexit: ita et iste Demostheni cuidam coquorum præposito, ut aliis audaciori, hæc mandata provincia præstet se perfecturum quidquid aggressus erat. Ipse etiam Nazianzenus (p. 348) præfectum coquorum numerat inter eos, qui ad Basilium missi sunt a Valente; quod argumento est non interfuisse his pugnis imperatorem; sed vices suas commisisse Demostheni: idque confirmat Nyssei narratio. Nam cum Demosthenes omnia misceret, ac impius quidam ex Illyrico, qui tabellas manibus ferebat, proceres omnes ad hoc spectaculum convocasset; cumque rursus iram suam Modestum vehementius, quam antea, accendisset, seque omnes ad Valentia iracundiam fingerent, et cum eo indignante indignarentur, summa erat futurorum expectatio. Rursus enim ille præfectus, rursus terrores et minas prioribus graviore, ac ira vehementior: judicialis apparatus, præcones, apparitores, lictores, cancelli et

A vela. Rursus Dei athleta hoc secundo prælio, etiam prioris gloriæ superavit. Nulla hic saue imperatoris præsentia insignia, sed quidquid terribillius fuit, id ad judicem refert Gregorius Nysseus.

2º Testatur Gregorius Nazianzenus (p. 351) Valentem jaududum Basilii audienti cupidum fuisse, cum in ecclesiam iterum venit, et cum eo intra velum collocatus est. Nondum ergo Basilium audierat disserentem, ac proinde non adfuerat cum Modestum ac Demosthenem Basilium tanta animi fortitudine superavit. Hinc Gregorius postquam Basilii cum præfecto dialogos retulit, transit ad ea quæ ad ipsum imperatorem prolucatus est.

3º Narrat idem Gregorius (p. 350) Modestum, quam celerime potuit, ad imperatorem venisse, eique quam invictus esset ac insuperabilis Basilium declarasse; quare aut vim ei inferendam, aut non expectandum ut minis cedat: tum vero imperatorem tantæ virtutis admiratione sese collegisse, ac vetuisse ne vis Basilio inferretur, et cum illius communionem non auderet amplecti (pudori enim illi erat immutatio) maxime decoram ei satisfaciendi viam quæsilisse et idcirco in ecclesiam venisse. Ex quibus perspicitur nec Modestum statim post primum certamen ad imperatorem venisse (illum enim furis incendit hæc primæ cladis ignominia), nec Valentem alteri interfuisse pugnae; siquidem quid in ea gestum esset, ex præfecto cognovit.

Neque etiam accuratissimus fuit Tillemontius in Basilii pugnis numerandis. Quæ enim coram præposito coquorum gesta narrat Nysseus, hæc Tillemontius in duo diversa prælia dividit, quamvis unum prorsus exsiterit, quod quidem, etsi præcipue oppugnandi partes Demostheni commissæ fuerunt, omnium tamen magnatum frequentia, quos impius quidam ex Illyrico profectus convocaverat, ac ipsius præfecti præsentia celebratum fuit. Quamvis autem duas tantum insignes pugnas referat Nysseus, verisimile est tamen plures alias sustinuisse Basilium: idque ipse non obscure indicat in epistola ad Eustathium, cui narrat sibi jam pugnas aliquas, easque satis vehementes fuisse cum magnis potestatibus, præfecto et cubiculi præposito. Nazianzenus et ex judicium ordine, et ex militari et ex Gynæceo Immissos esse ait qui Basilium oppugnarent, ac idem munus ipsi etiam coquorum præposito commissum fuisse.

Videtur aliqua inesse inter utrumque Gregorium discrepantia. Nam cum uterque eadem Basilii coram præfecto dicta referat; Nysseus hæc Basilii constantia iram Valentis accusandi fuisse dicit, eumque vices Basilii iterum oppugnandi commisisse Demostheni: contra Nazianzenus iracundiam admirationi locum eessisse, ac vetuisse imperatorem, ne quis Basilio vim inferret. Ergo alteruter Basilii dicta non satis accurato ordine retulit. Nam de historia summa, pugnis non semel commissis, ac optatissimo constantia Basilii exitu mirifice inter utrumque convenit.

IV. Dum Basilii hæc sustinet prælia; Eustathius

Sebastenus mittit ei com litteris Eleusinium, unum ut verisimile est, ex discipulis suis, qui certanti adesses ac supplicas ferret Basilio. Respondet ei Basilius sibi (a), antequam illius litteras acciperet, persuasum fuisse de illius erga omnes, maxime vero erga se charitate; illius autem acceptis litteris et conspecto Eleusinio, gratias se Deo egisse, quod sibi talem adiutorem et commisionem concessisset. Narrat se in pugnis vehementibus, quas jam habuerat cum magnis potestatibus, prefecto et cubiculi præposito, omnem assultum iuconcusso animo sustinisse, Deo imbecillitatem corroborante. Scripta videtur hæc epistola ante imperatoris adventum ac forte etiam ante illud vehementem cum coquorum præposito certamen, de quo nihil Basilius.

Scripta etiam in hac horrenda tempestate epistola 80 ad sanctum Athanasium, cui Basilius dolorem suum significat quod oblatam ad se scribendi aliquam occasionem prætermisisset. Præclarissime secum agi existimasset Basilius, si ad historiam vite suæ congressum cum S. Athanasio adiecisset.

V. His quæ de Basilio narrata fuerant a prefecto, perculsus est Valens, ac instar ferri immutatus, quod igne quidem emollitur, sed tamen ferri naturam retinet. Itaque minis in admirationem conversis, factum suum improbat, vin Basilio vetat inferri; et cum ipsius communionem amplecti pudor prohiberet, aliquam tamen ei satisfaciendi rationem quærebat, quæ sibi indecora non esset. Hanc autem maxime decoram iudicavit. Sacro die Epiphaniæ in templum ingressus cum satellitum manu, numerum laicorum auxit, seque hoc modo defunctorie cum Basilio conjunxit. Videtur Valens Cæsaream non multo ante diem festum advenisse. Nam si spatium Ariani habuisset illius iterum incendendi, facile illi novas iracundiæ faces admovissent. Id enim non semel perfeceerat, ita ut Valentis animus perpetuam habuerit iracundiæ in Basiliium et reverentiæ vicissitudinem.

Illud autem minime prætereundum, quod eo die evenisse narrat Gregorius Nazianzenus. Postquam enim, inquit, intus fuit, atque ipsius anres psalmodiam cantu, non secus ac tonitruo quodam personuerunt, plebisque pelagus vidit, omnemque ordinem et concinnitatem, quæ tam in sacratio, quam prope sacrarium erat, angelicam potius quam humanam, atque ipsum quidem ante populum recto corpore stantem, qualem Scriptura Somuelem describit, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullem in partem se moventem, sed Deo, ut ita dicam, et altari affixum; eos autem, a quibus cingebatur, cum timore quodam ac reverentia stantes: hæc, inquam, simul atque perspexit (nec enim simile quidquam unquam viderat) humanum quiddam passus est, atque oculorum virgine ac tenebris co-

luta implentur. Atque id plerisque adhuc obscurum et incognitum erat. Verum cum dona, quæ ipsemet offererat, divina mens offerenda essent, nec quisquam ut mos ferebat, simul ea caperet (quod non tanta liqueret, an ea Basilius accepturus esset) tum vere manifeste se affectus prodidit. Ita enim titubare cepit, ut nisi quæpiam ex sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinisset, misere utique et luctuose prolapsurus fuerit.

Verisimile non est Valentem Basilius manu communionem sacram accepisse, cum Gregorius dicat eum cum Basilio perfunctorie conjunctionem iniisse. Videtur autem Basilius in illius donis accipiendis plus consuluisse Ecclesiæ paci, quam legum ecclesiasticarum severitati (b). Constantii dona alto vultu rejectit Liberius, sed in dissimili occasione. Pares quidem erant Constantius et Valens hæresi et catholice fidei odio, et alter quidem catechumenus, alter ah hæreticis baptizatus: sed Constantius per eunuchum Eusebium dona mittebat corrumpendi causa; at Valens ipse suppliciter offerbat, ut suæ in Basiliium observantiæ aliquam significationem daret. Quænam autem illa exstiterit dona, quorum opteflex Valens, non facile est statnere. Dona altari offerri consuevit intelligit Theodoretus (c): vasa aurea Nicetas ipsius Valentis manu fabricata.

Nulla eo die Basiliium inter et Valentem fuere colloquia (d). Sed cum rursus in ecclesiam venisset, satisfecit diuturnæ colloquendi cum Basilio cupiditati, ac intra velum ab eo susceptus est. Tum vero Basilius sic locutus est, ut Gregorius qui aderat, dei vices fuisse testetur. De hoc Basilius cum Valente congressu sic loquitur Theodoretus (e): Cum Basilius intra sacra vela, ubi ipse sedebat, accedens Valentem iussisset, multa ad illum verba fecit de recta fidei doctrina; eumque Valens libenter auscultavit. Aderat tum quidam nomine Demosthenes, Cæstrensis sacri palatii, qui cum magistram erbis terrarum objurgaret, barbariam admisit. Tum subridens divinus Basilius: Vidimus, inquit, etiam Demosthenem litterarum expertem. Et cum ille vehementius indignatus minaretur, subiecit magnus Basilius: Tuum manus est, iusculorum condimenta curare. Divina enim dogmata exaudire non potes, cum aures habeas obstructas. Et Basilius quidem ista dixit Demostheni. Valens vero tantopere eum miratus est, ut pulcherrima quæ illic habebat prædia pauperibus donaverit, quorum ille curam gerebat, qui toto corpore mutilati multo majore enratione indigebant. Asseverat Basilius in epist. 94, suum ædificandi prochlorophii consilium Valentis perspectum ac probatum fuisse; ejusque auctoritate utitur, ut invidiam repellat, quam ipsi nonnulli homines apud præsidem ob susceptum tantæ molis ædificium creatum tentabant. At de Valentis liberalitate quam refert

(a) Epist. 79, 80.

(b) Athan. ad Solit.

(c) Lib. iv, c. 19: Naz. tom II, not. p. 784.

(d) Naz. or. 20.

(e) Lib. iv, c. 19.

Theodoretus, nihil prorsus legitur in illa Basilii A
epistola.

VI. Hæc Basilii virtutis admiratio injecta Valen-
tis animo, intimum fuit illius in Cappadoces huma-
nitas: hæc prima existit tempestatis sedatio. Sed
cito instabilem illius animum Ariani artibus suis
immutarunt. Non unum autem artificium ab eis ad-
hibuit. Interdum enim catholicam fidem præ se
ferebant, ac Basilii doctrinæ assentiri se profiteban-
tur, ut testator S. Ephræm (a). Non idcirco Basili-
os eorum formulis aut communioni cedebat. Sed
inde, ut verisimile est, ansam arripiebat illius ac-
comodandi apud Valentem, ut hominis ab omni accom-
modatione et pacificatione alieni. His artibus vincit
improbi; exsilium decernitur, paratur omnia,
nox aderat, in promptu currus, in plausu hostes,
in lectu pii; Gregorius et alii amici latus alacris
vistoris cingebant: Basilium exsilio mulctatus, hoc
tantum negotii suscepit: omni ex famulis imperat,
ut se acceptis pugillaribus sequatur. Sed Deus re-
scindit exsilii decretum: filius Valentis in febrem
incidit, et cum illius morbo nullam prorsus medi-
cinam pater inveniret, ad Basilium confugit, non
quidem per se, ob contumeliam modo ei factam, sed
per eos quos sancto episcopo amicissimos esse no-
verat, id est per Terentium et Victorem aut Arin-
thæum. Nam magistris rei militaris hoc munus com-
missum fuisse refert Theodoretus (b). Accurrit Basilium,
ejusque ingressu levior fit morbus, nec dubitabant
qui aderant, quin filium imperator incolentem re-
cepisset, si non dulci aquæ salsam miscuisset, Basili-
um vocans et hæreticis credeus. Atque hæc quid-
em Gregorius Nazianzenus, cujus narrationem ac-
curate sequitur Sozomenus (c); et quod Gregorius
aut Valentem aquæ dolci salsam miscuisse, id So-
zomenus interpretatur de hæreticis una cum Basili-
o advocat, ut pro Valentis filio precarentur. Ex
Theodoro (d) Dominica Augusta magnis doloribus,
vel, ut ait Socrates (e), horrendis visis vexata,
Valenti auctor fuit, ut Basilium accerseret.

Res a S. Ephræm (f) sic narratur: Dum gravi
morbo detineretur filius tyranni, rogabant virum
hæc, ut pro eo precaretur; illo vero proponente con-
ditionem: Si eum mihi tradideris, at adducam ad
innoculatam fidem, liberemque ab omni impietate
Ariani doctrinæ: et ipso assentiente; statim Basili-
um pro imperatore terreno erga caelestem interces-
serat: obtulit viri promissam, eique sanitatem
filii restitit. Ut autem serpentes viderunt puerum ser-
vatum, rursus levis imperatoris mentem depravarunt,
ejusque filium acceptum baptizarunt aqua, non ta-
men Spiritu; docebant obnegare Filium Dei; inter-
ius irretientes, et exterius induentes; foras Christum
induit, intus dilacerat. Quare non multo post, mi-

seri spiritum abstulit, prædicans ingrati eorum
mentem.

Neque omittendus nobis Rufinus (g), qui rem sic
edidit: Cum Basilium a Valente, inquit, in exsi-
lium pro fide cogere, exhibitus ad tribunal præ-
fecti, terroribusque (ut illis moris esse potestati) et
minis maximis agi cepit, et nisi præceptis principis
obediret, interitum sibi jamjamque speraret impen-
dere. Tum ille intrepidus, et absque ulla animi
perturbatione hæc sibi minitanti præfecto responsisse
fertur: Atque utinam aliquid mihi esset digni mun-
eris, quod offerrem huic, qui maturus Basilium de
nodo solis ejus absolvet! Camque daretur ei nox,
quæ erat media ad spatium deliberandi, respondisse
denovo perhibetur: Ego crastino ipse ero qui nunc:
tu te utinam non mutares! Et illa quidem nocte usor
imperatoris velut tortoribus tradita cruciatur; filius
vero qui eis erat unicus, extinctus paternæ impieta-
tis creditur exsolvisse supplicia. Ita ante lucem missi,
qui rogarent Basilium, ut precibus suis intercederet
pro eis, ne etiam ipsi, et quidem multo justius simi-
liter interirent.

VII. Victi a nou defatigati Ariani non multo post
ad pugnam redierunt, et infirmam Valentis mentem
novis artibus aggressi sunt. Hæc autem imprimis
aleam adhibuerunt, quæ perraro fallebat, ut Basilio
stulte nihil se promovere posse, eo legato cæto-
ros facile cessuros dicerent (h). Gravis enim ille no-
bis est, aiebant, vel solum conspectus. Etenim valde
contrarius nobis est in sermonibus: propter hæc fieri
neguit, imperator, ut fides nostra progressum capiat
si iste adiat. Iterum ergo decernitur exsilium, sed
Deus novo miraculo suum Ecclesiæ Cæsariensi pa-
storem servavit, quod a S. Ephræm (i) sic narra-
tur: Horum sermonibus, inquit, inductus imperator,
suscepit in exsilium eum mittere: statim vero cala-
mus, qui non suslineret iniquo subservire consilio,
ultra contractus est, insipientem erudiens, quam
enorme facinus patrare vellet in servum Christi, unius
in Patre et Filio et Spiritu sancto divinitatis præco-
nem, quique ita non sentientes aut loquentes, tanquam
canes rabidos sapienter redargebat. Cum autem non
sentiret is, inanimò calamo insensibilior, filius revera
erroris, secundum quoque sumpsit ad subscribendum,
et ad finem imponendum malæ voluntati; verum hunc
similiter confringi vidit, nec pati velle communionem
mali, quod ipse facere nitebatur. Quid conaris, o im-
perator, in peregrinam eam eicere regionem, qui in-
habitatorem habet universa complementem? Cur capere
tentas nulli expugnabilem? Quare civitate pellicæ
civem cæli? Nam si tertium quoque colamum suspic-
ris, carnes contritum, nolentem, nec tibi cooperantem.
Quod utique etiam contigit. Tunc aperte victoria a
cunctis prædicata fuit, tum illustre tropæum invi-

(a) Cotel. tom. III Monument.

(b) Lib. IV, c. 19.

(c) Lib. VI, c. 18.

(d) Lib. IV, c. 19.

(e) Ibid. c. 26.

(f) Cotel. t. III Monum. Eccles., p. 65.

(g) Lib. XI, c. 9.

(h) Cotel. tom. III, Monum. Eccles., p. 64.

(i) Ibid. p. 65.

cti hominis, calami tres exstiterunt, Trinitatem con-
substantialiter prædicantem patrocinantes. Manus ad
proferendam sententiam festinabat, et calami eam in-
justam demonstrarunt. Manus primum calculum dare
properabat; calami vero iuane studium retinebant.
Imbres miraculorum pluisse ait (p. 64) idem scrip-
tor, sequè hoc unum de omnibus narrare. Idem
miraculum narrat Theodoretus (a), additque Valen-
tem, cum secundo et tertio calamus fuisset contri-
tus, dextra subito concuti ac tremere cõpisse.

VIII. Locus quidam Gregorii Nazianzeni minus
recte intellectus in maximas Tillemontium angustias
conjecit. Postquam retulit Gregorius, Valentem Basili-
ii admiratione percussum vuisse, ne vis ei in-
ferretur, et dum dona offert, mirum in modum tre-
nuisse ac titubasse, cumque rursus in ecclesiam
venisset, intra velum divinus Basilli voces audisse;
postquam, inquam, hæc narravit. statim addit :
Αὐτὴ γίνεται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φιλανθρω-
πίας ἀρχῆς, καὶ κατὰ τὰς πρώτης, τοῦτο τὸ λῆμμα,
τῆς τότε διοχλοῦσης ἐπιρροίας τὸ πλεῖστον ὡσπερ τὴ
ῤεῦμα δέλουσιν. Hoc exstitit imperatoris erga nos
humanitatis et clementiæ principium : hæc prima se-
datio : hæc occasio maximam impressionis illius par-
tem, qua tum vexabamur, non secus ac fluctus quos-
dam, fregit ac dissolvit. Hæc refert Tillemontius ad
secundum Valentis in ecclesiam ingressum, ac inde
certo colligi existimat, Basilium ac omnes etiã
Cappadociæ ecclesias reliquæ Valentis imperii tem-
pore, vel saltem satis diu post Basilli cum Valente
colloquium, pacem retinuisse. Sed animadvertit
Tillemontius longam illam pacem, quam secundum
Valentis in ecclesiam ingressum consecutum esse
putat, conciliari non posse cum persecutione, quam
statim narrat Gregorius postquam de secundo Valen-
tis in ecclesiam ingressu locutus est. Hæc enim
persecutio, in qua decretum Basilio exsilium morbus
Galatæ avertit, diu differri non potest; siquidem ex
Themistii oratione anno 375, pronuntiata in annum
decimum Valentis, jam mortuum esse Galatam per-
spicitur. Solvi posset difficultas, si qua ratione ni-
teretur quod narrat Socrates, totam rem Antio-
chiæ gestam esse, eoque accersitum Basilium. Val-
esius, qui hæc opinionem merito rejicit, Valentem
existimat cum aliquot annos Antiochiæ traduxisset
ac deinde rediisset Cæsaream, in hoc secundo ad-
ventu persecutionem redintegrasse. Sed huic senti-
entiæ obstat mora Galatæ, quæ tam sero differri
non potest. Satis ergo videtur Tillemontio a Gre-
gorii auctoritate discedere, et Theodoretum inhæ-
rere testimonio, qui decretum Basilio exsilium et morbum
Galatæ sic narrat, ut ante secundum Valentis in
ecclesiam ingressum evenisse videantur.

Postquam pedem ex hoc incommodo referre co-
natus est Tillemontius; aliud ei occurrit, diuturnæ
paci, quæ secundum Valentis in Ecclesiam ingres-
sum secuta est, pariter repugnans, miraculum trium

A calamorum in scribendo exsilii decreto fractorum.
Sed coniecit vel Antiochiæ rem gestam esse, ubi
non semel inita de peffendo Basilio consilia; vel hanc
novam persecutionem ante secundum Valentis in ec-
clesiam ingressum contigisse, vel in alio Cæsaream
Valentis advento, qui in hanc urbem redire potuit,
etsi non legitur redisse.

At inutilis prorsus videtur tot conjecturarum
opera in re sua sponte soluta et explicata. Nam
hæc Gregorii verba : Hoc fuit imperatoris erga nos
humanitatis initium, hæc prima rerum sedatio, &c.,
non referuntur ad illud Valentis intra velum cum
Basilio colloquium, sed ad illam Basilli virtutis ad-
mirationem, qua percussus Valens vetuit ei vim
inferri. Id patet 1° ex tota narrationis serie. Ait
enim Gregorius Valentem, his quæ Basilius gesserat
auditis, in tantam illius virtutis admirationem
venisse, ut ei vim inferri vetuerit, eique satisfaci-
endi causa in ecclesiam venerit, ubi ad solum
Basilli aspectum contremuit et titubavit, ac postea
rediens longum illius videndi et audiendi deside-
rium explevit. Quod ergo statim addit hanc primam
fuisse tempestatis sedationem, id manifeste refer-
tur ad summam Basilli in certamine constantiam,
cujus admirator exstitit Valens, et ideoque in ec-
clesiam venire statuit et cum Basilio colloqui.

2° Idem probant hæc voces, Hæc prima sedatio,
quæ in interpretatione Billii omisissæ fucum sêce-
runt. Certa enim et explorata res est tunc primum
sedatam fuisse tempestatem, cum Valens Basilio
vetuit molestiam exhiberi : quod quidem vetuit an-
tequam in ecclesiam veniret. 3° Huc accedit testi-
monium Gregorii Nysseni, qui Basilli in sustinen-
dis præfecti assultibus constantiam acceptam refert
tranquillitatem, quam Cappadocia ex omnibus pro-
vinciis Valentis subjectis sola experia est. Sic loquitur
Nyssenus (b) : Καὶ πάλιν ὁ ἀδελφὴς τοῦ Θεοῦ
τοῖς δευτέροις τῶν ἀγῶνων, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς προ-
λαβοῦσι ἔδξαν ὑπερβαλλόμενος. Εἰ δὲ ζητεῖς τού-
των τὰς ἀποδείξεις, εἰς αὐτὰ βλέψον τὰ πράγματα.
Ποῶν οὐκ ἐπνεύματο τόπον τῶν Ἐκκλησιῶν ἡ τηρι-
καῦτα καταστροφή; ποῶν ἔμεινεν ἔθνος τῆς τῶν
αἰρετικῶν ἐπιστάσις ἀπείρατον; τίς τῶν κατὰ τὰς
Ἐκκλησίας εὐδοκιοῦντων οὐκ ἀπεισίσθη τῶν πόνων;
ποῖος δέφυγε λαὸς τὴν τοιαύτην ἔφηρειαν; οὐ Συρία
πάντα, καὶ τὸν ποταμὸν ἡ μέση, μέχρι τῶν πρὸς
τούς βαρβάρους ὄρων· οὐ Φοινίκη, καὶ Παλαιστίνη,
καὶ Ἀραβία, καὶ Αἴγυπτος, καὶ τὰ ἔθνη τῆς Αἰθιοπίας,
ἕως τοῦ τέρματος τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, οὐτὲ
ἐπὶ ταῖς πάντα, Ποντικοὶ, καὶ Κιλικίαι, Λύκιοι, Λυ-
δοὶ, Πισιδῆαι, Πάμφυλοι, Κίβρες, Ἑλλησπόντιοι, νη-
σιῶται, μέχρι τῆς Προποντιδος αὐτῆς; οὐτὲ ἐπὶ
Θράκης πάντα, ἕως τὴν ἡ Θράκη, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν
ἔθνη, ἕως πρὸς τὸν Ἰσθμὸν αὐτῶν; τί τῶν πάντων
ἐπὶ σῆματός ἔμεινε, πλην εἰ μὴ τι προκατέλετο τῷ
τοιοῦτῳ κακῷ; ἀλλὰ μόνος ἐκ πάντων ὁ Καππαδό-
κειος λαὸς, τῆς κοιτῆς τῶν Ἐκκλησιῶν συμφορᾶς οὐκ

(a) L. iv, c. 19.

(b) i Eunom.

ἐξήθετο· ὃν ἐ μέγας πρόμαχος ἡμῶν ἐπὶ τῶν πε-
 ρασιῶν διεσώσατο. Iterum generosus noster athleta
 in certamine conspicitur, gloriam prioris pugnae lon-
 ge exsuperans. Quod si huiusce rei petis testes, res
 ipsas intemere. Quem enim locum intactum reliquit
 temporis illius calamitas? Quamquam gens haeretica
 insulationis et grassationis expertus mansit? Quis eor-
 um qui in Ecclesia florebat, non dejectus est a
 caepis et laboribus suis? Quis populus insulationem
 illam effugit? Non Syria univversa, non Mesopotamia
 usque ad fines barbarorum, non Phœnicia, non Pa-
 lestina, non Arabia, non Ægyptus, non incolæ Li-
 byæ usque ad terminos nostri orbis; non alii, qui in
 eo degunt, Pontici, Cilicis, Lycii, Lydi, Pisidii,
 Pamphylit, Cares, Hellespontii, insulani usque ad
 ipsam Propontidem, non gentes Thraciæ, qua patet
 Thracia, et finitimi quique usque ad ipsum Danubium?
 Quæ ex his omnibus provinciis calamitatis huius
 experti sunt, nisi forte illa quæ antea hoc malo tene-
 batur? solus ex omnibus populus Cappadox commu-
 nem eadem et ærumnam non sensit, quem magnus
 noster propugnator ex omnibus tentationibus eri-
 jant.

4 Ex iisdem verbis, Hæc prima sedatio, luce
 clarius est tempestatem non semel excitatam et
 sedatam fuisse: Idque confirmat Gregorius, qui
 Galatæ morbi et mortis narrationem sic incipit: "Ἐτε-
 ρον ἔτι τῶν εἰρημένων οὐκ ἔλαττον, ἐνέκων ἐὶ πονη-
 ρία, etc. Sequitur aliud iis quæ dicta sunt non infe-
 nus: vincabant improbi, etc. Quare neque hoc, ne-
 que calamorum fractorum miraculum, ante Valen-
 tis in ecclesiam adventum collocari debent, aut
 Antiochiam transferri. Mors Galatæ posterior est
 secundo in ecclesiam adventu, qui Valentis longum
 secundo Basillii desiderium implevit. Nondum ergo
 illum filii causa necessitum audierat. Multo absur-
 dum id Antiochiæ fingeretur contigisse. Nunquam
 enim eo accessit Basilius, nec mors Galatæ lon-
 gius, ut jam dixi, differri potest. Præterea GREGO-
 RIUS sic huius miraculi narrationem concludit, ut
 illud cum cæteris rebus antea narratis necesse sit
 Cæsareæ contigisse. Ait enim: Τὰ μὲν πρὸς ἐξελ-
 ῖος ἀπὸ τοιαῦτα καὶ ἐξ τοῦθ' ἤκοντα τέλους. Quæ
 cum illis egi, nempe cum Valente et præfecto
 talia exiit, et enim finem habuere.

IX. Sed quæ ad Galatam spectant, ea libenter
 fectur Tillemontius non alibi quam Cæsareæ con-
 tigiisse. At non ita averus est ab eorum opinione,
 qui tres calamos aut Antiochiæ, aut in alio Valen-
 tis Cæsaream adventu fractos fuisse existimant. Ne
 hoc quidem miraculum Cæsareæ auferendum. Præ-
 terterea quod Valens ante annum 378 fingi non
 potest Cæsaream rediisse, sanctus Ephræm testa-
 tur Arianos impetrasse exsilium Basillii, cum de-
 monstrarent Valenti fidem suam eo præsentem pro-
 fecti non posse: quod quidem eos improbabile

A prorsus est alibi quam Cæsareæ dixisse; nunquam
 enim Antiochiam accessit Basilius.

Cæsareæ etiam collocat Gregorius Nazianzenus,
 quæ præfecto Modesto contigerunt. Is enim, cum
 Basillii constantiam et animi fortitudinem expertus
 esset, illius apud Deum patrocinium sensit. *Agro-
 tabat*, inquit Nazianzenus (p. 352), *illacrymabat*,
distorquebatur, *Basilium accersebat*, *obsecrabat*: *Sat-
 isfactionem habes, clamabat, da salutem*. Atque
 hanc quidem precibus Basillii consecutus est, idque
 ipse fatebatur, et multis, qui rem ignorabant, per-
 suadebat. Unde etiam Basillii virtutes mirari et præ-
 dicare non destitit, ac occasiones bene de illo me-
 rendi querere, quamvis in fitem, qua illi Basilius
 sanitatem impetraverat, æquior, quandiu vixit Va-
 lens, et lenior fuisse non videatur.

X. Jam diximus Valentem non multo ante Epi-
 phaniam diem venisse Cæsaream, ita ut spatium non
 habuerint Ariani illius animo novas faces admo-
 vendi. Quæ autem gessit Basilius cum magnis po-
 testatibus ac deinde cum ipso Valente, ac immerito
 nonnulli ad annum 370 et 371 referunt: nec com-
 modior Socratis et Theodoretii sententia, qui cum
 Syriam et vicinas regiones ante a Valente devictas
 narrent, quam oppugnaretur Basilius, sequeretur ex
 eorum narratione Valentem et Syria Cæsaream ve-
 nisse, idque non citius anno 372 exeunte. At per-
 secutio ad annum 371 exeuntem et 372 ineuntem,
 id est, ad secundum Basillii episcopatus annum ne-
 cessario referenda. Nullum enim persecutionis ves-
 tigiū anno 370 exeunte et ineunte 371, id est,
 primo Basillii episcopatus anno. Recens tunc erat
 ab ordinatione Basilius, nondum egerat cum Atha-
 nasio de pacificandis Ecclesiis: hoc enim consilium
 non suscepit, nisi compositis rebus domesticis. At
 ex epistola (a) ad Athanasium in ipso persecutionis
 æstu scripta, jam multa inter utrumque acta et
 deliberata fuisse perspicitur. Hinc Basilius in una
 et eadem epistola (b) certiorē facit Meletium et
 de suscepto Romam mittendi Dorothei consilio, et
 de persecutionis minis, cum jam advenisset Eulpi-
 us et alii expectarentur Ariani.

Neque etiam anno 372 exeunte et inente 375
 collocari possit persecutio. Nam initio anni 373
 consilia inita sunt de pellendo Basilio, sed Antio-
 chiæ, non Cæsareæ, ut perspicitur ex epistola 120
 quæ initio anni 375 scripta est. Præterea refrigit
 aliquantum amicitia Basiliū inter et Eustathium
 anno 372 exeunte aut ineunte 375, cum perfidia
 duorum Eustathii discipulorum, quos domi suæ
 habebat Basilius, in oculis totius civitatis erupisset.
 At cum Basilius persecutionis procellam sustineret,
 confidebat Eustathio, ut cum maxime, et missum
 ab eo Eleusinium, cum summa grati animi signifi-
 catione, ut optimum adiutorem et commilitonem,
 excepit. Pariter repugnant anno 373 quæ deinceps
 narrabimus; in primis magnū illud ædificium,

(a) Ep. 80.

(b) Ep. 68.

quod cum Basilius paulo post discessum Valentis in-
ceperit, jam tamen excipiendis hospitibus aptum
erat anno 373.

Venit itaque Cæsaream Valens anno 371 exeunte,
idque omnino nexum et conjunctum est cum re-
rum illius gestarum historia. Nam cum Antiochiam
peteret lento itinere, erat Ancyrae Julio mense anni
371, ut certo perspicitur ex lege 76 de decurioni-
bus data in hac urbe III Id. Jul., Gratiano A. II et
Probo css., cod. Theod. lib. XII, tit. 1, p. 426. Cum
ergo illius emissarii et præcursores episcopi Cæs-
aream venerint mense Septembri ejusdem anni,
cumque Valentem Cæsareæ festum Epiphaniæ ce-
lebrasse constet; nullus profecto dubitandi locus
quin id anno 372 inuento contigerit. Iluc accedit
auctoritas Gregorii Nysseni (a), qui testatur Valen-
tem rebus contra barbaros feliciter gestis elatum,
cum e Propontide progressu Bithyniam ex impro-
viso vastasset, ac Galatiam nullo negotio cepisset,
sic tandem in Cappadociam, quæ proxima erat,
pervenisse. Cæsaream ergo Valens eodem anno ve-
nit, quo Galatiam peragravit; ac valde Socrates et
Theodoretus hallucinantur qui jam Syriam et vi-
cinas regiones Arianorum ditioni subjectas fuisse
putant, cum Cæsarea oppugnata. Consentit cum
Nysseno Nazianzenus (b), qui Valentem narrat,
cum vicinis omnes impietatis robore ac potentia
domuisset, ac ditioni suæ quidquid obvium habue-
rat, subiecisset, sic tandem peragratis omnibus re-
gionibus Cæsaream aggressum esse. Lique Nazian-
zenum loqui de regionibus Cappadociam inter et
Constantinopolim interjectis, quas lente peragravit
Valens anno 371; non solum ut ubique catholicam
fidem opprimeret, sed etiam ut vere inuenta anni
372 e Cappadocia egredi, et intolerabiles Ciliciæ
calores vitare posset.

CAPUT XXI.

I. De epistola 81. II. Scribit Athanasio Basilius an-
tequam Roma redeat Dorotheus: rogat eum ut
ipsum scribat episcopis. III. Elias hoc anno 372
præses Cappadociæ. IV. De epistolis Basilii 83-
88.

I. Scriptam conjicio ante Quadragesimam bujus
anni 372 epistolam 81 ad Innocentium episcopum,
ad quem etiam exstat epistola Basilii 50. Is præ-
erat magnæ urbi, non parum Cæsarea distanti, ac
in perfungendo egregie episcopatus munere laudem
et famam adeptus erat. Magnus enim erat Spiritus
sancti glorificator, ejusque divinitatis defensor (c).
Sed cum admodum ætate provecus esset, ac gregi
suo post mortem suam metueret, rogavit Basilius,
ut curam Ecclesiæ suæ post mortem suam suscip-
eret, ac nunc ad se mitteret e clero suo præstantem
aliquem virum, quem successorem suum vivus desi-
gnaret. Quo magis Basilius exaceret ad rem tanti
momenti, minabatur se ei litem coram Domino illa-

rum, si occasione de aliis bene merendi negligeret.

Delatum munus Ecclesiæ Innocentii post ipsius
mortem curandæ Basilius a se deprecatur, ut
majus viribus suis, quodque ex tanto intervallo
facile administrari non possit. Alteri autem peti-
tioni libenter annuit, ac Innocentium laudat, quod,
ut Moyses, successorem suum videre velit. Itaque
memor illius minarum, simulque considerans civi-
tatem amplam esse et celebrem, opus Innocenti
apud multos clarum, tempora difficilia, magno in-
digentia gubernatore ob continuas procellas, probe
intellexit non juniorem aliquem mittendum esse,
qui ad negotia tantum exteriora idoneus sit. Sed
circumspecti in Cæsareæ presbyterio, elegit pre-
tiosissimum vas, alumnum beati Hieronigenis et ab
eo ordinatum, presbyterum ecclesiæ a multis jam
annis, gravibus ac constantibus moribus præditum,
reverendum aduentibus, adversantes in mansuetu-
dine corripientem, peritum canonum, hominem
accuratæ fidei, in continenti et ascetico instituto
hactenus degentem, etsi illius carnem consumpse-
rat vitæ austeritas; pauperem ac nullos in hoc
mundo redditus possidentem, adeo ut ne panis qui-
dem ipsi copia suppeteret, sed labore manuum cum
fratribus victum sibi compararet. Hunc statim mite-
re potuisset Basilius: sed quia Innocentium alium
petierat, probum illum quidem, sed altero longe
inferiorem; rogat Innocentium Basilius, ut, si ejus-
modi virum desideret, mittat aliquem ex fratribus,
qui eum circa jejunia assumat: si neminem habet,
quem mittat, saltem ad se scribat.

Videtur Quadragesimam designare Basilius, cum
Innocentium rogat, ut aliquem mittat, qui venera-
bilem illum presbyterum circa jejunia assumat.
Cur autem hæc anno 372 putem contigisse, hoc po-
tissimum adducor argumento, quod cum Basilius
multos hoc anno episcopos creaverit (multiplicatos
enim fuisse episcopatus testatur Nazianzenus (d)),
non videtur summum illum virum, quem præstantio-
rem neminem habere poterat, prætermisurus fuisse,
cum (e) præsertim Pœmenium, quem dedit Seta-
lensibus, libenter Cæsareæ retinuisset, nec matri et
Ecclesiæ lugenti abstulisset, si quem ei invenisset
parem ad munus episcopatus sustinendum. Videtur
hæc Basilii liberalitas in concedendis ex sua Eccle-
sia episcopis, ita clerum Cæsariensem exhaustisse,
ut neminem (f) haberet anno 375, quem Amphilo-
chio donaret, propterea quod is quem promiserat,
accedente ad veterem morbum nova oculorum ægri-
tudine, impar huic oneri factus esset.

II. Quamvis Basilius, quandiu Cæsareæ fuit Va-
lens, vix ullum diem ab Arianorum insidiis tutum
habuerit, nihil tamen de suo pacificandarum Ec-
clesiarum studio remittebat. Tum cum Athanasio
(g) scriberet anno præcedenti, spem ei afferbat

(a) In Ennom.

(b) Naz. or. 20.

(c) Ep. 50.

(d) Or. 20.

(e) Ep. 102.

(f) Ep. 217.

(g) Epist. 69.

fore, ut omnes illius iudicio pacificationem Ecclesiarum committerent. Id tandem consecutus est Basilius, forte ipsa persecutione animos a contentione ad communis fidei defensionem revocante (a). Scribit ergo Athanasio quidquid in Cappadocia et finitimis locis sanum est, vere nunc ad eorum qui idem sentiunt, communionem atque unitatem propendere: eumque ideo rogat, ut nobis, inquit, omnibus scribas epistolam unam, quæ quid agendum sit admovent. Volebant enim episcopi, quos Basilius cum Athanasio conjungere studebat, ut Athanasius prior scriberet. Sed quia suspecti Athanasio esse poterant, ob ea quæ olim gesserant antequam ab Ariano discederent; obtestatur eum Basilius, ut sibi has ad episcopos litteras mittat: non prius eis daturum, quam responsum ab eis acciperit: *sic mihi, inquit, peccator ero in te omnibus diebus vitæ meæ.*

Erat sane periniqua conditio, ab Athanasio postulare ut qui ab eis lacus fuerat, prior ipse scriberet. Non ex Basilio, non ex Meletio ortam crediderim ejusmodi conditionem, quæ paci obstare poterat ac revera obstitit, sed ab hominibus non tam pacem appetentibus quam metuentibus, quibus tamen Basilius et Meletius, ut inter homines eorundem partium studio conjunctos fieri solet, non cedere non potuerunt.

Scripta hæc epistola antequam Dorotheus Roma rediisset, ac forte etiam antequam Valens Casarea discessisset, aut saltem post vexatam ab eo Casaram. Id enim indicare possit cauta et obscura de persecutione loquendi ratio. Comparat enim Basilius Ecclesiæ mala cum naufragio partim ob causam externam mare exagitantem exorto, partim ob navigantium sibi invicem obstantium perturbationem. Tum addit se in hac similitudine sermonem concludere, cum nec Athanasii prudentia amplius quidquam requirat, nec rerum status det dicendi libertatem. Nondum certe redierat Roma Dorotheus; sed brevi eum reditum sperabat Basilius, qui Athanasio rogat, ut litteras sibi ad episcopos mittat vel per aliquem e clero Alexandrino, vel per Dorotheum diaconum. Hanc tamen Tillemontius epistolam anno 371 scriptam putat, antequam Dorotheus ex primo itinere Alexandriam suscepto in Cappadociam rediisset. Sed ad ea quæ præsentiam Valentis aut saltem graviorem persecutionem indicare possint, illud etiam accedit, quod Basilius in hac epistola, ut jam observavimus, consecutus se esse nuntiat id quod in epistola anno præterito scripta futurum sperabat, ut omnes Athanasii iudicio pacificandæ Ecclesiæ modum committerent. Præterea huic Basilio epistolæ responsum afferret Roma rediens Dorotheus, ut modo videbimus.

III. Plurimi interest, quis Cappadociam hoc anno

A rexit, inquirere. Etiam hoc munus sustinuisse perspicimus ex epist. 94, quæ scripta est hoc anno 372, ante mensem Junium. In hac epistola Basilius Eliam regendam Cappadociam invitum suscepisse dicit, ut opera collapsa instauraret, loca non habitata incolis repletet, ac uno verbo solitudines in urbes transformaret. Præterquam quod hæc epistola 94 ad præsidem Eliam manifestas habet hujus anni 372 notas, ut infra videbimus, ipsa certe Cappadociæ pictura, quam in Basilio verbis perspicimus, mirifice congruit cum superioribus litteris (b), in quibus Casarea in solitudinem mutata ærumnas deplorat. Quare primus exstitit Elias, qui provinciam in hunc statum redactam acciperet.

B Minus accurate ac minus æque de illo viro senserunt eruditorum nonnulli, in his Tillemontius, qui enim anno 371 Cappadociam præfuisse et cum inimicis Basilio conjunctum fuisse existimant. Quo anno rexit Cappadociam, jam probavimus. Christianum illum et amicum vocat Basilius, nedum inter inimicos numeret. Magnum ei pietatis testimonium tribuit, cum veretur ne altercationibus episcoporum vulneret illius anima, quæ pura sua in Deum pietate perfectam religiosi cultus mercedem percipere debet. Sed quod omnem ambigendi locum præcludit, idem est ille præses, quem Basilius hoc anno 372 dignitate dejectum mense Maio aut Junio, et in periculo non levi constitutum Sophronio commendat. Quod enim de Eliæ pietate et amicitia secum intercedente dixerat in epistola 94, idem de illo præside dignitate spoliato testatur in epist. 96, cum eum elaborasse testatur, ut res Christianorum ad antiquum decus revocaret, id est, ut hæresim everteret et pacem inter Catholicos stabiliret. His enim rebus antiquum Ecclesiæ decus metiri solet Basilius, ut perspicitur ex epist. 92. Præterea præses ille, cui abrogata dignitas mense Maio aut Junio hujus anni 372, Cappadociam brevissimo rexit tempore, nec eam alius ante illum rexit, ex quo tot malis et ærumnis afflictus erat. Unde Basilius: *Patria nostra per somnium ditata est, viro quidem commissa, qualem non alium dicunt qui res nostras antiquissimas sciunt, in rectoris sedem conscendisse, sed cito eo privata improbitate nonnullorum, qui ex*

D *illius libero et necio assentationis animo ansam belli ei inferendi arripuerunt et calumnias ei instruxerunt. Et postea: Quæ ne multis quidem annis ab alio fiant, hæc brevi tempore ab eo perfecta. Is ergo alius esse non potest, quam Elias, qui Cappadociam molestissimo divisionis tempore regendam suscepit; idque confirmant, quæ de duobus aliis præsidibus dicimus, Maximo et Antipatro, quorum alter hoc anno circa Junium mensem, alter anno 373 circa Augustum mensem gubernacula Cappadociæ cepit. Pluribus aliis laudibus virum exornat Basilius; solus esse videbatur, qui provincie vulnera sanare posset,*

(a) Ep. 82

PATROL. GR. XXXIX.

(b) Ep. 74, 75.

sincerus æquus, custos, affabilis injuriis patientibus, A facile summum illum virum, Eliam, agrosæces, qui supra Basilii penicillo depictus est.

Tanta erat his temporibus calamitas Cappadociae, ut una vox ubique audiretur, exactorum, et eorum a quibus exigebatur, qui que flagellis cadebantur, ut testatur Basilius in epist. 74, n. 3. Videtur molestum illud tempus pravam hanc consuetudinem induxisse vel saltem auxisse, ut rustici ob vectigalia in jusjurandum adigerentur. Non desinebat Basilius in omni conventu et in privatis colloquiis hoc vitium insectari; sed tandem ea de re scribendum esse duxit ad censitorem (ad hunc enim scripta videtur hæc epistola 85 inscriptione carens), cui demonstrat hoc jusjurandum nec vectigalibus prodesse et certissimam perniciem animabus inferre.

Erat Dorotheus presbyter, ut supra vidimus, Basilii collectaneus: cui cum frumentum, quod ad necessarium vitæ usum habebat, quidam in Borsis diripiissent, rogat Basilius (b) præpositum pagi, ut illud restituere cogantur, nec eis liceat culpam in alios rejicere.

Manifesta est epistolæ octogesimæ sextæ necessitudo cum octogesima septima, quæ et in codicibus Harleiano et Vaticano et pluribus aliis alteram sequitur cum hæc inscriptione, ὁμοίως τῶν αὐτῶν, *de iisdem rebus*; et revera de eodem agit presbytero, qui quod unicum habebat vitæ sustentandæ præsilium, eo spoliatus est. Quare cum Basilius dicat in epistola octogesima septima se scripsisse ad præpositum patris, inde colligimus ad hunc præpositum scriptam esse epistolam octogesimam sextam, et Dorotheum loci illius, quem Basilius patriam appellat, presbyterum fuisse.

Utramque autem epistolam ad hunc annum referimus, quia octogesima septima ad præsidem Eliam videtur scripta. Laudat Basilius in Elia, ut supra vidimus, summam in jure describendo æqualitatem, magnumque fidei catholicæ et pacis ecclesiasticæ studium. Quare cum eum, ad quem scribit epistolam 87, non modo non permittere debere dicit, sed etiam totis viribus impedire quominus hæc committantur, maxime quidem in omnes boni-nes; sin minus saltem contra presbyteros, eos præsertim, inquit, qui nobis unanimis sunt et eandem pietatis viam inveniunt; hæc, inquam, cum dicit, non alium videtur alloqui quam Eliam. Neque enim alium habemus Cappadociae præsidem, apud quem hæc reprehendendi et commendandi ratio adhiberi potuerit. Perspicitur etiam ex iisdem verbis alia laus Eliæ, summa cum Basilio amicitia.

In sequenti epistola 88 facile agnoscitur idem Elias, qui pro summa sua humanitate hactenus Cappadocum misertus erat, et cum illis indulgeret egerat, nunquam a leni illo morum suorum statu discedens ab metu eorum, quæ a sublimioribus potentatibus imminabant. Tempus etiam optime con-

(a) Ep. 83.

b) Ep. 86.

runt, non S. Athanasii, sed sancti Meletii amicos fuisse. In quo sane mirari subit, cur cum S. Meletii nihil magis interesset ad juris sui et causæ defensionem, quam communicatorem habere S. Athanasium, rebus suis tam male consuluerit. Sed idem illi eventi ac Basilio, ut in amicis et communicatoribus suis nonnullos haberet longe sui dissimiles, qui differendæ cum Athanasio communionis causas innecterent.

Non favent Tillemontio hæc Basilii verba: *Aiunt enim ipsam omnino propendere ut nobiscum conjungerentur.* Quamvis enim Basilium communionem et amicitiam conjunctissimus cum sancto Athanasio esset, quia tamen illius communionem suis etiam amicis conciliare auebat, idcirco tanquam unus ex illis loquitur. Hinc in epistola 82, Athanasium rogat, ut nobis omnibus, inquit, scribas epistolam unam, quæ quid agendum sit admoneat. Licet etiam animadvertere quam cautus esset Basilius in his rebus administrandis, qui, quamvis responsa Athanasii per Dorotheum accepisset, arcani tamen tegendi causa, utitur his verbis, *Aiunt enim ipsam, etc.*

III. Misit etiam S. Athanasius S. Basilio (n) litteras, quas ab Occidente acceperat, ut eas Basilio perferendas curaret. Has Roma attulit Dorotheus diaconus, vel Sabinus diaconus, qui ei comes (b) videtur adjunctus fuisse ab Occidentalibus, et Basilio epistolam Valeriani Aquileiæ episcopi reddidit. Basilius, facultate oblata Sabini diaconi, scripsit (c) ad Illyrios, et ad Italiæ et Galliæ episcopos, et quosdam alios, qui privatim litteras ad eum dederant. Ex iis Basilii epistolis duæ exstant, una generatim Occidentalibus inscripta, altera Valeriano Aquileiæ episcopo, qui ob vicinitatem Illyrici episcopi in titulo dicitur. Illyrii autem et Italiæ ac Galliæ episcopi non generatim Orientalibus, sed soli Basilio scribere: nec video quid Tillemontio persuaserit communem Occidentalium ad Orientales epistolam non fuisse. Neque enim suo nomine Basilius rescriberet Italiæ et Galliæ episcopis, si eorum litteræ communes ipsi cum aliis fuissent. Præterea Orientales in ep. 92 nullam ab Occidentalibus acceptam epistolam memorant. Solus Basilius (d) gratias agit ob acceptum ex eorum litteris solatium. Neque id mirum videri debet, nam solus Basilius Damaso scripserat: et Athanasium rogauerat, ut aliquem e suis clericis comitem Dorotheo daret, etiamque adungeret litteras. Quare cum Athanasius Basilii epistolam Romanam misisset, vicissim Damaso huic epistolæ responsa ad Athanasium misit, ut ea Basilio reddenda curaret. Eo magis hæc in re Basilius opus habuit S. Athanasio, quod ipse res tantas solus aggredi non audebat, idque per canones non licere ait in ep. 444. Voluit quidem solus scribere anno 375 (e), sed

(n) Ep. 90.

(b) Ep. 91.

(c) Ep. 90.

(d) Ep. 90, n. 4.

(e) Ep. 259, n. 2.

A nihil fero de rebus ecclesiasticis. Hæc autem Damaso ad Basilius litteræ non solius Damasi fuere, sed totius concilii Romani episcoporum 95 ex Italia ac Galliæ, quod de rebus Illyrici habebatur, cum Dorotheus advenit, aut saltem paulo antequam adveniret. Synodicam concilii epistolam pertulit Sabinus diaconus, primum quidem ad Illyrios, quos ea potissimum spectabat, deinde in Ægyptum, et Orientem cum litteris ad Athanasium et Basilius. Vix dubium est quin eum Dorotheus perperam viam comitem habuerit; ambo enim simul advenissent.

IV. Basilius sancto Meletio nuntiat (f) quid privatim suo nomine scripserat; sed quia consentaneum erat, ut aliquem mitterent Orientales, qui communis litteras deferret, rogat Meletium, ut has litteras exaret. Scripta quidem communis epistola, sed eam solus rediens Sabinus pertulit, nec quisquam missa Orientalium nomine. Hujus epistolæ conjicit Tillemontius auctorem esse sanctum Meletium, cui Basilius hoc munus dederat. Sed tamen omnino Basilii stylium redolet.

Videntur autem tituli in his epistolis librariorum incuria confusi et perturbati fuisse. Nam cum Basilius dicat in epistola 89 se scripsisse ad Italos et Gallos; cumque Meletium roget, ut communem ad Occidentales epistolam diceret, nescio quo pacto contigit, ut privata epistola Occidentalibus, communis Italiæ et Galliæ episcopis inscriberetur: quod contra oportebat.

C In hac epistola quam Basilius (g) Italici et Galliæ suo scripsit nomine, letitiam suam significat ex eorum litteris acceptam, ex quibus summam eorum concordiam et unitatem perspexerat. Sed ut proprium suum esse dicit felicem illorum Ecclesiæ statum, ita eos rogat, ut vicissim Orientis malis commoveantur. Egrege describit has ærumnas, quæ jam per totum orbem personuerant. Nuntiat Patres et traditiones contemni, novatorum commenta dominari, abactis pastoribus lupos introduci: domus orationis desertas esse; solitudines lamentantibus refertas esse. Rogat ergo Italiæ et Galliæ episcopos, ut tandem Orientis auxilio veniant. Assentiri se declarat iis omnibus, quæ canonicè acta fuerant in synodo Romana.

D Scripta est in eandem sententiam epistola sequens (h) ad Valerianum, cujus charitatem eo magis miratur Basilius, quod is prior scripserat, nullis compellatur litteris. Necesse esse ait, si modo non jam conclusum est mundi tempus, sed adhuc vitæ humanæ dies supersunt, ut Occidentales fidem Orientis renovent, et honorum, quæ ab Oriente acceperunt, remunerationem illi in tempore percipiant.

V. Epistolæ (i) Galliæ et Italiæ scriptæ subscribitur

(f) Ep. 89.

(g) Ep. 90.

(h) Ep. 91.

(i) Ep. 92.

episcopi 32, inter quos insignes sunt sanctus Meletius, S. Eusebius Samosatensis, sanctus Basilius, Gregorius Theologi pater, Pelagius Laodicæ, Anthimus Tyanorum, Theodotus Nicopolitanus, Vitus Cæthorum in Mesopotamia, Abraham Urimorum in Syria, qui concilio Antiochæno interfuit anno 363; alter Abraham Bæthorum, ad quem exstat Basillii epistola, Zeno Tyri, Eustathius, ut verisimile est, Sebastenus. Pro Narses, legit Valesius Bares Edessæ. Sed cum is inter postremos subscribat, conjicit Tillemontius eum potius, qui Bassus dicitur, esse Barsam Edessæ. Pro Iatrio libenter legerem Oreium Melitinensem. Favent huic sententiæ nonnulli codices, in quibus legitur Atreius. Iosacem, sive Isaacem Tillemontius eundem esse existimat, ac Isaacem Armeniæ majoris (a). Equidem pro eo quod est in editis Ἰωσαάκῃς libentius legerem Ἰσαάκῃς. Sic enim in epist. 138, cum quatuor mss. haberent Ἰωσαάκῃς, æqui nulli alios melioris notæ in quibus legitur Ἰσαάκῃς. Hic autem nihil in contextu mutavimus ob summam codicum veterum discrepantiam, sed tamen Isaacem interpretatus sum. Gregorius autem alter non alius videtur esse quam Nysenus, quem probavimus jam tum fuisse episcopum. Cæteri nobis prorsus ignoti.

Nihil significantius hac epistola, nihil ad permovendos animos aptius. Fatentur Justo Dei iudicio evenisse, ut, cum Occidentales tristem Orientis statum didicerint, nondum tamen opem tulerint. Sed nunc demississimis precibus rogant, ut tandem aliquando succurrant, ubi omnia a Sabino didicerint. Non enim quam periclitari Ecclesiam, sed ferme a sibi in Illyrici usque ad Thebaidem hæresim grassari. Hinc confuse Ecclesiæ leges, episcopatus iurisdictionem in præmium propositis. Summa peccandi libertas, episcopis omnia ad gratiam et voluptatem eorum facientibus, a quibus episcopatum accipere. Nonnulli mensam sanæ doctrinæ arripiunt, ut adversarios ulciscantur. Alii discordiam alunt, ut crimina sua occultent. Populi pro mœnibus effusi sub die preces fundunt, ac precatiois domos, ut impietatis scholas fugiant. Rogantur ergo Occidentales, ut cito plures in Orientem fratres mittant, ut non solum gravitate sua, sed etiam numero pondus et auctoritatem habeant ad hæresim evertendam, et concordiam inter eos qui idem sentiunt restituendam.

Cum Dorotheus, qui aliquantum in Illyrico et Alexandria moratus est, aut Pascha Cæsaream advenit; id argumento est concilium Romanum non serius initium anni 372 habitum fuisse (b). Rogat eam Meletium Basilius, ut statim post Pascha Dorotheum, ad propositas res peragendas dimittat. Ex quo frustra conjicias voluisse Basilius, ut is Romam rediret. Rationem enim addit, cur eum post

A Pascha dimitti velit, quia responsa Samosatis expectabat.

VI. Consuluit Basilius matrona quædam, an utile sit quotidie communicare, et in domesticis communionibus an liceat laicis, absente presbytero aut diacono, communionem propria manu accipere. Laudat Basilius communionem quotidianam, quam tamen fatetur apud Cæsarienses usitatum non esse. Hos enim quater singulis hebdomadibus communicare, Dominica die, quarta die, in Parasceve et Sabbato, et aliis diebus, ei sancti alicujus occurrat memoria. Alteri questioni respondet nihil prorsus incommodi esse, si quis persecutionis tempore, absente presbytero et diacono, Eucharistiam propria manu accipiat. Id enim et monachos in solitudinibus, et unumquemque de plebe Alexandriæ et in Ægypto facere solere, ut Eucharistiam domum auferant, et per se ipsi communicent. Porro cum sacrificium sacerdos absolvit, si quis ab eo Eucharistiam ad plures dies accipiat, is a sacerdote censetur accipere, quoties propria manu communicat.

Hanc epistolam circa annum 372 scriptam conjicimus, quia persecutio præsentia Valentis ingruens in Oriente et finitimis locis, videtur ejusmodi questionem locum dedisse. Quamvis enim in pluribus locis Catholici, ut supra vidimus, odio hæresis, extra urbem sub dio prearentur, neque his conventibus presbyteri et diaconi desissent, ut patet ex lib. iv Theodoretii, ubi Modestus Edessæ plebi pro mœnibus effusa parcere coactus, solos duces, id est presbyteros et diaconos, aggreditur; non tamen probabile est sacrificium sub dio oblatum fuisse, sed tantum in privatis ædibus. Unde Basilius in epist. 243, n. 3: *Vacant altaria cultu spirituum. Non jam conventus Christianorum... neque beata illa animarum exultatio, quæ ex synaxibus et communicatione donorum spiritualium, animabus credentium in Dominum innocit.* Quare cum sacrificium non tam frequenter celebrari posset, quam pietas fidelium optabat, necesse erat ut sacramentum sibi in multis dies providerent.

Basilius non esse hanc epistolam suspicatur doctissimus Arnaldus (c): sed nullam opinionis suæ rationem offert. Conjicit Tillemontius longioris epistolæ fragmentum esse, et Cæsariam Patriciam, cui inscripta est, uxorem esse Petronii patricii, qui Valentis socer fuit, ac solus his temporibus patricii dignitatem habuit. Sed ut omittam Cæsario patricio epistolam inscribi in codice Colbertino, ac simpliciter Cæsario in uno ex Regiis codicibus; certe hoc Patriciæ nomen non necessario dignitatem designat.

CAPUT XXIII.

Anthimus Tyanensis metropolitanus jura in secun- dum Cappadociam sibi arrogat. II. Gregorius Nazianzenus Basilio operam suam porrigit. III. Hæc dissensio oritur post discessum Valentis. IV. Pugna prope Sarmata interest Gregorius ac rediens ordi-

(a) Soerst. lib. III, c. 15.

(b) Ep. 89, n. 3.

(c) *Frag. com. lib. I, c. 8.*

natur Sazimorum episcopus. (V. Reprehensus ob hanc ordinationem Basilii. VI. Peracta est Naziansi, et ipso die Gregorius orationem septimam pronuntiat. VII. Paulo post inuitur a Nyseno et orationem sextam habet. VIII. Fugit Gregorius abjectis Sazimis, et dolorem suum Basilio significat pluribus litteris.

I. Divisio Cappadociae, ex qua tot mala in hanc provinciam fluxisse videmus, ad ipsius etiam rei ecclesiasticæ perturbationem redundavit. (a) Anthimus Tyanensis episcopus contendeat hanc civitatem, quæ secundæ Cappadociae metropolis facta fuerat, eodem jure in ecclesiasticis rebus esse debere. Contra Basilium veteri consuetudini ac divisioni s patribus factæ inhærendum. Basilii causa multis nominibus potior videri poterat. Nam, ut ait in re similis Innocentius I, in epistola ad Alexandrum Antiochenum, non decet ad mobilitatem necessitatum mundanarum Dei Ecclesiam commutari; honoresque aut divisiones perpetui, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator. Sed, quod Anthimi res plurimum promovit, episcopus Cappadociae non displicuit occasio rejiciendi Basilii, cui tribus de causis amici non erant. Nam nec in fide cum eo consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, faciendum erat; nec conceptum dolorem ex illius ordinatione deposuerant: et gloria tam longe ab eo superari molestissimum illis erat, licet fateri turpissimum.. Hæc discimus ex Gregorio, cujus testimonium confirmat Basilius in epistola 98., in qua (n. 2) sic loquitur de episcopis secundæ Cappadociae: Postquam alterius, inquit, provincie nomen habuerunt, subito existimarunt se ex alia ac nova natione et gente esse, tantumque nos ignorarunt, quantum qui nullum prorsus periculum fecere, nec unquam in colloquium venerunt.. De ipsis etiam episcopis primæ Cappadociae querentem videbimus Basilium in epistolis anni sequentis ad S. Eusebium Samosatensem.

Anthimus hoc presidio munitus cœpit conventus a Basilio avertere, reditus Ecclesiæ Casariensis diripere, Ecclesiarum presbyteros partim sermonum blanditiis allicere, partim expellere et alios substituire. Si quid autem de Basilii reditibus prædaretur, speciosam latrocinio et avaritiæ causam prætexebat, filios spirituales et animas, et fidei doctrinam, itemque illud, tributum non esse hæreticis pendendum.

II. Erat ejusmodi bellum et episcopis prorsus inhonestum, et populis perniciosum. Cum audisset Gregorius Basilio molestias exhiberi, debitum huic temporis officium non prætermisit (b). Suam ei abstulit operam, seque Casaream venturum promissit, si ita Basilio videretur, tum ut eam consilio juvaret, tum ut contumelias cum eo pariretur. Quanquam declarat se non meture, ne quid Basilius indignum philosophia committat. Causam

A discordiæ repetit ex invidia, episcoporum videlicet, quibus hoc vitium attribuit in orat. 20. Sed tamen plures ex iis, qui Basilii latus cingebant, extra culpam non esse pronuntiat, ut qui commoda sua per Basilium querant, et dissensionis fomitem accendant. Censet Tillemontius Eustathii discipulos ab eo designari: neque hæc improbabilis conjectura. Videtur enim Eustathio amicus non fuisse Anthimus, qui cum hæreticis pendendum non esse tributum diceret, tam inhoneste conviciandi ansam aliunde arripere non potuit, quam ex Basilii cum Eustathio conjunctiōne. Postquam Basilius inter et Eustathium rupta communiō, Basilius Anthimum vocat unanimum suum in epist. 210, n. 5. Non improbabile ergo est Eustathii discipulos, cum intellexerint quid de ipsis sentiret Anthimus, pro sua parte fomitem dissensionis incendisse.

Necessario referenda est ad eam, quam dicimus, discordiam hæc Nazianzeni epistola. Ut enim iridiam episcoporum et factas Basilio injurias prætermittam, ipsa illa spes, quam sibi Gregorius inesse testatur, nihil facturum Basilius, quod philosophia indignum sit, optime congruit ejusmodi dissensionis, in qua non fides aut doctrina, sed reditus et ædis amplitudo agebantur: deinde vero exhibitæ illæ molestiæ ob recentem rerum novationem, et ostia æsopistica quadam et vitata eorum, qui rerum potentiuntur, curiositate negotia, non possunt ad Cappadociae divisionem non referri.

III. Divisionem civilem Cappadociae non statim secuta est ecclesiasticæ provincie divisio. Nam prima sub initium hiemis instituta, altera vero post discessum Valentis, id est, circa mensem Martium hujus anni-372. Res probari potest non obscuris indiciis.

1º Summa erat episcoporum concordia sieviente persecutione, ut testatur Basilius (c) in epistola, quam tunc ad S. Athanasium scribebat. Nec sane aptum erat litibus persequendis hoc tempus, quod animos ad communis causæ defensionem revocare debuit. Præterea non statim Tyanis secunda metropolis constituta, sed pars curiæ Podandum primo translata fuerat: unde non mirum est, si serius uata Anthimo jurisdictionis sibi arrogandæ occasio.

2º Sic discessit Casarea Valens ut Basilio mirum in modum faveret. Quare si eo præsentis controversiæ arripisset, satis curæ Anthimi partes fuissent, qui tamen ab ipsis initiis velut in victoria exultabat. At Valentem ea de re non modo nihil statuisse, sed ne audivisse quidem inde colligi potest, quod post ejus discessum Anthimus et ei faventes episcopi (d), ut in re prorsus integra et intacta præsidem adierunt, eumque in suas partes trahere conati sunt. Ipse etiam Basilius (e) cum præside post imperatoris discessum agere ea de re voluerat. Sed se ipse repressit, tum ne homini tot negotiis occu-

(a) Naz. nr. 20.
(b) Naz. ep. 25.
(c) Epist. 82.

(d) Ep. 94.
(e) Ibid.

pato novum onus adderet, tum ne puram illius animam episcoporum altercationes laederent. Non multo tamen post discessum Valentin exarsit dissensio; sigideum Gregorius Sasimorum episcopus, ut modo videmus, ante Pascha hujus anni 572 ordinatus est, quod in die octavum Aprilis incidit.

IV. Auxilium enim a Gregorio peramanter oblatum, procul dubio Basilius libenter sibi ascivit, et amicum, ut veniret quam celerrime, rogavit. Ambo simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus quidam erat sive ecclesia sub sancti Orestis nomine, unde annuus reditus capiebat episcopus Caesariensis. Dum redeunt, Anthimus praeter aetatem suam et episcopalem gravitatem cum praedatoria manu angustias occupat (a), et transeuntis Basilii nullis, qui rebus ex sancto Oreste perceptis onusti videntur fuisse, iter interclaudit; nam lactentes et aves et alia ejusmodi inde percipiebat Basilius. Commissa haec pugna prope Sasima. Nam Gregorius (b) non sine stomacho jocular in Basilium; quod se Sasimorum episcopum constituisset, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basilii mulos arriperet, angustias teneat et velut Amalec Israelom coercens. Idem dicit in carmine de vita sua, nempe datum se fuisse Sasimis, quia bellicae fortitudinis significationes dederat ad Basilii causae defensionem. Unde etiam colligo eum interfuisse illi prope Sasimos pugnae; non enim aliud tempus video, in quo bellicosum se Basilii amicum praestare potuerit. Locum integrum referam.

Τούτοις μ' ὁ πενήκοντα χωρηπισκόποις
 Ἐννοούμενος ἔδωκε τῆς εὐφυλίας.
 Καὶ ταῦτ' ἐν ἀρπάζοντος ἑλλοῦ πρὸς βίαν,
 Περιχρατῆσθ τὴν καθέβραν καινίσιας.
 Ἐμεῖς γὰρ αὐτῶ τῶν Ἀρτίων φύλων
 Τὰ πρῶτα· (καὶ γὰρ ἤμιν ἄλκιμοι ποτε)
 Καὶ δευτὸν οὐδὲν τραύματ' ἠλόγημένα.

*Hic, quinque me chorepiscopis decem
 Donavit arcus, mira amoris pignora!
 Atque id quidem, ut rapiente non probe altero
 Victor moneret, erigens sedem hanc nove.
 Nam bellicosus illi amicus exstitit
 Primo (acer etenim et strenuus quondam fui)
 Benedicta non est conquerendum ad vulnera.*

Dum Caesarem redit Basilius, videtur venisse Nazianzum, ibique Sasimorum episcopum ordinasse Gregorium. Non enim id Caesarea factum, ut existimavit Tillemontius (c). Basilius cum nec Anthimi malefacta imitari vellet, nec rem negligere, optatissimum remedium excogitat, et episcopatus multiplicare statuit, ut ipsum dissidium ad Ecclesiae utilitatem convertatur. Hoc consilium diu multumque doluit Gregorio, qui eum episcopale onus formidaret, ac prorsus fugeret, adeo ei institit Basilius, adjuvante Gregorii patre, ut tandem cedere cogere, et si minus animum, saltem caput ordinationi submitteret. Itaque Sasimorum episcopus

ordinatus est. Locum egregie describit Gregorius in carmine de Vita sua, ubi haec leguntur:

Ἐταβός τις ἔστιν ἐν μέσῃ λεωφόρῳ
 Τῆς Καπαδοκίῶν, ἧς ἀγίετ' εἰς τριστῆν ὁδόν.
 Ἄνδρος, ἀγλῶς, οὐδ' ἄλλως ἐλευθέρῳ,
 Δεινῶς ἀπεικτόν καὶ στενὸν κωμῦδιον.
 Κόνις τὰ πάντα, καὶ φόροι, σὺν ἄρμασι.
 Θρήνοι, στεναγμοί, πρᾶκτορες, στρέβλια· πᾶθ' Ἄδρ' ὅσοι ξένοι τε καὶ πλανώμενοι.
 Αὕτη Σασίμων τῶν ἐμῶν ἐκκλησία.

*In regia medio via est vicus situs,
 Qui scindit in tres se vias, lymphis carens,
 Exsors viroris, libero indignus viro,
 Artumque prorsus oppidum, triste et nimis.
 Hic cuncta strepitus, pulsus hic cum curribus,
 Lamenta, fletus, carnis ex, et compedes,] Tormenta: cives hospites hic, et vogi.
 Erat haec meorum Sasimorum ecclesia.*

V. Haec ordinatione vulnus impositum cordi Gregorii, quod nulla die obduci potuit. Pluribus locis exprobrat Basilio elationem animi quamdam magnitudine sedis afflatam. Queritur elapso decennio quod cum olim se Basilius Gregorio non praferret, et si praetulisset, dissentientes babuisset aequos rerum aestimatores; postea in amplissimo collocatus loco, amicum non plures quam simum fecerit. Eo liberius in has querelas erumperebat, quod eorum, quae Basilii causa fecerat, testes erant Pontus et Caesarea, ac ipsi Basilio suam approbaverat vivendi in solitudine consilium, postquam parentes et vita migrassent. Itaque amicitiae colendae laudem, qua illum fatebatur excellere, hac in re ei denegabat.

Multorum sane in vituperia incidit Basilius, fidesimo amico ac optime de se merito in episcopales curas praeter ipsius voluntatem conjecit, et quod minus habebat excusationis, viro tot ac tanta habenti Ecclesiae juvanda instrumenta in obscurissimum angulum et omnibus vitae omnimodis obstructum relegato (d). Qui levissime reprehendebant, neglectum ac contemptum fuisse Gregorium dicebant, et a Basilio, postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quoddam ignobile, projectum (e). Ne ipsi quidem Eusebio Samosatensi probata haec ordinatio.

Reprehensam in Basilio elationem animi habenter arripuit nonnulli, ut ejusmodi hominum sanctitatem non tantam fuisse probeant, quanta vulgo existimatur. Sed ipse Gregorius (f) tum cum de Basilio queritur, in quo posita fuerit haec animi clatio, sic explicat: *Nisi quis tamen, inquit, hoc a me pro illius purgatione accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione sentiens, atque hinc, prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad spiritum referebat: atque amicitiae officia, quae alioqui sancte colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum antepoui oportebat atque antiquiores habere res in spe positas, quam fragiles et caducas.* Haec Gregorius de Basilio in caelum evecto. Nec aliter

(a) Naz. ep. 31, or. 20.

(b) Ibid.

(c) Naz. or. 20.

(d) Naz. ep. 31.

(e) Ep. 98, n. 2.

(f) Or. 20.

επι εν-terris versantem allocutus est, ut patet ex his verbis (a) : Οὐκ ἠνεγκας τὸ πνεῦμα τῆς φιλας ποιῆσαι δεύτερον ἐπεὶ τῶν μὲν ἄλλων ἰσως ἤμας, ἡμῶν δὲ τὸ πνεῦμά σοι πολλῶν τιμωτέρον. *Spiritus antichristi posthabere minime sustinuit, quandoquidem ut nos plius fortasse, quam alios omnes ducis : ita rursum Spiritum nobis longe anteposuit.*

VI. Haec ordinationem non Casareæ, sed Nazianzi peractam esse testatur ipse Gregorius (b), qui Basilium venisse Nazianzum dicit.

Ἄλλ' ἔχεν ἡμῶν τῶν φίλων ὁ φιλτατος Βασίλειος, etc.

Sed venit ad nos omnium charissimus Basilius, etc.

Tum narrat quomodo patre Basilium adjuvante deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, ordinationem habuit coram patre et Basilio, et aliis episcopis qui eum ordinaverunt. At Gregorium senem huius ordinationis causa Casaream venisse, res est cum sua sponte improbabilis, tum silentio minime præmittenda a Gregorio, qui simile patris iter, Basilii causa susceptum, ut summæ animi fortitudinis in effeto corpore specimen, admiratur. Septima est hæc oratio inter orationes Gregorii. Miscet fundibus Basilii vituperia, et obsequio querelas, quod coactus magis, quam persuadendo victus fuisset. Postquam autem exposuit cur episcopatum fugerit, ac nonnulli temporis spatio opus habuerit, ut se ipse colligeret, ac tandem melioribus cogitationibus subeuntibus (p. 144), Spiritui sese daret ad ministerium; tum vero ad episcopos a quibus ordinatus fuerat, ac nominalim ad patrem ac Basilium ordinationem convertit, et ab eis petit, ut sibi optimam Ecclesiæ regendæ rationem tradant.

Adfuisse aliquos e Sasimensi populo legatos existimat Tillemontius, idque colligit ex eo quod ait Gregorius (p. 143) se Spiritui cecidisse εἰς καταρτισμὸν τοῦ λαοῦ τούτου, ad perfectionem huius populi: et sub finem orationis : *Et me, et una mecum sacerum hunc gregem pascite, ποιμαίνετε καὶ συμπομαίνετε.* Sed supra (c) observavimus Gregorium Nysseum, etsi Casareæ non loquebatur, dixisse tamen de Basilio : *Testatur hic populus quem per sacerdotium duxit ad Dei promissionem, quemadmodum etiam ibidem ait Basilium, urbanos tumultus et materiales hos tumultus fugisse.* Non alius videtur esse sensus Nazianzeni verborum. Dicere potuit, Nazianzenus manu monstrando, se ad perfectionem huius populi constitutum esse episcopum, quamvis Sasimorum esset, non Nazianzi episcopus. Eo magis probandæ ejusmodi rationes loquendi, quod in Ecclesia una est cathedra et unus grex.

VII. Illud etiam non belle opinatus est Baronius Gregorium Nysseum postridie ordinationis Nazianzeni Casaream venisse, et cognominem suum con-

solaretur. Et quia Nazianzenus in oratione (d), quam habuit coram Nysseo, ab amico eum venire dicit, qui nec virtute inferior erat, nec minus diligebat; huic amicum Tillemontius interpretatur S. Meletium aut S. Eusebium Samosatenum. At profecto amicus ille non alius est, quam ipse Basilius. Postquam enim Nazianzenus in orationis exordio amicum sibi ab amico venire dixit, tum petit oratorum more ab audientibus, au rem clarius depingi velint, statimque Moysen et Aaronem in medium adducit, iisque peracute inter se comparatis, iterum postulat ab auditoribus, an non perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimum, id est Basilium, pictrix oratio effluerit. *Horum alter, inquit, nos unxit oc latentes in medium produxit... non ut dignum erat eo spiritu qui in ipso est; alter venit ut nos consoletur ac componat, Spirituique manus faciat.*

Venit ergo Nazianzum Nysseus; et cum a Basilio missus fuerit, advenire non potuit postridie ordinationis, ut perabsurde legitur in titulo orationis sextæ Nazianzeni. Sed tamen perpaucis post ordinationem diebus advenit. Nam hæc oratio, quam coram eo Nazianzenus festo quodam martyrum die habuit, in eandem prorsus sententiam pronuntiata est, ac septima coram Basilio. Vituperat enim Basilium quod sibi vim intulerit, sed tamen suum obsequium significat. Dolet quod Gregorius serius venerit, veluti post eladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina (p. 158, 141). Sed tamen se nuac cedere et fiduciam concipere declarat; quod argumento est hæc dixisse Gregorium, antequam fugeret. Nulla mentio Gregorii patris in hæc oratione : forte quia templum martyrum, qui eo die colebantur, nimium urbe distabat, quam ut senex eo pergeret.

VIII. Vix Nysseus Nazianzum discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sensit. Recursarunt illius animo priora fastidia : vidit hanc (e) Sasimorum sedem sine sanguine obtineri non posse : non habiturum se obi senium ponat, sed subinde tecto expulsus iri : non adiuturum panem quem cum hospite partiarum; nullum omnino fore laborum fructum, nec tamen ulla abfutura urbium incommoda. His cogitationum aculeis pungentibus iterum fugit, ac solitudinis deliciis perfruitur.

Permolesta fuit Basilio Gregorii fuga, qua quidem consilia sua perverti videns, cum eo expostulavit non sine animi offensi et subirati significationibus. At Gregorius (f) in respondendo non minus vehemens, negat sibi litem inferendam esse quod fraudem tandem aliquando senserit, periniquum enim esse, ut idem injuria afficiatur et accusetur. Declarat se arma ferre non posse, et pro lactentibus et avibus Basilii tanquam pro animabus et canon-

(a) Or. 5.

(b) Carm. de Vit.

(c) Cap. 11, n. 4.

(d) Naz. or. 6.

(e) Carm. 4 de Vit.

(f) Epist. 31.

les digladiari, rogat ut ipse cum Anthimo bellum A gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Sed illius dolor tunc maxime erumpit, cum Basilium hortatur, ut omnia ad suam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahat, nec amicitiam nec consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potestatem habens, nec quæ ex his rebus hominum opinio de se futura sit, curans, sed uni duntaxat spiritui se addicens.

Crede non possum Basilium ea ingressisse maledicta, quibus appetitum se Gregorius dicit: *Desine, inquit, nos tandem maledictis incensus, ut insulas et rusticos et sine amore, et ne vita quidem dignus? Ὡς ἀπαλεύτους, καὶ σκατούς, καὶ ἀφίλους, καὶ οὐκ ἔστιν ἀξίους.* His, inquam, e trivio conviciis Basilium usum esse prorsus improbabile est, sed B et ejus dicta consequi Gregorio videbantur pro nimio dolore.

Scripta hæc tricesima prima Gregorii epistola non solum post ordinationem, sed etiam post fugam. Siquidem Gregorius damnum acceptum et fraudem sibi lætam sensitisse se dicit, et a Basilio omnium rerum loco quietem postulat. Ipsa etiam maledicta, quibus se Gregorius a Basilio pettum dicit, jam fugisse Gregorium probant, et Basilio stomachum fecisse, dum palam et aperte Sasinensem episcopatum projicit.

Scripta etiam in secessu sequens epistola 32, in qua Gregorius indignatur accusari se inertæ, quia Sasinam non accepit. Otio se et quiete unice gloriari C profitemur, nec dubitat quin et Ecclesiæ In tranquillo essent, et fides in tuto, si omnes sibi hoc exemplum ad imitandum proponerent.

Inmerito Tillemontius scriptam inter hæc jurgia putat epistolam secundam Gregorii, quæ est ad Nicobulum. Cum mitteret Nicobulo litteras Basilii simul cum suis, his quæ Basilii erant priore loco positus, suas subjunctis, sese quidem cum Basilio ubique conjungi volens, sed cum sibi anteponebat. Minus intellexit Tillemontius hæc verba: *Cum Basilium magnum mihi semper præfulerim, tametsi illi contrarium videntur; nunc quoque præfero, etc.*, id est, inquit Billius, tametsi ille me sibi anteferat. Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

CAPUT XXIV.

1. S. Basilium exstruit ptochotrophium, et eo nomine accusatur ab episcopo apud Eliam. II. Rediit Gregorius paulo post Pascha et coram Basilio quintam orationem pronuntiat. III. Episcopus Donris ordinat, qui primus oppidi episcopus fuit. IV. De epistola Basilii 95. Elias accusatus Sophronio commendatur a Basilio. V. Petrus Sasinæ Gregorius repellitur ab Anthimo. Ejus tamen rogatu agit cum Basilio de congressu. Annuit Basilius ac scribit senatus Tyanensi. VI. Proficiscitur Sebastiam. Ibi Eusebio respondet per epistolam 98. Probatur de Eusebio Nazianzeno hic agi, ac eum ante Pascha ordinatum fuisse. Synodus in qua lites con-

ponuntur inter Basilium et Anthimum. VII. Rursus in Armeniam Basilium, ut episcopus constituitur: at Theodotus eum jurare non vult, nec cum eo communicare. Cognoscit Basilium de criminibus Cyrillo episcopo illatis. VIII. Rediens scribit Terentio et Eusebio, et epist. 101. Pæmenium Satalensibus episcoporum concedit.

I. Inter negotia ab Anthimo et aliis secunda Cappadociæ episcopo exhibitæ, magnum ædificium Basilium ad utilitatem Ecclesiæ Cæsariensis exstruebatur (a). In primis precationis domus magnifice exstruebatur; circa illam ædes erant, alia quidem liberali specie, episcopo privatim addicta, aliæ vero inferiores Dei famulis ex ordine distributæ, quarum usus et provinciæ rectoribus, eorumque comitatui communis erat, ita ut rectores insignibus illis ædibus, quæ episcopo addictæ erant, eorum autem comites inferioribus exciperent. Erant etiam hospitia peregrinis, sive transentibus, sive medela aliqua indigentibus, quibus Basilium necessarium providebat solatium, ægrorum curatores, medicos, iumenta, deductores. Adjunctæ etiam erant artes, tum quæ ad vitam necessarias, tum quæ ad liberalem victum cultumque inventæ. Erant etiam aliæ ædes ad faciendam opera idoneæ.

Basilii consilium, etsi Ecclesiæ ac reipublicæ perutile, incurrit tamen in reprehensionem nonnullorum hominum, qui inde ansam arripuerunt illius apud præsidem accusandi; sive quod ejusmodi inceptum hominis parum quieti, nimiumque audaciæ esse dicerent, sive quod criminis verterent Basilio, quod multitudinem his artibus sibi charitate devinceret. Voluerat Basilius cum præside, tum cum ille esset Cæsareæ, et de exterioribus suis negotiis et de rebus ecclesiasticis colloqui, ut criminationibus in autocessum occurreret. Sed repressit se; tum ne præsidem a publicarum rerum cura averteret, tum ne puram illius animam alterationes episcoporum læderent. Ubi autem avidit adversarios suos multa illius auribus insurrasse, tum vero, iustitiam corporis, quominus præsidem adiret, prohibente, causam per litteras defendit ac demonstrat consilium suum non modo publicis rebus non nocere, sed etiam plurimum professe, ac ipsi imperatori probatum fuisse. Quæ autem Eliæ, ut amico et Christiano, de ecclesiasticis rebus respondere par erat, ea Basilius in aliud tempus differt, ac præsidem rogat, ut sibi alteram aurem exemplo Alexandri, usque ad congressum integram servet.

Hæc epistola (b), quam eruditi viri ad annum 374 retulerunt, inter has Basilii cum Anthimo et aliis episcopis disensiones collocanda. Hæc enim gesta sunt postquam Valens Cæsarea discessit, ut patet ex his verbis: *Unde mihi videtur et magnus imperator, ubi nostram hanc sollicitudinem percepit, veniam dedisse, ut Ecclesias per nos ipsi administraremus.* Frustra ergo hæc epistola in annum 374 retrahatur. Non tamen multo post Valenti discessum

(a) Ep. 94.

(b) Ep. 94.

scripta. Vix enim ædificare cœperat Basilium, ma-
teria hæc hactenus comportata : opus autem non po-
tuit serius incipere (a), siquidem jam aptum erat
et paratum hospitibus suscipiendis, jam monasterii
forma sua absoluta numeris ante fluxum anni 373.
Quare mutæ illæ altercationes episcoporum, qui-
bus Basilium animam Eliæ lædi volebat, nihil aliud
sunt quam dissensionum cum Anthimo et aliis; non
enim aliud prorsus suspicari licet, nec immerito
tempus ejusmodi dissensionum ex hac epistola
constituimus.

Hoc ptochotrophium in suburbio conditum a
fratre laudat Nyssenus. Novam civitatem (b) extra
Cæsaream appellat Nazianzenus (c). Erat autem
hospitibus, et peregrinis destinatum, tunc iis qui
cito transeunt, tunc iis qui medela aliqua indigent.
His verbis indicantur leprosi, qui cum civitatibus
pellerentur, non immerito inter hospites et pere-
grinos habebantur. His præcipue provisum fuisse
hoc hospitium testantur Nazianzenus (d) et Theo-
doretus (e) : non tamen videntur exclusi fuisse alii
ex civitate aut ex aliis locis advenientes ægroti. Sed
præcipue in leproso emittit charitas Basilii, quos
vir nobilis et nobilissimus ortus osculari non dubita-
bat, non ad inanem gloriam (nemo enim ab hoc
vicio remotior, inquit Nazianzenus, sed ut alios (f)
exemplo suo ad corporum curationem libenter ac-
cedere doceret. Nec vero sola civitas illius charita-
tem sensit, sed in pagos etiam sollicitudines suas
extendebat, ac omnibus populi præpositis humani-
tatem in pauperes, ut commune certamen propone-
bat. Unde (g) singuli chorepiscopi videntur in pa-
gis sibi commissis commune aliquid habuisse pto-
chotrophium.

(h) Sepissime in ptochotrophium veniebat Basi-
lius, non solum, ut pauperum curam gereret, sed
etiam ut monasterium iuviserit, quod ibi constru-
ctum erat. Monachi enim erant servi illi Dei, qui-
bus assignatæ erant ædes inferiores. Ex hoc loco (i)
perscribit Amphilochio Heraclidas audita ex Basilio
monasticæ vitæ præcepta. Præfuit et monasterio et
ptochotrophio vir eximie virtutis, Sacerdos no-
mine; sed ei utrumque ministerium, quod Basilium,
ut verisimile est, commiserat (j), Helladius Basilii
successor indignis modis abrogavit. Celeberrimus
fuit hic locus ac Basilidæ vocari solitum esse
discimus ex quodam scholio in antiquis codicibus
post regulam brev. 286, reperto. Laudat Sozome-
nus (k) eximium quemdam chorepiscopum, Prapi-
dium nomine, quem Basilidi prævisse testatur.

II. Non diu perstitit in fuga Gregorius, qui se hæc
in re minus fortem ac generosum fatetur esse,
in ira patris ferenda. Orationem quintam exor-

ditur ab hac sui in patrem et Basilium obsequi ad
gnificatione. Οὐδὲν ἰσχυρότερον, inquit, γήρωσ, καὶ
οὐδὲν φιλάς αἰδεομύστερον. Ὑπὸ τούτων ἤχθη
ὁ μὲν ἐγὼ δέσμιος ἐν Χριστῷ, δεθείς οὐκ ἄλλοσεσι τῇ
δηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δέσμοις τοῦ πνεύματος
*Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius
Ab his ego ad vos ductus sum, vinculus in Christo,
non catenis ferreis, sed tenacissimi spiritus vinculis
constrictus.* His sane verbis indicat Gregorius ad
aliquo ex loco Nazianzum venire; ac proinde hæc
oratio non statim post ordinationem et ante oratio-
nem septimam, ut visum est Tillemontio, sed post
reditum ex fuga pronuntiata est. Sic etiam quod
addit se antea alia omnia reliquisse, ut secum phi-
losopharetur, et Eliæ Carmelum ac Joannis desertum
cogitasse, id profecto dicere non potuit ipso ordina-
tionis Sasimensis die, quam non præcessit solitudo,
sed potius sacerdotii labor in patre adjuvando.

Tillemontii opinione clarior refellunt quæ se-
quuntur. Ait se antea fortem quemdam et insupe-
rabilem sibi visum esse; ac ne ananissimis quidem
his fratribus sermones dedisse, ut secum ipse tran-
quille philosopharetur, secumque ipse et cum spi-
ritu colloquium haberet. An potest manifestius in-
dicari solitudo in quam se receperat? Sed quod am-
bigendi locum omnem præcludit, recitat quæcun-
que post ordinationem dolore sudente in Basilium
asperius dixerat. *Jam enim iram abjicio (Audiamus
mansueti et latentur [Psal. xxxiii, 3]), mansuetus
hanc, quæ mihi vni attulit, placido vultu conspicio,
ac spiritus ardeat, mihi que commotum pectus sedat-
ur, reditque ratio; atque amicitia, instar flammæ
consopita et extincta, rursus ex parco igniculo re-
viviscit, et excitatur. Renuetur consolari anima mea,
et anxietate affiebat in me spiritus meus. Dixi :
Nunquam in posterum amicitia fidem habeo.* Antea
ordinationem amicitia Basilium later et Gregorium
turbata non fuerat; iras inter eos sola movit ordi-
natio, et quod Gregorius fatetur se dixisse, nulli se
deinceps amico fidem habiturum, id conceptis ver-
bis dicit in clausula epistolæ 31, quam post abjec-
tum gubernandæ Sasimorum Ecclesie consilium
scripsit. Quin etiam cum obsequium suum in oratio-
nibus 7 et 6, non sine querelis et aculeis in Basi-
lium testetur, in hac quinta oratione adeo lenis et
placatus est, ut nulla tunc ejus animo videatur re-
sedisse offensio; et cum Basilii consilium in ora-
tione sexta, dignum non fuisse dicat eo spiritu, qui
erat in Basilio; nunc idem consilium ad astra tol-
lit : *Spiritus amicitia, inquit (l), posthabere mini-
me sustinisti (quandoquidem ut nos pluris fortasse,
quam alios omnes ducis : ita rursus Spiritum nobis
longe antepone). Non passus es talentum in terra
defossam a-que obrutum latere. Non passus es lura-*

(a) Ep. 150.

(b) In Basil.

(c) Or. 20.

(d) Ibid.

(e) Lib. iv, c. 19.

(f) Ibid.

(g) Ep. 142 et 143.

(h) Ep. 150.

(i) Ibid.

(j) Naz. ep. 216.

(k) Lib. vi, c. 34.

(l) Or. 5.

nam modio diutius obduci; hoc enim lumen meum **A** *mentisque negotiationem esse existimas.*

Illud autem non valde abstrusum est, quod ait se de his quidem amantissimis fratribus antea sermonem impertire voluisse. Nam cum fugisset in soliditudinem, atque ibi festum paschale introduxisset, caruit interim optatissima illius voce Ecclesia Nazianzena, ut evidenter probant quæ sequuntur: *Ἐγὼτε οὐκ ὅλα ἀπέλιπον, ἵνα ἀπὸ παντὸς ἐπισημίου ἀνεπαύσασθαι, ὡς ἀπὸ παντὸς ἐπισημίου ἀνεπαύσασθαι, ὡς ἀπὸ παντὸς ἐπισημίου ἀνεπαύσασθαι, ὡς ἀπὸ παντὸς ἐπισημίου ἀνεπαύσασθαι.* Non video cur id Tillemontius Cæsareæ dictum potius existimet, quam Nazianzi. Dixi Gregorium paschale festum in soliditudine egisse, quia hujus quintæ orationis, quam statim post reditum pronuntiata fuisse patet, auctor fuit Basilium, quem improbable est Cæsarea diebus Paschæ abfuisse. At cum scripsit epistolam 95 (scripsit autem die duodecima Maii), redibat ex quodam itinere, quod proinde non multo post Pascha suscepit; vixque dubium est, quin hæc Nazianzani venerit.

III. Non (a) solis Sasinis episcopatum erexit Basilium, sed pluribus aliis locis idem beneficium accessit. Narrat Gregorius Nazianzenus hoc dissidium ad Ecclesiæ utilitatem conversum a Basilio fuisse, patria nimirum pluribus episcopis communita: *ex quo tres præclarissimæ res consecutæ. Nam et animarum cura major suscepta est, et qualibet civitas preventus suos habuit: et bellum hæc ratione compressum et extinctum est. Hujus consilii, inquit, veror non velui appendix quendam fuisse.* Quibus ex verbis patet, pluribus in locis olim Cæsareæ subjectis Basilium novos episcopatus constituisse, et cum hoc consilio materia dissensionis amputata esset, Anthimum libentius ad pacis conditiones accessisse. Quod autem proprio Marte fecit Basilium in his locis, quæ Anthimum in ditionem suam vindicare non poterat, idem videtur in aliis oppidis controversis, ipso consentiente Antibimo, factum fuisse, postquam ad pacis conditiones perventum est. Nam Basilium, postquam congressus est cum episcopis secundæ Cappadociæ, rogavit sanctum Eusebium ut in Cappadociam veniret, sibi que opem ferret (b) *ad constitutionem episcoporum.* Supererat ergo alii episcopi ordinandi præter eos quos Basilium in ipso dissensionis æstu ordinaverat, ac proinde hæc pacis conditio inter alias proposita fuit, ut novi episcopatus in controversis locis erigerentur.

Tricesimæ sancti Gregorii Nazianzeni orationis locum dedit erectus ejusmodi episcopatus in quodam oppido, de quo cum magna exultasset dimicatio, repulsis Antibimi amicis, Gregorius ibi cum aliis episcopis, absente quidem, sed procul dubio assente Basilio, episcopum ordinavit. Oppidum illud Doara vocatur apud Eliam commentatorem sancti Gregorii, episcopum vero Eulalius. Hanc

orationem Tillemontius (c) refert ad annum 373 ac hæreticorum aliquem amicus Doarorum episcopum fuisse pñat; quo expulso Eulalius a Gregorio ordinatum fuisse, non expectato ob moræ periculum Basilii consensu. Sed facile est probare tunc primum Doaris constitutum episcopum fuisse, idque fervente Basilium inter et Anthimum dissidio.

Digna sunt quæ notentur hæc verba Gregorii (d): *Δέξασθε λόγον νεώκτιστον ἐπὶ νεώκτιστῳ ποιῆσαι. Νῦν γὰρ πρὸς τὸν νεώκτιστον ἐπίσκοπον ἀνατίθεται ἡ οὐσία. Vocat orationem νεώκτιστον ob materiæ prorsus insolitæ novitatem, νεώκτιστον pastorem, quia hunc primum Doara episcopum accepterat. Inferius hanc interpretationem confirmat, cum ait: Προσθήκη ἐπισημίου ἐπισημίου ἀνεπαύσασθαι, οὐκ ὄφρα σὺν ἀνεπαύσασθαι ἀνατίθεται, οὐκ ὄφρα σὺν ἀνεπαύσασθαι ἀνατίθεται. Sacerdotes angere studiuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere. Non aliud tempus occurrit in Historia sancti Basilii, quæ multiplicati sacerdotes fuerint in Cappadocia, præter illud cum Anthimo dissidium.*

Vehementem hanc discordiam manifeste indicant quæ a Gregorio in presbyterum quemdam, calidum Antibimi partium defensorem, dicuntur. Sic enim eum compellat: *Τὴν φῆσιν, ὡς καὶ δαδὴν καὶ ἄβειρων, καὶ στρατηγὴν ἀσφρόνιστε; ὁ κατὰ Μωυσαίου τολμήσας, καὶ χεῖρας ἐπαφείς ἡμῶν, ὡς περ ἐκείνοι τὰς γλώσσας μεγάλῃ θεράπονται; οὐκ ἐφριξας; οὐκ ἐνετρέπης; οὐκ ἔβρευσάν σοι ταῦτα διανοουμένων κατὰ γῆς αἱ σάρκες; εἴτα τὰς χεῖρας ταύτας ἀνατίθεις τῷ θεῷ; εἴτα ὄψα προσάξεις; εἴτα ὑπερέξῃ λαοῦ; φοβοῦμαι μὴ ποτε τοσοῦτον ἢ βομφατα τοῦ θεοῦ κατωθῆ; καὶ ἡρεμήσειεν. Οὐτε τῷ ποιμένι τῷ σὺ μέγα τι ἐχαρίσω, καὶ σαυτὸν τὰ μέγιστα ἐξημιώσας, ἀλλοτριώσας; σαυτὸν τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος. Quid ais, fili Dalham et Abiron, et dux militaris contumax, qui adversus Mosem insurgere ausus es? qui manus in nos, quemadmodum illi linguas in magnum illum Dei servum, immisit? Non cohortari? non pudore suffusus es? non hæc animo agitantis carnes in terram collapsæ sunt? Et postea manus hæc sustinuit ad Deum tendens? postea dona offeres? postea orationes pro populo fudes? Veror equidem ne Dei gladium tantum rubiginem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam misisti, et teipsum maximo detrimento multasti, teipsum videlicet a Dei gratia avertens. Hunc presbyterum non immerito duces militarem appellat Gregorius, quia pro Anthimo vehementer contra Basilium pugnaverit ac manus in ipsum iniecerat Gregorium. Pastor ille, a quo presbyter gratiam inire voluerat, alius esse non videtur, quam Anthimus; idque argumento est, pugnatorem illum Doarorum episcopum non fuisse, sed potius Tyanensem aliquem presbyterum, cujus pastorem esse Anthimum Gregorius agnoscebat.*

(a) Or. 20.
(b) Ep. 100.

(c) Tom. IX, p. 394.
(d) Naz. or. 20.

Convertit deinde orationem Gregorius ad ipsum A Circa hoc tempus maximum iuctum attulit in
Eulalium quem pastorum optimum et præstantis-
simum vocat, ac vita et moribus dignum episco-
pato esse testatur. Hortatur (p. 496) ut in rebus
spiritualibus tantam sibi approbationem conciliet,
quantam in mundi negotiis conciliaverat.

Videtur Doarensium anor in Basilium Anthimi
impetum repulisse. Hinc Gregorius, quasi metueret
ue molestum illis esset Basilium deinceps episco-
pum non habere, sic eos affatur (p. 495): *Non ve-
nimus ut gladium mittamus, sed ut pacem. Non
venimus in magni illius pastoris contemptum et
ignominiam, qui splendida civitati præsidet. Hono-
rabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum voca-
mus, tametsi injuria affecti.* Patet ex postremis
verbis jam ordinatum fuisse Sasimensem episco-
pum Gregorium: ac conceptum ex ea re dolorem
ejus animo insidere. Sed tamen illius ardor in de-
fendenda Basilii causa dubitare non sinit, quin
tunc episcopatum vel nondum abieisset, vel potius
ex fuga reversus obsequii sui significationes patri
ac Basilio dedisset. Post Gregorium alii episcopi
verba facturi erant, novi episcopi adhortandi
causa, ut patet ex his Gregorii ad eum verbis: *Per-
fectiorem armaturam a majoribus ducibus acci-
pies, etc.*

IV. Proficiscens Basilus (a) post Pascha, ut jam
diximus, litteras ad Eusebium Theophrasto dia-
cono dederat, ut eas perferri curaret. Sed iuteriu
diaconus morbo correptus moritur, litteris non
missis. Id eo molestius Basilio redeunti fuit, C
quod de rebus magni momenti scriptæ erant, ac
celerem responsionem poscentibus. Nam cum S.
Meletius et Theodotus Nicopolitanus Basilium ad
diem festum, in quodam loco, quem Phargamum
dicebant, medio mense Junio celebrari solitum in-
vitassent, tam amicitie causa, tum ut de rebus
Eustathii cum eo agerent; Basilus Eusebium ro-
gabat, ut secum huuc diem obiret. Itaque cum
reditu suo cognovisset litteras suas non fuisse pe-
latas, statim eas misit ad Eustathium Sebastennu
cum epistola 95, ut quam celerrime utraque epi-
stola ad Eusebium ferretur: supererat enim tan-
tum dies triginta tres. Declarat Eusebio in hac
epist. 95 venturum se ad diem festum, si ipse etiam
Eusebius veuiat; secus vero, malle se contractum
anno præterito invisendi Eusebii debitum solvere,
et congressum cum episcopis in aliud tempus dif-
ferre. Erat in iisdem litteris Theophrasto com-
missis de Sasimensi ordinatione. Nam cum de ea
nihil prorsus occurrat in epistola 95, quæ serius
scripta est, sed simul missa; Eusebius in sua ad
Basilium responsione ea de re loquebatur, et cum
sibi hanc ordinationem minus probari significas-
set, Basilio causam attulit illius defendendæ in epi-
stola 98.

(a) Ep. 95.

(b) Ep. 96.

(c) Ibid.

(d) Ep. 88.

(e) Naz. ep. 33.

sibi, saltem ut nata majori, injuriam non faciat : A
quod si sese ostendet atque efferat, ac tanquam me-
tropolitani e superiore loco parvæ civitatis vel
patriæ nullius episcopum alloquatur, sibi quoque
periculum esse quod opponat.

Cæterum libenter accepit Basilium conditionem,
quæ ab Anthimo ferebatur, ut de restituenda pace
communis iniretur deliberatio. Hujus rei testem
habens epistolam ad senatum Tyanensem, in qua
declarat se omnia quidem Anthimi consilia, om-
nesque molitiones pervidisse; sed tamen nihil sibi
esse pace antiquius. Persuasum enim sibi esse,
nil se posse solum perficere, magisque indigere
se uniuscujusque fratrum auxilio, quam alteram
manum alterius ope. Itaque certum sibi esse pacis
causa nec laborem ullum prætermittere, non hu-
militate dicta quidquam aut factu, non itineris lon-
gitudinem vereri, non quidquam aliud molestum
refugere, ut mercedem pacificationis consequatur.

VI. Basilium enim Cappadociæ secundæ episcopis
congressui moras attulit iter in Armeniam. Vocatus
fuerat Basilium a S. Meletio et Theodoto ad diem
festum medio mense Junio celebrandum, ut de Eu-
stathio et Basilii cum eo communione, quæ multos
lædebat, aliquid statui posset. Sentiebat magno sibi
hæc in re præsidio futurum Eusebium Samosatensem.
Is enim cum (amicus erat Eustathio; vir, iu-
dem ut Basilium, probitatis minime suspiciosæ; tum
vero nemo magis idoneus, qui pro summa sua au-
toritate et maximis de S. Meletio ac universa
Ecclesia meritis iniquas suspensiones comperceret.
Scripserat ad eum Basilium triginta tribus ante festum
diebus; sed cura summæ essent temporis an-
gustie, antequam responsa Samosatis acciperet,
tunc se commisit, ut ad diem posset indictum locum
æsequi. Transeundum autem Sebastia fuit, ibique
commorandum, ut de Eustathii fide certa indicia
Nicomolim perferrentur. Ac primus quidem dies in
disputando insumptus nullam certam habuit
conclusionem. At postridie, quamvis Basilium accessisset
vehemens adversarius, Pœnienius Sebastie presbyter;
sic tamen Basilium et objecta dissolvit, et
catholicam doctrinam ante oculos exposuit, ut
nulla prorsus in re dissentirent. Itaque surrexerunt
circa horam nonam ad precandum, et gratias egerunt
Deo, quod idem sentire, idemque loqui de-
disset.

Probe sciebat Basilium privatim hoc colloquium,
non satis insigne monumentum fidei Eustathii fu-
turum, nisi scripto aliquid consignaretur. Sed ut
faceret accuratius ac diligentius, fidei formulam ab
ipso Theodoto accipere volebat, ut una et eadem
opera duo consequeretur, nempe et Eustathio re-
ctam fidem persuaderet, et illius adversarii post
acceptas ipsorum conditiones, nullam contradi-
ctendi locum relinquere.

Colloquiorum cum Eustathio optatus exitus Ba-
silium iacitabat, ut recta Nicopolim pergeret. Sed

duæ illam causæ Casaream vestigia referre coege-
runt. Nam Theodotus, ubi eum cum Eustathio esse
cognovit, antequam disceret qua de causa id fecisset,
et quid ex congressu consecutus esset, non jam
illum ad conventum vocandum esse judicavit, nec
quenquam misit qui iterum admoneret aut deduce-
ret. Res eo molestior fuit Basilio, quod illum
antea perfunctorie per Hellenium invitaverat. Alia
suberat causa longe gravior. Accepit enim Sebastie
litteras, quibus venturum se Eusebium negabat,
statimque refrixit cupiditas eundi Nicopolim, et
perfunctoria invitandi ratio animum subitit. Nam
cum Eusebio ne gravissima quidem discrimina re-
formidabat, sine eo vel levissimis impar sibi vide-
batur. Quare satius esse duxit onisio die festo Ni-
comolim alio tempore proficisci, et cum Meletio de
rebus ecclesiasticis colloqui, vel etiam cum eo Euse-
bium invisere. Qua de re utriusque scripsit, utriusque
responsa expectans. Sed litteris ad sanctum Mele-
tium idem prorsus evenit ac pluribus aliis, ut ad
nos non pervenirent. Dixi Basiliuro, cum Sebas-
tie esset, litteras Eusebii accepisse. Res per se
patet. Ali enim se lectis his litteris repudiasset
consilium eundi Nicopolim, propterea quod venturum
non erat Eusebium. At hoc consilium non repudia-
vit, nisi cum Sebastie esset; idque conceptis verbis
declarat in epistola sequenti, se e medio itinere
tristem reversum esse. Forte etiam, antequam ex
hac urbe discederet, Eusebio rescripsit hanc epi-
stolam 98 in qua congressurum se dicit cum epi-
scopis secundæ Cappadociæ, et cum Eustathio con-
gressu esse, cui testimonium rectæ fidei tribuit.
Loquitur etiam de nonnullis episcoporum litteris ad
Eusebium non perlatis, et de Palmatio, qui Maximo
præsidi ad persecutionem ministrabat, id est ad
exactiones tributorum. Has episcoporum litteras
Basilium, culpa eorum, qui ipsius litteras non cu-
raverant perferendas, ad Eusebium non pervenisse
dicit. Videtur autem vel litteras Occidentalium de-
signare, qui ipsi scriperant, vel sancti Meletii et
Theodoti, qui eum ad diem festum medio mense
Junio celebrandum iuvitaverant. Quis ille fuerit
Palmatus, qui se Maximi ministrii præbebat,
plano nescio: quod autem sit Basilium eum Maximo
ministrasse πρὸς τοὺς διωγμοὺς, ad persecutiones,
id de persecutione Ecclesiæ dictum non puto, sed
de exactionibus tributorum. Hunc enim Maximum
Basilium in epist. 147, virum longe optimum ap-
pellat, quod de persecutore Ecclesiæ non videtur
dicturus fuisse. Probabilis multo est hunc præsi-
dem, cum sciret Eliam, cui succedebat, in maximas
molestias ob suam in Cappadoces lenitatem inci-
disse, strictum et severum, saltem initio, fuisse in
exigendis tributis.

Sed in his litteris ea præcipue observanda, quæ
de Gregorio dicuntur: *Cæterum fratrem Gregorium,*
inquit, *vellem et ego Ecclesiam gubernare ingenio*
suo parem. Ea autem erat Ecclesia omnis quæ sub
sole est, in unum collecta. Cum autem fieri id non

queat, episcopus sit, non ex loco ornamentum accipiens, sed loco ex sese addens. Nam viri vere magni est non magna tantum parem esse, sed etiam, quæ parva sunt facultate magna facere. De Gregorio Nysseno Tillemontius hic agi existimat, deceptus his vocibus *ἑδὲν τὸν, fratrem meum*, quas ope codicem novem eliminavimus. Ad codicum mss. auctoritatem accedit hæc ratio (a), quod Nyssenus, etsi invitatus ad tam sublime ministerium evectus est, non tamen videtur, suscepta semel ordinatione, recalcitrasse, ut Gregorius: imo Nazianzum missus est, ut Gregorii dolorem ex ordinatione conceptum abstergeret. Præterea Nyssenus de more ordinatus est, postulante plebe et clero, consentientibus provinciæ episcopis, ut patet ex epist. 225. At Nazianzeno solus Basilius, adjuvante ipsius patre, hoc onus imposuit: unde in multas reprehensiones incurrit, quod tantum virum Sasima relegasset.

Hoc autem semel constituto, ruit penitus opinio Tillemontii, qui Nazianzenum mense Julio ordinatum fuisse contendit. Retrahenda hæc ordinatio ante festum Paschæ; siquidem S. Eusebius litteris paulo post Pascha scriptis respondens, hanc sibi ordinationem minus probari significat. Præterea aliæ suppetunt rationes. Nam 1° bis Nazianzum venit Basilius hujus ordinationis causa, semel quidem cum Gregorium ordinavit; iterum vero, cum redeuntem e fuga invisit. At primum iter ante Pascha collocandum. Nam (b) post Pascha circuitum quemdam rebus necessariis urgentibus confecit: inde reversus circa diem duodecimum Maii, Sebastianam se contulit mense Junio: iterum in Armeniam mense Julio longam et molestem iter suscepit. Bis ergo post Pascha Nazianzum venire non potuit; mense autem Julio ne semel quidem id ei integrum fuit. 2° Basilius in epistola 98, quæ scripta est circa medium mensem Junium, nuntiat Eusebio se brevi congressurum cum episcopis secundæ Cappadociæ. At hic congressus non solum post ordinationem Gregorii constitutus est, sed etiam post ejus fugam et reditum et inutiles conatus capessendi episcopatus et colloquia cum Authimo. Convenerunt tandem episcopi, ut modo videbimus, ante illud iter, quod mense Julio Basilius in Armeniam suscepit. Nulla ergo ratione nititur opinio Tillemontii.

In hac episcoporum Cappadociæ synodo pax inter Basilius et Anthimum ea conditione sancita est, ut episcopatus multiplicarentur; quod quidem in Ecclesiæ commodum cessasse testatur Gregorius (c). Mense Junio exeunte, vel incunte Julio hæc synodus collocanda, non solum quia Basilius in epistola medio mense Junio scripta brevi futuram nuntiabat, sed etiam quia statim ac rediit ex itinere, quod iterum in Armeniam habuit mense Julio, Euse-

bium invitavit in Cappadociam, ut sibi in constantibus episcopis operam navet: quam quidem paucis conditionem fuisse diximus. Habita ergo sue synodus antequam proficisceretur.

VII. Præclarissime actum cum Basilio, quod Athimi benevolentiam recollectisset. Sed cito non supervenerunt molestie. Accepit mandatum imperatoris cum litteris comitis Terentii, ut Armenios episcopos daret. Non id sane molestum fuit homini nihil optatus habenti, quam ut Ecclesiæ causa laboraret. Imo tota res perthonorifica Basilio; non satis mirari possum, cur quo tempore hæretici tot Ecclesias pastoribus polsis lupos intrudebant vacuas Armeniæ Ecclesias non occuparint. Forcomes Terentius cognitionem illis hujus consilii præripuit, et a Valente decretum illud impetravit antequam summa Basilius virtutum admiratio, quæ Casarea discedens significaverat, ex ejus animo elaberetur. Libenter itaque viæ sese commisit Basilius (d), sed cum ei Theodotus sollicitudinis ac curæ adjunctus esset, metuebat Basilius, id quod accidit, ne singulare hominis ingenium et auspiciores jam mense Junio significatæ plurimum uocarent. Sed tamen, ut Theodoto satisfaceret, ac eorum quæ egerat, coram locuploto teste rationem redderet, venit Getasia in agrum S. Meletii, ubi Theodotus interfuit, simulque Diodorus presbyter.

Ibi accusatus a Theodoto ob conjunctionem cum Eustathio, dixit se ex congressu consecutus esse, ut Eustathium in omnibus sibi assentientem haberet. Tum Theodotas, Eustathium negasse, statim ac discessit ab eo Basilius, suisque ipsorum discipulis affirmare, se nulla prorsus in re cum Basilio de fide consensisse. Ad hæc Basilius, non eum esse Eustathium, qui nunc hæc, nunc illic feratur, eum sibi mirifice in tota vita constet; aut in rebus tanti momenti et omnium famæ celebratis mentiatur, cum mendacium etiam in minimis uti horribile quiddam aversetur. Sed tamen proponendum ei esse libellum fidei, cui nihil desit ad rectæ fidei specimen; si subscribendo assentiarum, mansurum se in ejus communionem; sin autem recuset, ab ejus conjunctione discessurum. Probata hæc conditio Meletio et Diodoro, nec ipse Theodotus dissensit, sed peramicè Basilius hortatus est, ut Nicopolim descenderet, tum Ecclesiæ invisenda causa, tum ut eum Theodotus Satana usque deduceret, ac operam in omnibus navaret. His ita actis Nicopolim rediit Theodotus, Basilio Getasia relictus. At ubi Nicopolim advenit Basilius, sic eum aversatus est Theodotus, ut neque ad matutinas, neque ad vespertinas præces assumere veleret.

Permolestum id Basilio accidit, non tamen sua ipsius causa (factur enim se dignum fuisse qui sic tractaretur), sed quia mandata imperatoris perficere, et episcopos Armeniæ dare non poterat, sic

(a) Ep. 225.
(b) Ep. 95.

(c) Or. 20.
(d) Ep. 99.

affecto erga se curarum socio, cuius opera sperabat se idoneos viros inventurum, eo quod in ejus parva non desissent et religiosi et prudentes, et lingue periti, et qui reliquos gentis usus proprios scirent. Sed tamen quod in ipso situm erat, id minime negligendum ratus, Satala pervenit infirmo admodum corpore; pacem composuit inter episcopos Armenice, eosque a summa indifferentia ac negligentia ad sincerum pro Ecclesiis Dei studium revocare conatus est, ac de nonnullis quæ indifferenter in Armenia peccari solebant, regulis præscripsit. Accepit a Satalorum Ecclesia suffragia, quibus rogabatur, ut episcopum illis daret. Curæ etiam illud ei fuit, ut de aspersis Cyrillo episcopo criminibus inquireret: quæ cum ab inimicis confecta esse cognovisset, idque ipsi coram Basilio manifeste confessi essent; populum Satalensem Cyrillo mediocriter placavi, ita ut non jam ab illius communionem refugerent. Ex his colligi non debet Cyrilum eorum episcopum fuisse. Jamdudum enim episcopo carebant, ut modo videbimus.

VIII. Rediit Cæsaream Basilius, vel etiam, ut conjecit Tillemontius, antequam Satalis discederet, rem omnem ab origine Terentio perscripsit, et quid ad exhaurienda imperatoris mandata præstitisset, quid plura præstare prohibuisset, accuratissime exposuit. Scriptam esse Satalis hanc epistolam 99 (n. 4) colligi posset ex his verbis: *Et nunc cum Satala venissem cum tali corpore, etc.*

Litteræ S. Eusebii, quæ suaves semper et ornatæ Basilio veniebant, cum ei in regione Armeniæ vicina, post tot molestias redeuntis redditæ fuissent, tantum lætitiæ attulerunt, quantum navigantibus, gravi orta tempestate, fax eminus lucens. Reditu suo, quamvis sibi videretur a suo corpore deseri, et in magnas difficultates incidisset, tandiu neglectis Ecclesiæ rebus, sperabat tamen se ope precum Eusebii sanosata iturum. Sed interim eum rogat, ut Cæsaream veniat ad diem festum sancti Eusebii, die septimo Septembris. His enim se negotiis implicari, quæ auxilio indigeant Eusebii, tam ad constitutionem episcoporum, qua de re inter episcopos Cappadociæ mense Junio convenerat, tum ad deliberationem et considerationem eorum quæ in nos, inquit, meditatur Gregorii Nysæi simplicitas, qui synodos cogit Ancyra, nec ullum nobis insidiandi modum prætermittit. Lucem huic loco afferre conatus sum in nota. Pertulit hanc epistolam ideam diaconus, qui litteras Eusebii attulerat; et cum Basilius redeuntem in regione Armeniæ vicina attigisset, videtur eum eo Cæsaream venisse. Narranda ei relinquit Basilius, quæ sibi in Armenia evenerant.

Non dubium est quin Basilius ex hoc itinere redierit mense Julio; nam satis supererat temporis, ut Eusebius illius litteras accipere posset, ac Cæsaream venire ad diem septimum Septembris.

(a) Ep. 102.

Porro ad eam rem necessarii erant saltem triginta tres dies, ut vidimus ex epist. 93.

Circa idem tempus scripta epistola 101. Cum enim de morte insignis personæ didicisset, statim ad eum; ad quem præcipuum dolor redibat, consolandi causa scripsit, infirmam valetudinem excusans, cur adesse non posset, et negotia ob iter majorem in modum aucta.

Satalenses, ut supra vidimus, suffragia, sive decretum publicum obtulerant Basilio, eumque rogabant, ut sibi episcopum daret. Eo dignior erat Basilio sollicitudine hæc Ecclesia, quod jamdudum episcopo destituta propemodum in ruinis jacebat. In petendo autem episcopo adeo institerunt et contenderunt, ut Basilius coram Domitio promiserit, nihil se, quod quidem penes se foret, prætermisurum. Colligi posset nominatim ab iis petitum Pœmenium presbyterum. Nam Basilius (a) declarat se consanguinitatem et consuetudinem sibi cum hoc viro intercedentem, populi gemitus, universæ Pœmenii cognationis ac matris ipsius lacrymas eorum postulatis posthabuisse. Hortatur ut Deo gratias agant, quod votum suum adimpleverit. Sed tamen hæc dicere potuit Basilius, etiam generatim virum petiissent ad reparandas Ecclesiæ suæ ruinas idoneum. Præmisit Niciam, qui ad Satalenses hujus lætitiæ nuntium perferret. Scripta hæc epistola magistratibus: sequens, quæ brevior est, sed tamen in eandem scripta sententiam, universam plebem compellat, concessum illis nuntians pastorem hoc dignum nomine. In quo forte alludit ad nomen Pœmenii.

CAPUT XXV.

I. S. Basilius conqueritur apud præfectum, quod clerici Cæsarienses censui addicti fuerint. II. Invisit S. Eusebium. Rediens scribit ad filium Terentii et ad quemdam militem. III. Tres litteræ de negotio Julittæ. Inde nata occasio scribendi ad Modestum. IV. Andronicum ducem placare conatur Domitiano. V. Pacem conciliat in presbyterio Tarsensi. VI. Simplicitæ temeritatem comprimit. VII. De epist. 115-117. VIII. Proditur a discipulis Eustathii.

I. Modestus præfectus, qui Basilius pro se utiliter precantem senerat, pro aliis precanti plurimum semper honoris habuit. Suam apud illum gratiam Basilius sæpe interposuit; sed prima omnium videtur Ecclesia Cæsariensis precatorem habuisse Basilius. Cum censorios censui addixissent clericos Cæsarienses, ac eos tantum exceperint, quibus ætas immunitatem dabat, propterea quod mandata immunitatis concedendæ a præfecto accepisse se negarent; confugit ad præfectum Basilius, eique demonstrat et ipsius famæ et imperatoris familiæ perutile futurum, ut aliqua immunitas concedatur episcopi arbitrio dispensanda. Multa sunt in hac epistola difficultia, quæ in notis conatus sum explanare.

Scripta autem videtur circa hunc annum. Adhuc

enim recentia erant Cappadociæ vulnera, cui in *genus inclinata* opem præfecti Basilii implorat. Præterea jam de rebus communibus scripserat præfecto, antequam ei privatos commendare incopisset, idque colligitur ex his verbis epistolæ 107, quæ vix serius hoc anno exeunte scribi potuit: *Ego enim, inquit, decere non putavi tantum mihi licentiae sumere cum tanto iudice; eo quod nondum ei de ulla re privata scripserim, verearque ne quo pacto rem improbet: quippe cum summi viri in ejusmodi rebus, ut nosti, facile irascantur. Jam ergo aliquid scripserat de rebus communibus. Ipsa timiditas, quam præ se fert initio epistolæ, argumento est nondum invitatum fuisse a præfecto, ut sæpe scriberet. Immerito ergo hæc epistola a Tillemontio refertur ad annum 376, sub vicario Demosthene. Non solum tempus, sed etiam personæ ac res discrepant. Hic enim agitur de censoribus, illic de vicario. Hic censoi, illic curiæ addicuntur clerici.*

II. Non semel hoc anno S. Eusebium Basiliius invitavit, ut Cæsariensem Ecclesiam inviseret. Sed hoc beneficium inupetrare non potuit: quod quidem mirum non videtur. Cum enim multæ aliæ causæ sanctum seum detinere potuerunt, tum in primis vicinitas Valentis, quæ perpetuas excubias ad gregis custodiam postulabat. Quare Basilio eundem fuit Samosata, ut Eusebium videret. Id autem consecutus est hoc anno 372. Nam in duabus epistolis (a) anno sequenti scriptis testatur se anno præterito mel dulcissimum Ecclesiæ Samosatensis degustasse. Quod autem addit extremo tantum digito degustasse, argumento est non diu eum apud Eusebium fuisse. Rodeunti promisit Eusebii se anno sequenti in Cappadociam venturum: atque hoc promissum Cæsarem referens Basilius, magnam Eusebii adteotus expectationem morit.

Speraverat Basilius (b) visurum se Samosatis diaconissas Terentii comitis filias, quas, ut bonæ radicis bona germina, sæt circumstantium hæreticorum turba decipere, nec ventis secundis utens novitas movere potuerat. Non mediocrem jacturam esse duxit, quod eas non invenisset Samosatis. Sed ut literis compensaret, quod colloquio perficere non potuerat, oblata facultate Sophronii, quem filium appellat, laudat eas ob summum catholicæ fidei studium et ad perseverantium hortatur.

S. Eusebium presbyter Basiliius invisit, ut supra vidimus. Sed ad iter hujus anni 372 referendam epistolam ad diaconissas probat circumstantis illa hominum veritatem corruptivum turbæ, præsentis scilicet in Syria Valente. Cæterum non multo post reditum hæc scripsit: Sophronius enim ille, quem filium appellat, idem videtur esse, qui anno 372 exeunte, omni scelere Basilium laceravit.

Basilii peregrinationes, his exceptis quæ illum Sa-

mosata deluxere, nihil fere habuerunt, nisi difficillima negotia aut gravissimas molestias. Quare cum Basilius in epistola 106 iter quoddam commemoret, in quo se multa a Deo beneficia accepisse testatur, iter Samosatense indicari conjicio. Viderat in hac peregrinatione militem quemdam, cujus perfecta erat sub militari veste charitas, acceptis ab eo literis respondet Basilius, eumque ad perseverandum hortatur.

III. Circa hoc tempus scriptæ videntur tres sequentes epistolæ, quibus materiam dederunt molesta Julitæ viduæ, Basilii propinquæ, exhibitæ negotia. Eam enim tutor illius hæredum urgebat ob ingentem pecuniæ summam, quam cum persolvere cito non posset, egit Basilius cum creditore, ut tempus viduæ concederet. Promisit ille coram Basilio et alio viro digultate insigni; seque tempus quidem brevius scribere dicebat, sed amplius concessurum. Postea immemor promissi viduam rursus vexare cepit. Significat illa dolorem suum Basilio, qui ei rescribit consolandi causa; seque et creditori scripisse testatur ut pudorem ei incuteret, et Helladio præfecti domestico, ut hoc ei negotium commendaret. Nam ad præfectum ipsum scribere non audebat.

Tutori hæredum Julitæ Basiliius mirari se declarat, cur quod verbis conceptis coram se et alio viro promiserat, id nunc exsequi nolit. Fatetur se illius liberalitatis famam cum hoc implacabili in viduam animo conciliare non posse. Revocat ei in memoriam aliud promissum. Nam pollicitus erat, si aurum de quo convenerat, acciperet, chartas omnes, tum eas quæ coram judicibus, tum eas quæ privatim confectæ, viduæ traditurum. Monet ergo illum Basilius, ut opem et misericordiam Dei sibi ipse duriori agendi ratione non intercludat.

Negat Tillemontius ad hoc negotium pertinere epistolam sequentem. Sed tamen mirifice et personæ et res consentiunt. Commendat enim Basilius viduam a tutoribus hæredum illius vexatam. Commendat eam non præfecto, sed Helladio comiti, ut dixerat in epistola 107. Non tamen idem rogat quod in epistolis præcedentibus, ut tempus concedatur ad solvendum, sed ut remittantur usuræ, forte jam persoluta, quia coram Basilio sic pacta fuerat, ut usuræ redonarentur, si sortem solveret. Hoc ipsum est quod creditor promiserat, ut in memoriam redigit Basilius in præcedenti epistola, si aurum de quo convenerat acciperet, chartas omnes, tum eas quæ coram judicibus, tum quæ privatim confectæ, hinc viduæ traditurum. His sane verbis promissum usuræ remittendæ continetur. De eodem ergo negotio his in epistolis agitur. Sed cum importunus creditor duo promississet, concessuram se tempus et usuras remissuram; vel Basilius bis scripsit Helladio, primum quidem ut tempus daretur, deinde ut usuræ remitterentur: vel idcirco de usuris tantum

(a) Epist. 145 et 137.

(b) Epist. 105.

loquitur, quia, antequam mitteret epistolam ad Heladium, audierat creditorem a vidua absolutum esse, nec tamen in eo stare quod secundo loco promiserat.

Hæc autem epistolas circa annum 372 exeuntem scriptas conjicimus, quia scriptæ sunt antequam Basilius timiditatem illam deposuisset, quæ illum a scribendis præfecto litteris deterrebat. Porro non videtur illa timiditas diu ejus animo insedissee, ex quo gratiam inivit a præfecto (inivit autem anno 372 iacente), neque spatium anno longius interponendum inter initium scribendi et devinctum benevolentiam animi præfecti. Tot enim homines Modesto commendavit, tot ad eum litteras dedit, ut id non videretur extremis vitæ annis incepisse. Res patet ex epistolis 279, 280. Videtur his litteris initium dedisse Heladius comes, quem verisimile est, cognita Basilius in Julitæ negotio timiditate, pro summa sua pro præfectum gratia et auctoritate rem indicasse; usque ortum, ut Basilius præfectus confidere jubere ad se scribere.

Post tam honorificum mandatum scripta epistola III, in qua, cur hæc scribere ausus non fuerit, quamvis plurimum cuperet, tantæ potestatis reverentiam excusat. Commendat Tauri incolas, eisque nimia ferri tributa pendentibus humanitatem præfecti implorat. In sequenti epistola pro amico in sulam accessit, et idcirco sibi metuente Modesto rogat, ut, si vir ille nihil peccavit, veritatis beneficio vocat; si quid peccavit, sua causa id ei remittatur. Cum hæc scriberet Basilius, nondum Cappadocia ex malis provinciæ divisione inlicetis emergebat, idque Basilius indicat non obscure.

IV. Domitianus quidam, qui in tribus optimæ notæ codicibus presbyter dicitur, Basilius necessarius erat ab antiquo ex parentibus, ita ut nihil a fratre differret. Is cum graviter peccasset in virum præpotentem, Andronicum ducem, imminenti supplicii metu pene mortuus epistolas a pluribus obtinuit ipsius causa supplicantibus, sed Basilius commendationem longe omnibus præferendam esse duxit. Libenter sane Basilius, nisi et corporis infirmitas et hiemis molestiæ obstitissent, Andronicum adiisset, tam ut precatoris munere per se ipse fringeretur, tam ut veteris promissi debitum solveret. Promiserat enim venturum se Sebastiam; idque jam profecerat, sed minime invenit Andronicum. Scribit itaque ad eum præclarissimam epistolam, ac exquisitis rationibus persuadere conatur, ut metum, quo fractas et prostratas jacebat Domitianus, suis supplicii esse existimet, ac insigne humanitatis specimen edat, omnibus Cappadocibus, qui eventus expectatione suspensis erant, admirationi futurum. Hanc epistolam (a) cum Tillemontio referendam duxi ad hiemem hujus anni 372. Venit enim Sebastiam hoc anno Basilius, eique deinceps aditum

A in hanc urbem intercludet Eustathii perfidia, quæ anno 373 erupit.

V. Tarsensis Ecclesia (b), mortuo Silvano, in manus hæreticorum delapsa, luctum et gemitus Basilius presbyteri commoverat. Sed non defuere egregii presbyteri, qui fidem sub hæretico episcopo defenderent, et ab ejus communione plebem removersent, Ecclesiam per se ipsi regerent. Nomen hæretici episcopi non proditum memoriæ. At nec Basilius cum eo communicasse, nec magnam partem cleri Tarsensis, perspicimus ex litteris 113 et 114. Nata enim inter eos controversia, cum unum ex collegis, Cyriacum nomine, suspectum haberent, ut minus recte de Spiritu sancto sentientem, ad Basilius consilium et auctoritatem confugerunt, missis ad eum e suo numero nonnullis. Unum quidem designat Basilius initio epistolæ 113. Sed plures missos patet ex his verbis epistolæ sequenti, *Postquam igitur cum fratribus congressus sum*. Basilius, tota re ex illis cognita, privatim nonnulla disseruit, quæ referenda presbyteris Tarsensibus mandabat, sed in epistola, quam ad eos scripsit, hanc sedandæ controversiæ viam init. Queritur quod Ecclesiæ mala, sua sponte gravissima, multum augeantur, dum nulla erga infirmos adhibetur commiseratio, nulla sanorum fratrum defensio. Quare necesse esse statuit, ut quibus in rebus animæ non læduntur, in his nos ad infirmiores accommodemus: ac proinde nihil amplius exponendum a fratribus prescribit, nisi ut fidem Nicænam recipiant, ac Spiritum sanctum creaturam dici non oportere, et eos, qui dicunt, ad communionem admittendos non esse fateantur.

Scribit (c) etiam ad Cyriacum, eique narrat se in fratribus e clero Tarsensi missis magnum animæ advertisse fidei studium, magnumque in Cyriacum amorem; seque pro eo spondidisse, sanam esse illius fidem et animum, ad omnia pro fide perpetuanda promptum et paratum. Rursus pro fratribus spondet, si modo Nicænam fidem recipiat, nullam in ea vocem rejiciens, atque huic fidei addat Spiritum sanctum creaturam dici non debere, nec cum his, qui dicunt, communicandum, fore ut ei omne obsequium fratres exhibeant. Ex quibus verbis illud obiter colligere possumus, Cyriacum auctoritate inter alios præcelsisse.

Non pertinent duæ illæ epistolæ ad initia episcopatus; tunc enim non tantopere fervebat de Spiritu sancto controversia, nec deerant inter orthodoxos, qui consubstantiale nondum recepissent ut ex epist. 52 observavimus. At, dum scriberentur duæ illæ epistolæ, vix supererat quibus molestum esset consubstantiale. Non metuebat Basilius, ne moram huic rei afferret Cyriacus; sed pro eo libenter spondebat. Præcipua enim erat de Spiritu controversia etiam inter Catholicos, aliis Deum appellan-

(a) Ep. 112.

(b) Sup. ep. 34.

(c) Ep. 114.

dum esse contententibus, aliis divinitatem quidem A
tribuentibus, sed tamen hac voce uti recusantibus.

Videntur tamen ante annum 373 scriptæ. Nam Basilii querelæ, quod nulla sit erga debiles commiseratio, nulla sanorum fratrum defensio, haud scio an eos tangant, quibus Basilii in Eustathium ejusque discipulos lenitas non placebat. Præterea non præseribit, id quod deinceps ab eo perspectis Eustathii dolis præscriptum videbimus, ut Spiritus sanctus cum Patre et Filio glorificetur.

VI. Quædam Cappadociæ Ecclesia (a) cum dudum episcopo careret, communi consensu elegit servum Simplicia, divitis matronæ et in pauperes munificæ, sed hæresis suspicionibus flagrantis. Itaque ad Basilium et Gregorium loci incolæ hunc servum adduxerunt non sine lacrymis, ut illum sibi episcopum darent. Annuerunt episcopi fervidis precibus, ac servum reluctantem et invitum ordinarunt, non expectato dominæ consensu, qui tamen eo magis requirendus videbatur, quod heræ bona famulus administrabat. Sed hac in re Basilius et Gregorius, cum Simplicia liberalitatem sibi nosse viderentur, simplicius egerunt. Ubi id rescivit iracunda mulier, furis in Basilium incensa, convicitis eum aggredi cepit, docere audens ut officii minus peritum. Quinetiam in eum quosdam homines concitavit, quos Basilius lacertos et rubetas appellat, id est, ut conjici potest ex his quæ sequuntur, servos et eunuchos. Hanc Basilius non deprecando, non blande appellando demulcendam esse duxit : sed vehementi utens reprehensione, demonstrat, etiamsi pecuniam arena copiosius profundat, hæc opera apud Deum impura esse. Illius contumelias silentio premit, sed hortatur ut semetipsum de judicio divino commoveat, seque docere desinat, ut qui plura, quam illa, sciat, nec internis spiritibus tam suffocetur, nec bonis paucis decuplam malitiam admisceat. Postremo gloriatur, quod sibi reddenda sit ratio in Dei judicio, in quo non servi et eunuchi testes erunt, sed justi et perfecti viri.

Sic compressa ad tempus mulieris insolentia : quandiu enim vixit Basilius, mutire non ausa est. At eo mortuo ad ingenium rediit, et ad Gregorium ea de re scripsit, perhonorifice quidem de Basilio loquens, sed tamen vehementer contendens, ut servi ordinatio antiquaretur. Minuatur sæcularia judicia ; et qui consenserant ordinationi, negabant se consensisse, ut mulieri assentarentur. Respondet ei Gregorius (b) multo lenius quam scripserat Basilii. Rogat ut quæ Deum opibus suis colebat, Ecclesiam sacerdote, pretiosissimo donario, non spoliaret ; multo plus laudis nunc habituram, si rebus ea inconsulta gestis consentiat, quam si antea rogata consensisset. Hortatur ut suspiciones fugiat, et quod dicebatur odio fidei catholicae hæc facere, hunc rumorem propulset. Quod si petit ut rationes reddat famulus, assentitur Gregorius ut æqua postu-

lanti. Sin autem ut deponatur, tanquam indigni sacerdotio, consentit etiam ut, ipsa præsentem atque etiam, si libuerit, judicante, res episcoporum judicio exploretur.

Simplicie servi ordinationem cum Tillemonti circa hoc tempus, id est, circa annum 372 aut 373 peractam putamus. Non enim citius collocari potest, quia Gregorium habuit in ordinatione Basilii collegam habuit. Neque etiam multo serius ; cum Gregorius secesserit Seleuciam anno 373 : undi non videtur ante Basilii mortem egressu esse.

VII. Chorus erat Basilii nobilitis quidam adolescens, cujus majores gubernacula civitatis, ut veri simile est, Cæsariensis tenebant ; avus autem paternus arma secutus fuerat. Is eo majori cura erat Basilio, quod cum se voto virginitatis obstrinxisset, ut eo nomine gratior erat et clarior, ita naufragii metum ob ætatis florem afferebat. Itaque cum audisset Basilium eum, relicto beatorum progenitorum ordine, ad avum paternum transfugere, e Brettanium pro Firmino fieri velle, majorem in modum sollicitus fuit. Auxerunt sollicitudinem brevissimæ Firmini litteræ, quæ silentio suo pudorem novi consilii indicabant. Scribit itaque ad eum, ut nihil pudore dignum suscipiat, sed si quid illius mentem subit, mature emendet, ac longo vale militiæ et armis dicto in patriam redeat, satis ad vitæ securitatem et ad omnem splendorem existimans, urbi, itidem ut majores, præesse : id quod tibi, inquit, citra laborem adventurum confidimus, respicientes tum od idoneas naturæ dotes, tum ad competitorum paucitatem. Postrema verba tempus indicant epistolæ ; cum enim plerique magistratus, aut alio invitati essent translati, aut sponte Cæsarea abcessissent, id quod anno 372 factum, non erat cur competitores metueret Firminus. Quare non multo post Cappadociæ divisionem scripta videtur hæc epistola.

Sequens epistola non est Basilii, sed Firmini, qui peccatum ingenue fatetur, et Basilio gratias agit, quod se, ut par erat, admonuisset. Celerem dimissionem sperabat, nec quidquam ad eam impetrandam omittebat. Sed tamen declarat se non idcirco discessurum a proposito, etiamsi nihil impetret ab imperatore. Persuasum enim sibi esse in ejusmodi rebus potiore regis mandatis esse voluntatem, quam si immutatam et immotam, inquit, a proposito vitæ perfectæ exhibuero, inexpugnabilis nobis et inviolabilis Dei auxilio erit virginitatis custodia. Commendaverat ei aliquem Basilium, quem et libenter a se exceptum et amicorum numero ascriptum fuisse testatur.

Cum Basilium inviserit Jovinus episcopus Perinthæ, anno 373, paulo post Pascha, epistola, qua eum Basilius urget ut ad se veniat, anno 372 exeunte, aut ineunte 373, videtur collocanda.

(a) Naz. ep. 58.

(b) Ibid.

VIII. Basilio ad episcopatum Cæsariensem evecto defuit Eustathius Sebastenus (a) duos ex suis asectis, sub specie auxilii et amicæ communionis, reuera ut illius actiones observarent. Horum nomina, Basilus et Sophronius. Hi manebant in domo Basilii et candidam illam animam simulatis charitatis sermonibus indebant. Primum Basilus ob decoram pietatis pellem vitæ suæ presidium esse ducebat; alterum filium appellat in epistola 105. Sed ut ficta omnia serius ocios nudari solent, tandem e domo Basilii prorupere, seque hactenus immensam quamdam doli et acerbissimam voraginem occultasse, hæc liberali fuga ostenderunt. Non audent exponere Basilus quas ab eximio Basilio contumelias accepere: sibi autem afflicta a Sophronio crimina eo spectare dicit, ut Eustathius a se abalienetur. Testis fuit hujus perfidiæ tota civitas, magnusque risus exstitit eorum, qui piam vitam oderant, nec jam quidquam magis suspectum erat, quam vitæ asceticæ professio.

Basilio (b) tantum dolorem inussit eorum, quibus maxime fidebat, deprehensa improbitas, ut pene omnes homines ei in suspicionem venirent. Nihil tamen de Eustathio tunc suspicatus videtur, quare ipse fons esset et caput totius mali; sed veritus ne illius a se animum alienarent discipuli, et ad defensionem eorum, quæ improbe fecerant, calumniis adornarent; misit Sebastianum fratrem suum Petrum, ut singula narretur Eustathio, eique scripsit insignem omnibus charitatis notis epistolam, rogans ut pro sua prudentiâ cogitet quomodo curanda sint quæ discipuli peccaverant, ac charitate sua astringat potius quæ disjuncta sunt, quam cum illis ad dissidium incumberet.

Existimat Tillemontius duos illos asectas, saltem eum qui Basilus vocabatur, turpe aliquid et ignominiosum commisisse, antequam Basilii domo aufererent. At nequaquam id colligitur ex sancti Basilii querelis, qui duo tantum eis exprobat, fugam illiberalem, ex qua patebat eos hactenus vultu hilari ac simulatis dilectionis sermonibus immensam quamdam doli et acerbissimam voraginem animo occultasse, et contumelias sibi factas a Basilio, crimina a Sophronio afflicta. Occulta ergo erat illorum ante illiberalem fugam improbitas.

Non dissiluit hoc eventu Basilium inter et Eustathium amicitia, sed tamen aliquantum refrixit; idque colligere est ex epistola 225, ubi Basilus, postquam acceptum ex speculatore perfidia dolorem narravit, hæc addit: *Sed tamen videbatur interim aliqua nobis inesse species consuetudinaria cum illis, atque etiam disputationes habitæ inter nos de dogmatibus semel et iterum, ac vixi sumus inter nos non pugnat, sed consentire.* His sane ex verbis patet Basilium post acceptas a discipulis Eustathii tam

A insignes injurias, non tam calidum illius defensorem fuisse. Quare immerito Tillemontius hæc evenisse putat initio anni 372, ante strenuam illam Eustathii causæ defensionem, quam Basilus coram S. Meletio et Diodoro presbytero adversus Theodotum suscepit; cum diceret (c) *persuasum sibi esse conjecturam facientem ex reliqua viri constantia, ipsum haud ita leviter in contraria circumferri, neque nunc quidem confiteri, nunc verò negare quæ dixerit; hominem mendacium in rebus minimis, ut horribile quiddam, aversantem; nedum in rebus tanti momenti ac ita omnium fama celebratis veritati unquam adversari velit.*

CAPUT XXVI.

B I. Sanctissimus presbyter Cæsarea transit. Per eum agit Basilus de legatione Romam mittenda. II. Faustus ordinatur ab Anihimo contra canones. III. Basilii exilium imminet. Ejus litteræ ad Urbicium et Theodorum. IV. Iter Basilii in Armeniam. V. Atarbius calumnias appetit Basilium. Ipse hæresis Sabellianæ accusatur. VI. Hunc Nicosiensem episcopum fuisse ostenditur

I. Anno 373, cum vehementer ac longa hiems adhuc æveret, Sanctissimus Ecclesiæ Antiochenæ presbyter contulit se ad S. Meletium in Armenia exsulantem, Cæsarea (d) transiens cum Basilio de rebus Orientis ac de pacificandis Ecclesiis communicavit. Allatæ etiam Basilio fuerunt ante illius adventum, vel forte etiam pro ipsum Sanctissimum litteræ S. Eusebii Samosatensis, qui hortabatur, ut iterum in Occidentem de certis quibusdam ecclesiasticis rebus scriberetur, ac Basilium rogabat, ut epistolam ipse scriberet, omnesque communicatores subscriberent. Sed Basilus, cum minus reperiret, quomodo his de rebus dissereret, commentarium, quod Samosatis missum fuerat, misit ad S. Meletium, oblata facultate Sanctissimi, eumque rogat, ut ipse his de rebus scribat, assensum pollicetur ac suam etiam operam, ut scriptum ad communicatores celeriter perferatur, ita ut is qui in Occidentem iturus est, eum omnium subscriptionibus proficisci possit.

Presbyter ille Sanctissimus idem studium anno 375 et 376, in colligendis episcoporum subscriptionibus adhibuit, sed felice successu. Bis enim missus est in Occidentem cum Orientalium litteris, nempe annis 376 et 377. Hunc Tillemontius (e) ob Latinum nomen Occidentis potius, quam Orientis presbyterum fuisse suspicatur: ejusque adventum litterarum, quas anno 372 Sabinus ex Oriente retulerat, fructum videri posse. De illius autem colligendarum subscriptionum studio dubitat, utrum id sua sponte fecerit, an acceptis a Romano episcopo mandatis. Sed improbabiles prorsus dottiissimi viri conjecturæ. Non enim Roma venerat Sanctissimus, sed Antiochia, eique narrandum relinquit Basilus quid Antiochiæ gereretur. Ejus vie

(a) Ep. 225.

(b) Ibid.

(c) Ep. 99, n. 3.

(d) Ep. 120.

(e) Tom. IX, p. 219.

finis erat Armeniæ locus, ubi exsulabat Meletius, A ut patet ex his verbis epistolæ ad Theodotum (a): *Desideratissimus frater noster Sanctissimus presbyter ad vos naque iter suscepti*. Hinc diu apud Meletium mansit. Erat ergo Ecclesiæ Antiochenæ presbyter, aut certe Ecclesiæ Orientalis, quæ bis illum in Occidentem misit. Neque huic sententiæ obstat nomen Latinæ Sanctissimi. Nam interdum ejusmodi nomina ferebant Orientales, velut ille Sacerdos Ecclesiæ Cæsariensis presbyter, de quo Gregorius Nazianzenus in pluribus epistolis, et Innocentius episcopus ad quem duxæ Basilii epistolæ.

II. Eadem de re aliam Basilii epistolam ad Theodotum Nicopolitanum (b) pertulit Sanctissimus: sed in ambabus ad S. Meletium et Theodotum epistolis aliud agitur negotium non parvi momenti. Pacem anno 373 composuerat Basilius inter Satalensem populum et episcopum Cyrillum. Sed postea recruduit vulnus, et Faustus quidam, qui erat cum papa, id est, in domo illius viri vel amicitie causa vel ad ministerium aliquo non ignobile versabatur, attulit ad Basilium litteras ab hoc papa, quibus rogabatur Basilium, ut Faustum ordinaret episcopum. Negavit Basilius se quidquam ejusmodi facturum esse testimonio Theodoti et aliorum Armeniæ episcoporum. Tum Faustus ad Antihium Thyanensem se contulit, qui, quamvis pacem cum Basilio dudum fecisset, tamen oblatam potestatis suæ excrendæ et molestiæ Basilio exhibendæ occasionem non dimisit, ac Faustum ordinavit episcopum in locum Cyrilli, non expectato episcoporum Armeniæ suffragio, et Basilii in canonibus observandis irrisa diligentia. Rediens Faustus iterum Cæsarea transiit, sed eum Basilius ad communionem non admisit, eique denuntiavit se cum eo, nisi litteras Armeniæ episcoporum afferat, nunquam communicaturum, ac suos unanimes in eandem sententiam adducturum. Ne id quidem Fausto ejusque sociis honoris habuit Basilium, ut eis aliquam ad Armeniæ episcopos epistolam committeret: sed postquam abire, Meletium et Theodotum totius rei certiores fecit per Sanctissimum. Primum rogat, ut dei operam ne mendacia ab ejusmodi hominibus spargantur, et quomodo res acta sit ipse aliis noctiet. Videtur cum his duabus epistolis Sanctissimus tertiam (c), quæ est ad Pœmenium Satalensem, pertulisse. Rogat illum Basilium, ut ad se scribat utrum res sanari necne possit: ac si vitam Faustæ laudabilem reperiat, tribuat ei testimonium et alios ad idem faciendum hortetur. Quod si malum insanabile judicet, id quoque ad se scribat; nullam enim se Faustæ deinceps rationem habiturum.

III. Tum cum hæc scriberet Basilium, sperabat

(a) Ep. 129, n. 2.
(b) Ep. 121 et 99, n. 4.
(c) Ep. 122.
(d) Ep. 120.

inventa de se Antiochiæ consilia brevi ad exitum perductum iri. Rem paucis indicat in epistola ad Meletium (d): necesse non existimans pluribus ediscere, quod Sanctissimus Antiochia recens profectus narrare poterit, ac forte ipsa etiam fama nuntiaverat. Ad hanc exsili expectationem pertinere epistola ad Urbicum monachum (e), quem ad sventurum Basilium speraverat, sed peccatis suis assignat, quod hoc malorum suorum partim præsentium, partim impendentium solamen non habuerit. Hac præcipua utitur tot ærumnarum levatione ut tempori cedat, seque persecutoribus subducatur sed tamen urget Urbicum ut tandem ad se venia vel consolatorem, vel consilium datorum, vel proficiscentem deducturum. His postremis verbis indicat imminens exsilium, ac summam ab amicia solitudinem. Revera ab ejus domo non ita pridem aufugerant Eustathii discipuli, quos pietatis specie deceptus vitæ solatium ac præsidium esse ducebat. Unde ad hoc tempus referendam censuimus epistolam ad Theodorum, quem rogat Basilium (f) ut ad se veniat, seque vitam ingratis trahere significat, eo quod ab amicis disjunctus sit. Videtur ille Theodorus fuisse monachus, et in eodem monasterio cum his vixisse, quos Basilium illius fratres appellat, quorumque in conspectu imaginem ipsius Theodori sibi visus est intueri.

IV. Magnos tumultus in Armenia excitavit Fausti ordinatio, sed tamen videtur Pœmenius Basilium scripsisse laudabilem illius esse vitam, nec vitium ordinationis insanabile. Forte etiam, ut eum rogerat Basilium, alios Armeniæ episcopos ad idem testimonium Fausto tribuendum adduxit. Unde Basilium iter in Armeniam susceptum, ut (g) malo aliquid remedii afferret. Plurimum (h) molestiæ sustulit Nicolopi, sed ei in his rerum difficultatibus versanti peropportune supervenit Jovinus Perrhiæ episcopus, S. Eusebii Samosatensis discipulus, qui Basilium acriter quidem defendit, sed præcipue ad canonum defensionem incubuit. Basilium non id quidem omnino consecutus est quod sibi proposuerat; nam reversus Cæsaream, his quæ contigerant afflictam esse Ecclesiam Cæsariensem et consolatione egeret testatur in epist. 126, sed tamen videtur aliquid promovisse. Nam et plurimum utilitatis se percepisse dicit ex Jovini adventu; et acceptas injurias narrare voluit Eusebio in epist. 127, ne videretur homines sibi amicos animis immutatis factos, culpæ commemoratione quodammodo notare. Sine ratione Tillemontius Atarhium his verbis vel Theodotum designari putat. De Atarhio mox videhimus quam non amicus Basilio factus tam cito fuerit. A Theodoto autem nihil molesti videtur accidere potuisse Basilio, cum uterque eam-

(e) Ep. 123.
(f) Ep. 124.
(g) Ep. 126.
(h) Ep. 128.

dem causam defenderet, ac utriusque jura pariter fuissent ordinatione Fausti violata. Præterea peramicæ inter se Basilius et Theodotus de proponenda Eustathio fidei formula deliberarunt. Solutus ergo Anthimus culpam sustinebat: ex eo malum connotum, ut perspicui potest ex superioribus epistolis, in quibus ejus agendi ratio non leviter perstringitur. Sed cum Basilius esset ad dependendas injurias promptissimus, cito ei placatus est, nec eum in hac ad Eusebium epistola commemoratione culpæ notare voluit, quia jam sarta erat inter eos gratia, vel saltem, si nonnullorum codicum scripturam sequimur, jam sarciri cœpta; sive Nicopolim venerit cum Basilio Anthimus, sive Casaream reversum inviserit, aut aliquos ex suis miserit. Certe cum vocat unanimem suum Basilius in epistola 210, anno 375 scripta. Hæc autem sive reconciliatio, sive reconciliationis initia ante reditum Jovini congerunt. Verisimile est enim Jovinum, quem tanto studio invitaverat Basilius, non statim ab eo dimissem, sed Casaream deductum, ut Ecclesiam Casariensem inviseret. Is aliquid detulit epistolam 127, quæ est ad S. Eusebium.

V. Circa idem tempus scripta epistola 126 ad Atarbium episcopum, quocum se Basilius Nicopoli congressurum, et de rebus magni momenti acturum sperabat. Audierat enim Atarbium ea in media ecclesia ausum esse quæ baculis inaudita erant, id est, ut ex his quæ sequuntur intelligitur, Basilius gravissimis contumeliis et conviciis exagitasse. Atque hæc quidem etsi grava et molesta erant, tolerabilia tamen videbantur, utpote in hominem gesta, eumque a vindicta alienum, nec quidquam magis metuentem, quam ne culpa sua aliquid noxii populo Dei eveniat. At doloris stimulos acriores admovit, quod ad eum quidam honorandi ac fide dignissimi fratres detulerant, Atarbium novitates in fidem inducere, et sanæ fidei contraria, ac Sabellianæ hæresis affinia docere. His de rebus cum Atarbio colloqui volebat, sed suo Nicopolim adventu didicit eam summa celeritate excessisse. Pernoctatum id Basilio accidit, ac ubi Casaream rediit, scripsit Atarbio epistolam 126, eumque monet, ut modico itinere confecto ad se veniat, ac plene de his rebus satisfaciens, et se et Ecclesiam tum iis quæ acta fuerant, tum iis quæ ab Atarbio dicta fuerant, afflictas consoletur.

VI. Atarbium in Armenia episcopum fuisse existimant Tillemontius; quæ quidem opinio prima specie admodum probabilis. Is enim Nicopolim ad synodum sive ad conventum venit, eique Basilius venturum se in sermonem Nicopoli sperabat. Sed tamen legitur in duobus antiquissimis codicibus Meffezio et Coisliviano, *Ἀναρτίῳ Νεοκαισαρείας, Atarbii Neocæsareæ*. Multa sane concurrunt banc scripturam confiruantia. 1. Neocæsariensis episcopus

A erat Basilius consanguineus, ut videre est in epistola 210, n. 4. At querela et expositio Basilius in epist. 61, quod ad se majorem natu Atarbium non prior scripsisset, argumentum est intercedentis inter eos alicujus necessitudinis, ita ut jus suum Basilius non ex sedis dignitate, sed, ut inter propinquos fieri solet, ex ætate repetere. 2. Multa dicit Basilius et in hac epistola 126, et in sexagesima prima, quæ Neocæsareæ melius conveniant, quam obscuræ alicui in Armenia ac forte etiam remotæ civitati. Vicinitatem indicat, dum Atarbium monet, ut parvo itinere confecto ad se veniat. Sic eum hortatur in epistola 61 ad pacem Ecclesiarum studio et opera sua stabilendam, ut magnæ alicui civitati videatur præfuisse. Conatur etiam ex ejus animo eandem opinionem evellere, quam Ponticis episcopis illussisse perspicimus ex epistola 203, n. 1, ut se regionis situ ab hæreticis procellis tutos, aliorum communionem credere non indigere. 3. Ut Atarbium in hac epistola, ita in tribus aliis, nempe 204, 207, 210, Neocæsariensem episcopum Sabellianæ hæresis nomine Basilius accusat. 4. Tota Atarbii agendi ratio Neocæsariensem episcopum omnino redolet. Basilius episcopo Neocæsariensi in epistolis 204 et 207; idem ac Atarbium in hac 126 exprobrat, quod suum fugiat congressum. Atarbium media in ecclesia Basilius gravissimis contumeliis vexabat. Eum Neocæsariensis episcopus (a) in concionibus omni maledictum genere lacerabat, et somnia quædam sibi divinitus oblata fingebat, ut Basilius in suspensionem prævæ doctrinæ vocaret. His addere possumus quæ a Basilio Neocæsariensibus eorumque duci exprobrantur (b), diuturnum silentium et producta per totam hominis vitam odia. Hæc optime congruunt Atarbium, qui litteris perhonorificis a Basilio provocatus (c) non modo non respondit, sed etiam omnem in Basilius acerbiter effudit. His rationum momentis, vetustissimorum codicum auctoritate conjunctis adducor, ut Atarbium episcopum Neocæsariensem fuisse existimem.

CAPUT XXVII.

I. *Formula a S. Basilio propositæ subscribit Eustathius, sed paulo post omnia perturbat. II. S. Eusebius nascentem discordiam sedare conatur. III. Eustathius a Basilio communionem discedit, eumque famoso libello lacerat. IV. Tres ea de re Basilius litteræ. Quo anni tempore hæc acta et scripta sunt. V. Basilius nondum liber ab exilii minis. Ejus sententia de legatis Romam mittendis. Scribit Abramio per Sanctissimum epistolam 132.*

I. Nicopolitanum iter itinere dedit aliis rebus, quæ in Vita S. Basilius exstant et eminent maxime. Post discipulorum Eustathii facinus, quod supra narravimus, refrexit aliquantum Basilius inter et Eustathium amicitia, sed tamen speciem quandam inter se consuetudinis retinebant, ac semel et iterum ita de dogmatibus collocuti sunt, ut inter se consentire viderentur. Duo autem illi de dogma-

(a) Ep. 207, n. 1.

(b) Ep. 204, n. 1

(c) Ep. 61.

libus congressus si post prodicionem habiti fuere. **B** partim accurrerent, scripsit ad Eustathium ejusque amicos, et misit qui episcopos advenisse nuntiarent. At ex parte Eustathii nemo aderat, nemo illius adventum prænuntiabat, et qui a Basilio missi fuerant ad Eustathium, plurimam illic tristitiam et indignationem, quasi nova fides a Basilio proposita fuisset, se animadvertisse narrarunt, atque ex Eustathii discipulis audisse, cum dicerent nunquam se passuros, ut ad designatum locum Eustathius accederet. Venit tamen aliquis perfunctoriam Eustathii epistolam ferens, nec de iis quæ ab initio constituta fuerant, quidquam habentem. Misit etiam Theophilus Castabalarum episcopos aliquem ex suis qui Basilium conviciis perfunderet: neque enim scribere dignatus est; non tam metuens ne ex literis argui posset, quam ne in necessitatem venire Basilii appellandi episcopi. Sic re infecta Basilium et episcopi, quos convocaverat, moesti discesserunt.

Illud autem certo constat Basilium hoc anno percipere, quod proxime elapso morositas Theodoti interpellaverat, ut cum Theodoto de proponenda Eustathio fidei formula deliberaret (a). Sperabat enim se duo una et eadem opera lucraturum, si Eustathius comprobata ipsi Theodoto formulæ subscriberet; se ab inimicorum calumniis, ipsum Eustathium a Theodoti querelis et suspicionibus liberum et solutum fore. Ipse enim Basilium multum ponit discriminis inter Theodotum (b), qui solo fidei studio movebatur, et inimicos ac obtractatores suos, quorum perpetuis calumniis materiam dabat conjuncto cum Eustathio. Purgaverat se semel et iterum Basilium: sed, cum nihil promovisset, postulanti Theodoto, ut fidei formula Eustathio proponeretur, libenter annuit. Scripta ergo fides Nicopoli conjuncte cum Theodoto, ac forte etiam cum aliis episcopis. Hanc enim synodicam appellat Leontius. Perferendæ ministerium suscepit Basilium (c): subscripsit Eustathius cum Frontone et Severo chor-episcopo et aliis nonnullis clericis. Hæc formula inter Basilii epistolas numerata est, estque centesima vicesima quinta. Præter Nicænam fidem ea continet quæ ad perspicendam Eustathii de Spiritu sancto fidem necessaria videbantur.

Postquam subscripsit Eustathius, indictus est alius locus, aliudque tempus iterum conveniendi, ut coentibus parœciæ episcopos insignior esset animorum conciliatio, ac deinceps suspicionibus locus præcluderetur (d). Adfuturum se promisit Eustathius et discipulos adducturum. Ait Basilium (e) suum fuisse locum illum qui designatus est, id est, agrum episcopo Cæsariensi subjectum. Videtur vocatus fuisse Colonia. Huc enim refero quod legitur in epistola 128: *Et nisi pacis studio non obnegaverim venire Coloniæ, non mihi pacificetur vita.* Repellit his verbis Basilium criminationes Eustathii ejusque amicorum, qui ipsum malo animo hanc pacificationem suscepisse dictabant. Quamobrem Colonia, quo se pacis causa venisse asseverat, ipse ille locus intelligi debet, ubi conventus episcoporum indictus.

Quamvis Basilium (f), cum formulam Eustathio subscribendam proposuit, fidem illius suspectam non haberet, sed hoc unice spectaret, ut amicorum suspitionibus et inimicorum occurreret calumniis; ea res tamen Eustathii furorem accendit, isque hanc primam internæ labis significationem dedit, ut ad diem et locum adesse nollet. Adfuit autem Basilium (g) diligenter, et cum ejus amici partim adessent,

Liquet ex his quæ narravimus Theophilum Sebastianum fuisse, cum a Basilio venire, qui de episcoporum adventu nuntiaret (h). Cum hoc Cilice episcopo Eustathius in Basilium frequentissimis in concionibus invehebatur, quasi Basilium populi animis aliena ab ipsius Eustathii doctrina inseruisset dogmata. Huic criminationi locum videtur dedisse non tam subscripta ab Eustathio, Basilii petito, fides Nicæna, quam a Basilio, dum Sebastia transiret, palam et aperte, non ex re et sententia Eustathii, populo prædicata. Non enim dubitandum est quin Eustathius hunc honorem Basilii habuerit, quem episcopis in aliena ecclesia deferri mox erat, ut eis populus erudiendus traderetur.

H. S. Eusebius Samosatenis, cum moleste ferret hoc amicorum dissidium (i), medium se inter utrumque interposuit, ac pacem conatus est sarcire. Eggit cum Eustathio, ut is fidem suam purgaret, et ab eo accepta de fide responsa misit ad Basilium (j), quem etiam ad pacem hortabatur, et humilitatis significationes ab eo repositabat.

Respondet Basilium se pro pace vitam profundere paratum esse, sed veram pacem, quæ a Domino relicta est, exquirere; ab Eustathio autem nihil afferri quod ejusmodi pacem conciliare possit; ab eo enim quæsitum esse ab initio, utrum a communionem arceat eos qui fidem Nicænam non recipiunt, et cum iis qui Spiritum sanctum creaturam dicere audent, partem habere nolit: cui quæstioni cum respondere ad verbum debuisset, in illas verborum ambages deflexisse, quas miserat Eusebius. Itaque rogat Eusebium Basilium, ne se ejusmodi cavillationibus decipi cum aliis patiat. Adeo autem exploratum erat Basilio de Eustathii astutia, ut in se omnem dissidii culpam conferri patiat, si Eustathius adduci

(a) Ep. 244, n. 2.

(b) Ibid.

(c) Lib. 1 in Nestor. et Eutych.

(d) Ep. 130.

(e) Ep. 244, n. 2.

(f) Ep. 225, n. 7.

(g) Ep. 244, n. 2.

(h) Ep. 150.

(i) Ep. 128.

(j) Ibid., n. 2.

possit, ut communem cum fidei hostibus clare et perspicue confiteatur aut ejuret. Quamdiu autem in hoc mediis hominis statu perstabit, nunquam se cum eo communicaturum declarat. Non tamen ab eis qui fidem non recipiebant, omnino discedendum putat; sed quomodo curandi sint et reducendi exposcit. Eximia virtus S. Eusebii et studium fidei, quod in eo summum existit, dubitare non sinunt, quin Basilium hac in causa longe Eustathio præterit. Hinc cum Basilius hoc ipso anno, ut homines de Eustathio, ut par est, sentientem consulit, quid clericis Eustathii opem suam, detecto episcopi sui ulcere, implorantibus respondendum esset.

III. Non hic steterunt Eustathii in Basilium injuria. Graviora postulabat inimicum tempus Basilii virtuti (a). Querebant illius animam Ariani, eorumque molitiones brevi optatum exitum habituræ videbantur. Quare in rem non erat Eustathio, coniectum cum Basilio videri: contra maxima apud Arianos commendatio, capitaliter ab eo dissidere. Paulo post ea quæ narravimus (b), abiit Eustathius in Cæliciam ac Gelasio cuidam eam fidem exposcit (c), quam solius Arianæ erat scribere, et si quis Arianæ similis (d). Inde rediit et statim litteræ communionem Basilio renuntiantes: has litteras attulit Eustathius chorepiscopus (e), quas cum tradidisset cohorti Veneri, ac dies tres in urbe commoratus esset, ad suam reversurus, multo jam vesperis dicitur ad Basilium ades venisse. At eum dormire cum audisset, abiit nec postredie ad eum accessit, sed ad hunc modum suo erga illum expleto perfunctorie officio rediit. Causa ruptæ communionis hæc prætexebatur, quod Basilius ad Apollinarianum scripsisset, et presbyterum Diodorum haberet communicatorem. His litteris perculsus Basilius nihil respondere potuit, erat enim constructum illius cor, lingua dissoluta, manus torpebat. Quietiam fatetur se pene in hæc animi non generosi morbum incidisse, ut olivum hominum conciperet, ac suspectos omnium mores haberet. nec charitatem inter homines, nisi solo nomine, crederet supresse. Nam cum consideraret Eustathium, qui ab infantia ad summam severitatem vi-vi fuerat præclare se gerere, tam levis de causis in summam discordiam erupisse, non videbat quomodo aliis hominibus consideret, qui nec tanta a se acceperant amoris pignora, nec tanta virtutum specimina ediderant. Itaque litteris Eustathii nihil respondit, non contemptu, sed consilio inopia, et quod nihil dolore dignum eloqui posset. Sic affectum Basilium multo graviora exceperunt. Eustathius palam et aperte virus animi sui in litteris specie quidem ad quemdam Dazinam, quem Basilius religiosissimum fratrem appellat, sed re-

vera ad omnes homines scriptis (f). Nam intra paucos dies per omnem Pontum et Galatiam dispersæ fuerunt; quietiam ferebatur ejusmodi litterarum bajuli, Bithyniam peragrata, usque ad ipsum Hellespontum penetrasse. Jam septem dies (g) in aliorum manibus erat epistola, cum ad Basilium pervenit. In hoc repudii (h), ut appellabat Genethlius presbyter, libello, magnæ humilitatis laudem sibi sumebat Eustathius: Basilio autem fastum et arrogantiam, fraudem et versutiam, corruptionem Ecclesiarum et animarum perniciem exprobrabat. Querebatur quod chorepiscopos suos recipere nolisset, et quod ex insidiis et malo animo celebratam illam fidei confessionem elucisset. Post has criminationes et alias nonnullas subjiciebantur verba hæretica Apollinarii, tacito tamen auctoris nomine, ut Basilius ipse auctor esse existimaretur.

Putat Tillemontius in iisdem litteris dicteria fuisse in fidem Nicænam, ac Basilium homoou-siastam per ridiculum fuisse appellatum. At non puto Eustathium tam cito ex dissimulationis involucri proditisse (i). Non enim fatebatur se pœnitere quod libello, quem ei Basilius proposuerat, subscripsisset. Quare cum ait Basilius de Eustathio (j): *Hi nunc et de Nicæna detrahunt fide, nosque vocant homoou-siastas, id referendum videtur ad postremam Eustathii formulam, quam Cyzici recepit anno 375.* Unde Basilius (k): *Patet autem, inquit, etiam ex iis quæ nunc circumferuntur, condemnatam ab illis esse fidem Nicænam. Videntur enim Cysicum et cum alia fide reversi sunt.* Et sub finem ejusdem epistolæ: *Promoti ad episcopatum, ut media incidam, quot fidei formulas ediderunt? Aliam Ancyran, aliam Seleuciv, aliam Constantinopolim, eamque celebratam, Lampaciv aliam, posthinc eam quæ Nice in Thracia edita est, nunc rursus aliam Cysici, cujus quidem reliqua ignoro, sed hoc tantum audio, eæ silentio consubstantiali in dicto, simile secundum essentiam nunc inferre, atque una cum Eunomio blasphemias in Spiritum sanctum conscribere.* Hæc ergo Cyzicena formula, quæ de fide Nicæna aperte detrahebat, inter formulas, quibus subscripsit Eustathius, postrema est.

Præter litteras ad Dazinam, quas suo nomine vulgavit Eustathius, sparsit etiam in vulgus Epistolam Basilii ad Apollinarianum. Sed eam proferebat, non ut a Basilio scripta fuerat, sed adulteratam, forte ab ipso Eustathio, ut conjici posset ex his Basilii verbis (l): *Quod si proferunt epistolam, ceterum ante annos viginti quinque ad ipsum (Apollinarianum) scriptam, et ne hanc quidem ut a me scripta est, sed adulteratam; a quibus autem, Deus scit, etc.* Corruptam in eo fuisse putat Tillemontius, quod, cum Basilius nihil scripsisset præter amicam salu-

(a) Ep. 120.

(b) Ep. 244, n. 2.

(c) Ep. 150.

(d) Ep. 244, n. 3.

(e) Ep. 226, n. 2.

(f) Ep. 244, n. 5.

(g) Ep. 225, n. 7.

(h) Ep. 224, n. 1.

(i) Ep. 226, n. 3.

(j) Ibid.

(k) Ep. 244, n. 5.

(l) Ep. 224, n. 2.

tationem: in ea epistola, quam Eustathius proferebat, librum *De Spiritu sancto* peteret ab Apollinario. Huc spectat quod ait in epistola ad Patrophilum (a): *Non tamen De Spiritu sancto aut librum me ab eo petere memini aut missum accipere.*

IV. Postquam rumor ad sanctum Meletium detulit Eustathii in S. Basilium calumnias, mirari se significavit, quod novum Apollinario crimen inferretur, ac multo magis, ut verisimile est, quod tam indignis modis Basilium Eustathius laceraret. Mittit ei Basilium (b) Apollinarii verba famoso libello ab Eustathio subjuncta: ex quo conjectura est nondum hæc oculis suis videri Meletium. Negat Basilium adduci se posse, ut hæc Eustathii manu fabricata existimet: seque coactum fatetur fuisse, tum criminationis diluendæ, tum fidei suæ declarandæ causa, Apollinarium, ut hominem Sabellianæ hæresis affinem, notare.

Ex quo Basilium Nicopoli discesserat, ut fidei formulam ferret Eustathio, nihil prorsus Theodoto, quocum ea de re deliberaverat, neque parvum neque magnum de Eustathii rebus scripserat. Reprehensus ob eam rem a Theodoto negat (c) hanc silentii sui esse causam, quod quæ sibi ab Eustathio acciderant, negligenda duceret, sed quod omnium fama celebrata essent. Id enim ipse curaverat Eustathius. Illius injurias breviter enarrat Basilium, ac novum facinus adjungit, quod tamen, ut rumore acceptum, asseverare non audeat. Ferebatur enim Eustathium reordinare. Quod quidem minus verum fuisse, ac merito assensum colobuisse Basilium ex aliis ejus litteris perspicitur, in quibus nulla prorsus hujus sceleris mentio. Forte accusandi Eustathii inde nata occasio quod vehementer et immoderate interdum in hoc genere fuisset. Nam in litteris (d) quas scripsit adversus episcopos a quibus depositus fuerat, negabat eos esse episcopos; altaria Basilidis evertat, et in propriis sacrificaverat mensis; ac in ecclesiis Amasææ et Zolorum (e) presbyteros et diaconos per se ipse constituerat.

In manus Olympii, qui insignis erat inter Neocæsarienses civis et Basilio amicus, pervenerunt litteræ Eustathii ad Dazinam; easque statim Basilio perferendas curavit (f), suspicatus id quod usu evenit, Eustathium tum cito illas Basilio missurum. Id colligere possumus ex his quæ leguntur sub finem epistolæ ad Olympium: *Hæc quidem, inquit (g), ad missum tonum respondi, ut et ipse veritatem intelligas, et iis qui veritatem in injuria detinere volunt, manifestam facias.* Exponit ei Basilium quid de acceptis ab Eustathio injuriis sentiat, seque nec tres deos adducere nec cum Apollinario communicare declarat.

Quatuor litteræ, quas recensimus, nempe 128,

(a) Ep. 244, n. 3.

(b) Ep. 429.

(c) Ep. 150.

(d) Ep. 214, n. 6; 251, u. 2, 3.

A 129, 150, 151, referuntur a Tillemontio ad annum hujus anni. At profecto prima, quæ est a sanctum Eusebium, non solum ante violentas a Danizam litteras collocanda, sed etiam ante eas quas Eustathius e Cilicia rediens scripsit, ut communionem Basilio renuntiaret. Nam 1^a erat quidem Basilium, cum ad Eusebium scripsit, fixus et immotus in consilio Eustathii a sua communione removendi; ad consilii hujus æquitatem se defendit, ut nec renuntiatam sibi ab Eustathio communionem nec famosos libellos, sed tantum astutias illius et cavillationes causetur. 2^a Eusebium, quem supra observavimus non minus amicum Eustathio, quam ipsum Basilium, fuisse, sic discordiam inter utrumque sedare instituebat, ut ipsum Basilium quodammodo reprehenderet, et illius hac in re humilitatem requirere videretur. Id patet ex his verbis Basilii: *Tunc a me humilitatis significationem reposce.* Non ergo viderat Eusebium epistolam illas Eustathii, quarum una communionem renuntiabat ob salutatum olim per litteras Apollinarium; altera horrendis criminationibus referta erat: utraque, si minus spem omnem auferebat pacis sperandæ, ac certe accusandi Basilii et humilitatis ab eo reposcende locum nullum relinquebat. 3^a Eustathius, cum scripsit Eusebio, Basilii communionem ad se retrahere volebat ambiguis responsis, nedum illi communionem ipse prior renuntiasset, aut in oculis totius pene Orientis notam impletatis inuississet.

C Existimat Tillemontius Basilium, postquam Eustathium vidit ad extremas iracundiæ significationes effert, nonnullas ei pacis condiciones tulisse, easque declinasse ac subterfugisse Eustathium. Sed ex quo Eustathius indictum congressum locum adire noluit, nullus jam Basilii cum eo congressus existit, nullæ prorsus ad eum litteræ. Sed cum Eusebium rogat (h), *ut eorum quæ ab initio preposita fuerat meminere,* ea intelligit quæ Nicopoli rediens Eustathio proposuerat, nempe *utrum eos, qui non recipiunt Nicænam fidem, arceamus a communione, et utrum cum iis, qui creaturam dicere Spiritum sanctum audent, partem habere volumus.* Hæc enim totidem verbis habemus in formula fidei, cui a Basilio propositæ subscriptæ Eustathius.

D Quod spectat ad tres alias epistolæ, scriptæ sunt post epistolam ad Dazinam, de qua mentionem faciunt: sed non multo post scriptæ videntur. Respondet enim Basilium Meletio et Theodoto, qui suum ex Eustathii facinore stuporem significaverant, statim atque ad eorum aures pervenit. Præterea patet ex epistola ad Meletium nondum tunc abjectum fuisse consilium scribendi in Occidentem, quod in litteris hæc æstate scriptis penitus evanuisse videbimus. In epistola autem ad Olympium improbitas Eustathii pene adhuc utriusque Basilii auri-

(e) Ep. 226, n. 6.

(f) Ep. 223, n. 7.

(g) Ep. 151, u. 2.

(h) Ep. 128.

bus tinnitum inferebat. Ipse Olympius, cum scriberet A Basilio, dubitabat an epistola ad Dazinam in eius manus pervenisset. Ude adductus est ut illam Basilio mitteret.

Videtur ergo totam hanc tragœdiam egisse Eustathius a diebus Paschæ usque ad mensem Junium. Nihil enim habent litteræ, quas recensimus, de gravissimo morbo, quo Basilium hac æstate laboravit : et cum eum morbus detinuerit per duos menses (nondum enim sanatus erat die quinquagesimo), ac tandem aliquantulum recreatus, festum S. Eusepii die septimo Septembris celebraverit, serius mense Julio ineunte in corbum incidere non potuit, ac proinde litteræ quæ hunc morbum antecedunt ad Junium referendæ, et totius historię initium, id est, Basilii iter in Armeniam statim post Paschæ collocandum.

Ad idem tempus, quo spem pacis nullam reliquerat Eustathius, refert Tillemontius hanc brevissimam Gregorii Nazianzeni epistolam ad Amphilo- chium (a) : Οὐ βάρβαρον τὸ ἐπίταγμα τῆς ἀμιμήτου σοῦ καλοκἀγαθίας, ἀλλ' Ἑλληνικόν, μᾶλλον δὲ Χριστιανικόν. Ὁ δὲ Ἀρμένιος, ἐφ' ᾧ πᾶν φιλοτιμῆ, βάρβαρος ἀντικρῦς, καὶ πόρρωθεν τῆς ἡμετέρας φιλοτιμίας. Non barbaricum est inimitabilis tuæ probitatis edictum, sed Græcum, imo Christianum. At Armenius, de quo gloriaris, barbarus plane est, ac longe a nostra laude et gloriacione remotus.

V. Ad has Eustathii calumnias illud accedebat, ut nullum prorsus diem ab exsilii minis solutum Basilium haberet. Impetraverant ab imperatore Ariani, ut is eorum voluntati traderetur. Sed, antequam scriberet ad Meletium Basilium (b), nuntiaverat quidam ex aula veniens, hoc decretum mutatum fuisse, ac iussisse imperatorem, ut aliqua dilatio fieret. Itaque quid futurum esset, omnino incertum erat.

Mirabatur in eadem epistola Basilium, quod tantum Sanctissimum apud S. Meletium moraretur. Sed cum spes mittende in Occidentem legationis cito evanuerit, ut modo videbimus, vix dubium est, quin nulla eum jam his in locis detinente causa, initio ætatis redierit. Attulerat enim Meletio commentarium S. Eusepii de hac mittenda legatione et litteras S. Basilii, qui S. Meletium rogabat (c), ut epistolam ad Occidentales exararet. Valde enim probabat Basilium legatos in Occidentem mitti, sed neque in commentario quod miserat S. Eusebius, neque ipse sua sponte quidquam reperiebat, quod rem causamque contineret (d) : propterea quod necessaria jam præoccupata erant, superflua autem scribere prorsus inutile, et de hisdem rebus molestiam exhibere ridiculum videbatur. Hæc tantum videbatur illi intacta esse materia, si moneretur Occidentales non sine iudicio ac delectu communionem ista, qui ex Oriente veniunt aut scribunt, con-

cedendam esse, sed semel una parte electa reliquos ex testimonio eorum, quibus concessa fuerit communio, admittendos : si enim nullus in his rebus habeatur delectus, usu eventurum ut hæresis magis accendatur, dum ii, qui inter se maxime dissentiant, communionem Occidentalium pari jure retinent, et acceptas ab ipsis litteras sibi mutuo objiciunt.

Redeunt Sanctissimo Basilium epistolam 132 dedit ad Abramium Batnorum in Mesopotamia episcopum, cujus nomen legitur inter episcopos Orientales in epist. 92. Venerandus ille episcopus Basilium ab initio dilexerat, id est, ex quo sese inter se noverant, ideoque Basilium sæpe ad eum scribere optasset ; sed cum eo Batuis ejecto, varii rumores ferrentur, aliis eum Samosatis, aliis rure esse, aliis circa Batuas ipsas versari narrantibus ; hæc varietas nuntiorum Basilium ab autumno suspensum et sollicitum tenuerat. At ubi eum didicit Antiochiæ in ædibus Saturnini comitis commorari, tam vero liberiter facultate Sanctissimi usus est ut eum salutaret.

Hanc autem epistolam hoc anno collocare malui quam anno 376, quo plures ejusmodi litteras Basilii pertulit Sanctissimus. Istæ enim de lactis rebus ex Occidente allatis scriptæ sunt, in hac autem nihil prorsus ejusmodi. Præterea cum Sanctissimus non redierit anno 376, nisi autumno jam affecto, non tuæ dixisset Basilium se sollicitum ab autumno fuisse ; jam enim totus annus effluxisset.

CAPUT XXVIII.

I. S. Basilium scribit Petro Alexandrino, Pœonio, et Diodoro. II. Incidit in gravissimum morbum et scribit S. Eusebio. Rumor de illius morte. Ad aquas calidas proficiscitur, unde scribit Antipatro. III. Invisitatur ab Eucario et S. Hieronymo. Implorent ejus presidium Sebasteni orthodoxi. Vocatur ad electionem episcopi Iconiensis. IV. Die morbi quinquagesimo scribit S. Eusebio, ac non multo post Alexandrinis et Antiochenis. V. Duæ S. Eusepii litteræ, quibus respondet Basilium. Quo sensu Bosporium sibi adjunctum nuper suasit dicit. VI. Nulla hoc anno Romam missa legatio.

I. Cum migrasset in cælum S. Athanasius die secunda Maii hujus anni 375, eique Petrus magno Ecclesiæ Alexandrinæ plausu successisset ; Basilium acceptis illius de more litteris respondit per epistolam 133, in qua declarat quanti faciat amicitiam Petri, quam non corporei oculi, sed donum Spiritus sancti conciliaverat. Minime dubitat quin Petrus, ut tanti viri alumnus, ac longa illius consuetudine usus, eodem spiritu incedat, ac eadem dogmata sequatur. Obtestatur ut Athanasii in se amorem cum cæteris rebus excipiat, ac sæpe ad se scribat, et fraternitatis ubique diffusæ curam eodem studio, ac beatissimo ille vir, suscipiat. Cum hæc scriberet Basilium, nondum allatus erat in

(a) Ep. 162.

(b) Ep. 129, n. 2.

(c) Ep. 130.

(d) Ep. 129.

Cappadociam persecutionis statim post Petri ordinationem excitatae nuntius.

Videtur statutum habuisse Basilius (a) statim post Pascha Eusebium Samosatensem invisere. Sed ei tot impedimenta supervenerunt, ut desiderium suum explere non potuerit. Eustathius diaconus in gravem morbum delapsus, detinuit eum per totos duos menses, dum diem ex die illius valetudinem expectat. Deinde omnes qui cum Basilio erant, id est, clerici in ejus domo degentes, agrotarunt; ac postremo ipse Basilius longa et periculosa aegritudine correptus.

Ad illud tempus, quo agrotabant Basilii clerici, videntur referri posse epistolae 134 et 135, altera ad Pæonium presbyterum, altera ad Diodorum Antiochiae presbyterum. Pæonium tum primum ad Basilium scripsit, ejusque accepta epistola Basilius silentium præteriti temporis moleste tulit, eumque ut pergat scribere hortatur. Negat sibi ullum adesse calligraphum aut tachygraphum: quos enim exercebat, horum alii ad pristinum vitæ institutum redierant, alii diuturnis morbis afflicti labores ferre non poterant.

Diodorus presbyter eum duos libros in dialogorum morem contra hæreticos scripsisset, ac Basilio legendos et examinandos misisset; suam ei sententiam Basilius (b) sine furo exponit: ac in secundo quidem multa laudat, in primis simplex nec elaboratum dicendi genus, Christiano maxime congruens; in altero autem qui longior erat, illud reprehendit, quod, cum personas indefinitas Diodorus induceret loquentes, adversariorum vituperia, nostrorumque laudes intexeret. Proponit ei exempla cum Aristotelis et Theophrasti, qui in dialogis scribendis statim res ipsas aggrediuntur, nec Platonicos lepores imitari audent, tum etiam ipsius Platonis, qui ubi personas indefinitas inducit, id quod fecit in legibus, non jam eas comico more describit, nec quidquam admi scet sermoni quod personarum proprium sit. Fatetur itaque Basilius, ubi persona in deteriorem partem omnibus cognita subjicitur, nonnulla ex illius indole orationi posse intexti, si tamen Christianum deceat personas omissis rebus vituperare. At ubi personæ indefinitæ disserunt, ejusmodi ad personas excursibus orationis seriem frustra interrumpit. Hæc Basilius ingenue, ut æquum judicem decebat; nec ut scripta corrigeret Diodorus, sed ut esset deinceps in scribendo cautior; illum enim sperat plura scripturum. Primum ei librum remittit, alterum servat, describere volens, nec copiam habens tachygraphi. Causam non offert, cur careat tachygrapho: sed videtur eadem, ac in superiore epistola, existisse. Deinde vero quod addit, *Ad tantam enim penuriam invidendæ Cappadocum res devenire*, cum optime convenit in hunc annum 373, quo

recentes adhuc erant calamitates ex divisione Cappadociæ ortæ; tum vero non obscure indicat, cur librarii, ut est in superiore epistola, ad pristinas artes rediissent. Id enim ut facerent, videtur eos coegisse difficultas comparandi victus ex ejusmodi arte, cui in summa egestate, ac litteratorum hominum luctu, quorum plerique urbem reliquerant, non plurimum loci esse poterat. Præterea cum dicat Basilius, sibi nec per valetudinem, nec per negotia scribere licere, id argumento est eum ad opus de Spiritu sancto, quod anno 374 elaborare incepit, nondum tunc animum adjunxisse.

M. Basilius post clericos suos tam gravi morbo correptus est, ut cum illius magnitudinem non posset exprimere, ex ipso consuetæ valetudinis statu dijudicandam relinqueret. Ait enim se (c), dum valere videretur, infirmiorems iis fuisse, quorum salus desperatur: unde non illepede colligit habitus mutationem, non morbum, sed præclarissimam valetudinem esse debuisse. Discimus ex epist. 141 nihil ei magis obtulisse, quominus vires repararet, quam inustum ex molestis Ecclesiæ temporibus dolorem. Forte idem dolor totius morbi causa existit. Nam præter horrenda Eustathii facinora, non parum augebatur quod ab ipsis episcopis, quibuscum communiõe conjunctus erat, nihil auxilii ad res ecclesiasticas acciperet. In epistola 136 (n. 2), quam lecto affixus scripsit ad Eusebium, ingemiscit, quod episcopi, dum suæ quæque securitati consulunt, parum curent quæ ad proximum spectant, nec rebus communibus male cadentibus privatas simul perire intelligant. Fatetur non indicente Eusebio hæc fieri: eum enim omnia velut ex specula quadam prospicientem, alios et litteris et sermonibus adhortatum esse, nihilque intentatum reliquisse; atque illius monitorum memoriam, ut quæque res accidit, oculis observari, sed non idcirco res communes adjuvari. Sic desertus ab episcopis Basilius, staturat extra ecclesiastica esse tela, id est, ut ait supra in epist. ad Urbicum, inimicorum furori se subducere, cum se imparatum et inermem videret: ac ipsum illum Eusebii conspectum et colloquium, a quo eum suorum morbi ac deinde suos D abstraxerant, non ad communem, sed ad propriam suam utilitatem quærebatur. Scripta est hæc epistola antequam Basilius aquis calidis uteretur, quo remedio usum se esse dicit in sequentibus epistolis.

Ante illud iter, quod Basilio ad aquas imperarunt medici, videtur contigisse quod ipse narrat in epistola 141. Audito ejus mortis nuntio, venerunt episcopi Caseream; sed visus ab eis deprehensus, etiam atque etiam eos adhortatus est ad Ecclesiæ defensionem, ac Dei iudicium eis ante

(a) Ep. 136.

(b) Ep. 135.

(c) Ep. 136, n. 1.

ales posuit, id quod jam antea per litteras præstiterat.

Tum cum aquis calidis curaretur Basilius, successit Antipater Maximo præsidi, cui abrogata dignitas fuerat non sine gravissimi injuriis. Scribit Antipatro Basilius (a) morbum suum in hoc maxime molestum sibi esse, quod tanto viro gubernacula patriæ capessente abesse rogatur. Commendat etiam præsidi negotium Palladiæ, quam matris loco reverebatur non solum ob generis propinquitatem, sed etiam ob morum probitatem. Circa domum hujus matronæ exortus fuerat quidam tumultus; forte opera unius ex ejus famulis, qui idcirco detinebatur a cohorte. Rogat Basilius ut iudicium differatur usque ad suum adventum.

Jam totum mensem ad aquas residabat, cum scripsit Antipatro. Videtur prolixius rediisse, saltem se ita facturum indicat in hac epistola. Cæterum aquæ non multum illi profuerunt: seque ipse dignum fatetur risu, quod proverbium illud non intellexerit, mortuos calidis non juvari. Postquam rediit Cæsaream, adhuc cum febris conficiebat (b), ac ne quinquagesimo quidem morbi die sedata fuit, sed nutritive materia destituta, et in arida illius carne, velut in elychnio quodam exusto circumvoluta, marcorem pariebat. Iluc accedebat jejeur, antiqua illius plaga; et a cibis et a somno excludens, ac tantum sinens vivere, quantum opus erat ad sentiendos dolores. Nec aquæ, nec alia medicorum remedia tantum malum superare poterunt.

III. Post reditum ex aquis et ante quinquagesimum morbi diem, Evagrius presbyter, Pompeiani Antiochenis filius, qui in Occidentem cum sancto Eusebio Vercellensi profectus fuerat, ibique perutilem Ecclesiæ operam navaverat, tandem in Orientem rediens Cæsarea transit, ac Basilium invisit (c). Scripta Romæ a Basilio missa retulit, ut viris illic accuratioribus non placetia ac retrorsum rejecta: petitque ut epistola Romam scriberetur, ad verbum ea ipsa continens, quæ a Romanis scripta erant; ac legati auctoritate præditi mitterentur, ut Romanis Orientem invisendi speciosa occasio daretur. Non potuerunt hæc Basilio molestissima non esse, non tam propter illius scripta minus honorifice excepta, quam propter consilia Ecclesiæ pacificandæ nullum exitum habentia. Scripta autem illa, quæ Romanis non placere, videntur aliquod esse commentarium, Sallustio commissum, in quo forte Basilius eadem libertate, ac in litteris ad Athanasium, Meletii jura tuebatur. Nam non tam res ipsæ videntur displicuisse, quam quidam scribendi modus non satis accommodatus ad deliniendum: unde ab ipsis

A Romanis exarata epistola, qualem ad se ab Orientalibus scribi oportere judicabant. Evagrius hortatus est Basilius (d), ut Antiochiæ cum Dorotheo sancti Meletii presbytero communicaret: promisit Evagrius, at promissis non stetit.

Probabile est sanctum Hieronymum Evagrii socium itineris fuisse, et cum eo Cæsaream venisse. Certe Hieronymus circa hoc tempus in Orientem venit. Nam in primis litteris quas suo adventu scripsit, loquitur de confessoribus Ægyptiis (e), quos Valens hoc anno in Palæstinam relegavit: seque Antiochiæ una cum Evagrion versari indicat (f), illius verbis Florentium salutat. Enumerat (g) etiam Cappadociam inter provincias, per quas transit; et cum se fervido Ciliciæ aestu fractum fuisse testetur, id etiam optime quadrat cum Evagrion, qui Basilium ante mensem Septembrem invisit. Quod si Hieronymus interfuit Evagrii cum Basilio colloquiis, eo magis miror quod iis quæ ex Basilio audierat aut traditis oblivioni aut contemptis, nullam partem æqui bonique de sancto Meletio senserit.

Circa idem tempus duo magni momenti negotia Basilio supervenerunt (h). Qui Sebastianæ catholice sentiebant, occulto præve opinionis Eustathii ulcere detecto, aliquam a Basilio ecclesiasticam sollicitudinem poposcerunt, id est, ad ejus communionem et patrocinium confugerunt. Illius etiam opem imploravit Iconiensis in Pisidia Ecclesia, quæ mortuo episcopo Faustino Basilium invitavit, ut se inviseret ac episcopum daret. Hæc autem collocamus post reditum ex aquis et ante diem morbi quinquagesimum, quia evenerunt intra illud spatium, quod ab epistola 136 initio morbi scripta, ad epistolam 138 ad eundem Eusebium die quinquagesimo scriptam, effluxit. Nihil enim habet his de rebus epistola 136, quas tamen non videtur omisurus Basilius, si jam tum illum invisisset Evagrius, aut ejus præsidium clerici Sebasteni et Iconiensis Ecclesia implorassent.

IV. Quinquagesimo die morbi advenit Cæsaream Elpidius diaconus cum litteris Eusebii summum Basilio videndi desiderium significantibus. Respondit Basilius (i) eodem die, ut patet ex his verbis: *Quinquagesimum hunc diem agebam in infirmitate, cum advenit nobis dilectus ac optimus frater noster condiaconus Elpidius. Declarat se, lectis Eusebii litteris, incitatum fuisse, ut recta ad Syros convolare, sed non modo id sibi deesse, ut volare possit, sed etiam ut se in lecto converteret. Cæterum morbo suo, quem, ut supra vidimus, describit, diu vexatum, nunquam tantum doluisse, quantum nunc, ab eo impeditum, quominus in Eusebii complexum et colloquium veniat. Noverat enim*

(a) Ep. 137.

(b) Ep. 138, n. 1.

(c) Ep. 138, n. 2.

(d) Ep. 136, n. 3.

(e) Hieron., cp. 1 novæ edit.

(f) Idem ep. 2.

(g) Idem ep. 1.

(h) Ep. 138, n. 2.

(i) Ibid.

quod careret voluptate, etsi extremis tantum digitis anno præterito dulcissimum mel Ecclesie Samosatensis degustaverat. Eo autem videndi Eusebii cupidior erat, quod veram charitatem in Cappadocia non reperiret, aut si quem omnino amantem reperire posset, neminem certa cum Eusebii prudentia et experientia comparandum. Sibi enim illius consilium ad multa opus esse intelligebat: et cum nonnulla essent, quæ scribere non licebat, de iis quæ licebat, interim consultit, quod de rebus ab Evagrio propositis sentiendum, quid respondendum Bebasenis, et peregrinis ordinationes a detractare non oporteat. Rogat Eusebium ut, si quem cito in Cappadociam venientem nanciscatur, de his omnibus respondeat; sin minus, precetur, ut sibi in mentem veniat, quod Deo acceptum fuerit. Petit etiam ut sui mentionem in ecclesia fieri jubeat, ac ipse pro se, adjuncto populo, precetur.

Majorem in modum percussus est Basilius (a), cum auditi horrendam persecutionem, quam Alexandriæ Ariani et in reliqua Ægypto exercebant. Libenter Ecclesiam Alexandrinam invisisset; sed cum diuturno morbo confectus ne lecto quidem posset surgere, oblata facultate Eugenii monachi, scripsit Alexandrinis hortandi ac consolandi causa. Epistolæ tempus indicant cum morbus, quo laborabat Basilius, tum ipsa persecutio, quam Alexandriæ paulo post Athanasii mortem die 2 Maii anno 373 in cælum sublatis scimis exarsisse.

Scripta in eandem sententiam Ecclesie Antiochenæ epistola sequens (b), quæ huic temporis maxime videtur conveire tum propter Basilii corpus longa ægitudine debilitatum, tum propter persecutionem, quæ tunc videtur fuisse admodum violenta. Quod quidem tribuendum præsentis imperatoris, qui eo venit anno 372. Quare hanc epistolam immerito nonnulli rejecerunt ad primordia episcopatus Basilii. Neque enim formulam Nicæeam, quam ab initio receptam in Ecclesia sua dicit, ea mente apponit Basilius, ut fidem suam more episcoporum recens ordinatorum declaret, sed ut hoc præsidio Antiochenos communitat adversus hæresim, quæ audacissime in illa urbe verticem tollebat.

V. Morbi reliquias adhuc ferebat Basilius, cum duabus respondit (c) Eusebii epistolis, quarum una significabat, quantum sui expectationem Basilius populo Samosatensi commovisset, quantum doloris attulisset illius absentia; altera vero, antiquior quidem, ut ex scriptura conjiciebatur, sed serius reddita, hortabatur ad Ecclesie defensionem, et etiam atque etiam monebat ne res ecclesiasticæ adversariis traderentur. Conatus fuerat Basilius his de rebus Eusebio satisfacere in superioribus epistolis, sed eas Eusebii non acceperat, cum hæc scri-

psit. Quapropter veritas Basilius, ne litteræ suæ excidissent, breviter repetit quæ jam scripserat. Ac morbum quidem suum excusat, cur non venerit; cur autem res Ecclesie adversariis traditæ sint, suam culpam esse negat, qui solus tanti momenti negotia aggredi non possit, cum id canones non sinant; sed causam rejicit in episcopos secum communionem conjunctos. Videbantur plures ejusmodi episcopi cum Basilio conjuncti, eorumque numero Bosphorus nuper ascriptus fuerat: sed nihil operæ navabant ad res maxime necessarias; atque hæc animi ægrotudo maxime obstabat, quominus vires repararet. Narrat Basilius quomodo eos Cæsaream audito mortis suæ nuntio venientes hortatus fuerit: queritur quod, cum se præsentem revereantur, et officium facturos promittant, ubi discessere, ad ingenium redeant.

Mirum sane est cur Basilius suorum numero nuper adjunctum dicat Bosphorum, quicum conjunctionis fuerat initio episcopus, ut perspicui potest ex epistolis 51 et 52. Videtur illorum amicitia refraxisse, cum Colonia, cujus episcopus erat Bosphorus, novæ metropoli Tyanis attributa cum pluribus aliis. Nam episcopi secundæ Cappadocie, aiebat Basilius (d) anno proxime elapso, postquam alterius provincie nomen habuerunt, subito existimantur se ex alia ac nos natione et gente esse, tantumque nos ignorarunt, quantum qui nullum prorsus periculum fecere, nec unquam in colloquium venerunt. Non tamen crediderunt Bosphorum a Basilio communionem unquam recessisse. Quod quidem ut intelligatur, duplex distinguendum communionis genus. Aliud enim litteris canonicè scribendis, aut precibus et mysteriis simul celebrandis peragebatur; aliud interius erat quodammodo et strictius, ac in consiliorum ad Ecclesie pacificationem conjunctione positum erat. Primum genus designat Basilius (e), cum ait rogandos esse Occidentales, ut cum judicio communionem peragant, et eas quæ cum accedentibus ad ipsos, et eos quæ scripto secundum Ecclesie normam sunt: vel cum plurimas provincias enumerat (f) quarum ad episcopos litteras mittebat et accipiebat. Alterum communicatorum genus habemus in pluribus epistolis, quæ de legatis Romanis mittendis agunt. Hortatur Basilius (g) S. Meletium ut communibus litteris adjungat nomina eorum qui idem sentiunt, etiam absentium. Ipse promittit in alia epistola (h) daturum se operam, ut commune scriptum ad communicatores perferatur. Nemo sane dixerit ejusmodi litteris omnes subscripsisse, quicumque cum Basilio communicabant. Tota res transigebatur inter eos quos non solum eadem communio, sed etiam eorundem consiliorum ac sententiarum consensio devinciebat.

(a) Ep. 139.

(b) Ep. 140.

(c) Epist. 141.

(d) Ep. 98; u. 2.

(e) Ep. 129, n. 5.

(f) Ep. 204, n. 3.

(g) Ep. 68.

(h) Ep. 120.

De eodem communicatorum genere loquebatur (a), cum Fausto præter canones ordinato declararet, se alienum ab eo semper futurum, nisi litteras afferat Armeniæ episcoporum, ac unanimes suos, ut idem de illo sentiant, adducturum. Ex his intelligitur quomodo Bosporius, quamvis non videatur a Basilii communione discessisse, esse tamen illi adiunxisse dicatur. Abstraxerant enim ab intina cum Basilio conjunctione dissensiones ob Cappadociæ divisionem exortæ; sed non Idcirco desiderat cum Basilio communicare vel per se, vel per metropolitanum suum Anthimum, quicum Basilius cito in gratiam rediit.

VI. In his quæ hoc anno gesta narravimus, nullum prorsus exstat vestigium missæ in Occidentem legationis. Asseverat tamen Tillemontius Dorotheum presbyterum missum fuisse cum litteris 242 et 243, alias 182 et 70. Sed his litteris suum locum assignare conatimur. Nunc probandum neminem missum fuisse hoc anno 375. Patet id 1º ex ipsa serie rerum gestarum (b). Consilium mittendi in Occidentem ortum est ab Eusebio Samosatensi, qui cum aliarum Ecclesiarum tantam curam gereret, quantum suæ propriæ, commentarium de rebus apud Occidentales tractandis misit ad Basilium initio hujus anni per Sanctissimum, eunque rogavit ut epistolam exararet, cui omnes communicatores subscriberent. Basilius (c) cum minus reperiret, quid scribendum esset, Meletium detulit scribendæ epistolæ munus, ac totam rem illius arbitrio commisit. Post terribilissimam Eustathii in Basilium facinorosa (d), adhuc morabatur apud Meletium Sanctissimus, ac consilium mittendæ legationis nihil omnino processerat, nec valde ardebat Basilio. Venit Cæsaream (e) mense Augusto Evagrius: petit ut legati auctoritate præditi mittantur. Consulit Eusebium Basilius quid facto opus sit. Iterum per litteras urgenti Evagrius sub initium hiemis, respondet Basilius (f) sibi integrum non esse legatos mittere. Nondum ergo initio hiemis quidquam actum erat, vel potius novam difficultatem uttolerant data ab Occidentalibus Evagrius mandata, eorumque de Basilii scriptis minus æqua sententia.

2º Idem probant frequentes S. Basilii et S. Eusebii gemitus et querelæ, quod quæ de pace Ecclesiarum concilianda deliberaverant, ea infecta prorsus et irrita viderent. Nun enim alio spectat Basilii dolor in epistola 156, quod res ecclesiasticæ adversarii tradantur, dum suis quisque rebus episcopi consolentes parvi pendunt quæ ad proximum attinent. Eodem gemitus redintegrat in epist. 158, ubi germanam ac sinceram charitatem in episcopis se cum communione conjunctis desiderat. Hæc Eusebio non minus doluerunt: quod cum Basilio signi-

ficasset, Basilius ei respondit (g) non sua, sed episcoporum nullam sibi operam navantium culpa id evenisse. His profecto querelis locus non fuisset, si missa communi consensu legatio spem auxilii attulisset. Hæc confirmat epistola 156, in qua Basilius respondet Evagrius, neminem prorsus ac habere idoneum ad legationis munus obeundum; nec obscure indicat, quam difficile sit et Occidentales ad auxilium ferendum et episcopos Orientales ad subscribendum adducere, cum ait: *Quod si quis ex fratribus qui apud vos sunt, Ecclesiarum causa laborem suscipere velit, id scit procul dubio et ad quos profecturus sit et ad quem finem, et quorum sit litteris communicandus et qualibus.* His rationum momenti alia addi possent: sed quia cum rebus anno 375 et 376 gestis conjuncta sunt, videntur in illud tempus differenda.

CAPUT XXIX.

I. S. Basilii morbus ad ætatem referendus. II. Diem festum S. Eupsychii celebrat, et paulo post tres litteras scribit in gratiam ptochotrophorum. III. Eusebium inquit Cæsaream, ejusque fratris filio scribit. IV. Invenitur a S. Ephraem. V. Maximum tribus litteris commendat. VI. De epistola 150-153. VII. Respondet Basilius Aschulio Thessalonicensi, et Sorano duci, a quo petit reliquias martyrum. VIII. Item Evagrius. Illius animam querunt Ariani. Scribit S. Eusebio et Antiocho. IX. Libenter de dogmate respondet Eupaterio. Epistola ad Diodorum de nuptiis cum sorore uxoris mortuæ.

I. Quamvis longa existerit ægrotudo Basilii, ac reliquæ diu inderint, et sæpe augmentibus molestis Ecclesiæ temporibus morbus (h) recurrerit, videtur tamen satis virium habuisse, ut diem festum S. Eupsychii obiret, cujus memoria die 7 Septembris recolebatur. Tillemontius, qui in hunc annum multa contulit, quæ alio rejicere coacti sumus, deceptus nonnullis verbis epistolæ 27 Basilium autumno existimat in morbum incidisse. Sed, cum Eusebium æstate inviserat statuisset (i), nec ejus consilio aliud quidquam præter morbum obstitit; morbus ad ætatem necessario debet referri. Præterea jamdudum ægrotabat Basilius, cum ad eum venit Hieronymus (venisse enim illum cum Evagrius probabilissimum judicat Tillemontius), qui tamen se e Cappadocia egressum gravissimos in Cilicia æstus pensensisse testatur. Denique in epistola 145, quam post morbum scriptam esse probavimus, rogat Eusebium Basilius, ut Ecclesiam Cæsariensem inviset. Satis ergo supererat temporis ut longum iter Eusebius ante hiemis incommoda conficere posset.

II. Eo probabilissimum est non defuisse Basilium diei festo S. Eupsychii, quod cum anno 375 ex gravi morbo pariter convalesceret, nequaquam præternisit occasionem honoris sanctis martyribus exhibendi, sed curru post Pascha vectus est in locum, ubi ex-

(a) Ep. 122.

(b) Ep. 120.

(c) Ep. 129.

(d) Ibid.

(e) Ep. 158, n. 2.

(f) Ep. 156.

(g) Ep. 141.

(h) Ep. 141.

(i) Ep. 157.

tra urbem colebantur. Commodior fuit S. Enpsy-
chii solemnitas, quæ in ipsa urbe Cæsariensi cele-
brabatur.

Convocavit ad hunc diem festum omnes chorepis-
copos suos, ut eos numerariorum alteri, quem ven-
turum sperabat, coram commendaret. Sed neuter
adfuit numerarius. Tractator præsidium diligentior
fuit, ac Basilio roganti, ut pauperum domos, quæ
in pagis sitæ erant, tributis eximeret, prolixè om-
nia promisit. Paulo post hunc diem festum scriptæ
tres epistolæ, nempe ad utrumque numerarium, et
ad tractatorem præsidium, ad quos unum aliquem
ex chorepiscopis mitit. Rogat numerarium, quem
expectaverat, ut chorepiscopo fidem habeat, ut ho-
mini dignissimo cui creatur, ac pauperum domum
ad pagos ipsi communis pertinentem invisere et
tributis dignetur eximere. Scribit alteri numerario
se libenter venturum ad eum fuisse, nisi infirma
valetudo et negotia detinerent. Huic pariter cum-
mendat chorepiscopum, hortaturque ut eo consilia-
rio, ut homine ad consilium dandum idoneo, utar-
etur. Cum autem numerarius ille ptocbotropbium
quoddam Amasæe opibus suis sustentaret, spem af-
fert Basilio tanta pietas, eum pauperum domni
chorepiscopo commisæ immunitatem a tributis
concessurum. Utrique numerario dicit jam sibi ab
eorum collega, nempe tractatore, humanitatem in
pauperes promissam fuisse. In tertia epistola ipsum
tractatorem rogat, ut promissa perficiat.

Tres illæ epistolæ ita et tempore et rebus inter
se congruunt, ut prorsus divelli non possint. Hujus
autem anni 373 non hoc solum referunt signum,
residuum Basili ex gravi morbo debilitatem; sed il-
lud etiam accedit, quod tres officiales, ad quos
scriptæ sunt, novi in provincia videntur fuisse. Non-
dum enim ullum ex chorepiscopis noverant, atque,
ut fieri solet in exordiis administrationis, chorepi-
scopi, quem ad eos mitit Basilius, consilio pluri-
mum juvari poterant. Unde colligo eos simul cum
Antipatro præside, cujus modo gubernacula capes-
sentem vidimus, in Cappadociam venisse.

III. (a) REDIENA ET SYRIA Basilius anno præterito
latissimam Ecclesiæ suæ spem videndi S. Eusebii
Samosatensis retulerat. Is enim venturum se pro-
miserat Cæsaream. Non tamen videtur se hoc anno
venturum promississe. Nam hætenus Basilius Samo-
satis expectatus fuerat, non Eusebius Cæsareæ.
Multa obstant quinonius tunc Eusebius promissa
perficeret, defessum corpus tot exantlatis pro Ec-
clesia laboribus, negotiorum moles in tam accurata
Ecclesiæ gubernandæ ratione, immineus e propin-
quo Valens, sub quo necesse erat, velut aves sub
quælibet formidantes, non longe e suo quemque tecto
discedere. Sed tamen Basilius cum desiderio suo
majorem in modum elatus, tum etiam Deo confi-
dens, Eusebium rogare non dubitat, ut pium visi-
tandæ Cæsariensis Ecclesiæ officium in alium tem-

pus non differat: etiamsi enim illam aliquando pos-
sit invisere, at non secum illam invisurum, quem
morbus urgebat ab ærumosa vita discedere.

Quamvis Basilius graviter ægotasæe videntur,
cum hæc scriberet, non tamen scripsit in gravis-
simo hujus ætatis morbo, sed cum morbus recrudes-
ceret, id quod sibi continenter accidere testatur
in epist. 141. Non enim exposuit quo morbo laboret,
sed id, ut notum ex superioribus litteris præter-
mitit. Hinc etiam nulla utitur excusatione, cur
Eusebium non invisat: id enim fecerat in tribus
epistolis: sed cum nulla spes superesset eundi Sa-
mosata, Eusebium invitat Cæsaream. Præterea in
epistola 157, quæ sub initium hiemis hoc anno
scripta est, peramque querit Basilius, quod Euse-
bius sibi ne scribat quidem; ac idcirco ejus absen-
tiam nulli alii causæ attribuit, nisi quod piger sit
ad peregrinationes charitatis causa suscipiendas. At
ejusmodi querelis locus non existit, dum gravi
illo morbo ægotaret Basilius. Tunc enim plures ab
Eusebio litteras accepit, nec eum invitabat Cæsa-
ream. Inde ergo ortæ Basili querelæ: quod nullas
ab eo litteras accepit, quamvis eum Cæsaream
invitasset per epistolam 145, quæ proinde post gra-
vem ætatis morbum scripta est.

Huic epistolæ aliam Basilius adjunxit ad Antio-
chum, qui non scriperat quidem, sed manu sua sa-
lutem apposuerat in patri ad Basilius litteris. Un-
de gratias illi agit Basilius, eumque hortatur ut stre-
nue incumbat ad animæ salutem, et Eusebium
comitetur, si is non gravetur Cæsaream venire.

IV. Sanctum Ephræm existimat Tillemontius cir-
ca hoc tempus venisse Cæsaream Basilius invisendi
causa. Induxit eum in hanc opinionem non recta
hujus loci interpretatio ex epist. 157, οὐδὲ ἡ τῶν
ἄλλων τοιαύτη, unde concludit nonnullos S. Eusebii
discipulos, in his S. Ephræm, Cæsaream venisse.
Verum, quæ aliam in sententiam hæc verba accipien-
da, non tamen discedemus ab ordine Tillemontii,
quia illud saltem verisimile est, S. Ephræm Cæsa-
ream venisse postquam Valens hæc urbe discessit.
Ita enim accurate de Basili rebus in persecutione
gestis loquitur, ut eas per se ipse videatur didi-
cisse.

(b) Narrat Gregorius Nyssenus S. Ephræm a di-
vino Spiritu ductum esse Cæsaream, cumque ibi vi-
disset Basilius, multis laudibus venerationem suam
cepisse testari. Videat enim dextro Basili humero
insidentem columbam, quæ verba illi submini-
strabat. Eadem columba Basilius docuit adesse
Ephræm Syrum. Cum hæc narratione minus con-
gruit quod apud Bollandum (c) legitur, sanctum il-
lum diaconum Basilio cognitum antea fuisse. *Totares*
a S. Ephræm (d) sic enarratur, nulla prorsus co-
lumbæ facta mentione. *Ubi ergo Dominus, inquit,*
erga me misericordia commotus fuit, occasione orta
miserans in quadam civitate, illic audivi vocem di-

(a) Ep. 145.

(b) *Vit. S. Ephræm*, tom. III, pag. 605.

(c) 1 Febr., n. 6.

(d) *Monum. Eccles. Græc.*, tom. III, p. 58.

calem mihi, Surge, Ephræm, et comede senam. Et respondens dixi in multa anxietate : Unde ego, Domine, comedam ? Dixitque ad me : Ecce in domo mea regium vas suppeditabit tibi cibum. Vehementer autem admiratus super dictis, surgens perveni ad templum Altissimi, et cum sensim ad aula vestibulum ascendissem, ac præ desiderio per locum portæ ad hærentem prospexissem, vidi in sanctis sanctorum vas electionis coram oculis præclare extensum, verbis Deum decemibus varie ornatum, omniumque oculos in illum defixos. Vidi templum per eum spiritu nutritum, nec non erga viduas et orphanos potissimum misericordiam. Aspexi illic apud eum, lacrymas, fluentia fluvios imitantia, et vellus vitæ cunctis instar auri radians ; ipsumque pastorem pennis spiritus per nobis preces recitentem, ac deducentem verba. Vidi ab ipso Ecclesiam decoratam, et eam quæ dilecta est exornatam. Conspexi per eum Pauli doctrinam, Evangeliorum legem, mysteriorum timorem. Illic intuitus sum utilitatem salutaremque sermonem, ad ipsum usque cælum fæditæ assurgentem, uno verbo, totum illum cætum splendoribus gratiæ collustratum. His porro cunctis religiose adeo per vas regni electum vigentibus, laudibus celebratis sapientem bonumque Dominum, qui in ipsum glorificantis glorificat. Post auditorium vero, ex Spiritu sancto notitia viro data est de me ; et accessens vilitatem meam, per interpretem interroganti me dicens : Tunc ea Ephræm, qui præclare certicem inclinasti, et sustulisti jugum salutaris verbi ? Et respondens dixi : Ego sum Ephræm, qui cælesti cura meipsum frustratus fui. Cumque me apprehendisset divinus ille vir, sanctum osculum suum in me confirmavit, apponensque mensam, ex esculentis sapientis sanctæque et fidelis animæ ipsius, non quidem corruptibilibus conditiâ ferendis, sed incorruptis refectam sententiis. Quibus enim, dicebat, bonis operibus possumus Dominum præclare nobis placatum reddere, quo pacto peccatorum coercemus insultus, et quomodo affectum ocludamus ingressus ? qua ratione apostolicam comparemus virtutem, et quonam pacto incorruptum exoremus judicem ? Tum lamentatus clamavi, et dixi : Tu, pater, custodi molem ac desidem ; tu in rectam semitam dirige me ; tu lapidem meum cor compunge. Ad te enim projectum spiritum Deus, ut animam meam cures. Tu animæ meæ navem redam, ad aquam requiescis. Atque hic mihi præclari magistri studium contemplare, unde virtutem meam comprehendit, formam continuit, ut ita dicam, eirgam corporis, evellensque irrationalium affectuum mores, detrazis squamas, tabem oculorum, et subtrahens viriditatem immaturitatemque sermonis, me zelo cepit, ac densavit in documentorum suorum immersoria. Tunc concepit venter meus prudentiam, ut pareret quadraginta martyrum laudes. Omnem enim tolerantiam ipsorum modum meis adjaxis auribus egrægius vir ; quemadmodum scilicet

A cet elegerint mori pro Christo, quantaque pericula contempserint, ut ipsum lucrifacerent ; tum quot numero fuerint facti illi ; reliquaque ad pietatem eorum pertinentia edixit. Tangit obiter Sozomenus hunc Basilii et S. diaconi congressum, idque ante episcopatum Basilii contigisse videtur existimasse (a). Ait enim Basilio, qui postea Cæsareæ Cappadocum metropolis episcopus fuit, admirationi fuisse eruditorem S. Ephræm. Videtur ad S. Ephræm referri quod Basilius in libro *De Spiritu sancto* (b) accepisse se testatur a quodam Mesopotamio, viro et linguæ perito et sententiâ incorrupto.

V. Maximo Cappadociæ præsidii, cui successit hoc anno Antipater, non solum abrogata dignitas, sed etiam gravissimæ calamitates supervenerunt. Accusatus enim (c), ut verisimile est, repetundarum, omnibus bonis tum paternis, tum labore suo partis nudatus est, ac innumeris afflictus corporis incommodis, dum susdeque errat ; imo ne ipsum quidem civis statum ab injuriis integrum reliquit. Tot malorum origo Vicarii iracundiâ, hominis nequam et crudelis, cui Maximus in offensam venerat. Cum in his rerum angustiis iudicium poposcisset ab imperatore, commendat eum Basilius Aburgio et Trajano, ut suum ei contra structas calumnias patrocinium impendant. Est etiam alia epistola quæ in scribitur eidem Trajano, sed perperam. Is enim ad quem scripta est, viderat oculis suis calamitates Maximi ; sed, cum postea majorem in modum auctæ essent, cumque Vicarius cum cohorte advenisset, ut mala expleret, rogat hunc virum Basilius, ut magna sua manu miserum hominem defendat. Hæc autem Trajano non conveniunt, cui Basilius Maximi ærumnas exposuit in superiore epistola, cum ipsum Maximum id facere pueret.

Trium illarum epistolarum tempus in promptu est, cum novas præses hoc anno Cæsaream, absente Basilio, venerit. Præterea Basilii stupor in hac Maximi calamitate, quem talia passum esse dicit, qualia nondum ullum hominem, argumento est hæc contigisse ante horribilem illam tragœdiam anni 374, in qua plurimi nobiles viri longe graviora quam Maximus passi sunt.

VI. Serius collocare non possumus epistolam 150. Amphiloichius in loco Cappadociæ Uzialis dicto patris senectutem fovebat, et quamvis Basilio charus in primis esset (d), eum tamen fugiebat, vel potius ordinationem. Cum autem pepigisset cum Heraclida, qui pariter in foro versatus fuerat, ut ambo in desertum aliquem locum secederent ; nisi Heraclidam Cæsaream, ut de hoc consilio ad Basilium referret. Heraclidas, ubi prope Cæsaream venit, in ipsa urbe noluit commorari, sed ad proximum pauperum hospitium confugit : et cum eo venisset ex more Basilius, retulit ad eum de his quæ mandaverat Amphiloichius.

(a) Lib. III, c. 16.

(b) Cap. 29, pag. 65.

(c) Ep. 148.

(d) Ep. 161, n. 1.

Retinuit hunc juvenem Basilius in suo, ut verisimile est, monasterio. Postea Amphiloehus ad eum scripsit, ut pacta in memoriam revocaret, seque item illi impacturum minatus est. Inde Basilio nata occasio scribendæ ad Amphiloehum egregiæ epistolæ sub Heraclidæ nomine. Describit juvenis primos suos sub Basiliï disciplina progressus : contentus se promissa vivendi cum Auuphiloehio adimpleturum, etiamsi corpore abiat ; quia una est prorsus via quæ ad Dominum ducit. Nonnulla refert ex ore Basiliï accepta præcepta : sed Amphiloehum hortatur, ut illius audiendi brevem a patre licentiam impetret. Scripta est hæc epistola ante episcopatum Amphiloehii, hoc est, ante annum 373 exeuntem, sed tamen non multo ante. Jam enim erat hospitibus excipiendis idoneum, immensum illud ædificium, quod Basilius construere cœperat anno 372 ineunte.

Supra vidimus in epistola 158 clericis Sebasteuos, qui idem ac Basilius sentiebant, detecto Eustathii prævæ opinionis ulcere, ad Basiliï communionem et auctoritatem confugisse. Tam insigne factum cum fama late spargeret, Eustathius medicus, Basiliï in primis amicus, dolorem suum in hac rerum perturbatione ei significavit, adhibitis ex arte medica nonnullis admonitionibus. Respondet Basilius inutile esse ejusmodi admonitionum operam, cum nec ipse nec amici ferrum adhibuerint, sed ipse Eustathius in ferrum ruerit. Quare quod illius clerici necessitate adducti fecerant, sibi id quidem voluptati non esse, quemadmodum nec medici libenter urunt, nec mercatores libenter merces ejiciunt, sed tamen a se minime improbari, quia veritatis amor, qua nihil antiquius habent, sic agendi necessitatem eis imposuerat. Huc redit tota obscuræ et difficilis epistolæ sententia, ut ex nota eidem apposita perspicui potest.

Circa nunc annum visæ sunt collocandæ duæ ad Victorem epistolæ (a). Basilius amicitia conjunctus erat cum potentissimis viris, in his cum Victore : cui querenti quod ad se non scriberet, metuisse se respondeat, ne tanto viro molestiam exhiberet ; sed nunc confidenter scribere et deinceps scripturum. Cæterum gratias agit quod suas pro Ecclesia preces converterit, feceritque omnia quæcunque ipse Basilius petiisset. Scripta ergo hæc epistola post illud tempus, quo Basilius requirebat in præstantissimis illis viris studium Ecclesiæ juvandæ. Nec male huic anno convenit, quo Arianorum (b) conatus in exilio Basiliï Ecclesia Cæsariensi in ventum effusi sunt. Verisimile et Victoris operam in re tanti momenti non defuisse, ejusque consilio potius quam sua sponte Valentem ad rescindendum quod de Basilio decreverat, adductum fuisse. In altera epistola gratias agit Victori, qui prior scripserat perhonorifice, seque calumniis, quibus ateu-

ata fuerat Basiliï fama, minime moveri significaverat. Revertenda hæc videntur ad Eustathii in Basilium calumnias.

VII. Inter molestias quæ Basilio acciderunt, dum se ab episcopis desertum queritur, peropportuna videntur allatæ esse Ascholii Thessalonicensis litteræ, ex quibus charitatem non in omnibus refrixissim cognovit. In his enim litteris licebat Ascholii animi intueri : et quamvis breves essent numeræ syllabarum, copiose ostendebant quid sentiret Ascholius et quantum beati Athanasii studiosus esset : id quod Basilius evidentissimum sanæ doctrinæ argumentum esse dicebat. Ascholii litteras attulit Euphemius, vel saltem perferendas curavit. Nam ei pro accepta ex litteris lætitiæ gratias agit Basilius (c), precaturque ut eum cito cum ornatissima ipsius conjuge recipiat : quod argumento est eum vel his iter in Scythiam aut Macedoniam auscepisse, ac tum Ascholii epistolæ, tum Basiliï responsionis bajulum fuisse : vel saltem, dum bin in locis moratur, operam dedisse ut Ascholii epistola ad Basilium perveniret.

Satis apte conveniunt huic anno gemitus Basiliï, quod charitas majorem in modum inter episcopos refrixisset ; sed hoc in primis ducor argumento, quod Athanasius beatissimus vocetur. Non me lætet id interdum apud antiquos scriptores deferri viventibus ; velut cum Dionysius Corinthi episcopus (d) in epistola ad Romanos Soterem eorum episcopum vocat beatum. At Basilius hac voce mortuos designare solet, vivos autem nusquam designat. Hinc in epistolis 204 et 258 beatissimum priter vocat Athanasium. Huc accedit quod episcopum illum non appellat, quod quidem non omittit, cum loquitur de viventibus. Quare cum sanctus Athanasius cœlum petierit hoc anno 373, mense Maio, vix citius mense Octobri ejusdem anni hanc Basiliï epistolam collocare possumus. Tempore enim opus fuit, ut et mortis Athanasii nuntius in Macedoniam, et Ascholii litteræ in Cappadociam ferrentur, et Basilio prompta esset ac parata scriberei occasio. Illud verisimilimum videtur Ascholium, cum de sancti Athanasii morte didicisset, antequam scriberet in Cappadociam, ut in recenti eventu, desiderium significasse tanti viri, ac summa illius de omnibus Ecclesiæ merita prædicasse.

Epistolæ ad Ascholium adjuncta fuit epistola sequens (e), quam quidem etiam Inscriptione caret, Junio Sorano scriptam esse inter eruditos convenit. Is enim ad quem data est, in Scythia eum dignitate militari versabatur : domum habebat Cæsareæ et sororem ac cognatos, quibuscum Basilius non solum amicitia, sed etiam, ut verisimile est, sanguine conjunctissimus fuit. Petit ab eodem Basilius refiquias martyrum. Mirifice hæc quadrant Junio Sorano duci limitis Scythici, qui gratificari volens p-

(a) Ep. 152 et 153.

(b) Epist. 68.

(c) Epist. 120 et 129.

(d) Epist. 154.

(e) Euseb. Hist. lib. iv, c. 23.

rit me, ut legimus in epistola Ecclesie Gothice, A
 corpus S. Sabæ martyris misit in Cappadociam. Is
 Aschollis litteris suas adjunxerat, et querebatur
 quod ad se Basilius non scriberet, seque oblivioni
 traderet, atque etiam quod ab eo aut ab ejus chor-
 episcopo minus æqua in aliquem ex amicis suis
 ista esset sententia. Nuntiabat persecutionem in
 Gallia martyres facere, seque persecutionem pa-
 tientibus opem pro viribus ferre. His omnibus re-
 spondet Basilius in epistola 155, de qua alius redi-
 li agendi locus.

VIII. Incipiente vel appropinquante hieme accepit
 Basilius litteras ab Evagrîo presbytero, qui enim
 rogabat, ut pacificandæ Ecclesie Antiochenæ consi-
 lium susciperet, ac legatos in Occidentem mitteret.
 Quod spectat ad Ecclesiam Antiochenam, summum B
 præ se fert amorem pacis Basilius (a), seque nulla
 propterea in quemquam criminatione præoccupatum
 profiteretur. Sed tamen declarat, etiam si gratiæ rivi
 in se adherent, ne tum quidem adductum iri, ut
 hoc negotium solus suscipiat, cum præsertim epi-
 scopum habeat hæc Ecclesia Meletium, qui nec ad
 se venire potest, nec ipse ad eum, tum propter
 levis molestias, tum propter Armenicæ montes
 lævi impervios futuros etiam recte valentibus, ne-
 dem sibi longa ægritudine confecto. Sed tamen scri-
 pturam se ad eum profiteretur, quanvis non multum
 speret ex hoc inanimo sermone. Dolorem suum
 aliter significat, quod a Dorotheo diacono didicis-
 set, Evagrîum illius conventus participem esse no-
 se; contra quam sibi Cæsareæ promiserat. C

De mittendis in Occidentem legatis idem sentit,
 quod jam in pluribus epistolis hoc anno declaravit.
 Regit se quemquam habere quem mittat; non enim
 ei operam navabant episcopi: mittendos autem
 episcopos censebat Evagrîos, idque Occidentalium
 verbis nuntiaverat. Præterea subobscurè indicat
 Basilius parum sibi satisfacere Occidentales, nec se
 quid eis scribendum sit, aut quid ex ejusmodi lit-
 teris sperandum videre. Cæterum in hoc rerum
 stato precatur, ut inter septem mille viros nume-
 retur, qui genu ante Basîl non incurvare: et cum
 animam suam ab hæreticis quæri sciret, de studio
 Ecclesie debito nihil se remissurum promittit.

Jam luserant operam Ariani initio hujus anni, D
 dum insidias Basilio struunt. Sed nequaquam de-
 fecti idem rursus aggressi sunt, ejusque animam
 quærebant tum cum Evagrîo scriberet. Mala eorum
 consilia indicat in epistola sequenti (b), in qua Eu-
 seabium rogat, ut pro se Deum precetur, ut quem-
 admodum a præteritis tentationibus, ita etiam ab
 imminentibus liberetur. In eadem epistola dolorem
 suum significat, quod Eusebium præterita æstato
 non viderit: queriturque quod Eusebius ad se ne
 scribat quidem; unde ejus absentia non alii causæ
 tribuenda, nisi quod piger sit ad peregrinationes
 charitatis causa suscipiendas.

Perperam hæc epistola in omnibus codicibus mss.
 et editis inscribitur Antiocho. Nam ipsi Antiocho
 scripta sequens epistola (c) in eandem sententiam.
 Dolorem enim suum pariter significat, quod illic
 videndi desiderium, quo dudum flagrabat, ad exitum
 non perdiderit. Hæc ergo scribebat eodem tem-
 pore ac epistolam præcedentem; ac proinde utram-
 que uni et eidem non scripsit. Præterea pigritiæ
 criminatio optime quidem in Eusebium convenit,
 quem Basilius (d) etiam atque etiam rogaverat ut
 Cæsaream veniret, at nequaquam in Antiochum,
 quem penes situm non erat Cæsaream proficisci,
 nisi patruus eum mitteret ut secum duceret. Deni-
 que soli quadrat Eusebio, quod ait Basilius, ne præ-
 teritis quidem annis talem fuisse congressum, ut
 satietatem afferret. Nam Basilius Eusebium invisit
 anno 369 et 372. Utrum autem anno 369 Antiochum
 Samosatis viderit, id plane incertum. Restituenda
 ergo hæc epistola Eusebio, et sequens Antiocho ser-
 vanda, in qua Basilius ei commendat fratrem ca-
 melis præpositum.

IX. Consultus Basilius ab Eupaterio ejusque filia
 de rebus dogmaticis, magnæ voluptati litteras eorum
 sibi fuisse significat; libenter enim se his de rebus
 interrogari. Respondet se Nicenam fidem omnibus
 aliis postea excogitatis præferre. Sed propter hære-
 sim, quæ nuper prodierat, fidei Nicenæ addendam
 esse censet glorificationem Spiritus sancti cum Patre
 et Filio. Scripta ergo hæc epistola postquam Basi-
 lius formulæ Nicenæ glorificationem Spiritus sancti
 cum Patre et Filio addendam censuit. Id autem tum
 demum videtur censuisse, cum Eustathium, veluti
 quemdam Proteum, constringere voluit. Quare post
 illud quidem tempus scripta hæc epistola, sed tamen
 antequam Eustathii et aliorum inimicorum novæ
 molitiones Basiliium in triste quoddam silentium et
 suspiciosas cautiones conjecissent; ita ut non liben-
 ter de rebus dogmaticis responderet, ut videbimus
 anno sequenti.

Basilius initio episcopatus multa ad disciplinam
 emendam decreverat, in his ut ne cui liceret
 uxoris mortuæ sororem in matrimonium ducere.
 Sed aliquot annis elapsis prodire sub nomine Dio-
 dori presbyteri littere ad defensionem ejusmodi
 matrimoniorum compositi, quas quidam ostendit,
 sed rursus abtulit, et contra Basilium veluti quod-
 dam tropæum circumtulit, licentiam dicitans se ha-
 bere scripto mandatam. Quibus ex verbis colligitur
 eum commississe quod prohibuerat Basilius. Si hæc
 litteras habuisset Basilius, libenter Diodoro misis-
 set; sed cum minime dubitaret, quin ejus uxorem
 per fraudem affectæ fuissent, prior ipse illas refellit,
 ut duplici manu oppugnetur; idem enim factorum
 Diodorum sperabat. Decretum suum defendit ex
 consuetudine Ecclesie Cæsariensis: explicat cer-
 Moyses ea de re siluerit, vel potius non siluisse con-
 tendit: naturalem cognationem his nuptiis confuzdi

(a) Epist. 156.

(b) Epist. 157.

(c) Epist. 158.

(d) Epist. 145.

demonstrat. Clausula epistolæ probat hoc factum in Cappadocia commissum non fuisse: *Precor autem, inquit, ut vel nostra admonitio vitium superet, vel non serpat in nostram regionem hoc piaculum, sed in quibus admissum est locis, in his permaneat.* Laudatur hæc epistola in eanone 23, ep. 199, ac proinde scripta est ante annum 375. Aliquot annos effluxisse ab initio episcopatus indicat Basilius, cum ait (a) se ab initio has nuptias prohibuisse. Quare probabile est eum scripserisse Diodoro anno 373 aut 374.

CAPUT XXX.

I. *Basilius anno 374 ineunte interest funeri Gregorii patris. Scribit Amphilocho recens ordinato. II. Eger scribit ad S. Eusebium, et per Amphilochoium ad Jovinianum comitem. Ob missum corpus S. Sabæ gratias agit Ascholio et Sorano. III. Exasium S. Eusebii, ad quem epistolæ 166, 167, quæ non sunt Basili. IV. De Glycerio diacono qui cum virginum grege auferat. V. De epistola 173-175. VI. Furor in Basilio hæreticorum die festo S. Eupychii. Inde nata occasio scribendi libri de Spiritu sancto. VII. Epistolæ ad conjunctionem anni 374 spectantes. VIII. Nonnullæ aliæ ad Samosatenes, ad episcopos Eusebio amicos et ad Antipatrum.*

I. Ineunte anno 374 Nazianzum se contulit Basilius, ut Gregorio patri mortuo justa persolveret, ejusque familiam in hoc lectu solaretur. Patrem oratione funebri laudavit Gregorius audiente Basilio, cujus a laudibus initium dicendi facit, enimque hortatur (b) ut suum quoque eloquium deponat in laudando patre, cui multos nominibus obstrictus erat, utpote illius opera in sedem Cæsariensem evectus et ab eo ordinatus. Probat Tillemontius (c) id contigisse initio veris ex epistola 27, in qua Basilius pedem se domo non extulisse hac hieme testatur. Aliud argumentum petit ex ordinatione Amphilochoii, quæ in idem tempus incidit, ac Gregorii exsequiæ, quibus interfuit Basilius. Amphilochoium autem initio veris ordinatum fuisse suspicatur, hæc nix conjectura, quod non proxime successerit Faustino præterita ætate mortuo, sed inter utrumque hæreticus quidam interjectus fuerit. Conjecturam eruit ex his verbis Basili ad Amphilochoium (d) recens ordinatum: *Inimici pereunt, ut rex Israel fiat.* Plus trihuendum putat his conjecturis, quam Menæis Græcæ Ecclesiæ, quæ natalitia Gregorii celebrat Kalendis Januarii.

Equidem doctissimi viri argumentis uti non possum. Nam epistola 27, ex qua colligit Basilius hæc hieme pedem domo non extulisse, ante episcopatum scripta, ut supra demonstratum. Interjectus autem Faustinus inter et Amphilochoium hæreticus evanescit in hæc nova editione. Legimus enim cum eodibus mss.: *Atinæ pereunt, ut rex Israel fiat.* Amphilochoii ordinatio ad initium veris anni 374 differri non potest. Tam longum enim intervallum inter mortem Faustini, et ordinationem Amphilochoii, sine

A gravi causa poni non debet. Deinde vero Basilius inquit statim post Pascha Amphilochoius; quod qui dem non videtur fecisse statim post ordinationem quam difficiles et necessariæ occupationes subsequi debuissent. Probabilius ergo est duos illos eventus qui eodem tempore contigerunt, ordinationem Amphilochoii et mortem Gregorii, vel anno 373 exente contigisse, non multo post Basili ad Evagrium epistolam, in qua longa se ægritudine confici ait Basilius, itidem ut in epistola ad Amphilochoium recens ordinatum; vel initio anni 374, si quis Menæis Græcorum inhærere malit.

Basilium (e) rogaverat mortuo Faustino Ecclesia Iconiensis, ut sibi episcopum daret. Verisimile non est Basilius hoc officium exhibuisse Iconiensibus; quippe cum Amphilocho recens ordinato gratulandi vel potius consolandi et adhortandi causa scriperit. Statim enim atque ordinatus fuit Amphilochoius, onus sibi impositum in litteris ad Basilius missis, ut majus viribus suis, luxit: sumque dolorem testabatur quod, cum hætenus Basilius fugisset, ne ab eo ordinaretur, in Psidiam veniens ibi episcopatum accipere coactus esset. At Basilius ejusmodi ordinationem miraculo carere negat; ideoque Amphilochoium jubet non impositum onus lamentari, sed divino auxilio confidentem viriliter agere, et navem prævæ doctrinæ fluctibus immersabilem custodire. Rogat ut si se longa ægritudine ad exitum properantem invisere velit, nec tempus nec signum expectet. Monet ut diligenter caveat ne se pravis moribus abripi sinat; sed missum se esse meminerit, non ut alios sequatur, sed ut ipse præeat his qui salvantur.

II. Hoc anno post diem Paschæ Basilius (f) in gravem morbum incidit, febribus, ventris resolutionibus et viscerum commotionibus agitatus. In hoc statu erat, cum per Barachum scripsit Eusebio, cui morbum excusat, quod non ad eum proficiscatur. Cæterum se vires ad hoc iter recuperaturum sperat, si pro se Eusebius precetur. Tantum enim illius precibus confidebat, ut se etiam juvenem ex sene, non modo vegetum ex iufirmo et prorsus attenuato, fieri posse crederet.

D Testis fuit hujus morbi Amphilochoius (g), qui Basilius, ut rogatus fuerat, inuisit, ac diu commoratus est Cæsareæ, non solum ægrotantem Basilius officiosa sedulitate fovens, sed etiam populo divini verbi pabula ministrans. Unde Basilius in epistola (h) hoc anno ante mensem Septembrem scripta sic cum alloquitur: *Nam persuasum sit tibi, inquit, populum nostrum, cum multis expertus sit, nullius præsentiam ita desiderare, ut tuam: tantum ei amoris aculeum brevi illo congressu immisit.* Videtur Amphilochoius Basilio attulisse Jovinianum

(a) N. 1.

(b) Naz. or. 49.

(c) Not. 20 in Naz.

(d) Epist. 164.

(e) Epist. 438.

(f) Ep. 162.

(g) Ep. 163.

(h) Ep. 176.

ronitis litteras, et eidem Basilii responsum retulisse.

Junium Soranum limitis Seythici ducem rogaverat Basilium, ut supra vidimus, ut martyrum reliquias patriam ditaret; quandoquidem illic persecutio, ipso asseverante Sorano, martyres faciebat. Non segnus Soranus in mandatis Basilii exhauriens corpus S. Sabæ, qui anno 372 die 12 Aprilis passus fuerat, in Cappadociam per viros fide dignos misit, cum consensu presbyterii illius Ecclesiæ, quæ has reliquias possidebat. Optatissimo dono adjunctæ erant litteræ Ecclesiæ Gothicæ, tum etiam aliæ duxæ, Aschollii et Sorani. Etiam enim Ascholius epistolam Ecclesiæ Gothicæ, ut existimat Tillemontius, scripsisse dicitur; certe aliam suo nominae adjecit (a). Nam Ascholius in suis ad Basilium litteris laudabat sanctum Eutychem et Cappadociam, ex qua semina pietatis apud Gothos pervenerant. At nihil ejusmodi legitur in litteris Ecclesiæ Gothicæ. Quinetiam non immerito dubitatur, an litterarum Ecclesiæ Gothicæ auctor sit sanctus Ascholius. Nam cum hæc litteræ accuratam habeant martyrii sancti Sabæ descriptionem; si eas scripsisset sanctus Ascholius, non video cur iterum in aliis ad sanctum Basilium litteris iterum idem martyrium descripsisset: quod tamen Basilium ab eo testatur descriptum fuisse in illa epistola, quæ sanctum Eutychem et Cappadociam laudabat.

Cum sancti Aschollii litteræ Spiritus sancti gratia scaterent, visus est sibi Basilium, dum eas legeret, prisicis temporibus versari, cum Ecclesiæ omnes, velut multa membra in uno corpore, mirifice consentirent; cum manifesti essent, et qui persequebantur, et qui persecutionem patiebantur. Rediit animus Basilii ad priscam illam beatitudinem, ubi litteræ ex remota regione venerunt, dilectionis pulchritudine efflorescentes; ac martyrum adventi a barbaris ultra Istrum habitantibus, per se ipse prædicans fidei illic vigentis integritatem.

Epistola sequens (b), quæ eidem Ascholio in omnibus codicibus mss. et editis inscribitur, in magnas difficultates Tillemontium conjicit. Nam cum is, cui scripta est, Cappadox fuerit, Ascholium in Cappadocia natum esse existimat; et cum gratiæ agantur, iidem ut in præcedenti, ob missum martyris corpus, inde colligit vir eruditus duo martyrum corpora variis temporibus a S. Ascholio in Cappadociam missa esse. Sed certissimis argumentis probari potest hanc epistolam non Ascholio scriptam fuisse, sed Junio Sorano, ad quem epistolam 155 scripserat Basilium.

Nam 1° Basilium in epl. 155 Soranum numerat inter eos, qui ob Domini nomen libere loquantur et spiritales fructus edunt. Sic etiam in hac epl. 155,

A Fructibus spiritualibus nationem exteram replevisti... Et cum pro fide certamina sustineres, Deum glorificabat patria nostra, bonam patrum hereditatem in te audiens custodiri. 2° Certissime Cappadox erat Junius Soranus. At idem de S. Ascholio dici non potest, quem nunquam viderat Basilium, ut patet ex initio epistolæ 154. In secunda epistola ad eum scripta, quæ est 164, gratias ei agit Basilium quod Cappadociam laudaverit. Etiam si Cappadoci conveniat laudare Cappadociam, saltem causa non erat cur ei gratiæ agerentur. Præterea quæ de S. Ascholio narrat Ambrosius, eum in Achaia aut vicinis regionibus natum esse probant. *Ille se monasteriis puri dedit,* inquit S. Ambrosius (c), *et intra Achiam angusto clauso tugurio gratia tamen multarum terrarum peragravit divortia.* 3° Non ipse Ascholius corpus sancti Sabæ misit in Cappadociam, sed id Sorani curis tribuitur in epistola Ecclesiæ Gothicæ. Melius ergo ei congruit epistola 165, utpote ad eum scripta, qui patriam hoc dono ornaverat. 4° Tunc primum per litteras Ascholium noverat Basilium, cum scripsit epistolam 54. At is, ad quem scripta est epistola 165, dudum cum Basilio amicitia et necessitudine conjunctus erat, ut patet ex his verbis: *Votum nobis antiquum adimplevit Deus sanctus, cum nobis dignatus est concedere, ut terræ pietatis tuæ litteras acciperemus. Hoc enim maximum est et maxime exoptandum, videre te et videri a te, ac Spiritus donis, quæ in te sunt, per nosmetipsos perfrui. Sed quia id et loci distantia aufert, et negotia quibus privatim uterque nostrum detinemur: in secundis votis fuerit, ut anima frequentibus tuæ in Christo charitatis litteris alatur. His profecto verbis significatur antiqua necessitudo cum homine diverso a Basilio vivendi genus proficiente, et idcirco in exteris regionibus comorante.*

Hoc semel posito epistolam 165 ad Junium Soranum scriptam esse, non jam duo martyrum corpora variis temporibus missa in Cappadociam dici possunt. Nam corpus S. Sabæ missum a Junio Sorano testatur epistola Ecclesiæ Gothicæ; ejusdem martyrium describebat sanctus Ascholius, siquidem eum per ignem et aquam consummatum fuisse dicebat, ut in ipsa Ecclesiæ Gothicæ epistola legitur.

Hanc autem lætitiâ sancto Basilio existimamus evenisse hoc anno 374, quia cum Basilium martyrum reliquias non petierit a Junio Sorano, nisi anno 375 multum profecto, aliquod intervallum poni debet inter illius litteras et reliquiarum adventum. Testatur quidem Ecclesia Gothica sanctum Saban pridie Idus Aprilis passum esse anno 372, sed ejus corpus statim a Junio Sorano missum esse non dicit.

III. Jam ab anno præterito Samosata cogitabat Basilium, sed huic consilio obstitit exilium sancti

(a) Ep. 164.

(b) Ep. 165.

(c) Ep. 15, n. 12.

Eusebii Samosatensis, qui tandem hoc anno consecutus est, quod iam dudum sub impio imperatore invidiæ illius constantiæ et summis de Ecclesia meritis debitum videbatur. Id autem contigisse hoc auctore, et quidem circa ætatem, cum ex epistola 162 post Pascha scripta perspicitur, in qua Basilius spem invisendi Eusebii adhuc refinebat; tum etiam ex epist. 198, anno 375, post Pascha similiter scripta, in qua Basilius plus quatuor litteras ad Eusebium exulantem misisse se testatur, quamvis se fateatur non sæpe scripsisse.

Dum in Thraciam S. martyris recta tendit (illuc enim relegatus est a Valente), per Cappadociam transit, ejusque complexu potius videtur Basilius. Nam in epistola 168 ad Antiochum et alios sancti confessoris comites scripta, quod de eorum cordibus persuasum habebat Basilius, id se facto paulisper eorum periculo perspexisse declarat.

Gregorio Nazianzeno eadem felicitas non obtigit. Ita enim aegrotabat, ut ex ædibus prospicere non posset; nec tamen morbus, etsi gravissimus, tam molestus illi erat, quam quod Eusebio carendum esset. Postquam Eusebius ad locum exsilii pervenit, scripsit ad eum Gregorius (e) ac rogavit, ut quod ex ejus congressu ad animæ salutem consequi non poterat, id sibi precibus apud Deum conciliaret: neque enim viri tot persecutionibus pro Evangelio probati minus prodesse apud Deum preces, quam alicujus ex sanctis martyribus patrocini-um.

Rescripsit Eusebius Gregorio, eumque de rebus suis certiores fecit. Quare cum Eupraxius paulo post per Cappadociam transiens ad Eusebium sese conferret, tum ut illius videndi desiderium satiare, tum ut debita huic temporis officia exhiberet; Gregorius hanc scribendi et gratiarum agendarum occasionem non prætermisit. Hæc enim epistola, quæ est inter Basilianas 166, apud Gregorium vero tricesima, videtur adjudicanda Gregorio. Gregorii stylum magis redolent hæc orationis ornamenta: *Ac patriam quidem solum habent illi, nos vero supernum civitatem: alii nostrum fortunæ thronum, nos Christum. O præclara, negotiatio! quanta contempimus, qualis lucrati sumus! Iluc accedit quod hæc epistola in omnibus nostris codicibus mss. de-*

consideratur excepto Coisliliano. Tribuitur etiam Gregorio sequens ad Eusebium epistola (f), quæ pariter in solo legitur Coisliliano codice. Existimat tamen Tillemontius Basilin melius convenire excusationem, qua utitur auctor epistolæ, cur ad Eusebium non proficiscatur, ut ab eo patientiæ in ærumnis exemplum capiat. Ait enim se molestiis et negotiis detineri. Sed sæpe Gregorio molestiæ cur defuerint non video. Certe negotia deesse non poterant Ecclesiam Nazianzenam post mortem patris gubernanti. Utrique optime congruit

(a) Ep. 28.
(b) Ep. 167

A vehementem Eusebii amor et admiratio, cujus litteræ non solum sua sponte utiles esse dicuntur, sed etiam accipienti apud alios homines perhonorifica; quippe cum in aliquo apud tantum virum numero esse perhonorificum sit. Hæc epistola reperitur etiam apud Gregorium, eamque inter illius epistolas ducentesima quarta.

IV. Circa hoc tempus videtur collocanda Glycerii historia. Is monasticam vitam (c) profitebatur, et Venensis Ecclesiæ diaconus a S. Basilio ordinatus, ut presbytero ministraret, et opus Ecclesiæ curaret (non læve enim mōibus operabatur), non modo opus, quod ei commissum erat, penitus neglexit, sed etiam coactis privata auctoritate miseris virginibus, partim sua sponte ad eum accurrentibus, partim invititis et repugnantibus, cepit imperium gregis sibi arrogare, ac patriarchæ nonen et habitum sibi sumere, inde velut ex quadam arte victum sibi comparans: parumque abfuit, quin totam Ecclesiæ sedibus suis commoveret. Nam nec presbyterum suum, nec chorepiscopum, nec Basilium reverebatur, perpetuisque urbem tumultibus ac universum clerum permiscebat. Tandem a Basilio et chorepiscopo leviter verbis objurgatus, se contemptor evaderet (nam juvenes etiam ad eandem contumaciam exercebat), facinus admodum audent et inhumanum excogitat: virgines, quotquot potuit, per sacrilegium prædatus, nocte observata, fugam cepisset. Rei molestiam et facinoris nequitiam tempus augebat. Tunc enim (d) ibi habebatur conventus, atque ingens undecunque, ut par est, confluebat multitudo. Ille autem vicissim chorum suum introduxit, juvenes sequentes, ac tripudiantem, ac plurimum quidem tristitiæ piis afferentem, plurimum autem risus lascivis et lingua procacibus. Neque his contentus fuit, etsi tam atrocibus et horrendis; sed etiam parentes virginum, orbitatem non ferentes, atque dispersam turbam reducere cupientes, et ad filiarum suarum pedes cum gemitibus, ut consentaneum est, accidentes, admirandus juvenis cum prædatoria sua manu contumeliis nique ignominia offecit.

Cum Glycerius Nazianzum venisset cum hoc virginum grege, collegit hanc captivitatem Gregorius, ac commune dedecus contegere conatus est. Id ubi rescivit Basilius, scribit Gregorio, rem gestam narrat ordine, ac rogat ne hæc tolerabilia existimet, sed in prius jubeat Glycerium cum virginibus redire: eum enim misericordiam aliquam, si cum Gregorii litteris redire, sperare posse. Quod si is redire nolit, saltem virgines ad Ecclesiam matrem remittantur. Quod si hoc fieri nequit, ac certo in eas quæ redire volunt, tyrannidem exerreri Gregorius non patitur. Alioqui Deum et homines testatur Basilius hæc minime recte fieri, neque ex legibus Ecclesiæ. Glycerio, cum disciplina et congruenti

(c) Ep. 170.
(d) Ep. 169.

medias redeunt indulgentiam pollicetur; secus A vero, a ministerio remotum esse denuntiat.

Scriptis etiam ipsi Glycerio Basilius, eumque ut amentem et temerarium, ac cum sua stola et cantileis virgines non ad Deum, sed ad barathrum debentem castigat. Sed tamen paterno animo veniam offert, propterea quod multi ejus causa supplicabant, in primis illius presbyter. Si diutius perstet in impudentia, gradu illum omnino excidisse declarat.

Cum nec Glycerius nec virgines redirent, iterum scribit Basilius Gregorio, cui has moras ascribere videtur; quamquam illum fatetur nequaquam id facere, quod sibi succenseat, aut gratiam ab aliis inire velit. Postulat ergo ut redeant omni metuposito, eorumque sponsor sit Gregorius. Angebatur enim Basilius membra abscondi, quamvis merito absconderentur. Declarat, si perseverent, aliorum onus fore, se vero extra culpam futurum.

Has autem epistolas ad Gregorium Nazianzenum scriptas diximus; quia sic reperimus in duobus codicibus mss. Et cum verisimillimum sit, si ad Gregorium scriptæ sunt, tunc scriptas fuisse, cum is Nazianzenum Ecclesiam mortuo patre regeret, idcirco hanc historiam anno circiter 374 erudimus contempisse. Nazianzenæ enim Ecclesiæ curam gessit Gregorius ab anno 374 incunte usque ad annum 375 civessem. Sed tamen non valde contentam, si quis hæc ad Gregorium Nyssenum referre malit. Nam præterquam quod non certissima est in his rebus cõfessio mss. auctoritas, nec plures habuimus, quam duos, qui de Gregorio Nazianzeno mentinmem faciunt; certe illa in recipiendo Glycerio lenitas et indulgentia videtur Nysseno, homini interdum simpliciori, magis convenire, quam Nazianzeno, qui summam semper prudentiam in rebus ad Basilium sum spectantibus declaravit. At Nyssenus sæpe fratrem gravavit officiosis conatibus (a). Dum eum reconciliare vult cum patru, conquerendi locum dedit, quod sibi bellum indiceret. Vehementior existit anno 372 Basilius conquestio (b), quod Gregorius ob simplicitatem contra se nonnulla moliretur, synodos cogeret Ancyrae, nec illam sibi insidiandi modum prætermitteret. Hinc illum Basilius (c) negotiorum ecclesiasticorum prorsus inexpertum esse judicat. D

V. Episcopus quidam, Sophronius nomine, cum Basilio litteras scripsisset, in quibus charitas spiritalis, summa ejus animam lætitia perfudit. Itaque gratias ei Basilius (d) agit perhonorifice, ac magnum desiderium significat cum tanto viro congregiendi, quem venerandi fratres et compresbyteri Patrum fidei defensorem esse narraverant; sed quominus rem adiret, obstant negotia ac corporis vetus ætando. Insunt huic Basilius epistolæ signa nonnulla, et quibus scriptam esse conjicias inter eas mole-

stias, quas ei exhibuit, ut supra vidimus, Cappadociae episcoporum negligentia, et aliorum plurimorum animus ei non amicus, præsertim in Ponto, ita ut nihil esset tam rarum, quam spiritualis fratris congressus, et verbum pacificum et spiritualis communio. Scriptam itaque hanc epistolam putamus circa annum 374.

Catholicam fidem sic defendebat Basilius, ut nec infirmis durum se et inexorabilem præberet, nec improbis hæreticis latus apertum obderet. Sed tamen cum de ipso dogmate nihil renitteret, ac veritatis prædicationi in tam illustri sede ac tanta sanctitatis et doctrinæ fama maximi esset pouderis, furorem in se hæreticorum accendit. Nihil propius factum, quam ut illius exsilium a Valente impetrarent anno 373 incunte. Postea insidiari non destiterunt, ac inimicitiam eo usque perduxerunt, ut curiose inquirerent, num quis ab eo litteras acciperet. Inter has insidias silere statuit Basilius (e), atque hoc consilium forte longius produxisset, nisi ei Amphilocheus Iconiensis et Eustathius medicus anno 374 exeunte necessitatem fidei palam et aperte defendendæ demonstrassent.

Scripta videtur in hoc mœre atque hæc sollicitudine epistola ad Theodoram canonicam (f), quam Basilius eximii præceptis ad hoc institutum pertinentibus informat. Hanc causam affert, cur tardius scribat, quod metuat ne litteræ suæ in alienas manus incidant, cum præsertim, inquit, ea nunc sit rerum perturbatio in orbe terrarum. In sequenti epistola (g) viduam hortatur, ut divinum Judicium noctu diuque cogitet, sed tamen caveat, ne aut animum despondent, aut de salute diffidat. Sæpe ad eam scribere voluerat Basilius, sed sese cohibuit, ne quid ei crearet periculi, propterea quod inimicos suos sciebat curiose inquirere, num quis ab eo litteras acciperet.

Magnenianus comes sive Magninianus (h), ad quem duæ exstant Basilius epistolæ, cum ab eo petiissset, ut de fide aliquid ad se scriberet; laudat ejus pietatem ac fidei studium Basilius, sed negat se adduci posse, ut ejus petitioni annuat. Hunc comitem Neocæsareæ vixisse colligo ex his quæ sequuntur: *Caterum mihi, inquit, videmini erudiri ab hominibus illic nihil agentibus, qui ut me calumnientur nonnulla proferunt; quasi inde seipos sint commendaturi, si de me turpissima mentiuntur. Illos enim nudat præteritum tempus, et progrediens experientia notiores faciet.* Otii et inertiae probum non tam mihi videtur Eustathio et Pneumatomachi quadrare, hominibus semper ad insidiandum excubantibus, quam Atarbio Neocæsariensi episcopo et nonnullis ejusdem Ecclesiæ presbyteris, qui cum somno et vino dediti essent, ut eis exprobrat Basilius (i), somnia et visiones proferbant, ut Basilium calum-

(a) p. 58.

(b) Ep. 100.

(c) Ep. 215.

(d) Ep. 172.

(e) Ep. 173.

(f) Ep. 175.

(g) Ep. 174.

(h) Ep. 175.

(i) Ep. 210, u. 6.

nīs figent. His autem verbis, *Illos enim nudat* A
præteritum tempus, idem Atarbius videtur designari, *absolutum erat anno 375 cum Amphilo-
 cuius invidiæ morbum Basilius non solum ex his quæ clare perspicimus ex his verbis epistolæ 231 quæ anno 375
 contra se egerat, sed etiam ex tota vita perspicere exeunte scripta est: De Spiritu liber scriptus qui-
 declarat in epist. 210, n. 2. dem a nobis est et absolutus, ut ipse nosti. Quominus
 autem mitterem in charta descriptum, prohibere
 qui mecum sunt fratres; cum se a te mandata habere
 dicerent, ut in membris describant. Ne quid iugiter
 contra præceptum tuum facere videamur, nunc pro-
 crastinavimus; sed paulo post mittemus, si qua
 idoneum ad referendum nauicamur.* Nou potuit
 Amphilo-
 chius hoc opus absolutum cognoscere, aut
 librariis mandare, ut illud in charta describerent,
 nisi cum Basilio iuvisit. Nou alio autem inuisit
 tempore anno 375, quam die festo sancti Eupsychii.

Cum autem Magneniano scriptum aliquod de die
 postulanti ita neget Basilius, ut firmum non scriben-
 di consilium præ se ferat, iu quo tamen non diu
 perstitit; iure mihi videor hanc epistolam cum dua-
 bus præcedentibus aliquanto ante scriptam existi-
 mare, quam Basilius divinitatem Spiritus sancti,
 hortatu Amphilo-
 chii et Eustathii, scriptis defendere
 hoc anno 374 institueret, ut modo videbimus.

VI. Amphilo-
 chium Basilius (a) invitavit hoc anno
 ad diem festum sancti Eupsychii, qui die septimo B
 Septembris celebrari solebat. Rogat autem ut festum
 tribus anteverat diebus, quæ possint inter
 se notiose colloqui, seque iuicem donorum spiri-
 tualium communicatione consolari; tum etiam ut
 memoriam sive ecclesiam Ptochotrophii Amphilo-
 chius præsentia sua insignem reddat. Indicat ei Ba-
 silius præstitutum huic festo diem, quod argumento
 est nondum huic celebritati interfuisse Amphilo-
 chium, ac proinde epistolam, qua invitatus a Basilio
 fuit, ad hunc annum pertinere. Nam anno sequenti
 diem non indicat Basilius, sed tantum hortatur, ut
 memorizæ sancti Eupsychii meminere, neque exspectet
 dum iterum moneatur.

Cum autem ad hoc festum tota vicinia conflueret
 (accurrebant enim etiam episcopi mariitimi ante-
 quam a Basilio dissiderent), præclara erat hæreticis
 occasio insectandi Basilio, si quid insigne tam fre-
 quenti conveni ad veritatis defensionem faceret
 aut dissereret. Jam cum observaverant anno 371
 velut in iusidiis collocati, hinc forte anno 375, post
 festum sancti Eupsychii, consilia Antiochiæ adversus
 Basilius inuita, ut patet ex epistola 213. Idem evenisse
 anno 373 conjici posset ex epist. 156, n. 3, uno aut
 altero mense post diem festum scripta, iu qua
 Basilius animam suam ab hæreticis queri testatur.
 Sed præcipue hoc anno eorum furor exarsit. Basilio enim
 precanti cum populo, ut legimus in libro *De Spiritu S.*, c. 1, et
 utroque modo glorificationem absolventi Deo ac Patri, interdum cum Filio
 una cum sancto Spiritu, interdum per Filium in sancto
 Spiritu, quidam ex iis qui aderant, crimen intenderunt,
 dicentes eum non modo peregrinis ac novis
 uti vocibus, verum etiam inter se pugnantibus. Tum
 Amphilo-
 chus, qui proinde intererat, illorum utili-
 tati consulens, vel saltem eorum, qui in ejusmodi
 homines incidunt, securitatis, postulavit a Basilio
 dilucidam de vi harum syllabarum pertractationem.
 Inde nata occasio libri de Spiritu sancto scribendi.

C
 VII. Nemo nescit quantas strages iu Oriente anno
 374 concitaverit deprehensum eorum facinus, qui de
 Valentis successore per sortes inquisierant. *Omnium fere
 ordinum multitudinem, quam recensere est arduum,
 inquit Arminianus (b), in plagas columniarum
 conjecta, percussorum dexteram fatigabit. Cum
 Eusebius quidam, quem Basilius filium appellat,
 ejusmodi calumniz appetitus fulisset, a quibus nemo
 tutus esse poterat, Basilius Sophronium et Aburgium
 rogat, ut illius innocentiam patrocinio suo adjuvent;
 etsi enim in iure plurimum præsidii positum habeat,
 tamen periculum esse ne tempus causam illius lædat,
 et quia multi in atrocissimis sceleribus deprehensi,
 in eum hæc suspicio redundet.*

D
 Videntur ad illud suspicioissimum ac sævissimum
 tempus pertinere duæ sequentes epistolæ (c). In prima
 commendat Arinthæque virum longe nobilissimum
 ac moribus magis spectandum quam genere, qui
 iudicium sustinebat, leve illud quidem et contem-
 nendum, si veritas spectaretur, sed alioqui difficile
 et molestum ob calumnie vehementiam. In altera
 commendatur Sophronio vir nobilis et eruditus, qui

Non potest ad aliud tempus referri hoc opus. Nam

(a) Ep. 176.

(b) Lib. xxix, c. 1 et 2.

(c) Epist. 179 et 180.

incalamitatem incidere intolerabilem ac negotiis A
præter meritum implicatus erat.

VII. Samosatensi Ecclesiæ Basilium eo magis, re-
lego Eusebio, metuebat, quo magis eam omnibus
bonis spiritualibus sub hoc præstantissimo pastore
forcatem viderat. Piam illius pectoris sollicitudinem
pares literæ testantur. Otreio Melitiniensi (a), cui
asylum Eusebii non minus quam sibi metipsum
molestam esse sciebat, has mntuarum litterarum vices
proponit; ut ipse quidem Basilio scribat quæ Sa-
mosatis afferentur, ei autem Basilio, quæ ex Thra-
cia. Nam nec Basilio populi Samosatensis constan-
tiam cognoscere, nec Otreio de communis patris
rebus dolere, leve solatium erat. Is autem qui
hæc Basilii epistolam ferebat, Otreio narraturus
erat quo in statu Eusebium reliquisset et quo animo
arripas ferentem.

Supra Gregorius Nazianzenus dicebat Eusebio in
epistola paulo post ejus adventum in Thraciam scri-
pta: *Habent alii nostrum fortasse thronum: nos
Christum.* Jam tum ergo suspicio erat aliquem in
locum sancti Eusebii intrusum fuisse, quod argu-
mentum est rem diu non fuisse dilatam; neque enim
his in rebus lenti erant Ariani. Cito eos facinus
aggressos esse indicat Theodoretus (b), qui sic lo-
quitur: *Cum Ariani post udemptum gregi eximium pa-
sterem, ex loco alium substituisent, nemo ex in-
colis civitatis, non pauper, non dives, non servus, non
opifex, non agricola, non hortulanus, non vir, non
femina, non adolescens, non senex, conventus ecclē-
siasticis ex more frequentavit. Solus ipse debebat,
cum nemo eum videre, nemo alloqui vallet.* C

Ad hunc ergo annum referendæ duæ epistolæ (c),
quas Basilio videtur scripasisse, postquam ad eum
de mirifica eleri ac populi constantia allatum est. In
prima beatos prædicat presbyteros, quod ad talem
certaminis mensuram perducti fuerint, quam quid-
dem precatur ut Dei dono patienter decurrant. In
altera senatus Samosatensi gratulatur, quod cum per
totum orbem persecutio diffusa sit, ac maximæ Sy-
riæ urbes eadem ac ipsi mala expertæ fuerint, nul-
libi tamen adeo spectatus sit senatus, ac bonis ope-
ribus clarus, ut Samosatensis. Quare parum aberat
quo gratias etiam haberet his quæ Deus fieri permis-
erat, quippe cum quod auro est caminus, id eorum
virtuti calamitas fuerit. Hortatur jam exantatis la-
boribus alios deinceps dignos adficiant, ita ut et
rodeantem aliquando pastorem circumstet alii aliud
pro Ecclesia gestum narrantes et in magna Do-
ceni die parem recte factis mercedem consequan-
tur.

Videtur Eustathius (d) Himmeriæ in Osrhoena ep-
iscopos, fidei magnus defensor fuisse, et Eusebio ex-
sulii vicariam operam navasse in sustentandis Ecclē-
siis. Suspiciatur enim Basilio eum idcirco ad se raro

scribere, quod cum Ecclesiæ præpositis suis ca-
reant, plurimum negotii habeat in circumstantia
Christi ovilibus ac lupis undique arcentis. Rogat
tamen Basilius ut ad se scribat, quoties occurret oc-
casio. Satis perspicitur inter episcopos, quorum ex-
silium negotia exhibebat Eustathio, numerandum
in primis esse sanctum Eusebium Samosatensem,
qui columen erat Ecclesiarum. Quare hæc epi-
stola non multo post ejus exsilium videtur collu-
canda.

Non longe ab eodem tempore remota epistola
ad Theodotum Berææ episcopum (e). Nullum enim
indiciam habet persecutionis, quam deinceps in
Ecclesia Beræensi excitatam videbimus. Et cum
Basilium in epistolis, quas scripsit anno 375,
tum clero, tum populo ejusdem Ecclesiæ, nullam
prorsus mentionem faciat episcopi, id argumento
est eum in magno numero confessorum exsulum
fuisse. Quare aut illud tempus collocanda hæc epi-
stola.

Cum anno 375 Antipatrum gubernacula Cappado-
ciæ capessent viderimus, epistola sequens (f),
quæ ad eum scripta est, anno 375 aut 374 collocari
debet. Non sine lepore gratulatur Basilius quod
crumbe aceto condita sanatus esset, ac cibo-
rum appetentiam reparasset. Epistola 187 nor-
est Basilii, sed breve et festivum ejusdem Au-
tipatri ad superiorem epistolam responsum con-
tinet.

CAPUT XXXI.

F. *Scribit sanctus Basilius primam epistolam canonici-
cam. II. Circa idem tempus scripta epistola 189
ad Eustathium, quam Basilii esse ostenditur. III.
Respondet Amphilochio de restitendo episcopatu
in civitate Isaurorum. Agit in eadem epistola de
cujusdam Georgii negotio, ad quod refertur etiam
epistola 192. IV. De alia epistola quæ falso in-
scribitur Amphilochio. V. Basilium persequitur
Pomii vicarius.*

I. Plenus apostolici fervoris Amphilochius, cum
Ecclesiam suam moribus ornare et sanctis legibus
emendare incœpisset, Basilium consulit pluribus
de rebus ad disciplinam pertinentibus. Libenter ei
respondit Basilius (g), sequæ fatetur plurimum utili-
tatis percipere, quoties Amphilochii litteras accipit,
sibi quæ magistræ quodammodo fieri respondendi
curam: et certe cum de rebus ab Amphilochio pro-
positis nunquam antea sollicitus data opera fuisset,
coactum esse illas accurate considerare, et si quid
a senioribus didicisset, recordari, atque ex his quæ
didicerat, multa ratiocinando colligere. Tres ejus-
modi epistolæ canonicas habemus, variis tempori-
bus intra anni non pleni spatium compositas. Prima
anno 374 exeunte scripta. Nam secunda, quæ satis
longo post primam intervallo missa est, paulo

(a) Ep. 181.

(b) *Hist. ecclēs.* lib. iv, c. 15.

(c) Ep. 182, 183.

(d) Ep. 184.

(e) Ep. 185.

(f) Ep. 186.

(g) Ep. 188.

post Pascha anni 375 missa fuit, ut modo videbimus.

II. Anno 374 exeunte scripta videtur epistola 189 ad Eustathium archiatrum. Is artis suæ beneficium corporum morbis non definebat : quod quidem Basilii non solum consentiente plurimorum fama, sed etiam sua ipsius experientia cum sæpe alias didicerat, tum maxime in summo dolore, quem ei non enarrabilis inimicorum nequitia inurebat. Gravi enim cordis vulnere inflammatus Eustathius infusus consolationis verbis demulsit, et tacere volenti, ac mala silentio perferre, multo satius esse demonstravit veritatem non prodere, sed sycophantas redarguere, ne plures ledantur prosperis mendacii contra veritatem successibus. Ut lupus cum agno ita cum Basilio inimici decertabant, nunc hoc nunc illud incusantes. Tres deos affingebat : fracto et convicto hoc mendacio, in promptu erat Sabellius. Inde pariter dejecti novitatem objiciebant, eo quod unam in tribus personis divinitatem Basilium doceret. Postremam hanc eriminationem non inficitione Basilii refellit, sed demonstrando Spiritum sanctum in omnibus Patri et Filio adjungendum.

Hanc epistolam Tillemontius collocat ad annum 376, et contra Eustathium Sebastianum scriptam existimat. Sed tamen dispar omnino ac discolor videtur illis quæ adversus Eustathium scriptæ sunt : ne verbum quidem ullum de Eustathio ; nihil de illius in fide inconstanti, nihil de violatæ amicitiae scelerè : nihil non consentaneum silentio, quod Basilii per tres annos maximis ab Eustathio provocatus injuriis servavit. Quare non alii hoc loco querendi adversarii, quam generatim Pneumatomachi : quos Basilii Eustathii monitu impugnare statuit, quamvis interim de privatis Eustathii Sebastiani calumniis taceret. Neque enim a solo Eustathio res molestæ Basilio acciderunt : quantus in eum existerit Pneumatomachorum furor, quam inexpressibile cum eis bellum habuerit, perspicitur ex epist. 213, et ex libro *De Spiritu sancto*, n. 13, 25, 34, 52, 60, 69 et 75. Nec mirum, si cum lupo in hæc epistola comparantur, qui cum jure vinceretur, dentibus vincebat. Hi in Basilium insurrexerunt hoc anno 374, die festo sancti Eupsychii, eo quod in precibus Spiritum sanctum cum Patre et Filio glorificaret (a), ac ita sese ab eo absciderunt, ut eorum alii in aulam proficiscerentur, alii remaneret, humorem inde expectantes. Quinetiam per totam hiemem negitia ei facessere non desierunt. Non enim alios designat Basilii in epist. 197, cum occupationes sibi per totam hiemem, tum ex negotiis ecclesiasticis, tum ab illis qui Ecclesiis nocent, exhibitas fuisse testatur. Non ergo Eustathium petit hæc epistola, nisi quatenus cum Pneumatomachis, etsi occulte, conjunctus erat. Huc accedit ipsa dogmatis pertractandi ratio. In probanda enim Filii divinitate, utpote ab adversariis concessa nunquam immoratur Basilii. Sola Spiritus divi-

nitatis in controversiam ab impiis hæreticis vocabatur.

Jam vero si adversus Pneumatomachos scripta hæc epistola ; tunc certe scripta est, cum Basilii consilium cepit scribendi de S. Spiritu, quod quidem cepit anno 374, post festum diem S. Eupsychii, ut modo vidimus. Quemadmodum enim in hac epistola declarat Basilii se tacere et mala silentio perferre satius existimasse, sed ab Eustathio ad defensionem veritatis revocatum ; sic etiam in libro *De Spiritu sancto* (n. 78 et 79), testatur se tacere satius duxisse, sed charitate, quæ non querit quæ sua sunt (*I Cor. xiii, 5*), retractum fuisse. Cum ergo utrumque scriptum, nempe epistolam ad Eustathium, et librum *De Spiritu sancto* voluntas tacendi præcesserit, necesse est ut eodem tempore et epistolam exaratam et consilium de Spiritu sancto scribendo susceptum dicamus. Neque enim Basilium a silentio retraxisset Eustathius, si jam Amplioclchii rogatu stylum ad refellendos Pneumatomachos acuisset. Sed uterque in Basilio flectendo operam conjunxit, nec videtur Eustathius, dum Basilium ad scribendum hortatur, una aliqua epistola contentus fuisse, sed magnum aliquid opus ab eo postulasse. Sic enim eum alloquitur Basilii : *Tu vero recte fecisti, quod hortatus es, ut ne veritatem proderem, sed redarguerem sycophantas, ne plures ledantur, prosperos mendacio contra veritatem successus habente.*

Non dissimulandum est hanc epistolam exstare inter opera sancti Gregorii Nysseni, eique attribui, ut illius stylo magis consentaneam, in quodam scholio, quod e m. codice erutum in Notis apposimus. Scriptam conjicit Combefisius a Gregorio post mortem Basilii. Sed si Gregorius est, scribi non potuit post mortem Basilii. Signata enim est pluribus persecutionis notis, nec unquam alias videtur major hæreticorum potentia existisse. At mortuo Basilio, vel potius statim atque ipse Valens divinæ justitiæ pœnas luit, penitus concidit potestas hæreticorum, nec jam poterant in Catholicos, velut lupi in agnos, descivere. Quare etiam si tribuenda esset Gregorio hæc epistola, ad hoc ipsum tempus referri deberet, ad quod referendam duximus. Non enim referri potest ad initia episcopatus Gregorii ; siquidem auctorem epistolæ jam diu vexabant hæretici. Neque etiam multo serius hoc anno 374 eam scripsisset Gregorius, qui anno 375 fuga sibi consuluit, æque hæreticorum furori prudenter subduxit. Atque etiam dubito an ejusmodi persecutionem expertus sit sanctus Gregorius Nyssenus, quæ cum hæc epistola quadret. Etsi enim veritatem in eo solam oderant hæretici, non cum tamen, ut Basilium, solo veritatis nomine insectati sunt ; sed varias causas finxerunt (b), ordinationem non canonicam, pontificiam Ecclesiæ dissipatam. At nihil prorsus reperias, quod non cum Basilii rebus mirifice congruat. Stylus ipse Basilium plane redolet ; nec multos fore ar-

(a) Ep. 199.

(b) Ep. 225.

bitror, qui scholio. quod modo citavimus, assentiantur. Si quis autem moveat aut Dei nomen Spiritui sancto datum, aut opinata quædam cum alio commentari in Isaiam loco dissimilitudo, his jam occurrimus in Notis.

III. Ad item tempus referendæ videntur duæ aliæ epistolæ, nempe 190 et 191. Inter alias provincias, vel potius segmenta provinciarum, quæ Iconio adjunctæ novam provinciam composuerunt, civitas Isaurorum cum pluribus aliis ejusdem provinciæ locis attributa fuit.—Sed cum hæc loca, itidem ut ipsa civitas, sive ab hostibus, sive ab Arianis vastata, episcopis destituta essent, plurimum negotii et sollicitudinis addiderunt Amphilochio. Consultus ab eo Basilius qua potissimum ratione hæc Ecclesia in pristinum nitorem restituenda esset, accuratissime, et in re maximi momenti, respondet. Ac utilius quidem fatetur esse, ut in plures episcopos Ecclesiæ administratio dividatur; sed quia nec facile est reperire, qui episcopatu digni sint, nec mediocre damnum imminet ab episcopis tanto ministerio indignis, satius esse putat unum aliquem probatum et spectatum præficere civitati, eique committere singula suo ipsius periculo dispensanda: hunc enim procul dubio, ubi imparem se viderit oneri, adiuncturum sibi operarios ad messem. Quod si ne his quidem facile reperiri possit, auctor est Basilius, ut vel a parvis civitatibus et oppidulis, quæ olim episcopos habuere, initium fiat restituendæ episcopatus, ac deinde civitati detur episcopus, ne is, si primus ordinetur, aliorum obstet ordinationi: vel saltem Isaurorum episcopo, qui nonnullis vicinis ordinabat, suus circumscribatur circulus, sicque restituendæ episcopatus in aliis locis jus integrum Amphilochio servetur.

In eadem epistola Basilius Philonis de manna sententiam, et Scripturæ de curribus Pharaonis testimonium exponit. Ait etiam se ad Valerium fratrem, ut rogaverat Amphilochius, scripsisse, et a Sympio litteras communionis accepisse. Sed de his et nonnullis aliis modo agemus.

Tempus epistolæ perscriptæ potest ex his verbis (a): *Eorum autem, qui tunc a nobis abscissi sunt, alii quidem ad antlam se contulerunt, alii vero remonent, inde exspectantes rumorem. Potest autem Dominus tum horum spem frustrari, tum illorum reditum irritum reddere.* Loquitur Basilius, ut supra observavimus, de iis quæ contigerant die festo sancti Eupsechii, cum adesset Amphilochius. Quare hæc epistolam immemini rejiciit Tillemontius (b) post Pascha anni 375. Non enim probabile est aut eos, qui Cæsareæ aut vicinis in locis remanserant, tandiu expectasse, aut ab iis qui Antiochiam iverant, nullum[alter hoc tempus nunquam venisse. Uno ergo aut[post mense post diuinum festum S. Eupsechii collocanda epistola. Venit qui-

dem Amphilochius ad hunc diem festum anno 375. Sed ad hoc tempus referri non debent illæ hæreticorum molitiones, de quibus in hac epistola Basilius. Quæ enim hic de restituerendis in Isauria episcopis disserit, ea jam magna ex parte ad exitum perducta fuerant, ante mensem Septembrem anni 375 ordinato Macedonio episcopo, atque, ut verisimile est, pluribus aliis. Non potuit ergo hæc scribi epistola nisi anno 374.

Hanc epistolam non pertinere ad annum 375 confirmatur ex his verbis: *Res Nyssæna eo in statu sunt, in quo erant o te relicta, et ope tuarum precum cedunt in melius.* Designat Basilius exhibitæ Gregorio fratri negotia et illatas ab hæreticis lites. Hæc autem post festum sancti Eupsechii anno 375 tunc modo non cesserunt in melius, sed etiam hæreticorum furor tunc maxime in Gregorium exarsit, eumque vicarius jussit comprehendere.

In eadem epistola loquitur Basilius de Georgio quodam Amphilochii, ut verisimile est, propinquo; cujus domus cum in magnas difficultates lucidisset, auctor erat Amphilochius ut is codicillariæ alienius dignitatis beneficio ex his rerum angustiis eriperetur. Basilius autem curam domus in Dominum projiciendam putat, eumque daturus intelligentiam, ut hæc molestiæ alio modo videntur. Quod si Amphilochio secus videatur, rogat eum Basilius, ut commentarium ad se mittat, de qua dignitate oporteat curam impendere, ut eam a potentioribus quibusque amicis aggrediatur exposcere, sive gratis, sive etiam modico pretio, prout Dominusnaverit. Non videtur alia de re loqui Basilius in epistola 192 ad Sophronium magistrum officiorum, qui cum duplex beneficium sibi videretur accepisse, et quod Basilius litterarum accepisset, et quod occasionem habuisset suæ illi operæ navandæ; sic ei gratias agit Basilius: *Quantam me existimandum est habere gratiam, qui et litteras suavissimæ tuæ vocis legi, et id quod expetebam tam celeriter confectum vidi? Itaque id quod missum hoc ipsum eo nomine suscepti, quod tu rei illius conficiendæ exstiteris dux et auctor.* Hæc mirifice coherent cum dignitate codicillariæ, quam a potentioribus amicis petere statuerat Basilius, si ita videretur Amphilochio. Quare hanc epistolam 192 scriptam putamus anno 374 exeunte.

Sed antequam dimittamus epistolam ad Amphilochium, aliud est quod in ea observatum velimus. Ait enim Basilius sibi Sympium epistolam officii et communionis causa scripsisse; sequæ ei rescribere et litteras suas Amphilochio mittere, ut diligenter probatas ad Sympium transmitti curet, additis etiam suis ipsis litteris.

IV. Epistola 191, quæ perperam inscribitur Amphilochio, videtur ad illum scripta episcopum, quem Basilius Sympium vocat. Gratias ei agit Basilius quod prior ad se scripserit, nec amici per litteras

(a) Ep. 190, n. 2.

(b) Cap. 1, p. 5.

colloquii inceptor esse eruberit. Rogat ut unanimes suos in eandem sententiam adducat, et cum certo constiterit, quibuscum futura sit communio; tum vero locus utrisque commodus et tempus itineri faciendo idoneum designentur; ac firmata inter episcopos concordia et pace non jam alii aliis suspecti singulis urbibus circumscribantur; sed fratres ex unaquaque Ecclesia brevis tesseriis tauquam viatico instructi mittantur et recipiantur. Cum hæc epistola non congruat Amphilochio, cuius communiōne nunquam caruit Basilius; duplici conjectura inquiri Tillemontius, cuius hæc inscribenda sit epistola. Harum alteram refellimus in Notis; alteram vero, quæ Symposium Selenciæ episcopum pro Sympto legendum docet, vehementer probamus. Magna est enim similitudo nominum Sympii et Symposii; vicinus erat Amphilochii Seleuciensis episcopus. Præterea Basilius Isaurus numerat inter suos communicatores in epistola 204, num 7. Non tamen videtur Basilius cum episcopis illius provinciae convenisse: nam hiems appropinquabat, cum hæc scriberet, unde petit tempus itineri faciendo idoneum designari: post hiemem in gravem morbum incidit. Sed cum de fide nihil inter eos discipandum esset, facile potuit inter absentes concordia firmari, interprete præsertim et sequestro pacificationis Amphilochio.

V. Videtur ad hiemem anni 374 exeuntis aut 375 ineuntis referenda persecutio, quam a vicario Ponti excitatum Gregorius Nazianzenus ita diligenter et accurate narrat (a), ut totum hunc locum hic apponere operæ pretium esse ducam. *Is qui nefarium illum Adod, inquit Gregorius, adversus Israel olim excitavit, idem contra hunc quoque Ponticæ provinciae præfectum excitavit; hoc quidem prætextu, quasi mulierculæ cujusdam causa stomacharetur, sed revera impietatis defensionem suscipiens, ac pietatem oppugnans. Mitto alius omnes contumelias, quibus Basilium vexavit, quod perinde est, ac si Deum dicerem, adversus quem, et cuius causa bellum gereretur. Quod vero, et eum, qui contumeliam inferbat, maxima ignominia affecit, et pugilem nostrum summopere exiulit (si modo magnum quiddam et excelsum existimandum est philosophia, et hujus laude vulgus anteire), id oratione persequar. Mulieri cuidam amplissimo loco natae, cujus maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, iudicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuptias pertraherebat. Illa autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset, consilium capit, non majoris auidaciæ, quam prudentiæ plenum. Ad sacram etenim mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatorum sibi adoptat. Quid igitur per Trinitatem ipsam (ut forensi quoque dicendi genere nonnihil inter laudes utar) faciendum fuit, non dico magno Basilio, ac de his rebus aliis leges statuenti, sed alii cuiuspiam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti?*

A Quid aliud; nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur: Dei clementiæ et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanus ultum adversus eam consilium iniret, sique et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam, eum qua supplex erat, contumelia afficeret? Nequaquam, inquit novus iudex; sed omnes imperia meo cedere, ac Christianos leges suas prodere oportet. Ille igitur supplicem depocebat: hic omni vi retinebat. Ille rursum furore concitatur; ac magistratus quasdam mittit, qui sancti viri cubiculum perscrutarentur, ignominia causa potius id faciens, quam quod ejusmodi quidquam necesse esset. Quid ais? Domumne illius ab omni libidinis motu liberi, femine angeli completuntur, quem vel solum intueri quædam reformidant? Nec eo contentus, ipsam insuper adesse, et causam dicere jubet, neque id placide et humane, sed quasi unum ex iis qui capitis damnati sunt. Atque ipse quidem aderat. Ille autem ira et arrogantia plenus per tribunal sedebat. Stabat Basilius, quemadmodum. Jesus meus Pilato judicante. Cunctabantur parro, fulmina, Deique gladius adhuc exacuabatur, et differebatur, arcusque ito contendebatur, ut tamen retineretur, patientiæ videlicet tempus ac locum operiens. Hoc enim apud Deum in more atque usu positum est. Atque hic mihi, quæso, alterum persecutoris et athletæ certamen specta. Pallium detrahi et lacerari jubebat. At ille: Exuam præterea, si ita labet, etiam tunicam. Eum, qui cornis expertus erat, verberaturum se minabatur, corpus submittebat unguis laceraturum. At ille: Hujusmodi, inquit, laminatione medicinam hepatis offeres, magnopere, ut vides, me premevis. Atque hi quidem in his erant. Cicitas autem, simul atque hujusmodi malum ac commune periculum rescivit (periculum enim suum quisque ipsius contumeliam esse existimabat), tota furore corripitur, atque incenditur, ac, velut fumo apum examen movente, certatim omnes cujuslibet generis atque ætatis excitantur et exurgunt, ac præsertim armorum opifices, imperatorumque textores. Nam hi in ejusmodi rebus ferventiores sunt, atque ob libertatem ac licentiam, qua fruuntur, ad audendum paratiores. Unicumque porro teli loco erat, vel quod ars offerebat, vel quod in re præsentis tumultuarie confecerat. Faces in manibus, saxa, fustes in promptu, unus omnium curas, unus clamor, communis animorum alacritas; furor, miles vehemens, imo belli dux. Ne mulieres quidem tunc temporis inertes erant, hac vimurum occasione animos earum exacuate (rodii autem ipsis hastarum loco erant), imo nec mulieres jam manebant, quippe quas zelus roborasset, atque ad virilem fortitudinem animique magnitudinem traduxisset. Quid multa? pietatem omnes ita denuim inter se partitivos censebant, si ipsam dividerent ac dicerent: atque is majorem apud eos pietatis laudem habiturus videbatur, qui primus in eum, qui tantum facinus aggre-

(a) Orat. 20.

us esset, non enim injecisset. Quid igitur audax ille et insolens iudex? Supplex erat, miserabilis, colamitosus, quovis homine dejectior: quoad in conspectum prodrens illa martyr, et sine plagis victor, ac populum pudore correptum per vim retinens, supplicem animum et vexatorem a periculo vindicavit.

Tangit etiam hanc historiam Gregorius Nysenus (a), qui Basilium narrat, cum ei iudex quidam minaretur se illius jecur ex visceribus evulsurum, insulas minas subridendo excipientem dixisse: *Gratiam tibi habeo ob hanc voluntatem; non enim mediocriter me angit in visceribus jecur. Quare si illud ejicias, quemadmodum minatus es, molestia corpus liberabis.*

Judicem illum, qui tam indignis modis Basilium vexavit, uterque Gregorius *ἑταρῶν*, praefectum, appellat. Sed his in locis legendum videtur *ἑταρῶν*, vicarius enim fuit praefecti in dicecesi Pontica, quam ab eo gubernatam testatur Nazianzenus: et cum iudex ab eodem vocetur, comes Ponticae non potuit, ac proinde vices praefecti agebat. Apud eundem Nazianzenum pro his vocibus *πέμματα τῶν ἐπ' ἐξουσίας*, quosdam magistratus mittit, legere malim *ὄν' ἐξουσίας*, mittit aliquos ex ministris suis.

Matronam, cujus nuptias tam violenter appetebat vicarius praefecti, Vestianam illam fuisse opinatur Baronius (b), de qua in Vita S. Nacrinae Gregorius Nysenus loquitur. Sed in hac expendenda conjectura, quae nulla nititur ratione, non immerabor. Illud ad statuendum difficultius, quinam ille fuerit vicarius, et quo haec acta tempore.

Narrata Valentis Caesaris commorantis persecutione, sic ad istam transit Gregorius, ut eam non obscure demonstrat alio evenisse tempore. At enim, inquit (c), *hujusmodi quidem fortasse ea, quae cum illis egit, fuerunt, eumque finem habuerunt, ceterum cum aliis alio modo se gessit, aut parvis de rebus, aut parum egregie dimicavit, aut non ita sapienter dissensit, nec ut hominum commemorationem, aut certa insignem laudem mereretur?*

Multa sane ex iis, quae narrantur a Gregorio, optime conveniunt in impium illum Ponticae vicarium, Demosthenem, qui in Cappadocia et finitimis provinciis grassatus est anno 375 et 376. Is cum sui in Basilium odii plurimas significationes dederit, seque acerrimum haeresis defensorem praebuerit, non immerito idem videri posset, ac ille vicarius, quem narrat Gregorius Basilio multas alias contumelias fecisse, et in speciem quidem mulierculae causa excauduisse, sed revera haeresis defensionem ac pietatis oppugnationem sibi proposuisse. Huic favet opinioni quod ait hic bellum mundanum desiisse, et felicem Deo favente exitum ha-

buisset, id est, hoc certamen cum vicario omnium postremum fuisse.

(d) Sed cum Nicetas, cujus hac in re non spernenda auctoritas, vicarium illum, de quo Gregorius loquitur, Eusebium Dominicae imperatricis avunculum fuisse testetur, nobis integrum non est hanc historiam in Demosthenis nomen conferre. Non enim probabile est id Nicetam de suo finxisse; sed potius verisimillimum est, ut observat Tillenontius, hanc eum notationem ex aliquo exemplari vetusto eruisse, in quo nomen Eusebii ad marginem ascriptum erat.

Cum autem haec persecutio neque ad annum 372, neque ad 375 referri possit, videtur intra illud tempus collocanda, quod inter utramque persecutionem effluxit. Nam post Demosthenis persecutionem, nihil nobis suppeditat historia Basilii, quod cum hoc eventu quadrare possit. At hiems hujus anni 374 exeuntis mirifice congruit. Jam enim vidimus nefarias haereticorum molitiones, quorum alii post festum S. Euphysii in aulam cucurrerunt, alii remanserunt rumore expectantes. Praeterea Basilium initio epistolae 200 testatur sibi *negotia ab iis qui Ecclesiam nocent exhibita per totam hiemem fuisse*. Similiter initio epistolae 205 commemorat sua cum *his, qui doctrinam veritatis impugnant, certamina*. Non incommode ergo in hac hieme Basilium cum Eusebio vicario narratam a Gregorio pugnam et multas alias sustinuisse existimamus.

Non magni refert, quod Gregorius hoc bellum omnium postremum fuisse dicit. Loquitur enim Gregorius de ejusmodi pugnis, in quibus Basilium in iudicium vocatus, veritatem pro tribunali acriter defendit: quod quidem ei in Demosthenis persecutione non videtur contigisse. Huc accedit quod Gregorius, dum ait, *Hic bellum mundanum desiit*, non eum rorum ordinem sequitur, quem temporum series postulabat, sed quem sibi ipse in adornauda oratione praescriperat. Hinc bellum episcopale ibidem a dissensione cum Anthimo incepisse dicit; quamvis constet Basilium in ipso episcopatus primordio plures Cappadociae episcopos schismate a se disjunctos habuisse.

CAPUT XXXII.

D I. *Gravissimus Basilii morbus ante Pascha anni 375. Quatuor litterae ad hunc morbum pertinent. II. Ac curata historia translationis sancti Dionysii ex epistola sancti Basilii ad sanctum Ambrosium. III. De epistola 198 ad S. Eusebium. IV. Epistola canonica secunda et epistola 200 ad S. Amphilo- chium. Paulo post epistola 201 ut eundem scripta. V. Concilium Amphilochei de resituitis episcopatibus, ad quod vocatur Basilium.*

I. (e) Longior solito fuit hiems anni 375 in Cappadocia, ac vix omnes usque ad Pascha interclusae fuerunt. Basilium per totum hoc tempus occupationes negotiorum exteriorum, et, ut jam diximus (f),

(a) In Basil. pag. 485.

(b) Ad an. 370.

(c) Or. 20.

(d) Not. in Naz. pag. 781.

(e) Ep. 198.

(f) Ep. 205.

prælia cum veritatis hostibus detinuerunt. (a) Continuae etiam ac vehementes febres illius corpus adeo consumpserunt, ut visum sit aliquid ipso tenuius, ipse nempe Basilius. Præterea quartanarum accessus ultra viginti vices perstiterunt. Febribus liberatus, ita debilis erat, ut nihil ab aranea differre videretur. Itaque cum eum Meletius medicus in suam solitudinem invitasset, non potuit hoc iter suscipere, quemlibet auræ impulsus reformidans, sed iturum se verno tempore promisit, modo eum Deus magna sua manu sanaret.

Incidit in hunc morbum ante Pascha; siquidem liber a febribus verno tempore expectabat. Quod si in epist. 198 febrium acerbiter commemoratur, vel de præteritis febribus id intelligendum est, vel de morbo recrudescente. Recruduit enim morbus: unde ait in epistola 200: *Morbi me ex morbis excipiunt.*

Morbum suum eodem modo indicat in epistola ad Zoilum, quæ proinde ad idem tempus referenda. Eruditus ille vir ac disertus, cum sic ad Basilius scripserat, ut velut in audaciore quodam facto veniam peteret, hortatur eum Basilius, ut ad omnem occasionem scribat; liberent enim lecturam se viri eloquentis litteras, et cum a Scriptura didicerit quantum sit charitatis bonum, suavissimum sibi fore hominis amantis colloquium. Eiusdem morbi notæ observantur tum in epistola ad Euphronium Coloniam episcopum, in qua dicit videri se adhuc in terra versari, tum in alia ad Aburgium, quem optat, ut aliquando in patria videre possit, dum in terris versatur, atque aerem durit; in hoc enim tantum participem se esse vite, quod respiret.

Cum Colonia, cui præerat Euphronius, a viis publicis distaret, Basilius raro ad eum scribebat, quamvis sæpe ad alios Armeniæ episcopos scriberet, quia neminem futurum sperabat, qui litteras suas Coloniam perferret. Sed cum tunc haberetur concilium aliquod in Armenia, quod quidem paulo post Pascha videtur contigisse; Basilius aut ipsum Euphronium sperans adfuturum, aut saltem episcopos quibus scribebat, operam daturus ut sua perferretur epistola, hanc illius salutandi occasionem non prætermisit. Epistola illa ad episcopos Armeniæ scripta, in magno numero est earum, quas amissimus.

H. De translatione corporis sancti Dionysii Mediolanensis varix feruntur historiae, in quibus dijudicandis recentiores scriptores sudaverunt. Ex quibusdam Actis apud Mombritium sanctus Dionysius obiisse dicitur in Armenia, in quadam urbe, quam alii Arreicium, alii Ariaratiam, alii alii appellant nominibus. Hujus urbis episcopus Aurelius, prout Dionysius moriens rogarat, illius corpus Mediolanum ad Ambrosium episcopum retulit; ibique post tres annos ipso sancti Dionysii anniversario die mortuus, prope eundem a sancto Ambrosio

A sepultus dicitur. Simplicius multo ac verius Usuardus et Ado S. Dionysium in Cappadocia mortuum esse tradunt, ejusque corpus Ambrosio Basilius reddidisse. Utris monumentis fides adhibenda sit, ambigere vetat epistola Basili ad Ambrosium, quam in aliis codicibus mss. et editis insigni parte truncatam, in vetustissimo codice Harleiano integram percommodè reperimus.

(b) Ambrosius inter primas episcopatus sui sollicitudines id curæ habuit, ut corpus beati Dionysii, qui in Cappadocia obierat, Mediolanum reduceret. Misit ergo e clero suo selectos viros cum litteris ad Basilius, quem rogabat ut sibi in hoc consilio adjuveret. Mediolanenses clerici laudem tunc clero Mediolanensi conciliarunt morum suorum gravitate: et cum adhuc sæviret hiems in Cappadocia, libenter hoc incommodum pertulerunt, ut mandata episcopi sui adimplerent. Sed difficillimum fuit fidelibus illius loci, ubi sepultus erat S. Dionysius, persuadere, ut patrem et patronum suum cederent, cui martyris honores deferrebant, quemque præsidium urbis suæ esse ducebant. Sed tamen ens flexit clericorum Mediolanensium animi firmitas. In quo quidem perutile eis operam navavit Therasius presbyter, Cæsariensis, quem Basilius eis socium adjunxerat. In labore itineris sponte suscepto vehementiorem fidelium loci illius impetum compressit: et cum reluctantes oratione sua flexisset, coram presbyteris, diaconis, multisque aliis Deum timentibus sublatis cum debita reverentia reliquias Mediolanensibus servavit, quas qui antea custodiebant, non sine lacrymis prosecuti sunt, sed tamen aliorum gaudium suæ consolationi prætulērunt.

Sic rebus ex sententia confectis Ambrosio scripsit Basilius, se inter magna Dei dona numerare, quod eum cognoverit, et interni hinc inde pulchritudinem ex litteris perspexerit. Deum glorificat, qui eum e iudiciis terræ ad cathedram apostolorum mirabiliter transtulit. Hortatur ut bonum certamen ceteris, et patrum renovet vestigia et sæpe ad se scribat. Narrat quomodo corpus beati Dionysii impetratum fuerit a fidelibus illius loci, in quo requiescebat. Declarat nullum esse ambiendi locum: hunc illum esse invictum athletam: hæc ossa quæcum beata anima dimicaverunt: unam arcam fuisse quæ venerandum illud corpus excepit; neminem prope ipsum jacuisse, insigne sepulcrum fuisse; Christianos qui illum hospitio exceperant, et tunc manibus suis deposuissent et nunc extulissent; honorem martyris ei delatum fuisse.

Non una est causa, cur hanc epistolam hoc anno circa Pascha scriptam existimem. 1. S. Ambrosius Basilius, ut recens electum, hortatur ad patrum sequenda vestigia, eumque laudat, ut spe et expectatione magis, quam rebus pro Ecclesia fortiter gestis insignem. 2. Illius etiam clericos laudat, quod hinc inde imperiviam non reformidaverint, dummodo

(a) Ep. 193.

(b) Ep. 197.

episcopi sui mandata facerent. Id autem nulli anno melius congruit, quam huic 375, quo omnes Cappadociæ viæ usque ad Pascha interclusæ fuerunt, ut legitur in epistola sequenti. 5. Sanctus Ambrosius sue de Dionysio loquitur in epistola ad Verceilenses: *Beatus Dionysius, inquit, exegit votis ut in exilio vitam poneret, ne regressus confusa inuitiis et usu infidelium studia plebis aut cleri inueniret: meruitque hanc gratiam, ut pacem Domini tranquillo affectu secum referret.* Sic ergo conjunctus Dionysii reditus cum Ambrosii ordinatione, quæ pacem restituit, ut ipse Dionysius pacem retulisse videretur. Ex his colligimus Ambrosium episcopatum sui primordia sancti Dionysii reditu illustrasse.

III. Paulo ante Pascha scripsit sanctus Eusebius ad Basilium, et eum eo iurgavit, quod ad se non scriberet, ac si desint occasiones, non aliquem e suis clericis mitteret. Jam antea aliam ejusdem Eusebii epistolam officiales detulerant. Reuera non multas Eusebio scripserat epistolas Basilium, quia nactus non erat, qui ad eum proficiscerentur, sed tamen plura quatuor scripserat, simulque litteras ad se post priorem Eusebii epistolam Samosatis alatas, Leontio peræquatori Nicææ miserat, ut illius opera darentur Sophronii domus procuratori, easque ille ad Eusebium perferendas curaret. Unde suspicatur Basilium (a) alicujus eorum, quibus hæ litteræ traduntur, aut negotiis aut segnitie fieri ut non reddantur. Cur autem aliquem ex clericis non miserit, excusat acerbissimam hiemem, quæ omnes vias usque ad Pascha intercluserat; tum etiam clericorum suorum alienam a peregrinationibus animam, eo quod ex sedentariis artibus victum comparet. Unde etiam rure coactus fuerat accersere, qui hæc epistolam perferret. Eusebium lectorem diu apud se retinuerat Basilium, ærem temperatum expectans: tandem dimisit, non sine metu, ut iter infirmæ valetudini noceret. Nonnulla in Oriente novata fuerant, sed cum ea fratres Eusebio narraturos sciret, scribendis supersedit. Ita morbo debilitatum se esse dicit, ut se æruino æ hujus vitæ tempore exegisse crederet. Quid autem in Oriente novi evenerit, non facile est atsequi. Forte loquitur Basilium de Ecclesiâ Antiochenâ perturbatione, quæ paulo ante hujus epistolæ tempus tanta existit, ut presbyteri nonnulli Jurare coacti sint nunquam se publice Antiochiæ sacerdotio functuros. Vid. epist. 199, can. 17. Forte etiam Basilii verba de rebus Samosatensibus accipi debent. Nam Eunomius, qui in locum sancti Eusebii intrusus fuerat, non diu videtur hæc in urbe mansisse. Cum enim invisum se omnibus esse animadvertisset, libenter abscessit: at ejus loco Lucium Ariani hominem longe deteriorem ordinauerunt.

IV. Missæ etiam Amphilochio paulo post Pascha

A epistola canonica secunda et sequens epistola 200. Nam in epistola canonica excusat murbum et ministrorum penuriam, cur non scriptum illud citius miserit, cum jamdudum propositis ab Amphilochio quæstionibus respondisset. In epistola autem 200 morbos et occupationes negotiorum exteriorum et certamina cum hæreticis causator, quibus se per totam hiemem usque ad hujus epistolæ tempus dicit detentum fuisse. Missa ergo simul utraque epistola, siquidem utrique moram eadem causâ attulerunt.

Frustra Tillemontius existimat canonicam primam simul cum secunda missam fuisse. Nam in secunda non solum multæ quæstiones solvuntur de quibus prima nihil habuerat, vel de raptoribus (b), de presbytero nuptiis illicitis implicato (c), de absconditis votis (d) et aliis ejusmodi; sed etiam multa, quæ in prima statuta fuerant, clarius et uberius explanantur in secunda, ut de lapsis virginibus (e), de baptismo hæreticorum (f) et pluribus aliis. Ex quibus patet Amphilochium, lecta priore epistola canonica, novas quæstiones Basilio proposuisse, et de præteritis, quid dubium aut obscurum sibi videretur significasse. Id præcipue observari potest in canone 47 de baptismo hæreticorum, ubi Basilium idem de Encratis, Saccophoris et Apotactis ferendum esse iudicium negat, ac de Novatians: non aliam sane ob causam, nisi quia Amphilochius significaverat discrimen inter hæc sectas sibi minus probari. Unde Basilium: *Quod si opud vos, inquit, prohibita est rebaptizatio sicut apud Romanos, nostrum tamen ratio vim obtineat.* Decepit Tillemontium hoc epistolæ secundæ canonicæ proœmium: *Cum pridem ad propositas nobis a tua pietate quæstiones respondissem, non misi scriptum, partim quidem longo et periculoso morbo detentus, partim vero propter penuriam ministrorum.* Hæc vir doctus de primis canonicis dicta existimavit, quamvis de secunda epistola canonica dicta sint, cui jam absolute Basilium, ut scriptoribus non insolitum est, præfationem apponebat. Hæc enim secunda epistola canonica simul cum ducentesima epistola missa est per Meletium, qui proficiscens monerat Basilium copiam esse salutandi Amphilochii. In exordio utriusque epistolæ eadem affert rationes, cur taudiu siluerit. At duæ illæ epistolæ simul mitti non potuerunt, quin canonica multo ante absoluta fuerit. Cum enim inutile fuisset duas simul ad eundem epistolam scribere, tum vero improbable est Basilium unius aut alterius diei spatio triginta et amplius canones condidisse, cum præsertim declaret in proœmio canonicæ primæ, coactum se suis diligenter attendere, et si quid a senioribus audisset, recordari, et cognata iis quæ dicerat, per se ipse ratiocinari. Non verisimile est Basilium in se-

(a) Ep. 198.

(b) Can. 50.

(c) Can. 27.

(d) Can. 8.

(e) Can. 18

(f) Can. 97

cunda canonica epistola adornanda segniorem fuisse. Jamdudum ergo conditi canones ante oblatam facultatem Meletii, ac præfatio post absolutum opus addita. Similiter duabus aliis epistolis canonicis præfatio, postquam absolutæ fuerunt, apposita fuit. Nam cum sit Basilius in primæ præmio, prudentiorem factum se esse, et multa quæ ignorabat didicisse, ac coactum fuisse diligenter attendere, et si quid audierat a senioribus, recordari, et cognata his quæ audierat, per se ipse ratiocinari; cum, inquam, hæc dicit, manifeste declarat se hujus operis labore defunctum esse. Tertiæ epistolæ præfationem scripsit Basilius, cum redeunt ex Pontico itinere allatæ sunt litteræ Amphilocho, quibus nulla interposita mora respondit; ac proinde spatium non habuisset condendorum canonum, nisi antea absoluti fuissent.

Narrat Basilius (a) in epistola canonica secunda, consultum se fuisse a presbyteris Antiochenis, qui coram infideli viro coacti fuerant jurare nunquam se Antiochiæ sacerdotio perfuncturos; seque auctorem eis fuisse, ut a publicis quidem conventibus abstinerent, privatim autem munia obirent presbyterorum. Cum autem unus ex illis, Bianor nomine, Antiochia relicta, domicilium suum constituisset, censet Basilius eum hac lege non teneri, et publice sacerdotio perfungi posse; modo tamen penitentiam dat ob facilem et promptum ad jusjurandum animum.

Meletius, qui has litteras detulit, milites recens collectos deducebat. Gratiissima fuit Basilio scribendi ad Amphilocho occasiono: hunc rogat, ut inuisat Ecclesiam Cesariensem, postquam res Lycaonia composuerit, eamque, sive se vivo, sive mortuo, ut propriam curet. Commendat ei Meletium, monetque ut diei festo sancti Eupsychii non desit, neque exspectet, dum iterum moneatur, imò ipsum diem antevertat, ut se exhilaret.

Cum hæc scriberet Basilius, Amphilocho putabat optima uti valetudine. Sed paulo post scripsit Amphilocho esse in morbum incidisse. Pernolesium id fuit Basilio, qui Amphilocho videndi magno teuebatur desiderio, ejusque consilio ad multa uti volebat. Sed (b) ei veniam dat et petit vicissim, cum utrumque eadem causæ detinuerint, morbus Amphilocho, Basilius vetus ægritudo quæ nondum abscesserat.

V. Postquam e morbo convaluit Amphilocho, curam et sollicitudinem in re magni momenti constituenda insumpsit. Inter alia provinciarum segmenta, quæ attributa Iconio fuerant, insignis erat civitas, quæ tributa Iconio fuerant, insignis erat Lyconia adjuncta est. Destituta autem episcopis erant tum magna illa civitas, tum alia oppida, sive ab hæreticis, sive ab hostibus vastata; Basilius

A consuluerat anno proxime elapso Amphilocho, qua potissimum via remedium huic malo ferendum esset; sed hoc anno rem minime protrahendam ratus cum episcopis deliberare statuit, ac Basilius ad concilium suum advocavit. Præter desiderium videndi Amphilocho, tam eximia conveniendi causa Basilius (c) exacebat. Sed enim moveri non sinebant morbi reliquæ. Nuper enim curra ad martyres usque vectus, pene in eundem statum relapsus fuerat. Rogat itaque ut res, si fieri possit, in paucos dies differatur, seque adfuturum promittit. Sin autem urgent negotia, hortatur ut peragant quæ in manibus sunt, seque tanquam præsentem eorum, quæ præclare gerentur, participem numerent.

B Non dubium est quin expectatus fuerit Basilius adventus. Nam se in Pisidiâ venisse testatur (d), ut cum episcopis illius regionis ea, quæ ad fratres Isauriæ spectant, componeret. Cum autem huic de restituendis episcopatibus deliberationi multæ incenserent difficultates, videtur ea vicisse sententia, quam anno superiore proposuerat Basilius, ut magnæ civitati primum episcopus daretur; quoque illi circulo circumscripto, quia vicinos nonnullos ordinabat, deinceps penes Amphilocho jus esset et arbitrium episcoporum in aliis civitatibus constituendorum. Id colligimus ex initio epistolæ 217, quæ est canonica tertia, ubi Basilius auctor est, ut aliquis ex neophytis ordinetur episcopus, sive Macedonio ita videatur, sive non. Erat ergo Macedonius magnæ civitatis episcopus, ac metuebat Basilius ne si jurisdictionem suam episcoporum in aliis civitatibus ordinatione coerceri moleste ferret. Sed hujus rei interpellandæ ablatum ei jus fuerat consilio Basilius, qui suum illi circulum voluerat circumscribi. Macedonius non diu Isaurum rexit: nam hujus civitatis episcopus Hilarius in concilio Constantinopolitano et in Testamento sancti Gregorii Nazianzeni vocatur.

CAPUT XXXIII.

I. Dazimonem perturbat Eustathius et multos abstrahit a communione Basilius, qui ad eos scribit. II. Scribit etiam ad Neocæsarienses. III. Iterum mittit in Pontum et agit de congressu cum episcopis. IV. Neocæsariensibus nihil responditibus iterum scribit. Duæ aliæ eadem de re ad amicos litteræ. V. Post festum sancti Eupsychii in Pontum proficiscitur. Eo veniente ad fratris ardes, turbatur Neocæsarea. Scribit ad eos et ad Olympium. VI. Basilio redeuntis nuntiat quid contra ipsum hæretici, quid contra Meletium Paulini sectatores moliantur. Plures his de rebus litteræ. VII. De epistola canonica tertia, et epistola 218 quæ simul missa est. VIII. Litteræ ad Samosatenses, ad Beræenses et Chalcidenses per Acacium missa.

I. Præter faceros libellos, quibus Basilius famam Eustathius laecerat, occultis etiam illum machinationibus ledere conabatur. Nam (e) Dazimonem, quæ regio est Ponti secus Iridem sita, perturbave-

(a) Can. 17.
(b) Epist. 201.
(c) Ep. 202.

(d) Ep. 216.
(e) Ep. 216.

rat, ac multos in Ponto episcopos a communione Basilii abstraxerat. Hæc autem illum asu molitum esse, non palam et aperte ut in famosis libellis, inde perspicitur, quod, cum ei Basilium motum Ponti conceptis verbis causam in epist. 216 ascribat, in epistola 203 postulet ut auctor calumniarum e latebris in apertam lucem prodeat. Basilium (a) dudum avebat cum episcopis Ponti congregati: at eum detinuerunt causæ eadem, quas supra recensuimus, morbi, sollicitudines Ecclesiarum, et pugnæ cum hæreticis. Sed paulo post reditum ex Pisidia epistolam (b) scripsit ad episcopos maritimos, eos præsertim qui Dazimonem incolebant. Perinolestum erat Basilio (c), quod eorum charitas iamdudum sibi deesset, uec ulla ab eis epistola, nulli clerici venirent, quamvis rerum Cappadociæ status ad hæc officia frequenter exhibenda eos hortari debuisset. Nam excitatos ab hæreticis fluctus Cappadocæ excipiebant, iis qui retro erant in tranquillo degentibus. Forte hæc ipsa causa eorum studia retardabat. Metuebat enim Basilium ne, quia eos tuebatur locorum situs, aliorum auxilio et communione viderentur sibi non indigere, et idcirco vulnera, quæ eorum animis calumnie fecerant, difficiliter sanarentur. Dolorem suum corde iamdudum premebat; pudebat enim querelas suas apud remotos communicatores deferre. Sed tamen ea de re (d) cum omnibus Cappadociæ episcopis communicavit, qui ei auctores scire ut ad maritimos episcopos scriberet, ac epistolam Petro presbytero, ipsius, ut verisimile est, fratri, viro ad ea, quæ deerrant epistolæ, explenda idoneo committeret.

Scripsit itaque ad eos epistolam ducentesimam tertiam, quæ omnibus charitatis et humilitatis notis insignis est. Proponit viam perfacilem et expeditam ad cognoscendam veritatem. Profitetur paratum se esse coram eis illata sibi crimina diluere, modo adversa fronte prodeant qui injuriam faciunt, ut is qui conviciatur, non jam sit diabolus seu calumniator, sed accusator, imo neque accusator, sed frater admonens in charitate et ad emendationem arguens; ipsi vero non conviciorum auditores sint, sed argumentorum iudices: *neque nos, inquit, in curati relinquamur, nostro nobis non indicato delicto*. Sive igitur in Cappadociam venire velint, et ipsius peccata scrutari, utrum talia sint qualia audiverunt; pollicetur se eos supinis manibus excepturum. Sive locum aliquem in Ponto designare maluerint, libenter se eo venturum, ut probandum se et examinandum exhibeat.

De auctore calumniarum sic loquitur Basilium, quasi eum non nosset, aut unum aliquem ex Ponti episcopis esse suspicaretur. Postulat enim ut aperta

A fronte prodeat (n. 4), nec jam calumniator sit, sed accusator, imo uce accusator, sed frater admonens in charitate. Non puto eum de Eustathio sic locuturum fuisse, si ab eo hæc omnia orta esse deprehendisset. Forte ergo id non deprehendit, nisi ex congressu cum episcopis Ponti. Certe post hunc congressum rem perspectam et exploratam habuit. Sic enim loquitur in epistola 216: *Atque inde nos in Pontum excepit peregrinatio, cum Dazimonem satis perturbasset Eustathius, multosque illic adduxisset, ut se ab Ecclesia nostra absunderent*. Manifesta est hujus testimonii necessitudo cum epistola hæc ducentesima tertia. Quod enim iter suscepisse se dicit in epistola 216, id in epistola 203 suscepturum se promittit, si locum designare velint B Ponti episcopi. Locus ex utraque parte designatus rem confirmat. Nam ut Basilii commodo consulere Pontii episcopi, ut modo videbimus, constituerunt cum eo congressi, ubi is parociam suam visitans ad fines Comanicos venisset. Erat autem Dazimon infra Conanam.

Scripta videtur epistola 203 post reditum ex Pisidia. Nam cum Petrus optata responsa retulisset, Basilium iterum Meletium presbyterum misit, ac episcopos ob corporis infirmitatem rogavit, ut tunc congressus fieret, cum ipse in fines Comanicos, parociam suam visitando, pervenisset. Non ergo aliud iter meditabatur, cum hæc scriberet, ac itineri Pontico, cujus suscipiendi gravissima suberant causæ, moras afferret infirma valetudo.

C II. Multo graviore Basilio molestia acciderunt a Neocæsariensibus, quam ab aliis Ponti civitatibus. Erant Basilio cum hac urbe magnæ necessitudines. Patriam suam, ut supra (e) vidimus, Pontum appellat, quia pnerilem institutionem prope Neocæsaream acceperat ab avia Macrina, quæ (f) Gregorium ejusque successores magistros ac patres habuerat, Basilium Athenis reducem cum missi ex magistratibus legati (g), tum postea tota civitas circumfusa maximis honoribus allicere conata fuerat, ut juventutis erudiendæ provinciam susciperet. Præterea (h) summa semper existerat inter utramque Ecclesiam, Cæsariensem et Neocæsariensem, animorum conjunctio: utriusque clerus ac populus sæpe diebus festis obœndis permiscebatur: ipsi pastores ita inter se diligebant, ut alterum uterque instar magistri ac ducis haberet. Videtur summa illa charitas aliquantum refrixisse sub Musonio. Quamquam is, etsi suam Basilio operam in concilianda Ecclesiarum pace non navabat, nunquam tamen eam ad debellandos hæreticos denegaverat: ejusque morte afflictos Neocæsarienses disertissima epistola consolatus est Basilium (i). Sed jam tunc metuebat ne quis ex hominibus sibi

(a) Epist. 203, n. 1.

(b) Ep. 203.

(c) Ep. 216.

(d) Ep. 203, n. 4.

(e) Cap. 1.

(f) Ep. 204, n. 6.

(g) Epist. 210, n. 2.

(h) Epist. 201, n. 7.

(i) Ep. 28.

non amicis in hanc sedem eveheretur : denuntiatur enim Neocæsariensibus suam cum illis conjunctionem, prout sibi episcopum eligent, aut arctius constructum iri, aut penitus relaxatum.

Usu habenet quod Basilium metuebat : neque a Neocæsariensibus, ex quo novum episcopum habuere, ullas amoris et communionis significationes accepit. Unde queritur (a), quod eorum iracundia totam hominis ætatem perduret : causam utique in episcopum rejicit : expostulat (b) eum Neocæsariensibus, quod belli sibi illati ducem omnes ad unum sequantur. Tempestatam ab iis qui ad clavum sedent excitari ait (c). Supra episcopum Neocæsariensem probavimus esse Atarbiium illum, qui cum Basilium gravissimis maledictis in media ecclesia lacerasse, et errori Sabelliano affine aliquid prælicasse diceretur, accessit a Basilio, non uod non paruit, sed etiam Basilii vitam et doctrinam insectari, fanda et infanda in eum concionari perrexit, atque (d) etiam mercede conducti, qui somnia illius famæ injuriosa, cælestis sibi oblata esse fingerent (e). Scripta Basilii, ut profanam sapientiam redoleantia, exagitabat : ac criminandi ansam ex illius cum Eustathio communionem videtur arripuisse. Causam (f) inexpiabilis odii prætexebat nonnulla Cæsariensis Ecclesiæ instituta, velut psallendi ritum, et virorum ac virginum monasteria, quæ nec Ecclesiæ Neocæsariensi nota erant, nec Gregorii tempore fuerant usitata. Quinetiam (g) impudens illud os de virginibus Basilii nonnulla licenter effudit, quæ antea ne Satanas quidem mendacii pater proferre ausus fuerat.

Veras odii causas Basilium (h) duas potissimum refert, invidiam cæco igne carpentem, et metum ne a Basilio Sabelliani erroris argueretur. Invidia non in solum Basilium eruperat : sed hoc morbo tota hominis vita laborabat. Impietatis autem sibi concusius Basilii congressum caute fugiebat. Vix enim negare potuisset, cum testes illius sermonum essent non pauci. Auditum erat ex eo, cum diceret (n. 3) nomen adversarii traditum esse, Inigeniti vero nequaquam. Hæc Basilio pudorem incutiebat, quia consanguineus illius erat impietatis auctor. Cum autem esset ille vir indoctissimus, ut Basilium (i) non obscure indicat, ac impius suis cavillationibus ne verisimilitudinis quidem colorem illiners valeret (j), errores suos inepto cuidam scripto mandaverat, quod ad Meletium missum, et retrorsum a sancto viro, ut par erat, rejectum, ipse in tenebris, velut matres quæ monstra pepererunt, alebat. Periclitatus etiam fuerat in quadam epistola Anthimum Tyraensem, proposito quodam Gregorii Neocæsariensis testimonio.

Basilium, qui se dedecorari non putabat, si nexti-

(a) Ep. 204, n. 1.

(b) Ep. 207, n. 1.

(c) Ep. 210, n. 2.

(d) Ep. 207, n. 4.

(e) Ep. 294, n. 5.

(f) Ep. 207, n. 2.

mis accessit injuriis, supplex ultro veniret, et cum hominibus arrogantibus demisse se gereret, scripsit ad presbyteros Neocæsarienses, ac per eos ad totam civitatem epist. 205. Queritur quod cum tot ac tantas cum eis habenet necessitudinis causas, tandem invisus eis sit, ac utramque aurem calumniatoribus præbeant. Humiliter fatetur se multa peccare ; sed rogat, ut si vita sua in crimen vocetur, coram episcopis, aut coram spectatissimis ex cujusque Ecclesiæ clero res dijudicetur. Quod si fides sua suscepta sit, postulat ut scriptum proferatur, et ut par est examinetur. Ac ne videretur examen subterfugere, sua scripta eorum iudicio permittit. Scripta videtur hæc epistola circa idem tempus ac ducentesima tertia. Verisimile est enim Basilium, cum Ponti episcoporum benevolentiam recolligere conaretur, non neglexisse similia vel potius longe graviora in Neocæsariensium animis vulnera. Sed cum diversæ essent in utrisque offensivis causæ, diversis opus fuit litteris.

III. Basilii epistola ad Ponti episcopos, cui non parum addebat ponderis Petri presbyteri prudentia, sic animos permovit, ut parati ad deponendam offensionem viderentur. Quare Basilium iterum misit cum litteris Meletium presbyterum ad Elpidium, unum ex episcopis Ponti, sed forte non ex eorum numero, qui ad Ecclesiæ Cæsariensis communionem discesserant. Basilio enim amico in primis fuisse patet ex hac et sequenti epistola. Rogat eum Basilium ut, si necessarius ei videtur congressus, designet locum et tempus, sequæ et Ponti episcopos ea de re certiores faciat. Quidam ex hoc convocandum episcoporum munere, quo perfunctus est hoc in negotio Elpidius, concluderunt eum metropolitanum fuisse Ponti, atque adeo episcopum Neocæsariensem et Musonii successorem. Sed hæc opinio consistere non potest cum iis quæ de episcopo Neocæsariensi diximus. Potuit quidem Elpidius, ut erat ætate proventus, (k) metropolitanam dignitatem obtinere, quæ in Ponto ætati deferrebat, interdum etiam virtuti (l) ; ut Musonio delatam supra vidimus. Sed, ut observat Tillemontius, cum rogetur Elpidius, ut et Basilio et episcopis Ponti designet tempus et locum congressus ; quemadmodum inde colligi non potest eum in Basilium iura metropolitana habuisse, ita probabilis est non alias eum hac in re quam amici et interpretis vices defendisse.

Difficile ad explicandum prima specie videtur, cur Basilium dicat iterum a se Meletium compresbyterum misit. Non enim illum antea miserat, sed Petrum presbyterum. Sed verisimile est eum simul cum Petro missum fuisse, etsi solum Petrum nominat Basilium in epist. 205. Mos enim erat unum nominare, quamvis duo mitterentur, ut observavimus ad epist.

(g) Ep. 207, n. 2.

(h) Ep. 218, n. 2.

(i) Ep. 204, n. 5, et 207, n. 1.

(j) Ep. 210, n. 5.

(k) Ep. 206.

(l) Ep. 25.

243. Eum paulo ante ejusdem itineris labores sustinuisse, inde etiam confirmari potest, quod Basilius ei parere staterat ob carnis infirmitatem, quam sibi sponte adsciverat, carnem in servitutem redigens ob Evangelium Christi; sed cum sibi decorum esse intelligeret Elpidium per ejusmodi hominem solutare, ac ipse Meletius, ex quo noverat Elpidium, magno illius videndi desiderio teneretur; exoravit eum Basilius, ut iterum in Pontum proficisceretur.

Quamvis Basilius pro summa sua urbanitate locum et tempus congressus Elpidio constituendum relinquat, dedit tamen in mandatis Meletio, ut episcopus demonstraret percommodum sibi locum et tempus fore, si tunc congressus fieret, cum parochiæ suæ pagos visitans ad Comanicos fines pervenisset. Id enim ab episcopo Basilius petiisse se dicit in epistola sequenti, eosque annuise patet ex eadem epistola, in qua Elpidium nepotis morte afflictum consolatur, ac rogat ut ne illius dolor speratum ad Comanicos fines congressum interpellat.

IV. Litteris Basilli nihil responderunt presbyteri Neocæsarienses, ac silentio suo gratiam se inire nulle ab episcopo suo, quam æquos se Basilio præbere significarunt. Hæc agendi ratio videbatur Basilium adhortari, ut vicissim ipse conticesceret. Sed eum calumniæ se appeti videret, ac præterea fidem ab episcopo Neocæsariensi perverti, satius esse duxit animarum salutem consulere. Scribit itaque clericis Neocæsariensibus, eosque bortatur ut ne plebem pravis erroribus Sabelli imbuti patiantur. Demonstrat congressum suum non alio consilio ab eorum episcopo declinari, nisi quod metuat, ne pravorum dugmatum nomine arguatur. Illius impudentiam exagitat, quod somnia et visa fingere audeat, ut Basilli doctrinæ, tanquam perniciosæ, odium importet. Cum belli implacabilis eausæ inanes preferantur, palliendi ritus et monasteria, declarat Basilius se hæc instituta magnæ laudi ducere: et cum objicerent hæc Gregorii tempore non fuisse, oblata occasione demonstrat, quantum eorum uores a Gregorii magni moribus deflexerint. Cæterum paratum se esse declarat privatas injurias voluntaria oblivione conterere, modo fides in tuto sit, hypostases non evertantur, Christi nomen non abnegetur, nec Gregorii verba pravis interpretationibus pervertantur: quibus verbis subindeat Basilius quæ apertius exponit in epistola 210, n. 3, de episcopo Neocæsariensi, ex quo auditum fuerat, cum diceret, nomen Unigeniti traditum non esse, sed nomen adversarii.

Duæ sequentes epistolæ videntur ad illud tempus pertinere, quæ Neocæsarea bellum inferabat Basilio. Prima scripta est Eulancio (a), sophista Neocæsariensi, qui cum jamdiu nihil scriberet Basilio, metuendi locum afferebat, ne Basilius Neocæsariensium causa odisse cœpiasset, qui antea Basilli causa Neocæsariensibus invisus erat. Altera caret inscri-

ptione, sed liquet scriptam esse homini prælia pro Basilio sustinente, et inter hominum genus versanti, qui Basilio valde succensebant. Unde precatur Basilius, ut et ille idem permaneat, et isti meliores fiant.

V. Antequam Basilius in Pontum proficisceretur, celebravit diem festum S. Eupsychii, cui interfuit Amphilocheus, ut jamdudum rogatus a Basilio fuerat. Jam absolutum erat opus de Spiritu sancto, quod Basilius ipsius bortatu susceperat; sed videtur Basilius illum relegere et extremam manum impotere voluisse, ac idcirco auferendum Amphilochio non dedisse. Quin etiam cum postea vellet mittere, noram attulerunt datae libraribus ab Amphilochio mandata, ut hunc librum in membranis describerent. Hæc perspicimus ex verbis epistolæ 231, quæ supra retulimus. Basilius Tillemontius ante diem festum S. Eupsychii in Pontum existimat profectum esse. Sed hæc sententia conciliari non potest cum epistola 215, statim post reditum scripta, in qua Basilius denuntiat Dorotheo Romam cogitanti, hoc iter hieme confici non posse; quod quidem absurdum dicitur fuisse ante mensem Septembrem. Sic etiam in epistola 215, quam reditu suo protinus scripsit, cum rogatus fuisset ut in Mesopotamiam se conferret, corpus suum huic itineri hieme faciendo impar esse dicit. Præterea in proœmio epistolæ tertias canonice, quod Basilius itinere Pontico defessus scribebat, magnum videndi Amphilochei desiderium significat, seque libenter Euphemiadem ventrum promittit, si eo Amphilocheus accedere non gravetur. Sed ai instabat dies festus S. Eupsychii, cur non iterum Amphilocheum invitat? Jam enim invitaverat paulo post Pascha. Nam etiam si iter Ponticum ante Septembrem collocari posset, certe non multo ante: siquidem maxima pars temporis a die Paschæ usque ad hoc tempus in itinere, quod habuit Basilius in Pisidiam, deinde in visitandis parochiæ ecclesiis, in conciliando itinere Pontico inuosci debuisset.

Videtur Basilius ex hoc itinere optatos pacis et concordie fructus percepisse. Anno enim sequenti invitat Pontii episcopos (b), ut antiquam memoriam S. Eupsychii abeundæ consuetudinem de integro repetant. Aliam causam addit Tillemontius, quod se mediocriter afflictum a Ponto rediisse dicit (c): ex quo colligit doctissimus scriptor Neocæsarienses molestias aliquo a maritimis episcopis solatio compensatas fuisse; alioqui non mediocrem Basilli futurum fuisse, sed maximum mororem. Verum illud *μετρωσ*, quod fucum fecit Tillemontio, non mediocre, sed gravem dolorem significat, ut in nota ad hunc locum observavimus.

Nou enim mediocrem dolorem inurere poterant quæ Neocæsareæ in Basilius commissa sunt. Postquam egit cum episcopis maritimis quæ sibi propo-

(a) Ep. 208.

(b) Ep. 253.

(c) Ep. 217.

suerat, respirationem aliquam a negotiis nactus (a). A contulit se ad ædes fratris Petri, quæ prope Neocæsaream sitæ erant. Hunc enim locum in amoribus habebat, tum quia ibi apud aviam matrem educatus infans fuerat, ac postea plures annos ibidem procul a civilibus undis philosophando traduxerat, tum quia ibi instituti ab eo monachi sub fratris Petri disciplina debebant. At ubi Basilium eo venisse Neocæsariensibus nuntiatum est, tum vero quidam mendacii artifices clamantur Basilium in urbem venturum, ut erroris argueret quos eo nomine superioribus litteris accusaverat, seque populo venditaret. Itaque tumultu civitas repleta, aliis fugientibus, aliis clamulum egredientibus: et harioli ac somniorum interpretes terrorem sparserunt, ac Basilium acerrimis maledictis fixerunt, ita ut in publicis conviviiis fabula fieret.

Nihil sane cogeat Basilium ejusmodi hominibus consilii sui rationem exponere: sed tamen summa illum charitas impulit, ut hanc quoque viam ad eos sanandos tentaret. Scripsit itaque primoribus civitatis epistolam 210, in qua declarat non eum se esse, qui cum olim ab eis perhourifice vocatus venire noluerit, nunc invocatus se obrudat, et navigium gubernatore destitutum ingredi velit. Factæ sibi injuriæ causam repetit ex ducis eorum invidia, ac inducendæ hæresis Sabellianæ proposito: et quamvis eum vehementius quam in prioribus litteris accuset, lenitatem tamen eo perducit, ut eum sibi satisfacturum dicat, si errorem suum et imple dicta, quæ ex eo audita fuerant, neget: quod si perseveret, scripturum se ad alias Ecclesias. Cæterum omnia illa non a Deo esse docet, sed a vino exestuante; atque etiã essent Evangelio consentanea, quia tamen charitatem lædunt, iis prorsus supercedendum esse. Nou dum e fratris æditus discesserat Basilium, cum hanc scripsit epistolam, ut patet ex primordio: *Plane nihil opus erat, inquit, ut meum vobis enuntiarem consilium, aut quibus nunc de causis in his sim locis exponerem.*

Cum in his angustiis versaretur Basilium, percommode Olympius (b) insignis inter Neocæsariensibus civis, suos ad eum filios cum litteris misit. Magnum id solatium fuit Basilio, qui postquam litteras Olympii legit, et cum ejus filiis colloctus est, facile oblitus est venei, quod somniorum caupones apud Neocæsaream circumferebant, ut ab iis qui eos conduxerant, gratiam inirent. Narrat se litteras quidem alias scripsisse, alias vero scripturum, si ita videatur Olympio. Tantum precatur ut prosint accipientibus. Videtur inter has litteras numeranda epistola 210. Verisimile enim est Olympii filios, qui Basilio animam adeo afflictam inveniunt, tunc ad eum venisse cum adhuc moraretur apud fratrem.

Speraverat Basilium se (c) Daximone iu colloquiuu Hilario venturum, homini ab ipsis schola-

rum exercitationibus charo, et in corpore infirmo animo constantem ac in amore veritatis stabilem gentem. Sed paucis diebus postquam advenit Basilium, Hilarium abiisse didicit. Id eo magis doluit Basilio, quod libenter aperuisset Hilario molestias, quæ sibi acerbant ab Eustathio et ab Anomœis et Pneumatomachis: ex quibus Eustathius, quem Basilium majus quidpiam esse crederat, quàm ferat humana natura, sic eum ubique terrarum ac narium decautaverat, ut nihil Basilio nomine destabilius esset apud pios. Anomœi etiam Basilio bellum inferebant, sed præcipue Pneumatomachi eum conviciis perfundere et insidiari non desinebant, quamquam hæteous eorum conatus iuventus Dominus reddiderat. Hilarius, ut Ecclesiæ causa vehementer cupiebat, Basilio de rebus ecclesiasticis scripserat; cumque nihil responsi acciperet, admonuit Basilium; sed hanc epistolam sibi redditam non fuisse Basilium testatur.

VI. Redeunt e Ponto Basilio non sine multa infirmitate ex imbribus et molestiis collecta litteræ ex Oriente allatæ sunt ac varia negotia supervenerunt. Tum cum enim constituendæ in Ponto paci operam daret, hæretici in aula solitis nocendi artibus utebantur. Itaque redeunt nuntiatum est, brevi eum in aulam (d) pacis obtentu vocatum iri. Quod quidem ubi didicit episcopus quidam, quem Meletium esse conjiciamus ex initio epistolæ 216, Basilium per litteras hortatus est, ut festinaret in Mesopotamiam tendens, ibi veritatis defensores in unum egeret, ac simul cum ipsis ad imperatorem proficisceretur. Rem necessariam Basilium non judicabat, ac præterea itinere Pontico fractus et debilitatus, impar sibi ad novum hieme conficiendum videbatur. Sed tamen quid factu opus sit, ex alio quodam episcopo sciscitatur, cujus litteræ Neocæsariensibus tumultu afflictum recreaverant. Neque enim aliam doloris causam indicant hæc verba (e): *Èram enim quodammodo male affectus animo, cum in magna hominum multitudine ferinam quamdam ac rationis omnino expertem vidissem scordiam, et ductorum inveteratam vizque emendabilem mali consuetudinem.* Unde mirur hunc eventum atque hanc epistolam, quæ tam manifestis hujus anni notis signata sunt, ad annum 373 a Tillemontio referri.

Significabant eadem Autiocbia allatæ litteræ (f), Paulino venisse Roma epistolam quamdam, quæ ei episcopatum Antiochenum deferebat, et Meletium frustrabatur, valdeque efferrî hujus partis duces et gloriari de hac epistola: deinde etiam fidem eos proponere, et paratos esse ea conditione, id est, si nihil amplius ab eis peteretur, cum Meletii Ecclesiæ conjungi. Quin etiam, quod Basilio aciores curarum stimulus admovit, Terentium comitem in suas partes trahere conabantur, et cum eo agebant, ut

(a) Ep. 207 et 215.

(b) Ep. 211.

(c) Ep. 212.

(d) Ep. 215.

(e) Ibid.

(f) Ep. 214 et 216.

hanc cum Meletii Ecclesia conjunctionem auctoritate sua iuvaret.

Audierat Basilium (a) Terentium ex otio, in quod se ad animam curandam removerat, iterum ad bellicos tumultus redire coactum fuisse. Sed tunc, ubi cognovit eum Antiochiæ versari, et negotia cum magnis potestatibus administrare; tum vero minime cessandum ratus in re tanti momenti, expectare noluit, dum Acacius, qui tum erat Cæsareæ (b), in patriam rediret; sed præterea minus suspectum esse ducens per ignotos Terentio scribere, epistolam dedit numerario officii præsidis, cui præcepit ut eam Dorotheo presbytero ejusque amicis prius ostenderet.

Veritas itaque Basilium ne sibi magnum hoc S. Meletii causæ præsidium eriperetur, demonstrat Terentio quid de litteris Roma allatis sentiendum sit, quid de aliis litteris Athanasii ad Paulinum, quas illius sectatores jactabant. Quamvis Paulinum perhumorifice appellet, negat tamen se cum eo communicaturum, etiamsi litteras cælo allatas proferrat. Neque enim questionem de hypostasibus levis momenti videri debere, sed latissimam hæreticis campum ad detrahendum de Ecclesia apertum iri, si qui unam cum Sabellio hypostasim profiteretur, Ecclesiæ Antiochenæ principatum, contempto Meletio, obtineat. Hanc in sententiam accipiendi esse Basilii verba probavimus in Præfationis capite tertio. Postremo Terentium rogat Basilium, ut integrum se servet usque ad reditum confessorum, quos Basilium columnas et firmamentum veritatis et Ecclesiæ esse declarat.

Perspicuum et exploratum est hanc epistolam statim post reditum ex Ponto scriptam esse. Nam in epist. 216, quam recens ab hoc itinere scripsit Basilium, ceteriore facit S. Meletium se, postquam auditit Paulini sectatores operam dare ut Terentium in suas partes pertrabant, celeriter ad hunc comitem scripsisse, ut eorum fraudes illum edoceret. Immerito ergo epistola Damasi ad Paulinum refertur ad annum 378, ab erudito editore epistolarum summorum pontificum. Exstant enim hæ Damasi litteræ, quæ cum Paulinum Antiochiæ episcopum salutem, visæ sunt et episcopatum adjudicare. In quo quidem discessit Damasus a Liberii decessoris sui vestigiis, qui in litteris per Silvanum Tarsensem in Orientem allatis S. Meletium Antiochiæ episcopum agnoverat, ut testatur Basilium in epistola 67. Eum autem Damasus non solum episcopatu frustratur, sed etiam cum gravissima notat injuria, cum ait eos qui de Ecclesiis ad alias Ecclesias migraverunt, tandiu a comunione sua olianos fore, danec ad eas redierint civitates, in quibus primum sunt constituti.

Litteræ Antiochia allatæ Basilio, scriptæ fuerunt a Dorotheo presbytero, cui Basilium (c) de eodem

A oleo et operâ scripsit ac Terentio. Cum autem significasset Dorotheus sibi in animo esse Romam proficisci, scilicet ut causam Meletii tueretur; ac Basilium rogasset ut Gregorium Nyssenum ad hoc iter suscipiendum impelleret, negat Basilium Dorotheum hieme Romam proficisci posse; propterea quod a Constantinopoli usque ad fines Cappadociæ omnia hostibus referta: si tamen Dorotheus mari utatur, tempus futurum: modo hoc legati munus non recuset Gregorius Nyssenus. Sed Basilium non videbat quinam cum eo proficiscerentur; quod quidem de episcopis intelligendum; nam presbyteri non difficile inventi fuissent: sed viros auctoritate præditos Evagrius Roma rediens mittendos esse nuntiaverat. Præterea fratrem suum fatetur ad ejusmodi negotia minus idoneum esse: ejus enim congressum benigno ac miti viro venerabilem fore: at cum elato et sublimi et altius sedenti, quique propterea veritatem humi prædicantes audire non possit, parum communibus rebus profuturum hominem ab illiberali assentatione alienum. Ad hæc de Romano pontifice querelas impulit Basilium commotior iniquis iudiciis animus, quæ Romæ de S. Meletio (d), re non examinata, sed ex hominibus partium studiosis audita, ferebantur.

Magni momenti est observare epistolam 215, hoc anno 375 post reditum ex Ponto scriptam fuisse. Manifesta res est ex primis epistolæ verbis: *Statim occasione nactus, inquit, scripsi viro in primis admirando comiti Terentio, minus suspectum esse existimans per ignotos ad eum de propositis rebus scribere; simulque rei moram afferre nolens a charissimo fratre Acacio*. Scripta ergo hæc epistola cum apud Basilium esset Acacius. At hoc ipso tempore Acacium Cæsaream venisse demonstrant quatuor litteræ, quas ei Basilium in Orientem perferenda commisit, ut modo videbimus. Præterea epistola illa, quam ac Terentio scripsisse narrat tanta cum celeritate, ut Acacii reditum expectare nollet, et tanti cum cautione ut per ignotos scribere tutius crederet, alla profecto esse non potest, quam præcedens ad Terentium epistola, quæ et celerissime scripta est, ut testatur Basilium in epistola 216, et cum ageret de rebus Meletii, minus forte animum Terentii commovisset, si eam Acacius Meletio et Basilio amicissimum reddidisset.

Episcopum illum, quem supra Basilium (e) auctorem sibi esse dicebat, ut in Mesopotamiam ac inde Antiochiam se conferret, Meletium fuisse cognoscimus ex primis verbis epistolæ 216, quæ est ad Meletium: *Multa nos, inquit, et alia peregrinationes a patria avocarunt*. Tum sua in Pisidiam et in Pontum narrat itinera, ac scriptas reditu suo ad Terentium litteras. Ex verbis, quæ attulimus, perspicitur aliquam peregrinationem a Meletio propo-

(a) Ep. 214.

(b) Ep. 215.

(c) Ibid.

(d) Ep. 214, n. 2.

(e) Ep. 215.

sitam ei fuisse, de qua quid sentiat non ediserit, quia satius videbatur rem tanti mumentis arcibus mandatis nuntiari, quam chartæ committi.

VII. Cum rediisset Basilius, ut vidimus, et animo afflictus et corpore contractus; subito omnium oblitus est, ubi vidit litteras Amphilochoi ab Æliano quodam allatas (a), quem Basilio commendabat Amphilochoi, ac rogabat ut ad negotia, quæ Cæsareæ habebat, patrocinium suum impenderet. Is Basili patrociniis opus non habuit, sed rufectis negotiis duas ab eo epistolas ad Amphilochoium accepit, quarum altera est centesima decima septima, sive canonica tertia, altera centesima decima octava. Utramque enim epistolam simul missam fuisse patet, non solum quia in utraque collectum ex Pontico itinere morbum commemoratur, sed etiam quia paulo post Basili reditum multa evenerunt, quæ Basilius ipse in epist. 231 scripturum se fuisse Amphilochoi declarat, si qua fuisset occasio scribendi. Utraque ergo epistola præcedit illos eventus, quos modo narrabimus.

In exordio epistolæ canonice tertiæ magnum videndi Amphilochoi desiderium significat Basilius, seque libenter ad illius rædes, quæ in Euphemiade sitæ erant, accessurum, si eo Amphilochoi venire non gravetur. Præterquam quod molestiis, quibus Cæsareæ premebatur, libenter se eripuisse et ad Amphilochoium festinasset; suspicabatur necesse sibi futurum Nazianzum proficisci, quia Gregorius ex hac urbe subito discesserat, non ipso quidem adposito Basilio, qui quibus de causis id consilii cepisset Gregorius, fatetur se nescire. Narrat ibidem Basilius, quem se missurum Amphilochoi promiserat ut episcopus constitueretur, eum et veteri ægritudine, et recenti oculorum morbo inapareni episcopatus oneri sustinendo factum esse. Quare etsi electionem iudicio Basili et Amphilochoi commiserat Isauri, existimat Basilius necessitatem hæc verba ex eis expressisse, sed vere et ex animo eos optasse id quod initio poposcerant, ut suorum aliqui præficeretur; satius ergo esse ex neophytis aliquem episcopum ordinare, sive Macedonio ita videatur, sive non. Epistola canonica tertia præcipue insumitur in decernendis penitentia annis, quos cuique peccato par erant infligi. Hos autem canones Basilius non soli Iconiensi condebat Ecclesiæ, sed eos ad Cæsariensis Ecclesiæ usum vulgavit. Commemorat enim in epistola 270, canonem a se de raptoribus aucta vulgatum. Hinc etiam in epistola canonica secunda sic loquitur (b): *Quod si apud vos prohibita est rebaptisatio, sicut et apud Romanos, æconomie alicujus gratia; nostra tamen ratio vim obtineat.*

In epistola 218, quæ simul missa est cum canonica tertia, agit Basilius de re magui mumentis, quam du-

A dum Amphilochoi perscribere voluerat, sed nescio quo pacto oblitus est. Quidam ex his qui e Lycia Cæsaream veniebant, nuntiaverat Basilio plures esse in hac provincia, qui ab Asianorum sententia alieni essent, et communionem Basili cupere amplicti. Rogat ergo Amphilochoium, ut probum aliquem virum mittat in Lyciam. Primo enim eoa siue litteris explorandos, deinde, re perspecta, scribendum et de congressu agendum. Si quis autem iturus sit, ei auctor est Basilius, ut perquirat Corydalus Alexandrum ex monacho episcopum; Liuryæ Diatimum, Cyris Talianum et Pulemonem et Macarium presbyteros; Pataris Eudemum episcopum, Telmessi Hilarium episcopum, Phefi Lollianum episcopum. Hos et plures alios aliqui nuntiaverat de fide recte sentire. Unde Basilius plurimas Deo gratias agendas duxit, si qui omnino in Asiatico tractu extra B labem hereticorum essent.

VIII. Nullus erat in orbe terrarum locus, in quo major enitisset et cleri et magistratum et populi consensus ad fidei defensionem, quam Samosatis. Sed communis vitæ humanæ hostis, cum eos persecutorum viribus vincere non potuisset, discordiarum semina inter eos sparsit, quæ initio quidem parva et facile sanabilia, in malum insanabile emergere poterant, nisi mature remedium afferretur. Quare S. Eusebius in re tauti momenti non cessavit, sed ea scripsit Ecclesiæ suæ, quæ par erat a tam sancto episcopo expectari. Basilius autem, cum a Theodoro subdiacano didicisset Ecclesiam C Samosatensem perturbari, intus sensibus dolore traxit, seque Samosata contulisset, si tempora avissent. Sed cum scribere nihil veiaret, eo libentius hoc adhortandi officio perfunctus, quod, cum exilii minæ ei intentarentur, incertus erat an semel prætermissa occasio scribendi reversa esset. Subdiaconus ille Theodorus in Thraciam ad sanctum Eusebium contendebat: unde Basilius non dubitat quæ iterum scripturus esset Samosatensibus Eusebius.

Non eo contentus videtur fuisse sauetus Eusebius, ut litteris suis nascentem in Ecclesia sua discordiam extingueret; sed etiam ea causa videtur Antiochum fratris filium misisse. Hunc enim Samosatis redeuntem videbimus anno 376, circa verum tempus, ex quo conjicitur has dissensionis anno 375 evenisse. Huc accedit quod, cum scripta est Basili ad Samosatenses epistola, jam immineret Cappadociæ gravissima tempestas, ut satis indicat Basilius, qui se idcirco Samosata non venisse dicit (n. 1): *Quia id tempus non simant.* Sic etiam cum ait: *Eo quod adhuc concessum sit, ut vobis propiores simus,* his verbis inest non obscura exilii expectatio.

Vix autem dubium est quin hæc Basili epistolam in Orientem pertulerit idem Acacius, qui (?) et trium aliarum bajulus fuit. Is erat Cæsareæ,

(a) Ep. 217, 218.

(b) Ep. 199, can. 47.

(c) Ep. 215.

cum Basilius rediit e Ponto, qui cum eum apud se aliquandiu habere vellet, noluit usque ad ejus reditum differre litteras, quas Terentio magnis de rebus scribebat. Missus fuit Acacius cum nonnullis aliis ex eodem clero, ac litteras Ecclesie Berœensis attulit Basilio. Hujus urbis episcopus erat Theodotus, ad quem supra exstat Basilii epistola, sed is, ut multi alii confessores, in exsilio agebat: siquidem nulla illius mentio in his duabus litteris. Pastoris absentia nihil profuit lupis ad dispergendum gregem. Nam summa euitit et cleri et populi et magistratum (u) in certaminibus quotidie pro fide obeundis constantia, summa in omnibus rebus concordia: quæ cum Basilio cognovisset ex sermone Acacii et litteris Ecclesie Berœensis, mirum in modum hanc Ecclesiam beatam predicavit, ac duabus epistolis, quarum prima ad clerum, altera ad plebem scripta est, ad perseverantiam eos hortatus est.

Scripta in eandem sententiam, ac eodem tempore, vel potius per ipsum, ut verisimile est, Acacium missa epistola 222 ad Chalcedenses. Ait enim Basilius se acceptis eorum litteris respirasse ex continuis tentationibus, et certaminum memoria, quæ pro fide Chalcedenses sustinerant, corroboratum esse ad propositum certamine fortiter subeundum. *Enimevero, inquit, incendium quod pleraque Orientis partes devastavit, serpit jam et in nostram regionem, etc.* Non possunt hæc referri ad eam persecutionem, quam Valens in Cappadocia multis jam vastatis provinciis, anno 371 exercuit. Tunc enim persecutio ex locis Constantinopolim inter et Cappadociam interjectis, non, ut hoc anno 375, ex Oriente gradiebatur. Mirum autem videri non debet cur duæ præcedentes litteræ nihil habeant de serpente in Cappadociam persecutione. Nam cum Berœensis Ecclesie presbyter esset Acacius, dubium non erat quin Berœensibus nuntiaret quæ in Cappadocia viderat, nec proinde necesse erat omnia chartis consignare.

CAPUT XXXIV.

I. Scribit sanctus Basilius adversus Eustathium epistolam 223 et 224. II. Demosthenes vicarius Ponticæ Ecclesiam persequitur. Concilium hæreticorum Ancyra cogit. Gregorius Nyssenus s manus satellitum fugit, ejusque causa scribit Basilius Dymostheni. III. Interest huic concilio Eustathius. Scribit Basilius adversus eum epistolam 226. IV. Euphronius Coloniensis ad sedem Nicopolitanae evehitur. Quatuor ea de re epistolæ Basilii. V. Aliud Nyssæ concilium hæreticorum. VI. Probat utramque synodum ante annum 376 habitam fuisse.

I. Hactenus tacebat Basilius, cum Eustathium opprobria recantatum speraret, ac ignoratione magis veritatis quam malitia peccasse crederet. Sed tandem ipse Eustathius, cumulo prioribus facinoribus addito, hanc ei necessitatem imposuit, ut innocentiam suam et adversariorum improbitatem in

clarissima luce et omnium oculis exponeret. Hanc enim Basilius rumpendi silentii causam habuisse se dicit, quod videret (b) inimicitiam simul cum tempore progredi, nec illos pœnitere eorum quæ ab initio dixerunt, nec quomodo præterita sanent, cogitationem ullam suscipere, sed nova opera et facto agmine in id incumbere, quod sibi ab initio proposuerat, ut vitam ipsius affligant et existimationem apud fratres artificibus suis contaminent. Quam justæ sint Basilii querelæ testis est Dazimonis regio, in qua Eustathius multos a Basilii communionem abstraxerat. Metuendum erat ut ejusmodi artes valerrimo ingenio in aliis locis succederent. Itaque silentii rumpendi tempus esse animadvertens Basilius, scripsit adversus Eustathium epistolam 223, in qua suæ cum illo conjunctionis originem repetit, violata amicitie jura queritur, fictas et inanes inimicitie causas refellit, ac certissimam hujus rei causam esse demonstrat, studium gratiæ apud hæreticos in-eunda.

Scripta non multo post ad Genethlium presbyterum epistola, qui se cum Basilio sentire per litteras significaverat, et repudiî libellum Eustathii adversus Basilius scripta appellaverat. Brevius cogit Basilius quæ in superiore epistola disseruerat uberius, eamque satisfacturam monet, si quis plura desideret.

Utramque epistolam ante manifestam Eustathii cum Arianis conjunctionem, collocandam duxi, quamvis Tillemontio secus videatur. Hujus conjunctionis, quæ uberrimam arguendi Eustathii materiam dedit, nulla præter mentio in his epistolis, quamvis nullibi aptius fieri potuisse videatur, quam in epistola 223, non ad unum aliquem hominem, sed ad plurimas Ecclesias missa. Non utitur hoc argumento, cum Eustathii inconstantiam probat, sed ei tantum objicit (c) formulam fidei traditam Gelasio. Quin etiam (d) ei non audet erimioi vertere, quod Arii discipulus, et Aetii, seu potius Aerii, magister fuisset. Sed quod rem causamque maxime continet, studium placendi potentioribus Arianis non exagitat Basilius in Eustathio, ut rem omnium oculis testatam, sed ut morbum pluribus occultum detegit non sine aliqua verecundia. Sic enim loquitur sub finem epistolæ 223: *At enim epistola separationis causa non est: verum alia est disjunctionis ratio, quam equidem referre verecundor ac semper siluissim, nisi ea quæ nunc gesta sunt, necessitatem mihi attulissent totius eorum consilii ob multorum utilitatem oculis exponendi. Existimantur boni viri impedimento sibi esse ad recuperationem potestatis communionem nostram... Ne quid ex illa confusione videretur illis impediementi occurrere, quominus ab his, qui nunc dominantur, suscipiantur; communionem nobis reuuntiarunt. His ergo verbis, quæ nunc gesta sunt, non manifesta cum Arianis conjunctione, sed,*

(a) Epist. 220 et 221.

(b) Ep. 223, n. 1.

(c) Ep. 224, n. 3.

(d) Ep. 223, n. 5.

ut initio epistolæ, novi Eustathii ad affligendam Basilii vitam conatus indicantur, ex quibus Eustathii consilium evidenter cognosci in epistolæ clausula declarat.

II. Providit velut ex quadam specula Basilium imminentem Cappadociæ et vicinis Ecclesiis tempestatem. Nam in epistola 221, quam Chalcedensibus non multo post reditum ex Ponto scripsit, incendium, quod plerasque Orientis Ecclesias depastum fuerat, jam in Cappadociam serpere significat. Primum (a) et maximum Cappadociæ malorum fuit vicarius Demosthenes, quo tamen gubernacula capepente gratias egit Deo Basilio, quod patriam videret commissam viro (b), *primum quidem Christiano, deinde moribus recto, et legum accurato custodi*. Sed si his laudibus dignus initio videbatur Demosthenes, ac non potius monita et honor quidam potestati debitus existimari debent; certe cito sese aperuit et nudavit ac spes omnes de se conceptas mentitus est. Utrum hæreticus sententia fuerit, non asseverat Basilius (c). Illum enim arbitratur omnis doctrinæ expertem esse, nec ullum ejusmodi rerum studium ad usum labere, quippe cum eum in aliis rebus carne et animo, noctu et interdum occupatum videret. Sed certe hæreticus amicum fuisse, nec magis eos dilexisse, quam Catholicos odisse, confirmat. Hunc videtur designare Basilius, cum Doarenses Ecclesiam ab obeso ceto (d) perturbari ait. Alibi (e) angelum Satanæ appellat, et hæresis defensorem ne sanguini quidem fidelium parcentem. Non improbabile est eundem fuisse Demosthenem, sacri palatii castrensem, qui cum in Basilio coram Valente objurgando barbarissimam admisisset (f) subridens Basilius, *Vidimus, inquit, etiam Demosthenem illitteratum*.

Bis (g) venit Cæsaream hoc anno Demosthenes; nam Basilius postquam dixit, *Advenit nobis vicarius, etc.*, nonnullis interjectis de eodem ait: *Rursum ad nos accessit, iram cademque spirans*. Quod argumento est eum primum quidem venisse, ut gubernacula diæcesis suæ capeperet, deinde ut sui in Catholicos odii specimen eaderet.

Inter prima illius gesta recenseri debet concilium Impiorum, quos media hieme Ancyram convocavit. Volebat enim ut ad facinora sua species quædam auctoritatis episcopalis accederet. In hac synodo accusatus Gregorius Nyssenus (h) a Philochare, homine ignobili (i) quod sacras pecunias ab ipsis decessore, ut verisimile est, relictas dissipasset. Similis calumnia canones in ejus ordinatione violatos querebatur. Missis itaque militibus Gregorium Demosthenes abripi jussit. Mandato obtemperavit Gregorius: sed cum eum lateris dolore correptum,

ac præterea rennū infirmitate ob collectum frigus laborantem inexorabiles milites detinerent, eorum manibus clapsus, in quietum aliquem locum effugit.

Crediderat Basilius seipsum accersitum iri, non vero fratrem. Sed ubi vidit in illius potissimum caput hæreticorum nequitiam erupisse, ipsunque au fugisse; tum vero metuens ne illius fuga stomachum Demostheni faceret, placare vicarium tentat perhonorificis litteris (j), ac demonstrat dilato Gregorii occursum nec publicas res lædi, nec ecclesiasticas; paratos enim esse pecuniæ sacræ custodes rationem reddere: et ex beati episcopi scriptis veritatem manifestam facere. Quod autem spectat ad ordinationem Gregorii, si tamen his de rebus Demosthenes judicium sibi arrogare velit, æquum esse ut omnes episcopi conveniant, cum eorum culpa sit qui ordinare, non illius cui imposita necessitas ministerii suscipiendi. Rogat itaque Demosthenem Basilius, ut sibi auditum servet in patria, nec pertrahat in exteram regionem, nec convenire cogat cum episcopis, quibuscum de rebus ecclesiasticis dissentiebat.

Scripta hæc epistola omnium Cappadociæ episcoporum nomine. *Venimus omnes*, inquit Basilius, *amplitudini tuæ supplices*. Quo numero videtur utriusque Cappadociæ episcopos comprehendere. Utrique enim ordinarant Gregorium, quippe cum ordinatus sit ante divisionem Cappadociæ. Quare utrorumque res agebatur. Minime ergo mirum si operam suam Basilio hac in re navarunt. Huc accedit quod cum eo ante hoc tempus in gratiam vere et ex animo redierant. Eorum enim metropolitanum Anthimum vocat unanimum suum in epist. 210, n. 5.

In eodem concilio Demosthenes, cujus nutum episcopi horrebant, Hypsin Parnassenum episcopum eiecit (k), ejusque loco Ecdicium constituit. Erat ille Ecdicium Euippii alumnus (l), id est, ab eo ordinatus, eumque cum Anytio Euippii fidem alumno in vexandis Ecclesiis acerrime conjunctum videbimus. Hypsis autem videtur ei successisse, cujus morte afflictam Ecclesiam Parnassenam consolatur Basilius in epistola 62.

III. Interfuit huic concilio Eustathius, ac tandem ex dissimulationis involucri in apertam cum Arianis conjunctionem erupit. Non enim (m) ad aliud tempus referri potest illius cum Arianis Ancyre communi, de qua nihil habent superiores epistolæ 225 et 224, quia scilicet nondum hoc facinus ediderat Eustathius. Non tamen cum eis communicavit in ecclesia, sed in domibus, quia ne id quidem ab illis impetrare potuit, ut publice reciperetur. Veretantur enim (n) ut, cum Eustathius anno 360 a quinguen-

(a) Ep. 257, n. 2.

(b) Epist. 225.

(c) Ep. 257, n. 2.

(d) Ep. 251.

(e) Ep. 248.

(f) Theodoret., *Hist. lib. iv, cap. 19.*

(g) Ep. 257.

(h) Ep. 225.

(i) Ep. 257, n. 2.

(j) Ep. 225.

(k) Ep. 257.

(l) Ep. 259.

(m) Ep. 226.

(n) Ep. 244, n. 7.

tis episcopis depositus fuisset, eorum auctoritati aut numero parum tribuere viderentur, si eum publice episcopum agnoscerent. Ambigi possit an eum passi sint in concilio sedere. Equidem non puto hunc ei honorem denegatum fuisse. Quamvis enim ne Sebastiaz quidem, ubi maximis ab eo honoribus cumulati sunt, optatam ei communionem reddiderint, mox tamen cum eo Nicopolim oppugnarunt ut ab ipso Eustathio episcopum acciperet. Quod si Eustathius concilii episcopis ascriptus fuit, difficile creditu est non eum pro sua apud vicarium gratia et auctoritate maximam partem eorum quae nefarie acta sunt sustinuisse.

Eustathii facinore non valde obstupuit Basilius, qui dudum hominem non naveo aliquo, sed toto corpore noverat. At uberrimam dabuit materiam illius nequitiae omnium oculis et manibus subjiciendae. Atque id quidem egregie perfecit in epistola 226 ad monachos suos, quos cum invisere non posset, vices suas committit Meleto pre-bytero. Demonstrat se post trium annorum silentium ad defensionem suam coactum esse assurgere; sed ita perspicuum esse veritatem, ut etiamsi ipse taceat, nemo eam ignorare possit, modo consideret actiones Eustathii, qui cum antea tam vehemens fuisset in oppugnandis Arianis, nuper animi sui sententiam nudavit, cum eis Ancyrae in domibus communicans, quia nondum publice ab eis receptus erat. Scripta ergo haec epistola post concilium Ancyraeum, sed antequam Arianos perhonorifice Sebastiam accerseret Eustathius. Nihil enim ea de re legitur in ep. 226, n. 3. Aliud Eustathii facinus nuper deprehenderat Basilius, quod quidem sic commemorat: *Hi nunc et de Nicæna detrahunt fide, nosque vocant Homoousiastas*. Quibus verbis indicatur fidei formula Cyzici ab Eustathio recepta (a), in qua consubstantiale condemnabat. Videtur Cyzico rediens Ancyrae cum Arianis se conjunxisse.

IV. Circa illud tempus, quo Arianis Ancyrae consiliabantur, obiit magnus veritatis defensor, Theodotus Nicopolitanus. Cum autem hanc urbem et ipsius situs (erat enim Armeviae caput) et Arianorum potestas sub nequissimo vicario, in maximum periculum adduxisset; Pœmenio Satalensi episcopo (b) optimum consilium in mentem venit, ut Euphronius Coloniensis episcopus ad sedem Nicopolitanam eveheretur. Res placuit episcopis provinciae, et clero ac populo Nicopolitano. Itaque nulla prorsus interposita mora Pœmenius id quod prudenter excogitaverat, summa animi fortitudine executus est, et aetquam tempus daretur Arianis sibi providendi, Euphronius communi consensu in sede Nicopolitana collocatus est.

Sed quam gratum hoc Nicopolitanis, tam molestum accidit Coloniensibus. Quamvis enim hoc

A consilium episcopi Spiritu sancto inspirante cepissent, nec minus ipsius Coloniae securitati providissent, quam Nicopolis, quae si in Arianorum manus venisset, idem malum alia provinciae oppida non effugisset; nihil tamen tanti fuit Coloniensibus, ut pastoris sui discessionem moderate ferrent. Clerici (c) iracundiam et dolorem eo perduxerunt, ut se ad tribunalia iudicium abituros minarentur, ac res hominibus commissuros, quibus ecclesiarum eversio caput erat votorum. Videntur haec dixisse in litteris ad Basilium scriptis. Verisimile enim est eos scripserisse, quamvis acceptam ab eis epistolam nec commemoret Basilius. Delortatur eos a tam insana cogitatione, ac Spiritui sancto tribuendum demonstrat episcoporum consilium, cui si resisterent, Dei resistent ordinationi. Non decere ut cum matre Nicopoli delitigant: eorum enim securitati provisum esse, dum caput nunitur Armeniae: praeterea non repudiatos ab Euphronio Coloniensibus, sed alios assumptos; suscepisse illum Nicopolis curam, et ad futuras illie sollicitudines Coloniensium curam accessuram.

In eandem sententiam scripsit (d) magistratibus Coloniensibus, qui ad eum scripserant. Laudat eos quod rerum publicarum curis occupati ecclesiasticas non negligant, sed de eis solliciti sint, ut de proprio quisque negotio et ex quo vita sua pendeat. Sed hortatur, ut temporis difficultatem et aëconomiae necessitatem considerantes episcopis ignoscant. In utraque epistola spem offert se ad eos venturum, et majus quoddam eorum quae acta fuerant, solatium allaturum, si id eis necessarium videatur.

Scripsit etiam Basilius (e) ad clericos Nicopolitanos et aliam ad magistratum epistolam. Utrisque spem offert se eos invisurum. Clericos hortatur, ut fratres Colonienses deliniant, ne forte iracundiam longius tendant, si se obtinuitatem contemptos putent. Auctor est magistratibus, ut datum sibi episcopum complectantur, et cum ipsi de Ecclesiae utilitate optime sentiant, civitatis ac ruris populum in eandem sententiam adducere conentur.

Haec autem contigisse circa illud tempus quod diximus, quatuor illae demonstrant epistolae. Quod enim episcopi fecerant, (f) temporum tribuitur difficultati. Quotidie (g) aures undique rumore evernarum ecclesiarum percutiebantur. Arianis erant in insidiis collocati (h), et idcirco fortiter anteveniendum videbat Pœmenius. Nemo adeo parvus erat, qui non posset magnorum malorum occasionem subministrare his qui occasionem quaerebant. Neque id, inquit Basilius, ex conjecturis dicimus, sed experientia priorum malorum edocti, quae Deus vestris precibus avertat. His verbis videtur indicare facinus commissum in Gregorium Nysenum, quem

(a) Ep. 244, n. 5 et 9; ep. 253, n. 4.

(b) Ep. 229, n. 1.

(c) Ep. 227.

(d), Ep. 228.

(e) Ep. 229 et 230.

(f) Ep. 227 et 228.

(g) Ep. 228.

(h) En. 229.

ab uno homine, eoque ignobili, accusatum Demosthenes abripi iusserat.

Electus ergo Euphronius post concilium Ancyranum, sed ante ordinationem Frontonis, ante persecutionem, quam passi sunt Nicopolitani. Res adeo clara et manifesta, ut dubium Tillemontio visam esse mirer. Tranquilla enim erat Armenia, ita ut Colonienis Arianorum motus ignorarent. Nos vero, inquit Basilius (a), qui in mediis rebus versamur, et quorum aures undique unoquoque die ruziore everzarum ecclesiarum percutiuntur, valde anxii sumus, ut forte communis hostis diuturna vitæ vestra tranquillitati invidens, in vestris quoque locis sua ipsius zisania serere possit, cedatque et Armeniorum regio in escam adversariis. Laudat in epistola sequenti (b) summam Pæmœnii fortitudinem animi, quod non dederit tempus adversariis sibi providendi, neque eorum insidias exausciteraverit. Quomodo hæc dici potuere, si jam Ariani Nicopolim oppugnabant, et intruso per viam et impressionem lupi gravissimam persecutionem exercebant? Denique Theodotum paucis diebus ubiessit antequam hæc scriberet Basilius, ex his verbis colligitur: Simul autem et nobis prosperum iter precemini, ut advenientes vobiscum gaudeamus de præsentis pastore, vosque mutuo de obitu communis patris nostri consolemur.

Tam præclarum Armeniæ episcoporum consilium optato exitu caruit. Cito enim videtur Euphronius Coloniam rediisse; nulla illius deinceps occurrit mentio; Nicopolim a presbyteris vigente persecutione gubernatam videbimus, nec Frontoni, qui in hanc sedem iostar latronis ivaissit, illud crimen obijcitur, quod legitimum episcopum expulerit. Verisimile est enactos fuisse episcopos querelis ac minis Colonensium cedere.

V. Post concilium Ancyranum Demosthenes paupisper circa res militares occupatus, rursus venit Cæsaream (c), ac protinus voce unica omnes Ecclesiæ Cæsariensis clericos curiæ tradidit. Inde venit Sebastiam, ubi plures dies sedit, ac omnes S. Basilii communicatores curiæ addixit, Eustathii autem amicos maximis honoribus fovit.

Rursus Galatarum et Ponticorum synodum Nysæe Jussit celebrari. In quo quidem operam ei navavit Eustathius, ac vicarii mandatis adunxit legationem selectorum (d) ex sua Ecclesia hominum, qui Galatas accerserent ac perhonorifice deducerent. Adfuerunt etiam Pontici episcopi. Nam utrosque Basilius (e) mandatis vicarii paruisse testatur. In hoc concilio dominati sunt Anysius et Ecdicius Parnasseus, quibus potissimum Basilius (f) impii con-

ventus decreta attribuit. Hi S. Gregorium Nysæum deposuerunt. Hactenus enim iudicium, quod de eo ferre voluerant Ancyra, fuga et latebris declinaverat. Sed tunc absentem depositum fuisse perspicimus ex his Basilii de hoc concilio verbis (g): *Hi nunc fratrem meum Nysæa expulerunt*, sententia sua videlicet. Nam nihil aliud poterant in absentem ac tunc delitescentem. Eius loco intruduxerunt hominem, vel potius mancipium paucis obolis venale, sed quod ad fidei curruptelam attinet, his, qui constituere, non inferius.

(h) Miserunt etiam in oppidum Doara hominem pestilentem, pupillorum famulum et a stis beris litigativum, quem episcopum ordinaverunt, ut assentarentur mulierculæ impiæ, quæ prius Georgio ad arbitrium suum usa fuerat, et postea hunc illius habuerat successorem. Alium hominem desperatum, in Ecclesiâ inmissum, id est, ab Anysio et Ecdicio ordinatum, Basilius in hac et superiore ad sanctum Eusebium epistola testatur. Quem autem miserunt Doara, is est de quo Basilius ait in epistola 251, *Doara antiquum receperunt Mulionem*. Quibus ex verbis colligit Tillemontius (i) huic hominem antea Doarensem episcopum fuisse, sed a Catholicis expulsam, qui ei Eulalium substituerunt, postea sub Demosthene, data occasione, sedem suam recuperasse. Confirmat hanc historiam doctissimus scriptor ex oratione tricesima sancti Gregorii Nazianzeni. Sed cum supra ostenderit Gregorium in hac oratione non de expulso hæretico, sed de Eulalio in novum episcopatum evecto agere, ruit tota narratio Tillemontii. Quare cum ait Basilius, *Doara antiquum Mulionem receperunt*, nefarium hunc hominem olim Doaris munus Mulionis exercui-se indicat.

(j) Galatæ Ariani cum amicorum Eustathii comitatu, Nysæa egressi sunt, et hoc satellitio stipati, omnem parociæ Eustathio subjectæ regionem peragraverunt, episcopurum honoribus et officiis ornati. Introducti autem sunt perhonorifice in civitatem, concionem habentes summa cum potestate. Traditus est enim illis populus, traditum altare, in quo sacri ficaverunt (k), et proprium panem populo omni distribuerunt. Quales essent ejusmodi homines (l), et quomodo eorum quique ordinatus: et quali ex vita ad hanc evectus potestatem, silentio Basilius, ut notum omnibus (m), qui cum eis tanlisper versati fuerant, prætermittendum existimat. Sed tamen post tam insignia venalis et turpificati animi specimina, eorum ad se communionem Eustathius non retraxit (n). Quod eis dabat accipiebant; sed nihil tanti eis fuit, ut ab episcoporum,

(a) Ep. 228.

(b) Ep. 239.

(c) Ep. 257.

(d) Ep. 244, n. 7, et ep. 250 et 251, n. 3.

(e) Ep. 239.

(f) Ibid.

(g) Ibid.

(h) Ep. 239.

(i) Tom. IX, p. 394.

(j) Ep. 251, n. 3.

(k) Ep. 244, n. 7, et ep. 250.

(l) Ep. 244, n. 7.

(m) Ep. 251, n. 3.

(n) Ibid.

qui Eustathium deposuerat, auctoritate discederent (a). Cum hoc agmine Eustathius Nicopolim venit, ut et vicarii et Arianorum potestate muuitus, huic Ecclesie, quæ nuper episcopum Theodotum amiserat, alium episcopum daret.

VI. Non multum habuimus negotii in disponenda ejusmodi eventuum serie. Sic enim ab ipso Basilio ordine narrantur in epistolis 237 et 239. Sed difficultas est statuere, utrum anno 375 exeunte, an iocunte 376, contigerint. Tillemontius et auctor *Bibliothecæ ecclesiasticæ* ad initium anni referunt, excepto tamen concilio Ancyrano, quod fatentur sub fine anni 375 convocatum fuisse. Cum Tillemontio facere videntur plura rationum momenta; quod synodus Ancyrana, quam alii eventus consecuti sunt, media hieme in epist. 237 habita fuisse legitur: quod Eustathius annis decem et septem non exactis post concilium C. P. anni 360, sese cum Arianis, ut opinatur Tillemontius, aperte conjunxisse dicitur in epistola 251, u. 2.

Sed his conjecturis longe præferenda epistole 251 auctoritas, quæ ante natale Domini, ut postea videbimus, scripta, Ecclesie Doarenensis perturbatorem et episcopum ei impositum Amphilochio nuntiât. Jam ergo accessit i Galatia Ariani, jam Nyssena synodus presilentem hominem in hoc oppidum miserat. Utrum iidem Ariani Sebastianum introducti fuerint, cum hanc epistolam scriberet Basilius, equidem statuere non possum. Res differri potest usque ad initium anni 376. Satis est ad concilianda Basilius testimonia, ut synodus Nyssena ad annum 375 exeuntem referatur. Arianos enim Basilius in epistola 251, accessit e Galatia anno præterito fuisse dicit: introductos in urbem eodem anno fuisse non dicit.

Mius animadvertit Tillemontius, cum Basilius existimat a concilio Constantinopolitano ad conjunctionem Eustathii cum Arianis annos decem et septem non plenos numerare. Totidem enim numerat usque ad illud tempus, quo hanc conjunctionem Eustathio exprobrabat, minime vero usque ad ipsam conjunctionem, quæ non paulo posterior est epistola 251. Tota res facile perspicitur ex ipsa Basilius verbis. *Hæc autem evenerunt*, inquit (b), nempe Eustathii depositio in concilio Constantinopolitano, ejusque adversus hanc synodum litteræ, ante decem et septem non exactos annos. Numerandi ergo illi decem et septem anni usque ad tempus, quo scribebat Basilius epistolam 251.

Probabilior esset ducta ratio ex concilio media hieme convocato, si hæc verba latius interpretari non liceret. At facile est hoc loco non mediam hiemem partem, sed medium, id est, acerbum frigus intelligere. Hiems enim dicitur acerbum frigus; unde Basilius longissimam esse hiemem queritur in epist. 121. Interdum sero admodum decedebat in

A Cappadocia, et post Pascha sævebat, ut anno 375 observavimus. Nec mirum proinde si interdum cito veniebat.

Non adhibui argumentum, quod sibi obici posse sensit Tillemontius. In epistola 251, quæ scripta est anno 376, ait Basilius Arianos ab Eustathio accessit e Galatia anno præterito fuisse. Unde facilis conclusio id contigisse anno 375. Sic rem expedit Tillemontius. Statuit hanc epistolam 251 mense Octobri, anno 376, scriptam esse; anni autem initium apud Orientales a mense Septembri duci. Hinc colligit Basilius, cum scriberet epistolam 251, mense Octobri, ad annum præteritum ea referre potuisse quæ mense Januario proxime elapso contigerant. Sed de his agemus conjecturis, cum ad epistolam 251 venerimus.

CAPUT XXXV.

I. *Amphilochio significat Basilius ea quæ geruntur. Respondet in alia epistola illius litteris et muneribus ad Natale Domini missa. Mittit commentarium in quo solvit illius quæstiones. II. Fronto mercatur episcopatum ab Arianis. III. Resistant occiter Nicopolitani. IV. De epistolis 237 241 ad Eusebium et ad Nicopolitanos. V. Legati in Occidentem Dorotheus et Sanctissimus presbyteri. VI. Probatior eos hoc anno circa Pascha, non citius profectos fuisse.*

I. Inter hæc ærumnas, ut quæque res eveniebat, libenter Amphilochio protinus nuntiasset Basilius (c), tum ut ipse narrandis amico rebus suis acquiesceret, tum quia maximam se esse sciebat Amphilochoi curam. Sed deerant qui litteras perferrent; magnum enim non erat Cappadociam inter et Pisidiam commercium. Nactus tandem Elpidium, qui ad horum suum properabat, ut structas sibi ab inimicis calumnias dilueret, utitur hac scribendi occasione. Commendat Elpidium Amphilochio, breviter narrat de fratris exilio, et de tempestate Boaris excitata, ac de insidiis sibi in aula structis, quæ tamen se Dei auxilio superaturum sperat. Absolutus erat liber *De Spiritu sancto*, ut supra diximus, neque id latebat Amphilochium. Sed cum is librariis Basilius præcepisset, ut hoc opus in membranis describeret, Basilius cognitis illius mandatis, Elpidio preferendum non dedit, sed brevi missorum se promittit, modo nanciscatur, cui tuto possit committi.

D Scripta est hæc epistola 251, anno 375 exeunte: est enim vetustior ducentesima tricesima secunda, quæ missis ab Amphilochio ad Natale Domini litteris respondet. His litteris Amphilochius adjunxerat munuscula, nempe lampenas et bellaria. Respondet Basilius sibi diem festum esse, quicumque litteras afferat Amphilochii; sed adjunctis diei festi symbolis festum festurum esse, ut apud Judæos Sabbata Sabbatorum. Etiam atque etiam rogat ut se invisiere non gravetur. Illius autem numerus sic interpretatur, quasi validam Amphilochio

(a) Ep. 237.

(b) Ep. 251, n. 2.

(c) Ep. 231.

chius precatus esset senectutem, lampenis quidem hortando ad nocturnos labores, bellariis autem validum esse omnibus membris et robustum jubendo. Jam enim præteritæ ætatis ad rodenda bellaria, dudum contritiis morbo et vetustate dentibus.

Gratulatur Basilius, quod et sano corpore et quietâ Ecclesia Amphilocheus salutaris Incarnationis memoriam celebraverit. Unde conjici posset scripisse Amphilocheum post Natale Domini. Sed longe probabilius est Basilius hæc gratulari ducta ex litteris paulo ante Natale Domini scriptis confectura. Nam ipsa Amphilocheii muera videtur ad ipsum diem missa, et diei lætitiæ non parum auxisse, ut perspiciatur ex his quæ supra retinimus. Scripta ergo hæc epistola 322, vel sub finem anni 375, si tunc Natale Domini die Decembris 25 celebrabatur; vel ineunte anno 376, si dies ille festus cum Epiphania conjungebatur. Certe posterior est litteris per Elpidium missis, in quibus Basilius et veniam petit, quod jaudium non scripsisset, et de persecutione loquitur, ut de re uberrimam scribendi materiam suppeditate, sed tamen Amphilocheio nondum nuntiata, eo quod deessent qui litteras perferrent.

Simul cum epistola 232 misit Basilius commentarium, in quo variis Amphilocheii questionibus satisfacere conatus fuerat, quantum per tempus licuerat. *Quod quidem*, inquit, *ad interrogata attinet: factæ sunt in commentario responsiones quedam, quales potui, et ut per tempus licuit.* Ex his verbis cognoscimus tempus quatuor Basiliï epistolaram, nempe 233, 234, 235 et 236. Nam cum nec initium nec clausulam habeant, quæ epistolis conveniant, nec quidquam de Basiliï aut Amphilocheii rebus loquantur, sed tantum Amphilocheii interrogatis respondeant; vix dubium quin ex eo, quod diximus, commentario, in quo Basilius Amphilocheii interrogata explanabat, factæ sint librariorum arbitrio quatuor epistolæ. In prima demonstrat bonum quidem esse neutem et mentis operationem, eamque, si Spiritu sancto se tradat, ad Dei cognitionem evehi, sed tamen tantum cognoscere, quantum fas est infinitam majestatem a tenuissimo cognosci. In secunda refellit hanc cavillationem Eunomianorum, *colisse quod nosti, an quod ignoras?* Refelluntur iidem in tertia Eunomiani. Quarta varias expedit questiones. Hanc ultimo loco posuimus, quia ubi venit ad questionem de fato, defensus se esse significat (n. 5), eamque prætermittit, ut pro præsentis sua debilitate longiorem: ex quo patet has questiones, quæ in quarta epistola tractantur, omnium postremas in commentario tractatas fuisse.

II. Agueu illud Arianorum, quod cum Eustathio Nicopolim venisse diximus initio anni 376, vel exeunte 375, promiserat (a) se hanc urbem ad in-

tenendos vicarii nutus adducturum. Erat hæc civitas magni ad rem ecclesiasticam momenti, tum quia caput erat Armeniæ, tum quia martyrum olim sanguine illustrata, et a præstantissimis episcopis hactenus gubernata, nutrix erat pietatis et veluti sanæ doctrinæ metropolis, ut appellat Basilius (b). Digna ergo visa est Arianis, quam illi potestatem suam redigerent, aut omni scelere perturbarent. Fronto uous ex presbyteris civitatis, qui veritatis defensor visus hactenus fuerat (c), postquam Arianos vicarii auctoritate fretos ad dandum urbi episcopum venisse cognovit, victus ambitione tradidit se inimicis Christi, et ejurata fide catholica episcopatum ab illis mercatus est.

Hoc eni prætio episcopatum illi constitisse ex pluribus Basiliï testimoniis perspiciatur. *Miser ille Fronto*, inquit in epist. 239, *qui prius quidem defensionem simulaverat veritatis, tandem turpiter prodidit, et fidem et seipsum.* Et in epist. 240, n. 3: *Cum aperaverunt adepturos se inane illum principatum, adjunxerunt se inimicis Christi. Ubi vident populos ira efferatos, rursus simulant rectam fidem.* Hæc nova fidei rectæ simulatio ad populum placandum, argumento est antea Frontonem impiam hæresim professum fuisse; unde merito Basilius ibidem ait illum profanis manibus ad eversioem fidei ordinatum fuisse. Quin etiam eum S. Pater existimat nunquam vere et ex animo veritatem defendisse, sed commodi sui causa; ac tum demum sese aperuisse, ubi vidit se secundis Arianorum ventis ad honores pervehi posse. Patet id cum ex testimoniis modo allatis, tum maxime ex his verbis epist. 238:

Ac ille quidem totius suæ vitæ manifestum protulit indicium ex præsentis consilio, nunquam videlicet se vixisse in spe repositarum nobis promissionum apud Dominum; sed si quid sibi aucuparetur humanarum rerum, et verba fidei et commentum pietatis, omnia denique ad obvios quosque decipiendos elaborasse. Non certissima videtur hæc rationis conclusio. Fieri enim potest, ut qui veritatem sincero animo diu defendit, oblato præmio hæresim amplectatur. Sed forte aliæ suberant causæ, cur de Frontone Basilius hoc judicium ferret, imprimis arctissima hominis cum Eustathio Sebasteno amicitia. Quanti enim Frontonem faceret Eustathius, non solum nefariis machinationibus in eo ad episcopatum per fas et nefas trahendo declaravit, sed etiam eximio amoris testimonio, quod ei post formulam fidei, quæ est Basiliï epistola 125, exhibuit. Is enim videtur esse, quem Eustathius Frontonem nostrum appellat. Quare suspicio erat eum, cum in intus esset Eustathii, illius etiam errorum, quos fidei amicis credebatur, conscium fuisse, ejusque exemplo nunc veritatem compendii sui causa, nunc errorem defendisse.

III. Nihil nocuit Nicopolitanis Eustathii et Aria-

(a) Ep. 251, u. 3.

(b) Ep. 248.

(c) Ep. 230.

normum improbitas, sed potius novum huic Ecclesie decus attulit, oblata fidei defendendæ occasione. Frontonem Ariani quidem episcopum ordinarunt (a), sed in eo rejiciendo enituit cleri ac populi consensus. Vix unus aut alter clericus cum eo abiere: at factus est communis execratin totius Armenia: Itaque Ariani re infecta redierunt, et in redeundo aliqua impietatis suæ vestigia reliquerunt, de quibus sic Basilius in ep. 251, n. 3: *Hi Nicopolim usque progressi, cum nihil potuissent eorum, quæ promiserant, perficere; quomodo redierint, qualesque in redeundo visi sint, norunt qui odferunt.*

Demosthenes ubi vidit Nicopolitanos non cedere, vi et impressione ordinatum illis episcopum imponere aggressus est, ac Ecclesiam civitatis Frontoni tradidit. Sed tamen nihil promovit, maluerunt pii homines sub dio conventus suos agere, quam cum Frontone communicare. Itaque in vacuis ædibus quotidie cum parva sectatorum manu recumbebat, pro episcopatus gloria, quam tantopere concupiverat, ignominia et opprobris coopertus.

Hæc paulo aliter ac Tillemontius descripsimus. Existimat enim doctissimus scriptor Demosthenem, cum Nicopolitanorum animos levioribus tentamentis oppugnasset, ut Eustathii manu episcopum acciperent, ubi vidit eos non cedere, violentum illud agmen Arianorum immisisse. In eam sententiam interpretatur illud ex epist. 237, *Ubi videt eos libenter non cedere, nunc aggreditur violentiore manu datum illis episcopum constituere.* Sed hæc interpretatio stare non potest; constat enim Frontonem ab Arianis episcopatum accepisse. Quare violentiam illam, quam Demosthenes adhibere statuit, ut datum episcopum constitueret, non immittendia Arianus adhibuit, qui jam perfererat quod situm in ipsis fuerat, sed sacris ædibus Frontoni per vim tradendis. Vide quæ observavimus ad epistolam 237.

IV. Tum cum Nicopolitanis graviora minaretur Demosthenes, rumor erat Arianos, qui forte nondum in Galatiam redierant, aliud concilium meditari, ad quod accersitum Basilius, aut secum communicare cogerent, aut sua consuetudine uterentur. Inter has molestias Basilius nihil de valetudine sua scribere audebat Eusebio, ne vera dicendo affligeret. Jamdudum nullas Eusebio litteras miserat, non negligentia aut oblivione, sed quia cum scripsisset per Thraciæ vicarium, et per præpositum Philippopolis thesaurorum, litteræ redditæ non fuerunt. Peragraute enim parociam Basilio, advenit vespere in urbem vicarius, et summo mane abiit, ejusque adventus œconomus ecclesie latuit. Præpositus vero, quem Basilius rogaverat ut litteras sumeret, urgente fortasse aliquo negotio, profectus est nec susceptis litteris nec salutatio Basilio. Eo molestiora hæc erant, quod quotidie res novæ evenirent, quibus Eusebio scribendis dolorem

A suum levasset Basilius. Scripsit tandem ad eum epistolam 237, initio hujus anni 376, post reditum Arianorum ex urbe Nicopoli, tum cum vicarius graviora minaretur, ac forte antequam tradita esset Ecclesia Frontoni. In hac epistola rationem reddit, cur tanto intervallo scribat, ac persecutionem, ut vidimus, ordine describit.

Scripterunt presbyteri Nicopolitani ad Basilius de ærumnis Ecclesie suæ. Sed eorum litteras fama sua celeritate superaverat, et in vicinam omnem regionem scelus Frontonis et cleri ac plebis in eo detestando consensus detulerat. Itaque Basilius nihil novi ex eorum litteris didicit. Respondet per epistolam 238, ac hortatur ne animum despondeant ob lapsum unus aut alterius qui se Frontoni adjunxerant, cum cleri corpus integrum maneat: neque etiam nimis doleant, quod extra muros ejecti sint, sed si qua sit hæc in re molestia, spe mercedis et adfuturi cito auxilii constanter perferant.

Non multo post scriptam Eusebio epistolam 237, Antiochus ex Oriente in Thraciam contendens Cæsarea transit, ac novæ epistolæ occasionem Basilio attulit. Hanc epistolam, quæ est 239, non multo post eam quæ est 237, scriptam esse perspicitur ex ipso initio: *Dedit nobis Dominus etiam nunc... salutare sanctitatem tuam*, etc. Statum Ecclesiarum deplorat, ac de legatis Roman mittendis nonnulla disserit, quæ modo examinabimus. Sed antequam ad hanc legationem veniamus, quæ multis difficultatibus implicata est, alia Basilius commemoranda ad Nicopolitanos presbyteros epistola. Cum parum beatus sibi videretur Fronto vacuæ Ecclesie possessione, rem astu tractare et fidem catholicam profiteri cepit: neque eum hæc alea omnino fefellerit; nam nonnulli dubitare ac fluctuare cœperunt. Interim varii et incerti rumores Basilius sollicitudine distringebant, et certo scire majorem in modum augebat, quid Nicopoli ageretur; cum peropportune ad eum presbyteri Nicopolitani miserunt cum litteris Theodosius compresbyterum, ex quo singula accurate cognovit. Sic respondet Basilius, ut quæ ipse sibi suadebat, eadem illis proponat: nempe hanc persecutionem eundem exitum habituram, quem multæ aliæ superiores habuerant; quomobrem si gravis sit, spe coronæ perferendam: si levis, non valde in parvo incommodo lugendum. Hortatur ut meminerint se martyrum et confessorum filios esse, ac domesticis exemplis utantur. Illud autem etiam atque etiam monet, ne rectæ fidei simulatione deludantur. Negat se commissurum, ut Frontonem episcopum agnoscat; idque eorum potissimum causa declarat, quos audierat fluctuare: ne quis ex illis communiione Frontonis præoccuparetur, aut accepta ab eo ordinatione, postea reddita pace vim faceret gradus retinendi causa. Perspicuum est hæc scripta esse, antequam persecutionis violentia cresceret.

Nondum enim inflictæ erant plagæ, nondum exsilia, A nondum carceres.

Ad hoc tempus pertinet brevissima ad Eusebium epistola, quæ est ducentesima quadragesima prima. Videtur questus esse Eusebium, quod in litteris Basilii nihil nisi mœrore et lacrymis diguam legeret : quod quidem superioribus duabus ad Eusebium epistolis optime congruit. Respondet Basilii hæc de molestis rebus sæpe scribere, non ut illius dolorem augeat, sed ut suum ipse leniat, ac Eusebium ad intentiores pro Ecclesiæ preces excitet.

V. Duo præstantissimi Ecclesiæ Antiochenæ presbyteri, Dorotheus et Sanctissimus, magno Ecclesiæ pacificandæ studio flagrabant ; cumque precibus et hortatibus egissent apud episcopos Orientales, ut legatio in Occidentem mitteretur, commissa utrique hæc provincia circa Pascha hujus anni 376. Videtur Dorotheus superiore autumno Romam cogitasse (e), vel saltem Basilium hortatus fuisse, ut Gregorium Nyssenum in Occidentem legatum mitteret. Carnit exitu hoc consilium, sive quia Gregorius, ut præviderat Basilii, hoc munus suscipere noluit, quod illius stomachi non erat, sive alia de causa. Sed tamen Dorotheum in Thraciam venisse, et cum Eusebio Samosatensi fuisse anno 375 exeunte vel 376 ineunte, discimus ex epistola 239, quæ scripta est non multo post initium anni 376. Erat cum Basilio vel in finitimis locis, cum Basilio eandem epistolam scripsit. Rogat enim Eusebium quales redeuntis Dorotheo dandæ sint litteræ : forte enim comitem illum futurum optimo Sanctissimo, qui magno animi ardore Orientem peragrabat, et ab insignibus quibusque episcopis subscriptiones et epistolas colligebat.

Legatos in Occidentem mitti non multum probabat Basilii : si enim Dominus propitius fiat, alio ops non fore auxilium : si Dei ira perseveret, non magno præsidio futurum Occidentale supercilium. Frustra ejusmodi homines orari demonstrat, allato in eam sententiam versu Homeroico. Nondum enim callus obductus erat dolori, quem ex inutili litterarum anni 372 exitu, et ex responsis parum aquis per Evagrium anno 373 allatis conceperat. Quin etiam vulnus refricuerant novissimæ Damasi litteræ, D in quæ Paulino episcopatum attribuebant, defrandato Meletio. Narrat in eadem epistola 239 sibi in mentem venisse privatim ad coryphæum Occidentatum scribere, de rebus quidem ecclesiasticis nihil, nisi quod insinuasset, neque illos de rebus Orientis vera nosse, neque viam, qua possint discere, amplecti ; ac generatim, hominibus, quo tentationes affligunt, insultandum non esse, neque dignitatem existimandam esse superbiam. Non tamen obstitit legationi Basilii ; neque enim is erat, qui ulli Ecclesiæ commode moram afferret : sed potius libenter communi causæ stilum suum impendit in exarandis

A duabus litteris, quæ a presbyteris Dorotheo et Sanctissimo perlatæ optatos exitus habuerunt.

Sunt hæc litteræ 242 et 243. Prima Orientalium nomine Occidentalibus scripta. Alteram Basilium privatim scripsit ad Italici et Galliæ episcopos. In prima significant Orientales se inter gravissimas procellas ab Ecclesiarum defensione non diuoveri, nec animum despondere, et idcirco auxilium ab Occidente jam sæpe expectatum poscere. Nuncrant decimum tertium persecutionis annum, in qua plures Ecclesiis evenisse afflictiones asseverant, quam evenisse memorantur, ex quo Evangelium Christi annuntiat. Rogant ergo ut tandem aliquando mittantur ex Occidente, qui Orientali Ecclesiæ opem ferant.

B Scripta est in eandem sententiam epistola 245. Rogat Basilium ut imperatorem Occidentis certiores faciant de his quæ geruntur in Oriente ; vel si id difficile fuerit, saltem ipsi mittant qui consolentur afflictos. Persecutio uberius describitur, quam in superiori epistola. Narrat Basilium episcopos indicta causa damnari ; imo nonnullos sine accusatoribus, sine tribunalibus, intempesta nocte raptos, in longinquas regiones fugatos fuisse. Hinc fugæ presbyterorum et diaconorum, cleri depopulatio, populorum gemitus, altaria spirituali cultu vacantia, ædes precativæ clausæ sive concionibus ac synaxibus : dum Ecclesiæ columnæ dispersæ sunt, hæresis libertatem nacta, multitudinem inducit deorum, et Spiritum sanctum rejicit, ac dum omnia sibi ecclesiastica munera arrogat, baptismata, deductiones proficiscentium, consolationes ægrotantium, communiones mysteriorum, Ecclesiæ filios impiæ doctrinæ assuefacit. Hæc eo molestiora erant Orientalibus, quod metuerent ne incendium consumpto Oriente Occidentem etiam pervaderet.

VI. Duos illos presbyteros paulo post Pascha hujus anni 376 in Occidentem non serius profectos esse, hoc maxime argumento nixus existimo, quod idem legatorum munus iterum obierint, et ab eorum ex secunda legatione reditu usque ad initium anni 378, nonnulla evenerint, quæ apte disponi non possent, si prima legatio serius contigisset.

Neque etiam citius hæc legatio possit collocari, in quo sane a Tillemontii sententia longe distamus. Is enim legatum anno 375 aut 374 visum esse Dorotheum existimat, et anno 375, sub finem autumni redisse. 1. Neminem anno 375 visum fuisse jam supra satis probatum. Nullum legationis vestigium habent anni 375 aut 374 Furum fecit eruditus viris opinatus Dorothei ex Occidente reditu anno 375, quem colligit ex his verbis epistolæ 239 : *De rebus autem Occidentalibus prius ipse didicisti, narrante omnia fratre Dorotheo, cui quales dandæ vultis, litteræ abeant?* Ex his concludunt Dorotheum Roma redeuntem, apud Eusebium fuisse, eique de rebus in Occidente perspectis narrasse.

Sed quomodo Dorotheus, qui sub initium hiemis anno 375 Romam quidem cogitabat (a), sed tamen pondum litteris episcoporum instructus erat, nondum episcopos nactus erat, quibus comitem se itineris esse optabat; quomodo, inquam, tam cito redire potuit, ut in Thracia apud Eusebium esset initio anni 376? Non enim dubium est quia, cum Basilius scriberet epistolam 259 (scripsit autem non multo post initium anni 376), jam tum Dorotheus ab Eusebio discessisset et in Cappadocia aut fluitimis locis versaretur. Unde quærebat Basilius quænam ei dandæ essent abeunti litteræ. Illud autem non minus exploratum et certum est, Dorothei Romam cogitantis iter nondum sub initium hiemis omnino statutum fuisse; siquidem Basilius in epistola 215 negat eum hoc iter hieme conficere posse, nisi mari utatur, et cum Dorotheus comitem se Gregorio Nysseno futurum speraret, tota res Basilio plerumque obstructa difficultatibus videtur. Quare quod ait Basilius-Eusebium de rebus Occidentis ex Dorotheo didicisse, id de rebus in Occidente auditis aut perspectis accipi non debet, sed de iis quæ Dorotheus ex Damasi litteris sub ætatis finem allatis cognoverat. Petit autem Basilius quales rursus dandæ sint litteræ Dorotheo abeunti in Orientem. Meminerat enim consilium scribendi ad Occidentales anno 375, quod ex sancto Eusebio ortum fuerat, tot obstructum difficultatibus fuisse, ut in reus minime collatum fuerit.

¶ Dux existiterunt Dorothei in Occidentem legationes, prima quidem, cum litteras 242 et 243 detulit, altera cum epistolam 265. Primæ legationis optatissimus exitus fuit, non quod auxilium Romani re vera Orienti tulerint, sed quia sinceram ferendi voluntatem significarunt. Unde Orientales, dnm Dorotheum iterum mittunt (b), gratias agunt amplissimas Occidentibus. Hiuc etiam Basilius in tribus epistolis, quas revertente ex prima legatione Dorotheo scripsit, lætitia exultat, ut in rebus ex sententia confectis. Ex his evidenter probatur hanc legationem non citius susceptam esse, quam modo diximus, nempe circa Pascha hujus anni 376. Nam Basilius, cum scriberet epistolam 259, mense Februarii aut Martio ejusdem anni, non valde probabat legatos in Occidentem mitti, nec quidquam sperabat a supercilio, ut ipse appellat, Occidentali: nondum enim deposuerat dolorem, quem ei inuaseraut et litterarum anni 372 inutilis exitus, et responsa per Evagrium anno 373 allata, et novissimæ Damasi litteræ anno 375.

¶ (c) Numerant Orientales annos tredecim persecutionis; quod quidem optime quadrat cum anno 376. Incœpit enim Valens decimum tertium imperii annum mense Martio hujus anni. Quare cum scriptæ sint duæ illæ epistolæ post Pascha, non immerito Orientales totidem annos persecutionis nume-

rabant, quam cum imperio Valentis sciebant inceperat. At Tillemontius initium tredecim annorum repetit ab anno 361, alii ab anno 360. Sed extrema persecutionis Constantii minus recte cum initiis Valentis conjunguntur. Inter utramque persecutionem aliquot anni interjecti sunt, Catholicis sub Juliano in sedes suas restituitis. Præterea si de persecutione Constantii Orientales locuti fuissent, non jam tredecim annos numerassent, sed longius multo initia persecutionis repetissent.

4. In opinione Tillemontii turbatur et confunditur rerum gestarum series. Proficiscitur Dorotheus anno 375 aut 374; non redit nisi anno 375 exevnente. Nimirum sane hoc intervallum in re non difficili ad deliberandum et dijudicandum, nec multum temporis requirente. Idem Dorotheus iterum mittitur anno 377. At inter utramque legationem non tantum spatium videtur effluxisse. Nam cum promississent Occidentales se Orientis auxilio venturos, si ab anno 375 usque ad 377 nihil præstitissent, merito questi essent Orientales, qui tamen in epist. 263, quam Dorotheus iterum missus detulit, gratias agunt ob prolixæ voluntatis significationem, ac promissa Occidentalium reponunt, ut prorsus recentia.

CAPUT XXXVI.

I. *Reprehensus a Patrophilo Basilius ob bellum cum Eustathio, causæ suæ justitiam defendit.* II. *Theophilo injuria redonat, sed roganti ut cum Eustathio communicet, minime annuit.* III. *Persecutio Nicopolitanorum ingravescit. De epistola ad Amphilochem, et alia sine inscriptione.* IV. *Scribit iterum Basilius Patrophilo. De litteris ad Euzenos et initio anni apud Cappadoces.* De ep. 252. V. *Redeunt Dorotheus et Sanctissimus. Præter Basilius litteræ per Sanctissimum feruntur. Consolatur Beræenses monachos, quorum aedæ Arslan incenderant. Item alios monachos ab Arionis vexatos.* VI. *Epistola ad Epiphanium de Ap-Ilmarino et de rebus Antiochenis. Scribit Basilius Palladio et Innocentio.* VII. *Consulit ab Optimo explicitæ Scripturæ locum difficilem.* VIII. *Epistola ad Sozopolitanos et ad Urbicum de hæresi Apollinari.*

1. Patrophilus Ægearum in Cilicia episcopus Basilio amicus erat, et fidei catholicæ addictus; sed in Eustathium plus æquo propensior. Is ubi vidit Basilius in apertas contra Eustathium querelas erupisse, satis diu siluit. Sed tandem misit presbyterum Stratagem cum litteris, in quibus non sine reprehensione et quibusdam aculeis stuporem animi sui significabat, quod Basilius, qui a puero dederat se Eustathio, et illius causa tot ac tanta fecerat, tot bella cum innumeris aliis sustinuerat, nunc cum ipso bellum gereret. Nihil læserunt Basilius ejusmodi reprehensiones: quin etiam ridere subiit, quod Patrophilus, quocum sibi amicitiam tot vinculis adstrictam putabat, levibus de causis in tantum stuporem incidisse se diceret. Sed quia nemo prorsus erat, cujus non communionem et amicitiam perinvitus amitteret Basilius; exponit Patrophilo omnem suam ab origine dissensionem cum Eusta-

(a) Ep. 215.

(b) Ep. 263, n. 1.

(c) Ep. 242.

thio : demonstrat quam iohuste Eustathii querela, **A** non dignatus est, non tam metuens ne ex litteris argueretur, quam sollicitus ne nos necesse haberet ut episcopos salutare; sed certe verba erant vehementia, et ex pectore fervente prolata; in nis diacessimus. Antea non tam leniter cum eo agebat Basilius (b), cum quereretur, quod se Eustathius una cum Theophilo Cilicie in frequentissimis conventibus dilaceraret. Ubi viles Theophilum nec fratrem nec episcopum appellari.

Novissimum Eustathio facinus in hac epistola (n. 5) exprobratur. *Viderunt enim Cyzicum*, inquit (n. 9), *et cum alia fide reversi sunt*. Non viderat hanc fidem Basilius, sed hoc tantum audierat silentium consubstantiali lpositum, simile secundum essentiam inductum fuisse. Hæc formula iuter varias formulas, quibus subscripsit Eustathius, ut recentissima pariter recensetur in ep. 251, n. 4. Indicatur etiam in ep. 226. Quo tempore id contigerit, non declarat Basilius; sed cum recens esse factum indicet : anno 375, evenisse supra diximus ante concilium Ancyranum.

II. Theophilus Castabala in Cilicia episcopus, vehemens fuerat in causa Eustathii tueoda; in prioribus dissectionis miserat aliquem ex clericis suis, qui Basilio indignis modis conviciaretur : nec dignatus erat ad eum scribere, ne episcopum illum salutare cogeretur. Postea (a) socium adjunxerat se Eustathio in Basilio frequentissimis in conventibus dilacerando. Sed tamen ubi vidit causam suam Basilius in clarissima luce et omnium oculis exponere, suam vero Eustathium turpi cum Arianis conjunctione prodero; tam vero Basilius amicitiam recolligere conatus est, sic tamen ut pro Eustathio petisse videatur. Respondet ei Basilius se amicitiam illius magui semper fecisse, nec ab ea, quantum ad animi affectionem pertinet, ultum diem discessisse; quamvis multæ ac magnæ doloris causæ acciderint : sed cum jucunda cum molestis, velut in trutina, poneret, plus apud se jucunda ponderis habuisse. Quod spectat ad Eustathium, hanc a Theophilo veniam petit Basilius, ut cum Eustathii communiio semper sibi optatissima fuerit, quandiu is a sanioribus stabat partibus; nunc eo cum adversariis palam et aperte conjuncto, liceat sibi nihil veritati proponere.

Jam dudum scripserat Theophilus, molestumque erat Basilio quod occasiones decessent respondendi. **D** Sed tandem nactus Strategium, commisit ei hanc epistolam cum præcedenti. Bis quidem venit Strategus, ut modo videbimus; sed primo ejus adventu Basilius Theophilo scripsit : sic enim in præcedenti epistola de Theophilo et acceptis ab eo injuriis loquitur ut jam tum videatur Theophilus ad ejus communionem et amicitiam redisse. Ait enim (n. 2) : *Cum omni mihi reverentia et honore dignus frater Theophilus uno ex his qui cum eo sum misso, nonnulla declarasset, quæ nec sibi indecora dictu, et nobis auditu congruentia esse dicebat; scribere enim*

III. Cum parum Fronto promovisset ficta rectæ fidei professione, in apertum furorem, relicti astutiis, erupit. Factæ magistratibus contumelie (c), verbera inflicta, aedes expilatæ, civitas vastata, sacerdotes expulsi, et irruentibus lupis grex dispersus. Basilius acceptis ea de re litteris presbyterorum et magistratum, tribuit eorum tempori quidquid in se situm erat, coram supplicavit potentibus viris, et per litteras iis a quibus in aula diligebatur, ut rabidi hominis furor comprimeretur. Cum autem animadvertisset in presbyterorum litteris animum inter tot ærumnas lassum ac minus constantem, consolatur eos spe auxilii a Deo venturi, ac hortatur ut precando ne defatigantur, et quæ bacterus verbis docuere, ea nunc opere perficiant. Similiter magistratibus celerem a Deo saluturam opem pollicetur.

Basilius præ summo suo Amphilochei desiderio moleste ferebat se tam longe ab eo disjungi; sed cum Amphilochei tranquillitatem consideraret, gratias agebat Deo, quod is remotus esset ab incendio Cappadociam et vicinas provincias vastante, quibus angelus Satanæ bellum inferebat, ut hæresim propagaret, ac ne sanguini quidem fidelium parcebat. Nam Asclepius quidam, eo quod communionem cum Doec, id est, cum Frontone inire nollet, ab hæreticis verberatus, ex plagis obierat. Non dubitabat Basilius, quin hujus rei fama ad Amphilocheum pervenisset. Cætera omnia huic facinori respondebant, persecutiones presbyterorum et magistratum, et quidquid ab hominibus auctoritate ad arbitrium abutentibus proficisci possit.

Jam absolutus erat liber *De Spiritu sancto*, cum sanctus Amphilocheus Cesaream venit anno præterito ad diem festum S. Euppsychii. Moras attulerunt librariis mandata Amphilochei, qui eum in membranis descriptum voluit. Sub finem ejusdem anni promittit se missurum illud opus, si quem idoneum inveniat, cui perfereudum committatur. Hujus enim cautionis necessitatem afferrebat persecutio. Cum neminem ejusmodi bacterus invenisset, rogat Amphilocheum in hac epistola 248, ut si quem ipse reperiat, opus accersat. Notebat enim Basilius illud hominum iudicis committere, antequam Amphilocheio probatum fuisset.

Sequens epistola, quæ inscriptione caret, inter hos tumultus videtur scripta. Num cum aliquem

(a) Ep. 150.

(b) Ep. 578, n. 1.

(c) Ep. 247.

vite monasticæ cupidum præposito monasterii commendaret, præclare cum eo viro agi existimat, non solum quod bonum sibi ad futuram vitam viaticum, bonum cum hominibus-Dominum timentibus convitum eligat, sed etiam quod hæc, inquit, nostris tumultibus liberetur.

IV. Superiores Basilii ad Patrophilum litteræ celerem responsum mitterent. Rogabatur enim Patrophilus, ut misso iterum Strategio responderet, utrum in Basilii maneret communione, an totum se Eustathii partibus addidisset. Tardus fuit ad respondendum Ægeensis episcopus. Tandem, ubi satis deliberasse sibi visus est, per eundem Strategium scripsit se eundem esse erga Basilium, qui hæctenus fuerat, ita tamen ut a sua in Eustathium propensione non multum discederet, ac Basilii in deneganda Eustathio communione constantiam minus probaret.

Gratias agit Basilius quod Idem erga se permanet. Sed iis amissis, quæ de Eustathio disseruerat Patrophilus, factum suum hoc nro rationis momento defendit, quod cum Eustathius palam et aperte communicaverit cum Galatia, qui ab insignium Arianorum partibus stabant, si cum ejusmodi hominibus communicare liceat, etiam cum eorum ducibus et magistris liceat, quorum tamen communione fugiebat Patrophilus.

Evæsenam Ecclesiam, quæ vicina erat Cæsareæ, nihil læserat temporum difficultas, id quod maxime rarum erat et inventu difficile: integra erat apud eos et intacta fides apostolica; ac suum veritatis amorem egregie declararunt, cum structas Basilio calumnias in mentientium capita rejecerunt. Præter libellos, quibus Basilium Eustathius ante tres annos hæcaverat, videtur recentiori astutia vel per se ipse, vel per emissarios suos persuadere Evæseus voluisse (n. 4), ordinem sanctæ Trinitatis a Basilio immutari, ac Spiritum Patri et Filio præponi.

Persuasum habet Basilius magnam fore Evæsenorum mercedem, quod calumniis aditum in corda sua non dederint: eosque laudat, quod præclare animadverterint, iniquitatem et inconstantiam Eustathii, qui cum Nicænæ fidei subscripisset Romæ, postea Basilio bellum intulit eo quod, ipsius petitu, eidem formulæ iterum subscripisset; et cum Arianos negasset episcopos esse, nunc iis supplicat quos illi ordinare; et cum violenter exagitasset eos, qui cum Arianis communicabant, nunc Arianorum communione persequitur. Fatetur Basilius humilem se esse et parvum, sed tamen eundem semper esse, nec unquam cum rebus immutatum. Non aliam apud se fidem esse Seleuciz, aliam Constantinopoli, aliam Zelis et Lampsaciz aliam, et Romæ aliam, nec nunc novam circumferri a prioribus diversam. Hortatur Evæsenos, ut in fide constanter perseve-

reut, ac exiguum esse partem considerent, quæ morbo hæresis laborat, reliquam vero Ecclesiam in sana et incorrupta doctrina versari.

Numerat Basilius (n. 2) annos decem et septem non exactos a concilio Constantinopolitano, in quo depositus est Eustathius anno 360 incunte. Ex quo patet hanc epistolam anno 376 scriptam esse. Sed cum Tillemontius Arianos existimet e Galatia acersitos ab Eustathio fuisse anno 376, in varias se conjicit ambages, ut explicet quod ait Basilius, id factum anno præterito fuisse. Suspicitur Orientales annum incipere solere a mense Septembri, ac proinde, si hæc epistola rejiciatur post mensem Septembrem, Basilium id præterito anno factum dicere potuisse, quod vero tempore anni 376 evenerat. Quamvis autem probaverimus in capite 34 Eustathii conjunctionem cum Arianis anno 375 ante Natale Domini evenisse, hæc tamen ad Evæsenam epistolam post Septembrem rejicienda esset, si Cappadoces, ut existimat Tillemontius, annum incõpissent a mense Septembri. Sed hæc opinio non magnis nititur momentis, longeque probabilius est initium anni apud Cappadoces a mense Martio repetitum fuisse. Nam Basilius in epist. 69, quæ citius mense Septembri scribi non potuit, sanctum Athanasium rogat, ut Dorotheum ad primam navigationem dimittat, ut saltem possit, inquit, anno sequenti aliquid feri eorum quæ precamur. Plana est et aperta hæc oratio, si anni initium erat apud Cappadoces mensis Martius; sed si Septembris, quomodo Basilius initio anni scribens, non satis superesse existimasset temporis, satisque habuisset, si saltem anno sequenti suscepta consilia ad exitum perducerentur?

Existimat Tillemontius (a) orationem Basilii in sanctum Mamantem primo anni die habitam fuisse; et cum S. martyris festum apud Græcos mense Septembri celebratur, initium anni apud Cappadoces a primo Septembris die repetit. Sed festum S. Mamantis secundo Septembris die, non primo, apud Græcos celebratur, vigebatque hæc consuetudo Constantinopoli, ut observat Tillemontius, tempore Leonis Thracis. Deinde vero Basilii verba non sic accipi debent, quasi dies factus S. Mamantis primo anni civilis die celebraretur; sed cum ad hunc diem magna hominum multitudo quotannis conflueret, erat ille dies et præteriti anni finis et novi quodammodo initium. Sic loquitur Basilius: 'Ο δὲ περιαγαγὼν ἡμῶν τὴν πανηγυριν ταύτην, καὶ πέρας δούς ταῖς περυσίαις εὐχαῖς, καὶ κεφαλὴν θεός τῷ ἐπιόντι χρόνῳ (ἡ γὰρ αὐτὴ ἡμέρα ὀρίζει ἡμῖν τὸν παρελθόντα κύκλον, καὶ κεφαλὴ γίνεται πάλιν τῷ ἐπερχομένῳ) διαφυλάξειεν ἡμεῖς ἐν αὐτῷ ἀβλαβεῖς. Qui vero hæc nostram communione reduxit, et præteriti anni votis finem dedit et succedenti tempori initium largitus est (eadem enim dies

præteritum circulum nobis terminat et rursus insequentia fit initium) . . . *conservet nos in semetipso illætos*, etc. Quæ hic de diei quotannis redeuntis vicissitudine dicuntur, de quolibet die festo quotannis redeunte dici possunt: præsertim si ad illum diem magna hominum multitudo convenire solet. Nulla ergo nobis imposita necessitas epistolæ ad Evæsenos post Septembrem rejiciendæ. Nam si Cappadoces annum, ut verisimile est, a Januario aut Martio incipiebant, potuit Basilius, cum mense Julio aut Augusto scriberet, ea anno præterito facta dicere quæ Decembri proxime elapso contigerant.

Referimus ad hunc annum epistolam 252 in qua Basilius episcopus Ponti perhonorifice rogat, ut antiquum morem resuam visitandæ ad diem festum Sancti Euppsychii ecclesiæ Cæsariensis. Citius collocari non potest hæc epistola; nam anno quidem superiore pax inter Basiliam et Ponti episcopos sarta, sed post festum S. Euppsychii.

V. Dorotheus et Sanctissimus Roma redierunt hoc anno, rebus, quarum causa profecti erant, si minus ad optatum exitum, saltem ad bonam spem perductis. (a) Magnos labores in hoc conficiendo itinere tolerarunt: sed summam lætitiâ toti Orienti attulerunt, cum et sententias Occidentalium et rerum statum accurate perspectum nuntiarent. Dorotheus in epistola Orientalium solus nominatur, quia is solus nominari solebat, qui præcipuas partes legationis sustinebat. In litteris autem, quas Basilius post eorum reditum scripsit, nulla Dorothei mentio, sed tantum Sanctissimi, sive ob eandem causam, sive quod, remanente apud S. Meletium Dorotheo, Sanctissimus in Orientem missus esset, ut res Occidentis nuntiaret, ac Orientalium studia ad id quod inchoatum erat perficiendum incitaret. Videtur autem Dorotheus et Sanctissimus præcipue res Antiochenas cordi habuisse, tum quia maxima eorum cura erat hæc Ecclesia, quam litteræ Damasi anno 375 perturbaverant, tum quia ut ipse censebat Basilius, pax Orientis ex Antiochiæ pace plurimum pendebat. Quare ad S. Meletii causam refero quod ait Basilius presbyteris Antiochenis, Sanctissimum eorum sollicitudinem partim sedaturum his quæ in Occidente perspecta narrabit, partim excitaturum, et quantum studii res præsentem requirant, demonstraturum; ac inde colligo Damasum opera duorum illorum presbyterorum æquiorum factum esse Meletio. Hinc tanta lætitiâ exultat Basilius non solum in epistola ad presbyteros Antiochenos, sed etiam in aliis duabus, nempe una ad Pelagium Laodicenum, altera ad Vitum Carborum episcopum, quibus quid actum esset in Occidente per se ipse non enarrat, sed Sanctissimo enarrandum relinquit.

Miror Tillemontium has tres epistolas ad annum 375 referre. Tunc quidem in Orientem rediit Sanctissimus, nemine vero ex Occidente, sed ex Armenia, in quam visendi Meletii causa venerat. Præ-

(c) Ep. 255.

A terea anno 375 et sequentibus querebatur Basilius de Occidentalibus, quos plena manu in his tribus epistolis laudat. Cum his epistolis conjungit etiam Tillemontius epistolam 132 ad Abramium Batnorum episcopum. Sed eam recentius in annum 375.

Quartam epistolam detulit Sanctissimus, quæ presbyteris Acacio, Aetio, Paulo et Sylvano, Silvano et Lucio diaconis, cæterisque fratribus monachis inscripta est. Verisimillimum est Acacium, qui primus nominatur, non alium esse ab eo Acacio, qui Basiliam anno 375 Berœnsis Ecclesiæ et Chalcedensis nomine inivit, ac postea in episcopatu Berœnsi celeberrimus exstitit, sed præteritos labores nefarius in S. Joannem Chrysostomum molitionibus delecoravit.

B Jamdudum Ecclesiam Berœnsem et Chalcedensem persecutio impugnabat, sed hoc anno 376 statim post Pascha hæretici Berœnsium monachorum tabernaculis superveientes, eorum labores igni tradiderunt. Ingenuit Basilius, ubi id rescivit, non tamen monachorum causa, quibus aliud in cælis domicilium videbat hoc scelere preparari, sed hæreticorum, qui sibimetipsis ignis thesaurum comparabant. Speraverat Basilius fore, ut ad se tanquam ad paratum perfluum omnes accurrerent, ac ipse eorum complexu ex continuis doloribus et ærumnis respiraret. Sed cum id consecutus non esset, optabat ut saltem sæpe scribendi occasio daretur. Ne id quidem contigit, quia nesciebat ubi nam versarentur, tum etiam quia non multi e Cappadocia in has regiones proficiiebantur. Nactus tandem Sanctissimi facultatem, hortatur ut ob futuram mercedem fortiter se gerant; et, quia persecutione adepti sunt fiduciam apud Dominum, nocte et interdiu pro Ecclesia precentur.

Ad idem tempus referri potest epistola 257 ad alios monachos, quibus pariter Ariani bellum inferabant. Eos Basilius consolatur spe mercedis eo uberioris, quod bellum inferebatur ab hominibus Christianos se esse profitentibus, nedum hoc nomen, ut multi existimabant, merito detrudere possent. Hortatur ut nec episcoporum exiliis, nec quod proditores nonnulli ex ipso clero existerent, fides eorum vacillet, nec eos magna populi multitudo terreat: non enim nomina esse, quæ nos salvos faciant, sed propositum animi et dilectionem; nec multitudinem salvari, sed electos Dei. Videtur Basilius Frontonem notare, cum proditores ex ipso clero exortos commemorat. Tota epistola persecutionem ad summam acerbilitatem perveisse declarat.

VI. Anno 376 exeunte S. Epiphanius clericos e sua Ecclesia cum litteris ad Basiliam misit. Dolorem suum significabat, quod dissiderent inter se fratres montis Elæonis sive Olivarum, æque nova nonnullorum commenta deprehendisse, ac de illa emendandis sollicitudinem suscepisse nuntiabat. Basilius rogabat, ut ad has perturbationes sedandas auctoritatem suam interponeret. Illud etiam Basilius

curis dignum iudicabat, ut dissidentes Catholicos Antiochenos ad concordiam adduceret : quorum de dissidio sic loquebatur Epiphanius, ut necesse esse stateret tres hypostases confiteri. Alteram adunxerat epistolam, in qua Basilii de Magusæis sententiam sciscitabatur.

Gratias ei agit Basilii, quod eo tempore, quo refrixerat cbaritas, omnesque omnibus quodam modo suspecti erant, et sui meminisset, et tot ac tantis marium et terrarum spatiis disjunctus summam animi conjunctionem significasset. Sed onera sibi ab eo imposita, ut viribus suis majora, deprecator. Jam enim se scripsisse Palladio et Innocentio, integrum sibi non esse fidei Nicæne quidquam addere. Quæ autem de Incarnatione adtexta fuerant huic formulæ, et Basilii nec examinaverat, nec receperat ; propterea quod metuebat ne, si semel a fidei simplicitate discedatur, nullus jam foret disputandi finis, ac simpliciorum animæ turbarentur, dum fidei formulam augeri videret.

Quod spectat ad dissidium Antiochenum, declarat Basilii se hactenus cum Meletio communicasse, semperque cum eo Dei gratia communicatam, propterea quod primus sub Constantio egregium certamen pro fide certavit, ejusque communionem ab initio Cæsariensis Ecclesia amplexa est ; ipsum etiam Athanasium cum eo communicare voluisse, sed rem in aliud tempus prævis nonnullorum consilii dilatau fuisse ; eorum autem qui post Meletium venerant, nullius se admisisse communionem, non quod indigno iudicaret, sed quia nihil habebat, cur Meletium condemneret ; itaque facere se non posse ut ad eos scribat. Cæterum Epiphanium laudat, quod tres hypostases confiteri necesse esse existimet : eique originem et instituta Magusæorum exponit. Summa Basilii humilitas elucet in hac epistola : hominem se nullius pretii (n. 1) vocat, et in peccatis (n. 2) viventem, qui que veritatis dogmatum nondum idoneum assecutus usum.

Hanc epistolam ad annum 376 exeuntem referimus, quia cum hæc scriberet Basilii, jam Antiochiæ episcopatu Vitalis invaserat, jam turbas ciebat pravus opinionibus Apollinarius, nondum tamen hæresim suam palam et aperte prædicabat. Nullius autem, inquit Basilii, ex iis qui postea introierunt, communionem unquam admisimus, non quod eos iudicemus indignos, sed quod nihil habemus unde hæc (Meletium) condemnemus. Jam ergo præter Paulium novus aliquis S. Meletio supervenerat competitor, quem cum Basilii episcopatu indignum non iudicet, alius esse non videtur, quam Vitalis nondum in hæresi palam obfirmatus. Neque enim aut de Euzoio sic locutus fuisset Basilii, aut de ipso Vitali post manifestum hæresis incendium. Non latebat Epiphanium quæ a nonnullis male excogitata, nempe ab Apollinario, fratres conturbaverant :

sollicitudinem his de rebus susceperat, atque, ut ipse uarrat (n), Vitalem ad accuratam dogmatis confessionem et ad concordiam cum Paulino inuendam hortatus fuerat. Ortæ his de rebus turbæ in monte Ekæone et aliis in locis, sed tamen ualium insanabile non videbatur Epiphanio, ac Basilium rogabat ut remedium afferret.

Hæc autem mirifice congruunt anno 376 exeunti. Nondum enim ordinatus erat Vitalis anno 375, cum Damasi litteras accepit Paulinus circa menseu Septembrem. At hoc facinus commissum erat, cum S. Epiphanius Antiochiam venit ; quo ex itinere reversus erat, cum scripsit ad Basilium. Apollinarii autem hæresis, etsi in his Damasi ad Paulinum litteris, ac multo ante, nempe anno 362, in concilio Alexandrino damnata, etsi ab Athanasio in epistola ad Epictetum anno 369 egregie confutata fuerat, non tamen illius auctor prodibat Apollinarius. Cum Basilii accusatum vidit ab Eustathio Apollinarium anno 373, mirum id ei visum est ; nunquam enim de eo quidquam audierat ejusmodi. Nec tamen hæc criminatio ad Incarnationem spectabat, sed ad Trinitatem. In epistolis, quas scripsit Basilii anno 375 et 376, ut famam suam ab Eustathii calumniis vindicaret, declarat se cum Apollinario, nec communionem, nec sententia conjunctum esse : sed alios a se non propulsat errores, præter eos, quos ipsi Eustathius affluserat, dum ei impia quædam Apollinarii dicta attribuit (b), eumque ab Apollinario librum de Spiritu sancto petisse mentitur. In epistola 245 Orientis mala accurate describuntur : at nulla prorsus de Incarnatione hæresis orta uuntur. Quare hæresis Apollinarii palam et aperte non erupit, nisi post hanc Orientalium epistolam : nec proinde epistola ad Epiphanium, quæ multi jam rebus post exortam hæresim scripta est, citius collocanda anno 376 exeunte.

Antequam Epiphanius litteras acciperet Basilii, alias acceperat (c) a Palladio et Innocentio degenibus in monasterio montis Olivarum, in quo dissensionem aliquam commoverat hæresis Apollinarii. Rogatus ab eis Basilii, ut se in pacificationem interpoueret, ac Nicæne fidei aliquid de Incarnatione addendum constitueret, hoc unus suscipere noluit. Cum enim id præ summa humilitate alius intelligentia sua ducebat, tum etiam verebatur, ne novis jurgiis materia daretur, ac simpliciorum animæ novis rebus introductis læderentur. Cæterum ad pacem eos hortabatur. Sed cum illius epistola, quam amisimus, non multum promovisset, iterum ad eum scripserunt Innocentius et Palladius iisdem de rebus, non sine aliqua excusatione quod ad eum non venirent. Libenter eis remittit Basilii hujus itine ris labore, ut hominibus labore manuum viventibus perincommodum, simulque dolorem suum significat, quod in concilianda pace parum profecerit

(a) Hæres. 77, c. 20.

(b) Ep. 214, n. 3.

(c) Ep. 258, n. 2.

Et pacis quidem, inquit, semper optavi conciliator esse, sed vs. infecta, mæreo; quomodo enim non mærerem? Quali autem ex genere sit dissensio in monasterio illo exorta perspicere possumus ex his quæ sequuntur: Sed tamen ea causa succensere nemini possum; cum sciam pacis bonum jam olim a nobis esse sublatum. Non sic locutus fuisset Basilus, si ejusmodi homines errore Apollinarii infecti fuissent. Non enim negasset se illis succensere posse: sed illius lenitatem inde ortam puto, quod Apollinarium ejusque nonnulla dicta sic defendenter, ut sententiam pravitatem minime sequerentur. Idem fere sibi evenisse testatur Epiphanius (a), antequam Apollinarii hæresim cognitam et perspectam haberet. Credere malebat illius dicta minus accurate referri, quam absurdos errores tanto viro attribueret.

VII. Circa hoc tempus Optimus Antiochiæ in Pisidia episcopus, Basilium consulit de his Scripturæ verbis: *Omnis qui occiderit Cain, etc. (b)*; item de Lamechi ad uxores et Symeonis ad Mariam verbis. Numeratur Optimus a Theodoro (c) inter strenuos fidei defensores, eique a synodo œcumenica secunda idem honos delatus est ac Helladio Cæsariensi, Gregorio Nysseno et aliis nonnullis. Elucebat (n. 1) in illius ad Basilium litteris et de Ecclesiis sollicitudo et Scripturæ legendæ studium. Quare Basilium pueros ab eo misos, quos alias libenter videbat propter egregios illorum mores, ac eorum cum Optimo necessitudinem, tunc eo libentius vidit, quod illius epistolam ferebant.

Scriptam hanc epistolam post hæresim Apollinarii probant, quæ de hæresibus Incarnationem oppugnanone cessantibus leguntur, num. 8. Iluc accedit quod senem se esse dicit Basilium, et tempore ac imbecillitate corporis et multitudine afflictionum, quæ plurimè in eum concitata vitam illius prægravaverant, emarcessisse.

VIII. Cum Apollinarii hæresis in urbem Sozopolitanam penetrasset ac nonnullos infecisset, scripserunt ea de re Sozopolitani ad S. Basilium, qui breviter quidem, sed eximie rationibus demonstrat, quam absurdum sit cœlestem: Christo carnem affingere, et humanos affectus in ipsa divinitatem conferre. Hanc epistolam citat Leontius (d), et pluribus locis Eulogius (e).

Urbicus monachus, idem procul dubio, quem Basilium anno 373 exilium expectans ad se accerserat, scripsit ad Basilium non sine aliqua timiditate, ut ad virum famæ et dignitatis præstantem. Sed eum hortatur Basilium, ut hanc timiditatem ex animo ejiciat, ac sæpe ad se scribat; neque enim nescire se hominum præstantiam ex timoris Dei gradu proficisci, nec quidquam impedire, quominus se major sit Urbicus, si Deum magis timeat. Scire cupit Ba-

silius quivam in Ecclesia, in qua debebat Urbicus, sani sint, ut quibus scribendum sit et in quibus acquiescendum cognoscat. Cum autem audisset nonnullos ex iis qui cum Urbicio erant, Deum ipsum in carnem conversum dicere, breviter errorem refellit, Urbiciumque hortatur ut hæc impietas ecclesiastica emendatione non careat. Ex quo colligi potest hunc Urbicium vel monasterii præpositum, vel aliquo ecclesiasticæ dignitatis gradu præditum fuisse. Nemo est qui non videat in hac et superiori epistola Apollinarii commenta damari: nec mirum videri debet si non unus et idem error in utraque epistola refellatur. Narrat enim Epiphanius (f) se inter Apollinarii sectatores magnam sententiarum varietatem perspexisse.

CAPUT XXXVII.

I. *Dorotheus et Sanctissimus Romam iterum mittuntur. II. Non videntur coniecisse quod præcipue illis propositum erat. III. Laudat Basilium confessores Ægyptios quod Apollinarium damnauerint. IV. Reprehendit quod Marcellianos ad communionem receperint. V. Reprehensit etiam suere a Petro Alexandrino ad quem scribit Basilus ep. 266. VI. Examinatur an jure Basilus dixerit Marcellum ex Ecclesia exiisse. Quo tempore fidei confessio Athanasio oblata a Marcellianis. VII. Petri querelis de Dorotheo respondet Basilus in eadem epistola.*

I. Dorotheus et Sanctissimus presbyteri, quos anno 371 in Occidentem missos fuisse et eodem anno rediisse diximus, non diu ex molestis itineris quieverunt, sed statim novus illis suscipiendus fuit labor, ut episcopis Orientis nuntiarent quæ in Occidente viderant (g), etisque persuaderent magno studio præsentia negotia indigere. Nam etsi prolixam succurrendi voluntatem significaverant Occidentales, eadem manebant Orientis vulnera (h), nec quisquam missus ex Occidente qui ea sanaret: uec litteræ, quas Occidentales misere per Sanctissimum et Dorotheum, magnum remedium attulerant. Quare (i) nova opus erat legatione, ac novis episcoporum subscriptiõibus, quarum colligendarum causa videtur Sanctissimus Orientem peragrasse. Iterum ergo profectus est in Occidentem eum Dorotheo, epistolam Orientalium deferens, in qua rogant ut tandem aliquando mittantur (j) qui Orientem invisant; vel, si id fieri non potest, saltem veniant ab Occidente litteræ, quæ auctores tumultus et perturbationis notent, eosque (n. 5) ab ecclesiis arcendos decernant, si in pravis novitatibus perseverent. Inter eos, qui Orientem perturbant, duo nominatim reeentur Eustathius et Apollinarius. Referuntur variae Eustathii mutationes partium: cum iis, qui consubstantiale anathematizant conjunctus esse, sequè Pneumatomachnum hæresis duce præbere dicitur. Scire autem Orientales quibus olim conditionibus a Liberio susceptus sit; atque hæc additur causa, cur ad eum reprimendum Occidentales

(a) Hæres. 77. p. 996.

(b) Gen. iv. 13.

(c) Hist. eccles. lib. iv. c. 30.

(d) In Nestor. et Eutych., p. 1000.

(e) Phot. cod. 225, p. 760, 801, 808.

(f) Hæres. 77, p. 996.

(g) Ep. 253.

(h) Ep. 265, n. 1.

(i) Ep. 255 et seqq.

(j) Ep. 265, n. 1.

auctoritatem suam adhibere debeant, quod unde accepit fiduciam ad subversionem inultorum, inde æquum sit emendationem venire. Apollinarii errores exponuntur. Perstringitur etiam ordinatio Paulini Antiocheni, isque accusatur, quod in Marcelli errorem propendat, ac illius sectatores sine discrimine ad communionem admittat.

II. Non videtur hæc legatio prosperos exitus habuisse. Vix quidem dubium est, quin persecutionis descriptione et tot malorum flebili specie corda tetigerint. Forte etiam de Eustathio et Apollinario impetrarunt, ut uterque condemnaretur. Saltem de Apollinario scimus eum in synodo Romana (a), præsentem Petro Alexandrino, damnatum fuisse. Prolixam Occidentalium voluntatem perspicimus in quodam fragmento synodi Romanæ. *Cæterum, inquit synodus, quod ad removendas vestrae dilectionis injurias, nec frater noster Dorotheus presbyter explicare omnia vivaciter prætermittit, nec nostri natus, ut ipse testis est, defuerunt.*

At præcipue propositum erat legatis, ut Occidentis gratiam ac favorem sancto Meletio conciliarent. Cum enim nihil Antiochiæ Basilium (b) in orbe terrarum præferbat, eaque ad concordiam adducta cæteras Ecclesias facile sanatum iri putabat, tum vero Dorotheus et Sanctissimus hanc potissimum proficiscendi causam haluerunt (c), quod Paulinus litteris Roma acceptis mirum in modum efferretur. Statim ac allatae fuerunt Antiochiam hæc litteræ (allatae autem fuerunt anno 375, circa autumnum), Dorotheus Romanam cogitavit (d), ac Sanctissimus (e) Orientem peragraræ cœpit, ac subscriptiones et litteras colligere. Lætitia, quam Basilium eorum reditu percepit anno 376 argumento est tunc Romanam pontificem non alienum a Meletio animum significasse. At secunda legatio prospere non cessit. Nam cum Meletii causam defenderet Dorotheus coram Damaso et Petro Alexandrino, sanctus ille præsul una cum sancto Eusebio inter hæreticos numeratus est, idque, ut conjicimus, ab ipso Petro Alexandrino. Non tulit Dorotheus tantum nefas, ac stomachum suum erupit in Petrum, qui cum apud Basilium conquestus esset, sic ei respondet Basilium (f) : *Nos autem in tristitiam conjecit frater Dorotheus, quod, ut ipse scripsisti, non omnia leniter et mansuete dixerit dignitati tuae. Atque id equidem temporum attribuo difficultati. Videor enim mihi nulla in re ob mea peccata prosperos habere successus : siquidem fratrum optimi non comperiuntur lenes, neque ad obeunda munera idonei, eo quod ex mea sententia non omnia peragunt.* His verbis satis indicat Basilium legationem ad optatos exitus perductam non fuisse : causam autem rejicit quidem in Dorotheum ac sua ipsius peccata : sed tamen in his quæ sequuntur non sine perpolitò acumine demonstrat dif-

ficile fuisse Dorotheo a sua lenitate non discedere, cum tam iniquum Petrus de Meletio et Eusebio judicium ferret. Quamvis autem Occidentales non tantum S. Meletio favorem exhibuerint, quantum optasset Basilium ; constituerunt tamen episcopos mittere in Orientem, qui *sequestres et arbitri refundenda, si fieri posset, pacis existerent, ut legimus in epistola concilii Aquileicensis ad imperatores, quæ est duodecima inter Ambrosianas.* Sed ibidem hoc consilium bello Gothico interpellatum fuisse discimus.

In quodam codice manuscripto annotatur hanc epistolam missam non fuisse, unde colligit Combessius Basilium mutasse consilium quod intenderat, ob ea quæ de Paulino minus honorifice in hac epistola dicuntur. Sed hunc codicem refellit Basilii testimonium. Quod enim ait Meletium et Eusebium numeratos fuisse inter hæreticos, id referri non potest ad legationem anni 376; quæ tantam Basilii lætiam non attulisset, quantam attulisse vidimus, si tunc Meletius et Eusebius tam inboueste appellati fuissent. Quare necesse est aliam admittere legationem, cujus exitus expectationi minus respondit.

Profecti videntur Dorotheus et Sanctissimus verno tempore anni 377. Nam cum redierint ex Occidente anno 376, circa autumnum et in colligendis subscriptionibus aliquid temporis consumpserint, secunda illorum in Occidentem profectio citius collocari non debet. Neque etiam multo ærius; quia ab eorum reditu usque ad illud tempus, quo Petrus Alexandrinus Roma discessit (discessit autem circa mensem Maium anni 378), nonnullæ res gestæ sunt, quæ nimium angustis spatii sibi concludi non debent. Quare immerito synodum Romanam, in qua damnatus rogatu Orientalium Apollinarius, nonnulli referunt ad anni 378 initia.

III. Non multo post epistolam, quæ est ad Occidentales, scripsit Basilium confessoribus Ægyptiis in Palaestina exsulantibus (g). Horum plures communiter, privatim vero Adelphius et Isidorus scripserant Apollinario. Sed is postquam in apertum schisma erupit, confessorum testimonio et perhonorificis litteris se jactabat in quadam adversus Paulinum Antiochenum epistola. Confessores commovit hæc epistola ac de Paulino suspiciones injecit : sed ubi in eorum manus venerit nonnulla Apollinarii de fide scripta ; tum vero illatum Ecclesiam damnatum tacere non potuerunt, ac suum de Apollinario judicium litteris ad Nitriæ monachos scriptis consignarunt.

Basilium, ubi didicit eos confessionis laudi magnum hæresis refellendæ studium adicere, communionem cum eis fovere per epistolam (h) voluit, ac

(a) Damas. epist. 14.

(b) Ep. 66, n. 2.

(c) Epist. 216.

(d) Ep. 215.

(e) Ep. 259, n. 2.

(f) Ep. 266.

(g) Tillenont., tom. VII, pag. 620.

(h) Ep. 265.

Elpidium diaconum misit cum litteris suis. Gratulatur eis exsilium et egregiam de Ecclesiis sollicitudinem in refellendo Apollinario cognitam. Hujus hominis facinora ad scindendas Ecclesias, errores de Trinitate et de Incarnatione perstringit, et quam absurda sint illius de templi et legis instauratione commenta breviter demonstrat. Hortatur confessores ut eum dogmatibus Ecclesie fortiter proponendis ad sanitatem reducere conentur, ita ut illos omnibus innotescat pœnitentia.

IV. Alia erat scribendi causa ad confessores. Mortuo paucis ante annis Marcello, pars cleri et populi Ancyрани, quæ ei semper affixa fuerat, nec episcopos in ejus locum substitutos agnoverat, communionem catholicam amplecti statuit. Erant enim ab omnibus Orientis Ecclesiis abscessi, si excipiantur Paulinus, cujus licentiam in eis ad communionem recipiendis vituperant Orientales, quod Marcellianos sine discrimine ad communionem suam admitteret. At hoc crimen inferendum ei non fuit, vel saltem cum confessoribus communicandum erat, si jam recepti palam et aperte a confessoribus fuissent Marcelliani.

V. Quod ergo Petrus Alexandrinus de receptis Marcellianis ad Basilium scripsit, id post reditum legatorum Dorothei et Sanctissimi scripsit. Peranice expostulabat cum Basilio, quod se certiorum hujus rei non fecisset: simulque dolorem suum significabat, quod nec canonum nec Basilii habita ratio fuisset in Marcellianis ad communionem recipiendis. Fatetur Basilius (e) non immerito reprehensum se a Petro, quod non ad eum de omnibus rebus, sive parvis, sive magnis scribat. *Nam et tibi, inquit, convenit nostra curare, et nobis ad tuam charitatem de rebus nostris referre.* Ceterum declarat se molestiis, non solum quæ ab Arianis accidunt, sed etiam quæ ab unanimis fratribus, ita assuetum esse, ut his, quæ præter ordinem gesta super fuerant, minime commotus fuerit. Hinc etiam Petri aures obtundere noluit, partim quidem cum sciret famam sua sponte res gestas perlaturam, partim expectans dum alii has molestias nuntiarent; postremo decorum esse non ducens indignationem et dolorem significare, quod contemptus fuisset. Significat Basilius se scripsisse confessoribus, ut a charitate quidem non decedant (aliqua enim exorta fuerat de recipiendis Marcellianis dissensio), et ab iis qui ecclesiastico jure erratis mereri possunt, expectent emendationem. Laudat Petrum quod hoc opus aggressus sit prudenti consilio: ex quo colligitur eum scripsisse confessoribus de canonica recipiendorum Marcellianorum ratione: idque eum Tillemontius fecisse putat in alterutra epistolarum, quas scripsit adversus Apollinarium. Secundæ fragmentum exstat apud Facundum (f), qui hanc epistolam ad episcopos, presbyteros et diaconos pro fide apud Diocæsaream exsules scriptam fuisse testatur.

Nôn is erat Basilius qui, quod ipse committeret, id reprehenderet in aliis. Sæpe a Galatis importune rogatus (c), respondere eis noluit absque ulla exceptione, quia aliarum Ecclesiarum judicium expectabat. Cavendum enim esse intelligebat, ne, si minus æquis conditionibus reciperentur, nos illi ad Catholicos, sed ad eos Catholicos accessisse viderentur, siquæ pax cum paucis schismaticis composita schisma inter Ecclesias excitaret. Cum autem dicat Basilius se importune a Galatis sæpe rogatum fuisse, verisimile est eos ad illum accessisse, antequam se ad confessores conferrent. Sed dubium esse non potest quia, postquam recepti a confessoribus fuere, a sancto Basilio petierint ut concessum sibi beneficium confirmaret. Hinc Basilius sic de illis loquitur in epistola 266: *Ei nunc*

(a) Epiphani. hæres. 72.

(b) Ep. 266.

(c) Ep. 266.

(d) Ep. 265, v. 2.

(e) Ep. 266.

(f) Lib. IV, c. 2.

VI. De Marcelli sententia et doctrina in utraque partem multa disputari solent. Sed hoc unum nobis examinandum est, an verum sit quod ait Basilius in epist. 265, u. 3, eum ex Ecclesia exiisse. Desiderium ecclesiasticæ communionis, et catholice fidei professio, quam Marcelliani præ se ferunt, non mediocriter esse ponderis videntur, ut, si minus Marcellus, saltem ejus discipuli suspicione exsolvantur. Neque enim probabile est clerum et plebem Marcelli, si erroribus terrimis infecti fuissent, tam libenter, imo tantis conatibus, mortuo Marcello, Ecclesie fores pulsaturus fuisse. Multa alia ad Marcelli defensionem afferuntur, S. Athanasii communicatorie litteræ, Romanæ Ecclesie communio, synodi Sardicensis judicium, persecutio ab impiis hæreticis, et quod Athanasius interroganti Epiphasio sic respondit (a), ut purgatum habere Marcellum videretur. Atque ex his quidem constat Marcellum usque ad certum tempus in Ecclesia persistisse. Sed quæ ex Basiliï epistolis eruantur, ea ad extremos Marcelli annos pertinent; satisque difficile est ex eis non concludere a communione S. Athanasii et totius Orientis Marcellum ante mortem exclusum fuisse, nec tunc Occidentis habuisse communionem. Conjecturas meas proponam, tota re ad judicandum doctioribus relicta.

Conceptis sane verbis testatur Basilius (b) Marcellum ex Ecclesia exiisse: neque hoc testimonium in re antea ipsius oculus posita videtur rejici posse. Non enim is erat Basilius qui, si Marcellus in communione Athanasii et Ecclesie Romanæ ante annos quatuor aut quinque obiisset, ex Ecclesia eum diceret abiisse. Ad Basiliï auctoritatem accedunt non infirma argumenta. Cur enim Marcellianis concessa a confessoribus communio multorum indignationem movit, ac ipsius etiam Petri Alexandrini reprehensionem non effugit, si Marcellus communione S. Athanasii ante mortem non caruerat? Demonstrat Basilius Marcellianos a confessoribus recipi non debuisse sine consensu Occidentium et eorum qui in Oriente cum confessoribus communicabant. Clausa ergo erat Marcellianis et Orientis et Occidentis communitio. Romæ erat Petrus cum de concessa Marcellianis communione tam graviter conquestus est: quod quidem non videtur facturus fuisse, si Romanam Ecclesiam in concedenda illi communione perstare vidisset. Nullus proferri potest episcopus, qui eos admitteret, præter Paulinum, quem solum eo nomine accusant Orientales in epistola 263, quæ anno 377 scripta est. Perabsurda autem hæc fuisset accusatio, si ipsi Occidentales idem ac Paulinus committentibus. Quinetiam Paulinus non semper videtur ita se gessisse. Nam anno 375 Basilius omnes eloqui sui cunatus adhibuit, ut comitis Terentii conjunctionem cum Paulino interpellaret. Illud autem in Paulino potissimum repre-

hendit, quod unam hypostasim doceat. At si huic novo addita fuisset communio cum Marcellianis, non id omisisset Basilius.

Non omittenda sunt quæ de Marcello abduc vivente Basilius loquitur anno 371. Rogat S. Athanasium, ut ipsius opera et auctoritate interposita Marcellus a Romanis damnatur. *Requiritur autem et illud, inquit (c), a uonnullis qui hic sunt, ac necessario quidem, ut etiam nobis ipsis videtur, ut ipsi Marcelli hæresim velut perniciosam et noxiam et a sana fide alienam exterminent. Nam hactenus in omnibus quas scribunt litteris, Arium quidem infausti nominis virum inique deque anathemate ferire, et ab ecclesiis relegare non cessant: Marcello vero, qui impietatem et ex diametro oppositam protulit, et in ipsam divinitatis Unigeniti existentiam impius fuit, et Verbi appellationem prave accepit, nullum videntur intulisse vituperium. Qui Verbum quidem dictum fuisse Uaigenitum concedit, ad usum et ad tempus progrediens, sed rursus ad eum unde proditit revertens, neque ante exitum esse, neque post reditum subsistere.* Dubium ergo non erat Basilio quin Marcellum Athanasius condemneret: hoc unum contendit, ut Occidentales ad idem de Marcello ferendum judicium adducat. Videntur posteriora Marcelli scripta (multa enim scripsit teste Hieronymo [d]) vel aperiore erroris prædicatio Athanasium addoxisse, ut a sua illius communione removeret. De Romania etiam non queritur Basilius quod cum Marcello communicet, sed quod olim communicaverint, nec quod illum foveat et defendat, sed quod aperte non condemnent. Sic enim pergit (e): *Atque hujus rei argumenta sunt servati quod nos nefarie illius scriptioms libri. Sed tamen nusquam eum reprobare visi sum, idque eo nomine vituperati, quod eum ab initio ex veritatis ignoracione in ecclesiasticam etiam communionem receperunt.*

Utrum Basilio Athanasius et Athanasio annuerint Occidentales, equidem haud facile statuerim. Basilius in epist. 89 ad Meletium, hoc unum commemorat, quod a S. Athanasio impetrare non poterat, nempe ut S. Athanasius prior scriberet S. Meletio. Unde conjici posset quæ de Marcello postulata fuerant, concilianda paci minime obstitisse. Quod spectat ad Occidentales, non pato nominatim ab eis damnatum fuisse Marcellum; id enim nullo exstat monumento. Sed forte idem tunc factum, quod quinque ante hoc tempus annis fecerat Liberius papa. Nam cum legati Eustathius, Theophilus et Silvanus in Occidentem missi Marcellum cum Plotino et Paulo Samosateno damnent in fidei confessione quam Liberio obtulerunt, ipse Liberius in sua ad Orientales epistola confirmat legatorum doctrinam, sed generatim Patripassianos et Sabellianos damnat (n. 4), nec Marcellum, nec ullum alium nominatim appellans. Quare nescio unde

(a) Hæres. 72, n. 4.

(b) Ep. 265, n. 3.

(c) Ep. 69, u. 2.

(d) De vir. ill., c. 86.

(e) Ibid.

hauserit Metrophanes Smyrnen episcopus quod ait in concilio octavo, act. 6: *Novissimè autem Marcellum ad proprium vomitum reversum et deprehensum hæreticum hi qui circa Sibanum erant anathematizaverunt, quibus et Liberius papa per litteras suas, qui post Julium fuit, concordat dicens: Marcellum denuo impie dogmatizantem. Pugnât cum hoc testimonio Basilii, qui in epist. 89, quam supra citavimus, Marcellum nusquam a Romanis pontificibus damnatum queritur. Testatur Hilarius Fragm. hist. 2, u. 21, Marcellum, cum S. Athanasio probatus et purgatus fuisset, postea ab ejusdem remotum fuisse communione. At Hilarii testimonio uti non possum, quia id configisse dicit antequam damnaretur Photinus: quod quidem refellit ipse Athanasius, cui Marcellus, ut observat Tillemontius, pluribus annis post damnatum Photinum probatus fuit.*

Nihil detrahunt de bis rationum momentis, quæ ad Marcelli defensionem proferuntur, cum ad extremos illius annos non pertineant. Frustra communionis litteræ, quas Marcelliani confessoribus Ægyptiis ostenderunt, scriptæ a S. Athanasio dicuntur anno 371. Nulla inest hujus temporis nota in fidei confessione, quæ Marcelli ejusque cleri et plebis nomine oblata litteras communionis a S. Athanasio impetravit. Quinetiam illam perpaucis annis post exortos Anomæos oblatam ex his verbis colligi possit, ἀναθεματίζομέν τε καὶ τοὺς νῦν ἐξελθόντας καὶ λεγόμενους Ἀνομοίους (a). *Anathematize eos quoque damnamus, qui nuper exorti sunt et Anomæi dicuntur.* Hinc nulla mentio de Pneumatomachorum hæresi. Cum autem missi ad S. Athanasium Galatæ litteris episcoporum Græciæ et Macedoniæ muniti venerint (b), conjicio hæc contigisse non multo post synodos in Græcia et Macedonia celebratas circa annum 365 (c), quæ cum decreverint admittentes esse, quicunque fidem Nicænam reciperent, videntur Marcelli discipulos ea conditione libenter suscepisse.

VII. Inerant etiam Petri (n. 2) litteris querelæ adversus Dorotheum, cujus lenitate ac mansuetudinem Petrus requirebat. Permolesum id fuit Basilio, qui peccatis suis fieri declarat, ut fratrum optimi a lenitate discedant, nec ad commissa munera idonei reperiantur. Sed postquam Dorotheum culpavit, rursus peracute demonstrat ignoscendum esse illius dolori, si patienter audire non potuit, cum Petrus coram Damaso inter hæreticos numeraret sanctum Meletium et sanctum Eusebium, quos si nihil aliud, saltem tolerata pro fide persecutio suspitionibus exsolvere et cum Petro conjungere debuisset. Sed præterea testatur Basilius nullum esse rectæ doctrinæ verbum, quod non cum omni libertate prædicaverint, Deo teste et audiente

A se. Alioqui ne ad horam quidem se illorum communionem admissurum fuisse, si claudicantes in fide vilisset.

Cum spatium aliquod ponendum sit inter reditum legatorum et hanc Basilii epistolam, scripta non videtur nisi anno 378, non multo antequam Petrus Roma discederet. Is enim ante alios confessores in Ecclesiam suam rediit (d), incolumi adhuc Valente, sed molestissimum belli incommodis ita impedito, ut otium persequendæ Ecclesiæ non haberet. Tum cum hanc epistolam scriberet Basilius, omnium Orientis Ecclesiarum oculi in Petrum, Basilius, Meletium, et alios ejusmodi confessores conversi erant. Quare demonstrat Basilius quanti inter sit ut præterita oblivioni tradatur, et pacificum aliquod initium instituat: quippe cum eorum, qui veritatem defendunt concordia populos ad persecutionem sustinendam acriores factura sit, et discordia tardiores.

CAPUT XXXVIII.

I. *Concilium Amphiloehii, in quo laudatur liber De Spiritu sancto. II. Epistole nonnullæ anno 377 et 378 scriptæ. III. De pluribus aliis in senectute S. Basilii scriptis. IV. De epistolis in episcopatu quidem scriptis, sed quarum tempus incertum.*

I. Concilium celebrabat Amphiloehius (e), cum a remota quadam Ecclesia consultus est de doctrina Spiritus sancti. Respondit suo et aliorum episcoporum nomine, sed litteris suis adjunxit elucubrationem Basilii de Spiritu sancto, dolere se significans, quod Basilius morbo detentus concilio non adfuisset, cum enim litterarum ad illam Ecclesiam scribendarum socium vel potius auctorem futurum fuisse. Videtur hoc concilium anno 377 habitum fuisse: jam enim magna pars anni 376 effluxerat, antequam librum suum Amphiloehio Basilius misisset.

Cateterius et Tillemontius (f) existimant hanc Amphiloehii epistolam, quæ exstat tom. III *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, scriptam esse ad episcopos remotæ alicujus provinciæ, qui cum antea communicassent cum Macedonianis, et in communionem cum Catholicis redire averent, adhuc tamen fluctuant erant de Spiritu sancto sententia, et mirari videbantur, cur sibi ad credendum hoc dogma proponeretur, de quo nihil stauerat synodus Nicæna.

Sed harum rerum nihil in hac epistola reperitur, cum legitur attentius. Scripta est enim ad Ecclesiam, quæ a presbyteris, absente, ut verisimile est, ob persecutionem episcopo, regebatur, ac magna quidem pro fide certamina sustinuerat, sed jurgia et domesticis odiis laborabat. Patet id ex his verbis (g): *Postquam autem litteras quoque pietatis vestræ accepimus, agnovimus te vera Ecclesiæ apostolicæ characterem, bonorum pastorum scelum, et im-*

(a) *Collect. Græc. Patr.*, t. II, p. 3.(b) *Ibid.*, p. 1.

(c) Athanas., ep. ad Ruf.; Liberius, ep. 15; Basilius, ep. 204, n. 6.

(d) Tillem., t. VI, p. 610.

(e) *Monum. Eccl. Græc.*, t. II, p. 99.(f) *Tom.* IX, p. 624.(g) *Monum. Eccl. Græc.*, tom. II, p. 100.

pięrum studium, quoa veros Christianos decet. Nam quod nec viâ longitudinè reputaveritis, nec separatim detuleritis quæstiones, sed communiter per litteras interrogaveritis, id nos bona spe replevit, futuram ut qui una voce scripsistis, unanimi etiã consensum nostram responsonem recepturi sitis: ac velut exordium perfectioris concordia vestram in litteris consensuonem suscepimus. Et infra (p. 103): Nolite illud dera malo, ut disjuncta quæ vulchre connexa sunt, neque vos lupis efficiatis capti faciliores per dissensionem, illorum vota confirmando. Didicimus quippe quanta certamina pro recta fide sustinueritis. Quocirca minis et armis, quæ per adversarios intentabantur, devictis, nullam præbete dissidii occasionem: ne forte paulatim illapsum odium, si locum invenerit, magna vobis supponat præcipitia. Gregem ergo alloquebatur Amphiloehus, num episcopos, quos nequaquam hortatus fuisset, ne se lupis capti faciles per dissensionem præberent. Neque etiã dissensionem in hac Ecclesia de fide videntur exortæ. Cum enim hujus rei suspicio non quadrat cum tanto fidei defendendæ studio, tum vero Amphiloehus postquam de fide breviter disseruit, non eos hortatur ut hanc fidem teneant, sed ad aliud adhortationis genus plane diversum transit: Quibus satis est, inquit, adjicere brevem exhortationem. Hortamur namque vos ut maneatis pacis filii, etc. Quare non dubitationem, sed uberioris scientiæ desiderium designat eorum interrogatio, cur synodus Nicæna non eadem de Spiritu exposuerit ac de Filio.

Perhonorificum de sancti Basilii libro iudicium fecere episcopi Lycaonia, cum eum ad hanc Ecclesiam miserunt. Sed tamen asseverare non ausim quod ait Tillemontius, in ipsa synodo lectum et probatum fuisse, ac Basilii vices suppluisse. Id enim non probant epistolæ verba, quibus nititur Tillemontius. Hoc tantum dicunt episcopi, adesse sibi librum Basilii *De Spiritu sancto*, et in ipso libro Basilium: qui vos, inquit, nobiscum alloquitur, καλέσινον διὰ τοῦ γράμματος; Εχομεν ἡμῶν συμφερόμενον, quia videlicet eum mittebant Ecclesiae, a qua consulebantur; non quod eum in ipso concilio legissent. Tutius ratiocinatur Tillemontius cum opus de Spiritu sancto subscriptionibus episcoporum in aliquo Cappadocia concilio munitum fuisse colligit ex his verbis synodi Chalcedonensis, quæ Basilium ait (p. 826) accuratam de sancto Spiritu doctrinam tradidisse, consacerdotum per subscriptiones petito consensu.

II. Duæ ad sanctum Barsen Edessenum episcopum litteræ, quarum altera est 264, altera 267, ad extremos Valentis annos videntur referendæ. In utraque enim spes elucet appropinquantis pacis, cum persecutio ad cumulum sic perducta esset, ut Dei auxilium longe abesse non videretur, nisi forte, in-

quit Basilium, appropinquat defectio et que nunc sunt, exordia sunt ingressus Antichristi. Narrat Theodoretus (a) hunc Barsen primo in Aradum insulam, deinde cum innumerabilis hominum multitudo eo conflueret ob illius miracula, in oppidum Ægypti Oxyrinchum, ac postremo iu castrum remotissimum, cui nomen Philu, relegatum fuisse. Huic Basilium scripserat oblata facultate Domini, sequè illius precibus commendaverat. Sed cum is Basilii salutationem non pertulisset, vel saltem antequam pertulisset, de Basilii silentio questus est Barses. Quare Basilium iterum scripsit per nonnullos Cappadoces ad eum proficiscentes, quibus etiã quædam munuscula sancto exsuli offerenda commisit.

Inter tumultus quos Gothi in Thracia excitarunt, venit in summum vitæ discrimen (b), bello undique circumstante, sanctus Eusebius Sarnosatensis: quod quidem fere Basilio æque mirabile videtur, ac Jonam in ventre ceti et in flamma ignis tres pueros esse servatos. Hæc Basilium didicerat ex Libanio diacono Cæsarea transeunte; sed postea eveuisse alia multo majora audiverat, quæ scire avebat, si minus ante reditum Pauli presbyteri, qui illius epistolam ferebat, saltem eo redeunte. Huic presbytero Basilium nihil in manus tradere ausus est, ne eum in mortis periculum coniceret; viam enim prædonibus et desertoribus differtæ erant. Sed tamen appropinquantis exercitus fama spem aliquam afferebat tranquillitatis: quam quidem si Dominum concedat, promittit Basilium misurum se, qui Eusebium invisat. Volebat ergo Basilium aliquid muneris Eusebio in exsili solatium mittere.

Hanc epistolam anno 377 exeunte, aut ineunte 378 scriptam existimat Tillemontius, cui equidem prins assentire. Sed re attentius considerata, quæ illæ circumstantiæ quas observavimus, nempe differtæ latronibus et desertoribus viæ, videntur melius quadrare cum ætate anni 377. Tunc enim, teste Ammiano (c), hostibus se adjunxerunt sequendarum auri venarum periti non pauci, vectigalium perfers posse non sufficientes sarcinas graves. His desertoribus præsentibus nihil Gothi intactum reliquere, sed omnia igni ferroque vastarunt nullo ætatis aut sexus discrimine. Quibus de rebus admonitus Valens Profuturum misit Antiochia et Trajanum cum legionibus ex Armenia ductis. Atque hic videtur esse exercitus quem exspectari ait Basilium.

Epistola 269 scripta in extremis Basilii vitæ mensibus. Nam Arinthæus, cujus morte afflictam uxorem consolatur Basilium, undum obierat cum Valens ad prælium cum barbaris committendum se accingeret. Cum enim Trajanus Valenti declararet, calamitatum causam non aliunde quam ex persecutione Catholicis illata repetendam; Victor et Arinthæus, teste Theodoro (d), sententiam Tra-

(a) Hist. eccl., lib. iv, c. 16

(b) Ep. 268.

(c) Lib. xxxi, cap. 6.

(d) Hist. eccl., lib. iv, c. 33.

jani confirmarunt, ac Valentem rogarunt, ne veritatem cum reprehensione conjunctam ægre ferret. Non tamen in hoc Valentis extremo prælio occubuit Arinthæus, sed non multo post summus ille vir, nondum senio fractus, unicam filiam reliquens, placida morte quievit. Erat præstantissima corporis forma, ac corporis robori parem animi virtutem habebat, bellicisque abundabat laudibus: sed fidei catholice studio clarior erat, ac omnem animæ maculam regenerationis lavacro in ipso vitæ exitu expurgavit. Tanti beneficii conciliatrix et adjutrix uxor: cujus luctum Basilius hoc potissimum solatio conatur demulcere.

Vidit tandem Basilius quod omnibus votis exquisierat, pacem Ecclesiarum, ac pastores Ecclesiis suis redditos. Hæc divine misericordie indicia cum Valentis morte conjuncta fuerunt, quo miserabiliter, ut omnibus notum est, extincto die 9 Maii anno 378, confessores in Ecclesia suas Gratiani edicto revocati sunt. Non multo post mirabilem hunc eventum dimissus a Domino in pace Basilius, sed antequam illius mortem referamus, breviter recensendæ plures epistolæ, de quibus agendum nondum occurrit occasio.

III. Scripta est epistola 270 post secundam canonicam. Citat enim Basilius canonicam tricesimam se vulgatum. Cum puella quædam rapta esset, scribit Basilius presbytero, seu potius locorum chorepiscopo, quem tam indignis facinoribus non satis commoveri queritur. Jubet ut puella restituta parentibus, raptor a precibus arceatur et excommunicatus denuntiatur, ac si etiam, qui cum eo facinus aggressi sunt, a precibus per tres annos removeantur, quin et ille ipse pagus, qui raptam recepit ac custodivit, vel etiam ad eam retinendam pugnavit, universus a precum societate rescindatur.

Cum Basilius (a) senem se dicere incœperit anno 374, cum eum gravissimis morbis fractum vires defecerunt; post hoc tempus scriptas ducimus plures epistolas, in quibus senii sui incommoda commemorat. Talis est epistola 271 ad Eusebium, quomodo olim Basilius et focum unum et pedagogum et animi relaxationem et studia, et delicias et iuopiam et omnia prorsus habuerat communia. Suum ei dolorem significat Basilius, quod cum in civitate non repererit, in qua futurum speraverat ut eum videret. Commendat ei Cyriacum presbyterum iugiterimum, cujus famam ne si quidem attentare ausi ferant, qui manus in omnes injiciebant.

Cum multos Basilius ab iuente ætate usque ad senectutem dilexisset, neminem unquam prælebrat Sophronio officiorum magistro. Sed tamen nonnulli assentatores Sophronio persuadere conati fuerant, ut Basilio succenseret, cumque contra eum et voluntatem suam in quodam negotio venisse crederet. Refellit hæc calumnias Basilius in epistola

A 272, et quid locum eis dare potuerit, ingenue exponit. Fidem sibi haberi postulat; non enim adeo desperatum se esse, ut magnum peccati mendacium parvipendat. Profiteatur se nullo ex iis, qui amicitie laude spectati sunt, ignobiliorem esse; quippe cum nunquam in amicitia quidquam peccasse deprehensus sit.

Alium Basilius condiscipulum ex tribus sequentibus epistolis, Heram nomine, cognoscimus, quem invidiæ telis et inimicorum calumniis petitem Basilius non perfunctorie commendat.

Insignis erat Cesareæ civis, Harmatus nomine, simulacrorum quidem addictus cultui, sed tamen civitati charissimus. Hujus filius inscio patre Christianam religionem amplexus totam civitatem gaudio perfudit, quæ sibi videbatur ipsum etiam patrem in filio Christianum suscepisse. Sed cum patris iracundia metueretur in præclarissimo filii facinore, patrem Basilius suo et civitatis nomine placare conatur.

Cum didicisset Basilius ex Theoterno de summa Maximi Scholastici pietate, qui ex ampla et illustri familia ad asceticam vitam transierat, libenter eum convenisset, nisi senium et consueta infirmitas ac Ecclesie negotia detinuisent. Quare per litteras eum in suscepto instituto confirmat, ac breviter admonet unum esse expetendum, æternum bonum: res autem humanas umbra tenuiores et somniis fallaciores esse.

C Distinguendus ille Maximus Scholasticus a Maximo philosopho, ad quem scripta est nona Basilius epistola. Præter diversa cognomina, Maximus philosophus æqualis erat Basilio et asceticam vitam profitebatur, nondum Basilio presbytero; Scholasticus autem renens erat a suscepto vitæ asceticæ consilio, cum Basilius Ecclesie curis distringeretur; ac juvenis erat sene Basilio, qui eum ait *ratione juventutem frenare*.

IV. Senectutis suæ meminit etiam Basilius in epistola ad Valerianum, qui negotia cum nonnullis civibus Cæsariensibus habebat. Quare Basilius, qui ne ab his quidem rebus componendis operam suam removebat, Valerianum accerit, ut suis eum adjuvet consiliis.

D Tres sequentes epistolæ post annum 372 scriptæ sunt, quo Basilius cœpit apud Modestum præfectum auctoritate et gratia valere. In prima commendat civem Tyaneusem, in secunda unum ex propinquis suis quem in filii loco habebat, in tertia Helladium, quem peræquatoris munere exsolvi rogat, ut in Cappadocia rebus procurandis operam suam impendat. Liqueat ex his litteris solitum esse Basilius plurimos præfecto commendare: quod quidem ut faceret, ab ipso præfecto invitatus fuerat. Scribebat itaque libenter ei Basilius, non solum se responsa perhonorifica accepturum sperans, sed etiam ab ipso præfecto, dum ei occasio

nes beneficiorum subministrat, inter beneficos numeratum iri.

Basilium in epistola 282 episcopum quemdam invitavit ad festum sanctorum martyrum, non sive acuta reprehensione quod non vocatus queratur, vocatus non veniat. In sequenti viduæ cuidam, quæ illius videndi et consulendi cupida erat, spem affert se illam visuram, cum aliquem coeventum indicet: neque enim sibi tot negotiis occupato aliud cum ea colloquendi tempus occurrere. Eiusdem viduæ necio quod somnium interpretatur.

Censitorem rogat Basilium in epistola 284, ut monachos, qui nec pecuniis nec corporeo labore rem publicam Deum poterant, tributis eximat, sibi que eos apud Deum precatores hoc beneficio pareat. Videtur etiam censitorem alloqui in epistola sequenti, quæ per œconomum Ecclesiæ missa est. Rogat ut allevet pauperum possessiones, tanto tributorum onere oppressas, ut semper quarantur qui eas suscipiant, ac suum potius insuper absumat Ecclesia, quam ex his possessionibus quidquam percipiat.

Episcopalis auctoritatis defendendæ studium elucet in epistola 286. Fures in quadam ecclesia vilia pauperum vestimenta subripuere, et ab iis, quibus recti in ecclesia ordinis cura commissa, comprehensi sunt. Tum Basilium, descripto in omnium oculis vestium inventario, et vestes et fures recipi ac custodiri iussit, vestes quidem partim tradens his qui aderant pauperibus, partim venturis reservans, fures autem canonicæ poenitentię subiciens. Sed cum commentariensis eiusmodi hominum receptionem sibi vindicare vellet, contendit Basilium, quæ in ecclesiis peccantur, ab episcopis emendari debere, nec iudices esse interpellandos. Quod si commentariensis ad comitem his de rebus referre velit, libenter assentitur Basilium, et suo juri et viri integritati confidens.

Jam sæpe vidimus quam libenter Basilium homines in iudicium vocatos gratia sua et auctoritate sublevaret: sed tamen hujus rei modum aliquem et delectum sciebat tenendum esse. Cum virgo quedam improbum hominem et in corrumpendis domibus a puero institutum, in domum suam inscia illius nurum admisisset, eique ex simplici colloquio cognita esset; is eo impudentiæ devenit, ut virginem tota urbe decantaret, ac famoso libello ecclesiæ valvis affixo læteraret. In exilium missus est ob hanc nequitiam: sed rediens maledicta sua renovavit, et calumniis in pudicitiam virginis, forum, gymnasia, theatra et ædes improborum sui similium implevit. Hunc hominem Basilium poenis in episcopi potestate positæ coercuit, a communione illum ecclesiastica removens: simulque virginem hortatus est, ut se non ulcisceretur, sed Domino ultionem permitteret. At virgo vehementer cum eo expostulavit, quod secum paterno animo non dolet, ac famæ jacturam, quæ totius cleri damnus erat, negligere juberet. Itaque instare virgini noluit Basilium, et postea ab aliquo sycophantæ amico

rogatus, ut eum ex hoc periculo eriperet, respondet æque sibi ab episcopi officio alienum videri, nocentes aut iudicibus tradere aut traditos eripere: sive quia improbus ille recantare opprobria nolebat, sive quia ne recantando quidem dedecus virgini impositum satis reparasset.

Nectarius Basilio ex præclaris dotibus a puero notus, in summum splendorem omni virtutum genere pervenerat. Rogatus ab eo Basilium ut aliquem pagis chorepiscopum præficeret, vel saltem de optima eligendorum chorepiscoporum ratione consultus, eximia tradit præcepta, et episcopo et iis qui suffragium dant convenientia. Declarat se caponem, non dispensatorem futurum, et quidvis potius quam electionem peracturum, si quid gratiæ causa aut timori cedens fecerit. Iis autem qui suffragium dant auctor est, ut dicto testimonio ab omni contentione absterneant, et Deum precantur, ut quod utile fuerit, non lateat.

Videtur in episcopatu scripta epistola 291, in qua Basilium Timotheum chorepiscopum ex summo asceticæ vitæ fervore ad secularia negotia delapsum revocare ad pristinam pietatem coatur. Videtur idem esse Timotheus chorepiscopus, de quo in epistola 24 loquitur. Grato animo suscipit missa a Timotheo munera, vicissimque ei misisset Ponti munuscula, ceras et æopa, si tunc præsto adfuissent; sed cum adierunt, missurum promittit.

CAPUT XXXIX.

C I. *De epistolis quarum tempus incertum. II. De epistola Basilii ad Libanium et Libanii ad Basilium. III. Maxime dubiæ videntur. IV. Sex epistolæ spuris.*

I. Nunc breviter nobis recensendæ sunt aliæ Basilii epistolæ, quæ cum nulla temporis nota signentur earum ordinem ex ipsis rebus, de quibus agunt, repetendum duximus. Aliæ enim egregia morum præcepta tradunt, aliæ propinquorum morte afflictos consolantur, aliæ commendationem egeorum, aliæ denique amicam habent salutationem.

Digna visa est quæ agmen duceret epistola ad Palladium recens baptizatum, quem Basilium hortatur, ut fidelem ex thesauri custodem præbeat, ac omni cura depositum regium conservet. Illius uxor inviserat Basilium, qui dimidium tantum desiderii sui adimpletum ducebat, quia non ipsum etiam Palladium viderat.

Christianum in morbis et rebus adversis constantiam laudat Basilium in epistola ad Julianum, de quo scire avert æo manus usum receperit, an illi reliquæ res vitæ ex sententia fluant. Videtur is Basilii videndi causa Cæsaream venisse, sed illum Basilio per negotia tantum videre licuit, quantum qui se in mari iuvicem prætereunt. Eum tamen Basilium, velut ex ungue leonem, ex brevi experimento satis cognoverat.

Ex epistola 294, duos cognoscimus Basilii discipulos, Festum et Magnum, quorum teneris animabus cum pietatem inievisset, optabat eam ad maturos fructus perductam videre.

Basilii vitæ anachoreticæ longe præferebat cœnobiticam; huiusque instituti auctor fuit in Ponto et Cappadocia, quibus in locis vix antea cognitum erat. Quare cum venisset in quoddam monasterium, ubi separatim ascetæ degebant, hortatus est eos ad vitam communem. Hi docilis animi significationes dederunt, et de iis, quæ Basilii disseruerat, Domino gratias egerunt. Cupidus sciendi Basilium, an vitam illam testibus carentem relinqueret, mittit aliquem ex fratribus, qui et quod alacre est cognoscat, et quod pigrum excitet, et quod reluctatur sibi indicet.

In epistola 296 viduam hortatur Basilium, ut mortem ac Dei iudicium semper ante oculos habeat. Illius etiam filiam salutatur, eique auctor est ut in meditandis Scripturis assidue versetur. Mulas suas hæc vidua commodaverat Basilio, quibus ille quidem parce tanquam suis usus est; sed tamen viduæ in se animum et studium erga Dei opus considerans, earum usum longius produxerat. Aliam viduam in epistola sequenti hortatur ad pietatem, eique commendat mulierem, quæ hanc epistolam perfererat.

In epistola 298 refellit commentum cujusdam plani, qui aquæ vin quædam inesse absurdam fingebat, ut simplicioribus illuderet. Scripta est epistola 299 viro pietate insigni, cui cum oblatum esset munus censoris in regione Iboritarum, significaverat Basilio molestam sibi esse rei publicæ administrationem. Jam enim e civili potentia in otium se receperat. Hortatur eum Basilium ut hoc munus accipiat, illudque sic administret, ut nec potentiam formidet nec pauperatam contemnat.

Sequuntur tres litteræ consolatoricæ, quarum in prima parentes consolatur, filii, quem ad studia litterarum miserant, morte afflictos; in altera Maximum qui uxorem amiserat; in tertia uxorem Brisonis, viri rebus in bello gestis clari, quem in ipso ætatis flore raptum imperator desideraverat, milites planxerant, ejusque jacturam totum fere Romanum imperium senserat.

Ex commendatitiis Basilii litteris perspicitur, quanta auctoritate apud potestates valeret, et quam libenter hæc gratia ad ferendam pauperibus et afflictis opem uteretur. Rogat conuictum rei privatæ, in epistola 303, ut ejusdem loci incolis, quibus imperaverat præstationem equarum, hæc multam, utpote ob falsa crimina impositam, remittat. Pleuræque ejusmodi epistolæ censoribus scriptæ sunt, apud quos Basilium deprecatoris munere fungitur, nunc pro totis pagis, ut in epistolis 308 et 310 pro Capralis et Ariarathicæ incolis; nunc pro amicis, ut in epistola 313, pro Sulpicii domo in Galatia; nunc pro necessariis et cognatis, ut in epist. 310 et 315. Paratum erat hospitibus et peregrinis perlugium Basilium, ut patet ex epistola 319. Principalem Se-

A bastiæ qui illius litteras libenter accipere solebat, etiam atque etiam rogat, ut civibus Alexandrinis propinque mortui corpus publico mandato exportandum tradat, illisque aliquid auxilii ex cursu publico concedat. Notanda etiam epistola 307, in qua virum potentem rogat, ut duobus litigantibus opem ferat, prohibens ne ad iudicem introeat, sequens iudicem illis præbens: quod si alteruter sententiæ non cedit, faveat injuriæ patienti, et æqua postulanti patrocinium impendat.

Ceteræ Basilii epistolæ, salutandi causa scriptæ, leporibus ac perpolitio sermone suaves et pietatis notis inspersæ sunt. Eorum ad quos scriptæ sunt, nomina non exstant, si excipias Philagrium Arceum, hominem eloquentem et de re ecclesiastica optime sentientem, Pasinicum medicum, Maginianum, Ilyperæchium, et Phalerium, qui fluviales pisces Basilio miserat. Plenæ sunt acuminibus epistolæ ad notarium et librarium, sed epistolæ ad Theclam acumina magis redolent ingenium. Gregorii Nazianzeni (a), cujus aliæ tres exstant ad eandem litteræ. Rogat eam in illa, quæ est inter Basilianas, epistola, ut eorum, qui conceptum ecclesiæ extruebant, aridas fauces uvarum liquore recreet. Anni enim præteriti frigus, gemmis vitium succis, vini penuriam adduxerat. Templum Nazianzenum magnis sumptibus a Gregorio-patre conditum discimus ex Theologi orat. 19.

C II. Litteræ Basilii ad Libanium, et quas a Libanio Basilium accepit, si vere utrique tribuendæ sunt, partim in recessu Basilii scriptæ sunt, partim cum in presbyterorum cathedra sederet, nonnullæ postquam ad episcopatum pervenit.

Ad sæcessum referendæ videntur epistolæ illæ, quibus Basilium Cappadoces adolescentes Libanio commendat, eique in disciplinam tradit. Nam primæ respondens Libanius miratur et laudat, quod ei a nonnullis nuntiatum erat, Basilium vitæ genus præstantissimum ingressum esse, atque hoc magis spectare quomodo amicus Deo evadat, quam quomodo aurum colligat. Paulo post aliam epistolam sic orditur Basilium: *Ecce tibi et alius venit Cappadox*, etc. Hunc comitabatur alius æqualis, uobilis et ipse ac Basilio charus, sed minime dives, quem tamen Basilium non idcirco apud Libanium minore quam alios in pretio futurum sperat. Hæc epistolam Libanius ad cælum effert, sequæ illa privatim lecta exclamasse narrat, *Victus sum*, et cum eandem legisset Alypius coram pluribus bouoratis, omnes Basilio palmam detulisse. Ceterum pecuniæ contemptum præ se fert Libanius, ac pauperes discedendi studiosos pluris apud se quam divites fieri declarat, quamvis ipse talibus non unus sit magistris. Laudes vicissim rependit Libanio Basilio, et iste rursus instat in extollendo Basilio.

Sex litterarum, quæ Basilio presbytero scriptæ videntur, hæc fuit occasio. Rogat Basilium (b) Liba-

(a) Naz. ep. 49, 100, 101.

(b) Ep. 251.

nium ut ad se mittat orationem, quam in hominem morosum, frequentissimo conventu ac maxima celebritate, pronuntiaverat. Mittit Libanius hanc orationem, seque tremere significat. Lectam Basilium in astra tollit. Gratias agit Libanius, ac vicissim petit orationem Basilii in ebrius, quam perlectam Athenis quam Cappadocia digniorem iudicat. At Basilium Atticæ eloquentiæ laudem in ipsum Libanium retorquet, seque piscatorum discipulum esse proficitur.

Duæ tantum epistolæ notas episcopatus referunt. Libanius avaritiæ episcopos accusat, et quanto cæteris doctor Basilium, tanto restrictiorem in largiendo futurum suspiciatur. Petit tamen ab eo trecenta tigna, ne sub dio hiemare cogatur. Basilium Libanio iudicandum relinquit, utri sint tenaciores, episcopi an sophistæ; cum sobrius veulem eloquentiam proponant, episcoporum nullos omnino vectigales discipulos faciat. Mittit Libanio quod petierat, et debiti solutione fluvium Alphæum obstringit.

Magni facit has epistolas Tillemontius, nec probat eas in dubium revocari. Neque enim aut Basilii amicitiam cum ethnico, aut quod Libanius plena manu secessum Basilium laudat, satis argumenti esse ducit, cur hæc rejiciantur epistolæ. Assentiret equidem Tillemontio, si bis tantum de causis rejici deberent. Sed aliæ rationes suppetunt longe graviores.

III. 4. Nihil habent hæc litteræ, si unum aut alterum locum excipias, quod magnum Basilii ingenium redoleat, nihil quod Libanii fama non longe minus sit. Non agnosco Basilium in hoc insulso lepore (a) : *Velo niveo tectus epistolam scripsi, quam cum acceperis et manu contigeris, senties quam sit gelida, quamque ferat eum a quo missa est, latitantem nec extra aedes prospicere valentem.* Multo minus dixisset Basilium (b) Libanii orationem admirans : *O musæ et litteræ et Athenæ, qualia largimini vestris amatoribus!* Quis probet illud Libanii (c) : *Horreo ac tremo, cum eam diem mecum reputo, qua meam inspicias orationem : imo etiam fere mente lapsus sum?*

2. Multa in his epistolis et cum Basilii rebus et secum disconveniunt. Tres epistolæ ita secum pugnant, ut nulla sit ex tribus, quæ non prima omnium scripta videatur. Hinc sibi locum vindicat epistola 345, quam sic incipit Libanius : *Magis arbitror mihi opus esse excusatione, quod non olim ad te scribere inceperim, quam nunc recusatione quod scribere incipiam.* Tunc primum ergo scribebat Libanius, et prior scribebat Basilio. Sed quomodo id conciliabimus cum epistola 358, in qua Basilium laudatur, quod scribendi inceptor fuerit? Eo æquius videtur, at hæc epistola 358 primum sortiatur locum, quod

A paulo post Basilii reditum in Cappadociam scripta est, cum Alcimus Romam proficiens curam instituendorum puerorum ei imposuisset.

Sed prima sede utranque epistolam erce alia pellere nititur. Nam (d) cum adolescens Cappadox ad Libanium venisset cum litteris Basilii conquerentis, quod sui Libanium cepisset oblitio; quomodo hoc crimen a se propulsat Libanius? Non scriptas a se epistolas commemorat, sed ait se de Basilio in patriam reverso sollicitum fuisse, eoque vitæ genus amplexus esset, num in foro versaretur, num rhetores efficeret Cappadocum filios; at ubi ex nunnulis et Cappadocia venientibus didicisset eum longe præstantiorem viam ingressum esse, tum vero beatos sibi et Cappadoces et Basilium visos esse. Non immerito ergo hæc Libanii epistola omnium prima ad Basilium scripta videatur. Illud etiam occurrit incommodi, quod cum scripta videatur non multis annis post reditum Basilii in Cappadociam, tunc tamen presbyterum fuisse Basilium aut episcopum ex alio loco pateat. Sic enim incipit Basilium epistolam 337 : *Ecce tibi et alius venit Cappadox, meus et ipse filius. Omnes enim nobis adoptat dignitas illa, in qua nunc sumus.* Hanc autem epistolam paulo post præcedentem scriptam esse patet ex responsione Libanii. Scio te, inquit, hoc crebro scripturum, *Ecce tibi et alius venit Cappadox. Multos namque, puto, misurus es.* Nondum ergo multos miserat Basilium, sed initium ducebat mittendi et scribendi. At si tanta fuit Basilium inter et Libanium necessitudo, quanta ex his litteris perspicitur, vix credibile est tum demum inter eos silentium rumpi cepisse, cum Basilium sacerdotio fungeretur, id est, annis novem aut decem post Basilii reditum in Cappadociam. Hoc, inquam, vix credibile est, ac præterea pognat cum alia epistola, in qua Basilium laudatum vidimus quod prior scripsisset, tum, cum adolescentium instituendorum munus suscepisset, id est octo annis autequam presbyter fieret.

Præterea ex epistola 345 colligitur Libanium Basilii condiscipulum fuisse; ipse vero magistri munus sustinisse se indicat in epist. 355. Nam in prima queritur quod, cum in pretorio de more una cum Basilium versaretur, eumque rogaret ut se introduceret in profundum Homerici furoris, id impetrare non potuerit. In altera autem Basilii orationem contra ebriosos sic extollit laudibus, ut se talia illum non docuisse fateatur. Videntur ergo hæc Basilii ad Libanium et Libanii ad Basilium litteræ in maxime dubiis pœuendæ.

IV. Sex sequentes, ut manifeste spuris, ab omnibus explodi debent, si tamen excipias ultimam, quam Tillemontius non omnino rejiciendam putat, quamvis illius rationes non valde probabiles sint, ut

(a) Ep. 350.
(b) Ep. 353.

(c) Ep. 352.
(d) Ep. 356.

In nota ad hanc epistolam observavimus. At prima, quamvis in concilio septimo citata fuerit, sic tamen lunaginum cultum defendit, ut eam ab aliquo Græcorum tunc fabricatam fuisse liqueat, cum hunc Ecclesie usum Iconoclastæ inuenerunt.

Quod spectat ad epistolas Basilii ad Apollinarium et Apollinarii ad Basilium, cum de rebus et media theologia repetitis pertractent, hoc ipso peregrinitatem elamitant. Semel enim Basilium in vita scriptis Apollinario, ut ipse tot locis declarat, idque laicus ad laicum, et nihil prorsus de fide, sed tantum amicæ salutationis causa. Cotelarius qui quatuor litteras in lucem edidit, suppositas ab Apollinaristis putat, et, quod me fateor non animadvertisse, Arianiſm et Apollinarismi seminibus inspersas. Sanctus Ephraem Antiochenus apud Photium (n) citat epistolam sancti Basilii ad Apollinarium, ut probet veritatem duarum in una persona naturarum. Sed hæc epistola ab iis, quas edidit Cotelarius, distinguenda, quæ nihil suppeditant adversus Eutycheianos: æque autem ac istæ spuria est, cum nunquam Basilium ad Apollinarium de rebus dogmaticis scripserit.

CAPUT XI.

I. Basilii mors et funus. II. Illius corporis et omniſ effigies. III. Quanta de illo exiſterint hominum iudicia.

I. Tot laboribus pro Ecclesia perfunctus Basilium, perventum tandem ad extremam horam, quam sæpe ut præsentem gravissimi morbi intentaverant, sed Deus Ecclesie utilitatibus providens averterat. Paulo ante mortem (b), cum fere mortuus et exanimis esset, novum quoddammodo robur collegit ad extremos sermones, ut cum pietatis verbis abscederet, et fidelissimis suis discipulis manum imposuit, ne sacerarium, inquit Gregorius (c), defraudaretur illius discipulis et sacerdotii adiutoribus. Concludit ex postremis verbis Tillemontius, quibus Basilium discipulis manum imposuit, eos, cum iam antea essent illius sacerdotii adiutores, episcopos in locis catholico episcopo carentibus constitutos fuisse: cuius rei copiam stabat pax Ecclesie post mortem Valentis reddita. Sed hæc conjectura non nititur magnis momentis. Sacerdotii enim adiutores dici possunt, quicumque operam in Ecclesie administratione navabant. Ili ergo ex clero inferiore diaconi, vel ex diaconis presbyteri a Basilio ordinari poterunt. Quomodo autem pretiosissimum coram Deo mortem obierit, et quam mirabili hominum concursu sepultus fuerit, egregie describit Gregorius Nazianzenus. *Jacebat ille, inquit (d), extremos spiritus ducens, atque a caelesti choro, ad quem jumpridem oculorum aciem intendebat, expectans. Effusa autem circum eum erant tota civitas, iacturam hanc ægerrime ferens, ac discessum, perinde ut tyrannidem, accusans, ejusque animam non secus ac si retineri, atque*

vel manibus, vel precibus cogi posset, arripere studens. Dementes enim eos calamitas reddebat: nec quisquam erat, qui non aliquam vitæ suæ partem, si fieri posset, illius vitæ addere paratus esset. Ut autem virti sunt (oportebat enim eum hominem deprehendi) atque ipse post extrema hæc verba: In manus tuas commendo spiritum meum (e), inter angelos, a quibus abducebatur, animam lætus exhalavit, non ante tamen quam sacrosancta doctrina eos, qui aderant, nonnihil instruxisset, extremisque alloquiis meliores effecisset: tum vero miraculum omnium, quæ unquam fuerunt celeberrimum designatur. Efferebatur vir sanctus, sanctorum virorum manibus elatus: unusquisque autem operam dabit, alius ut simbrum, alius ut umbram, alius ut sacrificum lectulum arripere, ac vel solum attingeret (quid enim illo corpore sanctius et purius?), alius ut propius ad eos, qui corpus ferebant, accederet, alius ut aspectu solo frueretur, tanquam eo quoque utilitatis aliquid afferente. Plena erant fora, porticus, duplicia et triplicia tabulata, hominum deducentium, præsentium, prosequentium, assectantium, in se invicem insultantium, multa millia hominum omnis generis et ætatis ante eum diem incognita. Psalmodia a luctu vincebantur, patientia doloris magnitudine frangebatur. Certabant nostri cum exteris, cum ethnicis, Judæis, adænis, iisque vicissim nobiscum, utris uberioris lacrymæ uberiorem utilitatem offerrent. Denique calamitas ea in periculum desivit. Multæ enim animæ ex vi prætrusionis et compressionis uno cum eo excesserunt: quæ hujus finis nomine felices præterita sunt, ut discessus ipsius sociæ, atque ut ferentiorum quispian dixerit, funebres victimæ. Tandem corpus, cuius rapientium manus vix effugisset, ac prosequentes sperasset, in parentum sepulcro conditur, ac sacerdotibus sacerdotum princeps, predicatoribus magna vox, meisque auribus insonans, martyribus martyr adjungitur.

Basilii mors ipsis etiam veritatis inimicis dolorem attulit admiratione tantæ virtutis: quominus mirum, si Gregorius et Macrina et suo et Ecclesie detrimento doluerunt. Sed tamen Macrina (f) a constantia, quam vi omnibus rebus servabat, minime discessit, ac episcopum fratrem videtur hæc in re superasse. Nam cum ambo novem post Basilii mortem mensibus colloquerentur, ac de fratre incidisset mentio, Gregorii dolor statim recruduit, ac mestitia vultus et lacrymis proditus est: at Macrina immobilis exstitit, ac tanti viri recordatione animum ad sublimiorem philosophiam arrexerat.

Videtur Gregorius Nyssenus morienti fratri adfuisse, vel saltem audita illius morte accurrisse. Num Gregorius Nazianzenus Seleuciæ detenus gravi et periculoso morbo mœrorem suum Nysseno significat (g), quod ei ac communibus amicis in hoc tristi eventu adesse, et sanctum Basilii cinerem

(a) Cod. 215.

(b) Naz. or. 20, p. 370.

(c) Ibid.

(d) Or. 20.

(e) Psal. xxx, 6.

(f) Vit. S. Macr., p. 189.

(g) Naz. ep. 37.

exosculari non possit. Cæsariensis Ecclesiæ tanto ornameto spoliatæ solitudo (a), spectaculum erat Gregorio Nazianzeno prorsus intolerabile. Ipse vero mortuus ex media parte et dissectus sibi videbatur (b), amisso tali sæcio, a quo etiam per nocturnas visiones, ut olim cum viveret, admonebatur et castigabatur, si quid fecisset minus decore. Carmen funebre duodecim (c), ut ipse appellat, epigrammatibus constans, sibi in Basilium amoris monumentum esse voluit. Sed multo uberius desiderio suo satisfecit, cum reversus Constantinopoli in Basilio eximia oratione laudando omnes ingenii et eloquentiæ vires profudit. Testatur (d) jam multos publice ac privatim hoc laudandi Basilii munere perfuncios fuisse.

Præclaræ etiam orationibus laudantur S. Ephræm et sanctus Gregorius Nysenus. Nihil dicam de S. Amphilocho, cui oratio attribuitur in sanctum Basilium ipso Circumcisionis die pronuntiata, quo Basilium nigravit in celum. Hæc oratio, lidem ut septem aliæ a Combesio sub Amphilocho nomine in lucem editæ, pluribus videtur non certissimum esse monumentum, quamvis non tam manifeste spuria sit, quam Basilii Vita eidem afficta Amphilocho.

II. Sancti Basilii effigiem sic descriptam reperit Baronius (e) in anonymo Vaticano: *Magnus Basilium procerus fuit habitu corporis et recto, siccus, gracilis; color ejus fuscus, vultus temperatus pallare, justus nasus, supercilia in orbem inflexa et adducta; cogitabundo similis fuit, paucæ in vultu rugæ, etæque renidentes, genæ oblongæ, tempora aliquantum cava, promissa barba et mediocri contities.*

Illius auctori effigies ex rebus gestis, quas enarrare conati sumus, satis perspicitur. Ipse vero sese in scriptis ac præsertim in epistolis mirifice depingit. Illius gravitas et constantia nonnullis fastus et superbia esse videbatur, sed demonstrat Gregorius (f) neminem ab hoc vitio magis alienum fuisse, quam Basilium, qui ne leprosus quidem deosculari delinabatur. Erat illius severitas summa benignitate temperata (p. 361), ita ut illius vel pertenuis risus laudatio esset, et silentium objurgatio. Non lepidus quidam erat, et facetus aut circumforaneus: sed tamen fatetur Gregorius neminem in cõtilibus jucundiorum et in uarrando festivoerum existisse: neminem in jocando argutiorum et in objurgando leniorum.

III. Quanta exstiterint de Basilio hominum judicia præclare Gregorius his verbis testatum reliquit (p. 370): *Tanta ipsius, inquit, virtus gloriæque præstantia fuit, ut multa etiam ex parvis illius virtutibus, atque adeo ex corporeis defectibus ab aliis ad gloriam nominis claritatem parandam excogitata sint. Cujus generis sunt, pallor, barba, certus incedendi*

modus, tum etiam ad loquendum minime promptum esse, sed ut plurimum cogitabundum atque inro collectum (id quod multi non recte imitantes, nec animadvertentes, in adiosam quendam trititiam inciderunt); vestis etiam genus, et lectuli species, et cibi sumendi modus: quorum nihil illa dedita opera, sed simpliciter ac fortuito facitabat. Ac multos jam Basilios specie tenuis videre licet, status nimirum in umbris; multum enim fuerit si repetitum Echus vocem esse dixera. Nam illa quamvis postrema duntaxat vocis partem expressius tamen effingit, hi autem longius ab eo distant, quam quantum accedere concupiscunt. Illud vero non jam parvi, sed mozimi etiam momenti ad gloriam haud immerito existimatur, consuetudinem cum eo aliquando habuisse, aut eum coluisse, aut quidpiam ab eo joco vel serio dictum aut factum manimentis loco ferre (quemadmodum ipse quoque me hoc nomine sæpe glariatum esse scio): quoniam quæ ab illa velut obiter fiebant, multa præstantiora erant, quam ea in quibus alii elaborant.

Idem de Basilio ac de pluribus aliis sanctissimis viris dici potest, miraculorum donis instructos eos non fuisse, sed gradum sanctitatis, ad quam eos Christi gratia evexit, majus quoddam esse donum, quam prodigia et miracula. Nonnulla tamen de sancto Basilio narrantur, quæ in prodigiis et miraculis numerari debeant. Præter ea, quæ anno 572 gesta retulimus, cum Valens Cæsareæ versaretur, narrat Gregorius Nysenus (g) ejus precibus imbrem divinitus concessum fuisse, cum siccitas hiemis nullam spem frugum relinquere videretur: ac (p. 485) eo noctu aliquando orante, domum affulgente divinitus quodam lumine refulsisse.

Dies festus sancti Basilii non multo post ejus obitum celebratus. Testatur enim Gregorius Nysenus (p. 479) diem festum de illius nomine post Natale Domini, et natalitia sancti Stephani, S. Petri, S. Jacobi, S. Joannis et S. Pauli occurrere. Amphilocho, ut jam diximus, seu quivis alius orationis supra dictæ auctor, festum sancti Basilii die Circumcisionis in omnibus orbis terrarum locis celebrari docet: quod quidem de vicinis regionibus interpretatur Tillemontius. Idem mos apud Græcos perseveravit, nec Basilii festum a circumcissione disjnguit. Apud Latinos illius mors annotatur ad diem Circumcisionis in *Martyrologia* Usuardi et aliis posterioribus. At dies festus differtur usque ad diem 14 Junii, quo die festum Basilii nono sæculo celebrari solitum fuisse ex Usuardo perspicimus.

CAPUT XLI.

I. *Quanta apud antiquos sancti Basilii operum ad miratio.* II. *De novem hominibus in Hæzæmeron.* III. *De tribus humilibus quæ sunt de hominibus sive*

(a) Naz. ep. 57.

(b) Naz. or. 21.

(c) Carm. 65.

(d) Or. 20.

(e) Ad an. 578.

(f) Naz. or. 20.

(g) Or. in Basil.

ctura. IV. De homiliis in Psalmos. V. De nonnullis in Psalmos homiliis, quæ spuris aut dubiæ existimantur. VI. De locis nonnullis, quæ in genuinas homilias assuta dicuntur fuisse.

I. Antequam huic pertractationi finem imponam, breviter recensenda sancti Basilii opera, ac præsertim in nonnullis examinandis immorandum, quæ perperam ei abjudicata. Sed in primis quanta fuerit illius scriptorum apud antiquos admiratio, ex Gregorii testimonio spectandum. *Quenam hodie alia, inquit (a), ullius conventus lætitia? quæ convivorum voluptas? quæ fori? quæ Ecclesiarum? quæ principum et privatorum delicia? quæ monachorum, aut eorum qui societate gaudent? quæ eorum, qui se a negotiis removerunt, vel eorum qui in rebus gerendis versantur? quæ eorum qui profane, vel eorum qui nostræ disciplinæ studium profitentur? Una et per omnia, et maxima oblectatio, illius voluntina et lucubrations. Nec scriptoribus materia ulla alia et copia post eum præter ipsius scripta suppetit. Silentur vetera, quæcumque in divinorum oraculorum explanatione a quibusdam elaborata sunt: nova predicantur, atque in apud nos eruditissimus habetur, qui libros ipsius quam maxime intelligit, ac lingua versat, auribusque instillat. Unus enim omnium loco studiosis ad eruditionem comparandum sufficit. Hoc tantum de eo dicam. Cum Hexameron illius in manus sumo, atque in ore habeo, cum Creatore conjungor, ac creationis rationes cognosco, Creatoremque magis admiror ac suspicio, quam prius solebam, cum solo aspectu magistro uter. Cum libros eos, quibus hæreticorum scripta refutat, lego, Sodomiticum ignem æterno quo improbes ac scelerata lingue in cinerem rediguntur, aut Chanaan turrim, ut male constructam, ita recte interruptam atque deletam. Cum ea, quæ de Spiritu sancto scripsit, evolvere, Deum, quem habeo, nanciscor, veritatem libero et fidenti animo prædico, illius videlicet theologiæ atque contemplationi insistens. Cum alias ejus enarrationes perlego, quas iis, qui hebetiori ingenio sunt explicat trifariam in solidis sui tabulis describens, eo adducor, ut non in externo litteræ cortice pedem figam, nec verborum tantum superficiem spectem, sed ulterius progrediar, atque ex profundo in profundum transeam, abyssum per abyssum invocans (b), ac per lumen lumen invenies, quoadusque ad summum tandem verticem pervenero. Cum martyrum encomia lego, corpus contemno, et cum iis qui laudibus effertur, animo versor, atque ad certamen excitur. Cum orationes eas quas de moribus ac bene vivendi ratione scripsit, in manus accipio, animo et corpore purgo, templumque Dei capax efficitur, atque instrumentum musicum a Spiritu pulsatum divinamque gloriam et potentiam emittens. Per eas corrigor et concinnor, atque divina quadam immutatione alius ex alio efficitur. Vide Photium cod. 141 et 191.*

- (a) Naz. or. 20.
(b) Psal. XL, 8.
(c) Homil. 8.

A II. Ex iis quæ sanctus Basilius in explicandis Scripturis elaboravit, nullum opus majorem habet admirationem, quam novem in Hexameron homilias. Quanti hoc opus faceret Nazianzenus, ex his quæ modo attulimus perspicere potest. Non pariter in eodem opere laudando Nyssenus, vel potius non sine exaggeratione illud laudat. Hujus testimonium habes in Monito his homiliis præfixo.

Sed nihil ad hujus operis commendationem illustrius afferri potest, quam judicium sancti Ambrosii qui, quamvis Basilio, ut ait Tillemontius, nulla in re cederet, ejus tamen vestigia premere indecorum sibi esse non duxit, atque ex his novem homiliis plurima in opus simile transtulit, ac pro suis usus est. Pronuntiatæ fuerunt Quadragesimæ tempore (c): ac duas quidem priores eodem die habuit Basilius, qui initio secundæ commemorat orationem matutinis horis pronuntiatam. Initio tertiæ pariter commemorat hesternam disputationem; sed tamen necesse est uno aliquo die semel tantum concionatus sit, sive aliqua ægritudine, sive occupationibus detentus. Nam sub finem octavæ homiliæ promittit vespertinam (p. 80), quam eodem die, tempore advesperascente, absolvit (p. 88).

Basilium ex tempore concionari solitum esse refert Rufinus; idque de his præsertim novem homiliis opinatur Tillemontius, conjectura ducta ex homilia octava (p. 71), ubi Basilius sermonem aliquandiu interrumpit, ac nonnulla prætermissa in memoria revocare instituit, acutiorum auditorum mutuis inter se nutibus admonitus. Sed cum multæ Basilii orationes, velut in gulam et ebrietatem, in fœneratores, et aliæ ejusmodi, ita omnibus eloquentiæ numeris absolutæ sunt, ut paratus ac meditatus venisse videatur; tum etiam idem de his novem homiliis dicendum, quæ rebus et acute cogitatis et erudite collectis et comportatis differre sunt.

C Has novem homilias ante episcopatum habitas fuisse conjicio. Verisimile enim esse posteriores esse homilias in Psalmos; quas Basilius, ut modo vidimus, presbyter habuit. Etsi enim certum et exploratum non est quod testatur Cassiodorus Basilius commentarios in totam Scripturam contulisse; quia tamen plurimos libros interpretatus est, probabile est eum ordine alio processisse, et a prioribus libris initium duxisse.

Præterea in his homiliis nulla Pneumatichorum hæresis mentio, quæ initio episcopatus Basilii vel paulo ante grassari cœpit. Quod si novem illæ orationes ante episcopatum pronuntiatæ, non jam sancto Ephræm accepta referri potest interpretatio horum verborum, *Et Spiritus Dei ferebatur super aquas (d)*, quam Basilius (e) a viro Syro accepisse eo testatur. Libentius cum Tillemontio conjicere S. Eusebium Samosatensem hic designari, si ei congrueret quod de illo Syro ait Basilius, eum a

- (d) Gen. 1, 2.
(e) Homil. 2, p. 18.

mundi sapientia tantum distulisse, quantum ad rem verarum scientiam appropinquabat. Nam sanctum Eusebium sacrarum quidem litterarum peritissimum fuisse scimus; at in externis disciplinis hospes fuisse non perhibetur. Nihil ergo vetat, quominus ignotum nobis esse Syrum illum fateatur.

III. Promiserat Basilius (a) se explanaturum hominis generationem: sed tamen promissis non videtur atesse. Nam novem tantum orationes in Hexaemeron numerantur ab Hieronymo (b) et Cassiodoro (c). Testatur Socrates (d) opus Basilius, cum imperfectum esset, a Gregorio ipsius fratre absolutum fuisse. Atque ipse etiam Gregorius (e) hanc sibi de hominis officio scribendi causam esse declarat, quod vereatur ne Basilius reprehensionem non effugiat, si illius in opus sex dierum elucubrationi desit eorum, quæ ad hominem spectant, consideratio.

Exstant (f) tamen inter opera Basilius duæ homiliez de hominis structura, quibus tertia de paradiso adjungitur. Sunt hæc orationes ad Basilius promissa perficienda satis appositæ, ac ita inter se nexæ, ut quæ in una tractantur, in sequenti continuentur. Basilio tribuuntur a Conbelsio et Dupino; sed eas Tillemontius ab aliquo scriptas existimat, exercitiosius causa, non per dolum, aut malum alieni fetus Basilio supponendi consilium.

Difficile est profecto has homilias sancto Basilio attribueri, cum accedat ad certissima veterum testimonia styli dissimilitudo. Sed inquirendum nobis est, an merito existimet Tillemontius aliquem sese in his homiliis sub Basilio nomine elucubrandis exercitasse. Favet huic sententiæ auctor primæ homiliez, dum declarat (pag. 324) se vetus debitum, cujus solutionem ægra valetudo impediverat, tandem aliquando persolvere. *Iniquum enim fuerit, inquit, ut cum bestius, deque natatilibus et jumentis ac volucris, de cælo item et his quæ in cælo; de terra et stirpibus, quæ in terra sunt, didicerimus, non etiam de nostra generatione ex Scripturæ divinæ luce edoceamur.* Mirifice hæc Basilio congruunt. Quinetiam cum ait se antea ostendisse quis dixerit, *Faciamus (g)*, et ad quem dixerit, non obscure indicat orationem nonam in Hexaemeron, in qua hæc ad Filium dicta esse ostenditur. Sed tamen non desunt rationes, cur malim hæc a librariis recentibus assuta credere, quam tres illas homilias homini triuere otioso.

1° Perantiquæ sunt illæ homiliez, ac veterum Patrum dissensu rationem omnino referunt. Porro neminem ex antiquis paulo peritorem fuisse existimem, qui opus Basilius in Hexaemeron Gregorio Nysseno absolutum fuisse nesciret. Quare debuit ea res detertere, quominus quisquam hanc materiam

ad ingenii exercitationem eligeret; cum præsertim statim post mortem sancti Basilius opus illius, teste Niceta, frater absolverit. Hinc etiam tres homiliez reperiantur quidem sub nomine S. Basilius in recentioribus codicibus mss., at nasquam apparent in antiquioribus. Non enim eruditos librarios fraus manifesta latuisset. At recentioribus, cum doctissimi non essent, atque, ad verisimile est, ignorant Basilius opus a fratre Nysseno absolutum fuisse, proclive fuit homilias, quæ ad illud opus absolvendum aptæ videbantur, Basilio nomini adfingere.

2° Tres homiliez non sua sponte simul conjunctæ sunt, sed hæc a librariis instituta conjunctio. Nam secundæ orationi nullum inest consilium absolvendi id quod in prima disseri cœptum fuerat. Habita enim est hæc secunda homilia ad occasionem Scripturæ, quæ illo die lecta fuerat: eamque sic concludit is a quo pronuntiata est, ut se ad necessarium iter properantem auditorum precibus deduci postulet. Tertia sine ullo prorsus exordio incipit a versiculo Scripturæ, quamvis præfatio quædam adhiberi debuisset, si is qui secundam pronuntiaverat, tertiam ex itinere redux pronuntiasset. Tota res ergo in librarium aliquem rejicienda, qui cum opus sancti Basilius absolutum post illius mortem fuisse nesciret, simul conjunxit tres illas homilias, quæ idoneæ ad illud absolvendum videbantur.

3° Addita esse et assuta, quæ in prima oratione consilium indicant absolvendi operis Basilius, inde perspicitur, quod cum sua sponte hæc oratio nullam habeat cum duabus aliis necessitudinem, ac de pluribus a Basilio promissis pauca persequatur, minus idonea sit ad absolvendum opus in Hexaemeron. Quare verisimile est eum, qui cum hac prima duas alias conjunxit, ea etiam de suo addidisse, quæ S. Basilio congruere videbantur.

IV. Cum decem et septem homiliez in Psalmos nihil prorsus suppeditant, ex quo Basilius tunc episcopum fuisse, aut jam prodixisse hæresim Pneumatæchorum perspicimus; tum vero duæ ex illis decem et septem homiliis presbyterum illum tunc fuisse probant. Sic enim loquitur in homilia in psalmo xiv (p. 110): *Ἐν τούτοις διαφέρομεν τῶν πτωχῶν οἱ πάντες, τῇ ἀμετρίᾳ. Hac una re divitibus nos pauperes præstamus, curarum vacuitate.* Nunquam sane pauper esse desiit Basilius, etiam inter amplius reditus episcopatus Cæsariensis: sed tamen multo æquius et verius inter pauperes sese numerare potuit, cum eum omnibus rebus nudum propinqui et chari sustentarent, quam cum ipse opibus ad aliorum inopiam sustentandam abundaret.

Supra (h) attulimus aliud testimonium ex homilia in psalm. cxiv. Cum populus a media nocte usque ad meridiem in quadam martyrum ecclesia

(a) Homil. 9, p. 88.

(b) De scriptor. Eccles.

(c) De institut. divin. lit., cap. 1.

(d) Lib. iv, c. 26.

(e) Tom. 1, p. 4.

(f) Tom. I, append., p. 324.

(g) Gen. 1, 26.

(h) Cap. 10, n. 2.

psalmis canendis occupatus fuisset, advenit tandem A Basilius, atque hac excusatione utitur, cur diu narratus fuisset: *Εἰ δὲ βέλ καὶ ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἀπολογίασθαί, τῆς διατριβῆς ἕνεκεν καὶ τῆς ἐπὶ πλεῖστον ἀπολείψεως ὑμῶν, ἐρῶμεν τὴν αἰτίαν, ὅτι ἄλλην ἐμύστιμον ταύτη τοῦ Θεοῦ Ἑκκλησίαν οἰκονομοῦντες οὐκ ὄληψν πρὸς ὑμᾶς διεργαμένην τῷ διαστήματι, τὸν χρόνον τοῦτον τῆς ἡμέρας κατανωλώσαμιν. Ἐπὰὶ οὖν ἔδωκεν ὁ Κύριος κάκαλοις πληρῶσαι τὴν λειτουργίαν, καὶ μὴ διαμαρτεῖν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀπόδοτε μεθ' ἡμῶν τὴν εὐχαριστίαν τῷ εὐεργετῇ, τῷ τὴν ὁρωμένην ταύτην τοῦ σώματος ἡμῶν ἀσθένειαν τῇ ἀοράτῳ αὐτοῦ δυνάμει χειραγωγοῦντι. Quod si nobis excusatione opus est, quod morati simus, et a vobis abfuerimus perditu, hanc afferemus causam, quod, cum aliam Dei ecclesiam, huic honore potorem, administremus, non mediocri a vobis distantem intervallo, hoc tempus diei consumperimus. Cum igitur dederit Dominus, ut et illis implerem liturgiam, nec vestras deesse charitatis, mecum benefico largitori gratias agite, qui hanc quam videtis corporis nostri debilitatem invisibili sua potentia deduxit. Ex his patet unam ex Cæsariensis ecclesie Basilio commissam fuisse, ac proinde nondum episcopum fuisse. Non enim sic loquatur episcopus ad quem omnium diocesis ecclesiarum cura pertinet; aut si ecclesiam, in qua liturgiam celebrare solet, sibi ad regendum præcipue commissam dicere possit, non tamen huic ecclesie alias in agris aut ad urbem constructas honore et dignitate pares existimet.*

Si Basilium ad has duas homilias, nempe in psalm. xiv et cxiv, ipso psalmore ordine adductum esse constaret, statueret possemus cæteras quoque in psalmos homilias ante episcopatum habitas fuisse. Sed homilia in psalm. cxiv in ecclesia, in qua Basilius concionari non solebat, ad occasionem psalmi, qui ingrediente Basilio canebatur, pronuntiata est. Quod spectat ad homiliam in psalm. xiv, illam quidem habuit Basilius, ut absolveret quæ pridie de eodem psalmo disseruerat. Sed cum dubium sit an homiliam illam pridie pronuntiatam habeamus, incertum etiam est utrum in ea Basilius susceptam explicandorum psalmorem egerem, an oblatam aliquam occasionem secutus sit. Quare temporis notæ, quas in homiliis in psalm. xiv et cxivprehendimus, ad alias in psalmos homilias non pertinent: quas tamen verisimile est ante episcopatum habitas fuisse, propterea quod, ut jam dixi, nullam episcopatus votam, nihil adversus Pneumatomachos habent. Quinetiam in homilia in psalm. xxviii, n. 3, et sub finem homilie in psalm. cxv, vehementer reprehensio eorum, qui relicta ecclesia, synaxes in privatis ædibus celebrabant, probare possit has homilias ante habitas fuisse, quam persecutio in Oriente Valentis præsentia ingravesceret, ac pluribus in locis Catholici extra muros vel in privatis ædibus congregari cog-

rentur, id quod secundo Basili episcopatus anno contigit.

videtur Gregorius Nazianzenus homilias Basili in psalmos indicare, cum laudat illius enarrationes, in quibus Scripturam ips, qui simpliciores sunt, trifariam explanabat. Id optime convenit his in psalmos homiliis. Non enim Basilius in literæ cortice, ut ait Gregorius, pedem figit, sed præterea moralem sensum et ea, quæ ad Christum spectant, investigat. Existimat Tillemontius psalmos ordine a sancto Basilio explanatos fuisse, atque ex magno illo homiliarum numero perpaucas ad nos pervenisse. His rationibus nititur doctissimus scriptor, quod nulla videtur existisse causa, cur hos potius quam illos ad explanandum Basilius elegisset, deinde quod nonnullorum explanationem non absolvit; tum etiam quia in homilia in psalm. xxxvii citatur homilia in psalm. vi, et apud Symeonem Metaphrastem homilie in psalmos xi, xxxiv, xxxviii, lv citantur. Sententiam Tillemontii confirmare possumus ex homilia in psalm. xxix, ubi Basilius velut in longo quodam ac non intermisso opere citat quæ in superioribus homiliis sæpe dixerat. Sæpe dictum est, inquit, de clamore ad Dominum, quod sit ejus solius, qui magna et cælestia cupit, clamare. Scilicet hujus vocis sæpe explicandæ occasione attulerat psalmi in quibus sæpe occurrit. Quod autem spectat ad homilias a Symeone Metaphraste citatas, tota res nititur falsis numeris, qui ad marginem Parisiensis editionis appositi fuerant. Errata emendavimus in hac editione. Ubi enim iudicabatur homilia sancti Basili in psalm. xi reposuimus psalm. xiv, homilia in psalm. xxxiv citabatur in sermone quinto num. 5 et in septimo n. 6. Sed hæc duo loca reperiantur in homiliis Basili in psalm. xxxiii et xl. Similiter quæ in sermone 13, num. 4, deprompta videbantur ex homilia in psalm. lv, et in sermone 14, n. 3, ex homilia in psalm. xxxviii, ea reperimus in homiliis in psalm. lxx et lxi.

Quinetiam de illis quæ exstant decem et septem homiliis controversia est an Basilio omnes tribuendæ sint. Quatuor rejectæ sunt in Appendicem, ut spurriæ ac Basilio prorsus indignæ, nempe prima homilia in psalm. xiv, secunda in psalm. xxviii, homilia in psalmos xxxvii et cxv. Præterea auctor præfationis in tomum primum nonnulla rejicit in aliis homiliis, quæ ex Eusebio a librariis desumpta existimat: nempe in homil. in psalm. xxxii, ad hunc versiculum, *Verbo Domini caeli firmati sunt et spiritus oris ejus omnis virtus eorum*, iutium homilia in psalm. xliv, longum fragmentum in sine homilia in psalm. cxiv.

V. Scio eruditorum hominum non paucis displicuisse, quod S. Basilio in duobus prioribus tomis am multa abjudicata sint opera. Ut eorum querebatur satisfaciam nec in contrarium incurram reprehensionem, quanta potero maxima his in rebus cautione versabor. Quod spectat ad quatuor homilias, quæ

in Appendicem rejectæ sunt; non timide asseverabo nihil in eis legi, quod Basilio indignum sit aut ab ejus doctrina alienum. In homilia in psalm. xiv, quid sit tabernaculum Dei eodem modo explicatur ac in genuina homilia in psalm. xxviii, ad has voces tituli, *in exitu a tabernaculo*. His etiam vocibus, *Qui ingreditur sine macula*, pia et scuta apponitur observatio (p. 93), quam etiam in homilia in psalm. i, reperire est. In fine ejusdem in psalm. xiv homiliae delectus quidam præcipitur et cautio in elemosynis ut in aliis Basilii locis, nempe reg. brev. 400 et 401, et ep. 150, n. 3. Neque etiam Basilio non dignissima, si res et sententias spectes, homilia in psalm. cxv. Sub finem vituperantur qui relictæ ecclesiæ in privatis ædibus synaxes celebrabant, ut initio genuinæ homiliae in psalm. xxviii. Displicere non debent quæ leguntur n. 5: *Quando quidem tuo in infernum descendens a peccati vinculis me liberasti, atque humanam naturam mortis astrictam vinculis, et in inferni carceribus, unde evadere non datur, detentam exsolviasti, idcirco tibi sacrificabo*, etc. Ex his colligi potest auctorem hujus homiliae existimasse ipsos etiam patriarchas et justos veteris testamenti in inferis ante Christi adventum detentos et inclusos fuisse. Sed similia occurrunt apud alios scriptores ecclesiasticos; ipse Basilius homil. in psalm. xlvi, num. 9, sic loquitur: *Depascebat enim mors ab Adam ad usque Moyse administrationem donec venis versus pastor, qui suam animam pro ovibus possis, sicque eas secum excitatas et ex inferni carcere ad resurrectionis matutinum eductas tradidisti suis angelis*. Vide orat. in psalm. xlvi, pag. 186. Reticula immerito videntur hæc verba (p. 371): *Ἄλλ' εἶθε κάποιό γένοντο πιστεύοντες ἀξίως, ἵνα λαλήσω ὑν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ πέντε λόγους ἐν τῷ νοῦ μου*. *Sed utinam et mihi contingat digne credere, ut nunc magnæ huic Dei Ecclesiæ quinque verba loquar in mente mea*. Nec quæ proxime sequuntur, καὶ μηδὲς καταχλευσζέτω τὸν λόγον, *Nec quisquam irridet doctrinam*, in eam sententiam accipio, quasi vereatur auctor homiliae ne risum auditoribus ob suam simplicitatem noceat; sed generatim monet ridendam non esse religionem Christianam, quasi sine argumento auditores ad assentiendum adducat. Neque etiam Christi passionem martyrium appellat, sed hæc verba (p. 374): *Hoc est, sitiens ad martyrii consummationem cotendo*, ad Davidem referuntur.

Sed tamen inest his homiliis quædam cum stylo Basilii dissimilitudo, quæ certo illas ei attribui non sinit. Idcirco homilia in psalm. xxviii fere ab omnibus rejicitur. Dubia nonnullis visa est homilia in psalm. xxxvii. Præterea non levis momenti videri debet quod observat auctor Præfationis tomii primi, hæc in psalmum xxxvii homiliam ex variis Eusebii locis ad verbum excerptis constructam esse. Non enim probabile est S. Basilium, dum concionaretur,

memoriam onerasse aliæ ejusmodi divitiis. Inest idem vitium homilia in psalmum xiv, cujus initio prolixus Eusebii locus, totidem pene verbis, sed minus eleganter constructis legitur. Difficilius est Basilio auferre homiliam in psalmum cxv, quæ nihil habet ex Eusebio totidem verbis desumptam, nec a stylo Basilii discedere videtur, si excipias hæc verba modo allata: *Sed utinam et mihi contingat digne credere, ut nunc magnæ huic Dei Ecclesiæ quinque verba loquar in mente mea*. Cum hæc Basilii stylium non redolent, tum etiam videntur ab alio quodam episcopo, sive presbytero Ecclesiæ Casariensem invisente pronuntiata. Inest enim his verbis species quædam honorificæ salutationis, qualem ab hospite concionante par erat adhiberi.

VI. Quod spectat ad quædam loca, quæ Præfationis auctor contextui S. Basilii assuta a librariis putat, fatendum sane est initium explicationis hujus versiculi, *Eruclavit cor meum verbum bonum*, quod totidem verbis apud Eusebium reperitur, cum sua sponte nimis prolixum esse, quam ut cum Basilio ad verbum edidicerit, tum vero nullam necessitudinem habere cum explicatione ejusdem versiculi quam statim affert Basilius. At idem non dicam de explicatione hujus versiculi, *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritus oris ejus omnis virtus eorum*. Quæ apud Eusebium similia sunt huic Basilii explicationi, ex Basilio potius desumpta videri debent. Fatetur auctor Præfationis nonnulla librarios et genuina Basilii in psalm. xxviii homilia apud Eusebium transtulisse. Idem ab eis factum in hoc versiculo, cujus explanatio enumeratur multo et pleurior est apud Basilius, quam apud Eusebium. Præterea ab Eusebii ingenio, qui nihil magis metuebat quam ne Filius et Spiritus sanctus ex Patris substantia esse dicerentur, alienissimum fuit dicere, *Verbum oris et Spiritum oris dici, ut intelligatur Salvator ipse et sanctus ejus Spiritus ex Patre*. Immane quantum hæc ab Eusebio discrepant (a), qui Spiritum sanctum per Filium, ut cætera alla, creatum fuisse conceptis verbis pronuntiat.

Superest aliud fragmentum homiliae in psalm. cxiv, ab his vocibus, *ὁ κόσμος ὅστος αὐτός τε ἐστὶ θεητός*, usque ad finem. Cur totus hic locus, ut plane spuris et ex Eusebio sumptus rejiciatur, multæ afferuntur rationes in Præfatione (b), quarum nonnullæ aliquid suspitionis et dubitationis in hunc locum conjicere possint, sed nullius prorsus momenti quæ secundo loco ponitur. *Postquam scriptor, inquit auctor Præfationis, omnem hominum vitam tribus annorum hebdomadibus definitivè, nihilominus, secum ipse non consentiens, eodem in loca quinque recenset, tempus dentitionis, accommodatam ad disciplinam ediscendas ætatem, annos ephēbios, statum virilem, senectutem. Non totam hominis vi-*

(a) 1 De theol., cap. 8.

PATROL. GR. XXIX.

(b) N. 37, p. 33.

tam scriptor ille tribus annorum hebdomadibus definit, sed tempus intra quod homines crescere solent. Basilii sententia reperitur in orat. 4 de hominis structura, n. 17 et 18.

Pluribus Basilii in psalms homiliis nullæ insunt notæ, ex quibus pronuntiatas fuisse cognoscas. Nam glorificatione, quæ hujusmodi orationes claudere solet, carent homiliæ in psalm. VII, XXIX, XXXII, XXXIII, XXXVII, XLIV, XLV, XLVIII. Sed cum Basilii dicat (a) in homilia in psalm. XXIX : *Quot fornicatores, quot fures hic stant ? et in homilia in psalm. XXXIII : Audite vos, qui aures cordis habetis apertas, liquet has duas homiliæ, etsi in fine glorificationem non habent, pronuntiatas tamen in ecclesia fuisse; nec video cur idem de aliis glorificatione carentibus judicium non feratur.*

CAPUT XLII.

I. *Commentarium in Isaiam prophetam per paucos Basilii non attribuerunt.* II. *Scriptum hoc opus intra illud tempus quo Basilii presbyter fuit. Scriptum etiam in Cappadocia.* III. *Basilii ingenium et sententia in hoc Commentario.* IV. *Eadem Scripturæ interpretandæ ratio.* V. *Comparatur hoc opus cum homiliis de jejuniis et in ebriosis.* VI. *Nonnullis aliis exemplis et argumentis confirmatur auctorem Commentarii Basilium esse.* VII. *Solvuntur objecta.*

I. Debitam S. Basilii laudem vindicaturum me spero, si ejus nomini vindicem commentarium in *Isaiam*, qui ei, ut opus tanto viro indignissimum, adjudicatus est in Præfatione tom. I, p. 48. Jamdudum visus est sibi Erasmus eloquentiam Basilii in hoc opere non reperire, quod satis ei argumenti fuit, ut genuinum esse fetum negaret. Ascriptorem (b) hac in re habuit Rivetum. Ipse etiam Petavius obiter pronuntiat commentarios ad *Isaiam*, qui Basilii solent inscribi, illius non esse, sed nullam judicii sui rationem profert. Inter Græcos Joannes Drungarius, sæculi duodecimi scriptor, cujus fragmentum exstat in *Collect. Patrum Græcorum*, hoc opus S. Basilii adjudicat (pag. 350). Sic enim loquitur : Καὶ τοῦτο δὲ κατάδηλον ποῦν τοῖς ἐν-τυγχάνουσιν, ὡς ὁ ἐν ἁγίοις Βασίλειος μέρος τι τῆς ἐν χερσὶ προφητείας ἠρμήνευσεν ἢ τῆς ἐρμηνείας παρὰ πολλοῖς ἀμφισβόλλεται. *Hoc autem lectores admonitos volo, Magnum Basilium hujus prophetiæ partem interpretatum esse, quæ quidem interpretatio a multis in dubium revocatur.* Quod ait Drungarius a multis dubitari, an auctor sit hujus commentarii Basilii, id de scriptoribus ecclesiasticis intelligendum non videtur. Quos enim novimus, hi summo consensu parentem hujus operis Basilium agnoscunt, Maximus confessor, Joannes Damascenus, Symeon Logotheta, Antonius Melissa, Tharasia, auctor Scholiorum Græcorum in epistolas apostolicas. Græcis assentiri non dubitarunt recentiores critici, Natalis Alexander, Dupinus, Tillemontius, et eruditus editor operum S. Joannis Damasceni. Tot homi-

num eruditorum auctoritas parvi momenti videri non debet; sed tamen certi argumenti pondus non obtinet. Quare alia inveniunda est via ad veri investigationem, ac in primis inquirendæ temporis notæ.

Antiquitatem operis plurima probant; sed nobis nota aliqua opus est, quæ non late patiat, ac non modo sæculum quartum designet, sed etiam illud temporis spatium, quo Basilii in Ecclesia Cæsariensi presbyter aut episcopus fuit. In hunc usum colligi possunt, quæ de Anomæis leguntur pluribus in locis : *Sunt nonnulli, inquit auctor Commentarii (p. 555), qui cum patres suos et tradita ab eis dogmata sequi fastidiant, ipsi hæresum cupiunt auctores esse. Quare novitates quasdam comminiscuntur adversus rectum sermonem, malitiam impietatemque scriptis prodentes : ad quos pervenit, vix, ad patres videlicet falsæ et adulterinæ scientiæ, et ad dogmatum impiarum scriptores. Tales enim eos, qui fidei inopia laborant, diripiunt, atque in animas vero illo sponso Deo Verbo viduas tyrannidem exercent. Sed et si quempiam Deo orbatum ob peccatum viderint, et huic sibi quasi prædam vindicant : quippe eis promittunt securitatem omnem, et voluptariam vitam propensum, si modo eos dogmatis Divinitatem oppugnantibus intelligant assentiri. Qualis nunc pullulavit Anomæorum hæresis, qui scortatoribus, adulteris, masculorum concubitaribus, plagariis, perjuris ac mendacibus veniam peccatorum pallentur, si solum suæ adversus Unigenitum blasphemiam socios illos habuerint.*

II. Illud, ὅτι οἱ αὐτοὶ ἡ νῦν παραβλαστήσασα τῶν ἀνομολων αἰρεσις, *Qualis nunc pullulavit Anomæorum hæresis*, non referendum necessario est ad ipsum articulum, quo hæretici illi prodire. Statim enim atque verticem sustulit eorum impietas, vehementer ab iis qui Semiariani dicuntur, oppugnati sunt; et cum in offensionem ipsi Constantio venissent, plurimum negotii habuere in illius recolligenda gratia, nec tempus erat impunitatis aliis promittendæ, sed sibiimetipsis quaerendæ. Retraxere illi quidem ad se postea mobilem ac levem Constantii animum, ac de Semiarianis pœnas vicissim sumpserunt anno 360. Sed tamen cum ipse Constantius non tantam eis auctoritatem ac licentiam dabat, quanta in allato testimonio perspicitur (nam cum venis maxime secundis uterentur, imposita Eudoxii eorum duci tristis necessitas Eunonii sui deponendi); tum vero nomen Anomæorum accepere, testibus sancto Athanasio (c) et Socrate (d), postquam in concilio Antiocheno Filium Patri dissimilem dixerunt, quod quidem anno 361 contigit paulo ante mortem Constantii. Quare quæ de Anomæis in hoc commentario dicuntur, referenda ad eorum sub Valente dominatum. Illud νῦν, ut observavimus ad epistolam 258, sæpe idem sonat. ac super, et de rebus ante aliquod

(a) N. 3, pag. 127.

(b) *Tou. III Doqm. theolog.*, lib. 1, c. 2, n. 4.(c) *De synod.* p. 907.(d) *Lib. II, c. 45.*

tempus peractis dicitur. Unde Basilii de hæresi Pneumatomachorum in epist. 159 : Τὸ νῦν παρὰ ὕψαν παρὰ τῶν ἀεὶ καινοτομεῖν ἐπιχειροῦντων ζητήματα. Nunc prodiens ab hominibus semper novi aliquid inducere conantibus quaerit.

Ad idem Valenti imperium pertinent quæ de controversiis inter ipsos Catholicos exortis leguntur, p. 504 : Ὅψελον δὲ οἱ ἀγούοντες τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν τετηρηκέναι, καὶ κατὰ διαδοχὴν ἀπ' ἐκείνων τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρειληφέναι, διὰ τῆς περὶ τῶν δογμάτων ὁμοφωνίας ἐδέκοντο, ὅτι μὲν εἰσὶ μέρη τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Utinam autem qui se doctrinam apostolicam servare, ac per successionem ab apostolis prædicationem Evangelii accepisse gloriantur, ostenderent, eadem de dogmatibus dicendo, se unius Ecclesie Christi partes esse! Mirifice hæc conveniunt in illud Valenti tempus, cum et de tribus hypostasibus maxima esset contentio, ac inter plurimos episcopos disrupta communio esset, in qua sarcinæ nec presbyter Basilii nec episcopus laborare destitit. Scriptus ergo commentarius in Isaiam sub Valente; idque intra septem priores annos illius imperii, antequam e latebris dissimulationis prodiiisset nefaria Pneumatomachorum hæresis, quæ initio episcopatus Basilii grassari cœpit, ac deinceps perpetuum cum eo bellum habuit. Nihil enim de illa hæresi reperias in commentario. solus Filius defenditur: soli impugnantur Ariani, qui, ut in alio loco (p. 525) legimus, tradituros se pollicebantur quæ ad Filium spectant, atque hoc specioso sermone simplicioribus illudebant. Quinetiam Pneumatomachos intelligit commentario, non hæreticos, qui divinitatem Spiritus sancti impugnabant, sed homines amares et malos, quos cani apri ex immisso aculeo moriente comparat (p. 531). Talis est, inquit, hominum amarorum et adversus Spiritum pugnantium natura, τῶν πικρῶν ἀνθρώπων καὶ Πνευματομάχων, qui semetipsos nequitia magis lædunt, quam eos qui in eorum iracundiam inciderint. Videtur ergo Pneumatomachorum vox nondum tunc designandis hæreticis fuisse adiecta.

Jam iniquum habemus argumentum, cur Basilio tribuatur hoc opus. Præterquam quod ei adjudicatur ab antiquis, intra illud tempus scriptum competitur, quo presbyteri munere perfungebatur. His adde non infirmam conjecturam, ex qua auctorem operis Cappadocem esse colligitur. Nam varias gentes enumerans primo loco (p. 428) nominat Cappadociam.

III. Quod si et Basilii ingenium et sententiæ et Scripturæ interpretandæ ratio in eodem opereprehendantur, non video quid loci relicti sit dubitationi. Neque enim intra illud tempus, quod ab anno 364 ad annum 371 effluxit, alius in Cappadocia scriptor fingendus, qui Basilium recentibus admo-

dum scriptis cognitum tanta similitudine retulerit, quanta semetipsam Basilium in omnibus operibus refert. Paucis ergo demonstrandum summam esse inter commentarium et alia Basilii scripta similitudinem.

(a) Nemò est sane qui, si animadvertat attentius, quam libenter commentarii auctor de physicis rebus, ac præcipue de animalium proprietatibus disserteret, non facile agnoscat auctorem homiliarum in Hexæm. Redolent etiam (b) nonnulla operam a Basilio in astronomia (c) Athenis ediscenda insumptam. Inter artes quæ ad vitam necessariæ, et eas quæ vanæ et inutiles sunt, idem prorsus discrimen statuitur in commentario (p. 941), ac in prima homilia in Hexæm. (p. 7), et utriusque loci simillima sententia. Legimus in homilia 3 in Hexæm. p. 23, et in comment. p. 582, ea quæ labore parva sunt, servari diligentius, facile parabilia contemni. Observat Basilium (p. 2) in homil. 4 in Hexæm. Moysen certis gradibus pervenisse ad Dei visionem, atque hoc beneficium anno ætatis octogesimo assecutum esse. Eandem observationem habemus in præmio commentarii (p. 382). Mirifice placebat Basilio adhibita a Nathan propheta Davidis reprehendendi ratio. Hanc laudat in epist. 2 (p. 479). Eandem commendat in commentario.

Observat auctor commentarii versum vicinum secundum capitis secundi, cum deesset in exemplaribus communis editionis, ac in Hebræo fonte legeretur, ex aliis interpretationibus huc esse translatum. Quod quidem Tillemontius consonum judicat consuetudini Basilii, qui in homiliis in Hexæm. sæpe citat interpretationes Aquilæ et aliorum. Eiusdem Tillemontii judicio, commentator, dum in explicando propheta litteram sequitur, explicationes profert, itidem ut Basilius, claras et perspicuas, non longe petitas aut per vim tractas: dum autem in moribus informandis versatur, morum doctrinam tradit, non solum æque sanctam et puram, ac in aliis operibus sancti Basilii, sed etiam, ut in homiliis Basilii in Psalmos, e singulis prophetæ vocibus deductam.

IV. Sæpe commentator ex aliis Scripturæ libris testimonia depromit, ut Isaiam illustret. Sic illud Isaiæ: *Et exaltabit Dominus Sabaoth in iudicio* (p. 499), illustrat his psalmi verbis, *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me*, variosque assignat modos, quibus Deus ab homine exaltari possit, sed eosdem prorsus ac in homil. in eundem psalmum XXI, Basilium homil. 3 in Hexæm. explicans illud, *Cæli enarrant gloriam Dei*, negat (p. 51) inde colligendum cælos esse animatos, sed Scripturam sic interpretatur: Ἄλλ' ὁ ἐν τοῖς λόγοις παρὰ τῶν νῦν ἔχοντων θεωρημένως ἐλαμβανόμενος, συμπληρωτικῶς ἐστὶ τῆς θεολογίας τοῦ κτιστανοῦ. Sed horum constitutionis ratio accurata contemplatione

(a) Vid. p. 414, 434, 477, 478, 500, 503, 539, 551.

(b) Vid. p. 582.

(c) Naz. or. 20.

ab hominibus sensu praeclatis excepta, complet glorificationem Creatoris. Vitiosa erat hujus loci interpretatio, sed quae a me allata est confirmatur simillima commentatoris sententia, qui sic loquitur (p. 491): *Οι οὐρανοὶ δηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· οὐχ ὅτι φωνῇ ἀσθητῆν ἀπλασι ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι οἱ τοῖς λόγοις τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἐγγυμασάμενος, καὶ γνωρίσας ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανὸν τῆν διάθεσιν διὰ τούτων ὁνοεῖ φωνῇ ἀφιέντων, τὸ μεγαλύτερον τῆς δόξης τοῦ πεποιηκότος αὐτοὺς διδάχθησεται.* « Caeli enarrant gloriam Dei ¹ » : non quod ad aures nostras emittant vocem sensibilem, sed quod qui in eis meditantis rationibus, quibus constitutus mundus est, exercitatus fuerit, et per caelos quasi vocem edentes, caelestium omnium rerum dispositionem ac ornatum cognoverit, addiscat magnificentiam gloriae ejus, qui condidit caelos.

V. Maxima etiam est similitudo inter ea quae de jejuniis leguntur in commentario et in traque homilia in jejuniis : quod quidem testimoniorum appositione probandum videtur. Sic igitur commentator n. 34, p. 405 : *Itaque a jejuniis quod in occulto est, cavendum nobis est, quod justo judicio dicitur a Domino odio haberi, quod et propheta deprecatur, dicens : « Non interficiet fame Dominus animas justorum ».* « Siquidem non de corporali fame loquitur (alioqui dixisset corpora justorum), sed de animarum inedia. » Non enim interficiet fame animas justorum ; alioquin hoc pacto in beatorum vita futura esset contrarietas, quandoquidem Paulus in his de quibus gloriatur id enumerat : « In jejuniis serpe, » item illud : « In fame et siti ². » Famem autem a justis deprecatur. Verum singula haec praestat juxta sublimiorem inediae intelligentiam interpretari. Ejusmodi est et illud : « Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem ³. » Meminimus etiam Eliam, qui a Sidone petivit panem ⁴ : quin et semen Jacobi in Aegypto panes quaerebat. Quod si viderimus abjectam et humilem intelligentiam, jam evanescent ea quae in verborum repugnantia sita est ineptia. Ejusmodi igitur jejunia jejunabant Judaei, fame enecantes interiorem suum hominem, quod ad ipsos pervenisset comminatio illa, quae dicit : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus ⁵, et inducam super terram hanc famem : non famem panis, neque sitim aquae ; sed famem audiendi verbum Domini. » Itaque jejunia odiase se dicit Dominus, eorum, qui animum suum conficiunt quidem tunc praesalutarium ac vivificantium documentorum inedia : sed pinguefaciunt praeter modum agniantque exteriorem hominem.

Basilium in homilia 2 in Jejun. n. 8 : Rursus ab interno mentis jejuniis cavemus, quod et propheta deprecatur, his verbis : « Non occidet Dominus fame animas justorum ⁶. » Ac rursus : « Non vidi ju-

stum derelictum, nec semen ejus quaerens panem ⁷. » Nec enim loquitur de panibus sensibilibus, qui venerat filios patriarchae nostri Jacob panum causa descendisse in Aegyptum, sed de spirituali loquitur alimonia, qua interior noster homo perficitur. Ne veniat etiam in nos jejuniis quod Deus comminatur Judaeis : « Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et inducam in terram hanc famem, non famem panis, neque sitim aquae, sed famem audiendi verbum Domini ⁸ : » quam ideo immisit justus iudex, quod perspiceret eorum mentem verorum dogmatum inedia, fame necari : contra vero, externum eorum hominem supra modum pinguescere et obesum fieri.

B Pergit commentator : *Quemadmodum enim in librorum momento, quando lanx altera deorsum vergit, ea quae huic obversa est, attollitur : pari ratione in homine id ipsum fieri quis advertere potest. Cum enim pinguescit caro, contingit mentem fieri quodammodo infirmioris : extenuari vero saepenumero carnem, dum mens iterum bona habitudine gaudet. Et id ipsum est quod ait Apostolus ⁹, quod « quantum corrumpitur exterior homo, tantum renouatur interior ; » item illud : « Quando infirmior, tunc potens sum ¹⁰. » Nam fuliginosae quaedam exhalationes ex copioso et pingui alimento emissa, densae rubis instar infusam animae a Spiritu sancto illustrationem intercipiunt.*

C Simili prorsus sententia, licet non iisdem verbis Basilium homilia 1 in Jejun., pag. 8 : *An ignoras quod perinde atque in acie hinc atque hinc instructa, quae alteri parti fert suppetias, facit ut altera vincatur. : ita qui carni sese adjungit, expugnat spiritum, et qui ad spiritum transit, carnem in servitutem redigit ? Haec enim sibi invicem aduersantur. Proinde si cupis mentem reddere validam, fac carnem domes quantum. Hoc enim est quod ait Apostolus, quod « quantum externus homo corrumpitur, tantum internus renouatur ; » item illud : « Cum infirmior, tunc potens sum. » Postrema commentatoris periodus reperitur in eadem homiliae pagina, pluribus aliis interjectis.*

D Sed tum maxime Basilium agnoscitur, cum comparantur cum illius in ebriosos homilia, quae in commentario leguntur de ebrietate (p. 488 et seqq.). Nonnulla et verbis et sententiis similia sunt in commentario et in homilia ; sed quae absunt ab homilia non minus praecleara sunt, quam quae in utroque reperuntur, ita ut facile pateat eundem ubique Basilium disserere. Quin etiam verisimillimum est Basilium ex commentario in homilia transtulisse, quae conveniebant. Quod enim ait in homilia (p. 126, n. 5) : *Quemadmodum cavea, dum torrentes confluant, plena videntur ; sed ubi exundatio praeteriit, sicca aridaque relinqui ; ita ebriosorum*

¹ Psal. cxviii, 2. ² Prov. x, 3. ³ II Cor. xi, 27. viii, 11. ⁴ Prov. x, 3. ⁵ Psal. xxxvi, 25. ⁶ Amos viii, 11.

⁷ Psal. xxxvi, 25. ⁸ III Reg. xvii, 11. ⁹ Amos viii, 11. ¹⁰ II Cor. 17, 16. ¹¹ II Cor. xii, 10.

αἴνος, restagnante vino, plenum quodammodo esse, et madidum, sed simul et paululum effluxit, siccum et Numoris experta relinqui, id apte quidem et in bonis et in commentario dictum est, sed haud scio an aptius in commentario, ubi necessariam habet juncturam cum explanatione, quam subjicit Basilii his prophetae verbis: « Vae illis... » qui expectant vesperam; vinum enim eos comburet.

VI. In Notis ad cap. 5 libri *De Spiritu sancto*, ubi Basilii ait (p. 7) *universa sese ad Unigenitum convertere, invincibili atque insedabili quodam desiderio et arcano effectu ad auctorem et largitorem vitae respicientia*, apposuimus hoc commentarii testimonium: *Unigenitus* (p. 477) *ipsum bonum, quod appetuit omnia, cujus amor noturali et inenarrabili modo omnium ratione utentium animis instillatus*. Agnoscitur etiam facile possit Basilium in illo monastici instituti studio, quod prae se fert commentator (p. 464), cum vehementer invehitur in illos populi principes, qui voluntarios pauperes, cum beatos praedicare deberent, calumniantur ac contemnunt.

Unum superest, quod diligenter notatum et animadvertendum velim. Nimirum Eusebii testimonia, quae in hunc commentarium translata sunt, totidem verbis exstant apud Eusebium, ut perspicitur in Praefatione primi tomii Operum sancti Basilii. At quae in hoc commentario similia sunt aliis Basilii locis, sententiis tantum non verbis similia sunt, si nunc aut alterum locum excipias. Unde hoc discrimen, nisi quia Basilium alios de industria et data opera imitabatur; ut autem seipsum imitaretur, satis erat, veluti natura duce, insitas animo sententias et Scripturae intelligentias sequi? Non est ergo cur vereamur hunc commentarium, ut genuinum Basilii laboris monumentum, suscipere.

Sepe Basilii in hoc opere nunc se esse indicat ex senioribus et principibus populi (a): ex quo saltem presbyterum fuisse perspicitur. Altiorum dignitatis gradum tunc obtinuisse non crediderim, tum quia, cum haec scriberet, nondum aperte probat, ut supra diximus, haeresis Pneumatomachorum, quae tamen anno 371 grassari coepit; tum quia verisimile est labores episcopatus obtinisse, quominus Basilii ad umbilicum operis perduceret.

VII. Non valde difficilia sunt ad solvendum, quae nobis objiciuntur, vel potius ad eorum iudicium, qui hoc opus Basilio tribuunt, confirmandum appositae videntur. Quod enim iudicium Basilio fuisse dicitur (b), oratore praestantissimo, ut ex Eusebii commentario tam multa in suum transferret, id cum sua sponte Basilius non videtur dedecuisse;

A tum vero praecipuae difficultati solvendae plurimum conducit. Quam non fastidiret Basilium trita a veteribus vestigia, testatum reliquit insigni monumento, Philocaliam dico, quod una cum Gregorio Nazianzeno exegit. Praeterea aliter iudicandum de ejusmodi scripto, ac de orationibus, quas cum pronuntiaret Basilii, verisimile non est eum prolixis Eusebii locis memoriam onerasse. At minime repugnat, ut ex scriptore celeberrimo transferret in commentarium suum quae convenire videbantur. Denique ut omittam fieri potuisse, ut librarii ex Eusebio in hoc opus Basilii nonnulla assnerent, quemadmodum ejus orationibus ex eodem Eusebio nonnulla inseruerunt; cum Basilium hoc opus non absolverit, quis scit an tale editurus fuisset, quale nunc habemus? Nonne potius verisimile est haec testimonia ex Eusebio, veluti materiam quamdam scriptoris iudicio postea expoliendam et illustrandam, fuisse comportata?

Quin etiam decerpta ex alienis messibus loca id afferant commodi, ut facile intelligamus, cur stylus commentarii non semper Basilii Magni eloquentiam redoleat. Ex his enim quae objecta sunt, nihil video quod, cum aliqua verisimilitudine objectum sit, praeter styli discrepantiam. Sed ille verisimilitudinis color evanescit, ubi animadvertitur in hoc opus, quod maxima ex parte nitorem Basilianae orationis retinet, aliorum testimonia interdum in-texti.

C Frustra objicitur commentatoris de demonibus sententia (n. 25 et 256), quos victimis delectari et nidoribus gaudere et alii non semel pronuntiat. Haec quidem, inquit auctor Praefationis, *ut nunquam toleranda essent apud poetas, aut apud jocosum scriptorem Lucianum: at eadem in Patrum gravissimo Basilio quis ferat? Scio quidem caelestia quaedam corpora angelis a quibusdam Patribus Graecis tribui: sed nullus, quod sciam, ejusmodi nugae unquam garrivis. Arbitror autem Basilius a tantis deliomentis maxime omnium abhoruisse.*

Necesse non est longam seriem scriptorum idem sententiarum hic texere. Satis erit unus ex multis ad demonstrandam hujus iudicii iniquitatem Gregorius Nazianzenus (p. 127), qui in oratione 4 daemones vocat gulosos et fraudulentos, et in oratione 18 corporum et voluptatum amatores (p. 279); eorumque mercedem esse victimas et libanina pronuntiat, ac per sanguinem et nidorem cum eis affinitatem contrahi.

D Inter ea quae ut Basilio indigna colliguntur Praefat. num. 56, forte alicujus momenti videri possit quod ait commentator de intelligibili quadam cruce ad quatuor mundi partes pertinente. Sed id absurdum videri non debet; vel potius eruditionis S. Ba

(a) Pag. 417, 418, 419, 422, 463, 464, 509.

(b) Tom. I Praef., p. 54.

silii iudicium est, qui similem sententiam apud A eodem die Dominico, qui jejunia ad recordationem salutiferæ passionis perducenda antecede- bant (p. 10). Hieronymo: neque hujus rei obscura causa est, cum verisimile sit ab ipso Basilio editum in lucem non fuisse. Citantur (a) nonnulli codices mss. in quibus commentarii in *Isaiam* a quodam presbytero vulgati dicuntur post mortem S. Basilii.

CAPUT XLIII.

I. De homiliis secundi tomi. *Homilia secunda de jejuniis non auferenda Basilio. II. De homiliis 3, 4, 5. III. De homiliis 6, 7, 8, 9, quarum tempus examinatur. IV. De homiliis 10-20. V. Homilia 21 in episcopatu scripta. De tribus aliis orationibus. De homiliis deperditis. VI. De homiliis in appendicem rejectis. Nonnulla explicantur B perperam in his homiliis vituperata. VII. De libris in Enochium, Ascetico ac duobus libris de Baptismo.*

I. Nunc breviter nobis recensendæ sunt aliæ sancti Basilii homiliæ, quarum viginti quatuor in tomo secundo disponuntur eodem ordine ac in aliis editionibus, octo aliæ in Appendicem rejectæ sunt. Agnoscuntur duæ de jejuniis homiliæ in quibus Basilius non id solum hortatur, ut indicta ab Ecclesia jejunia observentur, et ea ratione, quæ Deo placere possit, observentur (b), sed etiam ut ne crapula instantibus jejuniis præmittatur (c). Qui etiam fatetur non tantum sibi laboris insu- mendum esse, ut ad jejuniū hortetur, quam ut dehortetur, ne quis hodie, inquit (d), in ebrietatis mala incidat. Nam a jejuniis violando plerosque con- C suetudo et pudor deterrebant. Nulla enim erat insula (n. 2), nulla contiens terra, non civitas, non grns ulla, non extremus mundi angulus, ubi non audiretur jejunii promulgatio, quam et exercitus et viatores, et nautæ et negotiatores summo gaudio ex- cepiebant. Unde uce divites nec pauperes ab hac jejunii lege eximios habet Basilius: mulieribus tam conveniens ac secundum naturam esse censet je- junare, quam respirare: pueros, veluti virides plantas, jejunii aqua irrigandos: senibus eo facilius jejuniū esse, quo antiquior cum eo familiaritas; viatoribus expeditum esse iteris comitem jejuniū. Sed instantibus jejuniis præire solebat immoderata lætitia. Sic enim nonnulli apud se cogitabant (e): *Quoniam nobis quinque dierum jejuniū indictum est (neque enim apud Græcos jejuniū in Quadra- gesima Sabbato servabatur), hodie nosipsos temu- lencia obruamus.* Pravam hanc consuetudinem, veluti paternam hæreditatem (f), retinebant, et velut qui longinquam profectorem adornant, die Do- minica adversus illos quinque jejunii dies vino in- dulgebant. Hanc pravitatem Basilius acerrime in- sectatur. Utraque oratio diversis annis habita, sed

^{11.1} I. *Thess.* v, 26.

(a) *Tillemont.* not. 85, in Basil.

(b) *Or.* 1.

(c) *Or.* 2, n. 4 et 7.

(d) *Ibid.*, n. 7.

(e) *Ibid.*, n. 4.

(f) *Ibid.*, n. 7.

(g) *Præfat.* tom. II, n. 4.

(h) *Hom.* 3, 4, 5.

eodem die Dominico, qui jejunia ad recordationem salutiferæ passionis perducenda antecede- bant (p. 10).

Mirari satis non possum quomodo Basilio secunda oratio de jejuniis abjudicari poterit. Levisima afferuntur causæ: Posterior oratio et elegantia et copia multo inferior (g): multa in secunda leguntur, quorum alia ex prima sumpta, alia ex eadem expressa, quod parum decere videtur copiosissimam virum Basilium. Secunda orationem multo inferiorem priore esse elegantia et copia nec possum concedere, nec concessuros arbitror quicumque attentius legerint. Prima longior est, ac secunda hac una re superat. Quod spectat ad alteram ratiunculam, quid mirum si, cum Basilius eadem de re iterum disserat ac eadem vitia castiget, eadem sententiæ in utraque oratione interdum occurrunt? Sed tamen tanta cum varietate repetuntur, ut novitatis gratia non careant: quod quidem sancti Basilii ubertatem dicendi maxime demonstrat. Pene omiseram, ut rem nullius momenti, quod objicitur, duabus Basilii de gratiarum actione conclusio- nibus tantam inesse varietatem, ut ex iis quæ in priore dicta fuerant, nihil in posteriore repetatur. Manifestum est sua sponte discrimen. Sanctus Basilius in secunda prosequitur quæ pridie dis- ceruerat. At duæ de jejuniis orationes non eodem anno pronuntiatæ. Citatur hæc secunda oratio a sancto Joanne Damasceno, Simeone Logotheta et Euthy- mio. Basilius promittit (p. 16) ex more suo matutina et vespertina concionem sequentibus die- bus.

II. Orationem tertiam (h) habuit Basilius in illud Scripturæ, *Attende tibi ipsi*, quod antea lectum fue- rat. Ex brevibus illis verbis uberrimam præcepto- rum segetem deducit, ac demonstrat, quomodo vi- gilandum adversus pravas cogitationes, ac ratio ad nostri custodiam adhibenda, quomodo non iis, quæ nostra dicuntur et circa nos sunt, sed nobismet- ipsis attendere debeamus. Quomodo sua quisque peccata et conditionis suæ officia considerare de- beat, quomodo uti presentibus et futuris providere, nec in aliena vitia, sed in semetipsis inquirere. Quomodo sui ipsius cognitio id afferat commodi, ut nec efferamur in prosperis, nec in adversis fran- gamur, sed ex animæ ac ipsius etiam corporis con- sideratione ad opificis contemplationem assurgamus.

Sequuntur duæ de gratiarum actione orationes. Cum explicandum suscepisset Basilius illud Pauli: *Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agitis*^{11.1}, quæ eodem die lecta fuerant, unam orationem insumpsit in iis refellendis, qui fieri non posse contendebant, ut semper gaudeamus. Postri-

die autem, cum celebraretur dies festus sanctæ Julittæ martyris, quem ipse Basilius antea annuuntia-verat, sanctæ martyris passionem breviter describit, ac hesternam materiam reprehendens, quomodo semper orare possimus ac in omnibus gratias agere demonstrat.

Quod spectat ad martyrium sanctæ Julittæ, cuius festum die Julii tricesimo celebratur, sic totam rem a sancto Basilio discimus. Spoliata omnibus bonis a potentiore quodam urbis cive, id est Cæsareæ, hominem in Jus vocavit, et quomodo sua essent hæc bona, quomodo per vim et impressionem raptâ ostendit. Tum ille negat licere mulieri ex lege secum agere : quæ enim fas esse ut communis Juris participes sint qui imperatorum deos non colunt, nec fidem Christianam ejurant. Ex quibus patet hæc gesta esse sub Diocletiano qui, ut testatur Lactantius (a), veterat ne Jus Christianis diceretur. Visus est judici nefarius ille vir æqua dicere, statimque thus et focus mulieri proposita, si vellet legum beneficio perfrui. At Julittam minime moverunt deliciarum illecebræ, seque Christianam esse professâ est. Cumque sæpe interrogata idem constanter responderet, ab iniquo iudice non solum bonis, sed etiam vita spoliatur, ac igni damnatur. Sic autem ad supplicium progressa est, ut internum animi gaudium efflorescente hilaritate declararet, ac mulieres astantes ad constantiam hortaretur. Eam prostravit in rogam, πρὸς τὴν πυρὰν ἤλατο, id est, ut interpretatur Tillemontius (b), læta rogam conscendit, qui quidem veluti fulgens quidam thalamus, mulieris sanctæ corpus complexus, animam in regionem cœlestem transmisit, venerandum autem corpus propinquis integrum servavit, quod in præclarissimo ad urbem templo collocatum. Narrat Basilius terram sanctæ adventu benedictam, e sinu suo suavissimam aquæ naturam emisisse, ita ut sancta illa martyr, instar matris, eos qui urbem incolunt veluti quodam communi lacte nutriret, aqua videlicet, quæ et sanis tutela erat et ægris solatium. Eo gratius fuit Cæsariensibus hoc dulcissimi fontis beneficium, quod, ut ait Basilius, communi aquarum circa hunc locum naturæ insita erat salsugo. Videtur S. Julitta non in urbe Cæsariensi sepulta fuisse, sed non longe ab ea in loco aquis scatenti, unde sancta martyr eos qui in urbe erant veluti quodam lacte nutrebat.

III. Tres homiliae sequentes, nempe 6, 7 et 8 naturæ similitudine conjunctæ sunt. Insectatur Basilius avaritiam divitum, et in commendando elemosynæ præcepto omnes ingenii vires profundit. Demonstrat in sexta duplex esse tentationum genus, res adversas et prosperas. Posterioris tentationis exemplum petit ab illo divite, qui omnibus rebus circumfluens, dicebat tamen, *Quid faciam*,

quasi unus ex miserimis. Alias illius voces et latam de illo sententiam similiter explanat.

Initio septimæ orationis commemorat Basilius, quæ antea in quadam concione dixerat de divite illo adolescente, qui Dominum de vita æterna interrogavit. Nunc demonstrat quam stulte adolescens ille divitias Christo prætulerat, idemque eos facere declarat, qui alia quidem præcepta adimplere volunt, sed elemosynæ præceptum violant. Pluribus castigat hoc vitium, et inanes refellit causas, quibus uti solebant, cum sibi liberos esse, ac sibi ad necessarios usus dicerent providendum esse, seque multa pauperibus legaturos promitterent.

Supra conati sumus probare orationem octavam, quæ est in famem et siccitatem, habitam fuisse anno 368, cum horrenda fames Cappadociam affligeret. Demonstrat hujus calamitatis causam ex hominum peccatis repetendam esse, eorum maxime, qui cum abundarent, nihil ex suis acervis emetiebantur pauperibus. Aliam affert causam, nempe ut homines probentur, sive divites, sive pauperes. Postremos hortatur, ut Deo confidant, ac de sua egestate pauperioribus succurrant. Omnium enim calamitatum maximam esse famem, ac eorum, qui hoc maloperent, adeo miserabilem esse mortem, ut interimanissimas belluas numerandus sit, qui corpori fame perenti non succurrat. Omnibus generatim proponit exempla belluarum, ethnicorum, ac in primis primorum Christianorum.

Videntur publicæ quædam preces extra ordinem indictæ fuisse, ut ira divina, cujus iudicium erat fames, placaretur. Atque Basilius (n. 3) pueros relictis in litterario ludo tabulis in ecclesia ad remissionem animi et oblectamentum vociferari, festumque illis quodammodo diem esse publicam mœstitiæ, quæ illis aliquam a studiorum molestiis intermissionem concedit. Queritur quod dum ejusmodi pueri in ecclesiam ventitant, dum infantes qui nec precari noverunt nec possunt, ad confessionem veniunt, id est ad preces, quibus a Deo peccatorum venia posebatur; plerique viri ac mulieres negotiis precibus præferant ac perpauci secum precentur, iique oscitantes ac nunc huc nunc illuc sese convertentes, a videque expectantes dum cantor psalmodum versiculos absolverit, ut ex ecclesia tanquam e carcere dimissi necessitate precandi eximantur.

Non videtur hanc de fame et siccitate orationem indicare Gregorius (c), cum divitum horrea, qui summam annonæ charitatem aucupari et calamitatum caupones esse solent, Basilium hortatibus suis aperuisse narrat. In hac enim oratione non magis divites hortatur Basilius, quam ipsos etiam pauperes, ut aliis succurrant. Quare libentius credendum indicari a Gregorio orationem in illud Lucæ: *Destruam*

(a) Lact. De morte persecut.

(b) Tom. V, pag. 647.

(c) Naz. or. 20.

horrea mea *. Totus enim ibi versatur Basilius in edhortandis divitibus ne cauponēs fiant humanarum calamitatum (p. 46), ne exuleerent vulnera, ne fratrem tempore necessitatis ignorent, sed promptuarīa aperiant (p. 47), et frumenti fratres participes efficiant (p. 49). Sed tamen quominus hanc orationem ad famis tempus referam, bis detineor verbis (p. 46) : *Cave expectes annorū charitatem ad horrea aperienda:... Ne famem auri causa, ne communem egestatem ob privatam tuam copiam opperiare.* Nullam tunc graviorem, quam aliis temporibus, invocandi pauperis causam existissem, ex his etiam verbis perscipi potest : *Nunc quid impedit quominus largiri? Nonne adest indigus?... Esuriens contabescit, nudus riget, strangulatur is a quo debitum exigit, et tu elemosynam differs in crastinum.*

Demonstrat Basilius in oratione nona Deum auctorem malorum non esse; sed calamitates, quæ ab eo inferuntur, eo spectare, ut virtus hominum probetur, vel ut peccata expientur, vel etiam, si minus emendentur improbi, saltem eorum exemplo alii meliores fiant. Nullam enim mali esse substantiam, sed Adamum ac ipsum etiam diabolum liberi arbitrii deteriore usu prolapsos esse.

Conjici posset hanc orationem eodem anno 368 pronuntiata fuisse, aut certe anno 369 ineunte, antequam frugum collectio, aut spes colligendi famem sedasset. Nam inter calamitates, ex quibus nonnulli ansam arripiebant, ut de Dei providentia non pie sentirent, numerantur integra urbium excidia, fames, siccitates et sterilitas terræ (a). Urbium excidia ad Nicenam anno 368 miserabiliter eversum referri possunt, fames et siccitates ad Cappadoelam.

IV. In oratione decima, quæ est adversus irascentes, ostendit Basilius quot et quanta ex iracundia oriantur mala, quam iniquæ et inanes irascendi causæ: quomodo iracundia utiliter interdum uti possimus, quomodo vitiosam iracundiam superare. Simili ratione et via procedit in oratione de invidia: quantum miserie insit huic vitio et quomodo sanandum exponit.

Jam diximus primam omnium S. Basilii orationem eam esse, in qua sex primos Proverbiorum versiculos explanat. Hanc ei materiam disserendi imposuerat episcopus Eusebius, cujus precibus confidens Basilius rem difficilem sine mora et cunctatione aggressus est. Hæc una est ex omnibus Basilii homiliis, cui Eusebius interfuerit. Neque hujus rei obscura et obstrusa ratio. Secessit enim Basilius non multo post ordinationem; reversus Casaream, unius Ecclesiæ, in quam episcopus venire non solbat, administrationem suscepit.

In oratione decima tertia, quæ inscribitur *In sanctorum baptisma*, castigantur qui suscipiendi baptismi horam prorogant. Demonstrat Basilius totam vitam

A baptismi tempus esse, sed tamen Paschatis tempus maxime baptismō convenire: perabsurde facere qui cum in Christum credant, Christiani tamen non fiunt. Exponit illorum oculis quot et quanta fugiant bona, cum baptismum fugiunt. Voluptatum amor et diaboli artificis hanc baptismi fugam attribuit; ac declarat, nisi ad saniorē mentem redeant, hoc eos manere, ut vel moriantur sine baptismo, vel baptismum morbo oppressi non, ut par est, suscipiant. Quamvis autem ipsius etiam juventutis frenum esse baptismum doceat (u. 6), non tamen parentes vituperat, qui filiorum baptismum prorogabant, ne eximium hunc thesaurum adolescentiæ naufragiis exponerent; in eos tantam invehitur, qui cum sui juris essent, liberiorē vitam baptismō volebant B interrumpi.

Dieta est oratio decima quarta in ebriosos, cujus vitii exagitandi hinc Basilius nata est occasio. Cum per septem jejuniorum hebdomadas Evangelium gratiæ Dei diu noctuque sine intermissione predicasset, permolestum ei accidit, ut nonnulli ex plebe sibi commissa jejuniorum fructus unius vesperæ intemperantia, et accepta per totum Quadragesimæ tempus monita in ventum effunderent. *Nam mulieres lascivæ.... servitutis Christi excusso jugo (p. 123), velamentis honestatis a capite rejectis, contempto Deo, spreto ipsius angelis, virilem omnem aspectum citra pudorem ferentes, comes agitates, trahentes tunicas, ac pedibus simul ludentes, lascivienti oculo, effuso risu, ad saltandum quasi quodam furore concitæ, omnem juvenum libidinem in seipsis provocantes, in martyrum basilicis pro manibus civitatis choros constituentes, loca sancta officinam obscenitatis suæ fecere. Canilenis meretriciis ut aërem conspurcavit, ita terrorem tripudiis pulsatam pedibus immandis fœdarunt; spectaculum sibi ipsis juvenum turbam undique stantentes, plane inverecundas, prorsusque insipientes, nullum insaniam modum omittentes.*

Cum vinum hujus lasciviæ causa existisset, demonstrat Basilius quantum sit vitium ebrietas, quæ hominem intra belluarum conditionem deprimit, incontinentiam movet, se ipsum etiam corpus, non solum animam, corruptit. Invehitur in pharmaca ebrietatis, quæ adhiheri ad diutius bibendum solebant, et in multa alia intemperantia in conviviis fieri solita. Vino attribuit quæ nuper contigerat, communes virorum et mulierum choros, risus intrinque, cantilenas obscenas, meretricios gestus ad libidinem provocantes. Declarat nec puellas innuptas cum virginitate, nec nuptas cum pudicitia donum rediisse. Si quæ enim corpore integræ persisterint, at mente integras non persistisse. Idem de viris statuit, qui huic spectaculo interfuerant. Veretur ut qui ita se gesserunt Paschæ tempore, bis non multum prosit festum Pentecostes. Hortatur tamen eos ad pœnitentiam, ut jejuniu ebrietatem expient: C

* Luc. xii, 18.

(a) N. 2, 5 et 5.

salutacionem genu flectendo. Rogat eos qui lascivie participes non fuerunt, ut in quibus peccati poenitentiam animadverterint, eos tanquam propria membra ægrotantia fovant; quos autem viderint pervicaces, ab eorum consuetudine refugiant.

In oratione decima quinta, quæ inscribitur *De fide*, disserit Basilius de divina natura, et de Filii ac Spiritus sancti divinitate. Tanta erat Catholicorum fidei studia (p. 151), ut auris omnis aperta esset ad audiendam theologiam, nec ecclesia his rebus audiendis satiaretur. In sequenti homilia explicat initium Evangelii secundum Joannem, usque ad hæc verba, *Hoc erat in principio apud Deum* ². Multos noverat Basilius ex scriptoribus ethnicis, quos tanta initii Joannis admiratio ceperat, ut illud in scripta sua inserere non dubitarent.

De oratione decima septima, quæ est in S. Barlaam martyrem consulti possunt Prefatio tomi secundi art. 2, et Notæ 74 et 75 Tillemontii in persecutionem Diocletiani. Nihil enim mihi videtur ea de re statui posse quod non incurret in magnas difficultates. Nihil disertius et elegantius duabus sequentibus Basilius in S. Gordium et quadraginta martyres. S. Gordium sub Licinio passum esse merito probat Tillemontius ex Basilius verbis, qui testes illius martyrii adhuc existere declarat (a). Celeberrima est S. Basilius in quadraginta martyres oratio quam et Gaudentius (b) et Gregorius Nyssenus (c) laudant.

S. Basilius in oratione vicesima, quæ de humilitate inscribitur, demonstrat hominem, postquam a diabolo victus et dejectus est, inania sibi finxisse gloriæ ornamenta, divitias, honores, mundi sapientiam; sed veram gloriam in eo positam esse, ut Dei gratia accepta omnia referamus, memores Petri, qui humanæ timiditati traditus est, ac in primis ab ipso Christo exempla humilitatis repetentes. Edocet Basilius quibus modis hæc eximia virtus comparari possit. Observatione dignum est quod ait diabolus (p. 158), dum homini insidias struit, sibi metipsum inscientem struxisse, nec tantum nocuisse ei, quem a Deo et a vita æterna alienaturum se speraverat, quantum se ipse prodidit, transfoga a Deo factus et mortis æternæ addictus.

V. Nullam hactenus recensuimus S. Basilius homiliam, quæ notas episcopatus præ se ferret. Sed vicesima prima, *Quod rebus mundanis adherendum non sit, et de incendio extra Ecclesiam facti*, cum extra Cappadociam pronuntiata sit, non male ad episcopatum refertur. Nullum enim Basilius presbyteri iter novimus, præter illud quod Samosata suscepit anno 369. Illuc rursus abiit anno 372. Sed aptior multo conjectura Tillemontii, qui hanc orationem Satialis habitam putat, ubi Basilius anno

A 372 multa non belle fieri solita emendare conatus est. Id satis convenit his quos alloquitur. Nam cum eos vehementi oratione sæpe castigasset (p. 365), metueretque ne hæc dicendi libertas in hospite displiceret; contra quam metuebat eveniri, ac liberior reprehensio illius audiendi studium accendit. Quare ut eos a diaboli laqueis penitus abducat, demonstrat eis hostis artificia, quæ hac maxime ratione vitari docet, si hæc vitam viam esse meminimus, nec quidquam esse, quod nostrum dici possit: sed solam animam et corpus nostra esse. Iude ad præceptum elemosynæ inculcandum fertur, quod quidem omnino necessarium esse docet, nec sine æterni ignis damnatione prætermitti posse. Perorantem nonnulli admonere ut de incendio hesternio verba faceret. Nam incensis privatorum ædibus, ignis ipsi ecclesiæ minabatur, sed mirabiliter extinctus est. Id Dei misericordie attribuit Basilius, qui diaboli artes in ipsius caput rejecti. Hortatur ut iis succurratur, qui nihil ex incendio, præter corpus et animam, servarunt: ipsi vero acceptum damnus exemplo Jobi coronæ materiam efficiant.

Immerito inter homilias collocatur oratio vel tractatus in quo Basilius adolescentes consanguineos edocet, quid habeant utilitatis profanæ litteræ, quid cavendum in poetis, atque in ipsis etiam historicis et rhetoribus; quomodo præclare dictis et factis, quæ in ejusmodi disciplinis percipiuntur, ad morum institutionem utendum sit. Presbyter erat vel episcopus cum hæc scripsit. Ait enim se id ætatis esse (p. 173), et ex rerum in utramque partem mutatione, quam expertus est, satis magnum usum humanarum rerum consecutum esse, ut adolescentes edoceret. Scriptum opus Cæsareæ: neque enim his adolescentibus quotidie ad magistros ventitantibus alia in urbe Basilius polliceri potuit (p. 174) se ejusmodi consilii eos erudire non desituro (p. 184), ac si in se oculos conjiciant (p. 175), fore ut suis parentibus non indigeant.

S. Mamantis martyris laudes persequitur Basilius in oratione vicesima tertia, atque ut hoc munus exsequatur, symbolam rogat ab iis, quibus S. martyr præsto adfuit nomine invocatus, quos ex pergrinatione reduxit, quos erexit ex infirmitate; quibus liberos jam mortuos restituit, quibus prorogavit vitæ tempus. Nihil aliud de hoc martyre discimus ex hac oratione, nisi eum pastorem ovium fuisse, unde accepta occasione Basilius de bonis Ecclesiæ pastoribus et de mercenariis disserit.

In oratione vicesima quarta refelluntur Sabeliani et Ariani, ac primi cum Judæis, postremi cum ethnicis comparantur. Opponit eorum erroribus Basilius accuratam catholicæ doctrinæ expositionem. Sed cum videret auditores avide expetere,

² Joan. 1, 2.

(a) N. 3, p. 145.
(b) Homil. 17.

(c) Or. 2, in quadraginta mart., p. 206.

ut de Spiritu sancto dissereret, illius divinitatem A Scripturæ et traditionis auctoritate defendit, ac cavillationem dicentium, *ingenitus est aut genitus*, refellit. Videtur hæc homilia ad episcopatum referenda. Jam enim celeberrima erat quæstio de Spiritu sancto (p. 195) : ac omnis arrecta anris ad audiendas de hoc dogmate disputationes. Multi Basilium audiebant, non tam ut ejus doctrina jvarentur, quam ut calumniandi ansam arriperent.

Mirum sane est ex tot homiliis, quas Basilium tum presbyter, tum episcopus in ecclesia Cæsariensi habuit, tam paucas ad nos pervenisse. Inter perditas homilias numerare possumus homiliam *De eleemosyna et iudicio*, et aliam, *Quod Deus incomprehensibilis*, quarum primam citat Simeon Logotheta, serm. 4, n. 7 ; alteram serm. 15, n. 3. Duæ alie indicantur in superioribus editionibus ad marginem, nempe homilia in Evangelium Matthæi, serm. 16, n. 5, et serm. 19, n. 1 et 3. Sed hæc reperimus in homilia in ebriosos. Similiter in sermone 20, p. 576 et 577, indicatur hæc homilia, *Quomodo quis sobrius esse debeat*. Sed uterque locus exstat in homilia *De humilitate*.

VI. Quod spectat ad homilias, quæ in appendixem rejectæ, ut spurix, fuerunt, fatendum est eas a Basilii stylo discrepare, si tamen excipias homiliam in sanctam Christi generationem, quæ ad Basiliani sermonis elegantiam maxime accedit. Sed illud asseveraro non vereor, Basilio dignissimas esse, si pietas et doctrina spectentur. Levisimus navis est in auctore homiliz in sanctam Christi generationem, historia Zachariæ inter templum et altare occisi, propterea quod sanctissimam Christi matrem in loco virginibus destinato post partum collocasset. Non magnum dædecus fuisset S. Basilio in ejusmodi rebus decipi. Majoris momenti est, quod ejusdem homiliz auctor existimasse dicitur, *regum successiones cometis significari*. At nihil ah ejus sententia magis alienum. Ait enim de cometis (p. 601) : *Μάλιστα δοκοῦσι βασιλέων διαδοχὰς ἐγλοῦντες κατ' οὐρανὸν ἰτασθαι. Maxime videntur ad significandas regum successiones in celo consistere*. Sed id insanis astrologis videri ait, quos hoc loco refellit, minime vero Christianis, ut ex toto loco perscipi potest.

Non debuerunt ut absurdæ et impiæ sententiæ rejici, quæ in homilia in pœnitentiam leguntur. *Quid enim via*, inquit auctor homiliz, *unumne peccatum imputari sanctis an justitiam multam? Fecit peccatum : at fecit etiam justitias multas. Quid justum est apud justum Deum, paucorumne meminisse an multorum oblivisci? Sit statera, et qua mensura mensi fuerimus admittentur nobis. Si peccata plura sunt, sit peccator; sin justitiæ plures, sit justus*. Nequaquam docet justos qui labuntur, salutem ob priora præclare facta consequi sine pœnitentia ; sed loquitur de lapsis per pœnitentiam resurgentibus, ut patet ex totius orationis proposito, et ex

pœnitentiæ exemplis quæ mox citata verba præcedunt et sequuntur. Immerito Basilii doctrina cum his principis pugnare existimatur. Simillima docet in homilia *De humilitate*, ubi sic loquitur (p. 161) : *Et, si proximum peccantem videris, cave consideres ipsius peccatum solum; sed etiam quæ fecit aut facit recte, cogita; et verbe cum deprehendes teipso meliorem, expensis rebus omnibus, non una duntaxat parte examinata. Neque enim Deus hominem ex parte expendit: Ego enim, inquit, opera et cogitationes eorum venio congregaturus* *. Quinetiam cum Josephat aliquando ob præsens peccatum increparet, meminit quoque recte sanctorum ipsius, his verbis : *Verumtamen verba bona inventa sunt in te* **.

B In eandem sententiam accipienda hæc verba (p. 607) : *Unumne malum reputat Deus, multa vero bona non reputat? Quot martyres qui primum negarant, rursus redintegrata pugna cladem resarsere? negarant autem uon animo, sed lingua. Caro namque infirma est. Excidit qui abnegat; rursus cum constituit, instauratur. Nec enim mala observat Deus, bona vero nullo loco numerat. Et cum quis torqueretur, plerumque cessit cum ferre non posset, non commutans voluntatis propositum, sed labore victus. At dimissus, ac requiem noctus, restauratur. Servabiturne dictum breve adversus illum, tormenta vero non enumerabuntur? At Deus iudex est, non hominum audacia. Audes legem præscribere Deo, qui infirmitatem novit, et suppeditat auxilium, dabitque victoriam? Quot sunt qui post vitam malam martyrium sustinuerunt? Num quoniam cupiditas illecebræ, privabantur laboribus? Ille etiam de lapsis ad certamen redeuntibus agitur, quos instaurari ait auctor homiliz, eisque merita priora vitæ restituti contendit. Nec eos qui lingua, non animo inrarnant, a peccato eximit, sed eos a pœnitentia sine crudelitate excludi non posse declarat.*

Tempus non teram in pluribus aliis explicandis, quæ non merito suo vituperata in his homiliis fuerunt. Quale est quod ait auctor homiliz (p. 619) in illud, *Ne dederis somnum oculis tuis* †, bellus solam inesse naturam, hominibus vero rationem, quæ naturæ parens est, τῆς φύσεως λόγος αἰτιος. D Perspicua est hujus loci sententia, nec quisquam ignorare aut negare possit quæcumque condita sunt ratione condita fuisse; quo sensu ratio dicitur naturæ causa.

VII. De tractatibus sancti Basilii non multa nobis supersunt disserenda : jam enim de libris *Adversus Eunomium*, de *Ascetico*, *Liturgia*, et libro *De Spiritu sancto* egimus. Quominus S. Basilio tribuantur duo posteriores *adversus Eunomium* libri, multæ afferuntur in Præfatione tomi I rationes, quarum quædam magui ponderis videntur, styli discrepantia et quæ auctor libri iv legat (p. 295) *ἐκτισάμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ, Creavi hominem per Deum* ††, Basiliius (p. 236) vero *ἐκτισάμην*. Neque hæc legendi varietas

* Isa. LVI, 18.

** II Paral. XII, 5.

† Prov. VI, 4.

†† Gen. IV, 1-4.

in librarios rejici potest : nam uterque ex sua legendi ratione argumentum adversus hæreticos ducit. Promittit quidem Basilus se explicaturum alibi (a) Scripturæ testimonia, quæ prave ab hæreticis intelligebantur, in his illud Proverb. *· Dominus creavit me*². Sed cum presbyter factus fuerit paulo post tres priores libros absolutos, videntur novæ illæ sacerdotii occupationibus obstisse quominus promissa perficeret. Quamvis autem magna sit inter hos duos libros et tres priores styli dissimilitudo, non tamen sententiæ discrepant : et quæ ut absurde et inepte dicta reprehenduntur, ea explicare conabimur, ubi nonnulla in singulis tomis hujus editionis addenda et emendanda proponemus.

Alia afferuntur rationes, cur duo illi libri non sint tribuendi Basilio; quod in his libris præter morem et consilium Basilii Spiritus sanctus appelletur Deus : quod Filius γέννημα sæpe dicatur, quam vocem in Eunomio vituperat Basilus : quod Pater, ne quatenus quidem principium est, Filio major esse dicatur. Sed hæ rationes non magni momenti; illa præsertim minime probanda, quam primo loco retuli. Etsi enim Basilus Dei titulum interdum Spiritui non tribuebat, in hoc tamen temperamento non persistat, sed publice ac privatim, teste Gregorio Nazianzeno, Spiritum sanctum appellabat Deum, ubi tempus et locum ad eam rem idoneum nactus erat. Quinetiam hæ œconomia tum demum uti cœpit, cum factus est episcopus, ac proinde pluribus annis post scriptos in Eunomium libros. Hinc in epistola octava, Spiritum sanctum appellat Deum. Quod si in libro tertio adversus Eunomium non tam conceptis verbis hunc titulum Spiritui sancto tribuit, non videtur illi de industria cavisse, sed quia cavillationes Eunomii non ei occasionem attulerunt hujus vocis in tam brevi pertractatione usurpandæ. Quamquam eain non obscure usurpat, ut patet ex hoc testimonio : *Itaque si Deus, inquit (p. 276), in nobis per Spiritum habitare dicitur, nonne manifesta impietas est, ipsum Spiritum dicere deitatis exsortem? Et, si eos qui virtute perfecti sunt, deos nominamus, perfectio autem est per Spiritum; quomodo qui alius efficit deos, ille ipse destitutus deitate est? Nec vero pium fuerit dicere, ut in hominibus, ita et in Spiritu deitatem quæ participatione acquisita sit, honorari, non autem natura ei competere. Qui enim dono efficitur Deus, mutabilis est natura, quæ nonnunquam per negligentiam a bonitate excidat. Id autem aperte salutaris baptismi repugnat traditioni : « Euntes, inquit, baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti³. » Est enim baptisma sigillum fidei, fides vero assensus est deitati. Nam credere prius oportet, deinde baptizate obsignari. Est autem noster baptismus ex Domini traditione, in nomine Patris et Filii et Spiritus*

A sancti, nulla creatura, neque servo Patri ac Filio conjuncto, cum deitas in Trinitate compleatur. Nam quidquid extra hos est, id omne consernum est, etiamsi maxime ob dignitatem præstantiam alia aliis anteponatur. Quod si auctor libri quintum Spiritum in Scripturis Deum ac Dominum vocari contendit (p. 314), sicut et Verbum, nequaquam tot locis tamque manifeste, sed eodem jure Dominum ac Deum dici contendit.

Neque etiam validum argumentum suppeditat vox γέννημα, quæ a Basilio rejecta in libro secundo (u. 6, 7 et 8), non semel in quarto et quinto usurpatur. Eandem vocem ipse Basilus eodem sensu usurpat in libro II, pag. 269. Quod si eam rejicit in eodem libro secundo, idcirco rejicit quod eam Eunomius instar legis præscriberet contemptis vocibus, quas a Scriptura et traditione accepimus.

Quamvis Basilus in libro primo (n. 25) doceat Patrem majorem esse quatenus principium est et causa; contrarium huic doctrinæ videri non debet quod in libro quarto (p. 289) statuitur, Patrem, ne ut causam quidem, majorem esse Filio. Nam Basilus, ut supra observavimus, cum idem semper sentiat, non eodem semper modo in hæreticis refellendis versatur; et quamvis Patrem initio libri tertii majorem esse ordine et dignitate pronuntiet, quatenus Filius ab illo esse habet, negat in libro *De Spiritu sancto* (cap. 6) Patrem dignitate præstare.

Videntur autem duo illi libri rudis quedam esse et incomposita argumentorum collectio, non opus arte et via concinnatum : nec privatim Eunomium petere, sed generatim hæreticos Triadis inimicos. Eadem fere in libro quinto refelluntur ac in libro sancti Basilii *De Spiritu sancto* : nec profecto Eunomium spectare possit hæc disserendi ratio (p. 307) : *Nam si Spiritum non credis ex ore Dei processisse, neque Verbum credis... Quod si non credis in Spiritum, neque in Filium credis. Longe aliter refellendus fuit Eunomius, cujus manifesta erat in Filium impietas.*

Tam multa de Ascetico in Præfatione tomii secundi et apud Tillemontium disputata sunt, ut hanc materiam attingere non liceat. Hoc tantum observabo, Constitutiones monasticas eo scriptas esse tempore, quo cœnobita majorem in modum accreverant. Id perspicui potest ex cap. 18 (n. 1) ubi cœnobitica vita commendatur. Ἐπεὶ δὲ οἱ πλείστοι τῶν ἀσκητῶν κατὰ συστήματα πολιτεύονται, ἀλλήλους τὰ φρονήματα πρὸς ἀρετὴν παραβήγοντες, καὶ τῆ τῶν κατορθωμάτων ἀντιπαράθεσι παραορμῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν τοῦ καλοῦ προκοπήν, δίκαιον ᾤθημεν, καὶ τοῦτοις τὴν διὰ τῶν λόγων παράκλησιν εἰσαγγέλασθαι. Sed quia plerique ascetæ simul degunt in communitate, animum mutuo exacuentes ad virtutem, et recte factorum comparatione seipsos ad progressum in bono faciendum concitantes, æquum esse putavimus,

¹ Prov. viii, 22. ² Matth. xxviii, 19.

(a) Lib. II, pag. 256.

408 etiam sermonibus nostris adhortari. Supra A diximus Basilium cœnobiticæ vitæ auctorem in Ponto et Cappadocia fuisse, ac rara admodum in his et vicinis regionibus cœnobita exstitisse, quo tempore abbas Pyamon eas peragravit. Quare Constitutiones monasticæ vel in Cappadocia aut Ponto aut finitimis regionibus scriptæ non fuerunt, vel post Eustathium et Basilium scriptæ sunt.

Fatendum sane est duos libros *De baptismo*, si verba spectentur, a Basilii nitore sermonis et elegantia multum recedere. Sed si sententiarum, quarum nulla prorsus non est Basilii, ratio babeatur: si summa pietas in utroque libro mirifice spirans, si ipsius scriptoris consideretur auctoritas, qui non solum pluribus Basilii locis utitur pro suis, sed ipsa etiam Basilii scripta, ut propria laboris sui monu- B menta, citat; equidem malim Basilio orationem aliquam minus factam, minusque mollior euntem attribuere, quam homini improbo et mendaci præstantissimum opus, ac eodem prorsus spiritu, quo omnia Basilii scripta, compositum.

Vidimus supra, cum de eucharistia ageremus in Præfatione, quanta sit librorum *De baptismo* cum aliis Basilii operibus similitudo. Nam quæ leguntur in regula breviori 309, de iis qui minus pari ad eucharistiam accedunt, ea uberius et clarius explicantur in libro II *De baptismo*, quæst. 2 et 5. Et quæ in reg. brev. 472, ac *Moral.* 21, de animi affectione ad percipiendam eucharistiam necessaria dicta fuerant, rursus illustrantur in libro I *De baptismo*, C cap. 3.

Docet Basilium in præemiis quæ *Moralibus* et prolixis Regulis præfixit, omnia prorsus Dei præcepta adimplenda esse, ita ut si vel unum violetur aut omitatur, certissima sit futura damnatio. Idem principium eodem modo exponitur in libro I *De baptismo*, cap. 4, n. 3, et lib. II, quæst. 4, 5 et 6. Præcipue vero Basilii doctrina agnoscitur, cum præceptum, quo iubemur omnes actiones ad Deum referre, commendatur in libro I, n. 25, et in hac quæstione libri secundi cap. 8: *An acceptum sit Deo opus præcepti, si non convenienter Dei præcepto fiat.* Hoc præceptum charitatis eodem modo inculcatur in regula morali 48, cap. 4 et 2. Vide homiliam in psalm. XLIV, pag. 160, et commentarium in *Isaiam*, D n. 39 et 51.

Quinetiam auctor librorum *De baptismo* certissima Basilii scripta ipse sibi adjudicat. Sic enim quæstionem quintam proponit, *utrum verbo cuiuslibet non obsequi, sit aliquid ira et morte dignum, etiamsi privatim non singulis conjunctæ sint minæ;* deinde sic incipit: *Dictum quidem est fusius de hoc argumento in epistola De concordia, an videlicet verbo cuiuslibet non obsequi, sit aliquid ira et morte dignum.* Indicatur hoc loco præmium *Moralium*, ubi hæc quæstio fusius tractatur, nec immerito hoc præmium vocatur epistola *De concordia*. Ibi enim declarat Ba-

silium adductum se esse ut *Moralia* scriberet, dum dissensionibus Ecclesiam perturbantibus territus, causam et remedium mali inquiri. Sub finem quæstionis decimæ, quæ est de scandalo, hæc legimus (p. 670): *Fusius autem hoc in prioribus questionibus exposuimus, ubi et eorum qui scandalum patiuntur clarius expensa est natura.* Non alia sane quæstio hic indicatur, nisi in brevioribus Regulis interrogatio sexagesima quarta, ubi de scandalo disseritur et de iis qui scandalizantur.

Quid ergo hac in re statuemus? stylus diversus: negare id non possumus. At sententiæ prorsus gemellæ: et quæ certissima sunt Basilii opera, ea sua esse declarat auctor librorum *De baptismo*. Num improbam fraudem et turpe mendacium suspicabimur in tam sancti operis parente? Quidvis conjicere malim, quam ejusmodi suspicionibus indulgere. Nihil enim in operibus Basilii ad morum præstantiam præstantius, quam duo *De baptismo* libri. Nec credibile est eum, a quo compositi fuisse dicuntur, cum in legendo Basilio accuratissime versatus fuerit, non eum saltem ex hac lectione fructum percepisse, ut fraudem et mendacium odisset. Forte Basilius, dum eum aliquis morbus lecto affigit, ut citius iis satisfaceret, quorum rogatu scribebat (p. 624), inceptum a se opus et in iis quæ ad sententias spectant, informatum, alicui ex suis absolvendum commisit: ita ut sententiæ sint Basilii, alium verba habeant auctorem. Suspectum fuit hoc opus Combefisio, ob doctrinæ similitudinem cum *Ascetico*, quod Basilio adjudicat idem Combefisius. Sed hæc ratio, ut observat Tillemontius, id valet, ut certius Basilio attribuantur libri *De baptismo*.

Nihil dicam de pluribus scriptis in appendicis tomii primi et secundi rejectis, de quibus consuli possunt præfationes bis tomis præfixæ. In appendice hujus tertii tomii habemus librum *De virginitate*, de quo egimus in admonitione eidem libro præmissa. Grammaticæ, quæ in nonnullis editionibus sub Basilii nomine prodiiit, locus in hac novissima editione non visus esttribuendus. Compendium esse existimatur (a) operis a recentiore quodam Græco compositi. Narrat Scultetus (b) tres tractatus sub Basilii nomine in bibliotheca sua exstare, nempe *expositionem sanctorum Patrum Basilii et Gregorii theologi de sancta et orthodoxa fide; dialogum sanctorum Basilii et Gregorii de visione Dei*, qui Latine editus est in editione Parisiensi anni 1605, et *Magni Basilii enarrationem in ea quæ in sacra liturgia peraguntur*. Addit idem Scultetus latere in bibliotheca Palatina colloquium Basilii cum Gregorio de sacerdotibus.

Hæc habebam quæ de S. Basilii rebus gestis et scriptis pro facultatis mediocritate dissererem. Quo in opere minime dubito, quin multa inter tot cæcitates obscurasque quæstiones, aut minus viderim, aut non, ut par erat, pertractaverim. Sed ne quis

(a) Tillemont. tom. IX, p. 502.

(b) Theol. part. IV, p. 26.

reprehendat quod sæpe a Tillemontii sententia discedam, cæteros autem criticos rarius citem et refellam; hujus rei paucis reddenda ratio. Tillemontius, magnum illud historię ecclesiasticę lumen, omnium accuratissime de rebus gestis Basillii dissevit, ac innumera aliorum errata emendavit. Quare necesse non fuit variis aliorum opinionibus referendis et refellendis tempus extrahere, ac rebus tene-

bras offundere: sed satis erat Tillemontii premere vestigia, et si quid summo illi viro excidisset, observare et emendare. Nec ideo eximius ille scriptor brevioribus foliis ornandus, quod in ejus scriptis interdum maculę occurrant; quippe cum eo faciem præferente nævos ejusmodi deprehendamus, et acceptis ab eo præsidii bos in antiquitate ecclesiasticę progressus consequamur.

PRÆFATIO.

1. Hodie vigent maxime editiones novę; nec est fere nostra ætate ullum literaturę genus, in quo plus positum sit operę ac studii ab eruditis. Nec id mirum cuiquam videri debet, cum nihil forte aptius aut utilius ad bona studia promovenda excogitari possit. Hominem qui id neget, arbitror fore nequam, si secum paulo attentius reputaverit, primum, quanta utilitas ex novis editionibus accedat: deinde, quam jucundum sit in libros ab innumeris maculis expurgatos incidere. Hinc factum, ni fallor, ut hoc scriptioris genus tam impense laudetur ab omnibus, quasi suum quisque laborem alterius labore minui gaudeat, velitque studiosos hac benevolentię significatione magis ac magis ad ejusmodi studium incitare.

2. Hęc mecum cum reputarem, cœpi et ipse, multorum exemplo, de nova aliqua editione adornanda cogitare. Vix autem mihi, cum semel ita animum induxisset meum, de opere seligendo deliberare licuit. Ea est enim Basillii operum fama atque existimatio, ut impetu quodam magis quam delectu ad ea rursus edenda impulsus sim. Desiderium augebat quidquid legebam, quidquid audiebam de Basilio Magno. Mirabor eum vel præstantissimis Gręcię oratoribus anteponi, Pericli, Lysię, Isocrati, Phalereo, Demostheni. Et certe Basilio nostro, cum ejus scripta ad posterum transmissa sunt, optime consultum fuisse arbitror. Ea enim tantis laudibus extulerant ex antiquis nonnulli, ut credi potuissent modum omnem excedere, et fide majora prædicare: sed quod a fide abhorreere videri poterat, id lectitandis Patris gravissimi libris, et verissimum esse, et ab omni adulatione alienissimum, snis quisque oculis cœnit.

3. Et aliud ad banc provinciam suscipiendam me movit, expectatio eruditorum. Nec immerito sane nova Basillii operum editio tam avide a doctis expectatur. Constat enim, quęcumque maxime ad sacrarum literarum studium pertinent, dogmata, ethica, traditio, historia, disciplina, eorum scientiam non alindepotius quam e Basillii scriptis hauriri. Et hanc ipsam esse causam arbitror, cur gravissimi Ecclesię Patres, ipsa concilia ocume-

nica, scriptores et Gręci et Latini scripta Basillii quasi certatim quantis maximis laudibus extulerint: quorum testimonia notiora sunt, quam ut ea in medium proferre necesse sit.

4. Neque vero putandum est res solas in Basillii scriptis laudari: laudatur et ipsa quoque orationis elegantia, suavitas, perspicuitas, incredibilis vis persuadendi, doctrinę integritas, ars mirifica dicendi sine ulla artis significatione, summa in tractandis religionis Christianę mysteriis cura atque diligentia, sic ut nihil vel a fastidiosis in ejus libris desiderari posse videatur.

5. Quid enim, queso, expeti potest in Basilio? Nam, ut de sanctiſsima sileam, in Basillii scriptis invenias non pauca, quę ad interpretationem sacrarum Scripturarum spectant. Dixisse parum est, traditionis monumenta et multa et insignia apud Basiliam exstare: dici potest verius, hunc summum virum traditionis auctoritatem præcipue stabilivisse, cum eam hæreticis tanquam inexpugnabilem murum semper opposuit. Quam multa sunt, quę historiam temporum illorum illustrent! Quot aut Catholicorum aut hæreticorum facta tenebris obruta latitent, si Basilius ea litteris non prodidisset! Ille est acerrimus veri defensor, qui varios Sabellii, Arii, Macedonii, Eunomii, Apollinarii, et aliorum quotquot hætenus fuerant bæreticorum errores ut invictissime confutavit, ita evidentissime Catholicorum dogmata stabilivit. Neque vero strictim aut obscure de rebus loquitur: sed fuse et distincte in suis epistolis antiquum Ecclesiarum statum quasi ob oculos ponit, sic ut res ipsas cernere, non legere, credas. Nunc autem de disciplina ecclesiastica quid attinet dicere, cum nemo paulo humanior ignoret quantum ista scientię ecclesiasticę pars debeat Basilio? Denique si quis velit morum scientiam comparare, aut vitę asceticę instituta discere, is volendus tanti magistri libris, quod cupit, brevi consequetur.

6. Hæcenus de Basillii operum præstantia: nunc de eorundem editionibus disseramus. Editio, quę omnium prima putatur, excusa est Basilię apud Hicronymum Froben anno 1552. In hac editione

Græce inveniantur opera quæ sequuntur, homiliae in *Hexameron* et in *Psalmos*, aliæ 29 homiliae de diversis argumentis, liber *De Spiritu sancto*, cum epistolis nonnullis. Præter his omnibus præclara præfatio Erasmi. Hanc editionem, cum opera Basilii interpretarer, semper ob oculos habui, ex eaque adnotavi varias lectiones non paucas : quas in nova videre cuique licebit. Paulo post alia editio Græce quodæ Venetis prodit ex officina Stephani Sabii anno 1535. Reperis in hac editione, quæ sequuntur : *Asctica Ethicaque*, librum *De virginitate*, priores tres in *Eunomium* libros, brevem quemdam tractatum *contra Sabellianos et Arium et Anomæos*. Et hac quoque editione usus sum instar antiqui cuiusdam libri calamo notati : in qua quidquid diversi reperi, id me non piguit inter alias variantes lectiones notare. Anno 1534 vulgata est Basileæ alia editio Græca multo auctior cum præfatione Græca Jani Cornarii ad Julium Nurnbergensem episcopum. Hac editio complectitur quæ subiunguntur, undecim homiliae in *Hexameron* : homiliae decem et septem in *Psalmos* : homiliae 29 de diversis argumentis : librum *De Spiritu sancto* : epistolas Basilii et Gregorii Nazianzeni 180 : ἀσκητικῶν λόγους septem : brevem tractatum *De iudicio Dei* : alium *De fide* : ἡθικῶν ἔρους 80 : ἐρωτημάτων ἀσκητικῶν κατὰ πλάτος ἔρους 55 : ἐρωτημάτων ἀσκητικῶν κατ' ἐπιτομήν ἔρους 513 : ἐπιτίμια quedam : Constitutiones asceticas 54 : Epistolam ad Chilonem : aliam ad monachum lapsam : libros duos *De baptismo* : libellum Περὶ τοῦ αὐτεξουστου, *De libero arbitrio* : librum *De virginitate* : sermonem *De paradiso* : libros quinque *adversus Eunomium*. Reperire est in bibliothecis longe plures editiones Latinas : quas abs re non fuerit hoc loco indicare. Paris. 1525, fol., apud Ascensium. Coloniae 1531, fol., apud Cervicornum. Basil. 1540, apud Hervagium, cum præfatione Wolfgangi Musculi, fol. Basil. 1552, studio et opera Jani Cornarii, fol. Basil. 1565, fol., apud Joau. Oporinum. Paris. Godfridi Tilmanni, 1566, fol., apud Michaelam Guillard, viduam Guillelmi Desboys. Antwerp. 1568, fol., apud Philippum Nutium. Paris. 1571, fol., apud Sebast. Nivellium : quam editionem secuti sunt qui opera Basilii apud Sonnum rursus typis mandarunt anno 1603, Antwerp. 1616, fol., curante Andrea Schotto : quæ editio recusa est Coloniae 1618, fol. Postquam vir eruditissimus Joannes Albertus Fabricius omnes has editiones diligenter recensuit, monet novam Basilii operum editionem adornari. Sed ipsum audire præstat. « Nunc, inquit, novam S. Basilii editionem eruditi monachi Benedictini, quibus tot præclarissima monumenta ecclesiastica debemus, jubet expectare ab insigni sodali suo Juliano Garnerio, postquam alter qui ex eodem ordine orandæ huic spartæ præfectus antea fuerat, Jacobus Lopinus, jam anno 1693, 29 Decem., fati concessit. »

A quo hæc accipere potuerit is, quem modo dixi, vir clarissimus idemque doctissimus, nescio ; cum ego, qui, si ita esset, id ignorare vix potuissem, nihil tamen de hac præfectura nunquam audierim : sed scio testorque, ne unam quidem litterulam e schedis Lopini nostri ad me pervenisse. Monebimus quasi prætereuntes, rursus editores nos ad operis calcem præcipuas antiquarum editionum præfationes. Ita enim eruditus placere video, qui priscarum editionum præfationes magno litterarum damno in novis deesse conqueuntur.

7. Lutetiæ Parisiorum intra paucos annos bis edita sunt Opera Basilii, anno 1618, apud Michaellem Sonnum ; et anno 1638, apud Ægidium Morellum. Quidquid in hac, omne id in illa continetur ; nec una altera est antior, aut minutior. Eadem est præfatio bibliopolarum, iidem commentarii in Scripturam, homiliae de diversis argumentis eadem, iidem libri, idem numerus epistolarum ; uno verbo, si excipias ordinem quo res disponuntur, paria omnia : quod cum non advertissent nonnulli, falso et inepte affirmarunt epistolas longe plures in posteriori editione contineri. Editione priori semper usi sumus, quæ altera castigatio est et accuratio : et quoties simpliciter citantur editi, id oportet accipi de priori editione. Interpretatio quæ e regione exemplaris Græci legitur, non unius est interpretis, sed multorum, Joannis Argyropyli, Raphaelis Volterrani, Erasmi, Godfridi Tilmanni qui non raro vulgatas interpretationes recognovit, novasque contexit, Ambrosii Camaldulensis, Georgii Trapezuntii, Fumani, Montacutii et aliorum, quos longum esset recensere omnes (a). De Jano Cornario mox dicam. Vulgatas illas tot hominum interpretationes plus minus omnes vitis propemodum innumeris laborare, jam alii notarunt. Et vero sæpius aberrant a Græco ; et siquando Græca sententia exprimitur, minus Latina est elocutio. Sed tamen priscos hos interpretes valde excusatos volo, cum Græca sapissime ita essent corrupta, ut nemo quamlibet peritus recte interpretari potuisset. Quod si quaeratur quid quis alteri præstat, dicam Erasmus reliquis elocutione quidem antecellere et Latinitate : sed, quæ erat hominis in scribendo celestis, sæpe et fœle labitur et ipse. Pauca interpretatus est, homiliae duas in jejunium, librum *De Spiritu sancto*, et proœmium Commentarii in Isaiam. Contra, Janus Cornarius Latini sermonis integritatem ac elegantiam videtur neglexisse, et in id solum incubuisse, ut Græcam sententiam quoquo modo exprimeret. Et quidem Græca fidelius reddidit : sed litteræ plus justo serviebat. Etiam verbum de verbo semper exprimit, atque ne transversum quidem unguem ab inepta hac servilique interpretandi ratione unquam discedit. Hinc ejus interpretatio ita aspera est et dura, ut una aut altera pagina præ tædio legi vix possit. Pleraque Ba-

(a) Vide Præfationem tomii II IIII, § XIV, ubi hæc iterum tangit Garnerius. ERR.

cilia opera Latina fecit is, quem dixi, vir eruditissimus Cornarius. Multo pauciora vertit Georgius Trapezuntius, videlicet celeberrimos quinque in *Eunomium* libros : quem interpretem multis aliis anteponendum puto. Reliquorum interpretationem cum considero, alius alio non mihi videtur aut longe superior, aut longe inferior. Cæterum si diligentius nosse cupias, quid quis interpretatus sit, legas velim tom. VIII [*Bibliotheca Græca*] viri clarissimi juxta ac doctissimi Joannis Alberti Fabricii, l. v, c. 19. Ad editionem Parisiensem redeo, quæ non solum hac re cæteris præstat, quod e regione Græcorum Latina reperiantur : sed quod doctissimorum virorum Frontonis Duæci et Federici Morelli præclarissimis notis illustretur. Hujus paucae sunt, illius multæ et eruditæ : quas notas omnes ad operis calcem edendas curabimus. Nec prætereundum illud, quod editiones maxime ornat et perficit, editionem Parisiensem ad multos mss. codices Anglicos et Gallicos recognitam fuisse atque castigatam. In hac editione inveniuntur et aliæ variz lectiones a peritissimo viro Andrea Schotto collectæ.

8. Pauca dicam de nostro labore, cum de eo melius judicare cuique jam liceat. Celeberrimas quasque bibliothecas Basilianis codicibus refertas esse multis locis, Lutetiæ Parisiorum, Romæ, Florentiæ, Oxonii, et alibi, vel e primo indicum aspectu constat. Codices Parisinos quorum nobis copiam humanissime faciunt præfecti bibliothecarum, in primis diligenter legere constitueram : sed brevi sensi esse me volvendis tot libris imparè. Adhuc hæc erant, cum unus e nostris D. Franciscus Faverolius perofficiose atque peramanter hujus laboris consors ac socius esse voluit. Uterque igitur veteres illas membranas cum impressis libris quam licuit accuratissime conferre cœpimus : sic tamen, ut earum majorem partem is, quem modo dixi, vir mihi amicissimus idemque omnium longe diligentissimus contulerit. Quin etiam, quoad fieri potuit, codices ipsos, qui ab hominibus doctrina præstantissimis Duæco et Combefisio lecti olim fuerant, rursus legendos judicavimus ; neque, ut ex notis constabit, operam nostram lusimus. Mirum sane quantum ceperimus fructus ex nostro labore ! Incredibile est enim quot variantes lectiones ex his codicibus Parisinis excerpterimus : quibus, cum tam multæ sint, aliæ tamen non paucae ex Angliæ Italiaque accesserunt. Pærum fuit tot varias lectiones collegisse : sed in id maxime incumbi oportuit, ut Basilii, qui in Græcis mirifice deformatus erat, harum ope pristinae integritati restitueretur. Et quidem spes est eum nunc profliturum nitidum et purgatum. Tot enim menda maculae sustuli e Græco exemplari Basilii, ut pauci admodum loci, si qui sint, jam emendatione aliqua indigere videantur. Certe antiquas operum Basilii interpretationes plus animus omnes longe mendosissimas esse atque vitiosissimas, e singulis paginis facile a quo-

vis cognosci potest. Postquam igitur Græcum exemplar variarum lectionum subsidio atque copia corrigere conatus sum, de nova interpretatione adornanda cogitavi : quam et statim suscepi, semelque susceptam tanto studio sum prosecutus, ut nec labor, nec rei difficultas me unquam a cœpto deterruerit. Id autem ante omnia mihi semper proposui, ut fideliter, quantum in me erat, et dilucide Græca converterem : deinde ut interpretatio, si non elegans, at pro meo tamen ingenio non inelegans, neque illepida foret. Reliquum erat ut vera Basilii opera a falsis secernerem : quæ secretio negotium mihi exhibuit vel maximum, cum adducatur in controversiam non pauca quædam scripta, sed omnia. Et vero dissident inter se eruditi de numero homiliarum in *Hexameron* et in *Psalms*. Orationes illæ una et triginta non omnes uni et eidem scriptori tribuuntur. Duo quos habemus *De baptismo* libri revocantur in dubium a quibusdam. In controverso est liber *De vera virginitate*. Amplissimus ille in priora sexdecim Isaie capita non caret suspitione omni. De quinque in *Eunomium* libris non una est omnium sententia. Sunt quos non puduit ultima quindecim libri *De Spiritu sancto* capita, eaque præcipua, in falsis atque subditiis ponere. Antiquorum et recentiorum de Asceticis opiniones inter se concordantes non sunt. Vix certi quidquam definiri potest de Liturgia. Jurgiorum ac discordiarum quoddam quasi seminarium continent Epistolæ. Nam quo anno, quo mense, a quo, ad quem, qua de re conscriptæ sint, quotidie vehementer scripterque disputatur. Quam autem præcise sit in tanta hac rerum ac sententiarum varietate tanquam in illumi nocte errare, vident, opinor, omnes. Sed tantum abest, ut propterea spem atque injuriam inventiendi veri, ut id etiam majori studio investigandum judicarem. Recte an male hoc negotii gestum sit, aliorum quidem erit judicium : sed tamen affirmare posse videor, me, si nihil aliud præstiti, certe lucis aliquid rebus per se obscurissimis attulisse. Quod si quando, quod non raro evenit, ab eruditorum opinionibus recedo, ita me ab iis dissentire profiteor, ut si erroris arguar, in eorum sententiam concedere semper paratus sim. Maxime quidem in id incubui, ut Græca purgarem, purgata Latino redderem, vera ac genuina distinguerem a falsis et adulterinis : sed hæc non ita mihi fuisse curæ ac studio, ut reliqua negligenda ducerem. Addentur igitur monita, summaria, præfationes, notæ, *Vita Basilii*, anecdotæ non pauca ; et quoniam in novis editionibus nihil desiderari operæ pretium est, inveniuntur in nostra eo quo debent ordine ipsa etiam opuscula, quæ iam quidem edita sunt, sed loco non suo, uti in *Monumentis Græcis* Joannis Cotelerii, aut in præfatio illo utilique opere Francisci Combefisii, de quo mox loquar : quæ omnia excipient indices fidelissimi simul et amplissimi. Norunt eruditi, inter alia Combefisii scripta recenseri insignem librum in duos

tomos divisum, cui titulum fecit, *Basilii Magnus ex integro recensitus*, Paris. 1679, in 8°; quo de opera jam quidem locutus sum, sed de eo hic rursus loqui visum est. Certe mirari subit viri doctissimi improbum laborem: qui in his duobus tomis non modo multas varias lectiones a se e variis codicibus collectas edidit, sed ipsas etiam antiquas interpretationes sexcentis locis emendavit. Id opus cum legerem, uotavi quod alii jam notarant, Combessium linguam quidem Græcæam diligentissime excolluisse, et optime scivisse: sed videri Latinam non ita multum ab eo fuisse excultam. Et quidem quæ Latine scripsit; ea constat et obscura esse, et ab antiqua illa Romani sermonis integritate prorsus aliena. Quare ubi etiam priscas interpretationes correxit, ibi alia phrasi uti coactus sum: sed tamen virum eruditissimum tunc quoque maximo mihi adjumento fuisse ingenue fatebor, cum mihi his in locis facem præferret ad Græcæarum vocem detegendam sententiam. Cum audivissem eum, quem sæpius nominavi, virum doctissimum Combessium ex mss. codicibus excerpte solitum quod liberet, relinquere quod displiceret, collatas ab ipso veteres libros rursus aut contuli ipse, aut conferendos curavi; nec sane, ut dixi, tempus perdidimus.

9. Nunc de anecdotis, deque Basilii *Vita* paulo fusius disserendum. Ita comparatum est hominum genus, ut existiment novam aliquam editionem plurimum commendari copia anecdotorum. Aio igitur id ornamentum in nova Basilii operum editione minime defuturum. Nova enim veteribus addentur, fragmenta quedam, orationes aliquot, epistolæ nonnullæ. Quiv etiam ea Basilii opuscula quæ hic illic sparsa inveiuntur, ipsa quoque suo ordine et loco rursus vulgare non gravabimur. Scio quidem nps Eunomii dignum esse tenebris magis, quam luce: quoniam tamen ad dilucidaudos Basilii in *Eunomium* libros usui esse potest, id quoque rursus edemus. Notum est Rufinum et Eustathium quedam Basilii scripta in linguam Latinam olim transtulisse: quorum interpretationem ad exaratos manu libros recognitam typis quidem mandare visum est, sed sic, ut ad operis calcem rejiciatur. Loco eodem ejusdem Rufini ineditam interpretationem quarundam orationum licebit inseri.

10. Certe si quis idoneus scriptor Basilii *Vitam* proxime post ipsius mortem litteris prodidisset, modo ad nos usque pervenisset tam præclarum momentum, rem fecisset et utilem et gratam posteritati. Basilii enim, dum viveret, ita nudis omnibus claruit, vitæ sanctitate, morum integritate, prudentia, eruditione, facundia, animi magnitudine, laborum pro Ecclesia susceptorum tolerantia, ut eorum quæ aut gessit aut scripsit accurata cognitio rem litterariam maxime illustraret. Sed nescio quomodo contigit, ut rerum a tanto viro gestarum peculiaris historia nostre maximo damno nusquam,

A quod sciam, compareat. Equidem non ignoro quamdam Basilii *Vitam*, quæ celeberrimum Amphilocheii nomen præfert, non ita pridem a Combessio editam fuisse; sed hæc *Vita* pro spuria atque subditiua a doctissimo quoque habetur, nec Injuria. Scio quoque mentionem fieri et apud Joannem Damascenum de alia *Vita* Basilii, quæ ejus successoris Heladio tribuitur: sed præterquam quod dubitari merito potest an unquam exstiterit, ipsa non amplius in litterarum monumentis invenitur. Quare ut hoc damnatum resarciat quodam modo possit, novam Basilii *Vitam* præsertim ex ejus scriptis collectam conscribere statui.

11. Opus totum sic distribuemus. Complectetur tomos primus Homilias in *Hexæmeron* et in *Psalmos*, libros in *Eunomium*, Commentarium in *Isaiam*; secundus, Homilias de diversis, Ascetica, librum *De virginitate*, libros *De baptismo*; tertius librum *De spiritu sancto*, Epistolæ, Liturgiam, viginti quatuor sermones Simeonis magistri ac Logothetæ, *Vitam* Basilii.

12. Commune quidem omnium mœnus est bene de se meritis justam debitamque gratiam persolvere: hoc tamen nescio quomodo magis proprium videtur scriptorum. Ergo, ut huic officio faciam satis, libenter prædicabo beneficia eorum, qui aliquid mihi opis ad novam Basilii editionem perficiendam contulere. Primum laudandus Dom. Henricus Carolus du Cambout de Coislin, dux et par Francia, episcopus Metensis, qui bibliothecam suam cum aliis manuscriptorum tum Græcis referatissimam apud nos deposuit, ut ea nobis, quæ ejus in nostram congregationem benevolentia est, facilius ac commodius utilis liceret. Laudabo et illustrissimum abbatem D. de Louvois, bibliothecæ Regiæ præfectum, qui magno litterarum et litteratorum damno duobus abhinc annis, recusato episcopatu Claromontano, e vita excessit. Favere nobis quoque maxime, optimi et illustrissimi abbatis exemplo, viri spectatissimi ejusdem bibliothecæ Regiæ custodes, D. Ludovicus de Tarnis, Sorbonæ doctor celeberrimus, idemque in amicis officiosissimus, et Joannes Boivinius, unus omnium urbanissimus, et idem scriptis publicis in toto orbe litterario clarissimus. Laudem non mediocrem pariter meretur illustrissimus comes de Seignelay, cujus amplissima bibliotheca seuper aperta est studiosis, quasi fructum uberrimum lucrumque maximum esse putaret, de literatis bene mereri. In hujus laudis societatem voco optimum et eruditissimum virum Carolum du Chesne, ejus quam mox dixi bibliothecæ præfectum, qui, dum vixit, singulari et amore et benevolentia nos semper prosecutus est. Hic quoque honorificentissime appellandus vir magni nominis, ac infinite lectionis, Joannes Hardouin, bibliothecæ Claromontanæ præfectus, qui Græcorum aliquot codicum mihi copiam haud invidius fecit. Inter ingratos jure numerarer, si meritam laudem non tribuerem viro integerrimo atque sapientissimo, Achilli Harlæo, senatus

Parisensis principi, qui mihi optimum codicem Græcum non dico commodavit, sed dono dedit. Maxime, si quis alius mihi celebrandus est vir inter Florentinos nobilitate præstans atque eruditione, Antonius Salvinus, qui cum epistolas Basilii contulisset cum optimo codice Græco, collectas ex hoc libro varias lectiones ad me mittendas curavit. Symbolus esse noluit vir clarissimus aequè ac doctissimus, Joannes Christophorus Wolfus, qui quas in Anglia collegerat, varias lectiones, ad nos peroficose atque peramanter transmisit. Inter alias literarias laudes, quibus abundat vir immensa omnis elegantis doctrinæ copia instructus, noster Bernardus Montfauconius, eam quoque consecutus est, ut et multas varias lectiones Romæ ab amicis collectas, et inedita quædam Basilii opuscula ibidem a se exscripta mecum communicarit. Rursus hoc loco perbenèrifice nominandus noster Franciscus Favero-llius, homo multiplicis scientiæ ac lectionis, qui cum permultos codices ita accurate contulisset, ut nullus eum præterisset apex, tum demum indices amplissimos maxime cura atque diligentia contexit. Et, ut verbo dicam, semper erat paratus ad omnem operam præstaudam is, quem modo dixi, vir mihi conjunctissimus; nec unquam deterrebat aut labore aut temporis diuturnitate, si quid esset Basilii causa aut legendum, aut ferendum, aut exscribendum. Hæc libenter scribo, ut publice declarem quantum novus Basilii familiari meo Favero-llio debeat. Hæc sunt quæ dicere habebamus in universum de hac nostra Basilii Operum editione: nunc de iis, quæ speciatim ad primum tomum spectant, disseramus.

§ I. De tribus orationibus, quæ falso tribuntur Basilio.

13. Monuimus Basilii opera omnia in controversiam adduci, nec de uvo quodam tractatu inter eruditos convenire, aliis aliter propterea aut γρησίδε-τηςος judicantibus. Primum igitur operæ pretium fuerit expendere an tractatus quilibet, prout occurrerit, Basilii sit, nec ne: deinde, si quid in quolibet tractatu videatur observatu dignum, id annotare (60). Primus qui se offert tractatus, *Hexæme-ron* est. In confesso est quidem apud omnes Basilium orationes quasdam conscripsisse in *Hexæme-ron*, seu in opus sex dierum: sed de earum numero dissident inter se eruditi. Alii enim numerant duntaxat conciones novem, alii undecim, quibus et alia *De paradiso* tanquam operis totius coronis a Combefisio adjungitur. Nunc discernenda sunt certa ab incertis. Necessè non arbitrò priores novem orationes Basilio asserere, cum ea de re nec sit, nec videatur posse esse ulla contentio. Nam totidem numerat Hieronymus, totidem agnoscit Cassiodo-

rus (a), totidem interpretatus est Eustathius. Alia-
duæ quæ sequuntur *De structura hominis orationes*
contrarias in sententiis litteratos distrahunt. Alia
tribuunt ipsas Basilio, alii Gregorio Nysseno, cujus
in operibus quoque excusæ sunt, tom. I, p. 133;
alii neutri horum, sed ignoto cuiuspiam auctori.
Combefisius duas has conciones, quæ jam excusæ
fuerant in editione Basileensi, de integro in suo
Basilio recensito (b) edendas curavit, ratus eas mi-
rifice deformatas esse in vulgatis. Sintne Gregorio
Nysseno tribuendæ, nostrum non est examinare.
Dixerunt tamen in transcurso, ei ascribi vix posse,
tum ob diversitatem styli, tum quod *De hominis*
opificio tractatum non exiguum conscripserit. Ver-
rissimile autem non sit Gregorium Nyssenum bis
idem argumentum tractasse, idque eodem consilio,
ut scilicet quæ deerant in fratre Basilio, ea ipse
suppleret. Addi potest et aliud argumentum ex pri-
mis primæ orationis verbis petitum, quod mihi vi-
detur vim non parvam habere. Sic igitur incipit
oratio prima: Παλαιὸς χρόνος ἔκτισεν ἀποπληρώσιον
ἤλω. ὃ τὴν ἀπόθεσιν ἀνεβαλόμεν, ὅκ ἀγνωμοσύνη
προαιρέτως, ἀλλ' ἀσθενεία σώματος. «Vetus de-
bitum persoluturus advenio, cujus utique solutio-
nem non improbi animi vitio diserebam, sed infirma
corporis valetudine. » Nemo, opinor, non videt
scriptorem, quisquis fuit, loqui in persona Basilii,
qui se de hominis structura sermonem accuratiorem
promiserat (c) institutum. Quis autem sibi facile
persuasurum Gregorium in aliena persona locutum
fuisse? Hæc agendi ratio est fere eorum, qui fal-
lere volunt, id quod de sanctissimo candidissimoque
viro ne potest quidem excogitari. Nec quisquam
dixerit id fecisse Gregorium honoris causa, ut no-
men fratris memoriamque magis celebraret. Nam,
si ita esset, cur Gregorius amplum illum *De homi-
nis opificio* tractatum non nomine Basilii, sed suo
conscripsit? Nam quo tractatus ille duabus illis
oratiunculis præstantior est, eo bonore majore affe-
cisset fratrem, eum ei si tribuisset. Sed tamen
Gregorius celebrem illum librum suo, non Basilii
nomine edidit. Sed rem nostram agamus.

14. Multæ sunt causæ cur opinioni non queam
accedere Combefisii, Dupinque et aliorum, qui
duas has orationes Basilio non dubitant ascribere:
sed tamen hæc causæ omnes ad duas possunt referri,
ad scriptorum antiquorum auctoritatem, et ad
ipsam styli diversitatem. Jam monuimus Hierony-
mum (d) novem duntaxat orationes numerasse, Cas-
siodorum (e) plures non cognovisse, Eustathium
quoque non amplius novem fuisse interpretatum.
Nihil igitur impedire potest quin ea in re scriptores
antiquissimos sequamur, maxime cum recentiorum
opinio firma nulla ratione nitatur. Ad hæc Socra-

(a) *Inst.* cap. 1.

(b) *Tom.* II, p. 426.

(c) *Hom.* 9, num. ultimo.

(d) *De script. eccl.* c. 116.

(e) *Inst.* c. 1.

(60) Cf. capp. 41, 42 et 43 *Vita S. Basilii*, a D. Prudentio Marano adornata, qui D. Jul. Garnerii librum discernendo certa ab incertis severitatem nimiam ad justam mensuram temperavit. Edit.

tes et Cassiodorus expresse tradunt opus Basilii imperfectum esse, adeo ut tantum non dicant Basilium istas has de quibus ambigitur orationes non conscripsisse. Expediit utrumque audire. Ille sic habet lib. iv, c. 26 : Γρηγόριος δὲ τὸ διδασκαλικὸν τοῦ λόγου [ἐξήλωσεν]· ὅς καὶ τὴν ποιητικὴν Βασιλείου Ἐξαήμερον, ἃτε δὲ καταλειφθεῖσαν, προσανεπλήρωσε μετὰ θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ. « Gregorius vero semelatus est Basilii in docendo eloquentiam, qui et librum Basilii de opere sex dierum, quem ille imperfectum reliquerat, post obitum fratris supplavit. » Sic vero sic loquitur lib. *De institutione div. lit.*, cap. 4 : « Qui (Basilius) usque ad hominis conditionem novem libros tetendit : ubi et cœli et terræ naturam, aeris et aquarum vel creaturarum pene omnium qualitates aperuit. » Basilium igitur ex horum auctorum sententia, opus suum non perduxit ad umbilicum : sed id imperfectum reliquit. Sed, si semel constiterit, ut ex dictis constare debet, opus Basilii fuisse imperfectum ; inde non obscure efficitur, ut Basilins neque de hominis conditione, neque de ejus structura disseruerit, cum aliquin sanctissimi Patris opus perfectum fuisset et omnibus suis numeris ac partibus expletum. Nam si conditionem hominis atque structuram excipias, reliqua omnia eleganter ac copiose in prioribus novem orationibus explicantur. Vix igitur dubitari potest quin decima et undecima oratio in spuris atque subdititiis ponendæ sint. Nam quod aiunt eruditissimi viri Combefisii et Dupinus, ideo multos scriptores antiquos de decima et undecima oratione tractasse, quoniam seorsum post alias novem habitæ sunt, id quidem faterer aliquid momenti habere, si testimonium proferrent vel unus scriptoris antiqui, qui se has duas posteriores conciones vidisse testaretur : sed cum nihil tale proferatur, ejusmodi rationem probare nullo modo possum.

15. Ad propositum nos referamus. Etsi igitur argumentis iis quæ ducuntur ex auctoritate Hieronymi, Socratis, Eustathii et Cassiodori, insit vis maxima, tamen levia videri possunt, si cum eo argumento quod ex auctoritate Gregorii Nysseni petimus, comparetur. Etenim clare et diserte ait Gregorius, partem eam quæ ad hominis officium spectat, in Basilii opere desiderari, ut mirari subeat a quoquam has orationunculas Basilio tribui. Præstat verba Gregorii excerpere, quæ si legantur attente, ea de re non amplius dubitationem ullam fore confidimus. Sic igitur loquitur Gregorius lib. *De hominis officio*, pag. 43 : Εἰ γὰρ λεπτοῦσης τῆς Ἐξαήμερου, τῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον θεωρίας, μηδεὶς τῶν μαθητευσάντων αὐτῷ σπουδὴν τινα πρὸς τὴν τοῦ λειπόντος ἀναπλήρωσιν εἰσενέγκαιτο· ἴσχειν ἂν εἰκότως κατὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ δόξης ὁ μῶμος λαθῆν, ὡς μὴ βουλευθέντος ἔξιν τινα κατανοητικὴν τοῖς ἀκροαταῖς ἐνεργάσασθαι. Νυνὶ δὲ κατὰ δυνάμιν ἡμῶν ἐπιτολήσαντων τῇ ἐξηγήσει τοῦ λειπόντος, etc. « Nam cum in explicatione operum quæ Deus sex diebus absolvit, hominis consideratio desit ; si di-

A scipulorum nemo hac in parte perficienda operam impendisset suam, habuisset causæ nonnihil adversus extimiam viri gloriam reprehensorum libido, quasi qui ad res animo indagandas auditores suos consuefacere noluisse. Nunc cum ea nos, quæ desunt, explananda suscipere ausi sumus, » etc. Nihil quidquam afferri posse arbitror aut dilucidius, aut expressius. Ait enim Gregorius suscipere se suum opus de hominis natura atque conditione, non ut fusc tractet quæ compendiosius tractaverat Basilius (quæ videtur esse opinio Combefisii), non ut absolvat quæ inchoarat Basilius : sed idcirco addere se dicit ea quæ ad hominem attinent, quod « hominis consideratio » in Basilii opere « desit. » Possim et aliud testimonium proferre ex eodem Gregorio, qui hoc idem lib. *De officio hominis*, pag. 43, aperitissime confirmat : sed his diutius immorari nihil necesse est, cum si nihil aliud, ipsum certe dictionis genus duas has orationunculas spurias atque supposititias esse aperte ostenderet.

16. Et quidem adduci vix possum ut credam hoc operis serio tribui posse magno illi Basilio. Nam scribendi ratio ita a Basiliiana dissidet, ut eam discrepantiam qui non videt, cæcitere omnino videatur. Ad exempla veniamus, quæ petere juvat ex iis quas Combefisius edidit orationibus, cum ipsas a se pristinxæ suæ integritati restitutas esse contendat. Nostro more vulgata interpretatione utemur. Sic igitur legere est num. 2 : Θάλασσα καὶ πλάγη ἀπειρα, καὶ προσταγῇ παρ᾽ ἡμῶν εἰς τὸ εἶναι. Vox quidem πρόσταγμα ut apud idoneos reliquos auctores, ita apud Basilium usitata est. Sed præstare ausim vocem πρόσταγῃ in Basilio non reperiri ; an inveniatur in aliis bonæ notæ scriptoribus, necne, non affirmabo, dixerim tamen in amplissimo Henrici Stephani *Theauro* non legi. Num. 6 : Ἐν οἷς αὐτὸς εἶπεν ἐξ ὀπουίου ὁ θεός, « In iis nimirum, in quibus ipse Deus proxime dixit. » Vix mihi persuaderi poterit Basilium hac loquendi ratione, ἐξ ὀπουίου, unquam usum fuisse. Reperias sæpius apud Basilium hoc ipso sensu, ἐν τοῖς κατόπιν εἶπε, « superius dixit : » sed illud, ἐξ ὀπουίου, nusquam, opinor, invenias. Num. 8 : Ἐπειτα καὶ ἡ παραδείσου συνεπαφλεῦθη ἀβλαυσίς, « Tum et paradisi liberalitatis cumulo adjunctæ delicæ. » Illud, συνεπαφλεῦθη, frustra, nisi me fallit animus, in Basilio quaesieris. Num. 12 : Τίς ὁ τῇ ἀραιότητι τῶν στήμων ἐκεῖνων ξυλλώνων τὴν ἀναπνοὴν τῷ ἐγκλεισμένῳ θηρίῳ παρασκευάσας, « Quis raros caveæ lignæ cancellos inclusas feræ extruxit, quo respiraret. » Illud, στήμων, ut de reliquis taceam, a Basiliano stylo longe dissidere arbitror. Nam vox, στήμων, impropria est, nec bene huic loco convenit. Significat quidem usitate, « stamen, » aut « ipsa quæ e colo ducuntur fila : » sed apud quos auctores vox στήμων significet « caveam, » velim dixisset Combefisius. Numero 14 : Μικρὰ προσφάσει ἐκράτησε τὸ ἀεροποροῦν, « Levi atque per aera volentem aviculam tenuit. » Verbum quidem ἀεροπο-

πεῖν εἴτατο ε Βασίλιω ἐν *Thesaurō* : sed existimo non nisi in scriptis his orationibus reperiri. Eodem num. 14 : Κάτω δὲ τὸ χεῖρ αὐτοῦ, καὶ τὸ πόδες, « Humi vero ejus et manus et pedes. » Hoc non dictum est ex more Basilii, qui duali uti non solet, præterquam quod ipsa elocutio humi repere videtur. Num. 18 : Καὶ εἰς τὸ βωμολαῖότερον ἀποκαθαστῶν, « et membra in robustiorem statum perducere. » Quisquis Basilii apprimè studiosus est, ejusque libros diligentissime atque assiduissime lectitavit, vocem βωμολαῖότερος Basilianam non esse nullo negotio fatebitur. Num. 19 : Οὐκοῦν ἀναγκαῖα καὶ ἄμω καὶ ἰδιοσημαντρα, « Itaque necessaria ambo sunt, ac ejusque proprium significatum. » Illud, ἰδιοσημαντρα, barbari aliquid et horridi præ se fert, et quod a Basiliano loquendi ratione maxime abhorreat.

17. Jam ad secundam orationem properemus. Sic legere est num. 2 : Ἡ αὐτὴ ὠρίστη τωπότε τροφή, « Eadem tunc alimonia constituta. » Basilii passim scribit τότε, nunquam, nisi me fallit animus, τωπότε. Inno etiam non puo vocem τωπότε apud nllum bonum auctorem statum inveniri. Num. 8 : Ἦρδς ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων ἀντιμετρήσις καὶ ἀντισηκωσις, « Justa scelerum retributio æquaque lance repensio. » Alio vocabulo, non voce ἀντισηκωσις, puo usurum fuisse Basilium. Num. 9 : Τῶ ἰδίω βρατεῖ τῶν ἀμαρτημάτων πεπεδημένωι κάτω πρῶόντες, κίνται δυσσυνεῖδητοι, « Peccatorum proprio poudere præpediit ad inferna cadentes, jacebant, ipso conscientiaz præjudicio confusi. » Quidvis potius, quam ut fatear vocem δυσσυνεῖδητοι Basilianam esse. Ino tam insolita mihi videtur vox illa, ut valde admodum jubitem an ab ullo locupletia auctore unquam usurpata sit. Num. 40 : Συνημμένως καὶ ἀμεισολαβήτως, « juncta opera immediateque. » Legere non memini vocem ἀμεισολαβήτως neque in Basilio, neque in alio nllō scriptore. Eodem num. vox παρευθὶ aliquid alienum sonat. Iterum eodem num. Ἐξ ὑπογούου χρεῖς τὸ ὑπόμνημα τῆς λαυτοῦ ταπεινώσεως, « In procinctu esse vilitatis tuæ abjectionisque monumentum. » Jam notavimus in oratione prima, num. 6, illud, ἐξ ὑπογούου, a Basilio profectum non fuisse. Num. 12 sic legitis : Εἶθε μοι τοσούτων σχολῆς, ὥστε καταλεπτόν καὶ ἀκριβολογουμένως ὑποθεταί εἰς αὐτὸν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆν ! « Atque utinam tantum mihi superpetaret otii, ut subtili et accurata disputatione hominis liceret facultatem submonstrare ! » Voces καταλεπτόν καὶ ἀκριβολογουμένως non videntur Basilii esse. Num. 14 : Ὅποτε καὶ ἰσχυρότερος γίνεται, εἴθουν ἐνεργέστερος, « Cujus scilicet major vis ac efficacior sit. » Et num. 17 : Καὶ θρηγγὶν αὐτῆ τοιούτων περιβαλεῖν, « Circumjectaque communire materia. » Illud, εἴθουν, a Basilio, quod quidem sciam, adhiberi non solet. Vox vero, θρηγγός, non nihil videtur exhibere peregrinitatis, quod a more Basilii longe postum sit. Timeo ne in his colligendis evenerit mihi quod fere similibus in casibus usu venit,

A ut præterierim quæ erant notata digniora, adnotarim leviora. Ut ut hæc sunt, arbitramur quæ protulimus exempla sufficere posse recte de rebus judicatorio.

18. Jam ad ipsas sententias quod attinet, in iis quoque nihil Basilianum occurrit. Sunt inter se dismutæ, male coherentes, nihil habentes exquisita illius facundiaz atque eruditiois, quam omnes in Basilio mirantur. Imo vero reperire est ineptias, nugæ, commenta, quæ non modo oratorem summum Basilium dedecant, sed alium quemvis scriptorem non omnino inercudum. Sed ipsum audiamus. Sic igitur scribit num. 18 : Ἡ πρώτη ἐβδομάς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔχει. Ὅρους τῆς παιδικῆς ἡλικίας φανεροὶ τῶν δδόντων ἐκβολῆ. Οἱ μὲν ἔπαισον οἱ δὲ ἀνεψύσαν. . . . Ἐπίσον οἱ δδόντες, ἔργων μὲν οἱ τῆς ἀξίης τῶν μέτρων. Τριετὲς τὸ παιδίον ἐμμετρησον δ πατήρ. Οἶδεν οἱ τὸ διπλάσιον τοῦτου μέγεθος ἀπολήψεται ἐν τῆ τελειώσει. Ὅσος γάρ ἐν τῆ τριετῆ τῆ μήκει δ ἀνθρωπος φαίνεται, δις τοσούτων ἔσται ἐν τῆ συμπληρώσει τῆς ἀξίηςσεως. Τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μέχρι πέρατος. « Primum septennium infantilem ætatem continet. Infantilis sine ætatis manifestat dentium eruptio, cum in locum eorum qui ceciderunt, alii fuerint enati . . . Dentes ceciderunt : scimus tantum augmenti accessisse. Triennem infautem admeus est pareus ; novit fore, ut duplo majorem hac quantitatem recipiat, cum fuerit ætatis perfectæ. . . . Quanta enim triennis ætatis statura hominis visitur, duplo æctior erit cum jam augmentum expleverit. Hic humana modus naturæ est, in finem usque. » Quid est, quæso, ineptire, si hoc non est? Viderit qui has oratiunculas Basilio tribuunt, qui fieri possit ut hominem gravissimum acerrimoque judicio predictum non puduerit ita nugari. Nos melius de viro prudentissimo Basilio semper existimabimus, quam ut eum ejusmodi nugarum auctorem esse unquam putemus. Quod sequitur num. 22, majoris momenti esse fortasse videbitur. « Vidi ego mulierem, clam viro, quæ usus familie essent pio salutarique furto subducentem, ac pauperibus occulte distribuentem, invitumque virum ac nescientem, nec non domesticos demerentem. Pro illo namque et familie augmento, natorumque incolnmitate, beneficentiaz opera præstabat. » Nunquam, ni fallor, ejusmodi furta generatim laudasset Basilius. Res est enim periculi plena, jurgis que mltis atque dissensionibus obnoxia, quaque abuti facillimum sit. Laudavit ergo Basilius mulierem quæ inscio marito stipem modicam nec limites transgredientem erogavit pauperibus : sed ab eo commendatam fuisse mulierem, quæ insciente conjuge, ipsa τὰ τῆς οἰκίας χρεῖωδῆς egenis largita sit, nunquam in animum induxerim. Græca ipsa apponere abs re non fuerit, ut culpa non in Latinum interpretem, sed in ipsum scriptorem Græcum conjiciatur. Hæc autem sunt : Ἐἶδον ἐγὼ γυναῖκα, λαθρα τοῦ ἀνδρὸς, ὑφαρομμένην τὰ τῆς οἰκίας χρεῖωδῆς, κλοπὴν ἔπαινεθην καὶ σωτηρίαν, καὶ

πένησαν αὐτὰ ἐν τῷ λεηθέντι διανεμούσας, καὶ ἀκοντα καὶ ἀγνοοῦντα τὸν ἀνδρα καὶ τοὺς οἰκίους εὐεργετοῦσαν. Ὑπερ γὰρ ἐκεῖνου, καὶ τῆς τῶν τέκνων διαμονῆς ἔβρα τὴν εὐποιαν. Monere libet videri Combessium suæ causæ diffusum fuisse, atque hujus doctrinæ incommoda permississe, qui, ut delueraat, non verterit, « laudabili furto, » κλοπῇ ἐπαυετῆν : sed mollius verterit, « pio furto. » Combessius, opinor, pie et benigne Basilii sui verba interpretatus est, illius ut doctrinam tolerabiliorē redderet : sed hanc excusandæ doctrinæ rationem nemo sapiens unquam approbat.

19. Denique, si qua est scriptorum manu codicum auctoritas, quæ multa esse debet, dubitari vix poterit quin sint pro spuris habendæ hæ duæ orationes. Etenim cum sint in variis bibliothecis codices multi, qui *Hexameron* Basilii exhibeant, quorum alii sunt membræni, et antiquissimi, et optimæ notæ; alii vero chartacei, recentes, et notæ malæ; in prioribus quidem illis desiderantur duæ hæ de hominis officio orationuculæ : reperiuntur vero solum in posterioribus. Primæ classis sunt codices Regii 1824, 2549, 2892, Colbertinus 3069, Coisliniiani 228, 229, in quibus omnibus non plus novem conciones nanciscare. Ad secundam classem pertinent Regii 2286, 2287, 2877, 2896, etc., in quorum nonnullis inveniuntur quidem adulterinæ illæ orationes : sed codices tam recentes si cum antiquissimis comparemus, dubio præcū (a) fidem nullam merentur. Nec illud prætereundum silentio, librarium a Combessio laudatum duas has orationes Basilio tribuere nolle : sed rem in dubio relinquere. Quod autem homo et Græcus et credulus in dubiis habuit, id homo emunctæ naris inter spuria reponere non dubitabit. Quæri hic potest cur scriptor, quisquis est, has orationes in Basilii persona, non in sua ediderit; itemque, cur hac dicendi formula, ἐν τοῖς κατόπι, Basilio familiari, pene dixeram peculiari, usus sit. Num putandus est id fecisse malo animo, lectori ut imponeret, an potius bono, se ut exerceat, Basiliumque, quoad licebat, iniretetur? Nolim ego quidquam dictum gravius in veterem scriptorem, pro virili de re litteraria bene meritum; proindeque satius multo esse duco rem in bonam quam in malam partem accipere.

20. Adjungit Combessius duabus his orationuculis et tertiam *De paradiso*, quæ et ipsa quoque ab eodem inter genuina Basilii opera recuseatur. Fateatur quidem hanc orationem bene hic collocari tanquam in proprio loco : sed fetum esse Basilii negamus. Negandi autem nobis causæ eadem, quibus permou priores duas orationes Basilio jam abjudicavimus, antiquiorum silentium, styli diversitas, codicum manu exaratorum penuria. Tacuisse de hac oratione antiquos vel ex eo satis intelligitur, quod nondum eorum testimonium a quoquam productum sit. Ad styli discrepantiam quod atinet, quilibet

A paulo sagacior eam nullo negotio videre potest. Num. 1 sic legitur : Νόσημοιεν, ἀκροαταί, ἀξίαν Θεοῦ φρεσάν, « Ad mentem revocemus, auditores, ejusmodi plantationem, quæ Deo digna sit. » Combessium mirari satis non queo, qui se has orationes idcirco et vertisse et edidisse ait, quod eas male in impressis libris acceptas oporteret rursus typis mandari ad codicum mss. fidem, sique pristinae integritati restitui, quoniam tamen ipsas pejus ab ipso accipi perspicuum sit. Etsi enim in veteri editione exstant multa certa que falsitatis argumenta, plura tamen certioraque in Combessiana inesse nemo harum rerum peritus inficiabitur. Et ut alia omitamus, quæ cuique in ipsis fontibus legere licebit; illud, ἀκροαταί, verum esse quod dicimus aperte ostendit. Vox enim est cum apud reliquos Patres, tum apud Basilium inusitata, priscisque illis temporibus prorsus inaudita, quæ non nisi seculis posterioribus in usu esse cœpit. Numero eodem, Καὶ ἀπ' αὐτῆς δηλοποιεῖται τῆς Γραφῆς. Illud, δηλοποιεῖται, peregrinitatem quoque sapit. Num. 2 : Ἐρυσκοντο, καὶ ἀπάλλοντο, « Diffuerent ac interirent. » Inest asperitas quædam in illo, ἐρυσκοντο, quæ a Basiliana suaviloquentia longe abest : imo, ut mihi videtur, facile non erit id verbum apud ulium disertum scriptorem invenire. Num. 7 : Ἐκεῖ καὶ ὀρθῶν παντοδαπῶν γένῃ, τῷ τε τῶν περῶν ἀνθεὶ καὶ τῷ τῆς φωνῆς λυγρῷ ἀπόπλευσέν τινα θαυμαστὴν προτιθέντα τοῖς ὀρμμένοις, « Ibi et avicularum omnigenum genera, tum peniarum flor, tum nativo concentu atque garrui, miram quandam a se jucunditatem spectantibus offerentia. » Putet Combessius vocem λυγρῷ Basilianam esse; ei ego nunquam assentiri potero. Nec satis intelligo eam potius sic interpretatus sit, « nativo, » quam alii quovis modo, cum vox λυγρῷ minime omnium ad id significandum apta esse videatur. Reperire quidem est in Lexicis voces λυγῆ et λυγαῖος, quarum prima redditur Latine « obscuritas, » altera « obscurus : » sed quid his cum « nativo » commune esse possit, viderint alii; id me non videre bona fide fateor. Num. 7 : Ἄλλ' οὐκ ἔκ τῆς οὐκίας φύσεως, εἶτουν τῆς νοερᾶς οὐσίας, « Haud tamen ex sua ipsa indole, id est, qua parte substantia mente prædita est. » Jam in oratione secunda, num. 14, nonoimus illud, εἶτουν, a Basilio non usurpari. Hic addam hanc vocem non adhiberi quoque ab idoneis auctoribus ita, ut hic adhibetur ab ignoto illo scriptore. Est enim, ut aiunt, relatio quædam inter voces εἶτουν et εἶτε, nec bene una ab altera separatur, adeo ut, inquit Bodæus (b), εἶτουν προτακτικόν sit τοῦ εἶτε. Finem tandem his notis criticis imponemus, si prius unum adjectivum, harum orationum falsitatem inde ostendi, unde earum γνησιότης maxime putatur comprobari. Dico immensam illam variarum lectionum silvam, qua impressi et manuscripti libri mirifice inter se dissident : quam

(a) *Bss. recens.*, t. 1, p. 538.(b) *Bud.* p. 931.

tamen tantopere jactat Combefisius, quæque in causa fuit cur eas de integro edendas curaret. Nam vera Basilii opera a falsis non semel in eo differre adnotavimus, quod illa modice, hæc immo dicte lectionum varietate luxurient, quasi reveriti quidem essent librarii genuina opera additamentis aut detractionibus depravare, falsa vero sibi licere putassent per arbitrato immutata, corrigere, et, ut libebat, deformare. Cujus rei cum sint deinceps proferenda exempla varia, hic monuisse satis est.

§ II. An res uno momento creatæ sint, an sex dierum spatio.

21. Promissimus num. 13, si quid in quolibet Basilii opere notatu dignum videretur, de eo nos in præfatione aliquanto diligentius disputaturos. Igitur promissis ut stemus, nonnulla, ut occurrunt, adhibebimus. Nemo nescit verba illa Moysis, *In principio fecit Deus cælum et terram*¹, tum ab antiquis tum a recentioribus varie accepta esse. Plerique omnes existimantur res, nisi a Moysæ narratur, effectas esse, et reipsa sex dierum spatio fuisse conditas. Nec diffidendum ipsa Moysis verba huic illi opinioni multum favere, cum singillatim atque ordine exponatur quid quolibet die confectum sit. Haud defuere tamen qui aliter senserint, rati hanc agendi rationem opificki potentissimo Deo non conveioere, qui si ita se gessisset in condendis rebus, non ut Deum doceret, sed hominum more egisset. Inter eos qui existimare res simul non per vices creatas fuisse, primus recenseri potest Philo (a), cuius hæc sunt verba: Τότε μὲν οὖν ἅμα πάντα συνίστατο. Συνιστάμενον δι' ὁμοῦ πάντων, ἡ τάξις ἀναγκαίως λόγῳ ὑπεγράφετο, διὰ τὴν ἰσομένην αὐτῆς ἐξ ἀλλήλων γέωσιν. «Tunc igitur omnia simul sunt condita. Etsi autem omnia simul constabant, ordo tamen necessario descriptus est, propter mutua[m] quam deinceps factura erat, ex sese propagationem.» Nec solum doctrinam eandem tradit alio loco, sed eos etiam qui secus sentiunt, stultitiæ accensare non dubitat. Ipsum audiamus. (b) Ἐυθησθε πάντο ὀφεισθαί ἐξ ἡμέραις, ἡ καθόλου χρόνῳ κόσμῳ γεγενῆσθαι, διότι σύμπαρος ὁ κόσμος ἡμερῶν καὶ νυκτῶν ἐστὶ διάστημα· καὶ ταῦτα ἡλόω κίνησις ὑπερ γῆν καὶ ὑπὸ γῆν ἰόντος ἐξ ἀνάγκης ὀποτελεῖ. «Plane stultum est arbitrari sex diebus, aut omnino in tempore mundum factum fuisse, D propterea quod mundus totus intervallum est dierum ac noctium. Atque solis super terram et infra terram evutis motus necessario hæc efficit.» Quo autem sensu verba Moysis interpretari oporteat, statim edocet ipse, cum addit: Συνετέλεσεν ἕκτη ἡμέρᾳ τὰ ἔργα, νοητέον ὅτι οὐ πλήθος ἡμερῶν παραλαμβάνεται, τέλειον δὲ ἀριθμὸν τὸν ἐξ. «Itaque cum dicit: *Completis die sexto opera*², intelligere non debes de dierum numero, sed de senario perfecto numero.» Itaque per allegoriam non ad verbum

A accipiendam esse Moysis narrationem censet. Mirum non est in eam sententiam ivisse allegoriarum amantissimum virum Origenem. Vetus ille scriptor, quantum conjectura augurari licet, in suis in *Genesim* Commentariis quæ hactenus in lucem non prodierunt, ea de re fuse disputaverat. Ita enim loquitur libro sexto *contra Celsum*, pag. 317: Κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν ἐν τοῖς Πραγματευθεῖσιν εἰς τὴν Γένεσιν εἰρήκαμεν, «Pro virili nostra parte [de rerum creatione] diximus in Commentariis in *Genesim*.» Sic prosequitur: Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲ ἐγκαλοῦντες τοὺς κατὰ τὴν προχειροτέραν ἐκδοχὴν φησάσιν χρόνους ἐξ ἡμερῶν διαληλυθέναι εἰς τὴν κοσμοποιαν, παρατιθέμεθα τὸ, Ἀὐτῇ ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς ὅτε ἐγένετο, ἢ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. «Quin et in superioribus dum reprehenderemus eos qui secundum sensum magis obvium aiunt sex diebus absolutam mundi creationem, objecimus illud: *Hic liber generationis cæli et terræ, cum facta sunt: qua die fecit Deus cælum et terram*.» Facile autem crediderim Origenem, viri quod erat in allegorias studium, multa alia in eadem sententiam in suis libris inspersisse; qui si exstarent omnes, non dubito quin per multa exempla proferre liceret, quibus quod dico mirifice confirmaretur: sed cum eorum pars maxima interierit, testimonium unicum et notissimo (c) loco addere satis habeo. Est autem ejusmodi: Τίς γοῦν νοῦν ἔχων οὐκ ἴσκειται πρῶτην καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἡμέραν, ἐσπέρην τε καὶ πρωτὴν χωρὶς ἡλόω γεγενῆσθαι, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων; τὴν δὲ οὐρανὸν πρῶτην καὶ χωρὶς οὐρανοῦ; «Quis igitur mentis compos existimabit primam et secundam et tertiam diem, et vespertam et mane sine sole, luna, et stellis? et primam illam etiam sine cælo fuisse?» Potest cum his annumerari accerrimus catholicæ fidei defensor Athanasius (d), qui cum inter alia Scripturæ testimonia citasset locum illum Proverborum, *Ante omnes colles gignit me*³, sic pergit: Καὶ γὰρ καὶ λέγω, Πρὸ πάντων γεννῶ με, ἄλλοι εαυτὸν εἶναι τῶν πάντων σημαίνει, δεξιᾶσθες ἐν τοῖς πρὸ τούτων τῆς ἀληθείας, ὅτι περ τῶν κτισμάτων οὐδὲν ἔτερον τοῦ ἑτέρου προέγεγον, ἀλλὰ ἀθρόως ἅμα πάντα τὰ γεννητὰ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι ὑπέστη. «Namque dicendo, *Ante omnes vero gignit me*, se alium ab omnibus esse declarat, cum ex supra dictis constet nullam e rebus creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul existitisse.» Gregorius Nyssenus ita perspicue loquitur, ut dubitari non possit quin sit opinionem eandem amplexus. Ejus verba exscribere operæ pretium est et lib. in *Hexæem.*, pag. 7: Καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ὅτι ἀθρόως πάντα τὰ θυτὰ ὁ θεὸς ἐποίησεν, εἴπεν ἐν κεφαλῶν, ἦτοι ἐν ἀρχῇ πεποιηθέναι τὸν θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Μία δὲ τῶν δύο φωνῶν ἡ σημα-

¹ Gen. 1, 1. ² Gen. 1, 2. ³ *ibid.* 2. ⁴ Prov. viii, 25.

(a) Philo *De mundi opif.*, p. 11.

(b) *Lib. 1 Alleg. initio.*

(c) Philoc. c. 1, p. 12.

(d) Orat. 2 *contra Ar.*, num. 16.

στα, τῆς τε ἀρχῆς καὶ τοῦ κεφαλαίου. Δηλοῦται γὰρ ἂν ἐπίσης δι' ἑκατέρων τὸ ἀθρόον· ἐν μὲν γὰρ τῷ κεφαλαίῳ τὸ συλλήθδην τὰ πάντα γεγενῆσθαι παρρησιαστικῶς· διὰ δὲ τῆς ἀρχῆς δηλοῦται τὸ ἀκαρπὲς τε καὶ ἀδιάστατον. «Et pro eo, ut diceret, simul omnia Deum fecisse, dixit Deum in summa fessis cœlum et terram. Utriusque autem vocis, principii et summae, una significatio est. Utraque enim æque declarat simul. Quare per summam ostendit omnia animi esse procreata : et per principium cuncta momento et sine ullo temporis spatio facta fuisse significat.» Plura qui cupit, legat ejusdem libri paginam duodecimam, ubi Gregorius suam ipse sententiam stabilii, et cum ipsum quem exscriptissimus locum citat. Nihil opus est de Augustini opinione, cum nota sit, disserere. Sed quid Basilii (ejus enim causa hæc suscepta et instituta disputatio est) ea de re senserit, silentio præterire fas non est. Dixerim igitur Athanasii opinionem et aliorum satis Basilio probari (a), imo vero ipsam, quantum conjicere licet, ei alia videri probabiliorem. Qua de re dubitaturum puto neminem, qui secum paulo attentius reputaverit illud Basilii : «Ὅτι οἱ ἕτεροι τῶν ἐρμηνευτῶν, σαφέστερον τὸν νοῦν ἐκδιδόντες, εἰρηκασιν, Ἐν κεφαλαίῳ ἐποήσαν ὁ Θεὸς, τούτέστιν, ἀθρόως καὶ ἐν ἄλλῳ, «Quod ipsum interpretes alii, sententiam dilucidius reddentes, dixerunt In capitulo fecit Deus, hoc est, confestim et in brevi.» Basilii enim et dum interpretationem eorum, qui vertere ἐν κεφαλαίῳ, laudat uti dilucidiozem, et dum illud, ἐν κεφαλαίῳ, sic accipi vult ut significet «confestim et in brevi,» aperte, opinor, indicat se non ita multum ab Origenis opinione abhorreere. Attamen vir prudentissimus nihil in re dubia asseveranter dictum vult, sed tutius duxit assensionem cohibere. Sic autem se ipse explicat aliquanto ante eodem num : «Ἡ τάχα διὰ τὸ ἀκαρπιαὸν καὶ ἄχρονον τῆς δημιουργίας εἰρηται τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἕκαστὸν ἡμέρας τε καὶ ἀδιάστατον ἢ ἀρχῇ, «Aut fortasse quia officium illud in momento et citra ullam temporis moram absolutum est, ideo dictum fuit : In principio fecit», quandoquidem principium est quiddam insecabile ac dimensionis expertum.» Basilium ex more secutus Ambrosius, eadem tradit lib. 1 in *Hexaem.*, num. 16.

§ III. De dicto quodam Augustini.

22. Quæri potest ab utro Augustinus mutuatus sit ea quæ de docto quodam Syro refert lib. 1 *De Genesi ad lit.*, num. 56, utrum ab Ambrosio, an a Basilio. Idcirco autem hæc questionem proponimus, quod nisi sibi caveat lector, facile possit in errorem incidere. Nam cum Ambrosius et Augustinus in omnibus fere convenient inter sese, arbitrari cuius promptum est Latinum scriptorem Augustinum a Latino scriptore Ambrosio isthæc sumpsisse potius, quam a Græco auctore Basilio, cujus libros et com-

parare et intelligere longe difficilior poterat. Rem tamen si quis paulo attentius expendierit, facile sibi persuaderet Augustinum ex ipso fonte, non e rivo hausisse. Qua de re ut cuius existimare liceat, prinum Ambrosii et Augustini verba subjicere visum est, deinde Ambrosii Augustiniquæ et Basilli verba inter se comparare : qua ex contentione plane constabit Augustinum, cum scriberet, non Latinam Ambrosii interpretationem, sed ipsum Græcum Basilli exemplar ob oculos habuisse. Sic itaque loquitur Ambrosius lib. 1 in *Hexaem.*, num. 29 : «*Spiritus Dei superferebatur super aquas*». Quem, etsi aliqui pro sere accipiant, aliqui pro spiritu quem spiramus et carpinus auræ hujus vitalis spiritum, nos tamen cum sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum sanctum accipimus..... Denique Syrus qui vicinus Hebræo est, et sermone consonat in plerisque et congruit, sic habet : *Et Spiritus Dei fovebat aquas*; id est, vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, et fotu suo animaret ad vitam.» Augustinus vero sic habet lib. 1 *De Genes. ad lit.*, num. 36 : «Nam et illud quod per Græcam et Latinam linguam dictum est de Spiritu Dei, quod *superferebatur super aquas*, secundum Syrac linguæ intellectum, quæ vicina est Hebrææ (nam hoc a quodam docto Christiano Syro fertur expositum), non *superferebatur sed fovebat* potius, intelligi perhibetur. Nec sicut foverit tumores aut vulnera in corpore aquæ vel frigidis vel calore congruo temperatis; sed sicut ova foverunt ab alijs, ubi calor ille materni corporis etiam formandis pullis quodammodo adminiculatur.» In quibus Augustini verbis duo præcipue notata volo : prinum, Syrum quemdam virum doctum simul et Christianum hunc Scripturæ locum ita exposuisse, ut Dei Spiritus aquas, dum super eas superferretur, foveret; alterum fotas esse aquas in alitum modum a Dei Spiritu. Jam nemo non videt neutrum horum ab Ambrosio mutuatum esse Augustinum. Etsi enim generatim profiteatur Ambrosius sequi se «sanctorum et fidelium» sententiam, tradatque Hebræis vicinos esse Syros, quorum sermo, ut ipse monet, cum Hebræorum lingua «consonat in plerisque et congruit,» nihil tamen nominatim dicit neque de illa docti cujusdam Syri explanatione, cujus meminit Augustinus, neque de illa avium ovium incubantium comparatione, qua idem doctus utitur. Fieri igitur non potest, ut Augustinus hæc duo mutuatus sit ab Ambrosio, cum in ejus scriptis nihil tale invenitur. Sed quis sit, quem sibi sequendum proposuerit Augustinus, indicare haud arduum. Ad id enim ostendendum satis nobis fuerit verba Basilli referre, quæ hæc sunt ex oratione secunda in *Hexaem.*, num. 6 : «Ἐρῶ οὐκ ἐμαντοῦ λόγον, ἀλλὰ Σύρου ἀνδρός, σοφίας κοσμητικῆς τοσοῦτον ἀφαστηχότος, ὅσον ἔγγυς ἦν τῆς τῶν ἀληθινῶν ἐπιστήμης. Ἐλγατε τοίνυν

* Gen. 1, 1. * *ibid.* 2.

(a) Hom. 1 in *Hexaem.*, num. 6.

τὴν τῶν Σύρων φωνὴν ἐμφατικωτέραν τε εἶναι, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἑβραϊδα γειννασίαν μᾶλλον πως τῇ ἑνωσί τῶν Γραφῶν προσεγγίζειν. Εἶναι οὖν τὴν δάκνοιαν τοῦ ῥήτου τοιαύτην. Τὸ ἐπεφέρετο, φησὶν, ἐξηγούνται, ἀντὶ τοῦ συνθέσθαι καὶ ἐξωφῶναι τὴν τῶν ὀδάτων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπισταύσεως ἑρνηθῶς, καὶ ζωτικῆν τινὰ δύναμιν ἐκείσεως τοῖς ὑπαθαλιπομένοις. Τοιοῦτόν τινά φασιν ὑπὸ τῆς φωνῆς ταύτης παραηλωθῆσαι τὸν νοῦν, ὡς ἐπιφερομένου τοῦ Πνεύματος, τοῦτέστι, πρὸς ζωοποιαν τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν παρασκευάζοντος. « Dicam tibi non meam, sed viri Syri sententiam, qui tantum a mundi distabat sapientia, quantum ad rerum verarum scientiam appropinquabat. Aiebat igitur vocem Syrorum et significantiorem esse, et ob suam cum Hebraica lingua cognationem, quodam modo ad Scripturarum sensum propius accedere. Itaque talem dicebat esse hujus dicti sententiam. Illud, inquit, verbum, *superferebatur*, interpretantes sumunt pro verbo, *confovebat*, et naturæ aquarum vim tribuebat fertilicandis, instar incubantis avis, et vitalem quamdam facultatem illis iis que fovebantur impartientis. Talem quamdam intelligentiam aiunt hac voce indicari. Nimirum *ferrebat* Spiritus *super aquas*, hoc est, naturam aquarum ad seturam præparabat. » Addam et illud Augustini, « secundum Syræ linguæ intellectum, quæ vicina est Hebrææ, » ad verbum e Græco videri expressum.

§ IV. De aquis quæ super cælos esse dicuntur.

23. Convenit inter eruditissimos Origenem indicari a Basilio oratione tertia in *Hexæm.*, num. 9. Origenes enim, quæ erat viri indolet, trahebat omnia ad allegorias, ex quo fiebat ut magno Ecclesiæ damno Scripturas suo quisque arbitrari et intelligere et interpretari posset. Origenem autem ita sensisse docet Epiphanius in Epistola ad Joannem Jerosolymitanum, ut legere est apud Hieronymum, epistola olim 70, nunc 110. tomo IV, pag. 820, Postquam igitur Epiphanius nonnullos Origenis errores perstrinxit, sic persequitur, Hieronymo interprete : « Illas vero præstigias quis non statim abjiciat atque contemnat? dicente Origene, de aquis quæ super firmamentum sunt, non esse aquas, sed fortitudines quasdam angelicæ potestatis : et rursum aquas quæ super terram sunt, hoc est, sub firmamento, esse virtutes contrarias, id est demones. » Hieronymus quoque et hunc ipsam errorem inter octo Origenis errores recensere non omisit. Hieronymi autem verba sunt ex epistola 38, ad Pamachium, tomo IV, pag. 310 : « Sextam quod sic paradism allegorizet, ut historicè auferat veritatem, pro arboribus angelos, pro fluminibus virtutes cælestes intelligens, totamque paradisi continentiam tropologica interpretatione subvertat. Septimum, quod aquas quæ super cælos in Scripturis esse dicuntur, sanctas supernasque virtutes; quæ super terram et infra terram, contrarias et demoniacas esse arbitretur. » Gregorius Basilii frater subobscurior ea de re disserit, sic tamen, ut colligere

A liceat eum partim cum fratre convenire, partim ab eo discrepare. Dissentit in eo a fratre, quod aquas illas quibus incubuisse dicitur Spiritus Dei, et quæ supra firmamentum constituerunt, cælestes quasdam esse virtutes putet : in eo vero assentitur, quod æque ac Basilii inferiores aquas abyssis pro rebelibus ac malignis potestatibus accipere nolit. Mirum fortasse videbitur Gregorium a fratre Basilio, quem uice colebat ac observabat, in re hujusmodi dissidere, atque Origenis opinionem opinionis fratris prætulisse. Hanc tamen Gregorii fuisse opinionem, esse hominem qui neget arbitror neminem, si quæ subjicimus Gregorii verba aliquantulum diligentius legerit. Sic itaque loquitur Gregorius lib. in *Hexæm.*, pag. 15 : Τὸ δὲ ὕδωρ ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεφέρετο, ἄλλο τι παρὰ τὴν κατωφερῆ ταύτην τῶν βουστῶν ὕδατων φύσιν ἐστίν, ἢ τῷ στερεώματι πρὸς τὸ βαρὺ τε καὶ κατωφέρές ὕδωρ διατερίζεται. Εἰ δὲ ὕδωρ κἀκεῖνο παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται, ἢ διὰ τῆς ὑψηλοτέρας θεωρίας τὸ τῶν νοητῶν δυνάμεων πληρωμα σημαίνεσθαι στοιχάζομεθα, ξενίζεσθω διὰ τῆς ὁμωνυμίας μηδέεις, etc. « Aqua profecto super qua ferebatur Spiritus Dei, diversa est ab istarum aquarum natura, quæ deorsum fluunt et firmamento ab aqua gravi et ad inferiora tendente sejungitur. Quod autem in Scriptura vocetur aqua etiam illa, quæ sublimiori contemplatione divinorum mentium plenitudo significat, ne quis id alienum sui novum patet, » etc. Et paulo post : Καί με μηδεις ὀνομαστω διὰ τῆς τροπολογίας σύχρως ἐπάγειν τῇ θεωρίᾳ τῆς λέξεως, ὡς ταῖς ὑπονοίας τῶν πρὸ ἡμῶν τὰ τοιαῦτα τεθεωρηκότων συμφέρεσθαι, καὶ λέγειν τὰς μὲν ἀποστατικὰς δυνάμεις ἄβυσσον λέγεσθαι· τὸν δὲ κοσμοκράτορα τοῦ σκότους, τὸ ἐπάνω τῆς ἀβύσσου νοεῖσθαι σκότος. « Nec quaquam arbitretur nos verborum interpretationi ex hæc morali expositione confusionem afferre, et opinionibus eorum qui ante nos interpretati sunt, faveamus, dicamusque potestates illas quæ defecerunt, abyssum dici; principem vero teneharum intelligi tenebras illas, quæ super abyssum erant. » Quod supra diximus, Gregorium a Basilio in eo dissentire, quod aquas eas, quibus incubuisse scribitur Spiritus Dei, et quæ supra firmamentum constituerunt, Origenianorum more per allegoriam interpretatus sit, nihilque esse aliud crediderit nisi cælestes quasdam atque intelligibiles virtutes, id mirifice ex ejusdem Gregorii posterioribus verbis confirmatur. Etenim nisi Gregorius perinde ut Origenes superiores aquas pro sanctis ac supernis virtutibus accepisset, procul dubio amoliri a se illam opinionem debuisset, quemadmodum repudiare se testatus est alteram ejusdem Origenianæ sententiam partem, quæ inferiores aquas abyssis, apostatas illas potestates interpretatur. Itaque, dum unam tantum Origenianæ opinionis partem rejicit, amplecti se alteram non obscure indicat. Nec injucundum, pato, nec inutile fuerit errorem Justiniani imperatoris notare. Etenim, dum aliorum ar-

gauntur errores, quilibet, ut cautior ac consideratior in scribendo sit, admonetur. Primum igitur Justinianus illa Basilii verba (a), Ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ τις λόγος περὶ τῶν διακριθέντων ὑδάτων, etc., in medium profert: quæ cum ita interpretari debuisset: « Qui etiam aliquis nobis adversus ecclesiasticos quosdam scriptores de discretis aquis habendus est sermo, » ipsa non tam vertit, quam pervertit. Sed expedit ipsa Justiniani verba, quo illius error magis eluceat, referre. Hæc autem sunt e tractatu quodam, qui tomo V Conc. editionis Labb., pag. 681, reperitur: Δεῖ δὲ προσέχειν τοὺς ἀκροατὰς, ἔτι τῷ εἰπεῖν τὸν Πατέρα, Πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ τις ἡμῖν λόγος, περὶ Ὀριγένης διαλέγεται, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἀπελαθέντος, καὶ τῶν ἁμορβήνων ἐκείνων. Οὐ γὰρ εἶπε, Πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ, Πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῖν ἐστὶ τις λόγος. Καὶ διὰ μὲν τοῦ εἰπεῖν, Ἡμῖν, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἐδήλωσε· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ταύτης ἀποπεσόντας ἐσήμανεν. « Attendendum porro est auditoribus, Patrem, illo modo loquendi usum, Sermo quidam nobis est ad eos qui sunt ab Ecclesia, de Origene disserere, a Dei gratia et sancta Dei Ecclesia expulso, ejusque sequacibus. Non enim dixit, Ad eos qui sunt in Ecclesia, sed, Sermo quidam nobis est ad eos qui sunt ab Ecclesia. Et per illud quidem quod dicit, Nobis, Ecclesie homines dixit: per illud tamen, Qui sunt ab Ecclesia, dejectos ab ipsa denotavit. » Mirari subit Justinianum imperatorem verba Basilii, cum perspicua sicut, in contrarium sensum detorsisse. Id crediderim contigisse non aliam ob causam, nisi quod inmodicum maledicendi studium maximas tenebras rebus clarissimis oludcere solet. Profecto, si nihil aliud, ipsa certe orationis series impedire debuerat quominus hunc Basilii locum ita perverse interpretaretur. Paucis jam aperiam mentem Patris gravissimam atque propositam. Hoc itaque dicit Basilii: Prins sermonem instituvimus de externorum sententiis, de ethnicorum somniis, de philosophorum deos falsos coelestium placitis: nunc vero nobis habendus sermo est adversus eos qui sunt ab Ecclesia, hoc est adversus ipsos ecclesiasticos scriptores. Nec aberraverit a mente Basilii, si ita interpretare: Nobis etiam habendus sermo est adversus ipsos Christianos scriptores. Quod igitur dicit Justinianus, Origenem ab Ecclesia expulsam et ejectum esse, et ab Ecclesia excidisse, id e sua dixit, non ex Basilii sententia. Nihil aliud ex Basilii verbis colligere licet, nisi Origenem fuisse ecclesiasticum scriptorem. Quicquid ultra adjicitur, omne id glossematum loco ponendum. Lege Basilium oratione tertia in *Hexaem.*, num. 8 et 9.

§ V. De quibusdam Ambrosii locis.

24. Non puto me rem studiosis ingratam factu-

(a) Hom. 3 in *Hexaem.*, num. 9.

rum esse, si quæ Ambrosii loca illustrare coner. Cum enim nihil sit præter Scripturam sacram libris Patrum pretiosius, nemo est, qui ex eorum emendatione singularem quamdam animo voluptatem capere non debeat. Nec quemquam puto repertum iri tam iniquum, qui id alienum esse a nostro proposito arbitretur. Cum enim *Hexaemeron* Ambrosii non immerito dici possit opus Basilii, eodem jure et nostrum quoque dici potest, id novam omnium Basilii operum editionem suscipiamus. Quare si quid forte occurrerit in Ambrosio, quod videatur opera nostra dilucidari posse, id adnotare non pigebit. Primum occurrit illud e lib. iii i. *Hexaem.*, cap. 15, num. 65: « Quid autem tibi referam, clementem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit. » Quæ verba cum lego, pendeo aumi, nec bene intelligo cur Ambrosius suum sermonem clementem potius dixerit quam inclementem. Quid enim commune est clementem electro? Quid ad rem facit sermosus aut clementia ut inclementia? Vix ergo dubitari potest quin mendosus sit hic locus. Fortasse autem difficile non erit cum emendare ex Græcis Basilii, apud quem ita legitur hom. 5, num. 8: Ἀδὸς δὲ τις ἐστὶ καὶ τὸ ἑλεκτηρον ὄντων εἶναι φωτῶν, « Ferunt electrum quoque succum esse plantarum. » Etenim si comparemus Ambrosiana cum Basiliana, statim animadvertimus Ambrosium palam interpretis partes peragere: deinde facile in mentem venit hunc locum ex Græco ita restitui posse: « Quid autem tibi referam, aliquem scilicet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit? » Et verba quæ proxime sequuntur, vitio quoque non carere suspicor; quod ut facilius intelligatur, totam periodum exscribam ita, ut in impressis libris legitur: « Quid autem, inquit, tibi referam, clementem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit, et in tantæ materiæ soliditatem lacryma durescat. » Nam quo magis illud, « tantæ materiæ, » in animo volvo, eo minus mihi persuadere possum Ambrosium ita locutum fuisse. Et vero, nisi me omnia fallunt, idonea nulla sententia ex his vocibus effici potest. Placet maxime lectio editionis Romanæ, quæ sic habet, « et in lapideæ naturæ soliditatem durescat, » tum quod rem optime explicet, tum quod possit confirmari ex illo Basilii (b), εἰς λίθου φύσιν ἀποπηγυόμενον, « in lapidis naturam concretum. » Quoniam tamen scriptura hæc nimium recedit a vulgata, suspicor ita ex Græcis emendatum fuisse ab aliquo, qui hunc locum in prisca editionibus vitiosum esse vidisset. Satis igitur esse duco, si solum mutemus quod aperte videtur esse corruptum. Emendatio enim quo simplicior est, eo verior solet esse et melior. Quare libentius ita legorem, « et in tantam materiæ soliditatem durescat, » cum sic correctus locus utcumque ferri possit. Præterea hæc nostra emendatio hinc confirmari potest, quod Ambrosium non semper verbum pro verbo

(b) Hom. 5, num. 8.

reddat, sed liberius plerumque interpretari solet. A
Ea de re alii judicabunt.

25. Sunt qui Ambrosiana illa e lib. III in *Hexæm.*, cap. 10, num. 67 : « Itaque si magna virtute Dei aterilem bruchum terra generavit, » etc., curiosius scrutari ac interpretari voluerunt : quod in causa fuit, cur in errore lapsi esse videatur. Legerunt enim lib. IV ejusdem in *Hexæm.* cap. 1 : « Anterior bruchus quam sol, » ubi legi oportuerat, « anterior rubus quam sol. » Nec aliter, puto, sentiet, qui caput primum Geneseos perlegerit, ejus ex lectione colligere licebit, ut reliqua animalia, ita bruchum non nisi post conditum solem in lucem prodissse. Ex quo fit ut si Ambrosius scripserit, « anterior bruchus quam sol, » palam convincatur falsi. Sed (a) cui persuaderi poterit tantum virum in tantum errorem incidisse? Puto igitur eum scripsisse, « anterior rubus quam sol. » Eoque minus dubito quin hæc scriptura, « rubus, » vera sit genuina, quod ita et in codicibus multis et in editis omnibus libris scriptum inveniamus. Cave existimes bruchum ab Ambrosio pro arbuto sterile sumptum esse in eo quem citavi loco. Etenim dixit Ambrosius sterilem bruchum, non quod bruchus arbutum sterile sit, sed quod corrodendis arbutis sterilitatem inducat. Quanquam autem quæ dixi, satis superque per se pateant, possunt tamen non parum verbis Basilii confirmari. Hæc autem sunt homil. 6, num. 2 : « Ἡ γῆ πεπλήρωτο τοῖς οἰκείοις γενήμασι, τὰ τε μυρία γένη τῶν βοτανῶν ἐκπλαστήσατα, καὶ παντοδαποὶς εἶδει φυτῶν εὐθηνουμένη. Ἡλιος δὲ ὄπισθον ἦν, καὶ ἀελήνη. » Terra propriis germinibus erat referta : quandoquidem et innuenera protulerat herbarum genera, et omnimodis plantarum speciebus exuberabat. Necdum tamen erat sol, aut luna. » Etenim quod Basilium universe dixit de fruticibus, id speciatim dixisse Ambrosium, lib. IV, num. 1, de rubo perspicuum est. Et in verbis illis quæ proxime sequuntur, « noli ergo Deum credere, cui vides Dei muera esse prætata, » aliquid quoque vitium inesse suspicor. Etenim quid sibi velit illud, « noli ergo Deum credere, » non satis intelligo. Mihi autem verisimile sit, pro his verbis, « noli ergo Deum credere, » legi oportere, « noli ergo Deo non credere (61). » Ita enim optime oratio cohærebit. Hoc enim videtur dicere Ambrosius : Etsi sol et alia quædam creaturæ pro diis colantur, veroque Deo præferantur, « noli propterea Deo non credere. » Hujus interpretationis auctorem habeo Ambrosium ipsum, qui lib. III, num. 27, sic loquitur : « Solent enim plerique dicere : Nisi elementior solis calor tepescerit terras, et quodammodo radiis suis feverit, non poterit germinare terra ; et propterea gentes divinum honorem deputant soli, quod virtute calor sui terrarum penetret sinus, » etc.

(a) Leges notam primam, p. 63.

(61) Hallucinatam se, cum hæc scriberet, fatetur D. Garnerius in Præfatione tom. II [III], § XIV, cui titulum fecit : *De erratis quibusdam meis*, etc. EDIT.

26. Ambrosiana illa e lib. IV in *Hexæm.*, cap. 3, num. 10, « Sed illuminatio ejus [ignis] inextingui bilis est ad perfectionem bonorum, » exustio vehementis ad supplicium peccatorum, » revocant mihi in memoriam notam quamdam Ducei, qua similem Ambrosii locum e lib. III ejusdem in *Hexæm.*, cap. 15, aut emendavit, aut certe emendari sibi visus est. Postquam igitur retulit vir doctus verba Ambrosii, hoc modo : « Præjaciunt ramis ejus palmarum quædam velut semina masculularum, quibus illi velut quidam sensus perfruitionis infunditur, et expetiti concubitus gratia representatur, » confidenter addit : « Sic enim emendandum censeo, cum hic Græce legatur, ἐν συναισθησὶ τῆς ἀπολαύσεως. » Duceus hæc declaratio dudum mihi placuit, et valde etiamnum placet. Unde si quis contenderet legendum esse apud Ambrosium in uroque quem citavimus loco, « perfructio, » ubi « perfructi » legitur in editis, ab ejus opinione non ita multum abessem. Et ut taceam nunc de emendatione Ducei, dubitari vix posse arbitror quin in alio loco legi oporteat, « ad perfruitionem bonorum, » cum hunc Ambrosii locum ad verbum e Basilio conversum esse palam sit. Proferimus in medium verba Basilii ex oratione sexta in *Hexæm.* num. 3, ut eum Ambrosianus possint comparari. Καὶ τὸ μὲν φῶς εἰς ἀπλοαυσιν τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ τῆς καύσεως ὀδυνηρὸν τοῖς καταζοιμένοις ἀποκαθάρσειται. « Et fore, ut lux quidem in fruitionem justis, adustioris vero acerbitas puniendis destinetur. » Nostram hanc conjecturam nonnihil hinc adjuvare existimamus, quod admonemur in notis, codice miss. non sibi constare, habentibus aliis, « ad perfectionem bonorum, » aliis, « ad perfectionem. » Verisimillimum enim mihi videtur, si codices plures consulerentur, fore, ut nonnulli scripturam veram germanamque exhiberent, hoc est, « perfruitionem, » non « perfectionem, » neque « perfuictionem. »

27. Conveniunt inter se et editi et codices mss in eo loco, ubi Basilium sermonem instituit de vultu-ribus. Ejus hæc sunt verba oratione 8 in *Hexæm.* num. 6 : Πολλὰ τῶν ὀρνέθων γένη οὐδὲν πρὸς τῆς κήσιν δεῖται τῆς τῶν ἀρβένων ἐπιπολήσεως· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις θρόνα ἐστὶ τὰ ὑπνεύματα· τοὺς δὲ γύπας φασὶν ἀσυνδυάστως τίκεται ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ταῦτα μακροβιωτάτους ὄντας· οἷς γὰρ μέγας ἕκαστον ἐτῶν, ὡς τὰ πολλὰ, παρατίθεται ἡ ζωὴ. Τοῦτο μοι ἔχει παρασσημειωμένον θεοῦ τῆς περὶ τοὺς θρῆνιζας ἱστορίας, ἐν ἑπιείδαν ποτε τῆς γελοῦντάς τινας τὸ μυστήριον ἡμῶν, ὡς ἀδύνατον ὄντος καὶ ἐξου τῆς φύσεως παρθένου τεκεῖν, τῆς παρθενίας αὐτῆς φυλαττομένης ἀγράντου, ἐνθυμηθῆς ὅτι ὁ εὐδοκῆσας ἐν τῇ μωρίᾳ τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, μωρίας ἐκ τῆς φύσεως ἀφορμὰς πρὸς τὴν πίστιν τῶν παραδόξων κατεβάλετο. « Multis avium generibus ad

conceptum nihil opus est marium copula : sed in aliis generibus edita citra coitum ova, infecunda sunt. Ferunt autem sine coitu ut plurimum parere vultures, licet maxime longævus : quippe quibus vita ad centum usque annos plerumque protendatur. Id velim notatum et observatum ex alitum historia, ut si quando nonnullis videris mysterium nostrum irridere, quasi fieri nequeat, et quasi sit a natura alienum, ut virgo, virginitate ejus intemperate permanent, pepererit, veniat in mentem tibi, Deum, cui per prædicationis stultitiam credentes salvos facere libuit, Innumera incitamenta, ab ipsa natura desumpta, ad fidem rebus suspensus conciliandam in antecessum proposuisse. » Hæc quæ longiora fortasse videbuntur, non ideo retuli, quod allata a Basilio de vulturibus historiam probem : sed ut in transcurso doceam hunc Basilii (a) locum sanam esse et incorruptum. Non possum igitur a Combefisio aliter sentiente non dissentire. Sed ipsum audiamus. « Laborat, inquit, aperte textus, falsumque ingerit sensum, quem interpres expressit ; quasi sic concipere absque mare commune sit pluribus avium generibus. In uno Basilii exemplum posuit, nec alia sollicitavit. Sic ergo emendo, γένη ὧν ἐν οὐδὲ, quorum unum ne marium quidem copula opus habet, vulturum scilicet : quod ipsum incerta fama refert. » Substantia secunda, quod ascriptum, ex margine obrepit. » Hanc autem Combefisii emendationem arbitror puram putam esse corruptionem. Etsi enim affirmavit Basilius multa esse avium genera, quæ concipiunt sine concubitu, potuit tamen de solis vulturibus mentionem facere, videlicet aut brevitatis causa, aut oratorum more, qui res ejusmodi non tam diligenter narrare, quam ornare student. Sed quod magis confirmat nihil in vulgatis corrigi debere, illud est, quod ita legisse Ambrosium constat. Ejus hæc sunt e lib. v in *Hexæm.*, cap. 20 : « Nunc de integritate dicamus, quæ in pluribus quidem avibus ita esse asseveratur, ut possit etiam in vulturibus deprehendi. Negantur enim vultures indulgere concubitu, et conjugali quodam usu nuptialisque copulæ sorte misceri, atque ita sine ullo masculorum concipere semine, et sine conjunctione generare, natusque ex his in multam ætatem longævitate procedere, ut usque ad centum annos vitæ eorum series producat, nec facile eos angusti ævi finis excipiat. Quid aiunt qui solent nostra irridere mysteria, cum audiunt, quod virgo generavit, et impossibilem in nuptiæ, cujus pudorem nulla viri consuetudo tenerasset, existimant partum ? Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur ? Avia sine iusculo parit, et nullus refellit : et quia desponsata viro Maria virgo peperit, pudori ejus faciunt questionem. Nonne advertimus quod Dominus ex ipsa natura plurima exempla ante præmisit, quibus susceptæ

incarnationis decorem probaret, et astrueret veritatem ? » Nemo non videt Ambrosium isthæc fere ad verbum convertisse e Basilio, sed ita tamen, ut ea quodammodo sua fecisse videatur, aut ornando, aut ampliando. Et, quod ad rem pertinet, perspicuum est ex his, Ambrosium non aliter legisse atque nunc legitur : id quod suspicioni Combefisii non minus adversatur, quam magna illa quam initio testati sumus librorum omnis generis consensus. Accedit etiam quod vetus interpres Eustathius ita, ut hodieque legitur, legerit et ipse. Vide Appendicem. Quod addit Combefisius, « Subvulturea secunda, quod ascriptum, ex margine obrepit, » id mirum videri potest, cum hæc pugnet inter se : sed scripsisse virum doctum arbitror, « subvulturea infecunda, » ob illa Basilii, ἄγωνα ὑπὲρ γένεα. Verum non ita facile excusari potest, cum hæc sit e margine irrepisse. Etsi enim Eustathius insigniter hallucinatus sit, pessimeque Basilium interpretatus, ejus tamen verba apertissime ostendunt non secus eum legisse in suis codicibus, atque nunc in nostris legimus. Ejus hæc sunt : « Aliæ sane earum, quæ altius volitant, steriles omnino sunt. » Ex quibus intelligitur Eustathium in suis quidem libris vocem ὑπὲρ γένεα repositæ : sed eam male reddidisse, quasi videlicet rem ope ventorum alte elatam significaret. Plus satis de his. Rodeamus ad Ambrosium, cujus in verbis aliquid inesse vitii suspicor. Ubi enim legitur, « indulgere concubitu, » legendum censeo, « indigere concubitu, » tum ob illud Basilii, δεῖται τῆς τῶν ἀρρένων ἐπιπλακῆς, tum quod ipsa constructio grammatica ita postulet. Recte enim dixeris, « indigere concubitu : indulgere concubitu, » non item, cum dicere soleant, « concubitu indulgere. »

28. Clara sunt verba Basilii et sana, quæ leguntur in oratione 8 in *Hexæm.*, num. 8 : Ὅσα καὶ περὶ τοῦ Ἰνδοῦ σκώληκος ἱστορεῖται τοῦ κερασφόρου, ὃς εἰς κάμπην τὰ πρῶτα μεταβαλὼν, etc. « Qualia etiam de Indico verme cornigero narrantur, qui primum in erucam transmutatus, » etc. Sed hic locus mirifice et in Eustathio corruptus invenitur, et in Ambrosio (b). Illius verba sunt : « Quid dicitis, qui Paulo apostolo de resurrectione non creditis, cum videatis certa de aeris animalibus figuram propriam commutare, sicut ludicæam vermem, qui est corniger, primo in verucæ se speciem transformantem, » etc. ; hujus : « Fertur hic corniger vermis (Indicus) converti primum in speciem caulis, atque in eam mutari naturam. » Mendum quod in interpretatione Eustathii legitur, grave quidem est : sed illud quod in Ambrosio invenitur, certe multo gravius videbitur. Quilibet enim, si sit in hujusmodi rebus paulo exercitior, facile poterit Eustathio mederi, Ambrosio fortassis non nisi difficillime. Et vero cæcutit qui non videt Eustathianum erratum Eustathio ipsi tribuendum non

(a) Bas. rec. p. 18.

(b) Ambros. in *Hex.*, lib. v. cap. 23.

esse, sed librariis, qui aliud cogitantes « verucam » A scriptura habendam esse, cum alterutri aperte fa-
 pro « eruca » scripsere. Fateor equidem pari facilitate e re expediturum sese, qui lectionem editionis
 Romanæ admiserit. Etiam cum in hac editione lega-
 tur : « in speciem erucæ, » Jam nihil erit amplius,
 quod possit quidquam facessere negotii, cum lectio
 isthæc et rei optime conveniat, et illud Basilii, εἰς
 κάρπην, exprimat accurate. Sed constans ille alia-
 rum editionum et omnium codicum manu exara-
 torum in vulgata lectione tuenda consensus acce-
 dere me huic opinioni non sinit. Quanquam enim
 hoc commune vitium est librariis, vocem pro alia,
 cum voces inter se similes sunt, apponere : id ta-
 men, si sint valde dissimiles voces, facere non so-
 lent. Vix unquam igitur mihi persuadere potero
 scripsisse Ambrosium, « in speciem erucæ, » cum
 si ita esset, nunquam librariis venisset in mentem
 vocem « caulis » commisisse, ob magnam scilicet
 harum vocum, « erucæ » et « caulis, » inter se dis-
 similitudinem. Ex quo satis intelligitur editores
 Romanos hujus lectionis auctores esse et architectos;
 qui cum viderent vulgatam lectionem, « caulis, »
 tolerari non posse, hunc Ambrosii locum ex Græcia
 Basilii emendare non dubitarunt. Neque vero nos
 magis adjuvat conjectura Latini, qui legendum sus-
 picatur, « in speciem campæ. » Nam voces hæ,
 « caulis » et « campæ, » magis quoque inter se
 dissident, quam ut omnes omnis ætatis omniumque
 regionum librarii quasi ex compacto pro « campæ »
 scripserint « caulis ; » idque eo magis, quod vox
 « caulis » ineptissimam sententiam efficeret. Jam cum
 neque vocem « erucæ » neque vocem « campæ » recipi
 merito posse ostenderimus, vel inviti fateamur necesse
 est summum virum Ambrosium aliquid hic huma-
 ni passum esse, et ideo peccasse, aut quod re ipsa
 in aliquo mendoso codice repererit εἰς κάρπην,
 « in caulis speciem, » pro εἰς κάρπην, « in erucæ
 speciem ; » aut quod, si codex mendo carebat, nomi-
 nis similitudine deceptus, pro κάρπην sibi legere
 visus sit κάρπην.

29. Quando autem semel Ambrosium in manus
 aumpsimus, non tam cito ab eo avellamur : sed
 proponamus locum quemdam et libro (quinto in *He-
 xaem.*, cap. 25, difficilem admodum, et ita obscurum,
 ut Cædipo aliquo ad mentem Ambrosii assequendam
 opus esse videatur. Ambrosii igitur hæc sunt :
 « Certe illius tridui nostrum hoc postridie laborio-
 sius est. » Jam duo quæri possunt, quomodo legi
 oporteat, et quis horum verborum sensus sit. Quæ-
 stio prima pendet multum ex variantibus lectioni-
 bus, quas proinde referre operæ pretium est. Diffi-
 cultas sita est tota in voce « postridie, » quæ aliter
 in aliis codicibus legitur. Vocem « postridie » exhi-
 bent omnes libri editi cum aliquot codicibus. At
 Carn., Corb., Th. ac Reg. habent « post pridie. » Big.
 et Gem. « postridui, » Germ., Colb. cum Viet. duo-
 bus « postriduum. » Ex quibus effici videtur, si
 veterum librorum habeatur ratio, vocum harum,
 « postridie » et « postriduum, » alteram pro vera

scriptura habendam esse, cum alterutri aperte fa-
 veant lectiones aliæ, « post pridie » et « postridui. »
 Nunc ergo videndum, utra scriptura sit et verior et
 convenientior. Certe si qua exstaret exempli, qui-
 bus evinci posset vocem « postridie, » quemadmo-
 dum « mane, » aliquando nominis locum obtinere,
 ea mihi lectio satis probaretur, tum quod impressi
 omnes libri et codices aliquot mss. illam totidem
 syllabis tueantur, tum quod scriptura illa, « post
 pridie, » licet falsa mendosaque, eandem non pa-
 rum confirmet. Sed cum, nisi valde fallor, exempla
 ejusmodi frustra quærerentur, placet magis scriptura
 alia, « postriduum : » quæ præterquam quod fide
 quatuor codicum nititur, ipsa quoque nonnihil mo-
 menti atque roboris ex mendoso illo, « postridui »

B acquirit. Latine autem dici « postriduum, » patet
 ex Plautinis illis in *Milite* : « Postriduo natus sum
 ego mulier, quam Jupiter ex Ope natus est. » Nemo
 enim ignorat, nisi sit rerum grammaticarum omni-
 no rudis, vocabula illa, « sponte, forte, repente,
 postriduo, » et alia id genus, quæ pro adverbii
 sumi solent, proprie tamen adverbia non esse, sed
 nomina, quorum fere sextus casus solus usurpatur.
 Itaque legendum esse arbitror in eo quem dixi
 Ambrosii loco, « postriduum. » Jam quod attinet
 ad alteram questionem, quid tandem sibi velint
 illa Ambrosii : « Certe illius tridui nostrum hæc
 postriduum laboriosius est, » fateor id mihi dictu vi-
 deri perdifficile. Experiar tamen. In primis autem
 scire juvat has in *Hexaem.* orationes ab Ambrosio

C ad populum ultimis sex Quadragesimæ diebus ha-
 bitas esse, hoc est, ipsa hebdomade majore a feria
 secunda ad Sabbatum usque. Nec quemquam puto
 ea de re dubitaturum, qui præclaram illam quæ
 uperi Ambrosiano præstigitur admonitionem legerit,
 in qua ut alia permulta, ita hoc quoque docte et
 clare tractatur. Et aliquid de hac temporis nota satis
 convenit inter eruditos. Velim insuper memine-
 rimus dixisse Plautum « postriduo, » pro « postero
 die ; » ob idque nihil obesse, quin eodem sensu
 voce « postriduum » usus sit Ambrosius. Hinc au-
 tem colligere licet hæc Ambrosii verba, « certe
 illius tridui nostrum hoc postriduum laboriosius
 est, » reduci posse ad banc formam, « certe illius
 tridui noster hic posterus dies laboriosior est. »
 Hoc igitur dicit doctor egregius : Jam pervenimus
 ad tres ultimos Quadragesimæ dies, qui reliquis hu-
 jus sacri jejunii diebus laboriosiores multo sunt at-
 que difficiliores. Tridui illius diem primam celebra-
 bimus heri. Celebramus hodie diem secundam, cras
 celebraturi tertiam, hoc est, diem Sabbati sancti.
 Totum illud triduum laboriose quidem traducitur :
 sed tamen illius posterus dies labori majori ubo-
 xius eat. Et vero tametsi constat Sabbatum sanc-
 tum ubique terrarum apud Christianos cum ob
 cætera hujus diei officia, tum maxime ob baptisma-
 tis caremouias laboriosum fuisse : videtur tamen
 nescio quomodo fuisse laboriosius Mediolani. Refert enim Paulinus, quod magnus ille Ambrosius

die Sabbati sancti solus efficere solebat, id, eo mortuo, a quinque episcopis effici vix potuisse. Paulini verba sunt hæc in *Vita Ambrosii* num. 38 : « In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in tantum ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea episcopi, tempore quo decessit, vix implerent. » Decessisse autem Ambrosium matutinis horis Sabbati sancti, patet ex eodem Paulino, qui in ejus *Vita*, num. 48, ita scribit : « Atque inde ad ecclesiam majorem antelucana hora qua defunctus est, corpus ipsius (Ambrosii) portatum est; ibique eadem fuit nocte, qua vigilavimus in Pascha... Sed lucescente die Dominico, cum corpus ipsius, peractis sacramentis divinis, de ecclesia levaretur, portandum ad basilicam Ambrosianam, in qua positus est, ita ibi daemonum turba clamabat se ab illo torqueri, ut ejulatus eorum ferri non posset. » His autem semel positus, sequitur sacrificium, cum advesperasceret, Mediolani temporibus illis celebratum fuisse ipsa Parasceves die, Christi quoque corpus intra solemnia et confectum fuisse, et populo datum. Horum, quæ ex nostra explanatione consequi dixi, testis est Ambrosius ipse. Postquam enim ita scripsit : « Certe illius tridui nostrum hoc potestridie laboriosius est, » sic prosequitur : « Et ideo qui cum avibus lusimus, cum gallo cantavimus, jam Domini canamus mysteria, et ad corpus Jesu convenienti aquilæ peccatorum ablutione renovatæ; jam enim cœtus ille magnus verum nobis Joannem reddidit : et gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus; fiat vobis mane dies sextus. » Et quidem ex illis, « jam Domini canamus mysteria, et ad corpus Jesu convenienti aquilæ peccatorum ablutione renovatæ, » plane constat et celebratum fuisse sacrificium post concionem Ambrosii, et convenisse populum aquilarum in morem ad corpus Jesu recipiendum. Illa vero, « et gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus, » aperte ostendunt Ambrosii concionem ipsa Parasceves die, cum advesperasceret, ad populum habitam fuisse. Cum enim, ut diximus, concionari cœperit Ambrosius feria secunda majoris hebdomadæ, perspicuum est diem quintum in Parasceves diem cecidisse. Nec cuiquam valde mirum videri debet, sacra ipso Parasceves die et celebrata esse, et populum, cum advesperasceret, corpus Christi accepisse, cum hæc illis jejunii majoris diebus olim Mediolani in usu fuisse constet.

De hoc audiamus Ambrosium in psalmo cxvii, num. 48 : « Admonet etiam, inquit, sacrificium vespertinum, ut nunquam Christum obliviscaris. Non potes oblivisci, cum lectum ascendis ejus Domini, cui in occasu diei precem fuderis, qui esurientem te sui corporis epulis expleverit. » Qui Ambrosii locus eruditissima illa nota illustratus legitur : « Ad hæc indidem quoque intelligere est moris fuisse in Ecclesia Latina etiam jejunii diebus sacrificium offerre, et Eucharistiam accipere, contra quam in Orientali obtinebat. Postmodum memora-

tur etiam vespertinum sacrificium, id est, missa vespertinis horis diebus jejunii celebrari solita : de qua in conc. Vas. cap. 3, c. 29, Matiscon. c. 9, actum reperimus. » Ad hæc, antiquum illum sacrificium vespere offerendi morem olim apud Mediolanenses jejunii diebus ubinuisse probant et ea, quæ paulo ante leguntur num. eodem : « Indictum est jejunium, cave ne negligas. Etsi te fames quotidianum cogit ad prandium, aut intemperantia declinat jejunium, tamen cœlesti magis te servato convivio. Non epulæ paratæ extorqueant, ut cœlestis sis vacuus sacramenti. Differ aliquantulum, non longe finis est diei : imo plerique sunt ejusmodi dies, ut statim meridianis horis adveniendum sit in ecclesiam, canendi hymni, celebrauda oblatio. Tunc utique paratus assiste, ut accipias tibi munimentum, ut corpus edas Domini Jesu. » Nam quod ait Ambrosius, plerisque esse ejusmodi dies, in quibus mos esset statim meridianis horis advenire in ecclesiam, oblationem celebrare, corpus Domini Jesu edere, id non obscure indicat alios fuisse dies, in quibus hæc ob indictum jejunium peragerentur non meridianis temporibus, sed vespertinis. Quare monet populum vir sanctissimus, ut tunc fame contempta servet se cœlesti convivio, neque vinci se sinat epulis apparatis : sed potius, ne vacuus sit cœlestis sacramenti, finem diei haud longe dissitum expectet. Nec ab re erit et alium locum libri sexti expendere. *Basilii* animalium diversas proprietates cum recenseret, dixerat asinum pigrum esse : quem locum rhetorum more exornans Ambrosius, ita scripsit lib. vi, cap. 3 : « Piger asinus, et expositus ad prædam, sensuque tardior, quid aliud docet, nisi nos vivaciore esse debere, nec desidia corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quæ onera gravia allevare consueverit? » Sed illud, « et expositus ad prædam, » mihi non videtur huic loco convenire; contra, si legas, uti in codice Vat. legitur, « et expositus ad pondera, » plana erunt omnia. Hoc enim dicit Ambrosius : Si consideremus asinum pigrum esse, et sensu tardiozem; absit ut eum in eo imitari velimus, sed potius debemus vivaciore esse et alacriores. Rursus si consideremus eum ad pondera expositum esse, huic edocemur confugere ad fidem, quæ onera gravia allevare consuevit. Sentientiam hujus loci consecuti sunt quidem editionis Romanæ auctores, qui ita edendum curarunt, « et ad onus expositus : sed præterquamquod videtur ita correxisse ex ingenio, in eo reprehendendos eos puto, quod nimium a vulgata scriptura recesserint. De his satis. Jam de Psalms sermonem institutus.

§ VI. De Psalms.

30. Præclarum sane, et in primis elegans proœmium Basilii in Psalms: quod qui legerit, miram illam in Basilio dicendi artem mirabitur, qua, quocumque se intenderit, excelebat. Ambrosius multa et Basilio mutari solitus, hinc quoque nonnulla excerptis. Cum autem non desint quibus jucundum

sit et gratum cognoscere, quid alius scriptor ab alio sumpserit, quoque modo alius alium aut interpretatus, aut certe imitatus sit, omnia que occurrerunt Ambrosii loca hic ascribere non pigebit. Quod ut magis intelligatur, Ambrosii primum (a), deinde Basilii verba subjiciam. « Etenim licet omnis Scriptura divina Dei gratiam spiret, etc.... In aliis igitur singula advertere licet. Historia instruit, lex docet, prophetia annuntiat, correptio castigat, moralitas anadet : in libro Psalmorum profectus est omnium, et medicina quædam salutis humauæ. Quicunque legerit, habet quo propriæ vulnera passionis speciali possit curare remedio. Quicunque cernere voluerit, tanquam in comuniui animarum gymnasio, et quodam stadio virtutum diversa genera certaminum reperiri præparata, id sibi eligat, cui se intelligit aptiorem.... Domi Psalmus canitur, foris recensetur. Psalmus dissidentes copulat, discordes sociat, offensos reconciliat. Quis enim non remittit ei, cum quo unam ad Deum vocem emisit? Psalmus.... institutio incipientium, profectorum confirmatio, angelorum ministerium, militia cœlestis, hostia spiritalis.... Certat in Psalmo doctrina cum gratia simul. Cantatur ad delectationem, discitur ad eruditionem. Nam violentiora præcepta non permanent : quod autem cum suavitate perceperis, id infusum semel præcordiis non consuevit elabi.... Aiunt.... causas quoque modulaminum et quædam claustra rhythmorum in superiore parte esse Psalterii.... Sed jam Psalmi istius qui propositus est nobis, ingrediatur exordia. » (b) Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἵν' ὡσπερ ἐν κοινῷ τῶν ψυχῶν λατρεῖω, πάντας ἀνθρώπους τὸ λαμὰ τοῦ οικείου πάθους ἔκαστος ἐκλεγέμεθα.... Ἄλλα μὲν οὖν προφῆται παιδεύουσι, καὶ ἄλλα ἱστορικοὶ, καὶ ὁ νόμος ἔτερα, καὶ ἄλλα τὸ εἶδος τῆς παρομιμαχῆς παραίνεσις. Ἡ δὲ τῶν Ψαλμῶν βίβλος τὸ ἐκ πάντων ὠφέλιμον περιελάττει.... Τὰ τῶν Ψαλμῶν λόγια καὶ κατ' οἶκον μελωδοῦσι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι.... Ψαλμοὶ.... Ἐνωσις διεστῶτων, ἐχθρανόντων διαλλακτικῶν. Τίς γὰρ ἐπι ἐχθρον ἠγέσθαι δύναται, μεθ' οὗ μίαν ἀφῆκε πρὸς Θεὸν τὴν φωνήν;..... Εἰσαγομένους στοιχειώσις, προκοπτόντων αὐξήσις, τελειομένων στήριγμα.... Ψαλμοὶ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολιτεῖαν, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ἡ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τε ἄδειν ἡμᾶς τὰ λυσίτελα μανθάνειν μηχανωμένου· ὅθεν καὶ πολλῶν γὰρ μᾶθημα οὐ πάραυτα παραμεινῆ, τὰ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος εἰσδιδόμενα μονιμωτέρων πως ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐκζητεῖ.... Τὰ ψαλτήριον δὲ τοῦτο τῶν ἁρμονικῶν ῥυθμῶν ἔκδοσις ἔχει τὰς ἀφορμὰς.... Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν Ψαλμῶν. Hoc est : « Omnis Scriptura est divinitus inspirata atque utilis, ideo a Spiritu sancto conscripta, ut

veluti in communi animarum curandarum officina, nos omnes quotquot sumus homines ad nostrum morbum sanandum medelam seligere possimus.... Aliud igitur propheta docent, aliud historici, aliud lex, aliud species ejus que in Proverbiis invenitur exhortationis. At quidquid in cæteris utile est, hic unus Psalmorum liber complectitur.... Psalmorum oracula et domi modulantur, et in forum circumferunt.... Psalmus consociat dissidentes, inter inimicos gratiam componit. Quis enim adhuc eum, quocum unam ad Deum vocem emisit, loco inimici habere possit?... Psalmus incipientibus initium est, incrementum proficientibus, perfectis firmamentum.... Psalmus angelorum opus est, cœlestis conversatio, spirituale thymia. O sapiens magistri inventum, qui artem qua simul caneremus, et utilia disceremus, excogitavit! unde et magis quodammodo animis præcepta imprimuntur. Vix etenim durare solet quod invitus didiceris : quod autem jucunde suaviterque acceptum est, tenacius in animis uestrois insidet.... Psalterium vero a parte superiori ducit connexæ suæ modulationis originem.... Cæterum initium Psalmorum videamus. » Quin et Augustinus ipse, ut monet Ducasus, in enarratione in psal. lvi, cum hæc verba prophetica interpretatur : *Exsurge, psalterium et cithara*?, nonnulla e Græcis Basilii mutuatus est. Utriusque verba nostro more referemus, quorum ex collatione cognoscere licebit, Augustinum interpretem fuisse magis quam imitatorum Basilii. Augustinus igitur sic loquitur : « Psalterium est organum, quod quidem manibus fertur percutientis, et chordas distentas habet; sed illum locum unde sonum accipiunt chordæ, illud concavum liguum quod pendet et tactum resonat, quia concipit aerem, psalterium in superiore parte habet. Cithara autem hoc genus ligni concavum et resonans in inferiore parte habet. Itaque in psalterio chordæ sonum desuper accipiunt : in cithara autem chordæ sonum ex inferiore parte accipiunt. » Basilii autem verba hæc sunt e proœmio in psal. i : Πάντα ὡσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ ταμεῖω, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν τεθησαύρισαι, ἦν, πολλῶν ἐστων ὀργάνων μουσικῶν, πρὸς τὸ λεγόμενον ψαλτήριον ἤρροσεν ὁ προφήτης, τὴν ἀνωθεν, ἐμὸν δοκεῖν, ἐνηχοῦσαν αὐτῷ χάριν παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεκινώμενος, διότι τοῦτο μόνον τῶν μουσικῶν ὀργάνων τὴν ἀίτταν τῶν φθόγγων ἐκ τῶν ἀνωθεν ἔχει. Τῇ κithάρῃ μὲν γὰρ καὶ τῇ λύρῃ κάτωθεν ὁ χαλκὸς ὄπηχει πρὸς τὸ πληκτερον τὸ ψαλτήριον δὲ τοῦτο τῶν ἁρμονικῶν ῥυθμῶν ἀνωθεν ἔχει τὰς ἀφορμὰς. « Omnis in Psalmorum libro velut in magno quodam et communi promptuario recouduntur. Quem librum, tametsi diversa sunt instrumenta musica, ad psalterium, quod vocant, Propheta aptavit. Quippe gratiam, ut mihi videtur, in eo desuper a sancto Spiritu resonare

[†] Psal. lvi, 9.

(a) Ambros. in præf. in psal. i.

(b) Basil. in præf. in psal. i.

ostendit, propterea quod hoc solum ex musicis instrumentis editi soni causam ab altiore loco habet. Nam citbaræ ac lyrae res inferiori parte sonitum edit ad plectrum: psalterium vero a parte superiori ducit suæ concinnae modulationis originem.

Vidimus Ambrosium Augustinumque duo illa magna Ecclesie lumina nonnihil e Basilii libris in suos transtulisse: nunc notabilis Eusebium et Basilium idem dicere, casu an secus, nescio. Eusebii igitur verba hæc sunt e proœmio in *Psalmos*: Νάβλα δὲ παρ' Ἑβραίων λέγεται τὸ ψαλτήριον, ὃ δὲ μόνον τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἁρμότατον, καὶ μὴ συνεργούμενον εἰς ἦχον ἐκ τῶν κατωτάτων μερῶν, ἀλλ' ἀνωθεν ἔχειν τὸν ὄπτηχόντα χαλκόν. Et aliquanto post pag. 7, πάντα ὡσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ ταμιεῖ τῆ βιβλίῳ τῶν Ψαλμῶν τεθησαύριστα, etc. « Nablā apud Hebræos vocatur psalterium, quod ex musicis instrumentis solum rectissimum est; neque ab infimis partibus ad sōnum adhibetur, sed a supernis sonanti ære instruitur. . . In Psalmorum libro omnia ceu in magno ac publico penuario recondita sunt. » Potuit ergo fieri ut Basilium ob oculos habuerit Eusebium quem imitaretur: sed si ita est, magnus ille Basilius, ut peritum oratorem decebat, vim quidem ac pondus Eusebianæ sententiæ retinuit, at eam mira quadam dicendi arte fecit suam.

31. Liqueat ex dictis, Ambrosium nonnulla e Basilii proœmio sibi sumpsisse. Nunc ostendam eundem ex eodem fonte in ipsa psalmi enarratione nonnihil quoque mutuatum esse. Sed, ne lectoribus tædium pariam, ea loca sola in medium proferam, quæ non tam imitatus esse, quam ad verbum expressisse putandus est. Ambrosii igitur verba sunt ex enarratione in *psal.* 1, num. 14: « Consideremus nunc qua ratione, *Beatus vir*, dixerit. Nunquid a consortio beatitudinis exclusit mulieres, quia virum solum beatum nuncupavit? Absit! Accedit illud, quoniam quorum natura eadem, eorum operationes utique non possunt esse discretæ; et quorum opus æquale, eorum utique æqualis et merces. . . Paria igitur studia virtutum, quia par prærogativa est creaturæ. » Basilii vero hæc sunt fililem ex enarratione in *psal.* 1: Διὰ τί, φησὶν, ὁ προφήτης τὸν ἀνδρα μόνον ἐκλεξάμενος μακαρίζει: Ἄρα μὴ τοῦ μακαρισμοῦ τὰς γυναῖκας ἀπέκλεισε; Μὴ γένοιτο. Μία γὰρ ἀρετὴ ἀνδρὸς καὶ γυναῖκος, ἐπειδὴ καὶ ἡ κτίσις ἀμφοτέροις ὁμότιμος ὥστε καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτὸς ἀμφοτέροις. . . Ἄν δὲ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ ἐνέργεια αἱ αὐταὶ ὧν δὲ τὸ ἔργον ἴσον, τούτων καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτός. « Cur propheta, inquit, hominem solum eligit, ac prædicat beatum? Num mulieres a beatitudine exclusit? Absit! Enimvero viri et mulieris una est virtus: quandoquidem utriusque creatio honore par est, ac proinde utriusque quoque merces est eadem. . . Quorum autem natura una, horum et actiones eadem: quorum iti-

dem opus est æquale, horum et merces eadem. » Quod si quispiam hac locorum contentione delectatur (quam voluptatem neque frugis expertem, neque illiberalem arbitror), fontes ipsos adeat, suadeo. Spero studiosis non injucundum fore, si rursus hoc loco de Basilii proœmio in *Psalmos* loquar. Notum est, quæ apud Basilium Græcæ leguntur, legi Latine apud Augustinum. Quæri ergo potest ntrum Augustinus ipse Græca Basilii converterit, an Rufini interpretatio inepte a librariis ante Augustini opus locata sit. Suspicionem augebit, quod Augustinus, cum psalmum quinquagesimum sextum interpretaretur, nonnihil ex hoc Basilii proœmio expressisse credi merito possit. Et vero qui utrumque locum Basilii et Augustini inter se comparaverit (a), facile intellecturum putō Latina e Græcis conversa esse, sed paulo liberius, hoc est, antiquorum more. Ergo si Augustinus aliquid e Basilii proœmio in *Psalmos* sibi sumpserit, non ita mirum videri debet, si dicatur hoc idem et Latine reddidisse, et ante suam ipsius interpretationem collocasse. Sed provisum est a librariis, ne quis speciosus hoc argumento in errorem induceretur. Nam etiamnum in veteribus quibusdam libris exstant Latine quædam Rufini interpretationes, inter quas et id Basilii proœmium inventur: quæ omnia in secundo tomo edenda curabimus, cum ob interpretis Rufini antiquitatem, tum maxime ob auctoris Basilii dignitatem.

32. Difficile dictu est quanta sit adhibenda diligentia ei, qui vult certo tutoque *περὶ νοθείας* aut *γυναικῶν* operis alicujus iudicium ferre. Mirum est enim, cum verum et falsum inter se longissime diversa sint, sæpius tamen alterum alterius ita simile esse, ut in iis discernendis, nisi valde caveamus, errorem vitare vix possimus. Cujus rei libet proferre exemplum unum, ex quo de multis similibus facile sit conjecturam facere. Exstat inter Basilii opera enarratio quædam in psalmum tricesimum septimum, de qua non una est omnium sententia, aliis aliud sentientibus. Combefsius ita de ea dubitat, ut tamen nolit quidquam pronuntiare, remque lectoris iudicio permittat. Argumenta quibus adductus Combefsius eam enarrationem suspectam habuit, hæc sunt, eam deesse in aliquibus codicibus, videri præterea cæteris languidiorem, ac in ipsa fieri mentionem psalmi sexti, cujus, inquit, explanatio nusquam apud Basilium comparet. Certe primo aspectu videtur inesse vis maxima in his argumentis Combefsii: sed tamen ea confutata non ita multum difficile fuerit. Nam, inquit quis, certum est orationem in psalmum tricesimum septimum in vere Basilianis reponendam esse. Nam ea in re produci non potest testis completior, quam Ambrosius, quem norunt omnes Basilii aut interpretem fuisse non raro, aut certe ejus fidelissimum æmulatorem. Ergo si Ambrosius hanc orationem in suo codice habuit, ex eoque nonnulla aut convertit,

(a) *Leges num.* 30.

sus imitatus est, nihil supererit dubii, quin pro Basiliano fetu accipienda sit. Rem autem ita esse, si utriusque verba Basili et Ambrosii inter se conferantur, negari non potest. Ambrosii enim hæc sunt ex enarratione in hunc de quo agitur psalmum, um. 19 et 20 : « Non enim Deus passioni patet, ut irascatur, cum sit impassibilis. . . . Denique usus habet, ut dicamus de quoquam punito, quia iram incidit legum : non quia legum iram, sed quia legum severitatem incidit. Sic et alibi de decem plagis Ægyptiorum ait : *Misit in eos iram per angelos malos* Qui sanari vult, argui non reformidat : sed non vult argui in furore, sed in verbo Dei. . . . Non vult erudiri in ira, sed in doctrina ; ut si medicum roges, ne seceat vulnus tuum, sed medicamentum apponat. . . . Et addidit : *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi*. Eadem videtur dicere, quæ sanctus Job ; sed diversa sunt. Nam et ille ait : *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum furor bibit sanguinem meum* Ille de vulnere sui corporis queritur, hic deplorat animæ suæ vulnera. . . . Ille dicit sagittas Domini in suo esse corpore, iste deplorat infixas. » Illa vero leguntur apud Basilium in eundem psalmum : *Λέγων δὲ Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, οὐ τὸν ἑλεγχον παραίτεται, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ. Καὶ τὸ Ἐλεγχὸν ἐγγὺ σου παιδεύσῃς με, οὐ φεύγει τὸ παιδευθῆναι, διὰ δὲ ὀργῆς τῆς παιδείας. τυχεῖν ἀρετῶν, ὡς εἰ καὶ ἰατρῶν τις . . . λέγει. Μὴ διὰ πυρὸς με θεραπεύσῃς, μηδὲ διὰ σιδήρου καὶ ὑμῶν, διὰ δὲ ἡπίων καὶ πραοτέρων φαρμάκων. . . . Παντὸς γὰρ πάθους ἀλλότριον τὸ θεῖον . . . Ὡς εἰ τις καὶ τὰς ἐκ τοῦ νόμου τῶ ἀνδροφόνῳ ἐπισηρημένας κολάσεις ὀργῆν καὶ θυμὸν ἑνομάζει, οὐκ ἀληθῶς τοῦ νόμου θυμομένου καὶ ὀργιζομένου, τοῦ δὲ κολαζομένου ὀργῆν τοῦ νόμου τὴν τιμωρίαν ὑπεληφθός. . . . Ὅστω γούν εἰρηται ἐν τῷ περὶ τῆς δεκαπλήγου τῆς κατ' Αἰγυπτίων ἐπαχθείας λόγῳ τὸ Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοῦς ὀργὴν καὶ θυμὸν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων ποικιλιῶν. . . . Διὸ εἶπες, βέλη γὰρ Κύριον ἐν τῷ σώματι μου ἔστιν, ὡς ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίπτει μου τὸ αἷμα. Ὁ δὲ Δαβὶδ οὐ τὸ σῶμα πληγῆς ὁμοίως τῷ Ἰώβ, αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν καιρίαν τρωθεὶς, οὐχ ὁμοίως τῷ Ἰώβ φάσκει, βέλη γὰρ Κυρίου ἐν τῷ σώματι μου ἔστιν ἄλλ' Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπιστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. Hoc est : « Cum vero ait, Domine, ne in furore tuo arguas me⁹, non quamlibet reprehensionem detrectat, sed eam, quæ cum furore conjuncta sit. Et cum dicit, Neque in ira tua corripias me¹⁰, correptionem nequaquam fugit, sed rogat ut citra iram corripatur ; ac si quis medico per adustionem, per ferrum, per acerbæ remedia levamen ad quempiam morbum curandum offerenti dicat : Ne mihi ignem, ne ferrum, ne sectiones ad medelam admoveas, sed dulcia mitioraque remedia. . . . Nam ab omni perturbatione alienum numen est. . . . Ac si quis pœnas quæ ex lege impendent homicidæ, iram ac furo-*

rem appellet, non quod revera lex ira et furore corripatur, sed quod qui punitur, legis supplicium iram esse putet. . . . Ubi itidem sermo habetur de decem plagis contra Ægyptios immissis, dictum est similiter : *Misit in eos iram et furorem, immissionem per angelos malos*¹¹. . . . Quapropter dicebat Job : *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, quarum ira meum ebibit sanguinem*¹². David autem non in corpore velut Job percussus, sed in ipsa anima vulnere lethali confossus, non ait quemadmodum Job, *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt, sed, Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam*¹³.

His perfectis, a quo, quæso, stabit lector, quam sententiam amplectetur, Combefisiense, banc orationem pro suspecta habentis, a ejus, qui eam Basili esse confidenter affirmabit? Certe quidem ego non dubito quin prudens lector atque eruditus, deserto Combefisio, alteri accedat. Nam argumenta quæ ex hac locorum collatione peti possunt, validissima videntur esse atque gravissima ; quæ vero profert Combefisius, mius sunt idonea ad persuadendum. Etenim, si orationem quampiam spuriam esse atque adulterinam ex eo colligi potest, quod in aliquibus miss. desit, actum est de plurimis sanctorum Patrum opusculis, quæ quamvis genuina et vera, tamen in aliquibus duntaxat codicibus exstant, in aliis vero desiderantur. Quod addit vir doctus ad confirmandam suam opinionem, « stylum hujus orationis languidiorem esse, » id, puto, neminem movebit, cum de styli aut similitudine aut varietate ita inter se dissident auctores, ut quod alter dissimile pronuntiat, id simile esse alter judicet. Neque sane multo gravius est quod sequitur, « in hac enarratione mentionem fieri sexti psalmi, » quem tamen constat in Basili operibus non inveniri. Quot enim veterum monumenta omnis generis magno rei literariæ damno temporum injuria periisse dolemus? His de causis ejus qui eam orationem defendit, opinio videri poterit Combefisiana longe probabilior, multoque propior vero. Notum est enim Ambrosium quæcumque occasione data Basili vestigiis inhærere, ex eoque multa mutuari solitum esse. Quam multa autem ex hac in psalmum tricesimum septimum enarratione sumpserit, aliquanto ante ostensum est.

Cur igitur hæc oratio Basilio non tribueretur, ex qua Ambrosium perinde ut ex reliquis Basili operibus multa excerptisse constat? Neque non eam sententiam adjuvat, quod Ambrosius et Basili in primum psalmum prologo in suam non pauca transtulit. Ex quo fit, ut jure credi possit nonnulla ex hoc quoque in psalmum tricesimum septimum commentario sumpsisse. Jam quid sentiam ipse, paucis aperiam. Reprehendum Combefisium puto, non quod eam orationem in suspectis habuerit, sed quod nihil ausus sit pronuntiare. Quin enim inter opera falsa numeranda sit, dubium non est, cum, ut num. 36 pro-

⁹ Psal. LXXVII, 49. ¹⁰ Job vi, 4. ¹¹ Psal. XXVIII, 3. ¹² Psal. LXXVII, 5.

habitor, Eusebii fetus sit, non Basilii. Ambrosius igitur hoc inde e Graecis fontibus quicquid libebat, corradere assuctus, ea quae retulimus non e Basilio, sed ex Eusebii Commentario mutuatus est. Ant, quod forte verius est, jam ab illo tempore hae Eusebii oratio inter Basilianas in Ambrosii codice reperiebatur. Vereor ne in his plus justo immortatus esse videar. Sed hae observasse, si propterea diligentia major a scriptoribus in criticis suis de Patrum operibus iudiciis adhibeatnr, me non poenitebit.

33. Quam arduum sit de auctorum scriptis recte iudicare, patet et ex dictis, et res ipsa clamat. Sed quo difficultas maior est, eo puto rei tam necessariae obstinatius incumbendum esse. Quapropter nec labori parcemus, nec tempori, ut verum a falso, B certum ab incerto socernamus. Nec male tempus collocasse nobis videbimur, si quinquae aut sex diurno labore vel unius orationculae aut vobiscum, aut gnostis tuto dignosci possit. Etenim, cum contingat non raro, ut in brevioribus sanctorum Patrum scriptis aliquid insit quod aut ad dogma, aut ad traditionem, aut ad historiam ecclesiasticam pertineat, quanti intersit eiusmodi opusculorum auctores cognoscere, nemo non videt. Sed, quoniam praesentio non defore, qui mihi adversaturi sint, monere mihi optimum visum est quo sim animo scripturus. Profiteor igitur me eruditorum celeberrimorumque hominum opiniones permagni facere, neque eas non nisi invitum oppugnare; atque, ubi primum nova ex affulserit, ad mutandam sententiam paratissimum fore. Uno verbo, me mihi non ita placere, ut mean aliorum sententiae praeferam; sed ita duntaxat probare quaecumque sentio, quaecumque dico, dum ne hominibus doctioribus et in hoc studiorum genere exercitatoribus improbanda videantur. Rem nunc aggrediamur. Omnium orationum quae nomine Basilii circulerentur, aut fere omnium sit mentio non solum apud Symeonem magistrum ac logothetam, sed passim etiam eadem in catena Nicetae Heracliensis et aliis similibus citantur. Sed tanta non est auctoritas neque Symeonis, neque Nicetae, neque aliorum quorumvis qui catenas edidere, ut ob eam omnes illas septem et decem in psalms orationes Basilii esse statim fateamur. Putant eruditi viri qui ea de re disputarunt, Combessius, Tillemontius, Dupinus, alteram quidem in psalmum vicesimum octavam enarrationem adulterinam esse, enarrationem vero in psalmum tricesimum septimum in dubiis reponi oportere; sed quin reliquae quindecim genuinae sicut et verae, nequaquam dubitant. Nos autem de aliis quibusdam dubitari posse arbitramur, et de iis quidem, quae nullum dubitationi locum relinquere videbantur. Eiusmodi est prima oratio in psalmum decimum quartum. Constat enim vel ex primis verbis secundae in hunc psalmum orationis, quam testimonium Gregorii Nysseui (a) inter dubia opera re-

A censi non sinit, Basilium in priora ejusdem psalmi verba concionem ad populum habuisse. Ex quo fit ut quisque hanc primam in psalmum decimum quartum explanationem ad Basilium magnum pertinere facile sibi persuadeat. Aliter tamen, cum Eusebii in hunc psalmum lucubrationem legerem, ea de oratione iudicavi. Scriptor enim, quisquis est, non tam Davidis, quam Eusebii verba explanat; et, quod magis falsitatem redolet, multa ex Eusebio ad verbum smit. Sane quibus perspecta est Basilii ubertas in dicendo et copia, ii, puto, nunquam in plagiariorum numero disertissimum hunc virum reponent. Jam tempus est ut pseudo-Basilii furta prodamus. Eusebii igitur verba sunt haec: Κύριε, τίς παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματι σου, καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ σου; Ἀπὸ τῶν προσχετέριων προβαλῶν διαγράψει τὸν τέλειον. Παροικία ἐστὶ διαγωγὴ πρόσκαιρος, ἐπὶ ἄλλοι τῆς κρείττονος. Διὸ φησὶ καὶ Δαβὶδ· Πάροικοί εἰμι καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. Πάροικος γὰρ Ἀβραάμ, μὴδὲ βῆμα κατημένους ποδῶν, μάλιστα δὲ τάρων πριάμενος, ὃ δὲ σύμβολον τοῦ ζῶντα μὲν ἐν σαρκὶ πάροικον εἶναι προσήκειν, μεταβαλόντα δὲ ταύτης, τοῖς οὐρανοῖς τόποις ἀναπαύεσθαι. Καὶ μακάριον φησὶν, ἐν ἀλλοφύλοις παροικούντα, μὴ ὡς οὐρανοῖς προτετεχνῆται τοῖς ἐν τῇ γῆ. Σχῆμα δὲ Θεοῦ, ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ πρὸς ἐνοίκησιν. Τίς οὖν ὡς ἄλλοτρια κερημένους, ἔγκαρπον αὐτὸν παραδίσει τῷ δεδωκότι, ἐν γένει καὶ σκῆμα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἁγίοις ἐνοικούντος; Ἐστὶ πρὸς τὸ μείζον προκίπτε; Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει ἁγίῳ σου; Οὐκ ἐν τῇ γῆν Ἰωὴν, ὡς περ Ἰουδαίους δοκεῖ, ἀλλὰ περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· Προσεληλύθατε ὄρει Θεοῦ ζῶντος, Ἰερουσαλὴμ ἔπουρανῶν. Παρελθὼν οὖν τις τὴν σάρκα ταύτην, καὶ νεκρῶσας αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἁγιασμὸν κατορθώσας, ἐν τῇ ἁγίᾳ κατασκηνώσας πόλει, ἧς ἐπιθυμοῖν ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· Δικαιούμαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς, ὅως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Τὸ δὲ τοῦτου σπάνιον ἐμφαίνει τὸ, Τίς, ὡς τὸ, Τίς ἔγνω τὸν νοῦν Κυρίου; καὶ τὸ, Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τῶν ἀλόντων; καὶ τὸ, Τίς δρα ἐφρόνως καὶ πιστὸς οἰκονόμος; Μήποτε δὲ καὶ τὸν Θεὸν ἐρωτήσας, ἔτιχε ἀποκρισῶς. . . . Οὐ γὰρ μία πρῆξις τελεῖται τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ παντὶ τῷ βίῳ ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις συμπαρατελεσθῆσαι. e Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? A vicinioribus procedens, perfectum virum describit. Habitatio autem est temporanea commoratio, cum spe melioris conjuncta. Quomobrem ait David : Advena sum et peregrinus, sicut omnes patres mei ¹⁴. Advena quoque erat Abraham, utpote qui ne vestigium quidem pedis possideret, vixque sepulchra locum comemerit. Quod sane symbolice significat hominem in carne viventem, ceu advenam reputari debere;

¹⁴ Psal. xiv, 1. ¹⁵ Psal. xxxviii, 13.

(a) Tom. II, p. 225.

cumque ab ipsa carne transmigraverit, tunc propriis in sedibus quiescere. Ac beatum dicit eum, qui cum apud alienigenas habitaverit, terrenis quasi propriis sibi rebus non addictus fuerit. Tabernaculum autem Dei est caro, animæ ab ipso ad habitandum concessa. Quis itaque ea in aliena usus, frugiferam eandem largitori restituet, ut fiat tabernaculum Dei, qui in sanctis habitat? Deinde vero ad præstantiora procedit: *Ant quis requiescet in monte sancto tuo*¹⁷? Non in terrestri Sion, ut Iudei arbitrantur, sed in ea de qua Paulus ait: *Accessistis ad montem Dei rivenis, Jerusalem caelestem*¹⁸. Quisquis igitur eadem carne quasi in transcurso usus, ejus membra super terram mortificaverit, postquam sanctificationem illam consummaverit, habitabit in sancta illa civitate, cujus desiderio motus David aiebat: *Transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei*¹⁹, et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum*²⁰. Illud autem, *Quis, talium hominum caritate subindicat, cujusmodi est illud: Quis novis sensum Domini*²¹ et illud, *Quis annuntiabit vobis locum æternum*²²? atque illud: *Quis est prudens ac fidelis œconomus*²³? Nunquid postquam Deum interrogavit, responsione obtinuit? . . . Non enim unica res gesta strenuum hominem ad perfectionem ducit; sed per totam vitam virtutis operibus insistendum. Videamus nunc quomodo pseudo-Basilius frigida quadam periphrasi mox Eusebianus ampliflet, mox eadem ad verbum exprimat. Igitur sic loquitur: Τὸν τελειὸν ἡμῖν ὁ λόγος ὑπογράφει βουλόμενος, τὴν τῶν μακαριστῶν ἐπιτυγχάνειν μέλλοντα, εἰδει τινὲ καὶ ὀδῶν τῶν περὶ αὐτὸν θεῶν, οὐ μὲν ἄλλο χρησάμενος, ἀπὸ τῶν προσεχέστερων· καὶ πρώτων τὴν ἀρχὴν πεποιθὲς· Κύριε, τίς παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Ἡ παροικία ἐστὶ διαγωγὴ πρόσκαιρος, οὐχ ἰερὸς μὲν ζωῆς, ἀλλὰ παροδικῆς, ἐπὶ ἐλπίδι τῆς ἐπὶ τὰ κρείττονα μεταστάσεως, ὑποφαινοῦσα. . . Δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ περὶ ἑαυτοῦ φησι· Πάροικος ἐγὼ εἰμι παρὰ σοὶ καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάτερ οἱ πατέρες μου. Πάροικος γὰρ Ἀβραάμ, οὐδὲ βῆμα ποδῶν ἰδίας γῆς κειτημένος, ἀλλ' ὅτε ταφῆς αὐτῷ ἐδέχθη, ἀργυρίου κτησάμενος ταύτην φαίνεται· δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὅτι ζῶντα μὲν ἐν τῇ σαρκὶ πάροικον εἶναι προσήκει, μεταβαίνοντα δὲ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης τοῖς οἰκείοις ἀναπαύεσθαι. Διὰ τοῦτο ἐν μὲν τῇ ζωῇ ταύτῃ παροικεῖ τοῖς ἀλλοφύλλοις, ἐν δὲ τῇ ταφῇ οἰκίαν ἑαυτοῦ τὴν δεξιμένην αὐτοῦ τὸ σῶμα γῆν ἐπραγματεύσατο. Μακάριον δὲ τῷ ὄντι, μὴ ὡς οἰκίους προστεχνῆναι τοῖς ἐν τῇ γῇ . . . σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος, ὁ μὴ ὡς ἰδίους προσάγει τὰς παροῦσαν . . . Τίς οὖν παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Σκῆνωμα τοῦ θεοῦ ἢ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ εἰς ἐνοκίαν ὀνομάζεται. . . οὕτω καὶ ἡμῖν κατὰ συγγράφην ἡ τῆς σαρκὸς ἐπιμέλεια παραδέδοται, ὥστε προσήκοντος

αὐτὴν φιλοπονήσαντας, ἔγκαρπον ἀποδοῦναι τῷ θεῷ ζωῆτι. Ἐὰν δὲ ἢ θεοῦ ἀξία ἡ σὰρξ, γίνεται τῷ ὄντι θεοῦ σκῆνωμα, κατὰ τὴν ἐνοκίαν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀγίους. . . εἶτα προκοπὴ καὶ πρόδος ἡ ἐπὶ τὸ τελειώτερον. Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν δρεὶ ἀγίῳ σου; Ἰουδαῖοι μὲν ὁ γῆνους διὰν δρεὶ ἀκούσθη, πρὸς τὴν Σιών ἀποτρέχει. . . δρος ἐκείνου τὴν ὑπερουράνιον χώραν, τὴν περιφανῆ καὶ λαμπρὰν· περὶ οὗ δ' Ἀπόστολος λέγει, ὅτι Προσεληλύθατε Σιών δρεὶ, καὶ πόδες θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἑπουρανίῳ, ἐν ἣ πανηγυρὶς ἀγγέλων, καὶ Ἐκκλησία πρωτόκωκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς. Ἐπὶν οὖν τις παρῆλθῃ τὴν σάρκα ταύτην ἀπροσπαθῶς, ὡς ἀλλοτριαν παροικίαν, καὶ οὐχ ὡς ἰδίαν ἐξηρητημένην, οὕτως διὰ τὸ νεκρῶσαι αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἀγιασμὸν κατορθώσας, ἀξίος ἐστὶ τῆς ἐν τῷ ἀγίῳ δρεὶ κατασκηνώσεως· ἥς ἐπιθυμῶν ὁ Ψαλμῶδης ἔλεγεν, ὅτι Διελεύσομαι ἐν τόκῳ σκηρῆς θναύματις· καὶ τὸ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν θυράμνων. . . Σπάνιος δὲ καὶ ὁ παροικῶν ἐν τῷ σώματι, καὶ ὁ κατασκηῶν ἐν τῷ δρεὶ. Διὰ τοῦτο ὡς ἀπορῶν ὁ λόγος φησὶ· Τίς παροικῆσει; καὶ, Τίς κατασκηνώσει; ὡς τὸ, Τίς ἔγνω τοῦν Κύριον; καὶ τὸ, Τίς ἀναγγελεῖ ἡμῖν ὅτι κύριος καλεῖται; καὶ τὸ, Τίς ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὸν τόπον τῶν αἰώνων; καὶ τὸ, Τίς ἄρα ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος; Τὰς δὲ καὶ ἐρωτηματικῶν ἐστὶ τὸ, Τίς, ὡς ἀπόκρισιν ἐπιζητούντος. . . Οὐ γὰρ μία πρῆξις τελειοῦ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ παντὶ προσήκει τῷ βίῳ τὰς κατ' ἀρετὰς ἐνεργείας συμπαρατείνεσθαι. « Scriptura, cum virum perfectum nobis describere vult, eum videlicet, qui adeptus sit beatitudinem, ordine quodam hac via in iis, quæ circa ipsum considerantur, usa, ab iis quæ magis obvia sunt et prima, initium duxit. Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo? » Peregrinatio est commemoratio temporaria, quæ vitam non stabilem, sed transitoriam ob spem ad meliora emigrandi indicat. . . Ideo et David de se ipso ait: *Incola ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei*²⁴. Incola enim fuit Abraham, qui ne passum quidem pedis terræ propriæ possedit; sed ubi opus ei sepulcro fuit, id argento mercatus fuisse perhibetur²⁵. Ostendit scilicet Scriptura in carne viventem, incolam esse oportere, migrantem vero ex hac vita, in locis propriis requiescere. Propterea in hac vita incola est cum alienigenis: in sepultura vero propriam terram corpus suum excepturam sibi ipse comparavit. Porro beatum plane fuerit, rebus terrenis non ut propriis addictum esse. . . Rarus autem is est, qui presentibus non ut propriis studeat. . . Quis igitur peregrinabitur in tabernaculo tuo? Tabernaculum Dei, caro dicitur, quam ipse animæ hominis dedit pro habitatione. . . ita et nobis ex syngrapha commissa est carnis cura, ut eam decenter excolentes, largitori fructiferam reddamus. Quod si Deo digna est caro, revera Dei

¹⁷ Psal. xiv. 1. ¹⁸ Hebr. xii. 22. ¹⁹ Psal. xli. 5.²⁰ Psal. lxxxiii. 2. ²¹ I Cor. ii. 16.²² Luc. xii. 42. ²³ Psal. xiv. 4. ²⁴ Psal. xxxviii. 15.²⁵ Gen. xxii. 16.

tabernaculum efficitur, ad eum modum, quo habitat in sanctis..... Deinde profectus quidam fit et progressio ad quiddam perfectius. *Et quis requiescet in monte sancto tuo* ¹⁷? Judæus quidem terrester cum montem audit, ad Sion recurrit..... Mons ille locum cœlestem, splendidum et conspiciendum significat, de quo Apostolus ait: *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem* ¹⁸: in qua est celebritas angelorum, *Ecclesia primitivorum qui conscripti sunt in cœlis* ¹⁹. Postquam igitur quispiam hac carne quasi in transcurso citra affectum usus est, eam ut alienam incolens, nec ei ut propriæ deditus, si propterea quod sua membra, quæ sunt supra terram, mortificavit, exercuitque sanctimoniam, dignus est qui in monte sancto requiescat, cujus requiei cupidus Psalmista dicebat: *Transibo in locum tabernaculi admirabilis* ²⁰: et, *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum* ²¹! Rarus autem est et qui in corpore tanquam incola habitat, et qui in monte requiescit. Propterea Scriptura, ut dubitans, ait: *Quis peregrinabitur? et Quis requiescet? Quemadmodum illud: Quis cognovit mentem Domini* ²²? Item illud: *Quis annuntiabit vobis quod ignis ardet* ²³? et illud: *Quis annuntiabit vobis locum æternum* ²⁴? et, *Quis, putas, fidelis est et prudens dispensator* ²⁵? Fortasse autem et illud, *Quis, interrogative dicitur quasi exquireret responsum..... Non enim ratio una virum probum efficit, sed opera virtutis extendi oportet ad vitam omnem.* Hæc etsi longiora, exscribere visum est, quo furta quæ scriptor noster longa verborum circuitione occultare volnerat, facilius clariusque innotescereut. Jam velim comparare prima hæc oratio in psalmum decimum quartum cum secunda oratione in psalmum eundem. Ea est orationis secundæ ubertas, varietas, copia, quam paucissimi oratores non dico superare, sed imitari possunt. Versiculus vel unicus amplissimam concionandi materiam Basilio subministravit. Hoc idem observatum volo et in enarratione in primum psalmum, in qua prima psalmi verba ita orat amplificateque Basilius, ut si explicasset plura, concionis justos limites transgredi coactus esset. Possim et multa alia exempla mirificæ illius ubertatis, quam ei natura ad dicendum largita erat, hic congerere: sed cum doctis nota sint, ea referre necesse non est. Qui igitur fieri potuit, ut summus orator Basilius suæ ipsius faciendæ quasi oblitus, non sententias solum, sed ipsa etiam verba ab Eusebio mutuatus sit? Et quod magis mirabile, id fecisset Basilius non cum unum psalmi ulicujus versiculum sibi explicandum proposuisset, sed multos: quod et indigentiam suam in scriptore arguit, nec ullo modo cum Basiliana faciendia potest conciliari. Et si autem sufficere arbitramur quæ diximus, ad demonstrandum hujus orationis

falsitatem; addemus tamen et alia, quibus hoc idem magis ostendatur. Quale est quod auctor ita scribit num. 1: 'Εάν δὲ ἡ Θεοῦ ἀξία [σάρξ], γίνεται τῶν θεῶν σὺν σῶμα, κατὰ τὴν ἐνοικίαν αὐτοῦ τὴν εἰς τοὺς ἁγίους. Nam mirari subit scriptorem, qui Eusebianum esse studeat, sententiam tamen Eusebianam barbaro loquendi genere expressisse. Dixerat Eusebianus usitate, ὡς ἂν γένηται καὶ σῶμα τοῦ Θεοῦ τοῖς ἁγίοις ἐνοικούντος, «*Ut fiat et Dei tabernaculum, in sanctis habitantis*»: ille vero inusitate, κατὰ τὴν ἐνοικίαν αὐτοῦ τὴν εἰς τοὺς ἁγίους, ad verbum, «*secundum habitationem ipsius, quæ est in sanctis.*» Quid est hoc, nisi βαρβαρίζειν, et in Græcis balbutire? Ejusdem generis est et illud: «*Ὅρος ἐκείνο τὴν ἐπουράνιον χώραν τὴν περιγραπὴν καὶ λαμπρὰν, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος λέγει, etc.*»: ad verbum, «*mons ille locum cœlestem, splendidum, de quo Apostolus ait*», etc. Scriptori excidit, quod ad absolvendam periodum addere deberat. Nec ab simile illud: «*Ἐκεῖ ἡμᾶς καὶ ἡ πρὸς τοὺς πλησθόν τῶ λόγῳ ἐκείνης τῆς ἐν τῷ θεῷ κατασκηνοσεως, καὶ ἡ ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας γνωσμένη φιλία κατασκηνοῖ,*» Illic nobis et proximi amor, qui causa illius requiei in monte fruendæ exhibetur, et amor qui ex mammona iniquitatis nascitur, habitationem præbet. «*Certe quo magis hæc considero, eo magis mihi persuado, Basilium rectius et locuturum fuisse, et cogitaturum. Nam illa, κατασκηνοῖ ἡμᾶς, pro eo quod est, «*faciet ut habitemus,*» invenire non est neque apud Basilium, neque fortasse apud alios idoneos scriptores. Sententiam verborum jam si expendamus, ea non potuere periri quidquam posse aut ineptius (a), aut quod a sana mente magis abhorreat. Nam si proximi amor deducit nos ad cœlestem beatamque requiem, amor qui ex mammona iniquitatis nascitur, ab ea utique nos abducit. Quod in fine orationis legitur, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, *Qui pecuniam suam non dedit aut usuram* ²⁶, aut (variant enim libri), τῶ αἰτούντῃ σε δός, καὶ ἀπὸ τοῦ θέλωτος δαψιλευσθῶς μὴ ἀποστραφῆς. *Qui petit a te, da ei; et volenti mutuari a te, ne avertaris* ²⁷, id vel solum concionis hujus falsitatem detegit. Etenim si legeris, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, etc., Basilius ipse orationis secundæ initio docet se hunc Psalmi versiculum in concione priore ob temporis angustias omisisse: si vero legeris, τῶ αἰτούντῃ σε, etc., hoc constat cum præcedentibus nullo modo coherere. Postquam enim dixerat multa scriptor in hunc versum: *Qui jurat proximo suo, et non decipit* ²⁸, quid attinebat subito et præter omnium expectationem illa Matthæi, αἰτούντῃ σε, etc., explicare? Præterea si Basilio per tempus non licuit verba Davidis explanare, quomodo ei facultas fuit Matthæi verba exponendi? Arbitrari Parisienses typographos hæc incommoda*

¹⁷ Psal. xiv, 1. ¹⁸ Hebr. xii, 22. ¹⁹ ibid. 23. ²⁰ Psal. xli, 5. ²¹ Psal. lxxxviii, 2. ²² I Cor. ii, 14. ²³ Isa. xxxiii, 14. ²⁴ ibid. ²⁵ Luc. xii, 42. ²⁶ Psal. xiv, 5. ²⁷ Matth. v, 42. ²⁸ Psal. xiv, 4.

(a) Hæc retractavit D. Garnerius in Præfatione tomii II [III], § XIV. Edit.

persensisse; ob idque non edidisse, αὐτοῦν σι, etc., A
sed, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, etc. Sed imprudenter in
majus incommodum inciderrunt. Nam, prætermissa
fuisse in prima oratione verba illa, τὸ ἀργύριον, etc.,
monet locupletissimus testis Basilius. Basilius igitur
non est hæc oratio, sed alterius cujusvis, qui quod
concionem illius nusquam comparare videret, hoc
damnum suo ipsius labore et opera utcumque re-
sarcire voluit.

54. Quas habemus in psalms vicessim octa-
vum orationes, quarum quidem posterior jure reji-
citur ab omnibus; altera vero, nemine reclamante,
Basilio tribuitur. Sunt tamen quæ molestiam quo-
que exhibeant in prima illa oratione, si non alteri,
mibi certe maximam. Nam illud quasi certum criti-
ces principium posuimus, Basilium cum non fuisse,
qñi scripta Eusebii ad verbum compilaret. Et
tamen in hac oratione occurrunt nonnulla, quæ to-
tidem syllabis in Eusebio leguntur. Primum exscri-
bam quæ reperiuntur apud Basilium, deinde, quæ
in Eusebio. Sic igitur legimus in Basilio oratione
num. 4: "Ὅτε αἰθρίας οὐσας ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ
Καρμηλοῦ ἤκουσε φωνῆς ὑδάτων πολλῶν . . . Ὁ γὰρ
πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, ὅ-
τος ἀκούει τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ
οὖν Κυρίου, οὐκ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ καὶ ἐκλελυμένῃ ψυχῇ,
ἀλλ' ἐν τῇ εὐτόνῳ καὶ ἰσχυρῶς καταπραζομένη τὸ
ἀγαθόν. « Quando, occupante Carmeli verticem sudo,
aquarum multarum vocem audivit . . . Qui enim
omnia potest in eo qui ipsum corroborat, Christo,
ia audit Domini mandata, et facit. Vox igitur Do-
mini non in debili et dissoluta anima, sed in ea,
quæ strenue ac viriliter bonum perficit. » Eadem
plane reperimus in Eusebio. Ejus itaque hæc sunt
verba: "Ὅτι αἰθρίας οὐσας ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Καρ-
μηλοῦ, ἤκουεν φωνὴν ὑδάτων πολλῶν . . . ὁ γὰρ πᾶν-
τα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, ὅτος
ἀκούει τῶν ἐντολῶν Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ οὖν
Κυρίου οὐκ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ καὶ λελυμένῃ ψυχῇ, ἀλλ'
ἐν τῇ εὐτόνῳ ἰσχυρῶς καταπραζομένη τὸ ἀγαθόν.
« Quia cum in vertice Carmeli aer serenus esset,
audivit vocem aquarum multarum. » . . . Nam qui
omnia potest in Christo, qui se confortat⁵⁰, is præ-
cepta Domini audit, et ea exsequitur. Vox ergo Do-
mini non in debili ac soluta anima, sed in robusta
quæ naviter bonum operatur. » Hæc cum legerem,
prope factum est, ut hanc orationem et numero Ba-
silianarum deleverim, hoc præsertim mixus argu-
mento, quod in iis orationibus, quæ certo magnum
illum Basilium habent auctorem, nihil tale repe-
ram. Erant et alia, quibus non modiceangebatur
suspicio. Ea enim quæ dicuntur de bonis operibus,
quæ fieri debent coram hominibus, deque primitiis,
quæ dandæ sunt ex justitiæ fructibus, et de adora-
tione, quam fieri oportet intra ecclesiam, videri
poterant ex Eusebio sumpta fuisse. Attamen, re di-
ligentius considerata, melius judicavi de oratione, in

qua aliqui dictionis Basilianæ vestigia, ut in ejus-
modi rebus, satis perspicua exstant. Hanc igitur
orationem et numero Basilianarum expunctam no-
lim. Sed cum in eadem sententia semper perma-
neam, verisimile non videri, tantum ac talem vi-
rum Basilium ex Eusebio fragmenta satis longa ad
verbum suspicisse, arbitror fecisse librariorum more
suo, ut aliquando diversas diversorum scriptorum
interpretationes inter se conjungere non viderentur.
Puto igitur illud, "Ὅτι αἰθρίας οὐσας ἐπὶ τὴν κορυ-
φὴν τοῦ Καρμηλοῦ, ἤκουεν φωνὴν ὑδάτων πολλῶν,
e Basilio in Eusebium a librariorum translatum esse.
Etenim, si Eusebius ipse ita scripsisset, mentionem
fecisset ejus qui hæc audiverat. Elias videlicet;
quod cum non fecerit, non ipse putandus est hæc
scripsisse, sed librarii. Et de illis verbis, "Ὁ γὰρ
πάντα ἰσχύων, etc., idem quoque sentio. Sed ante-
quam meam mentem aperiam, monere juvat, ali-
quos psalms versiculos aut ab Eusebio explana-
tos non fuisse, aut potius eorum explanationem a
negligentibus quibusdam librariorum fuisse omissam.
Certe quidem ut in aliis quibusdam psalmis, ita in
hoc interpretationem quorundam versiculorum de-
esse constat. Ejus generis est illud, « Dominus dilu-
vium inhabitare facit, et sedebit Dominus rex in
æternum⁵¹. » Suspicor igitur librariorum aliquos, qui
viderent horum verborum, « Vox Domini in virte-
te⁵², » explicationem in Eusebio non amplius ex-
stare, e Basilio oratione supplevisse illa, "Ὁ γὰρ
πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι, etc., « Qui enim
omnia potest in eo qui, » etc. Jam ad secundam
orationem in eundem psalmum quod attinet, de ea
nulla est, quod sciam, controversia inter eruditos.
Nam uno omnium consensu in speris ponitur, nec-
dum ullum sui patronum nacta est. Et vero ejus vo-
luntas ita conspicua est, ut nemo, nisi plane obesa-
naris, non statim eam perscipiat. Jam litteris pro-
ditum est hanc orationem in multis codicibus de-
siderari: in ipsa repeti eadem, quæ in priore fue-
rant explicata: eam denique a Basilianis elegantia
multum distare, et copia. Hominis alijus qui se
exercere, sequæ ad Basilius imitationem comparare
voluisset, opus esse vel cæco apparet. Hæc igitur
dixisse satis habebimus, qui in rebus perspicuis ten-
pore abutendum et argumentis non putemus.

55. Præter spem acciderat, ut in prima Basilio in
psalmum vicessim octavam oratione occurreret
nonnulla, quæ totidem verbis in Eusebio reperiuntur.
Sed legenti mibi ejusdem in psalmum tricesi-
mum secundum enarrationem, aliquid magis in-
spectatum contigit. Nam cum pauca essent in ex-
planatione psalmi vicesimi octavi, tam multa sunt
in ea quæ exstat in psalmum tricesimum secundum,
ut ab iis exscribendis fere deterrear. Quia tamen
Eusebii in psalmos Commentarius rarior est, illius
verba subjiciam, quæ cum Basilio oratione suo loco
edenda a curiosis poterunt comparari. Eusebii igitur

⁵⁰ Psal. xxviii, 5. ⁵¹ Philipp. iv, 15. ⁵² Psal. xxviii, 10. ⁵³ ibid., 4.

ter verba sunt hæc : *Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ ὀφθαλμοὶ ἐστερέωθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.* Τῷ οὖν Πατρὶ πᾶσα ἡ δύναμις ἡ ὑπερουράνιος ἐστερέωθη· τουτέστιν, ἐδ εἶπον καὶ βέβαιον καὶ πάγιον ἐν ἀγιασμῷ, καὶ πάσῃ προκρούσῃ ταῖς ἱεραῖς δυνάμεσιν ἀρετῆ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπιχοῦρας ἔχουσιν. Ἐνθάδε μὲν οὖν πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀναγέγραπται. Εὐρῆσομεν δὲ ἀλλαγῶ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον· ἵνα νοηθῆ ὁ Σωτῆρ καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Ἀμφότερα δὲ συνήργησαν ἐν τῇ κτίσει τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμεων. Διὰ τοῦτο εἴρηται· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερέωθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.* Ὁδὲν γὰρ ἀγιάζεται (εἰ) μὴ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀγγέλων γοῦν τῶν μὲν εἰς τὸ εἶναι πάροδον ὁ δημιουργὸς Λόγος ὁ ποιητὴς τῶν ὧν περιείχετο· τῶν ἀγιασμῶν δὲ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνέχευεν· οὐ γὰρ νῆπιον κτισθέντες οἱ ἄγγελοι. « *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* »^{11, 12}. A Patre igitur omnis virtus cælestis firmata est, id est, firmitas, soliditas, stabilitasque in sanctificatione ac omni sacris potestatibus convenienti virtute ex Spiritus auxilio data est. Hic porro spiritus oris ejus scriptum est. Alii quoque reperire est Verbum oris ejus, ut his intelligatur Salvator et sanctus ejus Spiritus. Uterque porro in creatione cælorum et potestatum eorum cooperatus est. Ideo dictum est : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Nihil enim sine Spiritus presentia sanctificatur. Angelis igitur transitum ad existentiam creator Verbum præbuit, universorum opifex : sanctificationem vero eodem tempore Spiritus sanctus indidit ; non enim infantes creati angeli sunt. » Reperias eadem apud Basilium suo loco. Quantam autem in ἀμυχάναν με συνέχευεν res tam inopinata, dicere non queo. Necdum video qui fieri potuerit, ut Basilium qui et longos et egregios *De Spiritu sancto* libros conscripsit, ad Eusebii libros recurrere necesse habuerit, Spiritus sancti dignitatem gloriamque commendaturus. Nihil, opinor, magis a vero, aut a fide, imo nihil magis a verisimili abhorret. Quidvis igitur malim, quam tale aliquid de tanto viro existimare. Sed antequam rem diligentiùs expendamus, monebo videri mihi in Eusebio legendum esse, τῷ οὖν Πνεύματι πᾶσα, etc., ubi legitur, τῷ οὖν Πατρὶ πᾶσα, etc., tum quod ita in Basilii concione legitur, tum quod aliter orationis ἀκολουθία constare vix potest. Sane exiguum non est fragmentum illud, quod ex Eusebii commentario in Basilii orationem translatum esse diximus ; et tamen dubitari vix potest, quin id a librariis truncatum sit. Puto igitur post vocem ἀγγελοι supplenda esse illa, quæ in oratione Basilii leguntur : *Εἶτα τελειωθέντες τῇ κατ' ὀλίγον μελέτῃ, οὕτως ἔξοις τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποδοχῆς γεγόνασιν· ἀλλ' ἐν τῇ πρώ-*

A τῇ συστάσει, καὶ τῷ οἰονεῖ φαρμάματι τῆς οὐσίας αὐτῶν, συγκαταβληθεῖσαν ἔσχον τὴν ἀγιότητα. Διὸ καὶ δυσμετάθετοί εἰσι πρὸς κακίαν, εὐδύς, οἰονεῖ βαρῆ τι, τῷ ἀγιασμῷ στομιωθέντες, καὶ τὸ μόνιμον εἰς ἀρετὴν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔχοντες. « Non enim infantes creati sunt angeli, deinde paulatim exercitio perfecti, sic effecti sunt digni, qui Spiritum reciperent : sed in prima constitutione, et quasi una cum substantiæ suæ mixtura infusam habuere sanctitatem. Quapropter etiam ægre ad malitiam convertere se possunt, quippe qui illico sanctimonia veluti tinctura quadam corroborati sint, firmitatemque in virtute atque constantiam dono Spiritus sancti acceperint. » Nam si ex nulla alia re, certe ex voce eïta plane constaret omnia hæc ab eadem manu profecta fuisse, eaque conjungenda esse. Et quidem, si conjungatur, nemo non videt ipsa mirifice inter se colærere. Quis autem facile crediderit hominem eloquentissimum Basilium tam multa ad verbum ab Eusebio sumpsisse ? Cui verisimile flet summum hunc virum Eusebiana memoriter didicisse, cum ei, utpote in arte dicendi exercitatissimo, longe facilius fuisset ex tempore familiariter dicere, quam aliena memoriter pronuntiare ? Quis enim, queso, ea quæ apud auctores mediocri sortis legerit, memoriter discet, si ipse, cum sit disertissimus, possit ex tempore meliora, elegantiora, uberioraque de suo proferre ? Quod certe vemo oratorum unquam fecit, nec facies, id oratorum optimum Basilium fecisse quis sibi persuadebit ? Sane Eusebiana illa, πᾶγιον ἐν ἀγιασμῷ, καὶ πάσῃ προκρούσῃ ταῖς ἱεραῖς δυνάμεσιν ἀρετῆ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπιχοῦρας ἔχουσιν, apud me dum reputo, probabile mihi nun videtur Basilium memoriam suam ejusmodi suppellectile onerasse. Sed, etsi onerare induxisset animum, non parvum periculum erat, ne inter recitandum ob verborum malam constructionem novitatemque titubasset. Nam ita indiserte loqui non consueverat. Neque vero ei, cum de Spiritus sancti præsidio aut de cælestibus potestatibus sermonem haberet, familiares erant voces ἱερός ἐπιχοῦρα. Imo vocabulum ἐπιχοῦρα unquam ab eo adhibitum fuisse non memini. Occurrit et alia in hoc fragmento, quantum id nunquæ est, quæ familiaria non erant Basilio. Cur igitur Pater gravissimus, proprio habitu mutato, peregrinum induit ? Sperabatne gratiam novam ex verborum novitate, aut ex eorum insolita constructione orationi suæ accessuram ? Quis hoc credat ? Ego quidem si crederem, illud de quo diseptatum fragmentum ex Eusebiana fontibus a Basilio haustum esse, jam insignis ille *De Spiritu sancto* liber, jam præclari illi in *Eusebii* libri mihi in suspiciouem venirent. Non enim probabile mihi videretur, hominem, cui opus fuisset Eusebii commentario ad pauca verba alienis psalmi explananda, tam egregia opera componere potuisse. Sed longe satius duco fragmentum illud

^{11 12} Psal. xxxii, 6.

tanquam peregrinum rejicere, quam de celeberrimis illis quos dixi libris vel minimum dubitare. Quando autem semel libri *De Spiritu sancto* mentionem feci, monebo eundem illum versum psalmi tricesimi secundi, *Τὸ ἄσπερον τοῦ Κυρίου οὐ ὀψαροῦ ἀναπαύσασθαι*, etc., totis duabus paginis a Basilio explicari hoc in lib. cap. 16. Velin autem legatur hæc Basilii interpretatio ad omnem tollendam dubitationem. Nam tam erudite, tam eleganter, tam copiose hunc versum tractat, ut intelligere facile sit eum, cum psalmum tricesimum secundum interpretaretur, Eusebii auxilio ad ejusdem loci explanationem non indiguisse. Hæc est igitur nostra sententia, Basilium ne cogitasse quidem de Eusebio compilando. Fieri potuisse damus, ut orator optivus Basilius sententias aliquas ab Eusebio mutuatas sit, quas toto dicendi genere immutato snas fecerit; sed ipsa Eusebii verba, etque multa, ab ipso sumpta esse pernegamus. Uno verbo, quidquid Eusebianum in Basiliano reperitur, omne id a librariis temere additum fuisse arbitramur. Incommoda, quæ ex hac opinione sequi videntur, præsentio quidem; sed non propterea a sententia deterreo. Non enim deerunt qui conquerantur, si ita est, nihil tuti, nihil indubitati, nihil firmi in Patrum scriptis amplius futurum, cum semper timendi erit locus, ne ea temere suis additamentis corruerint librarii. Sed malum tantum non esse puto, quantum primo intuitu videri potest. Primum enim ab operibus quæ et meditata, et manu ipsius auctoris conscripta sunt, corruptionis suspicio omnino amoveatur necesse est. Postquam enim Patres ejusmodi opera composuerant, tum ab eis tradebantur non quouslibet librariis, sed domesticis, iisque diligentibus, qui ea accurate transcriberent. Nec enim aliter edii in lucem potuissent Patrum scripta, nisi ipsi exemplaria vounnulla exscribenda curassent. Librarii autem illi, quorum muus erat libros dominorum suorum describere, sine dubio omnem operam et curam in suo munere obeuado ponebant. Eoque magis, quod heriles oculi negligentes eos esse non sinerent. Neque vero timendum erat ne librarii alii, qui sibi victum transcribendis libris queritabant, ejusmodi scripta corrumperent. Nam eorum fraudem dolunque, comparatis inter se exemplaribus, promptum erat detegere. Quibus semel detectis, nemo, opinor, homo conscriptos ab eis libros emisset. Præterea diligenter servabantur ipsa autographa, quibuscum descripta componere et conferre cuius licebat. Sic quidquid est majoris momenti in Patrum scriptis, quidquid insignis, quidquid utilius, id in tuto esse, ex iis quæ diximus, patet. Quales sunt tractatus de fide, de dogmatis, de rebus difficilioribus: quales libri, qui aut ad historiam, aut ad disciplinam ecclesiasticam, aut ad controversiam pertinent; epistolæ denique. Non enim dubitari potest quia ejus generis opera omnia ex ipsis autographis a librariis et domesticis et diligentibus exscripta sint, sicque ad nos usque fideliter pervenerint. Uno verbo

A opera omnia quæ ab ipsis auctoribus conscripta sunt, suspensio omni vacabunt, ob eas quas attulimus rationes. Ad quod genus referri quoque debent panegyrici, orationes de mysteriis et de rebus difficilioribus, et quævis aliæ, quæ majorem industriam elegantiamque præ se ferunt, quam ut ex tempore pronuntiatæ fuisse dici possint. Fateor videri quosdam Patres, quæ eorum erat facundia, aliquando ad populum ex tempore sermouem habuisse, præsertim, cum: solum sibi proposuissent plebem ad virtutem amplectendam cohortari. Sed et has ipsas orationes ab omni corruptionis periculo vindicare difficile non est. Quod ut melius intelligatur, rem, ut factam esse arbitramur, dicemus. Aderant, cum Patres conciouarent, periti quidam notarii, qui loquentium verba exciperent. Nec enim alium modum quo ejusmodi orationes ad nos transmitti potuerint, video. Et vero probabile non est, Patres ea quæ ex tempore pronuntiarant, postea domum ingressos scripsisse; cum eorum quæ sic imparati dixerant, ne meminisse quidem potuissent. Igitur notarios ad orationes quæ ex tempore habebantur exscribendas adhibitos esse, qui reu attentius consideraverit, negaturum puto neminem. Jam vero notariorum illorum tanta erat celeritas industriaque, ut timendum non esset, ne quid scribendo omitterent. Nam, ut docet Martialis lib. xiv, epigr. 288, de notariis loquens,

*Currant verba licet, manus est velocior illis;
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.*

C Ex quibus efficitur vel extemporales illas orationes, si paucas quasdam in *Psalmos* exceperimus, depravationi non ita multum obnoxias fuisse. Cur autem enarrationes quasdam in *Psalmos* facilius quam reliquæ conciones corruptæ sint, nunc declarare operæ pretium est. Puto hujusmodi in *Psalmos* orationes minoris venditas fuisse, ob idque præcipue negligentius a librariis exscriptas. Cum enim manibus omnium tenerentur innumeri in *Psalmos* sive commentarii, sive sermones, quibus eadem sæpe cantilena canebatur; hinc factum est ut emptores qui jam hujusmodi mercibus abundabant, ad emendum foret sequiores. Præterea cum librarii, qui, si quid in iis orationibus deesset, id se resarcire nullo negotio posse confidebant, non ita diligenter munere suo fungebantur. Et vero cum præ manibus haberent multos in *Psalmos* commentarios sermonesque, ex iis id quod in scribendo prætermiserant, facile supplebant. Accedit, quod Patres nonnunquam familiares illos in *Psalmos* sermones haberent aut ruri, aut in conventibus minus celebribus, quo ire nolent librarii diligentiores, experientia edocti, non tantum se lucri ex suo itinere, quantum speraverant, fecisse. Unde necesse erat orationes illas indigentiorum manu exscripti; ideoque mirum videri non debet, si maculis aliquibus conspergantur. Notandum præterea, Patres non semper omnes quouslibet psalmi versiculos sibi interpretandos proposuisse, sed aliquos aut omnino

omissis, aut brevius explanasse : quod cum animadvertent librarii, rati fore, ut suus labor ex longitudine orationis aestimaretur; aut quod deerat, supplere, aut quod brevius explicatum fuerat, ex aliorum interpretum scriptis augere non dubitarunt.

36. Exstat inter Basilii opera enarratio quaedam in psalmum *tricesimum septimum*, quam in dubium ab eruditissimis evocari monuimus num. 32. Tillemontius ita de ea dubitat ut ad eam defendendam magis propendere videatur. Sed eam spuriam esse atque adulterinam constat. Et certe repetitio vocum quorundam quae apud Basilium aut inusitatae sunt, aut insolitae, vel sola opusculi hujus falsitatem non obscure indicat. Ejus generis sunt voces, *ερασκεν, γούν, συναρπαγή*. Imo sunt et alia vocabula ita Basilii genio abhorrentia, ut praestare ausim si non omnia, certe eorum aliqua in illius libris nusquam reperiri. Qualia sunt, *συγκατών, αντιβολει, ο ιερδς άπόστολος, τής φυγής αλοητήριον, άναπεμπάζεται*. Sed quid plura? Haec de qua agimus enarratio Eusebii Caesariensis fetus est, non Basilii. Nam quo plura reperiuntur in lucubratione ea quae male inter Basilii opera collocata est, quam in vulgatis Eusebii commentariis, ex eo non efficitur totam eam Eusebio tribui non oportere : sed sequitur solum aliqua in Eusebii commentariis ommissa fuisse. Ita autem esse multis argumentis probari cum possit, duo solum proferemus. Primum est, quod hanc lucubrationem quae in Basilii editionibus legitur, ab eadem plane manu profectam esse totam quilibet paulo sagacior facile intelligat, cum idem stylus, idem ingenium, eadem citandorum interpretum ratio in toto sermone perspicitur : alterum, quod aliquot versiculorum interpretationem in vulgatis Eusebii libris deesse constat. Puto igitur causam cur psalmi tricesimi septimi explanatio brevior sit apud Eusebium quam apud Basilium, aliam non esse, nisi quod librarii aut nacti sint codicem mutilum, aut popercerint labori.

37. Quaedam Basilii in *Psalmos* orationes, in quibus fragmenta Eusebii ad verbum transcripta reperiebamus, non parum nobis, ut suo loco notavimus, exhibuere negotii. Et haec quoque in psalmum *quadragesimum quartum* enarratio, quod huic eidem incommodum obnoxia sit, non minus nos male habet, quam priores. Verba Eusebii subjicimus, ut cum Basilianis, quae suo ordine excudenda sunt, possint conferri. Haec igitur leguntur apud Eusebium non longe ab initio : *Τινες ήήθησαν ως εκ προσώπου του Πατρός λέγεσθαι τον ψαλμὸν ητοι την ήδην περι του εν άρχή όντος προς αυτών Αδου, εν εκ της ολονει καρτίας η αυτών των σπλαγγων, ητοι, προηγγεν, και από αγαθής καρτίας αγαθος λόγος προήληθεν. Έμοι δε δοκει ταύτα επί του προφητικόν αναφέρεσθαι πρόσωπον. Τα γάρ ευεξής του βητου ούκέτι υμνολός έξομαλιζει: ήμιν την περι του Πατρός εξήγγειν. Ούτε γάρ αν περι της έλευσού γλώσσας ο Πατήρ*

είπεν, δι: *Η γλώσσά μου κάλιμος γραμματέως έξενγράφου. Άραίος κάλλιει παρά τους υιούς των ανθρώπων. Ού γάρ εκ τής προς τους ανθρώπους συγκρίτως την ήπροχην του κάλλους Έχει. Καί πρώτων δε ητοι· Δια τουτο Έχρισέ σε ο Θεός, ο Θεός σου έλαιον άγαλλιάσεως. Ού γάρ είπεν· Έχρισά σε έγω ο Θεός, άλλ, Έχρισέ σε· ώστε εκ τουτου παραστασθαι έτερον είμαι το διαλεγόμενον πρόσωπον. Ποιον ούν έστι τουτο, η ο προφήτης ο χωρήσας την του άγιου Πνεύματος εις αυτον γενομένην ενεργειαν; Hoc est : « Quidam arbitrati sunt ex persona Patris psalmum sive canticum pronuntiari de Verbo, quod in principio erat apud Deum⁴³, quodque ipse ceu ex corde, sive ex ipsis visceribus produxit : et ex bono corde bonum verbum prodiit. Mihi porro*

haec ad prophetica personam referenda videntur : quae enim post dictum hujusmodi subsequuntur, non ita planam exhibent nobis de Patre narrationem. Neque enim de lingua sua Pater dixerit : *Lingua mea calamus scribae velociter scribentis. Speciosus forma prae filiis hominum⁴⁴*. Siquidem pulchritudinis praestantiam ex comparatione cum hominibus non mutuarit. In sequentibus vero ait, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lactitiae⁴⁵*; neque enim ait, *Unxi te ego Deus, sed, Unxit te* : ita ut huic liquidum sit aliam personam esse quae loquitur. Quoniam igitur illa, nisi propheta, qui illapsam Spiritus sancti vim in se recepit? » Basilii in hunc psalmum orationem si quis legere voluerit, in ea hoc Eusebii fragmentum syllabis totidem reperiet. Dixi saepius, nec dicere desinam, me mihi persuadere non posse hominem disertissimum eundemque copiosissimum Basilium graeculi malam artem imitatum esse. Quid enim atinebat Basilium induere se pennis alienis, qui suis magis quam ascitis decorabatur? Potuisse Basilium ab Eusebio sententias quasdam mutuari, quas politiori dicendi genere suas fecisset, non ferim inficias : sed cum ab eodem longam verborum seriem sumpsisse, ut credam vix adducar; praesertim cum sine multo labore elegantiora dixisset. Librarios igitur ea in re male officiosos haec Basilianis annexisse arbitror. Legas velim numerum 35, in quo eam in sententiam multa pro virili disputavimus.

38. Orationis ejus qua psalmus centesimus decimus quartus in Basilianis editionibus explanatur, reperiuntur quidem, fragmenta in Corderiana catena, sed nomine diversorum, non Basilii. Alia enim tribuuntur Didymo, alia Chrysostomo, Theodoro alia, alia Anonymo. Sed locus ille qui ea in catena cuidam alteri tribuitur, non in uno Basilio, sed et in Eusebio quoque reperitur. Uiri autem adjudicandus sit, ex stylo facile cognosci potest. Nam fragmentum illud dictionem Eusebianam usque adeo redolet, ut, qui decipiatur, putem fore neminem. Qua de re ut per se quisque possit judicare, verba ipsa ascribam. Si ni autem haec : *Ο κόσμος ούτος αιώος*

⁴³ Joan. 1, 1. ⁴⁴ Psal. XLIV, 2, 5. ⁴⁵ Ibid. 8.

τι· ἔστι θνητός, καὶ χωρὶον ἀποθνησκόντων ἐστίν. Ἡ περὶ γὰρ σύνθετός ἐστι τῶν θρωμένων ἡ σύστασις, τὸ δὲ σύνθετον ἔπαιν διαλύεσθαι πέφυκεν, ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, μέρος ὄντες τοῦ κόσμου, ἀναγκαίως τῆς τοῦ παντός φύσεως ἀπολαύομεν. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλοιωσις, οὔτε σώματος, οὔτε ψυχῆς. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λογισμῷ παρατροπή, οὔδὲ μεταβάσις γνώμης, οὐδὲ μιᾶς περιστάσεως τὸ εὐσταθῆς καὶ ἀτάραχον τῶν λογισμῶν ἀφαιρουμένης. Χώρα ἐστὶν ἐκείνη τῶν ἐπι ζώντων, ἐν ἣ μάλιστα εὐαρεστήσειν τῷ Θεῷ ὁ προσήτης καταπαγγέλλεται, ὡς ὑπ' οὐδενὸς μέλλων τῶν ἔφθην διακόπτεσθαι ζώντων. Ἐκείνη χώρα ἐν ἣ οὐκ ἐν νύξ, οὐκ ἐν ὄπνος τὸ τοῦ θανάτου μίμημα, οὐκ ἐν βρώσις, οὐκ ἐν πόσις τὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπερίεσμα, οὐ τῶν ἐξῆθεν τι περιστατικῶν· ἀλλὰ χώρα ζώντων, οὐκ ἀποθνησκόντων διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τὴν ἀληθινὴν ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. « Hic mundus vere et ipse mortalis, et morientium locus est. Quia enim rerum visibilibus constitutio composita est, omne vero compositum solvitur; cum in mundo et pars mundi simus, necessario naturæ universi consortes sumus; at illic non est immutatio vel corporis vel animæ. Neque enim est cogitationis aberratio, neque sententiæ variatio, cum nulla calamitas pacatum tranquillumque cogitationum ordinem auferat. Illa item est regio viventium, ubi se maxime Deo placiturum Propheta prænuntiat; ut qui a nullo extraneo ex numero viventium abscedendum sit. Illa regio est, in qua neque nox, neque somnus, mortis imago, neque cibus, neque potus, infirmitatis nostræ falciamenta, nec quidpiam eorum quæ extrinsecus molestiam creant; sed regio viventium, nec per peccatum morientium, at vera vita viventium in Christo Jesu. » Plura quidem reperiuntur in Basilio; sed quin rēsitenda sicut hæc ipsa auctori suo Eusebio, dubitandi locus esse vix potest. Nam deesse multa in commentario eo quem in hanc psalmum conscripsit Eusebius, vel ex sola commentarii brevitate patet. Jam quid de hoc fragmento sentiam, paucis dicendum. Arbitror ascitum id esse, et hoc ex Eusebianis iniqua manu exportatum. Cum autem hoc suspicandi mihi sint causæ multæ, tres tantum aut quatuor proferam. Prima est, quod Basilius itimere et labore defatigatus, brevitati, ut ex ipsa psalmi explanatione constat, studeret quam maxime; nec proinde mirum videri debeat, si Basilius ut alias (a), et hic quoque psalmum non omnino exposuerit. Altera, quod postquam scriptor omnem hominum vitam tribus annorum hebdomadibus definivit, nihilominus, secum ipse non consentiens, eodem in loco quinque recensent, tempus detentionis, accommodatam ad disciplinas ediscendas ætatem, ænos ephēbios, statum virilem, senectutem. Tertia, quod tantum abest ut hæc inter se cohæreant, ut potius redundare aperte videantur. Tria enim ait

David : « creptam esse animam suam a morte, oculos suos a lacrymis, pedes denique suos a lapsu ⁶⁶; » quæ singula breviter quidem ut reliquos psalmi versiculos, sed apte explicat Basilius. Quid igitur opus fuit multa effutire ad explicandum versum illum, *Placebo Domino in regione viventium* ⁶⁷, quem utpote valetudinarius et alioqui defatigatus consulto omiserat? Nam prætermissem esse de industria explanationem verborum illorum, *Placebo Domino*, etc., haud dubio indicio est illud, quod ea, ut solet, inter concionandum non recitavit. Quarta denique suspitionis causa est, quod verisimile non fiat hominem puri sermonis studiosissimum vocabulis impropriis et ab usu loquendi politiore abhorrentibus usum esse. Quis enim facile credat vocabulum, ἀποβολή, a Basilio adhibitum esse ad significandum dentium ortum, cum tamen per se significet potius eorum lapsus atque jacturam? Arbitror Basilius hoc in loco ἀποβολή non ἀποβολή scripturum fuisse. Quid quod verbum ἐν sæpius in eadem periodo repetitum legimus, quod tamen difficile sit in Basili operibus non controversis semel aut bis reperire? Tantine faciebat Eusebium Basilius, ut cum posset ipse de suo meliora proferre, maluerit tamen Eusebianis uti? Non dubito igitur quin totum illud, ὁ κόσμος ὅστος αὐτός τε ἐστὶ θνητός, etc., ad finem usque, additum sit a librariis (b), qui ut orationem Basilius pluris venderent, eam ampliandam esse censuerunt. Timebant enim ne, si imperfecta videretur et manca, minoris æstimaretur ab emptoribus. Sane non parvam gratiam librariis habendam esse puto, qui orationes alias in alios psalmos, quorum quoque non singuli versus explicantur, nobis intactas reliquerint.

39. Inter psalmos quos aut explanavit Basilius, aut explanasse putatur, ultimo loco reperitur enarratio quædam in psalmum centesimum decimum quintum. Sed fragmenta omnia quæ ex hac interpretatione in Corderii catena citantur, æque ac in superiori psalmo, diversis scriptoribus, non Basilio tribuantur. Et, ut verum fatear, inclinatus animus ut hanc enarrationem in spuris atque adulterinis ponam. Nam, ut interim de cæteris taceam, quid sibi vult illud : Ἄλλ' εἴθε κάμω γένοιτο πιστεύσαι ἀξίως, ἐναλαβῆσω νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ μαγάλῃ ταύτῃ πέντε λόγους ἐν τῷ νοῦ μου, « Sed utinam et mihi contingat digne credere, ut nunc magis huic Dei Ecclesiæ verba quinque in seipso meo dicam. » Certe non immerito additum est a scriptore, καὶ μηδέ τις καταχλευάζετω τὸν λόγον, « Nec quisquam hunc irrideat sermonem. » Quid enim tunc factum sit, nescio quidem, sed probe scio hominum genus nunc ita comparatum esse, ut, si quis hodie hoc idem inter concionandum diceret, isus non paucis exprimeretur. Dicam auctorem, quicumque ille fuit, vaticino quodam furore concitatum exclamasse, ἀλλ'

⁶⁶ Psal. cxiv, 8. ⁶⁷ ibid. 9.

(a) Vide homilias in Psal. i et lix.

(b) Lege hom. in psalmum 1, et in p. II ps. xiv.

εἴθε κάμωι, etc. Sed quam alienum sit turgidum illud loquendi genus a Basilii moribus, nemo, qui vel primoribus labris naturalem illam Basilianæ facultatis pulchritudinem gustaverit, ignorat. Nec desunt alia in hac oratione, quæ phrasim Basilii et stylum minus sapiant. Cujusmodi sunt illa: Τὶ ἀναγκαστικώτερον... οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ εἶ ἔστι. Videri quidem possunt hæc leviora : sed multo, opinor, gravius est illud : Τουτέστι, ἐπιφώνητι τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου τελεῶσιν ἔρχομαι, « hoc est, sitiens ad martyrii consummationem contendo. » Cum enim multis locis locutus sit Basilius de Christi Domini morte, eum tamen nunquam voce martyrii usum esse non arbitror. Neque vero dissimulandum, illum loquendi modum, ἐν τῷ κατόπιν ψαλμῷ, qui in hac oratione adhibitus est, Basilio perquam familiarem esse; sed inde non sequitur, ut Basilius hujus explanationis parens sit; sed alter quivis, qui eum imitari studuerit. Cæterum cum quoquam pertinaciam contendere nolo. Quare si quis hanc orationem Basilio tribuere vulerit, per me licet. Unum id etiam atque etiam rogo, ut mihi quoque, quid sentiam dicere liceat. Et quoniam magni interest nosse quid tribuendum sit sanctis Patribus, aut non tribuendum, summam perstringam quæ dixi. Velim igitur ex suo quisque animo animum Basilii spectet. Nemo, opinor, futurus est, qui libenter velit plagiarium audire, maxime si ita sit facundus, ut nullo negotio id dedecoris vitare possit. Quam autem facile fuerit homini copiosissimo Basilio alicujus psalmi versiculos siue ope aliena explicare, inde certo cognoscitur quod vel nicus psalmi decimi quarti versiculus concionandi amplissimam materiam ei dederit. Mos est indiseritorum disertos compilare; sed disertis indiseritis opibus spoliare non norunt. Et quidem nostra ætate videmus optimos concionatores ab infacundis quibusdam quotidie compilari; sed nondum contigit, quod sciam, ut optimi concionatores compilarent infacundos. Fateor fieri potuisse, ut Basilius, optimorum oratorum exemplo, aut Eusebium aut alium quemvis scriptorem antiquiorem imitatus sit, ab eisque aliquas sententias hauserit, quas ornarit suo modo: sed Basilium tam multa ad verbum ab Eusebio sumpsisse nunquam mihi persuadebo. Quis enim facile crederit Basilium, hominem videlicet qui tam copiose, tam docte, tam eleganter de Spiritu sancto in totis duobus libris disseruit (a), ipsum tamen, cum divinitatem Spiritus sancti sibi declarandam proponeret, ad Eusebii commentarios confugisse, ex eisque permulta ad verbum surripuisse; idque in re perquam falli, hoc est, in explicando versiculo sexto psalmi secundi et tricesimi. Et hæc quoque verba, ὁ κόσμος ὄστος, etc., quæ leguntur in interpretatione psalmi centesimi decimi quarti, tam aperte librorum additamentum nent, ut ea in re neminem falli posse arbitremur. At dicit aliquis: Credibile quidem non

A est Basilium duo hæc fragmenta ab Eusebio mutatum esse: sed non ita incredibile est ipsum alia quædam loca Eusebiana suis annexisse. Sed si ita est, inde necessario sequitur, ut Eusebiana Basilianis non nunquam attexuerint librarii. Verum si semel librarii deprehendantur in culpa, quæro jam cur omnium rei jure a nobis dici non possint. Hac ego ratione adductus superior dixi, habere me pro additamento librorum quidquid ex Eusebii commentariis in Basilii orationes ad verbum translatum est. Sed, ut quisque melius ea de re judicet, velim legat assidue genuina opera Basilii; legat præsertim præclaras illas orationes, in quibus quodlibet argumentum tam copiose tamque facile tractat, eum ut tempus defecisse videatur, non loquendi materia. B Legat in primis orationem eam, quæ inter diversas decima quarta est, quam si non imparatus, at non ita multum paratus ad populum habuit: quæ tamen Libanium, qui et ipse erat dicendi optimus magister, tantum in admirationem rapuit, ut eam a Basilio numeris eximii loco poposcerit. Legat orationem vicesimam tertiam, cui finem imponere cum cogitaret, subito et præter expectationem de quadam incendio admonitus, tam apposite tamque eleganter ea de calamitate locutus est, ut alter quivis vel paratissimus meliora dicere non potuisset. Et, quod magis ad rem pertinet, legat orationem in psalmum decimum quartum, elegantissimam illam quidem et rebus ac verbis refertissimam; et tamen ejus psalmi duo aut tria verba tantam dicendi copiam Basilio subministraverit. Hæc qui paulo attentius consideraverit, melius, opinor, de Basilio existimabit, quam ut putet tantum ac talem virum, nisi Eusebium compilasset, paucos quosdam psalmorum versiculos explanare non potuisse.

§ VII. *Paucæ quædam, quæ notari debent in psalms*
I, VII et XXVIII.

40. Antequam ad alia transeamus, haud inutile esse judicavimus nonnulla hic adnotare. Nemo, quod sciam, dubitat, nec dubitari posse arbitror, quin oratio ea quæ inter Basilii opera reperitur in psalmum primum, Basilii vere sit. Et tamen verba illa, πάντα ὥσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ ταμεῖῳ τῆ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν τεθησαύριστα, quæ in Basilii præmio leguntur, edita quoque in Eusebii in *Psalmos* prologo invenimus. Fluxerint hæc ex Eusebiana in Basiliana, an e Basiliana in Eusebiana, queri potest. Sed, quantum conjectura auctor, e Basilii oratione in Eusebii prolungum transiere. Etenim verba illa in Eusebio connexa esse non videntur, neque cum præcedentibus, neque cum subsequentibus; contra, hæc ipsa mirifice apud Basilium cum tota reliqua oratione coherere perspicuum est. Quod attinet ad orationem in *psalmum septimum*, quæ in Basilii editionibus sequitur, ægre nobis fuit, quod in ea nullum deprehenderimus vestigium hominæ, id est ejus orationis

(a) *Leges num. 33.*

quæ ad populum habetur, cum tamen alioqui satis constat omnes Basilii in *Psalmos* orationes ad populum habitas esse. Ejus rei rationem reddere cum non possimus, eam discere a sagacioribus cupimus. Illud, *παρὰ τὸν κτίσταν*, quod legitur in *psalmo* XVIII, num. 2, aliter ab aliis interpretibus expressum est: qua de re pauca dicere libet. Quod ait vir eruditissimus Duceus in suis ad hunc *psalmum* notis, duas has Apostoli voces** ita vertendas esse, *præterito Creatore*, in eo secutus est Hilarium, qui initio libri XII *De Trin.* verba Apostoli non aliter reddidit. Nec ob id solum probari debet ejusmodi interpretatio, quod sanctissimum doctissimumque virum Hilarium auctorem doceat, sed quod mentem Apostoli optime exprimat. Contra, qui aut cum Erasmo verterit, *supra eum qui condidit*, aut eum aliis quibusdam, *præter Creatorem*, quam longissime a Pauli proposito aberrabit. Quare, ut idem Duceus movet, haud immerens reprehensus est Erasmus a Theod. Beza, quod ita interpretatus esset, ut Apostoli sententia in falsum sensum detorqueretur. Nam ex inepta illa Erasmi interpretatione sequitur impios illos de quibus sermo est hoc loco, cultum aliquem creaturis simul et Deo exhibuisse, cum hoc solo discrimine, quod Deo minorem, creaturis reddiderit majorem: quo nihil potest dici a Scripturæ sensu aut remotius, aut magis alienum. Constat enim ex Apostoli verbis, debitum Deo honorem a perfidis illis totum ad idola translatum esse. Ergo jure optimo vituperatus est Erasmus, qui *Vulgatam* lectionem, *Et servierunt creaturæ potius quam Creatori*, haud ita malam, pessima commutavit. Haud plane, nisi valde fallor, a Pauli sententia multum abluserit, qui dicit præpositionem *παρὰ* hoc loco vice præpositionis *ἀντὶ* positam fuisse, vixque illius habere, sic ut apostolicum illud, *Καὶ ἐλάτρευσαν τῆς κτίσεως παρὰ τὸν κτίσταν*, satis commode ita Latine reddi possit: *Et coluerunt ea quæ condita sunt pro eo qui condidit*, aut, *loco ejus qui condidit*. Peritissimi duo Scripturarum interpretes Eusebius et Basilii hæc *psalmi* vicesimi octavi verba, *Adorate Dominum in atrio sancto ejus****, ita interpretantur, ut dicant adorationem fieri non debere extra ecclesiam: id quod viro eruditissimo (a) visum est longa explanatione atque curiosa indigere. Sed, ut mihi quidem videtur, opus non erat tam multis verbis ad sententiam Eusebii et Basilii exponendam. Nam, nisi valde fallor, satis fuisset dicere, ecclesiam his in locis sumendam nun esse pro ipso templo, sed pro catholica communione. Hoc igitur docet uterque interpret Græcus, omnes omnino, qui vere Deum adorare volunt, ingredi oportere in catholicam societatem: extra quam nemo Deum vere adorare potest.

A § VIII. *Quid sentiendum sit de Theodori Heracleotæ commentario.*

41. Edidit jam dudum eruditissimus vir Balthasar Corderius egregios tres tomos, in quibus continetur *Paraphrasis in Psalmos*, *Commentarius in idem argumentum*, *Catena*, quam vocat, et multis scriptoribus consarcinata. Non est eisdem quod valde laborem, quis aut paraphrasim aut catenam scriperit; sed de scriptore commentarii, si peissimam suspicionem a Basilio amovere velim, multum sollicitus esse debeo. Scio hunc commentarium Theodoro Heracleotæ ab eo quem mox dixi viro doctissimo Balthasar Corderio tribui; nec nego adductum eum fuisse in hanc opinionem argumento gravissimo et ad persuadendum accommodatissimo: sed ipsi tamen ob eas quas statim proferam causas assentiri non queo. At præstat virum eruditissimum audire. « *Catenam itaque*, inquit, *ex utrisque pleniorum contextui*; quam ne solam darem, *Commentarium Græcum anonymum*, in charta quidem, sed peratiplica, elegantè conscriptum, ex Cæsarea addere placuit, hactenus quidem incognitum; nisi quod, dum ante mensem Romam veniens, Vaticanam pontificis, ac Quiriualem eminentissimi Francisci cardinalis Barberini Bibliothecam perlustro, et cum manuscriptis pervetustis, quæ in pergamento descripto ibidem servantur, confero, repererim esse Theodori Heracleotæ; cuius nomine ita erant inscripta: ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ. Hoc ipso in loco edendum curavit Corderius testimonium illud Hieronymi et libro *De scriptoribus ecclesiasticis*: « *Theodorus Heracleus Thraciarum episcopus, elegantis apertique sermonis, et magis historice intelligentiæ, edidit sub Constantio principe Commentarios in Matthæum et Joannem et in Apostolum et Psalterium.* » Ex quibus duo colligere licet, primum, commentarium illum Theodoro tributum esse ex fide codicum Vaticanorum et Barberinianorum: alterum, hunc eundem commentarium editum a Theodoro fuisse, imperante Constantio. Sed, si ita est, frustra hactenus laboravimus; nobis vel invitis Basilio inter plagiaris numerabitur. Neque vero pro qualicumque plagiaris habitus; sed præcipuum quandam locum inter eos obtinet. Etenim tam multa sunt, quæ totidem verbis syllabisque simul et in Theodori commentario leguntur, et in Basilii orationibus, ut, si Theodori opus esse semel fateamur, jam latrocinii suspicionem a Basilio remove non possumus.

42. Nec longe quaerenda exempla sunt, cum ne quaerentibus quidem sese passim offerant. Exscribere quidem omnia hæc loca longum esset, et alioquin inutile; sed fortassis et re fuerit aliqua in medium proferre, ut ex his de aliis similibus conje-

** Rom. I, 25. *** Psal. XXVIII, 2.

(a) *Coll. Græc. PP.* in Præf., p. 34.

cura fieri possit. Hæc itaque leguntur in commentario in *primum psalmum* : Οὐκ ἀπέκλεισε δὲ τοῦ μακαρισμοῦ τὰς γυναῖκας, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡγεμονικωτέρου τὸ ἅλον ἐνεδείξατο. Μιᾶς γὰρ φύσεως καὶ ἀνὴρ καὶ γυνή. Οὐκ εἶπε δὲ ὅς ἐὼ πορεύεται. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνουσιν, ὅπου μακαριστός, διὰ τὸ ἀῶλον τῆς ἐκβάσεως· ὁ δὲ ἀναντιβρίθῃ τέλει τὴν ζωὴν κατακλιθεὶς, οὗτος ἦδη ἀπαλῶς μακαρίζεται (α). « Mulieres tamen a beatitudine non exclusit, sed ex principali totum declaravit : siquidem unius naturæ sunt vir et mulier. Non dixit autem, Qui non abit. Qui enim existit in hac vita, necdum beatus dici debet, propter incertitudinem eventus : at qui irrefragabili sine vitam conclusit, hic jam tuto beatus prædicatur. » Eadem reperias et in Basilii oratione in *primum psalmum*. Commentarius in *psalmum decimum quartum* exhibet quoque non pauca, quæ totidem syllabis reperire sit in oratione ea, quæ inter Basilianas edita est in *eundem psalmum*. Sed cum opusculi hujus γνησιότης possit in dubium revocari, ex eo quidquam exscribendum non censuimus. Sequitur in Basilii editione euarratio prima in *psalmum vicesimum octavum*, quam si cum commentario comparaveris, eadem in utroque opusculo reprehendes. Sic enim legimus in commentario pag. 491 : Ὡς μὲν πρὸς τὸ αἰσθητὸν, ἐπεὶ αἱ νεφελὶαι πληθεῖς γενόμεναι ὑδατος, ζῶρον ἀποτελοῦσι, καὶ ἡ θάλαττα πνεύματι ταραττομένη, βλαύον ἤχον ἐκπέμπει, δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις μονοουχὶ βοᾷ, τὸν λαυτῆς δημιουργοῦν καταγγέλλουσα. Κἄν βροντῇ δὲ ἐκ νέφους ἐκραγῇ, οὐκ ἄλλο ἢ γῆ νομίζειν, ἢ οὐκ ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, καὶ οὐκ ὁ Κύριος τὴν ὑγρὰν οὐσίαν συνέχει δὲ ταυτοῦ, et cætera non pauca, quæ quisque, si lubet, legere potest. Eadem autem exstat in Basilii oratione, non quidem continenter, sed interpositis nonnullis. Nec dissimilia quoque habentur in huic psalmi versum : *Vox Domini intercedentis flammam ignis* ¹. Sed ubi legimus usitate et eleganter in Basilio, ἴνα τὸ μὲν ἑριμὸν καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρὸς τοῖς ἀξίοις τῆς καύσεως προσαπομένη, etc., « Uti... ignis quidem asperitas ac torquendi proprietates illis qui adustione digni sunt servetur, » etc., inusitate et barbæ editum in Commentario invenimus, ἴνα τὸ μὲν ἑριμὸν καὶ καυστικὸν τοῖς ἀξίοις καύσεως προσαποδέσῃ, « ita ut acerbitas quidem et urendi vis ustione dignis deputetur. » Sed facile crediderim mendum esse librariorum, qui, pro προσαπομένη, προσαποδέσῃ oscitantur scribere. Commentarii auctor, quisquis ille fuit, fecit more suo, et, cum *psalmum vicesimum nonum* interpretaretur, Basilii in *eundem psalmum* orationem compilarii. Libet nonnulla ascribere. Ita igitur legitur : Μακάριος ἐὼ δὲ τὴν ἐν τῷ βῆθει αὐτοῦ πληγὴν γνωρίζων, ὡς δύνασθαι προσῶν τῷ λατῶν λέγειν. *Ἰαχαὶ με, Κύριε.* Ἐνταῦθα μέντοι εὐχαριστία ἐστὶν ὑπὲρ τῆς

ἑπαχθεῖσης λατρείας... Οὐ πάντων δὲ Θεὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῶν οικειοθέντων αὐτῷ δὲ ἀρετῆς... οὐδὲν, φησὶ, γέγονε μέσον τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ τῆς σῆς χάριτος, ἀλλ' ὁμοῦ ἀνέκραξα, καὶ προσήλθεν ἰασις. « Beatus autem ille, qui in fundo suam plagam agnoscit, ut possit ad medicum accedens, dicere : *Sana me, Domine* ¹. » Hic itaque gratias agit pro curatione quam fuerat consecutus... Deus autem non omnium Deus, sed eorum qui ob virtutem ipsi familiares sunt. Nihil, inquit, intercessit inter vocem meam, et gratiam tuam; sed simul ut clamavi, curatione adventit. » Hæc qui voluerit conferre cum Basilianis, utraque laud dissimilia reperiet. Plura qui cupit, legat explanationem horum versuum, « *Psallite Domino*, » et, « *Constitimini memorie sanctitatis ejus* : » quibus in locis, ut sæpe alias, inepte plagiarium agit auctor commentarii. Idem sentendum de enarratione in *psalmum tricesimum secundum*, in qua tam multa sunt, quæ e Basilii in *eundem psalmum* oratione ad verbum sumpta esse constat, ea ut malim indicare, quam exscribere. Legatur igitur quæ in commentario habentur in hęc versus, *Confitemini Domino in cithara* ² ; et : *Miscricordia Domini plena est terra* ³ ; et : *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ⁴ : quæ loca si cum Basilianis comparentur, nihil utraque inter se differre suis quisque oculis cernet. Nolumus tamen omnia quæcumque in commentario exstant in illud, *Verbo Domini*, etc., tribui Basilio, cum eorum partem maximam ex Eusebio sumptam esse credamus (b).

43. Quod si quæ indicavimus, nequaquam sufficere videantur, legi insuper potest expositio aliorum versuum, exempli causa; illius : *Congregans sicut utrem aquas maris* ⁵ ; item illius : *Quoniam ipse dixit et facta sunt* ⁶. Denique præstare audeo, si tota psalmi explanatio legatur, eadem passim et in commentarii auctore et in Basilio reperitur iri. Pariter si in commentario legatur *psalmus quadragesimus quartus*, ipse quoque id quod a Basilio in *eundem psalmum* dictum est, exhibebit. Cujus rei testimonium unum peti potest ex his psalmi verbis : *Lingua mea calamus scribæ velociter cribentis* ⁷. Nam versiculi hujus explicatio, quam in commentario legimus, si non tota, at ejus pars magna ex Basilii oratione sumpta est. Deinde rem eandem mirifice confirmat illud commentarii pag. 834 : Τροπικῶς ἡγοῦμεθα ταῦτα λελεῖσθαι διὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅς ἐστι τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν. Διότι ὁ μηρὸς σύμβολόν ἐστι τῆς κατὰ γένεσιν ἐνεργείας. Ἐπειδὴ δὲ μέλλει συναπτεσθαι τῇ ἀσθονίᾳ τῆς σαρκὸς ὁ Χριστός, καλῶς πρόσκειται τὸ, *Δυνατέ.* Μάλιστα γὰρ δυναμέως, τὸ δυναθῆναι Θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει γενέσθαι. « Figure existimamus hæc dicta esse propter incarnationem Verbi Dei, quod omni gladio acutius est. Quoniam femur syni-

¹ Psal. xxviii, 7. ² Jer. xvii, 14. ³ Psal. xxxiii, 2.

⁴ Psal. xlii, 2.

(a) Uti soleo vulgatis interpretationibus.

(b) Leg. num. 35.

bolam est operationis generativæ. Cum vero Christus inſarmitati carnis copulandus eſſet, pulchre additur, *Potentissime*. Maxime eum poteſtati erat, poſſe Deum naſci in natura hominis. » Siquidem Baſilius explicans illud, *Aocingere gladio tuo ſuper femur tuum, potentissime* ⁴⁴, verbis iſdem utitur, ſic tamen, ut fuſior ſit illius interpretatio. Idem omnino ſentiendum de aliis quibusdam pſalmi verſiculis, quorum explicationem bis editam videmus, ſemel in commentario, iterum in Baſilii oratione. Ejuſ generis verſiculi ſunt: *Myrrha et gutta et caſia a veſtimentis tuis a domibus eburneis* ⁴⁵; et: *Omnis gloria filia regis ab intus* ⁴⁶; et: *Adducitur regi virginis poſt eam* ⁴⁷. Et vero quiſquis utrumque opus evolaverit, multa ad verbum aut e Baſilii oratione in commentarium, aut e commentario in Baſilii orationem translata eſſe facile ex locorum collatione cognoscet. Pauca quidem ſunt in *pſalmum sexagesimum primum*, quæ commentarii ſcriptori cum Baſilio communia ſint; ſed tamen quantum id cinque eſt, rem ſe ita habere, ut diximus, oſtendit. Lectam igitur volo in utroque opere expoſitionem hujus verſiculi, *Non movebor amplius* ⁴⁸: quam ſi legerit, falſi nequaquam nos accuſabit. Quod ſi cupiam hoc ſufficere non videtur, videat explanationem verborum illorum, *Ore ſuo benedicebant* ⁴⁹. Denique commentarii auctor et Baſilius ita interpretantur verba illa pſalmi centeſimi quarti: *Deus noſter miſeretur* ⁵⁰; et: *Cuſtodiens parvulus Dominus* ⁵¹, ut aliquando unius interpretatio cum alterius interpretatione iſpis verbis ſyllabiſque conveniat. Intelligere licet cum ex iis quæ exſcripſimus, tum maxime ex iis quæ quiſque in iſpis libris legere poteſt, aut Baſilium fuiſſe plagiarium; non unum aliquem de multis, ſed perquam inſignem, aut iſthæc librorum opera in Baſilii orationes irrepreſſe, aut maximam partem orationum quæ Baſilii nomine circumferuntur, ad eum non pertinere, aut denique Theodorum Heracleotem commentarii auctorem non eſſe. Sed Baſilium inter iuſignes plagiarios recenſeri, quis animo æquo ferat? Ex alia parte, cui veriſimile fiet tam multa a librariis fuiſſe inſerta Baſilii orationibus? Nec video quoque, quomodo orationes Baſilio tot ſæculorum ſpatio aſcriptæ, in quibus alioqui dictionis Baſilianæ iudicia nun obſcura exſtant, pro ſpuris haberi poſſint? Reliquum igitur et ut poteſtus hunc commentarium Theodori Heracleotæ opus non eſſe, ſed ſcriptoris alicujus, qui cum e Baſilio permulta ſumpſerit, Baſilio ſimul et Theodoro poſterior ſit. Sed adhuc quæri poteſt utrum ſcriptor ille poſterior quiſque eſt, de ſuo compoſerit commentarium, an potius eundem e multorum operibus concinnarit. Ad quam quæſtionem ſolvendam neque longam temporis, neque vultum laboreum aut ſtudium requiri arbitramur. Nam vox illa, « alius, » quæ non

A raro bis aut ter in eadent commentarii pagina legitur, vel ſola ſatis oſtendit eum commentarium, qui nomine Theodori Heracleotæ circumfertur, ejuſ unius fetum non eſſe, ſed multorum; ob idque non erraturum, qui hoc operis in catenarum numero reponet. Et vero ſi res diligentiſſe expendatur, hac voce, « alius, » modo deſignari Origenem, modo Eusebium Cæſarienſem, modo Athanaſium, modo Didymum, modo Apollinarium, modo Baſilium, modo Chryſoſtomum, modo Theodoretum aut alios quoſvis, negari non poterit. Sed exempla pauca e multis ſubjicere præſtat, quibus res ita manifeſta fiat, ut nullus dubitationi locus relinquatur.

B 44. Initium ab Eusebio ducere viſum eſt, quod Corderiani commentarii pars non minima ex eo ſumpta eſſe videatur. Eusebii igitur verba ſunt hæc ex enarratione in *pſalmum primum*: Ἐπεὶ φησικὸς ὁρεγόμεθα πάντες τοῦ μακαρίου εἶναι, τὸς ἀγαθοῦ τὸ μακάριον ὀριζόμενοι, πεπλανημένοι γε μὴν πολλοὶ τοῦτο μεταβιβάζειν ἐν ſωματίων ἡθροναῖς ἡγούνηται... εἰκότως ὅθεν ἐν τούτοις ὄθεν ἐχρήνη τὴν καταρχὴν ἐποήσατο τῆς κατὰ θεὸν ὑμνωδίας, τὸν ἀληθῆς μακαρίων καὶ τέλους ἀγαθοῦ τὸν παρὰ θεῷ ἡξωμένον ὑπογράφων. « Quandoquidem vel ipſo nature inſtinctu omnes beatitudinem appetimus, boni finem ſtatuentes felicitatem, erroneque mentis ducti complures illam in voluptatibus corporeis quaerendam putant... hinc jure hymnorum ad Deum laudandum exordium ductum eſt, deſcribiturque quidam vere beatus ſit, atque bonum finem a Deo conſequatur. »

C Sic autem commentarii auctor loquitur: Μακαριότητος μὲν φῶς ἐστι πάντες ὀρεγόμεθα, τέλος ἀγαθοῦ τὸ μακάριον ὀριζόμενοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τινες ἐν ſωματικῶς ἀγαθοῖς τοῦτο εἶναι νομίζουσι πλανώμενοι, εἰκότως ὄθεν ἐχρήνη, τὴν ἀρμονίαν ὁ λόγος ἐποίησε τῆς κατὰ θεὸν ὑμνωδίας, τὸν ἀληθῆς μακαρίων καὶ τέλους ἀγαθοῦ παρὰ θεῷ ἡξωμένον ὑπογράφων. « Beatitudinem quidem natura omnes appetimus, finem boni beatitudinem ſtatuentes. Verum cum erronee nonnulli in corporeis bonis hanc ſitam arbitramur, merito, unde conveniebat, divine laudis harmoniam hic ſermo concinnavit, dum vere beatum et qui a Deo finem boni adeptus eſt, deſcribit. » Accedit, quod ſcriptor uterque, Eusebius et commentarii auctor, explanationem verborum illorum: *Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt* ⁵², etc., verbis iſdem et ſyllabis ordiatur. Et enim in Eusebii opere ſic editum invenimus: Ὅ... τῷ θεῷ σχολάζων νόμῳ, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ λογικοῖς; νόμασιν ἀρόμενος, σφόδρα οικείως φωνῇ παρ' ὕδασι ἐρῴσιμῶν παραδέλθεται. « Qui... divine legi vacat, et ſpiritualibus rivis ex ea fluentibus irrigatur, admodum apposite ligno, cujus radices proxime aquas poſitæ ſunt, comparatur. » In commentario vero: Ὁ γὰρ τῷ θεῷ σχολάζων νόμῳ, καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ νόμασιν ἀρόμενος, τῷ παρ' ὕδασι ἐπιτῶτι δένδρῳ ἀπεκασταί.

⁴⁴ Pſal. XLIV. 4. ⁴⁵ Ibid. 9. ⁴⁶ Ibid. 14. ⁴⁷ Ibid. 15. ⁴⁸ Pſal. LXI, 5. ⁴⁹ Ibid. 5. ⁵⁰ Pſal. CLXV, 5.

⁵¹ Ibid. 6. ⁵² Pſal. I, 5.

« Qui enim divinae legi vacat, et rivulis ejus irrigatur, assimilatus est arbori juxta aquas constituta. » Et quoniam non multum refert utrum ea quae transcribimus, cohaereant inter se, necue, psalmos singulos animus non est ordine percurrere: sed quidquid, ut occurreret, adnotare satias habebimus. Otio qui abundat quominus suae curiositati satisfacere possit, nihil vetat. Quare ad psalmum vicesimum octavum transibimus, e quo nonnulla exempli loco proferuntur, si tamen prius monuerimus Eusebium et commentarii scriptorem, dum initium psalmi decimi quarti interpretantur, non raro quoque eadem iisdem verbis dicere. Haec igitur leguntur in enarratione Eusebii in psalmum vicesimum octavum: « Ἐν οἷς ὁ λόγος τὴν εὐαγγελικὴν χάριν τὴν εἰς πάντα χυθεῖσιν τὰ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἔθνη προεσαγγελισμένοι . . . ταῦτά τε κομιζειν παρακαλεῖται, οὐκ Ἰουδαίους, ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἔθνῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτάς, ταῖς συγγενεῖαις τῶν λαῶν . . . Διὸ καὶ ὠδολογία παρὰ τοὺς Ἑβραίων, ὡς μὴ κείμενον μῆτε ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, μῆτε παρὰ τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευταῖς . . . Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν ἀβήτῃ ἀγράφου, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐν διακρείτῃ ἠγιασμένη, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν εὐκρείτῃ ἀγράφῃ. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ λόγος μετὰ τοῦ πρόποντος κόσμου καὶ τῆς τῷ Θεῷ προσφιλοῦς δικαιοσύνης τὴν προσκύνησιν ποιῆσαι. » Quibus sane evangelicam gratiam in omnes totius orbis nationes diffusam praeunians . . . haec afferre jubet, non Judaeos, sed familias gentium **, aut secundum reliquos interpretes, cognationes populorum . . . Quare haec in Septuaginta interpretibus obelo notantur, quod neque in Hebraico exemplari, nec apud reliquos interpretes compareant. Loco autem illius, in aula sancta ejus ***, Aquila, in decore sanctificato, Symmachus vero, in decore sancto, edidit. Vult enim nos cum debito ornatu, ac Deo dilecta justitia adorationem peragere. » Haec vero in commentario: « Ἐν οἷς ὁ λόγος τὴν εὐαγγελικὴν χάριν καθ' ὅλης χυθῆσθαι προθεσπίζει τῆς οἰκουμένης. Παραγγεῖλι γὰρ τὰ λεχθέντα κομιζειν, οὐκ Ἰουδαίους, ἀλλὰ ταῖς πατριαῖς τῶν ἔθνῶν· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ταῖς συγγενεῖαις τῶν λαῶν. Ὁδολογία γὰρ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ὡς μὴ κείμενον τῷ Ἑβραϊκῷ, μῆτε παρὰ τοῖς ἄλλοις . . . Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν ἀβήτῃ ἀγράφῃ, ὁ μὲν Ἀκύλας, ἐν εὐκρείτῃ ἠγιασμένη, ἐξέδωκεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν εὐκρείτῃ ἀγράφῃ. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς μετὰ τοῦ πρόποντος κόσμου καὶ τῆς προσφιλοῦς τῷ Θεῷ δικαιοσύνης τὴν προσκύνησιν ποιῆσαι. » In quibus oraculum gratiam evangelicam per universum orbem diffundendam praedicit. Jubet enim illa quae recensita sunt afferre, non Judaeos, sed patrias gentium, vel secundum reliquos, cognationes populorum. Apud Septuaginta enim exunctum est illud, filii Dei **, quod in Hebraeo id non habeatur, nec apud alios. Caeterum pro, in aula sancta, Aquila

A quidem, in decore sanctificato, edidit; Symmachus vero, in decore sancto. Vult enim nos cum decenti ornatu et amica Deo justitia facere adorationem. » Volim legatur in ipsis libris tota hujus loci explanatio, tumque una cum altera comparetur; quo clarius appareat commentarii auctorem nihil magis facere, quam Eusebium palam compilare. Quod diximus, vocabulo, « alius, » modo unum auctorem, modo alterum significari, ejus exemplum in interpretatione psalmi vicesimi noni habetur. Nam vix ea, « alius, » ut ex Eusebii commentarii patet, Eusebium ipsum indicat. Omitterem quae utriusque scriptori, pseudo-Theodoro et Eusebio, communia sunt vel ipso initio enarrationis in psalmum tricesimum secundum; sed quae dicuntur in hac ejusdem psalmi verba: « Qui finxit sigillatim corda eorum ***, non pigebit ascribere. Eusebius: Καταμύστας δὲ ἐστῆρας ἀντὶ τοῦ ἀφωρισμένου παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα. Καρδίας δὲ λέγων, τοὺς λογισμοὺς ἐπέηλου, καὶ οὐκ ἀφωρισμένους ἕκαστος ἀνθρώπος ὡς περ ταμεῖον ἀποκεκλισμένον ἔχει τὴν αὐτοῦ διάνοιαν, ὡς μηδὲνα δύνασθαι ἐτέρου καταλαμβάνειν λογισμούς. Οὐδὲς γοῦν οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου . . . Συνήπται τὸ, Ὅ συνίει πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. Μόνος γὰρ αὐτῆς συνίησιν ἐξ ὅποιας προαιρέσεως τὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα ἐπιτελεῖται· μηδενὸς ἄλλου δυναμένου συνίησαι, ποῖα προθέσει καὶ ὅποια ὀρμητὴ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων πράττει ἃ πράττει. » Sigillatim dictum est quasi separatim et seorsum a reliquis animalibus. Dum autem corda memoraret, cogitationes significavit, quia quilibet homo seorsum mentem suam ceu receptaculum oculos habet, ut nemo alterius cogitationes deprehendere valeat. Nullus igitur hominum novit quae sunt hominis agat quae agit. » Pseudo-Theodorus vero: Καταμύστας δὲ, ἀντὶ τοῦ ἀφωρισμένου, κεχωρισμένου παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα· καρδίας δὲ λέγει τοὺς λογισμούς. Καὶ οὐκ ἀφωρισμένους ἕκαστος ἀνθρώπος ὡς περ ταμεῖον ἀποκεκλισμένον ἔχει τὴν αὐτοῦ διάνοιαν, ὡς μηδὲνα δύνασθαι ἐτέρου καταλαμβάνειν λογισμούς. Οὐδὲς γὰρ οἶδε τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐξῆς. . . Συνήπται τὸ, Ὅ συνίει εἰς πάντα, ὡς μηδενὸς ἄλλου δυναμένου συνίησαι, οἷα προθέσει καὶ ὀρμητὴ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, ἃ πράττει, πράττει. » Sigillatim autem posuit pro seorsim, separatim a reliquis animalibus: corda autem intelligit cogitationes. Et quoniam quilibet homo segregatim quasi conclusum quoddam penum mentem suam habet, ita ut nemo alterius cogitationes valeat percipere. Nemo enim agit quae anni hominis, etc. . . . Adjungitur: Qui intelligit omnia, ac si nullus alius possit intelligere, quamam intentione et quo instinctu quilibet

** Psal. xxi. 28.

*** Psal. xxviii, 2; xxv, 8.

†† Psal. xxxiii, 15.

** Psal. xxviii, 1.

*** Psal. xxxiii, 15.

† I Cor. ii,

hominem agat quæ agit. » Hic, ut alias, [observari adversus cor inimicorum tuorum, deinde vero, *Populi sub te cadent* ⁶⁷, pulsas immissiones telorum tuorum inimicis. » Pseudo-Theodorum audiamus, sic loquentem : Πρώτον γὰρ τὰ ἡχοημένα βέλγη γενήσεται κατὰ τῆς καρδίας τῶν ἑθρῶν, ἔπειτα λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐλασθέντων τοῖς βέλεσι τῶν ἑθρῶν. « Primum enim sagittæ sicut acutæ in corde inimicorum, deinde populi sub te cadent, superquam sagittis subacti fuerint inimici. » Plura subministrabit psalmus quadragesimus octavus, ubi illa : *Et auxilium eorum veterascet in inferno a gloria eorum* ⁶⁸, explicans Eusebius, sic loquitur : Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ ἡ βοήθεια . . . ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ χαρακτήρ αὐτῶν κατατρίβει θῆρη ἐκ κατοικητηρίου αὐτῶν. Ὁ γὰρ χαρακτήρ αὐτῶν, ὃν ἑαυτοῖς ἐξέτιπωσαν, τὸ μὲν κατ' εἰκόνα καὶ μορφοῦν τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτῶν ἀφανίσαντες, εἶδη δὲ καὶ μορφὰς ἀλλῶν ζώων καὶ ἑρπετῶν διὰ τῶν μοχθηρίας τῆ ψυχῆ περιθέμενοι, κατατριβήσεται . . . Καὶ τοῦτο μὲν τῶν ἀσεβῶν τὸ τέλος, οἱ δὲ εὐσεβεῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρῶτας ἀξιωθέντες καὶ νέου φωτὸς, ἀνατολῆς τῆς τῶν ἀσεβῶν κατακυριεύσουσιν, ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἐνὶ κρατήσουσιν, ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὑποτάξουσιν αὐτοῖς. Τῶν γὰρ ἐνταῦθα ταπεινωσάντων τοὺς εὐθεῖς ἀσεβῶν, ἐκεῖ ῥύσεται τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ συναπαχθῆναι τοῖς ἀσεβῶν, ἀλλ' ἐν ἑτέροις εἶναι χωρίοις τε καὶ πομπῆσι. « Pro illo autem, et auxilium . . . Aquila, et character eorum conterere infernum ex habitaculo eorum. Nam character quem sibi effinxerunt, eliminata ex seipsis Dei imagine ac similitudine, atque irrationabilius animalium reptiliumque formis per varios improbitatis modos animæ suæ adscitis, in habitaculo inferni conteretur. . . Et hic quidem impiorum finis. Pii autem illo tempore, matutina et nova luce donati, orienti impiorum dominabuntur ⁶⁹; sive secundum Aquilam, imperabunt; sive secundum Symmachum, subjicient sibi. Nam cum impiis hic proborum animas depresterint, illic animam piorum liberabit, ut ut una cum impiis abducantur; sed in aliis locis et ovilibus degant. » Sic autem hunc eundem locum interpretatur pseudo-Theodorus : Ἄλλὰ τῶν μὲν ἀσεβῶν τοιοῦτο τὸ τέλος. οἱ δὲ εὐσεβεῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πρῶτας ἀξιωθέντες, καὶ ἀνατολῆς νέου φωτὸς, τῶν ἀσεβῶν κατακυριεύσουσιν· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, κρατήσουσιν· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὑποτάξουσιν αὐτοῖς. Τῶν γὰρ ἐνταῦθα ταπεινωσάντων τοὺς εὐθεῖς ἀσεβῶν, ἐκεῖ κρατήσουσι. Κάμου δὲ τοῦ ταῦτα λέγοντος ῥύσεται τὴν ψυχὴν, πρὸς τὸ μὴ συναπαχθῆναι τοῖς ἀσεβῶν, ἀλλ' ἐν ἑτέροις εἶναι χωρίοις τε καὶ πομπῆσι. . . Ὁ δὲ Ἀκύλας ἀντὶ τοῦ, *Βοήθεια, χαρακτήρ αὐτῶν κατατρίβει θῆρη ἐκ κατοικητηρίου αὐτῶν*. Ὁ χαρακτήρ αὐτῶν, ὃν ἐν ἑαυτοῖς ἐξέτιπωσαν, τὸ κατ' εἰκόνα ἀφανίσαντες, καὶ ἀλλῶν μοχθηρίαν μιμησάμενοι, συντριβήσεται. « Atque impiorum quidem talis est finis. Cæterum viri pii isto tempore matutino et novæ lucis ortu digni

⁶⁶ Psal. xxxiii, 10. ⁶⁷ Psal. xviii, 10. ⁶⁸ Psal. xlv, 6. ⁶⁹ ibid. ⁷⁰ Psal. xlviii, 15. ⁷¹ ibid

habiti, dominabuntur impiis, vel juxta Aquilam, imperabunt; vel juxta Symmachum, subjicient illos. Impios enim qui hic rectos humiliarunt, ibi superabunt. Et meam quoque hæc dicentis animam liberabit, ne simul cum impiis abducatur; sed in aliis locis ac gregibus verser... Aquila vero pro, auxilium, legit, *Character illorum teret infernum de habitaculo eorum*. Character illorum, quem in semetipsis expresserunt, illud quod ad similitudinem erat abolentes, et brutorum pravitatem imitantes, conteritur. » Quilquid autem in his deprehenditur varietatis, tributum ipsis auctoribus nolum, Eusebio et pseudo-Theodoro; cum non minima pars ut hic, ita alibi, potius librariis ascribenda sit. Itaque ubi legimus in Eusebio, ἀσπῶν, ἐκεῖ ῥύσεται, etc., non valde admodum dubito, quin ibi aliquid omiserint librarii. Puto igitur potius legendum esse uti in pseudo-Theodoro: Κάμου δὲ τοῦ ταῦτα, etc. Nam hoc pacto orationem plane coherere constat: contra, aliquid necessario in Eusebio supplendum est, cum incerte dictum sit ῥύσεται τὴν ψυχὴν, nec aditum sit, cujus animam liberaturus sit Deus. Et loqui illa psalmi ex eodem loco, *Veruntamen Deus redimet animam meam* ⁴⁵, etc., vel sola aperte indicant Eusebium non aliter, atque in pseudo-Theodoro editum est, loqui debuisse. Dixerat enim David, fore, ut sua ipsius anima, non alterius redimeretur. Et quia Basilii causa critica hæ notæ susceptæ sunt, ejus in *Psalmos* orationum ordinem secuti, nonnulla quoque e psalmo quinquagesimo nono in medium afferamus. Hæc igitur scripta sunt ab Eusebio in illa lujus psalmi: *Quis abducat me in civitatem munitam* ⁴⁶, etc.: Ἐπιστήσας τῆ τῶν προλεχθέντων διανοία ὁ Προφήτης ὑπερεκπλήττεται... Διὰ μακαρίζει μὲν τοὺτους, οἷς ἐπισημήσασιν ἡμέλλεν ὁ Θεός· εὐχὴν δὲ τίθεται καταξωθῆναι ποτε καὶ αὐτὸν τῆς τούτων θέας, etc. « Supradictorum sententiæ insistens Propheta, supra modum miratur... Quare beatos illos prædicat, ad quos accessurus erat Deus, orationemque emittit, ut ipse quoque hæc videre dignus habeatur, » etc. Pseudo-Theodorus non secus. Ejus hæc sunt verba: Ἐτα ἐπιστήσας τῆ τῶν λεχθέντων διανοία ὁ Προφήτης ἐκπλήττεται... Καὶ μακαρίζει τοὺτους, οἷς ἐπισημήσασιν ἡμέλλεν ὁ Θεός· καὶ εὐχὴν τίθεται, καταξωθῆναι καὶ αὐτὸν τῆς τῶν εἰρημέων θέας, etc. « Deinde insistens sensui eorum quæ dicta sunt, obstupescit Propheta... » Et beatos prædicat illos, in quibus Deus commemoraturus est; et orationem ponit, quæ rogat dignus haberi visione eorum quæ dicta sunt, » etc. Nec se sui dissimilem præstitit hic pseudo-Theodorus. Nam, qui ejus mos est, hinc inde ab Eusebio voces quasdam mutatur. Sed Eusebium dimittamus, ut aliqua etiam ex aliis scriptoribus liceat ascribere. Plura qui cupiunt, libros ipsos adeant, suadeo.

45. Succedat jam Athanasius, cujus hæc verba

A sunt in illa psalmi sexti: *Laboravi in gemitu meo* ⁴⁷: Ἀκούσωμεν οἶαν ὁ βασιλεὺς μετάνοιαν ἐπέδειξατο. Οὐχ ἀπλῶς ἔκαμην, ἀλλ' ἐκοπίασεν στενάζων· οὐχ ἀπλῶς ἐδάκρυσεν, ἀλλὰ τὴν κλίνην θουσεν, καὶ καθ' ἐκάστην νύκτα. Καὶ οὐ τὸ παρελθὸν σκοπεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐπαγγέλλεται τοῖς (sic) πρὸς τὸ μέλλον διὰ πάσης τῆς ζωῆς· καὶ ὅν οἱ πολλοὶ ποιοῦνται αἰνέσεως (sic) καιρὸν, τοῦτον ἐκεῖνος ἐξομολογήσεως. « Audiamus regis illius penitentiam, qui non solum laboravit, sed etiam in gemitendo magno affectus est dolore; non solum collacrymatus est, sed lavit per singulas noctes lectum suum. Neque tamen id ille respicit quod jam præterit, sed similia facturum se pollicetur per totum vitæ tempus ⁴⁸: et quod alii tempus laudibus insumunt, id ille confessioni deputat. » B Eadem omnino legatur in pseudo-Theodoro; uti ex illius verbis, quæ subjicere non gravabimur, patet. Sic ergo loquitur: Ἀκούσωμεν οἶαν ὁ βασιλεὺς μετάνοιαν ἐπέδειξατο. Οὐχ ἀπλῶς ἔκαμην, ἀλλ' ἐκοπίασεν στενάζων· οὐχ ἀπλῶς ἐδάκρυσεν, ἀλλὰ τὴν κλίνην θουσε, καὶ καθ' ἐκάστην νύκτα. Καὶ οὐ τὸ παρελθὸν σκοπεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐπαγγέλλεται τοῦτο καὶ πρὸς τὸ μέλλον διὰ πάσης τῆς ζωῆς. Καὶ ὅν οἱ πολλοὶ ἀνέσεως ποιοῦνται καιρὸν, τοῦτον ἐκεῖνος ἐξομολογήσεως. « Audiamus qualem rex hic penitentiam demonstraverit. Haud simplici modo laboravit, sed laboravit gemens; haud vulgari ratione lacrymatus fuit, sed lectum suum lavit, idque per singulas noctes. Neque præteritum duntaxat tempus spectat, verum etiam in futurum se per totam vitam id facturum spondet. Atque tempus quod alii destinant quieti, hoc ipse impendit confessioni. » Recte et emendate in pseudo-Theodoro editum est ἀνέσεως, ubi in Athanasio inepte et mendose a librariis scriptum est αἰνέσεως. Nam ipsa temporis ratio vocem ἀνέσεως necessario exigit; cum nocturnum tempus de quo hic agitur, vulgo non laudibus, sed somno ac quieti impendi soleat. Vidimus pseudo-Theodorum, cum interpretaretur illud, *Laboravi in gemitu meo*, Athanasii interpretationem compulsa: videamus nunc eundem hoc idem rursus præstitisse in explanandis illis ejusdem psalmi verbis, *Discedite a me, omnes* ⁴⁹, etc. Athanasii igitur sunt illa: Οὐ μικρὰ δὲ καὶ αὐτὴ πρὸς ἀρετὴν ὁδὸς, τὸ φεῦγειν καὶ διακρούεσθαι τὰς τῶν πονηρῶν συνομοσίας. Οὗτος γὰρ D τῆς μετάνοιᾶς ὁ καρπός. καὶ τῶν θαυρῶν τὸ κέρδος. Ἡ ἑλλειπὺς τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, ὅς ἐπειν τοῖς ἐπεμβάλουσιν ἔχθροῖς· ἀπόστητε ἵτι εἰσχοῦσῃν, ἵτι προσεβέχθην, ὁ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀπωσθεῖς. « Nec minima illa est ad virtutem via, fugere et abjicere improborum consortium. Hic enim est penitentiae fructus et lacrymarum lucrum. Aut fortasse illud per ellipsim dictum est, ut intelligatur: Concede nobis ut dicamus iis qui in nos irruunt adversarii: Abscedite quoniam exaudivi me, quoniam ipse susceptussum, qui peccati causa expulsus fueram. » Pseudo-Theodori autem hæc: Οὐ μικρὰ καὶ αὐτὴ πρὸς ἀρετὴν

⁴⁵ Psal. XLVIII, 16. ⁴⁶ Psal. LIX, 11. ⁴⁷ Psal. VI, 7. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ ibid. 9.

δὲς, τὸ φεύγειν καὶ διακρούεσθαι τῶν πονηρῶν συνουσιᾶν. Ὁς τὸς γὰρ τῆς μετανοίας ὁ καρπὸς, καὶ τῶν διακρῶν τὸ κέρδος. Ἡ ἑλλίπτως τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, δὲς εἶπεν τοῖς ἐπιδοκίμοις ἐχθροῖς· Ἀπόστητε, ἦδη εἰσπαύσθη, ὅτι προσεδέβην, ὁ διὰ τὴν ἁμαρτιᾶν ἀπωσθείς. « Haud parva quoque ad virtutem via est, fugere ac repellere consortium malorum. Hic enim fructus est pœnitentiæ, ac lucrum lacrymarum. Vel etiam est hæc loquendi formula per omissionem, quasi diceret: Da ut dicam insultantibus mihi inimicis meis, *Discedite*: jam exauditus sum, quoniam admissus sum, qui ob peccatum fueram repulsus. » Institueram plura ex Athanasii in *Psalmis Expositionibus* colligere, verbi gratia, ex psalmo decimo quinto in illa, *Providebam Dominum in conspectu meo semper* ⁶⁷, exque Psalmo vicesimo primo in illa, *Deus Deus meus, respice in me...* *Longe a saluta mea verba delictorum meorum* ⁶⁸, et ex aliis similiter psalmis non paucis; sed est causa, cur incepto desistendum putem.

46. Accedat ergo Chrysostomus. Sed antequam exemplis quibus nostra opinio confirmari possit, subjiciamus, monere expedit grave mendum in commentario inesse, ubi librarii impendenter Ἐδὲμ pro Ἀδὲμ scripserunt. Legas velim commentarium in illa, *Deus, Deus meus, respice in me*. Chrysostomi autem sunt hæc in prima psalmi septimi verba: Οὐκ ἔπει· Κόλας τὸν πολέμω, ἀνελε τὸν ἐχθρόν. Ἄλλὰ τί; Τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ μόνον, καὶ λέγει· Σώσόν με, τοσούτοι, μὴ ἀφῆς με κακῶς παθεῖν. Ἐκ πάντων τῶν δεικνόντων με, καὶ βύσθαι με. Ὅρα πῶς οὐδέ τισῶν κακῶς, ἄνομαστὶ μέμνηται τοῦ πατρολοῦ, καὶ ἐν τῇ συμφορῇ τὴν φύσιν ἐπιγινώσκων, καὶ ἐν τῷ πολέμῳ τὸν υἱὸν ὁρών, καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις τῶν σπλάγγων οὐκ ἐπιλανθάνμενος. « Non dixit: *Quini* hostem, tolle de medio inimicum: sed quod suum est tantum querit, et dicit: *Salvum me fac*, hoc est ne permittas ut male patiar, *ab omnibus persequentibus me et libera me* ⁶⁹. Vide quomodo ne male quidem patiens, nominatim meminit parricide, et naturam in calamitate agnoscens, et in bello respiciens filium, et in periculis non obliviscens viscera. » Loquitur vero pseudo-Theodorus hoc modo: Οὐκ ἔπει· Κόλασον, ἀνελε τὸν ἐχθρόν. Ἄλλὰ τί; Σώσόν με. Τὸ γὰρ ἑαυτοῦ ζητεῖ, οἶον, μὴ ἄρας με κακῶς παθεῖν. Καὶ τὸ ἐκ πάντων δὲ, μετὰ φειδύος. Οὐ γὰρ ἄνομαστὶ μέμνηται τοῦ πατρολοῦ, ἀλλὰ κἀν τῇ συμφορῇ τὴν φύσιν ἐπιγινώσκει καὶ τῶν πατρικῶν σπλάγγων οὐκ ἐπιλάθετο. « Non dixit: *Puni* hostem, interlice inimicum. Sed quid? *Salvum me fac*. Quod enim se concernebat, illud querit, quasi dicat: Ne sinas me affligi. Illud autem, *Ex omnibus*, cum moderatione adjunctum est. Nominatim enim parricide mentionem non facit, quin etiam in calamitate naturam agnoscit, et paternorum viscera non obliviscitur. » Vox quidem πολέ-

mum deest in commentario, sed ita legisse Corde- rium, ex interpretatione patet. Idem Chrysostomus illa ejus psalmi verba, *Dominus judicabit populos* ⁷⁰, interpretatur hoc modo: Ἀδύσκει τοὺς ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε νομιζοντας ἅπαντα φέρεσθαι, ὅτι πρόνοιά τις ἐφέστηκε τοῖς πράγμασι, ἀπαιτούσα τὰς εὐθύνας τῶν γινομένων. « Docet eos, qui omnia casu et temere fieri putant, rebus quamdam præsee providentiam, quæ eorum que sunt rationem exigit. » Haud dissimiliter pseudo-Theodorus, qui sic scripsit: Ἀδύσκει τοὺς νομιζοντας ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἅπαντα φέρεσθαι, ὅτι πρόνοιά τις ἐφέστηκεν, ἀπαιτούσα εὐθύνων τῶν γινομένων. « Docet eos, qui putant omnia temere et fortuito fieri, imminere rebus humanis providentiam quamdam, quæ factorum pœnas exposcat. » Pseudo-Theodorum vel in ipsa psalmi initio Chrysostomi verba compilasse ostendimus: nunc eundem e sine quoque nonnulla sibi sumpsisse, quæ sequuntur probabunt. Chrysostomi igitur verba sunt in illa, *Confitebor Domino* ⁷¹: Ἐὐχαριστήσωμεν, φησὶν, οὐ ταῖς ἐτέρων χαίρων σφαγαῖς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον ἀποδεχόμενοι.... Τί ἐστὶ, *κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ*; Ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ. « Gratias agamus, inquit, non aliorum gaudens cædibus; sed Dei sententiam suscipiens..... Quid est, *Secundum justitiam ejus*? Pro eo quod est, Propter justitiam ejus. » In commentario autem sic editum invenimus: Οὐκ ἐπιχαίρων ταῖς ἐτέρων σφαγαῖς.... Ἐὐχαριστήσω, φησὶ, ἀποδεχόμενος τὴν δικαίαν αὐτοῦ ψῆφον. Τὸ γὰρ, *κατὰ τὴν δικαιοσύνην*, ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ δικαιοσύνῃ σου φησὶ. « Non quod aliorum eum cædes delectent. Gratias, inquit, agam, ejus justam sententiam approbando. Quod enim ai, *Secundum justitiam*, idem est ac si dicat: propter justitiam tuam cantabo. » Possim et ex psalmo octavo multa corradere; sed id necesse non esse rati, admovebimus solum eadem in utroque scriptore identidem reperiri, videlicet in illa: *Domine Dominus noster, quam admirabile*, etc.; tum in illa: *Quoniam elevata est magnificentia tua*; Item in illa: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas*, etc.; item in illa: *Quoniam videbo celos opera digitorum tuorum* ⁷². Hoc idem dictum volo de psalmo nono, D ejus in explanatione eadem aliquando dicuntur ab utroque interprete, in illa scilicet: *Confitebor tibi, Domine*; et in illa: *Paravit in judicio thronum suum*; in illa quoque: *Factus est Dominus refugium pauperi; adjutor in opportunitatibus, in tribulatione* ⁷³. Atque ut de aliis locis conjectura fieri possit, verborum illorum, *Infixa sunt gentes* ⁷⁴, interpretatiorem ita, ut in utroque opere legitur, ascribere libitum est. Chrysostomi igitur hæc sunt: Διαφθόρων τὴν κακίαν λέγει. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διαφθεῖται, ὡς κακία. Οὐδὲν γὰρ ἀσθενέστερον τοῦ πονηροῦ. Τοῖς οικείοις ὄπλοις ἄλσκαται.... Καὶ ὅρα πῶς κυρίως

⁶⁷ Psal. xv. 8. ⁶⁸ Psal. xxi. 2. ⁶⁹ Psal. vii. 2. ⁷⁰ Psal. ix. 4, 8, 10. ⁷¹ ibid. 16.

⁷² ibid. 9. ⁷³ ibid. 18. ⁷⁴ ibid. ⁷⁵ Psal. viii. 2-4.

κλήρηται ταῖς λέξεσι. Ἐρεπάθη, φησί, τούτεστι, κατὰ κράτος κατεσχέθη, ἀπευκτος αὐτῷ γέγονεν ἢ ἐπιβουλῇ. Καὶ πάλιν· Ἐν παγίδι ταύτῃ, ἢ ἐκρυψάν, συνελήθη ὁ πούς αὐτῶν. Δεσμοῖς ἀλλοίτοις, φησίν, οἱ πονηροὶ περιπέριονται. « Interitum sive corruptionem dicit vitium. Nihil enim iuxta æque corruptum ut vitium. Improbò enim homine nihil est imbecillius. Propriis armis capitur... Vide autem quam proprie utatur dictionibus. *Infixæ sunt*, hoc est, per vim retentæ sunt, sunt et inevitabiles paratæ insidiæ. Et rursus : *In laqueo isto quem absconderunt*, *comprehensus est pes eorum* ». Vinculis, inquit, quæ solvi nequeunt, astringuntur improbi. » Sic vero loquitur pseudo-Theodorus : Διαφθόρην τὴν κακίαν λέγει. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διαφθείρεται, ὡς κακία.... Τί γὰρ τοῦ πονηροῦ ἀπενδύστερον, οἰκτιροῦ ὄπλιος τῆ κακία ἀλλοκομένου; Καὶ ὅρα πῶς κυρίως ταῖς λέξεσιν ἐχρήσατο. Ἐρεπάθησαν, κατὰ κράτος κατεσχέθησαν, ἀφυκτος αὐτοῖς γέγονεν ἢ ἐπιβουλῇ. Καὶ πάλιν Ἐν παγίδι, ἢ ἐκρυψάν, συνελήθησαν· τούτεστιν, δεσμοῖς ἀλλοίτοις περιπέριονται (sic). « Interitum malitiam vocat. Nihil enim sic interimit, ut malitia..... Quid enim imbecillius est improbo, qui propriis armis, scilicet iniquitate capitur? Et vide quam proprie vocibus his usus sit, *Infixæ sunt*, violententer detentæ sunt, inextricabiles ipsis factæ sunt insidiæ. Et rursus : *In laqueo quem absconderunt*, *comprehensi sunt*, id est vinculis insolubilibus affixi sunt. » Reperi similia in aliis hujus psalmi versus; sed ut longior sim, ea exscribere non pergam. Hæc loca videre, et inter sese comparare qui volet, libros ipsos legere poterit. Scriptor ita interpretatur psalmum decimum, ut multa ex Chrysostomi oratione in commentarium translata esse constet. Id autem patet vel ex primis psalmi verbis, quæ hoc modo Chrysostomus explanat: Μεγάλη τῆς ἐπὶ τὸν Κύριον ἐλπίδος ἡ δύναμις, φροῦριον ἀγέλωντων, συμμαχία ἀκαταγώνιστος. « Magnæ sunt vires spei in Dominum, præsidium quod non potest superari, auxilium insuperabile. » Haud aliter pseudo-Theodorus, cuius hæc sunt : Μεγάλη τῆς ἐπὶ τὸν Κύριον ἐλπίδος ἡ δύναμις, φροῦριον ἀγέλωντων, συμμαχία ἀκαταγώνιστος. « Magna vis spei in Dominum : præsidium est inexsuperabile, auxilium insuperabile. » Omitto non pauca, quæ ad verbum ex eodem fonte in hoc explanando psalmo hinc inde hausit pseudo-Theodorus; sed tamen ea quæ ab utroque interprete dicitur in illa : *Pluet super peccatores laqueos* **, etc., præterire non queo. Chrysostomi igitur hæc sunt : Εἰπὼν τὴν ἀπὸ τῆς κακίας δίκην, ἐπειδὴ ταύτης πολλοὶ καταφρονοῦσι, λοιπὸν κατασείει τὴν τῶν πονηρῶν διάνοιαν ἀπὸ τῆς ἀνωθεν φερομένης πληγῆς, ἐμφαντικῶς τῷ λόγῳ χρώμενος, καὶ διὰ φοβερῶν ὀνομάτων προΐων. Πῦρ γὰρ καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγίγδος, καὶ ἀνθρώπος αὐτοῖς ἀνωθεν λέγει θεοῦσι : τῇ μεταφορᾷ τῶν λέξεων τὸ ἀφυκτος τῆς τιμωρίας, τὸ θαφιλῆς τῆς κολάσεως, τὸ εὐκολον τῆς πληγῆς, τὸ δαπα-

νητικὸν παραστήσει βουλόμενος. Τί ἔστιν ἡ μῆρις : Τούτο αὐτοῖς κλήρος, φησί, τοῦτο κτήμα, τούτω ἐνδιατρέψουσιν, ἐν τούτοις δαπανηθήσονται. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία· ὅτι ὁ πάντα ἐφορῶν, οὐκ ἀνέξεται ταῦτα ἀτιμωρητῆ παραδραμεῖν. » Postquam dixit supplicium quod ex vitio oritur, quoniam multi id contemnunt, mentem deinceps improborum concutit, et ictu qui superne infertur, emphatica et rem exprimente oratione utens, et per nomina terribilia procedens. Ignem enim et sulphur et spiritum procellarum et carbones dicit eis superne pluiturum, dictionum translatione pœnam inevitabilem, supplicii profusionem, ferendi facilitatem et consumpticem vim volens ostendere. Quid est, *para calicis eorum*? Hæc, inquit, est sors eorum : hæc possessio : in eo versabuntur, in eo consumentur. Deinde causam quoque affert, quod qui omnia respicit, non permittit ut hæc impune abeant. » Audiendus nunc est pseudo-Theodorus, qui sic loquitur : Εἰπὼν τὴν ἀπὸ τῆς κακίας δίκην, ἐπεὶ πολλοὶ ταύτης καταφρονοῦσι, κατασείει τὴν διάνοιαν τῶν πονηρῶν, ἐμφαντικῶς τῷ λόγῳ χρώμενος, καὶ διὰ φοβερῶν ὀνομάτων προΐων, καὶ ὧν πολλὴν ἔχουσιν τὴν τιμωρίαν, πῦρ, καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγίγδος, καὶ ἀνθρώπος ἀνωθεν λέγων αὐτοῖς θεοῦσι (sic), τῇ μεταφορᾷ τῆς λέξεως τὸ ἀφυκτος τῆς τιμωρίας, τὸ θαφιλῆς καὶ τὸ εὐκολον τῆς πληγῆς, τὸ δαπανητικὸν παραστήσει βουλόμενος. Μῆρις δὲ ἀντὶ τοῦ κλήρος, καὶ τούτο αὐτοῖς κλήρος, ἐν τούτοις δαπανηθήσονται. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία· Ὅτι δικαιοὺς Κύριος· ἀντὶ τοῦ· Ὁ γὰρ πάντα ἐφορῶν οὐκ ἀνέξεται ταῦτα ἀτιμωρητῆ παραδραμεῖν. » Cum ipsam, quæ ex malitia provenit, pœnam recensuisset (quia multi hanc contemnunt), percillit animum malignorum, vehementer sermone utens, et terribilia nomina proferens, ac materias quæ magnum includunt cruciatum, ut dum ait ignem, et sulphur, et spiritum procellæ, carbonesque ignitos super ipsos pluiturum, metaphoricè sermone intolerabile supplicium, et uberem facilemq; plagam ac devastationem proponere volens. *Para* autem hic ponitur pro sorte, quasi dicat : Hæc, illorum sors est, in his consumentur. Deinde etiam causa adiungitur : *Quoniam justus Dominus*, quasi diceret : Qui enim omnia videt, non sinet hæc impune pertransire. »

D 47. Commentarium dum legere pergo, mihi facile persuadeo eum non aliunde magis quam ex Chrysostomi orationibus excerptum esse. Etenim ita pseudo-Theodorus psalmum undecimum interpretatur, ut eum inde maximam suæ interpretationis partem mutuatum esse constet. Et ne hunc psalmum omnino præterire videamur, initium commentarii non pigebit ascribere. Eo igitur loci hæc habentur : Οὗτος ὁ μακάριος μόνος ἀπειρημένος, πάντων τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν κατατεύγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι γέγονεν θεοῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ὄντες ἀπώλοντο, ἐπεὶ ἐκράτησεν ἡ κακία... Ὅπως τῶν χρωμάτων τὰ μὲν ἀληθῆ εἰσι, τὰ δὲ

** Psal. ix, 16. ** Psal. x, 7.

ψευδῆ· οὕτω καὶ πολλὰ εἰσι ἀλήθεια, ἀλλὰ κυρίως ἀλήθεια τὸ θνως ἔν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα διέστραπτο καὶ ἠμαύρωτο, οὐ τὴν ἀπόστασιν ἀπολείσαντα, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων φυγαδεύθεντα. « Hic sanctus solus derelictus, omnibus contrariam viam inuentibus, ad Dei providentiam confugit. Et non dixit : Quoniam sanctus fui, sed quod hi etiam qui sancti sunt, perierint, eo quod prævaluerit malitia... Quemadmodum colores aliqui quidem sunt veri, alii vero falsi : eodem modo multæ etiam sunt veritates, sed proprie veritas est id quod vere est. Quia vero etiam hæc perversa erant, et offuscata; non quod substantiam perdidissent, sed quod ab hominibus relegata essent, » etc. His absimilia non sunt quæ leguntur apud Chrysostomum, hoc modo : Ὅστος ἄτε δὴ μόνος αὐτῆς ἐπεληγμένως, πάντων τὴν ἐναντίαν βαδίζόντων, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν κατατρέχει... Καὶ οὐκ εἶπε, Σώσόν με, οὐτὸ οὐ γέγονεν ἴσως, ἀλλ', Ὅτε ἐκλέλοιπεν ἴσως· δεικνύς ὅτι καὶ οἱ θνως ἀπώλοντο, ἐπειδὴ ἐκάρτησεν ἡ κακία... Καθάπερ ἐπὶ τῶν χρωμάτων, καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν, τὰ μὲν ἐστὶν ἀληθῆ, τὰ δὲ ψευδῆ... οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν. Ἀλήθεια γὰρ τὸ θνως ἔν, ψεῦδος δὲ τὸ μὴ ἔν. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα διέστραπτο καὶ ἠμαύρωτο, οὐ τὴν ἀπόστασιν ἀπολείσαντα ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων φυγαδεύθεντα, etc. « Hic quoque justus, ut qui solus eam apprehendisset, cæteris contra tendentibus, confugit ad Dei providentiam... Et non dixit : Salvum me fac, quoniam non est sanctus, sed Quoniam defecit sanctus⁷², ostendens eos etiam, qui erant, perisse, postquam invaluit vitium... Quemadmodum in coloribus et aliis generibus alia quidem sunt vera, alia falsa... ita etiam in virtutibus. Veritas enim est quod vere est : mendacium autem quod non est. Quoniam ergo hæc inversa, et obscurata fuerant, non quod suam perdidissent substantiam, sed quod ab hominibus fugata fuerant, » etc. Cum tam multa hactenus sumpserit pseudo-Theodorus ex orationibus Chrysostomi, mirum videri non debet, si ab illo plurima quoque in explanando duodecimo psalmo mutuatus sit. Et certe pars maxima eorum quæ a pseudo-Theodoro dicuntur, nihil aliud sunt quam varia orationis Chrysostomi fragmenta, eaque male assuta. Ejus rei existant exempla in ipso interpretationis iudicio; sed ne copia major lectoribus tædium afferat, missa ea facimus. Ordo postulare et de psalmo tertio decimo nonnulla proferretur : sed cum psalmus ille et alii multi in vulgatis Chrysostomi editionibus desiderantur, de his omnibus nihil dicere habemus. At ubi novam suam editionem perfecit Montfauconius noster, in qua inter cætera anecdota illi quoque psalmi prodibunt, non dubito quin sit futurum, ut hinc etiam similia his quæ retulimus, uberius erui possint. Interim pseudo-Theodorum in sequentibus psalmis exponendis eum esse, qui fuit in explanandis prioribus ostendamus. Ejus igitur verba sunt, prima psalmi quadra-

A gesimi tertii verba interpretantis : Ἀνακτωμένως οἱ λόγοι τοὺς τῷ πλήθει καὶ τῇ ἰσχύϊ τῶν πολεμίων καταβληθέντας. Καὶ προτροπὴ ἔστι, τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν βῆσαι κελύουσα, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐλπίδος ἐξαρτήσαι τὴν νίκην. Διὰ τὶ δὲ τοῖς ὄσι; τίνα γὰρ τίς μέρει ἄλλω ἀκούει; Κοινὸν ἔθος ἐστίν, ὅταν τις πεπληροφορημένα διεγγῆται, προστίθει τοῖς ὄσιν ἀκηκοένα... Ὅρα δὲ πῶς δευὰ πάσχοντες, οὐ λέγουσιν, τὸ καὶ τὸ ἐπάθομεν διὰ σὲ, βεβήσθον ἡμῖν· ἀλλ' ὡς οἰκεῖον μηδὲν ἔχοντες ἀγαθὸν εἰς παρήρησιν, εἰς τὰ τοῖς προγόνους ὑπηργμένα παρὰ Θεοῦ κατατρέγουσι. « Hæc verba sunt orationis eus, qui multitudine ac robore hostium prostirati sunt. Et adhortatio est, quæ totum in Deum projicere, et ex ejus spe victoriam suspendere jubet. At cur auribus? quoniam enim alio membro quis audit? Communis enim consuetudo est, ut quando quis certa narrat, addat auribus se audivisse... Observa vero, quomodo cum aspera quæque passi sint, non dicant, Hoc et hoc passi sumus propter te; adjuva nos : sed ac si nihil haberent boni quo confidant, confugiunt ad ea quæ majoribus suis a Deo facta sunt. » Apud Chrysostomum autem ita legitur : Τοῦτο γὰρ τοὺς ἀσθενέστερον πρὸς τοὺς πόνοους διακισμένους ἦν ἀνακτωμένως... Ἡ εὐχὴ αὐτῆ προτροπὴ τοῖς στρατοπέδοις ἐστὶ, τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν βῆσαι κελύουσα, καὶ ἐξαρτήσαι τῆς ἐκείθεν ἐλπίδος τὴν νίκην. Διὰ τὶ δὲ οὐκ εἶπεν, Ἠκούσαμεν, ἀπλῶς, ἀλλ', Ἐν τοῖς ὄσι ἡμῶν ἠκούσαμεν; τοῖν γὰρ ἐτέρω μέρει τις ἀκούει τοῦ σῆματος;... Κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων ἐστίν, ὅταν τινὰ διεγγῶνται, ὑπὲρ ὧν εἰσι πεπληροφορημένοι... προστίθεισιν ἀεὶ τὰ ὄσα, φράσκοντες τοῖς ὄσιν ἀκηκοένα... Τοιαῦτα καὶ τῆλικαῦτα παθόντες δευὰ διὰ τὸν Θεόν... οὐδὲν τούτων φασὶ τέως, ὅτι τὸ καὶ τὸ ἐπάθομεν διὰ σὲ, βεβήσθον ἡμῖν· ἀλλ' ὡς... οὐκ ἔχοντες εἰς οἰκεῖον κατορθωμάτων παρήρησιν, οὕτως εἰς τὰ τοῖς προγόνους ὑπηργμένα παρὰ τοῦ Θεοῦ κατατρέγουσι. « Hoc est enim ejus qui eos recreat et reficit, qui sunt molliori et imbecilliori animo ad labores suscipiendos. Hæc precatio est ad milites adhortatio, quæ jubet universa in Deum conjicere statuereque ex spe in illum pendere victoriam. Cur autem non dixit absolute, Audivimus, sed, *Nostris auribus audivimus*?⁷³ quoniam enim alia corporis parte auditur?... Hic est mos communis hominum, qui quando aliqua narrat, de quibus sunt facti certiores... semper aures adjiciunt, dicentes se auribus andivisse... Cum tot et tanta passi essent, propter Deum... nihil eorum interim dicunt, videlicet : Hoc et illud passi sumus propter te, da nobis auxilium : sed tanquam fiduciam ex suis factis non haberent, ad ea, quæ Deus majoribus illorum fecerat, confugiunt. » De cætero velim conferas inter sese Chrysostomi orationem et commentarium, et experiare quemadmodum illius dicta in hoc explanando psalmo passim compilarit pseudo-Theodorus, sæpius contrahens, interdum nonnihil immutans; sed ita tamen, ut

⁷² Psal. xi, 2. ⁷³ Psal. lxxiii, 26.

partem maximam eorum, quæ profert, e Chrysostomo ad verbum sumptam esse nemo non videat. Quod si quispiam libros adire nolit, libentes addemus et quæ ab utroque scriptore dicuntur in ultima psalmi verba, quo melius de reliqua pseudo-Theodori interpretatione existimare possit. Hæc sunt igitur Chrysostomi verba in illud: *Exsurge, Domine, adjuva nos* 18: Στήθι ἀντιλαμβανόμενος ἡμῶν καὶ ῥύσαι ἡμᾶς διὰ τὸ ἑλεός σου. Ὅρα ποῦ τὸν λόγον κατέκλεισαν. Μετὰ μυρία αὐτῶν κατορθώματα, πόθεν ἀξιοῦσι σωθεῖσθαι; Ἀπὸ ἑλέους, ἀπὸ φιλανθρωπίας... Τί ἐστιν, Ἐρεκεν τοῦ ἐνόματός σου; Ἴνα μὴ αὐτὸ βεβηλωθῆ. « Sta nos defendens, et libera nos propter misericordiam tuam. Vide quomodo concluderent orationem. Post innumerabilia quæ ab eis recte et ex virtute facta fuerant, undenam salutem assequi æquum censent? A misericordia, a benignitate et clementia... Quid est, *Propter nomen tuum*? Ne ipsum profanetur. » Sic autem editum invenimus in commentario: Ἀνάστηθι ἀντιλαμβανόμενος ἡμῶν, καὶ ῥύσαι ἡμᾶς διὰ τὸ ἑλεός σου. Ὅρα ποῦ τὸν λόγον κατέκλεισαν. Ἀφείς γὰρ τὰ κατορθώματα, ἀπὸ ἑλέους καὶ φιλανθρωπίας ἀξιοὶ σωθεῖσθαι. Τί δὲ ἔστιν, Ἐρεκεν τοῦ ἐνόματός σου; Ἴνα μὴ αὐτὸ, φησὶ, βεβηλωθῆ. « Exsurge, protegens nos, et libera nos propter misericordiam tuam. Vide quomodo sermone clausit. Omissa enim bonis operibus, propter misericordiam et benignitatem postulat salvari. Quid porro, *Propter nomen tuum*? Ne illud, inquit, contaminetur. » Postquam singillatim de psalmis non paucis disputatum est, universe nunc dicam psalmos quadragesimum quartum, quadragesimum quintum, quadragesimum sextum, quadragesimum septimum, quadragesimum octavum et quadragesimum nonum fragmentis hinc illinc e Chrysostomo excerptis referri. Ad alia properabimus, si prius monuerimus in commentario, tomo primo, p. 836, dici ab Helena Eudociaque et ab aliis regum siliabus plurimis constructa fuisse Jerosolymis templa magifica: quo magis miror hoc opus Theodoro Heracleotæ ascribi potuisse. Nam libenter quærerem, quæ fuerit Eudocia illa, quæ multæ illæ regum filix, quæ templa sumptuosa Theodori ætate Jerosolymis ædificarent. Nam, ut interim sileam de multis illis regum siliabus, non satis intelligo qua de Eudocia hic sermo habeatur.

48. Ex iis quæ retulimus facile intelligitur commentarium qui nomine Theodori Heracleotæ circumfertur, ejus non esse, nec ei tribui illo modo posse. Attamen ne Theodoretus asymbolus esse videatur, nonnulla ex eo adiere libet. Theodoretus igitur illa primi psalmi verba, « Et folium ejus non defluet 18, » etc., interpretatur hoc modo: Καὶ γὰρ οἱ τῆς ἀρετῆς ἀλλήλαι τῶν μὲν πόνων κατὰ τὸν μέλλοντα βίον κομίσονται τοὺς καρπούς... καὶ σωθῶσι τῆ ψυχαγωγίᾳ τὴν τῶν πόνων βαρύτητα... Οὐδὲν ἐναντίον τοῖς θεοῖς νόμοις ὄγε τοιοῦτος ἄσχυρος βουλῆεται. τῶ

θεῶν νόμῳ τὸ οἰκεῖον δέλημα συναρμότων. « Etenim virtutis athlete laborum quidem fructus in futura vita reportabunt... et animi delectatione laborum molestiam fallunt... Nihil contrarium divinis legibus hujusmodi homo facere volet, ut qui divinæ legi suam ipsius voluntatem accommodet. » Verba vero pseudo-Theodori hæc sunt: Καὶ γὰρ οἱ τῆς ἀρετῆς ἀλλήλαι τοῖς μὲν τῶν πόνων καρπούς κατὰ τὸ μέλλον κομίζονται... καὶ κλέπτουσι τῆ ψυχαγωγίᾳ τὴν τῶν πόνων βαρύτητα... Οὐδὲν γὰρ ἐναντίον τοῖς θεοῖς νόμοις διενεργήσει, τῶ τοῦ νόμου βουλῆματι συναρμότων τὸ δέλημα. « Siquidem athlete virtutis in futura quidem vita laborum fructus referent . . . atque animi alacritate laborum molestiam fallunt... Nihil enim divinis legibus contrarium perpetrabit, cum legis decreto voluntatem conformans. » Mutat voculas quasdam pseudo-Theodorus more suo: sed nemo, opinor, nisi volens falleret, cum perspicuum sit hæc non aliunde quam e Theodoretici commentariis sumpta esse. Sciens præterea aliqua ex explanatione secundi psalmi, et deinceps præterito quæ a quolibet in interpretatione aliorum psalmorum legi possunt; neque enim mihi propositum est (quis enim possit?) omnia adnotare. Interim tamen, ut alios difficultate quærendi examinas, nonnulla e tertio psalmo ascribimus. Theodoretici igitur hæc sunt in illa, *Voce mea ad Dominum clamavi* 19: Τὸ δὲ, *Εισήκουσέ μου ἐξ ἑρῶν ἀγίου αὐτοῦ*, κατὰ τὴν πάλαι κατέχουσαν εἰρηται δόξαν. Ενομιζέτο γὰρ ἐν τῇ σκηνῇ κατοικεῖν ὁ τῶν ὁλων θεός, ἐπειδὴ γὰρ τοὺς χρησμούς ἐκεῖθεν τοῖς ἱερεῦσιν ἐδίδου. Εἰ pauli post explauans illud, *Ego dormivi* 20, etc., sic loquitur: Ἐπειδὴ ὅς ἐν σκότει διαγερν νομιζουσιν οἱ τοῖς ἀγαν ἀναρῶς περιπέπτοντες... σημαίνει τούτων κατὰ ταυτὸν τὰς θλίψεις καὶ τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. « Hoc autem, *Exaudivit me de monte sancto suo* 19, dictum est propter opinionem, quæ olim obtinuit. Existimabatur enim universorum Deus in tabernaculo habitare, quoniam et oracula illinc sacerdotibus pandebat. . . Quia velut in tenebris vivere se existimant illi, qui in res ædmodum tristes incurrant... Una igitur demonstrat afflictiones et ab illis liberationem. » Verba pseudo-Theodori jam exscribamus, quæ sunt ejusmodi: Τὸ καὶ, *Ἐσκήκουσέ μου ἐξ ἑρῶν*, κατὰ τὴν πάλαι κατέχουσαν εἰρηται δόξαν. Ἐνομιζέτο γὰρ ἐν τῇ σκηνῇ κατοικεῖν, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν καὶ οἱ χρησμοὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐδίδοντο. . . Ὡς γὰρ ἐν σκότει καὶ ἕπρω διαγερν νομιζουσιν οἱ ἀναρῶς περιπέπτοντες, κατὰ ταυτὸν οὖν σημαίνει καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. « Illud autem, *Exaudivit me de monte*, dictum est juxta veterem, quæ tunc obtinebat, opinionem. Putabatur enim in tabernaculo habitare, quoniam ibi sacerdotibus quoque oracula dabantur... Sicut enim in tenebris et somno versari se existimant qui in res tristes incidunt, sic etiam a simili explicat afflictiones, et harum liberationem. » Sed et aliquid exom-

18 Psal. XLIII, 26. 19 Psal. I, 3. 20 Psal. III, 5. 21 ibid. 6. 22 ibid. 5.

plum adjiciamus e psalmo sexto, priusquam a Theodoretō avellamus. Igitur sic interpretatur illa, *Domine, ne in furore tuo* ⁹⁶, etc.: Πατρικῶς με, φησί, παιδεύσον, μὴ δικαστικῶς· ἱατρικῶς, μὴ κολαστικῶς· μὴ μετρήσης τῆ ἀμαρτίαν τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τῆ φιλανθρωπίας τὸ δίκαιον κέρασον. Ἐλέησον με, Κύριε, οὐκ ἀσθενῆς εἰμι. Ἀρμόττουσα τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἡ τοιαύτη φωνή. Ἀσθενείας γὰρ ἡγουμένης, etc. « Paterne me, inquit, corripas, non judicis ritu; medici more, non tortoris: ne metiaris vindictam peccato, sed benignitate justitiam tempera. *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum* ⁹⁷. Injussmodi vox peccatoribus invenit. Nam infirmitate precedente, » etc. Haud secus pseudo-Theodoros: Πατρικῶς με παιδεύσον, μὴ δικαστικῶς· ἱατρικῶς, μὴ κολαστικῶς· μὴ μετρήσης τῆ ἀμαρτίαν τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ φιλανθρωπίας τὸ δίκαιον κέρασον.... Ἐλέησον με. Ἀρμόττουσα τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἡ φωνή. Ἀσθενείας γὰρ ἡγουμένης, etc. « Paterne me corripas, non ritu judicis; medici more, non tortoris; ne admetiaris vindictam peccato, sed benignitate justitiam tempera. *Miserere mei*, convenienter peccatoribus vox, dum enim infirmitas præcedit, » etc.

49. Plura ex Theodoretō colligere institueram: sed cum ea quæ relatā sunt, jam modum superare videantur, de hac mea decessi sententia. Quoniam tamen Theodoretī mentionem fecimus, non possum quin dicam in commentariis iis quos in Psalmos conscripsit, reperiri multa quæ apud Eusebium verbis totidem et syllabis leguntur. Ejus rei exempla videre qui cupiet, eum aliqua inventurum spondeo in explanatione psalmodum decimi quinti, decimi sexti, vice-simi primi, tricesimi primi et tricesimi noni. Neque admodum dubito quin his similia, si quis querere vellet, alibi quoque invenirentur. Utrum autem quæ indicavimus, et alia quæ fortasse ab harum rerum studiosis deprehendi poterunt, attexta sint Theodoretī interpretationi a librariis, an Theodoretus ipse ea sibi sumpserit, expendere meum non est, sed ejus, qui Theodoretī operum editionem novam suscipiet. Quod autem dixi, inveniri in Theodoretō non pauca, quæ totidem syllabis legitur apud Eusebium, non ita acceptum volo, ut hæc omnia e commentariis Eusebii in Theodoretī commentarios translata esse putentur. Est enim mihi persuasissimum, fragmentum illud quo explanantur illa psalmi decimi sexti, « Domine, a paucis de terra divide eos ⁹⁸, » etc., quodque incipit: *Εἰ καὶ σοὶ τῷ θανάτῳ παραπέμψαι ῥέδιον*, etc., e Theodoretī commentario in Eusebianaum advectum esse. Nam ante verba illa, et καί, etc., legitur in Eusebio, ἄλλος φησὶν, « ait alius. » Quin autem « alius » ille sit Theodoretus ipse, apud quem eadem omnino inveniuntur, dubitari posse non arbitror.

50. Duo mihi impedimento sunt ne testimonia proferam aut ex Origene, aut ex Didymo. Primum,

A quod, ut dixi, plura, quam opus erat, jam relatā sint; alterum, quod catenis e quibus ejusmodi testimonia depromi oporteret, fides magna adhiberi non solet. Quia tamen non deerunt fortasse qui exemplorum multitudine delectentur, nec iis unquam satiare possint, indicabimus loca quædam, quibus planum fiat eadem interdum in pseudo-Theodoro legi, quæ et in Origene et in Didymo. Comparas velim paginam 211 tomi primi cum pagina 214; item paginam 225 cum pagina 226; item paginam 391 cum pagina 402; quarum lectione discas pseudo-Theodoros et ab Origene quoque nonnulla mutatum esse. Comparas rursus paginam 277 cum pagina 270; item paginam 358 cum pagina 353; item paginam 604 cum pagina 593; quibus perlectis fatebere pseudo-Theodoros pariter et ex Didymo nonnulla excerptisse. Finem tandem criticis his notis imponamus. Nihil enim attinet dicere plura, cum satis superque ex his constat commentarium eum qui nomine Theodori Heracleotæ circumferatur, ei tribui non debere, nec posse. Cave igitur putes habendum esse pro plagiario Basilium, eo quod in ipsius orationibus in psalmos legantur eadem non raro, quæ in commentario; sed existimes velim commentarium illum ut ex aliis multis, ita e Basilio sumptum esse. Nec dixerit quisquam non fuisse ex omnibus psalmis allata exempla; et fieri posse, ut reliqua commentarii pars ejus sit, cujus nomine insignitur. Etenim conjicere licet ex iis quæ in medium adduximus, commentarium, quantum quantum est, ejusdem generis testimonio refertum esse, nec nomen aliud ei magis convenire, quam catenæ. Audivi eruditum hominem Richardum Simon dicere solitum, videri sibi huic Theodori Heracleotæ commentarium omnium quos legerat optimum atque utilissimum. Nam, inquietabat, omnem Patrum Græcorum doctrinam summam complectitur. Certe hoc dicere jure optime potuit, cum ex selectis Patrum locis constat hic commentarius. Sed commentarium illum cum Patrum catena, quam quæ in iisdem voluminibus edidit doctissimus vir Corderius, comparare debuerat; tuncque nullo negotio animadvertisset ea quæ in catena proferuntur nomine Eusebii, aut Chrysostomi, aut alterius, ipsa ad verbum sæpe in commentario inveniri. Ex quo (res enim ipsa loquitur) facile intellexisset commentarium, qui Theodori Heracleotæ nomen præfert, ejus non esse, sed aut Theodoro cultipiam recentiori, aut alteri cuivis tribui oportere.

§ IX. De paraphrasi anonymi.

51. Volumina tria, ut notum est, edenda curavit eruditissimus vir Corderius, in quibus opera totidem reperiuntur, Paraphrasis anonymi, Commentarius de quo numero superiore tam multa diximus, Catena denique Græcorum Patrum. Contigit autem nescio quomodo, ut dum Theodoretī in *Psalmos* commentarium legerem, temere et casu in hæc anonymi

⁹⁶ Psal. vi, 2. ⁹⁷ Ibid. 5. ⁹⁸ Psal. xvi, 11.

illius paraphrasim oculos conjecerim. Atque, quod non quærebam, reperi anonymi illius paraphrasim ipsum esse Theodoretii commentarium, non totum illum quidem et integrum, sed contractum et In epiotum redactum. Psalmus autem in quem incidi, erat, ni fallor, psalmus quintus et decimus. Rem cum mirarer, legere statui et alios quosdam psalmos, quo, quid de illa paraphrasi sentiendum esset, tutius nosse possem, utrum videlicet tota paraphrasis epitome quædam esset commentariorum Theodoretii, an uni huic paraphrasi loco inepte a librariis interpretatio Theodoretii inculcata fuisset. Cæpi igitur primos quinque psalmos legere : sed eorum quæ in Theodoro videram, nihil, ut verum fatear, reperi in Paraphrasi. At cum aliorum quorundam psalmmum paraphrasim evolvere pergerem, animadverti paraphrasim psalms sexti, septimi et aliorum ad usque decimum septimum nihil a Theodoretii explanatione differre, nisi copia, et voculis quibusdam, quæ in variis ejusdem scriptoris codicibus occurrere solent. Imo identidem anonymi paraphrasis interpretatione Theodoretii nihilo fere brevior est : sed in utroque nullum majus discrimen intercedit, quam quod psalmorem verba semper in hoc grandioribus litteris edita sint, in illo non item. Ejus generis sunt psalmi undecimus, duodecimus, et decimus quartus. In aliis quos dixi psalmis brevior quidem est paraphrasis, sed ita, ut quicquid in ea legitur, omne id legere sit in Theodoro. Præterea, quo minus in iudicando fallerem, initium paraphrasis et finem oculis perlustravi a psalmo decimo octavo usque ad tricesimum; atque factum est, ut quæ in ea legeram, eadem et in Theodoretina interpretatione invenirem. Unde, quin horum quoque tredecim psalmorem paraphrasim ex eodem fonte hausta sit, non valde admodum dubito. Quod si quispiam psalmos plures legat, hoc idem fortasse alibi quoque animadvertet. Nos rem tanti esse non arbitramur, ut plus in ea operæ ponamus. Sed quæ diximus, ea vel sola paraphrasim illam non anonymi cujusdam, sed variorum scriptorum opus esse, satis, opinor, ostendunt. Scriptores enim qui tam multa a Theodoro sumpsit, haud injuria credi potest et ab aliis alia quoque sumpsisse. Videtur igitur et hoc opus inter catenas, quas vocant, referri merito posse : cujus pars alia e Theodoro, alia ex aliis scriptoribus sumpta esse putanda sit.

§ X. De Commentario in Isaiam.

52. Etsi hic videtur esse locus de quinque in Euxoniis libris disserendi : tamen, ne sacrarum Scripturarum interpretationes a se invicem diverterent, malui de imperfecto in *Isaiam* commentario disputare, mox de his quos dixi libris locuturus. Monui autem alicubi amplissimum illum in priora sexdecim *Isaie* capita commentarium, etsi fere ab omnibus pro genuino Basilii fetu habetur, non omni tamen suspitione vacare. Invenias quidem paucissimos qui negent, si ipsos enim iis qui hunc commentarium vere Basilii esse affirmant, compa-

rare velis. Nam inter posteriores recensere licet Maximum confessorem, Joannem Damascenum, Symeonem Logothetam, Antonium Melissam, Tharsium Patriarcham Constantinopolitanum, auctorem Scholiorum Græcorum in Epistolas apostolicas : quibus adjungendi sunt et librarii, qui in fronte scriptorum manu codicum nomen Basilii Magni Cæsariensis archiepiscopi diligenter inscribere curarunt. Nec mirum si recentiores, majorum exemplis, eandem amplexi sint sententiam. Celebriores sunt Tilmannus, Dnczus, Combefisius, Natalis Alexander, Dupinus, Tillemontius, Lequienus : quorum opinioni, nisi gravissimæ causæ impediunt, accedere semper gloriabor. Numerare facilius erit adversæ sententiæ patronos, cum tres aut quatuor duntaxat inveniamus, Joannem Drungarium, Erasmus, Rivetum, Petavium. Tilmanni autem et reliquorum idem sententium opinio non alio magis argumento nititur, quam quod commentarius ille pro genuino Basilii Magni fetu ab antiquissimis illis quos dixi viris habeatur : eorum vero qui adversam teneant sententiam, argumenta aut nulla sunt, aut non ita multum ad persuadendum idonea. Erasmus confugit ad illud suum, ut dicat non videri sibi hoc opus divinam illam Basilii phrasim sapere. Petavius, cujus in litteris auctoritas apud omnes plurimum valere debet, ait quidem disertis verbis imperfectum illum in *Isaiam* commentarium qui nomine Basilii circumfertur, ejus non esse : sed nihil omnino assert ad suam sententiam confirmandam. Petavii autem verba hæc sunt tom. III *Theol. dog.*, lih. 1, c. 2, n. 4 : « Rursus, inquit, auctor commentariorum ad *Isaiam*, qui Basilio solent inscribi, nec snt tamen illius, videtur etiam corporatos angelos facere. » Montfauconius noster, cujus labor ut alias, ita hic quoque admodum utilis est et fructuosus, edendum curavit cujusdam Joannis Drungarii fragmentum, quod certo ad rem vel maxime facit, Inde enim discere est quid Græci de Basilii in *Isaiam* commentariis senserint duodecimo sæculo, quo ille scriptor vixisse creditur. Sic autem in prologo quodam, quem tom. II *Coll. Patrum Græc.*, p. 350 editum invenimus, lucutus est Joannes Drungarius : Καὶ τοῦτο ἐστὶν κατὰ θεὸν ποῦ καὶ τοῖς ἐνεργήουσιν, ὡς ἐκ ἐν ἀγίοις Βασίλειος, μέρος τι τῆς ἐν χερσὶ προφητείας ἡρμηνεύσειν ἤτις ἐρμηνεία παρὰ πολλοῖς ἀμφισβόλλεται. « Hoc item monium lectorem volui, Magnam scilicet Basilium hujus prophetiæ partem interpretatum esse : quæ tamen interpretatio an ejus sit, a multis in dubium revocatur. » Cui dubitationi favet is, quem modo dixi, vir eruditissimus Montfauconius.

53. Hactenus de aliorum sententiis : nunc meam, ut soleo, proponam. Mihi ægre est quidem, quod hic quoque vulgata opinione impugner cogar, sed quoniam veri amor plus valere debet quam quorundam hominum aut fama, aut auctoritas, dissimulandum quidquam esse non puto. Ergo tantum abest, ut imperfectum illum in *Isaiam* commenta-

rium tribuam Basilio, ut eum etiam ipso indignissimum esse judicem. Legi, perlegi hoc opus; nec quidquam Basilianum usquam reperi. Nihil non olet peregrinitatem. Quæcunque mirantur eruditissimi quique in scriptis Basilii, orationis perspicuitatem, facundiam, singularem quamdam interpretandarum Scripturarum facilitatem, verborum optimorum delectum, sententiarum gravitatem, horum ne vestigium quidem in his commentariis exstat. Et vero scriptor, quicumque ille fuit, frigit ubique. Stylus illius a Basiliano tam longe distat, ut eam discrepantiam qui non videt, nihil vident necesse sit. Repetit quæ aliquando ante dixerat: inmodicum se præstat in digressionibus, hisque ad rem non pertinentibus. Imitatur sæpius plagiarios, qui, cum non habeant quod scribant, et tamen scribere velint, alienos labores metere non vereantur. Ita aliquando a proposito aberrat, ut eum illius quasi oblitum dicas, nec ipsum putes interpretem esse Isaïæ, sed Davidis. Vocabulis duris passim utitur, quæ frustra quæras in suavissimo oratore Basilio: sed quorum pars maxima apud Eusebium invenitur; ob idque credi merito potest insignis quidam plagiarius fuisse. Ineptit, garrit nugas, Patrum gravissimo indignissimas, easque ad risum movendam quam ad docendum accommodatioris. Atque, quod a Basilii moribus alienissimum est, non absolvit periodos, sed divinandum aliquid relinquit, scriptoris sic ut vultis in locis sententiam consequi vix possis. Denique in his commentariis verba non raro ita inter se ordinantur, eorum ut constructio fieri nullo modo possit. Sane tot sunt eorum quæ diximus exempla, quot non dico paginae, sed periodi commentariorum. Sed ne copia ipsa molesta sit, pauca et multis ad hanc nostram opinionem comprobendam in medium proferam.

54. Primum ita auctori familiares sunt ex voces quæ in *κός* desinunt, nisi statim commentariorum γνησιότης in dubium revocari merito possit. Sed si quis easdem voces attentius consideraverit, plerasque tam duras, tam obsoletas, tamque inusitatas inveniet, ut hunc Commentarium male Basilio tribui statim pronuntiaturus sit. Quam autem frequens sit in Commentario usus harumque vocum, ex qualibet fere pagina a quovis quidem facile cognosci potest: sed tamen ut res oculis ipsis subjiciamus, ejusmodi vocabula quibus usus est interpres in expluandis illis, « Et arguet populum multum; et coincident gladii suos, » etc., hoc loco adnotare visum est. Hæc igitur sunt quæ ibi intra paucos versus leguntur, *σωματικόν, πληρικόν, ειρημικόν, ειρημικόν, σμαδικόν, φαρμακικόν, λογικαίς, παρασκευαστικόν, ποιητικόν, συνακτικόν, συνδετικόν, λογικόν*. Hæc, inquam, sunt quæ legere sit in brevi illo quod dixi spatio. Plura qui videre volet, is, opinor, si vel semel librum aperiat, ejusdem generis alia multa in-

veniet. Nam obvia sunt, et tam multa, ut ea quærere, sit arenam in maris littore quærere. Longe parcius hisce vocabulis uti solet eloquentissimus orator Basilius. Neque vero ejusmodi voces sunt solum plus justo familiares interpreti: sed, ut dixi, sunt non paucæ *ἴτα* duræ, ita insolitæ, ut præstare ausim maximam earum partem apud Basiliium nusquam reperiri. Quod genus sunt, *σποδατικῶς, παραθετικῶτερον, σχελιαστικῶς, ἀντιθετικῶς, σκοπευτικῶς, κατασκευτικῶ, ἀπιδασκακῶ, et alia*, quæ plures sunt, et frequentius obvia, quam ut hic debeant referri. Nec prætereundum silentio, innumera alia vocabula passim in his commentariis occurrere, quæ, qui libros Basilii diligentius legerit, peregrina esse et a Basiliano nsu aliena facile fatebitur. Qualia sunt, *ἀπαρκαλοῦθησία, ἀκατανάγκαστον, οιστικαί, ἐπαμφοτεριστῶν, ἀποτηγανίζομένης (α), τρισάβλοι, ἀτιμοποιός, ἀσεβήματα, ἀκολαστήματα, κατὰ συναρπαγὴν, ἀπαρκαλοῦθητον, ἀτημέλητα, οησισοφός, ἐξευγενίζομένης, et alia per multa, quæ si velimus omnia exscribere, pars non minima commentariorum exscribenda nobis erit.*

55. Sed hæc de audis verbis: nunc de ipsis periodicis disserendum. Profecto, et mihi quidem videtur, si nihil aliud, certe ineptum dicendi genus hujus operis velleat aperte ostendit. Commentarios hos cum veterem, inter cætera vitia, illud vel maximum mihi visum est, quod scriptor sæpissime periodos non absolvit. Ex quo fit ut, si, quæ Græce legisi, reddere velis Latine, auctoris mentem assequi vix possis. Proponam hic quævis rei aliquot exempla, ut quidque occurrat: ex quibus de multis similibus conjectura fieri poterit. Scriptoris igitur verba sunt hæc in illud (num. 112): *Et respondens in illa die* **, etc.: *Νῦν δὲ φοβούμαι, μὴ ἐν τῇ Ἰουδαίῃ σάσει ἡσάν τινες εἰ ἀναξίους ἑαυτοῖς τῶν ἐτέρων ἀρχῶν ἡγούμενοι, διὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐνοπαρχούσης αὐτοῖς πτωχείας· ἐπὶ δὲ τῶν παρόντων, κἀν μὴ ὡς τινες ἐνδεδυμένοι Χριστῶν, μηδὲ σπλάγγνα οὐκτιρμοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, κἀν ἐπιλάθῃται τις οὐκ ἀντιλέγουσι, κἀν μὴ ἐπιλάθῃται, εἰσθεθούναί τοιολοί.* Quod ita ad verbum interpretabimur: « Nunc autem timeo ne in Judaica quidem seditione erant, qui indignos se prefectura aliorum rati, utpote suæ ipsorum paupertatis conscii; sed hoc tempore, etiamsi non sint qui induit Christum, neque viscera misericordiae, » etc. Certe si quis ita Latine Interpretaretur, risum audientibus moveret: et tamen unaquæque vox Latina cullebit voci Græcæ plane respondet. Sed, ut dixi, verborum Græcorum obscuritas inde ortum habet, quod non videatur scriptor periodos absolvere; qui mos ut plurimum fastidii parit lectori; ita maximum negotium interpreti exhibet. Et vero credas post vocem ἡγούμενα secuturum aliquod verbum, quod orationem absolvat: sed id verbum additum non

** Isa. III, 7.

(α) Verbum tamen ἀποτηγανίζεσθαι legitur in prima oratione *De jejunio*. Ediv.

est. Hoc autem dicere videtur interpres Græcus: **A** « Nunc autem timeo, ne, ut olim in Judaica seditione erant qui seipso arbitrarentur indignos, qui cæteris præfererentur, utpote suæ ipsorum paupertatis conscii, ita hoc tempore sint nonnulli, qui licet Christum et miserationis viscera induti non sint, secundum Apostolum, si quis tamen eos promoveat, non contradicant: et si promoveat nemo, tamen plurimi se intrudunt. » Notandum et illud, verba Græca perturbari, nec suo loco poni. Ita enim scribi oportuerat: « Ἐπὶ δὲ τῶν παρόντων, κἀν ὧσιν τινας μὴ ἐνεδουμένους Χριστόν, etc. » Sed hoc tempore, etiamsi inveniantur qui Christum induti non sint, » etc. **Interpres** explanans illa Isaiæ: **Et humiliabuntur, et lugebunt thesæ ornatus vestri, sic loquitur** (num. 132): Χριστὸν καὶ ἀργυρίου θήκας καὶ ἐσθῆτος πολυτελοῦς, καὶ λίθων βαρυτίμων, ἕως μὲν ἂν ἔχη τὰ κεμήλια, πολλῆς ἀξιοῦται σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας· ἐν οἴκοις θυροὺς ἀποκαίμενα ἐπὶ ψηφίων τόπων, καὶ μαχλοῖ, καὶ κλεῖς, καὶ σφραγίδες, καὶ φύλακες, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ φυλάκην ἐπισοῦμενα. Ἐπειδὴν δὲ κενά, etc. Quo exemplo perspicue probatur interpretationem ἑλληστικῶς simul et obscure locutum fuisse. Nam post illa, καὶ μαχλοῖ, καὶ κλεῖς, etc., aliquid supplendum esse nemo non videt; nec necesse habeo de obscuritate dicere, cum ea per se satis pateat. Alius quivis scriptor diligens ita scripsisset: Χριστὸν καὶ ἀργυρίου θήκας καὶ ἐσθῆτος πολυτελοῦς, καὶ λίθων βαρυτίμων, ἕως μὲν ἂν ἔχωσι τὰ κεμήλια, πολλοὺς ἀξιοῦνται.... ἀποκαίμενα.... ἐπισοῦμενα προσθήσονται: quod ita interpretari licuisset: « Thesæ auri et argenti vestisque sumptuosæ et pretiosorum lapidum, quandiu suppellectilibus pretiosa repletur, studio multo atque diligentia asservantur, ac seponuntur in tutis ædium partibus et in excelsis locis; adhibenturque vectes, claves, » etc. Legi potest ea quam ad hunc locum addidi note. Nec dissimile illud, quo explanantur verba hæc (num. 135): **In die autem illa splendescet**, etc.: Καθὸ καὶ ὁ προφήτης πρὸς τοὺς ἐν ἔργοις μὲν πονηροὺς ὄντας, ἐπεύγοντας δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγαποδόσεως. Ἴνα, etc. « Quemadmodum et propheta in eos invehitur, qui etiamsi in operibus flagitiosis versarentur, nihilominus tamen diem retributionis urgebant. Ut quid, » etc. Certe verbum aliquid excidit interpreti, qui aliud cogitans orationem imperfectam reliquit. In explicandis illis: **Non putabitur, neque sœdierit amplius**, ita se exprimit (num. 147): Εἰς οὖν τὴν ἀγαύργητον ψυχὴν πολὺ τὸ πλῆθος τῶν μεριμνῶν. Διά, etc. Et hic quoque curta est et mutila oratio. Verbum si suppleas, ita interpretari licebit: « Itaque ingens curarum turba invadit in animam incultam. » Illa: **Væ qui intelligentes estis in vobismetipsis**, explicantur hoc modo (num. 175): Οἱ μὲν ἀπὸ θεοῦ ὄντες τοιοῦτοι· οὐ

αίσθανόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ δωρεᾶς· οἱ δὲ, etc. Idem vitium, quod alias. Participia illa, ὄντες et αίσθανόμενοι, verbum aliquod adjunctum babeant necesse est, ut sententia idonea efficiatur, compleaturque. Fortasse mentem scriptoris assequeris, si ita interpretare: « Qui quidem Dei ope tales existunt, donum illud a seo proficisci agnoscunt. » Quam inepta sit hæc loquendi ratio, quamque aliena a Basilii stylo, hic dicere nihil attinet. Eundem ad modum mutila dictio est, ubi explicantur illa (num. 183): **Et in manu sua habebat carbonem**. Sic enim loquitur: Et γὰρ, ὅπερ ἐβρατισθῆσάν τινες, τὰ δύο τοῦ οὐρανοῦ ἡμισφαίρια, ἀνὰ μέρος ὑπὲρ γῆς φαινόμενα, ἕξ μέρειν ἑκατέρων, ὁμοίαι τισὶ πτεροῖς, πρὸς τὴν ὄξειαν κίνησιν κεκρημένον, πῶς ἀπεστέλλετο τὸ ἔταρον αὐτούς; Post vocem φαινόμενα verbum aliquod exspectas, sed illud tibi divinandum reliquit interpres. Ibidem legitur: Ἄλλ' ὅπερ εἶπον, δουάμεις ὑπερκόσμιαι, τῆς ἐγγυτάτω στάσεως διὰ τὴν ἐν ἁγίασμαῦ ἀκρότητα κατηγεύμεναι· ὧν ἡ, etc. Tot participia, verbo destituta, nihil quidquam Basilianum præferunt, nec parum habent obscuritatis. Ad idem genus pertinet illud, quo utitur interpres ad explananda illa (num. 211): **Et quodcumque consilium inieritis**, etc.: Ὅσπερ γὰρ οἱ τῆ προσθήκῃ τῆς ὕλης τῆς καιομένης, ἐπὶ τὸ μῆζον ἀφροντες τὴν φλόγα, οὕτω, etc. Deesse aliquid post vocem φλόγα, vident omnes. Similiter cum interpretatur illa (num. 226): **Quia parvulus natus est nobis**, sicut non dissimilis est interpres, sic loquens: Οὗτος ὁ τὴν μεγάλην βουλήν τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων γνωρίσας ταῖς ἑτέραις γενεαῖς μὴ φανερωθεῖσαν· οὗτος ὁ ἀναγγεῖλας καὶ φανερώσας τὸν ἀνεξήγητον αὐτοῦ πλοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρόνυμα καὶ σύσσωμα· αὐτοῦ γὰρ τοῦτου, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐστὶ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, τοῦτίστιν, ἡ βασιλεῖα καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ σταυρῷ. Ἐπὶ τοῦ. Nunc omitto participia illa, γνωρίσας, ἀναγγεῖλας, φανερώσας, quæ videntur indefinite posita: sed quaero quid sibi velit illud, εἶναι. Nou enim video quo regatur, et ad quod referri possit. Scriptor fortasse voluit suppleri hæc duas voces, εἰν τὸ (a): quod ita interpretabere: « ut fierent gentes coheredes et cōcorporales. » Accedit, quod illud, αὐτοῦ γὰρ τοῦτου, indefinite quoque positum esse videatur. Nec absimile est, quod legitur in illa (num. 143): **Et erit in die illa, non ultra adjicietur**, etc.: Τοιοῦτος προστιθένης ὥσπερ παῖδες ἀνόνητος τὸ ἀνδραποδισταῖς, οἱ πολλὰίτις, etc. Ibidem: Προστιθένης οὖν κἀκεῖνοι τοῖς ἀδικούσι· καὶ ἡμεῖς, etc. Sub finem capitis 14 sic loquitur interpres: Οἱ δὲ τὸν νοῦν αὐτῶν κεκαθαρόμενον ἔχοντες, δεσ νόμαζεται Σιών. Ἐπειδὴ, etc. Plura adnotare facile est, cum commentarius similibus exemplis refertur sit; sed nolo, ut loquendi quoque de reliquis vitis supersit locus. Non possum tamen quia adjiciam locum quemdam.

¹³² Isa. II, 26.

¹³³ Isa. IV, 2.

¹³⁴ Isa. V, 6.

¹³⁵ ibid. 21.

¹³⁶ Isa. V, 6.

¹³⁷ Isa. VIII, 10.

¹³⁸ Isa. IX, 6.

¹³⁹ Isa. X, 20.

(a) Vide Præfationem tomi II, apud nos III, § XIV. EDIT.

ubi explanatur illa (num. 306) : *Audivimus contumeliam Moab : contumeliosus valde* **, etc. Est autem ejusmodi : Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν πολλὴν τοὺς ἐπιστρέψασιν ἐμφήναντα χρησιότητα τὰ εἰρημένα, ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς τὰ πικρότερα πάλιν ἐπανατίετα. Quæ locum cum crederet Combefisius mendosum esse, eum sic emendandum censuit, πολλὴν τοὺς ἐπιστρέψασιν ἐμφήνας τὴν χρησιότητα παρὰ τὰ, addiditque, « Sic mihi videtur Basilii restituenda lectio, ac solæcismo liberanda, cui is minime solet esse obnoxius. » Tum deinde hunc locum recte, ut putabat, feliciterque correctum sic interpretatur : « Ubi per ea quæ dicta sunt, iis, qui convertuntur, multam insinuat lenitatem ac clementiam, ab alio rursus principio acerbiora intentat. » Sed eum fellit vana solæcismi imago. Solæcismus non est, sed pessima loquendi ratio, huic auctori, ut vidimus, per familiaris : quæ participiis incerte atque indefinite uti solet. Itaque, ut alias sæpe, ita etiam hic participium sic debet accipi, ut aliquid necessario supplendum sit ad orationem absolvendam. Nec erratum puto, qui existimaverit voces ἐμφήναντα τὰ εἰρημένα, hic in modum casus absoluti positas esse : aut, si mavis, modum indefinitum ἐμφήναντα hoc loco, ut alibi passim, positus est pro finito, ἐνέφηναν, sic tamen, ut subaudiatur vox ἐπειδή, aut alia similis, quod ita verti poterit : « Et hic igitur postquam ea, quæ dicta sunt, multum ostenderunt lenitatis atque clementiæ, iis qui se convertunt, rursus ab alio principio intentantur amariora. » Quantas autem tenebras æntilium illud ac ineptum dicendi genus offundat rebus, vix dici potest. Profecto si scriptor suum commentarium intelligi cupiebat, eum debuerat aliquibus scholis illustrare. Certe si non aliunde, ad satis tamen hujus commentarii vobeta. ex eo pateret, quod scriptor non absoluti orationem, sed incerte et indefinite loquatur. Nam ut nihil est familiaris huic auctori, ita nihil est minus usitatum apud Basilium Magnum.

56. Quidquid vitiosum est in hęc commentariis, omne id adnotare nunquam mihi proposui. Alioquin enim totus fere mihi exseribendus fuisset commentarius. Sed tamen alla aliquot loca subjicere libitum est, quæ tam obscura sunt, tanquæ vitiosa, ut ex iis nulla omnino idonea sententia extendi posse videatur. Tale est, quod dicit interpres in illa (num. 16) : *Hęc dicit Dominus : Pro eo quod elevatis sunt filie Sion* **, etc. Postquam enim insectatus est eos, qui reliquos contemnunt, desinit his verbis : Οὐς μένει τὸ ἀπειλήθεν πτώμα τὸ διὰ τῆς ταπεινώσεως, τὸ ἀπὸ τοῦ βήρους. Καὶ Κύριος, etc. Nihil melius quod legitur num. 87 **. Sic autem scribit : Τί ἂν ἐπὶ τῇ τούτου θέξ παθεῖν τὸν πτωχὸν ἄξιμον ἐκείνον, τὸν τῶς τὰ μικρὰ θαυμάζοντα τοὺς ἑαυτῶν ὑπερέχοντας. Sane aliter locutus fuisset scriptor, qui stu-

A duisset perspicuitati. Hic locus in notis illustratur. Ita legitur num. 166 **: Τῆραι καὶ οὐτὸ, ἐν αὐτῇ, κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν εἰρηται ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν ὄκων συλλάξει τοὺς ὑπερέχοντας αὐτοὺς προσαγορεύεσθαι ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων σύνθετες. Quid est, si non hoc ineptia est ? Dissimile non est, quod editum invenimus in illa (num. 175) : *Et indignatus est ira Dominus* **, etc. Sic enim loquitur interpres : Χεῖρ γὰρ Κυρίου ἡ ἀφαιμένη μοῦ ἐστι. Καὶ ἐν τούτῳ διαβόλου χεῖρα λέγοντος ἐν τῷ καιρῷ τῆς κολάσεως : οὐ μὴ δέ, ἀλλὰ ἀπότειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἄφαι τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Τοιγαροῦν, etc. Nec elegantiam scribit interpres, cum explanat illa (num. 187) : *Et dixit : Ecce tetigisti hoc tabia tua* **, etc. Ejus hæc sunt verba : Περαιρῶν [λόγος] τὰ ἐξω B τοῦ θελοῦ νόμου ἐπιτελούμενα, καὶ ἐκ τῶν ἀμαρτητικῶς πραττομένων καθαίρων. Scriptor paulo humanior dixisset : Καὶ τὰ ἀμαρτητικῶς πραττόμενα καθαίρων. « Qui sermo prorsus aboleo quæ committuntur præter divinam legem, atque peccata expurgat. » Ejusdem generis est illud, quod explicatur (num. 217) versiculus decimus et octavus capit. viii : « Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, » Ἰεσοῦ ὄν ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, θεσκνοῖ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἑαυτοῦ. Διότι, etc. Scribi potius oportebat, διὰ τούτου, etc. Itaque per illud, « Ecce ego... electos suos significat. Consimile est, quod dicitur in illa (num. 237) : *Et erit cum consummaverit Dominus* **, etc. : Μετὰ τὸ προστάζει τοὺς ἐν Ἰερουσαλήμ, καὶ τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ ὀλογῶν, καὶ τῇ ἐπ' αὐτοὺς ἀπειλή. Οἶον. Quæro quid sibi velit illud, καὶ τῇ ἐπ' αὐτοὺς ἀπειλή. Interpres, si sibi constare vellet, scribere debuerat, καὶ μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοὺς ἀπειλή. « Postquam sculptilia quæ erant in Jerusalem et in Samaria, ululare jussa sunt, cisque intentatæ sunt minæ, etc. » Exemplum aliud proferemus ex interpretatione verborum illorum (num. 242) : *Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum* **, etc. : Θεσκοντες τὴν μὲν ἀστείαν τινα εἶναι, καὶ ἐπὶ τῶν σπουδαίων πέπταιν γέρας ὄσαν ἀξίωσιν τὸ δέ. Sûspicor non defuturos, quibus tenebræ sint hæc tria verba, γέρας ὄσαν ἀξίωσιν. Nec dilucidius explicatur illa (num. 249) : *Et levabit signum in gentes* *. Ita ergo scribit interpres : Ἢ δὲ πρὸ τοῦ ζυλνοῦ σταυροῦ νοητὸς τις τῷ κόσμῳ παντὶ συνεσταύρωται. Ad verbum : « Sive quod aute ligneam crucem intelligibilis quædam una cum toto mundo crucifixæ est. » Quid est, quæso, inepte loqui : si hoc non est ? Hoc autem, si divinare licet, dicere voluit interpres : « Sive quod ante ligneam illam crucem, crucis ejusdam intelligibilis imago ac figura in toto mundo haberetur. » Basilium non ita loqui solet : sed ita enucleate dicit, ut nihil ullo opus sit Œdipo ad intelligendum. Item quid sibi velint quæ dicuntur in illud (num. 267) : *Et perdam injuriam iniquorum, et contumeliam superborum humiliabo* *, promptum uon

** Isa. xvi, 6. ** Isa. iii, 46. ** Isa. ii, 11. ** Isa. v, 14. ** ibid. 25. ** Isa. vi, 7. ** Isa. x, 17. ** ibid. 17. * Isa. xi, 12. * Isa. xiii, 11.

est conjectare. Hæc autem sunt: 'Ἄλλ' ἀπὸ ἐνδὸς ἀμαρτήματος διατατικῶς ἐφ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς χαλίας ἐξακουσέν προσήκει τῆς ἑβραϊκῆς. Οἱ γὰρ, etc. Rursum, si interpretari velis, ad conjecturas confugas necesse est. Nec forte male angurabere, si dicas illud, τὸ ἀμαρτήμα, supplementum esse ante vocem, ἑβραϊκῆς, ut verbis his hic subsistat sensus: « Sed par est contumelie peccatum ita interpretari, ut ab uno peccato ad omnia nequitiae genera extendatur significatio. » Sed quæro an homini, non dico Græco, sed barbaro, ita loqui liceat?

57. Addam et alia, quæ peregrinitatem ita aperte ostent, ea ut nemo, nisi præjudicata opinio obstet, Basiliana dixerit. Et quoniam de ordine in ejusmodi rebus non multum laborandum est; ut quidque primam in mentem venerit, ita primum proponemus. Dico igitur voces desinentes in τέον, σημεωτέον, νοητέον, χωριστέον, et alia id genus permulta passim occurrere in hoc commentario, in Basilio vero longe rarius. Basilius ita jungit infinitivum præpositioni, ut eo loquendi genere parce utatur: at auctori nostro hæc dicendi formula nihil familiaris. Cujus generis est illud: Ἐπειὶ οὖν οὐ μετεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ ἁδικοῦ εἶναι, καὶ σχολιά ἔχειν τὰ ἐπιθωλία. Item illud: Παρὰ τὸ, καὶ ἐκ στόματος τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι προελθύνεσθαι. Item illud: Ὑπὲρ τοῦ πάντων αὐτῶν τὰ πρόσωπα εἶναι καταφανῆ. Item illud: Τοσαῦτα εἰς τὸ σαφέστερον νοηθῆναι... κατὰ τὸ... εἰς τὸ, ἡμέρας μὲν σακίζεν αὐτοὺς τὴν νεφέλην. Item illud: Κατὰ τὸ ἐμπεριελθύνεσθαι. Item illud: Ἐξω ἑσμέν τοῦ ταλανίζεσθαι ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις. Item illud: Διὰ γὰρ τὸ χαίροντας αὐτοὺς καὶ ὑβρίζοντας τρέχειν. Ad idem genus, cum de infinitivo quoque agatur, pertinet quoddam modo et illud: Οὐκ ἐστὶ ἢ τοῦ ἐγκαταλείπειν τὸν Κύριον ἀμαρτία ἐνεργηθήσεται.. Hæc retuli, non quod putem ejusmodi exempla nulla exstare apud optimos quosque scriptores: sed quod horum usus frequentior multo sit in nostro auctore, quam in Basilio. Et quod magis movere debet, non pauca sunt ita nova, ita insolita, ut similia alibi nasci difficile sit. Qualia fortasse illa: Παρὰ τὸ, καὶ ἐκ στόματος τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι προελθύνεσθαι· Ἐξω ἑσμέν τοῦ ταλανίζεσθαι: ὁ δὲ ἐπισημῶν κατὰ τὸ ἐμπεριελθύνεσθαι τὰ ἀναγκαῖα εἰς μακαρίτητα θεωρήματα, μετὰ τοὺς κτῆς ἐκτικῶς καὶ παγίως συνέχει ἐν ἑαυτοῖς. Quod autem notavi ultimo loco, οὐκ ἐστὶ ἢ τοῦ ἐγκαταλείπειν τὸν Κύριον ἀμαρτία ἐνεργηθήσεται, de eo haberi polliceri, talem loquendi modum in genuinis Basili operibus nusquam reperiri. Leve videbitur quod addam; addere tamen libet, quod ad rem faciat: nempe, vocem καταλόγους raro admodum adhiberi a Basilio, ea vero vice interpretem uti quam frequentissime. Hoc idem fere dictum volumus de illo, διορατικῶς. Nec aliter sentiendum de voce ἡγεμονικῶς. Scio quidem hæc vocem ut a Basilio, ita a polioribus scriptoribus libenter usurpari: sed ea vox tam frequenter

recurrit in commentario, ut satietatem creare possit.

58. Postquam de verbis deque eorum constructione disceptavimus, reliquum est ut de sententiis ipsis aliquid dicamus. Sunt autem nonnulla, quæ sic fabulam sapunt, ut ea Patri gravissimo tribui non posse videantur. Insigne est, quod narratur de dæmouibus. Sed interpretem ipsam audire præstat, illud (num. 25): *Plenus sum*, explanantem. « Dæmones quidem utpote voluptatibus affectibusque indulgentes, ex victimis non nihil capiunt voluptatis ac emolumenti. Quippe dum incenduntur, sanguis per adustionem convertitur in vaporem, sicque in ejusmodi minutas partes resolutus in eorum substantiam subit. » Id quidem ridiculum est per sese; sed longe magis ridicula est comparatio ea, qua ad id probandum utitur. Ejus hæc verba sunt: « Omnino enim toti vaporibus aluntur, non quod eoa mandant, aut injiciant in ventrem, sed perinde ut animalium pili, ungues, et quæcunque sunt ejus generis, ad suam totam constituendam substantiam alimentum excipiunt. Quapropter avidè gaudent nidoribus, ac fumum ex thure prodeuntem tanquam sibi ad alimoniam accommodatum exsorbent. Et fortasse in animalibus inest aliqua cum dæmoniorum corporum proprietatibus necessitudo. Porro qui votis dæmonum explendis student, alii aliud offerunt, tanquam eis ad alimoniam accommodatus. » Græca, ne longior essem, non apposui; sed a quolibet legi possunt eo quem dixi loco. Quid, quod parum habuit scriptor præclara illa semel effutuisse? Dicas eum hoc commento summopere delectatum esse, et timuisse, ne si semel tantum dixisset, lectores fugeret. Sed rursus audicundus est. Ejus igitur hæc sunt, illa (num. 236): *Ulutate, sculptilia, in Jerusalem*, etc., interpretantis: « Quoniam, » inquit, « lignis ab humanis manibus formam ac figuram habentibus... aut reliquis idolis, quæcunque alia sunt ex pretiosa vel vili materia facta, et quæ a gentibus adorantur, latenter assident præsidens quidam dæmones, ex impuris sacris voluptatibus capientes. Quemadmodum enim in locis uacellorum, ubi cruor et sanguis jam corruptus invenitur, canes cupediis dediti commorantur: ita et dæmones gula: servientes, voluptatem ex sanguine ac nidore sacrificiorum captantes, circa aras statuasque sibi consecratas volutantur. Forte enim nutriuntur etiam eorum corpora, quæ aëria sunt aut ignita, aut ex utroque elemento composita... Hinc qui vescuntur idolothytis, participes dicuntur mensæ dæmoniorum. Cum enim victima offertur idolo, portio aliqua etiam assidenti dæmoni destinatur: quam doquidem dæmonium et ex sanguine qui veluti in aërem versus est, et ex adipe suffumigante, et ex reliquis holocaustis partem quamdam sibi assumit, » etc. Legas velim Græca in ipso commentario. Hæc quidem utrunque toleranda essent apud poetas,

² Isa. 1, 11. ³ Isa. x, 10.

aut apud jocosum scriptorem Lucianum : at eadem in Patrum gravissimo Basilio quæ ferat ? Scio quidem cœlestia quædam corpora angelis a quibusdam Patribus Græcis tribui : sed nullus, quod sciam, ejusmodi rugas unquam garrivit. Arbitror autem Basilium a tantis deliramentis maxime omnium abhorruisse. Vir summus ne optima quidem, quæ erat ejus mirabilis copia dicendi, repetere solet. Quomodo ergo sui tam dissimilis esse potuit, ut semel et iterum aniles fabulas narraverit ? Legi etiam possunt, quæ dicuntur de Calvariæ loco atque nomine, non procul ab initio capitis quinti. Illis certe aihil lepidius, nihil facetius.

59. Hunc qui in manibus est commentarium cum interpretarer, a plagiaro confectum esse suspicabar. Etenim non raro eadem prophætæ loca bis aut ter explanat scriptor ; ob idque mihi in mente veniebat eum alia aliunde sumpsisse. Exempla, cum obvia sint, inutile fuerit aliqua proferre. Angebat suspitionem, quod scriptionis genus Eusebii stylo quam proxime accedit. Norunt enim qui Eusebium vel primoribus, ut dicitur, labris attigerunt, quam et familiare sit nominibus in hoc desuientibus uti ; id quod, ut monuimus, non insolens facit interpres. Voces multas quas inpositas apud Basilium esse et novas putabam, in Eusebio legere uenineram. Ejus generis sunt voces, ἀσεβήματα, κατὰ συναρχηγῆν, δεκάπληγος, etc. Imo non verba solum, sed sententias etiam ipsas ab Eusebio mutuari mihi videbatur. Et, ut multa omittam, scriptor ita interpretatur illa (num. 273) : *Eteris Babylon quæ vocatur inclita* * etc., ut dubium non haberem quin nominum quorundam interpretationes sumpsisset ab Eusebio. Quid plura ? Commentarium eum, qui nomine Basilii circumfertur, attentius cum legerem, eundemque cum Eusebii commentario diligenter compararem, illius auctorem purisimè plagiarium esse comperi. Ejus rei nunc subjicam exempla multa, ex quibus constabit imperfectum illum in Isaiam commentarium non magno illi Basilio Cæsariensi episcopo, sed alteri cuivis scriptori tribuendum esse. Neminem enim puto hominem fore, qui tam iniquus sit rerum æstimator, ut Basilium Magnum inter insignes plagiarios recensere velit. Exemplum primum ex ipso Eusebiano commentarii initio petam. Sic igitur loquitur Eusebius : *Σύνθετος ὁ ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ σὰρξ ἀπὸ τῆς γῆς, ἡ ψυχὴ οὐράνια.* Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφοτέρω αὐτῶν ἡ συγγενεὶά ἐστιν, ἐπὶ τῶν οἰκιστάτων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐλέγχει. *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα.* Γεννήσεως εἶδος δὲ, ἢ μὲν ἢ κατὰ θεὸν μόρφωσις ἐξ ἔργων καὶ παραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη ὡς γεννᾷ Παῦλος δι' Εὐαγγελίου τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. « Homo ex anima et corpore constitutus est : caro ex terra, anima cœlestis existit. Quia vero cum utroque eorum cognationem habet homo, circa ea quæ ipsi maxime propria sunt, testimonio suo

ipsum conarguit. *Filius genii et exaltati* *. Generationis duæ species sunt, quarum alia est illa secundum Deum forma, quæ ex operibus et ex mandatorum perceptione perficitur : qua ratione Paulus discipulos suos per Evangelium gignit. » Eadem reperies suo loco apud pseudo-Basilium in eadem prophætæ verba (num. 13), *Filius genii et exaltati*. Moneo tamen, ubi legitur in Eusebio, *μαρτυρίαν ἐλέγχει*, legi apud pseudo-Basilium, *ἀμαρτίαν ἐλέγχει*. Sed meadum esse arbitror librariorum. Non enim dubito quiv legendum sit, *ἀμαρτίαν*, tum quod ea vox sententiam magis idoneam efficiat, tum quod Procopius, qui et ipse quoque Eusebiana passim compilavit, scripserit eodem modo, *ἀμαρτίαν ἐλέγχει*. Eusebii iterum verba sunt, illud : *Everea a populis alienis, sicut tabernaculum in vinea* †, etc., interpretantis : *Εἰς φρουρὰν τῶν ἐν ταῖς ἀμπελῶσι καρπῶν αἱ σκηνὴ πηγνύνται.* Ὅταν μὲν οὖν εὐθνήσῃ τοῖς οἰκέτοις καρποὶς ἡ ἀμπελὸς, σπυδαίεται ἡ σκηνή, καὶ πάσης ἀξιοῦται ἐπιμελείας ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοικτεῖεν τὸν φύλακα, μήποτε τραυθῶν αὐτῆσι παραπροσέμνοι τὴν ὁδόν. Ὅταν δὲ ἀκαρπὸς ᾖ, ἀμελεῖται ἀναγκαίως τῆς ἀμπελοῦ τὰ φυλακτήρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μη καρποφοροῦντος τὰ ἐπιθάλοντα. Φοβηθῶμεν οὖν εἶναι ἀκαρποὶ, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ φυλάσσω ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστω. Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἀξίη τῶν αἰωνίων ἀποθηκῶν, παραμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπέργει τὰς τοῦ μονοῦ τοῦ ἁγίου ἐπιθουλίας ὅταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῇ, καὶ βότρυν πικρίας ἐκφῆρῃ, ἐγκαταλείπεται τὴν ἀκαρπὸν ψυχὴν καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπίσσειται. Πολλοῦ καὶ τροπικοῦ ἀμπελώνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει : *ὡς τὸ Ἀμπελον ἐξ Αἰθύπτου μετήρα* †, « Ἀμπελον ἐγενήθη τῷ ἡραπλημένῳ καὶ, Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἀμπελον καρποφόρον, πῶσαν ἀληθινῆν. » Εἰ δὲ ὁ Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνὴ τῆς ἀμπελοῦ ταύτης ὁ οἶκος τάχα ὁ τοῦ ναοῦ. *Σκηνώμα γὰρ ὄδξης ἐλέγετο, καὶ σκηνώμα, οὗ κατοικήνησαν ἐν ἀνθρώποις.* Ἔως μὲν οὖν ὅτε ἔποιε καρπὸν πολὺν, καὶ ἡ σκηνὴ διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνειστήκει : ἐπεὶ δὲ ὁ φυτεύσας αὐτὴν ἔμεινε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε καὶ ἀκάνθας, αἷς τὸν Κύριον ἐσεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν ἐποίησε γὰρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας. Διὰ καὶ εἰς τὸ βρομια ἔβωκαν τῷ Κυρίῳ χολὴν. Διὰ τοῦτο ἐγκαταλείφθη ἡ σκηνὴ τοῦ ἀμπελώνα. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀφίστατε ἡμῖν ὁ οἶκος ἡμῶν ἔρημος. Τότε ἐπληρώθη ἡ ἀπειλή αὐτῆ· Ἐγκαταλείφθη γὰρ ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελώνι. Ἐξ ἐκείνου λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετελεῖτο τοῦ μὴ βρέχει ἐπὶ τὸν ἀμπελώνα. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶτε πρωφῆται παρ' αὐτοῖς, οὐκ εἶτε οὐράνια χάρις ἀλλὰ γέγονεν εἰς χέρσον καὶ καταπύημα, ὅτε φραγμὴ τοῦ ναοῦ ἐκείνου καθηρέθησαν, ὁ ὑπερασπιστὴς τῶν ἁγίων δυνάμεων, ἔκτει ἐργάσανται κατὰ τὸν νόμον.

* Isa. xlii, 19. † Isa. i, 2. † ibid. 8.

αὶς ἀπόλειπεν ἔστι. Quæ sic Latine reddidit vir im-
mensa quadam doctrinæ copia istructus, qui mag-
nam Eusebiani commentarii partem ex multis ca-
tenis collectam haud ita pridem edidit : « Ad cu-
studiam fructuum in vineis nascentium figuntur
ventoria. Cum ergo vinea propriis fructibus probe
instructa est, omni cura et sollicitudine tenentior
servatur; ita ut custos diligenter prospiciat, ne,
qui in via prætereunt, fructus ejus decerpant. Cum
autem vinea infructuosa est, illud a custode, ut
consentaneum est, negligitur. Quamobrem Israeli-
ticum populum derelictum iri interminat, utpote
qui consentaneum fructum non emittat. Timendum
itaque nobis est, ne infructuosi simus, ut ne ex ira
Dei deseramus. Spiritus sanctus est qui vos custodit.
Cum igitur anima fructus æternorum penuriorum
dignos profert, tum permanet ille custos, et singu-
laris feri insidias procul abigit; cum autem uvam
fellis et botrum amaritudinis profert, infructuosam
animam ille deserit: et tunc in quemvis brutum
cogitatum, et in quamvis irrationabilem concep-
scentiam decidit illa. Plernaque porro Scriptura
Israelicam vineam tropice nuncupat; ut, *Vineam ex
Ægypto transtulisti* ⁹; et: *Vinea facta est dilecta* ¹⁰;
et: *Ego autem plantavi te vineam fructuosam, totam
eram* ¹¹. Quod si Israel vinea fuerit, tabernaculum
sane ejus domus templi erit: nam *Tabernaculum
gloriæ* ¹² dicitur; et: *Tabernaculum, ubi habitavit
in hominibus* ¹³. Douce itaque multum fructum
protulit, tabernaculum ad fructuum custodiam sub-
stituit; quia vero qui plantavit eam, exspectavit ut
faceret uvam, fecit autem spinas, quibus Dominum
conoraverunt, tota conversa est in amaritudinem:
fecit enim uvam fellis et botrum amaritudinis ¹⁴:
ideoque in potum Domino fel dederunt; ea sane de
causa tabernaculum vitæ derelictum est: nam,
Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta ¹⁵.
Tunc vere impleta est illa conminatio; etenim de-
relicta *Est sicut tabernaculum in vinea* ¹⁶. Exinde
vero nubibus mandavit ne pluerent super vineam.
Mirco non ultra prophetæ penes illos sunt, non
cælestis gratia; sed conversa est in aridam et in
conculcationem; sepes templi illius destructæ sunt,
nec non sanctarum virtutum propugnaculum: ac
etiamsi quidpiam secundum legem agant, id illis in
perniciem vertit. » Eodem plane modo loquitur
pseudo-Basilium (num. 20) in iisdem explicandis
Isaïæ verbis ¹⁷. Cui autem, quæso, persuaderi un-
quam poterit oratorum eloquentissimum Basilium
vel ipso commentarii sui initio ab Eusebio fragmen-
tum tantum sibi sumpsisse? Notandum variare com-
mentarios in duobus. Primum, quod legitur in
Eusebio, Μη ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ
θεοῦ, ad verbum, « ne ab ira Dei deseramus, » in
alio vero interprete, Μη ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς
ἐπισκοπῆς τοῦ θεοῦ, « ut ne Dei inspectione desti-

tuamur: » deinde quod legimus in Eusebio, κατα-
παύεται, « decidet, » apud pseudo-Basilium quoque,
καταπαύεται, « conculcatur. » Sed et hæc quoque
inter librariorum errata numeranda esse puto. Nam
si ita verba Eusebii secundum eorum vim nativam
interpretari velis, « ut ne ab Ira Dei deseramus, »
id nescio quomodo male sonat. Et, quod gravius est,
videtur Eusebium non aliter scribere debuisse, quam
ἐπισκοπῆς, ut orationis partes possint inter se
coherere. Dixerat enim prius servari fructuum
tempore tenentior vineæ, tuncque custodem pro-
spicere, ne, qui in vinea prætereunt, fructus ejus
decerpant: negligi vero vineæ munimenta post
vendemiam. Verisimile igitur sit eum, si sibi
constare voluit, scripsisse, ἐπισκοπῆς, eo scilicet sensu:
B Quemadmodum si vinea infructuosa est, non pro-
spicit custos, sed eam potius deserit: ita timendum
est, ne nos, si infructuosi simus, inspectione Dei
desituamur. Lectionem alteram defendi non posse
arbitror. Quod ut intelligatur, satis est si verba
Eusebii ascribamus, quæ hæc sunt: Καὶ τότε ὑπὸ
παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπι-
θυμίας καταπαύεται. Nam illud loquendi genus,
καταπαύεται ὑπὸ λογισμοῦ, « incidet in cogitatio-
nem, » ineptum esse et vitiosum vident, ut opinor,
omnes. Scribi oportuisset, καταπαύεται εἰς λο-
γισμὸν. Contra, vocem, καταπαύεται, huic loco or-
time convenire, nemo, si animum attenderit, diffi-
tebitur. Cætera persequamur. Quod sequitur fra-
gmentum breve quidem est: id tamen adnotare
non pigebit. Eusebium illud: *Principes tui non ob-
temperant* ¹⁸, interpretans, verbis illis utitur: Θεῶ
ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς διατε-
ταγμένοις ὑπ' αὐτοῦ μὴ ἐμμένοντες, « Deo repu-
gnant, declinantes ab eo, et in præceptis ejus non
manentes. » Hæc ad verbum legere est apud pseudo-
Basilium in hunc ipsam Isaïæ locum (num. 49). E-
usebium in explicandis illis: *Quid vos injuria afficitis
populum meum* ¹⁹, etc., sic loquitur: "Ἔθος τοῖς
ἀδικοῦσι καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὴν ἐγκαλῶνται παρὰ
τῶν ἡδικημένων, ὄφρῃσι καὶ λωβηραῖσι καταισχύειν
αὐτοὺς, ἐξευτελιζόντες καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες. Τοῦ-
το οὖν φησι, τὴν ἡμῶν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας
αἰσχύνῃ ταύτην, ἐκ τῆς τυραννίδος ἡμῶν τοῖς πτω-
χοῖς περιτρέπετε. » Mos est iis qui injuriam infer-
runt, et abripiunt, ut cum a læsis expostulantur,
contumelias et conviciis ipsos confundant, vilipen-
dentes ac plagas comminantes. Hoc igitur ait: Con-
gruentem vobis ex illata injuria pudorem, tyranni-
ca vi utentes in pauperes refunditis. » Illa, τοῦτο οὖν
φησι, si excipias, cætera ad verbum invenies apud
pseudo-Basilium (num. 122), eandem prophetæ
sententiam explanantem. Invenies, inquam, non
continenter quidem, sed verbis nonnullis interjectis.
Et quoniam statui nihil præterire eorum, quæ re-
perire potero, adijciam pauca verba. Eusebium igitur

⁹ Psal. LXXIX. 9. ¹⁰ Isa. v. 1. ¹¹ Jer. II, 2. ¹² Psal. XXV, 8. ¹³ Psal. LXXVII, 60. ¹⁴ Deut. XXXII, 32.
¹⁵ Luc. XII, 35. ¹⁶ Isa. I, 8. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid. 23. ¹⁹ Isa. III, 15.

hæc sunt, illud : *Vas iis, qui mane surgunt* **, etc., exponentis : Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξηγήσιν τὸ παρὼν τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει. « Αποστολικοί dicti explanationem pars hæc prophetiæ continet. » Hand aliter exprimit se interpres alter, ubi eadem prophætæ verba interpretatur (num. 154). Eusebius eundem Isaiæ locum explanare sic pergit : Τούτῳστιν, οἱ ἄγιοι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἔνοιαν ἀπολέμενοι, καὶ ἀντὶ [αὐτοῦ] ps. Basil. τοῦ δεῖ] τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόνως καταπαλαίειν τὰ πάθη, ἀνατρεπόμενοι κατ' αὐτῶν, καὶ οὐδὲν τινα μέθην τὰ πάθη μεταδιώκοντες. « Id est, qui nondum juventutis insipientiam deposuerunt, et qui, cum turbulento animi motus strenue oppugnare deberent, ab his contra subvertuntur, et ceu quamdam ebrietatem, animi morbos sectantur. » Et hæc quoque leguntur ad verbum in nostro commentario. Tam varie auctor noster explicat illud Isaiæ (num. 160) : *Vas iis, qui mane surgunt*, etc., tamque sæpe hæc Scripturæ verba repetit, ut ea ex rō vel sola constet illius commentarium nihil aliud esse, nisi alienorum scriptorum compilationem. Eusebius illa : *Quia ablatum est jugum ipsi impositum* **, etc., interpretans, scripsit hoc modo : ' Ἀπεσείλαντο τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ τῆ δουλεία τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦς ὑποξέξαντος, καὶ βάβδω τὸν ἀράχην οὐκ αὐτῶν κατακάμπτοντες. ἵνα τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα τῆς ψυχῆς καταβάλλοντες, μὴ ὑποκύψωσι τῇ ἁμαρτίας. » Grave jugum illud excusserunt, ejus, qui peccati servituti se colligabat, quique virga caput ipsorum deprimebat ; ut apostolicam prædicationem in anima fundantes, se peccati servituti non inflecterent. » Eadem legere potes in pseudo-Basilio, ubi eadem prophætæ verba explanat (num. 234). Illud Isaiæ : *Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήνην σε*, sic interpretatur Eusebius : Τὶ οὐν βούλεται τὸ τοιμηρῶς δοκοῦν εἰρηθεῖν, τὸ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήνην σε ; διὰ τοῦτό μοι, φησὶν, ἰσχυρῶς ἐχαρίσω ἔνδοθεν τοὺς διαλογισμούς, ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ σέ, ἐντραπήνην σε, διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγομένων αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν εὐτοτίας. Λέπει οὖν τὸ, αὐτοῦσε, ἵνα ὑγιᾶς ὁ νοῦς τῶν ῥημάτων ἀποδοθῆ. *Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήνην αὐτοῦσε*. Ὅσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις ἀντιπρόσωποι ἐστώτες, ἕως μὲν ἰσπαλεῖς δοκοῦσιν ἵνα, οὐ τρέπονται αὐτὸ ἐκκλινουσιν· ἐπειδὴν καὶ ὑπερέχη αὐτῶν τὸ ἔτερον μέρος, τραπέντες φεγύρουσιν οὐκ καὶ ψυχῆ ὑπὸ ἀναιδείας παραταταγμένη ἔστηκεν, οὐκ ἐντροπιζομένη· ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου καθαρμομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ κρυπτῷ οὐκ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπὴ, ἐντροπὴ προσηγόρευται. διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία ἤχησεν, καὶ τὰ ἔνδοξ, ὥστε τεῖχος δ' ἐνεκαίνισεν ὁ θεὸς τοῦ προσφῆτου, ἵνα μεταβάλλωσι καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ αἰδέσθαι πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν ὑπερήμιον αἰσχύνην. διὰ μέντοι τοῦ, Ὅτι ἐκοπίασε Μωδὸς ἐπὶ τοῖς βομοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσ-

A εὐξασθαι καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτὸν, τάχα τὸν ἐπὶ τέλει ἀφανισμὸν πάσης εἰδωλοατρείας, ἐκ τῆς τοῦ λόγου ἐπιφανείας, προφητείας ὁ Ἡσαίας· οὗ μάταιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν ναῶν μόχθοι, καὶ ἀνωφελεῖς αἱ εἰς τὰ χειροποίητα ἐλπίδες. Προσεύχονται γὰρ, φησὶ καὶ οὐ μὴ δύνωνται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. Τοῦτο δὲ νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδομίας πεπλήρωται. Ἄντι σκοπέλων μὲν γὰρ ἐστήκασιν οἱ ναοὶ περιβόητοι. Οὐκέτι δὲ αἱ ἀπὸ τῶν δαιμόνων ἀπάται· φυγαδευθείσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κηρυγμένου. « Quid ergo sibi vult illud, quod sane temere dictum videretur, *Erit ut te reverentur* ** ? Ideo, inquit, firmas mihi intus cogitationes elargitus es ; ita ut qui sese ad te minime couvertunt, tui reverentiam habeant ; ob argumenta ex inditis mihi prævalidis cogitationibus ipsis oblata. Deest itaque illud, *ipsi*, ut sua verborum sententia reddatur : *Ei erit ut ipsi reverentiam tui habeant*. Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie consistunt, quandiu æquo Marte pugnatur, non terga dant, neque pedem referunt ; cum autem altera pars prævalet, tunc fugam faciunt : ita et anima impudenter in acie stabat, nec reverebatur ; verbo autem efficaci convicta, in pudorem et reverentiam vertitur. Et quia in occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐντροπὴ, sive confusio occupatur. Ideo ergo venter souabit, et interiora quasi murus, quem innovavit Deus prophetæ ; ut mutentur, et confundantur, Deumque reverentur : antehac utilis pudoris ignari. Per illud sane, *Quia defatigatus est Moab in altaribus, et ingreditur in manufacta ad orandum, et non poterunt eruere illum*, fortasse omnis idololatricæ destructionem, in fine ex adventu Verbi futuram, vaticinatur Isaias, quia omnes in construendis templis insumpti labores vani sunt, infructuosæque spes in manufactis posita. Nam, inquit, *orabunt, et non poterunt eruere illum*. Cæterum hoc jam in adventu Christi completum est : illa quippe nihil famosa templa pro scopulis habentur : nec ultra illæ dæmonum fallaciæ consistunt, adversaria illa potestate per mysterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam versa. » Et hæc videre licet ad verbum in pseudo-Basilio (num. 344).

D 60. Quæ bacterus ex Eusebio protulimus exempla, vim maximam ad communem opinionem everterendam apud idoneos existimatores habitura arbitror : sed spero fore, ut ea quæ mox subjiciam, videantur ipsis longe majoris momenti esse. Etiam si credibile non est disertissimum oratorem Basilium, cum Isaiam interpretaretur, multa ad verbum ex Eusebii in Isaiam commentariis hinc inde mutuum esse ; profecto longe minus probabile videri debet, eundem ejusdem in *Psalms* commentarium compilasse. Et quidem si prius egisset, fortasse excusatione dignus caset ob nonnullorum exempla:

** Isa. v, 11. ** Isa. ix, 4. ** Isa. xvi, 12.

sed si posterius, nullius, quod equidem sciam, exemplum eum excusaret. Quis enim, queso, tam ineruditus, tam rudis, tamque dicendi inops fuit, ut eum Isaiæ vaticinia explanaret, ob imperitiam ad Eusebii in *Psalms* commentariis recurrere coactus sit? Quod tamen, opinor, nondum auditum est, nec postea audietur, id scriptorem nostrum fecisse constat. Exempla supponimus. Eusebius igitur in commentariis iis quos in *Psalms* composuit, illa: *Illic naves pertranseunt* **, explanans, sic scripsit: Καὶ ἔστιν ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ μὴ ἐναπομένοντα αὐτῇ, μηδὲ καταβαπτίζόμενα τοῖς κύμασι. Οἱ γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατεύμενοι, καταπατοῦντες τὸν κλύδωνα τοῦ βίου, καὶ ὑψηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιῶσιν ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς συγκαταβαίνοντες ἐπὶ τῷ κερῶσαι τινας τῶν βεβουθυμένων. « Laudantur porro naves quæ mare pertranseunt, non vero quæ ibi permanent, vel quæ fluctibus demerguntur. Nam qui in carne sunt, nec secundum carnem militant, vitæ fluctum calcantes, eoque superiores, faciunt operationem in aquis multis, ac descendunt, ut ex demersis aliquos lucrarent. » Hæc in pseudo-Basilii commentariis hoc ipso in volumine editis invenies, si legas quæ dicta sunt in illud (num. 93): *Et super omnem navem maris* **. Eusebius rursus illa: *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ* **, interpretans sic loquitur: Πάντι που ἔηλον, ὅτι ἐν ἀνίγμῳτι κεκαλυμμένως εἶρηται· οὐ γὰρ δεῖ καθ' ἑκάστην ἀρχὴν τῆς ἡμέρας αἰματὶ ἀνθρώπων τὰς χεῖρας ἐμολύνειν, οὐ τοῦτο φησὶ ὁ λόγος. Τοῦτο γὰρ, πρὸς τῷ ἔναγεῖ, ἐστὶ καὶ τὸ ἀπίθανον ἔχει. Πῶς γὰρ πάντων ἡβύνατο καθ' ἑκάστην πρωΐαν αὐτοῦχερ γίνεσθαι τῶν ἀμαρτυλῶν τῆς γῆς; Ὅ γὰρ περιγίνεσθαι πάντων δυνατὸν ἓνα, πολλῶν τῶν ἐξαμαρτανόντων ὡς τὸ εἰκὸς ὄντων, καὶ εἰ πολέμῳ αὐτῶν κατεκράτησεν, ἐν μετ' ἂν ἀπέκτεινε πρωΐα τοὺς σύμπαντας, ἀλλ' οὐχὶ καθ' ἑκάστην πρωΐαν αὐτοῦχερ αὐτὸν ἐγίνετο. Ἦ οὖν τοῦτό ἐστι; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἀκούσωμεν, ἵνα μὴ κατηγορησωμεν ἐπὶ ψευδεῖ τῶν προφητικῶν λογίων, ὃ μὴ θέμις. Πόλις τοῦ Κυρίου ἢ σύστασις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς· ἀμαρτυλῶν καὶ γῆς, περὶ ὧν φησὶ ὁ Σωτῆρ, ὅτι « Ἐσωθεν ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ πονηροὶ, ἐνόοι, μοιχεῖαι, πορνείαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι. Ταῦτά ἐστι τὰ κοινῶντα τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτους δὲ τοὺς ἐκ τῆς γῆνης σαρκὸς προῶντας, καθ' ἑκάστην ἔννοιαν τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαπατῶντες ἐκ τῆς ἰδίας συστάσεως ὁ ἑαυτὸν ἐκκαθαίρων. Πρωΐα οὖν καὶ ἄρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἑκάστην ἀνατολὴν σωτηρίου γίνεται· ἐν ἧ ἔξαφανίζεσθαι δεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμοῦς. Εἰ γὰρ μὴ τὰ πρῶτα πρὸς πονηρίας κινήματα τῆς ψυχῆς ἐκμηθεῖται, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρήσει τὰς ἐνθυμήσεις. Οἷον, γῆς ἀμαρτυλῶς ἐστὶν ὁ τῆν μοιχεῖαν ὑποβάλλων λογισμὸς, ὁστις ἐνεργεῖ τὸ ἐμμελέψαι γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς· οὗτος ἐάν μὴ ἀπο-

κτανῶν ἐκ τῆς ψυχῆς ὁνοεῖ ἐξίπει τινὲ τῷ τμητικῶν λόγῳ καὶ ἀφανιστικῶν τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο γένηται ἐν πρωΐᾳ, τοῦτέστι, κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερὸν ἀποκάλυψιν (πάν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστὶ), μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχεῖαν, καὶ ἐπὶ τῆν μελέζονα ταύτης ἀμαρτυρίαν προῶξει τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργεῖαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος. « Nemini puto non manifestum esse hæc ænigmatica dicta fuisse; neque enim ea est dicti sententia, me ineuntibus singulis diebus humano sanguine manus fœdasse meas: id enim præterquam quod detestandum esset, nullatenus credibile est. Quomodo enim singulis matutinis omnes peccatores terræ manu propria conficere potuisset? Neque enim uauis magna superare valuisset, cum, ut verisimile est, magna esset peccatorum multitudo: ac si eos in bello vicisset, uno in matutino omnes interfecisset, neque singulis matutinis ipsos propria manu interemisisset. Quid itaque significat illud? Attentius et prudentius dicta intelligamus, ne prophetica oracula mendacii accusemus, quod nefas esset. Civitas Domini est humanæ structuræ compositio; peccatores autem terræ li sunt, de quibus Salvator ait: *Ab intus ex corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie* **. Hæc sunt quæ coingunt hominem. Hos autem peccatores ex terra ortos, id est, ex terræ carne prodeuntes, dum singulæ de Deo cogitationes exoriuntur, ex propria structura tollit, qui sese purgat. Matutinum autem et diluocum in anima est, quoties salutaris dogmatis ortus accidit, quo omnes cogitationes quæ operantur iniquitatem, de medio tolli oportet. Nisi enim primi animæ motus ad malitiam excendantur, necessarium est cupidines ad opus procedere. Exempli causa, peccator terræ est cogitatio fornicationem suggerens, quæ efficit ut quis mulierem respiciat ad concupiscendum eam **: hæc porro nisi in anima occidatur, ac ratione ead gladio scindente et affectus tollente cædatur, idque in matutino efficiatur, scilicet cum primum illa palam deprehenditur (nam quidvis conspicuum lux est), post illam in corde fornicationem, ad gravius etiam peccatum illa hominem deducet, id est ad corporeum opus evocabit. » Hæc ad verbum leguntur apud pseudo-Basilium eo in loco, ubi ultima vice explanat illa (num. 163): *Itaque vobis iis qui surgunt mane* **, etc. Necesse non puto quidquam addere. Spero enim omnes homines mihi assensuros, ineptissimum illum interpretandi rationem non decere magnum illum Basilium, nec ei ullo modo tribui posse. Proferam tamen et aliud testimonium et psalmo centesimo tertio (v. 34), ubi Eusebius in explicandis verbis illis, *Jucundum sibi eloquium meum*, etc., hoc se modo exprimit: Πολλοὶ κατὰ συναρπαγὴν παρηλλαγμένως τὰς κρίσεις ἐκπέρουσι, πρὸ καταλήψεως τῆς ἐξ ἱκανοῦ λόγου, καὶ ἐπιπέλιον ἐρευνηθέντος, ἐγγινόμενης, ἀβασανίστους κατὰ προπέτειαν τὰς περὶ ἐκάστου δόγματος βιπτῶντες συγκαταθέσεις. Ἦ οὖν

** Psal. cxi, 26.

** Isa. ii, 16.

** Psal. c, 8.

** Math. xv, 19.

** Math. v, 28.

** Isa. v, 11.

τῆς διαλεκτικῆς φύσεως μάλιστα πεπίστευται ταῦτα A
παίρειν δύνασθαι, διαρεῖν ἀκριβῶς τὰς τῶν πρα-
γματικῶν φύσεις, καὶ τὰ ὅμοια γνωρίζειν, καὶ τὰ ἐπι-
τῆς διακρίνειν. Διόπερ συνειδὼς ἐαυτῷ τὴν θεῖαν
διαλεκτικὴν ἔχοντι, ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ τὸ, Ἑἵδονθεῖη
σοὶ ἡ διαλογὴ μου. Ἡ γὰρ τῶν ἱριστικῶς καὶ φιλο-
σοφικῶς ἐπιμεθαινόντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικῆ,
οὐχ ἔδειξαι, ἀλλὰ παρακταρανοοσά τις ἐστιν. « Multi
questus causa perverse judicia ferunt, sed et an-
tequam per accuratum examen et perquisitionem,
qua de re agatur intelligant, temere singulis sen-
tentia assensum præbent. At ea dialecticæ natūra
est, ut rerum naturas accurate distinguendi, et quæ
ad se pertineant discernendi facultatem præstare
posse putetur. Quamobrem David cum se divina
dialectica instructum esse cognosceret, dicebat: B
*Jucundum sit tibi eloquium meum, sive dialectica
mea.* Nam dialectica eorum qui altercandi ac con-
tendendi animo res aggredduntur, non jucunda, sed
potius exasperans est. » Et hæc quoque pseudo-Ba-
silius in suum commentarium transferre non dubi-
tavit (num. 173), cum illa, *Væ qui dicitis malum
bonum* 24, etc., explicaret. Exemplum ultimum petam
e psalmo centesimo secundo, cujus initium sic in-
terpretatur Eusebius: Τοῖς ἐνδοξοῦ αὐτοῦ προστά-
σαι εὐλογεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦτέστι τῆ φύσει
τῶν ἑσῶθεν ἐξερχομένων διαλογισμῶν, ὧν διπλοῦν
ἐστὶ τὸ τάγμα. Οἱ μὲν γὰρ μοιθηροὶ εἰσι, φό-
βοι, μοιχεῖαι, κλοπαί· οἱ δὲ ἀστέιοι καὶ σωτήριοι,
φιλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικόν. Ὡ τόνων
πάντα τὰ ἐνδοξοῦ κατέρχονται εἰς ἐτοιμότητα τοῦ εὐλο-
γεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον, οὗτος καλῶς συμ-
παραλαμβάνει τὴν ἐνδοξοῦ διάθεσιν, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ
εὐχαριστίαν. « Nomini Domini benedicere jubet
interiora sua, id est cogitationes suas, quæ ab in-
tus procedunt, quarum duplex est ordo. Aliæ enim
pravæ sunt, nempe cædes, fornicationes et furta
spectantes; aliæ vero urbanæ et salutare, nempe
humanitas, temperantia et communitas. Is itaque
cujus omnia interiora recta sunt et parata ad bene-
dicendum nomini sancto Dei, interiori suo affectu
recte utitur ad gratiarum actiones Deo agendas. »
Hæc toidem syllabis et vocibus reperitur quidem
apud pseudo-Basilium (num. 314), verba illa: *Ideo
venit meus super Moab quasi cithara sonabit* 25, etc.,
interpretantem: sed sic tamen, ut in eo paulo
sint fusiora. Ex quo fit, ut librariorum qui Eusebiana
exscriperunt, aliquid hoc loco omisisse suspicer.
Satis est, ut fallor, hæc retulisse, ut imperfecti il-
lius in Isaiam commentarii vobeta ostendatur; nec
multis verbis opus esse ad id probandum arbi-
tror. Nam res ipsa clamat, facundissimum orato-
rem Basilium, si Isaiam interpretatus esset, de
compilando commentario Eusebii in *Psalmos* ne co-
gitaturum quidem fuisse. Et vero, ut ne loquar de cæ-
teris, quia sibi facile persuadet Basilium Magnum,
cum Isaiam interpretari debuisset, partem psalmi

centesimi fuisse et intemptive sibi explicandam
proposuisse? Hæc certe scriptori ultimæ sortis, non
oratori primæ notæ in mentem venire poterunt.

61. Eusebii commentariis et pseudo-Basilii cum
considero, non possum quin credam hunc ab illo
maximam sui operis partem ad verbum sumpsisse.
Tanta est enim in utroque commentario convenien-
tia styli, tantaque similitudo, id ut mihi minime
dubium esse videatur. Sed cum pars duntaxat Euse-
biani commentarii ad nos pervenerit, quam ex
catenis edendam curavit Montfauconius, omnia
pseudo-Basilii furta detegere frustra conamur.
Attamen præter ea quæ jam notavimus, et alia quo-
que non pauca eodem ex fonte ab eodem bausta
esse nullo negotio, nisi valde fallor, pervincam.
Monuit in notis suis idem ille, quem mox nominavi,
Bernardus Montfauconius, Hieronymum multa ex
Eusebii in *Isaiam* commentario ad verbum fero
convertisse, eaque in suum transtulisse: quod ex
locorum collatione perspicuum est. Ergo si osten-
dero multa legi apud Hieronymum, quæ aperte ex
pseudo-Basilii commentariis expressa sint, jure ac
merito uterque tum Hieronymus tum pseudo-Basi-
lius hæc ab Eusebio sumpsisse putabuntur. Nec
quemquam dicturum puto, Hieronymum ejusmodi
locæ ex hoc ipso qui Basilii nomine circumferitur
commentario mutuari potuisse, cum id opus ipsi
notum non fuisse videamus. Hieronymus enim Isaiæ
interpretes in suo prologo recensens, ejus qui Basi-
lii nomen præfert commentarii nullam omnino men-
tionem facit. Neque vero credi merito potest Hier-
onymus ideo de hoc commentario tacere, ut sua
furta celet; cum de Eusebiano commentario lo-
quatur, e quo permulta convertere non dubitat.
Rursus dixerit nemo, imperfecti illius commen-
tarii auctorem ea quæ Latine in Hieronymo le-
gerat, Græce reddidisse. Alienissimum enim id esse
a Græcorum moribus omnes, ut opinor, sciunt.
Præterea cum exstant temporibus illis multi
Græci in Isaiam commentarii, dubium non est quin
scriptor Græcus Græcos potius compilarit quam
unum aliquem scriptorem Latinum. Reliquum est
igitur ut uterque, Hieronymus et pseudo-Basilius
loca illa sibi communia ab aliquo mutuatus sit:
quem ego affirmare posse videor alium ab Eusebio
non esse, cum et Hieronymum et commentarii Græci
scriptorem multa ab Eusebio sumpsisse aliunde
constet. Jam proferamus exempla, quibus utrum-
que ab eodem fonte hausisse certo cognosci possit.
Sic igitur loquitur pseudo-Basilius (2, 43, num. 91):
Φέρει δὲ τὸ δένδρον τοῦτο καρπὸν, ἀλλὰ χολῶν τρο-
φήν. Διὰ τοῦτο δένδρον αἰσχύνης ἐνώμασε. Τὸ γὰρ
Βασκὴν εἰς τὴν αἰσχύνην μεταλαμβάνουσιν. Ἄν σὺν ἡ
δύξαι τῆς καρποφορίας αἰσχύνῃ ἐστί, καὶ ἐπὶ τούτοις
ἔσται ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου. Quæ sic expressa legun-
tur apud Hieronymum pag. 27, liberius, id est,

Hieronymi more : « Quæ etsi fecerint fructus, pecorum sunt alimenta... et interpretatur αισχύνη, id est, ignominia... Super omnes ergo qui eriguntur in superbiam, et faciunt opera ignominia, atque in cæno libidinum volutantur, Domini vindicta consurget. » Quin et Hieronymus cum paulo post sic scriberet : « Et nunc diem Domini super cedros Libani sermo propheticus comminetur ; » respexisse videtur ad Græca illa, quæ ibidem leguntur : « Η τῷ Κυρίου ἡμέρα καὶ τοῖς δένδροις τῆς αἰσχύνης ὡς φοβερὰ ἀπελείεται. Pseudo-Basilius rursus sic loquitur (3, 9, num. 113) : « Ὅσπερ ἐκεῖνοι... οὐχὶ ῥήμασιν εὐπροσώποις τὴν ἀσβλήεναν συνεκάλυπτον. Ποῦ γὰρ εἰσι, φησὶν, οἱ ἄνδρες, οἱ εἰσελθόντες παρὰ σοί ; Ἐξήγαγε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα αὐτοὺς συγγενώμεθα. Ἐκεῖνην ἐμνησάτο τὴν ἀμαρτίαν· τὴν γὰρ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδδομῶν ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Hieronymus pag. 38 : « Et quomodo Sodomitæ, cum omni libertate peccantes, et ne pudorem quidem ullum habentes in scelere, dixerunt ad Lot : *Edue foras viros, ut concubamur cum eis* »²². Sic et isti publice proclamantes, suum prædicavere peccatum. » Priora autem Hieronymi verba credi possunt expressa fuisse ex Græcis illis quæ eodem in loco leguntur : « Ἀμαρτίαν ἦν οὐχὶ λάθρα οὐδὲ ἐπαίσχυνόμενοι πεποιθήσαν. Pseudo-Basilius (3, 23, num. 129) : « Ἔοικε τὸ θέριστον ἐπέβλημα εἶναι θερινόν, ὡς καὶ περιβάλλειν δοκεῖ, καὶ μὴ βαρύνειν ἐν τῷ καύσῳ· ὡς καὶ ἐν τῇ Γενέσει μεμαθήκαμεν τὴν ῥεβέκκην περιβαλλομένην τὸ θέριστον. Hieronymus pag. 42 : « Habent et theristra, quæ nos palia possimus appellare : quo obvoluta est et Rebecca... Græce θέριστρα : ab eo quod in θέρει, hoc est, in æstate et cauinæ, corpora protegentur feminarum. » Pseudo-Basilius : Εἰρηται δὲ τισιν, οἱ αἱ ἐπὶ τὰ γυναῖκες, ἐπὶ τὰ πνεύματά εἰσιν, ἃ μικρὸν ὑστερον ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης καταριθμῆσαι μέλλει, ὡς *πνευματωμένα ἐπὶ τὴν ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ ἔξανθήσκειν μέλλοντα. Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, πνεῦμα φόβου Θεοῦ. Ἄπερ διὰ τὸ πάντας ἐκκλίνει, καὶ ἅμα ἀρχειοθῆναι, οὐκ ἔχοντα ἢ ἀπαναπαύσεται ἀγαπητῶς, τοῦ κατὰ τὸν Κύριον ἀνθρώπου λαβόμενα, ποιεῖ τὰ ἀναγεγραμμένα. Hieronymus pag. 43 tantum non ad verbum D hæc ita convertit : « Septem mulieres, id est, septem gratiæ Spiritus sancti, de quibus in consequentibus idem propheta dicitur est : *Exiet virga de radice Jesse : et flos de radice ejus conscendet : et requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientie et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientie et pietatis : et implebit eum spiritus timoris Domini* »²³ ; apprehendent Jesum quem nullo tempore desideraverant, quia nullum alium poterant invenire, in quo æterna statione requiescerent. » Animadvertas velin illud, ἀγαπητῶς, red-*

ditum esse ab Hieronymo παράφραστικῶς, quem multo tempore desideraverant. Hieronymus pag. 44, in verba illa : *Cum abierit Dominus sordes filiarum Sion* ²⁴, sic scripsit : « Et nota quod sordes filiarum laverit spiritu iudicii, sanguinem autem Jerusalem spiritu combustionis. Quod enim leve est, lavatur : quod gravius, exurit, etc. » quæ quin e Græcis expressa sint, dubitari posse non puto. Sed quæ fuse dixit pseudo-Basilius, eadem Hieronymus breviter perstrinxit. Legi potest pseudo-Basilium in hunc ipsum Isaie locum. Dubium quoque non est quin Hieronymus pag. 49 exemplar Græcum habuerit ob oculos, cum illa : *Væ qui conjungitis domum ad domum* ²⁵, etc., ita interpretaretur : « Juxta tropologia contra hæreticos quidam hoc dictum arbitrantur.... et audiunt sub aliis verbis : *Audite hæc, duces domus Jacob, et residui domus Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis, qui edificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate* »²⁶. Isti domos domibus, id est, dogmata conjungunt dogmatibus : quibus dicitur per Michæam : *Notite edificare in domo risum* ²⁷ : ne supra fundamentum Christi quod apostolus Paulus posuit, et in quo debebant edificare aurum, argentum, lapides pretiosos, e contrario ædificent ligna, fenum, stipulam. » Ascribimus Græca ut cum Hieronymianis possint comparari. Ita igitur eadem prophetæ verba explanat pseudo-Basilius (num. 152) : *Δυνατὸν δὲ τῷ φιλοπόνη κατὰ ἀναγωγὴν ἐπὶ πλείον ἄγειν τὸ ἀπὸ τῆς προφητείας χρησιμον. Δύναται γὰρ οἰκία ἐκάστου νοεῖσθαι τὰ δόγματα... Ὅσοι οὖν τὸ τῆς πίστεως δόγμα, ὅπερ ἔχει θεμελιον καὶ ἀρχὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δόγμασιν ἀλλοτρίοις καὶ ξένοις, τῆς θεοσεβείας ἐπισυναπτωσιν... εἰ δὲ τις ἐπιοικοδομῆι ἐπὶ τὸν θεμελιον τοῦτον χρυσόν, ἀργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χέρυον, καλάμην... ἢ Μιχαίας καθαίρων τὰ οἰκίματα τὸν καταγέλαστον, Ἐν Γεθ, φησὶ, μὴ μεγαλύνεσθε, καὶ οἱ ἐν Ἀκαρεμὶ μὴ ἀνοικοδομῆτε ἐξ οἴκου κατὰ γέλωτα ὤμων. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιπλήττων μοχθηροῖς διδασκάλους, φησὶν· Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, οἱ ἠγροῦμενοι οἴκου Ἰακώβ, καὶ οἱ κατάλοιποι οἴκου Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ἐρθὰ διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομῶντες Σιών ἐρῶ αἱμοὶ καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐν ἀδικίαις. Pseudo Basilius (v, 12, num. 159) : Οὗτος [Ἰουβᾶλ] ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιάραν. Hieronymus pagina sua columna 51 : « Requirit citharam et psalterium eujus repertor est Joubal. » Hieronymus columna eadem, « Quod autem primum tempus humanæ sapientie, quando egrediatur pueritiam, et ad rationalem venimus ætatem, mane in Scripturis intelligatur, multa testimonia docere nos poterunt : de quibus exempli causa ponenda sunt pauca : » *Mane mittebam prophetas* ²⁸, et : *Mane exaudies orationes meas, mane assistam tibi, et videbo* ²⁹ ; et : *Ec**

²² Gen. xiv, 5. ²³ Isa. xi, 1-3. ²⁴ Isa. iv, 4.

²⁵ Jerem. xxxi, 4. ²⁶ Psal. iii, 6.

²⁷ Isa. v, 8. ²⁸ Mich. iii, 9, 10. ²⁹ Mich. i, 9.

nocte conserget spiritus meus³²; et: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*³³; et: *In matutinis interficietiam omnes peccatores terræ: ut disperderem de civitate Domini omnes qui operantur iniquitatem*³⁴; et in alio loco: *Ad vesperam demorabitur fetus, et ad matutinum lætitia*³⁵. Pseudo-Basiliius: "ἵνα ἐξ ἑπι μάλον ἡμῖν τὸ τῆς προσηΐας ἔνομα τρανωθῆ, ὅτι ἡ ἀπὸ σκότους ἐπάνοδος, εἶπε τοῦ κατὰ τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀλογίαν, εἶπε τοῦ ἐκ τῆς ἀγνωσίας τοῦ Θεοῦ ταῖς ψυχαῖς ἐγγινομένου, ἢ πρώτῃ εἰσοδος εἰς τὴν ἀλήθειαν πρώτα λέγεται. Συνάξεις δὲ τὰ παραλογῶν τῶν προσητῶν περὶ πρώτας, ἢ περὶ ἁθροῦ, ὑπὲρ τοῦ τῆ τῶν πλεόντων παραβάσει φανῆναι τὸ προκείμενον· ὡς, Ἐπίσταται ἁθροῦν τοὺς προσητῶν· καὶ τὸ, Πρῶτῃ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· καὶ τὸ, Πρῶτῃ παραστήσασαί σοι, καὶ ἐπόσῃ με· καὶ τὸ, Ἐκρυπτός ἁθροῖς ἐτὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ἁθροῖζω· καὶ τὸ, Εἰς τὰς πρώτας ἀπέκτεινον πάντα τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς· καὶ τὸ, Ἐσπέρας ἀβυσθῆσεται κλισθμός, καὶ εἰς τὸ πρῶτῃ ἀγαλλίασις. Ordinem eum quo loca Scriptura: referuntur quisquis consideraverit, is, opinor, Latina e Græcæ conversa esse facile fatebitur. Notandum obiter pseudo-Basilium (5, 12, num. 161) etiam Eusebii in *Psalmos* commentarium, ut vidimus, hoc loco hic compilasse: quam inanditam interpretandi rationem sapienter prudenterque cavet optimus interpres Hieronymus. Unam omnium imperitissimum scriptorem pseudo-Basilium tauta ineptia decebat. Hieronymus columna idem 51: « Hæc juxta litteram accidisse populo Judæorum sub Vespasiano et Tito Romanis principibus, tam Græca quæm Latina narrat historia. Quod tandem et spiritualiter hodie quoque patiuntur, astringentes non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi sermonis Dei. » Pseudo-Basiliius (v, 13, num. 165): Ταῦτα καὶ ἱστορίαν δυνατὸν συγῆναι τῆς ἐξηγητικῆς ἐπὶ τῶν καιρῶν τῆς ἐσχάτης πολιορκίας τῶν Ἰουδαίων, τῶν μὲν εἰς ἀγματολοσίαν ἀπαχθέντων... τάχα δὲ καὶ ἡ ἀληθὴς νέκρωσις οὐ διὰ λιμῶν ἄρτου, οὐδὲ διὰ δέψαν ὕδατος τούτου τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλὰ διὰ λοιμῶν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου. Pseudo-Basiliius eodem in loco sic loquitur: Ἐκεῖνα λέγομεν, ὅτι οἱ εὐκόνοτες τὸ μέθυσμα... τοὺς δὲ ἔργου Κυρίου ἐμδελπῆναι μὴ ἀνευθυσμα, διὰ τὸ φιλοθῶνοι εἶναι μάλον ἢ φιλοθεοί, ἀχμάλουτοι γίνονται καὶ ἐπιχειροῦσι τοῖς ὑπεραντιοῖς. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἥθος ἐν αὐτοῖς νεκρῶν ἐγενήθη διὰ λοιμῶν, καὶ ὕδατος ἀπορίας. Hieronymus manifeste vestigiis iisdem iustis, sic scripsit col. 52: « Qui surrexerunt mane ad secundam, siceram, et permanserunt in ebrietate usque ad vesperam, et voluptate ac deliciis occupati, opus Domini respicere noluerunt, nec opera manuum ejus contemplati sunt: propterea ducti sunt in captivitate... et in ipsa captivitate fame perierunt ac auerunt siti. » Pergit pseudo-Basiliius sic (5, 14, num. 166): Οὐ γὰρ δὴ ζῶν τι ὁ ἄδης, οὐδὲ δύναμις ἐπιταταμένη τοῖς ἀποθνήσκουσι, κατὰ τὴν μυθοποιίαν τῶν ἔξωθεν. Haud aliter Hieronymus, cuius sunt hæc columna 52: « Iufernus autem animam habere dicitur, non quod animal sit, juxta errorem quorundam. » Pseudo-Basiliius (v, 17, num. 170): Δεσθίντες χειρῶν καὶ ποδῶν οἱ καταδικασθῆντες ἐκδύλλονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Hieronymus col. 53: « Conviva quoque cœux Dominicæ, vestem non habens nuptialem, vinculus pedibus ac manibus eiecit in tenebras exteriores ». Sic prosequitur Hieronymus: « Et Dominus venit, ut his qui erant in vinculis diceret, *Exite* », et qui versabantur in tenebris, *Revelamini* ». Quæ verba haud dubie expressa quoque sunt ex Græcia illis (v, 17, num. 171): Δυνατὸν μέντοι γενόμενον δέσμον ἀμαρτίας ἀκούσθῃσι Χριστῷ τῷ ἔροντι τοῖς ἐν δέσμοις, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, Ἀποκαλυφθῆναι. Hieronymus eadem col. 53: « Achitophel quoque et Judas... periere suspensio, putantes malum conscientiæ præsentis morte finire, et nihil esse post mortem. » Pseudo-Basiliius (ibidem): Ἀχιτόφελ καὶ Ἰούδας... τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον τοῦ αὐτομάτου προετίμησαν. Οὐκ ἂν γὰρ πιστεύοντες περὶ τοῦ μάλλοντος αἰῶνος ἀπηγγουσίαντο. Hieronymus col. 55: « Juxta tropologiam ante jam diximus, quod sacerdotes ingressuri tabernaculum Dei, non debeant vinum bibere et siceram. Quibus nunc addimus, quod Nazæreis quoque præceptum sit, qui se sanctificant Domino, ut vinum et siceram, et omne quod de uvis est, non libant nec comedant, ne uvam quidem passam, et acetum ex vino. Sed et in Proverbiis præcipitur: *Potentes, qui iracundi sunt, vinum non bibant, ne, cum biberint, oblitiscantur sapientiæ* ». Pseudo Basiliius (v, 22, num. 176): Καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἀπαγορεύει ὁ νόμος εἰσερχομένους εἰς τὰ ἅγια, οὐκ καὶ σικερά κερρίσθαι· καὶ τοῖς καλοῦμένους Ναζαρεῖς... καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις ὁ Σολομών φησιν· Οἱ δυνάσται θυμῶδες εἰσίν, οὐκ ἐν μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πίνοντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας. Hieronymus columna 56: « Et in alio loco legitur: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas* ». Et Jeremias: *Corripe nos, inquit, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore* ». Furere autem Dominus dicitur³⁶, non quod humanis perturbationibus subiaceat... Quæ sit autem manus quo exteuditur, vel elevatur super populum peccatorem, Job loquitur manifestus: *Manus enim Domini tetigit me*³⁷. Unde et diabolus sciens potentem manum Domini, et brachium quod universis gentibus revelatum est, dicit ad Domium: *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet, nisi in faciem benedixerit tibi*³⁸. » Pseudo-Basiliius: Οὐδὲ γὰρ πάθος Θεοῦ, οὐδὲ αὐτῇ τῇ ὄσσει αὐτοῦ συμβεβηκός... κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Ἐν θυμῷ αὐτοῦ ταραξεί αὐτούς... ὅτι τότε λαλήσει πρὸς

³² Isa. xxvi, 9. ³³ Psal. lxxii, 2. ³⁴ Psal. c, 8. ³⁵ Psal. xxix, 6. ³⁶ Matth. xii, 42, 43. ³⁷ Isa. lxxix, 9. ³⁸ Ibid. ³⁹ Prov. xxxi, 4. ⁴⁰ Psal. vi, 2. ⁴¹ Jer. x, 24. ⁴² Psal. ii, 5. ⁴³ Job ix, 21. ⁴⁴ Job ii, 5.

ἀποδοῦς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ· χεῖρα λέγων τὴν κολαστικὴν ἅ
 δύναιεν, κατὰ τὸν Ἰωβ· Χεῖρ γὰρ Κυρίου ἡ ἀφαι-
 μένη μου ἐστὶ, καὶ ἐν τοῦταυ τοῦ διαβόλου χεῖρα λέ-
 γοντος ἐν τῷ καιρῷ τῆς κολάσεως· Οὐ μὴν δέ,
 ἀλλὰ ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἴσθαι τῶν
 ὄστων αὐτοῦ. Hieronymus col. 61 : « Et Abraham,
 postquam vidit Dominum, et audivit vocem ejus,
 terram et cinerem esse se dicit ²¹. » Pseudo-Basi-
 lius (vi, 1, num. 182) : Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἄβραμ, ὅτε
 ὤφθη αὐτῷ ὁ θεός, τότε ἀναγεγραπταί εἰρηκῶς τὸ,
 Ἔγὼ δέ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Hieronymus col. 69 :
 « Ergo sicut profundum, infernum significat; ita
 excelsum supra caelos intelligere debemus... Quod
 utrumque ad tyrum pertinet mortis Domini et
 ascensionis : Qui enim descendit, ipse est qui et
 ascendit ²². Et in Apostolo legitur : Ne dixeris in
 corde tuo : Quis ascendit in caelum? hoc est Christum
 deducere; aut, Quis descendet in abyssum? hoc est
 Christum de mortuis reducere ²³. » Pseudo-Basi-
 lius (7, 14, num. 198) : Ἡ τάχα βλάβος σημαίνει τὰ
 κατώτατα τοῦ ἔθου, ὕψος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώ-
 ραν, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν παρρησιαί λέγων· Μὴ
 εἰπῆς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς ἀναθήσεται εἰς
 τὸν οὐρανόν; τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ
 τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἀβυσσον; τουτέστι
 Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ὁ κα-
 ταβάς αὐτός ἐστι καὶ ἀναβάς, τὸ εἰς βάθος καὶ
 εἰς ὕψος σημαῖον περὶ τῆς καθόδου ἂν εἴη λεγόμενον
 τῆς τοῦ Κυρίου· καὶ ὁ ἀναβάς αὐτός ἐστιν ὑπεράνω
 πάντων τῶν οὐρανῶν. Hieronymus col. 70 : « Et
 hoc notandum quod Achaz rege impiissimio nolente
 signum petere, sermo propheticus ad domum Da-
 vid... convertatur. » Pseudo-Basilium (7, 12, num.
 199) : Οὐ γὰρ εὐλαβεῖα τιλ παρητεῖτο τὴν ἀφτην
 τοῦ σημεῖου ὁ Ἄχάζ... ἀποσπρέφας γὰρ τὸν λόγον
 ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, etc. Quae refert Hieronymus, col. 71,
 de puella cujus fit mentio in Deuteronomio, et de
 Abissg, ea ipsa quoque et Græcis expressa esse ne-
 guri non potest. Velim conferas Latina cum Græcis
 num. 201. Hieronymus col. 76 : « Quidam prophe-
 tissam sanctam Mariam interpretantur, quam prop-
 hetin fuisse non dubiam est : ipsa enim loquitur
 in Evangelio : Ecce enim amodo beatam me dicent
 omnes generationes. » Pseudo-Basilium (8, 3, num.
 208)²⁴ : Ὅτι δὲ προφήτις ἡ Μαρία... οὐδέτις ἀντιρεῖ,
 μνημονεύων αὐτῆς τῶν ῥημάτων... Ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ
 νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γυνεαί. Hieronymus
 col. 82 : « Hoc scire debetis, quod unaquaque geus
 proprios consulat deos, et de vivorum salute mor-
 tuos sciscitetur. » Pseudo-Basilium (8, 19, num. 218) :
 Ἐκαστον ἔθνος τῷ ἑαυτοῦ θεῷ προσάγει τὴν περὶ
 οὐ βούλεται μαθεῖν ζήτησιν... νεκροὺς γὰρ θεοὺς ὑπο-
 θέμενοι, αὐτοὺς ἐπερωτοῦσι περὶ τῶν ζώντων. Et alia
 id genus congerere paraveram; sed nihil opus esse
 orbitor, cum ex alia testimonio satis superque
 constat multa ab Hieronymo e Græcis aut conversa

A aut expressa esse. Cum igitur commentarium eum
 qui nomen Basilii præfert, non noverit Hieronymus,
 nec credibile sit commentarii scriptorem Hierony-
 miana Græce reddidisse, præsertim cum in mani-
 bus omnium esset commentarii Græci, unde faci-
 lius haurire poterat, certe neuter ab altero quid-
 quam sumpsisse putandum est. Quare, ut mihi qui-
 dem videtur, dubitari vix potest quin uterque, et
 Hieronymus et commentarii scriptor ea quæ excri-
 psimus loca ab Eusebio sumperit, quandoquidem
 ejus in *Isaiam* commentarios ab utroque compilatos
 esse aliunde novimus. Illud tamen notatum volo,
 scriptorem commentarii ab Hieronymo in eo dissi-
 dere, quod ille Eusebii fragmenta in eum commen-
 tarium ad verbum transferat; hic vero ita Eusebiana
 innotuet, ut ea et ornando et addendo sua qua-
 dammodo efficiat. Ex quibus omnibus colligere li-
 cet eum, qui imperfectum illum in *Isaiam* commen-
 tarium scripsit, maximam sui operis partem ab
 Eusebio ad verbum mutuatum esse. Quod enim no-
 tavimus sumptum fuisse ab Hieronymo e commen-
 tariis Eusebii, id quoque præter cætera sibi sum-
 psit hic plagiarium. Quis autem futurus est tam in-
 quis rerum æstimator, ut magnum Basilium tot ac
 tantorum furtorum reum existimet?

62. Temere non fuit, quod notavimus aliquanto
 ante, num. 66, auctorem imperfecti commentarii
 e variorum scriptorum fragmentis opus suum
 composuisse. (a) Et quidem ea est verborum atque
 sententiarum confusio in hoc commentario, tam-
 que sæpe eadem Scripturæ loca bis aut ter aut am-
 plius suspicantur, ut quodam quasi impetu in ejus-
 modi suspitionem adducti simus. Ita autem esse,
 quæ ex ipso Basilio subjicimus exempla evidenter
 præbent. Basilii igitur hæc sunt e prima oratione
 in *Jejunium* : Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ φησὶν ὁ Ἀπόστολος,
 ὅτι Ὅσων ἐ ἐξώθηθαι ἀνθρώπος διασθέρεται, το-
 σοῦτον ὁ ἐσωθῆν ἀνακινουταί. Καὶ τὸ, Ὅταν
 ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι... Ἐκ γὰρ τῆς παλαιᾶς
 τροφῆς οἶον αἰθαλόδεις ἀναθυμιάσεις ἀναγεμύμεναί,
 νεφέλης δεκτὴν πυκνῆς, τὰς ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἔγγυνομένας ἰλλάμψεις ἐπὶ τὸν νοῦν δεκχέουσιν.
 « Hoc enim est quod ait Apostolus, quod *Quantum*
externus homo corruptitur, tantum internus renova-
tur ²⁵. Item illud : *Cum infirmor, tunc potens*
sum ²⁶... Nam fuliginosæ quædam exhalationes e
 pingui alimento emissæ, dense nubis instar infu-
 sam animæ a Spiritu sancto illustrationem interci-
 piunt. » Hæc sibi sumpsit pseudo-Basilium (num. 32),
 cum interpretaretur illud : *Jejunium et otium et so-*
lemnitates vestras odit anima mea ²⁷. Quin et alia
 adjici possunt e secunda oratione de *jejunio*, ubi
 sic legitur sub finem : Οὐ μόνον ἐξερχάει καθ' ἑαυτὴν
 ἡ ἐποχὴ τῶν βρομάτων πρὸς τὴν ἐπαντηνησησείαν
 ἀλλὰ νηστεύομεν νηστείαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ

²¹ Gen. xviii, 27.²² Ephes. iv, 10.²³ Rom. x, 6, 7.²⁴ Luc. i, 48.²⁵ II Cor. iv, 16.²⁶ II Cor. x, 12.²⁷ Isa. i, 14.

(a) Lege interpretationem capituli v.

Θεῶν... Ἀπὸ μέντοι τῆς ἐν τῷ κροτύῳ νηστείας φυλαξίμωθα, περὶ ἧς ὁ προφήτης ἀπεύχεται λέγων· *Ὁ Λυκοκτονήσῃ Κύριος ψυχὰς δικαίων*· καὶ τὸ, *Ὅτι εἶδος θλακῶν ἐγκαταλείμνον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἱστῶν ἄρτους*. « Altamen ad hor, ut laudem promeretur jejuniū, non est per se satis abstinere a cibis, sed jejuniū ieiunemus acceptabile, Deo gratium... Rursus ab interno mentis jejuniō caveamus, quod et propheta deprecatur, his verbis : *Non occidet Dominus fame animas iustorum* **, ac rursus : *Non vidi iustum derelictum, nec semen ejus quærens panem* ** . » Hæc quoque reperire est apud pseudo-Basilium (1, 14, num. 51 et 52) in eadem Isaiæ verba, sic tamen, ut de suo aliqua interserat. Exemplum aliud hic proponere libitum est ex oratione in ebrietatem et luxum, ubi Basilium sic loquitur : *Σίκερα, πᾶν τὸ ὑνήμενον μέθην ἐμποῦσαι πόμα τοῖς Ἑβραίοις· ὀνομάζειν σύνθεος. Οἱ οὖν ἀρχομένης ἡμέρας περισκοποῦντες, ποῦ πότοι γίνονται, καὶ οἶνοπώλια καὶ καθήλεια περιβαροῦντες, καὶ ἀλλήλους ἐπὶ τὸ πίνειν παραλαμβάνοντες, καὶ πᾶσαν τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν περὶ τῶν τοσούτων φρονεῖσα καταναλίσκοντες, οὗτοι ὑπὸ τοῦ προφῆτου καταβρηνῶνται, ὡς καιρὸν οὐδένα ἑαυτοῖς πρὸς τὴν τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ κατανόησιν ἀπολείποντες. Οὐ γὰρ ἄγουσι σχολὴν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἀνακῆσαι πρὸς οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κίλλη καταμαθεῖν, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τοῖς ὄσσι διακόσμησιν ἐπισκέψασθαι, ὥστε ἐκ τῆς τοσούτων εὐταξίας τὸν Δημιουργὸν ἐνοῦσαι· ἀλλ' εὐθὺς ἀρχομένης ἡμέρας, κοσμοῦσιν ἑαυτῶν τὰ συμπόσια ἡπῆσαι ποικίλοις καὶ ἀνόητοις παραπειράσμασι, σπουδῆν τε καὶ ἐπιμέλειαν εἰς τὴν τῶν ἐκπομάτων παρασκευὴν ἐπιδεικνύοντες, ψυκτῆρας καὶ κροτῆρας· καὶ φίλας, ὡς ἐν πομπῇ τινι καὶ πανηγύρει, διατιθέντες, ὡς ἐν τὸ τῶν ἀγγέλων διάφορον τὸν κέρον αὐτοῖς ὑποκλίπτῃ, καὶ ἡ τῶν ἐκπομάτων ὑπαλλαγὴ καὶ μετάδασις ἰκαρῆν αὐτοῖς εἰς τὸ πίνειν διατριβὴν ἐμποιῇ. Συμποσιαρχοὶ δὲ τινες ἐπὶ τοσούτοις καὶ ἀρχοκροτοῖς, καὶ ἀρχοκροτοῖς, καὶ τὰς· ἐν ἀταξίᾳ, καὶ διάθεσις ἐν ἀκόσμῳ πράγματι ἐπινοῦνται· ἐν, ὥσπερ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς ἔξωθεν ἐκ τῶν δορυφοροῦντων ἡ αεμνότης συναυξεται, οὕτω καὶ τῆ μέθῃ οἶον βασιλεῖα τινὲ θεορᾶσιαν περιστῆσαστες, τὸ ἐπινοῦσιν αὐτῆς τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς σπουδῆς περιστάλλωσι. Στέφανοι ἐπὶ τούτοις· καὶ ἄθη καὶ μύρα καὶ θυμιάματα, καὶ μυρία τινὲς ἔξωθεν θυμῆλαι, πλείονα τὴν ἀσχολίαν τοῖς ἀπολλυμένοις παρασκευάζουσιν. » Potum omnem, qui inebriare potest, solent Hebræi siceram appellare. Itaque qui ineunte die explorant ubi sicut comotationes, quique et œnopolia ac canones collustrantes, se mutuo ad compotandum conjungunt, ac omne animi studium sollicitudinemque in ejusmodi curis insuntant, hos propheta deplorat, tanquam qui nullum sibi tempus ad Dei miracula consideranda reservent. Nec enī oculis eorum oīum est auspicendi in cœlum, ejusque pulchritudinem condiscendi, et omnem rerum conditarum or-*

** Prov. 1, 5. ** Psal. xxxv, 25. ** Isa. v, 11.

A natum expendendi, ut ex recto horum ordine Opitilcem intelligant. Sed statim incipiente die conviviorum suorum loca tapetibus variis ac floridis autzels ornant; atque studium ac diligentiam in poculis apparandis ostendunt, vasa ad refrigerandum vinum craterasque et phialas velut in pompa aliqua ac conventu publico disponentes, ut vasorum diversitas satietatem ipsis surripiat, et alternatio poculorum ac permutatio eos diu in bibendo detineat. Adsunt insuper quidam convivii magistri, ac pincernarum principes, necnon architriclini : imo ordo in confusione, ac dispositio in re incompressa excogitatur ; ut quomodocumque sæculi magistratibus ex satellitibus major auctoritas accedit, ita etiam ebrietati velut reginæ cuidam famulitium præbentes, studium B quam maximo dedecus ejus ac turpitudinem contendant. Præterea coronæ, flores, unguenta, suffulsi et innumera quedam nobiletamenta perditior diutius occupant. » Hæc legere est apud pseudo-Basilium eo loco, ubi interpretatur illa (v, 11, num. 154) : *Va, qui surgunt mane, et siceram sequuntur, qui expectant vesperam* **, etc. Videas quidem pseudo-Basilium ut superius, ita hic pauca de sua Basilianis immiscuisse : sed eorum pars in eadem oratione statim legitur. Quale est illud : *Oi ἡττώμενοι, νικῶντες, πάντες μεθύουσιν. Item illud : Ἐλεῖνὸν θέαμα Χριστιανῶν ὀφθαλμοῖς. Neque vero satis fuit pseudo-Basilio fragmentum tantum ex hac Basilii oratione sibi sumere. Ibidem ex ea sumpsit et illa : *Oi μένοντες τὸ δὲ, καὶ θυμῆμενον ἐν τῇ μέθῃ ὡς μεθῆνα καιρὸν ἑαυτοῖς παρέχουν εἰς τὸ τὰ ἔργα Κυρίου ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ κατανοεῖν. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοῖς συγκαῖσαι· ἵδοτι τὸ ἐκ τοῦ οἴνου θερμὸν ἐγγινόμενον τῆ σαρκί, ἐξαιμα γίνεται τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ ἐθροῦ· τὸν μὲν γὰρ λογασμὸν καὶ τὸν νοῖν ὁ οἶνος καταβαπτίζει. « Qui respiciant vesperam, et diem in ebrietate transigunt sic, ut nullum sibi dent tempus ad opera Domini inspicenda et ad opera manuum ejus consideranda. *Vinum enim eos comburet, propterea quod vini calor carni accedens, igiticulus sit ignitorum inimici jaculatorum. Vinum namque rationem denegit et mentem. » Hæc, inquam, edita invenias apud pseudo-Basilium in eo quem indicavi loco (v, 11, num. 156), non continenter quidem, sed paucis quibusdam interjectis. Ex his patet, quod maxime notatum volo, scriptorem commentarii ita psalmos aliquos citare in interpretando Isaiæ, ut inde occasionem arripit Eusebiani in *Psalms* commentarii compilandi. Ego autem præstare ausim, Basilium, cum tam sæpe in suis operibus non controversis psalmos citet, nunquam tamen hac occasione inductum fuisse, ut eum, quem mox dixi, Eusebii commentarii unquam compilaret. Cur ergo in interpretando Isaiam aliter se gessisset ?***

63. Hæc sunt, quibus adductus, a communi veterique sententia discedere non dubitavi. Nec enim mihi persuadere possum, nec unquam poterō, gr-

vissimum eundemque disertissimum scriptorem Basilium tam inepte tamque inellegantem locutum fuisse, eumque non raro eadem Scripturæ loca ter aut quater præpostere explanasse. Neque unquam adducar ut credam ipsum maximam sui commentarii partem ex Eusebiana interpretatione ad verbum mutatum esse. Et vero mihi persuasissimum est, tum ob fragmenta quæ retulimus, tum ob styli similitudinem, imperfecti illius in *Isaiam* commentarii partem maximam ex Eusebii in eundem prophetam commentario ad verbum sumptam esse; et præstare ausim, si unquam Eusebianus ille commentarius integer in lucem prodeat, rem eventum comprobatum iri. Sane quidvis potius, quam ut Basilium tot furtorum suspectum habeamus. Et multo magis in hac mea sententia confirmor, dum mihi in mentem venit, ejus de quo agimus operis auctorem multa etiam ex ejusdem Eusebii in *Psalms* commentariis ad verbum compilasse; quod quam absurdum sit et Basilio Magno indignum, nemo, opinor, non videt. Noli dicas, si tot ac tanta Eusebii fragmenta hodie in omnibus hujus commentarii exemplaribus tum excusis, tum manu exaratis inveniantur, culpam esse non ipsius scriptoris, sed librariorum, qui interdum, ut notum est, aliena genibus atque. Fateor enim librarios, cum aliqua opera exscriberent, nonnunquam aliquid addidisse: sed id fere contingit in iis orationibus, quæ habitæ sunt ad populum, quæque scriptæ sunt non ab ipso auctore, sed ab aliquo auditorum qui notis scribere nosset. Et enim si quid excidisset imperito alicui notario, id ex aliorum scriptis supplere non verebatur librarii. Quod autem attinet ad longiora opera, quæ ab ipsis auctoribus scribebantur, nec prouuntiabantur publice, in his non ita multa a librariis addita fuisse invenimus. Neque vero difficile erat, si quid additum fuisset, librariorum dolu ac fraudem detegere, cum eorum exemplaria cum autographis conferre cuique liceret. Præterea, ut mihi quidem videtur, nunquam librariis in mentem venisset Eusebii in *Psalms* commentarium compilare. Hoc enim non in alium convenit, quam in ipsum auctorem, qui cum scribendi inopia laboraret, hinc inde ad conficiendum librum adjuncta quærebatur. Arbitror profersi uo posse aliud ullum exemplum scriptoris alicujus, qui, cum *Isaiam* interpretari vellet, multa ex Eusebii in *Psalms* commentario sumperit. Res est enim tam nova, ut nisi oculis ipsis cerneatur, fidem vix haberet. Et quidem Hieronymus et Procopius, qui, cum *Isaiam* interpretarentur, tam multa ex Eusebii in eundem prophetam commentario mutuati sunt, tamen necogitarunt quidem quidquam ex ejusdem Eusebii in *Psalms* commentario mutuari. Hoc decebat hominem qui, cum de suo scribere nullo modo posset, et tamen scribere instituisset, saltem aliorum scripta undeunque compulabat. Certe quidem mihi facile fuerit plura addere ad hanc nostram

sententiam stabilienam, nolo tamen. Vereor enim ne, qui hæc legent, in re aperta plus satis immortem esse me judicent: sed meminere velim, veterem opinionem, tot celeberrimis viris omnis ætatis probatam, nonnisi vi argumentorum atque copia ex animo evelli.

64. De ipso commentario, deque ejus auctore aliquid jam dicere operæ pretium est. Etsi enim hoc opus in numero priorum a nobis reponitur, statim tamen rejectum id, aut omnino contemptum nolumus. Et quidem si nihil aliud, certe antiquitas illud commendat. Scriptum enim ipsum fuisse ipsa Basilii ætate obscurum non est. Nam quod narratur de idolis (pag. 445), quæ jam neglecta in speluncas cavernasque et abstrusissima loca dejiciebantur, id sæculo quarto optime convenit. Neque non aperte eandem temporis notam indicat, quod initio capituli decimi editum invenimus, Anomæorum scilicet hæresim tunc temporis pullulasse. Nemo enim qui rerum ecclesiasticarum non omnino rudis sit, pessimam illam hæresim quarto sæculo ortam fuisse ignorat. Quare si quid eo in commentario occurrit, quod aut ad dogma, aut ad traditionem, aut ad disciplinam ecclesiasticam pertineat, id ob antiquitatis reverentiam plurimi faciendum esse arbitramur. Non negamus quidem id opus indiserte ab indiserto auctore conscriptum fuisse, sed non propterea auctoritate omni carere debet, cum ab homine et antiquissimo et probissimo conscriptum fuisse videatur. Hæc de commentario: nunc de ejus auctore reliquum est ut dicamus. Sunt qui existiment commentarii scriptorem episcopum fuisse: sed id ex illius verbis colligi certo posse non puto (pag. 417 et 509). Docet quidem aliquando se populi principem esse, seque ei præfici: at non episcopi solum, sed ipsi etiam presbyteri suo modo plebis principes sunt, eique præficiuntur. Equidem ea de re nihil certi statui posse judico, sed mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit illum interpretem non alium quam presbyteri gradum obtinuisse. Eoque libentius in sententia permaneo, quod literis proditum sit hanc commentarium a Basilio quidem compositum fuisse, sed post ejus mortem presbyteri cuiusdam opera in lucem prodisse (a). Mihi enim probabilissimum videtur, presbyterum, qui hoc opus mortuo jam Basilio in lucem edidisse dicitur, eundem esse, qui et illud proprio Marte elucubravit. Ut ut hæc sunt, dubitari non potest quin scriptor, quisquis est, Basilium in aliquibus imitari studuerit. Nutum est enim hanc dicendi formulam, ἐν τοῖς κατόπι, Basilio perquam familiarem esse: qua et ille commentarii scriptor sæpissime usus fuisse comperitur. Nec prætereundum silentio, videri scriptorem Cappadociam patriam habuisse. Nam alicubi varias gentes enumerare cum instituisset (p. 423), quasi popularibus suis gratificari vellet, Cappadociam primam nominat.

(a) Lege Vitam Basilii a Tillemontio vernacula lingua scriptam, pag. 685.

§ XI. De libris in Eunomium.

65. Egregios quidem in *Eunomium* libros a Basilio Magno conscriptos fuisse, cum ex aliorum veterum, tum ex Hieronymi testimonio notum est: sed quot ab eo editi sint, neque Hieronymus, neque ullus alius auctor idoueus litteris prodidit. Hinc, ut fit, ortæ sunt contentiones inter eruditos, aliis aliam opinionem defendentibus. Pars quidem maxima vulgatos quinque libros tribuunt Basilio nostro: sed nonnulli tamen, inter quos Erasmus numerare licet, adversam sententiam ita tuentur, ut ei quidem ascribant tres priores libros, sed duos posteriores ipsi tribui debere negent. Dissident quoque inter se tum calamo notati, tum typis descripti libri. Combefisius enim in suo *Basilio recensito*, tomo II, pag. 27, monet ultimos duos libros in uno codice Regio desiderari: similiter et in editione Veneta, quæ ex Stephani Sabii officina anno 1535 prodit, tres tantum priores exstare constat. Codicem eum, in quo, teste Combefisio, exarati sunt solum priores tres libri, non reperi ego in Bibliotheca Regia: sed incidere in manus alii ex præter unum Colberinum, in quibus omnibus, ut verum fatear, hi quinque libri pariter Basilio Magno tribuuntur. Monere juvat, reperiri in Regio quinto codice initio libri quarti notam quamdam, quam hic exscribendam censui. Est autem ejusmodi: Καὶ περὶ τούτου τοῦ λόγου διάφορος παρὰ πολλοῖς δόξα κρατεῖ, τῶν μὲν λεγόντων αὐτὸν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τῶν δὲ ἀντιλεγόντων μὲν, οὐ κατηγορούντων δὲ, ὡς τὴ ἀπικρατοῦ ἔχοντος. «Etiam de hoc libro multi variè sentiunt: alii quidem dicunt illum esse sancti Basilii, alii vero negant; sed tamen eum non condemnant, quasi absurdi alii quid contineat.» Ex quibus intelligitur, non unam omnium de hoc libro fuisse sententiam apud Græcos: sed alios alio sensisse. Nolim quidem ex similibus notis probari statim opinionem aliquam, aut improbari: sed eas tamen non omnino contempnas esse puto. Etenim si nihil aliud inde consequimur, certe eruditus hominibus rei examinandæ datur occasio. Percuperem ego ejusmodi quæstionem obscuram sane et perdifficilem ea qua par est diligentia jam agitatam fuisse ab aliquibus viris harum rerum peritis, et linguæ Græcæ imprimis intelligentibus, qui mihi tanquam in bivio versanti duca essent et signiferi: sed quo gravior erat argumentum, eo magis neglectum fuisse dici potest. Nunc ergo celebrem de quinque in *Eunomium* libris quæstionem diligentius examinare conabor; et quoniam in re tali quidquam dissimulare non licet, dicam quidem bona fide quod sentio, sed sic, ut meam sententiam proponam potius, quam proferam.

66. Fatebor igitur me, cum ultimos duos in *Eunomium* libros legerem, incidisse vel invitum in suspitionem. Animadverti enim, quod jam animadverterant multi, eos a tribus prioribus genere dicendi quam maxime differre, eamque diversitatem

A tantam esse, ut si Basilius horum auctor esse dicatur, cum sui dissimillimum fuisse oporteat. Et vero verba, dictio, phrasis, et, ut paucis absolvam, omnia conspicuas ac certas peregrinitatis notas videntur præferre. Nova sunt verba et apud Basilium inusitata, nova quoque loquendi genera; et univèrse dicam, tantam esse diversitatem dictionis, ut qui eam non videt, lippiti necesse sit. Nolo mihi cito credatur: malo doctissimos quoque viros eosdemque acerrimum iudicio præditos per se experiri id quod dico: quod si fecerint, spero omnes mihi facile assensuros, duos hos de quibus agitur libros Basilio Magno tribui nullo modo posse. Jam rationes et argumenta, quibus hæc nostra suspicio nititur, in medium adducere operæ pretium est. Legenti mihi librum quartum occurrit primum particula εἰ, quæ tam sæpe contra communem usum repetitur, ut nulla fere periodus inveniat, quæ hæc vocula si non incipiat. Et certe eo magis tam frequentî hujus vocis repetitione offendebar, quod ex ea brevia quædam argumenta ducantur, nihil aut exquisitum, aut validi habitum, et prorsus indigna, quorum auctor dicatur oratorum præstantissimus Basilius. Hanc vocem aliquoties adhiberi nihil vetat: sed eam passim et quolibet loco ad satietatem usque repeti, ut optimorum quorumque scriptorum, ita Basilii consuetudo non patitur. Alia orationis vitia persequi omnia longum cum sit, pauca e multis, ut quidque occurrit, proferemus. Hæc legitimus non longe ab initio (p. 279): Εἰ μὴ γεννήσεως τὸ μονογενές, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσύγκριτον, μονογενής καὶ ὁ Πατήρ. Ἀσύγκριτος γάρ. «Si unigenitum generationis non est, sed propterea quod est incomparabile, unigenitus etiam Pater est.» Quis suavi cuique sententiam esse, et alios aliter sentire solitos: puto tamen neminem futurum, qui id loquendi genus, Εἰ μὴ γεννήσεως τὸ μονογενές, Basilianum esse dicat. Paulo post ita legitur (p. 279): Ἐν γὰρ ὁ δημιουργός οὐ κατὰ φύσιν, πῶς τὰ δημιουργηθέντα κατὰ φύσιν; «Quorum enim conditor non secundum naturam est, quomodo condita secundum naturam erunt?» Quibus in verbis vitium inesse vident, opinor, omnes. Scriptior enim, si recte loqui voluisset, aut sua familiari particula εἰ uti debuerat, hoc modo: Εἰ γὰρ ὁ δημιουργός, etc. «Si enim conditor non secundum naturam est, quomodo condita secundum naturam erunt? aut si voce ἔν uti vellet, sic scriptum oportuerat: Ἐν γὰρ ὁ δημιουργός οὐ κατὰ φύσιν, πῶς ταῦτα κατὰ φύσιν; «Quorum enim conditor non secundum naturam est, quomodo ea secundum naturam erunt?» Sed alia prosequamur. Ita igitur libro quinto loquitur (p. 300): Οἱ ἐμοὶ λόγοι, Σολομών φησιν, ὑπὸ Θεοῦ εἰρηναῖοι. Καὶ ὁ Παῦλος, ὑπὸ Χριστοῦ ἔπει, etc. «Sermones mei, inquit Salomon, dicti sunt a Deo. Et Paulus, a Christo.» Potuit sane tam inepte tamque absurde loqui scriptor infamæ notæ, sed non magnus ille Basilius, qui, si eloquentia non omnes superavit, certe a nullo unquam superatus est. Nec meliora puto illa, quæ non ita multo infra legun-

tur (p. 306) : Είρηται ταῦτα, καὶ ἔστι καλῶς, ὡς ἔστι, τοῖς ἀπειρέργως πιστεύουσιν εἰς Θεόν, etc. « Hæc dicta sunt, et sunt recte, sicuti sunt, iis, qui sine curiosa investigatione credunt in Deum, » etc. Hæc enim cum lego, Græculum halbutientem audire mihi videor. Libet referre et illa, quæ mox sequuntur (p. 308) : 'Ἀλλὰ καὶ τῷ ὕδατι συναρμυμείσθαι αὐτὸ φησὶ, ὡς τῆς κτίσεως ἔν. « Sed et cum aqua diciis eum numerari tanquam qui creaturæ sit. » Interpretari ad verbum volui, ut sermonis inconcinnitas asperitasque lectorem magis moveat. Nam libens quærentem quid sibi velit illud, « Ὡς τῆς κτίσεως ἔν, » tanquam qui creaturæ sit : » aut potius quærerem, an barbarus aut Scythia inconcinnius unquam et inelegantius locutus sit.

67. Auctorem male loquentem hæcenus audivimus : nunc eundem pejus ratiocinantem audiamus. Ita igitur loquitur, ubi ostendit vocem *ingenitus* substantiam ipsam non esse, sed unum quoddam ex nominibus, seu modum quemdam existendi : Εἰ δὲ γινώσκῃ, ὅτι ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεός, ὃ τί πικρὸν ἐστὶν ὁ Θεός ἀκριβῶς ἔγνω, μείζων δὲ οὐδὲν ἔστι τοῦ τῶν Θεῶν κατὰ τὴν αὐτὴν φύσιν γινώσκων, ἀλλ' αὐτὴ ἔστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ · ὁ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἀγέννητός ἐστιν ὁ Θεός, μείζων εὐρησθήσεται ὢν ὁ Θεός ἠτόλμασε τοὺς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ἐκείνων γὰρ οὐδὲν δυνατόν ἀνθρώπων ἔναι γινώσκειν · ὢν οὐτε ὀφθαλμοῖς τὸ εἶδεν, οὐτε οὖς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀμαρτωλοὶ τὸ ἀγέννητος ὄνομα ἤκουσαν. Τὸ μείζων οὐδὲν ἢ δι' ἐκείνου ἢ δι' ὁ Θεός τοὺς ἀμαρτωλοὺς διδάσκει, τὸ ἦστον καὶ μὴδὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον συντελοῦν τοὺς δικαίους ἐφύλαξε. Καὶ πῶς οὐκ ἄσπον· « Si is qui cognovit Deum esse ingenitum, quid tandem sit Deus accurate cognovit, rursus si nihil majus est quam Deum secundum naturam ipsius cognoscere, imo si hæc est vita æterna : qui nos docuit ingenitum esse Deum, is major invenietur iis quæ Deus diligentibus ipsum præparavit. Nam fieri non potest ut homo quidquam cognoscat eorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, quæ nec in cor hominis ascenderunt ». Atqui peccatores etiam nomen ingenitus audivere. Quod igitur majus est, id aut per se ipsum aut per alium Deus peccatores docuit : quod vero minus est nihilque ad vitam æternam confert, id justis servavit. Et quomodo hoc absurdum non est? » Hæc, etsi longiora, exscribere non piguit, quo magis character scriptoris innōtescat et ingenium. Quid magis in his mirari subeat, nescio, inutilitatem an ineptiam? Quid quæso, tam verbosa ratiocinatio ad rem facit? Quid causam juvat? Quid habet momenti? Verbis ipsius scriptoris utar, « quomodo hoc absurdum non est? » Neque indignum puto quod notetur, tractari quoque in primo libro hoc idem argumentum (p. 221 et seqq.), videlicet vocem « *ingenitus* » substantiam ipsam non esse, sed nomen quoddam. At, quæso, quid fuisset hominis Basilii, si, postquam in primo libro clare ele-

ganterque ac copiose probasset vocem « *ingenitus* » substantiam ipsam non esse, sed aliquod nomen, postea de eodem argumento in libro quarto scripsisset obscure atque ineleganter? Sed non opus est nostris verbis, ut ostendatur eorum quæ in libro primo et quarto leguntur non unum et eundem auctorem esse : sed satis est, si alter locus cum altero comparetur. Nam eruditissimus quisque ut in primo libro masculinum quoddam dicendi genus mirabitur, ita in quarto debiles quasdam rationes huic scriptori perfamiliares fastidiet. Paulo infra cum quem citavi locum, leguntur illa (p. 286) : Εἰ ἐλάττονα ὁ Θεός δημιουργεῖν οὐκ ἠδύνατο τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ, διὰ τὸ μὴ περικνεῖται, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄρα διάφορα δημιουργήσῃ, ἀλλὰ ἓν τι. « Si Deus pauciora uno Filio condere non poterat, quod naturæ suæ non convenit : igitur nec Filius condet diversa, sed unum quid. » Hæc quomodo inter se cohæreant, alius viderit. Iis suljungam illa (p. 291) : Εἰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, τὸ πιστεύειν ἡμᾶς εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ πατρός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν Υἱόν, καὶ πιστεύων εἰς αὐτόν, ἔχη ζωὴν αἰώνιον), οὐκ ἐκ θελήματος ὁ Υἱὸς, ἐπεὶ τὸ πιστεύειν ἡμᾶς εἰς αὐτόν, ἢ οὐν αὐτῷ, ἢ πρὸ αὐτοῦ εὐρίσκειται. « Si voluntas Patris est, ut nos in ejus Filium credamus (Hæc est enim voluntas ejus qui me misit, ut omnis qui videt Filium, ei credit in ipsum, habeat vitam æternam⁶⁷), non tamen est ex voluntate Filii : quippe credere nos in ipsum, aut cum ipso, aut ante ipsum invenitur. » Quæ verba quid sibi velint, ne Mopsus quidem aut Oedipus facile, opinor, divinarit. Auctor de Abraham loquens, sic scribit (p. 314) : Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, ἐπίστευσεν ὡς αὐτός, καὶ οὐκ ἠπίσθησεν ὡς ὁμοίως. « Credidit autem Abraham Deo, credidit ut ipse, nec incredulus fuit ut vos. » Non valde admodum dubito quin vir, cum s'c locutus est, pro salissimo scriptore et acutissimo haberi voverit : sed vereor ne, cum sibi maxime placuit, aliis et frigidus et ineptus esse videatur. Præclara sunt quæ videre est aliquando ante. Sunt autem ejusmodi (p. 312) : Ἥ ὡς ἔταν ἀπὸ ὕδατος ἡ ἄλλου πῦρ, ἢ ἄλλης τινὸς ὕλης ὡσαύτως· τὸ τοιοῦτον γένηται πῦρ. « Aut sicut cum ex aqua aut lapide ignis, aut ex alia quavis materia, similiter ignis fieret. » Reliqua quidem non incommode : sed puto huminem mentis compotem non fuisse, si cui se hoc probare posse speraverim, videlicet fieri ex aqua igneo. Unus omnium felicissimus est Basilii in seligendis exemplis aptis : qui ergo fieri potuit, ut exemplo tam inepto tamque absurdo usus sit? Quæ autem fuerit scriptoris diligentia, quasi præteritis adnotabo. Sic igitur scribit (p. 318) : Καὶ τῆς Μαρίας λεγούσης· Κατὰ τὴν γνώσομαι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω· « Et cum Maria diceret : Quomodo cognoscam istud, quandoquidem virum non cognosco? » Ultima verba, « Quandoquidem virum non cognosco, » Mariæ quidem esse nemo inficiabitur (ex Luc.

⁶⁷ I Cor. ii, 9. ⁶⁸ Joan. vi, 40.

1, 34) : sed priora, « Quomodo cognoscam istud, » Zacharia esse constat ex Luc. 1, 18.

68. Haec loca quaedam, quæ phrasim Basilianam minus sapienter, retulimus : nunc voces multas, quas in genuinis Basilii operibus inveniri non putamus, hic simul congerere nobis propositum est. Vox *θεός* prima occurrit. Nihil certe ea voce familiarius est scriptori, pro eo quod est « adoptio. » Frequentiora sunt exempla, quam ut aliqua in medio proferre necesse sit. Nusquam tamen, opinor, ea vox pro adoptione in sinceris ac germanis Basilii libris usurpatur. Vocem *υιοθεσία*, non vocem *θεός*, eo intellectu adhibere solet orator optimus. Certe si alias, maxime in libro *De Spiritu sancto* et in tribus primis in *Eunomium* libris nomen *θεός* a Basilio usurpari debuerat, cum in his de adoptione frequens sit sermo : tamen, quod ab horum lectione recessum, præstare audeo ejus ne vestigium quidem in his exstare. Similiter vox *θεϊκός* frequentissimum in duobus his posterioribus libris usurpata invenitur. Quam autem alienum id sit a Basilii instituto, ex ejus genuinis libris perspicere potest. Fatebor quidem vocem *θεϊκός* in ea oratione quæ inter diversas decima septima numeratur, legi : sed causæ sunt non leves, cur id opusculum nonam et ipsum in subditis. Nusquam alibi, quod sciam, ea vox reperitur. Non ita pridem, ut vox *αίχμα*, librum *De Spiritu sancto* et tres priores in *Eunomium* libros diligenter legi, in quibus ut in reliquis genuinis Basilii scriptis non memini vocis *θεϊκός* ullum vestigium invenisse. Rogo jam *C* *επιτομης* quosque viros eosdemque in legendis auctoribus veratissimos, num in more auctorum positum sit, ut quibusdam vocibus in uno aut altero opusculo sæpissime utantur, easdem vero in reliquis suis libris nunquam adhibeant, maxime si his utendi passim datur occasio. Fieri quidem potest ut fallor : sed arbitrari rei tam novæ proferri exemplum nullum posse, idque *υοθεσία* esse argumentum certissimum. Cum igitur hæc duæ voces, *θεός* et *θεϊκός*, sæpissime occurrant in ultimis duobus in *Eunomium* libris, nec tamen legantur in tribus prioribus, neque in aliis Basilii scriptis non controversis, in quibus tamen his utendi frequens fuit occasio : hinc effici videtur, duos hos libros posteriores Basilio tribui non debere.

69. Ejusdem generis sunt et alia multa, quæ, quod et ipsa nonnihil ad rem faciunt, non pigeat adnotare. Ducam initium ab his verbis (p. 298) : *Εις τὸν υἱὸν τὸν ὑπερκείμενον σῶμα Χριστοῦ ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶν ἄγιος.* « Si igitur supernundanum Christi corpus ex Spiritu sancto est. » Nunquam, nisi valde fallor, sic corpus Christi appellat Basilium. Nec secus judicandum de illo (p. 299) : *Ἐπειδὴ δὲ θεός θεοῦ πατρὸς Ἰησοῦς, etc.* « Cum autem Deus Dei puer Jesus, » etc. Basilium sexcentis locis Christum Dominum vocat Dei « Filium : » sed nusquam eum appellat Dei « puerum, » θεοῦ παῖδα. Dicant igitur

A qui hos libros Basilio tribuunt, cur hic aliter quam solebat locutus sit, seque sui dissimilem præstiterit. Illud (p. 305) : *Καὶ τὸ διὰ τοῦ περιφρονῆσαι σαφὲς πεποίηκεν.* « Et per Filium effulsisse clarum fecit, » videtur mihi non parum a Basiliana eloquentia alienum. Hac dicendi formula, σαφὲς πεποίηκεν, potuit uti scriptor indisertus, non Basilium oratorum disertissimus. Peregrinitatem olet illud quoque (p. 307) : *Ἐκπομπὴ γὰρ καὶ μεταβάσει Πνεύματος τὰ γινόμενα γίνεται.* « Nam quæ sunt, emissione atque participatione Spiritus sunt. » Et vero, si bene commemini, voce *ἐκπομπή* non utitur Basilium. Haud procul, de Davide loquens auctor sic scribit (p. 309) : *Οὐδ' ἂν κήρυξ τοῦ Πνεύματος παρουσίαν, δούλου καὶ κτίσματος ὄντος, ἐπὶ πάντα διήκων ἔρασκεν ὁ ὁμοῦδος.* « Neque Spiritus presentiam, si servus et creatura esset, omnia pervadere dixisset hymnorum cantor. » Vox *ὁμοῦδος* alieni aliquid et peregrini videtur præferre : nec eam puto usquam inventum iri apud Basilium. Hoc idem dictum volo de illo, *ὁ ἄγιος Παῦλος*, « sanctus Paulus. » Etsi enim Basilium frequentissime, Paulum nominat : tamen epithetum illud, *ἄγιος*, nunquam, opinor, ei tribuit. Non nego quidem has voces, *ὁ ἄγιος Παῦλος*, conjungi simul in libro *De Spiritu sancto*, cap. decimo sexto : sed vocem *ἄγιος* expungendam esse, ex libris antiquis constat. Nec prætereundum illud (p. 313), Deum dici ab auctore *πανάγιον* : quam vocem apud Basilium qui quæsierit, oleum perdet et operam. Sed quoniam hæc fortasse leviora quibusdam videbuntur, ea et alia id genus permulta onitamus.

70. Paulo gravius quod sequitur, ita citari verba Scripturæ in ultimis duobus in *Eunomium* libris, ut eorum auctor a Basiliano more totus discedat. Res exemplis evadet clarior. Sic igitur loquitur scriptor (p. 317) : *Οὐδὲ γὰρ προσκυνήσεις θεῶν ἄλλοτρῶν, γέγραπται, ad verbum, « Neque enim adorabis Deum alienum, scriptum est. » Basilium cum Scripturam citat, primo loco ponit quod hic videmus ultimo. Nec mihi dubium est, si horum auctor esset, quin scripsisset hoc fere modo : *Γέγραπται γὰρ Ὁὐδὲ προσκυνήσεις θεῶν ἄλλοτρῶν. « Scriptum est enim : Neque adorabis Deum alienum. »* Nec aptius auctor citavit Scripturam, cum ita locutus est (p. 306) : *Ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀληθῶς ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸ μετὰ Πατρὸς καὶ τοῦ συνδοξαζόμενον.* « Et unus Spiritus sanctus, vere Spiritus sanctus, secundum id quod scriptum est, qui cum Patre et Filio conglorificatur. » Velim discere ab aliquo, ubi Scripturam ita scriptam sit, « Qui cum Patre et Spiritu sancto conglorificatur. » Erunt fortasse qui dicant hæc verba non in Scripturis quidem reperiri, sed in concilio Constantino-politano primo : ob idque ipsa ob auctoritatem concilii citari potuisse. Sed si ita est, fateantur vel inviti Basilium, qui ante id tempus mortuus sit, horum librorum auctorem non*

⁶⁸ Matth. iv, 9; Deut. vi, 13.

esse. Ego quidem, ut sincere loquar, non arbitror scriptorem, quicumque ille fuit, ad concilium Constantinopolitanum primum respexisse, sed ad illa Davidica, Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum⁶⁶. Satis enim se ipse explicat, cum aliquanto post ita scribit (p. 307): Έπεὶ καὶ ὁ Δαδὶδ Ἀδὸν καὶ Πνεῦμα δοξάζων, τῷ Ἀδῶν Κυρίου τοὺς οὐρανοὺς εἰρηκεν ἐστερεῶσθαι, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν. « Nam et David Verbum et Spiritum simul glorificans, dixit cælos Verbo Domini firmatos esse, ac Spiritu oris ejus virtutem eorum omnem. » Sed notandum, auctorem, quisquis est, non propria Davidis verba protulisse, sed illud suum glossema, « Qui cum Patre et Filio simul conglorificatur. » Jam vero nec Basilius, nec alius ullus scriptor diligens, sua ipsorum glossemata pro ipsis Scripturæ verbis unquam protulere ad aliquod dogma comprobandum. Neque vero ad confutandos hæreticos apta est hæc citandi ratio. Alioqui enim illud ab ipsis responderi posset quod jam a multis in modum proverbii dici video, glossema pejoris esse contextu. Et quoniam res est magni momenti, simile exemplum rursus adducam. Sic autem scriptor loquitur (p. 305): Κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ζωὴ τὸ Πνεῦμα, τὸ τῶν οὐρανίων δυνάμειον ἀποκλειστικόν, « Secundum quod scriptum est, Vita est Spiritus, qui potestates cælestes perficit. » Quis, quæso, si paulum modo in legendis sanctorum Patrum scriptis versatus sit, non statim credat illa, « Vita est Spiritus, qui potestates cælestes perficit, » alicubi in Scripturis totidem verbis et syllabis inveniri? Nam ut cæterorum Patrum, ita Basilii mos est, ut, cum utuntur his dicendi formulis, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡς γέγραπται, aut similibus, tunc eorum auctorum qui ab ipsis citantur propria verba proferant. Aliter tamen se gessit scriptor, sic ut hæc verba, « Vita est Spiritus, qui potestates cælestes perficit, » propria non sint, neque Matthæi, neque Marci, neque alius alius scriptoris sacri, sed sua ipsius verba sint, id est, hominis Scripturam commentario suo corruptentis. Et vero cum auctor ita locutus est, « Vita est Spiritus qui potestates cælestes perficit, » nihil aliud quam illa ipsa Davidis verba, « Verbo Domini cæli firmati sunt, » etc., significare voluit. Fortasse ejusmodi licentia utcuque toleranda est, cum auctorum profanorum testimonia proferuntur: sed in citandis scriptoribus sacris cum quis ferat? Profecto si propria Scripturæ verba sic immutare semel liceat, quidvis probare, quidvis negare facillimum erit. Ex quo sequeretur, ut controversiis atque contentiōibus nec finis posset imponi, nec modus. Addeam (nam id quoque huc referri potest), librum tertium Esdræ ab illo auctore his citari (p. 316) : quem tamen a Basilio nusquam laudatum invenimus. Nec solum citatur hic liber, sed sic, ut in ipsa

A citandi ratione aliquid a Basiliana consuetudine alienissimum proferatur. Qua de re ut existimare cuique liceat, ascribam auctoris verba, quæ hæc sunt: Τί ἐστὶ ὁ Ζοροβάβελ καὶ ἡ τοῦ Ζοροβάβελ σοφία; Ἄρα σοὶ μετρίως καὶ οὐ σαφῶς παριστάται δοκεῖ τὴν ὀπίσταναι καὶ ζωὴν τῆς ἀληθείας, ὅτε φησὶ· Πᾶσα ἡ γῆ, etc. « Quid vero Zorobabel et Zorobabellis sapientia? num subobscura et non clare tibi videtur hypostasim ac vitam veritatis indicare, cum dicit: Omnis terra, » etc. Do reliqua Basiliana esse: sed illum citandi modum, Τί ἐστὶ ὁ Ζοροβάβελ καὶ ἡ τοῦ Ζοροβάβελ σοφία; « Quid vero Zorobabel et Zorobabellis sapientia? » ad Patrem gravissimum pertinere, nemo, opinor, dixerit. Norunt enim qui Basilium vel primioribus labris attingerunt, eum simpliciter loqui solitum, hoc fere modo, ὁ Σολομών φησὶ, ὁ Παῦλος ἀπόστολός φησὶ, nusquam vero uti hoc grandiori stylo, ὁ Σολομών καὶ ἡ τοῦ Σολομώντος σοφία φησὶ, etc. « Salomon et Salomontis sapientia dicit, » etc.

71. Filium non raro vocat « genituram » scriptor; imo ei id nomen dignitatis loco tribuere videtur. Ejus rei, ut se dabit occasio, exempla aliqua subjiciemus. Exordiemur ab hoc loco, ubi ita legitur (p. 280): Εἰ κτίσμα λέγοντες τὸν Υἱὸν, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων λέγουσι· διατὶ γέννημα λεγόντων ἡμῶν, ὡς ἐν τῶν γεννημάτων νοοῦσιν; « Si cum Filium dicunt creaturam, non ut unam ex creaturis dicunt; ear cum dicimus nos genituram, cum ut unam ex genituris intelligunt? » Et aliquanto post (p. 283): Εἰ κτίσμα καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱός, καὶ πάντα δὲ τὰ ἕντα κτίσματα, μάτην ἀγέννητος ὁ Πατήρ λέγεται, οὐκ ἔντος ὅλων γεννήματος, πρὸς ὃ καλεῖται ἀγέννητος. « Si Filius creatura est, non genitura, et cuncta quæ sunt, creaturæ sunt, frustra Pater ingenuus dicitur, cum non sit omnino genitura, cujus respectu appelleretur ingenuus. » Haud longe ita legitur (p. 284): Εἰ φύσει ἀγέννητος ὁ Πατήρ, φύσει γεννητός καὶ ὁ Υἱός· εἰ δὲ φύσει γέννημα, οὐκ εἶναι κτίσμα. Ὅντος οὖν τοῦ φύσει γεννήματος, ἀνάγκη καὶ τὸν γεννήσαντα εἶναι. « Si natura ingenuus est Pater, Filius quoque natura est genitus: sed si genitura est natura, nequaquam est creatura. Cum igitur genitura sit natura, necesse est et genitorem esse. » Aliquanto post eodem modo scriptor loquitur (p. 286): Οὐδὲν ἄρα κοινόν ἐστιν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, οὐδὲ ἡ κτίσις, εἴτερ ποίημα καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱός. Εἰ γέννημα ὁ Υἱός, οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων, πᾶν δὲ γέννημα κτίσμα, οὐ κτίσμα ὁ Υἱός. Οὐδὲ γὰρ γέννημα ὡς ἐκεῖνα. « Nihil ergo commune est Patri cum Filio, ne creatio quidem, si factura non genitura Filius est. Si Filius genitura est, non tanquam una e genitoris, omnis autem genitura creatura est, non creatura Filius est, neque enim genitura est ut illa. » Dissimile non est quod sequitur (p. 287): Εἰ ὁ Υἱός ἐνέργημα, καὶ οὐ γέννημα, ὅτε ἐνεργήσας, ὅτε

⁶⁶ Psal. LXXII, 6.

μὴν τὸ ἐνεργηθῆν αὐτὸς ἔστιν. « Si Filius operatio est, non genitura, neque qui operatus est, neque opus ipsum ipse est. » Statim ita scriptum invenitur (p. 287) : *Μονόκτιστος κυριώτερον ἂν λέγοιτο, κτίσμα μὲν ἀληθῶς κατ' Ἐδόνμον ὢν, γέννημα δὲ ψευδονόμως καλούμενος.* « Unicreatus magis proprie diceretur, cum secundum Eunomium vero creatura sit, falso autem nomine genitura vocetur. » Rursus sic scribit (p. 292) : *Εἰ πρὸ τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς οὐ γέννημά ἐστιν, ἀλλὰ κτίσμα· πρωτόκτιστος ἂν ἐλέγεται καὶ οὐ πρωτότοκος.* « Si Filius ante creaturam genitura non esset, sed creatura : primocreatus utique diceretur, non primogenitus. » Unicum, cum possim plura, exemplum addam, ubi sic legitur (p. 506) : *Καὶ τὸ γέννημα ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνεται τὸν Λόγον.* « Et genimen quod ex ipso est, edit, Verbum videlicet. » Ex his et similibus locis intelligitur, Filium a scriptore, quicumque ille fuit, vocatum esse « genituram, » eique nomen γέννημα probatum fuisse. Nam in primo exemplo docet Filium ab Eunomianis vocari creaturam, dici vero a se genituram. Et quidem ita loqui, et κτίσμα λέγοντες τὸν Υἱόν, etc., uti paulo ante legitur, ejus est, qui in eo ab Eunomianis dissentiebat, quod illi Filium dicerent creaturam, ipse vero eum genituram diceret. Patet quoque ex illo, *μονόκτιστος κυριώτερον ἂν λέγοιτο, etc.,* vocem γέννημα Filio tanquam decoram ac decentem ab illo auctore fuisse tributam. Verit̄ enim vitio Eunomio, quod Filius ex ejus sententia vere diceretur creatura, appellaretur vero falso nomine genitura : quem saepe nunquam sic arguisset, nisi credidisset ipse Filium proprio ac vero nomine genituram appellari. Basilii autem non modo non usus est nomine γέννημα, sed eo uti non licere docuit. At ipsum auctore præstat. Ejus igitur hæc sunt lib. II, num. 6, 7 et 8 : *Καὶ ἐν τούτοις τοίνυν τῇ μὲν ἀληθείᾳ φανερώς διαγράφεται, αὐτῷ δὲ ὁμῶς ἀκόλουθα λέγει. Ὡς γὰρ ἐν ταῖς ἀνελ λόγοις τὸ ἀγέννητον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, τῆς οὐσίας αὐτοῦ διαρίζεται εἶναι σημαντικόν, οὕτως καὶ ἐν ταῦθα τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ σημαίνει λέγει· Ἐν τῇ τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἀντιθέσει, ἐναντίας ἔχοντα τῷ Πατρὶ τὸν Μονογενῆ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἐπιβαλεῖν. Διὰ ταῦτα νομοθετεῖ βήματα ἔξω τῆς χρήσεως ὄντα τοῦ θεοῦ Πνεύματος, γέννημα τὸν Υἱὸν ὀνομαζέων. Πῶθεν λαβῶν ; ἐκ ποίας διδασκαλίας ; τίνος προφήτου ; τίνος τῶν ἀποστόλων ταῦτη αὐτῷ τὴν προσηνυμίαν ἐπισημίσαντος ; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς κεκρίμενην οὕτω τὴν φωνὴν ταύτην εἶρον... Γεγεννηθέναι μὲν γὰρ τὸν Πατέρα, πολλὰ τοῦ διδωδέμεθα γέννημα δὲ εἶναι τὸν Υἱὸν, οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόμεν..... Ἄλλ' εἰ ἐγέννησε, φησὶν, ὁ Θεός, πῶς οὐ χρὴ τὸν γεννηθέντα προσαγορεύειν γέννημα ; Ὅτι φοβερὸν ἡμῖν ἡμετέροις αὐτὸν ὄνομασι προσφωνεῖν, ᾧ ἐχαρίσται ὁ Θεός ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα..... Ὁ τοίνυν οὕτε ἡ κοινὴ συνήθεια, οὕτε ἡ τῶν Γραφῶν χρῆσις παραδέχεται, τοῦτο κατατομιζέειν, πῶς οὐκ τῆς ἐσχάτης ἀπονοίας ἐστὶ ; Εἰ in his utique ve-*

ritatem palam oppugnat, sibi ipsi tamen consona loquitur. Quemadmodum enim in superioribus diceretur, in Deo universorum substantiam ejus per ingenerationem significari : ita hic quoque substantiam Filii per genituram significari dicit, ut geniti ad ingentium oppositione, Unigenitum secundum ipsam substantiam contrario modo ad Patrem se habere ostendat. Quapropter cum Filium genituram appellat, verba quæ a divino Spiritu usurpata non sunt, præscribit. Unde hæc accipit? ex qua doctriua? a quo propheta? a quo apostolo, qui hoc ei cognomen tribuerit? Ego quidem certe hanc vocem sic expressam nullo Scripturæ loco invenio..... Patrem quidem genuisse, ex multis locis didicimus : Filium vero genituram esse necdum ad hunc usque diem audivimus.... Sed si, inquit, Deus genuit, quomodo par non est genitum genituram vocare? Quia horrendum est nobis eum, cui largitus est Deus nomen quod est super omne nomen, nostris nominibus appellare..... Quod igitur nec communis consuetudo, nec Scripturarum usus admisit, dici audere, nomen summæ dementiæ est? Postquam autem Basilii hæc et alia id genus multa, quæ in ipso fonte legi operæ pretium est, ut eleganter, ita copiose eo, quem dixi, loco scripsit ad vocem γέννημα repudiandam, sic tandem sermonem concludit : *Οὕτω μὲν οὖν ἀλλοτρίᾳ τῆς τε κοινῆς συνήθειας καὶ τῆς τῶν Γραφῶν χρήσεως ἡ φωνὴ τοῦ γεννηματος ἀπελήλεγκται.* « Hoc itaque modo genituræ vocem et a communis consuetudine et a Scripturarum usu alienam esse demonstratum est. » Quæ omnia si inter se comparentur, perspicuum erit ex hæc locorum collatione, Basilium aut sibi non consentire, aut, quod verius est, horum librorum, in quibus vox γέννημα tanquam soleune quiddam et familiare passim adhibetur, auctorem non esse.

72. Ostendi hæctenus auctorem librorum quarti et quinti contra Eunomium uti aliquo dicendi genere, quo non solet uti Basilii : nunc, quoniam varietas ipsa per se placet, ostendere conabor eundem non uti aliquibus dicendi formulis, quæ sæpissime apud Basilium leguntur. Res autem iis quæ subjiciam exemplis fiet clarior. Postquam igitur Basilii aliquid aut probavit, aut confutavit, aut explanavit, orationem concludere consuevit his verbis : *Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσούτων, vel, εἰς τοσούτων ;* verbi gratia, postquam Basilii libro *De Spiritu sancto*, cap. 14, de Moysis baptisate locutus est, orationem absoluturam scripsit : *Τὰ μὲν οὖν περὶ τούτων, ἐπὶ τοσούτων, « Itaque de figuris quidem hæctenus. »* Nec aliter scriptum invenitur cap. 29. Postquam enim veterum aliquot scriptorum verba retulit, fecit non insolens, ut hæc addiderit : *Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσούτων, « Et hæc quidem hæctenus. »* Ejusdem rei et alia exempla legi possunt hoc ipso in libro cap. 50. Item, in lib. primo contra Eunomium, cum 5, ubi hæc loquendi ratio bis adhibetur. Cum igitur Basilii hæc concludendæ orationis

formula unice delectatus fuisse videatur, cur nunquam ea in ultimis duobus in *Eunomium* libris usus est? Paulo magis movere debet, quod horum quos mox dixi librorum auctor vocem κατόπις nusquam adhibeat: quæ tamen vox ita est familiaris Basilio Magno, ut in ejus scriptis sorsum deorsum legatur. Quamquam autem Basilius eam vocem multis variisque modis usurpet, præsertim tamen ea utitur, cum significare vult se alicujus rei jam antea mentionem fecisse. Ergo ubi plerique alii scriptores sæpius scribunt ὡς προεήρηται, aut simpliciter εήρηται, « ut jam antea dictum est, ut dictum est, » ille suam orationem sic componit, ut potius ita scribat, Ἐν τοῖς κατόπις λόγοις, aut simpliciter, Ἐν τοῖς κατόπις, « ut superius dictum est. » Cum igitur in ultimis duobus in *Eunomium* libris sæpe scriptum sit aut προεήρηται, aut simpliciter εήρηται, nec usquam in his scribatur ἔν τοῖς κατόπις, quomodo, quæso, Basilius ejusmodi librorum auctor dici merito possit?

73. Monere juvat, libellos duos fuisse editos ab Eunomio. Unum, quem confutavit Basilius, alterum, quem confutare non potuit, cum non editus sit nisi post ipsius mortem. Hæc necum cum reputarem, ultimi duo in *Eunomium* libri mihi magis ac magis suspecti facti sunt. Putavi enim confutari in ultimis duobus contra *Eunomium* libris non primum libellum Eunomii, sed secundum; ob idque secundi hujus libelli confutationem tribui non posse Basilio, ob eam quam attuli rationem. Et quidem scriptor, quicumque ille fuit, qui ultimos duos in *Eunomium* libros vulgavit, ita confutat Eunomium, ut eum reprehendat, quod Filium vere diceret creaturam, affirmaret vero eundem falso nomine genituram dici. Quod ut manifestius fiat, ipsa scriptoris verba, quæ jam retulimus, rursus ob oculos ponere non pigebit. Hæc autem sunt lib. quarto pag. 287: Μονόκτιστος κυριώτερον ἂν λέγοιτο, κτίσμα μὲν ἀληθῶς κατ' Εὐνόμιον ὄν, γέννημα δὲ ψευδωνύμως καλούμενος. « Unicreatus magis proprie diceretur, cum secundum Eunomium vere creatura sit, falso autem nomine genitura vocetur. » Scriptor igitur, quisquis est, confutabat eum Eunomii libellum, in quo hæreticus ille docebat Filium falso nomine genituram appellari. Quemadmodum enim illud, Κτίσμα μὲν ἀληθῶς κατ' Εὐνόμιον ὄν, sic accipi debet, ut Eunomius affirmaret Filium vere creaturam esse: ita quod sequitur, γέννημα δὲ ψευδωνύμως καλούμενος, sic videtur intelligendum, ut ipse quod diceret Filium falso nomine genituram vocari. Nihil autem tale tradidit in primo sue libello Eunomius, unde consequens est, ut id docuerit in secundo, qui certe dici non potest confutatus a Basilio fuisse, cum solum post ejus interitum prodierit in lucem. Nec satis fuit dicere, nihil tale in primo Eunomii libro reperiri, cum dicere liceret aliquid omnino contrarium in eo legi ab omnibus posse. Jam probanda res est aliquibus exemplis, quæ cuique libellum erit videre in Appendice, ubi primum hoc Eu-

A nomii opusculum edendum curavimus. Sic igitur loquitur scriptor num. 12: Ὅτι δὲ καὶ εἰς Υἱὸς (Μονογενῆς γὰρ), ἔνῃν μὲν τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς παραθεμένους, δι' ὧν Υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποίημα καταγγέλλουσιν... ἀπ' ἀλλήλας φροντίδος. « Quod autem Filius unus sit quoque (Unigenitus est enim), vocibus sanctorum in medium allatis, quibus Filium tum genituram tum creaturam prædicant... possimus cura liberari. » Ergo de Eunomii sententia, ut Filius vere prædicatur creatura, ita etiam idem vere genitura dicitur. Paulo post magis perspicue mentem suam aperit Eunomius, his verbis: Γέννημα τοῦτον τὸν Υἱὸν φάμεν, κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν, οὐχ ἕτερον μὲν τι τῆν ὁρίαν νοοῦντες, ἕτερον δὲ τι παρ' αὐτὴν τὸ σηματούμενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τῆν ὑπόστασιν, ἣν σημαίνει τοῦτομα, ἐπιληθευσιῆς τῆν οὐσίαν τῆς προσώπου. « Genituram itaque Filium dicimus, ex Scripturarum doctrina, non aliud quid essentiam intelligentes, aliud quid præter ipsam, id quod significatur, sed ipsam esse substantiam, quam nomen significat, cum essentia vere congruat ista appellatio. » Certe genitura appellationem essentia Filii vere congruere qui dicit, in Filium proprio, non falso nomine genituram vocat. Leguntur num. 17 hæc verba: Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀγεννήτου καὶ ἀποτίου γέννημα καὶ ποίημα. « Est enim [Filius] ingentit et facti genitura et factura: » quæ Eunomii verba ut intelligantur, non opus est ulla interpretatione. Cum enim homo impius Filium vero facturam diceret, nemo non videt eundem pariter ab eo vere genituram vocatum fuisse, cum ipsum eodem modo et genituram et facturam appelleret. Statim sic persequitur: Οὕτω γὰρ ἂν καὶ Γραφῶν τὸ ἀφελθεῖν φυλάττοιτο, ποίημα καὶ γέννημα λεγούσας τὸν Υἱόν. « Sic enim sua constabit veritas Scripturis, quæ Filium facturam dicunt et genituram. » Videre licet illa num. 19: Κοτὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον κατὰ τὸ Μονογενούς, αὐτὸν τῷ γεννήματι. « Eadem quoque ratione dicendum est de Unigenito, quod idem valet quod genitura. » Sequuntur illa num. 22: Μονογενῆς Υἱός, ἐπεὶ δὲ μόνος ἀγεννήτου γέννημα. « Unigenitus Filius, quoniam solus ingentit genitura est. » Sic pergit num. 24: Εὐκῶνα τοῦτον φάμεν, οὐχ ὡς ἀγεννήτου γέννημα παραβάλλοντες. « Imaginem igitur [Filius] dicimus, non quod ingentit genituram comparemus. » His adhi potest illud: Ἡ ἄλλο μὲν παρὰ τὸν Υἱόν. Γέννημα δὲ εἰς γὰρ καὶ μονογενῆς ὁ Κύριος ἡμῶν. « Aut aliud sane præter Filium. Est autem genitura: quippe unus et unigenitus est Dominus noster. » Maxime notandum quod legitur num. 27 hoc modo: Οὕτε δὲ γεννήτης ὁ Πατήρ, οὕτε ἀγέννητος ὁ Υἱός, ἀλλ' ἕπερ ἐστὶν ἀτελευτήτως, ποίητο καὶ λεγόμενον ἀληθῶς γέννημα, Υἱὸν ὄπηκον, etc. « Neque vero genitus est Pater, neque ingentit Filius: sed quod est sine ullo fine, id etiam fatetur vere dici genituram, Filium obsequentem, » etc. Denique sub finem operis num. 28 sic scriptum invenimus: Υἱός τοῦ Θεοῦ, γέννημα τοῦ ἀγεννή-

« Filius Dei, genitura ingenti. » Ecce congesta sunt in unum omnia loca, in quibus Eunomius in primo suo libello nomine genituræ atitur. Sed tantum abest, ut alicubi dicat Filium falso nomine genituram vocari, ut etiam uno in loco doceat genituræ nomen essentia Filii congruere, in altero vero conceptis verbis pronuntiet Filium vere genituram dici. Cum ergo, ut ex dictis patet, in ultimis duobus in *Eunomium* libris confutatus sit is libellus, in quo hæreticus ille affirmabat Filium falso nomine genituram appellari, id non videtur accipiendum de primo Eunomii libello, in quo nihil tale invenitur, sed de secundo, quem certe confutare non potuit Basilius, nisi mortui librum aliquem confutare posse dicantur. Sequitur quidem necessario, ut in postremis duobus in *Eunomium* libris refutatus sit secundus Eunomii libellus, si primus ejus liber in his non confutatur : sed id tamen rursus confirmare libet ex Gregorii Nysseni verbis, qui, ut notum est, secundum hoc Eunomii libellum refellit. Inducit igitur sic loquentem Eunomium Gregorius Nyssenus oratione 3, tom. II, pag. 511 : Γεννητὸν ὄντα, φησὶ, τὸν Υἱὸν, καὶ γέννημα λέγειν οὐ παρατοίμωτα, τῆς γεννηθείσης αὐτῆς οὐσίας, καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας, τῆν τοιαύτην τῶν ὀνομάτων οὐκ αὐτομαθῆς σχέσιν. « Genitum, inquit, Filium esse, et genituram dicere non recusamus, cum ipsa genita essentia, et Filii appellatio talem nominum relationem sibi vindicare possit. » Eunomius quidem, ut verum fatear, non expresse hoc loco ait Filium falso nomine genituram dicere non recusamus [Filium], » ejus est, qui quasi invitus Filium vocat genituram, quique aliquo modo significet eum non proprie ita vocari debere : ob idque Eunomius a scriptore reprehendi merito potuit, quod quodam modo doceret Filium falso nomine genituram vocari. Magis ad rem faciunt quæ hoc ipso in loco leguntur. Hæc autem sunt (a) : Τέως μὲν οὖν ὁ κριτικῶς τῶν λεγομένων ἀκούων, τοῦτου μνησθεῖν, ὅτι τὴν γεννηθείσαν λέγει, ὡς μὴ κτὲ μῆτε τὴν ἀγεννησίαν, μῆτε τὴν γέννησιν ἀντ' οὐσίας παραλαμβάνεσθαι. Ἄλλ' ἰδίᾳ μὲν τὴν οὐσίαν παραλαμβάνεσθαι, ἰδίᾳ δὲ τὸ γεννηθῆναι αὐτῆν, ἢ μὴ γεννηθῆναι, διὰ τῶν ἐπιθεωρουμένων αὐτῆ ἰδιωμάτων κατανοεῖσθαι. « Eo usque quidem, qui cum judicio ea quæ dicuntur audit, hujus meminerit, quod genitam essentiam dicit, ut non amplius naturam generationis expertem, neque generationem pro ipsa essentia sumamus : sed separatim quidem essentiam, separatim vero ipsam genitam esse, vel non genitam, per proprietates quæ in ea conspiciuntur, intelligamus. » Ergo si Filii essentia, ut Eunomio placet, dici poterat indiscriminatim aut genita, aut non genita, Filius falso tantum nomine genitura ab ipso vocabatur.

A Etiam si eum vero nomine vocasset genituram, dicere non potuisset ipsius essentiam indiscriminatim dici posse genitam, aut non genitam. Illud enim apertissime repugnat, aliquid vero nomine genituram vocari, cujus tamen essentia dici possit non genita. Non est ergo quod miremur, si quispian scriptor confutans secundum librum Eunomii, dixerit Filium ex ejus sententia falso nomine genituram appellari : sed mirandi esset focus, si Basilius ejus rei Eunomium insinulasset, cum Eunomius, ut ex dictis liquet, in primo suo libello huic accusationi locum nullum dederit. Et quoniam magni momenti est, nosse uter libellus Eunomii refutetur in libris quarto et quinto contra eundem Eunomium : experiar rursus an probare possim refutatum fuisse non primum, sed secundum. Nemo autem paulo peritior nescit adversarios dicere solitos, (b) Basilius in libris quarto et quinto contra *Eunomium* de multis quæ ab ipso asserbantur Scripturarum testimoniis aorsum loqui. Ego quidem libenter fatebor protulisse Eunomium ex Scripturis loca multa ad probandam suam opinionem : sed nego hæc Scripturæ loca quæ in libris quarto et quinto contra *Eunomium* explanantur, in ejusdem Eunomii libro primo reperiri. Et vero cum tam multa exponantur Scripturarum testimonia in duobus his quos dixi libris, tamen affirmare possum, si forte tria aut quatuor excipias, reliqua omnia in primo Eunomii libello non legi. Reliquum est igitur ut tot Scripturarum testimonia, quæ in libris quarto et quinto contra *Eunomium* explicantur, prolata sint ab Eunomio non in primo suo libello, in quo non inveniuntur, sed in secundo, quem certe Basilius confutare non potuit; cum ante mortuus esset, quam secudus ille libellus publicum accepisset. Et ut magis confirmetur quod dixi, velim diligenter legantur quæ in libro quarto scripta sunt, pag. 294, ubi ejus libri auctor explicat illud Marci, *Nullus bonus nisi unus Deus*⁴⁴. Jam quaeram ad quem Eunomii librum respexerit scriptor, cum ea quæ retuli Marci verba explanaret. Respexitne ad primum, an ad secundum? Constat certe ad primum respicere non potuisse, cum in eo illud Marci testimonium non legatur. Consequens est igitur, ut respexerit ad secundum, in quo, teste Gregorio Nysseno, utebatur Eunomius his quæ dixi Evangelii verbis ad suam opinionem stabilendam. Audiamus Gregorium Nyssenum, cujus hæc sunt libro undecimo contra *Eunomium*, tomo II, p. 694 : Οὐκοῦν ἀγαθὸς ὁ Υἱός. Ἄλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός... Ἄλλὰ, φησὶ, τοῦ ἐκὸς ἢ λέξιν ἀποκρίνει τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας. « Bonus igitur Filius. Sed nullus, inquit, bonus nisi unus Deus.... Sed, inquit [Eunomius], unius dictio Filium a boni communione discernit. » Plura qui volet, legat primas septem paginas ejus quem

(a) Greg. Nyss., tom. II, orat. 3.

(b) *Lege* Prologum qui in edit. Paris. positus est ante lib. IV in *Eunomium*.

⁴⁴ Marc. x, 18.

mox indicavi libri, quarum ex lectione plane constabit Eunomium inter cætera Scripturæ testimonia protulisse et illud, « Nullas bonis nisi unus Deus. » Est locus in primo Eunomii libello, qui errorem viris vel eruditissimis objicere potest, cum viro doctrina præstanti Joanni Alberto Fabricio re ipsa objecerit. Verba autem Eunomii hæc sunt num. 27 : Τούτων δὲ πάντων εὐκρινέως μὲν καὶ πλατύτερον ἐν ἑτέροις ἡμῶν ἀποδεικνύμενων, ἐν βραχείᾳ δὲ νῦν πρὸς ὁμᾶς ὁμολογουμένων, etc. « Cum jam universò liquido magisque prolixè alibi a nobis demonstrata, nunc vero in brevi ad vos confessionem sint contracta, » etc. Quem ad locum is quem nunc nominavi vir doctissimus hanc notam addidit : « Notandus hic locus, quo ad uberiora sua scripta jam ante illud tempus edita Eunomius provocat, » B « Et vero si semel verum est Eunomium ante eum quem Basilius confutavit librum alios quosdam longiores edidisse; quidquid a nobis superius dictum est, per se penitus ruit. Nam dici poterit Basilius, cum in libris quarto et quinto contra Eunomium multa Scripturarum loca explicaret, non respexisse quidem ad eum librum, quem nominavi primum Eunomii libellum, sed ad scripta quædam longiora, quæ jam ante edita ab Eunomio fuisse affirmat Joannes Albertus Fabricius. Sed qui rem paulo attentius considerarit, facile, opinor, stæbitur nou loqui Eunomium, eo quem excerptis loco, de prioribus quibusdam scriptis a se jam antea vulgatis, sed de prima sui libelli parte, etaque prolixiore. C Constat enim Eunomiam libellum suum in duas partes divisisse : quarum in priore suam sententiam fuses exponit, in altera vero, libelli sui quasi epitomen quamdam fecit. Id ita esse docet Eunomius ipse, cujus hæc sunt verba, num. 26 : Ἄλλ' ἵνα μὴ τῷ μῆκει τῶν λόγων ἀποκνήσωμεν τοὺς ἀκούοντας, πᾶσαν ἐν βραχείᾳ τῶν ῥηθέντων περιλαβόντες τὴν δύναμιν, etc. « Verum ne sermonum prolixitate audiores gravemus, minus ælacles reddamus, paucis eorum quæ diximus vim omnem comprehendentes, » etc. Quare horum verborum, Τούτων δὲ πάντων εὐκρινέως μὲν καὶ πλατύτερον ἐν ἑτέροις ἡμῶν ἀποδεικνύμενων, is est sensus : « Cum jam demonstrata sint a nobis hæc omnia liquide et magis prolixè in cæteris quæ præcedunt argumentationibus, » etc. Sane a me faciunt antiqui omnes scriptores, qui duos duntaxat Eunomii libellos agnovere, Gregorius Nyssenus, Philostorgius, Photius, et alii. Jam si quis quæret ex me, cur Eunomius, qui in primo suo scripto Filium libenter simpliciterque genituram vocabat, hoc idem tamen non fecerit in altero; dicam hujus rei fortasse afferri posse probabilem causam, videlicet Eunomium a Basilio ob genituræ nomen tam male acceptum fuisse, ut eo deluceps tam libere uti ausus non sit.

75. Fuit tempus, ut notum est, cum Basilius neque in suis libris, neque in publicis orationibus Spiritum sanctum Deum vocaret, non quod ejus divi-

nitatem revocaret in dubium, sed quod tempori serviendum sapienter judicaret. Atque in illis ipsis quos *De Spiritu sancto* conscripsit libris, nomen Dei ne semel quidem Spiritui sancto tributum legitur. Ejus generis sunt liber tertius in *Eunomium* et celeberrimus ille ad Amphrochium *De Spiritu sancto* liber : quorum in utroque ut evidentissime, ita invictissime probat quidem Spiritus sancti divinitatem, nec usquam amovet Spiritum sanctum Deum appellat. Qui ergo fieri possit, ut eorum de quibus agitur librorum auctor sit, cum in ipsis non semel Spiritus sanctus Deus vocetur ? Exempla eo quo inveniantur ordine, subjicere visum est. Primum occurrit illud (p. 299) : Εἰ τοίνυν οὐδένως ἐστὶν ἀρίθμητος ἁμαρτίας, ὡς περ οὐκ ἐστὶν, εἰ μὴ μόνου Θεοῦ, ἀφήσει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῶν ἀποστόλων· Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργετίας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. « Itaque si nullus est remittere peccata, sicut sane nullus est, nisi Dei solius, remittit autem Spiritus sanctus per apostolos; Deus ergo est Spiritus sanctus, et ejusdem operationis atque Pater et Filius. » Rursus sic loquitur scriptor (p. 300) : Εἰ δὲ λαλεῖ ἐν ἀποστόλοις καὶ ἐν προφήταις τὸ Πνεῦμα, πᾶσα δὲ Γραφή θεοπνεύστος, ἐπῆται τοῖς ἀσεβοῦσι, πῶς οὐ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τυγχάνει, τῆς τούτου συγγραφῆς θεοπνεύστου οὐσης; « Quod si Spiritus in apostolos et prophetis loquitur, omnisque Scriptura divinitus inspirata est, dicite impiis : Quomodo Spiritus sanctus Deus non est, cum illius Scriptura divinitus inspirata sit ? » Verba scriptoris, cum explicat illud Joannis iv, 24, *Spiritus est Deus*, hæc sunt (p. 310) : Ὅσπερ γὰρ τὸ Πνεῦμα ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ, Ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐν ἡμῖν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, τῆς Τριάδος μὴ διακοπτομένης, μηδὲ χωριζομένης τῆν φύσιν, ὡστε καὶ τὰ ὀνόματα μὴ χωρίζεσθαι. « Quomodo inquit enim Spiritus Deus est, juxta illud, *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* : ita et Deus Spiritus est, non dissecta Trinitate, neque secundum naturam separata : sicut nomina etiam non separantur. » Parum fuit hoc loco scriptoris Spiritum sanctum Deum vocare : sed etiam rationem reddit cor ita faciat. Quoniam, inquit, ut Trinitas non separatur secundum naturam, ita nec nomina etiam separantur. Secus autem fecisse Basilius norunt, quibus non omnino ignota est temporum florum historia, sic ut intereadum Spiritum sanctum naturæ divinæ participem esse privatim et publice profiteretur, eum tamen pacis ergo Deum appellare abstineret. Sed audire mihi videor qui dicunt fuisse etiam tempus, cum Basilius tum in aliquibus epistolis tum in publicis quibusdam concionibus Spiritum sanctum Deum vocaret; ob idque fieri potuisse, ut in quinto quoque contra Eunomium libro hoc ei nomen dederit. Bene. Sed quæstio non est, utrum Basilius Spiritum sanctum in quinto contra Eunomium libro Deum vocare potuerit, sed utrum re ipsa vocarit : quod falsum esse arbitror.

Etiam si Basilius sibi per tempus licere credidisset A
 Dei nomen Spiritui sancto in libro quinto tribuere; non video causam ullam, cur in tertio libro hæc ipsa de qua agitur voce uti noluerit. Et vero mirandi esset locus, si, postquam Basilius Spiritum sanctum in tertio libro Deum vocare tam studiosè cavisset, statim id ei nominis in quinto libro sæpe tribueret. Unum adhuc sperest, quod videtur notatam dignissimum. Postquam scriptor, ut ex superioribus constat, aliquot in locis Spiritum sanctum Deum vocavit; confitentior factus, aliquanto post majora audet. Ait enim Dei Spiritum vocari et Dominum et Deum, quemadmodum et Verbum. Sed ipsum audire præstat. Sic igitur loquitur (pag. 314): Καὶ Κύριος καὶ Θεὸς ἐφηρται τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα, ὡς καὶ ὁ Ἀλόγος. « Et Dominus et Deus dictus est Spiritus Dei, sicut et Verbum. » Adduci nunquam poterit, ut hæc a Basilio scripta fuisse credam. Nihil enim, ut mihi quidem videtur, a Basilio consilio magis alienum excogitari potest. Quod ut manifestum fiat atque exploratis, rem alius repetam. *Ætate illa erant non pauci, qui, quod Spiritus sanctus in Scripturis nusquam Deus expresse vocetur, hoc ei nomen dare recusabant. Vir autem prudentissimus Basilius tempori paulisper cedendum ratus, modo rem statueret, de nudo verbo contendere noluit. Malebat enim, quæ ejus in omnes charitas erat, infirmis cum infirmis fieri, ut eos lucrifaceret, quam unam vocem obstinatius defendere, veram illam quidem, sed ad salutem tamen non necessariam. Fides, ut recte judicabat, in rem ipsam, non in nudum verbum cadit. Fides jubet, ut Spiritum sanctum Deum esse credamus; eum ut nominemus Deum, non jubet. Ex quibus perspicui potest, Basiliam præstitisse se eum in toto hoc negotio, qui et ipse cum infirmis infirmus videri vellet, nec æquum putasse, ut ob unam vocem, quæ dicebatur non inveniri in Scripturis, infirmorum salus negligenter. Ergo unum hoc ego ab eo rogassem, ut ostendisset hunc Scripturæ locum, in quo Spiritus sanctus et Dominus et Deus vocatur, sicut et Verbum: qua utique via et brevi et facili infirmos illos sanare potuisset. Verbum quidem apud Joannem expresse Deum dici constat: sed quo Scripturæ loco Spiritus sanctus expresse Deus dictus sit, hodieque ignoratur. Equidem non mirarer, si Spiritum sanctum in Scripturis oblique Deum appellari dixisset Basilius: sed, ut mihi videtur, Spiritum sanctum eodem quo Verbum modo in Scripturis Deum appellari ⁶⁶, nec ipse, nec quisquam alius, nisi fuerit omnino Scripturarum rudis, dicere potuit.*

74. Illud Joannis, *Pater major me est* ⁶⁷, bis in libris *contra Eunomium* explicatur: sed hæc explicatio tam diversa est, ut ejus unns et idem auctor esse non possit. Ait igitur scriptor quarti libri,

aliquid dici posse majus aut magnitudine, aut tempore, aut dignitate, aut potentia, aut tanquam causam. Postquam autem dixi Patrem Filio non esse majorem, neque magnitudine, neque tempore, neque dignitate, neque potentia, conclusit genitorum genito majorem quoque non esse tanquam causam. Ejus hæc sunt verba (lib. iv, p. 289): Ὅτε ὡς αἰτιος: ἐπεὶ ὁμοίως καὶ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν μείζων, εἴπερ γὰρ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν αἰτιος. « Nec ut causa [major est Pater Filio]; quoniam pariter et illo et nobis major esset, cum ipsius et nostri esset causa. » Basilius vero eum, quem dixi, Scripturæ locum ita interpretatur, ut asseveranter dicat Patrem Filio majorem esse tanquam causam. Sic autem loquitur lib. primo num. 25: Δεῖται τὸν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐνταῦθα τὸ μείζων λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῆ Ἰϋῶ, κατὰ τὸ αὐτὸ μείζων ὁ Πατήρ, ὡς αἰτιος καὶ ἀρχή. Αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος οὕτως εἶπεν: Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν, καθὼ Πατήρ δηλοῦντι. Τὸ δὲ, Πατήρ, εἰ ἄλλο σημαίνει, ἢ οὐχὶ τὸ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος; « Reliquum est igitur, ut vox majus hic secundum causæ rationem dicatur. Nam quoniam a Patre origo est Filio, hoc major est Pater, quod causa sit et principium. Quapropter et Dominus sic dixit: *Pater meus major me est*, prout Pater videlicet. Illud autem, Pater, quid aliud indicat, nisi, causam atque originem esse ejus qui ex ipso genitus est? » Postquam autem Basilius paucis ostendit Patrem non dici majorem, neque secundum substantiam, neque secundum molem, statim ita persiquitur: Ὑπολαίπιος ὄν ἐστιν ὁ παρ' ἡμῶν λεγόμενος τὸ μείζωνος τρόπος, ὁ τῆς ἀρχῆς, λέγω, καὶ τῆς αἰτίας. « Superest igitur is, quem nos diximus, majoris modus, principii, inquam, et causæ. » Basilius, quod tan asseveranter dixit, id statim negare non solet; nec puto ejus rei exemplum ullum proferri posse. Malim ergo duos hos in *Eunomium* libros alteri cuivis scriptori tribuere, quam magnum Basiliium insuetæ levitatis suspectum reddere. Sed de his satis: nunc de quibusdam Veteris Testamenti locis instituendus sermo est.

75. (a) Mirari subit adversam sententiam non aliunde magis infirmari, quam unde maxime confirmari vulgo putatur. Monere ergo juvat, hoc ab adversariis callidissime dici solitum, Basilium in quarto in *Eunomium* libro exsecutum fuisse quod in secundo facturum se promiserat. Basilius enim, inquam, pollicebatur in secundo *contra Eunomium* libro, se ab illa Salomonis sententia, *Dominus creavit me* ⁶⁸, fusius in proprio loco locuturum: quod ab eo in libro quarto factum fuisse censent. Ego quidem non nego hæc promissa esse a Basilio lib. II, num. 20: sed ita sentio, tantum abesse ut hoc eorum sententiam stabiliat, ut eam potius funditus evertat. Et, ut ea de re a quolibet existimari possit,

(a) Lege Prologum quod in edit. Paris. positus est ante librum quartum *contra Eunomium*.

⁶⁶ Joan. 1, 1. ⁶⁷ Joan. xiv, 28. ⁶⁸ Prov. viii, 22.

operæ pretium dico quæ in libris secundo et quarto leguntur (p. 256, 293), diligenter iuter se comparare. Animadvertendum igitur, Basilium verba hæc Salomonis, *Dominus creavit me*, alio quidem loco spiritus diligentiusque sibi examinanda proposuisse: sed tamen hæc ipsa Salomonis verba tam parce tamque indiligenter in quarto contra *Eunomium* libro expenduntur, ut si quis Basilium harum interpretationum faciat auctorem, cum promissis non stetit fateatur necesse sit. Et vero si quid alicuius momenti legitur in libro quarto, id jam a Basilio præoccupatum fuerat in secundo. Quale est, quod dicitur de scriptore Proverbiorum: nec valde dubito quin libri quarti auctor suam explationem a Basilio mutuatus sit. Reliqua, quæ pauca sunt, cum tamen Basilium responsionem longam et accuratam promississe videatur, aut non pertinent ad rem, aut perperam et contra librorum omnium fidem proferuntur. Ad primum genus spectat illud Davidis: *Καρδιὰν καθαράν κέλευσεν ἐν ἐμοί, ὁ Θεός. Cor mundum crea in me, Deus* 76. Item illud: *Γενεὸς μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν. Esto mihi in Deum protectorem* 77. Illud quoque: *Ἐγένον μοι αἱ σωτηρίαι. Factus es mihi in salutem* 78. Uno verbo, quisquis legerit breve hoc quasi fragmentum, in quo auctor locum Proverbiorum explanare instituerat, nequaquam, puto, inficiabitur ipsum sæpe quidvis potius fecisse, quam quod faciendum sibi proposuerat. Ad secundum genus referri posse videtur illud: *Ἐποίησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Fecit filios et filias*. Nam in Gen. cap. v non raro legi ἐγέννησαν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, « Genuit filios et filias, » scio quidem: sed ubi scriptum invenitur, ἐποίησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, « Fecit filios et filias, » nescio. Fortasse scriptor putavit legere sibi licere, ἐποίησεν υἱοὺς καὶ θυγατέρας, quod ita ejus propositum postularet: sed hoc ei quis dederit? Eiusdem generis sunt et illa (p. 293): *Ἀέγεται δὲ καὶ ἐπὶ γεννήματος κτίσμα καὶ πόλιμα, ὡς τὸ Ἐκτίσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ. « Quin et genitura dicitur creatura et factura, ut illud, Creavi hominem per Deum. » Satis, opinor, omnes norunt non ita legi Gen. iv, 1, « Creavi hominem per Deum: » sed tamen rem paulo diligentius considerari volo. Hoc igitur dicit scriptor, genituram vocari posse et « creaturam facturam: » quod ut probet, locum Geneseos corrumpere veritus non est. Eunimvero neque in Bibliis, neque in votis Nobilii, neque in Hexaplis, neque in aliis quæ videre licuit exemplaribus usquam legitur Gen. iv, 1, ἐκτίσάμην, « creavi: » sed ubique magno librorum inter se consensu legitur Ἐκτίσάμην. *Possedi*. Jam audiamus Basilium, qui hoc ipso Scripturæ testimonio fidelissime ad institutumque accommodatissime usus est lib. ii, num. 20. Sic autem loquitur: « Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἐκτίσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτίσας τὸν Κἀν, ἀλλὰ γενήσας, ταύτη φαίνεται χρησάμ-*

Α ὦς τῆ φωνῆ. « Qui enim dixit, *Possedi hominem per Deum*, constat eum hac voce usum esse, non quod creasset Cain, sed quod genuisset. » Vide igitur, ecce tibi duo homines, quorum alter, ut propositum assequatur, eum, quem dixi, Geneseos locum depravat; alter vero hunc ipsum locum apte et docte citat. Hic tandem lucæ disputationi finem imponam, si tamen prius monuero, me, quod res nota sit, non allaturum insignia aliquot exempla, quibus ostendi possit opera aliqua aliis etiam Patribus olim falso tributa fuisse: neque hanc meam opinionem obstinatius defensurum, si eam eruditus hominihus non probari intelligam.

§ XII. De lucubratiuncula quadam de Spiritu sancto.

B 76. Sequitur post quintum in *Eunomium* librum lucubratiuncula quedam *de Spiritu sancto*: de qua nunc more nostro disputare instituitimus. Libellus ille non magis est momenti; nec multum refert cui tribuatur, Basilio, an cuivis alteri scriptori: quoniam tamen mihi non licet quidquam præterire, paucis dicam quod sentio. Arbitror igitur hoc opusculum Basilii non esse: sed cuius sit, certo dicere non queo. Mihi tamen verisimile fit compositum id fuisse ab hoc ipso scriptore, qui ultimos duos in *Eunomium* libros edidit. Et quidem non tanta diligentia scriptus est hic libellus, ut Basilio Magno tribui jure possit: imo potius compositus est indiligentia ea, quæ in eum quem dixi scriptorem optime conveniat. Quod autem dixi, videri hanc lucubratiunculam ab eodem scriptore editam fuisse, qui postremos duos in *Eunomium* libros vulgavit, id ex notis patet. In his enim monuimus ultima quinti libri verba cum primis hujus lucubratiunculæ verbis ita in veteribus quibusdam libris inter se conjungi, ut continua oratione plane legantur: quod certe indicio est hanc lucubratiunculam nihil aliud esse, nisi quinti libri epilogum ab uno et eodem auctore conscriptum. Et hoc iude confirmari potest, quod ut in ultimis duobus in *Eunomium* libris, ita et in illo quoque opusculo Spiritus sanctus Deus vocetur. Qua autem diligentia scriptus sit hic libellus, jam videamus. Ubi auctor de anima pura loquitur, ita scripsit: Προστώ δὲ ἡσύχη τῆ κατὰσάσει. Ἦσυχον δὲ αὐτῆς ἔστω, μὴ μόνον τὸ παρικείμενον σῶμα, καὶ ὁ τοῦ σώματος κλύδων· ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ περιέχον· οὐρανός, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν τοῦτοις λογικά. « Accedat autem tranquillo statum. Nec solum corpus ejus circumjacens, et æstus corporis tranquilla sint: sed etiam quidquid ambient circumplexatur, cælum videlicet, terra, mare, et quæ in iis sunt rationalia. » Quasi vero situm in nobis esset, ut cælum terraque et mare tranquilla forent. Quod sequitur, ita obscurum est, ut doctissimi duo viri Trapezuntius et Combesius scriptoris sententiam non assecuti fuisse videantur. Est autem ejusmodi: Καὶ πᾶσα ὑπόστασις δικαίων, καὶ

76 Psal. l. 12. 77 Psal. lxx, 3. 78 Psal. cxvii, 21.

μαγάλων, καὶ μικρῶν, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ἤγιασται. Καὶ ἄλλη μὲν καὶ ἄλλη κειμένων τῶν σωμάτων, τοῦ μὲν ὕδατος, τοῦ δὲ ὕδατος, καὶ τῶν ἄλλων δοθέντων ἀπ' ἀλλήλων ἔχουσῶν τι μέσον. Quis autem horum verborum sensus sit, fortasse ex ea quæ ad hanc locum addita est uota cognosci poterit. Nec

A clariora sunt quæ in fine opusculi leguntur. Ita autem loquitur scriptor: Ὁ παρὰ τούτου τοῦ πνεύματος διδασκόμενος, τί εἴρη ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία, διδάκτορ Θεοῦ ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου: quæ verba in uota quoque, ut potui, explanare conatus sum.

NOTITIA EX BIBLIOTHECA FABRICII.

(Ed. HARKL. tom. IX, Hamburgi 1804.)

I.

Basilium, magnus ille veritatis doctor (a) atque doctrinæ imprimis de Spiritu sancto catholica vindex et assertor præcipuus, natus Neocæsareæ, quæ ante Mazaca, in Pontica Cappadociæ regione circa A. C. 316 (b) parentibus Basilio, communi tum in illis locis virtutis magistro (c), et Emmelia: ne de avia Macrina dicam, cujus memoria inter sanctos 14 Januar. (d) recollitur, quemadmodum parentum 30 Maii (e), frater fuit Gregorii Nysseni, major natu, et Naucrati monachi, Petrique, episcopi Sebasteni, et Macrinæ (f), sororis. Eloquentiæ et artium ma-

(a) Ὁ μέγας τῆς ἀληθείας διδάσκαλος, Zachariæ Mytilenæo, pag. 224 edit. Barthii, et καύχημα τῆς Ἐκκλησίας, S. Athanasio *Epist. ad Palladium præf.* tom. I, pag. 734; ὁ ἕνεος τῆς οἰκουμένης φωστῆρ, Gennadio *epistola De prædestinat.* FABR.—Alia testimonia congressit Thom. Pope Blount in *Censura celebrior. auctor.* ed. Genev. pag. 241 sqq.; Garnier in præf. ad tom. I edit. Opp. Basili summis laudibus eum extollit. Ab Hemsterhuis ad Luciani *Dial. mortuorum.* tom. I, pag. 453 ed. Reitzii, dicitur non infrequens Xenophontis imitator, et pag. 389, Pater eloquentissimus. Artis criticæ peritiam ex Basili scriptis elucere, testatur H. Valesius in libro *1 De critica*, cap. 25, pag. 173 sq., subjuncto ejusdem emendationibus, a Burmanno editis. HARKL.

(b) Vide *Acta sanctor.*, tom. VII Maii, pag. 658. FABR.—Basilium in lucem ædium fuisse Cæsareæ in Cappadocia circ. A. C. 328, Oudinus I, pag. 543, prodit. Garnerius (f) vero in *Vita Basilii* (in tom. III Opp.) pag. xxixvii sqq. operose demonstratam iuit, Basilium Cæsareæ in Cappadocia, sed non in Ponto (ex quo quidem paternum genus, uti maternum ex Cappadocia ducit) natum esse circa A. Chr. 329, et de parentibus illorumque liberis disputavit uberius. HARKL.

(c) Ὁν κοινὸν παιδαγωγὸν ἀρετῆς ὁ Πόντος τρεναχὰτα προβάλλεται. Nazianzenus orat. 20, pag. 324. Palladia, quam matrem memorat Basilium *epist.* 366, non fuit mater, sed cognata, quam matris loco veneratiss. est.

(d) Bollandus in *Actis sanctor.* tom. I Januarii, pag. 952 sq. Meminit avix hujus suæ Basilium *epist.* 79, pag. 895.

(e) Papebrochius tom. VII *Act. sanctor. Maii*, pag. 213 seq.

(f) Vide Nicephorum x, 49, et Nyssenum in *Elogio Macrinæ*.

(g) Sed v. Schroeckh in *Hist. eccl. Christ.* part. xiii, pag. 7 sq. HARKL.

(h) Basilium *epist.* 208, ad Julianum imp. [Vide in ed. Garn. tom. III, pag. 122 sqq.] II Juliani *epist.* ad Basilium, et hujus responsus, pag. 124 sq. *epist.* 39-41. Sed Garn. in *Vita*, pag. LXIII, illas dubias esse

B gustros præclaros habuit Antiochiæ, et CPoli Libanium (g), Athenis, ubi Juliano (h) commisitone in studio bonarum litterarum [et Gregorio Nazianzeno] usus est, Himerium Proæresiumque. Hinc cum in Ecclesia Cæsariensi lectoris, diaconi et presbyteri muneribus functus esset, monasticam vitam prætulit (i), simulato ipsi cum episcopo suo Eusebio intercedente (j). In Ponti igitur solitudines circ. A. C. 358 recessit, atque ibi Gregorii Nazianzeni suavissima consuetudine est usus (k). Recociliatus inde episcopo suo (l), adhuc superstiti adjunctus, et A. C. 370 (m) defuncto successit Ecclesiæque

C suspicatur. Adde Schroeckh. pag. 9 sq. HARKL.

(i) Atque Martin. Chemnit. in orat. *De lectione Patrum*, pag. 6, notat, Basilium M. recessit et monachismo plus quam satis esset, tribuisse. Thomassin. quidem in *Discipl. vet. Eccl.*, part. II, lib. I, cap. 46, negat, Basilium verum fuisse monachum, quoniam nec per omnem suam vitam se consecrasset illi ordini, nec omnium suarum facultatum usum abiecerat: sed is satis refutatus est a Garnier. in *Vita Basilii*, pag. XLVI sq. Addi debet, disciplinam monasticam eo tempore nondum æque ac sub finem sæculi IV fuisse constitutam. Conf. Schroeckh. pag. 25, qui tamen, que Garn. de migadibus, asceticis, actioni deditis, sentit, nondum certa et explorata esse judicat, et de vita monastica studiose Basilii est copiosus. Basilium fuisse auctorem ordinis ejusdem monastici (atque monachi ordinis S. Basilii, præcipue in Ecclesia Græca, adhuc florent), jure alii negant. V. Schroeckh., pag. 206 sqq. HARKL.

(j) Baertius *Act. Sanctor.* tom. II Junii, p. 835. D Sozomenus vi. 15. Gregorius presbyter, in *Vita Nazianzeni* p. 13, etc. In eremo delectatum esse Philoromi amicitia Basilium, narrat Palladius in *Lasiaca*, pag. 121. Vide et que ipse de vita sua monastica Basilium, *epist.* 79, ubi fratrem Gregorium (Nysseum) secum vixisse in monasterio ad Buvium Iridem testatur. De Gregorio Nazianzeno autem intelligendus *epist.* 141, quæm exæcis ἐκλογῆς καὶ φρεσὶν βαθί, τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, appellat. Multa de illius et Basilii amicitia Gregorius presbyter in *Nazianzeni Vita*.

(k) Vide Greg. Nazianz. *epigr.* 4 in Basilium, apud Lambec. VIII, p. 779 ed. Koll. HARKL.

(l) Item Baertius, pag. 859. [Schroeckh. p. 31 sqq., 36, 62 sqq., 70 sqq.]

(m) Ab A. C. 371 Basilium fuisse Cæsarensis Cappadociæ episcopum, scribit Saxius in *Onomat.* I, pag. 422, laudatque Pagii *Critic. Baron.* A. C. 369, nr. XVI, pag. 270, it. ad A. C. 570, nr. LXIX, pag. 288-295; imprimis nr. XXXIII, pag. 297, tom. V. Eodem Pagio ducit l. c. A. C. 365, nr. VII, pag. 215-217, tom. V, probabile esse judicat Saxius, a Basilio A. 365 epistolam ad senatum Tya-

(1) Imo D Prud. Maranus, qui, D. Garnerio e vivis sublato, editionem absolvendam suscepit. EOR.

Cæsarensis episcopus ordinatus die 14 Junii (a), A stetur Baronius ad Martyrolog. Rom. ad Kalendas Januarii. cum per alios octo (b) illud sacrum munus gessisset, diem obiit supremum (c) A. C. 379, Calendis Januarii. [De anno quo vita decessit Basilium, vide Assemani sententiam contrariam vol. VIII, ad edit. vet. vol. VII, p. 251, not. uu, add. Assemani in *Biblioth. orientali*, tom. I, p. 52, not. 2, et p. 54 su., ubi colligit, Basilium mortem ultra A. 378 nequam esse promovendam. HARL.]

II. SCRIPTORES VETERES DE S. BASILII VITA ET LAUDIBUS CONSULENDI.

Greg. Nazianzenus oratio 20, quæ dicta est in S. Basilii funere. Eiusdem epigrammata XII in Basilium cum anonymi [vel potius Nicetæ] Græca prosaria expositione, edita a Lambecio VIII, pag. 366-371. [pag. 778 sqq. ed. Kollarii, cuius notas vid. et pag. 782 sqq. de Nicetæ prosaria expositione. HARL.] Epitaphium carmen, quod est quartum decimum ordine, tom. II Opp. Vidend. etiam epist. 58, etc.

Gregorii Nyseni oratio in laudem Basilii fratris, ἐπιτάφιος, tom. II, pag. 911.

Ephræmi Syri elogium S. Basilii, ipso superstite adhaec scriptum, ut notavi lib. v, cap. 2. [pag. 251 sq. ed. vet., ubi jam adnotavi, Assemanum, negasse contra Fabric. illam Ephræmi laudationem scriptam esse Basilium superstite. Add. Assemani prol. ad Opp. Ephr. Syri, vol. I, § IX, pag. IX sq. Sed Ephr. Syrus, æque ac Greg. Nyss., nimii sunt ac superstitiosi in laudando Basilio M. HARL.] Adde Combefisii *Bibliothecam concionatoriam*, tom. VII, pag. 9 sq.

Pseudo-Amphilochius (æcæuli IX scriptor, ut videtur) *De vita et miraculis S. Basilii*. Dixi de illo lib. v, cap. 8, [pag. 379, in vol. VII, sect. 11, et p. 381, sect. 14; add. Scultet. *Medulla Patrum*, pag. 1045. Leidæ Inter codd. Voss. et dicitur in cat. Voss. esse Justinii. V. cat. bibl. Leid., pag. 396 fin.] sed jam addo, partem ejus exterosam, quæ in Combefisii editione non existat, vulgatam ex codice Vindobonensi xxxv, a Lambecio, VIII, pag. 366 [pag. 775 Koll.]; adde pag. 382 [pag. 787 sq. Kollarique not., II, pag. 815 sq. De cod. xxxviii, nr. 20, in c. Augustano. v. Reiser. *cat.*, pag. 24. HARL.].

Joannes Damascenus, orat. 1, *De imaginibus*, D *sanctor.* Junii, pag. 807 seqq. tom. I edit. præclaræ Lequinianæ, pag. 327, laudat Βίον Βασιλείου τοῦ μάκαρος δι' Ἑλλάδου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου τῆς ἱεραρχίας, *Vitam S. Basilii scriptam ab Helladio, discipulo ejus et successore*. Sed illa jam pridem interdicti, licet partem ejus ex Anastasii Bibliothecarii versione legisse se ms. te-

nensem esse scriptam. — Caput S. Basilii tanquam reliquæ servabatur in magna ecclesia monasterii in monte Atho. V. Montauson, *Palæogr. Gr.*, pag. 455. HARL.

(a) Hinc Martyrologia Basilii memoriam 14 Junii celebrant, ut Menologium Kalendis Januarii.

(b) Nazianzenus de Basilio, epigr. 9, ὀκταετῆ λαλοῦν θεόφρονος ἤντα ταίνεζ, apud Lambecium VIII,

A stetur Baronius ad Martyrolog. Rom. ad Kalendas Januarii.

Simeon Metaphrastes, de S. Basilio (quem Græce ms. testatus est se habere Heriberto Rosweidus), et Græcorum Menæa 1 Januar.

Gregorius presbyter in Vita Greg. Nazianzeni.

Joannes Euchaitensis (d), Philotheus, CPol., Nicolaus Cabasilas, Theodorus Metochita, Mathæus Camariota, in tres hierarchas, qui sunt Basilius, Nazianzenus et Chrysostomus, et quorum memoriam junctim celebrant Græci 50 Januarii. Ex his solus Philotheus editus est; cæteri nati adhuc feruntur, ut dixi lib. v, c. 41 [vol. VIII, p. 459].

Philostorgius VIII, 11, 12, 13; Socrates IV, 26; Sozomenus VI, 15; *Tripartita* VII, 36; Nicephorus X, 17 sq., etc.

Photius cod. cxli sq. *Bibliotheca*.

Hieronymi cap. 116 S. E.; Theodoretii IV, 19 et præf. in Canticum; Augustini 1 contra Julian. *Pelagianum*; Suidæ, Gaudentii Brix., Vincentii Lerinensis, et Theodori Prodromi loca S. Basilii operibus a Parisiensibus præmissa sunt.

III. SCRIPTORES RECENTIORES.

Jo. Baptista Mantuani *De vita S. Basilii* libri II, carmine heroico.

Erasmus lib. xxviii edit. Loudinensis, epistola 7, ad Jac. Sadoletum, quæ loco præfationis præmittitur editioni Græcæ Basilii A. 1552. Vide etiam lib. xxix, epist. 90 seq.

Oratio de S. Basilio inserta tom. III *Declamatorium Witebergensium*, pag. 716 seq.

Godfridus Hermantius (Tillemontii *Memoriis*, tunc adhuc ineditis, usus), in *Vita Basilii* et Nazianzeni, Gallicè scripta, Paris. 1674 [al. 1679] 4°, duobus voluminibus. Laudat Baertius eaque usum se proficitur, tom. II *Act. sanctor.* Junii, pag. 810. FABA.—Hermantii dicendi ratio et diligentia, præcipue in excerptis Basilii opp., sunt laudandæ; sed modum in excedit in celebrandis Basilii virtutibus, nec limam artis criticæ historicæ adhibet. HARL.

Tillemontius, tom. IX *Memoriarum historiae ecclesiasticæ*, edito Paris. 1705, 4°.

Franciscus Baertius in *Vita Basilii*, tom. II *Act. sanctor.* Junii, pag. 807 seqq.

Matthæus Raderus in *Viridario sanctorum*, pag. 24 seqq.

Omitto velut notiss. *Centurias Magdeburgensium*, centuria IV, Baroniumque et alios annalium et historiæ ecclesiasticæ scriptores, atque Eliam du Pin, tom. secundo *Bibliothecæ suæ*, pag. 154 seqq., et

pag. 568 [pag. 782 Kollar.].

(c) Baertius loco laudato, pag. 815.

(d) Conf. vol. VIII, lib. v, cap. 12, § XIX, de Joanne Hauropole, metropoli Euchaitensi, pag. 627 sqq., et pag. 628, de ejus orat. encomiastica in Basilium M., Gregorium Theologum, et Jo. Chrysostomum; it. pag. 632 de ejus canonibus in festis trium illorum Patrum ecclesiast. HARL.

cæteros, qui de scriptoribus ecclesiasticis egere. A
 Antonius Possevinus in *Apparatu sacro* etiam de
 codicibus scriptorum, Basilii manu exstratis, qui in
 bibl. Augustana, Messanensi et Monachiensi exstant,
 monet, atque in versiones varias scriptorum Basili-
 anorum observationes complures cum lectore
 communicat.

Abrahamus Scultetus parte IV *Medullæ Patrum*,
 pag. 1043 seqq.

Guil. Caveus in *Vitis primitivorum Patrum Ec-
 clesiæ*, Anglice scriptis, et deinde translatis in lin-
 guas Belgicam atque Germanicam, tom. II edit.
 Germanicæ, pag. 504 - 508. Brem. 1704, 4°.

D. Theophilus Spizelius in *Vetere Academia Jesu
 Christi*, pag. 73 seq. FABR.

Cave in *Historia litteraria scriptor. eccl.*, tom. I, B
 pag. 258 seqq., ed. Basil.

*The clergy's Honour; or, the Lives of S. Basil the
 Great, arch-bishop of Neo-Cæsarea, and St. Chry-
 sostom, arch-bishop of C.Pole, drawn by way
 of Parallel.* London. Printed for W. Cooper. —
 1681, 8.

Cas. Oudinus in *Comment. SS. eccl.*, tom. I,
 pag. 543 seqq., qui se profitetur multa ab El. de
 Pia vel omissa, vel dissimulata esse animadver-
 tisse, et in cap. primo vitam ac doctrinam S. Bas-
 ilii, Cæsareæ Cappadocum episcopi, uberius per-
 sequitur.

Sam. Basnage in *Anna.*, tom. III, pag. 4, 25
 seqq., pag. 29, de tempore quo Basilius creatus
 fuerit episcopus Cæsar., pag. 32, 56 seqq., 42 seqq.,
 51, 69, 70.

Jac. Basnage in: *Histoire de l'Eglise*, pag. 613,
 633, 641 seqq., 1156 seqq., 1195 seqq.

Arnold in: *Kirchen-und Ketzer-Historie*, part. 1,
 lib. IV, cap. 4, § 37, 38, 39.

Gottlieb Stolle in: *Nachricht von den Leben
 ...der Kirchenväter*, etc., pag. 539 seqq.

R. Ceiller *Hist. gén. des aut. eccl.*, tom. VI,
 pag. 60

Apollinare Agresta *Vita del protopatriarca S.
 Basilio M.* In Messina, nella stamperia di Vincenzo
 d'Amico, 1681, 4°.

Jo. Ge. Werenberg, *Diss. de prudentia Basilii
 M. in refutandis hereticis.* Lipsiæ 1724, 4°.

J. Ge. Walch, *Hist. eccl.* N. T., pag. 4537
 seqq., et passim in *Bibliotheca patristica*; lenæ
 1770, mai. 8.

*Dilucidazioni critico-istoriche della vita di santo
 Basilio M.* dal Giuseppe del Pozo. Romæ 1746, 4°.

Hamberger in: *Zuverlässig. Nachricht.*, tom. II,
 pag. 804 seqq. Inprimis laudandus est a diligentia,
 studio curaque in *Vita Basilii* uberius explicanda
 et colligendis atque melius ordinandis Basilii scrip-
 ptis.

Jul. Garnier in *Vita S. Basilii*, præmissa tom. III
 Opp., pag. XXXVII-XXXVIII. Basis quidem est Tillemon-

(a) Recole notam (1) superioris paginæ CCXLI. EDIT.

(b) Rectius in pluribus codd. libri Hieronymiani *De scriptoribus eccl.*, cap. 89, legitur, *artis medicinæ.*

lii narratio, sed sæpius emendata; præterea multas
 ille res vel certius vel saltem probabilius exposuit:
 maxime versata est ejus cura in vita, præcipue
 epistolis aliisque scriptis Basilii secundum temporis
 rationem in meliorem ordinem redigendis, aut veris
 a falsis ac supposititiis discernendis: nec tamen
 a partium studio aut timiditate quadam in iudiciis
 suis omnino fuit is alienus (a).

Æqua lance tam eruditionis, ingenii animique
 virtutes, quæ insignes in Basilio M. fuerunt, quam
 infirmitates, disciplina vitæ monastica cum primis
 contractas, ponderavit sobrieque judicavit et vitam
 scriptaque ac doctrinam Basilii copiose et curate
 exposuit, nec raro Garnerii sententias rationesque
 examinavit et rejectit Jo. Matthias Schrœrk in: *Christl.
 Kirchengeschichte*, part. XIII, pag. 1 - 220.

De præcipuis Basilii scriptis curate egit, et in
 notis acute libereque judicavit de illis Semler in:
Geschichte der christlichen Glaubenslehre, præmissa
 Baumgartenii *Theologiæ polemica*, tom. III, pag.
 123-168.

Christi. Frider. Rössler in: *Biblioth. der Kir-
 chenväter*, tom. VII, pag. 1-157, de Basilio M. egit
 et excerpta dedit, aspersis hinc inde bonis animad-
 versionibus, ex libris III *contra Eunomium*, ex lib.
ad Amphilochem de Spiritu S., ex homiliis 1° *Deum
 non esse auctorem mali*, 2° *De gentium libris cum
 fructu legendis*, et 3° *De libero arbitrio*; ex asceti-
 cis scriptis, denique ex epistolis; in his præcipue
 secutus est recensionem Du Pin, qui in secundo
 tomo *Novæ Bibl.*, pag. 268-312 edit. Lat., eas
 secundum temporis ordinem disponere atque ex-
 plicare sustinuit. Sed dolendum est, Rösslerum
 caruisse edit. Garnerii, qui multa vidit acutius me-
 liusque disposuit. HARL.

IV. ALII BASILII ULTRA XXX.

Basilius abbas S. Lauræ prope Hierosolyma.
 Vide infra, *Maleinus*.

Basilius, Achridenus. Vide infra, *Thessalonicen-
 sis*.

[Basilius, episcopus Alexandria, com 72 episco-
 pis subscripsit Gennadii, patriarchæ CPolit., Epi-
 stolæ encyclicæ ad omnes metropolitanos A. C.
 D 459. V. cod. Vindobon. Cæsar. XLIV, et Lambee.
 Comment. VIII, pag. 888 seqq., ibique Kollar.
 HARL.]

Basilius, Amasenus in Cappadocia episcopus et
 martyr Nicomedæ A. C. 322, de quo Henschenius
 in *Actis sanctorum*, tom. III April. 26, pag. 416 seq.
 Acta illa fabulosa videntur Valesio, pag. 208 ad
 Euseb. [canticum sacr. in illum d. 26 Apr. V. Lam-
 bec. Comm. VIII, pag. 210.]

Basilius, sive Basilius arcis Mechææ (b) atque ab
 A. C. 356, quo Marcellum in synodo CPol. depoi-
 tum constat, Ancyranus episcopus, de quo Hieron.
De scriptor. eccl.; cap. 89. Plura de eo Tillemon-

lius, tom. VI *Memor. ecclesiastic.* Cum Arianis non fecisse, probat D. Ittigius appendice ad lib. *De hæresiarchis sæculi I et II*, pag. 453 seqq.

Basilius, Ancyranus episcopus, junior, qui in synodo Nicæna II, A. C. 787, confessionem obtulit, quæ exstat tom. III *Concilior.* edit. Binianæ, pag. 481. *Fabr. Conf. Acta sanctor. m. Mart.*, Antwerp. 1685, tom. III. Diversus ab Basilio, Ancyrano presbytero.

Basilii, presbyteri Ancyran, martyrium, Florent. in cod. Laurent. IV, nr. 45, plut. 4. V. Baudini *Cat. codd. Laur.* I, pag. 522 seqq., *FABRIC.*

Basilius, Antiochenus episcopus, A. C. 456 et 457, cujus meminit Nicephorus xv, 19. Simeonis eremita ad eum epistola apud Evagrium, lib. II, cap. 10. Ad eundem Basilium scripsit Leo imp., et Leo I episcopus Rom. et Baradatus, teste Ephraemo apud Photium cod. CCXXIX, sub fin.—*FABR. Laudatur* in Nicæna synodo, in cod. XXXIV Coisl. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, pag. 102. *HARL.*

[Basilius Armeniacus, calligraphus, A. C. 1066. V. Montfauc. *Palæogr. Gr.*, pag. 53 ac 96; et pag. 9, 35, 65, 76, 80, 503. Adhuc memorantur Basilii Barele, s. *Baleris*, qui scripsit quædam Euripidis; Basilius, lector, scripsit sæculo XII Patri Antiocheni et aliorum epp.; Basilius sacerdos scripsit Origenis opus in *Job*. et Chrysostomi quædam, A. 1448; Basilius Scaldrus, notarius, scripsit A. 1424 Damasceni opp. quædam lib., pag. 35, de notariis, sive arcanorum scribis. *HARL.*]

Basilius, Aquarum Sextarum episcopus, cujus meminit Honoratus in *Vita Hilarii Arelat.* cap. 22.

Basilius junior, asceta, cujus *Vitam* scripsit Gregorius, ejus discipulus, clarus temporibus Leonis Sapientis imp. Exstat in *Actis sanctor.*, tom. III April. 26. [Montfauc. in *Palæogr. Gr.*, pag. 523, ex cod. Regiæ.] Adde Lamecium VIII, pag. 559 [pag. 760 ed. Kollar. de cod. XXXIV, n. LII.]

Basilius, Bicantiorum presbyter, de quo Moschus in *Prato spiritali*, cap. 40.

Basilius Bulgaroetonus (a) imperator, ab A. C. 978 ad 1023, de cujus novellis constitutionibus dicam libro VI. [Ejus *Antipharmacum* in cod. Laurent. XIX, n. 5, plut. 75. Vide Baudin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, III, pag. 167. *HARL.*]

Basilius Cæsariensis (b) junior, cujus inediti commentarii ad orationes Nazianzeni, Constantino Porphyrogeneto dicati, exstant in variis bibliothecis, ut [Flor. Laurent. vide Baudini *Cat. I*, pag. 556 seqq.] Coislina, pag. 296, et in tribus codicibus, pag. 298 seqq. [ubi quoque pag. 299 de ejus ep. ad Constantinum imp., ejus *Vita* in c. Cæs. CLXXXVII. V. Lamb. III, pag. 442. *HARL.*]

Basilius, Chrysostomi, qui ei libros *De sacerdotio*

dicavit, familiaris, jam episcopus circa A. C. 572, adeoque a Seleuciensi, qui annis sexaginta amplius post floruit, haud dubie diversus, licet aliud visum sit viris quibusdam doctis, secutus Photium cod. CLXVIII. Confer Tillemontium, tom. XV *Memor. hist. eccles.*, pag. 340, et quæ infra in Basilio Rapanensi.

[Basilius Jalimbanensis. V. supra vol. IV, pag. 666, not. o. *HARL.*]

Basilius, Irenopolitans in Cilicia episcopus, a quo Nestoriani dicti Βασιλειανοί, ut notavit Mich. le Quien ad Jo. Damascenum, tom. I, pag. 100. De ejus *Historiæ ecclesiasticæ* libris tribus, Photius cod. XLII. [Adl. Phot. cod. xc.] *Vide*, quæ dixi lib. v, cap. I. [vol. VII, pag. 419 et 457, B § XXXV.] Ejus opus *contra Archelæum*, Colonie in Armenia presbyterum, memorat Suidas: *contra Joannem Scythopolitam*, Photius cod. cxi.

Basilius confessor, episcopus Cretensis et dein Thessalonicensis, de quo Bollandus ad Kalend. Februar., tom. I, pag. 242 seqq. *FABR.* — Canticum d. 12 April. in S. confessorem Basilium, episcopum Parii in Asia Minore, inter cautica sacra in sanctos totius mensis April. in cod. XII Cæsar. Vindob. de quo V. Lambec. *Comment.* VIII, pag. 208 seqq. *HARL.*

Consules: Cæcilius Decius Basilius (c) A. C. 465, et Cæcina Decius Basilius, junior, A. 529; tum Flavius Basilus A. 480, et Flavius Basilus junior, A. 541, ultimus privatorum, qui consulatum ordinarium gesserit, nomenque anno dedit. Vide *Victorii Canonem Paschalem*, pag. 69.

[Basilius, Emessenus episcopus, scr. *Vitam Theodori*, archiepisc. Edesseni, in cod. Taurin. CXLVII. *Vid. Cat. codd. Gr. Taur.*, pag. 238. *HARL.*]

[Basilius, diaconus et a commentariis, interfuit synodo ab Alexio Comneno congregatæ. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, pag. 105. — Alius Basilii, diaconi, reliquorumque monachorum supplicatio ad imp. Theodosium et Valentinianum, adversus Nestorium, in concilii Ephesini part. I, pag. 310, ed. Romanæ 1608. V. Assemani *Prolegg.* ad Ephr. Syri, Opp., tom. I, pag. x, § XII. *HARL.*]

Basilius, Ebesi episcopus, A. C. 454-444.

[Ad Basilium, eremitam, scribit Theodor. Studita. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, pag. 315.

Basilius, Euchaitarum episcopus, et Basilus, episcopus Laristæ, interfuerunt synodo, ab Alexio Comneno congregatæ. V. Montfauc. I. c., pag. 104. *HARL.*]

Basilus, Hierosolymitanus patriarcha, cujus epistola synodica ad imp. Theophilum, qui ab A. C.

(a) Vide Allatum, pag. 250, ad Georg. Acropolitam. [Et Baudin. *Cat. codd. Laur.* III, pag. 191, n. 17 et 18.]

(b) Vide quæ de illo lib. v, cap. 13, pag. 540. [in vol. VII nov. ed., pag. 431 seqq.] Caveus hunc

refert ad A. C. 675, sed junior est, et Constantino Porphyrogeniti ætate scripsit. A Sambuco vocatur Thessalonicensis, sed ipse se Basilii Cæsariensis κοινὸν καὶ ὀνόματος καὶ ἑθνοῦ appellat

(c) Ad hunc scribit Sidonius.

889 ad 841 rebus præfuit, exstat in Combesisii *Manipulo orig. CPol.*, pag. 110-145. Paris. 1664, 4. FABR. Epistola illa synodalis ad imper. Theophilum Iconomachum, pro cultu sacrarum imaginum memoratur et locus excerptur a Lambecio *Comm. de bibl. Cæsar.*, vol. VIII, pag. 697. Add. pag. 708 seqq., ubi in nota Combesisii carpitur et contextus Gr. beneficio codicis Cæsarei suppletur. Conf. supra vol. VIII, pag. 84, sect. 3. HARL.

[Basilius, Λατινολέγκτης hieromonachus Studita, qui contra Latinos scripsit, memoratus ab Allatio *De consensu*, p. 555 et 624. HARL.]

Basilius Irenopolitanus, perperam a Cilice distinguitur in *Chartophylace Cavei* (qui id recte deinde emendavit) et in *Pandectis Hendreichii Brandenburgicis*.

Basilius, Isauriæ episcopus, idem cum Seleuciensi.

Basilius, Larissæ in Thessalia metropolitanus Baluz., p. 886 *Novæ collect. concil.* [V. de Basilio Euchaitar., etc., notata p. 8 extr.]

Basilius Macedo, imp. ab A. C. 866 ad 889 de ejus *καραλαίαις παρανετικαίς* dixi lib. v, c. 5. [vol. VIII, p. 42 sq.] De ejus variis Constitutionibus et legibus, aliisque scriptis, ad jura spectantibus, disserendi locus erit libro vi, quemadmodum et de Novellis Basilii Porphyrogeniti imp.

Basilius, Magnesiæ episcopus, interfuit concilio Nicæno II, tom. III Binii, p. 516.

Basilius magus, de quo Gregorius Magnus lib. I *Dialogor.*, p. 1531 seq., tom. I Opp., et Cassiodorus iv, 2, Var.

Basilius Maleisus, S. Lauræ prope Hierosolyma archiepiscopus et abbas, ejus ἀσκητικὴ ὑποτύπωσις (a), et libellus, quo probat, ascetæ non esse captanda honoraria nec honores ambiendos, ms. Græcæ in Bodliana in bibl. FABR. *Informatio ascetica*, in bibl. Bodlei. cod. V. Herbert. ibid. inter codd. Th. Roe, n. CCLXIII cod. XVII, *Ascetæ non esse captandos honores*. — Add. ad notam scripta.

[Basilius abbas, ἡγούμενος ad eum scribit Theodorus Studita. V. Montfaucon. *Bibl. Coisl.*, pag. 144, 330, 322, 321, 415. HARL.]

Basilius asceta, Marciani discipulus, a quo conditum monasterium in Seleucobelo, civitate Syriæ, narrat Theodorus *Histor. religios.* cap. 3, inter discipulos ejus Sabinum, miramque et hujus abstinentiam prædicans. Eumdem cum Basilio Seleuciensi illum facit Baronius ad A. C. 382, u. 68, sed rectius, distinguendum esse, monet Tillenontius tom. XV *Memor.*, p. 341.

[Basilius Manichæus, Sergii discipulus, in Photii narratione de Manichæis repullulantibus, in cod.

(a) Ὑποτύπωσις illa sive descriptio vitæ monasticæ Latine exstat in bibliothecis Patrum, interprete Jac. Pontano, tom. XXII edit. Lugd., pag. 750-752. [In indice cod. msi Antonii Eparchi infra in vol. X, [pag. 479. In codd. bibl. publ. Paris.

A Coisl. CCLXX, quam edidit Montfauc. in *Bibl. Coisl.*, p. 349 sqq. et Basilius iste nominatur p. 375. HARL.]

[Basilius, medicus, Bogomilorum hæreseos fax et tuba. V. Allatium *De consensu*, pag. 635. De aliis Basiliis medicis v. infra in elencho medicor. vet., vol. XIII, p. 100 sq.; sed conf. ipsum Fabric. in vol. VIII, p. 347 sq. vet. edit. HARL.]

Basilius Megalomites, cujus *Ænigmata Græcæ* erant ms. CXI in bibl. Bodlei. [De Basilio Megalomite v. infra vol. X, p. 558 ed. vet. Ejus *Ænigmata* in codd. bibl. publ. Paris. CMLVIII et MDCXXX. HARL.]

[Basilius, Moldav. princeps, de quo v. Kollar. *Supplem.* ad Lambecii *Comment.*, pag. 240 sq. B HARL.]

Basilius, monachus Cappadox, cujus fertur sponsum sive ἀναγορά ad Nicetam, metropolitanum Thessalonicensem circa A. C. 1200. FABR. ad Basilium v. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, pag. 9, u. 86. Monachus scribit Theodor. Studita. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, pag. 149. Inter melodos Græcos infra, vol. X, pag. 131. Quidam calligraphus sæc. XI. V. Montfauc. *Palæograph. Gr.*, p. 511. HARL.

[Basilii minui (qui scholia quoque scripsit in Gregorii Nazianz. XVI orat.) epistolam ad Constantinum Porphyrogen., e cod. Naniano LXIV publicavit Miugarell. in cat. codd. gr. Nan. p. 115 sq. Add. Bandin. in *cat. codd. Gr. Laurent.*, I, p. 536 sqq. HARL.]

[Basilius, episcopus Ναυαλέων, inter subscriptores epistolæ Gennadii encyclicæ a. 459. V. Lambecii *Comment.* et Kollar. not. vol. VIII, p. 894. HARL.]

Basilius Nicomediensis, martyr. Supra in Amaseno. De aliis Basiliis martyribus octo vel novem, Baronius ad Martyrolog. Romanum.

Basilius, patricius et præfectus cubiculari, cujus *Naumachica*, hactenus inedita, dabo Græcæ infra. FABR. Ad eum scribit Theodorus Studita. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, pag. 522. HARL.

Basilius Pegorioti, qui inter melodos Græcæ Ecclesiæ laudatur a Leone Allatio, et, qui plura de eo dicit, Urbano Godfrido Sibera [infra vol. X, p. 121].

Basilius Philippensis, cujus homilia in presentationem B. Virginis in templo, ms. Græcæ in bibl. Bodlei. [n. CCXXXIV et MMMCCCLXXXIII, et inter codd. Gale n. MMMMCMXLIX.]

Basilius, Pisdide episcopus, Iconomachus, in quem invehuntur Patres synodi vii, actione I, tom. I Binianæ edit. a. 1618, p. 482.

Basilius presbyter, cujus *Vita* auctore incerto in tom. III *Act. sanctor.*, Martii 22, pag. 380. Latine et Græcæ ad voluminis calcem. FABR. Ad Basilium presbyterum scribit Joan. Chrysostom. V. Montfauc.

DCCCLVIII et MDCXXX. — Basilii monachi, præpositi Lauræ Mallinorum, *Capita parænetica ad filium suum*; it. ejusdem et aliorum *Elogæ legum*, in codd. Escorial., teste Ptuero in *Itiner. per Hispan.*, pag. 161. HARL.]

Bibl. Coisl., p. 568.— Fuit quoque Basilius presbyter calligraphus sæc XI. HARL.

Basilius, patricius et præfectus prætorio, sub rege Odoacro. Vide Baronium ad A. C. 483, n. 10 seq. [Basilius, δ πραιπόσιτος, citatur inter eos qui scripserunt de vita Joan. Chrysostomi, in cod. Cæsar. XXVII. V. Lambecii *Comment.*, VIII, p. 638. Supra vol. VIII, pag. 457.

Basilius proedrus Mæri subscripsit et interfuit synodo ab Alexio Comneno congregatæ, in cod. XXXVI Coisl. V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, p. 104. HARL.] [Basilius, rector et papas Blacheroarum. V. Montfauc. l. cit. HARL.]

Basilius, Raphanensis in Syria episcopus, qui A. C. 581 synodo CPol. subscripsit. Hunc Basnagus ad A. C. 582, 6, putat esse illum cui Chrysostomus libros *De sacerdotio* inscripsit.

Basilius, *Rusæ* imperator, cujus epistolam de translatione reliquiarum sæc matris citat Allatius contra Hottingerum, p. 177 seq.

Basilius, S. Sabæ archimandrita Romæ, ad quem Theodori Studitæ epistola 35 libri I. [V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, p. 148 et 318. HARL.]

[Basilius Scamandrenus, patriarcha CPolit. A. 1185 — 1186. V. infra vol. X, p. 492. HARL.]

Basilius *Seleuciensis*, de quo infra.

Basilius, episcopus Sycomazanus (al. *Sycaminanus*), qui interfuit synodo CPol. sub Meuna A. C. 536.

Basilius, Sylei episcopus, qui interfuit synodo septimæ, sive Nicænæ II, A. C. 787 celebratæ. Vide tom. III *Basiliæ* edit., p. 515.

Basilius Achridenus, circ. A 1155 Barocc. CXI, et archiepiscopus Thessalonicensis, cujus responsio ad epistolam Adriani IV papæ, in *Jure Græco-Rom.*, p. 505 et 507, et apud Allatium *De consensu*, p. 658, et post Joan. Zonaram in *Canones concilior.* 783. [In cod. Laurent. II, n. 89. V. Bandin. *Cat. codd. Gr.*, I, p. 10.] Ejusdem Basiliæ ad questionem de conjugio duorum fratrum cum amita consobri, a magno Dyrnachii sacellario propositam existat in *Jure Græco-Rom.*, p. 309 et 408. FABR. Papæ Adriani in

(a) Tanta est copia mss. Basiliæ M., ut verear, ne omnium et singulorum opp. atque epistolarum enumeratione tempus et chartam perdam, saltem pluribus lectoribus iam molestus. Quare primum generatim indicabo, in quibus bibl. plures codd. Basiliæ opp. custodiantur. Augustæ Vindob. in bibl. publ. Basiliæ homilæ 46. — *Commentar. in Isaiam.* — Epistolæ 348 (ex quo cod. magnam esse factam accessionem ad ed. Wolfgangi Musculi, etc., in prima codicis pagina legitur ascriptum). — Tres ἀντιόχηνοι contra *Æconomium.* — Ad Amphilocho. Iconensis. episcop. — De divinitate Filii capp. XXXII. V. plura in Reiseri indice mss. bibl. Augustanæ, p. 45-21. — lb. Basiliæ et aliorum sententiæ, in *Panoplia dogmatica*, p. 22. lb. bonæ de nuntio vitæ remittendo et perfectione, pag. 27. — Protheoria expositionis in Isaiam, pag. 28. — lb. plures homilæ, in duob. codd. pag. 50. — lb. canones, pag. 50. — lb. quedam homilæ, pag. 57. — *Fragum.* ex Basilio aliisque, bis; et Basilio aliorum expositiones in illud: *ad imaginem et similitudinem suam*, pag. 59 et 40. *Dialogus* Basili et Greg. Naz., p. 40 et 41 bis. — Epistolæ, pag.

epistol. ad Basil. Thessal. et hujus responsio in cod. Cæsar. CXIII, n. 9 et 10, quem et propter varr. lect. et vero, quia utraque epist. in fine aliquanto auctior est, conserendum putat Lamb. V. p. 86 sq. — In eod. cod. n. XI, ibid., p. 88, est Basiliæ Thessal. *Disp. de controversiis fidei inter Latinos et Græcos*, habita Thessalonicae cuo episc. Beneventano, conscripta autem instar dialogi a Niceia monacho. V. not. Kollar. et supra vol. VII, p. 752, ibique not., et infra vol. X, p. 495 vet. ed. Basilius Thessalon. *De gradibus cognationis* in cod. Paris. bibl. publ. MCCCLV, n. 13. HARL.

Basilius Trajanopolitanus in Thracia, qui interfuit concilio Chalcedonensi.

[In Mongitor. *Biblioth. Sicula*, vol. I, p. 99 sq., ubi reus recensetur vita et scripta Basiliæ Anabasis Mesanensis, ord. Prædicatorum, med. sæc. XVII; Basiliæ Campanellæ, Panormitani, ejusd. ordinis A. 1617; Basiliæ Cavarretæ, ord. S. Mariæ de monte Carmelo, circ. A. 1660.

Basiliæ Laurentii, ord. S. Basiliæ. Ejus carmen: *De Basiliæ M. tessera habitusque sub noctis specie pro Panormitani canobii translatione eadem in urbe A. 1697 religionisque stemmati alludentis elegiacus triumphus*, Panormi 1697, 4, in *Anton. Magri Nativitate monasterii Panormitan. S. Basiliæ*, p. 42, editum est.

Basilius a Scledo, eremita Camaldulensis montis Coronæ: de quo ejusque scriptis in codd. bibl. S. Michael Venet. V. Mittarelli in *Cat. illius bibl.*, p. 113.

Sed recentioris ætatis Basiliæ dicti ad nostrum non pertinet institutum. HARL.]

V. CODD. (a) ET EDITIONES OPERUM BASILII MAGNI.
Græca.

Basil. 1532, fol., cum præf. Erasmi, apud Hieron. Froben. et Episc. In hac editione sunt homilæ in *Hexameron*, in *Psalms*, et alie varie homilæ XXIX; liber *De Spiritu sancto* et Epistolæ. FABR. Plenorem integramque inscriptionem et plura de hac edit. leges in Maittaire A. T., II, p. 765 (qui

86 bis. Quanta vis sit codd. Basil. Vindobonæ in bibl. Cæsarea, uno obtutu cognosces in cat. Nessel. in ind. pag. 53-36. Eos Lambecius in *Comment.* suis passim, præcipue in vol. III. V. indic. ad illud col. 580-586, tum in vol. IV (ind. col. 523 sq.), vol. V (ind. col. 682-684) copiosius recenset. — In cod. XLIV, n. 25 sqq., sunt varii generis epistolæ; v. Lambec., VIII, pag. 878 sqq., et in aliis codd. ejusdem vol. sunt Basiliæ liturgica, orationes, epistolæ, etc., et Lambec. aliquoties emendat suppletque ut illustrat ed. Paris. Gr. Latin. — Wrauslaviæ in bibl. Rehdinger. non pauca Basiliæ esse opp. testatur Krauz. in *Marmor. bibl. publ. Elisabeth.*, pag. 83. — Francofurti in bibl. quondam Uffenbach. fuerunt in codd. VIII, IX et XII, varia Basiliæ opus. de quibus consulens Maii *Bibl. MSt. Uffenbach.*, pag. 430, 436 et 498 (Conf. infra ad n. XXV). — Nubem codd. qui sunt in bibl. publ. Paris. nec non Coisl. et varia Basiliæ opp. ut particulas comprehendunt, congestum videbis in ind. ad vol. II *Cat. codd. Paris.* et in ind. ad Montfauc. *Bibl. Coisl.* ex Gr. Basiliæ opera in cod. Coisl. L. et CCXXX (Montf. *Bibl. Coisl.*,

magnam Erasmi præf. partem et ultimam Basilii A epist. ad calligraphum in nota recudi fecit); Denis. *Memor. bibl. Garell.*, pag. 347 sq.; Clement. *Bibl. criticor.* etc., II, p. 485; Panzer., A. T., vol. VI, p. 285, n. 853. HARR.

Venet. 1535, fol., apud Steph. Sabium, in quo volumine sunt ascetica ethicaque et *De virginitate et contra Eunomium* libri quinque, sermones et epp. FARR. Conf. Maittaire *Ann. Typ.* II, pag. 819, qui præfat. ex qua, quos codd. adhibuerit editor, cognosci potest, magnam partem reddidit. HARR.

Basil. 1554, fol. [apud Hieron. Froben. et Nic. Episcopium, ut in calce legitur] cum præfatione Græca Jani Cornarii ad Julium, Namburgensem episcopum. In hac editione continentur: In *Hexaemeron* homiliae undecim. In *Psalmos* homiliae XVII. Variæ homiliae XXIX. Liber *De Spiritu sancto*. [Epistolæ Basilii et Nazianzenii CLXXX. Ἀσχητικῶν λόγοι septem. *De judicio Dei*. *De fide*. Ἠθικῶν ὄροι LXXX. Ἐρωτημάτων ἀσχητικῶν κατὰ πλάτος ὄροι LV. Ἐρωτημάτων ἀσχητικῶν κατ' ἐπιτομήν ὄροι CCCXIII. Ἐπιτίμια διάφορα sive pœnæ variæ ecclesiasticæ, delinquentibus monachis et xανονικαῖς constitutæ. Constitutiones asceticæ XXXIV. Epistola ad Chilonem. Alia ad monachum, prævaricatorem. *De baptismo* libri II. Liber Παρὰ τοῦ αὐτοῦ εὐουζίου. *De libero arbitrio*. Alius *De virginitate*. *De Paradiso* liber et libri *V adversus Eunomium*. [V. Garnerii præf. ad tom. I Opp., pag. iv.]

Latine.

Romæ, 1515, Opera M. Basilii per Raphaelem C

pag. 418 et 292 sqq.) multa Basilii in opere ascetico in cod. CCXXXII (ib. pag. 294). — In cod. CCLXXXI, 50, sermones ad monachos, et alia (ib. p. 395), etc. — Nec vacat singula Basilii M. opuscula, etc., quæ in codd. Bodeianis aliisque Britannicis exstant, vel enumerare; et ablegandus mihi est illorum notitiæ cupidus ad indices catal. mss. Angliæ et Hiberniæ subjectos. — Quod codd. qui multi sunt, et varia Basilii opp. continent. servantur in bibl. Escorial. docebit Puer. in *Itinerar. per Hispan.*, pag. 161, aut qui in aliis nullis bibl. reperiantur, indicabit Montfauc. in indice ad *Bibl. biblioth. mss.* — Venetiis in bibl. Marc. in codd. LIII, usque ad cod. LXVI, in *Cat. codd. Gr.*, pag. 36, usque ad 45, curatius memorati, exstant pernultæ homiliae et alia opusc. in his, homiliae et alia, quæ in edit. monachor. S. Mauri non reperiantur. De homiliis nonnullis infra agemus: reliqua inedita quorum initia retulit auctor illius Catal. ea esse notantur: D in cod. LIII, In *obscuretat prophetiarum*, et quomodo nos oporteat diligenter in eas incumbere. In cod. LIV, *consolatoria ad infirmos*, et de administratione, seu regimine in Christo; de misericordia et judicio (est quoque in cod. LVI, et hujus argumenti homiliam ineditam memorat Montfauc. in *Bibl. Coislin.*, pag. 418). — *Ep. ad Urbicum monachum de continentia*. In cod. LV, *Eunomium in præcessore suum*; in *Trinitatem* (exstat quoque in cod. LXI); in illud Christi: *Horum illam nemo novit, nisi Pater* (conf. *Bibl. Coislin.*, pag. 293); in *Evangelium Lucae et in Annam*; in *Pascha* (est quoque in cod. LXI); in *lacum Genesareth et in Petrum, apostolum* (ejusdem argumenti homiliam sub Chrysostomi nomine laudat Montf. *Bibl. Coislin.*, p. 434, quæ tamen initio discrepat ab exempl. Veneto); In *memoriam martirum*; homil. in Abraham;

A Volaterranum nuper in Latinum conversa. In fine: *Impressum apud Jac. Mazochium*, etc., fol. De hæc ed. v. Maittaire A. T. II, p. 264 et Panzer. A. T. VIII, pag. 255, n. 92. Copiosius eam edit. recenset Lambacher in *Bibl. antiqua Vinædon. civica*, pag. 85, sqq.; qui pag. 86 monet, in illa edit. etiam numerari tantum XVI homiliae in *Psalmos*, et unicam tantam in *Psalmum xxviii*, cum in aliis existent binæ in illum; ex quo Combesii judicium, alteram illam in *psalmum xxviii* homil. non esse genuinum Basilii setum, non leviter confirmari censet. — Basilii opuscula varia, Basil. 1494, 4^a, citat Maittaire A. T., IV, pag. 570, ex bibl. ADR. Paw; sed fides sit penes auctorem. HARR.]

Paris. 1520, fol., apud Ascensium [opera Jac. B Fabri Stapul. V. Panzer., VIII, p. 67.]

Coloniz 1523 et 1554, fol., apud Cervicorum, quam editionem persequitur Gesnerus in *Bibl. FARR.* Edit. Colon. 1523, quam in manibus habeo, inscripta est

Disi Basilii M. Cæsaris. episcopi eruditissima opera, quorum catalogum in sequenti pagella deprehendes. Interpretes Joan. Agropylyus, Georg. Trapezuntius, Raphael. Volaterranus, Rufinus presbyter. Monodia Gregor. Nazianz. 1523. In calce: *Excusa sunt hæc opera in editibus Eucharis Cervicorni, ære et impendio M. Godefr. Hittorpii, civis Colon. M. Junio fol.* Add. Lambach. l. c., p. 86, qui in nota, *Habentur, ait, hic præter opera quæ modo recensuimus ex edit. Romana, libri V contra Eunomium, C Georgio Trapezuntio interprete, et regula monacho-*

ex Evangelio Lucae in paralyticum; et in ordinationem SS. apostolorum. — In cod. LXII usque ad LXV, sunt Basilii ascetica (cat. pag. 43 sq.). — In cod. DLII Basilii ex proverbii; capitula VIII in diversas hypotheses, etc. — Taurini in *Bibl.* quondam regia in multis codd. multas epistolas homiliasque aliaque inesse opera, cognosces ex catal. codd. gr. Taurin. V, indic. voc. *Basiliius, Cæsar.* — Insignis variorum Basilii librorum, Florentiz in bibl. Laur. servatorum, numerus designatur a Baudin. in *Cat. codd. Gr. Laur.* Vide ind. ad tom. III, pag. 480 — 482. — De codd. Neapolitan. V. supra, vol. V, in calce. Leidæ in bibl. publ. inter. codd. Bonavent. Vulcanii; ex Basilii appendice ad Nauleri *Chronographiam* (cat. bibl. Leid., pag. 348 sq.). — Ib. in bibl. publ. inter mss. vol. membran. pervetus, continens quædam Basilii M. præsertim ascetica, quod vir doctus videtur contulisse ad edit. Basileens., teste confectore cat. bibl. Leid., pag. 254, n. 1. — Ib., pag. 356, n. 47, Basilii in *Hexaemeron.* — Pag. 343, n. 61, Epp. amœbæ Juliani et Basilii, quas testatur Scaliger se vidisse Arabicæ. — Ibid. pag. 402, n. 7, inter codd. Vossian., *æwigmata Basilii* tō Ματθιῶν εἰς Κύριον. — Et n. 16, *Basilii M. ἐκκλησιαστικῆ καὶ μυστικῆ προθεωρία*: per interrogationes. — Montfauc. in *Paleographia Gr. XLV*, laudat cod. Colbertin. CCCCXX, membr., qui exhibet Basilii opp. ser. manu Nicetæ, protospatharii, etc., A. Cb. 974 oblatum ecclesie martyris Georgii Oriati, — et pag. 287, cod. Romanum P. P. S. Basilii, qui continet Basilii ascetica et quæstiones, et illustrat, quæ notatu digna ad calcem legitur. Sed hæc sufficient, ne leges instituti nostri migræ: et de quibusdam opp. codd. passim adhuc locus erit dicendi. HARR.

rum, a Rufino conversa. De regula monach. V. infra ad IX, 11. Rufinum esse pessimam interpretationem, statuit Huetius *De interpretatione*, libr. II, pag. 246 sq. ed. Stadæ. 1680, 8°. — De ed. Col. 1531. Vide Panzer. *A. T.*, VI, p. 414, n. 609. HARL.

[Paris. 1525. Basilii M. opera ex interpretat. Joan. Argypropoli, G. Trapezuntii, et Rab. Volaterrani. ap. Jod. Badium. fol.; conf. Schoenemann. *Bibl.* — *Patrum Lat.*, I, p. 619 sq. — De Trapezuntii versione librorum Basilii contra Eunomium, ejusque editionibus v. Zeni *Dissert. Vossianæ*, tom. II, p. 9, n. VI. — Garnier in præf. ad tom. I Opp., p. IV, memorat edit. Lat. Paris. 1525, fol., ap. Ascensium. HARL.

Basil. 1540, fol., apud Hervagium cum præfat. Wolfgangi Musculi. Hanc editionem præter Gesueorum receuset Bellarmius *De S. E.* et B. Gerhardus in *Patrologia*. FABR. Inscriptio hæc est: *Opera D. Basilii M.* — *Omnia, sive recens versa, sive ad Græcos archetypos ita collata, per Wolsfg. Musculum, Dusanum, ut aliam omnino faciem sumpsisse videantur. Quorum catalogus insequitur præfationem.* Basil. ex off. Hervagiana MDXL, fol. Exempl. est in bibl. acad. Erlang. HARL.

Basil. 1552, fol., edente Jano Cornario.

Basil. 1565, fol., apud Joan. Oporinum, cum eadem Musculi præfatione, qui in hac editione schohia in Psalmos, et enarrationem in sedecim capita Isaia, et epistolas quasdam adjunxit. FABR. Late recenset hanc edit. et alia lectu digna de Basilio ejusque scriptis atque interpretibus profert, notatque tria interpretum peccata Joan. Fabric. in *Hist. bibl. suæ*, tom. I, pag. 101 — 106. HARL.

Parisiensis Godfridi Tilmanni 1566, fol., quæ recusa est.

Antwerp. 1568, fol., apud Philippum Nutium. Hanc editionem recenset Possevinus in *Apparatu sacro*. [Add. Garnier præf. cit. p. IV.]

Paris. 1571, fol., apud Sebast. Nivellium: prioribus nitidior, pleuriorque et castigatior, quam secuta Parisiensis apud Soumion A. 1603, fol.

Postrema Antwerpensis 1616, curante Andrea Seboto, fol., repetita Colonizæ 1618, fol.

Denique Franciscus Combessius in *Ecclesiastice Græco*, Paris. 1674, forma octava majore, tum in *Bibliotheca concionaria* ibid., 1662, fol., varias Basil. homiliae Latine a se vel recessitas, vel de integro versas Latine edidit.

Germanica.

Iugolstad. 1591, fol., Schweißhardo comite Helvesteinensi, etc., interprete. [Præf. scripta est Landsbergæ in Bavaria super., 1589.]

Græco-Latinæ.

A. 1618, Paris., fol., 2 voll., ex officina Nivelliana [ap. Claudium Morell. secundum Hamberg. Zuerli. Nachr., II, p. 808]. Hæc insignis et nitida emendataque [et ad codd. Anglicos et Gallicos recensita] editio recensetur a Phitippo Labbeo tom. I

A *De scriptor. eccles.*, pag. 177 seq., ab Hendreichio in *Pandectis Brandenburgicis*, sed, qui multa confuse ac falso de editionibus Basilii scriptorum tradit. Qui hæc Parisiensem editionem curarunt, Fronto Ducaë et Fed. Morellus, testantur, se usos editione Græca anni 1551, collata cum msa. a Richardo Montacutio. Ducaë notæ, quibus versiones passim castigantur, implent in Appendice tom. II paginas 118; hinc succedunt exiguæ Federici Morelli p. 119 — 126. [Add. Garnier l. c., p. v.]

1638. Paris. ap. Ægid. Morell., fol., 3 voll.; minus nitida minusque emendata, neque ulla re alia auctior. Hanc recenset Casimirus Oudinus in *Supplemento de Scriptoribus eccles.*, p. 42 seq. [tom. I *Comment.*, p. 548 sqq., et ibid., p. 577 sqq.] novam sciographiam subjicit ordinis, quo ipse optet opera S. Basilii recudi, ut primo tomo homiliae, altero libri et tractationes, tertio epistolæ, liturgia et alia quædam, in prioribus non obvia, exhibeantur. [proscribendi tamen lib. *De grammatica exercit.* et *epistola in adversis consolatoria*.]

Novam Basilii operum editionem molitus pridem fuit Franciscus Combessius, cumque edendi ipsius vasti operis occasio deesset, castigationes saltem suas ex variis codicibus mss. et observationes varias ad paginas editionis Paris. 1618 vulgare instituit, varieque inedita S. Basilii monumenta passim inseruit. Sed A. 1679, 23 Jun., ætat. 74, operi immortuo Combessio, observationes illæ eodem adhuc anno publicatæ, et archiep. Parisiensis, Franciscus Harlæo, inscriptæ sunt a Vincentio le Fevre, ord. Præd., qui sub nomine *Pauli de Golefer* latere voluit. Titulus operis est: *Basilii magnus ex integro recensitus, textus fide optimorum codicum ubique castigatus, auctus, illustratus, emendatus, versiones recognovit, etc.* Paris. 1679, 8°, duobus voll., [Conf. Garnerii præf. cit. p. vi.]

Menni et Wilhelmum Ernestum Tentzelium, tōv μαχαρίτην, multis annis, et beatissimum desideratissimumque Godfr. Olearium nostrum aliquando de nova Basilii editione concinnanda cogitasse, et in eam rem varia collegisse subsidia, sed utriusque doctos conatus properans fatum anteverit

Novam nunc S. Basilii editionem eruditii monachi Benedictini, quibus tot præclarissima monumenta ecclesiastica debemus, jubent expectare ab insignibus sodalibus suis, Juliano Garnierio, Francisco Faverolio et Joan. Jacobo Raverdo, postquam ille, qui ex eodem ordine orandæ huic spartæ præfectus antea fuerat, Jacobus Lopinns, jam A. 1693, 29 Dec., fati concessit. [Lopinum antea fuisse præfectum, negat Garnier. præf. ad tom. I, Opp. pag. IV.] [Prodiit ed. Garnier. quæ huc usque principatum tuetur; alium librorum Basilii ordinem habet, et est inscripta :

Τὸν — Βασιλεῖον — Sancti Patris nostri Basilii, Cæsareæ Cappadocizæ archiepiscopi, Opera omnia, quæ extant, vel quæ ejus nomine circumferuntur, ad mss. codd. Gallicanos, Vaticanos, Florentinos et

*Anglicos, nec non ad antiquiores edit. castigata, multis aucta: nova interpretatione, criticis præfationibus, notis, variis lectionibus illustrata, nova S. Doctoris vita et copiosissimis iudicibus locupletata. Opera et studio Domini Juliani Garnier, presbyteri et monachi Benedictini, e congregatione S. Mauri. Tomus primus Paris. typis et sumptibus Joan. Bapt. Coignard, 1721, fol.; tomus secundus, ibid. 1722; tomus tertius (defuncto jam Garnier d. 3 Jan. 1725), opera et studio monachor. ord. S. Benedicti, ibid. 1730. Conf. doctas censuras in Actis erud. Lips. A. 1722, p. 465 sqq.; — A. 1731, p. 491 sqq. et p. 557 sqq. — Codd. ad quos exacta est editio, singulis tomis post præfat. indicantur. — Garnier ipse in præf. ad vol. I, pag. v sqq., quid præstiterit, et in quibus superare studuerit laborem meritaque superiorum editorum, late ostendit. Totum autem opus sic distribuit. Complectitur tomus primus homilias in *Hexaemeron* et in *Psalms*, libros in *Ennomium*, atque commentarium in *Isaiam*; secundus, homilias de diversis, ascetica, librum *De virginitate*, librosque *De baptismo*; tertius, librum *De Spiritu sancto*, epistolas, liturgiam, viginti quatuor sermones Symeonis, magistri ac logothetæ, vitam *Basilii*. Quare in recensendis Basilii M. scriptis ita versabor, ut illum quidem ordinem teneam, ordinem vero in utraque edit. Græco-Latina Parisiensis servatum et a Fabricio indicatum designem, adjiciamque, quæ de singulis notarat Fabricius, quæ autem mihi adnotanda supplendaque videantur, uncis separare a reliquis. HAAR.]*

VI. *Basilii Magni scripta, quæ exstant, in edit. Græco-Latina Paris. Garneriana.*

1. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΪΜΕΡΟΝ, in *Hexaemeron homilia IX*. [I, p. 1, Garn.] Ex his pleraque ad verbum expressit S. Ambrosius libris vi (a) in *Hexaemeron*, qui etiamnum supersunt. *Easdem* Eustathius, sive Eustachius (Afer), vir disertissimus, ita transtulit in Latinum, ut ingenium doctissimi viri (Basilii) facundia suæ viribus æquiparasse videatur, qui usque ad hominis conditionem novem libros tendit, ut notat Cassiodorus cap. 4 *Dirinar. Lect.* Quæ versio sorori Syncreticæ, diaconissæ (b), ab Eustathio dicata et memorata etiam Sigeberto Gemblacensi cap. 21 *De S. E. et Bedæ*, sive Junilio præf. in *Genesis* [inter Latin. codd. Venet. D. Marc. V. eat. codd. illorum, p. 23 sq.], prodiiit Nicolao Fabro curante, exstatque in *Bibliotheca Patrum* Paris. 1634, tom. 1, atque in Latinis S. Basilii editionibus novissimis. FABR. — Singularum humiliarum argumenta strictim refert examinatque Schroeckh. l. c., pag. 168 sqq., et 180 sq. Basilium in quosdam quidem libros divinos commectatum esse, negari non potest, ejusque ope-

ra in conferendis emendandisque libris sacris laudatur (v. supra vol. III, p. 715); in omnem tamen libris divinos id ab eo factum esse, probari nequit. — Homiliae in *Hexaemeron* exstant mspise in XIX codd. Paris., et quidem, Garnierio in præf. pag. vi mōnente, novem homiliae in codd. antiquissimis membran., in nonnullis autem recent. chartaceis undecim homiliae.

Florentia in codd. Laurent. XII, n. 2, plut. 10, novem homiliae in *Hexaem.* — In cod. XVIII, n. 1, plut. 4, duodecim hom. in illud. — In cod. XXVII, n. 5, novem hom. cum scholiis nonnullis margin. Severiani, Galalorum episcopi, tempore Chrysostomi. Gregorii Nysseni, et anonymi. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, p. 482, 544 et 550, ubi scholion Severiano ad principium homiliae speciminis loco retulit.

Venetis inter codd. bibl. S. Michaelis, sunt Basilii hom. novem genuinae, et duæ *De structura hominis spuriae*, ab aliis Gregorio Nysseno attributæ, V. Mittarelli *Bibl. codd. mss. S. Michaelis Venet.*, p. 414 sq. — ibid. in bibl. Marc. cod. LV et LVIII.

Matriti in bibl. regie cod. CXXIII, homiliae XII in *Hexaem.*, quarum tamen tertia in duas est distracta, ita, ut proprie sint XI numerandæ, ut pluribus ostendit Iriarte in *Cat. codd. Gr. Matr.*, pag. 504, qui hunc codicem in ultimis homiliis cum ed. Combesiana conferendum esse iudicat.

Monachii in codd. Bavar. XXXII, XXXIV, CCXLI, CCLI.

Augustæ Vindel. inter codd. Basilii undecim homiliae in primum Geneseos caput de officio sex dierum; atque Reiser. in *Catal.* p. 30 adnotat, in illo codice duas posteriores homilias scribi Gregorio Nysseno, sed, iudice Hoeschelio, perperam propter Nyssen lib. (qui in eodem sequitur cod.) *De hominis structura*, qui ejusdem quidem est argumenti, sed non eisdem methodi.

Vindob. in codd. Cæs. LXIV, qui multa Basilii opp. continet, n. 1. V. Lambert., III, p. 294. — It. in cod. LXII, n. 1. — Cod. LXIII, n. 4, cum nonnullis schol. margin. — Cod. LXV, n. 1, cod. LXVI. (Lamb., III, p. 285 sq., 289, 514 et 525.)

Leidæ inter codd. Vossianos Eustathius in *Hexaemeron*, et in idem Basilii homiliae, sed sine fine. V. *Cat. bibl. Leid.*, p. 595, n. 50, et sic in aliis bibliothecis, supra memoratis. In eadem bibl. Leidensis, p. 52 sqq., occurrunt *Hexaem.* et aliorum opp. Basilii editi. — In cod. Mosq. bibl. synod. XIV, sunt XLII orat. Basilii M. quæ jam editæ sunt, et quas designat Matthæi in *Notis. codd. Mosq.*, p. 24 sqq. Ibid. in cod. XV hom. in *Spiritu sanctum.* — In cod. XVIII, 9 homiliae. — In cod. XX, 51 homil., in his orat. *De perfectione vitæ Monach.*, inedita, quas

Ambrosii loca illustrat Garnier. præf. ad tom. I, § V.

(b) Hæc Syncreticæ, ejuis, ut aequalis suæ, Sedulius in præf. *Opera Paschalis* meminit, non confundenda cum S. Syncreticæ, antiquiore, de cuius vita dixi inter scripta S. Athanasii supposita lib. v, cap. 2, n. 84. [Vol. VIII, p. 207.]

Matth. cum Xiphil. et duobus aliis Basilii orat. A Notisq; 1775, 4°, in lucem protulit. V. Matth. Notit., etc., p. 30 seq., ibique not. 2. — In cod. XXI et XII permulte. bomifize. (Matth. pag. 32 seq.) — In cod. XXIII, varia Basilii opp. — In cod. XXXII, n. 30 et 34, fragmenta. HARL.

Dionysii quoque Exigui versionem Caveus, et ante eum Possevinus et Elias du Pin, memorat. Sed vereor, ne Greg. Nyssenus, quem a Dionysio Latine redditum constat, memoriae eorum obversatus; vel, ut b. doctori meo, Tho. Ittigio, observatum, verba Tilmanni non recte intellecta illos induxerint, ut Basilium quoque ab eo versum affirmarent. Inter recentiores primus Basilium interpretatus est Latine Johannes Argyropolus, cujus versio prodit Romæ, apud Jac. Mazoch. 1515. fol. v. Maitaire A. T., II, p. 274, in operibus Basilii, A. 1564, fol. Latine Basileæ vulgatis, et a Godfrido Tilmanno recognita cæteris Latinis ac Græco-Latinis Basilii editionibus occurrit.

Hinc Joachimus Perionius, Paris. 1552, in cujus interpretatione plura notat ac reprehendit Possevinus tom. I Apparatus sacri, pag. 184 seq.

Jani Cornarii versionem invenies in editione operum Basilii Latina Basil. 1532, fol. eamque passim præfert Fronto Ducæus in notis ad hoc Basilii opus. FABR. Contra Garnier. in præf. ad tom. I, p. v, ubi de interpretibus Basilii Latinis agit, plura culpam in Cornarii versione, quam ita asperam duramque esse judicat, ut una aut altera pagina præ tædio legi vix possit. HARL.

Victorini Strigelii interpretatio separatim hæc editio Lipsiæ 1566, 8°. Laudat Basilium in Hexæmeron certatim veteres, Nazianzenus (a), Nyssenus (b), Hieronymus (c), Photius (d), Suidas (e), aliiq;. Ante Basilium in Hexæmeron qui scripsere, tæmporis injuria intercidierunt omnes præter Philonem Judæum, ut Rhodon, Tatiani discipulus, Hippolytus et Origenes, Hieronymo laudat, Justinusque Martyr, et alii complures, quos Anastasius Sinaita (f) commemorat. Post Basilium scriptores hujus argumenti tulere ætatem Græci scriptores, Nyssenus, Eustathius, Anastasius, Joannes Philoponus.

Homilia X et XI de officio hominis [ap. Garn. I, p. 325], quæ velut Basilii in Græcis editionibus pluribusq; msa., ut in Cæsareo, apud Lambec., III, pag. 122 (g) et in versioibus Cornarii, Perionii, Strigelii, atque in Latinis Basilii editionibus plerisque e Wolfg. Musculi, Argyropulum supplere stu-

(a) Nazianzenus orat. 20 in S. Basilium: Ὅταν τὴν Ἐξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, μετὰ τοῦ κτιστοῦ γίνομαι.

(b) Nyssenus in Hexæm., tom. I, pag. 5, cum dixisset se neutiquam velle ἀντιοματίζειν τῷ ἁγίῳ Βασιλείῳ περὶ τῶν κατὰ τὴν κοσμογονίαν αὐτῶν φιλοσοφῆντων, subjungit, ἀλλ' ἔχειν μὲν κεκρατῆσθαι, καὶ μόνος τῆς θεοπνευστοῦ διαθήκης τὰ δευτερετα φερῆσθαι.

(c) Hieron. Catalogo, c. 116, et epist. 55.

(d) Photius cod. cxli.

(e) Suidas in Βασιλ.ισοφ. Vide et Socratem IV, 26.

(f) Anastasius VII in Hexæm., cujus verba Græ-

A dentis, interpretatione subjiciuntur, in Græco-Latinis omissæ sunt, quoniam multi veterum testantur, Basilium non ulterius progressum, nec de hominis structura tractasse. Tamen illas post longum morbum a Basilio rævera additas, eiq; adeo vindicandas esse contendit Franciscus Combessius, qui eas e mss. emendavit et supplevit, et cum argumentis quæ in codice regio præfiguatur, in capita distincta, addita nova versione sua notisque, dedit tom. I Basilii recensiti, pag. 418 seq., Paris 1679, 8°, subjuncta etiam pag. 524 homilia De paradiso, quæ inter diversas est tricesima, et tom I, pag. 625, edit. Græco-Lat. A 1618 legitur. [Gar. I, pag. 347 seqq. orat. III De hominis structura, inter spuria Basilii scripta.] Certe homilia X et XI a Greg. Nysseno adjunctas Basilii operi non esse, docet luculentus, quem ab eo supplementi Basiliiani loco habemus liber De officio hominis, et inter cetera opera illæ dux homiliz tom. I, pag. 159-153 leguntur cum versione Petri Francisci Zini FABR. Homilia XI et XII et De paradiso falso tribui Basilio, contra Combessium, du Pin et alios late docteq; ostendit Garnier in præf. ad tom. I, pag. viii, multis usus argumentis, a diversa styli et sententiarum ratione, et meliorum antiquiorumq; codicum auctoritate, ab immensaque variarum lectionum silva, que in genuinis Basilii opp. hæud adeo magna est, sumptis, et ipsius Gregorii Nysseni loco, quem male interpretatus est Combessius. Tum subjungit quasdam quaestiones, ad loca quædam notatu digna illustranda pertinentes. Add. Riveti lib. in Critici sacri, cap. 20, pag. 328, ed. quintæ, et Schroekh I. c., p. 178 sq. — Est in duobus codd. Paris. HARL.

[II.] Ὅμοιαι Homilia XVII in Psalmis [I, pag. 89 sq., Garn.] Hoc est, præter unam in Psalmi i initium, proemii loco præmissam, singule in psalmonum VII, XXIX (b), XXXII, XXXIII, XXXVII, XLIV, XLV, XLVIII, LIX, LXI, et bis in psalmonum XIV, XXVIII, CXIV. Illa, quam proemii loco præmissam dixi, ex Rufini versione solet præfigi Latine S. Augustini Enarrationi Psalmorum, etiam in novissima editione, ab eruditiss. monachis Benedictinis curata, tomo IV (i). Homilia universas septemdecim Latine vertit Godfridus Tilmannus, cum cujus interpretatione existant in Græco-Latinis et postremis Latinis Basilii editionibus. Ante Tilmannum easdem transtulerant Raphael Volaterranus, cujus versio legitur in Latinis quibusdam editionibus, ut Basileensi 1565 fol., et Janus Cornarius, quæ occurrit in editione Latina A. 1532. Plura ex bis homiliis afferuntur in Catena ce produxit Michael Le Quien ad Damascenum, tom. I, pag. 174. Alium ex libro I Fronto Ducæus in limine notarum ad Basilium.

(g) Pag. 285 sq., 289, 314, ed. Kollar.; sed in cod. XV, n. 5, orat. Greg. Nysseni in Genes. I, 26, male ascribitur Basilio M. quasi ea sit oratio X in Hexæm. V. Lambec. III, pag. 314 sq. ibique Kollar. not. HARL.

(h) Secundum Hebraicam editionem in psalm. VII, XV, XXIX, XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII, XLV, XLVI, XLIX, LX, LXII et CXVII.

(i) Fontanini Histor. litterar. Aquileiens. Romæ, 1742, 4°, pag. 299. HARL.

Græcorum Patrum ad Psalmos Corderiana; nonnulla etiam præterito Basilii nomine. FABR.—Fuse disserit de illis homiliis Garnier et in monito præmissio pag. 89, et vero in præfat. § VI, pag. XXI sqq. Priore loco paucis observat psalmi XXXVII interpretationem, jam Combefisio inspectam, esse Eusebii, non Basilii factam; interpretationem psalmi XXVIII, a Combefisio, Tillemontio, Du Pin pro adulterina habitam, esse opus plagiarium, vel potius studiosi ejusmodi, qui se exercere, et Basilium imitari voluerit; in genere, orationes, quæ vere Basilii sunt, ad populum habitas esse, in conventu publico pronuntiatas; quæcumque autem hanc naturam præ se non ferat, eam debere ob id solum suspectam videri: tum animadvertit, commentariorum, hæcenus Theodoro Heracleotæ attributorum, non esse Basilii in *Psalmos* expositionem. Denique adnotat, Ambrosiam, cum suis in *Hexameron* scriberet libros, etiam Augustinum, permulta ad verbum sumpsisse a Basilio: quæ omnis aliæque copiosius exponit demonstratque in *Præfat. l. c.* in qua etiam docet, orationem *i in psalmum* XIV haud esse genuinam; notat quædam in explicationibus psalmodum I, VII et XXVIII; judicat de comment. in *Psalmos*, perperam sub nomine Theodori Heracleotæ a Corderio edito, et multis argumentis atque exemplis ellatis, ostendit, esse catenam e multorum Patrum eccles. libris consarcinatam. Idem Garn. edidit pag. 352-377 Basilii homilias, in quibus multa loca ex Eusebio non a Basilio, sed ab alio auctore compilata sunt, in *psalm.* XIV, aliam ineptam in *psalm.* XXVIII, tum in *psalm.* XXXVII, et in *psalm.* CIV. — Florentiæ in cod. Medic. Laur. VIII, plut. 4, qui XL homil. continet, est n. 5, hom. in *psalm.* XIV, quam Garn. in append. tom. I, p. 352, tanquam Basilio suppositam posuit. Bandin. vero I *Cat. codd. Gr.*, pag. 526, arbitratur ex Laur. illo codice, sæc. XI scripto, argui posse, homil. istam etiam ante illud tempus fuisse Basilio adjudicatam, eique propterea locum assignatum ante sequentem, n. 6 hom. in *partem* XIV *psalmi contra generatores*, cujus titulus ac prima verba aliam snponant in eundem psalmum homiliam. — Add. Schroeckh l. c., pag. 181 sqq. — Basilii prælogus in *psalm.* repetitus est in *Lyrgia antiqua*, Hispanica, Gothica, Isidoriana, D Mozarabica, Toletana mista, illustrata adjectis vestigis monumentis, cum additionibus, etc. (a), tom. II, p. 153 sq. — Codices in bibliothecis et catalogis supra memoratis, reperiuntur. Hic paucorum habere notitiam. Exstant igitur illæ homil. in XVII codicibus bibl. publ. Paris. — Vindobonæ in cod. Caesar. LXVII, qui permultas Basilii homilias atque epistolas continet, reperiuntur n. 2 homiliae XVII in *psalm.* I, VII, duæ in *psalm.* XIV, duæ in *psalm.*

XXVIII, una in *psalm.* XXIX, XXXII, XXXIII, XXXVII, XLIV, XLV, XLVIII, LIX, LXXI, CXIV et CXV, quarum initia posuit Lambec. in *Comment.*, III, p. 526 sqq. — Eodem eodemque ordine in codd. LXVIII, n. 4. (Lambec. *ibid.*, pag. 559.) — In codd. CCXLIIV, n. 40, fragment. homiliae in *psalm.* XXVIII, notante Kollaro ad Lambec. I, p. 237. — in cod. CCXXXVI, n. 5, sunt quatuordecim Basilii orat. (Lambec. V, p. 184 sq.); in his septima inscribitur κατὰ τοὺς γεννητοῦν, *contra generatores*, sed Kollar. in notanimadvertit, illam nihil aliud esse, ac Basilii homiliam, initio mutilam, in partem psalmi XIV, et contra generatores in ed. Garn. tom. I, pag. 407, Add. Kollar. not. ad vol. III, pag. LVII, de cod. XL. — Ex cod. Patrum Basilii Romano speciem Basilii sermonis in septimum psalmum dedit Montfaucon in *Palæogr. Gr.*, p. 283. — Idem in *Bibl. Coidin.* p. 117 sq., aliquot codd., homilias atque epistolas Basilii continentes, recenset, in quibus etiam existant homiliae in *Psalmos*: in cod. igitur XLVIII membr., sæc. X, leguntur hom. sexdecim, ommissa secunda in *psalm.* XXVIII, homiliae in *psalm.* XIV, LIX et LXI bis occurrunt. — In codd. XLIX et LXX decem hom., ommissa secunda in *psalm.* XXVIII. — Venetiis in bibl. Marc. sunt, præter multas alias homilias librosque Basilii, hujus homiliae in *Psalmos* in codd. LIII, LIV, LV, LVI, DLIX et DLXII, teste catalogi auctore, etc. — Edit. Lat. Romanam jam supra memoravimus.

In editione Garner., pag. 207 sqq., sequuntur Libri *contra Eunomium*, inscripti τοῦ — Βασίλειου — ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου. — *Basilii libri quibus impij Eunomii apologeticus evertitur.* Atque Garn. in nota monet, tot esse fere titulos varios quod codd., ne autem secutum ease ed. Venet. et meliores codd. — Ἀντιῤῥητικὸς legitur in cod. Regio secundo; ἀντιῤῥητικὸν λόγ. α' in cod. Colbertino. — In ed. super. Paris. sunt libri illi in tom. II, atque Fabricius in vet. ed. locum illis assignavit septimum, et ea quæ sequuntur, de illis notavit HARR.

[VII.] Ἀντιῤῥητικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, *Adversus apologiam impij Eunomii antirrheticus, libris quinque*, tom. II, pag. 4. Egregios libros vocat Hieronymus cap. 116 *Catalogi*, et Græcus Hieronymi interpres atque Suidas ἐξαιρετῶν λόγους. Laudat etiam Photius cod. CXXXVII, CXXXVIII, ubi Eunomii ἔχθραν et ad Basilii libros responsionem, in tres (b) distinctam λόγους, sed post illius mortem demum in vulgus datam, commemorat. Ex his Basilii libris tres priores accuratorem argumentorum Eunomii confutationem continent, quibus quartus deinde et quintus velati spicilegium quoddam (c) a Basilio adjuncti, excutiendis, quæ-

(a) De hoc opere, Romæ, tom. I, II, typis et sumptibus Hieron. Mainardi 1746, fol., edito, plura leges in Baumgartenii *Nachricht. von merkwürd. Büchern*, tom. V, p. 508 sqq.

(b) Philostorgius VIII, 12, quinque libros Eunomii memorat, atque, Basilium primo lecto βαρῶν-

μῆσαντα λαλεῖν τὸν βίον. Quod postremum mendacii arguit Photius, hæc e Philostorgio referens.

(c) Ita malim, quam quod Petavius pag. 107 *Dogm. theol.* de SS. Trinitate: *Nimirum quartus ille liber et quintus tumultuariam locorum argumentorumque sitam et materiam nondum absoluti operis*

forte superessent, locis, argumentis ac minutis. A Neque enim assentior iis, qui hos binos posteriores Basilio abjudicant, nulla certa ratione nixi. Nam et in mss. codicibus quamplurimis sub Basilii nomine prioribus sub titulo Ἀπορίων κατὰ Εὐνομίου (a) iuncti habentur, et a Græcis sub Basilii nomine (b) laudantur, quorum merito plus se tribuere testimonio ait Rich. Simon. lib. III *Hist. criticae N. T.*, pag. 107, quam Erasmi, Abr. Sculteti et aliorum quorundam censuris, parum firmiter colligentibus (c). Græce primum prodire tres primi in editione operum Basilii Veneta 1535, fol., posterioribus duobus additis in edit. Basil. 1551, a Jano Cornario. Latine verit universos quinque Georgius Trapezuntius, cujus interpretatio [multis aliis, iudice Garn. anteponenda, et] servata in plerisque Latinis Basilii editionibus, et in utraque Græco-Latina Parisiensis (d). Nonnulla in hac versione reprehendit Jac. Billius, quæ in Possevini *Apparatu* possunt videri. Longe plura Ducæus et tom. II *Basilii recensiti* Combefisii. Jani Cornarii interpretatio quinque librorum legitur in editione Latina Basileensi A. 1552, fol. Denique cum versione sua tres et quartum extrema parte truncum vulgavit Theodorus Beza, adjunctis Athanasii dialogis v *De Trinitate*, Anastasii et Cyrilli explicatione fidei et Phebadio, 1570, 8°, apud H. Stephanum. In tertii libri exordio locum, a Græcis corruptum, notavit Possevinus *Bibliotheca selecta* VI, 16, et Allatius *De processione Spiritus sancti*, capite 20, p. 114 seq. Confer Joannis Vecchi capita de processione Spiritus sancti in *tom. I Græciæ orthodoxæ* Allatii, p. 225 seq. FABR. — Quinque libri sunt in cod. Vindob. Cæsar. LXIII, n. 3, et LXXXVIII, n. 2 (Lambec. III, p. 290 et 475). — In vol. V, cod. CCLVII, n. 8, est cardinalis Bessarionis ad Alex.

continent. Quo minus admirandum est, quodam ibi esse aliter, atque in cæteris medietatis elaboratisque scriptis ad eodem auctore prodita.

(a) V. de Combefisii *Basilium recensitum*, tom. II, pag. 27.

(b) Beza in præf. ad ed. paulo post laudatam, tres tantum esse Basilii arbitratur, cum tamen, qui quartus numeratur, ut minime inutilem, adjunxit; quintum vero prætermisit. IV autem Græcos edidit, ut ait, multo, quam ante hac, emendatiorum. — De illa vero controversia multus est Garnier. in præf., pag. LXIII seq. § XI, ubi de libris in *Eunomium* agit.

Erasmus igitur alique negant, duos posteriores libros a Basilio esse profectos: atque antiquiorum fuisse hominum illud iudicium, vel ex eo patet, quod observant Garnier. in quinto cod., olim Regio, Gr. manu initio libri quarti notatum est, alios negare, illum esse S. Basilii; sed tamen eum non condemnare, quasi absurdum aliquid continet. Atqui Garn. illorum subscribit sententiam, quod (multis in hanc sententiam exemplis argumentisque aliis prolatis) verba, dictio, phrasid omniaque peregrinitatis nec subacti iudicii notam præ se ferant, et Basilius a se ipso dissentire videntur: tum quia isti duo libri desint in ed. vet. Veneta, et in nonnullis cod. Sed legat velim atque examinet Basilii cupidus Garnierii ipsius argumenta, speciose doctèque exposita. Add.

Lascaris epistola de processione Spiritus sancti (edita a Petro Arcudio Gr. cum duplici interpretatione Lat. cum opusculis theologis circa processione Spiritus sancti Romæ); quod opusculum Kollar. ad Lamb. *Comm.*, V, p. 367, miratur, non consultum fuisse a Garnerio, ad corrigendum locum in Basil. *Contra Eunomium* libro III, p. 277, ἀξίωματι μὲν γάρ, etc., quem Kollar. contendit in recentioribus codd. a Græcis schismaticis fuisse corruptum, et plura in hanc rem disputat. — In cod. XCIX, n. 4, sunt duo fragmenta ex opere *advers. Eunomium* libri V, V Kollar. in Supplement. ad Lamb. *Comm.*, p. 624. — In cod. XII Mosquensi *fragm.* ex Basilii tertio libro *Antirrheth.* ex opere ad Ampliit. et op. *adversus Eunomium*, etc. Vide Matthæi *Notit. cod. Mosquens.*, p. 21. — In cod. Coislin. CXX, fol. 4 ex libro *contra Eunomium de Trinitate*. Vide Montfauc. *Bibl. Coislin.*, p. 193, atque alibi in aliis cod. mss. — In Henr. Canisii *Lection. antiq. ant. Thesouro monumentorum eccles. et histor.*, cura Jac. Basnage, tom. I, n. 6, p. 169 seq., sunt Latine, Basilii M. *Rationes syllogisticæ contra Arianos*, interpret. Fr. Turriano, et particula operis *Contra Eunomium*, quod ingenitum non substantiam, sed ὑπαρξίν, id est existentiam, declarat. Sequuntur, p. 225 seq. appendix loco opera quedam, Basilio perperam ascripta, adjuncto Eunomii opère.

1. Duzæ bomiliæ *De officio hominis et nna De paradiso*, p. 325 seq., de quibus jam antea ad n. 4 homiliarum egimus uberius.

2. Homiliæ in *psal.* XIV, XXVIII, XXXVII et CXY, pag. 352 seq., de quibus v. Garnier. in *Præf.* pag. XXXV.

3. *Commentarius imperfectus in prophetam Isaiam*. Antequam de illo plura adnotem, ea quæ Fabric. (ubi est n. 6) scripsit, hic ponam. HARL.

Garnierii monitum, libris illis præfixum, pag. 205 seq., et Schroëckh. l. c., qui pag. 57 seq. summam dedit librorum, et pag. 57 seq. comprobat Garnierii iudicium, librorumque istorum duorum condemnationem. Atamen præter Simon, aliosque, a Fabricio citatos VV. DD. etiam Bellarminus, Fronto Ducæus, Combefisius, Tillemontius, Du Pin, etc., Basilium quinque librorum auctorem faciunt, atque in concilio Florentino ut a Latinis, ita a Græcis, Basilii nomine pariter citantur. Nec desunt codices (ut ad finem hujus sectionis notabimus) in quibus sub Basilii nomine duo illi libri prioribus adduntur. Atque Kollarus ad Lamberti *Comment.* III, pag. 269, not. B., Simonii ac Fabricii sententiam adoptat. At enim Garnieri ac Schroëckhii argumenta, quibus vobiscum illorum demonstratur, graviora videntur. HARL.

(d) Tertius liber, in quo disseritur de Spiritu sancto ex interpretatione Georgii Trapezuntii, repetitur quoque in collectione *Conciliarum*, facta a Petro Crabbe, Minorita, Colon. apud Petr. Quentel, 1538, fol., p. 810, et Romæ per Anton. Bladuu. 1526, fol. in actisque concilii oecumenici, sub Eugenio III congregati, teste Apost. Zeno in *Dissertation. Vossiane*, tom. II, pag. 9, n. 6. — *Antirrhethicus* a Georgio Trapezuntio Latine versus, præmissa Bessarionis epistola, in cod. Lat. Veneto Marc. XLV. Vide est. Latin. codd., pag. 23. HARL.

[VI.] Ἐρημῆτα, sive (ut alius codex Combef.) Ἐρήγητος in XVI prima capita *Isaia prophetae*. Vertere cepit Erasmus, sed non progressus est ultra proœmium. Basil. 1510, 4°. Cætera a Golfrido Tilmanno, Paris. 1556, fol. translata sunt, qui in apologia præmissa hoc opus adversus Erasmi dubitationes Basilio vindicant testimonio S. Maximi, Simeonis, Metaphrastæ, Antonii Melissæ et Joannis Damasceni. Confer Michaellem le Quien in notis ad Damasacenum, tom. I, p. 366, et Natalem Alex. sæc. xv, p. 140, qui Tarisii Constantinopol. testimonium addit atque Oecumenii [et Garn. p. 377, in *Monito*]; tamen Joannes Drungariensis proœmio Citenæ ms. Patrum Græcorum testatur, jam olim fuisse dubitatum, sitne hoc opus Basilio, necne. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ τὸν πῶς τοὺς ἐντυγχάνουσιν, ὡς ὁ ἐν ἀγίοις Βασίλειος μέρος τι τῆς ἐν χειρὶ προφητείας ἑρμηνεύουσιν. Ἡτις ἑρμηνεία παρὰ πολλοῖς ἀμφιβάλλεται. Etiam hodie a multis inter dubia opera censi, monet Montfauconius præf. in *Eusebium ad Isaïam*, p. 550. *Hodiernis porro scriptoribus hæc dubitandi causa est, silentium nempe Hieronymi, qui cum in omnes, quotquot antea Isaïa interpretes egerant, accurate recensent, non γὰρ quidem de Basilio commentario habet. Græcis autem hinc haud dubie suspicio nascatur, quod ægulus commentariorum Basilio longe ab similia videatur. Remittimus nostris, qui Basilio operum editionem novam adornant.* Cæterum, quæ ab Erasmo versa sunt et visio prima a Tilmano inscribuntur, a p. 802 usque ad verba p. 808 C, ὁπίθεσις τοῦ βιβλίου ἡ γραμμάτις καὶ ἀποθῆναι ἀγνή. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους γέγονεν ὁ προφήτης, cum commentario in Isaïam nihil habent commune, licet illi præmittantur etiam in aliis codicibus, ut Colbertino MMDXCVI (a) (olim Thuanæ bibl.), sed in quo male commentarius ille Eusebio tribuitur. Ex allato autem Joannis Drungariensis testimonio constat etiam, non totum Isaïam, sed partem tantum, ejus prophetiæ a Basilio illustratam commentario fuisse, ut necesse sit errasse Tilmannum, qui sibi persuasit, Erasmus ex Grocini bibliotheca commentarios Basilio in integrum prophetam attulisse: nimis enim leve est, quod adjungit, argumentum: *alius fuerat dicturus, in quo se extenderet capita (b).* Novam ex integro versionem hujus operis a viro aliquo docto ac probo parari optat Combefisius, qui plura in Tilmanni versione reprehendit atque castigavit tom. I *Basilio restituti*, p. 417. In epistola 80 Basilio ad Eustathium medicum (c),

(a) Vide Montfauconium l. c., p. 348. FABR. Add. alios cod., a Garner. in not. p. 378 citatos atque collatos. HARL.

(b) Possevinus, cum veteres libros Messanensis bibliothecæ recenseret, scripsit in *App.* p. 37, ad calcem operis: Copiosissima in Isaïam prophetarum D. Basilio interpretatio. Opus integrum et rarum. Sed Garner. jure dubitat in *Monito* prævio: et ipsi verisimillimum esse videtur, talem librum integrum nunquam existisse. Adde Oudin. l. c., p. 557 seq., qui opinatur, auctorem hujus commentarii

nihil contrarii de Pythonissa Endorea affirmari iis, quæ in commentario ad Isaïam VIII, p. 1625, de illa disputantur, quilibet intelliget, qui cum Allatio p. 447, ad Eustathium *De engrastrimytho* observaverit, verba in epistola Basilio, ψυχαιωγῶσα τὸν Σαουλ, significare, quæ Saulis animum μαγαγελας suis morerat, non, quæ Saulem ab inferis evocavit. FABR.

Conf. Oudin. loco antea citato, Riveti *Critice sacri* librum III, p. 532 seq.; Schroeckb. loc. cit. p. 184 seq., in primis Garnier. Præf. ad tom. I, § X, p. XLVII seq., qui illum *Comment.* negant a Basilio M. esse confectum, et Garn. p. LIII-LX docet, comparato Eusebii commentario, a plagiario quodam ex Eusebianis commentariis potissimum compilatum, B et magnam operis partem ex illis ad verbum sumptam. Tum p. LXI seq. demonstrat, auctorem e Basilio M. aliorumque scriptorum fragmentis confuse ineptaque, nec eleganter opus suum composuisse, et eadem Scripturæ loca bis terque antè amplius explicuisse; ipsam vero Basilio M. non posse tet furctorem suspectum haberi. Denique p. LXIII varia conjectat de auctore, atque commonstrat, opus istud scriptum fuisse ipsa Basilio M. ætate, compositum quidem a Basilio, sed post ejus mortem presbyteri ejusdem opera in lucem prodisse, et huic proprio Marte elaborasse: saltem auctorem, quisquis est, studeisse Basilio in aliquibus imitari. — At Garner. in *Vita Basilio* (1), cap. XLII, p. 179 seq., retractavit suam sententiam et Basilio nomini vindicavit comment. in *Isaïam*. — Sub Basilio nomine in cod. mss. occurrere illum comment. haud mirum videtur. Sic, ut quosdam nomen, Vindobonæ in cod. LXX, LXXI et LXXII, in quo scripta sunt in margine antiqua Gr. scholia, ex Eusebii famphili aliorumque operibus desumpta. Vide Lambee., III, p. 845 seq. — Augustæ Vindelicorum Basilio comm. in *Isaïam*, et ejusdem Prothæoria expositionis in Isaïam. Vide Reiseri Cat., p. 16 et 28. — Monachii in cod. Bavar. XXXI, XXXV et XCV. Vide Cat. cod. Gr., p. 7, 8 et 36. — Venetiis in cod. Naniano XXXV. Vide Cat. cod. Gr., Nan., p. 48. — Ibid. in cod. bibl. Marc. LX. Vide Zonetti Cat. cod. Gr. p. 42. — Florentiæ in cod. Medic.-Laurent. II, plut. 4, de quo copiose disserit Bandin. *Cat. cod. Gr.*, I, p. 518 seq. — In novem cod. bibl. publ. Paris. — Taurini in cod. XXX, n. 1. Vide *Cat. cod. Gr. Taur.*, p. 107, etc.

Tum sequitur p. 618 seq. ed. Garn. *Eunomii* videri esse alium Basilio, qui in plerisque Gregorii Nazianz. orat. commentatus est, atque sub Constantino Porphyrog., circ. A. 920 vel 950 Iulio ruisse creditur. Tum cod. Anglicos nominat, in quibus id opus exstat. Dein examinat refutatque testimonia veterum et Tilmanni, id Basilio M. asserentis, aliorumque Julia; denique ostendit, illum comment. non pertinere ad Basilio M. HARL.

(c) Non Basilio, sed Nyseni esse illam epistolam, scribit Natalis Alex., de qua infra.

(d) Harlessii errorem jam notavimus qui Garnerio *Vitam Basilio* tribuit, cum sit Prudentii Marani. ED.

apologia, quam confutavit Basilium M. e Fabricii A CCXXXVI, orat. XIV, in his duæ *De jejunio*. Vide Lambec. Comment. V, p. 184 seq., etc.

Eustathii in Hexaemeron S. Basilii, Cappadociae episcopi, Latina metaphrasin, ex Latina opp. Basilii editione Antwerpensi sumpta, cum variis cod. lectionibus notisque criticis. Calci tomii primi adhaerent: 1) Notæ Frontonis Ducæi, Burdegalensis, e soc. Jesu, quæ vero, ipso Garn. nuntione, nec ad hujus editionem sæpius quadrant, nec possunt ob novam quadrare interpretationem; 2) præcipuæ antiquarum edit. Præfationes; 3) Indices.

In tomo secundo insunt: 1) genuinæ, ex vulgari opinione, homiliæ XXIV, de diversis; 2) Ascetica, quæ genuina habentur; 3) spuria scripta, n. duæ lacubratiunculae Cotelierianæ; 4) altera Combefisiana; 5) duo *De baptismo* libri; 6) Liturgia, et homiliæ quas transtulit Rufinus e Græco in Latinum. In Prolegomenis agit de illis uberius.

I. Igitur exhibentur homiliæ XXIV. In ed. Paris. super, in primo ad hoc tomo numerantur XXXI homiliæ, diversi argumenti, et totidem olim recensebantur n. III, in Fabricii *B. Gr.* HARL.

[III.] 1. Περὶ νηστείας, *De jejunio*. Incipit: Σαλπύσσαε, φησὶν, ἐν νεομηναίαις. [Garn. II, p. 1 seq.] Vertit Erasmus (a). Solita hæc homilia in Græcorum Ecclesiis legi Dominica Quadragesimæ sive in Ελοθάσει τῶν νηστειῶν. Separatim prodiit Græce Helinstad. 1666, 4°. FAB. — Homiliæ frequenter reperiuntur in cod. Parisiensibus (vide indicem ad Cat. cod. Par., vol. II, voc. Basilium), in Vindobonensibus Casareis, Mo-quens. (vide Anton. Schiada, *Cat. cod. Gr.* in bibl. synd. Moscuenis, p. 28 seq., cum aliis Basilii operibus) et in aliis. Florentiæ in bibl. Medice-Laurent., cod. VIII, plut. 4, homiliæ LX cum epigraphæ τοῦ — Βασιλίου — ἡθικῆ. In his n. 7, sermo 1 *De jejunio*, in ed. Paris. secundo loco positus, et sermo 2 de eodem, in ed. Paris. primo loco collocatus. Plura leges in Bandin. *Cat. cod. Gr. Laur.*, I, p. 525 seq. — In cod. XXVI, n. 20, sermo primus *De jejunio* ex ejus *Moralibus*. — Idem in cod. XXXIII, n. 9, plut. 7, et cod. XVII, n. 4, plut. 4. Vide Bandin. loc. cit., p. 284, 294 et 541. — Ibid. in cod. CXLIII, n. 12, Naniano duæ bonæ. *De jejunio*, cum aliis quatuor. Vide *Cat. cod. Gr. Nan.*, p. 334. — Apud Montfaucon. in *Bibl. Coislin.*, p. 117 seq., homiliæ diversæ XXXII. In cod. XLVIII, in his *De jejunio* liber III, Νηστείας καὶ Διασμοῦ ὁ καίριος (de qua tertio, adulterina, orat. in *jejunium*, vide Garn. Præf. ad tom. II, § X, pag. xxii seq.) — In cod. XLIX, homiliæ XIX diversæ. — In cod. XV, homiliæ XIX morales, iterum quatuor, et duæ *De jejunio*, Vindobonæ in cod. Cæsar.

(a) Fallitur Labbeus, qui tom. I *De scriptor. eccles.*, p. 177, homiliæ XXXI Erasmo interprete exhiberi scribit, cum duas tantum primores Erasmus verterit, Erasmi versionem, non Galesinii, servarunt editiones Latinæ et Græco-Latinæ operum Basilii. Homiliæ octo Basilii ex versione Antonelli, Arcimboldi prodierunt Latine Mediolani

CCXXXVI, orat. XIV, in his duæ *De jejunio*. Vide Lambec. Comment. V, p. 184 seq., etc.

Editiones. — Basilii *De jejunio* orat. duæ Gr. et Lat. Erasmo interprete, ap. And. Wechel. 1555, 4°. — Ib. apud Joan. B-nenatum 1579, 8°, teste Maittaire *A. T. III*, p. 657 et 777. *De jejunio* orat. II Gr. Paris. ap. Guil. Morel. 1563, 8°. Vide eundem in indice, p. 117. — Joan. Xiphilini et Basilii M. aliquot orat. ex variis cod. editit et animadvers. adjecit Cr. Frid. Matthæi. Mosquæ typis univers. Cæsar. 1775, 4° (et Matthæi edidit ex cod. synod. 977 tres Basilii orat. 1) Περὶ τελειότητος βίου μοναχῶν. 2) Περὶ ἐλεύσεως καὶ χριστέως, sive, ut Matth. Veritit *De liberalitate et justitia*; 3) Παρὰ μυστηρικῆ ἀσθενοῦντι. Ad. n. seq. HARL.

B 2. Περὶ νηστείας, *De jejunio secunda*. Incipit: Παρακαλεῖτε, φησὶν, ἱερεῖς, τὸν λαόν. Vertit idem Erasmus. Lecta hæc homilia in Græcis ecclesiis (B), τῇ παρασκευῇ τῆς τυρινῆς, sive feria sexta post Cineres (al. pridie diei Cinerum). Prodiit Græce cura priore Lovan. 1563, 4°, et ex interpretatione Erasmi, Friburg. 1532, et ex Petri Galesinii versione Rom. 1587, 4°, et Monachii 1613, in-12. FAB. Vide ad antecod. n. 1 et n. 22. — In Garn. ed. II, p. 10 seq. Is vero istam orat. 2 recepit, non quod cum certam atque indubitam putaret, sed quia in doctis viris talis haberetur; conf. Garn. judicium de illius vobetiz in Præf. p. IV, § 1. HARL.

C 3. Εἰς τὸ Ἰπρόσεχε σεαυτῶ. In *illud* (Deut. xv, 9: « Attende tibi ipsi. ») Incipit: Τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν ἐδίδουκεν ἡμῖν ὁ κτίσας ἡμᾶς ὁ Θεός. Vertit præter Franciscum Craneveldium, Lovan. 1534, 8°, Godfridus Tilmannus: atque in *Ecclesiaste* suo Græco Franciscus Combefisius. Citat S. Maximus ad Dionysium Areopag., tom. I, pag. 29. FAB. Basilii M. orat. in *Attende tibi*, Lat. Franciscus Maturantio interprete. Hagenowæ, in ædib. Thom. Anselmi, Badensis, 1522, 8°. (Maitt. II, p. 626.) — In XXXII codd. Paris. bibl. publicæ exstat illa oratio. — Florentiæ in cod. Med. Laurent. XXVI, n. 21 (Bandin. I. c., I, pag. 284.) — In cod. reg. Taurinensi CCCXX, fol. 110, cum orat. *De jejunio*. (*Cat. codd. Gr. Taur.*, p. 309), etc. HARL.

D 4. Περὶ εὐχαριστίας, *De gratiis Deo agendis*. Incipit: Ἦκούσατε τῶν ῥημάτων τοῦ Ἀποστόλου. [Garnier. II, pag. 24 sqq. Est in II codd. Paris., in cod. Vindob. CCXXXVI, n. 4. V. Lamb. V, pag. 185.] Vertit Godfridus Tilmannus. [V. ad n. sq.]

5. Εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλιανῶν, in *Julittam*, quæ martyrium Casareæ subiit. Incipit: Ἡ μὲν ὑπέθεσις τῆς Ἐκκλησίας. Meminit Martyrologium Romanum 30 Jul. et Suidas in *BacLLeoc*. Vertit Godfridus Tilmannus et ante Tilmannum Janus Corna-

1569, 4°; sed illæ jam mihi non sunt ad manus, uti nec Gallica S. Supplici (Paris. 1580, 8°) nec Italica Galeazzi Sessæ interpretatio.

(b) Vide Combefisii *Basilium recensionem*, tom. I, p. 85, 91. Τυρινῆς Græcis, quæ Latinis Dominicae Quinquagesimæ, ut Allatio Cangioque notatum.

rius. Occurrit et in *Ecclesiaste Græco* Combefisii. **FABR.** in *Garu. ed.*, II, pag. 53 sqq. Conf. Schroeckh. I. c., pag. 191. — Reperitur in XII codd. bibl. publ. Paris. — Item in cod. Vindobon. Cas. CCXIV, n. 12. *Admonitio de gratiarum actione erga Deum, f. potius*, ut Kollar. adnotat, excerptum ex Basilio homil. in *Julittam*. V. illum et Lambert. *Comm.*, V, pag. 93. Pariter, observante Kollario, longum est fragment. ex or. in *Julittam*, quod in cod. CCXXXVI, n. 4, nempe orat. XI, inter alias orat. Basilio, in illo cod. servatas ap. Lambec. V, pag. 185, inscribitur *Hom. de gratiarum actione*; hinc sequitur ibid. orat. XII inscripta *Ἄδως δεύτερος περὶ εὐχαριστίας*. Homilia autem in *Julittam* est revera continuatio homiliae *De gratiarum actione*, pridie habitæ. Vid. Schroeckh. I. c., pag. 191. — Basilio homiliae *De gratia Deo agenda*, et in *Julittam* martyrem, Gr. Lovan., ex offic. Rutgeri Rescii, 1533, 8°. — Lat. interprete Huberto Barlando, Philatrio, Lovan. ex ead. offic. 1541, 8°. V. Maittaire A. T., II, pag. 780, et III, pag. 323. HARL.

6. Περὶ πλεονεξίας, in *illud Lucæ xii, 18, e detrahae horrea mea*, & etc. *De avaritia* [Garnier. II, p. 43 sqq.] Incipit: *Ἀπὸ τὸν τὸν εἶδος τῶν πεπραγμένων*. Ante Cornarium vertit Raphael Volaterranus, cujus interpretatio in Græco-Latinis editionibus hinc inde emendata a Frontone Ducazo. Volaterrani versio homiliarum Basilio lucem vidit apud Ascensium Paris. 1520, fol., Colon. 1531, fol. [Est in XVI codd. bibl. publ. Paris.]

7. Πρὸς τοὺς πλουτοῦντας, sive *Katὰ πλουτοῦντων, In divites*, ad Luc. xviii, 22. [Garn. II, p. 51 sqq.] Incipit: *Ἐρχεται καὶ πρόβην ἡμῶν*. Vertit Volaterranus et Cornarius. [Exstat in XV codd. Paris. bibl. publ.]

8. Ἐν λιμῷ καὶ ἀγμῷ, *tempore famis et siccitatis*, dicta homilia in *divites avaros* [Garn. II, p. 62 sqq.] Incipit: *Ἄδων ἑρπούετα*. Vertit Volaterranus et Cornarius. [Est in XV codd. Paris. bibl. publ. Conf. Schroeckh., p. 67 sq.]

9. Ὅτι οὐκ ἔστιν αἰσιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, *quod Deus non est auctor malorum*. [Garn. II, p. 72 sqq.] Incipit: *Πολλοὶ τῆς διδασκαλλίας οἱ τρέποι*. Verterunt Volaterranus et Cornarius. Vidi et Gallicam versionem excusam Ruthomag. 1584, 8°. **FABR.** Multus est de hac hom. Schroeckh. I. c., p. 194 sqq. — Exstat in XVII codd. bibl. publ. Paris. — Florent. in cod. Laurent. XVI, n. 22, plut. 7. (Bandin. I, p. 284.) HARL.

10. *Katὰ ὀργυζομένων, De ira, sive adversus irascentes* [Garn. II, p. 83.] Incipit: *Ὅσπερ ἐπὶ τῶν λατρικῶν παραγγελμάτων*. Verterunt iidem Volaterranus et Cornarius. Prodiit et separatim Græce et Lat. Paris. 1587, 4°, cum interpretatione Gentiani Herveti. **FABR.** A Maittaire A. T., III, p. 798, edit. sic designatur: *Basilio M. hom. adversus irascentes, Gr. et Lat. interprete Dan. Argentio, cum ejus notis. Lutet. ap. Fed. Morel. 1587, 4°*. — Ibid. vero p. 330: *Gentiani Herveti orat. tres, De patientia, etc., item*

A *ab eo traducti e Græco duo D. Basilio sermones, Adversus irascentes, De invidia; et ab eodem versa e Græco Sophoclis Antigone et Herveti ejusdem epigr. aliquot*. Lugduni ap. Steph. Doleum. 1541. — Hom. *Advers. iracundos*, Gr. Romæ 1530, 8°, in bibl. Barberinæ cat. p. 118. — Leidæ in bibl. publ. inter mss. ex legato Bonav. Vulcanii sunt adnotati. in Basilio concionem *Contra irascentes* et *Plutarchum De virtute morali*. V. Cat. bibl. Leid. pag. 347, n. 71. — Add. ad n. 1R. — Orat. illa Basilio est in XIX codd. bibl. publ. Paris. HARL.

11. Περὶ φθόνου. *De invidia*. Incipit: *Ἄγαθός ὁ Θεός*. [Garn. II, p. 91 sqq.] Verterunt Volaterranus et Cornarius, et Franciscus Craueveldius, Lovan. 1534, 8°. Gentianus item Hervetus. Ante hos Nicolaus Perottus. **FABR.** De edit. versionis Hervet. v. ad n. anteced. — Basilio M. hom. *De invidia*, Gr. et Lat. ex vers. Daniel. Argentii. Paris. ap. Morel. 1586, 4°. Vid. Pinelli Cat. I, pag. 55. — et Maitt. III, p. 795. — Censorius — Cebetis tabula per Lodov. Odoax. e Græco conversa; *Plutarchus De invidia et odio; Basilio or. De invidia per Nic. Perottum traducta; Basilio epist. De vita solitaria* per Philelphum et Græco traducta, s. I. et a, 4. min. V. Fossii Catal. codd. — Magliab. I, p. 511 sq. De alia edit. Benon. 1497 v. ad n. 24. — Censorius. — Cebetis tabula — *Basil. De invidia et De vita solitaria*, Lat. etc. Venet. per Bernardin. de Vital. 1590, 4°. V. Maitt. IV, pag. 720 sq. — Cel. Panzer. A. T., VII, p. 270, n. 123, versionem Craneveld. et edit. refert ex Val. Andr. *Bibl. Belgic.*, pag. 227, ad A. 1534, 8°. Inscr. est: *Basilio M. homilia tres. De utilitate capiendi ex gentilium auctorum libris. De invidia. In illud: e Attende tibi ipsi*. & Latine per Franc. Craneveld. Lovan. ex off. Rutgeri Rescii. 1534. — *Basilio M. ac Plutarchi De invidia et discrimine invidiae et odii, orat. II*. Leipzig. 1507, 4°. — *Athanasius in Psalm. opusc.* — *Epicleti, Angelo Politiano interprete. Basilio orat. De invidia, Nic. Perotto interprete. Plutarchus, etc.*, Argentor. ex off. Matth. Schurer. 1508, 4°. Vide Panzer, VI, pag. 42, n. 131. Exstat in XIX codd. bibl. publ. Paris. HARL.

C 12. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν, *In principium Proverbiorum*. [Garn. II, p. 97, etc.] Incipit: *Ἄγαθός ὁ τῆς εὐπειθείας μετῳδός*. Verterunt Volaterranus et Cornarius. Exstat in XII codd. bibl. publ. Paris. HARL.

D 13. Προτροπικὴ εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα, *Exhortatio ad baptismum et penitentiam*. [Garn. II, p. 113 sqq.] Incipit: *Ὁ μὴ σοφὸς Σολομών*. Vertit Volaterranus. [Est in XXXV codd. Paris. bibl. publ. et in cod. Coislin. CV, n. 28.V. Montfauc. *Bibl. Coisl.*, p. 179. In Cat. codd. Paris. tom. II, pag. 67, in cod. CDLXXVI, n. 18, scriptum est ab antiqua manu, e stylo judicari posse, orat. illam non esse germanum Basilio fetum. Additur: Neque illud tenere; est enim Cyrilli Hierosol. procatechesis. HARL.]

14. *Katὰ μεθύοντων, In ebrietatem et luxum. Ia-*

εἶπῖτ : Κτεῖ μὲν με πρὸς τὸν λόγον. [Garn. II, pag. 132 sqq.] Verit Volaterranus, cum ejus interpretatione separatim etiam prodit hæc homilia Kiloniæ 1675, 4°, adjunctis aliis ebrietatis descriptionibus et accusationibus variorum scriptorum Græcorum Latinorumque. Interpretatus præter Cornarium etiam est Franciscus Craneveldius, Lovan. 1538, 8°, et Simon Stenius. Heidelberg. 1594, 8°. Fabr. Secundum Maître A. T. in indice, p. 117, Craneveldii vers. Lat. prodit Lovan. ex off. Rutgeri Rescii 1535, 8°. — Eadem Græce, ib. 1535, 8°. Idem testatur cel. Panzer. A. T. VII, pag. 269, n. 114. et p. 270. n. 125. — Basilii orat. in ebrietate, Jacobo Fabro interprete, Daventrie per Theod. Boerne. 1510, 4°. V. Thott. Catal. VII, pag. 124. — *Descriptio ebrietatis*, in collectione inscripta : *Franciae emporium*. Ejus encomium : — *Methysonia auctore* Henr. Stephano. Epigrammata ex anthologia contra ebrietatem, cum Lat. Jos. Scaligeri interpretatione. Libanii *descriptio ebrietatis* et Basilii, Gr. et Lat. Luciani orat. *pro ebrietate et contra ebrietatem*, etc. typis Henr. Stephani 1574, 8°. — Orat. est in XVI codd. bibl. publ. Paris. — in cod. Taurin. CXVI, fol. 42. V. Cat. codd. Gr. Taur., p. 219, et c. HARL.

15. Περὶ πίστεως, *De fide*, sive *De Trinitate*. Incipit : Θεοῦ μεμνηθῆαι μὲν ἀνεγκῶς. [Garn. II, pag. 150, etc.] Verterunt Volaterranus et Cornarius. [Est in XVIII codd. Paris. bibl. Add. Lambert., III, p. 357, etc.]

16. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, *In prima verba Evangelii Joannis*. Incipit : Πᾶσα μὲν ἡ τῶν Εὐαγγελίων φωνή. [Garn. II, p. 154, etc.] Verterunt idem. Citatur a Pachymere Proem. ad Dionysium Areop. [Est in XV codd. Paris.]

[Sequitur in recessione Fabric. n. 17, hom. Εἰς τὸ ἄγιον βάπτισμα sed Garnier. rejecit eam pag. 583 inter spuria Basilii opp., ut suo loco pluribus ostendimus. HARL.]

[17. Εἰς τὸ ἄγιον βάπτισμα, *In sanctum baptismum*, spuria homilia.]

18. Εἰς Βαβυλᾶμ μάρτυρα, *In Babiloniam, Antiochenum, martyrem*. Incipit : Πρῶτον μὲν τῶν ἁγίων οἱ θάνατοι. [Garn. II, p. 158 sqq.] Meminit Martyrologium Romanum 19 Nov. Suidas in *Basilio*. Verterunt Volaterranus et Cornarius. Ex Volaterrani versione legitur etiam apud Surium ad 19 Novemb. Quod vero Combesisius tom. I. *Basilii restituit*, p. 182, ait, Chrysostomi in Babiloniam nusquam comparere, fecellit eum memoria; exstat enim tom. I Operum Chrysostomi edit. Ducei, p. 785, et tom. V Savil., pag. 495, atque incipit : Συνεκάλεσαν ἡμᾶς εἰς τὴν ἱερὴν ταύτην ἑορτὴν καὶ πανηγυρὶν ὁ Μακάριος Βαβυλάμ. Fabr. Du Pin putabat, hanc orat. ad Chrysostomi phrasin magis accedere, et verisimilium videri, eam habitam fuisse Antiochiæ. Sed secus videbatur Tillemontio, qui pro Basilio, ejus parente, equis viris dimicat. Garnier. in Præf., § II, pag. iv sqq., multus est de controversia agitata

A et de ipsa homilia, quam ita elegantem et ornatum esse judicat, ut ejus auctor, quicunque ille fuit, præcipuum locum inter oratores mereri videatur; comparat eam cum illa, quæ sub Chrysostomi nomine circumfertur, et colligit, utriusque orationis unum et eundem esse auctorem, ac posteriorem, quasi prioris, Chrysostomo tributæ, epitiomen, atque Antiochiæ habitam, Chrysostomo quoque posse vindicari, saltem Basilio non asserendam. Add. Schræckh. l. c., pag. 190 sq. — Hæc homilia, item *In xi martyres; Contra irascentes*, et illæ in *Lucæ XII*, 18, *destruam horrea mea*, et atque in *Luc. XVII*, 3, *attende tibi ipsi*, sunt etiam in Patuæ *Encyclopædia philolog.* Venet. 1710, 8°, vol. II. — Exstat illa hom. in XII codd. Paris. HARL.

B 19. Εἰς μάρτυρα Γόρδιον, *In Gordium, martyrem*, militem Cæsariensem. Incipit : Νόμος ἐστὶ φύσεως ταῖς μελλούσαις [Garn. II, p. 141 sqq.] Verterunt Volaterranus et Cornarius. Meminit Martyrologium Romanum 3 Jan. Damascenus in *Parallelis* et Suidas in *Basilio*. Exstat etiam Latine apud Bollandum et Surium ad 5 Januar. ex Volaterrani versione. Fabr. Repertur in XVI codd. Paris. — In cod. Taurinensi CXVI, inter variorum orationes in martyres, d. III Jan. [*Cat. codd. Gr. Taur.*, p. 219.] — Pariter in cod. Laurent. XVII, n. 8, plut. 9, sed inter alia variorum opera, in cod. XVI, n. 15, plut. 60. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, p. 417, et II, pag. 607. — Matriti in cod. LXXXVI regio. V. Iriarti *Cat. codd. Gr.*, pag. 454 sq. — In cod. August. Vindel. *In Barlaam, In Gordium; In xl martyres; Contra ebriosos et iracundos* et aliæ Basilii homiliae. V. Reiser. *Catal. pag. 30. HARL.*

C 20. Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας. *In xl sanctos martyres*. Incipit : Μαρτύρων μνήμας εἴς ἂν γένοτο κῆρος τῷ φιλομάρτυρι. [Garn. II, p. 149 sqq.] Meminit Martyrologium Rom. 9 Martii, Damascenus in *Parallelis*, et Suidas in *Basilio*. Græce cum nov. versione sua et notis edidit Gerhardus Vossius ad Gregorii Thaumaturgi calcem, pag. 75. Moguntiz 1604, 4°, et Simon Stenius. Heidelberg. 1614, 8°. Verit et Petrus Morinus, inter cujus opuscula Latine vidit lucem Paris. 1675, 12°, pag. 226. Ante Morinum, Vossium Steniumque verterunt Cornarius, et, cujus versio apud Surium ad 9 Martii, et in Græco-Latinis Basilii editionibus exstat, Volaterranus. Vossii versionem exhibent *Acta Sanctorum*, tom. II Martii, pag. 25. Fabr. Homilia in *xl martyres*. Græce. Lovan. ex offic. Rutgeri Rescii, 1536, 8°. Add. n. 18. — Est in cod. Naliano CXLIII, n. 15, inter sex homiliae Basilii M. [*Cat. codd. Nan. gr.*, p. 334.] — In cod. Coislin. CCCLXVIII, fol. 226. [*Montfauc. Bibl. Coisl.*, p. 565.] — In XXXI codd. bibl. Paris. publ., etc. HARL.

[21. Ἐρηθεῖα ἐν λαλιζοῖς, homilia dicta in *Lacis* (a).]

D 22. Περὶ ταπεινοφροσύνης, *De humilitate*. Incipit :

(a) Garnier. reposuit illam in appendice inter spuria, II, p. 587 sq., et in Præf. § IV, pag. xi sqq.

Ἐπιπέδον ἀνθρώπων; ἐν τῇ παρὰ Θεῷ δόξῃ μεμενηκέ- A
 [Garn. II, p. 456 sqq. homil. XX.] Verterunt
 idem. FABR. Joan. Casp. Suicer. edidit Ἐμπόρευμα
 εὐσεβείας, quo continentur miscellanea, in his II
 Basilii M. homil. in illud «attende tibi ipsi,» p. 24,
 et De humilitate, pag. 37. Tiguri. 1681, 42. — Ex-
 stat in X codd. et sequens hom. in IX codd. bibl.
 Paris. HARL.

23. Περὶ τοῦ μὴ προσβλῆσθαι τοῖς βιωτικαῖς,
 Non adhaerendum esse rebus saecularibus, et De in-
 cendio extra ecclesiam orto. Incipit: Ἐγὼ μὲν ἔμην.

contra Tillemontium docet, illam aut spuriam aut
 saltem suspectam esse habendam, atque auctorem,
 quisquis est, aut Basilium ipsum voluisse videri,
 aut certe Basilianum esse istud. Quare eam in-
 fra secundum ordinem Garner. recluso-bo. HARL.

(a) Antiquas edd. multas, et (etiam in codd. uss.
 uti posset observabimus), diversis titulis instructas,
 jam excitavi in *Introd. in Hist. L. Gr. II, 2, pag.*
248 sqq. De edd. versionis Latinae, ab Aretino con-
 ceptae, V. Mazzuchelli *Scrittori d' Italia, vol. II,*
part. IV, p. 2208. De Leonardo Aretino. V. Fabric.
B. L. med. et inf. aet., I, pag. 290 sqq. et Mansi
Laur. Metus in Vita Aretini, hujus epistolae,
tom. I, Florent. 1741, praemissa; et Freytag. in
Appar. litter., II, 543 seqq. ubi plures laudat. HARL.

(b) Leon. Aret. Lat. versio n. s. fuit in bibl. Pinell.
 V. Catal. III, pag. 357, n. 7952. — Est Vindobon.
 in cod. Caesar. CCLXXXV, n. 68. V. Lambec. II,
 pag. 840. — Venetiis in bibl. Marc. cod. Lat. Cl.
 V. Cat. codd. latin. Marc., pag. 205. — Ibid. in
 codd. miss. S. Michael. V. Miatrelli, *Catal.,*
pag. 658 sqq. qui plures aliarum biblioth. codd. et edd.
 in quibus varii libri exhibentur tituli, in medium
 producit, et pag. 111 et prodit etiam, inquit, versio
 hriaxica in vulgarem sermonem A. 1736, et atque
 Freytag. l. c., pag. 846 sqq. — In cod. Dresdensi
 Lat. vid. Goetz. *Memor. bibl. Dresd., I, pag. 362.*
 Aliquot edd. antiquae, nota aut anni, aut loci, aut
 utriusque destituta, proderunt. Vetusissima est
 editio, quae incipit: *Leonardi Aretini ad Colucium*
Salutatam Praefatio in altero autem folio incipit.
Magni Basilii liber ad juvenes, quantum ex gentili-
um ac litteris proficiunt, 4, s. a. et l. — Audifred.
De edit. Romanus saec. xv, pag. 363, refert
edit. s. a. et l. (Romae typis Georg. Laveri.) E mag-
no Esilio: Leonardi Aretini Traductio ad Colu-
cium: cum Xenophonte De tyrannide. — Est autem
 illa repositio antiquioris edit. Venetae typis Adami
 de Ambergau, de qua v. eundem Audifred., pag.
 424 sq. Schellhorn. ad card. Quirin., lib. *De opti-*
morum scriptorum edit., etc., pag. 82 sq. Panzer.
 A. T., IV, pag. 487, n. 2757. — In catal. bibl. du-
 cis de la Vallière, a Guil. de Bore edito, tom. I, n.
 388, occurrit: *S. Basilii De liberalibus studiis et*
ingeniis moribus, per Leon. Aretinum ex Graeco in
Lat. conversus: ac Bore addidit, impress. circa A.
1460, 4°. — Tum s. l. et a. M. Basil. De poetarum,
oratorum historicorumque ac philosophorum legendis
libris, cum commentariolo M. Jo. Honorii Cubiten-
sis, etc., 4. (Panzer. l. laud., IV, pag. 94, n. 161.)
 — *De liberalibus studiis et ingenii moribus liber,*
 per Leon. Aretin. conversus, s. a. et l. nota Mo-
 dianani 1474, 4°. Conf. Saxii cat. *librarum Medio-*
lani edit., s. Histor. litterar. typograph. Mediol.,
pag. DLX. Panzer, II, p. 98. — Ibid. cum Petri
 Pauli Vergerii, Justinopolitani, *De ingenii moribus*
ac liberal. studiis, per Phil. Lavanium 1477, 4°. V.
Sax. l. c., pag. DLXVIII. Panzer, II, pag. 27. —
 Iidem Vergerii et Basilii libri, Mediol. per M. An-
 ton. Zarotum Parmensis. 1480, 4°. (Panzer IV, pag.
 356, n. 159 b.), et per Ulderici. Scinzenzeler. 1488,

A [Garn. II, pag. 165 sqq., hom. XXI.] Verterunt
 iidem Volaterranus et Cornarius.

24. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἀνέξῃ Ἑλληνικῶν ὀφε-
 λοῦντο λόγων. *Ad adolescentes (consobrinus) de gen-*
tilium libris cum fructu legendis. Incipit: Πολλὰ με
 τὰ παρακλῶντά ἐστι. [Garn. II, pag. 173 sqq.]
 Eximiam hanc dissertationem praeter Volaterranum,
 Cornariumque verterunt I^o Leonhardus Aretinus (s. loci
 cujus interpretatio Colutio Salutato dicata, sine loci
 annique nota ante duo circiter saecula proliit in
 4° (b), nec non Graecis additis, curante Hieron.

4°, quam editionem Saxio aliisque ignotam, uberi-
 us recenset Frid. Otto Meuker. in *Miscellan.*
Lips. acria, vol. VII, part. I, pag. 158 sqq. Ille
 suspicatur, vetust. edit. s. l. et a. a. Fabricio memo-
 ralam, et qua se usum profiteretur I. H. r. Majus
 in praef. ad soam editionem, esse illam ipsam s. a.
 et l. quam Saxius excusam Meholani 1474 scribit.
 Idem alias refert editiones, et copiose agit de Ver-
 gerio ejusque nullisimo libro, et de Aretino, hujus-
 que interpretatione, quam valde laudat, item non-
 nullorum VV. DD. errores, et diversis Basiliani
 libri inscriptionibus in exemplaribus et scriptis et
 editis ortos, aperit. Denique comparat edit. Medio-
 lanensem, quae Aretini epistolam ac versionem nulli-
 o curatius meliusque reddidit, cum ea, quam Ma-
 jus curavit, et longum dat diversorum lectionum
 errorumque indicent. — Sed reveremus ad utilitatem
 editionum antiquarum. Sine anni aut loci nota saec.
 xv, prodit Basilii lib. Leon. Aretino interprete;
 cum ejus epistola, s. l. et a. 4 (Norimberge, typis
 Jo. Keigmontani). V. Panzer, II, pag. 254. — *De*
legendis libris saecularibus: in fine: M. Basilii De
poetarum, oratorum, legendis libris Umi impressus,
etc., charact. Jo. Zeineri, 4°, sine anni nota. —
Opusculum M. Basilii ad juvenes (in fronte fol. a.
charactere, quo usus est Schorflr pro Psalterio, A.
1457, et pro Sto Thoma, A. 1467). In fine: M. Bas-
ilii De poetarum — legendis libris Moguntii im-
pressus, et per Mart. Brenningarium, quo facilius
intelligatur, rubricis titulisque intertextus, 4°, sine
anni judicio. Praes lerae de rarissima hac edit. in
Laire indice librorum ab inventa typographia, 4°,
part. I, pag. 28 sq. Senonis, 1791, 8°. — De legen-
dis poetis. Ad calcem fol. in recto: Sic finis libelli
Basilii est, per A. — H. (h. e. Andream Hess) Bnde,
Ful. verso: Apologia (sic) Socratis incipit. 4°, min.
V. Denis Annot. typogr., Mait. Supplem., part. II,
pag. 506 sq., qui suspicatur, illam ed. esse A. 1475
 antiquiorem, et ejusd. *Nachtrag zu seiner Buch-*
druck. Geschichte Wiens, pag. 49. — Ab eodem
 ibid. praeter alias edd. vetustas memoratur: *Basi-*
 lii — opus, quomodollegendi simi libri saeculares, etc.;
 in calce: *Zwollis per Me Thymanium Petri Os de*
 Breda. 4°, s. a. nota. *Liber De studio poetarum et*
oratorum — (Lipsiae) per Arnaldum de Colonia. 4,
 sine a. nota. V. *Leich. De origine et incrementis*
typogr., Lips., p. 100, imprimis Freytag. Appar.
litter., II, pag. 846 sqq., qui citat ed. Brixiae per
 Boninum, 1485, 4°. — *Opus divinum, etc. Florentiae*
 sine a. nota, in 4°, min., cum Vergerii aliorumque
 libellis. V. Fossii cat. libl. Magliabech., tom. I,
 pag. 271, imprimis, tom. II, pag. 782 sq. — Addi-
 ta a. et l. nota saec. xv, prodit eodem Aretini ver-
 sio: *Basilii — liber ad juvenes, quantum ex genti-*
lium libris ac litteris. Venetiis per Bernard. Pietro-
 rum 1478, 4°. — *De legendis antiquorum libris.* Pa-
 risi, 1494, 4°. — Petri Pauli Vergerii *De ingenii*
moribus, — Basilii tractatus De liberis educandis
cum praef. Guarini. Veron. Mediol. per Udalr. Scin-
zenzeler. 1495, 4°. V. Panzer., II, pag. 78, n. 467,
 qui citat Saxium l. c., p. 598 (leg. 597); sed Sax.

Brunello, S. I., Romæ 1594, 12 (n). 2. Justinus Goulerus, qui cum aliis opusculis consimilis argumenti edidit utraque lingua, notasque addidit Basil. 1537, 8°. 3. Franciscus Craneveldius, qui Latine edidit cum homilia Basilii *De invidia* et in illud: «*Attende tibi ipsi.*» Lovan. 1534, 8°. (b) 4. Martinus Hayneccius, qui Lipsiæ 1600, 8°, illam Græcæ et Latine vulgavit in *Enchiridio ethico*, in quo præterea continentur Basilii brevis hortatiuncula ad virtutes Christianas, Plutarchi *De puerorum institutione et de legendis poetis libelli*, *Herculis bivium* a Prodicio descriptum, quale in Xenophontis libro secundo Ἀπομνημονεύματων Socratis traditur: Isocratis tres orationes morales, et Agapeti *Scheda regia* (c). 5. Hugo Grotius cum nova versione sua hanc Basilii orationem castigatam aliquot locis et Plutarchi librum *De legendis poetis* præmisit excerptis et Stobæo Paris. 1623, 4°, in append. p. 80—110. Cum eadem versione et librum Plutarchi et oratio-

nem Basilii recudi curavit Joannes Potterus, Oxoniensis episcopus, additis ad calcem voluminis variis lectionibus brevibusque notis. Oxon. 1694, 8°. [V. Act. erud. Lips. 1695, pag. 435.] Potteriana editio una cum novis atque eruditiss. Jo. Henrici Maii, filii, notis recusa Francof. 1714, 4°, ad cujus calcem occurrit etiam diserta et elegans Arætinus interpretatio (d). Notis addi potuissent, quæ Ducæus in notis ad Basilium, pag. 53 sqq., et Combefisius in *Basilio restituto*, tom. I. pag. 208 seq., monuere. [Contextus Potterianus Græcus sine versione Latina notisque in usu scholarum, (curante Jo. Tob. Krebsio (e)), typis repetitus est Lipsiæ 1779, 8°. — Recentissima utilisque editio est: *Basilii M. ad adolescentes oratio De modo et litteris Græcis utilitatem percipiendi*. Græcæ, cum Jul. Garnierii et Frontonis Ducæi animadversis. editi, præcipuum varietatem lectionis notavit, passim emendavit, notis et indice illustravit M. Frid. Guil. Sturz (profess.

Basiliani libri mentionem non facit. — Contra Vergerii liber, Basilii liber *De liberalibus studiis* et Pii. *De educandis liberis* cum præf. Guarini, Brixix impress. per Baptist. Farsengum. — 1495, 4°, prodiit, teste Denis in *Supplem. annal. typogr.* Maij. I. p. 399, n. 3365. — Petri Pauli Vergerii *De ingenius moribus*, sua cum commentar. Jo. Bonardi. — Basilii *De legendis antiquorum libris opusculum*. — In fine: *Impressum Venetiis per Jo. Tacuinum de Tridino*. 1497, 4°. V. Mitterelli in *Append. ad Bibl. codic. mss. monast. S. Michaelis Venetiarum*. pag. 49, et Panzer., III. p. 416. — Censorio *De die natalis Cebetis Tabula* versa per Lud. Odaxium; *Luciani Dialogus de virtute* — a Carolo Aræti. — in Lat. traductus; *Epicetii Enchiridion* ab Angelo Politiano versum — Basilii *De liberalibus studiis et ingenius moribus liber* per Leonem Aræ. *ex Græco in Latinum conversus*; Basilii *orat. De invidia* e Græco in Lat. conversa per Nic. Perottum; Plutarchi libelli *De differentia inter odium et invidiam*. In fine: *Impressum Bononiæ per me Benedictum Hectoris Bononiensis*. A. 1497, fol. Vide plura et curatius scripta, quam ab iis, quos Panzer. l. c. I. pag. 234, citat, facta est, apud Fossium l. laud. I. pag. 512 sqq.

Græce prodiit cod. sæc. xv. *Cebetis tabula*, Basilii M. *orat. Pænetica ad juvenes*, Παις ἄν Ἑλληνικῶν ἐπιπέλοιστο λόγων. Plutarch. *De pueror. educat.* Xenophontis *Hieron.*, in 8°, sine ulla notis typographicis, probabiliter per Zachar. Calliergum, judicibus Maittaire A. T. IV, pag. 752, not. 4, et Fossio l. c., tom. I. pag. 270 et 507.

Sæc. xvi. ex prelo exit Leon. Arætini aut aliorum VV. DD. versio Lat. Basil. *De legendis libris*, Mutinæ 1500, 4°. (Maitt. IV, pag. 729, ex bibl. Baluz., pag. 281). — *De studio poetarum et oratorum*, Lipsiæ per Jac. Thanner. 1501, 4°. — Cum præf. Leon. Arætini. lb. per Wölg. Monac. 1503, 4°. — 1508, 4°. — *De legendis antiquorum, etc. libris*, cum commentario M. Ju. Honorii Cubitensis. ibid. per Jac. Thanner. 1504, 4°. Vide Leich. in *Annal. typogr.*, Lips., pag. 82. — Et sine illo comm. 1512, 4°. (Denis, *Buchdruck. Gesch. Wiens*, p. 191.) — Sine l. et a. e versione Arætini: in fine usque typograph. cum lit. D. S. caract. Goth. 4. (Panzer. IX, pag. 317.) — Cum præfat. Jac. Wimpelingii per Matthiam Hupsuff. Argentinx. 1507, 4°. — Interpretre Leon. Arætino. Paris. in ædibus Ascensianis. 1508, 4°. — E versione L. Arætini, cum Vergerio, et Isocratis *Pænetici ad Democrium*. Viennæ per Hieron. Philovallem et Jo. Singren. 1511,

4°. (Thott. Cat. pag. 173.) — Cum Vergerii, lib. Plutarch. *De institutione filior.*, etc., omnia correctæ et in concionem formam reducta per Joan. Baptist. Bonetum Brixian. Brixix per Joan. Ant. Brixian., etc. 1511, 4°. V. Panzer. VI, p. 340, ex Græc. Merckvürd., p. 245. — Basilii — una cum scholiis per Udalricum Fabri concinenter adjectis. Viennæ Panon. per Jo. Singren. 1518, 4°, quam ed. copiosius recenset Denis in: *Wiens Buchdruck. Gesch.*, pag. 190 sq. Add. *Lambacher Bibl. ant. Vindob. civicani*, p. 88. — *De liberalibus studiis et ingen. mor.*, interpr. Arætino. Lips. per Jac. Thanner. 1515, 4°. — Florent. opera et sumpta Phil. Junæ. 1516, 8. — Ibid. per hæred. Phil. Junæ. 1516, 8°. — Ibid. per hæred. Phil. Junæ 1526, sine anni et loci nota. 4°. (Circ. A. 1508.) V. 8°. — Ibid. Baudini *Annal. Junar. typogr.*, part. II, p. 108, 202, et inter dubias Junæ. — edd. pag. 226 sq. — Paris. ap. Ludov. Grandin. 1543, 8°. — *De instituendo studiorum ratione*, etc., locis quam plurimis e Græco restituis, ab aliis partim corruptis, partim omisiss, lat. Paris. ap. Mathæ. Daviæm. 1544, 8°, de qua ed. vid. Maittaire A. T., III, p. 359, not. d. — Ibid. ap. Guil. Morel. 1551, 4°. — *Concio ad adolesc. quomodo ex profanis auctoribus utilitas capi possit*. Paris. 1569, 4°, cum notis margin. Bongarii uss. in bibl. Bernensi. V. hujus cat., tom. I, pag. 253. — Jani Cornarii versio Lat. Francof. 1559, 4. Vid. Denis *Buchdr. Gesch. Wiens*, pag. 191, imprimis *Thesaur. bibliothecal.*, tom. II, Noriberg. 1758, 4°, pag. 200 sq. HAAR.

(a) Græce Lovan. ex offic. Barth. Granii. 1550, 8°. — Græce et Lat. ex interpretat. Jani Cornarii. Hannov. 1651, 8°. HAAR.

(b) Vide ad n. XI. HAAR.

(c) It. Luciani Ἐπος s. *Capido*. Cl. Sturzio in prolegg. ad suam edit., pag. 11, not. E; videtur ex illa editione expressa esse Helmutadiensis Græcæ, quæ siue editoris nomine et notis proditi 1600, 4°. HAAR.

(d) Sed versionis Arætin. edit. vetustam, ad cuius notam Majus istam recudi fecit, esse minime probam, sed erroneis penne infinitis oppletam, quibus tollendis Maii nec industria nec acumen sufficisset, pluribus docuit Fr. Otto Mencken in *Miscell. Lips. novis*, vol. VII, part. I, pag. 147 sqq. HAAR.

(e) Idem Krebsius scripsit proslus. qua lectio auctorum veterum e Basilii M. disciplina commendatur. Lips. 1772, 4°, rec. in ejus opusculis acadæm. et scholasticis denuo recognitis. Lips. 1778, 8°, p. 398—420. HAAR.

gymnasii Gerani) Geræ 1791, min. 8°. Ad calcem pag. 141 sqq. repetita est Krebsii prolatio modo memorata. — Ille liber est quoque in Jo. Patusæ *Encyclop. philos.*, vol. III init., et locus ex illo in *Lectiis Corpore poet. Græcor. init. HARL.*] Laudat hæc Basilii diatribam aliquoties Jo. Damascenus in *Parallelis*, quæ existat quoque Latine ad calcem *Statuæ Mercurialis*, editæ ab Henrico Julio Scheuri. Helmst. 1636, 8°. Gallicè olim convertit Claudius de Pontux. Paris. 1561, 8°. Vide et Ludovici Thomassini *Methodum utendi poetis*, Gallicè editam, lib. 1, cap. 2. FABR. Anglicè vertit Guil. Berker. Londini 1557, 8°. V. Brüggemann, *View*, etc., pag. 415. — Italicæ versiones sunt Jo. Maria Lucchini in: *Orazioni ed. omilie de SS. Gio. Christotomo e Basilio*, etc. Florent. 1711, 4°; — separatim (ab Alex. Sirigatto) Venet. 1635, 8°; — ab alio, Brixia. 1756, 42°, rec. in *Operette varie* de canonico Paolo Gagliardi, Bresciano academico della Crusca: ed. a D. Jo. Bapt. Chiaromonte. In Brescia. 1759, 8°. Vide Paitoni *Bibl. degli autori — volgarizzati*, tom. I, pag. 146 sq. Add. quorundam codd. notitiam. Exstat in XIX codd. bibl. publ. Paris. — Augustæ Vindel. et aliæ Basilii homiliae. V. Reiseri *Cat. pag. 47, n. 39.* — Monachii in cod. Bavar. CXXVIII. V. *Cat. codd. Gr. Ban.*, pag. 54. — Vindobon. in cod. Cæsar. XIV, n. 4: Βασιλείου λόγος εις τοὺς νέους: πῶς ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων· et n. 2, Leon. Aretini versio Lat. V. Kollar. *Supplem. ad Lamb. Comm.*, p. 152 sq. — In cod. Escorial. V. *Pluer. Itiner. per Hispan.*, pag. 161. — Venetiis in bibl. Marc. LXXV. V. *Cat. codd. Gr. Marc.*, p. 52. — Ibid. in bibl. mss. Michael. V. Mitarell. *Cat. illius bibl.*, p. 111. — Taurini in cod. CCCLVI, col. 231. V. *Cat. codd. Gr. Taur.*, pag. 484. — Florentine in bibl. Medic. Laur., Ὁμίλια εις τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων· in cod. VIII, n. 57, plut. 4. — Λόγος συμβουλευτικὸς πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐκ τῶν λόγων ὠφελοῦντο, in cod. XXV, plut. 4. V. *Cat. cod. Gr. Laur.*, I, p. 527 et 547. — lb. in cod. XXIX, n. 6, plut. 58. — In cod. XL, n. 2, plut. 53, Λόγος παρανευτικὸς πρὸς τοὺς νέους, πῶς ἂν Ἑλλ. ὠφελ. λόγων. — In cod. LXXIX, n. 2, plut. 89. Vide Band. I. c., II, pag. 472, 571, III, p. 416. — Leidæ inter codd. Vossian. V. *Cat. bibl. publ. Leid.*, p. 398, n. 65. Inscriptiones enim in libris tam Græcis, quam Aretini vers. Latinis mire variare, aliquoties jam observavimus; atque Meuker. I. c., pag. 145, ex Mehusio varias libri in codd. inscriptiones, refert, notatque, auctorem operis: *Mémoires pour servir à l'hist. des hommes ill. dans la rép. des lettres*, tom. XXV, pag. 287, diversitate illa inscriptionum deceptum, Aretino diversas duas opusculorum Basilii interpretationes, alteram *De liberalibus et ingenii moribus*

A libelli, alteram libri *De legendis antiquorum libris* male tribuisse; accommodatam vero esse eorum inscriptionem: *Ad adolescentem de gentiliu libri cum fructu legendis.* — At homiliae nomen huic libello convenire nullo modo posse, res ipsa loquitur, adnotante Garnierio in not. ad illum librum, pag. 173. — Copiose pulchreque notat judicatque de illo lib. Schroeckh I. c., pag. 496 sqq. HARL.

[25. Εἰς τὴν ἀγῶν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν. In natalem Christi sive Theophania. Incipit: Χριστοῦ γέννησις (α)]

26. Εἰς τὸν ἀγῶν μάρτυρα Μάμαντα. In S. martyrem Mamantem. Incipit: Οὐκ ἀγνοῦ τὸ μέγεθος. [Garn. II, hom. XXIII, pag. 485 sqq.] Meminit Martyrologium Romanum 17 Augusti, et in *Parallelis* B Jo. Damascenus. Verterunt Volaterranus et Cornarius, FABR. De tempore quo habitata sit, contra Tillemontium disputat Garn. in *Vita*, cap. 36, p. 142 sq. — Exstat in IV codd. Paris. bibl. publ. — Græcè prædiit ex typogr. Steph. Prevosteau. Paris. 1599, 4°. HARL.

27. Κατὰ Σαβελιανῶν καὶ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀνομοίων. *Contra Sabellianos, Arium et Anomaeos.* Incipit: Μάγιστα Ἰουδαϊσμός Ἑλληνισμῶ. Verterunt iidem. FABR. In Garnier. ed. est homilia XXIV, pag. 189 sqq., et Garn. adnotat. in cod. II Regio inscriptam esse homil. Κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀνομοίων καὶ ἀκριβῆς θεολογία περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος. — Hom. in *Mamantem, contra Sabellianos* et aliæ Vindob. in cod. Cæs. LXVII, n. 32, sqq., et cod. XC, n. 19. V. *Lamber. Comm.*, III, pag. 532 sqq., et VII, pag. 361. — Paris. in X codd. bibl. publ. — Taurini in cod. CLI. V. *cat. Codd. Gr. Taur.*, pag. 242. — Florent. in cod. Laur. XXI, u. 5, et, mutila in fine, in cod. XXVII, n. 5. V. *Bandin. Cat. codd. Laur. Gr.*, II, p. 544 et 551.

Homiliae Basilii Gallicè vertit, additis Astorii homiliis, Francisc. Bellegardeus, Paris. 1695, 8°. — *Omelia scelle di Basilio M.* ex lingua Gr. versæ ab Angelo Maria Ricci. Florent. 1695, 4°. — X oration. variorum Italicè versæ ab Jo. Ant. Deluca. Venet. 1760, 8°. V. plura in Paiton. *Bibl. degli autori — volgarizzati*, I, pag. 144 sqq. — In Slavica lingua conversæ est Basilii M. *Institutio ad adolescentem*, et adhæret operi Slavico: *Beckwar Mosque a mundi zstʹ*, A. Chr. ρϕα, 4°. *Des Kirchenlehrers Basilius Predigten und ämliche Schriften, aus dem Griech. übersetzt von Jos. v. Wendel.* I. — VI tom. Vindobon. 1776-1778, 8°.

Hic desinunt homiliae, et sequuntur *Ascetica* in edit. Garnier. In vet. ed. Par. et indice Fabr. adhuc sequobantur n. 28, *De penitentia*; n. 29, *Ad eos, qui nos calumniantur*, etc.; n. 30, *De paradiso* (de qua homilia jam supra ad u. I bon. quædam sunt adnotata), et n. 31, *De libero arbitrio*. De n. 28,

(a) Hanc homiliam Tillemontius jam in dubiis posuit, ac Garnier. in præf. § V, pag. xv sqq. multis argumentis ejus vobetæm contra Combelsium et Du Pin demonstrare studuit. Hinc eam in ap

penitencæ, pag. 595 sqq. inter dubias spuriasque homiliae reposuit, et nos, eum in ordine librorum Basil. secuti, suo loco plura dicemus. HARL.

29 et 51, infra in append. ad. Garn. tom. II æge- A re studet, utrarumque regularum, tam breviorum mus. Quæ vero Fabric. de n. 50 scripserat, hic re- quam longiorum, unum esse eundemque auctorem. petemus. HARL.

30. Εἰς τὸν παράδεισον. *De paradiso*. Ad Gen. II, 8. Incipit: Νοήσωμεν ἄξιαν Θεοῦ φρελέων. Vertit Cornarius. Recensitam a se et in capita distinctam exhibet cum versione sua Franc. Combefisius Basilii sui tom. I, pag. 525, velut postremam homilia- rum in *Hexaemeron*. Lacteus Fabricius.

[IX.] Ἀσκητικά, *Ascetica*, ubi I. Προδευλαλα καὶ διάλογως τῶν ἀσκητικῶν ὑποτυπώσεων (α). *Prævia allocutio ac dignotio asceticarum informationum* [Garn. II, pag. 199], sive Prologus, qui incipit, Μεγάλα μὲν τοῦ Βασιλέως, pag. 228. Exstat etiam in Latinis quibusdam Chrysostomi editionibus. FAB. Garnier. dedit inscriptionem: Ἀσκητικὴ προδιατύ- πωσις, *prævia institutio ascetica*, et in nota observat, in Regio col. primo legi, προδευλαλα καὶ προδηγή- σις τῶν ἀσκητικῶν ὑποτυπώσεων, Combefisium autem nominis similitudine deceptum legisse non προ- δηγήσις, sed προδιάγνωσις, *prævia notitia*. Deuique ab initio Garnier. non dedit cum utraque ed. Parisiensi: Μεγάλα μὲν τοῦ Βασιλέως, sed cum ed. Veneta, utroque Combefis. et cod. Regio tertio, καλὰ μὲν τοῦ Βασ. — Sed de Asceticis, num et quænam illorum sunt genuina, quænam sint spuria dubiave, magna his orta est inter IV. DD., et alii in alia omnia transeunt. Præcipue Bellarminus alique, qui eandem profitentur doctrinam, negant, Ascetica pertinere ad Basilium M. quod hic traditiones huma- C nianas projiciat nec admittendas ducat. Enimvero Ondinus, pag. 565 sqq., ubi multus est de illis Asceticis illaque controversia, Ascetica seu moralia iudicat, genuinum esse atque etiam indubitatum Basilii fetum. Nec tamen omnia que hodie Ascetico- rum nomine comprehendunt solent, olim in Ascetis comprehendebantur. Photii quidem ætate (v. cod. cxcv) Basilii opus Ἀσκητικὸν duos *De jejunio ac De fide* libellos, Moraliam et Regulam tum majores, tum minores proprie complectebatur. V. Garnier. in præmisso *Monito*, pag. 198 in primis in Præf. § XI, pag. xxxiv, sqq. Dividit illum paragraphum in novem partes et tot igitur quæstiones, in quibus diversa variorum testimonia et iudicia collecta sunt atque examinata, ipsis sententia de auctoritate fide D deque libellorum subjecta. Quare in parte prima ostendit prævia tria opuscula, n. 1) præviam institutionem asceticam, 2) sermonem asceticum et exhortationem de renuntiatione rerum humanarum, et perfectione spiritali, 3) serm. de ascetica disciplina, quomodo monachum ornari oporteat, auctorem habuisse Basilium. In secunda probare studuit, recte sentire, qui ut libellos *De iudicio ac fide*; ita Moraliam ascribant Basilio. In tertia docet, duos breves libellos, qui post Moraliam locari solent, in spuriorum numero esse ponendos. In quarta demonstra-

re studet, utrarumque regularum, tam breviorum quam longiorum, unum esse eundemque auctorem. Contra in quinta parte negat, utrasque regulas et constitutiones monasticas uni eidenque auctori esso tribuendas. In sexta parte eorum adoptat ornatque iudicium, qui censent, Basilium esse utrarumque regularum auctorem. In septima parte videntur illi constitutiones monasticæ Eustathii Sebastiani opus. In octava, epitimia adjunctæ esse spuris probat. Denique in nona parte expenduntur duo opuscula, quæ Combefisius in suo *Basilio recensito* pro novis ac genuinis edidit, eaque in spuris numerat. Sedulicriorem eorum que Garn. diligenter collegit et scripsit, commemorationem prohibet institutio ratio. Add. Roessler *Bibliothek*, etc., part. III, p. 89 sqq.

B. *Basilii — opera quædam*, scil. tractatus Ethicorum; et Ascetica; *De virginitate* (adjuncto sermone *De paradiso*); *contra Eunomium* (additur in fine aliquid contra Sabellianos); sermones et epistolæ nonnullæ. Græce: quæ omnia nunc primum impressa sunt per Stephanum de Sabio. Venet. 1535, sol. V. Maittaire A. T., II, p. 819 sq., qui locum ex dedicatione editoris in nota b excerptum reddidit.

In Josephi Mariæ Thomasi opere: *Institutiones theologice antiquorum Patrum*, etc. Romæ 1709, 1710, 1712. III voll. 8. Sunt in vol. secundo *Basilii M. Ascetica*, liber *De iudicio Dei, De vera ac pia fide*, nec non ejus *Moralia* Gr. et Lat.

In codd. sunt modo plures, modo pauciores aut singulæ partes. Sic in codd. LXII, LXIII, LXIV Venet. bibl. Marci sunt Ascetica; quænam illorum partes in singulis insint codd. cognosces ex *Cat. codd. Gr. Marc.*, pag. 43 sq. — Florentiæ in bibl. Laur. in cod. XXII, 26-28, plut. 5, quædam (Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, pag. 47). — In codd. XVI, n. 13 *De ascetica disciplina, quomodo oporteat ornari monachum*; et n. 15, Excerpta ex Asceticis, ex capp. 1, 19, 146 et 306. — In cod. XX, n. 7, plut. 9, ex II sermonibus *De fide*; sed uterque sermo multo brevior est, quam in ed. Paris.; tum aliæ partes n. 8—14, 18 et 19 (Band. I, p. 414 et 325 sqq.) — Taurini in cod. XCI quædam partes, quæ curatius indicantur in *Cat. codd. Gr. Taur.*, pag. 182 sq. — Mosquæ in bibl. synod. codd. XXVII, XXVIII, XXIX, quæ sint, designat Matthæi in *Notit. codd. Mosq.*, p. 49, qui ex primo edidit Mosquæ 1775, 4, *Prologum* cum Xiphil. et Basilii orat. — Monachii in bibl. Bavar. LXXXIX. V. Cat., etc., p. 34. — Quænam singulæ partes existent in codd. Paris. discas ex indice ad vol. II *Catal. codd. Paris.*, ut de codd. Vindobon. alisque (de quibus supra in genere egi) brevitat studio taceam. HARL.

2. Παράδεισος περὶ ἀποταγῆς βίου καὶ τελειώσεως πνευματικῆς. *Adhortatio de abdicando sæculo, et*

(a) Sic in ms. Regio Prologus ille inscribitur, teste Combefisio, tom. II *Basilii* sui, pag. 85, qui pag. 99 et 106 alios duos prologos e ms. Regio edi-

dit Græce et Latine, de quibus infra, monetque addendam hisce asceticis epistolam Basilii 411.

spirituali perfectione. Incipit : Δεῦτε πρὸς μὲ πάν- A
τες, pag. 232. [Garn., p. 202 sq.]

3. Περὶ ἀσκήσεως, πῶς δεῖ κοιμηθῆναι τὸν μονα-
χόν, *De exercitatione monastica, quo se debet pacto*
excolere et ornare monachus. Incipit : Δεῖ τὸν μονα-
χὸν πρὸ πάντων ἀκτῆμονος βίον κεκτῆσθαι. P. 246.
[Garn. p. 211, etc.]

4. Περὶ πίστεως, *De fide.* Incipit : Θεοῦ τοῦ ἀγα-
θοῦ χάριτι. Pag. 249. FABR. Garnier ordinem muta-
vit, et, præsentibus Photio, ed. Veneta librisque
veretibus, priore loco libell. *De iudicio Dei*, p. 215
sq., posteriore autem pag. 225, *De fide* reposuit.
Idem in præf. pag. xxxvii sqq. illos libellos et mor-
alia asserit Basilio, contra Combesisium, duo prio-
res lib. Eustathio ascribentem, fortiter dinicans.
Tillemontii quoque dubitationes tollit. HARL.

5. Προῖμιον τῶν Ἠθικῶν περὶ κριματός Θεοῦ,
proæmium ad Ethica, de iudicio Dei, incipit : Θεοῦ
τοῦ ἀγαθοῦ χρηστότητι. P. 257.

6. Προῖμιον τῶν Ἠθικῶν. Aliud *Proæmium breve*
ad Ethica, de his, quæ in sacris litteris verita iussu-
ve sunt. Incipit : Τὰ περὶ τῆς ὀργανοσύνης πί-
στεως. Pag. 272.

7. Ἠθικά, *Copita moralia Christiana*, ex meris
Nōvi Testamenti dicis contexta et regulis LXXX sub
certis capitibus sive titulis comprehensa. Incipit :
Ὅτι δεῖ τοὺς πιστεύοντας τῷ Κυρίῳ μετανοῆσαι
πρῶτον. Pag. 275. [Garn. II, pag. 234 sqq.] Quan-
quam vero nonnulla loca scriptorum sacrorum alie-
r quandoque citat, quam in vulgatis Novi Fæderis
codicibus hodie leguntur, tamen intutum fuerit ex
eo illa in his corrigere, ut probe observavit Rich.
Simon, tom. III *Hist. critique N. T.*, pag. 111, nam
non tantum est, quando e memoria citat; sed etiam
ad argumentum suum sacrorum scriptorum verba le-
viter immotata accommodat. FABR. Conf. Schroeckh.
I. c., p. 16-24. HARL.

8. Λόγος ἀσκητικός, *De institutione religionæ ritæ.*
Incipit : Ὁ ἀνθρώπος κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Pag. 389.
[Garn. pag. 318 sqq. Conf. Schroeckh., p. 29 sqq.]

9. Ὑποτύπωσις ἀσκήσεως, καὶ πρόλογος τῶν
ἔργων, *Religionæ ritæ brevis institutio et ad regulas*
prolusio. Ita in ms. regis Christianiss. (a) inscribitur
hoc scriptum, quod in editis non alium titulum
habet, quam Λόγος ἀσκητικός. Incipit : Ὁ ἀσκητικός
βίος, pag. 397. FABR. Garn., II, pag. 323 sqq., qui
ex utraque ed. Par. et cod. Combef. dedit inscrip-
tionem : Τοῦ αὐτοῦ λόγος ἀσκητικός, et in nota
aliorum eodd. titulum indicavit. HARL.

10. Ὅροι κατὰ πλάτος, *Regulæ monachorum iu-
sius disputatæ* per quæstiones et responsiones I.V.
Incipiunt : Ἐπειδὴ Θεοῦ χάριτι. Pag. 402. FABR.
Garn., II, pag. 327 sqq., qui ex eodd. (quorum va-
rietates in not. attulit) post πλάτος addidit Προῖ-
μιον. — Regulæ ipsæ : Κεφάλαια τῶν κατὰ πλάτος
ἔργων, incipiunt pag. 332. Matriti in cod. CV Regio
sunt Basillii M. asceticæ et monasticæ constitu-
tiones pro monachis, a Bessarione, Patre purpurato,

(a) Vide Combesisium tom. II, pag. 153.

in compendium redactæ; de quo cod. multas est
Iriarte in *Cat. codd. Gr. Matrit.* pag. 410 sqq., qui
ex eo tum indicem, tum prologum Gr. exscripsit.
Tum uberius memorat notitiam ac versionem illius
opusculi laudati Hispanicam, a Ludovico ab Ange-
lus, Basiliæ ordinis Sireti exemplari; edit. Hispal.
1615, 4. — Matriti 1664, 4. — Correct, ib. 1699 et
1669, 8. et cura Frauc. de Bejar, ibid. 1756 et
1749, 12. HARL.

11. Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, *Regulæ breviores*, quæ-
stionibus et responsionibus cccxiii. Incipiunt : Ὁ φα-
λάνθρωπος Θεός, pag. 505. Pridem ante Fumanum
vertera Rufinus, cuius versio existit in Lucae Hul-
stenii *Codice regularum monasticarum*, Rom. 1661, 4,
partie 1, pag. 95 seq. Alia apud Rudolph. Hispani-
anum lib. III *De origine et progressu monachatus*,
pag. 69 sqq. FABR. Garn., II, pag. 401 sqq., index
capitum illorum, pag. 415, sequitur proæmium, et
p. 414 sqq. Regulæ ipsæ breviores. In cod. Taurin.
XCI regulæ fusius tractatæ et breviores
capp. 350 continuo leguntur, in unum corpus redac-
tæ. V. *Catal. codd. Gr. Taur.*, pag. 182. — Quæ
de Rufini versione, eam esse contractam Regularum
breviorum S. Basillii, cum Labbeo, Dupin,
Caveo, Oudino aliisque scripserat Fabricius, ea cas-
tigavit Lambacher in *Bibl. antiqua Vindob. civica*,
pag. 86 sq., not. a. et, monente jam Possevino in
Appar. sacro, vol. I, pag. 185, animadvertit, a Ru-
fino tam breviores quam fusius disputatas Regulæ,
Rufinus tamen integre veritas esse : Rufinum in-
choasse versionem suam a proæmio, quod Basilius
præmisera Regulæ suis breviores; ab ipso primo
capite incepisse Regulæ fusiores, iisque novum
absolutis hinc inde admiscuisse Regulæ breviores,
adeoque ex utrisque unum opus reddidisse, in
centum capita distinctum. Ita etiam judicaverunt Ilugo
Menardus in notis ad *Concordium regularum*, a
S. Benedicto Anianensi abbate initio sæculi IX con-
fectam, p. 56, et Just. Fontaninus in *Historia literaria*
Aquileiensi, lib. v, cap. 1, p. 295 sq., ubi
quoque ducte recenset editiones interpretationis
illius (sæpe paraphraseos potius, multis etiam a
Rufino de suo intextis). Copiosius tamen recenset
D quasdam edit. Rufiniane regulæ Schœnemann in
Bibl. historico-liter. Patrum Latin., tom. I, pag.
610-622. A Maittaire A. T., IV, pag. 710, edit. Ve-
netæ 1500, 4, sic citatur : *Regulæ S. Benedicti*,
S. Basillii, *S. Augustinii*, *et Francisci collect. atque*
ordinat. per D. Jo. Franc. Brizianum monachum -
cura et impensis — Luc. Antonii de Giunta, Florentini,
arte et solerti ingenio magistri Jo. de Spira.
Venet. 150, 4. Adde Bandini *Annal. Juntar. typogr.*,
part. 1, pag. 7. HARL.

12. Ἐπιτίμια, *Pænae LX* in monachos, et XIX
adversus monachos delinquentes (eis τὰς κανονι-
κάς) constituta. Incipit : Εἰ τις ὀργαίων τῶ σω-
ματι. Pag. 658. FABR. Garn. II, p. 526 sqq.,

Pæne LX in monachos, et pag. 530 sq., *Pæne XIX* A
in canonicas. In præf. pag. LXXIII sqq., § XI, disputa-
 tat de illis. In edit. Paris. adeoque in recensione
 Fabric. Epitimia non eodem loco leguntur; sic
 olim n. 42 pæne XI in monachos et XIX adv. ca-
 nonicas, et n. 14 pæne L in monachos et mona-
 chas delinquentes, pag. 734 ed. Paris. a. 1638,
 quas inter Basilii scripta reperit, sed sine titulo
 auctoris, Janus Cornarius, et Latine interpretatus
 est. Contra Garnier. omnia Epitimia continuo or-
 dine, ut in cod. Regio, simul edidit, et omnia ha-
 buit adulterina. In tres autem classes illa divisit.
 Prima, priora undecim Garn. editionis Epitimia
 complectitur; secunda reliqua omnia, usque ad
 sexagesimum; tertia alterius generis Epitimia, quæ,
 incerto auctore, inscripta sunt Ἐπιτίμια εἰς τὰς
 κανονικάς. At in Paris. edit. antiquiore Epitimia
 primæ et tertiæ classis tanquam genuina posita
 sunt ante monasticas constitutiones; contra, Epi-
 timia secundæ classis tanquam adulterina post illas
 rejecta sunt. Quæ omnia in Præf. uberius explicat.
 Add. Iriart. l. c., pag. 413 sqq. — Pæne in mona-
 chos delinquentes et in canonicas in cod. Tau-
 rin. XCI. V. Cat. codd. Gr. Taur., p. 183, ubi dif-
 ferentia quedam notatur. HARL.

13. Ἀσκητικά διατάξεις πρὸς τοὺς ἐν κοινότητι
 καὶ κατὰ μόνους ἀσκούντας. *Constitutiones monasticæ*
tam ad cœnobitas quam ad solitarios. Incip. Τὴν
 κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν ἐπινοήσας. Pag. 662.
 [Garn. cui suspectæ sunt, pag. 535 sqq.] Operæ C
 pretium fuerit conferre codicem Cæsareum, de quo
 Lambecius, III, pag. 123 (a). Ascetica hæcenus
 commemorata Latine vertit Adamus Fumanus,
 cujus interpretationem, Lugd. 1540, fol., apud
 Gryphum editam, deinde recensuerunt Musculus,
 Tilmannus, Duceus. Gallice Gofridus Hermantius
 Paris. 1672, 8. Dicitur et exstare editio Græca
 Constitutionum monasticarum cum Italica versione,
 excusa Romæ 1578, 4, apud Franciscum Zanettoni,
 quam non vidi. Quamvis ætem Eustathio Sebasteno a
 quibusdam nlm tributa fuisse constet et Sozomeno III,
 43, et Nicephoro IX, 46, XIII, 29, multique etiam re-
 centiores viri docti de auctore dubitent, tamen, ut
 observat Natalis Alexander, Basilio assenserunt a
 Gregorio Naz., Hieronymo, Rufino, Cassiano, Justina-
 niano imp. in edicto, et Photio cod. CXXI et CXXI.
 Confer Ducaei notas ad Basilii tom. II, pag. 28, et
 Billium ad Nazianzeni orat. 20, nota 60, ubi a Ni-
 ceta etiam Basilio tribui testator, et Lambecium, III,
 pag. 122 sq. [pag. 315 sqq. Kollar.] Θεσμούς ἀσκη-
 σμῶν; vocat Gregorius presbyter in *Vita Nazianzeni*,
 quem una in illis elaborasse innuit. Vide et quæ in

(a) Pag. 315 sqq. ed. Kollar. in cod. LXV, n. 5,
 et n. 4, præcedit scholion Gr. Theologi Sindiæ,
 quo ille contendit, Constitutionum monasticarum,
 quæ incipiunt, Τὴν κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν ἐπινο-
 ήσας, etc., verum auctorem esse Basilium. In
 cod. Cæsareo divisum est opus in capita triginta,
 quorum prologus (uti in ed. Garn.) incipit: Τὴν
 κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίαν ἐπινοήσας. — In cod.

utramque partem disputantur a Jo. Georgio Dor-
 scheo in *Indice iniquitatis*, pag. 22 sqq., et Melch.
 Cornæo in *Judicio iniquitatis Dorchenne depulso*,
 pag. 49-64. Fabr. Garnier. in Præf., § XI, pag. LXVI,
 multis rationibus evincere studuit, non Basilium,
 sed Eustathium Sebastenum, fuisse Constitutionum
 monasticarum architectum, et tam antiquiorum
 qui citantur tanquam pro Basilio testes, loca, quam
 recentiorum argumenta examinari refellitque. —
 Cel. Carpzov. in *Progr.* max citando, p. 1, sentit,
 Basilii Ascetica fuisse ab Eustathio Sebasteno in-
 terpolata. — In n. 14, s. *Pænarum L*, etc., opus.
 desit tomus secundus edit. Gr. Latine a. 1638
 [ut in n. VI Fabric. Tomus I editionis Græco-Lati-
 ne Nivellianæ 1618, a qua recentior 1638 differt
 in hoc, quod commentarios in *Isaiam* ponit prius
 loco in tomo secundo, et primum viciesim claudit
 libris Adv. Eunomium, quos Nivelliana jussit in
 tomo secundo familiam ducere, teste Fabr. p. 78
 ed. vet.] Contra ea tom. II ed. Garnier. adhuc ad-
 dita sunt tanquam appendix operum Basilii, quæ
 Garnierio videntur falso Basilio ascripta, et quæ
 partim, alio tamen loco, etiam inserta sunt tomo II
 ed. mem. a. 1638.

1. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *De Spiritu sancto*.
 P. g. 583 sqq. Atqui sic rectius inscribitur homilia
 in ms. bibl. Coislin. (V. Montfaucon. *Catal. mss.*,
 pag. 417) et duobus antiquis libris ap. Garn. Inc.
 Ὁ βαπτιστέμενος, εἰς Τριᾶδα βαπτίζεται. In utroque
 Paris. et apud Fabric. (qui tamen alteram probat
 inscriptionem), n. 17 inter homilias inscripta est:
 Εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα. In XV codd. Paris. citatur
 secundum catal. codic. orat. in *Spiritum S.* Sine
 inscriptione est illa homilia Florentiæ in cod. Lu-
 rent. XII, n. 24, plurt. 4. V. Bandiu. *Cat. codd. Gr.*, I,
 pag. 536. Verterunt, ait Fabr., Volaterranus et
 Cornarius. Prodiit separatim Helmstadii a. 1615, 8,
 Gr. et Lat., edente Joanne Fucht.

2. Ἐπιτίμια ἐν Λακίσις, *Dieta in Lacis* homilia
 in aliquot Scripturæ S. loca et de hominibus non
 acceptandis, fugiendaque ira, invidia et avaritia.
 Hinc in cod. secundo Regio, in quo bis reperitur
 oratio hæc (teste Garn. in nota a) inscripta est.
 Περὶ κρισίως καὶ περὶ θυμοῦ καὶ ἀγάπης, καὶ πλεο-
 νεξίας καὶ φθόνου, ἐπιτίμια ἐν Λακίσις. Inc. Ἀντ-
 αγωγικῆται ὁ ἐχθρὸς. Garn. II, pag. 587 sqq. Add.
 eum et de superiore hom. *De Spirit. S.* et de hom.
 in *Lacis* habita, Basilio indignus, in præf. § III et IV,
 pag. x sqq. In ed. Paris. olim et ap. Fabr. numerabatur
 inter homilias n. 21, et Fabric. addit: « Verterunt
 Volaterranus et Cornarius. Citat aliquoties
 Damascenus in *Parallels.* » — Exstat in cod. Au-

Cæsar. LXXXIX, n. 5 (Lambec. l. c., pag. 479) est
 Constitutionum monastic. cap. 24: *Quod monachus
 non debeat honores et prerogativas appetere.* — Ex-
 stant istæ Constitut. in VI codd. Paris. — Florentiæ
 in bibl. Luurent. cod. XX, n. 8, plurt. 9 (Ban-
 din. *Cat. codd. Gr.*, I, pag. 425) et capita quedam
 in aliis illius bibl. codd. HARL.

gust. Vindel. teste Reisero in *Indice mss.*, etc., A pag. 57. — In 45 codd. bibl. Paris. HARL.

5. Εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, in *sanctam Christi generationem*, Garn. II, p. 595 sqq.; olim et apud Fabric. n. 25, inter homilias, ad quem num. jam Garnieri de illius vobisq. iudicium laudavi. Huc. Χριστοῦ γέννησις. Primum, quæ ibi adnotaverat Fabricius, huc reducam. « Hæc homilia frequentius in Ecclesia Græca trita, et in libris Græcorum ecclesiasticis obvia est; unde, diversis locutionibus eam abundare, notat Combefisius. [Sed Garu. in præf. pag. xviii hac multitudinem variarum lecti. arbitratur, confirmari suam sententiam, late expositam, istam orationem esse adulterinam, nec usquam se invenisse, testatur, illam hom. Ecclesiarum usum maxime tritam fuisse. Add. Oudin. l. c., pag. 551 sq. HARL.] — Græce prodit una cum aliis Lovan. 1537, atque ex recensione Dav. Henschelii, Augustæ Vindelicæ 1587, 8. [In collectione variarum homiliarum: Ὁμιλίαι θεοφῶρον τινῶν Πατέρων. Homiliæ sacræ ex codd. vel nunc primum, vel enucleatius editæ: typis Mich. Mangeri, pag. 85. HARL.] — et curante Mich. Prosselio, scholæ Northusanzæ rectore. 1635, 8. [— item a Jo. Beuel. Carpov. theologo Helmstad. in Progr. acad. *Basilii Magni oratio de humana Christi generatione*. Græce et Lat. ex recensione Juliani Garnier. In sectiones primum descripta, nova versione, argumento et novis tracta. Helmstadii 1757, 4. In præfat. Carpov. valde laudat hanc homiliam, gravemque iudicat et dignam tanto oratore. In contextu quidem Græco constituendo in primis secutus est Garnier., contulit tamen edit. Basileensem a. 1531, et interdum discessit a Garn. tam in verbis quam interpunctione, et in notis sancto doctis atque eruditiss. contra Garnier., pag. 12, 23, 39, 40, etc., de fide hujus orat. pro Basilio disputat. Conf. *Novæ Lips. acta erudit.* a. 1739, mens. Jan., pag. 35 sqq. HARL.]

Latine verterunt præter Votaterannum et Cornarium, ac fortassis alios, Georg. Langewithus, Lipsiæ 1575, 8, cum cujus versione eam recudi curavit Christian. Daunius in Homiliis Patrum in festum natiuitatis Christi, Cygneæ 1670, 8. Prodit et cum versione et notis Christiani Wilhelm. Caleni 1609, 4. Alias item binas editiones Helmstadienses hujus orationis a. 1600 et 1645, 4, Daunius memorat, quas non vidi. [Nec vidit illas Carpov. qui pag. iv Præf. Calenianam edit. valde culpatur, et « quod textus, ait, vitiose depravatus, et scabra jecturaque interpretatio Latina est; sic notæ etiam steriles ubique ineptiunt. » HARL.] — Argumenta, quibus hanc homiliam Basilio adjudicat Caveus [vol. I, pag. 242 ed. Basil.] non videntur mihi tam explorata, ut illis assentiri lector debeat. FABR. — Graviora tamen attulit Garnier. Dubius esse videtur, saltem non omnino decernit el. Schroeckh l. c., pag. 186 sqq. — Exstat Vindobonæ in cod. Cæs. LXXXI, inter sedecim homil. et cod. XC, n. 2, cum aliis quatuor homiliis Basil. V. Lambec. *Comm.*,

III, p. 463, ibique Kollar, et pag. 488, etc. Augustæ Vindel. in duobus codd., teste Reiser. in *Indice s. Catalogo*, etc. p. 8 et 50. — Florentin. in bibl. Laurent. in cod. XXVI, n. 2, plut. 7. In cod. XVII, n. 3, plut. 9, — et cod. XXXI, n. 7, plut. 10. V. Baudin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, p. 277, 416 et 498. — Venetiis in cod. Marc. jam memoratis LV, LVI, LVII bis — Cod. LXXV. — Taurini in cod. CXXXV, fol. 53. V. *Cat. codd. Gr. Laur.*, pag. 251. — Paris. In XXIV codd. bibl. publ. — Secundum Montfauc. in *Bibl. Coislin.*, pag. 179 et 423, inter libros Græcor. ecclesiastic. in codd. CV, n. 22, et CCCVI, n. 31. — Matriti in cod. regio LXXVI, pag. 16, vide Iriart. *Cat. codd. Gr.*, pag. 355. HARL.

4. Περὶ μετανοίας, *De pœnitentia*, pag. 605 sqq. Inc. Τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀναπέμψ. τοῦ μόνων τὴν ἀλαζονεῖαν, etc. Garu. in Præf., § VI, pag. xviii sqq., copiose demonstrat, hanc orat. in qua auctor, quisquis est, non id sibi proposuit, ut auditores suos ad pœnitentiam hortaretur, sed ut Novatianos et Montanistas, pœnitentiam negantes, confutaret, a Basilio non esse scriptam, sed ab episcopo quodam alterius episcopi rogatam. — In prior. edd. Paris. et apud Fabric., qui eam versam esse a Vlaterrano et Cornario adnotat, est homilia XXVIII.

5. Πρὸς τοὺς συκοφαντοῦντας ἡμᾶς, ὅτι πρὸς θεοὺς λέγομεν. *Adversus eos, qui per calumniam dicunt, dici a nobis deos tres.* Inc. Μεγάλη παράκλησις ψυχῆς δὴ τὸ μισεῖσθαι, etc. Ap. Garn. pag. 609; qui in Præf. § VII, pag. xxi sqq. sustinet ostendere, hanc homil. indignam esse quæ tribuatur Basilio; sed auctorem illius sibi imitandam proponisse eam orationem quæ inscribitur *Contra Sabellianos et Arium et Anomeos*. Secundum edit. super. Paris. et apud Fabric. numeratur homilia XXVII inter reliquas Basilianas. Vertit eam, notante Fabricin., Junus Cornarius ejusque interpretatione servata est in edit. superioribus Basilio-Græco-Latinis.

6. Λόγος περὶ τοῦ αὐτεξουσίου. *De libero arbitrio.* Inc. Οἷς ἐνυπάρχει ὁ θεὸς νόμος, etc. Garn. pag. 615 sqq., nec ei tanti visa est hom. ut novam interpretationem susciperet, sed veterem, hinc inde mutatam, retinuit. In præfat. § VIII, pag. xxvi sqq. (add. § XII fin., pag. lxxvi, negat Basilius illius s. homiliae, sive, idem duorum codd., *Prologi ascetici* fuisse parentem. *Idem* sentiunt Oudin. l. c., pag. 532, et Schroeckh l. mem., pag. 188 sq. — Apud Fabric. secundum edit. Paris. numeratur hom. XXXI, isque, « vertit, inquit, Cornarius. Prologus asceticus apud Combefisium pag. 106-119 *Basilii sui recensiti.* » — Exstat illa oratio in tribus codd. Paris. et Florentinæ in cod. Laurent. XX, n. 2, plut. 9. V. Baudin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, pag. 423. HARL.

7. Λόγος εἰς τὸ· Μὴ δῆς ἐπινοῦσθε σοὶς ὀφθαλμοῖς, μηδὲ ἐπινοῦστέξετε σοὶς βλεφάρουσιν. In illud: « Ne dederis somnum oculis tuis, neque indormitæ palpebris tuis. » Inc. Οὐ λυπεῖ με ἐλάττωσι τῶν συνελθόντων. Garn. II, pag. 617; quam quidem orat., Combefisius non indignam habet Basilio. Sed Garu.

In *Monito prævio*, pluribus autem et gravioribus in A præf. § IX et X, pag. xxviii—xxxiii, prolatis rationibus, contra Combesium, Cotelerium, Tillemontium et Du Pin, illarum patronos, dimicans, istam et sequentem.

8. Ἐπεὶ νηστείας, λόγ. γ'. *De jejuniis orat. III* (quæ incipit Νηστείας καὶ Διασμοῦ ὁ καιρός, p. 621 sqq.) pro spuris habuit; sed tamen ita rursus edendas esse censuit, ut Græca et Latina notasque mutua numeret a Cotelerio. Nam duas istas homilias ediderunt Fr. Combesius in *Ecclesiaste suo Græco*, Paris. 1674, 4, Latine duntaxat, et Jo. Baptista Cotelerius Græce ac Lat. in tom. I *Monumentorum Ecclesie Græcæ*, Paris. 1677, 4, pag. 38—40. In superioribus edit. Græco-Latinis non exstat or. III *De jejuniis*. Hinc Fabric. in vet. edit., § VII, inter scripta Basilii quæ sub ejus nomine feruntur, sed in edd. Gr.-Lat. non exstant, n. XVIII retulit. — De eod. quibusdam v. ad n. 2, inter homilias, tom. I. Hænt.

9. Λόγος εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῆς ἀσκητικῆς; *De religiose exercitationis informatione sermo*. Inc. Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προστάσσοντος. Garn. 4, pag. 623, ex editione Combesii in hujus *Basilio recensio*, pag. 98—105, recudi fecit, et in præf. § XI, contra Combesium disputans, probavit fuisse ab aliquo, qui Basilii Regulas diligenter legisset, illam orat. vel potius epistolam Basilio suppositam. In edit. super. Gr.-Lat. non exstat, et a Fabricio in vet. ed. inter ejusmodi omnia scripta n. XXII memorabatur. — Exstat in VII codd. Paris. Hænt.

10. Περὶ βαπτισματος. *De baptismo*. De hoc opusc. Fabric. qui in vet. edit. numerabat post homilias IV, tom. I edd. super. Gr.-Lat. s. *De baptismo*, ait, et de officii baptizandorum baptizatorumque libri tres, quorum secundus continet responsionem ad tredecim quæstiones; tertius vero breviter male in editis pag. 670 secundo præmittitur. Vide Combesium *Basilii restituti* tom. I, p. 249. Veritè Wolfgang. Musculus, Basil. 1540, cujus versio in Græco-Latin. edit. exstat, a Ducaë castigata, et Janus Cornarius. s. — A Garnierio, II, p. 624, inter spuria positum est id opus, quod apud illum constat duobus libris; quorum prior distinctus est in tria capp. Atqui tertium caput olim inscribebatur *Liber secundus*. Sed Garn. in nota pag. 649: « Lucubratiuncula, inquit, quæ sequitur [n. cap. tertium apud illum] rejecta est in Reg. primo post eam commentationem, quæ in impressis libris inscribitur *Liber secundus*, sic ut in eo codice distinguantur tres libri. Res autem non tantum nobis visa est, ut propter ea judicaremus aut tres libros distinguendos esse, aut antiquum ordinem mutandum. s. Liber secundus continet XIII quæst. cum totidem responsionibus. De illo opere

(a) Basilium scripsisse aliquid hujus argumenti, et liturgiæ litteris consignasse, non est dubitandum post tot veterum et totius Orientis testimonium. Sed inter tot et tam multas, quæ ab illius tempore Basilii liturgiæ allatæ sunt mutationes et interpolatio-

adulterino Garn. in Præf. § XII, pag. lxxvii, suam amplissimis verbis dixit et gravissimis tuitus est argumentis sententiam, disputans inprimis contra Tillemontium et Du Pin, id Basilio asserentes, atque Combesium, Eustathio Sebasteno tributentem. Atque Garnierio assentitur Schroeckh l. c., pag. 205. — Florentius in cod. Lanrent. a bibliotheca inverse compacto, XX, n. 3—6, plut. 9, notante Bandinio in *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, pag. 423, occurrit 1° sermo I (quod est cap. 4 libri *De baptismo*, pag. 624 ed. Garn.); — 2° Quæstio cum responsione, s. cap. 2, pag. 629 ed. Garn.; — 3° Sermo II, s. 13 quæstion. cum responsionibus, apud Garnier. pag. 652 sqq.; — 4° Sermo tertius, sive caput tertium, pag. 649 Garn. Hænt.

11. Λειτουργία. *Liturgia*. Garn. II, pag. 672 sqq. Sed antequam, quæ ille reddidit, enarrem, ea quæ Fabricius in vet. ed. inter scripta, in edit. Basilii M. Gr.-Lat. desiderata n. XX et XXXI scripsit, additis quibusdam observationibus h. l. reponam. Hænt.

XXV. Θεία λειτουργία, divina liturgia (a), cujus codicem Græcum plus quam mille annorum in bibliotheca Barberina reperiri testatur Monfauconus, pag. 210 *Itineris Italici*. Incipit: 'Ο Θεός, ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ τὸν οὐρανὸν ἄρτον, τὴν τροφήν, etc.

Græce cum liturgia Jacobi et Chrysostomi, aliisque scriptis liturgicis prodiit Paris. 1560, fol., pag. 45, typis regis apud Guil. Morellium, et Venetiis 1548, 1601, etc.

C Latine ex veteri versione in Rincaviensi S. Joannis monasterio reperta, post Jo. Cochleum, in *Speculo antiquæ devotionis circa missam*, Moguntiæ 1349, fol., pag. 119 [conf. Ittig. *De bibliothecis Patrum*, pag. 664] editit Claudius de Sainctis inter *Liturgia Patrum*, Antwerp. 1562, 8. Præterea veritè Geatianus Hervetus Venet. 1548, 8; Antwerp. 1562, 8.

Græce et Latine cum Herveti versione exstat in Auctuario Ducaëno *Bibliothecæ Patrum Paris*. 1624, fol., tomo II, et in *Bibliothecæ Patrum Paris*. 1654, tom. XII, p. 282, ex Græco Demetrii Ducaë, Romæ 1526, 4.

Et cum variis lectionibus notisque Jacobi Goari, in *Euchologio Græcorum illustrato*, Paris. 1647, fol., p. 158 seq. [rec. Venet. 1750; et aliud illius liturgiæ exemplar ex ms. Isidori I'yromali, Smyræni, monasterii S. Joanni in insula Pathmo diaconi, p. 180, cum V. L. edit. Latine Margarini de la Digne, p. 184, et not. p. 185.]

[Fabricius infra vol. XIII, § XLIV, pag. 814 sqq., dedit catalogum liturgiarum veter. editarum, et recenset pag. 816 sq. Georgii Cassandri *Liturgia*. Colon. 1559, 8, et in limine operum, junctim editorum, Paris. 1616, fol., in quibus non integræ quidem liturgiæ veteres, sed argumenta breviter expo-

nes, quid demum in ea Basilii sit, certo dicere, vix est opis humanæ. Basilii liturgiæ illustrat Allatus exerc. XXV, contra *Creyghtonum*. Vide et *Acta sanctor.* tom. II Junii, pag. 845.

zita habentur ex liturgia Chrysostomi per Leonem A
Tuscum, ex liturgia Basilii et Græca illa, et altera,
quam Syri *Anaphoram* vocant; tum recenset pag.
818 sqq. amplissimam *Liturgiarum Orientalium col-
lectionem* ab Eusebio Renaudot, Paris. 1716, 4,
duobus voll. publici juris factam. Fabric. autem
observat, Renaudoti versione non tuto ubique stare
nos posse, sive causæ suæ Iuservienis, sive non sa-
tis assequens verum sensum, idque docuisse Ma-
thuriuum Veis-erium la Croze in *Apologia pro Jobo
Ludolfo contra Renaudotium inserta Diario littera-
rio Hagensi*, sive *Journal littéraire*, tom. IX, pag.
259 sq. (In thesauro epistolico Læcroziano Renau-
doti et ejus controversiæ cum Ludolfo frequens sit
mentio. V. tom. I, pag. 156; II, p. 122, 129, 145,
155; III, p. 18 sqq., 126 sq., 153, etc.) — In illa B
igitur collect. est in tom. I, n. 1, Basilii liturgia a
Scialach olim versa (sed Renaudotus novam ex
Coptico concinnasse se versionem proficitur) pag. 4,
et Renaudoti ad eam comment. pag. 169 - 300 tum
ex cod. Paris. bibl. liturgia Alexandrina, initio mu-
tila, p. 57. (a Garn. recdita.) ex cod. Regiu Paris. —
æc notæ Renaudoti p. 353-352. In tom. II, qui con-
tinet *liturgias* ex cod. Syriacis bibl. Colbertinæ
s. Seguerianæ mss. Lat. versas a Renaud. est n.
41, *Basilii M.* (sive, ut in cod. Colbertino, *Basilii
et Gregorii Theologi*) Liturgia s. anaphora, pag. 548,
ex Andr. Masii versione, edita Antwerp. 1569, 8. —
Renaudoti obsæ, p. 562.

Λειτουργικὸν σὺν Θεῷ ἄγιω, κατὰ τὴν τάξιν τοῦ
τυπικοῦ τῆς πανοσιτοῦ Μονῆς τῆς κρυπτοζέλλης,
καὶ μὴν κατὰ ἔθος τῶν Ἱταλογραικῶν μοναζόντων
τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου. Ἐν Ῥώμῃ
παρὰ Ἰωάννη Βαπτιστῆ τῷ Βουσατέτῳ ἀρχτ' (1683),
fol., confectum ab Apollinare Agresta. Vide Baum-
garten, *Nachrichten von merkwürdig Büchern*, tom.
III, p. 359 sq. — Ibid. p. 357 sq. recensentur Ἀρχι-
ερατικόν. Liber pontificalis Ecclesiæ Græcæ —
labore Isaaci Haberti, etc. Paris. 1643, fol., et Goari
Εὐχολόγιον, etc., jam a Fabricio memoratum; et
pag. 207 sqq., *Liturgia Romana vetus*, tria sacra-
mentaria complectens, Gregorianum scilicet, Gela-
sianum et antiquum; Gregorianum, edente Lud-
ovico Antonio Muratorio, — qui et ipsam cum alia-
rum gentium liturgiis contulit, ad confirmandam D
præ cæteris catholicæ Ecclesiæ de Eucharistia do-
ctrinam, etc., Venet. 1748, II voll. fol. In prolego-
men. cap. 12 et 13 demonstasse sibi videtur Mu-
ratorius consensum Occidentalium Ecclesiarum cum
Romanis in doctrina de sacra cœna, et enumerat
præcipuas Orientalium liturgias, primoque loco lit.
Græcorum, quæ vocetur *Liturgia Basilii M. et Chry-
sostomi*; tum comparat Basilii liturgiam, inscriptam
τῶν προηγιασμένων, et postea Copticam Basilii li-

turgiam; in cap. 17, inter alia ex missa, quam
vocant, Basilii et ejusdem liturgia Gr. Alexandrina
et Syriaca sive Coptica ostendere conatur, missam
sic dictam esse verum sacrificium, etc. Iluc quoque
pertinere arbitror opus quod tamen ad manus non
habeo:

Jos. Al. Assemanni *Codex liturgicus Ecclesiæ uni-
versæ*, in XV libros distributus. Romæ 1749-1763.
XII voll. 4. Hæc. Add. Zaccariæ *Bibl. Ritualis*,
tom. I, p. 12; tom. II, p. 16 sq

Differt ab hæc in non paucis liturgia Basilii, quam
cum altera Gregorii Naz., et tertia Cyrilli ex codice
Arabico (cui Coptica erant adjuncta), versam Latine
edidit Victorius Scialach, Acurvensis, Maronita
e monte Libano, curante Marco Velsero, Augustæ
Viandel. 1604, 4, et tom. VI *Bibl. Patrum Paris.*
1634, pag. 75. Incipit: *Domine, qui nosti corda
hominum.* [Garn. II, p. 688 sqq., cum vers. Renau-
doti.]

Nec non *Anaphora*, quam ex Syriaco dedit Andreas
Masius, Antwerp. 1569, atque inde insertam habes
tomo IV *Bibl. Patrum Paris.* 1575 et t. VI Paris. 1589,
1634, 1624, fol., atque supplemento Francofurtensi
criticorum sacrorum tom. II, p. 439. Brevior est, atque
incipit: *Æterne Deus, qui in principio homines creati
ad immortalitatem.* Anaphoræ sive liturgiæ subjicitur
precatio qua consuevit sacris operatus uti apud Deum.
Incipit: *Laudetur essentia quæ omnibus essentiis sub-
limior est.* [Edit. a Renaudoti, ut paulo ante jam
animadverti.]

C Apud Petrum Diaconum (a) lib. *De incarnatione
et gratia Christi*, cap 8, leguntur ex Basilii Cæsa-
riensis *oratione*, sive *precatioe sacri altaris*, quam
pene universum ait frequentare Orientem, quæ in
nulla liturgiæ editione leguntur: *Domine virtutum
ac tutamentum, malis, quæsumus, bonos facito, bonos
in bonitate conserva: omnia enim potes, et non est
qui contradicit tibi, cum enim velueris salvas, et
nemo resistit voluntati tuæ.*

XXVI. Basilium τὸν Μέγαν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς
λειτουργίας citat Isaacus, magus Armeniæ catholici-
cus, sæculi XI scriptor, invectiva I in Armenios, p.
341 (tom. II *Auctor. novi Combesiani*). At, quæ af-
fert, exstant hodie in Θεωρίᾳ μυσταγωγικῇ [Basilio
ascripta in duob. codd. Paris. et cod. Escorial.] quæ
auctorem habet Germanum, patriarcham CPol. A.
Chr. 1255 defunctum, licet illa in codicibus qui-
busdam nomen Basilii, in aliis Cyrilli Hierosolymi-
tani, præferat, et licet Basilio vindicare eam velit
Combesius in notis p. 420. Incipit: Ἐκκλησία ἐστὶ
ναὸς Θεοῦ. FABR.

Ἱστορία μυσταγωγικῆ καὶ ἐκκλησιαστικῆ citatur
et exstat in cod. Naniano CCXXVIII, n. 29. V. *Car.
codd. Gr. Nan.*, p. 422. — A Garnier. II, n. 674

sequi, nisi ut quædam liturgiæ Basilianæ particule
sint servatæ, atque quædam sint germanæ, dici non
posse, sobrie animadvertit cl. Schroëckh, qui l. c.
pag. 203-206, de liturgia Bas. agit, et quædam
contra Renaudot bene disputat. Hæc.

(a) Inter Fulgentii opera, tom. IX *Bibl. Patrum*
edit. Lugd., pag. 198. FABR. Renaudot, quidem in
diss. *De liturgiæ Oriental. origine et auctoritate*,
tom. I, pag. xxxviii sqq., contra Tillemont. aliosque
ostendit, majorum dimidiam ex Fulgentio citatam
partem in Gr. liturgia reperiri: sed inde nihil aliud

sqq., ex Renaudoti opere cit. redditæ sunt tantum prima et tertia; 1° Liturgia S. Basilii Alexandrina, ex cod. Græco-Arabico, initio mutila, Gr. ac Lat. — 2° Liturgia S. Bas. ex Coptico conversa. — In præf. § XIII, p. LXXXV, admodum pauca de Basilii liturgia caute monet, quoniam ab aliis abunde sit de illa in utramque partem disputatum. Adde Riveti *Critici sacri* lib. III, cap. 20, p. 354 sqq. Ueberius de illa egiit et diversa variorum iudicia collegit Oudin. in *Comm. cit. tom. I, de Basilii*, cap. 5, p. 572 sqq., ut Renaudoti aliorumque narrationes sententiasque prætermittam. — De cod. bibl. Paris. n. MMMXXXIII, bombycino, Græco-Arabico, qui continet liturgiam Basilii Alexandrinam, Coptice versam, cum versione Arabica, sed diversa ab ea quæ occurrit in Copticis codd. plura tradit Renaudot. in *Montfauc. Palæogr. Gr.*, p. 515 sq. — Ibid. inter libros suos Gregorius in diplomate Græco patr. S. Basilii Romæ, post ann. circ. 1135, memorat τὴν ἐπιγραφὴν, etc., *interpretationem liturgiæ S. Basilii*. — In bibl. Uffenbach. Francof. fuit in cod. sæc. IX, *Basilii liturgia*, sed non modo ab edita Græca in multis diversa, verum etiam ab ea quam Euseb. Renaudot. in *Collectione liturgiarum Oriental.*, tom. I, p. 57 sqq., ex Regio cod. primus edidit, longe recedens, ut ferre nec Coptica nec Syriaca, nec aliæ Basilii liturgiæ invicem conveniunt. Quare J. H. Mains in *Bibl. ms. Uffenbachiana*, p. 497-522, eam Græce cum sua versione Lat. et nonnullis adnotat. publici juris fecit. — Paris. in bibl. publ. liturgia Gr. exstat in VIII cod. V. *Cat. codd. Paris.* vol. II; præterea in vol. I enumeratur, p. 57, inter codd. Syriacos, liturgia Basilii et Gregor. Nazianz. cum aliis in cod. LXXVIII. — Pag. 72 sq. inter codd. Copticos liturgia una cum interpretatione Arabica, codd. XXIV usque ad XXX, in 4, cod. XXXIX, in 8. — Liturgia Basilii in epitomen redacta, in cod. XXX, fol. — Vin-dobonæ in cod. Cæs. XC, n. 3. Basilii præceptum ad sacerdotem de divina liturgia, teste Nesselio, *Car. vodd.*, part. v, pag. 146. HARL.

12, 15, 14. *Tractatus S. Basilii de consolatione in adversis*, incerto, sed antiquo interprete. Garn. II, p. 697, qui in præf. § XIII, p. LXXXV sq., de hoc et duobus sequentibus opuse. Latinis, quæ apud Fabric. numerantur XIV et XV, latius disserit. HARL. Fabricius autem in veteri edit., n. XIII appendicis Gr.-Lat., p. 195 ed. Paris. a. 1618, « Latine, ait, incipit: *Quemadmodum navis cum undarum tempestate quatatur*. Non est Basilii, nec e Græco versus, sed Latine scriptus a Victore, qui post Rusticum Cartennæ Mauritaniæ in Africa episcopus circa A. Chr. 460 fuit, et hunc consolatorum libellum, qui etiam inter S. Eucherii opera legitur, ad nescio quem Basilium super morte filii scripsit, teste Gennadio cap. 77 *De scriptor. eccles.* Eiusd. Victoris liber *De penitentia publicani* inter S. Ambrosii opera lucem vidit, et in ms. Remensi male refertur ad Victorem Tinnensem: liber vero ad Gensericum, Vandalo- rum regem, contra *Arianos*, Gennadio iidem memo-

ratus, pridem intercidit. Vide Tillmont. tom. XV *Memor. hist. eccles.*, p. 611. » Hactenus FABR. Garnier., qui tria hæc opuscula Græce unquam existitisse dubitat, e contrario a Latinis composita fuisse pro certo habet, discedit a sententia Fabricii atque Oudini, et negat libellum primum, id quo ne unum quidem verbum de liberorum amissione legatur, illud ipsum opus esse Victoris Cartennensis, quod Gennadius ait, ideo scriptum fuisse a Victore, ut quemdam amicum suum super filii morte consolaretur. Docet, auctorem voluisse omnes consolari calamitosos, præcipue eos qui lepræ morbo afflictabantur. Denique laudat amici eujusdam iudicium, illum libellum a Gallo fuisse compositum, eo videlicet tempore, quo lepræ lues regiones illas maxime infestaret. De secunda oratione adoptat Garn. Fabricii aliorumque iudicium. Tertium denique opusculum affirmat Basilii quidem non esse; sed, aut æquo, aut quo tempore elaboratum sit, plane ignorat. HARL.

[XIV.] *De laude solitariae vitæ*, Latine. Incipit: *Libet de singulari vitæ meæ meritis*, etc. P. 705. Neque hoc Basilium auctorem habet, sed Petrum Damiani, petiitum ex ejus opusculo XI, sive libro *Dominus vobiscum*, cap. 19, tom. III Opp. pag. 103 seq. edit. Paris. 1642, fol.

[XV.] *Admonitio ad filium spiritalem*, Latine, incerto interprete. Incipit: *Audi, fili, admonitionem patris tui*, p. 208. Exstat et in appendice *Codicis regularum monasticarum*, recensita a Luca Holstenio, Rom. 1664, 4, et inter *Paraneticos veteres* cum notis Melchioris Goldasti editos Insulæ 1604, 4. De Anglo-Saxonica versione ms. vide catalogum scriptorum septentrionalium in *Thesoro* Georgii Hickethi, pag. 72. FABR.

[15.] *Homiliæ octo Basilii, quas transtulit Rufinus de Græco in Latinum*, a Garu. II, p. 712 sqq., e duobus veteribus Paris. codd. primum in lucem productæ. Add. ejus Præf. p. LXXXV sq. Conf. Just. Fontanini *Historiæ literar. Aquileiensis* librum V, cap. 8, pag. 298 sq., qui etiam testatur, probatque, a Rufino octo, non, ut Tillmontius putabat, decem Basilii homiliæ Latine esse redditas, laudatque cod. Urbinatem LXVII, membr., in bibl. Vaticana, ubi pariter homiliæ VIII Basilianæ a Rufino conversæ cum prologo ad Apronianum leguntur. Octo quoque homiliæ cum Rufini præfat. in librum homiliarum Basilii, sunt in cod. Lat. Dresdensi elect. V. Goetz *Memorabilia bibl. Dresd.*, I, part. IV, p. 362.

Appendicem vol. secundum Garn. excipiunt Frontonis Ducei in homiliis et alia diversi argumenti, in regulas et fustas et brevis tractatas; in libros *De baptismo*: tum breves notæ et animadversiones Federici Morelli in quasdam Basilii homiliis; denique indices. In edit. Paris. a. 1618 sunt quoque subjectæ notæ in illa aliaque opera Basilii, et totum opus obsigunt varie lectiones in Ascetica, ex codice perantiquo Gerardi Voseji notatæ ab Andrea Schotto a I edit. Græcam a. 1551.

In Illa ed. a. 1618, n. XVI, claudit, ut verbis utar Fabricii, appendicē Gennadii Scholarii, patriarchæ CPolit. A. Chr. 1460 denati, dissertatio epistolica *De vitæ termino et prædestinatione* ad Josephum, monachum Thessalonicensem, pro vindicanda sententiâ S. Basilii, quem magnis maculat elogiis. Incipit: Κλυροπαρής ἐπέξιμν. « Hanc dissertationem, a Maximo Margunio, Cytherorum episcopo, nactus, primus Græce ediderat David Hæchelius Augustæ Vindel. 1594. 4. Federicus Morellus Latine vertit et Basilii operibus subjunxit, cujus etiam notæ in Basilium p. 95 videantur. » HABL.

[In tomo tertio editi, Garner., post hujus mortem absolute, sunt Basilii M. 1° liber *De Spiritu sancto*; 2° Epistolæ; 3° Sermones XXIV de moribus, per Symeonem magistrum et logothetam selecti ex omnibus Basilii operibus; 4° Liber *De virginitate*. In præfatione nonnullæ Basilii opinioniones et doctrinæ, præsertim de Spiritu sancto, de traditionibus, Eucharistia, etc., expenduntur, illustrantur atque vindicantur, et auctor sæpe rem habuit cum Sculteto aliisque ad defendenda potissimum suæ disciplinæ placita, et Basilium cum illa conciliandum: frequenter dissentit quoque a Tillemontio. Sed hæc legant examinentque ii ad quorum munus foranque ejusmodi pertinent quæstiones. Tum copiose enarratur *Vita Basilii*, et de ejus scriptis, tam genuinis quam dubiis spurisque, et tempore quo opera pleraque et epistolæ sint scriptæ, uberius agitur. Posthæc sequuntur Basilii opera.

1. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. *Liber de Spiritu sancto ad S. Amphilochem, Iconii episcopum*. Cum interpretatione Erasmi, plurimis locis emendata: pag. 1 sqq.; at in ed. Paris. super. p. 142 tomi II, et in vet. Fabric. *Bibl. Gr.* ed. n. VIII. Fabricius autem ea quæ sequuntur scripsit de eo libro: « Hic in capita triginta divisus, atque inde τριᾶκοντα κεφάλαιον nomine a Joan. Damasceno in libro I, II et III *De imaginibus*, citatus (a), quem Basilii scripsit occasione (b) Actianorum, Spiritum sanctum rebus creatis impie assensurum. Latine vertit Erasmus, cujus interpretatio prodiit Basil. 1532, 4; Paris. 1532, 8; 1580, 8; inque editionibus Basilii et tom. VIII operum Erasmi legitur; vertit et Cornarius in editione Basilii Latina, Basil. 1552, fol. Porro non modo censeo, falli eos, qui istum librum vel partem ejus postremam, Erasmus secuti, Basilio abjudicant, aut suspectam habent; sed etiam inter pulcherrima hunc esse Basilii monumentorum haud dubito; magisque audiendum Casaubonum *Exerc. XVI ad Baron.*, n. XXXIII et XLIII, p. 459 et 490, cui addes Theophilum Raynaudum, p. 24 *Erotematum de bonis et malis libris*; Natalem Alex., sæc. IV, cap. 6, articulo 19, atque Allatium *contra Creyghtonum*, pag. 510 seq. *Liquet ex Basilii peroratione*,

inquit Combefisius (qui pluribus locis hunc librum emendat illustratque, et Erasmi versionem emendat) tom. II *Basilii recensiti*, p. 84, librum hunc quasi in mysterio creditum Amphilochio, ea lege, ne in vulgus eederet, ut quid inde æmuli in eum gravina constituerent: quo factum est, ut is obscurior antiquis manserit, non ut suæ illi auctoritatis quidquam decedat; inter præcipua Basilii lucubrations merito numerandus. Plura in Erasmi versione etiam castigaverat Joan. Billius, quæ Possevinus in *Apparatu* excerptis. » Hactenus Fabricius. *Conf. Scultet. Medullam theol. Patrum*, qui p. 1055 magnam libri partem judicat esse Basilii suppositam; *Du Pin Nouv. Bibl. des auteurs eccl.*, tom. II, p. 181 sq.; *Roesler Bibl. cit.*, VII part., pag. 44-76. *Oudin. Comment.*

B etc. I. p. 560 sqq., qui, contra Du Pin ejusque asselas potissimum disputans, cum Cocco, Anglo, in censura scriptorum quorundam veterum, voc. Basilii, p. 243, Riveto, Erasmo, etc., evincere studet, permagnam operis partem esse interpolatam; porro *Præf. ad tom. III ed. Garn.*, § III sqq. et in *Vita Basilii*, cap. 30, sect. 6 (ubi ostenditur absolutum fuisse a. 375), et cap. 38, Schrœrckh I. cit., qui summam dedit libri, pag. 149-164, et pag. 165-168, caute et moderate de eo judicat. — *Historiæ synodi Nicænæ* — collectæ et accurate descriptæ a Joach. Camerario, Lips. 1552, 8, additur appendix ex *disputatione*, quæ ascribitur Basilio, Cæsareæ episcopo, *De sancto Spiritu*. — Exstat liber istus Vindobonæ in bibl. Cæsar. LXXV, n. 3 (quem cod.

C utilis ad plura loca emendanda censeo fore Lambec.) — In cod. LXXXVIII, n. 2. — In cod. XLIV, n. 29, ex cap. 27 et 29 operis *De Spiritu sancto* fragmenta, quæ etiam Gr. et Lat. exstant in Theodori Balsamonis *Syntagmate canonum*, cum ipsius expositione Græca, p. 1029-1036.) V. Lambec. *Comment. III*, pag. 372, 475, et VIII, p. 883. — *Ibid.* in cod. XII, n. 14, Basilii canon XC, ex libro *De Spiritu sancto* s. fragment. capitis 27 libri *De Spiritu sancto*. V. Kollar. *Supplem. ad Lambec.*, pag. 113. — Eadem duo fragmenta sunt in cod. Taurin. CV. *V. Cat. codd. Taur.*, p. 196. — et in cod. Laurent. XI, n. 37 ac 38. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.*, I, p. 74. — fragment. in cod. Mss. quænsi XXIII, n. 4. V. *Matthei Notit. Codd. Mss.*, p. 35. — Liber ipse Venetiis in cod. bibl. Marc. LVIII et LXVI. *V. Cat. codd. Gr. Marc.*, p. 42 et 45. HABL.

2. *Ἐπιστολαί, Epistolæ*, p. 69 sqq., quæ in Garn. edit. secundum temporis ordinem sunt positæ et in tres classes distributæ, quarum prima continet epistolâs ante episcopatum scriptas, ab a. 357 usque ad a. 370, quibus adduntur nonnullæ dubiæ, quia videantur ad hoc tempus pertinere; altera eas quas episcopus scripsit, ab a. 370 ad a. 378; tertia episto-

(a) In tribus codd. Paris. additur quoque titulus, ἐν κεφάλαιον τριᾶκοντα. HABL.

(b) Vide notas Beneficiorum ad S. Ambrosium, tom. II, pag. 647. *FABR.* Cod. reg. quintus Paris. ad-

las nulla temporis nota signatas, cum pluribus A
dublis et spurilis. Numerantur vero in hac ed.
CCCLXV. In comment. De vita Basilii, de epistolis
et tempore quo illæ scriptæ fuerint, quam plurimis
locis diligenter agitur. Editor autem pag. 192, post
Præf., enumerat multos codd. ad quos exactæ sunt
atque emendatæ Basilii epistolæ. In primis laudat
tres codd. antiquissimos, Coislinian. n. CCXXXVII,
sæc. circiter xi, scriptum; Harleianum, sæc. x
aut xi, et Medic.-Laurent. ab Antonio Maria
Salvino collatum: his tribus, saltem quando
inter se consentiunt, plus visum est editori tri-
buendum, quam aliis omnibus. Prius autem com-
plectitur epistolæ 351, Harleianus 249, Medicens
323. Alii plures aut pauciores comprehendunt epi-
stolas. Sic cod. Regius MMCCXIII, olim Mazarin.,
qui est 500 annorum, complectitur epp. 272; cod.
Reg. MMCCCXCXVII, epp. 334; Vaticanus epp. 327;
Cuislin. CCLXXXVIII, epp. 328; alii paucas et in
cod. Regio MCMVIII reperitur *epistola ad Chilonem*.
Atque quanta codd. copia epistolarum in bibl. publ.
Paris. reperitur, cognoscere licet ex indice ad *Cat.
codd. Paris.*, tom. II, in quo numerari possunt LIX
codd. modo plures modo pauciores epistolæ Basilii
comprehendentes. — Monachii in cod. Bavar. CIII
sunt 174 epp. Basilii. V. *Catal. codd. Gr.*, p. 40. —
Quæ autem Fabricius de epistolis Bas. in tomo II
ed. Paris. 1618, n. X, prodidit et adnotavit, ea hic
reponam. HARL.

X. EPISTOLÆ.

1. *Ad Chilonem discipulum*, Πρὸς Χίλωνα τὸν
ἐκ τοῦ μαθητῆν. Incipit: Σωτηρίου πράγματος.
F. 735. Vertit Godfridus Tilmannus. FABR. In ed.
Garn. epist. XLII, p. 125, ubi in notis animadvertit
hanc epistolam in cod. Mazarin. inscribi, Ὁμι-
λία πρὸς, etc.; in cod. autem Regio MMCCCXCXV,
hæc legit: Τινὲς τὸν λόγον τοῦτον τὸ ἄγιον Νίλου
εἶναι λέγουσι. *Quidam hanc orationem S. Nili esse
dicunt.* In cod. Medic.-Laurent. XX, inter alia Ba-
silii opera est n. 45, plut. 9, *epist. ad Chilonem*, at
auctior quam in ed. Garn. Atque Bandin. *Cat. codd.
Gr. Laur.*, I, p. 424, ea quæ desunt in edit. excudi
fecit. In eod. cod. n. XV fin. sunt epist. XLIV-
XLVI; nam duæ ad monachum lapsam, et una ad
virginem lapsam. HARL.

2. *Noutheōta πρὸς τοὺς νέους, Admonitio brevis ad
juniores monachos.* Incipit: Μὲθι σὺ, ὦ μονά-
ζων. P. 744. [Garn. ep. XLIII, p. 130. II] Vertit
idem Tilmannus.

3. Πρὸς μοναχὸν ἐκπεσόντα, *Ad monachum qui ex-
ciderat.* Χαίρειν οὐ λέγομεν. Pag. 744. [Garn. ep.
XLIV, p. 131.] Vertit Wolfgangus Musculus.

(a) In ed. Garn. non est fragmentum, sed legitur
tom. III, pag. 363, n. 4 epistolæ CCXXXVI, in qua
Basilius pergit variis Amphiloichii questionibus re-
ponderet. Conf. Schroeckh l. c., p. 129 sqq., 140
sqq. De quibusdam epo. Lambec. et Kollar. V. p.
511. HARL.

4. Πρὸς μονάζοντα ἐκπεσόντα, *Ad alium mona-
chum elapsam.* Incipit: Διττός μοι φέδος. P. 747.
[Garn. p. 133, ep. XLV.]

5. Πρὸς παρθένον ἐκπεσοῦσαν, *Ad virginem ela-
psam.* Incipit: Νῦν καιρὸς ἐκδοῆσαι. P. 749. [Garn.
p. 135, ep. XLVI.] Græcæ et Latine cum Jo. Curie-
rii versione prodit separatim Paris. 1574, 112. Con-
tra has quinque epistolæ, ut Basilio alijudicet,
multa disputat in *Indice iniquitatis* Dorscheus,
p. 114-172.

6. Πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπιστολαὶ κανονικαὶ γ. *Ad
Amphilochium Iconii episcopum, epistolæ canonicae
III*, canones sive constitutiones LXXXV de variis
rebus, in ecclesia et inter Christianos observandis,
complexæ. Prima incipit: Ἀνοήτω, φησίν, ἐρωτή-
σαντι. Pag. 757 [p. 268 sqq. Garn. ep. CLXXXVIII,
scripta a. 374.] Secunda: Πάλαι πρὸς τὰς παρὰ τῆς
εὐλαβείας σου. P. 766. [p. 290 sqq. Garn. ep.
CXCIX, ser. a. 375.] Et tertia: Ἀπὸ ὀδοῦ μακρᾶς
ἐπανελεύων. P. 775 [p. 324 sqq. Garn. ep. CCXVII,
ser. a. 375.] Vertit Galsianus Heruetus, et has epi-
stolæ et Theodori Balsamonis in eas scholia. Paris.
1561, fol., inter alias Patrum canonicas epistolæ
post canones apostolorum conciliorumque. Prodie-
runt Græcæ et Latine cum Balsamonis scholiis, Pa-
ris. 1620, fol. [Conf. Garn. *Vitam Basil.*, cap.
31, 32 et 33, de his aliisque ad Amphil. epistolis.
HARL.]

Cum scholiis Joannis Zonaræ, quæ vertit Anto-
nius Salmatia, collegii Ambrosiani doctor, ad cal-
cem operum Gregorii Thaumaturgi, Macarii Ægyp-
tiii, et Basilii Selenciensis. Paris. 1622, fol.

Cum Balsamonis, Zonaræ et Alexii Aristeni scho-
lis Græcæ et Latine inter alias canonicas epistolæ
conciliorumque canones edidit, notasque suas addi-
dit Guil. Beveregius in *Magna Synodico* sive *Pan-
dectis canonum*, Oxon. 1672, fol. [Conf. infr. vol.
XI, p. 56 et 57. A Græcis et Lat. inrepr. sæpe dis-
sentit rec. editor. tom. III in notis.]

7. Epistolæ ad eundem Amphiloichium fragmen-
tum περὶ τῆς τῶν σιτῶν διαφορᾶς, *De differen-
tia ciborum.* Incipit: Τοῖς δὲ κομφοῖς ἐγκρατι-
ταῖς. Pag. 780 (a). Legitur iterum infra epist.
CCCCX, p. 4174.

Epistolæ CCCCXXVIII. Fallitur Caveus, qui ait
editionem anni 1638 priore Græco-Latina Parisiensi
anni 1618 esse auctiorem epistolæ plus quam du-
centis, quas Ricb. Montacutus eruerit. Nam ne
unam quidem epistolam habet, quæ non in altera
etiam legatur. Ex illis porro CDXXVIII exstant iu
prioribus Basilii editionibus epistolæ tantum prio-
res CLXXX (b) quæ partim a Vincentio Opsopetio
Græcæ vulgatæ erant ex illustris Bilibaldi Pirckai-

(b) Epistolæ editionis Græcæ Basil. 1550, fol.,
variis locis emendat et codicibus Augustanis Dav.
Hæschelius ad calcem orationis Damasceni in *trans-
figurationem Domini*, Augustæ Vind. 1588, 8,
pag. 110, 116, longe plures editis daturum se pol-
licitus.

meri codicæ (in bibl. regis Hungariæ pridem reposito), Haganoæ 1528, 8, usque ad numerum CXLII. Cæteræ a numero CXLII ad CLXXX ab Aldo Manutio cum aliis variorum epistolis. Venet. 1499, 4 (a), in qua collectione etiam occurrit 1, 5, 19, 88 et 89. Illa collectio deinde cum Latina versione prodit Grævæ, 1606, fol., sub falso Jacobi Cuiacii nomine. S-1 alia versio est, quæ in Latinis et Græco-Latinis editionibus legitur. Obscure varii veterum, ut primam statim Guil. Budæus, alias Jacobus Myrcæus, Rhetus, cujus versionem, Parisiis 1534, 8, excusam, solido Gallico veni suo tempore notabat Ge nerus, appendice ad *Bibliothecam*, edita a. 1555.

Centesimam octogesimam primam inter canonicas Græcorum epistolas vertit Genianus Hervetus.

CLXXXII usque ad CCH transtulit Wolfgangus B Musculus, in editione S. Basilii Latina a. 1565.

CCIII et CCIV Flaminii Nobilii a. 1603.

CCV (b) Basilii neutiquam est, licet sub ejus nomine afferatur in Actis concil. Nicæni n. Cæteræ usque ad CCIX a Frontone Duceo additæ sunt ex edit. epistolarum Juliani imp., curata a Bonav. Vulcanio, Lugd. Batav. 1597, 8.

CCX ad CCXIV (c) Græcæ primus e codice Augustano vulgarat David Hæschelius ad calcem notarum ad Phrynicum, Augustæ Vindel. 1601, 4, pag. 150 seqq.

CCXV ad CCCXVIII neque Græcæ neque Latine lucem viderant ante editionem Paris. 1618, in qua exstant cum versione Richardi Montacutii, qui eas ex codicibus Anglicis descripsit et cum sua versione ad Duceum misit. Ex editione hac recusæ ad verbum sunt in Græco-Latina anni 1638, tomo III. Elias Du Pin quando scribit (d), postremas Basilii epistolas ab Hæschelio versas esse, pro Hæschelio Montacutum dicere voluit.

Florentiæ in cod. Laur.-Med. XX, n. 15, est Basilii opus. *Ἐπὶ συνεισάκτων, De synactis*, vel subintroductis (de quibus egit Muratorius in diss. de his, adnexa illius *Anecdota Gr.*, p. 218.) Inc. 'Ἀπεξώμεθα καὶ ἡμεῖς λαλῆσαι ταῖς τῶν ἁγίων Χριστοῦ

(a) In bibl. Leidensi est exemplar illius edit. variis in locis a Gerardo Falkeburg. emendatum. V. *Car. bibl. Leid.*, p. 279. HART.

(b) In ed. Garn., p. 462, ep. CCCVI, ex epistola ad Julianum imperatorem. Præterea epistolæ ad Julian. sunt in ed. Garn. p. 124, ep. XLI, alias ep. CCVIII et CCIX, et p. 431, ep. CCXCIII, alias ep. CLXVI. HART.

(c) Epistolas CCIX integriorem ex codice Bigotiano editit Combefisius tom. II *Basilii recensiti*, pag. 568, et ex miss. regis Galliz Cotelerius tom. II *Monumentor. Ecclesiæ Græcæ*, pag. 92 [ep. XLI. Garn. ex codd. pag. 124,] et pars eorum, quæ adnecantur de Lauso tribuno, legebantur etiam in vulgatis ad calcem epistolæ CCVIII. Etiam illam CCIX, quæ cum CCVIII fere eadem, integriorem legi in codice Casareo, notaverat Lambecius lib. v, pag. 246. [pag. 519, cod. CCXCI, 3, Kollar., et cod. CCXCIII, 6, p. 524.] adde lib. viii, pag. 485 seqq. [p. 4014 seqq. ed. Koll. quem vid. de cod. LIV.] Epistola CCVI est inter epistolas Juliani duodecima. FABR. In edit. Garn. est epist. XXXIX, pag. 122, ubi in notis editor, non ergo, ait, ad Basilium scripta

A δούλων εύχαρις. V. Bandin. *Catal. codd. Gr. Laur.*, I, p. 424. Id antea nondum vulgatum Bandin. I. c. pag. 450-466, Gr. fecit publici juris. In cod. tribuitur quidem Basilio; num vero revera sit ejus opus, affirmare certo non audet. Est quoque *De synactis* commentariolus in Angeli Mariæ Bandini *Græcæ Ecclesiæ Monumentis*. Florent. 1762, 8, vol. III, n. 4.

In ed. Garn. III, pag. 463 seqq., sunt inter spurias epistolas mutæ epistolæ n. CCCLXI usque ad CCCLXIV Apollinari et Basilii. Prima incipit: *Τῷ δεσπότη μὴ αἰδουμένω τῷ Ἀπολιναρίῳ ὁ Βασίλειος, Πρότερον μὲν σοι, etc.*, atque auctor epistolæ consulit Apollinarium de usæ et substantiæ vocabulis ac de consubstantiali, ut barbare dici solet. Sed epistolæ istas esse supposititias, docet Garnier in *Vita Basilii*, cap. 39 fin., pag. 175. His accedit alia similibus fere argumentis, edita et inscripta:

Epistola ad Apollinarem Lodiicenum celeberrima de divina essentia, divi Basilii nomine ab Eustathio Sebasteno toto fere Oriente per summum scelus vulgata, ex cod. ms. bibl. Anglicæ Gr. et Lat. nunc primum in lucem prodit, historica narratione et animadversione illustrata, Romæ 1796, 8. Editur est Leopoldi Sebastiani. In opere ipso sunt multe variorum scriptorum eccles. et ab initio LXXXVII Basilii epistolæ, quas excipit epistola nunc a p. 23-29 edita, quam sequitur historia dissensionum inter S. Basilium et Eustathium Sebastenum, atque a pag. 39 - fin. animadversiones in epistolam. In Prolegomenis pag. 1-LXVIII orthodoxia Patrum eccles. ante concilium Nicænum defenditur. HART.

Nonnullas Latinorum interpretum hallucinationes emendavit, qui novissime epistolas Basilii ordine temporis, quo scriptæ sunt, digessit vertitque Gallice Paris. 1693, 12: *Lettres de S. Basile le Grand, traduites du grec, disposées en meilleur ordre, avec des notes et les sommaires de chaque lettre*. Interpres Franciscus de Bellegarde.

Epistola I. [II. Garn. p. 70 seqq.] ad Nazianzenum *De vita in solitudine degenda*, ex Latina Guil.

haræ epistolæ; sed ad hominem ante vitia hactenus, sub imperatore, quem præ se spernebat Julianus, expertum, quod de Basilio dici omnino non potest. Atque Garn. in *Vita Basilii*, cap. 8. 1, primum dubitat, num Juliani epistolæ ad Basilium sint genuinæ, et Du Pin ac Tillæmontii, qui eam epist. a Juliano scriptam putarunt, conjecturas de tempore quo exarata videatur, eo argumento, istam ad Basilium baud missam esse, convellit.

In eod. Mosquens. synod. XLI, u. 9, sunt epistolæ Gregorii Nazianz. et Basilii M. mutæ, cum ejusdem nonnullis aliis, in his duæ Juliani et Basilii mutæ. Conf. Matthæi *Notit. codd. Mosq.*, pag. 61. — In cod. Vindobon. Caesar. CCXCI, n. 2, indice Lambecio *Comm. V*, pag. 518 seqq., duæ sunt epistolæ ad Gregor. Nazianz.; sed Kollar. in not. A alteram, quæ incipit: *Ὁ ἐπιχρῶν εἶναι λέγων τὴν τῶν ὄντων εὐερίαν, observat scriptam esse a Basilio adversus Eunomium. Est illa epist. XVI, pag. 95 et. Garn., inscripta, Πρὸς Εὐνόμιον τὸν αἰρετικόν. Atque sic mss. sex. V. editoris notam a. HART.*

(d) Tom. II *Bibl. scriptorum eccles.*, pag. 190 et-li. Amst.

Budæi versione legitur tomo i ejus operum (a). A seri *Cynnamatum litteraturæ* libris III, Gr. et Lat., Lips. 1574, 8, sunt in libro II Basilii M. tres epistolæ. Hæc.

Basilii epistolæ quasdam edidit quoque Græcæ Hieron. Brunellus S. J., Romæ 8, cum aliis aliorum Patrum selectis scriptis et homiliis.

Epistolæ sexaginta ex Jo. Jacobi Beureri versione exhibet Abraham Scultetus tom. IV *Medullæ Patrum*, pag. 255 seq.; acceptat autem illas Scultetus a Jano Grutero, quemadmodum Beurer Græcæ ex codicibus Augustanis descriptas suppeditaverat Hæschelius. In his legitur etiam epistolæ ad Apollinarium (b), quam, in editionibus Basilii haud obviam, Græcæ deinde et Latine cum altera ad Apollinarem et duplici Apollinaris responsoria divulgavit Coteleries tom. II *Monument.*, p. 84. Paris. 1681, 4. Idem alias duas antea ineditas ἀνετύρρητους, unamque item ad Libanium et ad imp. Theodosium, unam eodem loco in lucem cum versione sua extulit. [Vide infra ad n. XIX.]

[Garnier tom. III, pag. 66, edidit ex codd. fragmentum epistolæ Basil. ad Theodoram canonicam, Græcæ cum versione Latina. Illam epistolam integram, at ex Latina incerti cujusdam veteris interpretatione, rudi quidem, sed fida (utpote cum totidem pene verbis expressa auctoris sensum exactissime reddat, adeoque perdidit Græci textus defectum maxime ex parte supplet), ex cod. membr. circ. sæc. XIII bibl. Monach. congregat. Casinensis Florent. (qui codex ejusdem Basilii ascetica plura complectitur, ab eodem interprete Latine versa) primum in lucem protulit Petr. Aloysius Galletius, ejusdem congregationis abbas, in (Amadotii) *Anecdota litterar.*, vol. I, Romæ 1773, 8, pag. 27 seq. e. Idem præmisit Græcum textum prioris, quæ jam innotuerat, partis, cum Lat. versione. In cod. Taurin. XCI, fol. 268, est epistolæ ad Theodoram canonicam: in edit. Benedictini. ep. CLXXXIII. V. *Cod. codd. Gr. Taur.*, p. 183. Hæc.]

Epistolam CCLXXXIX [93 Garn.] cum versione sua notisque prius Græcæ edidit Ger. Vossius ad calcem Gregorii Thaumaturgi, Mogunt. 1604, 4.

Basilii et Libanii epistolæ mutuas, una cum aliis sex vel septem brevioribus epistolis Græcæ in tirinum usum recudi fecit H. Stephanus 1577, 8, inter epistolæ, dialogos, oratiunculas et poemata, e variis scriptoribus collecta. FABR. Basilii et Libanii epistolæ mutue, quas magni facit Tillemontius, probatque ut genuinas, maxime dubiæ videntur Garnier. in *Vita Basilii* cap. 39, p. 172 seqq., is tamen illas sparsim edidit, quasdam inter epp. a Basilio in sece-se scriptas, quasdam, cum Basilio, in presbyterorum cathedra sederet, et alias, postquam episcopus fuerat. Quarum multas p. 452 seqq. dedit. Conf. Schroeckh p. 6 seqq., qui Garn. dubitationi de omnium illarum epist. mutuorum ὁρθῆς quasdam opponit; Oudin. l. c., p. 568 seqq., et Ræssler l. c., qui p. 107 seqq. de epistolis Basilii in genere, et de supposititiis quoque agunt. — In: Τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν ἀνθολογία, Paris. ex typogr. Steph. Prevostean, hæredis Guil. Morelli, typographi in Græciæ regii, in clauso Brunello, 1583, 4. Sunt n. 12 et 13 Libanii ep. ad Basilium, et Basilii ad Olympium. — In Josch. Camerarii collectione epistolarum LXXXVI, Ἐκλογὴ καὶ ὁλὸν ἀπάνθισμα διαφόρων ἐπιστολῶν Ἑλληνικῶν, etc. Tubingæ 1540, 8, sunt nonnullæ Basilii epistolæ. — In Matth. Dres-

a Italica versio in cod. Veneto bibl. S. Michael. V. Mitterell. *Cod. illius bibl.* p. 112. — De aliis Lat. edit. vid. supra ad n. II Homiliar. Basil. M. ad Gregor. Naz. epistolæ. Eiusdem *De ratione vitæ solitariae* lib., Petro Mosellano interprete. Lips. 1516, 4. Editio Lat. Budæo interprete, *De vita in solitudine agenda*, cum Budæi epistolis Lat. lib. v, et Græcis lib. I, Paris. ap. Jo. Bad. Ascensium 1531, fol., de qua ed. vide Clem. nt. *Bibl. cur.* v, pag. 377. — Basil. — Paris. ap. Guil. Morel. 1502, 8. — Græcæ, cum Budæi versione. Ibid. ex typogr. Steph. Prevost — in ædibus Jo. Bene-nati, 1581, 4. Plutarch.

(*) Quæ Latine tantum ut anecdota ed'it Galletius, hæc totidem verbis Græcæ et Latine leguntur in epist. 22 S. Basilii, *De perfectione vitæ monasticæ*, p. 98 ed. Bened. Edr.

De fortuna Romanorum et Alexandri M. — et Basili. M. *De vita solitaria*. Latine, Budæo interprete, Paris. ap. Senant. 1505, 4. Maittaire II, pag. 172. Basilii et Greg. Nazianz. epistolæ, nunquam antea editæ Gr. Haganoæ 152b, 8. Hæc.]

(b) Ad Apollinarium scripsisse se non diffitetur Basilius, laicus ad laicum. Vide indicem eorum ad quos Basilius scripsit, in Eustathio. FABR. in Hadriani Collect. concilior., tom. III, inter acta concilii Constantinopolitani an. 553, in collatione v, quæ Basilii ad Patrophilum, Ægearum episc., in quæ Apollinaris scripsisse se non diffitetur. Hæc.]

(*) Quæ Latine tantum ut anecdota ed'it Galletius, hæc totidem verbis Græcæ et Latine leguntur in epist. 22 S. Basilii, *De perfectione vitæ monasticæ*, p. 98 ed. Bened. Edr.

et aliorum codd. inter eos, quos supra laudavi, repetuntur.

De cod. Augustano Vind., in quo sunt epist. CCCXLVIII, v. Reiser. *Indic. mss. bibl. August.*, p. 16-20. — Ibid. pag. 89. Basilii M. epistola ad quemdam Gregorium, addita nota, ab aliis illam ascribi Gregorio Nazianzeno. — Vindobonae in cod. Cæs. LXIV, n. 21, sunt ep. XXXIV, quas recensuit Lambec. *Comm. III*, pag. 300 seqq., et Kollarius adnotat epistolam septimam in hoc et quatuor aliis codd. Cæs. inscribi Γρηγορίῳ πρεσβυτέρῳ non, ut in ed. Basilii Opp. Benedictinæ, tom. III, pag. 149, ep. LV ex codd. Harlei, et tribus aliis, it. ex edit., Παρηγορίῳ, sed editor in nota observat, in sex codd. et in tribus ad marginem legi Γρηγορίῳ. (Add. Lambec. IV, pag. 481 sq. de cod. LXXIX, in quo n. 42 eadem legitur epistola). — In eodem cod. LXIV (in quo alia multa sunt Basilii opp.). n. 28 (Lamb., III, p. 298), epist. responsoria ad Optimum episcopum. — In cod. LXIII, n. 4, epistola XXI Basilii M., Gregorii Nazianz., Antipatri præsidis, et Juliani. (Lamb. *ibid.*, p. 290 seqq.). — In cod. LXVII, præter multas homilias atque ep. Basilii, n. XXI, *Encomium in Meletium*, sub nomine Basilii; sed vide infra ad n. XXX et Lambec. III, p. 331. — N. autem XL, Basilii epist. ad Simpliciam de ipsis eunuchis, et Lambec. p. 336 seqq. excerpit argumentum hujus epistolæ præmissum scituque dignum, sed omissum quoque in ed. Benedictinæ, atque locum memorabilem contra eunuchos. — Cod. LXXXV continet CCLVIII epistolas cum XII ep. Libanii ad Basilium; de quibus multus est Lambec. III, p. 358-372, et varios errores edit. Gr. Lat. Paris. corrigi. — In cod. CCXCI, n. 1 epistola, non ad Gregorium Naz., ut in cod. proditor, sed adversus Eunu- mium, ac n. 3, Juliani ep. ad Basilium, hujusque integra responsio; de quibus v. Lambec. atque Kollar. V, p. 518 sqq.

Venetis in bibl. Marc. cod. LXI, epp. CCLXXIV. — Omnes, ait Zanetti p. 42 *Cat. codd. Gr. Marc.* in edit. novissima monachorum S. Bened. præter eam, quæ posita est sub numero CCLXXIV, hoc titulo: Πρὸς ἀσθενούσα παραμυθητικῆ, *Consolatoria ad infirmum*; incipit: Ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων βραχύς. Habetur et in cod. LAV. — Cod. LXXXV, epist. ad Simpliciam hæreticam. — Cod. LXXIX, epistolæ CCCXXXVIII, et Juliani epistola; inc. τὸ ἔμφυτον, cum Basilii responsione. — Cod. CXXXIX epist. una ad Julianum, et ep. ad Simpliciam. — Cod. DLXXV, Basilii et Nazianz. epistolæ XXXVII. V. *Catal. codd. Marc.*, p. 52, 55, 80 et 502.

Inter codd. Thom. Gale in *Cat. codd. Angliæ*, II, pag. 188, n. 5945, memoratur Basilii M. epistola nondum edita; sed nec principium illius nec ulla alia notitia additur; an illa, quæ infra n. XXXII memoratur?

Florentia in bibl. Medic.-Laurent. in cod. XX, plut. 9, sunt varia Basilii opera; in his n. 15, ep. ad Chilonem, ad Gregorium Theologum, et ad

Theodoram canonicam, tum n. 16, epist. ad Amphilo- chium (ad quem plures sunt epistolæ in variis codd. V indicem ad illum *Cat. voc. Basilii*). Conf. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.* I, pag. 424. — In cod. VIII, plut. 4, XL homilias et IV epp. — In cod. IX existant XLVII homilias, X epp. et liber *De virginitate*. — In cod. XII, n. 18, XXV epistolæ. — In cod. XIV, n. 2, CCCXLIV. V. Bandin. I, pag. 525, 523, 535, 539. In tom. II, in cod. VII, n. 29, plut. 57, initio erant epist. CCLXXIII, sed quædam exciderunt, no- tante Bandin., p. 547. — In cod. XXXIV, n. 19, epist. Basilii ad Libanium et hujus responsio. — In cod. XVI, n. 3, epist. XXIV, et in cod. XXX, n. 7, plut. 59, ep. XXXIII mntuæ Basilii ac Libanii. V. pag. 454 et 551.

B Add. codd. Taurio. XCI, — CV, — CLXVI. — CLXXIX, in *Cat. codd. Gr.* p. 183, 196, 252, 266.

Epistola ad Gregor. præcepta vitæ religiose et perfectæ, e Græco in italicum sermonem translata, et edita Brixia: 1733, 12. V. Paitoni *Biblioth.*, etc., I, p. 148.

Ep. ad Gregor. Nazianz. Anglice versa, per Ricm. Scherrie. Lond. sine a. nota, 8. Vide Brüggemann *Vind.*, etc., p. 412, qui *ibid.* versiones Anglicas aliorum Basilii opusculorum refert. — Garnier inter spurias epp. recepit quoque pag. 462 seqq. mutuas Libanii et Basilii epistolas, et p. 462 ex Basilii epistola ad Julianum Apostatam, de S. Trinitate, etc. tum mutuas Apollinarii Basilique epp., denique ad Theodosium, de quibus infra ad n. XIX agemus.

C Epistolæ sequuntur in appendice p. 468 seqq., præmisso monito, Ἠθικὸν λόγος κ', etc., qui ad tom. II in edit. Gr.-Lat. a. 1618, in appendice primo loco ponuntur; de quibus Fabric. in vet. edit. n. XI, hæc, quæ sequuntur, litteris consignavit. *Hæc. [XI] Sermones XXIV morales* [in append. tom. II edit. Gr.-Lat. 1618] a Simeone magistro et Iogotheta, excerpti e Basilii scriptis, et contentis in morem compositi λόγοι κ'. Ἐκλεχθέντες διὰ Συμμεῶν τοῦ μαγίστρου καὶ λογοθέτου ἐκ πασῶν τῶν πραγματείων τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, etc. Simeon ille magister, qui etiam Metaphrastes vulgo audit, clarus fuit sub sæculi decimi initium. Loca Basilii e quibus sermones hi contexti sunt in marginibus adnotantur.

1. Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, *De virtute et vicio*. Incipit: Ὁ μὲν Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

2. Περὶ διδαχῆς καὶ νοουθεσίας, *De doctrina et ammonitione*. Incipit: Εἰ ἐπὶ τοσαύταις.

3. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, *De amore erga Deum et proximum*. Incipit: Τοὺς τῶν βιωτικῶν.

4. Περὶ ἐλεημοσύνης, *De misericordia et benignitate*. Incipit: Εἰ θαυμάζεις τὰ χηρήματα.

5. Περὶ πλούτου καὶ πενίας, *De divitiis et paupertate*. Incipit: Τὰ φερέτα ἐξαντιλόμνα.

6. Περὶ πλεονεξίας, *De avaritia*. Incipit: Ὅταν εἶς οὐκίαν ἀνδρὸς.

7. Περὶ ἁμαρτίας, *De peccato*. Incipit: Πολλὴν ἀγαπήτο.

8. Περὶ μετανοίας, *De penitentia*. Incipit: Ἀντὸς μοι φόβος ἐπέσχεψε.

9. Περὶ προσευχῆς. *De precatione*. Incipit: Χρὴ τὴν προσευχὴν. Hic sermo cum Nicolai Glaseri versione, junctus duobus libris Chrysostomi *De modo orandi Deum*, proliit in ejusdem Glaseri *Cynosura pietatis et morum* Græco Latina, Gessæ 1609, 8.

10. Περὶ νηστείας, *De jejunio*. Incipit: Στρατηγὸς μὲν εἰς παράταξιν.

11. Περὶ θανάτου, *De morte*. Incipit: Ὡ τοῦ θαύματος, ἀγαπήτο. Hanc ex mss. Vaticanis vertit et Latine inter opera Ephraemi Syri edidit Ger. Vossius, tom. I, p. 200.

12. Περὶ λύπης καὶ ἀθυμίας, *De maerore et tristitia*. Incipit: Ὅταν ἴδω καὶ τὸ κακὸν εὐδοῦμενον.

13. Περὶ ὕπομονῆς καὶ μακροθυμίας, *De patientia et tolerantia*. Incipit: Μήδεις ἐξ ὧν ἔπαθε.

14. Περὶ μελλούσης κρείσεως, *De futuro judicio*. Incipit: Ὅταν μέλλης ἐπὶ τινι ὁρμῆν. Hunc quoque sermonem Latine a se versum exhibet Ger. Vossius tom. I Operum Ephraemi Syri, p. 211.

15. Περὶ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, *De principatu et potestate*. Incipit: Καλὴν δαί, τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἀρεσθαι.

16. Περὶ γαστριμαργίας καὶ μῆθης, *De inglutit et ebrietate*. Incipit: Μονότροπος ὁ τοῦ Χριστιανισμοῦ βίος.

17. Περὶ ὀργῆς καὶ ἔχθρας, *De ira et odio*. Incipit: Μέγιστον κατηγορήμα Χριστιανῶν.

18. Περὶ φθόνου καὶ βασκανίας, *De livore et invidia*. Incipit: Πολλὴν ἡμῶν ἐμποεῖ τὴν ἄνοιαν.

19. Περὶ σωφροσύνης καὶ ἀκολασίας, *De temperantia et incontinentia*. Incipit: Ὁ τῶν Μακεδόνων Ἀλέξανδρος.

20. Περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ κενοδοξίας, *De humilitate et sana gloria*. Incipit: Ἀμύχανον τὸν μὴ καταδεξάμενον.

21. Περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας καὶ φρονήσεως, *De felicitate ac infortunio*; tam etiam *De prudentia*. Incipit: Ὅτε τὰ δεξιὰ.

22. Περὶ προνοίας, *De providentia*. Incipit: Τοῦ ἐν τῷ προστάγματι.

23. Περὶ ψυχῆς, *De anima*. Incipit: Τὸ τὴν πῆσαν σπουδὴν.

24. Περὶ τιμῆς γονέων, καὶ γήρωσ, καὶ νεότητος, *De honore quo afficiendi sunt parentes, de senectute et juventute*. Incipit: Τὸ, Ἐξεγέρθητι, Κύριε.

Profluerunt hi sermones primum Græcè e bibl. regis Christianissimi, Paris. apud Guil. Morellium 1556, 8. Hinc a Simone Maille, archiepiscopo Turonensi, translatis in Latinum sermonem, ibid. 1558, 8. Postea utraque lingua cum nova interpretatione Stanislai Novii, Francof. 1598 et 1611, 8. Simonis a Maille interpretatio Latina servata est in Græco-Latinis operum Basilii editionibus. Ex his ethicis,

A suspicor, esse homilias novem breviores, quas a Francisco Vergara versas esse Latine narrat Nicolaus Antonius in *Bibl. Hispana*. FABR. Sunt in decem cod. bibl. publ. Paris.

Ultimum locum in tom. III ed. Garn. occupat Περὶ τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀθροίας πρὸς Ἀησιότων ἐπίσκοπον Μελιτινῆς (α). *Liber de vera virginitatis integritate ad Letoium, Melitenensem episcopum*. Incipit: Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν τῶν νομολογ., etc. In ed. Paris. a. 1648, tom. I, et a Fabricio in vet. ed. in recensione illius tom. II, V, inter genuina recipitur Basilii opera. Atque Fabricius hæc quæ sequuntur de illo libro notavit: « Vertit Ambrosius Camaldulensis, Venet. 1550, 8. Licet vero Dorschens noster in *Indice iniquitatis*, pag. 173 sq., et ex ipsis etiam Rom. Ecclesie addictis Natalis Alexander et alii libell. *De virginitate Basilii* esse negent, tamen illi vindicat hoc scriptum, a Suida etiam memoratum, Combefisius testimonio Nazianzei, qui orat. 20, *De Basilio*, pag. 358, τὰ ἔγγραφα Ipsius de virginibus διατάγματα commemorat. Letoïus ille laudatur a Theodorico IV, 2, *Hist.*: Hactenus Fabricius. Atenium Garnier., qui in prævio *Monito* illum librum spurium esse demonstrat ex styli dissimilitudine et imaginibus indecoris, atque quoniam Letoïus ille, cui nuncupatus est liber, pluribus post Basilii mortem auctis ad dignitatem episcopi Melitiniensis pervenit, primum Suidam nihil moratur; deinde Nazianzei testimonium, quod grave videtur, et quo Combefisius ac Du Pin ad librum Basilii unice asserendum, nituntur, non de nostro intelligit libro. « Sed, ait, cum Gregorius Basilii scripta laudat, quibus virginitatem vere colere docebat, *Regulas* indicat, quæ nihil prorsus habent, quod non ad optimum excolendæ virginitatis rationem pertineat. Atque etiam constaret Basilium singulari opera *De virginitate* scripsisse: verum illud opus desiderandum esset; minime vero illud, quod in manibus habemus affingi ei in tam manifesta styli dissimilitudine ac temporum discrepantia deberet. » Opus tamen, ab antiquitate commendatum, concedit, scriptum esse quarto sæculo, eidemque Letoio nuncupatum Melitiniensi, ad quem etiam Gregorii Nyseni exstat epistola canonica. Garnierio assentitur Schroeckh l. c., pag. 205, sed multo copiosius persequitur idem argumentum Ordin. I. c., pag. 553 sq., qui primum nominat Bellarminum, Labbeum, Du Pin, Cavcunque, qui id opus censent legitimum esse Basilii factum; dein vero multas rationes, quibus motus Godfr. Hermantius in *Vita Basilii et Gregorii Naziani*. Gallice scripta, id abnegavit Basilio, refert, probatque et ornat. — Exstat in cod. Nautano Venet. CXXIII, n. 15, de quo v. *Cat. codd. Gr. Nan.*, p. 256 sq., et in codd. Bavar. Monach. XXXII, LXXXIX et XCIII. V. *Cat. codd. Gr. Bav.*, p. 8, 54 et 55. — Drestæ in bibl. elect. est cod. Latin. qui continet Athanasii et Basilii opp. In his Basilii *De militia monachali* ad quemdam discipulum

(α) Vulgo legitur Μελίτης: sed Garnier. fide codd. correxit Μελιτινῆς.

saum; *De laudibus vitæ solitariae*; ad Letoium *De vera integritate virginitalis* et quasdam ep. ad Amphiloichium, ad Terentium et alias; *De studio gentilianæ litterar.* lib. et Rufini in librum homil. Basilii Præfationem cum VIII homiliis. V. Goetz. *Memor. bibl. Dresd.*, tom. I, coll. 4, p. 363 sqq.

Hæc sunt opera et genuina et dubia spuriaque, quæ continentur in edit. Garn.-Benedictinorum. Agmen claudunt addenda atque emendanda ad tria volumina; tum selectæ Frontonis Ducei notæ in librum *De Spiritu sancto*, denique indices.

Ne quid autem eorum quæ Fabric. in vet. ed. adhuc scripserat, in hac ed. desideretur, reliqua hic subjiciam, omissis iis, quæ jam in superioris Garnierianæ edit. recensione reddideram. In appendice igitur ad tom. II edit. Gr. Lat. a. 1618, et apud Fabric. olim, n. XII sqq., adhuc reperiuntur :

XII. Περὶ γραμματικῆς γυμνασίας, *De grammatica exercitatione.* Incipit : Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ..... et ἐὶν σε γινώσκων, ὦ πατέρον. P. 171. Vertit Gilbertus Cognatus, Nozorensis. De hujus libelli editionibus dixi tomo sexto hujus *Bibliothecæ*, pag. 519 et 522, ubi monui etiam, verum auctorem non esse S. Basilium, sed Manuelem Moschopolam, longe recentiorum scriptorem, qui circa sæculi xiv finem claruit. FAAN. Conf. Henr. Vales. *De critica*, lib. 1, cap. 25, pag. 173 sq. — In Gilberti Cogoati (Gusini) Nozoreni operibus, Basil. 1542, fol., tom. I, n. 1. V. Baumgarten. *Nachricht. von merkwür. Büchern*, tom. X, p. 48 sqq.

Quæ sequuntur n. XIII, *De consolatione in adversis*; n. XIV, *De laude solitariae vitæ*, et XV, *Admonitio ad filium spiritalem*, et Garnier. tom. II, inter spuria reposuerat, item n. XVI. *Gennadii dias. epistolica*, atque XVII, *Frontonis Ducei notæ*, jam supra snia locis explicita sunt. HAAL.

VII. *Scripta S. Basilii, vel quæ sub ejus nomine feruntur, sed quæ in editionibus Græco-Latinis non versantur.*

XVIII. *Homilia tertia de Jejunio*, [edita a Garnierio in tom. II, inter spuria Basilii scripta, et ego de illa ad n. 2 spuriorum illorum dixi. HAAL.]

Homilia in Proverbiorum VI, 4, edita Græce et Latine a Cotelerio in tom. I *Monumentor. Ecclesiæ Græcæ*, p. 28-57. Incipit : Οὐ λυσιτέ με ἐλάττωσις τῶν συνεδόντων. Hanc quoque [ut superiore] ante Cotelerium verterat Latineque eviderat Franciscus Combefissius in *Ecclesiaste Græco*, qui loca quædam Hllins illustrat tom. I *Basilii recensiti*, p. 21.

XIX. Ad Apollinarianum epistolæ duæ, unaque ad Libanum : ad Theodosium imp. una, et duæ commendatitiæ ad incertum, Græce et Latine editæ ab eodem Cotelerio tom. II *Monumentor.* pag. 84 seq. una cum Apollinarii linis, totidemque Libanii ad Basilium epistolis et una ad eundem Amphiloichii. Paris., 1681, 4. Epistolas mutuas Apollinarii et

Basilii ad Arianis vel Apollinarianis confictas esse, non diffidetur ipso Cotelerio, quem, si placet, vide pag. 553. Illi vero ad Theodosium hanc notam additam in ms. reperisse idem p. 559 monet : ἼΙ ἐπιστολὴ αὐτῆ ὄντε ἀπὸ τῶν νοσημάτων ὄντε ἀπὸ τῆς φράσεως ἔσκεν εἶναι τοῦ μεγάλου Βασίλειου. FAAN. Garn. III, p. 463. V. supra ubi n. X de epistolis agelatur, ad finem notata, ubi quoque Ba illi ep. ad Apollinarem Laodicenum supposititia allata est. — Epistola ad Theodosium imp., ap. Garn. III, p. 466 sq., inter spurias ex Cotelerii *Monum. Eccl. Græcæ*, tom. II, p. 97. Atque in margine notatur, alias legi tantum τῶ βασιλεῖ. Tillemontio quidem videtur hæc epistola juveneio et rhetorem non deceuisse, isque Theodosium, cui inscripta est epistola, non magnum illum imperatorem intelligit, sed præsidem aliquem Cappadocæ. At in nota animadvertit editor Benedict. in ed. Garn. totam epistolam Basilii stylo atque ingenio repugnare, et alias adducit rationes graves, quibus impugnatur Tillemontii iudicium, et litteram esse adulterinam demonstratur. HAAL.

XX. *Rationes syllogisticæ contra Arianos, quod Filius sit Deus*, prodire tomo V *Lectionum antiquarum* Henr. Canisii, pag. 166-171 (a), sed Latine tantum, interprete Francisco Turiano, S. J. Ingolstadt. 1604, 4. Inrip. Si Filius est natura Deus, et Pater est natura Deus, non est alius Deus Filius. FAAN. In schol. ad Euthym. Zigabenum citatur ὁ ἱερός καὶ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Συλλογισμοῖς, atque cl. Matthæi præf. ad Euth. Zigab. comment. in IV Evangelia, tom. I, pag. 19, not. 9, suspicatur, intelligi librum, *Rationes syllogist. etc.* HAAL.

XI. *Philocalia* e scriptis Origenis concinnata a Basilio et Nazianzeno, ut dixi lib. v, cap. 1 [pag. 221 sq. vol VII]. FAAN. Codd. in vol. VII cit. memoratis add. cod. Augustan. Vindel. secundum Reiseri indicem mss. bibl. August., p. 38, n. 49, et Medic. Laurent. XV, plnt. 4, in quo quæstiones in duo libros partitæ sunt; primi libri quæstiones sunt XXI, secundi autem XII; adnotantur quoque suis locis varia Origenis opera, et quibus auctoritates ad solvendas quæstiones sumptæ sunt. V. plura in Bandini *Cat. codd. Gr. Tanr.*, I, pag. 540. In ed. Tarini unico tantum libro, in xxvi cap. distributo, continetur *Philocalia*. Tarini ed., quam in manibus habeo, inscripta est : *Origenis Adamantii Philocalia, de obscuris S. Scripturæ locis, a S. S. P. P. Basilio M. et Gregorio Theologo, ex variis Origenis commentariis excerpta. — Omnia nunc primum Græce edita ex bibl. Regia, opera et studio Jo. Tarini, Andegavi, qui et Latina fecit et notis illustravit.* Lutet. Paris. ap. Sebast. Craunoisy. 1624, 4. Additi sunt libri Zachariæ Scholastici *De mundi opificio* contra philosophos disput.; Anastasii, presbyteri, *De hominis ad imaginem Dei creatione* liber et cele-

rum, etc., vol. I, Amstel. 1725, fol., n. 6, pag. 169-171. HAAL.

(a) Sec. vet. ed. Ingolstadt. a. 1604-1604, sed in Basnagii repetita mutataque et aucta ed. inscripta : *Theaurus monumentorum ecclesiast. et historico-*

hres opiniones de anima.— Edit. Tarini Paris. 1618, 4, exstat in *Cat. bibl. Leidensis*, pag. 62. HAAL.

XXII. Λόγος εἰς τὴν ὑπόστασιν τῆς ἀσθεσεως. In Garn. ed., II, pag. 625. V. supra n. 9. HAAL.

XXIII. Basilii et Nazianzeni *Expositio fidei*, edita Latine a Canisio tom. V *Antiquar. Lect.*, p. 177-180 (a). Incipit : *Credo in Patrem et Filium et Spiritum S., Trinitatem homouinem.*

XXIV. Ἐκθεσις πίστεως ἐν συντόμῳ, *Expositio fidei in compendio*, quaestionibus et responsonibus, edita Graece et Latine a *Stephano le Moine* in *Variis sacris tom. I*, p. 147-149. Incipit : Πόσας φύσεις ἠμολογεῖς ἐπὶ τῆς ἀγίας καὶ ἑμοῦσου καὶ ἀκτίστου Τριάδος ;

XXV. Θέα λατουργία.

XXVI. Basilium — ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς λατουργίας. Apud Garn. II, p. 672 sqq. et quæ Fabric. de duobus hinc opp. scripserat, jam supra ad n. 2, tom. II, Garn. inter apuria recepi. HAAL.

XXVII. *Scholia in Psalmos centum et quinquaginta*. Graece nondum prodierunt, quod sciam, sed in Latinis editionibus (nam in Graeco-Latinis [et Garner.], sunt ommissa) exstant e versione Wolfgangi Musculi. Non Basilium habere auctorem, sed ex Basilio, Chrysostomo ac Theodoro esse collecta, jam multi po. t. Possessionum observarunt. *Commentum Lucumonis, qui sub nomine Basilii mundo illusit*, vocat Rich. Montacutus pag. 85 *Apparatus ad origines ecclesiasticas.*

XXVIII. *Basilii M. supplicationes in S. Pentecosten*, memorat Gabriel Philadelphiensis, apud Allatium, cap. 13 *De purgatorio*, pag. 93. *Precationem* aliam Basilii Graece ms. e codice VIII Barocciano bibl. Bodlei. edidit Heuricus Hammondus in *Catechismo practico*, addita Anglica versione. Oxon. 1662, 8 (quæ septima est editio), p. 279, et tomo I *Opp. Lond.* 1684, fol. Et in Germanica catechismi illius versione Francof. 1696, 8. Eam quoniam brevis est atque Christiano doctore digna, hoc loco cum versione mea Latina ascribam. (*Vide inter Opp. Basilii, t. III. EOST.*)

A Joach. Camerario edita est : *Disputatio de piis catholicis atque orthodoxis precibus et invocantione numinis divini : et exposita formulae harum, tam de sacris, quam aliorum usurpatione, descriptæ Graece et Lat. Accesserunt definitiones precipuarum rerum, quarum mentio in hac disputatione fit.* Argentor. 1560, 8. In hoc op. reperiantur, p. 71-92, preces SS. Chrysostomi, Basilii, Gregorii Nazianz., Jo. Damasceni et aliorum, Graece descriptæ ex libello *Precationum* quo Graece Ecclesiae utuntur, et Camerarius appellat *Μηνάριον.*

Fabricius in vet. ed. alia quædam subjunxerat Gr. cum versione Latina, quæ Graece descripserat

(a) E lit. Ingol. Sed in *Basnagi Thesaurio monum. eccl.*, tom. I, n. 8, p. 188. In indice cod. Antonii Eparchi, n. LXI, Basilii brevis expositio fidei et quædam contra feminas. Ad t. n. XXXIII. V. infra, vol. X, p. 481 et 484 ed. vet. HAAL.

(b) In cod. LXVII (in quo multi sunt Basilii li-

A J. Christpb. Wolfius, cum in Anglia versaretur, ex codd. bibl. Bodleianæ. Sunt autem

1° Basilii precatio dicta ante S. communionem corporis Domini, ex Niceæ Choniata *Thesaurio orthodoxæ fidei* : cod. Bodlei. MLXXXI.

2° Basilii precatio et exorcismus super homine vexato ab impuris spiritibus, ex cod. Barocæ. VIII in quo et Epiphani et aliorum SS. Patrum adjurationes ejusmodi leguntur. Precationem sequitur exorcismi formula. Aliæ exorcismi formulæ reperiantur in Goari *Euchologio*, p. 335 sq. — In cod. regio Matrit. CV, n. 66, exstat ἀφορισμὸς τοῦ — Βασιλείου κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, *Basilii exorcismus adversus spiritus immundos*. Inc. Ὁ Θεὸς τῶν θεῶν, etc. Atque Iriarte in *Cat. codd. Gr. Matrit.*, p. 421 sq., adnotat, hunc Basilii exorcismum et Fabricium VIII, pag. 95 vet. ed. et Goarum *Euchologii* pag. 729, Gr. ac Lat. publicasse, at matum Matrit. ab utroque excuso bene multis variis lectionibus dissentire; se, rogante Franc. de Bejar, confecisse versionem Lat. et hanc subjectam esse edito opusculo : *S. Basilii Regulae*. In eod. codice occurrunt quoque plures partim a Goaro libr. cit. editi, partim nondum vulgati similes exorcismi atque precatones Chrysostomi, Gregorii Thaumaturgi, Epiphani, Gregorii Nazianz., Salomonis et aliorum anonymorum, de quibus multus est Iriart. — *Precatio Basilii* quædam est Vindobon. in cod. Cæsar. XIX. V. Lambec., III, p. 95.

3° *Quæstiones Euumonii et Apollinaria cum responsionibus S. Basilii* ex cod. Cromwell. CXII, pag. 579. Sed quoniam n. 2 sq. exorcismus alibi occurrit, eum hic omisi, n. autem 1 et 3 in supplementa, si placebit, conjiçiam. HAAL.

XXIX. *Penitentiale* sive Ἐπερίτιμον εἰς τοὺς παραπτώματα καὶ ἀμαρτάνοντα. Incipit : Ἡ προβολὴ τοῦ λογισμοῦ ἀναμάρτητος. Ms. in bibl. Casarea. Vide Lambecium, III, pag. 100. FABR. In cod. LIX, n. 14, p. 265 ed. Kollar., qui in nota observat, diversam esse hoc epitimion ab illis, quæ in Garnieri edit. edita sunt tom. II, p. 526. In hoc autem Kollar. ne umbram quidem Basilii videt. HAAL.

XXX. Ἐγκώμιον εἰς Μελέτιον Ἐπίσκοπον, *Encomium funebre Meletii episcopi Antiocheni*, A. C. 381 defuncti. Incipit : Ἐξήρατον ἡμῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων. In codicibus quibusdam russ. Basilio tribuitur, ut illo, qui est in bibl. Cæsarea apud Lamberium (b), III, p. 129, sed qui Gregorio Nyseno illud testimonis Socratis v, 9, Sozomeni vii, 10, Nicephori xi, 29, et Martyrologii Rom. 12 Febr. recte vindicat. Legitur etiam inter Nyseni Opera, tom. II, p. 419, licet Meletium Basilium etiam in epistolis non uno loco laudet et contra inimicos causam ejus tueatur

hri), n. 21, p. 331 ed. Kollar., cujus notam conferes. Sed in cod. CVI, n. 13, ap. Lambec. IV, pag. 53, tribuitur illa oratio funebris Gregorio Nyseno. Adde cap. de Greg. Nys. ad u. 60 Operum tom. II. HAAL.

XXXI. Ex homilia commemoratiōnis B. Mariæ virginis, cujus exemplar in insula Rhodo descriptum habuit Gilbertus Gaolminus, loca Arabice et Latine avert Abraham Ecchellensis in *Eutychio vindicato*, Rom. 1661, 4, p. 226, 216.

XXXII. Caveus testatur, apud Thom. Galeum fuisse mstas, *responsiones Basilii ad Eubulum*: epistolam brevem ad Optatum quemdam et excerptum ex epistola ad Neapolitanos (puto legendum ad Nicopolitanos), cum scholiis.

XXXIII. Περί φωτισματος, *De illuminatione sive baptismo*. Incipit: Ἡδὴ μακαριότητος ὁμη πρὸς ὑμᾶς. Sub Basilii nomine exstat in variis codicibus mss., uti duobus bibl. Regiæ Paris., teste Cotelierio ad Clementis *Recognitiones*, III, 67, et in Barocciano CXCI, ut me monuit noster Wolfius. Sed Basilio perperam tribuitur, cum sit *Procatechesis* S. Cyrilli Hierosolymitani, sive Præfatio ejus ad *Catecheses*. Auctor scholii quod in altero codice Regio Cotelierius reperit: Σαφῶς ἤντι δεικνύσι ὁ χαρακτήρ τοῦ προκειμένου λόγου, ὅτι οὐκ ἔστιν τοῦ ἁγίου Βασι-

λέου. FABR. N. in cod. CDLXXVI, n. 18, ubi in nota marg. ab antiqua manu abjudicator Basilio. V. confector. ental., II, p. 67. HARL.

XXXIV. Περί τοῦ ὅτι ἀκατάληκτος ἔστιν ὁ Θεός, *Quod Deus sit incomprehensibilis*. Incipit: Σαφῶς μὲν ὀφθαλμοῖς Θεὸν θεωρεῖσθαι. Idem sub Basilii nomine in jam dicto Barocciano cod. CXCI legitur atque in altero CCXXXIX (a), sed itidem auctorem habet Cyrillum Hierosolymitanum, inter cujus *Catecheses*, ut eidem laudato Wolfio observatum, nono loco legitur.

Hæc de S. Basilio ejusque scriptis adnotanda mihi succurrerunt, quem Cassiodorus in præmio *Divinarum Lectionum* refert inter eos, qui totam S. Scripturam explicaverunt. *Ferunt itaque Scripturas divinas Veteris Novique Testamenti ab ipso principio usque ad finem Græco sermone declarasse Clementem Alexandrinum, cognomena Stromateum, et Cyrillum ejusdem civitatis episcopum, et Joannem Chrysostomum, Gregorium et Basilium, nec non c. alios studiosissimos viros, quos Græca facundia concelebrat.*

(a) Item in cod. Paris. bibl. publ. CDLXXVI (in quo multa sunt Basilii scripta), n. 35, et CMLXIX, n. 7. Garnier in *Vita Basilii*, p. 185. § V fin. hanc et aliam bon. *De elemosyna et judicio inter perlitias numeravit.*

Ad *synia* opp. pertinet interrogatio ad *G. eg. Nazians.* de *Ecclesia et sacerdotibus*, quæ in cod. Vindob. Cæsar. CCXCIII, n. 4, apud Laubec. V. p. 537, tribuitur Basilio M., sed Kollar. in nota docet eam esse nugæis nugivendii somnium.

De Basilii libro *contra Manichæos* deperdito, quem

laudavit Augustinus, v. supra vol. VII, pag. 325. In cod. Paris. MMUCCCLXXIII, n. 4, Basilii interrogata et responsa de charitate, et n. 2, excerpta ex Chrysostomi ac Basilii opp. — MCDV, n. 10, Basilii ad Gregorium fratrem *de mixtura triplicis observatio brevissima*. — MCX, n. 5, Basilii *explicatio orationis Dominicæ*, etc. Adl. Schramm. Supplementa in analysi Opp. SS. Patrum, etc., tom. XII. Ex cod. M. squensis edita Matthæi homiliam *De perfect. vitæ monach.* V. supra ad n. 4 de homilia. Sed hæc sufficiant, ne extra oleas vagari videamur. HARL.

PRÆCIPUÆ ANTIQUARUM EDITIONUM PRÆFATIONES.

PRÆFATIO EDITIONIS PARIENSIS,

Quæ prodiiit anno 1520.

Reverendissimo Patri ac DD. Stephano Poncherio Senonensium archiepiscopo Jo. Badius Ascensius S.

Jacobus Faber Stapulensis, philosophus insignis, et omni disciplina laudabili extra invidiam aleam ornatus, itaque, archiepiscopo dignissime, sapientissimæ excellentiæ multis magnisque nominibus (id quod accipi) clarus, et (quod certe scio) deditissimus, ubi in adolescentia sua cum experiundi, tum religionis ergo, varias regiones peragrasset, multasque bibliothecas invisisset, perinde ac apes dædalæ, solerti indagine tanquam e floribus fragrantissimis, optima et liquidissima mella, præstantissima summi cujusque scriptoris opera delegit: eaque onustis aliis ad nos usque transvexit. Inter quæ superioribus annis, divi Hilarii, Ægesippi, Nicolai Cæsari, et quasdam alias neutiquam pœnitendas leucurationes ipso auctore emissius: unper autem divi Basilii vere Magni monumenta, æterna cedro dignissima, ab urbe Roma ad nos usque perlatâ, hinc ad negotia sua profecturus prelo nostro commisit, ea stipulatione, ut quanta maxima valere diligentia, recognita, non sequitur compressa, fastissimo nomini tuo, Pater amplissime, nuncuparem: quatenus incomparabilis viri divina scripta, sapientissimi et potentissimi antistiti præsidio, ab invidiorum defœderentur morsiculis. Operæ siquidem pretium videbar illi, etiam non vulgare facturis, si meis vel importunis precibus exorarem, ut ejus viri, qui unus post Christum Dominum Magni cognomentum vere meruit, et irrefragabilem auctoritatem obtinuit (usque adeo ut non minus apud ipsius, quam olim apud Pythagoræ discipulos pro summa dicti comprobatione sufficeret, si quispiam mutiverit, ipse, vel magister, dixit) ejus præsulis clypeo protegerentur, cujus maxima quondam in primario senatu, et nunc in tota Christianissimi regis curia, auctoritas eloquentissima suffulta sa-

pieniam prænitet. Accesserunt ad Fabri nostri æquissima mandata Nicolai Beraldi, hominis summa cum scientia tum eloquentia præditi, et magnificentiæ tuæ ut alacris ita indefessi buccinatoris, exhortationes neutquam vulgares, quibus quod antea subverber (nam ne de facie quidem notum opinor) audere cœperim. Boni itaque consules, præsul humanissime, et hujus lucubratiuncule nostræ dulcissimo præsidio tuo dicatæ protectionem, cum ob Basilii excellentiam, tum ob utrorumque et Fabri et Beraldi nostrorum desideria non aspernabere. Vale. E. chalcographia nostra ad XV Kalend. Decemb. M. D. XX.

PRÆFATIO EDITIONIS HAGANOENSIS

Anni 1528.

Clarissimo viro Domino Bilibaldo Pyrckheimero, Patrio Norinbergensi, Vincentius Otopæus Sal.

Cum nuper inspicendum mihi obtulisset ex bibliotheca tua, Bilibalde clariss., Georgius Leutius eodem epistolarum Basilii et Gregorii, quem cum ob litterarum characteras, tum ob vetustatem vehementer videre cupiebam. Est enim, ut mihi conjecturam facienti visum est, ante ducentos aut amplius annos descriptus, inque Regis Ungariæ bibliothecam repositus. In eo ergo cum avidissime versarer, cœpi epistolas quoque aliquot exire. quæ prima statim degustatione (quantum quidem nos in litteris Græcis palati habemus) ita mihi cœperant aridire, ut magnum nefas ducerem, tantum et tam insignem elegantissimarum epistolarum thesaurum ita defossum esse, ac non omnium potius usui et lectioni obvium et expositum. Sed enim cum animaliterem hujus tam rari codicis pretium nulla tua invidia preni, cum alias tuæ instructissimæ bibliothecæ utriusque linguae auctores studiosis a te flagitantibus, candidiss. et libentiss. utendos dare soles, sed potius librarit penuria hæctenus in obscuro delituisse, cœpi te per Andrea Rotellum familiarem tuum interpellare (ne quid in rebus tuis te invito et nescio facerem aut statuerem) me describendi laborem et Ladium libenti animo suscipere et devorare velle, modo meæ voluntati tuus assensus non refragetur. Ibi tu nihil cunctatus, perliberaliter respondisti, summe tibi probati nostrum institutum, atque ut cœptum laborem strenue urgerem, amice cohortatus es. Itaque ego hoc tuo tam liberali responso sum non mediocriter erectus et exhilaratus, tuæque cohortationi non libenter obsecutus, eas vel hoc nomine diligentius transcriptis, partim quod antea nunquam editas comperim, partim quod sperarem studiosis et candidis lectoribus me non vulgariter gratificaturum, si nostrâ opera tanti ac tam rari thesauri potirentur. Promiserat quidem Aldus ille optime de literis meritis, in Epistolio ad Codrum Urceom, quod secundo libro Græcorum epistolarum præfixum est, eas aliquando se editurum. Verum, quid ejus voluntatem ab edendo retraxerit, parum comperit habeo. Paucas saltem Basilii ad Libanium sophistam, et alias nonnullas in secundo volumine edidit, quas nos in hoc libello consulto prætermissimus. Porro autem, qui aliquem fructum harum epistolarum lectione consequatur, eundem tibi jure optimo acceptum ferendum existimo, deinde non minore gratiam Joanni Secero solertissimo typographo habendam, propterea quod illas tua humanitas non gravium exscribendas dederit, et ille easdem suis impensis et laboribus non parcens, diligentissime excusas divulgaverit. Neque enim vulgarem de literario prolectu illi mereretur gratiam, qui id genus auctores in lucem edunt et procedunt. Quia in re et te, jam per multos annos feliciter elaborasse et sudasse conspeximus, dum unum hoc sedulo coras, ut vetustis auctoribus sumis restituaris mitor et dignitas. Cæterum præter alia quæ in hisce epistolis continentur et tractatur lectu dignissima, facile videre est, quæ misera sit et perturbata Ecclesiarum conditio, ubi Christianorum nanivitas et consentiens per fidem concordia, hæreticorum impis confidationibus divulsa fuerit et impugnata. Vixerunt enim eo tempore in Cesaria Cappadociæ quidem Basilus, Constantinopoli autem Gregorius, quo vehementissimo viguit Ariana hæresis, quam sub Constantino Magno Alexandria emeruisse accepimus, cujus perfidia et malitia tunc Christianissimus crudelissime convellabatur. Eas ergo turbas, quibus Ecclesiæ misere infestabantur, quibuscumque simplicitatis conscientie variis erroribus involvehantur, dictu mirum, quibus lamentationibus, quibus lacrymis, quibus denique querimoniis ubique fore debet Basilus, acerrimus aliqui Ariarum impugator, dum lacrymans monet, obsecrat, hortatur, ac aliquoties interminatur episcopis, ut relicta inutili et ambitiosa, cumque multis offendiculis conjuncta contentione, Christianorum mentes solo Dei verbo pure et sincere pascant et ducunt, nec eas hæreticorum pestilera et lethali contagione inluerent, Verbi divini puritatem et simplicitatem adolterantes, et contaminantes: plene sunt harum querimoniarum præque Basilii epistolæ, quas qui non incitantur legerit, haud dubie in illis nostri infelicis sæculi miserandam faciem, et statum ad amissum expressum esse videbit. Neque enim minore multorum ruina et offendendo jam furunt hæretici Munzerani, et omnium maxime Ucolampadii, quam olim insauebant Ariani, Christum in verbis suis (proh impietatem execrabilam!) plus quam blasphemio ore mendacem coarguentes, Christianæ pacis concordiam maligue et factiosæ conscindentes et perturbantes, simplicitatis conscientias malitiose erroribus nun dicendis illaqueantes, dumque rationis ductum et libillibus carnis sapientiam furis per præcepti acti sequuntur, sacrarum litterarum simplicem sensum ad suas blasphemias et impias nenas comprobandas violenter pertrahunt, adeo ut nihil ex tripode prodita videantur ista verba, quæ nimium graphice de hæreticis protulit Basilus. Ita enim scribit in *Apologia ad Cesarianenses* (et quid vetat Græce ejus verba subiungam cum sint et verissima et elegantissima?): Τοῦτο μὲν αὐτοῖς, φησὶν, ἀπὸ ἐστίν ἐπιμελὲς, μὴ ἐκ τῶν βίβλων Γραφῶν διδάσκων τὰ ἀκαριότεράς ψυχῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑξῶθεν σοφίας παρακρούεσθαι τὴν ἀλήθειαν. Vide vero quam arcticum et comprehensivum talium hominum mores et consuetum tegerit, quibus prolecto nequaquam studio est, ut ex sacris literis simplicitatis animas insuntant, sed potius externa sapientia ipsam veritatem funditus subvertunt. Sensisti haud dubie hoc ipsum et tu in conflictu cum Ucolampado quem longe verus *αὐτοκτονον* quis dixerit, cum tantas Ecclesiæ Dei et sacræ Scripturæ offundat tenebras) Sybillinus solus esse certus. Verum ista præsentis non sunt instituti. Prius tamen quam epistolam claudam, unum hoc reticere nequeo, quandoquidem ipsi adeo Parum scriptis intinuitur, quæ tamen pro more suo falso et temere, ut sacrarum quoque Scripturarum, citant erroris interpretationibus depravata, subjiciam quidam de Sacramento corporis et sanguinis Christi idem senserit Basilus, quæ ex

vetustissimis auctoribus unum esse satis certo constat. Ad hunc enim non modum in eadem ad *Corsariensis Apologia* scriptum reliquit, super illud Joannis, vi, 58: *Ἐγὼ ἴδιός εἰμι τὸν Πατέρα*, quod usurpabatur ab Arianis in hoc, ut probarent Christum non esse æqualem Patri. Ille ergo inter cætera ita subiungit, exemplum inferens: *Καὶ οὗτοῦτο ἐστὶν ἠθλοῦμενον, ἐκ τοῦ ἐπιπεφομένου εἰσάμεθα, καὶ ὁ τράγων με, φησὶ, ζήσεται δι' ἐμέ. Τράγωμεν γὰρ αὐτοῦ τὴν σάρκα, καὶ πίνομεν αὐτοῦ τὸ αἷμα, κοινῶν γινόμενοι διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ τῆς ἀσότητος ζωῆς τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας. Σάρκα μὲν καὶ αἷμα, πάσαν αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπιδημίαν ὠνόμασε.* Sed facile ariolor, quid ad ista dicturi sint, nempe de spiritali manducatione intelligenda esse (ut homines sunt plus quam cælestes, plus quam spirituales), et minima hæc esse quam ut hisce verbis quidquam probari aut improbari possit. Næ, si ista dicunt, recte pro spiritus sui vesano et vertiginoso ductu dicunt, quibus quæcumque ab aliis producta fuerint pauca, hoc est, nihili videntur, et nullo spiritu condita. Cæterum quæ ab ipsis in medium allata fuerint, ex opulentissimo ipsissimæ spiritus ærario deprompta sunt. Qui enim isti bacchantes et furiosi spiritus moveantur, aut crederent scriptis Basilii, quorum perditam vesaniam nec Christus ipse, nec Paulus, nec tot Patrum consentiens auctoritas ad sanam mentem retrahere potest? Atqui nec propterea ista prodiximus Oecolampadiana et Munzerianis spiritibus ut crederent, qui nihil prorsus solent credere, nisi quod illorum perfidiae videbatur consentaneum, nempe, quod cernitur et palpatur, et ratione percipi potest. Quasi vero Basilium non hisce paucis egregium et præclarum presteritit suæ fidei testimonium, quid de Sacramento recte sentiendum sit, ipsumque illud, si opus fuisset, etiam quam copiosissime ut alia testatus esset. Quis autem credidisset aliquando orituros pestiferos et seditiosos hosce Munzeranos et Oecolampadianos spiritus, qui ita crudeliter et impie Christi verba essent dilaniaturi, discerpaturi, et abnegaturi, ut suis blasphemis nugis fidem facerent et staturerent? Atqui ista jam missa faciamus, neque enim humane patitur istorum spirituum intolerabilis arrogantia alicujus mediocris admonitionem, cum summa ingesta moderate non audiant, sed contemptissime quosque fastidiunt, contenti interim quod et Basilium una nobiscum adversus illos de Sacramento sentiat, cujus unius calculum omnibus Munzerano et Oecolampadiano spiritu bacchantium suffragiis antefendum existimo. Quanquam homini vere Christiano, parum quid hic aut ille dixerit aut enserit, curæ est, cui unius adeo Christi verba, qui solus est via, veritas et vita, quique certus de se dicere possit illud, quod Jovi suo tribuit Homerus: *Ὅς γὰρ ἐμὸν παλινάγρετον οὐδ' ἀπατήλον οὐδ' ἀτελεύτητόν γ' ὁ τί κεν κεραλῆ κατανύσσει*, vera videntur. Hominum autem ætatis vera, quatenus a Christi verbis non abhorrent et discerpant. Siquidem Evangelium omnis veritatis, imo omnium verborum est ammissis et regula, et plane lapsa, quod aiunt, Lydius. Nos hæc de re jam desinemus, tibi, Bilibalde clarissime, hanc lampada deferen- tes, qui istam pugnam prior cepistis, et hactenus non inauspicato Marte depugastis. Fexit Christus, ut per te et Martinum nostrum incomparabilem illum sacre doctrinæ vindicem, perque omnes cum Evangelio sentientes, quam primum triumphet veritas, adversariorum impia perfidia et vanitate detecta et profligata. Bene vale, vir clarissime, et nos ut facis ama.

PREFATIO EDITIONIS BASILEENSIS

Anni 1532 (a).

Des. Erasmus Roterodamus R. D. Jacobo Sadoleto, episcopo Carpentoracensi, S. D.

Prorsus obfirmaram animum, hujus ævi decus Sadolete, statueramque typographorum quamlibet importunis flagitationibus, obsequium præstare in alienas incubationes in posterum omnino pernegare: sed ab hac adamantina, ut mihi quidem videbatur, sententia me transversum abruptit divus Basilium, vir optime jure dictus Magnus, sed Maximi cognomine dignior. Ex his quæ versa legeram, veluti per nebulam suspiciebam ingenii dotes plane divinas, ac pectus humana conditione majus. Verum simul atque contigit audire Christianum Demosthenem, imo cælestem oratorem sua lingua loquentem, sic animum meum totum percudit, inflammavitque vere flexanina divinitus afflati Præsulis eloquentia, ut mihi nihil prius curandum duxerim, quam ut inestimabilis hic thesaurus in publicam utilitatem typis evulgaretur. Etiam si me luculosum ac frigidulum sic ad pietatis amorem accendit, quanto magis rapiet eos, qui pro ingenii felicitate proque copiosiore doctrina cum perspicaciores habent oculos, tum ad pietatis studium suapte sponte sunt propensiores! Neque enim hunc, ut arbitror, affectum in me genuit arcana quædam ingeniorum cognatio, quemadmodum puerum rapuit olim Horatius, cum ipse nondum scirem quæ res me tantopere delectaret: quid enim affinitatis huic mortalium infimo cum incomparabili heroe? sed omni potens ille spiritus per organum electum suam exerens ἐνέπνευεν sic afficit animos nostros. Hæc est enim illa, cujus somnium modo vidit Plato, vere pulcherrima rerum sapientia, quæ spiritalibus oculis con- specta, incredibiles excitat amores sui. Equidem contumeliam esse judico Basilii faciendam cum quo- quam eorum comparare, quorum eloquentiam supra modum admirata est Græcia, juxta modum emulata Italia. Quis enim inter illos sic omnibus dicendi virtutibus excelluit, ut in eo non aliquid vel desideretur vel offendant? Tonat ac fulgurat Pericles, sed sine arte. Attica subtilitate propemodum frigit Lysias. Phalæreo suavitate tribuunt, gravitatem admittunt. Isocrates umbraulis orator affectatis structure numeria ac periodicis rationibus, perdidit illam nativæ dictionis gratiam. Demostheni, quem velut omnibus numeris absolutum eloquentiæ exemplum producit M. Tullius, objectum est quod orationes illius olerent lucernam, nec desunt qui in eo affectus et urbanitatem requirunt. Sed ut maxime aliquis exstiterit, in quo neque naturam neque artem neque exercitacionem desideres, quem mihi dabis, qui divi Basilii pectus nunquam plenum, non oicam æquarit, sed vel mediocri consequatur intervallo? Quem mihi qui tantum philosophæ, qui omnium disciplinarum circulum cum summa dicendi facultate conjunxerit? Sed, ut dixi, contu-

(a) Ex officina Frobeniana, ap. Hieronymum Frobenium et Nicolam Episcopium. In fronte legitur *En, amicæ Lector, thesaurum tibi damus inestimabilem, D. Basilium Magnum sua lingua disertissime loquen- tem, quem hactenus habuisti Lutine balbutientem. Unum hunc de dicit nobis Græcia numeris omnibus absolu- tum, sive pietatem animi species, sive sacre pariter ac profanae philosophiæ peritiam, sive divinus afflatum eloquentiam. Mihi crede, reddet te tibi meliorem, quisquis hunc familiarem habere volcs.*

melia genus est virum divinitus afflatus cum profanis ac nihil aliud quam hominibus conferre. Decentius est divinum cum divinis componere. Tulit eadem ferme aetas aliquot summa facundia parique doctrina ac pietate viros, Athanasium Alexandrinum episcopum, Gregorium Nazianzenum Basilii Pyladem ac studiorum sodalem, Joannem Chrysostomum et ipsum Basilium familiarem, ac fratrem Gregorium Nyssenum episcopum. Horum suis quisque dotibus summus erat. Athanasius ad docendum accommodatissimus: Nazianzenus floridum et argutum orationis genus amplexus videtur: Chrysostomus licet pulchre suo cognomini respondens alicubi verbis redundat, et in digressionibus videtur immodicus: Nysseno placuis pia simplicitas. At Philostorgius in tantum prætulit Athanasio Basilium, ut virum aliqui summum cum Basilio collatum scripsit videri puerum. Nazianzenus videbatur cum Basilio paria facturus, nisi inter tot ornamenta nævos aliquot interdum haberet insperatos. Argutiarum et externa sapientia affectatio, dictionisque structura ab Isocratico exemplo non abhorrens, nonnihil respiciunt scholam rhetoricam. Cujus rei si quis fidem requirat, in Monodia, quam ab se summa cura elaboratam non dissimulat ipse, videbit multum fabularum et poetis ascitum, videbit et collationem qua Basilium cum Veteris Testamenti claris heroibus committit, duriusculam esse. At in Basilio nescio quid morosius etiam lector possit desiderare. Manet et sanctissimo pectore, cunctisque humanis cupiditatibus defecato, simplex ac naturalis oratio. Præstantur omnia quæ potest ars, nec ulla tamen usquam artis significatio; agnoscas ibi summam mundanæ philosophiæ cognitionem, sed nullam prorsus orientationem. Sentias illum callere disciplinam liberalis, et in his mathematicas omnes, sed sic adhiberi, ut nihil aliud quam ancillentur pietati. Divinarum Scripturarum testimonia tam concinve admiscet orationi perpetuo, ut gemmas purpuræ non assutas, sed ibi utatas dicas. Nec in uno tantum genere excellit. Tanta erat ingenii dexteritas ut quocunque se intendisset, felicissime rem gereret. In enarrandis sacrorum voluminum mysteriis, mire δακτυλικός, diligens, cautus, apertus, minimeque violentus. Ad genus pænegyricum putatur maxime natura fuisse compositus, in quo sic orationem attenuerat ad animos auresque multitudinis, ut et imperitis sit perspicuus, et eruditissimis admirandus. In disputando adversus Aetionium cum admirabilem habeat subtilitatem, nusquam tamen ab orationis perspicacitate recedit: atque intra catholicæ dogmatis defensionem sese continens, nusquam evagatur in conviciâ nihil ad causam facientiam. Nec sui dissimilis est in opere ad Amphilochoium *De Spiritu sancto*: sed quodcumque tractat argumentum, nusquam illum destituit perpetua dictionis lenitas ac jucunditas, eaque non ascita, sed nativa. Adest ubique, juxta nomen illius, regia quædam majestas cum admirabili quadam humanitate conjuncta; sic invehitur in mores hominum, ut oburgantem etiam possis amare. Qualis erat oratio, talis erat et vita. Hac ingenii dexteritate Eusebium episcopum ambitione tendentem ad seditionem, ex æmulo reddidit amicissimum. Hac Modestum Cesaris præfectum sic contempsit, ut hominem impium virtutis fulgore raperet in sui admirationem. Hac Eusebium Ponti præfectum devicit dejectique, ac mox dejecto tulit opem. Hac ipsum imperatorem Valentem, cum ingressus esset ecclesiam, primum in stuporem adegit: mox sapienti colloquio a concepta crudelitate deterruit, atque etiam ab Ariana factione revocavit, nisi quod hujus amabilis libertas construxerat, aliorum pernix improbitas destruxisset. Animus erat adeo paratus ad martyrium, ut illud muerire etiam exoptaret loco. In scriptis illius nihil usquam obstrebit humani affectus, usquam sua agit causam. Postremo inest quiddam quod quod nomine sit appellandum nonnisi inveni. Adest peculiaris gratia que usque nonquam satiat legentem, sed semper sitientem dimittit. Itaque cum mihi persuasissimè haud mediocrem utilitatem et sacris studiis et Christiane pietati accessuram, si non umbra Basilii, sed ipse Basilium in manibus omnium versaretur, persuasi Hieronymo Frobenio atque hujus socio Nicolao Episcopo, ut quiddam ejus pervestigari posset, typis evulgarent. In his enim quæ Basilii titulo Latine versa tenemus, Basilii maxima pars abest. Georgius Trapezuntius, homo doctus, ingenue fateatur sese imparem suscepto negotio, quod neque tanta Romani sermonis addest facultas, quæ Græci sermonis gratiam elegantiamque referret, nec rei theologicæ tanta peritia, ut ubique rerum quæ tractantur subtilitatem assequeretur. Rufinus nusquam nec elegantem nec bonæ fidei interpretem præstitit. Ut autem de his quæ vertit Raphael Volaterranus aliquid experimentum caperem, visum est cum Græcis conferre, quiddam primum occurrisset. Occurrit autem Homilia *De jejuniis*, materiam tractans popularem, nullis difficultatibus involutam. Omitto nunc elegantiam; qua fide rem gesserit, vide. In primo statim versu, quod est in Græcis, ἐν νοημάτων, id est, in initiis mensium, omisit: sed id pensans, mox addidit de suo, quia præceptum in Israel est: idque parum concinne, cum mox sequatur τοῦτο πρόσταγμα ἐστὶν προφητικόν. Dein quod Græce est τὴν προδούσαν τῶν ἡμερῶν ἑορτήν, id est, antecellentem cætris diebus festivitatem, vertit, hanc horum dierum celebritatem. At Basilium alluavit ad insignem diem qui præcessit. Rursus quod Græce est, ὀπισθημάτων ἐὰ ἀναγνώματα, id est, indicant lectiones, reddidit, significare videntur: diminuitque, quod auctum voluit Basilium, cum ante dixerit, omni tuba vocalibus, omnique musico instrumento significantibus. Prætereo minutula, quod pro ἑγνωρίσμεν, id est, didicimus, vertit, novimus, proque παρωσαμένον, id est, rejicente, dixit, viuperante. Atque hic cursus ex Isaiâ LVIII, 5, 4, adjectis interpretes: In die, inquit, jejunii convenitis debitores vestros, fora contentionesque exercetis, cum Græca sic habeant, μη εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, ἀλλὰ λύε, etc., id est, nolite jejunare ad lites et contentiones. Paulo post, quod est, μη σκυθρωπάτης θεραπευόμενος, id est, ne sis tristis dum curaris, vertit, nemo curatus liberatusque morietur. Rursus, εὐδύησον, id est, homo sis animo, vertit, gaude si sapias. Paulo post, ἦγε ὡς ἀληθῶς ταύτης τῆς προσηγορίας ἄξια, prorsus omisit, quod ut opinor non intellexit illum alludere ad etymologiam Græcæ vocis νηστεία. Quod idem mox fecit in his, ὁ ἀλειψόμενος χριστόν, ὁ νεφόμενος ἀπεπύδνατο. Delinè, quod est, ἐπὶ τὰ ἔσθον λάμβανε τῶν μελῶν τὴν νομοθεσίαν, id est, præceptum ad interna membra accommoda, sic vertit, intus ungue sancto oleo capui. Item quod est, ἵνα μέτοχος γένη Χριστοῦ, perdidit allusionem a chrismate ad Christum. Mox καὶ οὕτως πρόσθε τῆ νηστείας, id est, ita accede ad jejuniium, vertit, hoc modo jejuniio appares. Multa sciens transiit ne molestus sibi lectori. Πρόσθαμα, id est, accurre, vertit, prodi: paulo post, πατέρων ἐστὶ χειρῶν. Πάν τὸ ἀρχαιότερι διαφέρον ἐστὶν αἰδέσασθαι, id est, a majoribus traditus thesaurus est. Quiddam excellit antiquitate venerabile est. Priorem partem omisit, posteriorem sic reddidit: proverbiium est, omne per antiquitatem fieri nebilius. Jam quod continenter aequitur, διεπίθηται τὴν πλιάν τῆς νηστείας, id est, reverere canitium jejunii, vertit, jejunii canitium diligenter perscrutare. Rursus post versus aliquot, φοβεθὸς τῆς σαρκὸς τὴν βρῶσιν ὀποτιθέμενον, in carnis indulgentiam cibum suggerentem, refertur enim ad serpentem, qui præcessit: ille separavit atque ita vertit: parco carni cibum subministrare, ratus reverè verbum esse, cum sit women dandi casu, aliqui esset φοῦ δου. Reliqua quid attinet perscrui, cum ex his abunde liqueat, tantum interesse inter Basilium versum, et sua lingua loquentem, quantum inter lusciniam modulantem, et corvum crocitantem? Equidem fateor et Raphaeli clis, et Francisco Aretini, et Aniani, aliorumque hujus notæ scriptorum industria nos nonnulla

debere gratiam: sed quid futurum coniectamus, cum ex ad hunc modum versis auctoribus graves theologi serio proferunt testimonia, ac de catholice fidei dogmatibus pronuntiant? Proinde cum omni professione, tum in primis theologiae necessarium arbitror, ut aut e fontibus haurire malint, quam e lacuna, aut eorum qui vertere, fidem exploratam habeant. Quanquam inter innumeros, qui hoc operæ susceperunt, quousquisque est qui non plurimum in locis vel imperitiis, vel oscitantia lapsus sit? Quo sane nomine studiosorum omnium favorem meo iudicio promeretur officina Frobeniana, quæ prima apud Germanos avas est Græcum auctorem antea non evulgatum excudere formulis, ac omnium laudatissimo Basilio rem auspicata. Quod si successerit, ut successurum spero, decretum est quotannis huic negotio prælum unum dicere. Dein quod in Vitis Plutarci tentatum est a quodam utriusque linguae peritissimo, idem curabitur in Basilio, Chrysostomo, Athanasio, Cyrillo, Gregorio Nazianzeno, et horum similibus auctoribus, licet quedam ita versa videantur, ut appareat minus negotium futurum ei qui denuo vertat ab integro, quam qui depravata restituat. Annon igitur publico omnium bonorum favore digni sunt, qui ad tantam studiorum ac religionis utilitatem et facultates omnes expendunt, et curam vigilantiamque summam impendunt? Verum hic quoque videtur haudquaquam dormire Ate Homericæ, quæ per Eridem malum contentiosum inter Italos, Gallos ac Germanos immittere conatur. At quanto consultius erat nos iavicom mutuis officiis adjuvare: ut qui posterior sit, præcedenti non invadeat, sed applaudit; qui prior sequi conanti manum porrigat. Hæc admonitione nihil erit opus, si cunctis adesset is animi candor eaque sinceritas, quæ tibi. Nihil enim dubito quin huic honestissimo instituto sis utroque futurus pollice, aut, ut melius dicam, toto pectore. Atque hæc potissimum de causa visum est curare, ut Basilius ille Magnus, tui nominis auspicio prodeat in publicum, qui tam admirabili facultia tractas arcana volumina, ut non immerito Latinus Basilius appellari possis. Propitia sit mihi tua modestia, si quod sentio reticere non valeo. Verum hæc scribenti mihi recrudescit dolor, quem gravissimum ex bibliothecæ tuæ panolethra pridem conceperam. Poterat enim illa ad hoc institutum, quod absque Græcorum voluminum copia geri non potest, magno esse adjuvamento. Nunc si tua forte bibliotheca Basilium Græcum non habet, huius saltem accessione suppellectilem tuam literariam augeamus. Atque utiam totum Basilium dare licuisset! Libros enim quos divinitus scripsit in *Eunomium*, multum vestigatos nasci non quivimus. Precor ut Librominus R. amplitudinem tuam studiorum ac rei Christianæ commodis diu servet incolumem. Datum apud Freiburgum octavo Kalend. Martias, anno a Christo nato M. D. XXXII.

PRÆFATIO EDITIONIS VENETÆ

Anni 1535.

Reverendissimo in Christo Patri D. Gaspari Contareno, Tit. S. Vitalis S. R. E. presbytero cardinali, Salut. in Domino.

Erata Domini nostri Jesu Christi et diligentia tua, reverendissime Pater, effectum est, ut beati Basilii Ἀρχιεπισκόπου (quod opus auctor ipse episcoporum sanctissimum et ductissimum pro communi utilitate Ecclesiæ studioso elaboravit) nunc primum editum, nunc primum catholicorum desideria virorum et mulierum donatum censeri possit: quando antehac tam rari habebantur huiusmodi libri, adeoque difficilia erat eorum inspiciendorum nedum describendorum facultas, ut paucis quibusdam exceptis diligentioribus forte, vel felicioribus, reliqui omnes quantumvis docti et pii, vix famam operis huius vel nomen agnoscerent. Erant quippe pauci, ut diximus, præsertim apud nos, et li pauci multa cura servabantur in Bibliothecis publicis et in nonnullis monasteriis. Addebatur huic etiam alia difficultas, seu potius negligentia: multi enim cum legissent illa fragmenta a Rufino presbytero Aquilegensis translata sub appellatione ac titulo Regulæ beati Basilii, nihil amplius cogitantes, neque melius quidquam nec aliter de ea re sensisse, vel scripsisse huic virum arbitantes quam quod ipsi in parvo illo ac diminuto libello translatum legerent: illico frigescebant, adeo ut suamet cogitatione decepti, quasi consumpta jam spe, remitterent omne studium diligentius inquirendi. Inter hæc incommoda refulsit nobis gratia Domini per amplitudinem tuam. Ipse enim te, ut negotio tam pio et utili opem ferres, induxit, voluitque tam probitate et humanitate ista tua omnibus prodesse ut velis, quam auctoritate ut possis. Itaque ope atque industria tua tria antiqua exemplaria ex Bibliotheca publica civitatis tuæ, hoc est, republicæ Venetorum, liberalissime tuis concessa sunt, quibus ad hanc rem quoad vellemus uti liceret: quartum obtinimus ex monasterio Sanctæ Justinæ Congregationis Cassinensis, studio et diligentiâ nobilissimi viri atque doctissimi Rainaldi Poli Britanni, qui etiam ex his omnibus codicibus studioso inter se collatis unum elegit, ac per familiarem suum optimum juvenem, quintum nobis describendum diligentissime curavit; quem non sexto loco acceptum postea non minori diligentia usi, ad hunc modum quem vides, imprimendum curavimus. In collatione autem quatuor exemplariorum uniusque descriptione, ut diximus, quantum fuerit laboratum, quantumque profecerimus, facile iudicabit quisquis voluerit hunc nostrum cum reliquis alio codice singulariter conferre. Intellet enim, ut spero, qui ista tentaverit, rem sibi esse cum pluribus codicibus simul: qui tanquam communicato inter se consilio et junctis viribus sextum hunc nostrum non tam adjuvise et supplevise videri possunt, quam restituisse ex integro ac denuo peperisse. Fuit certe labor noster ingens, sed non injucundus. Conperiebamus enim quotidie fere in singulis aliquid deesse, idque prout ceteri codices arguebant, diligentius complectamur in nostro, experiebamurque illorum quemlibet, ubi forte solum supplerisset in verbo vel in syllaba (ut fit) sive in littera ita affectum, ut non minus ipse alterius auxilio indigeret, nam deerat perquam in eo non littera tantum aut syllaba, sed sententia lutebra, neque una tantum, sed plures simul multorum versuum, fiebatque ut plura aliquando quis restitueret censori suo, quam accepisset, plurimumque adjuvum se ille fateretur ab eo quem ipse ante correxerat. Ad hæc cum auctor opus suum in partes diviserit, ut dicitur inferius, offendimus quedam sermonem in medium duarum partium obrepisse: quem alii codices neque in eo loco, neque alibi omnino habebant, eumque arguebat illegitimum quasi alienus suus occupasset, et operis ipsa divisio et præfatio auctoris, necnon absoluta præceptio et disceptatio præcedentis partis et præmiu subsequens, quin etiam genus scribendi et disserendi diversum a reliquis scriptis beati Basilii, modumque alius citandi Scripturas apparebat in eo manifestus. Hoc idem eventum in canonicis vœnis quæ

hic appellantur ἐπιτομῆ; nam multo plures inveniebantur descriptæ in nro codice quam in reliquis tribus, apparebatque in pœnis illis diversitas loquendi a primis et nonnullarum dictionum novitas, necnon vocabula quedam peregrina et vulgaria ab eo loco legere incipiebamus, ubi aliorum codicum pœnæ desinebant, hæc tamen, sicut in illo codice invenimus, in fine posita sunt, ne quid desset his qui etiam talibus recte uti noverunt. Observabatur insuper nonnulla diversitas nunc verborum, nunc sententiarum Inter ipsa exemplaria, qua in re quamvis tutius videretur propositum utrumque servandi, et in margine describendi, ut libera facultas daretur lectori eligendi quod vellet; quia tamen hoc in primis hujus voluminis paginis nimis anxie servatum fuisse quibusdam videbatur, rem ita deinceps temperavimus, ut adhibita majori diligentia, minus sæpe in reliquis hoc facere cogeretur. Verumtamen neque in his neque in aliis unquam suppletionibus nostris aut emendationibus etiam syllabarum vel elementorum proprium sensum secuti sumus, sed exemplariorum tantum fidem atque consensum. Sed et in quibusdam eorum, si qua aliquando nobis exorta difficultas, vel quæ non admodum levis videretur dubitatio occurrisset, idem servavimus: nam confestiu recurrebamus ad viva exemplaria, hæc est ad viros eruditos non solum litteris ac linguarum peritis, verum etiam sub jugo Christi et in religione assidua exercitatione versatos: quos optime novit diligite etiam paternitas tua. Hæc tamen non ideo dicimus quia arbitror nos tali diligentia omnia assecutos, vel quod ignoremus adhuc plurimum loci remanere, in quo sese aliorum industria post conatus nostros exercere possit pro Christi gloria et proximi utilitate; verum ita commemoramus, ut per ea aliquos excitemus ad æmulandum nos bona æmulatione, provocemusque fratres nostros ad id cum charitate suppleendum et corrigendum in quo lapsi sumus. Ignotæ hæc ita se habent; nunc cætera explicemus. Opus ipsum dividitur in partes plures, sed melius est ut prius totum volumen dividamus. In hoc volumine tria opera continentur, inter se quidem diversa, ejusdem tamen auctoris, videlicet primum τῶν ἀσχητικῶν, secundum De virginitate, tertium contra Eunomium. Primo operi annexus est tractatus *Ethicorum* collectus potissimum ex Evangelio et Apostolo. Secundo De virginitate adiungitur sermo De paradiso. Tertio additur etiam aliquid in fine contra *Sabellianos*, que omnia ab hoc pontifice fuisse composita nemo dubitat. De primo et tertio meminit beatus Hieronymus in libro De ecclesiasticis scriptoribus. De secundo beatus Gregorius Nazianzenus in laudibus Basili sui, quamquam nec primum ibi tacet omnino nec tertium: dum alterum πρᾶκτικῶς, alterum ἀνεφῆρητικῶς λόγους appellat καὶ σοδομητικὸν πῦρ. Itaque ut ad primum redeamus, post prologum et nonnullos sermones ἀσχητικῶς καὶ παραινετικῶς sequitur homologia catholice fidei; post hanc tractatus *Ethicorum* quem diximus, qui succedunt etiam alii sermones ἀσχητικοί, inde auctor persequens tractatum τῆς ἀσχησεως, per interrogationem et responsionem eum bifariam dividit; nam primo agit rem copiosius per responsiones seu definitiones quasdam latiores, quam partem ipse appellat κατὰ πλάτος, secundo contractius per responsiones breviores, hanc vocat κατ' ἐπιτομήν; tertio loco ponuntur διατάξεις quas dicere solemus constitutiones, valde quidem utiles et necessarie tum solitariis, tum etiam cœnobiis. Sequitur deinde epistola ad Chilonem ejusdem prope argumenti, cum alia ad monachum lapsam; postremo ponuntur sermones duo De baptismo; nam et hos invenimus in multis exemplaribus. Partes igitur operis τῶν ἀσχητικῶν et quasi membra ipsius fere hæc sunt. Quante autem utilitatis et excellentie sit hoc opus facile intelligemus, si titulum ipsius atenderitimus intentionemque scriptoris; sumitur enim ab ea re in qua versatur, videlicet ab usu atque exercitatione virtutis; si quidem omnis conatus auctoris huc potissimum respicit, ut doceat nos non modo vitia fugere ac virtutem eligere, quod fere omnes faciunt: verum ipsam exercere, ut scilicet electa semel virtute constanter in ea perseveremus, vivendo et operando ut decet; neque enim sufficiebat huic viro malos tantum corrigere atque hortari ad bonum, nisi etiam doceret jam bonos, quo pacto se exercerent, ut fierent meliores. Quamobrem cum reliqui auctores, idemque iste vir summus in aliis hominibus et tractatibus suis interpretando et suadendo virtutis viam tantum ostendat: in hoc opere urget nos, tribusque vehementer ad recte vivendum, ac secundum id quod ostenderat, operandum, docens quanto conatu, quo tempore, quibus modis, quæve intentione singula nos facere atque evitare oporteat, ut apud Deum recte vivere judicemur, et in nobis ipsis non tam videri boni, vel dici, quam existere valeamus. Nihil enim appetit rectum non recte, faciuntque quod bonum est non bene, quibus per Moysen Dominus dicit: *Juste quod justum est persequeris*¹. Primo itaque loco in tractatu *Ethicorum* statuit penitentiam juxta prædicationem Salvatoris, asserens ab ea necessario incipiendum Christiano, declarans etiam tempus, locum, modumque ipsius et fructus. Deinde distinctis diversis fidelium gradibus docet ordines intra Ecclesiam constitutos persequens singulos, plurimisque sententiis Novi Testamenti in unum collectis atque dispositis, elicit ex iis varia argumenta ad formandos mores et ad cognitionem pertinentia lucidissimæ ac solidissimæ veritatis in obedientiam mandatorum Dei, ubique docens auctoritate non sua, sed Scripturarum, qua in re locus ille maxime excellere videtur, ubi enumeratis fere omnibus Scripturæ locis quibus Dominus innotendo vel præcipiendo, ut aliquid fiat, promittit obedientibus præmium vitam æternam: mox e regione alios statuit, recensendo quibus verbis quibusque causis minetur supplicium transgressoribus, prohibendo hoc aut aliud ne fiat. Per quæ hæc omnia unumquemque fidelium deducens in lineam propriam professionis suæ, ostendit primo quales esse oporteat eos quibus prædicatio verbi Christi commissæ est in Ecclesia et cura gregis ipsius, ut veri præpositi sint, verique episcopi: deinde expressa imagine veræ fidei, ac forma cujuslibet renascentis in Christo, declarat quid proprium fidei, quid proprium Christiani. Hinc interpositis quibusdam sermonibus persequens materiam τῆς ἀσχησεως, prius omnium latius disserit, deinde pressius reliqua, sicut dictum est. Incipiens itaque a duobus præceptis charitatis, in quibus omnis perfectio religionis consistit, docet ea per quæ corpus animique exercere quis debet ad acquirendam exercendamque charitatem Dei et proximi, deducensque ex ea velut ex fonte quidam facere vel non facere oporteat militem Christi cupientem post hæc in oovitate vite ambulare, et sublata cruce sequi Dominum suum dicentem: *Qui vult venire post me abneget semetipsum*² et reliqua: ostendit primum necessario renuntiandum omnibus quæ in hac vita possidentur, declinandumque a turba, ut Jesus inveniri et retineri possit: relinquenda est enim patria, cognatio, amici; relinquenda negotia, divitiæ, occupationes, familiaritates, atque in primis voluntas propria, sæpius revocans ad memoriam verbum Domini dicentis: *Descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam*³; quam certe si fecisset error non poterat. Mox plurimis rationibus commentato instituto religionis et proposito vivendi in monasterio in societate multorum sub jugo Christi: ostendit quomodo fratres instituendi sunt, qui se Domino offerre per hanc viam et consecrare decreverunt, quandiu probandi, quibus laboribus exercendi, quando recipiendi, quo studio regendi et perliciendi, tradens etiam nonnulla de solitariis et de sanctimonialibus

¹ Deut. xvi, 20. ² Matth. xvi, 24. ³ Joan. vi, 38.

feminis quas hic vocat canonicas : quibus in libello *De virginitate* suppletur quidquid in hoc desiderari possit. Illi quoque (ubi semel recepti fuerint) discunt quam fideliter in domo Dei conversari debeant, ut corpus animamque exerceant ad paupertatem retinendam, castitatemque non modo carnis, sed spiritus et cogitationum : necnon ad dimicandum fortiter contra seipsos pro obedientiam, ut apposita semel manū ad aratrum retro amplius nunquam respiciant. Hinc de religiosorum studiis atque exercitationibus singulatum loquens, docet quomodo et quandiu orandum, quo ordine psallendum, cur et quomodo manibus operandum, item quanto studio cogitationes regere, iram frenare, a risu et crapula abstinere, quam humiliter fratribus servire, senioribus obedire, seipsos abnegare, ultimum locum eligere oporteat discipulorum et imitatoris Christi ; addens quomodo infirmiores tolerandi, peccatores corrigendi, aegroti curandi, hospites suscipiendi, quantopere mulierum consortia evitanda, sæculariumque et consanguineorum familiaritates fugiende, in quibus potissimum abscondi solent insidie et laquei inimici. Multa quoque de cibi et potus abstinentia, de jejuniis, de silentio, de vigiliis aliisque exercitationibus sanctis, et quid dicam, quando neque de vestimento, neque de calceamentis, neque de zona admonere desistit philosophus Christi ? Verum ut ad eas virtutes quæ sunt propriæ Christiani veniamus, quam multa et utilia hic prope semper. Imo nonnisi semper atque omnia tradit ad ædificandum in vobis fidem, spem, charitatem, asserens ante omnia exercendam quasi fundamentum vitæ spiritualis patientiam, humilitatem, maosuetudinem, deinde cæteras virtutes, ut in omnibus semper honorificetur Deus, et ædificetur proximus. Multa præterea de oppositis vitiis disseruntur eorumque periculis ac remediis quæ facile legentibus patent. Illud autem in hoc viro mirabile videri potest ob vitæ sanctitatem, excellentemque doctrinam ipsius et multiplicem rerum experientiam, quod, quamvis de quacunque re ei disserere placuisset, nonnisi sapientissime loqui possit : nihilominus videas eum omni conatu fugere et quasi formidare, nec quid ipse per se in hoc opere tradere vel servandum sua auctoritate præcipere cuiquam videatur, adeo in omnibus et per omnia solum prædicat Christum. Præponit enim fere in singulis, de quibus locutus est, exemplum vel verbum Domini ex Evangelio vel Apostolo, adeo quod, dum aliud agere videtur, in hoc etiam prodest, quod supra docentis Scripturæ locos legentibus interpretatur, tam commode, tam opportune, tam vero, ut sensum quidem Scripturæ qui per se latebat in littera observatum solummodo revelare, aliisque ostendere vele videatur, non autem ipse invenire excogitando et disserendo ut sit : nihil omnino neque a seipso, neque ab aliis sibi postulans credi : quo fit, ut non magis aliquid asserere vel jubere formidat, tanto persuadeat verius, jubeatque vehementius, magisque legentium animos trahat atque accendat in amorem sapientie, cum omnes ad eam ita hortetur, ut sola jubeat charitas Christi, quæ in ore ipsius loquitur et spirat in pectore. Habent igitur hinc monachi omnesque religiosi viri et mulieres per ea quæ legunt, quo pacto ad Deum conversi in via ejus tutissime progredi et proficere possint, si doctrinam docentis non spernant, præsertim ubi eos monet nihil proprium possidere, consanguineos suos negligere, sæcularium amicitias fugere, claustrum silentiumque diligere, publicum evitare, nullo modo a congregatione discedere, crucem tollere, tantumque amplecti quam sibi elegerint in partem, eamque corde et corpore assidue circumferre. Habent prælati et episcopi hinc multa quæ hauriant, quibus greges suos optime regant formentque in Christum. Habent et plebes fidelium (quando nullus gradus, vel sexus, nulla est ætas intra Ecclesiam, quam iste non doceat) quid faciant etiam ipse, quidve offerat præpositis suis in obsequium Christi, sive viri, sive mulier, sive liber, sive servus, sive adolescens, sive pater, sive filius, omnibus enim loquitur qui in Christo renati Christum induerunt, hortando eos post rectam fidem ad patientiam, ad contemptum hujus mundi, ad castigationem carnis, ad imitationem Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, docens etiam qui habitus, qui vocis modus, quæ gestus corporis atque membrorum, quæ verba, qui mores deceant Christianum. Clerici insuper nostri habent ipsi quoque non pauca quæ discant, inter quæ etiam illud, ut non tam facile in privatorum vel sæcularium domibus celebrent divina mysteria. Quin etiam fratres quondam nostri, qui Satanae calliditate decepti nuper ab Ecclesia catholica discesserunt, et ipsi profecto inveniunt hic multa quibus ad resipiscendum a suis erroribus, ac ad eandem sanctam matrem Ecclesiam revertendum plurimum adjuventur, atque illud in primis, scilicet non esse deserendam Ecclesiam Christi propterea quod intra illam et malos plerumque homines esse contingat : tum discunt quid eos sapere, quidve sentire oporteat de potestate et unitate Ecclesie ; de ecclesiasticis sacramentis, de fide et operibus, de libero voluntatis arbitrio, de religiosis votis, de jejunio, deque aliis multis, modis recte ac diligenter attendant quæ legunt, et errores suos velint magis corrigere quam queri, a quibus olim eos revocare, tu quoque scribendo et disserendo, optimum Pater, non desististi priusquam vel ipsi te audire, vel tu eos talia docere ob gradum apostolicæ dignitatis tantopere tenereris. Finitis lactenus membrum corporis, jam vero membrum esse capitis, hinc itaque recte intelligis nunc eos quandiu curari possunt ad te multo suavis quam prius atque aliter pertinere ; nam quos antehac ad unitatem corporis redire scribendo hortatus es, posthac exemplis atque orationibus tibi expugnandi, monendi, sanandique sunt, ac benignissime petrahendi, sic tamen ut eosdem, ubi opus fuerit, etiam arguendo et disserendo nihilominus cures, atque intrare compellas, ut si forte ob mores nostros se ipsos ita præcederunt, moribus item nostris, vel saltem alicujus nostrorum revocentur, subjicianturque capiti suo ad obediendum fidei in obsequium Christi. Quamobrem volumen hoc sanctissimi viri dignum quidem semper ingenio et studiis tuis, istorum causa sit, ut temporibus nostris tibi potissimum debeatur, tuque in doctrina ipsius ad prædicandum aliis veritatem sectanda et astruenda invicem debeas plurimum otii adhibere et diligentie, non pro reparatione eorum modo qui ceciderunt, verum etiam pro Ecclesie catholicæ ædificatione, omniumque fidelium fructu, necnon sanctæ sedis istius ornamento et adjumento, quæ te nuper nihil tale cupientem, neque etiam cogitantem, splendore hujus dignitatis tam legitime, tam rite, tam sancto ad seipsam invitavit, ut in tantis perturbationibus fidei, dissensionibusque ac scandalis inobedientium florum adjuva, sicut par est, studiis ac moribus tuis, solidetur in Domini et dirigatur in laudem et gloriam Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi : qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæculorum sæcula. Amen.

^a Galat. iii, 27.

PREFATIO EDITIONIS BASILEENSIS,

Quæ Græce prodit anno 1551.

Τῷ περιβλεπτότῳ καὶ αἰδουσιμώτῳ Ἀρχιεπίτῳ Ἰουλίῳ, τῆς τῶν Νομβουργίων Ἐκκλησίας εὐσεβεστάτῳ Ἐπισκόπῳ, Ἰανὸς Κορνάριος ὁ Ζουίκαβιὸς ἱατρός, υἱοῖναι.

Ὅτε τῆς ἀρχῆς σου τὸ προτέρημα, ὅτε τῆς ἐπισκοπῆς σου τὸ ἱεράτευμα, ἐμποδίου μοι εἶναι ἡγούμην, τοῦ μὴ θαρσαλέως πρὸς τὴν σὴν, Ἰούλιε αἰδουσιμώτατε ἐπίσκοπε, τιμώμεθα τοῦτο τὸ γέρας προσφέρειν. Γέρας δὲ φημι, ἥτοι ὕμνον, τὸ τῶν ἁγίων Βασιλείῳ τῷ ἐπίτῳ Μεγάλῳ πάλαι ποτὲ γεγραμμένων βιβλίων τεύχος, νεωστὶ τῇ μὲν ἡμετέρᾳ δεξιότητι συλλελεγμένον, καὶ πρὸς παλαιότατα ἀρχέτυπα ἐπανωρθωμένον, τῇ δὲ πόνῃ καὶ εὐφρασίᾳ τοῦ ἐν τῇ πόλει Βασιλεῖα τυπογράφου Φρονσίου καὶ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ ἐκτετυπωμένον, καὶ τῇ σου τιμώμεττι δι' ἡμῶν ἐπιγεγραμμένον καὶ προσεπρωρημένον. Τοῦτο γὰρ τοσοῦτο μᾶλλον χαριέντως σε προσήλθεσθαι ἤλπισα, ὅσον ἐν τῷ νῦν χρόνῳ ἡ ἀληθὴς εὐσεβεία τεθορυβωμένη κυμαίνει, καὶ ποικιλίας, μᾶλλον δὲ πικρᾶς ἀμπλακίου ἀλλάξαι καταγιγίσκεται. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοιαύτη τις γέγονε τῶν Ἐκκλησιῶν κατάσταση, συμβήσεται μανθάνειν τοῖς ἀναγινώσκουσι ταῦτα τὰ βιβλία, ἥτοι ὅπως κατὰ τὴν ἐκάστου δύναμιν τοιαῦτα κακὰ ἐπανορθωτέον, ἢ ποῖα διαθήσει φορητέον, ἢ πάντως γε παραμύθιον ἔξουσι τῶν ψυχῶν σφετέρων οἱ ταῖς τοῦ ἀγνωτάτου ἀνδρὸς εὐσεβεστάταις γραφαῖς προσδιατρέβοντες. Καὶ γὰρ ταῦτα πάντα οὐκ ὠβία εἰς τὴν σὴν χάριν ἢ χρῆσιν ἐξεβώκαμεν, ἀλλ' ὥστε ἐκ τῆς σῆς αὐθεντίας προτραπέντας τοῖς τῆς εὐσεβείας τε καὶ τῆς ἀληθινῆς θεολογίας φιλεισιπτόμενος πρὸς τοῦτων τῶν βιβλίων ἀνάγκησιν προκαλεῖσθαι, τὸ σὺν παράδειγμα μιμουμένους, ἕς ἄνωγε πολυτίμητος τις, καὶ πραγμάτων καὶ πειραμιῶν ἐμπειρος, καὶ γλωσσῶν ἐπιστήμων, καὶ πολλῶν ἤδη ἐτῶν τῇ ἱερατείᾳ ἐπίσημος ἀνὴρ ὢν, πρὸς ταύτην τὴν ἐπισκοπὴν ἀναβέθηκας, πρὸς μεγίστην εὐκρίτως ἀναδοσόμενος, εἰ μὴ ὁ φθόνος, τῶν ἀρετῶν σου σκεῖ, ἐμποδίου τέως ἔστηκε. Καὶ ταύτην γε ἐν τοῖς μάλιστα αἰτίαι δοκιμάσαι θέλωμι, τοῦ προσφωνεῖν με νῦν τῇ σου τιμώμεττι τοῦτο τὸ τῶν τῶν θεοῦ Βασιλείου γραφῶν τεύχος, καὶ εἶ τινα τὸν Ῥωμαϊκῶς δι' ἡμῶν λαλοῦντα Βασίλειον, ὁμοίως σοι προσφωνηθέντα, ἢ τελειότης σου ἦδον δεξιῶτο [sic !]. Ὁρῶλον δὲ πάντα τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα εἶναι, ὡς τῇ σου τελειότητι καὶ εἰς χρῆσιν καὶ εἰς τιμὴν εἶναι δύνασθαι. Ταύτην γὰρ πάντως σοι ὀφελούσιν, οἱ τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὸ συμφέρον τῶν Ἐκκλησιῶν φιλοῦσιν, ἦν δὲ ὁμόνοιαν μάλιστα διὰ τῆς σου συνέσεως, ἐν ταῦταις γε χώραις, παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐλπίζομεν. Ἐρῶσο. Ἐν τῇ τῶν Ζουίκαβιῶν πόλει, μηνὸς Σεπτεμβρίου τετάρτῃ, ἔτει τῆς θεογονίας αμμϛ.

PREFATIO EDITIONIS BASILEENSIS,

Anno 1566.

Ad Reverendum in Christo et illustrem principem ac dominum D. Julium Numburgensium Ecclesie episcopi pientissimum, Jasi Cornarii Medici physici Zuticaviensis in suam diti Basiliæ operum translationem Prefatio.

Quæ mihi causa fuit olim divi Basiliæ scriptæ conquirendi, legendi, ad Latinos transcribendi, et ad publicam omnium utilitatem edendi : ea etiam nuper me invitavit, imo impulit, ut eadem sanctissimæ viri scripta in manus resumperim, ipsaque rursus perfecta, correctæ et ad varia vetusta exemplaria emendata, tum Græce tum Latine ex nostra translatione invulganda duxerim : atque id hoc maxime tempore, quo tu, Juli pontifex, his regionibus mihi patriis episcopus datus es : per cujus excellentem doctrinam, altissimam prudentiam, exactissimum judicium, amabilem æquitatem ac moderationem, omnes boni sperant, ut Ecclesiarum infelicis discordia per annos aliquot misere divexatarum concordia reparatur. Nam cum in hoc pietatem tuam totam versari videam, ut publicæ paci ac concordie in Christiana religione copuletur, et non fuerit aliud sæculum a Christianæ religionis initio, in quo tot hereses, sectæ, ac dissensiones viguissent, ac magna contentione, et sua defendendi pertinacia, se quam latissime quoquo versus per omnem Orientem extendissent, quam id quo Athanasius, Gregorius Nazianzenus et Basilius vixerunt, et hic vel imprimis tibi hæresibus ac sectis ad unitatem ac concordiam reducendis, omni studio elaboravit : et si hoc nostrum sæculum illi proximum, sive quis multiplicem sectæ in sectam sectionem consideret, sive contentiosorum pertinationam, quæ alicubi ad seditionem usque progressa, et civitates jam, et innumeros homines consumpsit : non scio an, quod ad humana auxilia atinet, aliunde aut amplius consilium, aut paratius solatium inveniri possit, quam ex divi Basiliæ scriptis, et præsertim epistolis, quæ concordie faciendæ gratia, plurimas ad plurimos episcopos et civitates scriptis : quæ potissimam causam et prioris D. Basiliæ scriptorum, et jam repetitæ eorundem editionis mihi fuit. Quamquam hujus non levis causa reverenda pietas tua haberi debeat, cui Basilium inscribere ac mittere visum fuit, non ut ardens illius sanctissimæ viri studium in reconciliandis ad veram pietatem animis, ipsa in seipsa hinc agnoscat : sed ut multi qui zeli tui pietissimæ affectionem, aut nun noverunt, aut malevoli maligne de illa sentiant, hinc cognoscant te revera esse hujus ævi Basilium, qui ex veræ commiserationis ac misericordie viscibus, Ecclesiis condoleas, dissensiones tollere conaris, unionem ac consensum reparare studes, nunc quidem in hoc loco constitutus vel maxime, sed tamen etiam antea : ita ut nihil unquam omiseris, quod hoc facere putares, ut paucorum etiam ac singulorum adeo colloquiis interesse non sis dignatus, nihil verius quorundam impudentia illa ora, nasosque ac rhynchos in quosvis paratos. Nec sane sine fructu hactenus laborasse, nec frustra currisse videris : quod facile, etiam me tacente, testantur qui tuis consiliis acquieverunt. Hæc tempora angusta, difficilia et turbulenta, in quibus tu episcopum agis, dum ego tecum expendo, non diversa ab illa persecutione mihi esse videntur, de qua Basilius in epistola ad Occidentis episcopos sic ait :

Persecutio nos apprehendit, fratres venerandissimi, et persecutionum horrendissima. Persecutionem enim patiuntur pastores, ut dispergantur oves gregis³: et quod gravissimum est, neque qui malis vexantur, in perfectione martyrii afflictiones suscipiunt, neque populi in martyrum loco hos athletes colunt, propterea quod Christianorum nomen persecutionibus incumbit. Unum est crimen quod nunc vehementer damnatur ac punitur, diligens observatio traditionum patrum. Ob hoc fugantur patris pii, et cætera. Atque eadem de re ad cccxviii illos episcopos, qui in Nicæno concilio congregati fuerunt, Basilii et alii Orientalis episcopi hæc verba scribunt:

Nobis autem ad manifestum hæreticorum bellum, amplius etiam id quod ab his qui idem sentire videntur exortum est, ad extremam debilitatem Ecclesiam perduxit. Ad quæ sane mala etiam maxime vestro auxilio opus habemus, quo hi qui apostolicam fidem confitentur, dissolutis sectis quas excogitaverunt, de cætero auctoritati Ecclesiæ subditi sint, ut integrum fiat corpus Christi, omnibus membris ad integritatem reversis, et non solum apud alios prædicemus bona, id quod nunc facimus, sed etiam nostras ipsorum Ecclesiam veterem de recta fide gloriationem recepisse videamus. Revera enim suprema beatitudinis dignitas est id quod vestræ pietati a Domino datum est, nimirum adulterinum a probo sincereque ac puro discernere: patrum vero fidem, citra aliquam detractionem prædicare: quam etiam nos suscepimus, et cognovimus ex apostolicis notis confirmatam, consentientes et ipsi, et omnibus in concilii scripto regulariter ac legaliter decretis. Hactenus illi.

Ab hac igitur catholica et apostolica Ecclesia qui se separant, diligenter secum expendant, annon a Christi corpore se avellant, cum Ecclesia Dei una catholica Christi sit corpus, et singuli in ipsa comprehensi, tum inter se, tum Christi sint membra. Quapropter mihi imprimis in solatium, sæpe piensissimi viri, et ad pacem, concordiam, et unitatem omnia molientes scripta lego, relego, et exosculor: nec dubito quin etiam aliis eamdem utilitatem exhibitura sint, qui illa in manus sumere volent. Atque utinam contingat, ut multi pii ac boni viri hinc consilia ac auxilia petant, et quisque quantum in se esset huc conferret, quo et ad unius sanctæ catholicæ Ecclesiæ concordiam omnes deveiremus, et idem in Domino sentiremus: id quod juxta regium Prophetam rogare jubentem quæ ad pacem sunt Jerusalem⁴, precor ut Deus solus bonus pro sua benigna erga suos voluntate, clementer suis tribuat. Porro quod R. P. T. inscribendum ac mittendum Basilium duxi, non ideo solum feci, ut, velut dixi, pietatis tuæ zelus divi Basilii zelum referens, hinc ab omnibus cognosceretur, sed etiam ut privatum meam erga tuam pietatem affectionem hinc tibi declararem. Memini enim et suavissime recordor illius cognitionis, quæ mihi adolescenti contigit, dum tu item adolescens illum dicendi artis magistrum amatissime amplectereris, quo ego paulo aucta Græcæ linguæ doctore usus fueram. Quo tempore non eo solum nomine apud me in admiratione constitutus eras, quod summam generis nobilitatem, et famosas illas majorum tuorum imagines, sub communi præceptore Petro et Mosellano illustrare instituisset: sed non vulgariter etiam a me diligebaris, quod Gregorium Haloandrum conterraneum meum, magnum illum postea jurisconsultum, cum quo a pueris familiariter educatus fueram, tantum quantum ille fuit, tum consiliis, tum sumptibus datis, efficere proposuisses. Mihi enim et patriæ imprimis id tribui a te putabam, quod in illum conferres. Nec hactenus aliquid defuit mihi præter occasionem, quo minus meum erga P. T. animum declararem. Hanc autem jam adeptum me ratus, ut elaboraretur mihi non permittere volui, sed sanctissimi viri librorum, aut, ut rectius dicam, Theodori puri puti ad te missione, publice testatum facere meam erga R. P. T. observantiam: quam nuper ad te Deus optimus maximus his regionibus inter quas et patria mea numeratur, episcopum dedit: qui publicæ rerum pacis et concordiæ ac reconciliationis in religione Christiana reparandæ gratis, omnia facere ac pati paratus est, et hactenus non exigua pericula pertulit. Maeste igitur animo, magnanime Julii pontificis, id quod cum Deo cœpisti prospere perficere, et oves tuæ curæ commissas veræ verbi doctrinæ pabulo pasce, et Ecclesiam Dei ad veram Evangelii filii sui unitatem collige. Nos vero inter tuos recense, et nostram hanc Latinam Basilii translationem, et simul Græcorum ejusdem sanctissimi viri operum collectionem, ea sub nomine tuo editionem, ita æstima, velut sint viduæ illius duo illa quæ sola habebat, et in fiscum mittebat minuta. Quæ apud R. P. T. a me deposita, ita haberi cupio, ut intelligat illa, me hanc meam in his edendis operam totam ipsius judicio subicere, et unius sanctæ catholicæ Ecclesiæ censuram, sive quid revocare, sive immutare in mea translatione, ex negligentia forte, si ita accidit, non certe malignitate admissum, oporteat, minime refugere: et aliqui ea est rerum mearum tenuitas, ut ad præsentem religionis turbatæ statum, nihil amplius conferre queam, nec propria professio medica sinat, quæ jam mihi iustus ad se revocat. Valeat reverenda pietas tua. Zwickavii Kalendis Septembris, anno Christi 1549.

PREFATIO EDITIONIS PARISENSIS,

Quæ prodit anno 1618.

Bibliopola Parisiensis Lectori S.

Post editionem operum S. Gregorii Nysseni, ne fratrem frater desereret, Basilii Magni lucubrationes studiosiorum hominum votis expetitas utraq; lingua in lucem edere conjunctim cupiebamus: cum a viro doctissimo Riccardo Montacutio ad nos ex Anglia missa esset editio Græca. Frobeniano anni 1551, cum manuscriptorum codicibus collata, et in margine multis variis lectionibus et emendationibus illustrata, exceptis solis adversus Eranium et asceticis libris, quibus et Latinam editionem nostram addiderat anni 1603, in hominibus in Psalmis recognitam, et in commentario in *Isaiam* in triginta vel circiter locis emendatam, una cum Græco ejus libri textu manuscripto, ac ducentis quatuordecim epistolis novum vulgatis, ab eodem Latinitate donatis. In quibus ne quid esset fortasse, quod catholicis hominibus suspicuum esset, quasi non bona fide omnia et libris calamo exaratis representata essent, et ut aliquo etiam cumulo correctiones illæ augerentur, eruditissimos aliquos hujus academici viros oravimus, ut excutere illa velent, et cum Regiæ bibliothecæ libris conferre.

Et quoniam autem annos tredecim notas suas in Latinam Basilii interpretationem ad nos Burligala m-

³ Matth. xxvi, 31. ⁴ Psal. cxxi, 6. ⁵ Marc. x, 48.

serat vir doctissimus Fronto Ducæus Societatis Jesu theologus, ab eo precibus contentinuis, ut eas recensere, et aliquo auctario vellet ornare, quod et fecit, et libros *contra Eunomium* cum Regiæ bibliothecæ codicibus conferri curavit, atque a R. P. Andrea Schotto ejusdem ordinis theologo, varias lectiones et emendationes in libros asceticos impetravit ex libro clarissimi Gerardi Vossii manuscripto collectas: sed et istisdem notis suis varias correctiones aliorum Basilii operum inspersit, quæ cum manuscriptis Regiæ Christianissimæ regis bibliothecæ collata illustravit.

Alias emendationes Latine interpretationis ejusdem doctissimi Richardi Montacutii mandatum fuerat operis typographicis, ut his litteris R. M. in margine ascriptis indicarent, quas in multis locis prætermisissas dolemus: sed in suis notis quas alibi edere statuit, eum lectores admoniturum speramus.

Interpretum nomina, qui homilia, libros et epistolas verterant multas non expressimus, propterea quod in præcedentibus editionibus Latinis suppressa fuerant, et nobis ignota: pleraque tamen aut a Raphaelæ Volaterrano, aut a Volfango Musculo putamus fuisse in Latinum sermonem conversa. Sed in illa potissimum quæ a Desiderio Erasmo et eodem Volfango Musculo, versa data erant recensendis, desiderandum præcipue fuit, quod merito suspecta sit eorum fides probis viris, cum partim negligentia et nimia ingenii sui confidentia, partim studio partium impediti, minus sincere suas interpretationes publici juris fecerint.

Eustathii versionem homiliarum in *Genesis* in Appendicem non coniecimus, quod bibliothecæ Patrum potius debeatur, una cum ipsius Basilii liturgia, quemadmodum et *Anaphora* ab Andrea Mazia et Syriaco versa, quæ ab altera S. Joannis Chrysostomi liturgia ægre separari potest: cum multas orationes et divini officii partes communes utraque habeat, quas soli Græci ritus sacerdotes miscere aut inter se copulare suis in templis noverunt: et nos speramus propediem Deo favente libros omnes et Græco versos utraque linguis edituros, qui in illa bibliotheca Patrum hæcenus Latine tantum lucem aspexerunt.

Addebatur antea in calce operum Basilii commentarius quidam in *Psalms*, cujus interpretationem Volfangus Musculus pertexit, et apud Oporium excudi curavit, Basilicæ, an. 1565; sed quoniam ut ante multos annos admonuit vir doctiss. Fronto Ducæus apud apparatus Ant. Possevini, verbo Basilium, eum nihil aliud esse quam Epitomen ex homilia S. J. Chrysostomi et commentario Theodoretii consarcinatam comperimus, merito illum censuimus omitendum: præsertim cum ejus textus Græcum in bibliohecarum mss. codicibus non facile occurrat, qui nihil aliud potest suggerere, quam dictiones Græcas illorum Patrum, vel compendiose junctas, vel otiose repetitas. Nam priores quidem XIV psalms ille scholiastes commentario suo ex homiliis Chrysostomi collectis flosculis exornavit: in sequentes autem a decimoquinto ad XLII Theodoretum commentarium ad verbum descripsit, cujus versionem cum illa cardinalis Carasso apud Theodoretum sensu prorsus convenire comperies. Jam quia reperitur homilia Chrysostomi in psalms XLII et reliquis usque ad LI, ex hujus scriptis in compendium redactis, hic collector suam talem tenuit. Rursus ubi se destitit Chrysostomi operibus sensu, ad Theodoretum rediit, ejusque factus est amanuensis, et centesimum octavum psalmum, ac reliquos quadraginta duos petitis e Chrysostomi homiliis enarrationibus illustravit.

Exstat etiam asceticorum librorum Epitome, vel certe Regularum fusius et compendiosius expositarum, quam Latinitate donavit Rufinus Aquileiensis, ac librum *De institutis monachorum* appellavit: eaque Colonia una cum reliquis in Regulam S. Benedicti commentariis est edita anno 1575; sed commodius una cum cæteris Rulini operibus seorsim edetur, præsertim cum ordinem Regularum non servet, quem Basilii opera præ se ferunt, et sæpe non tam interpretem, quam paraphrasten agat, multis de suo etiam intertextis. Præterea Fredericus Morellus professorum regis Christianissimæ decanus, ad hæc Regiam Basilii Magni λόγων εὐωχταν ἀνέγραψε, ut Menelaus Hæmericus ad Agamemnonis fratris Epulæ, accessit, Ἡδὲ γὰρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεῶν ὡς ἐπὶ νεῖτε, quare prælo fraterno præesse non gravius, Græcæ editionis Basilianæ menda quibus scatebat, quod ad interpunctiones et prosodiam spectat, ut e contextu hujus ἐκδόσεως tollerentur, studuit; interpretum Latinam versionem labefactatam subinde subsidio suo integravit: Græca mutila partim mss. codd. suorum ope, partim conjectura restituere tentavit, ut e notis ipsius ad calcem Appendicis rejectis, animadvertes. Idem quas a Davide Hæschelio Augustano variarum lectionum observationes emendationesque acceperat, recognovit et fideliter exhibiit. Porro novissimis ejusdem litteris rogatus, ut Gennadii epistolam περὶ διορισμοῦ, perelegantem et eruditam, Græce pridem ab ipsomet accurate editam, lacunis tamen et maculis quibusdam affectam, Latine converteret, laborem non recusavit, eoque libentius fecit, quod illo Gennadii scripto apologiam assertionis Basilianæ *De prædestinatione*, atque elogium Basilii gravissimum contineri. Itaque id opusculum, quasi collarium auctori doctorique nostro acceptissimum, tibi denegare religioni nobis fuit. In litteratorum virorum φιλοβασιλείῳ κοινωπέλω; εὐσεβείᾳ; avidissimum ὄψομεθα bono animo benevolentī tibi oblata. In quo *Si quid te adjunxit, curamve levassent, æquid erit pretii?* Equanimitas, φιλοφροσύνη καὶ εὐγνωμοσύνη. Hac mente, utere, fruere hæc regali imo divina παροῦσι. Vive, vale, Lector, ἐπιεικέστατε. Lutetiae Parisior. Kalendis Martiis cix ioc xviii.

ELENCHUS VETERUM LIBRORUM,

Ad quos exacta et emendata sunt Basii opera quæ in hoc primo volumine (a) continentur.

Hexameron, seu *Opus sex dierum* collatum est ad eos manuscriptos, qui infra recensentur.

R. gius codex 1824 (nunc 476), quem vocamus primum, sicque de reliquis ordine, ita ut qui primo loco ponitur, vocetur primus; qui secundo, secundus: quæ methodus semper servabitur. Illic liber membranæ ætus est et antiquissimus.

(a) Quod complectuntur tomi I et II nostræ recensionis. EDIT. PATR.

Reg. codex 2286, Henrici secundi, jam olim a Ducæo collatus, chartaceus, notæ sat bonæ.

Reg. codex 2287, primo, in charta.

Reg. codex 2287, secundo, jam olim a Combefisio collatus.

Reg. codex 2349, membranaceus et antiquus.

Reg. codex 2892, undecimi sæculi.

Reg. codex 2896, Medicæus, jam olim a Ducæo collatus, in charta.

Reg. codex 2989, in charta, sed bonæ notæ.

Colbertinus codex 3069, membr.

Colbertinus codex 4721, prout inscribitur in fronte primæ paginæ : at in dorso libri inscribitur 1731 bonnycinus.

Coislinianus codex 229, membranaceus, vertente ix sæculo vel ineunte x scriptus.

Coislinianus codex 235, membranaceus quoque et antiquissimus.

Bodl. codex, a doctissimo viro Joanne Wolfio collatus.

Pro Psalnis.

Reg. codex 1824, membr.

Reg. codex 1906, membr.

Reg. codex 1907, membr.

Reg. codex 2287, tertio, membr. et antiquissimus ac optimæ notæ.

Reg. codex 2289, membr.

Reg. codex 2325, membr.

Colb. codex 457, undecimo sæculo scriptus.

Colb. codex 499.

C.-lb. codex 1323, membr. quidem et vetustissimus, sed cujus pars maxima legi non potest.

Colb. codex 1934, optimæ notæ, scriptus decimo sæculo.

Colb. codex 2510, membr. et antiquus.

Colb. codex 4275, membr.

Colb. 4490, bomb.

Colb. codex 5102.

Coisl. codex 230, membranaceus quidem et antiquissimus, sed a librario Imperito scriptus, ob idque mendosissimus.

Ad emendationem librorum in Eunomium collati sunt libri qui sequuntur.

Reg. 1991, in charta, annorum circiter 200.

Reg. 2286, olim collatus a doctissimis duobus viris Ducæo et Combefisio, in charta, sed notæ sat bonæ; annorum circiter 350.

Reg. 2895, membranaceus et notæ optimæ, annorum 500.

Reg. 2896, in charta, annorum circiter 350.

Reg. 3450, in charta, annorum 350.

Reg. 3442, in charta, sed antiquus tamen, annorum 500.

Colb. 4529, prout inscribitur in fronte primæ paginæ : at in dorso libri inscribitur 1539. Membranaceus et notæ perbonæ, undecimo sæculo ineunte scriptus.

Præterea in hac nostra editione notantur variz lectiones Anglicorum quorundam codicum, quos citat vir eruditissimus Ducæus.

Ad emendationem Commentarii in Isaiam collati sunt codices qui infra notantur.

Reg. 1909, qui Combefisii est codex recentior, quique jam antea a Ducæo fuerat collatus, papyraceus : quo libro usi sunt typographi Parisienses.

Reg. 2290 (nunc 492), membr., jam olim a Ducæo collatus.

Reg. 2291 (nunc 495), qui antiquior codex est Combefisii, membranaceus et optimæ notæ.

Reg. 2292 (nunc 496), membranaceus et optimæ notæ.

Colb. 402 (nunc 495), notæ optimæ.

Colb. 4184 (nunc 494), notæ quam optimæ.

EXCERPTA

EX ACTIS S. BASILII BOLLANDIANIS.

(Junii t. II, die 14, p. 807.)

De duplici festo, Ordinationis apud Latinos, et Obitus apud Græcos.

Magnus Basilius, Cæsareensis in Cappadocia episcopus, duos præcipue in sacris fastis dies habet memoriæ suæ antiquitus consecratos : in Oriente

quidem primum Januarii quo obiit, in Occidente vero hunc xiv Junii quo putatur consecratus episcopus, malentibus Latinis primum sui anni diem

totum occupare recolendo Dominicæ Circumcisionis mysterio. His recentior Græcorum pietas, sæculo XI addidit tertium ipsi Gregorioque Theologo et Joanni Chrysostomo communiter celebrandum. De hoc differimus agere usque post Acta vitæ fusiùs explicanda : de prioribus duobus præfari placet. Latinis ergo Martyrologiis hoc XIV Junii ascriptus sanctus Basilii est : non sunt tamen antiquissima illa : tacent enim de Basilio Hieronymiani Martyrologii egrapha omnia ; necnon genuinus Brda, omniaque Bedæ vetusta Supplementa, una cum Floro Lugdunensi, ac denique Wandelbertus Prumiensis. Primi in illo nominando, ex communi tamen nescio quo fonte, fuerunt Usuardus et Ado : quorum primus, more suo brevior, ad XVIII Kalendas Julii sic scribit in omnibus fere exemplaribus : « Apud Cæsaream Cappadociæ Natalis S. Basilii episcopi, qui tempore Valentis doctrina et sapientia insignis, omnibusque virtutibus fundatus, mirabiliter effulsit. » Per natalem diem, alium hic intelligere non possumus, quam anniversarium ordinationis, uti sanctus Leo Magnus, sermone tertio in anniversario assumptionis suæ, cum servitius suæ natalitium diem appellat. Ideo hodiernam Romanum Martyrologium, servatis aliis Usuardi verbis, loco Natalis, ordinationem posuit ; addiditque quod Ecclesiam adversus Arianos et Macedonianos mira constantia defendit.

2. Ado, cujus priora verba transcripsit ejus abbreviator anonymus, qui sub Bedæ nomine circumfertur, et Baronium aliosque plures fefellit ac fallit, Ado, inquam, ad similem fere Usuardo commemorationem, his verbis conceptam : « Apud Cæsaream Cappadociæ sancti Basilii episcopi, fratris Gregorii et Petri, » prolixiori elogio eundem sic proseguitur : « Qui cum esset omnibus virtutibus fundatus, et quondam tempore a Valente imperatore in exsilium pro fide coegeretur, exhibitus ad tribunal præfecti, terroribusque (ut illi moris est potestati) et minis maximis agi cœpit, ut nisi præceptis principis obediret, interitum sibi jam jamque speraret impendere. Tunc ille, intrepidus et absque ulla animi perturbatione, hæc sibi minitanti præfecto respondisse fertur : « Atque utinam aliquid mihi esset digni muneris, quod offerrem huic, qui matris Basilium de nodo follis hujus absolveret. » Cumque daretur ei nox quæ erat media, ad spatium deliberandi, respondisse denuo perhibetur : « Ego crastino ipse ero qui nunc : tu te, utinam non mutares ! » Ex illa quidem nocte uxor imperatoris, velut tortoribus tradita, cruciatur ; illius vero, qui eis erat unicus, extinctus, paternæ impietatis solvit supplicia : ita ut ante lucem missi sint, qui rogarent Basilium ut precibus suis intercederet pro eis, ne etiam ipsi, et quidem multo justius interirent. Sic accidit, ut cum omnes Catholicos expulerit Valens, Basilium usque ad vitæ exitum, Intemerato communionis sacramento, in Ecclesia

A perduravit. » Hæc ut quoad rem pleraque vera sunt, ita in circumstantiis ab historia multum aberrant ; quod patet consideranti Acta inferius danda. Ex Adone tamen ostenditur, sanctum Basilium, annis abhinc octingentis coli solere hac doctrina quarta Junii ; indeque suadet eadem die consecratum episcopum ; quamvis ignoretur unde hoc Latini acceperint, tacentibus Græcis

3. Usuardi Lubecæ excusi et Florarii Sanctorum auctores, cum forsitan ignorarent qua de causa dies hic Basilio sacer haberetur, translationem ejus quamdam, sed omnibus aliis ignotam excoegerunt. Primus : « Apud Cæsaream Cappadociæ, inquit, translatio S. Basilii, episcopi et confessoris. » Florarium iisdem addit, « fratris Gregorii et Petri, qui tempore Valentis imperatoris, doctrina et sapientia insignis ; cum ipse imperator de illius exsilio sententiam vellet scribere, primus, secundus, et tertius calamus fractus est ; unde indignatus chartam fregit. Claruit anno salutis 369. » Manuscriptum S. Gudulæ, non translationi sed elevationi, hujus diei festum ascribit : et recte, si præter ordinarium loquendi modum, per elevationem intelligeret exaltationem ejus in cathedram episcopalem. Additur in eodem Florario elogium, ab aliis Usuardi apographis diversum, nec erroris expers. « Apud Cæsaream Cappadociæ, elevatio beati et magni Basilii, episcopi et confessoris, fratris sancti Gregorii Nazianzeni et Petri : cui Christus cum suis apostolis apparet, ministerium Missæ docuit : et cujus precibus Ephrem Syrus Græce locutus est : quique mortem Juliani Apostatæ per revelationem cognovit, qui vadens ad bellum Persicum, sibi in reditu destructionem Cæsareæ fuerat comminatus. » An intellectus errore, an calami nimium festinantis, Nazianzenus pro Nysseno hic legatur, non facile dixerit. De aliorum hic narratum veritate statuet, cum Acta inferius danda perlegeris.

4. In ritualibus Græcorum libris, hoc die XIV Junii unum reperio, qui mentionem sancti Basilii faciat, præter Horologium seu florarium, ad usum monasterii Cryptæ ferratæ et aliorum monasteriorum ordinis S. Basilii, curante eminentissimo cardinale Nerlio, Romæ impressum, ubi legitur divini officii hic titulus : « Sancti Patris nostri Basilii Magni, » deinde præscripti ordo, plerisque desumptis ex prima Januarii : hæc enim in præfato Horario sancti Basilii festum habetur, solemniter peragendum, simul cum festo Circumcisionis. Et de Basilio quidem ad missam hoc canitur troparium : « In omnem terram exivit sonus tuus, ut susciperet sermonem tuum, quo nos divine congruenterque erudivisti, explanans naturam rerum, et mores boninum exornans. Regale sacerdotium, Pater sancte, intercede apud Christum Deum nostrum, ut salventur animæ nostræ. » Huic subjungitur de Circumcisione simile troparium : « Qui sedes in excelsis super thronum instar ignis splendidum, cum Patre æterno et divino tuo Spiritu, dignatus es na-

sci in terra ex matre tua intacta Virgine, et circumcidi puer octo diebus: sit gloria optimo consilio tuo, gloria incarnationi tue, gloria summe erga nos demissioni tue, unice hominum amator. » Hinc rursus ad Basilium: « Tu basis inconcussa Ecclesie, præbena cunctis mortalibus involutam refugium, tuaque confirmans dogmata; cæli instar respicientis, sancte Basili. » Similiter et primum vastiusque officium, descriptum in Menæis, festi atque sancti encomia miscet; et in vespers quidem habet tres versus similes, ut vocant; quorum primus de seculo ascribitur Byzanti; duo autem de sancto dicuntur esse Basili et Joannis monachorum, quorum posterior videtur esse Damasceus, idem et auctor euanonis prolixi de eodem sancto, cui elogium de vita interponitur hoc distincto præeunte:

*Ὁ ἅγιος Βασίλειος καὶ θάνατος ἐν Κυπῶν.
Ζῆ καὶ παρ' ἡμῶν ὡς λαλῶν ἐκ τῶν βιβλίων.
Basilium, etiam mortuus, Domino vivit;
Nobisque vivit, in suis loquens libris.*

Exstat apud Confessionium oratio sancti Amphilebii, Iconiensis episcopi, in Domini circumcisionem, in quo ille sic de sancto Basilio loquitur: « Hic circumcisione, quæ fit in spiritu et divino baptisate, magno animo predicata, perspicue admodum si quis alius Dei cultor, circumcisionem in carne subiecit. Idcirco etiam ejus ad Deum a terra et corpore soluto migratione, non abs re, neque (ut quis præter rationem fuerit suspicatus) a casu, hodierna die circumcisionis Jesu, media divinæ Christi nativitati baptismoque concurrat; sed velut qui beatissimus vir, in Christi nativitate baptismisque renuntiatione et exaltatione, spiritualem circumcisionem exaltaverit, sacra memoriæ ejus die, una et ipse resolutus, ad Christum exaltari meruit: decretumque fuit ut per id tempus annua ejus memoria celebritasque recoleretur: idcirco universalis per omnes orbis partes sanctorum universorum Ecclesie, sanctissimam ejus sacramentum die hac ægeus glorificansque memoriam, gratissimum Deo laudibus, etiam Christum, qui gloriosus est in sanctis suis, canticis celebrat et glorificat. »

5. Menæis quoque Venetiis excusa, prima Januarii, ut jam dicere cepi, officium sancti Basili solemniter celebrandum, simul cum festo circumcisionis præscribunt, hymnis variis canticisque ad honorem sancti intextum, quibus orthodoxa ejus doctrina, pastoralis sollicitudo, casta conversatio, miraculorum gratia cælitus concessa, laudantur. Exemplo, reliquis omissis, sint hæc: « Diffusa est gratia in labiis tuis, sancte Pater, et factus pastor Ecclesie Christi; docuisti rationales oves credere in Trinitatem, consubstantialiam in una deitate. Miraculorum gratia cælitus exornatus, fraudem idolorum prædicatione confundisti, antistitem principis, gloria, fulcimen, beatissime Basili, et Patrum omnium doctrinæ exemplar. Fiduciam apud Christum natæ, ipsum deprecare, ut salventur anime nostræ. »

A Ex metris etiam Synaxario seu Calendario dies obitus ejus hoc verso annuntiat: »

*Ἰαννουαρίου θάνατος Βασίλειος πρόφρων.
Ipsi occumbis Jasi, Basile, Kalendis.*

Tunc etiam ejusdem festum præcipuo cultu celebratur in sanctissima magna Ecclesia Constantinopoli, uti legitur in fine Elogii historici, quod hoc die recitandum, præscribitur in Menæis excusis. Elogium hoc non caret mendis. Quare, eo omisso, satis habeo producere aliud brevius, sed vetustius et accuratius, ex Menologio Basili imperatoris, circa annum 984 conscripto hac verborum forma:

6. Ὁ ἐν Ἀγίοις Πατῆρ ἡμῶν Βασίλειος ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Οὐάλαντος, ὄντινα Οὐάλαντα τὸ Ἀρελοῦ τοῦ αἰρετικοῦ φρονούνα παρῆρσιασάμενος ἤλεγξε, καὶ ἐπεισὶ παρ' ὀλίγων τὴν αἵρεσιν ἀρνήσασθαι, εἰ μὴ αἰχμυνόμενον αὐτὸν ἔλεπεν ὄμως εἰ τὴν αἵρεσιν τελείως οὐκ ἠρνήσατο, τῶς καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ προσῆλθε, λειτουργούντος τοῦ μεγάλου Βασίλειου, καὶ δῶρα προσέφερεν ἦν δὲ ὁ μέγας Βασίλειος υἱὸς Βασίλειου τοῦ ἀπὸ τοῦ Πόντου, καὶ Ἐπιμελίας τῆς ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας, ὅστις ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει πάντας καὶ τοὺς παλαιούς ἐνίκησε, κατεχάρητον δὲ τοσοῦτον ἐγένετο εὐλαθῆς, ὡς καὶ ἀρχιερεὺς γενέσθαι τοῦ θρόνου Καισαρείας, ὅπου καὶ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ὑπομείνας, καὶ βασιλεὺς καὶ ὑπάρχους καταπέλησε, καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰ σῶματα φράξας τοὺς λόγους, καὶ βιβλία πλείστα συγγραφάμενος, καὶ μυρία θαύματα ἐργασάμενος, ἐν εἰρήνῃ πρὸς Κύριον ἐξῆδημυσεν. « Sanctus Pater noster Basilius floruit sub Valentis imperio. Valentem vero, Ariana hæresis infectum, liberius admonendo redarguit, persuasitque propemodum hæresim abjurare, si non sibi id dedecori futurum timuisset: quamvis enim hæresim plene non abjuraverit, accedebat tamen ad ecclesiam, magno Basilio rem divinam faciente, et dona offerebat. Erat vero magnus Basilius filius Basili Pontici, et Ennemiæ Cappadocis. Vir iste egregius, sapientia et doctrina coram æque ac antiquos superavit. Pietatis vero erat tam eximia, ut in thronum episcopalem Cæsareæ erectus sit, ubi et multa certamina pro orthodoxa fide sustinuit; stuporem simul et terrorem imperatoribus et præfectis incutiens, hæreticorumque ora dicendi vi obturans: ac tandem, cum multos libros scripsisset, et plurima patrasset miracula, in pace migravit ad Dominum. »

7. Neque solum in sacris Græcorum fastis hac die ascriptus est sanctus Basilius; sed tanta festi solemnitas, quæ per Orientem prima Januarii ad ejus venerationem instituta est, occasionem præbuit antiquioribus Martyrologiis Latinis, ejus memoriam saltem aliquam eadem quoque die faciendi. Inter eos Beda suppositus habet, sancti Basili episcopi. Usuardus Coloniensis, in Cæsarea Cappadocis depositio sancti Basili episcopi, cujus celebritas decimo octavo Kalendas Julii

potissimum recolitur. His, elogium et auum mortis perperam designatum, addens Florarium: « Qui, inquit, tempore Valentis imperatoris doctrina et sapientia insignis, omnibusque virtutibus fundatus, mirabiliter effulsit. Obiit circa annum Domini 583. » Notkerus, a reliquis omnibus diversissimum elogium texens, ad eundem 1 Januarii: « In Casarea, inquit, metropoli Cappadociae, depositio sancti Basilii episcopi, qui Regulam fratrum et multa

A alia utilia enscriptis; et, super multa mirabilia quae fecit, ehiographum perditit hominis, quod diabolo fecit, orando recipere meruit; ex diem mortis suae propter conversionem Joseph Hebraei distulit, et conscriptionem ejusdem nefandi sceleris etiam defunctus abolevit. » Sed haec ex pseudo-Amphilochio sumpta, quam exiguam fidem mereantur, infra patebit.

De reliquiis S. Basilii Brugae Flandrorum translatis et usque hodie servatis.

Nemini non videbitur admiratione dignum, quod de tam celebris sancti reliquiis vix ulla relicta memoria sit, nulla usquam facta corporis elevato, translativae legatur, cujus monumentum vel historia ad posteros transierit. Tanti tamen thesauri caput, brachium et costam Romae haberi asserit Pancirolius in reliquiarum Urbis Indiculo, partem vero non exiguam a quingentis minimis annis possidet celeberrima Flandrorum civitas Brugae, ubi etiam exstat antiquitus ecclesia, sub ejusdem sancti nomine dicata. Fundator fuit Theodoricus Ahatius, Flandrorum ac Viromanducorum comes ab anno 1128 ad 1169: de qua fundatione Brugis accepimus Philippii filii diploma, datum anno 1187; et a Roberto III Flandriae comite renovatum, anno 1321, hoc tenore:

« Universis, tam presentibus quam futuris, praesentes litteras inspecturis, Robertus comes Flandriae salutem, et rei gestae noscere veritatem. Ad perpetuam rei memoriam, notum facimus universis: Ut instituta salubriter, nostris et praedecessorum nostrorum temporibus, prudenter et proviso maturoque consilio confirmata per praedecessores nostros, certa quadam notitia propagentur in posteros; ne processu temporis a posterorum memoria, per ineptam oblivionis caliginem, evanescant, litterarum solent indicis publicis aeternari. Nos igitur attendentes, praedecessores nostros, pro suorum ac praedecessorum et successorum suorum animarum salute, Brugis in Burgo, in honorem Dei, beatae Virginis Mariae, et sancti Basilii episcopi, ecclesiam ex proprio sumptu edificatam, ad ibidem Deo per quatuor capellanos inibi institutos in propria persona deservendum, fundasse, et canonice statuasse: pro quibus redditus et alia ordinarunt provisam, prout in litteris infrascriptis, sigillo quodam bonae memoriae domini Philippii, olim Flandriae comitis, praedecessoris nostri sigillatis, apparebat prima facie, haec et alia inter caetera plenius continentur. Quas litteras nos vidimus, et diligenter inspicimus, ac collationem de his fieri fecimus solenter: quarum tenor talis est:

B « Ut in temporibus nostris instituta salubriter et prudenti consilio confirmata, certa quadam notitia propagentur in posteros, ne processu temporis a posterorum memoria per ineptam oblivionis caliginem evanescant, litterarum solent indicis aeternari. Quapropter ego Philippus, Dei gratia Flandriae comes, tam posteris quam praesentibus, notum esse volo, quod pater meus dignae memoriae comes Theodoricus, et mater mea pia recordationis comitissa Sibilla, divina inspiratione commoti, pro animarum suarum et suorum praedecessorum necnon et successorum salute, Brugis in Castello, in honore Dei et beatae Virginis Mariae, et sancti Basilii episcopi, ecclesiam ex proprio sumptu aedificari fecerunt, et ad ibidem Deo servandum in propria persona, per quatuor capellanos, canonice statuerunt singulis decem libras in festo sancti Martini ex officio Lambini, singulis xxv solidos ex ministerio Lamberti.... » Sequitur singulorum redituum accurata enumeratio; qua studio brevittatis praetermissa, sic continetur diploma:

C « Ut autem haec omnia quae postea supervenerunt vel adhuc supercreverunt, rata et inconvulsa permaneant, litterarum custodiam commiserunt, et privilegii sui munimine firmaverunt: quod longo tempore post eorum decessum, ex communi incendio Brugenis, per incuriam deperit. Ne autem hoc infortunio, quod bene fecerant eorum amitteret posteritas, quidquid in eo dignum memoria conscriptum fuerat, rescribi et confirmari feci; subscriptis eorum qui interfuerunt nominibus, Gerardi, Brugenensis praepositi, Flandriae cancellarii; Hugonis, decani S. Donatiani; Juanois, Brugenensis castellani; Gilberti de Aria. Actum in Maleo, anno incarnati Verbi MCLXXXVII.

D « Quarum litterarum effectum nos Robertus, comes Flandriae supradictus, pro nobis et successoribus nostris, auctoritate nostra principali, perpetuum vigorem et roboris firmitatem volumus obtinere. In cujus rei testimonium sigillum nostrum praesentibus est appensum. Datum Cortraei, praesentibus magistro Nicolao de Petra, ecclesiae Beatae Mariae

Brugensis præposito; Mag. Henrico Bram, legum A professore, canonico Tornacensi; Mag. Christiano, ecclesie Harlebecensis præposito; domino Christiano, dicto Matam, decano diocesis Harlebecensis ecclesie; Simone Vastun, Flandrie receptore; et Rogero, Tomun, consiliario et serviente nostro; die Mercurii, post festum beati Petri ad Vincula, anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo primo. » Et bullæ appendebat comitis sigillum in cera alba, et jam fere flava. Inferius scriptum erat: « Facta colatione hujus, cum bulla reservata in sacello Sacri Crucoris Brugis; inveni ego Infrascriptus notarius, Brugis quoque residens, copiam hanc cum illa concordare: quod attestor. » Et signatum erat, « Spetael notarius 1671. »

Inter Crucesignatos principes, qui pro recuperanda Terra sancta per Minorem Asiam victores transierunt, et recuperata cæsis barbaris Nicæa, leonum in Lycaonia, atque Cæsaream in Cappadocia obtinuerunt anno mxcvii, fuit Robertus II, Hierosolymitanus inde dictus, Flandrie comes. Huic inter prædam potuit obligiste S. Basilii corpus, quod ille in Flandriam miserit, vel ex Syria post biennium reversus attulerit; quamvis ejus rei nulla exstet memoria. Roberti illius ex sorore Gertrude et Theodorico Alsatie Lantgravo nupta, nepos fuit Theodoricus, cognomento Alsatius, post S. Caroli Dani necem vindicatum et abbatem Guillelmum Normannum, assumptus in comitatum Flandrie. Hic prænominatum sancti Basilii ecclesiam fundavit dotavitque, princeps pius, et quater in sacram militiam profectus; unde prima vice revertens anno circiter 1139, videtur adduxisse uxorem Sibillam, Hierosolymitani regis Fulconis filiam, cum qua prædictam deinde edificavit ecclesiam, sanctoque Basilio dicavit; utique vel ob recentem aliquam erga eundem obligationem, vel causa feicis ex Syria reditus, nisi optari quis mallet, sancti istius ossa tunc primum allata in Flandriam fuisse ab ipsomet. Ut ut est, idem comes secundam in Orientem expeditionem suscepit an. 1144; indeque an. 1150 reversus Brugis, juxta Meycerum in Annalibus Flandrie, et septimo Idus Aprilis, incredibili gaudio ac gratulatione a Flandris exceptus, acerrimi cruoris Christi portionem, in phiala crystallina deportatam, per Leonium Abbatem Bertinicum, collocavit in æde Sancti Basilii, ad quam cum ingens undique concursus multa que miracula ferent, atque ita prioris patroni cultus ac veneratio obscuraretur, visum fuerit huic renovandæ, ornandæque pariter collegiatæ et primariæ ecclesie conducturum, si in hanc transferrentur sancti Basilii sacra ossa; nisi id malimus factum opinari pro præmemoratum Burgi Burgensis incendium, longo tempore post excessum sandaturum, uti loquitur Robertus III; quando restauratis ecclesiis ambabus, placuerit sic dividere reliquias, a Theodorico olim depositas ad S. Basilii, ut hujus ecclesie, utpote Palatinæ, manserit sacer cruor; collegiatæ

eidemque parochiali, cæteræ ex Asia, Gallia, Italia, Belgioque collectæ, quarum in diplomate Philippi comitis habetur netitia.

Diploma hoc habemus transumptum sub fide publica Claudii Agretti, protonotarii apostolici. Habemus etiam aliud instrumentum translationis alterius, factæ anno 1463; ac denique translationis tertie, hoc ipso quo imprimimus anno 1697 celebratæ; quando in veteris capsæ apertione sola inventa narratur reliquia sancti Basilii, una cum literis in pergamento cum magno sigillo rubro, exhibente effigiem equestrem, et sericis antiquis ligamentis adjunctis, cujus lectura, tam in sigillo quam in pergamento, non potuit fieri, propter nimiam vetustatem. Cum magno profecto posteritatis detrimento, ex tali lectura, si fieri ea potuisset, verosimiliter intellecturæ nomen ac tempus primi translatoris ac donatoris. Oliverinus Vredius, inter Brugeses hujus sæculi eruditus jurisconsulto nominatissimus, anno 1639 edidit sigilla comitum Flandrie, insigni Commentario illustrata. Primum ibi equestris occurrit Balduinus, Insulanus a patria, Pius vero a divino cultu dictus, testis Meyero, et ab anno 1034 ad 1057 potius comitatu. Cum isto aliisque sequentibus conferre si libeat vetus istud, cujus literæ evanuerunt, sigillum; fortassis ex majori minime veritate equi æquitique, haud inverosimilis formabitur conjectura de ipsius sigilli, et eorum hinc pendendum ætate: ego transeo ad instrumentum anni 1187, cujus hic est tenor:

« In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen. Anno ab Incarnatione Domini millesimo centesimo octogesimo sexto, viii Kalendas Junii, in ecclesia Beati Donatiani Brugis, aperta sunt octo scrinia, in quibus inventæ sunt reliquie sanctorum quamplurimæ, per manum Philippi Flandrensium et Veromandensium comitis, filii Theodorici comitis, præsentis Fiorentino Hollandie comite, et Gerardo nostræ ecclesie præposito; item Gerardo, Insulano præposito; et cæteris confratribus nostris aliisque quampluribus. In uno itaque scrinio, quod sancti Basilii dicitur, inventæ sunt reliquie, quæ subscriptæ sunt, veraci testimonio litterarum imposte.

« Reliquiæ S. Basilii; scilicet ossa.

R. S. Nicolai, os de capite ejus.

R. S. Andree.

R. S. Georgii.

R. S. Firmini.

R. S. Martini.

De linteo Domini, unde pedes apostolorum in cœna tersit.

De petra, ubi Christus fuit, quando jejunavit xl diebus.

R. S. Radegundis.

De S. Silvano, costa una, dens, et digitus unus.

R. S. Sebastiani, de costa ejus.

S. Petri,

S. Marie.

S. Jnannis,

S. Vedasti.

De S. Folquino, costa una, et digitus unus.

R. S. Petri, S. Joannis, S. Vedasti.

R. S. Cosmæ.
De veste Innocentium.
De S. Theodoro.
De barba S. Amandi.
R. S. Pauli, S. Remigii, S. Petri.
De monte Calvarie.
De brachio S. Odulphi.
S. Bartholomæi apostoli.
S. Agnetis virginis.
De columna, ubi fuit Dominus flagellatus.
De concha, unde lavit pedes apostolorum.
R. S. Mariæ, S. Petri, S. Pauli.
R. S. Gregorii, S. Germani, S. Simplicii.
S. Andree.
R. S. Jonæ prophetæ.
R. S. Cæcilie digitus.
De ligno Domini.
R. S. Bertini.
S. Scholasticæ.
De oleo quod benedixit S. Benedictus.
De pstra, super qua Dominus stetit.
R. S. Pauli, S. Cyriaci martyrum.
S. Hippolyti mart.
S. Pancratii mart.
S. Odulphi.
S. Maximi.
S. Machuti.
S. Martini.
De præsepe Domini.
De virga Aaron.
R. S. Jacobi apostoli.
S. Marcellini et S. Geminiani,
De capillis S. Christophori.
De capillis apostolorum Petri et Pauli.
SS. Mattheæ et Andree.
S. Joannis evangelistæ.
Brachium S. Severiani.

S. Peregrini.

De ligno Domini.

De præsepe Domini.

R. Synonis et Judæ.

S. Eligii.

S. flagellatus.

S. Petri, S. Pauli.

S. Gregorii, S. Germani, S. Simplicii.

S. Remacli.

S. Bertha.

S. Audomari.

S. Felicii papæ.

S. Benedictus.

S. Gengulphi mart.

S. Sabinae virg.

S. Gerulphi.

S. Quintini.

S. Idæbergæ.

S. Gregorii.

S. Felicitatis.

Hæc autem Philippus sigillo suo muniri præcepit.

A tergo inscriptum erat eodem caractere RELIQUIÆ: et additum recentiori manu VISITATÆ 1186. Quid autem septem aliis scrinulis contineatur, vel quid iis postea factum sit, Brugensibus examinandum relinquo.

De alia reliquiarum sancti Basilii visitatione, et depositione in urnatiorem capsam, testatur registrum Actorum capitularium præfatæ ecclesiæ Sancti Donatiani Brugensis, notatum F folio 246, pag. versa 51: cujus hoc est extractum: « Die xviii mensis Aprilis, anno 1463 prædicto, conclusum fuit per dominos capitulum, quatenus dominus suffraganeus R. D. episcopi Tornaci, accepta licentia ab eodem domino episcopo, transferat, quam rectius melius, sacras reliquias sancti Basilii, et alias in veteri capsâ existentes, et eas reponat in novo feretro, ex auro et argento ob hoc fabricato. Quæ quidem translatio facta fuit anno ab incarnatione Domini 1463, indictione xi, mensis Maii die vero penultima, pontificatus sanctissimi in Christo

A Patris et domini nostri, domini Pii divina Providentia pape II anno quinto, in hac ecclesia Sancti Donatiani Brugensis, scilicet bene carpentato, ante doxale; et sacrosanctæ reliquie inferius designatæ, nuper ex quadam vetusta capsâ, in qua diu ab antea, videlicet de anno Domini 1186, vii Kal. Junii, Philippo Flandriæ et Veromanduc comite, Theodorici comitis Flandriæ filio tunc regnante reverenter existerant collocatæ, a casu disruptæ, extractæ fuerunt per reverendum in Christo Patrem, D. Guilielmum Vasoris, sacre theologiæ professorem, de ordine Prædicatorum, episcopum Sareptanum; ad hoc a reverendo in Christo Patre et Domino, D. Guilielmo episcopo Tornacensi loci diocæsanò, speciale mandatum habente, translatae, et in novo feretro, S. Basilii titulato, in illustrissimorum principum dominorum, Philippo Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantie, et Limburgiæ ducis; ac Flandriæ, Arthesii, Burgundiæ, Palatini, Haunoniæ, Hollandiæ, et Zelandiæ, ac Namurci comitis, Sacrique Iuperii marchionis; dominique Frigiæ, Salinarum et Mechliniæ: Caroli comitis Carolesii, ac de Castrolino et de Bethunia domini; ipsius domini Philippi filii legitimi et hæredis: nec non Joannis ducis Clevensis; reverendique in Christo Patris domini Caroli de Borbonio, archiepiscopi Lugdunensis, primatis Franciæ; Ludovici comitis S. Pauli, illustrisque domini Agnetis Burgundiæ, ducissæ Borboniæ, ac Adolphi Clevensis domini de Ravestain, dicti D. ducis Clevensis fratris; ac etiam reverendorum venerabiliumque in Christo Patrum dominorum Thonæ Assanensis, in partibus Angliæ episcopi, de ordine Prædicatorum; Nicolai abbatis de Eeckhout, Brugensis; et Roberti Watiniensis, ordinis S. Augustini; necnon Nicasii de Puteo, de Bethunia; Joannis de Vassaya, Sonegiensis; Joannis Vincentii, Casletensis; et Caroli de Campis, Thoraltensis ecclesiarum collegiarum præpositorum; ac Rolandi scriptoris decani, et omnium fere dominorum, hujus ecclesiæ Sancti Donatiani tunc canonicorum aliorumque vivorum ecclesiasticorum, et populi multitudinis præsentia, reverenter et devote reconditæ et reclusæ. »

Exhinc sequitur eadem enumeratio reliquiarum, nulla addita aut dempta. Ac primum nominantur ossa plurima S. Basilii: quibus postea nihil decessisse, alio forte translatum, non ausim asseverare: cum in ultima translatione non admodum multa ossa reperta sint; nihil autem cæterarum hic rursus nominatarum reliquiarum; specificationem autem harum sequitur nomenclatura canonicorum, quæ translationi huic adfuerunt, videlicet:

Presbyteri.

Joannes Mynbeere,
Victor de Swaenaerde,
Jacobs Maes,
Ægidius Beversluis,
Philippus Syron,
Balduinus Spoel,

Barchardus Kederkin,
Nicolaus Brudimont.

Subdiaconi.

Jacobus de Campis,
Ricardus de Capella,
Henricus de Mires,
Joannes Damieus.

Acolythi.

Carolus Soillot,
Joannes de Ferraye,
Et Jacobus de Purgatorio.

Notarii vero fuerunt,

Joannes Flaming,
Jacobus Juenis.

Tertia translatio reliquiarum sancti Basilii in novam iterum capsam, eamque argenteam, peracta est hac nostra aetate, anno scilicet 1687; celebritate autem majori, si dignitatem personarum excipias, quae prioribus interfuerunt. Etenim caeremoniae omnes adhibita sunt, quae solemnitatem reddere poterant augustiorem, exquisitissima musica intervinente. Orationem Latinam habuit R. A. D. Petrus Maes, ejusdem cathedralis ecclesiae canonicus; Belgicam, ad conferendam populi concionem, dixit P. Jacobus Mols, societatis Jesu celeberrimus sui temporis orator. Reliqua tibi dabit ipsum, quod ea super re confectum est, publicum illustrissimi domini episcopi, reliquias transferentis, instrumentum.

HUMBERTUS GUILIELMUS, DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA EPISCOPUS BRUGENSI, PERPETUUS AC HEREDITARIUS FLANDRIAE CANCELLARIUS, REGIS SUAE MAJESTATI A CONCILIO STATUS, etc.

Universis et singulis praesentes litteras visuris, seu legi audituris, salutem in Domino. Promotioni cultus sanctorum studiosae semper intendimus, scientes Deum omnipotentem in sanctis suis honoratum, sanctorum cultores ad sanctorum in aeterna beatitudine societatem dispoere, et efficacius perducere. Cum itaque nuper, ex pietate et munifica liberalitate reverendi adm. domini Eugenii de Vicq, decani ecclesiae cathedralis Sancti Donatiani, absoluto opere novi feretri sacrarum reliquiarum sancti Basilii Magni, Caesareae in Cappadocia archiepiscopi et confessoris, singularis patroni, a multis retro saeculis in eadem ecclesia cathedrali asservatarum, et pie venerationi exhibitarum; adm. reverendi et venerabiles domini, praedictus decanus et capitulum ejusdem ecclesiae, desiderantes pro posse mandare executioni translationem praedictarum sanctorum reliquiarum, ex antiquo in antedictum novum feretrum, nos debita cum instantia requisierint, id fieri cum solemnitatibus et caeremoniis opportuis ad hoc requisitis.

Hinc est quod nos ea de causa, anno Domini millesimo sexcentesimo atque octogesimo septimo, mensis Junii die XIII, pridie festi ejusdem sancti Basilii, sedente in cathedra sancti Petri Romae Innocentio vana eius nominis undecimo, Leopoldo

A Augusto imperante, et regnante Carolo secundo Hispaniarum rege, Flandriae comite, accesserimus supradictam ecclesiam cathedralem, ibidemque pontificalibus induti, cum ministris et lumine, praesente clero ac honorabilioribus viris infra nominatis, et frequenti populo, aule summum altare chori ejusdem ecclesiae, decantato prius hymno, *Veni creator Spiritus*, cum collecta ejusdem, postquam rev. adm. domini decanus, alta voce, nomine suo et capituli exposuerit, ac nos iterum rogaverit ut dignaremur reliquias praedictas sancti Basilii transferre de antiquo in novum feretrum; Jussorimus ad nos afferri antiquam capsam seu feretrum dictarum reliquiarum sancti Basilii, ante nostrum adventum in mensa a latere evangelii expositum: quod praevia diligenti visitatione reperimus debite oclusum. Apertoque de mandato nostro dicto antiquo feretro, reperta fuit in eo parvula cistula lignea, rubro depicta, vinculis ferreis bene oclusa; in qua reperimus tria ossa, nempe magnam partem spinae dorsi, cui affixa est schedula pergamena, in verbis continens, *RELIQUIAE SANCTI BASILII ARCHIEPISCOPI*; et duo alia, simul involuta gossypio, et obducta albo serico Damasceno, cum litteris in pergameno, cum magno sigillo rubro, exhibente effigiem equestrem, et sericis antiquis ligamentis adjunctis: cujus lectura, tam in sigillo quam in pergameno, non potuit fieri, propter nimiam vetustatem. Dictaque ossa, discooperta et integre inventa, omnibus praesentibus veneranda exposuimus et exhibuimus: ac praedictas reliquias, in corporali alio mundo simul junctas, decenter manibus nostris involvimus, et in praesentia vestra in eodem corporali consui curavimus illis byssinis: ad quas eosdem reverendos admodum ac venerabiles dominos de clero ejusdem ecclesiae, aliosque notabiliores praesentes, tam ecclesiasticos quam saeculares, ad osculum ante animum altare praedicti chori per ordinem admisimus. Postmodum omnes easdem reliquias, dicto corporali inclusas, in novo serico caeruleo illis sericis ejusdem coloris involvimus. Denique idem involvorum inclusimus novae cistulae, ab extra affabre depictae, et supernae inscriptae rubro colore: *RELIQUIAE SANCTI BASILII MAGNI, TRANSLATAE XIII JUNII 1687*; et ab intra coopertae satino caeruleo (quam praevie juxta praescriptum Pontificalis Romani, cum praedicto ovo feretro majori argenteo, benediximus) una cum praesentibus nostris litteris, praedicto per vetusto illi pergameno transfixis, inter duas calcitras ex satino caeruleo ab utraque parte factas, ac copia per nos authenticata et sigillata ejusdem testimonii anni millesimi centesimi octogesimi sexti viii Kal. Junii; qua patet, per Philippum, filium Theodorici comitem Flandriae, in praesentia Florentini comitis Hollandiae, Gerardi praepositi Sancti Donatiani, item Gerardi praepositi insulani, et reliqui cleri ecclesiae Sancti Donatiani, praedictas reliquias sancti Basilii Magni, aliasque complures fuisse visitatas debitis caeremoniis, et sigillo ejusdem comitis Flandriae,

adjuncto, apposito antedictæ novæ cristulæ sigillo nostro, ab utroque latere in cera rubra.

« Acta fuerunt hæc in choro sæpe dictæ ecclesiæ cathedralis Sancti Donatiani Brugis, anno, mense, et die, quibus supra, præsentibus in eadem solemnè translatione admodum reverendis et venerabilibus dominis, videlicet nobili domino Eugenio de Vicq, J. U. L. prædictæ ecclesiæ decano; D. Joanne Pinckel, S. T. L. archidiacono; D. Jacobo de Crita, cantore; D. Joanne de Blissy, S. T. L. archipresbytero; D. Joanne Francisco de Baillecourt, J. V. L. nobili D. Joanne van Volden, J. V. L. D. Francisco van Torre, D. Claudio Agretti, J. V. D. nobili D. Roberto Alexandro de Haynin, J. U. D. Alberto Claysman, J. U. L. nobili D. Carolo Triest, J. U. L. D. Henrico Mortel, D. Joanne Bapt. Besæte, J. U. L. D. Nicolao Rosignol, D. Caspare Gelson, D. Theodoro Benoit, nobili D. Alexandro van Volden, J. V. L. D. Carolo Alexio de Baillecourt, J. V. L. D. Joanne Bapt. vanden Bogaerde, D. Ludovico Collaert, D. Petro Maes, J. V. L. nobili D. Guilielmo Josepho Alverado y Braccamonte, nobili D. Jacobo Francisco de Aranda, J. V. L. D. Petro Stalpaert; canonicis, presbyteris ac reliquis ejusdem chori clericis; necnon adm. reverendis et venerabilibus dominis, DD. Placido Ockerhout, et Martino Colle, S. Andræ et Dunensium respective abbatibus; D. Judoco Ranst J. V. L. et decano ecclesiæ cathedralis S. Bavonis Gandavi; reverendis patribus Carolo Claesman et Jacobo Mols, presbyteris Societatis Jesu.

Præsentibus etiam aut invitatis prænobilibus, generosis ac honorabilibus viris DD. excellentissimo domino Procopio de Lalein, ex comitibus de

Hooghstrate, comite de Renebourg, a consilio militari suæ majestatis et superintendente militiæ provinciæ Flandriæ; nobili D. Ferdinando Augustino de Vicq, toparcha de Meulevelt et Desmarreïs, civitatis Brugensis sculteto; nobili D. Francisco Nans, Toparcha de Meetkerckbove, Brugenatium burgimagistro primario; nobili D. Claudio de Corte, Brugenatium burgimagistro secundario; nobili Christophoro van Volden, primo Brugenatium graphiaro; nobili Philiberto van Volden, toparcha de Crengert, Franconatensium consule primario; nobili D. Nicolao d'Heere, Franconatensium consule; consultissimo domino Jacobo de Steenberge, Franconatensium graphiario primario; generosissimo viro D. Ambrosio de Præcipiano comite de Soye, regiæ suæ majestati a consiliis bellicis et militiæ præfecto; generosissimo viro D. Alberto de Mero-de, comite de Wattou et Thian, tribuno legionis pedestris præsidii Brugensis, nobili Jacobo de Croonendalo, vice comite de Vlieringe, toparcha de Breethaut; nobili D. Philippo Alberto de Vicq, barone de Cumtigh, toparcha de Vissennacq; nobili D. Joanne Carillo, toparcha de Cauwerbourg; nobili D. Carole Gillon, toparcha de Snellegem; et in præsentia plurimorum reverendissimorum atque honorabilium utriusque ordinis virorum. In quorum omnium fidem ac testimonium hæc litteras propria manu signavimus, necnon majori nostro sigillo, et secretarii nostri signatura, communi jussimus.

H. G. EPISCOPUS BRUGENSIS. »

Infra, de mandato illustrissimi ac reverendissimi Dñi episcopi præfati.

Bronckmaus secretar. 1687.

DE VITA S. BASILII APOCRYPHA,

Et sancto Amphilochio episcopo Iconiensi perperam imputata.

Quemadmodum nemo curavit sancti Gregorii Nazianzenis vitam scribere, tum cum adhuc revens esset actorum ejus memoria; sed primus Gregorius quidam presbyter sæculo circiter x id opus assumpsit, tam infelicitè, ut ejus scripto indigna sit visa quæ apud nos recederent, sic neque sanctus Basilius scriptorem ætatis propinque et idoneæ scientiæ reperit; sæculo autem viii vel ix, prodiit aliqua, vel ficti nominis Amphilochi, ausus aliquid tam digno argumento parum conveniens: cui tamen postremis his sæculis magnam auctoritatem contulit S. Amphilochi, Iconiensis episcops ipsique sancto familiarissimus, facilius creditus Basilius vitam scripsisse, quia hujus encomium aliquod, quod supra nobis Prologi loco fuit, reliquisse posteris sciebatur; omni haud dubie fide dignissimum. Decepti ea res plerosque sequioris ævi scriptores,

puta S. Noikerum in suo Martyrologio, ut dixi Comm. pr. n. 7; Siebertum Gemblacensem, in *Catalogo illustrium scriptorum*; Petrum episcopum Equilinum, in *Catalogo sanctorum*, lib. II, cap. 28; Vincentium Bellocacensem, in *Speculo historico*, lib. XIV, cap. 78, 79 et 80; S. Antoninum, parte II, tit. 9, cap. 5, § 8; Sixtum Seuensem, lib. IV *Bibliothecæ sanctæ*, omnes a Rosweido citatos ad *Vitas Patrum* pag. 162; omniibus autem prævit Ursus, S. R. E. subdiaconus, Vitæ illius interpres sæculo IX, ut mox dicitur.

2. Istit tamen omnibus cautor Baronius, effluente paulatim criticæ majoribus neglectæ studio, in Notis ad Romanum Martyrologium, II Januarii ait: « Exstat Amphilochi nomine scripta Vita Basili, quæ tameo, ex prudentiorum omnium sententia, alterius conjuspiani potius quam Amphilo-

chii, æqualis Basilio, esse putatur; cum aliqua illic habeantur, quæ illi minus convenire videntur. » Et in *Annalibus* ad an. 378, « quæ Amphilochoii falso nomine fertur *Vita Basilii*, haud digna satis habetur quæ eruditorum auribus ingeratur; nisi adeo sint perspicaces, ut in iis quæ sint vera a falsis disquirere ac discernere valeant. Complura enim ibi vera esse, ioficias nemo iverit; ut ea præsertim, quæ ab ambobus Gregoriis, Nazianzeno atque Nyseno, necnon ex Ephrem esse noscuntur accepta, vel ab Helladio mutuatus est auctor. » Hactenus Baronius: cui, ut assentior, vera esse quæ a pseudo-Amphilochio ex auctoribus idoneis translata sunt in *Vitam* istam, ita vel inde patere existimo, hæc Amphilochoii non esse; cum autem aliorum, quæ in illa narrantur, falsitas regegi facile possit, consequens erit nihil in ea esse Amphilochoii. Unde merito Bellarminus *De script. ecclæs.* in *Amphilochio* ait: « Exstat, quidem, sub nomine Amphilochoii, *Vita S. Basilii Magni*, sed haud dubie falsa vel supposita. » Rationes deinde profert, quales nos sno quasque loco expendemus.

5. His omnibus perpensis mirari mihi liceat cum Codefrido Hermantio, hoc etiam sæculo inventum esse virum eruditum, qui vellet pro *Vita* ista Amphilochoii vindicanda apologiam scribere; nempe R. P. Franciscum Combefisium. Hic tamen ita defendendam illam suscipit, ut fabulis interpolatam fateatur; in quo forsân reipsa non dissentit a Baronio. Etiam cum retulisset auctores, inter se hæc in causa dissentientes, quos et nos supra retulimus, ac prosequitur: « Ego, ut paucis dicam, arbitror, potuisse viros eminentissimos, majori reverentia habere *πρωξατζελαν*, tot jam sæculis et apud doctissimos obtinentem; nec, quia quædam vel in re, vel in modo et circumstantiis offendeant, totam repudiare et auctori impingere, eoque accensare falsi, falsoque assumpti tanti nominis, quo ipse mendacia coloraret. Forte enim non pauca defendi potuerint: quædam ostendi vitia ab antiquariis, et tum conjectura, tum ex fide codicum restitui; ut vix pauci nævi restaverint, si tamen, nævi; quibus tam grande corpus, tamque grandis ævi, tot præcipue tritum manibus, quandoque etiam impolitoribus, haud facile caruerit. *Vita* est Patris monachorum in Oriente, quam innumcrabiles ascetæ, majori quandoque pietate quam scientia exscripserint; cui proinde suum aliquind ascripsisse possint; ut non ea forsân puritate ad nos venerit, quæ fuit ab Amphilochoio edita, sive phrasim spectemus, sive ipsam rerum narrationem; quæ minus continua, multisque diacreta titulis, non ita coherentibus, nisi castigata manu calamoque, ascititia aliqua et *πληρόματα*, non respuerit. Plura sane et pleraque æquus lector, assuetusque Amphilochoiano stylo, non indigna Amphilochoio deprehenderit; in primis osium flum *Scripturæ* facilem, pia devotaque allusione; qua neque historiam texens, stylumque omnino

A planum et simplicem affectans, abstinere potnit. Plura subinde explicando litteram, nullius tamen præjudicio. » Hæ Combefisii rationes postmodum expendendæ erant: interim, cum fateatur Acta ista qualiacunque a monachis, per quorum manus transierunt, fabellis interpolata esse; qua in re, quæso, dissentit a Baronio? qui monet, in iisdem Actis vera a falsis discerni debere. Erit itaque operæ pretium rursus qualemcunque Amphilochoium, seposito omni præjudicio, examinare; ut quæsitâ cum omni sinceritate veritas inveniri possit

4. Ursus S. R. E. subdiaconus, qui Græcæ istam *Basilii Vitam* primus Latinitate donasse scitur, vixit temporibus Anastasii Bibliothecarii. Exstat enim, teste Rosweydo, Romæ in bibliotheca Vallicellana codex ms. qui continet *Vitam* istam per Ursuum; ex eoque exemplar suum, aut saltem priora octo capita, cum præfatione Rosweyodus accepit. Continet præterea præfatus codex miracula quædam sancti Basilii, quæ creduntur ab Helladio episcopo Cesarensi conscripta, in Latino pariter versa ab Anastasio Bibliothecario; hujusque ibidem legitur Præfatio ad Ursuum supra memoratum: vixit autem Anastasius Bibliothecarius sub Nicolao I, qui selit ab anno 858 ad annum 867. Vix Ursus *Vitam* Amphilochoianam elucubraverat, cum illico, ut credibile est, a pluribus, præsertim monachis, requisita est descriptaque: a quibusdam etiam in compendium redacta, ab aliis ad formam lectionum in ecclesia recitandam aptata; nonnullis mutatis, additis, omissis, qualia habemus exemplaria ex bibliotheca Vallicellana duo, ex Casinensi unum, omnia scripta caractere Longobardico. Vallicellanum utrumque Prologo caret, eum tamen quem Ursi interpretationi a se editæ, Rosweyodus præfixit, ipse accepit ex eadem bibliotheca Vallicellana: sed et utrumque ms. In multis est ab editione Rosweyodiana diversum. Exstat igitur et tertium in eadem bibliotheca Ursianæ versinnis exemplar, quod Rosweyodus ex eoque Surtius typis vulgarunt, addita interpretis Præfatione

5. Casinense exemplar Prologum habet Ursi subdiaconi, omnino alium ab eo, quem Rosweyodus edidit, dignum hic dari; eo quod videatur genuina Ursi scriptio esse, præ Rosweyodiana, et quod mentionem faciat ejus, cujus rogatu ipsam *Vitam* dedit Latinitati, scilicet Gregorio II ducis Neapolitani, de quo, apud Ughellum t. VI, c. 113, Bonitus subdiaconus ait, quod fuit « nepos et proles, frater et pater Parthenopensium ductum. » Is itaque sic habet: « Incipit Prologus in *Vitam* sancti Basilii archiepiscopi et confessoris. Postquam Lucifer ille procaz de celesti gloria demersus est, et invidiæ stimulis incitatus, de paradisi amenitate te, per sævissimum animum, protoplastam expulit; veluti stomachus langoens vitales fastidit dapes, ita onne genus humanum celeste atque intellectuale convivium ignorabat. Sed pius ille sator atque redemptor humanæ miseriæ condoluit pio affectu, et de colis per vir-

ginea viscera in convallem hujus mundi descendit : ac humanum genus, quod olim æmulatoris dolo deceptum fuerat, cœterno Deo Patri reconciliare cupiens, incontemplabilem ignem sancti Spiritus misericorditer accendit : de quo nimirum igne primitus valde conflagrati sunt sancti prophete, post illos sancti apostoli, martyres, confessores, virgines, et omnes utriusque sexus sancti, qui usque ad metam carnis, pro ejus dilectionis ardore, ipso duce, viriliter dimicarunt : de quibus nimirum agminibus sanctis Basilius exstitit sanctus, qui sine effusione sanguinis martyr effectus est. Cujus vitam et præclara miracula, cogis me Ursum, omnium Christianorum ultimum infimumque sacerdotem, o Gregori clarissime, filius atque nepos, frater patruusque ducum : nec non et loci servator Neapoleos, quo de Attica in Latinam linguam transferam, et in gremio sanctæ matris Ecclesiæ fidei famine consuem.

6. « Nos vero animalivertimus nostram inertiam et multo magis peccatorum pondere titubamus, ne aui tanto onere succumhamus; et tam sancto et admirabili viro magis ridiculum quam laudem proponamus. Sed tu, clarissime, cum vos renitentes multumque repugnantes conspicias, ais, quia Dominus ab initio non cum philosophis, nec rheturibus tragicisque, nec cum physicis locutionem, sed cum rusticis ac piscatoribus et idiotis orationem habuit : et multo magis puritatem spiritus prospectat, quam dialecticorum rhetorumque tendiculas ac phalerata commenta. Nos vero ubi vestrum affectum consideravimus, tandem, magis vi quam sponte inclinati, perreximus ad dominum Nicolaum, præulem peritissimum Græcorum atque philosophum, et secundum vestrum votum de Græca in Latinam linguam fideliter, et in junxeratis, transtulimus. Humiliter ergo veniam a lectoribus postulamus, ut quidquid ineptum invenerint sagacius corrigant, et ignoscant ætati puerili fragilitate humane, et magis obedientie, quam audacie temeritatis ascribant. Attamen si quis garrula voce in clamationem proruperit, indicet prius ipse nobis, quis unquam, fuit tanti ingenii, et ovis tam

A amplo fame præpotens, aut tam profusa fecundus loquacitate, ut sermonem valeret reddere sermoni (sicut nos, non sponte, sed inviti fecimus), et non omnes vires grammaticæ artis suffocaret : quando et ipsi qui gesta sanctorum conscripserunt, magis sensus quam verba scripsere, sicuti majores nostri referunt. Interea obnixè quæsumus, ut fidem dictis adhibeatis, per omnia credentes, quia veraciter talem illam transtulimus, qualem illam scriptam ab Amphilocho præule Iconiensi, qui magnæ auctoritatis est, in Græcorum commentis invenimus. Credere vero ne dubitetis, quia in illa invenietis animæ ferculum, et galeam clypeumque, quem vestro hosti opponatis, et illo devicto, summum Regem facie ad faciem videatis; adjuvante utique ipso, cui :

*Arcibus in summis una est cum Patre potestas;
Par splendor, communis opes, sociale cacumen,
Æquus honor, virtus eadem, sine tempore regnum;
Semper principium, sceptrum juge, gloria consors,
Majestas similis, per omnia sæcula sæculorum. Amen.*

7. Hactenus Ursus subdiaconus : cujus interpretationem parum exactam esse queritur Combefisius, nescio an dicendum ipse exactus magis. Obscuriori certe ut plurimum phrasi utitur : contextum tamen ampliorem præfert; quia hunc vel integrum Ursum non habuit, vel quædam minus credibilia sponte prætermisit. Novam ego versionem darem, si eam auctor mereretur. Nunc, cum ostendere velim, esse Vitam omnino apocrypham, et Combefisium eam excusare volentem refutare; æquum est ut novam ipsius versionem sequar. omissis tamen textu Græco : qui, dum apud ipsam columnatim impressus legi potest, exiguo fructu augeret molem operis. Si quæras cur scriptura tam apocrypha non contemnatur ac prætermittatur tota, sicut præmissa est Vita Nazianzeni, de qua præfatus sum, causam esse intelligas plurium rerum narrationes, passim ex hac Vita descriptas ab auctoribus, quas examinari distinctius, solidiusque refutari puto rei literariæ interesse : quapropter adnotationes etiam et censuræ prolixiores erunt, quam alias mereretur fictio tam palpabilis.

VITA APOCRYPHA

Interprete R. P. Francisco Combefisio urdinis Prædicatorum.

PROLOGUS.

Charissimi, non fuit absouum, ut devoti filii super paterno nobis contristarentur; utque iustas ei lacrymas indulgerent, quod omnes (1) hactenus of-

D ficiose egimus. Enimvero postquam luctus caliginem, sicut scriptum est, excussimus, et ad gratam supplicationem, universorum Dominum, vero Deo nostro Christo rependendam, paribus studiis exci-

(1) Quando, quæso, duravit hic luctus? Si Vita hæc ab Amphilocho scripta est, oporteret saltem

per triennium durasse; scripta quippe est post funebrem orationem, cujus infra auctor meminit, di-

tati sumus; operæ pretium duximus, tum illustrem vitam, tum vera magnæque pastoris nostri et doctoris Basilii miracula (ut ne diutino tractu temporis profundæ oblivioni tradi ea coniugati scripto consignare. Cum enim tres sacratissimi divinique viri, Gregorius (2), inquam, theologia clarus; alterque et ipse Gregorius, urbis Nyssæorum decantatus episcopus (3); nec non eremi præfectus beatissimus Ephrem, alique, aliis aliisque epitaphicis sermonibus tanti viri memoria illustraverint; visum est et mihi, tanquam abortivo, ut cum Apostolo loquar (a), ubi præ manibus accepissem, quæ natrique illi magni viri narratione fuerant prosecuti, supplere quæ deessent. Debitum representando, pro devoti filii ratione; et velut qui, ut existimatis, ab initio assectatus, accuratam notitiam (4) acceperim. Novit enim, novit etiam nubes solem tegere; longaque corporis successio (5), bonas facile narrationes, oblivioni tradiderit.

Quod igitur magnus ille mundoque quam celebris Basilii, Pater noster, absens esset, sapientissimus ille pontifex, ille celestium virtutum sodalis, clarus sermone penetrabilisque, magister Ecclesiæ, solida rectorum dogmatum columna, is (6), inquam, qui sapienter hominum mores instituit, qui rerum naturam enucleatis explanavit, qui infensissimum Trinitatis Julianum Apostatam suis precibus prostravit; qui Valentis os blasphemum obstruxit; qui Arianorum pravam doctrinam hæresimque perspicue

etiam a Nazianzeno: illam autem ipso non t. tertio a morte Basilii anno pronuntiavit. Quin imo, si ab Amphiloquio scripta hæc Vita est, scriptam esse oportet post aliam suam orationem, quam in festo Circumcisionis Domini eodemque sancti Basilii, de eodem sacratissimo mysterio eodemque sancto habuit; in qua cum præclaras Basilii virtutes perstrinxisset, ita prosequitur: « Hæc, inquam, omnia sacris divini Gregorii sermonibus abunde arbitrator ac sapienter tradita; supervacaneumque existimavi longiori in præsentiarum oratione disserrere. » Cur, anabo, si vitam Basilii Amphiloquius, ante hæc orationem habitam, scripserit; cum mentionem Gregorianæ orationis faceret, nullo verbo addidit, se quoque de Basilii Actis scripsisse, quod maxime conveniens et opportunum temporis orationique videbatur? Dicendum itaque erit auctorem, post festum Circumcisionis et pronuntiationem Basilii encomium, ad hujus vitam prolixiorum scribendam accessisse, ideoque ejus mentionem non fecisse. At eo casu oportebit lectum Basilii fuisse, a quo desumitur exordium, per quinquentium durasse: quod paradoxum est. Et qui potuit a tali lectu versus Amphiloquius orationem exordiri, tanquam in eam usque diem durante; cum multo ante, in oratione de Circumcisione, quasi omnis doloris oblitus, hæc læta verba palam usurpasset: « Nos interim divini Patris memoriam bodie honoremus cantibus, divinitusque inspiratis laudibus magistri virtutes condigno prosequamur plausu. » Hinc itaque patet, exordium hoc Amphiloquio inepte afflictum.

(2) Excusat se Nazianzenus initio orationis 20, quod « multo serius quam tempus postulabat, ac post multos alios, qui res Basilii privatim publiceque laudibus ornarunt, » ad eum laudandum accesserit. Quia vero hoc loco mentionem facit Amphilo-

expugnavit; qui Christianorum sanam fidem dilucide stabilivit. Dux ille princepsque sapientissimæ gentis sanctæ, pastor acceptabilis populi; Ecclesiæ regale sacerdotium, Christi ovium varius arces, divinæ fidei magister inclytus; magnis et vivus et post obitum miraculis clarus; post conscitam, ut dictum est, Juliano Deo odibili, ejus precibus mortem; illi, inquam, qui cornu in altum extulerat, et adversus Deum locutus fuerat iniquitatem; cuius (7) avus Valens, Indigne purpuram imperialem suscepit, Arianorumque pravo dogmati patronus fuit, ad illustrem nostram Cæsareensem metropolim, una cum pastore urbem subversurus venit. Ut autem res gesta sit, et quam ob causam, non est præsentis temporis narrare. Sed ad propositum redeamus, ejus ab utero ad finem usque virtutes prosecuturi.

CAPUT I.

Adolescentia Basilii et studii Athenis. Exuli philosophi conversio.

Basilii solus in terra, aequali claruit tum vita, sermonum ornatu eruditioneque decora, tum sermone ac vi dicendi, doctrinaque vitam exhilarante sapientia divina: qui Christo dederit omnia, animam, corpus, sermonem, manus; propter quod etiam errorem gentilium, velut aranearum telas, dirupit. Illic septem annorum factus, litteris imbuendus a parentibus traditur (8). Cum autem quinquennio operam doctrinæ artisque præceptio-

ne, iohannis Nazianzeni de Basilio scribentis, intuli supra, ante hunc illum scripsisse, ex quo reliqua sequuntur absurda.

(3) Videtur hic de vita functo loqui auctor, cum tamen verus Amphiloquius paucis mensibus Nysseno supervixerit; quod si hic ultimus vite mensibus scripserit, oportebit eum quatuordecim annis post Basilii mortem scripsisse, quod male cohæret cum præfationis initio.

(4) Potuitne magis accuratam habere notitiam pseudo-Amphiloquius, quam Nazianzenus aut Nyssenus? Potuitne Nazianzenus aliquid gravioris momenti præterire?

(5) Potuitne longa temporum esse successio, inter Basilium et Amphiloquium, qui coevi fuerunt?

(6) Hæc et quæ sequuntur, videtur magna ex parte e Menais desumpta, vel hæc inde acta sunt.

(7) Græce ὁὐδὴλῆς τοῦτοῦ θεοῦ. Ursus subdiaconus, primus Amphiloquii interpres, hæc omisit, vel quia minus intellexit, vel quia manifestum agnovit errorem. Aram veritatis Combefisius. Verum ὁ θεὸς ἀνεκάνη πῶτος vel patravi significat. Deinde idem Combefisius conjectando interrogat, an natura talis fuerit, saltem ex matre? At ego pariter dubitando interrogo, qua ratione Basilina, Juliani mater, filia aut soror fuerit Valentis, ut hic sensu saltem aliquo θεὸς dici possit. Sed confugit Combefisius ad sensum metaphoricum, dicitque, Valentem Juliani avunculum aut avum vocari, non quia eum affinitatis aut consanguinitatis præcedat, sed quia multum et in Christianos ævita graduus. Verum quo exemplo monstrabitur talis metaphora in usu unquam fuisse? Ergo existimo insuciatum pseudo-Amphiloquio hinc argui manifeste.

(8) Quibusnam vero traditus est a parentibus? Non a iis præceptores in pueritia et adolescentia Basilii habuit quam parentes suos; ut ex

(a) I Cor. xv, 8.

nibus posuisset, nec in eis molliorem se exhibuisset, plurimum scientiæ philosophicæ fructum, naturæ et ingenii facilitatē, consequitur.

Relicta igitur postmodum patria (erat enim Cappadox genere), eloquentiæ matrem Athenas (9) petiit; multaque cum castitate, tum continentia et sobrietate ornatus, profanæ et Græcicæ sapientiæ præceptorem adiit, Eubulum nomine (10); sicque seipsum disciplinis tradidit, ut esset tum præceptoribus, tum condiscipulis admirationi. Fuerunt enim studiorum socii Magnus Gregorius, factus Nazianzenus episcopus (11), qui et annis circiter duodecim apostolicæ sedis (12) gubernacula tenuit; Julianus quoque, non ita pridem Christianus (13), et Libanius (14). Sic autem omnibus admirabilis vir posuit in corde suo non sumere panem et vinum (15), donec assistente superna Providentia, divinæ sapientiæ arcana penetraret. Commoratus autem in disciplinis annis quindecim, cum Græcicam omnem sapientiam ad fluxum decurrisset, astronomiamque et geometriam, ac optima quæque collegisset, ac nec his tamen ullo modo omnium Creatorem (16) invenire posset; quadam nocte vigilanti divinus splendor inlit, ut cuiusque religionis scripturam percurreret (17). Surgens ergo profectus est in Ægyptum, et accedens ad quendam archimandritam, Porphyrium nomine, petiit sibi dari libros sacros, quibus divina dogmata perdisceret. Porro

A hoc consecutus, mansit illic, sese oblectans meditatione divinarum eloquiorum, aqua et oleribus victitans. Anno autem integro ibidem commoratus, verbumque veritatis fide considerans, intelligensque quod illa, si eam velinus scrutari, fluctuet, petiit se dimitti Hierosolyman voti causa, ac ejus loci inspecturum miracula. At ille, apprecatus bene, dimisit eum.

B Rediens autem (18) ubi Græcorum philosophia fuerat institutus, cepit verbis flectere multos philosophos, Christoque multitudinem gentium, demonstrata eis salutis via, offerre. Quæsit autem et præceptorem suum Eubulum (is enim dux verbi et eloquentiæ præses erat), quo in laborum ipsius remunerationem, inculpate eum fidei admovententaret; sic plane, ut eo rectam ad fidem currente, ceu magistrum sequeretur quotquot philosophi in eam concessissent. Cum autem in omnibus eam scholis requisisset, offendit in suburbio quodam disputantem, sociis quoque aliis philosophis: nihil eum aliud studebat, quam ut dicerent et audirent aliquid novi.

Cum ergo dissereret, instans imminensque Basilis, ipsum corripuit. Tum aliquis eorum qui erant cum ipso, ad eum: « Corripuit te quidam, o philosopho » At ille: « Vel Deus, vel Basilis. » Cum ergo eum agnovisset, eosque qui aderant dimisisset, mansit cum Basilio, ac tres dies jejuni perse-

ipsum Nazianzeni testimonio dicitur in *Vita*, nom. 9 et 10.

(9) Non recte saltem Athenas petiit, hæsit enim aliquandiu Constantinopoli. Nec credibile est, duodecimum patriam excessisse, quod tamen hic affirmari videtur.

(10) Eubulum a nullo alio inter Athenienses doctores numeratum reperio, nedum inter Basilii magistros.

(11) Gregorius Nazianzenus a patria, non ab episcopatu dictus, ordinatus quidem fuerat episcopus Sasimorum, sed titulo tenuis; patris autem sui vicarius duntaxat Nazianzi, venit inde Constantinopolim, labenti Ecclesiæ subventurus; ubi fidem orthodoxam in sua *Anastasia* resuscitavit; episcopatum vero thronum non nisi paucis mensibus inedit. Neque error tam gravis in Amphilocho excusari potest, *Meneorum* auctoritate, quam affert Combesis. Quamvis ea die 30 Januarii, duodecim Constantinopolitani episcopatus annos Gregorio tribuant, potuerunt eorum auctores errare, diu post rem gestam scribentes: sed errare in eo non potuissent Amphilocho, tum temporis Iconiensis episcopus, qui pene coram oculis suis omnia specuavit, quæ circa episcopatum Constantinopolitanum gesta sunt a Gregorio. Itaque vel pseudo-Amphilocho errare *Meneis* fecit, si prius scripserit; vel si serius, errorem ex *Meneis* in sua scripta retulit.

(12) Cathedræ apostolicæ nomine hic intelligitur Constantinopolitana, quatenus S. Andreas apostolus Byzantinam Ecclesiam fundasse creditur: sed quia hæc opinio, ignota prisca sæcula, non nisi diu post fundatam Constantinopolim credi cepit, pseudo-Dorothei commentario nixa, uti ostendit Joanningus 4 Junii § 5 et 6 de S. Metrophane, aote quem nullus probatur episcopus Byzantii fuisse; apparet hæc non esse Amphilocho; idemque probat gravissimus error, ea in cathedra con-

C cedens Nazianzeno annos duodecim, qui Constantinopolitanæ Ecclesiæ curam ut suum trienniū gessit.

(13) Melius, saltem quoad ad historiam, verit Ursus subdiaconus, apud Rosweydam, dicens quod Julianus, ad breve tempus, Christianus fuit.

(14) Libanius, nec condiscipulus, nec magister Basilii fuit Athenis: sed aliqua inter eos Constantinopoli intercessit familiaritas.

(15) Si solum dixisset, « non sumere vinum » tolerabile foret; potuisset enim aqua sola et pane vitam sustentare: verum cum panis usum, sustentationi tam necessarium, exclusit, videtur propositum istud seu votum tam indiscretum fuisse, ut in Basiliū cadere non potuerit.

(16) Peraburde ingeretur hic Basilis, cum Athenis esset, omnium Creatorem ignorasse: quippe qui prima fidei mysteria, ut in *Vita* ejus, capite 1, dicitur, et a Macrina avia sua, et a matre Emmelia puer didicerat, nec unquam immutaverat. Quapropter sic Combesis locum explicuit, ut in profanis scientiis nihil inveniret, quod ad Dei cultum perduceret, quamvis Creatorem omnium non ignoraret.

(17) Ursi interpretatio habet, « ut nostræ religionis Scripturam percurreret: » sed ad hoc opus non erat ut abiret in Ægyptum, eam petiturus a Porphyrio archimandrita, necdum aliunde noto: nam illam Athenis sibi comparare poterat, quocum impio Juliano ad legendos libros sacros accessit; sed et ex dono paternæ habere Scripturam poterat, ea enim utebatur Emmelia, ad instruendam Macrinam filiam suam, teste Nysseno in *Vita*.

(18) Peregrinatum se esse in Ægyptum et Hierosolyman, testatur ipse Basilis ep. 79: sed postea rediisse ipsum Athenas, apparet manifeste falsum, consideranti *Vitam* supra datam.

verantes (19), mutuo conferebant. Interrogavit itaque Eubulus Basilium : « Quæ est definitio philosophiæ (20), Basili? » Qui ait : « Prima definitio philosophiæ, meditatio mortis. » Ille vero admirans ait : « Quis est mundus? » Respondit : « Ille qui est supra mundum. Et quidem dulces sunt mundi sermones, ipse vero mundus vehementer amarus, quando quis eidem animi vitiosa affectione adhererit : et alia est voluptas corporis, alia naturæ incorporeæ : nec fieri potest, ut simul aliquis utramque habeat : nam nemo potest duobus dominis servire. Cæterum, quantum possumus, frangamus esurientibus scientiæ panem; et eos, qui citra vitium et culpam sunt sine tecto, per virtutem sub tectum ducamus. Quod si etiam viderimus nudam, operiamus, nec domesticis seminibus despexerimus. »

Cum hæc dixisset, eique Salvatoris in nos media pœnitentiæ benignitatem, seu in imagine, parabolice expressisset, tres tabellas pro foribus animi menti proponit : unam quidem supra fores, quæ exhiberet virtutem, nempe prudentiam, fortitudinem, iustitiam, temperantiam; in sinistra vero parte deceptionem; circum ipsam autem intemperantiam, luxuriam, ebrietatem, impudentiam, pigritiam, calumniam, linguositatem, adulationem, et tale quoddam vitiorum examen : pœnitentiam autem decenti habitu, lenè ridentem, blandam et mansuetam; adversarios quidem sui populi reprimentem, sed qui necessarii essent. Juxta hæc vero abstinentiam, sœcicitatem, modestiam, honestatem, pudorem, humanitatem, ac multorum bonorum plebem. Porro sensus hujus historiæ videntibus quidem cautio est, audientibus vero meliora æmulandi occasio.

« Hæc sane et ego videns admiratus sum, et in hoc ductus sum, Eubule. Sunt quippe in nobis, non imagines neque ænigmata, sed ipsa liquida veritas ad salutem addocens. Resurgemus enim omnes, hi in vitam æternam, et hi in opprobrium et confusionem sempiternam; et astabimus ante tribunal Christi, quemadmodum docent nos magniloqui prophete, Isaias, Jeremias, Ezechiel, atque Daniel; David item rex, divinusque Paulus; post hos denique ipse Dominus dator pœnitentiæ et remissor ejusdem, perquisivit ovem perditam; qui cum multis divitiis suum paterno abstractum filium, iisque luxuriose assumptis postea redeuntem et fame tabescentem, sincere amplexatur; honestans splendida vestem, et annulo epuloque opiparo : filio item, qui nihil peccaverat, auctor est, ut ne ferat indigne, et indulgeat ut fratri. Sic nimis Dominus effusus

(19) Fuisse hæc non parva philosophi inurbanitas et hospitium ad se peregre advenientem, triduum jejuniare permisisset. Et quis credat, ab ethnico philosopho, tantum repente conceptum jejuniandi desiderium?

(20) Erudite ostendit Combefisius, totum hunc Basilii cum Eubulo sermonem, fundatum esse in philosophia Platonica et sacra Scriptura. At ne vel

bonitate, iis qui venerunt circa horam undecimanam, æqualem mercedem tribuit. Donabit et ipse pœnitentibus nobis, et ex aqua et spiritu regenerationem suscipientibus, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt ipsum (a). »

Eubulus ergo, eum in animum hæc induxisset, ait (21) : « Conemur igitur, Basili, quod tu jubes. Verum hæc quidem ad rationem pœnitentiæ spectaverint, modo autem mihi eloquere, quod nuper percunctabar divinum sacramentum (22), quod mirum ad urbem Hierosolymorum, quidam illic secere vident; forte vero necum iustis, alienis sancti consuetudinem obtineris. Cæterum ne, Basili, divina dogmata discere cupienti, narrare distuleris. » At ille ait : « Audivi de Jerusalem : nihil vero minus æstimavi quam eorum : ut neque villam ipsi vicinam nomine Bethlehem, quæ cœcuentium oculorum decussa caligine lisdemque mundatis, ad meliorem viæ rationem vitamque verissimam, transmutata est. Quod porro unicus Dei cultores, antiquiores sint Græcis et universis nationibus, docemus vero ex divinis eloquiis. Nam a primum plasmato homine nomine Adam, ad usque Noe tempora, sub quo diluivium, fuerunt decem generationes, anni MCCCXII. Pariter quoque a diluivio usque ad Abraham, generationes decem, anni VIII; Abraham autem erat annorum LXXV, cum ex Mesopotamia transmigravit in terram Chanaan, ubi annis XXV demoratus, genuit Isaac; Isaac autem cum vixisset annos sexaginta, duos proignit filios. Ex iis vero Jacob, annorum factus CXXX, descendit in Ægyptum cum duodecim filiis et nepotibus suis numero LXXV.

« Cum autem Abraham et ejus semen fuisset accola in terra Ægypti annis CCXV, fuissetque multiplicatum, in tribus duodecim censitum est, et in sexaginta virorum millia computatum. Et quidem Levi abnepotes fuerunt Moyses et Aaron, quorum hic quidem sacerdotio prelatos est; Moyses autem ad principatum proventus. Is annis LXXX mare Rubrum calcat, et educit populum de Ægypto. Floruit hic Moyses temporibus Inachi, qui primus in Græcia regnavit. Sic sunt Judæi antiquiores Græcis, nec leges habent minus veteres. Quod enim Deum unum colerent et cognoscerent, paterna acceperunt traditione : legislatio autem, post tres dies profectioannis ex Ægypto divina voce datur. Morati autem sunt in deserto annis quadraginta. Sub Jesu principe fuerunt annis XXV; sub iudicibus vero annis

sic mihi persuadebit, eum unquam a Basilio prolatum, nisi satis apte ad mentem sancti esse confictum.

(21) Lacunam hic magnam implevit Combefisius, ex uno antiquiori Regio codice, reliquis desiderantibus describens alteram partem catecheseos.

(22) Baptismum intelligit, quem quidem Hierosolymis vel in Jordane devotionis causa suscipiebant.

CCCLIV ad usque regnum Saulis, qui primus illi A populo rex creatus est; sub quo, anno primo regni ipsius, magnus David natus est. Similiter ab Abraham usque ad Davidem generationes XIV, anni MXXIV. A Davide autem usque ad transmigrationem Babylonis, generationes XIV, anni MXX. A transmigratione vero Babylonis usque ad Darium, anni XXV. A regno autem Darii usque ad Jesum filium Josedec, anni XLIX. A Jesu filio Josedec usque ad Jesum, qui dicitur Christus, anni CCCXXXIV; simul autem computando, secundum seriem temporum, invenimus ab homine primum formato, usque ad Christum, annos MMMMMLX.

« Nascitur itaque Dominus Jesus Christus ex tribu Juda, ex semine David, quod spectat ad carnem, sub finem dierum sesquimillesimo anno, XXIV Augusti imperatoris, mense Decembri, XXV ipsius (25) Indictionis x die sexta. A Christi porro natiuitate, usque ad Constantinum Magnum imperatorem et virum religiosum, fuerunt anni CCLIX. Cum ergo Judæa gens tanto tempore sit antiquior, quomodo non erubuit Plato, primum et secundum diluuium enarrans? Quondam porro natura nostra, universo totique illi accensebatur: eramus enim et ipsi, in rationalium ovium centenariis comprehensi. Postquam vero una illa ovis, natura nostra, serpentibus fraude, cœlesti statione depulsa est, non amplius idem ille numerus in grege non errantium memoratur, sed nominantur nonaginta novem. Venit igitur Christus, Filius Dei vivi, querere et salvum facere quod perierat: utque rerum non consistentium vanitate perditum hominum humeris impositum, existentibus rebus verisque postliminio redderet, qui rursus Dominicus numerus unus fieret, Idcirco Evangelii scriptor Joannes, paternam piscationem omniaque creata relinquens, aerem item transiliens, nec solem moratus nec lunam; celssissima vero cœli superans, temporaque prætergressus est et sæcula; sed et Moyses, principio illo omissio: non enim dixit, in principio fecit, ut qui non induxit creaturam; sed creatorem annuntiavit. Ubi enim est creatura, quispiam fecit; ubi vero generatio erat, ex eo qui est. Qui enim est, eum genuit

qui est. Quid igitur evangelista? *In principio erat Verbum (a)*: quia nihil aliud erat, præter ipsum qui est ex Patre, qui semper est, habens coæternum Spiritum sanctum. Erat in principio. Quid mihi annumeras sæcula? Erat ipse in principio: sunt omnia post ipsum, siquidem et omnia per ipsum. *In principio erat Verbum*. Erat, neque proferebatur. Verbum erat, nec syllabis componebatur. Erat Verbum illud, nec fuit linguæ fluxus: solus Filius unigenitusque et veritas a Patre, nulla corruptione genitus. Quemadmodum verbum nostrum et sermo, in lucem proferat lateus animi consilium, ita et Dei Filius occultum in Patre manifestavit orbi terrarum præternatum sacramentum. Quemadmodum verbum procedens, nec dicentem nudum relinquit, et replet audientem (sic enim adit audientem, ut non discedat a discente), ita et Divi Verbum, quod est in Patre ob naturæ communionem, nobisque unitum propter gratiæ largitatem, existens Deus, quod spectat ad naturam; Verbum autem appellatione et cognomine.

« Quemadmodum enim Joannes, cum natura esset homo, ratione tamen prædicationis vox clamans vocatus est (b); ita et Dei Filius, Deus de Deo, appellatus est Verbum, propter liberam a fluxione generationem. *In principio erat Verbum*, hincquaque vero Verbum non subsistens. Verba alia et sermones Dei, præcepta sunt et justificationes; at unigenitus Filius sermo est, non syllabis verborumque sono pronuntiat, sed sermo et verbum, verborum fontes largiens; quemadmodum ait: Si quis audit sermones meos, habet vitam æternam. Cum Joannes dicat, *In principio*; Paulus vero, *Secundum carnem, qui est super omnia Deus (c)*; Petrus quoque: *Tu es Christus Filius Dei vivi (d)*; David vero: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient (e)*; et ipse Dominus: *Ego sum lux mundi, et veritas, et ostium regni cœlorum (f)*. Si ergo est quid creatum, quomodo est auctor et creator temporum et sæculorum? *Omnia per ipsum facta sunt (g)*. Nam sexta die creavit hominem, qua etiam fecit quadrupedia et reptilia; quinta autem volatilia cœli, et pisces maris; quarta, solem et lunam; tertia, aquas

(25) In hunc locum ita commentatur Combefsius: « Absurdus est, quam ut quis tantillum sapiens de Constantianiana hoc Indictione potuerit accipere: quia hanc Christi natiuitas præcessit CCC circiter annis: ac neque de aliis, si quæ vel veritate asseruntur vel confinguntur, puta Augustana, Antoniana, etc. Perspicacius ergo intuenti, statim occurrerit Indictio Judaica, quam sibi auctor, in star Constantianiana, collingat et numeret, a perfecta liberatione Judæorum a servitute Macedonica; quomodo Constantinus et Patres Nicæni, numeratam voluerunt Constantianianam illam, a vindicata Christiana religione et extincto Maxentio: sic enim invenietur natus Dominus ad Indictionem de-

dicam, ut ex Genebrardo et aliis quisque facile cognoverit. Ulisque Amphilocheus scite alludit. » Ita Combefsius. Verum, cum erudit perierque conveniant, exiguum aut nullum ante Constantini Magni tempora Indictionum usum fuisse, nescio unde Macedonicam Indictionem, aut Judaicam Combefsius accepit? Certe Basilus et Amphilocheus, si Indictionem aliquam, inter computandum, nominare voluissent; non aliam nominassent, præter vulgarem et Constantianianam, quam solam noverant. Errorem itaque ascribamus occitantie pseudo-Amphilochei, nihil inter priora et sua tempora discernentis; ut reliqua hujus chronologiæ absurda prætereamus.

(a) Joan. 1, 1.

(b) Marc. 1, 5.

(c) Rom. ix, 5.

(d) Matth. xvi, 16.

(e) Psal. ci, 28.

(f) Joan. viii, 12; xiv, 6; x, 9.

(g) Joan. 1, 5.

divisit, fecitque ut arida appareret; secunda, hocce firmamentum, quod capiti supereminet, condidit; prima denique, celum et terram deduxit in uaturam rerum; fecit lucem, diem statuit, initium temporum definiuit. Si igitur est creatura, illi assigna tempus; atque ita eodem cum creatis habeto ordine: Nam quod sine tempore est, increatum est; quod uero est absque principio, æternum est: solus autem Deus est æternus, deitate inseparabili in tribus subsistentiis: sunt ergo tria sancta, tria simul sancta, tria æterna, tria coæterna, tria consubstantialia, tria efficacia, tria subsistentia, sibi inuicem coexistentia. Vocatur hæc Trinitas sancta; una harmonia, una deitas, ejusdem essentie, ejusdem uirtutis, ejusdem substantiæ ac naturæ: similis ex simili, æqualem Patris et Filii et Spiritus sancti gratiam faciens, unam substantiam, unam deitatem, unam dominationem, unam uoluntatem, unum regnum, unam Ecclesiam, unam fidem, unum baptisma. Est hic Deus universorum: hic Christus Pater, hic Jesus Christus: unus ille de sancta Trinitate: hic ille qui descendit et ascendit, quique consistet Patri, nec separatur a nobis.

« Is animos nostros custodiens, spem nostram inoccussam seruat et immortalem, simulque a mortuis peccatis ad cœlestem ipsius gloriam leuauit, dignatusque fuit, ut in nubibus, in occursum ejus rapiamur in aerem; nostraque nomina libro uitæ ascripsit; præstitit uero, ut in eum credamus, qui a mortuis surrexit, ipsum autem de cœlis expectemus, qui sursum cum Patre est, et hic est nobiscum, qui cuiusque actionem et fidei robur uidet. Nec enim, quia abest carne, idcirco non præsentem existimaueris; adest enim mediis spiritum, audiens que de ipso uerba proferuntur, uidens tuos animi sensus, atque corda et renes scrutans: qui etiam modo promptus est, ut et nos omnesque homines, qui errauerunt et poenitent, Patri offerat per sacrum baptisma, dicatque: Ecce ego et pueri, quos mihi Deus dedit, cui gloria in sæcula, Amen.

« En tibi trado filium, quam ediderunt et una uoce confessi sunt sancti Patres, qui Nicæam conuenerunt. » Eubulus autem dixit: « O Basili, celestis doctor, Trinitatis propugnator, pari robore præco: per te credo in unum Deum omnipotentem, et que sequuntur; expecto resurrectionem mortuorum, et uitam uenturi sæculi. Amen. Opere autem tibi ostendo fidem, que est in me: omnibus que meis facultatibus in manibus tuis datis, residuo uitæ meæ tempore, si placitum in conspectu Dei fuerit, tecum ero, suscepta regeneratione ex aqua et Spiritu sancto. » At autem Basilius: « Benedictus Dominus Deus noster, amodo et usque in sæculum, o Eubule, qui lumen uerum menti tuæ

effudit, teque ab errore plurium deorum in cognitionem misericordie suæ transtulit. Ex quo autem, ut dixisti, mecum esse vis, ostendam tibi quomodo saluti nostræ uideamus, a sæculi hujus uinculis liberi. Venudemus itaque nostra omnia, et conferamus in egenos: sicque demum ad sanctam ciuitatem pergentes, factique ipsi inspectores miraculorum que illic uisuntur, consequemur fiduciam apud Deum. » Cum sic ergo ambo res suas ple distribuisent, solaque ex eis indumenta baptismo opportuna emissent, Hierosolymam profecti sunt, conuertentes ad Dominum multam gentilium multitudinem. »

CAPUT II.

Suscepit baptismus, diaconatus, episcopatus: Juliani mors, Libanii conuersio.

Cum autem Antiochiam peruenissent, diuertent ad stabulum quoddam. Filius porro stabularii, nomine Philoxenus, in multa anxietate præ foribus sedebat. Erat autem hic discipulus Libanii sophistæ, a quo uersus Homeri oratione soluta reddendos acceperat: eoque in multa constitutus afflictione et consilii inops, tristis dolebat. Contuitus eum Basilius, ait ad ipsum: « Cur sic mœstus es, o juvenis? » At ille: « Que mihi uilissas, si dixerò tibi? » Instante autem Basilio, et fore promittente ut quid prodesset, dixit ille, tum sophistam, tum uersus; quodque ea causa animo anxius esset. At Basilius acceptis uersibus, eorum cepit translationem dicere. Stupens uero juvenis, et quam maxime lætus, rogabat ut hæc scripto exponeret: is porro solutionem triplici uersione scripsit. Puer autem suscepit uersus gaudens, pergensque diluculo ad Libanium, tradit ei uersuum translationem. Accipiens autem Libanius, et super translatione uehementius admirans, dixit: « Per Dei (24) uoluntatem, nullus æui hujus sapientum tale quid potest interpretari; unde ergo horum nouus artifex? » Ait adolescens: « Peregrinus quidam; ueniens heri ad hospitium, eorum mihi solutionem promptissime euclauit. »

« Nihil ergo cunctatus Libanius, cursu ad hospitium uenit: cumque Basilius cum Eubulo uidisset et agnouisset, uelut tactus de cœlo porro insperato aduentu factus est. Rogauit ergo ut in domum suam diuertent; ac uoti compos, orabat ut etiam cibos conditos et delicatiores sumerent: at illi pane et aqua modice satiati, pro sua illa et apud eos obtinente consuetudine, gratias egerunt Deo uersuorum et bonorum largitori. Actuum ergo cepit Libanius cum illis disputare, et rhetorum nugæ prætere: at illi proposuerunt sermonem de fide. Libanius autem dicta perepiens gustansque: « Nondum, inquit, est tempus hujus negotii: iubente autem Providentia, non est qui resistat. Sed quia

(24) Libanius impius idololatra, et usque ad finem uitæ pertinax in sua impietate, si jurare uoluisset, non per diuinam Providentiam, sed per Jovem, Fortunam, aut gentilium deorum aliquem jurasset.

Exstat ejus oratio de uita sua, in qua nihil diuine Providentiæ, sed omnia que sibi eueniant, mala et bona, Fortunæ attribuit.

purinum mihi profuisti, o Basili, ne etiam juvenes qui apud me educantur alloqui recuses. » Is vero nulla mora, congregatos illos docuit (25) mentis munditiam corporisque apathiam; decoram habitus compositionem, incessum lenem, vocem temperatam, cibum et potum absque perturbatione; coram senioribus silentium, coram sapientioribus auditum; erga superiores obedientiam, erga aequales minoresque echaritatem non simulatam; a vanis et carnalibus negotiorumque facessendorum studiosis abstracti; pauca loqui, multa vero cogitare; non esse audaciores sermone, non loquaciores; non esse ad risum precipites, pudore honestari; non colloqui impudicus mulieribus; esse visu vultuque demisso, animo autem sursum erecto; fugere contradictiones, non persequi dignitatem magistri, nihili facere quod omnes habeant honori, nec proficientes quaerere humanam laudem; quod si quis vestrum aliis etiam professe potest, a Deo mercedem expectet et aeternorum honorum vicissitudinem, in Christo Jesu Domino nostro. His Basilius ad Libanii discipulos dictis, omnibusque admirationi habitus, una cum Eubulo prosequutus est iter.

Cum itaque Hierosolymam perveissent, omnemque locum sacrum fide et desiderio perlustrassent, et in eis Deum qui est super omnia adorassent; manifesti sunt episcopo civitatis, nomine Maximo. Huic vero accedentes, postulaverunt ut divinam regenerationem in Jordane fluvio liceret consequi. Vos vir ille sanctus ubi plenos fide vidisset, implet ipsorum petitionem, sociisque fidelibus viris, venit ad Jordanem. Cum vero Basilius ad ripam acc-

(25) Haec, et quae sequuntur, optima sunt, ac Basilio digna: sed parum apte proponuntur juvenibus ethnicis, quamvis philosphis: nam ex eorum principis erui non possunt.

(26) Querit Combelsius, cur Basilius, pie ac sancte educatus a parentibus et avia Macrina, tandem baptismum distulerit: tum congruentes quasdam rationes offert, ob quas id fieri potuerit. Et revera grandioris forsitan aetatis erat, eum baptizatus est: sed non in Jordane. Ego enim in *Vita Basilii*, capite primo, et quarto, ipsius sancti testimonio ostendi, eum non a Maximo Hierosolymorum episcopo baptizatum in Jordane, sed in patria sua Caesarea a Dianio, istius urbis episcopo, aut saltem ante episcopatum susceptum presbytero. Adeoque baptismum Basilii Hierosolymitanum, verum esse pseudo-Amphilochii commentum. Et propterea minime necesse est aliis hujus baptismi explicandis circumstantiis immorari.

(27) Hoc locum ita interpretatus est Ursus subdiaconus apud Roswydum: « Et rogavit Basilium Dei sacerdos, post orationem sumere cibum: quod et fecit, dicens: Domine Jesu Christe, Deus noster, ita credo evangelicæ voci tue et spero in benignitate tua, ut manducare et bibere vincens resistentem nobis diabolum, cooperatione Spiritus sancti tui. » Nescio ego, ubi in Evangelio scriptum sit, manducando et bibendo vinci diabolum; sed bene, quod genus aliquod demoniorum non ejiciatur, nisi in oratione et jejunio. Creto itaque dicere voluisse pseudo-Amphilochium, frugalem corporis refecionem non obesse confidentibus in Deum, quomodo diabolus vincere possint, gratia Spiritus S.

A sisset, humi se jactat; et cum lacrymis et clamore valide signum sibi fidei revelari posebat: moxque cum tremore surgens vestes exiit, ac cum eis plane deponit veterem hominem. Sic demum descendens in aquam, precalatur: et accedens sacerdos eum baptizavit (26). Et ecce fulgur ignis præfulsit eis, egressaque ex eo columna in Jordanem descendit, ac turbata aqua in caelum avolvit: qui vero astabant tremore correpti, Deum glorificaverunt. Porro Basilius, suscepto baptismate, de aqua exiit, omnesque ad preces hortatus est. Admirans autem Maximus Basilii fidem, precibusque super eum fassis, resurrectionis Christi vestibus induit. Baptizavit autem et Eubulum, tingensque sacro unguento, tradidit vivificam communionem. Rogavit autem Basilius Dei sacerdotem, ut apprecante ipso, cibum sibi liceret sumere: quod et obtinuit. Tum Basilius: « Jesu Christe Deus noster, credo evangelicæ voci tue, et spero in tua bonitate (27), manducando et bibendo victurum me adversantem nobis diabolum auxilio Spiritus sancti. » Stupens autem Dei sacerdos super fide ejus, reversus est cum illis in sanctam civitatem. Annus vero ibi commoratus cum Eubulo, communi consilio venit Antiochiam. Porro Basilius a Meletio (28), ejusdem urbis episcopo, ad diaconi ordinem promotus, librumque (29) Proverbiorum interpretatus, admirationi fuit.

Non multo post profectus est, una cum Eubulo, in Cappadocum provinciam; cumque Caesareensem urbem esset ingressuri, in visione noctis revelatum est ejusdem tunc urbis episcopo (30), Leontio nomine, horum adventus; quodque Basilius ejus

(28) Basilium unquam diaconum fuisse negat Hieronimus, ob silentium Nazianzeni; qui ante sacerdotium, solum ordinem et officium lectoris ei attribuit, idque in Ecclesia Caesareensi. Ut autem verosimile non est, sanctum contra canones, aut transiisse ab una Ecclesia ad aliam, aut ab alioquam proprio episcopo ordinatum, ita quoque est incredibile a Meletio episcopo Antiocheno creatum fuisse diaconum: quamvis id scripserit Socrates et Nicephorus; hic quidem illius auctoritate deceptus, ille autem synonymia alterius Basilii, sancto Joanni Chrysostomo familiaris.

(29) Librum Proverbiorum interpretatus est, non Antiochia diaconus, sed Caesarea presbyter factus.

(30) Pro Leontio Ursus apud Roswydum habet Eusebium: verum pro Eusebio, Leontium restituit Combelsius, et in hunc locum ita commentatur: « Leontium restitimus ex duplici Regio codice majoris et fidei et antiquitatis: nec ulla veritate consistit, quod cum impressis habebat alter codex « Eusebium: » ante cujus episcopatum constat fuisse Basilium Caesaree, et valde notum: ut etiam diversorum studii sit pro eo inter ambos certatum, multisque, ac præcipue monachis, ad eam sedem deposedentibus Basilium, cum vi quadam populari eidem fuit præfectus Eusebius, ut rea pene in schisma abierit, vixque ipsi suffragatores episcopi ratam habuerint suam illam electionem et ordinationem: ac uno annite patre Gregorio, Nazianzeno episcopo, regre almodum obtinuerit: de qua re multis ipse in Basilio. Porro fuit Leontius ille vir clarissimus, de quo Martyrologium Romanum 13 Januarii: « Caesaree in Cappadocia S. Leontii

successor futurus esset. Qui expergefactus a somno, accepit principem sacerdotalis ministerii, quoadque pios de clero; et misit ad orientalem partem urbis, dicens eis visionem. Cum ergo abiissent ad portam, occurrerunt ingredientibus, visoque agnoverunt: at illi rogaturi deducti ad episcopum. Ingressos autem illos cum aspexisset sanctissimus episcopus, ex visionis similitudine in stuporem actus, Deo gratias egit; quæsitivque unde venirent, et quo irent, ac quoniam vocarentur. Cum vero didicisset, jussit ministris ut congrua eis ad requiem præberent: illi autem ad insigne productus concubulum, quidquid fovendis erat, prætulērunt. Porro vir sanctus, accessit eadem hora cleri et civitatis primoribus, enarravit illis, quæ sibi a Deo revelata essent. Ille vero una ad eum voce: « Vere et hoc congruit mundæ tuæ vitæ, ut divino nobis calculo revelaretur, quis post te pontificalem thronum ornaturus esset: unde nihil moratus, fac quod lubet. » At ille advocato Basilio una cum Eubolo, cepit scrutari cum eis Scripturas sacras: mirasque in ipsa reposita sapientie pelagus, bonos parastatas ac adjuutores habuit. Cum (31) itaque non multo post, episcopus migrasset e vita, qui synodum agebant episcopi, ætente Spiritu sancto eli-

gunt Basilium ad episcopalem thronum. Ordinatus vero, sapientissima Dei providentia, gubernabat Ecclesiam.

Post aliquod vero tempus postnavit a Deo, quo sibi gratiam et sapientiam et intellectum concederet, ut suis ipse verbis, incruentum Deo sacrificium offerret; utque in ipsum Spiritus sancti adventus fieret. Post sex autem dies, velut in mentis excessu Spiritus sancti præsentia factus, ubi adventi dies septima, ad horas (32) singulas Deo ministrare cœpit, diu noctuque defunctus precum officio. Åstans enim Dominus in visione cum apostolis, pane et vino in sacro altari propositis, Basilium excitavit dicens: « Secundum petitionem tuam repleatur os tuum laude, ut tuis ipse verbis incruentum sacrificium offeras (33). » At ille non ferrens oculis visionem, surrexit tremebundus; accendensque ad sacrum altare, cœpit dicere, ita in charta scribens: *Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, Domine Deus noster (a)*, qui nos creasti et duxisti ad hanc vitam; ac reliquis sacre liturgiæ preces. Post precum vero finem elevavit panem, intense orans, et dicens: « Attende, Domine Jesu Christe, Dens noster, de sancto habitaculo tuo, et veni ad sanctificandum nos, qui sursum em

« episcopi, qui sub Licinio adversus gentiles, et sub Constantino adversus Arianos plurimum decertavit. » Subscriptio concilio Ancyrano, ac subinde Nicæno. Potuit vir sanctus grandævæ ætate, seu in subsidium adversus Arianos, destinatum designatumque cœlesti oraculo successorem, suscipere Basilium diaconum. Quid enim oraculi illius veritati decedit, quod non proximus successerit; suaque potius modestia, quam malis civium suorum studiis semel iterumque, tum Hieronymi, tum Eusebio posthabitis, vix tandem tertius a Leontio thronum illum cœsunderit?..... Videtur ergo Amphilocheus voluisse tacere, quos oraculum tacuisset; ac velut sanctorum episcoporum seriem texere, suppressis nonnullis aliquantulum invidiosis, quæ etiam ipso velut præmio subindicasset; in illa Basilii absentia, quæ Valenti et Ariani animos addidisset, spemque evertendæ cum episcopo (nempe Eusebio minus æquo Basilio, ob illud in ipsum propensius studium civium) urbis Cæsareæ: quam Amphilochei et oraculi profunditate non penetrans imperitis aliquis, male Eusebium, cui proxime successisset, substituit S. Leontio. » Ita Combefisius. Ad Leontium quod attinet (nam reliqua tantisper missa facio, donec de illi sit agendi locus), ad Leontium, inquam, quod attinet; non poterat is redemptum Athenis aut Hierosolymis excipere Basilium: nam sanctus ipse profertur se, a Dianio, post Hieronymem Leontii successore, adnotum sacro ministerio fuisse, seu ordinatum lectorem. Dianus vero, qui circa annum 303 obiit, Cæsareensem episcopatum annis viginti tenuit, circa 341 ordinatus episcopus, et ut talis sequenti anno assistens concilio Antiocheno: inter quem et Leontium, si Hieronymi paucos saltem annos concesseris, non poterit ille vidisse Basilium, nisi admodum juvenem: nempe antequam studiorum causa Cæsareæ discederet. Si igitur Amphilocheus, non Eusebium, ut recte ostendit Combefisius, sed Leontium scripserit, plures sane difficultates historicæ superant, præter immediatam

post Leontium successorem: in qua repertam difficultatem sublata ille credidit, vaticinium de mediata solus interpretando. Verum cum ineptum existimet, vaticinium istud attribui Eusebio, eo quod hic Basilium, cui vix in episcopali electione prælatum fuerat, dicatur interrogasse quo nomine vocaretur; id non revera absurdum est in Eusebio, nihil displicere debet in Leontio; qui similiter a pseudo-Amphilocheo introductor interrogans Basilium de nomine quem ante paucos annos videre et audire debuisset, quotidie Scripturas sacras populo prælegentem. Cum enim, teste Nazianzeno, Basilium longo tempore ante sacerdotium in munere lectoris libros sacros populo prælegerit, vemo negabit id quoque diaconatum præcessisse, si unquam eum suscepit. Ita in multis difficultatibus incidimus, si fabulas velimus facere historias.

(34) Hunc locum si quis perpenderit, judicabit, ut existimo, non posse eum apte intelligi de mediata successione Basilii post Leontium, tribus interjectis episcopis, quorum unus viginti saltem annis sedit.

(32) Dies pro horis Ursus posuit, contra fidem, ut ait Combefisius, antiquorum exemplarium: sed ille absurdum existimabat ad singulas horas sacrificare, ideoque dies interpretatus est: hic vero maluit improprium sacrificium orationum et bonorum operum intelligere.

(33) Quam certum est a Basilio liturgiæ sacram conscriptum esse, tam incertum est quid nunc præcise ipsius sit, in iis quæ exstant sub ejus nomine Liturgiæ. Nec mirum est tanto temporis spatio, quædam immutata esse, quædam addita, quædam etiam sublata. Certe verba ista, *Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam*, in nullis Basilianæ Liturgiæ exemplaribus reperiuntur. Oratio vero, « Domine Deus noster, » etc., et altera, « Attende, Domine, » exstant in prænominata Liturgia; secunda, etiam in Liturgia S. Joannis Chrysostomi.

(a) Psal. lxx, 8.

Patre sedes, et hic nobiscum invisibiliter versaris; A et dignare potenti manu tua nobis impertiri sacra mysteria, et per nos toti populo. » Deinde: « Sancta sanctis. » Populus: « Unus Sanctus, unus Dominus Jesus Christus, in gloriam Dei Patris. Amen. » Cumque panem divisisset in tres partes, unam quidem cum multo timore et veneratione sumpsit; alteram vero una secum sepeliendam servavit (34); tertiam denique in columba (35) aurea depositam, desuper sacrum altare suscepit.

Eubulus autem et cleri princeps, simul stantes pro foribus templi, videbant in templo lumen spiritale, virosque gloriosos amictu candido, ac vocem populi glorificantis Dominam, nec non astantem altari Basilium: percussique ex visione, proruerunt in faciem fusis lacrymis, et glorificantes Dominum. Egresso autem Basilio, ceciderunt ad pedes ejus, et adoraverunt ipsum. At ille quæsit causam adorationis et adventus eorum. Illi vero dixerunt mirabile spectaculum, quod vidissent in templo. Tunc Basilius, Deo ferventer actis gratiis, hujuscemodi eis mirabilia enarravit: et advocato aurifice fecit columbam de auro mundo, inque ea portionem deposuit; et super sacram mensam, velut figuram sacræ illius columbæ, quæ in Domini baptismo in Jordane apparuisset, suspendit. Iis porro ita gestis, et ubi is habiturus se verbum exhortationis ad populum promississet, congregata est multitudo infinita ad ecclesiam, in quibus etiam magnus ille exercitator et monachus Ephrem, de quo postmodum narratori sumus; ut nimirum ex divina apparitione, ipse inspector factus sit præclari Patris nostri Basilii.

Cum itaque res sacra ageretur, Hebræus quidam, velut Christianus, seipsum populo immiscuit, officii

(34) Juvat hoc loco audire Rosweydam, « Fuit olim, inquit, quorundam consuetudo, ut eucharistiam etiam mortuis ingererent et conspergerent: quam abrogavit concilium Carthaginense tertium canone sexto. » Ille vero talis est: « Placuit ut corporibus defunctorum eucharistia non detur: dicitur enim a Domino: *Accipite et edite* (a): cadavera autem nec accipere possunt nec edere. Cavendum est etiam ne mortuos baptizari posse fratrum infirmitas credat, cum eucharistiam mortuis dari animadvertent. » Subscripsit huic concilio S. Augustinus. Adit ibidem etiam Rosweydam, quod idem repetitur in concilio Hipponeusi, canone quinto: et in concilio Antissiodorensi anno DCL, canone 12; et in concilio generali sexto..... ubi canon 85 ita habet... « Nemo mortuorum corporibus eucharistiam communicet. Scriptum est enim, *Accipite et comedite*: mortuorum autem corpora non possunt accipere, nec comedere. » Hactenus Rosweydam. An igitur fecerit id Basilius, quod sæculo sequenti prohibendum concilia consueverunt? Combefisius ait, Basilius id fecisse singulari instinctu divino. Verum quidam tam ineptus fuerit pseudo-Amphilochius: ut abusum, suo tempore forsitan non ubique sublatum, tam piæ crediderit, ut Basilio affingi posset?

(35) Columbas olim super altaria et super baptisteria, in memoriam Spiritus sancti appensus fuisset, probat Rosweydam in hunc locum, ex epistola

(a) Math. XXVI, 26.

et missæ ordinem, Dominicæque communionis exploraturus. Videt vero in Basili manibus puerulum velut membratim incidit (36); et cum sumerent omnes, etiam ipse accessit, datumque quod veritate caro esset accepit: cum venit ad calicem, et ipsum pleum sanguine, de eoque etiam participavit. Cum vero de utriusque servasset reliquias, domum abiens, uxori, ad faciendam verbis fidem, ostendit, uarrans quæ propriis ipse oculis vidisset. Persuasus ergo esse revera horrendum et mirabile Christianorum sacramentum, in crastinum adit Basilium, supplex orans, ut sine mora acciperet Christi signaculum. Qui nihil cunctatus, solitis vero gratiis ei habitis, qui vult omnes salvos fieri, credentem in Dominum cum omni domo sua baptizavit.

B Cumque sanctus egredere, accedit ad eum muliercula, orans ut ejus haberet curam, velut qui apud provincie præsidem auctoritate valeret. At ille accepta charta, hæc in ea præsidii exaravit: « Adiit me mulier paupercula, dicens posse me apud te. Si ergo possum, ostende. » Tradiditque chartam mulieri: illa vero profecta reddidit epistolam præsidi. At ille ubi legit, ista rescriptit: « Volui, Pater sancte, vestri causa miserari mulierem, sed non potui; quod ærario publico obnoxia sit. » Basilius autem scribit secundo: « Siquidem voluisti, nec potuisti, bene fuerit: sin autem potuisti et noluisti, te Deus in egenorum rediget chorum, ut non possis cum voleris. » Acciditque ut rei scriptura, res evaserit. Non diu enim post, indignationem imperatoris expertus, circumgebatur victus, iis facturus satis quos injuria affectisset. Tunc miser, supplex Basilio efficitur, rogatque ut precibus offensum placet imperatoris animum (37): quod et fecit. Post sextum enim diem venit typos,

cleri Antiocheni ad Joannem Constantinopolitanum episcopum, contra Severum episcopum suum hæreticum: « Columbas aureas et argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensus, una cum aliis sibi appropriavit, dicens, non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare. »

(36) Historiam hanc opusculo 58, cap. 11, refert D. Thomas. Verum si animadvertisset Doctor angelicus, in Græcorum ecclesiis, sacerdotem sacrificantem non videri a populo, dubitasset forsitan, non id quod de Basilio narrat, aliter cuidam episcopo aut sacerdoti Latino contigerit. Rosweydam in hunc locum, ex Paschasio, libro *De corpore et sanguine Domini*, dicit similem historiam contigisse Plego presbytero. Nos 25 Aprilis tomo III, pag. 144, narramus similem visioem, oblatam Saraceno cuidam, violare volenti templum S. Georgii Megalomyrtis: at nisi ritus divinæ liturgiæ, apud Coptos Christianos, diversus fuerit a ritu Græcorum, vacillabit miraculi fides, ob easdem quas jam attuli rationes; aut dicendum esset, Christum apparuisse in hostia nondum consecrata; non quia præsens realiter erat, sed quia ista in memoriam passionis ejus sacra lancea dividebatur in partes, mox in verum corpus ejus per consecrationem convertendas.

(37) Deest, inquit Combefisius, hoc caput cum tribus sequentibus, in versione Ursi; potius tamen

quo liber ad abducentibus satellitibus dimitteretur: ille vero exhibitam in ipso humanitatem non ignorans, accedit ad Basilium gratias agens: advocata autem femina, duplum ei si quid debebat, ex propriis ipse reddidit.

Circa id tempus cum Julianus (38), odiosissimus imperator, adversus Persas proficisceretur, venit in partes Cæsarensium: Basilium autem, una ei cum sociis, obviam processit. Eum intuitus imperator, dixit: « Te philosophia vici, Basili. » Respondit vero Basilius: « Utinam philosophum egisses! » Tuus sanctus tres ei panes obtulit, ex annona, quam inferebat. At ille, pro muneri parvitate ratus se injuria affectum, jussit satellitibus ut panes quidem acciperent, eorum autem loco fenum darent.

omissis videtur, victis operis prolixitate, quam quia codices ipsius id desideraverint. Cur, quæso, prolixitate codicum suorum vinceretur Ursus, si hi capita ista habuerint? Neque primum caret omni difficultate, quamvis id putet Combefisius: parum quippe credibile videtur, exactoratum præsidem, et ad vincula damnatum, Basilii apud imperatorem Julianum ad Constantium intercessionem postulasse, et per eam dignitatem restitutum.

(38) Hæc de Juliano Imperatore omissa sunt ab Urso subdiacono, et merito omittenda erant ei, qui *Vitam* hanc Basilii vellet facere credibilem. At Combefisius, votens hunc et alios anachronismos excusare, dicit in hac Vita nihil ordine temporis narrari. Adeoque, quamvis adventus Juliani Cæsaream hic narretur, ac si contigisset post episcopalem Basilii consecrationem; nihil impedire quominus referri possit ad anteriora tempora, cum nempe Basilius pro Eusebio episcopo latente, defuncto, aut saltem alia de causa absente, tanquam primarius inter presbyteros et episcopi vicarius Ecclesiam Cæsareensem administraret. Magnum quippe erat Basilii nomen, etiam antequam sacerdotio fungeretur apud Cappadocas et nationes externas, et ex Nazianzeno affirmat Combefisius: ipsaque Cæsarensis civitas eum tanquam conditorem suum et conservatorem suscipiebat. Deinde, inquit idem, nihil narratur tota hæc historia factum a Basilio, quod a presbytero et episcopi vicario peragi non poterit; nec, nisi semel, Basilius vocatur episcopus. Point autem facile ἀπὸ τῆς προ ἀρχιεπισκοπῆς recte vocari presbyter, qui officio et jurisdictione, ut vocant, episcopi fungeretur: sic certe unum episcopi vicariique tribunal agnosimus; et gesta vicarii ipsius episcopi gesta nuncupamus. Ita Combefisius hunc anachronismum excusare nititur: quam feliciter judicet lector. Nemo saltem mihi facile persuadebit, non fuisse mentem auctoris in hac Vita describenda, servare ordinem temporis. Certe capita capitibus annectuntur inchoanturque iis loquendi formulis, quibus uti solemus cum inter narrandum ordinem temporis prosequimur. Ita numero 32, postquam dixit a Basilio convocatum populum ad ecclesiam auditurum verbum Dei, sequentem numerum 35, quo narratur Judæi conversio, sic inchoat: « Cum itaque res sacra ageretur, » etc. Quis non colliget ex hoc loquendi modo, conversationem Judæi evenisse inter rem divinam, post habitum ad populum sermonem? Et postquam hunc numerum in Judæi baptismo conclusit, ad sequentem 34 sic transit: « Cumque sanctus egrediretur. » Contendit tamen Combefisius, quiquid hoc numero narratur, ad anteriora tempora posse et debere referri. At quomodo? nisi contra modum loquendi veritatem, viis verbis inferamus. Quin ut id conce-

Quo accepto, ait Basilius: « Nos quidem tibi, imperator, ex iis attulimus, quibus vescimur; tu autem ex iis retribuisti, quibus bruta jumenta alis, id quidem affectata irrisionis specie; sed qui nolens in hujusce prati pascua (39) nos mittas. » Audiens autem Julianus, quod velut imperator gratiam suam revocare non posset, furore percitus ait illum: « Equidem prati pascua tibi mea donavit majestas; æterum ubi subactis Persis iterum divertero, tuam civitatem solo æquatam arabo: ut fructifera potius efficiatur, quam hominibus edendis educandisque comparata: haud enim decepsi a te populi impudentiam nescio: ut impotentes invidia, Fortunam quam ego deam (40) adoro, postquam ei libavi, omni prorsus honore, minuerint. » His au-

damus Combefisio, qua ratione Basilius dici poterit vicarius fuisse Eusebii, vivente Juliano? Mortui, inquit ille, aut latentis, aut aliter absentis. Absentem tandiu unquam fuisse a suo episcopatu Eusebium, ut vicario indigerit, gratis assurit et negatur. Julianus præmortuum esse, falsum omnino est: constat namque ex Nazianzeno vixisse illum initio Valentis. Quin capere non possum, quomodo id in mentem venerit Combefisio: argumentum enim, quo ostenditur Basilius non fuisse imperante Juliano episcopus, inde desumitur, quod sub Valente adhuc in vivis esset Eusebius. Nec aptius est effugium per Eusebii latebras: cur enim hic latuisset veniente Cæsareo Juliano? Incurrerat quidem Apostatae odium Cæsareenses, everso Fortuna: templo; sed minis et multa pecuniaria plerumque szviebat ille, ut præ reliquis Cæsarensibus, nihil sibi timere deberet Eusebius. Quod si tamen judicasset expedire tantisper iracundi imperatoris oculos subterfugere, saltem nihil opus erat latere post discessum Juliani, imo post necem ipsius, quam dicitur nuntiasset Libanius; et pro quo tempore Basilius vocatur pontifex, non ita sane appellandus ab Amphilochio, si vicarius solum fuisset. Nam non distinguere inter episcopum et ejus vicarium imperitis quandoque possit contingere, non vero rerum ecclesiasticarum apprime gnaro. Libarii errorem quod spectat, gratis hic quoque supponitur, nullo allato codice in quo aliter legatur, nullo urgente argumento. Manet itaque anachronismus, prodens quam impudenter auctor Amphiluchium mentitus sit.

(39) Videtur consuetudinis fuisse... ut vel acceptum vel traditum nonnullarum frugum ejusvia fundi, ad quem imperator advenisset, aut occupatio haberetur, aut missio in possessionem: ut deinceps vel principi cederet, si is quidquam de aliquis privati agro sumpisset; vel in jus alterius, velut princeps donante transiret, si ipse de agro ad ipsum spectante, eo modo aliqui donasset. Ita Combefisius, probans exemplo Eudoxie, simili ratione excusantis, ahlatam viduæ Theogniste vineam.

(40) Vix dubito, quin auctor bujus *Vite*, quicumque demum fuerit, incerto relatu et mutatis rerum circumstantiis ea audiverit, quæ a Sozomeno ita narrantur, lib. v, cap. 4: « Sub idem tempus imperator Julianus, Cæsarem ad montem Argium sitam, urbem amplam, locupletem, et regionis Cappadociae primariam, ex numero civitatum delevit, et Cæsaris privavit nomine; quod quidem nomen regnante Claudio, cum Maza jam ante appellata fuisset, obtinuerat. Nani contra cives ejus civitatis dudum gravissimum odium conceperat; tum quod omnes idem Christianam profiterentur, tum quod olim templa Jovis urbis patroni, et patrii Apollinis

tem dictis abijt in Persidem : Basilius vero ingre-
sus civitatem, accitae universa populi multitudine,
denuntiavit imperatoris verba, bonique consi-
lii auctor effleitur dicens : « Nihili, fratres, pecu-
niam facientes, vestram curate salutem ; ut, si
etiam tyranno illi imperatori concedatur tempus,
eam numeribus molliamus. » At illi in suas quis-
que abeuntes domos, sua singuli, tum in auro et
argento, lapillorum item immensam multitudinem,
suis ipsi manibus attulerunt. Is vero eorum perse-
cta sacritate animoque ad obsequendum facili,
accepta deposuit in ecclesiae armario, singulorum
in scriptis nominibus, dicens : Potest destinatorum
Dominus et illum interficere, et vestram vobis sub-
stantiam restituere.

Mox ergo jubet ut clerus universusque civitatis
populus, cum mulieribus et parvulis, in montem
Didymi, ubi perquam venerabile Dei genitricis
templum honori habetur et colitur, ascendant ;
tresque dies jejuni, orationi instent ; ac Deum, ut

dirouissent. Quin etiam universae civitati graviter suc-
censuit iratusque est, minatusque quod templum
Fortunae, quod solum eo regnante supererat, a
Christianis eversum esset : atque gentiles, qui in ea
urbe pauci numero erant, valde incusavit, quod
illud facinus ultri non fuissent : et si forte calamita-
tis aliquid ideo subeundum esset, quod id non li-
bentibus animis pro Fortuna tulissent : omnes
praeterea opes omnemque pecuniam ecclesiarum,
tum in Caesarea, tum in confinibus ejus positam,
diligenter vestigari inque medium afferri, atque
statim trecentas libras auri aërie publico solvi,
et clericos omnes in numerum militum, qui praefec-
to illius regionis parebant, ascribi iussit ; quae res
et plerimum sumptus requirit, et in exercitiis
Romanis magno probro ducitur. Itemque multitu-
dinem Christianorum, una cum uxoribus et liberis,
censeri ; et non aliter atque in pagis fieri solet,
tributa pensitare mandavit ; cum iurjurando com-
minatus, neque ab ira se, neque ab affligenda ci-
vitate temperaturum, neque permissurum Galilaeis
(sic enim Christianos per contumeliam appellare
solebat) capita sua cervicibus retinere, nisi delubra
idolorum quamprimum de integro exstruerent. Cuius
minae fortasse reipae expletae fuissent, nisi ce-
leriter e vita migrasset. » Haec, inquam, pseudo-
Amphilochio, diu post rem gestam scribenti, con-
fuso rumore audita, occasione dare poterunt
commiscenti ea quae de adventu Juliani Caesare-
am et Basili cum eo congressu narrata sunt. At
neque ex Sozomeno sequitur Julianum Caesaream
unquam fuisse : potuerunt enim omnia, quae Sozo-
menus facta dicit, ab imperatore apostata per li-
teras ad praefectos mandari, et ab his deduci ad
executionem. Imo, si Nicephoro Calisto credimus,
non est verosimile, Julianum unquam fuisse Caesare-
am : ita enim iste de impio lib. xi., cap. 4 :
« Quas autem civitates in Christi religione ar-
dentiores esse sciret, infestus eis fuit, neque ad
gas divertere voluit. Et persaepe cum lega-
tiones ad eum, propter casum aliquem qui inci-
disset, provinciales mitterent, preces eorum reje-
cit. »

(41) Cum pluribus sanctis per varias orbis partes
Juliani interitus divinitus innoverit, non foret
credidit difficile, etiam Basilio, in solitudine Pontica
versanti, iuipi interitum pro revelationem innotuisse,
nisi contrarium suaderet ipsius sancti et Na-
zariani silentium. Nam cum simul contra Aposta-

A scelesti imperatoris consilium disaspet, rogent. Illis
itaque orantibus, et contrito corde pervigilius,
videt in (41) somnis Basilius multitudinem celestis
militiae, hic illic in monte ; mediamque illorum, in
sede gloriosa, muliebri habitu feminam, sic affantem
astantes illos viros magnificos : « Vocate mihi
Mercurium, ibitque ad Julianum interficiat, qui in
Filium meum et Dominum Jesum inique egit. » Sanctus
vero, suis omoiibus armis instructus, jubente
illa, praesto adveniens, confestim ivit. Accessit
autem Basilio tradidit ei librum, quo tota creatio-
nis narratio scripta esset, postremumque hominis
a Deo formatio. Porro libri initio haec erat scrip-
tio : « Dic, » in fine autem, ubi hominis formatio
habebatur : « Parce. » Suscipiens autem librum legit
coram illa, usque ad illam subscriptionem, « Parce ;
statimque metu pariter et gaudio actus, tomum de-
cussit.

Ejusdem porro rationis, etiam Libanius (42) so-
phista, ipsa nocte somnium vidit, cum Juliano in

tam, post necem ejus, scripta sua elucubravit,
quomodo id poterant praerittere silentio, si quid
ejusmodi factum fuisset ? Apparitionis autem huius
narrata vacillat fides, propter episcopatus ana-
chronismum, qui etiam reperitur ex alia simili
legenda, in *Chronico Alexandrino* ad annum 363, hoc
tenore : « Eodem nocte (quae post Juliani mortem
prima fuit) somnium vidit sanctissimus Basilius,
Caesareae episcopus, caelos apertos et Salvatore
Christum in throno sedentem, magnoque clamore
dicentem : Mercuri, abi, occide Julianum impera-
torem, illum nossem Christianorum. Sanctus au-
tem Mercurius, stans coram Domino lorica ferrea
indutus, audio mandato evanuit. Rursus deinde
visus est astare coram Domino, exclamans : Julia-
nus imperator interfectus, mortuus est, ut impera-
sti, Domine. Territus eo clamore episcopus Basilius
et somno excitatur : illum enim colebat Julia-
nus imperator, ut virum eruditum et studiorum
socium, crebriusque ad illum epistolam mittebat.
Descendens deinde idem Basilius episcopus in
aëdem sacram ad preces matutinas, universo ad-
vocato clero, visionis arcanum aperuit, et quod
interfectus esset Julianus imperator, hacque nocte
obisset : si vero episcopum rogravit ut haec reti-
ceret neminique enuntiaret. »

(42) Libanius sophistam cum Juliano in Perside
fuisse, non facile credam ; multo minus quaestoris
nuncus obisse : neque enim ad tale munus aptus
fuisse videtur Libanius, sophistarum more talia
parum enarra, dummodo sibi esset bene : quamvis
teste Eunapio non esset imperi administrandae rei-
publicae, et causis civilibus idoneus, etiam ad au-
dendum perdicendumque alia nonnulla, quae in
theatro spectatorum animos delinire ac recreare
possent. Cum enim sequentes imperatores amplis-
simum illi dignitatis gradum detulissent (nam salu-
tatum palatio praefectum eo honore fungi iusserant),
noluit accipere, dicitans, sophistam illo majorem
esse. Equidem nescio qua auctoritate asserat Euna-
pius, sequentes Julianum imperatores amplissimas
dignitates Libanio obtulisse, cum Jovianus ipsum
occidere voluerit, et imperante Theodosio senex
esset. Quis autem erodat quod hic ultimus, qui nec
militem in exercitu habere volebat non baptiza-
tum, voluisset impium idololatram evchere ad di-
gnitates ? Nec de Valente, quamvis Ariano, credibile
est quod voluisset honoribus cumulare tam fami-
liarem amicum Juliani Apostatae, cuius impietatem

Perside existens, ac questoris munus obiens. Basiliius ergo ex visione stupens, soloque Eubulo excitato, descendit eum in civitatem, venitque ad sancti martyris Mercurii martyrium, in quo et ipse et arma ejus posita erant: cumque quæsisset, non sunt inventa. Advocato autem custode, percunctabatur ubinam gentium essent. Is vero sacramento respondit, fuisse vesperi, ubi pro more continue servarentur. Certo igitur persuasus Basiliius, veram esse visionem, Deoque data gloria, qui non despicit confidentes in ipsum, ardore multo gaudioque inexplicabili, dormientibus adhuc omnibus, rediit quam

ita detestata fuerat, ut prælegerit cingulo militari potius, quam Christiano nomini renuntiare. Si tamen credamus Eunapio, recusatam a Libanio præfecturam palatii, quomodo hic admittere voluisset questoris munus? Audiamus nunc de seipso loquentem Libanium, quid sibi contigerit in Juliani Persica-expeditione. « Quod ad reliquum tempus, quod hinc effluxit, inquit, usque ad expeditionem adversus Persas, alios alio pacto affecti: sed mihi majus apud illum amoris attulit: siquidem perseveravit hoc in ore habere: Munus tibi conferam excedens, quod non quemadmodum alia fugere possem. Quare cum coarctavissemus (coactus enim ab illo fueram), Mi homo, inquit, tempus est ut munus accipias. Equidem conicere non poteram quidnam istud foret; ille vero subjecti: Videris mihi in oratorum album ob sermones transcriptus, ob actiones vero in philosophorum numerum relatus. His dictis oblectatus sum, ut olim Lycurgus ob responsum D-i oraculare de se ipso: eni vero hæc ab eo, qui cum diis conversabatur, dicta fuerant. Porro premissis et senatu, qui precarentur ut Tarsensibus dimitterentur crinibus, dixit, se concessurum urbi Cilicum, si Deus ipsum servaret: et profecto mihi perspicuum est, inquit, quid ad hæc eventum sit, ut in legatione fuerturo spem vestram collocetis: hinc autem ipsum illic proficisci mecum oportebit. Tum amplexatus lacrymantem non lacrymans, jam Persarum mala cernens, postremis litteris scriptis, finibus imperii excessit, agros depopulans, castella et propugnacula capiens, fluvios trajiciens, nuros concutiens, urbes expugnans: atque horum singula nullus nuntiavit; sed nos gaudio spectantium gaudebamus, ea quæ jam fiebant, porro etiam factum iri credentes, cum in virum inspiceremus. Verum fortuna suas partes egit. Nam cum exercitus cædibus et fuga Persarum ovarat, certaminibus gymnics et equestribus, quæ a propugnaculis spectabant Ctesiphontis habitatores, cum muri crassitudini confidere non possent, et Medus decrevisset legatione et numeribus supplicare (quippe a ratione alienum esse censebat, cum viro, qui deus quidam erat, pugnare), jam legatis equos consententibus, prudensissimus regis virtus, hasta lumbis proscisso, rigavit sanguine ab eo qui vicerat effuso, terram hostium superarum: efflicite enim qui terrore cohorrerat, persequebantur dominum: quandoquidem a transfuga quodam disscere Persæ liceret, in quo fortunæ statu esset. Nobis autem Antiochenisibus hominum certe nemo, sed terræmotus calamitatis indices fuerant, qui urbes Palestinæ Syriæ quasdam ex parte, quasdam totas subverterat. Et enim Deus nobis claudibus magis magnum infortunium significare videbatur: optantibus vero nobiscum vere opinarentur, acerbum tristis nuntii telum aures penetravit, Julianum illum in sandapila ferri, et sceptrum a nescio quo obtineri: Armeniam autem Persarum esse, et quantumcumque agrorum reliquorum velleat. Quapropter statim in enseu oculis conjecti, quasi vita

ac citius ad montem: excitansque quos illic reliquerat et ad preces hortatus, faustum in voce exultationis factæ sibi divinitus revelationis nuntium attulit, quod nocte illa tyrannus sublitus fuisset: peractisque communibus omnium votis, gratularum actionibus, reversus est in civitatem, jubens omnibus, ut in magna ecclesia positi, divinæ liturgiæ participes fierent.

Hoc autem ita peracto, ipsoque elevante sancta (43), non est factum signum, ut moris erat, ut nimirum columba moveretur. Ipso vero cogitante quidnam rei esset, vidit unum de ventilantibus

acerbior omni jugulatione futura esset. Ita Libanium in oratione De vita sua. Atque ex his colligitur Libanium, nec questorem Juliani fuisse, nec comitem in expeditione Persica, nec vidisse somnium mortis ejus præagium; sed necem Apostatæ et cladem Romanorum Antiochiæ duntaxat intellexisse, simulque spectasse la sandapila deferri calaver, sepeliendum Tarsi Ciliciæ. Videtur porro pseudo-Amphilochius ejusmodi somnium affingendi Libanio occasionem sumpsisse ex Sozomeno, qui lib. vi, cap. 2, de aliquo ex Juliani necessariis ista narrat: « Dicitur eum, cum ad Julianum qui erat in Perside, ire maturaret, in loco quodam, qui erat in via publica situs, diversatum; et ædium penuria coactum, in ecclesia quæ ibi erat dormitasse, et secundum quietem vel rem gestam vidisse, vi saltem somniasse complures ex apostolis et prophetis in unum coactis, graviter de imperatoris contumelia adversus ecclesiam facta, conquestos esse, inivissequè consilium, quid in hac causa faciendum esset. Ac cum ea de re esset deliberatum, et adhuc eorum animi velut in dubio versari viderentur, duos e medio surgentes cohortatos reliquos ut bono animo essent, propereque, tanquam ad defendendum Juliani imperium, et concilio egressos. Hominem illum, qui has res tam admirabiles contemplantus fuerat, iter de cætero negligisse; atque dum metu percussus, hæsitaret, quæ hujus visionis exitus futurus esset, secundo eodem in loco somnium cepisse, vidisseque eundem apostolorum et prophetarum conventum: atque ex improvviso, velut e via in concilium ingressos illos, qui superiore nocte ad Julianum expugnandum aberant, cæterisque nuntiassse eum occisum esse. » Putarit forsitan pseudo-Amphilochius, istum de quo hic agit Sozomenus, Juliani necessarium; cui talis visio obtigerat, fuisse Libanium sophistam; in quo ipsum, si hoc senserit, errasse manifestum est ex eodem Sozomeno, qui lib. vi, cap. 1, aliam Libanii opinionem de Juliani morte refert. Combelsii conjectura est, duos fuisse Libanios, questorem unum, alterum sophistam: et hic sophistæ nomen questorii temere additum a librario quodam. Ita ille creditibilem hanc narrationem reddere nititur, temeraria, ut mihi quidem videtur, conjectura, quæ plures fabellæ a fabulosis eximerentur. Interim fatetur ipse, hæc nullo modo de Libanio sophista intelligi posse.

(43) Enigmati mihi simile est, dum locus audientium, tam prope ad altare staturit, ut inde in sacrarium mulier posset introrsicere. Unde Combelsius putat designari locum, in quibus mulieribus destinatum: sed neque hic, saltem in majoribus ecclesiis, tam prope ad altare erat. De rotu columbæ in signum adventus Spiritus sancti, alibi nihil invento, nec satis intelligo an sponte et miraculose moveretur, an vero a ministro, ut apud nos pulsatur campana; et si miraculose, an omnibus passim id fieret, an Basilio tantum. Si Basilio tantum, miror nihil tam singularis miraculi memi-

nibus posuisset, nec in eis molliorem se exhibuisset, plurimum scientiæ philosophicæ fructum, naturæ et ingenii facilitate, consequitur.

Relicta igitur postmodum patria (erat enim Capadox genere), eloquentiæ matrem Athenas (9) petit; multaque cum castitate, tum continentia et sobrietate ornatus, profanæ et Græcicæ sapientiæ præceptorem adit, Eubulum nomine (10); sicque seipsum disciplinis tradidit, ut esset tum præceptoribus, tum condiscipulis admirationi. Fuerunt enim studiorum socii Magnus Gregorius, factus Nazianzenus episcopus (11), qui et annis circiter duodecim apostolicæ sedis (12) gubernacula tenuit; Julianus quoque, non ita pridem Christianus (13), et Libanius (14). Sic autem omnibus admirabilis vir posuit in corde suo non sumere panem et vinum (15), donec assistente superna Providentia, divinæ sapientiæ arcana penetraret. Commoratus autem in disciplinis annis quindecim, cum Græcicam omnem sapientiam ad finem decurrisset, astronomiamque et geometriam, ac optima quæque collegisset, ac nec iis tamen nullo modo omnium Creatorem (16) invenire posset; quadam nocte vigilantem divinus splendor inquit, ut cuiusque religionis scripturam percurreret (17). Surgens ergo profectus est in Ægyptum, et accedens ad quendam archimandritam, Porphyrium nomine, petivit sibi dari libros sacros, quibus divina dogmata perdisceret. Porro

A hoc consecutus, mansit illic, sese oblectans meditatione divinorum eloquiorum, aqua et oleibus victitans. Anno autem integro ibidem commoratus, verbumque veritatis fide considerans, intelligensque quod illa, si eam velimus scrutari, fluctuet, petivit se dimitti Hierosolymam voti causa, ac ejus loci Inspectorum miracula. At ille, apprecatus bene, dimisit eum.

B Rediens autem (18) ubi Græcorum philosophia fuerat institutus, cepit verbis flectere multos philosophos, Christoque multitudinem gentium, demonstrata eis salutis via, offerre. Quæsit autem et præceptorem eum Eubulum (is enim dux verbi et eloquentiæ præses erat), quo in laborum ipsius remunerationem, inculpatæ eum fidei admovententare; sic plane, ut eo rectam ad fidem corrente, eum magistrum sequeretur quotquot philosophi in eam concessissent. Quam autem in omnibus eum scolis requisisset, offendit in suburbio quodam disputantem, sociis quoque aliis philosophis: nihil enim aliud studebatur, quam ut dicerent et audirent aliquid novi.

Cum ergo dissereret, instans imminensque Basilus, ipsum corripuit. Tum aliquis eorum qui erant cum ipso, ad eum: « Corripuit te quidam, o philosopho » At ille: « Vel Deus, vel Basilus. » Cum ergo eum agnovisset, eosque qui aderant dimisisset, mansit cum Basilio, ac tres dies jejuni perse-

ipsum Nazianzeni testimonio dicitur in *Vita*, num. 9 et 10.

(9) Non recte saltem Athenas petit, natus enim aliquandiu Constantinopoli. Nec credibile est, duodecimum patriam excessisse, quod tamen hic affirmari videtur.

(10) Eubulum a nullo alio inter Athenienses doctores numeratum reperio, nedum inter Basilii magistros.

(11) Gregorius Nazianzenus a patria, non ab episcopatu dictus, ordinatus quidem fuerat episcopus Sasimorum, sed titulo tenuis; patris autem sui vicarius duntaxat Naziansi, venit inde Constantinopoli, labentis Ecclesiæ subventurus; ubi fidem orthodoxam in sua *Anastasia* resuscitavit; episcopatum vero thronum non nisi paucis mensibus inedit. Neque error tam gravis in Amphilochio excusari potest, *Meneorum* auctoritate, quam asserti Combelsius. Quamvis ea die 30 Januarii, duodecim Constantinopolitanis episcopatus annos Gregorio tribuant, puterant eorum auctores errare, diu post rem gestam scribentes: sed errare in eo non potuisset Amphilochius, tum temporis Iconiensis episcopus, qui pene coram oculis suis omnia spectavit, quæ circa episcopatum Constantinopolitanum gesta sunt a Gregorio. Itaque vel pseudo-Amphilochio errare *Menea* fecit, si prius scriperit; vel si serius, errorem ex *Meneis* in sua scripta retulit.

(12) Cathedræ apostolicæ nomine hic intelligitur Constantinopolitana, quatenus S. Andreas apostolus Byzantinam Ecclesiam fundasse creditur: sed quia hæc opinio, ignota prisca æcælia, non nisi diu post fundatam Constantinopolim credi cepit, pseudo-Dorothei commentario nixa, ut ostendit Janningus 4 Junii § 5 et 6 de S. Metrophane, auctorem nullus probatur episcopus Byzantii fuisse; apparet hæc non esse Amphilochii; idemque probat gravissimus error, ea in cathedra con-

C cedens Nazianzeno annos duodecim, qui Constantinopolitanæ Ecclesiæ curam ut summum triennii gessit.

(15) Melius, saltem quoad ad historiam, verit Ursus subdiaconus, apud Rosweydam, dicens quod Julianus, ad breve tempus, Christianus fuit

(14) Libanius, nec condiscipulus, nec magister Basilii fuit Athenis: sed aliqua inter eos Constantinopoli interessit familiaritas.

(15) Si solum dixisset, « non sumere vinum » tolerabile foret; potuisset enim aqua sola et pane vitam sustentare: verum cum panis usum, sustentationi tantum necessarium, exclusisset, videtur propositum istud seu votum tam indiscretum fuisse, ut in Basilium cadere non poterit.

(16) Perabaudæ fingeretur hic Basilus, cum Athenis esset, omnium Creatorem ignorasse: quippe qui prima fidei mysteria, ut in *Vita* ejus, capite 1, dicitur, et a Macrina avia sua, et a matre Emmelia puer didicerat, nec unquam immutaverat. Quapropter sic Combelsius locum explicuit, ut in profanis scientiis nihil inveniret, quod ad Dei cultum perduceret, quamvis Creatorem omnium non ignoraret.

(17) Ursi interpretatio habet, « ut nostræ religionis Scripturam percurreret: » sed ad hoc opus non erat ut abiret in Ægyptum, eam petiturus a Porphyrio archimandrita, necdum aliunde noto: nam illam Athenis sibi comparare poterat, quo cum impio Juliano ad legendos libros sacros accessit; sed et ex domo paterna habere Scripturam poterat, ea enim utebatur Emmelia, ad instruendam Macrinam filiam suam, teste Nysseno in *Vita*.

(18) Peregrinatum se esse in Ægyptum et Hierosolymam, testatur ipse Basilus ep. 79: sed postea rediisse ipsum Athenas, apparet manifeste falsum, consideranti *Vitam* supra datam.

verantes (19), mutuo conferebant. Interrogavit itaque Eubulus Basilium: « Quæ est definitio philosophiæ (20), Basili? » Qui ait: « Prima definitio philosophiæ, meditatio mortis. » Ille vero admirans ait: « Quis est mundus? » Respondit: « Ille qui est supra mundum. Et quidem dulces sunt mundi sermones, ipse vero mundus vehementer amarus, quando quis eidem animi vitiosa affectione adhaerit: et alia est voluptas corporis, alia naturæ incorporeæ: nec fieri potest, ut simul aliquis utramque habeat: nam nemo potest duobus dominis servire. Cæterum, quantum possumus, frangamus esurientibus scientiæ panem; et eos, qui citra vitium et culpam sunt sine teeto, per virtutem sub teetum ducamus. Quod si etiam viderimus nudum, operiamus, nec domesticos seminis despexerimus. »

Cum hæc dixisset, eique Salvatoris in nos media poenitentia benignitatem, seu in imagine, parabolice expressisset, tres tabellas pro foribus animi menti proponit: unam quidem supra fores, quæ exhiberet virtutem, nempe prudentiam, fortitudinem, iustitiam, temperantiam; in sinistra vero parte deceptionem; circum ipsam tandem intemperantiam, luxuriam, ebrietatem, impudentiam, pigritiam, calumniam, linguositatem, adulationem, et tale quoddam vitiorum examen: poenitentiam autem decenti habitu, lenè ridentem, blandam et mansuetam; adversarios quidem sui populi reprimentem, sed qui necessarij essent. Juxta hanc vero abstinentiam, sagacitatem, modestiam, honestatem, pudorem, humanitatem, ac multorum bonorum plebem. Porro sensus hujus historie videntibus quidem cautio est, audientibus vero meliora æmulandi occasio.

« Hæc sane et ego videns admiratus sum, et in hæc ductus sum, Eubule. Sunt quippe in nobis, non imagines neque æigmata, sed ipsa liquida veritas ad salutem adducens. Resurgemus enim omnes, hi in vitam æternam, et hi in opprobrium et confusionem sempiternam; et astabimus ante tribunal Christi, quemadmodum docent nos magniloqui prophete, Isaias, Jeremias, Ezechiel, atque Daniel; David item rex, divinusque Paulus; post hos denique ipse Dominus dator poenitentiae et remunerator ejusdem, perquisivit ovem perditam; qui cum multis divitiis sinu paterno abstractum filium, lisque luxuriose assumptis postea redeuntem et fame tabescentem, sincere amplexatur; honestans splendida veste, et annulo epuloque opiparo: filio item, qui nihil peccaverat, auctor est, ut ne ferat indignè, et indulgeat ut fratri. Sic nimis Dominus effusus

bonitate, iis qui venerunt circa horam undecimam, æqualem mercedem tribuit. Donatis et ipse poenitentibus nobis, et ex aqua et spiritu regenerationem suscipientibus, quæ nec oculus vidit, nec annis audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt ipsum (a). »

Eubulus ergo, eum in animum hæc induxisset, ait (21): « Conemur igitur, Basili, quod tu jubes. Verum hæc quidem ad rationem poenitentiae spectaverint, modo autem mihi eloquere, quod super percunctabar divinum sacramentum (22), quod nimirum ad urbem Hierosolymorum, quidam illic secesserunt; forte vero mecum lustrans, alicujus sancti consuetudinem obtinueris. Cæterum ne, Basili, divina dogmata discere copienter, narrare distuleris. » At ille ait: « Audivi de Jerusalem: nihil vero minus æstimavi quam cælum: ut neque villam ipsi vicinam nomine Bethlehem, quæ cæcetitium oculorum decussa caligine lisdemque mundatis, ad meliorem vitæ rationem vitamque verissimam, transmutata est. Quod porro unius Dei cultores, antiquiores sicut Græcia et universa nationibus, docemus vere ex divinis eloquiis. Nam a primum plasmato homine nomine Adam, ad usque Noe tempora, sub quo diluvium, fuerunt decem generationes, anni MCCCXLII. Pariter quoque a diluvio usque ad Abraham, generationes decem, anni MVIIT; Abraham autem erat annorum LXXV, cum ex Mesopotamia transmigravit in terram Chanaan, ubi annis XXV demoratus, genuit Isaac; Isaac autem cum vixisset annos sexaginta, duos proignit filius. Ex iis vero Jacob, annorum factus CXXX, descendit in Ægyptum cum duodecim filiis et nepotibus suis numero LXXV.

« Cum autem Abraham et ejus semen fuisset accola in terra Ægypti annis CCXV, fuissetque multiplicatum, in tribus duodecim censuum est, et in sexaginta virorum millia computatum. Et quidem Levi abnepotes fuerunt Moyses et Aaron, quorum hic quidem sacerdotio prælatum est; Moyses autem ad principatum provec tus. Is anno vitæ LXXX mare rubrum calcavit, et educit populum de Ægypto. Floruit hic Moyses temporibus Inachi, qui primus in Græcia regnavit. Sic sunt Judæi antiquiores Græcis, nec leges habent minus veteres. Quod enim Deum unum colerent et cognoscerent, paternam acceperant traditionem: legislatio autem, post tres dies profectionis ex Ægypto divina voce datur. Morati autem sunt in deserto annis quadraginta. Sub Jesu principe fuerunt annis XXV; sub iudicibus vero annis

sic mihi persuadebit, eum unquam a Basilio prolatum, aut satis apte ad mentem sancti esse confictum. (21) Lacunam hic magnam implevit Combefisius, ex uno antiquiori Regio codice, reliquis desiderantibus describens alteram partem catecheseos.

(22) Baptismum intelligit, quem quidem Hierosolymis vel in Jordane devotionis causa suscipiebant.

(19) Fuisset hæc non parva philosophi iurbanitas si hospitem ad se peregre advenientem, triduum jejuniare permisisset. Et quis credat, ab ethnico philosopho, tantum repente conceptum jejunandi desiderium?

(20) Erudite ostendit Combefisius, totum hunc Basilii cum Eubulo sermonem, fundatum esse in philosophia Platonica et sacra Scriptura. At ne vel

(a) I Cor. II, 9.

CCCLIV ad usque regnum Saulis, qui primus illi A populo rex creatus est; sub quo, anno primo regni ipsius, magne David natus est. Similiter ab Abraham usque ad Davidem generationes XIV, anni XXXIV. A Davide autem usque ad transmigratiouem Babylonis, generationes XIV, anni LXX. A transmigratiouem vero Babylonis usque ad Dariam, anni XXV. A regno autem Darii usque ad Jesum filium Josedec, anni XLIX. A Jesu filio Josedec usque ad Jesum, qui dicitur Christus, anni CCCXXXIV; simul autem computando, secundum seriem temporum, inuenimus ab homine primū formato, usque ad Christum, annos MMMMLXII.

« Nascitur itaque Dominus Jesus Christus ex tribu Juda, ex semine David, quod spectat ad carnem, sub finem dierum sesquimillesimo anno, XXV Augusti imperatoris, mense Decembri, XV ipsius (23) Indictionis X die sexta. A Christi porro natiuitate, usque ad Constantinum Magnum imperatorem et virum religiosum, fuerunt anni CCLIX. Cum ergo Judea gens tanto tempore sit antiquior, quomodo non erubuit Plato, primum et secundum diluuium euarrans? Quondam porro natura nostra, universo totique illi accensebatur: eramus enim et ipsi, in rationalium ovium centenario comprehensi. Postquam vero una illa ovis, natura nostra, serpentis fraude, celesti statione depulsa est, non amplius idem ille numerus in grege non errantem memoratur, sed nominantur nonaginta novem. Venit igitur Christus, Filius Dei vivi, querere et saluum facere, quod perierat: utque rerum nou consistentium vanitate perditum hominem humeris impositum, existentibus rebus verisque postliminio redderet, quo rursum Dominicus numerus unus fieret, Ideirco Evangelii scriptor Joannes, paternam piscationem omniaque creata relinquens, acrem item transiliens, nec solem moratus nec lunam; celissima vero celi supera, temporaque prætergressus est et sæcula; sed et Moyses, principio illo omissio: non enim dixit, in principio fecit, ut qui non in-duxit creaturam; sed creatorem annuntiavit. Ubi enim est creatura, quispiam fecit; ubi vero generatio erat, ex eo qui est. Qui enim est, eum genuit

qui est. Quid igitur evangelista? *In principio erat Verbum* (a): quia nihil aliud erat, præter ipsum qui est ex Patre, qui semper est, habens coeternum Spiritum sanctum. Erat in principio: Quod mihi annumeras sæcula? Erat ipse in principio: sunt omnia post ipsum, siquidem et omnia per ipsum. *In principio erat Verbum*. Erat, neque proferebatur. Verbum erat, nec syllabis compuebatur. Erat Verbum illud, nec fuit lingue fluxus: solus Filius unigenitusque et veritas a Patre, nulla corruptione genitus. Quemadmodum verbum nostrum et sermo, in lucem profert latens animi consilium, ita et Dei Filius occultum in Patre manifestavit orbi terrarum prætereternum sacramentum. Quemadmodum verbum procedens, nec dicentem nudum relinquit, et replet audientem (sic enim adit audientem, ut non discedat a discente), ita et Divi Verbum, quod est in Patre ob naturæ communionem, nobisque unitum propter gratiæ largitatem, existens Deus, quod spectat ad naturam; Verbum autem appellatione et cognomine.

« Quemadmodum enim Joannes, cum natura esset homo, ratione tamen prædicationis vox clamans vocatus est (b); ita et Dei Filius, Deus de Deo, appellatus est Verbum, propter liberam a fluxione generationem. *In principio erat Verbum*, badiquæquam veru Verbum non subsistens. Verba alia et sermones Dei, præcepta sunt et justificationes; at unigenitus Filius sermo est, non syllabis verborumque sono pronuntiatum, sed sermo et verbum, verborum fontes largiens; quemadmodum ait: Si quis audit sermones meos, habet vitam æternam. Cum Joannes dicat, *In principio*; Paulus vero, *Secundum carnem, qui est super omnia Deus* (c); Petrus quoque: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (d); David vero: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (e); et ipse Dominus: *Ego sum lux mundi, et veritas, et ostium regni colorum* (f). Si ergo est quid creatum, quomodo est auctor et creator temporum et seculorum? *Omnia per ipsum facta sunt* (g). Nam sexta die creavit hominem, qua etiam fecit quadrupedia et reptilia; quinta autem volatilia celi, et pisces maris; quarta, solem et lunam; tertia, aquas

(23) In hunc locum ita commentatur Combefisius: « Absurdius est, quam ut quis tautilium sapiens de Constantiniana hoc Indictione potuerit accipere: quia hæc Christi natiuitas præcessit circiter annis: ac neque de aliis, si quæ vel veritate asseruntur vel configuntur, puta Augustana, Antoniana, etc. Perspicacius ergo intuenti, statim occurrerit Indictio Judaica, quam sibi auctor, instar Constantinianæ, collingat et numeret, a perfecta liberatione Judæorum a servitute Macedonica; quomodo Constantinus et Patres Nicæni, numerata voluerunt Constantinianam illam, a vindicata Christiana religione et extincto Maxentio: sic enim inuenietur natus Dominus ad Indictionem de-

cliam, ut ex Genebrardo et aliis quisque facile cognoverit. Ubique Amphiloctius scite alludit. » Ita Combefisius. Verum, cum eruditi plerique conveniant, exiguum aut nullum ante Constantini Magni tempora Indictionem usum fuisse, nescio unde Macedonicam Indictionem, ut Judaicam Combefisius acceperit? Certe Basilus et Amphiloctius, si Indictionem aliquam, inter computandum, nominare voluissent; non aliam nominassent, præter vulgarem et Constantinianam, quam solam noverant. Errorem itaque ascribamus oscitantibus pseudo-Amphiloctii, nihil inter priora et sua tempora discernentibus; ut reliqua hujus chronologia absurda prætereamus.

(a) Joan. I, 1.

(b) Marc. I, 3.

(c) Rom. IX, 5.

(d) Matth. XVI, 16.

(e) Psal. CI, 28.

(f) Joan. VIII, 12; XIV, 6; X, 9.

(g) Joan. I, 5.

divisit, fecitque ut arida appareret; secunda, hocce firmamentum, quod capiti supereminet, condidit; prima denique, cœlum et terram deduxit in naturam rerum; fecit lucem, diem statuit, initium temporum definivit. Si igitur est creatura, illi assigna tempus; atque ita eodem cum creatis habeto ordine: Nam quod sine tempore est, increatum est; quod vero est absque principio, æternum est: solus autem Deus est æternus, deitate inseparabili in tribus subsistentiis: sunt ergo tria sancta, tria simul sancta, tria æterna, tria cœterna, tria consubstantialia, tria efficaciam, tria subsistentia, sibi invicem coexistentia. Vocatur hæc Trinitas sancta; una harmonia, una deitas, ejusdem essentia, ejusdem virtute, ejusdem substantiæ ac naturæ: similis ex simili, æqualem Patris et Filii et Spiritus sancti gratiam faciens, unam substantiam, unam deitatem, unam dominationem, unam voluntatem, unum regnum, unam Ecclesiam, unam fidem, unum baptisma. Est hic Deus universorum: hic Christi Pater, hic Jesus Christus: unus ille de sancta Trinitate: hic ille qui descendit et ascendit, quique considet Patri, nec separatur a nobis.

« Is animos nostros custodiens, spem nostram inconcussam servavit et immortalam, simulque a mortuis peccatis ad cœlestem ipsius gloriam levavit, dignatusque fuit, ut in nubibus, in occursum ejus rapimur in ærem; nostraque nomina libro vitæ ascripsit; præstitit vero, ut in eum credamus, qui a mortuis surrexit, ipsum autem de cœlis expectemus, qui sursum cum Patre est, et hic est nobiscum, qui cujusque actionem et fidei robur videt. Nec enim, quia abest carne, ideo non præsentem existimaveris; adest enim melius spiritu, audiens quæ de ipso verba proferuntur, videns nos animi sensus, atque corda et renes scrutans: qui etiam modo promptus est, ut et nos omnesque homines, qui erraverunt et poenitent, Patri offerat per sacrum baptisma, dicatque: Ecce ego et pueri, quos mihi Deus dedit, cui gloria in sæcula. Amen.

« En tibi trado fidem, quam ediderunt et una voce confessi sunt sancti Patres, qui Nicæam conveniunt. » Eubulus autem dixit: « O Basili, celestis doctor, Trinitatis propugnator, pari robore præco; per te credo in unum Deum omnipotentem, et quæ sequuntur; expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi sæculi. Amen. Opere autem tibi ostendo fidem, quæ est in me: omnibusque meis facultatibus in manibus tuis datis, residuo vitæ meæ tempore, si placitum in conspectu Dei fuerit, tecum ero, suscepta regeneratione ex aqua et Spiritu sancto. » Ait autem Basilius: « Benedictus Dominus Deus noster, amodo et usque in sæculum, o Eubule, qui lumen verum menti tuæ

A effudit, teque ab errore plurium deorum in cognitionem misericordie suæ transtulit. Ex quo autem, ut dixisti, mecum esse vis, ostendam tibi quomodo salutis nostræ provideamus, a sæculi hujus vinculis liberi. Venuedemus itaque nostra omnia, et conferamus in egenos: sicque demum ad sanctam civitatem pergentes, factique ipsi inspectores miraculorum quæ illic visuntur, consequemur fiduciam apud Deum. » Cum sic ergo ambo res suas ple distribuisent, solaque ex eis indumenta baptismo opportuna emissent, Hierosolymam profecti sunt, convergentes ad Dominum multam gentiliuum multitudinem. »

CAPUT II.

Suscipiens baptismum, diaconatus, episcopatus: Juliani mors, Libanii conversio.

Cum autem Antiochiam pervenissent, diverterunt ad stabulum quoddam. Filius porro stabularii, nomine Philoxenus, in multa anxietate præ foribus sedebat. Erat autem hic discipulus Libanii sophistæ, a quo versus Humeri oratione soluta reddendus acceperat: eoque in multa constitutus afflictione et consilii inops, tristis dolebat. Contuitus eum Basilius, ait ad ipsum: « Cur sic mœstus es, o juvenis? » At ille: « Quæ mihi utilitas, si dixerò tibi? » Instante autem Basilio, et fore promittente ut quid prodesset, dixit ille, tum sophistam, tum versus; quodque ea causa anjmo anxius esset. At Basilius acceptis versibus, eorum cepit translationem dicere. C Stupens vero juvenis, et quam maxime lætus, rogabat ut hæc scripto exponeret: is purro solutionem triplici versione scripsit. Puer autem susceptus versus gaudens, pergensque diluculo ad Libanium, tradit ei versuum translationem. Accipiens autem Libanius, et super translatione vehementius admirans, dixit: « Per Dei (24) providentiam, nullus ævi hujus sapientum tale quid potest interpretari; unde ergo horum novus artifex? » Ait adolescens: « Peregrinus quidam, veniens heri ad hospitium, eorum mihi solutionem promptissime eucleavit. »

Nilil ergo cunctatus Libanius, cursu ad hospitium venit: cumque Basilius eum Eubulo vidisset et agnovisset, velut tactus de cœlo pro insperato adventu factus est. Rogavit ergo ut in domum suam diverterent; ac voti compos, orabat ut etiam cibos conditos et delicatiores sumerent: at illi pane et aqua modice satiati, pro sua illa et apud eos ubi-nente consuetudine, gratias egerunt Deo universo et bonorum largitori. Actutum ergo cepit Libanius cum illis disputare, et rhetorum nugæ præ-tendere: at illi proposuerunt sermonem de fide. Libanius autem dicta percipiens gustansque: « Nondum, inquit, est tempus hujus negotii: jubente autem Providentia, non est qui resistat. Sed quia

(24) Libanius impius idololatra, et usque ad finem vitæ pertinax in sua impietate, si jurare voluisset, non per divinam Providentiam, sed per Jovem, Fortunam, aut gentiliuum deorum aliquem jurasset.

Exstat ejus oratio de vita sua, in qua nihil divine Providentiæ, sed omnia quæ sibi evenierant, mala et bona, Fortune attribuit.

successor futurus esset. Qui expergefactus a somno, A
 accepit principem sacerdotalis ministerii, quos-
 damque pios de clero; et misit ad orientalem por-
 tam urbis, dicens eis visionem. Cum ergo abiissent
 ad portam, occurrerunt ingredientibus, visosque
 agnoverunt: at illi rogarunt deduci ad episcopum.
 Ingressos autem illos cum aspexisset sanctissimus
 episcopus, ex visionis similitudine in stuporem ac-
 tus, Deo gratias egit; quæsitivque nnde venirent,
 et quo irent, ac quinam vocarentur. Cum vero di-
 dicisset, jussit ministris ut congrua eis ad requiem
 præberent: ii autem ad insigne adductis conacu-
 lum, quidquid fovendis erat, protulerunt. Porro
 vir sanctus, accessit eadem hora cleri et civitatis
 primoribus, enarravit illis, quæ sibi a Deo revelata
 essent. Ii vero una ad eum voce: « Vere et hoc
 congruit munde tuæ vitæ, ut divino nobis calculo
 revelaretur, quis post te pontificalem thronum or-
 naturus esset: nnde nihil moratus, fac quod lubet.
 » At illo advocato Basilio una cum Eusebio, re-
 cepit scrutari cum eis Scripturas sacras: mira-
 tusque in ipsis repositæ sapientiæ pelagus, bonos
 paratas ac adjuutores habuit. Cum (31) itaque nou
 multo post, episcopus migrasset e vita, qui syno-
 dum agebant episcopi, aente Spiritu sancto eli-

guit Basilium ad episcopalem thronum. Ordinatus
 vero, sapientissima Dei providentia, guberabat
 Ecclesiam.

Post aliquod vero tempus postulavit a Deo, quo
 sibi gratiam et sapientiam et intellectum concederet,
 ut suis ipse verbis, incrementum Deo sacrificium
 offerret; nique in ipsam Spiritus sancti adventus
 fieret. Post sex autem dies, velut in mentis excessu
 Spiritus sancti præsentia factus, ubi adventi dies
 septima, ad horas (32) singulas Deo ministrare
 cœpit, diu noctuque defunctus precum officio.
 Åstans enim Dominus in visione cum apostolis,
 pane et vino in sacro altari propositis, Basilium
 excitavit dicens: « Secundum petitionem tuam
 repletur os tuum laude, ut tuis ipse verbis in-
 cruentum sacrificium offeras (33). » At ille non fe-
 rens oculis visionem, surrexit tremebundus; acce-
 desque ad sacrum altare, cœpit dicere, ita in
 charta scribens: *Repletur os meum laude, ut can-
 tem gloriam tuam, Domine Deus noster* (a), qui nos
 creasti et duxisti ad hanc vitam; ac reliquis sacre
 liturgiæ preces. Post precum vero finem elevavit
 panem, intense orans, et dicens: « Attende, Domine
 Jesu Christe, Deus noster, de sancto habitaculo tuo,
 et veni ad sanctificandum nos, qui sursum cum

episcopi, qui sub Licinio adversus gentiles, et sub
 Constantino adversus Arianos plurimum decertavit.
 Subscriptis concilio Ancyrano, ac subinde Nicæno.
 Potuit vir sanctus grandæva ætate, cum in subsi-
 dium adversus Arianos, destinatum designatumque
 cœlesti oraculo successore, suscipere Basilium
 diaconum. Quid enim oraculi illius veritati dedit,
 quod non proximus successerit; suaque potius mo-
 destia, quam malis civium suorum studiis semel
 hierunque, tum Hermogeni, tum Eusebio posthabi-
 tus, vix tandem tertius a Leontio thronum illum
 conscenderit?..... Videtur ergo Amphilo-
 chius voluisse tacere, quos oraculum tacuisset; ac velut
 sanctorum episcoporum seriem texere, suppressis
 nonnullis aliquantulum invidiosis, quæ etiam ipso
 velut præmio subduccasset; in illa Basili absentia,
 quæ Valenti et Ariani animos addidisset, spemque
 evertendæ cum episcopo (nempe Eusebio minus
 æquo Basilio, ob illud in ipsum propensius studium
 civium) urbis Cæsareæ: quam Amphilo-
 chius profunditate non penetrans imperitus aliquis,
 male Eusebium, cui proxime successisset, substituit
 S. Leontio. » Ita Combefisus. Ad Leontium quod
 attinet (nam reliqua tantisper missa facio, donec
 de his sit agendi locus), ad Leontium, inquam, quod
 attinet; non poterat in redeunte Athenis aut Hiero-
 solymis excipere Basilium: nam sanctus ipse
 profugerat se, a Dianio, post Hermogenem Leontii
 successore, adnotum sacro ministerio fuisse, seu
 ordinatum lectorem. Dianio vero, qui circa annum
 302 obiit, Cæsareensem episcopatum annis viginti
 tenuit, circa 341 ordinatus episcopus, et ut talis
 sequenti anno assistens concilio Antiocheno:
 inter quem et Leontium, si Hermogeni paucos saltem
 annos concesseris, non poterit ille vidisse Basili-
 um, nisi admodum juvenem: neque antequam
 studiorum causa Cæsarea discederet. Si igitur Am-
 philochius, non Eusebium, ut recte ostendit Combefisus,
 sed Leontium scripserit, plures sane diffi-
 cultates historicæ supersunt, præter immediatam

post Leontium successionem: in qua repertam dif-
 ficultatem sublata ille credidit, vaticinium de me-
 diata solvitur interpretando. Verum cum ineptum
 existimet, vaticinium istud attribui Eusebio, eo
 quod hic Basilium, cui vix in episcopali electione
 prælatum fuerat, dicatur interrogasse quo nomine
 vocaretur; id ut revera absurdum est in Eusebio,
 nihil minus displicere debet in Leontio; qui simili-
 ter a pseudo-Amphilochio introducit interrogans
 Basilium de nomine quem ante paucos annos vi-
 dere et audire delibisset, quotidie Scripturas sacras
 populo prælegentem. Cum enim, teste Naxianeno,
 Basilium longo tempore ante sacerdotium in munere
 lectoris libros sacros populo prælegerit, nemo ne-
 gabit id quosque diaconatum præcessisse, si unquam
 eum susceperit. Ita in multis difficultates lucidi-
 mus, si fabulas velimus facere historias.

(31) Hunc locum si quis perperedit, judica-
 bit, ut existimo, non posse eum apte intelligi de
 mediata successione Basili post Leontium, tribus
 interjectis episcopis, quorum unus viginti saltem
 annis sedit.

(32) Dies pro horis Ursus posuit, contra fidem,
 ut ait Combefisus, antiquorum exemplarium: sed
 ille absurdum existimabat ad singulas horas sacri-
 ficare, ideoque dies interpretatus est: hic verum ma-
 huit improprium sacrificium orationum et bonorum
 operum intelligere.

(33) Quam certum est a Basilio liturgiæ sa-
 cram conscriptam esse, tam incertum est quid
 nunc præcise ipsius sit, in iis quæ exstant sub ejus
 nomine Liturgiis. Nec mirum est tanto temporis
 spatio, quædam immutata esse, quædam addita,
 quædam etiam sublata. Certe verba ista, *Repletur
 os meum laude, ut cantem gloriam tuam*, in nullis
 Basilianæ Liturgiæ exemplaribus reperuntur.
 Oratio vero, « Domine Deus noster, » etc., et alte-
 ra, « Attende, Domine, » exstant in prænominata
 Liturgia; secunda, etiam in Liturgia S. Joannis
 Chryostomi.

(a) Psal. lxx, 8.

Patre sedes, et hic nobiscum invisibiliter versaris; et dignare potenti manu tua nobis impertiri sacra mysteria, et per nos toti populo. » Deinde: « Sancta sanctis. » Populus: « Unus Sanctus, unus Dominus Jesus Christus, in gloriam Dei Patris. Amen. » Cumque panem divisisset in tres partes, unam quidem cum multo timore et veneratione sumpsit; alteram vero una secum sepeliendam servavit (34); tertiam denique in columba (35) aurea depositam, desuper sacrum altare suspendit.

Eubulus autem et cleri princeps, simul stantes pro foribus templi, videbant in templo lumen spiritale, virosque gloriosos amictu candido, ac vocem populi glorificantis Dominum, nec non astantem altari Basilium: percussique ex visione, proruerunt in faciem fuis lacrymis, et glorificantes Dominum. Egresso autem Basilio, ceciderunt ad pedes ejus, et adoraverunt ipsum. At ille quæsitivè causam adorationis et adventus eorum. Illi vero dixerunt mirabile spectaculum, quod vidissent in templo. Tunc Basilius, Deo ferventer actis gratis, hujusmodi eis mirabilia enarravit: et advocato aurifice fecit columbam de auro mundo, inque ea portionem deposuit; et super sacram mensam, velut figuram sacræ illius columbæ, quæ in Domini baptismo in Jordane apparuisse, suspendit. Iis porro ita gestis, et ubi illis habiturum se verum exhortationis ad populum promississet, congregata est multitudo infinita ad ecclesiam, in quibus etiam magnus ille exercitator et monachus Ephrem, de quo postmodum narraturi sumus; ut nimirum ex divina apparitione, ipse inspector factus sit præfati Patris nostri Basilii.

Cum itaque res sacra ageretur, Hebræus quidam, velut Christianus, seipsum populo immiscuit, officii

(34) Juvat hoc loco audire Rosweydam. « Fuit olim, inquit, quorundam consuetudo, ut eucharistiam etiam mortuis ingererent et conspelerent: quam abrogavit concilium Carthagenense tertium canone sexto. » Hic vero talis est: « Placuit ut corporibus defunctorum eucharistia non detur: dictum est enim a Domino: *Accipite et edite (a)*: cadavera autem nec accipere possunt nec edere. Cavendum est etiam ne mortuos baptizari posse fratrum infirmitas credat, cum eucharistiam mortuis dari animadverteret. » Subscripsit huic concilio S. Augustinus. Addit ibidem etiam Rosweydam, quod idem repetitur in concilio Hippouensi, canone quinto; et in concilio Antissiodorensi anno DCL, canone 42; et in concilio generali sexto.... ubi canon 83 ita habet... « Nemo mortuorum corporibus eucharistiam communicet. Scriptum est enim, *Accipite et comedite*: mortuorum autem corpora non possunt accipere, nec comedere. » Hæc enim Rosweydam. An igitur fecerit id Basilium, quod sæculo sequenti prohibendum concilia consueverunt? Combesisius ait, Basilium id fecisse singulari instinctu divino. Verum quidni tam ineptus fuerit pseudo-Amphilochius, ut abusum, suo tempore forsitan non ubique sublatum, tam pium crederet, ut Basilio affingi posset?

(35) Columbas olim super altaria et super baptisteria, in memoriam Spiritus sancti appensus fuisse, probat Rosweydam in hunc locum, ex epistola

(a) Matth. xxvi, 26.

A et missæ ordinem, Dominicæque communionis exploraturus. Videt vero in Basilii manibus puerulum velut membratim incidi (36); et cum sumerent omnes, etiam ipse accessit, datumque quod veritate caro esset accepit: cum venit ad calicem, et ipsum plenum sanguine, de eoque etiam participavit. Cum vero de utrisque servasset reliquias, domum abiens, uxori, ad faciendam verbis fidem, ostendit, narrans quæ propriis ipse oculis vidisset. Persuasus ergo esse revera horrendum et mirabile Christianorum sacramentum, in crastinum adit Basilium, supplex orans, ut sine mora acciperet Christi signaculum. Qui nihil cunctatus, solitis vero gratiis ei habitis, qui vult omnes salvos fieri, credentem in Dominum cum omni domo sua baptizavit.

B Cumque sanctus egredere, accedit ad eum muliercula, orans ut ejus haberet curam, velut qui apud provincie præsidem auctoritate valeret. At ille accepta charta, hæc in ea præsidii exaravit: « Adiit me mulier paupercula, dicens posse me apud te. Si ergo possum, ostende. » Tradidit chartam mulieri: illa vero profecta reddidit epistolam præsidi. At ille ubi legit, ista rescripsit: « Volui, Pater sancte, vestri causa miserari mulierem, sed non potui; quod ærariorum publico obnoxia sit. » Basilium autem scribit secundo: « Siquidem voluisti, nec potuisti, bene fuerit: sin autem potuisti et noluisti, te Deus in egenorum religet chorum, ut non possis cum voleris. » Acciditque ut rei scriptura, res evaserit. Non diu enim post, indignationem imperatoris expertus, circumgebatur victus, iis facturus satis quos injuria affecisset. Tunc miser, supplex Basilio effliciter, rogatque ut precibus offensum placet imperatoris animum (37): quod et fecit. Post sextum enim diem venit typhus,

cleri Antiocheni ad Joannem Constantinopolitanum episcopum, contra Severum episcopum suum hæreticum: « Columbas aureas et argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas, una cum aliis sibi appropriavit, dicens, non oportere in specie columbæ Spiritum sanctum nominare. »

(36) Historiam hanc opusculo 58, cap. 41, refert D. Thomas. Verum si animadvertisset Doctor angelicus, in Verorum ecclesiis, sacerdotem sacrificantem non videri a populo, dubitasset forsitan id quod de Basilio narrat, alteri cuidam episcopo aut sacerdoti Latino contigerit. Rosweydam in hoc locum, ex Paschasio, libro *De corpore et sanguine Domini*, dicit similem historiam contigisse Plego presbytero. Nos 93 Aprilis tomo III, pag. 144, narramus similem visionem, oblatam Saraceno cuidam, violare volenti templum S. Georgii Megalimartyris: at nisi ritus divinx liturgiæ, apud Coptos Christianos, diversus fuerit a ritu Græcorum, vacillabit miraculi fides, ob eandem causam attuli rationes; aut dicendum esset, Christum apparuisse in hostia nondum consecrata: non quia præsens realiter erat, sed quia ista in memoriam passionis ejus sacra lancea dividebatur in partes, mox in verum corpus ejus per consecrationem convertendas.

(37) Deest, inquit Combesisius, hoc caput cum tribus sequentibus, in versione Ursi; potius tamcu

quo liber ad abducentibus satellitio dimitteretur : ille vero exhibitam in ipso humanitatem non ignorens, accedit ad Basilium gratias agens : advocata autem femina, duplum ei si quid debebat, ex propriis ipse reddidit.

Circa id tempus cum Julianus (38), odiosissimus imperator, adversus Persas proficisceretur, venit in partes Cæsarensium : Basilium autem, una ei cum sociis, obviam processit. Eum intuitus imperator, dixit : « Te philosophia vici, Basili. » Respondit vero Basilius : « Utinam philosophum egisses ! » Tunc sanctus tres ei panes obtulit, ex annona, quam inferebat. At ille, pro muneri parvitate ratus se injuria affectum, jussit satellitibus ut panes quidem acciperent, eorum autem loco feum darent.

omissis videtur, victus operis prolixitate, quam quia codices ipsius id desideraverint. Cur, quæso, prolixitate codicum suorum vinceretur Ursus, si hi capita ista habuerint ? Neque primum caret omni difficultate, quamvis id putet Combefisius : parum quippe credibile videtur, exactoratum præsidem, et ad vincula damnatum, Basilii apud imperatorem Julianum aut Constantium intercessionem postulasse, et per eam dignitati restitutum.

(38) Hæc de Juliano Imperatore omissa sunt ab Urso subdiacono, et meritis omitienda erant ei, qui Vitam hanc Basilii vellet facere credibilem. At Combefisius, volens hunc et alios anachronismos excusare, dicit in hac Vita nihil ordine temporis narrari. Adeoque, quamvis adventus Juliani Cæsaream hic narretur, ac si contigisset post episcopalem Basilii consecrationem; nihil impedire quominus referri possit ad anteriora tempora, cum nempe Basilium pro Eusebio episcopo latente, defuncto, aut saltem alia de causa absente, tanquam primarius inter presbyteros et episcopi vicarius Ecclesiam Cæsarensensem administraret. Magnum quippe erat Basilii nomen, etiam antequam sacerdotio fungeretur apud Cappadocas et nationes exterarum, ut ex Nazianzeno affirmat Combefisius : ipsaque Cæsarensis civitas eum tanquam conditorem suum et conservatorem suspiciebat. Deinde, inquit idem, nihil narratur tota hæc historia factum a Basilio, quod a presbytero et episcopi vicario peragi non poterit; nec, nisi semel, Basilius vocatur episcopus. Potuit autem facile *ἀπὸ τῆς* pro *ἀρχιεπισκοπῆς* a librario quopiam describi; vel etiam potuit *ἀρχιεπίσκοπος* recte vocari presbyter, qui officio et jurisdictione, ut vocant, episcopi fungeretur : sic certe unum episcopi vicariæ tribunal agnoscuimus; et gesta vicarii ipsius episcopi gesta nuncupamus. Ita Combefisius hunc anachronismum excusare nititur : quam feliciter judicet lector. Nemo saltem mihi facile persuadebit, non fuisse mentem auctoris in hac Vita describenda, servare ordinem temporis. Certe capita capitibus annectuntur inchoanturque iis loquendi formulis, quibus uti solemus cum inter narrandum ordinem temporis prosequimur. Ita numero 32, postquam dixit a Basilio convocatum populum ad ecclesiam auditurum verbum Dei, sequentem numerum 33, quo narratur Judei conversio, sic inchoat : « Cum itaque res sacra ageretur, » etc. Quis non colliget ex hoc loquendi modo, conversionem Judei evenisse inter rem divinam, post habitum ad populum sermonem? Et postquam hunc numerum in Judei baptismate conclusit, ad sequentem 34 sic transit : « Cumque sanctus egrediretur. » Contendit tamen Combefisius, quiquid hoc numero narratur, ad anteriora tempora posse et debere referri. At quomodo? nisi contra modum loquendi vitatum, viis verbis inferamus. Quin ut id conce-

Quo accepto, ait Basilius : « Nos quidem tibi, imperator, ex iis attulimus, quibus vescimur; tu autem ex iis retribuisti, quibus bruta jumenta alis, id quidem affectata irrisionis specie; sed qui nolens in hujusce prati pascua (39) nos mittas. » Audiens autem Julianus, quod velut imperator gratiam suam revocare non posset, furore percitus ait illum : « Equidem prati pascua tibi mea donavit majestas; cæterum ubi subactis Persis iterum divertero, tuam civitatem solo æquatam arabo : ut fructifera potius efficiatur, quam hominibus edendis educandisque comparata : haud enim decepti a te populi impudentiam nescio : ut impotentes invidia, Fortunam quam ego deam (40) adoro, postquam ei libavi, omni prorsus honore, minuerint. » His au-

damus Combefisio, qua ratione Basilius dici poterit vicarius fuisse Eusebii, vivente Juliano? Mortui, inquit ille, aut latentis, aut aliter absentis. Absentem tandem unquam fuisse a suo episcopatu Eusebium, ut vicario indiguerit, gratis asseritur et negatur. Juliano præmortuum esse, falsum omnino est : constat namque ex Nazianzeno vixisse illum initio Valentis. Quin capere non possum, quomodo illi in mentem venerit Combefisio : argumentum enim, quo ostenditur Basilius non fuisse imperante Juliano episcopus, inde desumitur, quod sub Valente adhuc in vivis esset Eusebius. Nec aptius est effugium per Eusebii latebras : cur enim hic latuisset veniente Cæsaream Juliano? Incurrerant quidem Apostatae odium Cæsarenses, everso Fortuna templo; sed minis et multa pecuniaria plerumque sazebat ille, ut præ reliquis Cæsarensibus, nihil sibi timere deberet Eusebius. Quod si tamen judicasset expedire tantisper iracundi imperatoris oculos subterfugere, saltem nihil opus erat latere post discessum Juliani, imo post necem ipsius, quam dicitur noniense Libani; et pro quo tempore Basilius vocatur pontifex, non ita sane appellandus ab Amphilochio, si vicarius solum fuisset. Nam non distinguere inter episcopum et ejus vicarium imperitis quandoque possit contingere, non vero rerum ecclesiasticarum apprime gnaro. Libarii errorem quod spectat, gratis hic quoque supponitur, nullo allato codice in quo aliter legatur, nullo urgente argumento. Manet itaque anachronismus, prædens quam impudenter auctor Amphilochium mentitus sit.

(39) « Videtur consuetudinis fuisse... ut vel acceptio vel traditio nonnullarum frugum ejusvis fundi, ad quem imperator advenisset, aut occupatio haberetur, aut missio in possessionem : ut deinceps vel principi cederet, si is quidquam de alicujus privati agro sumpisset; vel in jus alterius, velut principate donante transiret, si ipse de agro ad ipsum spectante, eo modo aliquid donasset. » Ita Combefisius, probus exemplo Eudoxie, simili ratione excusantis, ablatam viduæ Theogniste vineam.

(40) Vix dubito, quin auctor bujus Vitæ, quicumque dentum fuerit, incerto relatu et mutatis rerum circumstantiis ea audiverit, quæ a Sozomeno ita narrantur, lib. v, cap. 4 : « Sub idem tempus imperator Julianus, Cæsaream ad montem Argilum sitam, urbem amplam, locupletem, et regionis Cappadociae primariam, ex numero quidam delevit, et Cæsaris privavit nomine; quod videt nomen regnante Claudio, cum Maza jam ante appellata fuisset, obtinuerat. Nam contra cives ejus civitatis dudum gravissimum odium conceperat; tum quod omnes hinc Christianam profiterentur, tum quod olim templa Jovis urbis patroni, et patrii Apollinis

tem dictis abijt in Persidem : Basilius vero ingressus civitatem, accitque universa populi multitudine, denuntiavit imperatoris verba, bonique consilii auctor efficitur dicens : « Nihil, fratres, pecuniam facientes, vestram curate salutem ; ut, si etiam tyranno illi imperatori concedatur tempus, eum muneribus molliamus. » At illi in suas quisque abeunt domos, sua singuli, tum in anro et argento, lapillorum item immensam multitudinem, suis ipsi manibus attulerunt. Is vero eorum perspecta alacritate animoque ad obsequendum facili, accepta deposuit in ecclesie armario, singulorum inscriptis nominibus, dicens : Potest destinatorum Dominus et illum interficere, et vestram vobis substantiam restituere.

Mox ergo jubet ut clerus universaque civitatis populus, cum mulieribus et parvulis, in montem Didymi, ubi perquam venerabile Dei genitricis templum honori habetur et colitur, ascendant ; tresque dies jejuni, orationi instent ; ac Deum, ut

dirouissent. Quin etiam universæ civitati graviter succensus iratusque est, minatusque quod templum Fortunæ, quod solum eo regnante supererat, a Christianis eversum esset : atque gentiles, qui in ea urbe pauci numero erant, valde incusavit, quod illud facinus ultri non fuissent : et si forte calamitatis aliquid ideo subeundum esset, quod id non libentibus animis pro Fortuna tulissent : omnes præterea opes omneque pecuniam ecclesiarum, tum in Cæsarea, tum in confinibus ejus positarum, diligenter vestigari inque medium afferri, atque statim trecentas libras auri ærario publico solvi, et clericos omnes in numerum militum, qui præfecto illius regionis parebant, ascribi jussit ; que res et plerimum sumptus requirit, et in exercitiis Romanis magno probro ducitur. Itemque multitudinem Christianorum, uoa cum uxoris et liberis, censerit ; et non aliter atque in pagis fieri solet, tributa pensare mandavit ; cum iurjurando comminatus, neque ab ira se, neque ab affligenda civitate temperatum, neque permissurum Galitris (sive enim Christianos per contumeliam appellare solebat) capita sua cervicibus retinere, nisi delubra idolorum quamprimum de integro extruerent. Cujus minæ fortasse reipsa expletæ fuissent, nisi celeriter et vita migrasset. » Hæc, inquam, pseudo-Amphilochio, diu post rem gestam scribenti, confuso rumore audita, occasione dare poterunt comminiscendi ea quæ de adventu Juliani Cæsaream et Basilii cum eo congressu narrata sunt. At neque ex Sozomeno sequitur Julianum Cæsaream unquam fuisse ; potuerunt enim omnia, quæ Sozomenus facta dicit, ab imperatore apostata per litteras ad præfectos mandari, et ab his deinceps ad executionem. Imo, si Nicephoro Calisto credimus, non est verosimile, Julianum unquam fuisse Cæsaream : ita enim iste de impio lib. xi., cap. 4 : « Quas autem civitates in Christi religione ardentes esse sciret, infestus eis fuit, neque ad gas divertere voluit. Et persæpe cum legationes ad eum, propter casum aliquem qui incidisset, provinciales mitterent, preces eorum rejecit. »

(41) Cum pluribus sanctis per varias orbis partes Juliani interitus divinitus innotuerit, non foret creditum difficile, etiam Basilio, in solitudine Pontica versanti, impii interitum per revelationem innotuisse, nisi contrarium suaderet ipsius sancti et Nazianzenii silentium. Nam cum simul contra Apostata-

A scelesti imperatoris consilium dissipet, rogent. Illis itaque orantibus, et contrito corde pervigilius, videt in (41) somnis Basilius multitudinem cœlestis militiæ, hic illic in monte ; medianque illorum, in sede gloriosa, muliebri habitu feminam, sic affantem astantes illos vires magnificos : « Vocate mihi Mercurium, ibitque ut Julianum interficiat, qui in Filium meum et Dominum Jesum inique egit. » Sanctus vero, suis omnibus armis instructus, jubente illa, præsto adveniens, confestim ivit. Accersito autem Basilio tradidit ei librum, quo tota creationis narratio scripta esset, postremumque boninis a Deo formato. Porro libri initio hæc erat scriptio : « Die, » in fine autem, ubi hominis formatio coram illa, usque ad illam subscriptionem, « Parce ; » statimque metu pariter et gaudio actus, tomum decessit.

Ejusdem porro rationis, etiam Libanius (42) sophista, ipsa nocte somnium vidit, cum Juliano in

tam, post necem ejus, scripta sua elucubravit, quomodo id poterant præterire silentio, si quid ejusmodi factum fuisset ? Apparitiois autem hic narrata vacillat fides, propter episcopatus anachronismum, qui etiam reperitur ex alia simili legenda, in *Chronico Alexandrino* ad annum 363, hoc tenore : « Eadem nocte (quæ post Juliani mortem prima fuit) somnium vidit sanctissimus Basilius, Cæsareæ episcopus, cœtos apertos et Salvatorem Christum in throno sedentem, magnoque clamore dicentem : Mercuri, abi, occide Julianum imperatorem, illum hostem Christianorum. Sanctus autem Mercurius, stans coram Domino lorica ferrea indutus, audito mandato evanuit. Rursus deinde visus est astare coram Domino, exclamans : Julianus imperator interfecit, mortuus est, ut imperasit, Domine. Territus eo clamore episcopus Basilius et somno excitatus : illum enim colebat Julianus imperator, ut virum eruditum et studiorum socium, crebriusque ad illum epistolas mittebat. Descendens deinde idem Basilius episcopus in ædem sacram ad preces matutinas, universo advocato clero, visionis arcanum aperuit, et quod interfecisset esset Julianus imperator, hacque nocte obiisset : si vero episcopum rogassent ut hæc reticeret nemini que enuntiaret. »

(42) Libanius sophistam cum Juliano in Perside fuisse, non facile credam ; multo minus quæstoris munus obiisse : neque enim ad tale munus aptus fuisse videtur Libanius, sophistarum more talia parum cernens, dummodo sibi esset bene : quanvis teste Eunapio non esset impar administrandæ reipublicæ, et causis civilibus idoneus, etiam ad audendum perficiendumque alia nonnulla, quæ in theatro spectatorum animos delinire ac recreare possent. Cum enim sequentes imperatores amplius sinum illi dignitatibus gradum detulissent (nam salutatum palatio factum eo honore fungi jusserant), noluit accipere, dietitans, sophistam illo majore esse. Equidem nescio qua auctoritate asserat Eunapius, sequentes Julianum imperatores amplius dignitates Libanio obtulisse, cum Jovinianus ipsum occidere voluerit, et imperante Theodosio senex esset. Quis autem credit quod hic ultimus, qui nec militem in exercitu habere volebat non baptizatum, voluisset impium idololatram evehere ad dignitates ? Nec de Valente, quamvis Ariano, credibile est quod voluisset honoribus cumulare tum familiarum amicorum Juliani Apostatæ, cujus impietatem

Perside existens, ac quæstoris munus obtiens. Basilius ergo ex visione stupens, solumque Eubulo excitato, descendit eum eo in civitatem, venitque ad sancti martyris Mercurii martyrium, in quo et ipse et arma ejus posita erant: cumque quæsisset, non sunt inventa. Advocato autem custode, percunctabatur ubinam gentium essent. Is vero sacramento respondit, fuisse vesperi, ubi pro more continue servarentur. Certo igitur persuasus Basilius, veram esse visionem, Deoque data gloria, qui non despicit confidentes in ipsum, ardore multo gaudioque inexplicabili, dormientibus adhuc omnibus, rediit quam

A citius ad montem: excitanteque quos illic reliquerat et ad preces hortatus, faustum in voce exultationis factæ sibi divinitus revelationis nuntium attulit, quod nocte illa tyrannus sublatus fuisset: peractisque communibus omnium votis, gratiarum actionibus, reversus est in civitatem, jubens omnibus, ut in magna ecclesia positi, divinæ liturgiæ participes fierent.

Hoc autem ita peracto, ipsoque elevante sancta (43), non est factum signum, ut moris erat, ut nimirum columba moveretur. Ipso vero cogitante quidam rei esset, vidit unum de ventilantibus

ita detestatus fuerat, ut prælegerit cingulo militari potius, quam Christiano nomini renuntiare. Si tamen credamus Eumapio, recusantem a Libanio præfecturam palatii, quomodo hic admittere voluisset quæstoris munus? Audiamus nunc de seipso loquentem Libanium, quod sibi contigerit in Juliani Persicæ expeditione. « Quod ad reliquum tempus, quod hinc effluxit, inquit, usque ad expeditionem adversus Persas, alios alio pacto affecit: sed mihi majus apud illum amoris attulit: siquidem perseveravit hoc in ore habere: Munus tibi conferam excedens, quod non quemadmodum alia fugere possem. Quare cum convassissimus (coactus enim ab illo fueram), Mi homo, inquit, tempus est ut munus accipias. Equidem conjicere non poteram quidnam istud foret; ille vero subjecti: Videris mihi in oratorum album ob sermones transcriptus, ob actiones vero in philosophorum numerum relatus. His dictis oblectatus sum, ut illum Lycurgus ob responsum D-i oraculare de se ipso: eni vero hæc ab eo, qui cum diis conversabatur, dicta fuerant. Porro premissis et senatu, qui precarentur ut Tarsensibus dimitterentur crimina, dixit, se concessurum urbi Cilicium, si Deus ipsum servaret: et profecto mihi perspicuum est, inquit, quid ad hæc eventum sit, ut in legatione facturo spem vestram collocetis: hunc autem ipsum illic proficisci necum oportebit. Tum amplexatus lacrymantem non lacrymans, jam Persarum mala cœnens, postremis literis scriptis, finibus imperii excessit, agros depopulans, castella et propugnacula capiens, fluvios trajiciens, muros contumens, urbes expugnans: atque horum singula nullus nuntiavit; sed nos gaudio spectantium gaudebamus, ea quæ jam fiebant, porro etiam factum iri credentes, cum in virum inspicereamus. Verum fortuna suas partes egit. Nam cum exercitus cædibus et fuga Persarum ovaret, certaminibus gymniciis et equestribus, quæ a propugnaculis spectantibus Ctesiphontis habitatores, cum muri crassitudini confidere non possent, et Medus decrevisset legatione et muneribus supplicare (quippe a ratione alienum esse censebat, cum viro, qui deus quidam erat, pugnare), jam legatis equos consententibus, prudenter missis regis virtus, hasta lumbis proscisso, rigavit sanguine ab eo qui vicerat effuso, terram hostium supercorum: efficitque eum qui terrore corroborerat, persequentium dominum: quandoquidem a transfuga quodam disscere Persæ licuerat, in quo fortitæ statu esset. Nobis autem Antiochenisibus hominum certe nemo, ad terrænotus calamitatis indices fuerant, qui urbes Palæstinæ Syriæ quasdam ex parte, quasdam totas subverterant. Et enim Deus nobis claudibus magis magnum infortunium significare videbatur: optantibus vero nobiscum vera opinæmur, acerbum tristis nuntii telum aures penetravit, Julianum illum in sandapila ferri, et sceptrum a nescio quo obtineri: Armeniam autem Persarum esse, et quantumcumque agrorum reliquorum vellet. Quapropter statim in ense oculos conjeci, quasi vita

B acerbior omni jugulatione futura esset. Ita Libanius in oratione De vita sua. Atque ex his colligitur Libanium, nec quæstorem Juliani fuisse, nec comitem in expeditione Persicæ, nec vidisse somnium mortis ejus præsignum; sed necem Apostatæ et etiam Romanorum Antiochiæ duntaxat intellexisse, simulque spectasse in sandapila deferri cadaver, sepeliendum Tarsi Ciliciæ. Videtur porro pseudo-Amphilochius ejusmodi somnium affingendi Libanio occasione sumpsisse ex Sozomeno, qui lib. vi, cap. 2, de aliquo ex Juliani necessariis ista narrat: « Dicitur eum, cum ad Julianum qui erat in Perside, ire maturaret, in loco quodam, qui erat in via publica situs, diversatum; et adium penuria coactum, in ecclesia quæ ibi erat dormivisse, et secundum quietem vel rem gestam vidisse, vel saltem somniasse complures ex apostolis et prophetis in unum coactis, graviter de imperatoris contumelia adversus ecclesiam facta, conquestos esse, inivisissaque consilium, quid in hac causa faciendum esset. Ac cum ea de re esset deliberatum, et adhuc eorum animi velut in dubio versari viderentur, duos e medio surgentes cohortatos reliquos ut bono animo essent, propeque, tanquam ad defendendum Juliani imperium, et concilio egressos. Hominem illum, qui has res tam admirabiles contemplantus fuerat, iter de cætero neglexisse: atque dum metu perculsus, hæsitaret, quis hujus visionis exitus futurus esset, secundo eodem in loco somnium cepisse, vidissetque eundem apostolorum et prophetarum conventum: atque ex improvviso, velut e via in concilium ingressos illos, qui superiore nocte ad Julianum expugnandum aberant, cæterisque nuntiasse eum occisum esse. » Putarit forsitan pseudo-Amphilochius, istum de quo hic agit Sozomenus, Juliani necessarium; cui talis visio obtigerat, fuisse Libanium sophistam; in quo ipsum, si hoc senserit, errasse manifestum est ex eodem Sozomeno, qui lib. vi, cap. 1, aliam Libanii opinionem de Juliani morte refert. Combustibili conjectura est, duos fuisse Libanios, quæstorem unum, alterum sophistam: et hic sophistæ nomen quæstorii temere additum a librario quodam. Ita ille credibilem hanc narrationem reddere nititur, tæueraria, ut mihi quidem videtur, conjectura, qua plures fabellæ a fabulosis extimerantur. Interim fatetur ipse, hæc nullo modo de Libano: sophista intelligi posse.

(43) Ænigmati mihi simile est, dum locus audientium, tam prope ad altare statuitur, ut inde in sacrarium mulier posset introspicere. Unde Conybelisius putat designari locum, id est, huius mulieribus destinatum: sed neque hic, saltem in majoribus ecclesiis, tam prope ad altare erat. De motu columbæ in signum adventus Spiritus sancti, alibi mihi invenio, nec satis intelligo an sponte et miraculo moveretur, an vero a ministro, ut apud nos pulsatur campana; et si miraculose, an omnibus passim id fieret, an Basilio tantum. Si Basilio tantum, miror nihil tam singularis miraculi mem-

diaconis annuentem mulieri, aspicienti de superioribus deorsum, ac inclinati in eum: quem is gradu motum, intra ecclesiam servari præcepit. Cumque sic Spiritus sancti adventum signo visibili percipisset, jussit ut populus universus dies septem in ecclesia permaneret. Diacono autem jejunii et vigiliis maucipato, quod ei abundantius erat ad ege- norum sublevandam inopiam dari mandavit; utque sic offensum Numen placaret, hisque demum expiatus, ministerium sacrum præsumeret, jussit. Confestim vero præcepit suspendi vela in loco audientium, injungens mulieribus, ut si quæ deprehensa esset, quandiu sacra peragerentur, extra vela despiceret, de ecclesia pellexeret et extra communionem fieret. Sub finem porro septem dierum, celebri totius populi conventu, cum festum ageretur, essentque omnes in ecclesia congregati; en (44) tibi Libanius, Juliani quæstor, fuga lapsus, civitatem ingressus, ubi populi in ecclesia frequentiam didicit, eo accessit, odiosissimam Juliani tyranni mortem annuntians; genibusque pontificis advolutus, Christi signaculum rogat accipere: quod consecutus, factus est Basilio contubernalis una cum Eubulo.

Sequenti autem die jussit omnibus, ut suas quicque pecunias reciperent. At illi una voce ad ipsum: « Quibus animo constitutum erat, ut ad civitatis amolendam eversionem, mortali eas imperatori præberemus, potiori jure de- buerimus offerre immortalis imperatori, qui nos a tanto periculo redemit. Ecce vero sunt universa in manibus tuis, facito ut tibi Dominus jusserit. » Ille miratus magnum fidelissimi populi animum, tertiam partem illis præbuit; ex reliquis vero sacrarium totum cum (45) ciborio induit; cumque altare auro mundo et lapillis ornasset, advocata civium multitudine, mensaque sacra sacrificata, jussit triduo festum agi. Cum autem hæc ita peragerentur, quidam necdum gentilitio errore absoluti, eum conveniunt, dicentes: « Ecce precibus tuis civita-

tem, captivitati mancipandam, liberasti, Deique tui templum magnificentissime exornasti; unum superest, ut plenam nobis virtutis divinæ facias fidem. » At ille, ubi brevi sermone ostensa via salutis, suavisset et fidei rudimentis instituisset, lapsus tinxit. Cum autem sacra Quadragesima advenisset, divinam illam operis sex dierum expositionem populo enarrans, plurimam tum Hebræorum tum gentilium multitudinem Christo obtulit.

CAPUT III.

Decretum exilii sub Valente impeditum, hujus flit interitus. Chirographum magicum dæmoni extortum. Anastasii presbyteri sanctitas. Adventus S. Ephrem ad Basilium.

Quidam igitur de relictis gentilibus (46), quin et ex Arianis calumniam apud Valentem imperatorem Basilin struunt, tanquam fidem Consubstantialis gloria efferret, Arianorum autem hæresim abominaretur et despiceret. His ob animi levitatem persuasus Valens, illum ad se Antiochiam accersit. Cum autem Anastasius (47) quæstor advenisset Casæream, Basilioque injuncta sibi ab imperatore exposuisset, ait Basilius: « Etiam ego, filii, ante non paucos dies cognovi, quomodo imperator, stultis hominibus fidem habens, deportationis meæ typum exaraturus, tres contriverit calamos; atque inserasæ calami, impotentem illius impetum inibuerint (cujus tota cupiditas est, ut veritas obscuretur, et mendacium obtineat), secum melius actum iri existimantes, ut confringerentur, quam ut iniquæ ejus sententiæ deservirent. »

Ubi igitur advenit Antiochiam, ad præfectorum tribunal adducitur. Interrogatus autem, cur fidem imperatoris minus amplecteretur, respondit multa cum libertate Dei hierarcha: « Absit ut viam veritatis deseram, Ariarumque errorem et hæresim amplectar: quippe didici a Patribus, Consubstantialis fidem amplecti, et honori habere. » Ubi præfectus mortem ei minatus esset, ait Basilius: « Fa-

nisse Nazianzenum et Nysseum: si omnibus, magis mirum, nullam alibi exstare ejus rei memoriam.

(44) Sepsita quæ gratis affertur a Combefisio conjectura de duobus Libaniis, umino falsum est sophistam unquam conversum fuisse, aut post mortem Juliani venisse Casæream: nam Antiochiæ ejus orationem funebrem dixit, ut ipse de se testatur. « Visum est, inquiens, partium mearum esse, ut funebri oratione fato functum cohonestarem. » Præterea narrat de vite periculum Jovianiano incurrisse, quia nimium laudabat Julianum. « Postea rursus, inquit, vir barbarus irritavit in me principem: cum diceret, me finem non facere legendi plagam ejus qui occubuerat. Proinde imperator male me perdere cogitabat, meroris pensam exigens. Sed vir quidam probus Cappadox, condiscipulus olim meus, qui magnus erat apud illum, intercessit. » Mirum tamen non sit, pseudo-Amphilochium credidisse, Libanium sophistam ad fidem conversum, ob amicitiam quam Basilius per litteras cum eo coluit, tanquam cum sophista et viro erudito.

(45) Ciborium, umbraculum altaris, quatuor columnis innoxium, cujus apud Anastasium in Vita pontificum creberrima mentio, de hoc vide Gangium in utroque Glossario, Græco ac Latino-Barbaro, sæpe etiam Cyborium scribitur; et hanc originariam esse scriptionem vix dubito, ἀπὸ τοῦ Κύβου. « cubo, » propter formam cubicam, id est, quadratam.

(46) Ad gentiles parum spectabat, sive consubstantialis fidem defenderet Basilius, sive non. Cæterum quæ hic acta narrantur Valentem inter et Basilius illiusque ministros desiderantur apud Roswydum, et longe aliter data fuerunt ex Nazianzeno in Vita.

(47) Anastasium præfectum vel quæstorem, ubi nominatum invenit auctor, equidem ignoro. Alii omnes præfectum Modestum vocant, isque tam notus fuit vero Amphilochio, ut in nomine ejus errare non potuerit. At Combefisius, cum sæpius tentata sit sub Valente Basilius constantia, putat, inter varios adhibitos ministros, aliquem aut prætorem aut exactorem fuisse, Anastasium, ob auctoritatem scilicet Amphilochii

xit Deus, ut pro veritate absolvar vinculis corporis : A nam diu est ex quo id cupio ; nisi tamen ipsi molliores estis in præstandis promissis. » Porro præfectus pugnacem viri rentientiam et immobilitatem propositi imperatori significans, ait : « Victi sumus, imperator : vir enim nimis superior est, inflexibili duroque et saevo animo. »

Cum autem imperator ira effervescens deliberaret, quo eum mortis genere interfecturus esset ; contigit ut ejus filius in morbum divinitus illatum incideret, ita ut medici spem salutis abjicerent. Porro mater imperatori supplex accedens, dixit : « Quam male erga Deum ejusque sacerdotem Basilium habes ! En moritur et ipse puer. » His auditis, imperator Basilium accessit, atque ad illum : « Si vera sunt quæ doces, iisque Deus delectatur, precibus tuis filii mei morbum depuleris. » Tuac ille : « Si credideris rectæ fidei, imperator, teque Ecclesie Dei adjunxeris, vivet filius tuus. » Illo promittente, primo suo adventu, Magnus Basilium, nulla mora, morbum leviorum fecit. Qui autem imperatori assecuti erant hæretici episcopi, victoriæ præbrum non ferentes, auctores fuerunt ne a sententia discederet, sed se religioni eorum adjungeret, perque ipsos puero salutem pararet. Quo facto, mox puer in manibus illorum animam efflavit. Ubi porro quæstor hæc vidisset, post mortem Valentis, res viri præclare gestas Valentiniano imperatori (48) nuntiavit. Ille audiens stupensque, glorificavit Deum : multis porro pecuniis eidem quæstori datis, misit ad Basilium in usum egenorum (49). Basilium autem magnum imperatoris animum suspiciens probansque, pius domos tum in urbe, tum in singulis provinciæ partibus extruxit, refocillandis infirmis ; iisque viros multos, et mulieres puerosque, plurimam eis curam levamenque adhibens, in lectis posuit. Ubi vero imperator audivit, multos redditus in eorum sumptus et sustentationem, Christi hierarcham et pontificem cœu patrem honori habens, largitione dedit.

Helladius (50) sanctæ recordationis, qui ipse inspector et minister fuit miraculorum ab ipso patratorem, quique post obitum conserti honore apostolis Basilii, ejus sedem successor accepit, vir admirandus, omnique virtute cumulativissime ornatus, D mihi retulit. Senator quidam, vir fidelis, Proterius nomine, cum ad sacra et veneranda loca una cum

filia sua perrexisset, velletque illic puellam tondere, atque in sacram aliquam monasticam eodem traditam Deo sacrificium offerre ; æmulatus homicida ille ab initio diabolus divinos viri mores Deoque acceptum propositum ; concitavit senatoris famulum quemdam, inque puellæ amorem succendit. Is porro, puellam qui rem tantam moliretur, verituaque vel attingere quod erat propositum, alloquitur unum ex detestandis maleficis, multam summam auri præbiturum pollicetur, modo ipso agente in potestatem puellam acciperet. Veneficus vero ait ad eum : « O homo, impar ad hoc virium existo : sed si vis mittam te ad provisorum neum diabolum, et ille faciet voluntatem tuam, si tu modo voluntatem ejus feceris. » Qui dixit ad eum : « Quæcunque dixerit mihi, faciam. » Ait ille : « Abrenuntias Christo in scriptis ? » Dicit ei : « Etiam. » Porro ad eum iniquitatis operarius : « Si ad hoc paratus es, cooperor tibi efficiar. » Ille autem ad ipsum : « Paratus sum, tantum ut consequar desiderium. »

Cum itaque maleficii minister epistolam conscripsisset ad diabolum, et tradidit hoc tenore et sententia : « Quoniam par est, ut tanquam domino et provisorio meo studeam, enitarque ad a Christiana religione abstractus auicitiæ tuæ admoveam, quo tua pars impleatur ; nisi ad te præsentium latorem, puellæ cupiditate sauciatum ; impensiusque rogo ut voti compos fiat ; quo et in hoc glorier, majorique alacritate tuos amatores congregem. » Data vero ei epistola, dixit : « Vade tali hora noctis, et sta supra monumentum Pægani hominis, chartamque tolle in aera ; et præsto erunt, qui te ducturi sunt ad diabolum. » Is tota promptitudine quod iunctum erat gerens, in miserabilem illam erupit vocem, diaboli invocata ope. Continuo autem assiterunt principes potestatis tenebrarum, spiritus nequitie ; magnoque gaudio deceptum suscipientes, in locum abduxerunt ubi diabolus erat, atque ostendunt sedentem in solio excelso, quem spiritus nequam in orbem circumstant. Acceptis vero venefici litteris, ait ad miserum : « Credis in me ? » Ait : « Credo. » Ait ille : « Nega Christum tuum. » Dixit ille : « Nego. » Ait ipsi diabolus : « Scelesti estis vos Christiani, et quidem quando me opus habetis, venitis ad me : ubi autem assecuti estis quod est in votis, me negatis, et acceditis ad Christum vestrum ; qui cum

(48) Valentinianum juniorem intelligendum hic monet Combelsius ; senior enim ante Valentem obiit.

(49) Fundi, a Valente Basilio ad hospitalis sustentationem dati, forsitan occasione hæc communicandi præbuerunt : neque enim post Valentis obitum tandiu in vivis Basilius fuit, ut ea facere moraliter poterit, quæ fecisse dicitur post acceptas a Valentiniano pecunias.

(50) Helladium Basilii in episcopatu successorem fuisse, omnibus est indubitatum : vitam decessoris ab illo conscriptam, credimus (ut par est) S. Joanni Damasceno, qui utinam ad nos tantum transini-

sisset thesaurum ! eum enim videtur præ oculis habuisse, cum locum inde unum descripsit in oratione pro sacris imaginibus. An vero ea, quæ hic narrauntur, ex Helladio sint, lector judicet. Potuit enim fieri, ut eo quo pseudo-Amphilochius scripsit tempore, fragmenta quædam Helladii exstarent, quæ ipse retulerit in Basilium suum. Quod atinet ad Proterii filiam, a dæmone in anorem juvenis concitatam, simile quid contigisse B. Marie Antiochenæ referimus tomo VII Maii, die 29, pag. 52. Mihi tamen verosimilius est, eundem qui Amphilochium mentitus est mentiri etiam Helladium potuisse.

sit bonus, vos suscipit. Eumvero fac scripto tum Christi tui et baptismatis spontaneam abrenuntiationem, tum liberam in me in secula cautionem, quodque mecum sis futurus in die iudicii, mecum parata mihi aeterna perecepturus supplicia, moxque impleo vota tua. » At ille mauu propria scriptum edidit, quale fuerat rogatus.

Post hæc vero animarum vitiator draco destituit dæmonea fornicationi prepositos, itique puellam in viri amorem incendunt. Illa autem seipsam in solum jactans, cœpit clamare ad patrem : « Miserere mei infelicia, quam hujus pueri desiderium dirius excruciat. Compatere visceribus tuis; ostende in me uigenitiam tuam, affectum paternum; mihi que conjugio copula adolecentem, quem elegi; quod si nolis præstare, videbis brevi amarissima sublatam morte, Deoque rationem pro me dabis in die iudicii. » Pater autem cum lacrymis dicebat : « Ille mihi peccatori ! Quid hoc miseræ meæ filia accidit? quis meum thesaurum deprædatus est? quis illæ meæ injuriam intulit? quis dulce oculorum meorum lumen extinxit? Equidem, qui te Christo sponso cœlesti desponsare statuisse, angelorumque contubernalem facere, ac in eo posuisses studium ut in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus cantares Deo, per te consecuturum me salutem sperabam; tu autem in lascivæ œstrum insanisti. Sine ut, sicut volo, inito pacto, Deo concilium, nec meam ad inferos cum tristitia deducas senectutem, ac neque parentum tuorum nobilitatem confusione operias. » At illa floccipendens patris verba, perseverabat clamans : « Pater, aut fac desiderium meum, aut post pusillum videbis mortuam. » Pater itaque in magna animi angustia constitutus, abundantiorque tristitia absorptus, amicorumque consiliis acquiescens; momentibus illis ac dicentibus, præstare voti compotem fieri, quam ut sibi ipsa vim inferret; consensit indulgere magis desiderio filia, quam ut se malæ exitiosæque neci traderet. Ad ducto itaque quæsito adolescente, filiaque ac facultatibus omnibus eum imperitæ, dixit : « Salva sis, filia, vere misera; multum postmodum pœnitens lacrymaberis, cum nihil pœnitendo proficies. »

Porro nefando conjugio celebrato, impletaque diabolica fabula, nec multo lapsa tempore, observantibus quibusdam deprehensum est, quod adolescens non ingrederetur ecclesiam, neque immortalia vivificaque sacramenta attingeret : dictumque est miserandæ uxori ejus : « Noveris quia maritus tuus, quem elegisti, non est Christianus, sed extraneus a fide et penitus alienus. » Illa igitur teuberis et dolore plena, jactavit se in pavimentum; cœpitque seipsam unguibus lanare, et tundere petus, atque clamare : « Nemo unquam, qui parentibus inobediens fuit, salvus factus est. Quid expectabam misera? Quis patri meo annuntiabit

confusionem meam? Heu me infelicem! in quod perditionis barathrum descendi? ut quid sum nata? aut cur nata, non statim abrepta sum? » Cum ergo vir ejus, errore deceptus, sic ejulantem novisset, venit ad eam, asseverans non ita esse. Illa non nihil refrigerii ex verbis ejus defensoria capiens, ait ad illum : « Si tu et miserabilis meam animam vis certiore reddere, cras, ambobus pari consensu in ecclesiam profectis, præsentem me intemerata sacramenta sumas, sicque poteris facere certam fidem et satisfacere. » Tunc ille coactus dixit quod rei caput erat.

Protinus ergo, muliebri infirmitate deposita bonoque consilio inito, currit illa ad pastorem et discipulum Christi Basilium, clamore adversus impietatem sublato : « Miserere mei miseræ, sancte Dei; miserere mei, Christi discipule, quæ cum dæmonibus contractum feci : miserere mei, quæ patri meo inobediens fui. » Sanctus vero ad illam : « Quid tibi accidit, mulier? » At illa docet quid res habeat. Porro Dei sanctus, accessit puero, quærebat ab illo num ita esset. Respondit ille cum lacrymis : « Etiam, sancte Dei : nam etsi ego ta-cuero, opera mea clamabunt; » enarratque et ipse ab initio ad finem usque protractam diaboli fraudem. Tunc ait ei sanctus : « Vis ad Deum nostrum converti? » Qui ait : « Etiam volo, sed non possum. » Dicit ei sanctus : « Quid ita? » Respondit adolescens dicens : « Scripto abrenuntiavi Christo, et fœdus pepigi cum diabolo. » Dicit ei sanctus : « Ne tibi sit curæ : bonus est Deus et pœnitentiam agentem suscepturus est : agit enim pœnitentiam super malitias nostras. » Porro puella ad ejus se pedes projiciens, obsecrabat verbis evangelicis : « Domini et Dei nostri discipule, si quid potes, adjuva nos. » Dicit sanctus ad puerum : « Credis salvus fieri? » Ait ille : « Credo, Domine; adjuva incredulitatem meam (a). » Et confestim apprehensa ejus manu, et facto super illum Christi signaculo, fusaque oratione, reclusit quodam loco, intra sacra septa : dataque regula, cum tres dies una laborasset et se afflisset, eum invenit, atque illi : « Quomodo habes, fili? » At ille ait : « In magna sum, domine et serve Dci, necessitate : non enim fero clamores eorum, et terrores jaculaque, et miseros lapides : tenentes enim manu propria editam scedam, mecum pugnant, dicentes : Tu venisti ad nos; non nos ad te. » Ait illi sanctus : « Ne timeas, fili : tantum crede; et data ei esca modica, factoque rursus super eum Christi signaculo et oratione, inclusit denuo. » Post paucos vero dies visitavit et dixit : « Quomodo habes, fili? » Ait : « Pater sancte, a longe clamores illorum et minas audio : nam non video eos. » Et rursus, dato ei cibo et fusis precibus, clausit ostium, et discessit. Quadragesimo demum die eum adieus, ait illi : « Quomodo habes, frater? » Respondit ille : « Bene, sancte Dei : vidi

enim te hodie in somnis pugnantem pro me, et a vincentem diabolum. » Mox ergo, facta de more oratione, eduxit illum, et duxit in cubiculum suum. Mane autem factu, ubi convocasset tum sanctum et venerabilem clerum, tum monasteria universumque Christi amantem populum, dixit illis : « Filii mei dilecti, agamus omnes gratias Domino : ecce enim ovem perditam Pastor bonus, impositam humeris reducturus est ad Ecclesiam. Et nos oportet pervigilantem ducere noctem, et deprecari ejus bonitatem, ut ne vincat ille animarum corruptor. » Hoc autem factu, prompteque et alacriter congregato populo, totam noctem, una cum bono pastore, Deum deprecantur; clamantes pro eo cum lacrymis : Domine, miserere. Atque diluculo collecta cum ipso universa populi multitudine, assumit eum sanctus : tenensque dexteram, cum psalmis et hymnis ducebat ad sanctam Dei ecclesiam.

Ecce vero diabolus, qui semper irridet, nec vitam nostram a tristitia liberam sustinet, cum tota exitiosa virtute sua adest; comprehensumque invisibili quadam ratione puerum voluit rapere de manu sancti : coepitque puer clamare : « Serve Dei, adjuva me. » Porro in tantum processit impudens resistentia, ut ipsum divinum Basilium una impelleret et contorqueret. Conversus itaque sanctus ad diabolum, ait : « Impudentissime et animarum lues, pater tenebrarum et perditionis, non tibi sufficit, quam tibi ipse tibi subjectis acquisivisti, perditio tua? non cessas etiam Dei figmento infestus esse? » Diabolus vero dixit ad eum : « Mihi facis injuriam, Basili : ita plane, ut multi voces ejus audirent. At sanctus Dei ad ipsum : « Incepit te Dominus, diabole. Ille vero ad eum : « Mihi facis injuriam, Basili : non ego ad ipsum abii, sed ipse ad me. Abrenuntiavit Christo suo, mechanicum inuit fœdus; et ecce ejus scripturam præ manibus habeo, delaturus in die judicii coram communi iudice. » Sanctus autem Domini dixit : « Benedictus Dominus Deus meus : non deponet populus iste manus de excelso caeli, donec scripturam reddas. » Et conversus dixit plebi : « Tollite omnes vestras manus in excelsam, clamantes cum lacrymis : Domine, miserere. » Cumque populus staret ad longum tempus extensis manibus in caelum, ecce scriptum adolescentis, in aere deportatum, atque in eximii pastoris nostri manus depositum, venit. Suscepit autem illo, gratias agens Deo, vehementiusque gavisus cum populo universo, dixit ad adolescentem : « Cognoscis, frater, libellum? » Ille vero ad ipsum : « Etiam, sancte Dei : manus propriae scriptio est. » Porro discripta scriptura induxit in ecclesiam, admissoque ad sacram missæ sacrificium, perceptio-

(51) Historiæ hujus imposturam non immerito patefieri potamus ex eo, quod omnia, quasi per ipsos dolos, ut comicus nos est, descripta sint; quæ a gravitate Basilii in agendo, et Helladii in scribendo abhorrent. Quin, ostendat Comicifinus, si possit, quomodo Anastasius presbyter, tam sanctus et Deo plenus, possit excusari mendacio; cum

nem sanctorum Christi donorum indulsit. Facto vero vir sanctus magno convivio, universum Christi amantem populum officiose habuit et fovit. Ducto autem adolescente, et instructo, ac ei congrua data regula, reddidit uxori, indesinenter glorificanti et benedicientem Deum.

Etiam vero mihi hoc narravit præfatus egregius vir Helladius. Die quadam sanctus Pater noster et magnus Basilius, illustrato mentis oculo, profectus de civitate, nemini dicens quod esset liturus : priorque ipse egressus, et nos omnes præcedens, dixit nobis : « Filii mei, sequimini me, ut mecum videatis Dei gloriam : exque discipulis admiremur magistrum. » Mox ergo ut communis Pater noster de nostra civitate proficiaci coepit, agnovit virtute sanctissimi Spiritus, Anastasius presbyter (51); et dixit suæ, uxori quidem nomine, usu autem sorori : « Ego vado ad culturam agri, domina mi soror, sed surge et orna domum tuam; et circa nonam accepto thoribulo et cereis, occurre sola S. Basilio archiepiscopo : venit enim, ut in nostram peccatorum domum divertat. » Illa tremens super sermonis novitate, fecit quod docta erat. Erat porro hæc virgo honeste versata : nam cum annos quadraginta exegisset in illo conjugio, mysteriumque servasset, in opinione hominum sterilis erat. Cum autem debita modestia nobis obviam processisset, congruamque adorationem impertisset; primum quidem benedicitur a sancto Patre nostro, tum vero ait illi : « Quomodo habes, domina Theognia? » Illa stupens ex nominis appellatione, ad eum : « Bene, sancte Dei. » Dicit illi sanctus Pater noster : « Ubi est dominus Athanasius presbyter, frater tuus? » Dicit illi : « Marius meus est, domine, et ivit ad colendam terram. » At ille : « In domo tua est, neque fatigeris. » Percussa igitur mulier in verbo isto, non tantum quod ex nomine appellasset, sed etiam quod uxorem quidem nomine, usu autem sororem, Deo afflatus Pater noster dixisset; vehementique admiratione attonita, ac timore tentata, cecidit in terram, clamans et dicens : « Sancte Dei, ora pro me peccatrice, quia res magnas et adorandas in te contineor. » Tum ille, fosis super illam precibus, primus ibat. Venientibus autem nobis in domum presbyteri, etiam ipse obviam factus; honorabiles viri pedes deosculatur : at ille ei in Domino osculum dedit. Ait vero illi presbyter : « Unde hoc mihi, ut venerit sanctus Domini mei ad me? » Pater autem noster ait illi : « Bene te invenit, Christi discipule : eamus, et rem sacram faciamus. » Erat enim ipse presbyter quotidie jejuniens, et (præterquam Sabbato et die Dominica) nihil contingens nisi panem et aquam.

Cumque perrexissemus in sanctam Dei ecclesiam supra narratur dixisse uxori suæ : *Ego vado ad culturam agri*, et tamen iuscia illa domi manserit; ubi paulo infra dicitur inventus a Basilio : et mox jussus Anastasius aperire ostium conclavis, in quo servabat homo ulcerosus, dixit esse necessariam domum.

siam, præcepit presbytero ut missam celebraret. A civitatem cum gaudio, laudantes et benedictentes Deum.

Ille autem ait ad eum : « Sancte Dei, ut doces, quod minus est a meliori benedicatur. » Dicit ei sanctus Pater noster : « Ad reliquias tuas omnes virtutes, obedientia accedat. » Consentiens autem presbyter, assitit ad sacra missarum. Porro tempore elevationis vivifici corporis Domini nostri Jesu Christi, vidit sanctus Dei et quidam de dignis, sanctissimum Spiritum, descendentem in specie ignis, circumdantemque presbyterum et sanctum altare. Cumque communicassemus, et Deo egissemus gratias, rediimus in domum presbyteri, ciboque sumpio, dixit illi sanctus Dei : « Refer mihi nude thesaurus iste; et quæ est vita tua? » Dicit ei presbyter : « Ego, sancte Dei, homo peccator sum, publicis tributis obnoxius. » Sunt porro duo juga hominum; unum quidem ego mino; alterum vero meus mercenarius; et alterum quidem in ministerium cedit hospitem; alterum autem in obsequium tributorum : estque confamula hæc uxor mea, hospitibus ministrans et mihi. » Ait illi sanctus : « Voca illum sororem, juxta quod est; mihique edicito reliquias tuas virtutes. » Dicit ei presbyter : « Non habeo quidquam boni super terram, ab omni virtute extraneus sum. » Dicit ei communis Pater noster : « Surge, et eamus simul. » Dicit vero eum in cellam unam domus ejus, et ait illi : « Aperi januam. » At ille : « Ne, sancte Dei, ne jusseris ingredi : quoniam usus est dumus. » Ait ei sanctus : « Etiam ego veni ad hunc usum. » Cumque nollet presbyter aperire portam, sermone aperuit admirabilis Pater noster : ingressusque morbidum illic hominem et ulcerosum, cui pleraque corporis membra defluerent, invenit, uno sciente presbytero et sorore ejus. Dicit ei sanctus Pater noster : « Ut quid voluisti celare thesaurum tuum istum? » Dicit ei presbyter : « Promptus est, domine, et injuriosus, timique ne forte in verbo offenderet. » Dicit ei Pater noster : « Bene circa ipsum certasti : sine vero ut et ego hac nocte illi ministrem; quo per te etiam mercedem consequar. » Dimisso autem sancto in cella cum ulceroso, cui morbi vis vel vocem ademerat, clauso ostio, discessimus. Qui autem vulneribus medebatur, fuisit super eum tota nocte precibus, supplicans Deo, qui morbum omnem et languorem sanat, curavit illum. Presbyter autem qui foris nobiscum erat, ait : « Gloria tibi, Deus, qui facis voluntatem timentium te, et deprecationem eorum exaudis; eni medicus sanum fecit infirmum. » Et statim clamavit sauctus, ut portam aperiremus, eduxitque ulcerosum integre sanum, non habentem cicatricem in corpore suo, expedit loquentem, et glorificantem Deum. Hoc autem grand miraculo facto, reversi sumus in nostram

(52) Videtur hic rursus narrationem resumere pseudo-Amphilochius.

(53) Congressus Ephrem cum Basilio dabitur infra ad vitam ejus, ex Nysseno et ipso Ephrem, omnino aliter quam hic narretur; ex quibus col-

ligere lector poterit, quænam hic referantur omnia ab Ephrem et Nysseno; judicabitque, an verosimile sit, omittenda fuisse, si contigissent; exempli causa, de apparitione columnæ ignis.

nitas dedit gloriam Deo; ac reverentiam faciens, excipiensque ait: « Vere Magnus Basilius. Vere columna ignis Basilius. Vere per os ejus loquitur Spiritus sanctus. » Rogavit vero archidiaconum ut responderet, opportunius, post peractam rem sacram, salutaturum in secretario.

Post missam vero ingressus Basilius secretarium, eo S. Ephrem accersendum curavit; dansque in Domino osculum, ait: « Bene venisti, Pater filiorum deserti: bene venisti, qui in eo discipulorum Christi numerum auxisti, et demones expulisti. » Sed quorsum eum tibi laborem suscepisti, o Pater? Venisti invisurus hominum peccatorem: largiatur tibi mercedem Deus, juxta tuum laborem. » Ubi porro venerabilis Ephrem omnia in corde suo nata dictaque socio abbati respondens enarrasset, communionem in sacras manus suas accepit; Basilioque, pro hospitii religione, excipiente convivio, ait S. Ephrem: « Pater, summe honorande, nam abs te deosco gratiam, et hanc mihi annas velim. » Ad quem Basilius: « Jube, dic quae videntur; multum enim debeo, maxime ob tui ad me adventus assumptum laborem. » Et honorabilis Ephrem ad ipsam: « Novi, Pater sancte, fore ut, si qua a Deo poposceris, ipse praebet. Cupio autem pro me roges, ut Græce loqui possim. » Cui Basilius: « Rem postulasti excedentem vires. Quia nihilominus fide peccasti, veni, Pater venerabilissime, cremique proposita, et Dominum rogemus: potens enim est, ut faciat voluntatem tuam: nam scriptum est: *Voluntatem timentium se faciet, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos* (a). » Cum autem diu orassent, ait Magnus Basilius: « Cur, domine Ephrem, sacram sacerdotii ordinationem, tibi congruam, non accipis? » Cui Ephrem per interpretem: « Quia peccator sum. » Respondit ei Magnus Basilius: « Utinam et ego talis peccator essem! » Dixitque ad eum: « Flectamus genua. » Et cum humi prostrati essent, imposuit hierarcha manus sancto Ephrem; recitansque orationem diaconi, dicit ad ipsam: « Quæso te, nos erige. » Atque tunc soluta et expedita ejus lingua, dixit S. Ephrem clare lingua Græca: « Salva, miserere, resuscita, et custodi nos, Deus, tua gratia. » Et impleta est Scriptura: *Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua balbutientium* (b). Cumque ille ex tempore omnia Græce loqueretur, ipsa hora glorificaverunt Deum, qui omnia potest et exaudiat preces timentium ipsum. Spirituali itaque lætitia cum illis triduo refectus, ordi-

(54) Prædecessores nostri 1 Februarii, in Commentario prævio a 1 acta S. Ephrem Syri § 3, de gradu ejus ecclesiastico disputantes, judicaverunt nihil obesse, quo minus presbyter ordinatus eredi posset, si constaret vitam hanc ab Amphiloquio scriptam esse: nam objectis a Baronio satisfacti Combefisus hic. Verum cum hæc Acta Amphiloquii non sint, nullum superest fundamentum asse-

quatisque interprete in diaconum, et ipso in presbyterum (54), eos dimisit in pace, glorificantes Deum, in omnibus quæ viderant, sicut dictum est ad eos.

CAPUT IV.

Restituta orthodoxis Nicænis ecclesiam. Castitas Petri Sebastei probata. Peccaticus et Judari conversio. Mors.

Post Valentis Deo exosi adventum ad nos, qui avus (55) fuit Juliani Apostatæ, revertente ipso ad beatissimam Constantini urbem ac transeunte Nicæam; accesserunt ad eum principes Ariæ hæresis, flagitaruntque, consubstantialitatis assertores sancta catholica ecclesia deturbari, eisque ipsam tradi. Porro tyrannus et indignus purpura, qui exsecrandæ illorum hæresis antesignanum ageret, peccatis annuit; depulsoque militari manu orthodoxo populo, ecclesiam tradidit Arianis. Mœrens itaque animo pius omnis populus, diu noctuque orabant Deum, ut ne ejus ecclesia stabulum fieret et sentina hæresion. Pergit itaque Nicæam communis Ecclesiarum præses Basilius, ad quem concurrens universa orthodoxorum multitudo, multo clamore expostulant imperatoris injuriam. At ille ad eos: « Ne, dilecti filii, ploraveritis: haudquaquam enim istud Deus in finem permittet: sustinet vero longanimis ipsius misericordiam. »

Porro, Ingressus Constantinopolim, ubi Valentem imperatorem vidisset, dixit: « O imperator, Honor regis judicium diligit (c): atque Sapientia, Judicium regis justitia (d). Cur ergo præsumpsit tua dominatio, orthodoxis suis ipsorum ecclesia pulsata male sanos in fide in eam mittere? » Ait Valens ad eum: « Rursumne, Basili, ad contumeliam venis es? Ea res tibi non congruit. » Ait sanctus: « Congruit mihi, ut pro justitia bonoque etiam moriar. » Imperator ad eum: « Vade, tu esto inter ntroque judex: vide tamen, ut ne affectioni ad populum tuum concesseris: non enim decet. » Ait ille imperatori: « Si habueris quo reprehendas judicium meum, iuste et me exilio relega, et illos expelle, ecclesiamque victoribus tribue. » Abiens itaque Nicæam cum litteris Valentis, admonuit Arianos et dixit: « Ecce imperator mihi injunxit, dicens: Vade et iuste inter Arianos, et qui sapienter consubstantialitatem, super ecclesia, quam armata ipsi manu rapulisti, judica. » At illi: « Sed ex imperatoris sententia. » Tum ille: « Venite, ipsique et orthodoxi; clausaque, et utrorumque sigillis munita ecclesia, datisque custodibus, vos primi euntes, rendi Ephrem presbyterum fuisse: potuit enim ad hoc ancote, aut alio simili, decipi auctor Menelogii Basilii imperatoris.

(55) De hoc pseudo-Amphilochii errore egi ad Prologum: ubi noto quod hæc historia de ecclesia Nicæna, orthodoxis restituta sub Valente, ommissa est ab Urso apud Rosweydam.

(a) Psal. CXLIV, 19.
(b) Isa. XXXV, 6.

(c) Psal. XXVIII, 4.
(d) Prov. XVI, 13.

precamini diebus tribus, et tribus noctibus, tum- A que ad ecclesiam proficiamini. Quod si illa precibus vestris aperta vobis patuerit, maneat aeternum vestri juris; sin vero, etiam ipsi noctem unam ducemus pervigilem, libimusque cum psalmis supplicando ad præfatam ecclesiam; et siquidem nobis patuerit, erit nostra in perpetuum: sin vero neque nobis fuerit aperta, sic rursum vestra erit, utque vestram acceperitis. Placuit autem sermo ejus coram Arianis; qui vero videbatur esse orthodoxi, velut non justo judicasset, reprehendebant. Multa itaque cautione ab utrisque adhibita, dati sunt custodes, qui diligentia omni custodirent sanctissimam ecclesiam. Cum itaque, juxta sancti Patris nostri Basilii decretum, Ariarii tres illos dies noctesque precati essent, ac cum supplicatione ad sanctam Dei B ecclesiam progressi essent, sicque a mane usque ad sextam fecissent, clamantes illud: « Domine, miserere, » non est aperta ecclesia: fractaque animi contentione, abierunt re infecta.

Ait autem sanctus Basilius (56): « Ecce fecistis ut constitutum erat: nec, ut accepi, vobis aperta est ecclesia: adhuc et ipsi precabimur noctem unam, et supplicando processerimus: quod si nec nobis fuerit aperta ecclesia, eam ipsi accipite juxta iudicium meum. » Assumens itaque sanctus Pater noster et Ecclesiae præses, populum orthodoxum, cum mulieribus et parvulis, foras civitatem egreditur, in templum sancti et gloriosi martyris Diomedis: expletaque nocte pervigili, ac matutina precibus absolutis, populum reducti, cantans illud: « Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis: » ingrediturque sanctæ ecclesie ferulam (57),

(56) Quam amplam habuisset Nysseus materiam pro lincei simul et encomiastica oratione, qua fratrem Basilium Eliæ comparasset, sanctum illum introducens cum Ariano per ecclesia Nicæna decertantem, tanquam alterum Eliam cum sacerdotibus Baal super holocausto! Verum estne hæc credidit historia, si fuerit ignota Nysseus?

(57) Ferula vestibulum, seu potius porticus ad ingressum ecclesie.

(58) Caput hoc, inquit Combefisius, ex unico codice representamus, desiderante alio. Etiam necretur, si quod aliud, ad fabulas relegari; non quod contentiæ probatio per ignem nunquam fuerit adhibita (dicitur enim tali miraculo probata uxoris virginitas a S. Demetrio inter patriarchas Alexandrinos duodecimo; et ab abbate quodam, in Vita S. Joannis Eleemosynarii 23 Januarii numer. 85); sed quod tot fabulis et ineptis exornatum sit, ut suam palmam faciat falsitatem. Nam, ut omittam quæ consideranti patent, nunquam vivente Basilio Petro Sebastenum episcopatum gessit, ordinatus anno saltem uno post mortem fratris: nunquam Petrus Sebastenus episcopus sponsam aut uxorem habuit: sed, a priore ætate per Macrinam sororem pæ educatus et institutus, solitariam vitam et virginitatem coluit; ut in Vita ipsius Petri a prædecessoribus meis ostensum est 9 Januarii. At Combefisius, certus Vitam hanc, saltem ut credibilem, creditis obtrudere, sicut alterum Libanium sophistam, alterum quaestorem Juliani excomunicat; ita nunc alterum inter fratres Basilii comminiscitur Petrum, inter liberos post Macrinam primum, qui ante episcopatum

qua etiam Ariani intraverant. Aitque populo: « Tollite manus vestras in sublime cœli, contentoque animo clamate: Domine, miserere. » Tum consignato populo, silentium indicit; et terque sanctæ ecclesie portas signat, et ait: « Benedictus Deus Christianorum, in sæcula sæculorum. Amen. » Hac porro oratione contritus sunt veteres, et claves confractæ cum pessulis; aperiteque sunt janne forti aura, et ad nuros illis: ipseque deiloquus in illa verba: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales (a)*, orthodoxo populo comite, ingressus est in sanctam Dei ecclesiam: expletoque missæ officio, dimisit populum cum lætitia et pace, glorificantem Deum, qui non desepit confidentes in ipsum: innumera autem Ariannorum multitudo, novo illo miraculo confirmata, abrenuntiavit hæresi, ac in orthodoxam fidem concessit. Ubi vero imperator rescivit quod gestum erat, vituperavit quidem Ariana hæresis nequitiam, nihil habens quo ancti et divina sapientis Patris nostri Basilii iudicium carperet (nam, inquit, etiam vobis amplius gratificavit), ipse tamen, jam olim motus sensibus cæcatusque cordis oculos, neque sic ut ad Dominum converteretur adiecit; sed mansit inflexus et obstinatus, tradens in bello spiritum, post magnam cladem ambustus in paleario, in partibus Thraciæ; eoque modo traditus est æteruo igni, in sæculo sæculi cruciandus.

Bene (58) olim divinus David, cum perenni insculptum æri, immortalis fama publicum fecit, dicens: *Generatio rectorum benedicatur: gloria et divitiæ in domo eorum (b)*. Vere enim generatio recta et semen longævum et gentilitas omnis Deo Sebastenum, uxorem habuerit; et alterum natu minimum, et prolem sanctorum parentum duodecimam (credo decimam dicere voluisse) monasticam vitam professum. Forsitan vir iste eruditus voluit, hac sua cogitatione, historie peritis proponere disputandi materiam: et ostendere quam difficile sit, argumentis, ut aiunt, positivis convincere eum, qui obfirmavit animum aliquid, quamvis paradoxum et omnibus inauditum, sustinere. Certum quidem est Basilii patris et Emmelie liberos decem omnino fuisse; ex istis quatuor fratres tantum novimus, teste Nysseus in Vita Macrinæ: ex quatuor fratribus, is qui secundum Basilium natu maximus erat, Naucratis vocabatur: locus igitur non est alteri D Petro, nisi quique fratres, contra testimonium Nysseus, numeres. Nec tamen propterea credibilis conjectura fieri potest, alteri præterquam juniori nomen inditum Petro fuisse: si enim alter in ea familia vixisset Petrus, cum ultimus prodiret in incem, verosimiliter hic aliud nomen accepisset. Quin, ut conculamus Combefisio, alterum fuisse Petrum fratrem Basilii, qui prius matrimonio junctus, factus deinde sit episcopus Sebastenus; potuit id solum post mortem Basilii evenisse: nam ipse florente, Eustathius istam Ecclesiam turbavit, non minus quam gubernavit. Adde præterea silentium uniuersum antiquorum: nec unam quidem a Basilio aut Gregorio exstare ad ipsum epistolam; nullam in tot scriptis mentionem. Quid quod ipse pseudo-Amphilochius, in fine hujus Vitæ, tres solum Basilii fratres numeret, interque eos unum solum Petrum Sebastenum?

(a) Psal. xliii, 7, 9.

(b) Psal. iii, 2, 5.

placita. Quod itaque in Petro, Patris nostri Basilii A fratre, post Macrinam omnium magistram luci primum edito, gestum est signum seu miraculum, corroborante Domino nostro Jesu Christo, euarrare statuo. Petrus hic, secundus ille Petrus, ille post Petrum principem illum Petrus; sacerdotalem Sebastianæ civitatis, benigna Dei nostri et Patris luminum providentia, adeptus sedem; cum propria adest, uxore quidem nuncupatione, usu vero sorore. Eo Ecclesiam illam sapienter admiistrante, zelatio turbatoribus animis excitatibus orta est: populum enim provocarunt dicentes, nefas esse ut episcopus suæ uxori cohabitaret; multaque consiliati contra normam sacrorum canonum ad nostrum pastorem, orbe autem toto celebratissimum Basilium, quid res haberet informaturi, venerunt. Ille gaudio abundantiori profusus, ait: « Bene, filii, veneritis: vado vobiscum ad rei probationem. » Profectusque ibat cum illis ad Sebastianam metropolim: Petrus autem ipsius frater, adventu ejus cognito, ei occurrit ab octo milliaribus; exhibitæque debita reverentia, ac in Domino osculatus, gratiose subridens dixit fratri suo et Patri nostro Basilio: « Tanquam ad latronem existi, domine frater, cum turba, ut me caperes (a). »

Cum autem essemus ingressi in urbem Sebastianam, fuissetque precati in venerabilissimo templo Martyrum, multiplici corona illustrium quadraginta, ascendentibus nobis ad sacram episcopi demum, salutavit ille dominam sponsam; et ait illi: « Salve, vera mea sponsa, seu potius Christi: tui causa totus nobis hic labor assumptus est. » Ait illa: « Sum in manibus tuis, honorabilissime Pater. Dominus occasiones facit: magno enim desiderio te neor amplectandi pretiosos tuos pedes: cujus rei compos effecta, gratias ago Domino meo. Faciet ergo, maximo mihi prosequendus honore meus Pater, in filiam suam, quæcumque voluerit. » Aitque ille fratri: « Rogo te, domine mi frater, ut una cum domina sponsa mea dormias in sanctissima ecclesia. » At ille ad eum: « Faciam quidquid jussaris, sicut debeo: fecitque. » Assumens ergo sanctus Pater noster nonnullos Deo affatos et spiritales viros, quinque numero, ex quibus unus rem probe norat; etiam ipse in sancta ecclesia dormivit. Circa mediam autem noctem illos suscitans a somno ait: « Quid videtis circa fratrem meum? » At illi: « Videmus novum miraculum. » Ille vero: « Quoddam illud? » Responderunt: « Videmus angelos, ventilantes lectum ejus inculpabilem. » Ait autem sanctus Pater noster Basilius: « Nemini dixeritis quod vidistis. »

Sequenti vero mane reversis nobis ad episcopum, dixit: « Tempus est, domina mi sponsa, seu potius Christi, ut quod quaeritur in palam fiat. » At

illa: « Sum in manibus tuis, honorabilissime Pater. » Porro jussit sanctus Dei, ut modus ferreus afferretur, plenus ardentissimis lampadibus, atque: « Explica, domina mi sponsa, pallium tuum: » et explicavit. Aitque illi qui bajulabant: « Mittite in ipsum flammatisimas lampades; » miseruntque. Tum ait sponsæ: « Teue in hoc naphorio, donec tibi dicam. » Aitque: « Adferre adhuc lampadem aliam accensissimam: » attuleruntque. Tum ille fratri: « Explica, domine frater, penulam tuam: » et explicavit. Tum ille: « Mittite in ipsum: » et miserunt. Cuius vero diutissime tenerent sic accensas lampades et starent, in stuporem actus populus super eo quod videbatur, clamare cepit et dicere: « Dominus conservavit sanctos suos, et beatos illos faciet in terra (b). » Projeceruntque accensas lampades; nec erat in eis vel fumi odor, neque vestimenta illorum ambusta sunt. Tunc adducens quinque sanctos viros, ait illis: « Edicite quod vidistis in sanctissima ecclesia. » Narraveruntque populo, ut vidissent sanctos angelos, ventilantes inculpatum eorum cubile: et gloriificaverunt Deum, qui facit mirabilia magna et inscrutabilia. Cumque sanctus Pater noster Basilius pacem in Domino dixisset, reversi sumus in nostram civitatem, glorificantes Deum, qui dedit potestatem talem hominibus (c).

Fuit temporibus sanctissimi ac beatissimi archiepiscopi Basilii, hæretici illius regni Christi, vas electionis illius qui portavit Christi nomen coram gentibus et regibus et filiis Israel, sicut divinus et beatus Apostolus (d), mulier quædam, divitiis et nobilitate clara, reliquisque ad vanæ hujus vitæ obsequia comparatis supra omnes elata. Hæc statum vidualem amplexa, turpiter potestate abusa, scipsam gulæ luxurique mancipavit; nihil habens quo placeret Deo, sed seipsam iustar porcorum volutans in luxuriae cœno. Tandem itaque, dispensante Deo, immensa sua peccata animo repensens, menteque cœlitus illustrata, atque seorsim peccata agens, peusare cepit multitudinem suorum peccatorum: dixitque lamentabiliter plorans: « Heu! me peccatricem et luxuriosam! quomodo immensa quæ peccavi constitebor et expiabo? Templum Spiritus sancti polli; habitantem in corpore animam coinquavi: Heu me! projecta sum. Num sicut meretrix illa dicam: « Miserere mei? » aut sicut Publicanus: « Peccavi, » cum præsertim post baptismum peccaverim? Qui vero certior flam, quod Deus penitentem suscipiet? » Hæc porro ipsa cogitante, is qui vult omnes salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire (e), et neminem vult perire, in memoriam ei revocat, quæ a juventute deliquerat: sedensque, sua ipsius, a juvenili adusque senilem ætatem, peccata scripsit in charta: novissimum autem scripsit, quod dicebat magnum peccatum;

(a) Marc. xiv, 46.
(b) Psal. xl, 3.
(c) Matth. ix, 8

(d) Act. ix, 15.
(e) I Tim ii, 4.

chartamque bulla plumba obsignavit (59). Captato autem opportuno tempore, cum sanctus Basilius ad preces solitas in ecclesiam proficisceretur, clam præcurrrens ad pedes ejus chartam projectit: seque in faciem ad ipsius pedes jactans, clamabat dicens: « Miserere mei, sancte Dei, quæ supra omnes sum peccatrix. » Stans autem beatus ille Christi famulus, ab ea perquirebat causam gemituum. Tum illa: « Ecce, domine, mea omnia peccata et erimina in charta hæc scripsi, et obsignavi: tu vero, sancte Dei, ne signaculum bullamque moveris; sed solis precibus ea dele(60). Qui enim hæc mihi cogitationem dedit, plane obaudiet pro me orantem. » Magnus porro Basilius chartam elevans, et aspiciens in cælum ait: « Tuum, Domine, solius est opus istud: qui enim tollis peccatum mundi, facilius quoque unius hujus animæ crimina deleveris: omnia quippe nostra delicta apud te numerata sunt: tua vero misericordia immensa est, et impervestigabilis. » His autem dictis, ingressus est ecclesiam, tenens chartam, et seque jactans coram altari, totam noctem pervigilem in precibus egit; inque crastinum, per tota missarum solemniam, Deum obnixius oravit.

Post factam autem missionem, accersivit mulierem: tradensque chartam, ait: « Andistin' mulier, quod nemo possit peccata dimittere, nisi solus Deus? » Ait illa: « Audiui, Pater, teque ideo ad intercedendum apud misericordissimum Deum sollicitavi. » Atque his dictis, chartam aperuit, totamque deletam invenit: quatenus non expuncto grandis illius peccati piaculo. Videns autem illa, concidit animo, tundensque pectus manibus, corruit ad pedes ejus, cum clamore dicens: « Miserere mei, serve Dei altissimi: et qua ratione pro meis omnibus peccatis decertasti, ac fusti exauditus, eandem quoque pro isto supplica, placeatque obliterabitur. » Larymatus vero commiserationis affectu archiepiscopus, dixit: « Surge, mulier, nam et ego homo peccator sum, qui et ipse indulgentia indigeam. Qui delevit peccata tua, quot voluit delevit; potestque, qui mundi peccatum tollit, etiam hoc a te peccatum tollere. Si modo deinceps te a peccato contineris, viasque Domini ambulaveris, non solum consequeris veniam, verum etiam gloria dignaberis. Vade ergo in desertum, inveniesque virum sanctum,

A inter omnes Patres celebrem, Ephrem (61) nomine. Huic trade chartam, isque orabit, et Deum propitium tibi faciet. »

At illa valedicens sancto, cucurrit ad desertum: confectoque longo itinere, pervenit ad præmonstratum locum magni illius eremite; pulsansque ad januam clamabat dicens: « Miserere mei, sancte Dei. » Ille præsciis spiritu quam ob causam venisset, ait illi: « Exi a me, mulier, quia homo peccator sum, indigens et ipse adjutorio. » At illa jactavit chartam, dicens: « Misit me ad te archiepiscopus Basilius, ut Deum pro me depreceris, quo peccatum in charta positum deleatur: delevit enim, ipsa precatus, reliqua. Tu vero ne pigriteris pro unico ad Deum intercedere, siquidem ad te missa sum. » Tunc ad eam sanctus Dei: « Ne, filia, ne ita: qui enim pro multis illis peccatis potuit Deum placare, etiam pro uno quod superat, facilius quam ego poterit. Vade ergo, ne tardaveris, ut pervenias ad ipsum, priusquam a corpore migraverit. » Illa valedicens sancto, rediit Casaream. Cumque ingrederetur in civitatem, occurrit sancti Basilius corpori, quod efferebatur: eoque viso se in terram jactare cœpit; ac, velut sanctum in jus vocaret, dixit: « Heu me, sancte Dei, idcirco me in desertum misisti, ut liber a molestia proficiscereris: et ecce, re infecta, tam immenso itinere frustra confecto, redii. Videat Deus, et Judicet inter me et te: quod cum ipse potuisses Deum propitium facere, me direxeris ad alium. » His cum clamore dictis, projectit chartam super capulum, rem minutatim universo populo narrans. Porro unus de clero, scire volens quam grande esset illud peccatum, sustulit chartam; apertamque, totam deletam invenit; ac voce magna clamavit ad feminam, dicens: « O mulier, munda est charta et expuncta. Quid vero, Dei in te inenarrabilem misericordiam ignorans, affigeris? » Viso itaque insigni miraculo, populus universus Deum glorificavit, qui in terra potestatem habet dimittendi peccata: quippe tantam servis suis concessit gratiam, ut etiam post mortem languorem omnem sanent omnemque debilitatem, quibus etiam ut peccati fideliter accedentium remittant.

D Joseph, præstans peritia artis medicæ, valde probatus clarusque in illa fuit, summam quandam adeptus ex pulsibus judicii certitudinem; ut ullo

(59) Græce μόλιβρον ἐβουλλάσεν: « plumbo bullavit, » verbum barbarum mediæ ævi, quo Amphiloebius, eruditus Græca eloquentia, minime usus fuisse. Et factur Combefisius hæc in Vita, subinde verba ejusmodi occurrere; quomodo autem hæc operis novitatem non arguant, ut idem ait, ipse viderit.

(60) Simile factum mulieris invenitur in Vita S. Joannis Eleemosynarii 25 Januarii cap. 15, quod forsitan occasione præbuit pseudo-Amphilochio, hoc de Basilio miraculum comminiscendi. Quidquid sit, recte monet Combefisius, factum istud non trahendum in exemplum, quod si solum in hac apocrypha Basilius Vita haberetur, merito computarem inter falsas fabulas. Sed quod a Leontio scriptum refertur in Vita S. Joannis Eleemosynarii, pro ea quam me-

retur fidem, potest benigne explicari: si dicatur sanctus, mulierem, peccatum confiteri erubescens, induxisse in scripto istud exponeret in charta, sigillo obsignata, adeoque a nemine legenda, eo consilio, ut deinde persuaderet facilius, permitteret chartam se solo aperiri et legi, atque ita cum minori erubescencia peccatum suum confiteretur; sed cum sanctus vita excessisset, antequam id perficere posset, post mortem apparuerit; et tanquam minister sacramenti extraordinarium confidentem absolverit; atque in signum vere remissi peccati, eo deleta chartam restituerit.

(61) S. Ephrem ante S. Basilium mortuum esse, supra diximus ex meliori auctore.

vidensque pretiosas reliquias, in eas procidens, a relieta Ecclesiis, quam Spiritus sancti virtute con-

divique lamentatus, hortatus ad preces populum, congruis honoribus gloriosam magni pontificis memoriam prosecutus est, in hymnis et canticis spiritalibus; duodecim episcopis qui concurrerant, civiumque multitudine, sociam adhibentibus operam. Deposueruntque ipsum in capulo, in templo sancti martyris Ewpsychii; ubi etiam Sacerdotis, ejus in episcopatu antecessor, cum sacerdotibus aliis dormit. Requievit autem, qui angelicam vitæ rationem in terris instituerat Basilius, prima Januarii anni (65) quinti Valentis et Valentiniani;

scriptis composuitque, mundæ suæ vitæ monumentum, librorum suppellectili, ad gloriam et laudem Domini nostri Jesu Christi: cum quo Patri gloria, una cum sancto et vivifico Spiritu; nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. Habuit autem Basilius et tres fratres: Gregorium Nysseum, Petrum Sebastenum, et Naucratiium qui fuit monachus. Magnus vero Basilius octo annis defunctus episcopatu, peregrinatus est ad Dominum; postquam pravam omnem doctrinam hæreticorum, instar silvestrium ferarum, solo patri abegisset (66).

aut funeri S. Basilii, colligitur ex epistola illius 57, qua Nysseum in morte fratris sui consolatur: malo autem vitam hanc Amphiloquio, quam illam epistolam Theologo abjudicare, ut facit Combefisius.

(65) De tempore quo sanctus obiit, pluribus actum in Comm. prævio numero 67.

(66) Hactenus Vita S. Basilii Amphiloquio attributa, a Combefisio ex duplici manuscripto edita; sæpius tamen ante, ut dixi supra, a diversis diversimode scripta, diversam fortunam et mutationem subiit: quod scire juvat, et Rosweydam de ea quam ipse edidit, legere hæc scribentem: Ita eam Roma ex congregatione Oratorii accepi, interprete Urso S. R. E. subdiacono. Quæ plane convenit cum ea, quæ hactenus barbaro et rudi stylo, incerto interprete, in Vitæ Patrum est divulgata. Nisi quod in ea in fine addatur seu interseratur historia, de Joseph Hebræo medico, et morte Basilii, quæ hic deest. In hac contra habes caput 3, quomodo Basilius Antiochiam pervenerit, et Libanii discipulos instruxerit, quod caput deest in Vitæ Patrum; ut appareat vitam hanc olim per varia fragmenta descriptam et translata. Integram vitam Basilii, Græcè scriptam et Amphiloquio nomine insignitam, accepi Parisiis ex bibliotheca Regia, quam jam

olim vertit nescio qui; ejus interpretationem habeo ex codice Marchianensi vetustissimo (quæ stylo convenit cum ea quæ in Vitæ Patrum est) rudem plane et impolitam: in Græco tamen exemplari caput unum est, De miraculo Basilii in Petrum fratrem suum, et ejus uxorem, quod etiam in illa versione deest. Græca hæc Vita, et Latina vetus inominati interpretis versio, continet hæc præterea capita, quæ et in hac Vita Basilii, interprete Urso, et in illa quæ in Vitæ Patrum hactenus fuit, desunt; de mystica revelatione et morte Apostatæ Juliani. Item de scriptura quam muliercula fecit: ad hæc, quomodo Spiritus sancti adventum vidit, et de quodam diacono et Libanio sophista. Præterea, De quibusdam gentilibus, et interpretatione Hexameri. Deinde quomodo ductus est Antiochiam, et de filio Valentis. Denique, de Valente Deo odibili, seu apertione ecclesiæ in Nicea. Surlus, offensus impolitia veteris versionis, quam ms. integram habuit, excepto capite jam dicto de Petro fratre Basilii, eam stylo Latiniore reformavit, et tomo suo primo de Vitæ sanctorum I Januarii inseruit. Sed quia ipsi exemplar Græcum defuit, dum insistit contragosis veteris versionis vestigiis, non potuit non subinde cæpitare.

NICOLAI RAYÆI

TRACTATUS PRÆLIMINARIS

De acoluthia officii canonici pro Ecclesiis orientalibus Græcorum in solemni commemoratione trium doctorum

BASILII, NAZIANZENI ET CHRYSOSTOMI.

[Acta SS. Rolland., Junii tom. II, p. xm.]

PRÆFATIO.

1. Simul ac primum me P. Danieli Papebrochio D ejusque sociis, ad proseguenda sanctorum Acta ex moderatorum imperio adjuveram, rogatus fui, ut commemorationis in titulo expositæ historiam e Græcæ Latiniæ facerem, eruditissimum P. Francisci Baertii de Magui Basilii vita tractatum, jam tunc maxima ex parte impresso, inserendam. Id ego præstiti eo modo, quo ibi octavo et tricesimo ca-

pite in hoc secundo Junii tomo legitur. Atque ea occasione incidi in Rituales Græcorum libros multos ac varios; eosque cæpi et evolere curiosus, et cum nostris Latiniæ conferre. Cum autem Ecclesiam Græcæ a Latiniæ hic non modice discrepare animadvertenterem, operæ pretium esse existimavi totam seriem divini officii, apud Græcos celebrioribus diebus usitati, a nemine, quod

sciam, usque adhuc pro dignitate explicatam, potest ob oculos, et quasi perpetuo commentario illustrare.

2. Et vero si hic opus est appositione exempli, sicut revera opus est, non videor mihi deligere posse ullum aptius, quam officium illud, quod ponitur in solemnī commemoratione trium doctorum Græcorum, Basilii, Nazianzeni et Chrysostomi: tum quia a præcipuo hujus toni argumento, vita, inquam, Magni Basilii alienum non est; tum quia, uti *Menais* testantur, superat quidquid in illo genere editum est hactenus, et in posterum edetur. Hoc tam præstans horarum canonicarum officium acceptum referre debemus Joanni Euchaitorum antistiti, qui quo major esset populi erga institutum a se trium illorum doctorum celebritatem religio, hoc officium pro sua industria concinnavit, quotannis in Græca Ecclesia die 30 Januarii recitandum: quod cernere est tam ex Typico S. Sabæ, quam ex *Menais*. *Menæorum* verba invenies in nostris S. Basilii Actis, capite jam supra dicto. Quamobrem satis habeo hic proferre

verba solius Typici: Ἐσπέρας οὖν ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ φάλλομεν ἀκολουθίαν τῶν γεγυνοῦσαν παρὰ τοῦ ἐν ἀγίῳ Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μετροπολίτου Εὐχαΐτων. «Vespere in pervigilio canimus acoluthiam sanctorum (Basilii Magni, Gregorii Theologi, et Joannis Chrysostomi) compositam a sancto Patre nostro Joanne metropolitā Euchaitorum.»

3. Ubi obiter et quasi per transennam observare potest eruditus lector, officium divinum a Græcis ἀκολουθίαν appellari: non aliam fortasse ob causam, quam quod omnes ejus partes aptissime cohærescant inter se, et aliæ alias sequantur: quippe quod «cohæsequi» est apud Latinos, hoc est apud Græcos ἀκολουθεῖν. Ut autem res tota clarius intelligatur, placet quædam nomina eo spectantia, et passim in quocunq; de peculiaribus sanctis officio recurrentia, ante explicare. Mihi enim verissimum videri solet illud, quod scite omnino sapienterque in *Cratylo* pronuntiavit Plato: qui rerum nomina penitus perviderit, eundem et res itidem ipsas funditus exploratas compertasque habiturum.

DISSERTATIO PRÆVIA.

De oibusdam generatim ad acoluthiam Græcorum spectantibus.

§ 1. Quid sit erbus sive tonus et quotuplex; quid troparium, sticherum et stichus; quid idiomelum.

4. Quemadmodum in Ecclesia Latina, ac et in Græca, officium divinum concinitur modulate. Perperam tamen existimavit Meursius ἤχος, quæ vox in rituum Græcorum codicibus recurrit frequentissime, significare «canticum.» Meursii erratum confutat Jacobus Goarus et Leo Allatus: hic in dissertatione *De libris ecclesiasticis Græcorum*, pag. 66, ille in *Euchologio*, pag. 206, ubi sic loquitur: «Proprie ἤχος, in cantu Græco ecclesiastico, idem est quod «tonus» in Latino. Habent autem Græci suos octo tonos, a quibus libellus Ὀκτώηχος, id est, «contingens octo tonos,» dicitur. Quatuor toni priores simplicem appellationem sunt nati: ἤχος α', primus; ἤχος β', secundus; ἤχος γ', tertius; ἤχος δ', quartus. Quatuor posteriores disparem sortiuntur denominationem: quintus enim est ἤχος πλῆγῶν πρώτου, scribiturque ἤχος πλ. α', tonus obliquus primus: sextus est ἤχος πλ. β', hoc est πλῆγῶν δευτέρου, tonus obliquus secundus. Tertius dicitur ἤχος βαρῦς, tonus gravis, propter moram et vocis gravitatem inter illum canendum, quanquam dicatur etiam ἤχος πλ. γ'. Ultimus est ἤχος πλ. δ', tonus obliquus δ.» Eadem repetuntur pag. 435 et addit: «Toni primi quatuor vocantur a musicis studiosis, principales et recti. Alii, minus præcipui, obliqui, ministri; eorumque a primis in eo stat discrimen, quod vocibus quatuor, seu so-

nis διὰ τεσσάρων, vel si mavis una quarta sub principali descendunt.»

5. Neque dissentit Allatus: qui cum in prædicta dissertatione, pag. 54, eandem tonorum partitionem, brevis quidem, sed minus distincte exposuisset; de eorum libro sive octæcho dicere aggreditur: et «Canones omnes, inquit, sive troparia, et quæcumque aliæ cantiones in hoc libro contentæ, ita dispositæ sunt, ut quæ primo tono concinuntur, omnia simul primum sibi locum occupent; quæ secundo, secundum; quæ tertio, tertium: et sic de singulis, donec ad obliquum quarti perveniatur, qui inter tonos ultimos, ultimum quoque sibi locum vindicat, et cantiones eo modulatæ ac commensuratæ, ultimo quoque loco repnantur. Continet autem tantum troparia et canones, qui a primis vespere Dominicæ ad finem usque missæ cantuntur, et octo Dominicis pro tonorum numero finitur. Singuli toni tres habent canones. Primum, ἀναστάσιμον, qui in resurrectionis Dominicæ; secundum, σταυροαναστάσιμον, qui in Crucis et Resurrectionis; tertium, qui in Mariæ Virginis laudibus celebrandis, versatur. Et hæc in octæchis antiquis habebantur. In recentioribus modo additur pro singulis tonis cano, qui in μεσονυχτίου vel μεσονυκτικού, mediæ scilicet noctis officio, cani solet; et quod de Trinitate pertractet, triadicus dicitur.»

6. Libri isti Græci ecclesiasticis valde commodi

sunt, imo pene necessarii; nam, ut testatur Coar-
nus pag. 434, « libros totis musicis exaratos inter
cantandum rarissime conspiciunt, vel etiam habent
Græci: communæque ideo, et verbis et cantu,
memoriæ tenaciter insigunt hymnos, ad quorum
normam alios pari syllabarum numero constantes
cantando inflectunt; ideoque eorum primordia can-
ticis aliis inscribunt, ut ad eorum regulam, se-
quentes indicent esse decantandos. » Versus au-
tem, qui in hunc finem æquali syllabarum numero
alligantur, dicuntur στιχηρὰ προσόμοια, Psepho-
chius versus similes appellare consuevit. Hinc
intelligitur quid sibi velint ea quæ leguntur sta-
tim in ipsa inscriptione promissi officii. Ψάλλο-
μεν στιχηρὰ προσόμοια. Ἦχος δ'. Ἦν γενναῖον
ἐν μαρτυρίᾳ. At vero non quilibet versus στι-
χηρὰ vocantur; sed soli illi qui paulo longiores
sunt, et ab Hymnographo ecclesiastico conscripti.
Nam versus breviores, et e Psalmis Davidicis, vel
aliis Scripturæ locis excerpti, appellantur στιχοί. Hinc
oritur στιχολογία, quæ est alterna Psalmorum Da-
vidicorum per versus recitatio. Non possum tamen
assentire Cangio, qui putat στιχος, versiculum, et
στιχηρὸν versum, Latine reddi posse. Cum enim
(ut ex jam dictis constat, et animadvertit ip-
se Cangius) στιχος Scripturæ verbis, et στιχη-
ρὸν verbis Hymnographi contextantur, hæc voces
versus et versiculus istud discrimen haud satis de-
clarant. Nolo tamen λογομαχεῖν, sive contendere
de nomine. Quapropter modo intelligi me sciam,
hæc Græcæcæ voces in posterrum ita Latine in-
terpretabor. Porro στιχηρὰ alia sunt προσόμοια, alia
ἰδιόμελα. Quæ sint προσόμοια, dictum nunc est.
Ἰδιόμελα vero sunt ea στιχηρὰ, quæ (ut ait doctus
Ligarius apud Coarum p. 206) peculiari sibi, gravi
nempe et concinna, voce recitanda sunt, quasi ἰδιον
μέλος, id est, propriam modulationem habentia.

7. Objicietur fortasse huic definitioni Co-
dinus, in libro *De officialibus palatii CP.* et *De
officiis magnæ Ecclesiæ*, cap. 7, n. 23, dicens:
Εἰσέρχονται καὶ οἱ ψάλται. . . . καὶ ψάλλουσιν
ἰδιόμελον τῆς ἑορτῆς. quod ita vertit noster
Gretserus: « Ingrediuntur etiam cantores, canunt
que festi proprium canticum. » Unde videtur
posse concludi, canticum aliquod nuncupari ἰδιό-
μελον, quia festo proprium sit, non vero quia pecu-
liarem sibi modulationem vindicat. Per hæc sane
Codini verba scrupulus, fateor, mihi injectus fuit
non levis; sed evanuit, quando vidi plura esse stiche-
ra festo congruentia, quæ non inscribuntur ἰδιό-
μελα. Ne longius abeamus; fideles tuos oculos,
Lector, in horum trium præsulum officium intende:
et licet stichera omnia sint huic festo propria quam
quæ maxime, tamen non invenias alia inscribi ἰδιό-
μελα præter stichera Nili Xanthopuli, id quod
nobis argumento debet esse, non propterea
canticum aliquod apud Græcos dici ἰδιόμε-
λον, quia festo proprium est, sed quia peculiari et a

A cæteris discreto sono accinitur. Ad objectum locum
quod attinet, is nobis nequaquam officit: neque enim
quidquam aliud ibi vult Codinus, quam super men-
sam imperatoris a cantoribus concini idem illud ἰδιό-
μελον, quod eo die canitur in ecclesia. Huc accedit,
quod ἰδιόμελον ibidem in margine exponitur proprii
cantus canticum. Atque hæc marginalis expositio
recurrat denuo cap. 10, num. 5, ubi narrat idem
Codinus, quibus ceremoniis festo Palmarum « in
ambulacrum veniat lampadarius, lampadem ferens,
totumque festi proprium canticum decantans, »
Græce tantum est ψάλλον ὄλον τὸ ἰδιόμελον præter-
missio verbo, τῆς ἑορτῆς. Jam vero quid est, ἀνα-
ΐα, « proprii cantus canticum, » nisi canti-
cūn peculiaris ac proprio modulandi genere cantan-
dum?

B § II. *Unde dicta troparia et hirmi; quis hirmus
usum.*

8. A stichericis ad troparia veniamus. Troparium,
inquit Coarus pag. 32, vox generica est, et cunctis
canticis in Ecclesia Græca receptis communis; Mo-
dulum ubique interpretamur... Quoad sui compo-
sitionem Latinis Antiphonis similis est: quam-
vis antiphonam ulla ratione interpretari ne-
queamus. Hanc vocem sic explicat laudatus Liga-
ridus, tanquam si τροπαρίον, ἀπὸ τοῦ τρο-
παίου, derivetur; et sit quasi Paxan sive hym-
nus, in quo canatur victoria; vel in quibus ot τρέ-
ποι, id est, mores alicujus sancti referantur. Verum
Coar existimans ἀπὸ τοῦ τρέπειν vertere, vel prop-
terquod ἀπὸ τροπῆς conversione originem duci;
« Sive dicas, inquit, ob vocem; in cantando varie
versam et inflexam, » (quæ mihi ratio est, ut mo-
dulum semper reddiderim) « sive, quia canonar-
cha, dum troparium illud per cominata suggerit,
» (raro namque pulchris astant Græci, « modo in cho-
rum hunc, modo in alium τρέπεται, sive vertitur. »
Superest sententia alia, sed quæ plene intelligi
ante non potest, quam vis ac natura hirmi decla-
rata fuerit.

9. « Hirmus porro, » ut est apud Allatium loc.
cit. pag. 98, « est hymnus sive troparium, a quo re-
liquorum tropariorum, quæ in ea ode canerentur,
consequentia et series ducebatur. Ilque ita esse
notarunt viri docti, » ex Simeonis Thessalonicensis
archiepiscopi libro *De templo, sacerdote et mysta-
gogia*. Addi potest Zonaras, comment. in canones
Anastasimos Damasceni, in proemio: Εἰρηὴς δὲ λέ-
γεται ὡς ἀκολουθίαν τινὰ, καὶ τάξιν μέλους, καὶ ἁρ-
μονίας διδοῦς τοῖς αὐτοῦ τροπαίοις. Πρὸς γὰρ
τὸ τῶν εἰρηῶν μέλος κάκεινα ρυθμίζονται, καὶ πρὸς
ἐκεῖνον ἀναφερόμενα ἁρμολύονται καὶ ψάλλονται.
καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ μελωδῆματος ἐκεῖνου ἀκολουθοῦ-
σιν, ἥ ἔτι συνείρει μετ' αὐτοῦ τροπαίους. Πρὸς γὰρ
τὸ μέλος ὁ εἰρηὴς τὸ τροπαίον. « Hirmus appellatur,
eo quod seriem quamdam et connexionem et ordi-
nem cantus et consonantiam tribuat consequentibus
post se tropariis. Nam ad cantum hirmorum con-
formantur, et attemperantur etiam troparia, et de-

cantantur non sine relatione ad hirmos, quorum A
 itidem melodiam et sonum imitantur. Vel inde
 hirmus nomen habet, quod contrahat et connectat
 sibi in melodia et cantu troparium. » Et certe Εί-
 ρω, a quo hirmus deducitur, significat *trabo* et
necto, ut patet ex illo, quod Hesiodus in *Theogonia*
 de Musis cecinit :

..... τὸν Διὶ πατρὶ
 Ἔμπευσαι τέρατοι μέγαν νόον ἐντὸς Ὀλύμπου,
 Ἐμπεύσαι τὰ τ' ἔδρατα τὰ τ' ἐσόμενα πρό τ' ἔδρατα,
 Φωρῆ ὄμπευσαι.

..... *Hominum patrem atque deorum*
Laudantes, magnam mentem exhilarant in Olympo;
Nectentes presentia, præterita atque futura,
Culture fundentes cantum.

Et quamvis Boninus Mombrilius, patritius Medio- B
 lanensis, in sua elegantissima *Theogonia* versione,
 non videatur sensum Hesiodi satis expressisse, dum
 vertit :

..... *Ille*
Laudæ animus patris exhilarant : plerumque canen-
[tes,
Quæ sint, quæ fuerint, et quæ ventura trahantur;

tamen a significatione verbi Είρω neutiquam re-
 cessit.

10. Hirmus ergo, quoad sibi assequi, sequentes
 modulos ad suam musicam inflexionem trahit, at-
 que ideo non male a Guaro redditur *tractus*. Trac-
 tum autem cum dico, collim equidem cum aliquo
 apud Allatium existimes, hirmum a tractu Ecclesie
 Latine non differre. Etenim, ut Gretserus noster
 tom. III, de cruce, pag. 2328 observavit, Latinorum
 tractus a trahendo dicitur est, non eo quidem
 quod sit norma ad quam concinantur subsequenta
 (nam Latinorum tractus talis norma non est), sed
 quod tractim cantetur. Igitur cum Græcorum hirmus
 canon sit ac regula sequentium tropariorum, trac-
 tus Latinorum non item; consequens est, ut alter-
 rum ab altero differre pronuntiemus. Est autem inter
 Græcorum libros ecclesiasticos aliqui, qui hirmos,
 secundum octo tonorum varietatem collectos,
 continet, atque ideo εἰρημολόγιον dicitur.

11. Hisce explicatis videtur mihi jam redeundum
 ad troparia, et commemoranda sententia Cangii,
 qui Zonaram secutus, ait inde troparia appellari, D
 « quod ad modos hirmorum τρέπονται, vertuntur et
 inflectuntur. » Zonara verba, que a Cangio in
 hanc sententiam adducuntur, hæc sunt : Τροπάρια
 λέγονται, ὡς πρὸς τοὺς εἰρημοὺς τρεπόμενα, καὶ τὴν
 ἀναστροφὴν τοῦ μέλους πρὸς ἐκεῖνους ποιοῦμενα· ἢ καὶ
 τρέπονται τὴν φωνὴν τῶν ἁδόντων πρὸς τὸ μέλος καὶ
 τὴν ῥυθμὴν τῶν εἰρημῶν. Εἰ μὴ γὰρ πρὸς ἐκεῖνους ὁ
 τῶν αὐτῶν ψαλλόντων φθόγγος εὐθύνοιτο, οὐκ εὐρυθμον
 ἔσται τὸ μέλος, οὐδὲ ἑναρμόνιον, οὐδὲ μέλος ἀν γένοι-
 το, ἀλλ' ἀτηγὲς καὶ ἀναρμόστιον φώνημα : « Troparia
 vocantur, ut quæ ad hirmos vertuntur eosque res-
 piciunt tanquam modulationis subsidium : vel
 etiam, quæ vertunt canentium voces ad modos nu-
 merosque hirmorum. Nisi enim ad eorum normam

vox psallentium exigatur, neque concinnus erit can-
 tus, neque suavis harmonia, neque melodia poterit
 appellari, sed vociferatio inconcinna et inamœna. »
 Zonara consentit Arcadius, consentit Gretserus.
 Sed si hoc ita sit, tria satis mirari non possum.
 Unum est, quod hirmus ab Allatio inter troparia
 reponatur. Alterum, quod Cangius etiam Ἰερόμε-
 λον affirmet esse troparium. Tertium denique quod
 idem Cangius cum Goaro, troparium definiat « vocem
 genericam et cunctis canticis, in Ecclesia Græca
 receptis, communem. » Etenim tradita a Zonara
 tropariorum definitio, non complectitur tanquam sua
 membra aut hirmum aut idiomelum, utpote quæ ad
 nullius hirmi numeros inflectuntur. Qui igitur idio-
 melum et hirmus troparia esse dicuntur? Qui vox
 illa *troparium* communis est omnibus Ecclesie can-
 tionibus?

12. Hæreo incertus animi, neque tamen me pos-
 sum adducere, ut viros in rituum Græcorum scientia
 apprime versatos, et hoc nomine per totum orbem
 terrarum celebres, autem loqui pugnancia, et hic
 a vero abesse. Quid igitur? Ut hæc omnium locutiones
 duntaxat in speciem pugnantem conciliantur inter
 se, totaque tropariorum natura intelligatur, ego
 quidem sic statuo : quamlibet in Ecclesia Græca can-
 tionem communi nomine appellari troparium, vel
 ob vocem, quæ inter cantandum multiplici ac di-
 verso modo inflectitur; vel etiam ob canonarcham,
 qui dum per communem cantationem aliquam suggerit,
 varium vertitur in chorum; ita ut troparium sit
 veluti genus ad plures cantionum differentias sive
 formas pertinens. Atque alterutro sensu, vel potius
 utroque, et idiomela et hirmi et stichera et stichi,
 et cantiones reliquæ omnes jure merito nuncupantur
 troparia. An enim cantio potest esse ulla, in quam
 utraque illa ratio non conveniat? Quanquam cantio-
 nes illæ aliæ sive moduli, qui inter canendum hirmis
 attemperantur, non solum propter alterutram
 vel utramque rationem, sed etiam propter illam ter-
 tiam a Zouara allatam, commune nomen troparii
 sibi vindicent, tanquam peculiare et proprium, id-
 que per antonomasiam aut per excellentiam.

§ III. *Quid contactum, quis ejus inventor; quid can-
 non, et quoties.*

13. Duplex illa significatio, quam voci *troparium*
 supra dedimus, modo generica, modo specifica, si
 admittatur, plura sunt omnia, nihil in dextissimo-
 rum hominum locutionibus pugnant, nihil ambi-
 guum. Et vero admittetur sine ulla controversia ab
 his, qui norunt similes homonymias in ecclesiastico
 Græcorum sermone esse complures. Vocabula alia
 ut præteream, unum xovτάξιον quam multa signifi-
 cat! quem diversa! Significat aliud in commenta-
 tione, aliud in divino horarum officio, aliud in litur-
 gia, iterum in ordinatione aliud atque aliud. Hæc
 significationes singulas, in Ἀρχιερατικῷ, sive libro
 pontificali Ecclesie Græcæ, operose perque erudite
 explicat Isaacius Habertus, doctor Sorbonicus, tunc
 abbas S. Marie de Alodiis, postea Vabrensis epi-

scopus, quem avidus sciendi lector potest consilere : longum est enim afferre omnia. At vero cum hic Græcorum ἀκλουθίαν evolvendam ausceperim, necesse est dicere, quid, κοντάκιον, saltem in ea significet. « In oratione, » inquit ibi Habertus pag. 59, « seu divini horarum officii recitatione vel de- cantatione, contacium est genus quoddam modula- tum hymni seu cantici ecclesiastici, cæteris simpli- cius, hisque brevius, quale singulis diebus festis proprium est : unde ἡ κοντάκιον τῆς ἡμέρας contacium diei vocatur. » Tam subijcit exemplum contacii ejus diei in quo de contacio scribatur, qui erat dies sacer sancto Georgio. Non est in animo exem- plum illud transcribere, quia aliud in officio horum trium sanctorum mox inventurus est lector.

14. Porro ex hac Haberti descriptione effici cogi- que potest, contacium proluere a dictione κον- τός, rem brevem significante. Neque vero placet Li- garidius, qui audeat ἀπό τοῦ κοντός ab hasta sive ja- culo deducere κοντάκιον, perinde quasi foret conta- cium oratio quam vocamus jaculatoriam. Non enim κοντός jaculum proprie significat; licet Joannes Morinus *De saceris ordinationibus* pag. 250, id velle probare videatur ex illo Homeri versiculo *Odys.* 1 :

Ἀπὸρ ἐγὼ χεῖρεςσι λαβὼν περιμήκεα κοντόν.

Hinc Homeri locum si Morinus adisset, vidisset luce clarius, κοντός non esse jaculum, sed prælon- gam perlicam qua miuora navigia impelluntur, Latine quoque *contus* dictam; ibi enim facit Home- rus Ulyssæm uarrare, quomodo appropinquantem ad litus Polyphemum detruserit, arrepto inmani conto.

15. Sed jurat iterum audire Habertum sic prose- quentem : « Hæc autem contacia inventa sunt circa annum Domini quingentesimum, sub Anastasio imperatore. Inventa, inquam, divinitus a Romano (Eemeseno) diacono; qui, dum in quadam *Deiparæ* ecclesia τὴν παννυχίδα, sacras vigiliis perageret, ut narratur in *Menseo* Græcorum (die 1 Octobris); Τὸ χάρισμα, inquit, τῆς συνάξεως (legendum συντάξεως) τῶν κοντακίων ἑλάθει, ἐπιφανείσης αὐτῷ τῆς ὑπερ- αγίας Θεοτόκου κατ' ὄναρ, καὶ τόμον χάρτου ἐπιβού- σης καὶ κελυσσάσης αὐτὴν καταπαγεῖν. Ἐβόηεν οὖν ἀνοίξαι τὸ στόμα καὶ καταπιεῖν τὸν χάρτην (ἦν ἐκ ἡ ἑσπρῆ τοῦ Χριστοῦ γενεῶν), καὶ εὐθέως ἔξυπνος γενόμενος, ἀναβὰς ἐν τῷ ἄρμω, κρηματο ψάλλειν. Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει. Καὶ ποιήσας καὶ τῶν λοιπῶν ἑορτῶν τὰ κοντάκια, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἐπισημῶν ἁγίων, ὡς εἶναι τὸ πᾶθος τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων κοντακίων ὑπὲρ τὰ χιλια, ἐν εἰρήνῃ ἐτελεύτησεν. « Romanus diaconus gratiam compositionis contaciorum faciendorum accepit, cum in somnis apparuisset ipsi sanctissima Dei Genitrix, eique totum seu partem chartæ tradi- disse, manducare jubens. Visus est ergo ea ape- rirre et chartam absorbere (erat autem natalis Christi dies), atque confestim somno solutus, am- bonem conscendens cantare cepit : Hodie Virgo supersubstantialem parit. Atque ubi reliquarum

solemnitatum, sed et illustrium sanctorum conta- cia perfecit, ita ut contaciorum ab ipso composito- rum copia millenarium excedat, in pace vitam fini- vit. »

16. Verum (id quod pace viri tanti dixerim) hæc *Menæorum* verba indicant quidem, contacia, a sancto Romano composita fuisse quam plurima; sed ab ipso fuisse primum adinventum non indicant. Præterea sancti Romani festum in *Menæis* sic indicitur : Μνήμη τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ῥωμανοῦ ποιητοῦ τῶν κοντακίων. Ubi observandum est, ποιητοῦ τῶν κοντακίων, poetæ sive conditoris contaciorum diei; non εὑρετοῦ inventoris, quo pacto loqui *Menæa* debuissent, si voluissent contaciorum inventionem D. Romano attribuerent. Miror sane acutissimum Habertum ad hæc non advertisse animum, non ad- vertisse Morinum, non Græsurum, non viros alios eruditos. Atque hæc mihi disputanti venit in men- tem Ligaridii, qui teste Goaro, inventorem tropario- rum facit Chrysostomum. An Ligaridius habeat auctorem idoneum, non scio. Hoc scio, circa zeta- tem Chrysostomi in non fuisse troparia; quia Ce- drenus memorat, anno octavo Leonis Magni impe- ratoris, Antbimum ac Timoclem tropariorum poe- tas innotuisse. Molesta fortasse lectori acciderit hæc qualis qualis ad inventores digressio, quare ad propositum revertamur. Contacium ergo aubsequi- tur Ὄλκος, qui a Goaro p. 67 describitur : « Hymni genus in Dei vel sancti aliojuss laudem ita con- structum, ut quasi compagæ, « edificium, fabri- camque virtutum ejus et gloriæ videatur compo- nere : et ideo κοντακίω opponitur, ut eo amplius et diffusius. » Explicationis clarioris causa, subdit Goar : « Itali quoque sua poemata habent : stanze sua lingua, id est domus sive habitacula dicta. »

17. Ἐδὴ autem vel canticum quid sit, notius videtur esse, quam ut hic a me explicari debeat. Quis enim Mosis, Habacuc aliorumque prophetarum cantica ignoret? Solent autem novem Scripturæ sacræ cantica, secundum ordinem et ferias, in Ma- tutino recte Græci. Primum quidem Dominica et feria II, canticum Mosis (quod exstat *Exodi* xv, et in Romano Breviario seria v, ad Laudes), ἄσσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ ἐδόξασται, *Cantemus Domi- no : gloriose enim magnificatus est.* Secundum (quod est Mosis canticum alterum, ex *Deuter.* xxxii, et in Breviario Romano ponitur *Sabbato* ad Laudes), incipitque Πρόσχε, οὐρανὲ, καὶ λα- λῶν *Audite, cæli, que loquor, et cantatur hoc a Græcis feria III. Tertium, Ἐστερέωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, Exultavit cor meum in Domino, nempe can- ticum Annæ, ascribitur ferie IV, sicut et apud Latinos. Quartum, Κύριε, εἰσαχήκοα τὴν ἀκοήν σου, *Domine, audiui auditionem tuam, canticum scilicet Habacuc, a Latinis feria sexta dici solitum, feria v usurpatur a Græcis. Quintum, quod est canticum Isaia, non illud quidem quod est Isaiae XII, et incipit, Confitebor tibi, Domine, proponitur-**

quæ in Romano Breviario feria II, ad Laudes; sed quod Isaïæ cap. xvi, v. 9, incipit in Vulgata: *Anima mea desideravit te in nocte*, Ἐκ νυκτὸς ὀρῆσθαι τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεὸς hoc, inquam Isaïæ canticum alterum apud Græcos proprium est feriæ VI. Sabbato vero sextum, Ἐδόξα ἐν θλίψει μου πρὸς Κύριον, sive canticum Jonæ, *Clamavi de tribulatione mea ad Dominum*; et septimum, Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum*. Reliqua duo, scilicet beatæ Mariæ Virginis et Zachariæ prophetæ, alio tempore decantantur.

18. Atque hæc novem cantica integra, in eum quem jam recensui ordinem redacta, reperire est in νέω Ἀνθολογίῳ sive novo Florilegio Antonii Arcudii, continuo post Psalterium: «Secundum autem illorum, Πρὸς σε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω, quia correptionibus et minis in pervicacis et perduelles Hebræos tonat, omissam idcirco toto anni decursu, solo Quadragesimæ magis tempore lugubri, quo comminationibus et tristis augurii vocibus peccatores terret Ecclesia, cantandum reseruit.» Ita Gosuar, allegans Horologii typum. Ἰστέον, ὅτι ἡ δευτέρα φῶνὴ οὐδέποτε στιχολογείται, εἰ μὴ ἐν μόνῃ τῇ μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ κατὰ τὴν τρίτην. Sciendum quod 2 canticum nunquam per versus recitatur, nisi Quadragesimæ magis tertis feriis.

19. Hæc de scripturæ canticis. Progredior jam ad canonem, quæ est pars Officii Græci bene magna. Quippe c canones (ut loquitur Cangius) in Ecclesia Græca dicuntur hymni (ex perpetuo odarum et tropariorum ordine ac serie ita appellati), qui post Psalmos Davidicos, precesque, et alia troparia, antequam finiatur divina officia, quæ nocturno tempore domi aut in ecclesiis exiguntur, cani aut recitari solent. Zonaras ad Canones Anastasii Damasceni: Κανὼν λέγεται, ὅτι ὀρισμένον καὶ τετυπωμένον ἔχει τὸ μέτρον ἐννέα ψαλμῶν συντελούμενον. Canones igitur dividuntur in novem odas; inter quas tamen secunda nullibi apparet, sed componentis in pectore remanet; post 4 vero oden 4 canon interruptur τὰς Ἀνάγνωσις. Tum enim lectiones de Vitis sanctarum, quorum eo die commemoratio celebratur, aut de illi historia, aliori voce ab sacerdote vel ab alio leguntur: quibus finitis reliquæ canonis odæ percurrunt. Neque unus canon in uno officio semper dicitur, sed interdum duo vel tres, raro quatuor, pro plurimū illis die festivitatum concursu, intermiscuntur. Quamvis vero canonibus odæ tribuantur novem, non ita tamen illud perpetuum est, ut aliquando numerus earum non imminuat. Quandocumque enim tribus vel quatuor tantum odis includitur: unde canonibus nomen τριψαλμῶν et τετραψαλμῶν. Triodii tamen nomen latius patet: nam (ut pluribus et erudite demonstrat Allatius *De libris ecclesiasticis. Græc. dissert. 1, pag. 71*), non solum canonem ex tribus constantem odis complectitur, verum etiam librum ipsum, in quem hocjunctio

canones relati sunt, et qui idcirco libris ecclesiasticis accensetur.

20. Pergit Cangius et ait: «Canones præterea ex materia quam tractant nomina sumpsere. Alii enim ἀναστάσιμοι dicuntur, quod de Christi resurrectione agant; σταυρώσιμοι, qui de cruce; νεκρώσιμοι et ἀναπαύσιμοι, qui de mortuis; σταυρωκρῶσιμοι, qui de cruce et mortuis; παρακλητικοί, qui de solamine animarum; ικετήριοι, supplicatorii; τριαδικοί, qui de Trinitate; δογματικοί, qui de dogmatibus agunt, et sic de reliquis; canones itaque in odas dividuntur, odæ in troparia, ex quibus componuntur. Singulæ namque (ut habet alio loco idem Cangius ex Allatio) troparia continent plura aut pauciora, cum eorum numerus determinatus non sit. Troparia porro quandoque libera aut vaga relinquuntur; quandoque primis litteris, quasi annulis in verbis veluti catenula inseruntur, quam acrostichida auctores vocant. Non ab omnibus tamen illa colligendi ratio et modus servatur. Quidam alphabeti ordinem servant, ita ut primum canonicis troparium ab A incipiat, et in Ω demum desinat. Alii in acrostichide Θεοτόκῃ (troparia sunt odarum postrema, in honorem Virginis concinnata) includunt. Alii extra eam suo modo agi ferrique canones suos sinunt.»

21. Alii primis tropariorum litteris aliquam sententiam contextunt; alphabetum alii, et tunc dicitur canon κατὰ ἀλφάβητον: et exemplum alphabeticæ acrostichidæ exhibet Paracleticum p. 16. Aliorum exempla varia exhibet aliquoties Papebrocius, occasione sanctorum quorundam, aliam fere historiam vel encomium non habentium. Longe pulcherrimum dat nobis trium doctorum Græcorum officium, quod jam paramus illustrare, exprimens primus clementis hunc versus iambicum:

Τρισήλιον ᾄδῳ, τρεῖς ἀπόψην ἡμῶν.

Hujus sensum Latine reddam alibi, totidem litteris totidemque tropariis seu strophis. Et vero, ne postea hæreas, oportet præmonere, tantum abesse, ut ejusmodi acrostichides semper continerent et proxime cohærent inter se, ut interjectos et dispersos habeant et] hirmos et troparia, martyrica, theotocica, aliisque, quibus exactis resumerit canon: qui si duplex est, ut est sæpe, alterius canon continuationi præponitur vox ἄλλος, plerumque vero tam unius quam alterius canonis odæ distinguuntur per numeros litteris alphabeti signatus hoc modo, ψδ᾽ α', β', γ', etc. Quæ omnia appositione promissi exempli clariora evadent.

22. At quoniam fuere canonum auctores? In finitum est recensere omnes, neque id nostri ratio instituti postulat; cum eos omnes novisse ad Græcorum acoluthiam intelligendam nihil intersit. Præcipuos lectori suggeret typici caput 6, quod hic præteriri haud potest. Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς, εἴπερ ἔχει τὸ Μηναῖον ἐν μηνί μῃ ἀγίου τινὸς κανόνας τῶν ἀσάφρων ποιητῶν, εἰ μὲν ἐστὶ κανὼν τοῦ κυρίου Κοσμά, ἠεροκρίτης: εἰ δὲ τοῦ κυρίου Ἰωάννου καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ Ἰωάν-

von προκρίνεται: εἰ δὲ τοῦ κῦρ Θεοφάνους καὶ ἑτέρων, ὁ τοῦ κῦρ Θεοφάνους προκρίνεται προτιμητέος γὰρ ἔστι τῶν ἄλλων εἰ δὲ τοῦ κῦρ Ἰωσήφ, οὗτος τῶν λοιπῶν προτετιμηγὰ ποιητῶν τούτων δὲ μὴ ὄντων, οἱ τοῦ κῦρ Ἰωάννου αὐτῶν δὲ μὴ τυγχάνοντων, οἱ τοῦ κῦρ Θεοφάνους ἀπόντων δὲ τούτων, οἱ τοῦ κῦρ Ἰωσήφ τῶν λοιπῶν ἀπόντων προκρίνονται. « Hoc quoque sciendum est, si *Menæum* habet in memoriam alicujus S., canones diversorum puertarum, si canon adfuerit domni Cosmæ, hunc aliis præferendum; si domui Joannis et aliorum, eum qui Joannis est præferri: si domni Theophanis et aliorum, D. Theophanis præferri, ille enim ante alios honorandus est; si D. Josephi, hunc reliquis poetis anteponi; cæteri defuerint, D. Joannis; si hi quoque defuerint, D. Theophanis; si hi etiam, D. Josephi cæteris omnibus anteponi: »

† 23. Ex dictis non tantam colligitur, qui quibus in canonum concursu anteponantur; verum etiam, quinam sint eorum auctores præcipui. Talium insignem catenam videre est ante *Triodium*, anno 1601, excusum Venetiis, opera et studio Maximi Cytherorum in Cypro episcopi. Hi spectatur in fronte imago, titulum libri complectens, sumpta ex quodam manuscripto, duorum aut trium sæculorum ætatem habente: in qua imagine, ministerio trium seniorum minorum duorumque majorum angelorum utriusque stantium, circumducitur quasi torques sen catena annulorum viginii novem, mutuo se complectentium, dependens ex summo uno ornatiorique toreumate, Christum Dominum representante; cum hoc per extimos angelorum lateralium humeros defluente versiculo:

*Oi τὰ μέλη πλέξαντες ὑμῶν ἐνόησαν,
Hymnorum modulos hi composuere sacrorum.*

Juvat hujus catenæ explicationem jam a P. Papebrochio ad diem 30 Aprilis, tom. III, p. 788, exorsam, istic recognoscere atque corrigere, juxta meliores notitias postea acceptas.

24. Uniuscujusque sacri poetæ icon dimidia, proprio habitus et ordinis schemate distincta, intra prædictos annulos representatur. Et, ne vaga exeret conjectura, adduntur circum caput nomina, ut solent in nummis: atque ita ex dextro latere descendunt, Germanus, patriarcha Constantinopolitanus, qui colitur 12 Maii, fidei causa sub Leone Armeno sede sua ejectus: Sophronius, patriarcha Hierosolymitanus, de cujus opera, In restituendis Meuzis cum S. Joanne Damasceno impensa, egimus 11 Martii: Philotheus patriarcha Constantinopolitanus, ab anno MCCCXXII usque ad LXXV ejusdem sæculi: quem licet Wangerechius noster, in libro *De Mariana Græcorum pietate*, ac Leo Allatius merito sugillant, non solum schismatis titulo, sed etiam hæreseos in Georgio Palama, Thaboritici luminis assertore, laudatæ, ne tamen ejus opera omnia, in laudem sanctorum variorum et locupletationem sacrorum hyunorum

A composita, execranda putemus; facit ejusdem ad unionem Romanam accessio aono MCCCXXVI patriarchatus sui quinto, in eaque (ut opinari licet) perseverantia usque ad finem, id est usque ad annum MCCCCLXXV.

25. Philothee in ista Catena succedit Andreas Cretensis archiepiscopus, de quo, tanquam magis Canovis auctore, quædam diximus 2 Aprilis, agentes de S. Maria Ægyptiaca et infra dicemus. Cultus 4 Julii aut Junii. Quintus in hoc dextri lateris ordine Joannes Euchaitarum metropolitæ, est auctor, ut diximus, ejus officii quod hic tractamus. Sequitur Georgius Nicomedis archiepiscopus: cui varias panegyres, ad Metaphrastem imperite traductas, restituit Allatius, pluribus de eo agens in *Distribra de Georgiis*: quo autem vixerit tempore, necdum comperimus. Proximi Georgio et inter episcopos ultimi notantur Methodius, Cyprianus, Anatolius: omnes nobis ignoti. Quis enim postremo loco relatum credat esse S. Anatolium, sub Theodosio Juniore Constantinopolitanum patriarcham? Primum liceret verosimilius credere esse eum, qui sub S. Theodora orthodoxiam restituit; sed tunc debuisset præponi Philothee et cæteris intermediis. Claudunt porro hanc seriem scriptores ex ordine sæculari quinque, Leo Despotes, Leo Magister, Basilus Pegoriotus, Justinus, Sergius: de quibus nihil docere possum.

Catenam prælaudatam in sinistro latere implet ex ordine monastico scriptores quatuordecim. In his nobis cogniti sunt, Joannes Damascenus, et cum hoc pariter educatus Cosmas, postea Majumæ episcopus, de quo agemus 14 Octobris; Josephus, communiter Hymnographus dictus, cujus Vitam dedimus 11 Aprilis; Theophanes, cognomento Graptus, ob frontem contumeliosus versibus ab iconomacho Theophilo exaratum, qui 21 Octobris solus, et rursus cum fratre Theodoro xxvii Decembris commemoratur. Cæteri nobis ignoti sunt, Byzantius, Stephaus Hagiopolites, Gorgius Sicelotes, Simeon, Philotheus, Arsenius, Babylas, Ephrem Cœriæ, Andreas Pyrrbus sive Rufus, et Stultites. Quis autem hic per antonomasiam ita dictus? An magnus Theodorus? At inter primos locari merebatur?

26. Infra omnes, et quasi geminæ seriei vinculum, ponitur Cassia, de qua Theodorus Prodromus apud Allatium dissert. 4 de libris ecclies. Græcorum pag. 75, agens de canne Sabbati sancti: « Opus quidem est, inquit, ad quintam ipsam odei Marci episcopi Hydruntini; ab ea usque ad nonam, magni poetæ Cosmæ; sed multo ante (Marcum) ut ex non scripta traditione discimus, mulier quædam nobilis, casta et virgo, qui nomen Cassiæ, ejusmodi modulationis prima fuit auctor, et canonem ipsum absolvit. Qui vero eam subsequenti sunt, melos admirati, indignum nihilominus judicantes muliebribus sermonibus heroici illius Cosmæ cantiones conjungere, Melos tradentes Marco, et hinc os

consignantes, tropariorum compositionem illi soli commiserunt. » Idem de Marco, Cosmæ poema supplente, apud eundem Allatium dicit Nicephorus Callistus, addens, quod ille id operis suscepit, ex sapientissimi imperatoris Leonis mandato. Atqui Leo Sapiens, sive Philosophus, imperavit in confinis anni ac decimi sæculi: Cosmas autem cum Joanne Damasceno floruit sæculo octavo dimidio: unde consequitur, ut Cassia, inter Cosmam et Marcum media, non amplius uno sæculo Marcum præcesserit; citra controversiam orthodoxa, et sanctorum spiritu afflata, quam illa quondam celeberrima Sappho, ut Græcia Christiana gentili Græciæ: e in hoc quidem cederet; digna illa profecto, de qua plura sciatur. Scirentur autem plura tractassis, si inveniretur prælaudati Allatii tractatus De melodis Græcorum, opus allegatum ab auctore pag. 82 citatæ Dissertationis, ubi satis habet eorundem nomina dare usque ad septuaginta et unum, etque non omnia, qualia huc transcribere non gravabor.

27. « Sunt autem, Anatolius, Andreas Cretensis, Andreas Pyrrhus, Anthimus, Athanasius, Basilii monachus, Basilii Pegoriota, Byzas sive Byzantius, Cassia sive Cassiana sive Icasia, Christophorus protosecretaria, Clemens, Constantinus Porphyrogeneta, Cosmas, Cyprianus monachus, David, Demetrius, Dorotheus monachus, Emmanuel Palæolærita, Emmanuel Phile, Ephrem, Euthymius monachus, Gabriel, Georgius Nicomediensis, Georgius Siculus, Germanus patriarcha Constantiopolitanus, Hierotheus monachus, Ignatius, Joannes archiepiscopus, Joannes Damascenus, Joannes Euchaita cognomento Mauropus, Joannes Stauracius, Joannes Zonaras, Josephus Studita, Justinus Decadio, Leo imperator, Leo magister, Leo Peganius, Marcus monachus, Mauroleo, Methodius patr. CP. Metrophanes, Michael Psellus, Nicephorus Callistus, Nicetas Heracleota, Nicetas Stechatius, Nicolaus, Nilus Xantopolus, Paulus Ammonius, Philippus, Philotheus patr. CP. Photius monachus, Photius patr. CP., Procopius chartophylax, Romanus, Stephanus Hagiopolita, Stephanus Sabaita, Sergius Hagiopolita, Sophronius patr. Hierosol., Theodorus Cætonita, Theodorus Studita, Theodosius Lascaris, Theodosius Syceota, Theophanes, Theophilus imperator, Timocles. »

28. Hactenus Allatius, sed ordine nullo: quem ego, ut commodior esset, alphabeticum feci: libentius utiliusque chronologicum daturus, si de singulis haberentur documenta idonea. Et hæc alia possit esse causa optandi, ut alicunde prodeat prælaudatus de Græcorum melodis tractatus. Interim hisdem merito adnumerandus suggeritur nominatus supra Theodorus Prodrômus qui ipsos canones primus commentando exposuit: Nicephoro Blemmidæ, in orat. 1 de process. S. Spiritus, ideo dicitur ὁ τῶν ἑρῶν Κανόνων πρῶτος σαφη-
νιστής. Est et aliud, de quo te monitum, lector,

A velim; nimirum quod auctorum nomina singulis singulis canonibus præfigi solent, tametsi interdum taceantur, quandoque etiam acrostichidi innecti ad finem. Atque hæc de communibus canonibus dicta sunt.

§ IV. De Magno canone, doxologiis, theotociis, catabasia, et apolytico.

29. In triodio exstat alius quoque canon, qui magnum appellatur, tum quia abundat exquisitis gravissimisque sententiis; tum quia, cum ceteri canones triginta, aut paulo amplius, troparia continent, iste ad ducenta et quinquaginta progreditur. Quod significatur hisce Triodii verbis: Λέγεται δὲ μέγας κανὼν, ὡς ἂν τις εἶποι, καὶ κατ' αὐτὰς ἐνοίας καὶ τὰ ἐνθυμήματα... καὶ οὕτως, τῶν λοιπῶν κανόνων, ἀνὰ τριάνοντα καὶ μικρόν τι πρὸς τροπάρια ἔχοντων, οὗτος εἰς διακόσια καὶ πενήκοντα πρῆσις. Sed quidni ejus canonis auctorem et argumentum ex eodem illo Triodio declarem? Τοῦτον τῶν ὄντων κανόνων μέγιστον ἀπάντων ἀρίστον καὶ τεχνικῶς ἡρμόσατο, καὶ συνέγραψεν ὁ ἐν ἀγίοις Πατὴρ ἡμῶν Ἀνδρέας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὁ καὶ Ἱεροσολυμίτης ὀνομαζόμενος, ὃς ὄντως μὲν ἐκ Δαμασκοῦ.... Πᾶσαν γὰρ Παλαιὰς καὶ Νέας ἱστορίαν διαθήκης ἐραντάνεμος, καὶ ἀθροίσας, τὸ παρὼν ἡρμόσατο μέλος, ἀπὸ Ἀδάμ δηλαδὴ μέχρι καὶ αὐτῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως, καὶ τοῦ τῶν ἀποστόλων κηρύγματος. Προτρέπεται γοῦν διὰ τοῦτου πᾶσαν ψυχὴν, ὅσα μὲν ἀγαθὰ τῆς ἱστορίας ζηλοῦν καὶ μεμνηθῆαι πρὸς δόναμιν ὅσα δὲ τῶν φαύλων ἀποφεύγειν, καὶ αὐτὸς Θεοῦ ἀνατρέχων διὰ μετανοίας, διὰ δακρύων, καὶ ἐξομολογήσεως, καὶ τῆς ἄλλης δηλονότι ἐκρίσεως. Πλὴν εἰς τοσοῦτον ἔστιν εὐρύος καὶ ἐμμελῆς, ὥς καὶ αὐτὴν τὴν σκληροτέραν ψυχὴν ἱκανῶς μαλάξαι, καὶ πρὸς ἀνάληψιν ἀγαθῶ διεγείρει, εἰ μόνον μετὰ συντετριμμένης καρδίας καὶ προσοχῆς ἀνηκούσης ψάλλοιτο. Quod sic Latine reddo:

« Hunc vere ex omnibus canonibus maximum, optime artificioseque texuit atque conscripsit sanctus Pater noster Andreas, Cretensis archiepiscopus, cognomento Hierosolymitanus, ex Damasco oriundus.... Universa enim antiqui et novi fœderis historia, coacta in unum, ab Adam usque ad Christi ascensum apostolorumque prædicationem, hoc perpetuum canticum deduxit. Adhortatur ergo per hoc omnem animam, ut quæ in historiari monumentis cernit esse bona et laudabilia, ea pro viribus sectetur; quæ mala, fugiat et aversetur; semperque ad Deum recurrat per respicientiam, per lacrymas, per delictorum confessionem, et per alia hujusmodi placandi divini numinis adjumenta. Et enim hic canon tam fluidus est tamque argutus, ut mentem etiam duriorē satis emolliat, et ad sequendum honestum decorumque excitet, modo animo contrito et debita cum attentione pallatur. » Quæ quidem attentio ne desit, cantatur lente, sono lugubri, et teris ad troparia singula prostratioribus.

30. Tempus autem, quo Magnus ille cano in ec-

clesia recitandus est totus (nam per partes recita- A
tur prima Quadragesimæ hebdomada), assignatur in
triduo alisque libris ecclesiasticis ἡ πέμπτη τῆς
πέμπτῃς ἑβδομάδος τῆς Τεσσαρακοστῆς, hoc est,
«feria quinta quintæ hebdomadæ quadragesimalis,»
quæ hæc ob causam a Græcis peculiari appellatione
dicitur festum τοῦ μεγάλου κανόνος, interdum etiã
πέμπτῃ τοῦ κανόνος. Unde non immerito a Grese-
ro nostro reprehenditur Junius, quod dicat, festum
magni canonis esse Dominicam orthodoxiæ. «Errat,
inquit Greterus, more suo solemnî; nam Do-
minica orthodoxiæ erat prima Dominica Quadrage-
simæ;» quæ ratio plana fit cum ex aliis, tum maxi-
me ex typico S. Sabæ cap. 42, cujus titulus est, Διά-
ταξις τῆς πρώτης κυριαχῆς τῶν ἁγίων νηστειῶν, ἧτος
τῆς ὀρθοδοξίας. «Ordo primæ Dominicæ sanctorum
juniorum vel orthodoxiæ.» Prima quoque verba
illius capituli hæc sunt: τῆ κυριαχῆ τῆς ὀρθοδο-
ξίας. Quid vero Junium in hunc errorem rapuerit,
mihi quidem non est divinatum difficile. Agendum, fa-
ciamus periculum. Prima illa Quadragesimæ Dumi-
nica (quam ex restituito imaginum sacrarum cultu,
et hæreticis prodigiis ὀρθοδοξίας, quasi rectæ fidei
nominant) veræ rectæque fidei professionem emit-
tunt Græci, et singula religionis capita, palam et in
aperto, voce alta confitentur, sectariosque et eorum
hæreses longo ordine iteratis anathematis dam-
nant.

31. Hæc apud Philothem patriarcham Constanti-
nopolitanum aliumve legerat fortasse Junius; cum-
que novisset, plurium conciliorum sanctiones et
anathematismos vocari canones, venit ipsi in men-
tem cogitare, Magnum canonem esse longam illam
sacrorum dogmatum atque anathematum seriem,
quam modo diximus. His autem ita constitutis, cen-
sen' fieri potuisse, ut Junius prima Dominica Qua-
dragesimæ festum Magni canonis agi non arbitraretur?
En igitur stirps æseniæ Juniani erroris longe
verisimilium; et simul addece, quantum pericu-
lum errandi adeant illi, qui ante de aliqua re di-
cunt sententiam, quam intelligant quid sit id de
quo disputetur. Nos disputaturi mox de Θεωτο-
κλος, periculum istud formidare minime debemus;
quia Θεωτόκλιον quid sit, jam nunc institutum dice-
re; nempe ultimum odarum sive canticorum tropa-
rium, quo aliquod Virginis matris præconium, et
quidem accommodatum tempori, continetur. Solet
autem in officis ecclesiasticis contracta hæc nota θ
non raro depingi; et ante penultimum troparium τὸ
Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, Gloria
Patri, et Filio et Spiritui sancto contracte hæc
figura notatum conspicitur; sequensque ver-
siculo, Καὶ ὦν, καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰῶνων. Et nunc et semper et in sæcula sæculorum,
τῷ Θεωτοκλῷ semper præmittitur. Non possum
quin hic etiam verbo adnotem, Gloria Patri a Græ-
cis dici Δοξολογίαν μικράν, sive glorificationem mi-
norem ad differentiam hymni angelici, Gloria in
excelsis, quæ dicitur Δοξολογία μεγάλη sive glorifica-

tio major. Præter duplicem istam Δοξολογίαν, ma-
jorem et minorem, est et tertia, Τρισάγιον dicta
a ter repetita voce "Αγιος, nempe "Αγιος ὁ Θεός,
ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς,
Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, mi-
serere nostri. Quando autem et quomodo sit ille trisa-
gii hymnus introductus, erudite disputat Habertus
in Libro Pontificali ante citato, pag. 64.

32. Sed me revocant Θεωτόκια, quæ unde nomen
iuvenerint, ignorari non potest, nisi ab eo cui ignota
est Nestoriana perfidia: a paucis ergo id expediã.
Tortuosus ille coluber (sic ab Alexandrino Cyrillo
nominatur Nestorius) beatissimam Virginem Mariam
pernegabat esse Θεωτόκον sive Deiparam; asserbat
que potius Χριστοτόκος et ἀνθρωποτόκον, seu «Chri-
stiparam et hominis genitricem» esse dicendam.
Hanc impietatem non tulerunt Catholici. Ergo variæ
contra Nestorium coguntur synodi, ejusque hæresim
condemnãnt; et inter alias Ephesina, quæ sic fulmi-
nat: Εἰ τις οὐχ ὁμολογῆθ' Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν
τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ διὰ τοῦτο Θεωτόκον τὴν ἁγίαν
Παρθένον (γενένηκε γὰρ σαρκτικῶς σάρκα γεγονόσα
τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον) ἀνάθεμα ἴστω. «Si quis nec
confitetur Emmanuelem verum Deum esse, et ob id
sanctam Virginem Dei genitricem (genuit enim
illa incarnatum Dei Verbum secundum carnem), ana-
thema sit.» Ex hoc autem tempore vox Θεωτό-
κος in explicando Incarnationis mysterio obtinuit
eundem usum ac principatum, quem in mysterio
Trinitatis ante obtinuerat vox ὁμοούσιος. Ut enim
in Trinitatis mysterio tota fidei catholice ratio at-
que professio uno consubstantialis vocabulo conti-
neri putabatur; adeo ut tanquam tessera quædam
haberetur, quæ federati sociatque Catholici mutuo
se se discernabant ab hostibus, et contrarias sibi in-
vicem Sabellii et Arii hæreses nna plaga conficie-
bant; sic ad proficiendam distinctiue Incarnationem,
præcipuum in voce Θεωτόκος momentum a Catholi-
cis constitutum est; et quam isti in tuenda illa voce
constantes, tam eadem oppugnanda perveraces ad-
versarii fuere. Atque ea causa impulit Græcos, ut
preces et obsecrationes, quibus divini officii tem-
pore opem magnæ Matris implorant, Θεωτόκια ap-
pellandas consueverint. Scita profecto et utilis appella-
tio: nam quotiescunque vel titulum harum precum
intuebantur (intuebantur autem sæpissime), non po-
terat non ipsis venire in mentem, et fidem profiteri
orthodoxam, et impietatem Nestorii execrari. Mitto
dicere quantopere ex tam multis tamque variis Θεω-
τοκλος, in quovis horarum officio recitari solitus,
Mariana pietas Græcorum eluceat: hoc enim pecu-
liari opere facere incepit noster Simon Wagner-
ecchius, editis Centuriis quinque chiliadis primæ
ejusmodi theotociorum, aliis cæpta continuanda
relinquens.

33. Θεωτοκλος interdum subnectitur καταβα-
σία. Sed de hac voce altum silent auctores omnes,
quos mihi videre unquam licuit, præter unum
Gangium. Illic fitetur ejus vim ac significationem

nescire se, facitque conjecturam aliquam ex significatione vocis ἀνάβασις, ut scribens: « Quid hac voce Græci intelligant, nondum sum assecutus, nisi ut ἀναβαθμοί fuerint ἀναβάσεις καρδίας seu εὐσεβεῖς περὶ Θεοῦ λογισμοί, ut loquitur Snidas, » hoc est, ascensus animi seu piæ cogitationes de Deo: « ita καταβάσεις fuerint quasi descensus, seu de humana fragilitate cogitationes. » Sicut ubique, ita et hic summam viri cruditionem veneror, pari modestiæ conjunctam; ista tamen ipsius conjectura videtur mihi non probabilis quidem

34. Cur autem ita videatur, cognoscere ut possit lector, quasi ea quæ oculis cernuntur, sufficiet illi vel unicus modulus ex his, quibus in secuturo officio Καταβάσις inscribitur, sic procedens: « Τὸ στέρωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποθεύτων στερήσεων, Κύριε, τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ ἐκτίσῃ τῆς τιμῆς σου αἵματι. » Firmamentum confidentium in te, Domine, firma Ecclesiam, quam acquisivisti pretioso tuo sanguine. » Huc animum, huc oculos, lector. Quidquamne est in hoc modulo quod memoriam excitet ad cognitionem fragilitatis humanæ? Atqui hujusmodi sunt moduli cæteri omnes, quibus vox ista præligitur, ut postea constabit. Igitur alio convertenda mens est, alia facienda conjectura. Ego, ut quod sentio in re obscura, id libere proloquar, Καταβάσις non puto esse troparii modulive genus, sed aliquam proprietatem toni; ita ut idem sit quod vocis depressio, demissio, et (si musicis placet) etiam descensus. Hanc mihi mentem infecit Hagiopolites ille seu liber ms. de musica ecclesiastica Græcorum, qui apud laudatum Cangium verbo φωνῆ inter toni proprietates novemdecim, collocat octavo loco καταβάσις. Nam apud Græcos nihil mihi videtur interesse inter καταβάσις et καταβάσις, quam inter descensionem et descensum apud Latinos. Sequitur ergo ut καταβάσις in officio ecclesiastico rectius dicatur esse quasi signum aliquod, quo indicetur cantori, proximum troparium accinendum esse depressa voce minusque elata.

35. Neque minus difficile est dicere, quid sit Ἐξαποστειλίον. Est quidem modulus aliquis sive troparium; sed per quid ab alijs differat, variæ sunt maximeque discrepantes sententiæ: quas paucis videtur complexus esse Goarus pag. 27, ita interrogans: « Num ille hymnus est, ad quem concinendum in chori gremium mittitur aliquis? An talis alius qui in sancti vel mysterij alicujus memoriam ἀξαποστειλάει, emittatur? Num potius la est qui mittendam Spiritus sancti gratiam advocet? vel denique qui, juxta docti Ligardij sensum, fere semper de apostolorum in orbem dispersione et prædicatione, aperte vel subobscure memoriam habeat? » Certo longe videtur probabilius, inquit Cangius, ita appellatum ejusmodi hymnum a voce Ἐξαποστειλίον, quæ in his fere semper occurrit, ut est oratio illa in liturgia Præsæcificatorum, id est, missa in qua jam antea consecratum corpus Christi sumitur.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἔξαποστειλον ἡμῖν δύναμιν ἐξ ὕψους ἁγίου σου, καὶ ἐνίσχυσον ἡμᾶς προσφέρειν σοὶ θυσίαν ἀναμάρτην, etc. « Domine Deus noster, emitte nobis de excelso sancto tuo virtutem; et corrobora nos, ut tibi offeramus hostiam incruentam, » etc. At vero cum vox illa ἔξαποστειλον non occurrat in modulis illis omnibus, non video quomodo hæc Cangij sententia, tanquam probabilior, admitti queat.

36, 37. Tam multum molestiæ non fecerit vox ἀπολυτίκιον. Hanc breviter ac recte explicat doctissimus Enchologii interpres Goarus pag. 32. « Fiois officij ἀπολύσις est, sive dimissio: Modulus ille qui terminando officio idoneus censetur, ἀπολυτίκιον est: et quia varii sunt hujusmodi versus, is qui diei illius proprius est, ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας audit; et vocem aliam, στοιχηρὸν videlicet, subaudiendam postulat. » Et pag. 121 adjungit, « non tantum officij completi fini, verum et parti ejus prolixiori, signanter aut altera diversæ, suam ἀπόλυσις me commonet ut missum quoque faciam lectorem, jam forte fatigatum legenda nimis longa circa terminos aotes dissertatione. Verum, cum sit in more positum institutoque Græcorum, ut pronuntiata Ἀπολύσις formula, quandoque aliquid superaddant; dabis mihi hanc veniam, erudite lector, ut ego hic quoque superaddam aliquid de Typico, ejusque historia. Typicum liber Græcorum ecclesiasticus est, qui quid quoque die in ecclesia tempore divini officij recitandum agendumve sit, facili methodo præscribit. Varia autem initio fuere Typica, ita ut essent tot ferme quot ecclesiæ. Sed tandem habentibus sæculis primas obtinuit illud, quod S. Sabas nomine insignitur, et quod sanctus ille abbas, a SS. Enthyio et Theoctisto acceptum, suis monachis Hierosolymitanis præscripsit, unde et Hierosolymiticum a nonnullis dicitur. Porro, cum barbarorum incursione intercidisset, restitutum est studio ac labore S. Sophronii patriarchæ Hierosolymitani; deinde et a S. Joanne Damasceno rerum theologiarum peritissimo innovatum fuit, et ab omnibus pene admittitur, ut refert Symeon Thessalonicensis in Dialogo contra hæreses. Atque hoc est illud Typicum, quod mihi in hac re longe obscurissima, nullius trita vestigijs, facem prælatrum confido, et quod hic reperies a me sæpenumero nominari. Impressum autem illud habetur Venetijs una cum plerisque hujusmodi libris anno 1663 apud Antonium Pinellum, sicut illud multa accurate emendaverat Josaphat hieromonachus, ex Andro oriundus, sanctissimum domno Gabriele patriarchalem thronum obtinente. Atqui Gabriel Flamma patriarchatum Venetijs obtinuit juxta Ughellum ab anno 1584, incunte Januario ad 14 Julii anni sequentis; unde intelligas curam illam annia octodecim prius impensam operi, quam illud typis admoveveretur. Si quæ vox alia obscurior occurrit, eam in Commentarii serie explicabimus.

ACOLUTHIA TRIPPLICIS FESTI

Ex Typico, Menæis, aliisque Ritualibus Græcis impressis, interprete Nicolao Rayæo societatis Jesu.

CAPUT PRIMUM.

De minoribus Vesperis.

38. Exploratis jam iis omnibus, ex quibus officium Græcum, veluti ex totidem principiis ac elementis constituitur; proximum est, ut totum triplicis festi officium repræsentem, ad fidem liberandam meam. Facio autem initium a Vesperis, quas scito apud Græcos diebus singulis esse binas. Aliæ namque majores sunt, minores aliæ. De minoribus agit Typicum S. Sabæ, cap. 1, ubi statim post hunc titulum, Εἰσῆσις τοῦ μικροῦ ἑσπερινοῦ, hoc est, « Notitia minorum vesperarum, » sic habet: Πρὸ τοῦ εἶναι τὸν ἥλιον, ἦγουν περὶ ὥραν δεκάτην τῆς ἡμέρας, ἀνέρχεται ὁ κανδηλάπτης, καὶ ποιεῖ μετόπισθεν τῷ προσώπῳ, καὶ καταβῶν σηματοῖ τὸ μικρόν. « Ante solis occasum, videlicet circa horam diel decimam, ascendit candelaptes, corporisque inclinatione veneratur præsidem seu abbatem; et postquam descendit, pulsat signum minus. »

39. De hoc signo antequam dicere iustitio, de ipso candelapte pauca dicam, ut omne errandi periculum avertatur. Sane Meursius et Gretserus noster, quanquam florenter uterque linguæ Græcæ scientia, tamen hujus notionem nominis assecuti non sunt, propterea quod radici sive nomini Græco κανδήλα notlouem eandem subjectam esse putarent, atque Latino *candela*; in quo errabatur vehementer. Quippe τὸ κανδηλά significat lampadem, sicuti possum demonstrare ex variis scriptorum monumentis. In primis Hierosolymitanorum patriarcha S. Sophronius, in *Vita SS. Cyri et Joannis* ait: Καὶ μικρὸν τοῦ τῆς κανδήλας ἑλαίου τῆς ἡμέρας πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰκόνης ἀποκρινῆς λαβὼν εἰς ληκύθιον. « Et aliquantulum olei ex lampade autæ Servatoris imaginem ardeute excipiens in lecythum. » Item citatum Typicum cap. 19, ad diem 16 Januarii: Δίδεται δὲ καὶ ἄγιον ἑλαίον τοῖς ἀδελφοῖς ἐκ τῆς κανδήλας τοῦ ἁγίου. « Datur et sanctum oleum fratribus ex sancti lampade. » Aliæ ut præteream, testatur Caugius diei apud Codicum, de Antiquitatibus Constantinopolitanis, κανδήλα δαλίη, hoc est, « lampas vitrea. » Unde Goarus pag. 560, Meursium et Gretserum jure merito coarguit; asseritque, τὸ κανδηλάπτης duci, non a caudalis, sed a lampadibus accendendis. At vero, quoniam est in Pentecostario ὁ κανδηλάπτης ἅπειτα τὰ κηρία πάντα καὶ τὰς κανδήλας, « candelaptes accendit cereos omnes ac lampades, » malim ego candelaptem interpretari eum,

A qui accendendis in templo luminibus præest. Et sic muneris istius ratio plene cumulateque exprimitur.

40. Quod Typicum supra dicit, candelaptem etiam signo convocare populum, id non opinor universim verum esse: cum Cyrillus Scythopolitanus, Joannes Moschus, et Theodorus Studita eas partes canonarchas tribuere videantur. Verba Moschi et Studitæ referam inferius aliud agens. Imo vero qui hoc signum edidit, is a Codico cap. 1, pentade 5 (si tamen hoc caput Codini sit), λαοσυνάκτης, seu coactor populi, appellatur, et inter munia ecclesiastica ponitur tanquam peculiare aliquod, a cæterisque sejunctum: tantum abest, ut candelaptes id sibi semper ac ubique vindicet. Quapropter non temere ego existimaverim, duo illa munia, λαοσυνάκτου et κανδηλάπτου, alibi in duos distribui homines, alibi coire in unum. Jam vero cum Typicum S. Sabæ affirmet, signum a candelapte dari, quis non videat in ipsius Laura unum solum utroque isto munere functum esse? Atque ecce via facilis et expedita adducendi in concordiam codices, qui prima fronte sibi mutuo adversari videntur.

41. Nunc de signo, quo Græci ad templum convocantur, dicendum est, et audiendus Allatius, qui in dissertatione de recentiorum Græcorum templis pag. 101, sic inquit: « Campanas et campanaria (ita illi campanilla vocant) etiam apud Græcos, postremis saltem temporibus, in usu fuisse, habeo ex multis, sed præcipue ex Georgii Pachymeræ *Historia*, qui earum scopus meminit, lib. vii. Τοῦ δ' αὐτοῦ μηνὸς μετὰ τὴν τριακοστὴν τοῦ πρὸς ἑσπέραν, ἐνταβελὲς λένου ὁ Ἰουσῆς, μόνον οὐκ ἄπνους ὄν, πολλῶν περὶ ἑκάτερα παρεπομένων, καὶ ἐπισημούντων τὰ προσημνητῆρια ἐπ' ὕμνου καὶ κρότους ἀνθρώπων, ἔτι δὲ καὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας συνακτῆριων κωδόνων, εἰς τὸ πατριαρχεῖον ἀνάγεται. Οἱ δὲ τοῦ κλήρου, μόλις τὴν ἑσπερινὴν ὑμνοῦσαν κατ' ἑαυτοῦς ἐκτέλεσάντων, κατὰ τὸ σύνθημα σφρασι, ἑαυτοὺς ὀδοῦν τὸν ναὸν κατενόου, ὡς μηδὲ σημάντροις καὶ κώδωσιν ἠθροισμένοι. « Hoc eodem mense, post diem tricesimum, cum advesperasset, lecticæ impositus Jo- « seph, tantum non exanimis, multis hinc atque illinc « concomitantibus, et præeunti pompæ applaudenti- « bus, non sine laudibus et strepitu hominum, nec non « ecclesie campanis, quæ populum advocare solent,

« reboantibus, in patriarchium deducitur. Qui autem ex clero erant, vix vespertinis laudibus se junctim et absolutis, cum matutinum tempus adesset, et pro more in ecclesiam conveissent, inaccessum sibi templum esse videbant tanquam qui neque campanis neque tintinnabulis fuissent congregati. » Hinc addit Allatius loco præcitato, ex Michaelis Pselli oratione nondum edita ad Constantinum monomachum testimonium tale : 'Αλλ' οὐ πάντη τερφθήσῃ τοῖς ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ἐφ' ὄλοις προμεριδιᾶσι τοῖς ὀρμημένοις· ἐξεγερᾷ γὰρ σε μέσης νυκτὸς ὁ κώδων ὁ ἰερός, καὶ θεῖος ἐνστηλώθησῃ ἐδάρεσον. « Sed non omni ex parte oculis delectaberis, nec in omnibus visibilibus gauderis : excitabit enim te media nocte sacrum tintinnabulum, et sacris incumbes pavimentis. »

42. Ex his duobus testimoniis recte conficit Allatius, campanas postremis temporibus, id est circa ann. MCL in usu fuisse apud Græcos; quamquam putem ego fuisse multo ante. Etenim hunc Græcos accepisse a Venetis sub annum MCCCXXIV auctor est Andreas Dandulus, in chronico ms. et ex eo Sabellicus *Ennead.* 9, lib. 1. Sed directe postmodum (ut prosequitur Allatius, pag. 102) c imperii capite Byzantio, ditioneque reliqua Græcorum a Turcis occupata, campanarum usus in urbibus, in quibus ipsi degunt, intermissus est, ne per aerem palantes animas, timor incussus, quiete qua fruuntur, expoliet. Ita fanatici illi homines, ex ethnicorum gentiliūque augmentatis, de animalibus philosophantur. Quapropter sacerdotes Græci ligneo instrumento, ad Græcos in ecclesiam convocandos, utuntur. Id est lignum binarum decempediarum longitudine, duorum digitorum crassitudine, latitudine quatuor, quam optime dedolatum, non fissum aut rimosum, quod manu sinistra medium tenens sacerdos vel alius (quī Λαοσυνάκτου munus obire debet) dextra malleo ex eodem ligno, cursim hinc inde transcurrens, modo la unam partem, modo in alteram, prope vel eminus ab ipsa sinistra, ita lignum de verberat, ut ictum, nunc plenum, nunc gravem, nunc acutum, nunc crebrum, nunc extensum edens, perfecta musice scientia auribus suavissime moduletur; et hoc σημαντήριον nuncupatur, magisque proprio nomine χειροσήμετρον, quod manibus teneatur iisque pulsatur, ad differentiam alterius magni, quod μέγας σήμετρον dicitur, ex eodem ligno, et in turribus sive campanariis, catenis ferreis suis extremitatibus appenditur. Illud est insigni magnitudine, ut quandoque sex palmos latitudo, unum crassitudo, triginta longitudo exæquet, malleoque pro magnitudine semanterii pulsatur. »

43. Hactenus Allatius, a quo Hieronymus Magius non nihil discrepat, in illo libro quem de Tintinnabulis apud Byzantios, inter compedes scripsit. Ibi enim cap. 15 affirmat, semanterium duobus pulsari malleis, neque adeo teneri manu. Juvat subjicere ipsius verba quæ hæc sunt : « Simandrum esse scias ligneam tabulam.... Capita foramiū habent non -

A nulla, non magna admodum, sed pennæ asneriæ calamove scriptorio pervia. In medio teneum funiculum continet. Qui populum ad templum est convocaturus... ante forea templi vel edito loco tabulam prænotatam malleis duobus ligneis pulsat, non sine aliqua ratione musica, atque interim in gyroni sensim volvitur : qua re fit, ut gravior cum non ingrata raucedine sonus emittatur. Tabula, non qua lator, sed qua arctor est, quasi libræ scapus in sinistro pulsantis humero quiescit; ac ne pulsando dilabatur, funiculo prædicto mordicus apprehenso retinetur : manibus enim non licet, tum quod, ea apprehensa, sono non parum decedit; tum quia utraque manus malleo impeditur. Ambabus enim manibus pulsatur hinc inde, ut nunc quædam frequentamenta, nunc quasdam pausas audias. »

44. Cum autem dicit Magius illam tabulam non posse teneri manibus, eo quod ea sic apprehensa necesse sit multum de sono decedere, videbitur fortasse aliquibus rejiciendus esse Allatius, qui eam manu sinistra teneri affirmat, et nihilominus suavissimum edere concentum. At facile dissipatur ista ratio : quippe si manu apprehendatur, non ipsa immediate tabula, sed funiculus ille quo tabula in medio libratur et paribus examinatur ponderibus, tam clarus editur sonus, quam si apprehendatur dentibus : quid enim ad sonum interest, manibusne an dentibus funiculus iste teneatur? Et vero mirum est, hoc non succurrisse Magio, delineant formam hagiostideri, quod (ut videre est capite sequenti) retinetur manu, funiculum apprehendente. An forte putavit in hagiostidero non intercludi sonum, intercludi autem in illo alio, quod jam tractamus, semanterio ligneo? Incepta et ridicula isthæc esset opinio : quæ enim hujusce discriminis ratio adinveniri posset? Huc accedit quod potius minuat sonus, quando percussa tabula pulsantis in humero conquiescit, ut fieri ait Magius. Hic igitur nihil est quod nos cogat ad Allatium deserendum; nihil etiam cur fides abrogetur Magio, qui quæ hic refert, suis ipsemet usurpavit oculis : atque adeo non erit impudentiæ judicare, locis vel temporibus diversis diversam fuisse pulsandi semanterii rationem. Lignum vero, ex quo conficitur semanterium, prædurum est et a Græcis σφενδάκη appellatur : Corrupte, inquit Allatius, eo quod non aliud fuerit, ut ipse quidem existimat, quam σπένδαμος Theophrasti, et acer Plinii. Rectene an secus hic censeat, non habeo dicere

45. Hoc dico, usum hujusmodi lignorum esse antiquissimum : id enim colligitur ex concilio Nicæno II, act. 4, ubi Euthymius diaconus et monachus pro episcopo Gothiæ hæc legit, ex miraculis S. Anastasii martyris. Φέρε δὴ καὶ τὰ ἐν Καισαρίᾳ τῆς Παλαιστίνης γενόμενα ὑπὸ τοῦ ἁγίου κατὰ τὸ δυνατὸν ἱστορήσωμεν· Πλησιάζαντος ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει τοῦ ἁγίου λειψάνου, γνωστὸν γέγονε πάσῃ τῇ πόλει· καὶ εὐφροσύνης μεγάλης πλησθέντες ἄπαντες,

ἀναστάντες, τὰ τε ἐκρὰ ξύλα σημάναγτες, συναθροίσθησαν ἅπαντες ἐν τῷ πανοσιπτιῷ ναφ̄ τῆς Θεοτόκου, ἐπιλεγομένη τῆς Νέας. « Eia nunc, et ea quæ apud Cæsaream Palæstinæ a S. Anastasio facta sunt, quoad ejus fieri potest, enarremus. Cum ad sanctam civitatem appropriassent sancti reliquæ, id innotuit universæ civitati, et lætitia magna impleti sunt omnes. Et surgentes sacraque ligna percussantes convenerunt in summe venerandum Delparæ templum, quod dicitur Novæ. » Ligni itidem meminit Joannes Moschus, in *Prato Spirit.* cap. 11 : Κρούσαντος τοῦ κανονάρχου τὸ ξύλον, ἐφ' ᾧ πάντας τοὺς ἀδελφοὺς συναγῆναι. « Canonarcha lignum pulsante ad omnes fratres congregandos. » Et Theodorus Studita, in carminibus quibus alloquitur canonarcham :

SACERDOS.

Benedictus Deus noster, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

PRÆSES ECCLESIE.

Venite, adoremus.

47. Et psallit psalmum proæmiacum, Benedic, anima mea, Dominum. Domine Deus meus, tranquilla et submissa voce. Et eodem modo dicitur psalmus, Domine, clamavi, tono dominicali. Recitantur versiculi tres. Et psalluntur versus prosomii sive similiares toni 3, sicut Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν.

VERSUS SIMILARES.

48. Christi charitate, Basili, ascendens in altum, contemplatus es recondita ipsius ac divina mysteria, quæ tanquam pietatis præco sapiens detextisti et manifestasti populi. Quare pete, o sancte, a pernicie periculisque liberari illos qui fideliter sequuntur tua dogmata.

49. Sermonum tuorum ac dogmatum sapientia, sancte Gregori, solvisti vincula hæresum; et orthodoxæ fidei concordia conjunxisti bonos, agnoscentes et laudantes Christum : a quo pete liberari a pernicie periculisque illos, qui fideliter suscipiunt tua divinitus dictata dogmata.

50. Christus te posuit firmum firmamentum Ecclesiæ suæ, Pater sancte, divina locute Cbrystostome, ut eam servares immobilem atque inexpugnabilem adversus inimicorum impetus, et ut peteres letiferis animorum perturbationibus liberari eos, qui siliunt tuorum sermonum sententiarumque pelagus.

51. Trinitatis selectos flores, pratique immortalis anguentum exhalantes, atque jucundissimos intelligibilibus solis radios, et divinis suis luminibus illuminantes terram, celebremus Joannem Magnum, divinum theologum Gregorium, et alta quadam mente præditum Basilium.

Gloria. Tonus obliquus 2.

Homines Dei et fideles servi, sacerdotes Domini, viri desideriorum, vasa electionis, columnæ et

Σάλευσε καιρῷ τὸ ξύλον, καθὼ δέος. Et tempore et rite, ut tuba, Igno cane.

Alios locos congescit Allatius, congescit et Cangijs, quos potest curiosus lector consulere. Mihi satis debet esse hic paucis ostendisse, quid sit signum minus, quid majus. Extra hæc duo signa sunt et alia, quæ secuturo capite locum invenient suum. Jam enim signum minus nos ad templum Græcorum vocat, ut in minoribus vespertis et spectemus congregatos fratres, et sacerdotem intonantem audiamus.

46. Sic ergo prosequitur Typicum : Συναγῆντων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχεται ὁ ἱερεὺς. Congregatis in ecclesia fratribus incinit sacerdos.

B

ΙΕΡΕΥΣ.

Εὐλογητὸς ὁ θεὸς ἡμῶν ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΡΧΗΣ.

Δεῦτε, προσκυνήσωμεν.

Καὶ ψάλλει τὸν προοιμακὸν ψαλμὸν τὸ, Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον Κύριε ὁ θεὸς μου, ἡσυχῆ φωνῇ καὶ ἡρεματῶ. Εἰθ' οὕτως λέγομεν τὸ, Κύριε, ἐπέκρασα, εἰς τὸν ἦχον τῆς κυριακῆς. Ἰστώμεν δὲ στίχους 8. Καὶ ψάλλομεν στιχηρὰ προσόμοια ἡχοῦ 3 πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν.

ΣΤΙΧΗΡΑ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ.

Ἐν τῷ ὕψει, Βασιλεῖ, τῆς Χριστοῦ ἀγαπήσεως ἀναβὰς κατώπτευσας τὰ ἀπόρρητα αὐτοῦ καὶ θεαμιστήρια, ἄπερ ἀνεκάλυψας καὶ ἐπράνωσας λαοὺς, εὐσεβείας ὡς κήρυξ σοφῆς. Διὸ πρόσθευε ἐκ φόβου καὶ κινδύνου λυτρωθῆναι τοὺς πιστῶς ἐπεπομίνους τοὺς σοὺς δόγμασιν, δευτε.

Τοὺς συνδίστους ἐξέλιυσας τῶν αἰρέσεων, δευτε, τῇ σοφίᾳ τῶν λόγων καὶ δογμάτων σου, κατεῖς ὁμολοίαν ἡθροίας ὀρθοδόξου πίστεως τοὺς ἐνύμωμονας, Χριστὸν εὐφημοῦντας, Γρηγόριε, δι' ἡτέρευε ἐκ φόβου καὶ κινδύνου λυτρωθῆναι τοὺς πιστῶς προσεχομένους τὰ σὰ θεόδογμα δόγματα.

Ἀρδραγῇ σε θεμέλιον ὁ Χριστὸς ἐπιστήριξε τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ, Πάτερ δευτε, τηροῦντα ταύτην ἀσάλευτον, καὶ ἀκαταμάχητον τῶν ἐχθρῶν ταῖς προσβολαῖς, θεοβῆμον Χρυσόστομε, καὶ πρεσβυόοντα ἐκ παθῶν ψυχοφθόρων λυτρωθῆναι τοὺς διψῶντας τῶν σῶν λόγων καὶ νοημάτων ἐδ' πλάγος.

Τῆς Τριᾶδος ἐκλόγια, ἀκηράτου λειμῶνός τε ἄσθη, τὰ μυστήρια καὶ τερπνότητα, τοῦ νοητοῦ ὡς ἀπόργουτας ἀκτίνας ἡλίου, καὶ φωτίζοντας τὴν γῆν ταῖς αὐτῶν θεαῖς λάμψεσιν, εὐφημήσωμεν Ἰωάννην τὸν μέγαν σὺν τῷ θεῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ καὶ τὸν ὑψίστων Βασιλεῖον.

Δόξα.

Ἦχος πλ. β'.

Ἄνθρωποι τοῦ θεοῦ καὶ πιστοὶ οἰκέται, λειτουργοὶ Κυρίου, ἀνδρες ἐπιθωμῶν, σκαθὴ ἐκλογῆς, στυλαί

καὶ στῆρέματα τῆς Ἐκκλησίας, βασιλείας κληρο-
νόμοι, μὴ παρασιωπάτε τοῦ βοῆν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς
Κύριον.

Καὶ νῦν

Θεοτόκιον.

Θεοτόκε, εὐ εἰ ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή.

COMM. 52. Hic videtur recitari oratio Φῶς Πατρὸν, **A**
Eam autem orationem exhibeo integram, prout exstat

Φῶς Πατρὸν ἀγίας δόξης ἀθανάτου Πατρὸς, οὐρα-
νόου, ἀγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν
τοῦ ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἐσπερίνου, ὁμοῦμεν Πα-
τέρα, Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Θεόν. Ἄξιόν σε ἐν
πᾶσι καιροῖς ὀμνέσθαι φωναῖς αἰσίας, Ἰὲ Θεοῦ, ὁ
θεοὸς ζωῆν διὰ ὁ κόσμος σε δοξάζει

COMM. 53. Deinde cantatur psalmus, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἡ Dominus regnavit : sed quis præcise ex
tribus psalmis ita incipientibus, non indicat Typicum. Tum dicitur oratio, Καταξίωσον, quam in an-
tiquis Græcorum Ritualibus diu frustra quæsi. Quare visum fuit eam describere ex Horologio Cryptæ
Ferratæ, impresso Romæ anno 1677. Sic ergo sonat.

Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ ἀναμαρ-
τήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς. Ἐλόγητός εἰ, Κύριε, ὁ
θεὸς Πατέρον ἡμῶν, καὶ υἱόν καὶ ἐδοξαζόμενον τὸ
ἐνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

COMM. Verum an eandem illam orationem adhibuerint antiquiores Græci, dubito ; quia hoc Horologi-
um habet plurima, quæ sunt ritibus Latinorum potius quam Græcorum conformia. Post orationem κα-
ταξίωσον, quæcumque demum illa fuerit, videntur dici sequentia.

Ἐἰς τὸν στίχον στιχηρὰ προσόμοια. Ἦχος κλ. β',
Τριήμερος ἀνέστης, Χριστέ.

Ἡ χάρις ὑπερίσχυσεν, ἡ πίστις ἐπεκράτησεν,
ἐπιλήρωθη πάντα γνώσεως Θεοῦ, διὰ τῶν ἀποστό-
λων, διὰ τῶν διδασκάλων, καὶ σωτηρίαν ἐπιλουτή-
σαμεν.

Στίχος. Καυχῆσονται ὅσοι ἐν δόξῃ.

Οὐράνια μυστήρια, ἀνθρώπινα μαθήματα, χαρι-
σμάτων συνδρομὴ παντοδαπῶν μετὰ κατορθωμάτων
νικούντων πάντα λόγον, τοὺς τρεῖς ἀγίους ἐθαυμάσω-
σαν.

Στίχος. Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύονται δικαιο-
σύνην.

Βασίλειος ὁ ἔνθεος νοῦς, Γρηγόριος ἡ θεὰ φωνή,
Ἰωάννης ὁ παγκόσμιος λαμπτήρ, οἱ τρεῖς τῆς ἀνωτά-
του θεράποντες Τριάδος, καὶ λειτουργοὶ συνοδοξάζεσθε-
σαν.

Δόξα.

Ἦχος αὐτός.

Εὐ, δοῦλοι ἀγαθοὶ καὶ πιστοὶ, εὐ, ἐργάται τοῦ ἀμ-
πελώου Χριστοῦ, οἱ καὶ τὸ βῆρος τῆς ἡμέρας βαστά-
σαντες, καὶ τὸ δεδομένον τάλαντον αὐξήσαντες, καὶ
τοὺς μεθ' ἡμῶν ἰδόντες μὴ ἐφθόνσαντες. Διὰ ἤνοικται
τὴν βασιλείαν ὑμῶν. Ἐπειδή θύναται οὖν εἰς τὴν χάριν
τοῦ ποιήσαντος, προσευῆσατε ὑπὲρ ἡμῶν, ἅγιοι διδά-
σκαλοι.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Ὁδοὶα προστρέγων ἐπὶ σοὶ καταχυμμένους ἀπὸ
σοῦ ἐκπορεύεται, ἀγνή Παρθένε Θεοτόκε· ἀλλ' αἰτεῖται
τὴν χάριν, καὶ λαμβάνει τὸ δῶρημα πρὸς τὸ συμφέρον
τῆς αἰτήσεως.

Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου. Τὸ Τρισάγιον.

ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΝ.

Οἱ τῶν ἀποστόλων ὁμότροποι, καὶ τῆς οἰκουμένης
διδάσκαλοι, τῷ Δεσπότη τῶν ἑλῶν προσευῆσατε εἰρή-

fulments Ecclesiæ, regni hæredes, ne cessetis pro
nobis clamare ad Dominum.

Et nunc.

Dei Genitrix, tu es vitis vera.

saltem quantum possum conjicere ex cap. 1 Typici.
apud Goarum pag. 32 Euchologii.

Lumen jucundum sanctæ gloriæ immortalis
Patris, cælestis, sancti, beati, Jesu Christe, prove-
cti ad solis occasum, et cernentes lucem serotinam,
laudamus Patrem, Filium, et Spiritum sanctum,
Deum. Equum est te, Fili Dei, largitor vitæ, omni
celebrare tempore ; ideoque te mundus totus lau-
dibus prosequitur.

Mariale.

Dignare, Domine, hoc vespere sine peccato
nos custodire. Benedictus es, Domine, Deus Patrum
nostrorum ; et laudabile et gloriosum nomen tuum
in sæcula. Amen.

54. Ad versiculum versus similes. Ton. obl. 2,
sicut Τριήμερος ἀνέστης, Χριστέ.

Gratia prævaluit, exsuperavit fides, scientia
Dei impleta sunt omnia, per apostolos, atque do-
ctores, et nos salute locupletati sumus.

C 55. Versic. Exsultabunt sancti in gloria.

Cælestia arcana, humanæ scientiæ, concursus
gratiarum omnis generis cum recte factis, supe-
rantibus omnem orationem, hos tres sanctos admi-
rabiles fecere.

56. Versic. Sacerdotes tui, Domine, induent
justitiam.

Basilus mens Deo plena, Gregorius divins
vox, Joannes omni ex parte ornatum candelabrum,
tres ministri supremæ Trinitatis ac sacerdotes con-
glorificantur.

Gloria.

Tonus idem.

57. Servi omni et fideles, seduli operarii in
Christi vinea, qui portastis pondus diei, et datum
talentum auxistis, neque invidistis post vos venien-
tibus. Ideo vobis aperta est regni janua. Intrantes
igitur in gaudium Conditoris, orate pro nobis, sancti
doctores.

Et nunc.

Mariale.

Nemo accurrens ad te, pura Virgo Genitrix Dei,
derelictus abs te discedit ; sed petit gratiam, et do-
num accipit petitioni conveniens.

Nunc dimittis servum tuum. Trisagium, de
quo num. 31.

DISMISSORIUM.

58. Hisdem quibus apostoli moribus præditi, do-
ctores universi orbis, orate universorum Domi-

num, ut mundo tribuat pacem, et animabus nostris **A** νην τῆ οἰκουμένη εὐφρασσαίαι, καὶ ταῖς ψυχαῖς τὸ μέγαν ἔλεος.

Post hæc fit ἀπόλυσις sive dimissio.

CAPUT SECUNDUM.

De majoribus vesperis.

59. Hæc Vesperæ sunt statim post occasum solis; et quidem cum majori celebritate ceremoniarum quam illæ aliæ, de quibus jam egimus; atque hæc causa est, quare majores nominentur. Sed cum ex ipso fonte aquæ bibantur purius, juvat Typicum consulere capite 2, cujus titulus est Ἐβδησις τοῦ μεγάλου ἑσπερινού, καὶ τῆς ἀρχιμηνίας διάταξις. Notitia majorum Vesperarum, et vigiliarum ordo. Ibi autem sic habet.

Aliquanto post solis occasum, abijt candelaptes, et exhibet reverentiam præsulibus. Deinde redit et lente pulsat Bareas, relictis psalium centesimum decimum octavum.

60. **Comm.** Hic psalmus quia incipit a verbis Μακάριοι οἱ ἄμωμοι, « Beati immaculati, » propterea Græcis dicitur Ἄμωμος, id est, « Immaculatus. » Pulsare autem Bareas nihil videtur esse aliud, quam, ut Allatius et Goarus interpretantur, edere sonos graviore, certoque intervallo temporis intermissos; quomodo in campanarum nostrarum extrema pulsatione ad conciones ecclesiasticas fieri assolet, quodque « tinere » dicimus. Sic autem prosequitur Typicum.

Hicse peractis discedit et accendit lampades, et verso thuribulo eas reponit in medium ecclesie, post candelabra instructa cereis. Postea egrediens, semanterium pulsat majus, deinde ferreum.

Comm. 61. Majus semanterium, quid sit, n. 42 diximus: restat ut hic de ferreo pauca disseramus. Semanterium ferreum, quod ab aliquibus etiam γαλκοῦν sive æneum appellatur, est ferrea lamina, crassitudine tres digitos vel plures æquans, longitudine brachium, et paululum recurva in formam arcus, e catenis pendens pro foribus templi: quæ locis variis ferreo percussa malleo suaviter resonat. Ita ne docent Allatius, Goarus et Petrus Belonius. Certe ego existimo hujus semanterij sonum non posse esse admodum dissimilem sonu illi, quem nostrates edunt, quando ferreis malleolis pulsant instrumentum illud musicum, quod ex longa semper decrecentium lamellarum serie constituitur.

62. Porro illud Græcorum ferramentum, quod usibus sacris adhibetur, Ἄγιοσίδηρον a nonnullis dicitur, nominatum ab Hieronymo Magio.

« Agiosiderum, » inquit Magius ille (potius scripsisset *hægiosiderum*) « hæc forma vidimus. Ferrea erat lamina, quatuor digitorum latitudine, sexdecim vero longitudine, funiculo in medio librata. Hæc ferreo malleo ternis interpolatis viribus ab homine pulsari solet, qui sacerdotem, Eucharistiam ad argros lectione decumbentes deferentem, solet præcedere, ut inter transeundum quisque rei adnotetur. » Sed cum candelapte revertamur ad templum.

Reversus candelaptes stat ante portas sanctas **C** Ὑποστρέφας, inquit Typicum, Ἰσταται κατενώπιον τῶν ἁγίων θυρῶν.

Comm. 63. Hæc autem portæ, ut ait Goarus pag. 24, « sunt τοῦ βήματος, et ad sacrum altare recta iter apertum, nomenque hujusmodi sunt sortitæ, quia sancta mysteria per eas proferuntur: vel quia per illa transitum habet Rex omnium et dominorum Dominus, Βασιλικὰ etiam audire meruerunt. » Sed Goarus, « portas sanctas » confundens cum « basilicis, » vehementer errat. Cum enim Marcus Hieromonachus, de dubiis Typicis cap. 96, dicat: Θυμῆ τῶν ἑσπερον ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ καταρχόμενος μέχρι τῶν βασιλικῶν πυλῶν, ποῦν καὶ ἐν αὐτῶν, ὡσπερ καὶ εἰς τὸν ἑσπερον. « Alium inuentas incipiens a sanctis portis, et perveniens ad basilicas portas usque, id idem quod in alio perficiens: » et paucis interpositis: Πληρώσας δὲ τὸ θυμῶν, καὶ μέλλων εἰσεῖναι ἐν τῷ ναῶν, χαράττει σταυρὸν ἐμπροσθεν τῶν βασιλικῶν πυλῶν. Fine incensandi facto, ingressurus in templum, ante portas basilicas crucem designat. » Cum, inquam, hæc dicat ille Marcus, quis est qui non videat portas sanctas a basilicis esse diversas? Id idem colligit ex Leone Grammatico, in Michaelæ Theophili F. pag. 466. Μέχρι δὲ τῶν βασιλικῶν πυλῶν ἐλθὼν ὁ βασιλεὺς, οὐκ ἀπέβητο τὸ στέφος, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς βασιλεῦσι, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ εἰσῆλθε μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν. « Cum imperator ad basilicas portas pervenisset, non deponeret coronam, ut erat in more positum institutoque imperatorum; sed cum ea usque ad sanctas portas penetravit. »

64. Ergo per portas basilicas introitur in templum, per sanctas in βῆμα, sive sacrum aditum, id est, illum templi locum, ubi consistunt sacerdotes, et quem nulli laico ingredi fas erat, præterquam imperatori, cui licuit ibi dona offerre omnium Conditori, idque ex antiquissima traditione, ut est in synodo Trullana, cau. 69 Stante ergo candelapte ante sanctas portas,

65. Surgens sacerdos inclinat corpus præfecto, sive abbati, vel versus locum ipsius, videlicet si præsens non sit: et postquam recessit, inclinat sese tertio ante sanctas portas, et semel versus considentium fratrum choros.

Comm. Choros, nimirum dextrum sinistrumque, quomodo etiam apud nos chori psallentium utrinque consistunt.

Μετὰ τὸ δύναι τὸν ἥλιον μικρὸν, ἀπέρχεται ὁ κανδηλάπτης, καὶ ποιεῖ μετάνοιαν τῷ προστώτῳ. Ἐἵτα ἀνέρχεται καὶ κρούει τὰς Βαρέας σχολαίως, ψάλλον τὸν Ἄμωμον.

Μετὰ δὲ τὸ πλήρωμα τούτων ἀπέρχεται καὶ ἄπειτα τὰς κανδηλάς, καὶ τρεπίσας τὸν θυμιατῶν, τίθησι λαμπάδας μετὰ κηρομανουάλια εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐξερχόμενος σημαίνει τὸ μέγα, εἶτα τὸ σιδηρῶν.

Ἰσταται κατενώπιον τῶν ἁγίων θυρῶν.

Ὁ ἱερεὺς ἀναστὰς ποιεῖ μετάνοιαν τῷ ἡγουμένῳ, ἢ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, δηλονότι μὴ ἐνδημούντος: καὶ ἀπελθὼν, ποιεῖ μετάνοιαν γ' ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν, καὶ εἰς τοὺς χοροὺς πρὸς μίαν τῶν ἀδελφῶν καθήμενων.

Εἰσελθὼν δὲ καὶ εἰς τὸ ἄγιον βῆμα, λέγει τὴν Α 66. Ingressus autem sanctum aditum dicit secreto orationem ad incensationem dici solitam.

Comm. Hanc, hic in Typico omissam, Goarus exhibet sequentibus verbis.

Κατεύθυνον τὴν προσευχὴν ἡμῶν, ὡς θυμιαμα ἐνώπιόν σου, καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν εἰς ὄσμην εὐωδίας.

Dirige orationem nostram, ut incensum in conspectu tuo, et suscipe eam in odorem suavitatis.

Certe hæc oratio a Goaro exhibetur pag. 29, neque aliam ego nspiam inveni.

Ὁ δὲ κανηλάπτης ἐκφρασεῖ, Κελεύσατε, γεγωνοτέρῃ φωνῇ, κρατῶν καὶ τὴν λαμπάδα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Tum candelas, manu præferens lampadem, exclamat clariore voce, Jubete.

Comm. « Quo verbo non jubet (inquit Goarus loco jam citato) ut sacerdote adveniente cuncti surgant: quin potius humilitatis modestiæque demonstrandi studio, rogat ut jubent, quasi aliis imperaturi; ut assumant. » Rem non omnino absimilem facit apud Latinos lector, qui, juxta Petrum Damianum, lib. *Domini nostri Jesu Christi*, cap. 2, « benedictionem a sacerdote dum petit, non rogat ut benedicat; sed ut benedicere jubeat quempiam alium. »

Θυμιάσας δὲ ὁ ἱερεὺς σταυροειδῶς τὴν ἀγίαν Β 67. Cum sacerdos in formam crucis incensavit sanctam mensam totumque altare, egreditur sanctis portis, et thuribulo ante cancellos benamata formata cruce, abit et incensat imaginem sancti (vel illius qui est ecclesie tutelaris, vel cujus festum agitur), deinde incensat præsidem: et duos choros servato ordine, nimirum lampade eum præeunte. Postquam autem egressus est in narthecem, atque ibi ordine incensavit fratres, revertitur.

68. Comm. Jucundum hic forte lectori fuerit intelligere, quid sit templi νόρθηξ. Est ergo proprie narthex locus pœnitentibus, catechumenisque atque energumenis assignatus. At dicere ubi ille fuerit, extraneum intra ecclesiam, hoc opus, hic labor est: id tamen conabor declarare brevitate quanta potero maxima.

Allatus quidem Narthecem qui et πρόναος dicitur, quasi « anterius templum, » iisdem quibus ecclesiam muris circumscribitur, ponitur intra illam: sed Goarus ponit extra, et censet esse ecclesie « vestibulum, propylæum » seu « porticum » (*porticale* vulgus appellat) quæ ædis sacræ portis obversatur. Uterque pro se afferit auctoritates non leves. Verum puto ego, hanc opinionem varietatem natam esse ex eo, quod non satis observaverint Græcorum ecclesias, alias esse catholicas, quæ scilicet utriusque sexui univrsim præsent; alias monasticas, quæ solis viris, si virorum; vel solis mulieribus, si sanctimonialium sint. Nam prioribus narthex exterior est, posterioribus non itein; uti pluribus ostendit eruditus Cangius, ex quo juvat pauca delibare.

69. Postquam præclarus ille auctor, in *Glossario mediæ et infimæ Græcitatia* dixi-set, « narthecem esse porticum ante templi vestibulum, sic dicam quod ferulæ speciem præferat, cum in latitudinem ad ipsam ædis faciem diducatur; esseque extra ædem, si ecclesie catholicas spectemus, » id quod lib. in *Constantinopolis Christiana*, num. 18, probat ex Procopio, Codino, Theodoro, Silentario et aliis; statim subdit: « In monachorum vero ecclesiis aliter se res habet. Eæ enim in tres partes dividuntur: in βῆμα seu Sacrarium, suis cancellis disparatum; in ναὸν, in quo monachi consistunt, suis pariter cancellis divisione a reliqua æde, quam νόρθηξα appellant, quod iis νόρθηχος vicem præstat, licet non sit revera νόρθηξ, ut qui intra ipsam ædem exstet illiusque septa: in qua tamen νόρθηχος figuram retinet, cum excerpto benamata, potiore ædis partem obtineat ναὸν, seu monachorum chorus; reliqua parte, ut dixi, in angustum contracta, et in latitudinem diducta, easque secularibus permixta, tanquam eo instar pœnitentium accedentibus, cum iis intra ναὸν consistere non liceat.... Atque eam ferme etiam monasticarum ecclesiarum formam fuisse apud nos seu Latinos, facile concedat, quisquis attentius veteres ejusmodi monasticas ædes consideraverit; in quibus monachorum chorum, quem capsum ecclesie vocabant (ut quidam volunt) potiore ædis partem occupare animadverteret, reliqua secularibus seu κοσμητοῖς patente. Quidquid igitur in iis monachorum ecclesiis extra narthecem est, ἐξωνόρθηξ et ἐξωστηξ corrupte dicitur, ædis scilicet vestibulum, ubi in ecclesiis catholicis νόρθηξ collocari solet, in culis discernitur, anteriore narthecem, Ἐξωνόρθηξα vocant. » Hæc Gæcianos, quibus scite egregieque positis, et conciliantur discrepantis doctorum sententiæ, et facile intelliguntur ea quæ prosequitur Typicum.

Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν βασιλικὴν πύλην, χαράτ- C 70. Et intrans portam basilicam, sive regiam, τει μετὰ τοῦ θυμιατοῦ σταυρὸν.

thuribulo crucem effingit.

Comm. Quippe quod ante diximus, per portas basilicas patere aditum in templum, id de templo catholico intellectum volo, non de monastico; quia in monasteriorum templis (quale erat illud pro quo scriptum est hoc Typicum), portæ basilicæ non sunt portæ exteriores et omnium maximæ; sed interiores, et quæ e narthecæ ducunt ad ναὸν sive chorum. Quod opus est pluribus? Porta basilica in hoc ipso Typico intra monasticam ecclesiam manifeste constituitur. Id quod patebit etiam ex sequentibus. Quapropter Typici seriem repetamus.

Καὶ ἐκφωνεῖ μεγαλοφώνως τὸ, Κύριε, εὐλόγησον, καὶ θυμιάσῃς τὸν προεστῶτα ἡ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, εἶτα τὸν ἄγιον.

71. Et elata voce exclamat: Benedic, Domine: et incensat iterum præsidem vel ipsius locum, deinde sanctum.

Ἐπεὶ πλεόντων, ὀδοπορούντων, νοσούντων, Α καμνόντων, αλχημαλόντων, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Ἐπεὶ τοῦ βουθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, καὶ ἀνάγκης, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Ἀντιλόβου, σῶσον, ἐλέησον, καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, ἐν τῇ σῇ χάριτι. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀει Παρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύσαντες, ἐαυτοὺς καὶ ἀλλήλους πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθίμεθα. Χ. Σοὶ, Κύριε,

Καὶ ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς· Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

Ἰστέον δὲ, ὅτι, ὅταν λέγομεν τὸ, Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, ὁ ἱερεὺς ἀπεκλιθὼν λέγει τὰς εὐχὰς τοῦ λυχνικοῦ, ἰστάμενος ἀσκητῆς ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν.

Comm. Ex hoc loco conficitur, Ἐσπερινὸν inter ἔσπερινον est, totum officium vespertinum, λυχνικὸν pars, seu pauca orationes, quas non gravabor describere.

ΕΥΧΗ Α'.

Κύριε οὐκ ἔστρωτον καὶ ἐλεῆμον, μακρόθυμε, καὶ πολυέλεε, ἐνώπιόν σου προσεκύνη ἡμῶν, καὶ πρόσχευς ἐν φωνῇ τῆς δεήσεως ἡμῶν· ποίησον μεθ' ἡμῶν σημεῖον εἰς ἀγαθὸν ὁδήγησον ἡμᾶς ἐν τῇ ὁδῷ σου, τοῦ πορεύεσθαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· εὐφρανόντας καρδίας ἡμῶν εἰς τὸ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομα σου τὸ ἅγιον· ἵδοτι μέγας εἰ σὺ καὶ ποιῶν θαυμάσια· σὺ εἶ Θεὸς ὁ μόνος, καὶ οὐκ ἔστιν ὁμοίος ἐν θεοῖς, Κύριε, δυνατὸς ἐν ἐλέει, καὶ ἀγαθὸς ἐν ἰσχύϊ, εἰς τὸ βοηθεῖν, καὶ παρακαλεῖν, καὶ σῶζειν πάντας τοὺς ἐλπίζοντας εἰς ὄνομά σου τὸ ἅγιον· ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

ΕΥΧΗ Β'.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς ἡμᾶς, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς ἡμᾶς· ἀλλὰ πόησον μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν ἐπιεικείαν σου, ἱατρὴ καὶ θεραπευτὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν· ὁδήγησον ἡμᾶς ἐπὶ λιμένα θελημάτων σου· φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν καρδιῶν ἡμῶν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς ἀληθείας· καὶ δώρησαι ἡμῖν τὸ λοιπὸν τῆς παρουσίας ἡμέρας εἰρηικῶν καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, προσεδείας τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων. Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σὺ εἶστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

ΕΥΧΗ Γ'.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μὴ σθητὴ ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ἀχρεῶν δούλων σου, ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι ἡμᾶς τὸ ἅγιον ὄνομά σου· καὶ μὴ κατασχῆς ἡμᾶς

Pro navigantibus, iter agentibus, indr-mis, laborantibus, captivis, et eorum salute, Dominum precemur. Ch. Domine, miserere.

Ut liberemur ab omni ærumna, plaga, et necessitate, Dominum precemur. Ch. Domine, miserere.

Suscipe, serva, miserere et custodi nos, Deus, tua gratia. Ch. Domine, miserere.

Sanctissimæ, intemeratæ, super omnes benedictæ, gloriosæ Domine nostræ Deiparæ, et semper virginis Mariæ ac omnium sanctorum memoriam agentes, nos ipsos, et invicem, et vitam nostram Christo Deo commendemus : Ch. Tibi, Domine.

75. Et exclamat sacerdos : Quia convenit tibi omnis gloria, honor et adoratio, Patri, et Filio, et Spiritui sancto : nunc et semper et in sæcula sæculorum, Amen.

Sciendum autem est, quod quando dicimus versiculum Aperiente te manus, sacerdos habeat et recitet orationes lucernarii stans detectus ante sanctas fores.

et λυχνικὸν discrimen esse non modicum. Quirpo vero seu « lucernarium » est tantam aliqua ejus

ORATIO I.

76. Domine misericors et benignè, longanimis et multum clemens, auribus percipe deprecationem nostram, et attende voci orationis nostræ, fac nobiscum signata in bonum; deduc nos in via tua, ut in veritate tua ambulemus. Exhilara corda nostra, ut timeamus nomen sanctum tuum, quia magnus es tu, et faciens mirabilia; tu es Deus solus, et non est similis tui in diis, Domine, potens in misericordia et bonus in virtute, ut succurras et consolers et serves omnes sperantes in nomine tuo. Quia convenit tibi omnis gloria, honor et adoratio, Patri et Filio et sancto Spiritui : nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO II.

77. Domine, ne in furore tuo arguas nos, neque in ira tua corripias nos : sed fac nobiscum secundum misericordiam tuam, medice et curator animarum nostrarum; perduc nos ad portum voluntatis tue; oculos cordium nostrorum illumina in tua veritatis agnitionem, atque bujusec die reliquum, omneque vitæ nostræ tempus pacificum, et a peccato liberum esse largire, intercessionibus sanctæ Dei Genitricis et omnium sanctorum. Quia tua est potestas, tuum est regnum et virtus et gloria, Patri et Filii et sancti Spiritus, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO III.

78. Domine Deus noster, memento nostri peccatorum et inutilium servorum tuorum, cum invocamus sanctum nomen tuum; et ne confundas nos.

a misericordiæ tuæ expectatione; sed omnia ad salutem facientia postulata concede; et fac ut amemus et timeamus te ex toto corde, et in omnibus voluntatem tuam exsequamur. Quia bonus et hominum amans Dens es, tibi que gloriam rependimus, Patri, et Filio, et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IV.

79, 80. Qui non taciturnis laudibus et nunquam finienda glorificatione a sanctis virtutibus celebraris; imple os nostrum laude tua, ut nomini tuo sancto rediamus magnificentiam: et cum omnibus qui te in veritate timeant, et mandata tua observant, partem et sortem nobis impertire, precibus sanctæ Delparæ et omnium sanctorum tuorum. Quia convenit tibi omnis gloria, honor et adoratio, Patri, et Filio, et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO V.

81. Domine, Domine, qui illibata tua manu contines omnia, qui longanimis es super nos omnes, et qui super nostris vitiiis penitentiam agis; remissione miserationum tuarum et misericordiæ tuæ; respice nos in bonitate tua, et concede, ut et reliquo hujus diei tempore varias maligni machinationes effugere tua gratia valeamus. Custodi vitam nostram ab insidiis liberam, gratia sanctissimi tui Spiritus, misericordia et benignitate unigeniti tui Filii, cum quo benedictus es, cum sanctissimo et bono et vivifico tuo Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VI.

82. Deus magne et admirabilis, qui ineffabili bonitate et abundante providentia cuncta administras; qui datis nobis hujus mundi bonis, etiam promissum regnum nobis obstrinxisti; qui præterita diei parte per concessa bona nos deduxisti: da nobis et residuum quoque partem inculpate coram sancta gloria tua transigere possimus, et te solum bonum et benignum Deum nostrum collaudare. Quia tu es Dens noster, et tibi gloriam referimus, Patri, et Filio, et sancto Spiritui, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO VII.

83, 84. Deus magne et excelsæ, qui solus habes immortalitatem; qui hanc habitas inaccessam; qui creaturam omnem in sapientia condidisti; qui divisisti lucem a tenebris; qui constituisti solem ut præsetet diei, lunam vero ac stellas ut præsetent nocti; qui nos peccatores et hac hora præoccupare faciem tuam in confessione, et vespertinas tibi laudes offerre voluisti; ipse benigne dirige orationem nostram, sicut incensum in conspectu tuo, et eam in odorem suavitatis admittit. Sed et præsentem vesperam et sequentem noctem nobis tribue pacificam. Lucis armis indue nos. Libera nos a ti-

ἀπὸ τῆς προσδοκίας τοῦ ἑλέους σου, ἀλλὰ χάρισαι ἡμῖν, Κύριε, πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα, καὶ ἀξιῶσον ἡμᾶς ἀγαπῆν καὶ φοβέσθαι σε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖν ἐν παντί τὸ θέλημά σου. Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σε τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EYXH Δ'.

Ὁ τοῖς ἀσεγήτοις ὕμνοις καὶ ἀπαύστοις δοξολογίαις ὑπὸ τῶν ἁγίων δυνάμεων ἀνυμνούμενος, πληρωσον τὸ στόμα ἡμῶν τῆς ἀινέσεώς σου, τὸ ὄμμα μεγαλοσύνην τῆ ὀνόματι σου τῷ ἁγίῳ· καὶ ἕδος ἡμῖν μερίδα καὶ κληρον μετὰ πάντων τῶν φοβουμένων σε ἐν ἀληθείᾳ, καὶ φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου, προσελαίας τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου. Ὅτι πρέπει σοι πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EYXH E'.

Κύριε, Κύριε, ὁ τῇ ἀχράντῳ σου παλάμῃ συνέχων τὰ σύμπαντα, μακροθυμῶν ἐπὶ πάντα ἡμᾶς, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις ἡμῶν, μνησθῆτι τῶν ἐκτετριμῶν σου καὶ τοῦ ἑλέους σου· ἐπισκοφεῖα ἡμᾶς ἐν τῇ ἀγαθότητι σου, καὶ ἕδος ἡμῖν διαφυγεῖν καὶ τὸ λοιπὸν τῆς παρουσίας ἡμέρας τῆ σῆ χάριτι ἐκ τῶν τοῦ πονηροῦ ποικίλων μηχανημάτων. Ἀνεπιβούλευτον τὸν ζωὴν ἡμῶν διαφύλαξον τῇ χάριτι τοῦ παναγίου σου Πνεύματος, ἕλθει καὶ φιλόανθρωπῶς τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μεθ' οὗ εὐλογητὸς εἰ σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EYXH Γ'.

Ὁ Θεὸς μέγας καὶ θαυμαστός, ὁ ἀνεκτεγγίψων ἀγαθωσύνην καὶ πλοῦσιλα προνοεῖα δικαιοῦν τὰ σύμπαντα, ὁ καὶ τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ ἡμῖν δωρησάμενος, καὶ κατεγγυήσας ἡμῖν τὴν ἐπιγγελεμένην βασιλείαν διὰ τῆς ἡδῆ κεχαρισμένου ἀγαθῶν ἔδοποτήσας ἡμῖν, καὶ τῆς ἡμέρας τὸ παρελθὸν μέρος ἀπὸ παντὸς ἐκκλίνας κακοῦ· δώρησαι ἡμῖν καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἀμέμπτως ἐκτελέσαι ἐνώπιον τῆς ἁγίας δόξης σου, ὁμνεῖν σοι μὲν μόνον ἀγαθὸν καὶ φιλόανθρωπον Θεὸν ἡμῶν. Ὅτι εἰ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EYXH Ζ'.

Ὁ Θεὸς μέγας καὶ ὕψιστος, ὁ μόνος ἔχων ἀθανάσιαν, φῶς οὐκ ἔχον ἀπρόσιτον, ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐν σοφίᾳ δημιουργήσας, ὁ διαχωρίσας ἀναμέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους, καὶ τὸν ἥλιον θέμενος εἰς ἔξουσιαν τῆς ἡμέρας, σελήνην δὲ καὶ ἀστέρας εἰς ἔξουσιαν τῆς νυκτὸς, ὁ καταβύβισας ἡμᾶς τοὺς ἀμαρτωλοὺς καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας ὥρας προσώβασαι τὸ πρόσκρον σου ἐν ἐξομολογήσει, καὶ τὴν ἔσπερινὴν σοι δοξολογίαν προσαγαγεῖν· αὐτὴς, φιλόανθρωπε, κατεκύβησον τὴν προεσχηγὴν ἡμῶν ὡς θυμιάμα ἐνώπιόν σου, καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν εἰς ἁσμην εὐωδίας· παρῶσθον δὲ ἡμῖν τὴν παρούσαν ἔσπεραν καὶ τὴν ἐποῦσαν

νοκτα ειρηνηκήν. Ἐνδοξον ἡμᾶς πάντα φωτός. Ἡμεῖς ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, καὶ παλιν πράγματός ἐν σκότει διαπορευομένου καὶ ὄς τὸν ὕπνον, ἐν εἰς ἀνάπαιον τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν ἰδωρῶσιν, πάσης διαβολῆς φαντασίας ἀπληλαγμένοι. Ναί, Δέσποτα, τῶν ἀγαθῶν χορηγέ, ἕνα καὶ ἐπὶ ταῖς κοίταις ἡμῶν κατανογόμενοι, μνημονεύμεν ἐν νυκτὶ τοῦ ὄνομάτος σου, καὶ τῇ μελέτῃ τῶν σῶν ἐντολῶν καταναγόμενοι, ἐν ἀγαλλίασει ψυχῆς, διαναστώμεν πρὸς δοξολογίαν τῆς σῆς ἀγαθότητος, δεήσεις καὶ ἱκεσίας τῆς σῆς εὐσπλαγχνίας προσάγοντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ σου, ἐν ταῖς πρεσβείαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου ἐν ἐλπίδι ἐπίσπεσαι. Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. B

Jam vero nos Typicum revocat, sic habens.

Εἶτα στιχολογούμεν τὸ κάθισμα, ἔχουν τὸ, Μακάριος ἄνθρω, μετὰ μέλους εἰς ἕχον πλ. δ.

more nocturno, et omni negotio perambulante in tenebris. Somnum, quem in nostrae infirmitatis requiem dedisti, da ab omni diabolica cogitatione liberum. Ita, Domine, bonorum largitor; nō in cubilibus nostris compuncti, meminerimus noctu nominis tui; et commentatione mandatorum tuorum illustrati, in animi exultatione, ad dicendam bonitatis tuae gloriam, exurgamus; preces et supplicationes tuae misericordiae offerentes, pro peccatis propriis et cuncti populi tui, quem precibus sanctae Dei Genitricis clementer protege, quia bonus et hominum amans Deus es, tibique gloriam rependimus, Patri, et Filio, et Spiritui sancto; nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

85. Postea, recitatur κάθισμα, *Beatus vir*, cum modulatione ad tonum obliquum quartum.

Comm. Hic autem non puto unicum illum psalmum Jam dictum recitandum esse; sed insuper septem sequentes, sive octo primos. Κάθισματα enim apud Graecos vocantur divisiones seu sectiones totius Psalterii, eaque sunt numero viginti. Ac primum quidem Κάθισμα continet Psalmos octo, a 1 ad viii; secundum a ix ad xvi; tertium a xvii ad xxiii; quartum a xxiv ad xxxi; quintum a xxxii ad xxxvi; sextum a xxxvii ad xli; septimum a xlii ad lvi; octavum a lv ad lxviii; nonum a lxix ad lxxix; decimum a lxx ad lxxviii; undecimum a lxxviii ad lxxxviii; duodecimum a lxxxviii ad xc; decimum tertium a xci ad c; decimum quartum a ci ad cix; decimum quintum a cx ad cxviii; decimum sextum a cxix ad cxviii; decimum septimum solum habet psalmum cxviii, *Beati immaculati*: quo completur istud Κάθισμα propter prolixitatem; decimum octavum, a cxix ad cxxxi; decimum nonum a cxxxii ad cclxi; vicesimum reliquos usque ad cl. Ita post Meursium Cangius, additque singula ista Κάθισματα dividi in tres partes, quae cum, « Gloria Patri, » terminantur, aliter ac fit in Ecclesia Latina, quae dictam doxologiam post singulos psalmos recitat. Dividitur pariter, decimum septimum catholicism in tres partes, quae eadem glorificatione terminantur. Huiusmodi autem catholicism divisiones dicuntur σάδες. Igitur dum Typicum dicit, recitandum esse κάθισμα τὸ Μακάριος, octo primos psalmos recitanda esse insinuat. Alia item significatio est vocis κάθισμα. Sed de illa agendi aua dabitur secuturo capite.

Jam dictum recitandum esse; sed insuper septem sequentes, sive octo primos. Κάθισματα enim apud Graecos vocantur divisiones seu sectiones totius Psalterii, eaque sunt numero viginti. Ac primum quidem Κάθισμα continet Psalmos octo, a 1 ad viii; secundum a ix ad xvi; tertium a xvii ad xxiii; quartum a xxiv ad xxxi; quintum a xxxii ad xxxvi; sextum a xxxvii ad xli; septimum a xlii ad lvi; octavum a lv ad lxviii; nonum a lxix ad lxxix; decimum a lxx ad lxxviii; undecimum a lxxviii ad lxxxviii; duodecimum a lxxxviii ad xc; decimum tertium a xci ad c; decimum quartum a ci ad cix; decimum quintum a cx ad cxviii; decimum sextum a cxix ad cxviii; decimum septimum solum habet psalmum cxviii, *Beati immaculati*: quo completur istud Κάθισμα propter prolixitatem; decimum octavum, a cxix ad cxxxi; decimum nonum a cxxxii ad cclxi; vicesimum reliquos usque ad cl. Ita post Meursium Cangius, additque singula ista Κάθισματα dividi in tres partes, quae cum, « Gloria Patri, » terminantur, aliter ac fit in Ecclesia Latina, quae dictam doxologiam post singulos psalmos recitat. Dividitur pariter, decimum septimum catholicism in tres partes, quae eadem glorificatione terminantur. Huiusmodi autem catholicism divisiones dicuntur σάδες. Igitur dum Typicum dicit, recitandum esse κάθισμα τὸ Μακάριος, octo primos psalmos recitanda esse insinuat. Alia item significatio est vocis κάθισμα. Sed de illa agendi aua dabitur secuturo capite.

Εἰς δὲ τὸν γ' ψαλμὸν ἀναβροῦμεν μικρὸν τὸ C δεῦτερον καὶ τρίτον ἀντίφωνον εἰς τὸν ἕχον τῆς ἡμέρας.

86. Ad psalmum tertium dicimus secundum et tertium Antiphonum tono d'ei.

87. Comm. Hic noto, quod, quamvis « antiphona et antiphonum, » ab uno et eodem Graeco vocabulo originem trahant, tamen hoc apud Graecos non sonat idem, quod illa apud Latinos. « Antiphona » namque (ut est apud Coarum pag. 123) est sententia vel modulus cuilibet psalmo decantato adjunctus, et quasi ex appposito respondens. « Antiphonum » autem, ut hic usurpatur, sunt plures versus psalmi unius, ad quorum singulos, una et eadem fit semper ab altero choro responsio. Et propter hanc unam et reciprocam sententiam semper illatum, « Antiphonum quasi vox opposita seu vocis oppositio vocatur. » Antiphonum autem (quale unum ad Mattheum proferam) dividitur in primum, secundum et tertium. Primum est in quo post singulos versus recitatur, Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, ὤστερ, ὡσον ἡμᾶς. « Precibus Deiparæ, Servator, serva nos. » Secundum, in quo recitatur post versus singulos, Ταῖς πρεσβείαις τῶν ἁγίων ὡσον ἡμᾶς. « Precibus sanctorum serva nos. » Tertium denique in quo singulis versibus conjungitur aliquis solemnitate utnunque exprimitur, ut in die Paschatis, ὡσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς; ἐκ νεκρῶν, φάλλοντάς σοι, Ἀλληλούϊα. « Fili Dei, qui resurrexisti a mortuis, serva nos, qui laudamus te, Alleluia. » Et in hoc festo trium doctorum: ὡσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ μονογενέ, ὁ ἐν ἁγίοις θαυμαστός, φάλλοντάς σοι, Ἀλληλούϊα. « Fili Dei unigenite, qui es mirabilis in sanctis, serva nos, qui laudamus te, Alleluia. »

86. Ad psalmum tertium dicimus secundum et tertium Antiphonum tono d'ei.

Ἐν ἐκάστῳ δὲ ἀντίφωνῳ ποιεῖ ὁ διάκονος μικρὰν D συναπτήν.

In unoquoque antiphono dicit diaconus collectam parvam, quae hæc est :

Ἐτι καὶ ἔτι ἐν ειρήνῃ, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ χορός: Κύριε, ἐλέησον.

88. Iterum iterumque in pace Domini deprecemur. Chorus : Domine, miserere.

Ἀντιλόβου, ὡσον, ἐλέησον, καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ Θεός, τῆς σῆς χάριτι. X. Κύριε, ἐλέησον.

Suscipe, serva, miserere et custodi nos, Deus, tua gratia. Ch. Domine, miserere.

Τῆς παναγίας, ἀρχάντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀεὶ Παρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονευοσάντων, λαυτοῦς, καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν, Χριστῷ Θεῷ παραδώμεθα. X. Σοὶ, Κύριε. Καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ: Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστὶν

Sancitissimæ, intereratæ, super omnes benedictæ, gloriosæ Domine nostræ Deiparæ et semper virginis Mariæ cum omnibus sanctis memoriam recolentes, nos ipsos, et invicem et totam vitam nostram, Christo Deo commendemus. Ch. Tibi, Domine. Et succlamat sacerdos : Quia

tua est potentia, et tuum est regnum et virtus et gloria Patrie, et Filii, et Spiritus sancti. Ch. Amen.

Solita psalmodiarum recitatione jam absoluta, designatus monachus canonarcha, tonum suggerit et psallimus Domine, clamavi, juxta tonum in octocho occurrentem -

89. *Comm.* Suggestit autem canonarches tonum illum stans in medio ecclesiae, ut moe docet Philotheus patriarcha Constantinopolitanaus in Ordine sacri ministerii.

Posthæc sacerdos vel diaconus (ut meris est) thus adolei, consuetam exhibens reverentiam antistiti vel abbati. Nos vere recitamus versiculos decem, sicut Educ a custodia.

90. *Comm.* Est hic ultimus versiculus psalmi CXXI; ut ergo habeantur versiculi decem, continuantur cantus per novem primos versiculos psalmi sequentis. At vero, festo trinum doctorum, non recitantur nisi versiculi octo, quemadmodum videre est ex Menæis, ubi et dicuntur post illos versiculos, psalmi versus sive stichera Prosomœa tono tertio sicut 'Ὅς γυναικῶν ἐν μάρτυριον. Scito assignari tantum quatuor; sed dicenda bis, ut sint quasi octo, ut indicant Menæa subjungendo singulis in rubrica vocem δις. « his. » In Typico autem idem sic exprimitur: 'Ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἱστώμεν στιχηρὰ ἢ, δευτεροῦντες αὐτά. « Hoc die canimus versiculos octo, ipsos duplicantes, » scilicet stichera illa quatuor quæ in Menæis habentur, ut sequitur.

91. Instrumenta gratiæ; Spiritus citharas; insignes Evangelii tubas: terrificum et altum resonantia in celo tonitrua, Deique gloriam annuntiantia finibus terræ; præcones trigeminos magnæ Trinitatis, Joannem et Basilium cum Gregorio digne honoremus. Bis.

92. Trinitatis propugnatores; pietatis defensores; post illos duodecim, tres apostoli; flumina aquam vivam vehentia ex Edem, et faciem terræ divino ac vivifico fluxu rigantia; magna elementa, fidem velut aliquam fabricam constituentia, jure merito honoremus. Bis.

93. Non sunt loquelæ, inquit, neque sermones quorum non audiantur voces eorum. Nam in omnem terram et mare exivit istorum divino afflatorum Numine et sapientium magistrorum sonus: unde ipsorum legibus optime in fidei integritate continentur et conservantur fines orbis terræ. Bis.

94. Spiritus organa, veritatis huccinas, Verbi Dei oratores lætis prosequamur canticis; et eorum dogmata sequentes, rogemus eos supplices, ut pro ea, quam habent apud Dominum, fiducia, petant firmam pacem in perpetuum mundo dari, nobis autem veniam. Bis.

Gloria. Tonus obliquus 2.

95. Mysticas bodie celebremus Spiritus tubas, Deo impletos Patres, modulatos in medio Ecclesie concinnum theologiæ melos, scilicet nram Trinitatem immutabilem, essentialiæque ac divinitatem; domitores Arii, et orthodoxorum antesignanos, continenter orantes Domium, ut nostrarum animarum miserescat.

Et nunc. Mariale.

96. Quis te, Virgo sanctissima, non beatam prædicet? Quis non celebret tuum sine viri operum partum? Quippe qui ante omne tempus ex Patre effulsit Filius unigenitus, ille idem ex te, purissima, providit, ineffabiliter incarnatus; natura Deus exsi-

ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ὁ χορ. Ἀμήν.

Ὁ δὲ ταχθεὶς μοναχὸς κανονάρχης μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς συνθέσεως στιχηλογίας λέγει τὸν ἕχον, καὶ ψάλλοντες, Κύριε, ἐπέκραξα, εἰς τὸν τυχόντα ἕχον τῶς δικαιοῦχου.

Εἶτα θυμῶ ὁ ἱερεὺς, ἢ διάκονος, ὡς ἔθος ἐστὶ πωτῶν τὴν συνῆθη μετάνοιαν τῷ καθηγούμενῳ. Ἡμεῖς δὲ ἱστώμεν στιχοὺς ἰ' ἀπὸ τοῦ, Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς.

Τὰ τῆς χάριτος ὄργανα, τὰς κithάρους τοῦ Πνεύματος, τὰς εὐσήμεους σάλπιγγας τοῦ κληρύματος, τὰς φοβερὸν καὶ ἐξέκουστον ἐξ ὕψους ἠχούσας βροντὰς, καὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζουσας τοῖς πέρασιν τοῖς τρεῖς κήρυκας τῆς μεγάλης Τριᾶδος, Ἰωάννην καὶ Βασίλειον ἀείψων ἄξιως σὺν Γρηγορίῳ τιμῶμεν. Δίς.

Τῆς Τριᾶδος οἱ πρόμαχοι, εὐσεβείας οἱ πρόδρομοι, οἱ μετὰ τοὺς δόδεκα τρεῖς ἀπόστολοι, οἱ ἐξ Ἐδέμ ἀναβλύζοντες τὸ ζῶν ὕδωρ καταμολ, καὶ τὸ πρόσσωπον τῆς γῆς ζωηρότεως ποτίζοντες θεοῖς βρέμμασι τὰ μεγάλα στοιχεῖα, τὰ τὴν πίστιν ὡσπερ κτίσιν συστῶντα, ἀξιοχρῶς τιμᾶσθωσαν. Δίς.

Οὐκ εἰσι λαλαῖα, οὐδὲ λόγια λεγόμενα, ὧν οὐχ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν εἰς πᾶσαν γῆν γὰρ καὶ θάλασσαν ὁ φθόγγος ἐξέβραμε τῶν ἐθνῶν καὶ σοφῶν διδασκάλων τῆς κτίσεως ὅθεν ἄριστα τοῖς αὐτῶν θεοῖς νόμοις συγχρατεῖται καὶ συνήχηται πρὸς μίαν ὀρθοδόξην τὰ πέρατα. Δίς.

Τὰ τοῦ Πνεύματος ὄργανα, ἀληθείας τὰς σάλπιγγας, τοὺς τοῦ Λόγου ῥήτορας, εὐφημήσωμεν φωναῖς ψαμάτων, τοῖς αὐτῶν οἱ ἐπιθήμενοι ἱκετεύοντες αὐτοὺς, παρρησίαν ὡς ἔχοντας πρὸς τὸν Κύριον, δωρηθῆναι εἰρήνην σταθερὰν μὴ εἰς ἀεὶ τῆ ὀκουμένη, ἡμῖν δὲ πᾶσι συγχρόρησιν. Δίς.

Δόξα. Ἦχος κλ. β.

Τὰς μουσικὰς σήμερον τοῦ Πνεύματος σάλπιγγας, τοὺς θεοφόρους Πατέρας ἀνευφημήσωμεν, τοὺς μελωδίζοντας ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας μέλος ἐναρμονίου theολογίας, Τριᾶδα μίαν ἀπαράλλακτον οὐσίαν τε καὶ θεότητα, τοὺς καθαιρέτας Ἀρειοῦ καὶ ὀρθοδόξων προμάχους, τοὺς πρεσβεύοντας πάντοτε Κυρίῳ ἐλατθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Τίς μὴ μακαρίσει σε, παναγία Παρθένη; Τίς μὴ ἀνυμνήσει σου τὸν ἀλόχευτον τόκον; Ὁ γὰρ ἀχρῶνος ἐκ Πατρὸς ἐκλάμβας Υἱὸς μονογενῆς, ὁ κτὸς ἐκ σοῦ τῆς ἀγνῆς προήλθεν, ἀφράστως σαρκωθείς· φύσει Θεὸς ὑπάρχων, καὶ φύσει γενόμενος ἀνούρητος δι-

ἡμᾶς οὐκ εἰς δοῦδα προσωπων τεμνόμενος, ἀλλ' ἐν ἁ
δοῦδα φύσεων ἀσυγχύτως γνωριζόμενος. Αὐτὸν ἐξέ-
ταυε, στερηθὲν παμμαχάριστε ἐλευθῆναι τὰς φύας
ἡμῶν.

97. Habe jam iterum verba Typici, ut discas, quæ
ἀπέργεται ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, καὶ ποιοῦσι
μετάνοιαν τῷ προσώπῳ, ἢ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, ὡς
προεῖρηται, καὶ ἀλλάσσουσι τὴν ἱερατικὴν στολὴν ἐν
τῷ διακονίῳ. Καὶ ἐξελθόντες ἐν τῷ ναῷ εἰσόδουσι
μετὰ τοῦ θυμιατοῦ, τῶν λαμπάδων προπορευομένων
αὐτοῦς. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ πάντες ἀποσκηπάζονται ἐνου-
μῶνων τῶν δύο χορῶν.

98. COMM. Quod nos « saceristiam » appellamus, « diaconicum » Græcis dicitur: ideo fortasse, quod dia-
conorum primitus esset in et sedes et concessus; vel potius, quod hic locus eorum cura præcipue
commissus fuerit. In eo enim non solum quæ ad ecclesiæ vasa et sacerdotales vestes spectant, priusquam
sacra perageretur liturgia, seu divinum ac ecclesiasticum officium, munia obibant diaconi; sed et consi-
debant pro numeris sui ratione. Isidorus Mercator Διακονικὸν « secretarium » vertit; et congruente
quidem Agathensi concilio, cuius 66 canon hic est: « Quoniam non oportet insacratos ministros li-
centiam habere in secretarium (quod Græci diaconicum appellant) ingredi et contingere vasa
Dominicæ. » Aliqui « secretarium » idem est, quod apud nos « sacristia » barbare nuncupatur: ideo
de quo qui dubitat, adeat cardinale Bonæ lib. 1 Rerum liturgicarum cap. 24, num. 2. Διακονί-
κον tamen, sicut et « secretarium » in aliis præterea usurpatur significationibus, quas non est hujus loci
explicare.

99. Ingressus autem sacerdotis in templum, supra descriptus ex Typico, non est simplex qui-
dam ingressus; sed ingressus qui fit cum sacris
egreditur ille et porta diaconici; et elevatos ante
quamdam sinuosam tenet; qua peragrata ante sanctas
fores uterque sisit, ut sacerdos recitet τὴν
εἰσόδου εὐχὴν, id est, « Introitus orationem, » quam
Constantinopolitanus patriarcha S. Germanus, loco
antea citato, nobis exhibet et ita sonat.

Ἐσπέρας, καὶ πρωῆ, καὶ μεσημβρίας αἰνοῦμεν, B
εὐλογοῦμεν, εὐχαριστοῦμεν, καὶ δεόμεθα σου, Δέσπο-
τα τῶν ἁπάντων, κατεύθυνον τὴν προσευχὴν ἡμῶν ὡς
θυμιαμα ἐνώπιόν σου. Καὶ μὴ ἐκκλίνης τὰς καρδίας
ἡμῶν εἰς λόγους ἢ εἰς λογισμοὺς πονηρίας, ἀλλὰ ῥύ-
σαι ἡμᾶς ἐκ πάντων τῶν θηρευόντων τὰς ψυχὰς ἡμῶν
ὅτι πρὸς σέ, Κύριε, Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, καὶ
ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν· μὴ κατασχῆς ἡμᾶς, ὁ Θεὸς
ἡμῶν. Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσ-
κύνησις, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἄμήν.

Εἶτα εὐλογεῖ τὴν εἰσόδον, λέγων·
Εὐλογημένη ἡ εἰσόδος τῶν ἁγίων σου πάντοτε, νῦν
καὶ ἀεὶ, καί.

Εἶτα ὁ διάκονος, χαράττων σταυρὸν μετὰ τοῦ C
θυμιατοῦ, λέγει· Σοφία, ὀρθοί· καὶ ἡμεῖς τὸ, Φῶς
Διαρόν.

COMM. Reliqua supplæ ex capite primo, de Minoribus vespèris. Hic vero notarim ex Joanne Morino,
diaconum dicentium Σοφία, « Sapientia, » verosimiliter
sententibus exigere attentionem præstandam iis, quæ inde
recitabuntur. Pauci quidam cum S. Germano legunt Σο-
φία ὀρθή, « Sapientia recta. »

Μετὰ δὲ τὴν εἰσόδον ὁ ταχθεὶς μοναχὸς, βαλὼν
τὴν συνθήκην μετάνοιαν τῷ προσώπῳ, φάλλει τῆς ἡμέ-
ρας προκειμένου διστιχῶν· Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν.
Στίχος α'. Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν. Στίχος β'.
Καὶ γὰρ ἐστερέωσεν. Στραφεὶς δὲ ὁ ἱερεὺς πρὸς
δυομᾶς, δεδεμένος ἔχων τὰς χεῖρας, ἵσταται περι-
μέλων τὴν πληρωσὴν τοῦ προκειμένου. Εἶτα βάλ-
λει μετάνοιαν, καὶ ἀπέργεται εἰς τὸν τόπον αὐ-
τοῦ.

105. COMM. Ecclesia postquam Græca singulis totius anni feriis singula disticha attribuit: non tamen in
quolibet officio videtur post Introitum et diei distichon etiam dici Dominus regnavit, cum supradictis ver-
siculis, sed tantum in Vespèris Sabbati. Est enim apud S. Germanum: Εἰ δὲ ἔστι Σάββατον ἑσπέρας, λέγει

stus, et natura factus homo propter nos; non
in duas divisus personas, sed in duabus naturis
inconfusibiliter cognoscendus. Hunc ora, o augu-
sta et beatissima, ut nostrarum animarum mise-
reatur.

fiant post decantata hæc stichera :

Scedunt sacerdos et diaconus facientque re-
verentiam præsidii, aut veras ipsius locum, et ante
dictum eat, et mutant sacram stolum in diaconico.
Et exeuntes ad templum introeunt cum incenso,
præcedentibus ipsos lampadibus. Fratres autem
omnes teguntur, in unum coeuntibus duobus ebo-
ris.

100. Vespere, et mane, et meridie laudamus,
benedicimus, gratias agimus, et oramus te, omnium
Domine: dirige orationem nostram sicut incensum
in conspectu tuo; et ne inclines corda nostra
in verba vel cogitationes nequitie, sed libera nos ab
omnibus venantibus animas nostras: quia ad te,
Domine, Domine, oculi nostri, et in te speravimus;
ne confundas nos, Deus noster. Quia convenit tibi
omnis gloria, honor et adoratio, Patri, et Filio, et
Spiritus sancto, nunc et semper, et in sæcula sæ-
culorum. Amen.

101. Post hæc diaconus, thuribulo efformata
cruce, dicit, Sapientia, recti. Nos autem: Lumen
jucundum.

102. Post introitum vero, designatus ad id mona-
chus, præmissa solita corporis inflexione versus
præsidium sive albatem, canit propositum diei di-
stichum, et dicit, Dominus regnavit. Versiculus 1,
Indutus est Dominus. Versiculus 2, Etenim firma-
vit. Interim conversus ad occidentem sacerdos, et
junctas habens manus, propositi finem opperitur.
Mox exhibet reverentiam, et in locum discedit
suum.

Et benedicit introitum dicens :

Benedictus sit introitus sanctorum inorum ubi-
que, nunc et semper, etc.

101. Post hæc diaconus, thuribulo efformata
cruce, dicit, Sapientia, recti. Nos autem: Lumen
jucundum.

102. Post introitum vero, designatus ad id mona-
chus, præmissa solita corporis inflexione versus
præsidium sive albatem, canit propositum diei di-
stichum, et dicit, Dominus regnavit. Versiculus 1,
Indutus est Dominus. Versiculus 2, Etenim firma-
vit. Interim conversus ad occidentem sacerdos, et
junctas habens manus, propositi finem opperitur.
Mox exhibet reverentiam, et in locum discedit
suum.

τὸ, Ὁ Κύριος ἐθαύσασεν. « Si sint Vesperae Sabbati, dicit, Dominus regnavit, » etc. Ἐπιπλέον ego existimo, pauculas illas voces in Veneto illo quo utor S. Sabae Typico prætermisissas esse, incuria typothetarum et correctorum. Qua in opinione non mediocriter confirmor, videns in Menzeis, imo et in Typico ipso, pro hac trium doctorum solemnitate, assignari statim post diei propositum tria ἀναγνώσματα, hoc est, tres « lectiones. » Prima est ex Deuteronomii capite 1, incipiente a versu 8, et sistit in versu 17. Altera est ex capite x libri ejusdem, et incipiente a quarto decimo versu complectitur reliquos omnes præter ultimum. Tertia denique petitur ex Sapientiae iii, confluet decem priores versus illius capituli. Nos autem ad se denuo revocat Typicum dicens :

103. Absoluto proposito diaconus facit consuetam prol. xam.

Μετὰ δὲ τὸ προκείμενον ὁ διάκονος ποιεῖ τὴν συνθήη ἐκτενῆ.

Comm. Sabintellige vocem « orationem, » vel « precationem » εὐχὴν, vel δέησιν, vel ἱκεσίαν, quemadmodum Act. xii, dicitur, προσευχὴ ἐκτενής. Oratio sine intermissione, iussa esse ab Ecclesia ad Deum, pro Petro in carcerem coniecto ; estque similis « Litaniis » nostris, quibus chorus, vel populus respondens, identidem interpouit, « Miserere nobis, Ora pro nobis, Te rogamus, audi nos. » Sed age, sic orantem diaconum, eique succinctem chorum audiamus, apud S. Germanum. Dicit diaconus :

Dicamus omnes ex tota anima ; et ex tota mente dicamus. Chorus : Domine, miserere.

Εἰπώμεν πάντες ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας εἰπώμεν. Ὁ χορὸς · Κύριε, ἐλέησον.

Domine præpotens, Deus patrum nostrorum, oramus te, exaudi et miserere. Ch. Domine, miserere.

Κύριε παντοκράτωρ ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, δέόμεθά σοι, ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Miserere nostri, Deus, secundum magnam misericordiam tuam ; oramus te, exaudi et miserere. Ch. Domine, miserere.

Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου· δέόμεθά σοι, ἐπάκουσον καὶ ἐλέησον. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Adhuc oramus pro piissimis et a Deo servatis imperatoribus nostris, pro eorum imperio, victoria, perseverantia, pace, valetudine, incoluntate ; et ut Dominus Deus noster ipsos magis adjuvet, prosperet in omnibus, ipsorumque pelibus subjiciat omnem inimicum atque hostem. Ch. Domine, miserere.

Ἐπι δέόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων βασιλέων ἡμῶν, κράτους, νίκης, διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας αὐτῶν, καὶ τοῦ Κόσμου τὸν θεὸν ἡμῶν ἐπι πλεόν συναγεῖραι, κατενοῶσαι αὐτοὺς ἐν πᾶσι, καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Adhuc oramus pro archiepiscopo nostro N. et cuncta nostra in Christo fraternitate. Ch. Domine, miserere.

Ἐπι δέόμεθα ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, ὁ δεινός, καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφότητος. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Adhuc oramus pro beatis semperque memorandis hujus sanctæ ædis conditoribus. Ch. Domine, miserere.

Ἐπι δέόμεθα ὑπὲρ τῶν μακαρίων καὶ ἀειμνήστων κτητόρων τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Adhuc oramus pro misericordia, vita, pace, sanitate, salute, protectione, venia, et remissione peccatorum servorum Dei, fratrum hujusce sancti monasterii. Ch. Domine, miserere.

Ἐπι δέόμεθα ὑπὲρ ἰλέους, ζωῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως, συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν, τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, τῶν ἀδελφῶν τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Adhuc oramus pro referentibus fructum et bona facientibus in hoc sancto et omni ex parte augusto templo, laborantibus, canentibus ; et pro circumstante populo, a te magnam et affluentem misericordiam exspectante. Populus : In multos annos, Domine. Tum effert vocem sacerdos : Quia misericors et benignus erga homines Deus es, et tibi gloriam impertimur, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Chorus : Amen. Et populus dicit : Dignare, Domine.

Ἐπι δέόμεθα ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων, καὶ καλλιεργούντων ἐν τῷ ἁγίῳ καὶ πανσέπτῳ ναφ̄ τούτου, κοπιούντων, φιλούντων, καὶ ὑπὲρ τοῦ περιστώμενου λαοῦ, τοῦ ἀπεκχεομένου τὸ παρὰ σοῦ μέγα καὶ πλούσιον ἔλεος. Ὁ λαός· Εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα. Ἐκφώνως ὁ ἱερεὺς· Ὅτι ἐλέημων καὶ φιλόνηρος θεός ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Χ. Ἀμήν. Καὶ ὁ λαός· Καταξίωσον, Κύριε.

104. Iterum diaconus : Compleamus vespertinam nostram precationem Domino. Ch. Domine, miserere.

Ὁ διάκονος πάλιν· Πληρώσωμεν τὴν ἑσπερινὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ. Ὁ χορ. Κύριε, ἐλέησον.

Suscipe, serva, miserere et custodi nos, Deus, tua gratia. Ch. Domine, miserere.

Ἀντιλέθου, σῶσον, ἐλέησον καὶ διαφύλαξον ἡμᾶς, ὁ θεός, τῇ σῇ χάριτι. Χ. Κύριε, ἐλέησον.

Vesperam omnem perfectam, sanctam, pacifi-

τὴν ἑσπερίαν πᾶσαν τελείαν, ἁγίαν, εἰρηκίχην

καὶ ἀναμάρτητον παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. **X.** *A cam et peccati expertem a Domino flagitemus. Ch. Tribue, Domine.*

Ἄγγελον εἰρήνης, πιστὸν ὁδηγόν, φύλακα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. **X.** Παράσχου, Κύριε

Συγγνώμην καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ πλημμελημάτων ἡμῶν παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. **X.** Παράσχου, Κύριε.

Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. **X.** Παράσχου, Κύριε.

Τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ μετανοίᾳ ἐκτελέσαι παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. Ὁ χορ. Παράσχου, Κύριε.

Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικὰ, καὶ καλῆν ἀπολογία ἐν τῷ ἐπι τοῦ φοβεροῦ βήματος, παρὰ τοῦ Κυρίου αἰτησώμεθα. **X.** Παράσχου, Κύριε.

Τῆς παναγίας, ἀγράφτου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, μετὰ πάντων τῶν ἁγίων μνημονεύουσας, εαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πάσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν, Χριστῷ τῷ Θεῷ παραθήμεθα. **X.** Σοί, Κύριε.

Καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνᾷ: Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. **X.** Ἀμήν. Ὁ ἱερεὺς· Εἰρήνη πᾶσι. **X.** Καὶ μετὰ τοῦ πνευματοῦ σου. Ὁ διάκ. Τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνειτε. Ὁ χορ. Σοί, **C** Κύριε.

Καὶ λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν μυστικῶς.

Comm. *Hæc Oratio, Κεφαλοκλισίας, sive « capitis inclinationis » nuncupatur, et ita sonat :*

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ κλίνειας οὐρανοῦς καὶ καταβάς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ ἐπὶ τοὺς θούλους σου, καὶ ἐπὶ τὴν κληρονομίαν σου· σοὶ γὰρ τῷ φοβεροῦ καὶ φιλοανθρώπῳ κριτῇ οἱ σοὶ θούλοι ὑπέκλιναν τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ αὐτῶν ὑπέταξαν ἀσέκας, οὗ τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀναμένοντες βοήθειαν, ἀλλὰ τὸ ὄν περιμένοντες Ἐλεος, καὶ τὴν σὴν ὑποδοχόμενοι σωτηρίαν οὐς διαφύλαξον ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ κατὰ τὴν παρούσαν ἐσπῆραν, καὶ τὴν προσοῦσαν νόκτα, ἀπὸ παντὸς ἐχθροῦ, ἀπὸ πάσης ἀντικειμένης ἐνεργείας, διαλογισμῶν ματαίων, καὶ ἐνθυμήσεων. Ἐἴτα ἐκφωνεῖ: Εἴη τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου εὐλογημένον καὶ δοξασιμένον, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

D

Prosequitur Typicum.

Εἴθ' οὕτω φάλλομεν τὰ ἰδιώματα τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἁγίου, λιτανεύοντες ἐν τῷ νήρθηκι, τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διακόνου προπορευομένων μετὰ θυματοῦ καὶ λαμπάδων.

Comm. *Hinc adverte, erudite lector, hæc voces Ἀττάειν, Ἀττάειν, apud Græcos ecclesiasticos non usurpari in primavæ sua significatione, quæ est « preces » et « precari »; sed in alia. Sonat enim circuitum illum, quem Latini ecclesiastici « processionem » nuncupant. Quid, quod etiam hi hoc nomen « Litaniæ » non raro sic usurpent: quippe (ut Anastasinus, Aimoinum, aliosque multos tacitis præteream) audi Magnum Gregorium epist. 2. lib. II, jubentem tempore mortalitatis fieri septem processiones divisim secundum status, uno die: « Litania clericorum (inquit) exeat ab ecclesia B. Joannis Baptistæ;*

Et sacerdos secreto dicit orationem

Domine Deus noster, qui inclinatæ cœlis pro-

pter salutem humani generis descendisti, respice famulos tuos et hereditatem tuam: tibi enim, tremendo simul ac benigno judici, tui famuli inclinaverunt capita, et suas submisserunt cervices; non ab hominibus sperantes auxilium, sed tuam præstantes misericordiam, et tuam salutem expectantes: quos custodi omni tempore et hoc præsentî vespere, et hac securura nocte ab omni inimico, ab omni diabolica machinatione, a cogitationibus vanis, et pravis affectibus. Deinde altiori tono dicit: Sit regni tui potentia benedicta et glorificata, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

106. *Tum psallimus Idiomela illius sancti qui eo die collitur, facientes processionem in narthece, præeuntibus sacerdote et diacono cum thuribulo ac lampadibus.*

litania virorum, ab ecclesia B. martyris Marcelli; litania monachorum, ab ecclesia martyrum ³annis et Pauli; litania ancillarum Dei, ab ecclesia BB. martyrum Cosmæ et Damiani; litania feminarum conjugatarum, ab ecclesia B. primi martyris Stephani; litania viduarum, ab ecclesia martyris Vitalis; litania pauperum et infantium, ab ecclesia B. martyris Cæcilæ. Ἡ ὕλη τῆς ἰτανίας ἄλλοδὸν ἢ πρὸς τὴν ἐπισημειωμένην σημασίαν σημαίνει. Die autem his tribus doctoribus sacro in λῆξί sine processione recitabantur sequentia στιχηρὰ ἰδόμελα Νιλὶ Χανθοπυλῖ.

Tonus 2.

107. Hæc agite, cœlestis Trinitatis cultores; collaudemus terrestrem trinitatem divinorum antistitum: Gregorium cognomento Theologum, Basilium ducentem a regno nomen, et a gratia Joannem; imos gorgites sapientiæ; Spiritus marina fluentia; fontes aquæ vivide jugiterque salientis; lucidas margaritas; terrestria luminaria; Ecclesiæ gubernacula; splendidorum fructuum feraces arbores; administros gratiæ; os Christi; vindices Trinitatis; ab eadem sine ullius interventu illustratos; et assidue pro nostris animabus orantes.

Idem tonos.

108. Accensus ab igne inevitabili carbonibus fideliter prædicemus, qui per illos collustrati sumus. Hi enim, per eam quam habebant cum eodem conjunctionem inflammati, evaserunt mundi luminaria; vitalemque pauperibus virtutem largientes, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, pie promulgaverunt: quos et nos compellemus: Salve Trinitatis trinitas, rerum divinarum intelligens.

Tonus obl. 2.

109. Triplicatam Davidis fundam, Salomonis funiculum coccineum, Verbi flagellum triplex, sapientes præules, Basilium magnum, Gregorium divinum, Joannem aureo tonante ore, fideliter prædicemus. Nam Goliathum, qui animo cernitur et mente intelligitur, angulari lapide prostraverunt, fidem adduxerunt ad concordiam, eamque purpureo Christi sanguine, quasi vallo aliquo munierunt; et Deo quæstum facientes, hæresiarum a Christi divino grege longissime repulerunt, sua dicendi scribendique vi: quin imo fidem hodieum sustentant, et a Domino postulant animabus nostris misericordiam.

Tonus obl. 4.

110. Apparuit gratia Dei omnibus hominibus, erudiens nos per præceptores illos, ut emendatis moribus vitæque consuetudine, mentem nostram luce divinæ cognitionis illuminemus. Ideo clamemus: Trinitas sancta, rerum omnium domina, borum trium pastorem tuorum precibus hunc tuum gregem in secunda pace custodi, ab omni molestia libera, et ad salutem perducat æternam, benigna cum sis.

Tonus obl. 2.

111. Sancta et adoranda Trinitas, gloria sit sapienti providentiæ tuæ, quia hominibus largita es e numero hominum tria magna luminaria effluentia agnitionis tuæ faciem, ejusque fulgore salutarem tuam ac venerandam voluntatem tanquam de speculaificentia. Quo quidem lumine locu-

A

Ἦχος βʹ.

Ἀεὶτε, τῆς οὐράνῳ Τριάδος οἱ λατρευταί, τὴν ἐπίγειον τριάδα τῶν θεῶν ἐραρχῶν εὐφημήσωμεν, τὸν Γρηγόριον τῆς θεολογίας τὸν ἐπινομητοῦ, τὸν Βασίλειον τῆς βασιλείας τὸν φερώνυμον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἐν τῶν χαριτώνυμων, τοὺς τῆς σοφίας βαβούς, τοῦ Πνεύματος τὰ βιβλία τὰ ὡκεανικὰ, τὰς πηγὰς τὰς ἀειβλυσούσας, τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν τὸ ἀλλόμενον, τοὺς διαυγεῖς μαργαρίτας, τοὺς ἐπιγεῖους φωστῆρας, τῆς Ἐκκλησίας τοὺς οἰακας, τὰ ἀγλαόκαρπα δένδρα, τοὺς οἰκονόμους τῆς χάριτος, Χριστοῦ τὸ στόμα, καὶ τῆς Τριάδος τοὺς ὑπερμάχους, τοὺς ἐξ αὐτῆς ἀμέσως ἐλλαμπομένους, καὶ προσευχόμενους ἀπαύστως ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἡ αὐτῆς.

Τοὺς ἀναφθέντας ἀνθρακας ἐκ τοῦ ἀστέκτου πυρός οἱ διὰ αὐτῶν φωτισθέντες πιστῶς ἀνευφημήσωμεν· οὗτοι γὰρ τῇ πρὸς αὐτὸ ἐνώσει ἐκπυρωθέντες, φωστῆρες τοῦ κόσμου ἐγένοντο, ζῶντες τῶν πτωχῶν χρηματίζοντες δύναμις, Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον εὐσεβῶς ἀνακηρύττοντες, καὶ ἡμεῖς προσεπίσωμεν· Χαίροις, Τριάδος τριάς ἡ θεόσοφος.

Ἦχος γλ. βʹ.

Τοῦ Δαβὶδ τὴν σπενδόνην τὴν τριπλοκον, τοῦ Σαλομῶντος σπαρτίον τὸ κόκκινον, τὸ τοῦ Λόγου φραγγέλιον τριπλοκον, τοὺς σοφοὺς ἐραρχας, Βασίλειον τὸν μέγαν, Γρηγόριον τὸν θεῖον, Ἰωάννην Χρυσόστομον πιστῶς ἀνευφημήσωμεν. Τὸν νοητὸν γὰρ Γολιάθ τῶ ἀπεργωνιάει λιθῶ καταβαλόντες, τὴν πίστιν πρὸς ὀνόμιον ἤγαγον, τῷ ἐρυθραῖο τοῦ Χριστοῦ πρετειχίσαντες ἀίματι, καὶ τοὺς θεοκαπηλοὺς αἰρεσιάρχας τῶν περιδῶλων τῆς θεῆς τοῦ Χριστοῦ ποίμνης μακρὰν ἀπέλασαντες διὰ τὸν λόγον, καὶ ἐτι τὴν πίστιν στηρίζουσι, καὶ προσεύουσι· Κυριεῖ ἐλεηθῆνας τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἦχος γλ. δʹ.

Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, διὰ τῶν διδασκάλων τὰ ἦθη κοσμηθέντας, τοὺς τρόπους βελτιωθέντας, θεογονίας ἀγγέλιον τὸν νοῦν περιλαμβήσαντας διὰ κρέζωμεν Τριάδα ἅγια, κυριεῖ τοῦ παντός, ταῖς τῶν τριῶν σου ποιμνίων προσεχαιεῖς τὸ οὖν ποιμνιον τοῦτο ἐν εἰρήνῃ συντήρησον ἀσφαλῶς καὶ ἀλύτως, καὶ ὅσον ὡς φιλόδηθρος.

Ἦχος γλ. βʹ.

Τριάς ἅγια καὶ προσμεγλή, δόξα τῇ σοφῇ προνοίᾳ σου, ὅτι τρεῖς σου μεγάλους φωστῆρας τοὺς ἀνθρώπους ἐξ ἀνθρώπων ἐχάρισας, τῷ φωτὶ λαμπαδοχούνας τῆς σῆς ἐπαγνώσεως, καὶ τῇ αἰγλῇ φερκτωρούνας τῶν σωτηριῶν σου καὶ σεπτῶν θελημάτων· δὲ ὧν ἡ οἰκονομῆ φῶς γνώσεως πλουτοῦσα, τὴν σὴν

δέξαν ἀγάθειαι, καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν σου τὴν μακαρίαν σπεύδει. Τούτων ἡμᾶς ταῖς θείαις ὑπακούειν πισθούσα διδασκαλαῖς, καὶ αὐτῶν τῶν εὐχῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπάκουσον, ὡς Θεὸς πανοικτιρῶμων, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν σώσον, φιλάνθρωπε.

Δόξα.

Ἦχος πλ. β'.

Τοὺς ἱεράρχας, τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Πατέρων κλέος, τῆς πίστεως τοῦ σώζοντος, καὶ τῶν πιστῶν διδασκάλους καὶ φύλακας, συνελθόντες, ὦ φιλέργοι, ἁσματικῶς ἐγκωμίοις ὑμνήσωμεν, λέγοντες· Χαίροις, τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ, Βασίλειε σοφί, καὶ στυλιε ἀπειρητε· χαίροις, ὦ νόσι ὁ οὐράνιος, ἀργιερεῦ μέγιστε, θεολόγε Γρηγόριε· χαίροις, ὦ χρυσολόγε πάγχυστε Ἰωάννη, ὁ τῆς μετανοίας διαπύρσιος ἱερός. Ἄλλ', ὦ Πατέρες τρισόβητοι, μηε παύσησθε ἄει προσεύχων Χριστῷ ὑπὲρ τῶν πιστῶν καὶ πόθῳ τελούντων ὑμῶν τὴν πανίερων καὶ θείων πανήγυριν.

Καὶ νῦν

εὐτόκτων.

Ὁ αὐτός.

Τὴν τῶν παρθένων καλλονὴν καὶ χαρμονὴν τῶν νόων, τὴν μόνην Θεοτόκον, καὶ τῶν πιστῶν ἀβραγῆς περιεπιγίμα, συνελθόντες, ὦ φιλέργοι, ἁσματικῶς ἐγκωμίοις ὑμνήσωμεν λέγοντες· Χαίροις, Παρθενομήτορ ἀγνή, λυχνία χρυσαυτῆς, καὶ πύλη ἰπουράντιε· χαίροις, σκητὴ ἀγιάσματος, ἣ τὸν Θεὸν χωρήσασα ἐν μήτρῃ σου, πανόχραντε· χαίροις, τῶν οὐρανίων ταγματίων ὑπερτέρα ἀπάντων ἀσυγκρίτω· διδ, μητράνανδρε Δέσπονα, μὴ λίπηρ φρουροῦσα τοὺς δούλους σου, τοὺς ἀνυμνοῦντάς σε πιστὰς καὶ πόθῳ ἀέι, καὶ τὸν τόκον σου προσκυνοῦσας τὸν ἄσπορον.

Μετὰ ταῦτα ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς εἰς ἐπήκοον πάντων.

COMM. Et ita quidem Typicum S. Sabæ, sed S. Germanus, loco jam plus vice simplici allegato, ait I sacerdotem tantummodo facere absente diacono. Ipsius autem verba ascribere non fuerit forte omnino inutile.

Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ διάκονος, εἴπερ τύχη· εἰ δ' οὐ τύχη, λέγει ὁ ἱερεὺς·

Σῶσον, ὁ Θεὸς, τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον κληρονομίαν σου. Ἐπίσχεψαι τὸν κόσμον σου ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. Ὑψῶσον κέρας Χριστιανῶν ὀρθόδοξων, καὶ κατὰ μέτρον ἐφ' ἡμᾶς τὰ ἐλεῖ σου τὰ πλούσια. Προσεβείαις τῆς παναχράντου ἀποστολῆς ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας· τῶν τιμίων ἐπουρανίων δυνάμεων ἀσωμάτων· τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου· τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ πανευφημῶν ἀποστόλων· τοῦ ἁγίου τοῦδε, καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων, ἱκετεύομέν σε, πολυέλεε Κύριε, ἐπάκουσον ἡμῶν δεομένων σου, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς.

Οἱ δὲ ἀδελφοὶ λέγουσι τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'.

Καὶ πάλιν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ· Ἐτι δεόμεθα ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκων βασιλῶν ἡμῶν, κράτους, νίκης, διαμονῆς, εἰρήνης, ὑγείας, σωτηρίας, ἐπισκέψεως, καὶ ἀφίσεως ἁμαρτιῶν, καὶ τοῦ Κύριου

PATROL. GR. XXIX.

A pletatus orbis, tuam cum admiratione contemplatur gloriam, et ad tui regni beatitatem contendit. Cum igitur horum divina instituta tenere nos jubent, tu vicissim audi eorumdem pro nobis vota ; ut Deus plane misericors, et ut benignus, serva animas nostras.

Gloria.

Tonus obl. 2.

112. Hierarchas Christi et Patrum decens, turres fidei et fidelium magistros atque custodes, o vos omnes quibus cordi est hæc celebritas, coacti in unum, canoris extollamus laudibus, dicentes : Salve, Ecclesie luminare, Basili sapiens, et columna immobilis. Salve, mens cælestis, maxime iustiss, theologe Gregori. Salve, o aureo potens sermone, prorsus auree Joannes, ad respicientiam hortator vehemens. Agite, o ter beati Patres, ne intermitte orare Christum pro nobis, qui cum fide et studio agimus hunc vestro nomine sacrosanctum atque divinum diem.

Et nunc.

Mariale.

Idem tonus.

113. Virginum decuset lætitudinem mentium, solam Deiparam, et firmam fidelium vallum, o celebratam amantes, modulatis præconis efferamus, dicentes : Salve, Virgo, parens purissima, candelabrum lucens ut aureum, et porta cælestis ; salve, tabernaculum sanctificationis ; salve, incontaminata, cujus uterus fuit capax Dei, salve, quæ es cunctis cæli ordinibus sine ulla comparatione superior. Ideo ne cesses, Domina et sine viro Mater, custodire famulos tuos, qui te semper cum fide et desiderio laudant : et qui tunc fetum adorant sine virili conceptum semine.

114. Post hæc exclamat sacerdos, sic ut cuncti audiant.

Posthæc dicit quaerens, si adsit ; sin minus, dicit sacerdos :

115. Salva, Deus, populum tuum, et benedic hereditati tue. Visita orbem tuum in misericordia et miserationibus. Extolle cornu Christianorum orthodoxorum, et abundantes misericordias tuas ad nos demitte. Precibus intemeratæ Domine nostræ Deiparæ semperque virginis Mariæ ; venerandarum cælestium et incorporarum virtutum ; honorabilis ac gloriosæ prophetæ, præcursoris et Baptiste Joannis ; sanctorum, gloriosorum et celeberrimorum apostolorum, sancti N. (illius verisimiliter cujus festa lux agitur) et omnium sanctorum tuorum, quesumus te, multum misericors Domine, exaudi nos te deprecantes, et miserere nostri.

Fratres autem dicunt (vel, ut S. Germanus, chorus primus), Domine, miserere : quadrages.

116. Et iterum exclamat sacerdos : Adhuc oramus pro piissimis et a Deo servatis imperatoribus nostris, pro ipsorum imperio, victoria, stabilitate, pace, valetudine, protectione, venia peccatorum et

ut Dominus Deus noster ipsos magis adjuvet, pro-
peret in omnibus, ipsorumque pedibus subjiciat
omnem inimicum et hostem. Dicamus. Fratres
vero dicunt (vel ut est apud S. Germanum, chorus
secundus), Domine, miserere, tricies.

116. Et iterum exclamat sacerdos :

Ahuc oramus pro archiepiscopo vel episcopo
N. et omni in Christo fraternitate nostra, et pro
omni Christiana anima, afflicta et merore oppres-
sa, divinæque misericordiæ ac opis indiga; pro
hujus sanctæ domus; et in ea habitantium pro-
tectione; pro totius orbis pace ac tranquillitate; pro
statu prospero sanctarum Dei Ecclesiarum; pro
salute et auxilio patrum et fratrum nostrorum, cum
studio ac timore Dei laborantium et ministrantium;
pro delictis et iter facientibus; pro ægrotantium
medela; pro dormitione, requie, beata memoria, et
venia peccatorum impetranda animabus defuncto-
rum patrum ac fratrum nostrorum, hic et ubique
terrarum pie sepultorum fidelium; pro captivorum
libertate, pro fratribus nostris qui sunt in ministe-
riis, et omnibus qui ministrant et ministraverunt
in hac æde sancta. Dicamus. Fratres autem dicunt
quingages, Domine, miserere.

117. Ahuc oramus ut sancta hæc ædes, omnis
urbs et regio a peste, fame, terræ motu, inunda-
tione, igne, gladio, alienigenarum incursu, intesti-
no bello, et repentina morte liberetur; ut bonus
et hominum amans Deus noster, fiat nobis propi-
tius, clemens et reconciliatus facilis, et avertat
omnem iram contra nos motam, justisque suis
comminationibus nos eripiat, et miseretur nos-
tri. Et dicitur, Domine, miserere, quadragies.

118. Ahuc oramus, ut Dominus Deus noster
exaudiat vocem deprecationis nostrum peccato-
rum, et miseretur nostri. Domine, miserere,
lis et vicesies. Posthæc quorum vult vivorum ac
mortuorum memoriam agit, et denuo exclamat sacer-
dos :

Exaudi nos, Deus servator noster, spes omnium
finium terræ et in mari longe : ac propitius, propi-
tius esto peccatis nostris, et miserere nostri. Mi-
sericors enim Deus, et humanus es : et tibi gloriam
referimus, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc
et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. Et sta-
tim subdit : Pax omnibus. Fratres autem : Et
spiritui tuo. Sacerdos (vel, ut S. Germanus, dia-
conus), Capita vestra Dominum inclinate. Et cun-
ctis inclinantibus capita seque incurvantibus versus
terram, bene precatur sacerdos contenta voce di-
cens hanc orationem :

119. Dominator multum misericors, Domine
Jesu Christe, Deus noster, precibus intemeratæ
Domine nostræ Deiparæ semperque virginis Ma-
riæ; venerandarum et cælestium virtutum incor-

τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ πλεῖστον συνεργῆσαι, κατανοῶσα
αὐτοὺς ἐν πᾶσι, καὶ ὑποτάξαι ὑπὸ τοῦς πόδας αὐτῶν
πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον. Εἰπωμεν. Οἱ δὲ ἀδελ-
φοὶ τῷ Κυρίῳ, ἑλέησον, γ'.

Καὶ πάλιν ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ·

Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, ἡ
ἐπισκόπου, τοῦ δεῖνος, καὶ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἡμῶν
ἀδελφότητος, καὶ ὑπὲρ πάσης ψυχῆς Χριστιανῶν
θλιβομένης τε καὶ καταπονεμένης, ἐλέους Θεοῦ καὶ
βοηθείας ἐπιδομένης; σκέπης τοῦ ἀγίου οἴκου τού-
του καὶ τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐτῷ, εἰρήνης καὶ κα-
ταστάσεως τοῦ σύμπαντος κόσμου, εὐσταθείας τῶν
ἀγίων τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν σωτηρίας καὶ βοηθείας
τῶν μετὰ σπουδῆς καὶ φόβου Θεοῦ κοπιῶντων καὶ
διακονούντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν ὑπὲρ τῶν
ἀπολειφθέντων καὶ τῶν ἐν ἀποδημίαις ὄντων· ἰάσεως
τῶν ἐν ἀσθενείαις κατακειμένων ὑπὲρ κοιμήσεως,
ἀνέσεως, μακαρίας μνήμης, καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρ-
τιῶν τῶν προατελθέντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν,
τῶν ἐνθάδε εὐσεβῶς κειμένων καὶ ἀπανταχοῦ ὀρθοδό-
ξων ὑπὲρ ἀναρρύσεως τῶν αἰχμαλωτῶν, καὶ ὑπὲρ
τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἐν ταῖς διακονίαις ὄντων,
καὶ πάντων τῶν διακονούντων καὶ διακονοσάντων ἐν
τῇ ἀγίᾳ μονῇ ταύτῃ. Εἰπωμεν. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῷ
Κυρίῳ, ἑλέησον, γ'.

Εἶτα δεόμεθα ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι τὴν ἁγίαν
μονὴν ταύτην, καὶ πᾶσαν πόλιν, καὶ χώραν ἀπὸ λοι-
μοῦ, λιμοῦ, σεισμοῦ, καταποντισμοῦ, πυρὸς, μαχαί-
ρας, ἐπιδρομῆς ἀλλοφύλων, καὶ ἐμφυλίου πολέμου,
καὶ αἰφνιδίου θανάτου. Ὑπὲρ τοῦ Δεσπῆ, εὐμενῆ καὶ
εὐδιάλλακτον γενέσθαι τὸν ἀγαθὸν καὶ φιλόνηρον
Θεὸν ἡμῶν, τοῦ ἀποστρέφειν πᾶσαν ὀργὴν τὴν καθ'
ἡμῶν κινουμένην, καὶ ρύσασθαι ἡμᾶς τῆς ἐπικειμέ-
νης δικαίας αὐτοῦ ἀπειλῆς, καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. Τῷ
Κυρίῳ, ἑλέησον, γ'.

Εἶτα δεόμεθα καὶ ὑπὲρ τοῦ εἰσακοῦσαι Κύριον
τὸν Θεὸν τῆς φωνῆς τῆς δεήσεως ἡμῶν τῶν ἁμαρτω-
λῶν, καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. Τῷ Κυρίῳ, ἑλέησον, γ'.
Εἶτα μνημονεύει οὗς θέλει ζῶντας καὶ θενεῶντας
καὶ πάλιν ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς·

Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπὶς
πάντων τῶν περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θα-
λάτῃ μακρῶν καὶ Δεσπῆ, Δεσπῆ γενεῶν ἐπὶ ταῖς
ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς. Ἐλεήμων γὰρ
καὶ φιλόνηρος Θεὸς ὑπάργεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν
ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύ-
ματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἄμήν. Καὶ εὐθὺς τὸ, Εἰρήνῃ πᾶσι. Καὶ οἱ
ἀδελφοὶ· Καὶ τῷ πνεύματι σου. Ὁ ἱερεὺς· Τῆς
κεφαλῆς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε. Καὶ πάντων κλι-
νόντων τὰς κεφαλὰς, καὶ ἐπὶ γῆς κεκυρῶτων, ἐπει-
χεται ὁ ἱερεὺς μεγαλοφώνως λέγων τὴν εὐχὴν ταύ-
την·

Ἄεστοσα πολυέλεε, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς
ἡμῶν, προσθελαίς τῆς παναρχάνου δεσπονῆς ἡμῶν
Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῶν τιμῶν καὶ
ἐπουρανίων δυνάμεων ἀσωμάτων· τοῦ τιμῶν ἐνδόξου

προφήτου, προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἄγλιων ἐνδόξων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, τοῦ ἁγίου τοῦδε, καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων, εὐπρόσδεκτον ποιήσον τὴν δέξασιν ἡμῶν· δούρησαι ἡμῖν τὴν ἀφραίν τῶν παραπτώματων ἡμῶν σκέπασσον ἡμᾶς ἐν τῇ σκέπῃ τῶν περὶ ἡμῶν σου· ἀποδιώξον ἀπ' ἡμῶν πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον· εἰρήνευσσον τὴν ζωὴν ἡμῶν Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς καὶ τὸν κόσμον σου, καὶ σώσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος.

Ἐἶτα ἀργόμεθα τὰ στιχηρὰ τοῦ στίχου, καὶ ψάλλοντες εἰσερχόμεθα ἐν τῷ ναῷ, ἐπάθοντες καὶ τοὺς τυχόντας στίχους αὐτῶν.

COMM. Sed antequam ad illa stichera animum applicemus, meum esse intelligo, ut dicam ea quæ de propositis jam orationibus ac precibus dicenda restant. Atque ante omnia, in prima et ultima oratione, prout apud S. Germanum exstant, multa plurimum sanctorum patrocinia implorantur, quam prout exstant in Typico. Quippe post hæc verba, Καὶ πανευφήμων ἀποστόλων, « Et celeberrimorum apostolorum, » sequitur in utraque oratione series aliorum sanctorum bene longa, et in prima quidem oratione, num. 115, sit singularis mentio.

Τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν καὶ οἰκουμενικῶν μεγάλων διδασκάλων καὶ ἱεραρχῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου· τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς Νικολάου, ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ, τῶν ἁγίων, ἐνδόξων καὶ καλλινίκων μαρτύρων, τῶν δσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν, τῶν ἁγίων καὶ δικαίων Θεοπατέρων Ἰωακείμ καὶ Ἀννης, τοῦ ἁγίου τῆς μονῆς.

Series autem quæ in ultima oratione num. 119, adjungitur, post supra dicta verba, hæc est :

Τῶν ἁγίων, ἐνδόξων καὶ καλλινίκων μαρτύρων τῶν δσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν· τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ· τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου· τοῦ ἁγίου τοῦ δεῖνος, οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελούμεν τῶν ἁγίων καὶ δικαίων Θεοπατέρων Ἰωακείμ καὶ Ἀννης.

121. Neque hoc præmittendum est, in utraque oratione, statim post hæc verba : Πρεσβείας τῆς παναρχάντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου, apud S. Germanum poni, δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, id est, et virtute honorandæ et vivificæ crucis. Reliqui vero supra memorati genitii, cum hæc voce προστασίας sive et patrocinii, sibi idem copulantur. Præterea S. Germani Acoluthia cum Typico non satis convenit de vicibus, quibus a choro dicendum est Κύριε, ἐλέησον· ubi enim in Typico scribitur X, sive trigesies, ibi apud S. Germanum scribitur tantum γ', sive ter. Testatur tamen Gosius, etiam antiquos codices habere X. Denique monachi, ab episcoporum jurisdictione exempti, non nominant episcopum in præce num. 116, posita, sed solum sive præpositum, hoc modo : Ἐκ δεξιῶν ὑπὲρ ἀρετῶν ἀμαρτιῶν τοῦ δοῦλου τοῦ Θεοῦ ὁ δεῖνος. « Adhuc oramus pro venia peccatorum servi Dei N., » quibus verbis ostendunt quam submitte de suo genere vivendi sentiant. Atque hæc sunt quæ hic paucis adnotanda esse existimavi.

122. Nunc rationem ad templum, audituri oratio et a Nilo Xanthopulo scripta, ut indicant Menæa.

Ἦχος πλ. α', πρὸς Χαίρους ἀσκητικῶν.

Χαίρους, ἱεραρχῶν ἢ τριῶν, τῆς Ἐκκλησίας τὰ μέγαρα προπύργια, οἱ στυλοὶ τῆς εὐσεβείας, οἱ τῶν πιστῶν ἱδραμῶς, τῶν αἰρετικῶν ἢ κατὰ πτωσις, Χριστοῦ οἱ ποιμάναντες τὸν λαὸν τοῖς θείοις δόγμασι, καὶ ταῖς ποικίλαις ἀρεταῖς οἱ ἐκθρέψαντες, οἱ τῆς χάριτος διαπύρσοι κήρυκες, νόμοις οἱ προικθήμενοι Χριστοῦ τῷ πληρώματι, οἱ ὁδηγοὶ πρὸς τὰ ἔσω, τοῦ παραδείσου αἱ εἰσοδοὶ Χριστοῦ καταπέμψαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν αἰτεῖτε τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχος. Ὅσοι καυχῶνται ἐν δόξῃ.

Χαίρους, ἱεραρχῶν ἢ τριῶν, οὐρανοβάμονες, ἐπι-

porarum, venerandi ac gloriosi prophetæ; præcursoris et Baptistæ Joannis; sanctorum gloriosorum et percelebrium apostolorum; sancti N. et omnium sanctorum tuorum, acceptam redde orationem nostram, nobis tribue nostrorum delictorum veniam; sub tegmine alarum tuarum proteges nos, omnem inimicum et hostem a nobis propulsa, vitam nostram contine in pace; Domine, miserere nostri atque orbis tui, et serva animas nostras, utpote qui es bonus et hominum amator.

120. Hisce absolutis incipimus stichera versiculi, et psallentes templum ingredimur accinentes etiam versiculos tali die occurrentes.

Sanctorum Patrum nostrorum, et universalium magnum doctorum ac pontificum Basilii Magni, Gregorii Theologi et Joannis Chrysostomi; sancti Nicolai, Myræ in Lycia archiepiscopi et miraculorum patris; sanctorum, gloriosorum et victorios inelytorum martyrum; divorum et deiferorum Patrum nostrorum; sanctorum et justorum Dei parentum Joachim et Annæ; sancti hujus adis.

119, adjungitur, post supra dicta verba, hæc

Sanctorum, gloriosorum et victorios inelytorum martyrum; divorum et deiferorum Patrum nostrorum; sancti Patris nostri Nicolai, archiepiscopi Myræ in Lycia, miraculorum patris; sancti, gloriosi et magni martyris Gregorii tropæa referentis; sancti N. cujus agimus memorian; sanctorum et justorum Dei parentum Joachim et Annæ.

stichera hujus diei. Sunt autem illa ποσολογία et a Nilo Xanthopulo scripta, ut indicant Menæa.

D Tonus obl. 1, sicut Χαίρους ἀσκητικῶν.

Salvete, hierarcharum trias, magna Ecclesie propugnacula, columnæ pietatis, fidelium firmamentum, hæreticorum ruina; diviois institutionibus pascentes Christianum populum, eumque variis nutrities virtutibus; excelsi gratiæ præcones, interpretes legum in plenitudine Christi, ad superna doctores, paradisi introitus: orate Christum, ut magnam animabus nostris largiatur misericordiam.

Versiculus. Exsultabant sancti in gloria.

125. Salvete, hierarcharum trias. gradientes

in caelo, terreni angeli, salus mundi, hominum laetitia, doctores orbis, propugnatores verbi, periti medici morborum tum animi tum corporis, Spiritus perennia flumina, eruditione universam terram faciem inundantia, theologi, bases, aureo insignis Idiomatico, divino Spiritu afflati; orate Christum, ut magnam animabus nostris largiatur misericordiam.

Versiculus. Sacerdotes tui, Domine, induent iustitiam.

124. Salvete, hierarcharum trias, terrestris firmamenti sol, radii, et de triplicis solis lumine accensae faces, in obscuris versantium illuminatio, flores suave olentes, pulcherrima paradisi amoenitas, tu Theologe Gregori, tu erudite Basili, tu Chrysostome, Spiritus tabulae a Deo exaratae, distenta salutis lacte ubera, ornamenta sapientiae; Christo supplicate, ut magnam nobis tribuat misericordiam.

Gloria.

Tonus idem.

125. Canamus tubis, tripudiemus ut facere festo die convenit, et gesticimus laetitia, caetu publico in nostrorum gratiam doctorem coacto. Reges ac principes concurrant, et hierarchas cum plausu excipiant, non secus ac tres immensos fluvios dogmatum; tres Calirrhoeae fonti similes, Spiritus aquam vivam in perpetuum fundentes. O pastores ac magistri, una celebremus tres adoranda Trinitatis interpretes: philosophi, ut sapientes; presbyteri, ut pastores; peccatores, ut patronos; pauperes, ut locupletatores; afflicti, ut consolatores; viatores, ut comites; navigantes, ut gubernatores; reliqui omnes, ut ubique et in quavis necessitate ardentem praecoccupantes. Et dum laudibus divinos illos efferrimus antistes, dicamus: Doctores sanctissimi, maturate eripere fideles ex hujusce vitae offendiculis, et nos aeternis liberare aeternis.

Et nunc Germani patriarchae Theotocion simile.

126. Canamus tubis, quia Regina omnium, mater Virgo, benevola est, et benedictionibus coronat laudatores suos. Reges ac principes concurrant, atque excitato plausu venerentur reginam, quae peperit regem, gaudentem a morte victos benigne solvere. Pastores ac magistri, Pastoris boni sanctissimam genitricem una efferamus laudibus. Candelabrum aureum, illuminantem nubem, excelsoiorem cherubim, animatam arcam, speciosum Altissimi solum, urnam aeternam recepticem mannae, vitalem Verbi tabulam, omnium Christianorum peragium sacro celebrantes carmine, sic dicamus: Palatium Verbi, nos humiles caelorum regno dignare, non est enim quidquam, quod te intercedente fieri non possit.⁸

127. Iterum repetendum est ad contextum Typici.

Deinde, Nunc dimittis, Trisagion, sanctissima Trinitas, Pater noster. Exclamat autem sa-

A γαιοi ἄγγελοι, τοῦ κόσμου ἡ σωτηρία, ἡ τῶν ἀνθρώπων χαρὰ, καὶ τῆς οἰκουμένης οἱ διδάσκαλοι, τοῦ λόγου οἱ πρῶταχοι, λατρεῖ ἐπιστήμονες τῶν νοσημάτων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, οἱ ἀεὶ ἄροιοι ποταμοὶ τοῦ Πνεύματος, λόγος οἱ καταρθεύσαντες τῆς γῆς ἅπαν πρόσωπον, οἱ θεολόγοι, αἱ βάσεις, οἱ χρυσοῦδοι, οἱ ἐνθεοὶ Χριστὸν καταπέμφαι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν αὐταῖς τὸ μέγα ἔλεος.

Ἐσχός. Οἱ ἱερεῖς σου, Κύριε, ἐνδύσονται δικαιοσύνην.

Χαίροις, ἱεραρχῶν ἡ τριάς, τοῦ ἐπιγείου στερεώματος ἥλιος, ἀκτίνας, καὶ ἐδαφιοῦται ἐκ τρισηλίου αἰγῆς, τῶν ἐσκοτισμένων ἡ ἀνάλευσις, τὰ δὲ θνητὰ εἶσομα, τοῦ παραδείσου τὰ κάλλιστα, ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ὁ σοφὸς τε βασιλεὺς, ὁ Χρυσόστομος, τὰ πύξια τοῦ Πνεύματος, πλάκας αἱ θεογράφατοι, μαζοὶ οἱ ἐκδιώζοντες τῆς σωτηρίας τὸ γάλα, τὴ τῆς σοφίας τὸ ἀγάδισμα· Χριστὸν ἑσωπρωτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι τὸ μέγα ἔλεος.

Ἄδεια.

*Ἦχος ὁ αὐτός.

Σαλπίσσωμεν ἐν σάλπιγγι ἁμαρτῶν, χρυσοῦσμεν ἐόρτια, καὶ ἀκηρτῶσμεν ἀγαλλόμενοι ἐν τῇ πανδημῶ πανηγύρει τῶν διδασκάλων ἡμῶν. Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες συνρευγέτωσαν, καὶ τοὺς ἱεράρχας κροτήτων ἐν ὕμνοις, ὡς δογματῶν βίβραντας ποταμοὺς ὑπερμεγέθει, τρεῖς καλλιμύθας ἀειζώους τοῦ Πνεύματος. Ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, τοὺς τῆς οὐρανόσφαιρας Τριάδος τρισσοῦς ἱεροῦστας συνελθόντες εὐφημήσωμεν. Οἱ φιλόσοφοι τοὺς σοφοὺς, οἱ ἱερεῖς τοὺς ποιμένας, οἱ ἀμνηστικοὶ τοὺς προστάτας, οἱ πένιτες τοὺς ἐκλουτιστάς, οἱ ἐν ὀλίβησι τοὺς παραμυθούστας, οἱ ὄδοι πόροι τοὺς συνοδοῖτας, οἱ ἐν θαλάσῃ τοὺς κυβερνήτας, οἱ πάντες τοὺς πανταχοῦ θερμῶς προσφθάνοντας θεῖους ἀρχιεράρχας ἐγκωμιάζοντας οὕτως εἴπωμεν· Πανάγιοι διδάσκαλοι, σπεύσατε ἐξελεῖν τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν τοῦ βίου σκανδάλων, καὶ ῥυσαὶ κολάσεων τῶν αἰωνίων ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Γερμανοὺ πατριάρχου Θεοτόκιον ἔμοιπον.

Σαλπίσσωμεν ἐν σάλπιγγι ἁμαρτῶν προκύψασα γὰρ ἡ παντάνασσα Μητροπάρθενος ταῖς εὐλογιαῖς καταστρέφει τοὺς εὐφημοῦστας αὐτήν. Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες συνρευγέτωσαν, καὶ τὴν βασιλίδα κροτήτων ἐν ὕμνοις, βασιλίδα τέξασαν τοὺς θανάτων κρατούμενους πρὶν ἀπολύσαι φιλανθρωπῶς εὐδοκῆσαντα. Ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, τὴν τοῦ καλοῦ παιμῆνος ὑπεράγιον Μητέρα συνελθόντες εὐφημήσωμεν· τὴν λυχνίαν τὴν χρυσαυγῆ, τὴν φωτισφόνον νεφέλην, τὴν τῶν χειροῦμι ὑπερέτραν, τὴν ἐμφύλον κειωτῶν, τὸν περιμρφοῦν τοῦ δεσπότητος ὀρόνον, τὴν μανναδόχον χρυσαῖαν στάμνον, τὴν ζωηφόρον τοῦ Λόγου πλάκα, ἀπάντων τῶν Χριστιανῶν τὸ καταφύγιον, ἅμασι θεηγόροις ἐγκωμιάζοντας, οὕτως εἴπωμεν Παλάτιον τοῦ Λόγου, ἀξίωσον τοὺς ταπεινοὺς ἡμᾶς τῆς οὐρανῶν βασιλείας· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον τῇ μεσιτείᾳ σου.

Ἐἶτα τὸ, Νῦν ἀπολύεις, τὸ τρισάγιον τὸ, πανάγιο Τριάς, σὺν τῷ Πάτερ ἡμῶν. Ἐκφώνη. 6

ιερεύς· Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Καὶ ἤμετεὶ τὸ ἀπολυτικόν, ἡ τὸ θεοτόκη Παρθένε, λέγοντες αὐτὸ ἐκ γ'·

Comm. Primo hic notatur recitandum Canticum Simeonis, quo Latini Completorium suum claudunt. Trisagion exhibui num. 31. Oratio ad sanctissimam Trinitatem dirigenda, in Euchologio sic integra ponitur:

Παναχία Τριάς, ἐλέησον ἡμᾶς· Κύριε, Διάσθητι ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, Δέσποτα, συγχώρησον ταῖς ἀνομίαις ἡμῶν Ἄγνε, ἐπίσκοπε καὶ Ἰσααί τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου.

A credos: Quia tuum est regnum, virtus et gloria, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in secula seculorum. Amen. Nos autem Apolyticon, vel, Deipara Virgo, ter recitamus.

Sacrosancta Trinitas, miserere nostri; Domine, propitius esto peccatis nostris; Dominator, remitte iniquitates nostras; Sancte, respice et sana infirmitates nostras, propter nomen tuum.

128. Comm. Quod ad duo ista vocabula attinet, Deipara Virgo; ea Salutationi Angelicæ addidit Ecclesia Orientalis post condemnationem Nestorii, qui, ut num. 32 vidimus, eam tantum Χριστοτόκον dicebam esse pugnabat. Græci itaque Mariam Θεοτόκον salutant, priusquam χειροτονηθῆναι sive gratia plenam; nec celant causam istiusmodi salutationis; nam hisce Elisabethæ verbis, Ἐύλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου, « Benedictus fructus ventris tui, » statim subiungunt: Ὅτι Σωτήρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν, « Quia Servatorem genuisti animarum nostrarum. » Non tamen opinor Angelicam illam Salutationem hic totam recitandam fuisse a Græcis antiquioribus, licet ea tota habeatur in aliquo recentiore horologio, quia ritus salutationem illam connectendi cum Oratione Dominica non admodum antiquus est; ut licet cernere ex his, quæ a doctissimo viro, Joanne Nablione, in Prefatione ad sæculum decimum § 6, afferuntur. Sed hoc tribus doctoribus sacro die; recitatur sequens Ἀπολυτικόν.

Ἀπολυτικόν.

Ἦχος α'.

B Dimissorium.

Tonus 1.

Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου Θεότητος, τοὺς τὴν οὐκουμένην ἀκρίτοι δογματικῶν περσεύσαντας, τοὺς μελετήσαντας ποταμούς τῆς σοφίας, τοὺς τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογνωσίας νόμοις καταρδύσαντας, Βασίλειον τὸν Μέγαν, καὶ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, σὺν τῷ κλεινῷ Ἰωάννῃ τῷ τῆν γλωτταν γρηγοροῦ, πάντες οἱ τῶν λόγων αὐτῶν ἐρασταὶ συνειδόντες, ὕμνοις τιμῆσωμεν· αὐτοὶ γὰρ τῇ Τριάδι ὁμοῦ ἡμῶν ἀεὶ προσεύχονται.

129. Tria maxima divinitatis, tanquam solis triplicis luminaria, orbem totum suis divinarum documentorum radiis, quasi de alta specula illustrantia, mellifluis amnes sapientie, omnem creaturam irrigantes divina cognitionis laticæ; Basilium Magnum, Theologum Gregorium, et inclytum Joannem, aureum illud eloquentie flumen, consensu pari honoremus omnes qui eorum scripta adamus. Etiam Trinitati pro nobis semper supplicant.

Ἔτερον. Ἦχος δ'.

Aliud. Tonus 4.

Ἄς τῶν ἀποστόλων ὁμότροποι, καὶ τῆς οὐκουμένης δεδασκαλοὶ, τῷ Δισπότη τῶν ὅλων προσεύχασθε, εὐρήνην τῇ οὐκουμένῃ δωρησασθε, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα εἰσαός.

Isidem quibus apostoli præditi moribus, ac doctoris orbis, Dominum universorum orate, ut et mundo pacem, et nobis misericordiam usquam in C partiatur.

130. Sequitur benedictio panis, vini et olei: et pro communi quidem pane diebus solemnioribus apponi maxime, id est panes biscoctos tradit Goar: credo quia tunc panem recentem coqui festi solemnitas prohibebat. Olei autem non meminit S. Germanus. De ipsa vero prædictorum benedictione, sic loquitur Tyricus:

Ὁ δὲ κελάρτης προτίθεισιν ἐν τῷ ἀναλογίῳ ἄρτους ε', ἐξ ὧν ἐσθίοντες ἐν τῇ τραπέζῃ ὡσαύτως καὶ σάμνον οἴνου τοῦ καλλίστου, καὶ ὀλίγον ἔλαιον εἰς ἄρτους τι. Ὁ δὲ ἱερεὺς, λαβὼν ἄρτον ἕνα ἐπὶ χειρὸς, καὶ τυπώσας ἐν αὐτῷ σταυρὸν, ἐπιτίθεισιν τὴν εὐχὴν ταύτην ἐκφωνῶν:

Pronus condus exponit in pulpito panes quinque, quibus in mensa vescimur. Apponit quoque anphoram plenam vini generosissimi, et uodicium oleum in aliquo vase. Tum sacerdos, accipiens panem unum in manus, in eoque formans signum crucis, fundit elata voce hanc orationem:

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ εὐλόγησας τοὺς πέντε ἄρτους, καὶ πεντακισχίλιους χορτάσας, αὐτοὺς εὐλόγησον καὶ τοὺς ἄρτους τούτους, τὸν σίτον, τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἔλαιον καὶ πληθύνον αὐτὰ ἐν τῇ ἀγίῃ μονῇ καὶ εἰς τὴν κλίσσον σου ἅπαντα καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβήσκοντες· πιστοὺς ἀγιάσον· ὅτι σὺ εἶ ὁ εὐλόγων καὶ ἀγιάζων τὰ σύμπαντα, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ παναχίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

131. Domine Jesu Christe, Deus noster, qui quinque panibus benedictis, quinque millia hominum satiasti; idem hos panes, frumentum, vinum et oleum benedic, et hæc multiplica in hac sancta habitatione, et per universum tuum orbem, ex iis que comesturos fideles sanctifica, quia tu benedixisti et sanctificasti omnia, Christe Deus noster; tibi enim gloriam tribuimus, cum tuo ingenito Patre, et omnino sancto et bono ac vivifico tuo Spiritu, nunc, et in secula seculorum.

Καὶ μετὰ τὸ Ἀμήν, λέγεται ἡ ψαλμὸν, τὸ,

132. Et dictæ Amen, recitamus tertium et tri-

cesimum psalmum, Benedicam Dominum in omni tempore : usque ad hæc verba : Non minuentur omni bono. Sacerdos vero digressus stat pro sanctis foribus, occidentem respiciens, et finita ea parte psalmi orat, dicens : Benedictio Domini sit super vos ubique. nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

133. *Comm.* Hic, ut S. Germanus quidem ait, εὐθὺς ἀνάγνωσις εἰς τὸν Πραξαπόστολον, id est : confestim succedit lectio Praxapostoli. Est autem Πραξαπόστολος liber Græcorum ecclesiasticus, qui sic appellatur, inquit Petrus Lambecius, lib. v de Bibliotheca Cæsarea, pag. 287, quod potior majorque illius pars ex Actibus apostolorum et Epistolis S. Pauli concinnata sit. Atque ea causa est cur etiam dicatur simpliciter, Ἀπόστολος. Hoc sane insignitus titulo in lucem prodit Venetiis anno MDCVI, quæ impressio exstat in Museo nostro. Res illo ecclesiastico libro contentas præterea, aliquis ignotus auctor apud Leonem Allatum Dissertat. I de libris ecclesiasticis Græcorum, expressit carmine iambico, quod ego nunc transcribo, partim quia longiusculum est, partim quia ex res facie cognosci queant ex verbis Typici, huc necessario alia de causa transcribendis.

134. Sciendum est, quod a Dominica Paschatis usque ad Dominicam Sanctorum Omnium, pro lectione majorum Vesperarum, leguntur tantummodo Acta apostolorum ; reliquis totius anni Dominicis septem catholicæ, et quatuordecim S. Pauli Epistolæ, et Joannis Apocalypsis.

135. Jam vero, ut minutissima quæque studiosissime persequar, sequentia quoque observata velim. Primo, quod dictæ Scripturæ, non secus atque in Latinorum Ecclesia, leguntur cum titulo et nomine auctoris. Itemque quod lectionibus Actuum apostolorum et Apocalypseos præmittuntur hæc particula. Ἐν τοῖς ἡμέραις ἐκείναις, sive in diebus illis ; nisi forte initium libri fuerit, vel aliqua nota temporis in genuino textu apposita, inveniatur. Tertio, quod apostolorum Epistolis, præfigitur, vox ἀδελφοί, Fratres, si ad plures scripta fuerint ; sin autem ad unum tantum, illius. Ad quem scriptæ sunt, nomen præponitur, addito dulcissimo Filii vocabulo, e. g. : Τέκνον Τιμόθεε, Τέκνον Τίτε, & Fili Timothee, Fili Tite. De Dominica quoque Sanctorum Omnium, superius memorata, scire convenit, eam esse primam post Pentecosten. Id patet ex Callisto, qui in Synaxario sic fatur : Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Κυριακῇ μετὰ τὴν Πεντηκοστήν τὴν τῶν ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἢ Ἀσίᾳ, Λιβύῃ καὶ Εὐρώπῃ, βορρᾷ ἢ βορρᾷ τε καὶ νότῳ, Ἅγιων πάντων ἑορτὴν ἑορτάζομεν. Eadem die Dominica post Pentecosten, ubique per universum orbem existantium, in Asia, Libya, et Europa, Austroque ac Septentrione, Sanctorum Omnium festum agitur. Editæ est etiam Oratio Leonis imperatoris, ubi sic legitur : Κυριακῇ αὐτῇ τὴν Πεντηκοστήν εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς Ἁγίας πάντας, οὗτοι ἐν ἀλάτῳ τοῦ γένους ἡμῶν οικειοὺς ἀδελφοὺς κατέβαλον, καὶ τὴν παγκόσμιον Ἐκκλησίαν τοὺς τοὺς τιμᾷ : Dominica post Pentecosten, universam terram, sanctos, quia generi nostro infestum dæmonem suis in certaminibus vicerunt, universa Ecclesia honorat.

136. Roges fortasse quid supradicto pane benedicto fiat. Id nos edocebit Typicum, quod sic habet :

Promus condus frangit panes et dat fratribus ; molestiam ferendum ; sicut jam inde ab initio Patres nobis nostri tradiderunt.

Comm. Neque vero hæc a Patribus instituta cæremonia videtur vacare mysterio : quid enim ad excitandum memoriam illius oraculi, Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei (a), potest esse aptius, quid magis accommodatum, quam sacerdotum voluminum lectionem cum usu panis coniungere ? Mitto illud in Orientali Ecclesia panis esum gerere speciem quamdam ac similitudinem antiquæ agapæ, et ad seriem Typici revolvor : ubi mox nominandi diaconicæ, intelliguntur monasteriorum famuli, religiosus pariter votis obstricti, quos conversos ex usu antiquo, alii ex recentiori laicos dicunt, de quibus in hoc vigiliarum ordinæ sic legitur :

137. Diaconicæ igitur, facta solita reverentia ante sanctas januas et versus alternos choros, egrediuntur. Ab illa autem hora nemini fas est aquam bibere, propter perceptionem incontaminatorum mysteriorum. Benedictus autem panis est præservativus a quibuscunque malis, si cum fide sumatur.

138. *Comm.* Ultima hæc verba cum nequeant de pane alio intelligi, quæ de illo qui antea quasi ad cenulam illatus et distributus fuisse dicitur ; dubitari possit, an indicta omnibus posthæc absentia etiam aquæ, propter participationem incontaminatorum mysteriorum, ad benedicti istius panis præsentem assumptionem, an potius ad faciendam sequenti die Eucharistiæ communionem referatur. Hoc quidem ultimum mihi videtur verosimilius ; quia nomine ἀρχάντων μυστηρίων intelliguntur communiter communiter corporis et sanguinis Domini ; et hæc tam solemnæ Vesperæ cum subsequenti pervigilio, præparatio quæ-

Εὐλογῆσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, ἵως τοῦ οὐκ ἐλαττωθῆσονται πάντες ἀγαθοί. Ὁ δὲ ἱερεὺς, ἀπελθὼν, ἵσταται ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν, βλέπων πρὸς δυσμάς. Μετὰ δὲ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ψαλμοῦ ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς, λέγων Εὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἰστέον, ὅτι ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῶν ἁγίων πάντων εἰς τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν, λέγῃ δὴ τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ, αἱ Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀναγιγνώσκονται ἰσότηρ : εἰς δὲ τὰς λοιπὰς Κυριακὰς τοῦ ἑοῦ χρόνου αἱ ἐπὶ Καθολικαί, καὶ αἱ ἐφ' τοῦ ἁγίου Παύλου Ἐπιστολαί, καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου.

Ἰστέον, ὅτι ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῶν ἁγίων πάντων εἰς τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν, λέγῃ δὴ τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ, αἱ Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀναγιγνώσκονται ἰσότηρ : εἰς δὲ τὰς λοιπὰς Κυριακὰς τοῦ ἑοῦ χρόνου αἱ ἐπὶ Καθολικαί, καὶ αἱ ἐφ' τοῦ ἁγίου Παύλου Ἐπιστολαί, καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου.

Ἰστέον, ὅτι ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα μέχρι τῶν ἁγίων πάντων εἰς τὴν τοιαύτην ἀνάγνωσιν, λέγῃ δὴ τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ, αἱ Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀναγιγνώσκονται ἰσότηρ : εἰς δὲ τὰς λοιπὰς Κυριακὰς τοῦ ἑοῦ χρόνου αἱ ἐπὶ Καθολικαί, καὶ αἱ ἐφ' τοῦ ἁγίου Παύλου Ἐπιστολαί, καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου.

Ὁ καλλιτέρας, διακλάσας τοὺς ἄρτους, ἐπιθήσῃ τοὺς ἀδελφοῖς ὡσαύτως καὶ ἀπὸ ἐνὸς ποτηρίου οἴνου διὰ τὸν κόπον τῆς ἀγρυπνίας, ὡσπερ ἐξ ἀρχῆς παρελάβομεν ἀπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων.

Οἱ οὖν διακονηταί, ποιήσαντες τὴν συνήθη μετάνοιαν ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων θυρῶν καὶ εἰς τοὺς χοροὺς πρὸς μίαν, ἐξέρχονται. Ἀπὸ δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐκ ἔχει τις ἐξουσίαν πίνειν ὕδωρ, διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀρχάντων μυστηρίων. Ὁ δὲ εὐλογητὸς ἄρτος ἐστὶν ἀλεξιτήριος παντοίων κακῶν, εἰ μετὰ πίστεως λαμβάνοιτο.

dam erant festis subsequens : nam egressis conversis, ad pervigilandum in ecclesia remanebant monachi clericique, ad ejusmodi laborem delibatis pane ac vino corroborati.

Quod tamen ad reverentiam, etiam communi, sed ita ut supra benedicto pani vinoque habendam, et utilitatem inde capiendam attinet : illa probatur etiam S. Augustino doctore Latino, qui lib. II *De pecc. remis.* de illo pane, vel (ut alii volunt) de sale catechumenis dari solito, sic loquitur : *Quamvis non sit corpus Christi sanctus est tamen. et sanctior quam cibi quibus aliuur, quoniam sacramentum est.*

139. Nihil necesse arbitror, ut hic aliquantulum digressus moneamque D. Augustinum hoc loco sacramenti nomine, non intelligere vere ac proprie dictum sacramentum, sive signum sensibile atque symbolicum gratiæ sanctificantis, a Deo stabiliter institutum, ut usu suo hominem sanctificet. Quippe cum dicat illum precibus consecratum panem vel salem porrigi catechumenis ; qui in theologico pulvere exercitatus est lector, facile pervidet, etiam me tacente, Augustinum hic nomine sacramenti tantum intelligere ritum aliquem ecclesiasticum, sive, ut verbis scholæ utar, aliquid sacramentale, quod gratiam sanctificantem ex operato opere conferre non potest, quanquam quasi ex opere operato possit aliquos effectus inferiores conferre tam quoad corpus, quam quoad animum. Id quod de hoc pane, sacerdotis precibus consecrato, discrete pronuntiat Typicum, ut supra, num. 157, vidimus.

140. 141. Sed hujus panis vis ac virtus distinctius describitur in Hincmari archiepiscopi Rhemensis capitulis, quæ presbyteris suis dedit anno MCCXV, et exstant apud Philippum Labbeum tom. VIII *Conc.* col. 570, ubi cap. 7 legitur hæc panis benedictio : « Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus, benedicere digneris hunc panem tua sancta et spiritali benedictione ; ut sit omnibus cum fide et reverentia ac gratiarum tuarum actione sumentibus, salus mentis et corporis, atque contra omnes morbos, et universim cunctorum inimicorum insidias tutamentum. Per Dominum nostrum Jesum Christum, Filium tuum, panem vitæ, qui de celo descendit, et dat vitam ac salutem mundo, et tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti, per omnia sæcula sæculorum. Amen. » Quæ quidem oratio continetur etiam can. 9 Nannetensis concilii, ut videtur esse apud eundem Labbeum tom. IX *Concil.* ecl. 470. Hic porro benedictus panis in Græcorum Vesperis, ita distribui solitus, vocatur proprio nomine *κατάλαστρος*, a fractione, ut significetur esse diversus a pane illo benedicto, qui in liturgia sive missæ sacrificio distribuebatur iis, qui ob impedimentum quorundam communicare non poterant ; talis panis dicebatur *ἀντίδωρον*, quasi ἀντὶ τῶν ἁγίων ἑσθῶν, seu vice diviniæ eucharistiæ et sacræ communionis. Et vero ἀντίδωρον erat panis *προθέσσω*, sive panis ille sacer, ex quo pars aliqua ad conficiendam eucharistiam delecta erat, et Pachymera lib. V *Hist.* cap. 8, dicitur *θεῖος ἄρτος*, id est, « divinus panis. » Κατάλαστρος talis *προθέσσω*; panis non erat, ut ex ante dictis patet. Nullus itaque Meursius, nullus Casaubonus duo illi benedicti panis genera confundat. Verum de hoc pane benedicto satis. Quare abentibus fratribus Ilicis, nos remaneamus in templo, ut cum reliquis etiam τῷ ἑσθῶν sive matutino officio, cæremoniis-que in eo adhiberi solitis interesse possimus.

CAPUT TERTIUM.

De officio matutino.

142. Matutinum in Græcorum Ecclesia Ὁρθρος dicitur. De eo agit Typicum in ultima parte capituli secundi, quod jam commentati sumus. Attamen, ne caput istud in immensum excresceret, visum fuit illud partiri. Sic ergo incit Typicum :

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Πραξαποστόλου, οὐ- A Post Praxapostoli lectionem, bene præstante sa-
λογούτος τοῦ ἱερέως, ἀπαρχόμεθα τοῦ ἑξαψάλ-
μου. cerdote, auspicamur hexapsalmum.

143. COMM. Ita dicitur continuatio sex psalmodum : qui hoc loco erant psalmi III, XXXIII, LXII, LXXXIII, CII, CXLII, quantum quidem possum ex Antonii Arcadii Horologio conjicere. Hexapsalmum ergo recitari statim post lectionem sacram, intelligi si agendæ sint vigilæ, ut agendæ sunt hoc die, cujus exponimus officium. Nam, si vigilæ agendæ nun sunt, sacra lectione finita, ad suam quisque cellam recipit se, et dat quieti ; donec semanterli pulsibus a candelapite revocetur ad templum. Quod autem tunc sit matutinæ precis initium, quæ ceremonie, quæ ratio pulsandi semanterli, quæ thuris adolendi, qui ritus reverentiarum, sat clare explicat hoc idem Typicum cap. 10. Quanquam et tum, cum aguntur vigilæ, semanterlium pulsetur, eo videlicet tempore quo dicuntur sex assignati psalmi. Atque id significat Typicum : postquam enim insituerat de illis psalmis sermonem, dicit :

« Καὶ ὁ μὲν κανδηλάπτης, ἐτοιμάσας τὸν θυμια- B Et candelapites quidem, apparato thuribulo,
τὸν, ἐξέρχεται, καὶ σημαίνει τὸ μέγα ὄδὸν ἱερέως
θυμιά. Ὅταν οὖν ἀρξῆται ὁ προϊστάς τοῦ ρθ
ψαλμοῦ, ἤγουν τὸ, » Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου, τὸν
Κύριον, « λέγει ὁ αὐτὸς ἱερεὺς τὰς εὐχὰς τοῦ ἑσθ-
θρου, ἱστάμενος ἀσπεκῆς ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων θυ-
ρῶν. »
egreditur pulsaturque semanterlium majus, et sacer-
dos incensat. Quando vero præses sive abbas in-
choavit ICI psalmum, scilicet Benedic, anima
mea, Domino, dicit sacerdos, orationes matutini,
stans detecto capite ante sanctas fores.

144. COMM. Non invenio orationes illas in Typico, sed apud S. Germanum invenio, omnino duodecim : fortassis pro numero totidem horarum : quas nux præsumitur absumpsisse absque divinis laudibus, respectu diurnarum quibus cum hoc officio datur initium, licet ea horarum partitio inæqualis ad usus civiles parum aut nihil faciat : ipsæ autem orationes hæc sunt.

EYXH A.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, τῷ ἐξ-
αναστήσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν, καὶ ἐμβαλόντι
εἰς τὸ στόμα ἡμῶν λόγον αἰθέσεως, τοῦ προσκυνεῖν
καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα σου τὸ ἅγιον. Καὶ δαΰμεθα
σοὶ δικαιομαί, ὡς πάντες ἐχρήσω περὶ τὴν ἡμετέ-

C

ORATIO I.

Agimus tibi gratias, Domine Deus noster, qui
nos excitasti e nostris cubilibus, et verba laudis
immisisti in os nostrum, ut adoremus et invocemus
nomen sanctum tuum, et misericordiam tuam,
qua semper circa vitam nostram usus es. Preca-

mur te, mitte et nunc auxilium tuum super astantes coram facie gloriæ tuæ, ut copiosam a te miserationem expectemus: iisque tibi cum timore et charitate servientibus, inenarrabilem tuam bonitatem laudare concede. Quia convenit tibi omnis gloria, honor et adoratio, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO II.

145. De nocte noster spiritus ad te vigilat, Deus noster, quia præcepta tua lumen sunt super terram. Doce nos justitiam et sanctitatem in timore perficere. Te enim ut nostrum verum Deum colimus. Lucina aurem tuam, et audi nos: et memento, Domine, præsentium, eorumque nominatum, qui una nobiscum comprecantur, et virtute tua eos salvos fac. Benedic populum tuum, et hæreditatem tuam sanctifica: erbi tuo, Ecclesiis tuis, sacerdotibus, imperatoribus nostris, et cuncto populo pacem concede. Quia benedictum, gloriosum, venerationum et magnificentium est nomen tuum, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen

ORATIO III.

146. De nocte spiritus noster ad te vigilat, Deus, quia præcepta tua lumen sunt. Doce nos, Deus, justitiam tuam, mandata tua, justificationes tuas. Illumina mentium nostrorum oculos, ne forte in peccatis ad mortem obdormiamus. Caliginem omnem a cordibus nostris dispelle. Præbe nobis justitiæ solem, nostramque vitam ab omni tentatione liberam sub sigillo Spiritus sancti tui custodi. Dirige gressus nostros in viam pacis. Da nobis videre difliculum et diem in exultatione, ut te matutinis concelebremus laudibus. Quia tua est potentia, et tuum est regnum, et virtus et gloria, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IV.

147. Domine Deus, sancte et incomprehensibilis, qui dixisti ut e tenebris lux splenderet, qui nos refecisti somno nocturno, et iterum ad laudationem supplicationemque bonitatis tuæ excitasti, tua ipsius permotus misericordia, nos, adorantes te, et quantas possumus tibi gratias referentes, etiam nunc suscipe: omniaque quæ ad salutem faciunt, postulata concede. Filios lucis et dei, tuorumque æternorum honorum hæredes, nos constitue. In multitudine miserationum tuarum, Domine, recordare cuncti populi tui, presentium et una nobiscum comprecantium, omniumque fratrum nostrorum, vel terra vel mari vel quocumque alio dominationis tuæ loco tua clementia et auxilio indigentium: omnibusque impende magnam misericordiam tuam, ut tam quoad animam quam quoad corpus salvi, glorificemus cum fiducia admirabile ac benedictum nomen tuum, Patris, et Filii, et

A παν ζωῆν, καὶ νῦν ἐξαπόστειλον τὴν βοήθειάν σου ἐπὶ τοὺς ἰσχυτάς πρὸ προσώπου τῆς ἁγίας δόξης σου, καὶ ἀπεκδεχομένους τὸ παρὰ σοῦ πλοῦσιον ἔλεος· καὶ ὁς αὐτοῖς, μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης πάντοτε σοὶ λατρεύοντάς, αἰνεῖν τὴν ἀνεκδιήγητόν σου ἀγαθότητα. Ὅτι πρέπει σοὶ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EYXH B.

Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα ἡμῶν πρὸς σέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δίδου ὡς τὰ προστάγματα σου ἐπὶ τῆς γῆς. Δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν ἐπιτελεῖν ἐν τῷ φόβῳ σου συνέτισον ἡμᾶς. Ἐκ γὰρ βοῆζόμεν τὸν θένος δυναθεὶν ἡμῶν. Κίβων τὸ οὖς σου, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν· καὶ μνησθήτι, Κύριε, τῶν συμπαρόντων καὶ συνευχομένων ἡμῖν πάντων κατ' ὄνομα, καὶ σωσῶ αὐτοὺς τῇ δυνάμει σου. Ἐξλόγησον τὸν λαόν σου, καὶ ἁγιάσον τὴν κληρονομίαν σου· εἰρήνην τῷ κόλπῳ σου δώρησαι, ταῖς Ἐκκλησίαις σου, τοῖς ἱερέσιν, ταῖς βασιλεύουσιν ἡμῶν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ σου. Ὅτι ἡλόγηται· καὶ δεδόξασται τὸ πᾶντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομα σου, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EYXH Γ.

Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμα ἡμῶν πρὸς σέ, ὁ Θεὸς, δίδου ὡς τὰ προστάγματα σου. Διδάξον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς, τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ τὰς ἐντολάς σου, καὶ τὰ δικαιώματά σου. Φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν διανοῶν ἡμῶν, μήποτε ὑπνώσωμεν ἐν ἀμαρτίας εἰς θάνατον. Ἀπελασον πάντα ζόφον ἀπὸ τῶν καρδιῶν ἡμῶν. Χάρισαι ἡμῖν τὴν τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, καὶ ἀνεπηρέστον τὴν ζωὴν ἡμῶν διαφύλαξον ἐν τῇ σφραγίδι τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος. Κατεύθυνον τὰ διαθήματα ἡμῶν εἰς ὅδον εἰρήνης. Δὸς ἡμῖν ἱκεῖν τὸν ὄρθρον καὶ τὴν ἡμέραν ἐν ἀγαλλιάσει, ἵνα σοὶ τὰς εὐχαρίστας ἀναπέμπωμεν εὐχάς. Ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EYXH Δ.

Δέσποτα ὁ Θεὸς, ὁ ἅγιος καὶ ἀκατάληπτος, ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους ὡς λάμψαι, ὁ ἀναπαύσας ἡμᾶς ἐν τῷ τῆς νυκτὸς ὕπνῳ, καὶ ἀνασπᾶσας ἡμᾶς πρὸς δοξολογίαν καὶ ἰκυσίαν τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἐσωστούμενος ὑπὸ τῆς ἰθῆας σου εὐσπλαγγνίας, πρόσδεξαι ἡμᾶς καὶ νῦν προσκυνούντάς σε, καὶ κατὰ δύναμιν εὐχαριστούντάς σοι· δώρησαι ἡμῖν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα. Ἀνάδειξον ἡμᾶς υἱοὺς φωτός καὶ ἡμέρας, καὶ κληρονόμους τῶν αἰωνίων σου ἀγαθῶν. Μνησθήτι, Κύριε, ἐν τῷ πλήθει τῶν οἰκτιρημῶν σου, καὶ παντός τοῦ λαοῦ σου, τῶν συμπαρόντων καὶ συνευχομένων ἡμῖν, καὶ πάντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν ἐν γῆ, τῶν ἐν θαλάσσῃ, τῶν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς ἔσπερας σου, δεομένων τῆς φιλανθρωπίας καὶ βοηθείας· καὶ πᾶσι χορηγήσον τὸ μέγα σου ἔλεος, ἵνα σεσωσμένοι ψυχῇ τε καὶ σώματι πάντοτε διαμένοντες, μετὰ πάροβησις δοξάζωμεν τὸ θαυμαστὸν καὶ εὐλογημένον ὄνομα σου, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου

Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν Ἀ Spiritus sancti, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ΕΥΧΗ Ε.

Ἄγαθὸν ἠθασαυρὲ, πηγὴ ἀνάνας, Πάτερ ἄγιε, θαυμασποικὴ, παντοδύναμι καὶ παντοκράτορ, πάντες σε προσκυνοῦμεν καὶ σοῦ δέομαθα, τὰ σὰ ἐλέη καὶ τοὺς σοὺς οὐκ ἐπιθυμοὺς ἐπικαλοῦμενοι εἰς βοήθειαν καὶ ἀντιλήψιν τῆς ἡμετέρας ταπεινώσεως. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν σῶν ἱκετιῶν. Πρόσδεξαι πάντων ἡμῶν τὰς ἑωθινὰς δεήσεις ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, καὶ μηδένα ἡμῶν ἀδόκιμον ποιήσης, ἀλλὰ πάντα ἡμῶς περιποιήσαι διὰ τῶν οὐκ ἐπιθυμῶν σου. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ἀγρυπνοῦντων καὶ ψαλλόντων εἰς δόξαν σὴν, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Γενεὸς αὐτῶν βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ. Πρόσδεξαι αὐτῶν τὰς ἱκεσίας εἰς τὸ ὑπερουράνιον καὶ κερδὸν σου θυσιαστήριον. Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΧΗ Γ'.

Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν, οὗ πάντα ποιεῖς εἰς εὐεργεσίαν τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἵνα διαπαντὸς πρὸς σὲ ἀποδίδωμεν τὸν σωτήρα καὶ εὐεργέτην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν διανεπάσας ἡμᾶς ἐν τῷ παρελθόντι τῆς νυκτὸς μέτρῳ, καὶ ἐξήγηται; ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν, καὶ ἔστησας εἰς προσκύνησιν τοῦ τιμίου ὀνόματός σου. Διὰ δέομαθά σου, Κύριε, ὅς ἡμῶν χάριν καὶ δύναμιν, ἵνα καταβρωθῶμεν ψάλλειν σοι συνεπιώς, καὶ προσεύχεσθαι ἀδελφίπτως, ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ τῆν ἑαυτῶν σωτηριῶν καταργηθῶμεν διὰ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Χριστοῦ σου. Μνήσθητι, Κύριε, καὶ ἐν νυκτὶ πρὸς σὲ βοῶντων. Ἐπάκουσον αὐτῶν, καὶ ἔλθῃσον, καὶ σύντριψον ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν τοὺς ἀοράτους καὶ πολέμιους ἐχθρούς. Σὺ γὰρ εἶ ὁ βασιλεὺς τῆς εἰρήνης, καὶ σωτὴρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΥΧΗ Ζ'.

Ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἐξαναστήσας ἡμᾶς ἐκ τῶν κοιτῶν ἡμῶν, καὶ ἐπισυναγαγὼν ἐπὶ τὴν ὄραν τῆς προσευχῆς ὅς ἡμῶν χάριν ἐν ἀνόψει τοῦ στόματος ἡμῶν, καὶ προσδεξαι ἡμῶν τὰς κατὰ δύναμιν εὐχαριστίας, καὶ διδάξον ἡμᾶς τὰ δικαιοματά σου· οὗ προσεύχεσθαι καθ' ὃ δὲ οὐκ ἴδομεν, ἔάν μὴ σὺ, Κύριε, τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ ὁδηγήσῃς ἡμᾶς. Διὰ δέομαθά σου, εἰ τι ἡμᾶς ἔρομεν μέχρι τῆς παρουσίας ὥρας ἐν λόγῳ, ἢ ἔργῳ, ἢ κατὰ δέοντα, ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως, ἀνεξ, ἀφες, συγχώρησον· ἔάν γὰρ ἀνεμιᾶς παρατηρήσῃς, Κύριε, Κύριε, εἰς ὑπεροπήσῃς; Ὅτι παρὰ σὺ ἢ ἀπολύτρωσις, σὺ εἶ ὁ κλῆνος ἅγιος βοηθός, κραταῖος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς ἡμῶν, καὶ ἐν σοὶ ἡ ὕμνησις ἡμῶν διαπαντὸς. Εἶν τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου εὐλογη-

ORATIO V.

148. Donorum thesaurē, fons perennis, Pater sancte, mirandorum artifex, qui omnia potes, omnibus imperas, te omnes adoramus, et deprecamur te, misericordiam tuam et miserationes tuas exposcentes, in subsidium ac defensionem humilitatis nostrae. Supplicum tuorum memento, Domine; matutinas nostrum omnium preces suscipe, sicut incensum in conspectu tuo; neque quemquam e nobis reproba, sed per misericordiam tuam nos omnes conserva. Memento, Domine, vigilantiam et psallentium ad gloriam tuam, et unigeniti Filii tui ac Dei nostri, et sancti Spiritus. Eorum adjutor esto atque propugnator: eorum preces in caeleste tuum et intellectuale altare recipe. Quia tu es Deus noster, et tibi gloriam referimus, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ORATIO VI.

149. Agimus tibi gratias, salutarium nostrorum Deus, quia, ut te nostrarum animarum servatorem beneficium identidem respiciamus, condid omnia ad vitam nostrae beneficium. Et quia nos, praeterita noctis parte refocillatos, excitatosque iterum e cubilibus, ad honorandi nominis tui adorationem erecti; propterea quaeumus te, Domine, largire nobis gratiam ac robur; ut Christi tui ope, cum metu et tremore nostram salutem operantes; libi scite psallere et indesinenter supplicare valeamus. Memento etiam, Domine, eorum qui te de nocte invocant: exaudi eos et miserere, sub eorum pedibus hostes invisibiles atque inferos conterere. Tu enim es rex pacis, et servator nostrarum animarum; tibi quae gloriam rependimus, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

ORATIO VII.

150. Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui nos et nostris thalamis suscitatos ad horam orationis congregavit, da nobis gratiam in paterfamiliae oris, et suscipe quas tibi pro viribus grates referimus, et nos edoce justificationes tuas; quia nisi tu, Domine, nos tuo Spiritu sancto direxeris, non possumus orare prout oportet. Ideo rogamus te, ut si quid peccavimus usque ad praesentem horam, verbo, vel opere, vel cogitatione, sponte vel coacte, remittas, condones, indulgeas, quia si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? Quoniam apud te redemptio est (a); tu solus es auxiliator sanctus, vitae nostrae defensor praepeditus; et ad te tota nostra laudatio refertur. Benedicta ait et glorificata regni tui potestas, Patris, et Filii, et

(a) Psal. cxxix, 3, 7.

Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amcu.

Α μένον και δεδοξασμένον, του Πατρὸς, και του Υιου, και του ἁγίου Πνεύματος, νῦν και ἀεί, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ORATIO VIII.

151. Domine Deus noster, qui nos, torpore somni dissipato, vocatione sancta convocasti, ut et manus extolleremus noctu, et tibi confiteremur super judicia justitiæ tuæ; suscipe orationes nostras, postulationes, confessiones, nocturnos cultus; et tribue nobis, o Deus, inconfusam fidem, spem firmam, charitatem sine fictione. Benedic nostros iu-troitus et exitus, actiones, opera, sermones atque cogitationes; et nos ineffabilem bonitatem tuam laudantes, celebrantes, benedicientes, ad principium diæ pervenire concede. Quia benedictum est sacrosanctum nomen tuum, et glorificatum regnum Pa-tris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO IX.

152. In cordibus nostris, Domine, incorruptum diviniæ tuæ cognitionis lumen benignus accende; et aperi mentis nostræ oculos ad considerationem prædicationis evangelicæ. Timorem beatorum tuo-rum mandatorum nobis immitte, ut, omnibus car-nalibus concupiscentiis conculcatis, spiritalæ con-versationem sectemur, sapiendo et faciendo omnia quæ tuæ placita sunt voluntati. Quia tu es sanctilli-catio et illuminatio nostra; et tibi gloriam repen-dimus, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO X.

153. Domine Deus noster, qui per penitentiam hominibus remissionem tribuisti, et nobis locum ignitionis peccatorum atque confessionis in proph-etiæ Davidis pœnitentia ad veniam commonstrasti; ipse, Domine, nobis in multa ac gravis delicta mi-serere, secundum magnam misericordiam tuam; et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitates nostras, quia tibi peccavimus, Do-mine, qui incerta et occulta cordis hominum per-novisti, et qui solus habes potestatem remittendi peccata. Cor mundum erca ad nos, et spiritu principali confirma nos, et manifesta nobis letitiam salutaris tui: ne proicias nos a facie tuâ (a); sed placeat tibi, bono et benigno, ut usque ad nostrum extremum halitum offeramus tibi sacrificium justi-tiæ, et oblationem super sancta tua altaria; miseri-cordia, miserationibus, et benignitate unigeniti tui Filii, quocum benedictus es, cum sanctissimo et bou et vivifico tuo Spiritu nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ORATIO XI.

154. Deus, Deus noster, qui intellectus et ratiois participes Virtutes tua voluntate condidisti, quæsumus te atque obtestamur, suscipe nostram (a) Paal. L, 12, 13.

EΥΧΗ ΗΨ.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν τοῦ ὕπνου βραβυλιαν ἀποσκειάσας ἀφ' ἡμῶν, και συγκάλεισας ἡμᾶς κλη-σει ἀγίῃ, και ἐν νυκτὶ ἐπάραι τὰς χεῖρας ἡμῶν, και ἐξομολογῆσαι σοὶ ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· πρόσδεξαι τὰς δεήσεις ἡμῶν, τὰς ἐντελείεις, τὰς ἐξομολογήσεις, τὰς νυκτερινὰς λατρείας· και χάρισται ἡμῖν, ὁ Θεὸς, πίστιν ἀκαταλυσντον, ἐπιβία βεβαίαν, ἀγάπην ἀνυπόκριτον. Εὐλόγησον ἡμῶν εἰσόδους και ἐξόδους, πράξεις, ἔργα, λόγους, ἐνθυμήσεις· και ὅς ἡμῖν καταντῆσαι εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας αἰνού-τας, ὑμνοῦντας, εὐλογοῦντας τῆς σῆς ἀφάρστου χρη-στότητος τὴν ἀγαθότητα. Ὅτι ἡλόγηται τὸ πάναντιόν σου νομο, και δεδδοξασται σου ἡ βασιλεία, τοῦ Πατρὸς, και τοῦ Υιου, και τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν και ἀεί, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EΥΧΗ ΘΨ.

Λάμψον, Δέσποτα φιλόφρωπε, ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὸ τῆς σῆς θεογνωσίας φῶς ἀσφρατον, και τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν ὀφθαλμοὺς διανοίχον εἰς τὴν τῶν εὐαγγελικῶν σου κηρυγμάτων κατανόσιν· ἐνθεῶς ἡμῖν και τῶν μακαρίων σου ἐντολῶν φόβον, ἵνα, πά-σας τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας καταπατήσοντας, πνευ-ματικὴν πολιτείαν μετέλιθωμεν, πάντα τὰ πρὸς εὐ-αρέστησιν τὴν σὴν και φρονούντες και πράττοντες. Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἀγαπῶνς και ὁ φωτιστὴς ἡμῶν, και σὺ τὴν ὀξάν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, και τῷ Υἱῷ, και τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν και ἀεί, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EΥΧΗ ΠΨ.

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν διὰ μετανοίας ἀρεσιν τοῖς ἀνθρώποις θεωρησάμενος, και τόπον ἡμῖν ἐπι-γνωσεως ἁμαρτημάτων και ἐξομολογήσεως τὴν τοῦ προφήτου Δαβὶδ μετάνοιαν πρὸς συγχώρησιν ὑπέδει-ξας· αὐτὸς, Δέσποτα, πολλοὺς ἡμᾶς και μεγάλους πε-ριπεπτωκότας πλημμελήμασιν ἐλέησον, κατὰ τὸ μέγα σου ὄνοσ και κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρῶν σου. Ἐξάλειψον τὰ ἀνομήματα ἡμῶν, ὅτι σὺ ἡμάρτομεν, Κύριε, τῷ και τὰ ὀθλα και κρύφια τῆς καρδίας τῶν ἀνθρώπων γινώσκοντι, και μόνω ἔχοντι ἐξουσίαν ἀφιέναι ἁμαρτίας. Καρδιαν δὲ καθαρὰν κτίσας ἐν ἡμῖν, και πνεύματι ἡγεμονικῷ στηρίξας ἡμᾶς, και τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου γνωρίσας ἡμῖν, μὴ ἀπορρίψῃς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ προσώπου σου· ἀλλ' εὐδό-κησον, ὡς ἀγαθὸς και φιλόφρωπος, μέχρι τῆς ἐσχά-της ἡμῶν ἀναπνοῆς, προσφέρειν σοὶ θυσίαν δικαιοσύ-νης, και ἀναφορὰν ἐν τοῖς ἀγίοις σου θυσιαστῆριοις, ἔλει, οἰκτιρῶς και φιλοφροσῶν τοῦ μονογενοῦς σου Υιου, μεθ' οὐ εὐλογητὸς εἶ, σὺν τῷ παναγίῳ και ἀγαθῷ και ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν και ἀεί, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EΥΧΗ ΙΑΨ.

Ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὰς νοερὰς και λογικὰς ὑποστησάμενος Δυνάμεις τῷ σῷ θελήματι σου δέδμε-θα, και σὲ ἱκετεύομεν, πρόσδεξαι ἡμῶν και τῶν

κτισμάτων σου πάντων την κατά δύναμιν δοξολογίαν, Α καί τας πλουσίας τῆς σῆς ἀγαθότητος ἀντάμειψαι θεωρεῖς· ὅτι σοὶ κἀμπετα πᾶν γόνυ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα πνοὴ καὶ κτίσις ὕμνει τὴν ἀκατάληπτόν σου δόξαν· μόνος γὰρ εἶ Θεὸς ἀληθινὸς καὶ πολυεὐλος. Ὅτι σὲ ἀνοῦσαι πᾶσαι αἱ Δυναμίεις τῶν οὐρανῶν, καὶ σοὶ δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EYXHBIB.

Αἰνοῦμεν, ὁμοῦμεν, εὐλογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμέν σοι, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὅτι παρήγαγες τὴν οὐκίαν τῆς νυκτός, καὶ ἔδεξας ἡμῖν πάλιν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἄλλ' ἰκετεύομεν τὴν σὴν ἀγαθότητα, ἰλάσθητι ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν ἐν τῇ μεγάλῃ σου εὐσπλαχνίᾳ· ὅτι πρὸς Β εὐσχημόνως καταφεύγομεν, τὸν ἐλεημόνα καὶ παντοδύναμον Θεόν. Λάμψον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὸν ἀληθινὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης σου, φώτισον τὸν νοῦν ἡμῶν, καὶ τὰς αἰσθησεις ὅλας διατήρησον, ἵνα, ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦντες τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν σου, κατανηθώμεν εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ὅτι παρὰ σοὶ ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς· καὶ ἐν ἀπολαύσει γενέσθαι κατακωθώμεν τοῦ ἀπροσφύτου φωτός, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐπειτα λέγει τὴν μεγάλην συναπτὴν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν, ψάλλεται· Ὁ Θεὸς Κύριος.

Comm. Magna illa collecta et exclamatio eadem est, quam dedimus supra num. 72. in majoribus Vesperis, adeoque superfluum esset eam hic totam repetere. Αἱ τὸ, Ὁ Θεὸς Κύριος, quod attinet, forte illi subnectendum est ex Horologio : καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου : « Et apparuit nobis, benedictus qui venit in nomine Domini. » Tyuicum autem S. Sabæ dicit illud cani, non a sacerdote, sed a deservato monacho : verba hæc sunt :

Εἶθ' οὕτως ὁ ταχθεὶς μοναχὸς ἀπ' ἐσπέρας εἰς τὸ προκειμένον τῆς ἡμέρας, ποιήσας τὴν συνήθη μετάνοιαν τῷ ἡγουμένῳ, ψάλλει τὸ, Θεὸς Κύριος.

Comm. Post stichologiam sequuntur stichera sanctorum, quorum festa lux agitur. Est autem hic notandum, quod ea troparia quæ in Menæis vocantur καθίσματα, non eo sensu hic videntur, quo illa accipiuntur supra num. 85, sed longe alio. Hoc nimirum, quod sint cantica, quæ sedendo persolvuntur, et a cantoribus aliquid levianis concedatur. Potest itaque καθίσματα Latine reddi sessio. ilabæ igitur hujus officii cathismata.

Μετὰ τὴν α' stichologίαν καθίσματα.

Ἦμος δ', πρὸς Ταχὺ προκατάλαβε.

Φωστῆρες ὑπέρηλθοι τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, ἐν κόσμον ἐφωτίστας ταῖς διδαχαῖς ὑμῶν Πατέρες, Δ ἐθεόσοροι, πῆξαντες τὰς αἰρέσεις πάντων τῶν κακοδόξων, σθέσαντες τὰς φλογώδεις τῶν βλασφημῶν συγχύσεις. Διὸ, ὡς ἐραρῆραι Χριστοῦ, προσεδύσατε σωθῆναι ἡμᾶς.

Ἀδὲξ. Τὸ αὐτό. Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον δισοον.

Παρθένε πανόμνητε, Μητὲρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, θεόνυμφε καὶ ἀπειρώγαμε, πιστῶν ἢ ἀντιλήψις, βῦσαι πανθὲς κινδύνου καὶ παντοίας ἀνάγκης, δέσποινα Θεοτόκε, τοὺς ἐν πίστει πύθω τῇ σκέπῃ σου προστρέγοντας, μόνῃ θεόνυμφε.

Μετὰ τὴν β' stichologίαν καθίσματα.

omniumque tuarum creaturarum glorificationem, uniuscujusque viribus congruenter, et affluentia bonitatis tue dona repende; quia tibi omne genu flectitur, cœlestium, terrestrium et infernorum; et omnis spiritus ac creatura celebrat incomprehensibilem gloriam tuam. Quia te laudant omnes Virtutes cœlorum, et nos tibi gloriam reddimus, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen

ORATIO XII.

153. Laudamus, celebramus, benedicimus et gratias agimus tibi, Deus patrum nostrorum, quod dissipaveris umbram noctis, et nobis dici lumen iterum ostenderis. Verum bonitatem tuam obsecramus, propitius esto peccatis nostris, et pro magna misericordia tua nostras preces admittite : quia ad te confugimus, misericordem et omnipotentem Deum. In cordibus nostris solem justitiæ tue accende, mentem nostram illumina, omnesque sensus conserva, ut tanquam in die per viam mandatorum tuorum pulchre ambulantes, ad vitam perveniamus æternam, quia fons vitæ apud te est; et lumine inaccessu perfruamur, quia tu Deus noster es, et tibi reddimus gloriam, Patri, et Filio, et sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

156. « Deinde recitat magnam collectam. Et post exclamationem canit : Deus Dominus.

157. Absoluta] exclamatione, statutus Jam inde a Vesperis monachus, ad diem propositum, facta abbati reverentia, canit : Deus Dominus.

Post primam stichologiam sessio.

Tonus 4, sicut Ταχὺ προκατάλαβε.

158. Ecclesie coruscæ luminaria, doctrinis vestris collustratis orbem; confixis omnibus prave sententiarum hæresibus, flammeas conturbationes impietatis exstinxistis, Patres divinatorum periti. Quia de causa, veluti Christi hierarchie, nostram incoluntatem exproscite.

Gloria. Idem sticheron repetitur. Et nunc.

Mariale simile, sive eidem tono attemperandum.

Virgo summe laudabilis, Mater Christi Dei, divina sponsa et conjugalis ignara commercii, fidelium defensor, ab omni discrimine et omni genere necessitatis expedi, domina Deipara, fideles qui ardent in clientelam se tuam conferunt, tu quæ sola Dei sponsa es.

Post 2 stichologiam sessio.

Tonus 4, sicut Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

159. Vos, veluti sapientes apes, in prato Scripturarum circumvolitantes, lectissimum quemque flosculum diligentissime depasti, cunctis fidelibus mel vestrorum dogmatum simul ac lautissimum epulum apponitis. Et propterea quilibet perfusus dulcedine, exclamat cum gaudio: Vos vestris laudatoribus etiam post mortem adestis.

Gloria. Idem sticheron repetitur. Et nunc.

Mariale simile.

Maximis ego perturbationum jaetibus occulte tempestatibus, te, o casta, ardentem invoco: ne sineas perire miserum me, in qua abyssum misericordiae genuisti. Præter te spem nullam aliam habeo. Igitur confusus in te, non præbebo inimicis materiam gaudii et risus: etenim potes, quodcumque vis, ut Mater illius qui est omnium Deus.

160. COMM. Antequam fiat tertia sessio, recitatur psalmus CXXIIV: Ἀνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, ἢ Laudate nomen Domini, » et in fine cuiuslibet versiculi anocitur, ἢ Alleluia. ἢ Hic psalmus a Græcis dicitur πολυέλεος, quia dum canitur, et accititur psalmus alius, CXXV videlicet, Ἐξομολογεῖται τῷ Κυρίῳ τὸν Κύριόν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. ἢ Confitemini Domino Domino, quoniam in sæculum misericordia eius. » Quæmadmodum igitur hymnus ille, in quo vox ἁγίος ter repetitur, dicitur τριπλάσιον; ita etiam psalmus CXXIIV, solitus copulari cum psalmo CXXIV, in quo sæpe, imo in singulis versiculis repetitur vox ἔλεος, sibi πολυέλεου nomen merito ascivit. Haud equidem scio, quid passus sit Allatius, dum agenda de origine ac radice huius nominis, locutus est sub disjunctione: Πολυέλεος (inquit Dissert. 1 de libris Eccles. Græc. pag. 13 et 14), nomen habet ab eo quod eodem tempore psalmus alius (jam dictus) accititur; vel quod in cereis et luminibus lampadis, in medio Ecclesiæ ante Sancta sanctorum ardens, que vocatur πολυέλεος, psalmus ille recitatur. Hic, bonus dormitat Homerus. Etenim, quanquam Allatio græcis concederet πολυάνδρον, id est, coronam illam quæ ex templi fornice pendet, compluribus lynchis instructa, appellari apud Græcos etiam πολυέλεον; tamen psalmus ille nomen Polyelei inde trahere non potest; quia ἔλεον, ἢ oleum, » scribitur per αἰ, quomodo Polyeleos non scribit ipse Allatius. Quapropter non relinquatur locus dubitationi, quin polyeleos proveniat ab ἔλεος ἢ misericordia, » adeoque a jam dicto psalmo, in quo ἔλεος, ἢ misericordia, » tam frequenter iteratur. Quando autem non est tanta solemnitas, tunc loco psalmi πολυέλεου, dicitur psalmus ἄμωμος ἢ immaculatus, » de quo vide num. 60, et, in ὧ (ut dicit Typicum), θυμὰ δὲ ἱερῶν, καὶ καθ' ἐν δόξῃ καὶ συναπτήν μετράν. ἢ Et in quo sacerdos thus odoratus, et ad unumquodque Gloria facit collectam minorem, » num. 88 propositam. Hoc ipsum et in psalmo qui Πολυέλεος dicitur, fieri existimo, cum hic in majori solemnitate recitatur.

Post psalmum polyeleou sessio.

Tonus 4, sicut Ἐπεφάνης σήμερον.

161. Sapientes doctores orbis, qui in terra Deum glorificaverunt opere et oratione, hodie extollantur, ut nostræ salutis conciliatores.

Gloria Sticheron simile.

Hodie celebrat Ecclesia augustam memoriam trium doctorum: etenim illi Ecclesiam divinis institutis stabilivere.

Et nunc.

Mariale simile.

Tutela inexpugnabilis miserorum, et velox defensio in te sperantium, erue me a periculis: in eum omnium auxilium es.

Psalmi graduales.

Antiphonam primum quarti toni.

162. COMM. Quid sit Antiphonum in Ecclesia Græcorum, sat fusa, opinor, num. 87 declaravimus. Hic accipe ibidem promissum exemplum. Prius tamen ex Typico annotabo, a candelæ pulsari semanterium ferrem, tempore quo illi psalmi graduales concinnantur. Verba Typici hæc sunt: Οἱ ἀναβαθμοί, ἢ οἱ ἀπέργεται ὁ κανηλάκτης, καὶ σημαίνει τὸ σιδεροῦν. Absolutis autem hisce psalmis, succedit Antiphonum primum, propositum diei sive versiculus, troparium Πᾶσα πνοὴ dictum.

ANTIPHONUM I.

Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tui, Almissine (a). Precibus Deiparæ, Servator, serva nos.

Ad annuntiansi mane misericordiam tuam, et (a) Psal. lxi, 2.

A Ἦχος δ. Κατεπλάγη Ἰωσήφ.

Ἐν λειμῶνι τῶν Γραφῶν, καθάπερ μέλισσαι σοφοί, προσπιπόμενοι ὑμῖν, περιεβράσθε καλῶς καὶ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἄριστα, καὶ τὸ μέλι πᾶσι τοῖς πιστοῖς τῶν διδασκάλων ὑμῶν προτίθειθε ὁμοῦ εἰς πανδοσίαν αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἅπας γλυκαίνόμενος μετ' εὐφροσύνης κραυγάζει· Πάρεστε πάλιν καὶ μετὰ πότμον τοῖς ἡμέτεροις ἐυφροῦσι, μακάριοι.

Δόξα. Τὸ αὐτὸ. Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον ὁμοιον.

Τρικυμίας τῶν παθῶν ἀσυνείδητος ἐγὼ χειμαζόμενος, ἀγνή, επικαλοῦμαι σε θερμῶς· μή με παρήξῃς τὸν δειλίαν ἀπολλέσθαι, ἀβυσσονέλεος ἡ τέσσα. Πλὴν σοῦ γὰρ ἄλλην ἐλπίδα οὐ κέχτημαι. Μὴ οὖν ἐθροῖς ἐπίχαρμα καὶ γέλωος ὁ πεποθῶς σοι ὀρθόσομαι· καὶ γὰρ ἰσχύεις ὅσα καὶ βούλει, ὡς ἠήτηρ ὅσα τοῦ πάντων θεοῦ.

B

C Μετὰ τὸν πολυέλεον κἀθισμα.

Ἦχος δ', Ἐπεφάνης σήμερον.

Οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι τῆς αἰκουμένης, οἱ θεοὶ δοξάσαντες ἔργοις καὶ λόγοις ἐπὶ γῆς, μεγαλυνέσθεσιν σήμερον, ὡς σωτηρίας ἡμῖν ὄντες πρόξενοι.

Δόξα.

Ἐορτάζει σήμερον ἡ Ἐκκλησία τὴν σεπτήν πανήγυριν τῶν διδασκάλων τῶν τριῶν, καὶ γὰρ αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς θεοῖς ἔδωκαν.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον ὁμοιον.

Προστασία ἄμαχε τῶν θλιβομένων, καὶ θερμὴ ἀντιλήψις τῶν πεποθῶτων ἐπὶ σέ, ἀπὸ κινδύνου μελύτρωσαι· σὺ γὰρ ὑπέβρεις ἡ πάντων βοήθεια.

Οἱ ἀναβαθμοί.

D Τὸ ἀ' ἀντίφωνον τοῦ τετάρτου ἤχου.

ANTIΦΩΝΟΝ Α'.

Ἀγθὼν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματι σου, Ὑψιστε.. Ταῖς προσέχαις τῆς Θεοτόκου, Σώτερ, ὡσὼν ἡμᾶς.

Τοῦ ἀναγγέλλειν τὸ πρωτὸ τὸ εἰδὸς σου, καὶ

166. Post osculum evangelii dicit sacerdos : A Salva, Deus, populum tuum et benedic hereditati tuae. Domine, miserere, duodecies. Et exclamatio : Misericordia et miserationibus et benignitate unigeniti tui Filii, quocum benedictus es, cum sanctissimo et bono vivifico tuo Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen. Et inchoamus canones.

167. Com. Verum antequam trium doctorum canones, a Joanne Euchaita concinnatos, subjiciamus sub aspectum, observandum est, S. Germanum non significare dicendum duodecies, Domine, miserere; sed verbis Εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, confestim subiectis sequentia dicenda a dia-

Respice orbem tuum in misericordia et misericordibus. Exalta cornu Christianorum orthodoxorum, et demitte super nos tuas affluentem misericordias. Precibus illibatas Dominae nostrae, Genitricis Dei semper virginis Mariae; virtute veneranda et vivifica crucis, patrocinii caelestium incorporarumque Potestatum; venerandi, gloriosaque prophetae, praecursoris et Baptistae Joannis; sanctorum gloriosorum et celeberrimorum apostolorum; sanctorum, gloriosorum et victoriis inelictorum martyrum, et reliqua sicut litaniae inscribuntur.

168. Com. Haec omnia ait S. Germanus dicit clamando ut supra. Non fuerit, porro injucundum osculum sancto evangelio imprimatur. Sic ergo miseretii :

Sacerdos, demissa casula, sanctum evangelium ante pectus deferens, egreditur, et in medio templo stat. Lector autem, vel qui a caeremoniis est, stat ipsi a dextris, tenens candelabrum cum cereo accenso; et osc' un sancto evangelio de more figurat a fratribus.

169. Com. Illis autem osculantibus, canitur Troparium quod incipit, 'Ανάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι, et igitur Κυριακή δηλονότι, καὶ ὁ πεντηκοστὸς μετὰ μέλους, id est, Resurrectionem Christi contemplanti, videlicet, si dies Dominica fuerit; quando etiam canunt psalmum quinquagesimum : nam, sicut idem Philotheus dicit postea, exosculatio evangelii festis aliis praetermittitur, nisi forte in Dominicam incidierit. Verba ejus Graeca haec sunt : 'Εν ἑκκλησίᾳ ἐξ ὁρητῆ οὐ γίνεται ὁ ἀσπασμὸς, εἰ μὴ μόνον ἐν Κυριακῇ. Igitur, nisi hoc trium doctorum festum in Dominicam, statim post, Ἐῶσον, ὁ Θεός. Dicuntur canones cum hirmis, canones autem in hoc officio tres snt, unus de Deipara, alii duo de sanctis, omnes ejusdem Joannis metropolitae Euchaitorum onus : sed melius solus acrosielicus : unde facile est singulorum partes a partibus aliorum discernere.

CANON DEIPARAE.

Opus Joannis Euchaitae.

ODE 1. Tonus 2. Hirmus.

170. Huc huc, populi, canamus carmen Christo Deo, dividenti mare, et ducenti populum quem liberavit a servitute Aegyptiorum, quoniam glorificatus est.

A gravibus tam corporis quam animae periculis et mortis et lapsibus, o incontaminata, eripe me, qui pie confiteor esse te proprie puram Dei Genitricem.

Integram gratiarum abyssum in te reconditam esse agnoscimus. Propterea, o Deipara, qui ad te prompto et erecto animo confugimus, divino tuo patrocinio servamur.

Pro nobis celebrantibus te, castissima, ora Incarnatam ex impolluto tuo et pretioso sanguine, ut simus a delictis et amarissimis agrotationibus immunem.

Μετὰ τὴν ἀσπασμὸν τοῦ εὐαγγελίου, λέγει ὁ ἱερεὺς Ἐῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου. Κύριε, ἐλέησον, ββ. Καὶ ἐκφώνησις Ἐλεῖ καὶ οὐκ ἐκτριμῶσις καὶ φιλανθρωπία τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, μετ' οὗ εὐλογητὸς εἶ σὺν τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄρην. Καὶ ἀρχόμεθα τῶν κανόνων.

Ἐπίσκειται τὸν κόσμον σου ἐν ἐλέει καὶ οὐκ ἐκτριμῶσι. Ὑψωσον κέρασ Χριστιανῶν ὀρθοδόξων, καὶ καταπέμψον ἐφ' ἡμᾶς τὰ ἐλέη σου τὰ πλοῦσις προσέλαις τῆς παναχράντου δεσποτίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ δεσπαρίνας Μαρίας· δυνάμει τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιτοῦ σταυροῦ· προστασίας τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ἀσωμάτων, τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου, προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τῶν ἁγίων ἐνδόξων καὶ καλλινίκων μαρτύρων καὶ τὰ λοιπὰ τούτων, ὡς ἐν τῇ λιτῇ γέγραπται.

a diacono, eui tandem succinat sacerdos, ex hoc annotare et ritum et tempus, qui a fratribus scribit patriarcha Philotheus in Ordine sacri ministerii :

Ὁ ἱερεὺς, χαλάσας τὸ φαρόνιον, καὶ βαστάζων τὸ ἅγιον εὐαγγέλιον ἐμπροσθεν τοῦ στήθους, ἐξέρχεται καὶ ἵσταται εἰς τὴν μέσην τοῦ ναοῦ καὶ ἀναγκώστης ἢ ὁ εὐσταθίας ἵσταται δεξιόθεν αὐτοῦ, κατέχων μανουάλιον μετὰ λαμπάδος ἡμμένης· καὶ γίνεται ὁ ἀσπασμὸς τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου παρὰ τῶν ἀδελφῶν συνήθως.

Troparium quod incipit, 'Ανάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι, et igitur Κυριακή δηλονότι, καὶ ὁ πεντηκοστὸς μετὰ μέλους, id est, Resurrectionem Christi contemplanti, videlicet, si dies Dominica fuerit; quando etiam canunt psalmum quinquagesimum : nam, sicut idem Philotheus dicit postea, exosculatio evangelii festis aliis praetermittitur, nisi forte in Dominicam incidierit. Verba ejus Graeca haec sunt : 'Εν ἑκκλησίᾳ ἐξ ὁρητῆ οὐ γίνεται ὁ ἀσπασμὸς, εἰ μὴ μόνον ἐν Κυριακῇ. Igitur, nisi hoc trium doctorum festum in Dominicam, statim post, Ἐῶσον, ὁ Θεός. Dicuntur canones cum hirmis, canones autem in hoc officio tres snt, unus de Deipara, alii duo de sanctis, omnes ejusdem Joannis metropolitae Euchaitorum onus : sed melius solus acrosielicus : unde facile est singulorum partes a partibus aliorum discernere.

D

O KANON THE ΘΕΟΤΟΚΟΥ,

Ποίημα Ἰωάννου Εὐχαιτών.

ΩΔΗ α'. Ἦχος β'. Ὁ εἰρμὸς.

Δεῦτε, λαοί, ἴσμεν ἄσμα Χριστῷ τῷ Θεῷ, τῷ διελόντι θάλασσαν, καὶ ὀδηγήσαντι τὸν λαόν, ὃν ἄνηκε δουλείας Αἰγυπτίων, ὅτι δεδύξασται.

Τὸν εὐσεβὸς σε Θεοτόκον· κυρίως ἀγνήν ὀμοιογούνα, Ἀχραντε, ψυχῆς καὶ σώματος χαλεπῶν ἐκ κινδύνων καὶ νόσων, καὶ πατασμάτων σὺ με διάσωσον.

Ὅλην ἐν σοὶ τῶν χαρισμάτων ἄδυσσον ἀποκειμένην ἔγωμος. Διὸ προσφεύγοντες, Θεοτόκε, προθύμως τῇ σκέπῃ σου τῇ θείᾳ διασωζόμεθα.

Ἦπερ ἡμῶν τῶν σε ἠμούντων δυσώθησον τὸν σαρκοθέντα, πάναγε, ἐκ τῶν ἀχράντων σου καὶ τιμίων αἱμάτων, ρυθῆναι ἐκ πατασμάτων καὶ νοσημάτων πικρῶν.

ΕΤΕΡΟΣ ΚΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ,

Ὁς ἄκροστιχίς

Τρισήλιον φῶς, κρείς ἀνῆγεν ἡλιον.

Ποίημα τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου.

ΩΔΗ α'. Ἦχος καὶ εἰρμὸς ὁ αὐτός.

ἠὲς ἀμοιβῆς, τίς ἀνταπόδοσις πρόπεσσαι τοῖς ἡμετέροις, ἀνθρώποι, προσεχθήσεται παρ' ἡμῶν εὐεργεταίς, δι' ὧν πρὸς τὸ εὖ εἶναι χειραγωγούμενοι;

ἑτηρηταίς γλώσσαί, καὶ τέχναι, καὶ μέθοδοι, καὶ πᾶσα λόγων δύναμις νῦν εἰς ὑπόθεσιν συμπελεθῶσαν μίαν, καὶ τοὺς τετιμημένους ἀντιτιμᾶσθωσαν.

—δὸν μὲν οὐδὲν ἠγάσθησι κτήσασθαι ἐν γῇ οἱ οὐρανόφρονες, φύλακες δ' ὤφθησαν τοῦ κοινοῦ καὶ προστάται· κοινῶν οὖν καὶ τῶν ἡμῶν καταξιοῦσθωσαν. Θεοτόκιον.

εἰς τὴν κοινὴν φιλοτιμίαν, Πανάμωμε, τῆς ἡμετέρας φύσεως πάντες δοξάζομεν, χεῖλος ἐν γεγονότες, καὶ συμφωνίαν μίαν ἀποτελέσαντες.

ΕΤΕΡΟΣ ΚΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ.

Ποίημα τοῦ αὐτοῦ.

ΩΔΗ α'. Ἦχος κλ. δ'. Ἀρματλάτην Φαραῶ.

Οὐκ ἀνθρωπίνης το παρον εγχείρημα σπουδῆς κατόρθωμα, ἀλλ' ἡ τοῦ σοῦ θρόνου πάρεδρος, φιλόανθρωπος, σοφία συνεργεῖται μοι, λόγου χάριν διδοῦσα, δι' ἧς δοξάσαι δυναίσομαι, οὐδ' αὐτὴ καλῶς προεδόξασεν.

Ἐπερ κρατὴρ ὑπερεβήθη, Δέσποτα, ἡ ἀγαθότης σου· καὶ ὁ πολλὸς πλοῦτος τῆς φιλοανθρωπίας σου ἐκχεῖται καὶ διώδευσεν, ὡς καὶ ἄλλους ἀγγέλους μετὰ σαρκὸς ὑποστήσασθαι, τοὺς νῦν προκειμένους εἰς ἔπαυον.

Ἐξ οὐρανοῦ τοῖς οὐρανόις ἔπρεπε καὶ τὰ ἔγκωμια, ἀγγελικὸς ἦμος τοῖς θεοῖς ἄρμῳδιος. Θεοὶ γὰρ κατὰ μέθεξιν οἱ τῶν φύσει καὶ μόνον ἀληθινῶν θεῶν ἔχοντες, ζῶντα ἐν αὐτοῖς καὶ φθεγγόμενον. » Θεοτόκιον.

Μνήμην δικαίων ὁ θεόφρων σύλλογος μετ' ἔγκωμιῶν τελεῖ, οἷς ἡ Θεοῦ Μήτηρ, ὡς αὐτῶν κεφάλαιον, εἰκότως συνοξάζεται, τελευταίαν καὶ πρώτην καὶ μέσην τάξιν ἐπέχουσα, καὶ τῆς εὐφημίας μετέχουσα. Καταβασία.

Χέρσον, ἀβυσσοτόκον, πίδακ ἡλίου ἐπεπλοῦσε ποτὲ ὡσεὶ τεῖχος γὰρ ἐπάγη ἐκατέρωθεν ὕδωρ λαφῶ περσοποροῦντι καὶ θεαρέστως μέλλοντι· Ἄσμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. »

173. COMM. Post catabasiam primam secunoum numerorum ordinem, sequi deberet ode 2; sed, quia hec sanitur per ordinem feriarum ex canticis sacre Scripture, ut dixi in disertatione onomastica num. 17, ea praterita canonum auctores semper transeant ad oden 3, quæ prætermisso manifeste patet ex canonibus acrostichicis, qualis in hoc officio est secunodus: qui canones continuantur eodem semper ordine, quo supra hoc modo.

ΩΔΗ Γ.

Στερῶσον νυκτὸς ἐν σοί, Κύριε, ὁ ξύλω νεκρώσας

(a) Sap. ix, *

A

ALTER CANON SANCTORUM.

Cujus acrostichis est:

O Trinitas, lucere tres soles facis.

Opus ejusdem Joannis.

171. ODE 1. Tonus et hirmus idem.

ο mortales, quam remunerationem offeretis, quam studiorum officiorumque vicissitudinem dignam iis, qui sunt tam bene de vobis meriti, et per quos perducti estis ad pie sancteque viventium?

—terse rhetorum linguæ, artesque methodiquæ, et omnis dicendi vis atque copia nunc in argumentum incumbant unum: et a quibus honorata sunt, eos vicissim honorent.

—evolventes animo bona cœlestia, nihil terrestræ sustinuerunt habere proprium; sed fuerunt custodes assertoresque communitatis; ideo et communi laude orientur. Mariale.

—munis ab omni labe, te, commune naturæ nostræ decus, celebramus omnes, labium effecti unum, unomque concentum perficentes.

ALIUS CANON SANCTORUM.

Opus ejusdem.

172. ODE 4. Tonus obliquus 4, sicut Ἀρματλάτην Φαραῶ.

Conatus præsens non est humanæ diligentie opus. Quare, o benigne, sedi tuæ assidens sapientia (a) mihi præsto sit, et suppeditet gratiam sermonis, ut, quos ipsa præclare ante glorificavit, eodem glorificare valeam.

Bonitas tua, Domino, non aliter redundavit ac eraret: et divitiæ multæ benignitatis tuæ effusæ sunt, eoque pervenerunt, ut et alios condideris in carne angelos, qui unum laudandi proponuntur.

Cœlestes cœlestia decet præconia; hymnus angelicus divinis hominibus congruit. Nam qui natura unum verum Deum habent et viventem in se et loquentem, illi per communicationem dii sunt. Mariale.

Pius cœtus cum præconio agit memoriam justorum, quibuscum Dei Mater, tanquam ipsorum caput, merito glorificatur, primum mediumque ordinem occupans et gloriæ particeps. Catabasis.

Solum sterile et incultum, locum abyssi, sol aliquando ut campum lustravit: etenim instar muri stetit aqua utriusque, donec populus pedibus pertransiret mare, et ex divino præcepto caneret: « Cantemus Domino: gloriose enim glorificatus est (b). »

ODE 5.

Confirma nos in te, Domine, qui ligno interfecit

(b) Exod. xv, 1.

cisti peccatum, et tui timorem immitte in nostra te laudantium precordia.

Quem peperisti Deum, intemerata, nunc tua prece et obsecratione redde propitium supplicibus, se iradentibus in tuam tutelam, et fideliter partum tuum adorantibus.

Vitam meam totam dirige, Virgo, spes mea atque defensio; tentationibus et necessitatibus erue me gravibus, semper Virgo.

Dei Genitrix, quæ tuis ulnis vere portasti subsistentem Dei sapientiam, pete famulos tuos ignorantia et errore liberari.

174. Alius. Sicut Έν πέτρα με τῆς πίστεως ἑστερέωσας.

Non parva Ecclesie buccina, lucerna illuminans orbem, præco omnes mundi fines voce comprehendens, Magni nomine insignitus Basilius hunc cœtum convocat.

— Illustris vita et rebus gestis, illustris facundia et documentis, omnes omni ex parte sicut ut alias stellas exsuperans, multa laude cumulatus theologus, hodierna die beatus prædicatur.

→ totius mundi lumen ecce mundo toti ostenditur; ecce sal terræ terram condit: ecce lignum vitæ, ecce immortalitatis fructus effundit sanctus aureus. Qui mori non vultis, huc adeste, et delicias capite. Mariale.

→ principio qui creavit omnia quæ sunt, ex iis quæ non erant, et qui suam cuique rei naturam delit, datas naturas novit mutare ut vult; unde auditur et Virgo parens. Quis non miretur?

Comm. Tertii canonis non acrostichici pars altera sic prænotatur.

Alius. Sicut ὁ στερεώσας κατ' ἀρχὰς τοὺς οὐρανοὺς.

175. Emendatores morum, animorumque œconomorum; communes omnium servatores; factorum ditorumque speciem nobis et exemplar proponentes; vitæ moderatores illustres, illustri celebrentur encomio.

Spiritus Dei replevit Basilium scientia: ex linguis flammis habuit unam Gregorius, et ignem sublimis eloquii spiravit: in Joanne autem os Christi locutum est.

Hujus sæculi manifeste antiquatam sapientiam sibi subditam habet stultitia prædicationis, et perinde ac famulam servientem: nam gratia oratorum facundos facit. Mariale.

Qui Virginis puræ inhabitavit uterum, facit animas deiferorum sanctorum domicilium suum; et illorum ore pandit quæ matrem suam spectant mysteria. Catabasis.

Firmamentum confidentium in te, Domine, firma Ecclesiam quam acquisivisti pretioso tuo sanguine.

Sessio. Tonus obliquus 4. Sicut Τὴν σοφίαν καὶ λόγον.

176. Magna luminaria, splendorem afferentia, firmasque Ecclesie turres, concorditer laudemus, qui pulchris eorum monumentis pariter ac grata

τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὸν φόβον σου ἐμπόρευσον εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν τῶν ὑμνούμενων σε.

Προσβείας σου, Ἄγνη, Θεοῦ, ἐν ἑσσεκε, παρὰ σχο εὐλάτων τοῖς ἰκέταις, τοῖς προστρέχουσι τῇ σκέτῃ σου, καὶ πιστῶς προσκυνοῦσι σου τὴν κύριον

Ὅλην μου τὴν ζωὴν διακυβέρνησον, Παρθένε, ἑλπίς μου καὶ προστασία· πειρασμῶν καὶ περιστάσεων λυτρομένη δεινῶν με, δευτέρθενε.

Σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνυπόστατον ἀγκάλαις ὡς φέρουσα, Θεοτόκε, ἐξ ἀγνοίας καὶ πλανήσεως λυτρωθήναι τοὺς ὑμνούοντας σε ἰκέταις.

Ἄλλος. Ἐν πέτρῃ με τῆς πίστεως ἑστερέωσας.

≡ εὐλίπηξ ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας, ὁ λόχος ὁ φωτίζων τὴν οἰκουμένην, ὁ κηρὸς ὁ τῷ φλόγγῳ περιλαμβάνων πάντα τὰ πύρατα, ὁ μεγαλύνουμος συγκροτεῖ τὴν συναξιν ταύτην Βασιλείας.

→ ἀμπρός ἀπὸ τοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων, λαμπρός ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ τῶν δογμάτων, ἐν πᾶσιν ὑπερλάμπων πάντας ὡς ἄλλους ἀστέρας ἥλιος, ὁ πολυμήντης Θεολόγος σήμερον μακαρίζεται.

→ εὐθὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου τῷ κόσμῳ φαίνει· Ἰδοὺ τῆς γῆς τὸ ἅλας τὴν γῆν ἠδύνει· Ἰδοὺ τὸ ζωῆς ἔξλαν ἀθανασίας καρποῦς προβάλλεται ὁ χρυσοῦς ἅγιος. Οἱ θανατῶν μὴ θέλοντες, δεῦτε, τρυφήσατε. Θεοτόκιον.

→ πάντα ἐκ μὴ ὄντων ὄντα ποιήσας, καὶ φύσιν δοὺς ἑκάστῳ τῶν γενομένων, αὐτὸς καὶ τὰς δοθείσας φύσεις ἀμέριτος ὀδῶν, ὡς βούλεται· ὄθεν ἀκουεταί C καὶ Παρθένου τίετουσα. Τίς οὐ θαυμάζεται;

Ἄλλος. Ὁ στερεώσας κατ' ἀρχὰς τοὺς οὐρανοὺς.

Οἱ τῶν ἠθῶν διορθωταὶ καὶ τῶν ψυχῶν οἰκονόμοι, οἱ σωτήρες οἱ κοινοὶ τῶν ἀπάντων, οἱ καὶ πράξουσι ἡμῶν καὶ λόγων τόπουσι βελξαντες, οἱ παιδεύοντα τοῦ βίου, λαμπροῦς εὐφημήσθησαν.

Πνεῦμα Θεοῦ ἐνέπηξε Βασίλειον ἱσοτήρη· τῶν πυρίνων δὲ γλωσσῶν ἔσχε μίαν ὁ Γρηγόριος, καὶ πῦρ ὑψηγορίας ἐνέπνευσε· τὸ τοῦ Χριστοῦ δὲ στόμα ἐν Ἰωάννῃ ἐλάλησεν.

Τοῦ νῦν αἰῶνος τὴν σαφῶς καταργουμένην σοφίαν ἡ μαρτία τοῦ κηρύγματος ἔχει ὑποκίπτουσαν αὐτῇ, καὶ δουλικῶς λατρεύουσαν· κήρυκας γὰρ ἡ χάρις D σοφοῦς προβάλλεται βήτορας. Θεοτόκιον.

Ὁ ἐν τῇ μήτρῃ τῆς ἀγνῆς κατασκηνώσας Παρθένου τὰς ψυχὰς τῶν θεοφόρων ἁγίων οἰκητήρων ποιεῖ, καὶ τοῖς ἐκείνων στόμασι τὰ κατὰ τὴν μητέρα δερμημενεῖς μυστήρια. Καταβάσις.

Τὸ στερέωμα τῶν ἐπι σοὶ πεποιθῶτων, στερέωσον, Κύριε, τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐπέτρω τῷ τιμῶ σου ἀμαται.

Κάθισμα. Ἦχος πλ. δ'. Πρὸς τὴν σοφίαν καὶ λόγον.

Τοὺς μεγάλους φωστῆρας τοὺς φεραγοῦς, Ἐκκλησίας τοὺς πύργους τοὺς ἀβραγεῖς, συμφώνως ἀνεύωμεν, οἱ τῶν καλῶν ἀπολαύοντες καὶ τῶν λόγων

τούτων ὁμοῦ τῆς χάριτος· τὸν σοφὸν Χρυσοφόρημον, ἅ
καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον. σὺν τῷ Γρηγορίῳ τῷ λαμ-
πρῷ θεολόγῳ· πρὸς οὓς βοήσωμεν ἐκ καρδίας κραυ-
γάζοντες· Ἱεράρχαι τρισμέγιστοι, προσεβύσατε Χρι-
στῷ τῷ Θεῷ τῶν πταισμάτων ἄφασιν δωρησασθαι
τοῖς ἑορτάζουσι πόθῳ τὴν ἁγίαν μνήμην ὑμῶν.

Δόξα.

Ὁμοιον.

Τὴν σοφίαν λαβόντες παρὰ Θεοῦ, ὡς ἀπόστολοι
ἄλλοι τρεῖς τοῦ Χριστοῦ, τῷ λόγῳ τῆς γνώσεως συν-
ιστάτε τὰ δόγματα, ἃ τὸ πρῶτον ἐν λόγοις ἀπλοῖς κατε-
βάλλοντο ἀλιεῖς, ἐν γνώσει καὶ δυνάμει τοῦ Πνεύμα-
τος· ἔδει γὰρ καὶ οὕτως τὸ ἀπλοῦν ἡμῶν σέβας τὴν
εὐσέβειαν κτήσασθαι· ὅθεν πάντες βοῶμεν ὑμῖν, Πρε-
σβεύσατε Χριστῷ τῷ Θεῷ τῶν πταισμάτων ἄφασιν
δωρησασθαι τοῖς ἑορτάζουσι πόθῳ τὴν ἁγίαν μνήμην
ὑμῶν.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον ὁμοιον.

Τὴν ψυχὴν μου, Παρθένε, τὴν ταπεινὴν, τὴν
ἐν ὄλῳ τοῦ βίου τῶν πειρασμῶν, νῦν ὡς ἀκυβέρνη-
τον, ποντουμένην τῷ κλύδωνι, ἀμαρτιῶν τῷ φόρτῳ
ὄφθειραν ὑπέραντλον, καὶ ἐν πυθμένι Ἰδοῦ ἐλθεῖν
κινδυνεύουσαν, φθάσον, Θεοτόκε, προσεῖδόν σου ἐλθέει,
γαλήνην παρέχουσα, καὶ κινδύνῳ ἐξαίρουσα· σὺ
λίμην γὰρ ἀνείμαστος· προσεβίουσα τῷ Σωτῆρι καὶ
Υἱῷ Θεῷ τῶν πταισμάτων ἄφασιν δοθῆναι μοι· σὲ γὰρ
ἔχω ἐλπίδα ὁ ἀνάξιος δοῦλός σου.

ΩΜΗ Θ'. Ὁ εἰρμός.

Εἰσακήκοα, Κύριε, τὴν ἀκοήν τῆς σῆς οικονομίας
καὶ ἰδοῦσά σε, μόνη φιλόθρονη.

Τῶν τραυμάτων μου, Δέσποινα, τῶν τῆς ψυχῆς
σαρκῆς τε νοσημάτων, ἢ Θεῶν τεκούσα λύσιν παρά-
σχει μοι.

Ἐκ περιστατικῆς ῥύσασί με, Μήτηρ Θεοῦ, καὶ
ζήλης καὶ κινδύνων ταῖς σαῖς ἰκέσαισι, μόνῃ παν-
ύμηνη.

Χειμαζόμενον κλύδωνι βιωτικῶν ἐξάρπασσον,
Παρθένε, πρὸς τὸν σὸν λιμένα καθοδηγοῦσά με.

CONK. Hinc iterum reditur ad canonis acrostichici metrum prosequendum.

Ἄλλος. Πρὸς Ἐληλύθας ἐκ Παρθένου.

ᾤσημονες ἐκ τῆς κάτω σοφίας γενόμενοι, κυβέρ-
νησιν ἐνδοξαὶ παρὰ τῆς θέλας ἐκτεθασθε· ὅθεν ὡς
ἠεράπειαν ταύτην ἐκίχην πανσόφως ὑπετάξατε.

Φιλόσοφοι, τοὺς σοφοὺς εἰ φιλεῖτε, σοφισθητε, καὶ
λέγειν διδάχθητε, πάντες οἱ λόγους θαυμάζοντες,
πράξεις ἀκριβείαν καὶ θεωρίας ἐντεῦθεν ἐλασκώ-
μενοι.

Θεοτόκιον.

Ὡς ἐβίμος ὁετὸς ἐπ' ἐσχάτων ὁ πρώϊμος, ὑδά-
των αἰώνων τε δημιουργός εἰς τὴν μέτραν σου
ἔσταξες, Πανάνωμιε, κατὰ καιρὸν ἀναψύχων τοὺς ἐκ-
λελιπόντας.

Ἄλλος. Σὺ μου, Χριστὲ, Κύριος.

Σκύλος πρὸς λαοῦ πιστοῦ προηγούμενος κα-
φλογίζων τοὺς ἔχθρους τῆς πίστεως, τὰς δὲ φυλάς
σώζων ἀσφαλῶς τὰς ἐπεκοιμένας, ὁ μέγας ὤρθῃ

PATROL. GR. XXIX.

fruinur : sapientem Joannem, fundentem aucta
flumina eloquentie; et magnum Basilium, cum
Gregorio præstanti theologo; quibus toto pectore
clamemus : Hierarchæ ter maximi, præcaminî Chris-
tum Deum, ut sanctam vestri memoriam recolenti-
bus errata condonet.

Gloria.

Simile.

177. Accepta divinitus sapientia, quemadmo-
dum alii tres Christi apostoli, explicatis pulchro
elegantique sermone dogmata, quæ antea sermone
rudi et simplici piscatores tanquam fundamenta
ponebant, in scientia et virtute Spiritus : etenim
religionem nostram simplicem, hac etiam ratione
constitui oportebat. Unde omnes clamamus ad vos,
Præcaminî Christum Deum, ut sanctam vestri me-
meriam recolentibus errata condonet.

Et nunc.

Marsiale simile.

178. Aniam meam humilem, Virgo, in hujus
vite discrimine tentationumque turbine, quasi sine
gubernatore, fluctuantem jam ac pene submersam,
ejiciendoque peccatorum oneri impari, et constitu-
tam in periculo decidendi in ima tartara, serva, Dei
Genitrix, clementissimis tuis precibus, affer tran-
quillitatem, et periculum propulsa : tu es enim
portus expers tempestatis. Roga ergo Redemptorem
et Filium Deum, ut mihi lapsuum veniam concedat,
quia in te spem omnem pono, indignus famulus
tuus.

ODE 4. Hirmus.

179. Obedivi, Domine, sermonibus providentiæ
tæ : et te, qui solus benignus es, glorificavi.

O Domina Dei Parens, me antiæque carniæque vul-
neribus ac morbis libera.

Ex necessitate, procellis et periculis eripe me
per tuas preces, Mater Dei, quæ sola es omni laude
dignissima.

Jactatum hujus vite fluctibus serva me, Virgo,
ad portum tunc deducens.

Alius, sicut Ἐληλύθας ἐκ Παρθένου.

sapientes facti ex inferiori sapientia, guber-
nandi rationem a divina sapientia gloriose conse-
cuti estis : unde illam huic, quasi famulam, sapien-
tissime subjicistis.

Quem sapientie querite, philosophi, si sa-
pientes diligitis; et docemini loqui omnes, qui artem
loquendi admiramini, hinc exercitati in agendi con-
templandique studio.

Marsiale.

ut pluvia serotina valde ac temporanea, sic
aquarum seculorumque artifex in tuum, o Virgo,
uterum, sine omni labe, peropportune descendit,
d deficientes refocillandos.

180. Alius, sicut, Σὺ μου, Χριστὲ, Κυ-
ρίος.

Columna ignis fidelem præcedens populum,
urens inimicos fidei, et sequentes tribus securâ
servans custodia, magnus existit Basilius. Confidat

22

et vincat Christi Ecclesia, tanto dives propugnatoe.

Linguae delictum et cujusvis auditus jucunditas fuit oratio tua, Gregori; manna vitae, ros dulcedior, mel de petra, panis caelestis angelorum, lectorum alliciens animos, ut tua suavitate sese insatiabiliter ingurgitent; eosque voluptate complens.

Fluvius charismatum Spiritus, Joannes, repletus est usque ad effusionem; et pulchram terrae faciem quasi torrente voluptatis ex ore irrigat aureo; exhilarans Christi totam civitatem et pinguefaciens impetu divinarum undarum.

Mariale.

Naturam simplicem, expertem compositionis, et perfectiorem quam ut confundatur, in tuo, Domine, Filio tres illi divini doctores confessi sunt; in duobus voluntatibus et duplici operatione, duplicem illum secundum naturam agnoscentes. Catachasia.

Virtus tua, Christe, obduxit caelos: procedens enim ex arca sanctificationis tuae incorruptae Matris, in templo gloriae tuae visus es ut infans estatus ulnis, et omnia impleta sunt laude tua.

ODE 5. Hirmus.

181. Luminis largitor et temporum opifex, Domine, in lumine mandatorum tuorum dirige nos: extra te enim alium Deum non cognoscimus.

Habentes armaturam inexpugnabilem contra tentationes diversi generis, omni adversariorum improbitate semper expeditur, qui te Dei Genitricem incontaminatam credimus.

Appropinquante legis plenitudine, sublimior cherubinis, peperisti incarnatum ex te Filium Dei unigenitum, quem servis tuis reconcilia.

Omnium conditorem quem tuis ulnis, Intemerala, portasti, reddo precibus tuis nobis propitium, quia ad te ex animo confugimus.

182. Alius, sicut 'Ο φωτισμός.

Charismatum tuorum fontem propinasti, o hominum amans Deus, sanctis bibendum: qui quantumque bibitur, imminuitur nunquam; sed divinis rivulis, ex sinu ipsorum profluentibus, mundum inebriat universum.

Quid mihi aurum? quid mihi opes gloriae et potentia? fumi abeuntis in aera. Omnia facessant, ventus ferat omnia. Mihi opes unae multum amabiles, eloquens, doctorum trinitas.

Vivens ambrosius fuit et nectarius; fuit cibus immortalis esurientibus, et sitientibus incorruptus potus, aqua vivens in saecula, et bibentes in vivis conservans. Omnes vita exundante implemini.

Mariale.

exsuperans malitia in nos habuit potestatem:

A Βασιλείας. Θαρσείτω και νικάτω ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία, τηλικούτων πλουτήσασα πύμαχον.

Γλώσσης τρυφῆ, και ἀκοῆς πάσης ἡδύσμα ὁ οὐδὲ λόγος πέφυκε, Γρηγόριε· μάννα ζωῆς, δρόσος γλυκάσμου, μέλι τὸ ἐκ πέτρας, ἀγγέλων ἄριστος οὐράνιος, ἀπληστώσας ἐμφορεῖσθαι τῆς ἡδύτης πείθων, και πληρῶν ἡδονῆς τοὺς μετέχοντας.

'Ο ποταμὸς τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος ἐπληρώθη, ὁ Ἰωάννης, μέχρι και προχύσεως· και τὸ καλὸν πρόσωπον τῆς γῆς, ὡς τρυφῆς χαιμάρρους, ἀπὸ χρυσοῦ ἄρειο στόματος, εὐφραίνων και παιάνων τοῦ Χριστοῦ πῖσαν πόλιν τοῖς τῶν θείων κυμάτων ὀρμημασι.

Θεοτόκιον.

Φύσιν ἀπλῆν, ἀνασχομένην συνθέσεως και φανεῖσαν κρείττωνα συγγύσεως, ἐπὶ τοῦ σοῦ, Δέσποινα, γιοῦ οἱ τρεῖς θεοφόροι δογματισταὶ ὁμολόγησαν, ἐκ δύο θελημάτων και διπλῆς ἐνεργείας τὸν ἐπιπλῶν κατὰ φύσιν ννωλοῦσαντες.

Καταβασία.

Ἐκάλυψεν οὐρανὸς ἡ ἀρετὴ σου, Χριστέ· τῆς κίθωτοῦ γὰρ προσελθὼν τοῦ ἀγιάματός σου τῆς ἀφθόρου Μητρός, ἐν τῷ ναῦ τῆς δόξης σου ὠφθῆς ὡς βρέφος ἀγαλοφορούμενος, και ἐπιπρώθη τὰ πάντα τῆς σῆς ἀνέσεως.

ΩΔΗ ε'. Ὁ εἰρμός

'Ο τοῦ φωτός χορηγός, και τῶν αἰώνων ποιητής, Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τῶν σῶν προσταγμάτων δόξηγισον ἡμᾶς· ἐκτός σου γὰρ ἄλλον Θεὸν οὐ γινώσκομεν.

Ἄλλοι ἀτήτητον κατὰ ποικίλων πειρασμῶν ἔχοντες τῶν θυσαμένων πάσης ἐπιτηρείας λυτρούμεθα δεῖ, ὡς σε Θεοτόκον, Ἄγνη, ἐπιστάμενοι.

Νόμου τὸ πλήρωμα, ἡ ἀνωτέρα χειροῦσι. τέτοκας τὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ σοῦ σαρκωθέντα γιοῦν μονογενῆ, ὃν ὑπὲρ τῶν δούλων τῶν σῶν ἐξέλιψασαι.

Τὸν τοῦ παντός ποιητὴν ἐν ταῖς ἀγκάλαις σου, Ἄγνη, φέροῦσα, τοῦτον ἡμῖν ταῖς σαῖς κρεαταῖς εὐλατον δίθου, ταῖς νῦν ἐκ καρδίας πρὸς σε καταγεύουσι.

Ἄλλος. Ὁ φωτισμός.

ἐν τῇ πηγῇ τῶν σεαντου χαρισμάτων ἐκπέιν, εἰως φιλόανθρωπε, δέδωκας τοῖς ἁγίοις, ἐλαττωθεῖσαν οὐδαμῶς τῇ κενώσει, τὸν δὲ κόσμον πάντα μεθύσασαν τοῖς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῶν θείοις βέμμασιν.

Ἄ μοι χρυσός· τί μοι πλοῦτος και δόξα και δυναστεία; και πῶς διαβρόντες εἰς ἀέρα. Πάντα οἰχέσθω, ἀέρα πάντα φέρων· ἐμοὶ πλοῦτος εἰς πολυεραστός ἡ τῶν διδασκάλων τριεὶς ῥητορευούσα.

Ὡς ποταμὸς ἀμβροσίαν και νεκταρῆν τοῖς πινῶσιν ἀθάνατος βρώσις, και τοῖς διψῶσιν ἀφρατος πόσις, ἕωρ ζῶν εἰς αἰῶνας και συνέχον ζῶντας τοὺς πίνοντας· πάντες πλημμυρούσης ζωῆς ἐμφορήθητε.

Θεοτόκιον.

ἔσχηεν ἰσχύν καθ' ἡμῶν ἡ κακία· ἀλλ' οὐκ εἰς

novamque originem mysteriorum, iidem tres theologi studuerunt formulas loquendi novas novis argumentis adaptare.

186. Alius, sicut Ἰλαρίῳ μοι, Σωτήρ Trinitatem unam astruere theologicè ab illis Patribus edocti sumus; unitatem trinam laudandam accepimus; adorare diligimus unam in tribus personis naturam.

In principio erat Verbum apud Patrem coeternum : cum Verbo erat Spiritus, sed ex Genitore, simplex, consubstantialis, connaturalis divinitas, quemadmodum divini illi oratores pronuntiant.

Conjuncto et disjuncto; conjunctim disjuncta cogito unum individuum, et tres imaginor : sequor tres Deo affluos magistros, qui me ad sic credendum adducent. Mariale.

Sine matre ante assumptam carnem, sine patre post assumptam : ita filius patris et matris dicitur, utrinque vim intelligendi excedit. At enim admirabilia, et quæ sunt supra intelligentiam omnium, Numen supremum decent. Catabasis.

Dixit tibi senex (α), oculis cerneus, Salutare, quod populus apparuit ex Deo, Christe, tu Deus meus.

187. Contactium Tonus 2 sicut Τοὺς ἀσφαλες.

Sacros et divina locutos præcones, columnen magistrorum assumpsisti, Domine, ad tuorum honorum usuram et requietem. Illorum enim labores atque lassitudinem quovis holocausto libentius suscepisti, qui solus sanctis tuis impertiris gloriam.

ŒCUS.

Quis satis queat labia diducere, et movere linguam, ad laudandos eos qui efflant ignem vi sermonis ac spiritus? Nihilominus hoc ausim dicere. IX tres transierunt totius humanæ naturæ terminum multis singularibusque gratis; actione vero et contemplatione præstantissimum quemque longissime superarunt. Quocirca eos, tanquam fideles tuos famulos, donis maximis cumulasti, qui solus sanctis tuis impertiris gloriam.

188. COMM. Hactenus priores triplicis canonis Ordæ : post quarum non « quartam » (sicuti num. 19 scripsi ex Cangiò, quem vel sua hic fecellit memoria, vel librarii occitantia) sed « post sextam, » interruptitur canonum cursus, ut assumantur lectiones vel de Sanctis, vel de Tempore; quales in Menæis quidem suo hic ordine habentur dispositæ; seorsim autem manu descriptæ pro anni circulo reperiuntur in iis codicibus, quos Græci passim « synaxaria » vocant, quidam etiam « menologia : » quo fit, ut modo uno, modo alio nomine appellati inveniuntur ejusmodi codices in nostris sanctorum Actis. In quorum nonnullis item ut in Menæis, præmittuntur singulis elegiis sanctorum sive Historiis disticha singula iambica : nisi quod hic pro versibus duobus ponatur versus omnino triginta tres, utique ad majorem solemnitatem. Sed prius indicitur tam in Synaxariis quam Menæis festam hoc modo :

Eodem mense die 30 memoria sanctorum nostrorum et œcumenicorum doctorum, Basillii Magni, Gregorii Theologi, et Joannis Chrysostomi.

MODULI.

189. Ternos simul celebrare Luciferos decet,

(α) Luc. 11, 30

Α β λων ἔχοντες οἱ τρεῖς θεηγόροι, καιναῖς ὑποθέσει κατωπρεπῆ προσαρμύζουσι φράσαι.

Ἄλλος. Διάσθητέ μοι, Σωτήρ.

Τριάδα μοναδικῆν θεολογεῖν ἐδιδάχθημεν, μονάδα τριαδικῆν οἰκεῖν παρελάβομεν, προκυκλεῖν ἐμάθομεν παρὰ τῶν Πατέρων μίαν φύσιν τριουσιούστατον.

Ὁ Λόγος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Πατέρα συνάναρχος· τῷ Ἄδῳ Πνεῦμα συνῆν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Γεννήτορος, ἀπλῆ, ὁμοούσιος, συμφοῦς θεότης, ὡς οἱ θεοὶ φασὶ κήρυκας.

Συνάπτω καὶ διαίρω· τὰ συναπτῶς διαίρουμένα ἐν ἡμέρῃς ἔνοιῶ καὶ τρία φαντάζομαι διδασκάλους. Β ἔρχομαι τρεῖς θεοφορήτους, οὕτω πειθοντας πιστεύειν με. Θεοτάξιον.

Ἀμήτηρ πρὸ τῆς σαρκὸς, ἀπατωρ μετὰ τὴν σάρκωσιν, υἱὸς πατρὸς καὶ μητρὸς, ὁ ταῦτα καλούμενος ὑπὲρ νοῦν ἀμφοτέρα· τῷ Θεῷ γὰρ πρέπει τῶν θαυμάτων τὰ παράδοξα. Καταβασία.

Ἐθέσαι σοι ἰδῶν ὁ πρέσβυς τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ Σωτήριον, ὁ λαοὶς ἐπέστη ἐκ Θεοῦ· Χριστὲ, σὺ θεὸς μου.

Κοντάκιον. Ἦχος β'. Τοὺς ἀσφαλεῖς.

Τοὺς ἱεροὺς καὶ θεοφθόγγους κήρυκας, τὴν κορυφὴν τῶν διδασκάλων, Κύριε, προσέλαβου εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν σου καὶ ἀνάπαυσιν τοὺς πόνους. C γὰρ ἐκείνων καὶ τὸν κάματον εἶδξω ὑπὲρ πᾶσαν εὐλοχάρπωσιν, ὁ μόνος δοξάζων τοὺς ἁγίους σου.

Ο ΟΙΚΟΣ.

Τις ἰκανὸς ἰτὰ χελεὶν διαῖραι καὶ κινήσαι τὴν γλῶσσαν πρὸς τὸ ἀνεῖν τοὺς πόνοντας πῦρ δυνάμει λόγου καὶ πνεύματος; Ὅμως τοσούτον εἶπεῖν θαρρήσω, ὅτι πᾶσαν παρῆλθον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν οἱ τρεῖς ταῖς πολλοῖς καὶ μεγάλαις χρισίμασι, καὶ ἐν πράξει καὶ θεωρίᾳ τοὺς κατ' ἄμω λαμπροὺς ὑπεράραντες. Διὸ μεγίστων δωρεῶν τοῦτου ἤξισσας, ὡς πιστοῦς σου θεράποντας, ὁ μόνος δοξάζων τοὺς ἁγίους σου.

Τῷ αὐτῷ μηνί ἡ μνήμη τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

ΣΤΙΧΗΡΑ.

Ὁμοῦ δίκαιον τρεῖς τίθειν Ἐωσφόρους,

Φῶς τρισσολαμπές πηγάσαντας ἐν κόσμῳ.
 Κοινὸν τὸν ὕμνον προσφέρειν πάντας θέμεις
 Τοῖς ἐκχᾶσαι πᾶσι κοινήν τὴν χάριν.
 Ἐαρ χελιδὼν οὐ καθίστασι μία·
 Αἱ τρεῖς ἀηδόνες τῶν ψυχῶν ἔαρ.
 Τὴν μὲν νοστήν ἢ Τριάς λαμπρὴ κτίσιν,
 Τριάς γε μὴν αὐτὴ σε τὴν ὀρωμένην.
 Ἄπῦλεσαν μὲν οἱ πάλοι θεοῦ σέβας,
 Ἐξ ἡλίου τε καὶ σελήνης ἀφρῶνας·
 Κάλλος γὰρ αὐτῶν θαυμάσαντες καὶ τάχος,
 Ὅσπερ θεοὺς προσήγον οὐκ ὀρθῶς σέβας·
 Ἐκ τῶν τριῶν τούτων δὲ φωστῆρων πάλιν
 Ἥμεῖς ἀνηγάχθημεν εἰς θεοῦ σέβας.
 Κάλπει βίου γὰρ τῇ τε πεποιθὸς λόγων
 Πειθουσι πάντας τὸν μόνον Κτίστην σίβειν.
 Κτίσιν σινισσᾶ, τήνδε τὴν ὀρωμένην,
 Τὸ πῦρ, ἄηρ, ὕδωρ τε καὶ γῆς ἡ φύσις·
 Οἱ δ' αὖ σινισσῶντες γε κόσμον τὸν μέγαν,
 Τὴν πρὸς θεόν τε πίστιν ὡς ἄλλην κτίσιν,
 Στοιχειακτῆς φέρουσι Τριάδος τύπον·
 Μῆλει γὰρ αὐτοῖς σὸθενός τῶν γῆινων·
 Καὶ γῆινων νῦν ἔσχον οὐδὲν ἐν λόγοις.
 Γρηγόριος γὰρ πῦρ πνέει νοῦς τὸν λόγον,
 Πρὸς ὕψος αὐ παθόντα πάντας ἐκτρέχειν.
 Τοῖς λοιποθύμησαι δ' ἐκ παθῶν πάλιν
 Ἄναπνοή τις οἱ Βασιλείου λόγος.
 Μιμούμενος δὲ τὴν ῥοήν τῶν ὑδάτων
 Ὁ κάρδιαν τε καὶ στόμα χρυσοῦς μόνος
 Τοῖς ἐκτακόντας ἐκ παθῶν ἀναψύχει.
 Οὕτω πρὸς ὕψος τὴν βροτῶν πᾶσαν φύσιν
 Ἐκ τῆς χθονὸς φέρουσι τοὺς τούτων λόγους.

490. COMM. Ad majorem etiam præcipui hoc die cultus commendationem facit, ex ephemeride metrica totam autem totum I Maii expositam videre licet sumptum hexametron ,

Λάμψεν ἐν τριακοστῇ χρυσοστρίβλος ἀγλή.

Sole nitet triplici mensis tricesima Jani.

Dein legitur triplicis festi historia, satis proliza, quam uti jam nunc dixi, Latinitate a me donatam invenies in Actis S. Basilii, cap. 38. At vero cum plures sancti eodem die concurrunt, tum etiam plures sunt: hujuscemodii lectiones; et singulis præmittuntur versus aliquot. Atque id colligi potest ex hoc ipso, quod jam commemorantur officio: nam quia xxx Januarii in Græcorum Ecclesia celebratur et etiam S. Hippolytus, papa Romanus; quidem dictus a Græcis, sed ut summum intelligendos episcopus Portuensis, primus ex Romanis pontificis suffraganeis, quos medio ævo et anno 1090, episcopus Urbis et episcopus S. Romanæ Ecclesie; dictos, post Mabillonem docuit Papebrochius. Adeo autem celebris fuit Græcis hic sanctus, ut priusquam præcipuum in hujus die officio locum occuparent tres sancti doctores, ille faceret divi nomen in bractæia eulhemerie unde fit et post hexametrum de illis. adhuc recitetur hexametrum de isto,

Ἰππολύτου πόντου τριακοστῇ ἔκτανε βέμμα.

Hippolytum ponti tricesima tradidit undis.

Qui autem de eodem sancto in Matutini cantabatur canon, habetur in Menæis exrusis pridie ante utrasque Vesperas festi hujus sub hinc titulo: Τῷ αὐτῷ μὲν ἂν τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἰππολύτου πάπα Τρόμης ἡ ἀκολουθία σολοῦ ψάλλεται ἐν τοῖς ἀποδείπνοις· εἰς δὲ τὸν ἑσπερινὸν καὶ τὸν ἑβδὸν ψάλλομεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἁγίων τριῶν ἱεραρχῶν. Ejusdem mensis die xxx agitur festum S. Hippolyti papæ Romanæ: ejus acolythia psallitur post prandium diei xxxi; ad Vesperas autem et Matutinum psallitur acolythia trium sanctorum hierarcharum. Sibi ergo canonem illum require, usui nobis futurum die xxx Augusti, quando sanctum istum, cum simplici titulo episcopi Portuensis, habet Romanum Martyrologium. Hic vero eidem a Græcis jnguntur socii, suis expressi vnumibus vnumino viginti quatuor, eorum tres præ aliis totidem distichis seu modulis honorantur.

191. Simili modo, eodem hoc xxx die, commemorantur singuli cum disticho et elogio ex Vita sumptis, sancti c Barsimæus martyr, episcopus Elessenus sub Diocletiano et Maximiano; atque c Theophilus martyr, c belli dux sub Constantino et Irene, ideli causa a Saracenis interfectus, c Junior autem dictus, pro more Græcorum, respectu plurimum ejus nominis sub gentilibus imperatoribus martyrio coronaturum. De ipso videlicet Theophanem ad annum secundum Græcos 782, secundum Latinos 790, qui cum mense dieque martyrii nusquam expriment, uti nec Paulus Diaconus, in Historia miscella Theophanem de more sequens, nimirum est unde ei Baronius accepit in Romano Martyrologio diem xxi Julii. Nempe nullum invenies, in eo quod Sirletus ipsi raptim collegit valdeque imperfecto Menologio, quodque solum augendo Romano præluxit, mense ac diei pro suo arbitrato legit; nolens ignotum Latinis relinquere, cujus tam insigne martyrium inveniebat in prædicta Historia miscella. Atque hæc de hujus diei sanctis, commemorari apud Græcos solitis, obiter attingisse satis sit: hoc tamen de iis addendum restat, quod hæc pars Matutini, idem præstans Græcis, quod Latinis præstat lectio Martyrologii ad Pri-

niam, hoc ab eo dixerat, quod plerumque sit commemoratorum sanctorum longiora elogia, seu vite actorum compendia legenda proponat, præcænt ad singula quale diximus disticho: consentiat autem cum eodem, quod sicut apud Latinos Martyrologium concludit lector, dicens, « et sibi plurimorum sanctorum martyrum et confessorum atque virginum et responderit a choro, Deo gratias: » sic et Græci, absolute sanctorum commemoratione predicta, clausulam adhibent, quævis die iterandam, Ταῖς αὐτῶν ἀγλαῖς προσελαῖς, ὁ Θεός, ἐλέησον καὶ ζώσον ἡμᾶς. « Horum sanctis precibus miserere nobis, Deus, et salva nos. » Ex hinc resumitur cantus trium canonum eodem quo supra ordiæ. Est autem in huiusmodi poematis perquam usitatum, ut ultimarum trium odarum sitrophe hæc seu itrophia singula eodem fere modo terminentur; ut in ode quidem septima clausula sit: Ἐυλογητὸς ὁ Θεός τῶν πατέρων ἡμῶν. « Benedictus Deus patrum nostrorum; » in octava, Εὐλογεῖτε καὶ ὑπερφύετε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας εἰς ὁ Benedicticite et superexaltate in sæcula; » in nona denique frequentetur verbum Μεγαλύνειν, « magnificare: » ut videantur quædam quasi dispositio ad laudes, quæ sunt extrema Matutini officii pars ac vere Matutina, uti dicetur capite sequenti.

ODE 7. Hirmus.

192. Cum adoraretur statua aurea in campo Dura, tres pueri tui proculcarunt impiissimum mandatum: coniecti autem in medium igneum, quasi rore perfusi psallebant: Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

In crucem suffluxit qui ex te, Dei Genitrix, corpus assumpsit, Adami discerpit chirographum. Illum nunc precare, omnis navi expers, ut a cunctis periculis liberet fideles clamantes: Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

Spes bona expectatio fidelium, o Domina, et jam deprecamur te, ut effundas commiserationis pelagus super omnes, in te confidentes, et ad Filium tuum clamantes: Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

Speciosam salubrium mandatorum vestem, qua amictus fui in baptismo, perdidit præ incuria, o miser! Nunc ad te, Virgo, confugio, et peto tunica temperantem per te iterum indui.

193. Alius, sicut Ἀντίθεον πρόσταγμα.

temperatur, o beati, et fugit quæ erat ante intolerabilis audacia hæresum. Et cera liquescens a facie ignis ostenditur esse quodvis adulterinum dogma, quod opponitur vestris verbis, ignem spirantibus.

Obsoletas nugas gentilium declinarunt tres illis; eamque solam elegerunt sundelam, quæ hominum mentibus dominari idonea, corroborendæ serviret veritati; itaque omnem fidelium cætum subtererunt verbis ad persuadendum accommodis.

Mariale.

caudabilis et pura Virgo, in te omnis prophætia conquevit et finem habuit: in admirationem rapiens eos qui dicunt: Ex te, o casta, scaturiunt illustriora quam quæ prædicta fuerunt miracula, quæ sapientiam interpretum declarant.

194. Alius, sicut Θεοῦ συγκατάθεσιν.

Tacitæ et clamantia, visaque et audita virtutis ac sapientiæ simulacra fuerunt illi theologi, qui nos opere et sermone adhortati sunt ad clamandum: Benedictus Deus patrum nostrorum.

Ut Dei voces, horrendum ex alto intonantes, fulminumque jacula excipimus verba vestra, o sapientissimi, una vobiscum concinentes, Benedictus Deus patrum nostrorum.

A ΩΔΗ Ζ'. Ὁ εἰρμός.

Εἰκόνος χρυσῆς ἐν πέτρῳ Λατρευομένης, οἱ τρεῖς σου παῖδες κατεπάτησαν ἀθεωτάτου προστάγματος: μέσον δὲ πυρὸς ἐμβληθέντες, ὁρσιζόμενοι ἰψάλλον Εὐλογητὸς εἰ, ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

κ Σταυρῷ προσπαγεῖς ὁ ἐκ σοῦ σωματωθεῖς, θεογενήτρια, Ἄδὰμ διεβήρηξε τὸ χειρόγραφον. Ὅν νῦν δυσώπει, πανάμωμο, ἅπαντας κινδύνων βυσθίνας τοὺς ἐν πίστει κραυγάζοντας: Εὐλογητὸς εἰ, ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἐλπίς ἀγαθὴ προσδοκία τε πιστῶν ὑπάρχεις, Δέσποινα: καὶ νῦν δέσμεθὰ σου δωρησασθαί τῆς συμπαθείας τὸ πέλαγος πᾶσι τοῖς εἰς σὲ πεποιθόσι, καὶ τῷ Υἱῷ σου κραυγάζουσιν: Εὐλογητὸς εἰ, ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Β Ὅρασαν στολὴν σωτηριῶν ἐντολῶν διὰ βαπτίσματος ἀμφιασάμενος, ἀπημαύρωσα δι' ἀμελείας ὁ δελταῖος! Νῦν δὲ σοι προστρέχει, Παρθένε, τὸν χιτῶνα αἰτούμενος τῆς σωτηρίας διὰ σοῦ πάλιν ἐνδύσασθαι.

Ἄλλος. Ἀντίθεον πρόσταγμα.

πυτταῖται, μακάριοι, καὶ δραπετεύει ἡ πρὶν ἀνυπόστατος θρασυτής τῶν αἰρέσεων. Κηρὸς δὲ τηκόμενος ἀπὸ προσώπου πυρὸς, νόθον ἅπαν δόγμα τοῖς ὁμῶν προσβάλλον φθόγγος πυρηνόεις δεικνύται.

αεὐδεῖς μὲν ἐξέκλιαν Ἐλλήνων ὕθλους: πῖθῶ δὲ τὴν τύραννον ἀνθρώπους μόνην εἰλοντο, ὅφ' ἤστην ἀλήθειαν οἱ τρεῖς τῶν ὀνομασθέντων, οὕτως ἅπαν σύστημα πιστῶν χειροῦνται λόγους καὶ καταπίθουσι.

Θεοτόκων.

ὅσον σο. πᾶσα πρόβησις ἑπανεπαύθη, καὶ πέρας ἐδέξατο, ξενίζουσα τοὺς λόγοντας: Ἐκ σοῦ δὲ λαμπρότερα καὶ τῶν προβήσεων θαύματα πηγάσουσι, ἀγνῆ, δηλοῦντα τοὺς ἐρημνεύοντας.

Ἄλλος. Θεοῦ συγκατάθεσιν.

Ἰγνώσαι καὶ κράξουσαι, δρώμεναι τε καὶ ἀκούμεναι, ἀρετῆς καὶ σοφίας οἱ θεητόροι στήλαι γερόντων, ἔργῳ καὶ λόγῳ βοῶν προτροπόμενοι: Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Θεοῦ φωνᾶς ἀνωθεν ἐπιβροντώσας ἡμῖν ἐξαίσιον, ἀστραπῶν τε βολλῶσας τοὺς ὁμῶν φθόγγους δεχόμενοι, πάνσοφοι, συμμαλθόμενοι ὑμῖν: Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

ῥηίζονται χάλαζαι ἐκ πυροβάδων γλωσσῶν, συν-
τριβουσι τὰ σαθρὰ τῶν δογμάτων, εἰ τις μέσον παρ-
ρησιάζηται τῶν κενολόγων, ὀρθὰ μὴ φθηγόμενος·
Ἐύλογητός ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν. Θεοτόκιον.

Παρθένον οἰκήσας σε, καὶ μετὰ τόκον παρθένον
ἔλιπεν, ὁ ἀμείβων στοιχεῖα, θεοκυήτορ Μαρία· παν-
άχραντε, πρὸς ἐν βοῶμεν σὺν σοί, παναμώμητες· Ἐύ-
λογητός ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν. Καταβασία.

Σὺ τὸν ἐν πυρὶ ὄρσοισαντα παῖδας θεολογήσαντας,
καὶ Παρθένῳ ἀκηράτῳ ἐνοικήσαντα, Θεὸν Λόγον
ὄμοιουμεν, εὐσεβῶς μελεποῦντες· Ἐύλογητός ὁ Θεός,
ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

ΩΔΗ η'. Ὁ εἰρμὸς.

Τὸν ἐν κερμίνῳ τοῦ πυρός τῶν Ἑβραίων τοὺς παι-
οὶ συγκαταβάσαντα, καὶ τὴν φλόγα εἰς ὄρσον μετα-
βαλόντα Θεὸν, ὁμνεῖτε, τὰ ἔργα ὡς Κύριον, καὶ ὑπερ-
ψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Πύργον ἰσχύος ἀσφαλῆ, καὶ κρηπίδα, καὶ φρου-
ράν, καὶ προστασίαν κεκτημένους σε, πίστει διασωζό-
μεθα νῦν ὄμοιουμεν τὸν τόκον σου, Πάναγνε, καὶ
ὑπερυψούμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἄθναστας διαυγῆ ἐπιστάμεθα πηγὴν σε, Θεοτό-
κα, ὡς τεκοῦσαν τὸν Λόγον τοῦ ἀθανάτου Πατρὸς, τὸν
πάντας θανάτου λυτροῦμενον τοὺς ὑπερυψούντας αὐ-
τὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ῥεῖθρον ἰσχυῶν ἡμῶν ἀενάως τοῖς πιστοῖς, ἀγνή,
πηγάζεις, οὗ τὴν ἀφθονοῦ χάριν ἀπορρυόμενοι, ὄμο-
ιουμεν τὸν τόκον σου, Ἄχραντε, καὶ ὑπερυψούμεν
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἄλλος. Ἰνδάλματος.

Ἐσοῦμεν εὐσεβῶς, καὶ δοξάζομεν ὀμότιμον μίαν
φύσιν, ἀπειροδύναμον Μονάδα τε καὶ Τριάδα, τῆν
πάντα ταῦτα λόγους κυβερνοῦσαν κρείττοσιν· οὕτω
γὰρ δοξάζει οἱ τρεῖς θεοφόροι παρεγγυῶσιν, οἷς συμ-
προσκυνοῦμεν αὐτὴν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἐνώθησαν οἱ τρεῖς θεοκήρυκες ἐνώσαντες τὴν
Τριάδα, καὶ τὸ ἀμέριστον ἐν πάσι τετηρηκότες τῇ
θείᾳ φύσει, μίαν παρ' αὐτῆς ἀντέλαβον ἀμέριστον
δόξαν, εἰς ἔσταινον ἓνα συγκαλούμεν τὸν ὑπερ-
ψοῦντα αὐτὴν εἰς τοὺς αἰῶνας. Θεοτόκιον.

Ἐάν τὸ καθ' ἡμῶν ἀντιδούς τε τὸ οἰκίον ὁ
εὐεργέτης, ἔβρασε μόνον, οὐκ ἔπαθε δὲ, Παρθένου
παιεῖ γὰρ, ἀλλ' οὐκ εἰς φθορὰν καθίσταται, μέλλον
δὲ καὶ πάσχων ἐκὼν διὰ πάθος τὰ πάθη λύει, ὡς οἱ
τρεῖς Πατέρες ἡμᾶς μυσταγωγούσιν.

Ἄλλος. Ἐπταπλασίως κάμινον.

Ὁς ὁ Θεός συνήνωσεν εἰς ὀμότιμον ἕνωσιν, ἐγκω-
μισθεῖς μὴ χωρίζεω ἀνθρώπος· ἀλλ' Ἰσοῦς ἡγούμε-
νος ἐν τοῖς αὐτοῖς χαρίσμασιν, ἴσων καὶ τῶν ἡμῶν
μελεποῦν ἀξιούτω· οἱ παῖδες, εὐλογεῖτε· ἱερεῖς, ἀν-
υμνεῖτε· λαοὶ, ὑπερψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Οἱ δυνατοὶ καὶ ἄμαχοι τῆς Θεότητος σύμμαχοι,

Ex linguis ignivomis jactantur grandines, quæ
conterunt frivolas opiniones; si quis vaniloquo-
rum audeat in medium prosillire, neque ut par est,
dicat, Benedictus Deus patrum nostrorum. Ma-
riale.

Virginem te inhabitavit, et post partum Virgi-
nem reliquit, mutans naturæ ordinem, o Deo gra-
vida Maria et omnis expers maculæ, ad quem cla-
mamus tecum, intemerata, Benedictus Deus patrum
nostrorum. Catabasia.

Te qui in igne irrorasti pueros de rebus divinis
dissidentes, et incorruptam Virginem inhabitasti,
Deum Verbum prædicamus, pie coucinentes: Bene-
dictus Deus patrum nostrorum.

195. ODE 8. Ἰρμὸς.

Opera Deum, qui cum Hebræorum pueris in
caminum ignis descendit, et flammam mutavit in
rorem, laudate, ut Dominum, et superexaltate eum
in omnia sæcula.

Turrim fortitudinis securam, et crepidinem, et
custodiam et defensionem possidentes te, per fidem
nunc servamur. Laudamus autem partum tuum, o
expers maculæ, et superexaltamus in omnia sæ-
cula.

Immortalitatis fontem pellucidum novimus esse
te, Dei Genitrix, ut quæ genuisti Patris immortalis
Verbum, quod morte liberat omnes qui ipsum su-
perexaltant in sæcula.

Nobis fidelibus, velut ex perpetuo fonte, eman-
dis medellæ flumen; cujus impolluta gratia abluti,
o incontaminata, laudemus partum tuum, et super-
exaltamus in omnia sæcula.

196. Alius, sicut, Ἰνδάλματος.

et agnoscimus pie, et glorificamus unam ejus-
dem honoris naturam, infinitæ potentie unitatem
et Trinitatem; quæ hæc omnia gubernat, ac nutu
torquet auro. Sic enim docent tres illi deiiferi, qui-
buscum eam adoramus in sæcula.

Et maxime uniti inter se tres illi divini præ-
cones qui univerunt Trinitatem, et in omnibus ser-
vaverunt diviuse naturæ individuum; ab eaque id-
circo receperunt unam et indivisam gloriam, in
qua ad unam laudem convocantur superexaltantes
Trinitatem in sæcula. Mariale.

«Ilius Dei erga nos beneficus, operatus est so-
lum, non autem passus quidquam, o Virgo, dum
assumpsit quod nostrum et reddidit quod erat
suum. Facit enim, sed non incurrit corruptionem:
quin potius passionem libere sustinens, hac ipsa pas-
siones nostras dissolvit, quemadmodum tres illi Pa-
tres nos sacre docent.

Alius, sicut, Ἐπταπλασίως κάμινον.

197. Quod Deus conjunxit æqualiter honoran-
dos, homo laudator non separat; sed donis cœ-
lestibus pares eos existimans, paribus quoque
dignetur præconiis. Pueri, benedicite; sacerdo-
tes, celebrate; populi, superexaltate, in omnia sæ-
cula.

Potentes et iuvici. Divinitatis defensores, et

veritatis sinceri patroni, profunda Spiritus recte scrutati, sententias Deo consentaneas astruitis, et hinc docetis psallere: Populi, superexaltate in omnia sæcula.

Doce maxima luminaria, positum sub sole mundum de celo illuminant alternatim. De terra autem coruscant tria supra modum immensa lumina, innocentia et simul psallentia: Superexaltate, o populi, Christum in sæcula. Mariale.

Propter nos incarnatio est, et passio pretiosa. Propter nos cum mortuis fuit Deus, mortem quidem gustare nescius, sicut nec dolorem alium, sed per carnis mortalis communionem factus particeps et doloris et mortis. Quare eum superexaltamus in omnia sæcula. Catabasia.

In ignem intolerabilem coniecti pii erga Deum juvenes, a flamma vero non læsi, divinum carmen canebant: Benedicite, omnia opera Domini, Domino.

ODE 9. Hirmus.

198. Ex Deo Deum Verbum, quod inexplicabili sapientia venit ad innovandum Adamum, per cibum corruptionis graviter lapsum, quodque ex sancta Virgine ineffabiliter incarnatum est propter nos, unanimi cantu magnificamus fideles.

In te, Virgo beatissima, spem meam omnem libenter colloco; serva me, Mater veræ vitæ: et pete, o casta, perenni gaudio impleri eos qui cum fide et desiderio te canticis magnificant.

Virgo illustrissima, janua divini luminis, illumina animæ meæ caliginem spiritualibus lucis tuæ radiis. Et pete, o casta, perenni igne liberari eos, qui cum fide et desiderio te canticis magnificant. Mariale.

Quem Pater Filium ex utero ante sæcula genuit, in tuo habitans utero factus est perfectus homo; et te, Deipara, fontem gratiarum ostendit nobis, qui fideliter adoramus ineffabilem tuam progeniem.

199. Alius, sicut, 'Anάρχου γεννήτορος.

Magnifica, anima mea, tria magna inter antistites luminaria.

Magnum vestrum et ovile respicite; propter quæ maximos labores sustinuisistis. In unum coeuntes, vos tres conjungimus et suavissimam vestram conjunctionem pro eoinmuni habemus laudationis materia

Magnifica, anima mea, tria candelabra Ecclesie Christi.

Christi gratia hostibus suis objicit machæram non bis, sed ter acutam, unum in cælo fabricatum essem, triplicem fulgentem cuspidem; pro Deitate una et trina semper dimicantem.

καὶ τῆς ἀληθείας ἀφευδαὶς συνήγοροι, τὰ βίβη τοῦ Πνεύματος καλῶς ἀνερευνησαντες, τὰς θεοκρεπίδας περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις ἐκεῖθεν συνιστάτωσι, καὶ διδάσκουσι φάλλειν Ἄσολ, ὑπερφυοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ἐξ οὐρανοῦ μὲν μέγιστοι δύο λόχοι φωτίζουσιν ἐκ διαδοχῆς ἀλλήλων τὴν ὑψηλὴν ἐκ γῆς δὲ φανότερον τὴν σὺμπασαν αὐγάζουσι τρεῖς κατὰ ταυτὸν ὑπερμεγέθειας φωστῆρες, συλλάμποντες ἀλλήλους, καὶ συμπάλλοντες ἅμα Ἄσολ, ὑπερφυοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. Θεοτόκιον.

Ἵπὲρ ἡμῶν ἡ σάρκωσις καὶ τὰ πάθη τὰ τίμια δι' ἡμᾶς Θεὸς μετὰ νεκρῶν ἐγένετο, θανάτου μὲν ἀγευστος, οἷα παθῶν ἐλεύθερος, τῆ δὲ πῆρας τὴν σάρκα τὴν θνητὴν κοινωλὶα ἠλεγόμενος καὶ πάθους μετασχεῖν καὶ θανάτου μετ' ἧς ὑπερφυοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Καταβασία.

Ἀστέκην πυρὶ ἐνωθόντες οἱ θεοσεβείας προσώπων νεανίαι, τῆ φλογὶ δὲ μὴ λυθηθέντες, βαίον ὑμῶν ἐμελπον· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου. τὸν Κύριον.

ΩΔΗ Θ'. Ὁ εἰρμός.

Τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν Λόγον, τὸν ἀφῆρητον σοφία ἠχότα καινουργῆσαι τὸν Ἀδὰμ, βρώσει φοβῶς πεπτωκότα δεινῶς, ἐξ ἁγίας Παρθένου ἀφράστως σαρκωθέντα δι' ἡμᾶς, οἱ πιστοὶ ὁμοφρόνως ἐν ὑμῖνος μεγαλύνομεν.

Θεομακάριστε Κόρη, τὴν ἐλπίδα μου πᾶσαν προθύμως ἀνατίθειμι ἐν σοὶ· σῶσον με, Μῆτηρ τῆς ἐντικῆ ζωῆς καὶ τρυφῆς ἀενάου πλησθῆναι καθικέτευε, ἀγνή, τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ σε ὑμῖνος μεγαλύνομεν. C

Ἐπιφανείσα Παρθένη, τῆς ψυχῆς μου τὸν ὄσφον φωτὸς σου ταῖς ἀύλοις ἀστραπαῖς ἀγασσον, πύλη τοῦ βαίου φωτός. Καὶ πυρὸς αἰωνίου βυσθῆναι καταξίωσον, ἀγνή, τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ σε ὑμῖνος μεγαλύνομεν. Θεοτόκιον.

Ἐν τῇ γαστρὶ σου σκηνοῦσας, ἐκ γαστρὸς πρὸ αἰῶνων Πατὴρ ὄντηρ ἐγέννησεν υἱὸν, τέλειος γέννηεν ἄνθρωπος καὶ πηγὴν χαρισμάτων σε, Θεομήτορ, εἰδείξεν ἡμῖν, τοὺς πιστῶς προσκυνοῦσι τὴν ἀφραστὸν σου γέννησιν.

Ἄλλος. Ἄνάρχου γεννήτορος.

Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τοὺς ἐν ἐσάρχαϊς φωστῆρας τρεῖς μεγάλους. D

—δοὺ τὸ ὕμπετρον γεώργιον καὶ ποίμνιον, ὑπὲρ οὗ τοὺς μέγιστους πόνους ὑπέστειτε· εἰς ἐν συνελθόντες ὁμοῦ τε, τοὺς τρεῖς ὕμᾶ; συμπαραλαβόντες κοινήν ἔχομεν ἀνεσιν τὴν ὑμῶν ἡβίστην ἔνωσιν.

Μεγάλυνον, ψυχὴ μου, τοὺς τρισσολάμπηρας Χριστοῦ τῆς Ἐκκλησίας.

Οὗ βλοστομον μάχαιραν ἡ χάρις, ἀλλὰ τριστομον κατὰ τῶν πολεμίων αὐτῆς προσβάλλεται· ἐν οὐρανοχάλκευτον ἔτρον τριῶν ἀκμαῖς καταστομῶμεν, ἀεὶ προμαχόμενον τριλαμποῦς μὲς θεότητος.

Μεγάλυνον, ψυχή μου, τοὺς κεκοσμηκότας Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν.

—μῶν τὸ πάλαισμα ἐν οὐρανοῖς ἦν, ἔνδοξοι, καὶ τὴν σάρκα φοροῦντες εἰς ἔτι ἀσπίλον· οὐς εἰλικρινῶς νῦν οἰκούντες, τοὺς ἐπὶ γῆς ἡμᾶς στρεφομένους τὰ ἄνω προσεβείτε καὶ φρονεῖν καὶ πραγματεῦσθαι. Θεοτόκιον.

Μεγάλυνον, ψυχή μου, τὴν τιμιωτέραν.

Ἐστὸν μὲ τὸ πλάτος σου, τῶν μεγαλείων Δέσποινα, καταπνίγον τὸν λόγον ὑπὸ πικρότητος, καὶ μοι παραδόξως συμβαίνει τὸ ἀπορεῖν ἐκ τῆς εὐπορίας· διὰ τὸν τοσοῦτον σε μεγαλύναντα δοξάζομεν.

Ἄλλος. Ἐξέστη ἐπὶ τοῦτο ὁ οὐρανός.

Μεγάλυνον, ψυχή μου, τοὺς τῆς παναγίας Τριάδος τρεῖς ποιμένας.

Ἐπίρθη τῆς Τριάδος ἡ ἀρετὴ, καὶ τὰ πάντα τῆς δόξης ἐκλήρωσεν, ἄλλην δ' οὐκ ἔστιν ἀναλάμψασα τριλαμπὴ ὡς αὐτῆς ἀπαύγασμα, τοὺς ἐπουρανίους μυσταγωγούς, δι' ὧν ἐπὶ τὴν θείαν ἐκείνης θεωρίαν οἱ εὐσεβοῦντες ὀδηγοῦμεθα.

Μεγάλυνον, ψυχή μου, τοὺς ἐκ τρισηλίου φωστῆρας τρεῖς μεγάλους.

Οὐκ ἔστι δευτερεῖον ἐν τοῖς τρισὶ· τὰ προσεβία γὰρ ἕκαστος φέρεται, πρῶτος οὐκ ὦν καὶ τοὺς ἑμοτίμους ὑπερνεκίων. Ἐξικκείνεται μῆλλον ἐκ τῆν ἀλλήλων νίκην περιχαρῶς· οὐ γύρω γὰρ ἐνταῦθα τῷ φθόῳ παθήσας, λυμαινόμενὴν τὴν ὁμόνοιαν. Δόξα.

Μεγάλυνον, ψυχή μου, τῆς τριτυποστάτου καὶ ἀδιαίρετου Θεότητος τὸ κράτος.

Πατέρας ἡ εὐσθεία τοὺς αὐτῆς πρωτοτόκους υἱούς ἀναδείξασα, τέκνα φωτὸς γήσια καὶ ἄμωμα δι' αὐτῶν τελειούμενα Πνεύματι, τῷ ζῶντι λαλήσαντι ἐν αὐτοῖς, καὶ σώζειν ἔξαιτείται εἰς τέλος τὴν εἰρήνην, ἦν ἀπ' αὐτῶν ἐκληρονόμησεν.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Μεγάλυνον, ψυχή μου, τὴν τιμιωτέραν.

Υἱὸν Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἡ τῶν σοφῶν διδασκάλων ἀκρότης ἐκέρυξε τὸν σὸν υἱὸν, ἐξ ἀποκαλύψεως πατρικῆς, οὐκ ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος τοῦτο μνηθεῖσα, Μητέρα Θεοῦ. Διὸ σε καὶ Παρθένον δοξάζασα Μητέρα καὶ Θεοτόκον ἐμεγάλυνεν. Καταβασία.

Θεοτόκε, ἡ ἐλπὶς πάντων Χριστιανῶν, σάπε, φύλατε τοὺς ἐλπίζοντας εἰς σέ.

Ἐν νόμῳ, σικῆ καὶ γράμματι τύπον κατεῖδον οἱ πιστοί. Πᾶν ἄρσεν τὴν μήτῃρ διανοήγον ὄχιον Θεῷ. Διὸ πρωτότοκον Λόγον, Πατὴρ ἀνάχου Υἱὸν, πρωτοκοκόμενον μητέρι ἀπειράνδρου μεγαλύνομεν.

Ἐξαποστολιαριον. Ο οὐρανὸν τοῖς ἀστροῖς.

Τὰ τοῦ φωτὸς δοχεῖα, τὰς φεγγαβόλους ἀστραπάς, Βασίλειον νῦν τὸν Μέγαν, Γρηγόριον Θεολόγον, Χρυσόστομον Ἰωάννην ἀνευφημήσωμε πάντας.

Ἐτερον ὁμοιον.

Ἡ ἐνιαῖα Θεότης, Πατήρ, Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον

Magnifica, anima mea, eos qui Christi exornavere Ecclesiam.

—n caelis, o gloriosi, erat vestra conversatio, cum adhuc carnem gestaretis incontaminatam; ubi nunc vere habitatis. Ergo orate, ut nos veritates in terris, possimus quae sursum sunt sapere, quae sursum sunt quaerere. Mariale.

Magnifica, anima mea, venerandam.

attingit me tua latitudo, magnificentissima Domina, magnitudineque suffocat orationem, et mihi mirabile accidit inopiam nasci ex copia. Ideo eum qui te tantopere magnificat, glorificamus.

Alius, sicut, Ἐξέστη ἐπὶ τοῦτο ὁ οὐρανός.

Magnifica, anima mea, sanctissimae Trinitatis tres pastores.

200. Sublimis est Trinitatis virtus, et gloria sua complevit omnia. Sed in vobis longe alio et triparito fulgore emicat, tanquam in majoribus radiis et coelestibus sacrorum principibus, per suos ad divinam illius contemplationem pii deducitur.

Magnifica, anima mea, ex triplici sole tria magna luminaria.

Nullus ex his tribus tenet secundas, sed primas tenent omnes; cum primus non sit qui pater honore exsuperet. Quin potius alter alterius victoriam eorum gaudium facit suam: neque enim ibi locus relinquitur audaci invidiae, labefactanti concordiam.

Gloria.

Magnifica, anima mea, unius individuae Deitatis in tribus personis potentiam.

Postquam pietas patres primogenitos suos declarat, eorum opo filios lucis generat, veros inculpatosque ac perfectos Spiritu, qui vitam in ipsis loquitur, et petit in finem usque servari pacem, quam ab ipsis consecuta est.

Et nunc.

Mariale.

Magnifica, anima mea, venerandam.

Filius Dei vivi, o Mater, esse filium tuum praedicavit sapientium doctorum apex, hoc a revelante Patre edoctus, non a carne et sanguine. Quare te, Virgineam Matrem et Delparam, gloriose magnificavit. Catabasia.

Dei Genitrix, spes Christianorum omnium, protege, defende, custodi sperantes in te.

In lege, umbra et littera typum fideus conspicimus: Omne masculinum adaperientes vivam sanctum Deo est. Idcirco primogenitum Verbum, Patris aeterni Filium, primogenitum a matre sine viro, magnificamus.

Exapostiliarium, sicut, Ὁ οὐρανὸν τοῖς ἀστροῖς.

201. Luminis receptacula, fulgura lucem evibrantia, Basilium Magnum, Gregorium Theologum, Chrysostomum Joannem, omnes collaudemus.

Aliud simile.

Una Deitas, Pater, Fili, et Spiritus sancte,

precibus Basilii, Gregorii et Joannis, et castæ Dei A
Genitricis, non separare a tua gloria.

Mariale simile.

Auro implicata turris, duodecim muris circumsepta civitas, e solaribus stiris coagmentatum solium, regalis sedes, prodigium fugiens aciem intelligendi, quomodo lacte tuo nutris Dominum ?

Oportet autem scire, quod ad oden nonam fiat inclinatio corporis usque ad terram, idque a duobus choris simul.

202. **COMM.** Hæc corporis inclinatio, quæ sit ad terram usque, appellatur passim in Ritualibus Græcorum libris Μετάνοια μεγάλη, « reverentia major : » illa quæ usque ad terram non fit, appellatur ibidem μικρά « minor, » quandoque etiam ἡ συνήθης μετάνοια « reverentia consueta, » Unde qualibet « inclinatio corporis » dicitur simpliciter μετάνοια. Et hæc quidem vox μετάνοια, ex primæva sua institutione, « penitentiam » significat : sed jam apud monachos Græcos significat quoque dictam reverentiam ; propterea quod, cum humilis sit et laboriosa, in multam pœnamque peccatorum a Græcis imponi solet. Et vero quod corpus non parum debilitetur hujusmodi incurvationibus, patet ex illo ptochoprodromi in hegumenum ex cod. ms. Τὰ γόνάτα μου ἠθέλησαν ἀπὸ τῆς μετανοίας, « Genua mihi debilitata sunt ex incurvatione. » Consule Joannem Morinum, tum de disciplina in administratione sacramenti penitentiae fol. 4, tum etiam de sacris Ecclesie ordinationibus fol. 225, partis 2. Imo vero auctoritas scriptores Latini ab ea ratione loquendi non abhorrent ; neque in monasticis scriptoribus quidquam usitatus est. Sic Petrus Venerab. in statutis Ordinis Cluniacensis, cap. 4, ait : « Atque illis metanœis, quæ quotidiano usu in capitulo sunt, et vulgo veniæ nominantur. » Et cap. 53, « frequentibus metanœis vel genuflexionibus. » Hieronymus monachus Casald. in Vita S. Romualdi abbatis, n. 67, « docebat eos ut... disciplinâ flagellorum in cella facerent, metanœas et genuflexiones frequentantes. » Consimilia habent alii. Jam vero quod veniæ sint hujuscemodi incurvationes corporis, constat apud omnes. Hiuc et in Chronico Laurianam... exstat hic versiculus :

Per varias centum verrunt barbis pavementum.

CAPUT QUARTUM.

De Laudibus.

203. Apud Græcos Laudes nunquam disjunguntur a Matutino, sed sunt ejus pars : imo etiam passim communi nomine ἑρθρος nominantur ; ex iisque una cum majoribus Vesperis tota ἀγρυπνίας sive Vigiliarum ratio constituitur. Attamen propter causam illam, quam initio antecedentis capituli proposuimus, judicavimus expedire, ut hic de illis seorsim ageremus, adductis verbis Typici et Mæzæorum. Atque ante omnia non fuerit ἀπροσδιόνυσον sive inutile observare, illam divini officii partem, quam nos hactenus ἑρθρον sive Matutinum vocabimus, ab aliquibus vocari etiam μεσονύκτιον, quod media nocte persolvatur, et Laudes contrario ab iisdem vocari ἑρθρον, eo quod circa auroram coniciantur : neque male, si etymologia spectanda sit. Ut ut est, communius nomine ἑρθρος intelligitur ea divini officii pars, quæ ex μεσονύκτιω et ἀνοις, id est « ex Matutino et Laudibus » coalescit. Nunc ad verba Typici veniamus.

204. Ad Laudes, Omnis spiritus. Recitamus ver- B
sus quatuor ; et psallimus versus similes tono secundo, sicut Ποιοὶς εὐφημιῶν.

Εἰς τοὺς ἀνοις, Πᾶσα πνοή. Ἰστώμεν στιχηρά δ'· καὶ ψάλλομεν στιχηρά προσόμοια. Ἦχος β', πρὸς Ποιοὶς εὐφημιῶν.

COMM. Πᾶσα πνοή quomodo continetur, ante satis superque declaratum legisti. Postea recitantur psalmi Davidici | cxxvii, cxxix et cl., ut patet ex Hirmologio : et in Hirmologio id non indicaret, materet ex illis verbis, εἰς τοὺς ἀνοις, « ad Laudes ; » quia psalmi illi ob sæpe reiteratam vocem ἀνεψτε, « laudate, » ἀνοις, « Laudes » vocitantur. Versus autem similes, huic diei proprii, hi sunt, prout exstant in Menseis.

VERSUS SIMILARES.

Tonus 2. Sicut Ποιοὶς εὐφημιῶν.

205. Quibus laudum coronis coronabimur doctores, divisos quidem ætatibus, sed spiritu conjunctos, divinatorumque hominum antesignanos, numero pares Trinitati, ejusque cultores : fulgentia totius orbis luminaria, columnas Ecclesie, victores quos coronis gloriæ coronat Christus Deus noster, magnam habens misericordiam ?

Qua carminum celebritate canemus deiferos, celestiumque arcanorum quæros, et præcones rectæ fidei, ac sincerissimos theologos : magnam sacerorum interpretem Basilium, divinam et divina explicantem Gregorium, atque Joannem eximium, lingua aureum ; quos pro meritis glorificavit Trinitas, Domini noster, habens magnam misericordiam ?

ΣΤΙΧΗΡΑ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ.

Ἦχος β'. Ποιοὶς εὐφημιῶν.

Ποιοὶς εὐφημιῶν στέμματα στεφανωσωμεν τοὺς διδασκάλους, τοὺς διηρημένους τοὺς σώμασι, καὶ συνημμένους τῷ πνεύματι, τοὺς τῶν θεοφόρων προστάτας, Τριάδος τοὺς ἰσαριθμούς καὶ θεράποντας, φωστήρας τῆς ἠσυχίας διαλάμποντας, τῆς Ἐκκλησίας τοὺς στυλοὺς, οὗς στεφανοῖς δόξης νικησαντας στεφανοὶ Χριστοῦ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἔχων τὸ μέγα ἔλεος ;

Ποιοὶς ὀμνυδιῶν κάλλειν ἀναθήσωμεν τοὺς θεοφόρους, τοὺς οὐρανομόστας καὶ κήρυκας τῆς ἁρθοδόξιας ὑπάρχοντας, τοὺς ἀκραφνεστάτους θεολόγους, τὸν μέγαν ἱεροφάντορα Βασίλειον, τὸν θεῖον καὶ θεορήμονα Γρηγόριον, καὶ Ἰωάννην τὸν πάνν, τὸν χρυσῶσιν τὴν γλώτταν, οὗς ἐδόξασεν ἡ Τριάς, ἄξιτος ὁ Κύριος, ὁ ἔχων τὸ μέγα ἔλεος·

Ποίους ἐγκωμίων βήμασιν ἐπαινέσωμεν τοὺς Ἀ
 ἱεράρχας, τοὺς ἱσαποστόλους ἐν χάριτι, καὶ ἁγιότους
 χαρίσματος, τοὺς τῆς ἀρετῆς καταλυτὰς, σωτῆρας
 καὶ δηγητοὺς λόγῳ καὶ πράγματι, ποιεμένας, χριστο-
 μιμῆτους διὰ πίστους, τοὺς ἐπιγείους ἀγγέλους,
 βροτοὺς οὐρανίους, οὓς ἐτίμησεν ὁ Χριστὸς, τῆς δό-
 ξης ὁ Κύριος, ὁ ἔχων τὸ μέγα ἔλεος; ἃ

Ποίους εὐφημιῶν στέμμασιν καταστέψωμεν τὸν
 χρυσολόγον, ἄμα Βασιλεῖν Γρηγόριον, τὰ σεπτὰ δο-
 χεῖα τοῦ Πνεύματος, τοὺς στεβροὺς τῆς πίστεως
 προμάχους, τοὺς στυλοὺς τῆς Ἐκκλησίας, πιστῶν
 στῆριγμα ἀπάντων, ἁμαρτανῶνων παραμύθιον, πη-
 γὰς βλυζούσας τὸ νῆμα, ἐξ οὗ ἀρούμενοι ἠδύνουμεθα
 ταῖς ψυχαῖς, αἰτουύντες συγχώρησιν σφαλμάτων καὶ
 μέγα ἔλεος; Ἄδξα.

Ἦχος ὁ αὐτός, πρὸς τὸ, Σήμερον ὁ Χριστὸς. Β

Σήμερον αἱ ψυχαὶ τῶν γηγενῶν οὐφονται, ἐκ
 γῆλων σήμερον οὐράνιοι γίνονται τῶν ἀγίων ἐν τῇ
 νύμφῃ· αἱ γὰρ πάλαι τῶν οὐρανῶν ἑταίρονται, καὶ
 ἡμῖν τὰ τοῦ Δεσπότητος γνωρίζονται· οἱ λόγοι τοὺς λό-
 γους κηρύττουσι, καὶ αἱ γλώσσαι τὰ θαύματα μέλ-
 πουσιν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸν Σωτῆρα βωόμεν· Ἄδξα σοι
 Χριστῷ τῷ Θεῷ· τοῖς γὰρ πιστοῖς εἰρήνη διὰ τούτων
 ἐγγίνεται.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον ὁμοίον.

Σήμερον ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ναῷ προσφέρεται ὡς
 βρῆφος· σήμερον ὑπὸ νόμον γίνεται ὁ Μωϋσεὶ διδούς
 τὸν νόμον τῶν ἀγγέλων αἱ στρατιαὶ τεθάμβηται, ἐν
 ἀγαλλίᾳ γηραιαῖς κατεχόμενον τὸν συνεχὲς πάντα
 θεώμεναι. Συμεῶν, εὐλαβείας πληθεῖς καὶ χαρὰς, C
 ἔβδα· Νῦν ἀπολείεις με, Σῶτερ, ἐκ τῆς ἐπιχρήρου
 ζωῆς πρὸς τὴν ἀγήρω λῆξιν· εἶδον γὰρ σε, καὶ εὐ-
 φράνθην.

Δοξολογία μεγάλη καὶ ἀπολύσις. Δίδονται δὲ καὶ
 ἄγιον ἔλαιον τοῖς ἀδελφοῖς.

Comm. Diximus quidem num. 31. Δοξολογίαν μεγάλην, sive majorem glorificationem, esse hymnum
 angelicum; sed quia illi hymno, prout hic a Græcis
 reperiantur, non ingratum lectori futurum existimo, si illum totum sub aspectum cum sua appendice pu-
 sero. Talis autem nobis in Hirmologio exhibetur, qualis sequitur.

Ἄδξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν D
 ἀνθρώποις εὐδοκία. Ἦνουμέν σε, εὐλογοῦμέν σε,
 προσκυνοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε, εὐχαριστοῦμέν
 σε, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν. Κύριε βασιλεῦ ἐπου-
 ράνε, Θεὲ Πάτερ παντοκράτωρ· Κύριε Υἱὲ μονογενεῖς
 Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Κύριε ὁ Θεός, ὁ
 Ἄμων τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ὁ ἀπρὸν τὴν
 ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πρόδεξαι τὴν δέξαν ἡμῶν· ὁ
 καθήμενος ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ἔλεησον ἡμᾶς· ὅτι
 σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς
 εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν
 εὐλόγησω σε, καὶ αἰνεῶ τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
 καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Καταξίωσον, Κύριε, ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.
 Εὐλογητός εἶ, Κύριε, ὁ Θεός πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰ-
 νετὸν καὶ ἀδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας.
 Ἀμήν. Γένοιτο, Κύριε, τὸ θέός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθ-
 ἄπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σοί. Εὐλογητός εἶ, Κύριε, διδάξον
 με τὰ δικαιοματὰ σου.

Ἐκ τρίτου.

Quibus præciorum verbis laudabimus sacro-
 rum principes, gratia et honore æquales apostolis,
 eversores impietatis, servatores et viæ duces verbo
 ac facto, pastores, Christi per fidem imitatores,
 terrestres angelos, homines cælestes, quos honora-
 vit Christus, gloriæ Dominus, habens magnam mi-
 sericordiam?

Quibus laudationum coronis cingemus, verba
 aurea proloquentem, et cum Basilio Gregorium,
 augusta receptacula Spiritus, stabiles fidei propu-
 gnatores, columnas Ecclesiæ, fidelium omnium ful-
 cementum, peccantium solatium, fontes effundentes
 laticem, quem qui haurimus, afficimur lætitia,
 petentes errorum veniam et magnam misericordi-
 am? Gloria.

Tonus idem sicut Σήμερον ὁ Χριστὸς.

206. Hodie animæ terrigenarum exultantur, ex
 terrestribus hodie cælestes fiunt, sanctorum in me-
 moria. Nam portæ cælorum attolluntur, et quæ Du-
 mini sunt, ea nobis innotescunt; sermones sermo-
 nibus predicantur, et miracula decantantur lin-
 guis. Nos vero ad Servatorem clamamus: Gloria
 tibi, Christo Deo: pax enim fidelibus per eos par-
 ta est.

Et nunc.

Mariale simile.

Hodie Christus in templo portatur ut infans;
 hodie fit sub lege qui Moyse legem dedit. Angelo-
 rum exercitus obstupuerant, quando illum qui con-
 tinet omnia, viderunt inter senilia brachia. Si-
 meon, pietate plenus et gaudin, clamabat: Nunc
 dimittis me, Servator, ex hac fragili vita, ad qui-
 etem ubi nulla sentitur senectus; vidi enim te, et
 exsultavi.

207. Sequitur glorificatio major et dimissio.
 Datur autem et sanctum oleum fratribus

Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in ho-
 minibus bona voluntas. Laudamus te, benedicimus
 te, adoramus te, glorificamus te, gratias agimus
 tibi propter magnam gloriam tuam; Domine Rex
 cælestis, Deus pater omnipotens; Domine Fili unig-
 enite Jesu Christe, et sancte Spiritus. Domine
 Deus, Agnus Dei, Filius Patris, qui tollis peccatum
 mundi, suscipe deprecationem nostram: qui sedes
 ad dexteram Patris, miserere nobis: quoniam tu
 solus sanctus, tu solus Dominus Jesus Christus in
 gloria Dei Patris. Amen. Omni die benedicam te,
 et laudabo nomen tuum in sæculum et in sæculum
 sæculi. Dignare, Domine, die isto sine peccato nos
 custodire. Benedictus es, Domine Deus patrum
 nostrorum, et laudabile et gloriosum nomen tuum
 in sæcula. Amen. Fiat, Domine, misericordia tua
 super nos, quemadmodum speravimus in te. Bene-
 dictus es, Domine, doce me justificationes tuas.

Tertium.

208. Domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione. Ego dixi, Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi. Domine, ad te confugi, doce me facere voluntatem tuam, quia tu es Deus meus; quia apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Extende misericordiam cognoscentibus te. Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis.

Tertium.
Gloria Et nunc.
Sanctus immortalis miserere nobis.
Deinde clariori voce
Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis.

COMM. Illud autem quod additur: « Datur sanctum oleum fratribus: » fusius explicatur in eisdem Typici capite 12 ad 26 Septembris, cum Græci colunt translationem S. apostoli et evangelistæ Joannis.

209. Sacerdos lampade prælucente abibat, et incensabatque imaginem sancti. Deinde ex eisdem sancti lampade tot oleum sanctorum fratribus. Si autem præses sacerdotio initiatus sit, ipse fratres inungit consecrato illo oleo, lingens duos digitos, et non unum duntaxat.

Ac ne quis putet hoc tantum fieri istius Translationis festo, mox subiungitur: Ex hac igitur nota intellige, quid fieri oporteat etiam aliis sanctorum festis, quibus datur oleum sanctum. Sic autem celebramus festa omnia, quorum pervigilia aguntur.

Philotheus unctiois illius ritum ita describit in ordine sacri ministerii, jam sæpe allegato.
210. Quod si Christi Domini festum vel magni alienj sancti memoria agitur, datur et sanctum oleum hoc pacto. Omnibus ad sancti imaginem, quæ honoranda proponitur, confluentibus et cantantibus, diaconus thus adolet in circuitu, a præside incipiens, eo honore prius sancti imagini habito. Sacerdos autem, stans ad latus imaginis, tenet vasculum, et accedentes inungit in fronte, ac benedicit. Cum autem omnes inuncti sunt, exclamat:

Exaudi nos, Deus, servator noster, spes omnium finium terræ, et eorum qui sunt in mari longe; et propitius, propitius esto peccatis nostris, nostrique miserere.

Atque iterum exclamat:
Miserere nos, et hominum amans Deus es, et tibi reddimus gloriam, Patri, et Filio, et Spiritui sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum.

211. Dato jam sancto oleo, fit perfecta dimissio.

COMM. Hæc sunt verba Typici ad 26 Septembris cap. 12, supra allegato. Quare autem hic dicatur perfecta dimissio « perfecta dimissio, » colligi potest ex dissertatione nostra onomastica, ubi num. 36 illius nomenclaturæ ratio non obscure cuilibet innotescet. Igitur τελεία ἀπόλυσις hic non solum est finis officii ecclesiastici, verum etiam dimissio populi. Et quoniam sacerdos solitus est dimittendo populo bene precari, ipsa illa formula precandi non raro ἀπόλυσις quoque nuncupatur. De formula illa pauca disseremus inferius, hic vero de iis, quæ illam solent proxime præcedere.

212. Absoluta superiore exclamazione, statim (ut est apud Philotheum) ait sacerdos:

Pax omnibus. Diaconus vero: Capita nostra Domino inclinemus. Et sacerdos secreto sub-

Κύριε, καταφυγή ἐγενήθησθε ἡμῖν ἐν γενεῇ καὶ γενεῇ. Ἐγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησον με, ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτὸν σοι. Κύριε, πρὸς σὲ κατέφυγον, διδάξόν με τὸ ποιῆν τὸ θέλημά σου· ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς μου, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτὶ σου ὁράμεθα φῶς. Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε. Ἄγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἐκ γ'.

Δόξα. Καὶ νῦν.
Ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς·
εἶτα γεγωνότερα φωνῇ.
Ἄγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὁ ἱερεὺς, προπρορευομένης αὐτοῦ λαμπάδος, ἀπέρχεται καὶ θυμιεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου. εἶθ' ὁμοίως ἐπιδίδωσιν ἅγιον ἔλαιον ἐκ τῆς κανθήλας τοῦ ἁγίου τοῖς ἀδελφοῖς. εἰ δὲ προσεὶς ἤξῃται τῆς ἱερωσύνης, αὐτὸς ἐπιχρᾷ τοὺς ἀδελφοὺς ἀπὸ τῆς τοιαύτης εὐλογίας, ἐμβάπτων τοὺς ἑαυτοῦ δακτύλους τοὺς δύο, καὶ οὐχὶ τὸν ἕνα.

Ἐκ τούτου οὖν σημείωσαι καὶ ἐν ἄλλαις ἑλλάσι ἑορταῖς τῶν ἁγίων, ἐν αἷς δίδονται τὸ ἅγιον ἔλαιον· καὶ οὕτως ἑορτάζομεν πάσας ἑορτάς τῶν ἁγίων, ἐν αἷς γίνονται ἀγρυπνία.

Εἰ μὲν ἔστι δεσποτικὴ ἑορτή, ἡ μεγάλου ἁγίου μνήμη, δίδονται καὶ τὸ ἅγιον ἔλαιον οὕτως· Πάντων συναγομένων πλησίον τῆς εἰκόνης τοῦ προσκυνήματος, καὶ ψαλλόντων, ὁ μὲν διάκονος θυμιεῖ κύκλιον ἀπὸ τοῦ προσεὶτός ἀρχάμενος, πρῶτον θυμιάζας τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου· ὁ δὲ ἱερεὺς, ἰστάμενος πλαγίως τῆς εἰκόνης, κατέχων διστίπρον χρεῖται τοὺς προσεόντας ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ εὐλογεῖ. Ὅταν δὲ χρισθῶσι πάντες, ἐκφωνεῖ·

Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ θεός, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἡλεῖς πάντων τῶν περᾶτων τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρᾶν καὶ βίωσι γενοῦ ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, ἐλέησον ἡμᾶς.

Καὶ ἐκφωνεῖ·
Ἐλεῖμνον γὰρ καὶ φιλόνητος θεός ὑπάρχεις, καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Μετὰ τὸ δοῦναι τὸ ἅγιον ἔλαιον, γίνεται τελεία ἀπόλυσις.

Ὁ ἱερεύς· Εἰρήνη πᾶσι. Ὁ διάκονος· Τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνωμεν. Καὶ ὁ ἱερεὺς

lium animalium: ipse vos et in presentū sæculo degustare faciat æternorum dulcedinem gauisiorum, et in futuro perducat ad satietatem æternorum præmiorum. Amen. Quique ejus infantiam vilibus voluit indui pannis, ipse vos cœlestium vestimentorum induat ornamentois. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cuius regnum et imperium permanet in sæcula sæculorum. Amen. Benedictio Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et pax Domini sit semper vobiscum. » Benedictiones illæ (ut illusterrimus Habertus testatur) in ecclesiis fere omnibus cathedralibus, antiqui moris sui studiosis, in solemnibus officii non omittuntur. Loquitur autem Habertus de Gallicanis Ecclesiis, quarum ritus ab usu Romano discrepans peculiari opere explicatur a Hablione: harum veru antiquus usus sub imperio Gothorum in Hispaniam transit. Hinc Missale Gothicum sive Gallicanum vetus, anno 1680, ex mss. Regine Sueciæ Romæ vulgatum, prescribit alias atque alias formulas, cuicque festo proprias, sub hoc titulo, « Benedictio populi; » non tamen ad finem missæ, sed post orationem Dominicam autem communionem. Formulæ porro illæ dicebantur quondam interpellationes seu postulationes: atque hoc nomine easdem vult intelligi apud S. Paulum beatus Augustinus epistola ad Paulinum: « Interpellationes, inquit, sive ut nostri codices habent, postulationes, sunt, cum populus benedicitur. »

216. A Latinis revertamur ad Græcos eorumque ritus in pronuntiandis Benedictiōibus a Philotheo descriptos: « Ο ἱερεὺς ἀνοίξας τὰ ἅγια βύβρα, γαλάσας τε τὸ φερόντων, ἱσταμένου τοῦ διακόνου ἐξωθεν ἐκ δεξιῶν, καὶ τὸ ἑσπέριον κρατοῦντος συνψῆσαι, λέγει τὴν ἀπόλυσιν. » Sacerdos, sanctis portis reserat et demissa casula, diacono stante foris a dextris, et stola apprehendente secundum consuetudinem, pronuntiat dimissionem, et benedicit populo, manum quidem movens in formam crucis, sed digitos longe aliter componens, quam nunc in Ecclesia Latinorum fieri consuevit. Etenim auricularem aliquantum incurvat; summum articulum annularis applicat primo condylo pollicis; indicem in longum producit, ad eumque oblique adjungit medium, et sic alterum accommodans alteri quasi demissat.

217. Porro Nicolaus Malaxus, protopapa sive parochus Naupliæ, ibidem affirmat: tali digitorum inflexione Jesu Christi nomen informari ac veluti describi: nam, ut ipse quidem contendit, eadem exprimuntur hæc litteræ IC. XC. Græcos autem hæc figuræ C olim pinxisse suum Σ notius est, quam ut hic dici a me debeat. Sed habe tibi locum Malaxi ipsius. Is mihi quidem dignus visus est, qui Latine verteret:

Rectitudo indicis, et inflexio mediæ, etiam sphaeræ celli dicti, nomen IC manifeste exprimit, cum rectitudo I referat, curvitas vero C. Unde et prope invicem duo hi digiti ita dispositi, hoc non obscure præ se ferunt. Jam vero pollicis et annularis, qui et epibatus vocator, ad sese mutuo obliqua adjunctio; et iterum quo his proxima est, inflexio auricularis, nomen XC simul significant: quippe obliquitas pollicis et annularis, elementum sive litteram X ostendit: et incurvus auricularis posterius elementum C. Itaque, ut dictum est, nomen XC significatur. Verum quo, qui voluerit, cognoscat istud evidentius, manum benedicentem delineat et istud manifeste cognoscat. Et vero oportet ut benedictio dictam figuram, et nullam aliam exprimat, quam benedictum Jesu Christi nomen, in quo benedicuntur omnes gentes, sicut beato patriarchæ Abrahamæ promissum est: *Benedicentur enim, inquit (Deus), in semine tuo omnes gentes terræ (a). Non dixit (inquit divus Apostolus) in seminibus, sed in semine, qui est Christus (b).* Et certe conveniebat, ut figura manus benedicentis benedictos in Christo, non exprimeret aliud, quam nomen illius in quo benedicimur. Propterea enim, opinor, sic et ab initio universorum Conditor diviniore providentiæ digitos humanæ palmæ annexit, ut neque plures sint neque pauciores, verum tot, quot neque redundant, neque deficient, sed sufficient istiusmodi significationi.

ἀνθρώπων τῆς παλάμης ἐξήρτητο, καὶ οὐ πλείους οὐδ' ἑλάττωτες, ἀλλ' ἄρκούντως πρὸς τὴν τοιαύτην σημασίαν ἔχουσιν.

218. Hunc Malaxi locum si vidisset Goarus, nunquam tradidisset, minimum benedictis digitum sive auricularem protendi in longum. Tradit etiam idem Goarus, digitos a sacerdote inter benedictio-

Τὸ μὲν ἔσθινον τοῦ ἱερατικοῦ δακτύλου καὶ ἐπιχαμπῆς τοῦ μέσου, τοῦ καὶ σφακελίου λεγομένου, τὸ IC ἄνομα προδήλως χαρακτηρίζει τὸν ἐσθίνον τὸ I παριστῶντος, τοῦ δὲ χαμπύλου τὸ C. Ὅθεν καὶ ἔγρηστα ἀλλήλων ὁ δὸς οὗτοι δακτύλοι οὕτως πως διατιπόμενοι ἀριθμῶς τοῦτο ἐμφαίνουσιν. Ἡ δὲ τοῦ ἀντιχειρός, καὶ τοῦ παραμέσου, τοῦ καὶ ἐπιδάτου καλουμένου, πρὸς ἀλλήλους πλαγια ἕνωσις, καὶ αὐθις τὸ ἔγρηστα τούτων χαμπύλου τὸ μῦθος, τὸ XC ἄνομα σημαίνουσιν ἀμφοτέρω ἢ γὰρ πλαγιότης τοῦ ἀντιχειρός καὶ τοῦ ἐπιδάτου τὸ X στοιχεῖον ἐνδείκνυται. Ὅθεν κυριότατος μῦθος τὸ μετὰ τούτου C, εἰ ἂν τὸ XC ἄνομα, ὡς εἴρηται, δείκνυται. Ἴνα δὲ σαφέστερον τοῦτο πρὸς διάγνωσιν ἔχη ὁ βουλομένης, σχεδιασάτω τὴν χεῖρα εὐλογοῦσαν, καὶ ἀριθμῶς τούτου γνώσεται. Δεῖ γὰρ, εὐλογοῦσαν τὸ σχῆμα τοῦτο λεγόμενον, οὐδὲν ἄλλο παραδόντων ἢ τὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄνομα, ἐν ᾧ εὐλογοῦνται πάντα τὰ ἔθνη, ὡς ἡ πρὸς τὸν μακάριον πατριάρχην Ἀβραάμ ἐπαγγελία γέγονεν: *Εὐλογηθήσονται γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ σπέρματι σου πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἶπε δὲ, φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος, ἐν τοῖς σπέρμασιν, ἀλλ' ἐν τῷ σπέρματι, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός.* Ἐγρήθη τοιαυτῶν καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς εὐλογούσης τοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εὐλογοῦμένης χειρός οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, ἢ αὐτὸ τὸ ἄνομα τὸ ἐν ᾧ εὐλογοῦμεθα. Διὰ τοῦτο γὰρ, οἶμαι, καὶ θεοτέρας προνοεῖ οὕτως ἀρχῆθεν ὅτι αὐτοῦ τῶν ὅλων ἀνθρωποῦ τοῦ δακτύλου

ἑλάττωτες, ἀλλ' ὅσοι ἂν μὴ περιττῶς, μηδὲ ἑλλειπτῶς.

dum, ita coaptari, e ut semper trium horum vocabulorum Ἰησοῦς Χριστός καὶ litteras initiales, quæ sunt I, X, et N expriment. Auricularis quidem, inquit, digitus in longum productus τὸ I; pollex ex-

a) Gen. xxv, 18.

b) Rom. iii, 16.

armitati mediæ accumbens, et cum eo crucem decussatam referens, τὸ X; medius tandem et index τὸ N majori ex parte representant. Quo ex fonte Goarus hæc hauserit, invenire nondum potui.

219. Sed hoc loco prætereundum non est, prædictam rationem complicandi digitorum, solere servari etiam a pontificibus, dum cum δικηρίῳ et τρικηρίῳ benedicunt. Est autem δικηρίον cereus bisulcus, cujus unus est ramus, sive capulus aut manubrium, duo vero e ramo in lineam rectam ramusculi pullulant; qua ex notione etiam quid sit τρικηρίον facile intelligas: videlicet trisulcus cereus, e cujus uno itidem ramo, tres alii ramusculi ad eundem modum effunduntur. Nec suo illa destituntur mysterio: quippe Τρικηρίον in una divina natura tres distinctas Personas, δικηρίον autem duas in una Christi persona distinctas naturas esse commonstrat, quemadmodum est apud Symeonem Thessalonicensem de templo, ubi de Ichnis ecclesiæ. Hi itaque cerei accenduntur; et episcopus stans temporibus modo bisulco, modo trisulco, nonnunquam etiam utroque simul, ad benedicendum utitur; sic ut tunc etiam expressa brachia signum crucis representent.

220. Non vero videbor ferri extra oleas, si hæc occasio tria præterea ad hunc benedicendum ritum spectantia paucis perstrinxero. Primum, dum Græcos patriarcha vel episcopus cum δικηρίῳ vel τρικηρίῳ benedicit, cruce efformat tres; convenienter sane pontificibus nostris, etiam tres cruce, dum benedicunt, formare solitis. Probari id potest ex Demetrio Gemisto ms. *De ordinationibus* qui apud Cangium ait: Ὁ πατριάρχης, λαθὼν τὸ δικηρίον, καὶ εἰς αὐτὸς σταυροῦς τρεῖς ἄνωθεν τοῦ εὐαγγελίου: « Patriarcha, accepto trisulco cereo, facit iteum cruce tres super Evangelium. » Et mox, Ὁ πατριάρχης, βλέπων πρὸς τὰς δυσμὰς, εὐλογεῖ μετὰ τρικηρίου τὸν λαὸν τρεῖς: « Patriarcha ad occidentem conversus, benedicit populo ter cum trisulco cereo. » Deinde bicerei et tricerei usus non videtur admodum antiquus. Hoc non ex eo quidem colligitur, quod S. Sabæ Typicum mentionem ipsius non faciat (hoc enim Typicum pro patriarchis et episcopis proprie scriptum non est), verum ex eo quod nec S. Maximus, nec S. Germanus ejusdem memi-

nerint. Atque ea in re doctissimum Morinum habeo fautorem.

221. Tertium denique, bicereo vel tricereo signare populum non usque adeo proprium est solis patriarchis cæterisque pontificibus, ut eam sibi prærogativam non vindicent etiam imperatores, idque maxime propter unctionem chrismatism. Duplex est Balsamonis locus, ubi istud asseveratur. Alter ad can. 67 synodi Trullanæ: Οἱ γὰρ πατριάρχης προβαλλόμενοι ὀρθόδοξοι βασιλεῖς δι' ἐπιπέρας τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ Χριστοῦ ὄντες Κυρίου, ἀκωλύτως, ὅτε καὶ βούλονται, εἰς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον εἰσερχοῦνται, καὶ θυμῶσι, καὶ σφραγίζουσι μετὰ τρικηρίου, καθὼς οἱ ἀρχιερεῖς. « Imperatores orthodoxi, qui sub invocatione sanctæ Trinitatis proponuntur patriarchas, et sunt Christi Domini, sine ullo impedimento ad sacrum altare accedunt, quando voluerint, et ibus adolent, et signant cum tripliciter cereo quemadmodum pontifices. » Alter est in Melete, ubi recensens opera, quæ imperatores cum patriarchis habent communia, sic loquitur: Ἐνευθεν οἱ πιστοὶ δεσπόται καὶ αὐτοκράτορες κατηχητικῶς ὁμιλοῦσι τῷ Χριστιανισμῷ λαῶν, καὶ θυμῶσιν ὡς ἱερεῖς, καὶ μετὰ δικηρίου σφραγίζουσι. « Hinc (propter unctionem chrismatism) fideles Domini imperatores erudunt Christianum populum, et odore thuris suffumigant, et bicereo benedicunt. »

222. Ex his porro planum sit, quid sit apud Græcos δικηρίῳ καὶ τρικηρίῳ σφραγίζεσθαι: ex ejus re ignoratione quæ interpretationum monstra aliquando edita sunt! Interpres nescio quis, apud Gretserum nostrum *Hortio S. crucis* part. v, cap. 21, locum illum Balsamonis, καὶ μετὰ δικηρίου σφραγίζουσι, ita vertit: « Cum cera duplici obsignant. » Quamobrem iste interpres, non immerito a Gretsero reprehenditur. Sed an non etiam reprehendus sit Gretserus ipse, quod eodem illo Balsamonis loco, pro δικηρίῳ legendum censeat τρικηρίῳ, iudicium sit aliorum. Etenim vir cætera eruditus videtur nescisse, δικηρίον quoque seu bisulcum illum cereum impartendis in sacro officio benedictionibus fuisse a Græcis adhibitum. Hic nostro de Laudibus commentario finem imponimus: nam fratres e templo abeuntes vocant nos, ad suam quisque cellulam, ut quas ibi minores horas recitent, dispicere possimus.

CAPUT QUINTUM.

De horis minoribus, mediis horis; et apodipno, quod respondet nostro Completorio.

223. Græci diurnas horas habent totidem, quot Latini, nempe πρώτην, τρίτην, ἕκτην, καὶ ἑνάτην, Primam, Tertiam, Sextam et Nonam: Sed in eo dissentiunt, quod post singulas horas jam commemoratas recitent singula Μεσώρια sive medias horas: quarum ea quæ post Primam dicitur, μεσώριον τῆς πρώτης nuncupatur; quæ post Tertiam, μεσώριον τῆς τρίτης, et sic deinceps. De mesoriis autem hæc invenio in Typico sub sinem capituli 5:

Τὰ δὲ Μεσώρια τῆς ἡμέρας καὶ εἴς πάντοτε ἔν τῃ Ἐκκλησίᾳ φάλλονται ἄνευ τῶν ἀγρυπνιῶν καὶ τῶν ἑορτῶν ἐν αἷς γίνονται δοξολογία. Τὸ δὲ μεσώριον

224. « Mesoria Tertix et Sextæ semper in Ecclesia continentur, præterquam in vigiliis et festis, quando habentur glorificationes. Primæ autem ho-

rae mesorium tale est. Cum preces matutinæ absolute jam sunt, in cellas descendimus, et dicto hymno Trisagion, dicimus tertio Venite, adoremus; et auspiciamus psalmum xlv, Deus noster refugium et virtus; et psalmum xci, Bonum est confiteri Domino; et xci, Dominus regnavit. Trisagion, et troparium nocturnum; Miserere nostri, Domine, miserere nostri: Et nunc, Mariale quod incipit, Misericordiae januam; Domine, Miserere quadrages, et orationem quam quisque voluerit.

225. *COMU.* Prinsquam hæc omnia, prout jacent in Græcorum Horologio, ad longum describam, cavendum mihi esse intelligo, ne ex eo quod dicat Typicum inchoari istud mesorium metâ τὸ ἀπολύσαι τὸν ἄβρον, sive « Matutinis precibus jam absolutis, » lector in annum inducat, aut Græcos Primam non recitare; aut, si recitent, recitare post jam dictum mesorium. Sed Græcos et habere Primam, et recitare post Matutinum officium, ante istud mesorium, confici præsertim tum ex variis auctoribus, tum ex S. Maximo, qui statim post Matutinum recitanda Primæ mentionem facit. Est et in bibliotheca Regis Galliarum codex aliquis, qui, ut testatur Cangius lib. iv *Constantinopolis Christianæ*, inscribitur Τυπικὸν τῆς σεβασταίας μονῆς τῆς ὑπερταλῆς Θεοτόκου τῆς κεχαριτωμένης, τῆς ἐκ βάρθων νεοσυργήσεως καὶ συστάσεως παρὰ τῆς εὐσεβεστάτης λόγουσσης κυρᾶς Ἐθέρνης τῆς δοκαίνης, κατὰ τὴν αὐτῆς πρόταξιν καὶ γνώμην ὑρηγηθέν τε καὶ ἐκτεθέν. « Typicum venerandi monasterii sanctissimæ Deiparæ gratiosæ, a fundamentis de novo excitati per piissimam Augustam dominam Irenen ducanam, secundum illius præceptum et mentem eurratum et expositum. » Hic codex, inquam, sive habet cap. 52, Μετὰ τοίνυν συμπλήρωσιν τῆς ἁθέρνης θεολογίας δεῖ συνάπτειν ἡμᾶς τὴν πρώτην ὥραν κατὰ τὸ συνειθεσιάζον. « Matutinis Laudibus absolutis, oportet nos adungere horam primam, secundam consuevit.

226. Quid igitur, inquires, sibi vult S. Sabæ Typicum, dum ait, Primæ mesorium post Matutinum recitari? Ego quidem existimo nomine Ὁρθροῦ sive « Matutini » hic Primam intelligi: sic enim intelligebatur antiquitus. Certe libro vii *Constitutionum* (quæ tribuntur apostolis, et licet perperam, magnæ tamen et antiquitatis et auctoritatis sunt) cap. 54, dicitur Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ἄβρον, καὶ τρίτη ὥρα, καὶ ἔκτη, καὶ ἑννάτη, καὶ ἑσπέρα, καὶ ἀλεκτοροσύνιχ· ἄβρον μὲν εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἐφύσταν ὕπνῳ ὁ Κύριος, παραγινὼν τὴν νύκτα, καὶ ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· τρίτη δὲ, ὅτι ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ ὑπὸ Πιλάτου Ἰαβὼν ὁ Κύριος· ἔκτη, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη· ἑννάτη δὲ, ὅτι πάντα κεκλήθηται τοῦ Θεοῦ τὸν ἐσταυρωμένον, φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυσθεῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ Κυρίου τὴν ἄβρον· ἑσπέρα δὲ, εὐχαριστοῦντες, ὅτι ὕπνῳ ἀνάπαντι ἔδωκε τὸν μετῃ μερῶν κόπτον τὴν νύκτα· ἀλεκτοροσύνιχ δὲ κραυγῇ, διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελισθεῖσθαι τὴν παρουσίαν τῆς ἡμέρας, εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτὸς ἔργων. « Precationes facite mane, tertia hora, ac sexta, et vespere, atque ad galli cantum. Mane quidem, gratias agentes, quod illuminavit vos, nocte sublata et reddito die; tertia, quod ea hora Primam iudicium adversus Dominum promittavit; sexta, quod ea hora in crucem actus est; nona, quod tum omnia mota et tremefacta sunt, Domino crucifixo; quia horrenter audaciam impiorum Judæorum, et contumeliam Domini ferre non possent; vespere quod noctem dederit ad requiescendum a diurnis laboribus; ad galli cantum, quod ea hora nuntiavit adventum diei ad faciendum opera lucis. » Hic voce ἄβρον πρώτην, sive primam horam significari, affirmant Turrianus ibi, Durandus lib. iii *De viis*, cap. 7; et Suarez lib. iv *De horis can.*, cap. 5, num. 3. Et facile ipsis assentientur necum omnes qui hunc locum diligentius expendierint: quia licet hic locus nomen « Primæ » quidem, tunc necdum usurpatum non exprimat: tamen rem ipsam, sive precationem quæ fit mane, exprimit; eamque ad ea quæ fit per noctem, manifeste distinguit.

227. Neque ab eo modo loquendi abhorruit S. Basilius in *Regulis fusius disputatis*. Interrogatione 3^a, ubi enumerans stata tempora orandi eam horam, quæ tertiam antecedit, ἄβρον appellat: nec enim de nocturna oratione sive μεσονυχτίῳ intelligi potest: quia proutquam Tertie, Sexte, Nonæ, aliarumque horarum meminerat, etiam meminuit μεσονυχτίου, dicens: Τὸ δὲ μεσονύχτιον Παῖλος καὶ Σίλας ἡμῶν ἀναγκαῖον εἰς προσηύχην παραδεδώκεν, ὡς ἡ τὸν Πράξων ἱστορία παραστήσει. « De tempore autem dimidie notis, quod id ad orationem necessarium sit, traditum nobis est: » Paulus et Sila in Actis. » Quid, quod et Latini ita olim locuti fuerint, ut in *Enchologio* pag. 53, probat Goarus, ex Cypriano, vel quocunque alio auctore expositionis in *Orationem Dominicam*. « Ut itaque, inquit ibidem idem Goarus, nunc vocum confusionem mentem liberemus; indubium est, geminas apud Latinos Matutinas preces, sicut et apud Græcos duplicem ἄβρον esse statuendum: unam ante solis ortum, et orto sole rursus aliam, ut et cum nos dicimus Matutinas laudes, ac Primam. » Id quod fuisse probat ex Joanne Cassiano, ac tandem subdit, « circa D. Benedicti tempora, secundæ Matutinæ solemnitati impositum fuisse Primæ nomen. » Illud sane nomen usurpatum in S. Benedicti *Regula* cap. 16, invenio. At distinctius locutus fuisset Goarus, si illud nomen dixisset inventum tempore Cassiani, cum illius auctorem ipsam Cassianum merito facit. Sed his omnis, quæro ego: Si hic duplex Ὁρθροῦ Goaro astructus admittatur (sicut videtur debere admitti), quis est, qui non videat, Typicum, dum dicit mesorium primæ recitari μετὰ τὸν ἄβρον, aliter non posse intelligi; quam si diceret, μετὰ τὴν πρώτην post Primam? Est etiam perquam verisimile, Primam fuisse apud Græcos Matutini officii partem ultimam; quod ut dicam, facit S. Germanus, qui enarrato toto Vespertini ac Matutini officii ordine, non ante ponit Τέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ ἄβρον, quam initium Primæ in illum ordinem incluseri. Huc accedit quod Horologium proponat Primam ante ipsum mesorium recitandam: hæc autem recitabatur in templo, quemadmodum ex eodem Typici loca conficitur. Sed tempus est, ut primam aliasque horas diurnas cum suis mesoriis ex Horologio exhibeamus.

Horologium istud quod excusum est Venetiis anno 1607 sic habet, ὥρα τῆς πρώτης ἐν κατανοεῖται ἄβρον: « Horam primam in computatione incipe, » ac continuo subiungit tres psalmos: neque cum S. Germano et Hirnotogio ibi insinuat, præmittendum esse Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, « Venite, adoremus, » id quod ad alias diurnas horas facit accuratissime. Tres autem usulii, quos hic recitandos ponit, sunt hi, v. Verba

mea auribus percipe; LXXXIX, Domine, refugium factus es; et c, Misericordiam et iudicium. Quibus absolutis dicuntur sequentia.

Δόξα, καὶ νῦν, ἀλληλοῦσα ἐκ γ', μετόνοιαι γ'. Καὶ Α εἰ μὲν, Θεὸς Κύριος, ἐθαλάται, λέγομεν Δόξα, τὸ τροπάριον τῆς ἡμέρας, Καὶ νῦν, Τί σε καλέσωμεν, ὡ χαριτωμένη· εἰ δ' ἀλληλοῦσα, λέγομεν τροπάριον, εἰς ἕχρον πλάγιον β'.

Gloria, et nunc, Alleluia tertio, tertio quoque corpus inflectitur. Et si Deus Dominus cantatum fuerit, dicitur Gloria, Troparium diei, Et nunc, Quid te appellem, o Benedicta. Si autem Alleluia dicatur, Troparium canitur tono obliquo 2.

928. COMM. Græci longissime absunt ab errore Vigilantii, qui (ut testatur adversus eundem Vigilantium scribens S. Hieronymus cap. 1) pugnavit, Alleluia non nisi in Paschate cantandum esse: nam Alleluia Græci tam charum habent, ut illud frequentent etiam tempore Quadragesimæ, etiam in suorum exsequiis; eoque illud sæpius ingeminant, quo ratio temporis diuturniores Dei laudes postulat. Unde patriarcha Constantinopolitanus Michael Cerularius, apud Baronium ad an. 1055, num. 29, quasi summam impietatem Latinis objicit, quod Alleluia in Quadragesima canere intermittant. Hunc Latinis infensissimum patriarcham imitati sunt complures alii Græci, ita ut Humbertus episcopus Silve-Candidæ et alii multi eorum calumnias scripto refutare adacti sint. Sed et Latini olim in funebribus cecinisse Alleluia constat ex D. Hieronymo, qui in Epitaphio Fabioke sic loquitur: « Et jam fama volans, tanti prænuntia luctus, totius urbis populum ad exsequias congregarat. Sonabant psalmi; et aurata tecta templorum reboans in sublime quatibat Alleluia. » Eiusdem ritus meminit in epistola ad Alctium de funere Rufinæ conjugis: et narrat Baronius, ad an. 590, num. 29, eum ritum etiam in Gallia fuisse usitatum. Au autem et tempore Quadragesimæ Latini aliquando illud cocinerint, non inveni usque adhuc. Hoc inveni, illud non recte factitatum fuisse a quibusdam Hispaniæ sacerdotibus, contra quos agit Concilium Tolontanum IV, cap. 11: « Cognovimus quosdam Hispaniæ sacerdotes, qui in Quadragesimæ diebus Alleluia decantant, præter in ultima hebdomada Paschæ; quod deinceps interdicimus fieri, statuentes, ut in omnibus prædictis Quadragesimæ diebus, quia tempus est non gaudii, sed mœroris, Alleluia non decantentur. » Plura alia disputanda de Alleluia occurrunt, sed non sunt hujus loci: capropter revolvo ad Horologium, quod duos versiculos exhibet, dicto Tropario subjiciendis. Sunt autem hi:

ΣΤΙΧΟΣ α'.

Τὸ πρῶτ' εἰσακούσων τῆς φωνῆς μου, ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεὸς μου.

ΣΤΙΧΟΣ β'.

Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισον, Κύριε.

Δόξα.

*Ὅτι πρὸς σὲ προσεύξομαι, Κύριε.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Τί σε καλέσωμεν, ὡ χαριτωμένη; Οὐρανόν, ὅτι ἀνέτειλας τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης; Παράδεισον, ὅτι ἐβλάστησας τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας; Παρθένον, ὅτι ἐγενεας ἀφθορος; Ἄγνην μητέρα, ὅτι ἔλαχες σαῖς ἀγίαις ἀγκάλαις υἱόν, τὸν πάντων Θεόν; Αὐτὸν ἰκέτευε σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Τὰ διαθεματὰ κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγιον σου, καὶ μὴ κατακυριεύσάτω μου πᾶσα ἀνομία. Λύτρωσαί με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων, καὶ φυλάξω τὰς ἐντολάς σου. Τὸ πρόσωπόν σου ἐπέφανον ἐπὶ τὸν δούλόν σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Πληρωθῆτω τὸ στόμα μου ἀνεύσεως, σου, Κύριε, ὅπως ὁμνήσω τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγαλοπρεπέειάν σου. Ἐκ γ'.

Τρισάγιον, παναγία Τριάς, σὺν τῷ, Πάτερ ἡμῶν, *Ὅτι σοῦ ἐστιν. Καὶ, εἰ οὐκ ἐστὶ Τεσσαρακοστή, λέγεται τὸ τοῦ ἁγίου κοντάκιον, εἰ ἔχει, ἢ τῆς τυχοῦσης ἑορτῆς.

231. COMM. Hæc omnia habes supra, ideoque nihil necesse est denuo describere. Tantum hic notatu dignum est, orationem Dominicam a Græcis sæpius finiri hæc formula: *Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Quia iuxta est regnum, et potestas, et gloria, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et sæpius et in sæcula sæculorum. Amen. et hæc verba, inquit Barradius in *Matthæum*, exponuntur a Græcis D. Chrysostomo, Euthymio, Theophylacto et ab auctore *Imperfecti*. In Evangelio quoque Syriaco re-

B VERSICULUS 1.

229. Mane, exaudi vocem meam, Rex meus et Deus meus (a).

VERSICULUS 2.

Verba mea auribus percipe, Domine (b).

Gloria.

Quoniam ad te orabo, Domine (c).

Et nunc.

Mariale.

250. Quid te nominem, o gratia plena? Cælum, quia produxisti solem justitiæ? Paradisum, quia integritatis florem effudisti? Virginiam, quia mansisti impolluta? Castam matrem, quia sanctis tuis ulnis portasti filium, qui est universorum Deus? Hunc precare, ut nostrarum animarum miseretur.

Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et non dominetur mei omnis iniustitia. Redime me a calumniis hominum: et custodiam mandata tua. Faciem tuam illuminia super servum tuum, et doce me justificationes tuas (d).

Repletur os meum laude tua, Domine, ut cantem gloriam tuam; tota die magnitudinem tuam (e). Ter.

251. Trisagium, sanctissima Trinitas, cum Pater noster, Quia tua est: et, nisi sit Quadragesima, sancti contactium, si habeat, vel occurrentis festi.

(a) Psal. v. 4.

(b) Ibid. 1.

(c) Ibid. 4.

(d) Psal. cxviii, 153-155.

(e) Psal. lxx, 8.

periantur. At vero in Græcum Evangelium irrepserunt ex oratione Græcorum. Sed neque ab Ecclesia, neque a Latinis Patribus agnoscuntur tanquam ad evangelicum textum pertinencia, neque in emendata editione adhibentur. » Sanctorum contactium legisti num. 187.

Καὶ τῆ μὲν δευτέρῃ, τῆ τρίτῃ, καὶ τῆ ε', λέγε τὸ ἄκρον Θεοτόκιον ·

Τὴν ὑπέρβουον τοῦ Θεοῦ Μητέρα, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἀγιωτέραν, ἀπύχτως ὑμνήσωμεν, καρδίᾳ καὶ στόματι Θεοτόκου αὐτῆν ὁμολογοῦντες, ὡς κυρίου γεννήσασαν Θεοῦ σεσαρκωμένον, καὶ προσευχούσαν ἀπαύστως ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Τῆ δὲ τετάρτῃ καὶ παρασκευῇ λέγε τοῦτο·

Ταχὺ προκατάλαβε, πρὶν βυλωθῆναι ἡμᾶς ἐχθροῖς βλασφημοῦσί σε, καὶ ἀπειλοῦσιν ἡμῖν, Χριστὲ ἐθεὸς ἡμῶν· ἔθηκε τῷ σταυρῷ σου τοὺς ἡμᾶς πολεμοῦντας. Γνωσάτωσαν πῶς ἰσχύει ὀρθοδόξων ἡ πίστις προσειπίας τῆς Θεοτόκου, μόνε φιλόθροωπε.

Τῷ σαββάτῳ, τοῦτε·

Ὡς ἀπαρχὴ τῆς φύσεως, τῷ φυτουργῆ τῆς κτίσεως, ἡ οἰκουμένη προσφέρει σοι, Κύριε, τοὺς θεοφόρους μάρτυρας· ταῖς αὐτῶν ἱκεσίας ἐν εἰρήνῃ βαθεῖα τὴν Ἐκκλησίαν σου διὰ τῆς Θεοτόκου συντήρησον, πολυέλεε.

Τῆ δὲ κυριακῇ λέγομεν τὴν ὑπακοὴν τοῦ τυχόντος ἤχου· Κύριε, ἐλέησον, μ'. Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ. Τὸ, Κύριε ἐλέησον, γ'. ἀδξα. Καὶ νῦν. Τὴν τιμωμένον. Ἐν ὀνόματι Κυρίου εὐλόγησον, Πάτερ. Ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ· Ὁ θεὸς οἰκτιρῆσαι ἡμᾶς. Καὶ εἰ Τεσσαρακοστή, ποιούμεν τὰς γ' μεγάλας μετανοίας, λέγοντες τὴν προγραφείσαν εὐχὴν· Κύριε καὶ Δέσποτα τῆς ζωῆς μου. Ὁμολοῖ καὶ τὰς ἑτέρας μικρὰς ιε'. Εἶτα καὶ τὴν τελευταίαν, γινόμεναι ὀμολογίαν. Εἶτα καὶ τὴν τελευταίαν, γινόμεναι ὀμολογίαν. Εἶτα Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, εὐ, Κύριε ἐλέησον, ιβ', καὶ τὴν παρούσαν εὐχὴν·

Χριστὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον καὶ ἀγιάζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, σημειωθήτω ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ἵνα ἐν αὐτῷ ὀφείμεθα φῶς τὸ ἀπρόσβιον· καὶ κατεύθυνον τὰ διαβήματα ἡμῶν πρὸς ἐργασίαν τῶν ἐντολῶν σου προσειπίας τῆς παναρχάντου σου Μητρός καὶ πάντων τῶν σου ἁγίων. Ἀμήν.

ἀδξα. Καὶ νῦν. Καὶ γίνεται ἀπολύσις.

235. *Comit. Utinam, sicut hæc postrema Oratio hic integra describitur, sic et reliquæ omnes supra assignatæ describerentur!* non occurreret hic tot ænigmata, nulli Œdippo solvenda. In primis enim Ἰεροσολοῦσιν quid sit, ne inter Græcos quidem convenit, ut colligitur ex Goaro: quem qui volet, consulat in *Euchologio* fol. 57. Ego autem hic ex Paracletico tantum apponam troparium unum, quod Ἰεροσολοῦσιν ibidem inscribitur. Sic autem sonat: « Ἡ τοῦ ἱεροῦ μετάνοια παράδεισον ἐπέλησε· ὃ δὲ θρόνος τῶν μυστήρων τὴν χαρὰν ἐκθύσεν· ὅτι ἀνέστη, Χριστὲ ὁ θεὸς, πατέρον τῷ κόσμῳ τὸ μέγα εὐδοκίαν. » Latronis penitentia paradisi prædator est, et lamentatio afferentium unguenta gaudium significavit; quia resurrexisti, ChristeDeus, tribuens mundo magnam misericordiam. » Precationem item illam, quæ incipit: « Qui in omni tempore, » reperire non potui, frustra Græcorum volumina hunc in finem scrutatus. At banc, qui a voce τῆς τιμωτέρας, sive « Excelsiorem » inchoatur, inveni et dedi num. 213, ideoque hic repetenda non est. Iuveni quoque precationem, quæ ad tres majores reverentias fundi consuevit. Ea S. Ephrem habet auctoritatem, non antiquum illum diaconum Edessæ in Syria, Basilio coævum et amicam, sed linguæ Græcæ imperitum; verum alium multum recentiore, monachum tamen, qui in Catena hymnographorum ex sinistro latere antepenultimus ponitur, Ἐφραὴμ Καρίας, quod nomen num. 25 Latine reddidi « Ephrem Carizæ. » Non ideo tamen hic fuerit S. Ephrem, Milassæ in Caria episcopus, cujus Acta ad 24 Januarii illustravit Henchenius: ab hoc enim diversus est Melodus, simpliciter Καρίας dictus, habituque monastico, sine episcopali pallio, expressus. Et hoc animadverso, cupit Papebrochius aliquid mutari in suo ad 21 Martii commentario de SS. Abrahamo et Maria, quorum ad Hellespontum in minori Asia conversatorum Acta, alius quidam Ephrem scripsit, titulo sancti Patris nostri honoratus etiam ipse, nibilo tamen minus a Melodo diversus, si hic ad sæculum ix vel x pertineat, et sanctus Abraham

232. Et secunda quidem feria, tertia et quinta, dic præsens Mariale:

Gloriosissimam Dei Matrem, et sanctiorem angelis sonore cantemus; eamque corde et ore confiteamur esse Dei Genitricem, utpote quæ proprie genuit Deum incarnatum, et quæ pro nostris animabus supplicare nunquam desinit.

Feria autem quarta et sexta, dic istud:

Antequam redigamur in servitium, Christe Deus noster, velociter occurre iniuriis, qui te blasphemant, et comminantur nobis; per crucem tuam erige nos certantes. Effice, qui solus benignus es, ut cognoscant, quantum Deiparæ precibus possit Orthodoxorum fides.

Sabbato, illud:

233. Pios martyres, veluti primitias naturæ, tibi, Domine, creaturæ Satori, offert orbis universus; Horum precibus, multum misericors, tuam Ecclesiam per Deiparam in alta pace custodi.

Die Dominica recitamus ὑπακοὴν occurrentis tæni: Domine, miserere, quadragesimæ. Qui omni tempore. Domine, miserere, ter. Gloria. Et nunc. Excellentiore. In nomine Domini, benedic, Pater. Sacerdos exclamat: Deus misereatur nostri. Et si sit Quadragesima, facimus tres majores reverentias, dicentes præscriptam præcationem: Domine et Dominator vitæ mæ. Consimiliter et alias minores undecim. Deinde et postrema: adeo ut omnes simul acceptæ sint numero xv. Postea Trisagion, Sanctissima Trinitas, Pater noster, Domine miserere, duodecies; ac tandem præsentem orationem:

234. Christe, lux vera illuminans et sanctificans omnem hominem venientem in hunc mundum, signetur super nos lumen vultus tui; ut in ipso intueamur lumen inaccessum; et dirige gressus nostros ad operationem mandatorum tuorum, precibus intemeratæ Matris tuæ, tuorumque sanctorum omnium. Amen.

Gloria. Et nunc. Et fit dimissio.

cum nepte Maria non male referatur ad sæculum vi, quod alias licebit recognoscere ac forsitan etiam retractare.

236. Ut ut est, precatio, quam inveni ad tres majores reverentias recitandam, auctorem habet S. Ephrem, juxta Typicam et Horologium; atque hoc modo pergitur. Ad primam reverentiam dicitur: Κύριε καὶ ἑσπота τῆς ζωῆς μου, πνεῦμα ἀργίας, περιεργίας, φιλαργίας, καὶ ἀργολογίας μὴ μοι δός, « Domine et dominator vite mee, non des mihi spiritum pigritiae, curiositatis, ambitionis, et otiosae sermonis. » Ad alteram dicitur: Πνεῦμα ἐξ ταπεινοφροσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ ὑπομονῆς. καὶ ἀγάπης χάρισά μοι τῷ σπ̄ θεῷ. « Sed spiritum humilitatis, et temperantiae, et patientiae, et charitatis tribue mihi sermo tuo. » Ad tertiam denique: Ναλ, Κύριε βασιλεῦ, ἐόρησαί μοι ὄρθν τὰ ἐμὰ πταίσματα, καὶ μὴ κατακρίνειν ἐὼν ἀδελφόν μου· ὅτι εὐλογητός εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. « Ita, Domine rex, da ut meos lapsus videam, neve condemnationem fratrem meum: quia benedictus es in saeculorum saecula. » Veruntamen rudiores monachi, nullisque litteris exculi, dicunt ad quamlibet majorum reverentiam, sive corporis invocationem, hoc duntaxat cum Publicano, Ὁ Θεός, Δάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ, « Deus, propitius esto mihi peccatori. » De ipsis reverentia vide num. 202.

MESORIUM PRIMAE.

237. Ad Primae mesorium quod attinet, de eo alicuius disserimus num. 224, ubi et ex Typici verbis videre licet, quando recitetur et quo loco, quosque psalmos complectatur, quas preces alias. At vero cum ibi harum precationum initia solummodo expressa fuerint, nostrum est ut reliqua ex Horologio supplicemus. Lucipienus ergo ab illo Trupario, quod Κατανωκτόν appellatur, et quod ibi, casu nescio quo, « Nocturnum » Latine legitur, sed male: non enim κατανωκτόν, ibi « nocturnum » significat, sed (si mihi fas sit, ita loqui) « compunctivum; » quoniam verbis contextitur adeo gravibus, ut in recitandum animis spirituum compunctionis facile possit progignere; adeoque a νύττω « pungo, » et propius a κενανύττω, « compungo, » ducit originem, non a νύξ, « nox. » Est autem tale.

Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς πάσης ἁ γὰρ ἀπολογία ἀποροῦντες, ταύτην σοι ἰκεσάμεθα, ὡς δεσπότη, οἱ ἀμαρτωλοὶ προσπέραμεν. Ἐλέησον ἡμᾶς.

Δόξα.

Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς· ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποίηθαμεν, μὴ ὀργισθῆς ἡμῖν σφόδρα, μηδὲ μνησθῆς τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν· ἀλλ' ἐπιδείξῃς καὶ νῦν ὡς εὐπλαγῆς, καὶ λήτρωσαι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν· σὺ γὰρ εἶ θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς σου, πάντες ἔργα χειρῶν σου, καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπιτεκλήμεθα.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Τῆς εὐπλαγῆς τὴν πύλν ἀνοίξον ἡμῖν, εὐλογημένη Θεοτόκε. Ἐλπίζοντες εἰς σὲ μὴ ἀστοχησώμεν, ρυσθίεσθαι διὰ σοῦ τῶν περιστάσεων σὺ γὰρ ἡ σωτηρία τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'. Δόξα. Καὶ νῦν. Τῆν τιμιωτέραν τῶν χειρῶν ἡμῶν. Ἐν ὄνοματι τοῦ Κυρίου εὐλόγησον, Πάτερ. Καὶ ποιούμεν μετανόιας μεγάλας γ' μετὰ καὶ τῆς εὐχῆς, ὡς διδάσκῃται. Ἐἴτα λέγομεν τὴν παρούσαν εὐχὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ὁ Θεός ὁ αἰώνιος, τὸ ἀναρχον καὶ ἀίδιον φῶς, ὁ πάσης κτίσεως δημιουργός, ἡ τοῦ ἔλεους πηγή, τὸ τῆς ἀγαθότητος πλάγιον, καὶ τῆς φιλοφροσύνης ἀνεξίτητος ἄβυσσος, ἐπίφανον ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τὸ προσώπου σου, Κύριε. Ἀμύμων ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, νοστή ἡμεῖς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐφροσύνης· τὰς ψυχὰς ἡμῶν πληρώσον, καὶ διδάξον ἡμᾶς τὰ σὰ μελετῆν αἰ, καὶ φέγγεσθαι κρίματα, καὶ ἐξομολογεῖσθαι σοι διηνεκῶς, τῷ ἡμετέρῳ δεσπότη καὶ εὐεργέτη. Τὰ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἔργα πρὸς τὸ ὄν κατεύθυνον θελήμα, καὶ πράττειν ἡμᾶς τὰ σοι εὐάρεστα καὶ φιλὰ εὐδόξων· ἵνα καὶ διὰ τῶν ἀναξίων ἡμῶν δοξάζηται σοι τὸ πανάγων ὄνομα, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆς μᾶς θεότητος καὶ βασιλείας, ἧ πρέπει πάντα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐἴτα ἐπισυνάγομεν καὶ ταύτην τοῦ αὐτοῦ.

Miserere nostri, Domine, miserere nostri: etenim omnis purgationis indigi hanc tibi, utpote Domino, supplicationem peccatores offerimus. Miserere nostri.

Gloria.

238. Domine, miserere nostri: in te enim confisi sumus, ne irascaris nobis valde, neque reminiscere iniquitatum nostrarum; sed respice nos ut misericors, et libera nos ab inimicis nostris. Tu enim es Deus noster, non omnes opera manuum tuarum; et nomen tuum invocavimus.

Et nunc.

Mariale.

Misericordix januam aperi nobis, benedicta Del Genitrix. Non erremus in te sperantes: per te cripiamur necessitatibus. Tu enim salus es generis Christiani.

239. Domine, miserere, quadragies. Gloria. Et nunc. Excelsiorem Cherubim, in nomine Domini, benedic, Pater, Et facimus tres majores reverentias, et una jam assignatas precationem fundimus, ac deinde Orationem Basilii Magni.

Sempiternae Dens, lux principii expers, ac perpetua omnis creaturae opifex, fons misericordiae, pelagus bonitatis, et beneficentiae investigabilis abyssus: signa super nos lumen vultus tui, Domine. Intellectualis sol justitiae ac jucunditatis, illucesce in cordibus nostris, nostras animas imple; et doce nos tua cogitare semper, ac loqui iudicia, et tibi Domino ac benefactori nostro jugiter confiteri. Manuum nostrarum opera secunda tuam dirige voluntatem, et ad peragenda ea, quae tibi placita sunt ac grata, atrahere nos, viamque facilem concede; ut et per nos indignos glorificetur sanctissimum tuum nomen, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, unius et deitatis et regni, cui convenit omnis gloria, honor et adoratio, in saecula. Amen.

Postea et hanc ejusdem orationem adiungimus.

240. Qui emittis lucem, et vadit; qui solem ori-
ri facis super justos et injustos, super bonos et
malos (n), qui fabricaris auroram, totumque orbem
illumina, illumina et corda nostra. Universorum
Domine, ut tibi hoc die placeamus, nobis concede,
custodiens nos ab omni peccato, et omni iniqua
actione, liberans nos ab omni sagitta volante per
diem, et omni adversaria potestate. Precibus in-
contaminatae Dominae nostrae Deiparae, tuorum ex nulla
constantium materia ministrorum, et celestiumque
virtutum, ac omnium sanctorum, qui tibi a saeculo
placere. Tuum est enim, Deus noster, misereri ac
servare nos: et tibi gloriam damus, Patri, et Filio,
et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula
saeculorum. Amen.

Gloria, Et nunc. Excelsiorem. Et finis imponi-
tur.

241. Comm. Jam nunc Marte proprio observaveri eruditus lector, haez quae hic ariet Horologium, non
satis congruere illis, quae cum. 223, pro Primae mesorio habet S. Sabae Typicum. Quippe hoc Typicum
praeferit multa, quae hic recitanda in Horologio proponuntur. Utrum utro melius, quis decidat? Iuterum
cum de Horis minoribus aliis, prout passim recitantur, pauca tradat Typicum, ex eodem Horologio, or-
dinem earum ac seriem pandemus.

HORA TERTIA.

242. Rex caelestis, Trisagium; reverentiae tres,
Sanctissima Trinitas, Pater noster. Quia tuum est,
Domine, miserere, duodecies. Venite, adoremus,
tertio. Deinde psalmi.

Comm. Hi psalmi sunt, XVI: Exaudi, Domine, justitiam meam. XIV: Ad te, Domine, levavi animum
meum. Et I: Miserere mei, Deus, secundum.

245. Gloria. Et nunc. Alleluia, tertio. Et, si Deus C
Dominus dicitur, die diei troparium, Et nunc,
Mariale hoc: Deipara, tu es vitis vera, Sin
autem Alleluia, die sequens troparium touo obli-
quo 2:

Christe, qui hora tertia sanctissimum tuum
Spiritum apostolis misisti, hunc, o benigne, ne au-
feras a nobis: sed eum in nobis te deprecantibus
innoxa.

VERSICULUS 1.

Cor mundum crea in me, Deus (b).

VERSICULUS 2.

Ne projecias me a facie tua (c).

Gloria. Et nunc.

Mariale.

Dei Genitrix, tu es vitis vera, quae vita fru-
ctum peperisti. Te, Domina, deprecamur, una
cum apostolis pete animabus nostris misericor-
diam.

Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus
de die in diem. Prospera nos, Deus salutarium no-
strorum, Deus noster, Deus salutis.

243 bis. Trisagium, Sanctissima Trinitas, Pater
noster, Quia tuum est, et haec troparia:

Benedictus es, Christe Deus noster, qui insti-
tuisti sapientissimos piscatores, ad eosque sanctum
Spiritum misisti, et per eos irretisti orbem; o ho-
minum amans, sit tibi gloria.

Gloria

(a) Matth. v. 45.

(b) Psal. I, 12.

A 'Ο εὐχιστοῦ ἔλλων τὸ φῶς καὶ πορεύεται, ὁ ἀνατέ-
λων τὸν ἥλιον ἐπὶ δεκαὶ ἑκατοῦ καὶ ἀέτικου, ποιητοῦς τε
καὶ ἀγαθοῦς, ὁ ποιῶν ἄβρονον καὶ φωτίζων πᾶσαν
τὴν οἰκουμένην, ζῶτισον καὶ ἡμῶν τὰς καρδίας. Δέ-
σποσα τῶν ἀπάντων, χάρισαι ἡμῖν ἐν τῇ παρούσῃ
ἡμέρῃ εὐαρεστήσαι σοι, διαφυλάττων ἡμᾶς ἀπὸ πά-
σης ἁμαρτίας καὶ πάσης πονηρᾶς πράξεως, βούλε-
μος ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς βέλου, πεπομένου ἡμέρας, καὶ
πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως; πρεσβείας τῆς παν-
αχράντου Δεσποτίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῶν ἄλλων σου
λειτουργῶν καὶ ἐπουρανίων δυνάμεων, καὶ πάντων
τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων. Ἐν
γὰρ ἔστι τὸ ἐλεεῖν, καὶ σῶζειν ἡμᾶς, ὁ Θεὸς ἡμῶν,
καὶ σὺ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ
Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Δόξα. Καὶ νῦν. Τὴν τιμωτέραν. Καὶ γίνεται ἀπό-
λοισις.

ᾠΡΑ ΤΡΙΤΗ.

Βασιλεῦ οὐράνιε, Τρισάγιον, μετάνοια γ', Παν-
αγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, Ὅτι σου. Τὸ, Κύριε, ἐλέη-
σον, ιβ'. Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, ἐκ τούτου. Εἶπα οὐ
φαλοῖ.

Δόξα. Καὶ νῦν. Ἀλληλούια, ἐκ τρίτου. Καὶ εἰ μὲν,
Θεὸς Κύριος, λέγεται, λέγεται τῆς ἡμέρας τροπά-
ριον, Καὶ νῦν, Θεοτόκιον τὸ Θεοτόκε, οὐ εἰ ἁμ-
πελος ἡ ἀληθινή. Εἰ δὲ Ἀλληλούια, λέγε τὸ παρὸν
τροπάριον πρὸς ἕχον κλ. β'.

Κύριε, ὁ τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα ἐν τῇ τρίτῃ
ᾠρᾳ τοῖς ἀποστόλοις σου καταπέμφας, τοῦτο, ἀγαθὲ,
μὴ ἀνέλθῃς ἀπ' ἡμῶν ἀλλ' ἐγκαίνισον ἡμῖν δεομένους
σου.

ΣΤΙΧΟΣ α.

Καθεῖαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός.

ΣΤΙΧΟΣ β.

Μὴ ἀπρβίβης με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου

Δόξα. Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Θεοτόκε, οὐ εἰ ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, ἡ βλαστῆ-
σασα τὸν καρπὸν τῆς ζωῆς; σὺ ἱκετεύομεν, πρέσβευε,
δέσποινα, μετὰ τῶν ἀποστόλων ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς
ἡμῶν.

Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογητὸς, εὐλογητὸς Κύριος ἡμέ-
ραν καθ' ἡμέραν. Κατευθώσαι ἡμῖν, ὁ Θεὸς σωτη-
ριον ἡμῶν, ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σῶζειν.

Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, Ὅτι σου,
καὶ τὰ τροπάρια ταῦτα.

Εὐλογητὸς εἰ, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ πανσόφους
τοὺς ἀμειβὺς ἀναβελξας, καταπέμφας αὐτοῖς τὸ Πνεῦ-
μα τὸ ἅγιον, καὶ εἰ αὐτῶν τὴν οἰκουμένην σαγητεύ-
σας, φιλάνθρωπε, δόξα σοι.

Δόξα.

(c) ibid. 13.

Ταχέων καὶ σταθερὰν διδοῦ παραμυθίαν τοῖς Ἀδούλοις σου, Ἰησοῦ, ἐν τῷ ἀκριβοῦσι τὰ πνεύματα ἡμῶν· μὴ χωρίσου τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἐν θλίψει· μὴ μακρύνου τῶν φρενῶν ἡμῶν ἐν περιστάσει· ἀλλ' ἀεὶ ἡμᾶς πρόθεσασον ἔγγιστον ἡμῖν, ἔγγιστον, ὅπως καὶ τοῖς ἀποστόλοις σου πάντοτε συνῆς, οὕτω καὶ τοῖς σε ποθεῦσιν ἔνωσον σεαυτὸν, οἰκτίρμων, ἵνα συνημμένοι σε ὑμνωμέν, δοξολογῶμεν τὸ πανάγιόν σου Πνεῦμα.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Ἡ ἐλπίς, καὶ προστασία, καὶ καταφυγή τῶν Χριστιανῶν, τὸ ἀκαταμάχητον τεῖχος τῶν καταπονημένων, ὁ λιμὴν ὁ ἀχειμαστός, σὺ εἶ, Θεοτόκε ἀγραντε· ἀλλ' ὡς τὸν κόσμον σώζουσα τῇ ἀπαύσῃ πρεσβεῖς σου, μνήσθητι καὶ ἡμῶν, Παρθένε πανύμνητε.

Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'. Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ μεθ' ἡν, Κύριε, ἐλέησον, γ'. Δόξα. Καὶ νῦν. Τῇ τιμιωτέραν τῶν χειρῶν σου. Ἐν τῷ ὄνοματι Κυρίου εὐλόγησον, Πάτερ. Καὶ, εἰ ἔστι Τεσσαρακοστὴ, Αὐτοῦ μετὰ τὰς μετανοίας, ὡς προεγράφη. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν μετένοιαν λέγομεν τὴν εὐχὴν τοῦ ἁγίου Μαρδάρου, Δέσποτα Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ.

Hanc orationem S. Sabae Typicum sic integrum exhibet.

Δέσποτα Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ, καὶ Κύριε Υἱὲ μονογενὲς Ἰησοῦ Χριστέ, ἅγιον Πνεῦμα, μία θεότης, μία δύναμις, ἐλέησον με τὸν ἁμαρτωλὸν καὶ ὡς ἐπίστασαι κρίμασι, σώσον με τὸν ἀνάξιον δοῦλον σου, ὅτι εὐλογητός εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Comx. Sed Typicum hic nomen S. Mardarii non Novissimus quidem aliquem sanctum Mardarium, qui sub Diocletiano passus est in Armenia cum Eustratio, Xenio, Eugenio et Oreste; sed hic est antiquior, quam ut orationem istam contempsisset videtur; et quia nec Albius quidem ipsius meminit inter Melodos, neque reperitur in Catena seu Corona, jam saepe nominata, videri possit omnibus junior.

MESORIUM TERTIÆ.

Μετὰ τὸ, Εὐλογητός, Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, C Πάτερ ἡμῶν, Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, γ', οἱ ψαλμοί, θ'. Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπελάβες με· εἶτα ὁ λαὸς Μακάριος ὧν ἀφῆθαι· ὁ δ', Εὐλόγησον, ὁ Θεός, τῆς δεξιᾶς μου.
Δόξα, Καὶ νῦν, Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, καὶ τροπάρια ταῦτα.

Ὁ Θεός τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ ποιῶν ἀεὶ μεθ' ἡμῶν κατὰ τὴν σὴν ἐπιείκειαν, μὴ ἀποστήσης τὸ ἐλεός σου ἀπ' ἡμῶν, ἀλλὰ ταῖς αὐτῶν ἰκεσίαις ἐλπίσῃν κυβέρνησον τὴν ζωὴν ἡμῶν.

Δόξα.

Ὁ μάρτυρές σου, Κύριε, ἐν τῇ ἀθλήσει αὐτῶν, στεφάνους ἐκομίσαντο τῆς ἀφρασίας, ἐκ σοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἔχοντες γὰρ τὴν ἰσχύν σου, τοὺς τυράννους καθέλον ἔθραυσαν καὶ δαιμόνων τὰ ἀνίσχυρα θράσῃ αὐτῶν ταῖς ἰκεσίαις, Χριστέ, σώσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Τεῖχος ἀκαταμάχητον ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ὑπάρχεις, Θεοτόκε Παρθένε· πρὸς σὲ γὰρ καταφεύ-

Velocem et firmam famulis tuis consolationem, Jesu, adhibe in nostrorum spirituum morore; ne desere animas nostras in tribulationibus; o e mentibus nostris in necessitatibus elongare; appropinqua nobis, appropinqua qui es ubique: et quemadmodum eras semper cum apostolis tuis, ita et nobis tui flagrantibus desiderio adijunge te, o misericors, ut iuncti te celebremus, et Spiritum sanctissimum tuum glorificemus.

Et nunc.

Mariale.

Tu, illibata Dei Genitrix, es Christianorum spes, et patrocinium, et perfugium; inexpugnabilis oppressorum murus, portus nescius tempestatis; quare, sicut mundum servas jugi tua deprecatione, sic et nostri recordare.

243 ter. Domine, miserere, quadrages. Qui omni tempore et hora. Post quam precem, dicitur Domine, miserere, ter. Gloria. Et nunc. Excelssorem Cberubim. In nomine Domini benedic, Pater. Et, si sit Quadragesima, facimus reverentias, ut ante scriptum est. Post ultimam autem reverentiam, recitamus orationem S. Mardarii, Domine Deus, Pater omnipotens.

Domine Deus, Pater omnipotens, et Domine Fili unigenite Jesu Christe, sancte Spiritus, una deitas, una potentia, miserere mei peccatoris; et quibus scis iudiciis, salva me indignum famulum tuum, quia benedictus es in secula. Amen.

exprimit. Hic sanctus nobis adhuc incognitus est. Novissimus quidem aliquem sanctum Mardarium, qui sub Diocletiano passus est in Armenia cum Eustratio, Xenio, Eugenio et Oreste; sed hic est antiquior, quam ut orationem istam contempsisset videtur; et quia nec Albius quidem ipsius meminit inter Melodos, neque reperitur in Catena seu Corona, jam saepe nominata, videri possit omnibus junior.

244. Post Benedictus, Trisagion, Sanctissima Trinitas, Pater noster, Venite, adoremus, ter, dicuntur psalmi: xxix, Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me: deinde xxxi, Beati, quorum remissa sunt: et lx, Exaudi, Deus, deprecationem meam.

His psalmis finitis dicuntur: Gloria. Et nunc. Sanctissima Trinitas. Pater noster, et hæc troparia.

Deus patrum nostrorum, qui nobiscum semper agis secundum mansuetudinem tuam, ne avertas misericordiam tuam a nobis, sed ipsorum deprecationibus vitam nostram in pace gubernata.

Gloria.

Martyres tui, Domine, in suo certamine abs te Deo nostro retulerunt immortalitatis coronam: tua enim muniti fortitudine vicerunt tyrannos, et demonum invalidam fregerunt audaciam. Eorumdem martyrum deprecationibus serva, Christe, animas nostras.

Et nunc.

Mariale.

Murus inexpugnabilis Christianorum es, Deipara Virgo: nam ad te confugientes, invulnerati

persistimus; et peccantes, te habemus deprecati-
cem. Ideo referimus tibi gratias, et clamamus;
Ave. gratia plena, Dominus tecum.

245. Domine, miserere, quadragies. Gloria.
Et nunc. Excelsiorem Cherubim. In nomine Do-
mini, benedic, Pater. Per preces sanctorum Pa-
trum. Tres magnas facimus reverentias, dicimus-
que precationem S. Ephrem, ac deinde hanc Ba-
siliii Magni :

Domine Deus noster, qui pacem tuam dedisti
hominibus, et sanctissimi Spiritus donum ad tuos
discipulos ac apostolos demisisti, eorumque labia
per linguas igneus tua aperuisti potentia, aperi et
nostra peccatorum labia; ac quomodo, et pro qui-
bus orare oporteat, edoce nos. Dirige vitam no-
stram, tu, qui tranquillus fluctuantium portus es,
et viam, in qua ambulemus nobis commonstra.
Spiritu rectum innova in visceribus nostris, et
Spiritu principali confirma (a), quidquid in menti-
bus nostris lubricum est, ac inconstans; ut quoti-
die Spiritu tuo bono ad id, quod conveniens est,
deducti, mandata tua observare possimus, semper-
que meminisse tuæ gloriose presentiae, scrutantis
omnia, quæ a nobis hominibus fiunt, et non decipi
fluxus hujus mundi voluptatibus; sed cupiditatem
futuris fruendi thesauris corroborata. Quia benedi-
ctus es, et laudabilis in omnibus sanctis tuis in sæ-
cula seculorum. Amen.

ἄγοντες ἄσπρωτοι διαμένομεν· καὶ πάλιν ἀμαρτάνοντες,
ἐχομέν εἰς πρεσβεύουσάν διὰ εὐχαριστοῦντες βουόμε-
νοι· Χαίρει, κεχαριστωμένῳ, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

Ὁ, Κύριε, ἐλέησον, μ'. Δέξαι. Καὶ νῦν. Τὴν
τιμιωτέραν τῶν χειρῶν ἡμῶν. Ἐν ὀνόματι Κυρίου, ἐλό-
γησον, Πάτερ. Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων. Δις
τρεις μεγάλας μετανοίας μετὰ καὶ τῆς εὐχῆς τοῦ
δοῦλου Ἐφραίμ· εἶτα τὴν περὶ σοῦ εὐχὴν τοῦ μεγάλου
Βασίλειου·

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τὴν σὴν εἰρήνην δεδωκώς
τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος
δωρεάν τοῖς σοῖς μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις καταπέμ-
ψας, καὶ τὰ τούτων χεῖλη ἐκ πυρίνου γλωσσῶν διαν-
οφῆς δυνάμει σου διάνοιξον καὶ ἡμῶν τῶν ἀμαρτω-
λῶν τὰ χεῖλη, καὶ διδάξον ἡμᾶς πῶς δεῖ, καὶ ὑπερ-
βῶν γρῆ προσεύχεσθαι. Κυβέρνησον ἡμῶν τὴν ζωὴν,
ὁ εὐδῖος τῶν χειμαζομένων λιμῆν, καὶ γνώρισον ἡμῶν
ὄδον ἐν ἧ πορευομένηθα. Πνεύματι εὐθέως ἐγκαινίσσον ἐν
τοῖς ἐγκάτοις ἡμῶν, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶν τῶ τῆς
δεινολίας ἡμῶν στήριξον ἀλιθερόν· ἵνα καθ' ἐκάστην
ἡμέραν, τῷ Πνεύματι σου τῷ ἀγαθῷ πρὸς τὸ συμφέ-
ρον ὁδηγούμενοι, καταξυθιζόμενοι ποιεῖν τὰς ἐντολάς
σου, καὶ τῆς σῆς ἀεὶ μνημονεύειν ἐνδόξως καὶ ἐρευ-
νητικῆς τῶν πεπραγμένων ἡμῶν τοῖς ἀνθρώποις παρ-
ουσίας, καὶ μὴ τοῖς φθειρομένοις τοῦ κόσμου τούτου
συναπατάσθαι τερπνοῖς, ἀλλὰ τῶν μελλόντων ὀρέ-
γεσθαι τῆς ἀπολαύσεως ἐνίσχυσον θησαυρῶν. Ὅτι
εὐλογητός, καὶ αἰνετός ὑπάργχεις ἐν πᾶσι τοῖς ἁγίοις
σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SEXTA.

246. Præpositus dicit ter : Venite, adoremus : C
sunt reverentiae tres, et incipimus Horam sextam,
canentes psalmum LIII, Deus, in nomine tuo sal-
vum me fac : et LVIII, Exaudi, Deus, orationem
meam, et ne despexeris : et XC, Qui habitat in ad-
jutorio.

Gloria. Et nunc. Alleluia, ter. Et, si canitur
Deus Dominus, dicimus troparium diei; si autem
Alleluia, sequens troparium. Tonus 2.

Qui sexta die et hora, affixisti cruci admissum
in paradiso ab Adamo peccatum, etiam bpsuum
nostrorum chirographum discerpe, Christe Deus,
et salva nos.

VERSICULUS 1.

Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despexeris
deprecationem meam (b).

VERSICULUS 2.

Ego ad Deum clamavi, et Dominus audivit
me (c).

Gloria. Et nunc. Mariale.

Quia non habemus fiduciam, propter multa de-
ficta nostra; ideo tu, Virgo Deipara, obtestare
illum, qui est ex te genitus: multum enim apud

(a) Psal. L, 11.

(b) Psal. LIV, 2.

Ὁ προστάς· Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, ἐκ γῆ
μετάνοιαι τρεῖς, καὶ ἀρχόμεθα τῆς ἑκτης ὥρας, ψάλ-
λοντες τὸν, γγ', Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου σώσθη
με. Καὶ ζγ', Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν
μου, καὶ μὴ ὑπερίδης· καὶ ιζ', Ὁ κανοικῶν ἐν βοη-
θείᾳ.

Δέξαι. Καὶ νῦν. Ἀλληλουῖα, ἐκ γ'. Καὶ εἰ μὴ ψάλ-
λεται τὸ, Θεὸς Κύριος, λέγομεν τὸ τῆς ἡμέρας τρο-
πάριον εἰ τὰ Ἀλληλουῖα, τὸ παρὸν τροπάριον. Ἡ-
χος β'.

Ἢ ἐν ἑκτη ἡμέρᾳ καὶ ὥρᾳ τῷ σταυρῷ προ-
ηλώσας τὴν ἐν παραδείσῳ τυλμηθεῖσαν τῷ Ἀδὰμ
ἀμαρτίαν, καὶ τῶν πταισμάτων ἡμῶν τὸ χεῖρόγρα-
φον διάβρηξον, Χριστέ ὁ Θεός, καὶ σώσον ἡμᾶ·

STICHOS α'.

Ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου, καὶ μὴ
ὑπερίδης τὴν δέησίν μου.

STICHOS β'.

Ἐγὼ πρὸς τὸν Θεὸν ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος εἰ-
σῆκουσέ μου.

Δέξαι. Καὶ νῦν. Θεοτόκιον.

Ὅτι οὐκ ἔχομεν παρῆρσιαν διὰ τὰ πολλὰ ἡμῶν
ἀμαρτήματα, σὺ τὸν ἐκ σοῦ γεννηθέντα διωσώπησον,
Θεοτόκε Παρθένη· πολλὰ γὰρ ἐσχάζει δόσεις Μητρὸς

(c) Psal. LIV, 18.

πρὸς εὐμένειαν Δεσπότου. Μὴ παρήξῃς ἁμαρτωλῶν
 ἱκεσίας, ἢ πάνσομος· οὐκ ἐλεῖς μὴν ἐπὶ καὶ σώζειν
 βουλόμενος, ὁ καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν καταδέξαι-
 νος.

Ταχὺ προκαταλάβετσαν ἡμᾶς ὁ οἰκτιρῶν σου,
 Κύριε· οὐκ ἐπιτωγίσασαιεν σφόδρα. Βοήθησον ἡμῖν,
 ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν· ἔσκεν τῆς δόξης τοῦ ὀνό-
 ματός σου, Κύριε, ῥύσαι ἡμᾶς· καὶ ἰάσθητι ταῖς
 ἁμαρτίας ἡμῶν ἔσκεν τοῦ ὀνόματός σου.

Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, καὶ τὰ
 τροπάρια ταῦτα, εἰς τῆγον δευτέρον·

Σωτήρια εἰργάσω ἐν μέσῳ τῆς γῆς, Χριστὲ ὁ
 Θεός· ἐπὶ σταυροῦ τὰς ἀχράντους σου χεῖρας ἐξέτα-
 νας, ἐπισυνάγων πάντα τὰ ἔθνη, κράζοντα, Κύριε,
 δόξα σοι.

Δόξα.

Τὴν ἀχραντὸν εἰκόνα σου προσκυνοῦμεν, ἀγαθὲ,
 αἰτούμενοι συγχώρησιν τῶν πταισμάτων ἡμῶν, Χρι-
 στὲ ὁ Θεός· βουλῆσει γὰρ εὐδόκησας ἀνελεῖν ἐν τῷ
 σταυρῷ, ἵνα ῥύσῃ σὺς ἑκτασας ἐκ τῆς δουλείας τοῦ
 ἔθροῦ· ὅθεν εὐχαριστῶς βοῶμεν σοι· Χαράς ἐπιλή-
 ρωσας τὰ πάντα, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, παραγενόμενος εἰς
 τὸ σῶσαι τὸν κόσμον.

Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Εὐσπλαγχνίας ὑπάρχουσα πηγὴ, συμπαθίας
 ἀξίωσον ἡμᾶς, Θεοτόκε· βλέπον εἰς λαὸν τὸν ἁμαρ-
 τήσαντα· δεῖξον εἰς ἀεὶ τὴν ἔυσπλασίαν σου· εἰς σὲ
 γὰρ ἐλπίζοντες, τὸ, Καίρει, βοῶμεν σοι, ὡς ποτὲ ὁ
 Γαβριὴλ ὁ τῶν ἀσωμάτων ἀρχιστράτηγος.

Ταῦτα λέγονται τῇ δευτέρῃ, τῇ τρίτῃ, καὶ τῇ
 πέμπτῃ, ὅτε οὐκ ἔχει ἡ ἡμέρα κοντάκιον· τὸ δὲ ὑπο-
 τεταγμένον λέγεται τῇ τετάρτῃ, καὶ τῇ παρασκευῇ,
 ἕως β' σταυροθεοτόκιον.

ὑπερδοξασμένη ὑπάρχεις, Θεοτόκε Παρθένα-
 ἱμῶν· ἐκ γὰρ τοῦ σταυροῦ τοῦ Υἱοῦ σου
 καταβλήθη ὁ φόβος, καὶ ὁ θάνατος τέθηκε. Νεκρω-
 θέντες ἀνέστημεν, καὶ ζωῆς ἡξιώθημεν· τὸν παρά-
 δεισον ἐλδομεν, τὴν ἀρχαίαν ἀπόλαυσιν. Διὸ εὐχα-
 ριστοῦντες, δοξολογοῦμεν ὡς κραταῖον Χριστὸν τὸν
 Θεὸν ἡμῶν, καὶ μόνον πολυέλεον.

Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'. Ἡ εὐχὴ, Ὅ ἐν παντὶ και-
 ρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ· μεθ' ἡν, Κύριε, ἐλέησον, γ'. Δόξα.
 Καὶ νῦν. Τὴν τιμιωτέραν. Μετάνοια, ὡς εἰρηται, εἰ
 ἔστι Τεσσαρακοστὴ· καὶ ἀπώλειαι.

A clementem Dominum potest Matris deprecatio.
 Supplices peccatores ne despicias, o semper aug-
 sta, quia qui libenter pro nobis passus fuit, est et
 misericors, et vult nos servare.

Cito anticipent nos misericordiae tuae, Domine,
 quia pauperes facti sumus nimis. Adjuva nos, Deus
 salutaris noster: et propter gloriam nominis tui,
 Domine, libera nos: et propitius esto peccatis nu-
 stria, propter noineh tuum (a).

Trisagium, Sanctissima Trinitas, Pater noster,
 et haec troparia tono secundo:

247. Salutaria operatus es in medio terrae,
 Christe Deus. In cruce extendisti innocuas tuas
 manus, congregans omnes populos, clamantes, Gloria
 tibi, Domine.

B

Gloria.

Veniam peccatorum nostrorum petentes, Chri-
 ste Deus, adoramus incontaminatam imaginem
 tuam: lauderis, quia ultro crucem conscendisti, ut
 quos formasti, de inimici redimeres servitute. Unde
 in animi grati signum tibi clamamus: Gaudio pop-
 uesti universa, Servator noster, qui ad servandum
 mundum venisti.

Et nunc.

Mariale.

Misericordiae fons, Genitrix Dei, dignare nos
 commiseratione: respice reum populum, ostende
 perpetuam potentiam tuam, in te enim sperantes,
 Ave clamamus tibi, sicut olim incorporeorum prin-
 cepts Gabriel.

248. Haec dicuntur secunda feria, tertia et quin-
 ta, quando dies contactium non habet; sed feria
 quarta et sexta tono secundo dicitur subjectum
 troparium, quod laudem crucis simul ac Deiparae
 complectitur.

Celebramus te, Virgo Deipara, quae gloria om-
 nes exsuperas; quoniam per Filii tui crucem vic-
 tus est infernus, et mors mortua est. Resurrexi-
 mus qui eramus mortui; vita digni redditi sum-
 mus; paradisi, voluptatem priscam recepimus.
 Idecirco gratias agentes, glorificamus Christum, qui
 Deus noster praepotens est, ac multum miseri-
 cors.

Domine, miserere, quadrages. Oratio, Qui
 omni tempore et omni hora; post quam, Domine,
 miserere, ter. Gloria. Et nunc. Excelsiorem.
 Reverentia, ut dictum est, si sit Quadragesima; et
 finis.

MESORUM SEXTAE.

Τὸ, Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, ἐκ τρίτου, καὶ ὁ ψαλ-
 μος, ὁ νι', Ἐλέησον με, ὁ Θεός, ἐλέησον με, οὐ
 κατεπάρτησέ με ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ξβ', Ὁ Θεός εἰς
 βοήθειάν μου.

Δόξα. Καὶ νῦν. Τρισάγιον Παναγία Τριάς. Πάτερ
 ἡμῶν· καὶ τὰ παρόντα τροπάρια.

Ἐξῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν
 (a) Psal. LXXVIII, 8, 9.

249. Venite, adoremus, ter, et psalmi LV, Mise-
 rere mei, Deus, quoniam concitavit me homo;
 LVI, Miserere mei, Deus, miserere mei. Et LXIX,
 Deus, in adiutorium meum.

Gloria. Et nunc. Trisagium: Sanctissima Trini-
 tas. Pater noster, et sequentia troparia.

Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic

hereditati tuæ (α), victorias imperatoribus contra barbaros concede, et tuum custodi per tuam crucem imperium.

Gloria.

Sanctorum cruciatus, quos pro te passi sunt, absterge, Domine; et cunctis nostris medere doloribus, quæsumus te, amator hominum.

Et nunc.

Sanctorum omnium ac Deiparæ precibus, pacem tuam nobis concede, Domine, et miserere nostri, qui solus misericors es.

250. Domine, miserere, quadragies. Gloria. Et nunc. Excelsiorem. In nomine Domini, benedic, Pater. Sacerdos: Per preces. Deinde facimus tres majores reverentias, et precationem S. Ephrem dicimus, ac continuo sequentem Basilii magni orationem:

Deus, potestatum Domine, omnisque conditor creaturæ, qui per incomparabilis misericordiæ tuæ viscera, Filium tuum unigenitum, Dominum nostrum Jesum Christum pro salute nostri generis misisti; et per venerandam ipsius crucem discerpisti peccatorum nostrorum chirographum; deque principibus ac potestatibus tenebrarum in ipso triumphasti: tu idem, Domine benigne, suscipe has nostras peccatorum orationes, quas tibi et grati et supplices offerimus; et libera nos ab omni gravi ac tenebrioso lapsu, et ab omnibus, qui nos lædere meditantur, inimicis visibilibus et invisibilibus, confige timore tuo carnes nostras, et ne decima corda nostra in sermones vel cogitationes malitiæ; sed tui amore nostras animas vulnera, ut ad te semper anhelemus, et tuo ducti lumine, te, inaccessible æternamque lucem, intueamur; et jugi confessione agamus tibi gratias, ingenito Patri cum tuo unigenito Filio, et sancto Sponso ac vivifico tuo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Si, Deus Dominus, cautatum fuerit, recitamus typica; sin autem Alleluia, ea differ post Nona.

κληρονομίαν σου, νίκας βασιλεύσι κατὰ βαρβάρων θεωρούμενος, καὶ τὸ σὸν φυλάττων διὰ τοῦ σταυροῦ σου πολιτεύμα.

Δόξα.

Τὰς ἀλλήθονας τῶν ἁγίων, ἃς ὑπὲρ σοῦ ἔπαθον, δυσωπήθητι, Κύριε. καὶ πάσας ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, φιλάνθρωπε, δέομεθα.

Καὶ νῦν.

Τῇ προσεῖδι, Κύριε, πάντων τῶν ἁγίων, καὶ τῆς Θεοτόκου, τὴν σὴν εἰρήνην ἔδος ἡμῖν, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς, ὡς μόνος οἰκτιρῆμων. »

Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'. Δόξα. Καὶ νῦν. Τὴν τιμιωτέραν. Ἐν ὀνόματι Κυρίου εὐλόγησον, Πάτερ. Ὁ ἱερεὺς· Δι' εὐχῶν. Εἶτα ποιοῦμεν τὰς μεγάλας τρεῖς μετανοίας, μετὰ καὶ τῆς εὐχῆς τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ, καὶ εὐθὺς τὴν παρούσαν εὐχὴν τοῦ μεγάλου Βασίλειου·

Θεὸ καὶ Κύριε τῶν δυνάμεων, καὶ πάσης κτίσεως δημιουργε, ὃ διὰ σπλάγχνα ἀνεκτάστου ἔλλους σου τὸν μονογενῆ σου Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν καταπέμφας ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦ τιμίτου αὐτοῦ σταυροῦ τὸ χειρόγραφο τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν διαβρήξας, καὶ θριαμβεύσας ἐν αὐτῷ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τοῦ σκότους· αὐτὸς, Δέσποτα φιλάνθρωπε, πρόσδεξαι καὶ ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν τὰς εὐχαριστίας ταύτας καὶ ἱκετηρίους ἐντεύξεις· καὶ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς ὀλεθρίου καὶ σκοτεινοῦ παραπτώματος, καὶ πάντων τῶν κακῶσαι ἡμᾶς ζητούντων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν ἐχθρῶν καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας ἡμῶν, καὶ μὴ ἐκλιγῆς τὰς καρδίας ἡμῶν εἰς λόγους ἢ εἰς λογισμοὺς ποτηρίας· ἀλλὰ τῷ πόθῳ σου τρώσον ἡμῶν τὰς ψυχὰς, Ἰνα, πρὸς σὲ διαπαντὸς ἀνετίξοντες, καὶ τῷ πατρὶ σοῦ φωνῇ ὀδηγούμενοι, σὲ τὸ ἀπρόσβτον καὶ ἀίδιον κατασπεύοντες φῶς, ἀκατάπαυστόν σοι τὴν ἐξομολόγησιν καὶ εὐχαριστίαν ἀναπέμπωμεν, τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, σὺν τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Καὶ εἰ μὲν, Θεὸς Κύριος, ἐβάλτο, τὰ τυπικὰ λέγομεν· εἰ δὲ Ἀλληλοῦια, ὑπέρθες αὐτὰ μετὰ τὴν ἐνάτην ὥραν.

NONA.

251. Post Benedictus, Rex celestis, Trisagium, Sanctissima Trinitas, Pater noster, Domine, miserere, duodecies, Venite, adoremus, ter; dicuntur psalmi LXXXIII, Quam dilecta tabernacula, et LXXXIV, Benedixisti, Domine, terram, et LXXXV, Inclina, Domine, aurem tuam. Dicitur autem ultimi hujus psalmi versiculos bis. Fac necum.

Gloria. Et nunc. Alleluia, ter. Domine, miserere, ter. Et si dictum fuerit, Deus Dominus, accines diei troparium; sin autem Alleluia, troparium quod hic ponitur, tono obliquo 4.

Μετὰ τὸ, Εὐλογητός, Βασιλεὺς οὐράνιος, Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, Κύριε, ἐλέησον, εβ', τὸ, Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, ἐκ γ'. Εἶτα ὁ ψαλμὸς ὁ γιγ'· Ὁδὸ ἀγάπητὰ τὰ σκηνώματα· καὶ ὁ πδ'. Εὐλόγησας, Κύριε, τὴν γῆν· καὶ πε'. Κλίνων, Κύριε, τὸ οὖς σου. Πάλιν, Πόησον μετ' ἐμοῦ

Δόξα. Καὶ νῦν. Ἀλληλοῦια, ἐκ γ'. Κύριε, ἐλέησον, γ'. Καὶ εἰ μὲν Θεὸς Κύριος ἐβάλτο, ἐπάσεις τὸ τῆς ἡμέρας τροπάριον· εἰ δὲ Ἀλληλοῦια, τὸ παρὸν εἰς ἕχον πλ. δ'.

Ὁ ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥρᾳ δι' ἡμᾶς σαρκὶ θανάτου ἅ
 γευσάμενος, νέκρωσον τῆς σαρκὸς ἡμῶν τὸ φρόνημα,
 Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ σώσον ἡμᾶς

ΣΤΙΧΟΣ α'.

Ἐγγιστάτω ἡ δέησις μου ἐνώπιόν σου, Κύριε,
 κατὰ τὸ λόγιόν σου βῦσαι με.

ΣΤΙΧΟΣ β'.

Εἰσελθοὶ τὸ ἀξιώματά μου ἐνώπιόν σου, Κύριε, κα-
 τὰ τὸ λόγιόν σου βῦσαι με.

Δόξα. Καὶ νῦν.

Θεοτόκιον.

Ὁ δι' ἡμᾶς γεννηθεὶς ἐκ Παρθένου, καὶ σταύρω-
 σάν ὑπομένειν, ἀγαθὲ ὁ θανάτῳ τὸν θάνατον σκαλιέ-
 σαι, καὶ ἔγειρσιν δειξάς ὡς Θεὸς, μὴ περιθῆς οὐδὲ
 ἐπλάσας τῇ χειρὶ σου. Δείξον τὴν φιλανθρωπίαν σου,
 ἐλεῆμον. Δόξαι τὴν τεκοῦσάν σε Θεοτόκον, προσευχού-
 σαν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ σῶσον, Σῶτερ ἡμῶν, λαὸν ἀπε-
 γνησμένον.

Μὴ δὴ παραδώῃς ἡμᾶς εἰς τέλος διὰ τὸ ὄνομά σου
 τὸ ἅγιον καὶ μὴ διασκεδάσῃς τὴν διαθήκην σου, καὶ
 μὴ ἀποστήσῃς τὸ ἔλεός σου ἀπ' ἡμῶν δι' Ἀβραάμ
 τὸν ἡγαπημένον ὑπὸ σοῦ, καὶ διὰ Ἰσαὰκ τὸν δοῦλόν
 σου, καὶ Ἰσραὴλ τὸν ἅγιόν σου.

Τρισάγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν. Καὶ
 εἰ μὴ ἔστιν ἑορτὴ, λέγε τὸ κοντάκιον αὐτῆς· εἰ δ' οὐ,
 ταῦτα

Βλέπων ὁ ληστής τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἐπὶ
 σταυροῦ κρεμᾶμενος ἔλεγεν· Εἰ μὴ Θεὸς ὄντην
 σαρκωθείς ὁ σὺν ἡμῖν σταυρωθεὶς, οὐκ ἂν ὁ ἥλιος
 τὰς ἀκτῖνας ἐναπέκρυπτεν, οὐδὲ ἡ γῆ σειομένη ἐκμαλ-
 νετο· ἀλλ' ὁ πάντων ἀνεγόμενος, μνησθητὶ μου, Κύ-
 ριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Δόξα.

Ἐν μέσῳ δύο ληστῶν ζυγὸς δικαιοσύνης εὐρέθη
 ὁ σταυρὸς σου· τοῦ μὲν καταγομένου εἰς ἄδην τῷ
 βάρει βλασφημίας· τοῦ δὲ κορυφωμένου πταισμάτων
 πρὸς γνώσιν θεολογίας, Χριστὲ ὁ Θεὸς, δόξα σοι.

Καὶ νῦν.

Τὸν Ἀμνόν, καὶ Ποιμένα, καὶ Σωτήρα τοῦ κό-
 σμου, ἐν τῷ σταυρῷ θεωροῦσα ἡ τεκνίσσα, ἔλεγε θα-
 κρούσα· Ὁ μὲν κόσμος ἀγάλλεται, δεχόμενος τὴν
 λύτρωσιν· τὰ δὲ σπλάγγνα μου φέρονται, ὀρώσης
 τὴν σταύρωσιν, ἣν ὑπὲρ πάντων ὑπομένεις, ὁ Υἱὸς
 καὶ Θεὸς μου.

Κύριε, ἐλέησον, μ'. Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πά-
 σῃ ὥρᾳ. Κύριε ἐλέησον, γ'. Δόξα. Καὶ νῦν. Τὴν
 τιμωτέραν. Ἐν ὀνόματι Κυρίου, εὐλόγησον, Πάτερ.
 Ὁ ἱερεὺς· Ὁ Θεὸς οἰκτειρήσαι ἡμᾶς. Καὶ εἰ ἔστι
 Τεσσαρακοστή, τὰς τρεῖς μεγάλας μετανοίας ποιη-
 τέων.

MESORIIUM NONÆ.

Τὸ, δεῦτε, προσκυνήσωμεν, γ'. Καὶ οἱ ψαλμοὶ ὁ
 ρισθ', ἀλψετε, παῖδες, Κύριον· καὶ ὁ θ', Ἐξομολο-
 γήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου· καὶ ρισθ',
 Ἐξέλιου με, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ.

Qui hora nona pro nobis mortem secundum
 carnem degustasti, mortifica in nobis carnis pru-
 dentiam, Christe Deus noster, et salva nos.

VERSICULUS 1.

252. Appropinquet deprecatio mea in conspe-
 ctu tuo, Domine; juxta eloquium tuum da mihi in-
 tellectum.

VERSICULUS 2.

Intret postulatio mea in conspectu tuo, Domi-
 ne, secundum eloquium tuum eripe me.

Gloria. Et nunc.

Mariale.

Qui pro nobis ex Virgine genitus es, benigne,
 et tolerata crucis morte mortem vicisti, et veluti
 Deus, demonstrasti resurrectionem, ne desicias
 quos manu tua formasti; ostende, misericors, be-
 neficentiam tuam, Suscipe tuam Genitricem, pro
 nobis deprecantem; et salvum fac, Salvator noster,
 populum profligatum.

Ne tradas nos in finem, propter nomen sanctum
 tuum, et ne disperdas testamentum tuum, et ne
 avertas misericordiam tuam a nobis, propter Abra-
 ham dilectum tuum, et propter Isaac servum tuum
 et Israel sanctum tuum.

253. Trisagium, Sanctissima Trinitas, Pater
 noster. Et, si dies festus sit, die ejus con-
 tactum; si autem contactum non sit, hæc dicen-
 tur:

Videns latro auctorem vitæ pendente e cruce,
 dixit: Si non esset carnem indutus Deus, qui no-
 biscum in crucem actus est, non absconderet sol
 radios suos, neque succussa terra fluctuaret: er-
 go qui hæc cuncta sustinens, memento mei in regno
 tuo.

Gloria.

In medio latronum fuit crux tua, veluti libra
 justitiæ; altero quidem depresso ad inferos præ
 pondere impietatis; altero autem levato lapsi-
 bus, ad Dei cognitionem. Gloria tibi, Christe
 Deus.

Et nunc.

Agnum, et Pastorem, et Servatorem mundi in
 cruce videns Mater, dicebat lacrymans: Mundus
 quidem exultat accipientis redemptionem; sed urit
 viscera mea, spectante crucifixionem; quam, nie
 Fili mi et Deus, pro omnibus pateris.

Domine, miserere, quadragies. Qui omni tem-
 pore et omni hora. Domine, miserere, ter. Glo-
 ria. Et nunc. Excelsiorem. In nomine Domini, be-
 nedic, Pater. Sacerdos: Deus miseretur nostri.
 Et, si ait Quadragesima, faciendæ sunt tres magnæ
 reverentiæ.

254. Venite adoremus, ter; et psalmus cxi,
 Laudate, pueri, Dominum: et ix, Confiteor tibi,
 Domine, in toto corde meo: et cx xxxix, Elipse me,
 Domine, ab homine malo.

allud micrōn minus habent : et post Primam, Tertiam, Sextam, et Nonam medias horas sibi præsere-
pserunt, μεσώρια vocatas..... sic, quasi his ad divinas laudes non facientibus satis, post Sextam et μεσώ-
ριον ejus, ακολουθίαν τῶν τυπικῶν, Typicorum officium subjunxerunt : in quo cum inter alias preces, etiam
psalmi XXI (corrigere iterum CII), et CXLV reperiantur, ut e Typicis extracti eorum primus dicitur, πρώτα
τυπικά et secundus δεύτερα τυπικά. » Et fol. 186 his, ex mente eruditissimi Leonardi Phyllaræ Arcu-
ragiæ, addendum censet idem Cuius : « Psalmos illos duos jam memoratos, τυπικῶν nomen solos
non mereri ; sed et quæcumque in liturgiæ principio, Christi in mundum venturi figuram, τύ-
πων, gerunt ; psalmos autem illos hoc nomine maxime dignos, quod expressiorem, ut Patribus placuit,
Christi figuram exhibeant. »

257. Hæcienus Goranus. Restat ut nos Typica ipsa ex Horologio integra exprimamus. Dicuntur autem,
ut ait S. Saba Typicum, χύμα, id est, sine cantu et modulatione, hoc modo : Postquam dictum est,
Εὐλόγη, ψυχὴ μου, τὸν Κύριον· Εὐλογητός εἶ, Κύριε. « Benedic, anima mea, Dominum ; Benedictus es, Do-
mine. » recitatur psalmus CII, et clauditur cum Δόξα, Gloria. Deinde succedit psalmus CXLV, et dicitur,
Καὶ νῦν. « Et nunc : » sequiturque hoc troparium.

Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος Ἄ
δπάριον, καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σω-
τηρίαν σαρκωθῆναι, ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ δει-
κθῆσαν Μαρίας ἀρέπτης ἐνανθρωπήσας, σταυρω-
θεὶς τε, Χριστὸς ὁ Θεὸς, θανάτῳ θάνατον παθήσας·
εἰς ὧν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξάζομενος τῷ Πατρὶ
καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, σὺς ὡς ἡμεῖς.

Εὐθένοι χρῆ, οὗ τῆ μεγάλης Τεσσαρακοστῆ οὗ
λέγομεν τοὺς τῶν τυπικῶν ψαλμούς· ἀλλὰ μετὰ τὴν
εὐχὴν τὴν, Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, ὁ Θεὸς
ἡμῶν, ἄρξεται ὁ τεταγμένος χορὸς οὕτως· Μνήσθητι
ἡμῶν, Κύριε, μετὰ μέλους εἰς ἕχον πλ. θ'. καὶ εὐθύς·
Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τοῦ πνεύματος. Μετὰ δὲ τὸ τέλος
τῶν στίχων ἐνούμενοι οἱ δύο χοροὶ λέγουσιν οὕτως·

Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.
Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ
σου.

Καὶ εἰ μὲν ἔστι Τεσσαρακοστὴ, ἐνούμενοι οἱ δύο
χοροὶ ψάλλουσι μετὰ μέλους τὸ, Μνήσθητι ἡμῶν
καὶ μετένοιαν εἰς ἐξὸ καθὲν εἰ δ' οὐ, χύμα.

258. COMM. Ne hac hæreat lector, sciendum est, quatinus apud Græcos celebrari Quadragesimas : pri-
mam Pasche, alteram Apostolorum, tertiam Assumptionis, quartam denique Nativitatis ; eam autem quæ
Pascha antecedit, μεγάλην, magnam appellari : id quod colligitur ex Symeone Thessalonicensi, sic pro-
nuntiantie in responsio LVII : Καὶ διὰ τοῦτο μέλλον τῶν ἄλλων μεγάλη λέγεται, ὅτι καὶ ἑτερά εἰσι
αὐτῆ ὅς τούτων ὑπερέχει. « Et propterea hæc potius quam alie magna vocatur, quod aliis omnibus ex-
cellat. » Imo vero, ut observat Cangius, jejuniis septem aut plurium dierum, ante festa Sanctorum ob-
servari solita, eamdem nomenclaturam obtinent. Atque id probare nititur Cangius ex Joanne Jejunato-
re qui in Ροσηντιάλι pag. 89, sic habet : Τὰς δύο τεσσαρακοστὰς τοῦ ἁγίου Φιλίππου καὶ τῶν ἁ-
ποστόλων κράτος· μὲν μὴ μετέχιν τοὺς κοσμικοὺς ὄρξομεν. » In duabus Quadragesimis, S. Philippi vi-
delicet et duodecim apostolorum, secularibus esum carnis interdicimus. » Hæc observatio dispellit
tenebras, quas superior Horologii locus comparatus ad alios affunderi potuisset. Nunc ergo videamus,
quomodo in minoribus illis Quadragesimis sive jejuniis conciuatur istud, Μνήσθητι ἡμῶν. Memorato
nostri.

Δόξα. Καὶ νῦν.

Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασι-
λείᾳ σου.

Μνήσθητι ἡμῶν, Δέσποτα, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βα-
σιλείᾳ σου. »

Μνήσθητι ἡμῶν, Ἄγιε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασι-
λείᾳ σου.

Χορὸς ὁ ἐπουράνιος ἕμει σε καὶ λέγει· Ἄγιος,
ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανός
καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου.

ΣΤΙΧΟΣ.

Προσελθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτισθετε, καὶ τὰ
πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταστυγῶθῃ.

(a) Matth. v, 3.

(b) Isa. vi, 3.

Christe Deus, qui es unigenitus Filius et Ver-
bum immortale Dei, qui propter nostram salutem
incarnatus, et ex sancta ac semper Virgine Maria,
inmutabiliter homo factus, crucifixusque mortem
morte conculcasti, qui unus de sanctissima Trini-
tate, conglorificaris cum Patre et Spiritu sancto,
salva nos.

257. Scire oportet, in magna Quadragesima non
dici typicorum psalmos ; sed post hæc orationem,
exhibuit num. 254, Regnator Domine Jesu Chri-
ste, Deus noster, incipit designatus chorus sic :
Memento nostri, Domine, cum modulatione ad to-
num obliquum 2, et statim dicuntur evangelicas
beatitudines : Beati pauperes spiritu (a). At vero
post quemlibet versiculum duo chori simul dicunt
B sic :

Memento nostri, Domine, in regno tuo. Me-
mento nostri, Domine, cum veneris in regnum
tuum.

Et si sit Quadragesima, duo simul chori psal-
lunt modulate : Memento mei, et ad singula faciunt
reverentiam unam : alio autem tempore sine cantu
et modulatione.

C Gloria. Et nunc.

259. Memento nostri, Domine, cum veneris in
regnum tuum.

Memento nostri, Dominator, cum veneris in re-
gnum tuum.

Memento nostri, Sancte, cum veneris in regnum
tuum.

Chorus cælestis celebrat te, et dicit : Sanctus,
sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth ; pleni sunt
caeli et terra gloriae tue (b).

VERSICULUS.

Venite ad eum, et illuminamini ; et vultus vestri
nos confundantur (c)

(c) Psal. xxxiii, 6.

Chorus celestis celebrat te, et dicit : Sanctus, A sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth; pleni sunt cœli et terra gloriæ tuæ.

Gloria.

Chorus sanctorum angelorum et archangelorum, cum omnibus cœlestibus virtutibus, celebrat te, et dicit : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth; pleni sunt cœli et terra gloriæ tuæ.

Et nunc.

260. Hic recitatur symbolum Nicœnum, eoque finito dicitur sequens præcatio, cui oratio Dominica subnectitur.

Remitte, dimitte, condona, Deus, peccata a nobis admissa, tam libere quam coacte, tam opere quam sermone, tam scienter quam inscienter, tam nocte quam interdiu, tam mente quam sensu; omnia nobis condona, ut bonus atque hominum amans.

Et si quod festum Domini celebretur, dicimus ejus contactium : si autem cum eo concurrat sanctius celebrandus, prius dicitur sancti contactium, Gloria, Et nunc; (postea) contactium festi. Si Alleluia cantatum fuerit, vel non sit festum Domini, die primo contactium Transfigurationis, deinde diei; feria secunda Incorporæorum contactium. Gloria. Cum sanctis dona, Christe. Et nunc. Tutela Christianorum. Similiter tertia feria contactium præcursoris et deinceps.

261. Hæc autem contactia in Horologio integra subjiciuntur, hoc modo.

Contactium Transfigurationis.

In monte transfiguratus es, Christe Deus : et quantum capaces erant discipuli tui, viderunt gloriam tuam, ut quando te cernerent sublatum in crucem, nosset te id pati libere; et ut prædicarent mundo, esse te Patris splendorem.

262. Feria II, contactium Incorporæorum, tonus 2.

Archistrategi Dei, administri divini gloriæ, angelorum ductores, et principes incorporæorum; quod convenit, id nobis petite, et magnam misericordiam, sicut incorporæum archistrategi.

263. Feria III, contactium præcursoris. Tonus β, sicut τὰ ἄνω ζητῶν.

Propheta Dei, et Præcursor gratiæ, e capite tuo, velut sacerrima rosa, in terra invento, medellam semper accipimus : etenim, ut ante, prædicas mundo penitentiam.

264. Feria IV et VI, hoc. Tonus 4.

Christe Deus, qui ultro sufflans es cruci, ostende misericordiam tuam, nova illa quæ a te cognominatur gubernatione : exilbara virtute tua fideles imperatores nostros : ipsis victorias concede, et fer contra hostes auxilium, armaturam pacis, tropæum inexpugnabile.

265. Feria V, SS. apostolorum. Tonus 2.

Securos et divina locutus præcones, discipulorum tuorum columnen, Domine, admisisti ad profuerundum bonis tuis, et ad requiescendum; illorum enim labores ac mortem quovis holocausto lubeu-

Χορὸς ὁ ἐπουράνιος ὑμνεῖ σε, καὶ λέγει· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου.

Δόξα.

Χορὸς ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων μετὰ πασῶν τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ὑμνεῖ σε, καὶ λέγει· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου.

Καὶ νῦν.

Ἄνεξ, ἀφες, συγχώρησον, ὁ Θεὸς, τὰ παραπτώματα ἡμῶν, τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ, τὰ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, τὰ κατὰ νοῦν καὶ διάνοιαν· τὰ πάντα ἡμῖν συγχώρησον, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος.

Καὶ εἰ μὲν ἔστι Δεσποτικὴ ἑορτὴ, λέγομεν τὸ ταύτης κοντάκιον· εἰ δὲ τύχῃ καὶ ἅγιος ἑορταζόμενος ἐν ταύτῃ, λέγεται πρῶτον τὸ τοῦ ἁγίου Δόξα· Καὶ νῦν (ἔπειτα) τὸ τῆς ἑορτῆς. Εἰ δ' Ἀλληλοῦτα ἔβηλο, ἢ οὐκ ἔστι Δεσποτικὴ ἑορτὴ, λέγε πρῶτον τὸ τῆς Μεταμορφώσεως, εἶτα τὸ τῆς ἡμέρας· τῆ δευτέρᾳ τῶν Ἀσωμάτων. Δόξα. Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ. Καὶ νῦν. Προστασία τῶν Χριστιανῶν. Ὡσαύτως τῆ τρίτῃ τοῦ προδρόμου, καὶ καθεξῆς.

C

Τὸ τῆς Μεταμορφώσεως.

Ἐπὶ τοῦ θρόνου μεταμορφώθης· καὶ ὡς ἐξέρουσι οἱ μαθηταὶ σου τὴν δόξαν σου, Χριστέ ὁ Θεὸς, ἐξέασαντο ἵνα, ὅταν σε ἴδωσι σταυρούμενον, τὸ μὲν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν, ὅτι σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα.

Τῆ β' κοντάκιον τῶν ἀσωμάτων. Ἦχος β'.

Ἀρχιστράτηγοι Θεοῦ, λειτουργοὶ θείας δόξης, τῶν ἀγγελοκτόνων, καὶ ἀρχηγὰ ἀσωμάτων, τὸ συμπέρον ἡμῖν προσευξάσθε, καὶ τὸ μέγα ἔλεος, ὡς τῶν ἀσωμάτων ἀρχιστράτηγοι.

Τῆ τρίτῃ τοῦ Προδρόμου κοντάκιον. Ἦχος β'. Τὰ ἄνω ζητῶν.

Προφήτα Θεοῦ, καὶ πρόδρομο τῆς χάριτος, τὴν χάραν τὴν σὴν, ὡς βέβον ἱερύτατον, ἐκ γῆς εὐράμενοι, τὰς ἰάσεις πάντοτε λαμβάνομεν· καὶ γὰρ πάλιν, ὡς πρότερον, ἐν κόσμῳ κηρύττεις τὴν μετάνοιαν.

Τῆ τετάρτῃ καὶ τῆ παρασκευῇ τοῦτο. Ἦχος δ'.

Ὁ ὑψωθὲς ἐν τῷ σταυρῷ ἐκούσιως, τῆ ἐπιουμήσου καινῆ πολιτεῖα τοὺς οἰκτιρμούς σου δώρησαι, Χριστέ ὁ Θεός· εὐφρανῶν ἐν τῇ δυνάμει σου τοὺς πιστοὺς βασιλεῖς ἡμῶν· νίκας χορηγῶν αὐτοῖς, κατὰ τῶν πολεμίων συμπαχλάν· ἔχοντες τὴν σὴν, ὅπλον ἐιρήνης, ἀήτητον τρόποσιον.

Τῆ πέμπτῃ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Ἦχος β'.

Τοὺς ἀσφαλεῖς καὶ θεοφθόγγους κήρυκας, τὴν κορυφὴν τῶν μαθητῶν σου, Κύριε, προσέλαβον εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν σου καὶ ἀνάπαυσιν τοὺς πόνους· γὰρ ἐκίτων καὶ τὸν θάνατον εἰδὼς ὑπὲρ πᾶ-

σταν ὀλοκάρπτωσιν, ὁ μόνος γινώσκων τὰ ἐγκάρ- A tius suscepisti, tu qui solus corda pernostis.
δισ.

Τῆ αὐτῆ ἡμέρᾳ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἦχος γ'. Ἡ Παρθένος σήμερον.

Ἐν τοῖς Μύροις, ἄγιε, ἱερωργὸς ἀνεδείχθης· τοῦ Χριστοῦ γάρ, σοιε, τὸ Εὐαγγέλιον πληρώσας, ἔθικας τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ λαοῦ σου, καὶ ἔσωσας τοὺς ἀθώους ἐκ τοῦ θανάτου· διὰ τοῦτο ἡγιασθῆς, ὡς μέγας μώστης Θεοῦ τῆς χάριτος.

Τῷ Σαββάτῳ λέγομεν Δόξα μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ τὸ παρὸν μαρτυρικὸν τροπάριον. Ἦχος πλ. δ'.

262. COMM. Hoc troparium invenies num. 233 et inchoatur ab his verbis: Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως.

Τοῦτο δὲ λέγεται καθ' ἐκάστην ἐκτὸς Σαββά-
του.

Προστασία τῶν Χριστιανῶν ἀκαταλαχυντε, μεσι-
τεία πρὸς τὸν Ποιητὴν ἀμετάθετε, μὴ παρίδης ἀμαρ-
τωλῶν δεήσεων φωνὰς· ἀλλὰ πρόφθασον ὡς ἀγαθὴ εἰς B
τὴν βοήθειαν ἡμῶν, τῶν πιστῶς κραυγαζόντων σοι·
Τάχυνον εἰς πρεσβεῖαν, καὶ σπεῦσον εἰς ἱκεσίαν, ἢ
προστατεύουσα ἀεὶ, Θεοτόκε, τῶν τιμῶντων σε.

Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'· καὶ, εἴ ἔστι Τεσσαρακοστὴ,
τὴν τιμωπέραν τῶν χειρῶν μ'. Ἐν τῷ ὄνοματι Κυρίου,
εὐλόγησον, Πάτερ. Ὁ ἱερεύς· Ὁ Κύριος ὀκτειρήσῃς
ἡμᾶς, καὶ τὰς τετυπωμένας μετανοίας. Εἶτα Τρισ-
άγιον, Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν, Κύριε, ἐλέη-
σον ἡς. Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον, καὶ τὸν
φαλαμὸν γγ'. Βι δ' οὐκ ἔστι Τεσσαρακοστὴ, μετὰ τὸ,
Κύριε, ἐλέησον, μ', εὐθύς τὸ, Εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου,
ἐκ πρώτου. Δόξα, Καὶ νῦν, καὶ γίνεται ἀπόλυσις.

266. Eadem feria contactium S. Nicolai. Tonus 3, sicut Ἡ Παρθένος σήμερον.

Mirensibus, o sancte, fuisti sacrorum admini-
ster: nam Christi Evangelium adimpleus, o dive,
animam tuam posuisti pro populo tuo, innocentes
eripuisti e morte, ideo sicut magnus mysta divinæ
gratiæ, sanctificatus es.

Sabbato dicimus, Gloria cum sanctis, et præ-
sens troparium martivum. Tonus obliquus

et inchoatur ab his verbis: Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως.

Illud autem, quod sequitur, dicitur quotidie, præterquam in Sabbato.

Tutela Christianorum, quæ non confunditur; immutabilis apud Conditorum intercessio; ne despicias voces peccatorum deprecantium, sed matura nobis ferre auxilium: ad te enim fideliter clamamus, Deipara, perpetua te honorantium patro-
na, legationem accelera; ad supplicationem festina.

Domine, miserere, quadragies; et si fit
Quadragesima, Excelsiorem cherubim. In nomine
Domini, benedic, Pater. Sacerdos: Dominus
miserereat nostri; et sunt præstituta reverentiæ.
Deinde dicitur Trisagium, Sanctissima Trinitas,
Pater noster, Domine, miserere, duodecies, Sit
nomen Domini benedictum (a), cum psalmo xxxiii.
Si autem non sit Quadragesima, post, Domine, mi-
serere, quadragies dictum, dicitur ter: Sit nomen
Domini. Gloria, Et nunc, et fit dimissio.

APODIPNUM.

267. « Apodipnum, » uti jam nunc in ipsa capitis hujus inscriptione declaratum est, respondet « Completorio » Latino-rum; itaque nuncupatur, quia à τὸ τοῦ δειπνοῦ, id est, a cæna decantatur. Duplex autem apud Græcos est « ἀπόδειπνον; alterum μέγα, majus; alterum μικρόν, minus. » Prius psallitur per totam magnam Quadragesimam; posterius per reliquum anni tempus: sic enim habet Anthologium Arcudii: Ὡς τὸ μὴ τελεῖται τὸ μέγα ἀπόδειπνον ἐν τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ, κατὰ τὴν τάξιν τοῦ παλαιῦ καὶ καθολικοῦ τυπικοῦ, καθὼς γέγραπται: τὸ δὲ μικρόν ἀπόδειπνον, ὃ φέλλεται διὰ τῶν χρόνων παρεκτὸς τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, etc. « Ita quidem fit magnum Apodipnum in magna Quadragesima, secundum sanctionem antiqui et universalis Typici, sicut scriptum est; sed parvum Apodipnum, quod psallitur toto tempore extra Quadragesimam, » etc. Hinc castigandus videtur Gorus, qui supra num. 255, non obscure innuit, Apodipnum utrumque quotidie recitari. Utrumque porro describitur in Horologio: sed quia magnum prolixius est, quam ut commode hic possit exponi, tantum dabo « Apodipnum minus, » in quo interdum psalli dextero-
loubian aliorum sanctorum diximus num. 190.

Ποιούντες στίχον λέγομεν· Δόξα σοι, Θεὸς ἡμῶν C
δὶξά σοι.

Βασιλεῦ οὐράνιε, Παράκλητε, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλη-
θείας, ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν, ὁ ἠη-
σαυρὸς τῶν ἀγαθῶν καὶ ζωῆς χορηγός, ἔλθε καὶ
σκήνωσον ἐν ἡμῖν, καὶ καθάρσιν ἡμᾶς ἀπὸ πάσης
κηλίδος, καὶ ὥσον, ἀγαθὲ, τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Τὸ Τρισάγιον, τὸ Παναγία Τριάς, Πάτερ ἡμῶν,
Ἵτι σοῦ ἔστι, τὸ, Κύριε, ἐλέησον, ἱβ', τὸ, Δεῦτε, προσ-

268. Per modum versiculi dicimus, Gloria tibi, Deus noster; gloria tibi.

Rex cælestis, Paraclete, Spiritus veritatis, ubique præsens, et replens omnia, thesaurum bonorum, et vitæ largitor; veni et habita in nobis, et nos ab omni macula expurga, et serva benigne animas nostras.

Trisagium, Sanctissima Trinitas, Pater noster, Quia tuum est; Domine, miserere, duodo-

cias; Venite, adoremus, ter; et psalmus L. Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam: et LXX, Deus, in adiutorium meum; et CLXII, Domine, exaudi orationem meam.

κυνήσωμεν, γ', καὶ τὴν ν', Ἐλέησον με, ὁ Θεός, κατὰ τὰ μέγα ἔλεός σου· καὶ ξθ', Ὁ Θεός εἰς τὴν βοήθειάν μου· καὶ ρμ', Κύριε, εἰσακούσων τῆς προσευχῆς μου.

269. COMM. Deinde proponitur recitanda Doxologia maior, quam aedi num. 207. In Apollipno autem recitatur tantum usque ad haec verba inclusive, Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, in saeculum saeculi. Post haec dicitur, Κύριε, κταραυχή, Domine, refugium; ut eodem illo numero habetur: sed in fine omittitur Ἄγιος ὁ Θεός, Sanctus Deus; et ejus loco dicitur: Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς. « Dignare, Domine, nocte ista sine peccato nos custodire. »

Postea sic dicimus: Vere dignum est, Excelsiorum, Credo in unum Deum, Trisagion, Sanctissima Trinitas, Pater noster, troparium sancti illo die colendi, vel sequentia.

270. Patrum nostrorum Deus, qui semper nobiscum agis juxta mansuetudinem tuam, ne avertas misericordiam tuam a nobis; sed eorundem rogatu vitam nostram in pace gubernas.

Sanguine martyrum, qui sunt in toto orbe, vel ut purpura ac bysso, ornata Ecclesia tua tibi clamat, Christe Deus: Per illos ostende misericordiam tuam populo tuo, et pacem tua gubernatione concede, et animarum miserere nostrarum.

Gloria.

Cum sanctis dona, Christe, requiem animabus servorum tuorum ibi, ubi non est labor, non dolor, non gemitus, sed vita sempiterna.

Ei nunc.

Omnium sanctorum, ac Deiparæ precibus, Domine, pacem tuam da nobis, et miserere nostri, tanquam solus misericors.

271. Domine, miserere quadragies; deinde dic orationem, Qui omni tempore et hora. Iterum, Domine, miserere, ter. Gloria. Et nunc, Excelsiorum. In nomine Domini, benedic, Pater. Per preces sanctorum Patrum nostrorum.

Impolluta, incontaminata, incorrupta, intacta, casta, virgo, Dei sponsa, Domina; quæ Deum Verbum admirabili tuo partu hominibus univisti; quæ abjectam generis nostri naturam conjunxisti caelestibus, et quæ es desperatorum spes unica, atque oppressorum auxilium, prompta tutela ad te recurrunt, et omnium Christianorum perfugium, ne fastidias me peccatorem execrabilem; turpibus cogitationibus, sermonibus et operibus totum inutillem; et servum voluptatum hujus vitæ præ voluntaria segnitie factum. Sed tanquam benignissimi Dei mater, benigne miserere mei perditii peccatoris, et meam tibi inquinatis labiis oblatam preceam suscipe; atque Filium, tuum nostrorumque Dominum materna deprecare fiducia; ut et ipse mihi aperiat pietatis suæ benigna viscera, et, non habita innoventerabilium meorum lapsuum ratione, me convertat ad penitentiam, et faciat mandata sua probe adimplere.

272. Adesto mihi semper misericors, facilis, ac

Εἶτα οὕτως λέγομεν Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς· Τὴν τιμιωτέραν, Πιστεύω εἰς Ἐνα Θεόν, τὸ Τρισάγιον, τὸ Πανάγια Τριάς, τὸ, Πάτερ ἡμῶν, τροπάριον τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἁγίου, ἢ τὰ παρόντα.

Ὁ Θεός πατέρων ἡμῶν, ὁ ποιῶν αἶε μὲθ' ἡμῶν κατὰ τὴν σὴν ἐπιείκειαν, μὴ ἀποστήσης τὸ ἔλεός σου ἀπ' ἡμῶν· ἀλλὰ ταῖς αὐτῶν ἰκεσίαις ἐν εἰρήνῃ κυβέρνησον τὴν ζωὴν ἡμῶν.

Τῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μαρτύρων σου, ὡς πορφύραν καὶ βύσσον, τὰ αἵματα ἢ Ἐκχύλῃσαι σου στολισαμένη, δι' αὐτῶν βοήθ. σοι, Χριστέ ὁ Θεός· Τῷ λαῷ σου τοὺς οὐκ ἐπιτηδύμους σου καταπέμψων, εἰρήνην τῇ πολιτείᾳ σου δώρησαι, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

B Δέξα.

Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον, Χριστέ, τὰς ψυχὰς τῶν δοῦλων σου· ἐνθα οὐκ ἔστι πόνος, οὐ λύπη, οὐ στεναγμός, ἀλλὰ ζωὴ ἀτελείωτος.

Καὶ νῦν.

Τῇ προσβίᾳ, Κύριε, πάντων τῶν ἁγίων καὶ τῆς Θεοτόκου τὴν σὴν εἰρήνην εἰς ἡμῖν, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς, ὡς μόνος οὐκ ἐπιτηδύμων.

Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, μ'· εἶτα καὶ τὴν εὐχὴν, Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ. Τὸ, Κύριε, ἐλέησον, γ'. Δέξα, Καὶ νῦν, Τὴν τιμιωτέραν, Ἐν ὄνοματι τοῦ Κυρίου εὐλόγησον, Πάτερ, δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν.

Ἄσπιλε, ἀμόλυπτε, ἀφθορε, ἄγραντε, ἀγνή, Παρθένε, Θεοῦνομμε, Δέσποινα, ἡ Θεὸν Λόγον τοῖς ἀνθρώποις τῇ παραβίβῃ σου κυήσῃς ἐνώσασα, καὶ τὴν ἀπωσθεῖσασαν φύσιν τοῦ γένους ἡμῶν τοῖς οὐρανίοις συνάρσασα· ἡ τῶν ἀπλητισμένων μόνῃ ἰλιπίς, καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια· ἡ ἐτόιμη ἀντιλήξις τῶν εἰς σὲ προστρέχόντων, καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἐδὲ καταφύγιον· μὴ βδολύξῃ με τὸν ἀμαρτωλὸν τὸν ἐναγῆ, τὸν ἀισχυρὸς λογισμοῖς, λόγοις, καὶ πράξεσιν ἕλον ἑμαυτὸν ἀρκεῖσάσανα, καὶ τῇ τῶν ἔθων τῶν βίου βεβρυχίᾳ γνώμῃ δοῦλον προσφερομένην σοι δέσπιναν καὶ τὸν σὸν Υἱὸν καὶ ἡμῶν Δεσπότην καὶ Κύριον, τῇ μητρικῇ σου παρῆρησι χρωμένη, δυσώπησον, Ἐνα ἄνοξῃ κίμοι τὰ φιλόνηρωπα σπλάγχνα τῆς αὐτοῦ ἀγαπόττος, καὶ περιβῶν μου τὰ ἀναριθμητὰ παίσματα, ἐπιστρέψῃ με πρὸς μετάνοιαν, καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν ἐργάτῳ δοκίμων ἀναδείξῃ με.

Καὶ πάρεσθ μοι αἶε, ὡς ἐλέημων καὶ συμπαθῆς

καλ φιλάγαθος· ἐν μὲν τῷ παρόντι βίῳ θερμῆ προ-
 στατίας καὶ βοηθός, τὰς τῶν ἐναντίων ἐφόδους ἀποτει-
 χίζουσα, καὶ πρὸς σωτηρίαν καθοδηγούσα με, καὶ ἐν
 τῷ καιρῷ τῆς ἐξόδου μου τὴν ἀθλίαν μου ψυχὴν πε-
 ρίπτουσα, καὶ τὰς σκοτεινὰς ἡμέρας τῶν πονηρῶν διαι-
 μένων πέρβη αὐτῆς ἀπελαύνουσα· ἐν δὲ τῇ φρεσὶ
 ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως τῆς αἰωνίου με ρυομένη καὶ κά-
 σεις, καὶ τῆς ἀποβήτου δόξης τοῦ σοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ
 ἡμῶν κληρονομοῦ με ἀποδικνύουσα· ἣς καὶ τύχοιμι,
 Δέσποινά μου ὑπεραγία Θεοτόκε, διὰ τῆς σῆς μεσι-
 τείας καὶ ἀντιλήψεως, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
 μονογενοῦς σοῦ Υἱοῦ, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, καὶ Σω-
 τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα,
 τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάγκρῳ αὐτοῦ Πατρὶ
 καὶ τῷ παναγῶ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύ-
 ματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. **B**
 Ἀμήν.

Καὶ ὁς ἡμεῖν, Δέσποτα, πρὸς ὑπνοῦ ἀπιοῦσιν
 ἀνάπαυσιν σώματος καὶ ψυχῆς· καὶ διαρῦλασον ἡμᾶς
 ἀπὸ τοῦ ὄσπερου ὑπνου τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπὸ πά-
 σης σκοτεινῆς καὶ νυκτερινῆς ἠδοναπαιτίας. Παῦσον
 τὰς ὀρμὰς τῶν παθῶν· σβέσον τὰ πεπυρωμένα βέλη
 τοῦ πονηροῦ, τὰ καθ' ἡμῶν δολίως κινούμενα· τὰς
 τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἐπαναστάσεις καταστείλον, καὶ πᾶν
 γεῦθος καὶ ὕλικόν ἡμῶν φρόνημα κοίμησον· καὶ δώ-
 ρησαι ἡμῖν, ὁ Θεός, γρηγόρον νοῦν, σώφρονα λογι-
 σμὸν, καρδίαν νήφουσαν, ὑπνοῦ ἐλαφρόν, καὶ πάσης
 σατανικῆς φαντασίας ἀππληγμένον. Διανάστησον δὲ
 ἡμᾶς ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς, ἐσπριγγόμενος ἐν
 ταῖς ἐντολαῖς σου, καὶ τὴν μνήμην τῶν σῶν κρημάτων,
 ἐν ταυτοῖς ἀπαράθραυστον ἔχοντας. Πανύχριν ἡμῖν
 τὴν δοξολογίαν χάρισαι, εἰς τὸ ὑμνεῖν καὶ εὐλογεῖν
 καὶ δοξάζειν τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά
 σου, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

Καὶ γίνεταί ἀπόλυσις, καὶ ἡ συγχωρησις παρὰ
 τοῦ ἱερέως

274. **COMU.** Hie monet Horologium, illum venie petende ritum querendum esse ex Apodipno mājore, unde non gravabor illum describere. Sic ergo habet :

Ποιήσας ὁ προσώτως μετάνοιαν ἐπὶ γῆς, λέγει **D**
 τοῖς ἀδελφοῖς· Εὐλογεῖτε, πατέρες ἅγιοι, συγχωρή-
 σατέ μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. Καὶ οἱ ἀδελφοί· Ὁ Θεός
 συγχωρήσει σοι, Πάτερ ἅγιε. Καὶ ἀρχονται οἱ ἀδελ-
 φοὶ ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ καὶ ἀριστεροῦ χοροῦ κατὰ τάξιν
 εἰς καὶ εἰς ποιεῖν ὁμολογίαν, καὶ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβά-
 νειν συγχώρησιν, μέχρις ἂν πληρωθῶσιν ἄπαντες.
 Ὁ δὲ ἱερεὺς λέγει· Εὐφρόμεθα ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων
 Χριστιανῶν. Καὶ ἀδελφοὶ συνεχθῶ τὸ, Κύριε, ἐλέη-
 σον. Ἰπὲρ εὐδοκίσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ φιλοχρίστου
 στρατοῦ. Ἰπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν, καὶ πάσης τῆς
 ἐν Χριστῷ ἡμῶν ἀδελφότητος. Ἰπὲρ τῶν ἀπολιφθῆ-
 των πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν. Ἰπὲρ τῶν διακο-
 νοῦντων καὶ διακονοῦσάντων ἡμῖν. Ἰπὲρ τῶν μισούν-
 των καὶ ἀγαπώντων ἡμᾶς. Ἰπὲρ τῶν ἐντεταλμένων
 ἡμῖν τοῖς ἀναξίτοις εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἰπὲρ
 ἀναβήσεως τῶν ἀγχιμαλῶντων. Ἰπὲρ τῶν ἐν θαλάσ-

A bona ; et in hac quidem vita fervens patrona, atque
 auxiliatrix, coercens adversantium impetus, et
 viam ad salutem commonstrans ; deinde exitus mei
 tempore protege miseram meam animam, tenebro-
 sasque malorum dæmonum formas procul repelle ;
 in tremendo autem die iudicii a pœna sempiterna
 erue me, et fac hæredem Filii tui et Dei nostri
 ineffabilis gloriæ ; quam tandem adipiscar, Domina
 mea sanctissima Deipara, tua intercessionis ac tu-
 tela, gratiaque et benignitate uigilanti tui Filii,
 Domini, Dei et Servatoris nostri Jesu Christi ; cui
 convenit omnis gloria, honor et adoratio, cum suo
 ingenito Patre, et sanctissimo, bonoque, ac vivifico
 suo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculo-
 rum. Amen.

275. Da nobis, Domine, quietem concedentibus
 quietem corporis, et animæ, et a caliginoso peccati
 somno nos libera, omnique tenebrosa ac nocturna
 mollitie. Reprime motuum impetus ; exstingue
 ignita maligni jacula adversum nos dolose emissa ;
 carnis uostræ rebellionem compone, et omnem
 terrenam, atque materialem in nobis cogitationem
 sopi ; largire autem nobis, Deus, mentem vigilan-
 tem, prudentem intellectum, cor castum, somaum
 levem, et ab omni Satânica imaginatione liberum.
 Tempore orationis de somno excita nos, in manda-
 tis tuis firmatos ; et fac, ut memoriam tuorum ju-
 diciorum indelebilem servemus. Da nobis quoque,
 ut per noctem totam celebremus et benedicamus
 atque glorificemus augustum et magnificentum nomen
 tuum, Patris et Filii et sancti Spiritus, nunc et
 semper, et in sæcula seculorum. Amen.

Et fit dimissio, et delictorum veniam petit sa-
 cerdos.

Præpositus inclinans se ad terram usque dicit
 fratribus : Benedicite, Patres sancti, ignoscite mihi
 peccatori. Et fratres : Deus ignoscet tibi, Pater
 sancte. Et incipiunt fratres a dextero et sinistro
 choro secundum ordinem singuli facere consimiliter
 et alter ab altero petere, et accipere veniam, donec
 omnes absolvierint. Tum sacerdos dicit : Oremus
 pro Christianis recte sententibus. Et fratres assidu-
 e, Domine, miserere. Pro felici itinere, et robore
 Christiani exercitus. Pro archiepiscopo nostro, et
 tota nostra in Christo fraternitate. Pro patribus, et
 fratribus nostris derelictibus. Pro omnibus, qui nobis
 serviunt, et servierunt. Pro habentibus nos odio,
 et amantibus. Pro omnibus, qui a nobis indignis
 petierunt pro se orari. Pro redemptione captivo-
 rum. Pro navigantibus in mari. Pro jacentibus in
 iustifirmate. Pro ubertate fructuum terræ. Pro om-

alibus defunctis, patribus, et fratribus, hic sepultis, et pro Orthodoxis, qui sunt ubique terrarum. Dicamus et pro illis, Domine, miserere.

275. Et omnes accipimus veniam a proposito, et discedimus ad suam quisque cellulam, recitantes hanc orationem :

Habentibus nos odio, et lædentibus ignosce, Domine. Benefacientibus benefac. Fratribus, atque familiaribus concede facientia ad salutem postulata, et vitam æternam. Infirmos respice, et iis medelam largire. Gubernam in mari navigantes. Iter facientes comitare. In bello adjuva imperatorem. Mendicantibus pro nobis, et nostri miserentibus veniam precatorum tribue. Secundum magnam misericordiam tuam miserere eorum, qui se nostris indignorum precibus commendarunt. Memento, Domine, defunctorum patrum, ac fratrum nostrorum, et eosque ibi fecerit, ubi lumen vultus tui aspicitur. Memento, Domine, fratrum nostrorum captivorum, et eos ab omni necessitate libera. Memento, Domine, referentium fructus ac bene facientium sanctis Ecclesiis tuis, illisque concede salutaria ipsorum postulata, et vitam æternam. Memento, Domine, etiam nostram humilium, peccatorum, indignorumque famulorum tuorum; atque illumina mentem nostram lumine cognitionis tuæ, et in semita mandatorum tuorum nos dirige, precibus incontaminatæ Domine nostræ Deiparæ et semper Virginis Mariæ, omniumque sanctorum, quia benedictus es in sæcula sæculorum. Amen.

ση πλεόντων. Ὑπὲρ τῶν ἐν ἀσθενείαις κατακειμένων. Ὑπὲρ εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν προαναπαυσασμένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν, τῶν ἐνθάδε κειμένων, καὶ ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων. Ἐκπρωμει καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τὸ, Κύριε, ἐλέησον

Καὶ λαμβάνομεν οἱ πάντες συγχώρησιν ἀπὸ τοῦ προσετώτου, καὶ ἀπεργόμεθα ἐν τοῖς κελύεσι ἡμῶν, λέγοντες τὴν εὐχὴν ταύτην·

Τοῖς μισοῦσι καὶ ἀδικοῦσι ἡμᾶς συγχώρησον, Κύριε. Τοῖς ἀγαθοποιοῦσι ἀγαθοποιήσον. Τοῖς ἀδελφεῖς καὶ ἰβίοις ἡμῶν χάριται τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα καὶ ζωὴν τῆν αἰώνιον. Τοῖς ἐν ἀσθενείᾳ ἐπίσκεψαι, καὶ ἰασιν δώρησαι. Τοῖς ἐν θαλάσῃ κυβέροντο. Τοῖς ἐν ἰδοπορίας συνδύσουσιν. Τῷ βασιλεῖ συμμάχησον. Τοῖς διακονοῦσιν καὶ ἰλεοῦσι ἡμᾶς, ἀμαρτιῶν ἄφρασι δώρησαι. Τοῖς ἐντεταλαμένους ἡμῖν τοῖς ἀνομίαις, εὐχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἐλέησον κατὰ τὸ μέγα σου ἔλεος. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν προκοιμηθέντων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ ἀνάπαυσον αὐτοὺς ὅπου ἐπισκοπεῖται τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰχμαλώτων, καὶ λύτρωσαι αὐτοὺς ἀπὸ πάσης περιπέσεως. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν καρποφορούντων καὶ καλλιεργούντων ἐν ταῖς ἀγίαις σου Ἐκκλησίαις, καὶ ὁδὸς αὐτοῖς τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτήματα καὶ ζωὴν τῆν αἰώνιον. Μνήσθητι, Κύριε, καὶ ἡμῶν τῶν ταπεινῶν, καὶ ἀμαρτωλῶν, καὶ ἀναζητῶν δούλων σου· καὶ φωτίσω ἡμῶν τὸν νοῦν τῷ φωτὶ τῆς γνώσεώς σου, καὶ ὀδήγησον ἡμᾶς ἐν τῇ τρίβῳ τῶν ἐντολῶν σου, προσεβίας τῆς παναχράντου Ἀσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων· οὗ ἐὼλογητὸς εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

CONCLUSIO.

276. Hic habes, erudite lector, totum officii Græci ordinem : in quo sine dubio observasti, quam sæpe ubique ingeminetur Κύριε, ἐλέησον et Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Certe concilium Vasense, seu Vasonense (errant, qui Vasatense appellant) passim tertium inscriptum, et celebrandum anno DXXXIX; consuetudinem istam mirifice dilaudat; quando can. 5, ita sancit : « Et quia tam in sede apostolica, quam etiam per totas Orientales atque Italice provincias, dulcis et nimium salutaris consuetudo est intronissia, ut *Ayrie eleison* frequentius cum grandi affectu et compunctione dicatur : placuit etiam nobis, ut in omnibus ecclesiis nostris ista tam sancta consuetudo, et ad Matutinum, et ad Missas, et ad Vesperam, Deo propitio intronissatur. Et in omnibus Missis, seu in Matutinis, seu in Quadragesimalibus, seu in illis, quæ pro defunctorum commemoratione fiunt, semper *Sanctus, sanctus, sanctus* eo ordine, quomodo ad Missas publicas dicitur, dici debeat; quia tam sancta et tam dulcis et desi-

derabilis vox, etiamsi die noctuque præbalt dici, fastidium non poterit generare. »

277. Observasti, opinor, præterea singulos modulos, sive troparia esse ferme singulas fidei orthodoxæ confessiones : modo enim Arius, modo Nestorius, modo Eutyches, modo Sabellius, modo alia hæreticorum monstra profugantur. Verumtamen Orientalis Ecclesia pro sumo Καὶ νόν, non tam clare verbo æternitatem explicat, quam Occidentalis per sumo *Sicut erat in principio*. Quamquam concilium Vasense supra citatum can. 5, hanc clausulam etiam in Ecclesia Orientali usurpata fuisse supponat. « Et quia, inquit, non solum in sede apostolica, sed etiam per totum Orientem, et totam Africam, vel Italiam, propter hæreticorum astutiam, qui Dei Filium non semper cum Patre fuisse, sed a tempore cœpisse blasphemant, in omnibus clausulis post Gloria, Sicut erat in principio, dicitur : etiam et nos, in universis Ecclesiis nostris hoc ita dicendum esse, decernimus. »

278. Sed in questione facti particularis facile errare potuit concilium. Multo facilius errare potui ego in hujusce officii partibus conjungendis explicandisque; neque dubito, quin erraverim persape: quis enim tam lineus, qui in tantis tenebris nusquam offendat, nusquam incurrat? Quare oro eruditum lectorem, ut quos deprehenderit errores, mihi indicare ne gravetur. Rem gratam præstiterit parato, qui corrigam: nam (ut loquar cum S. Augustino in proœmio libri II, de *Trinit.*) « magis optabo a quolibet reprehendi, quam sive ab errante, sive ab adulante laudari: nullus enim reprehensor timendus est amatori veritatis. » Hoc tamen moneo, antiquum Græcorum Officium, neque ad Anthologium Antonii Arcudii, neque ad Horologium Cryptæ-ferratæ ordinis S. Basilii, tanquam ad suam normam, exigendum esse: quia hoc Horologium ritibus Latinis conformius est, quam Græcis: illud autem Anthologium tantum est pro iis, « qui iter agentes seu peregre proficiscentes, ægrotautes, vel alias legitime impediti, choro interesse nequeunt, » ut patet ex litteris Clementis papæ VIII ad ejusdem Anthologi calcem legendis.

279. De hujus officii auctore Joanne Euchaita dubitare poterit aliquis, orthodoxusne fuerit, an hæreticus: quia, num. 486, diserte affirmans processionem Spiritus a Patre tacet de Filio; eoque potest in suspicionem venire, ne communi Græcorum plurium errore eundem a Filio quoque procedere non crederit. Error, fatcor, hic fuisset gravis, et quidem jam tum damnatus a Romana Ecclesia: sed ex isto silentio, Joanni illi hæreseos nota affricari non potest. Nam (ut est apud Baronium tom. IX ad an. 791) Græci, dicentes Spiritum sanctum a Patre procedere, sed non negantes procedere a Filio, non damnantur; sed illi duntaxat, qui id negant. Atque hoc modo Adrianus papa, in responsionibus ad Carolum Magnum datis adversus synodi secundæ Nicænæ obtractatores excusat Tarasium, qui Spiritum sanctum dixerat ex Patre D

A procedere per Filium, et ait: « Hoc dogma Tarasius non per se explanavit, sed per doctrinam SS. Patrum confessus est. » Consuli etiam potest S. Thomas p. 1, q. 56, art. 5. Nihil autem in hanc rem potest afferri illustrius, quam id, quod in sua Constitutione: « Presbyteri Græci, » habet Clemens VIII. « Græci, inquit, credere tenentur, etiam a Filio Spiritum sanctum procedere, sed non tenentur pronuntiare, nisi subesset scandalum; præsertim si degant inter Latinos, aut necessitas postularet constituendi fidem catholicam, quia tunc oporteret etiam pronuntiare. »

280. Igitur, cum hic scandalum periculum absuerit, ob istud de processione ex Filio silentium, orthodoxia Joannis in suspicionem vocari non potest: adeoque nec ipsa institutio festi, ordinatioque officii, quorum causa hæc tractavimus, ad trium doctorum Græcorum communem laudem. Nec enim fas sit opinari, eos se voluisse per hominem hæreticum toti Orientali Ecclesie commendare, velut ex revelatione divinitus facta. Maneat etiam nobis Joannes, eo quo a Græcis jure appellabatur, « sanctus Pater noster; » licet necdum compertum sit, an et quo die fuerit a suis Euchaitis cultus, ut talis; et credantur sancti ipsi, ea novi sui festi institutione, ipsismet, qui illud tunc suscepturi essent, Græcis, tanquam fidei a se prædicatæ sectoribus, testimonium dedisse orthodoxiæ, licet quoad istud punctum minus explicitè, dilucidèque. Oretur autem ipsorum doctorum trias, ut ad fidei catholicæ unitatem, quam ipsi tenuerunt, redeant omnes ubique eorum posteri, quibus tam salutari doctrina olim frui et informari licuit: ac salvari rituum hinc illinc laudabiliter institutorum diversitate, tam illi reverenter suspiciant Latinorum officiorum cursum breviorum, quam Latini probant prolixiorum Græcorum hoc tractatu explicatum, ad ejus honorem, quem omnis lingua laudat Dominum, in sæcula sæculorum. Amen.

DE RECENTIORI TRIBUSQUE GRÆCORUM DOCTORIBUS,

BASILIO, NAZIANZENO ET CHRYSOSTOMO,

COMMUNI FESTO,

Per Joannem metropolitam Euchaitarum instituto ipsorumque vulgatis iconibus.

Jaunius noster, ad diem v Junii, in Corollarjo de tribus sanctis Dorotheis, unius eorum dicti Junioris Vitam datorus, auctore Joanne metropolitam Euchaitarum, de hujus ætate, sede, atque scriptis

PATROL. GR. XXIX.

prolixius agit toto § 3; docetque, ex Andrea Darmario, post annos CCCCLXIV opera illius describente, eisque præmittente epitomen vitæ, cæpisse illum Euchaitarum Ecclesiam regere sub Constantino Mo-

z

nomacho et imperatrice Zoe. Suscepit imperium Monomachus anno MXXII, et tenuit usque ad MXXV, perrexitque regnare ejus uxor Zoe usque ad MXXVI. Successerunt in sceptris Michael Stratolaius, Isaacus Comnenus, Constantinus Ducas, Romanos Diogenes, Michael Ducas, et Nicephorus Botoniates usque ad annum MXXXI; quando evectus ad thronum fuit Alexius Comnenus; et adhuc in vivis erat prelaudatus Johannes. Isto enim anno occasionem datam fuisse novo festo, de quo agere hic instituimus, intelligitur ex rei gestæ narratione, quæ legitur in excusis Menæis ad diem xxx Januarii, quando istud festum ibidem sic indicitur; Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ Α'. « Eiusdem mensis die xxx. » Μνήμη τῶν ἐν Ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν καὶ οἰκονομικῶν διδασκάλων, Βασιλεῖοι τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου. « Memoria sanctorum Patrum nostrorum et œcumenicorum Doctorum, Basilii Magni, Gregorii Theologi, et Joannis Chrysostomi. »

Hanc indictionem sequitur sticherum, non unius, ut fere alias, distichi, sed distinctio iambicorum omnino sedecim; estque in sine hexametron, metricæ ephemeridi aptum, hoc modo :

*Ἀμφὲν ἐν τριακοστῇ χρυσοστρεπῆλιος ἀγλη.
Sole nitet triolici mensis tricesima Juni.*

Instituti autem festi historia, quam dixi, consequenter deducitur, hic autem Latine redditur a R. P. Nicolao Rayæo S. T. P. studiis hisce nostris, in spem continuandæ accessionis et operis, ex voluntate superiorum nunc primum addito, cum huc usque progressa impressio et reliquis mensis Junius prelo esset paratus. Itaque ipsius nomen minus frequenter hic, frequentissime autem recurrit, Deo dante, in secuturo post Junium primi semestris Supplemento. Interim ejus, Græce bene periti operæ acceptum refer, lector, si Acta Græca, in dimidia quæ imprimenda restat Junii parte occurrura, accipias hanc paulo emendatiora, quam dare in priori parte potui, multipliciter distractus in responsionibus ad Carmeliticæ accusationis deproberandis, et defensione Romæ atque Madriti instruenda. Leo Allatus in sua de Symeomon scriptis Diatriba pag. 112 indicat repertum a se Joannis metropolitanite Euchaitarum Ἐγκώμιον εἰς τοὺς τρεῖς ἁγίους ἱεράρχας, Βασιλείου τὸν Μέγαν, Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, hoc principio, Τρεῖς με πρὸς τριώνυμον παροτρύνουσι κίνησιν. « Tres me ad trinominem motum exstimulant. » Utinam addidisset Allatus, undenam totus contextus Græcus haberi possit ! quid ni tamen suspicemur inde sumptam esse ipsam hanc quam C subijcio, historiam ?

HISTORIA INSTITUTIONIS

Ex Menæis impressis, interprete Nicolao Rayæo S. J

Causa hujus festi talis exstitit. Imperante Alexio Comneno, qui post Botoniatem scepra imperii suscepit, orta est Constantinopoli dissensio, inter viros scientia et vitæ probitate conspicuos. Alii commendabant Magnum Basilium, dicentes, eum alta et magna prædicare, rerum omnium naturam ingenio disentere, virtute ferre superare angelos, vel non facile ipsis concedere; pollere morum gravitate, neque quidquam terrenum habere. Extenuabant autem fidem illi divinum Chrysostomum, quasi huic omnino oppositum, ac talem ejus optimum quæque facillime læderet. Alii e contrario eundem divinum Chrysostomum extollabant, velut impensis deditum doctrinæ, et cunctos ducentem lenitate orationis, vocantemque ad respicientiam; denuq melliflorum verborum multitudine et subtilitate cogitationum eum præferebant Magno, Basilio et Gregorio Theologo. Alii erga hunc magis afficiebantur, sperinde ac si eleganti, vario,

Ἡ αἰτία τῆς ἐορτῆς γέγονε οὕτως. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου, ὃς μετὰ Βοτονιάσκην τὴ σκήπτρα τῆς βασιλείας ἐδέξατο, ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσις γέγονε παρὰ τῶν ἑλλογιμῶν καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν τῶν μὲν ὑπεριβέντων τὸν Μέγαν Βασίλειον, ὑψέγγονον αὐτῶν λαγόντων, ὡς τῆν τῶν ἐνταῦθα φύσιν ἐξερευνήσαντα καὶ ταῖς ἀρεταῖς μικροῦ τοῖς ἀγγέλοις παραμιλλώμενον, καὶ μὴ δ' ἐκ τοῦ προχείρου συγχωροῦντα, καὶ τὸ ἕθος ἐμμερῆ, καὶ μηδὲν γήϊνον ἔχοντα ὑποβιβάζοντα δὲ τὸν θεῶν Χρυσόστομον, ὡς ἐναντίως ὄντων ἐκείνῳ διακείμενον κατὰ τὸ πρόχειρον εἶναι καὶ ἐλαττωθῆναι εἰς μετάνοιαν τῶν δὲ τούτων δὴ τὸν θεῶν Χρυσόστομον ὑψούντων, ὡς ἀνθρωπικώτερον διακείμενον ταῖς διδασκαλαῖς, καὶ τῷ λείπῳ τῆς φράσεως πάντας καθοδηγούντα, καὶ πρὸς μετάνοιαν ἐκκαλούμενον, καὶ τῷ πλῆθει τῶν μελετῶντων λόγων, καὶ τῇ κατ' ἔνοιαν δεσινότητι προτιθέντων τοῦ τε μεγάλου Βασιλείου καὶ Γρηγορίου ἑτέρων δὲ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ προσκειμένων, ἅτε δὴ τῷ κομῶν καὶ

την πεποικιλίμενον, τῶν διατόρων τε τῶν λόγων, καὶ τῶν τῶν λέξεων ἀνθρώπων, πάντας τοὺς ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ παιδείᾳ διαβοήτους, καὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς ὑπερβάντι. Καὶ τοῦτον τὴν νικῶσαν διδόντων, κακείνων ὑπερθεβαζόντων αὐτῶν, ὡς συμβαίνειν, διαμερεθῆναι τὰ πλῆθη, καὶ τοὺς μὲν Ἰωαννίτας λέγεσθαι, τοὺς δὲ Βασιλείτας, Γρηγορείτας δὲ τοὺς λοιποὺς.

Ἐπὶ τοῦτοις δὲ τοῖς ὀνόμασι τῶν περὶ λόγους στασιάζοντων, καὶ τούτων οὕτω λεγομένων ἐπὶ χρόνοις ἐσῴτερον, ὁπῶνται οἱ μέγιστοι οὗτοι καθ' ἓνα πρότερον, εἶτα καὶ ἅμα (ὑπάρ, οὐκ ἔναρ) τῶν τότε τῆς Εὐχαϊτῶν πόλεως τῶν ἱερῶν ἐξηγουμένων, Ἰωάννη τῶν πάντων ἀνθρῶ, ἀλλὰ μὲν ἄλλοτῳ, καὶ παιδείας Ἑλληνικῆς οὐκ ἀμαθῶς ἔχοντι, ὡς τὰ αὐτῶν ποιηθέντα δείκνυσιν, ἀρετῆς δὲ εἰς ἄκρον ἐληλυθότι καὶ μὴ γλώττῃ φασι πρὸς αὐτόν Ἡμεῖς ἔν ἐσμεν, ὡς ὄραξ, παρὰ τῶ Θεῷ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν ὑπεναντίον, οὐδὲ μάχιμον ἄλλὰ καιροῖς ἰδίως ἕκαστος τῶ Θεῷ κρούμενον Πνεύματι, τὰς πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας συναρπάξασθα, καὶ ἂ ἐμοῦμέθα, ἐκδεδώκαμεν καὶ ὁ πρῶτος ἐν ἡμῖν οὐκ ἔστιν, οὐτε μὴ γὰρ ὁ δεῦτερος· ἀλλ' εἰ τὸν ἓνα λέξεις, οἱ δύο παρῆπονται. Ὅθεν κέλευε ἀναστὰς τοὺς στασιάζουσιν ὑπὲρ ἡμῶν μὴ δίστασθαι· σπουδὴ γὰρ καὶ ζῶσι καὶ μεταστᾶσιν ἡμῖν εἰρηνεύειν, καὶ εἰς ὁμόνοιαν ἄγειν τὰ πέρατα· ἀλλὰ καὶ ἡμέτερά μὲν σῶναρον. Καί, ὡς σοὶ προσήκον, τὰ τῆ· ἑορτῆς ἡμῖν ἐπιτελεσον, καὶ τοὺς ἐξῆς παράδος, οὗς ἡμεῖς ἔν ἐσμεν τῶ Θεῷ, πάντως δὲ καὶ ἡμεῖς· τοὺς ἐκτελοῦσι τὴν μνησιν, τὰ εἰς σωτηρίαν συμπράξουσιν· δοκοῦμεν γὰρ τι καὶ ἡμεῖς ἔχειν παρὰ τῶ Θεῷ. Ταῦτα εἰπόντες ἔδοξαν αὐτοῖς εἰς οὐρανούς ἀναπταῖναι, φωνὰ ἀπέφω καταλαμπόμενοι, καὶ ὁνομαστὶ ἀλλήλους μετακαλοῦμενοι.

posse aliquid apud Deum. His dictis visi sunt iterum alter alterum suo quemque nomine compellentes.

Ὁ δὲ θεὸς ἐκείνου ἀνθρ, ὁ Εὐχαϊτῶν δηλαδὴ Ἰωάννης, καθὼς οἱ Ἅγιοι εἰσηγγήσαντο διεπράξατο· τὴν πλῆθος καὶ τοὺς στασιάζοντας καταστειλάς (ἔβλεπε καὶ γὰρ ἐπ' ἀρετῇ διαβοήτος ὁ ἀνθρ) τὴν ἑορτὴν ταύτην παρέδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ ἑορτάζειν Θεῷ. Καὶ ὅρα μοι τὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρῶς. Ἐπεὶ γὰρ εὗρε τὸν Ἰανουάριον μῆνα, τοὺς τρεῖς ἔχοντα τοὺτους, κατὰ μὲν τὴν πρόσην τὴν μέγαν Βασίλειον, κατὰ δὲ τὴν εἰκοστὴν πέμπτην τὸν θεῖον Γρηγόριον, κατὰ δὲ τὴν εἰκοστὴν ἑβδόμη τὸν θεῖον Χρυσόστομον, συνῆγε πάλιν αὐτοὺς κατὰ τὴν τριακοστὴν, κανόνι καὶ τροπαρίοις καὶ ἔγκυμίοις καταστέφας ὡς προσήκον αὐτοῖς· ἂ καὶ νεύσει αὐτῶν, ὡς οἴμαι, γενοῦσα, οὕτως λείπονται τῶν εἰς Ἐπαινον, ὡς καὶ πάντων ὑπερκεισθα· τῶν ὅσα τε ἐξ ἐκείνου γεγονῶσαι, καὶ ὅσα γενησονται.

Ἦσαν δὲ τὴν θέσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν μορφήν οἱ Ἅγιοι οὕτοι ἔχοντες οὕτως. Ὁ μὲν θεὸς Χρυσόστομος, τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος, ἦν βραχὺς πάντων τὴν ἡλικίαν, μεγάλην κεφαλὴν τοῖς ὄμοις αἰωρῶν, ἰγνὸς εἰς τὸ ἀκριβέστατον, ἐπίρρινος, εὐρὺς τοὺς

insinuantiq̄ue ac florido dicendi genere vicisset omnes, qui etiam nostra ætate fuerunt, fama Græcicæ eruditionis insignes. Et hi huic primas deferebant, aliis eas transferentibus in alios. Unde factum est, ut, scisso studia in contraria incerto vulgo, alii Joannitar, alii Basilitar, Gregoritar vocarentur alii.

Ergo dum sub his nominibus inter se oratores disceptant, maximi illi, de quibus agimus, doctores primum seorsim, deinde et simul videntur sese offerunt Joanni, tunc in Euchaitorum civitate sacris præfecto, valde præstanti viro, et cætera quidem celebri, neque (ut indicant quæ elaboravit opuscula) imperito Græcicæ eruditionis; sed celebriori propter virtutem, ejus apicem attingerat. Vera visio fuit, non somnium: et hæc ad Joannem missa vox est: Nos unum sumus, ut vides, apud Deum, et nulla est inter nos dissensio, nulla pugna; verum quas suis quisque temporibus, divino impulsu Spiritu, utiles ad hominum salutem tradidimus præceptiones; et quæ discipulus areana, ea in lucem emisimus. Neque vero quicumque inter nos primus est, nec secundus. Si unum voces, duo sequuntur. Idcirco surge, et dic partibus, ne nostri causa dissidat: nam in ea cogitatione curaque versamur, ut vivos inter et nos qui e visis excessimus, concilietur pax, et in concordiam reducantur extrema. Quem in finem nos uo die conjunge: et, quemadmodum te decet, diem illum nobis festum consecra, itaque ostende nos coram Deo unum esse. Nos autem simul dabimus omnem operam, ut huic rei memoriam celebraturi accipiant ad æternam salutem subsidia: videmur etiam et nos subvolare in cælum, multa luce circumfusi, et

Surgens ergo vir ille divinus, nimirum Euchaitarumantistes Joannes, fecit ut suserunt sancti. Postquam autem vulgus partiumque conatus represserat (erat enim huic viro per virtutem conciliata summa auctoritas), memoratum festum diem in Ecclesia Dei agendum præcepit. Atque ecce viri prudentiam. Cum hos tres animadvertisset colli uno et eodem mense Januario, Magnum Basilium prima, divinum Gregorium quinta et vicesima, ac vicesima septima divinum Chrysostomum, eosdem etiam iterata colendos die tricesima. Neque prætermisit eos debitis ornare canonibus, modulisque ac præconiis; in quibus, utpote non sine illorum (ut ego quidem existimo) assensu compositis, nihil ad laudationem desiderari reperias; usque adeo ut superent quicquid in isto genere editum est usque adhuc, et in posterum edetur.

Ad constitutionem corporis ac formam quod attinet, hi sancti tales erant. Divinus Chrysostomus, quoad speciem corporis, erat admodum brevi statura, magno elatoque capite, summa gracilitate, justo naso, diductus non indecore naribus, pallidis-

simo alboque vultu, oculis cavis et bulbosis. Hinc flebat, ut ejus aspectus reniteret gratiosior, etiamsi triste aliquid reliqua forma præ se ferret. Erat nulla magnaque fronte et multis paratarum rugis; amplis item auribus, sed barba tenui et rarissima caniscae pilis veneranda. Maxillas habebat introrsum depressas, præ rigidissima, qua se nacerabat, iuedia. Hoc vero necesse est de eo dicere, quod omnibus etiam Græciæ sapientibus antecelluerit, tum scientia, tum maxime cogitandi acuminè, floridoque genere dicendi: laudandus etiam quod codices sacros tanta explanaverit claritate quanta aliorum nemo; quodque ita studuerit promulgare Evangelium, ut nisi fuisset hic sanctus (licet hoc dictum videatur confidentius), opus fuisset altero Christi in terras adventu: usque adeo et virtute, et virtutis exercitatione, et commentatione divinorum rerum præstabat cæteris. Fons etiam misericordiæ et claritatis nuncupatus fuit. Et certe, sicut fulgebat doctrina, ita etiam ardebat zelo et incredibili erga proximum charitate. Vixit annos tres supra sexaginta, et sex gubernavit Christi Ecclesiam.

Magnus Basilus, habitus corporis, -in multam proceritatem erectæ figuræ excurreret. Erat sicus et macilentus, niger colore, pallore temperatus faciem, præditus decore naso et circumflexis ad hircuum, superciliis; in vertice contractior; similibus cogitabundo, pauculis in fronte rugis caperatus; malis oblongus, cavus tempora, rarus fere ad cutem, barbam nutriens, eamque satis promissam ac semicanam. Antevit ingenio, non tantum illi qui suo, verum etiam qui multis ante sæculis floveret: in quippe cum per omnes pulchras ivisset artes, in unaque principatum tenuit; minus autem sese exercebat in philosophia, satis habens se ea duce ad rerum divinarum contemplationem esse transgressum. Ad summi sacerdotii solum evectus est quadraginta annos natus, et quinque annis Ecclesiæ præsedit.

Divus Gregorius Theologus statura fuit mediocris, subpallidus, aliquantulum gratiosus, simus, rectis ornatus superciliis, aspectu mitis et placidus, subtristis altero oculo (is erat dexter, quem tuberculum circa hircuum contraxerat), non prolixæ, sed dense barbatus; valde calvus, capillis candidis, extremis barbæ pilis subniger, et quasi infumatus. Hoc vero dignum est quod de illo dicatur: quod, si quis ex integro hominum genere proponendus esset, tanquam imago aliqua et effigies simulacrumque virtutum omnium, is esset Magnus Gregorius; utpote qui splendore vitæ probatissimum quemque longissime antevit, in theologia tantum profecit, ut omnes haberet inferiores, et elegantia sermonis, et sententiarum gravitate, unde et Theologi cognomen invenit. Administravit Constantinopolitanam Ecclesiam duodecim annis, vixit autem amplius octoginta.

Horum trium omniumque sanctorum depre-

Α μωκτῆρας, ὠχρότατος μετὰ τοῦ λευκοῦ, κελους τοὺς κόγχους τῶν ὀφθαλμῶν ἔχων, καὶ βολβοὺς τοῦτον καχορσμένος μεγάλους· ἐπ' οὗς καὶ συνέθανε, χαριστέρον ταῖς ὄψεσιν ἀποστέλλειν, εἰ καὶ τῷ λοιπῷ χαρακτῆρι τὸν ἀχθόμενον παρεθλοῦν ὕδατος καὶ μέγας τὸ μέτωπον, καὶ πολλαὶ βολοὶ κεχαρσμένοι· ὧτα περιειμένους μεγάλα, καὶ τὸ γένιον μικρὸν καὶ ἀραιότατον ὑπὸ πολλαῖς ταῖς θριξίν ἐξανθῶν τὰς σιαγόνας πεπισσόμενας ἐσῶν ἔχων, τῇ νηστείᾳ εἰς τὸ ἀκρότατον. Τοσοῦτον δὲ περὶ αὐτοῦ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ὅτι λόγῳ πάντας καὶ τοὺς παρ' Ἑλλάσι σοφοὺς ὑπερῆραν, ἐξαιρέτως δὲ δεινότητι τῇ κατ' ἐνοσίαν, καὶ τῷ λείψῳ καὶ ἀνθρῶπῳ τῆς φράσεως· εἰς τοσοῦτον δὲ τὴν θέαν Γραφῆν ἰσαφῆσιν, ὡς τῶν ἄλλων οὐδεὶς· καὶ ὑπὸ τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι συνετέλεσεν, ὡς εἰ μὴ ἦν οὗτος ὁ Ἅγιος (εἰ καὶ πολυμῶρον φάσαι), ἔδει πάλιν ἐπιγῆς δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν γενέσθαι· εἰ δὲ ἀρετῆν καὶ πράξιν καὶ θεωρίαν τοσοῦτος ἐγένετο, ὡς καὶ πάντας ἀρετῆν ὑπερβαλέσθαι· ἐλημοσύνης καὶ ἀγάπης χρηματίσας πηγῇ, καὶ ζήλους ἀντικρυς, φιλαδελφίᾳ τε καὶ διδασκαλίᾳ.

Ἐ δὲ μέγας Βασίλειος ἦν τὴν θέαν τοῦ σώματος εἰς πολλὸν μῆκος, ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ σχήματος ἀναδραμῶν, ἕρπυς καὶ λειψόταρκος, μέλας τὸ χρῶμα, ὠχρότητι τὸ πρόσωπον σύγκρατος, ἐπιβήριος, εἰς κύκλον τὰς ὀφρῶς περιεγμένος, τὸ ἐπισκήνην συνεσπακῶς, φροντιστικῶ ἰουκῶς, ὀλίγαις τὸ πρόσωπον ἀμαρτυαῖς βυτιδοῦμενος, ἐπιμηκῆς τὰς παρειαί, κῶλος τοὺς κροτάφους, ἡρέμα ἔχων ἐν χρῶ κυρίας, τὴν ὑπὲρ ἄρκουίντως καθειμένος, καὶ μεσοπίπλος. Οὗτος ἐν λόγοις οὐ μόνον τοὺς κατ' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς παλαιούς ὑπερβαλεῖ· διὰ γὰρ πάσης ἐλθῶν παιδείσεως, ἐν ἐκάστη τὸ κράτος ἐκτέταστο· οὐχ ἦν ττον δὲ τὴν διὰ πράξεις ἀσκήσας φιλοσοφίαν, καὶ διὰ ταύτης τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων προβάς. Ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς ἀρχιερωσύνης ἀνήθη τεσσαράκοντα χρόνων γενόμενος, ἐπὶ πέντε ἔτεσι τῆς Ἑκκλησίας προστάς.

Ἐ δὲ ἱερὸς Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, κατὰ τὸν τύπον τῆς ἡλικίας τοῦ σώματος, ἐτύχχανε μέτρος, ὑπαυχρος, βραχὺ μετὰ τοῦ χαριέντος, συμῆ, ἐπ' εὐθείας τὰς ὀφρῶς ἔχων, ἡμερον βλέπων καὶ προσηνέσθαι τερτον τῶν ὀφθαλμῶν, ὅς ἦν δεξιός, συνήγερτον κακτιμένος, ὃν οὐλῆ κατὰ τὸν καθὼν συνήγερτον πῶγωνα οὐ βαθῦς, ἐσῶς δὲ ἐπ' εὐθείας, ἰκανῶς φαλακρὸς, λευκὸς ταῖς θριξίν, τὰ ἀκρα τῆς γενειάδος ὡς περικακαπταμένα ὑποφαίνων. Τοῦτο δὲ εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ ἄξιον, ὅτι εἰ ἔδει γενέσθαι ἐν ἀνθρώποις εἰκόνα τινα καὶ στήλην κατὰ μέρος, ἐκ πασῶν συγκαμμένην ἀρετῶν, τοῦτο ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος, βλου λαμπρότητι τοὺς κατὰ πράξιν εὐδοκίμους ὑπερβαλῶν. Ἐπὶ τοσοῦτον θεολογίας προήχθη, ὡς πάντας ἠτάσθαι τῆς σοφίας αὐτοῦ, τῆς τε ἐν λόγοις, τῆς τε ἐν ὁγγμασιν, ὅθεν καὶ τὴν Θεολογίαν προσηγορίαν ἐκτέταστο· προσηγορῆ δὲ καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἑκκλησίας χρόνος δώδεκα, ὑπὲρ τὰ ὀρθόδοξα ἐστὶν γενόμενος.

Τῶν τοῦτων τῶντων προσβείας, Κοιστὸ δὲ θεὸς

ἡμῶν, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, τὰς τῶν ἀρέσων ἐπαναστάσεις κατὰβαλε, καὶ ἡμᾶς ἐν ὁμονοίᾳ καὶ εἰρηνικῇ καταστάσει διαφύλαξον, καὶ τῆς οὐρανίου σου βασιλείας ἀξίωσον, ὅτι εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A catione, Christe Deus noster, hæresum insolentiam compece, et nos in concordia atque in pacifica tranquillitate custodi, ac cœlesti tuo regno dignare, cum sis benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

ANNOTATA D. P.

Triplici isti jam propositæ descriptioni formæ cujuscumque, eo forte quo se conspiciendos sancti dederunt vultu, respondet in Menæis communis hæc omnium et Græcis notissima.

Solius Basilii, Gregorii Theologi, atque Chrysostomi icon, suo cujusque die in Januario eorumdem Menæorum reperitur, sed cum descriptionibus formæ contractioribus, quas descriptiones nihil attinet hic referre. Pro ea tamen quæ Basilium proponit 1 Januarii, acetpe descriptionem alteram, sed verbis magis quam sententia diversam, qualem ex ms. Vaticano accepit Petrus Frison Basilianorum operum illustrator, in editione Parisiensi anni 1618. Sic autem ibi legitur.

Ὁ ἐν Ἁγίοις Βασίλειος ἐπόνυμος Μέγας, προμήκης τε τὸ σῶμα καὶ εὐθύς, τῆν μὲν ἐξηρότητα ἔχων, τὸ δὲ χρῶμα μέλαν, καὶ ὠχρότητα, καὶ βαδισματος ἦθος, θεῖος ἐγένετο τὴν βίβη, τὰς κύκλιος ἐφάρυξ, καθέμενος τὸν πύγωνα, μετρίως πολιὰς ἀναφέρων, παραμηκὴς τὰ βλέφαρα ἐλιγρόθεν, τὸ περιχρῶμα κοιλίωμα, σύνουος τε ὡς τὰ πολλὰ, καὶ εἰσω συνεστηκώς. ἸS. Baailius, cognomento Magnus, statura procerus erat et rectus, corpore arido, colore nigricante et pallido, ingressu moderato naso decli-

vi, supercillis incurvis, oraba promissa, mediocri cauitie, unaxillis oblongis, genis parum turgentibus; temporum concavitas cogitabundi erat, ut esse plurimum solet eorum, qui intra se collecti sunt.

Hanc descriptionem, ex ms. Vaticano acceptam Petrus Frison prælaudatus supposuit vetustiori solius Basilii iconi, sumptæ ex pervetusto Regis Christianissimi codice, qui (sicuti ascriptum legitur) oblatus fuit Basilio Macedoni, imperium Orientis adepto sub annum dccc.lxxvi, illudque moderato usque ad annum lxxxvi. Est ergo ejusmodi icon, ea quam retulimus apparitione antiquior, duobus ut minimum integris sæculis; sed an ideo etiam magis exacta ad veritatem? Non existimo. Vix enim credible est, sumptam esse ex aliquo quæ fuerit ad viventis vultum expressa. Si autem trium istorum formam sic expressit suis verbis Juannes Euchaita, qualem conspexerat in visioe, firmiterque ex quæ vulgo circumferuntur icones, et in Menæis conspiciuntur, propius attingere veritatem. Placuit interim, et trium istorum ex Menæis, et unius Basilii propriam ex codice Regio spotandam dare.

CANON DE S. BASILIO AD DIEM PRIMUM JANUARI

EX MENÆIS.

ΩΔΗ Α΄.

Σοὺ τὴν φωνὴν ἔδει παρεῖναι, Βασίλειε, τοὺς ἔγκωμους σου ἄλλὰ, Πάτερ, συγγνώμην δεδομένος, τὴν χάριν νέμεις ἀφθόνως ἡμῖν.

Τὸ ἐμπάθεο τέρτωμα τῆς τυραννοῦσης σαρκὸς, φιλοσοφίας ἔρωτι ἐπαυδαγώγησας διδὲν ἐν ἀκράτῳ αὐλλίξει βασιλείους, Πάτερ Βασίλειε.

Τῶν ἀρετῶν οὐ τὴν τραχεῖαν βαδίσας ὁδὸν, ἐπὶ τὴν ἁγίαν ἐφθασας καὶ ἀστασίαστον τὴν οὐράνιον βασίλιν, καὶ πᾶσιν ἀναβελγῆς τύπος, Βασίλειε.

Τὰ τῆς ψυχῆς πάθη χρησίμως, Βασίλειε, ἔμα-

D

ODE I

Tuis laudibus par foret linguam tuam adesse, Basili; verum, Pater, veniam indulgens, gratiam absque invidia nobis confer.

Passionibus obnoxium carnis impetum amore philosophiæ cantigavisti: propterea incontaminatam habitas regionem, Pater Basili.

Ardum virtutum ingressus viam, ad levem et imperturbatam in cœlis ascendisti; omnibusque factus es norma, Basili.

Pasiones animi, simul et corporis gladio Spiri-

tus optime circumcidisti, Basili; teque ipsum Domino obtulisti sacrificium.

Factus ineffabilem arcanorum mystes, o Basili, consecrationem adeptus es, Pater; et nobis lumen Trinitatis manifestasti

ODE III (α)

Omni repletus disciplina, non solum humi repente atque calcanda, sed etiam multo meliori, mundo lumen praeuisti, o Basili.

Timore Domini confirmatus (initium enim ille est sapientiae) alas potioris sapientiae assumpsisti, o Basili.

Palam exorsus ab actione, ab hac gradum ad contemplationem diuinorem facere nos doce, et eorum, quae vere bona sunt cognitione manifesta nos imbuere.

Cum Christi natali fulget et concurrat commemoratio tua, Pater, qui mysterium ineffabile tuae nobis doctrina manifestas

ODE IV.

Sicut Ecclesia, Christi sponsa, ornatur ejus nativitate, ita, tua commemoratione, o beatissime.

Graviter demonstrans esse [Christum] Filium Dei, religiose distinctisti diuinitatem a creatura, o Basili.

Dei non abjectum commilitonem te ostendisti, Basili, quando te omnibus juxta mandatum ejus inferioriorem credidisti.

Ecclesiam Dei forti circumvallasti muro, Basili beatissime.

Dei hostibus fuisti acuta bipennis, et ignis dissolvens eorum fraudem, Pater Basili.

ODE V.

Hodie agit Ecclesia festum vere duplex, Circumcisionem scilicet Domini, quando in terra apparuit infans, et memoriam servi sapientis ac ter beati.

Lumen incomprehensibile in te, sancte, requiescere, imo esse te lampadem, quae illuminat orbem, ostendit Christus. Ideo tuam, Basili, celebramus memoriam.

Non legislator Moyses, non ante legem Joseph fuit distributor ejus quae ex te datur escae: ipse enim fuisti carnis divinae comestor.

Universi novam nativitatem in monte Sina subobscura figuratam Moysi, ut interpretatus es, bea-

(α) Sic apud Bolland. Decret num. 2.

Α και τῆ τοῦ σώματος ἐν τῷ τοῦ Πνεύματος περιέτο-
μες ζήρει σαυτὸν δὲ τῷ Δεσπότη ἄνθρωπο προσήνε-
κας.

Σὺ γεγονὼς μύστης ἀρρήτων, Βασίλειε, ἐμυστα-
γώγησας ἐράτρευμα, Πάτερ, σαφῶς τὸ τῆς Τριάδος
φῶς ἀπατηράφας ἡμῖν.

ΩΔΗ Γ.

Παιδείας γεγονὼς ἀπάσης ἐμπλεος, οὐ μόνον τῆς
κάτω καὶ πατωμένης, πολλῶν δὲ μάλλον τῆς κρετ-
τονος, ἀναδείχθης τῷ κόσμῳ φῶς, Βασίλειε.

Τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου στοιχειούμενος, ἀρχὴ γὰρ
σοφίας οὗτος ὑπάρχει, τῇ ψιλῇ τῆς ἀμείνωνος ἐπι-
βρώτης σοφίας, ὦ Βασίλειε.

Βασίλειε, σαφῶς ἐπέθης πράξεις καὶ πράξιν ἐπί-
θασιν θεωρίας οὐσιώτερας ἐπέδειξες, καὶ τῶν ἔντων
τὴν γνῶσιν ἐμυθίσας σαφῶς

Συνέδραμε Χριστοῦ καὶ συνέλαμψεν ἡ μνήμη σου,
Πάτερ, τοῖς γενεθλίοις, ὧν τὸ ἀφραστον μυστήριον
ταῖς σοῖς διδασκαλίαις φανέρωσας.

ΩΔΗ Δ.

Καλλωπίζεται, ὡσπερ τῷ τόκῳ Χριστοῦ, ἡ νίμ-
φη Ἐκκλησία, οὕτω καὶ τῇ μνήμῃ σου, παμμα-
κάριστε.

Σεμνυνόμενος τέκνον ὑπάρχων Θεοῦ, θεοθετη εἰς
κτίσιν εὐθεῶς, Βασίλειε, οὐ κατήγαγες.

Ἀταπεινώτος ὠφθης συμμαχῶν, Βασίλειε, ἔπαισι
τῷ αὐτοῦ προστάγματι ταπεινούμενος.

Τῇ Ἐκκλησίᾳ δέδωσαι παρὰ Θεοῦ χαράκιμα, καὶ
τείχος ἄχρυν, Βασίλειε παμμακάριστε.

Τοῖς ἀντιθέοις πέλεκυς ἐκκοπτικῆς καὶ πῦρ κατ-
αναλίσκων τὴν ἀπάτην ὠφθης, Πάτερ Βασίλειε

ΩΔΗ Ε.

Ἄγει διπλῆν ἀλήθειαν ἡ Ἐκκλησία ἐορτὴν σήμε-
ρον, περιτομῆς ὡς βρέφος Δεσπότη ὑβέντος
ἐπὶ γῆς, καὶ μνήμην οἰκέτου σοφοῦ καὶ τρισμά-
καρος.

Τὸ ἀκατάληπτον φῶς ἀναπαυσάμενος ἐν σοί-
δοσι, φωτιστικὴν λαμπάδα τῷ κόσμῳ σε εἰδείξε
Χριστός· διό σου τὴν μνήμην ὀνομάμεν, Βασί-
λειε.

Οὐ νομοθέτης Μωϋσῆς, οὐ πρὸ τοῦ νομοῦ Ἰωσήφ
γένετο τῆς κατὰ σὲ τροφῆς στοιμέτρης· τῆς θείας
γὰρ πατρὸς αὐτὸς ἐστίατορ εἰδείχθης, Βασίλειε.

Τὴν τοῦ παντός ἀμυδρὰν ἱστορηθεῖσαν ἐν Σινᾷ
γέννησιν τῷ Μωσῶϊ αὐτὸς ἐρμηνεύων, ἐκ θεῶν

θησαυρῶν ἀνάπτυξας πᾶσι, παμμάκαρ Βασίλειε, ex divinis thesauris eam omnibus
λειε. recludens.

ΩΔΗ Γ΄.

Ἐθρεψας λιμῷ ταπεινάς ψυχὰς πάντων ἀρθόνως, καὶ τὰς τῶν πεινῶντων καρδίας πάσης ἐνέπλησας, Βασίλειε, θεϊκῆς εὐφροσύνης.

Ἐθρεψας ψυχὰς πεινώσας τροφῇ τῇ ἐπουρανίῳ ἄριστος γὰρ τῶν ἀγγέλων ὑπάρχει ὁ λόγος, Βασίλειε, οὗ ἄριστος σιτοδότης ἐγένετο.

Ἠθροισας τῷ τῆς μελίσης, Βασίλειε, φιλοπόνως ἀρετῆς ἀπόσης τὸ ἄθος, καὶ περιδέξιος γεγόμενος ἐν αὐταῖς μακαρίζει.

Ἐπεισας κόσμου βράχην, καὶ Θεῷ συμβιωτῶσαι· διὸ τοῖς ἀστάτοις καὶ βουστοῖς, Πάτερ Βασίλειε, τὰ μένοντα ὡς σοφὸν κατεκτήσω.

ΩΔΗ Ζ΄.

Εἰκὼν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, εὐ δὲ τοῦ Πνεύματος, Βασίλειε, ἀκλήδωτον ἔσωστρον, οἶκος δὲ τῆς ἅλης Τριάδος· μακαρῖα ἡ μνήμη σου, καὶ οἱ δοξάζοντες αὐτὴν ἀντιδοξάζονται.

Βυθίσας τὸν νοῦν εἰς τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ τὰ ἀκατάληπτα, συλλεξάμενος δὲ τὸν πολύτιμον σὺ μαργαρίτην τῆς γνώσεως, ἐπλούτισας τὸν κόσμον σοφίας, καὶ κραυγάζειν εἰδοσάξας· Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν.

Ἡ σύμκονια νοῦ ἱερά τε ξυνορις, ἡ ὡσπερ μία ψυχὴ ἐν δυοῖ ἀύματιν ἀδιαίρετος, ἐν Γρηγορίῳ Βασίλειος, πῶς θεϊκῶ συνημμένοι, ἐν Βασιλείῳ Γρηγόριος· νῦν ἱκετεύσατε Χριστὸν ὑπὲρ τῆς πέλεινης.

Πατὴρ ὀρφανῶν, καὶ χηρῶν προστασίτης, καὶ πλουτοῦς πένησι, τῶν ἀσθενούντων ἡ παράκλητος καὶ τῶν πλοιοῦντων κυβέρνησις, γήρους βακτηρία εἰδείχθης, παιδαγωγία νεότητος, καὶ μοναζόντων ἀρετῆς κανὼν, Βασίλειε.

ΩΔΗ Η΄.

Τὸν ἀφράστῳ προνοίᾳ δωρησάμενον Βασίλειον τῷ D κόσμῳ, φῶς εὐσεβείας ἀσπλιγγὰ τε τῆς θεολογίας [ὑμνοῦντας λέγομεν]· Εὐλογεῖτε, τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, τὸν Κύριον.

Τὸν θαύλει ἐνεργείᾳ ἐνοικήσαντα τῷ σοφῷ Βασιλείῳ, καὶ ἐκ αὐτοῦ εὐσεβῶς θεολογηθέντα· Εὐλογεῖτε, τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, τὸν Κύριον.

Οἱ τῶν θείων σου λόγων ἀπολαθόντες, Βασίλειε, ἀπαύστως ἐν τῇ σου μνήμῃ πανηγυρίζοντες βώμεν· Εὐλογεῖτε, τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, τὸν Κύριον.

Τὰς ἀκτίνας τῶν ἰσχυρῶν ἐξαπέσειλας, Βασίλειε, τῷ κόσμῳ, φωταγωγοῦσας μίαν σβειν Τριάδος φύσιν· Εὐλογεῖτε, τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου τὸν Κύριον.

ODE VI.

Animas pauperum, tabescentes fame, sine invidia nutritivisi, et esurientium corda, Basili, omni divina prudentia implevisti.

Animas esurientes nutritivisi caelesti alimento : nam panis angelorum , o Basili, est sermo, ejus eras largitor optimus.

Sicut apis , Basili , operose collegisti florem omnis virtutis , et .ut sapiens per eam beatificaris.

Accelerasti ascendi a mundo et Deo vivere. Idcirco pro rebus instabilibus ac fluxis , Pater Basili, aeterna sapienter consecutus es.

ODE VII.

eius imago est Spiritus, et Spiritus Filii ; tu vero, Basili, Spiritus immaculatum speculum, et habitaculum totius Trinitatis. Beata est tui memoria, et qui eam recolunt, recipiunt remunerationem.

Mentem incomprehensibili profunditati immergens, et colligans pretiosissimam cognitionis margaritam, locupletasti orbem sapientia, et docuisti clamare : Benedictus es, Deus patrum nostrorum.

O consensio animorum et sancta societas . qua velut unus et Individuus in gemino corpore Spiritus , in Gregorio Basilius divino amore amitus, in Basilio Gregorius fuit. Orate nunc pro grege nostro Christum

Pupillorum pater, protector viduarum , opulentia pauperum, aegrotantium solamen, et in hoc mari fluctuantium gubernaculum, hacul senectutis, juvenutis instructio, solitariorum regula ad omnem virtutem ea, o Basili

ODE VIII.

Ineffabili providentia concessum mundo basilium, pietatis lucernam, tubam theologiae [laudantes dicimus] : Benedicite, opera Domini, Dominum.

Copiosa operatione inhabitantem Basilio, et ipso mediante pie expositum : Benedicite, opera Domini, Dominum.

Qui divinis tuis sermonibus fruimur, o Basili, in tui memoriam festive congregati, clamamus : Benedicite, opera Domini, Dominum

Radios sermonum tuorum mundo emisisti, o Basili, illuminans eum, ut unam in Trinitate naturam venerans, dicat : Benedicite, opera Domini, Dominum.

Primi pastoris Christi, tanquam ovis ejus fide-
lis, vestigia, Basili, es secutus: animam etiam
tuam, Pater, tradidisti tyranno, et pro Ecclesia
quæcunque pericula prompte subiisti, o beatis-
sime.

Ecclesie Christi firmamentum tyrannus circum-
spiciens, tuo præsulatu adornatum, o sapiens,
totus attonitus animo concidit: fulgorem enim co-
ruscautis ex te Spiritus sustinere nequibat, o Ba-
sili.

Dignus inventus es, o Basili, qui consors esses
cathedræ apostolorum, choreæ certantium pro
Christo martyrum, patriarcharum unionis, ju-
storum exultationis, gaudii prophetarum, o Ba-
sili; fuisti enim Delparæ cultor, et mystes Trini-
tatis.

Τοῦ ἀρχιεπιμενέου ὡς πρόβατον πιστὸν Χριστοῦ,
Βασιλεῖ, τοῖς ζωηφόροις ἰγνεῖν ἐπηκολούθησας τῷ
τυράννῳ γὰρ τὴν σαυτοῦ ψυχὴν, Πάτερ, προέδω-
κας, προκινδυνεύων ἄριστα τῆς Ἐκκλησίας, παμμα-
κάριστα.

Τὸ τῆς Ἐκκλησίας πανικρὸν Χριστοῦ κατεβὼν συ-
στημα, ὑπὸ τῆς σῆς κοσμοῦμενον ἱεραρχίας, σοφὲ,
ὁ πανώλης ἐμβροντισθεὶς καταπέπτωκε τυράννος,
τὴν γὰρ ἐν σοὶ τοῦ Πνεύματος ἀγίῃν οὐκ ἤνεγκα,
Βασιλεῖ.

Τῆς τῶν ἀποστόλων καθέδρας, τῆς χορείας τε τῶν
ἀβλοφῶρων Χριστοῦ, πατριαρχῶν συνιγῆς καὶ τῶν
δικαίων τρυφῆς, τῆς χαρᾶς τε τῶν προφητῶν ἡξιώ-
θης, Βασιλεῖ, τῆς Θεοτόκου λατρεῖς γὰρ καὶ τῆς
Τριάδος μύστης γέγωνας.

MONITUM AD HOMILIAS IN HEXAEMERON

Sunt qui existiment Basilium Magnum commentarios in totam Scripturam contexuisse (1): sed cum hæc opinio sola Cassiodori auctoritate nitatur, ea de re dubitari posse arbitramur, præsertim cum de hac commentariorum mole altum sit silentium apud antiquiores. Habemus etiamnum homilias novem in opus sex dierum, hoc est, in *Hexaemeron*, orationes decem et septem in quosdam Psalmos, amplissimum in priora sexdecim Isaïæ capita commentarium. Pauca quidem hæc sunt, si comparentur cum iis commentariis qui olim Basilio tributi fuere: sed tamen quorundam γρηγόρης, ut mihi quidem videtur, jure se merito suspecta videri potest. De his in Præfatione, ubi de qualibet re suo ordine ac loco disputatur. Veteres autem quanti *Hexaemeron* fecerint, esse hominem qui ignoret arbitror neminem. Ejus meminere Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Hieronymus, Socrates (2) et alii. Optandum certe esset, ut lectores his orationibus legendis ita bodie afficerentur, ut afflicebatur olim Gregorius Nazianzenus, cujus hæc sunt verba: "Ὅταν τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζομαι, καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ Κτεστοῦ γίνωμαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν Κτεστον πλὴτον ἢ πρότερον, ὅφει μὴν διδασκάλῳ χρώμενος." Cum *Hexaemeron* illius in manus sumo, atque in ore habeo, cum Creatore conjungor. ac creationis rationes agnosco, Creatoremque magis admiror ac suspicio, quam prius solebam, cum solo aspectu magistro uterer. » Scribam et verba Gregorii Nysseni, qui de eodem illo opere tam magnifice locutus est, ut modum excedere videatur. Ita autem scripsit: Τῶν γὰρ κατὰ θεῶν ἐπίπνοιαν ἐν τῇ κοσμογενίᾳ φιλοσοφηθέντων τῷ μεγάλῳ Μωσῆϊ . . . ἐπέταξας ἡμῖν διὰ τινος ἀκολουθοῦσι διανοίας εἰς εἰρήμην ἀγαγεῖν, καὶ συμφωνοῦσαν πρὸς αὐτὴν ἀποδείξει τὴν ἀγίαν Γραφήν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν θεόπνευστον ἐκάλειν τοῦ Πατρὸς ἡμῶν εἰς τὸ προκλιθεῖν θεωρίαν, ἣν οἱ ἐγνωκότες πάντες, οὐδὲν ἕλαττον τῶν αὐτῷ Μωσῆϊ πεφιλοσοφημένων θαυμάσουσιν, εὐ καὶ ἐκόςτως, οἶμαί, τοῦτο ποιούντες. « Vis enim ut quæ celestis numine afflatus de mundi procreatione magnus Moyses prodidit monumentis litterarum, ordine quodam disponam, sanctamque Scripturam sibi ipsi consentientem ac constantem esse demonstram; idque post divinam illam Patris nostri in idem argumentum commentationem, quam qui legerunt, non minus quam ea, quæ ab ipso Moysæ perscripta sunt, omnes admirantur: et merito, mea quidem sententia. »

Alia quidem ratione, sed efficacior multo et ad persuadendum aptiore hoc idem opus commendavit Ambrosius, dum, quod Basilium scripserat Græcè, id ipse Latine reddidit. Et vero, nemo opinor, homo, qui utrumque opus legerit, inficiabitur Ambrosium in illis suis orationibus interpretis, non auctoris munere perfunctum fuisse. Fateor quidem Ambrosium non nihil de suo addere, demere, transponere, immutare: sed ita tamen, ut interpretem agat, interpretem, inquam, non scrupulosum, sed liberiosum. Quare si quando in Ambrosio occurrant loca quedam difficilia, perplexa, subobscura, corrupta, quæ facessant negotium lectori, ei auctor sum ut ad Basilium confugiat, eoque magistro ac duce utatur.

Constat Basilium bis die concionatum fuisse, matutinis horis atque vespertinis; idque tempore Quadragesimæ: sed quo anno, valde incertum. Non defuere qui ex orationis octavæ verbis judicarent Basilium, quæ erat viri facundia, conciones has ad populum ex tempore habuisse. Et quidem, si fides Rufino adhibenda sit (3), sic concionari solebat Basilium.

Hexaemeron Basilii olim in linguam Latinam transtulit Eustathius: sed nihil est quod hic de ejus interpretatione proloquamur, cum id opus in Appendice editum videre cuique liceat. Easdem has Basilii orationes transtulit quoque, quorundam judicio (4), Dionysius Exiguus: sed sua auctoritate et omnibus testimoniis dictum id sit, ignoramus.

Necesse non est multa hoc loco dicere de tribus orationibus, quarum duas priores scriptæ sunt de hominis formatione, tertia de paradiso. Nam ea de re satis fuse in Præfatione disputatur: quam qui volent, legere poterunt § I, n. 13.

(1) Baron. 378; Cassiod. *De inst.* p. 538.

(2) Greg. Naz. orat. 20, p. 565; Greg. Nyss. *Hexam.* p. 1, 2 et p. 45; Hieronym. *V. ill.* c. 116; Socr. lib. iv, c. 26.

(3) Lib. II, c. 9.

(4) Elia Dupini, etc.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑΙ Θ'

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΞΑΗΜΕΡΟΝ ⁽⁵⁾.

S. P. N. BASILII

CÆSARÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI

HOMILIÆ IX

IN HEXAEMERON.

HOMILIA I.

In principio fecit Deus cælum et terram.

¶ 1. Conveniens principium est mundi structuram narraturo, narrationi suæ principium quo res visibiles exornatæ sunt, præponere. Etenim cœli terræque tradenda creatio est, quæ casu, ut quidam opinati sunt, producta non est, sed a Deo originem trahit. Equis auditus magnitudine eorum 2 quæ dicuntur dignus est? quali apparatu instrui convenit animam ad res tantas audiendas accessuram? Par fuerit a carnis affectionibus esse puram, vitæ hujus curis minime excæcatam, alacrem, verum indagatricem, undique circumspicientem sicunde Deo dignam suscipere possit cogitationem. Sed antequam accuratam verborum rationem ex-

Α

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Ἐν ἀρχῇ ἐκοίτησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

1. Πρέπουσα ἀρχὴ τῷ περὶ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως μέλλουσι διεγείσθαι ἀρχὴν τῆς τῶν ὁραμένων διακοσμήσεως προβλεῖναι τοῦ λόγου. Οὐρανοῦ γὰρ καὶ γῆς ποιήσεως παραδιδόσθαι μέλει, οὐκ αὐτομάτως συνενεγχεῖσα, ὡς τινες ἐφαντάσθησαν, παρὰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰτίαν λαβοῦσα. Ποία ἀκοή τοῦ μεγέθους τῶν λεγομένων ἀξία; πῶς παρασκευασμένη ψυχῇ (6) πρὸς τὴν τῶν τηλικούτων ἀκρόασιν προσήκειν ἀπαντᾶν; Καθαρεύουσιν τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς, ἀνεπισκότητον μερμήναις βιωτικαῖς, φιλόπονον, ἐξεταστικὴν, πάντοθεν περισκοποῦσαν εἰ ποθεν λάβοι ἀξίαν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ πρὶν ἐξετάσαι (7) τὴν ἐν τοῖς βήμασιν ἀκρίβειαν, καὶ δι-

(5) Aliter in aliis mss. ponitur titulus. Vestissimus codex Coisl. sic habet: Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς Ἑξαήμερου, Sancti Patris nostri Basilii in primam diem Hexaemeron. Reg. primus: Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ Μεγάλου, λόγος εἰς τὴν Ἑξαήμερον, ἦτοι εἰς τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, » Sermo sancti Patris nostri Basilii Magni archiepiscopi Cæsaræ Cappadociæ in Hexaemeron, sive in illud, « In principio fecit Deus cælum et terram. » Reg. quintus: Βασιλεῖον ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλία α', Basilii archiepiscopi Cæsaræ Cappadociæ in Hexaemeron homilia prima.

(6) Sic simpliciter editi et Regii primus et quintus cum utroque Coisl. At uterque Duexii codex et Combef. et Colb. secundus cum Reg. uno πῶς παρασκευασμένην ψυχῇ ἔχοντας. Quod ait Combellius,

aut legendum esse παρασκευασμένους ψυχῇ, aut vocem ἔχοντας textui inserendam esse, de eo nobis longe aliter videtur. Utrunque igitur viri doctissimi conjecturam rejicimus. Primam, quod vox παρασκευασμένους, vel potius παρασκευασομένους, ne in uno quidem codice reperitur: alteram, quod vocem ἔχοντας superfluum esse atque inutilem arbitramur. Etenim voce ψυχῇ nonnunquam totum hominem significari notum est. Proinde cum dicit Basilii: *Quali apparatu instrui animam convenit*, idem est ac si diceret, *Quali apparatu hominem instrui convenit*. Vix igitur dubitari potest, quin vox ἔχοντας melius absit; eoque magis, quod in antiquioribus et melioris notæ codicibus desideretur. Adde, antiquissimum interpretem Eustathium eam vocem non agnovisse, cum veritat ad verbum: *Quemadmodum instructus esse debeat animus*.

(7) Reg. sextus πρὶν ἢ ἐξετάσαι. Mox idem ms. με ἀκριβῶμεθα.

ερευνησθαί ηλίκα τῶν μικρῶν φωνῶν τούτων ἐστὶ τὰ σημαίνόμενα, ἐνθυμηθῶμεν τίς ὁ διαλεγόμενος ἡμῖν. Διότι κἀν τῆς βαθείας καρθείας τοῦ συγγραφέως μὴ ἐκρίκωμεθα διὰ τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν ἀθενές, ἀλλὰ τῇ γε ἀξιοπιστίᾳ προσέχοντες τοῦ λέγοντος, αὐτομάτως εἰς συγκατάθεσιν τῶν εἰρημένων ἐναγρησόμεθα (8). Μωϋσῆς τοίνυν ἐστὶν ὁ τῆν συγγραφῆν ταύτην καταβαλλόμενος. Μωϋσῆς ἐκείνος ὁ (9) μαρτυρηθείς ἀστεῖος εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ, ἐπὶ ὀπομάσιος ὢν ἐν εἰσποικίσσασθαι μὲν ἡ θυγάτηρ τοῦ Φαραῶ, ἐξέτρεψε δὲ βασιλικῶς, τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων διδασκάλους αὐτῷ τῆς παιδείσεως ἐπιστήσασα· δε, τὸν ἔχον τῆς τυραννίδος μισθῶς, καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῶν ὀμοφύλων ἀναδραμῶν (10), εἰλετο συγκακουγέσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπολαύσιν· ὁ τῆν πρὸς τὸ δίκαιον φιλῶν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως κακῆτῆρος, ὅπου γε, καὶ πρὶν ἐπιτραπῆναι αὐτῷ τοῦ λαοῦ τὴν ἀρχὴν, φαίνεται διὰ τὸ τῆς φύσεως μισοπρόηρον μέχρι θανάτου τοὺς κακοὺς ἀμυνόμενος· ὁ φυγαδευθείς παρὰ τῶν εἰσεργετηθέντων, καὶ ἀσμένως μὲν τοὺς Αἰγυπτιακοὺς θοροῦσθαι ἀπολύτων, τὴν δὲ Αἰθιοπίαν καταλαβὼν, κἀκεῖ πᾶσαν σχολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἄγων, καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσι ἐτεσιν τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀποσχολάσας (11)· δε, ὄδοσκοτὸν δὴν γεγονώς ἔτος, εἶδε Θεὸν ὡς ἀνόρητον ἰδεῖν δυνατὸν, μᾶλλον δὲ ὡς οὐδὲν τῶν ἄλλων ὑπέρθε κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῆν τοῦ Θεοῦ, ὅτι Ἐὰν γένηται προφήτης ὁμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν ὀράματι αὐτῷ ἴρωσθήσομαι, καὶ ἐν ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ. Οὐχ οὕτως, ὡς ὁ θεράπων μου Μωϋσῆς, ἐν ἔλω τῷ ἔλω μου πιστέος ἐστὶν στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἶδει, καὶ οὐ δι' αἰρημάτων. Οὕτως τοίνυν ὁ τῆς αὐτοπροσωπίου θέας τοῦ Θεοῦ ἐξίσου τοῖς ἀγγέλοις ἀξυθείς, ἐξ ὧν ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ διαλέγεται (12) ἡμῖν. Ἀκούσωμεν τοίνυν ἀληθείας βημάτων οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος λαληθέντων (13)· ὧν τὸ τέλος οὐχ ὁ τῶν ἀκούοντων ἔπαινος, ἀλλ' ἡ σωτηρία τῶν διδασκομένων.

2. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἰστῆσι μου τὸν λόγον τὸ θαῦμα τῆς διανοίας. Τί πρῶτον εἶπω; πῶθεν ἀρξομαι τῆς ἐξηγήσεως; Ἐλέγξω τῶν ἔξω (14) τὴν ματαίωτα; ἢ

Act. vii, 20. * Num. xii, 6-8. * 1 Cor. ii, 4.

(8) Codex Combef. ἀναγρησόμεθα. Reg. sextus ἀγρησόμεθα.

(9) Rescripti Basilii ad versum 2 Actorum c. vii: Καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ, et erat gratus Deo. Auctor vero Actorum respexit ad versum 2 capituli ii Exodi, ἰδόντες δὲ αὐτὸν ἀστῆτον, ἐκτίπασαν αὐτόν, evidentes autem eum elegantem, occubuerunt eum. Combefisius verba Basilii sic interpretatur: a Deo testimonium habens, quod elegans: sed mihi persuadere non queo ejus interpretationem cuiquam probatum iri. Etenim ut locum haberet interpretationi Combefisii, sic debuisset loqui Basilium, ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρηθείς ἀστεῖος εἶναι, a Deo testimonium habens, quod, etc.: non autem scripsisset ὁ μαρτυρηθείς ἀστεῖος εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ, adeo ut illud, παρὰ τῷ Θεῷ, clarè et evidenter ad vocem ἀστεῖος, non ad vocem μαρτυρηθείς referri debeat. Melius igitur ita interpretare: Testimonium [a Scriptura] habens, quod gratus esset Deo, sive apud Deum:

pendamus, perscrutemurque quanta his exilibus vocibus significentur, quis nos alloquatur, consideremus. Quanquam enim scriptoris profunda sensa non assequimur ob mentis nostræ infirmitatem, tamen ejus qui loquitur auctoritati iutenti, eo adducemur, ut dictis non inviti assentiamus. Moyses igitur is est, qui hanc contextit historiam, Moyses ille, qui dum adhuc infans lactens esset, gratus apud Deum fuisse perhibetur: quen. sibi adoptavit Pharaonis filia, regalique cultu educavit, magistros ei erudiendo præficiens eos qui inter Ægyptios erant sapientes; qui tyrannidis fastum perusos, et ad tribululum humilitatem recurrens, una cum Dei populo divexari maluit, quam temporaria peccati sanitate frui; qui justitiæ amorem ex ipsa natura sortitus est: quandoquidem prius etiam quam ei committeretur populi principatus, ob naturale nequitiae odium ad mortem usque malis insectatus fuisse comperitur; qui ab iis quos beneficiis affecerat, fugatus, ac lubenter Ægyptiacos tumultus derelinquens, adveniēns que in Æthiopiā, et illic omnino ab aliis negotiis feriat, totos quadraginta annos rerum contemplationi impertivit; qui octogesimo jam nato anno, Deum, quantum homini videre licet, vidit; imo quantum nulli alii datum est, juxta ipsum Dei testimonium: Si fuerit propheta vester Domino, in visione ei agnoscar, et in somno loquar ei. Non ita velut servus meus Moyses, in tota domo mea fidelis est: es ad os loquar ei, in specie, et non per ænigmata. Hic itaque divinas ipsius faciei conspectu perinde ac angeli dignatus, ea quæ a Deo audivit, nobis refert. Angelus igitur veritatis verba, non in humana sapientiæ persuasionibus, sed in Spiritus doctrina prolata, quorum finis laus non est audientium, sed eorum qui docentur salus.

2. In principio fecit Deus cælum et terram.

Orationem meam admiratio hujus sententiæ sistit. Quid primum dicam? unde narrandi sumam exordium? Redarguamne ethnicorum vanitatem? an

Gen. i, 1.

Ceterum nemini paulum modo humaniori ignotum est Hebraisum esse, qui in significatione orationis atque dignitatis sui solebat.

(10) Editio Paris. εἶλετο μᾶλλον. Deest μᾶλλον in editione Basil. et in nostris septem mss.

(11) Reg. sextus τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἐνατινίζων καὶ ἀποσχολάζων. Codex alter ἀποσχολήσας. Ibidem Bodl. ὄδοσκοστὸν... ἔτους. Nec ita multo post mss. tres μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.

(12) Colb. secundus ταῦτα διαλέγεται.

(13) Editiones Paris. et Basil. λαληθέντων. At octo nostri mss. λαληθείτων. Erratumne sit librario, an hoc dictum sit per attractionem, grammaticorum erit judicium. Est creditu difficile toti librario simul errasse.

(14) Τῶν ἔξω. Intelligit Basilium aut eos qui omnino Deum esse negabant, aut falsorum deorum cultores.

veritatem nostram laudibus efferam? Prodidit enim multa Græcorum sapientes de natura: sed ne una quidem opinio, posteriore priorem semper antiquante, fixa inter ipsos atque inconcussa permansit. Quare dicta eorum confutare nihil nobis opus est; si quidem ad mutuum sensum eversionem sufficiunt. Etenim Deum qui ignorare, causam providam ortui præesse universorum non concessere: sed consequentia convenienter primæ suæ inscitia concludebant. Quamobrem nonnulli, origine universitatis rerum elementis mundi ascripta, ad causas materiales confugerunt: alii vero atomis, et corporibus partium expertibus, mole ac meatibus naturam rerum visibilibus contineri sixerunt. Nunc quidem iusecabilibus corporibus inter se conjunctis, nunc vero rursus discretis, generationes et corruptiones fieri, atque indurabilioribus corporibus diuturnitatis causam esse atomum inter se complexu validiore proficisci arbitrati sunt. Sane araneæ telam texunt qui talia scribunt, qui cæli terraque et maris principia ponunt adeo tenuia, nec usquam consistentia. Non enim noverunt dicere: *In principio fecit Deus cælum et terram.* Quæ propter ob inhabitantem in ipsis divinitatis ignorantem in hunc errorem incidit, ut cuncta, tanquam casu et temere mota, credant nec regi nec gubernari. Quod ipsum nobis ne accidat, is qui mundi fabricam conscripsit, statim in primis verbis per Dei nomen mentem nostram illustravit, dicens: *In principio fecit Deus.* Quam pulcher est ordo iste! Primum apposuit principium, ne qui mundum principii expertem esse opinarentur. Deinde adjecit: *Fecit.* ut ostendatur, res cunctas minimam esse potentia operificis partem. Quemadmodum enim sigulus qui eadem arte innumera effinxit vasa, neque artem, neque potentiam exhaustit: ita et universi hujus opifex effectricem potentiam habens, non uno mundo circumscriptam, sed in infinitum excedentem, rerum quæ conspiciuntur magnitudines solo voluntatis actu condidit. Itaque, si mundus et principium habet, et factus est, inquire, quis sit qui ei dedit principium, et quis illius sit conditor. Inno ne forte, si humanis inquiras ratiocinationibus a veritate aberes, huc nos documento præoccupat, dum videlicet præstantissimum Dei nomen tanquam

ἀνυμνήσω τὴν ἡμετέραν ἀλήθειαν; Πολλὰ περὶ φύσεως ἐπραγματεύσαντο οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, καὶ οὐδὲ εἰς παρ' αὐτοῖς λόγος ἔστηκεν ἀκίνητος, καὶ ἀσάλευτος, ἀπὸ τοῦ δευτέρου τὸν πρῶτον αὐτοῦ καταβάλλοντος· ὥστε ἡμῖν μηδὲν ἔργον εἶναι τὰ ἐκείνων ἐλέγχειν· ἀρκοῦσι γὰρ ἀλλήλους πρὸς τὴν οἰκίαν ἀνατροπῆν. Οἱ γὰρ θεὸν ἀγνωστὰς αἰτίας ἐμύρονα προσετάναι τῆς γενέσεως τῶν ὄλων οὐ συνεχώρησαν, ἀλλ' οἰκειῶς τῇ ἐξ ἀρχῆς ἀγνοίᾳ τὰ ἐφεξῆς συνεπέραναν. διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐπὶ τὰς (15) ὀλιγὰς ὑποθέσεις κατέφυγον, τοὺς τοῦ κόσμου στοιχειώεις τὴν αἰτίαν τοῦ παντός ἀναθίντες· οἱ δὲ ἄτομα καὶ ἀμερῆ σώματα, καὶ ἄγκους καὶ πύρους συνέχειν τὴν φύσιν τῶν ὁρατῶν ἐφαντάσθησαν. Νῦν μὲν (16) γὰρ συνιόντων ἀλλήλους τῶν ἀμερῶν σωμάτων, νῦν δὲ μετασχηματιζομένων, τὰς γενέσεις καὶ τὰς φθοράς ἐπιγίνεσθαι· καὶ τῶν (17) διαρκειστέρων σωμάτων τὴν ἰσχυροτέραν τῶν ἁτόμων ἀντεμπολοῦν τῆς διαμονῆς τὴν αἰτίαν παρέχουσιν. Ὅπως ἰσὸν ἀρχῆς ὑφαινοῦσιν οἱ ταῦτα γράφοντες, οἱ οὕτω λεπτὰ καὶ ἀνυποστάτους ἀρχὰς οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης ἵποθέτουντο. Οὐ γὰρ ᾔδεισαν εἰπῶν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. διὰ τοῦτο ἀκυβέρνητα καὶ ἀδιοίκητα εἶναι τὰ σύμπ. ντα, ὡς ἂν τύχη (18) φερόμενα, ὑπὸ τῆς ἐνοικουσης αὐτοῖς ἀθεότητος ἠπατήθησαν. Ὅπερ ἵνα μὴ πάθωμεν ἡμεῖς (19), ὁ τὴν κοσμοποιίαν συγγράφων εὐθὺς ἐν τοῖς πρώτοις ῥήμασι τῶν ὁνόματι τοῦ θεοῦ τὴν διάνοιαν ἡμῶν κατεπότισεν, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς (20). Τί καλὴ ἡ τάξις; Ἀρχὴν πρώτων ἐπέθηκεν, ἵνα μὴ ἀναρχον αὐτὸν οἰηθῶσι τινες (21)· εἰτα ἐπήγαγε τὸ, Ἐποίησεν, ἵνα δευξῆθῃ, ὅτι ἐλάχιστον μέρος τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως ἐστὶ τὸ ποιῆθαι. Ὡς γὰρ ὁ κεραμεύς, ὁπὲ τῆς αὐτῆς τέχνης μύρια διαβάλλουσα σκεῖθι, ὅπου τὴν τέχνην οὕτε τὴν δυνάμιν ἐξανάλωσεν οὕτω καὶ ὁ τοῦ παντός τούτου δημιουργός, οὐχ ἐνὶ κόσμῳ σύμμετρον τὴν ποιητικὴν ἔχων δύναμιν ἀλλ' εἰς τὸ ἀπειρολάσιον ὑπερβαίνουσαν, τῇ βοήθῃ τοῦ θελήματος μόνῃ εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε τὰ μεγέθη τῶν ὁραμένων. Εἰ οὖν καὶ ἀρχὴν ἔχει ὁ κόσμος, καὶ πεποίηται, ζῆται, τίς ὁ τὴν (22) ἀρχὴν αὐτῶν θεός, καὶ τίς ὁ ποιητής. Μᾶλλον δέ, ἵνα μὴ ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἐκλήτῶν παρατραπῆς που τῆς ἀληθείας, πρόφρασε τῇ διδασκαλίᾳ, οἰονεῖ σφραγίδα καὶ φυλακτήριον ταῖς

(15) Sic Regii primus et septimus cum Combef. D legi oportere uti divinavit Morellus; et ita in editione Paris. edendum curavit. Sanam et veterem scripturam et pariter cum editionibus antiquioribus tuentur et Bodl. et nostri octo mss.

(16) Ita tres mss. Deest μέν in editis et in aliquibus mss. Ividem sex mss. cum editione Basil. συνιόντων. Editio Paris. συνιόντων.

(17) Sic septem mss. præter Bodl. qui mox habet ὑπερπεπότισται. Editio Paris. καὶ γὰρ τῶν.

(18) Unus ms. ὡς ἂν τύχοι. Mox editio Paris. ἀπατήθησαν. Editio vero Basil. et duo Regii mss. ἠπατήθησαν.

(19) Ita editio Basil. cum multis russ. At editio Paris. καὶ ἡμεῖς.

(20) Fusius duo Colbertini et Reg. sextus ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Hoc ipso in loco recte et emendate in veteribus editionibus legebatur, Τί καλὴ; sed, ut verbis utar Combelsii, pro τὶ

legi oportere uti divinavit Morellus; et ita in editione Paris. edendum curavit. Sanam et veterem scripturam et pariter cum editionibus antiquioribus tuentur et Bodl. et nostri octo mss.

(21) Reg. sextus ἀναρχον οἰηθῶσι ταῦτην τινεῖς. Sed, nisi valde fallor, ita emendatum est ab aliquo Græculo, ut vox ταῦτην ad vocem præcedentem κοσμοποιίαν referri possit. Neque tamen emendatione ulla usus erit. Basilus igitur, meo quidem iudicio, non scripsit ταῦτην, sed αὐτόν, uti habent editi et reliqui mss. Respiciebat enim orator optimum ad vocem κόσμος, ex qua vocabulum κοσμοποιία componitur.

(22) Sic codex Combef. et uterque Duc. et Bodl. cum aliis quatuor mss. et cum editione Basil. At editio Paris. cum Auglic. ζητεῖται ὁ θεός.

φυγάς ἡμῶν ἐβαλὼν τὸ πολυτέμνον ὄνομα (23) τῷ Θεῷ, εἰπὼν Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. Ἡ μακαρία φύσις, ἡ ἀφθονος ἀγαθότης, τὸ ἀγαπητὸν πᾶσι τοῖς λόγου μετεληγρόσι, τὸ πολυπόθητον κάλλος, ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸ νοερὸν φῶς, ἡ ἀπρόσιτος σοφία, οὗτος Ἐποίησεν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

3. Μὴ οὖν ἀναρχα φαντάζου, ἀνθρώπε, τὰ ὀρώμενα, μηδὲ, ἐπειδὴ κύκλος περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα, ἢ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῆ προχείρῃ αἰσθησει ἡμῶν οὐκ εὐλητος, ἀναρχον εἶναι νομίσῃς τῶν κυκλοφορικῶν σωμάτων τὴν φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ὁ κύκλος οὗτος, τὸ ἐπίπεδον λέγω σχῆμα τὸ ὑπὸ μᾶς γραμμῆς περιεχόμενον, ἐπειδὴ διαφεύγει (24) τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν, καὶ οὕτω ὅθεν ἤρξατο ἐξευρεῖν (25) δυνάμεθα, οὕτω εἰς ὃ κατέληξεν, ἤδη καὶ ἀναρχον αὐτὸν ὀρεζόμενον ὑποθέσθαι. Ἄλλὰ κἄν τὴν αἰσθησιν διατρέγῃ, τῆ γε ἀληθείᾳ πάντως ἀπὸ τίνος ἤρξατο δέντρῳ καὶ διασημάτι τινα περιγράφας αὐτόν. Ὅτι καὶ οὐ μὴ, ἐπειδὴ εἰς ταῦτα συννεύει τὰ κύκλῳ κινούμενα, τὸ τῆς κινήσεως αὐτῶν ἑμάλιν, καὶ μηδὲν μέσῳ (26) διακοπτόμενον, τὴν τοῦ ἀναρχον τὸν κόσμον καὶ ἀτελεύτητον εἶναι σοὶ πλάνην ἐγκαταλίπη. Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου καὶ, Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται (27). Πραναρνήσεις τῶν περὶ συντελείας δογμάτων καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου μεταποιήσεως, τὰ νῦν ἐν βραχέσι κατὰ τὴν στοιχειώσιν τῆς θεοπνεύστου διδασκαλίας παραδιδόμενα. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός. Τὰ ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενα πᾶσα ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ C συντελεσθήσονται. Εἰ (28) ἀρχὴν ἔχει χρονικήν, μὴ ἀμφιβάλλῃς περὶ τοῦ τέλους. Γεωμετρίας γὰρ καὶ ἀριθμητικαὶ μέθοδοι, καὶ αἱ περὶ τὸν στερεῶν πραγματείας, καὶ ἡ πολυβρόλλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχυλος ματαιότης, πρὸς ποῖον καταστρέφουσι τέλος; Ἐπεὶ οἱ περὶ ταῦτα ἐσπουδαχότες συναθροῖν εἶναι τῷ κτίστῃ τῶν ὄλων Θεῷ καὶ τὸν ὀρώμενον τούτον κόσμον εἰσνοήθησαν, πρὸς τὴν αὐτὴν δόξαν ἀγαγόν-

¹ I Cor. vii, 31. ² Matth. xiv, 35.

(23) Colb. secundus πολυτέμνον ὄνομα. Nec ita multo post idem codex cum Combef. τὸ ἀγαπητὸν... εἰς ἔωστα, *majestas amabilis*. Ibidem unus Reg. μετεληγρόσι. Infra Boni. cum editis ἐπειδὴ κύκλῳ σε. Coisl. secundus ἐν κύκλῳ σε, dualis iisdem vocibus. At Reg. sextus univ. voce κύκλωσε: sed scribendum, ni fallor, κύκλωσε, non κύκλωσε.

(24) Editi διαφεύγῃ. At uterque Duc. et alii duo mss. διαφεύγει. Statim mss. sex καὶ οὕτω. Deest καὶ in editis.

(25) Colb. primus εὐρεῖν. Mox idem ms. τὸ εἶδος διαφεύγῃ. Editi διαφεύγει. Nec ita multo post mss. quinque δέντρῳ. Editi δ τῷ δέντρῳ.

(26) Sic uterque Duc. et Auglic. et Colb. secundus cum Regis primo et quinto. Editi cum Colb. primo μηδὲ μέσῳ, male. Mox editio Basil. cum Colb. primo ἐγκαταλίπη. Reg. secundus ἐγκαταλίπη. Editio Paris. cum aliquibus mss. ἐγκαταλίπη.

(27) Editi cum Reg. primo et cum sacro textu παρελεύσονται. At quinque alii mss. παρελεύσεται. Hanc longe Colb. primus παραδεδωμένα.

(28) Sic editio Basil. cum sex mss. At editio Paris. et γὰρ. Mox quinque mss. ἀμφιβάλλῃς. Editi ἀμφιβάλλῃς. Quod ait Combefsius, hanc Basilii do-

ctinam nihil firmam esse, id temere dictum putamus. Causa autem cur ita iudicet, hæc est, quod angeli animaque cæperint, nec tamen sint unquam desituri. Sed quis non videt inmeritis Basilio litem inferri, cum constet eum hoc loco non de angelis aut de anima, sed de solis rebus visibilibus locutum fuisse? Ipsum audiamus: *Siquidem, inquit, harum rerum studiosi visibilem hunc mundum sempiternum esse una cum conditore mitterentur Deo decreverunt.* Cum igitur angeli et anima per se non sint aspectabiles, nec oculis cerni possint, neque de hac, neque de illis verba Basilii debent accipi. Is unicus scopus est Patris gravissimi ac propositus, ut ostendat, mundum per se et suapte natura æternum non esse, sed quidquid visibile est in mundo atque sensibile, id omne corruptioni subjacere. Hanc autem ejus rei causam Basilium ipse statim offert: *Nec hoc quidem, inquit, animadvertere poterunt, quod necesse sit totum, cujus partes corruptioni et mutationi subjacent, ipsum quoque aliquando iisdem affectionibus obnoxium esse, atque illius partes.* Quod arguendum tamen genus pace viri doctissimi direrim multum habere momenti atque roboris. Basilium secutus est Ambrosius, lib. i in *Hexaem.* pag. 6, non. 10.

3. Ne igitur cogites, o homo, ea quæ conspicuntur, principio carere: et quia ea quæ in cælo moventur, circumaguntur circularim, circuli que & principium prompto sensu a nobis percipi non potest, ne iudicio naturam eorum corporum quæ orbiculatim moventur putaveris principii esse expertem. Neque enim circulum hunc (figuram dico planam una linea circumscriptam), quoniam sensum nostrum effugit, aut quoniam neque unde coperit, neque in quid desinat invenire possumus, continuo et principii exsortem esse statuere debemus. Verum, tametsi sensum fugit, revera tamen omnino cæpit a quopiam, qui eum centro et quodam intervallo circumscripserit. Sic et tu, quoniam quæ in orbem versantur, eodem redeunt, ne ob hæc motus ipsorum æqualitatem nullo interstitio interruptam, falso arbitris, mundum principio ac fine destitui. *Transit enim figura hujus mundi.* Et, *Cælum et terra transibunt.* Quæ nunc breviter initio doctrinæ divinitus inspiratæ traluntur, dogmata de consumptione, deque mundi immutatione præcinnunt: *In principio fecit Deus.* Quæ a tempore initium docerunt, ea in tempore etiam necesse est minime interire. Si temporale initium acceperis, ne dubites de fine. Nam geometria, rationes arithmetice, inquisitiones de solidis, astronomia adeo decantata, negotiosissima vanitas, ad quem finem divertunt? Siquidem harum rerum studiosi hunc mundum visibilem sempiternum esse una cum conditore uiderunt Deo decreverunt. Mudo circumscripto, eidenque corpus ex materia comocium habent

ctinam nihil firmam esse, id temere dictum putamus. Causa autem cur ita iudicet, hæc est, quod angeli animaque cæperint, nec tamen sint unquam desituri. Sed quis non videt inmeritis Basilio litem inferri, cum constet eum hoc loco non de angelis aut de anima, sed de solis rebus visibilibus locutum fuisse? Ipsum audiamus: *Siquidem, inquit, harum rerum studiosi visibilem hunc mundum sempiternum esse una cum conditore mitterentur Deo decreverunt.* Cum igitur angeli et anima per se non sint aspectabiles, nec oculis cerni possint, neque de hac, neque de illis verba Basilii debent accipi. Is unicus scopus est Patris gravissimi ac propositus, ut ostendat, mundum per se et suapte natura æternum non esse, sed quidquid visibile est in mundo atque sensibile, id omne corruptioni subjacere. Hanc autem ejus rei causam Basilium ipse statim offert: *Nec hoc quidem, inquit, animadvertere poterunt, quod necesse sit totum, cujus partes corruptioni et mutationi subjacent, ipsum quoque aliquando iisdem affectionibus obnoxium esse, atque illius partes.* Quod arguendum tamen genus pace viri doctissimi direrim multum habere momenti atque roboris. Basilium secutus est Ambrosius, lib. i in *Hexaem.* pag. 6, non. 10.

zandem gloriam atque incomprehensibili naturæ et invisibili tribunente. Ne hoc quidem animadvertere poterunt, quod necesse sit et totum cuius partes corruptioni et mutationi subjacent, is-tem aliquando obnoxium esse affectionibus, atque ipsius partes. Sed usque adeo *Evanescent in cogitationibus suis, et obscuratum esse insipientes cor eorum, et dicentes se esse sapientes, ita stulti facti sunt*¹, ut alii quidem simul cum Deo cœlum ab æterno existere affirmarint; alii vero illud ipsum esse Deum sine principio et sine fine, atque gubernationis rerum singularum causam esse statuerint.

4. Profecto isihæ mundanæ sapientiæ copia eis aliquando condemnationem accerseret graviolem, quippe quia adeo acutum in vanis rebus cernentes, suapte sponte in intelligenda veritate obæcæati sunt. Qui porro spatia dimetiuntur stellarum, assignantque quanam semper affulgeant, et quanam septentrionales sint, et qui sitas circa austrinum polum stellas illie quidem habitantibus conspicuas, nobis vero ignotas describunt, et latitudinem aquilonarem ac zodiacum circulum innumeris spatiis dividunt, et astrorum conversiones, stabilitatem, declinationes, eorumque omnium ad prima loca motum diligenter observant, et quanto tempore unumquodque siderum errantium circuitum suum expleat: hanc unam ex omnibus artem non invenere, qua agnoscerent Deum esse universi opificem, et justum iudicem, actiones vitæ pro merito remunerantem; neque hanc consummationis cogitationem iudicii doctrinæ consentaneam in animo sibi induxerunt, mundum videlicet necessario mutatum iri, si et animarum status ad aliam vitæ rationem sit transitarus. Quemadmodum enim prærens vita naturam huic mundo affluem habebat: ita etiam futura animarum nostrarum vivendi ratio sortem exceptura est suo statui convenientem. At vero tantum abest, ut hi studium impertiant hisce veritatibus, ut etiam effusus cachinnis irrideant nos, cum de mundi hujus consummatione et de sæculi regeneratione verba facimus. Cum autem principium secundum naturam prius statuatur, quam ea, quæ ab ipso proficiscuntur, necessario tum cum de his quæ a tempore habent, quod sint, dissereret; hanc omnibus anteposuit vocem, inquit: *In principio fecit.*

¹ Rom. i, 21, 22.

29) Colb. secundus *ἀγοντες*. Nec ita multo post D Colb. primus *καὶ ἀσωμάτων φύσει*.

(30) Sic libri veteres. Deest *τε* in vulgatis.

(31) Colb. secundus *ἄλλοι τῶν*: cui lectioni favet Eustathius, qui sic vertit: *Alii stellarum intervalla dinumerant.*

(32) Ita codices septem. Editi *ὑπογραφόμενοι*. Mox quatuor mss. *εἰσι κείμενοι*. Vox *εἰσι* deest in aliquibus mss. et in editis. Hoc ipso in loci uterque Duc. cum utroque Colb. et cum Reg. quinto *τοῖς μὲν εἰσι φανεροί*. Editi cum Reg. primo *εἰσι φανεροί*. Hanc longe editio Basil. ἀποκλίσεις, *exclusiones*, corrupte. Editio Paris. cum multis mss. ἀποκλίσεις, emendate.

(33) Colb. primus *οἰκίαν τὴν κατάστασιν ἀποδέξασθαι καὶ τὴν λῆξιν, proprium statum et sedem excipiet.*

ατες (29) τὸν περιγεγραμμένον καὶ σῶμα ἔχοντα ὄλικόν, τῇ ἀπερίληπῳ καὶ ἀόρατῳ φύσει, μὴ δὲ τοσοῦτον *δυναθέντες ἐνοηθήσαν*. ὅτι οὐ τὰ μέρη εθοραῖς καὶ ἀλλοιώσειν ὑπόκειται, τούτου καὶ ὁ ἔλον ἀνάγκη ποτὲ τὰ αὐτὰ παθήματα τοῖς οικείοις μέρεσιν ὑποστῆναι. Ἄλλὰ τοσοῦτον *Ἐματαιώθησαν τοῖς διαλυτικῶσι αὐτῶν, καὶ ἐκκοκίθη ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐματαιώθησαν*, ὥστε οἱ μὲν συνυπάρχειν ἐξ ἀίθιου τῷ Θεῷ τὸν οὐρανὸν ἀπεφάναντο· οἱ δὲ αὐτὸν εἶναι Θεὸν ἀναρχόν τε (30) καὶ ἀτελεύτητον, καὶ τῆς τῶν κατὰ μέρος οἰκονομίας αἰτίον.

4. Ἦπου αὐτοῖς ἡ περιουσία τῆς τοῦ κόσμου σοφίας προσθήκην οἶσαι ποτὲ τῆς χαλεπῆς κατακρίσεως, ὅτι οὕτως εἶναι περὶ τὰ μάτια βλέποντες, ἐκόντες πρὸς τὴν σύνεσιν τῆς ἀληθείας ἀπετυφλώθησαν. Ἄλλ' οἱ τῶν (31) ἄστρον τὰ διαστήματα καταμετροῦντες, καὶ τοὺς ἀειφανεῖς αὐτῶν καὶ ἀρκτέτους ἀπογραφόμενοι (32), καὶ σοὶ περὶ τὸν νότιον πῶλον κείμενοι τοῖς μὲν εἰσι φανεροί, ἡμῖν δὲ ἄγνωστοι· καὶ βόρειον πλάτος, καὶ ζωδιακὸν κύκλον μωρίας διαστήμασι διακρούντες· καὶ ἐκναφορὰς ἄστρον, καὶ στηριγμοὺς, καὶ ἀποκλίσεις, καὶ πάντων τὴν ἐπὶ τὰ προηγουμένα κλητὴν δι' ἀκριβείας τηρήσαντες· καὶ διὰ πόσου χρόνον τῶν πλανωμένων ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ περίοδον ἐκκληροῖ· μίαν τῶν πασῶν μηχανῆν οὐκ ἐξεύρον πρὸς τὸ τὸν Θεὸν ἐνοησαί κοητῆν τοῦ παντός, καὶ κρεττὴν δίκαιον, τὴν ἄξιαν ἀντίδοσιν τοῖς βεβιωμένοις ἐπάγοντα· οὐδὲ τῷ περὶ τῆς κρείττους λόγῳ τὴν ἀκλίθειον τῆς συντελείας ἔνοιαν ἐπιγνώσας, ὅτι ἀνάγκη μεταποιθήσασιν τὸν κόσμον, εἰ μέλλει καὶ ἡ τῶν ψυχῶν κατάστασις πρὸς ἔτερον εἶδος ζωῆς μεταβάλλειν. Ὅσπερ γὰρ ἡ παρούσα ζωὴ συγγενὴ ἔσχε τοῦ κόσμου τούτου τὴν φύσιν, οὕτω καὶ ἡ μέλλουσα τῶν ψυχῶν ἡμῶν διαγωγὴ οἰκίαν (33) τῇ καταστάσει ὑποδέξασθαι τὴν λῆξιν. Οἱ δὲ τοσοῦτον ἀπέχουσι ὡς ἀληθεῖσι τοῖς προσέχειν, ὥστε καὶ πλατὺν γέλωτα καταχέουσι ἡμῶν περὶ συντελείας τοῦ κόσμου τούτου καὶ παλιγγενεσίας αἰῶνος ἀπαγγελόντων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ κατὰ φύσιν προτέτακται τῶν ἀπ' αὐτῆς, ἀναγκαίως περὶ τῶν ἀπὸ χρόνον τὸ εἶναι ἐχόντων διαλεγομένους, ταύτην ἀπάντων προτέταξε τῆς φωνῆν, εἰπῶν· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν* (34).

(34) Antiqui duo libri *ἐποίησεν ὁ θεός*. Illud, quod sequitur, *ἦν γὰρ τι*, etc., male a Combefisio accipitur. Ejus hæc sunt: *Basilii hæc sententia, Græcorum communis, creatos angelos ante mundum corporeum, in quam nihilum statutum est, sed in carcerem animarum Origenianum*. Sed propterea non statim debuit Combefisius Basilium repouere in numero eorum, qui expresse et asseveranter dicunt angelos ante mundum visibilem corporeumque esse creatos, cum Basilii hæc opinioem non proferat tanquam certam atque indubitatam, sed tanquam verisimilem, et quam multo amplectantur. Adhuc enim, *ὡς εἶπαι, ut verisimile est, ut videtur, ut conijcere licet*. Imo, quod sæpe fit, si illud, *ὡς εἶπαι*, ita Interpretor: *ut, ut fertur, ut aiunt: magis patet*

5. Ἦν γάρ τι, ὡς εἶπε, καὶ πρὸ τοῦ κόσμου τοῦ-
του, ὃ τῇ μὲν διανοίᾳ ἡμῶν ἐστὶ θεωρητὸν, ἀνιστόρητον
δὲ καταλείβει διὰ τὸ τοῖς εἰσαγομένοις ἐστὶ καὶ νηπίοις
κατὰ τὴν γνῶσιν ἀνεπιτήθειον. Ἦν τις πρεσβυτέρα
τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις ταῖς ὑπερκο-
μίας ἐνάμεισι πρόποισα, ἢ ὑπέρχρονος, ἢ ἰονία ἢ
ἀλδός. Δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ ὅτων ἔλων κτιστοῦ
καὶ δημιουργοῦ ἀπετίλεισε, φῶς νοητὸν πρέπον τῇ μα-
καριότητι τῶν φιλοῦντων τὸν Κύριον, τὰς λογικὰς
καὶ ἀοράτους φύσεις, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν νοητῶν
διακόμησιν, ὅσα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερβαίνει,
ὧν οὐδὲ τὰς ὀνομασίας; ἐξευρεῖν δυνατόν. Ταῦτα (35)
τοῦ ἀοράτου κόσμου συμπληροῖ τὴν οὐσίαν, ὡς δι-
δάσκει ἡμᾶς; ὁ Παῦλος, λέγων· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτί-
σθη τὰ πάντα, εἴτε ὁρατὰ, εἴτε ἀόρατα, εἴτε θρό-
νοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι,
εἴτε δυνάμεις, εἴτε ἀγγέλων στρατιαί, εἴτε ἀρχαγ-
γέλων ἐπιστολαί· ὅτι δὲ ἔδει λοιπὸν καὶ τὸν κόσμον
τοῦτον ἐπισοαχθῆναι τοῖς οὐσί, προηγουμένως (36)
τοῦ διδασκαλείου καὶ παιδευτηρίου τῶν ἀνθρωπίνων
ψυχῶν· ἔπειτα μένουσι καὶ ἀπαξιακῶς πάντων τῶν
ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ ἐπιτήθειον ἐνδιαίτημα. Συμ-
φῶς ἄρα τῷ κόσμῳ καὶ τοῖς; ἐν αὐτῷ ζῶσις τε καὶ
φθορὴ ἢ τοῦ χρόνου διέφοδος ὑπέστη, ἐπιειγμένη
ἀεὶ καὶ παραβρέουσα, καὶ μηδαμῶ πανομένη τοῦ
δρόμου. Ἡ οὐχὶ τοιοῦτος ὁ χρόνος, οὐ τὸ μὲν παρελ-
θὸν ἠφανίσθη, τὸ δὲ μέλλον οὐκ πάρεστι, τὸ δὲ
παρὸν πρὶν γνωσθῆναι διαδεδράσκει τὴν αἰσθησιν;
Τοιαύτη δὲ τις καὶ τῶν γινομένων ἢ φύσις, ἢ αὐ-
ξανόμενη πάντως, ἢ φθίνουσα, τὸ δὲ ἰδρωμένον
καὶ σπᾶσιμον οὐκ ἐπιόηλον ἔχουσα. Ἐπρεπεῖν οὖν
τοῖς ζῶσις τε καὶ φυχῶν σώμασιν, οἷον (37) βεῦ-
ματί τινι πρὸς ἀνάγκην ἐνδεδεμένους, καὶ τῇ πρὸς
γένεσιν ἢ φθορᾷ ἀγούσῃ κινήσει συνεχομένους, ὅπως
τῆς τοῦ χρόνου φύσεως περιέλθοιαι, συγγενῇ τοῖς
ἀλλοιοῦμένοις κικημένους (38) τὴν ἰδιότητα. Ἐντεῦ-
θεν οἰκείως ἐπέβαλε τῷ περὶ αὐτὸν λόγῳ ὁ σοφῶς
(39) ἡμᾶς τοῦ κόσμου τὴν γένεσιν ἐκδιδάσκων, εἰ-
πὼν Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε· τοιούτων, ἐν ἀρχῇ ταύτῃ
τῇ κατὰ χρόνον. Οὐ γὰρ ὅτι κατὰ πρῆσθυγνείαν πάν-
των τῶν γενομένων πρόχρειν αὐτὸν μαρτυρῶν λέγει
ἐν ἀρχῇ γεγενῆσθαι, ἀλλὰ μετὰ τὰ ἀόρατα καὶ νοού-
μενα τῶν ὁρατῶν τοιούτων καὶ αἰσθήσει ληπτῶν τὴν
ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως διηγείται. Λέγεται μὲν οὖν

• Coloss. 1, 16.

Basilium hanc sententiam non proprie proposuisse D
ut suam, sed ut aliorum. Scio quidem voces ἔσι-
σε reddi posse aliquando ut constat, plane, utique,
sed hæc interpretandi ratio rara est et insolita; et
solum adhiberi debet tum, cum series orationis ita
posuit: a. id quod hic locum non habere vident, opi-
nor. omnes. Ad hæc Basilium hom. 2, num. 5, se ipse
clare ac disertè explicat, dum ait: Ἐπερ τι ἦν πρὸ
τῆς αἰσθητοῦ τοῦτου καὶ φθορῶ τοῦ κόσμου σωστάσεως,
Si quid erat ante constitutionem mundi hujus sensi-
bilis atque corruptionis obnoxii, aut si modo fuerit
quidam, etc. Ex quibus intelligitur, Basilium hanc
de angelorum preexistentiâ sententiam dubitauer,
non asseveranter proposuisse.

(35) Ita editio Basil. et mss. septem. Editio Pa-
ris. ταῦτα γάρ.

A 5. Nam et ante hunc mundum, ut verisimile est,
erat aliquid nostræ quidem cogitatione possu-
mus assequi, sed narrationem ideo effugit, quod id
his, qui instituntur, suntque adhuc in cognitione
infantes, nequaquam congruebat. Erat status qui-
dam mundi ortu antiquior, cœlestibus potestatibus
conueniens, transcendens tempus omne, æternus,
perpetuus. Opificia autem conditor et artifex om-
nium eo in statu perfecit, spirituales lucem, eorum
qui Dominum diligunt beatitudinem consonam, ratio-
nales et invisibiles naturas, et intelligibilibus crea-
turarum quæ nostrum captum superant ornatum
omnem: quorum ne nomina quidem possumus ex-
cogitare. Hæc complent invisibilis mundi essentiam,
vel nos docet Paulus, dicens: Quoniam in ipso

B *condita sunt universa, sive visibilia, sive invisibilia,*
sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive
*potestates, sive virtutes**, sive angelorum exercitus,
sive archangelorum præfecturæ. Tum demum oportet
et hunc mundum rebus jam exstantibus ad-
jungit, qui esset in primis idoneus locus edocenda
animabus hominum atque erudiendis: dein in uni-
versum, ut apium cunctis rebus quæ generationi et
corruptioni obnoxie sunt, domicilium foret. Itaque
huic mundo productisque in ipso tum animalibus
tum plantis G affinis facta est temporis successio,
quæ semper urgetur, præterfluitque, nec unquam a
cursu quiescit. Annon ejusmodi est tempus, cujus
pars præterita evanuit, futura nondum adest, præ-
sens sensum prius fugit quam cognoscatur? Quin
etiam talis existit eorum quæ sunt natura, aut au-
gescens omnino, aut deficiens, nec conspicuam
firmitatem aut stabilitatem obtinens. Itaque anima-
lium stirpiumque corpora, quæ ad fluxionem quam-
piam necessitate astringuntur, quæque motioni ge-
nerationis corruptionisque conciliatrici obnoxia
sunt, par erat a temporis natura proprietatem mu-
tabilibus cognatam habebat contineri. Hinc qui
mundi ortum sapienter edocet, habendum de ipso
sermone apte aggressus est, dicens: *In principio*
fecit; hoc est, in eo temporis principio. Etiam non
quod mundum rebus omnibus conditis antiquitate
præire testetur, ait eum in principio factum fuisse;
sed narrat has res visibiles ac sensibiles post invi-

(36) Reg. quintus προηγουμένως. Editi et multi
mss. προηγουμένως. Mox Colb. primus τῶν ἡμετέ-
ρων ψυχῶν.

(37) Editi οἷον. At mss. quatuor οἷον. Statim
Colb. primus γένεσιν καὶ φθ.

(38) Hic inter se variant nostri tum calamo no-
tati, tum typis descripti libri. Editio Basil. et Regii
primus et septimus cum Colb. secundo et cum Coisl.
idem secundo κεκτημένους. Editio Paris. κεκτημένους.
Colb. primus κεκτημένους. Reg. sextus κεκτημένους.
Regii secundus et quintus cum Coisl. primo κεκτη-
μένους: quam ultimam lectionem cæteris præstulit;
non quod conveniat magis quam lectio edi-
tionis Parisiensis, sed quod nullo codicum aucto-
ritate nitatur.

(39) Ita mss. quinque. Editi vero ὁ σοφῶς.

sibiles ac spirituales existere cōpiasse. Et quidem primus etiam motus principium dicitur: exempli causa: *Principium viæ bonæ, facere juste*.* Nam a justis actionibus primum movetur ad beatam vitam. Rursus principium etiam dicitur unde fit aliquid; cum scilicet aliud inest, uti fundamentum in domo, et carina in navi; juxta quam acceptioem dictum est: *Principium sapientiæ, timor Domini* 16. Pietas enim est velut basis ad fundamentum ad perfectionem. Est et artificialium operum principium ars; sicut Beseleelis sapientia, ornatus tabernaculi principium erat. Quin et utilis finis eorum quæ sunt, plerumque actionum est principium, verbi gratia, conciliandi Dei gratia elemosynæ principium est. Item promissorum finis, actionis cujuscuque a vir-

6. Cum igitur tot modis dicatur principium, consideres velim, eane vox singulis significatis conveniat. Etenim a quo tempore structura mundi hujus cœperit, discere potes; si modo ex præsentis ad superiores ætates progressus, primam originis mundicæ juvenire contendas. Hoc namque pacto reperies, unde inquit tempori motus primus: deinde, quod tanquam fundamenta quædam et bases cœlum et terra præstructa sint: tum, quod sit industria quædam ratio quæ, uti tibi vox principii indicat, rerum visibilibus præest ornati ac ordini. Deique deprehendes excogitatum fuisse mundum non temere neque frustra, sed ad finem quemdam utilem, et magno usui cunctis rebus futurum: siquidem est revera animarum ratione præditarum gymnasium; et locus est in quo Dei comparator cūgilio: quippe per res visibiles sensibilesque mentem quasi manu docit ad invisibilem contemplationem; ut ait Apostolus: *Invisibilia a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* 17. Aut fortasse quia officium illud in momento et citra ullam temporis suorum absolutum est, ideo dictum 7 fuit: *In principio fecit*; quandoquidem principium est quiddam insecabile, ac dimensionis expertum. Quemadmodum enim principium viæ, nondum est via, et domus principium, nequaquam domus est: sic et temporis principium, nondum tempus est, imo neque pars ipsius minimus. Quod si quispiam altercans dicat principium tempus esse; si sibi illud in temporis partes dividendum esse sciat. Hæc autem sunt, principium, medium, et finis. Atqui principium principii excogitare prorsus ridiculum est. Et

* Prov. xvi, 5. 16 Prov. i, 7. 17 Rom. i, 20.

(40) Editi et mss. nonnulli τὴ τοῦ ἔθν. Alii sex mss. τὴ ἐνυπάρχοντος. Addidimus vocem ἑτέρου ex Colb. secundo. Mox Reg. quintus ὡσπερ ἐπὶ οἰκίας θεμελίω.

(41) Codex Combel. cum duobus aliis ὑποβάθρα. Ad marginem Coisl. primi in modum scholii apposita sunt illa, ὑποβάθρα, θεμέλιος, ἐστὶ δὲ καὶ εἶδος ὑποδηµατος. Illud, ὑποβάθρα, est fundamentum, est quoque genus calcamentum. Beseleel autem, cujus statim commendatur sapientia, ille erat præcipuus ac sapiens artifex, qui præfectus fuerat conciliando tabernaculo, etc., Exodi xxxi.

ἀρχὴ καὶ ἡ πρώτη κίνησις ὡς, Ἀρχὴ ὁδοῦ ἀγαθῆς τὸ ποιεῖν δίκαια· ἀπὸ γὰρ τῶν δικαίων πράξεων πρῶτον κινούµεθα πρὸς τὸν μακάριον βίον· λέγεται δὲ ἀρχὴ καὶ ὅθεν γίνεταί τι, τοῦ (40) ἐνυπάρχοντος αὐτῷ ἑτέρου, ὡς ἐπὶ οἰκίας θεμελίος, καὶ ἐπὶ πλοῦ οἱ τρόποι, καθὼ ἐφίρται· Ἀρχὴ σοφίας ῥόδος Κυρίου. Οἷον γὰρ κρηλὶς καὶ βάθρον (41) πρὸς τὴν τελείωσιν ἢ εὐλάβειαν. Ἀρχὴ δὲ καὶ τῶν τεχνικῶν ἔργων ἢ τέχνη· ὡς ἡ σοφία Βεσελεὴλ, τοῦ περι τὴν σκηνὴν κόσμου. Ἀρχὴ δὲ πράξεων πολλὰς καὶ τὸ εὐχρηστον τέλος τῶν γινοµένων ὡς τῆς ἐλεηµοσύνης ἢ παρὰ θεοῦ ἀποδοχῆ, καὶ πάσης τῆς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας τὸ ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκαταίµαιον τέλος.

6. Τοσαυταῶς οὖν λεγοµένης τῆς ἀρχῆς, σκόπει εἰ μὴ πᾶσι τοῖς σηµαινοµένοις ἢ παροῦσα φωνὴ ἐφαρµόσει. Καὶ γὰρ ἀπ' οὗ γρόνου ἤρξατο ἡ τοῦ κόσμου τούτου σύστασις, θανάτων σοι μαθεῖν, ἔάν γε, ἐκ τοῦ παρόντος εἰς τὸ κατόπιν ἀναποθίζων. φιλονεικῆσης (42) εὐρεῖν τὴν πρώτην ἡµέραν τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως. Εὐρήσεις γὰρ οὕτως, πόθεν τῷ χρόνῳ ἢ πρώτῃ κίνησις, ἔπειτα, ὅτι καὶ οἰκοὶ θεμελίωτινες καὶ κρηλίδες προκατεδίδθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· εἶτα, ὅτι ἐστὶ τις τεχνικὸς λόγος ὁ καθηγηθησοµένος τῆς τῶν ὁρωµένων διασκευάσεως, ὡς ἐνδεικνύται σοι ἡ φωνὴ τῆς ἀρχῆς· καὶ τὸ μὴ εἰπὴ μὲτ' ἐμὲ, ἀλλὰ πρὸς τι τέλος ὠφέλιμον καὶ µεγάλῃν χρεῖαν τοῖς ὅσοι συνευερεθόµενον ἐπινηνοῆσθαι (43) τὸν κόσμον, εἴπερ τῷ ὄντι ψυχῶν λογικῶν διδασκαλεῶν καὶ θεωρησιῶν ἐστὶ παιδευτήριον, διὰ τῶν ὁρωµένων καὶ αἰσθητῶν χειραγωγίαν τῷ νῦν παρεχόµενος (44) πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀόρατων, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιηµασιν νοοῦµενα καθοραταί. Ἡ τάχα διὰ τὸ ἀκαριαῖον καὶ ἄχρονον τῆς δημιουργίας ἐφίρται τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐπειδὴ ἀµερίς τι καὶ ἀδιάστατον ἢ ἀρχὴ. Ὡς γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ οὐσα ὁδός, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκίας οὐκ οἰκία, οὕτως καὶ ἡ τοῦ χρόνου ἀρχὴ οὐκ ἄρχὸς, ἀλλ' οὐδὲ μέρος αὐτοῦ τὸ ἐλάχιστον. Εἰ δὲ φιλονεικῶν τις χρόνον εἶναι λέγοι τὴν ἀρχὴν, γινωσκέτω, ὅτι διαίρησει αὐτὴν εἰς τὰ τοῦ χρόνου µέρη. Ταῦτα δὲ ἔστιν, ἀρχὴ, καὶ µέσα (45), καὶ τελευτῆ. Ἀρχὴν δὲ ἀρχῆς ἐπινοεῖν παντελῶς καταγέλαστον. Καὶ ὁ διχοτοµῶν τὴν ἀρχὴν δύο ποιῆσει ἀντὶ µιᾶς, µελλόν δὲ πολλὰς καὶ ἀπείρους, τοῦ διαιρεθέντος αἰετὶ εἰς ἕτερα τεµνοµένου. Ἴνα τοίνυν διδαχθῶµεν ὁμοῦ

(42) Editi cum Colb. secundo φιλονεικῆσεις. Alii quinque mss. φιλονεικῆση.

(43) Codex unus ἐπινοεῖσθαι.

(44) Editi παρεχόμενον. Antiqui octo libri παρεχόμενος: quam scripturam ex eo veram esse intelligitur, quod vox κόσμος snhaudivatur, ad quam referri debet vox παρεχόμενος.

(45) Codex Combel. cum aliis sex mss. et cum editione Basil. mox: ita ubi suppleas velim mēρη. Editio Paris. μέσων. Hæc ipso in loco Colb. secundus καὶ τελευτατα. Coisl. primus τέλη.

εἴ βούληται τοῦ Θεοῦ ἀρχῶς συνυφασθῆναι τὴν κέ-
σμον, εἴρηται τὸ, 'Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. Ὅπως ἕτεροι
τῶν ἑρμηνευτῶν (46), σαφέστερον τὸν νοῦν ἐκδιδόντες,
εἰρήκασιν Ἐν κεφαλῶν ἐποίησεν ὁ Θεός, τού-
τεστιν, ἀθρόως καὶ ἐν ὄλγῳ. Τὰ μὲν οὖν περὶ ἀρχῆς,
ὡς ἄλλα ἀπὸ πολλῶν εἰπέν, ἐπὶ τοσοῦτον,
dentes, dixerunt: *In capitulo fecit Deus, hoc est,*
paucis de multis dicamus.

7. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν τεχνῶν αἱ μὲν ποιητικαὶ
λέγονται, αἱ δὲ πρακτικαὶ, αἱ δὲ θεωρητικαὶ· καὶ
τῶν μὲν θεωρητικῶν τέλος ἐστὶν ἡ κατὰ νοῦν ἐνέρ-
για, τῶν δὲ πρακτικῶν αὐτῆς τοῦ σώματος κίνησις,
ἥς παυσαμένη οὐδὲν ὑπέσθη οὐδὲν παρέμεινε τὸς
ὄρωσιν· ὀρχήσεως γὰρ καὶ αἰλητικῆς τέλος οὐδὲν,
ἀλλ' αὐτὴ εἰς ἑαυτὴν ἡ ἐνέργεια καταλήγει· ἐπὶ δὲ
τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, αἱ παυσαμένης (47) τῆς
ἐνεργείας, προκειμένον ἐστὶ τὸ ἔργον· ὡς οἰκοδομ-
κῆς καὶ τεκτονικῆς καὶ χαλκευτικῆς καὶ ὑφαντικῆς,
καὶ ὅσαι τοιαῦται, αἱ (48), καὶ μὴ παρῆ ὁ τεχνίτης,
ἰκανῶς ἐν ἑαυταῖς τοῖς τεχνικοῖς λόγοις ἐμφανίωσαι,
καὶ ἕξει σοὶ θαυμάσια τὸν οἰκοδόμον ἀπὸ τοῦ ἔργου,
καὶ τὸν χαλκία καὶ τὸν ὑφάντην. Ἴνα οὖν δευθῆ, ὅτι
ὁ κόσμος τεχνικὸν ἐστὶ κατασκευάσμα, προκειμένον
πᾶσιν εἰς θεωρίαν, ὡς τε' αὐτοῦ τὴν τοῦ παθῆσαντος
αὐτὸν σοφίαν ἐπιγινώσκουσαι, οὐκ ἄλλη τι φωνῇ
ἐχρησάτο ὁ σοφὸς Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' εἶπεν (49)
'Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν· οὐχὶ ἐνέργησεν, οὐδὲ ὑπέσθησεν,
ἀλλὰ ἔποίησεν. Καὶ καθότι πολλοὶ τῶν φαντασθέν-
των συμπάχρουν ἐξ αἰῶνος τῷ Θεῷ τὸν κόσμον, οὐχὶ
γέγονεσθαι παρ' αὐτοῦ (50) συνεχώρησαν, ἀλλ' οἰοῦν-
ται ἀποκρίσασθαι τῆς ὑνάμειως αὐτοῦ ὄντα αὐτομάτως
παρυσσθῆναι· καὶ αἴτιον μὲν αὐτοῦ ὁμολογοῦσι τὸν
Θεόν, αἴτιον δὲ ἀποραιρέτως, ὡς τῆς οὐκείας τὸ σῶμα,
καὶ τῆς λαμπρόδος τὸ ἀπαυγάτον· τὴν οὖν τοιαύτην
ἀπάτην ἐπανορθούμενος ὁ προφήτης, τῆ ἀκριθεία ταύ-
τη τῶν ὀρημάτων ἐχρησάτο εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν
ὁ Θεός. Οὐχὶ αὐτὸ τοῦτο (51) τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι
παρέσχευεν, ἀλλ' ἐποίησεν ὡς ἀγαθὸς τὸ χρῆσμον, ὡς
σαφέ τὸ κάλλιστον, ὡς δυνατὸς τὸ μέγιστον. Μόνον

(46) Veteres quatuor libri ἑρμηνεύσαντες. Alius co-
det τῶν ἑρμηνευτῶν. Editi et duo mss. ἑρμην-
εύων. Aquilam indicat Basilium, uti ex *Hexaplis* di-
scimus, et ex Hieronymo lib. *Quæsi. Hebraicæ. in*
Genesis, initio. Hæc sunt verba Aquilæ: Ἐν κεφα-
λαῖω ἔκτισεν ὁ Θεὸς οὖν τὸν οὐρανόν, καὶ οὖν τὴν
γῆν. *In capitulo creavit Deus caelum et terram.*
Ambrosius, ut alia multa, ita hæc a Basilio mu-
tuatus est. Ejus hæc sunt in *Hexæm.* p. 8, num.
14: *Denique, inquit, alii dixerunt, in κεφαλῶν,*
quasi in capite, quo significatur, in brevi et in exiguo
momento, summa operationis impleta. Hæc Aquilæ
interpretatio, in *capitulo, in summa, non parum opi-*
nioni favet Augustini, qui lib. IV De Genesi ad lit.,
cap. 33, contendit creata esse omnia simul, et uno
eodemque momento. Eidem favet et explicatio Bas-
ilii, tούτεστιν, ἀθρόως καὶ ἐν ὄλγῳ, hoc est, subito
et brevi, aut si inavis, aceratim et brevi. Lege
Præf. num. 21.

(47) Antiqui duo libri et editi παυσαμένης. Alii
septem παυσαμένων. Lectionem utramque admitti
posse arbitramur.

(48) Editi et duo mss. αἱ, male. Rursus duo mss.
ἐ, non melius. At R-gii secundus et septimus cum
utroque Coisl. αἱ, optime. Nec ita multo post, ubi

A qui bipartito principium secat, pro uno duo efficit;
imo multa et infinita; dum quod dividitur, id semper
in alia rescabatur. Igitur ut mundum voluntate
Dei citra ullam temporis moram simul substituisse
eocœamur, dictum est: *In principio fecit.* Quod
ipsum Interpretes alii sententiam dilucidius sub-
subito et brevi. At enim hactenus de principio, ut

7. Jam vero cum artium alie quidem dicantur
effectrices, alie vero practice, alie autem specu-
latrices; cumque speculativum finis sit ipsa men-
tis operatio; practicum vero, ipse corporis mo-
tus, quo cessante nihil subsistit, nihil superest vi-
dentibus: finis enim saltationis et artis tibia can-
nendi nullus est, sed ipsa in seipsam desinit actio:
contra, in artibus effectricibus, cessante etiam ope-
ratione, opus remanet; exempli causa, opus artis
ædificandi, fabricandi, excudendi, texendi, et alia-
rum quarumcumque artium ejus generis: quæ arti-
fice vel absente abunde in seipsis causas solertes
ac industrias exhibent; potesque ædificatorem
ærariumque et textorem post opus admirari. Proin-
de ut mundus demonstretur esse artificialis structu-
ra, omnibus ad contemplativum proposita, adeo
ut per ipsum conditoris ejus sapientia cognoscatur,
non alia ulla voce sapiens Moyses usus est, dum
de eo sermonem habuit; sed dixit: *In principio*
fecit. Non autem dixit, operatus est, aut informa-
vit, sed *fecit.* Et quia complures eorum qui mun-
dum ab æternò una cum Deo existere opinati sunt,
ab ipso factum esse nequam concesserunt: sed
cum per se, quasi esset potentie ipsius adumbratio
quædam, quædam rudi ratione substituisse affirmar-
unt: et quia causam quidem ipsius Deum esse
fatentur, sed causam non voluntariam: perinde
atque corpus umbræ; aut res quæ illuminat, splen-
doris causa est; errorem certe ejusmodi corrigens
propheta, hoc accurato verborum dilectu usus est,
dicens: *In principio fecit Deus.* 8. Neque id ipsum

in editis legitur ἔξεστ' σε, in octo codicibus scriptum
inv-nium: ἔξεστ' σε.

(49) Editio Basil. et multi mss. ἀλλ' εἶπεν. Editio,
Paris. ἀλλ' εἶπεν. Mox mss. plerique omnes οὐχί.
Editi ois uterque sæv.

(50) Iti etiamque Duc. et alii non pauci. Editio Bas-
sil. cum nostra editione Paris. παρ' αὐτοῦ.

(51) R-g. primus οὐχὶ αὐτῷ τούτῳ. Reliqui mss. et
editi αὐτὸ τοῦτο, neque id ipsum in causa fuit cur
esset, hoc est, non res cœca, non res coacta, non res
invite et præter voluntatem agens in causa fuit,
cur mundus existeret. Hoc igitur dicit Basilium,
Deum aliter agere, atque corpora opaca aut lucida.
Nam corpus opacum producit umbram vti atque ne-
cessitate, nec liberius agit corpus lucidum: Deus
vero omnia nutu conficit et voluntate. Hinc, ἐποίη-
σεν ὡς ἀγαθός, etc., *fecit tanquam bonus utile, etc.,*
alio modo et intellexit et interpretatus est Eusta-
thius. Illius subjunctiva verba: *Non causam præsti-*
tit, ut esset solum, sed fecit ut bonus nillem. Am-
brosius pag. 9, num. 18, bene eundem Basilii lo-
cum sic expressit: *Non dixit quia subesse fecit,*
non dixit quia causam mundo, ut esset, præbuit:
sed fecit quasi bonus quod foret utile. Græca Latinis
longe præstare nemo, opinor, non videt. — Οὐχί

in causa fuit cur esset; sed uti bonus fecit quod utile est; uti sapiens, quod pulcherrimum est; uti potens, quod maximum est. Nam ostendit tibi arthem tantum non rerum omnium substantiam invadentem, et partes singulas inter se coagmentantem, efficientemque universum mundum concordem sibi et consonum atque concinnum. *In principio fecit Deus caelum et terram.* Extremis duobus significavit orbis totius substantiam, caelo quidem tribuens ortus praerogativam: terram vero origine secundam esse astruens. Si quid autem in istis medium est, id utique una cum ipsis finibus factum est. Quamobrem etiam de reliquis elementis, igne, aqua et aere nihil dixerit, tamen omnia in omnibus primum permista fuisse pro tua solertia intellige; atque adeo aquam, aëremque et ignem in terra reperiuntur es. Nam ex lapidibus quidem ignis exsilit: ex ferro vero, quod ipsum etiam e terra originem trahit, ignis abundans in affricu emicare solet. Id quoque par fuerit admirari, quomodo ignis qui inest corporibus, in ipsis citra detrimentum deliteat: contra ea, a quibus antea servabatur, simul ut foras eductus est, absurda. Demonstrant autem puteorum fossosque aquae naturam terrae insitam esse: qui et aeris naturam terrae inesse comprobant emissae illae sursum e terra humectata et a sole calefacta exhalationes. Deinde cum caelum natura locum supernum occupet, terra vero inflata sit: quippe feruntur in caelum levia; gravia vero ex se vergunt in terram, cumque maxime contraria sint inter se supernum et infernum; qui rerum longissimam inter se natura diversarum mentionem fecit, etiam ea quae regionem mediam in his explent, acervatim significavit. Quare ne singulorum

8. *In principio fecit Deus caelum et terram.* Inquisitionis quae de singularum rerum essentia fieret, sive earum quae sub nostram contemplationem cadunt, sive earum quae nostris sensibus obijciuntur, seruationem longum et excurrentem in nostram interpretationem induceret, quandoquidem in hoc problemate expendendo verba plura insumenda essent quam in reliquis, quae de singulis quaesitis dici possunt. Praeterea haud operae pretium fuerit ad Ecclesiae aedificationem in his tempus terere. Verum circa caeli essentiam satis nobis sunt ea quae dicta sunt ab Isaia, qui vulgaribus verbis naturae ipsius cognitionem sufficientem nobis indidit, dum dixit: *Qui firmavit caelum quasi sumum*¹², hoc

¹² Isa. LI, 6.

αὐτὸ τοῦτο τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι παρέσχεν. Verie: *Non hoc solum praestitit, causam ut esset mundus, id est, non nudam et simplicem mundo creationem praestitit, sed ut bonus fecit quod utile est, ut sapiens opus pulcherrimum.* D. Fr. MARANUS.

(52) Editi monouyly γάρ. At mss. non pauci ut in contextu. Ibidem unus codex εἰσθεθήκοντα. Subiunde Colb. primus τα καθέκαστα.

(53) Editio Basil. τῶν ἀρχῶν, ex duobus principiis. Ibidem mss. τοῦ παντός. Deest articulus in vulgata.

(54) Antiqui libri παντός δέ. Edit. Paris. παντός δέ.

γάρ (52) οὐχί τεχνήτη σοι εἰδείξειν ἐμβεβηκότα τῆ οὐσία τῶν ἄλων, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέρη πρὸς ἀλληλα συναρμολόζοντα, καὶ τὸ πᾶν ὁμόλογον ἑαυτῷ καὶ σύμφωνον καὶ ἐναρμονίως ἔχον ἀποτελοῦντα. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐκ δύο τῶν ἀερῶν (53) τοῦ παντός τὴν ὑπαρίην παρηγίξατο, τῷ μὲν οὐρανῷ τὰ πρῶτα τῆ γενέσεως ἀποδοῦς, τὴν δὲ γῆν δευτερεως φάμενος τῆ ὑπάρξει. Πάντως δὲ (54) καὶ εἰ τι τούτων μέσον, συναπεγενήθη τοῖς πέρασιν. Ὅστε καὶ μὴδὲν εἶπη περὶ τῶν στοιχείων, πῦρ, καὶ ὕδατος, καὶ ἀέρος, ἀλλὰ σὺ τῆ παρὰ σουτοῦ συνέσει νόει, πρῶτον μὲν ὅτι πάντα ἐν πασὶ μίμικται, καὶ ἐν γῆ εὐρήσεις καὶ ὕδωρ, καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ, εἶγε ἐκ ἀλων μὲν πῦρ ἐξέλλεται, ἐκ σιδήρου δὲ, ὅς καὶ αὐτὸς ἀπὸ γῆς ἔχει τὴν γένεσιν, πῦρ ἀφθονὸν ἐν ταῖς παρατηρήσει πέφυκεν ἀπολάμπειν. Ὁ καὶ θαυμάσιος ἄξιον, πῶς ἐν μὲν τοῖς σώμασιν ὑπάρχον (55) τὸ πῦρ, ἀδελφῶς ἐμφολεῖται· προκλήθην δὲ ἐπὶ τὸ ἔξω, διαπαντικῶν ἐστὶ τῶν φυλασσόντων φέως. Τὴν δὲ τοῦ ὕδατος φύσιν ἐνυπαέρχουσαν τῆ γῆ ὁ φρεωρῶς δεικνύσκει· καὶ τὴν τοῦ ἀέρος οἱ ἀπὸ νενοτισμένης αὐτῆς ἀμολ ὑπὸ ἡλίου θαλασφείσης ἀναπνεύμενος. Ἐπειτα μένει καὶ εἰ φύσει τὸν ἀνω τόπον ὁ οὐρανὸς ἐπέχει, ἡ δὲ γῆ τὸ κατώτατον ἐστὶ· διότι ἐπὶ μὲν τὸν οὐρανὸν τὰ κοῦρα φέρεται, ἐπὶ δὲ τὴν γῆν τὰ βαρῆα πέφυκε καταβρέπειν, ἐναντιώτατα δὲ ἀλλήλων τὸ ἀνω καὶ τὸ κάτω· ὁ τῶν πλείστον δισωτῶν κατὰ τὴν φύσιν ἐπιμνησθείς, καὶ τὰ τὴν μέσῃν τοῦτο ἐκπληρούμενα χώρον συνεχοικίως παρεσημανεν. Ὅστε μὴ ζητεῖ (56) τὴν τῶν καθ' ἕκαστον ἐπεξηγήσων, ἀλλὰ τὰ σιωπηθέντα νόει διὰ τῶν δηλωθέντων.

explent, acervatim significavit. Quare ne singulorum

8. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ περὶ τῆς οὐσίας ἔρευνα ἐκάστου τῶν ἔντων, ἢ τῶν κατὰ θεωρίαν ὑποπιπτόντων ἡμῖν, ἢ τῶν προκειμένων ἡμῶν τῆ αἰσθήσει, μακρὸν καὶ ἀπηρημένον λόγον ἐπεισάγει τῆ ἐξηγήσει, ὡς τελείων ἐν τῆ περὶ τοῦ προβλήματος τοῦτο σκέψαι καταναλασσεσθαι λόγους τῶν λοιπῶν, ὅσα ἐνδέχεται ῥηθῆναι περὶ ἐκάστου τῶν ζητούμενων· πρὸς τὸ (57), μὴδὲ πρόβργον τι εἶναι εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομήν τὸ περὶ ταῦτα κατασχολεῖσθαι. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ ἀρκούμεθα τοῖς παρὰ τοῦ Ἡσαίου εἰρημένους· ὅς ἐν ἰδιωτικῶς ῥήμασιν ἰκανῶν ἡμῖν τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνεποίησεν, εἰπὼν· Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καζάνον

(55) Veteres duo libri ἐνυπαέρχον. Aliquanto post mss. nonnulli ἐπὶ τὰ ἔξω.

(56) Libri Anglici cum Colb. primo et cum Reg. sexto ζητεῖν... νοεῖν. At veterque Duc. cum Coisl. primo et cum alii quibusdam mss. vulgatum iunctur locutionem: cui lectio vetus interpret. Eustathius favet: *Non ergo quæras, inquit, de singulis rationem: sed illa quoque qua silentio Scriptura præterit, ex his, quæ relata sunt, debes advertere.*

(57) Indices nonnulli πρὸς τῷ. Alii cum editis πρὸς τῷ.

τουτέστι, λεπτή φύσιν καὶ ὄν στερεὰν οὐδὲ παχείαν εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ σύστασιν οὐαίως. Καὶ περὶ τοῦ σχήματος δὲ ἰκανὰ ἡμῖν τὰ παρ' αὐτοῦ, εἰπόντος ἐν θεολογίᾳ θεοῦ· Ὁ κτίσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς γῆς συμβουλεύομεν (58) ἑαυτοῖς, μὴ πολυπραγμαίνειν αὐτῆς τῆς οὐσίας ἵως ποτὲ ἐστὶ, μὴδὲ κατακρίβειν τοὺς λογισμοὺς αὐτὸ τὸ ὑποκείμενον ἐκζητούστας, μὴδὲ ζητεῖν τινα φύσιν ἔρημον ποιούτων, ἅποιον ὑπάρχουσιν τῷ ἑαυτῆς λόγῳ, ἀλλ' εὐ εἰδέναι, ὅτι πάντα τὰ περὶ αὐτὴν θεωρούμενα εἰς τὸν τοῦ εἶναι κατατέτακται λόγον, συμπληρωτικὰ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντα. Εἰς οὖν τὴν γῆν καταλήξει, ἐκάστην τῶν ἐνυπαρχουσῶν αὐτῇ ποιούτων ὑπεξαίρεισθαι τῷ λόγῳ περὶόμενος. Ἐάν γὰρ ἀποστήσῃ τὸ μέλαν, τὸ ψυχρὸν, τὸ βαρὺ, τὸ πυκνὸν, τὰς κατὰ γέυσιν ἐνυπαρχούσας αὐτῇ ποιούτας, ἢ εἴ τινες ἄλλαι περὶ αὐτὴν θεωροῦνται, οὐδὲν ἔσται τὸ ὑποκείμενον (59). Ταῦτά τε οὖν καταλιπόντα σι, μὴδὲ ἐκίνο ζητεῖν παραινῶ, ἐπὶ τίνος ἔστηκεν. Ταυγάται γὰρ καὶ οὕτως ἡ διάνα, πρὸς οὐδὲν ὁμολογούμενον πέρασ διεξιόντος τοῦ λογισμοῦ. Ἐάν τε γὰρ ἀέρα φῆ: ὑπεστρώσθαι (60) πλάτει τῆς γῆς, ἀπορίσσει, πῶς ἡ μαλθακὴ καὶ πολυέκτος φύσις ἀντέχει ὑπὸ τοσοῦτου βάρους συνθλιβομένη, ἀλλ' οὐχὶ ἐπιπλαίνει πάντοθεν τὴν συνίτησιν ὑποφειγούσα, καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ ἄνω ὑπερχομένη τοῦ συμπιέζοντος. Πάλιν, ἐν ὑποθῆ: ἐαυτῷ (61) ὕδωρ εἶναι τὸ ὑποβαλλόμενον τῇ γῇ, καὶ οὕτως ἐπιζητήσας, πῶς τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν οὐ διαδύσει τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀσθενεστερας φύσεως τὸ τοσοῦτον ὑπερφέρει τῷ βάθει κρατεῖται· πρὸς τὸ καὶ (62) αὐτοῦ τοῦ ὕδατος τὴν ἔδραν ἐπιζητεῖν, καὶ πάλιν διαπορεῖν τίνοι στεγανῶ καὶ ἀντερείδονται ὁ τελευταῖος αὐτοῦ πυθμὴν ἐπιβαίνει.

9. Ἐάν δὲ ἕτερον σῶμα τῆς γῆς ἐμβριθέστερον ὑποθῆ καλλίειν τὴν γῆν πρὸς τὸ κάτω χυρεῖν, ἐνθυμηθῆσθαι κάκεινο ὁμοίου τινὸς δεῖσθαι τοῦ στέγοντος καὶ μὴ ἕωντος αὐτὸ καταπίπτειν. Κάν τε δυναθῶμεν ἐκείνῳ συμπλάσαστας ὑποθεῖναι, τὸ ἐκίνο πάλιν ἀντερείσσει ὁ νοῦς ἡμῶν ἐπιζητήσας, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον ἐκπεσοῦμεθα (65), τοῖς ἀεὶ εὐρίσκειν βάρους ἕτερα πάλιν ἐπινοοῦντες. Καὶ ὅση ἐπὶ πλεῖον τῷ λόγῳ προτεμεν, τοσοῦτον μείζονα τὴν συνερείστικὴν ἀναγκάζομεθα (64) δύναμιν ὑπερσάγειν, ἢ πρὸς ὅλον ὅμου δύνησεται τὸ ὑπερκαίμενον ἀντεβαί-

¹¹ Isa. XL, 22.

(58) Codex Corb. et unus Duc. cum Regio sexto et cum editione Basil. συμβουλεύομεν.

(59) Reg. sextus et Colb. primus οὐδὲν ἔσται τὸ ὑποκείμενον, quod superest, nihil erit, sive, nihil supererit. Alii mss. et editi οὐδὲν ἔσται τὸ ὑποκείμενον. Id est, ut loquuntur philosophi, nullum supererit subiectum. Est hodieque magnis inter philosophos agitata contentiohibus questio, siue corpus forma entitas quaedam, an solum diversus partium situs, motus, etc. Videtur Basilis aut nihil, aut non ita multum a recentioribus dissentire.

(60) Editi ὑπεστρώσθαι, corrupte. Codex unus ὑπεστροφῆσαι, corrupte quoque. Alii tres mss. ὑπεστροφῆσαι, non male. At Coisl. primus ὑπεστρώσθαι,

A est, qui tenuem, non solidam neque crassam naturam, ad consistendam caeli substantiam condidit. De figura quoque sufficiens nobis quae ipse in Dei glorificatione dixit: Qui statuit caelum sicut cameram¹¹. Ceterum haec eadem et de terra nobis ipsi suadeamus, ut ne qualis tandem sit ejus substantia, curiosius perscrutemur, 9 neque in subiecto perquirendo ratiocinatione defatigemur: neque naturam quamquam qualitatibus destitutam, et qualitatum sua ipsius conditione expertem exquiramus: sed probe sciamus omnia quaeunque in ea considerantur, ad ipsius existendi rationem spectare, quippe quae ipsius compleant essentiam. Etenim, si qualitates singulas, quas obtinet, ratione auferre coneris, es in nihilum desiturus. Nam si amoveris nigritudinem, frigiditatem, gravitatem, densitatem, et qualitates ipsius ad gustum pertinentes, aut si quae aliae in ea conspiciuntur, supererit subiectum nullum. His igitur omissis, ne illud quidem inquirendum moneo, videlicet super quo stes fulcimento. Nam et hoc pacto vertigine mens laborabit, quandoquidem ad certam nullum finem perventura est ratiocinatio. Sive enim aerem latitudini terrae substratum esse dixeris; ambiges quid fieri possit ut natura mollis valdeque inanis tanto pondere compressa renitatur, et non potius dilabatur undelibet, hanc molem subsidentem aufugiens, seque sursum perpetuo super illi quod ipsam comprimit diffundens. Rursum, si aquam terrae subiectam esse tecum stateris, etiam sic inquires, quomodo grave et densum corpus non penetret aquam, sed res longe gravior a debiliore natura detineatur. Ad haec ipsius etiam aquae investigabis basin, ac rursus dubitabis, cuiam solido et renitenti fulcro ultimum ejus fundum incumbat.

9. Quod si pnnas aliud corpus esse terra gravius ac solidius, quo terra ne ad ima decedat impediatur; in animum inducitur es illud etiam aliquo alio simili indigere, quod alterum suffulciat, nec corruere sinat. Et si confectum quid illi substernere poterimus, rursus ejus fulcrum mens nostra inquiret; atque hoc modo in infinitum dilabemur, semper praeter inventa fundamenta, alia rursus excogitantes. Et quanto longius ratione progredimur, tanto majorem renitentis ac suffulcendi vim cogimur inducere, quae toti simul moli superpositae possit

melius. Aliquanto post sex mss. ἀντέχει. Editi cum Colb. secundo ἀντέχη. Subinde aliquot mss. πανταχόθεν.

(61) Sic uterque Duc. cum aliis tribus codicibus. Colb. secundus σαυτῷ. Editio Paris. αὐτῷ.

(62) Antiqui duo libri πρὸς τῷ καί. Paulo post codex unus εἰς τὸ κάτω.

(63) Uterque Colb. ἐκπεσοῦμεθα. Max editi cum utroque Colb. προτεμεν. Alii quidam mss. προδμεν.

(64) Veteres aliquot libri ἀναγκάζομενοι. Ibidem Regii tres codices cum uno Colb. ἐπισάγειν. Editi cum uno mss. ὑπερσάγειν.

ομιλί. Quamobrem modum finesque meatu imponit; ne quando curiositatem tuam, qui incomprehensibilia perscrutaris, redarguat Jobi sententia; neve tu quoque ab eo interrogaris, *Super quo circuli ejus facti sunt* 14. Sed etsi in Psalmis aliquando audieris: *Ego confirmatus columnas ejus* 15; vim illam qua in suo statu confirmatur, columnas dictas esse puta. Nam illud: *Super maria fundavit eam* 16; quid aliud significat, quam aquae naturam undique terrae esse circumfusam? Quomodo igitur aqua quanvis sit fluida, et in declive suapte natura feratur, manet suspensa, et nusquam definit? Tu vero non consideras quod terra per se suspensa, eandem aut eam adhaec majorem pariat rationi haeritandi locum, quandoquidem natura gravior est. Verum 10 necesse est, sive terram per seipsam concesserimus consistere, sive super aquas jactari dixerimus, nunquam de pia sententia descendere, sed lateri simul omnia per conditoris potentiam contineri. Itaque tunc nobis ipsis tum aliis Interrogaturis nos, quod fulcrum ingens illud nec ulli ferendum terraeonus innixum sit, dicamus haec oportet: *In manu Dei sunt fines terrae* 17. Hoc nobis tatissimum est ad comparandam intelligentiam, et auditoribus conductibile.

10. Jam vero physici nonnulli etiam ob ejusmodi causas terram immobilem manere magno cum apparatu verborum dicunt. Nimirum quod median orbis regionem occupavit, et quod quo se magis inclinat, non habet, utpote ab extremis aequaliter omni ex parte dissita; hinc eam in seipsum necessario permanere asseverant, cum circumjacens undelibet aequalitas faciat, ut non queat omnino in ullam partem declinare. Contendunt iidem terram median locum non sorte, neque casu nactam esse; sed hunc esse terrae naturalem ac necessarium situm. Nam eum caeleste corpus regionem extremam sursum versum obtineat; quaecunque sane, inquam, pondera ex supernis elabi posuerimus, ea undique ad medium deferuntur. Et certe, in quod deferuntur partes, in id utique etiam totum detrudunt. Et enim si lapides, et ligna, et terrestria omnia deorsum versus currunt, hic utique fuerit etiam toti terrae proprius ac conveniens situs: ut si quid levium e medio evahatur, profecto suprema petet. Quare notio deorsum tendens, gravius est propria; infimum autem, medium esse ex dictis patet. Ne igitur mireris, si nusquam excidat terra, quippe quae we-

νεν. διὰ τοῦτο δρους ἐπίβες τῇ διανοίᾳ. μήποτε σου τῆς πολυπραγμοσύνης ὁ τοῦ Ἰὼβ λόγος καθάρηται περισκοποῦντος τὰ ἀκατάληπτα, καὶ ἐρωτηθῆς παρ' αὐτοῦ καὶ σὺ, Ἐπὶ τίνας (65) οἱ κρίκος αὐτῆς κινήσῃσιν. Ἄλλὰ κἂν ποτε ἐν φαιμαῖς ἀκούσης· Ἐγὼ ἔστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς· τὴν συνεκτικὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους εἰρησθαὶ νόμισον. Τὸ γὰρ, Ἐπὶ θαλάσσης ἔθεμελίωσεν αὐτήν, εἰ δηλοῖ, ἢ τὸ πάντοθεν περιεκεχθῆσθαι τῇ γῆ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν; Πῶς οὖν ἄν τὸν ὑπάρχον τὸ ὕδωρ καὶ ἐπὶ τὸ πρανὲς περικεῖται καταπίπτειν, μὴναι ἀπαιουρούμενον καὶ οὐδαμῶ ἀπορῆδόν; Σὺ δὲ οὐ λογίζῃ (66), ὅτι τὴν αὐτὴν ἢ καὶ ἐπὶ πλεῖστα ἀπορίαν τῶν λόγων παρέχει ἢ γῆ καὶ ἑαυτὴν κρεμαμένη, βαρύτερα τῆς φύσιν οὐσα. Ἄλλὰ ἀνάγκη, κἂν γῆν καὶ ἑαυτὴν εἶναι ἔδωμεν, κἂν ἐπὶ τοῦ ὕδατος αὐτὴν ἀποσαλεύειν εἰπωμεν, μηδαμῶ ἀναχωρεῖν τῆς εὐσεβοῦς διανοίας, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ συγκαταλεῖσθαι ὁμολογεῖν τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. Ταῦτα οὖν χρῆ λαοῖσι τὸ λέγειν καὶ τοῖς διερωτῶσιν ἡμᾶς, ἐπὶ τίνας τὸ ἄπλοτον τοῦτο καὶ ἀπόρητον τῆς γῆς ἐρήρισται βάρος, οἷα Ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ (67) τὰ πέρατα εἰσι γῆς. Τοῦτο ἀσφαλῆστατον ἡμῖν πρὸς νόησιν καὶ ὠφέλιμον τοῖς ἀκούουσιν.

10. Ἦδη δὲ τινες (68) τὴν φυσικῶν καὶ τοιαύταις αἰτίας τὴν γῆν ἀκίνητον μὴναι κατακομμεύονται. Ὡς ἄρα διὰ τὸ τὴν μέσον τοῦ παντός ἐληφῆναι χώραν, καὶ διὰ τὴν ἴσην πάντοθεν πρὸς τὸ ἄκρον ἀπόστασιν, οὐκ ἔχουσαν ἔπου μῆλλον ἀποκλιθεῖν, ἀναγκάσει μὴναι ἐφ' ἑαυτῆς, ἀδύνατον αὐτῇ παντελῶς τὴν ἐπὶ τὴν βοήθῃ τῆς πανταχῶθεν περιεκεκμηγῆς ὁμοιότητος ἐμπροσθοῦσης. Τὴν δὲ μέσον χώραν μὴ ἀποκλιηρωτικῶς τὴν γῆν, μηδὲ ἐκ τοῦ αὐτομάτου λαβεῖν, ἀλλὰ φυσικὴν εἶναι ταύτην τῇ γῆ καὶ ἀναγκαίαν τὴν θέσιν. Τοῦ γὰρ οὐρανίου σώματος τὴν ἐσχάτην χώραν ὡς πρὸς τὸ ἄνω κατέχοντος, ἔπερ ἂν, φησὶν (69), ὑποθώμεθα βάρη ἐκπίπτειν ἀπὸ τῶν ἄνω, ταῦτα πανταχῶθεν ἐπὶ τὸ μέσον συνινεχθῆσθαι. Ἐφ' ἔπερ (70) ὅ' ἂν τὸ μέρη φέρηται, ἐπὶ τοῦτο καὶ τὸ ὅλον συνωσθῆσθαι δηλονότι. Εἰ δὲ λθεὶ καὶ ζῦλα καὶ τὰ γενητὰ πάντα φέρεται πρὸς τὸ κάτω, αὐτὴ ἂν εἴη καὶ τῇ ὅλη γῆ οἰκία καὶ προσήκουσα θέσις· κἂν τι τῶν κοίφων φέρηται ἀπὸ τοῦ μέσου, δηλονότι πρὸς τὸ ἀνώτατον κινήσθαι. Ὅστε οἰκία φορὰ τῆς βαρύτερος ἢ πρὸς τὸ κάτω· κάτω δὲ ὁ λόγος μέσον εἶδει. Μὴ οὖν θαυμάσης εἰ μηδαμῶ ἐκπίπτει ἢ γῆ, τὴν κατὰ φύσιν χώραν τὸ μέσον ἔχουσα. Πᾶσα γὰρ ἀνάγκη

10 Job xxxviii, 6. 11 Psal. lxxiv, 4. 12 Psal. xliiii, 2. 13 Psal. xciv, 2.

(65) Illa, ἐπὶ τίνας, etc., desumpta sunt ex Job, xxxviii, 6, ut legere est apud LXX. Sed Aquila et Theodotio ex Hebraeo veterum, et βάσεις, bases. Nec aliter legitur in Vulgata, *Super quo bases illius solvantur sibi*? Symmachus ὁ καταπίπτεις, pati. Plura qui cupit, notas Ducei legere potest. et Hexapla.

(66) Veteres quinque libri λογίζῃ. Editi λογίζουσι.

(67) Colb. primus Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ πάλαιος. Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρα. Quia in manu Dei est mare. Quia in manu ejus sunt fines, etc.

(68) Quod ait Basilinus sensisse quosdam philosophos de telluris quiete, id pariter nostra aetate a quibusdam defenditur. Nam utrum terra in centro mundi immota maneat, an sol hunc situm obtineat, questio est etiamnum inter philosophos perquam celeberris, et magna utriusque contentione agitata.

(69) Editio Basil. et sex mss. ἔπερ ἂν φησιν. Editio Paris. caesv. Ibidem Colb. prius βάρη ἐκπίπτειν.

(70) Ita sex mss. At editi καὶ ἐφ' ἔπερ. Paulo post Colb. secundus συνωσθῆσθαι.

μένειν αὐτὴν κατὰ χώραν, ἢ παρὰ φύσιν κινουμένην τῆς οἰκείας ἰδρας ἐξίστασθαι. Τούτων δ' ἂν σοι δοκῇ (71) τι πιθανὸν εἶναι τὸν εἰρημένον, ἐπὶ τὴν οὕτω ταῦτα διαταξαμένην (72) τοῦ θεοῦ σοφίαν μετὰ θεοῦ τοῦ θαύμα. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἢ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξίς, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ'· εἰ δὲ μή, ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων.

plus h'beat roboris, quam quæ ex ratione petuntur

11. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα (73) καὶ περὶ οὐρανοῦ εἰ-
σοπισίμων, ὅτι πολυφρονῶνται πραγματείας τοῖς σοφοῖς
τοῦ κόσμου περὶ τῆς οὐρανοῦ φύσεως καταβέβλην-
ται. Καὶ οἱ μὲν σύνθετον αὐτὸν εἶναι τῶν τεσσάρων
στοιχείων εἰρήκασι, ὡς ἀπὸν ἔντα καὶ ὁρατὸν, καὶ
μετέχοντα γῆς μὲν διὰ τὴν ἀντιτυπίαν, πυρὸς δὲ,
διὰ τὸ καθορᾶσθαι, τῶν δὲ λοιπῶν διὰ τὴν μίξιν (74)
εἰ δὲ τούτων ὡς ἀπίθανον παρωσαμένοι τὸν λόγον,
πέμπτην τινὰ σώματος φύσιν εἰς οὐρανοῦ σύστασιν
ἐκθεοῦν καὶ παρ' ἑαυτῶν (75) ἀποσχεδιδάσαντες ἐπει-
σῆγαγον. Καὶ ἔστι τι παρ' αὐτοῖς τὸ αἰθέριον σῶμα, ὃ
μήτε πῦρ, φασί, μήτε ἀήρ, μήτε γῆ, μήτε ὕδωρ,
μήτε ὄλωρ ἐν τῶν ἀπλῶν· διότι τοῖς μὲν ἀπλοῖς
οἰκεία κίνησις ἢ ἐπ' εὐθείας, τῶν μὲν κούφων ἐπὶ τὸ
ἄνω φερόμενων, τῶν δὲ βαρέων ἐπὶ τὸ κάτω. Οὕτε
δὲ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τῇ κυκλικῇ περιδινήσει ταύ-
τό· καὶ ὄλωρ τὴν εὐθείαν (76) πρὸς τὴν ἐν τῷ κύ-
κλῳ περιφορᾷν πλείστην ἀπόστασιν ἔχειν. Ὅν δὲ αἱ
κατὰ φύσιν κινήσεις παρελλάχθαι ταυμάσιον, C
τούτων ἀνάγκη, φασί, παρελλάχθαι καὶ τὰς οὐσίας.
Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ ἐκ τῶν πρώτων σωμάτων, ὃ δὲ στοι-
χεῖα καλοῦμεν, σύνθετον εἶναι δυνατόν ἡμῖν υποθέ-
σθαι πὸν οὐρανόν, τῷ τὰ ἐκ διαφόρων συγκαίμενα μὴ
δύνασθαι ὁμαλῆν καὶ ἀδίαστον ἔχειν τὴν κίνησιν,
ἐκάστου τῶν ἐνυπαρχόντων ἀπλῶν τοῖς συνθέτοις ἄλ-
λῃν καὶ ἄλλῃν ἕρμητιν παρὰ τῆς φύσεως ἔχοντος. Διὸ
πρώτων μὲν καμᾶτω συνεχεται ἐν τῇ συνεχεῖ κινήσει
τὰ σύνθετα, διὰ τὸ μίαν κίνησιν μὴ δύνασθαι πᾶσιν
εὐάριστον εἶναι καὶ φίλην τοῖς ἐναντίοις· ἀλλὰ τὴν
τῷ κούφῳ οἰκείαν πολυμίαν εἶναι τῷ βαρυτάτῳ.
Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς τὰ ἄνω κινώμεθα, βαρυνόμεθα
τῷ γεώδει· ὅταν δὲ πρὸς τὰ κάτω (77) φερόμεθα,
βιαζόμεθα τὸ πυρῶδες, παρὰ φύσιν αὐτὸ πρὸς τὸ κά-
τω καθέλικοντες. Ἡ δὲ πρὸς τὰ ἐναντία διεολητῆ τῶν
στοιχείων διαπτώσεως ἔστιν ἀφορμή. Τὸ γὰρ ἡναγκα-
σμένον καὶ παρὰ φύσιν, ἐπ' ἄλλῃν ἀντιερχόν, καὶ τοῦ-
το βιάσθαι καὶ μόλις, ταῦθ' ἐδιελύθη εἰς τὰ ἐξ ὄνω συν-
ετέθη (78), ἐκάστου τῶν συναλλόντων πρὸς τὴν οἰ-
κείαν χώραν ἐπανόντος. Διὰ μὲν δὴ ταύτας, ὡς φασί,
τῶν λογισμῶν τὰς ἀνάγκας, τοὺς τῶν προαγόντων

A dium locum nature suæ convenientem occupat.
Omnino enim ipsam in eo loco manere necesse
fuerit, aut eam præter naturam motam a propria
sede dimoveri. Jam si quid eorum quæ dicta sunt,
probabilè tibi videatur, ad Dei sapientiam, quæ hæc
ita ordinavit, admirationem transfer. Qui enim
maximas ob res accedit stupor, nequaquam ideo
minuitur quod modus quo quid fiat stupendorum,
adiuvendus est; sin minus, saltem fidei simplicitas
demonstrationes.

11. Hæc eadem de cælo quoque dixerunt, cla-
mosissimas scilicet ac verbosissimas de cæli natura
a mundi sapientibus propositas fuisse commenta-
tiones. Alii quidem ipsum ex quatuor elementis
constitutum esse dixere: quippe enim in tangendi ac
cernendi sensum cadat, sitque terræ quidem partici-
pans ob soliditatem; ignis vero, quia conspicitur;
reliquorum tandem, ob mixturam. Alii autem hæc
opinione, tanquam quæ verisimilis non esset, re-
jecta, quintam quamdam corporis naturam ad con-
sistendum cælium sнопte ingenio, et a seipais te-
merè atque inconsulte introduxerunt. Est et apud
ipsum ætherem 11 quoddam corpus, quod neque
ignem dicunt esse, neque aerem, neque terram,
nec aquam, nec quidquam omnino ex simplicibus,
propterea quod proprius simplicium motus rectus
est, levibus quidem sursum, gravibus vero deorsum
tendentibus. Neque vero sursum ac deorsum ferri,
idem est atque in orbem versari; et in summa,
rectum et orbicum motum primum inter se dif-
ferre censent. Quorum autem motiones secundum
naturam diversæ sunt, horum etiam necesse est,
iniquum, essentiali esse diversam. Sed ne ex pri-
mis quidem corporibus quæ elementa vocamus, cælum
componi, statuerè possumus; eo quod ea quæ
ex diversis constant, motum qui æqualiter ac
sine vi edatur, habere non possunt; cum singula
quæ in compositis insunt simplicia, alium atque
alium a natura sortiantur impetum. Quocirca res
compositæ primum quidem in continuo motu ægre
continentur, quod unus motus omnibus contrariis
non potest congruus esse et amicus: sed is qui rei
levis proprius est, gravissimæ adversatur. Cum
enim sursum versus movemur, per id quod terreum
D est, graviamur; cum vero deorsum volvimur, vim
facimus igneo, quippe qui ipsam deorsum trahamus
præter naturam. Hæc autem elementorum in con-
traria distractio, ruinæ et dissolutionis causa existi-
titi. Quod enim coactum est, et præter naturam,
cum partim resistat, idque violenter et ægre, brevi

φασί.

(76) Codex unus ἢ εὐθεία.... ἔχει. Hoc ipse in loco Colb. secundus ἀποστασάν ἔχειν. [Cod. 476 è recentiori manu ἔχει.]

(77) In aliquibus mss. legitur πρὸς τὸ ἄνω... πρὸς τὸ κάτω. Aliquantu infra Reg. primus enim altero ms. μεθέλικοντες.

(78) Codices duo ἐξ ὧν σύγκειται καὶ συνετέθη.

(71) Voculam δὲ ex duobus mss. addidimus.

Hoc ipse in loco duo mss. σοι δοκῆθι.

(72) Antiqui duo libri οὕτω τὰ πάντα ἔειπ. Mox duo mss. εὐρεθῆ. Alius ἐξευρεθῆ.

(73) Codices duo τὰ αὐτὰ δὲ πάντα.

(74) Codex Combef. λοιπῶν διὰ τὴν μέθεξιν. Combefissus utat hæc opinionem esse Platonis, in Timæo: sequentem, Aristotelis.

(75) Colb. primus παρ' ἑαυτοῦς. Mox editio Basil. et quiniam mss. πῦρ. φησί. Editio Paris.

in ea quibus constat dissolvitur, dum singula quæ in unum convenerant, ad proprium redeunt locum. Sane ob has, ut aiunt, ratiocinationum angustias, ii quoque quintam corporis naturam ad cæli stellarumque ipsius constituendam generationem commenti sunt, rejectis priorum opinionibus, argumentis propriis opus habuere. At quovis alius arte suadendi præpollens, rursus hos adortus, hæc confutavit, dissolvitque, et de suo opinionem propriam inexit. De quibus si nunc dicere aggrediemur, in eandem nugæ atque illi incidemus. Verum sinentes nos, ut sese invicem evertant refellantque, jam omissis de essentia sermone, fidei Moysi adhibentes, quod *Fecit Deus cælum et terram*, artificii optimo pro his quæ sapienter ac industrie peracta sunt, gloriam demus, et ex pulchritudine eorum quæ videntur, eum qui omnem pulchritudinem superat, mente concipiamus; et ex magnitudine sensibilibus horum et circumscriptorum corporum, illum qui infinitus est et immensus, quique omnium præ potentia suæ multitudine cogitationem exsuperat, intelligamus. Eisi enim eorum quæ facta sunt naturam ignuramus: at certe quidquid omni ex parte sub nostros sensus cadit, tantum præ se fert admirationis, ut vel acutissima mens impar esse compariatur, quæ aut minimum quid eorum quæ in mundo sunt, pro rei dignitate explicet, aut debitam laudem rependat Creatori, cui omnis gloria, honor et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

ἀδελφίσταντες λόγους, οἰκίας ὑποθέσεως ἐδεήθησαν οἱ πέμπτην σώματος φύσιν εἰς τὴν οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἀστέρων γένεσιν ὑποτιθέμενοι. Ἄλλος δὲ τις τῶν σφρηγόντων κατὰ πιθανολογίαν ἐπαναστὰς πάλιν τούτοις, ταῦτα μὲν διέχευε καὶ διάλυσεν, οἰκίαν δὲ παρ' αὐτοῦ ἀντεστήγαγε δόξαν. Περὶ ὧν νῦν λέγειν ἐπιχειροῦντες, εἰς τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς ἀδολεσχίαν ἐμπροσθεύμεθα. Ἄλλ' ἡμεῖς ἐκείνους ὕψ' ἀλλήλων ἐβασαντες καταδόλλεσθαι, αὐτοὶ τοῦ περὶ τῆς οὐσίας ἀρέμενοι λόγους, πισθέντες Μωυσεῖ (79), οἷ *Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*, τὸν ἀριστοτέχνην τῶν σοφῶν καὶ ἐντέχνως γενομένων δοξασόμεν, καὶ ἐκ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων τὸν ὑπέραλλον ἐνοούμεθα, καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν αἰσθητῶν τούτων καὶ περιγραπτῶν σωματίων ἀναλογιζώμεθα τὸν ἀπειρον καὶ ὑπερμεγέθη καὶ πᾶσαν εἰκότιαν ἐν τῇ πλήθει τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὑπερβαίνοντα. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὴν φύσιν ἀγνωστοὺς τῶν γενομένων, ἀλλὰ τὸ γε ὁλοσχερῶς ὑποπίπτον ἡμῶν τῇ αἰσθησει τοσοῦτον ἔχει τὸ θαῦμα, ὥστε καὶ τὸν ἐντραγέστατον νοῦν ἐλάττω ἀναφανῆναι (80) τοῦ ἐλαχίστου ἐν τῷ κόσμῳ, πρὸς τὸ ἢ δυνηθῆναι αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἐπεξελεῖν, ἢ τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον ἀποπληρῶσαι τῷ κτίσαντι· ἢ πᾶσα δόξα, τιμὴ (81) καὶ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

HOMILIA II.

De eo quod invisibilis erat terra et indigesta 1^a.

12 1. Mane in paucis explicandis verbis immorari, tantam sententiam profunditatem reconditam invenimus, ut de iis quæ sequuntur, omnino desperemus. Nam si sanctorum atria talia sunt, et templi vestibula adeo veneranda sunt, atque magna, et pulchritudinis suæ præstantia oculos mentis nostræ perstringant, qualia sunt: Sancta sanctorum? equis tandem comparietur idæus, qui adyta ingredi ausus? aut quis conspicietur est arcana? Siquidem vel eorum aspectus est inaccessus; et ea quæ mente concepta sunt, ægre omnino verbis possunt explicari. Attamen, cum apud justum iudicem vel ob id solum, quod quis officium suum sibi faciendum proposuerit, constituta merces sit, eaque non contemnenda; ne ad perscrutandum fuerimus

1^a Gen. 1, 2.

(79) Colb. secundus αὐτὸς τοῖς περὶ τῆς οὐσίας ἀρέμενοι λόγους πιστευσθέντες Μωυσεῖ. Alius codex quoque ἀρέμενοι λόγους. At Coisl. primus vulgaram lectionem tuetur.

(80) Editi et duo mss. ἄν φανῆται. At alii quatuor mss. conjuncte ἀναφανῆναι.

(81) Codices quatuor δόξα, τιμὴ. Coisl. primus ᾧ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος.

(82) Titulus nullus legitur neque in Reg. quinto, neque in Colb. secundo. In duobus mss. verba Scripturæ, ἢ δὲ τῇ ἢν ἀόρατος καὶ ἀκατασχεύαστος, loco sunt tituli. Alii tres mss. cum editis περὶ τοῦ ἀόρατος ἢν ἢ τῇ καὶ ἀκατασχεύαστος. Colb. pri-

C

OMILIA B.

Περὶ τοῦ, Ἄερατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασχεύαστος (82).

1. Μικροῖς ἔωθεν (83) ἐνδιατρήσαντες ῥήμασι, τοσοῦτον ἀποκεκρυμμένον τὸ βάθος τῆς διανοίας εὐρομεν, ὥστε τῶν ἐφετῆς παντελῶς ἀπογνώσται. Εἰ γὰρ τὰ προύλια τῶν ἁγίων τοιαῦτα, καὶ τὰ προύλια τοῦ νοῦ οὕτω σιμὰ καὶ ὑπόρογα τῇ (84) ὑπερόβῳ τοῦ κάλλους τοῦ ὀφθαλμοῦς τῆς διανοίας ἡμῶν περιστραπτόνται, ποταπὰ τὰ Ἄγια τῶν ἁγίων; καὶ τίς ἱκανὸς κατατομήσῃ τὸν ἀδύτων; ἢ τίς ἐπόψεται τὰ ἀπόρρητα; Ἄπρόσιτος μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ ἡ θεὰ, δυσερμήνευτος δὲ παντελῶς τῶν νοηθέντων ὁ λόγος. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ, καὶ ὑπὲρ μόνου τοῦ προελθεῖν τὰ δέοντα, οὐκ εὐκαταφρόνητοι εἰσιν ἀφωρισμένοι μισθοί, μὴ ἀποκνησώμεν (85) πρὸς τὴν ἔρευναν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀξίας ἀπολειπόμεθα, ἀλλ' ἂν τοῦ βουλήματος τῆς Γραφῆς μὴ ἐκπέσωμεν

μῆς τοῦ αὐτοῦ περὶ ὑδάτων καὶ φωτὸς, ὁμιλία δευτέρα. Coisl. primus τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὶς ἡμῶν Βασιλεῖου εἰς τὴν α' ἡμέραν τῆς Ἐξαήμερου. Ὁμιλία δευτέρα. Alter Coisl. εἰς τὰ πρῶτα τῆς γενέσεως. (85) Reg. sextus cum Colb. primo μικροῖς ἐμπροσθεν, paulo ante. At editi cum utroque Coisl. et cum multis aliis mss. μικροῖς ἔωθεν, mane. Lege Duc.

(84) Sic editio Basil. et mss. plurimi. Editio Paris. ὑπόρογα καὶ τῇ. Aliquanto post mss. κερπῆσι ἀπρόσιτος μὲν γὰρ αὐτῶν καὶ ἡ. Editi ἀπρόσιτος γὰρ αὐτῶν ἢ θεὰ.

(85) Colb. primus μὴ ἀποκνησαίμεν.

τῆ βοηθεία τοῦ Πνεύματος, καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπόδητοι παντελῶς κριθεσόμεθα, καὶ τῆ συνεργίᾳ τῆς χάριτος οικοδομην τινα τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παρεξόμεθα. Ἦ δὲ γῆ ἦν, φησὶν, ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. Πῶς ἀφανέρωτον ὁμοίως γενομένων οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ μὲν οὐρανὸς ἀπρὸς τὴν, ἡ δὲ γῆ εἴτε ἀτελής ἐστι καὶ ἀνεξέργηστος (86); Ἦ ὁμοίως, εἰ τὸ ἀκατάσκευον (87) τῆς γῆς; καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἀόρατος ἦν; Ἔστι μὲν οὖν τελεῖα κατασκευῆ γῆς ἡ ἀπ' αὐτῆς εὐθηνία· φωτῶν παντοδαπῶν βλαστῆσις· δένδρων ἀψηλοτάτων προβολαὶ καρπῶν τε καὶ ἀκαρπῶν· ἀνθῶν εὐχροαὶ καὶ εὐωδιαί· καὶ ὅσα μικρῶν ὑπερον (88) μέλλει τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ἐπανατελεῖν ταῆ γῆ τὴν γεννησαμένην κατακομεῖν. Ὅν ἐπειθεὶ οὐδὲν ὄσπω ἦν, ἀκατάσκευον αὐτὴν εἰκότως ὁ λόγος ἐνόησεν. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ (89) οὐρανοῦ εἵπομεν· ὅτι οὐκ ἐξεργαστο ὄσπω οὐδὲ αὐτῆς, οὐδὲ τὸν οἰκεῖον ἀπέλιψεῖ κόσμον, ἅτε μήπω (90) πλήρη ἦεν τῆ ἐπιπέδου περιλαμπόμενος, μηδὲ τοῖς χοροῖς τῶν ἀστρων κατεστειμένον. Ὁσπω γὰρ ταῦτα (91) ἐγεγόνει. Ὅστε οὐκ ἀμαρτήσις τῆς ἀληθείας, κἂν τὸν οὐρανὸν ἀκατάσκευον εἴη. Ἄρατον δὲ τὴν γῆν προσεῖπε διὰ δύο αἰτίας· ἡ ὅτι ὄσπω ἦν αὐτῆς ὁ θεατὴς ἀνθρώπος (92), ἡ ὅτι ὑπερβύχιος οὖσα ἐκ τοῦ ἐπιπολάζοντος τῆ ἐπιφανείᾳ ὕδατος οὐκ ἤδυνάτο καθαρῶσαι. Ὁσπω γὰρ ἦν συναχθέντα τὰ ὕδατα εἰς τὰ οικεῖα συστήματα, ἅπερ ὑπερον ὁ θεὸς συναγαγὼν προσηγύρευσε θαλάσσης. Ἄρατον οὖν τί ἐστι; Τὸ μὲν, ὁ μὴ πέφυκεν ὀφθαλμοῖς σαρκὸς καθαρῶσαι, ὡς ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος· τὸ δὲ, ὁ τῆ φύσει ὄρατον ὑπάρχον, διὰ τὴν ἐπιπερόσθειν τοῦ ἐπισκίμενον αὐτῷ σώματος ἀποκρύπτεται. ὡς ὁ ἐν τῷ βαθῷ σιδήρος. Καθ' ὁ σημαίνονμενον ὦν ἀράτον ἡγοῦμεθα προσεῖρησθαι τὴν γῆν καλυπτομένην ὑπὸ τοῦ ὕδατος. Ἐπειτα μέντοι, καὶ μήπω τοῦ φωτὸς γεννηθέντος, οὐδὲν ἦν θαυμαστὴν τὴν ἐν σκότει (93) κειμένην, διὰ τὸ ἀφύτιστον εἶναι τὸν ὑπερ αὐτῆς ἀέρα, ἀράτον καὶ κατὰ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς προσεῖρησθαι.

terra, utpote quæ ab aquis occultaretur. Deinde vero cum necdum esset facta lux, nihil erat miri si terra in tenebris sita, quod aer super eam non illuminaretur, ob id etiam a Scriptura invisibilis appellata sit.

2. Ἄλλ' οἱ παραχαράκται τῆς ἀληθείας, οἱ οὐχὶ τῆ Γραφῆς τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἀκολουθεῖν ἐκδιδάσκοντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ οἰκεῖον βούλημα τὴν δεικνῶσαν τῶν Γραφῶν διαστρέφοντες, τὴν ἕλην φασὶ διὰ τῶν λέξεων τοῦτων παραδηλοῦσθαι. Αὐτῆ γὰρ, φασὶ (94), καὶ ἀόρατος τῆ φύσει καὶ ἀκατασκεύαστος, ἄποιος ὄσπω

A segiores. Nam, tametsi rerum non possumus assequi dignitatem; tamen, si a Scripturæ proposito, Spiritu auxiliante, non exclamamus, etiam ipsi nou omnino rejectante Judicabimur; ac gratia cooperante, non nihil prestantibus ædificationis Ecclesie Dei. Terra autem, inquit, erat invisibilis et incomposita. Quomodo conditis pariter utriusque celo et terra, cælum quidem omnibus numeris absolutum est, terra vero adhuc imperfecta est et rudis? Aut umnino, quid est terra incomposita? aut ob quam causam erat invisibilis? Sane perfectus terra apparatus ipsa illius fertilitas est, generationes quarumcunque plantarum, altissimarum arborum tum frugiferarum tum infecundarum ortus; florum colores speciosi ac odores grati, et quæcunque paulo post Dei Jussu e terra emergentia genitricem suam erant ornatura. Quarum rerum quoniam nihilidum erat, merito Scriptura ipsum nominavit incompositam. Ilæc eadem et de celo dixerimus; quandoquidem vel ipsum nondum erat exculptum, neque proprium receperat ornatum, utpote quod nondum sole aut luna splenderet, neque astorum choris coronaretur. Necdum enim isthæc condita erant. Quare a veritate non aberraveris, si cælum quoque dixeris fuisse incompositum. Terram autem duas ob causas appellavit invisibilem; aut quod nondum esset qui eam conspiceret homo, aut quod ea videri 13 minime posset, quippe quæ aquis super ipsius superficie innotantibus esset submersa. Nondum enim erant aquæ in suas stationes congregatæ: quas postea aggregatas Deus maris nuncupavit. Invisibile igitur quid est? Aliquando quidem id quod ex se oculis carnis cerni non potest, cujusmodi est mens nostra: aliquando vero id quod ex natura sua potest conspici, sed incumbentis ei corporis occultatur interjecto, veluti ferrum, quod in imo gurgite jacet. Juxta quam notionem, nunc invisibilem ducimus vocatam esso

B vero cum necdum esset facta lux, nihil erat miri si

2. At vero veritatis adulteratores qui suam ipsorum mentem Scripturæ obtemperare nequaquam docent, sed ad propriam sententiam detorquent Scripturarum sensum, materiam hisce verbis aīunt significari. Hæc enim, inquam, est et invisibilis et incomposita suapte natura: quippe cum ex sua

(86) Codex unus cum editis ἀνεργαστος καὶ ἀναπάρτιστος. Alii sex mss. ut in ὀνητιχτι.

(87) Antiqui octo libri ἀκατάσκευον. Editi cum Coisl. primo ἀκατασκεύαστος.

(88) Codex unus ὅσα μικρῶς μετ' ἄλγιον ὑπερον. Nec ita multo infra octo mss. ἀκατάσκευον αὐτὴν εἰκότως ὁ λόγος. Editi ἀκατασκεύαστον αὐτὴν ὁ λόγος εἰκότως. Coisl. primus ἀκατασκεύαστον αὐτὴν εἰκότως ὁ.

(89) Codices septem κἂν περὶ. Editi cum uno aut altero mss. καὶ περὶ. Vox ὄσπω paulo post recens accessit ex sex codicibus.

(90) Veteres quinque libri ἅτε μήπω. Editi cum Coisl. primo ὅτε μήπω. Alius codex ὅως τε μήπω.

(91) Editi ὄσπω γὰρ αὐτὰ. At mss. quinque uti in contextu. Mox mss. octo ἀκατάσκευον. Editi cum Coisl. primo ἀκατασκεύαστον.

(92) Sic antiqui septem libri. Vox ἀνθρώπος in editis desiderabatur. Infra Colb. secundus ἐπέλασε θαλάσσης.

(93) Editi et duo mss. ἐν κόσμῳ, in mundo, depravate. At Regii duo cum Culb. secundo et cum Coisl. itidem secundo ἐν σκότει, in tenebris, emendate. Codex Combef. et alii duo mss. ἐν σκότει. Nec ita multo post quinque mss. cum editione Basil. ἀράτον καὶ. Editio Paris. καὶ ἀράτον.

(94) Editio Basil. cum sex mss. φασὶ. Editio Paris. φασί.

ipsius conditione careat quacunq̄e qualitate, atque ab omni forma ac figura sit separata; quam assumptionem pro sua sapientia conformavit artifex, et in ordinem redegit, et ita per ipsam rerum visibilibus essentialis constituit. Quod si ingenia est hæc, primum quidem par ei ac Deo hunc irribundus est: quandoquidem eodem antiquitatis jure dignabitur. Quæ quid magis impium esse possit? materiam scilicet qualitatis ac formæ expertem, extremam ipsam deformitatem, fœditatem ipsam figura destitutam (ipsis enim eorum utor vocabulis) pari cum sapientia et potente ac perpulchro opifice ac universorum conditore prærogativa ac dignitate cohonestari? Deinde quidem si tanta est materia ut totam Dei suscipiat scientiam; et sic aliquo pacto ipsi Dei potentia, quæ investigari nequit, substantiam illius æquiparant, cum omnem Dei intelligentiam per se ipsam abunde possit dimetri: si vero materia operatione Dei inferior est, sic etiam hæc eis verba in absurdum convicium vertentur, quippe qui Deum a perficiendis et absolvendis suis operibus propter materia defectum abarceant. Verum illos decepti humane naturæ inopia. Et quoniam ars qualibet apud nos circa aliquam materiam separatim versatur, velut ars ferraria circa ferrum, lignaria vero circa ligna; atque in his aliud est subjectum, aliud forma, aliud id quod ex forma conficitur: et quia materia quidem forinsecus assumitur, ab arte vero aptata forma, effectus autem ex utrisque, ex materia scilicet et ex forma componitur; sic etiam existimant in divino officio, mundi quidem figuram a sapientia conditoris universorum esse indueam, materiam autem extrinsecus Creatori adjectam ac subjectam fuisse, mundumque compositum existisse, utpote qui subiectum et essentialis aliunde habeat, figuram veru ac formam a Deo acceperit. Hinc autem fit, ut Deum magnum constitutioni rerum præfuisse **14** negent: sed eum tanquam symbolum quamdam supplementem, modicam quamdam portionem ad rerum generationem de seipso contulisse: quandoquidem præ ratiocinationem ignobilitate, ad veritatis sublimitatem respicere non potuerit; quia artes hic materia sunt posteriores, utpote ob usus necessitatem in vitam introductæ. Lana enim prius existit: ars vero textoria successit, defectum naturæ ex se expletura. Sic lignum quidem erat: ac succedens ars lignaria, materia ad usus quotidie expetitos conformata, lignorum nobis ostendit utilitatem, nautis remum, agricolis venti-

α τῶ ἐαυτῆς λόγῳ, καὶ παντὸς εἶδους καὶ σχήματος χωρισμένη, ἣν παραλαβὼν ὁ τεχνίτης τῆ ἑαυτοῦ σοφίᾳ ἐμόρφωσε, καὶ εἰς τάξιν ἤγαγε, καὶ οὕτω δι' αὐτῆς οὐσίῳσε τὰ ὁρώμενα. Εἰ μὲν οὖν ἀγέννητος αὐτῆ, πρῶτον μὲν ὁμότητος τῷ Θεῷ, τῶν αὐτῶν πρεσβείων (95) ἀξιοῦμένη. Οὐ εἰ ἂν γένοιτο ἀσθενέστερον, τὴν ἀποίον, τὴν ἀνάλειον, τὴν ἐσχάτην ἀμορφίαν, τὸ ἀδιατύπων ἀλογος (τοῖς γὰρ αὐτῶν ἐκείνων (96) προσηρμμαι κέχηρμαι) τῆς αὐτῆς προεδρίας ἀξιοῦσθαι τῷ σοφῷ καὶ δυνατῷ καὶ παγκάλῳ ἡμιουργῷ καὶ κτίστῃ τῶν ὕλων: "Ἐπειτα εἰ μὲν τοσαύτῃ ἐστίν (97), ὥστε ὀλην ὑποδέχεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπιστήμην· καὶ οὕτω, τρόπον τινα, τῇ ἀνεξήγηστῳ καὶ τοῦ ὁνόματι ἀντιπαρεξήγουσιν αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν, ἐπερ ἐξαρκεῖ ἔλην τοῦ Θεοῦ τὴν σύνεσιν δι' ἑαυτῆς ἐκμετρεῖν· εἰ δὲ ἐλάττων (98) ἢ ὕλη τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ οὕτως εἰς ἀτοπιώτερον βλαστηρίαν αὐτοῖς ὁ λόγος (99) περιτραπῆσθαι, δι' Ἐνδειαν ὕλης ἀπρακτον καὶ ἀνεργήτον τῶν οὐκείων ἔργων τὴν Θεὸν κατεχίνων. Ἄλλ' ἐξηγητάτης γὰρ αὐτοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ πενία. Καὶ ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν ἐκάστη τέχνη περὶ τινα ὕλην ἀφωρισμένως ἡσθόχεται, οἷον χαλκευτικῆ μὲν περὶ τὸν σίδηρον, τεκτονικῆ δὲ περὶ τὰ ξύλα· καὶ ἐν τοῦτοις ἄλλο μὲν εἰ (1) ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ἄλλο δὲ τὸ εἶδος, ἄλλο δὲ τὸ ἐκ τοῦ εἶδους ἀποτελούμενον· καὶ ἐστὶν ἡ μὲν ὕλη ἐξωθεν παραλαμβάνομένη, τὸ δὲ εἶδος παρὰ τῆς τέχνης ἐφαρμοζόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν συντιθέμενον ἐκ τε τοῦ εἶδους καὶ τῆς ὕλης· οὕτως οὐνοὶ καὶ ἐπὶ τῆς θείας δημιουργίας, τὸ μὲν σχῆμα τοῦ κόσμου πλὴρ τῆς σοφίας ἐπήχθαι (2) τοῦ ποιητοῦ τῶν ὕλων, τὸ δὲ ὕλην ἐξωθεν ὑποβελήσθαι τῷ κτίσαντι, καὶ γεγενησθαι τὸν κόσμον σύνθετον, τὸ μὲν ὑποκείμενον καὶ τὴν οὐσίαν ἐτέροθεν ἔχοντα, τὸ δὲ σχῆμα καὶ τὴν μορφήν παρὰ Θεοῦ προσλαβόντα. Ἐκ δὲ τούτου αὐτοῖς ὑπάρχει ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν μέγαν Θεὸν τῆς συστάσεως τῶν ὄντων προσηκόντα, οἷον δὲ ἐκείνων τινὸς πληρωτῆ, ὀλίγην τινα μοῖραν εἰς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν παρ' ἑαυτοῦ συμβελήσθαι: οὐ δυνήθοντες διὰ λογισμῶν ταπεινότητα πρὸς τὸ ὕψος (3) ἀπειλεῖν τῆς ἀληθείας· ὅτι ἐνταῦθα ἐκ ἀ τεχνίας τῶν ὕλων ὑστεραί, διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας παρεισαχθεῖσαι τῷ βίῳ. Τὸ μὲν γὰρ ἔριον προσηρῆν, ἢ δὲ ὑφαντικῆ ἐπεγένετο, τὸ τῆς φύσεως ἐνδόν παρ' ἑαυτῆς ἐκπληρούσα. Καὶ τὸ μὲν ξύλον ἦν, τεκτονικῆ δὲ παραλαβούσα, πρὸς (4) τὴν ἐπιζητούμενην ἐκάστοτε χρείαν διαμορφούσα τὴν ὕλην, τὴν εὐχρηστίαν ἡμῖν τῶν ξύλων ὑπέδειξε, κώπην

(95) Editio Paris. ὁμότητος ἐστὶ τῶν αὐτῶν πρεσβείων. At editio Basil. ita ut editidius.

(96) Sic septem unis. Vox ἐκείνων in editis desideratur.

(97) Ita codex Combef. et alii septem. Editio Paris. Ἐπειτα δὲ τοσαύτῃ ἐστὶν. Editio Basil. Ἐπειτα μὲν τοσαύτῃ ἐστίν. Mox Collb. primus δυνάμει ἀνεξεξήγουσιν.

(98) Ita, et δὲ ἐλάττων, ita ad verbum interpretati unius: si vero materia operatione Dei inferior est, hoc est, si vero materia est deterioris conditionis,

quam ut Dei operatio ad eam sese extendat.

(99) Editio Basil. et antiqui sex libri αὐτοῖς 3 λόγος. Editio Paris. αὐτῶν 6 λόγος.

(1) Ita codices septem. Deest τι in vulgatis.

(2) Collb. primus ὑπήχθαι. Mox idem codex βελήσθαι.

(3) Collb. primus εἰς τὸ ὕψος. Paulo post Collb. ορεινίσις παρεστήθησαν.

(4) Editio Paris. παραλαβούσα καὶ πρὸς. Sed conjunctio καὶ in multis unis. non reperitur, neque in editione Basileensi.

μὴν ναύταις, γεωργοῖς δὲ πύον, ὀπλίταις δὲ δόρυ παρεχομένη. Ὁ δὲ Θεὸς, πρὶν τῶν νῦν (5) ὀρωμένων γενέσθαι, εἰς νοῦν βαλόμενος καὶ ὀρηχθῆς ἀγαγεῖν εἰς γένεσιν τὰ μὴ ὄντα, ὁμοῦ τε ἐνόησεν ὁκόλον τινα χρῆ τὸν κόσμον εἶναι, καὶ τῷ εἶδει αὐτοῦ τὴν ἀρμύζουσαν ὕλην συναπεγγύνουσα. Καὶ οὐρανῷ μὲν ἀφῄρισεν τὴν οὐρανῷ πρέπουσαν φύσιν· τῷ δὲ τῆς γῆς σχήματι τὴν οἰκίαν αὐτῆ καὶ ὀφειλομένην οὐσίαν ὑπέβαλε. Πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα διεσχημάτισε τε ὡς (6) ἐβούλετο, καὶ εἰς οὐσίαν ἤγαγεν ὡς ὁ ἐκείνου λόγος τῶν γινόμενων ἀπέηται. Ὅλον δὲ τὸν κόσμον ἀνομοιομερῆ τυγχάνοντα ἀρρήκτω τινὶ φιλάς δεσμῷ (7) εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἀρμονίαν συνέδησεν· ὥστε καὶ τὰ πλεῖστον ἀλλήλων τῆ θέσει διεσπαστάτα ἠνώσθαι δοκεῖν διὰ τῆς συμπαθείας. Παισάσθωσαν οὖν μυθικῶν πλασματικῶν, ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν οἰκίων λογισμῶν τὴν ἀκατάληκτον διανοίας (8) καὶ ἀφατον παντελῶς ἀνθρώπινῃ φωνῇ δύναμιν ἐκμετροῦντες.

3. Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· οὐκ ἐξ ἡμισίας ἐκάτερον, ἀλλ' ὅλον οὐρανὸν καὶ ὅλην γῆν, αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῷ εἶδει συνεληγμένην. Οὐκ γὰρ σχημάτων ἐστὶν εὐρέτης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ὄντων δημιουργός. Ἐπεὶ ἀποκρινέσθωσαν (9) ἡμῖν, πῶς ἀλλήλους συνέτυχον ἢ τε δραστηρὶ τοῦ Θεοῦ δύναμεις καὶ ἡ παθητικὴ φύσις τῆς ὕλης· ἢ μὲν τὸ ὑποκειμενον παρεχομένη χωρὶς μορφῆς, ὁ δὲ τῶν σχημάτων τὴν ἐπιστημὴν ἔχων ἀνευ τῆς ὕλης, ἐν' ἐκαστέρῳ τὸ ἐνδόν παρὰ θατέρου γένεσθαι· τῷ μὲν δημιουργῷ καὶ τῷ εἶδει οὐτοῦ τὴν τέχνην ἐνεπέδειξται (10), τῇ δὲ ὕλῃ τὸ ἀποθέσθαι τὴν ἀμορφίαν καὶ τοῦ εἶδους τὴν στέρησιν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον· πρὶς δὲ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανώμεν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος (11). Εἰπόν, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, πολλὰ ἀπεσύντησεν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ, τὰ ἐκ τούτων ἀπογεννώμενα πάθη· ἀ πάντα μὲν ὡς συμπληρωτικὰ τοῦ κόσμου συνυπέστη τῷ παντὶ ὀφλονότι (12)· παρέλιπε δὲ ἡ ἱστορία, τὸν ἡμέτερον νοῦν γυμνάζουσα πρὸς ἐντρέχειαν, ἐξ ὀλίγων ἀφορμῶν παρεχομένη ἐπιλογίεσθαι τὰ λειπόμενα. Ἐπεὶ οὖν οὐκ εἴρηται περὶ τοῦ ὕδατος, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεός, εἴρηται δὲ, ὅτι ἀόρατος ἦν ἡ γῆ· σκόπη οὐ κατὰ σεαυτὸν τίνι παραπέτασματι

A labrum, et armatis militibus hastam subministrans. At vero Deus, priusquam quidpiam eorum quae nunc videntur existisset, cum in animum induxisset, statuissetque ea quae non erant in lucem edere: simul atque cogitavit qualemnam mundum esse oportere, materiam formæ ipsius convenientem produxit. Et cælo quidem naturam assignavit, cælo convenientem: figuræ vero terræ congruam debitamque substantiam subiecit. Ignem autem, aquamque et aerem, uti voluit, conformavit, et ad substantiam evezit, prout singularum rerum quæ fiebant, ratio postulabat. Cæterum mundum totum diversis partibus constantem indissolubili quodam amicitia vinculo in unam societatem et harmoniam colligavit: adeo ut ea etiam quæ plurimum inter se B situ distant, conjungi per concentum videantur. Cesent igitur a fabulosis commentis ii, qui potestatem menti incomprehensibilem, et quam humana vox exprimere nullo modo possit, cogitationum suarum inbecillitate admetiuntur.

3. Fecit Deus cælum et terram; utrumque non ex dimidia parte, sed totum cælum, totamque terram, ipsam substantiam cum forma conjunctam. Non enim inventor est figurarum, sed ipsius naturæ rerum opifex. Alioqui responderent nobis, quonam pacto inter se tum effectrix Dei potentia, tum passiva materiei natura convenerint, hæc quidem absque forma subjectum exhibens, ille vero sine materia scientiam habens figurarum, ut id quod defuerit alteri, ab altero tribuatur, opifici quidem, ut habeat unde specimen det suæ artis: materiei vero, unde deformitatem et formæ privationem deponat. Sed de his hactenus. Jam ad propositum redeamus. Erat autem terra invisibilis ac incomposita. Cum dixit: In principio fecit Deus cælum et terram, multa tacuit, aquam, aerem, ignem, emergentes ex his affectiones: quæ sane omnia, tanquam quæ usualium compleant, procul dubio una cum universitate rerum subsisterent; ommissa sunt autem isthæc ab historia, ut dum reliqua ex paucis argumētis tradit æstimanda, mentem nostram ad industriam diligentiamque exerceat. Itaque cum dictum non sit Deum aquam fecisse: sed dictum 15 sit terram fuisse invisibilem; tute tecum reputa quo velamine operata non appareret. Neque igitur ignis operire

(5) Codex Combef. et alii sex τῶν νῦν. Vocula non in editis deerat. Mox Coisl. primus et Colb. itidem primus cum Regis quatuor βαλόμενος, aut βαλλόμενος. Editi et duo mss. λαβόμενος.

(6) Antiqui sex libri διεσχημάτισεν τε ὡς. Editi κατεσχημάτισε.

(7) Colb. primus et Coisl. secundus et alii quatuor Regii ἀρρήκτω τινὶ φιλάς δεσμῷ, invincibili quodam amicitia lege. Editio Basil. cum Coisl. primo ἀρρήκτω τινὶ φιλάς δεσμῷ, occulta quodam amicitia lege. Editio Paris. cum Reg. quarto ἀρρήκτω τινὶ φιλάς δεσμῷ, indissolubili quodam amicitia vinculo: quam scripseram Ideo socii socius, quod illa legerit vetus interpres Eustathius, cuius hæc sunt verba, inviolabilibus cujusdam concordia vinculis.

(8) Editio Basil. et Bodl. et alii nostri mss. ἐαυτοῖς. Editio vero Paris. διαυτοῖς. Mox Colb. primus ἀνθρώπινῃ φύσει, et quam humana natura narrare nullo modo possit.

(9) Veteres aliquot libri ἀποκρινέσθωσαν. Codex alius Ἰπνετα ἀποκρ.

(10) Sic Regii primus et quintus. Reg. quartus ἐνεπέδειξται. Editi cum Colb. secundo ἐπέδειξται. Colb. primus cum Reg. tertio ἐπέδειξται.

(11) Illa, ἢ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, desunt quidem in editis: sed in septem mss. reperuntur.

(12) Codex Bodl. et quatuor alii cum editione Basil. ὀφλονότι. Editio Paris. et duo mss. ὄλον ὄτι.

terram poterat. Ignis siquidem affert lucem, ac ea A
 quibus accedit, illustrat potius, quam tenebras of-
 fuadat. Neque itidem aer erat tunc terra tegumen-
 tum. Rara enim et pellucida est aeris natura, quæ
 cunctas rerum visibilibus species excipit, et ad in-
 tumentium oculos transmittit. Reliquum igitur est, ut
 cogitemus nos, aquam superficiæ terræ innatasse, et
 cum nondum esset liquida ista substantia in pro-
 priam sedem segregata. Hinc autem terra non erat
 solum invisibilis, sed erat etiam inornata. Quippe
 humoris redundantia etiamnum fructuum partum
 impedit. Eadem igitur causa est, cur et invisibilis
 esset et incomposita. Nam terræ apparatus, ille
 ipse est ornatus qui ei proprius est ac naturalis,
 puta undantes in convallibus segetes, prata virentia
 et diversis floribus referta, floridi saltus ac mon-
 tium cacumina silvis inumbata: quorum nondum
 habebat quidquam, parturientes quidem omnium or-
 tum, ob lnditam sibi ob opifice facultatem, sed tem-
 pora congrua expectans, ut iuxta divinum præcep-
 tum fetus suos in apertum profferret.

4. Sed et tenebræ, ait, super abyssum. Alia
 rursus fabularum occasiones, et commentorum
 magis impiorum causæ; cum hæc verba ad suas
 divertant opiniones. Tenebras enim non expo-
 nunt, ut mos est, aerem quendam lucis exper-
 tem, aut locum objecti corporis obumbratum, aut
 denique locum quacunq; ex causa lumine pri-
 vatum, sed potentiam malam: imo malum ipsum
 a seipso originem trahens, oppositum Dei bonitati
 atque contrarium. Etenim si Deus lux est **, abs-
 que dubio, aiunt, adversans ei potentia tenebræ
 utique fuerint, iuxta sententiæ consequentiam. Tene-
 bræ ab alio non habent quod sint, sed sunt ma-
 lum per se genitum. Tenebræ hostes animarum,
 mortis conciliatrices, virtutis adversariæ: quæ per
 hæc prophete verba, ut falso putant, et subsistere,
 nec tamen a Deo prodiisse indicantur. Ex hoc sane
 principio quid non pravorum et impiorum dogma-
 tum confectum est? Qui lupi graves, gregem Dei
 discerpentes **, sumpto ab hæc parva voce initio,
 animas non invaserunt? Nonne hinc Marciones?
 nonne Valentini? nonne abominanda Manichæorum
 hæresis, quam si quis putredinem appellet Eccle-

** I Juan. 1, 5. ** Act. xx, 29.

(13) Ita codex Combef. et alii novem mss. cum
 editione Basil. Editio Paris. sola uberius προσγί-
 νηται καὶ ὀκτιούγγε μέλλον, et ignis est cuiusvis na-
 turæ potius quam tenebrosus.

(14) Codex unus vocis ὕδατος. Mox mss. non pauci
 ἀόρατος ἦν. Deest ἦν in editione Paris.

(15) Antiqui tres libri et editi ἐμπόδιον. Alii
 quinque mss. ἐμπόδιος. Aliquanto post codex Cum-
 bef. παντοίας καὶ ποικιλίας.

(16) Colb. primus προσγάγγη. Haud longe Colb.
 secundus σκότος ἦν. Editio Paris. ἐπέκτειτο ἐπάνω.
 Sed sex mss. et sacer textus simpliciter σκότος
 ἐπάνω ἦν; ἀόρατος.

A καλυπτομένη οὐκ ἐξεφαίνετο. Οὕτε οὖν πῦρ αὐτῆν
 καλύπτειν ἠδύνατο. Φωτιστικὴν γὰρ καὶ καταφά-
 νειαν παρέχον οἷς ἂν προσγένηται μέλλον (13) ἢ
 σκοτώδες τὸ πῦρ. Οὐ μὴν οὐδὲ ἄλλο προκάλυμμα ἦν
 τότε τῆς γῆς. Ἀραὶ γὰρ καὶ διαφανὴς τοῦ ἀέρος ἡ
 φύσις, πάντα τὰ εἶδη τῶν ὀρατῶν δεχομένη, καὶ
 ταῖς τῶν ὀρώτων ἐξέσι παραπέμποσα. Λειπόμεινον
 τοῖνυν ἐστὶ νοστὴν ἡμέρας (14) ὕδωρ ἐπιπολάζειν τῇ
 ἐπιφανείᾳ τῆς γῆς. οὕτω πρὸς τὴν οὐρανὸν ἤξειν τῆς
 ὕγρας οὐσίας ἀποκρῆσις. Ἐκ δὲ τούτου οὐ μόνον
 ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἀλλὰ καὶ ἀκατασκεύαστος. Ἡ γὰρ
 τοῦ ὕγρου πλεονεξία ἐστὶ καὶ νῦν ἐμπόδιον (15) ἐστὶ
 πρὸς καρπογονίαν τῆ γῆ. Ἡ οὖν αὐτῆ αἰτία καὶ τοῦ
 μὴ ὀρᾶσθαι, καὶ τοῦ ἀκατασκεύαστον εἶναι· ἐπερ
 κατασκευῆ τῆς, ὁ οὐρανὸς αὐτῆ καὶ κατὰ φύσιν
 κόσμος, ἤδη μὲν ταῖς κοιλύταισιν ἐγκυμαίνοντα,
 λειμῶνες χλοάζοντες καὶ ποικιλίας ἀνθεῖα βρῦοντες,
 νάπαι εὐθαλεῖς, καὶ ὄρων κορυφαὶ ταῖς ὕλαις κα-
 τάκτιαι· ὧν οὐδὲν εἶχεν οὐδέπω· ὠδίνουσα μὲν τὴν
 πάντων γένεσιν διὰ τὴν ἐναποθεσίαν αὐτῆ παρὰ
 τοῦ δημιουργοῦ δύναμι, ἀναμεινύουσα δὲ τοὺς καθήκον-
 τας χρόνους, ἵνα τῷ θεῷ κελύματι προαγάγῃ (16)
 ἐαυτῆς εἰς φανερόν τὰ κτήματα.

4. Ἀλλὰ καὶ σκότος, φησὶν, ἐπάνω τῆς δόξου-
 σου. Πάλιν ἄλλαι μύθων ἀφορμαὶ, καὶ πλασματικῶν
 εὐσεβεστέρων ἀρχαί πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόνοιαν πα-
 ρατρειπῆταιν τὰ βήματα. Τὸ γὰρ σκότος οὐχ, ὡς πᾶ-
 ρυξεν, ἐξηγουμένη ἀέρα τινὰ ἀφώτιστον, ἢ τόπον ἐξ
 ἀντιφράξεως οὐρατος σκιαζόμενον (17), ἢ ὅπως καθ'
 C ἑποιασῶν αἰτίας τόπον φωτὸς ἐστερημένον, ἀλλὰ δύ-
 ναμιν κακὴν, μέλλον δὲ αὐτὸ τὸ κακὸν, παρ' ἐαυτοῦ
 τὴν ἀρχὴν ἔχον, ἀντικείμενον καὶ ἐναντίον τῇ ἀγαθό-
 τητι τοῦ Θεοῦ ἐξηγουμένη τὸ σκότος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς
 φῶς ἐστὶ, δηλονότι ἡ ἀντιστρατευομένη αὐτῷ δύνα-
 μὴς σκότος ἂν εἴη, φασὶ (18), κατὰ τὸ τῆς διανοίας
 ἀπέδουθεν. Σκότος, οὐ παρ' ἐτέρου τὸ εἶναι ἔχον,
 ἀλλὰ κακὸν αὐτογέννητον. Σκότος πολέμιον ψυχῶν,
 θανάτου ποιητικόν, ἀρετῆς ἐναντιώσις· ὅπερ καὶ
 ὕφαστάναι, καὶ μὴ παρὰ Θεοῦ γεγενῆσθαι, ὑπ' αὐ-
 τῶν μνησθεσθαι τῶν τοῦ προφῆτου λόγων ἐξαπατών-
 ται. Ἐκ δὲ τούτου τί οὐχὶ συνεπλάσθη τῶν πονηρῶν
 καὶ ἀθέλων δογματῶν; Ποῖοι λύκοι βαρεῖς (19) δια-
 σπένοντες τὸ ποιμῆνον τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ, ἀπὸ τῆς μικρῆς
 ταύτης φωνῆς τὴν ἀρχὴν λαβόντες, ἐπεπόλισαν ταῖς
 D ψυχαῖς; Οὐχὶ Μαρκίωνα; οὐχὶ Ὁσάλεντινον ἐνετύ-
 θεν; οὐχὶ ἢ βδελυκτῆ τῶν Μανιχαίων αἵρεσις, ἦν ση-

(17) Ita sex mss. editi et alius codex ἀποσκιαζό-
 μενον. Mox duo mss. τόπον τινὰ. Subinde Colb.
 primus ἀντικείμενον καὶ ἐναντιούμενον.

(18) Multi mss. et editio Basil. εἴη φησὶ. Editio
 Paris. φασὶ. Notabo præteriens, vocem φασὶ raro
 in mss. nostris legi. Mox Colb. primus παρ' ἐτέ-
 ρω.

(19) Legitur quoque Actuum xx, 29, in Græco
 λύκοι βαρεῖς, lupi graves, infestī: at in Vulgata in-
 terpretatione pro graves legitimus rapaces. Haud
 longe tres mss. ποιμῆνον τοῦ Χριστοῦ. Aliquanto
 post mss. nonnulli οὐ Μαρκίωνα, οὐ Ὁσάλεντι-
 νοι.

πεδὸνα τις τῶν Ἐκκλησιῶν προσειπὼν οὐχ ἁμαρτή-
 σεται (20) τοῦ προσήκοντος; Τί μακρὴν ἀποτρέχεις
 τῆς ἀληθείας, ἄνθρωπε, ἀφορμὰς σαυτῶ τῆς ἀπ-
 ωλειάς ἐπινοῶν; Ἄπλοῦς ὁ λόγος, καὶ πᾶσι ἐύληπτος.
 Ἄκρατος ἦν ἡ γῆ, φησί. Τίς ἡ αἰτία; Ἐπειδὴ ἄβυσ-
 σος εἶχεν ἐπιπολάζουσαν ἐαυτῇ. Ἄβυσσος δὲ ἐνοια
 τίς; Ὑδωρ πολὺ δυσερίκτον ἔχον ἐαυτοῦ τὸ πέρασ
 ἐπὶ τὸ κάτω. Ἄλλ' ἔγνωμεν πολλὰ τῶν σωματίων καὶ
 δι' ὕδατος λεπτοτέρου καὶ διαυγοῦς; πολλὰκις διαφαί-
 νόμενα. Πῶς οὖν οὐδὲν μέρος τῆς γῆς διὰ τῶν ὑδά-
 των ἰδεῖσθαι; Ὅτι ἀλαμπῆς ἐτι καὶ ἐσκοτισμένος
 (21) ἦν ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ κεχυμένος ἀήρ. Ἀκτίς μὲν γάρ
 ἤλιου, δι' ὑδάτων διεικνομένη, δεικνυσι πολλάκις τὰς
 ἐν τῷ βάθει ψηφίδας· ἐν νυκτὶ δὲ τις βαθεῖα οὐδενὶ
 ἄν ἑρῶται τὰ ὑπὸ τὸ ὕδωρ κατεῖται. Ἄστε τοῦ ἀρά-
 τος εἶναι τὴν γῆν κατασκευαστικόν ἐστι τὸ ἐπαγῶ-
 μενον, ἐτι καὶ ἄβυσσος ἦν ἡ ἐπέχουσα (22), καὶ αὕτη
 ἐσκοτισμένη. Ὅστε οὖν ἄβυσσος δυνάμεως πλήθους
 ἀντικειμένη, ὡς τινες ἐραντάσθησαν, οὕτε σκότος
 ἀρχικῆ τις καὶ πονηρὰ δύναμις ἀνεξαγομένη τῷ
 ἀγαθῷ. Δύο γὰρ ἐξισάζοντα ἀλλήλους κατ' ἐναντίω-
 σιν φαστικὰ ἔσται πάντως τῆς ἀλλήλων συστάσεως·
 καὶ πράγματα ἔξει διηγεῖσθαι καὶ παρέξει ἀπαύστως
 πρὸς ἄλληλα συνεχόμενα τῷ πολεμῷ. Κἂν ὑπερβῆλη
 δύναμις τῶν ἀντικειμένων (23) τὸ ἕτερον, βασιανητι-
 κὸν ἐξ ἄπαντος τοῦ κρατηθέντος γίνεται. Ἄστε εἰ μὲν
 ἰσόρροπον λέγουσι τοῦ κακοῦ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν
 ἐναντίωσιν, ἄπαντος εἰσάγουσιν πόλεμον καὶ διηγεῖται
 τὴν φθορὰν, κρατούστων ἐν μέρει καὶ κρατούμενων·
 εἰ δὲ ὑπερέχει δύναμις τὸ ἀγαθόν, τίς ἡ αἰτία τοῦ
 τὴν φύσιν τοῦ κακοῦ μὴ παντελῶς ἀνηρῶσθαι; Εἰ
 δὲ, ὁ μὴ (24) θέμις εἰπεῖν, θαυμάζω πῶς οὐχὶ φε-
 ρούσων αὐτοὺς ἐκείτους πρὸς οὕτως ἀθεμίτους βλασφη-
 μίας ὑποφερόμενοι. Οὐ μὴν οἶδὲ παρὰ Θεοῦ τὸ κα-
 κὸν εἶναι γένεσιν ἔχειν οὐδετέ; ἐστὶ λέγειν, διὰ τὸ μη-
 δὲν τῶν ἐναντίων παρὰ τοῦ ἐναντίου γίνεσθαι. Ὅστε
 γὰρ ἡ ζωὴ θάνατος γεννᾷ, οὕτε τὸ σκότος φωτὸς ἐστὶν
 ἀρχή, οὕτε ἡ νόσος ὑγιείας δημιουργός, ἀλλ' ἐν μὲν
 ταῖς μεταβολαῖς τῶν διαθέσεων ἐκ τῶν ἐναντίων πρὸς
 τὰ ἐναντία αἰ μεταστάσεις· ἐν δὲ ταῖς γενέσεσιν οὐκ
 ἐκ τῶν ἐναντίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἕκαστον τῶν
 γινόμενων προέρχεται. Εἰ τοίνυν, φησὶ (25), μήτε
 ἀγέννητον, παρὰ Θεοῦ γεγενῶς, πῶθεν εἶναι τὴν φύ-
 σιν; Ἐὰν εἶναι τὰ κακὰ οὐδὲς ἀνερεπὲ τῶν μετε-
 χόντων τοῦ βίου. Τί οὖν φαμεν; Ὅτι τὸ κακὸν ἐστὶν
 οὐχὶ οὐσία ζωσα καὶ ἐμφυγος, ἀλλὰ διάθεσις ἐν ψυ-
 χῇ ἐναντίως ἔχουσα πρὸς ἀρετὴν, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ
 καλοῦ ἀπόπτωσιν τοῖς βῆθμοις ἐγγυνομένην.

5. Μὴ τοίνυν ἐξῶθεν τὸ κακὸν περισκόπει, μηδὲ

(20) Antiqui tres libri ἁμαρτήσεται. Editi ἁμαρ-
 τήσεται. Colb. primus ἁμαρτήσεται τοῦ δένοντος. Mox
 Colb. secundus, ἀφορμὰς σαυτῶ τῆς ἀσθελας, im-
 pletitis occasiones.

(21) Veteres duo libri διεσκοτισμένος. Ibidem
 editio Basil. et quatuor mss. Regii cum utroque
 Colb. ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ· quæ vox αὐτοῦ referri potest
 ad vocem ὕδωρ, quæ paulo ante legitur. Editio Pa-
 ris. ὁ ὑπὲρ αὐτῆς. Arbitramur autem ita emenda-
 tum ab aliquo, qui sibi falso persuasisset necessa-
 rio legi oportere αὐτῆς, ut hoc pronomen ad vocem

A siarum, a decoro non aberrabit? Quid procul a
 veritate recedis, o homo, tibi ipsi exitii causas ex-
 cogitans? Simplex est dictio, et ab omnibus com-
 prehendi facile potest. Erat, inquit, invisibilis terra.
 Quænam est causa? Quia circumfusam sibi aby-
 ssum habebat. Quid autem abyssus significat? Co-
 piosam aquam, cujus fundus vix potest attingi
 deorsum versus. At complura corpora per tenuem
 et translucentem aquam scimus non raro videri.

16 Quomodo igitur nulla terræ pars sub aspectum
 cadebat per aquas? Quia effusus super eam aer,
 obscurus adhuc erat, et tenebris obductus. Nam
 solis radis cum per aquas penetrat, sæpe in imo
 gurgite calculos ostendit; at vero in profunda nocte
 nemo ea quæ sub aqua sunt, ullo pacto videre po-
 test. Itaque id quod subjungitur, abyssus iuvenibet
 iat, et ea erat tenebris obducta, in causa est cur
 terra fuerit invisibilis. Neque igitur abyssus adver-
 sariam potestatum est multitudo, ut quidam ima-
 ginati sunt: neque tenebræ sunt principalis quæ-
 dam ac mala potentia, bono opposita. Duo enim
 inter se contrarietate paria mutuo sua naturam
 destruent; ac indesinenter capient, exhibebuntque
 molestias, jugi inter se bello implicata. Quod si
 adversantium alterum alteri viribus præstet, victum
 omnino assumit. Quare si mali contrarietatem cum
 bono æquilibrem esse dicant, continuum bellum
 perpetuumque corruptionem inducent; quandoqui-
 dem partium vincunt, partim vincuntur. Jam si
 viribus præpollet bonum; quid fuit cæus, cur mali
 natura non funditus sublata sit? Sin aliter, quod
 non licet dicere, miror quomodo se ipsi non abbor-
 reant, ad tam nefanda maledicta delapsi. At neque
 malum a Deo generatum esse, dicere fas est, pro-
 pterea quod nullum contrarium a contrario giga-
 tur. Neque enim vita mortem generat, neque tene-
 bræ lucis principium sunt, neque morbus opifex
 est sanitatis: sed in affectionum commutationibus,
 e contrariis ad contraria sunt transitiones: in ge-
 nerationibus vero, res singulæ quæ sunt, non ex
 contrariis, sed ex congeneribus producuntur. Pro-
 inde, inquit, si neque ingenitum est malum, ne-
 que a Deo genitum, unde naturam habet? Nunc
 mala esse nemo vitæ particeps negaverit. Quid igitur
 dicimus? Malum scilicet non substantiam esse
 viventem, aut animatum: sed animæ affectionem
 virtuti contrarium, desidiosis ac inertibus, propter
 ea quod a bono deciderunt, inditam.

5. Malum itaque forinsecus ne circumspicias,

γῆ referretur. Paulo infra quinque mss. ἤλιου ὑδά-
 των.

(22) Editi ἦν ἐπέχουσα. At mss. sex ἡ ἐπ-
 ἐχουσα.

(23) Editio Paris. τοῦ ἀντικειμένου. Editio vero
 Basil. et codex Combef. cum aliis septem τῶν ἀν-
 τικειμένων. Colb. primus τῶν ἀντικειμένων.

(24) In mss. non paucis legitur ὁ μηδὲ.

(25) Ita mss. cum editione Basil. Editio Paris.
 φαρτ.

neve primigeniam quamdam malignitatis naturam commiscare : sed suæ quisque malitiæ se ipsum agnoscat auctorem. Nam semper eorum quæ sunt, alia quidem a natura nobis contingunt, ut senectus et infirmitates : alia vero a casu, puta inopinati quarundam rerum sæpe tristiciam, aut etiam letarum eventus, et alienis principiis adnascentes : velut potum fodienti, thesauri inventio, aut ad forum progredienti, rabidi canis occursum ; alia tandem in nostra potestate et arbitrio sunt posita, ut cupiditates superare, aut voluptatibus modum non ponere : velut iram continere, vel in eum qui injuria lacessivit, manum injicere : item vorum dicere aut mentiri : mansuetum moribus esse et moderatum, aut tumidum et superbia elatum. Quorum itaque tu ipse domus es, cave quæras horum principia 17 aliunde : sed malum proprie dictum noveris a voluntariis lapsibus incepisse. Nam si malum non esset voluntarium, nec in nostra potestate situm, injuriam inferentibus non impenderet tantus timor a legibus, sicutque judiciorum pœnæ quæ meritam maleficis rependunt mercedem, forent inevitabiles. Atqui hæc mihi de eo quod proprio malum est, dicta sint. Morbum enim, paupertatem, ignominiam, mortem, et omnia quæcunquo hominibus molesta sunt in malorum numero par non est recensere : eo quod neque ea quæ his opponuntur, inter maxima bona annumeramus : quorum aliqua insunt natura : aliqua vero etiam utiliter multis accidisse constat. Omnem igitur interpretationem, tropis et allegoriis constantem, in præsentia prætermittentes, tenebrarum notionem simpliciter et citra curiositatem, sensum Scripturæ secuti, accipimus. Inquiri autem ratio, an simul cum mundo factæ sint tenebræ, et utrum antiquiores sint luce, et cur id quod deterius est prius exatiterit ? Dicimus igitur basce tenebras non secundum substantiam substituisse : sed fuisse in aere affectionem, ex luminis privatione provenientem. Et vero mundi locus ejusnam lucis illico inventus est exors, adeo ut tenebræ super aquam essent ? Sane si quid ante erat, quam hic mundus sensibilis atque corruptioni obnoxius constitueretur, profecto id arbitramur in lumine fuisse. Neque enim angelorum dignitates, neque cælestes quotquot sunt

A ἀρχέγονον τινὰ φύσιν ποιητῆρας (26) φαντάζου· ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ κακίας ἑκατος αὐτὴν ἀρχηγὸν γνωρίζεται. Ἄλλ' γὰρ τῶν γινόμενων τὰ μὲν ἐκ φύσεως ἡμῖν ἐπιγίνεται, ὅλον γῆρας καὶ ἀσθένεια (27), τὰ δὲ ἀπὸ ταυτομάτου, ὅλον αἱ ἄλλοι περιπτώσεις ἀλοτριαις ἀρχαῖς ἐπισυμβαίνουσαι, σκυθρωπῶν τινῶν πολλάκις ἢ καὶ τῶν φαιδρότερον· ὡς τῷ φρέαρ ὄρθουσι τῆ τοῦ θρασυοῦς εὐρεσις, ἢ τῷ πρὸς τὴν ἀγορὰν ὄρητιμῆν ἢ τοῦ λυσάντων κυνὸς ἔντευξις· τὰ δὲ ἐφ' ἡμῖν τυγχάνει, ὡς τὸ κρατῆσαι τῶν ἐπιθυμιῶν, ἢ μὴ κολάσαι τὰς ἡδονάς· ὡς τὸ κατασχεῖν ὄργης, ἢ χεῖρας ἐπαφείναι τῷ παροξύναντι· ἀληθεύειν, ἢ ψεῦδεσθαι· ἐπεικῆ τὸ ἦθος εἶναι καὶ μέτριον, ἢ ὑπερβολικόν καὶ ἀλαζονεῖας ὑπεραιρούμενον. Ὡν τοῖνυν αὐτὸς εἰ κύριος, τούτων τὰς ἀρχὰς μὴ ζητήσης (28) ἐτέρωθεν, ἀλλὰ γνώριζε τὸ κυρίως κακὸν ἐκ τῶν προαιρετικῶν ἀποπονωμάτων τὴν ἀρχὴν εἰληγφόρ. Οὐ γὰρ ἂν, εἴπερ ἀκούσιον ἦν (29), καὶ μὴ ἐφ' ἡμῖν, τοσοῦτος μὲν ἐκ τῶν νόμων ὁ φόβος τοῖς ἀδικούσι ἐπηρηγο, οὕτω δὲ ἀπαραίτητοι τῶν δικαιοτήριον αἱ κολάσεις, τὸ πρὸς ἀξίαν τοῖς κακοῦργοις ἀντιμετροῦσαι. Ταῦτα δὲ μοι εἰρήσθω περὶ τοῦ κυρίου κακοῦ. Νέσον γὰρ καὶ πένιαν καὶ ἀδύσαν καὶ θάνατον, καὶ ὅσα λυπηρὰ τῆς ἀνθρώποις, οὕτω καὶ ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν κακῶν καταλογίζεσθαι δεῖον, διὰ τὸ μὴδὲ τὰ ἀντικείμενα τοῖς ἐν τοῖς μεγίστοις ἡμῶς τῶν ἀγαθῶν ἀριθμεῖν· ὡν τὰ μὲν ἐκ φύσεως ἔστι, τὰ δὲ καὶ συμπερφόντως πολλοὺς ἀπαντήσαντα φαίνεται. Πᾶσαν οὖν τροπικὴν καὶ δι' ὑπόνοιαν ἐξήγησιν ἐν γὰρ τῷ παρόντι κατασχεύσαντες, τοῦ σκότους τὴν ἐνοίαν ἀπλῶς καὶ ἀπεριεργάστως (30), ἐπόμενοι τῷ βουλήματι τῆς Γραφῆς, ἐκδεχόμεθα. Ἐπιζητεῖ δὲ ὁ λόγος, εἰ συγκατεσκευασθῆ τῷ κόσμῳ τὸ σκότος, καὶ εἰ ἀρχαιότερον τοῦ φωτός, καὶ διὰ τί τὸ χεῖρον πρεσβύτερον. Λέγομεν τοῖνυν καὶ τοῦτο τὸ σκότος μὴ κατ' οὐσίαν ὑπεστηκέναι, ἀλλὰ πάθος εἶναι περὶ τὸν ἄερα στερεῆσι φωτός ἐπιγινόμενον. Ποῶν τοῖνυν φωτός ἀμοιρος αἰφνιδίως ὃ ἐν τῷ κόσμῳ τόπος εὐρέθη, ὥστε τὸ σκότος ἐπάνω εἶναι τοῦ ὕδατος ; λογίζομεθα τοῖνυν ὅτι, εἴπερ τίς ἦν (31) πρὸ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ τούτου καὶ φαικροῦ κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ ἂν ἦν ἠθλονότι. Οὕτε γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι, οὕτε πᾶσαι αἱ ἐπουράνιοι στρατιαί, οὕτε ὅλιως εἰ τί ἔστιν ὀνομασμένῳ ἢ ἀκατονόμαστον τῶν λογικῶν φύσεων, καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευματικῶν ἐν σκότῳ διήγγεν,

26) Colb. secundus φύσιν ποιητῆραν. Aliquanto post tres mss. et γὰρ τῶν. Editi cum Colb. secundo αἰὲ γὰρ τῶν.

(27) Reg. sextus et Colb. secundus καὶ ἀσθένεια. Mox unus codex τὰ δὲ ἐξ.

(28) Colb. secundus μὴ ζητεῖ.

(29) Codex Bodl. et sex alii ἀκούσιον ἦν. Vox ultima in editis desideratur. Ibidem editio Paris. καὶ μὴ ἐφ' ἡμῖν τὸ κακόν. Montacutus autem, teste Duverno, affirmat illud, τὸ κακόν, ex aliquibus mss. additum fuisse. Sed tamen hæc duæ voces neque in editione Basil., neque in Ducaei codicibus, neque in Combef., neque in Bodl., neque in septem aliis reperitur. Unde eas tot codicum auctoritate expungere non dubitavimus. Possit autem quispiam sus-

D picari, ipsas retinendas esse ob hanc Eustathii interpretationem, Neque enim si malum ex necessitate descenderet, tantum peccantium legum metus incumberet : id tamen non continuo colligi debere putamus. Hinc enim non efficitur Eustathium voces τὸ κακόν invenisse in aliquo exemplari, sed sequitur duntaxat eum has voces, quæ non obscure subintelligebantur, de suo e superioribus suppluisse. Statim ibi Basilium loquitur de eo quod proprie malum est, ubi intelligi peccatum nemo non videt.

(30) Reg. sextus ἐνοίαν ἄπασαν ἀπεριεργάστως ἐπόμενοι.

(31) Ἐἴπερ τίς ἦν, etc., Sane si quid ante erat quam hic mundus, etc. Legas velim notam b, pag. 3 (not. 31, supra col. 12).

ἀλλ' ἐν φωτὶ καὶ πάσῃ εὐφροσύνῃ πνευματικῇ τὴν ἀρέπουσαν ἑαυτοῖς κατάστασιν εἶχε. Καὶ τοῦτοις οὐδέις ἀντερεῖ, οὐκ οὖν ὅστις γε (32) τὸ ὑπερουράνιον φῶς ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις ἐκδέχεται, περὶ οὗ Σολομών φησὶ· Φῶς δικαίους διὰ πατρὸς· καὶ ὁ Ἀπόστολος· *Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ* (33) *τῶν ἱκανώσατε ἡμᾶς ἐν τῇ μερίδι τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ*. Εἰ γὰρ οἱ καταδικαζόμενοι πέμπονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, δηλονότι οἱ τὰ τῆς ἀποδοχῆς ἄμια εἰργασμένοι, ἐν τῷ ὑπερουράνιῳ φωτὶ τὴν ἀνάπαυσιν ἔχουσιν (34). Ἐπεὶ οὖν ἐγένετο ὁ οὐρανὸς προστάγματι Θεοῦ ἀβρόως περιτάθει· τὸς ἐντὸς ὑπὸ τῆς οικείας αὐτοῦ περιφερείας ἀπειλημένους, σῶμα ἔχον συνεχῆ, ἱκανῶν τῶν ἔξω διαστήσασιν τὰ ἐνδόν (35), ἀναγκαιῶς τὸν ἐναπολειφθέντα αὐτῷ τόπον (36) ἀρεγγῇ κοτίσθησιν, τὴν ἔξωθεν αὐτῆν διακρίσιν. Τρία γὰρ δεῖ συνδραμεῖν ἐπὶ τῆς σκιάς, τὸ φῶς, τὸ σῶμα, τὸν ἀλαμπῆ τόπον. Τὸ τὸν ἐγκόσμιον σκότος τῆ σκιά τοῦ οὐρανοῦ σώματος παρυσίση. Νόησον δὲ μοι ἀπὸ παραδείγματος ἀναργούς τὸ λεγόμενον, ἐν σταθρᾷ (37) μεσημέρια σκητῆν τινα ἐκ πυκνῆς καὶ στεγανῆς ὕλης ἑαυτῷ περιστήσαντα, καὶ ἐν σκότῳ αὐτοσχεδίῳ ἐαυτὸν καθειργνύοντα. Τοιοῦτον οὖν κἀκεῖνο τὸ σκότος ὑπόδου, οὐ προηγουμένως ὑποστηρᾷ, ἀλλ' ἐπακολουθήσαν ἑτέροις. Τοῦτο δὴ τὸ σκότος καὶ ἐπιβαίνειν λέγεται τῇ ἀβύσσῳ, ἐπειδὴ τὰ ἔσχατα τοῦ ἀέρος πέφυκε τὰς ἐπιφανείας τῶν σωμάτων συνάπτεισθαι. Τότε τὰς ὕδωρ ἦν τοῖς πᾶσιν ἐπιπολήσων. Δύσπερ ἀναγκαιῶς τὸ σκότος ἐπάνω ὑπάρχειν εἴρηται τῆς ἀβύσσου.

Quapropter necessario tenebras super abyssum
6. *Καὶ πνεῦμα Θεοῦ, φησὶν, ἐπερέρετο ἐπάνω*

“ Prov. xiii, 9. “ Coloss. i, 12. “ Matth. xxii, 13.

(32) Editi ἀντερεῖ ὅστις γε. At Coisl. secundus et Combef. ἀντερεῖ, οὐκ οὖν ὅστις γε· ubi οὐκ οὖν male in aliquibus edicibus scribitur cum accentu circumflexo οὐκ οὖν. Ibidem editi ἐν ταῖς τῶν ἁγίων ἐπαγγελίαις, in sanctorum promissis. Nostri septem ins. cum codice Combef. et cum utroque Duc. ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγ., in bonorum promissis, seu in bonis promissis: quæ lectio, ut monet Duceus, legitur apud Theodoretum. Accedit etiam, quod auctoritate Eustathii confirmari possit, qui sic interpretatur: in bonorum promissionibus operitur.

(33) Codex Combef. cum Reg. quarto τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, quæ lectio notatur in Testamento Oxoniensi. Nec aliter legit Eustathius, qui vertit: *gratias agentes Deo et Patri*.

(34) Codex unus τὴν ἀπόλαυσιν ἔχουσιν. Mox codices duo ὁ οὐρανός. Best articulus in vulgaris.

(35) Ducei in hunc locum verba non pigebit referre. Rursus, inquit, quod sequitur, inverso ordine exhibet Theodoretus, ἱκανῶν τῶν ἐνδόν διαστήσασιν τὰ ἔξω, quod possit ea quæ foris sita sunt, separata ab eis, quæ intra se comprehendit. Et hanc fuisse lectionem Basilii ex Eustathio conjici potest, qui vertit: *Ut possit ea quæ extrinsecus habentur, ab interioribus separare*. Huc usque vir doctissimus. Ut ut hæc sunt, omnes nostri libri tum calamo notati, tum typis excusi habent constanter ἱκανῶν τῶν ἔξω διαστήσασιν τὰ ἐνδόν.

(36) Theodoretus, editio Basil., uterque Duc. et

exercitus, neque tandem si quæ aliæ sunt rationales naturæ, aut si qui alii sunt administri spiritus, sive habeant nomen, sive non, debeant in tenebris: sed in luce et in omni lætitia spirituali statum sibi convenientem habebant. Atque his contradicet nomen, non is certe, qui in bonorum promissis cœlestem lucem expectat, de qua Salomon ait: *Lux justis semper* 31; et Apostolus: *Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit in parte sortis sanctorum in lumine* 32. Etiam si damnati mittantur in tenebras exteriores 33: utique qui opera laude ac commendatione digna percusserunt, in cœlesti lumine requiem possident, Quoniam igitur Dei jussu est eorum factum, sic ut rebus intra sum ipsius circumferentiam contentis derepente circumfundetur; haberetque corpus continuum quod ab externis interna sejungere posset 34 necessario locum a se derelictum ac separatim obnubilavit, intercio scilicet externo splendore. Tria enim ad umbram concurrere oportet, lucem, corpus, obscurum locum. Itaque per cœlestis corporis umbram munita consistunt tenebræ. Quod autem dicimus, id intellexeris evidenti exemplo, si in meridie ferventissima tabernaculum aliquod ex densa et impene-trabili materia tibi ipse circumposueris, atque in tenebris extemporalibus teipsum incluseris. Velim igitur ponas et has tenebras tales fuisse, nec per se subsistisse, sed alias subsecutas esse. Hæc sane tenebræ etiam abyssas insidere dicuntur, quod extremæ aeris partes cum corporum superficie solent conjungi. Tunc autem aqua omnibus superstabat. Existitisse dictum est.

6. *Et spiritus Dei, inquit, ferebatur super aquas.*

Colb. secundus cum duobus Regiis etia circumferentiam, relicto a se locum. Editio Paris. et Regii duo ἐναπολειφθέντα, comprehensum a se locum. Lectionem primam secutus est Eustathius, qui sic interpretatur: *Ob hoc necessario post se regionem relictam, carentem luce constitit, utpote fulgore qui desuper radiabat, excluso*. Et ita legendum esse puto, cum per lucem externam, tunc ἔξωθεν, ea debeat intelligi, quæ desuper radiabat. — Ἐναπολειφθέντα αὐτῷ τόπον, locum a se derelictum. Legendum potius, ut in edit. Paris. et duobus Regiis codicibus, ἐναπολειφθέντα, locum a se comprehensum. Ibidem enim similiter legitur, τοῖς ἐνδόν... ἀπειλημένους, rebus intra ipsius circumferentiam contentis. Negat Basiliius tenebras naturam esse a Deo creatam: sed eorum originem sic repetit. Si quid ante mundum sensibilem et corruptibilem existit, id in lumine fuit, neque enim angeli in tenebris degebant, sed in luce. Sed hæc lux corporis opaci intersectu interdicti debuit. Quare cum cœlum, quod est corpus opacum, creatum est, quæscunque intra illius circumferentiam comprehensa fuerunt, luce illa, quæ est extra mundum sensibilem et corruptibilem, caruerit. Cœlum ergo non locum a se derelictum obnubilavit, sed locum a se comprehensum. MARAN.

(37) Reg. sextus ὑπόδου μοι ἐν σταθρᾷ. Sed illud, ὑπόδου μοι, neque in aliis mss., neque in editis legitur. Voces περιστήσαντα... καθειργνύοντα videntur adhibitæ fuisse in modum casus absoluti.

Sive spiritum huic dicat diffusionem esse aeris, A partes mundi tibi a scriptore enumerari intelligas : quippe fecit Deus caelum, terram, aquam, aerem, eumque diffusum jam et diffluentem. Sive, quod et verius est, et majoribus nostris comprobatum, Spiritus Dei, Sanctus ille dictus sit : eo quod observatum est Scripturam eum ejusmodi appellatione peculiariter ac praecipue dignari, ac nullum aliud Spiritum Dei nominare, quam sanctum illum, qui divinum et beatam Trinitatem complet. Hanc quoque sententiam si admiseris, plus ex ea percepturus es emolumenti. Quomodo igitur ferebatur super aquas? Dicam tibi non meam, sed viri Syri sententiam, qui tantum a mundi distabat sapientia, quantum ad rerum verarum scientiam appropinquabat. Aiebat igitur vocem Syrorum et significantiorem esse, et ob suam cum Hebraica lingua cognationem, quodam modo ad Scripturarum sensum propius accedere. Itaque talem dicebat esse hujus dicti sententiam. Illud, inquit, verbum ferebatur, interpretantes sumunt pro verbo, *consolebat*, et ita naturae aquarum vim tribuebat fertilicandi, instar incubantis avis, et vitalem quamdam facultatem his quae foventur impartientis. Talem quaedam intelligentiam aient hac voce indicari. Nimirum ferebatur spiritus super aquas, hoc est, naturam aquae ad futuram praeparabat. Quare quod a quibusdam quaeritur, satis ex hoc liquet, nempe ab actu creandi Spiritum sanctum non abfuisse.

7. Et dixit Deus, Fiat lux *. Prima Dei vox lucis naturam creavit, dissipavit tenebras, dispulit vastitatem, mundum illustravit, et acervatum gratum ac jucundum aspectum universis impertivit. Nam et caelum apparuit, antea in tenebris delitescens; visa est et ipsius pulchritudo, eaque tanta quantam etiam nunc oculi testantur. 19 Illustratur autem aer; imo permistam sibi lucem ha-

* Gen. 1, 3.

(38) Codices non pauci est. Editi est. Mox Colb. secundus συγκαταριθμούντα.

(39) Sic mss. septem. Editi vero καὶ μάλιστα ἀληθέστερον. Ibidem editi cum aliquibus mss. ἐγκριθέν. Alii mss. ἐκκρίθην.

(40) Colb. secundus μακαρίας καὶ ἁγίας Τρι. Ibidem idem codex μετόνα τινα ἀπ.

(41) Sic multi mss. Deest tunc in editis. Mox ἀλλὰ Σύρου ἀνδρός, sed viri Syri, etc. Monet Tillemontius hic intelligi posse Eusebium Samosatensem; sed convenit fere inter doctos, designari potius Ephrem diaconum Syrum. Quod autem attinet ad viri illius Syri explanationem, eam omnino confirmat Hieronymus, tom. II. *Quest. Hebr.* columna 518. Pro eo, inquit, quod in nostris codicibus scriptum est, *ferebatur*, in Hebraeo habet, *mereseth*, quod nos appellare possumus *incubabat*, sive *consolebat*, in similitudinem volucris, ova calore animantis. Montfauconius noster, qui verbum Hebraicum sic exscribit litteris Graecis *μαρσαεθ*, interpretatur locum istum hoc modo : *Et spiritus Dei motitabat super facies aquarum.* LXX veritum. *ἐπεφέρετο*, *superferebatur*. Alii tres interpretes, Aquila, Symmachus et Theodotio, *ἐπιεφράμνον*. Hunc Basilii

τοῦ ὕδατος. Εἶτε (38) τοῦτο λέγει τὸ πνεῦμα, τοῦ ἀέρος τὴν φύσιν, λέξει τὰ μέρη τοῦ κόσμου καταριθμούντά οὖν τὸν συγκαταριθμούντα, ὅτι ἐποίησεν ὁ θεὸς οὐρανὸν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, καὶ τοῦτον χεόμενον ἦδη καὶ βρόντα· εἶτε, ὃ καὶ μᾶλλον ἀληθέστερον (39) ἔστι καὶ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐγκριθέν, Πνεῦμα θεοῦ, τὸ ἅγιον εἰρηται· διὰ τὸ τετηρήσθαι τοῦτο ἰδιαζόντως καὶ ἑξαιρέτως τῆς τοιαύτης μνήμης ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἀξιοῦσθαι, καὶ μηδὲν ἄλλο Πνεῦμα θεοῦ, ἢ τὸ ἅγιον τὸ τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος (40) συμπληρωτικὸν ὀνομάζεσθαι. Καὶ ταύτην προσεξάμενος τὴν διάνοιαν, μείλιονα. τὴν ἀπ' αὐτῆς ὠφέλειαν εὐρήσῃτε. Πῶς οὖν ἐπεφέρετο τοῦτο (41) ἐπάνω τοῦ ὕδατος; Ἐρῶ σοὶ οὐκ ἔμαυτοῦ λόγον, ἀλλὰ Σύρου ἀνδρός σοφίας κοσμητικῆς τοσοῦτον ἀφαστικῆτος, ὅσον ἐγγύς ἦν τῆς τῶν ἀληθινῶν ἐπιστήμης. Ἐλεγε τοίνυν τὴν τῶν Σύρων φωνῆν ἐμρατικωτέραν τε εἶναι, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἑβραϊὰ γειννίσαι μᾶλλον πως τῇ ἐννοίᾳ τῶν Γραφῶν προσεγγίζειν. Εἶναι οὖν τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ τοιαύτην. Τὸ, *Ἐπεφέρετο*, φησὶν, ἐξηγούται ἀντὶ τοῦ, *συνεθέλαπε*, καὶ ἐξωσθόνει τὴν τῶν ὕδατων φύσιν, κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπιπλωσούσης θρηθός, καὶ ζωτικῆν τινα δύναμιν ἐνεύσας τοῖς ὀρθολογισμοῖς. Τοιοῦτόν τινα φασιν (42) ὑπὸ τῆς φωνῆς ταύτης παραηλοῦσθαι τὸν νοῦν, ὡς ἐπιπερομένου τοῦ πνεύματος· τοῦτέστι, πρὸς ζωογονίαν τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν παρασκευάζοντος· ὥστε ἰκανῶς ἐκ τούτου τὸ παρά τινων ἐπιζητούμενον δείκνυσθαι, ὅτι οὐδὲ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπολείπεται (43).

7. Καὶ εἶπερ ὁ θεὸς, Γενήθητε φῶς. Πρώτη φωνὴ θεοῦ φωτὸς φύσιν ἐδημιούργησε, τὸ σκότος ἤφανεσε, τὴν κατήφειαν διέλυσε, τὸν κόσμον ἐπαβρυνε, πᾶσιν ἀθρόως χάριεσαν εἶπεν καὶ ἡδελαν ἐπήγαγεν. Οὐρανὸς τε γὰρ ἐξεφάνη κεκαλυμμένος τῶς τῶ σκότῳ, καὶ τὸ (44) ἀπ' αὐτοῦ κάλλος τοσοῦτον, ὅσον ἐτι καὶ νῦν ὀφθαλμοὶ μαρτυροῦσι. Περιλάμπροτο δὲ ἀήρ, μᾶλλον δὲ ἐγκεκαρμένον ἐαυτῷ ὅλον διόλου εἶχε τὸ

locum Ambrosius de more in suum *Hexameron* transtulit. Denique Syrus, inquit, qui vicinus Hebraeo est, et sermone consonat in plerisque et congruit, sic habet: *Et Spiritus Dei fovebat aquas, etc.* lib. 1 *Hexameron*, cap. 8, num. 29. Quia etiam Diosdorus non aliter intellectū vocem Hebraicam, atque vir ille Syrus, ut videtur est in notis tum Ducei, tum nostri Montfauconii. Haud immerito existimat Tillemontius esse verisimile, Augustinum e Basilii opere excerptisse ea, quae leguntur de docto quodam Syro lib. 1 *De Genesi* ad lit., num. 56. *Legge Praef. num. 22.*

(42) Ita mss. septem. Editi et Colb. secundus φησὶν. Ibidem Colb. primus διὰ τῆς φωνῆς.

(43) Sic plures mss. Editi ἀπολείπεται. Mox haec verba, τὴν κατήφειαν διέλυσε, desunt in editis, leguntur vero in septem mss., quam lectionem agnovit Eustathius, qui vertit: *Meroreque dissolvit.*

(44) Sic Regii primus, tertius, quartus, quintus et sextus cum Colb. secundo et cum Coisl. item secundo. Ad editi tῶς τῶ κόσμῳ, καὶ τὸ. Idem nendum in libros edicibus paulo ante irrepserat. Coisl. vetustior τῶς τῶ σκότει.

φῶς, ὁξείας τὰς διαβάσεις τῆς αὐγῆς ἐπὶ τὰ ἔρια
 αὐτοῦ (45) πανταχοῦ παραπέμπων. Ἄνω μὲν γὰρ
 μέχρι πρὸς αὐτὸν αἰθέρα καὶ οὐρανὸν ἐφθάνει· ἐν δὲ
 τῷ πλάτει πάντα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, βόρειά τε καὶ
 νότια καὶ τὰ ἕξια καὶ τὰ ἰσηρία, ἐν ὁξείᾳ καιροῦ
 ῥοπῇ κατεφύτιζε. Τοιαύτη γὰρ αὐτοῦ ἡ φύσις, λεπτή
 καὶ διαφανής, ὥστε μηδεμίαν παρατάσας χρονικῆς
 προσέλειθαι τὸ φῶς δι' αὐτοῦ πορευόμενον. Ὅσπερ
 γὰρ τὰς εἰσεις ἡμῶν ἀχρόνως παραπέμπει πρὸς τὰ
 ὀρώμενα, οὕτω καὶ τὰς τοῦ φωτὸς προσβολὰς ἀκα-
 ρισίας, καὶ ὡς οὐδ' ἂν ἐπινοήσεται ἐλάττωνα χρό-
 νου ῥοπῇ, ἐπὶ πάντα αὐτοῦ τὰ πέρατα ὑποδέχεται.
 Καὶ αἰθρῇ ἤδῳ μετὰ τὸ φῶς καὶ ὕδατα φανότερα,
 οὐ μόνον δεχόμενα τὴν αὐγὴν, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῶν
 ἀντιπέμποντα κατὰ τὴν ἀνάκλασιν (46) τοῦ φωτὸς,
 μαρμαρυγῶν πανταχόθεν ἀποπαλλομένων τοῦ ὕδατος.
 Πάντα ἡ θεία φωνὴ πρὸς τὸ ἥδιστον καὶ τιμιώτατον
 μετασεύσασιν. Ὅσπερ γὰρ οἱ ἐν τῷ βυθῷ ἐνέιντες
 τὸ ἔλαιον καταφάνειαν ἐμποιοῦσι τῷ τόπῳ, οὕτως ὁ
 ποιητὴς τῶν ἔλων, ἐμφορξάμενος (47), τῷ κόσμῳ
 τὴν τοῦ φωτὸς χάριν ἀθρόως ἐπέθηκε. Γενηθήτω
 φῶς. Καὶ τὸ πρόσταγμα ἔργον ἦν· καὶ φύσις ἐγένε-
 το (48), ἥς οὐδὲ ἐπινοήσεται τετραπλοῦς εἰς ἀπό-
 λασιν δυνατὸν εἶναι λογισμὸς ἀνθρωπίνους. Ὅταν
 δὲ φωνὴ ἐπὶ θεοῦ καὶ ῥῆμα καὶ πρόσταγμα λέγω-
 μεν (49), οὐ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐκπεμπόμενον
 ψόφον, οὐδὲ ἀέρα διὰ γλώσσης τυπούμενον, τὸν θεῶν
 λόγον νοοῦμεν, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ θελήματι ῥοπῇν διὰ
 τοῦ τοῦ διδασκομένου εὐσύνουπον (50) ἠγούμεθα ἐν
 εἰδεί προτάγματος σχηματίζεσθαι. Καὶ εἶδεν ὁ
 θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν. Τίνα ἂν εἰπομεν ἡμεῖς
 τοῦ φωτὸς ἄξιον ἐπαινον, ὃ προλαβὼν τὴν παρὰ τοῦ
 κτίσαντος μαρτυρίαν ἔχει, ὅτι καλόν; Καὶ παρ' ἡμῶν
 ἐὶ δὲ λόγος τοῦ ὀφθαλμοῦ παραπέμπει τὴν κρίσιν,
 οὕτως οὐδὲν ἔχων εἰπεῖν τοσοῦτον, ὅσον ἡ ἀσθησις
 μαρτυρεῖ προλαβοῦσα (51). Εἰ δὲ τὸ ἐν τῷ σῶματι

bebat totam in se tota, celeres fulgoris distribu-
 tiones ad suos ipsius terminos quaquaversum trans-
 mittens. Sursum enim ad ipsum usque aethera et
 usque ad caelum pervenit : in latitudine vero omnes
 mundi partes, tum aequiliones, tum australes, tum
 orientales, tum occidentales, in brevi temporis mo-
 mento illuminabat. Talis est enim ipsius natura ,
 tenuis scilicet et pellucida ; adeo ut lux per ipsum
 transiens, nulla temporis mora indigens. Quemad-
 modum enim contuitus oculorum nostrorum ad ea
 quae sub aspectu cadunt , citra temporis moram
 deducti : sic etiam luminis accessum minima mora
 et temporis momento ita brevi, ut a nemine possit
 excogitari brevis, in omnes anos fines nascipit.
 Quin etiam aether post utramque lucem jucundior eva-
 sit, necnon aquae limpidiores fuere, non fulgorem
 modo suscipientes, sed eum ex se ipsis etiam per
 lucis repercussum remittentes, vibrato undelibet ab
 aqua splendore. Divina vox ad jucundissimum et
 praestantissimum statum transmutavit omnis. Ut
 enim qui oleum in aquae fundum immittunt, in il-
 lum locum inducent claritatem : ita universorum
 conditor statim atque locutus est, lucis gratiam
 mundo repente intulit. *Fiat lux.* Sane hoc prae-
 ceptum opus erat ; et facta est natura, qua jucundius
 quidquam ad fruendum ne excogitare quidem pos-
 test humana ratio. Cum autem in Deo vocem ver-
 bumque et praecipuum dicimus, non sonum per vo-
 calia organa emissum, non aere lingua conforma-
 tum, divinum sermonem intelligimus : sed volun-
 tatis nutum , ut discentiam oculis res subjecta
 esset, in praeccepti speciem adaptari arbitramur. *Ei
 vidit Deus lucem quod esset pulchra* 49. Quasnam
 laudes luce dignas dixerimus nos : quam pulchram
 esse conditor in antecessum testatus est ? Imo vero
 apud nos ipsis oculis iudicium defert oratio, cum

* Gen. i, 4.

(45) Sic editio Basil. cum utroque Coisl. et cum aliis multis, e quorum numero est ipsissimus codex Combef. Editio Paris. αὐτοῦ. Ibidem editio utraque παραπέμπων, nempe φῶς. At codex Combef. et alii sex παραπέμπων, nempe ἀήρ. Quod autem scribit Combefisius, legi oportere non παραπέμπων, sed παραπέμπων, de eo nobis longe aliter videtur. Nam praeterquam quod παραπέμπων in omnibus nostris mss. legitur, praeterea non recte diceretur lux celeres fulgoris distributiones ad suos ipsius terminos vibrasse : sed hoc locum optime dici potest de aere, qui acceptos a luce radios in suos ipsius terminos transmittit. Cum igitur vox αὐτοῦ debeat referri ad vocem ἀήρ, consequens est ut legamus παραπέμπων, non παραπέμπων : quippe hoc participium ad idem substantivum pertinet, ad quod pertinet vox αὐτοῦ. Ibidem codices sex ἄνω μὲν γὰρ μέχρι πρὸς. Vox μέχρι adest ab editis. Colb. secundus ἀνωθεν. Ibidem idem Colb. secundus ἐφθάνει.

(46) Reg. sextus μετὰ τὴν ἀνανάκλασιν. Mox editio Paris. οὕτω πάντα. Sed vox οὕτω adest in editione Basil. inque nostris mss. Infra οἱ ἐν τῷ βυθῷ, etc. Discimus ex Ambrosio, lib. i in *Hexaem.*, cap. 9, num. 35, oleum illud quod ad lucem afferendam praefunditur, ore emittit. Sic autem habet Doctor eximius : *Quid miramur, si Deus locutus est lucem,*

et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quia inter aquas merus, oleum ore emisit, clariora faciat ea quae profundis tegebantur occultis ?

(47) Medic. ἐμφορξάμενος, *illucens, affulgens.* Hanc lectionem ait Duceus non esse contemnendam : Combefisius vero affirmat eam purum mendum esse. Ibidem Colb. secundus ἐν φορξάμενος ῥῆμα, *verbum unum profers.*

(48) Reg. quintus φύσις ἐγένετο. Ibidem Colb. secundus ἥς οὐδὲν.

(49) Codices tres λέγομεν. Statim editio Paris. τυπούμενον. percussum : sed Duc. uterque et Bodl. et Combef. cum omnibus nostris mss. et cum editione Basil. τυπούμενον. Vox utraque τυπούμενον [sic] et τυπούμενον potest reddi Latine per vocem *percussum, verberatum.* Nam secundum Hesychium, ut movet Combefisius, τυπούται idem valet atque πλήσεται.

(50) Regi tertius et quintus, itemque Coisl. secundus εὐσύνουπον. Editi cum Reg. quarto et cum Coisl. primo εὐσύνουπον.

(51) Sic mss. Combef. cum aliis Regis tribus, et cum utroque Coisl. Editi παραλαβοῦσα. Mox mss. tres ἐν σῶματι. Alii quatuor ἐν σώμασι. Editi ἐν τῷ σῶματι.

tantum nihil queat prædicare, quantum sensus anteverens declarat. Sed si corporis pulchritudo ex partium inter se symmetria, ac apparente coloris bonitate oritur, quomodo in luce que natura simplex est, similibusque constat partibus, pulchritudinis ratio conservatur? Num propterea quod lucis temperatio non in propriis ipsius partibus, sed in quadam hilaritate et lenitate visui se offerente in easse perhibetur? Sic enim 20 pulchrum est etiam anrum, quod non ex partium commensu, sed ex sola coloris bonitate, illicium, et jucunditatem ad visum exhilarandum obtinet. Hesperus quoque stellarum est pulcherrimus, non quod in partibus quibus constat, insit proportio et symmetria, sed quod jucundus quidem et suavis splendor ex ipso ad oculos accedat. Præterea hoc Dei de pulchritudine iudicium, non modo ad visus delectationem respicientis, sed etiam ad futuram ipsius utilitatem prospicientis, factum est. Nondum enim pulchritudinis lucis iudices erant oculi. *Ei dividit Deus inter lucem, et inter tenebras* 21. Hoc est, utrarumque naturam mixturæ cuiuscunque incapax, et alteram alteri ex adverso oppositam Deus reddidit. Hæc enim magno inter se intervallo discrevit ac separavit.

8. *Ei vocavit Deus lucem, diem, et tenebras vocavit noctem* 22. Nunc quidem de reliquo post solis generationem dies est ær ipse, a sole illuminatus, dum in hemisphærio quod super terram est, lucet: nox vero est, quæ occultante se sole interveit teluris obscuratio. Tunc autem non secundum motum solarem, sed primigenia illa luce effusa, et rursus contracta, secundum prænitiam a Deo mensuram, fiebat dies, et nox succedebat. *Et facta est vespéra, et factum est mane, dies unus* 23. Vespéra igitur diei ac noctis est communis terminus: et similiter mane, est noctis cum die vicinitas. Itaque ut prioris generationis prærogativam diei tribueret, prius commemoravit finem diei, deinde noctis, velut insequente diem nocte. Nam qui status in mundo fuit ante lucis generationem, is non erat nox, sed tenebræ: quod autem a die distinguebatur, eique opponeretur, id nox appellatum est; quod idem recentiore etiam appellationem post diem obtinuit. *Facta est igitur vespéra, et factum est mane.* Diei

22 Gen. 1, 4. 23 ibid. 5. 24 ibid.

(52) Ita Reg. quintus, Coisl. primus, Colb. secundus et editi. Regii vero tertius, quartus et sextus cum Coisl. secundo tōν μελῶν, membrorum. Nec ita multo post Reg. quintus et Colb. quæ.

(53) Sic Regii quartus et sextus et Colb. secundus cum utroque Coisl. Editi cum Regii tertio et quinto legunt tā μελη. Quæ lectio vetustissima est, cum Eustathius interpretatus sit: *non propter extimam compaginationem membrorum.* Attamen cum hic agatur de corpore generatim sumpto, μέρη magis arripit quam μελη. Non multo post Reg. sextus agōν ἐπιπέπειν.

(54) Ita editi cum quatuor mss. Alii tres mss. διακριτικοί. Mox Reg. quintus ἀνάμικτον αὐτῶν, mēdōce.

A καλὸν ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλα τῶν μερῶν (52) συμμετρίας, καὶ τῆς ἐπιαιωμένης εὐχρίας, τὸ εἶναι ἔχει, πῶς ἐπὶ τοῦ φωτὸς ἀπλοῦ τὴν φύσιν ὄντος καὶ ὁμοιομερούς, ὁ τοῦ καλοῦ διασώζεται λόγος; Ἡ δὲ τῶ φωτὶ τὸ συμμετρὸν οὐκ ἐν τοῖς ἴδιοις αὐτοῦ μερῶσιν, ἀλλ' ἐν τῶ πρὸς τὴν ὄψιν ἀλότῳ καὶ προσοφει μαρτυρεῖται; Οὕτω γὰρ καὶ χρυσοῦ καλῶς, οὐκ ἐκ τῆς τῶν μερῶν συμμετρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς εὐχρίας μόνης, τὸ ἐπαγωγὸν πρὸς τὴν ὄψιν καὶ τὸ τερπνὸν κεκτημένος. Καὶ Ἐσπερος ἀστέρον κάλλιστος, οὐ διὰ τὸ ἀναλογουμένα ἔχειν τὰ μέρη (53) ἐξ ὧν συνεστήκειν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀλυπὸν τινα καὶ ἡδίσταν τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀγῆν ἐμπέπειν τοῖς ὄμμασιν. Ἐπειτα νῦν ἡ τοῦ Θεοῦ κρίσις περὶ τοῦ καλοῦ, οὐ πάντως πρὸς τὸ ἐν ὄψει τερπνὸν ἀποβλέποντος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εἰς ὕπερον ἀπ' αὐτοῦ ὠφέλιαν προοριζομένην γενέτην. Ὁρθάλμοι γὰρ ὅσῳ ἦσαν κριτικοὶ (54) τῶ ἐν φωτὶ κάλλους. Καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀπὸ μέσον τοῦ φωτὸς, καὶ ἀπὸ μέσον τοῦ σκότους. Τοῦτ' οὖν, ἀμικτον αὐτῶν τὴν φύσιν καὶ κατ' ἐναντιώμενον ἀντικειμένην ὁ Θεὸς κατεσκεύασε. Πλεῖστον γὰρ τῶ μέσῳ διέστηκεν (55) ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ καὶ διώρισεν.

8. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Νῦν μὲν λοιπὴν μετὰ τὴν ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου περιεσπασμένος ἀήρ, ἐν τῶ ὑπὲρ γῆν ἠμμοσφαιρῶ λάμποντος, καὶ νύξ σκίασμα γῆς, ἀποκρυπτομένου ἡλίου, γινόμενος (56). Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλ' ἀναγεομένου τοῦ πρωτογενῶς φωτὸς ἐκείνου. καὶ πάλιν συσταλιζόμενον κατὰ τὸ ὀριζήν (57) μέτρον παρὰ Θεοῦ, ἡμέρα ἐγένετο, καὶ νύξ ἀντεπέστη. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία. Ἐσπέρα μὲν ὄν ἐστὶ κοινὴς ὄρος ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ πρωία ὁμοίως ἡ γειτονία νυκτὸς πρὸς ἡμέραν. Ἦνα τοῦτων τὰ πρεσβεία τῆς γενέσεως ἀποδῶν τῇ ἡμέρᾳ, πρότερον εἶπε τὸ πέρασ τῆς ἡμέρας, εἶτα τὸ τῆς νυκτὸς, ὡς ἐτεπομένης τῆς νυκτὸς τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ γὰρ πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ φωτὸς ἐν τῶ κόσμῳ κατάστασις οὐκ ἦν ἡ, ἀλλὰ σκότος: τὸ μέντοι ἀντιδιασταθῆν πρὸς τὴν ἡμέραν, τοῦτο νύξ ὀνομάσθη ἕπερνεωτέρας καὶ τῆς προσγορίας μετὰ τὴν ἡμέραν τετεύχηκεν. Ἐγένετο οὖν ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωί. Τὸ ἡμεροῦκτιον (58)

(55) Hæc verba, πλεῖστον γὰρ τῶ μέσῳ διέστηκεν ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ καὶ διώρισεν, desunt in editis, sed leguntur in omnibus nostris mss. Præterea eadem verba legit Eustathius.

(56) Reg. sextus νύξ ἀποσκίασμα γῆς ὑπὸ ἡλίου κρυπτομένου γινόμενον.

(57) Reg. sextus τὸ ὀριζόμενον. Statim Reg. quintus ἡμέρα ἐγένετο. Infra Reg. quintus ἡ γειτονία νυκτὸς.

(58) Editio Basil. cum sex mss. præter Bodd. πρωί τὸ ἡμεροῦκτιον. Editio Paris. cum Coisl. primo fuisius πρωί ἡμέρα μία τὸ. Mox multi mss. καλοῦκτιον. Ibidem Reg. sextus προσγορευσεν ἡμέραν καὶ νύκτα. At editi cum multis mss. ἡμέρα καὶ νύξ.

λέγει. Καὶ οὐκέτι προσηγόρευεν, *ἡμέρα καὶ νύξ*, ἀλλὰ τῷ ἐπικρατοῦντι τὴν πᾶσαν προσηγοῖαν ἀπέειπε. Ταύτην ἂν καὶ ἐν πάσῃ τῇ Γραφῇ τὴν συνήθειαν εὐρίσκω, ἐν τῇ τοῦ χρόνου μετρήσει *ἡμέρας ἀριθμουμένας, οὐχὶ δὲ καὶ νύκτας μετὰ τῶν ἡμερῶν. Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν, ὁ Υἰὸς τοῦ Θεοῦ* (59). Καὶ πάλιν ὁ Ἰακώβ· *Αἱ ἡμέραι τῆς ζωῆς μου μικραὶ καὶ ποικιλῆαι. Καὶ πάλιν Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου.* Ὅστε τὰ νῦν ἐν ιστορίας εἶδει παραδοθέντα νομοθεσία ἐστὶ πρὸς τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐγένετο *δοστέρα, καὶ ἐγένετο πρῶτῃ, ἡμέρα μία.* Τίνας ἐνεκεν οὐκ εἶπε πρῶτην, ἀλλὰ μίαν; καίτοιγε ἀκολουθεῖον ἦν τὸν μέλλοντα ἐπάγειν δευτέραν, καὶ τρίτην, καὶ τετάρτην ἡμέραν, τὴν κατάρχουσαν τῶν ἐφεξῆς πρῶτην προσαγορεύσαι. Ἄλλὰ μίαν εἶπεν, ἥτοι τὸ μέτρον ἡμέρας καὶ νυκτὸς περιορίζων, καὶ συνάπτων τοῦ ἡμερονοκτίου τὸν χρόνον, ὡς τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὥρων μίᾳ ἡμέρας ἐκπληρουσῶν διάστημα, συνυπακουμένης θηλονότι τῇ ἡμέρᾳ καὶ (60) τῆς νυκτὸς, ὥστε καὶ ἐν ταῖς τροπαῖς τοῦ ἡλίου συμβαίνει τὴν ἑτέραν αὐτῶν ὑπερβάλλειν, ἀλλὰ τῷ γε ἀφορισμένῳ χρόνῳ ἐμπεριγράφεσθαι πάντως ἀμφοτέρων τὰ διαστήματα· ὡς αὖτε εἶπε, τὸ τῶν τεσσάρων καὶ εἰκοσιν ὥρων μέτρον μίᾳ ἐστὶν ἡμέρας διάστημα· ἢ, ἡ τοῦ οὐρανοῦ (61) ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται· ὥστε ὁσάκις ἂν ἐσπέρα καὶ πρῶτα κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου περιφορὰν ἐπιλαμβάνῃ τὸν κόσμον, μὴ ἐν πλείονι χρόνῳ, ἀλλ' ἐν μίᾳ ἡμέρας διαστήματι τὴν περίοδον ἐκπληροῦσθαι. Ἡ κυριώταρος ὁ ἐν ἀπορήτοις παραδιδομένους λόγος (62), ὡς ἄρα ὁ τὴν τοῦ χρόνου φύσιν κατασκευάσας Θεὸς, μέτρα αὐτῷ καὶ σημεῖα τὰ τῶν ἡμερῶν ἐπέβαλε διαστήματα, καὶ ἐβδομάδι αὐτὸν ἐμπετρῶν, αἱ τὴν ἐβδομάδα εἰς ἑαυτὴν ἀνακυλοῦσθαι κελεύει, ἐξαρτιβοῦσαν τοῦ χρόνου τὴν κίνησιν· τὴν ἐβδομάδα δὲ πάλιν ἐκπληροῦν τὴν ἡμέραν μίαν, ἐπτάκις αὐτὴν εἰς ἑαυτὴν ἀναστρέφουσαν. Τοῦτο δὲ κυκλικόν ἐστὶ τὸ σχῆμα, ἀφ' ἑαυτοῦ ἄρχεσθαι, καὶ εἰς ἑαυτὸ καταλήγειν. Ὁ δὲ καὶ τοῦ αἰῶνος ἴδιον, εἰς ἑαυτὸν ἀναστρέφειν, καὶ μηδαμῶς περατοῦσθαι. Διὰ τοῦτο τὴν κεφαλὴν τοῦ χρόνου οὐχὶ πρῶτην ἡμέραν, ἀλλὰ μίαν ὀνόμασεν· ἵνα καὶ ἐκ τῆς προσηγορίας τὸ συγγενὲς ἐχη πρὸς τὸν αἰῶνα. Τοῦ γὰρ μοναχοῦ καὶ ἀκοινωνήτου πρὸς ἕτερον ἡ πῶν χαρακτηρὰ δεικνύουσα (63) οὐκέτις καὶ προσφῶς προσηγοῦσθαι μίαν. Εἰ δὲ πολλοὺς ἡμῖν αἰῶνας παρίστηται ἡ Γραφή, *αἰῶνα αἰῶνος, καὶ αἰῶνας αἰῶνων* πολλαχοῦ λέγουσα, ἀλλ' οὐ κακεὶ οὐχὶ πρῶτος, οὐδὲ δευτέρος, οὐδὲ τρίτος

et noctis dicit spatium. Nec amplius usus est his nominibus, *dies et nox*: sed prestantiori totam tribuit appellationem. Hanc utique consuetudinem invenies in tota Scriptura observatam: nimirum in metiendo tempore dies enumerari, non noctes una cum diebus. *Dies annorum meorum*, ait Psalmorum cantor ⁵⁹. Et iterum Jacob: *Dies vite mee parvi et mali* ⁶⁰. Item rursus: *Omnibus diebus vite mee* ⁶¹. Quare quæ nunc in historiæ speciem tradita sunt, ad ea quæ sequuntur regulæ sunt atque legislationes. *Et facta est vespéra, et factum est mane, dies unus.* Quam ob causam non dixit primum, sed unum diem, quanquam erat convenientius, ut is qui secundam, tertiam, et quartam diem subinde memoraturus erat, eam diem, quæ subsequentiū exordium fuit, primam nuncuparet? Sed unam dixit, qui scilicet diei et noctis definitur mensuram, et diei ac noctis tempus simul conjunxerit: quandoquidem unius diei spatium complent viginti quatuor horæ, si videlicet dies et nox simul intelligantur. Quamobrem etiam si in ²¹ solstitiis alteram ab altera accidit superari, tamen definito tempore spatium utriusque omnino circumscribitur: tanquam si dixisset: viginti quatuor horarum mensura, unius diei est spatium vel, cæli ab eodem signo ad idem reditus, uno die peragitur. Itaque quoties vespéra et mane mundum occupant per solis conversionem, non prolixiore tempore, sed in unius diei spatio expletur circuitio. An ea ratio in arcanis tradita, potior est ac validior, quod Deus qui temporis constituit naturam, mensuras ei ac signa, nimirum dierum spatia impertrivit, ac hebdomade ipsum dimetiens, hebdomadem qua temporis motus enumeratur, semper in se ipsam jubet revolvi, rursusque unum diem ubi in se ipsam septies redierit, hebdomadem conficere? Hæc est autem orbiculata figura, quæ a se ipsa incipit, et in se ipsam desinit. Quod sane hujus etiam sæculi proprium est, reverti in se ipsum, nec usquam terminari. Hanc ob causam temporis caput, non primam diem, sed unam vocavit; ut ex ipsa etiam appellatione cognitionem cum ævo habeat. Dies enim, qui principii unici et alteri insociabilis exhibit characterem, proprie et apposito unus nuncupatus est. Quodsi plura sæcula nobis ob oculos ponit Scriptura, dum multis in locis dicit: *Sæculum sæculi, et sæcula sæculorum*; illic tamen neque primum, neque secundum, neque tertium sæculum nobis enumeratum est. Quapropter nobis potius statuum, variarumque rerum differen-

⁵⁹ Psal. LXXXIX, 10. ⁶⁰ Gen. XLVII, 9. ⁶¹ Psal. XXII, 6.

(59) Deest φωνὴν in editione Basil. et in quatuor mss., legitur vero in editione Paris. et in Reg. quarto. Aliquanto post aliqui mss. πρὸς τὸ.

(60) Sic editio Basil. cum utroque Duc. et cum Anglic. uno et cum aliis sex mss. Editio vero Paris. τῇ ἡμέρᾳ μίᾳ καὶ, male. Reg. sextus συνεσκακουμένης.

(61) Ita editio Basil. cum sex mss., et ita legit

Tilmaunus. Editio Paris. ἡ τοῦ ἡλίου. Ibidem Reg. sextus αὐτὸ πάλιν σημεῖον.

(62) Hic est ordo multorum mss. Editi κυριώτερος ἐν . . . ὁ λόγος. Ibidem Coisl. primus τὴν τοῦ κόσμου φύσιν. Aliquanto post Reg. sextus αὐτὸν ἀναμετρῶν. Statim quatuor mss. ἀνακυλοῦσθαι. At editi ἀνακυλοῦσθαι.

(63) Aliquot mss. δεκνύσα.

stia, non autem circumscriptiones finesque et successiones sæculorum ex hoc demonstrantur. *Dies enim Domini*, inquit, *magna est et illustris* ⁶⁴. Et iterum: *Ut quid vos queritis diem Domini? Et ea est tenebra, et non lux* ⁶⁵. Nam utique iis qui digni sunt tenebris, tenebræ sunt. Enimvero illam diem vespera carentem, successionesque et finis expertem Scriptura novit: quam etiam Psalmsorum cantor, propterea quod extra hoc tempus septenarium sita sit, octavam vocavit ⁶⁶. Quare sive diem, sive sæculum dixeris, eandem dices sententiam. Sive igitur dies, status ille dicatur; una est, et non multa: sive appelletur sæculum, unicum utique fuerit, et non multiplex. Quare ut ad futuram vitam cogitationem nostram transferret, eam diem unam dixit, quæ sæculi est imago, primitiæ dierum, luci cœna, sancta Dominica, Domini resurrectione honorata. *Facta est igitur vespera*, inquit, *et factum est mane, dies una*. At enim hi sermones quos de illa vespera instituimus, dum a præsentī vespera attinguntur, hic orationi nostræ finem imponunt. Pater autem veræ lucis, qui diem cœlesti lumine decoravit, qui ignis splendoribus illustravit noctem, qui futuri sæculi requiem spirituali jogue luce instruxit, illuminet in agnitione veritatis corda vestra, vestramque vitam conservet inoffensam, largiens vobis, ut in die honeste ambuletis: ut educeatis in splendore sanctorum veluti sol, ad meam ipsius exultationem, in die Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ἥλιος ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων, εἰς καύχημα ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A ἡμῖν αἰὼν ἀπερριβῆται (64)· ὥστε μᾶλλον καταστάσεων ἡμῖν καὶ πραγμάτων ποικίλων διαφοράς, ἀλλ' οὐχὶ περιγραφὰς καὶ πέρατος καὶ διαδοχῆς αἰώνων ἐκ τούτου δείκνυσθαι. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου, φησί, μετὰ τὴν καὶ εὐφρανῆς· καὶ πάλιν· Ἴνα εἰ ὕμνῳ εἰπεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου (65); Καὶ αὕτη ἐστὶ σκοτός, καὶ οὐ φῶς. Σκότος δὲ (66), δηλονότι τοὺς ἀξίους τοῦ σκότους. Ἐπεὶ ἀνίστατον καὶ ἀδιάδογον καὶ ἀτελεύτητον τὴν ἡμέραν ἐκείνην οἶδεν ὁ λόγος, ἦν καὶ ὀρθοῖν ὁ Ψαλμῶδης προσηγέρουσε, διὰ τὸ εἶσα κείσθαι τοῦ ἔθδομαδικοῦ τούτου χρόνου. Ὅστε καὶ ἡμέραν εἴπης, καὶ αἰῶνα, τὴν αὐτὴν ἐρεῖς ἔνοιαν. Ἐτε οὖν ἡμέρα ἢ κατάστασις ἐκείνη λέγοιτο, μία ἐστὶ, καὶ οὐ πολλὰ· εἴτε αἰὼν προσαγορευοίτο, μοναχῶς ἂν εἴη καὶ οὐ πολλοστός. Ἴνα οὖν πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν τὴν ἔνοιαν ἀπαγάγῃ (67), μίαν ὠνόμασε τοῦ αἰῶνος τὴν εἰκόνα, τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἡμερῶν, τὴν ὁμήλικα τοῦ φωτός, τὴν ἁγίαν Κυριακὴν, τὴν τῇ ἀναστάσει τοῦ Κυρίου τετιμημένην. Ἐγένετο οὖν ἑσπέρα, φησί, καὶ ἐγένετο πρωὶ, ἡμέρα μία. Ἄλλὰ γὰρ καὶ ἐπεὶ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης λόγος (68) ὅπῃ τῆς παρουσίας ἑσπέρας καταληφθέντες ἐναυθα ἡμῖν τὸν λόγον ἐρίζουσιν. Ὅ δὲ Πατὴρ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὁ τὴν ἡμέραν κοσμήσας τῷ ὀρανίῳ φωτὶ, ὁ τὴν νύκτα φαεινῶς ταῖς ἀνάγαις τοῦ πυρός, ὁ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τὴν ἀνάπαυσιν εὐτρέπισας τῷ νοερῷ καὶ ἀπαύστῳ φωτὶ, φωτισίεν (69) ὕμῶν τὰς καρδίας ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀληθείας, καὶ ἀπρόσκοπον ὡμῶν διατηρήσειε τὴν ζωὴν, παρεχόμενος ὡμῶν ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημότως περιπατεῖν. Ἴνα ἐκλάμψητε, ὡς ἔμοι, εἰς ἡμέραν Χριστοῦ (70), ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κρά-

HOMILIA III.

De firmamento.

22 1. Πρῆξ, seu potius unius diei memorata sunt opera. Absit enim ut ei eam adimamus dignitatem, quam in natura obtinet, utpote a conditore seorsum edita, nec in ordine aliarum annumerata. Attamen postquam ea quæ in ipsa facta sunt recensuit hesternæ oratio; et postquam divisa auditoribus enarratione, ut matutinam animarum animo-

⁶⁴ Joel II, 11. ⁶⁵ Amos V, 18. ⁶⁶ Psal. VI, 4; XI, 1.

(64) Reg. sextus cum Colb. primo ἀπερριβῆται. (65) Ad sensum, ut notat Ducerus, respexit Basilii, non ad verba. Sic verit̄ Ambrosius: *Uiquid robis querere diem Domini?* lib. I in *Hexacem.*, cap. 40.

(66) Sic multi mss. Desideratur δὲ in editis.

(67) Reg. sextus ἐπαγάγῃ. Colb. primus ἀγάγῃ.

(68) Ita mss. Combef. cum utroque Colb. aliisq̄ nonnullis. Editio Paris. ἀλλὰ καὶ ἐπεὶ τῆς ἑσπέρας ἐκείνου λόγου. Duo mss. ἀλλὰ γὰρ καὶ. Mox Colb. primus ἑσπέρας καταληφθέντες, male.

(69) Colb. primus φωτίσει. Statim Colb. alterque et alii non pauci ἀπρόσκοπον. Editi ἀπρόσκοπον, male. Mox Colb. primus ὡμῶν χειραγωγῆσει τὴν ζωὴν. Quasi manu ducat vitam vestram.

(70) Sic septem mss. Editi ἡμέραν Κυρίου.

(71) Editio Paris. περὶ τῶν πρώτων τῆς γενέσεως.

C

OMILIA Γ.

Περὶ τοῦ στερεώματος (71).

1. Τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας ἔργα, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς μεῆς· μὴ γὰρ οὖν ἀρελόμεθα αὐτῆς τὸ ἀέλιωμα, ὃ ἐν τῇ φύσει ἔχει, παρὰ τοῦ κείσσαντος καθ' ἑαυτὴν ἐκδοθεῖσα, οὐκ ἐν τῇ πρὸς τὰς ἄλλας συντάξει ἀριμνηθεῖσα· πλὴν ἀλλ' οὐτὶ ἐν αὐτῇ γενόμενα χθὲς ἐπιλεθῶν ὁ λόγος καὶ διελθὼν τὴν (72) ἐξήγησιν τοῖς ἀκροωμένοις, τὴν μὲν ἐωθηθῆν τροσθὴ τῶν ψυχῶν, ἐν δὲ

D Hunc titulum, quem exhibent quoque codices non pauci, emendandum esse putat Ducerus, vulgare librarie ex occitania scriptisive primorum pro τρώπων, de modis generationis. Verum illius conjectura codicis nullius auctoritate stabilitur. Colb. secundus εἰς τὰ πρώτα τῆς γενέσεως, in prima generationis. Alicubi loco tituli legitur verba Scripture, Καὶ εἶπεν ὁ θεός· Ἐνεθήσθη στερέωμα. Colb. primus περὶ τοῦ στερεώματος, de firmamento: quem titulum apposuimus uti simpliciter et ad propositum maxime facientem. Cæterum non est quod nullum simus solliciti de titulis harum orationum, cum alii alios suo ipsorum arbitratu confinxisse videantur.

(72) Colb. primus cum Reg. quinto καὶ διελθὼν τὴν. Editi cum quibusdam aliis mss. καὶ διελθὼν τὴν, recte.

ἐσπερίην εὐφροσύνην ποιησάμενος, νῦν ἐπὶ τὰ τῆς δευτέρας θαύματα μεταβαίνει. Λέγει δὲ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τὴν τοῦ ἐξηγουμένου δύναμιν ἀναφέρων, ἀλλ' ἐπὶ τὴν χάριν τῶν (75) γεγραμμένων, φυσικῶς ἔχουσαν τὸ εὐπαράδεικτον, καὶ πάσῃ καρδίᾳ προσήγες τε καὶ φίλον, τῶν τὸ ἀληθές τοῦ πιθανοῦ προτιμῶντων. Καθὼ καὶ ὁ Ψαλμῶδς (74) ἐμφατικώτατα τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς παριστῶν, Ὡς γλυκεία, φησὶ, τῷ λόγῳ μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι τῶν στόματι μου. Χθὲς τοίνυν, καθέσθον ἦν δυνατὸν (75), τῇ περὶ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ διατριβῇ τὰς ψυχὰς ὁμῶν εὐφράνασας, πάλιν ἀπηγγελάσαμεν (76) σήμερον ἐν δευτέρᾳ ἡμέρᾳ. τῶν τῆς δευτέρας ἡμέρας ἔργων τὰ θαύματα κατορθώματα. Ἀλλὰ γὰρ οὐ λέληθες με, οἱ πολλοὶ ταχύνται τὸν βαναύσων τεχνῶν, ἀγαπητῶς ἐκ τῆς ἐξ ἡμέραν ἐργασίας τὴν τροφήν ἑαυτοῖς (77) συμπορίζοντες, περιστέττασιν ἡμᾶς, οἱ τὸν λόγον ἡμῶν συντέμνουσιν, ἵνα μὴ ἐπὶ πολλῷ τῆς ἐργασίας ἀφελκωνται. Πρὸς οὗς τί φημι; Ὅτι τὸ δανεισθῆν τῷ Θεῷ τοῦ χρόνου μέρος οὐκ ἀφανίζεται, ἀλλὰ σὺν μεγάλῃ ἀποδοταί παρ' αὐτοῦ τῇ προσθήκῃ. Καὶ γὰρ ὅσαι περιστάσεις ἀρχολίας ποικιλαί, ταύτας ὁ Κύριος παραπέμψει· καὶ σώματι τόνον, καὶ ψυχῇ προθυμίαν, συναλλαγμάτων εὐμάρειαν, καὶ τὴν εἰς πάντα τὸν βίον εὐδοίαν τοῖς τὰ πνευματικὰ προτιμότερα πειουμένους διδοῦς. Κἂν ἐν τῷ παρόντι δὲ μὴ κατ' ἐλπίδας ἡμῶν (78) ἐκβῆ τὰ σπουδαζόμενα, ἀλλὰ πρὸς γε τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα ἀγαθὸς θησαυρὸς ἢ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος. Ἄνελε τὸν τῆς καρδίας πάσαν τοῦ βίου μέριμναν, καὶ ἴλον μοι σεαυτὸν ἐνταῦθα συναγάγε. Οὐ γὰρ ἐφελός τι τῆς τοῦ σώματος παρουσίας, τῆς καρδίας σου περὶ τὸν γῆϊνον θησαυρὸν πονουμένης.

2. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀπὸ μέσου ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἦῃ καὶ χθὲς ἠκούσαμεν Θεοῦ ῥημάτων· Γενηθήτω φῶς· καὶ σήμερον· Γενηθήτω στερέωμα. Πλέον δέ τι ἔχειν δοκεῖ τὰ παρόντα, ὅτι οὐκ ἀπέμεινεν (79) ὁ λόγος ἐν ψιλῷ τῷ προστάγματι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν καθ' ἣν ἐπιζητεῖται τοῦ στερώματος ἢ κατασκευῆς προεδιόρισεν· Ἴνα διαχωρῶνται, φησὶν, ἀπὸ μέσου ὕδατος καὶ ὕδατος. Πρῶτον μὲν οὖν ἀναλαβόντες ζητήσωμεν, πῶς ὁ Θεὸς διαλέγεται. Ἄρα τὸν ἥμετερον (80) τρόπον, πρότερον μὲν ὁ ἀπὸ τῶν πραγμάτων τύπος ἐγγίνεται τῇ

niam, ita vespertinam letitiam effecit, nunc ad secundæ diei miracula transit. Hoc autem dicit, nec tamen refero ad enarrantis facultatem, sed ad eorum quæ scripta sunt gratiam, quæ a natura id habet ut facile excipiantur, omnique cordi eorum qui veritatem probabiliter anteponunt, blanda sit et grata. Juxta quod et Psaltes significatissime suavitatem exhibens veritatis, ait : *Quam dulcia locutionibus meis eloquia tua, super mel ori meo* **. Postquam itaque hesternæ de Dei eloquiis tractatione, quantum in nobis situm fuit, animas vestras exhilaravimus : iterum hodie secundæ diei convenimus, miracula operum secundæ diei spectaturi. At enim non me latet, multos artium mechanicarum officines circumstare nos, qui sibi ex diurna opera viviparantes victum, nos sermonem discindere ac decurtare cogunt, ut ne diutius ab opera distrahantur. Iatis quid dicam ? Nimirum istam temporis partem, Deo fœnore datum, nequaquam perdis, sed magno cum incremento ab ipso rependis. Etenim quicumque casus impedimentum afferunt, eos Deus avertet ; ac corpori robur, animo alacritatem, facilitatem commercii et prosperitatem per totam vitam iis qui spiritualia prætulere, largiturus est. Etsi autem in præsentī non secundum spem procedunt nostra studia, ac certe Spiritus doctrina pro futuro sæculo thesaurus bonus est. Tolle igitur ex corde omnem victis sollicitudinem, totumque te ipse mihi collige. Nec enim quidquam ex corporis præsentia percipitur emolumentī, si tuum cor in terreno thesauro comparando occupatur.

2. Et dixit Deus : *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter aquam et aquam* **. Jam audivimus heri Dei verba : *Fiat lux*. Et hodie : *Fiat firmamentum*. Amplius autem quiddam habere videntur præsentia : quandoquidem sermo non in nuda præcepto permansit, sed causam etiam cur firmamenti structura requiratur, declaravit, dum ait : *Ut sit discernens inter aquam et aquam*. Primum quidem quod susceptum est, id inquiremus, quomodo Deus loquatur. Num more nostro, prius rerum species imprimatur in intellectu : deinde post conceptam animo imaginem propria

** Psal. cxviii, 105. ** Gen. i, 7.

(75) Colb. primus ἐπὶ τῆς χάριτος τῶν.
(74) Editi cum nonnullis mss. ὁ ψαλμῶδς. et ita legit Eustathius. At vero mss. quinque ὁ Ψαλμῶδς.
(75) Colb. primus καθέσθον πᾶσιν δυνατὸν, prout quique poterat. Haud multo post editio Paris. cum Regiis tertio et quarto ψυχὰς ὁμῶν, et sic legit Eustathius. Sed editio Basil. cum quinque mss. ψυχὰς ἡμῶν.
(76) Colb. primus ἀπαντήσωμεν. Ibidem editi ἐν τῇ δευτέρᾳ. Sed deest articulus in sex mss. Hoc ipse in loco quatuor mss. δευτέρας ἡμέρας ἔργων. Deest ἡμέρας in editis et in nonnullis mss. Colb. secundus ἔργων τὰ θαυμάσια.
(77) Colb. primus τροφήν ἑαυτῶν. Ea videtur esse

vis vocis ἀγαπητῶς· Qui *viventes secum bene actus, si victum ex diurna opera sibi comparant*. Hoc est, victum vix parantes, et parasse satis habentes. Mox mss. septem λόγον ἡμῶν συντ. Editi λόγον ἡμῶν. Infra τὸ δανεισθῆν. Leger notam Ducei, qua vim verbi ἀνελεῖσθαι explicat. Sic verit vir doctus : *Quam [portionem] commodarint*.

(78) Ita mss. Combef. cum aliis quinque mss. Editi cum Regio tertio ὅμῶν.

(79) Sic editio Basil. cum septem mss. Editio Paris. ἐπέμεινε.

(80) Editi κατὰ τὸν ἥμετερον. Deest κατὰ in mss. Aliquanto post tres mss. φαντασιωθῆναι, non dissimili sensu.

et unicuique subjecto accommodas significaciones A
 selligens, enuntiat? num denique vocalium organo-
 ministerio cogitata committens, ita demum
 per aeris impressionem, ad vocis motum articulate
 distinctum accommodatam, cogitationem internam
 manifestat? Et quomodo non fabulosum est, dicere
 Deum ad suas cogitationes declarandas circuitione
 tali indigere? Nonne magis pius est dicere,
 voluntatem divinam, primumque motionis in-
 telligentis impetum, Verbum esse Dei? Porro
 verborum ambitu ipsum adumbrat delineatque
 Scriptura, ut demonstret quod non volnerit
 solum fieri creaturam, sed eam etiam in lu-
 cem edi per quempiam operis sui socium ac con-
 sortem. Poterat enim, uti initio locutus fuerat, de
 singulis dicere: *In principio fecit Deus cælum et*
terram; deinde: *Fecit lucem*; tum: *Fecit firma-*
mentum. Nunc autem Deum imperantem et collo-
 quentem inducens Scriptura, illum cui imperat, et
 quocum loquitur, tacite subindicat, quippe quæ
 nobis non invidet cognitionem, sed ad desiderium
 nos accendat; dnm arcani vestigia quadam ac
 indicia commonstrat. Quod enim labore partus
 est, cum gaudio suscipitur, et diligenter conserva-
 tur: contra, quæ facile comparantur, ea cum con-
 temptu possidentur. Quapropter via quadam et or-
 dine nos ad Unigeniti notitiam perducit. Et certe
 vocali sermone non erat opns incorporeæ naturæ
 quandoquidem quæ fuerant cogitata, isthæ cum
 eo qui operis socius ac consors erat, poterant com-
 municari. Quamobrem quenam erat sermonis ne-
 cessitas iis, qui ipsa cogitatione se invicem suorum
 consiliorum poterant facere participes? Nam vox
 propter auditum, et auditus propter vocem. Porro
 ubi non est aer, nec lingua, nec auris, nec meatus
 intortus sonos ad sensum in capite repositum refe-
 rens: ibi neque verborum usus est: sed ex ipsa,
 ut ita dicam, animi cogitatione fit voluntatis com-
 municatione. Quare, quod aiebam, ut ad inquisitione
 personæ ad quam hic sermo dirigitur, excita-
 retur mens nostra, sapienter atque scite illa lo-
 quendi forma usurpata est.

3. Disquirendum est secundo loco, an hoc fir-
 mamentum sit aliud quid ab eo cælo, quod in prin-
 cipio factum fuerat: quod ipsum itidem appellatum
 sit cælum, vel, utrum duo omnino sint cæli. Sed qui
 de cælo disserere philosophi, amittere linguas suas
 malint, quam id ceu verum admittere. Ponunt enim
 cælum unum esse, nec ejus esse naturæ, ut secundam,
 aut tertium, aut multiplex ei accedat, cum, ut putant,
 tota cælestis corporis substantia ad unicum consti-

νοήσει, έπειτα μετά τὸ φαντασθῆναι, ἀπὸ τῶν ὑπο-
 κειμένων τὰς οικείας καὶ προσφύεις ἐκάστου σημα-
 σίας ἐκλεγόμενης ἐξαγγέλλει; εἶτα τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν
 φωνητικῶν ὀργάνων παραδούς τὰ νοηθέντα, ὁλοῦται
 διὰ τῆς τοῦ ἀέρος τυτώσεως, κατὰ τὴν ἐναρθρον τῆς
 φωνῆς κίνησιν, ἐν τῷ κρυπτῷ νόημα σαφηνίζει (81);
 Καὶ πῶς οὐ μυθώδες τῆς τοιαύτης περιόδου λέγειν
 τὸν θεὸν χρῆζειν πρὸς τὴν τῶν νοηθέντων δῆλωσιν;
 Ἡ εὐσεβέστερον λέγειν, ὅτι τὸ θεῖον (82) βούλημα καὶ
 ἡ κρῶτή ὀρμή τοῦ νοεροῦ κινήματος, τοῦτο λόγος ἐστὶ
 τοῦ θεοῦ; Ἐγματίζει δὲ αὐτὸν διεφορικῶς ἡ Γραφή,
 ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχὶ γενέσθαι μόνον ἐβουλήθη τὴν κτί-
 σιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τίνος συνεργοῦ παραχθῆναι ταύτην
 εἰς γέννησιν. Ἐδύνατο γὰρ, ὡς ἐξ ἀρχῆς εἶπε, περὶ
 πάντων ἐπιτελεῖσθαι· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐ-
 ρανὸν καὶ τὴν γῆν· εἶτα· Ἐποίησε φῶς (83)· εἶτα·
 Ἐποίησε τὸ στερέωμα. Νῦν δὲ τὸν θεὸν προσά-
 ττοντα καὶ διαλεγόμενον εἰσαγάσσει, τὸν ᾧ προστάσει
 καὶ ᾧ διαλέγεται κατὰ τὸ σωπώμενον ὑποφαίνει, οὐ
 βασκαίνουσα ἡμεῖν τῆς γνώσεως, ἀλλ' ἐκακουσα
 ἡμᾶς πρὸς τὸν πόθον, δι' ἧν ἔχνη τινὰ καὶ ἐμφάσεις
 ὑποβάλλει τοῦ ἀπορρήτου. Τὸ γὰρ πῶτιμ κτηθὲν πα-
 ριχαρῶς ὑπεδέχθη καὶ φιλοπόνως διεφυλάχθη· ὡν
 μέντοι πρόχειρος ὁ ποριμὸς, τοῦτων ἡ κτήσις εὐ-
 καταφρόνητος. Διὰ τοῦτο ὁρᾷ τινι καὶ τάξει εἰς
 τὴν περί τοῦ Μονογενοῦς ἔνοιαν προσεβάζει (84).
 Καταίγει τοῦ ἐν φωνῇ λόγου οὐδὲ οὕτως ἦν χρεια τῇ
 ἀσωμάτῳ φύσει, αὐτῶν τῶν νοηθέντων μεταδιδόσθαι
 δυναμένων τῶν συνεργούτων. Ὅστε τις χρεια λόγου
 τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοήματος κοινωνεῖν ἄλ-
 λήλοις τῶν βουλευμάτων; Φωνὴ μὲν γὰρ δι' ἀκοήν,
 καὶ ἀκοή φωνῆς ἔνεκεν· ἔπου δὲ οὐκ ἀήρ, οὐχὶ
 γλώσσα, οὐχὶ οὖς, οὐ πόρος σχολιδῆς ἐπὶ τῆν ἐν τῇ
 κεφαλῇ συναίσθησιν ἀναφῶρων τοὺς φάρους, ἐκεῖ οὐδὲ
 ῥημάτων χρεια, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀνέκτοι (85) τας,
 τῶν ἐν καρδίᾳ νοημάτων τοῦ θελήματος ἡ μεταδόσις.
 Ὅτι οὐκ ἐφηγ, ὥστε διανασθῆναι τὸν νοῦν ἡμῶν
 πρὸς τὴν ἔρευναν τοῦ προσώπου πρὸς ὃν οἱ λόγοι, σο-
 φῶς καὶ ἐντέλικως τὸ σχῆμα τοῦτο τῆς διαλεκτοῦ παρ-
 εἰληπται.

3. Δεύτερον ἐστὶν ἐξετάσαι, εἰ ἔτερον παρὰ τὸν
 ἐν ἀρχῇ πεποιημένον οὐρανὸν τὸ στερέωμα τοῦτο, ὃ
 καὶ αὐτὸ ἐπιτελήθη οὐρανός, καὶ εἰ ὁλοῦς οὐρανοὶ δύο·
 ὅπου οἱ τὰ περὶ οὐρανοῦ φιλοσοφῆσαντες (86) εἰσιν·
 ἂν μᾶλλον τὰς γλώσσας προσέσται, ἢ ὡς ἀληθῆς παρα-
 βέξασθαι. Ἐνα γὰρ ὑποτιθενται οὐρανὸν, καὶ οὐκ
 ἔχειν αὐτῷ φύσιν, δεύτερον, ἢ τρίτον, ἢ πολλοῖσιν
 προσγεθένται, πάσης τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ σώμα-
 τος εἰς τὴν τοῦ ἐνδῆ σύστασιν ἀπαναλωθείσης, ὡς

(81) Colb. primus σαφηνίζειται.

(82) Ita quinquę mss. Editi cum uno aut altero ms. τὸ εἶον.

(83) Ita codices septem. Illud, εἶτα ἐποίησε φῶς, desideratur in editis. Mos editio Basil. cum Bodl. et cum pluribus aliis mss. προστάσει. Nec ita multo post voce ἀπορρήτου, arcani, intelligit Basilium Verbum, quasi Deus cum Verbo in condendo mundo fuisset collocutus.

(84) Reg. primus cum Coll. primo προσεβάζει.

(85) Sic septem mss. Editi ὡς ἀνεῖτη. Ibidem Regii primus, tertius, quartus et quintus ἐν καρδίᾳ. Editi cum aliquibus mss. τῶν ἔκκαρδιων. Reg. sextus τῶν ἔκκαρδιων θελημάτων.

(86) Colb. primus φιλοσοφούντες. Statim Bodl. cum aliis duobus mss. ὡς ἀληθῶς. Ibidem Colb. vrimus ὑποβέξασθαι.

οἶνται. Ἐν γάρ φασι (87) τὸ κυκλοφορικὸν σῶμα, ἂν καὶ τοῦτο πεπερασμένον· ὅπερ εἰ συναπηρτισται τῷ πρώτῳ οὐρανῷ, μὴδὲν ὑπολείπεται πρὸς δευτέρου ἢ τρίτου γένεσιν. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ ὕλην ἀγέννητον ἐπεισάγοντες τῷ δημιουργῷ φαντάζονται, ἐκ τῆς πρώτης μυθοποιίας πρὸς τὸ ἀκόλουθον φεύθος ὑποφερόμενοι (88)· ἡμεῖς δὲ ἀξιούμεν τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοῦ μὴ πρότερον ἡμᾶς καταχλευθεῖν πρὶν τὰ πρὸς ἀλλήλους διδάσκειναι. Εἰαὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς οἱ ἀκείρους οὐρανοὺς καὶ κόσμους εἶναι φασιν, ὡς ὅταν ἀπελῆγξωσιν τὸ ἀπίθανον οἱ ἐμβριθεστέραις ταῖς ἀποσειῆσαι χρώμενοι, καὶ ταῖς γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις στήσασθαι μὴ ἔχεν φύσιν ἄλλον οὐρανὸν γενέσθαι, παρὰ τὸν ἕνα, τότε καὶ (89) μᾶλλον καταγελασόμεθα τῆς γραμμικῆς καὶ ἐντέχου αὐτῶν φλυαρίας, ἐπερ ὄντως πομφολυγας διὰ τῆς ὁμοίας αἰτίας, γινόμενας μίαν τε καὶ πολλὰς, εἶτα ἀμφιβάλλουσι περὶ οὐρανῶν πλείονων, εἰ ἔξαρκεῖ αὐτοῖς ἡ δημιουργικὴ δύναμις παραγαγεῖν εἰς τὸ εἶναι. Ἐν τῇ ἰσχῷ καὶ τὸ μέγεθος νοδὲν ἡγούμεθα διαφέρειν τῆς κοίτης νοτίδος τῆς ὑπερρυσωμένης ἐν ταῖς κρουνοῖς, ὅταν πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ θεοῦ δύναμεις ἀποδιλέψωμεν. Ἄστε καταλαστας αὐτοῖς (90) ὁ τοῦ ἀδύνητου λόγος. Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτον ἀπέχομεν τῷ δευτέρῳ ἀπειστέιν, ὥστε καὶ τὸν τρίτον ἐπιζητούμεν, οὗ τῆς θέας ὁ μακάριος Παῦλος (91) ἤξιώθη. Ὁ δὲ ψαλμὸς, ὀνομάζων οὐρανοὺς οὐρανοῦν, καὶ πλείονων ἡμῖν ἐνοιῶναι ἐνεποίησιν. Οὐ δὲ πῶς ἐπὶ ταῦτα παραδοξότερα τῶν ἐπὶ τὰ κύκλῳ, καθ' ὅν οἱ ἐπὶ τὰ ἀστέρες σχεδὸν παρὰ πάντων συμμέτρως ὁμολογοῦνται φέρεσθαι. οὗς καὶ ἐνερμίσθαι φασὶν ἑτέρῳ τῷ ἔτερον, κατὰ τὴν εἰκόνα τῶν κἀδῶν τῶν εἰς ἀλλήλους ἐμβιεθῆναι. Τούτους δὲ τὴν ἐναντίαν τῷ παντὶ φερομένης (92), περιστοιχομένην τοῦ αἰθέρος αὐτοῖς, εὐηχῶν τινα καὶ ἐναρμόνιον ἀποδοιδάσαι φθόγγον, ὥστε πᾶσαν τὴν ἐν μελωδίᾳ ἡδονὴν ὑπερβάλλειν. Εἶτα ἐπεικὴν τὴν διὰ τῆς αἰσθησεως πίστιν οἱ ταῦτα λέγοντες ἀπαυτῶνται, εἰ φασιν· Ὅτι διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς συνήθειαν πρὸς τὸν φέρον ἐκ πρώτης γενέσεως συνεπιθεθέντες αὐτῷ, ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὸ ἀκούειν μελέτης τὴν αἰσθητικὴν ἀφηρημένα· ὥστε οἱ ἐν ταῖς χαλκείαις συνεχῶς τὰ ὡτα κατακρούμενοι. Ἐν τῷ σεσοφισμένῳ καὶ σαθρῶν διελέγχειν, οὕτως ἐναργῶς οἱ πρώτης ἀκοῆς πᾶσι καταφανόμενον, οὐκ ἔστιν ἀνδρὸς ὅτε χρόνου εἶδος φείδεσθαι, ὅτε τῆς συνάσεως τῶν ἀκούοντων στοχαζομένου. Ἄλλὰ τὰ τῶν ἐξῴθεν τοῖς ἐξῴ καταλιπόντες ἡμεῖς ἐπὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸν ὑποστρέφομεν (93) λόγον. Εἰρήται μὲν οὖν τίσι τῶν πρὸ ἡμῶν, μὴ

tuendum fuerit consumpta. Etenim corpus in orbem 24 circumactum, unum esse aiunt, illudque finitum esse : quod sane si omnino insumptum est ad primum cœlum conciliendum, consequens fuerit ut nihil jam ad secundi vel tertii generationem supersit. Hæc quidem fingunt, qui opifici ingenitiam materiam subministrant, ex hoc primo commento fabuloso ad subsequentes mendacium delapsi : nos vero Græcorum sapientes rogamus, ut ne prius nos irrideant, quam inter se conuenerint. Sunt enim inter ipsos, qui cœlos et mundos aiunt esse infinitos : quorum cum ineptias redarguerit ii, qui argumentis utuntur grauioribus, atque geometricis demonstrationibus probauerint id naturæ repugnare, ut cœlum aliud præter unum fiat ; tunc eorum lineares artificiales nugæ etiam magis deridebimus. Siquidem etsi ob similes causas fieri vident sive unam, sive multas bullas, nihilominus de cœlorum multitudine dubitant, an potestas electrici eos in lucem edere poterit. Quorum robur ac magnitudinem, cum ad diuinæ potentie præstantiam respicimus, ab eo humore concavo qui in fontibus salientibus intumescit, nihil differre putamus. Quare id heri non posse ridicule dicunt. Sed tantum abest, ut nos de altero cœlo dubitemus, ut etiam tertium cuius aspectu beatus Paulus dignatus est, inquiramus. Psalmus autem dum nominat cœlos cœlorum **, plerumque etiam tribuit nobis notitiam. Neque vero hæc stupenda sunt magis, quam septem circuli : in quibus stellas septem ferri omnes uno ferri consensu conflentur : quos etiam alterum alteri, instar cadorum in se mutuo insertorum, aptatos esse astruunt. Quin etiam hosce circulos contrarij universi motui cursu abreptos, difflisso ab ipsis æthere, gratum quemdam ac concinnum sonum contendunt reddere, adeo ut melodia suauitatem omnem exsuperet. Deinde cum ii qui talia dicunt, sensum fidem ac testimonium rogantur, quid respondent? Nos ob eam quam initio cum sono habemus consuetudinem, huic eidem sono a primæ ortu assuetos, sensu isto præ frequentij audiendi exercitatione privati ; periude atque hi quorum aures in officinis ærariis assidue obundantur. Quorum confutare cavillationem ac fatuitatem, ita aperte omnibus ex primo auditu se prodentem, viri non est, qui aut parcere sciat temporij, aut audientium intelligentiam coniectet. Verum externa externis relinquentes, nos ad ecclesiasticum revertimur

** II Cor. xii, 2. ** Psal. cklviii, 4.

(87) Nonnulli mss. φσι

(88) Colb. secundum interpretem. Ibidem Reg. primus τῶν Ἑλλήνων παῖδας, Græcorum pueros.

(89) Sic mss. mult. Deest καὶ in editis. Subinde codices deo τῆς γραμματικῆς καὶ.

(90) Colb. primus αὐτῶν. Editi cum utroque Coisl. et cum aliis multis αὐτοῖς. Haud multo post editio Basil. cum decem mss. ἀπιστεῖν, ὅτι καὶ τὸν. Editio Paris. ὡσεὶ καὶ τὸν.

(91) Codices tres ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος. Editi cum Colb. primo ὁ μακάριος Παῦλος. Lege

Ducum, de cœlorum numero. Ibidem Colb. secundus ὁ δὲ Ψαλμὸς. Aliquanto post sex mss. Οὐ δὲ πῶς ἐπὶ ταῦτα. Editi οὐ δεῖται ἐξ.

(92) Colb. primus cum Reg. sexto περιεπερομένους. Statim mss. nostri plerique omnes cum Boill. εὐηχῶν τινα. Editio Paris. ἐνηχῶν τινα, non ita recte.

(93) Sic codex Combef. cum aliis tribus mss. Editi et Colb. primus ὑποστρέφομεν. Reg. quintus ὑποστρέφομεν. Aliquanto post Colb. primus παραβέσθαι. Statim codex idem ἐναυθα δὲ ἐπεργαστικώτερον.

sermonem. Dictum est igitur a quibusdam, qui nos præcessere, sed secundi cæli generationem hanc esse, quæ ampliore prioris explanationem : propterea quod illic cæli et terræ creatio in summa traditur, hic vero Scriptura modum quo singula facta sunt, accuratius nobis et perfectius exponit. Nos autem, cum et nomen aliud et munus secundi cæli proprium traditum sit, dicimus hoc cælum ab eo quod in principio conditum fuit, aliud esse : siquidem solidioris est naturæ, ac præcipuum universo

4. Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter aquam et aquam. Et fecit Deus firmamentum : et divisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, et inter aquam quæ erat super firmamentum ⁹⁵. Sed antea quam Scripturæ sententiam attingamus, id quod ab aliis obijcitur, dissolvere euitamur. Percontantur enim nos, si sphaerale est firmamenti corpus, ut ipsi testantur oculi, si itidem aqua diffundere et e supernis quaquaversum dilabi soleat, quomodo potuerit in gibba firmamenti circumferentia retineri? Quidnam ad hoc respondebimus? In primis quidem, quod etiamsi quidpiam a nobis rotundum conspiciatur secundum internam convexitatem, nequaquam necesse sit externa etiam superficie ad sphaeræ modum confectum fuisse, aut totum esse perfecte rotabile, ac plane et æqualiter circumductum : quandoquidem lapidea balnearum tecta, et ædium in antri speciem ædificatarum structuras videmus ; quæ licet in semicirculi formam ex parte interni aspectus circumducantur, sæpe tamen in superioribus tecti partibus levem ac planam habent superficiem. Neque igitur huius rei gratia facessant negotia sibi ipsis, neque nobis exhibeant, quasi aquam in supernis partibus detinere non valeamus. Consequens autem fuerit dicere, quæ sit natura firmamenti, et ob quam causam iussa sit medium quendam inter aquam locum obtinere. Solet Scriptura in iis rebus quæ robore ac viribus præpollent, nomen firmamenti usurpare : velut cum dicit : Dominus firmamentum meum, et refugium meum ⁹⁶ ; et : Ego confirmavi columnas ejus ⁹⁷ ; et illud : Laudate eum in firmamento virtutis ejus ⁹⁸. Et quidem philosophi hoc corpus dicunt firmum, quod quasi solidum est et plenum, quod ita appellatur, ut a mathematico distinguatur. Est autem mathematicum, quod in solis consistit di-

Α δευτέρου οὐρανοῦ γένεσιν εἶναι ταύτην, ἀλλ' ἐπεξηγήσθαι τὸν πρότερον, διὰ τὸ ἐκεῖ μὲν ἐν κεφαλαιῷ παραδεχόμεθα οὐρανοῦ καὶ γῆς ποίησιν, ἐνταῦθα δὲ ἐπεξεργαστικώτερον τὸν τρόπον καθ' ὃν ἕκαστον γέγονε τὴν Γραφὴν ἡμῖν παραδίδόσθαι. Ἡμεῖς δὲ φαινομεν ὅτι ἐπειδὴ, καὶ (94) ὄνομα ἑτερον καὶ χρεῖα ἰδιόζουσα τοῦ δευτέρου οὐρανοῦ παραδίδονται, ἑτεροῦ ἐστὶ παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ παποιημένον οὗτος, στερεωτέρας φύσεως, καὶ χρεῖαν ἐξαιρέτων τῶ παντὶ παρεχόμενος.

4. Καὶ εἶπερ ὁ θεὸς· Γενθήτω (95) στερεῶμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω διαχωρίζων ἀπὸ μέσῳ ὕδατος καὶ ὕδατος. Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ στερεῶμα· καὶ διεχώρισεν ὁ θεὸς ἀπὸ μέσῳ τοῦ ὕδατος ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ μέσῳ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. Καὶ πρὸ γὰρ τοῦ εἰρησθαι τὴν διανοίαν τῶν γεγραμμένων, περιθωμένον τὸ παρὰ τῶν ἄλλων ἀντεπαγόμενον διαλύσαι. Ἐρωτῶσι γὰρ ἡμεῖς, εἰ σφαιρικὸν μὲν τὸ σῶμα τοῦ στερεώματος, ὡς ἡ θύξ ἐρηλοῦ, ῥυθὸν δὲ τὸ ὕδωρ καὶ περιολισθαῖον τοῖς ὕψηλοις, πῶς ἂν ἐδυνήθη (96) ἐπὶ τῆς κυρτῆς περιφέρειας τοῦ στερεώματος ἰδρυνθῆναι ; Τί δὲ πρὸς τοῦτο ἑρούμεν ; Ὅτι μάλιστα μὲν οὐκ, εἰ τι πρὸς ἡμᾶς κυκλωτέρως ὀρθαίαι κατὰ τὴν ἐνδον κοιλότητα, τοῦτο ἀνάγκη καὶ τὴν ἐξωθεν ἐπιφάνειαν (97) σφαιρικῶς ἀπειρησθαι, καὶ ὅσοι ἀκριβῶς ἐνορτοῦν εἶναι καὶ λείους περιηγόμενον· ὅπου γὰρ ὀρώμεν τῶν τε λουτρῶν τοὺς λειθίνους ὀρόρους καὶ τὰς τῶν ἀνθρωπῶν οἰκοδομημάτων κατασκευὰς, ἃ κατὰ τὴν ἐνδον ὄψιν εἰς ἡμικύκλιον σχῆμα περιηγμένα, ἐν τοῖς ἄνω τοῦ τέλους (98) ὀμαλῆν ἔχει πηλῶσιν τὴν ἐπιφάνειαν. Ὅποτε τοῦτο γὰρ ἕνεκα αὐτοῦ ἐχέτωσαν πράγματα, μήτε ἡμῖν παρεχέτωσαν, ὡς οὐ δυναμένους τὸ ὕδωρ κατασχέειν ἐν τοῖς ἄνω. Ἐξῆς δ' ἀνεῖθι λέγειν, τίς ἡ φύσις τοῦ στερεώματος, καὶ διὰ τίνα αἰτίαν μεσιτεῖεν ἐτάχθη τῷ ὕδατι (99). Τὸ τοῦ στερεώματος ὄνομα σύνθετος τῆ Γραφῆ ἐπὶ τῶν κατ' ἰσῶν ὑπερβαλλόντων τάσσειν· ὡς ἔστιν λέγει· Κύριος στερεῶμα μου καὶ καταφυγὴ μου· καὶ, Ἐγὼ ἑστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς· καὶ τὸ, Ἀνεῖθε αὐτὸν ἐν στερεώματι συνάμειος αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ ἔξωθεν στερεὸν λέγουσι σῶμα τὸ ὅλον ναπέδον καὶ πᾶντες, ὃ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ μαθηματικῶ λέγεται. Ἐστὶ δὲ τὸ μὲν μαθηματικὸν τὸ ἐν μόναις ταῖς διατάσσεται τὸ εἶναι ἔχον, ἐν τῷ πλάτει, λέγω καὶ τῷ βάθει, καὶ τῷ ὕψει (1)· τὸ δὲ στερεὸν δ

⁹⁵ Gen. 1, 6, 7. ⁹⁶ Psal. xvii, 5. ⁹⁷ Psal. lxxiv, 4.

⁹⁸ Psal. xl, 1.

(94) Ita mss. plures. Deest talis in editis.

(95) Sic mss. plerique omnes cum sacro textu. Hæc verba, καὶ ἔστω διαχωρίζων ἀπὸ μέσῳ ὕδατος καὶ ὕδατος, desiderantur in vulgatis.

(96) Reg. primus πῶς ἀνδυνήσεται. Reg. sextus ἀνδυνήσεται.

(97) Colb. primus ἐξωθεν περιφέρειαν, externam circumferentiam.

(98) Nonnulli mss. τοῦ στέγους. Max mss. τούτου γὰρ ἕνεκεν. Editio Paris. ἕνεκα. Colb. primus τούτου γὰρ ἕνεκεν.

(99) Colb. primus τὸ ὕδωρ.

(1) Sic Regii primus, tertius, quartus, quintus

et sextus cum Colb. secundo et cum utroque Coisl. Editio Basil. ἐν τῷ πλάτει λέγω, καὶ τῷ ὕψει, καὶ τῷ βάθει : quibus vocibus percelebra tres dimensionones intelliguntur, latum, profundum et longum. Nam βάθος; hic summi videtur pro μήκος, hoc est, pro longitudine. Et vero docet Budæus, βάθος altitudinem dici, quæ refertur ad τὸ μήκος. Loge Theaurum Henrici Stephani ad vocem βάθος. Editio Paris. ἐν τῷ πλάτει λέγω καὶ τῷ μήκει καὶ τῷ βάθει. Optime quidem : sed codex nullus huic lectioni suffragatur. Unde typographi Parisenses sic excusside videtur non ex fide codicum mss., sed de suo. Noto tamen eos fraudis accusatos aut falla-

πρὸς τοὺς διαστήμασι καὶ τὴν ἀντιτυπίαν ἔχει. Τῇ δὲ Ἀ Γραφῇ σύνηθες τὸ κραταῖον καὶ ἀνένδοτον στερέωμα λέγειν, ὡς καὶ ἐπὶ ἀέρος πολλὰκις καταπικνωθέντος τῇ φωνῇ ταύτῃ κερῆσθαι· ὡς ἔταν λέγῃ· Ὁ στερεὸν βροντήν. Τὴν γὰρ στερρότητα καὶ ἀντιτυπίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἐναπολαμβανόμενου ταῖς κοιλότητι τῶν νεφῶν (2), καὶ διὰ τὸ βραχὺ ἐκρηγνῆσθαι τοὺς κατὰ τὰς βροντὰς ἀποτελούντος φόρους, στερέωσιν βροντῆς ἢ Γραφῇ προσηγόρευσε. Καὶ νῦν τοίνυν ἠγοῦμεθα ἐπὶ τινος στερρόδος φύσεως στέγειν τοῦ ὕδατος τὸ ὀλισθηρὸν καὶ εὐδιάλυτον (3) ἐξαρκούσης, τὴν φωνὴν ταύτην τετάχθαι. Καὶ οὐ δῆπου, ἐπειδὴ κατὰ τὴν κοινὴν ἐκδοχὴν ἐκ τοῦ ὕδατος δοκεῖ τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ἢ ὕδατι πεπηγῶτι ἐμφορὸς εἶναι προσήκει νομίζειν, ἢ τινι τοιαύτῃ ἕλῃ ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος διηθήσεως τὴν ἀρχὴν λαμβανούσης, ὅποια ἐστὶν ἢ τε τοῦ κρυστάλλου λίθου, ἢ δὲ ὕπερβάλλουσαν τοῦ ὕδατος πῆξιν μεταποιεῖσθαι φασιν, ἢ ἢ τοῦ σπέκλου φύσει (4) ἐν μέταλλοις συνισταμένη. Ἄλλως δὲ θεοὶ διαγῆς, ἰδιάζουσαν καὶ καθαρωτάτην τὴν διαφάνειαν κεκτημένους, ὅς, ἐὰν κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἀκρῆθῃς εὐρεθῇ, μήτε κατεδεδεσμένους σπερδόνι τινι, μήτε τὸ βάθος ὑπερβῆγμένους ταῖς διαρῶσιν, μικροῦ τῷ ἀέρι τὴν διαύγειαν ἔσκιεν. Οὐδὲν οὖν τούτων ἐκάζομεν τὸ στερέωμα. Παιδικῆς γὰρ τῷ ὄντι καὶ ἀπλῆς διανοίας τοιαύτας ἔχειν περὶ τῶν οὐρανῶν (5) πῦρ μὲν ἐν γῆ, ἀῆρ δὲ ἐν ὕδατι, καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως ἐν ἑτέρῳ τῷ ἑτερον· καὶ μηδὲν τῶν αἰσθήσει ὑποπιπτόντων στοιχείων εἰλικρινῆς ἐσσι καὶ ἀμιγῆς ἢ C τῆς πρὸς τὸ μέσον, ἢ τῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον κοινῶνας· τούτου ἕνεκεν καταδεχόμεθα τὸ στερέωμα ἢ ἐξ ἐνός τῶν ἀπλῶν, ἢ τὸ ἀπὸ τούτων μίγμα φῆσαι ὑπάρχειν, διδιδραγμένοι παρὰ τῆς Γραφῆς, μηδὲν ἐπιτρέψειν ἡμῶν τῷ νῷ πέραν τῶν συγκεχωρημένων φαντασιουθεῖν. Μὴ παραδράμη δὲ ἡμᾶς μηδὲ ἔκλεινο ἀπαρσῆμαντον, ὅτι μετὰ τὸ προστάξει τὸν Θεόν,

²² Amos iv 13.

cia, cum per asteriscum eo loci appositum, lectorem monere videantur, se sua, non codicum auctoritate ita edidisse. Illud autem omittere non debemus, codicem Bodleianum habere ἡμῆσι καὶ τῷ ἕλει. Sed, nisi me mea fallit opinio, vox ἡμῆσι primum apposita est ad marginem, eo consilio, ut moneretur lector per vocem ὕφος, qua usus erat Basilium, hic intelligi profundum; deinde hæc eadem vox ὕφος, quod sæpe factum est, in textum irrepit.

(2) Multi mss. νεφῶν. Mox editio Paris. ἀποτελούντος, prout emendaverat Montacutius ex Anglicis mss. Editio Basil. cum Regiis primo et quinto et cum duobus Colb. itemque cum Coisl. utroque et Bodl. ἀποτελούντος. Uterque Duc. cum Regiis tertio et quarto et cum aliis duobus Regiis ἀποτελούντος. Deest καὶ ante διὰ in mss. nonnullis. Cornarius hunc locum sic interpretatur: *Et quod violentius erumpant strepitus tonitrua efficiunt.* Eustathius vero, *quia spiritus conceptus in nubibus, violentius prorupit efficit sonum tonitrualem.* Anglica lectio ἀποτελούντος germana est ac genuina: quippe vox ἀποτελούντος ad vocem superiorem πνεύματος refertur, nisi dicere mavis attractionem esse.

mensionibus, in latitudine, inquam, ac profunditate et longitudine. Firmum autem illud est, in quo præter dimensiones durities etiam et renixus inest. Porro Scriptura, quod validum est et inflexibile, firmamentum vocare consuevit, ita ut etiam æreum valde densatum designatura, sæpe hæc ipsa voce utatur, velut cum dicit: *Firmans tonitru* ²². Soliditatem enim et renixum spiritus, qui in nubium sinibus inclusus, ob violentam eruptionem fragorem tonitruum edit, tonitruum firmitatem Scriptura appellavit. Itaque et hic hanc vocem pro firma quadam natura quæ aquam 26 usurpam ac facile dissolubilem continere possit, usurpata esse arbitramur. Nec vero, quoniam firmamentum ex communi acceptione ab aqua ortum traxisse videtur, putandum est illud simile esse aut aquæ congelatæ, aut tali cuidam materię, ex humore percolato principium accipienti. Qualis est natura aut crystalli lapidis, quem ob præstantissimam aquæ congelationem transmutati aiunt: aut specularis lapidis, qui inter metalla concrecit. Est autem hic lapis pellucidus, peculiari ac purissima claritate donatus, qui si pro sua natura sincerus et absolutus reperitur est, neque ulla exesus putredine, neque fissuris sese ad interiores usque partes extendentibus divisus, splendor aeri fere similis existit. Nulli igitur horum comparamus firmamentum. Puerilis enim revera et simplicis animi est, tales de cælestibus habere opinioniones. Neque tamen quoniam cuncta in cunctis insunt, ignis quidem in terra, aer vero in aqua, et ex aliis simpliciter alterum in altero; nec ut ullum est elementorum sub sensus cadentium purum et sincerum, omnem sive cum medio, sive cum opposito societatem excludens, non idcirco dicere audemus, firmamentum aut ex uno simplicium conflari, aut ex his permistionem quamdam esse: quandoquidem edocti sumus a Scriptura, ut nihil menti nostræ,

(3) Reg. sextus ὀλισθηρὸν καὶ εὐδιάλυτον. Infra Colb. primus νομίζειν τὸ ἀέρος τὴν γῆν.

(4) Editio Basil. cum quibusdam Anglicis, quibus adjungendi sunt duo Duc. et Regii primus, tertius, quartus, quintus et sextus et Bodl. cum utroque Coisl. τοῦ σπέκλου φύσει· quam lectionem putat Duceus mendosam esse atque vitiosam. Hinc, nisi valde fallor, factum est, ut editio Paris. habeat τὸ σπεκλαριου φύσει. Verum non facile adducar ut credam cum Duceo lectionem hanc σπέκλου inter menda recensendam esse. Libentius tunc codicem sequor auctoritatem, arbitrorque vocem σπέκλου substantivum esse, unde vox adjectiva σπεκλάριος derivatur. Et vero vox specularis, quæ respondet voci σπεκλάριος, adjectivæ sumitur apud Plinium lib. iii, cap. 31, ubi hæc leguntur: *Metallica... tota ferme Hispania scætes: Citerior et specularibus lapidibus.* Et lib. xxi, cap. 14: *Multa alvearia speculari lapide fecere.* Quamobrem evidimus, ut in codicibus mss. legitur, ἢ ἢ τοῦ σπέκλου φύσει. *Aut qualis est specti natura, hoc est, specularis lapidis.*

(5) Editi cum aliquibus mss. τῶν οὐρανῶν· alii quidam mss. τῶν οὐρανῶν. Mox editio Basil. cum mss. plurimis inter quos numerantur Coisl. uterque et Bodl. οὐδὲ εἰ. Editio Paris. οὐδὲ εἰ.

præter ea quæ concessa sunt, permittamus comminisci. Nos autem ne hoc quidem annotare omissimus, quod posteaquam præceperat Deus: *Fiat firmamentum*, non dictum est simpliciter: Et factum est firmamentum; sed, *Et fecit Deus firmamentum*; et rursum: *Divisit Deus*. Audite, surdi, et cæci, suspicite. Sed equis surdus est, nisi is, qui Spiritum non audit, magna adeo voce inclamantem? Equis vero cæcus est? Ille ipse est qui adeo clara de Unigenito argumenta non videt. *Fiat firmamentum*. Hæc vox est primariæ et principalis causæ. *Fecit Deus firmamentum*. Hoc est effectricis potentie atque creatricis testimonium.

5. Sed ad interpretationem continuandam sermonem revocemus. *Sit discernens*, inquit, *inter aquam et aquam*. Inlufita erat, ut videtur, aquarum effusio, cum quaquaversus inundarent terram, ac supra ipsam suspenderentur: ita ut ipsas inter et cætera elementa videatur esse proportio nulla. Propterea enim dicebatur antea abyssus terram undique circumdedisse. Verum ejus copie causam in sequentibus profereamus in medium. Profecto autem nemo vestrum, ne eorum quidem qui mentem habent valde exercitatus, atque in hac mortali et fluxa natura acute vident, opinionem hanc impetet, quasi res quæ secundum rationem fieri non possunt, aut quæ commentitius sunt, proponamus: neque a nobis exiget, ut 27 supra quo fulcro natura aquarum firmata sit, disquiramus. Qua enim ratione terram aqua graviozem ab extremis abducet et in medio peusilem collocat: eadem sane omnino et infinitam illam aquam tum propter naturalem quandam deorsum versus impetum, tum propter æquale ex omni parte pondus, circum terram quiescere concessuri sunt. Igitur terræ circumfusa erat immensa aque natura, nec tamen ipsi cum ea inerat proportio, sed eam longe superabat, opibice magno futurum sic initio prospiciente: ac propter necessitatem consequentem prima ordinante. Quid igitur opus erat, ut aqua amplius quam diei queat exsuperaret? Quoniam ignis substantia necessaria est universo, non ad constituendas solum res terrestres, sed ad universam etiam comprehendum. Nam mutuum esset totum, si uno hoc maximo et omnium opportunissimo elemento destitueretur. Jam vero hæc sibi mutuo adversantur et alterum alterius parit

Α Γενηθήτω στερέωμα, οὐκ εἴρηται ἀπλῶς, καὶ ἐγένετο στερέωμα· ἀλλὰ, Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ στερέωμα· καὶ πάλιν, Διεχώρισεν ὁ θεός. Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ, ἀναβλέφατε. Καὶ τίς κωφὸς ἀλλ' ἢ ὁ μὴ ἀκούων οὕτω μεγαλοφρονῶν ἐμβούτων (β) τοῦ Πνεύματος; Καὶ τίς τυφλὸς; Ὁ μὴ ἐνορῶν ταῖς οὐαῖς ἐναργεῖα περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποδείξει. Γενηθήτω στερέωμα. Αὕτη ἡ (γ) φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας. Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ στερέωμα. Αὕτη τῆς ποιητικῆς; καὶ θεμιτολογικῆς δυνάμειος μαρτυρία.

5. Ἄλλ' ἐπὶ τὰ συνήχη τῆς ἐξηγήσεως τὸν λόγον ἐπαναγάγωμεν. Ἐστὼ διαχωρίζων, φησὶν, ἀπὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἄπειρος μὲν ἦν, ὡς (β) εἶκοι, τῶν ὕδατων ἡ χύσις, πανταχῶθεν ἐπικυμαινόντων τῇ γῆ καὶ ἀπαιουρουμένων αὐτῆς ὡς καὶ τὴν πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα δοκεῖν ἀναλογίαν εἰσβαίνειν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς κατόπιν ἐλέγετο ἄβυσσος (9) πανταχῶθεν περιβεβλησθαι τῇ γῆ. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ πλήθους ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδοῖσμεν. Πάντως δὲ οὐδεὶς ὁμῶν οὐδέ (10) τῶν πάντων κατησκημένων τὸν νοῦν, καὶ περὶ τὴν φερόμενὴν ταύτην καὶ βέουσαν φύσιν ὀξυκαπούνητον, ἐπισκῆψει τῇ δόξῃ (11), ὡς ἀδύνατα ἢ πλάσματώδη ὑποτιθεμένων κατὰ τὸν λόγον οὐδέ ἀπατηθεῖ ἡμᾶς εὐθύνας, ἐπὶ τίνας ἢ τῶν ὕδατων ἕδραστο (12) φύσις. Ἐφ' γὰρ λόγῳ τὴν γῆν βαρυτέραν οὔσαν τοῦ ὕδατος ἀπαιουροῦσι τοῦ μέσου τῶν ἐσγᾶτων ἀπάγοντες, τῷ αὐτῷ θήπου πάντως καὶ τὸ μυρὶον ὕδωρ ἐκείνῳ τε τὴν κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ κάτω φορᾶν καὶ διὰ τὴν πανταχῶθεν ἰσορροπίαν περὶ τὴν γῆν ἀτρεμεῖν συγχωρήσουσιν. Οὐκοῦν ἀπλῶτος ἡ τοῦ ὕδατος φύσις τῇ γῆ περιεκίχτο (13), οὐχὶ συμμετρῶς ἔχουσα πρὸς αὐτήν, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶσι πλάσιον ὑπερβάλλουσα, οὕτως ἐξ ἀρχῆς τοῦ μεγάλου τεχνίτου προβλεψαμένου τὸ μέλλον, καὶ διὰ τὴν ἐφετῆς χρεῖαν τὰ πρῶτα διαθεμένου. Τίς οὖν χρεῖα τοῦ ἀμύθητου ὄσον ὑπερβάλλειν τὸ ὕδωρ; Ἐπειδὴ ἀναγκαῖα τῷ παντὶ τοῦ πυρὸς ἡ οὐσία, οὐ μόνον πρὸς τὴν τῶν περιγύλιων οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν συμπληρωσιν τοῦ παντός. Κολοῦθον γὰρ ἂν ἦν τὸ εἶον ἐνὶ τῷ μεγίστῳ καὶ καιρωτάτῳ πάντων (14) ἔλλειπον. Ἄντικεῖμενα δὲ ταῦτα ἀλλήλοισι, καὶ φθαρτικῶν ἔτερον τοῦ ἑτέρου· πῦρ μὲν τὸ ὕδατος, ὅταν ἐπικρατῆθῃ δυνάμει ὕδωρ δὲ πυρὸς, ὅταν ὑπερβάλλῃ τῷ πλήθει.

(6) Reg. quintus βοῶντος. Ibidem docet τίς in nonnullis mss. Hoc ipso in loco Anglici libri ἀλλ' ὁ μὴ ἐνορῶν· quam lectionem lectioni vulgatæ præfert Duceus. Sed post virum doctum scribere voluisse: ἀλλ' ἢ ὁ μὴ ἐνορῶν. Editi cum ambobus Duc. et cum reliquis nostris mss. simpliciter ὁ μὴ ἐνορῶν.

(7) Sic aliqui mss. Abest ἢ ab editis. Statim codex Combef. ποιητικῆς τοῦ Υἱοῦ καὶ. Nec post multa post mss. ἐπαναγάγωμεν. Editi ἐπανάγωμεν.

(8) Ita mss. plerique omnes. Editi Ἄπειρος μὲν ἦν, ὡς. Max editi cum mss. nonnullis ὕδατων ἢ χύσις· alii quidam codices ὕδατων ἢ φύσις, aquarum natura.

(9) Reg. sextus ἐλέγετο ἄβυσσων. Infra Colb. secundus ἐν τοῖς ἐφετῆς.

(10) Editio Basil. et sex mss. οὐδεὶς ὁμῶν, οὐδέ. Codex Combef. et Regii sextus et octavus οὐδεὶς ὁμῶν, οὐδέ. Editio Paris. οὐδεὶς, οὐδέ. Aliquanto post Colb. secundus βέουσαν οὔσαν.

(11) Sic mss. plerique omnes cum editione Basil. Editio Paris. τῇ δόξῃ ἡμῶν. Bene, sed non favent mss.

(12) Reg. sextus ἕδραστοι. Aliquanto post idem ms. ἀπάγοντες καὶ τὴν μέσην στάσην αὐτῆς διδόντες, et medium sicut et tributentes.

(13) Sic multi mss. Editi περιέκίχτο.

(14) Colb. secundus καὶ καιρωτάτῳ πάντων, omnium potissimo.

Ἔδει δὲ μήτε στάσιν εἶναι πρὸς ἄλληλα, μήτε ἐν τῇ ᾧ παντελεῖ τοῦ ἑτέρου ἐκλείπει ἀφορμὴν παραχρηθῆναι τῷ παντὶ πρὸς δίαλυσιν. Τοσαύτη (15) τοῦ ὕγρου τὴν φύσιν οἰκονομῶν τὸ πῖν προσηύθετο, ὥστε μέχρι τῶν τεταγμένων ὄρων τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως κατὰ μικρὸν τῇ δυνάμει τοῦ πυρὸς ἐξανασκιδόμενον ἀνεστῆεν. Ὁ τοίνυν ἅπαντα σταθμῶν καὶ μέτρον διαταξάμενος (ἀριθμητὰ γὰρ αὐτῷ, κατὰ τὸν Ἰὼδ, καὶ σταγόνες εἰσὶν ὕδατος) ἤξει πόσων τῷ κόσμῳ χρόνον ἀφόρισεν εἰς διαμονὴν, καὶ πόσῃ χρῆ τῷ πυρὶ προσποθεῖσθαι δαπάνην. Οὗτος ὁ λόγος τῆς τοῦ ὕδατος περιουσίας κατὰ τὴν κτίσιν. Ἀλλὰ μὴν τό γε τοῦ πυρὸς ἀναγκαῖον τῷ κόσμῳ, οὐδὲς οὕτως ἔξω τοῦ βίου παντάσῃ, ὥστε τῆς ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίας προσεῖσθαι: οὐ μόνον οἱ αἱ συνεκτικαὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν τέχναι τῆς ἐμπύρου ἐργασίας ἐπιβλέπονται πᾶσαι, ὕφαντικαί, λέγει, καὶ σκευοτομικαί, καὶ οἰκοδομικαί, καὶ γεωργία, ἀλλ' οἱ οὖτε δένδρων βλάστησις (16), οὐ καρπῶν πέφυς, οὐ ζώων ἐγγείων ἧτῶν ἐνὸνδρων γένεσις, οὐχ αἱ τῶντων τροφαὶ ἢ ἐξ ἀρχῆς ἂν συνίστησαν, ἢ πρὸς χρόνον δέηκεσαν, τοῦ θερμοῦ μὴ παρόντος. Οὐκοῦν ἀναγκαῖα μὲν τοῦ θερμοῦ ἢ κτίσις διὰ τὴν τῶν γιγνομένων σύστασιν τε καὶ διαμονὴν ἀναγκαῖα δὲ τοῦ ὕγρου ἡ διαφύλαξις, διὰ τὸ ἀπαύστων εἶναι καὶ ἀπαραιτήτων τοῦ πυρὸς τὴν δαπάνην. gauguntur, et coaugmentari possint et permanere. Rursus aquae abundantia erat pernecessaria, quod vis ignis consumens interquiescere non queat, neque vitari.

6. Περιβλεψαί πᾶσαν τὴν κτίσιν, καὶ εἶπει τοῦ C θερμοῦ τὴν δυνάμιν τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πᾶσιν ἐνδυναστεύουσιν. Διὰ τοῦτο πολὺ τὸ ὕδωρ ὑπὲρ γῆς κεχρμένον, καὶ ὑπερέκεινα τῶν ὀρωμένων ἀπενεγθῆν, καὶ προσεῖται παντὶ τῷ βλάθει τῆς γῆς ἐνεπαρμένον. Ὅθεν πηγῶν ἀφθονία, καὶ ἀφρατῶν σύβροται, καὶ ποταμῶν βεῦματα, χειμάρρων τε καὶ ἀενάτων, ὑπὲρ τῶν ἐν πολλοῖς καὶ ποικίλοις ταμεῖσις διατρηθεῖσθαι τὴν ὕγρασιαν (17). Ἐκ μὲν γε τῆς ἑω ἀπὸ μὲν χειμερινῶν τροπῶν ὁ Ἰνδὸς βεῖ ποταμὸς, βεῦμα πάντων ποταμῶν ὑδάτων πλείστον, ὡς ὁ τῆς περιόδου τῆς γῆς ἀναγράφοντες ἱστορῆκασιν ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τῆς ἀνατολῆς ὁ τε Βάκτρος, καὶ ὁ Χοάσπης, καὶ ὁ (18) Ἀράξης, ἀφ' οὗ καὶ ὁ Τάναϊς ἀποσχίζόμενος εἰς τὴν Μαίωτιν ἔξεισι λίμνην καὶ πρὸς τοῦτους ὁ Φάσις, τῶν Καυκασίων ὄρων ἀποβρέτων, καὶ μυριοὶ ἔτεροι ἀπὸ τῶν ἀρκτύων τόπων ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον φέρονται: ἀπὸ δὲ (19) δυσμῶν τῶν θερινῶν ὅπῃ τὸ Πυρηναῖον ὄρος Ταρτηρός τε καὶ Ἴστρος: ὧν ὁ μὲν ἐπὶ τὴν ἔξω Σητλήν ἀφεται θάλασσαν, ὁ δὲ Ἴστρος, διὰ τῆς Εὐρώπης βέων, ἐπὶ τὸν Πόντον ἐκβέδουσι. Καὶ τί εἶπὲ τὸς ἄλλους ἀπαριθμεῖσθαι, οὐς αἱ Ἐπίαι γεννώ-

corruptionem: corrumpit nimirum aquam ignis, cum praestat viribus: destruit vero ignem aqua, cum copia praevalet. Oportebat autem neque seditionem inter se esse, neque dissolutionis dari occasionem universo, ob integrum alterius defectum. Tantam humoris naturam praestituit totius gubernator, ut usque ad statutos constitutionis mundi terminos, dum paulatim ignis vi absumitur, resisteret. Et vero qui cuncta pondere et mensura disposuit (numerabiles enim sunt ipsi secundum Job vel pluviae guttae), noverat ille quanto tempore secundum praescriptum suum duraturus esset mundus, quanturque pabuli oporteret igni praeparatum. Eam ob causam aqua in creatione sic abundavit. Atqui nullus usque adeo extra vitam positus est, ei ut sit opus, ut ignem mundo necessarium esse ratione edoceatur: non solum quod artes quibus nostra vita conservatur, igois efficientia indigent omnes, textoria, inquam, sutoria, architectonica et agricultura, sed quod neque arborum generatio, neque maturitas fructuum, neque aut terrestrium aut aquatilium animalium generatio, neque horum alimenta, aut constitissent ab initio, aut ad tempus perseverasset, calore non praesente. Necessaria igitur est caloris creatio; ut ea quae gignuntur, et coaugmentari possint et permanere. Rursus aquae abundantia erat pernecessaria, quod vis

6. Circumspice omnes res creatas, et caloris vim in omnibus quae generantur ac corrumpuntur, videbis dominari. Idcirco multa aqua effusa est super terram, atque ultra ea quae sub aspectum veniunt, transvehaeat, et insuper toti terrae profunditati fuit inspersa. Unde fontium copia, congeriesque puteorum, et fluentia fluviorum, tam eorum qui torrentes sunt, quam eorum qui perennes, et in multis et variis promptuariis conservaretur hominibus. Et quidem ex oriente ab hiberno solstitio Indus fluvius manat, flumen omnium fluvialium aquarum maximum, velut hi qui terrae circuitum descripsere, prodiderunt: a medio autem Orientis Bactrus, et Choaspes, et Araxes, a quo et Tanais diffluit in Maotidem paludem dilabitur. Et praeter hos Phasis a Caucasiis montibus effluens, et innumerabilia septentrionalibus locis in Pontum Euxinum feruntur. Contra, ab occasu aestivo sub Pyrenaeo monte et Tartessus et Ister: quorum ille quidem in mare extra Columnas exoneratur; Ister vero per Europam fluens, in Pontum effunditur. Et quid attinet alios enumerare, quos Ripaei montes,

“Sap. xi, 21. “Joh xxviii, 27.

(15) Editio Paris. τοσαύτην οὖν. At desideratur οὖν in editione Basil. inque codicibus mss. Haud longe Colb. secundus et Reg. octavus et οἰκονομῶν. Infra idem Colb. secundus πάντα σταθμῶν.

(16) Ita multi mss. Editio cum Reg. octavo βλαστῆσις... πέφυς... γενέσις.

(17) Colb. primus et Reg. octavus cum ms. Conb. τὴν ὕγραν οὐσίαν, humidam substantiam.

(18) Ita codices non pauci. Abest articulus ab editio.

PATROL. Gr. XXIX.

3

qui ultra intimam Scythiam siti sunt, generant? A Quorum ex numero est et Rhodanus cum infinitis aliis fluviis, iisque navigabilibus, qui occidentales Galatas Celtasque et vicinos ipsis barbaros præterlabentes, in occidentale pelagus omnes influunt. Alii e meridie a supernis plagis per Æthiopiã partim in nostrum perveniunt mare, partim in illud quod extra navigabile jacet, exonerantur; Ægon nimirum et Nysea, et Chremes quem vocant, et Nilus quoque, qui neque fluviis natura est similis, cum iustar maris inundet Ægyptum. Sic hujus terræ nostræ habitabilis locus aqua circumseptus est, et adeo multiplici alligatus mari, ac innumeris fluviis perennibus irriguus per ineffabilem sapientiam ejus, qui adversam igni naturam consumi vix posse statuit. Er̄it quidem tempus cum et igne ardebunt omnia; velut ait Isaias, ubi Deum alloquitur universorum: *Qui dicis abyssu, Desolaberis, et omnes fluvijs tuos arefaciam* 44. Quamobrem sapientia, quæ infatuata est, abjecta, suscipe nobiscum veritatis doctrinam, imperitam quidem sermone, stabilem verò firmamque cognitione.

7. Idcirco *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter aquam et aquam*. Dictum est quid significet in Scriptura firmamenti vocabulum. Nimirum firmamentum non dicit quamdam esse naturam resistantem ac solidam, gravitate et renixu præditam. Alioqui hoc pacto id sibi nominis potius vindicasset terra. Sed quia natura superiorum corporum tenuis est et rara, nec ullo potest sensu percipi, ideo firmamentum hoc vocavit, comparatione eorum quæ tenuissima sunt, nec sub ullum sensum cadunt. Porro quemdam mihi locum cogita, humoris discernendi facultate præditum, qui humorem quiddam tenuem et percolatum sursum transmittat, crassissimum vero et terrenum deorsumversum demittat, ut, subtrahentibus se paulatim humoribus, ab initio ad finem usque temperies eadem

44 Isa. XLIV, 27.

(20) Variant inter se codices. Reg. sextus cum Coisl. vetustiore ð 'Ροδανός, Rhodanus. Editi cum Coisl. tertio et octavo, itemque cum Colb. secundo ð 'Ηριδανός, Padus. Coisl. alter ð 'Ιρριδανός. Regii primus et quintus ð Ροδανός, pro 'Ροδανός. Credere par est priorem lectionem germanam esse ac genuinam, cum huic lectioni favet Eustathius, qui sic interpretatus est: *Quorum est Rhodanus*. Adde sermonem institui de Gallie flumine, non de Italiae fluvijs, qualis est Eridanus, seu Padus. Ambrosius neutri lectioni favet, cum de utroque fluvijs Pado et Rhodano mentionem faciat. Sic enim loquitur lib. II, cap. 3, num. 12: *Padus maritimum commeanium Italiae subsidii fidus inventor, Rhodanus rapido concitus cursu Tyrreni æquoris freta scindens*. Verum sive legas 'Ροδανός, sive 'Ηριδανός, fatendum est ea quæ hic narrantur, falsa esse. Nam fluvijs neuter ex montibus Rhipheis oritur, aut in occidentalem Oceanum influunt. Lege Ducæum et Lexicon Michæelis Bandran.

(21) Ita editi cum Reg. tertio et cum Coisl. primo. Reg. primus ðλλ' εκ τῆς; alii tres mss. ðλλὰ καὶ εκ. Colb. secundus ðλλὰ καὶ οὐ εκ.

(22) Sic editio Basil. et alter Duc. et Boll., et

σι, τὰ ὑπὲρ τῆς ἐνοδοῦτο Σκυθίας ὄρη; Ἄν ἐστι καὶ ὁ 'Ροδανός (20) μετὰ μυρίων ἄλλων ποταμῶν, καὶ αὐτῶν ναυσιπόρων, οἱ, τοὺς ἐπιπέρους Γαλάτας καὶ Κελτοὺς, καὶ τοὺς προσχειλῶν βαρβάρους παραμειψάμενος, ἐπὶ τὸ ἐσπέριον πάντας εἰσέρχονται πελάγος. Ἄλλοι ἐκ (21) τῆς μεσημβρίας ἀνωθεν διὰ τῆς Αἰθιοπίας, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς Ἐργοναίαν βάλασαν, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἔξω τῆς πλειομένης (22) ἀποκενοῦνται· ὁ τε Αἰγῶν καὶ ὁ Νύσης, καὶ ὁ καλούμενος Χρεμέτης, καὶ πρὸς γε εἰς ὁ Νεῖδος, ὅς οὐδὲ ποταμοί; τὴν φύσιν ἴσκειν, ὅταν ἴσα θαλάσσην πελαγίζῃ τὴν Αἰγυπτου. Οὕτως ὁ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομένης τόπος ὕδατι περιεληπται, πελάγος τε ἀπλήτως ἐνδοδεμένος καὶ μυρίοις ποταμοῖς ἀέναντος καταρρέωντος, ἐκ τῆν ἀβήρτων σοφίαν τὴν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ φύσιν δυσεξανάλωτον εἶναι οἰκονομήσαντος. Ἔσται μέντοι ὅτε καὶ πάντα καταρρυγῆται τῷ πυρὶ, ὡς φησὶν Ἡσίας; ἐν οἷς πρὸς τὸν τῶν ὄλων θεὸν διαλέγεται· Ὁ λέγων (23) τῇ ἀβύσσῳ· Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντα τοὺς ποταμοὺς σου ξηρανῶ. Ὅστε, ἀποβλέψας τὴν μωρανθείαν σοφίαν, κατάδειξι μετ' ἡμῶν τὸ διδασκάλων τῆς ἀληθείας, ἰδιωτικῶν μὲν τῷ λόγῳ, δειπάπτων δὲ κατὰ τὴν γνῶσιν.

7. διὰ τοῦτο Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἴστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Εἰρηται εἰ τὸ σηματονόμενον παρὰ τῆ Γραφῆ τὸ τοῦ στερεώματος ἔνομα. Ὅτι οὐχὶ τὴν ἀντίτυπον καὶ στερεῶν φύσιν, τὴν ἔχουσαν βάρος; καὶ ἀντέρεισιν, οὐ ταύτην (24) λέγει στερέωμα. Ἡ οὕτως ἀν κυριώτερον ἡ γῆ τῆς τοιαύτης κλήσεως ἔξωθη. Ἀλλὰ διὰ τὴν φύσιν τῶν ὑπερκειμένων λεπτῆν οἶσαν καὶ (25) ἀραῖαν καὶ οὐδεμᾶ ἀισθῆσι καταληπτήν, στερέωμα τοῦτο ὠνόμασε, συγκρίσει τῶν λεπτοτάτων καὶ τῆ ἀισθῆσι ἀκαταλήπτων. Καὶ νοεὶ μοι τόπον τινὰ διακριτικῶν τοῦ ὑγροῦ· τὸ μὲν λεπτόν καὶ διηθεύμενον ἐπὶ τὰ ἄνω εὐεῖντα, τὸ δὲ παχύτατον καὶ γεωδῆς ἐναφάνεῖνα τοὺς κάτω, ἐν ἔξ ἀρχῆς μέχρι τέλους ἡ αὐτῆ εὐκρασία συντηρηθῆ, κατὰ μέρος τῆς ὑφαιρέσεως (26) τῶν ὑγρῶν γινομένης. Σὺ δὲ τῷ μὲν

Regii primus, tertius, quintus, sextus et octavus, cum Colb. secundo et cum utroque Coisl. Editio Paris. ἔξω τοὺς πλειομένους, mendose. Mox Colb. secundus ὅς οὐδὲ ποταμοί; Subinde mss. plerique omnes ἴσα θαλάσση. Editi fca θαλάσσης.

(23) Ὁ λέγων, Qui dicis. Interpretati sumus ad sensum Basilii, non ad sensum prophetae. Nam, ut notat Ducæum, neque jam propheta pr̄ος τὸν θεὸν διαλέγεται, aut, ut volunt quidam, prophetes per̄ τοῦ θεοῦ, sed potius pr̄ος τὸν λαὸν ὁ θεός, populum Deo alloquitur. Itaque recte Vulgata Latina, *Qui dico profundo, Desolator*. Unde et sequitur Græce, καὶ τοὺς ποταμοὺς σου ξηρανῶ, et *flumina tua arefaciam*. Huc usque vir doctissimus, cuius notam legas suadeo.

(24) Editi cum Reg. tertio et cum Coisl. vetustiore οὐ ταύτην. Deest οὐ in aliis quatuor mss. et in Combes.

(25) Ita codices octo. Editi δὲ τὸ τῆν φύσιν τῶν ὑπερκειμένων λεπτῆν εἶναι καὶ. Mox editi cum Reg. primo et Colb. secundo καταλήπτων, male. Regii tertius, quintus, sextus et octavus, cum utroque Coisl. et cum Combes. ἀκαταλήπτων, bene.

(26) Editi cum uno aut altero ms. ὑφαιρέσεως:

πλῆθει τοῦ ὕδατος ἀπιστεῖς, πρὸς δὲ τοῦ θερμοῦ τὸ πλῆθος οὐκ ἀποβλέπει· ὁ, κὰν ὀλίγον ἢ τῷ μεγέθει, πολλῆς ἐστί διὰ τὴν δύναμιν ἀναλώτικον ὕγρασις. Ἐφέλικται μὲν γὰρ τὸ παρακεῖμενον ὕδρον, ὡς δηλοῖ ἡ σικυῶν· βαπανητικὸν δὲ ἐστὶ τοῦ ἐλακυθέντος κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ λυχνιαίου πυρός, ὁ, διὰ τῆς θρυαλλίδος τὴν παρακεῖμένην τροφήν ἐπισποσάμενον, ταχέως διὰ τῆς μεταβολῆς ἀπυθάλωσεν. Τὸν δὲ αἰθέρα τῆς ἀμφοδάλειε μὴ οὐχὶ πικρῶδῃ εἶναι καὶ διακατῆ· ὅς ἐι μὴ τῷ ἀναγκαίῳ τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν ἔργῳ κατεῖχτο, εἰ ἂν ἐκώλυσεν αὐτὸν πάντα φλογίζοντα (27) καὶ καταπιμπρῶντα τὰ συνεχῆ, πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐν τοῖς οὐσιν ἐξανάλωσαι νοτιθεῖ· διὰ ταῦτα ὕδωρ ἀέριον (28), νερούμενον τοῦ ἀνω τόπου ἐκ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ἀτμῶν, οὐς ποταμοί, καὶ κρήναι, καὶ τεγάνη, καὶ λίμναι, καὶ πάλῃ πάντα προτενεται, ὡς ἂν μὴ πάντα πυρακτῶν ὁ αἰθὴρ ἐπιλάβου· ἔπου γε καὶ τὸν ἥλιον τοῦτον ὀρώμεν ὠρὰ θέρους διάδρογον πολλὰς καὶ τεταγώδῃ χύρῳ ἐν βραχυτάτῃ χρόνῳ βοτῆ ἀνικμον παντελῶς καὶ ζηρὰν καταλιμπάνοντα. Ποῦ τοῖνυν ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ· δεικνύτωσαν ἡμῖν οἱ τὰ πάντα δεῖνοι. Ἀρ' οὐχὶ παντὶ δῆλον, ὅτι τῆ θερμότητι τοῦ ἡλίου διατηρηθὲν ἀνηλώθη· Καίτοιγε οὐδὲ θερμὸν (29) εἶναι τὸν ἥλιον ἐκεῖνοι λέγουσι· τοσοῦτον αὐτοῖς τοῦ λέγειν περισσι. Καὶ σκοπεῖται ποταπῆ ἀποδείξει ἐπερειδόμενοι πρὸς τὴν ἐνάργειαν (30) ἀντιβαλόντων. Ἐπειδὴ λευκὸς ἐστὶ, φασί, τὴν χροιάν, ἀλλ' οὐχὶ ὑπέρυβρος, οὐδὲ ξανθός, τοῦτου ἕνεκεν οὐδὲ πυρώδης τὴν φύσιν· ἀλλὰ καὶ τούτου φασὶ τὸ θερμὸν ἐκ τῆς ταχέως εἶναι περιστροφῆς. Τὶ ἐντεῦθεν ἑαυτοῖς δικαιούμενοι· Ἦς μὴδὲν βόξαι τῶν ὕδρων ἀπανάλεικον τὸν ἥλιον. Ἐγὼ δὲ, κὰν μὴ ἀληθὲς ἢ τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ὡς συγκατασκευάζον ἔμοι τὸν λόγον οὐκ ἀπωθοῦμαι. Ἐλέγετο γὰρ διὰ τὴν ἐκ τοῦ θερμοῦ βαπάνην ἀναγκαῖον εἶναι τὸν ὕδατων τὸ πλῆθος. Διαφέρει δὲ οὐδὲν ἐκ φύσεως εἶναι θερμὸν, ἢ ἐκ πάθος ἔχειν τὴν πύρωσιν πρὸς γε τὸ τὰ αὐτὰ συμπτώματα περὶ τὰς αὐτὰς ὕλας ἀπογεννῆν. Ἐάν τε γὰρ τριβόμενα ξύλα πρὸς ἀλλήλα πῦρ καὶ φλόγα ἀνάψῃ, εἴαν τε ἐκ φλογὸς ἀναπτομένης κατακαυθῆ, ἴσον ἐστὶ καὶ παραπλήσιον ἐξ ἀμφοτέρων τὸ τέλος. Καίτοιγε ὀρώμεν τὴν μεγάλην τοῦ τὰ πάντα κυβερνώτος σοφίαν, μετατιθεῖσαν (31) τὸν ἥλιον ἐξ ἑτέρων εἰς ἕτερα, ἵνα μὴ, τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ προσδιατρίβων, τῆ πλεονεξία τοῦ θερμοῦ λυμνηταί τὴν διακό-

A conservetur. Tu 29 vero hanc aquæ copiam a fide abhorrere censens : sed ad copiam non respicis caloris, qui tametsi quantitate parvus, multum tamen humoris vi sua consumere potest. Attrahit quidem adjacentem humorem, velut indicat cucurbitula : consumit vero attractum, instar videlicet ignis lucernarum, qui per elychnium alimentum vicinum attrahens, cito illud in fuliginem transmutat. Jam vero æthera quis ambigit esse ignitum et ardentem? qui nisi ineluctabili Conditoris præscripto coerceretur, quidnam eum prohibuisset, contigisset omnibus rebus inflammatis ac combustis, omnem simul earum humiditatem absuere? Quapropter aqua aëria oritur tum, cum locus supernus ab evectis sursum vaporibus, quos fluvii, fontes, vada, paludes ac maria omnia emittunt, obnubilatur, ut ne æther invadat, concremetque universa : cum hunc etiam solem videamus in æstiva tempestate madidam et eosnam regionem plerumque humoris prorsus expertam ac siccam brevissimo temporis momento relinquere. Quo queso abit aqua illa? Ostendant nobis illi rerum omnium scientia præditi. Annon cuivis liquet, eam calore solis in vaporem solutam esse atque consumptam? Quamobrem ne calidum quidem solem esse illi dicunt : adeo loqui ipsis vacat. Vernm considerate quali demonstratione nixi, evidentiæ reluctantur. Quoniam, inquit, colore albus est, non autem subruher, nec flavus, ideo neque suapte natura ignitus est : sed et ejus calorem ex veloci circumacti affirmant oriri. Quid sibi inde commodi asciscunt? Ut nihil consumere humorum sol existimetur. Ego vero, tametsi id quod ab ipsis dicitur, verum non est, tamen id ipsum, tanquam quod meam sententiam comprobet, non respicio. Nam aquarum copia ob eam quæ a calore efficitur consumptionem, necessaria esse dicebatur. Jam vero ad eosdem in eisdem materiis producendos effectus nihil interest, utrum sol suapte natura sit calidus, an ex affectione ardor ei accesserit. Sive enim ligna inter se mutuo confriacta, ignem ac flammam exsuscitent, sive accensa flamma combusta fuerint, par et consimilis finis ex utroque resilit. Cæterum magnam ejus qui omnia gubernat, sapientiam cernimus, solem alunde alio transmoventem, ut ne in iisdem locis sempre contormans, rerum ordinem per caloris redundantiam

sex alii codices ἀραιεῖσας. Statim Bodl. cum aliis octo mss. et cum editione Basil. ὕδατος ἀπιστεῖς, bene. Editio Paris. ὕδατος οὐκ ἀπιστεῖς. Nec aliter legitur videtur Eustathius, qui sic vertit : Sed in quidem liquoris amplitudini non discedit. Unde patet mendum illud in aliquot codices irrepisse.

(27) Colb. secundum καταφλογίζοντα. Mox mss. plerique omnes τὰ συνεχῆ. Abest articulus ab editione Paris.

(28) Editio Paris. ἀέριον γίνεται. Deest γίνεται in editione Basil. et in octo mss. præter Bodl. Aliquanto post Reg. tertius ἐπιλάβῃ. Statim editi ἐν ὠρᾷ. Abest ἐν ab octo mss.

(29) Καίτοιγε οὐδὲ θερμὸν. Vetus illa quorundam philosophorum opinio, qui, solem calidum esse negantes, affirmabant illius calorem nihil aliud

esse nisi velocem quemdam circumactum et motum, temporibus nostris viget maxime, placitque quam plurimis.

(30) Sic Regii primus et octavus cum Colb. secundo et cum Coisl. iidem secundo ; et ita legit Eustathius, cujus hæc sunt : *Et considerate quo freti documento, rebus evidentissimis adversantur.* Editi cum Regii tertio et quinto cuiusque Coisl. primo πρὸς τὴν ἐνάργειαν. Mox multi mss. ἀλλ' οὐχί. Editio Paris. ἀλλὰ οὐχί. Sabine de Colb. secundus τοῦτο τὸ θερμὸν.

(31) Sic nostra editio Basil. cum septem mss. Editio Paris. μεταθεῖσαν. Morellus citat necio quam editionem Basil. in qua legitur μετατιθέντος, hæcque subdit : *Farent tot gigantini casus mox subjecti, Atticώς.* Bene, sed refragantur mss.

devastet. Sed nunc quidem ad austrinam partem circa hiberna solstitia transvebit, nunc vero ad æquinoctialia transfert signa : et inde ad septentrionalia in æstivis solstitiis reducit : adeo ut, eo transeunte, in locis terrenis temperies conservetur. Videat autem an ipsi secum non 30 pugnent, qui scilicet mare dicant luminum non redundare ob eam quæ a sole sit consumptionem, ac insuper solum et amarum relinquere, eo humore qui tenuis est ac potui aptus, absumpto, quod ipsum accidit maxime ex ea quam sol habet discernendi facultate, qua id quod leve est, abripit, crassum vero et terrestre tanquam limum et fecem relinquit : unde amaritudo, et salugo, et siccandi facultas mari inest. Porro qui talia de mari garriunt, rursus mutata sententia humorem a sole nihil imminui affirmant.

8. Et vocavit Deus firmamentum cælum⁴⁷; ita ut proprie quidem conveniat alteri isthæ appellatio, similitudine vero firmamentum quoque hujus nominis sit particeps. Cæterum aspectabilem hunc locum dici cælum sæpe observavimus, ob densitatem continuitatemque aeris, offerentis se clare nostro aspectui, et ex eo quod videtur, cæli nomen obtinentis, ubi videlicet ait Scriptura : *Volucres cæli*⁴⁸. Et iterum : *Volantia secundum firmamentum cæli*⁴⁹. Tale est et illud : *Ascendant usque ad cælum*⁵⁰. Et Moyses benedicens tribui Joseph, a fructibus cæli et rore, et a solstitiis et coitionibus lunarum, et a vertice montium, et collium æternorum benedictiones impertit⁵¹ : quippe quod circumjacens telluri locus per

⁴⁷ Gen. i, 8. ⁴⁸ Psal. viii, 9. ⁴⁹ Gen. i, 20. ⁵⁰ Psal. cvi, 26. ⁵¹ Deut. xxxiii, 13-15.

(32) Editio Paris. τροπας ἀπάγοντος... σημεῖα μετατιθέντος... τροπας ἐπανάγοντος. Nostra editio Basil. et uterque Coisl. et Bodl. cum Regiis primo, tertio, quinto et sexto, et cum Colb. secundo, prout edidimus. Cæterum arbitratur, editores Martæ proprio non ex fide codicum mss. edidisse μετατιθέντος... ἀπάγοντος, etc., ut ne videretur Basilium contra regulas grammaticas peccasse. Et vero si ratio haberetur regularum grammaticarum, debuisset Basilium scribere ἀπάγουσαν, nempe σοφίαν. Sed constat exemplis multis insignes magnoque oratores ad præcepta grammatica non semper attendere, sed ea nonnunquam negligere. Itaque non jam ea participia ἀπάγοντα, etc., referas ad vocem σοφίαν, sed ad vocem subintellectam, κυβερνήτην.

(33) Colb. secundus κοῦρον ἀνάγοντος.

(34) Reg. primus προσέειπεν.

(35) Colb. secundus κλήσεως ὁπως εἰρηται. Vult Basilium firmamentum non proprie cælum nominari, sed duntaxat cæli nomine insigniri per quamdam similitudinem.

(36) Colb. secundus et Reg. octavus cum Coisl. secundo tὸν ἠρόμενον τοῦτον ἀέρα οὐρανὸν λεγόμενον, Cæterum aspectabilem hunc aerem dici cælum sæpe observavimus. Editi et Regii primus et quintus cum Coisl. vetustiore τὸν ἠρόμενον τὸπον οὐρανὸν λεγόμενον, Observavimus autem non raro visibilem hunc locum cælum appellari. Equidem non inficias iverim, admitti posse lectionem utramque : mihi tamen nescio quomodo verisimilium tibi, posterioriorem priori esse anteposendam. Suspicio enim librarium

σμηρῖν· ἀλλὰ νῦν μὲν αὐτὸν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ἀπάγοντα (32), νῦν δὲ ἐπὶ τὰ ἱσημερινὰ σημεῖα μετατιθέντα, κἀκεῖθεν ἐπὶ τὰ προσάρκτια ἐπὶ τὰς θερινὰς τροπὰς ἐπανάγοντα· ὥστε τῇ κατὰ μικρὸν αὐτοῦ μεταβάσει τῇ περὶ γῆν τόπων τὴν εὐκρασίαν φυλάσσειν. Σκοπεῖταισαν δὲ εἰ μὴ αὐτοὶ ταυτοῖς περιπέπτουσαν, οἱ γὰρ τὴν θάλασσαν λέγουσι μήτε πλημμυρεῖν τοὺς ποταμοὺς ἐκ τῆς τοῦ ἡλίου διαπάνης, καὶ προσεῖται ἄλμυρὸν καὶ πικρὸν ἀπολείπεισθαι, τοῦ λεπτοῦ καὶ ποτίμου ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀναλωθέντος· ὅπερ ἐκ τῆς τοῦ ἡλίου μάστιχα γίνεται διακρίσεως, τὸ μὲν κοῦρον ἀπάγοντος (33), τὸ δὲ παχὺ καὶ γεώδες οἶόν τινα λίαν καὶ ὑποστάθμην ἐναφαιέντος· ἐξ οὗ τὸ πικρὸν καὶ ἄλμυρὸν καὶ ζηραντικὸν τῇ θαλάσῃ προσεῖται (34). Οἱ δὲ ταῦτα περὶ θαλάσσης λέγοντες, πάλιν μεταβαλλόμενοι, μηδεμίαν τοῦ ὕγρου γίνεσθαι μείωσιν ἐκ τοῦ ἡλίου φασί.

8. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανὸν· ὡς κυρίως μὲν ἐτέρῳ τῆς προσηγορίας ἐπαρμοστούσης, καθ' ὁμοίωσιν δὲ καὶ τούτου μεταλαμβάνοντος τῆς κλήσεως (35). Τετηρήκαμεν δὲ πολλὰ τὸν ἠρόμενον τόπον οὐρανὸν λεγόμενον (36) (δὶκ τὸ ναστὸν καὶ συνεχὲς τοῦ ἀέρος ἐναργῶς ἡμῶν ταῖς διέξιν ὑποπίπτοντος, καὶ ἀπὸ τῶν ὄρασθαι τῆς τοῦ οὐρανοῦ (37) προσηγορίας ἀκούμενον ἐν οἷς φησὶ· Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ πάλιν· Τὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Τοιοῦθον ἔστι καὶ τὸ Ἀναβαλόντων ἐως τῶν οὐρανῶν. Καὶ Μωϋσῆς, εὐλογῶν τὴν φυλὴν τοῦ Ἰωσήφ, ἀπὸ ὠρῶν (38) οὐρανοῦ, καὶ ὄρου, καὶ ἀπὸ ἡλίου τροπῶν, καὶ συνόδων μετῶν, καὶ ἀπὸ καρυφῆς ὄρων καὶ βουῶν ἀν-

quempiam e regione vocis τόπον per modum scholii ad marginem sui codicis apposuisse τοῦτον ἀέρα, et hinc factum esse, ut librarii alii hanc lectionem inseruerint textui. Nec parum hanc nostram conjecturam adjuvat, quod Eustathium constat τόπον legisse, cum sic verbat : *Scimus tamen sæpissime cælum dici locum ærissum densatumque aeris*. Vocem autem aeris, ut alias permutas, videtur de suo addidisse Eustathius, explanationis causa.

(37) Hæc quidem sonant optime in Græcis, quod vox οὐρανός et verbum ὄρασθαι habeant inter se cognationem quamdam : in Latinis non item, quod inter vocem cælum et verbum videri convenientia nulla sit.

(38) Ἀπὸ ὠρῶν, a fructibus. Videri lectorem non editi solum exhibent, sed etiam Sixt. Biblia, Coisl. secundus, Colb. secundus, Regii quintus et octavus cum Mediceo, Henricianus vero cum Regiis primo et tertio ὄρων, a montibus, quæ ultima lectio, teste Flaminio Nobilio, reperitur in quibusdam Deuteronomii codicibus. Ambrosius procul dubio legit ἀπὸ ὄρων, cum lib. ii in *Hexæm.*, cap. 4. num. 16, sic habeat : *Denique et Moyses benedictiones tribui Joseph a finibus cæli*. Nec aliter legit Eustathius, qui verbat : *ex finibus cæli*. Vulgata, *de pomis cæli*. Vox Hebrææ, inquit Duceus, delicias et delicatos fructus significat. Unde Pagninus ad verbum, *de delicatis cælorum*. Cæterum ad exemplum aliorum veritatis, a fructibus : quamquam ὄρα non tam significet fructum, quam maturi fructus extimium colorem atque gratiam. Leze Duceum.

νῶν· τὰς εὐλογίας δίδωσιν, ὡς τοῦ περὶ γῆν τόπου ἅδι ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς εὐταξίας εὐθιγνομένου. Ἄλλὰ καὶ ἐν ταῖς κατάρταις τῆς Ἰσραὴλ (59), Ἔσται σοι, φησὶν, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς σου ὄρανος χαλκοῦς. Τί τοῦτο λέγουσι; Τὴν παντελῆ ξηρασίαν καὶ ἐπιλειψὶν τῶν ἀέριων ὑδάτων, δι' ὃν τῆ γῆ τὸ γόνιμον τῶν καρπῶν ἐνυπάρχει. Ὅταν ὡν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φέρεσθαι λέγη δρόσον ἢ ὑετὸν, περὶ ὑδάτων νοοῦμεν ὅσα τὴν ἄνω κατέχειν διατέτακται χώραν. Συναγομένω γὰρ τῶν ἀναθυμιάσεων περὶ τὸ ὕψος, καὶ πυκνομένου τοῦ ἀέρος ταῖς ἐκ τῶν πνευμάτων πιλῆσεισιν, ἔταν μὲν αἱ τῶς ἀτμοειδῶς καὶ λεπτῶς ἐνεσπαρμέναι τῷ νέφει νοτίδες ἀλλήλαις προσχωρήσωσι, σταγόνες γίνονται, τῷ βάρει τῶν συγχρηθέντων φερόμεναι πρὸς τὸ κάτω· καὶ αὕτη ὑετοῦ γένεσις· ἔταν δὲ τὸ ὕγρον ἐξαφισθῆ, ταῖς βίαις τῶν ἀνέμων ἀνακοπῆν, εἰτα ἄλλοι ἀεροὶ καταφυθῆν, ἔλον δόλου παγγῆ, θραυνομένου τοῦ νέφους, ἢ γιγνὸν καταφέρεται. Καὶ ὅπως, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἔξεσσι σοι ὄραν πᾶσαν τοῦ ὕγρου τὴν φύσιν περὶ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα συνισταμένην. Καὶ μηδεὶς τῆς περιεργίας τῶν περὶ οὐρανοῦ φιλοσοφῶντων τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀκατάσκευον τῶν πνευματικῶν λόγων παραβαλλέτω. Ὅσον γὰρ τὸ ἐν ταῖς σφύρσαις (40) κάλλος τοῦ ἑταιρικοῦ προτιμότερον, τοσοῦτον καὶ τῶν ἡμετέρων λόγων πρὸς τοὺς ἔξωθεν τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ κατηναγκασμένοι τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις ἐπάγουσιν· ἐνταῦθα δὲ γυμνὰ τεχνασμάτων ἢ ἀλήθεια πρόκειται. Καὶ εἰ δεῖ πράγματα ἔχειν ἡμᾶς τὸ ψευδὲς αὐτῶν διελέγχοντα, οἷς ἐξαρκεῖ τὰς αὐτῶν ἐκείνων βέλους ἀλλήλαις ἀντιπαράθεντας ἐν ἡσυχίᾳ πολλῆ θεατῆς αὐτῶν τοῦ πολέμου καθήσθαι (41); Ὅστε γὰρ ἀριθμῶ ἐλάττους, ὅτε ἀξιώματα ὑφειμένοι, πολυφωνία δὲ καὶ παρὰ πολλὴ διαφέροντες πρὸς τὸν ἐναντίον αὐτοῖς ἀντακθίστανται λόγον, οἱ τὸ πᾶν ἐκτροπυσοῦσαι δύνανται, καὶ ἀναβιώσασθαι πάλιν ἐκ τῶν σπερματικῶν λόγων τῶν ἐναπομεινόντων τοῖς ἐκτροπυθεῖσιν· ὅθεν καὶ ἀπείρους φοβὸς κόσμου καὶ παλιγγενεσίας εἰσαόγουσιν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν, ἐφ' ἑκάτερα τῆς ἀληθείας ἀποσχίζόμενοι, ἔθεν καὶ ἔθεν τὰς ἐπὶ τὴν πλάνην ἑαυτοῖς ἐκτροπᾶς ἔξευρισκοῦσιν.

9. Ἦμῖν (42) δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας· ἐστὶ τις λόγος περὶ τῶν διακριθέντων ὑδάτων, οἱ προβάσει ἀναγωγῆς, καὶ νοημάτων ὑψηλοτέρων, εἰς ἀλληγορίας κατέφυγον, δυνάμεις λέγοντες πνευματικῆς καὶ ἀσωμάτους τροπικῆς ἐκ τῶν ὑδάτων σημεινεσθαι· καὶ ἄνω μὲν ἐπὶ τοῦ στερέωματος μεμενηκέναι τὰς χρεῖστας, κάτω δὲ τοῖς περιγεῖοις καὶ ὑλικῶς τόποις προσαπομείναι (43) τὰς πονηράς. Διὰ τοῦτο δὲ, φασι, καὶ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ὕδατα αἰνεῖν τὸν Θεόν· τούτῳσι, τὰς ἀγαθὰς δυνάμεις ἀξίας οὕσας διὰ καθαρότητα τοῦ ἡγεμονικοῦ τὸν πρέ-

⁴⁰ Deut. xviii, 25.

(39) Ita editi cum Reg. tertio et cum Coisl. vetustiore. Reg. sextus τῷ Ἰσραὴλ ὁ Ἰερεμῶ, ἔσται. Alii quatuor mss. habent Ἰερεμῶ pro Ἰσραὴλ. (40) Editi et Coisl. vetustior ἐν ταῖς σφύρσαις. Alii septem mss. ἐν τοῖς σφύρσαις. Mox duo mss. τοσοῦτῃ καί.

horum temperiem fecundetur. Quin et in maledictis Israeli, *Et erit, inquit, tibi caelum quod super caput est, æneum* 40. Quid his verbis indicare vult? Omnimodam siccitatem, et aquarum aeriarum defectum, quibus telluri fertilitas fractum confertur. Cum igitur deferris de caelo rorem aut pluviam dicit, tum aquas eas quæ supernam regionem occupare iussæ sunt, intelligimus. Collectis enim in sublimi vaporibus, et aere per ventorum compressionem condensato, ubi humiditates, prius in modum vaporis tenuiterque nubi inspersæ, inter se mutuo coheserunt, tunc gignuntur guttæ, ad ima concretorum humorum pondere decedentes; atque hic est pluvie ortus. Cum vero humor vi ventorum dissectus, in spumam redactus est, cumque deinceps summe refrigerescens, totus omnino congelatus est, tum fracta nube nix delabitur. Et in summa, ob eandem rationem licet tibi omnem humoris naturam circum aerem capiti nostro superstantem cœruere. Nemo autem spiritualium seruosum simplicitatem ac incultum cum curiositate eorum qui de caelo philosophati sunt, comparet. Quanto enim eorum pulchritudo meretricia præstabilius est, tanto sermones nostri externis præstant. Hi namque probabilitatem vi extortam suis sententiis conciliant: hic vero nuda 31 et ab artificii vacua proponitur veritas. Sed quid opus est nos in mendacis ipsorum confutandis fatigari, quibus satis fuerit, si libris ipsorum inter se collatis, belli ipsorum spectatores in summo otio sedesamus? Nam neque numero pauciores neque dignitate inferiores, sed loquacitate etiam longe præstantes contrarie sibi opinionii refragantur, ii qui universum aiunt comburi, ac iterum ex seminalibus quibusdam rationibus quæ in rebus exustis remaneant, reviviscere. Unde etiam infinitas mundi corruptiones et regenerationes inducunt. Verum illi quidem utrinque a veritate dissi, hinc et inde ad errorem sibi ipsis diverticula iuvent.

9. Quinetiam aliquis nobis adversus ecclesiasticos quosdam scriptores de discretis aquis habendus est sermo: qui anagoges et sublimioris intelligentiæ nomine confugerunt ad allegorias, adeo ut spiritales et incorporeas virtutes asserant per aquas tropice significari: et sursum quidem supra firmamentum mansisse præstabiliiores, deorsum vero in terrestrius crassisque locis malignas subselisse. Propterea dicunt et eas aquas quæ supra caelos locatæ sunt, Deum laudare, hoc est, bonas potestates, ob mentis munditiam dignas, quæ convenientem Conditori lau-

(41) Reg. sextus πολέμου καθίστασθαι.

(42) In confesso est apud omnes tum antiquos tum recentiores hic coargui Origenem. Lege Præf. num. 25.

(43) Reg. sextus προσαπομείναι.

dem exsolvant : aquas vero infra caelos constitutas, spiritalis malignitates esse, a naturali sublimitate ad imam nequitiam delapsas : quas, utpote turbulentas seditiosasque et affectuum tumultibus exaestuant, doceat maris nomine fuisse vocatas, ob motuum a voluntate proficiscentium instabilitatem atque incoustantiam. Tale porro sermones veluti somniorum interpretationes et aniles fabulas rejicientes, aquam aquam intelligamus, et secretionem a firmamento factam juxta allatam rationem accipiamus. Verum etiamsi aque illae supra caelos constitutae nonnunquam ad universorum communem Dominum laudandum adhibeantur ; non idcirco eas naturam rationalem esse putamus. Neque enim animati sunt caeli, eo quod *Dei enarrant gloriam* : neque firmamentum animal est sensu praeditum, eo quod *Opus manuum ipsius annuntiat*. Et si dicat quis caelos quidem esse contemplantivas virtutes, firmamentum vero potestates actuosas, et eorum quae decent effectrices : hunc sermonem quidem tanquam solerter confictum suscipimus, sed verum esse non omnino concedemus. Sic enim et ros, et pruina, et frigus, et aestus, propterea quod apud Davidem laudare universorum Opificem jussa sint, erunt spiritalis quaedam et invisibilis natura. Sed haec loquendi ratio, si in illis loca a sagacibus modo spiritali accipiat, Creatoris laudationem complet. Etenim non solum aqua supra caelos reposita, tanquam quae praecipuis honoribus ob praestantiam in se ex virtute insidentem condecoratur, Deo laudem persolvit : sed etiam, *Laudate eum*, inquit, *et quae ex terra esitis, dracones et omnes abyssi*. Quare et abyssus quam in pejorem partem ii qui allegorici utuntur, rejecerant, ne ipsa quidem Psalmorum cantori visa est aspernabilis et rejectanea, cum in communem ascita sit chorum creaturarum : imo etiam illa pro indito sibi modo conecinne hymnorum eantum impertit Conditori.

10. *Et vidit Deus, quia pulchrum est*. Oculis Dei jucunditatem res ab ipso factae nequaquam afferunt : neque talis est apud ipsum rerum pulchrum commendatio, qualis apud nos : sed id pulchrum est, quod ad artis rationem perfectum et absolutum est, atque ad finis utilitatem tendit. Qui igitur manifestum eorum quae sunt finem sibi proposuit, res singulas uti finem complectes ad artis suae rationes recognoscens, comprobavit. Etenim si manus seorsum, aut oculus privatim, aut

παντα αἶνον (44) ἀποδοῖναι τῷ κτίσαντι· τὰ δὲ ὑποκάτω τῶν οὐρανῶν ὕδατα τὰ πνευματικὰ εἶναι τῆς πονηρίας, ἀπὸ τοῦ κατὰ φύσιν ὕψους εἰς τὸ τῆς κακίας βάθος καταπεσόντα· ἄπειρ, ὡς παραχρῆμα θνητὰ καὶ στασιαστικὰ, καὶ τοῖς θορύβοις τῶν παθῶν κυμαινόμενα, θάλασσαν ὠνομάσθαι διὰ τὸ εὐμετάθετον καὶ ἀστατον τῶν κατὰ προαίρεσιν κινήματων. Τοῖς δὲ τοιοῦτους λόγους ὡς ὑνεύσαντων συγχρήσεις καὶ γραῦδεις μύθους ἀποπεμφόμενοι, τὸ ὕδωρ ὕδωρ νοήσωμεν, καὶ τὴν διακρίσιν τὴν ὑπὸ τοῦ στερεώματος γενομένην κατὰ τὴν ἀποδοθεῖσαν αἰτίαν δεξόμεθα (45). Καὶ μέντοι, κἂν εἰς δοξολογίαν ποτὲ τοῦ κοινῶν τῶν ὄλων ἀεσπότην τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν παραλαμβάνηται ὕδατα, οὐ λογικῆν αὐτὰ φύσιν παρὰ τοῦτο τίθεμεθα. Οὕτε γὰρ οἱ οὐρανὸν ἐμφύχου, ἐπειδὴ ἀγγουῖνται δόξαν Θεοῦ· οὕτε τὸ στερέωμα ζῶν ἐστὶν αἰσθητικόν, ἐπειδὴ Ἀναγγελίᾳ ποιήσων τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Κἂν λέγῃ τις οὐρανοῖς μὲν εἶναι τὰς θεωρητικὰς δυνάμεις, στερέωμα δὲ τὰς πρακτικὰς καὶ ποιητικὰς τῶν καθήκοντων, ὡς κεκοιμημένον μὲν τὸν λόγον ἀποδεχόμεθα, ἀληθὴ δὲ εἶναι οὐ πάνυ τὸ δόσωμεν. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἄρσος, καὶ πάχνη, καὶ ὕψυχος, καὶ καῦμα, ἐπειδὴ ὕμνεϊν παρὰ τῷ Δαυιδῇ (46) τὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν ἐπετάχθη, νοερά τις ἔσται καὶ ἀόρατος φύσις. Ἄλλ' ὃ ἐν τοῦτοις λόγους, παρὰ τῶν νοῦν ἔχόντων τεθεωρημένως ἐκλαμβανόμενος, συμπληρωτικὸς ἐστὶ (47) τῆς δοξολογίας τοῦ κτίσαντος. Οὐ μόνον γὰρ τὸ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ἕδωρ, ὡς προηγούμενον τὰς τιμαῖς διὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς προσούσαν αὐτῷ ὑπεροχὴν τῷ Θεῷ τὸν αἶνον ἀποπληροῦ, ἀλλ', *Αἰνεῖτε γὰρ αὐτόν, ψαλμῶν, καὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πάνια θύσσοσι*. Ὅστε καὶ ἡ θύσσοσι, ἣν εἰς τὴν χειρῶν μοῖραν οἱ ἀλληγοῦντες ἀπέβρισαν, οὐδὲ αὐτὴ ἀποβλητὸς ἐκρίθη τῷ ψαλμῶν (48), εἰς τὴν κοινὴν τῆς κτίσεως χοροστασίαν παραληφθεῖσα· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας αὐτῇ λόγους ἁρμονικῶς συμπληροῖ τὴν ὕμνησιν τῆς ποιητῆς.

10. *Kal eidēn o theos, oti kalon*. Οὐχὶ ὀφθαλμοῖς Θεοῦ τέρψιν παρέχει τὰ παρ' αὐτοῦ γινόμενα, οὐδὲ τοιαύτη παρ' αὐτοῦ ἢ ἀποδοχὴ τῶν καλῶν, οἷα καὶ παρ' ἡμῖν· ἀλλὰ καλὸν τὸ τῷ λόγῳ τῆς τέχνης ἐκτελεσθῆναι, καὶ πρὸς τὴν τοῦ τελείως εὐχρηστῶν συντεῖνον. Ὁ τοίνυν ἐναργῆ (49) τὸν σκοπὸν τῶν γινομένων προθέμενος, ἐὰ κατὰ μέρος γινόμενα ὡς συμπληρωτικὰ τοῦ τελείως τοῖς τεχνικῶς αὐτοῦ λόγοι, ἐπελθὼν (50) ἀπέδεδετο. Ἐπεὶ καὶ χεῖρ καθ' ἑαυτὴν, καὶ ὀφθαλμὸς ἰδίᾳ, καὶ ἕκαστον τῶν τοῦ

** Psal. xviii, 2. * Ibid. ** Dan. iii, 67, 68. ** Psal. cxlviii, 4. * Ibid. 7. ** Gen. i, 10.

(44) Ita mss. octo. Editi πρόποντα ὕμνον.

(45) Reg. sextus γινόμενῃ κατὰ τὴν βοθεῖσαν αἰτίαν δεξόμεθα.

(46) Reg. sextus παρὰ τοῦ Δαυ. Statim Reg. primus τῶν ὄλων Θεὸν ἔπετ.

(47) Duo mss. e nostris eum Combef. συμπληρωτικὸς ἔσται. Nec ita multo post editi eum Reg. octavo et cum utroque Coisl. προηγούμενον. Alii tres nss. προγγόμενον. Colb. secundus προηγούμενος.

(48) Sic codices sex. Editi cum duobus aut tribus mss. παρὰ τῷ ψαλμῷ.

(49) Ita uterque Duc., uterque Coisl., Regii primus, tertius, quintus, sextus et octavus, eum Colb. secundo. Nec aliter legit Eustathius. Editio Paris. ἐν ἀρχῇ, in principio. Editio Basil. uno verbo ἐναργῆ.

(50) Reg. sextus ἐπανελθὼν. Aliquanto post editi cum aliquibus mss. διηρημένως. Regii tertius, quintus et sextus διεβριμένως, fortuito.

ἀνδρίαντος μελῶν διηρημενος κείμενα, οὐκ ἂν φα-
 νείη καλὰ τῶ τυγχόντι· πρὸς δὲ τὴν οικεῖαν τάξιν
 ἀποθεθέντα, τὸ ἐκ τῆς ἀναλογίας, ἐμφανὲς (51) μέ-
 λης ποίη, καὶ τῶ κείνῃ παρήμεται γνώριμον. Ὁ
 μέντοι τεχνίτης καὶ πρὸ τῆς συνθέσεως οἶδε τὸ ἐκά-
 στου καλόν, καὶ ἐπαίνει τὰ καθ' ἕκαστον, πρὸς τὸ
 τέλος αὐτῶν ἐπαναφέρειν τὴν ἔνοιαν. Τοιοῦτος οὖν
 δὴ τις καὶ νῦν ἐντεφρὸς ἐπιεικέτης τῶν κατὰ μέρος
 ἔργων ὁ Θεὸς ἀναγέγραπται· ἔλλειπε δὲ τὸν προσ-
 ῆκοντα (52) ἐπαῖνον καὶ παντὶ ὁμοῦ τῶ κόσμῳ ἀπα-
 ρτισθέντι πληροῦν. Ἀλλὰ γὰρ ἐνταῦθα ἡμεῖν οἱ περὶ
 τῆς δευτέρας ἡμέρας καταληξάμενοι λόγοι, ὥστε
 τοῖς μὲν φιλοπόνοις ἀκραταῖς καιρὸν παρασχέει τῆς
 ὡν ἤκουσαν ἐξετάσεως, ὥστε εἴ τι χρῆσιμον ἐν αὐ-
 τοῖς, τοῦτο τῆ μνήμῃ συσχέει (53), καὶ διὰ τῆς φιλο-
 πόνου μελέτης, οἷον διὰ τινος πέφους, τὴν τῶν ὡφε-
 λίων ἀνάδοξιν ἀναμείναι· τοῖς δὲ περὶ τὸν βίον
 ἀσχολουμένους δοῦναι σχολὴν διὰ τοῦ μέσου χρόνου
 τὰς φροντίδας διαθεμένους (54), καθαρὰ μεριμνῶν τῆ
 ψυχῆ πρὸς τὴν ἐσπερινὴν τῶν λόγων ἐπίστασις ἀπαν-
 τήσαι. Ὁ δὲ τὰ μεγάλα δημιουργήσεως Θεός, καὶ τὰ
 μικρὰ ταῦτα λεγθῆναι οικονομίας, δόξῃ ὅμιν σύνετιν
 ἐν παντὶ τῆς ἐαυτοῦ ἀληθείας, ἵν' ἐκ τῶν ὁρωμένων
 τὸν ἀράτον ἐνόησε, καὶ ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς
 τῶν κτισμάτων τὴν πρόπουσαν ἀνάγκην περὶ τοῦ κτί-
 σαντος ἡμᾶς ἀναλαμβάνει (55). Τὰ γὰρ ἀράτα
 αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοοῦ-
 μενα καθορταῖται, ἧ τε αἰθὴς αὐτοῦ δόναμις καὶ
 θεοῦτις· ὥστε καὶ ἐν γῆ, καὶ ἐν ἀέρι, καὶ ἐν οὐρανῷ,
 καὶ ἐν ὕδατι, καὶ ἐν νυκτὶ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν πάσι
 τοῖς ὁρωμένοις ἐναργῆ λαμβάνειν ἡμᾶς τοῦ εὐεργέ-
 του τὰ ὑπομνήματα (56). Οὕτε γὰρ ἀμαρτίας καιρὸν
 τινα δώσομεν, οὔτε τῶ ἐχθρῷ τόπον ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμῶν καταλείψομεν, διὰ τῆς συνεχοῦς μνήμης ἐνοι-
 κόν ἔχοντες ἑαυτῶν (57) τὸν Θεόν· ὃ πάσα δόξα καὶ
 προσκύνησις νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

A unumquodque status membrum separatim jaceret,
 hæc utique non cuivis pulchra viderentur: si vero
 in proprium locum ac ordinem reponantur, tum
 pulchritudo ex proportione emergens, quæ modo vi-
 deri in conspectum veniebat, jam vel cuivis rudi et in-
 perito manifesta evadit. Verum artifex ante com-
 missuram novit cujusque partis pulchritudinem, lau-
 datque singula, utipote qui ad eorum lineæ animum
 intendat. Dens itaque et nunc depingitur ceu talis
 quispiam artifex, qui opera singula laudat, imo
 etiam tuti simul mundo absoluto congruam laudem
 non debuit tribuere. Ceterum nostri de secunda
 die sermones hic desinant, quo studiosis auditori-
 bus temporis opportunitas præbeatur. ea quæ audi-
 verunt expendendi, ut si quid utile in ipsis, sit, idi-
 ipsum memoria conservet, ac per sedulam medita-
 tionem velut per quamdam coctionem, eorum quæ
 utilia sunt exspectent digestionem: utque detur
 otium his qui victu comparando occupantur, ut in-
 termedio tempore negotia disponentes, anima curis
 purgata ad vespertinas sermonum epulas occurrant.
 Deus autem qui tanta efficit, et quo disponente
 pauca hæc dicta sunt, tribuat vobis in omnibus suæ
 veritatis intelligentiam, ut per visibilia invisibilem
 cognoscatis, atque ex magnitudine ac pulchritudine
 creaturarum decem de Conditore nostro opinionem
 concipiatis. *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi,
 per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sem-
 piterna quoque ejus virtus et divinitas*": adeo ut
 in terra, in aere, in cælo, in aqua, in nocte, in die,
 et in omnibus visibilibus, non obscure ejus qui no-
 bis benefecit recorderemur. Neque enim peccatis oc-
 casionem ullam sumus daturi, neque inimico in
 nostris cordibus locum relicтури, si modo per assi-
 duam memoriam Deum in nobis inhabitantem ha-
 beamus: cui omnis gloria et adoratio, nunc et
 semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Περὶ συναγωγῆς τῶν ὁδάτων (58).

1. Εἰσὶ τινες πόλεις παντοδαπῶς θεάμασι θαυμα-
 τοποιῶν ἀπὸ βαθύς ὄρθρου μέχρις ἑσπέρας αὐτῆς
 ἐσπώσας τὰς βύεις. Καὶ μέντοι καὶ μελὶν τινων (59)
 κελαιομένων καὶ διεφθαρμένων καὶ παντάσῃσι πολλῶν
 ἀκόλασιανταῖς ψυχαῖς ἐνικτότων, ἐπὶ πλείστον ἀκού-

HOMILIA IV.

De aquarum congregatione.

33 1. Sunt quædam civitates, quæ omnigenis præ-
 stigiatorum spectaculis a summo mane ad ipsam
 usque vespem oculis pascent. Et certe quamvis
 castitellas quasdam dissolutas corruptasque et om-
 nibus modis multam in animis impuritatem gignentes,

** Rom. 1, 20.

(51) Regii primus et sextus cum Colb. secundo et
 cum utroque Coisl. ἐμφανές. Editi cum duobus mss.
 εὐφανές. Codex Combef. cum Reg. octavo συμ-
 φανές.

(52) Sic Regii primus, tertius, quintus, sextus,
 octavus, Colb. secundus et Combef. cum utroque
 Coisl. Editio Paris. ὁ Θεός. Ἀναγέγραπται δὲ τοῦτο
 τὸν πρὸς. Editio vero Basil. ἀναγέγραπται δὲ τὸν
 πρὸς. Utraque male.

(53) Sic codices sex. Editi et Coisl. primus συν-
 ἔγειν.

(54) Ita quatuor mss. Editi διατιθεμένους.

(55) Sic Regii primus, tertius, sextus et Colb.
 secundus, bene. Coisl. uterque et editi, et Reg. quin-
 tus ἀναλαμβάνειν.

(56) Ita mss. octo. Eustabius vertit, *monumenta
 certissima*. Editi ὑποδείγματα, *exempla*.

(57) Colb. secundus ἔχοντες ἑαυτοῖς. Mox editi
 cum Reg. tertio εἰς τοὺς συμπαντας καὶ ἀτελευτή-
 τος αἰῶνας. Voces συμπαντας καὶ ἀτελευτήτους
 desunt in quinque codicibus.

(58) Reg. octavus περὶ συναγωγῶν ὁδάτων. Coisl.
 primus simpliciter ὁμίλια τετάρτη.

(59) Sic octo mss. Editi τινές. Verisimile mihi sit,
 typographos sua ipsorum auctoritate contra fidem
 mss. edidisse τινές pro τίνων, ne mendum subes-
 videretur, et ut vox τινές cum voce ἀκούοντες con-
 strui posset. Sed hæc eorum emendatio necessaria
 non erat, cum vox ἀκούοντες quæ referri ad gene-
 rale quoddam nomen, puta ταῖτα.

vel diutissime audiant, nequaquam exsultantur. Quin etiam tales populos multi predicant beatos, quod, relictiis fori mercaturis, aut artium ad vitam utandam spectantium inventionibus neglectis, in omni otio atque voluptate tempus vitæ sibi præstitutum transigunt; nescientes orchestram quæ spectaculis impuris abundat, his qui illic consistunt communem ac publicam esse lascivie officinam. Quin et illæ tibiæ modulationes perquam concinnæ, ac metricæ cantiones, audientium animis insidentes, cunctis, utpote citharædorum aut tibicinum: pulsus æmulantibus, nihil aliud quam obscenitatem suadent. Jam vero nonnulli qui equis supra modum delectantur, vel in somnis pro equis contendunt, transjunctes currus, aurigas transmutatiles, et in summa ne in somniorum quidem visis a diurna insipientia vacent. Nos autem, quos Dominus, magnus rerum mirabilium effector ac opifex, ad sua commendanda opera convocavit, num in contemplantis et auscultandis Spiritus eloquiis aut fatiscemus, aut pigri erimus? Nonne potius, magnam illam variamque divini officii officinam circumstantes, et nusquisque ad transacta tempora mente regressi, mundi totius ordinationem contemplantur? cœlum quidem juxta propheticum sermonem in modum fontis conflant⁶⁰: terram vero magnitudine ac gravitate infinitam, ipsam seipsa innixam: diffusum aeren, mollem et suapte natura humidum, proprium et perpetuum respirantium alimentum suppeditantem, cedentem autem, et præ mollitia a corporibus motis sese interscindi sinentem, nihil ut impediunt sit per ipsam meantibus; cum ad tergo eorum qui ipsam findunt, recipiat se facile ac diffluat. Aquæ denique naturam, tum ejus quæ alimentum subministrat, tum ejus quæ ad alios nostratus usus destinatur, simulque ordinatam ejusdem ad definita loca congregationem, ex his quæ modo nobis lecta sunt, conspicias.

2. **34 Et dixit Deus: Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est sic: et congregata est aqua quæ sub cælo erat in congregationes suas: et apparuit arida. Et vocavit Deus aridam, terram, et collectiones aquarum vocavit maria⁶¹.** Quanta mihi in superioribus sermonibus exhibuisti negotia, dum causam requireres, quomodo terra fuerit invisibilis: quandoquidem cuilibet corpori naturaliter inest color, et omnis color

⁶⁰ Isa. xl, 22. ⁶¹ Gen. i, 9, 10.

(60) Nonnulli mss. καταλειπόντες.
 (61) Colb. secundus dicitur.
 (62) Sic mss. quinque. Editi cum duobus mss. προσματα. Lege Ambrosium lib. iii In Hexæm., cap. 1, num. 5, in quo legendum snepicor: *mortiferi cantus cromatum scenicorum*, aut potius *cromatum scenicorum*, ob auctoritatem Basilii, qui hic hac ipsa voce utitur.
 (63) Colb. secundus dicitur hæc καὶ ἔρυναν, *contemplantis et scrutandis*, etc.
 (64) Regii sextus et octavus cum Colb. secundo Ισάμενον. Editi cum aliquibus mss. Ισάμενον.
 (65) Sic mss. quinque. Editi περισταμένον. Reg.

οντες οὐκ ἐμπιπλάνται. Καὶ τοὺς τοιούτους ἐθμούς πολλοὶ μακαρίζουσιν, ὅτι, τὰς κατ' ἀγορὰν ἐμπορίας, ἢ τὰς ἐκ τῶν τεχνῶν πρὸς τὸ ζῆν ἐπινοίας καταλιπόντες (60), διὰ βελουδίας πάσης καὶ ἡθονῆς τὸν τεταγμένον ἑαυτοῦ τῆς ζωῆς χρόνον διαπερῶσαι, οὐκ εἰδότες ὅτι ὀρχήσασθαι ἐθνηνομήνη θεάμασι ἀκολούτοις κοινῶν καὶ δημόσιον διδασκαλίῳ ἀσχελίας τὴς συγκαθημένους ἐστὶ, καὶ τὰ παναρήθια τῶν αὐτῶν μέλη καὶ ἄσματα πορνικὰ, ἐγκαθεζόμενα ταῖς τῶν ἀκουσάντων (61) ψυχαῖς, οὐδὲν ἕτερον ἢ πάντας ἀσχημονεῖν ἀναπειθεῖ, τὰ τῶν καθαριστῶν ἢ τὰ τῶν αὐλητῶν κρούματα (62) μιμουμένους. Ἡδὴ δὲ τινες τῶν ἵππομανούτων καὶ ἕναρ ὑπὲρ τῶν ἵππων μάχονται, ἄρματα μεταξυγυνοῦντες καὶ ἡνιόχους μετατιθέντες, καὶ ὅμως τῆς μεθμερινῆς ἀφροσύνης ἐκδὲν ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις ἀρίστουσι. Ἡμεῖς δὲ ἄρα, οὗς ὁ Κύριος, ὁ μέγας θαυματουργὸς καὶ τεχνίτης, ἐπὶ τὴν ἐπίδειξιν συνεκάλεσε τῶν οὐκίστων ἔργων, ἀπακαρούμεθα πρὸς τὴν θείαν (63), ἢ ἀποκηρύσσειν πρὸς τὴν ἀκράσιν τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος; Ἄλλ' οὐχὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ποικίλον τῆς θέας δημιουργίας ἐργαστήριον περιστέλλεται, καὶ πρὸς τοὺς ἄνω χρόνους ἐπαυθόντες τῆ διανοίᾳ ἑκάστος, ὀβόμειθα τὴν διακόσμησιν τοῦ παντός; οὐρανὸν μὲν ἱσάμενον (64), κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὡσαὶ καμάραν· γῆν δὲ, τὴν ἀπειρον μεγέθει καὶ βάθει, αὐτὴν ἐν' ἑαυτῆς ἐδραζόμενην· ἄρα κερυμῖνον μαλακὸν καὶ ὕγρον τῆ φύσει, οὐκίαν μὲν καὶ διηνεχῆ τροφὴν τοῖς ἀνεπιπέτοις παρεχόμενον, ὀπτεῖσκοντα δὲ καὶ περισχιζόμενον τοῖς κινουμένοις δι' ἀπαλότητα, ὡς μηδὲν ἐμποδῖον εἶναι παρ' αὐτοῦ τοῖς ὀρμίστοι, ἀὲ πρὸς τὸ κατόπιν τῶν τεμνόντων αὐτὸν ἀντιπερισταμένον (65) βῆθλιω καὶ περιβρέτοντος. Ὑδατος δὲ φύσιν τοῦ τε τροφίμου καὶ τοῦ κατὰ τὰς ἄλλας χρείας ἡμῶν εὐπρεπισθέντος, καὶ τὴν εὐτακτον τοῦτο πρὸς τοὺς ἀφωρισμένους τόπους συναγωγῆν, ἐκ τῶν ἀρτίως ἡμῶν ἀνεγνωσμένων κατόφει.

2. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐρθήτω (66) ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐγένετο οὕτως, καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤρηθη ἡ ξηρὰ. Καὶ ἐκάλεσε ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν, γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεσε θαλάσσας. Πόσα μοι πράγματα παρεῖχες ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις, ἀπατῶν τὴν αἰτίαν πῶς ἄρατος ἡ γῆ (67), παντὶ σώματι

primis ἀντιδιασταμένον.

(66) Regii primus et quintus eius τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤρηθη. Editi cum multis mss. et cum sacro textu εἰς συναγωγὴν μίαν. Mox sacer textus et editi et mss. multi hoc secundo loco habent εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤρηθη ἡ, etc. Reg. sextus in utroque loco habet εἰς συναγωγὴν μίαν. Infra Anglici mss. θαλάσσων, contra fidem reliquorum mss. in quibus legitur θαλάσσας.
 (67) Reg. quintus ἦν ἡ γῆ. Ibidem Colb. secundus παντὶ μὲν. Alii duo mss. simpliciter παντὶ σώματι φυσικός γρόματος ἀλοητό τῆ ὀράσει καθ' ἑστῆκότος. Editi cum aliis mss. fusius et rectius.

φυσικῶς χρώματος συμπάρωντος, παντός δὲ χρώμα-
 Α visus sensus esse tibi non videbantur, cum diceremus
 αλοθητοῦ τῆ ὀράσει καθεστῆκός; Καὶ τάχα σοι
 οὐκ ἔδοκει αὐτάρκως ἔχειν τὰ εἰρημένα, ὅτι πρὸς
 ἡμᾶς τὸ δόξαρον, οὐ πρὸς τὴν φύσιν εἰρητο (68)
 διὰ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπιπρόσθησιν, δ' τότε τὴν γῆν
 πᾶσαν περιεκάλυπτεν. Ἰδοὺ νῦν δεῖται αὐτῆς ἑαυτῆς
 τῆς Γραφῆς φανερούσης. *Συναχθήτω τὰ ὕδατα, καὶ
 ὀρθήτω ἡ γῆρα.* Συνέλεκεται τὰ παραπτώματα, ἵνα
 ἐμφανῆς γένηται ἡ τῶς μὴ ὀρωμένη. Ἰσως δ' ἔν-
 τες κάκεινο πρὸς τοῦτους ἐπιζητήσῃσι. Πρῶτον μὲν,
 διὰ τί δ' κατὰ φύσιν ὑπάρχει τῷ ὕδατι φέρεσθαι πρὸς
 τὸ κάταντες, τοῦτο ἐπὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δημιουργοῦ
 οὐ λόγος ἀνάγει; Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἐπὶ τοῦ ἰσο-
 πέδου κείμενον τύχη (69) τὸ ὕδωρ, στάσιμον ἔστιν,
 οὐκ ἔχειν ὅπου μεταβῆσθ'· ἐπειδὴν δὲ τινος πρᾶντος
 λάβῃται, εὐθὺς ὀρμησάντος τοῦ προάγοντος, τὸ
 συνεχῆς αὐτῷ τὴν βάσιν τοῦ κινήθεντος ἐπιλαμβάνει,
 καὶ τὴν ἐκείνου τὸ ἐρεπόμενον· καὶ οὕτως
 ὑπεκφεύγει μὲν αὐτὸ τὸ πρόαγον, ἐπωθεῖ δὲ τὸ ἐπερ-
 χόμενον· καὶ τοσοῦτω ἐξυτέρᾳ ἢ φορᾷ γίνεται, συμ-
 πιρ ἂν καὶ τὸ βάρος ἢ πλείον τὸ καταφερομένου,
 καὶ τὸ χωρῖον κοιλότερον, πρὸς δ' ἡ ἐπιβύσσις. Εἰ οὖν
 οὕτω φέρεται τὸ ὕδωρ, περιελίξῃ ἂν τὸ πρόσταγμα
 τὸ κελεῖον συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν. Ἐμελλε
 γὰρ πάντως διὰ τὸ κατὰρῆσθαι τῆς φύσεως, ἐπὶ τὴν
 πάντων κοιλότεραν ὕδραν αὐτομάτως συνδιδόσθαι,
 καὶ μὴ πρότερον στήσεσθαι πρὶν ὀμαλισθῆναι τὰ
 νῦτα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω χωρῖον ἰσῶπεδον, ὡς ἡ τοῦ
 ὕδατος ἐπιπέδον. Ἐπειτα πῶς, φησὶν, εἰς συναγω-
 γὴν μίαν ἐκλελυσθῆναι τὰ ὕδατα συνδραμεῖν, ὅπουγε
 φαίνονται πολλὰ ὄσησι θάλασσαί, καὶ πλείστον ἀλλή-
 λων τῆ θέσει διαωρισμέναι; Πρὸς μὲν οὖν τὸ πρότε-
 ρον τῶν ἐπιζητηθέντων ἐκείνῳ φαμεν· ὅτι μάλιστα
 μὲν οὐ μετὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικὸν ἐπέγνωσ
 τοῦ ὕδατος τὰς κινήσεις, ὅτι τὸ περιβρέπεῖς (70) ἔστι
 καὶ ἀσκήριχτον, καὶ πρὸς τὰ πρᾶνθ' καὶ κολῶ φέρε-
 ται κατὰ φύσιν· πρὸ τούτου δὲ, πῶς εἶχε συνάμει-
 πον αὐτῶν τὸν ἐκ τοῦ προτάγματος τούτου ἐγγε-
 νῶσθαι ὄρεμον, οὕτε εἶδες αὐτῶς, οὕτε ἰδόντος ἤκου-
 σας. Νόησον γὰρ, ὅτι Θεοῦ φωνῆ φύσεως ἔστι ποιη-
 τικῆ, καὶ τὸ γενόμενον τότε τῆ κτίσει πρόσταγμα
 τὴν πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀκολουθίαν τοῖς κτιζομένοις
 παρέσχετο. Ἡμέρα καὶ νύξ ἀπαξ ἐδημιουργήθη,
 καὶ ἐξ ἑκείνου καὶ νῦν ἀλλήλας διαδεχόμεναι, καὶ
 κατ' ἰσομοίραν διαιρούμεναι τὸν χρόνον οὐκ ἀπολή-
 γουσι.

3. *Συναχθήτω τὰ ὕδατα.* Ἐκλελυσθῆναι τρέχειν τῶν
 ὕδατων ἡ φύσις (71), καὶ οὐδέποτε κάμνει τῷ προ-
 τάγματι ἐκείνῳ κατασπευδομένη διενεχῶς. Τοῦτο
 δὲ λέγω, πρὸς τὴν βύτην ἀφορῶν τῶν ὕδατων μό-
 ραν. Τὰ μὲν γὰρ αὐτόματα βεῖ, ὅσον τὰ κρηναία καὶ
 τὰ ποτάμια· τὰ δὲ συλλογισματὰ ἔστι καὶ ἀπόριστα.
 Ἄλλ' ἐμοὶ νῦν περὶ τῶν ὀρμητικῶν ὕδατων ὁ λόγος.

(68) Reg. sextus εἰρηται.

(69) Sic quinque mss. Editi τῶχοι. Mox quatuor
 mss. cum Bodl. μεταβῆσθ', bene. Editi μεταβῆθ'.

(70) Reg. prius cum Cumbef. ὅστιπερ περιβρέ-

visus sensus esse tibi non videbantur, cum diceremus
 videlicet vocem, *invisibile*, non respectu naturæ, sed
 respectu nostri, ob aquæ terram omnem tunc opere-
 rentis interpositum, adhibitam fuisse ac nupratam.
 Ecce nunc audi ipsam Scripturam, seipsam expla-
 nantem. *Congregentur aquæ, et appareat arida.* Con-
 trahuntur vela, ut aspectui sese objiciat ea, quæ
 antea non conspiciēbatur. Fortassis autem quispiam
 illud etiam præter hæc inquisierit. Primum quidem,
 cur quod ex natura competit aquæ, ut scilicet ad
 declivē feratur, idipsam referat Scriptura ad Opi-
 ficis imperium. Quandiu enim in æquo planoque
 solo sita est aqua, stabilis est, quippe quia non ha-
 bet quo diffluat: sed posteaquam declivem aliquem
 locum nacta est, statim ut præcedens est concitata,
 ea quæ ipsi coheret, sedem ejus quæ mota est, oc-
 cupat: illius itidem locum ea quæ consequitur: et
 sic semper aufugit quidem quæ præcedit, adurgit
 vero quæ insequitur: et impetus tanto fit velocior,
 quanto amplior fuerit gravitas ejus quæ defertur,
 locusque ad quem fit fluxio, fuerit depressior. Itaque
 si hæc est aquæ natura, præceptum quod ipsam jubet
 in unam cogi collectionem, inane est utique ac
 supervacaneum. Nam profecto futurum erat ut,
 propter naturalem suam ad ima proclivitatem, ad
 locum maxime omnium declivem sponte sua con-
 cederet, et non prius stabilis permaneret, quam
 ejus exquaret superficies. Nulla enim existat re-
 gio peræque plana, ac ipsa est aquæ superficies.
 Deinde, inquit quis, quomodo jusse sunt aquæ in
 unam concurrere collectionem, cum multa conspi-
 ciantur maria, plurimoque inter se intervallo ac
 situ disparata? Ad id igitur quod primo quæsitum
 est, dicimus, quod tu optime quidem post Dominicum
 Imperium motum aquæ cogoveris, aquam videlicet
 quænoque versum fluere, instabilemque esse, et
 suasite natura ad deversa et concava loca dilabi. Sed
 quid prius obtinuerit virium, autē nimirum quam
 cursus hic ei isto præcepto ingingeretur, nec nos
 ipse, nec unquam qui noverit, audisti. Cogita
 enim Dei vocem naturæ esse effectricem, ac per
 præceptum illud, quod creaturæ datum tunc est,
 modum ac ordinem creatis rebus in futurum imponi.
 D Creati sunt enim semel dies et nox: et ex illo mo-
 mento etiam nunc sibi invicem succedere, ac in
 partes æquales tempus dividere non desinunt.

3. *Congregentur aquæ.* Jussa est currere aquarum
 natura, nec unquam præcepto illo eam semper ur-
 gente fatigatur. Hoc autem dico, ad fluidam aqua-
 rum sortem respiciens. Aliæ quidem sua sponte
 flunt, cujusmodi sunt fontanæ et fluviales: aliæ
 vero sunt collectiæ et stabiles. Atqui nunc nihil
 sermo est de aquis impetu quodam commotis. Con-

πές. Reg. tertius ὅτι διαβρέπεῖς. Ibidem deest ἔστι in
 editis: sed reperitur in mss. omnibus.

(71) Editi ὕδατων φύσις. At mss. multi ὕδατων ἡ
 φύσις.

gregentur aquæ in congregationem unam. Num unquam tibi propter 35 fontem aquam copiosam egerentem stauti insedit cogitatio, quis ex terræ sinu impellat illam aquam? quis ipsam ulterius adurgeat? qualia sint promptuaria unde procedit? quis sit locus ad quem festinat? quomodo tandem neque hæc deficient, neque illa expleantur? Isthæc ex prima illa vobis dependent. Inde incitata aqua eat ad currendum. Ad omnem aquarum historiam, primæ illius vocis, *Congregentur aquæ*, memor esto. Oportebat eas, ut proprium locum occuparent, decurrere; deinde ipsas in statutis locis coactas, in seipsis manere, nec ulterius progredi. Quapropter secundum hanc Ecclesiastæ sententiam, *Omnes torrentes vadunt in mare, et mare non est impletum* 36. Nam et fluvii aquæ vi divini præcepti, et maris intra suos terminos circumscriptio a prima legis sanctione pendet: *Congregentur aquæ in congregationem unam.* Ut ne diffuens aqua, in regiones ipsam excipientes effusa, transgrediens semper, atque alias post alias explens, omnem terram continentem inundaret, iussa est in unam congregationem colligi. Ob id sæpenumero ventis furens inare, et præ fluctibus in maximam altitudinem exurgens, ubi littora solum attingit, impetu in spumam dissoluto, revertitur. *An me non timebitis, dicit Dominus, qui posui arenam terminum mari* 37? Mare cujus violentia ferri non potest, re omnium invalidissima, arena scilicet refrenatur ac coercescit. Alioqui quid prohiberet mare Rubrum omnem Ægyptum se ipso demissione in vadere, eique pelago, quod Ægypto adjacet conjungi, nisi esset Couditoris præcepto alligatum? Nam qui maria Ægyptiæcum et Indicum, in quo est mare Rubrum, inter se conjungere voluerunt, ii Ægyptum mari Rubro demissionem esse nobis re ipsa persuaserunt. Quamobrem desistere ab incepto Ægyptus ille Sesostris, qui id aggressus est primus, tumque Darius Medus, qui hoc ipsum perficere in animum induxerat. Hæc a me dicta sunt, ut vim atque efficaciam intelligamus illius, *Congregentur aquæ in congregationem unam.* Hoc est, Alia post hanc congregatio minime fiat, sed id quod collectum est, in prima collectione permaneat.

4. Deinde qui aquas dixit congregari in unam

36 Eccle. 1, 7. 37 Jer. v, 22.

(72) Ita mss. permulti. Deest tunc in editis.

(73) Ita plurimi mss. Editi cum Reg. tertio ἐπιλείπει.

(74) Reg. sextus καταλάβοι. Aliquanto post Reg. primus μη συγχωρεῖν.

(75) Sic mss. nostri. Deest tunc in editione Paris. Anglici quidam in Ducæi notis Ἐκκλησιαστικῶν, contra auctoritatem litrorum tum excusorum, tum calamo exaratorum.

(76) Sic quinque mss. Editi περιγράφουσι.

(77) Reg. quintus εἰ ἐμὲ οὐ, LXX μη ἐμὲ οὐ. Statim Reg. quintus ὄρα τῆ. Max editio Paris. χαλινουται θάλασσα: quæ vox θάλασσα reperitur quidem in Anglicis libris: sed deest in utroque Duc. et in

A *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν.* Et postea ἐπὶ κρήνης ἐστώτι ἀφρονον ὕδωρ ἀναδιόχου ἐννοια ἐγένετο, τίς ὁ ὕδωρ ἐκ τῶν λαγώνων τῆς γῆς τοῦτο (72) τὸ ὕδωρ; τίς ὁ ἐπείγων ἐπὶ τὰ πρόσω; ποία ταμίαι ὕδωρ προέρχεται; τίς ὁ τόπος ἐπ' ὃν ἐπείγεται; πῶς καὶ ταῦτα οὐκ ἐκλείπει (73), κἀκίαινα οὐκ ἀποπίμπλαται; Ταῦτα τῆς πρώτης ἐκείνης φωνῆς ἡσχηται. Ἐκείθεν τοῦ τρέχειν τῷ ὕδατι τὸ ἐνδομοιον. Κατὰ πᾶσαν ιστορίαν ἀποδοκίμα, μὲνῆσο τῆς πρώτης φωνῆς· *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα.* Ἐδεῖ δραμεῖν αὐτά, ἵνα τὴν οὐκαταν καταλάβῃ (74) χώραν εἰτα γενόμενα ἐν τοῖς ἀφωρισμένοις τόποις, μείνει ἐφ' ἑαυτῶν, καὶ μη χωρεῖν περαιτέρω. Διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν τοῦ (75) Ἐκκλησιαστοῦ λόγον, Πάντες οἱ χεῖμαφοὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν πορεύονται, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη. Ἐπειδὴ καὶ τὸ μείν τοῖς ὕδασι διὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα, καὶ τὸ εἶω τῶν ὄρων περιγεγράφαι (76) τὴν θάλασσαν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐστὶ νομοθεσίας· *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν.* Ἴνα μὴ τὸ ἐπαρβόν ὕδωρ, τῶν δεχομένων αὐτὸ χωρίων ὑπερχέμενον, μετακλίνοι ἀεὶ καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων πληροῦν, πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπικύλῃ τὴν ἡπειρον, ἐκλειούθη συναχθῆναι εἰς συναγωγὴν μίαν. Διὰ τοῦτο κοινωμένη πολλάκις ἐξ ἀνέμων ἡ θάλασσα, καὶ εἰς ὕψος μέγιστον διανιστάμενη τοῖς κύμασιν, ἐπειδὴν μόνον τῶν αἰγιαλῶν ἀΐχεται, εἰς ἀρβὸν διαλύσασθαι τὴν ὀρμὴν ἐπανήλθεν. Ἢ ἐμὲ οὐ (77) φοβηθήσεσθε, λέγει Κύριος, ἐν τὴν θάλασσαν ἄμμοθρον τῆ θάλασσης; Τῷ ἀσθεναστῶ πάντων τῆ ψάμμου ἡ ταῖς βλαῖς ἀφόρητος χαλινουται. Ἐπεὶ εἰ ἐκίλιε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν πᾶσαν τὴν Αἰγυπτὸν κοιλότηραν οὐσαν ἐαυτῆς ἐπέλαθει, καὶ συναφθῆναι τῷ παρακειμένῳ τῆ Αἰγύπτου πελάγει, εἰ μὴ τῷ προστάγματι ἦν πεπεδημένη τοῦ κτίσαντος; Ὅτι γὰρ ταπεινότερα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ Αἰγυπτὸς, Ἐργαῖ ἐπισთან ἡμᾶς οἱ θεολόγοι αἰλλήλοις ἐκ πελάγῃ συνάψαι, τὸ τε Αἰγύπτιον καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν ἐν ᾧ ἡ Ἐρυθρὰ ἐστὶ (78) θάλασσα. Διότι ἐπέσχον τὴν ἐπιχείρησιν ὅτε πρῶτος (79) ἀρβέμενος Σάωστρις ὁ Αἰγύπτιος, καὶ ὁ μετὰ ταῦτα (80) βουληθεὶς ἐπεξεργάσασθαι Δαριῶς ὁ Μήδωξ. Ταῦτά μοι εἰρηται, ἵνα νοήσωμεν τοῦ προστάγματος τὴν δύναμιν· *Συναχθῆτω τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν.* Τουτέστιν, Ἄλλη ἀπὸ ταύτης μὴ ἀπογενήσθω, ἀλλ' ἐν

D τῆ πρώτῃ συλλογῇ ἀπομεινάτω τὸ συναγόμενον.

4. Ἐπειτα ὁ εἰπὼν συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς συν-

sex aliis mss. non secus ac in editione Basil. Eustathius tamen interpretatur, *Iussa Dei violentiam maris frenat.* Aristotelem secutus Basilus affirmavit Ægyptum mari Rubro depressiorem esse atque humiliorem: sed Strabo natione Ægyptius falsum id esse tradit lib. xvi. Legas velim Ducæum ea de re erudite disserentem.

(78) Ita editio Basil. cum sex mss. Deest ἐστὶ in editione Paris.

(79) Ita codices sex. Reg. octavus ὅτε πρῶτος. Deest ὅτε in editis.

(80) Καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Reg. sextus εἰτα ὁ. Infra idea mss. εἶχον πᾶσαν τὴν ὕδατων συλλογῆν.

αγωγὴν μίαν, εἰδείξαι σοι τίς πολλά ἦν κατὰ πολλοῦς τοῦτους εἰρηνημένα τὰ ὕδατα. Αἱ τε γὰρ τῶν ὄρων κοιλότητες, φάραγες βαθείαις υπερβήγγεμαι, εἶχον τῶν ὀδάτων τὴν συλλογὴν. Καὶ προσετίθει πεδία πολλά τε καὶ περὶ αὐτῶν (81) τῶν μεγίστων πελαγῶν κατὰ τὸ μέγεθος ἀποδέοντα, καὶ ἀλύωνες μυρῖοι, καὶ αἱ κοιλᾶδες κατ' ἄλλα καὶ ἄλλα σχήματα κοιλαινόμενα, πάντα ὀδάτων τότε πεπληρωμένα, ἀπεκινώθη τῷ θεῷ προστάγματι, πρὸς μίαν συναγωγὴν τοῦ πανταρχθεν ὕδατος συναλασθέντος. Καὶ μηδὲς λεγέτω, ὅτι, εἴπερ ἦν ὕδωρ ἐπάνω τῆς γῆς, πάντως πᾶσαι αἱ κοιλότητες, αἱ νῦν τὴν θάλασσαν ὑποδέξιμα, πεπληρωμένα ὑπῆρχον. Πού τοίνυν ἐμελλον γίνεσθαι τῶν ὀδάτων αἱ συλλογαὶ (82), προκαταλημμένων τῶν κοίλων; Πρὸς δὲ τοῦτο ἐρούμεν, ὅτι τότε καὶ τὰ ἀγγεῖα συγκατασκευάσθη, ὅτι εἶμι μίαν σύστασιν ἀποκριθῆναι τὸ ὕδωρ. Οὐ γὰρ ἦν ἡ ἔξω Γαβριῶν θάλασσα οὐδὲ τὸ μέγα ἐκεῖνο καὶ ἀτάμητον πλωτήριον πείλαος, τὸ τὴν Βρετανικὴν νῆσον καὶ τοὺς ἑσπερίους Ἰθρας περιπτυσσόμενον ἀλλὰ τότε τῆς εὐρυχωρίας τῷ προστάγματι τοῦ θεοῦ δημιουργηθείσης, ἐπ' αὐτὴν συνεδόθη τῶν ὀδάτων τὰ πλήθη. Πρὸς δὲ τὸ, ὅτι ὑπανατίως ἔχει τῇ πείρᾳ ὁ τῆς παρ' ἡμῖν κοσμοποιίας λόγος (οὐ γὰρ εἰς μίαν συναγωγὴν ὀδάτων τὸ ὕδωρ ἅπαν φαίνεται συνδραμὸν), πολλὰ μὲν ἔστιν εἰπεῖν, καὶ πᾶσιν αὐτοῖσιν γνώριμα· μήποτε δὲ καὶ τὸ δευμάχεσθαι τοῖς τοιοῦτοις γελοῖον. Οὐ δὴπου γὰρ καὶ τὰ τελευτάσια, καὶ τὰ ἐξ ἡμερῶν συνθηροζόμενα προσφέρειν ἡμῖν ὀφείλουσι, καὶ διὰ τούτων τὸν λόγον ἡμῶν ἐλέγχειν ὀφείλουσι; Ἀλλὰ τὴν μεγίστην καὶ τελευτάτην (83) συνδρομὴν τῶν ὀδάτων ἠνώμασε συναγωγὴν μίαν. Καὶ γὰρ τὰ φρέατα συναγωγὰ ὀδάτων εἰσι χειροποίητοι, ἐπὶ τὸ κολωνῶν τῆς γῆς τῆς ἐνεσπαρμένης νοτίως ἐπιβρεούσης. Οὐ τοίνυν τὰ τυχόντα τῶν ὀδάτων ἀρροιοματα ἢ τῆς συναγωγῆς (84) ἐμφαίνει προσηγορία, ἀλλὰ τὴν ἐξέχουσαν καὶ μεγίστην, ἐν ἧ πάντῳ στοιχείῳ τῶν ἄστρον διαδείκνυται. Ὅσπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ εἰς μικρὰ κατακεκριατισμένον ἔστιν ἐπὶ τῆς ὕδατος χρείας, καὶ ἀθροῦν ἐπὶ τοῦ αἰθέρος κέχεται· καὶ ὁ ἀήρ εἰρηστα μὲν καὶ κατὰ μικρὰ, καὶ ἀθρόως δὲ τὸν περιγίγει· ἐκπεριεληφῆς τόπον οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, εἰ καὶ μικρὰ τινὲς εἰσι διηρημέναι συστάσεις, ἀλλὰ μία γέ ἐστι συναγωγὴ (85) ἢ τὸ εἶον στοιχείον τῶν λοιπῶν ἀποκρίνουσα (86). Αἱ μὲν γὰρ λίμναι, αἷ τε κατὰ τὰ μέρη τῆς ἄρκτου, καὶ ὅσαι περὶ τὸν Ἑλληνικὸν εἰσι τόπον, τὴν τε Μακεδονίαν, καὶ τὴν Βελυθῶν χῶραν, καὶ τὴν Παλαιστίνων κατέχουσαι, συναγωγαὶ εἰσι θηλονότι· ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς μεγίστης ἁπασῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς γῆς παρισουμένης ὁ λόγος. Ἄς πληθος (87) μὲν ἔχειν ὕδατος οὐδέεις ἀντρεῖ· οὐ μὴν θάλασ-

congregationem, plurimas fuisse aquas per multa loca divisas tibi indicavit. Nam montium concava, profundis convallibus perrupta, collectitias aquas continebant. Quin et campi multi, iique supini, nihil maximis pelagis magnitudine impares, et valles innumerae, convallesque aliis et aliis modis excavatae, quae omnia tunc aquis replebantur, praeccepto divini evacuata sunt, aqua undelibat in unam congregationem conveniente. Et nemo dicat omnino necesse esse, si aqua terrae superstaret, cava omnia quae tunc pelagus suscepere, fuisse referta. Quo igitur, concavis jam occupatis, collecturae se erant aquae? Ad hoc sane respondebimus, praeparata tunc fuisse receptacula, cum 36 aquam oporteret in unam secundam coacervationem. Neque enim erat illud quod est extra Gades mare, neque magnus illud et horrendum navigantibus pelagus, quod Britannicam insulam et occidentales Hispanos ambit: sed posteaquam Dei mandato instructus est locus amplissimus, tunc in ipsum se recepere aquarum copiae. Ad hoc autem, quod nostra de mundi officio sententia experientiae adversetur (constat enim non in unam congregationem aquam omnem concurrisse), multa dicere licet, eaque omnibus per se nota. Sed fortasse etiam cum talibus certare ridiculum est. Nunquid debent palustres aquae, et eas quae ex imbribus aggregantur, nobis opponere, atque arbitrari, se nostram sententiam ope illarum refellere? Enimvero maximum amplissimumque aquarum concursum congregationem unam nuncupavit. Nam putei, collectiones aquarum sunt manufactae, cum in cavatam terrae partem humor ei inspersus insuit. Non ergo quasiibet aquarum coacervationes congregationis appellatio indicat, sed praecipuam et maximam, in qua totum elementum coacervatum ostenditur. Quemadmodum enim ignis et in minutas partes pro nostro usu dissectus est, et acervatin in aethere diffusus; item quemadmodum aer divisus quidem est in exiguas partes, et tamen adjacentia telluri loca acervatin occupavit: ita et in aqua tametsi parvae quaedam collectiones fuerunt separatae, tamen una est congregatio, quae totum a caeteris segregat elementum. Nam stagna tum ea quae ad partes septentrionales sita sunt, tum ea quae jacent circa Graecorum tractum, tum quae Macedoniae ac Bithynorum Palaestinarumque regionem obtinent, sunt quidem congregationes: sed nunc de ea quae omnium maxima est, quaeque magnitudine telluri aequalis est, habetur sermo. Copiam autem in illis contineri aquarum negabit nemo, nec tamen quisquam eas congrua appellatione maria vocaverit,

(81) Ita sex mss. Editi oδδδ.

(82) Regii quintus, sextus et octavus ὀδάτων συναγωγὰ. Editi cum aliis quibusdam mss. αἱ συλλογαί.

(83) Omnes fere mss. cum editione Basil. καὶ τελευτάτην. Editio Paris. cum Reg. tertio τελευτάτην.

(84) Reg. primus ὁ τῆς μῆδς συναγ. Statim idem codex ἐξέχουσαν καὶ ἀρίστην ἐν ἧ.

(85) Regii quintus et sextus ἐστὶν ἀγωγὴ.

(86) Ita mss. quinque cum Combef. Editi cum Colb. secundo ἀποκρίνωσα. Mex. Reg. sextus αἷ τε κατὰ μέρος τῆς.

(87) Editio Basil. et Bodl., et alii plurimi mss. ἄς πληθος. Editio Paris. ἔκαστος δὲ πληθος. Aliquantum post mss. plerique omnes θαλάσσας γε. Abest γε ab editis

etiamsi nonnullæ plurimum salis ac terreni perinde atque magnum mare habeant : uti est in Judæa Asphaltitis lacus, et Serbonitis ille, qui Ægyptum inter et Palestinam per Arabiam desertam protenditur. Hæc enim stagna sunt : at mare, ut qui terram lustravere narrant, unum est. Quanquam sunt qui Hyrcanum et Caspium mare in seipsis circumscripta esse arbitrentur ; si qua tamen fides iis qui geographiam conscripserunt, adhibenda est, inter se mutuo perforata sunt, et omnia in maximum mare per angusta quædam ostia concidunt, quemadmodum et mare Rubrum cum eo quod ultra Gades est, connecti ferunt. Quomodo igitur, inquit, dens collectiones aquarum nuncupavit maria ? Quia concurrunt quidem aque in unam congregationem : sed aquarum cocervationes, id est sinus, qui secundum propriam figuram a terra circumjacente comprehensi sunt, maria Dominus appellavit. Sunt quippe mare septentrionale, mare austrinum, orientale mare, et occidentale 37 rursum aliud est. Sunt itidem nomina marium propria : Pontus Euxinus, Propontis, Hellespontus, Ægeum et Ionium, Sardonicum pelagus et Siculum, et Tyrrhenum aliud est. Quin et infinita sunt marium nomina, quæ longum nunc fuerit ac plane ineptum accurate recensere ac numerare. Idcirco Deus cocervationes aquarum maria nuncupavit. Verum ad hoc quidem nos deduxit orationis series : sed ad id quod initio proposuimus, redeamus.

5. *Et dixit Deus, Congregentur aque in congregationem unam, et appareat arida.* Non dixit : Et appareat terra ; ne iterum ipsam ostendat incompositam, cœnosam, aque immistam, necdum propria forma aut virtute indutam. Simul etiam, ne ariditatis causam soli attribueremus, terræ ariditatem generatione solis effecit Opifex vetustiorum. Attende autem eorum quæ scripta sunt, sententiam, quod non solum reducens aqua e terra defluerit, sed etiam quod quidquid per profundiora loca ipsi admistum erat, id quoque inevitabili Domini imperio obtemperans recesserit. *Et factum est ita.* Hæc inductio sat demonstrat Opificis vocem ad effectum pervenisse ; adjectum est tamen in multis exemplaribus : *Et congregata est aqua quæ sub celo erat in congregationes suas, et apparuit arida.* Quæ sane ver-

σας γε ἀν τις αὐτὰς κατὰ τὸν εἰκότα λόγον προεῖποι· οὐδ' ἂν ὅτι μάλιστα τὸ ἀμυρὸν καὶ γεῶδες τινες παραπλήσιον ἔχειν τῇ μεγάλῃ θαλάσσῃ, ὡς ἡ πε' Ἀσφαλιτικὴ λίμνη ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἡ Σερβωνίτις ἡ μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης τῆν Ἀραβίαν ἐρημον παρατείνουσα. Αἱ μὲν γὰρ εἰσὶν αὐταί, θάλασσα δὲ μία, ὡς οἱ τὴν γῆν περιόδοντες ἱστοροῦσιν. Εἰ καὶ τὴν Ἑρμανθὸν ἐκάλεισεν θαλάσσης ; Ὅτι καὶ τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν φασὶ πρὸς τὴν ἐπέκεινα Γαδερῶν συνάπτεσθαι. Πῶς οὖν, φησὶν, ὁ θεὸς τὰ συστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεισεν θαλάσσης ; Ὅτι συνέδραμε μὲν (90) εἰς συναγωγὴν μίαν τὰ ὕδατα τὰ δὲ συστήματα τῶν ὕδατων, τοῦτέστι τοὺς κάμπους τοὺς κατ' ἕξιν σχῆμα ὑπὸ τῆς περικειμένης γῆς ἀπολυφθέντας, θαλάσσης ὁ Κύριος προσήγορσε. Θάλασσα βόρειος, θάλασσα νότιος, ἕνα θάλασσα, καὶ ἑσπερία πάλιν ἑτέρα. Καὶ ὀνόματα τῶν πελαγῶν ἰδιόζοντα· Πόντος Ἐξέσσιος, καὶ Προποντικὸς (91), Ἐλλήσποντος, Αἰγαῖος καὶ Ἴόνιος, Σερβωνικὸς πελάγος καὶ Σικελικὸν, καὶ Τυρρηνικὸν ἕτερον. Καὶ μυρία γε ὀνόματα πελαγῶν, ἀ μακρὸν ἂν εἴη νῦν (92) καὶ ἀπικροκαλίας μετὸν δι' ἀκριβείας ἀπαριθμησασθαι. Διὰ τοῦτο ὀνόμασεν ὁ θεὸς τὰ συστήματα τῶν ὕδατων θαλάσσης. Ἄλλ' εἰς τοῦτο μὲν ἡμᾶς ἐξηγητικὴν ἢ ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ἡμεῖς δὲ πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανέλθωμεν.

5. *Kai eikex o theos Synagethw ta udata eis synagoghēn mian, kai ophethw ē hēra.* Ouk eipe· Kai ophethw ē gē, ina mh pάλιν autēn akatastaxen epibēthē, plhrothē ousan, kai anamegimēnēn tō udati, othw tēn oikeian apolabousan morfēn oudē dūnamēn. Ὅμοι δὲ, ina mh τῷ ἡλίῳ τὴν τοῦ ἀναζηραίνεω τὴν γῆν αἰτίαν προσθῶμεν, πρὸς τὴν αἰτίαν τοῦ (93) ἡλίου γενέσεως τὴν ξηρότητα τῆς γῆς ὁ δημιουργὸς παρεσκύασεν. Ἐπίστησεν δὲ τῇ ἐνοσίᾳ τῶν γεγραμμένων, ὅτι οὐ μόνον τὸ πλεονέκον ἕδωκεν ἀπερρύθῃ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀνεμέμικτο αὐτῇ διὰ βάθους, καὶ τοῦτο ὑπέστηλε τῷ ἀπαραιτήτῃ προστάγματι τοῦ θεοῦ πεισθῆναι. *Kai ēγένετο οὕτως.* Ἀρκοῦσα αὕτη ἡ ἐπαγωγὴ πρὸς τὸ δεῖξαι εἰς ἔργον ἐλθούσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν φωνήν. Πρόσκειται δὲ ἐν (94) πολλοῖς τῶν ἀντιγράφων· *Kai συνήχθη*

(88) Sic mss., Editi δὲ γὰρ εἰ τ.

(89) Sic quatuor mss. cum Bodl. Excusi cum Reg. primo συνεστώμενται.

(90) Ita multi mss. e nostris præter Bodl. Editi συνέδραμεν etc.

(91) Editio Basil. cum aliquibus mss. Προποντικός. Editio Paris. cum aliis mss. Προποντις.

(92) Ita codices sex. Deest νῦν in editis. Mox quinque mss. ἀπαριθμησασθαι. Editi cum Reg. primo et cum Coisl. primo ἀπαριθμησασθαι. Mox editio Basil. cum quinque mss. ὀνόμασεν. Editio Paris. ὀνόμαζεν. Subinde codex Combef. ἡμᾶς ἐξηγησάμεν.

(93) Reg. quintus πρὸς τὴν αἰτίαν τοῦ. Infra multi mss. ὅσον ἀνεμέμικτο. Statim Reg. quintus τοῦτο ἐπέστηλεν.

(94) Sic Regii primus, tertius, quintus, sextus et octavus cum utroque Coisl. et Coll. secundo. Editi ἐν τισι. Paulo post mss. habent ἢ ἑρὰ. Deest ἢ in editione Paris. Verba illa, καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὡσθὲ ἑρὰ, *Et congregata est aqua, quæ sub celo, in congregationes suas, et apparuit arida*, etiamnum leguntur apud LXX. Sed neque Hebræorum exemplar, neque Vulgata, neque Aquila, neque Symmachus, neque Theodotus agnoscunt. Ambrosius tamen lib. iii in *Hexaem.* initio capituli quinti, *bol LXX interpretum additamentum comprobavit. Multa enim, inquit, non otiose a Septuaginta viris Hebræicæ lectioni addita et adjuncta comprimus.*

ἐδ ὕδωρ ἐδ ὑποκίττω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὡφθη ἡ ξηρὰ· ἄπερ οὕτε τινὲς τῶν λοιπῶν ἐκβεδῶσαν ἐρημνῶν (95), οὕτε ἡ χρῆσις τῶν Ἑβραίων ἔχουσα φαίνεται. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι παρέλκει μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ, διὰ Ἐγένετο οὕτως, ἡ τῶν αὐτῶν πάλιν ἐπεκδιήγησις. Τὰ τοίνυν ἀκριθῆ τῶν ἀντιγράφων ὠβελίσται· ὁ δὲ ὠβελὸς ἀθετήσεως σύμβολον. Καὶ ἐκλάσεν ὁ θεὸς τὴν ξηρὰν, γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὕδατων ἐκλάσεν θαλάσσης (96). Διὰ τί καὶ ἐν τοῖς κατόπιν εἰρήται Συνοχθῆται τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὁφθῆτω ἡ ξηρὰ, ἀλλ' οὐχὶ γέγραπται, καὶ ὁφθῆτω ἡ γῆ; καὶ ἐνταῦθα πάλιν Ἐφθη ἡ ξηρὰ, καὶ ἐκλάσεν ὁ θεὸς τὴν ξηρὰν, γῆν; Ὅτι ἡ μὲν ξηρὰ τὸ ἰδιωμα ἐστὶ, τὸ οἰνεὶ χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου· ἡ δὲ γῆ προσγορία τίς ἐστὶ ψιλῆ τοῦ πρᾶγματος. Ὡς γὰρ τὸ λογικὸν ἴδιον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ἀνθρώπος φωνῆ σηματικὴ ἐστὶ τοῦ ζώου ὃ ὑπάρχει τὸ ἴδιον· οὕτω καὶ τὸ ξηρὸν ἴδιον ἐστὶ τῆς γῆς καὶ ἐξείρηται. Ὁ τοίνυν ἰδιὸς ὑπάρχει τὸ ξηρὸν, τοῦτο ἐπικέκληται γῆ· ὡσπερ ὁ ἰδιὸς προσέεται τὸ χρομιατιστικόν, τοῦτο ἐπικέκληται ἴσπος. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον ἰδιόουσαν καὶ ἀποκεκληρωμένην ἔχει ποιότητα, δι' ἧς τῶν τε λοιπῶν ἀποκρίνεται, καὶ αὐτὸ ἕκαστον ὁποῖόν ἐστιν ἐπιγινώσκειται. Τὸ μὲν ὕδωρ ἴδιον ποιότητα εἶν ψυχρότητα ἔχει· ὁ δὲ ἀήρ εἶν ὑγρότητα· τὸ δὲ πῦρ εἶν θερμότητα. Ἄλλα ταῦτα μὲν ὡς πρῶτα στοιχεία τῶν συνθέτων κατὰ τὴν εἰρημνὸν τρόπον τῷ λογισμῷ θεωρεῖται, τὰ δὲ ἦδη ἐν σώματι κατατεταγμένα καὶ ὁποῖοντοια τῆ ἀσθῆσι συνεζευγμένας ἔχει τὰς ποιότητας. Καὶ οὐδὲν ἀπολείπουμεν ἐστὶ μοναχὸν οὐδὲ ἀπλοῦν καὶ ἐλιχρινῆς τῶν ὁραμένων καὶ αἰσθητῶν· ἀλλ' ἡ μὲν γῆ, ξηρὰ καὶ ψυχρὰ, τὸ δὲ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν, ὁ δὲ ἀήρ θερμὸς καὶ ὑγρὸς, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν. Οὕτω γὰρ διὰ τῆς συζύγου ποιότητος ἡ δύναμις προέρχεται (97) τοῦ ἀναμειχθῆναι ἕκαστον πρὸς ἕκαστον· τῷ τε γὰρ γέστον στοιχείῳ διὰ τῆς κοινῆς ποιότητος ἕκαστον ἀνακρίνεται, καὶ διὰ τῆς πρὸς; τὸ συνέγγυς κοινωνίας τῷ ἀντικειμένῳ (98) συνάπτεται. Οἶον, ἡ γῆ, ξηρὰ οὖσα καὶ ψυχρὰ, ἐνοῦται μὲν τῷ ὕδατι κατὰ τὴν συγγένειαν εἰς ψυχρότητα, ἐνοῦται δὲ διὰ τοῦ ὕδατος τῷ ἀέρι· ἐπειδὴ μέσον ἀμφοτέρων τεταγμένον τὸ ὕδωρ, οἰνεὶ χειρῶν δύο ἐπιβολῆς ἑκατέρῃ ποιότητι τῶν παρακειμένων ἐφάπτεται, τῇ μὲν ψυχρότητι τῆς γῆς, τῇ ὑγρότητι δὲ τοῦ ἀέρος. Πάλιν ὁ ἀήρ τῇ ἐαυτοῦ μεστειεῖ διαλακτικῆς γίνεται τῆς μαχομένης φύσεως ὕδατος καὶ

ba nulli ex reliquis interpretibus tradidere, nec usus Hebraeorum habere videtur. Nam revera post testimonium illud, *Factum est ita*, eadem iterum narratio est superracaneum. Notata sunt igitur obelo exemplaria accuratiora: obelus autem signum est repudiationis. *Et vocavit Deus aridam, terram; et collectiones aquarum vocavit maria*. Cur et supra dictum est: *Congregentur aquae in congregationem unam, et appareat arida*; non autem scriptum est: *Et appareat terra? et hic rursus: Apparuit arida, et vocavit Deus aridam, terram?* Quia arida quidem, est velut proprietates quaedam, quae subjecti naturam quasi exprimit ac designat: terra vero, nuda quaedam est rei appellatio. Quemadmodum enim rationale hominis proprium est: haec vero vox, *homo*, animal ipsum cui illa proprietates inest, significat: sic etiam aridum, proprium est terrae, etique peculiare. Cui igitur proprie iust ariditas, id vocatum est terra: perinde atque cui proprie *hinnibile* adest, id nuncupatum est equus. Nec in terra solum id se ita habet: sed cuiuslibet etiam aliorum elementorum suppetit propria et sorte obtenta qualitas, qua et discernitur a caeteris, et quale unumquodque sit, internoscitur. Aqua quidem habet propriam qualitatem, *frigiditatem*: aer vero, *humiditatem*: ignis autem, *caliditatem*. Ratio autem ad eam quem diximus modum isthaec 38 tanquam prima rerum compositarum elementa speculatur: quae vero iam in corporibus digesta sunt, et sub sensum cadunt, conjunctas inter se qualitates habent. Nec quidquam eorum quae visui ac sensibus subjacent, est absolute singulare, aut simplex, aut purum: sed terra quidem arida et frigida est: aqua vero humida et frigida: rursus aer calidus et humidus, ignis autem calidus et siccus. Sic enim per conjugatam qualitatem singula singulis possunt permisceri: siquidem vicino elemento unumquodque commiscetur per communem qualitatem, et per eam quam cum affini habet societatem contrario eonjungitur. Exempli gratia: terra, quae arida est et frigida, cum aqua ob *frigiditatis* affinitatem copulatur: jungitur autem per aquam aeri: quandoquidem aqua, inter utrumque media constituta, velut duabus injectis manibus per utramque qualitatem elementa proxima attingit, terram per *frigiditatem*, aerem per *humiditatem*. Aer iterum pugnantem aquae et ignis naturam suo interposito conciliat, cum aquae per *humiditatem*, igni vero per calorem conjungatur. Ignis autem qui suapte natura

(95) Reg. sextus ἐρημνευτῶν. Putat Ducæus verba illa quae sequuntur, τὰ τοίνυν ἀκριθῆ, etc., ad finem usque periodi, a Basilio inter concionandam prolata non fuisse; cum, inquit, verba ista non agnoscat Eustathius. Sed ea in re viro doctissimo non quæ assentiri. Nam fieri potuit ut verba illa ex oscitantia librarii ommissa sint in eo codice, ad cuius fidem interpretatio Eustathii excusa typis est. Imo nihil mirum videri debet, si Eustathius ipse in codice munitum vitiatumque incidit. Fā certe alterutrum par est cogitare, cum verba laudata

legantur et in editis libris, et in mss. codicibus omnibus, sicut in utroque Coisl., in Regiis tertio, quinto et octavo, atque in reliquis. Addam reperisse nos verba controversa in iis ipsis quos Ducæus contulit codicibus.

(96) Editio Paris. ἐκλάσεν θαλάσσαν. At mss. et editio Basil. θαλάσσης.

(97) Duo mss. προέρχεται. Editi cum aliis quibusdam mss. προέρχεται, longe melius.

(98) Ita, mss. Combef. cum aliis quinque. Editi τῶν ἀντικειμένων.

calidus est et siccus, colligitur cum aere per calorem, ac rursus per siccitatem ad terræ societatem redit. Atque ita omnibus consentientibus ac mutuum quemdam ordinem inter se habentibus, circulus fit, ac concinuus chorus. Unde et proprie ipsis adaptata fuit appellatio elementorum. Hæc a me dicta sunt, ut causam afferrentur vocaverit Deus aridam, terram; nec tamen terram, aridam appellaverit. Nimirum quia aridum non ex his est quæ terræ in posterum accesserunt, sed ex his quæ ab initio essentiam ipsis constituunt. Porro quæ in causa sunt cur aliquid existat, iis quæ postea accedunt, natura sunt priora ac præstantiora. Quamobrem notæ aliquæ ex anterioribus et vetustioribus ad terram designandam sunt jure excogitavit.

6. *Ei vidit Deus, quod pulchrum esset.* Non hoc indicat Scriptura, nempe jucundum quemdam maris aspectum fuisse Deo exhibitum. Non enim oculis pulchritudinem creaturæ intuetur Conditor, sed quæ fiunt, sapientia ineffabili contemplantur. Est quidem gratum spectaculum æquor inualbescens, cum stabilis tranquillitas ipsum occupat: rursus est etiam gratum, cum ipsis superficies lenibus auris exasperata, cernentibus purpureum aut cæruleum colorem offert: quando neque violenter verberat vicisum terram, sed velut pacificis quibusdam amplexibus eam complexitur. Non tamen putandum est, ad hunc modum dixisse Scripturam, mare Deo visum fuisse pulchrum ac jucundum: sed hic ex officii ratione judicatur pulchritudo. Primum quidem, quia maris aqua totius terreni humoris fons et origo est. Hæc quidem per oculos meatus distribuitur; uti laxæ atque hiantes terræ, quas fluidum mare subit, indicant: quod ubi in obliquis, non autem recta tendentibus, diverticulis **39** inclusum est, impulsione fuit a vento illud movente, tum superficie disrupta foras erumpit; atque emendante amaritudinem percolatione, potui aptum evadit. Jam vero calidiore qualitate etiam ex metallis in transitu accepta, ex eadem moventis causa fervidum fit ut plurimum et ardens: id quod in multis insulis, multisque maritimis locis fas est intueri. Quinetiam, ut parva magis comparemus, in mediterraneis regionibus simile quiddam perpetuntur loca quædam aquis fluvialibus confluita. Quid est igitur cur hoc a me dictum sit? Quod tota tellus, aqua per occultos meatus ex maris principis subtermeante, cuniculis referta est ac repleta.

7. Pulchrum itaque est mare Deo, ob humorem

A πυρός, τῷ ὕδατι μὲν διὰ τῆς ὑγρότητος, τῷ πυρὶ δὲ διὰ τοῦ θερμοῦ συμπλεκόμενος. Τὸ δὲ πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρὸν ὑπάρχον τὴν φύσιν, τῷ μὲν θερμῷ (99) πρὸς τὸν ἀέρα συνδέεται, τῷ ξηρῷ δὲ πάλιν πρὸς τὴν κοινωνίαν τῆς γῆς ἐπανερχεται. Καὶ οὕτω γίνεται κύκλος καὶ χορὸς ἐναρμόνιος, συμφωνοῦντων πάντων καὶ συστοιχοῦντων ἀλλήλοισ. Ὅθεν κυρίως αὐτοῖς καὶ ἡ προσηγορία τῶν στοιχείων ἐφηρμοσται (1). Ταῦτά μοι εἰρηται παριστῶντι τὴν αἰτίαν δι' ἣν ὁ θεὸς τὴν ἕρῃαν ἐκάλεσε γῆν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν γῆν προσεῖπε ξηρὰν. Δίδει τὸ ξηρὸν οὐχὶ τῶν ὑπερῶν (2) προσγινομένων ἐστὶ τῆ γῆ, ἀλλὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς συμπληροῦντων αὐτῆς τὴν οὐσίαν. Τὰ δὲ αὐτὴν τοῦ εἶναι αἰτίαν παρέχοντα, πρότερον τῆ φύσει τῶν μετὰ ταῦτα προσγινομένων καὶ προτιμότερα. Ὅστε εἰκότως ἐκ τῶν προϋπαρξάντων καὶ προσυτέρον ἐπινοήθη τῆ γῆ τὰ γνωρίσματα.

B
6. Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς, ὅτι καλόν. Οὐκ αὐτὸ τοῦτε τερπνὴν τινα εἶναι θαλάσσης ὁ λόγος ἐνδεικνύται τῷ θεῷ περὶναι (3). Οὐ γὰρ ὀφθαλμοῖς βλέπει τὰ κάλλη τῆς κτίσεως ὁ ποιητῆς, ἀλλὰ τῆ ἀβήτη σοφίᾳ θεωρεῖ τὰ γινόμενα. Ἐπὶ μὲν γὰρ θέαμα λευκαίνουμένη θάλασσα, γαλήνης αὐτὴν σταθερὰς καταχύσεως· ἥδη δὲ καὶ ὅταν πραιλαίς ἀεραὶ τραχυομένη τὰ νῦτα, πορφύρουσαν χροῖαν ἢ κυανὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς προσβάλλῃ (4)· ὅτε οὐδὲ τύπτει βίαιως τὴν γαῖαν χέρσιν, ἀλλ' ὅσον εἰρηναίως τιναι αὐτὴν περιπλοκαῖς κατασπάζεται. Οὐ μὴν οὕτω καὶ θεῷ οἰεσθαι χρὴ τὴν Γραφὴν εἰρηκέναι καλὴν καὶ ἡδέαν ὡφθαί τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸ καλὸν ἐκεῖ τῷ λόγῳ τῆς (5) δημιουργίας κενύεται. Πρῶτον μὲν, ὅτι πηγὴ τῆς περὶ γῆν ἀπάσης νοτίδος ἐστὶ τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ· τοῦτο μὲν ἐν τοῖς ἀφανέσι πόροις διαδιδομένου, ὡς δηλοῦσιν αὶ σφραγίδες τῶν ἡπειρῶν καὶ ὑπαντροῖ, ὅψ' ἂς ἡ ροῦδὴς διαυλωνίζουσα θάλασσα, ἐπειδὴν σκολιαῖς καὶ οὐ (6) πρὸς τὸ ἔρῃον φερομένης ἐναποληφθῆ διεξέδωκε, ἵπὸ τοῦ κινουμένου αὐτὴν πνεύματος ὀθουμένη, φέρεται ἔξω τὴν ἐπιφανείαν διαβρῆσσα, καὶ γίνεται πότιμος ἐκ τῆς διηθήσεως τὸ μικρὸν λαβεῖσα. Ἦδη δὲ καὶ θερμοτέρας ἐκ μετᾶλλων ποιότητος κατὰ τὴν διεξοδὸν προσλαβοῦσα, ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ κινουμένου αἰτίας ζέουσα γίνεται, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ πυρῶδης· ὅπερ πολλοῦ μὲν τῶν νήσων, πολλοῦ δὲ τῶν παραλλίων τόπων ἔξῃστιν Ἰστροῦσαι. Ὅπου γε καὶ κατὰ τὴν μεσόγειαν (7) τόποι τιναὶ τῶν ποταμῶν ὀδάτων γαῖονες, ὡς μικρὰ μεγάλους ἐκιάσαι, τὰ παρακλήσια πλάγουσι. Πρὸς οὖν εἰ τοῦτο εἰρηται μοι; Ὅτι πᾶσα ὑπόνομός ἐστιν ἡ γῆ, διὰ πόρων ἀφανῶν ἐκ τῶν ἀρχῶν τῆς θαλάσσης ὑπονοστούσης τοῦ ὕδατος.

7. Καλὴ τοίνυν ἡ θάλασσα τῷ θεῷ καὶ διὰ τὴν ἐν

(99) Duo mss. τὸ μὲν θερμὸν: quorum alter habet τὸ ξηρὸν δὲ πάλιν. Alii tres mss. τῷ μὲν θερμῷ..... τῷ ξηρῷ δὲ. Mox Reg. primus χορὸς παναρμόνιος.

(1) Reg. tertius στοιχείων προσήρμοσται.

(2) Multi mss. ὑπερῶν. Editio ὑπετέρως.

(3) Reg. sextus τῷ θεῷ περικέναι.

(4) Codices duo προσβάλλῃ.

(5) Ita editio Basil. et ms. Combef. cum alijs

quinque mss. Reg. sextus ἀλλὰ τὸ καλὸν ἐκεῖ. τῷ καλῷ τῆς, etc. Editio Paris. καλὸν ἐκεῖν τῷ λόγῳ.

(6) Sic Combef. cum Reg. octavo et cum Colb. secundo. Deest οὖν in editis et in multis mss.

(7) Sic Regii tertius, quintus et sextus cum utroque Coisl. Editi cum quibusdam alijs mss. κατὰ τὴν μεσόγειον.

τῷ βάθει τῆς ἰκμάδος ὑποδρομήν· καλὴ καὶ διότι, ὡς ποταμῶν οὐσα (8) δοχεῖον, εἰς ἑαυτὴν τὰ πανταχθὲν καταδέχεται βεύματα, καὶ μένει τῶν ὄρων εἰς τὴν ἑαυτῆς· καλὴ καὶ διότι τοὺς ἀερίους ὑδάσιν ἀρχὴ τίς ἐστὶ καὶ πηγὴ, θαλπομένη μὲν τῇ ἀκτίνι τοῦ ἡλίου, ἀποτιθεμένη δὲ τὸ λεπτόν τοῦ ὑδάτος διὰ τῶν ἀτμῶν, ὅπερ ἔκλυσθὲν εἰς τὸν ἀνω τόπον, εἶτα, καταψυχθὲν διὰ τὸ ὑψηλότερον γενέσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνακλάσεως τῶν ἀκτίνων, καὶ ὁμοῦ τῆς ἐκ τοῦ νεφούς σκιάς τὴν φύσιν ἐπιτεινούσης, ὑετός γίνεται, καὶ παίνει τὴν γῆν. Καὶ τούτους οὐδέτε ἀπιστεῖ πάντας τοὺς ὑποκαίωμένους λέβητας ἐνοήσας, οἱ, πᾶσις ὄντες ὕγροῦ, πολλάκις νενοὶ κατελείφθησαν (9), εἰς ἀτμὸν παντός τοῦ ἐφομένου διακρηθέντος. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ ἴσθιν ἰδεῖν τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ παρὰ τῶν ναυτιλλομένων ἐφόμενον· οἱ, τοὺς ἀτμῶν σπύγγους ὑποδεχόμενοι (10), τὴν χρεῖαν μετρίως ἐν ταῖς ἀνάγκαις παραμυθῶνται. Καλὴ δὲ καὶ ἄλλως παρὰ Θεῷ, ὅτι περιπέφυγει τὰς νήσους, ὁμοῦ μὲν κέσμων αὐταῖς, ὁμοῦ δὲ καὶ ἀσφάλειαν παρεχομένη δι' ἑαυτῆς· ἔπειτα καὶ ὅτι τὰς πλεῖστον ἀλλήλων διασώσας ἠπειροῦς συνάπτει· δι' ἑαυτῆς, ἀκώλυτον τοὺς ναυτιλλομένους τὴν ἐπιμίσθιν παρεχομένη· δι' ὧν καὶ ἱστορίας τῶν ἀγνοουμένων χαρίζεται, καὶ πλοῦτον πρόξενος ἐμπόρους γίνεται, καὶ τὰς τοῦ βίου χρεῖας ἐπανορθοῦται βραδίως, ἐξαγωγὴν μὲν τῶν περιττῶν τοὺς εὐθηνουμένους παρεχομένη, ἐπανόρθωσιν δὲ τοῦ λειπόντος χαρίζομένη τοὺς ἐνδέσει. Καὶ πόθεν ἔμοι ἴδων ἰδεῖν μετὰ ἀκριβείας τῆς θαλάσσης τὸ κάλλος, ὅσον τῷ ὀφθαλμῷ· τοῦ ποιήσαντος κατεφάνη; Εἰ δὲ θάλασσα καλὴ καὶ ἠπειρεὶς τῷ Θεῷ, πῶς οὐχὶ καλλίων ἐκλήσας τοιαύτης σύλλογος, ἐν ᾗ συμμιγῆς ἦχος, οἶόν τινος κύματος ἦναι προσφερομένη, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεόν (11) ἡμῶν δεήσεις, ἐκπέμπεται; Γαλήνη δὲ βαθεῖα ἀσάλευτον αὐτὴν διασώζει, τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας παράξι αὐτὴν τοὺς αἰρετικούς λόγους μὴ δυνήσεντων. Γένοιθε οὖν δέξιοι τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Κυρίου, τὴν εὐταξίαν ταύτην ἐπὶ τὸ εὐκρεπέστατον διασώσαντες (12), ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A per intima loca subeuntem: pulchrum item, quod cum sit fluviorum receptaculum, fluente undelibet in se recipit, atque intra suos terminos manet. Pulchrum etiam, quoniam aeriarum aquarum origo quaedam ac fons est, tepescens quidem solis radio, emittens vero per vapores aquam tenuiorem: quae in supernum locum attracta, deinde refrigerescens eo quod radiorum a solo reflexorum repercussu altior evasit, simulque nubis umbra refrigerationem intendente, pluvia fit, ac terram pinguefacit. Atque his nemo prorsus fidem detracturus est, qui admoeto igni lebetes consideraverit: qui humore pleni, eo toto quod coquebatur, in vapores resoluti, saepe vacui remansere. Quin etiam ipsam maris aquam a navigantibus concoqui videre licet, qui vapores spongias excipientes, in necessitatibus utcumque penuriam elewant. Pulchrum est autem et alio modo apud Deum quod constringit et coerctet insulas, eis tum ornatum, tum securitatem simul per seipsum impertiens: deinde etiam, quod terras plurimum a se iuicem distantes per se conjungit, ac navigantibus expeditum commercium praestat: per quos et historiarum rerum ignotarum largitur, et divitiis mercatoribus parit, et facile vitae medetur necessitatibus: quippe iis qui rerum copia affluunt, id largitur ut res superfluas alio exportent: indigentibus vero, ut id quod sibi deest comparent. Sed unde mihi licet totam maris pulchritudinem, quanta Conditoris oculo visa est, sedulo atque accurate conspicerem? Quodsi mare pulchrum ac laudabile est apud Deum, nonne pulchrius est huiusce consensus frequentia: in quo permistus sonus virorum mulierumque et infantium, velut fluctus cjuisdam ad litus illius, per nostras ad Deum precationes emittitur? Hunc autem conservat inconcussam profunda tranquillitas, eum malignitatis spiritus eum haereticis dogmatibus perturbare non potuerint. Fiat igitur Domini laude digni, disciplinam istam decentissime observantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

OMILIA E'.

(15) Περὶ βλαστήσεως γῆς.

1. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χέρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ (14) ξύλον κάρπμιον ποιῶν καρπὸν κατὰ γένος, ὃ δὲ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ. Ἀκολούθως μετὰ τὸ ἀναπαύσασθαι τὴν γῆν (15) ἀποσκευασσάμενην τὸ βόρος τοῦ ὑδάτος, τὸ πρόσταγμα αὐτῇ γέγονε βλαστῆ-

* Gen 1, 11.

(8) Reg. sextus potamois ousa.

(9) Ita mss. sex e nostris praeter Combef. Editi κατελείφθησαν.

(10) Reg. sextus σπύγγους ἀποδεχόμενοι.

(11) Multi mss. post Reg. τὸν Θεόν. Abest articulus ab editis. Paulo post Reg. quintus αἰρετικοὺς λογιζομένους.

(12) Colb. secundus διασώζοντες.

(13) Deest titulus in aliquibus mss. Coisl. primus Ὀμιλία ε'.

D

HOMILIA V.

De germinatione terrae.

40 1. Et dixit Deus: Germinet terra herbam feni, seminans semen juxta genus, et lignum fructiferum, faciens fructum juxta genus, cujus semen in ipso. Haud inepte posteaquam terra, deposito aequae pondere, interquevit, jussa est primo herbam, deinde lignum germinare; quod ipsum saue etiamnum fieri

(14) Ita editio Basil. et Vulgata cum nostris octo mss., quibus adjungendi sunt Combef. et Bodd. Editi cum LXX κατὰ γένος καὶ κατ' ὁμοιότητα. Sed in sequentibus illa, καὶ κατ' ὁμοιότητα, reperitur et in editis et in mss.

(15) Regii quintus et sextus et Colb. secundus cum Coisl. secundo μετὰ τὸ ἀναπαύσασθαι τὴν γῆν. Editi cum aliis quatuor mss. non male notae ἀναπαύσασθαι. Scnsus eodem redit.

videmus. Vox enim illa tunc ommissa, ac primum illud præceptum, velut lex quadam nature evasit, inbasitque terræ, ac ei generandi, fructusque in posterum ferendi viui contulit. *Germinet terra*. Primum quiddam est in graminis generatione germinatio: deinde, cum prominuerint paululum germina, herba sit: post capto incremento, fenum est tum, cum paulatim gramina suis jam articulis distinguuntur, et ad seniūs usque perfectionem perveniunt. Herbescent enim pari prorsus ratione ac virescunt omnia. *Germinet terra herbam feni*. Terra per seipsam proferat germinationem, nullo auxilio aliunde indigens. Quoniam arbitratur nonnulli solem, dum per caloris attractionem vim ex imis partibus ad superficiem trahit, eorum quæ ex terra producuntur causam esse: Ideo telluris ornatus sole est antiquior: ut ii qui errore decepti sunt, solem tanquam rerum ad vitam pertinentium auctorem desinant adorare. Itaque, si persuasum ipsis fuerit, omnem terram ante ipsius solis exortum fuisse excultam, etiam immo-dicam de ipso conceptam admirationem remittent, dum veniet eis in mentem, ortum illius feno et herba esse posteriore. Num igitur pecoribus quidem præparatus est pastus, nostrum vero alimentum providentia nulla visum est dignum? Imo qui bobus equisque præparavit pastuum, tibi maxime divitias ac commoda parat. Nam pecora tua qui pascit, tibi supellectilem vitæ adauget. Deinde seminum ortus quid aliud est, nisi vitæ tuæ apparatus? Accedit quod plura eorum quæ adhuc herbe et olera sunt, hominum exstant alimentum.

σὴς διαγωγῆς παρασκευῆς· πρὸς τῷ πολλὰ τῶν ἐν ὄπάργειν.

2. *Germinet terra herbam feni, seminans semen*, inquit, *secundum genus*. Quamquam igitur aliquod herbe genus animantibus reliquis prodest, tamen illorum utilitas ad nos revertitur, nobisque seminum assignatus est usus; adeo ut talis sit eorum quæ dicta sunt, sensus: *Germinet terra herbam feni, et semen seminificans secundum genus*. Nau ita et verborum ordo ac series restitui poterit (nonne enim constructio inepta ac incongruens esse videtur),

(16) Anglici mss. τοῦ γεννῶν αὐτῆς. Plurimi mss. αὐτῆ, bene. Alii duo mss. αὐτῆν καὶ.

(17) Editi cum quinque mss. *suvergelas*. Reg. quintus antiquissimus cum Reg. sexto *suvergelas, cultura nulla indigens*. Haud contemnenda lectio. Reg. octavus *evengelas*.

(18) Ita multi mss. Editi τὰ περι γῆν ἅπαντα. Hildem Colb. secundus *διεκεκόσμητο*. Editi cum aliquibus mss. Ionico more *διακεκόσμητο*. Reg. tertius *διακεκόσμηται*.

(19) Editio Paris. ὁ γὰρ τὰ κτήνῃ σου διατρέφων, τὴν σὴν. Optime quidem: sed nullus mss. hanc igitur scripturam. Regii primus, tertius, quintus et sextus, cum Colb. secundo ὁ γὰρ τὰ κτήματά σου παρασκευάζων καὶ διατρέφων, etc. Coisl. secundus τὰ κτήματα, mendose, pro κτήματα. In reliquis vero consentit cum prioribus codicibus. Reg. octavus ὁ γὰρ τὰ κτήματά σου ἀδῶν καὶ διατρέφων, etc. Ex quibus intelligitur in codicibus omnibus legi κτήματα, non κτήνα. Hinc suspicio oritur, hic eve-

σαι πρώτων βοτάνην, ἔπειτα ἔξλων· ὅπερ ἐστὶ καὶ νῦν ὄρωνται γινόμενον. Ἡ γὰρ τότε φωνή, καὶ τὸ πρώτον ἐκείνο πρόσταγμα, ὡς νόμος τις ἐγένετο φύσεως, καὶ ἐναπαίεμεν τῆ γῆ, τὴν τοῦ γεννῶν αὐτῆ (16) καὶ καρποφορεῖν δύναμιν εἰς τὸ ἐξῆς παρεχόμενος. *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ*. Πρώτον ἐστὶν ἐν τῇ γενέσει τῶν φρομένων ἢ βλάστησις· ἔπειτα, ἐταν προκύψῃ μικρὸν τὰ βλαστήματα, βοτάνη γίνεται· εἴτ' ἐπειδὴν αὐτῆ-θῆ, χόρτος ἐστὶ, κατὰ μικρὸν διαφθόρον τῶν φρομένων, καὶ μέχρι τῆς ἐπὶ τὸ σπέρμα τελειώσεως προϊόντων. Τὸ γὰρ χλοερὸν καὶ ποῦζον παραπλήσιόν ἐστιν ἅπαντων. *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου*. Καθ' αὐτὴν ἢ τὴν προφερέτω-γῆ βλάστησιν, οὐδεμιᾶς συνεργείας (17) ἐτέρωθεν δεομένη. Ἐπειδὴ τινες οἴονται τὸν ἥλιον αἴτιον εἶναι τῶν ἀπὸ τῆς γῆς φρομένων, τῆ ὄλαξῃ τοῦ θερμῶς πρὸς τὴν ἐπιφανείαν τὴν ἐκ τοῦ βάθους δύναμιν ἐπιπορόμενον· διὰ τοῦτο περισυτέρα τοῦ ἥλιου ἢ περι γῆν διακόσμησις· ἵνα καὶ τοῦ προσκινεῖν τὸν ἥλιον, ὡς αὐτὸν τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς παρεχόμενον, οἱ πεπλανημένοι παύσονται. Ἐὰν δὲρα πεισθῶσιν, ὅτι πρὸ τῆς ἐκείνου γενέσεως τὰ περι τὴν γῆν πάντα (18) διακεκόσμητο, καὶ τοῦ ἀμέτρον περι αὐτὸν θαύματος καθυψώσιν, ἐνούμη-θέντες, ὅτι χόρτου καὶ βοτάνης νεωτέρος ἐστὶ κατὰ τὴν γενέσιν. Ἄρα οὖν τοῖς μὲν βοσκήμασιν ἡ τροφὴ προαπτεθή, τὸ δὲ ἡμέτερον οὐδεμιᾶς ἐφάνη προνοίας ἄξιον; Ἀλλὰ μάλιστα μὲν ὁ βοῦσι καὶ ἵπποισι τὸν χίλον προκοπόμενος, σοὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀπόλαυσιν παρασκευάζει· ὁ γὰρ τὰ κτήνῃ σου διατρέφων τὴν σὴν (19) συναΐζει τοῦ βίου κατασκευῆν· ἔπειτα ἡ τῶν σπερμάτων γενέσις τί ἄλλο ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τῆς πῶσις ἐστὶ καὶ λαχάνους θύτων τροφῆν ἀνθρώπων (20)

2. *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα, φραῖ, κατὰ γένος*. Ὅστε, κἄν τι γένος βοτάνης ἐτέροις διαφέρῃ, κἀκεῖνον τὸ κέρδος πρὸς ἡμᾶς ἐπαίρηται, καὶ ἡμῶν ἢ χρείας τῶν σπερμάτων ἀφώριστα· ὥστε εἶναι (21) τὸν νοῦν τῶν ἐληθμένων τοιοῦτον· *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ σπέρμα σπείρον κατὰ γένος*. Ὅτω γὰρ καὶ τὸ τῆς λέξεως ἀκόλουθον ἀποκαταστήται δυναστεία, ἀκαταλλῆως νῦν τῆς συντάξεως ἔχειν δοκούσης, καὶ

D nisse quod alias scripe, ut typographi rati aliquot vitium inesse, immutarint de suo nonnihil, ei vocem unam in alterius locum suffecerint. Quare non longe absum ut credam hanc matiam legi oportere, non κτήνα. Eoque magis confirmor in sententia, quod κτήμα generale nomen sit, quo significatur quicquid a quopiam possidetur, et quod ut reliqua, ita τὰ κτήνα ipsa comprehendat. Ut ut hanc sententiam, nihil in textu mutandum esse putavimus. Ut quisque affectus erit, ita leget.

(20) Colb. secundus τροφῆν ἀνθρώπων.

(21) Ita codices non pauci. Editio Paris. ὡς εἶναι. Hæc Scriptura verba, βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος, vix sunt Basilio ab usitato loquendi genere deflectio. Igitur ea ad grammaticas regulas redigere atque revocare conator. Quod ut præstat, primum de suo particulam καὶ addit: deinde harum vocum σπείρον σπέρμα ordinem invertit. Lege textum.

τὸ ἀναγκαῖον τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως οἰκονομημένων
 διασωθήσεται. Πρῶτον μὲν γὰρ βλάστησις, εἴτα
 χλόη, εἴτα χέρτου αὔξεισις, εἴτα ὁ ἀπαρτισμὸς τῶν
 αὐξομένων (22) διὰ τοῦ σπέρματος. Πῶς οὖν, φασί,
 πάντα εἶναι τὰ ἐκ τῆς γῆς φύσιμα σπερματικά ὁ
 λόγος ἐνδείκνυται, ὅπου ἐστὶ κάλαμος, οὔτε ἀγρω-
 σίτις, οὔτε ἡ μήνθη, οὐ κρόκος, οὐ ἀκόρνου, οὐ βο-
 τανόμον, οὐδ' ἄλλα μυρία γένη φυτῶν σπερματιζόντα
 φαίνεται; Πρὸς δὲ τοῦτο φάμεν, ὅτι πολλὰ τὴν φου-
 μένων ἐκ τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ πυθμένου ἀπὸ τῆς (23) βί-
 ζης ἔχει τὴν δύναμιν τῶν σπερμάτων. Ὅπως ὁ κά-
 λαμος μετὰ τὴν ἐπέτειον αὔξεισιν ἀπὸ τῆς βίζης ἀφ-
 ἔρσι τινα προβοήτην, σπέρματος λόγον ἔχουσαν πρὸς
 τὸ ἄλλο. Τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ ἄλλα μυρία, ἐστὶ δὲ
 γῆς νεμόμενα ἐν ταῖς βίζαις τὴν διαδοχὴν κέκτιται.
 Ὅπως παντὸς ἐστὶν ἀλθιπέτερον τὸ ἐκάστην τῶν φου-
 μένων ἢ σπέρμα εἶναι, ἢ δύναμιν τινα σπερματικὴν
 ἐνυπάρχειν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ, Κατὰ γένος. Οὐ γὰρ
 ἢ προβολῆ τοῦ καλλάμου ἐλαίας ἐστὶ ποιητικὴ, ἀλλὰ
 ἐκ καλλάμου μὲν ἕτερος κάλαμος, ἐκ δὲ τῶν σπερμάτων
 τὰ συγγενῆ τοῖς καταβληθεῖσιν ἀποβλαστάνει. Καὶ
 οὕτω τὸ ἐν τῇ πρώτῃ γενέσει προβληθὲν παρὰ τῆς
 γῆς μέχρι νῦν διασωθήσεται, τῇ ἀκολουθεῖ τῆς διαδοχῆς
 φυλασσομένου τοῦ γένους. *Βλαστησάτω ἡ γῆ.* Νόη-
 σὸν μοι ἐκ μικρᾶς φωνῆς, καὶ προστάγματός οὕτω
 βραχέος, τὴν κατεψυγμένην καὶ ἄγονον ἐδίδουσαν
 ἀθρόως καὶ πρὸς καρπογονίαν συγκαίνουμένην, ὥσπερ
 εἴτα σκωροπύην καὶ πεινθῆρην ἀποφρίξασαν περιβο-
 λην, μεταμφιεννυμένην τὴν φαειρότεραν καὶ τοῖς οἰ-
 κείους κόσμος ἀγαλλομένην, καὶ τὰ μυρία γένη τῶν
 φουμένων προβέλλουσαν. Βούλομαι σοι σφοδρότερον
 τῆς κτίσεως ἐνιερυνθῆναι τὸ θαῦμα, ἐν ὅπου περ ἂν
 εὐρεθῆς, καὶ ὅπου δὴποτε γένοι τῶν φουμένων παρα-
 στήσις, ἐναργῆ λαμβάνης τοῦ ποιήσαντος τὴν ὑπό-
 ρησιν. Πρῶτον μὲν οὖν ὅταν ἴδῃς βοτάνην χέρτου
 καὶ ἄθος, εἰς ἐνοίαν ἔρχου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως,
 μνησθὲν τῆς εἰκόνης τοῦ σοφοῦ Ἰσαίου, ὅτι *Πᾶ-
 σα σὰρξ ὡς χέρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς
 ἄθος χέρτου.* Τὸ γὰρ ὀλιγοχρόνιον τῆς ζωῆς, καὶ
 τὸ ἐν ὀλίγῃ περιχαρῆς καὶ ἰακρῆν τῆς ἀνθρωπίνης
 εὐμερίας, καιρωτάτης παρὰ τῆς προφῆτι τῆς εὐχρη-
 σίας εἰκόνης. Σήμερον εὐθάλῃ τῷ σώματι, κατασε-
 σαρκωμένος ὑπὸ τρυφῆς, ἐπανθοῦσάν ἔχων τὴν εὐ-
 χροίαν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀκμῆς, σφριγῶν
 καὶ ἀντόνος, καὶ ἀνυπόστατος (24) τὴν ὀρμὴν, αἴριον
 ὁ αὐτὸς οὕτως ἐλεεινός, ἢ τῶ χροῖον μετανθεῖς, ἢ νό-
 σῃ διαλυθεῖς. Ὅ δὲ εἰνὰ περιβλεπτός ἐπὶ χρημάτων
 περισσεῖα καὶ πλῆθος περὶ αὐτὸν κολάκων· θορυφο-
 ρία φίλων προσποιητῶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ χάριν θρησύν-
 των (25)· πλῆθος συγγενείας, καὶ ταύτης κατεσχρ-
 ματισμένης· ἄσμεός τῶν ἐρεπομένων μυρίος τῶν τε

A atque necessaria quaedam eorum quae a natura dis-
 pensantur, consecutio conservabitur. Primum quid-
 em germinatio, deinde virens herba: tum feni
 incrementum, postremo absolutio perfectioque au-
 gescentium per semen. Quomodo igitur, inquit,
 omnia ex terra nascentia, in semen abire ostendit
 Scriptura, cum neque arundo, neque gramen, neque
 mentha, non crocus, non allium, non butomon, ne-
 que innumera alia plantarum genera semen produ-
 cere videntur? Sane ad hoc dicimus, multa ex terra
 nascentia in imis suis partibus et in radice vim ac
 virtutem seminum includere. Exempli causa, arun-
 do, post annum auctum, projectum quemdam, qui in
 futurum rationem seminis habet, a radice emit-
 tit. Id autem faciunt et alia innumera, quae per ter-
 ram dispersa, in radicibus successationem conclu-
 dunt. Quare omni re id verius est, in singulis stir-
 pibus aut semen, aut seminalem quamdam virtutem
 inesse. Atque hoc est quod dicitur, *Iuxta genus.*
 Siquidem ille arundinis projectus nequaquam oli-
 vam producit: sed ex arundine arunde alia nasci-
 tur; atque ex seminibus, cognata iis quae fuerant
 iacta, germinant. Et ita quod in prima generatione
 a terra editum est, id etiamquod, servato per suc-
 cessionis consecutionem genere, conservatur. *Ger-
 minet terra.* Cogites velim terram frigescentem et
 infecundam, hac voce parva praepropterea adeo
 brevi confestim parturientem, et ad edendum fru-
 ctum concitatam, et veluti inesto quodam ac lu-
 gubri amicto abjecto, splendidiore veste indui, ac
 propriis ornatis exsultantem, insueta plantarum
 genera procreare. Volo imprimi in te vehementius
 creaturae admirationem, quo, ubicunque reperiaris,
 et cuiuscunque occurreris plantarum generi, plane
 Creatoris memineris. Primum quidem cum herbam
 feni et florem conspexeris, veniat tibi in mentem
 humana natura, hanc sapientis Isaiae imaginem re-
 cordanti: *Omnis caro ut fenum, et omnis gloria ho-
 minis ut flos feni* &c. Nam vitae brevitatis, et prospe-
 ritatis humanae laetitia hilaritasque haud diu dura-
 tur accomodatissimam apud prophetam sortita
 est similitudinem. Hodie qui floret corpore, qui praee-
 delicis carnosus est, qui colorem praee aetatis flore
 efflorescentem praee se fert, qui viget et acer est, et
 cujus nequit sustineri impetus, hic idem cras mi-
 serabilis est, aut tempore marcidus, aut morbo dis-
 solutus. Quispiam divitiarum copia inclaruit, ipsam-
 que adulatorum gratiamst multitudine: adest fletor-
 um amicorum circum illius veuantium comitatus:
 frequentes sunt consanguinei, iique simulationis ar-
 tificio eruditi: adest agmen sequacium innumero-

²² Isa. 11, 6.

(22) Colb. secundus cum Reg. octavo τῶν αὐξανομένων.

(23) Sic multi mss. Deest τῆς in editione Paris.

(24) Regii primus et quintus ἐνυπόστατος. Editi cum illis mss. ἀνυπόστατος, bene. Mox tres mss. αἴριον αὐτός. Codex Combef. αἴριον οὗτος.

rum, qui partim parandi cibi gratia, partim ob alias necessitates ipsi astant: quos dum et abiens, et iterum 42 rediens secum trahit, in se occurrentium concitat invidiam. Adde divitiis etiam civilem aliquam potestatem, aut etiam delatos a regibus honores, aut gentium gubernationem, aut exercituum imperium: præconem magna voce ante ipsum clamantem: liutores hinc et inde subtilis timorem gravissimum inferentes: plagas, publicationes bonorum, exsilia, vincula: e quibus intolerabilis ille subjectorum metus concrevit. Quid vero post hoc? Una nox, aut una febris, aut pleuritis, aut pulmonis inflammatio, hunc hominem ex hominibus abruptum adducit, illico omnem illius scenam vadat, atque gloria illa cen ænium esse convincitur. Quare propheta humanam gloriam cum debilissimo flore comparavit.

3. *Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus et secundum similitudinem.* Etiamnum nascentium ordo ordinationem primam testatur: quippe herbam omnem, omneque gramen antecedit germinatio. Sive enim quidpiam a radice ex interiori projectu prorumpit, ut crocus et granum, id oportet germinare, et foras prominere: sive a semine gignitur, etiam sic necessario fit primum germinatio: deinde herba, tum vircescit fenum, postremo fructus in arido jam et crasso culmo iurgescit. *Germinet terra herbam feni.* Cum semen in terram humore et calore moderato præditam incidit, laxum evadens, ac plurimis plenum meatibus terram adiacentem complexum, propria sibi et cognata ad se attrahit. Verum tenuissimas terræ partes meatibus illis allapsæ, et eis sese inserentes, amplius molem ipsius dilatant: adeo ut deorsum quidem agat radices, sursum vero promineat, tot culmis videlicet, quot radices suas, emergentibus. Tepecente autem semper germine, attractus per radices humor, per caloris attractionem moderatum de terra alimentum adducit: idque in culmum, et in corticem, et in frumenti thecas, et in ipsum triticum, et in aristas dispergitur. Atque quælibet res nascent, incremento sic paulatim accepto, ad idoneam propriamque pervenit mensuram, sive ad frumenti, aut leguminis, aut oleæ, aut fructicis generis pertinet. Unum fenum, herbaque una totam tuam mentem in ea, ex qua prodiit, arte consideranda, occupare potest: quomodo geniculis præcingatur frumenti culmus, quo veluti vincula quæ-

Α ἐπὶ στείων καὶ τῶν κατὰ τὰς χρείας αὐτῶ προσῶ
 ρεύοντων, οὓς καὶ προῶν καὶ πάλιν ἐπανῶν ἐπισυρ-
 ρεμένος ἐπιφρονὸς ἐστὶ τοῖς ἐντυγχάνουσι. Πρόδους τῶ
 πλοῦτι καὶ πολιτικῇ τινα δυναστείᾳ, καὶ καὶ τὰς ἐκ
 βασιλέων τιμὰς· ἢ ἐθνῶν (26) ἐπιμελείαν· ἢ στρατο-
 πείδων ἡγεμονίαν· τὸν κέρηκα μὲγα βούτῃα πρὸ αὐ-
 τοῦ· τοὺς βαδούλους ἔθηκε καὶ ἔθηκε βαρυστάην κα-
 τάπληξιν τοῖς ἀρρηγόμενοις ἐμβαλλόντα· τὰς πληγὰς·
 τὰς δημῶσις· τὰς ἀπαγωγὰς (27)· τὰ θεομνηστῆρα,
 ἐξ ὧν ἀφῶρητος ὁ παρὰ τῶν ὑποχειρίων συν-
 αβροῦζεται φόδος. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; μία νύξ, ἢ
 πυρετὸς εἰς, ἢ πλευρίτις, ἢ περιπνευμονία, ἀν-
 ἀρπαστον ἐξ ἀνθρώπων ἀπάγουσα τὸν ἀνθρώπον
 ὀχεται, πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν σκηνὴν ἐξαπίνης
 ἀπογυμνώουσα, καὶ ἢ δόξα ἐκείνη ὡσπερ ἐνῶπιον
 Β ἀπῆλγχεθ. Ὡστε ἐπιτέτευκται (28) τῶ προφήτῃ ἢ
 πρὸς τὸ ἀδρανέστατον ἀνθος ὁμοιωσις τῆς ἀνθρωπίνης
 δόξης.

3. *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ βοτάνην χέρτου, σπείρον
 σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίτητα.* Ἐστὶ καὶ
 νῦν ἡ τάξις τῶν (29) φερομένων μαρτυρεῖ τῇ πρώτῃ
 διακοσμήσει. Ἡ γὰρ βλάστησις καθιγίεται πάσης
 βοτάνης καὶ πάσης πλάς. Εἴτε γὰρ ἀπὸ βίξης ἐκδίδο-
 ται τι ἐκ τῆς κάτωθεν προβολῆς, ὡς κρόκος καὶ
 ἀγρωσις, ἀναβλαστῆσαι δεῖ καὶ ἐπὶ τὸ ἐξω προκύ-
 ψαι· εἴτε ἀπὸ σπέρματος, καὶ οὕτως ἀνάγκη πρώτον
 βλάστησιν, εἴτα βοτάνην γενέσθαι, εἴτα χέρτου χλοά-
 ζοντα, εἴτα τὸν καρπὸν ἐπὶ ἑρῆδς ἦδη καὶ παχείας
 τῆς καλῆς ἀδρυνόμενον (30). *Βλαστῆσάτω ἡ γῆ
 βοτάνην χέρτου.* Ὡσαν εἰς γῆν καταπέσι τὸ σπέρ-
 μα συμμετρῶς νοτίδος καὶ θέρμης ἔχουσαν, χαίτων
 γενόμενον καὶ πολύπορον, τῆς παρακειμένης γῆς πε-
 ριθραζόμενον, τὰ οἰκτα καὶ σύμυλα πρὸς ἑαυτὸ
 ἐπισπάται. Ἐμπίπτουσα δὲ τοῖς πόροις καὶ περιολο-
 σταίνοντα τῆς γῆς τὰ λεπτότατα μόρια, ἐπὶ πλέον
 ἀνευρίθει τοὺς ἄγκους αὐτοῦ (31)· ὡστε βεῖσῶσθαι
 μὲν εἰς τὸ κάτω, ἐπὶ τὸ ἄνω δὲ προκύπτειν, ἰσορῶμων
 ταῖς βίξαις τῶν καλῶν προβαλλομένων· θαλοπέ-
 νου δὲ αἰ τοῦ βλαστῆματος, συρομένην διὰ τῶν βα-
 ζῶν τὴν νοτίδα, τῇ ὀλίγῃ τοῦ θερμοῦ συνεπάσθαι
 τοῦ τροφίμου τῆς γῆς ὅσον μέτριον, καὶ τοῦτο κατα-
 μερῆζειν εἰς καλῆμν καὶ φλοῖον, καὶ τὰς θήκας τοῦ
 σῆου, καὶ αὐτὸν τὸν σῆον καὶ τοὺς ἀνθέρικας· καὶ
 οὕτω κατὰ μικρὸν τῆς αἰξήσεως γινομένης, ἐπὶ τὸ οἰ-
 κτεῖον μέτρον ἕκαστον τῶν φερομένων ἀποκαθίστασθαι,
 εἴτε τι τῶν σιτηρῶν, εἴτε τῶν χερσῶν, εἴτε τῶν
 λαχανωδῶν ἢ φρυγανικῶν τυγχάνου. Εἰς χέρτου καὶ
 μία βοτάνη ἐξαρκεῖ τὴν διάνοιν σου πᾶσαν εἰς τὴν
 θεωρίαν τῆς ἐξεργασμένης (32) αὐτὰ τέχνης ἀπ-

(26) Ita mss. multi. Deest fj in editis ante ἐθνῶν. Paulo post editi cum quatuor mss. τοὺς βαδούλους. Alii quatuor τοὺς βαδούφορους.

(27) Reg. sextus et uterque Coisl. cum Colb. secundo τὰς ἐπαγωγὰς, id est, pœnas, captivitatē, et omnia quæ inferri possunt mala. Statim mss. sex συναβροῦζεται. Editi ἀβροῦζεται.

(28) Ita codices sex. Editi ἐπιτέτευκται, male. Mox Colb. secundus πρὸς τὸ ἀδρανέστατον.

(29) Sic mss. Deest τὸν in editis. Statim mss. μωλυ ἐκδίδοται τι. Desideratur τι in editis.

(30) Reg. sextus καλῆμν βαρυνόμενον.

(31) Editi τοὺς ἄγκους αὐτοῦ, videlicet σπέρματος· quam lectionem exhibet quoque Coisl. primus, secunda manu emendatus. Alii septem codices αὐτῆς, videlicet βοτάνης. Statim duo mss. ἄνω δὲ προκύπτειν. Editi cum aliis mss. προκύπτειν, rectius.

(32) Sic mss. sex, optime. Editio Paris. ἐξεργασμένης. Editio Basil. cum duobus mss. ἐξεργασμένης.

ασφαλῆσαι· πῶς γόνασαι διαζώνοντας ἡ καλὰ μὲν τοῦ οἴκου, ἕνα ὡσπερ σύνθεομι τινες βράβως τὸ βάρος τῶν ἀσταγίων φέρωσι, ἑταῦ πλήρεις ὄντες καρπῶν πρὸς τὴν γῆν κατακλίνονται. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν βρόμος διόλου κενός, ἀτε μὴδὲν τὴν κεφαλὴν βαρυνόμενος· τὸν δὲ ὅταν τοὺς συνδέσμους τοῦτους ἢ φύσις καθαρῶς ἀσπαστο. Ἐν θήρη δὲ τὸν κόκκον ἀποθεμένη, ὡς μὴ εὐδιάρπαστον εἶναι τοὺς σπερμολόγους (33)· ἔτι καὶ τῇ προβολῇ τῶν ἀνθερίων ὅταν ἀκίαι τὰς ἐκ τῶν μικρῶν ζῶων ἀπὸστησι βλάβας.

4. Τί εἶπω; τί σωπῆσω; Ἐν πλουσίαις τῆς κτίσεως θησαυροῖς ἄπορος μὲν ἡ εὐρέσις τοῦ τιμητέρου, δυσφορετάτη δὲ ἡ ζημία τοῦ παρεχέντος. *Blasphemia* ἡ γῆ βοτάνῃν χόρτου. Καὶ εὐθέως συνεξεδόθη τοὺς τροφίμους τὰ δηλητήρια· μετὰ τοῦ οἴκου τὸ κύνειον, μετὰ τῶν λοιπῶν τροφίμων ἐλλέβορος, καὶ ἀκόνιτον, καὶ μανδραγόρας, καὶ ὁ τῆς μήκωνος ὄπας. Τί οὖν; ἀφέντες τὸ ἐπὶ τοὺς χρῆσιμους τὴν χάριν ὁμολογεῖν, ἐγκαλέσομεν τῷ ἀημιουργῷ ἐπὶ τοὺς φθαρτικὰς ἡμῶν τῆς ζωῆς; ἔκεινο δὲ οὐ λογισόμεθα, ὅτι οὐ πάντα τῆς γαστρὸς ἔνεκεν τῆς ἡμετέρας δεδημιούργηται; Ἄλλ' ἡμῖν μὲν αἱ ἀποκαταγμέναι τροφὰ πρόχειροι, καὶ πᾶσιον εὐγνωστοί· ἕκαστον δὲ τῶν γενομένων ἰδὼν τινα λόγον ἔν τῇ κτίσει πληροῖ. Μὴ γάρ, ἐπειδὴ σοὶ δηλητήριον τὸ ταύριον αἷμα, τοῦτου ἔνεκεν ἔδει ἢ μὴ παραχθῆναι τὸ ζῶον, ἢ παραχθὲν ἀναιμον (34) εἶναι, οὐ τῆς ἰσχύος πρὸς τοσαῦτα ἡμῶν ἐπιδαίται ὁ βίος; Ἄλλὰ σοὶ μὲν αὐτάραχος ὁ σύνουκος λόγος πρὸς τὴν φυλακὴν τῶν ὀλεθρίων. Οὐ δὴπου γὰρ πρόβατα μὲν καὶ αἴγες ἴσασιν ἀποφεύγειν τὰ κακίωνα αὐτῶν τὴν ζωὴν, μὴν τῇ αἰσθήσει τὸ βλαβερὸν διακρίνοντα; οἱ δὲ, ὧ καὶ λόγος πάρεστι, καὶ ἱατρικὴ τέχνη τὸ χρῆσιμον ἐκπορίζουσα, καὶ ἡ τῶν προλαβόντων πείρα, τῶν βλαπτόντων τὴν φυγὴν ὑποβάλλουσα, χαλεπὸν ἔστιν, εἰπέ μοι, ἐκκλίνας τὸ δηλητήρια; Ἐστὶ δὲ τούτων οὐδὲν ἀργῶς, οὐδὲν ἀχρηστῶς γεγενημένον. Ἡ γὰρ τροφήν παρέχει τιλ τῶν ἀλόγων, ἢ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς παρὰ τῆς ἱατρικῆς τέχνης εἰς παραμυθίαν τινῶν ἀρρώστων (35) ἐξυρίεται. Τὸ μὲν γὰρ κύνειον ὁ φάρος βόσκονται, διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην ἀποδιβάσκοντες· λεπτοὺς γὰρ ἔχοντες τοὺς ἐπὶ (36) τῆς καρδίας πόρους, φθάνουσιν ἐκπέψαι τὸ καταποθὲν, πρὶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ φύξιν τῶν καιρίων καθάψασθαι. Ἐλλέβορος δὲ ὀρεῖται ἐστὶ τροφή, ἰδίῳ τῆς κρᾶσεως τὴν βλάβην ἀποφευγόντων. Ἐστὶ δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ τῶν καὶ ἡμῖν χρῆσιμα. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ μανδραγόρου ὑπὸν ἱατροὶ καταπέγουσιν· ὀπίω δὲ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας τῶν σωματίων κατακομίζουσιν. Ἡδὲ δὲ τινες τῷ κύνειω καὶ τὸ λυσσώδες τῶν ὀρέων καταμάραν· καὶ τῷ ἐλλέβορῳ πολλὰ τῶν χρονίων παθῶν ἐξεμύλευσαν. Ὅσατε ὁ ἐνόμζας ἔχειν κατὰ τοῦ κτίσαντος ἐγκλη-

(33) Coll. secundus τοὺς σπερμολόγους τῶν ὀρεῖων. *Max Colb. secundus cum Reg. octavo ἄπορος μὲν ἡ ἀρεσις, difficilis est optio meliorum.* Lertio optima. Editit et Coisl. uterque, et Regii primus et tertius ἄπορος μὲν ἡ εὐρέσις· cui lectioini favet Eustathius, dum verit : *Est quidem difficilis associatio meliorum.* Ibidem codex Comb. s. τοῦ τιμητέρου.

A *dam facilius spicarum pondus ferant, cum fructibus plene, in terram proclinantur.* Quapropter arena quidem omnino est vacua, cuius scilicet caput ne nulla gravetur : contra, vinculis his triticum communitivatura. In theca vero granum recondidit, ne facile a frugilegis avibus diripiatur. Insuper et aristarum eminentia, quasi cuspidibus, animalium parvorum noxam ardet atque detrimenta.

4. Quid dicam? quid silentio præteribo? In opulentis creationis thesauris perficite quidem est rem præstantiorem invenire : si tamen omittitur, vix jactura illius potest tolerari. *Germinet terra herbam feni.* Et statim una cum edulibus 43 probata sunt nociva, cicutia cum frumento, cum esculentis reliquis helleborus, aconium, mandragora, papaveris succus. Quid igitur? gratiam ob utilia confiteri omittentes, Conditoem ob ea quæ nostris vitæ exitiosa sunt, accusabimus? illud autem non reputabimus, quod non omnia ventris nostri gratia creata sunt? Porro nobis quidem destituta alimenta obvia sunt? omnibus probe nota : singula vero quæ condita sunt, propria quamdam rationem in creatione explent. Num enim quia taurinus sanguis toxicum tibi est, ideo animal illud, cuius robore in tot et tantis rebus vitæ nostra indiget, aut non produci, aut productum exsangue esse oportuit? Sed tibi contubernalis ac domestica ratio ad res exitiales vitandas sufficit. Nunquid enim oves quidem et capræ sciunt ea quæ suæ vitæ nocent, declinare, solo sensu noxia discernentes : tibi vero, cui adest et ratio, et ars medica, quod utile est offerens, et eorum qui te anteverterunt exemplum, quo de fuga nocivorum admoneris, difficile est, dic, quæso, a venenis cavere? Nihil autem horum frustra, nihil est inutiliter in lucem editum. Aut enim alibi crucior animalium subministrant alimentum, aut etiam nobis ipsis a medica arte ad deliniendas quasdam ægrotationes inventa sunt. Nam cicutia vescuntur sturni, et tamen veneni exitum declinant ob corporis constitutionem : cum enim in eorum corde insint tenues meatus, devorata eicantam prius concocere, quam ipsius frigus principales partes attingat. Helleborus vero coturnicum, quæ per temperature proprietatem noxam effugiunt, alimentum est. Quinetiam sunt hæc ipsa pro temporis opportunitate nonnunquam nobis conducibilia. Nam per mandragoram inducunt somnum medici : consumpiunt itidem vehementes corporum dolores opio. Jam vero nonnulli cicutia obtunderunt rabiosam impotentiam, atque inveteratas ægrotationes nec panca helleboro extirparunt. Quare, quam te existi-

(34) Sic Regii primus et octavus cum Coisl. secundo et cum Colb. itidem secundo. Editi cum aliis quot mss. ἢ ἀναιμον, inutile.

(35) Ita sex mss., bene. Vox ἀρρώστων δειδιστερ in editis.

(36) Codices sex τοὺς ἐπὶ. Editi τοὺς ἀπὸ.

mahas habere contra Creatorem accusationem, ea a tibi in gratiarum actionis additamentum cessit.

5. *Germinet terra herbam feni.* Quot alimenta sponte naturæ emergentia his verbis complectitur, tum in radicibus, tum in ipsa herba, tum in fructibus! quot vero sunt, quæ ex diligentia et agricultura nobis accedunt! Non statim jussit semen et fructum proferri, sed germinare et virescere terram, tumque ad semen pervenire; ut prima illa præceptio ad futuram successionem esset naturæ documenti loco. Quomodo igitur, inquit, tellus secundum genus edit semina, cum, disseminato sæpe tritico, nigrum hoc frumentum colligamus? Verum hoc ipsum nequaquam est ad aliud genus transmutatio, sed velut morbus quidam, **¶** ac seminis ægritudo. Non enim frumentum esse desit, sed, ut et ex ipsa appellatione discere est, per adustionem nigrum evasit. Nam nimio frigore adustum, in alium colorem ac saporem degeneravit. Atque etiam si modo idoneam terram, ac bene temperatum aerem nactum sit, rursus ad pristinam formam redire ferunt. Quare nihil præter præceptum illud in rebus nascentibus fieri comperias. Porro folium quod dicitur, et reliqua adulterina semina, quæ cum esculentis commiscetur, quæque nuncupare zizania consuevit Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, sed ex proprio subsistent principio, propriumque genus obtinent. Quæ profecto imaginem expriment eorum, qui documenta Domini adulterantes, nec legitime sermonem edocti, sed a maligni doctriua corrupti, tamen cum sano Ecclesiæ corpore seipsos permiscerent, ut clanculum errores suos in simpliciores transfundant. Jam vero Dominus perfectionem etiam eorum qui in ipsum crediderunt, seminum incremento comparat, dicens: *Quemadmodum si homo projecerit semen in terram, et dormiat, et exsurgat nocte et die, et semen surgat, et crescat, non nescit ipse. Ultra enim terra fructificat primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica* ⁶⁶. *Germinet terra herbam.* In minimo etiam temporis momento a germinatione exorsa terra, ut Conditoris leges servaret, per omnem accretionis speciem progrediens, confestim germina deduxit ad perfectionem. Atque prata quidem feni copia erant depressa; ac

⁶⁶ Marc. iv, 26-28.

(37) Reg. primus et Colb. secundus ἡμῶν τελευτήσῃται. Ibidem editio Basil. cum multis mss. ἕτα το. Abest articulus ab editione Paris. Hoc ipso in loco Regii sextus et octavus ὀδισακάλιον. Editi cum quibusdam aliis mss. ἑδισακάλιον, non ita recte. Hoc enim nomen scholam, in qua juvenis docetur, proprie significat: quam notionem huic loco non bene convenire vident, ut opinor, omnes.

(38) Editio Basil. cum multis mss. φασίν. Editio Paris. φασίν. Monere libet, illud, φασίν, rarissime legi in antiquis mss., sed semper fere reperiri φασίν. Nihil tamen impedit quominus illud, φασίν, possit veriti, *aiunt, inquit*, cum non raro nomen collectivum sit subintelligendum. Exempli causa: Secta philosophorum ait, aut *aiunt*. Quod cum non animadvertent editores Parisienses, videntur Marte proprio contra fidem mss. φασίν in φασίν

μα, τούτο σοι εἰς προσθήκην εὐχαριστίας περιελάμβεν.

5. *Βλασησάτω ἡ γῆ βοτάνην χέρτου.* Πόση αὐτόματον λέγει τροφήν ἐν τούτοις, τὴν τε ἐν ῥίζαις, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ βοτάνῃ, καὶ τὴν ἐν καρποῖς ἢ ἢ πόσην δὲ τὴν ἐξ ἐπιμελείας καὶ γεωργίας ἡμῶν προτιγομένην! Οὐκ εὐθὺς ἐκλείπει σπέρμα καὶ καρπὸν ἀναδοθῆναι, ἀλλὰ βλασησάτω καὶ χλοάται τὴν γῆν, καὶ τότε εἰς σπέρμα τελευθῆναι (37), ἵνα πρῶτον ἐκεῖνο πρόσταγμα διδασκάλιον τῇ φύσει γένηται πρὸς τὴν ἐξῆς ἀκολουθίαν. Πῶς οὖν κατὰ γένος, φασίν (38), ἡ γῆ προφέρει τὰ σπέρματα, ὅποτε, ὅτεον πολλὰς καταβαλόντες, τὸν μέλανα τούτου πυρὸν συγκομιζόμεν; Ἄλλὰ τούτο οὐκ πρὸς ἕτερον γένος ἐστὶ μεταβολή, ἀλλ' οἰνεὶ νόσος τις καὶ ἀβρωσία τοῦ σπέρματος. Οὐ γὰρ ἀπέθετο τὸ εἶναι (39) σίτος, ἀλλ' ἐμελάνθη διὰ τῆς καύσεως, ὡς καὶ ἐξ αὐτῆς ἐστὶ τῆς προσηγορίας μαθεῖν. Τῇ ὑπερβολῇ γὰρ τοῦ κρύου ὑπερκαίει (40), πρὸς ἕτερον καὶ χροῖαν καὶ γέυσιν μετέπεισε. Καὶ μένει καὶ πάλιν λέγεται, ἐπειδὴν γῆς ἐπιτηθείας καὶ ἀέρων εὐκράτων λάθηται, πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἶδος ἵπτανεῖναι. Ὅστε οὐδὲν πρὸς τὸ πρόσταγμα εἴρος ἂν ἐν τοῖς φουμένοις ἐπιτελούμενον. Ἡ δὲ λεγομένη αἶρα, καὶ ὅσα λοιπὰ ἕτερα σπέρματα τοῖς τροφίμοις ἐγκαταμύμκται, ἄπερ ζίζανια προσαγορεύειν σὺνήθετ ἡ Γραφή, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ (41) σίτου μεταβολῆς γίνεσται, ἀλλ' ἐξ οὐκείας ἀρχῆς ὀπίστη, ἴδιον ἔχοντα γένος. Ἄπερ τὴν εἰκόνα πληροῦ τῶν παραχαρασσόντων τὰ τοῦ Κυρίου διδάγματα, καὶ μὴ γνησίως μαθητευομένων τῶ λόγῳ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ ποιητοῦ διδασκαλίας διεφθάρματα, καταμυγγύντων δὲ αὐτοῦς (42) τῷ ὀυγαίνοντι σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ἵν' ἐκ τοῦ ἀφανοῦς τὰς παρ' αὐτῶν βλάβας τοῖς ἀκαριαίοις ἐμβάλωσιν. Ἐβθε δὲ ὁ Κύριος καὶ τὴν τελεῖωσιν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων τῇ τῶν σπερμάτων αὐθῆσει παρεκκάζει, λέγων· Ὡς ἔταν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθέσθῃ, καὶ ἐγερθῆται νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ὁ σπόρος ἐγερθῆται, καὶ μηκύνηται, ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. Αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ καρποφορεῖ πρῶτον χέρτου, εἶτα στάχυν, εἶτα πλήρη σίτων ἐν τῷ στάχυν. Βλασησάτω ἡ γῆ βοτάνην. Καὶ ἐν ἀκαριαῖς χρόνῳ βοτῆ ἀπὸ τῆς βλασησῆσεως ἀρξαμένη ἡ γῆ, ἵνα φυλάξῃ τοὺς νόμους τοῦ κτισάντος, πᾶσαν ἰδέων αὐθῆσας διεξελθούσα, εὐθὺς πρὸς τὸ τελείωσιν

sepius permutasse, quoties videlicet sensus numerum multitudinis postulabat. De his semel monuisse satis sit. Tempus male locare arbitramur, si deinceps editorum et codicum mss. ea in re discrepantiam accurate notaremus, cum nihil intersit hoc an illo modo legatur.

(39) Sic mss. plerique omnes. Editio Paris. ἀπέθετο τὸ εἶναι. Editio Basil. ἀπέθετο εἶναι.

(40) Ita quinque mss. Editi vero ὑπερκαίει. Ambrosius sic ad verbum interpretatur: Si aut frigore adurantur: in quo videtur, Virgilium imitatus, qui i Georg. scripserat,

Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

Ibidem Reg. primus et Colb. secundus ἕτερον.

(41) Sic editio Basil. cum multis mss. Editio Paris. ἐκ τοῦ. Mox Colb. secundus εἰκόνα ἔηλο.

(42) Ita quatuor mss. Editi et unus ms. αὐτοῦς.

ἤγαγε τὰ βλαστήματα. Καὶ λειμώνες μὲν ἦσαν βαθεῖς τῆ ἀφρονιᾶ τοῦ χόρτου, τῶν δὲ πέλων τὰ εὐκαρπια φρίσσοντα τοῖς ληλοῖς (43), εἰκόνα πελάγους κυμαίνοντος· ἐν τῇ κινήσει τῶν ἀσταγύων ἀπέσπασε. Πῶσα δὲ βοτάνη καὶ πᾶν λαχανικὸν γένος, καὶ ἐλ τι ἐν φρυγάνοις, καὶ ἐλ τι ἐν ὀσπρίοις, κατὰ πῶσαν ἀφρονίαν τότε τῆς γῆς ὑπερέτερον. Οὐδὲ γὰρ ἀποτεγμὰ τι ἦν ἐν τοῖς τότε προθηθείσιν, οὕτε γεωργῶν ἀπειρίας, οὕτε ἀέρων δυσκρασίας, οὕτε τιμῆς ἄλλης αἰτίας τοῖς γινομένοις λυμαινομένης. Οὐ μὴν οὐδὲ ἡ καταβίχη ἐνεπόδιζε τῇ εὐθηνίᾳ τῆς γῆς. Προσβύτερα γὰρ ταῦτα τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν κατεκρίθημεν ἐν Ἰβρώτι τοῦ προσώπου ἡμῶν ἐσθίειν τὸν ἄρτον.

6. Ἄλλὰ καὶ ἔβλον κάρπιον, φησὶ, ποιῶν καρπὸν, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπὶ τούτῳ τῷ ἴσχυρι πᾶσαι μὲν λόχηαι κατεσκευάζοντο· πάντα δὲ ἀνάσχευε δένδρα, τὰ τε πρὸς μάλιστα ὕψος διανοσταθοῦσα (44) πεφυκότα, ἐλάται καὶ κέδροι, καὶ κυπάρισσοι, καὶ πεύκαι· πάντες δὲ θάμνοι εὐθὺς ἦσαν ἀμφιχομοὶ καὶ θαλασσοί· καὶ τὰ στεφανωματικὰ λεγόμενα τῶν φυτῶν, αἶ τε ρωδινοὶ, καὶ μυρσίναι, καὶ ἄφρανοι, πάντα ἐν μίᾳ καιροῦ ῥοπῇ, οὐκ ὄντα πρότερον ὑπὲρ τῆς γῆς, εἰς τὸ εἶναι παρήλας (45) μετὰ τῆς ὀκειλας ἑκαστοῦ ἰδιότητος, ἐναργεστάταις μὲν διαφοραῖς ἀπὸ τῶν ἑτερογενῶν χωρίζομενα, οὐκ αἰὼν δὲ ἑκαστοῦ γνωρίζομενον χαρακτηρῆ. Πλὴν γὰρ οὐτὸ ῥόδον (46) τότε ἄνευ ἀκάνθης ἦν, ὑπερτερον δὲ τῷ κάλλει τοῦ ἄνθος ἡ ἄκανθα παρεκείχετο, ἵνα τῷ τερπνῷ τῆς ἀπολαύσεως ἐγγύθεν ἔχωμεν παρακειμένην τὴν λύπην, μεμνημένοι τῆς ἀμαρτίας, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ κριδύλους ἡμῶν ἀνατέλλειν κατετάκασθε ἡ γῆ. Ἄλλὰ προσετάθη, φησὶ, ἔβλον κάρπιον, ποιῶν καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, ἐκδοῦναι ἡ γῆ· πολλὰ δὲ τῶν δένδρων ὄρωμεν οὕτε καρποῖς οὕτε σπέρματι (47) κεχρημένα. Τι οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι τὰ τιμωτέρα τῇ φύσει προηγουμένης τῆς μνήμης τετύχηκεν· ἔπειτα, οἱ ἀκριβῶς θεωροῦνται καὶ πάντα φανήσεται ἡ σπέρματι κεχρημένα, ἡ τὰ λουδιναίοντα τοῖς σπέρματι ἔχοντα. Αἰγυροὶ γὰρ καὶ ἰταῖ, καὶ πτελαῖ, καὶ λεύκαι, καὶ ὄσα τοιαῦτα,

⁴⁷ Gen. iii, 19. ⁴⁸ Gen. i, 11. ⁴⁹ Gen. iii, 18.

(43) Colb. secundus βλοθοντα τοῖς ληλοῖς, *segetibus onati*. Haud mala lectio. Editi cum aliis mss. φρίσσοντα, *horrescentes*. Sic Virgilius in *Georg.*, 39: *Horrescunt segetes et campi*. Ad marginem Reg. primi in modum scholii apposita sunt illa: Ἡ φρίξις λέγεται ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ πυκνότης τῶν ἀσταγύων *Horror dicitur agitatio atque densitas spicarum*.

(44) Reg. quintus ὕψος ἀνίστασθαι. Mox editio Paris. καὶ τὰ ταπεινὰ πάντες δὲ· sed illud, τὰ ταπεινὰ, desideratur in editione Basil. et in octo mss. Colb. vetustior πεύκαι καὶ πάντες δὲ θάμνοι· at particula καὶ deest in aliis mss. Suspiciamus autem illud, τὰ ταπεινὰ, additum fuisse a typographis, aut a quibusvis, eo consilio, ut antithesis quaedam in Basilii verbis reperiretur: sed propterea quidquam addi necesse non fuit, cum sine ulla accessione sauis superque conspicua sit antithesis. Postquam enim

A fertiles campi, segetibus horrescentes, pelagi fluctuantis imaginem per spicarum motum representarunt. Omnis autem herba, ac omne oleraceum genus, et si quid in fruticibus aut in leguminibus reperitur, omni cum ubertate tunc supra terram emicabat. Neque enim infelix ullus successus iis quae tunc producebantur, erat extimescendus, cum neque agriculorum imperitia, neque aeris intemperies, neque alia ulla causa rebus nascentibus noceret. Verum enim vero damnatorum iudicium tum impedimento non erat telluris fertilitati. Isthaec enim antiquiora sunt peccato, cujus gratia ad hoc sumus damnati, ut panem in sudore nostri vultus comedamus ⁴⁷.

B 6. Sed Et lignum fructiferum, inquit, faciens fructum, cuius semen ejus sit in ipso secundum genus et secundum similitudinem super terram ⁴⁸. Saue hoc verbo densabantur nemora omnia; omnesque emerere arbores, quae scilicet in longissimam altitudinem exurgere solent, abietes, cedri, cupressi, piceae: item, frutices omnes illico comati fiebant et densi. Prodiere etiam plantae quae dicuntur coronariae, rosetae, myrti et lauri. Omnia quae prius super terram non exstant, in uno temporis puncto eo devenere, ut essent, cum sua quaeque proprietate, manifestissimam quidem ⁴⁵ differentiam ab iis quae diversi generis sunt, discreta, singula tamen proprio caractere insignita. Verum rosa tunc sine spina erat, postea vero floris pulchritudini sicut spina adjuncta, ut fruentis voluptati foret dolor contiguus, dum recordaremur peccati, cujus causa ad hoc damnata terra est, ut nobis spinas proferret atque tribulos ⁴⁹. Sed, inquit, iussa est terra producere *Lignum fructiferum, faciens fructum super terram, cuius semen ejus sit in ipso*; et tamen complures arbores cernimus, neque fructibus, neque seminibus praeditas. Quid ergo dicturi sumus? Quod res quae natura praestant, primaria mentione dignatae sunt: deinde, quod accurate consideranti constat, ut omnia semine ferre, aut vim quandam seminibus aequalem habere. Nam populi nigrae, salices, ulmi, albae populi, et aliae ejusdem generis,

D locus est Basilii de altis arboribus, statim loquitur de plantis coronariis, quarum pleraeque ferre possunt homini. Animadvertas velim illud, τὰ ταπεινὰ, a veteri interprete agalium non fuisse.

(45) Reg. sextus παρήλας. Editi cum aliis mss. παρήλας. Reg. tertius εἰς τὸ εἶναι παρήλας. Statim editi cum tribus aut quatuor mss. χαρίζομενα. Regii primus, quintus et octavus cum Colb. secundo χαρίζομενον.

(46) Ὅτι τὸ ῥόδον. Secutus est Basilium Ambrosius lib. iii in *Hexaem.*, cap. 11. Idem docet Augustinus quoque lib. i *De Genesi contra Manichaeos*, cap. 13. Sed postea, ut notat Ducas, lib. iii *De Genesi ad litteram*, cap. 18, sententiam mutavit.

(47) Colb. secundus οὕτε σπέρμασι. Aliquanto post ideum codex cum Reg. sexto ἡ σπέρμασι κεχρ.

Fructum quidem nullum aperte afferre videntur; hæc tamen si quis diligenter expendit, singulas istas arbores semen habere comperit. Enimvero granum illud quod folio subjectum est, quodque nonnulli in nominibus confingendis operam navantes, *miscion* appellant, vim seminis atque virtutem obtinet. Quæcumque enim a ramis solent oriri, iude ut plurimum radices emittunt. Fortassis autem seminis rationem habent, et ipsi qui ex radicibus pululant surculi: quos dum avellunt plantarum cultores, genus earum multiplicant. Prius tamen, uti cicerius, ex arboribus memoratæ sunt, quæ nostram vitam magis conservant, quæque propriis fructibus hominem donantes, luculentum illi victum erant suppeditaturæ: vitis quidem, generatura vinum, quæ erat cor hominis lætificandum: olea vero, eum qui vultum in oleo exhibitare potest, fructum allatura. Quot festinantur in unum concurrunt, producta a natura! Radix vitis, palmites orbiculatim vire-scentes, valdeque super terram diffusis, gemmæ, claviculæ, uva acerba, racemi. Vitem si tuis oculis attente conspexeris, vel ipsa te satis ad naturæ memoriæ revocat. Meministi enim Domini similitudinem, qua se ipsum vitem, et Patrem agricolam unucupat⁷⁹: nos item singulos Ecclesiæ per fidem insertos, palmites appellavit, atque ad multum fructum afferendum invitat nos⁷⁸, ne inutilitatis damnati, igni tradamur; nec cessat hominum animas ubique vitibus comparare. *Vinea namque, inquit, facta est dilectio in cornu, in loco pingui*⁷⁸; et, *Vineam plantasti, et sepe circumdedisti*⁷⁹. Animas humanas plane vineam dicit, quas sepe, mandatorum scilicet tutela et angelorum custodia circum-dedit. *Inmittit enim angelus Domini in circuitu timentium eum*⁷⁸. Deinde etiam, constituit in Ecclesia primum apostolis, secundo prophetis, tertio doctoribus⁷⁸, quasi valla nobis defixit. Atque antiquorum ac beatorum virorum exemplis in sublime evehit nostram mentem, nec eam prosternei humi, aut conculcatione dignam esse sivit. Vult autem nos charitatis amplexibus seu quibusdam claviculis⁴⁶ proximum nostrum complecti, ac in ipsis acquiescere, ut jugi impeli sursum versus contendentes, instar vinearum quarundam arbores conscendentium, uosmetipsos rerum altissimarum verticibus adæquemus. Quin et a nobis exposcit, ut dum defodimur, sustineamus. Defoditur autem anima, cum mundi curis, quæ cordibus nostris sunt oueri, se-

⁷⁹ Joan. xv, 1. ⁷⁸ *ibid.*, 5. ⁷⁷ Isa. v, 1. ⁷⁶ Matth. xxi, 33. ⁷⁵ Psal. xxxiii, 8. ⁷⁴ I Cor. xii, 28.

(48) Mss. duo ξευρλαχοι. Alii duo ευροι.

(49) Ita editio Basil. cum octo mss. e nostris præter Bodl. Editio Paris. *σα εὐ ἀπό.*

(50) Editio Basil. cum Combef. et cum multis aliis mss. φυτοκόμοι. Editio Paris. φυτράκομοι, male. Infra Colb. secundus συνέτρεχε κατά ταυτὸν τὸν καρπὸν.

(51) Quatuor mss. οὐ βότρυες. Editi cum uno aut altero ms. βότρυς.

(52) Codices aliquot ἐμπυτευόμενος. Mox editi προσκαλείται * at sex mss. προσκαλείται.

(53) Codices tres ψυχὰς ἡμῶν τῶν ἀνθρ.

(54) Reg. sextus ἀνθρωπίνης δυνάμεως ψυχὰς δηλοῦν λέγει.

(55) *Παρεμβαλεῖ*, etc. Vulgata. *Inmittit angelus Domini in circuitu timentium eum.*

(56) Vox ἀνθρῶν deest in editis et in multis mss., sed legitur in Regiis tertio et sexto. Paulo post codex Combef. cum Reg. octavo ἐβρίμμενος, male.

(57) Reg. sextus ἀπαίτεται.

τοῦ κόσμου μεριμνῶν, αἱ βάρους εἰσι ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ὅστε οὐ τὴν σαρκίνην ἀγάπην ἀποθέμενος, καὶ τὴν πρὸς τὰ χρήματα φίλιαν, ἣ τὴν περὶ τὸ δύστηνον δοξάριον τοῦτο πτόσιν ἀπόπτυστον καὶ εὐκαταφρόνητον ἠγγισάμενος, ὥσπερ ἐσάκφθ καὶ ἀνέπνευσεν ἀποσκουασάμενος τὸ μάταιον βάρους τοῦ γήινου φρονήματος. Δεῖ δὲ, κατὰ τὸν λόγον τῆς παροιμίας, μὴ δὲ ὑλαμαίνειν, τοῦτέστι, μὴ ἐπιδεικτικῶς πολιτεύεσθαι, μὴ δὲ τὸν παρὰ τὸν ἐξωθεν ἔπαινον θηρᾶσθαι (58), ἀλλ' ἔγκαρπον εἶναι, τῶ ἀληθινῶ γεωργῶ τὴν ἐπιδείξειν τῶν ἔργων ταμιεύμενον. Σὺ δὲ καὶ Ὁδὲ ἐλαία κατὰκαρπος ἔσο ἐν τῷ ὄλκῳ τοῦ Θεοῦ, μάς ἐλάπιος γυμνούμενος τῆς ἐλπίδος, ἀλλ' ἀεὶ θάλλουσαν ἔχων περὶ σεαυτὸν τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. Οὕτω γάρ τὸ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ μίμησις, καὶ τὸ πολὺκαρπον δὲ αὐτοῦ ζηλώσεις, ἀφθονον τὴν ἐλεημοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ παριζήμιος.

7. Ἄλλ' ἐπανεβλῶμεν πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν τεχνικῶν διατάξεων. Πόσα τότε γένη φυτῶν ἐπανεβράμε, τὰ μὲν ἔγκαρπα, τὰ δὲ ἐρέμιμα, ἀλλὰ πρὸς ναυστρουδίαν ἐπιτήδεια, ἀλλὰ πρὸς καύσιν! Ἐν τοῦτοις πάλιν ποικιλῆ μὲν ἐν ἐκάστῳ δένδρῳ ἣ τῶν μερῶν αὐτοῦ διακόμησις, δυσάφικτος δὲ καὶ ἡ ἐξέυρεσις τῆς ἐκάστου ἰδιότητος, καὶ ἡ θεωρία τῆς πρὸς ἔκαστον τῶν ἑτερογενῶν διαφορᾶς. Πῶς τὰ μὲν αὐτῶν βαθύρριζα, τὰ δὲ ἀκρόρριζα· καὶ τὰ μὲν ὀρθοφυῆ καὶ μονοστελεχα, τὰ δὲ χαμαιζήλα καὶ εὐθείς ἀπὸ τῆς ῥίζης εἰς πολλὰς ἐκφύσεις διηρημένα. Πῶς ὅσων μὲν (59) οἱ κλάδοι προμήκεις ἐπὶ πολλὸ τοῦ ἄερος ἐκτεταμένοι, τοῦτων καὶ αἱ ῥίζαι βαθεῖαι, ἐπὶ πλείστον ἐν κύκλῳ διανεμόμεναι, ὅσων θεμιλοῦσι τινὰς ἀναλογούστας τῶ βάρει τῶν ἀνωθεν ὀποπιθεσίης τῆς φύσεως. Πόσαι τῶν φλοιῶν αἱ διαφοραὶ! Τὰ μὲν γάρ λευφλοῖα τῶν φυτῶν, τὰ δὲ ῥηξίφλοια· καὶ τὰ μὲν μονόλοπα αὐτῶν, τὰ δὲ πολύτυχα. Ὁ δὲ θαυμαστόν, ὅτι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης νεότητος καὶ τοῦ γήενος εὐροῖς ἂν καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς παραπλήσια τὰ συμπτώματα. Τοῖς μὲν γὰρ νέοις καὶ εὐθαλεῖσιν ὁ φλοιὸς περιτέταται (60)· τοῖς δὲ γηράσκουσιν ὅσων βρυσσοῦται καὶ ἐκτραχύνεται. Καὶ τὰ μὲν κοπίντα ἐπιπλασάνει· τὰ δὲ μένει ἀδιόδοχα, ὥσπερ τινὰ θάνατον τὴν τομῆν ὑπομένειαντα. Ἦδη δὲ τινες τετηρηκάσιον ἐκτεμνομένας ἣ καὶ ἐπικαιόμενας τὰς πίτυς εἰς ἑρμυῶνας μεθίστασθαι. Τινὰ δὲ καὶ τὴν ἐκ φύσεως κακίαν ἐπιμελείας γεωργῶν θεραπευόμενα ἔγνωμεν· ὅσων τὰς ὀφείας ῥοιάς, καὶ τῶν ἀμυγαλῶν τὰς μικροτέρας, ὅταν διατηρηθεῖσαι τὸ πρὸς τῆ ῥίζῃ στελεχος σφίνα πεύκης (61) λιπαρὸν τῆς ἐντεριώτης μέσης διαλαθέντα δέξωνται, εἰς εὐρηστίαν μεταβάλλουσι τότε τοῦ χυμοῦ τὴν δυσχέρειαν. Μηδέτις οὖν ἐν κακίᾳ διάγων, ἐκτυτὸν ἀπογινώσκέτω, εἰδὼς ὅτι γεωργία (62) μὲν τὰς τῶν φυτῶν ποσότητος μεταβάλλει, ἡ δὲ

ipsam exiit. Quamobrem qui carneum amorem, aut suum erga divitias studium deposuit, aut qui miseræ hujus gloriae libidine consuevit et aspernabilem duxit, is veluti defossus est, ac terrene affectionis inani pondere excessu, respiravit. Oportet autem secundum proverbii sententiam, ut neque silvescamus. hoc est, unanime jactanter degamus, neque ab externis accupereur laudem, sed simus fructuosi, veroque agricolæ specimen operum asservenus. Tu vero *Sicut oliva fructifera sis in domo Dei**, nec unquam spe denuderis, sed semper in teipso habes floridam salutem. per fidem. Sic enim hujus plantæ perpetuum imitaturus es viriditatem; ac ejus fecunditatem æmulabere, si uberrimam omni tempore largiare elemosynam.

7. Verum ad artificiosas ordinationes perquirendas redeamus. Quot tunc arborum genera enersere, alia quidem frugifera, alia vero construendis tectis idonea, hæc ad fabricandos naves apta, illa ad cremationem destinati! In his rursus varia est partium uniuscujusque arboris dispositio: singularium autem arborum proprietates vix invenitur; et earum quæ diversi generis sunt, discrimen vix animadvertitur. Quomodo aliæ arbores in profundum agant radices, aliæ eandem in superficie habeant: hæc rectæ assurgunt, sintque unistirpes, illæ deprimantur bumi, atque statim a radice in plures caudices dividuntur. Quomodo quarum romi prolixi sunt, ac in aerem valde expansi, harum etiam profundæ sint radices, et latissimæ in orbem distributæ: perinde quasi fundamenta quædam oneri impenduntur accommodata subjecisset natura. Quot corticum sunt discrimina! Nam aliis arboribus levis, aliis scaber est cortex: aliæ unico, aliæ multiplici teguntur cortice. Quod verum mirandum est, ea quæ plantis accidunt, ea comperias modum haud dispari juventuti hominum ac senectuti accidere. Enimvero novellis ac vigentibus cortex circum extenditur: ubi senuerint, quasi rugosus et asper evadit. Et aliæ germinant licet incisæ: aliæ autem citra successione et propagationem remanent, cæsuram perinde ut mortuum quandam perpesse. Jam vero succisat, aut etiam combustas pinus quidam observarunt in querceta veri. Porro naturalia quarundam arborum vitia agricolarum diligentia curari novimus; cujusmodi sunt mali punice acidæ, et amygdalæ amariore, quæ, ubi perforato ad radicem trunco pinguem picæ cuneum per mediam medullam adactum susceperint, tunc succi & 7 acerbiter in bonum

* Psa. li, 10.

(58) Colb. secundus ἔπαινον θηρᾶσαι.
(59) Ita quatur nss. Deest μὲν in editis et in Colb. secundo.

(60) Ita sex nss. Edlii παρατέταται, non ita lectum. (61) Ὅταν ... σφίνα πεύκης, etc. Hunc locum paulo aliter exprimit Ambrosius lib. iii in *Hexaem.* cap. 13, uim. 56: *Amygdalis quoque, inquit, hoc*

genere medicari feruntur agricolæ, ut ex amaris dulces fiant fructus, ut et terebent ejus radicem arboris, et in medium inserant sulcillum ejus arboris, quam Græci πύκην, nos picem dicimus: quo facto succi amaritudo depomitur.

(62) Reg. quintus, ὁ γεωργός, agricola.

tasu transmutat. Nemo igitur in vitio degens, de se ipse desperet: haud nescius, plantarum qualitates ut agricultura commutari: ita animi diligentia, quae in consequenda virtute adhibenda est, infirmitates omnes superari posse. At vero tanta est frugiferarum arborum in odendis fructibus differentia, ut ne possit quidem quisquam eam verbis explicare. Non enim solum in arboribus genere diversis diversitas reperitur fructuum: sed in ipsa etiam arboris specie multum est discriminis; quandoquidem alia in marium, alia in feminarum fructu nota distincta est a stirpium cultoribus, qui scilicet palmas etiam in mares ac feminas dividant. Atque aliquando videas eam quae ab ipsa femina nuncupatur, demittentem ramos, vel libidine concitatum, marisque amplexum appetentem. Videas itidem harumque arborum cultores velut quaedam masculinarum semina quae *psenes* vocantur, ramis ejus immittere; sique ipsam quasi in fructuionis sensu constitutam, iterum ramos erigere, et hujus arboris comam ad propriam formam redire. Porro idipsum etiam narrat de ficis. Unde alii quidem ficos silvestres juxta hortenses conserunt: alii vero grossos caprifici fructuosos ac domesticis ficis alligantes, ipsarum medentur infirmitati, jamque diffidentem ac evanescentem fructum grossis caprifici continent. Quid vult sibi illud naturae exemplum? Quod nes vel ab his qui a fide alieni sunt, impetum quemdam ac vigorem ad dandum honorem operum speciem saepe accipere debemus. Etenim si videris eum, qui aut vitam ethnicam agit, aut ob perversam quamdam haeresim ab Ecclesia abscissus est, probe ac continentis vitae, et reliquae moralis disciplinae studiosum esse; tuam magis intende sedulitatem, ut fructiferae fico ex caprificorum praesentia colligenti vires et delivium evadas.

8. Tales igitur sunt circa generationis modum differentiae plantarum, ut pauca admodum de plurimis dicamus. Ipsorum autem fructuum varietatem, figuras, colores, saporum proprietatem, uniuscujusque utilitatem quis recensere possit? Quomodo quidam nudi coquantur a sole, quidam vero putaminibus coacti, complentur; et quarum arborum tener est fructus, in his crassum sit folii tegumentum, velut in fico: quarum vero fructus sunt firmiores, leve sit foliorum tutamen, uti in nucle. Nam illis ob debilitatem subsidio majore opus erat: his vero amictus crassior propter frondium umbram nocuisset. Quomodo diffusam sit vitis folium, ut uva et aeris injuriis resistat, et radium aequis per illius raritatem ubertim suscipiat. Nihil sine

κατ' ἀρετήν τῆς ψυχῆς ἐπιμελία δυνατὴ ἐστὶ παντοδαπῶν ἀβήροσθημάτων ἐπικρατῆσαι. Ἡ δὲ περὶ τὰς καρπογονίας διαφορὰ τῶν καρπίμων φυτῶν τοσαύτη, ὅσην οὐδ' ἀν ἐπιέλθῃν τις δυναθεὶ τῷ λόγῳ. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν αἱ διαφοραὶ αἰ διαφορῶν καρπῶν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν αὐτῷ τῷ εἴδει (63) τοῦ δένδρου πολλὴ τὸ διάφορον· ὅπου καὶ (64) ἄλλος μὲν χαρακτήρ τοῦ καρποῦ τῶν ἀβήρων, ἄλλος δὲ τῶν θηλειῶν, παρὰ τῶν φυτοργῶν διακρίεται, οἱ γὰρ καὶ τοὺς φοινίκας εἰς ἀβήνας καὶ θηλειὰς διαιτῶσι. Καὶ ἴσως ἐν ποτε τὴν παρ' αὐτῶν ὀνομαζομένην θηλειαν καθιεῖσαν τοὺς κλάδους, ὅσην ἐργῶσαν, καὶ τῆς συμπλοκῆς ἐπιεμένην τοῦ ἀβήρον, τοὺς δὲ θεραπευτὰς τῶν φυτῶν ἐμβάλλοντας τοὺς κλάδους, οἷον τινα σπέρματα τῶν ἀβήρων, τοὺς λεγομένους ψήνας· καὶ οὕτως ὅσην ἐν συναισθήσει τῆς ἀπολαύσεως γίνεσθαι καὶ ἀνορθοῦσθαι πάλιν τοὺς κλάδους, καὶ πρὸς τὸ οἰκτεῖον σχῆμα τοῦ φυτοῦ τὴν κόμην ἀπικαθίστασθαι. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῶν συκῶν φασι. Ὅθεν οἱ μὲν τὰς ἀγρίας (65) συκὰς παραφυτεύουσι ταῖς ἡμέρας· οἱ δὲ τοὺς ὀλίγους ἐκίθησαντας, τῶν εὐκάρπων καὶ ἡμέρων συκῶν τὴν ἀτονίαν ἰώνται, βέοντα ἤδη καὶ σκεδανόμενον τὸν καρπὸν τοῖς ὀλίγους ἐπέχοντες. Τί σοι τὸ παρὰ τῆς φύσεως ἀνίγγμα βούλεται (66); Ὅτι χρὴ πολλὰς ἡμᾶς καὶ παρὰ τῶν ἀλλοτρῶν τῆς πίστεως εὐτονίαν τινὰ προσλαμβάνειν εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργῶν ἐπιθειεῖν. Ἐκ γὰρ ὅσης τὸν ἐν βίῳ ἔθναψῃ, ἢ ἀπὸ τίνος ἀβήρου σώφρονος καὶ τῆς λοιπῆς κατὰ τὸ ἦθος εὐταξίας ἐπιμελούμενον, κτεῖον σεαυτοῦ τὸ σπουδαῖον ἐπίτεινον, ἵνα γένη παρακλησις τῇ καρποφόρῳ συκῇ, ἐκ τῆς τῶν ἀγρίων παρουσίας ἀθροίσουση τὴν δύναμιν, καὶ τὴν μὲν ῥύσιν ἐπεχούση, ἐπιμελέστερον δὲ τὸν καρπὸν (67) ἐκτεροφούση.

cohilenti, fructumque diligentius enutrienti, similis

8. Τοιαῦται μὲν οὖν αἱ περὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως αὐτῶν διαφοραὶ, ὡς εἰλίχιστα εἰπεῖν ἀπὸ πλείεστων. Αὐτῶν δὲ τῶν καρπῶν τίς ἀν ἐπέλθῃ τὴν ποιότητα, τὰ σχήματα, τὰς χροὰς, τῶν γυμῶν τὴν ἰδιότητα, τὸ ἀπ' ἐκάστου χρῆσιμον; Πῶς τινὰ μὲν γυμὰ πέπτεται τῷ ἡλίῳ (68), τινὰ δὲ ἐν ἐλθεροῖς κεκαλυμμένα πληρούται; καὶ ὧν μὲν ἀπαλὸς ὁ καρπὸς, παχὺ τοῦ φύλλου τὸ σκεπαστήριον, ὡς ἐπὶ τῆς συκῆς, ὧν δὲ οἱ καρποὶ στεγανώτεροι, ἐλαφρὰ τῶν φύλλων ἢ προβολῆ (69), ὡς ἐπὶ τῆς καρύδας; Ὅτι ἐκεῖνα μὲν διὰ τὸ ἀσθενὲς κτεῖλονος ἔδειτο τῆς βοηθείας· τοῦτοις δ' ἂν προσλαβῆς ἐγένετο ἢ παχυντῆρα περιβολῆ ἐκ τῆς ἀπ' αὐτῶν σιδή. Πῶς κατέσχεται τῆς ἀμπέλου τὸ φύλλον, ἵνα καὶ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας ὁ βότρως ἀντέχη, καὶ τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου διὰ τῆς

(63) Editio Basil. cum octo mss., ἐν αὐτῷ τῷ εἴδει. Editio Paris., ἐν τῷ αὐτῷ εἴδει.

(64) Sic mss. tres. Deest καὶ in excusis.

(65) Ita sex mss. Editi ἀγρίους.

(66) Ita Rex. octavas cum Colb. secundo et Combef. Abest βούλεται ab editis.

(67) Editi cum uno aut altero ms. τοὺς καρπούς. At Combef. cum aliis quatuor mss. τὸν καρπὸν.

(68) Colb. secundus γυμὰ πεπαίνεται τῷ ἡλίῳ παραδεικνύμενα, *nuda coquantur, si soli exponantur*. Reg. tertius πέπτεται τῷ ἡλίῳ παραδεικνύμενα.

(69) Colb. secundus φύλλον ἢ περιβολῆ, *foliorum amictus*. Lectio optima. Editi cum aliis mss. ἢ προβολῆ. Reg. tertius αἱ ἐλαφρὰ τῶν φύλλων αἱ προβολαί.

ἀραιώτετος θαυλώδης ὑποδέχεται· οὐδὲν ἀνάτινον· ἄ
οὐδὲν ἀπὸ ταυτομάτου· πάντα ἔχει τινὰ σοφίαν
ἀπόρρητον. Τίς ἂν ἐπίκοιτο λόγος; Πῶς ἀνθρώπινος
νοῦς πάντα μετ' ἀκριβείας ἐπέλθοι, ὥστε καὶ κατε-
δεῖν τὰς ἰδιότητας, καὶ τὰς πρὸς ἕκαστον διαφορὰς
ἐναργῶς διακρίνει, καὶ τὰς κερκισμένους αἰτίας ἀνευ-
δαῦ; παραστήσαι; Ἐν ὕδρω, διὰ τῆς ῥίζης ἐλκόμε-
νον, ἄλλως μὲν τρέφει τὴν ῥίζαν αὐτὴν, ἄλλως δὲ
τὸν φλοιὸν τοῦ στελέχους, καὶ ἄλλως τὸ ξύλον, καὶ
τὴν ἐντεριώνην ἐτέρως. Τὸ αὐτὸ καὶ φύλλον γίνεται,
καὶ εἰς ἀκρέμονας καὶ κλάδους κατασχίζεται, καὶ
τοῖς κερκίσι παρέχει τὴν αὔξησην, καὶ δάκρυον τοῦ
φυτοῦ καὶ ὅπως ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας (70) προέρχεται·
οἷς πόση πρὸς ἀλλήλα ἔστιν ἡ διαφορὰ, οὐδεὶς ἂν λόγος
ἔξικουτο. Ἄλλο γὰρ τοῦ σκίνου τὸ δάκρυον, καὶ ἄλλος
ὁ ὅπως τοῦ βαλτάμου· καὶ νάρθηκός τις ἐπὶ τῆς
Αἰγύπτου καὶ Αἰθῶς ἔτιρον ὅπων γένος ἀποδα-
κρῶσται. Λόγος δὲ τίς ἐστὶ καὶ τὸ ἤλεκτρον ὅπου εἶναι
φυτῶν εἰς λίθου φύσιν ἀποκηγνόμενον. Μαρτυρεῖ δὲ
τῶν λόγων τὰ ἐμφαινόμενα κάρη καὶ τὰ λεπτότατα
τῶν ζώων, ἀπερ, ἀπαλοῦ νόσου τοῦ ὅπου, ἐναπο-
ληθῆναι κατέχεται. Καὶ ὅλος τὴν κατὰ τὰς ποιότη-
τας τῶν ὁπῶν διαφορὰν ὁ μὴ τῆ πεῖρα διδοχθεὶς οὐδ-
ένα λόγον εὐρήσει τὴν ἐνέργειαν παριστώμενα. Πῶς
πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς νοτιῶς ἐν μὲν τῇ ἀμπέλω ὄνος
συνίσταται, ἐν δὲ τῇ ἐλαίᾳ δὲ ἔλαιον; Καὶ οὗ τοῦτο
μόνον θαυμαστόν, πῶς ὡδε μὲν τὸ ὕγρον ἀπεγλυ-
κάνθη, ἐκεῖ δὲ λιπαρὸν γέγονεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τοῖς
γλυκασί καρποῖς ἀμύθητος ἡ παραλλαγὴ τῆς ποιότη-
τος. Ἄλλο γὰρ τὸ ἐν ἀμπέλω γλυκὺ, καὶ ἄλλο τὸ ἐν
μηλίᾳ, καὶ σίκω, καὶ φοῖνικι. Ἐτι σε βούλομαι περὶ
τὴν ἐξέτασιν ταύτην φιλοτεχνῆσαι, πῶς τὸ αὐτὸ ὕδρω
νῦν μὲν λεῖόν ἐστι τῇ αἰσθήσει, ὅταν ἐν τοῖσδε τισι
τοῖς φυτοῖς γεγόμενον ἀπογλυκάνῃ· νῦν δὲ πληκτι-
κὸν ἐστι τῆς γεύσεως, ὅταν δι' ἄλλων φυτῶν ἐνεχθῆν
ἀποξήνηται. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐσχάτην μικρότητα
μεταβάλλον ἐκτραχύνει τὴν αἰσθήσιν, ὅταν ἐν ἀψίνθω
ἡ σκαμμωνίᾳ (71) γένηται· καὶ ἐν μὲν ταῖς βαλάνοις
ἡ τῶν καρπῶν τῆς κρανείας πρὸς τὴν συζῆν καὶ αὐστη-
ρὰν ποιότητα μεταβάλλει· ἐν δὲ ταῖς τερεβίνθοις καὶ
ταῖς καρφαῖς πρὸς ἀπαλὴν καὶ ἐλαϊώδη φύσιν μεθ-
ίσταται.

9. Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν, ὅπου γε ἐπὶ τῆς
αὐτῆς οὐκίης πρὸς τὰς ἐναντιωτάτας μεταβαίνει ποιό-
τητας; Πικρότατον μὲν γὰρ ἔστιν ἐν τῷ ὄπῳ, γλυκί-
ωτατον δὲ ἐν αὐτῷ (72) τῷ καρπῷ. Καὶ ἐπὶ τῆς ἀμπέ-
λω στυκτικώτατον μὲν ἐπὶ τῶν ἀκρέμωνων, ἥδιετον
δὲ ἐν τοῖς βότρυσιν. Αἱ δὲ κατὰ τὰς χρᾶς διαφοραὶ
πῶσαι ἴδου; Ἄν ἐν λεῖον ὅπου τὸ αὐτὸ ὕδρω ἐρυθρα-
νόμενον μὲν ἐν τῷδὲ τῷ ἄνθει, καὶ ἐν ἄλλω πορφυ-
ροῦν (73), καὶ κυανὸν ἐν τῷδὲ, καὶ ἐν ἐτέρῳ λευκὸν·
καὶ πᾶσιονα πάλιν τῆς ἐν ταῖς χροῖαις ποικίλας τὴν
κατὰ τὰς δόμους διαφορὰν παρῆχον. Ἄλλ' ἄγαρ

(70) Reg. tertius ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας. Ibidem
Reg. quintus προσέρχεται.

(71) Colb. secundus ἐκ ἀσκομμωνίης· quam quo-
que lectionem exhibet quidem Reg. sextus, sed se-
cundia curia. Editi, Const. uterque, et Regii tertius
et quintus σκαμμωνίᾳ. Scammonia autem, seu
scammonēa, herba est regionum transmarinarum,

A causa, nihil temere factum est: omnia ab ineffabili
quodam sapientis proficiscuntur. Quænam oratio
possit omnia assequi? Quomodo omnia accurate re-
censere possit mens humana, adeo ut proprietates
cognoscant, socernant clare singulorum differentias,
et occultas causas certo proferat? Una aqua per
radicem attracta, aliter nutrit ipsam radicem, aliter
trunci corticem, aliter lignum, aliter medullam.
Eadem et folium fit, et in majores et in minores
ramos discinditur, 48 et præstat fructibus incre-
mentum: lacrymæ etiam et succus plantæ ex ea-
dem causa proveniunt: quæ quantum inter se dif-
ferant, uultus sermo explicare possit. Alia est enim
lentisci lacryma, alius balsami succus: quedam
etiam ferulæ in Ægypto et in Libya stillant aliud
succorum genus. Ferunt quoque electrum, quomodo
esse plantarum, in lapidis naturam concretum.
Porro opinionis hujus testimonium sunt festucæ in
ipso apparentes, ac bestiolæ tenuissimæ, quæ, pro-
pterea quod in tenero ac molli succo considerunt,
detinentur inclusæ. Et in summa, qui non experi-
mento edoctus est, quantum inter se discrepant
succorum qualitates, is ad eorum vim et effica-
ciam explicandam nullum reperiunt est sermo-
nem. Quomodo iterum ab eodem humore in vite
quidem vium producit, in olea autem oleum?
Atque non id solum mirandum est, quoniam pacto
humor hic dulcis, illic pinguis evaserit: sed quod
etiam in dulcibus fructibus inenarrabilis est qua-
litas commutatio. Alia est enim in vite dulcedo,
alia in malo, in fico, ac in palma. Volo insuper, ut
hæc majori studio et arte perscruteris: quomodo
aqua eadem nunc sensu lenis sit, cum in quibus-
dam plantis commorans dulcescit: nunc vero
pungat gustum, cum per alias plantas diducta
acescit. Ac rursus in extremam amaritudinem
versa, sensum exasperat, cum in absinthio aut
scammonæa insederit. Quinetiam in glandibus, aut
in corni fructu, ad astringentem asperamque qua-
litem transit: in terebinthis vero et nucibus, in
teneram et oleosam naturam transmutatur.

9. Et quid opus est procul disita proferre, cum
in eadem sicu in qualitates maxime contrarias
commigret? Est enim in succo amarissima: con-
tra, dulcissima est in ipso fructu. Et in vite, astringentissima est in ramis, in uvis vero suavissima.
Quot autem differentie sunt colorum! Videas enim
in prato eandem aquam in hoc quidem flore rube-
scentem, in alio purpuream, in hoc cæruleam, in
alio albam: atque iterum differentiam majorem
exhibet in odoribus, quam ipsa est colorum va-
rietas. Sed enim orationem meam cerno ob inex-

quæ præsertim in Asia et in agro Colophonio cre-
scit, cujus succus valet ad medicinas. Pura qui
cupiet, Ruellium legere poterit.

(72) Ita editio Basil. cum codice Combef. et cum
aliis sex mss. Editio Paris. ἐν αὐτῷ τῷ.

(73) Codex Combef. cum Reg. octavo πορφυροῦν.
Editi cum Reg. quinto πορφυρῶν.

plibile ista speculandi desiderium, ultra modum A
 excrescere: quam nisi astrinxero, revocaveroque
 ad creationis legem, dies me deficiet magnam
 vobis sapientiam ex minimis rebus exhibentem.
 Germinet terra lignum fructiferum, faciens fructum
 super terram. Et subito montium cacumina co-
 manantia comparebant, et solerter concinnabantur
 horti, et fluviorum ripae foliatis adornabantur
 plantarum generibus. Atque hæc quidem ad exor-
 naudam hominum mensam ordinabantur: illæ vero
 ex frondibus fructibusque alimentum pecoribus
 præstabant. Aliæ conferunt nobis medicinæ subsi-
 dia, succos, liquores, festucas, cortices, fructum:
 et uno verbo, quæcunque nobis invenit diutina ex-
 perientia, dum 49 ex singulis casibus id quod
 utile est colligit: hæc omnia perspicax Conditoris B
 providentia, ab initio reris prospiciens, edidit ac
 produxit. Tu vero cum videris hortensia, silvestria,
 aquatica, terrestria, florifera aut non florentia, in
 parvo uaguam agnoscens, semper tuam magis ac
 magis intendas admirationem, ac velim augeas
 amorem in Creatorem tuum. Expende, quomodo
 alias arbores perpetuo virentes, alias vero nudati-
 onis obnoxias coudiderit: et quomodo inter eas
 quæ semper virescunt, alie amittant frondes, alie
 semper ipsas servent. Einivero olea et pinus
 exiuntur foliis: tametsi sensim occulteque frondes
 alternant, adeo ut nunquam coma denudari videantur.
 Palma autem perpetuo folia retinet, utpote
 quæ cum eisdem foliis a prima germinatione ad
 finem usque permaneat. Deinde et illud animad-
 verte, quomodo myrica est veluti anceps: annu-
 meratur nimirum et inter aquatica, et in solitudi-
 nibus abundat. Quopropter etiam Jeremias peiores et

40. Germinet terra. Hoc perbreve præceptum
 statim magna natura et artificiosus sermo erat, in-
 numeras stirpium proprietates cogitatione nostra
 citius proferens. Præceptum illud, quod etiam nunc
 terræ inest, eam quotannis urget, ut facultatem
 suam omnem, qua ad herbas, semina, arboresque
 generandas prædita est, exserat. Quemadmodum
 enim turbines ex primo ictu ipsis incusso, eos qui
 deinceps sequuntur gyros conficiunt, cum in se-
 lipsis, fixo centro, circumferuntur: sic et nature
 ordo ab hoc primo præcepto exorsus, ad omne
 deinceps tempus transit, donec ad communem uni-
 versis consummationem pervenerit. Ad quam et nos
 omnes referti fructibus, ac bonorum operum pleni
 festinemus, ut plantati in domo Domini, in atris
 Dei nostri¹⁶ efflorescamus, in Christo Jesu Domino

¹⁶ Jer. xvii, 6. ¹⁷ Psal. xci, 14.

(74) Reg. primus ὄρω μου τόν. Editi cum multis
 mss. ὄρω μου τόν.

(75) Colb. secundus cum Reg. sexto σοφταν τὸ
 χρισαντος. Sed illud, τὸ χρισαντος, desideratur in
 editis et in aliis mss.

(76) Reg. quintus τὸ χρισαντος.

(77) Reg. sextus ὁ φοινίξ τὸ αὐτὸ φύλλον ἐκ τῆς
 πρώτης βλαστῆσεως εἰς τέλος συμπαρμένον ἔχων.
 Ἐξίταξ, etc. Palma qua eisdem frondes a prima

ὄρω μου τόν (74) λόγον τῆ ἀπληστία τῆς θεωρίας εἰς
 ἀμετρίαν ἐκπίπτουσα, ὅν ἐάν μὴ δῆσας πρὸς ἀνάγκην
 ἀπαγάγω τῆς κτίσεως, ἐπιλείξει με ἡ ἡμέρα τὴν με-
 γάλην σοφταν (75) ἐκ τῶν μικροτάτων ὅμῃ παριστώ-
 ντα. Βλαστησάτω ἡ γῆ. Ἐὐλόω κάρπιμος, ποιού-
 καρπὸν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ εὐθὺς αὖ κορυφαί τῶν
 ὄρων ἐκόμω· καὶ ἐφύλλοτεχνούοντο παραδείσοι, καὶ
 ποταμῶν εἶθαι μυριοὺς γένειαι φυτῶν ἀναίχοντο.
 Καὶ τὰ μὲν τὴν ἀνθρωπίνην γύπερῆσιτο κατακομι-
 σα: τράπεζαν· τὰ δὲ βοσκήμασι τροφὴν παρεσκευάζον
 ἐκ τῶν φύλλων, ἐκ τῶν καρπῶν. Ἄλλα τὰς ἐκ τῆς
 λατρικῆς ὠφελείας ἡμῖν προσέξει· τοὺς χυλοὺς, τοὺς
 ὄπους, τὰ κάρφη, τοὺς ψιλοῖους, τὸν καρπὸν· καὶ
 ἀπεξαιτῶς ὅσα ἡμῖν ἡ χρόνια πείρα ἐξέσπρον, ἐκ τῶν
 κατὰ μέρος περιπτώσεων συλλεγομένη τὸ χρῆσιμον. B
 τὰ πάντα ἡ ὄρατα τοῦ κτίσαντος (76) πρόνοια, ἐξ ἀρχῆς
 προβλεψαμένη, εἰς γένεσιν ἤγαγε. Σὺ δὲ ὅταν ἴδῃς
 τὰ ἔμμερα, τὰ ἄγρια, τὰ φύλλορα, τὰ χερσαία, τὰ
 ἀνθοφοροῦντα, ἢ τὰ ἀνανθή, ἐν μικρῶ τὸν μέγαν
 ἐπιγινώσκων, πρόθετος αἰ τῶ θαύματι, καὶ ἀβεγρόν-
 μοι τὴν ἀγάπην τοῦ κτίσαντος. Ἐξίταξ, πὺς τὰ μὲν
 ἀειθαλῆ ἐποίησεν, τὰ δὲ γυμνοῦμενα· καὶ τὸν ἀειθα-
 λῶν τὰ μὲν φύλλορα, τὰ δὲ ἀειφύλλα. Φύλλορα εἶ
 γὰρ καὶ ἐλαία καὶ πέτυς, εἰ καὶ λειψότους ὕπαλλά-
 σαι τὰ φύλλα, ὥστε μὴδέποτε δοκεῖν τῆς κόμης ἀπα-
 γυμοῦσθαι. Ἀειφύλλον δὲ ὁ φοινίξ, τῶ αὐτῶ φύλλω C
 ἐκ τῆς πρώτης βλαστῆσεως εἰς τέλος συμπαρμένον.
 Ἐπειτα (77) κἀκεῖνο σκόπει, πὺς ἡ μυρικὴ ὥσπερ
 ἀμφιβῖον ἐστὶ, καὶ τοὺς φύλλορας συναριθμοῦμενον,
 καὶ κατὰ τὰς ἐρήμους πληθύνονμενον. Διὸ καὶ Ἱε-
 ρεμίας δικαίως τὰ πονηρότερα (78) καὶ ἐπαμφοτε-
 ρίζοντα τῶν ἡθῶν τῶ τοιοῦτω φυτῶ παρειακάει.

ambiguos mores huic planta merito comparat¹⁶.

40. Βλαστησάτω ἡ γῆ. Τὸ μικρὸν τούτο πρό-
 σταγμα εὐθὺς φύσις μεγάλη καὶ λόγος ἐντανοῦς ἦν,
 ἠάττον τοῦ ἡμετέρου νοήματος τὰς μυρίας τῶν
 φρομένων ἰδιότητας ἐκτελῶν. Ἐκεῖνο ἐστὶ καὶ νῦν
 ἐνυπάρχον (79) τῆ γῆ τὸ πρόσταγμα, ἐπιτελεῖ ἐν τῇ
 καθ' ἐκάστην ἔτους περιόδον ἐξάγειν τὴν ἀθαναν
 λαυτῆς ὄσῃν ἔχει πρὸς τε βοτανῶν καὶ σπερμάτων
 καὶ δένδρων γένεσιν. Ὡς γὰρ οἱ στρόβιλοι ἐκ τῆς
 πρώτης αὐτοῦς ἐνδοθεσεως πληθῆς τὰς ἐφεθῆς ποιοῦ-
 νται περιστροφὰς, ὅταν πῆξαντες τὸ κέντρον ἐν λαυ-
 τοῦς περιφέρωνται: οὕτω καὶ ἡ τῆς φύσεως ἀκολου-
 θία, ἐκ τοῦ πρώτου προστάγματος τὴν ἀρχὴν δεξα-
 μένη (80), πρὸς πάντα τὴν ἐφεθῆς διεξέρχεται χρό-
 νον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν κοινὴν συντέλειαν τοῦ παν-
 τὸς καταντήσῃ. Ἐφ' ἣν καὶ ἡμεῖς πάντες ἔγκαρτοι
 καὶ πλήρεις ἔργων ἀγαθῶν ἐπιγνώμεθα, ἴνα, φυτε-

generatione ad finem usque permanentes servat.

(78) Colb. secundus τὰ πονηρότατα. Ibidem Reg.
 secundus καὶ ἀμφοτερίζοντα.

(79) Ita Duc. uterque et alii quinque mss. Editii
 ὑπάρχον.

(80) Reg. sextus τὴν ἀπαρχὴν δεξαμένη. Ibidem
 mss. quatuor διεξέρχεται. Editii cum duobus aut
 tribus mss. διερχεται.

θόντας ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσωμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMILIA Γ'.

Περὶ γενέσεως φωστῆρων (81).

1. Τὸν ἀθλητῶν θεατῆν μετέχει τινὸς προσῆκε καὶ αὐτὸν εὐνοίας. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν πανηγυρικῶν θεσμῶν ἂν τις κατιδῷ, οἱ τοὺς συγκαθεζομένους εἰς τὸ στάδιον (82) γυμνῆ καθέσθαι τῇ κεφαλῇ διαγορεύουσιν· ἔμοι δοκεῖν (83), ἵνα μὴ θεατῆς μόνον ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἀγωνιστῆς ἑκαστος αὐτὸς ἐν τῷ μέρει τυγχάνῃ. Οὕτως τοίνυν καὶ τὸν τῶν μεγάλων καὶ ὑπερφυδῶν θεαμάτων ἐξεπατήν, καὶ τὸν τῆς ἀκρας ὄψεως καὶ ἀπορρήτου σοφίας ἀκροατῆν προσῆκεν ὡςθεὸν ἔχειν ἕκοντά τινας ἀφορμὰς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν προκειμένων, καὶ κοινωνεῖν ἔμοι τῆς ἀγωνίας εἰς δόναμιν, οὐχὶ κριτὴν ἄλλον ἢ συναγωνιστῆν παροστώτα· μήποτε ἄρα διαλάβῃ ἡμᾶς τῆς ἀληθείας ἡ εὐρασία, καὶ τὸ ἐμὸν σφάλμα κοινῇ ζημῇ τῶν ἀκούστων γένηται. Πρὸς οὖν τί ταῦτα λέγω; Ὅτι, ἐπειδὴ πρόκειται ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν ἐξέτασις καὶ θεωρία τοῦ παντός, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας τὰς ἀρχὰς ἔχουσα, ἀλλ' ἐξ ὧν τὸν λαοῦ το θεράποντα ὁ θεὸς ἐξεπαίδευσε, ἐν εἰδίᾳ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, καὶ οὐ δι' αἰνιγματῶν, ἀνάγκη ποῦ πάντως τοὺς τῶν μεγάλων φιλοθεάμονας μὴ ἀφύμναστον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. Εἰ ποτε οὖν, ἐν αἰθρῇ νυκτερινῇ, πρὸς τὰ ἄρρητα κάλλη τῶν ἀστέρων (84) ἐνατενίσας, ἔνοιαν ἑλαβες τοῦ τεχνίτου τῶν ὀλων, τίς ὁ τοῖς ἄνεσι τοῦτοις διαποικίλας τὸν οὐρανὸν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς ὀρωμένοις πλεον τοῦ τερπινοῦ τὸ ἀναγκαῖον ἔστι· πάλιν ἐν ἡμέρᾳ εἰ νῆφοντι τῷ λογιζομῷ καταμβες τὰ τῆς ἡμέρας θαύματα, καὶ διὰ τῶν ὀρωμένων ἀνελογίστω τὸν οὐχ ὀρωμένον, ἐμπαράσκευος ἤκεις ἀκροατῆς καὶ πρέπων τῷ πληρώματι τοῦ σπεντοῦ τοῦτο καὶ μακαρίου θεάτρου. Δεῦρο δὴ οὖν, ὡσπερ οἱ τοὺς ἀήθεσι τῶν πόλεων τῆς χειρὸς λαθόμενοι περιγηοῦνται, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὰ κεκρυμμένα θαύματα ὕμᾶς τῆς μεγάλης ταύτης πλέως ξεναγήσω. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἐν ἣ ἡ ἀρχαία πατρὶς ἡμῶν (85), ἦς μετανέστησεν ἡμᾶς ὁ ἀνθρωποκτόνος δαίμων, τοῖς λαοῦ το δελτάμοισιν ἀνθρωποβίλας τὸν ἀνθρώπων· ἐνταῦθα κατόψεϊ τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρώπου γένεσιν, καὶ τὸν εὐθὺς ἡμᾶς ἐπικαταλαβόντα (86) θάνατον· ἐν ἐγέννησεν ἡ ἀμαρτία, τὸ πρωτότοκον ἔκγονον τοῦ ἀρχεκάκου δαίμονος. Καὶ γυρωρίσει σαυτὸν γέννησιν μὲν τῇ φύσει, ἔργον δὲ θεῶν χειρῶν· δύναμι μὲν καὶ παραπολὺ τῶν ἀλόγων λειπόμενον, ἀρχοντα δὲ χειροτονητὸν τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀλόγων· ταῖς μὲν ἐκ τῆς φύσεως παρα-

HOMILIA VI.

De generatione luminarium.

1. Spectatorum athletarum oportet et ipsum contentionis participem esse. Idque est panegyricis legibus quisvis cognoverit, quæ, in stadio consideratis, nudo capite sedere jubent: ut quisque, mea quidem sententia, non sit solum decertantium spectator, sed etiam aliqua ex parte athleta existat. Sic sane etiam magnorum atque admirabilium spectaculorum inquisitorem, illiusque vere summæ ac ineffabilis sapientiæ audtorem, dum accedit, par fuerit quedam ad res propositas contemplandas incitamenta ex se habere, ac necum pro viribus esse certaminis consortem, nec magis iudicem astare, quam concertantem; ne forte prætereat nos veritatis inventio, ac meus error commune audientium damnium fiat. Quorsum 50 hæc tandem? Quia cum inquirenda nobis proponatur mundi constitutio, universique contemplatio, quæ ex mundi sapientia nequaquam principium ducit, sed ex his quæ sum servum Deus docuit, illi in specie, non per ænigmata locutus: necesse est omnino, ingentium spectaculorum amatores non animum habere ad propositarum nobis rerum perceptionem inexercitium. Itaque si unquam in nocturna serenitate, inenarrabilem astrorum pulchritudinem intentis oculis suspiciens, de universorum opifice cogitasti, quisnam is sit, qui his floribus cælum distinxit, et quomodo in rebus visibilibus major sit utilitas, quam voluptas; rursus si interdii diei miracula didicisti, per diligentem meditationem, invisibilibusque per visibilia astimasti, paratus accedis auditor, ac dignus qui venerandum illud ac beatum theatrum contemplas. Age igitur, quemadmodum qui urbium insuetus, manu apprehensa, circumducatur: ita et ipse ad occulta magna istius civitatis miracula vos tanquam peregrinos conducam. In civitate illa, in qua est vetus patria nostra, ex qua expulsi nos damnum homicida ille, qui suis illecebris hominem redegit in servitutem: intubere hic primam hominis generationem, et illam quæ nos statim apprehendit mortem: quam peperit peccatum, primogenitus ille demonis malorum auctoris partus. Quin et te ipsum nosces ut natura terreum, ita manuum divinarum opus: viribus quidem longe brutis animalibus imparum, irrationalium vero et inanimatorum principem constitutum: inferiorem quidem naturali apparatu, eum vero, qui rationis præstantia possis ad

(81) Illa. Καὶ εἰπεν ὁ θεός· Γενεθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερωματῶ τοῦ οὐρανοῦ, reperimur initio orationis in uno aut altero codice: sed desunt in antiquioribus, puta in utroque Coisl. Nos omisimus.

(82) Εἰς τὸ στάδιον, etc. Lege Ducum.

(83) Reg. sextus ἔμοι δοκεῖ. Mox unus ms. ἀγω-

νιστῶν ἑκαστος.

(84) Nonnulli mss. τῶν ἀστέρων.

(85) Codex Bodl. ἡ ἀρχαία πατρὶς, πατρὶς ἡμῶν, vetus illa patria, patria nostra.

(86) Ita Combef. cum aliis quatuor mss Editio Paris. καταλαβόντα.

εἶπερ ἡ ἐπέμβαται ταῖς παρ' ὑμῖν ἐκλογαῖς τῶν ῥη-
μάτων, μηδὲ τὸ τῆς θέσεως αὐτῶν εὐρυθμον ἐπιτη-
θεύομεν. Οὐ γὰρ τορυμεταί λέξεων παρ' ἡμῖν· οὐδὲ τὸ
εἶδηον τῶν φωνῶν, ἀλλὰ τὸ εἶσθμον τῶν ὀνομά-
των (93) πανταχοῦ προτιμότερον. Σκόπει τόνουν εἰ μὴ
δικὰ τῆς φασέως ἀρκούντως ἐνεφάνηεν δ' ἐβούλετο·
ἀντὶ γὰρ τοῦ φωτισμοῦ τῆν φασίν εἰρηκεν. Ἔστι δὲ
οὐδὲν μαχόμενον τοῦτο τοῖς περὶ τοῦ φωτὸς εἰρημέ-
νοισι. Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη·
νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα ἄχημα εἶναι τῆ
πρωτοτόνην ἐκείνην φωτὶ παρεσκεύασται. Ὡς γὰρ ἄλλο
τὸ πῦρ, καὶ ἄλλο ὁ λόγος· τὸ μὴ τὴν τοῦ πῦρ ζῆταν
δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνεται τοῖς ἐσομένοις
πεποιτημένοι· οὕτω καὶ τῆ καθαρωτάτην ἐκείνην καὶ
εἰλικρινεὴ καὶ ἀβλῆν φωτὶ ἄχημα νῦν οἱ φωστῆρες
κατεσκευάσθησαν. Ὡς γὰρ ὁ Ἀπόστολος λέγει τινας
φωστῆρας ἐν κόσμῳ, ἄλλο δὲ ἐστὶ φῶς τοῦ κόσμου τὸ
ἀληθινόν, οὗ κατὰ μέθεξιν οἱ ἄγιοι φωστῆρες ἐγί-
νωτο τῶν ψυχῶν, ἃς ἐπαίδευσεν, τοῦ σκότους αὐτὰς
τῆς ἀγνοίας ρύομενοι· οὕτω καὶ νῦν τὸν ἥλιον τοῦ-
τον τῆ φανοτάτην ἐκείνην ἐπισκαυάσας φωτὶ ὁ τῶν
ἄλων δημιουργὸς περὶ τὸν κόσμον ἀνήψεν.

3. Καὶ μηδὲν ἄπιστον εἶναι ἀποδείξει τὸ εἰρημένον,
ὅτι ἄλλο μὲν τι τοῦ φωτὸς ἡ λαμπρότης, ἄλλο δὲ τι
τὸ ὑποκαίμενον τῆ φωτὶ σῶμα. Πρῶτον μὲν οὖν (94)
ἐκ τοῦ ἐὰ σύνθετα πάντα οὕτω παρ' ἡμῶν δια-
ρεῖσθαι, εἰς τε τὴν δευτικὴν οὐσίαν καὶ εἰς τὴν ἐπι-
συμπεδῶσαν αὐτῇ ποιότητα. Ὡς οὖν ἕτερον μὲν τι τῆ
φύσει ἡ λευκότης, ἕτερον δὲ τι τὸ λευκασμένον
σῶμα, οὕτω καὶ τὰ νῦν εἰρημένα, διὰφορα ἔντα τῆ
φύσει (95), ἦνωται τῆ δυνάμει τοῦ κτίσαντος. Καὶ
μὴ μοι λέγε ἀδύνατα εἶναι ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων δια-
ρεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τὴν διαίρεσιν τοῦ φωτὸς ἀπὸ
τοῦ ἡλιακοῦ σώματος ἐμοὶ καὶ σοὶ δυνατὴν εἶναι φημι,
ἀλλ' ὅτι ἂ ἡμῖν τῆ ἐπινοία ἐστὶ χωριστὰ, ταῦτα δύ-
ναται καὶ αὐτῆ τῆ ἐνεργείᾳ παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῆς
φύσεως αὐτῶν διαστῆναι. Ἐπεὶ καὶ σοὶ τὴν κωστικὴν
δύναμιν τοῦ πυρὸς ἀπὸ τῆς λαμπρότητος χω-
ρίσαι ἀμύχανον· ὁ δὲ θεὸς, παραδόξως θεάματι τὸν
ἑαυτοῦ θεράποντα ἐπιστρέφει βουλόμενος, πῦρ ἐπ-
έθηκε τῆ βῆται ἀπὸ μόνης τῆς λαμπρότητος ἐνε-
ργοῦν, τὴν δὲ τοῦ καλεῖν δύναμιν σχολάζουσαν ἔχον.
Ὡς καὶ Ὁ Ψαλμῶδες (96) μαρτυρεῖ λέγων· Φωνὴ
Κυρίου διακόπαντος γλώττι πυρὸς. Ὅθεν καὶ
ἐν ταῖς τῶν βεβιωμένων ἡμῖν ἀνεπαρόδοισι λό-
γος τις ἡμᾶς ἐν ἀπορήτῳ παιδεύει, διαιερέθησασθαι
τοῦ πυρὸς τὴν φύσιν, καὶ τὸ μὲν φῶς εἰς ἀπόλαυσιν
τοῖς δικαίοις, τὸ δὲ τῆς κασέως ὀδυστηρὸν τοῖς κω-
λαζομένοις ἀποταχθῆσθαι. Ἐπειτα μένοι καὶ ἐκ
τῶν περὶ αὐτῆν παθῶν δυνατὸν ἡμᾶς τὴν πίστιν
τῶν ζῆτουμένων εὐρασθαι. Λήγουσα γὰρ, καὶ μετου-
μένη, οὐχὶ τῆ παντὶ ἑαυτῆς σώματι δαπανᾶται,

corum constructioni studemus. Apud nos enim non
sunt qui verba torquendo exspoliant, neque curæ
sunt sonoræ voces, sed ubique nominum claritatem
anteponimus. Vide igitur, num satis quod volebat,
per hanc vocem *illuminationem* expresserit : quippe
pro splendore *illuminationem* dixit. Hoc autem cum
iis quæ de luce dicta sunt, nihil pugnat. Tunc enim
præcipua est ipsa lucis natura : nunc autem est so-
lare illud corpus conditum, vehiculum ut sit pri-
mogenite illi luci. Quemadmodum enim aliud est
ignis, aliud lucerna : illi quidem vis inest illumi-
nandi, hæc vero ad lumen egentibus præbeundum
fabricata est : sic etiam luci illi purissimæ since-
ræque et materię experti ceu vehiculum illa lumi-
naria nunc præparata sunt. Sicut enim Apostolus
quosdam ait esse luminaria in mundo⁹¹ ; sed est
tamen alia lux mundi vera ; cuius participatione,
sancti facti sunt animarum quas erudiebant lumi-
naria, dum eas ignorantia tenebris eximerent : ita
etiam nunc solem hunc, post splendidissimam illam
lucem conditum, in mundo exsuscitavit conditor
universorum.

3. Nec cuiquam incredibile videatur quod dictum
est, lucis scilicet splendorem aliud quiddam esse :
aliquid vero aliud, ipsum corpus laci subiectum.
Primum quidem ex eo quod composita omnia sic a
nobis dividantur, et in recipientem substantiam,
et in qualitatem ipsi advenientem. Quemadmodum
igitur aliud natura est albor, aliud corpus dealba-
tum : sic etiam quæ modo retulimus, licet natura
diversa, tamen Creatoris potentia fuerit conjuncta.
Nec mihi dixeris fieri non posse, ut hæc a se invicem
separentur. Neque enim aio lucis a solari cor-
pore separationem mihi et tibi esse possibilem :
sed quæ nostra cogitatione dividi possunt, ea dico
a natura conditore etiam reipsa sejungi posse.
Nam et vi vim ignis adurentem a splendore sepa-
rare nequaquam potes : Deus vero, qui famulum
suum stupendo miraculo attrahere volebat, ignem
in rubo imposuit, qui efficaciam a solo splen-
dore mutabatur, vim autem urendi habebat
otiosam. Velut etiam Psalter testatur, dicens :
*Vox Domini intercidentis flammam ignis*⁹². Unde
etiam cum rerum in vita gestarum merces retrihuetur,
arcanus quidam sermo nos decet natu-
ram ignis divisum iri, et lucem quidem in
fruitionem justis, adustionis vero acerbitatem puni-
entis destinandam esse. Deinde vero etiam ex
lunæ vicissitudinibus fidem quasitis asferre pos-
sumus. Enimvero dum desinit, et decrescit, non
toto sui ipsius corpore consumitur, sed circum-
positam lucem deponens, et iterum assumens, de-

⁹¹ Philipp. II, 15. ⁹² Psal. xxviii, 7

(93) Reg. quintus τὸ εἶσθμον τῶν νοημάτων.

(94) Sic quinque mss. Deest οὖν in editis. Statim Colb. secundus παρ' ἡμῖν.

(95) Ita codex Combef. eum sex aliis mss. Illud,

τῆ φύσει, desideratur in editis. Ibidem idem codex Combef. et alii duo ἦνωται.

(96) Nonnulli mss. ὁ ψαλμός. Mox unus ms. ἀκοσπάντης.

crementi speciem et incrementi nobis exhibet. Quod autem lunæ corpus, ipsa silente, non absumatur, ea quæ cernimus, evidenter probant. Nam in aere pro omnique nebula purgato, cum maxime falcatam figuram habet luna, licet tibi observare ac videre, partem ipsius obscuram ac luce destitutam, a tanta curvatura circumscribi, quanta in plenilunio totam ipsam explet. Quomobrem circulus absolutus clare conspicitur, si modo visus opacum et caliginosum sinum ad partem illuminatam referat. Nec dicas, quæso, lucem lunæ adventitiam esse, eo quod immittitur, dum ad solem accedit, iterum vero augetur, dum discedit. Neque enim illud nobis in præsentem investigandum præponitur, sed quod aliud est corpus ipsius, aliud vis illuminans. Sane tale quiddam mihi cogita et de sole: præterquam quod hic lucem, quam semel accepit ac sibi attemperatam habuit, minime deponit: illa vero, dum assidue velut exiit et rursus induit lucem, per seipsam ea etiam, quæ de sole dicta sunt, confirmat. Hæc luminaria jussa sunt quoque diem ac noctem inter se separare. Etenim superius à tenebris lucem divisit Deus; tuncque naturam ipsorum in contrarium partitus est: ut inter ipsa intercelet admistio nulla, et luci cum tenebris nulla sit societas. Quod enim est in die umbra, id ipsum esse noctu; tenebrarum naturam putandum est. Nam si omnis umbra, splendore aliquo illucescente, in partem luci adversam a corporibus excidit, et mane quidem ad occasum protenditur, vespere vero ad orientem versus vergit, sicut in meridie septentrionalis: etiam nox in partes radiis oppositas secedit, cum secundum naturam nihil aliud sit quam terræ umbra. Quemadmodum enim umbra ideo in die subsistit, quod aliquid lucem obstruit: ita naturaliter nox nascitur, cum aer terræ circumfusus obumbratur. Itaque id ipsum est quod dictum fuit: *Deus divisit lucem a tenebris* ** : quoadquidem lucis accessum declinant tenebræ, cum alienatio naturalis in prima procreatione inter se instituta sit. Nunc autem dici metiendos solem præfecit: lunam vero, cum in proprio circulo omnibus suis numeris absoluta est, noctis moderatricem **53** statuit. Tunc enim fere ex diametro inter se opposita sunt luminaria. Nam luna in plenilunio, ex oriente sole, e conspectu evanescit: contra, occidente sole, hæc ipsa sapienter ab oriente emergit. Quod si cæteris in formis lunare lumen una cum nocte non ex æquo perficeretur, nihil ad institutum sermonem refert. Veruntamen cum suum statum perfectissimum attingit, ut noctis obtinet principatum, proprio lumine ac splen-

** Gen. 1, 4.

(97) Ita editio Basil. cum Combef. et cum aliis sex mss. At editio Paris. κατά τὸ σχῆμα ἢ σελήνη.

(98) Editio Basil. cum sex nostris mss. ἡλίον. Editio Paris. ἡλιον. Ibidem Coll. secundus πᾶσαν αὐτὴν ἐκπληροῖ.

(99) Coll. secundus ἔγκεκραμένον ἐν ἐλευθῆ.

(4) Quinque mss. τότε μὲν τῆν. Editi cum Reg.

ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον φῶς ἀποθεμένη καὶ προσλαμβάνουσα πάλιν, ἐλαττωμένη καὶ μὴν καὶ αὐξήσασα τὰς φαντασίας παρέχεται. Τοῦ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα αὐτῆς ληγούσης ἀπαναλίσκεσθαι ἐναργῆς μαρτύριον τὰ ὀρώμενα. Ἐξέστι γὰρ σοι καὶ ἐν καθαροῦ τῷ ἀέρι καὶ πάσης ἀχλύος ἀπελλαγμένη, ὅταν μάλιστα μετριοδῆς τυγχάνῃ κατὰ τὸ σχῆμα ἐπιτηρήσαντι (97), κατιδεῖν τὸ ἀλαμπές αὐτῆς καὶ ἀφώτιστον ὑπὸ τηλικαυτῆς ἀφῆτος περιγραφόμενον, ἤλικη (98) ἐν ταῖς πανσεληνίους τὴν πᾶσαν αὐτὴν ἐκπληροῖ. Ὅστε τηλυγυῶς ἀπρητισμένον καθορθῆσαι τὸν κύκλον τῷ περιλαμπόμενῳ μέρει τὸν σκιερὸν καὶ ἀερῶδῃ κόλπῳ συναναφερούσης τῆς ὕλης. Καὶ μὴ μοι λέγε ἐπιστακτον εἶναι τῆς σελήνης τὸ φῶς, διότι μειοῦται μὲν πρὸς ἥλιον φερομένη, αὐξεται δὲ πάλιν ἀφισταμένη. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνο ἡμῖν ἐξετάζειν ἐν τῷ παρόντι πρόκειται, ἀλλ' ὅτι ἔπερον μὲν αὐτῆς τὸ σῶμα, ἔπερον δὲ τὸ φωτιζόν. Τοιοῦτον δὲ τί μοι νόμι καὶ ἐπὶ τοῦ ἡλίου πλὴν ὅτι ὁ μὲν, λαθὼν ἅπασι καὶ ἔγκεκραμένον ἐλευθῆ (99) τὸ φῶς ἔχων, οὐκ ἀποτίθεται: ἢ δὲ, συνεχῶς οἶον ἀποδομένη καὶ πάλιν ἐπαμφαζομένη τὸ φῶς, δὲ ἐαυτῆς καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλίου εἰρημίμα πιστοῦται. Οὗτοι καὶ διαχωρίζον ἀτὰρ μέσον ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός. Ἄνω μὲν γὰρ διεχωρίζον ὁ θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους: τότε δὲ τῆν (1) φύσιν αὐτῶν πρὸς τὸ ἐναντιὸν ἀπέστρεπον: ὅστε ἀμίκτως ἔχειν πρὸς ἀλλήλα, καὶ φωτὶ πρὸς σκότος μηδέμιαν εἶναι κοινότητα. Ὁ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἐστὶν ἡ σκιά, τοῦτο αἰεσθαὶ χρῆ ἐν νυκτὶ τοῦ σκότους εἶναι τὴν φύσιν. Εἰ γὰρ πᾶσα σκιά (2), αὐτῆς τινοσ διαφανιούσης, ἀντικειμένως τῷ φωτὶ ἀπὸ τῶν σωμάτων ἐκπίπτει: καὶ εἰδεν μὲν πρὸς δυσμάς τέταται, ἐσπέρας δὲ πρὸς ἀνατολὴ ἀποκλίνει, ἐν δὲ τῇ μεσημέρᾳ ἀρκυῖα γίνεται καὶ ἡ νύξ ἐπὶ τὸ ἐναντιὸν ταῖς ἀκτίσιν ὑποχωρεῖ, οὐδὲν ἔπερον οὐσα κατὰ τὴν φύσιν ἢ σκίασμα γίγν. Ἐὰς γὰρ ἐν ἡμέρᾳ ἡ σκιά τῷ ἀντιφράσσοντι τῇ αὐτῇν παραφύσεται, οὕτως ἡ νύξ σκιαζόμενου τοῦ περὶ γῆν ἀέρος συνίστασθαι πέφυκε. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, ὅτι *Διεχωρίζον ὁ θεὸς ἀτὰρ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀτὰρ μέσον τοῦ σκότους*: ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ὑποφύγει τοῦ φωτός τὰς ἐπιδρομάς, ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ φυσικῆς αὐτῆς τῆς ἀλλοτριώσεως κατασκευασθείσης (3) πρὸς ἀλλήλα. Νῦν δὲ ἥλιον ἐπέταξε τοῖς μέτροσ τῆς ἡμέρας καὶ σελήνην, ὅταν ποτὲ πρὸς τὸν ἑαυὸν κύκλον ἀπαρισθῆ, ἀρχηγὸν ἐποίησε τῆς νυκτός. Σχεδὸν γὰρ τότε κατὰ διάμετρον εἰ φωστῆρες ἀλλήλους ἀντικαθίστανται. Ἀνατέλλοντες μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου, ἐν ταῖς πανσεληνίους καταφέρεται πρὸς τὸ ἀρκαῖς ἢ σελήνην: εὐομένου δὲ πάλιν τοῦ ἡλίου, αὐτὴ πολλὰς ἐξ ἀνατολῶν ἀνταίσι (1).

octavo τότε δὲ τῆν. Aliquanto post Reg. quintus εἶναι κοινουσαν.

(2) Ita quatior mss. Editio Paris. ἢ γὰρ σκιά πᾶσα. Deest σκιά in editione Basil.

(3) Coll. secundus ἀλλοτριώσεως παρασκευασθείσης.

(4) Reg. primus ἀνίσγει.

Εἰ δὲ κατὰ τὰ ἄλλα σχήματα οὐ συναπαρτίζεται τῇ A
 νυκτὶ τοῦ σελήγιαντος φῶς, οὐδὲν πρὸς τὸν προκειμένον
 λόγον. Πλὴν οὐκ, ὅταν ἐαυτῆς τελειωσάτῃ τὴν γαλήνην, κατάρχει μὲν τῆς νυκτὸς τῷ ἴδιῳ φωτὶ τὰ ἄστρα
 ὑπεραυγέουσα καὶ τὴν γῆν περιλάμπουσα (5), ἐξίσου δὲ πρὸς τὸν ἥλιον τοῦ χρόνου διαίρεται τὰ μέτρα.

4. Καὶ ἐστῶσαν εἰς σημεία, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ
 εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἔνιαυτούς. Ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν
 ἀνθρώπινον βίον αἱ ἀπὸ τῶν φωστῆρων σημειώσεις.
 Ἐάν γὰρ μὴ (6) τις πέρα τοῦ μέτρου τὰ ἀπ' αὐ-
 τῶν (7) σημεία περιεργάζεται, χρησίμους αὐτῶν τὰς
 εἰς τῆς μακρᾶς ἐμπειρίας παρατηρήσεις εὐρήσει.
 Πολλὰ μὲν γὰρ περὶ ἐπομβρίας ἐστὶ μαθεῖν, πολλὰ
 δὲ περὶ αὐγῶν καὶ πνευμάτων κινήσεως, ἢ μερικῶν
 ἢ καθόλου, βιολίων ἢ ἀνεμίων. Ἐν γὰρ τι τῶν ἀπὸ
 τοῦ ἡλίου παραδεικνυμένων καὶ ὁ Κύριος ἡμῖν πα-
 ραδείκων (8) εἰπὼν, ὅτι *Χειμῶν ἔσται στυγία γὰρ
 γὰρ περιβόων ὁ οὐρανός.* Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀγλῶς
 ἢ ἀναφορά γένηται τοῦ ἡλίου, ἀμυνοῦνται μὲν αἱ
 ἀκτίνες, ἀνθρακώδης δὲ καὶ ὑραίος τὴν χρόαν ὁρά-
 ται, τῆς παχύτητος τοῦ ἀέρος ταύτην ἐμποιοῦσης τὴν
 φαντασίαν τὰς εἶδει. Μὴ διακυβδῆς δὲ ὑπὸ τῆς
 ἀκτίνος ὁ πεπικνωμένος τέως καὶ συνεστῶς ἄηρ ἐγλῶς
 ἐστὶ διὰ τὴν ἐπιβόταν τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀτμῶν κρα-
 τυθῆναι μὴ δυναθῆς, ἀλλὰ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ὕγρου
 χειμῶνα ἐπάξων τοῖς χωρίοις περὶ ἃ συναβροῖζεται.
 Ὑπόλοιπος δὲ καὶ ἐπειδὴ τῆς σελήνης περιλειμνάζεται καὶ
 τῷ ἡλίῳ δὲ ὅταν αἱ λεγόμεναι ἄλλως (9) περιγραφῶ-
 σιν, ἢ ὑδατος ἀερίου πλῆθος, ἢ πνευμάτων βιολίων (10)
 κινήσιν ὑποφαίνουσιν ἢ καὶ, οὐς ὀνομάζουσιν ἀνθ-
 ἡλίου, ὅταν συμπεριτρέχουσιν τῇ τοῦ ἡλίου φορῇ, συμ-
 πνευμάτων τινῶν ἀερίων σημεῖα γίνονται. Ὅσοτερ οὖν
 καὶ αἱ ῥάδοι, αἱ κατὰ τὴν χρῆσιν τῆς ἑριδος εἰς ὄρθον C
 τοῖς νεφῶσι ἐμφαινόμεναι, ἄμβροτος ἢ χειμῶνας ἐξ-
 αίστους, ἢ ἄλλως τὴν ἐπὶ πλείστον μεταβολὴν τοῦ ἀέρος
 ἐνδείκνυνται. Πολλὰ δὲ καὶ περὶ σελήνης αὐτομένη-
 νην (11) ἢ λεγούσων οἱ τοῦτα ἐσχολικότες τετηρή-
 κασι σημειώθη, ὡς τὸ περὶ γῆν ἀέρος ἀναγκαίως
 τοῖς σχήμασιν αὐτῆς συμμεταβαλλομένου. Λεπτὴ μὲν
 γὰρ οὕσα περὶ τρίτην ἡμέραν καὶ καθαρὰ, σταθερὰ
 εὐόδαν κατεπαγγέλλεται: *παγεῖα δὲ τὰς κεφαλὰς καὶ
 ὀπίρροθος φαινόμενη, ἢ (12) ὕδωρ λάβρον ἀπὸ νεφῶν,
 ἢ ὕδωρ βιαίαν κίνησιν ἀπειλεῖ.* Τὴν δὲ ἐκ τούτων
 σημειώσων ὅσον τῷ βίῳ παρέχεται τὸ ὠφέλιμον, τίς
 ἀγνοεῖ; Ἐξῆσι μὲν γὰρ τῷ πλωτῆρι εἰσω λεμύων
 κατέχειν τὸ σκάφος, τοὺς ἐκ τῶν πνευμάτων κινῶ-
 νους προσημῶν: ἔξῆσι δὲ τῷ ὀδοπόρῳ πόρρωθεν
 ἐκκλίνειν τὰς βλάδας, εἰς τῆς στυγνότητος τοῦ ἀέρος
 τὴν μεταβολὴν ἀναμένοντι. Γεωργοὶ δὲ, οἱ περὶ τὰ
 σπέρματα καὶ τὰς τῶν φυτῶν θεραπείας ποιοῦμενοι,
 πάσας ἐντεῦθεν εὐρίσκουσι τὰς εὐκαιρίας τῶν ἐρ-
 γῶν. Ἦδη δὲ καὶ τῆς τοῦ παντός διαλύσεως ἐν ἡλίῳ
 καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις σημεῖα φανήσονται ὁ Κύριος

4. *Ei sint in signa, et in tempora, et in dies, et in
 annos.* Necessariae sunt ad humanam vitam notae
 luminarium atque significationes. Etenim si quis
 signa eorum non ultra mundum explorat, utiles ipso-
 rum observationes ex longa experientia comperiet.
 Multa namque de pluviiis, multa de siccitate, deque
 ventorum motu, tum particularium, tum universa-
 lium, violentorum aut remissorum discere licet.
 Profecto unum aliquod signum etiam dominum
 nobis exposuit, cum ait: *Tempestas erit: triste est
 enim rubens caelum* *. Cum enim per nebulam sit
 solis ascensus, obscurantur quidem radii; sed sol
 carbonum in morem rutilans et colore suberuentus
 conspicitur, hanc oculis speciem objiciente aeris
 crassitudine. Constat autem aerem illum condensat-
 um ac compactum, cum a radio non diffunditur, ob
 vaporum et terra exsurgentium fluxionem contineri
 non posse: sed in his regionibus circa quas cogitur,
 tempestatem ob humoris copiam excitaturum. Sim-
 militer etiam cum undelibet restagnat luna, et arcæ,
 quas vocant, solem circumscriptum, tunc aut aquae
 aereae abundantiam, aut vehementium ventorum
 motum significant: quinetiam ii quos adversos cir-
 cumcursant, aeriorum quorundam casuum sunt
 praesagia. Ita et virgæ illæ quæ iridis imitantur co-
 lorem, ac rectæ in nubibus apparent, pluvias aut
 ingentes procellas, aut denique maximam aeris
 immutationem portentant. Multa quoque indicia
 circa crescentem vel decrecentem lunam observa-
 verunt, qui rebas isis operam impendere: quasi
 aer terræ circumfusus, simul cum ipsis figuris ne-
 cessario permutetur. Cum enim circa tertium diem
 tenuis est et pura, firmam constantemque serenit-
 atem praenuntiat: sin autem cornibus crassa, et
 subrubicunda cernitur, aut copiosam aquam et nu-
 bibus lapsuram, aut violentam austrî motionem fu-
 turam minatur. Jam vero quantum afferant utilita-
 tis generi humano harumque rerum observationes,
 quis ignorat? Nam nauæ navem intra portus con-
 tinere licet, pericula et ventis impendenda prævi-
 dere. Fas est viatori eminus incommoda declinare,
 ex caeli tristitia aeris mutationem expectanti. Agri-
 colæ quoque, qui circa semina ac plantarum cultum
 occupantur, inde coniectant omnem faciendorum
 operum opportunitatem. 54 Jam vero et dissolu-
 tionis universi signa in sole lunaque et astris præ-

* Math. xvi, 3.

(5) Regius primus et Colb. secundus καὶ τὴν κτί-
 σιν περιλάμπουσα.

(6) Editi εὐν γὰρ μὴ. Deest γὰρ in nostris septem
 mss.

(7) Codices duo ἐπ' αὐτῶν. Alii quatuor mss. ἀπ'
 αὐτῶν. Editi vero ὑπ' αὐτῶν. Aliquantum post editi
 πολλὰ δὲ καὶ. Deest καὶ in quinque mss.

(8) Ita septem mss. Editi παρέδωκεν. Coisl. pri-

mus παρέδωκεν ἡμῖν.

(9) Codices duo ἄλλως. Regii itidem duo cum
 Coisl. secundo ἄλλως. Editi ἄλλως.

(10) Editio Basl. cum quinque mss. βιαίαν. Editio
 Paris. cum duobus aliis mss. βιαίων.

(11) Codices duo σελήνης αὐτομένην.

(12) Ita editio Basl. cum multis mss. Editio Pa-
 ris. ἢ καὶ. Ibidem Colb. secundus ὑπὸ νεφῶν.

dixit Dominus apparitura esse: *Sol vertetur in sanguinem, et luna non dabit lumen suum. Hæc sunt consummationis universi signa.*

5. Sed qui fines prætergrediuntur, sententiam illam ad defendendam genethliacorum artem traunt; dicuntque vitam nostram a celestium motu pendere; ideoque ea quæ nobis accidunt, a Chaldeis astrorum ope significari. Atque simplicem hanc Scripturæ dictionem, *Sini in signa*, non de aeris affectionibus, neque de temporum immutatione, sed de vitæ sorte, suo arbitratu accipiunt. Quid enim dicunt? Quod horum astrorum quæ moventur complexus, ubi cum iis stellis quæ in zodiaco sitæ sunt, secundum talem figuram inter se concurrerint, tales generationes efficit: contra, quod talis eorundem habitus, vitæ sortem reddit contrariam. De quibus forte explanationis gratia, re paulo altius repetita, inutile non fuerit discerpere. Nihil autem mel ipsius proprium dicturus sum, sed ad eos confutandos suis ipsorum verbis utar: ut præoccupatis quidem jam hoc morbo asferam aliquid remedium, reliquis vero, ne in similes errores incidant, munimen et tutelam. Hanc genethliologiam qui invenerunt, multas in temporis latitudine ac spatio figuras a se ignorari cum intelligent, mensuras temporis in angustum prorsus contraxerunt: quasi vel infra minimum ac brevissimum intervallum, quale dicit Apostolus, *In puncto temporis, in ictu oculi*, maximum discrimen intercedat inter ortum et ortum. Atque hinc qui in hoc momento genitus fuit, urbium rex est, et locupletissimus ac potens populorum princeps: qui vero in altero temporis puncto natus est, mendicis quispiam futurus est, et vagus, a foribus ad fores quotidiani victus comparandi causa transiens. Quamobrem eo orbe, qui signifer appellatur, duodecim in partes diviso, quoniam sol triginta dierum spatio, globi illius, qui inerrans dicitur, duodecimam partem pertransit, ideo singulas illas duodecim partes in triginta portiones partiti sunt. Deinde singulis partibus in sexaginta divisus, singulas rursus sexagesimas sexagesies secuerunt. Jam vero nascentium ortum præfluientes, videamus an hanc exactam temporis divisionem conser-

A προηγόρευον· Ὁ ἥλιος (15) μεταστραφήσεται εἰς αἷμα, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Ταῦτα σημεῖα τῆς τοῦ παντὸς συμπληρώσεως.

5. Ἄλλ' οἱ ὑπὲρ τὰ ἔσχαμμένα πηδόντες (14), ἐπὶ τὴν συνηγορίαν τῆς γενεθλιαλογίας τὸν λόγον ἔλακον, καὶ λέγουσι προηγηθῆσαι τὴν ἡμετέραν ζωὴν τῇ κινήσει τῶν οὐρανίων· καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῶν ἀστρῶν γίνεσθαι παρὰ τὸν Χαλδαίων τὰς σημεῖων τῶσπερ ἡμῶν συμπυκνώματα. Καὶ ἀπλοῦν ὄντα τῆς Γραφῆς τὸν λόγον, Ἐστῶσιν εἰς σημεῖα, οὐχὶ τῶν περὶ τὸν ἀέρα τροπῶν, οὐδὲ τῶν περὶ τὰς ὕρας μεταβολῶν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τῶν βίων ἀποκλήρωσεως, πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς, ἐξακούουσι. Τί γὰρ φασιν; Ὅτι τῶνδε μὲν τῶν κινουμένων ἀστρῶν ἡ ἐπιπολιχὴ, πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζῳδιακῷ κειμένους (15) ἀστέρων κατὰ τοιοῦτον σχῆμα συνελθόντων ἀλλήλους, τὰς τοιαύτας γενέσεις ἀποτελεῖ· ἢ ἐξ οὗτοις σχέσεως τῶν αὐτῶν τὴν ἐναντίαν ἀποκλήρωσιν τοῦ βίου ποιεῖ. Περὶ ὧν οὐκ ἀγρηστον ἰσως σαφηνεῖσθαι ἐνεκεν μικρῶν ἀνωθιεν ἀναλαθόντας εἰπεῖν. Ἐρῶ δὲ οὐδὲν ἑμαυτοῦ ἴδιον, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν ἐκεῖνων πρὸς τὸν κατ' αὐτῶν ἐλαχχον ἀποχρήσσομαι, τοὺς μὲν ἦδη προειλημμένους εἰς τὴν βλάβην ἰσὺν τινα παρεχόμενος, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀσφάλειαν πρὸς τὸ μὴ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Οἱ τῆς γενεθλιαλογίας ταύτης εὐρεταί, καταμαθόντες, ὅτι ἐν τῷ πλάτει τοῦ χρόνου πολλὰ τῶν σχηματικῶν αὐτοῦ διαφεύγει, εἰς στενὸν παντελῶς ἀπέλειπεν τοῦ χρόνου τὰ μέτρα· ὡς καὶ παρὰ τὸ μικρότατον καὶ ἀκα-

B

C ρατοῖον, ὅν ῥησιν (16) ὁ Ἀπόστολος, τὸ ἐν ἀτόμῳ, καὶ τὸ ἐν βραχὺ ὄφθαλμοῦ, μεγίστης οὐσίας διαπορᾶς γενέσει πρὸς γένεσιν· καὶ τὸν ἐν τούτῳ (17) τῷ ἀκαριαίῳ γεννηθέντα τύραννον εἶναι πόλεων, καὶ ἀρχόντων δῆμων, ὑπερπλουσίοντα καὶ δυναστεύοντα· τὸν δὲ ἐν τῇ ἑτέρᾳ ῥοπῇ τοῦ καιροῦ γεννηθέντα, προσαιτην τινὰ καὶ ἀγύρτην, θύρας ἐκ θυρῶν ἀμειβόμενα τῆς ἐφ' ἡμέραν τροφῆς (18) Ἴνεκα. Διὰ τοῦτο τὸν ζωοφόρον λεγόμενον κύκλον διελόντες εἰς δώδεκα μέρη, ἐπειθεὶς διὰ τριάκοντα ἡμερῶν ἐκβαίνει τὸ δωδέκατον τῆς ἀπλανοῦς λεγομένης σφαίρας ὁ ἥλιος, εἰς τριάκοντα μοῖρας τὸν δωδεκατημορίων ἑκάστον διερχόμενον. Εἶτα ἑκάστην μοῖραν εἰς ἑξήκοντα διελόντες (19), ἑκάστον πάλιν τῶν ἐξηκοστῶν ἐξηκοντάκις ἕτεμον.

D Τίθεντες τοίνυν τὰς γενέσεις τῶν τικτομένων, ἰδωμεν

•• I Cor. xv, 52.

(15) Ὁ ἥλιος, etc. Videtur Basilium confudisse versum 31 capitis in Joelis cum versu 29 capitis xxiv Mathæi. Qua de re ut cunque existimare liceat, priusquam verba proferam, Joelis igitur hæc sunt: Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς αἷμα, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα. *Sol convertetur in sanguinem, et luna in sanguinem.* Apud Mattheum vero sic legitur: Ὁ ἥλιος σκοπόσθησεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς· *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum.*

(14) Illud, ὑπὲρ τὰ ἔσχαμμένα πηδόν, in proverbio dici solebat, pro eo quod est, *lines rei aliquid tranquillæ, eoque usus est Lucianus in Gallo, c. 6.*

(15) Reg. sextus et Boell. cum editione Basil. ἐν τῷ ζῳδιακῷ κινουμένους. Editio Paris. cum quibus-

dam aliis mss. κειμένους.

(16) Ita quinque mss. Editi δ ῥησιν.

(17) Reg. sextus καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ.

(18) Couires tres τῆς ἡμετέρας τροφῆς. Alii quidam mss. τῆς ἐφ' ἡμέραν τροφῆς. Max eo' lex Combes. cum duobus aliis mss. τὸν ζωδιαφόρον λεγόμενον. Editi cum Regiis tertio et quinto ζωοφόρον. Statim sex mss. ἐπειθεὶς διὰ. Editi ἐπὶ διὰ.

(19) Henricianus codex ἑξήκοντα διαρπύοντες. Medicæus cum sex aliis mss. διελόντες. Hildem editio Basil. cum utroque Duc. et cum aliis septem τῶν ἐξηκοστῶν ἐξηκοντάκις. Deest ἐξηκοστῶν in editione Paris.

ει την ἀκριβείαν ταύτην τῆς τοῦ χρόνου διατρέσεως ἀποσώσαι δυνήσονται. Ὅμοῦ τε γὰρ ἐτέθη τὸ παιδίον, καὶ ἡ μαία κατασκοπεῖ τὸ γεννηθέν ἄρβον ἢ θῆλυ· εἴτα ἀναμένει τὸν κλαυθμὸν, ἔπειρ σημεῖόν ἐστι τῆς ζωῆς τοῦ τεχθέντος. Πόσα βούλει ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ παραδραμεῖν ἐξηκοστά; Ἐπει (20) τῷ Χαλδαίῳ τὸ γεννηθέν. Διὰ πόσων, βούλει, θύμων τῶν λεπτοτάτων τῆς μαίας τὴν φωνὴν παρελθεῖν ἄλλως τε καὶ εἰ τύχοι (21) ἔξω τῆς γυναικονικτιδος ἐτώσις ὁ τὴν ὥραν ἀποτιθέμενος; Δεῖ γὰρ τὸν τὰ ὄρασκοπέια καταμαθεῖν μέλλοντα πρὸς ἀκριβείαν τὴν ὥραν ἀπογράφουσαι, εἴτε ἡμερινὰ ταῦτα, εἴτε νυκτερινὰ τυγχάνουσι. Πόσων ἐξηκοστῶν σημήν; ἐν τούτῳ πάλιν παρατρέχει τῷ χρόνῳ; Ἀνάγκη γὰρ εὐρεθῆναι τὸν ὄρασκοπούμενα ἀστέρα οὐ μόνον κατὰ πόστου (22) δωδεκατημορίου ἐστίν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου, καὶ ἐν πόστῳ ἐξηκοστῷ, εἰς δ' ἔφραμεν διατρεῖσθαι τὴν μοῖραν (23) ἢ, ἵνα τὸ ἀκριβὲς εὐρεθῆ, ἐν πόστῳ ἐξηκοστῷ τῶν ὑποδιηρημένων ἀπὸ τῶν πρώτων ἐξηκοστῶν. Καὶ ταύτην τὴν οὕτω λεπτὴν καὶ ἀκατάληπτον εὐρεσιν τοῦ χρόνου ἐφ' ἑκάστου τῶν πλανητῶν ἀναγκαῖον εἶναι ποιεῖσθαι λέγουσιν, ὥστε εὐρεθῆναι ποσάτην εἶχον σχεῖον πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς, καὶ ποσάτην ἦν τὸ σχῆμα αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τότε γενέσει τοῦ τακτομένου. Ὅστε εἰ τῆς ὥρας ἐπιτυχεῖν ἀκριβῶς ἀδύνατον, ἡ δὲ τοῦ βραχυτάτου παραλλαγῆ τοῦ πνύτος διαμαρτεῖν ποιεῖ, καταγέλαστον καὶ οἱ περὶ τὴν ἀνύπαρκτον ταύτην τέχνην ἐσολακότες, καὶ οἱ πρὸς αὐτοὺς κεκνηότες, ὡς δυναμένους εἰδέναι τὰ κατ' αὐτοῦς.

6. Ὅσα δὲ καὶ τὰ ἀποτελεσματικά (24); Ὁ δεῖνα οὐλος, φησὶ, τὴν τρίχα (25), καὶ χαροπὸς Κριτοῦ γὰρ εἶλε τὴν ὥραν· τοιοῦτον δὲ πως ὄφθη τὸ ζῶον. Ἄλλὰ καὶ μεγάλῳφρων· ἐπειδὴ ἔφημονικὸν ὁ Κριός· καὶ προσηκός (26), καὶ πάλιν ποριστικός· ἐπειδὴ τὸ ζῶον τοῦτο καὶ ἀποτίθεται ἀλόπως ἐπὶ ἔριον, καὶ πάλιν παρὰ τῆς φωνῆς βέβηλος ἐπαμειβνύεται. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ταυριανὸς τληπαθῆς (27), φησὶ, καὶ δουλικός· ἐπειδὴ ὑπὸ ζυγῶν ὁ ταῦρος. Καὶ ὁ Σκορπιανὸς πλήκτρις διὰ τὴν πρὸς τὸ θηρίον ὁμοίωσιν. Ὁ δὲ Ζυγιανὸς δίκαιος, διὰ τὴν παρ' ἡμῖν τῶν ζυγῶν ἰσότητα. Τοῦτων τί ἂν γένοιτο καταγελαστότερον; Ὁ Κριός, ἄφ' οὗ τὴν γενέσιν τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνουσι, οὐρανοῦ μέρους ἐστὶ τὸ δωδεκάτονον, ἐν ᾧ γενόμενος ὁ ἥλιος τῶν ἑαρινῶν σημείων ἄπτεται (28). Καὶ Ζυγός, καὶ Ταῦρος ὠπαύτως, ἕκαστον τούτων δωδεκατημέρων ἐστὶ τοῦ ζωδιακοῦ λεγομένου κύ-

(20) Sic editio Basil. et nostri septem mss. At editio Paris. etia eīpe.

(21) Reg. sextus et tūχη.

(22) Ita editio Basil. et quinque mss. e nostris præter Combef. Editio Paris. κατὰ πόσου.

(23) Nostra editio Basil. cum septem mss. διατρεῖσθαι τὴν μοῖραν. Editio Paris. διατρεῖσθαι ἑκάστην τριακοστὴν μοῖραν.

(24) Editio Basil. et Boll. cum Regis primo et quinto et cum Coisl. primo ἀποτελεσματικά. Editio Paris. cum nonnullis mss. ἀποτελεσματικά.

(25) Editi Paris. mss. φησὶ. Mox editio Basil. et

vare possit. Nam simulatque natus est puer, quod genitum est, idne mas sit an femina obstetrix explorat: subinde expectat vagitum, quod vitæ ejus qui natus fait, signum est. Quot vis per hoc tempus præterisse sexagesimas partes? Chaldæo declarat, quod natum est. Quot minutissimas partes, interea dum obstetrix loqueretur, vis ponamus 55 præterisse, præsertim si contingat, ut extra gynæceum steterit qui horam colligit ac cepit? Oportet enim eum qui horarum natalium scientiam discere vellet, tempus et horam accurate describere, sive diurnæ, sive nocturnæ sint. Quanta iterum sexagesimarum multitudine per hoc tempus præterfuit? Necessè est enim inveniri sidus natalitium, non juxta quotam modo duodecimam partem sit, sed juxta quas etiam duodecimæ partis partes occurrat, et in quota sexagesima, in quas partes partem unamquamque dividi diximus: aut, ut certa rei veritas inveniat. in quota sexagesima ex iis quæ a primis sexagesimis subdivisæ sunt. Et hanc adeo tenuem et incomprehensibilem temporis investigationem in quibusque planetis fieri necesse esse aiunt, ut comperitum sit et exploratum, qualem habeant cum inerrantibus stellis habitum, et qualis eorum inter se esset figura in ejus qui tunc natus est ortu. Quare si fieri non possit, ut horam accurate assequantur, et tamen brevissimi temporis immutatio in causa sit cur a toto abiretur, deridendi sunt et ii qui in hac arte imaginaria excolenda studium ponunt, et ii qui in ipsos aperto ore intenti sunt, perinde quasi ea quæ ipsis sunt cventura, cognoscere possint.

6. Quales autem producuntur effectus? Hujus capilli, inquit, futuri sunt crispi, oculive decori: Arietis scilicet habet horam: namque animal illud quodammodo est tale aspectu. Quin etiam erit grandi animo et elato: quippe penes Arietem est principatus: erit et largus, et rursus quæstuosus; quandoquidem hoc animal et citra molestiam deponit lanam, et rursus facile a natura vestitur. Sed in Tauro natum, tolerantem esse laborum dicitur, atque servilem: quoniam jugo taurus subjicitur. Qui vero editus est sub Scorpione, erit percussor, ob eam quæ cum isto animali habet similitudinem. Qui autem in Libra natus est, futurus est justus, propter librarum apud nos æqualitatem. Quid magis ridiculum esse possit? Aries ille, a quo hominis natalem desumis, cæli pars est duodecima, in qua cum fuerit sol, verna signa attingit. Et Libra

nostrī septem mss. κριῶ γάρ. Editio Paris. κριῶ γάρ. Boll. κριῶν γάρ.

(26) Variant eīpe et mss. Editio Paris. cum Reg. octavo προσηκός. Editio Basil. cum Reg. tertio et cum Boll. προσηκός. Coisl. primus προσηκός δὲ καὶ. Coisl. secundus προσηκός. Reg. quintus cum Colb. secundo προσηκός. Notari, qui hunc locum illustrat Ducæus, legas snadeo.

(27) Reg. sextus τληπαθῆς φῶται καὶ δουλικός, laborum tolerantis est natura, et servilis.

(28) Ita codices septem. Editi et Coisl. primus ἐγ-ἀπτεται.

et Taurus similiter, unumquodque ex his signis A
 ejus circuli qui zodiacus vocatur, pars est duode-
 cina. Quomodo igitur illinc præcipis vite huma-
 nae causas proficiisci doces, et ex terrenis pecudi-
 bus nascentium hominum mores exprimis atque
 effugis? Nam qui in Ariete exoritur, liberalis est,
 non quod illa pars calis mores efficiat, sed
 quod huic pecori talis natura insit. Quid ergo fidem
 ex astris tibi faciens perterrefacis nos, hæcque per
 balatus conaris persuadere? Nam si cælum ab ani-
 malibus tales accipit morum proprietates, ipsum
 etiam alienis principiis est subjectum, quippe quod
 causas ex his pecoribus dependentes habeat. Quod
 si id asserere ridiculum sit, longe magis ridiculum
 est, ex iis inter quæ nulla 56 necessitudo inter-
 credit, conari opinionem illam credibilem probabi-
 lemque reddere. Atqui hæ istorum argutiæ aranea-
 rum telis sunt consuevis, in quas cum culex, aut
 musca, aut quodvis animal hisce imbecillibus si-
 mile inciderit, irretita detinetur: at cum fortius
 aliquod animal accesserit, illud et facile pertransit,
 et tenuem hanc texturam prumpit ac dissipat.

7. Verum non his solis contenti sunt, sed etiam
 quarum rerum domina est uniuscujusque nostrum
 voluntas (hoc est, studiorum virtutis aut vitii), illa-
 rum etiam causas cælestibus attribuitur. Quibus
 contradicere alioqui ridiculum est: sed quia plures
 eo errore præoccupantur, hæc forte necesse fuerit
 silentio non præterire. Primum quidem illud ipsos
 interrogabimus, numæ stellarum figuræ diebus sin-
 gulis sexcenties mutantur? Nam cum stelle illæ
 quæ nuncupantur errantes, semper moveantur, et
 aliæ quidem citius sibi mutuo occurrant, aliæ vero
 circueunt tardiores conficiant, in eadem hora sæpe-
 numero et se invicem respiciunt, et occultantur.
 Et cum in ortu id maximi sit momenti, aut a bene-
 fica stella, ut ipsi loquuntur, aut a malefica con-
 spici; et cum sæpe id tempus quo benefica stella
 testimonium præbeat, non assequantur, ob unius
 minutissimi spatii ignorantiam, hanc ipsam velut
 in mala fortuna sitam recensuerunt. Cogor enim
 ipsos eorum vocibus uti. Sane multum est amentie
 in his verbis, sed longe plus est impietatis. Nam
 maleficæ stellæ malignitatis suæ causam in suis
 ipsarum conditorem transferunt. Etenim si ipsis a
 natura inest malum, conditor ipse erit mali effec-
 tor: si vero sua sponte et voluntate malæ evad-
 unt, primum quidem animalia erunt eligendi fa-
 cultate prædita, soluto ac libero impetu utentia;
 id quod de inanimatis ementiri ac fingere, dementiae
 summæ est. Deinde quantum a ratione abhorret,
 malum aut bonum non pro merito cuique distri-

κλου. Πῶς οὖν ἐξεῖθεν τὰς προηγουμένας αἰτίας λέγων
 ὑπάρχειν τοῖς τῶν ἀνθρώπων βίοις, ἐκ τῶν παρ'
 ἡμῖν βροχημάτων τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων τὰ
 ἤθη χαρακτηρίζεις; Εὐμετάδοτος γὰρ ὁ Κρόνους,
 οὐκ ἐπειδὴ τοιοῦτο ἤθος ποιητικὸν ἐκείνο τὸ μέρος
 τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης φύσεώς ἐστι τὸ
 πρόβατον. Τί οὖν δυσωπία μὲν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀε-
 μωπίας τῶν ἀστέρων, πεῖθειν δὲ ἐπιχειρεῖς διὰ τῶν
 βληχημάτων; Εἰ μὲν γὰρ παρὰ τῶν ζῶων λαβὼν τὸ
 οὐρανὸς ἔχει τὰ τοιαῦτα τῶν ἡθῶν ἰδιώματα, καὶ
 αὐτὸς ὑπόκειται ἀλλοτρίαις ἀρχαῖς, ἐκ τῶν βροχη-
 μάτων ἔχων τὰς αἰτίας ἀπηρημένας: εἰ δὲ κατα-
 γέλαστον τοῦτο εἰπεῖν, καταγελαστότερον πολλῶ
 ἐκ τῶν μῦθων κοινωνοῦντων ἐπάγειν ἐπιχειρεῖν τῷ
 λόγῳ τὰς πιθανότητας. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν αὐτῶν τὰ
 σοφὰ τοῖς ἀρχαίοις (29) ὑφάρμασιν ἔσκειν, οἷς
 ὅταν μὲν κύνωψ, ἢ μύιξ, ἢ τι τῶν παραπλησίων:
 τοῖσι τοῖς ἀσθενῶν ἐνεχέθῃ, καταδεθέντα κρατεῖται.
 Ἐπειδὴν δὲ τῶν ἰσχυροτέρων τι ζῶων ἐγγίση, αὐτὸ
 τε βραδίως δεσχεπτεῖ (30), καὶ τὰ ἀδρανῆ ὑφάρμακα
 διέβρηξε καὶ ἠφάνισε.

7. Καὶ οὐκ ἐπὶ τούτων ἴστανται μόνον (31), ἀλλὰ
 καὶ ὧν ἡ προαίρεσις ἐκάστου ἡμῶν κυρία (32) (λέγω
 δὴ, τῶν ἐπιτηδεύματων ἀρετῆς ἢ κακίας), καὶ τού-
 των τὰς αἰτίας τοῖς οὐρανοῖς συνάπτουσιν. Οἷς τὸ
 ἀντιλέγειν ἄλλως μὲν καταγέλαστον, διὰ δὲ τὸ πρῶ-
 κατέχεσθαι τοὺς πολλοὺς τῆ ἀπάθῃ, ἀναγκαῖον
 ἴσως μὴ σωτῆρ παρελθεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνο
 αὐτοῖς ἐρωτήσωμεν, εἰ μὴ ἐπ' ἐκάστης ἡμέρας
 μυριάκις ἀμείβεται τῶν ἀστέρων τὰ σχήματα; Ἀε-
 κίνητοι γὰρ ὄντες οἱ πλανῆται λεγόμενοι, καὶ οἱ μὲν
 ὅστιον ἐπικαταλαμβάνοντες ἀλλήλους. οἱ δὲ βραδυ-
 τεράς τὰς περιόδους ποιοῦμενοι, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὥρας
 πολλάκις καὶ ὄρωσιν ἀλλήλους καὶ ἀποκρύπτονται,
 μεγίστην τε ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς (33) γενέσεσι τὸ
 ἢ παρὰ ἀγαθοῦ ἐφορᾶσθαι, ἢ κακοῦ, ὡς
 αὐτοὶ λέγουσι. Καὶ πολλάκις καθ' ἑν ἐπεμαρτύρει ὁ
 ἀγαθοποιὸς ἀστὴρ τὸν κακὸν οὐκ ἐξουρόντες, παρὰ
 τὴν ἐνὸς τῶν λεπτοτάτων ἄνοιαν, ὡς ἐν τῷ κα-
 κοδαίμονήματι αὐτὸν κείμενον ἀπεγράφαντο. Τοῖς
 γὰρ αὐτῶν ἐκείνων (34) συγχρησασθαι ῥήμασιν ἀναγ-
 κάζομαι. Ἐν δὴ τοῖς τοιοῦτοις λόγοις πολλὸ μὲν
 τὸ ἀνόητον, πολλαπλασίον δὲ τὸ ἀπεθεῖς. Οἱ γὰρ κα-
 D κοῦτοι τῶν ἀστέρων τῆς ἐαυτῶν πονηρίας ἐπὶ τὴν
 ποιήσαντα αὐτοῦς τὴν αἰτίαν μεταθέουσιν. Εἰ μὲν
 γὰρ ἐκ φύσεως αὐτῶν τὸ κακὸν, ὁ δημιουργὸς ἔσται
 τοῦ κακοῦ ποιητής: εἰ δὲ προαιρεσίαι κακούνονται,
 πρῶτον μὲν ἔσται ζῶα προαιρετικὰ, λελυμένα καὶ
 αὐτοκρατορικὰ ταῖς ὁρμαῖς κεχημένα· ὁ μανίας
 ἔστιν ἐπέκεινα καταφεύδουσα τῶν ἀφύγων. Ἐπειτα
 πόσον τὸ ἄλογον, τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθὸν μὴ κατὰ

(29) Codices quatuor τοῖς ἀρχαίοις. Reg. octavus
 τοῖς ἀρχαίοις. Editi cum Reg. tertio τοῖς τῶν
 ἀρχαίων ὑφάρμασιν. Coisl. primus τοῖς τῶν ἀρ-
 χαιῶν ὑφ. Coisl. secundus τοῖς τῶν ἀρχαίων ὑφ.

(30) Quatuor mss. ἐκπύπτει.

(31) Codices quatuor μόνον. Editio Basil. μόνων.

(32) Colb. secundus ἢ κυρία. Mox editi cum Reg.
 secundo δὴ. Alii quatuor mss. δὲ. Statim Corubef.

cum aliis quinque mss. προσάπτουσιν. Editi cum
 Colb. secundo συνάπτουσιν.

(33) Sic quinque mss. Editi vero ἐπὶ ταῖς. Sta-
 tium quinque mss. κατ' ἑν ἐπεμαρτύρει. Editi ἐμαρ-
 τύρει.

(34) Colb. secundus αὐτῶν ἐκείνων. Legit Morel-
 lum in hunc locum.

την ἀξίαν διανέμειν ἐκάστῳ, ἀλλ' ἐπειθὲ ἐν τῷδε τῷ τόπῳ γέγονεν, ἀγαθοποιὸν ὑπάρχειν (35), καὶ ἐπειθὲ ὑπὸ τοῦδε ὁράται, κακοποιὸν γίνεσθαι τὸν αὐτὸν· καὶ ἐπειδὴ πάλιν μικρὸν τι παρεκλήθη τοῦ σχήματος, εὐθύς τῆς κακίας ἐπιλανθάνεσθαι; Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσούτων. Εἰ δὲ καὶ ἕκαστον ἀκαριαίων τοῦ χρόνου ἐπ' ἄλλο καὶ ἄλλο μεταβαρμύζονται σχῆμα, ἐν δὲ ταῖς μυριάσι ταύταις μεταβολαῖς, πολλάκις τῆς ἡμέρας (36), οἱ τῶν βασιλικῶν γενέσεων ἀποτελοῦνται σχηματισμοί· διὰ τί οὐκ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας γυνώνται βασιλεῖς; ἢ διὰ τί ἑλως πατρικαὶ παρ' αὐτοῖς εἰσι βασιλείαις διαδοχαί; Οὐ ὅπου γὰρ ἕκαστος τῶν βασιλέων παρατετηρημένους (37) εἰς τὸ βασιλικὸν τῶν ἀστέρων σχῆμα τοῦ ἰδίου υἱοῦ τὴν γένεσιν ἐναρμύζει. Τίς γὰρ ἀνθρώπων κύριος τοῦ τοσούτου; Πᾶς οὖν Ὀὐρανὸς ἐγέννησεν τὸν Ἰωάθαμ; Ἰωάθαμ τὸν Ἀχαζ; Ἀχαζ (38) τὸν Ἐζεκιαν; καὶ οὐδεὶς ἐν τούτοις βουλικῆ συνέτυχεν ὡρὰ γενέσεως; Ἐπειτα εἰ καὶ τῶν κατὰ κακίαν καὶ ἀρετὴν ἐνεργημάτων οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἰσιν αἱ ἀρχαί, ἀλλ' ἐκ τῆς γενέσεως αἱ ἀνάγκαι, περιττοὶ μὲν οἱ νόμοθεταί, τὰ πρακτικὰ ἡμῖν καὶ τὰ φευκτὰ διορίζοντες (39), περιττοὶ δὲ καὶ οἱ δικασταί, ἀρετὴν τιμῶντες, καὶ πονηρίαν κολάζοντες. Οὐ γὰρ τοῦ κλέπτου τὸ ἀδικεῖν, οὐδὲ τοῦ φονέως· ἢ γε οὐδὲ βουλομένῳ δυνατόν ἦν κρατεῖν τῆς χειρὸς διὰ τὸ ἀναπόραστον τῆς ἐπὶ τὰς πράξεις αὐτὸν καταπειροῦσθαι ἀνάγκης. Ματαίωςται δὲ πάντων καὶ οἱ περὶ τὰς τέχνας ποιοῦμενοι· ἀλλ' εὐθιγῆσαι μὲν ὁ γεωργός, μῆτε σπέρματα καταβάλλων, μῆτε δρεπάνην σθεβόμενος· ὑπερπλουτήσει δὲ ὁ ἔμπορος, κἂν βούληται, κἂν μὴ, τῆς εἰμαρμένης αὐτῷ συναθροῦσθαι τὰ χρήματα. Αἱ δὲ μεγάλα τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδες φροῦσαι (40) ἡμῖν οὐχ ἴσθησονται, οὔτε δικαιοσύνης τιμωμένης, οὔτε κατασκοινομένης τῆς ἀμαρτίας, διὰ τὸ μὴ εἶναι κατὰ προαίρεσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτελεῖσθαι. Ὅπου γὰρ ἀνάγκη καὶ εἰμαρμένη κρατεῖ, οὐδεμίαν ἔχει χώραν τὸ πρὸς ἀξίαν, ὃ τῆς δικαιοκρατίας ἐξαίρετόν ἐστι. Καὶ πρὸς μὲν κεινούς ἐπὶ τοσούτων. Οὗτε γὰρ ὑμεῖς πλειόνων δεῖσθε (41) λόγων παρ' ἐαυτῶν ὑγιαίνοντες, ὃ τε καιρὸς οὐκ ἐνδοῦσαι πέρα τοῦ μέτρου πρὸς αὐτοῖς ἀποτεινεῖσθαι.

8. Πρὸς δὲ τὰ ἐξῆς τῶν ῥημάτων (42) ἐπανέλωμεν. Ἐστῶσαν, φησὶν, εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς. Εἴρηται ἡμῖν τὰ περὶ τῶν σημείων. Καιρὸς δὲ ἡγουμεθα λέγειν τὰς τῶν ὡρῶν ἐναλλαγὰς, χειμῶνος, καὶ ἔαρος, καὶ θέρους, καὶ μετοπώρου· ἃς εὐτάκτως

** Gen. 1, 14.

(35) Ita quatuor mss. Editi vero ἀγαθὸν ὑπάρχειν, minus recte.

(36) Codices quatuor ποσάκις τῆς ἡμέρας, quousies in die? Editi saltem cum Reg. octiano utrimque notae πολλάκις τῆς ἡμέρας.

(37) Codices duo παρατετηρημένους. E. liti enim alii mss. παρατετηρημένους. Mox sex mss. τοῦ ἰδίου υἱοῦ. Desideratur ἰδίον in editis.

(38) Colb. secundus Ἰωάθαμ δὲ ἐγέννησεν τὸν Ἀχαζ. Ἀχαζ δὲ. Reg. sextus Ἰωάθαμ δὲ τὸν.

A buere, adeoque profiteri, ideo stellam esse beneficam, quia in hoc loco stat, et, quoniam ab hac conspicitur, idcirco eam fieri maleficam: et eandem rursus, postquam paululum declinaverit a figura, suæ protinus oblivisci malignitatis? Atque hæc quidem hactenus. Si vero singulis temporis momentis stelle in aliam atque aliam transmutantur figuram, si in his innumeris commutationibus sæpe in die regiarum nativatum figurationes perficiuntur; cur singulis diebus non nascuntur reges? aut cur omnino regni successiones paternæ apud ipsos sunt? Neque enim rex quilibet diligenter ad regiam stellarum figuram, filii sui oritur accommodat. Quis enim mortalium talis rei dominus esse possit? Quomodo ergo Ozias genuit Joatham, Joatham Achas, Achas Ezechiam, et nullus ex his servilem nativatis horam nactus est? Præterea, si vitiorum aut virtutum principia non sunt in nobis sita, sed sunt necessitates ab ortu pendentes; inutiles sunt leges, qui nobis agenda ac fugienda præscribunt; inutiles quoque iudices, qui virtutem honore, vitium penis afficiunt. Non enim furis est iniquitas, neque homicidæ; qui ne volens quidem poterat manum continere, ob ineluctabilem necessitatem ipsam ad agendum impellentem. Vanissimi autem omnium sunt qui artes excolunt: quippe frugibus abundabit agricola, tametsi neque scimia in terram dejiciat, neque falcem excuat. Mercator itidem, velit, nolit, supra modum ditescet, fato ei opes coaccervante. Magnæ autem illæ Christianorum spes evanescentes excident nobis, cum neque justitia honoribus nllis afficiatur, neque puniatur peccatum, propterea quod nihil ab hominibus libero animi proposito agatur. Nam ubi necessitas et fatum dominatur, ibi dignitatis meritiqque ratum nullum locum habet: id quod tamen præcipuum justii iudicii fundamentum est. Et quidem adversus illos hucusque. Neque enim verbis pluribus egetis vos, qui scilicet a vobis ipsis sanæ mentis sitis: neque tempus ultra modum adversus eos inveni nos sinit.

8. Jam s3 verba consequentia redeamus. Sinit, inquit, in signa, et in tempora, et in dies, et in annos **. Dicitum est a nobis de signis. Tempora autem putamus dici ipsas tempestatum mutationes, hiemis, veris, æstatis et autumn: quibus ordinatus luniarium motus tribuit, ut nos ordinate lu-

(39) Colb. secundus φευκτὰ διορ. Mox Reg. quintus οἱ δικάζοντες. Reg. sextus τιμῶντες καὶ κακίαν κολάζοντες.

(40) Codices quinque ἐλπίδες φροῦσαι. Editi cum Reg. octiano ἐλπίδες φροῦσαι. Nec ita multo post Boill. ὃ τῆς δικαίας κρῆσεως.

(41) Duo mss. ἐδείσθε.

(42) Collex Combef. ἐξῆς τῶν ῥητῶν. Reg. sextus ἐξῆς; τοῦ λόγου ἐπανέλωμεν.

strent. Fit enim hiems, cum sol in austrinis com-
moratur partibus, ac multum nocturnæ umbræ
in his nostris regionibus efficit. Quamobrem re-
frigeratur aer terræ circumfusus, ac omnes humidæ
exhalationes circa nos coactæ, imbrum frigorum-
que et nivium copiosissimarum causa sunt et origo.
At cum iterum ab australibus regionibus reversus,
in medio steterit, adeo ut ex æquo partiatur diei
noctisque tempus : quanto plus supra terræ loca
commoratur, tanto meliorem temperiem per vices
reducit. Atque ver accedit, omnibus quidem plan-
tis germinandi auctor, arboribus vero plurimis
reviviscendi ansam præbens, omnibusque animalibus
tum terrestribus tum aquatilibus per proles
successionem genus asservans. Hinc autem jam ad
solstitium æstivum versus ipsam septentrionem per-
gens sol, dies nobis maximos adducit. Et quoniam
diutissime in aere immoratur, torrefacit ipsum æ-
rem capiti nostro imminuentem, et terram omnem
exsiccat, hoc pacto et seminum maturitatem juvenat,
et arborum fructus ad concoctionem urgens. At
vero quando flagrantissimus est sol, breves in
meridie umbras efficit, propterea quod ex alto re-
giones nostras illustrat. Nam maximi dies ii sunt, in
quibus umbræ sunt brevissimæ : et contra, brevis-
simi dies ii sunt, qui umbras habent longissimas.
Ilique apud nos contingit, qui appellatur *heteroclit*,
quique æquilonares terræ partes habitamus. Ve-
rum enim vero sunt nonnulli, qui per duos unius-
cujusque anni dies omnino umbra carent, in me-
ridie constituti : quos a vertice illustrans sol, ipsos
suo lumine ita ex æquo undelibet circumfundit, ut
etiam puteorum profundorum aqua per angusta ora
illuminetur : unde quidam illos vocant **58** *ascios*.
Verum qui ultra terram odoriferam habitant, in
utranque partem alternant umbras. Soli enim ex
his qui hunc nostrum orbem habitabilem incolunt,
umbras in meridie ad australes partes demittunt.
Unde eos quidam *amphicos* vocarunt. Ubi autem
sol jam ad æquilonarem partem transit, tum hæc
omnia sunt. Sane quantum sit ardor qui ex radiis
solaribus aeri accedit, qualesve casus producat, ex
his conjectare licet. Hinc autumnii tempus nos exci-
piens, infringit quidem nimium æstum, paulatim
vero de calore remittens, ex se per temperaturæ

A περιουθεύειν ἡμᾶς· τὸ τεταγμένον τῆς κινήσεως τῶν
φωστέρων παρέχει. Χειμῶν μὲν γὰρ γίνεται, τοῖς
νοτίοις μέρει τοῦ ἡλίου προσδιατρίβοντος, καὶ πολὺ
τὸ νυκτερινὸν σκόλασμα περὶ τὸν καθ' ἡμᾶς τόπον
ἀποτελουόντος· ὥστε καταφύγεσθαι μὲν τὸν περὶ γῆν
ἀέρα, πάσας δὲ τὰς ὑγρὰς ἀναθυμιάσεις συνιστα-
μένας περὶ ἡμᾶς, θμβρῶν τε αἰθίων καὶ κρυμίων
καὶ νιφάδος ἀμυθῆτου παρέχειν. Ἐπειδὴν δὲ ἐπ-
ανιών πάλιν ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν ἐπὶ τοῦ
μέσου γένηται, ὥστε ἐξίσου μερίζειν νυκτὶ πρὸς
ἡμέραν τὸν χρόνον, ὅσω πλέον τοῖς ὑπὲρ γῆς (43)
προδιατρίβει τόποις, τοσοῦτον κατὰ μέρος ἐπανάγει
τὴν εὐκρασίαν. Καὶ γίνεται ἔαρ, πᾶσι μὲν φυτοῖς
τῆς βλαστήσεως ἀρχηγόν, δένδρων δὲ τοῖς πλείστοις
παρέχον τὴν ἀναδυσίαν, ζώοις δὲ χειρσλοῖς καὶ
B ἐνύδροις ἀπασι τὸ γένος φυλάσσον ἐκ τῆς τῶν ἐπι-
γινομένων διαδοχῆς. Ἐκείθεν δὲ ἤδη πρὸς θερινὰς
τροπὰς ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρκτον ἀπελαύνον ὁ ἥλιος,
τὰς μεγίστας ἡμῶν τῶν ἡμερῶν παρίστησι (44).
Καὶ διὰ τὸ ἐπὶ πλείστον προσομιλεῖν τῷ ἀέρι,
αὐτὸν τε καταφύσσει τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν
ἀέρα, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν καταξηραίνει, τοῖς τε σπέρ-
ματιν ἐκ τοῦτου συνεργῶν πρὸς τὴν ἄδρσιν (45),
καὶ τοὺς τῶν δένδρων καρποὺς καταπέττειν ἐπὶ
τὴν πέψιν· ὅτε καὶ φλογωδέστατος ἐστιν ἑαυτοῦ ὁ
ἥλιος, βραχέως ποῦν τὰς σκιὰς ἐπὶ τῆς μεσημ-
βρίας, εἰὰ τὸ ἀφ' ὕψηλόν τὸν περὶ ἡμᾶς καταλάμ-
πειν τόπον. Μέγιστα γὰρ εἰσὶν ἡμέραι, ἐν αἷς
βραχύτατα εἰσὶν αἱ σκιά, καὶ βραχύτατα πάλιν
C ἡμέραι, αἱ τὰς σκιάς ἔχουσαι μακροτάτας. Καὶ
τοῦτο παρ' ἡμῶν τοῖς ἔπεροσκόις λεγομένοις ὅσοι
καὶ ἀρκτῶα τῆς γῆς ἐποικουμέν· εἰπεῖσθε γὰρ ἤδη
τινὲς οἱ κατὰ δύο ἡμέρας τοῦ παντός ἐνιαυτοῦ
καὶ σκιοὶ παντελῶς κατὰ τὴν μεσημβρίαν γινόμε-
ναι, οὗς κατὰ κορυφῆς ἐπιλάμπουν ὁ ἥλιος, ἐξίσου
πανταχόθεν περιφωτίζει, ὥστε καὶ τῶν ἐν βάθει
φρεάτων τὸ ὕδωρ διὰ στομίων στενῶν καταλάμπε-
σθαι· ἔθεν αὐτοὺς τινες καὶ *σκιολοῖς* καλοῦσιν. Οἱ δὲ
ἐπέκεινα τῆς ἀρωματοφόρου (46) γῆς ἐπ' ἀμφοτέρα
τὰς σκιάς παραλλάσσουν. Μόνοι γὰρ ἐν τῇ καθ'
ἡμᾶς οἰκουμένῃ ἐπὶ τὰ νότια κατὰ τὴν μεσημβρίαν
τὰς σκιάς ἀνοπτέμουσιν· ἔθεν αὐτοὺς τινες καὶ
D *ἀμυρσκόλους* ὀνόμασαν. Ταῦτα δὲ πάντα πρὸς τὸ βό-
ρειον μέρος παρεούσαντος ἤδη γίνεται τοῦ ἡλίου. Ἐκ
δὲ τούτων εἰκάζειν ἔστι τὴν ἐκ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίως

(43) Colb. secundus ὑπὲρ γῆν. Ibidem Reg. sextus διατρίβει.

(44) Codices octo ἡμερῶν περίσθησι. Editi παρ-
ίτησι.

(45) Editi et Regii primus, tertius et quintus cum Colb. secundo πρὸς τὴν ἄδρσιν. Ad quam vocem explicandam librarius in margine Regii primi apposuit illa, πρὸς τὸ ἄδρὸν καὶ πέπειρον γενέσθαι. *Ut semen bene nutritum sit et naturum.* Coisl. primus πρὸς τὴν ἀδρσιν ἄδρσιν. Uti nemo non videt vocem ἀδρσιν e margine in textum fluxisse. Primum, ut videtur, vox ἀδρσιν posita fuerat in margine tanquam interpretatio vocis ἄδρσιν : sed postea, quod non raro contigit, translata est in textum. Itaque secundum hanc interpretationem illud, ἀδρσιν, significat hoc loco *argumentum*. Reg. sextus πρὸς

τὴν ἄδρσιν. Coisl. secundus ἄδρσιν.

(46) Editi et codices multi simpliciter τῆς ἀρωματοφόρου. Colb. secundus et Reg. octavus τῆς ἀρωματοφόρου γῆς. Nec fortassis aliter legit Eustathius, qui sic interpretatur : *Illi autem qui extra terras odoriferas habitant. Cornarius vero sic vertit : Qui vero ultra aromatifera Arabia habitant.* Ad marginem autem Regii primi leguntur illa, τῆς Ἰνδίας. τῆς ἐν τῷ νοτίῳ μέρει διακεκμηνης : quibus veritus indicat librarius hic sermonem haberi de India quæ in australi parte sita est. E regione verborum illorum, ἐπ' ἀμφοτέρα τὰς σκιάς, idem librarius apposuit et illa, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος ἀνοπτέμονται τὰς σκιάς, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ βόρειον, *Nunc autem ad australem, nunc vero ad æquilonarem partem umbras demittunt.* Lege Duceum.

βγγομένην πύρωσιν τῷ αἴρι, ὅση τις ἐστὶ, καὶ ποταπῶν ἀποτελεσματικῆ (47) συμπετωμάτων. Ἐντεῦθεν διαβεβημένη ἡμέρα τοῦ μετοπώρου ἢ ὥρα, ὑποθαυαί μὲν τοῦ πνίγους (48) τὸ ὑπερβάλλον, κατὰ μικρὸν δὲ ὑφείσα τῆς θερμότης, διὰ τῆς κατὰ τὴν κρᾶσιν μεσότητος ἀβλαβῶς ἡμέρας δὲ αὐτῆς τῷ χειμῶνι προσάγει· δηλονότι τοῦ ἡλίου πάλιν ἀπὸ τῶν προσαρκίων ἐπὶ τὰ νότια ὑποστρέφοντος. Ἄλτῃται τῶν ὠρῶν ἀ περιτροπαί, ταῖς κινήσεσιν ἐπόμηναι τοῦ ἡλίου, τὸν βίον ἡμῶν οἰκονομοῦσιν. Ἐστῶσιν δὲ, φησὶ, καὶ εἰς ἡμέρας· οὐχ ὥστε ἡμέρας ποιεῖν, ἀλλ' ὥστε κατάρχειν τῶν ἡμερῶν. Ἡμέρα γὰρ καὶ νῦξ πρὸς ὑτέρα τῆς τῶν φωστῆρων γενέσεως. Τοῦτο γὰρ ἐνδέκνεται ἡμῶν καὶ ὁ ψαλμὸς λέγων· Ἔθετο ἡλιος εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, σελήνην καὶ ἀστῆρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός. Πῶς οὖν ἔχει τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας ὁ ἥλιος; Ὅτι τὸ φῶς ἐν αὐτῷ περιφέρει, ἐπειδὴν ποτε τὸν καθ' ἡμέρας ὁρίζοντα ὑπεράρχει, ἡμέραν παρέχει διαλύσας τὸ σκότος. Ὅστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, ἡμέραν ὀρισάμενος εἶναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλίου περαιομένον αἶρα· ἢ, ἡμέραν εἶναι χρόνου μέτρον ἐν ᾧ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριῳ ὁ ἥλιος διατρίβει. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς ἐτάχθησαν ἥλιος καὶ σελήνη. Σελήνη μὲν, ἐπειδὴν δωδεκάκις τὸν αὐτῆς ἐκτελέσῃ ὁρόμον, ἐνιαυτὸς ἵσται ποιητικῆ· πλὴν ὅτι τῶν ὠρῶν συνδρομήν, ὡς Ἑβραῖοι τὸ παλαιῶν. (49) Ἡλιακὸς δὲ ἵσται ἐνιαυτὸς ἡ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἀποκατάστασις.

9. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς C
μεγάλους. Ἐπειδὴ τὸ μέγα, τὸ μὲν ἀπόλυτον ἔχει τὴν ἔνοιαν· ὡς μέγας ὁ οὐρανός, καὶ μεγάλη ἡ γῆ, καὶ μεγάλη (50) ἡ θάλασσα· τὰ δὲ ὡς τὰ πολλὰ πέφυκε πρὸς ἕτερον ἀναφερέσθαι, ὡς μέγας ὁ ἵππος, καὶ ὁ βόως ὁ μέγας (οὐ γὰρ ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῶν τοῦ σώματος ὀγκῶν, ἀλλ' ἐν τῇ πρὸς τὰ ὅμια παραθέσει τὴν μαρτυρίαν τοῦ μεγάλου τῶν τοιαῦτα λαμβάνει)· πῶς τοίνυν (51) τοῦ μεγάλου τὴν ἔνοιαν ἐκβεβήθη; Πότερον ὡς τὸν μύμηκα, ἢ ἄλλο τι τῶν φύσει μικρῶν, μέγα προσαγορεύομεν διὰ τὴν πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρίσιν τὴν ὑπεροχὴν μαρτυροῦντες; ἢ τὸ μέγα νῦν οὕτως, ὡς ἐν τῇ οἰκίᾳ τῶν φωστῆρων κατασκευῆ τοῦ μεγέθους ἐμφαινόμενον; Ἐγὼ μὲν οἶμαι τοῦτο. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ μείζους τῶν μικρότερων ἀστέρων, διὰ τοῦτο μεγάλοι· ἀλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτο τὴν περιγραφὴν, ὥστε ἐξαρκεῖν τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀναχωμένη αὐγὴν καὶ οὐρανὸν περιλάμπειν καὶ τὸν αἶρα, καὶ ὁμοῦ πάσῃ τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσῃ συμπαρεκτείνεσθαι. Ὁ γὰρ κατὰ πᾶν μέρος τοῦ οὐρανοῦ γίνονται, καὶ ἀνατέλλοντες καὶ δούμενοι καὶ τὸ μέσον ἐπέχοντες, ἵσται πανταχόθεν τοῖς ἀνθρώποις προφαίνονται, ὅπερ ἀπό-

66 Psal. cxxxv, 8, 9. 67 Gen. i, 16.

(47) Reg. sextus ποταπῶν ἀποτελεσματικῆ.

(48) Τοῦ πνίγους. Et hic in margine Regii primi inveniantur illa, τοῦ πνίγους τοῦ καύματος. Πνιγὸς γὰρ ὁ κλάβανος. Ἐντεῦθεν καὶ πεπνιγμένη ὄρνις, ἢ ἐν κλάβανῳ ἐπιτηθέσα. Πνίγους, id est, avis. Nam clibanus est pignus. Hinc etiam avis, quae in clibano tota est, avuisse dicitur.

(49) Ὁς Ἐβραῖοι τὸ σα τὰν·. Legenotas Durci et

mediocritatem ad hiemem nos citra noxam deducit, sole videlicet rursus ab aequiloniis regionibus ad austrinas remeante. Haec ipsae, quae solis motum sequuntur, temporum vicissitudines, vitam nostram moderantur. Sint, inquit, et in dies, non ut dies conficiant, sed ut diebus praesint. Dies enim et nox luminarium ortum antecesserunt. Ipsium enim nobis psalmus declarat, in quo dicitur: *Posuit solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis* 66. Quomodo igitur soli diei obtinet potestatem? Quia lucem in seipso circumferens, ubi tandem horizontem nostrum fuerit praetergressus, dissolutis fugatisque tenebris diem affert. Quamobrem non erraverit, qui diem ita definit, ut aereis esse dicat a sole illuminatum, aut temporis mensuram, quo sol super terram in nostro hemisphaerio commoratur. Sed et in annos soli et luna ordinati sunt. Luna quidem postquam duodecim annos perfecit cursum, annum praegit: nisi quod mense intercalari saepe opus est ad accuratum tempore concursum, velut antiquitus Hebraei, et Graecorum vetustissimi annum metebantur. Annus autem solaris, reditus est solis ex eodem signo in idem signum per proprium motum.

μηνὸς ἐμβολίμου δεῖται· πολλάκις πρὸς τὴν ἀκριθεῖ τὸν ἐνιαυτὸν ἦγον καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀρχαῖότατοι. ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν οἰκίαν κίνησιν τοῦ ἡλίου

9. Et fecit Deus duo luminaria magna 67. Cum magnum modo absolutam habeat intelligentiam, veluti magnum est caelum, magna est terra, magnum est mare: modo vero, quod vulgo fit, ad alterum referri solet: exempli causa, magnum equus, aut magnus bos: non enim ob amplam corporeae molis quantitatem, sed ob institutum cum similibus comparisonem, testimonium magnitudinis consequuntur: quomodo igitur magni significationem accipimus? Utrum quemadmodum formicam aut aliud quodvis animal suapte natura parvum, magnum appellamus, ob factam cum aliis ejusdem generis comparisonem, molem solito majorem testificantem? an nunc magnum accipiendum est, ita ut in propria luminarium constitutione aenatura magnitudo appareat? Ego equidem sic sentio. Non 59 enim quia haec luminaria majora sunt minoribus stellis, ob id magna sunt: sed quia tantum habent ambitum, ut diffusus ab ipsis splendor caelo et aeri illustrando scitis sit, seque simul ad omnem terram et mare extendat. Quae sane in quacunque celli parte fuerint, dum et oriuntur, et occidunt, et medium occupant, un-

Morelli.

(50) Ita Regii quintus et sextus. Abest μεγάλη ab editis et a multis mss. Ibidem editio Basil. cum sex mss. τὰ δὲ. Editio Paris. τὸ δὲ. Statim mss. plerique omnes ὁ βόως μέγας. Editi βόως ὁ μέγας.

(51) Codices aliquot cum editis πῶς τοίνυν. Duo mss. πῶς νῦν. Reg. tertius πῶς νῦν. Ibidem Reg. sextus ἔνοιαν ἐκλήροθησα.

diq̄e ab hominibus aequalia conspiciuntur, id quod immensam eorum magnitudinem aperte ostendit, quandoquidem terræ latitudinem nihil confert, quo ipsa aut maiora aut minora videantur. Nam ea quæ longe distant, minora quodammodo cernimus: ad quæ si propius accedimus, melius eorum comperimus magnitudinem. At soli propinquus est nemo, ab eo nemo remotior: sed ex æquali intervallo quibusvis quamcunque volueris terræ partem habitantibus obviam se offert. Argumento id fuerit, quod Indi juxta ac Britannii ipsum æqualem contuentur. Neque enim sol, dum occidit, magnitudinem suam erga eos qui orientales regiones incolunt, imminuit: neque oriens occidentis habitatoribus minor comparat: neque vero cum medium cælum attingit, in alteram partem immutat aspectum. Cave te decipiat species solis; neque quia cubitalis cernentibus esse videtur, hanc ipsi inesse magnitudinem putes. Contrari namque in maximis distantibus solet eorum quæ cernuntur magnitudo, quando quidem vis ipsa cernendi non potest loca interposita penetrare: sed velut in medio spatio absuntur, aut parva sui ipsius parte, ea quæ conspiciuntur attingit. Cum igitur visus noster parvus sit, tum in causa est cur ea quæ aspiciuntur, reputentur parva, sua ipsius affectione in res conspectas translata. Quare, si fallitur visus, fides nulla iudicio illius est adhibenda. Memineris porro tuorum ipsius affectuum, et a te ipso eorum quæ dicuntur habebis argumentum atque probationem. Si unquam ex magni montis cacumine campum ingentem simul et supinum conspexisti, quanta tibi visa sunt bonum juga? quanti et ipsi aratores? Annon quosdam formicarum imaginem tibi representarunt? Si vero et a specula ad vastum pelagus conversa oculos in mare conjecisti, quantæ tibi visæ sunt insulæ maximæ? quanta rursus tibi apparuit una navis oneraria et pragrandis, albis velis super cæruleum mare invecta? Nonne imaginem tibi exhibuit quavis columba minorem? Quia, ut dixi, visus in aere consumptus, exilis evadens, res oculis subjectas accurate apprehendere nequit. Quis et aspectus maximos montes profundis vallibus abruptos, rotundos et leves esse iudicat, cum sit ad solas eminentias intentus, nec conceva intermedia propter imbecillitatem ingredi queat. Sic neque corporum figuras quales sunt servat: sed quadrangulas turres teretes esse putat. Quare unde-

Α δειξεν ἔχει σαφῆ τῆς τοῦ μεγέθους περιουσίας, τῷ μὲν αὐτοῦ ἐπισπαινεῖν τὸ πλάτος τῆς γῆς πρὸς τὸ μείζονας δοκεῖν ἢ ἀπείκων εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ πόρρωθεν ἀφαστώτα μικρότερα πῶς ὀρώμεν οἷς δ' ἂν μάλλον ἐγγίσταμεν, μάλλον αὐτῶν τὸ μέγεθος ἐξευρίσκομεν. Τῷ δὲ ἥλιω οὐδεὶς ἐστὶν ἐγγυτέρω καὶ οὐδεὶς πόρρωτέρω, ἀλλὰ ἀπ' Ἰσσοῦ τοῦ διασημωτοῦ τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς κατωκισμένους προσβάλλει. Σημεῖον δὲ, ὅτι καὶ Ἰνδοὶ καὶ Βρεττανῶν τὸν ἴσον (52) βλέπουσιν. Οὕτε γὰρ τοῖς τῆν ἕσαν οἰκοῖσι καταδύμενος τοῦ μεγέθους ὕψις, οὕτε τοῖς πρὸς ἑσμάς κατωκισμένους ἀνατέλλον ἑλάτων φαίνεται: οὕτε μὲν ἐν τῷ μεσουρανήματι γινόμενος, τῆς ἐσ' ἐκείτερα (53) ἕψως παραλλάττει. Μὴ ἐξαπατάτω σε τὸ φαινόμενον μηδ' ὅτι πηχυαὸς τοῖς ὀρώσι δοκεῖ, τοσοῦτον αὐτὸν εἶναι λογίζῃ. Συναιρεῖσθαι γὰρ πέφυκεν ἐν τοῖς μεγέθοις διασημῶσι τὰ μεγέθη τῶν ὀρωμένων, τῆς ὁρατικῆς δυνάμεως οὐκ ἐξικνουμένης (54) τὸν μεταξὺ τόπον διαπερῆν, ἀλλ' οἰοεὶ ἐνδαπανωμένης τῷ μέσῳ, καὶ κατ' ὄλιγον αὐτῆς μέρος προσβαλλούσης τοῖς ὀρατοῖς. Μικρὰ τὸν ἢ ἕψως ἡμῶν γινόμενη, μικρὰ ἐποίησε νομίζεσθαι τὰ ὀρωμένα, τὸ οἰκεῖον πάθος τοῖς ὀρατοῖς ἐπιφέρουσα. Ὅστε ἐ φεύδεται (55) ἡ ἕψως, ἀπιστοῦν τὸ χριτέριον. Ἰπομνήσθητι δὲ τῶν οἰκεῖων παθῶν, καὶ παρὰ σεαυτοῦ ἔξεις τῶν λεγομένων τῆν πίστιν. Εἰ ποτε ἀπὸ ἀκρωριας μεγάλης πῆδον εἶδες πολὺ τε καὶ ὕπτιον, ἥλιχα μὲν σοι τῶν βοῶν (56) κατεφάνη τὰ ζεύγη, πηλικοὶ δὲ οἱ ἀροτῆρες αὐτοί; Εἰ μὴ μυρμηκῶν τινὰ σοι παρέσχον φαντασίαν; Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ σκοπιάς ἐπὶ μέγα πέλαιος τετραμμένης τῆ θαλάσσης τὰς ἕψως ἐπέβαλες, ἥλιχα μὲν σοι εἶδον εἶναι τῶν νήσων αἱ μέγιστα (57); πηλῆχη δὲ σοι κατεφάνη μία τῶν μυριοτόρων ὀλικῶν λευκαῖς ἰστίαις ὑπὲρ κυανῆς κομμομένη θαλάσσης; Εἰ μὴ πάσης περιστερῶς μικροτέρου σοι παρέσχον (58) τὴν φαντασίαν; Δούτι, καθάπερ ἔφην, ἐνδαπανηθεῖσα τῷ ἀέρι ἡ ἕψως, ἐξέτλος γινόμενη, πρὸς τὴν ἀκριθεὶς κατὰληψιν τῶν ὀρωμένων οὐκ ἐφαρκεῖ. Ἦδὲ δὲ που καὶ τῶν ὀρῶν τὰ μέγιστα, βαθεῖαις φάραγμα ἐκτεταγμένα (59), περιφεροὶ καὶ λεῖα ἡ ἕψως εἶναι φησι, ταῖς ἔξωταις προσβάλλουσα μόναις, ταῖς δὲ μεταξὺ κοιλότησιν ἐμῆθαι δὲ ἀνάγαι μὴ δυναμένη. Οὕτως οὐδὲ τὰ σχήματα τῶν σωμάτων ὅποιά ἐστι διασώζει (60): ἀλλὰ περιφερεῖς οἶεται εἶναι τοῖς τετραγῶνους τῶν πύργων. Ὅστε πανταχόθεν ὄλγον, ὅτι ἐν ταῖς μέγισταις ἀποστάσεσι οὐκ ἐναβθρον. ἀλλὰ συγκεχυμένην τῶν σωμάτων λαμβάνει τῆν (61) εἰκασίαν.

(52) Editi cum Regiis tertio et quinto τὸν ἴσον. Colb. secundus τὸν ἥλιω ἴσον. Regii sextus et octavus τὸ ἴσον, *æqualiter*, bona lectio.

(53) Τῆς ἐσ' ἐκείτερα. Rursus librarius idem ad marginem ejusdem Regii primi codicis πρὸς τὴ ἀνατολήν καὶ πρὸς δύσιν, *tam ad orientem, quam ad occidentem*. Ibidem sex mss. παραλλάττει. Editi καλλάττει.

(54) Ita editio Basil. cum sex mss. et cum Bodl. Editio Paris. οὐκ ἐξικνουμένης. Colb. primus secundis curis οὐ κατεργωμένης.

(55) Codex Combef. cum aliis quinque mss. ὥστε φεύδεται. Editi cum Colb. secundo ὥστε ἐ φεύδεται.

(56) Ita sex mss. Illud, τῶν βοῶν, deest in utra-

que editione Basil. et Paris. Aliquantum post duo mss. σοὶ παρέσχοντο.

(57) Codex Combef. cum aliis tribus mss. μέγιστα. Editi cum Colb. secundo μέγιστα. Ibidem editio Paris. πηλῆχη δὲ. Editio nostra Basil. πηλῆχη, bene.

(58) Reg. primus παρέσχον. Nec ita multo post quinque mss. ἐξέτλος γινόμενη. Editi γενομένη.

(59) Sic Regii primus, tertius, quintus et sextus cum duobus Colbertinis. Reg. octavus ἐντετραγῶνους. Editi gravi mendu ἐκτετραγῶνους. Paulo post Reg. quintus ἐξωταις προσβάλλουσα.

(60) Colb. secundus τῆ αἰσθήσει διασώζει, *per sensum observat*.

(61) Colb. primus τοιμάτων ἔχει τῆν.

Μέγας οὖν ὁ φωστῆρ, κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν, καὶ ἀπειροπλασίω του φαινομένου.

10. Κάκεινο δὲ σοι ἐναργὲς ἔστω τοῦ μεγέθους σημεῖον. Ἀπείρων ὄντων τῶ πλῆθος τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, τὸ παρ' αὐτῶν συνεραιζόμενον φῶς οὐκ ἐξαρκεῖ τῆς νυκτὸς τὴν κατήφειαν διαλύσαι. Μόνος δὲ οὗτος, ὑπερφανὲς τοῦ ὀρίζοντος, μᾶλλον δὲ ἔτι καὶ προσδοκώμενος, πρὶν καὶ ὑπερσεῖν (62) ὄλωσ τῆς γῆς, ἠφάνισεν μὲν τὸ σκότος, ὑπερηύγασε δὲ τοὺς ἀστέρας, καὶ πεπηγῶτα τέως καὶ συμπεπιλημένον τὸν περὶ γῆν ἀέρα κατέτρυξε καὶ διέτρυξε. Ὅθεν καὶ ἄνεμος ἐβωλοῖ καὶ ὄροσος ἐν αἰθρᾷ τὴν γῆν περιζέβουσι. Τοσαύτην δὲ ὄσαν τὴν γῆν πῶς ἂν ἠδυνήθη ἐν μιᾷ καιρῷ ῥοπή τὴν πᾶσαν καταφωτίζειν, εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλου τοῦ κύκλου (63) τὴν αὐγὴν ἐπέφραϊ; Ἐναυθά μοι τὴν σοφίαν τοῦ τεχνίτου κατὰμαθε, πῶς τῶ διαστήματι τοῦτο σύμμετρον ἔδωκεν αὐτῶ τὴν θερμότητα. Τοσοῦτον γάρ ἐστιν αὐτοῦ τὸ πυρῶδες, ὡς μήτε δι' ὑπερβολὴν καταφλέξει τὴν γῆν, μήτε διὰ τὴν ἑλλειψίν καταψυγμένην αὐτὴν καὶ ἄγονον ἀπολιπτῖν. Ἀδελφὰ δὲ τοῖς εἰρημέμοις καὶ τὰ περὶ τῆς σελήνης νοεῖσθε. Μέγα γὰρ καὶ τὸ ταύτης σῶμα, καὶ φανώτατον γε μετὰ τῶν ἡλίων. Οὐκ ἀεὶ μέντοι ὁρατὸν αὐτῆς διαμένει τὸ μέγεθος· ἀλλὰ νῦν μὲν ἀπηρητισμένη τῶ κύκλῳ, νῦν δὲ ἑλλειπούσα (64) καὶ μειουμένη φαίνεται, καθ' ἕτερον ἑαυτῆς μέρος προδικνούσα τὸ λεπτόν. Ἄλλω μὲν γὰρ μέρει ἐναίχεται αὐξομένη, ἄλλο δὲ μέρος αὐτῆς ἐν τῷ καιρῷ τῆς λήξεως ἀπορῥύπεται. Λόγος δὲ τις ἀβήρτος τοῦ σοφοῦ δημιουργοῦ τῆς ποικίλης ταύτης ἐναλλαγῆς τῶν σχημάτων. Ἢ γὰρ ὥστε ἤμιν ὑπόδειγμα ἐναργὲς παρέχεται (65) τῆς ἡμετέρας φύσεως· οὐδὲν μόνιμον τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πρόεισι εἰς τὸ τέλος, τὰ δὲ πρὸς τὴν οὐκείαν ἀκμὴν φθάσαντα καὶ τὸ ἀκρότατον μέτρον ἑαυτῶν αὐξηθέντα, πάλιν ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεισι φθίνει τε καὶ διάλλεται, καὶ μειουμένα καθαιρέται. Ὅστε ἐκ τοῦ κατὰ τὴν σελήνην θεάματος παιδεύεσθαι ἡμᾶς τὰ ἡμέτερα, καὶ τῆς ταχέως τῶν ἀνθρωπίνων περιτροπῆς λαμβάνοντας ἔνοιαν, μὴ μέγα φρονεῖν ταῖς εὐημερίαις τοῦ βίου, καὶ ἐπαύλλεσθαι δυναστείαις, μὴ ἐπαυρεσθαι πλοῦτου ἀδολότητι, περιφρονεῖν τῆς σαρκὸς περὶ ἣν ἡ ἀλλοίωσις, ἐπιμελεῖσθαι δὲ τῆς ψυχῆς ἧς τὸ ἀγαθὸν ἔστιν ἀκίνητον. Εἰ δὲ λυπεῖ σε ἡ σελήνη ταῖς κατὰ μικρὸν ὑφαιρέσεισι τὸ φέγγος ἐξαναλοκώσα· λυπεῖται σε πλεον ψυχῆ ἀρετῆ κτησαμένη (66), καὶ διὰ ἀπροσεφίας τὸ καλὸν ἀφανίζουσα, καὶ μηδέποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς διαθέσεως μένουσα, ἀλλὰ πικρὰ τρεπομένη καὶ μεταβαλλομένη

A libet constat, in maximis intervallis non perfectam, sed confusam corporum effluem apprehendi. Magnum igitur est luminare, juxta Scripturæ testimonium, ac infinito majus quam apparet.

60 10. Sed et illud tibi evidens sit magnitudinis signum. Quamvis innumera sit in cælo stellarum multitudo; collectum ipsarum lumen ad noctis tristitiam dissolvendam non sufficit. At solum illud luminare, simul ut super horizontem apparet, imo dum adhuc exspectatur, priusquam etiam omnino supra terram emineat, et tenebras dissipat, et stellarum splendore superat, et circumjacentem telluri aërem autem concretum et densatum liquefacit ac effundit. Unde et venti matutini et ros in sudo terram circumfluunt. Quomodo autem terram totam, cum tanta sit, uno temporis momento illustrare posset, nisi a magno orbe lumen emitteret? Illic discas, queso, opificis sapientiam, quomodo calorem ipsi contulit tanto hic intervallo convenientem. Is est enim ipsius calor, ut neque propter defectum refrigeratam illam infecundamque relinquat. Jam germanum quiddam ac simile his quæ dicta sunt, de luna etiam intelligitur. Est enim et corpus ipsius magnum, et post solem sane splendissimum. Non tamen semper visibilis permanet ipsius magnitudo: sed nunc quidem in suo circulo absoluta, nunc vero deficiens atque imminuta conspicitur, et altera sui parte defectum ostendit. Et enim dum crescit, altera parte obumbratur: altera vero illius pars tempore decrementi occultatur. Porro sapienti opifici in hac varii figurarum permutatione non defuit arcana quedam ratio. Aut enim id fit, ut nobis nostræ naturæ perspicuum exemplum præbeat, scilicet nihil humani stabile esse: sed alia quidem quæ non existebant, ad perfectionem perducuntur: alia vero ad proprium vigorem progressa, summumque mensuræ ipsorum incrementum adeptæ, iterum paulatim decrescendo corrumpuntur, dissolvuntur, et imminuta destrui. Quare ex lunæ aspectu nos nostra erudimur, ut celerem rerum humanarum mutationem percipientes, ob vitæ felicitatem non nimium nobis arrogemus, neque in potentia gloriemur, neque divitiarum incerto attollamur, sed carnem quæ minuitur, aspernemur, animam vero cujus immotum est bonum, euremus. Quod si luna dum splendorem paulatim decrescendo absumit, tibi tristitiam creat: dolore te majore afficiat anima, quæ, postquam virtutem assecuta est, bonum amittit ob negligentiam, et nunquam in eadem persistit affectione, sed frequenter ob animi

(62) Reg. quintus πρὶν καὶ ὑπερσεῖν. Colb. prius κατὰ ὑποσχεῖν. Editi cum aliquibus mss. καὶ ὑπερσεῖν. Et paulo post Colb. secundus συμπεπιληγῶτα.

(63) Codices non pauci τοῦ κύκλου. Desideratur articulus in excusis. Infra mss. multi τὴν γῆν. Abest articulus ab editis. Subinde codices duo καταλείπιν. Statim permittit mss. τῆς σελήνης. Deest articulus in excusis.

(64) Colb. primus ἑλλειπούσα. Statim duo mss. αὐτῆς μέρος. Ibidem Reg. quintus cum aliis duobus mss. προδικνούσα. Editi cum Reg. tert o-περιζέκνωσα. Mox Reg. sextus οκιάζεται αὐξανόμενη.

(65) Colb. primus παρασεῖν. Infra Reg. primus ἀφαιρέσει φθίνει.

(66) Colb. secundus μὴ κτησαμένη. Aut nihil, uti parum refert, addas an detrahas negationem.

inconstantiam vertitur ac mutatur. Vere enim, ut dictum est, *Stulus sicut luna mutatur*⁸⁸. Quin etiam ad animalia constituenda, et ad res cæteras quæ ex terra nascuntur perlicendas, lunæ mutationem non parum conducere arbitror. Aliter enim ea de-cresecunt, aliter eadem crescentes afficiuntur corpora. Nunc quidem, ea desinente, rara sunt et varia: nunc vero, augescente et ad plenitudinem festinante, etiam ipsa rursus replentur; propterea quod humorem quemdam calori immistum, qui ad partes usque interiores pervenit, latenter **61** immittit. Id declarant tum ii, qui sub luna dormiunt, copioso humore capitis eorum capacitates implente: tum carnes recens necatæ, dum cito permutantur lunæ defluvio: tum animalium cerebrum, et marlinorum animalium humidissima, et arborum medullæ. Quæ sæpe omnia mutatione sua commutare non possunt, nisi, juxta Scripturæ testimonium, ei inesset quidpiam ingens, ac viribus præpollens.

11. Sed et quæ aeri accidunt affectiones, cum lunæ mutationibus consentiunt, velut testantur nobis et repentine perturbaciones, quæ dum nascitur luna, nubibus exagitatis ac sibi invicem occurrentibus, sæpe post tranquillitatem ventorumque silentium exoriuntur: item, euriporum refluxus; ac maris, quod vocatur Oceanus, æstus reciproci, quos repererunt accolæ conversionibus lunæ ordinate respondere. Nam euripi inter reliquas lunæ figuras effluunt in utramque partem: sed ortus ipsius temporis, ne brevissimo quidem momento quiescent, sed in agitatione, atque in continua libratione perseverant, donec rursus apparet huic reciprocatæ ordinarum aliquem dederit Occiduum autem mare æstibus reciprocis obnoxium est, nunc quidem revertens, nunc vero restagnans: quasi retrorsum subtraheretur lunæ respirationibus, ac iterum ipsius expirationibus ad propriam mensuram impelleretur. Hæc a me dicta sunt, ut lunarium demonstraretur magnitudo, utque constaret in verbis divinitus inspiratis ne ullam quidem syllabam esse otiosam: quamquam fere nihil eorum quæ momenti alicujus sunt ac principaliora, oratio nostra attigit: plura namque de magnitudine, deque distantiis solis ac lunæ ratiocinando excogitare poterit, qui vim et virtutem eorum haud perfunctorio expendit. Itaque ingenue accusanda est nostra ipsorum imbecillitas, ne quis officina maxima nostris ver-

Α δὲ τὸ τῆς γνώμης ἀνδρῶν. Τῷ οὖν γὰρ, κατὰ τὸ εἰρημένον, Ὁ ἄρχων ὡς σε. λίγη ἀλλοιοῦται. Οἱ μὲν δὲ καὶ τῆ τῶν ζῶων κατασκευῆ, καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἀπὸ γῆς φουμένους, μὴ μικρὰν ὑπάρχειν ἐκ τῆς κατὰ τὴν αἰλήνην μεταβολῆς τὴν συνέλειαν. Ἄλλως γὰρ διατίθεται μετουμένη αὐτῆς, καὶ ἄλλως αὐξομένης τὰ σώματα· νῦν μὲν λιγούσης ἀραιὰ γιγνόμενα καὶ κενὰ, νῦν δὲ αὐξομένης καὶ πρὸς τὸ πλῆρες ἐπειγομένης καὶ αὐτὰ πάλιν (67) ἀναπληρούμενα· διότι ὑγρότητα τινα θερμότητα κεκραμένην ἐπὶ τῆ βάθος φθάνουσαν λελθούτως ἐντῆσι. Δηλοῦσι δὲ οἱ καθυδόντες ἐπὶ αἰλήνης, ὑγρότητος περισσῆς τὰς τῆς κερατῆς εὐρυχωρίας πληρούμενοι· καὶ τὰ νεοσφαγῆ τῶν κρεῶν ταχὺ τρεπόμενα τῆ προσβολῆ τῆς αἰλήνης· καὶ ζῶων ἐγκέφαλοι, καὶ τῶν θαλαττίων τὰ ὑγρότητα, καὶ αἱ τῶν δένδρων ἐντερῶνα. Ἄ πάντα οὐκ ἂν ἐξήρχεσε τῆ ἐαυτῆς ἀλλοιώσει συμμαθησῶν, εἰ μὴ ὑπερφύσει τι ἦν καὶ ὑπερέχον δυνάμει κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν.

11. Καὶ τὰ περὶ τὸν αἶρα δὲ πάθη ταῖς μεταβολαῖς ταύτης συνδιατίθεται, ὡς μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ τε κατὰ τὴν νοσηρίαν πολλάκις ἀπὸ γαλήνης καὶ νηνεμίας αἰφνίδιοι ταραχαί, νεφῶν κλονουμένων καὶ συμπιπτόνων ἀλλήλοισι, καὶ αἱ περὶ τοὺς εὐρίπους παλίρροιοι, καὶ ἡ περὶ τὸν (68) λεγόμενον ὠκεανὸν ἀμπωτίς, ἦν κατὰ περιόδους τῆς αἰλήνης τεταγμένως ἐπομένην ἐξέφυρον οἱ προσοικοῦντες. Οἱ μὲν γὰρ εὐριποὶ μεταβρέουσιν ἐφ' ἑκάτερα κατὰ τὰ λοιπὰ σχήματα τῆς αἰλήνης· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως (69) οὐδὲ τὸ βραχυτάτον ἀτρεμοῦσιν, ἀλλ' ἐν σάλῳ καὶ ταλαντώσει διηγεῖται καθεστῆχασιν, ἕως ἂν, ἐκφανείσῃ πάλιν, ἀκολουθίαν τινὰ τῆ παλίρροιοῦ παράσχηται. Ἡ δὲ ἐσπερία θάλασσα τὰς ἀμπωτίς ὑφίσταται, νῦν μὲν ὑπονοστοῦσα (70), πάλιν δὲ ἐπικλύουσα, ὥστερ ἀναπνοαῖς τῆς αἰλήνης ὑπελκωμένη πρὸς τὸ ὄπισθον, καὶ πάλιν ταῖς ἀπ' αὐτῆς ἵκνουσας, εἰς τὸ οἰκίον μέτρον προωθουμένη. Ταῦτά μοι εἰρηται πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ κατὰ τοὺς φωστῆρας μεγέθους, καὶ σύστασιν τοῦ μὲν καὶ μέχρι συλλαβῆς ἀργῶν τε εἶναι τῶν θεοπευστῶν βημάτων· καίτοι γε οὐδὲν ἦφατο σχεδὸν τὸν καιρίων ὁ λόγος· πολλὰ γὰρ περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἤλιου καὶ αἰλήνης ἔστιν ἐξευρεῖν τοῖς λογισμοῖς τὸν μὴ παρέρρωσ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν καὶ τὰς δυνάμεις ἐπεσκαμμένον. Δ' Εὐγνώμωνός οὖν δεῖ κατηγορεῖν ἡμᾶς (71) τῆς ἐαυτῶν ἀθελείας, ἵνα μὴ τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ μετρήται (72) τῶν δημιουργημάτων τὰ μέγιστα, ἀλλὰ ἐξ ὀλίγων

⁸⁸ Eccli. xxvii, 12.

(67) Duo mss. καὶ ταῦτα πάλιν. Infra Reg. quinque εὐρυχωρίας πληρούμενης.

(68) Illa, καὶ ἡ περὶ τὸν, etc., sic explicat idem ille cuius iam mentionem fecimus librarius: τικτομένης γὰρ τῆς αἰλήνης, ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τοῦ ὠκεανῶ ἀποβίσταται τὸ κύμα, καὶ ἡ γῆ φαίνεται (sic, pro φαίνεται). Cum enim luna parit, in illo oceani loco separat undam, et terra apparet.

(69) Editio Paris. γενέσεως αὐτῆς. Deest αὐτῆς in editioe Basil. et in multis mss. Mox Reg. ἕκτιστος σάλλω καὶ ταραχῆ διηγεῖται. Illud, τὸ ἀναπνοῦται, interpretatur laudatus jam librarius per vocem κινῆσαι.

(70) Duo mss. ἀπνοστοῦσα. Statim codices aliqui ὥστερ ἀναπνοαῖς. Alii quidam mss. eum editis ἀναπνοαῖς. Subinde editio Basil., Cotsl. uterque et alii quinque mss. ἐπικλύουσα. Editio Paris. ἐκπνοαῖς. Hæc lunæ respiratio philosophis nostri temporis non placet. Putant quidem æstus reciprocatorem a luna tanquam a causa pendere: sed rem longe aliter explicant. Possunt eorum libri a curiosis legi.

(71) Editio Basil. cum Bodl. et cum multis aliis mss. κατηγορεῖν ἡμᾶς. Editio Paris. per oscitantium (τυρογραφίον) ἡμᾶς.

(72) Ita mss. et utraque nostra editio. Quare non

τῶν εἰρημένων παρ' ἑαυτοῖς ἀναλογίζεσθαι, πόσα τινά ἐστι καὶ πηλικά τὰ παρεθέντα. Μὴ τοίνυν μηδὲ σελήνην ὀφθαλμῷ μετρήσης, ἀλλὰ λογιζομῶ, ὅς πολλῶν τῶν ὀφθαλμῶν ἀκριβέστερός ἐστι πρὸς ἀληθείας εὐρεσιον. Μύθοι τινες καταγαλλιστοὶ ὑπὸ γραβιῶν κωθνωζομένου παραληρούμενοι πανταχοῦ διεδίδθησαν, ὅτι μαγναεῖαι τισὶ τῆς οἰκίας Ἑθρας ἀποικηθεῖσα σελήνη πρὸς γῆν καταφέρεται. Πῶς μὲν οὖν κινήσει γοήτων ἐπασιδῆ, ἣν αὐτὸς ἐθεμελίωσεν ὁ Ὑψιστος; Ποῶς δ' ἂν καὶ τόπος κατασπασθεῖσαν αὐτὴν ὑπεδέξατο; Βούλει ἀπὸ μικρῶν τεκμηρίων λαβεῖν τοῦ μεγέθους αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν; Αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην πόλεις πλείστον ἀλλήλων ἀπικρισμέναί ταις κατὰ τὴν ἀνατολὴν τετραμμέναίς βυμοτομίαις ἐξίσου πᾶσαι τὸ σεληναῖον φῶς ὑποδέχονται. Αἷς εἰ μὴ πάσαις ἀντιπρόσωποις ἦν, τοῖς μὲν ἐπ' εὐθείας τῶν στενωπῶν πάντως ἂν κατεφώτιζαν, τοῖς δὲ τὸ πλάτος αὐτῆς ὑπερπίπτοντας ἐγκεκλιμέναις ἂν ταις αὐγαῖς ἐπὶ τὰ πλάγια παραφερομένας προσέβαλλον (73). Ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν λύχνων ἔστιν ἰδεῖν κατὰ τοὺς οἴκους γινόμενον. Ἐπειδὴν πλείους περιστοιχίζονται αὐτῶν, ἢ μὲν τοῦ κατ' εὐθείαν ἐστῶτος οἰκία πρὸς τὸ ὄρθιον ἀποτίσνεται, αἱ δὲ λοιπαὶ κατ' ἑκάτερον μέρος ἐκλήκτουσιν (74). Ὅστε, εἰ μὴ ἀπλετόν τι ἦν καὶ ὑπερχον μέγεθος τὸ σεληναῖον σῶμα, οὐκ ἂν ὁμοίως ἀντιπαρετίετο πᾶσιν. Ὅμοίως γὰρ αὐτῆς ἀπὸ τῶν λογιζομένων τόπων ἀνατελλούσης οἱ τε προσοκύντες τῇ κατεψυγμένῃ καὶ ὑπὸ (75) τῆς περιτοφῆς τῆς ἀρκτου κείμενοι μεταλαμβάνουσι, καὶ οἱ κατὰ τὰ κοίλα τῆς μεσημβρίας τῆς διακεκαυμένης γείτονες οἱς πᾶσι κατὰ τὸ πλάτος ἀντιπαρήκουσα, σαφεστάτως τὴν μαρτυρίαν τοῦ μεγέθους παρέχουσι. Τίς οὖν ἀντιρεῖ μὴ οὐχὶ παμμέγεθες αὐτῆς εἶναι τὸ σῶμα, τὸ τηλικούτους ὄμοῦ καὶ τοσοῦτος διαστήματιν ἐξισώμενον; Καὶ τὰ μὲν περὶ μεγεθῶν ἡλίου καὶ σελήνης ἐπὶ τοσοῦτον. Ἡμῖν δὲ ὁ χαρισάμενος διάνοιαν ἐκ τῶν μικροτάτων τῆς κτίσεως τὴν μεγάλην τοῦ τεχνίτου σοφίαν (76) καταμνήσθαι, παράσχου καὶ ἐκ τῶν μεγάλων μεζόνων λαμβάνει τὰς ἐνοίας τοῦ κτίσαντος. Καίτοι γε συγκρίσει τοῦ ποιητοῦ ἡλίου καὶ σελήνης ἐμπόδιος καὶ μύρμηκος ἐπέχουσι λόγον (77). Οὐ γὰρ ἐστὶν ὄξιν τοῦ μεγέθους τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἐκ τούτων λαβεῖν τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ μικρὰς τισὶ καὶ ἀμυδραῖς ἐμφάσει δι' αὐτῶν προδιδασθῆναι (78), ὡσπάρ καὶ δι' ἑκάστου τῶν μικροτάτων ἐν ζωῆς ἢ ἐν βοτάνῃ. Ἀρξασθόμενοι τοῖς εἰρημένους· ἐγὼ μὲν εὐχαριστήσας τῷ τῆν μικρῶν μοι ταύτην διακονίαν τοῦ λόγου χαρισάμεν, ὑμεῖς δὲ τῷ διατρέφοντι ὑμᾶς ταῖς πνευματικαῖς τροφαῖς, ὅς καὶ νῦν ὑμᾶς ὅσον κριθῶν τινὲ ἀρετῆ τῇ εὐταλεῖα τῆς ἡμετέρας φωνῆς διέθροψε· καὶ διατρέφου γο εἰς ἀεὶ, κατὰ τὴν ἀναλο-

A his metiatur : sed ex paucis quæ retulimus, quot et quanta sint ea quæ ommissa fuere, apud vos reputare debetis. Ne igitur oculo lunam metiare, sed ratione, quæ ad inveniendam veritatem oculis longe accuratior est ac certior. Ridelicet quædam fabulæ ab aeniculis temulentis insipienter confectæ, ubique pervulgatæ sunt, quod luna incantationibus quibusdam ex propria sede emota, ad terram deferatur. Quouido ergo præstigiatorum incantamentum eam emovebit, quam ipse Altissimus fundavit? Quisnam vero locus detractam ipsam suscipere potuisset? Vis ex exiguis indicibus magnitudinem illius comprehendam habere? Urbes orbis terrarum, quam longissimo licet inter se distat intervallo, ex æquo omnes in iis qui orienti obversi sunt vicis, lunare lumen excipiunt. Quibus omnibus nisi oppositam faciem haberet, angipostis quidem recta ipsi respondentes omnino illustraret; in eos vero 62 qui latitudinem ipsius excedunt, inclinatos radios in obliqua delapsos immitteret. Id quod etiam ex accensis in domibus lucernis observare licet. Nam cum plures circumsteterint ipsam lucernam, umbra ejus qui directo stat, in directum porrigitur, reliquæ vero in utramque declinant partem. Quare, nisi corpus lunare esset immensum quiddam et prægrande, non utique et omnes similiter extendere se posset. Enim vero qui et zonam rigentem accolunt, et sub orbe siti sunt conversionibus, et juxta meridiem cava vicini sunt zonæ torridæ, hi luna ab æquinotialibus locis oriente pariter fruuntur: ad quos omnes secundum latitudinem ex adverso accedentes, magnitudinis suæ testimonium manifestissimum præbet. Quis igitur inficis ierit maximum esse ipsius corpus, cum tot ac tantis simul distantibus adæquetur? Et quidem de solis ac lune magnitudine hactenus. Cæterum qui eam intelligentiam tribuit, ut ex minimis rebus creatis magnam optificis sapientiam condisceremus, tribuat etiam ut ex magnis majora de creatore sentiamus concipiamusque. Quamquam conditoris comparatione, sol et luna culicis ac formicæ rationem obtinent. Notio aiquidem quæ Dei universorum magnitudinæ digna sit, ex iis desumi non potest: sed ex parvis quibusdam et tenuibus indicibus per ipsa quemadmodum et per singula minutissima animalia, aut etiam per minutissimas herbas incitamus. His quæ dicta fuere, simus contenti. Ego quidem gratias ago ei, qui exiguam hanc verbi administrationem mihi impertivit; vos vero gratas persolvatis ei qui vos spiritualibus nutrit alimentis, qui etiam nunc vos vocis meæ exilitate tanquam hordeacco quodam pane nutri-

scanti sumus Ducem, qui ait legi oportere metρῆσαι. Vult rursus vir doctissimus legi hic debere ἀναλογισθε, non ἀναλογισασθε, ut in vulgatis habetur. Sed nostri novem. nesc. neque ἀναλογισσθε, neque ἀναλογισασθε præferunt, sed ἀναλογίζεσθαι.

(73) Ita multi mss. At editi προσέβαλλον.

(74) Sex mss. ἐκλήκτουσιν. Editi ἐγκλήκτουσιν.

h. Septem mss. præter Combel ἀπλετόν τι. Alibi

τι ab editis.

(75) Editio Basil. cum quinque mss. καὶ ὑπὸ. Editio Paris. καὶ οἱ ὑπὸ.

(76) Ita novem mss. At editi μεγάλην τοῦ Θεοῦ σφραγ.

(77) Duo mss. ἔχουσι λόγον.

(78) Codices sex προσδιδασθῆναι Editi cum alijs tribus mss. προδιδασθῆναι.

vit. Et utinam aliat semper, juxta fidei portionem largiens vobis Spiritus manifestationem ** in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in secula seculorum. Amen.

HOMILIA VII.

De reptilibus.

1. Et dixit Deus : *Producat aquæ reptilia animalium viventium juxta genus, et volatilia volantia secundum firmamentum cæli juxta genus* ** . Post luminarium creatorem mox aquæ etiam replentur animalibus, ut et hæc portio exornaretur. Acceperat enim terra ex propriis germinibus ornatam, cælum quoque acceperat stellarum flores, ac veluti geminorum oculorum conjecto, magnorum scilicet luminarium conjugatione, fuerat adoratum. Reliquum erat, ut aquis etiam suum tribueretur ornamentum. Venit præceptum, et statim fluvii donantur vi producendi, et singula stagna pariunt sua naturaliaque genera. Quin et mare omnimoda natalium genera parturietat : et ne ea quidem aqua quæ erit in lymosis ac cœnosis locis, permanebat otiosa : neque a fine in creatione proposito aberrabat. Nam certe ex ipsis abunde emergebant ranæ, muliones, culices. Quæ enim 63 etiamnum videntur, arguementum sunt præteritorum. Sic aqua omnis exsequi conditoris sui imperium festinabat : et quorum ne genera quidem ullus enumerare possit, horum statim vitam magna ac ineffabilis Dei potentia efficacem ac motu præditam reddidit, ubi primum aquæ per illud imperium ad generandum animal idoneæ effectæ sunt. *Producat aquæ reptilia animalium viventium*. Nunc primum animalium et sensus particeps animal creatur. Nam plantæ et arbores etiam si vivere dicantur, propterea quod facultatem quamdam qua nutriuntur augenturque, pariter habent ; non tamen animalia sunt, neque res animatæ. Eam ob causam, *Producat aquæ reptilia*. Natatile quodlibet, sive in superficie aquæ innatet, sive in fundo aquam secat, ad reptilium attinet utaturam, quippe quod per aquæ corpus sese trahat. Quanquam autem quædam ex aquatilibus, pedes habent, ac gradiuntur (maxime cum horum pleraque sint amphibia, velut phocæ, crocodili, fluviales equi, ranæ et cancri), attamen natatile locum præcipuum obtinet. Propterea, *Producat aquæ reptilia*. In his exiguis verbis quodnam omnissum est genus ? quid non comprehensum est in hoc officii præcepto ? Nonne ea quæ animal pariunt, comprehenduntur

** I Cor. xii, 7. ** Gen. i, 20, 21.

(79) Coisl. primus simpliciter *ὄμιλα ἐβδόμη*.
(80) Editi cum Colb. secundo *ἀστέρων*. At quinque mss. *ἀστρων*.

(81) Editio Paris. *ἀπεξέννυτο*. Editio Basil. *ἀπεξέννυτο*, utraque male. Regii tertius, quintus et sextus cum Coisl. primo *ἀπεξέννυτο*, ad verbum, *σεβάνται*, hoc est, *scatebant, abunde emergebant*. Regii vero quartus et octavus cum Colb. secundo *ἀπεξενόντο, animalia sebant, animabantur*. Possunt duæ utriusque lectiones ad arbitrium admitti.

Α γίαν τῆς πίστεως χαρίζομενος ὑμῖν τὴν φανερωσιν τοῦ Πνεύματος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

'OMILIA Z'.

Περὶ ἐραπειῶν (79).

1. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐραπεὰ ψυχῶν ζωσθῶν κατὰ γένος, καὶ κτεινὰ πετειμένα κατὰ τὸ στερῶμα τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος. Μετὰ τὴν τῶν φωστῆρων δημιουργίαν καὶ τὰ ὕδατα λοιπὴν πληροῦται ζώων, ὥστε καὶ ταύτην διακοσμηθῆναι τὴν λήξιν. Ἀπέλαθε μὲν γὰρ ἡ γῆ τὸν ἐκ τῶν οικείων βλαστημάτων κόσμον· ἀπέλαθε δὲ ὁ οὐρανὸς τῶν ἀστρων (80) τὰ ἀστέρα, καὶ οἶκει διδύμων ὀφθαλμῶν βολαῖς τῆ συζυγία τῶν μεγάλων φωστῆρων κατακοσμηθῆ. Λειπόμενον ἦν καὶ τοῖς ὕδασι τὸν οικεῖον κόσμον ἀποδοθῆναι. Ἦλθε πρόσταγμα, καὶ εὐθὺς καὶ ποταμοὶ ἐνεργοί, καὶ λίμναι γίνονται τῶν οικείων ἕκαστον αὐτῶν καὶ κατὰ φύσιν γενῶν. Καὶ ἡ θάλασσα τὰ παντοσπαστὰ γένη τῶν πλωτῶν ὠδίνε, καὶ οὐδὲ ὅσον ἐν λύσει καὶ τέλασσι τοῦ ὕδατος ἦν, οὐδὲ τοῦτο ἄργον, οὐδὲ ἄμοιρον τῆς κατὰ τὴν κτίσιν συντελείας ἀπέμεινε. Βάτραχοι γὰρ καὶ ἐμπέδες καὶ κώνωπες ἐξ αὐτῶν ἀπεξέννυτο (81) ὀδονοῦσι. Τὰ γὰρ ἔτι καὶ νῦν ὀρώμενα ἀπέδειξε ἐστὶ τῶν παρελθόντων. Ὅστω πᾶν ὕδωρ ἡπάγειτο τῷ δημιουργικῷ προτάγματι ὑπουργεῖν· καὶ ὡν οὐδ' ἂν τὰ γένη τις ἐξερθεύσασθαι δυνήθει, τούτων τὴν ζήτην εὐθὺς ἐνεργὸν καὶ κινουμένην ἀπέδειξε (82) ἡ μεγάλη καὶ ἀπαιτος τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁμοῦ τῷ προτάγματι τῆς πρὸς τὸ ζωογονεῖν ἐπιτηδεύοντος ἔγγνωμένης τοῖς ὕδασι. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐραπεὰ ψυχῶν ζωσθῶν. Νῦν πρῶτον ἐμφύχον καὶ ἀσθητικῶν μετέχον (83) ζῶων δημιουργεῖται. Φυτὰ γὰρ καὶ δένδρα, κἂν ζῆν λέγεται διὰ τὸ μετέχειν τῆς θρεπτικῆς καὶ αἰθητικῆς δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ζῶα, οὐδὲ ἐμφύχον. Τούτου γε ἕνεκα, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐραπεὰ. Πᾶν τὸ νηκτικόν, κἂν τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ ὕδατος ἐπινηχῆται, κἂν διὰ βάθους τέμνη τὸ ὕδωρ, τῆς τῶν ἐρηπτοικῶν ἐστὶ φύσεως, ἐπισυρόμενον τῷ τοῦ ὕδατος σώματι. Κἂν ὀπίσθοια δὲ καὶ πορευτικὰ ὑπάρχη τινὰ τῶν ἐνῶδρων (μάλιστά μὲν ἀμφίβια τὰ πολλὰ τούτων ἐστίν· οἷον ψίχαι, καὶ κροκοδείλοι, καὶ οἱ ποτάμιοι ἔκποι, καὶ βάτραχοι, καὶ καρκίνοι), ἀλλ' οὖν προηγούμενον ἔχει τὸ νηκτικόν. Διὰ τοῦτο, Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐραπεὰ. Ἐν τούτοις τοῖς μικροῖς ῥήμασι τί παρίηται (84) γένος ; τί οὐκ ἐμπειρηληπταὶ τῷ ποσστάγματι τῆς δημιουργίας ; Οὐ τὰ ζωο-

(82) Colices duo ἐπέδειξε. Subinde Reg. sextus cum Colb. primo τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ δύναμις. Nec ita multo post unus mss. ἔγγνωμένης τοῖς.

(83) Duo mss. μέτχον. Statim quatuor mss. ζῆν λέγεται. Editi cum uno mss. λέγεται. Paulo infra codex Bodl. oten ψίχαι καὶ δελφίνες καὶ νάρκαί καὶ οἱ ποτάμιοι, etc.

(84) Colb. sermibus τί οὐ παρέρται, inuitis ac reclamantibus tunc reliquis mss. tunc editis libris, in quibus deest οὐ.

κούντα, ὄν φῶκα καὶ δελφίνες καὶ νάρκαι, καὶ τὰ ἄλλα ὅμοια τοῖσι, τὰ σελάχη λεγόμενα· οὐ τὰ ὠστόκα, ἅπαν ἐστὶ πάντα σχεδὸν τῶν ἰχθύων τὰ γένη· οὐχ ὅσα λεπιδωτά, οὐχ ὅσα φολιδωτά (85), οὐχ οἷς ἐστὶ περὶ γίγα καὶ οἷς μὴ ἐστὶν· ἢ μὲν φωνὴ τοῦ προστάγματος μικρὰ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ φωνή, ἀλλὰ βοήθῃ κρότον καὶ ὄρητὸν τοῦ θελήματος· τὸ δὲ τῆς ἐν τῷ προστάγματι διανοίας πολὺν ἴσον ἔστιν, ὅσα καὶ (86) αἱ τῶν ἰχθύων διαφοραὶ καὶ κοινότητες, οἷς πᾶσι δι' ἀκρεβείας ἐπεξελεῖν ἴσον ἐστὶ καὶ κύματα πέλγους ἀπαριθμεῖσθαι, ἢ ταῖς κοτύλαις περιβάσθαι τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης ἀπομετρεῖν. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετά. Ἐν τούτοις ἐν τὰ πελάγια, τὰ αἰγιαλῶδη, τὰ βύθια, τὰ πετρῶδη, τὰ ἀγέλατα, τὰ σποραδικά, τὰ κήτη, τὰ ὑπέρογκα, τὰ λεπτότατα τῶν ἰχθύων. Τῇ γὰρ αὐτῇ δυνάμει, καὶ τῷ ἴσῳ προστάγματι, τὸ τε μέγα καὶ τὸ μικρὸν μεταλαγχάνει τοῦ εἶναι. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα. Ἐδείξεῖ σοὶ τὴν φυσικὴν τῶν νηκτῶν πρὸς τὸ ὕδωρ συγγένειαν· διὸ (87) μικρὸν οἱ ἰχθύες χωρισθέντες τοῦ ὕδατος διαφθείρονται. Οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν ἀναπνοήν, ὥστε ἔλκειν τὸν ἀέρα τοῦτον· ἀλλ' ὅπερ τοῖς χερσαίοις ἐστὶν ἀήρ, τοῦτο τῷ πλωτῷ γένη τὸ ὕδωρ. Καὶ ἡ αἰτία ὅλη. Ὅτι ἡμῖν μὲν ὁ πνεῦμα ἔγκεται, ἀραῖν καὶ πώλυτον σπλάγγνον, ὃ διὰ τῆς τοῦ θώρακος διαστολῆς τὸν ἀέρα ἐκχόμενον, τὸ ἔνδον ἡμῶν ἐρμῶν διαρρίπτει καὶ ἀναψύχει· ἐκείνοις δὲ ἡ τῶν βραγχίων διαστολὴ καὶ ἐπίπτυξις, δεχομένων τὸ ὕδωρ καὶ διέντων, τὸν τῆς ἀναπνοῆς λόγον ἀποπληροῦν. Ἰδὸς κλήρος τῶν ἰχθύων, ἰδίᾳ φύσις, εἶματα χωρισμένη, ἰδιότροπος ἡ ζωή. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τιθεσθεύσθαι τι τῶν νηκτῶν καταδέχεται, οὐδὲ ὄλωσιν ἰνομένη χειρὸς ἀνθρωπίνης ἐπιβολῆν.

2. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετά ψυχῶν ζωῶν κατὰ γένος. Ἐκάστου γένους τὰς ἀπαρχὰς νῦν, ὀλονε σπέρματά τινα τῆς φύσεως, προβληθῆναι κελεύει (88)· τὸ δὲ πλήθος αὐτῶν ἐν τῇ μετὰ ταῦτα διαδοχῇ ταμιεύεται, ὅταν αὐξάνεσθαι αὐτὰ καὶ πληθύνεσθαι δέη. Ἄλλου γένους ἐστὶ τὰ ὀστρακώδη προσαγορευόμενα· ὅν κόγχαι, καὶ κτένες, καὶ κοχλίας θαλάσσιοι, καὶ στρόμβιοι, καὶ αἱ μυρίαί τῶν ὀστρέων διαφοραί. Ἄλλο πάλιν παρὰ ταῦτα γένος, τὰ μαλακόστρακα προσετιρημένα, κάραβοι, καὶ καρκίνιοι, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις. Ἐτερον παρὰ ταῦτα γένος ἐστὶ τὰ μαλάκια οὕτω προσαγορευθέντα, ὅων ἡ σαρξ ἀπαλὴ καὶ χαλνὴ· κολύποδες, καὶ σπηλαί, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Καὶ ἐν τούτοις πάλιν διαφοραὶ μυρίαί. Ἀράκοντες γὰρ καὶ μύραινα (89) καὶ ἐγγέλιες, αἱ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους ποταμοὺς καὶ λίμνας γινόμενα, τοῖς ἰσθμίοις μᾶλλον τῶν ἑρπετῶν, ἢ τοῖς ἰχθύσι κατὰ τὴν ὁμοίτητα τῆς φύσεως προσεγγίζουσιν. Ἄλλο γένος ἐν τῶν ὀστοκοῦτων, καὶ ἄλλο τὸ τῶν ζωτοκοῦτων. Ζωστοκεῖ δὲ τὰ γαλέωδη καὶ

ut phocæ, delphines, torpedines, et his similia, quæ dicuntur cartilaginosa? annon ea comprehensa sunt quæ ova edunt, quæ omnia sunt omnia fere piscium genera? nonne qualiamosa omnia? nonne omnia corticosa? nonne quibus insunt pinnae, et quibus non sunt? Vox quidem præcepti parva, imo ne vox quidem, sed solum nutus et voluntatis impetus: at vero sententiæ, quæ in præcepto delitescit, tanta est varietas, quanta et ipsa piscium differentia, aut societas. Quæ omnia accurate recensere, perinde est atque si quispiam fluctus pelagi enumerare, aut manus vola aquam maris admetiri conaretur. *Producant aquæ reptilia.* In his sunt pelagia, litorea, alia in profundo degentia, alia petris adhaerentia: sunt gregalia, solivaga, cete, maximi et minutissimi pisces. Enimvero virtute eadem et æquali præcepto animal tum magnum tum parvum in lucem editur. *Producant aquæ.* Ostendit tibi eam quam natatilia cum aquis habent affinitatem; eoque pisces paululum ab aqua semati, intereunt. Neque enim ipsis inest respiratio, ut hunc possint trahere aerem: sed quod terrestribus est aer, id aqua est huic natatiliū generi. Et causa clara est et manifesta. Nimirum in nobis est pulmo, viscus rarum ac multis meatibus patens, quod per thoracis distensionem aerem recipiens, internum nostrum calorem ventilat refrigeratque: in illis vero branchiarum distensio et contractio, quæ aquam suscipiunt et emittunt, munus ac vicem explent respirationis. Propria piscium est sors, natura propria, victus separatus, peculiaris vita. Ideo neque curantur quidquam ex natatilibus potest, neque ullo modo humanæ manus contactum patitur.

2. *Producant aquæ reptilia animalium* 64 *viventium secundum genus.* Uniuscujusque generis primitivum nunc, quasi quædam naturæ semina, produci jubet: eorum autem multitudo in secutura successione remittitur, cum ea aucta oportuerit multiplicata. Alterius generis sunt ea quæ testis operata dicuntur, ceu conchæ, pectines, cochleæ marinæ, strombi, et innumera ostreorum differentiarum. Præter hæc aliud rursus genus sunt quæ crustacea vocantur: nimirum carabi, cancri, et his similia. Aliud præter hæc genus est eorum quæ mollia appellantur: quorum caro tenera est et laxa, uti polypti, et sepia, cæteraque ejusmodi. Et in illis iterum infinitæ reperiuntur varietates. Dracones eni, murænae, et anguillæ in limosis fluminibus et in stagnis nascentes, reptilibus venenatis magis quam piscibus juxta naturæ similitudinem accedunt. Pertinent ad aliud genus ea quæ ovuni, ad aliud vero ea quæ animal parient. Procreant autem animal ea quæ mustelini generis sunt et cynisci, et in

(85) Sic Duc. uterque et Combef. cum aliis quibusdam mss. Nostra editio Paris. foliōdota.

(86) Ita mss. multi. Abest etiam ab editis.

(87) Unus mss. δὲ ὄν. Aliquanto post quinque mss. ὄν ἡμῖν μὲν ὁ. Deest μὲν in utraque edi-

tione.

(88) Reg. sextus cum Colb. primo ἐπιβληθῆναι κελεύει. Ibidem quatuor mss. τὸ δὲ πλήθος. Abest δὲ ab excusis.

(89) Multi mss. καὶ σφύρινα.

summa, ea quæ cartilaginosa vocantur. Quin etiam inter cete, plurima sunt quæ animal gignunt, delphines et phocæ, quæ suæ catulos recentes adhuc æ teneros, aliqua ex causa perterritos, in ventrem denovo admissos, in tutelam suam recipere narrantur. *Producant aquæ juxta genus.* Alitur cetorum genus, aliud exiguorum piscium. Rursus in piscibus innumeræ sunt differentiæ secundum genera divisæ: quarum et nomina propria, et alimentum diversum, et figura, et magnitudo, et carniū qualitates: omnia maximis inter se differentiis distincta, in aliis atque aliis speciebus constituuntur. Qui sunt igitur thunnorum exploratores, qui diversa eorum genera nobis enumerare possint? Quamquam in magnis piscium gregibus dicuntur etiam illorum numerum declarare. Quis vero ex iis qui circa littora ac ripas consenuere, omnium nobis historiam accurate patefacere ac indicare valeat? Alia genera cognoscunt qui in Indico mari piscantur: alia, qui in Ægyptio sinu: alia, insulares: alia, Maurusii. Omnia autem æqualiter tum parva tum magna primum illud mandatum, et inenarrabilis illa potentia procreavit. Multa vivendi diversitas: multum circa uniuscujusque generis successionem discrimen. Non ut aves, ovis incendant piscium plurimi: non construunt nidos, neque cum labore suos nutriunt fetus: sed aqua elapsum ovum suscipiens, animal efficit. Quin et immutabilis et cum altera natura insociabilis successio inest generi unicuique. Non velut mulorum in terra, aut quarundam volucrum permissiones, quibus adulterantur genera. Nullum piscium genus dimidia ex parte instructum est dentibus, ut bos et ovis apud nos: neque enim ipsorum quisquam ruminat, nisi scarus solus secundum quorundam narrationem. At vero omnes pisces acutissima condensatorum dentium acie communiuntur, ne esca dum diutius manditur diffuset: nisi enim celeriter dissecata in ventrem detruderetur, extenuata per aquam dissiparetur.

65 3 Aliud autem aliis piscibus destinatum est alimentum secundum genus. Quidam enim limo, quidam vero alga vescuntur: alii herbis in aqua nascentibus sunt contenti. Contra, piscium plurimi vorant se invicem, minorque apud illos alimentum est majoris. Et si unquam contigerit, ut is qui minore superaverat, alterius fiat præda: ambo in unum et eundem posterioris ventrem ingrediuntur. Quid igitur aliud nos homines agimus, dum tyrannide et potentia opprimimus inferiores? quid a iustremo pisce differt is, qui præ voraci divitiarum cupiditate in inexplebilibus avaritiæ suæ finibus

(90) *Kal oi kunloskoι.* Piscis ille cui Græce nomen est *kunloskos*, Latine dicitur ab Eustathio *asellus*. Eius hæc sunt verba: *Facti autem catulos mustella, et asellus, et omnia quæ sine equamis sunt, quæ salina Græci nominant.* Sed pro *salina* legendum putat *selachia*, ob illud Basilii, *τὰ σελάχη*. Pinnis lib. 1^a, cap. 21, sic loquitur: *Hæc Græce in universonem appellavit Aristoteles primus, hoc nomine eis imposito. Nos distinguere non possumus, nisi cartil-*

oi kunloskoι (90), καὶ ἀπασαπλῶς τὰ σελᾶχη λεγόμενα. Καὶ τῶν κητῶν τὰ πλείστα ζωοτόκα· δελφίνες καὶ φῶκαι, ἃ καὶ νεαροὶ εἶσι τοὺς σκύμους, διαπτηθέντες ὑπὸ αἰτίας τινός, λέγεται πάλιν τῇ γαστρὶ ὑποδεχόμενα περιστάλλειν. Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα κατὰ (91) γένος. Ἐτερον γένος τὸ κητιδὸς, καὶ τὸ τῶν λεπτῶν ἰχθύων ἕτερον. Πάλιν ἐν τοῖς ἰχθύσι μύρια διαφορὰ κατὰ γένη διηρημένα· ὧν καὶ ὀνόματα ἴδια, καὶ τροφὴ παρῆλλαγμένη, καὶ σχῆμα, καὶ μέγεθος, καὶ σαρκῶν ποιότητες, πάντα μεγίσταις διαφοραῖς ἀλλήλων χωρισμένα, καὶ ἐν ἑτέροις καὶ ἑτέροις εἰθεσι καθεστῶτα. Ποιοὶ μὲν οὖν θυνοσκόποι τῶν γενῶν τὰς διαφορὰς ἡμῖν ἀπαριθμήσασθαι δύνανται; Καίτοι φασὶν αὐτοὺς ἐν μεγάλαις ἀγέλαις ἰχθύων καὶ τὸν ἀριθμὸν ἀπαγγέλλειν. Τίς δὲ τὸν περὶ αἰγιαλοῦς καὶ ἀκτῆς καταγρησάντων δύναται ἡμῖν τὴν ἱστορίαν πάντων δι' ἀκριβείας γηρωσιαι; Ἄλλα γηρωρίζουσι οἱ τὴν Ἰνδικὴν ἀλιεύοντες θάλασσαν· ἄλλα οἱ τὸν Αἰγύπτιον ἀγρεύοντες κόλπον· ἄλλα νησιῶται· καὶ ἄλλα Μαυροῖσι. Πάντα δὲ ὁμοίως μικρὰ τε καὶ μεγάλα ἐν πρώτῳ κελίῳ προτάγμα καὶ ἡ ἀφατος ἐκείνη παρήγαγε δύναμις. Πολλὰ τὸν βίον αἱ παραλλαγᾶι· πολλὰ καὶ αἱ περὶ τὰς διαδοχὰς ἐνάτου γένους διαφορὰ. Οὐκ ἐπιπέδουσι οἱ πλείστοι τῶν ἰχθύων ὡσπερ αἱ θριβες, οὕτε καλάξαι πηγνυνται, οὕτε μετὰ πόνων ἐκτρέφουσι καυτῶν τὰ ἔκγονα· ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὑποδεχόμενον ἐκπεσὸν τὸ ὄν, ζῶον ἐποίησεν. Καὶ ἐκάστῳ γένει ἡ διαδοχὴ ἀπαράλλακτος καὶ ἀνεπίμκτος πρὸς ἕτεραν φύσιν· οὐχ οἷαι τῶν ἡμῶνων ἐπὶ τῆς χέρσου, ἢ καὶ τῶν ἐνθῶν ἐπιπλοκαὶ παραχαρασάντων τὰ γένη. Ὅθεν παρὰ τοῖς ἰχθύσιν ἐξ ἡμισείας ὡπλισται τοῖς ὀδόντιν, ὡς βοῦς παρ' ἡμῖν καὶ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ μηρυκίζει τι παρ' αὐτοῖς, εἰ μὴ τὸν σκάρων μόνον ἱστοροῦσι τινες. Πάντα δὲ ὀξύταταις ἀμαξίς ὀδόντων καταπέπικυωται, ἵνα μὴ τῇ χρονίᾳ μασηθῇ ἡ τροφὴ διαβέη· ἐμελλε γὰρ, εἰ μὴ ὄξυς κατατεμομένη τῇ γαστρὶ παρεπέμπετο, ἐν τῇ λεπτοποίησει διαφορεῖσθαι παρὰ (92) τοῦ ὕδατος.

3. Τροφὴ δὲ ἰχθύσιν ἄλλοις ἄλλη κατὰ γένος διωρισμένη. Οἱ μὲν γὰρ λιγὶ τρέφονται, οἱ δὲ τοῖς φυκίοις· ἄλλοι (93) ταῖς βοτάναις ταῖς ἐντροφεμέναις τῷ ὕδατι ἀρκοῦνται. Ἄλληλοφόγοι δὲ τῶν ἰχθύων οἱ πλείστοι, καὶ ὁ μικρότερος παρ' ἐκείνοις βρώμιά ἐστι τοῦ μείζονος. Κἂν ποτε συμβῆ τὸν τὸ ἐλάττωνος κρητίσαντα ἕτερον γενέσθαι θήραμα, ὑπὸ τὴν μίαν ἄγονται γαστέρα τὸ τελευταῖον. Τί οὖν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἄλλο τι ποιοῦμεν ἐν τῇ καταδυναστείᾳ τῶν ὑποδεστέρων; τί διαφέρει τὸ τελευταῖον ἰχθύος ὁ τῇ λαμπύρῳ φιλοπλουτίζε τοῖς ἀπληρώτοις τῆς πλεονεξίας αὐτοῦ κόλπους ἐναποκρύπτων τοὺς ἀσθενεῖς;

gina appellare libet.

(91) Colb. secundus ὕδατα ἔρπετὰ κατὰ. Max Reg. sextus cum Colb. primo τὸ τῶν λεπτοτάτων.

(92) Ita colcx Combef. cum aliis quinq̄ue mss. Dvesti παρὰ in editis. Ibidem codices octo τροφὴ δὲ ἰχθύων, αὐτὸ τοῖς ἰχθύσιν. Editi ἰχθύων.

(93) Sic quinq̄ue mss. Editi ἄλλοι ἐξ. Statim Reg. sextus cum Colb. primo ὕδατι διαρκοῦνται.

Ἐκεῖνος εἶχε τὰ τοῦ πένητος· οὐ τοῦτον (94) λαθὼν ἄμερος ἐποίησα τῆς περιουσίας σεαυτοῦ. Ἄδικον ἀδικώτερος ἀνεφάνης, καὶ πλεονεκτικώτερος πλεονεκτίου. Ὅρα μὴ τὸ αὐτὸ σε πέρας τῶν ἰχθύων ἐκδέξεται, ἀγκιστρὸν που, ἢ κύρτος, ἢ ἔδκτυος. Πάντως γὰρ καὶ ἡμεῖς πολλὰ τῶν ἀδίκων διεξελθόντες (95), τὴν τελευταίαν τιμωρίαν οὐκ ἀποδρασαίμεθα. Ἡδὴ δὲ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ ζωῆ πολὺ τὸ πανούργον καὶ ἐπιβουλον καταμαθῶν, βούλομαι σε φυγεῖν τὸν κακούργον τὴν μίμητιν. Ὁ καρκίνος τῆς σαρκὸς ἐπιθυμᾷ τοῦ ὀστρέου· ἀλλὰ δυσάλωτος ἢ ἄγρα αὐτῷ διὰ τὴν περιβολὴν τοῦ ὀστράκου γίνεται. Ἀρραγεὶ γὰρ ἐρκύβη τὸ ἀπαλὸν τῆς σαρκὸς ἢ φύσις κατασφαλισατο. Διδὸν καὶ ὀστρακοδερμον προσηγόμεται. Καὶ ἐπειδὴ δύο καλοήγητες ἀκρίτως ἀλλήλους προσηρμοσμένοι τὸ δασεν περιπτύσσονται, ἀναγκαίως ἀπρακτοὶ εἰσιν αἱ χηλαὶ τοῦ καρκίνου. Τί οὖν ποιεῖ; Ὅταν ἴσῃ ἐν ἀπηνέμοις χωρίοις μεθ' ἠδῶνος διαβαλλόμενον, καὶ πρὸς τὴν ἀκίνα τοῦ ἡλίου τὰς πύχας αὐτοῦ διαπλώσασθα, τότε δὴ, λάθρα φηγεῖσα παρεμβαλὼν, διακυλίσει τὴν σύμπτυξιν· καὶ εὐρίσκειται τὸ ἐλλείπον (96) τῆς δυνάμεως διὰ τῆς ἐπινοίας περιεχομένου. Αὕτη ἢ κακία τῶν μῆτε λόγος μίτη φωνῆς μεταχόντων. Ἐγὼ δὲ σε βούλομαι, τὸ ποριστικὸν καὶ εὐμήχανον τῶν καρκίνων ζηλοῦντα, τῆς βλάβης τῶν πλησίον ἀπέχουσαι. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ πρὸς τὸν ἀδελφὸν πορευόμενος ὄδω, καὶ ταῖς τῶν πλησίον ἀκαιρίας ἐπιθεόμενος, καὶ ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς ἐνερψῶν. Φεῦγε τὰς μίμησις τὴν καταγενοσμένων. Τοῖς οἰκείοις ἀρκού. Πενία μετὰ αὐταρχίας ἀληθοῦς πάσης ἀπολαύσεως τοῖς σωφρονουσίς προτιμότερα. Οὐκ ἂν παρέλοιμι τὸ τοῦ πολυπόδοις δολερὸν καὶ ἐπίκλοπον, ὅς ὀπλοῖ ποτ' ἐν ἐκάστοτε πέτρα περιπλακῆ (97), τὴν ἐκεῖνης ὑπέρχεται χρόαν· ὥστε τοὺς πολλοὺς τῶν ἰχθύων ἀπροόπτως νηχομένους τῷ πολυπόδοι περιπέπτειν, ὡς τῇ πέτρᾳ δῆθεν, καὶ ἔτοιμον γίνεσθαι θήραμα τῷ πανούργῳ. Τοιοῦτο εἶσι τοὶ ἦθος οἱ τὰς ἀει κρατούσας δυναστείας ὑπερχόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἐκάστοτε χρεῖας μεθαρμοζόμενοι, μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀει προαιρέσεως βεβηγότες, ἀλλ' ἄλλοι καὶ ἄλλοι βλάβης γινόμενοι, σωφροσύνην τιμώντες μετὰ σωφρόνων, ἀκόλαστοι δὲ ἐν ἀκόλαστοις, πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἀρσεσκίαν τὰς γνώμας μετατιθέμενοι. Οὐδ' οὐδὲ βλάβιον ἐκολώνει, οὐδὲ τὴν ἀπ' αὐτῶν φυλάσσει βλάβην, εἰς τὸ ἐν τῷ προσχηματί τῆς φιλοίας (98) βαθέως κατεσκευασμένη τὴν πονηρίαν κατακρύψουσαι. Τὰ τοιαῦτα ἦθη λύκου ἀρπαγας ὀνομάζει ὁ Κύριος, ἐν ἐνδομίαι προβάτων προφανομένων. Φεῦγε τὸ παντοδῶρον καὶ πολλαπλοῦν τοῦ τρῦπου· ὄικω δὲ ἀθήθειαν, εἰλικρινεῖαν, ἀπλότητα. Ὁ θρῖς ποικίλος· διὰ τοῦτο καὶ ἔρπειν κατετάχασθαι.

11 Math. vii, 15. 12 Gen. xiv, 27.

(94) Ita editio Basil. cum duobus Duc. et cum aliis quinque mss. Editio Paris. οὐ τοῦτο. Sublime quatuor mss. ἐφάνης. Editi cum uno cetero altero mss. ἀνεφάνης.

(95) Reg. sextus cum Colb. prim. ἀδίκων ὑπερβαλόντων. Aliquantum post idem mss. cum eodem Colb. primo φωνῆ τῶν κακῶν τὴν μίμητιν.

imbecilles abscondit? Ille possidebat pauperis bona: tu ipsum apprehensum fecisti tuque ipsius opulentia partem. Injustis injustiorem, et avaro avariorem te ostendisti. Cave excipiat te idem favis, qui pisces: hamus videlicet, aut nassa, aut rete. Omnino enim et nos, si multum admiserimus iniquitatis, ultimam non effugiemus poenam. Jam vero etiam in infirmo animal astutias multas et insidias cum perspicis, maleficiorum imitationem fugere te volo. Appetit ostreae carnis cancer: sed difficilis captus est ei haec praeda, propter testae munimentum. Nam infragili septo carnis teneritudinem natura communit. Quapropter et hoc animal *ostracodermon* vocatur. Et quoniam duo cava accurate sibi invicem conjuncta, ostream ambiunt et circumpleuntur, forcipis cancri necessario inefficaces sunt. Quid igitur molitur? Cum viderit ostream in tranquillis locis non sine voluptate apricantem, et ad solis radios valvas suas explicantem: tunc clanculum injecto calculo, plicaturam impedit; atque quod viribus deerat, id astu et dolo obtinere deprehenditur. Haec est eorum quae neque ratione, neque voce praedita sunt, malitia. Ego autem volo, ut tu cancrorum in victu comparando artem ac industriam imitatus, a proximorum noxa incommodisque tibi temperes. Talis est qui ad fratrem fraudulenter accedit, adversamque proximi fortunam insidiosae impetit, et alienis insultat calamitatibus. Cave emuleris homines improbatos. Tuis sis contentus rebus. Paupertas, cum rerum necessarium copia vere suppetit, voluptati omni a sapientibus anteponitur. Non polypti praetierim dolam ac furacitatem, qui qualicunque tandem saxo adhasset, illius induit colorem. Quamobrem plerique pisces improvide natantes in polyptum ut in petram incidunt, paratamque versuto illi praedam sese offerunt. Talibus moribus sunt praediti, qui semper potentatibus dominantibus assentiantur, seseque ad quoslibet modos ususque accommodant, nec in eadem animi sententia semper persistunt, sed alii atque alii facile effecti, temperantiam cum temperantibus venerantes, impudici cum impudicis, sententiam mutant ad uniuscujusque gratiam conciliandam. Quos difficile est evitare, sibi que ab ipso non nocuentis cavere, propterea quod eorum concinnata pravitas sub amicitiae specie alta contegitur. Mores hujusmodi appellat Dominus rapaces lupos, in ovium indumentis sese ostentantes¹¹. Fuge hosce mores varios ac multiplices: imo sectare veritatem, sinceritatem, simplicitatem. Varius est serpens, et ob id ad **66** reptandum condemnatus est. Justus fictioe caeci, qualis fuit Jacob¹². Quapropter Dominus

(96) Ita sex mss. Editio utraque τὸ λείπον.

(97) Reg. sextus cum Colb. primo πέτρα συμπλακῆ. Infra quinque mss. περιπέπτειν τῇ. Editi cum Reg. octavo περιπέπτειν ὡς τῇ, rectius.

(98) Ita septem mss. Editi ἐν τῷ προσχηματί τῆς εὐλαβείας, sub pietatis specie.

inhabitare facit unius moris in domo 22. *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia, quorum non est numerus: animalia pusilla cum magnis* 23. Sed tamen est in illis sapiens quaedam et probe ordinata dispositio. Non enim solum accusare pisces possumus; sed sunt etiam quae operae pretium esse imitari. Quomodo singula piscium genera regionem sibi ipsis idoneam parvula, alia in aliorum sedes non transeunt, sed intra proprios fines diversantur? Geometra nullas habitationes apud haec piscium genera distribuit; non circumscripta sunt muris, non finibus divisa, et quod cuique prodest, id cuique sponte naturae destinatum est. Hic enim sinus quaedam piscium genera pascit, ille alia: et quae hic abundant, ea alibi vix invenias. Nullus mons acutis verticibus porrectus, ea sejungit; non transitum discindit fluvius: sed quaedam est naturae lex, quae aequae justique pro uniuscujusque commodo vivendi rationem quasi sortito singulis praescribit.

4. Nos vero nequaquam tales sumus. Unde? Quod ipsi terminos aeternos transierimus, quos 24 patres nostri posuerunt. Perperam scindimus tellurem; domum domui, agrum agro adjungimus, ut a proximo aliquid auferamus. Norunt ceteri vivendi genus sibi a natura constitutum. Occupant id mare, quod ultra habitabiles plagas situm, insulis caret, cui continens nulla terra e regione opponitur. Quamobrem innavigabile est, nec ullum cognoscendi studium, nec ulla necessitas illud tentare unquam navitis persuasit. Hoc mare occupant ceteri, maximis montibus magnitudine similia, velut hi qui viderunt narrat: manent intra proprios terminos, nec insulas neque urbes maritimas infestant. Sic igitur unumquodque genus in definitis sibi maris partibus, perinde atque in civitatibus, aut vicis quibusdam, aut antiquis patriis, immoratur. Jam vero quidam ex piscibus peregrinant, velut a communi curia in exclusas regiones ablegati, omnes sub uno signo proficiscuntur. Cum enim praescriptum fetandi tempus insiterit, alii ab aliis emigrantes sinibus, communi naturae lege concitati, ad mare aequilibrium festinant. Et quidem ipso aeseus tempore pisces coactos per Propontidem in Euxinum Pontum influentes, uti torrentem quemdam videre possis.

22 Psal. LXXVII, 7. 23 Psal. CIII, 25 26. 24 Prov. XIIII, 28.

(9) Ita quatuor mss. D-est articulus in editione. In aliis tribus mss. legitur καὶ Ἰακώβ. Colb. primus καὶ Ἰώβ. Nec aliter legit Eustathius, qui sic interpretatur: *Justus nihil habet factum sicut Job*. Respicit Basilus ad illud, Ἰακώβ δὲ ἄνθρωπος ἀπλαστός, οὐκ ὄντως, *Jacob autem homo simplex, habitans domum* (Gen. XXV, 27). Particula καὶ, quae, ut notavimus, in aliquot mss. reperitur, fere facit ut legeudum suspiceret ὁμοίως Ἰακώβ καὶ Ἰώβ.

(1) Colb. secundus τῶν τοιούτων ἰχθύων. Mox idem ms. καὶ μιμηθῆαι.

(2) Sic quatuor mss. Editi cum duobus mss. τὰ δὲ τινὰ τὰ. Statim editi ἀπορα παρ' ἐκείνους. At sex mss. παρ' ἐτέρους. Ibidem editio Basil. cum Boul. et cum septem aliis mss. οὐδὲν ὄρος. Editio Paris. οὐδὲ ὄρος.

Ὁ δίκαιος ἀπλαστός, ὁμοίως Ἰακώβ (9). Διὰ τοῦτο Κατοικεῖ Κύριος μονοτρόπους ἐν ὀλεῶν. Ἀθήνη ἢ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ ἐνρύχωρος· ἐκεῖ ἔρπητα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ἴωα μικρὰ μετὰ μεγάλων. Ἄλλ' ὅμως σφθ' τις ἐστὶ παρ' αὐτοῖς καὶ εὐτακτος διακρίσις. Οὐ γὰρ μόνον κατηγορεῖν ἔχοντες τῶν ἰχθύων (1), ἀλλ' ἔστιν ἂ καὶ μιμηθῆσαι δεῖον. Πῶς τὰ γένη τῶν ἰχθύων ἕκαστα τὴν ἐπιτηδείαν ἑαυτοῖς διανεμάμενα χώραν, οὐκ ἐπιβαίνει ἀλλήλοις, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις ὄροις ἐνδιατρεῖσι; Οὐδὲς γεωμέτρης παρ' αὐτοῖς κατένειμε τὰς οἰκίαις· οὐ τίχεται περιγέγραπται· οὐχ ὀρθεσίοις διήρηται· καὶ αὐτομάτως ἕκαστῷ τὸ χρῆσιμον ἀποτέτακται. Οὕτως μὲν γὰρ ὁ κόλπος τῶδε τινὰ (2) γένη τῶν ἰχθύων βόσκει, κακείνους ἕτερα· καὶ τὰ ὧδε πληθύνοντα ἀπορα παρ' ἐτέροις. Οὐδὲν ὄρος ὀρείαις κορυφαῖς ἀνατεταμένον δίστησιν, οὐ ποταμὸς τὴν διάδωσιν ἀποτέμνεται· ἀλλὰ νόμος τις ἐστὶ φύσεως ἴσως καὶ δικαίως κατὰ τὸ ἕκαστου χρεῖωδες τὴν βίαιαν ἕκαστος ἀποκληρῶν (3).

4. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοι. Πῶθεν; Οὐγε μεταίρομεν ὅρα αἰῶνα. ἂ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν. Παρατεμνόμεθα (4) γῆν, συνάπομεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τὸ πλησθὸν ἀφελώμεθα τι. Οὐδε τὰ κῆτη τὴν ἀφωρισμένην αὐτοῖς παρὰ τῆς φύσεως βίαιαν, τὴν ἐξω τῶν οἰκουμένων χωρίων κατεδίηκε θάλασσαν, τὴν ἐρήμην νήσων, ἢ μηδέμια πρὸς τὸ ἀντιπέρα ἀντικαθίστηκεν ἡπειρος. Διότι ἀπίως ἔστιν, ὅστε ἱστορίας ὅστε τινὲς χρεῖαι κατατολμῆν αὐτῆς τοῦ πλωτήρας ἀναπειθούσης. Ἐκείνην καταλαθόντα τὰ κῆτη, τοῖς μεγίστοις τῶν ὄρων κατὰ τὸ μέγεθος ἐοικῶτα, ὡς οἱ θεσπεσίως φασι, μένει ἐν τοῖς οἰκείοις ὄροις, μήτε ταῖς νήσοις, μήτε ταῖς παραλίοις (5) πόλεσι λυμαινόμενα. Οὕτως μὲν οὖν ἕκαστον γένος, ὡς περ πόλεσι, ἢ κύμασι τισιν, ἢ πατρίσιν ἀρχαῖαις, τοῖς ἀποτεταμένους αὐτοῖς τῆς θαλάσσης μέρεσιν ἐναυλλέξεται. Ἦδη δὲ τινες καὶ ἀποδημητικοὶ τῶν ἰχθύων, ὡς περ ἀπὸ κοινοῦ βουλευτηρίου πρὸς τὴν ὑπερορταν στελλόμενοι, ὅφ' ἐν συνθήματι πάντες ἀπαίρουσι. Ἐπειδὴν γὰρ ὁ τεταγμένος καιρὸς τῆς κινήσεως (6) καταλάβῃ, ἄλλοι ἀπ' ἄλλων κόλπων μεταναστάντες, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ διεγερθέντες, ἐπὶ τὴν βορεινὴν ἐπιφέρονται θάλασσαν. Καὶ τοῖσι δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀνόδου ὡς περ τὸ βεῦμα τοῖς ἰχθύσι ἡνωμέ-

(3) Editi cum Reg. tertio et cum Colb. primo ἐκίστοις ἀποκληρῶν. Codex Combef. cum aliis quatuor mss. ἀποπληρῶν.

(4) Notat Ducerus legi in editione Basiliensi posteriori παρατεμνόμενα, sicutque Cornarius male emendasse, cum ex παρατείνωμεν effecit παρατείνωμεν, ampliamus terram. Ceterum Duceri Codices aequae ac nostri habent παρατεμνόμενα, secumam.

(5) Codices aliquot cum editione Basil. παραλίοις. Editio Paris. cum aliis quibusdam mss. παραλίαις.

(6) Editio Basil. καιρὸς τῆς κινήσεως, et ita legit Cornarius. Sed Duc. uterque et Anglici mss. et Combef. cum sex nostris καιρὸς τῆς κινήσεως. Nec aliter legerunt Ambrosius et Eustathius.

bona nobis vindicanda esse, noxia vero fugienda submonet. A marinis exemplis nequaquam discedo: quando quidem isthæc nobis expenda proponuntur. Audiui a quodam maritimo, echinum marinum, parvum prorsus et aspernabile animal, sæpenuero tranquillitatis et tempestatis navigatoribus monitionem fieri. Qui cum ventorum præsennerit commotionem, validum aliquem calculum subit, et in ipso tanquam in anchora firmiter fluctuat, ejusque potestatem detinetur, ne facile a fluctibus abstrahatur. Hoc signum ubi viderint nautici, violentam ventorum agitationem imminere sciunt. **68** Astrologus nullus, nullus Chaldæus, ex astrorum ortu aeris turbationes conjectas, isthæc echinum docuit: sed maris et ventorum Dominus vel parvo animali evidens et apertum magnæ suæ sapientiæ vestigium impressit. Improvidum nihil, nihil a Deo fuit neglectum. Speculator ombia oculus ille insopitus. Omnibus adest, unicuique salutis consequendæ facultatem largiens. Reus si echinum a sua providentia non excludit, rebus tuis non prospicit? *Viri, diligite uzores* **. Quamvis externi inter vos sitis, tamen in conjugii societatem convenistis. Hoc naturæ vinculum, hoc jugum per benedictionem impositum, distantium sit conjunctio. Vipera reptilium exitiosissima ad mariæ murræ nuptias occurrit: et ubi sibilo suam præsentiam denuntiavit, ipsam a fundo ad nuptialem complexum evocat. Illa autem obtemperat, et cum venenata bestia copulatur. Quid sibi vult hic sermo? Nimirum necesse esse, ut conjux maritum perferat, licet asperum, licet moribus ferum, nec ob ullam causam conjunctionem dirimere velit. Percussor est? Sed vir tuus est. Temulentusne? At tibi est natura conjunctus. Durusne et implacitus? At membrum jam tuum est, et membrorum præstantissimum.

6. Audiat autem et vir convenientem sibi admonitionem. Vipera nuptias reverita, virus evomit: tu animi duritiam et inhumanitatem ob conjunctionis reverentiam non depones? Aut fortassis nobis et alio modo proderit viperæ exemplum: quod naturæ adulterium quoddam est hic ille viperæ et murræ complexus. Discant igitur qui alienis insidiantur nuptiis, quali reptili sint consimiles. Ecclesiam undelibeit ædificare unus mihi scopus est. Sedentur incontinentium libidines, tum terrenis tum marinis frenatæ exemplis. Hic et corporis infirmitas et tempus advesperascens finem loquendi facere me cogunt, etsi his qui libenter audiunt, complura adhuc,

** Eobes. v, 25.

(13) Sic mss. At editi eis tñn 14. Nec ita multo post duo mss. τὸ μικρότατον.

(14) Ita editio Basil. cum quinque mss. Editio Paris. cum Reg. octavo ἀρχύρας βεβαίως. *Tanquam in anchora firma.* Aliquanto post editio Paris. cum aliquot mss. ὑποσύρθεσθαι. Alii quidam mss. cum Boll. ἀποσύρθεσθαι.

(15) Reg. secundus cum Colb. secundo παρὰ Θεοῦ.

(16) Codex Combef. τῆ θαλαττίας μωραίνης. Mox Colb. primus σημαίνετα ἐγκαταίθεσθαι. Monet vir

καλοῦ, καὶ ἀλλοτρίωσιν ἀπὸ τῶν βλαβερίων ὑποδεικνύς ἐγκαταίθεσθαι. Οὐκ ἀφίσταμαι τῶν θαλασσίων ὑποδειγμάτων, ἐπειδὴ ταῦτα ἡμῖν πρόκειται εἰς ἐξέτασιν (15). Ἦκουσα ἐγὼ τῶν παραλλῶν τινος, ὅτι ὁ θαλάσσιος ἐχίνος, τὸ μικρὸν παντελῶς καὶ εὐκαταφρόνητον ζῶον, διδάσκαλος πολλὰς γαλήνης καὶ κλύδωνος τοῖς πλοῦσι γίνεται. Ὅς, ὅταν προῆλθῃ παραχρῆν ἐξ ἀνέμων, φησὶνὶ τὰ νηὶ πλοῦν γενναίαν, ἐπ' αὐτῆς, ὡς περ ἐπ' ἀρχύρας, βεβαίως (14) σαλεύει, κατεγόμενος τῷ βάρει πρὸς τὸ μὴ βραδίως τοῖς κύμασιν ὑποσύρθεσθαι. Τοῦτο ὅταν ἴδωσιν οἱ ναυτικοὶ τὸ σημεῖον, ἴσασι τὴν προσδοκωμένην βίαιαν κίνησιν τῶν ἀνέμων. Οὐδεὶς ἀστρολόγος, οὐδεὶς Χαλδαῖος, ταῖς ἐπιτολαῖς τῶν ἀστρῶν τὰς τῶν ἀέρον παραχρῆς κακμαίροντος, ταῦτα τὸν ἐχίνον εἰδὼσαν, ἀλλ' ὁ θαλάσσης καὶ ἀνέμων Κύριος καὶ τῷ μικρῷ ζῴῳ τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας ἐναργεῖς ἔγνω ἐνέθηκεν. Οὐδὲν ἀπρόνοητον, οὐδὲν ἡμελημένον παρὰ Θεοῦ (15). Πάντα σκοπεῖς ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμός. Ἦσαι πάρεστιν, ἐκπορίζων ἐκάστην τὴν σωτηρίαν. Εἰ ἐχίνον εἶξω τῆς αὐτοῦ ἐπισκοπῆς ὁ Θεὸς οὐκ ἀφήκε, τὰ σὰ οὐκ ἐπισκοπεῖ; *Οἱ ἄνθρωποι, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, κἄν ὑπερβῆτε ἀλλήλοις πρὸς κοινωνίαν γάμου συνελθῆτε.* Ὁ τῆς φύσεως δεσπότης, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγὸς, ἔνωσις ἔστω τῶν δεσποτάτων. Ἐγείνα, τὸ χαλεπώτατον τῶν ἐρπετῶν, πρὸς γάμον ἀπαντᾷ τῆς θαλασσίας μωραίνης (16), καὶ συριγγμῶ τὴν παρυσίαν σημήνασα ἐκκαλεῖται αὐτὴν ἐκ τῶν βουθῶν πρὸς γαμικὴν συμπλοκὴν. Ἡ δὲ ὑπακοὴ, καὶ ἐνοῦται τῷ ἰσθμῷ. Τί βούλεται μοι ὁ λόγος; ὅτι κἄν τραχὺς ᾖ, κἄν ἀγριὸς τὸ ἦθος ὁ σύνκοκος, ἀνάγκη φέρειν τὴν ὁμολογίαν, καὶ ἐκ μηδεμίαν προφάσεως (17) καταδέχεσθαι τὴν ἔνωσιν διασπῆν. Πλήκτης; Ἄλλ' ἄνθρωπε. Πάρονος; Ἄλλ' ἠνωμένος κατὰ τὴν φύσιν. Τραχὺς καὶ δυσάρεστος; Ἄλλὰ μέλος ἦδη οὖν, καὶ μελῶν τὸ τιμωτάτον.

6. Ἀκούετω δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς προσηκούσης αὐτῷ παραίνεσις. Ἡ ἐχίνα τὴν ἰὴν ἐξέμει, αἰδομένη τὸν γάμον· οὐ τὸ τῆς ψυχῆς ἀπηνεῖς καὶ ἀπάνθρωπον οὐκ ἀποτίθεσθαι αἰδοῖ τῆς ἐνώσεως; Ἡ τάχα τὸ τῆς ἐχίνης ὑπόδειγμα καὶ ἐτέρως ἡμῖν χρησιμεύσει (18), ὅτι μοιχεῖα τίς ἐστὶ τῆς φύσεως ἢ τῆς ἐχίνης καὶ τῆς μωραίνης ἐπιτοκῆ. Διοχαχθῶσαν οὖν τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιβουλεύοντες γάμοις, ποταπῶ εἰσιν ἐρπετῶ παραπλήσιοι. Εἰς μὴ σκοπὸς, πανταχόθεν οικοδομεῖσθαι τὴν ἑκκλησίαν. Κατατελειώσω (19) τὰ πάθη τῶν ἀκολάστων, καὶ ἐγγείους καὶ θαλαττίας ὑποδείγματα παιδευόμενα. Ἐνατιθά με στήνα τοῦ λόγου ἢ τε τοῦ σώματος καταναγ-

ουετισσimum Ducens, quod n.e. ac murræis dicitur. id quidem a quibusdam scriptoribus affirmari, ab aliis vero negari.

(17) Colb. secundus τὴν ὁμολογίαν, καὶ μετὶ ἐκ μᾶς προφάσεως. Reg. primus habet quomodo τὴν ὁμολογίαν. Alii mss. cum editis τὴν ὁμολογίαν, etc.

(18) Codices sex χρησιμεύσει. Editi cum Reg. quinto χρησιμεύει.

(19) Colb. secundus κατατελειώσωσαν. Statim idem ms. παιδευόμενα.

καί· ἐπιθέσθαι, καὶ τὸ τῆς ὕρας ἀφέ· ἐπεὶ πολλὰ
 εἶσι προσθεῖναι εἶχον τοῖς φιληκόοις θαύματος ἄξια
 περὶ τῶν φρομένων ἐν τῇ θαλάσσῃ· περὶ θαλάσσης
 αὐτῆς, πῶς εἰς ἄλας τὸ ὕδωρ πῆγνυται· πῶς ὁ πο-
 λυτίμητος λίθος τὸ κουράλιον, ἧλός μὲν ἔστιν ἐν τῇ
 θαλάσσῃ, ἐπειδὴν δὲ εἰς τὸν ἀέρα ἐξενεχθῆ, πρὸς
 λίθου στεβρότητα μεταπηγνυται· πόθεν τῷ εὐτε-
 λεστάῳ ζῶνι τῷ ὀστρέῳ τὴν βαρύτερον μαργαρί-
 τιν (20) ἢ φύσις ἐνέθηκεν· ἃ γὰρ ἐπιθυμοῖσι θη-
 σαυροὶ βασιλέων, ταῦτα περὶ αἰγιαλοῦς καὶ ἀκτῆς
 καὶ τραχείας πέτρας διέρρηται, τοῖς ἰλύτροις τῶν
 ὀστρέων ἔγκαιμενα· πόθεν τὸ χρυσοῦν ἔριον αἰ πίν-
 ναι τρέφουσιν, ὅπου οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων μέχρι
 νῦν (21) ἐμύησαστο· πόθεν αἱ κόχοι τοῖς βασιλεύσι
 τῆς ἀλουργιᾶς χαρίζονται, αἱ καὶ τὰ ἔθνη τῶν λε-
 μόνων τῇ εὐχρίᾳ παρέδραμον. Ἐξαγαγέτω τὰ
 ὄδρατα (22). Καὶ εἰ οὐ γέγονε τῶν ἀναγκαίων· εἰ
 δὲ οὐκ τῶν πολυτελέων ἔχαρθη τῷ βίῳ· τὰ μὲν
 εἰς ὑπερβολὴν ἀνθρώπων, τὰ δὲ εἰς θεωρίαν τοῦ
 περὶ τὴν κτίσιν θαύματος. Ἄλλα φοβερὰ, παιδαγω-
 γούντα ἡμῶν τὸ ῥάθυμον (23). Ἐποίησεν ὁ θεὸς
 τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Οὐκ ἐπιθεὶ χαρίδος καὶ
 μαίνιδος μείζονα, διὰ τοῦτο μεγάλα εἴρηται· ἀλλ'
 ἐπιθεὶ τοῖς μεγίστοις ἔθροι τῷ ὄγκῳ τοῦ σώματος
 παριστάσεται· ἃ γε καὶ νῆσων πολλάκις φαντασίαν
 παρέχεται, ἐπειδὴν ποτε ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐπιφά-
 νειαν τοῦ ὕδατος ἀνανήχηται. Ταῦτα μέντοι ἐπι-
 λαύτα ὄντα οὐ περὶ ἀκτῆς, οὐδὲ αἰγιαλοῦς (24)
 διατρέχει, ἀλλὰ τὸ Ἀτλαντικὸν λεγόμενον πελαγὸς
 ἕνοικε. Τοιαῦτά ἐστι τὰ πρὸς φόβον καὶ ἐκπληξίν
 ἡμετέραν δημιουργηθέντα ζῶα. Ἐάν δὲ ἀκούσης,
 οἷ τὰ μέγιστα τῶν πλοίων ἠλωμένους ἰστίαις ἐξ
 οὐρίας φερόμενα τὸ μικρότατον ἰχθυῖδιον ἢ ἐχενίτις
 οὕτω βράδεις ἰστίαισι, ὥστε ἀκίνητον ἐπὶ πλείστον
 φυλάσσειν τὴν ναῦν ὡς περὶ καταβρυζούσας (25)
 ἐν αὐτῷ τῷ πελάγει, ἄρ' οὐκ αἰ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ
 τὴν αὐτὴν τῆς τοῦ κλειστοῦς δυναμικὰ λαμβάνεις
 ἀπόδειξιν· οὐ γὰρ μόνον (26) ξυφίαι, καὶ πρίονες, καὶ
 κύπτες, καὶ φάλαιαι καὶ ζυγαίαι, φοβερὰ, ἀλλὰ καὶ
 τρυγόνες κέντρον τῆς θαλασσίας, καὶ ταύτης νεκρᾶς,
 καὶ λαγῶδες ὁ θαλάσσιος, οὐκ ἤττον ἐστὶ φοβερὰ, τα-
 χεῖαν καὶ ἀπαράττητον τὴν φοβρὰν ἐπαφέροντα. Οὕτω
 σὺ διὰ πάντων ἐργηγορέναι ὁ κτίστης βούλεται, ἐν
 ἐν τῇ πρὸς θεὸν ἐπιθεὶ τὰς ἀπ' αὐτῶν βλάβας ἀπο-
 διδράσκει. Ἄλλὰ γὰρ ἀναδραμόντες ἐκ τῶν βυθῶν,
 ἐπὶ τὴν ἕπειρον καταφύγωμεν. Καὶ γὰρ πως ἄλλα

* Gen., 1, 21.

(20) Nonnulli mss. τὸν πολυτίμητον μαργαρί-
 τιν.

(21) Sic mss. septem. Voces μέχρι νῦν deside-
 rantur in vulgaris.

(22) Colb. primus aliquanto fusiis, ἐξαγαγέτω τὰ
 ὄδρατα ἐπεὶ τὰ ψυχῶν ζωῶν, producant ὅσπερ repti-
 lia animarum viventium

(23) Rursus Colb. primus, ἡμῶν τὴν ῥαθυμίαν.

(24) Codices octo, οὐδὲ αἰγιαλοῦς. Editi cum Colb.
 secundis οὐδὲ περὶ αἰγιαλοῦς. Insuper Colb. secundu-
 sus τῷ Ἀτλαντικῷ λεγομένῳ πελάγει ἕνοικε.

(25) Variant inter se veteres tum calamo notati,
 tum typis descripti libri. Editio Basil. cum Boill. et
 cum aliis multis mss. φυλάσσειν ὡς περὶ καταβρυζώ-

A eaque admiratione digna, de rebus in mari nascentibus apponere poteram. Nimirum de ipso mari: quomodo in salem concrevit aqua: quomodo pretiosissimus lapis corallium, in mari quidem herba est, postquam vero in aerem eductus fuerit, in lapidis soliditatem compingitur: unde in vilissima bestia ostrea margaritam perquam pretiosam natura inclusit. Quae enim concupiscunt regum thesauri, ea circa littora ripasque et asperas petras disjecta sunt, in ostrearum testis recoudita: unde pinnae auream lanam nutriunt, quam insectorum nullus hactenus est imitatus: unde cochleae regibus largiuntur purpuram, quae pratorum etiam flores coloris praestantia superant. Producant aquae. Ecquid necessarium factum non est? quid pretiosorum datum non est vite? Haec quidem ad hominum ministerium, illa vero ad contemplationem: qua creationis miraculum contemplantur. Alia sunt horribilia, desideria nostram erudientia. Creati Deus cete grandia? Non quia majora sunt quam squilla et maena, hiccirco grandia dicta sunt: sed quia maximis montibus mole corporis aequatur: quae certe si unquam ad summam aquae superficiem enatarint, saepe numero speciem referunt iasularum. Haec quidem certe, utpote tanta, non circa ripas neque circa littora diversantur: sed in eo mari quod Atlanticum vocatur, inhabitant. Talia sunt animalia, quae ad terrorem iustoremque nobis incutiendum creata sunt. At si pisciculum minimum, remoram scilicet, maxima navigia, ex passis velis vento secundo utentia, facile sistere audieris: ita ut navim diutissime detineat immotam, quasi in ipso mari radices egisset, nonne etiam in hoc exiguo pisce eadem Creatoris potentia tibi significatur ac ostenditur? Non enim solum gladii, serrae, canes, balanae et zygene fornida sunt: sed et aculeus pastinacae marinae, ejusque mortuae, et lepus marinus non minus sunt metuendi, cum celerem inevitabilemque interitum afferant. Ita te per omnia vigilare vult Conditor, ut, reposita in Deo spe, detrimenta ab ipsis impendientia declines. Sed etiam ab imis gurgitibus remeantes, ad continentem redeamus. Nam officium miracula alia ex aliis nobis occurrunt, velut quidam fluctus, crebris alternisque excursionibus nostrum submersere sermonem. Quanquam id nihil unquam fuerit admirationi, si meus nostra, admi-

θὲν ἐν, Henricianus codex et Coisl. secundus φυλάσσειν τὴν ναῦν ὡς περὶ καταβρυζούσας, tanquam si id ad vocem ἰχθυῖδιον referendum sit. Medicus, Comb., Coll. secundus et Reg. octavus φυλάσσειν τὴν ναῦν ὡς περὶ καταβρυζούσας· cui lertionis favent et Ambrosius et Eustathius. Nostra editio Paris. καταβρυζούσας.

(26) Codices quinque οὐ γὰρ μόνον. Editi οὐ μόνον γὰρ. Mox editio Basil. cum ms. Combef. et cum aliis novem praeter Bodl. φοβερὰ. Editio Paris. φοβερὰ. Zygena autem piscis est, quem nonnulli libellam vocant. Hanc piscem vocat Tilmanus orcam.

rabiliora in tellure nacta, rursus in mare ad Jonæ A
 exemplum non aufugiat. Videtur autem mihi ora-
 tio delapsa in innumera miracula, modi oblita esse,
 et ideum perperasa fuisse quod li qui navigant in
 pelago, qui ex nullo termino fixo motum conje-
 ciantes, sæpius quantum ab ipsis sit decursum
 spatii ignorant. Quod sane nobis etiam videtur
 accidisse, quippe sermone creaturam percur-
 rente, eorum quæ relatæ sunt copia non per-
 cepimus. Verum licet venerabile illud theatrum li-
 benter audiat, et miraculorum herilium narratio sit
 serivorum auribus jucunda : hic tamen orationem
 sistentes, diem ad ea quæ desunt absolvenda, ex-
 spectemus. Omnes igitur exsurgentes pro his quæ
 commemorata sunt, gratias agamus; et ut ea quæ
 supersum compleantur, postulemus. Utinam autem
 et inter sumendos cibos sint vobis in mensa, loco
 colloqui, ea quæ tum matutina tum vespertina ora-
 tione explicavi: utinam etiam harum rerum cogita-
 tionibus pro somnum occupati, ketitia diurna vel
 dormientes fruamini, ut dicere possitis: *Ego dormio,*
et cor meum vigilat **, utipote quod nocte dicique
 legem Domini meditetur, cui gloria et imperium in
 sæcula sæculorum. Amen.

καθεύδοντες ἀπολαύσατε, ἵνα ἐξῆ ὑμῖν λέγειν· Ἐγὼ
 καθεύδω, καὶ ἡ (50) καρδία μου ἀγρυπνεῖ, μελι-
 τῶσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου, ᾧ ἡ δόξα
 καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

HOMILIA VIII.

De volatilibus et aquaticis.

70 1. *Et dixit Deus : Producat terra animam viventem juxta genus, quadrupedia, et reptilia et bestias juxta genus. Et factum est sic* **. Venit præceptum ordine procedens, et terra quoque proprium accepit ornatum. Illic, *Producat aquæ reptilia animarum viventium* **: hic, *Producat terra animam viventem*. Nunquid animata est terra? Jamne locum habent desipientes Manichæi, qui terræ induunt animam? Non quia dixit : *Producat*, id quod in ipsa situm erat, protulit : sed qui præceptum dedit, etiam vim et facultatem producendi ei contulit. Neque enim cum audivit terra, *Germinet herbam feni et lignum fructiferum* ¹, fenum quod in se reconditum habebat, protulit; neque palmam, aut quercum, aut cypressum, in ima quoriam sui uteri parte occultata, extra superficiem eduxit : sed divinus sermo, eorum quæ sunt natura est. *Germinet terra*; non quod habet, edat : sed quod non habet, acquirat, quandoquidem Deus agendi et producendi vim ei largitur. Sic etiam nunc, *Producat terra animam*, non eam quæ inerat in ipsa : sed eam, quæ ei per præceptum a Deo data est.

** Cant. v, 2. ** Gen. i. 24. ** ibid. 20, 21.

(27) Reg. sextus τὸν λόγον καθ' ἑαυτὸν.

(28) Coll. secundus μὴδὲ μικρὸν πεπηγός. Reg. secundus μὴδὲν ἐμπεπηγός.

(29) R-g. sextus λειπομένων τὴν δόλωσην.

(30) Sic multi mss. æque ac LXX. Deest articulus in editis.

(31) Coll. primus hunc præfert titulum, περὶ ἔρπετων καὶ θηρίων ὀμιλία γ' ὀβόη. Reg. octavus τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ἕνεσιν ὀμιλία γ'. Coll. primus ὀμιλία ψ.

C

OMILIA H'.

Περὶ πτηνῶν καὶ ἐνὸθρων (34).

1. *Kal elaxer o theos* * *Ἐξαγατέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετραπόδα καὶ ἔρπετα καὶ θηρία κατὰ γένος. Καὶ ἐγένετο οὕτως.* Hæbe τὸ πρόσταγμα ὁδῶ βαδίζον, καὶ ἀπέλαβε καὶ ἡ γῆ τὸν ἴδιον κόσμον. Ἐκεῖ, Ἐξαγατέτω τὰ ὄντα ἔρπετα ψυχῶν ζῶσων ὡδε * *ὡδε*, Ἐξαγατέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Ἐμψυχος ἄρα ἡ γῆ; καὶ χώρα ἔχουσα οὐ μεταίφρονος Μανιχαῖο, ψυχὴν ἐντείνετες τῇ γῆ; Οὐκ ἐπειδὴ εἶπεν, Ἐξαγατέτω, τὸ ἐναποκειμένον αὐτῇ προήνεγεν * ἀλλ' ὁ εὖος τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν τοῦ ἐξαγαεῖν αὐτῇ δύναμιν ἐχαρίσθη. Οὕτε γὰρ ὅτε ἔηκουσεν ἡ γῆ, *βλαστησάτω βοτάνην* (32) *χάρτου καὶ ἐξ ἑλοῦν κάρπιμον, κερκωμένον ἔχουσα τὸν χέρτον ἐξήνεγεν* * οὐδὲ τὸν φοῖνικα, ἢ τὴν ὄρν, ἢ τὴν κυπάριστον κάτω που ἐν ταῖς λαγόνιν ἐαυτῆς ἀποκεκρυμμένα ἀνῆκε πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν * ἀλλ' ὁ θεὸς λόγος φύσις ἐστὶ τῶν γινομένων (33). *βλαστησάτω ἡ γῆ* * οὐχ ὅπως ἔχει προβαλλέτω, ἀλλ' ὁ μὴ ἔχει κτησάσθω, Θεοῦ δωρομένου τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν. Οὕτω καὶ νῦν, Ἐξαγατέτω ἡ γῆ ψυχὴν (34), οὐ τὴν ἐναποκειμένην, ἀλλὰ τὴν δεδο-

* ibid. 11.

(32) Codices aliquot βλαστησάτω ἡ γῆ βοτ. Unus Duc. οὕτε γὰρ ὅτε ἔηκουσε, βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην.

(33) Editio Basil. cum aliquot mss. φύσις ἐστὶ τῶν γινομένων. Editio Paris. γινομένων. Ibidem codices non pauci βλαστησάτω ἡ γῆ, οὐχ. At editi cum Reg. quinto βλαστησάτω, οὐχ.

(34) Coll. primus τὴν ψυχὴν ζῶσαν. Ibidem idem eodem cum Reg. sexto οὐ τὴν ἀποκειμένην, ἀλλὰ τὴν διομένην.

μήνην αὐτῆ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπιταγῆς. Ἐπίεται καὶ εἰς τὸ ἐναντίον αὐτοῦ ὁ λόγος περιτραπησῆσται. Εἰ γὰρ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ τὴν ψυχὴν, ἐρήμην ἐκυτὴν κατέλιπε τῆς ψυχῆς. Ἄλλ' ἐκείνων μὲν τὸ βδελυκτὸν αὐτὸθεν γνώρισμον. Διὰ τί μέντοι τὰ μὲν ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν ἐξαγαγεῖν προσετέχθη, ἢ δὲ γῆ ψυχὴν ζωσῶν; Ἀλογίζομαι. τοίνυν, ὅτι τῶν μὲν νεκτῶν ἡ φύσις ἀταλεστέραις πως δοκεῖ ζωῆς μετέχειν, διὰ τὸ ἐν τῇ παχύτητι τοῦ ὕδατος διατεῖσθαι. Καὶ γὰρ ἀκοή παρ' ἐκείνοις βαρεία, καὶ ὄρων ἀμβλὴ διὰ τοῦ ὕδατος βλέποντας, καὶ οὕτε τις μνήμη παρ' ἐκείνους, ὅτε φαντασία, ὅτε τοῦ συνήθους ἐπίγνωσις. Διὰ τοῦτο οἰοῦν ἐνδεικνύονται ὁ λόγος, ὅτι ἡ σαρκική ζωὴ τοῖς ἐνύδροις καθιγείται τῶν ψυχικῶν κινήματων· ἐπὶ δὲ τῶν χερσαίων, ὡς τελευταίους (35) αὐτῶν οὐδὲς τῆς ζωῆς, ἢ ψυχῆ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτέτραπται πᾶσαν. Αἶτε γὰρ αἰσθησεις μᾶλλον τετραίνονται· καὶ ἐξείαι μὲν τῶν παρόντων αἰ ἀντιλήψεις, ἀκριβεῖς δὲ μνήμαι τῶν παρελθόντων παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν τετραπόδων. Διὰ τοῦτο, ὡς εἶπεν, ἐπὶ μὲν τῶν ἐνύδρων σώματα ἐκτίσθη ἐψυχωμένα (36) (ἐρπετὰ γὰρ ψυχῶν ζωσῶν ἐκ τῶν ὕδατων παρήχθη), ἐπὶ δὲ τῶν χερσαίων ψυχῆ σώματα οἰκονομοῦσα προσετέχθη γενέσθαι, ὡς πλέον τι τῆς ζωτικῆς δυνάμεως τῶν ἐπὶ γῆς διαιωμένων μεταλήφουσιν. Ἄλογα μὲν γὰρ καὶ τὰ χερσαία· ἀλλ' ὅμως ἕκαστον τῆ ἐκ τῆς φύσεως (37) φωνῆ πολλὰ τῶν κατὰ ψυχὴν παθμμάτων διασημαίνει. Καὶ γὰρ καὶ χαρὰν καὶ λύπην, καὶ τὴν τοῦ συνήθους ἐπίγνωσιν, καὶ τροφῆς ἐνδειαν, καὶ χωρισμῶν τῶν συνόντων, καὶ μωρίας πάθη τῷ φόβῳ παραδολοῖ. Τὰ δὲ ἐνύδρα οὐ μόνον ἄφωνα, ἀλλὰ καὶ ἀνήμερα, καὶ ἀδίδακτα, καὶ πρὸς πᾶσαν βίον κοινωνίαν ἀνθρώπων ἀμεταχειρίστα. Ἔργω βούξ τὸν κτησάμενον, καὶ ἕνος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ἰχθὺς δὲ οὐκ ἂν ἐπιγνοῖ τὸν τρέφοντα. Οἶδε τὴν συνήθη φωνὴν ὁ ἕνος· οἶδαν ὅδον ἢν πολλάκις ἀδίδαξε· καὶ πᾶν ἀδὴγὸς ἐνίοτε ἀποσφαλέντι γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ δὲ ὀρυκτὸν τοῦ ζώου οὐδὲ ἄλλο τι ἔχειν λέγεται τῶν χερσαίων. Τὸ δὲ τῶν καμηλῶν μνησικακόν, καὶ βαρύμηνι, καὶ διαρκὲς πρὸς ὀργήν, τί ἂν μιμήσασθαι τῶν θαλασσίων δύναιτο; Πάλαι ποτὲ πληγίετα κάμηλος, μακρῷ χρόνῳ ταμειοσαμένη τὴν μὴνιν, ἐπεσθῶν εὐκαίριος λάθεται, τὸ κακὸν ἀντιδίδωσιν. Ἀκούσατε, οἱ βαρύθυμοι, οἱ τὴν μνησικακίαν ὡς ἀρετὴν ἐπιτεδύοντες, τίνοι ἐστέ ἐμπερεῖς, ἕταν τὴν κατὰ τὸν πλησίον λύπην, ὥσπερ τινὰ σπιυθρία κεκρυμμένον ἐν σποδίῳ, μέχρι τοσοῦτο φυλάσσετε, ἕως ἂν, ὕλης λαβόμενοι (38), ὅσον φλόγα τινὰ τὸν θυμὸν ἀνακαύσῃτε.

2. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τὴν ψυχὴν ζωσῶν. Διὰ τί ἡ γῆ ψυχὴν ζωσῶν ἐξάγει; Ἴνα μᾶλλον διαφορὰν ψυχῆς κτήνους καὶ ψυχῆς ἀνθρώπου. Μικρὸν ὑστερον γινώ-

* Isa. x, 3.

(35) Reg. primus ὡς τελευταίους. Aliquanto post tres mss. αἱ μνήμαι. Deest articulus in editis et in aliis quibusdam mss.

(36) Codices quatuor ἐψυχωμένα. Colb. primus ἐμψυχωμένα. Editi cum Reg. [quinto] ἐψυχωμένα.

A Deinde etiam sermo in contrarium eis cedet. Etenim si animam produxit terra, se ipsam anima destitutum dereliquit. Sed illorum quidem execrabilis sententia ex se ipsa patet. Cur autem aquæ jussæ sunt reptilia animalum viventium producere, terra vero animantia viventem? Arbitramur natatium quidem naturam videri vitæ quodammodo imperfectioris participem esse, propterea quod in aquæ crassitudine degunt. Nam et illis inest auditus gratis, hebesque visus, utpote per aquam cernentibus: nec ulla est in illis memoria, neque imaginatio, neque illius consuetudinis cognitio. Quapropter quasi declarat sermo, vitam carnalem animalibus molibus præesæ in aquatilibus: in terrestribus vero, utpote vita perfectiore præditis, principatum omnem animæ deferrî. Nam et pleraque quadrupeda sensibus perspicacioribus utuntur, et res præsentibus acutius percipiunt, præteritorumque accurate reminiscuntur. Quæmobrem in aquatilibus quidem, ut videtur, animata corpora sunt creata (reptilia namque viventium animalium ex aqua producta sunt), in terrestribus autem anima quæ corpora gubernaret, generari jussa est; tanquam ea quæ super terram diversantur, aliquid amplius de vitali facultate participent. Terrestria quidem sunt quoque rationis expertia: sed tamen unumquodque per naturæ vocem multas animæ affectiones indicat. Nam et gaudium, et tristitiam, et 7] consuetudinis agnitionem, et alimentii inopiam, et zorum quæ simul pascebantur separationem, et innumeras affectiones quodam modo patefaciunt. Aquatica vero non solum muta sunt, sed etiam immansueta, et indocilia, et ad omnem vitæ societatem hominibus intractabilia. *Cognovit bos possessorem suum, et asinum præcepit domini sui*: piscis autem inque suum altorem agnoscere potuit. Novit familiarem et consuetam vocem asinus: iter quod sæpius ambulavit, cognovit; imo vero nonnunquam dux fit homini aberranti. Audiendi autem subtilitatem qua hoc animal præditum est, ne ullum quidem aliud terrestre habere dicitur. Cæterum quodnam ex marinis queat in camelis imitari injuriarum memoriam, iram gravem, iracundiæ tenacitatem? Camelus pridem percussus, ira perditu recondit, ubi occasione nactus fuerit, malum reddit. Audite vos, qui graviter irascimini, qui injuriarum memoriam veluti virtutum colitis, cui sitis assimiles, cum animi in proximum ægritudinem, eeu scintillam quandam in cinere occultatam, tandem servatis, donec materis arrepta, iram iterum velut flammam aliquam accendatis.

2. *Producat terra animam viventem.* Cur producit terra animam viventem? Ut quid inter animam pecudis et inter animam hominis intersit,

Mox Colb. primus ζωσῶν ἀπὸ τῶν

(37) Sic mss. plerique omnes. Editi ἐκ φύσεως.

(38) Duo mss. ὕλην λαβόμενοι. Editi cum aliis mss. ὕλης λαβόμενοι.

dicas. Quomodo hominis anima formata sit, paulo post scies : nunc vero de brutorum anima audi. Cum juxta id quod scriptum est ³, animalis cujusque anima sanguis ipsius sit, sanguis autem concretus solet in carnem transmutari, caro vero corrupta in terram resolvatur : jure ac merito est quod terrenum anima brutorum. *Producat igitur terra animam viventem.* Animæ vide affinitatem cum sanguine, sanguinis cum carne, carnis cum tellure : et rursus ordine inverso per eadem regredere a terra ad carneum, a carne ad sanguinem, a sanguine ad animam ; et pecorum animam terram esse comperies. Cave existimes animam esse corporis ipsorum constitutione vetustiorum, aut ipsam post carnis dissolutionem permanere. Arrogantium philosophorum fuge deliramenta, quos non pudet suas ipsorum animas et canum ejusdem iuter se speciei esse statuere, cum se ipsos aliquando et uulnere et fructus et pices æquoreos fuisse doceant. Ego equidem, an unquam fuerint pisces, sane non dixerim : sed eos, dum hæc scriberent, rationis magis fuisse expertes quam pisces vel constantissime affirmarim. *Producat terra animam viventem.* Mirantur fortassis multi cum sermone affatum corrente, tempore non modico conticuerim : sed studiosiores audiores silentii causam minime ignorant. Quomodo enim ? qui scilicet per mutuos intuitus æ nutus me ad se ipsos converterint, et ea quæ fuerant prætermissa, in mentem revocaverint. Nam integra creaturæ species, eaque non minima, nos præteritit, quæ fere oratio nostra ipsam omnino inexploratam reliquit. *Producant enim aquæ reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli.* De natalibus, quantum per tempus vespertinum ⁷² sicuit, disseruimus : hodie ad terrestrium examen transivimus. Volatile in media narratione nos effugit. Necesse est itaque instar oblivisorum vietorum, qui cum rem alienius momenti reliquerint, etiamsi multum confecerint itineris, iterum eodem revertuntur, dignam desidia sua pœnam, laborem itineris atque molestias perferentes : sic utique et nobis idem iter relegendum est. Neque enim aspernabile est quod relictum est : sed tertia ex animalibus creatura pars esse videtur. Tria aequidem sunt animalium genera, terrestre, volatile, aquatile. *Producant, inquit, aquæ reptilia animarum viventium juxta genus, et volatilia volantia super terram sub firmamento cæli juxta genus.* Cur etiam volatilibus ex aquis or-

³ Levit. xvii, 11.

(39) Colb. primus ζωόν τοῦ αἵμα ἢ ψυχῆ αὐτοῦ ἔστιν.

(40) Colb. secundus εἰ δὲ σὰρξ. Statim editi νεκρὰ εἰς ἔστιν, est aliquid mortuum. Nec aliter legisse videtur Enstathius, qui sic verbat : *Merito ergo tabida est anima jumentorum.* Attamen codex Com. beç. cum aliis octo mss. habet γερὰ τις, est quiddam terrenum. Quao lectionem paulo post confirmat Basilius ipse, his verbis : καὶ εὐρήσας, ὅτι γῆ ἐστὶ τῶν κτηνῶν ἢ ψυχῆ, *Aique pecorum animam terram esse comperies.*

ση, πῶς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου συνίστη· νῦν δὲ ἄκουε περὶ τῆς τῶν ἀλόγων ψυχῆς. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον παντὸς ζωῶν ἡ ψυχὴ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστὶν (39)· αἷμα δὲ παγὴν εἰς σάρκα πέρυσε μεταβάλλειν· ἢ δὲ σὰρξ (40) φθαρεῖσα εἰς γῆν ἀναλύεται· γερὰ τις ἐστὶν εἰκότως ἡ ψυχὴ τῶν κτηνῶν. Ἐξαγαγέτω οὖν ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Ὅρα τὴν ἀκολουθίαν ψυχῆς πρὸς αἷμα, αἵματος πρὸς σάρκα, σαρκὸς πρὸς τὴν γῆν· καὶ πάλιν ἀναλύσας διὰ τῶν αὐτῶν ἀναπόδισον ἀπὸ γῆς εἰς σάρκα, ἀπὸ σαρκὸς εἰς αἷμα, ἀπὸ αἵματος εἰς ψυχὴν· καὶ εὐρήσεις, ὅτι γῆ ἐστὶ τῶν κτηνῶν ἢ ψυχῆ. Μὴ νόμιζε πρῶστέραν εἶναι τῆς τοῦ σώματος αὐτῶν ὑποστάσεως, μηδὲ ἐπιδιαμένονσαν μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς διάλυσιν (41). Θεῷ γε φληνάφους τῶν σοδαρῶν φιλοσόφων, οὐκ αἰχμῶν νονται τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς· καὶ τὰς κυνελας ἠμοσιεῖς ἀλλήλαις τιθέμενοι· οἱ λέγοντες ἐαυτοὺς γεγενησθαι ποτε καὶ γυναικας καὶ θάμνους καὶ ἰχθύας θαλασσίους. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν ἐγένοντό ποτε ἰχθύς οὐκ ἂν εἶποιμι· ὅτι ἐκ τῶν ταῦτα ἔγραπον τῶν ἰχθύων ἦσαν ἀλογώτεροι, καὶ πάνυ εὐτόνως διατειναίμην. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν. Τίνας ἔκεκεν, τοῦ λόγου τρέχοντος ἀθρόως, ἀπεισιπῆσα χρόνον οὐκ ὀλίγον, τοὺς θαυμάζουσιν οἱ πολλοὶ· ἀλλ' οὐχ ὅλιγε φιλοπονώτεροι τῶν ἀκρατῶν ἀγνοοῦσι τὴν αἰτίαν τῆς ἀρασίας. Πῶς γάρ; οἱ διὰ τοῦ πρὸς ἀλλήλους ὄραν καὶ ἐνενοῖαν ἐπιστρέψαντες με πρὸς ἐαυτούς, καὶ εἰς ἐνοῖαν ἀγαθόντες τῶν παρεθέντων. Εἶδος γὰρ ὅλον τῆς κτίσεως, καὶ οὐκ ἔλαχιστον τοῦτο, παρελαβεν ἡμεῖς, καὶ μικροῦ ἀπὸν ἔχοντο, ἀνεξέταστον παντελῶς ὀλόγως καταλίπων. Ἐξαγαγέτω γὰρ τὰ ἔδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. Εἴπαμεν τὴ περὶ τῶν νηκτῶν, θαὸ ἀ καιρὸς ἐνεῖδου ἐσπερας· σήμερον μετέβημεν ἐπὶ τὴν τῶν χερσαίων εξέτασιν. Διέφυγεν ἡμεῖς τὸ πτηνὸν ἐν τῷ μέσῳ. Ἀνάγκη τοίνυν, κατὰ τοὺς ἐπιλήθμονας τῶν ὀδοιπόρων, οὐκ, ἐπειδὴ τὴ τῶν καρπῶν καταλίπωσι (42), καὶ ἐπιπολὺ τῆς ὁδοῦ προλιθῶσι, πάλιν τὴν αὐτὴν ὑποστρέψουσιν, ἀξίαν τῆς βεθουμας δίκην τὸν ἐκ τῆς ὀδοιπορίας κόπον ὑπέχοντες, οὕτω καὶ ἡμῖν, ὡς εἴποιε, τὴν αὐτὴν πάλιν βαδιτέον. Καὶ γὰρ οὐδὲ εὐκαταφρόνητόν ἐστι τὸ παρεθῆν, ἀλλὰ τὸ τρίτον εἶκεν εἶναι τῆς ἐν τοῖς ζωῶς κτίσεως, εἴπαρ τρία ζῶων ἐστὶ γένη, τὸ τε χερσαίων καὶ τὸ πτηνῶν, καὶ τὸ ἐνυδρῶν. Ἐξαγαγέτω, ἤτοι, τὰ ἔδατα ἔρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα (43) τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος.

(41) Reg. primus ἀνάλυσι. Reg. sextus διάλυσι, φῦγε. Aliquanto post codex Combef. ἰχθύς θαλάσσιος.

(42) Dno mss. καταλίπωσι.

(43) Κατὰ στερέωμα, secundum firmamentum. Malim, inquit Combefistius, cum Ambr. vel cum Vulg. et August., sub firmamento. Attamen legitimus in Ambr. lib. v, cap. 1, secundum firmamentum. Inve etiam hoc ipso in libro cap. 12, legiur, secus firmamentum, id quod repetit cap. 14 libri ejusdem. At vero sanctus Augustinus utroque loquendi genere

Διὰ τὴν ἐξ ὕδατων καὶ τοῖς πτηνοῖς τὴν γένεσιν ἔλω-
 κεν; Ὅτι ὥσπερ συγγενεῖα τίς ἐστι τοῖς πετομένοισι
 πρὸς τὰ νηκτά. Καὶ γὰρ ὥσπερ οἱ ἰχθύες τὸ ὕδωρ
 τέμνουσι, τῇ μὲν κινήσει τῶν περιούρων (44) εἰς τὸ
 πρῶτον χωροῦντες, τῇ δὲ τοῦ οὐραίου μεταβολῆς τὰς
 περιστροφάς καὶ τὰς εὐθείας ὁρμὰς ἐλακί-
 ζοντες· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν ἔστιν ἰδεῖν, διανοη-
 χομένων τὸν ἀέρα τοῖς περὶ τοὺς ἀέρας τῶν ὁμοίων τρέ-
 πων. Ὅστε, ἐπειδὴ ἐν ἰδίωμιν ἐκατέρωθεν τὸ νήχε-
 σθαι, μίαν τὴν αὐτοῖς ἢ συγγένειαν ἐκ τῆς τῶν ὑδάτων
 γενέσεως παρεσχέθη. Πλὴν γε οὐκ οὕτως τῶν πτη-
 νῶν ἄπουν, διὰ τὸ πᾶσι τὴν διαίταν ἀπὸ τῆς γῆς
 ὑπάρχειν, καὶ πάντα ἀναγκαίως τῆς τῶν ποδῶν
 ὑποურγίας προσδεῖσθαι. Τοῖς μὲν γὰρ ἀρπακτικοῖς
 πρὸς τὴν ἀγρὰν αἱ τῶν ὀνύχων ἀμαλ'· τοῖς δὲ λοι-
 ποῖς διὰ τὸ τὸν πορισμὸν τῆς τροφῆς καὶ διὰ τὴν λοι-
 πὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν ἀναγκαῖα τῶν ποδῶν ἢ
 ὑπηρεσίᾳ δεδωρηται. Ὅλγοι δὲ τῶν ὀρνέων κακό-
 ποδοὶ εἰσι, οὕτε βαδίζουσι οὕτε ἀγρεύουσιν τοῖς ποσὶν
 ἐπιτρέθει· ὡς αἱ τε χελιδόνες εἰσι (45), οὕτε βαδί-
 ζουσιν οὕτε ἀγρεύουσιν δυνατόν, καὶ αἱ δρεπανίδες λε-
 γόμεναι, οἷς ἡ τροφή ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἀέρι ἐμπερο-
 μένων ἐπινησῶνται. Χελιδόνι δὲ τὸ τῆς πτήσεως πρῶ-
 τιστον ἀντὶ τῆς τῶν ποδῶν ὑπηρεσίας ἐστίν.

3. Εἰσι μὲνοι γενῶν διαφορὰ μῦραι καὶ ἐν τοῖς
 θρυσίν, ἃς ἐὰν τις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιτῆ καθ'
 ὃν ἐν μέρει καὶ τῆς τῶν ἰχθύων ἐξετάσεως ἐρηψά-
 μαθα, εὐρήσει ἐν μὲν ὀνομα τῶν πετεινῶν, ἐμύρας
 δὲ ἐν τοῖς διαφορὰς ἐν τε τοῖς μεγέθει καὶ ἐν τοῖς
 σχήμασι καὶ ἐν ταῖς χρομαῖς· καὶ κατὰ τοὺς βίους, καὶ
 τὰς πράξεις, καὶ τὰ ἴδη, ἀμύθητον εὔσαν αὐτοῖς
 τὴν πρὸς ἀλλήλα παράλλαθην. Ἦθη μὲν σὺν τινεσ
 ἐπιτρέθεισαν καὶ ὀνοματοποιίας χρῆσασθαι, ἴν'
 ὥσπερ διὰ καυτήρων τινῶν τῆς ἀσυνήθους καὶ ἐξ-
 ἑνῆ ὀνομασίας, τὸ ἰδίωμιν ἐκάστου γένους ἐπιγνώ-
 σκῆται. Καὶ τὰ μὲν ὀνόμασαν σχιζόπτερα (46), ὡς
 τοὺς ἀετοῦς· τὰ δὲ δερμόπτερα, ὡς τὰς νυκτερίδας·

us est, secundum firmamentum, et sub firmamento.
 Lege Nobilium. Tertullianus Adv. Heres., per firmamentum :
 quae interpretatio maxime convenit cum mente Basilii. Cum enim Pater gravissimus per vocem
 στερέωμα nihil aliud intelligat nisi aërem, ut legitur sub finem hujusce orationis, sequitur si volatilia
 volent per aërem, ipsa per firmamentum quoque volare.

(44) Aliquot mss. τῶν περιούρων. Statim Colb. primus τὰς τὸν περιούρας.

(45) Ita Regii primus, quintus, sextus et octavus cum duobus Colb. Editi vero χελιδόνες εἰσι καὶ αἱ, mutilae. Ibidem καὶ αἱ δρεπανίδες, et drepanes. Sic visum est vertere cum Plinio, qui haec ipsa voce lib. xi, cap. 47, ut non dubitat. Ejus haec sunt verba: Qui negam volucrum ullam sine pedibus esse, confirmant et apodra habere, et oen, et drepanin, in eis quae rarissime apparent. Interpretes veteres, Et ea quae falculae nuncupantur, aut ripariae. Haec aves vocat Eustathius meropos.

(46) Libuli, quod non supplerent verba Latina, sic vertere schizopteras, etc. Aves autem schizopterae, etc dicuntur, quae habent pennam discretam, alias fissas. Dermopteras eas vocamus, quibus cutis pro pennis est. Ptilotae eae intelliguntur, quae sicca membrana volant. Denique coleopteris appellare solent eas quatuor pennae vagina continentur. Quod

tum dedit? Quis volatilia inter et natailia quaedam est veluti cognatio. Quemadmodum enim pisces aquam secunt, ad ulteriora motu pinnarum progredientes, et eandem mutatione tum circuitiones tum rectos motus sibi ipsos dirigentes: sic et in volatilibus videre est, quandoquidem aliis simili modo aërem trajiciunt. Quare cum natandi proprietates in utraque sit una, una quaedam ipsis affinitas per aquarum generationem collata est. Sed tamen volatilibus nullum pedibus caret, quod victum suppeditat terra omnibus, et omnia pedum ministerio necessarie indigent. Rapacibus quidem acies unguum ad capiendam praedam, reliquis vero ob alimentum comparandum et ad reliquam vitam transigendam pedum usus necessario concessus est. Porro paucae sunt volucres, quae malos habeant pedes, quaeque sive ad ambulandum, sive ad venandum idoneae non sint pedibus, cum hirundines, quae neque ambulare, neque venari possunt, et aedes nomine drepanes, quibus alimonia ex his quae feruntur in aere, provisae est. Ceterum volatus terrae vicinus in hirundine pedum explet officium.

3. Sunt autem innumeræ generum differentiae etiam in volucris: quas si quis percurrat eo modo, quo partim piscium examen attingimus; eum quidem volucrum nomen, sed infinitas magnitudinis figurarumque et colorum differentias in his reperitur est. Ad vitam etiam, et ad actiones moresque quod spectat, inenarrabilem quamdam inter ipsas deprehendet varietatem. Jam vero conati sunt nonnulli conflictis nominibus uti, ut, veluti per inustas quasdam insolite et pervigrae appellationis notas, cujuslibet generis proprietates cognoscatur. Et alias quidem aves nominarunt schizopteras, uti aquilas: alias vero dermopteras, ut vespertiones: alias

hic scriptum invenimus de coleopteris. Id non probatur Petro Petito. Igitur lib. iv Miscellanearum observationum, cap. 16, loquitur hoc modo: Hujus itaque volatilium secundum alarum differentias divisionis, cetera quidem bene, et ex Aristotelis sententia, unde accepit: in voce koleoptera non mediocriter hallucinatus videor, cum putat significari hoc nomen insectorum illud genus, quae involucris quibusdam concepta et fota ad aliquod tempus, postmodum putamine disrupto evolant: ut de cicadis Lucretius memorat lib. v:

Folliculos ut nunc teretes vestite cicadae
 Linqunt sponte sua, vinctum vitantque petentes.
 Plane id verba haec Basilii sonant: ὅσα ἐν ὄρκασι τῶν καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα περιβραγάντος, etc., quibus, quae proprie koleoptera dicuntur, explicat. At falso et praeter mentem Aristotelis, qui longe diverso sensu id nomen usurpat. Non enim ab iis folliculis koleoptera vult dici, sed ab ἐλύτροις, vaginis, quibus alae eorum muniantur. Nam Graecis koleon vagina est. Unde Theophrastus eas volucres vaginipennes Laine vocat. Ita enim Graecum nomen koleoptera pov sane non infeliciter expressit. Alarum proinde haec differentia est et proprietates, non loci in quo sit generatio. Quod ipsa divisio Aristotelis indicat, qua fit alarum differentis volucrum differentias venatur, lib. i, cap. 5; etc.

pilotas, ut vepas : alias rursus coleopteris, 73 ut scabens, et quæcumque in thecis quibusdam et amiculis generaturæ, crusta ab ipsis distracta, ad volandum expellite evadunt. Verum sufficiens nobis nota est ad generum proprietatem assignandam, communis usus, et allate a Scriptura de mundis et immundis distinctiones, Aliud itaque carnivorarum genus est, aliæque constituti, ad modum quo ipsæ vescuntur, accommodata : usugium acies, et rostrum incurvum, et penna velox, ut et facile arripatur præda, et dilaniata alimentum fiat prædatrici, Alia earum constituti est, quæ semina colligunt : alia earum, quæ omni re obvia nutriuntur. Et in his plurimæ differentie. Ipsarum enim quedam, gregales sunt : exceptis rapacibus, inter quas societas nulla est præter conjugalem conjunctionem. Sunt vero aliæ innumerae, quæ collectivam amplectuntur vitam, ut columbæ, græves, sturni, graculi. Rursus in his aliæ nullius subduntur imperio, et sunt veluti sui juris : aliæ duci subijci non recusant, velut græves. Jam vero etiam alia quedam est in his differentia, juxta quam aliæ nunquam sedem mutant, suntque indigenæ : aliæ solent longissime discedere, et hieme appropinquante ut plurimum in alium locum sessa recipere, Quin et complures aves, dum educantur, mansuescunt cicuranturque, præter debiles ac infirmas, quæ ob nimiam timiditatem ac formidinem, assiduam molestiam sibi manu exhibitam non patiuntur. Sed et humana consuetudine volucres quedam gaudent, et eisdem atque nos ipsi habitationes recipiunt : aliæ incolunt montes, ac solitudine delectantur. Illa uniuscujusque proprietates quæ ad vocem pertinet, maximum etiam discrimen efficit. Aliæ enim volucres loquaces sunt et garrulae : aliæ taciturnæ. Hee quidem canoræ, et multum clamoræ : illæ omnino modulationis ac cantus expertes. Quedam sunt imitatrices, emulationem illam vel a natura vel ab exercitio accipientes : quedam eandem semper ac inimitabilem vocem emittunt. Superbus est gallus : ornatus et elegantiaæ amator est pavo : libidinosæ columbæ, periude atque gallinæ domesticæ, quæ nullo nun tempore libidini indulgent. Dolosa et zelotypa perdidit est, venatoribus ad prædam capiendam malitiose suam operam præstans.

4. Innumera sunt, ut diximus, et actionum et virtus discriminia. Porro quedam ex his brutis animalibus sunt quoque politice : siquidem civilis administrationis proprium est, ut ad unum communem finem singulorum actiones concurrant, ut quisque in apibus intueri potest. His enim communis

(47) Reg. primus cum Colb. itidem primo διασπαρσθέν.

(48) Colb. primus αὐτῶν εἶναι. Mox idem ms. κατά συγγίαν.

(49) Editi ὡς αἰ περισσεύει. Articulus deest in mss. Subinde multi mss. ψῆρες. Editi ψάρες.

(50) Reg. nextus ὑφίσταται. Ibidem Cod. Cumbef. συνανθρωπιστοί.

(51) Codices duo προσλαμβάνονται.

(52) Regii primus, tertius et quintus δολερὸς ὁ. Editi cum multis aliis mss. δολερὸν ὁ. Potest quidem

τὰ δὲ πτελοτά, ὡς τοὺς σφῆκας· τα δὲ κολεόπτερα, ὡς τοὺς κανθάρους, καὶ ὅσα, ἐν θήκαις τῶν καὶ περιβολαῖς γεννηθέντα, περιβραγάντος αὐτοῦ τοῦ ἐλύτρου, πρὸς τὴν πτήσιν ἤλυθερώθη. Ἄλλ' ἡμῖν ἀρκούσα σημεῖωσις πρὸς τὴν τῶν γενῶν ἰδιότητα ἡ κοινὴ χρῆσις, καὶ οἰ παρὰ τῆς Γραφῆς περὶ τε καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διορισμοί. Ἄλλο μὲν αὖν γένος τὸ τῶν σαρκοφάγων, καὶ ἄλλη κατασκευὴ πρόπουσα τῷ τρόπῳ τῆς διαίτης αὐτῶν, οὐδύων ἀκμαί, καὶ χεῖλος ἀγκύλον, καὶ πτερὸν δεξιόν, ὥστε καὶ συληφθῆναι βλάβως τὸ θήραμα, καὶ διασπαραγῆν (47) τροφήν τῷ ἔλδντι γενέσθαι. Ἄλλη τῶν σπερμιόλογων κατασκευὴ ἄλλη τῶν ἐκ παντὸς τροφῶν τῶν συνυχνήτος. Καὶ ἐν τοῦτοις πλείεσται διαφοραί. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν (48) ἀγγελικά, πληθὺν τῶν ἀρπακτικῶν· τούτων δὲ οὐδὲν κοινωνικὸν ἐκτός τοῦ κατὰ τὰς συζυγίας συνδουρασιῶν. Μυρία δὲ ἄλλα τῶν ἀβροσματοῦτων ἤθηται βίον, ὡς περιστεραὶ (49), καὶ γέραναι, καὶ ψῆρες, καὶ κολοιοί. Πάλιν ἐν τοῦτοις τὰ μὲν ἀναρχά ἐστι καὶ οἷον αὐτόνομα· τὰ δὲ ὑφ' ἡγεμονίας τετάχθαι καταδεχόμενα, ὡς αἰ γέραναι. Ἦδη δὲ τις καὶ ἑτέρα ἐν τοῦτοις ἐστὶ διαφορὰ, καθ' ἣν τὰ μὲν ἐπιδημητικά τὰ ἐστὶ καὶ ἐγχώρια, τὰ δὲ ἀπαίρειν πέφυκε πορρωτάτω, καὶ χειμῶνος ἐγγίζοντος ἐκπορίζων ὡς τὰ πολλά. Χαιροσθή δὲ καὶ τιθατά τὰ πολλά, τῶν ὀρνέων ἐκτραφεύμενα γίνεσθαι, πληθὺν γε δὴ τῶν ἀσθενῶν, ἃ δὲ ὑπερβόλλουσαν δειλίαν καὶ ἀνανδρίαν τὴν συνήχῃ τῆς γενεῆς ἐνόχλησεν οὐχ ὑφίσταται (50). Ἄλλα δὲ συνανθρωπιστικοὶ τινες τῶν ὀρνέων εἰσὶ, τὰς αὐτὰς ἡμῖν οἰκίσεις καταδεχόμενοι· ἄλλοι δὲ θρεοὶ καὶ φίληρομαι. Μεγίστη δὲ διαφορὰ καὶ ἡ περὶ τὴν φωνὴν ἰδιότης ἐκάστου. Οἱ μὲν γὰρ κωτλοὶ καὶ λάλοι τῶν ὀρνέων εἰσὶν· οἱ δὲ σιγγλοί. Καὶ τὰ μὲν ὠδικὰ καὶ πολύφωνα· τὰ δὲ ἄμοσσα παντελῶς καὶ ὠδῆς ἄμοισα. Καὶ τὰ μὲν ἀμυχλά, ἢ ἐκ φύσεως ἔγοντα τὸ μιμεῖσθαι, ἢ ἐξ ἀσπασίας προσλαβόντα (51)· τὰ δὲ μονότροπον καὶ ἀμετάβλητον τὴν φωνὴν ἀρέντα. Γαῦρον ὁ ἀλεκτρυόν· φιλόκαλον ὁ ταῦς· λάγναι αἰ περιστεραὶ καὶ αἰ κατοικίδιοι ὄρνεις, ἐπὶ παντὸς καρποῦ τὸ συνοσιαστικὸν ἔχουσαι. Δολερὸν ὁ (52) κέρδιξ καὶ ζηλότυπον, μακρούργως συμπράττων τὸς θηραταῖς πρὸς τὴν ἀγρὰν.

4. Μυρία, ὡς ἔγραμεν, καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίων διαφοραί. Ἔστι δὲ τίνα καὶ πολιτικά τῶν ἀλόγιων, εἴπερ πολιτείας εἶσιν, τὸ πρὸς ἕν πέρας κοινῶν συννεύειν τὴν ἐνέργειαν τῶν καθ' ἕκαστον, ὡς ἐπὶ τῶν μελισσῶν ἐν τις ἔσται. Καὶ γὰρ ἐκείνων κοινὴ μὲν ἡ οἰκησις, κοινὴ δὲ ἡ πτήσις, ἐργασία δὲ πάντων (55)

lectio utraque admitti : sed cum constanter hoc ipso in loco reperitur in omnibus mss. ζηλότυπον, dubium non habeo quin legendum sit δολερὸν.

(53) Editi cum multis mss. πάντων. Colb. secundus πασῶν. Nemo non videt correctionem esse ignari librarii, qui quod vox μέλισσα feminini generis sit, ita emendandum esse putavit. Sed nihil necesse fuit. Nam ut alias sæpe, ita hic generale aliquod nomen subauditur, puta ζῶον. Statim idem codex καὶ ταξίδηρη.

μὲν· καὶ τὸ μέγιστον, οὗ ὑπὸ βασιλεὶ καὶ ταξιδίῳ
 τῶν ἔργων ἀπικναι, οὐ πρότερον καταδεχόμενοι
 ἐπὶ τοὺς λευμῶνας ἰλθεῖν, πρὶν ἂν ἴθωσι καταφράξαντα
 τὸν βασιλέα τῆς πτήσεως. Καὶ ἔστιν αὐταῖς οὐ χειρο-
 τοντὸς ὁ βασιλεὺς (πολλὰκις γὰρ ἀκρισία δῆμου (54)
 τὸν χειρίστον εἰς ἀρχὴν προσηύθετο), οὐδὲ κληρω-
 τὴν ἔχον τὴν ἐξουσίαν (ἄλογοι γὰρ αἱ συντυχίαι τῶν
 κληρῶν ἐπὶ τὸν πάντων ἔσχατον πολλὰκις τὸ κράτος
 φέρουσαι), οὐδὲ ἐκ πατρικῆς διαδοχῆς τοῖς βασιλεῦσι
 ἐγκαθεζόμενοι (καὶ γὰρ καὶ οὗτοι ἀπαίθευτοι καὶ
 ἀμαθεῖς πάσης ἀρετῆς διὰ τρυφῆν καὶ κολακίαν ὡς
 τὰ πολλὰ γίνονται). ἄλλ' ἐκ φύσεως ἔχον τὸ κατὰ
 πάντων πρωτεῖον, καὶ μεγεθεῖ διαφέρων καὶ σχήματι
 καὶ τῇ τῷ ἤθει πραότητι. Ἔστι μὲν γὰρ κέντρον
 τῷ βασιλεῖ, ἄλλ' οὐ χρεῖται τοῦτω πρὸς ἄμυναν. Νό-
 μοι τινές εἰσιν οὗτοι τῆς φύσεως ἀτραφοὶ, ἀργοὺς
 εἶναι πρὸς τιμωρίαν τοὺς τῶν μεγίστων δυναστειῶν
 ἐπιβαίνοντας. Ἄλλα καὶ ταῖς μελλούσαις, ὅσαι ἂν μὴ
 ἀκολουθήσωσι τῷ ὑποδείγματι τοῦ βασιλέως, ταχὺ
 μεταμῆλι τῆς ἀβουλίας, οὗ τῇ πληγῇ τοῦ κέντρον
 ἐπαπονήσκουσιν (55). Ἀκούετωσαν Χριστιανοί, οἳ
 πρόσταμα ἔστι μηδενὶ κακῶν ἀνὶ κακοῦ ἀποδίδου-
 ναι, ἀλλὰ ἰσχυρὸν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακῶν. Μιμησαί τις
 μελλοῦς τὸ ἰδιότροπον, ὅτι, οὐδενὶ λυμαινομένη,
 οὐδὲ καρπὸν ἀλλότριον διαφθείρουσα, τὰ κηρία συμ-
 πηγνυται. Τὸν μὲν γὰρ κηρὸν ἀπὸ τῶν ἀνῶν φανε-
 ρῶς συναγεῖραι (56), τὸ δὲ μέλι, τὴν δροσοειδῶς ἐν-
 σπαρμένην νοτίδα τοῖς ἀνθεσίν. ἐπισπασαμένη τῷ
 στόματι, ταύτην ταῖς κοιλότητι τῶν κηρίων ἐνήσιν.
 Ὅθεν καὶ ὕδρον παρὰ τὴν πρώτην ἐστὶν· εἰτα τῷ
 γρόνῳ συμπαθεῖν, πρὸς τὴν οἰκίαν σύστασιν καὶ
 ἡδονῇ ἐκπαύεται. Καλῶν καὶ πεπόντων αὐτῇ
 τῶν ἐπιάνων παρὰ τῆς Παροιμίας (57) τετύχηκε,
 σοφῆ καὶ ἐργατῆς ὀνομασθεῖσα· οὕτω μὲν φιλοπόνως
 τὴν τρυφὴν συναγεῖρουσα (ἢς ἐοῖς πόρευς, φησὶ,
 βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὕψην προσφέρονται),
 οὕτω ἔε σοφῶς φιλοτεχνούσα τὰς ἀποθήκας τοῦ μέ-
 λους (εἰς λεπτὸν γὰρ ὕμνα τὸν κηρὸν διατείνασα,
 πυκνὰς καὶ συνεχεῖς ἀλλήλαις συνοικοῦμαι τὰς κοι-
 λότητας), ὡς τὸ πυκνὸν τῆς τῶν μικροτάτων πρὸς
 ἀλλήλα θέσεως ἔρεσμα γίνεσθαι τῷ παντί. Ἐκάστη
 γὰρ φρεατρία (58) τῆς ἐτέρας ἔχειται, λεπτῷ πρὸς αὐ-
 τὴν διεργασμένη τε ὁμοῦ καὶ συναπτομένη τῷ διαφρά-
 γματι. Ἔπειτα διώροποι καὶ τριώροποι αἱ σύριγγες
 αὐταὶ ἀλλήλαις ἐπικυκλόμηνται. Ἐφυλάξαιτο γὰρ (59)
 μίαν ποιῆσαι διαπερῆς τὴν κοιλότητα, ἵνα μὴ τῷ
 βάρει τὸ ὕδρον πρὸς τὸ ἐκτὸς ἐεκπίπτῃ. Κατάμαθε
 πῶς τὰ τῆς γεωμετρίας εὐρέματα πάρεργά ἐστι τῆς
 σοφωτάτης μελλοῦς. Ἐξάγωνοι γὰρ πῶσαι καὶ ἰσο-
 πλευροὶ τῶν κηρίων αἱ σύριγγες, οὐκ ἐπ' εὐθείας

est habitatio, communis volatus, unaque et eadem
 omnium actio : et quod præcipuum est, sub rege,
 et sub quodam præfecto operam aggradiuntur ; non
 prius ad prata proficisci 74 ausu, quam regem vi-
 derint volatui præsentem. Rex autem apud ipsas
 suffragilis non creatur, vulgus namque iudicii in-
 opia pessimum sæpenuero ad principatum evexit :
 neque sorte potestatem assequitur, temerarii enim
 sortium casus imperium saepe in omnium deterrim-
 um conferunt : nec ex paterna successione in re-
 gali throno collocatur, nam et ii rudes expertesque
 virtutis omnis, ob delicias et assentationes plerum-
 que sunt ; sed a natura in omnes obtinet principa-
 tum : quippe et magnitudine et forma et morum le-
 nitate antecellit. Iust quidem regi aculeus : sed eo
 non utitur ad ultionem. Hæc sunt quædam naturæ
 leges minime scriptæ, ut tardi sint ad vindictam,
 qui ad maximam potentiam sunt evecti. Sed et
 quæcumque apes regis non sequuntur exemplum,
 eas statim temeritatis suæ pœnitet ; propterea quod
 aculei icu intereunt. Audiant Christiani, qui nulli
 malum pro malo reddere, sed in bonum malum vin-
 cere iubentur. Imitare propriam apis indolem, quæ
 nulli officiens, neque fructum alienum corrumpens,
 favos construit ac compingit. Nam ut ceram ex fil-
 ribus aperte colligit : ita mel, humorem scilicet
 roris instar floribus inspersum, ore attrahit, atque
 in favorum cava immittit. Unde etiam primo liqui-
 dum est : deinde temporis processu concoctum, ad
 propriam concretionem suavitateque pervenit. Apis
 præclaras et convenientes laudes a Proverbio con-
 secuta est, quæ scilicet appelleret sapiens et labo-
 riosa. Hoc modo, ut diligenter apis pabulum conge-
 rit (cujus labores, inquit, reges et privati ad sanita-
 tem assumunt *), ita sapienter et artificiose mellis
 cellulas extruit. Extenta enim in tenuem membra-
 nam cera, crebra et inter se continua cavacon-
 struit, ut frequentia illa atque densitas, qua minu-
 tissima quæque secum invicem colligantur, operi
 toti fulcrum sit et firmamentum. Nam cellula quæ-
 libet alteri adhæret, tenui septo ab ea sejuncta, et
 eidem simul conjuncta. Deinde fistulæ hæc aliæ su-
 per alias ædificatæ, duas treste habent contigua-
 tiones. Cavet enim continuam unam efficere caver-
 nulam, ne humor foras propter gravitatem diffuset.
 Discet quomodo geometriæ inventa accessio sint
 operæ ac laboris ejus, quem apis sapientissima sus-
 cipit. Omnes enim favorem cavernulæ sunt sexan-
 gula, et æqualia latera habent : non aliæ aliis di-
 recto incumbunt, ne fundi intervallis vacuis adjuncti

* Rom. xii, 17, 21. * Prov. vi, 6, sec. LXX.

(54) Regli tertius, quintus et sextus cum Coisl. primo et cum Colb. secundo ἀκρισία δῆμου, vulgi patulantia. Editi et Coisl. secundus cum Regiis primo et octavo ἀκρισία δῆμου. Rectius.

(55) Duo mss. ἐναπονήσκουσιν.

(56) Codices quatuor φανερώς συνάγει. Editi cum Colb. secundo et cum Reg. tertio συναγεῖραι.

(57) Παρὰ τῆς Παροιμίας. Locus est Prov. cap. vi, v. 6, apud LXX. Sed hæc assumit ab Hebraicis exemplaribus. Lege Duodecim.

(58) Ita codices sex e nostris præter Combef. et Bvill. Editi ἐκάστη γὰρ φρεατρία. Statim Reg. sextus πρὸς αὐτὴν διηρημένη τε ὁμοῦ.

(59) Colb. secundus ἐφυλάξαντο γὰρ. Aliquanto post Reg. sextus διαπίπτει.

lasciant: sed sexangularum inferiorum cavernularum anguli basis sunt ac fulcimentum superiorum, ut tuto supra se onera attollant, et separatim in υποσπουque concavo humor contineatur.

5. Quomodo cunctas proprietates ad vulnere vitam pertinentes accurate tibi recensere possim? Ut grues vicissim constituunt excubias; et quidem aliae dormiunt: aliae vero circumuehentes, omnem ipsis securitatem per somnum exhibent; deinde tempore vigiliarum peracto, hæc quidem clangore edito ad somnum conuertitur: illa vero 75 succedens, securitatem quam accepit, sua vice reddit. Observabit et hunc ordinem in ipso volatu. Alia enim interdum itineris dux est; sed ubi per aliquod tempus statutum volatui præfuit, retro se recipiens, via ducatum insequenti tradit. Caterum ciconiarum agendi modus, non procul a rationali intelligentia abest. Ut enim omnes uno et eodem tempore ad has regiones accedunt: ita sub uno signo omnes discedunt. Stipant autem ipsas cornices nostras, easque mea quidem sententia deducunt, et non nihil aduersus hostiles aves præstant subsidii. Illud primo ejus rei argumentum est, quod eo tempore nulla prurisc cornix appareat: deinde cum vulnibus redcuntes, aperta tutelæ et præsidii collati iudicia referunt. Quis apud ipsas præscriptis hospitalitatis jura? quis ipsis desertionis militaris accusationem minatus est, adeo ut nulla s comitatu se subtrahat? Audiatur ii qui erga hospites duri sunt et inofficiosi, foresque occludunt, et ne hieme quidem ante noctu advenas tecto recipiunt. Porro cura quam ciconiæ senio confectis exhibent, liberos nostros, si attendere vellent, ad parentum amorem satis excitaret. Nemo enim homo est, qui ita prorsus mente destituatur, ut pudore dignam non iudicet eum, qui avibus perquam brutis virtute inferior foret. Illæ genitorem præ senio penuriam defluvis laborantem circumstantes, suismet pennis calefaciunt, suppeditantque abunde alimentum: quin subsidium ei, quoad fieri potest, in ipso volatu præstant, utriusque alis suis leniter sublevantes. Atque hoc ita apud omnes decantatum est, ut jam quidam beneficiorum remunerationem *antipergargosim* appellent. Nemo de paupertate doleat: neque is de sua vita desperet, qui nulla domi supersunt opes, ubi ipse respexerit ad hirundinis industriam. Illa enim nidum construens, festucas quidem ore defert: lantum vero colligere pedibus cum non queat, pennarum extremitates aqua madefaciens, subinde tenuissimo pulvere sese obvolvens, sic luti usum ex-

A ἀλλήλαις κατεπικείμεναι, ἵνα μὴ κάμωσιν οἱ ποθόμενες τοὺς διακόνους ἐφηρμοσμένοι· ἀλλ' αἱ γυνῆαι τῶν κάτωθεν ἐξαγώνων, βάθρον καὶ ἐρείσμα τῶν ὑπερκειμένων εἶσιν, ὡς ἀσφαλῆς ὑπὲρ ἑαυτῶν μετεωρίζεται τὰ βάθρα, καὶ ἰσχυρίζονται ἐκάστη κοιλότητι τὸ ὑγρὸν ἐγκαταχεῖσθαι.

5. Πῶς ἂν σοὶ πάντα δι' ἀκριβείας ἐπιλέθοιμι τὰ ἐν τοῖς βλοῖσι τῶν ὀρνίθων ἰδιώματα; πῶς μὲν αἱ γῆραι τὰς ἐν τῇ νυκτὶ προφυλακὰς (60) ἐκ περιτροπῆς ὑποδέχονται· καὶ αἱ μὲν καθυπόδουσιν, αἱ δὲ, κύκλω περιούσαι, πᾶσαν αὐτάς ἐν τῷ ὑπνω παρέχοντες τὴν ἀσφάλειαν· εἴτα, τοῦ καιροῦ τῆς φυλακῆς κληρουμένου, ἢ μὲν βοήσασα πρὸς ὕπνον ἐτρέπατο (61), ἢ δὲ, τὴν διαδοχὴν ὑποδεξαμένη, ἥς ἔτυγεν ἀσφαλείας ἀντέδοικεν ἐν τῷ μέρει. Ταῦτην καὶ ἐν τῇ B πτήσῃ τὴν εὐταξίαν κατόψει. Ἄλλοτε γὰρ ἄλλη τὴν ὁδηγίαν ἐκδέχεται, καὶ τακτὸν τινα χρόνον προκαθηγησαμένη τῆς πτήσεως, εἰς τὸ κατὸπιν περιελθούσα, τῇ μεθ' ἑαυτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὁδοῦ παραδίδωσι. Τὸ δὲ τῶν πελαργῶν οὐδὲ πῶρρω ἐστὶ συνέσεις λογικῆς· οὗτω μὲν κατὰ τὸν ἕνα καιρὸν πάντας ἐπαδημῶν τοῖς ἥθεε χωρίζεται· οὕτω δὲ ὅρ' ἐν συνθήματι πάντας ἀπαίρειν. Δορυφοροῦσι δὲ αὐτοῖς αἱ παρ' ἡμῖν κορώναι, καὶ παραπέμπουσιν, ἐμοὶ δοκεῖν, καὶ συμμαχίαν τινὰ παρεχόμεναι πρὸς ἡριθας πολεμίους. Σημεῖον δὲ πρῶτον μὲν τὸ μὴ φαίνεσθαι ὅπ τὸν καιρὸν ἐκείνον κορόνην παντάπασιν, ἐπειθ' ἐστὶ μετὰ τραυματῶν ἐπιπερχόμεναι ἐναργῆ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς ἐπιμαχίας τὰ σημεῖα κομίζουσι. Τίς C παρ' αὐταῖς τοῖς τῆς φιλοξενίας διάρσει νόμος (62); τίς αὐταῖς ἠπελήθει λεισοπρατίου γραφὴν ὡς μηδεμίαν ἀπολείπεισθαι τῆς προπομπῆς; Ἄκουέτωσαν οἱ καχόξενοι, καὶ τὰς (63) θύρας κλειόντες, καὶ μὴ ἐστέρησιν ἐν χειμῶνι καὶ νυκτὶ τοῖς ἐπιδημοῦσι μεταδιδόντες. Ἢ δὲ περὶ τοῖς γηράσαντας τῶν πελαργῶν πρῶτα ἐξήρηκε τοῖς κατὰς ἡμῶν, αἱ προσέγειν ἐβούλοντο, φιλοπάτορας καταστήσασιν. Πάντως γὰρ ὀφείλει οὕτως ἄλλεῖσθαι κατὰ τὴν φρόνησιν, ὡς μὴ αἰσχύνῃς ἄξιον κρίνειν τῶν ἀλογωτάτων ὀρνίθων ὑστερίζειν κατ' ἀρετὴν. Ἐκείνοι τὸν πατέρα ὅπ τὸ γῆρως περοφρῆσαντα περιστόντες ἐν κύκλῳ τοῖς οικείοις περὶ τοῖς διαδύλουσι, καὶ τὰς τροφὰς ἀφθῶνας παρασκευάζοντες, τὴν δυνατὴν καὶ ἐν τῇ πτήσῃ παρέχοντες (64) βοήθειαν, ἡρέμα τῷ περῷ κουφίζοντες ἐκατέρωθεν. Καὶ οὕτω τοῦτο παρὰ πᾶσι διαδεσθῆναι, ὥστε ἦδη τινὲς τῶν ἐν εὐεργετημάτων ἀντίδοσιν ἀντικειλάργωσιν (65) ὀνομάζουσι. Μηδέτις πέναν ὀυρέσθω· μὴδὲ ἀπογνωσέτω ἑαυτοῦ τὴν ζωὴν ὁ μηδεμίαν εἰκοὴν περιουσίαν καταλιπὼν, πρὸς τὸ τῆς χελιδόνος εὐμήχανον ἀποβλέπων. Ἐκείνη γὰρ, τὴν καλὴν πηγυμένην, τὰ μὲν κάρφῃ τῷ στόματι διακομίζει· πηλὸν δὲ τοῖς ποσὶν ἄραι μὴ δυναμένη,

(60) Ita sex mss. Editi simpliciter φυλακὰς.

(61) Codices duo ἐτρέπατο. Reg. sextus τρέπεται. Colb. secundus ἐτρέπη. Duo alii mss. cum editis ἐτρέπατο. Nec ita multo post mss. plerique omnes cum editione Basii. κατόψει. Editio Paris. κατόψει.

(62) Reg. sextus διάρσει θεσμούς

(63) Reg. sextus καχόξενοι οἱ τὰς

(64) Idem Reg. sextus πτήσῃ παρέχοντες.

(65) Ἀντικειλάργωσιν, id est, beneficii accepti remunerationem. Idcirco autem grati animi significatio ἀντικειλάργωσις dicebatur, quod πελαργός, ciconia, beneficiorum a parentibus acceptorum nescior sit.

τὰ ἄκρα τῶν πτερῶν ὕδατι καταβρέξασα (66), εἴτα τῇ λεπτοτάτῃ κόνει ἐνεληθεῖσα, οὕτως ἐπινοεῖ τοῦ πηλοῦ τὴν χρεῖαν· καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλοισ τὰ κάρφη οἷον κίλην τινὲ τῶ πηλῷ συνδύσασα, ἐν αὐτῇ τοὺς νεοτούς ἐκτρέφει· ὡν ἕαν τις ἐκκαυτήσῃ τὰ ἄκρα, ἔχει τινὰ παρὰ τῆς φύσεως λατρικὴν (67), δι' ἧς πρὸς ὑγείαν ἐπαναγείναι τῶν ἐκχύνων τὰς βίβας. Ταῦτά οὐ νοθεύεται μὴ διὰ πέναν πρὸς κακούργιον τρέπασθαι· μῆδ' ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις πάθει, πᾶσαν ἐλπίδα βίβαντα, ἐπρακτον κελσθαι καὶ ἀνεύρηγτον· ἀλλ' ἐπὶ θεῶν καταφεύγειν, ὅς, εἰ χελιδόνι αὐτὴ ἐπιλάσεται χαρίζεται (68), πόσῃ μελίσσονα τοὺς ἐξ ὀλης καρδίας ἐπιβουμῆνοι αὐτόν; Ἄκων ἰσοι θαλάττειον ἄρνον. Αὐτὴ παρ' αὐτοῖς νοσεύειν (69) τοὺς αἰγμῆλους πέφικεν, ἐπ' αὐτῆς τὰ ὡὰ τῆς φάμμου καταθεμένη· καὶ νοσεύει κατὰ μέσον πον τὸν χεῖμῶνα, ὅτε πολλοὺς καὶ βίβας ἀνέμοις ἢ θάλασσα εἴη γῆ προσαρράσεται. Ἄλλ' ὅμως κοιμίζονται μὲν πάντες ἀνεμοί, ἠσυχάζει δὲ κύμα θαλάσσιον, ὅταν ἀκων ἐπαύσῃ τὰς ἐπέτὰ ἡμέρας. Ἐν τοσαύταις γὰρ μόναις ἐκλεπτεῖ τοὺς νεοτούς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τροφῆς αὐτοῦ χρεῖα, ἄλλας ἐπέτὰ (70) πρὸς τὴν τῶν νεοτῶν αὔξησιν ὁ μεγαλόδωρος θεὸς τῶ μικροτάτῃ ζώῳ παρέσχετο. Ὅστε καὶ ναυτικοὶ πάντες ἴσασι τοῦτο καὶ ἀλευνοῖσας τὰς (71) ἡμέρας ἐκείνας προσαγορεύουσι. Ταῦτά οὐ εἰς προτροπὴν τοῦ αἰτέει παρὰ θεοῦ τὰ πρὸς σωτηρίαν διὰ τῆς περὶ τὰ ἄλογα τοῦ θεοῦ προνοίας νομοθετῆται. Τί οὐκ ἂν γένοιτο τῶν παραδόξων ἐνεκεν σου, ὅς κατ' εἰκόνα γέγονε τοῦ θεοῦ, ὅπουγε ὑπερ θνήσκει οὕτω μικρὰς ἢ μεγάλη καὶ φοβερά κατέχεται θάλασσα, ἐν μέσῳ χειμῶνι γαλήνην ἔχειν (72) ἐπιταχέσασα;

6. Τὴν τρυφάνα φασί, διαζευχθεῖσάν ποτε τοῦ ὀμόζουτος, μῆκέτι τὴν πρὸς ἑτερον καταβίβασθαι κοινωνίαν, ἀλλὰ μένειν ἀσυνδύαστον, μνήμη τοῦ ποτὲ συζευχθέντος τὴν πρὸς ἑτερον κοινωνίαν ἀπαρνούμενην. Ἀκούεωσαν αἱ γυναῖκες, ὅπως τὸ σέμνν τῆς χηρείας καὶ παρὰ τοὺς ἀλόγους τὸν ἐν ταῖς πολυγαμίαις ἀπρεπούς προτιμότερον. Ἄδικώτατος περὶ τὴν τῶν ἐκχύνων ἐκτροπὴν (73) ὁ ἀετός. Δύο γὰρ ἐξαγαγὼν νεοσοῦς, τὸν ἑτερον αὐτῶν εἰς γῆν καταβρέξασα, ταῖς πληγαῖς τῶν πτερῶν ἀπαθούμενος· τὸν δὲ ἑτερον μόνον ἀναλαβὼν, οἰκειούται, διὰ τὸ τῆς τροφῆς ἐπιπόνον ἀποποιούμενος (74) ὃν ἐγέννησεν. Ἄλλ' οὐκ ἔβ' οὕτον, ὡς φασί, διαφραρῆναι ἢ φῆναι· ἀλλ' ὄπλαθοῦσα αὐτὸν τοῖς οἰκειοῖς ἐαυτῆς νεοσοῖς συνεκτρέφει. Τοσοῦτοι τῶν γονέων οἱ (75) ἐπὶ προ-

A cogitat; atque pautatim festucas inter se luto velut glutine quodam colligans, pullos in ipso nido enutrit: quorum ai quis oculos expungat, a natura medicam quasdam artem accepit, per quam suae proles visum ad sanitatem reducit. Haec te commoneant, ut ne ad maleficia convertare propter paupertatem; neve in gravissimis calamitatibus, omni spe abjecta, otiosus ac iuvers maneat: sed ad Deum confugas, qui si hirundini tanta largitur, quanto majora his qui ipsum toto corde invocant, concessurus est? Halcyon avis marina est. Haec depositis in ipsa arena ovis, secundum ipsa littora fetificare solet: et circa mediam fere hiemem pullos excludit tum, cum mare multis et violentis ventis ad terram alliditur. Attamen consopuntur venti omnes, quiescunt æquorei fluctus per septem dies, quibus halcyon ovis incubat. Nam totidem diebus solum pullos excludit. Cum autem et victa ipsi opus est, alios septem dies ad pullorum incrementum Deus munificētissimus minime huic animali præstitit.

76 Quomobrem et omnes nauis hoc sciunt, dieque illos appellant halcyoneos. Res illæ per Dei in bruta providentiam sanctæ sunt et ordinate, ut in his incitatus, ea quæ ad tuam salutem pertinent, a Deo exposcas. Quid tua causa, qui factus es ad Dei imaginem, etiam præter expectationem fieri non possit, cum aviculæ adeo exiguæ gratia, vastum et horrendum mare in media hieme quiescere jussum, detineatur ac frenetur?

6. Ferunt turturam a conjuge separatam, nunquam cum alio inire societatem, sed viduam permanere: utpote quæ, ob prioris conjugis memoriam, alterius conjugium abnuat. Audiant mulieres, quomodo vel apud bruta animalia, frequentium nuptiarum dedecori antepositorum viduitatis pudicitia honestasque. Aquila in educanda prole iniquissimæ est. Etenim ubi pullos duos exclusit, horum alterum dejecit in terram, ac pennarum verberibus protrudit: alterum autem duntaxat assumptum pro suo habet; atque quem genuit, propter victus comparandam difficultatem abdicat. Sed, ut aiunt, perire bene non sinit ossifraga: imo ipsum susceptum una cum propriis suis pullis educat. Tales sunt parentes illi, qui paupertatis prætextu infan-

(66) Sic quinque mss. e nostris præter Cumbef. Editi verò βρέξασα. Quod aliquanto ante sit Basilien, ciconis cornices præreginationum comites et tanquam satellites adiungi, de eo aliter sentire Aristotelem docet idem ille quem jam nominavi Petrus Petitus. Legas velius ejus opusculum lib. iv. cap. 17.

(67) Colb. secundum φύσεως λατρικῶν. Mox Reg. sextius εἰς κακούργον.

(68) Reg. sextius εἰ χελιδόνι ταῦτα χαρίζεται.

(69) Editio Basil. cum multis mss. νοσεύειν... νοσεύει. Editio Paris. νοσεύειν... νοσεύει. Infra Budl. μόναις ἐκλεπτεῖ τοῦς.

(70) Codices duo ἄλλας ἐπέτὰ ἡμέρας. Quando sermo est de halcyone, insculum tollere couabur eo

D loco, quo Ambrosius de hac ipsa ave loquitur, levem quidem illam, sed quæ tamen negotii aliquid facessere possit rudioribus. Ubi ergo legitur lib. v in Hexaem. cap. 15, num. 40, *Placidium ventis stat mare, donec oia foveat halcyone sua*, lege dum censeo, *donec oia foveat halcyon sua*. Illud Basilii, ἠσυχάζει δὲ κύμα θαλάσσιον ὅταν ἀκων ἐπαύσῃ, ad verbum, ut vident omnes, expressit Ambrosius.

(71) Nonnulli mss. ἀλευνοῦσας τὰς.

(72) Colb. secundum γαλήνην ἔχειν.

(73) Codices non pauci ἐξάτων. Ibidem Reg. quintus ἑτερον ἄγον εἰς.

(74) Reg. quintus ἀποστασάμενος.

(75) Editi cum Colb. secundum γονέων οἱ σκληροί, sed illud, ὁ σκληροί, deest in septem mss., nec du-

τὰς exponunt, aut etiam in patrimonio distribuendo A
 iniquissimi sunt erga liberos. Quemadmodum enim
 cuique, ut esset, ex aequo tribuere, ita aequum est,
 ut eis vitæ agenda facultatem pari æqualique ra-
 tione suppeditent. Cave iuiteris earum avium qui-
 bus ungues adunci sunt, crudelitatem: quæ ubi
 viderit suos fetus jam-jam volatui maturos, aliis
 eos verberantes, ac expellentes, ex nido eiciunt, ac
 deinceps nullam eorum curam suscipiunt. Laudan-
 dus est cornicis in suos pullos amor, quæ ipsos jam
 volantes comitatur, alimoniamque subministrans,
 illos diutissime enutrit. Multis avium generibus ad
 conceptum nihil opus est copula marium: sed in
 aliis generibus edita citra coitum ova, infecunda
 sunt. Ferunt autem sine coitu ut plurimum parere
 vultures, licet maxime longævus: quippe quibus
 vita ad centum usque annos plerumque protendatur.
 Id velim notatum et observatum ex alium historia:
 ut si quando nonnullos videris mysterium nostrum
 irridere, quasi fieri nequeat, et quasi sit a natura
 alienum, ut virgo, virginitate ejus inempta per-
 manente, pepererit, veniat in mentem tibi, Deum,
 cui per prædicationis stultitiam credentes salvos
 facere libuit*, innumera incitamenta, ab ipsa na-
 tura desumpta, ad lidem rebus stupendis concilian-
 dam in autersum proposuisse.

7. *Producant aquæ reptilia animarum 77* viventi-
 um, et volatilia volantia super terram, secundum
 firmamentum cæli. Jussa sunt super terram quidem
 volare, propterea quod omnibus alimentum terra
 subministrat: *Secundum firmamentum autem cæli,*
 C propterea quod, ut ante diximus, aer hoc loco
 appelletur cælum, seu οὐρανός, videlicet a verbo
 ὀράσθαι, quod est *videri*. Quin et firmamentum di-
 citur, ideo quod aer ille, qui nostro capiti imminet,
 æthero corpori comparatur, quodanmodo dmsio-
 ris sit cogmenti, magisque ob exhalationes ab
 imis locis ascendentes constringatur. Habes igitur
 cælum exornatum, terram decoratam, mare pro-
 priis feibus exuberans, aerem avibus refertum,
 iisque ipsum pervolantibus. Hæc omnia quæ Dei
 præcepto e nihilo in lucem edita sunt, et reliqua
 quæ nostra oratio nunc prætermissis, diuturniorem
 in his moram declinans, ut ne modum excedere
 videatur, tu tecum, utpote studiosus, reputans, et
 Dei in omnibus sapientiam addiscens, ne unquam D

* I Cor. 1, 21.

bito quin melius absit, cum id non agnoverit Eus-
 tathius, qui sic vertit: *Tales sunt nonnulli parentes
 hominum qui paupertatem causati, etc.*

(76) Editi καὶ πετομένοις. At mss. octo πετομέ-
 νων. Magnus ille codicum mss. consensus fere me
 a illic ut credam Basilium πετομένων, non πετομέ-
 νων scriptis, atque hoc loco contigisse, quod alibi
 sæpe, ut in typographi, quod neudum subesse arbi-
 trarentur, casum unum in alium transmutarint. Dum
 igitur viderent verbum πετομένοις dativum, non
 genitivum regere, πετομένοις pro πετομένων. Morte
 proprio contra fidem mss. fortassis scribere non du-
 bitarunt. Se l si πετομένων scriptura vera sit, dicas
 necesse est casus esse absolutum, ac si quis Latine

φάσει πενιας ἐκτιθέμενοι τὰ νήπια· ἢ καὶ ἐν τῇ
 διανομῇ τοῦ κλήρου ἀνισότατοι πρὸς τὰ ἔκγονα.
 Δίκαιον γὰρ, ὡσερ ἐξ Ἰσοῦ μεταδεδοκάσιν ἐκάστου
 τοῦ εἶναι, οὕτω καὶ τὰς πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὰς ἰσως
 αὐτοῖς καὶ ὁμοτίμως παρέχειν. Μὴ μίμησι τῶν
 γαμψωνύχων ὀρνίθων, ἀτ ἀπηλές· οἱ, ἐπειδὴν θῶσι
 τοὺς ἑαυτῶν νεοττοὺς κατατολιμῶντας λοιπὸν τῆς
 πησῶς, ἐκβάλλουσι τῆς καλῆς, τύποντες τὸς
 πτεροῖς καὶ ὠθοῦντες, καὶ οὐδεμίαν ἐπιμελειαν
 ποιοῦνται πρὸς τὸ λοιπὸν. Ἐπαινετὸν τῆς κορώνης τὸ
 φιλότεκνον· ἢ καὶ πετομένους (76) ἦδη παρέπεται,
 σιτίζουσα αὐτοὺς καὶ ἐκτρέφουσα μέχρι πλείστου.
 Πολλὰ τῶν ὀρνίθων γένη οὐδὲν πρὸς τὴν κήνην
 δεῖται τῆς τῶν ἀρβύλων ἐπιπλακῆς· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς
 ἄλλοις ἀγνά ἐστι τὰ ὑπνέματα, τοὺς δὲ γυπὰς φασιν
 ἀσυνδύσσεως εἶναι ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ταῦτα μακρο-
 βιωτάτους ὄντας· οἷς γε μέγρις ἑκατὸν ἐτῶν ὡς τὰ
 πολλὰ παραίνεταται (77) ἢ ζωῆ. Τοῦτο μοι ἔχε πα-
 ρασσημιωμένον ἐκ τῆς περὶ τοὺς ὄρνιθας ἱστορίας,
 B γν', ἐπειδὴν ποτε ἴδης γελωντὰς τινὰς τὸ μυστήριον
 ἡμῶν, ὡς ἀδυνάτου ὄντος καὶ ἔξω τῆς φύσεως, παρ-
 θένον τεκεῖν, τῆς παρθένιας αὐτῆς φυλαττομένης
 ἀχράντου, ἐνθυμηθῆς, εἶ το εὐδοκῆσας ἐν τῇ μορφῇ
 τοῦ κηρύγματος οὕτως τοὺς πιστεύοντας, μυρίας ἐκ
 τῆς φύσεως ἀφορμὰς πρὸς τὴν πίστιν τῶν παραδόξων
 προλαθῶν κατεβάλετο (78).

7. Ἐξαγαγέτω τὰ ὄντα ἐραπετὰ ψυχῶν ζωῶν,
 καὶ πετεινὰ πετομένα ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ στε-
 ρεώμα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ἐκλεύσθη
 πατάσθαι, διὰ τὸ πάσι τὴν τροφήν ἀπὸ τῆς γῆς ὑπάρ-
 χειν· κατὰ δὲ τὸ στερώμα τοῦ οὐρανοῦ, ὡς προ-
 λαθόντες ἀποδεδοκάμαν (79), οὐρανοῦ ἐναυθία παρὰ
 τὸ ὄρασθαι τοῦ ἀέρος προσειρημένου· στερεώματος
 δὲ, διὰ τὸ πυκνότερόν πως εἶναι, συγχρίσει τοῦ
 αἰθερίου σώματος, καὶ ἄλλων πεπλησμένων ταῖς
 κάτωθεν ἀναφορὰς τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀέρα
 Ἐχεις οὖν οὐρανὸν διακεκοσμημένον, γῆν κεκαλλω-
 πισμένην, θάλασσαν εὐθύνουμένην τοῖς οὐκείois γεν-
 νήμασιν, ἀέρα πληρὸν τῶν διηπατιμένων αὐτῶν ὀρνί-
 θων. Πάντα προτάγματι Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς
 τὸ εἶναι παραχθέντα, καὶ ὅσα ἐ λόγος παρήκε νῦν,
 τῆν ἐπὶ πλείον ἐν τούτοις διακριθῆν ἐκάλινω, ὡς ἂν
 μὴ ἐξῆ ὑπερεκπίπτειν (80) τοῦ μέτρου, κατὰ σταυ-
 τὸν συλλογισάμενος, ὅτι φιλόπονος, τὴν ἐν ἅπασιν τοῦ
 Θεοῦ σοφίαν καταμαθάνων, μὴ λήξης ποτὲ τοῦ θαύ-
 ματος, μηδὲ τοῦ διὰ πάσης τῆς κτίσεως δοξάζειν τὸν

diceret, *Consule Cicero, ei adulabantur omnes.* Ipi-
 tur modo non dissimili verba Græcæ, si pronomen au-
 τοῖς suppleamus, poterint construi hoc modo: πε-
 τομένων τέκνων, αὐτοῖς παρέπεται, volantibus pullis,
 eos comitatur. *Legit ut libebit.*

(77) Reg. sextus παρεκτείνεται. Mox codices octo
 ἔχε παρασημιωμένον. Editi ἔχε παρὰ σταυρῶν ση-
 μιωμένον.

(78) Duo mss. κατεβάλλετο. Infra mss. tres πέτε
 σθαι. Editi cum duobus aliis mss. πατάσθαι.

(79) Reg. sextus προλαθόντες ἀπέδοκαμεν. Nec ita
 multo post mss. tres διὰ τὸ πυκνόν.

(80) Codices quinque ὑπερπίπτειν. Mox Coll. se-
 condus ἐν πάσι τοῦ.

ποιετήν. Ἐχεις ἐν τῷ σκότει· τὰ νυκτερόβια γένη
 τῶν ὀρνίθων· ἐν τῷ φωτὶ τὰ ἡμερόβια. Νυκτερίδες
 μὲν γὰρ, καὶ γλαυκαί, καὶ νυκτοκόρακες, τῶν νυκτι-
 νόμων εἶδη. Ὅστε σοὶ ποτε ἐν καιρῷ διὰ παρόντος
 τοῦ ἔθνου ἐφαρκεῖν καὶ τὴν ἐν τούτοις διατριβὴν, καὶ
 τὴν τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἰδιωμάτων ἐξέτασιν, πρὸς
 δοξολογίαν τοῦ ποιητοῦ. Πῶς ἀγρυπνοῦν ἡ ἀηδῶν, ὅταν
 ἐπωάζῃ, διὰ πάσης νυκτὸς τῆς μελωδίας μὴ ἀπολή-
 γουσα. Πῶς τετράπονον τὸ αἰὸν καὶ πτηνὸν ἢ νυκτε-
 ρεῖς. Πῶς μόνη τῶν ὀρνίθων ὀδοῦσι κέχρηται, καὶ
 ζωογονεῖ (81) μὲν ὡς τὰ τετράποδα, ἐπιπολάζει δὲ τῷ
 ὅρει, οὐχ ἵπερῶ κουφισμένη, ἀλλ' ὕμνησι τινι ἐρ-
 ματινῷ. Πῶς μένοσι καὶ τοῦτο ἔχει τὸ (82) φιλόδηλον
 ἐν τῇ φύσει, καὶ ὡς περ ὀρμαθῶς, ἀλλήλων αἱ νυκτερί-
 δες ἔχονται, καὶ μία τῆς μίαις ἤρτηται· ὅπερ ἐφ'
 ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων οὐ βέβαιον κατορθωθῆναι. Τὸ γὰρ
 ἀπεσχισμένον καὶ ἰδιᾶν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡνω-
 μένου τοῖς πολλοῖς προτιμώτερον. Πῶς εἰκόσιαι τοῖς
 βίμοσι τῆς γλαυκῆς οἱ περὶ τὴν ματαῖα· σφοδρὰν
 ἐσθλοακότες. Καὶ γὰρ ἐκείνης ἡ δὴς νυκτὸς μὲν
 ἐβρύεται, ἥλιος δὲ λάμπαντος ἀμαυροῦται. Καὶ τού-
 τῳ μὲν (83) ἡ εἰκόσιαι ἐξυτάτη μὲν ἐστὶ πρὸς τὴν
 τῆς ματαίνουτος θεωρίαν, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ
 φωτὸς κατανόησιν ἐξημαύρωται. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ σοὶ καὶ
 πῶν βέβαιον πανταχόθεν συνάγειν (84) τὸ θαῦμα τοῦ
 κόσμου. Πῶς μὲν ἐπ' ἔργα σε διεγείρει ὁ σύνοικος
 θρῆναι, ὅζειν τῇ φωνῇ ἑμβόων καὶ καταμηνύων πέρ-
 ριβον ἐπὶ τὸν ἥλιον προσελαύνοντα, ὀδοιπόρους συν-
 δορῆσιν, γεωργούς, δὲ ἐξάγων πρὸς ἀμύτον. Πῶς
 ἀγρυπνοῦν τὸ τῶν χηνῶν γένος, καὶ πρὸς τὴν τῶν
 λανθανόντων ἀίσθησιν ἐξυτάτων, οἳ γέ ποτε καὶ τὴν
 βασιλῆα πόλιν περισύσαντο, πολεμίουσιν τινὰς, ὅπῃ
 τῆς δι' ὀπνησίων (85) ἀφανῶν ἤδη μὲλλοντας τὴν
 ἀφαν τῆς Τρώμης καταλαμβάνειν, καταμηνύσαντες.
 Ἐν πόλιν γέναι τῶν ὀρνίθων οὐκ ἴδων τι θαῦμα ἢ
 φύσις δεκνυσι; Τίς ὁ (86) τοῖς γυφὶ προσαγγέλλων
 τῶν ἀνθρώπων τὸν θάνατον, ὅταν κατ' ἀλλήλων ἐπι-
 στρατεύσωσιν; Ἴδοις γὰρ ἂν μυρίας ἀγέλας γυπῶν
 τοῖς στρατοπέδοις παρεπομένας, ἐκ τῆς τῶν ὅλων
 παρασκευῆς τεκμαιρομένων τὴν ἔκδοσιν. Τοῦτο δὲ
 οὐ μακρὸν (87) ἐστὶ λογιμῶν ἀνθρωπίνων. Πῶς σοὶ
 τὰς φοβερὰς ἐπιστρατείας τῆς ἀκρίδος διηγῆσομαι·
 ἢ, ὅφ' ἐνὶ συνθήματι πάσα ἀρθεῖσα καὶ στρατοπε-
 δευασαμένη κατὰ τὸ πλάτος τῆς χώρας, οὐ πρότερον
 ἀπτεται τῶν καρπῶν, πρὶν ἐνδοθῆναι αὐτῇ τὸ θεῖον
 πρόσταγμα; Πῶς ἡ οὐλευκὴ ἐφέπεται λαμὰ τῆς
 πληγῆς, ἀπέραντον ἔχουσα τὸ ἐσθλὸν τὴν δύναμιν,
 τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἀκέραιον αὐτῆς τὴν φύσιν
 ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων κατασκευάσαντος (88);

A desinas mirari, neque gloriam ex qualibet creatura
 conditori dare. Habes in tenebris quaedam volucrum
 genera, quae vitam nocturnam ducunt: in luce alia,
 quae interdiu vagantur. Vespertilionis enim, noctuae,
 corvique nocturni, noctu pascuntur. Quare cum
 aliquando per aliquod tempus tibi non alerit som-
 nus, si in his immoraris, et eorum expendis pro-
 prietates, ea ad conditorem gloria afficiendum tibi
 sufficient: quomodo vigil sit luscina, cum ovis
 incubat: quandoquidem per totam noctem a cantu
 non desistit; quomodo idem quadrupes ait et vola-
 tile, vespertilio; quomodo sola ex volucris denti-
 bus utatur, et pariat quidem catulos velut quadru-
 pedia, vagetur vero in aere, non pennis elata, sed
 membrana quadam coriacea. Quomodo et hoc mu-
 tum amorem natura insitum habeat, sibi que invicem
 vespertilionis in modum catenae adherescant, et una
 ab altera pendeat: quod non facile fieri
 inter nos homines solet. Nam sejuncta et privata
 vita a plerisque societati praefertur, atque con-
 junctioni. Ut illi qui vanae sapientiae student, noc-
 tuae oculis sunt similes! Nam ut illius aspectus
 noctu quidem valet, sole vero illucenscent infusca-
 tur: ita istorum mens perspicacissima quidem
 est ad contemplantandam vanitatem, hebescit vero
 ad veram lucem intelligendam. Quin et tibi inter-
 diu facile admodum fuerit undelibet creatorem
 admirari. Ut ad opera excitat te avis domestica,
 quae voce acuta inclamantis, et solem adhuc e lon-
 ginqum accedentem praenuntians, vigilat una cum
 viatoribus, atque agriculas ad messem educit. Ut
 pervigil sit asernum genus; atque id quod latet,
 acuisissime sentit. Hi velicet regiam urbem olim
 conservarunt, dum 78 hostes quosdam sub terra
 per latentes cuniculos jamjam in urbis Romae ar-
 cem occupaturos prodiderunt. In quonam avium
 genere rem quendam singularem admiratione dig-
 nam: natura non ostendit? Quis praenuntiat vultu-
 ribus hominum mortem tum, cum sibi invicem
 inferunt bellum? Videas enim innumeros greges
 vulturum exercitus sequentes, et ex armorum ap-
 paratu exitum conjectantes. Hoc autem non procul
 a ratiocinationibus humanis abest. Quonam pacto
 terribiles locustae expeditiones tibi enarraverit,
 quae universa sub uno signo elata, atque secundum
 regionis latitudinem castrametans, non prius fru-
 ctum attingit, quam divinum praecceptum sit ei da-
 tum? Quomodo locustam insequitur seleucus avis
 quae plagae indictae remedium est: quandoquidem

(81) Sex mss. ζωογονεῖ. Editi ζωοποιεῖ.

(82) Sic quatuor mss. At editi cum uno aut altero mss. ἔχει τι. Aliquanto post editio Paris. et in quinq. mss. Deest γὰρ in editione Basil. et in quinq. mss.

(83) Ita quatuor mss. Deest μὲν in excusis.

(84) Codex Combef. cum aliis quinque mss. συναγείν. Editi cum Colb. secundis συναγαγεῖν. Haud longe editi cum Reg. tertio συνοδορῆσιν. Alii quatuor mss. συνορῆσιν.

(85) Ita mss. octo. Editi πολεμίουσιν τινὰς ἀφανεῖς

δι' ὀπνησίων. Id aliter ab aliis historicis narratur. Lege Duræum.

(86) Ita sex mss. Deest ὁ in editis. Ibidem duo mss. προσαγγέλλων. Editi cum aliis mss. προγγέλλων.

(87) Sic multi mss. At editi τούτου δὲ οὐδὲ μακρῶν.

(88) Codices quatuor e nostris praeter duos Duc. παρασκευάσαντος. Editi cum uno aut altero mss. κατασκευάσαντος. Mox sex mss. καὶ πῶς. Deest καὶ in editis.

illa perpetuam habet edendi facultatem, benigno Deo insatiabilem naturam hominum gratia ei apparatus? Quæ sit modulandi ratio cicadæ? quomodo in meridie solito magis canora sunt, dum aeris attractiõe, quæ in thoracis distentione fit, editur sonus? At enim mihi videor magis impar esse sermone in explicandis volatilium miraculis, quam si pedibus conarer velocitatem ipsorum assequi. Cum videris ea volatilia quæ insecta vocantur, ut apes et vespas: sic enim ipsa appellarunt, propterea quod quasdam undique incisuras præ se ferunt: veniat tibi in mentem, respirationem atque pulmonem in iis non reperiri: sed tota omnino aere nutriri. Quapropter oleo madefacta, occlusis mactibus, pereunt; cum vero statim acetum affunditur, reclusis foraminibus rursus reviviscunt. Inter ea quæ Deus noster creavit, nihil est citra necessitatem, nihil deest necessarium. Rursus si animalia aquæ amantia considerabis, aliam in ipsis structuram comperies: pedes videlicet minime diffusos, velut cornicis: non aduncos, velut carnivororum: sed latos ac membranaceos, ut facile undis innatent, pedum membranis velut quibusdam remis aquam impellentis. Quod si animadverteris, quemadmodum cygnus collo in profundam aquam immisso, ab imo cibum sibi efferat: tunc Dei deprehensurus es sapientiam, qui scilicet collum pedibus longius ideò tribuit, ut illud velut lineam piscatoriam demittens, escam in imo delitescentem exquirat ac extrahat.

8. Verba Scripturæ si simpliciter legantur, parvæ quædam sunt syllabæ: *Producant aquæ volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli*: sed cum verborum pervestigatur sententia, tunc magnum sapientiæ conditoris miraculum apparet. Quot volatiliū prævidit discrimina? quomodo alia ab aliis juxta genus sejuncti? quomodo singula distinctis proprietatibus insignivit? Deficit ne dies aëria vobis miracula exponentem. Invitat nos ipsa continens ad feras reptiliaque et pecora in medium proferenda: quandoquidem aliquid quod plantis et natalitium generi et cunctis volatilibus impar nou sit, vicissim exhibere parata est. *Producat terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium juxta genus*. Quid dicitis vos qui fidem non habetis Paulo, circa eam quæ in resurrectione fiet mutationem, cum multa aëria formas comitantiū videatis? Qualia etiam de Indico verme cornigero narrantur, 79 qui primum in erucam transformatus, deinde temporis progressu bombylius fit: nec in hac forma manet, sed laxas et latas bracteas pro alis suscipit. Cum igitur vos mulieres sedetis, horum opera nentes, illa scilicet dico quæ ad vos transmittunt Seres ad molles vestes

(89) Sic codex Combef. cum aliis quatuor mss. At editi citat maxpart.

(90) Unus ms. ἐπιλείπει. Aliquanto post mss. sex καλεῖ ἡμᾶς ἡ χέρσος. Editi ἡμᾶς ἡ χέρσος.

(91) Regii tertius, quintus et octavus cum Collb.

Α Τίς ὁ τρόπος τῆς μελωδίας τοῦ τέττιγος; καὶ πῶς ἐν τῇ μεσημέρῳ αὐτῶν εἰσι φέουκότεροι, τῇ ὀψῆ τῶ ἀέρος, ἣν ἐν τῇ διαστολῇ ποιοῦνται τοῦ θώρακος, ἐκδιδομένου τοῦ φθόγγου; Ἀλλὰ γὰρ εἰκοσι πλείον ἀπολείπεσθαι τῷ λόγῳ τοῦ θαύματος τῶν πτηνῶν, ἢ εἰ τοῖς ποσὶν αὐτῶν ἐπιρῶμην ἐπιναεῖσθαι τοῦ τάχους. Ὅταν ὄσῃς τὰ ἐντομα λέγόμενα τῶν πτηνῶν, ὅσον μελίσσαι καὶ σφήκας (οὕτω γὰρ αὐτὰ προσειρηκάσαι, διὰ τὸ πανταχόθεν ἐντομὰς τινὰς φαίνεσθαι), ἐνθυμοῦ, ὅτι τοῦτοις ἀναπνοὴ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ πνεῦμον, ἀλλ' ἕλα δι' ὀλων τρέφεται τῷ ἀέρι. Διότι καὶ ἐλαίῳ καταδραχέντα φέρεται, τῶν πόρων ἀπορραγόντων· ἔχουσ δὲ εὐθύς ἐπιβληθέντος πάλιν ἀναδιώσεται. τῶν διεξῶδων ἀνογομένων. Οὐδὲν περὶ τῶν τῆς χρείας, οὔτε μὴν ἐλλείπον τινε τῶν ἀναγκαιῶν ὁ θεὸς ἡμῶν ἔπειτα. Πάλιν τὰ φιλοῦρα τῶν ζῶων καταμαθῶν, ἑτέραν ἐν αὐτοῖς κατασκευὴν εὐρήσεις· πόδας οὔτε διεσχιμένους, ὡς τοὺς τῆς κορώνης, οὔτε ἀγκύλους, ὡς τοὺς τῶν σαρκοφάγων· ἀλλὰ πλατεῖς καὶ ὑμάνοις, ἵνα βάθῃος ἐπινησθῶνται τῷ ὕδατι, οἰονὶ κώπαις τῶν τῶν ποδῶν ὁμοίαι τὸ ὑγρὸν διωθομένοι. Ἐὰν δὲ καταμάθῃς, ὅπως, εἰς βάθος ὁ κύκνος καθιέει τὸν αὐχένα, κάτωθεν αὐτῷ τὴν τροφὴν ἀναφέρει, τότε εὐρήσεις τὴν σοφίαν τοῦ κτίσαντος, ὅτι διὰ τοῦτο μακρότερον τῶν ποδῶν τὸν αὐχένα προσέθηκεν, ἵνα, ὡς περὶ τινὰ ὄρμιάν κατάγων, τὴν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην τροφὴν ἐκπύρριζται

С 8. Ἀπλῶς ἀναγινωσκόμενα τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς, συλλαβαὶ τινὲς εἰσι μικραὶ (89)· Ἐξυγατέω τὰ ὕδατι κεινὰ κατόμωνα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ· ἐρευνημένῃς δὲ τῆς ἐν τοῖς ῥήματι διανοίας, τότε ἐκφαίνεται τὸ μέγα θαῦμα τῆς σοφίας τοῦ κτίσαντος. Πόσας προκίθεο διαφορὰς πτηνῶν; ὅπως αὐτὰ κατὰ γένος διεστήθησιν ἀπ' ἀλλήλων; πῶς ἕκαστον κεχωρισμένως ἐγαρκτηρίσεν ἰδιώμασιν; Ἐπιλείπει (90) με ἡ ἡμέρα, τὰ ἐνάτρια ὁμῖν θαύματα βηγοῦμενον. Καλεῖ ἡμᾶς ἡ χέρσος πρὸς τὴν τῶν θηρίων καὶ ἐρπετῶν καὶ βοσκομάτων ἐπιδείξειν, ἐτοιμὰς ἔχουσα ὁμῖταια τοῖς φυτοῖς καὶ τῷ πλωτῷ γένει καὶ τοῖς πτηνοῖς πᾶσιν ἀντεπιδείξασθαι. Ἐξυγατέω ἡ γῆ ψυχῆν ζωσαν κτηνῶν καὶ θηρίων καὶ ἐρπετῶν κατὰ γένος. Τί φατε, ὁ ἀπιστοῦντες τῷ Παύλῳ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἀλλοιώσεως; ὄρῶντες πολλὰ τῶν ἀερίων τὰς μορφὰς μεταβάλλοντα; Ὅποια καὶ περὶ τοῦ Ἰνδικοῦ (91) σκώληκος ἱστορεῖται τὸ κερασφόρου· ὅς, εἰς κἀμπην τὰ πρῶτα μεταβαλὼν, εἴτα πρῶτον βομβυλίου γίνεται· καὶ οὐδὲ ἐπὶ ταύτης ἱσταται τῆς μορφῆς, ἀλλὰ χαίνοισ καὶ πλατεῖαι πετάλοισ ὑποπερσοῦται. Ὅταν οὖν καθέξῃσθε τὴν τοῦτων ἐργασίαν ἀνατηγόμεναι, αἰ γυναικες, τὰ νήματα (92) λέγω, ἃ πέμπουσιν ὁμῖν ὁ

secundo τοῦ Ἰνδικοῦ. Editi cum uno aut altero mss. τοῦ Ἰνδοῦ. Quæ leguntur de verme illo apud Ambrosium et apud Eustathium, mendis non careant. Lege Pref. num. 28.

(92) Ita sex mss. Editi τὰ νήματα ἃ.

esto matutini istius convivii, ut ne satietas nimia A
 hebeticos vos ad vespertinas epulas **80** sumeudas
 efficiat. Porro qui sua creatione omnia complevit,
 atque in omnibus perspicua miraculorum suorum
 monumenta nobis reliquit, repleat corda vestra
 omni letitia spiritali, in Christo Jesu Domino no-
 stro, cui gloria et imperium in saecula saeculorum.
 Amen.

HOMILIA IX.

De terrestribus.

1. Qualis vobis matutina sermone mensa visa
 est? Mihi equidem venit in mentem orationem
 meam cum pauperis cuiusdam convivoris bene-
 volentia comparare: qui dum inter eos qui mens
 B orpare extruunt, numerari cupit, ob rerum
 sumptuosarum penuriam mœrore afficit convivas:
 propter ea quod mensæ apparatus pauperem
 affluenter infert, adeo ut in ineptiæ probrum ei
 ejus ambitio cedat. Esset certe tale aliquid hæc no-
 stra ageudi ratio, nisi vos quid aliud dicitis. Verum
 qualiacunque tandem sint hæc, nequitiam vobis
 sunt speruenda. Neque enim Elisæum ut malum
 convivatorem aversabantur illi quibuscum vivebat, et
 tamen olivibus silvestribus excipiebant amicos. Novi
 leges allegoriæ, etiam si eas non ex me ipso excogita-
 rim, sed in aliorum incidierim labores. Quas Scri-
 pturarum communes notiones qui non suscipiunt,
 aquam nou aquam dicunt, sed aliam quondam na-
 turam, et plantam et piscem secundum suam ipse-
 C rant sententiam interpretantur. Quia etiam repti-
 lium et pecorum generationem ad suas allegorias
 detortam perinde exponunt, ut quidam rerum sese
 imagiinationi per somnum objicientium interpretes,
 qui suas interpretationes ad proprium scopum ac-
 commodant. Ego vero cum fenum audio, fenum
 intelligi, et plantam, et piscem, et bestiam et pec-
 us, omnia uti dicta sunt, sic accipio. *Non enim
 erubescio Evangelium* ¹⁰. Neque quoniam qui res ad
 mundum pertinentes conscripsere, multa de terræ
 figuris disseruerunt, utrum terra sphaera sit, an
 cylindrus, utrum sit disco similis et ex æquo unde-
 libet tornata, an speciem habeat vanni, sitque in
 medio concava (nimirum ad has omnes sententias
 hi qui de mundo scripsere, delapsi sunt, alii aliorum
 placita dissolventes), idcirco adducar ut no-

¹⁰ Rom. 1, 16.

(1) Codices sex πληρώσαι, aut πληρώσαι. Editio
 Paris. πληρώτω. Reg. quintus καταλείπων πλη-
 ρώσει.

(2) In Regiis sexto et octavo inest hic titulus,
 του αὐτοῦ εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλία. Titulus nullus est
 in aliis quibusdam mss. Cons. primus ὁμιλία ἐνάτη.

(3) Quatuor mss. ὁποία ποτ' ἂν εἴη. Editi cum
 Reg. sexto ἂν ᾖ. Ibidem quatuor mss. ἐξουθενώτεον.
 Editi cum Colb. secundo ἐξουθενώτεον.

(4) Ita editio Basil. cum quinque mss. Editio Paris.
 al. m. καί. Statim Colb. secundus κοινὰς τῶν γραμ-
 μάτων.

(5) Sic mss. cum editione Basil. Editio Paris.
 occitanica tyrographi ἄλλη γῆσιν. Mox mss. Com-

νής ἐστίασεως, ἵνα μὴ ὁ ὑπερβάλλον κέρως ἀμβλυ-
 κέρως ὑμᾶς πρὸς τὴν τῶν ἑσπερινῶν ἀπολαυσιν κα-
 ταστήσῃ. Ὅ ἐστὶν τὰ πάντα πληρώσας τῆς ἐαυτοῦ
 κτίσεως, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν τῶν οὐρανῶν θαυμάτων
 ἐναργῆ τὰ ὑπομήματα καταλιπὼν, πληροῦται (1)
 ὑμῶν τὰς καρδίας πάσης εὐφροσύνης πνευματικῆς
 ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ
 κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA Θ.

Περὶ χειρῶν (2).

1. Πῶς ὑμῖν ἡ ἐπιθεὶς τῶν λόγων πράξις κατέ-
 εφάνη; Ἐμοί μὲν γὰρ ἐπιβλέπων εἰκόσαι τὰ ἔμματος
 πέντης τινος ἐστίατορος φιλοφροσύνῃ δς, τῶν εὐ-
 τραπέλων τις εἶναι φιλοτιμούμενος, ἀπορίξ τῶν
 B πολυτελεστέρων ἀποκαίει τοὺς δαιτυμόνας, τὴν
 πενιχρῶν παρασκευὴν θαυμάως ἐπιπέρων τῇ τρα-
 πίζῃ· ὥστε περιστάσθαι αὐτῷ εἰς ἀπειροκαλίας
 θνείδος τὸ φιλότιμον. Τοιοῦτον δὲ τι καὶ τὸ ἡμέτε-
 ρον, εἰ μὴ τι ὑμεῖς ἄλλο λέγετε. Πληθὸν ὁποία ποτ'
 ἂν ᾖ (3), οὐκ ἐξουθενώτεον ὑμῖν. Οὐδὲ γὰρ Ἐλισσαίον
 ὡς φαῖλον ἐστίατορα παρηγοῦντο οἱ τότε, καὶ ταῦτα
 λαχάνους ἀγροῦς ἐστίασαν τοὺς φίλους. Οὐδὲ νό-
 μους ἀλληγορίας, εἰ καὶ μὴ (4) παρ' ἑμαυτοῦ ἐξου-
 ρῶν, ἀλλὰ τοῖς παρ' ἑτέρων πεποιημένοις περιτυ-
 χῶν. Ἄς οἱ μὴ καταδεχόμενοι τὰς κοινὰς τῶν γεγραμ-
 μένων ἑνώσεις τὸ ὕδωρ οὐχ ὕδωρ λέγουσιν ἀλλὰ τινα
 ἄλλην φύσιν (5), καὶ φυτὸν καὶ ἰχθῖν πρὸς τὸ ἐαυ-
 τοῖς δοκοῦν ἐρμηνεύουσι, καὶ ἑρπετῶν γένεσιν καὶ
 C θηρίων ἐπὶ τὰς οὐκίας ὑπόνοιας παρατρέφαντες ἐξ-
 ηγοῦνται, ὥστε οἱ ὄνειροκρίται τῶν φανέντων ἐν
 ταῖς καθ' ἑσθὺν φαντασίαις πρὸς τὸν οὐρανὸν σκοποῦν
 τὰς ἐξηγήσεις ποιούμενοι. Ἐγὼ δὲ, χόρτον ἀκούσας,
 χόρτος νοῦ, καὶ φυτὸν, καὶ ἰχθῖν, καὶ θηρίον, καὶ
 κτήνος, πάντα (6), ὡς εἴρηται, οὕτως ἐκδέχομαι.
 Καὶ γὰρ οὐκ ἐκαιοσχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον. Οὐδὲ
 ἐπειδὴ οἱ τὰ περὶ κόσμου γράφαντες πολλὰ περὶ
 σχημάτων γῆς διελέγησαν, εἴτε σφαῖρά ἐστιν, εἴτε
 κύλινδρος, εἴτε καὶ δίσκος ἐστὶν ἐμπερὴς ἡ γῆ, καὶ
 ἐξίσου πάντοθεν (7) ἀποτερόνεται, ἢ λικοειδὲς
 ἐστὶ, καὶ μεσόκυλλος (πρὸς πάσας γὰρ ταύτας τὰς
 ὑπόνοιας οἱ τὰ (8) περὶ τοῦ κόσμου γράφαντες ὑπε-
 ρνέηθησαν, τὰ ἀλλήλων ἑκαστος καταλύοντες), οὐ πα-
 ρὰ τοῦτο προαχθῆσομαι ἀτιμότεραν εἶπειν τὴν ἡμε-
 D τέραν κοσμοποιίαν, ἐπειδὴ οὐδὲν περὶ σχημάτων ὁ
 τοῦ Θεοῦ θεράπων Μωϋσῆς (9) διελέχθη, οὐδὲ εἴπα-

hef. cum Colb. secundo et cum Reg. octavu καὶ
 φυτὸν καὶ ἰχθῖν. Deest φυτὸν in editis et in qui-
 busdam mss.

(6) Colb. secundus καὶ πάντα. Ibidem tres mss.
 ὥστε εἴρηται.

(7) Duo mss. πανταχόθεν.

(8) Ita mss. plerique omnes. Deest τὰ in editis.
 Haud multo post nonnulli mss. προαχθῆσομαι.

(9) Colb. secundus cum Reg. octavo θεράπων
 Μωϋσῆς. Illud, Μωϋσῆς, deest in editis et in aliis
 mss. Paulo post Reg. sextus σταδίων τὴν διάμετρον
 ἔχειν. Duo mss. τὴν περίμετρον. Editi cum tribus
 mss. τὸ περίμετρον.

ἕκκα καὶ ὀκτώ μυριάδας σταδίων τὸ περίμετρον ἔχειν τῆς γῆς · καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς σκίασμα ἐν τῇ ὑπὸ γῆν τοῦ ἡλίου κινήσει ἐπὶ πόσον χωρίου τοῦ ἀέρος οὐ δευμέτρως · καὶ πῶς τοῦτο τῇ σελήνῃ προσεγεχθὲν τὰς ἐκλείπειαι ποιεῖ. Ἐπειδὴ τὰ μῆδεν πρὸς ἡμᾶς ὡς ἀχρηστοῦ ἡμῖν ἀπεσιώπησαν· ἄρα τοῦτο (10) ἔνεκεν ἀγρότερα ἡγήσονται τῆς μυρανήσεως σοφίας δὲ τοῦ Πνεύματος λόγια · ἢ μᾶλλον δοξάσω τὸν μὴ ἀπασχολήσαντα τὸν νοῦν ἡμῶν ἐπὶ τὰ μάταια, ἀλλὰ πάντα εἰς οἰκοδομὴν καὶ καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν γραφήναι οικονομήσαντα · Ὁ μοι δοκοῦσι μὴ συνειδότες τινὲς, παραγωγαῖς τισι καὶ τροπολογαῖς σεμνότητά τινα ἐκ τῆς οικείας αὐτῶν βίβλας ἀπαχρήσαν (11) τοῖς γεγραμμένοις ἐπισημῶσαι. Ἄλλὰ τοῦτο ἐστὶν ἑαυτὸν σωζόμενον ποιούντος τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐν προσποίσει ἐξηγήσας τὰ ἑαυτοῦ παρσιτάγοντος. Νοεῖσθω τοίνυν ὡς γέγραπται.

sunt. Verum id ei competit, qui se ipsum Spiritus

2. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχῆν ζωσαν κτηνῶν

καὶ θηρίων καὶ ἀεραίων. Νόσον βίβλα Θεοῦ διὰ

τῆς κτίσεως τρέχον, καὶ τότε ἀρξάμενον, καὶ μέχρι

νῦν ἐνεργούν, καὶ εἰς τέλος δεξιόν, ἕως ἀν ὁ κόσμος

συμπληρωθῆ. Ὡς γὰρ ἡ σφαῖρα, ἐπειδὴ ὑπὸ τινος

ἀποσπῆθῆ (12), εἶτα πρῶτος τινος λάθεται, ὑπὸ τε

τῆς οικείας κατασκευῆς καὶ τῆς ἐπιτηδεύσεως τοῦ

χωρίου φέρεται πρὸς τὸ κάτανεσι, οὐ πρότερον ἰστα-

μένη πρὶν ἂν εἰ τῶν ἰσοπέδων αὐτῆν ὑποδέξηται·

οὕτω ἡ φύσις τῶν θητων, ἐνὶ προσταγμάτι (13) κινή-

θεῖσα, τὴν ἐν τῇ γενέσει καὶ φθορᾷ κτίσιν ὁμαλῶς

διεξέρχεται, τὰς τῶν γενῶν ἀκολουθίας δι' ὁμοιότητος

ἀποσπῆσθαι, ἕως ἂν πρὸς ἀπὸ τὸ κατανήθη τὸ τέλος.

Ἴππον μὲν γὰρ Ἴππου ποιεῖται διὰδοχον, καὶ λέοντα

λέοντος, καὶ ἀετὸν ἀετοῦ · καὶ ἕκαστον τῶν ζώων τὰς

ἐφεθῆς διαδοχαῖς συντηροῦμενον μέχρι τῆς συντελείας

τοῦ παντὸς παραπέμπει. Οὐδεὶς χρόνος διεσπαρμένα

ἢ ἐξίτηλα ποιεῖ (14) τῶν ζώων τὰ ἰδιώματα, ἀλλ' ὥσπερ

ἀκρι καθισταμένη ἡ φύσις ἀπὸ νεαρὰ τῶ χρόνῳ συμ-

παρτρέχει. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχῆν ζωσαν. Τοῦ-

το ἐναπέμεινε τῇ γῆ πρόσταγμα, καὶ οὐ παύεται ἐξ-

υπηρετουμένη τῷ κτίσαντι (15). Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς

διαδοχῆς τῶν προῦπαρχόντων παράγεται· τὰ δὲ εἰ

καὶ νῦν ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς ζωογονοῦμενα δεῖκνυται.

Οὐ γὰρ μόνον τέττιγας ἐν ἐπομβρίαις ἀνίησιν, οὐδὲ

ἄλλα μυρία γένη τῶν ἐμπερομένου τῷ ἀέρι πτηνῶν,

ἃν ἀκατονόμασά ἐστι τὰ πλεῖστα διὰ λεπτότητα, ἀλλ'

ἦδη καὶ μῦς καὶ βατράχους ἐξ αὐτῆς ἀναβῶσιν·

ὅπου γε περὶ θῆρας τὰς Αἰγυπτίας, ἐπειδὴν ὕψη λά-

θρως ἐν καύμασιν, εὐθὺς ἀρουραίων μῶν ἡ χώρα

καταπληροῦται. Τὰς δὲ ἐγγέλεις (16) οὐδὲ ἄλλως

A siram de mundi structura narrationem inferiorem esse dicam, quia nullum de figuris verbum Dei servus Moyses fecit : aut quia nun dixit terræ circuitum centum et octoginta stadiorum millia habere : aut quia non dimensus est in quantum aeris spatium procedat ejus umbra tum cum sol sub terra movetur : aut quomodo eadem lunæ objecta procreet deliquia, præsertim cum ea quæ ad nos nihil attingent, tanquam nobis inutilia. **S**i silentio prætermiserit : num ideo, quæso, Spiritus sancti eloquia censuro infatuata sapientia esse villiora? Nonne potius ei dederò gloriam, qui mentem nostram in rerum vanarum occupatione non detinuit, sed omnia ad ædificationem et perfectionem animarum nostrarum conscribi sanxit? Id quod quidam mihi videntur non intellexisse : qui captivibus quibusdam atque tropologiis ex suo ipsorum ingenio aliquid Scripturis asciscere auctoritatis conati sancti oraculis constituit sapientiorum, quique iustitiam, ut scripta sunt, intelligantur.

2. *Producat terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium* 11. Considera Dei vocem per

res creatas pervadentem, quæ et tunc incepit, et usque adhuc efficax est, ac in finem transiit est, quoad consummatas fuerit mundus. Quædammodum enim globus, cum a quopiam fuerit motus, ac deinceps declivem aliquem locum nactus fuerit, et ex proprio structura, et ex loci opportunitate deorsum fertur, nec prius quiescit, quam planities aliqua ipsum exceperit ; ita rerum natura uno præcepto incitata, res conditas æqualiter in generatione et in corruptione penetrat, servatque per similitudinem successiones generum, donec ad ipsum pervenerit finem. Nam equum equi successorem facit, leonem leonis, aquilam aquilæ : imo singula animalia consequentibus successioibus conservata, usque ad universi consummationem transmittit. Tempus nullum destruit animalium proprietates . sed tanquam nuper constituta natura sit, semper recens una cum tempore excurrit. *Producat terra animam viventem.* Hoc præceptum terræ inhæsit, nec ea Creatori desinit famulari. Alia enim ex successione eorum quæ prius existere, producuntur : alia vero ex ipsa terra etiam nunc adhuc vitam accipere compertum est. Non enim solum pluvio tempore edit cicadas, aut alia innumera volatilium in aere vagantium genera, quorum plurimum propter tenuitatem sunt anonyma : sed murres etiam et ranas ex se ipsa profert. Nam circa Thebas Ægyptias, ubi in æstibus large pluit, statim campestribus muribus regio completur. Quin etiam

C qua ipsum exceperit ; ita rerum natura uno præcepto incitata, res conditas æqualiter in generatione et in corruptione penetrat, servatque per similitudinem successiones generum, donec ad ipsum pervenerit finem. Nam equum equi successorem facit, leonem leonis, aquilam aquilæ : imo singula animalia consequentibus successioibus conservata, usque ad universi consummationem transmittit. Tempus nullum destruit animalium proprietates . sed tanquam nuper constituta natura sit, semper recens una cum tempore excurrit. *Producat terra animam viventem.* Hoc præceptum terræ inhæsit, nec ea Creatori desinit famulari. Alia enim ex successione eorum quæ prius existere, producuntur : alia vero ex ipsa terra etiam nunc adhuc vitam accipere compertum est. Non enim solum pluvio tempore edit cicadas, aut alia innumera volatilium in aere vagantium genera, quorum plurimum propter tenuitatem sunt anonyma : sed murres etiam et ranas ex se ipsa profert. Nam circa Thebas Ægyptias, ubi in æstibus large pluit, statim campestribus muribus regio completur. Quin etiam

D

¹¹ Gen. 1, 24.

(10) Tres mss. ἄρα τοῦτο γε. Reg. sextus τοῦτο καὶ. Editi cum quibusdam mss. τοῦτο ἔνεκεν.

(11) Sex mss. cum ms. Combef. ἐπιχρήσαν. Editi ἐπαχρήσαν, male.

(12) Sic mss. multi. Editio Paris. ἀποσπῆθῆ.

(13) Reg. sextus θητων ἐν προσταγμάτι. Mox plures mss. τὴν ἐν τῇ γεν. Deest τῇ in editis.

(14) Ita codex Combef. cum Reg. octavo. Editi vero cum cæteris mss. χρόνος ἐξίτηλα ποιεῖ.

(15) Reg. sextus ἐξυπηρετουμένη τῷ προσταγμάτι τοῦ κτίσαντος, Nec Creatoris imperio desinit famulari.

(16) Duo mss. τὰς δὲ ἐγγέλεις.

anguillas vidimus non aliter quam ex limo consti-
tui, ac generari: quarum successione neque
ovum, neque ullus alius modus conficit, sed ipse
ex terra ortum habent. *Producat terra animam.*
Pecora sunt terrestria, et versus terram inclinata:
homo vero qui planta cœlestis est, quanto corporeæ
conformationis forma, tanto etiam animæ digni-
tate præstat. Qualis est quadrupedum forma? Caput
ipsorum in terram pronum est, respicit ad ven-
trem, ejusque delectationem omnimodo prosequitur.
Erectum est ad cœlum caput tuum: oculi tui
supernus intuentur. Quod si unquam et tu carnis
affectionibus te ipse dedecoraveris, ventrique et illi
quæ sub ventre sunt, servieris: *Comparatus es
jumentis insipientibus, et similit factus es illis*¹⁷.
Decet te alia cura, querere nimirum ea *Quæ sur-
restra sunt, ubi Christus est*¹⁸, ac mentem super
terrestria surrigere. Ut conformatus es, ita etiam
dispone tuam ipsius vitam. Conversatio tua sit in
cœlis¹⁹: vera tua patria est superna Jerusalem;
cives et tribules, primogeni tui ipsi: *Qui conscripti
sunt in cœlis*²⁰.

§2 3. Producat terra animam viventem. Quæ igitur
brutorum anima emersit, ea non erat in terra
recondita; sed simul cum præcepto ortum habuit.
Una autem est brutorum anima; siquidem rationis
privatio, illius character est: diversis vero proprieta-
tibus siogula distinguuntur animalia. Est enim
bos constans et firmus, asinus piger, ardens equus
ad appetendam feminam, nequit cicurari lupus,
dolosa est vulpes, timidus cervus, formica laboriosa,
canis gratus est, et amicitia memor. Enimvero si-
mulateque quodlibet animal creatum est, inducta
est ei naturæ suæ proprietas. Producta est una cum
leone vehementia animi, vivendi ratio solitaria, in-
doles quædam cum suis tribulibus insociabilis. Nam
velut quidam brutarum animantium tyrannus, ob
naturæ superbiam, multos sibi pares esse et æquales
non sinit. Qui sane neque besternum alimentum
admittit, neque ad suæ prædæ reliquias redit: cui
etiam tanta vocis organa indidit natura, ut plura
animalia longe ipso velociora, solo sæpe rugitu ca-
pianitur. Vehemens est panthera, et ad impetus re-
pentinos expedita: corpus agilitati et levitati ido-
neum, quodque animæ motibus convenit, ei con-
junctum est. Pigra est ursæ natura, indoles peculia-
ris, mores subdoli, et alte tecti. Induta est etiam

ἀρώμεν ἢ ἐκ τῆς γῆς ὁμοιοταμίνας· ἴον ὅσα ἐὼν
ὅσα τις ἄλλος τρόπος τὴν διαδοχὴν συνίστησιν, ἀλλ'
ἐκ τῆς γῆς ἔστιν αὐτοῖς ἡ γένεσις (17). Ἐξαγαγέτω
ἡ γῆ ψυχὴν. Τὰ κτήνη γίνετα καὶ πρὸς γῆν νενευκό-
τα· ἀλλὰ τὸ οὐράνιον φρενὸν ὁ ἀνθρώπος ὅσον τῷ σχή-
ματι τῆς σωματικῆς διαπλάσεως, τοσούτων καὶ τῷ
ἀξιώματι τῆς ψυχῆς διενήνοχε. Τῶν τετραπόδων τὸ
σχῆμα ποταπὸν; Ἡ κεφαλὴ αὐτῶν ἐπὶ γῆν προσνε-
νευκεν (18), ἐπὶ γαστέρα βλέπει, καὶ τὸ ταύτης ἡδὺ
ἐκ παντὸς τρόπου διώκει. Ἡ σὴ κεφαλὴ πρὸς οὐρανὸν
διανέστηκεν· οἱ ὀφθαλμοὶ σου τὰ ἄνω βλέπουσιν (19)
ὡς, ἐάν ποτε καὶ σὺ τοῖς πάθει τῆς σαρκὸς ἐαυτὸν
ἀτιμάσῃς, γαστρὶ δουλεύων καὶ τοῖς ὑπὸ γαστέρα,
Παρασκευελλήθης τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ
ὁμοιωθῇς αὐτοῖς. Ἄλλη σὺ μέρημα πρέπουσα, τὰ
ἄνω ζητεῖν, οὗ (20) ὁ Χριστὸς ἔστιν, ὑπὲρ τὰ γῆ-
να εἶνα ἐπὶ διανοῖα. Ὡς διεσχηματίσθης, οὕτω διά-
θου σεαυτοῦ καὶ τὸν βίον. Τὸ πολιτεύμα ἔχει ἐν οὐρα-
νοῖς. Ἀληθινὴ σου πατρίς ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ, πολί-
ται καὶ συμφύλαται οἱ πρωτότοκοι, οἱ ἀπογεγραμμέ-
νοι ἐν οὐρανοῖς.

3. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. Οὐ τοῖσιν
ἐναποκειμένη τῇ γῆ ἡ ψυχὴ τῶν ἀλόγων ἐξεφάνη·
ἀλλ' ὁμοῦ τῷ προστάγματι συνυπέστη. Μία δὲ ψυχὴ
τῶν ἀλόγων. Ἐν γὰρ αὐτῇ τὸ χαρακτηριστικὸν ἐστίν,
ἡ ἀλογία. Ἰδιώμασι δὲ διαφόροις ἕκαστον τῶν ζῶων
κρίεται (21). Εὐσταθῆς μὲν γὰρ ὁ βούς, κωθῆς δὲ ὁ
ἄνος, θερμὸς δὲ ὁ ἵππος πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ θή-
λεος (22), ἀτιθάσσεντος ὁ λύκος, καὶ δολερὸν ἡ αἰώ-
πηξ, δειλὸν ὁ ἔλαφος, ὁ μύρμηξ φιλόστονος, εὐχάρι-
στον ὁ κύων καὶ πρὸς φίλων μνημονικὸν. Ὅμοῦ τε
γὰρ ἐκτίσθη ἕκαστος, καὶ συνεπηγάγετο (23) αὐτοῦ
τῆς φύσεως τὸ ἰδίωμα. Συνεπηγενήθη ὁ θυμὸς ἐαυ-
τόν, τὸ μοναστικὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκοινωνη-
τον πρὸς τὸ μέροφυλον. Οἶον γὰρ τις τύραννος τῶν
ἀλόγων, διὰ τὴν ἐκ φύσεως ὑπεροφίαν τὴν πρὸς τοὺς
πολλοὺς ὁμοτιμίαν οὐ καταδέχεται. Ὅ; γε οὐδὲ γῆ-
ζην τροφὴν προσεται, οὐδ' ἂν τὰ λείψανα τῆς ἐαυτοῦ
θήρας ἐπιλόθοι· ᾧ καὶ τηλικαῦτα τῆς φωνῆς τὰ ἄργα-
να ἢ φύσις ἐνήθηκεν, ὥστε, πολλὰ τῶν ζῶων ὑπερ-
βάλλοντα τῇ ταχύτητι, μόνῃ πολλάκις ἀλίσκεσθαι τῷ
βρυχηματι. Ραγδαῖον ἡ πάρδαλις, καὶ ἑξήμροτον
ταῖς ὀρμαῖς· ἐπιτεθῆσκον αὐτῇ τὸ σῶμα συνέσκευται
τῷ ὑγρότητι καὶ τῷ κόφῳ, τοῖς τῆς ψυχῆς κινήμασι
συνεπόμενον. Νωθεὶ ἡ φύσις τῆς ἀρκτου, ἰδιότροπον
καὶ τὸ ἦθος, ὑποῦλον, βαθὺ ἐνδεδικῶς (24). Ὅμοιον

¹⁷ Psal. xlviij, 13. ¹⁸ Coloss. iii, 4. ¹⁹ Philipp. iii, 20. ²⁰ Hebr. xii, 22, 23

(17) Reg. quintus αὐτοῖς ἡ γέννησις. Aliquanto
post editio Basil. cum multis mss. ὁ ἀνθρώπος. Deest
articulus in editione Paris.

(18) Codex Combef. cum quibusdam mss. νενευ-
κεν. Editio cum quibusdam aliis προσνενευκεν. [Conf.
Mellianum in Cramerii *Anecd.* t. III. p. 7.]

(19) Veteres quinque libri βλέπουσιν. Reg. sextus
σκοποῦσιν ἕως ἄν. Editio σκοποῦσιν.

(20) Colb. secundus ζητεῖν ἔπου ὁ. Statim Reg.
quintus οὕτως διέδου σεαυτοῦ.

(21) Colb. secundus ζῶων διακρίεται.

(22) Editio Basil. cum sex mss. ἐπιθυμῶν τοῦ

θήλεος. Sed typographi Parisienses, quod hunc lo-
cum vitiosum esse putarent, scripserunt: τῆς θή-
λεος, sed perperam. Græci enim dicunt ὁ θήλυς ἀλέ-
φας, femina elephas: ὁ θήλυς ἵππος, equa. Igitur
post has voces, τὸ θήλυς, suppressa velim ἵππου.
Ibidem Regii sextus et octavus ἀτιθάσσεντος. Editio
cum aliis mss. ἀτιθάσσεντος. Nihil refert hoc ut illo
modo legas. Ibidem multi mss. καὶ δολερὸν. Deest
καὶ in editis. Mox Reg. sextus μύρμηξ φιλόστονον.

(23) Reg. sextus συνεπηγάγετο.

(24) Ms. Combef. cum Reg. octavo βαθὺ καὶ ἐν-
δεδικῶς. De et καὶ in editis et in aliis mss.

ἡμιπεσαι καὶ τὸ σῶμα, βαρὺ, συμπιεγῆς, ἀδιάρθρων (25), πρέπον τῷ ὄντι φιλῶδὲ κατεφυγμένη. Ἐὰν ἐπιχωρέμα τῷ λόγῳ πῶση τοῦ ἀλόγιος τοῦτου ἐνοπάρχει ἀδίδακτος καὶ φυσικῆ τῆς ἐαυτῶν ζωῆς ἐπιμέλεια, ἢ πρὸς τὴν ἡμῶν αὐτῶν φυλακὴν καὶ τῆς τῶν ψυχῶν σωτηρίας πρόνοιαν κινήσῃμεθα (26), ἢ ἐπιπλέον κατακριθώμεθα, ὅταν εὐρεθώμεν καὶ τῆς μετῆσεως τῶν ἀλόγων ἀπολειπόμενοι. Ἄρκτος πολλάκις, βαθυτάταις κατατρουβεῖται πληγαῖς, ἐαυτὴν ἰατρεύει (27), πάσαις μηχαναῖς τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηρὰν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὀτειλάς παραθύουσα. Ἰδοὺς δ' ἂν καὶ ἀλώπεκα τῷ δακρύῳ τῆς πίτους ἐαυτὴν ἰωμένην. Χελώνη δέ, σαρκῶν ἔχθινος ἐμορφοθεῖται, διὰ τῆς τοῦ ὀργάνου ἀντιταβέλας φεύγει τὴν βλάβην τοῦ ἰοδύλου. Καὶ ὅρις τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς βλάβην ἐξίεται βοσκῆθεις μάραθρον (28). Αἱ δὲ προγνώσεις τῆς περὶ τὸν ἀέρα μεταβολῆς ποτὰν οὐχὶ σύνεσιν λογικὴν ἀποκρύπτουσιν; ὅπου γὰρ τὸ μὲν πρῶτατον, χειμῶνος προσύτοτος, λάθρως τὴν τροφὴν ἐπιμβάλλεται, ὡπερ ἐπιστοιχίζομενον πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐνδοσιαν· βίαις δέ, κατακεκλεισμένοι χρόνιος ἐν ὥρᾳ χειμερινῇ, ἦδη ποτὲ τῷ ἔσῳ προσιόντος, τῇ φυσικῇ αἰσθήσει τὴν μεταβολὴν ἐκδεχόμενοι, ἐκ τῶν βοστασιῶν (29) πρὸς τὰς ἐξέδοσις ὀρώσι, πάντες ὄψ' ἐπὶ συνθήματι μεταβαλόντες τὸ σχῆμα (30). Ἥθη δέ τινε τῶν φιλοπόων καὶ τὸν χερσαίων ἐχθρῶν ἐτήρησαν διπλᾶς ἀναπνοᾶς τῇ ἐαυτοῦ καταδύσει μηχανησόμενοι, καὶ μέλλοντος μὲν βοροῦ πνεῖν, ἀποφράσσοντα τὴν ἀρκίαν· νότου δὲ πάλιν μεταλαμβάνοντες (31), εἰς τὴν προχρόνιον μεταβάντες. Τί δὲ διὰ τούτων ἡμῖν ὑποδεικνύεται τοῖς ἀνθρώποις; Οὐ μόνον τὸ διὰ πάντων διέκειναι τοῦ κτισσαντος ἡμᾶς τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῦ ἀλόγιος εἶναι τινα τῶν μέλλοντος αἰσθῆσιν, ὥστε καὶ ἡμᾶς μὴ τῇ παρουσίᾳ ζωῆ προστιχάνει, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· τὴν πᾶσαν ἔχιν σπουδῆν. Οὐ φιλοπονήσεις περὶ σεαυτοῦ, ἀνθρώποι; οὐκ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι προσησθήσεις τὰς τοῦ μέλλοντος ἀναπαύσεις, πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μύρμηκος ἀποβλέψας; Ὅς ἐν θέρει τὴν χειμέριον τροφὴν ἐαυτῷ θησαυρίζει, καὶ οὐχ ὅτι μῆπω πάρεστι (32) τὰ τοῦ χειμῶνος λυπηρὰ, διὰ βραθυμίας παραπέμπει τὸν χρόνον· ἀλλὰ σπουδῆ τινε ἀπαρατήγῃ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἐαυτὸν κατατείνει, ἕως ἂν τὴν ἀρκούσαν τροφὴν ἐναποθήξει τοῖς ταμείοις· καὶ οὐδὲ τοῦτο βράθυμος, ἀλλὰ σοφῆ τινε ἐπινοῶν τὴν τροφὴν ἐπιπλεῖστον διαρκεῖν (33) μηχαν-

A simile corpus, grave, compactum, articulis haud distinctum, ferè frigidè in lustris degenti plane accommodatum. Quod si sermone percurramus quanta hisce brutis animalibus ad conservandam suam vitam insit diligentia, quam edocta non sunt, sed quam natura habent, aut ad nos ipsos custodiendos, et ad salutem animarum curandam impellemur, aut amplius condemnabimur, cum deprehensi fuerimus etiam ab imitatione pecorum abesse. Ursa sæpenumero profundissimis plagis sauciata, sibi ipsa medetur, dum omni arte herlasco naturam siccam habente vulnèra obturat. Vulpem quoque sibi ipsi pitui lacrymis medicantem videre possit. Testudo vero viperæ carnis exsatiata, noxam sibi a venata bestia impendentem per adversam origani naturam evitat. Quin et serpens feniculo pastus oculorum læsioni remedium adhibet. Quam rationalem prudentiam non superant aerea mutationis prænotiones? Quandoquidem ovis, accedente bieme, pastum avidè vorat; quasi pro futura penuria victum sibi pararet. Boves autem diu hiemis tempore inclusi, jam tandem redeunte vere, naturali sensu mutationem percipientes, et stabulis ad exitus spectant et omnes ceu uno signo dato faciem convertunt. Jam vero novuulli ex iis, qui studiosi sunt, terrestrem herinacæ observarunt spiramina gemina lustrò suo struxisse, 83 atque aquilone spiraturo, aquilonium spiramen obstruere: contra, austro iterum succedente, ad septentrionalem transire. Quid per hæc nobis hominibus indicatur? Non solum cdoceum conditoris nostri diligentiam curatque omnia pervadere, sed etiam quendam futuri sensum pecoribus inesse: ut nos præsentis vitæ non sinus addicti, sed ad futurum sæculum omne studium conferamus. Non tibi ipse magnopere laborabis, o homo? non in præsentis sæculo recordes quæ ad ævi futuri requiem spectant, ubi ad formicæ exemplum respexeris? Quæ in æstate sibi ipsi recondit hiemale alimentum, et propterea quod nondum adsunt incommoda hiemis, nequaquam segniter tempus traducit: at invicta quadam diligentia ad operam se ipsa urget, donec sufficientem in cellulis reposuerit alimoniam; neque id negliger: sed efficit sapienter quadam solertia, ut ipsum alimentum quam diutissime conservetur. Dissecat enim suis unguibus modios fructus, ne ger-

(25) Reg. quintus ἀδιάρθρων. Alii iuss. cum editis ἀδιάρθρων. Mox editio Basil. cum in multis mss. et cum codice Combef. φιλῶδὲ κατεφυγμένη. Editio Paris. καὶ κατεφυγμένη.

(26) Mss. sex κινήσῃμεθα. Editi κινήσῃμεθα. Mox editio Basil. cum sex mss. præter Bodd. καὶ τῆς μετῆσεως τῶν. Editio Paris. locat hanc particulam καὶ ante τῶν.

(27) Colb. secundus ἐαυτὴν θεραπεύειν. Legeri θεραπεύει, vel supplè λέγεται.

(28) Editio Basil. cum multis mss. μάραθρον. Editio Paris. μάραθρον, mendose.

(29) Codex Combef. cum sex aliis mss. βοστασιῶν. Editi βοστασιῶν.

(30) Ms. Combef. et Regii primus, quintus et octavus cum Colb. secundò μεταβαλόντες τὸ σχῆμα.

minantes sibi ad nutrimentum inutiles reddantur. A
 Eosdem etiam exsiccant, tum, cum eos sentit made-
 factos: nec omni tempore eos exprimit, sed cum
 aerem in sereno statu mansurum esse presenserit.
 Non utique videas imbrem ex nubibus defluentem,
 quanto tempore a formicis expositum frumentum
 est. Quis sermo hæc possit assequi? quis capiet
 auditus? quodnam tempus satis erit dicendis enar-
 raudisque opificis miraculis omnibus? Dicamus et
 nos cum Propheta: *Quam magnificata sunt opera
 tua, Domine! omnia in sapientia fecisti* 18. Itaque
 haud excusari poterimus, quod ea quæ conducibilia
 sunt, litteris non sumus edocti: quandoquidem id
 quod utile est, per legem naturæ circa doctrinam
 nobis eligere licet. Scis quid a te boni præstantium
 sibi proximo? Quod tibi ipsi ab altero vis fieri.
 Nosti quid sit malum? Quod ipse nolis ab alio pati.
 Nulla secundarum radicum ars, nullum herbarum
 experimentum brutis animalibus utilium cognitio-
 nem contulit: sed naturaliter unumquodque animal
 salutis comparandæ rationem cognovit, habetque
 inenarrabilem quamdam cum eo quod secundum
 naturam est necessitudinem.

4. Insident autem et vobis virtutes secundum
 naturam, cum quibus inest animæ affinitas quædam
 non ex doctrina hominum, sed ex ipsa natura.
 Quemadmodum enim nulla disciplina nos edocet
 morbum odisse, sed ex nobismetipsis ea quæ no-
 lestemus creare, aversamus: ita et anima a malo
 declinat citra doctrinam. Omne autem vitium ægri-
 tudo est animæ: virtus vero rationem obtinet sani-
 tatis. Quidam enim qui sanitatem recte definiunt,
 dixerunt eam esse actionum naturalium bonam habi-
 tudinem. Quod idem si quis quoque de bono animæ
 habitu dixerit, a decore non aberrabit. Quare ani-
 ma citra doctrinam id quod sibi proprium est,
 quodque sibi natura convenit, appetit. Hinc tempe-
 rantia ab omnibus laudatur, approbatur justitia:
 fortitudo est admirationi: prudentia valde exoptat-
 ur. Quæ virtutes magis proprie 34 ad animam
 pertinent, quam ad corpus sanitas. Vos filii, dili-
 gite parentes. Vos parentes, nolite ad iracundiam
 provocare filios 17. Nunquid hæc non dicit et na-
 tura ipsa? Nihil novi monet Paulus: sed naturæ
 vincula constringit. Si læzana amat fetus suos, et

18 Psal. ciii, 24. 17 Ephes. vi, 4.

(34) Nonnulli mss. ἐν εὐδαιμονίᾳ. Mox sex mss. ἐκ νεφελῶν ἐπιβρέντα. Editi ἀποβρέντα.

(35) Reg. octavus cum Colb. secundo τὴς ἐφ- ἴκατο. Editi cum aliquibus mss. ἐφίκαται.

(36) Regii primus, tertius, quintus et octavus, itemque Colb. secundus ἐπιπέρας· οὐ τολύου. Editi ἐπιπέρας· πού τολύου. Aliquando post Reg. sextus φύσεως λόγῳ· sed genuina lectio legitur in mar- gine, φύσεως νόμῳ.

(37) Multi mss. τῆς ψυχῆς. Editi vero cum Colb. secundo τῆ ψυχῆ.

(38) Ita sex mss. Editi οὗτω καὶ ψυχῆς. Mox Reg. sextus ἀβρόστημα ψυχῆς.

νόμιμος. Διακόπτε γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ χηλαῖς τῶν
 καρπῶν τὸ μεσολατῶν, ὡς ἂν μὴ ἐκφυέιντες ἀρη-
 στοι πρὸς τροφήν αὐτῶ γίνοντο. Καὶ διαφύγει τοῦ-
 τους, ὅταν ἀσθηταὶ αὐτῶν διαβρόχων· καὶ οὐκ ἐν;
 παντὶ προβάλλει καιρῶ, ἀλλ' ὅταν προασθηταὶ τοῦ
 ἀέρος ἐν εὐδαιμονίᾳ (34) καταστάσει φυλαττομένου.
 Ἀμέλει οὐκ ἐν ἴσκιος ὄμβρον, ἐκ νεφῶν ἐπιβρέντα
 παρ' ἑσὸν χρόνον ἐκ τῶν μυρμηκῶν ὁ σῶτος προβέ-
 βληται. Τὴς ἐφίκαται (35) λόγος; ποία χωρήσει
 ἀκοή; τίς ἐξακρίσει χρόνος πάντα εἰπεῖν καὶ διηγή-
 σασθαι τοῦ τεχνίτου τὰ θαύματα; Ἐβώμεν καὶ ἡμεῖς
 μετὰ τοῦ προφήτου· Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου,
 Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Οὐ τολύου (36)
 ἡμῖν πρὸς ἀπολογίαν αὐταρξας τὸ μὴ γράμματις θυ-
 διαχθῆναι τὰ συμφέροντα, τῶ ἀδίδακτω τῆς φύ-
 σεως νόμῳ τὴν τοῦ λυσιτελοῦντος ἀρετὴν δεξαμέ-
 νους. Οἶδας τί ποιήσεις τῶ πλησίον καλόν; Ὁ
 σαυτῶ βούλει παρ' ἑτέρου γενέσθαι. Οἶδας ὅ τί
 ποτὲ ἐστὶ τὸ κακόν; Ὁ οὐκ ἐν αὐτῆς παθεῖν
 ἔλοιο παρ' ἑτέρου. Οὐδεμία βίβοτομικὴ τέχνη, οὐδὲ
 ἐμπειρία βοτανικὴ τῶν ὠφελίμων τοῖς ἀλόγοις
 τὴν διδασκαλίαν ἐξέσμεν· ἀλλὰ φυσικῶς ἔκαστος τῶν
 ζώων τῆς οὐκείας ἐστὶ σωτηρίας ποριστικόν, καὶ ἀβ-
 ῆρητόν τινα κέκτηται τὴν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν οὐ-
 κειώσιν.

4. Εἰσὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν αἱ ἀρεταὶ κατὰ φύσιν,
 πρὸς ἃς ἡ οικειώσις τῆς ψυχῆς (37) οὐκ ἐκ διδασκα-
 λίας ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἐνυκάρ-
 χει. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἡμᾶς λόγος διδάσκει τὴν νόσον
 μισεῖν, ἀλλ' αὐτόματον ἔχομεν τὴν πρὸς τὰ λυσιπνεῖα
 διαβολῆν· οὕτω καὶ τῆ ψυχῆ (38) ἐστὶ τὴς ἀδίδακτος
 ἐκκλισίς τοῦ κακοῦ. Κακὸν δὲ πᾶν ἀβρωστία ψυχῆς·
 ἢ δὲ ἀρετὴ λόγον ὑγείας ἐπέχει. Καλῶς γὰρ ὀρί-
 σαντο τινες ὑγίαιαν εἶναι τὴν εὐστάθειαν τῶν κατὰ
 φύσιν ἐνεργειῶν. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐεξίας
 εἰπὼν, οὐχ ἁμαρτήσῃ τοῦ πρέποντος. Ὅθεν ὀρετα-
 κὴ τοῦ οὐκείου καὶ κατὰ φύσιν αὐτῆ (39) ἀδίδακτος
 ἐστὶν ἡ ψυχῆ. Διὸ ἐπαίνεται πᾶσιν ἡ σωφροσύνη· καὶ
 ἀποδεκτὴ ἡ δικαιοσύνη· καὶ θαυμαστὴ ἡ ἀνδρεία·
 καὶ ἡ φρόνησις περιπαύουσατος. Ἄ οικειότερά
 τῆ ψυχῆ μᾶλλον ἢ τῶ σώματι ἡ ὑγεία. Τὰ τέκνα,
 ἀγαπάτε τοὺς πατέρας (40). Οἱ γονεῖς, μὴ παροργί-
 ζετε τὰ τέκνα. Μὴ καὶ ἡ φύσις ταῦτα οὐ λέγει; Οὐ-
 δὲν καινὸν παραίνει Παῦλος, ἀλλὰ τὰ δεσμὰ τῆς φύ-
 σεως ἐπισηγίγει. Εἰ ἡ λείαν στήρῃ τὰ ἐξ αὐ-
 τῆς (41), καὶ λύκος ὑπὲρ σκυλάκων μάχεται, τί εἴ-
 πη (42) ἄνθρωπος καὶ τῆς ἐντολῆς παρακούων καὶ

(39) Ms. Combef. cum Regis primo, quinto, sexto et octavo κατὰ φύσιν αὐτῆ. Editi vero cum duobus mss. αὐτῆ.

(40) Legitur Ephes. vi, 4, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι, obedite parentibus.

(41) Editi cum Reg. tertio τὰ ἐξ αὐτῆς τέκνα. Colb. secundus τὰ ταυτῆς τέκνα. Sed vox τέκνα deest in Bull. et in codicibus melioris notæ. Nec valde admodum dubito quin melius absit, tum quod ellipsis hoc loco elegantia aliqui habere videatur, tum quod vox τέκνα a quolibet facile suppleri possit.

(42) Codices quinque εἴπη. Editi εἶποι.

τὴν φύσιν παραχαράσων, ὅταν ἡ παῖς ἀτιμώτῃ γῆ-
ρας πατρός, ἢ πατὴρ διὰ δευτέρων γάμων τῶν προ-
τέρων παίδων ἐπιλανθάνηται; Ἄμψχανός ἐστιν ἡ
στοργὴ τοῖς ἀλόγοις τέκνων καὶ γονέων πρὸς ἄλληλα,
διότι ὁ δημιουργήσας αὐτὰ θεὸς τὴν τοῦ λόγου ἔλει-
ψατο διὰ τῆς τῶν αἰσθητικῶν περιουσίας παρεμυθή-
σατο. Πόθεν γὰρ ἐν μυρίοις προβάτοις ἀρκεῖναι τῶν
σρκῶν ἐξαλλόμενος οἶδε μὲν τὴν χροαὶν αὐτῆν καὶ τὴν
φωνὴν (43) τῆς μητρὸς, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπέγεται,
ἐπιζητεῖ δὲ τὰς οικίας πηγὰς τοῦ γάλακτος; Κἀν
πενυχταῖς ταῖς μητρῶναις περιτύχῃ (44) θηλαῖς, ἐκε-
ναις ἀρκεῖται, πολλὰ παραδραμῶν οὕθατα βαρυνόμε-
να. Καὶ ἡ μήτηρ ἐν μυρίοις ἀρνεῖται ἐπιγινώσκει τὸ
εἶον; Φωνὴ μία, χρῶα ἡ αὐτὴ, ὁσμὴ παρὰ πάντων
ὁμοία, ὅσον τῇ ἡμετέρῃ ὁσπρρῆσαι παριστάται· ἀλλ'
ὅμως ἐστὶ τις αὐτοῖς ἀσθησις τῆς ἡμετέρας κατα-
λήψεως ὄψιτερα, καθ' ἣν ἐκάστην πάρεστιν ἡ τοῦ
οικείου διάγνωσις (45). Ὅσῳ οἱ ὀνόματι τῶν σκύλακι,
καὶ ὅμως διὰ τοῦ στόματος ἀμύνεται τὸν λυπή-
σαντα. Οὕτω τὰ κέρατα τῶ μόνον, καὶ οἶδε ποῦ
τὰ ὄπλα αὐτῶ ἐμφυσησεται. Ταῦτα ἀποδείξειν ἔχει
τοῦ ἀειδάτου εἶναι τὰς φύσεις ἀπάντων, καὶ μηδὲν
εἶναι ἀτακτὸν μηδὲ ἀόριστον ἐν τοῖς ὄσιν, ἀλλὰ
πάντα ἔχον φέρειν τῆς τοῦ ποιήσαντος σοφίας, ἐν
ἐαυτοῖς δεικνύοντα, ὅτι ἐμπροσθέντα πρὸς τὴν φυ-
λακίαν τῆς οικίας αὐτῶν σωτηρίας παρήχθη. Λό-
γου μὲν ἀμειρος ὁ κύων, ἰσοδυναμοῦσαν δὲ ὅμως τῶ
λόγῳ τὴν ἀσθησὶν ἔχει. Ἄ γὰρ οἱ κατὰ πολλὴν σχο-
λήν τοῦ βίου καθεζόμενοι μολίς ἐξεύρουν οἱ τοῦ κό-
σμου σοφοί, τὰς τῶν συλλογισμῶν λέγων πλοκάας, ταῦτα
δεικνύονται παρὰ τῆς φύσεως ὁ κύων πεπαιδευμένος.
Τὸ γὰρ ἔγνος τοῦ θηρίου διερευνημένος, ἐπειδὴν εὐ-
ρηθῆ (46) αὐτὸ πολυτρόπως σχιζόμενον, τὰς ἐκασταυτοῦ
φερῶσας ἐκτροπὰς ἐπελθῶν, μονοουχὴ τὴν συλλογι-
στικὴν φωνὴν ἀφίρει δι' ὧν πρᾶσσει· Ἡ τῆνδε, φη-
σιν, ἐπάτη τὸ θηρίον, ἡ τῆνδε, ἡ ἐπὶ τὸδε τὸ μέρος·
ἀλλὰ μὴν οὕτε τῆνδε, οὕτε τῆνδε, λειπόμενον ἐστὶ
τῆδε ὠρμησθαί (47) αὐτό· καὶ οὕτως τῇ ἀναιρέσει
τῶν ψευδῶν εὐρίσκει τὸ ἀληθές. Τί περιαιότερον ποιοῦ-
σιν οἱ ἐπὶ τῶν διαγραμμάτων σεμνῶς καθεζόμενοι,
καὶ τὴν κόβιν καταχαράσσοντες, τριῶν προτάσεων
ἀναιροῦντες τὰς (48) δύο, καὶ ἐν τῇ λειπομένῃ τὸ
ἀληθές ἐξευρίσκοντες; Τὸ δὲ μνημονικὸν τῆς χάριτος
τοῦ ζῶου τίνα τῶν ἀχαρίστων πρὸς εὐεργετίας οὐ κα-
τασχοῦσι; ὅπου γε καὶ φρονιθεῖται δεσπόταις κατ'
ἐρημίαν πολλοὶ τῶν κυνῶν ἐκπαθωνόντες μνημο-
νοῦνται. Ἦδη δὲ τινες ἐπὶ θερμῶν τῶ πάθει καὶ ὄνηγοι
τοῖς ἀκνητοῦσι τοῖς φονεῖς ἐγένοντο, καὶ ὅπδ τὴν
δίκην ἀγθῆναι τοὺς κακούργους ἐποίησαν. Τί εἰπωσιν
οἱ τὸν ποιήσαντα αὐτοῖς καὶ τρέφοντα Κύριον οὐ μόν-
ον οὐκ ἀγαπῶντες (49), ἀλλὰ καὶ φονεῖς κερημένοι

A lupus pro suis catulis pugnat, quidam dixerit
homo, qui et præcepto non obtemperat, et ipsam
adulterat naturam, cum aut filius inhonestat patris
senectutem, aut pater propter secundas nuptias
priorum filiorum obliviscitur? Summus est in brutis
animantium sobolis ac parentum inter se amor,
quod Deus ipsorum opifex, rationis defectum cum
majore sentiendi facultate compensavit. Unde enim
inter innumeras oves agnus e stabulis exsilieth
ipsum matris colorem vocemque novit, et ad ipsam
festinat, et proprios lactis fontes inquirat? Imo al
in egenas matris mammas incidit, tamen est illis
contentus, multa plena et gravia ubera prætergreas-
us. Unde itidem mater inter agnos quam plurimos
proprium agnoscit? Vox una, idem color, similia
B omnium odor, quantum odoratum nostro objicitur?
sed tamen quidam inest in ipsis sensus, nostram
comprehensione acutior, quo cuique quod suum
est dignoscere licet. Nondum sunt dentes catulo, et
tamen adversus eos qui molestiam sibi afferunt,
sese per os tuetur. Nondum cornua sunt vitulo;
tamen novit ubi sibi arma enascantur. Ex his li-
quet, quo in omnibus inest natura, id doctrina non
comparari, nihilque in rebus esse aut inordinatum,
aut improvidum: sed res omnes sapientie con-
ditioris sui vestigia præ se ferre; cum se ita produ-
ctas esse declarent, ut sint paratæ ad suam salutem
servandam. Et quidem canis expertus rationis est:
attamen sensum rationi haud imparem habet. Quæ
enim mundi sapientes per multum vitæ otium desi-
dentes vix invenerunt, videlicet ratiocinationum
ambages, hæc ab ipsa natura edoctus canis perhi-
betur. Cum enim feræ indagat vestigium, ubi ipsum
multipliciter fissum reperit, diverticula quoque
versum ferentia rimatus, tantum non ratiocinati-
vam vocem per ea quæ agit, emitit: Fera, inquit,
aut hac, aut illac divertit, aut in hanc partem i
atque neque hac, neque illac: reliquum est, ut ea
istac digressa fuerit: atque ita, falsis rescissis, ver-
num invenit. Quid amplius faciunt, qui in theore-
matibus demonstrandis cum gravitate desident, qui-
que lineis pulveri insculptis, ex tribus propositio-
nibus duas rejicientes, in ea quæ reliqua est, verum
inveniunt? Porro beneficii memoria ab hoc animali
conservata, cui viro in heuficus ingrato pudorem
non incutit? Siquidem canes multi, dominiis in de-
serto loco interfectis, et ipsi immortui fuisse memo-
rantur. Quin etiam canes nonnulli, dum recens
esset cædes, his qui homicidas inquirebant, vix
etiam duces extiterunt, 85 atque in causa fuere,
cur ad pœnam malefici ræerentur. Quid dicturi

(43) Sic mss. Combef. cum Reg. octavo. Editi cum aliis mss. οἶδε μὲν τὴν φωνὴν.

(44) Ita sex mss. Editi περιτύχοι. Mox Colb. secundus πολλὰ δὲ παραδ.

(45) Mss. quinque διάγνωσις. Editi ἐπιγινώσκει. Reg. sextus γινώσκει.

(46) Sex mss. ἐπειδὴν εὐρηθῆ. Editi εὐροε.

(47) Reg. sextus τῆνδε ὠρμησθαί. Reg. tertius

τῆνδε ὠρμησθαί. Mox Reg. 1 ἐπὶ τῶν γραμμάτων.

(48) Reg. sextus καθεζόμενοι καὶ γῆν καταχαράσσοντες τριῶν προτάσεων ἀναιροῦσι τὰς, terram signantes.

(49) Sic Regii sextus et octavus. Editi cum aliis mss. simpliciter Κύριον οὐκ ἀγαπῶντες. Mox multi mss. τῆς αὐτῆς αὐτοῖς τραπέζης· quæ verba aliter disponentur in editis.

sunt, qui Domium conditorem ac nutritorem suum non solum non diligunt, sed amicis etiam utuntur iis, qui adversus Deum loquuntur iniquitatem, atque ejusdem cum ipsis mense participes sunt, ac inter ipsum sumendum cibum impia et contumeliosa in nutritorem verba tolerant?

5. At vero ad rerum creaturarum redeamus contemplatiuam. Animalia quæ facilius capiuntur, sunt fecundiora. Quocirca lepores et agrestes capræ multos procreant fetus, ovesque silvestres geminos partus edunt, ut ne genus ab animalibus cruda carne vescentibus consumptum, deficiat. Sed eas feræ quæ cæteras vorant, parum sunt secundæ. Quare læena vix unius leonis mater efficitur. Nam, ut ajunt, lacerato unguium acie utero, prodit : viperæ quæ, eroso utero, nascuntur, meritum mercedem parenti rependentes. Adeo nihil non providum in rebus est, nihil est curæ eis debita expers. Quod si ipsa animalium membra consideraveris, nihil superfluum a Conditore adjectum, nihil necessarium detractum fuisse comperies. Carnivoris animalibus acutos aptavit dentes : talibus enim opus erat ob alimentis speciem. Quæ vero dimidia ex parte dentibus armata sunt, ea multis et variis alimentorum receptaculis instruit. Nam quia prima vice non satis ab ipsis comminuitur alimentum, eis data facultas est cibum deglutitum iterum revocandi, ut ruminatione contritus, ei quod aliter accommodatus sit. Quibus animalibus guttæ, omasa, reticula et magna intestina insunt, ea in lisdem non inutiliter reconduntur : sed unumquodque usum ac munus necessarium explet. Longum est cameli collum, ut par sit pedibus, et eam quæ vescitur herbam attingat. Ursæ, leonis, tigridis et cæterarum hujus generis animalium collum breve est, et humeris insitum : propterea quod herba ipsis alimentum non est, nec necesse habent inclinare se ad terram, cum carnivora sint, ac sese ex animalium præda sustentent. Quid sibi vult proboscis in elephanto? Quia animal magnus, et terrestrium maximum, ad injiciendum occurrentibus terrorem productum, carnosus et obesi corporis esse oportebat. Huic si collum magnum, et pedibus par tributum fuisset, vix posset tractari, utpote quod ob a miam gravitatem semper deorsum

(50) Regii tertius et sextus ὑπὸ τῶν αἰμοδόρων, ab animalibus sanguinem cæterorum ingentibus. Ibidem Reg. sextus τὰ δὲ φαρτικά τῶν ζώων ὀλιγ. Colb. secundus φαρτικά τῶν ἄλλων ζώων. Alii mss. et editi ut in contextu. Non est quod scrupulosius his omnibus fidei adhibeamus, cum non pauca ex vulgi opinione narrentur. Neque tamen repertum iri puto quemquam tam iniquum, qui hæc uti similia summo viro rebus gravioribus intento condonare velit.

(51) Codex Combel. cum multis aliis mss. ἐκτινύσασαι. Editi cum Coisl. secundo ἐκτινύσασαι. Statim duo mss. οὐδὲ τῆς ἐπιβαλλούσης.

(52) Codices septem ἄμοιρα. Editi et Coisl. primum ἄμοιρον. Et hic quoque librarii ob vanum sollicitissimi metum videntur ἄμοιρον pro ἄμοιρα scripsisse, eo videlicet consilio, ut vox ἄμοιρον voci οὐδὲν responderet. Sed nihil necesse, cum illud, τὰ

τοῖς λαλοῦσι κατὰ τοῦ Θεοῦ ὀδύειαν, καὶ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς τραπέζης μετέχοντες, καὶ παρ' αὐτὴν τὴν τροφὴν τῶν κατὰ τοῦ τοῦσόντος βλαφημιῶν ἀνεχόμενοι;

5. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῆς κτίσεως ἐπανέλθωμεν. Τὰ εὐλωτότερα τῶν ζώων πολυγονώτερα. διὰ τοῦτο πολυτόκος λαγῶσι, καὶ αἴγες ἄγριαι, καὶ πρόβατα ἄγρια διδυμοτόκα, ἵνα μὴ ἐπιλείπῃ τὸ γένος ὑπὸ τῶν ὤμοδῶρων (50) ἐκαπαυνομένοι. Τὰ δὲ φαρτικά τῶν ἄλλων, ὀλιγότοκα. Ὅθεν λέοντος ἐνὸς μόλις ἡ λέαινα μήτηρ γίνεται. Ταῖς γὰρ ἀκμαῖς τῶν ὄνυχων διασπαράσας τὴν μήτραν, οὕτω πρόεισι, ὡς φασι· καὶ ἐχθὲναι τὰς μήτρας ἐκπαύσασαι πρόερχονται, πρόποντας τῇ γεννησασμένη τῶν μετῴσι ἐκτινύσασαι (51). Οὕτως οὐδὲν ἀπρονόητον ἐν τοῖς ὄσων, οὐδὲ τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτοῖς ἐπιμαλείας ἄμοιρα (52). Κἀν αὐτὰ τὰ μέλη τῶν ζώων καταμάθης, εὐρήσεις, ὅτι οὐτε περιτὸν τι ὁ κτίσας προσέθηκεν, οὐτε ἀφείλε τῶν (53) ἀνεγκαίων. Τοῖς σαρκοφάγοις ζώοις ὄφεις τοῖς ὀδόντας ἐνήρμισσε· τοιοῦτων γὰρ ἦν χρεῖα πρὸς τὸ τῆς τροφῆς εἶδος. Ἄ δὲ ἐξ ἡμισίας ὀφλισται τοῖς ὀδοῦσι, πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἀποθήκαις τῶν (54) τροφῶν παρεσκεύασε. διὰ γὰρ τὸ παρὰ τὴν πρῶτην μὴ ἀρκούντως καταλεπτείνεσθαι τὴν τροφὴν, ἔβωκεν αὐτοὺς τὸ καταποθῆναι πάλιν ἀνατεμνάσασθαι, ὥστε καταλεαθῆναι (55) τῷ μηρυκισμῷ προσοικειῶσθαι τῷ τρεφόμενῳ. Στόμαχοι, καὶ ἐχθῶν, καὶ κεκρύφαλοι, καὶ ἐνοστρα, οὐκ ἀργῶς ἔρχεται (56) τῶν ζώων τοῖς ἔχουσιν, ἀλλ' ἀνεγκαίων χρεῖαν ἕκαστον ἐκπληροῖ. Μακρὸς ὁ τράχηλος τῆς καμήλου, ἵνα τοῖς ποσὶν ἐξισάζηται καὶ ἐφικνῆται (57) τῆς βοτάνης ἐξ ἧς ἀποζῆ. Βραχὺς καὶ τοῖς ὁμοῖς ἐνδεδικυῖται ὁ τράχηλος τῆς ἄρκτου· καὶ λέοντος δὲ, καὶ τίγριδος, καὶ τῶν λαπῶν, ὅσα τούτου τοῦ γένους· ὅτι οὐκ ἐκ τῆς πύας αὐτοῖς ἡ τροφή, οὐδὲ ἀνάγκη πρὸς τὴν γῆν κατακύπτειν, σαρκοφάγοις οὖσι, καὶ ἐκ τῆς ἄγρας τῶν ζώων διαρκουμένοις. Τί βούλεται ἡ προνομαία τῷ ἐλέφαντι; Ὅτι μέγα τὸ ζῶον, καὶ τῶν χερσαίων τὸ μέγιστον, εἰς τὴν τῶν ἐντυγχάνοντων ἐκπλήξιν παραχθῆναι, πολύσαρκον ἔχρηθῆναι καὶ συμπεφορμῆμον τὸ σῶμα. Τούτῳ εἰ μέγας καὶ ἀναλογῶν τοῖς ποσὶν ὁ τράχηλος προσετέθη, διςματεχέριστος ἂν ἦν,

ἢ οὐκ, nulli negotio possit suppleri. Legas velim contextum. Statim Regii prius, tertius et octavus cum Colb. secundo τὰ μέλη. Editi cum uno aut altero mss. τὰ μέρη.

(53) Codex Combel. cum aliis quibusdam ἀφείλε τῶν. Editi ἀφείλετο τῶν.

(54) Codex Combel. et Reg. octavus τοῖς πολλὰς καὶ ποικίλας ἀποθήκας τῶν, etc. Reg. sextus ποικίλας ταῖς τροφαῖς παρεσκεύασεν.

(55) Codices quatuor præter Combel. ὥστε καταλεαθῆναι τῷ. Colb. secundus cum Reg. sexto et cum Bodd. ὥστε καταλεαθῆναι τῷ. Editi καταλεαθῆναι.

(56) Codices quinque ἔρχεται. Editi cum Colb. secundo ἔρχονται.

(57) Colb. secundus οὐκ ἐφίκεται. Aliquanto post mss. aliqui δὲ οὐχ ἐκ τῆς. Editi cum Colb. secundo ὅτι οὐκ.

τῷ ὑπερβάλλοντι βάρει καταρρέπων ἀπὸ πρὸς τὸ κάτω. Νῦν δὲ ἡ μὲν κεφαλὴ δι' ἄλλων τῶν τοῦ αἰγέ-
 σφονδύλων πρὸς τὴν ῥάχιν συνάπτεται· ἔχει δὲ
 τὴν προνομίαν, τὴν τοῦ τραχήλου χρεῖαν ἀπολη-
 ρούσαν, δι' ἧς καὶ τὴν τροφήν προσαγεται, καὶ τὸ
 ποτὸν ἀναμάττει. Ἄλλα καὶ ἀδιάρθρωτοι αὐτῷ οἱ πό-
 δες, οἵονε κίονες ἠνωμένοι, τὸ βάρος ὑποστηρίζου-
 σιν. Εἰ γὰρ χαῖνα αὐτῷ καὶ δίγυρα ὑπέστηθ' (58) τὰ
 κῶλα, συνεχεῖς ἂν ἐγίνοντο τῶν ἄρθρων αἱ ἐκτροπαί,
 συνοκλάζοντες καὶ διανασταμένω κουφίσει τὸ βάρος
 μὴ ἐξαρκοῦντων (59). Νῦν δὲ βραχίς ἀστράγαλος ὑπό-
 κείται τῷ ποδὶ τοῦ ἐλέφαντος· οὕτε μέντοι εἰς ἀγκύ-
 λην οὔτε εἰς γόνυ διθέρωνται. Οὐ γὰρ ἂν ὑπήνεγκε
 τὸν ἄρθρον ὀλισθηρὸν τὴν πολυσσχιάναν τοῦ ζώου
 πολλῶν αὐτῷ περιεχυμένην καὶ περιερέμευσαν.
 Ὅθεν χρεῖα γέγονε τοῦ μυκτῆρος ἐκείνου μέχρι πο-
 δῶν καθιεμένου. Οὐχ ὀρέξ' ἐν τοῖς πολέμοις, ὅτι οἴ-
 ονεὶ πύργους τινὲς ἐμφύχου τῆς φάλαγγος προηγούνται;
 ἢ βοῦνοι τινὲς σάρανοι, ἀνυπόστατοι ἔχοντες τὴν ἄρ-
 μιν, τῶν ἐναντίων τὸν συνασπισμὸν διακόπτουσι;
 ὅς εἰ μὴ τὴν ἀναλογίαν τὰ κάτω, πρὸς οὐδένα ἂν
 χρόνον τὸ ζῶον διήρκεσε. Νῦν δὲ ἦδη τινὲς ἱστοροῦσι
 καὶ τριακόσια ἔτη καὶ πλεοναύτων βιῶν τὸν ἐλέ-
 φαντα· διὰ τοῦτο συμπεπηγὸς (60) καὶ οὐ διθέρω-
 μένον τὰ κῶλα. Τὴν δὲ τροφήν, ὡς περ ἔφαμεν, ἡ
 προνομία χαμῶθεν ἐπὶ τὸ ὕψος διακομιζέται, ὀρυζῆς
 τις οὔσα καὶ ὑγρότερα τὴν φύσιν. Οὕτως ἀληθὲς ὁ
 λόγος, ὅτι οὐδὲν περιττὸν οὐδὲ ἑλλειπτόν ἐν τοῖς κτι-
 σθεῖσι θανάτων εὐρεθῆναι. Τοῦτο μέντοι τοσοῦτον ἐν
 τῷ μεγέθει, ὑπολείπον ἡμῖν κατέστισαν ὁ θεὸς
 (ὡς τε καὶ διδασκόμενον συνείναι, καὶ τυπτόμενον
 καταδέχεσθαι), ἐναργῶς ἡμᾶς ἐκδιδάσκων, ὅτι πάντα
 ὑπέταξεν ἡμῖν, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἡμᾶς ποιεῖσθαι
 (61) τὸ κτίσαντος. Οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς μεγάλαις τῶν
 ζῶων τὴν ἀνεξιχνίαστον σοφίαν ἔξεστι καθεῖναι, ἀλλὰ
 καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις οὐδὲν ἑλαττον συναγέραι τὸ
 θαῦμα. Ὅσπερ γὰρ οὐ μᾶλλον θαυμάζω τὰς μεγά-
 λας τῶν ὀρνέων κορυφὰς, αἷ τῷ πλῆθει ἐναίει τῶν
 ψῶν τῆ συνεχεῖ περιπολίᾳ διασώζουσι τὸ χειμῆρον,
 ἢ τὴν ἐν ταῖς φάραγξι κοιλότητά, οὐ μόνον τὸ δυσῆ-
 νηρον τῶν ὀφθαλμῶν διαφυγούσαν, ἀλλὰ καὶ ἀλεινὸν
 ἀπὸ τῶν ἀέρα συνεχούσαν· οὕτως καὶ ἐν ταῖς τῶν
 ζῶων κατασκευαῖς οὐ μᾶλλον ἄγραι τὸν ἐλέφαντα
 τοῦ μεγέθους ἢ τὸν μῦν, ὅτι φοβερός ἐστι τῷ ἐλέφαν-
 τι· ἢ τὸ λεπτότατον τοῦ σκορπίου κέντρον, πῶς ἐκὼ-
 λανεν ὡς περ αὐτὸν ὁ τεχνίτης, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν
 ἴον τοῖς κρωθείσιν ἐνέισθαι. Καὶ μηδεὶς ἐγκαλέτω
 τοῦτο ἕνεκεν τῷ ποιητῇ, ὅτι ἰσθία ζῶα καὶ φθα-
 ρεῖα καὶ πολέμια τῇ ζωῇ ἡμῶν ἐπεισθηγαν· ἢ οὕτω

vergeret. Nunc autem caput quidem per paucas
 cervicis compages cum dorsi spina conjungitur :
 habet vero proboscidem, colli officio ac munere fun-
 gentem, per quam et alimentum assumit, et potum
 exhaurit. Sed et pedes ipsius articulis minime dis-
 tincti, velut columnæ conjunctæ, onus suffulciunt.
 Etenim si laxi et flexibiles pedes ei fuissent suppo-
 siti, crebræ factæ fuissent articulorum e suis sedibus
 motioux : quandoquidem dum flexis genibus con-
 sideret, aut exsurgeret, ferendo ponderi pares non
 essent. Nunc vero parvus talus subjicitur elephantis
 pedi : 86 neque tamen ad curvaturam, neque ad
 genu compactus articulus est. Nam articulorum in-
 constantia ac mobilitas multam animalis corpulen-
 tiam, ipsi circumfusam ac titubantem, ferre nequa-
 quam potuisset. Unde nasus ille ad pedes usque
 deussus, fuit necessarius. Nonne vides in bellis,
 quod velut animatæ quædam turres aciem præce-
 dant ? aut quod velut carnei quidam colles, intole-
 rabili impetu impulsæ, deusata hostium agmina per-
 rumpant ? Quibus nisi partes infernæ responderent,
 tempore ullo peristere animal illud minime posset.
 Nunc autem referunt nonnulli trecentis annis et
 amplius vivere elephantem : propterea pedes ejus
 compacti sunt, nec ullis articulis dividuntur. Cæ-
 terum, ut diximus, proboscis e terra sursum effert
 alimentum : ea nempe serpentis habet speciem, at-
 que ex sua natura facilius flectitur. Adeo vera illa
 sententia est, nihil quod aut redundet, aut deficiat,
 in rebus creatis inveniri posse. Atqui illud tantæ
 magnitudinis animal nobis Deus subdidit : adeo ut
 si doceatur, intelligat ; si percutiatur, perferat. Ni-
 mirum clare nos edocet quod ad Creatoris imagi-
 nem conditi sumus, quod id nobis fuisse subjecta
 omnia. Non solum autem in magnis animalibus im-
 pervestigabilem sapientiam videre est, sed etiam in
 minimis nibilo minora miracula colligere licet.
 Quomodo enim magna montium cacumina,
 quæ ob nubium viciniam per continuos flatus hi-
 bernium frigus conservant, non miror magis, quam
 vallium coucava, quæ non solum ventorum subli-
 mium sævitium declinant, sed etiam tepidum aerem
 semper retinent : sic etiam in animalium constitu-
 tionibus, non magis admior elephantem quod magni-
 tudinem, quam murem, qui metuendus est elephan-
 to : vel, quam tenuissimum scorpii aculeum, quo-
 modo eum artifex ipse tanquam tibiam cavavit, ut
 per illum virus sauciatius immittatur. Nec quisquam
 incuset Conditorum, quod animalia venenata exitio

(58) Reg. primus ἐπέστηθ'. Reg. sextus προσ-
 ἐπέθθ'.

(59) Regil primus, quintus et octavus ἐξαρκοῦν-
 τα. Editi cum aliis uss. non paucis ἐξαρκοῦντων.

(60) Illa, διὰ τοῦτο συμπεπηγὸς, etc., ita reddita
 sunt a veteri interprete, ut dicat elephantem idcirco
 tot annorum spatium vivere, quod pedes habeat com-
 pactos, nec articulis ullis distinctos. Sed ea non est
 verborum Basilii sententia. Hoc autem dicit, inde
 constare pedes elephantis compingit, et articulis
 destitui, quod elephas tanto temporis spatium vivat.

Putabat enim futurum fuisse, ut tantæ molis ani-
 mal non potuisset stare et consistere, nisi pedes
 ejus articulis caruissent : sed statim suo ipsius pon-
 dere ruiturum. Ita quidem sensisse Basilium arbi-
 tror : neque tamen continuo velim hanc opinionem
 pro vera haberi. Probe enim scio gravissimum Pa-
 trem, cui res ejusmodi diligenter expendere non
 vacabat, eas quæ sua ætate vigeant opiniones non
 raro in his libris incautus serutum esse.

(61) Reg. primus ἡμᾶς ποιεῖσθαι. Colb. secundus
 διὰ τὸ κατ' εἰκόνα γενέσθαι τοῦ κτίσαντος.

saque ac vitæ nostræ adversantia produxit : aut pari ratione possit quis vituperare pædagogum, qui puerorum levitatem inconstantiamque in ordinem redigeret, quique plagis ac flagellis eorum lasciviam ac protervitatem castigaret.

6. Fidei argumentum sunt bestię. Domino confidit? *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem* 18. Atque per fidem potestatem habes ambulandi super serpentes ac scorpiones. An non vides, viperam Paulo sarmenta colligenti adherentem, nullumque ei detrimentum inferentem 19, quod ille sanctus inventus est fide plenus? Quod si fide cares, non magis timeas bestiam, quam tuam ipsius incredulitatem, qua te ipsum omni corruptioni obnoxium effecisti. Atqui jamdudum adverto a me expositulari generationis hominis explanationem, et mihi videor tantum non audire auditores in cordibus clamantes: Nostra quidem qualia ex sua natura sicut edocemur, nos vero ipsos ignoramus. Necesse igitur est cunctatione omni qua detinebamur, repulsa, de his disserere. Et vero se ipsum cognoscere, videtur esse res omnium difficillima. Non enim solum oculus extrinseca prospiciens, ad semet conspiciendum visu non videtur: sed et ipsa mens nostra, acute peccatum alienum intuens, ad propria agnoscenda delicta tarda est. Idcirco et nunc oratio nostra, licet aliena diligenter transegerit, ad ea quæ ad nos pertinent, investiganda, ægnis est, et tarditate plena: quantum non licet magis ex cœlo et terra, quam ex nostra propria constitutione Deum cognoscere, ei certe, qui seipse prudenter scrutatus fuerit, uti ait Propheta: *Mirabilis facta est scientia tua ex me* 20: hoc est, ubi me ipse novi, præstantissimam tuam sapientiam ipse didici. Et dixit Deus: *Faciamus hominem* 21. Ubi, quæso, Judæus est, qui in superioribus, dum theologicæ lumen velut per fenestras quasdam illucesceret, ac secunda quidem persona mystice demonstraretur, necdum tamen clare effulgeret, pugnabat adversus veritatem, atque ipsum Deum ad seipsum loqui affirmabat? Ipse enim, inquit, dixit, et ipse fecit. *Fiat lux, et facta est lux* 22. Erat igitur et tunc in ipsorum verbis obvia manifesta que ineptia. Quis enim labor ferrarius, aut lignarius, aut quis auctor, solus inter artis instrumenta sedens, adjuvante ipsum nemine, dicat ipse sibi: *Faciamus gladium, aut aratrum compingamus, aut conficiamus calcamentum?* An non potius quod sibi convenit opus cum silentio absolvit? Sunt enim profecto nugæ insignes, si quis sedeat, imperetque, et præ-

δ' ἄν (62) τις καὶ παιδαγωγῷ ἔγκολοθῆ εἰς τάξιν ἄγοντι τὴν εὐκόλῃαν τῆς νεότητος, καὶ πληγαῖς καὶ μάστιγι τοῦ ἀκόλαστον σωφρονίζοντι.

6. Πίστειός ἐστιν ἀπίδειξις τὰ θηρία. Πέποιθα ἐπὶ Κύριον; Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλισκοῦν ἐκίσθησι, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Καὶ ἔχεις τὴν διὰ πίστεως ἔξουσίαν πατεῖν (63) ἐπάνω ὕψων καὶ σκορπίων. Ἡ οὐχ ὄραξ, ὅτι φρυγανισομένου τῷ Παύλῳ ἐνάσας ὁ ἔχις οὐδεὶς μὴ προσετρίψατο βλάβην, διὰ τὸ πλήρη πίστεως εὐρεθῆναι (64) τὸν ἄγιον; Εἰ δὲ ἄπιστος εἶ, φοβοῦ μὴ μᾶλλον τὸ θηρίον ἢ τὴν σαυτοῦ ἀπιστίαν, δι' ἧς πάση φθορᾷ σαυτὸν εὐάλωτον κατασκευάσας. Ἄλλα γὰρ αἰσθάνομαι πάλαι τὰ (65) περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως ἀπατούμενος, καὶ μονοουχὶ ἀκούειν δοκῶ μοι τῶν ἀκροσῶν ἐν ταῖς καρδίαις καταδούοντων, ὅτι τὰ μὲν ἡμέτερα ὁποῖα τινὰ ἐστὶ τὴν φύσιν διδασκόμεθα, ἡμεῖς δὲ αὐτοὺς ἀγνοοῦμεν. Ἀνάγκη οὖν εἶπαι, τὸν κατέχοντα ἡμεῖς ἔκων παρωσαμένους. Τῷ ὄντι γὰρ εἴκοι πάντων εἶναι χαλεπώτατον αὐτὸν ἐπιγνώσει. Οὐ γὰρ μόνον (66) ὀφθαλμοῦ δὲ ἐξω βλέπων ἐπ' αὐτὸν οὐ κέρχρηται τῷ ὄραῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῶν ὁ νοῦς, ὀφείλει τὸ ἀλλότριον ἀμάρτημα καταδέξιναι, βραδύς ἐστι πρὸς τὴν τῶν οἰκτιῶν ἐλαττωμάτων ἐπιγνώσειν. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲν ὁ λόγος, ὀφείλει ἐπιλεθῆναι τὰ ἀλλότρια, νωθρός ἐστι καὶ ἔκων πλήρης πρὸς τὴν τῶν οἰκτιῶν ἐξέτασιν· καίτοι οὐ μᾶλλον ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν Θεὸν ἐστὶν ἐπιγνώσει, ἢ καὶ ἐκ τῆς οἰκτίας ἡμῶν κατασκευῆς τὸν γε συνειπῶς αὐτὸν ἐξετάσαντα, ὡς φησὶν ὁ προφήτης: Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ· τοῦτόστιν, ἔμαυτον καταμαθὼν, τὸ ὑπερβάλλον ἐν τοῖς σοφίας ἐξεδιδάχτην. Καὶ εἶπε ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ποῦ μοι ὁ Ἰουδαῖος, ὅς ἐν τοῖς κατόπιν, ὥστερ διὰ θυρέων τινῶν τοῦ τῆς θεολογίας φωτὸς διαλάμπωντος, καὶ δευτέρου προσώπου τοῦ ὑποδεικνυμένου (67) μὲν μυστικῶς, ὅπου δὲ ἐναργῶς ἐκφανέντος, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπεμάχτο, αὐτὸν αὐτῷ λέγων τὸν Θεὸν διαλέγεσθαι; Αὐτὸς γὰρ εἶπε, φησὶ, καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. Ἦν μὲν οὖν καὶ τότε πρόχειρος ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν λεγόμενος ἡ ἀτοπία. Τίς γὰρ χαλκῆς, ἢ τέκτων, ἢ σκυτοτόμος, ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς τέχνης, μόνος καθήμενος (68), οὐδεὶς αὐτῷ συνεργούντος, λέγει αὐτὸς αὐτῷ Ποιήσωμεν τὴν μάχαιραν, ἢ συμπήξωμεν τὸ ἄροτρον, ἢ ἀπεργασώμεθα τὸ ὑπόδημα· ἄλλ' οὐχὶ σιωπῇ τὴν ἐπιβάλλουσαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ; Φλυαρία γὰρ τῷ ὄντι δεινῇ, ἀρχοντά τινα αὐτοῦ καὶ ἐπιστάτην καθῆσθαι, θεοποτικῶς αὐτοῦ καὶ σφοδρῶς

18 Psal. xc, 13. 19 Act. xxviii, 3-6. 20 Psal. cxxviii, 6. 21 Gen. i, 26. 22 Gen. i, 3.

(62) Ita quinque mss. Editi vero οὕτω γ' ἄν.

(63) Rrg. sextus ἔξουσίαν περιπατεῖν. Mox editi ἢ οὐχ ὄραξ. Deest ἢ in duobus mss.

(64) Codices quinque πίστεως εὐρεθῆναι. Editi πίστεως εἶναι.

(65) Colb. secundus αἰσθάνομαι πάλιν τὰ.

(66) Tres mss. ὀρθίως τοῦ ὅ γὰρ μόνος. Ediji

cum aliis quibusdam mss. μόνον.

(67) Editio Basil. cum quinque mss. præter Boll. τοῦ ὑποδεικνυμένου. Deest articulus in editione Paris.

(68) Quatuor mss. μόνος καθήμενος. Editi cum duobus mss. καθήμενος.

κατασπεύοντα. Ἄλλ' ὁμως οἱ αὐτὸν τὸν Κύριον σκωφαντῆσαι μὴ κατονήσαντες, τί οὐκ ἂν εἶποιεν γεγυμνασμένην πρὸς τὸ ψεύδος τὴν γλῶσσαν ἔχοντες; Ἥ μέντοι παρούσα φωνὴ παντελῶς αὐτῶν ἀποφράσει τὸ στόμα· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Μὴ καὶ νῦν, εἰπέ μοι, μεμονωμένον ἐστὶ τὸ πρόσωπον; Οὐ γὰρ γέγραπται· Γενηθήτω ἄνθρωπος, ἀλλὰ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Ἐως οὕτω ὁ διδασκόμενος παραφαίνεται, ἐν βάθει ἐκκαλύπτο τῆς θεολογίας τὸ (69) κήρυγμα· ὅτε λοιπὸν ἀνθρώπου γένεσις προσδοκᾶται, παραγμνοῦται ἡ πίστις, καί τρανότερον παραβήλονται τῆς ἀληθείας τὸ δόγμα. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Ἀκούετε, ὦ Χριστομάχε, ὅτι τῶ κοινῶν (70) τῆς δημιουργίας προσδιαλέγεται, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐδιόχησεν· *ὃς φέρει τὰ σύμπαντα τῶ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἡσυγῆ παραδέχεται τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας· ὥσπερ δὲ τῶν θηρίων τὰ μισανθρωπότητα, ἐπειδὴ τοῖς ζώοις ἐναποκλεισθῆ, περιβρῆχεται (71) τοὺς κύνιδρους, τὸ μὲν μικρὸν καὶ ἀνήμερον τῆς φύσεως ἐνδεικνύμενα, ἐκπληρώσαι δὲ τὴν μανίαν οὐκ ἔχοντα· οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας γένος οἰ Ἰουδαίσι, στενοχωρούμενοι (72). Πολλὰ, φασίν, ἐστὶ τὰ πρόσωπα πρὸς οὓς ὁ λόγος γέγονε τοῦ Θεοῦ. Τοῖς ἀγγέλοις γὰρ λέγει τοὺς παρεστῶσιν αὐτῶν· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Ἰουδαίῳ δὲ πλάσμα, τῆς ἐκθεῖν ἐκούλιας τὸ μυθολόγημα· ἵνα τὸν (73) ἕνα μὴ παραβέβηται, μυρίους εἰσάγοσσι. Καὶ τὸν Ἰῶν ἀθετοῦντες, οὐκ εἶται τὸ τῆς συμβουλίας ἀξιωμα περιήπτουσι· καὶ τοὺς ὀμοβούλους ἡμῶν κυρίως ποιοῦσι τῆς ἡμετέρας δημιουργίας. Τελειώμενος ἄνθρωπος πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν ἀνάγεται. Ποῖον δὲ δημιουργήμα ἴσον δύναται εἶναι τῶν κτίστων; Ἐκόπιε δὲ καὶ τὰ (74) ἐφεξῆς· *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*. Τί λέγεις πρὸς τοῦτο; Μὴ καὶ εἰκὼν μία Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Γίου μὲν γὰρ καὶ Πατρὸς πᾶσα ἀνάγκη τὴν αὐτὴν εἶναι μορφήν· θεοπρεπῶς δηλονότι τῆς μορφῆς νοουμένης, οὐκ ἐν σχήματι σωματικῶν, ἀλλ' ἐν τῶ ἰδιώματι τῆς θεότητος. Ἄκουε καὶ σὺ ὅ ἐκ τῆς νέας κατατομῆς (75), ὅ τὸν Ἰουδαϊσμὸν πρεσβύων ἐν Χριστιανισμῷ προσποίησι. Τίτι λέγει· *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; Τίτι ἄλλω γε ἢ τῶ ἀπαυγάσματι τῆς δόξης, καὶ χαρακτῆρι τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ (76), ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου; Τῆ ἰδίᾳ τοίνυν εἰκόνη τῆ ζωσῆ, τῆ εἰπού-

A sit sibi, atque domini more vehementer se ipse urgeat. Verumtamen qui ipsum Dominum calumniari veriti non sunt, quid dicere non possint, linguam habentes ad mendaciam exercitatum? At praesens vox omnino os ipsorum oppilat. *Et dixit Deus: Faciamus hominem*. Nunc jam, dic mihi, nunquid unica est persona? Non enim scriptum est: *Fiat homo, sed, Faciamus hominem*. Quandinon dum appareat qui doceretur, in profundo occulta erat theologiae praedictio: cum autem homini expectatur generatio, denudatur fides, clariusque revelatur veritatis dogma. *Faciamus hominem*. Audis, o Christi oppugnator, ipsum ad officii socium loqui: *Per quem fecit et saecula; qui portat omnia verbo virtutis suae* 22. Sed non tacite veritas excipit pietatis: at quemadmodum bestiae quae homini sunt infensissimae, cum in caveis includuntur, circum sepimenta frendent, atque amaritudinem quidem ac feritatem naturae ostendunt, nec tamen furorem suum possunt explorare: ita et gens veritatis inimica, Judaei ad angustias redacti; multas aiunt esse personas, ad quas Dei sermo directus est. Dicit enim antistibus sibi angelis: *Faciamus hominem* 23. Judaicum commentum est, atque levitatis inde profectae inventum: ut ne unum suscipiant, innumeratos inducant. Et Filium reprobantem, famulus dignitatem attribuunt consilii, et conservos nostros efficiunt creationis nostrae dominos. Homo perfectus ad angelorum evehit dignitatem. Quale autem officium par esse potest 24 conditori? Considera autem et quae sequuntur: *Ad imaginem nostram*. Quid dicis ad hoc? Num et Dei et Patris eandem esse formam omnino necesse est; forma videlicet, uti Deum decet, intellecta, non in corporea figura, sed in divinitatis proprietate. Audi et tu qui ex nova concisione es, qui Christianismi nomine atque simulatione stabilis Judaismum. Cui dicit: *Ad imaginem nostram*? Cui, quaeso, alteri quam gloriae splendori, et substantiae ipsius characteri, qui est Dei invisibilis imago? Itaque imagini suae viventi, quae dixit: *Ego et Pater unum sumus* 25; et: *Qui me vidit, vidit Patrem* 26; huic dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Ubi est imago una,

22 Hebr. 1, 2, 3. 23 Gen. 1, 26. 24 Joan. x, 30.

25 Joan. xiv, 9.

(69) Ita mss. septem. Editi cum aliis quibusdam D mss. εκκαλύπτο τῆς θεολογίας τὸ. Theologiae autem praedicationem dicit doctrinam eam, qua personae sanctissimae Trinitatis aperte praedicantur.

(70) Sic Regii primus, tertius et quintus cum Colb. secundo. Editi cum uno aut altero ms. τῶ κοινῶν. Infra Reg. sextus solus λόγον τῆς ἀληθείας· ὥσπερ.

(71) Reg. primus ζώοις ἐναποκλεισθῆ περιβρῆχεται. Editio Basil. cum sex. mss. περιβρῆχεται. Editio Paris. περιβρῆχεται.

(72) Reg. primus οὕτω καὶ τὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας Ἰουδαίων γένος, στενοχωρούμενοι. Reg. tertius οὕτω καὶ τὸ ἐχθρὸν τῆς ἀληθείας Ἰουδαίων γένος, στενοχωρούμενοι. Editi cum tribus mss. ut in contextu.

(73) Colb. secundus ἵνα γὰρ τόν. Bodl. ἵνα τὸν ἕνα μὴ δεῖξονται. Statim idem mss. μυρίους ἐπεισάγουσιν. Subinde quatuor mss. τὸ τῆς συμβουλῆς. Editi cum uno aut altero mss. τὸ τῆς συμβουλῆς.

(74) Mss. plerique omnes καὶ τὰ. Editi καὶ τὸ. (75) Κατατομῆς. Vox est Pauli, Philipp. iii, 2, βλέπετε κατατομήν. Cavete concisionem. Sic autem Apostolus vocabat Judaeos per contemptum, eorumque concisionem in carne positam totam nostrae circumcissioni plane spirituali opponerat.

(76) Editi et Colb. primus et Reg. octavus ὑποστάσεως αὐτοῦ. Nec aliter legitur in Epist. ad Hebr. 1, 3. At deest αὐτοῦ in sex mss. Quae sequuntur verba, ὃς ἐστίν, etc., reperiuntur in Epist. ad Coloss. 1, 15.

quomodo fuerit dissimilitudo? *Et fecit Deus hominem* 21. Non, Fecerunt. Vitavit hoc loco personarum multitudinem. Postquam autem per illa eruditus Judæus, per hæc vero errorem gentilium exclusit, tuto recurrit ad unitatem, ut et Filium cum Patre intelligas, et periculum multitudinis deorum effugas. *In imagine Dei fecit ipsum* 22. Rursus personam ejus qui secum simul operabatur, introduxit. Non enim dixit: In imagine sui ipsius; sed, *In Dei imagine*. In quo autem præferat Dei imaginem homo, et quo pacto similitudinis ejus sit particeps, in sequentibus, Deo dante, exponemus. Nunc autem id solum dicatur, si una est imago, unde tibi in neutem venit impietatem tam intolerandam profleri, ut Filium Patri dissimilem dicas? O ingratum animum! quandoquidem similitudinem eam, cujus factus es particeps, beneficii auctori non rependis, et ea quæ dono concessa sunt, tibi ipsi quidem propria manere putas, sed non sinis habere Filium cum genitore acceptam a natura similitudinem. Verum nobis silentium indicit tempus advesperascens, quippe quod jamdudum solem ad occidentem demiserit. Hic igitur et nos dictis contenti, oratione consopiamus. Nunc quidem quantum studio vestro excitando satis fuit, sermonem attigimus: sed perfectiorem rerum propositarum inquisitionem in consequentibus, Spiritu sancto adjuvante, adhibebimus. Abite exultantes, amans Christi concio, et omnia obsonii sumptuosi et variorum condimentorum loco, eorum quæ diximus memoria honestas vestras mesas instruite. Confundatur qui dissimilitudinem inducit: pudere afflictiatur Judæus: gaudet pius dogmatibus veritatis: glorificetur Dominus, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum Amen.

A ση (77)· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἕν ἐσμεν, καὶ, Ὁ ἑωρακίως ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ταύτη λέγει· Ποιῶσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Ὅπου μία εἰκών, ποῦ τὸ ἀνόμοιον; Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Οὐχί, Ἐποίησαν. Ἐργυεν ἑναυθα τὸν πληθυσμὸν τῶν προσώπων. Δι' ἐκείνων μὲν τὸν Ἰουδαῖον παιδεύων, διὰ τούτων δὲ τὸν Ἑλληνητῶν ἀποκλείων, ἀσφαλῶς ἀνδραγαθὸν ἐπὶ τὴν μονάδα, ἵνα καὶ Ἰῆν νοῆς; μετὰ Πατρὸς, καὶ τῆς πολυθείας ἐκφυγῆς τὸ ἐπικίνδυνον. Ἐν εἰκόδι Θεοῦ (78) ἐποίησεν αὐτόν. Πάλιν τοῦ συνεργεῦ τοῦ πρόσωπον παρεισθαγαγεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν εἰκόδι αὐτοῦ, ἀλλ', Ἐν εἰκόδι Θεοῦ. Ἐν τίνι μὲν ὄν ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς μεταλαμβάνει τοῦ κατ' ὁμοίωσιν, ἐν τοῖς ἐφεξῆς, Θεοῦ διδόντος, εἰρήσεται· νῦν δὲ τοσοῦτον λεγέσθω, ὅτι εἰ μία εἰκών, πόθεν σοι ἐπέβηεν ἀφόρητα δυσσεβεῖν, ἀνόμοιον λέγοντι τὸν Ἰῆν τῷ Πατρί; Ὡ τῆς ἀχαριστίας! ἡς μεταλαβὲς ὁμοιότητος, ταύτης οὐ μεταδίδως τῷ εὐεργέτῃ; καὶ σουτῷ μὲν κύρια μένειν τὰ ἐκ τῆς χάριτος παρασχεθέντα (79) νομίζεις, τῷ δὲ Ἰῆν τὴν ἐκ φύσεως ὁμοιότητα πρὸς τὸν γεννήσαντα ἔχειν οὐκ ἐπιτρέπεις; Ἄλλὰ σιωπήν γὰρ ἡμῖν ἐπιτάσσεις λοιπὸν ἡ ἐσπέρα πάλι πρὸς δυσμάς τὸν ἕλιον παρεψάμεθα· τὴν δὲ τελειοτέραν περὶ τῶν προκειμένων ἐξέτασιν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀποδώσομεν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀπίε (81) μὲν χαίροντες, ἡ φιλόχριστος ἐκκλησία, ἀντὶ παντὸς ἔξου πολυτελοῦς καὶ τῶν ποικίλων καρυκευμάτων τῇ μνήμῃ τῶν εἰρημένων τὰς σεμνὰς ὁμῶν κατακομοῦντες τραπέζας. Καταυχυμένσθω ὁ ἀνόμοιος, ἐντριπέσθω ὁ Ἰουδαῖος, ἀγαλλέσθω τοῖς δόγμασι τῆς ἀληθείας ὁ (82) εὐσεβὴς, δοξάζέσθω ὁ Κύριος, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM.

89 Basilii in *Psalms* orationes post Opus sex dierum edendas esse Judicavimus. Visum est enim Scripturam a Scriptura non separare. Quod si utrasque orationes et in *Hexaemeron* et in *Psalms* inter se comparare volumus, non negabo quidem priores posterioribus longe apud antiquos fuisse celebriores: sed non facile concedam utiliores esse. Et ut semel dicam quod sentio, eloquentia si spectetur atque varietas argumenti, patiar *Hexaemeron* anteponi; si fructus atque utilitas, non item.

Psalms paucos interpretatus est Basiliius, aut certe paucorum interpretationem ad nos usque pervenias.

21 Gen. 1, 27. 22 ibid.

(77) Sic codices tres. Editi ζωῆς καὶ κατ' εἰκόσση· Ἐνώ τε καὶ ὁ. Consentit textus sacer cum mss.

(78) Ἐν εἰκόδι Θεοῦ· ubi I.XX significatus κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

(79) Reg. quintus σοι παρασχεθέντα. Subinde editi τῷ δὲ Κυρίῳ τῆν. At sex mss. τῷ δὲ Ἰῆν τῆν. Infra Reg. primus εἰς δυσμάς.

(80) Reg. quintus κατακομοῦντες. Reg. 3 κατα-

παύσομεν. Editi cum aliquibus mss. ut in textu.

(81) Editi ἀπτε γοῦν. Deest γοῦν in nostris sex mss. et in Bodl. Et quidem particula γοῦν eo magis suspecta videri debet, quod Basilio nequaquam familiaris sit.

(82) Collb. secundus δόγμασι τῆς Ἐκκλησίας ὁ. Statim ideam codex κράτος, ἡ τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς.

constat. Mibi quidem dubium non est, quin gravissimus Pater et alios psalmos interpretatus sit, cum vix possit afferri ratio, cur hos quos habemus exposuisset unos : sed tamen iis assentiri non queo, qui argumentum certissimum atque evidentissimum ex interpretatione psalmi septimi et tricesimi peti posse arbitrantur. Quod enim aliud (83), citari in hac interpretatione explanationem psalmi sexti, nec tamen eam usquam comparare, id futile est omnino et inane. Illa enim psalmi tricesimi septimi interpretatio, uti ostendimus, Eusebii fetus est, non Basilii. Præter hos quos habemus psalmos, citari et alios a Metaphrasta hæud ignoramus : sed Metaphrastæ in litteris auctoritas ea non est, quam cæco impetu sequi cogamur.

Circumferuntur nomine Basilii decem et septem *Orationes in Psalmos*. Sed fere convenit inter doctos, alteram in vicesimum octavum psalmum homiliam ad eum minime pertinere : sed opus esse plagiarii, vel potius studiosi cõjuspiani, qui se exercere, et Basilium imitari voluerit. Oratio quoque in septimum et tricesimum psalmum suspecta quidem visa est Combesisio : sed noluit quidquam statuere, aut pronuntiare. Potuisset tamen, cum oratio illa, ut monimus, auctorem habeat non Basilium, sed Eusebium. De his fusiis in Præfatione.

Reliquæ quindecim orationes pro genuino Basilii fetu habentur ab omnibus. Me quidem magnopere tot eruditorum virorum commovet auctoritas : sed ne in eorum sententiam concedam, prohibent multa, eaque gravissima. Res autem inquisitionem longiorem diligentemque cum postulet, id commodius multo in præfatione generali præstabimus. Dicam obiter, orationes, quæ vere Basilii sunt, ad populum habitas esse : hæc conventu publico pronuntiatas, et quæcunque hanc notam præ se non fert, eam ob id solum suspectam videri debere.

Legenti mihi id opus, quod edendum curavit vir doctissimus Balthasar Corderius, occurrit difficultas hæud exigua. Nam maximam partem eorum quæ in Commentario Theodori Heracleotæ legebam, comperi nihil aliud esse, nisi ipsam Basilii in *Psalmos* explanationem, idque ad verbum. Verebar una ex parte, Commentarium illum Theodoro adimere, ob veterum libræram auctoritatem, ad quorum fidem hoc ei opus tributum est : ex altera, oratorum optimum Basilium furti dedecore atque infamia aspergere non poteram. Sed non diu suspensus fui et incertus. Nam statim agnovi Commentarium eum qui nomine Theodori circumfertur, Theodori unius opus non esse, sed multorum, Origenis, Eusebii, Basilii ipsius, Didymi, Joannis Chrysostomi, Theodoretæ, etc. Uno verbo, constabit ex præfatione, Commentarium hactenus Theodoro Heracleotæ attributum in Catenarum numero reponi merito posse. Ex quo fit, ut Basilium noster longissime ab omni expilatoris furtique suspitione abesse debeat.

Jam si quispiam quærat, quo tempore, quo loco habitæ sint illæ Basilii in *Psalmos* orationes, respondere promptum non erit. Vix enim ea de re certi quidquam statui posse arbitramur. Malumus autem de rebus aliter, quam falsum aliquid aut incertum pronuntiare.

Nemo paulo humanior nescit, Ambrosium, cum suos in *Hexæmeron* libros scriberet, permulta ad verbum e Basilio sumpsisse. Sed non ita notum est, eum hoc idem fecisse, cum psalmos quosdam interpretaretur. Nec cuiquam id mirum videri debet, eum Ambrosius in explanandis Psalmis non multa admodum a Basilio mutuatus sit. Quoniam tamen non desunt quibus jucundum sit et gratum cognoscere quid alius scriptor ab alio sumpserit, illa Ambrosii loca, quantulacunque sunt, suo loco adnotare non pigebit.

Videtur est in Latinis editionibus quædam in *Psalmos* Scholia, quæ Basilio tribuuntur : sed de iis longius disserere necesse non videtur. Notum est enim ea epitomen esse e Chrysostomi et Theodoretæ libris male consarcinatam. Cum ergo ea Scholia in spiritibus atque adulterinis poni oportere fateantur omnes, id semel notasse satis habebimus, nec usquam amplius de iis mentionem ullam faciemus. Nam in rebus perspicuis tempore abutendum et argumentis non putamus (84).

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

SANCTI PATRIS NOSTRI

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

BASILII,

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας,

Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,

ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ (85).

Α

HOMILIA IN PSALMUM PRIMUM.

1. Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἵν', ὡς περ ἐν κοινῷ τῶν ψυχῶν λαλεῖτο, πάντες ἀνθρώποι τὸ ἴαμα τοῦ σώλου πάθους ἴκωσιν ἐκλογίμεθα. Ἰαμα

83 Tim. iii, 16.

(83) Tillem. pag. 290.

(84) Cf. can. 41 Vitæ S. Basilii tom. I. Edit.

90 1. Omnis Scriptura est divinitus inspirata atque utilis 90, ideo a Spiritu sancto conscripta, ut velut in communi animarum curandarum officina, nos omnes quotquot sumus homines ad nostrum

(85) Sic mss. At editi εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου ψαλμοῦ.

morbum sanandam medelam seligere possimus. *Medicina enim*, inquit Scriptura, *sedabit peccata magna* 20. Aliud igitur prophetae docent, aliud historici, aliud lex, aliud species ejus quae in Proverbiis juvenit exhortationis. At quidquid in ceteris utile est, hic unus Psalmorum liber complectitur. Vaticinatur futura, animos revocat ad historiae memoriam, praescribit vitae insitiendae modum : quae sunt agenda suggerit. Et uno verbo, liber hic commune quoddam est bonae doctrinae promptuarium : qui quidquid cuilibet profuturum sit, diligenter offert. Nam antiquis animarum vulneribus medetur : promptam nuper vulnerato sanitatem reddit : quod ægrum est fovet, quod vero incoluere et integrum, conservat. Et tandem hic liber, quoad ejus fieri potest, pravos coerct affectus, qui per hominum vitam in animos varie grassantur : atque id com-cinans quodam suavitate atque voluptate, quae honestas ingenerat cogitationes. Etenim ubi Spiritus sanctus genus hominum perspexit ad excolendam virtutem adduci vix posse, et a nobis ubi nostram in voluptatem propensionem viam rectam contemni, quid agit? Dogmatis immiscuit harmoniae dulcedinem, ut rerum auditurum jucunditate ac dulcedine eloquiorum utilitatem nescientes perciperemus : haud aliter atque sapientes medici, qui nauseantibus potionem amariorum datur, sæpius calicem melle circumliniunt. Ideo concinni illi psalmorum concentus excogitati nobis sunt, ut ii qui pueri sunt ætate, aut etiam omnino moribus sunt juvenes, dum in speciem quidem cantant, reipsa tamen animas erudiant suas. Vix enim unquam unus aliquis e multis et ex desideriis discessit, qui præceptum apostolicum aut propheticum memoria retineat : at psalmorum oracula et domi modulatur, et in forum circumferunt. Et etiamsi quis in feræ modum valde æstuet, ubi psalmis demulceri coperit, statim consopita per melodiam animi feritate abiit.

2. Psalmus tranquillitas est animarum, pacis scribitur, tumultuosas turbulensasque cogitationes compescit. Ut reprimat exardescentiam et animi concitationem, ita læsciviam refrenat. Amicitias conciliat psalmus : consociat dissidentes, inter inimicos gratiam componit. Quis enim adhuc eum quocum unam ad Deum vocem emisit, loco inimici habere possit? Itaque et bonorum maximum charitatem conciliat psalmorum cantus, qui concentum ceu quoddam 91 vinculum ad concordiam ineundam advenit, populorum ad chori unius symphoniam congregat. Demones psalmus fugat, æcersit angelorum patrocinium; ministrat arma contra nocturnos timores, diurnorum laborum est requies : infantium securitas, ornamentum juve-

²⁰ Eccle. x, 4.

(86) Reg. secundus επανάγει. Ibidem in utraque editione Basil. et Paris. ita legitur, επανθρώσιν· και τὸ νενοστής περιποιεῖται. Sed illa, και τὸ, etc., in nostris mss. non reperitur. Unde si cui viderentur additamenta esse librorum, in ejus sen-

A γάρ, φησί, καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. Ἄλλα μὲν οὖν προφήται παιδεύουσι, και ἄλλα ἱστορικοι, και ὁ νόμος ἕτερα, και ἄλλα τὸ εἶδος τῆς παρημομακῆς παραίνεσις. Ἡ δὲ τῶν Ψαλμῶν βίβλος τὸ ἐκ πάντων ὠφέλιμον περιελάττει. Προφητεῖται τὰ μέλλοντα· ἱστορίας ὑπομνησκει· νομοθετεῖ τῷ βίω· ὑποτίθεται τὰ πρακτέα· και ἀπαξιατικῶς κοινὸν ταμειῶν ἔστιν ἀγαθῶν διδαγμάτων, τὸ ἐκάστῳ πρόσφορον κατὰ τὴν ἐπιμελειαν ἐξευρίσκουσα. Τὰ τε γὰρ παλαιὰ τραύματα τῶν ψυχῶν ἐξίεται, και τῷ νεοτέρῳ ταχέαν ἐπάγει (86) τὴν επανθρώσιν, και τὸ νενοστής περιποιεῖται, και τὸ ἀκέραιον διασώζει· και ὁλως ἐξαιρεῖ τὰ πάθη, καθ' ὅσον οἶόν τε, τὰ κεκλιωσ ταῖς ψυχαῖς ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐδυναστεύοντα· και τοῦτο μετὰ τινος ψυχαγωγίας ἐμμελοῦς και ἡθονῆς σφόδρα λογιμὸν ἐμποιοῖσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκων πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, και διὰ τὸ πρὸς ἡθονῆν ἐπιρρηπὲς τοῦ ὄρθου βίου καταμελόντας ἡμᾶς· τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τεργνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατεμένεν, ἵνα τῷ προσηγεῖται και λεῖψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λαμβανόντας ὑποδεξώμεθα· κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν ἱατρῶν, οἱ τῶν φαρμάκων τὰ αὐτοθρότερα πίνειν δίδόντες τοῖς κακοστόις, μέλιτι πολλακῶς τὴν κύλικα περιχρῖουσι. Διὰ τοῦτο τὰ ἐναρμόνια ταῦτα μέλη τῶν ψαλμῶν ἡμῶν εππενόησται, ἵνα οἱ (87) παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἣ και ὁλως οἱ νεαροὶ τὸ ἦθος, τῷ μὲν δοκεῖν μελωδοῦσι, τῇ δὲ ἀληθεῖς τὰς ψυχὰς εκπαιδεύωνται. Ὅστε γὰρ αποστολικὸν τις ὅστε προφητικὸν παράγγελμα τῶν πολλῶν και βαθύμυον ῥαδίως ποτὲ τῆ μνήμη κατασχόν (88) ἀπήλθε· τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν λόγια και κατ' οἶκον μελωδοῦσι, και ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι· και ποῦ τις τῶν σφόδρα εκτεθριμωμένων ὑπὸ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἀρρηται τῷ ψαλμῷ κατεπέδρασαι, ἀπήλθεν εὐθὺς, τὸ ἀγριαίον τῆς ψυχῆς τῇ μελωδῆ κατακομιμας (89).

2. Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, βραβευτῆς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν και κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων. Μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει. Ψαλμὸς φίλιας συναγωγῆς, ἔνωσις διεστώτων, ἐχθραίνωντων διαλλακτικῶν. Τίς γὰρ εἶτι ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι δύναται μεθ' οὐ μίαν ἀφῆκε πρὸς θεὸν τὴν φωνήν; Ἄσπε και τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀγάπην ἡ ψαλμῶν παρήχεται, οἷον ἐσύνδεσμον τῆν πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συμφύλαν ἐπινοήσασα, και εἰς ἐνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα. Ψαλμὸς δαιμόνων φυγαδευτήριον, τῆς τῶν ἀγγέλων βοηθείας ἐπαγωγῆ· ὅπλον ἐν φόβῳς νυκτερινῶς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμεριῶν· νηπιὸς ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλιπῆσμα, πρεσβυτέρους παρηγορία, γυναιεὶ κόσμος ἀρμοδιώτατος. Τὰς ἐργ-

tentium facile concederent.

(87) Codices duo ὡς ὄν.

(88) Unus e Colbertinis παρακατασχόν.

(89) Codex unus κατακομιμας.

μίας οικίης, τὰς ἀγορὰς σωφρονίζει· εἰσαγομένους (90) στοχεύουσας, προκοπόντων ἀβήγας, τελειομένων στήριγμα, Ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἑορτὰς φαίρδοναι, οὗτος τὴν κατὰ θεὸν λύπην δημιουργεῖ. Ψαλμὸς γὰρ καὶ ἐκ λιθίνης (91) καρδίας δάκρυον ἐκκαλεῖται· ψαλμὸς τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον ποικίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ὁ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τε ἔδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσιτελεῖ μαθηθῆναι μηχανομήναι· ἔδειν καὶ μᾶλλον πως ἐντυπῶνται (92) ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα. Βίαιον μὲν γὰρ μάθημα οὐ πέφυκε παραμένειν, τὰ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος εἰσδύμενα (95) μονιμωτέρων πως ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνδύειναι. Τί γὰρ οὐκ ἂν μάθοις ἐντεῦθεν; οὐ τῆς ἀνδρίας τὸ μεγαλοπρεπές; οὐ τῆς δικαιοσύνης τὸ ἀκριβές; οὐ σωφροσύνης τὸ σεμνόν; οὐ τὸ τῆς φρονήσεως τέλειον; οὐ μετανόιας τρόπον; οὐχ ὑπομονῆς μέτρα; οὐχ ὅτι ἂν εἴποις (94) τῶν ἀγαθῶν; Ἐνταῦθα ἐν θεολογία τελεία, πρῆφρησις τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ἀπειλὴ κρίσεως, ἀναστάσεως ἑλπίς, φόβος κολάσεως, ἐπαγγελία βόθης, μυστηρίων ἀποκαλύψεις· πάντα, ὡσπερ ἐν μεγάλῳ τινὶ καὶ κοινῷ θαύματι, τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν τεθησαύρισταί, ἦν, πολλῶν ἄνωγων ὀργάνων μουσικῶν, πρὸς τὸ λεγόμενον ψαλτήριον ἤρμωσεν ὁ προφήτης, τὴν ἀνωθεν, ἄμολ δοκεῖν (95), ἐνιχούσαν αὐτῷ χάριν παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐνδεικνύμενος, δίδει τούτῳ μόνον τῶν μουσικῶν ὀργάνων τὴν αἰτίαν τῶν φθόγγων ἐκ τῶν ἀνωθεν ἔχει. Τῇ κιθάρᾳ μὲν γὰρ καὶ τῇ λύρᾳ κάτωθεν ὁ γαλιχὸς ὑπῆρχε πρὸς τὸ πληκτέρον· τὸ ψαλτήριον δὲ τοῦτο τῶν ἁρμονικῶν ρυθμῶν ἀνωθεν ἔχει τὰς ἀφορμὰς· ἴνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν, καὶ μὴ τῇ ἡδονῇ τοῦ μίλου ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθῃ καταφερόμεθα. Κάκειναι δὲ οἴμαί τι ἐν προφητικῶν λόγων βαθέως ἡμῖν καὶ σοφῶς διὰ τῆς τοῦ ὀργάνου κατασκευῆς ἐνδεδεχθῆναι, ὅτι οἱ ἐμμελεῖς καὶ εὐάρμοστοι τὰς ψυχὰς βράδιαν ἔχουσι (96) τὴν εἰς τὰ ἄνω πορείαν. Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν Ψαλμῶν. Παισιγενὲς ἐστὶν, beneque compositus, iis expeditum iter ad superiora pateat. Ceterum iulitum Psalmorum videamus.

3. Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐκπερέθη ἐν βουλῇ αἰσδῶν. Οἰκοδόμοι μὲν οὖν μεγέθη κατασκευασμάτων εἰς ὕψος αἰρῶντες, ἀναλογούντες τῷ ὕψει τοὺς θεμελίους ὑποβάλλονται· καὶ ναυπηγοὶ, μυριοφόρον συμπεγγύντες οὐκάδα, συμβαίνουσιν τῷ βάρει τῶν ἀγωνίμων τὴν τρόπον πηγνυταί. Καὶ ἐν τῇ γενέσει τῶν ζώων ἡ καρδία πρώτη καταβληθεῖσα παρὰ τῆς φύσεως, ἀναλογούσων τῷ μέλλοντι συνιστασθαι ζῶον τὴν παρὰ τῆς φύσεως λαμβάνει καταβολήν· δίδει συμμέτρως ταῖς οικείαις ἀρχαῖς περιωρανομένου τοῦ σώματος, αὐτὰ κατὰ τὰ μεγέθη διαφορά τῶν ζώων ἀποτελοῦνται. Ὅπερ οὖν (97) θεμελίος ἐν ὄκῳ, καὶ

num, senum consolatio, convenientissimum mulierum decus, frequentat solitudines, forum emendat. Psalmus incipientibus initium est, incrementum proficientibus, perfectis firmamentum; vox est Ecclesiae; laetificat dies festos: eam quae secundum Deum est, tristitiam creat. Enimvero psalmus e corde lapideo ciet lacrymas. Psalmus angelorum opus est, caelestis conversatio, spirituale thymiana. O sapiens magistri inventum, qui artem qua simul caneremus, et utilia disceremus, excogitavit; unde et magis quodammodo animis praecipua imprimuntur. Vix enim durare solet quod invitus didiceris: quod autem iucunde suaviterque acceptum est, tenacius in animis nostris insidet. Quid enim inde discere non quaes? nonne fortitudinis claritudinem? nonne iustitiae integritatem, gravitatem temperantiae, prudentiae perfectionem? nonne penitentiae modum, aut patientiae mensuram? nonne tandem omnia quaecumque proferri possunt bona? Hic perfecta theologia, hic de Christi in carnem adventu vaticinium, hic conminatio iudicii, resurrectionis spes, timor supplicii, gloriae promissiones, mysteriorum revelatio; omnia in Psalmorum libro velut in magno quodam et communi promptuario reconduuntur, Quem librum, tametsi diversa sunt instrumenta musica, ad psalterium, quod vocant, Propheta aptavit. Quippe gratiam, ut mihi videtur, in eo desuper a sancto Spiritu resonare ostendit, propterea quod hoc solum ex musicis instrumentis editi soni causam ab altiore loco habet. Nam citharæ ac lyrae æs ex inferiori parte sonitum edit ad plectrum; psalterium vero a parte superiori concinnæ suæ modulationis originem duci: ut et nos quæ sursum sunt querere studeamus, et non contentus dulcedine ad carnis spurcissimæ devolvamur. Quin et prophetica verba per instrumenti huius structuram alta quadam et sapienti ratione illud, opinor, nobis ostendant, quod, quorum animus æquabilis est, beneque compositus, iis expeditum iter ad superiora pateat. Ceterum iulitum Psalmorum videamus.

3. VENS. 1. Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum. Sane architecti cum in altum erigunt molem ædificiorum, fundamenta altitudinis convenientia jaciunt; itemque navium ætiffices cum pragramdem et onerariam avem construunt, carinam quæ vehendarum mercium oneri par sit supponunt. Quin et in animantium generatione cor quod primam naturaliter formatur, structuram animal figurando idoneam a natura accipit. Quapropter cum corpus convenienter propriis principiis constitutum est, tum animalium magnitudo diversa efficitur. Quo igitur modo ad domum se habet fun-

(90) Editi et quinq. mss. εἰσαγομένους. Alii duo mss. εἰσαγομένων.

(91) Codices duo ἀπὸ λιθίνης.

(92) Alii mss. cum ed. ἐντυπῶνται. Alii ἐντυπῶνται.

(93) Sic major pars mss. At editi et mss. nun-

quidam διὰ δὲ... εἰσδύμενον.

(94) Colb. unus est: πρῆ. Nec ita multo post Reg.

secundus ἀποκαλύψης.

(95) Editi et mss. aliquot ἐμολ δοκεῖν. Alii quidam mss. ἐμολ δοκεῖν.

(96) Editi cum tribus mss. ὅτι οἱ... ἔχουσι. Alii tres mss. ἴνα οἱ... ἔχουσι.

(97) Editi et quatuor mss. ὅπερ οὖν. Alii duo ὡς: πρῶ οὖν.

damentum, et ad uavim caripa, et ad animalis corpus cor, eodem ad Psalmorum generale argumentum se habet etiam 92 breue illud proœmium. Nam cum David ad multa, eaque ardua, et innumeris sudoribus ac laboribus referta in serie orationis esset exhortaturus, in antecessum finem beatum pietatis propugnatoribus commoustravit; ut bonorum nobis repositorum spe molestias vite animo æquo perferamus. Sic etiam asperum ac difficillimum iter facientibus ad sustinendos labores levamento est commodum speratumque diversorium; atque mercatoribus ad peragrandum mare animos facit parandarum mercium desiderium: quin et agricolis laborum sensum quodammodo spes messis admitit. Quamobrem et communis vite emendator, doctor magnus, spiritus veritatis, sapienter ac scite statim ab initio mercedem proposuit, ut supra præsentibus labores evecti, animo ad æternorum bonorum gaudia properemus. *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum.* Quod ergo vere bonum existit, iuprimis ac præcipue beatorum prædicandum est. Hoc autem Deus est. Unde et Paulus de Christo mentionem facturus, ait: *Secundum manifestationem beati Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi*⁹¹. Beatorum enim vere est, quod per se bonum est, ad quod respiciunt omnia, quod universa desiderant, natura immutabilis, herilis dignitas, vita perturbationi nulli obnoxia, hilaris vivendi ratio, quæ alterari aut immutari nequit, fons scaturiens, uberrima gratia, inexhaustus thesaurus. Atqui homines ignari, mundique ænantes, qui boni ipsius iugorant naturam, res nihili scæpius æstimant, divitias, sanitatem, vite splendorem: quarum rerum nihil est sua ipsius natura bonum; non solum quod facile in contraria mutantur, sed quod ne bonos quidem valeant possessores suos reddere. Quis enim ob divitias justus? quis propter sanitatem temperans? Imo sane hæc omnia male utentibus ad peccandum sæpe inserviunt. Beatus igitur ille, qui ea quæ plurimi sunt habenda, possidet, quique eorum, quæ nequeunt auferri, bonorum particeps est. Sed quo pacto hunc cognoscemus? *Qui non abiit in consilio impiorum.* Et priusquam exponam quid sit non abisse in consilio impiorum, loci hujus quæstionem vobis solvere volo. *Cur Propheta, inquit, solum hominem cligit, ac prædicat iustum? num mulieres a beatitudine exclusit? Absit! Enimvero viri et mulieris una est virtus: quoadquidem utriusque creatio honore par est, ac proinde utriusque quoque merces est eadem. Audi Genesis: *Fecit Deus hominem*, inquit; ad*

A ἐν πλοῦσι τρέψις, καὶ ἐν σώματι ζῶου καρδία, ταύτην μοι δοκεῖ τὴν δύναμιν ἔχειν πρὸς τὴν ἄληθιν τῶν ψυχῶν κατασκευὴν [καὶ] τὸ βραχὺ τοῦτο προσόμιον. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ ἐπίπονα καὶ μυρία ἰδρωτῶν καὶ πόνων γέμοντα παρατείνε μῆλει, πρόβουτος τοῦ λόγου, τοῖς τῆς εὐσεβείας ἀγωνισταῖς προλαβὼν ὑπέδειξε τὸ μακάριον τέλος, ἵνα τῇ ἐλπίδι τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν ἀλύπτως τοῦ βίου τὰ ἀλγεῖνα διαφέρωμεν (98). Οὕτως καὶ ὀδοιπόρος τραχεῖαν ὁδὸν πορευομένης καὶ δύσβατον κουφίζει τὸν μόχθον ἐπιτρέπει αὐτοῖς προσδοκῆθαι καταγίγνοι· καὶ ἐμπόρους ποιεῖ τῆς θαλάσσης κατατολιμῆν ἢ ἐπιθυμία τῶν ἀγωγίμων· καὶ γεωργῶν ὑποκλῆπει (99) τοῖς πόνου ἢ τῆς ἐπικαρτίας ἐλπίς. Διὰ καὶ ὁ κοινὸς τοῦ βίου διορθωτὴς, ὁ μέγας διδάσκαλος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, σοφὸς καὶ ἐντέχνος τοῦς μισθὸς προσβάλετο (1), ἵνα, ὑπερκύπτουτες τοῖς ἐν χερσὶ πόνου, τῇ διανοίᾳ πρὸς τὴν ἀπολαυσιν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν (2) ἐπαιγώμεθα. *Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐκπερεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν.* Ἔστι μὲν οὖν τὸ κυριῶς καὶ πρῶτως μακαριστὸν, τὸ ἀληθινῶς ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ Θεός. Ὅθεν καὶ Παῦλος, ὑπόμνησιν (3) μέλλων ποιῆσαι Χριστοῦ, *Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν*, φησὶ, τοῦ μακαρίου Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μακάριον γὰρ τῷ ὄντι τὸ αὐτοκάλον, πρὸς ὃ πάντα ἀποβλέπει, οὐ πάντα ἐπίσταται, ἢ ἀπερπτος φύσις, τὸ θεοπτικὸν ἄξιωμα, ἢ ἀόλητος ζωὴ, ἢ αὐτοῦ διεξαγωγή, περὶ ἣν οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις, ἢ οὐκ ἀπτετα: μεταβολὴ· ἢ βρύουσα πηγὴ, ἢ ἀφθοῦς χάρις, ὁ ἀδαπάνητος θησαυρός. Ἀμαθεῖς δὲ ἀνθρώποι καὶ φιλόδοξοι, ἀγνωστοὺς αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν, μακαρίζουσι πολλὰκις τὰ μηδὲν ἄξια, πλοῦτον, ὕψιστον, περιφάνειαν βίου· ὧν οὐδὲν ἐστὶν ἀγαθόν τῇ αὐτοῦ φύσει· οὐ μὲν καθότι βραδία ἔχει τὴν πρὸς τὰ ἐναντία περιτροπήν, ἀλλ' ὅτι μὲν ἀγαθοῦς δύναται τοὺς κεκτημένους ἀποστελεῖν. Τίς γὰρ δίκαιος διὰ χρήματα; καὶ σὺφρων διὰ ὕψιστον; Τούτωντι μὲν οὖν, καὶ ὄνησις πολλὰκις πρὸς ἀμαρτίαν τοῖς κακῶς χρωμένους τούτων ἱκαστον γίνεται. Μακάριος οὖν ὁ τὰ πλείστου ἄξια κεκτημένος, ὁ τῶν ἀναφαίρετων ἀγαθῶν μέτοχος. Τούτων δὲ πῶς ἐπιγνώσμεθα; *Ὅς οὐκ ἐκπερεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν.* Καὶ πρὶν γε εἰπεῖν, τί τὸ μὴ πορευθῆναι ἐν βουλή ἀσεβῶν, βούλομαι ὄμναι τὸ ἐν τῷ τόπῳ ὑπομνησθέντος ἐπαύσαι. Διὰ τί, φησὶν, ὁ προφήτης τὸν ἀνδρα μόνον ἐκλεξάμενος μακαρίζει; ἀρα μὴ τὸν μακαρισμὸν τὰς γυναῖκας ἀπέκλειψε; Μὴ γένοιτο! Μία γὰρ ἀρετὴ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἐπειδὴ καὶ ἡ κτίσις ἀμοφοτέρως ὁμοίτιμος, ὥστε καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτὸς ἀμφοτέρω. Ἄκουε τῆς Γενέσεως: *Ἐποίησε,*

⁹¹ Tit. II, 13.

(98) Colherthinus unus ὑποφέρωμεν.

(99) Pro ὑποκλῆπει scribitur simpliciter in duobus mss. κλῆπει.

(1) Codex unus προσβάλλετο.

(2) Editio Paris. τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν. At variant libri manu exarati, unquam in aliis legitur τῶν ἀποκειμένων αἰωνίων ἀγαθῶν. In aliis vero simpliciter τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν· et ita scripsit Basilium putamus, ne voces in ων desinentes frustra multi-

plicarentur.

(3) In duobus mss. pro ὑπόμνησιν legitur ἐπιμνησιν. Hic locus, ubi quod unumquodam usu venit, coufatus est ex duobus. Prima pars sumpta est Epist. I ad Timoth. I, 11: Κατὰ τὸ Ἐξαγγέλιον τῆς ἐδῆς τοῦ μακαρίου Θεοῦ· altera vero ex Epist. ad Titum II, 13: Καὶ ἐπιφάνειαν... Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

φρῶλ, ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Ἐν δὲ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ ἐνέργεια αὐτάι (4)· ὡν δὲ τὸ ἔργον ἴσον, τούτων καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτός. Διὰ τί οὖν, ἀνδρὲς μνησθεὶς, τὴν γυναῖκα ἀπεσιώπησεν; Ὅτι ἀρκεῖν ἠγγήσατο, μὴδ ὅσης τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ ἡγεμονικαίτου τοῦ δλον ἐνεδείξασθαι. Μακάριος οὖν ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν. Σκόπει τῶν βημάτων τοῦ ἀκριβῆς (5), πῶς ἐκάστη λέξις δογμάτων πεπλήρωται. Οὐκ εἶπεν, Ὅς οὐ πορεύεται ἐν βουλή ἀσεβῶν, ἀλλ', Ὅς οὐκ ἐπορεύθη. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνουσιν οὕτω μακαριστός, διὰ τὸ ἀόηλον τῆς ἐκβάσεως· ὁ δὲ συμπληρώσας τὰ ἐπιβάλλοντα, καὶ ἀντιπρόθετος τέλει τὴν ζήτην κατακλείσας, οὕτως ἤδη ἀσφαλῶς μακαρίζεται. Διὰ τί οὖν μακάριοι οὐ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου; οὐ γὰρ τοὺς πορευθέντας ἐκεῖ, ἀλλὰ τοὺς ἐπι πορευομένους μακαριστούς ὁ λόγος τίθεται· ὅτι οἱ τὸ ἀγαθὸν ἐργαζόμενοι, ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τὸ ἀποδεκτὸν ἔχουσιν· οἱ δὲ τὸ κακὸν φεύγοντες οὐκ, ἐὰν ἅπασι που ἡ δεύτερον ἐκκλίνωσι τὴν ἀμαρτίαν, ἐπαινετοῖ, ἀλλ' ἐὰν δουηθῶσι τοῦ κακοῦ τὴν περὶν ἐπὶ τοῦ παντελῆς διαδραναί. Ἐκ δὲ τῆς τοῦ λόγου ἀκολουθίας καὶ ἕτερον ἡμῖν ἀπογο ἀνεφάνη (6). Διὰ τί οὐχὶ τὸν κατορθῶντα τὴν ἀρετὴν μακαρίζει, ἀλλὰ τὸν μὴ πεποιχότα τὴν ἀμαρτίαν; Οὕτως γὰρ καὶ ἵππος, καὶ βοῦς, καὶ λίθος μακαρισθῆσεται. Ποῖον γὰρ εἶχον ἔστι ἐν ὀδῷ ἀμαρτωλῶν; Ἐμπον ἄλογον ἐπὶ καθέδρᾳ (7) λαμῶν ἐκάθισε; Μικρὸν μὲν οὖν ἀναμεινῶς, εὐρήσας τὸ λαμα. Ἐπάγει γὰρ Ἄ.Λ. ἡ ἐν (8) τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. Θελοῦ δὲ νόμου μελέτη ἐπὶ τὸν λογικὸν μόνον (9) πίπτει. Ἡμεῖς δὲ κάκεινο (10) λέγομεν, ὅτι ἀρχὴ πρὸς τὴν ἀνάληψιν τῶν καλῶν, ἡ ἀναχώρησις τῶν κακῶν. Ἐκκλίνον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν.

4. Σοφῶς οὖν καὶ ἐντέχνως προσάγειν ἡμᾶς εἰς (11) ἀρετὴν, τὴν ἀναχώρησιν τῆς κακίας ἀρχὴν ἐποίησατο τῶν καλῶν. Εἰ γὰρ εὐθὺς προέβαλ' σοὶ τὰ τέλεια, ἀπώκησας ἂν πρὸς τὴν ἐγγεῖρησιν· νῦν δὲ τοῖς εὐληποτέροις σε προσεβίβει, ἵνα κατατομῆσθαι τῶν ἐφεξῆς. Κίλμακι γὰρ προσοικεῖται φαίην ἂν ἔλωγε τῆς εὐσεβείας τὴν ἀσκησιν· κίλμακι ἐκείνη, ἣν εἰδέ ποτε ὁ μακάριος Ἰακώβ. ἤς τὰ μὲν ἦν πρόσγεια τὴ καὶ (12) χαμαίληλα, τὰ δὲ ὑπὲρ αὐτὸν ἦδη τὸν οὐρανὸν ἀνετείνετο. Ὅστε δεῖ τοὺς εἰσαγομένους πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον τοὺς πρώτους βαθμοὺς ἐπιβάλλειν τὸ ἔχνος, κάκειθεν ἀεὶ τῶν ἐφεξῆς ἐπιβαίνειν, ἕως ἂν πρὸς τὸ ἐπικτὸν ὕψος τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει διὰ τῆς κατ' ὀλίγον προκοπῆς ἀναβῶσιν. Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῆς

¹¹ Genes. 1, 27. ¹² Psal. xxxvii, 27.

(4) Sic mss. plerique. Abest articulus ab excusis.

(5) Editio Paris. σκόπει τῶν βημάτων τοῦ ἀκριβῆς, σκόπει πῶς, etc. Sed vox σκόπει primo duplaxat loco in mss legitur, nec mirum id videri debet, cum secundo loco prorsus recludend.

(6) Codex unus ἐπ' ἀνήν.

(7) Editi et mss. aliquot καθέδρα. Alii, καθέδρας. Alii, καθέδραν.

(8) Sic mss., quibus favent Biblia. Editi ἄλλα ἐν.

*Imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit eos*¹¹. Quorum autem natura una, horum et actiones eadem; quorum est æquale opus, horum et merces eadem. Quare ergo, viri facta mentione, mulierem tacuit? Quoniam satis esse exiitavit, cum una sit natura amborum, per præcipuam partem totum significare. *Beatus 93 igitur vir, qui non abiit in consilio impiorum*. Considera verborum accusationem: quomodo quælibet dictio sententis referta sit. *Nou dixit, Qui non abit in consilio impiorum; sed, Qui non abiit*. Qui enim in hac vita versatur, nondum propter incertum exitum beatus est predicandus: qui vero suum expleverit officium, vitamque certo sine clausur, is jam beatus iusto dicitur. *Cur igitur beati qui ambulant in lege Domini? non enim hic Scriptura eos qui ambulaverunt, sed eos qui adhuc ambulat, prædicat beatos: quoniam qui faciunt bonum, in ipsa actione consequuntur approbationem; sed qui vitant malum, laudandi non sunt, si forte semel aut iterum peccatum evitarint, sed si omnino mali experientiam declinare possint*. Atque etiam altera difficultas ex orationis serie sese nobis obtulit: *Cur eum qui colit virtutem, nou dicat beatum, sed eum, qui peccatum non admisit*. Hac enim ratione equus, bos et lapis felices poterunt appellari. Quæ enim res inanimata stetit in via peccatorum? aut quæ res rationis expertis in cathedra pestilentis sedit? *Profecto si paululum expectaveris, remedium invenies*. *Iosert enim (vers. 2): Sed in lege Domini voluntas ejus*. Porro divine legis meditatio ei soli, qui particeps rationis est, eouevit. Nos autem et illud deimus, principium bonorum acquirendorum, recessum esse a malo. *Declina a malo, inquit, et fac bonum*¹².

4. Itaque cum ad virtutem nos induceret, sapienter ac scilicet vitiorum fugam, bonorum initium fecit. Etenim si statim ea quæ sunt perfecta, tibi proposuisset, ad ea tentanda fuisses cunctantior; nunc vero ad ea quæ captu faciliora sunt, te assuefacit, ut ea quæ sequuntur, aggrediare. Ego equidem pietatis exercitationem scalæ consimilem esse crediderim, videlicet scalæ illi, quam beatus Jacob olim vidit, cujus quidem pars terram tangebat, erantque humi depressa, pars vero altera ultra ipsum celum porrigebatur. Quare necesse est, ut i qui sunt ad virtutem Instituenti, primis gradibus admoveant vestigium, iudeque ad sequentes gradus semper progressi, tandem paulatim progrediendo, ad altitudinem humanæ naturæ non imparem perve-

(9) Reg. secundus ἐπὶ τῶν λογικῶν μόνων. Colb. primus ἐπὶ τὸ λογικόν.

(10) Post vocem κάκεινο in tribus mss. additur μόνον.

(11) Scriptum invenitur in tribus mss. εἰσαγών ἡμᾶς πρὸς. Ibidem Reg. tertius ἀναχώρησιν τῶν κακῶν ποιοῦμενος, ἀρχὴν τῶν καλῶν εὐρατο.

(12) Editi πρόσγεια καὶ. At mss. nonnulli πρόγγεια τὴ καὶ.

niant. Quemadmodum igitur in scala primus gradus, recessus ab humo est: ita in vitæ instituto quod secundum Deum sit, profectus initium, discessus a malo est. Prorsus autem facilius est omnino otiosi, quam quodvis opus facere: verbi gratia: Non occides; non mactaberis; non iuraberis¹³. Horum quodlibet meram actionis et motus privationem postulat. Illud vero, Diliges proximum tuum sicut teipsum¹⁴; et: Vende quæ habes, et da pauperibus¹⁵; et: Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo duo¹⁶; digna athletis opera sunt, quibus patrandis animo jam forti et strenuo opus est. Quare illius mirare sapientiam, qui per ea quæ faciliora et expeditiora sunt, ad perfectionem nos deducit. Tria autem nobis proposuit merito cavenda, ne videlicet abeamus in consilio impiorum, ne stemus in via peccatorum, ne in cathedra pestilentiæ sedeamus. Rerum naturam secutus, quæ verba hoc ordine disposuit. Primum enim deliberamus; deinde deliberationem firmamus; postremo rebus deliberatis insistimus. Ante omnia igitur mentis nostræ munditia declaranda erant beata, quoniam (cordis propositum actionum corporearum radix existit). Adulterium enim in voluptuosi anima primo incensum, ita eam corruptionem quæ per corpus fit, parit. Unde et Dominus intus esse ait quæ coinquinant hominem¹⁷. Quoniam autem admissum in Deum peccatum, impietas proprie dicitur, absit ut unquam de Deo per incredulitatem dubitemus! Hoc namque est abissus in consilio impiorum, si in tuo corde dixeris: Num Deus est, qui universa moderaret et gubernet? Num Deus in cælis est, qui dispenset singula? estne iudicium? Num unicuique secundum opera sua retribuenda est merces? Cur ergo iusti egent, peccatores vero abundant opibus? hi ægra; illi firma sunt valetudine? hi inhonorati, illi sunt maximo in honore? Nunquid fortuito fertur hic mundus, et temerarij quidam casus universisque vitam temere partiuntur? Hæc si cogitaveris, abissus in consilio impiorum. Beatus igitur, qui de Deo nihil habuit dubitationis, qui circa præsentia pusillo non est animo, sed exspectat futura; cui incredula de eo, qui nos creavit, suspicio non insedit. Beatus autem et ille, qui in via peccatorum non stetit. Vita utique dicitur via, quod quilibet in vitam ingressus, ad finem properet. Quemadmodum enim qui in navigiis dormiunt, sponte a vento in portus deducuntur, et quamvis ipsi nequamquam sentiant, cursus tamen eos ad terminum urget: sic et nos diffuente vitæ nostræ tempore, insensibili vitæ nostræ cursu velut continuo quodam et irrequieto motu unusquisque ad proprium finem festinamus.

A κλίμακος πρώτη ἀνάβασις ἡ τῆς γῆς ἀναχώρησις, ὅπως ἐπὶ τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας, ἀρχὴ (13) προκοπῆς ὁ χωρισμὸς τοῦ κακοῦ. Ὅπως δὲ πᾶσα ἀργία καὶ τῆς τυχοῦσης πράξεως ἐστὶν εὐμαρεστέρα· ὁλον, οὐ φορεῖται· οὐ μοιχεύεται· οὐ κλέβεται. Ἀργίας τούτων ἕκαστον καὶ ἀκινήσιαι δεῖται. Ἀγαπήσεις (14) τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· καὶ, Πῶλύθησον σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς· καὶ, Ἐάν τις σε ἀγγαρεύσῃ μίλιον ἓν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο, ἐνεργημάτῃ ἐστὶν ἀθληταῖς πρόποντα, καὶ ψυχῆς φθὴ νεανικῆς δεδωμένα πρὸς κατόρθωσιν. Ὅστε θάυμασον τὴν σοφίαν τοῦ διὰ τὸν εὐμαρεστέρων καὶ εὐληπτοτέρων ἐνάγοντος ἡμᾶς πρὸς τὴν τελειώσιν. Τρία δὲ πρόθεσεν ἡμῖν τὰ φυλακτικὰ θεῖα, μὴ πορευθῆναι ἐν βουλή ἀσεβῶν, μὴ στήναι ἐν ὀδῷ ἀμαρτωλῶν, μὴ καθεσθῆναι ἐπὶ καθέδρας (15) λοιμῶν. Τῇ φύσει τὸν πραγμάτων ἐπιμόνος, τὴν τάξιν ταύτην τοῖς εἰρημένους ἐπέθηκεν. Βουλευόμεθα γὰρ πρότερον, εἴτα ἰστούμεν τὸ βούλημα, εἴτα τοῖς βουλευθεῖσιν ἐναπομεινόμεν. Πρώτως οὖν μακαριστὸν τὸ ἐν τῇ διαποσει ἡμῶν καθαρόν, ἐπειδὴ βίβια τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐνεργεῖων τὸ ἐν καρδίᾳ βούλημα. Ἡ γὰρ μοιχεῖα, ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ (16) φιληθῶνος πρώτων ἀναρχηθεῖσα, οὕτω τὴν διὰ τοῦ σώματος φθορὰν ἀπεργάζεται. Ὅθεν καὶ ὁ Κύριός φησιν ἐνδοθεὶς εἶναι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ δὲ ἀσέβεια κυριῶς λέγεται ἡ εἰς θεὸν ἀμαρτία, μὴ γένοιτο δέεσθαι ἡμᾶς ἐξ ἀπιστίας ποτὲ ἀμφιβολίαν περὶ θεοῦ! Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πορευθῆναι ἐν βουλή ἀσεβῶν, ἐάν εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἄρα ἐστὶ θεὸς κυβερνῶν τὰ σύμπαντα; ἄρα ἐστὶ θεὸς ἐν οὐρανῷ, οἰκονομῶν τὰ (17) καθ' ἕκαστον; ἄρα χριστός; ἄρα ἀναπόδοσις ἕκαστῃ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ; διὰ τί οὖν δίκαιοι πένονται, καὶ ἀμαρτωλοὶ πλουτοῦσιν; οὗτοι ἀσθενοῦσι, κἀκεῖνοι ἐβρῶνται; οὗτοι ἄτιμοι, κἀκεῖνοι ἐνδοξοί; μήποτε αὐτομάτως ὁ κόσμος φέρεται, καὶ συντυχταὶ τινὲς εἰλογοὶ ἀτάκτους ἕκαστῃ ἀποκληροῦσι (18) τοὺς βίους; Ἐάν ταῦτα διανοηθῆς, ἐπηρευθῆς ἐν βουλή ἀσεβῶν. Μακάριος οὖν ὁς οὐκ εἰσὶς περὶ θεοῦ δισταγμῶν, ὁ μὴ μικροψυχῆσας περὶ τὰ παρόντα, ἀλλ' ἀναμεινὸν τὰ προσδοκώμενα· ὁς οὐκ ἔσχε περὶ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ὑπόληψιν ἀπιστον. Μακάριος δὲ κἀκεῖνος, ὁς ἐν ὀδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἐστὶν. Ὅδὸς μὲν οὖν ὁ βίος εἴρηται διὰ τὴν πρὸς τὸ τέλος ἕκαστου τῶν γεννηθέντων ἐπέειν. Ὅσπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πλοῖσις καθεδόμενοι αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπὶ λιμένας ἀγονταί, κὰν αὐτοὶ μὴ αἰσθάνωνται, ἀλλ' ὁ ὄρωμος αὐτοῦ πρὸς τὸ τέλος ἐπέγει· οὕτω καὶ ἡμεῖς, τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς ἡμῶν παραβέοντες, οἷόν τι κινήσει συνεχεῖ καὶ ἀπαισίῳ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστος πέρας τῷ λαθάνοντι δρόμῳ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατεπεγόμεθα. Ὁλον, καθέδεις, καὶ ὁ χρόνος σε παρατρέχει· ἐργηγορας, καὶ ἀσχολας εἰ

¹³ Exod. xi, 13 - 15. ¹⁴ Matth. xii, 19. ¹⁵ ibid. 21. ¹⁶ Matth. v, 41. ¹⁷ Matth. xv, 18.

(13) Reg. secundus ἀπαρχή.

(14) Reg. secundus τὸ δεῖ, Ἀγαπήσεις.

(15) Et hic quoque in aliquibus mss. legitur ἐπὶ καθέδραν. Nec ita multo post mss. nonnulli βουλόμεθα... βούλημα... βουληθεῖσιν. Subinde Reg. tertius τὸ ἐγκάρσιον βούλημα.

(16) Codex unus ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ. Infra codex unus ἀμφιβολίαν τινά.

(17) Colb. sextus ὁ οἰκονομῶν τὸ. Statim sequitur mss. ἀντίδοσις. Subinde duo iidem mss. κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

(18) Reg. secundus et Colb. sextus διακλήσας.

τὴν δεικνύον· ἀλλ' ὁμοῦ ἢ ζωῆ διαπανταί, κἄν τὴν αἰσθητὴν ἡμῶν διαφεύγῃ. Ἀρμόιον οὖν τινα τρέχοντες πάντας ἀνθρώπων, πρὸς τὸ οὐκ εἶναι ἕκαστος ἐπιεργόμενος (19) διὰ τοῦτο πάντες ἔσμεν ἐν ὁδοῦ. Καὶ οὕτω δ' ἂν λάθοις τῆς ὁδοῦ τὴν ἕνοισιν. Ὁδοῦ πόρος ἐφέστηκας τῷ βίῳ τούτῳ· πάντα παρέρρηξ, πάντα καταβάντος γίνεσαι. Εἰδὲς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ φρονεῖν, ἢ πῶς ἢ ὕψος, ἢ δὲ τὴν ἀντύχῃ τῶν ἀξίμων θεάματος· μικρὸν ἐτέρωθεν, εἴτα παρέρραμες. Πάλιν ἐνέτυχες ἰσθμοῖς, καὶ φάραγγι, καὶ κρημνοῖς, καὶ σκοπέλοις, καὶ σκλιόφιν, (20) ἢ που καὶ θηρίοις, καὶ ἔρπετοῖς, καὶ ἀκάναθαις, καὶ τεισιν ἄλλοις τῶν ὀχληρῶν· μικρὸν ἠνιάθης, εἴτα κατέλιπες. Τοιοῦτος ὁ βίος, οὐτε τὰ τερπὰ μόνιμα, οὐτε τὰ λυπηρὰ διαρκῆ κεκτημένος. Ἡ ὁδὸς οὐκ ἐστὶ σὴ, ἀλλ' οὐδὲ τὰ παρόντα αἰ. Ἐπὶ τῶν ὀδεύοντων, ὁμοῦ τε ὁ πρῶτος τὸ ἔγνος ἐκίνησε, καὶ εὐθὺς ὁ μετ' αὐτὸν τὴν βῆσιν ἤνεγκε, καὶ μετ' ἕκαστον ὁ ἐφεπόμενος.

5. Σκόπει δὲ καὶ τὰ τοῦ βίου εἰ μὴ παρατήρησα. Σήμερον τὴν γῆν οὐ ἐγεώργησας, καὶ αἶνον ἄλλος, καὶ μετ' ἕκαστον ἕτερος. Ὅρξες τοὺς ἀγρούς τούτους καὶ τὰς πολυτελεῖς οὐκίας; Πόσα ἔβη ὀνόματα ἀφ' οὗ γέγονε τούτων (21) ἕκαστον ἤμειψε! Τοῦ δεῖνος ἐλάγετο, εἴτα μετανομάσθη πρὸς ἕτερον· πρὸς τὸν δεῖνα μετέβλεπεν, εἴτα τὸν ἄλλου λέγεταί. Ἄρ' οὖν (22) οὐκ ὁδὸς ἡμῶν ὁ βίος, ἄλλοτε ἄλλοι μεταλαμβάνουν, καὶ πάντα ἔχον ἀλλήλους ἐφεπομένους; Μακάριος οὖν ὅς ἐστὶ τῆς ὁδοῦ τῶν ἀμαρτωλῶν οὐκ ἐστὶ. Τὸ δὲ, οὐκ ἐστὶ, τί ἐστίν; Ἐπὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἡλικίας ὄντες ὁ ἀνθρώπος, οὐτε ἐν κακίᾳ ἔσμεν, οὐτε ἐν ἀρετῇ (ἀνεπίδεκτος γὰρ ἡ ἡλικία τῆς ἕξεως ἐκατέρως)· ἐπειδὴν δὲ ὁ λόγος ἡμῶν συμπληρωθῆ, τότε γίνεταί τὸ γεγραμμένον· Ἐπιδοῦσθαι δὲ τῆς ἐντολῆς, ἢ ἀμαρτία ἀνέβησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθονον. Ἐπαναστάλλουσι γὰρ λογισμοὶ πονηροί, ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐναικτόμενοι. Τῷ ὄντι γὰρ ἐλθοῦσα ἡ ἐντολή, τοῦτέστιν ἡ διάγνωσις τῶν καλῶν, ἐάν μὴ κατακρατήσῃ τοῦ χείρονος λογισμοῦ, ἀλλὰ συγχωρήσῃ ὑπὸ τῶν παθῶν ἐξανδραποδισθῆναι τὸν λογισμὸν· ἀνέβησεν μὲν ἡ ἀμαρτία, ἀπέθανε δὲ ὁ νοῦς, νεκρὸς γενόμενος τοῖς παραπτώμασι. Μακάριος οὖν ὁ μὴ ἐγγροῖσας τῇ ὁδοῦ τῶν ἀμαρτανῶν (23), ἀλλὰ λογισμῶν βελτίων πρὸς τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν μεταπηδήσας. Δύο γὰρ εἰσιν ὁδοὶ ἐναντία ἀλλήλαις· ἢ μὲν πλατεία καὶ εὐρύχωρος, ἢ δὲ στενὴ καὶ τεθλιμένην. Καὶ δύο ὁδοὶ, ἐκότερος πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφειν (24) ἐπιχειρῶν. Ἐχει οὖν ἢ μὲν λεία ὁδὸς καὶ πρηνῆς (25) ὁδηγὸν ἀπατηλὸν, θαύματα πονηρῶν, δι' ἡδονῆς πρὸς τὴν ἀπίλειαν τοὺς ἐπομένους ἐπισηρόμενος· ἢ δὲ τραχεῖα καὶ ἀνάτητος ἀγγελος ἀγαθῶν, διὰ τῶν ἐπιπέπων τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ μακάριον

A Exempli causa, dormis, tempus te fugit; vigiliae, et agitas aliquid mente; nihilominus tamen vita, etiamsi non sentiamus, absuntur. Omnes ergo ad propriam quisque metam properantes, cursum quemdam cursum, quomobrem sumus in via omnes. Hoc etiam modo viam intelligere possis. In hac vita viator es; omnia transeunt, post tergum tuum relinquuntur omnia. Plantam, herbam, aquam, aut quidvis aliud aspectu dignum in via vidisti; paulum oblectatus, mox praeteris. Rursus in lapides, convalles, praecipitia, scopulos et palos, aut etiam in feras, in animalia repentina, in spinas, et in aliud quodvis infortunium incidisti: postquam es paululum afflictus, mox ista reliquisti. Vita est ejusmodi: neque ejus deliciae neque molestiae constanter perseverant. Tua non est haec via, neque tuae sunt res praesentes. Inter viatores, simul ut primus pedem movit, huic proximus infert gradum, et post hunc alter qui sequitur.

B 5. Velim autem attendas, num etiam vitae casus sint assimiles. Hodie tu coluisti terram, eras alter, post hunc colet et alius. Vides agros hos et domos sumptuosas? Quoties singula, ex quo existunt, nomen jam mutavere! Dicebantur hujus esse, postea ipsis impositum est nomen alterius, ad alium transierunt, tum demum alterius esse dicuntur. Nonne ergo vita nostra via est, alio tempore alium excipiens, et in qua sibi invicem succedunt omnes? *Beatus itaque qui in via peccatorum non stetit.* Illud autem, *Non stetit*, quid sibi vult? Dum in prima adhuc consistimus aetate, nec improbi, nec virtute praediti sumus (ea enim aetas habitus utriusque capax non est); sed posteaquam ratio nostra perfecta est atque cumulata, tunc fit quod scriptum est: *At cum venisset mandatum, peccatum revixit, erga autem mortuus sum* ²². Oriuntur enim male cogitationes, quae ex carnis cupiditatibus in animis nostris generantur. Nam reipsa ubi venit mandatum, hoc est, boni honestique iudicium, si cogitationem pejorem non vicerit, sed a pravus affectibus animum in servitutem redigi siverit: revixit quidem peccatum, meus vero peccatis interempta moritur. Beatus igitur, qui in via peccatorum non immoratus est, sed saniore consilio ad piam conversationem se recepit. *Duae* namque sunt *viae* inter se contrariae: una lata et spatiosa, altera angusta et coarctata. Duo etiam sunt *viae duces*, quorum uterque viatorem ad se attrahere conatur. *Plana* quidem et declivis via habet fallacem ducem, malum dæmouem qui eos qui se sequuntur, in luteritum per voluptatem trahit: aspera vero et ardua via, bonum angelum, qui sequaces suos per la-

²² Rom. vii, 9.

(19) Editio ἐπιεργόμενος. At mss. quatuor ἐπιεργόμενος.

(20) Sic editio Basil. cum tribus mss. illud, καὶ σκλιόφιν, in editione Paris. desiderabatur.

(21) Sic mss. quatuor. Editio Paris. ὀνόματα, ρούτων.

(22) Sic mss. plurimi. Deest οὖν in editione Paris.

(23) Reg. secundus τῶν ἀμαρτωλῶν.

(24) Nostra editio Paris. ἐπιστρέφειν. At mss. ἐπιστρέφειν.

(25) Editio utraque Basil. et Paris. ὁδὸς καὶ πλατεία καὶ πρηνῆς. Brevius mss. ὁδὸς καὶ πρηνῆς.

boriosa virtutis exercitia ad beatum finem perducit. Dum igitur quisque nostrum puer est, praesentes persequitur voluptates, neque habet ullam temporis futuri rationem, neque curam: jam autem viri factus, post iudicii perfectionem, videre sibi videtur vitam in virtutem et vidulum divisanam; atque oculis animi in utrumque saepe coniectis, proprietates utriusque inter se aequaliter diversas esse iudicat. Et quidem peccatorum vita ostendit unitas praesentis saeculi voluptates: justorum vero vita, sola futuri aevi bona commonstrat. Et certe salvandorum via quanto pulchriora pollicetur futura, tanto laboriosiora exhibet praesentia: voluptaria autem et impura vita non in posterum expectandas, sed iam praesentes delicias proponit. Itaque vertigine laborat anima omnia, atque titubantibus cogitationibus agitur: cum quidem secum revolvit aeterna, eligit virtutem, cum vero respicit ad praesentia, voluptatem praefert. Hic bonam corporis habitudinem conspicit, ibi carnis servitutem: hic ebrietatem, ibi jejunium: hic caccinnos immodicos, ibi plurimas lacrymas: hic saltationem, illic precationem: hic tibias, illic gemitus: hic scortationem, illic virginitatem. Quoniam igitur quod vero bonum est, id duntaxat ratione per fidem comprehendere potest (longe enim abest, nec vidit oculus, nec auris audivit⁴²), peccati vero suavitas promptam, et per omnes sensus fluentem voluptatem habet; idcirco beatus, qui propter voluptatis illiberas non deducit ad interitum, sed spem salutis expectat per patientiam, ac in utraque via discernenda viam ad deteriora ducentem non capit.

6. Venz. 1. *Et in cathedra praesentiae non sedit.* Num illas dicit cathedras, in quibus vestra corpora quieti damus? Ecqua est ligni cum peccato societas, ut cathedram a peccatore praecoccupatam tanquam exitialem fugere debeam? Nonne firmam ac stabilem in vitii approbatione moram⁴³ cathedram dici nobis putandum est? Quod caveamus oportet, propterea quod studiosa in peccatis mora habitum quemdam qui vix excuti potest, in animis ingenerat. Vix enim sanatur inveteratus animi morbus, malique exercitatio tempore confirmata: imo vero sanari omnino non potest, si consuetudo in naturam transeat, id quod plerumque evenit. Optandum igitur fuerit, ut ne attingamus malum. Attamen secunda superest navigatio, ut statim post experientiam illud tanquam bestiae venenatae plagam declinemus, secundum Salomonem de improba muliere scribentem: *Ne injicias oculum tuum in eam, sed respici: ne moreris*⁴⁴. Et vero quosdam novi, qui per

⁴² 1 Cor. II, 9. ⁴³ Prov. IX, 18.

(26) Pro πυκνά legitur in aliquibus mss. πυκνόν.

(27) Edit. προτείνετ. At mss. non pauci προτείνεταί.

(28) Sic mss. plurimi. Vocula ex in editis decidatur.

(29) Editi από φύλου. At mss. από του φύλου.

Α τέλος τους επομένους θύοντα. Έως μὲν οὖν νηπίως ἔστιν ἕκαστος ἡμῶν, τὸ ἐν τῷ παρόντι ἡδὺ διώκων, οὐδεμίαν τοῦ μέλλοντος κηδεμονίαν ποιεῖται· ἀνήρ δὲ ἤδη γενόμενος, μετὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν ἐνοσίων, ὁσὸν ὄραν δοκεῖ τὸν βίον αὐτῷ σχιζόμενον πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ πυκνά (26) πρὸς ἕκαστερον τὸ ὄμμα τῆς ψυχῆς μεταστρέφω, παράλληλα κρίνει τὰ ἑκατέρω πρὸςόντα. Καὶ ὁ μὲν τῶν ἀμαρτωλῶν βίος πάντα δέκνεται τὰ τοῦ παρόντος αἰῶνος τεργνά· ὁ δὲ τῶν δικαίων, μόνον ὑποφαίνεται τὸ τοῦ μέλλοντος ἀγαθόν. Καὶ ἡ μὲν τῶν σωζομένων ὁδὸς ὅσον καλὰ ὑπογινέται τὰ μέλλοντα, τοσοῦτον ἐπιπύνα παρέχεται τὰ παρόντα· ὁ δὲ ἥδους καὶ ἀκόλαστος βίος οὐχὶ προσδοκωμένην εἰς ὕστερον, ἀλλ' ἤδη παρούσαν προτείνε-
B ται (27) τὴν ἀπόλειαν. Ἰλιγγιῶ οὖν πῆσα ψυχὴ, καὶ μετωκιάζει τοὺς λογισμοὺς, ὅταν μὲν ἐνδομηθῆ τὰ αἰώνια, τὴν ἀρετὴν αἰρουμένη, ὅταν δὲ ἀποδιέληται πρὸς τὰ παρόντα, τὴν ἡδονὴν προτιμῶσα. Ὅδε βλέπει σαρκὸς εὐπάθειαν, ἔχει δουλαγωγίαν σαρκός· ὁδε μέθη, ἔχει νηστείαν· ὁδε γλυκὺς ἀκρατεῖς, ἔχει δάκρυον δαυλῆς· ἐναυθία ἐργασίαν, κακεὶ προσευχὴν· αὐλοῦς ὁδε, κακεὶ στεναγμούς· ὁδε πορνεύειαν, κακεὶ παρβενίαν. Ἐπιτὸ οὖν τὸ μὲν ἀβλήτων ἀγαθὸν λογισμῶ ληπτὸν ἔστι διὰ πίστεως (μακρὰν γὰρ ἀπέψικισται, καὶ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε), τὸ δὲ τῆς ἀμαρτίας ἡδὺ πρόχειρον ἔχει καὶ διὰ πάσης ἀσθητικῆς βίωσαν τὴν ἀπόλειαν· μακάριος ὁ μὴ περιτραπέις ἐκ (28) τῶν τῆς ἡδονῆς δειλασμάτων πρὸς τὴν ἀπόλειαν, ἀλλὰ δι' ὑπομονῆς τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἀπεκδεχόμενος, καὶ ἐν τῇ
C ἐκλογῇ τῶν ὁδῶν ἑκατέρω μὴ ἐπιβάς τῆς ὁδοῦ ἀγούσης ἐπὶ τὰ χεῖρωνα.

6. Καὶ ἐπὶ καθέδρας λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Ἄρα ταύτας λέγει τὰς καθέδρας, ἐφ' ὧν ἀναπαύομεν ἡμῶν τὰ σώματα; Καὶ εἰς τὴ ἀπὸ τοῦ φύλου (29) πρὸς ἀμαρτίαν μετάδοσις, ὥστε με τὴν ὑπὸ τοῦ ἀμαρτωλοῦ προκατηρηθεῖσαν καθέδραν ὡς βλαβεράν ἀποφεύγειν; Ἡ νομίζειν ἡμᾶς χρὴ καθέδραν λέγασθαι τὴν ἐδραν καὶ μόνον ἐν τῇ κρίσει τῆς κακίας διατριβῆν; Ὁ φυλακτὸν ἡμῖν, διότι τὸ φιλοπόνων προσδιατρίβειν ταῖς ἀμαρτίαις ἔξιν τινὰ δυσκίνητον ταῖς ψυχαῖς ἐμποεῖ. Παλαιὸν γὰρ πάθος ψυχῆς, καὶ κακοῦ μελέτη χρόνῳ βεβαιωθεῖσα δυσίατος ἔστιν, ἡ καὶ ἀνίατος παντελῶς, εἰς φύσιν, ὡς τὰ πολλὰ, τὸ ἔθους μεθισταμένου. Εὐχῆς μὲν οὖν ἄξιον ἡμῶν προσάσθαι τοῦ κακοῦ. Δεύτερον δὲ πλοῦς, εὐθὺς μετὰ τὴν πείραν ὡσπερ τοδῶλου πληγὴν ἀποφεύγειν, κατὰ τὸ γεγραμμένον παρὰ τοῦ Σολομῶντος περὶ τῆς γυναικὸς τῆς φαύλης, ὅτι *Μὴ ἐπιστήρησεν σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ἀποκήρησεν ἡ ἐγχορήσιον* (30). Νῦν δὲ οὐδὲ τινὰς ἐν νεότητι πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς

(30) Editio Paris. μὴ χρονίσεν ἐν τῷ τόπῳ. Sed illud, ἐν τῷ τόπῳ, in editione Basil. et in nostris s-x mss. deest. Ex quo fit, ut ex Bibliis additum fuisse credi merito possit. Et hoc notandum, pro χρονίσεν legi in editione Basil. et in aliquot mss. ἐγχορήσιον.

πάθῃ κατωσθῆσαντες, καὶ μέχρι πολιᾶς (31) αὐτῆς διὰ συνήθειαν τοῦ κακοῦ ταῖς ἀμαρτίαις παραμένοντες. Ὡς γὰρ οἱ ἐν βορβόρῳ καλινδούμενοι (32) χοῖροι ἀεὶ προσπλάττουσιν ἑαυτοὺς τὸν πηλόν· οὕτως οὗτοι τὸ ἐκ τῆς ἔβουλης αἰσχρὸς καθ' ἐκάστην ἡμέραν προσαναμίσσονται. Μακάριον μὲν οὖν τὸ μὴ διαπορθῆναι τὸ πονηρὸν· εἰ δὲ κατὰ συναρπαγὴν τοῦ ἔχθρου ἐδέξω τῆ ψυχῆ βουλευματα ἀσεβείας, μὴ στής ἐπὶ τῆς ἀμαρτίας. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο πέπονθας, μὴ ἐνδυνούθῃς τῷ κακῷ. Μὴ τοίνυν καθεσθῆς ἐπὶ καθέδρας τῆς τῶν λοιμῶν. Εἰ (33) ἐνόησας καθέδραν τίνα φησὶν ὁ λόγος, ὅτι τὴν διαρκῆ λέγει τοῦ κακοῦ προσεδράν, ἐξέτασον λοιπὸν τίνας ὀνόμασε τοὺς λοιμούς. Φασι δὲ τὸν λοιμὸν οἱ περὶ ταῦτα δεῖναι, ἐπειδὴν ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ κτήνους ᾄθεται, κατὰ διαθέσειν ἐπὶ πάντας τοὺς ἐγγιζόντας διανέμεσθαι· φύσιν γὰρ εἶναι τῆς νόσου τοιαύτην, τὸ ἐξ ἀλλήλων πάντας ἀναπιμπλάναι τῆς ἀβρωσίας. Τοιοῦτοι δὲ τινὲς εἰσι καὶ οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας. Ἄλλος γὰρ ἄλλω τῆς νόσου μεταδίδόντες συνοσσοῦσιν ἀλλήλους, καὶ συναπλόσσονται. Ἡ οὐχ ὄρεξ τοὺς πόρους τοὺς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καθήμενους, καὶ καταγελῶντας τῶν συρροούντων, καὶ διεγρομένους ἑαυτῶν τὰ τῆς αἰσχύνῃς ἔργα, τὰ τοῦ σκότους ἐπιτηδεύματα, καὶ τὰ πάθη τῆς ἀτιμίας ἀπαριθμουμένους ὡς ἀριστείας, ἢ τίνας ἄλλας ἀνδραγαθίας; Οὗτοι εἰσιν οἱ λοιμοὶ οἱ τὸ ἴδιον κακὸν ἐπὶ πάντας ἀγειν φιλονεικοῦντες, καὶ πολλοὺς ἑαυτοῖς (34) παραπληροῦσιν γενέσθαι φιλοτιμούμενοι, ἵνα ἐν τῇ κοινῶν τῶν κακῶν διαφύγωσι τὰ ἐνδοθῆ. Οὗτε γὰρ πῦρ εὐκαταπέρστου ὕλης ἀφάμενον θυκτὸν μὴ οὐχὶ ἐπὶ πᾶσαν αὐτὴν διαθῆναι, ἀλλως τε καὶ ἐπιτύχη πνεύματος ἐπιφύρου τὴν ὄλγα διακομιζόντος· οὕτε τῆς ἀμαρτίας, ἐνὸς ἀφάμενην, μὴ οὐχὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐγγιζόντας διελλεῖν, ἐξαπτόντων αὐτὴν τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας. Τὸ γὰρ τῆς πορνείας πνεῦμα οὐκ ἀνέχεται ἐν τῷ ἐνὶ στήναι (35) τὴν ἀτιμίαν, ἀλλ' εὐθὺς ἠλικυῶται συμπαραλήθησαν κώμοι, καὶ μέθαι, καὶ αἰσχρὰ διεγγῆματα· ἑταῖρα (36) συμπίνοῦσα, τοῦτω προσημεδιῶσα, κάκεινον διερεθίζουσα, καὶ πάντας πρὸς τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν συμπλέγουσα. Ἄρα μικρὸς ὁ λοιμὸς οὗτος, ἢ μικρὰ ἢ διάδοσις τοῦ κακοῦ; Τί δὲ, ὁ τὸν πλεονέκτην ζηλῶν, ἢ ὁ τὸν ἐξ ἄλλης τινὸς πονηρίας περιφανῆ τίνα πολιτικὴν δυναστείαν περιβεβλημένον, ἢ ἐθνῶν ἡγεμόναν ἔχοντα, ἢ στρατοπέδων ἀρχοντα, εἴτα τοὺς αἰσχίτους πάνθεον ἐμφυρόμενον, οὐχὶ αὐτῆ τῆ ψυχῆ τὸν λοιμὸν παραδίδετο, τὸ τοῦ ζηλουμένου κακὸν οἰκτον ποιούμενος; Αἱ γὰρ κατὰ τὸν βίον λαμπρότητες συναρπαζουσιν (37) ἑαυταῖς καὶ τοὺς βλους τῶν περιθλιπῶν· καὶ στρατιωτικὰ μὲν ὡς τὰ πολλὰ τοῖς στρατοπέδαρχαις ἐφομοιοῦνται· οἱ δὲ ἐν

suam juventutem in carnis vitia delapsi, ad ipsam usque canitiem in peccatis propter mali consuetudinem perseveraverunt. Quemadmodum enim suca qui sese in ceno obvolvunt, semper magis ac magis luto asperguntur: sic ii quotidie magis ac magis voluptatis sibi dedecus inurunt. Beatiudo igitur est malum non cogitasse: si tamen inimici dolo consilia impietatis receperis in anima, ne steteris in peccato. Quod si etiam id tibi contigit, in malo ne permancas. Ne igitur sederis in cathedra pestilentiarum. Si intellexisti quamnam cathedram dicit Scriptura, nimirum longam in malo perseverantiam, de cetero exquiras velim quae pestilentia nominet. Aiunt harumce rerum periti pestem, ubi unum hominem, aut iumentum attigerit, in quosque proximos per vices serpere; contendunt namque huius mortii naturam talem esse, ut omnes sese multo ægritudine replent. Tales itaque sunt iniquitatis operarii. Nam alter alteri morbum impetientes ægrotant simul, simulque pereunt. Nonne cinedos conspicis in foro sedentes, qui castos quoque irrident, quique sus turpitudinis opera narrantes, tenebrarum studia et cupiditates ignominiosas tanquam præclare gesta, aut alia quedam egregia facinora commemorant? Pestes sunt ii, qui in omnes transfundere conantur proprium morbum, multosque sibi similes fieri magnopere cupiunt, ut per hanc malorum communicationem infamiam vitent. Nam neque ignis materiam suscipiendæ flammæ idoneam nactus, cohiberi potest, quominus subsiliat ad universam: maxime, si vehemens ventus transfundat flammam: neque fieri potest, ut peccatum, quod unum aliquem attigerit, ad omnes vicinos non transeat, si nequitia spiritus illud accendant. Manere enim in uno iniquitatem non sinit spiritus stupri, sed statim coæxi consociantur; emensationes, elricitates, sermones obsceni; scortorum compotans, huic arridens, illum provocans, ad idem peccatum accendens omnes. Num parva hæc pestilentia, num modica isthæc peccati contagio? Quid vero, quisquis avatum æmulatur, aut eum, qui per aliquod aliud scelus conspicuam quamdam ac civilem auctoritatem adeptus est, aut gentium habet imperium, aut exercituum dux est, deinde si affectibus turpissimis contaminatus fuerit, nonne in animo excepit pestem, tum, cum malum ejus quem æmulatur, proprium sibi reddidit? Nam et vitam eorum qui clarent, secum ostendunt illæ ipsæ dignitates vitæ: et milites quidem plerumque consimiles sunt ducibus; populi vero in civitatibus imitantur magistra-

(31) Editi μέχρι τελευτῆς. At mss. quatuor μέχρι πολιᾶς.

(32) Reg. tertius et Coisl. καλινδούμενοι. Vox χοῖροι deest in mss. nonnullis. Aliquamvis infra, κατὰ συναρπαγὴν τοῦ ἔχθρου, ad verbum, euhreptione inimici: hoc est, fallacia et malo dolo inimici.

(33) Sic mss. nostri. At editi ἐπὶ εἰ.

(34) Sic mss. At vero editi ἀποτοῖς.... γίνεσθαι.

Mox duo mss. διαφεύγωσι.

(35) Coisl. cum Reg. tertio στήνας. Editi cum aliis mss. στήσαι. In mss. nonnullis pro ἀτιμίαν legitur ἀμαρτίαν: in aliis quibusdam ἀνομίαν.

(36) Reg. tertius ἑταῖρα τοῦτω συμπίνοῦσα, κάκεινω προσημεδιῶσα, τοῦτω προσομιλοῦσα, κάκεινον, etc.

(37) Sic mss. plerique omnes. Editi συνεμαζούσιν.

tas. Et in summa, ubi unius scelus plebi visum fuerit imitatione dignum, proprie et recte aliqua animarum pestis in vita exstare dicitur. Claritudo enim improbitati juncta, multos eorum qui facile labuntur, ad simile studium trahit. Quoniam itaque ab alio ad alterum corruptio manat, talium animæ dicantur peste affectæ. Ne igitur in cathedra pestilentiarum sederis, neve iudicii corruptor et pestiferorum fias particeps, neque in malis consiliis permanes. Atqui oratio in ipsis adhuc proœmiis versatur, et tamen illius copiam modum excedere video; adeo ut neque vobis facile sit plurima retinere, neque mihi, deficiente me voce, ob consuetam infirmitatem, orationem proseguere. Quanquam autem ea quæ diximus, imperfecte dicta sint, cum mali quidem fuga demonstrata sit, perfectio vero quæ bonis operibus acquiritur, omissa sit: nihilominus tamen presentia benignis auribus commendantes, pollicemur, Deo dante, reliqua etiam completuros nos, si modo non omnino in posterum ad silentium redigamur. Tribuat autem Dominus nobis eorum quæ diximus mercedem, vobis vero eorum quæ audistis fructum, gratia Christi ipsius, cui gloria et imperium in secula sæculorum. Amen.

Α τὰς πόλεις δὴμοι ζηλοῦσι τοὺς ἐν δυνάμει. Καὶ ἄλλως, ἐπειδὴν τὸ τοῦ ἐνδὸς κακὸν μιμήσεως ἄξιον τοὺς πολλοὺς νομισθῆ, οὐκείως καὶ προσήκοντως λεχθήσεται λοιμοὶ τις ψυχῶν ἐπιπολεῖσθαι τῷ βίῳ. Τὸ γὰρ ἐν κακίᾳ περιβλεπτοὶ πολλοὺς τῶν εὐλοισθήτων εἰς τὴν ὁμοίαν ζῆλον ἐφέλκεται (38). Ἐπεὶ οὖν ἄλλος ἐξ ἄλλου τῆς φθορᾶς ἀναμιμνησκαται, λοιμοῦσιν τὴν ψυχᾶς οἱ τοιοῦτοι λεγέσθωσαν. Μὴ τοίνυν καθίσθης ἐπὶ καθέδρας λοιμῶν, ἢ μὴ μετασχῆς σνεδριτοῦ ἀνθρώπων φθορῶν (39) καὶ λυμεῶνων, ἢ μὴ ἐναπομένης (40) τοὺς κακῶς βουλευθειαν. Ἄλλ' ὁ μὲν λόγος ἐστὶ ἐν προκειμένῳ, τὸ δὲ πλεθὸς ἔρω τὴν συμπεριεὶραν ἐκβαῖνον ὡς μήτε ὑμῖν βραδία εἶναι τῶν πλεόνων τὴν φυλακὴν, μήτε ἐμοὶ τὴν διακονίαν τοῦ λόγου, διὰ τὴν σύντερον ἀσθένειαν τῆς φωνῆς ἡμᾶς ἐπιλειπούσης. Εἰ δὲ καὶ ἀτελιῶς εἴρηται τὰ εἰρημένα, τοῦ μὲν κακοῦ τῆς φυγῆς ὑποδεχθείσης, τῆς δὲ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τελειώσεως παρεθείσης (41), ὁμως εὐγνώμοσιν ἀκοαῖς παραθέμενοι τὰ παρόντα, ἐπαγγελόμεθα, Θεοῦ διδόντος, ἀναπηρώσειν καὶ τὰ λειπόμενα, ἐὰν γε μὴ τὴν παντελῆ λοιπὸν ὑπέλωμεν σωθῆν. Παράσχει δὲ ὁ Κύριος καὶ ἡμῖν τῶν εἰρημένων μισθόν, καὶ ὑμῖν καρπὸν ὡν ἠρόσατε, χάριτι τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ (42), ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

EUJUSDEM IN PSALMUM VII.

Psalmus ipsi David, quem cecinit Domino, pro verbis Chusi filii Jemini.

1. Inscriptio septimi psalmi quodammodo Regnorum historiae ubi de Davide narratur, videtur

(38) Editio Paris. εἰς τὸν ὁμοίον ζῆλον τῶν εὐλοισθητῶν ἐφέλκεται. Ad verbum interpres. Multos ad emulationem similem eorum, qui prout ac lubrici sunt ad peccandum, trahit. At nostri sex mss., ut in textu, non diversis quidem verbis, sed alio ordine: quæ diversa verborum collocatio, quantula ea cunque est, sententiam totam mutaverat, vel potius corruperat.

(39) Sic mss. sex. At editi cum duobus mss. φθοροποιῶν. Ibidem mss. duo λυμεῶνων.

(40) Editi ἐναπομένης. At mss. ἐναπομένης.

(41) Editio utraque Basil. et Paris. τελειώσεως παρεθείσης. At Coisi et sex alii mss. τελειώσεως παρατεθείσης. Ubi notaandum est, legi quidem in Reg. quarto παρεθείσης (?), sed particulam μὴ inter duas lineas additam esse. Ex quo fit, ut non multum laborandum sit, utro modo legi debeat, cum ex utraque lectione eadem plane sententia efficiatur. Quod enim appositum non est, id omissum fuisse necesse est. Constat igitur, quod ad sententiam attinet, nihil referre utrum legas τελειώσεως παρεθείσης, perfectione omitta, an τελειώσεως παρατεθείσης, perfectione non apposite legeris. Quod si quispiam jam ex me querat, utra mihi scriptura vera esse videatur, libentius posteriorem defendam. Cum enim in nostris septem mss. constanter παρεθείσης legatur, ita quidem scripsisse Basilium arbitror: sed voculam μὴ ex Reg. quarto additam volo. Ut ut hæc sunt, vulgatam lectionem intactam reliquimus, cum nihil intersit, utro modo legatur.

(42) Reg. tertius χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ. Illud, καὶ τὸ κράτος, e multis mss. additum.

(43) Quam varie apud varios positus sit ejus psalmi titulus, ex Hexaplis cognosci potest. Sed Ἀψαλμῆ solius interpretationem, quod sola ad rem

C ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ Ζ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ὃς ἔησε τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Ἰερμει (43).

1. Δοκεῖ πως ἐναντίας εἶχει πρὸς τὴν ἐν ταῖς Βασιλείαις ἱστορίαν, ἐνθα τὰ περὶ τοῦ Δαβὶδ ἀναγέγρα-

faciat, ex eis mutuabimur. Ejus igitur hæc sunt, Psalmus pro ignorantia ipsi David, quem cecinit Domino super verbis Æthiopia sic veritit: Ignoratio David, quod cecinit Domino super verba Æthiopia filii Gemini. Hæc autem eo retuli, ut plannum facerem, interpretes quosdam pro Xovai scripsisse Αἰθίοπιος, nec inepte Æthiopia nomine Saulem Æthiopicis moribus præditum ab eruditis viris intelligi, ob idque videri Basilium ejus psalmi inscriptionem cum iis quæ dicuntur II Reg. xvii, 5, longe facilius conciliare potuisse. Nam e re expedierat se, si de duobus, non de uno homine sermonem haberi dixisset, hic de Saule, illic de Chusi filio Arachi. Paraphrasin Chaldaicam legas velim, et Ducaei notas. Mirum visum est homini doctissimo Ducaeo, quod Basilium aliquanto post dictum, neque Chusi, neque alium quemquam in historia Regum filium Gemini reperiri, cum Semel nominetur II Reg. xix, 46, videtur Ἰηρᾶ, υἱὸς Ἰερμει, filius Cera, filii Gemini. Mirum sane id videri debet, hominem Scripturarum peritissimum Basilium in ejusmodi errorum incisissimè: sed monere juvat totum illud, ἐστὶ δὲ οὕτε οὕτος οὕτε ἄλλος τις τῶν ἐκεῖ φανερῶν υἱὸς Ἰερμει, in Colbertinis quarto et septimo non exstare. Unde fortassis alicui suspicio oriri possit, hæc verba, in ora libri primi posita, progressu temporum in ipsum textum irrepisse. Sed lamen, ut verum fatear, ita scripsisse Basilium puto, nec ob aliam causam prætermissum id fuisse in Colbertinis exemplaribus, quam quod continenter in fine duarum periodorum scriptum sit υἱὸς Ἰερμει. Norunt enim qui vel tantillum in ejusmodi rebus exercitati sunt, non raro contingere, si tunc libri periodum alteram omitant.

D

πται, ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἐδόμου ψαλμοῦ. Ἐκεῖ γάρ ο Α
 Χουσι⁴⁴ ἀρχικαταρος (44) μὲν τοῦ Δαβίδ, υἱὸς δὲ Ἀραχί
 ἱστορεῖται, ἐνταῦθα δὲ Χουσι υἱὸς Ἰεμενέ. Ἔστι δὲ
 οὗτος οὗτος, οὗτε ἄλλος τίς τῶν ἐκεῖ φανομένων
 υἱὸς Ἰεμενέ. Μήποτε οὖν, ἐπιτοῦ μεγάλην ἀριστείαν
 καὶ ἀνδραγαθήν ἐκ τοῦ περὶ τὴν οὐρανὸν σχηματι-
 σμῶν ἐνεδείξατο, προσχωρήσας μὲν ὄθεν τῶ Ἀβσα-
 σαλῶν, διαλῶν δὲ τὰς βουλὰς τοῦ Ἀχιτόφελ, ἀν-
 ἄρως ἐντραχεστάτου καὶ στρατηγικωτάτου (45) τὰς
 γνώμας ὑποτιθεμένου, διὰ τοῦτο υἱὸς Ἰεμενέ προ-
 ηγορούθη; Ἐρμηνεύεται δὲ ὁ υἱὸς Ἰεμενέ υἱὸς
 τῆς δεξιᾶς. Εἰσηγούμενος γὰρ ἐκείνου μὲν δὲνα χρόνον
 ἔμποσιν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' εὐθὺς ἀπαρασκευῶ
 (46) ἐντι ἐπιτιθεσθαι τῶ πατρὶ, οὐκ εἶπας παραθε-
 χθῆναι τὴν βουλήν τοῦ Ἀχιτόφελ, Ὅπως ἐπαράγη, B
 φησὶ, Κύριος ἐπὶ Ἀβσσαλαμὶ τὰ κακὰ πάντα·
 ἀλλὰ πιθανωτέρως ἔδοξεν (47) ἀναβολὰς αὐτοῖς καὶ
 διατριβὰς ἔμποσιν, πρὸς τὸ δοῦναι καιρὸν τῶ Δαβίδ
 συλλεῖσθαι τὰς δυνάμεις. Ὅθεν καὶ ἀπόδεκτος ἦν
 παρὰ τῶ Ἀβσσαλαμ λέγοντι· Ἀγαθὴ ἡ βουλή
 Χουσι τοῦ Ἀραχί ὑπὲρ τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ.
 Τῶ μόνου Δαβίδ διὰ τῶν ἱερῶν Σαδὼκ καὶ Ἀδιάθαρ
 ἔδδλον τὰ οἰκονομηθέντα, καὶ προσέταξε μὴ (48) ἀ-
 λισθῆναι ἐν τῇ Ἀραβίῳ τῆς ἐρήμου, ἀλλὰ κατίσπευ-
 δον αὐτὸν ἐπὶ τὴν διάστασιν. Ἐπεὶ οὖν ἐκ τῆς ἀγαθῆς
 συμβουλῆς ἐγένετο δεξιὸς τοῦ Δαβίδ, ἀπὸ τοῦ ἀνδραγα-
 θήματος τῆς προσηγορίας τετιχηκε. Διὰ τοῦτο
 (49) υἱὸς Ἰεμενέ προσηγορεύεται, τουτέστιν, υἱὸς
 δεξιᾶς. Αὕτη δὲ συνθήκη τῆς Γραφῆς, καὶ τοὺς χει-
 ρονας ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας χρηματίζειν μάλλον ἢ ἀπὸ
 τῶν πατέρων, καὶ τοὺς κρείττους υἱοὺς ὀνομάζειν C
 ἐκ τῆς χαρακτηριστικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς. Τὸν τοίνυν
 ἐδιόλον υἱὸν ἀπωλείας ὁ Ἀπόστολος ὀνομάζει· Ἐν-
 γὰρ μὴ ἀποκαλυφθῆ ὁ ἄνομος ὁ υἱὸς τῆς
 ἀπωλείας (50). Καὶ ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ τὸν Ἰουδαῖον υἱὸν
 ἀπωλείας ὁ Κύριος εἶπεν· Οὐδέ τις γὰρ, φησὶν, ἀπ-
 ωλετο, ἐ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας· τίνα δὲ σαρξας
 τῶν ἐν τῇ θεογνωσίᾳ μεμορφωμένων· Ἐξικαιώθη

⁴⁴ II Reg. xvii, 14. ⁴⁵ Ibid. ⁴⁶ II Thess. ii, 3.

(44) Quod suspicantur viri eruditissimi Nobilius
 et Ducæus, videri II Reg. xv, 52. pro ὁ ἀρχικατα-
 ρος apud LXX legendum esse ὁ Ἀραχί, ἐταίρος,
 Chusi Arachi filius, socius David, id nobis probabili-
 simum videtur. Liqueet enim Vulgatæ auctorem
 non aliter legisse, cum sic scripserit II Reg. xvi,
 16: Cum autem venisset Chusai Arachites, amicus
 David. Ut ut hæc sunt, cum mss. nostri omnes vul-
 gatam lectionem ἀρχικαταρος exhibeant, procul du-
 bio et ita apud LXX legisse, et ita scripserit putau-
 dit esse Basilium.

(45) Corruptum esse hunc locum putat Combefi-
 sius, et ita emendat, ut pro στρατηγικωτάτου legat
 στρατηγικώτατα, imperatoris. Sed pace viri doctis-
 simi dixerim, nihil hic inesse vitii, nihilque opus
 esse emendatione. Quod ut ipsi oculis subijciamus,
 verba Basilii eo ordine quo construi debent, collo-
 cabimus: διαλῶν δὲ τὰς βουλὰς τοῦ Ἀχιτόφελ, ὑπο-
 τιθεμένου τὰς γνώμας ἀνδρὸς ἐντραχεστάτου καὶ
 στρατηγικωτάτου, Dissolvens consilia Achitophel,
 qui consilia viri acerrimi et in re militari exercita-
 tissimi suggerebat: hoc est: consilia viri acerrimo
 et in re militari exercitissimo digna. Præterea hoc
 nostrum iudicium adjuvat, quod Combefisiana con-
 jectura veteris nullius libri auctoritate nitatur.

esse contraria. Illic enim Chusi præcipuus quidem
 Davidis amicus, filius vero Arachi esse memoratur,
 hic autem filius Jemem. Verum 98 neque hic, ne-
 que alius quisquam ex iis qui ibi reperuntur, filius
 Jemem est. Num igitur, quoniam fortem ac stre-
 nuam operam ex simulata amicitia navavit, dum
 videlicet transiens ad Absalonis partes, everit con-
 silia Achitophelis, qui viri ærriimi et in re mili-
 tari exercitissimi consilia suggerebat, idcirco filius
 Jemem appellatus est? Filius autem Jemem filius
 dexterae interpretatur. Cum enim moneret ille, nul-
 lan rebus moram interponendam, sed imparatum
 patrem statim esse adoriendam, non permisit ut
 consilium Achitophelis admitteretur, Ut induceret
 Dominus, inquit Scriptura, in Absalonem mala
 omnia ⁴⁴: quippe probabiliores causas dilationis ac
 moræ ipsis visus est proferre, ut Davidi tempus vi-
 rium colligendarum tribueret. Ude et Absalon
 erat gratus, dicenti: Consilium Chusi filii Arachi
 consilio Achitophelis longe præstat ⁴⁵. Interea Davi-
 dem per Sadoe et Abiathar sacerdotes de statutis
 certiore faciebat, et præcepit ne in Araboth des-
 cendi castrametaretur: sed ut transiret, urgebat.
 Quoniam igitur ob bonum consilium factus est dex-
 ter et officiosus in Davidem, a præclaro facinore
 sortitus est cognomen. Quapropter filius Jemem
 appellatus est, hoc est, filius dexterae. Hic autem
 Scripturæ mos est, et pejores potius a peccato quam
 a patribus nominare, et meliores filios ab aliqua
 virtute ipsis privatum conveniente appellare. Et qui-
 dem diabolum filium perditionis Apostolus vocat:
 Nisi enim reclusus fuerit iniquus ille filius perdi-
 tionis ⁴⁶. Judæum vero in Evangelio Dominus filium
 perditionis nominavit: Nullus enim, inquit, perit,
 nisi filius perditionis ⁴⁷. Qui vero in Dei cognitione
 sunt instituti et conformati, hos vocat sapientie
 filios: Justificata est enim, inquit, sapientia a filiis
 suis ⁴⁸: et: Si fuerit, inquit, ibi filius pacis ⁴⁹. Non

⁴⁴ Joan. xvii, 12. ⁴⁵ Matth. xi, 19. ⁴⁶ Luc. x, 6.

(46) Legitur in Catena Corderii ἀπαρρησίαστω
 pro ἀπαρασκευῶ. Sed, nisi valde fallor, mendium
 est typographorum. Vix enim dubium esse potest,
 quia legerit vir doctissimus ἀπαρασκευῶ, cum
 vertat, imparatum. Combefisius vocem ἀπαρρη-
 σίαστω in Catena Corderii cum legisset, em Latinè
 sic reddidit, nullis præsidium tuto: quam inter-
 pretationem non omnibus probatum iri puto. Cæterum
 vox ἀπαρασκευῶ constanter in omnibus mss. legitur.

(47) Editio Paris. ἔδειξεν. Paulo post legitur in
 Coll. quarto διατριβὰς ἔμποσιν.

(48) Editiones Paris. et Basil. cum septem mss.
 προσέταξε τοῦ μὴ. Sed illud, τοῦ, non invenitur
 neque in Coll. quarto, neque in Reg. secundo.
 Ex quo fit, ut facile crediderim illud τοῦ, delenda-
 dum esse, eoquæ magis, quod omnino redundare
 videatur. Aliquanto post Coll. quartus προσηγο-
 ρίας ἐτυχε.

(49) Editi διὰ τοῦ τοῦτο. Sed tot deest in omni-
 bus fere mss. Illud, προσηγορεύεται, deest in mss.
 non paucis.

(50) Coll. quartus ἀποκαλυφθῆ, φησὶν, ὁ ἄνομο-
 τος τῆς ἀνομίας ὁ υἱὸς τῆς, etc. At reliqui mss. ut
 editi.

igitur mirum videri debet, si nunc quoque corpora A
 A eius pater taceatur, præcipuus vero Davidis
 amicus vocatus sit dexteræ filius, quippe qui a factis
 sibi congruum cognomen acquisierit.

2. VRS. 2. *Domine Deus meus, in te speravi, sal-*
vum me fac. Putatur simplex quiddam esse, et quod
 a quovis recte possit proferri, illud videlicet : *Do-*
mine Deus meus, in te speravi, salvum me fac. For-
 tassis non ita se res habet. Qui namque in homine
 sperat, aut qui ob aliquid aliud mundanum effertur,
 puta, ob potestatem, vel ob divitias, vel ob quid-
 piam aliud eorum, quæ inter res claras a multis re-
 putantur, non potest dicere : *Domine Deus meus,*
in te speravi ⁵¹. Præceptum enim est, non oportere
 in principibus sperare ⁵²; et, *Maledictus homo, qui*
confidit in homine. Quemadmodum nec quidquam
 aliud oportet præter Deum colere : sic nec in alio,
 quam in Deo ⁵³ omnium Domino spem reponere. *Spes*
enim mea, inquit, et cantatio mea Dominus ⁵⁴.
 Sed quomodo rogat, ut primum servetur a perse-
 quentibus, deinde, ut liberetur? Puncti distinctio
 claram reddet sententiam. *Salvum me fac ex omnibus*
persequentibus me, et libera me, (VRS. 3) ne quando
rapiat ut leo animam meam. Quæ igitur differentia
 inter servari et liberari? Nimirum proprie salute
 opus est debilibus : qui vero detineatur in captivi-
 tate, indigent ut liberentur. Propterea is quidem qui
 per se debilis est, et tamen in se retinet fidem, per
 propriam fidem ad salutem præparatur. *Fides*
enim, inquit, tua te salvum fecit ⁵⁵; et, *Fiat tibi*
sicut credidisti ⁵⁶. Qui vero liberandus est, pretium
 pro se aliunde persolvendum exspectat. Itaque cui
 imminet et lupendet mors, is cum sibi conscius sit
 salvatorem esse unum, atque unum liberatorem, ait :
In te speravi, salvum me fac ab infirmitate, *et libera*
me a captivitate. Existimo autem, strenuos Dei
 athletas, qui cum invisibilibus inimicis per omnem
 suam vitam valde collectati sunt, postquam eorum
 omnes insectationes effugerint, prope vitæ finem
 constitutos, a sæculi principe examinari, ut si re-
 periantur aut vuluera ex certaminibus, aut aliquas
 maculas, aut peccati vestigia retinuisse, detineantur
 D : sin autem inveniatur invulnerati et intemer-
 rati, a Christo tanquam invicti et liberi in requiem
 transferantur. Orat igitur pro vita præsentis et fu-

γράφ. φησιν, ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς : καί,
 Ἐὰν ᾗ, φησιν, ἐκεῖ υἱὸς εἰρήνης. Οὐδὲν οὖν θαυμα-
 στὸν καὶ νῦν σιωπηθῆναι μὴ αὐτοῦ τὸν σωματικὸν
 πατέρα, δεξιᾶς δὲ υἱὸν τὸν ἀρχιεπαῖρον τοῦ δαδῶ,
 ὀνομασθῆναι, ἀπὸ τῆς πράξεως πρέποντα ἑαυτῶν τὸν
 χρηματισμὸν λαβόντα.

2. Κύριε ὁ θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σώσον
 με. Νομιζόμενον εἶναι καὶ ὑπὸ τῶν τυγχόντων
 ὑγιῶς ἀναφέρεισθαι δύνασθαι τὸ, Κύριε ὁ θεός μου,
 ἐπὶ σοὶ ἤλπισα, σώσον με, τάχα οὐ τοιούτων ἔστιν.
 Ὁ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων ἐλπίζων, ἢ ἐπ' ἄλλο τι τῶν
 κατὰ τὸν βίον μετεωριζόμενος, ὅσον ἐπὶ δυναστείαν,
 ἢ χρήματα, ἢ τι τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς νομιζομένων
 εἶναι λαμπρῶν, οὐ δύναται εἰπεῖν· Κύριε ὁ θεός
 μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. Παράγλημα γὰρ ἔστι, μὴ
 ἐλπίζειν ἐπ' ἀρχοντας : καί, Ἐπικατάρατος ἀνθρώ-
 πος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων. Ὅσπερ
 οὐδὲ σέβειν ἄλλο τι παρὰ τὸν θεὸν προσήκει, οὕτως
 οὐδὲ ἐπὶ ἄλλων ἐλπίζειν ἢ ἐπὶ τὸν θεὸν τῶν πάλ-
 των Κύριον. Ἐλπίζω γὰρ μου, φησὶ, καὶ ἐμπροσ-
 τῆς μου (51) ὁ Κύριος. Πῶς δὲ πρῶτον σωθῆναι εὐχεταί
 ἐκ τῶν διωκόντων, εἴτα βουθῆναι ; Ἡ διαστολή σαφῆ
 ποιήσει τὸν λόγον. Σώσον γὰρ με ἐκ πάντων τῶν
 διωκόντων με, καὶ ῥύσαι με, μὴ ποτε ἀρπάσῃ ὡς
 λέων τὴν ψυχὴν μου. Τίς οὖν ἡ διαφορὰ τοῦ σώ-
 ζεσθαι καὶ τοῦ ῥύεσθαι (52) ; Ὅτι τῆς σωτηρίας
 μὴ κυρίως ὁ ἀσθενούσωντος χρῆσται, τοῦ βουθῆναι δὲ
 οἱ ἐν τῇ ἀιχμαλωσίᾳ κατεχόμενοι. Διὰ τοῦτο ὁ μὴ
 ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὴν ἀσθενίαν, ἐν ἑαυτῷ δὲ λαβὼν
 τὴν πίστιν, ὑπὸ τῆς οἰκείας πίστεως οικονομεῖται
 C πρὸς τὸ σωθῆναι. Ἡ οἰκία γὰρ σου, φησὶ, σέσωκί
 σε· καί, Γεννηθήτω σοὶ ὡς ἐπίστευσας. Ὁ δὲ
 ἀσθενῶν (53) βουθῆναι τιμὴν ἔξωθεν ὑπὲρ αὐτοῦ κα-
 τατεθῆναι βουλήσασαν ἀναμένει. Ὁ τοίνυν ὑπὸ τῶν
 θάνατον ὄν, εἰδὼς, ὅτι εἰς ὁ σῶζω, εἰς ὁ λυτρούμε-
 νος ; Ἐπὶ σοὶ, φησιν, ἤλπισα, σώσον με ἀπὸ τῆς
 ἀσθενείας, καὶ ῥύσαι με ἀπὸ τῆς ἀιχμαλωσίας.
 Οἶμαι δὲ, ὅτι οἱ γενναῖοι τοῦ θεοῦ ἀθλήται, ἰκανῶς
 παρὰ πάντα τὸν ἑαυτῶν βίον τοῖς ἀοράτοις ἐχθροῖς
 προσπαλασσαντες, ἐπιειδὼν πάσας αὐτῶν ὑπεκφύγουσι
 τὰς διώξεις, πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου γενόμενοι, ἔρευ-
 νῶνται ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος, ἵνα, ἂν μὴ
 εὐραβῶσιν ἔχοντες τραύματα ἀπὸ τῶν παλαισμάτων,
 ἢ σπιλῶσι τινάς, καὶ τύπους τῆς ἀμαρτίας, κατασχε-
 θῶσιν· ἔν δὲ ἄτρωτοι εὐρεθῶσι καὶ ἄσπιλοι, ὡς
 ἀνράτητοι ὄντες, ὡς ἐλευθεροὶ ὑπὸ Χριστοῦ ἀναπαύ-
 σονται. Εὐχεταί οὖν περὶ τε τῆς ἐνταῦθα ζωῆς καὶ
 περὶ τῆς μελλούσης. Σώσον γὰρ με, φησιν, ἐνταῦθα

⁵¹ Psal. cxvii, 9. ⁵² Jerem. xvii, 5. ⁵³ Psal. lxx, 5, 6. ⁵⁴ Luc. vii, 50. ⁵⁵ Matth. viii, 13.

(51) Vox μου addita est ex Reg. secundo et Colb. sexto. Ibidem editiones Paris. et Basil. πῶς δὲ. Beest δὲ in mss. Haud longe illa, μὴ ὄντος λυτρούμενου, μὴδὲ σώζοντος, addunt in Colbernius quarto et septimo post voces ψυχῆν μου : sed eam desint in aliis sex mss. videanturque e glossemate fluxisse, idcirco inserere ea contextui nolimus.

(52) Codices aliquot βουθῆναι. Subinde in tribus mss. legitur οἰκοδομεῖται. Editi vero et alii quidam mss. οικονομεῖται. Mox editio Paris. Σέσωκί σε, πορεύου εἰς εἰρήνην, καὶ γεννηθήτω, etc. Ubi nota

vir eruditissimus Ducerus illa, πορεύου εἰς εἰρήνην, addita fuisse ex Oliv. et Anglicis : quæ verba legi quoque in duobus Regiis mss. non dissimulamus. Sed tamen, cum hæc verba in editione Basiliensi desint, et in plurimis mss., cumque præterea seriim orationis interrumpere videantur, expungeuda ea censuimus.

(53) Sic septem mss. æque ac editiones Paris. et Basil. At Colb. quartus et Caten. Corderiana δὲ δὲ βέλων.

ἀπὸ τῶν δικωόντων (54)· ῥῦσαι δέ με ἐκεῖ ἐν τῷ
καρῷ τῆς ἐρεύνης, μή ποτε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν
ψυχὴν μου. Καὶ ταῦτα μάθοις ἀν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κυ-
ρίου λέγοντος περὶ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους· Νῦν ὁ
ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἔρχεται, καὶ ἐν ἔμοι
ἔξει οὐδέν· Ἄλλ' ὁ μὲν, μὴ ποιήσας ἁμαρτίαν,
ἔλεγεν ἔχειν οὐδέν· ἀνθρώπων δὲ αὐταρχεις, ἐὰν τολ-
μήσῃ εἰπεῖν, ὅτι ἔρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τού-
του, καὶ ἐν ἔμοι ἔξει ὀλίγα καὶ μικρά. Κίνδυνος δὲ
ταῦτα παθεῖν, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὸν λυτροῦμενον ἡμᾶς,
μηδὲ τὸν σώζοντα. Πρὸς τὰ δύο τὰ προκείμενα δύο
ἐστὶ τὰ ἐπαγόμενα· Σῶσόν με ἐκ τοῦ πλήθους τῶν
δικωόντων με, καὶ ῥῦσαι (55), ἵνα μὴ ποτε ἀρπα-
σθῶ, ὡς μὴ ὄντος λυτρομένου.

3. Κύριε ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν
ἀδικία ἐν χειρὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀντα-
ποδοῦσίν μοι κακὰ, ἀκοπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν
ἐχθρῶν μου κενός. Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρός τὴν
ψυχὴν μου, καὶ καταλάβει. Εὐνῆδες τῆ Γραφῆ τὸ
τῆς ἀνταπόδοσεως ὄνομα οὐκ ἐπὶ τῶν νομιζομένων,
ὡς ὑπάρξαντός τινος ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, μόνον λαμβά-
νειν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν προκαταρχομένων ὡς ἐπὶ
τοῦ, Ἀνταπόδος τῷ δουλω σοῦ. Ἄντι γὰρ τοῦ εἰ-
πεῖν, Ἄδς, εἰρήται, Ἀνταπόδος. Δόσις μὲν οὖν ἔστιν
ἢ καταρχὴ τῆς εὐποίας, ἀπόδοσις δὲ ἡ τοῦ ἴσου ἀν-
τιμέτρησις παρὰ τοῦ εὐ πεπονήτος (56)· ἀνταπόδοσις
δὲ δευτέρα τις ἀρχὴ καὶ περίοδος τῶν καταβαλλομέ-
νων εἰς τινος ἀγαθῶν ἢ κακῶν. Οἶμαι δὲ, ὅταν ἀντι
τῆς αἰτήσεως οἴωται ἀπαίτησιν τίνα ποσοῦμενος ὁ λό-
γος τὴν ἀνταπόδοσιν ἐπιζητῆ, τοιοῦτόν τινα νοῦν παρ-
ιστῆ· ὅτι, Τὸ παρὰ τῆς φύσεως ἀναγκαιῶς ὀφειλόμε-
νον τῆς ἐπιμελείας χρέος τοῖς ἐγγύστοις παρὰ τῶν
γεννησάντων, τοῦτο μοι παράσχου. Χρεωστέεται γὰρ
τέκνους παρὰ πατρός κατὰ τὴν φυσικὴν στοργὴν ἢ
περὶ τοῦ βίου πρόνοια. Ὑφείλοισι γὰρ, φησὶν, οἱ
γονεῖς τοῖς τέκνοις θησαυρίζειν, ἵνα πρὸς τὸ ζῆν εἴ
καὶ τὰς κατὰ τὸν βίον αὐτοῖς ἀφορμὰς παράσχωνται.
Τοιοῦτόν ἐστι πολλάκις ἐπὶ τῆς Γραφῆς ἐν ταῖς προ-
καταρκτικαῖς ἐνεργείαις τὸ ἀπόδομα ἢ τὸ ἀνταπόδομα
παραλαμβάνομενον. Νῦν δὲ ἔοικε θαρβείν ὁ λέγων τῷ
μὴ ἀντιδεδωκέναι τοῖς ἀνταποδοῦσιν κακὰ, μὴ ἀντι-
αποδεδωκέναι τὰ ὅμοια. Εἰ οὖν ἐποίησα τοῦτο, καὶ αἱ
ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδοῦσίν μοι κακὰ, ἀκοπέ-
σοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. Κενός ἀπο-
πίπτει ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ὁ τῆς χάριτος τῆς ἐκ τοῦ
πληρώματος τοῦ Χριστοῦ ἔκπεσον. Καταδιώξαι ἄρα
ὁ ἐχθρός τὴν ψυχὴν μου, καὶ καταλάβει, καὶ κα-
ταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου. Τοῦ μὲν δικαίου
ἢ ψυχῆ, χωριζομένη τῆς πρὸς τὸ σῶμα συμπα-
θείας (57), τὴν ζωὴν ἔχει κεκρυμμένην σὺν τῷ Χρι-
στῷ.

⁵² Joan. xiv, 50. ⁵³ Psal. cxviii, 17. ⁵⁴ II Cor.

(54) Sic quinquæ mss. Reg. unus et Colb. sextus
καταδιωκόντων. Editiones Basil. et Paris. et Catena
Corder. καταδιωκόντων με : sed illud, με, in nullo
ms. reperitur, nisi forte in uno. Mox Reg. tertius
habet εὐρίσκει pro εξει.

(55) Colb. quartus δικωόντων, καὶ ῥῦσαι με.
Ibidem reperitur τὸν in aliquibus mss. ante λυ-
τρομένου. Infra in uno ms. perinde ac in Catena
Corder. pro νομιζομένων legitur ἀντιδιδόμενων
unale.

tura. *Saltem* enim, inquit, *me fac*, hic a *persequen-*
tibus me; libera me vero illic tempore examiniis, *ne*
quando rapiat ut leo animam meam. Et hæc ex ipso
Domino discere potes, circa suæ passionis tempus
dicente : *Nunc princeps hujus mundi venit, et in me*
*non habebit quidquam*⁵⁴. Enimvero qui peccatum mundi
non admiserat, nihil habere dicebat; satis autem fuerit
homini, si audeat dicere : *Venit princeps mundi*
hujus, et in me habebit pauca et parva. At pericu-
lum est ne hæc accidant, nisi adsit qui redimat, et
salvos nos faciat. *Duobus propositis duo subjungun-*
tur. Saltem me fac ex multitudine persequentium me,
et libera me, ne quando rapiar, quasi non sit qui
redimat.

3. *Yeas. 4-6. Domine Deus meus, si feci istud, si*
est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuenti-
bis mihi mala, decidam ergo ad inimicos meis inanis.
Persequatur decem inimicus animam meam, et com-
prehendat. Scriptura non solum recepto more retri-
butionis nomen usurpare solet, cum videlicet bonum
aliquod aut malum præcessit, sed in initio
etiam actionum; ut in hoc loco : *Retribue seruo*
*tuo*⁵⁵. Cum enim dicere debuisset, tribue : dictum
est, *Retribue*. Dare igitur, initium est beneficiendi :
reddere vero, actio ejus qui beneficium accepit, par
pari referentis; retributio autem secundum quod-
dam est principium, ac vicissitudo honorum aut
malorum **100** in quosdam collatorum. Mea quidem
sententia, cum sermo pro petitione nomen adhibet
quasi repetitiois alicujus, et retributionem requirit,
talem quandam *sensum* præfert : *Providente ac*
cursæ debitor, quod natura necessario a parentibus
filii debetur, hoc mihi exhibe. Liberis enim a patre
secundum naturalem amorem debetur rerum ad vi-
tam pertinentium cura. Debent enim, inquit, paren-
tes filiis thesaurizare⁵⁶, ut præter vitam, adhuc
et vivendi subsidia eis subministrent. In primis actio-
nibus sæpe ad hunc modum in Scriptura usurpatur
reditio, seu retributio. Nunc autem propheta in eo
videtur confidere, quod nec reddiderit retribuenti-
bus mala, nec similia reddiderit. Itaque, *Si feci*
istud, et si reddidi retribuendis mihi mala, decidam
ergo ad inimicos meis inanis. Inanis ad inimicos de-
cidit is, qui ex gratis, quæ ex plenitudine Christi
est, excidit. *Persequatur igitur inimicus animam*
meam, et comprehendat et conculet in terra vitam
meam. Justi quidem anima ab affectibus et consor-
tiorum corporis secreta, vitam habet cum Christo abs-
conditam in Deo, ut cum Apostolo dicere queat :
*Vivo autem jam non ego, vivo vero in me Christus*⁵⁷;

xii, 14. ⁵⁶ Gal. ii, 20.

(56) Sic Colbertini quartus et septimus cum Reg.
sexto. Alii quatuor mss. cum editis πεπονήτος.
Paulo post Colb. quartus ἐπιζητῆ. Ibidem in eodem
ms. legitur παρπατάται. Mox duo mss. τέκνω. Mox
ipso in loco Colb. septimus περὶ τῶν βίου.

(57) Hic variant veteres libri inter se. In his legi-
tur συναρτάει : in illis, uti in editis, συμπατάει.
Ibidem editio Paris. ἔχει τὴν : at illa repetitio
articuli non reperitur in mss. In aliquibus mss.
legitur σὺν Χριστῷ

et, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo* 77. Peccatoris autem, et ejus, qui secundum carnem vivit, corporeisque voluptatibus inquinatur, anima, in carnis cupiditatibus tanquam in luto volutatur: quam conculcat magis et magis inimicus conmaculare, et veluti humo ingesta obruere conatur, irruens in jacentem, et suis pedibus illum in terra proterens, hoc est, in ipso corpore conculcans ejus, qui lapsus est, vitam. *Et gloriam meam in pulverem deducat.* Sanctorum enim qui in caelis conversantur, et sibi in thesauris seulpteris bona congerunt, gloria in caelo est; terrenorum vero et secuduam carnem viventium gloria in pulvere demorari dicitur. Qui enim in opibus terrenis gloriatur, et hominum honore brevi tempore duraturum prosequitur, ac rerum corporalium copia confidit, is sibi gloriam conciliat, non in caelum tendentem, sed in pulvere permanentem.

VERS. 7. Exsurge, Domine, in ira tua: exaltare in finibus inimicorum meorum. *Mysterium resurrectionis jam compleri cœpat Propheta, ad peccatorum abolitionem; aut eam in cruce exaltationem, quæ futura erat, postquam ad ultimum terminum esset inimicorum malitia evecta. Aut etiam verbis illis, Exaltare in finibus inimicorum meorum, talis quædam subjecta est notio: nimirum, quantumlibet ascenderit malitia, etiamsi ad immensum pervenerit, seque in infinitum effuderit, ea qua polles virtutis abundantia, potes tu, quemadmodum bonus medicus depascentis morbi terminos præoccupans, sistere morbum grassantem ac serpentem, et ejus continuitatem plagis tuis objurgatoriis excindere.*

4. Et exsurge, Domine Deus meus, in præcepto quod mandasti. *Potest hic sermo et ad resurrectionis mysterium referri: adeo ut Propheta judicem exhortetur, ut exurgat ad ejuſcunq; peccati ultionem, et ad mandata quæ nobis ante præscripsit perficienda. 101 Potest quoque et de statu rerum Prophete, ut tunc erat, accipi, ac si Deum roget, ut ad vindictam præcepti quod mandavit, exurgat. Præceptum autem erat a Deo datum: *Honora patrem tuum et matrem* 78; quod ipsum ejus filius jam fuerat transgressus. Ideo Deum adhortatur, ut non cunctanter et illum ipsum corrigat, et multos refrenet: sed exurgat in ira, et exurgens, primum vindicet mandatum. Non enim, inquit, me ulcisceris, sed præceptum tuum neglectum, quod iſe circumdabit te. Constat enim fore, ut, castigato improbo nno, multi convertantur. Itaque ejus malitiam*

77 Gal. ii, 20. 78 Exod. xx, 12.

(58) Sic Colbertini quartus et septimus. Illa, Ὑψώθητι, etc., desiderantur in editis. Theodotio ἐν θυμῷ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς μου, In furore super inimicus meus. Reg. sextus, tuus ἐχθρῶν σου. Aliquanto post editio Paris. et Reg. sextus ἐχθρῶν σου τοιοῦτον. Vulgatam et alios mss. secuti sumus.

(59) Hic locus tuus in editis, tum in Catena Cor-

A σπῆ ἐν τῷ Θεῷ ὥστε δύνασθαι λέγειν κατὰ τὸν Ἀποστολον, ὅτι Ζῶ δὲ οὐκ ἐστὶ ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χρῆστος· καὶ, Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. Τοῦ δὲ ἁμαρτωλοῦ καὶ κατὰ σάρκα ζώντος καὶ συμπεφυρμένου ταῖς τοῦ σώματος ἰθύναις ἡ ψυχὴ οὐκ ἐμποροῦν τοῖς πάθει τῆς σαρκὸς ἐγκυκλισθαι· ἦν καὶ καταπατῶν ὁ ἐχθρὸς ἐπὶ πλέον ἐκπολιῶν καὶ οὐνοὶ καταχωνῶντες φιλονεικίαι, ἐπιβαθῶν τῷ πεπεωκότι, καὶ τοῖς ἐαυτοῦ πλοῦσι καταπατῶν εἰς γῆν, τοῦτο ἐστίν, εἰς τὸ σῶμα τῆν ζωῆν τοῦ οὐλοσθήσαντος. Καὶ τῆν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνοῦσαι. Τῶν μὲν ἀγίων τὸ πλοῦτεμα ἐχόντων ἐν οὐρανοῖς, καὶ θεσμορῖζόντων ἐκαστοὺς ἐν τοῖς αἰωνίοις θεσμοῦς τὸ ἀγαθὸν, ἡ δόξα ἐστίν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· τῶν δὲ κοῖκῶν καὶ κατὰ σάρκα ζώντων, ἡ δόξα αὐτῶν κατασκηνοῦ εἰς τὸν χοῦν λέγεται. Ὅ γὰρ ἐπὶ τῷ κοῖκῷ πλοῦτῳ δοξαζόμενος, καλὸν τῆν ἀλλοχρόνον τιμῆν τῶν ἀνθρώπων περιπέων, καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς σωματικοῖς πλεονεκτήμασι πτωχῶς, δόξαν ἐαυτῷ ἔχει, οὐκ ἀναμύουσαν εἰς οὐρανὸν, ἀλλ' εἰς τὸν χοῦν ἐναπομένουσαν.

Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν ὀργῇ σου ὑψώθητι (58) ἐν τοῖς πέρασιν τῶν ἐχθρῶν μου. Τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως ἦδη ἐνεργησάτω ἐρχεται ὁ Προφήτης εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν· ἡ τῆν ἐπὶ τοῦ σαραυτοῦ ὕψωσιν, ἦτις γενήσασθαι ἐμελλε μετὰ τὸ εἰς τὸν ἔσχατον ὄρον τῆν κακίαν τῶν ἐχθρῶν ὕψωθῆναι. Ἡ καὶ τὸ, Ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασιν τῶν ἐχθρῶν μου, τοιοῦτόν τινα ὑποβάλλει νοῦν· ὅτι ὅσον ἐν κορυφῷ ἡ κακία, καὶ προέβη ἐπὶ τὸ μέτρον καὶ ἀπερίφριστον χυθεῖσα, τῆ περιουσία τῆς δυνάμεως δύνασαι (59), ὥσπερ ἀγαθὸς ἱατρός προκαταλαβὼν τῆς νομῆς τὰ πέρατα, στήσαι τῆν νόσον νεμομένην καὶ ἔρπουσαν, καὶ διακρίσει αὐτῆς τῆν συνέχειαν ταῖς παιδευτικαῖς σου πληγαῖς.

4. Καὶ ἐξεγέρθητι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἐν προστάγματι ὃ ἐνετέλειω. *Δύναται μὲν καὶ ἐπὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως ὁ λόγος ἀναφέρεσθαι, παρακαλοῦντος τοῦ Προφήτου ἐξεγερθῆναι τὸν κριτὴν εἰς ἐκδίκησιν παντὸς ἁμαρτήματος, καὶ τὰς προδιεταγμένας ἡμῖν ἐντολὰς τελεσθῆναι· δύναται δὲ καὶ ἐπὶ τῆν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων τοῦ Προφήτου λαμβάνεσθαι, παρακαλοῦντος ἐξεγερθῆναι τὸν Θεὸν εἰς ἐκδίκησιν τοῦ προστάγματος οὗ ἐνετέλειω. Πρόσταγμα δὲ ἦν, *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα* (60), παρὰ Θεοῦ δεδομένον, ὅπερ παρέβη ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Διὸ παρακαλεῖ εἰς αὐτοῦ τὸ ἐκείνου ἐπανόρθωσιν καὶ σωφρονισμὸν τῶν πολλῶν μὴ μακροθυμῶν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐγερθῆναι ἐν ὀργῇ, καὶ διαναστάντα ἐκδικῆσαι τῆν ἰδίαν ἐντολήν. Οὐ γὰρ ἐμὲ, φησὶν, ἐκδικῆσαι, ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα τὸ οὐ καταφρονῆσθῆν, ὁ αὐτὸς ἐνετέλειω. Καὶ συναγωγῇ λέων ἀνελπίστευσε. Δῆλον δὲ ὅτι, ἐνὸς ἀδικῶν σωφρονισθέντος, πολλοὶ*

derii male interpungitur. Nam illa, ἐν δυνάμει εἰ δύναται, virgula a se invicem disjunctur: que tamen sine illa virgula inter se conjuncta oportuerat. Collocanda fuerat virgula post verbum χυθεῖσα. Interpunctio mala, quod sit, malam interpretationem peperit.

(60) Colb. quartus μητέρα σου.

ἐπιστρέψουσιν. Τὴν οὖν τοῦτο πονήσαν κλάσασιν, ἵνα πολλὰ συναγωγή καὶ κυκλώσῃ. Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον. Ὑπὲρ τῆς κυκλώσεως συναγωγῆς, ἣν ἐκτίσθη διὰ τῆς κατὰ χάριν συγκαταβάσεως καὶ οικονομίας, ἐπίστρεψον εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης, ἣν εἶλες πρὸ τῶν κόμων γενέσθαι. Κύριος κρινεῖ λαούς. Πολλαχού τῆς Γραφῆς ὁ περὶ τῆς κρίσεως ἐγκατέσπασται λόγος, ὡς ἀναγκαῖοτάτος καὶ συνεκτικώτατος εἰς διδασκαλίαν εὐσεβείας τοῖς εἰς Θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πεπιστευκόσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολυτρόπως ὁ περὶ τῆς κρίσεως ἐγγέγραπται λόγος, δόξαι τινὰ καὶ σύγχυσιν ἔχειν τοῖς μὴ ἀκριβῶς τὰ συμβαινόμενα διαστέλλουσιν. Ὁ πιστεύων γὰρ εἰς Θεὸν οὐ κρινεταί· ὁ δὲ ἀπιστῶν ἤδη κέκριται. Εἰ δὲ ὁ μὴ πιστεύων ὁμοῦς (61) ἐστὶ τῷ ἀσεβεῖ, πῶς εἴρηται τὸ μὴ ἀναστήσεται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει; Καὶ εἰ ὁ πιστευόμενος υἱὸς Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως γεγόνασι, καὶ διὰ τοῦτο ἄξιός ἐστι τοῦ καὶ αὐτοὶ θεοὶ χρηματίζεσθαι, πῶς Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ Θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ; Ἄλλ' ἔοικε τὸ κρινέσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ (62) δοκιμάζεσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς παραλαμβάνεσθαι, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ κατακρίνεσθαι· ἐπὶ μὲν τὸ δοκιμάζεσθαι, ὡς τὸ, *Κρίνον με, Κύριε, δεῖ ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην*· ἐπάγει γὰρ ἐκεῖ· *Δοκίμασον με, Κύριε, καὶ πειρασόν με*· ἐπὶ δὲ τοῦ κατακρίνεσθαι, ὡς (63) τὸ, *Εἰ γὰρ ἐαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα*· εἰ γὰρ ἐαυτοὺς ἐξητάζομεν, φησὶν, οὐκ ἂν κατακρίνοι ὑπεβαλλόμεθα. Πάλιν εἰρητὰ κριθήσεται τὸν Κύριον πρὸς πᾶσαν σάρκα (64)· τοῦτέστιν, ἐν τῷ ἐξετασθῆναι τῶν βεβιωμένων ἐκάστῳ ἐαυτὸν ὑποβάλλει τῇ κρίσει, καὶ τὰ ἐαυτοῦ προστάγματα ἀντιπαρεξάγει τοῖς πεπραγμένοις ὑπὸ τῶν ἡμαρτηκῶν, ἀπολογούμενος μετὰ ἀποδείξεων, ὅτι πάντα τὰ εἰς αὐτὸν ἔρχοντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν κρινόμενων πεποιήκειν, ἵνα πεθόμενοι οἱ ἡμαρτηκότες ὡς ἔνοχοι τοῖς ἡμαρτημασί, ἀποδοχέωμεν τὴν βελανθίαν, ἐκόντες προσῶνται (65) τὸ ἐπιβάλλον αὐτοῖς ἐπιτίμιον.

5. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο σημαντικόν ὑπὸ τῆς κρίσεως φωνῆς, καθά φησιν ὁ Κύριος· *Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεάν ταύτην*. Τοῖς γὰρ ἀποστρεφόμενοι τὴν βελανθίαν διδασκαλίαν, καὶ ἀφιλοκάλους, καὶ παντελῶς ἀπιστραμμένοις τὰ παιδευτικὰ τῆς σοφίας δόγματα, συγκρίσει καὶ ἀντιπαρεθέσει τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν γενεάν ἐπὶ τῇ περὶ τὰ κατὰ σπουδῆ διενεχθέντων, βαρυτέρην φησὶ λαμβάνειν τὴν ἐπὶ τοῖς παρεθείαι κα-

61 Joan. iii, 18. 62 Psal. i, 5. 63 Psal. lxxxi, i, xii, 42.

(61) Colb. quartus et autus pro hominis. Subinde mss. nonnulli dixerunt.

(62) Non conveniunt inter se mss. hic et infra. Alii habent ἐπὶ τὸ. Alii ἐπὶ τῷ. Alii denique cum editis ἐπὶ τοῦ. Ibidem editi κατακρίνεσθαι: sed mss., si unum excipias, κατακρίνειν.

(63) Sic Colb. quartus. Deest ὡς in editis et in aliis mss. Paulo post editio Paris. διεξτάζομεν: sed major pars mss. una cum editione Basil. ἐξετάζομεν.

(64) Monet peritissimus vir Duxerus legi apud Jeremiam xxv, 31, κρινεταί αὐτὸς πρὸς πᾶσαν σάρκα. Hinc concludit hic fortasse melius legi κρι-

A puni, ut multa populorum synagoga te circumdet.

Et propter hanc in altum regredere. Propter circumdantem te synagoga, quam, demittens te per gratiam, et carnem induens, possedisti, regredere in altitudinem gloriae, quam ante mundi ortum habebas. Vers. 9. Dominus iudicabit populos. Multis Scripturae locis de iudicio inspersus est sermo, tanquam qui maxime necessarius sit, servetque maxime in pietatis doctrina eos, qui in Deum per Jesum Christum crediderunt. Quoniam autem diverse de iudicio scriptus est sermo, confusionem quamdam iis videbitur parere, qui minus accurate has distinctiones significaciones. Qui enim credit in me, non iudicatur: qui autem non credit, jam iudicatus est. Quod si is, qui non credit, similis est impio, quomodo dicitur est impius in iudicio non esse resurrectorum? Et si credentes, per fidem facti sunt filii Dei, ac propterea digni sunt qui et ipsi vocentur filii, quomodo Deus stabit in synagoga deorum, in medio autem deos diiudicabit? Verum videtur aliquando iudicare pro probare a Scriptura accipi: aliquando vero pro condemnare. Sumitur quidem pro probare, verbi gratia, *Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum*: ibi enim subjungit: *Proba me, Domine, et tenta me*. Sumitur vero pro condemnare, ut in illo: *Quod si nosmetipsos iudicemus, non utique iudicemur*: si enim, inquit, nos ipsos persecutemur, condemnationi nequaquam subiceremur. Rursus dictum est Dominum cum omni carne iudicium subiturum: id est, in exquirenda ratione eorum quae cuique dum viveret, acta sunt, iudicio se ipse subjicit, et sua precepta opponit factis peccatorum, argumentis ac demonstrationibus excusans se, quod in salutem iudicandorum omnia quae ad se attinebant, fecerit, ut si peccaverunt, ubi persuasum fuerit sibi se peccatis obnoxios esse, convenientem sibi poenam, approbato iudicio divino, baud inviti perferant.

5. Vox autem iudicare habet et aliam quoque significationem, ut cum dicit Dominus: *Regina austri surget in iudicio, et condemnabit generationem istam*. Qui enim divinam avversant doctrinam, et decorum honestatum odio habent, et sapientiae dogmata ad docendum idonea 102 prorsus detestantur, postquam collati fuerint et comparati cum suis aequalibus, qui rerum bonarum studio excelluerint, hos dicit ob ea quae omiserunt poenam graviorem

65 Psal. xxv, 1, 2. 66 I Cor. xi, 31. 67 Matth.

veos. Sed religio nobis fuit textum commutare contra fidem omnium mss. qui constanter habent κρινεσθαι. Fortassis non inepte verbum κρινεσθαι posit hoc loco sumi pro eo quod est, comparare, hac sententia: *Dictum est iterum fore ut Dominus comparetur in iudicio cum omni carne*. Et vero Dominus in iudicio se ipse quodammodo comparabit cum creaturis. Hoc est: precepta sua comparabit enim iis quae in sua quisque vita gesserit.

(65) Sic tres mss. Editi vero προσόντω. Colb. quartus προσόνται. Reg. quartus πρόσοντω. Vox autem deest in editis, sed reperitur in mss. Mox verba illa, ἐν τῇ κρίσει, adiectivus ex Colb. quarto.

esse duros. Arbitror autem omnes, quotquot hoc testatire corpus recedere, pari modo a justo illo iudice non esse iudicandos, quod quæ forinsecus uniuersique nostrum accidunt, utpote longe inter se diuersa, uniuersicuiusque iudicium varium efficiant. Nam earum rerum concursus, quæ in nostra non sunt potestate, sed uos circumdant vel inuitos, aut aggravat peccata nostra, aut efficit leuiora. Ponas enim de stupro ferri iudicium. Sed qui id admittit peccati, pravis erat ab initio institutus moribus: siquidem ex impudicis parentibus uatus fuerat, et in flagitiorum consuetudine educatus, in ebrietatibus, in comensationibus, in obscenis sermonibus. Contra, aliquis alius quem plurima ad optima quæque secunda inuitabant, educatio, magistri, diuiniore sermone ab eo auditi, lectiones salutaris, monita parentum, colloquia ad gravitatem et ad pudicitiam informantia, victus moderatus: is si deinceps in simile peccatum atque alius delapsus est, nonne vitæ peractæ rationem redditurus, potius grauior quam alter iure optimo dabit? Ille enim ob id solum accusabitur, quod salutaribus subsidiis animo inperis recte usus non sit: hic vero præterea, ob id etiam, quod multa ad salutem adiuumenta necesse, propter intemperantiam et temporis brevissimi incuriam se ipse prodidit. Similiter autem et qui ab initio in pietate fuit institutus, omnemque in Dei dogmatia uitauit perversitatem, et qui euitritus est in Dei lege, quæ omne accusat peccatum, et ad contraria provocat, in uon similem habebit idololatris excusationem, atque ille, qui a parentibus exlegibus educatus est, et a gentibus idololatriam ab exordio fuit edoctus. Dominus iudicabit populos. Aliter Iudæum, aliter Scytham. Ille enim in lege acquiescit et in Deo gloriatur, ac probat meliora. Cum enim ex lege sit instructus, ac præter communes notiones propheticæ et legalia scripta ei semper cantentur, eademque ab ipso ediscantur, si quidpiam præter jus admisisse inuenitur, imputata sibi peccata habebuntur longe grauiora. At Scythæ Nomades agrestibus et inhumanis educati moribus, rapinis et contumeliis nutuis assueti, iræ impotentissimi, et in se inuicem facillime iracundia effervescentes, soliti omnem contentionem ferro dirimere, sanguineque prælia finire elociti, si quam humanitatem aut bonitatem sibi inuicem ostenderint, per præclara sua facinora vindictam acerbiorē nobis parant. *Judica me, Domine, secundum iustitiam meam, et secundum innocentiam meam super me.* Hæc uerba superbi aliquid, et quod præcationi Pharisei sese extollentis assimile sit, uidebuntur habere: at tamen candide intuenti, Propheta ab hoc animo procul abesse iudicabitur. *Judica me, Domine, inquit, secundum*

τάκρισιν. Οἱμαι δὲ, ὅτι οὐχ ὁμοίως κριθήσονται πάντες οἱ τὸ γήϊνον τοῦτο σῶμα ἀναλαβόντες παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, διότι τὰ ἐξωθεν συμπίπτοντα ἐκάστη ἡμῶν παρὰ πολὺ διαφέροντα παραλλαγῆναι ποιεῖ τῆν ἐκάστου κρίσιν (66). Ἡ γὰρ βαρῆνοι ἡμῖν τὰ ἀμαρτήματα, ἣ καὶ κουφτεῖς ἢ τῶν οὐκ ἐγ' ἡμῖν, ἀλλ' ἀκουσίως περιτταμένον ἡμᾶς, συνδρομῆ. Ὑποκείμεθα γὰρ πορνεῖαν εἶναι τὸ κρινόμενον. Ἄλλὰ ταῦτην ὁ μὲν τις ἤμαρτα, πορνολογῆσει τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐνθετραμμένος· καὶ γὰρ καὶ ὑπὸ γονέων ἀσελγῶν εἰς τὸν βίον παρήχθη, καὶ συνανετράφη τῇ περὶ τὰ φασίλα συνθηλα, μέθαις καὶ κώμοις καὶ αἰσχροῖς ἐπιτημασιν. Ἄλλος δὲ τις, πολλὰ ἔχων τὰ προκαλούμενα αὐτὸν ἐπὶ τὰ κάλλιστα, ἀνατροφήν, διδασκαλίους, ἀκράσιν λόγων (67) θεσιτέρων, ἀναγνώματα συτήρια, νουθέτην γονέων, ἐπιτήματα πρὸς σεμνότητα καὶ σωφροσύνην τυπούσιντα, διαίταν κατεσταλμένην, εἶτα ὑπενεθελὲς εἰς τὴν ὁμοίαν ἀμαρτίαν τῷ ἑτέρῳ, καὶ διδοῦς λόγον τῶν βεβιωμένων, πῶς οὐχὶ βαρύτερας παρὰ τὴν ἑτέρον ὁ τοιοῦτος δικαίως τιμωρίας ἀξιώθησεται; Ὁ μὲν γὰρ ἐγκλιθήσεται ἐπὶ μόναις ταῖς ἐγκατεπαρμέναις κατὰ τὰς ἐννοίας σωτηρίας ἀφορμαῖς, ὡς οὐ χρησάμενος αὐταῖς ὑγιῶς ὁ δὲ πρὸς τοῦτῳ καὶ ὡς πολλὰς τυχῶν εἰς τὸ σωθῆναι συναγωγείας, καὶ δι' ἀκράσιν καὶ τὴν ἐν βραχυτάτῳ καιρῷ ἀπροσέξιν προδοτικῶς ἐαυτὸν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἐν τρεφόμενος ἀρχῆθεν τῇ εὐσεβείᾳ, καὶ πᾶσαν ἀνατροφήν ἐκχυρῶν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόγμασιν, ἐν τρεφόμενος δὲ καὶ νόμῳ Θεοῦ διαβάλλοντι πᾶσαν ἀμαρτίαν καὶ προκαλούμένῳ ἐπὶ τὰ ἐναντία, οὐχ ὁμοίαν ἔξει εἰδωλολατρείας ἀπολογίαν τῷ ἀπὸ πατέρων ἀνόμων ἀναθετραμμένῳ, καὶ ἐθνῶν ἀρχῆθεν (68) εἰδωλολατρεῖν δεδιδαγμένον. Κύριος κρινεῖ ἡμῶς. Ἄλλος τὸν Ἰουδαῖον, καὶ ἄλλος τὸν Σκύθη. Ὁ μὲν γὰρ ἐπαναπαύεται νόμῳ, καὶ καυχᾶται ἐν Θεῷ, καὶ δοκιμάζει τὰ διαφέροντα. Κατηχούμενος ὃν ἐκ τοῦ νόμου, καὶ πρὸς ταῖς κοιναῖς διὰ ἐννοίας, κατεπαθόμενος, καὶ παιδεύμενος τὰ προφητικὰ καὶ νομικὰ γράμματα, ἐν εὐθετῇ πταίσει παρανόμως, πολλῶν βαρύτερα ἔξει λογιζόμενα τὰ ἀμαρτήματα. Σκῆθαι δὲ Νομάδες, ἀνημέροι καὶ ἀπανθρώποις συντραφέντες ἦθῆσιν, ἀρπαγαῖς καὶ βίαις ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐνεπιδομένοι (69), ἀκρατῶς μὲν ἔχοντες θυμοῦ, καὶ εὐκόλως εἰς τοὺς κατ' ἀλλήλων παρεξουσίους ἐρεθίζόμενοι, πᾶσαν δὲ φιλονεικίαν σιδήρῳ κρίνειν συνειθισμένοι, καὶ ἀίματι τὰς μάχας λυεῖν δεδιδαγμένοι, ἐάν τι πρὸς ἀλλήλους φιλόανθρωπον καὶ χρηστὸν ἐπιβελῶνται, ἡμῖν βαρύτερον διὰ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων τὴν τιμωρίαν παρασκευάζουσι. Κρίνον με, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμοί. Δόξει τι ὁ λόγος ἀλαζονικῶς ἔχειν καὶ παραπλήσιον τῇ εὐχῇ τοῦ ὁσούντος ἐαυτὸν Φαρισαίου ἐγνωμένως δὲ σκοπιῶντι μακρὰν γενήσεται τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὁ προφήτης. Κρίνοι

(66) Reg. tertius habet γινώμην pro κρίσιν. Ibidem in eodem codice legitur ἡμῶν τὰ.

(67) Reg. tertius ἀκράσιν λογίων. Statim codex idem συστράς.

(68) Coll. quartus ἐθνῶν ἐξ ἀρχῆς. Ibidem editio

Paris. δεδιδαγμένον. Editio Basil. cum Regis primo, secundo et quarto δεδιδαγμένον. Subinde mss. omnes κατηχούμενος ὢν. Editio κατηχούμενος ὄν. (69) Editio Paris. ἡθῆσιν. Editio Basil. ἐνηθισμένοι. At mss. tres ἐνεπιδομένοι.

με, Κύριε, φησί, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. Πό-
λύς, φησὶν, ἐστὶν ὁ περὶ τῆς δικαιοσύνης λόγος, καὶ
διεσφικτα τῆς τελείας δικαιοσύνης τὰ πέρατα. Ἔστι
γάρ τι, καὶ ἀγγέλων δικαιοσύνη ὑπερανθεθευκυία τὴν
τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰ τις ὑπὲρ ἀγγέλων δύναμις,
ἀναλογούσαν ἔχει τῷ μεγέθει καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης
ὑπεροχὴν· καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ δικαιοσύνη ἡ ὑπερ-
έχουσα πάντα νοῦν, ἀβήρητος οὕσα καὶ ἀκατάληπτος
πάτη τῆ γεννητῆ (70) φύσει.

6. Ἐμὲ οὖν κρίνον, Κύριε, κατὰ τὴν ἐμὴν δι-
καιοσύνην· τούτοις, τὴν ἐφικτὴν τοῖς ἀνθρώποις,
καὶ δυνατὴν τοῖς ἐν σαρκὶ ζῶσι. Καὶ κατὰ τὴν ἀκα-
κίαν μου ἐπ' ἐμοί. Οὐτὼ γὰρ μάλιστα συνίσταται
ἡ διάθεσις τοῦ λέγοντος πολὺ μακρὰν οὕσα τῆς φα-
ρισαϊκῆς ὑπερφανείας. Ἀκακίαν γὰρ ταυτοῦ ὀνομά-
ζει τὴν ὁλοκλή ἀρεσιτετητα καὶ ἀπειρίαν τῶν χρησί-
μων εἰς γνῶσιν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ταῖς Παροι-
μιας, ὅτι Ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ. Ἐπεὶ οὖν
πολλοὺς ἀφωλόκτως περιπίπτουσαν ἐξ ἀπειρίας οἱ ἄν-
θρωποι, παραιτεῖται τὸν Θεὸν καὶ ἀξίῳ συγγνώμης,
τυχεῖν ἐπὶ τῇ ἀκακίᾳ. Ἐκ δὲ τούτου δῆλον ἐστὶν ὅτι
ταπεινοροσύνην τοῦ λέγοντος παρίστησι μᾶλλον ἢ
ὑπερφανείαν τὰ εἰρημένα. Κρίνον γὰρ με, φησὶ,
κατὰ τὴν ἐμὴν δικαιοσύνην, καὶ κρίνον με κατὰ
τὴν ἀκακίαν τὴν οὖσαν ἐπ' ἐμοί. Τὸ μὲν δικαίωμα
μου τῇ ἀσθενείᾳ παρεξεδάμην τῇ ἀνθρωπότητι, οὕτω
κρίνων με· τὴν δὲ ἀπλότητα τῶν πράξεων μου κατα-
μαθῶν, μὴ ὡς (71) ἐντρέχηί με, μηδὲ ὡς ἐυπερίβλε-
πον εἰς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα, οὕτως ἀμαρτάνων-
τά με καταδικάσῃς. Συντελεσθήτω δὴ ποινὴ τῆς ἀμαρ-
τυαῶν. Ἄντικρυς μαθητῆς ἐστὶ τὸν εὐαγγελιστὴν
προσταγμάτων ὁ ταῦτα εὐχόμενος. Προσεύχεται γὰρ
ὑπὲρ τῶν ἐπιπρασζόντων αὐτὸν, ἀξίῳ πέρας καὶ ὄρω
τὴν ποινήραν τῶν ἀμαρτανόντων περιγραφῆναι.
Ἄσπερ ἂν εἰ τις ὑπὲρ τῶν καμνόντων τὸ σῶμα προσευ-
χόμενος λέγοι· Συντελεσθήτω δὴ ἡ νόσος τῶν καμνόντων.
Ἴνα γὰρ μὴ ἐπὶ πλεόν ἐρπουσα ὡς (72) γάργαρινα νομῆν
λαμβάνῃ ἡ ἀμαρτία, εὐχεταὶ παρὰ Θεοῦ, στήναι καὶ ὀρι-
σθῆναι τὴν ἐπὶ πλεόν χύσιν τῆς ἀμαρτίας, ὁ γὰρ πῶν τοὺς
ἐχθροὺς αὐτοῦ, καὶ καλῶς ποιεῖν τοὺς μισουμένας βουλό-
μενος, καὶ διὰ τοῦτο προσευχόμενος ὑπὲρ τῶν ἐπιπρασ-
ζόντων αὐτῶν. Καὶ κατεθυνηεὶς δίκαιος. Εὐθὺς ὁ δι-
καιος ὀνομάζεται· καὶ εὐθὺς ἡ (73) καρδία ἡ κατωρθω-
μένη. Πι οὖν βουλεται ἐνταῦθα ἡ προσευχὴ τῷ Προφήτῃ;
Εὐχεταὶ γὰρ τὸν ἦδη ἔχοντα τὴν εὐθύτητα κατεθύθησε-
σθαι. Οὐ γὰρ ἂν τις εἴποι εἶναι τὴν εὐθὺτητα σχολίων
οὐδὲ διεστραμμένων οὐδὲ στραγγαλιῶδες. Τάχα δὲ ἀναγ-
καίᾳ ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἡ ἀνησίχ, ἵνα τὸ κατὰ πρόθεσιν
αὐτοῦ εὐθὺς καὶ τὸ ἀδιάστροφον τῆς γνώμης, τοῦτο τῇ
παρὰ τοῦ Θεοῦ χειραγωγία κατεθυθῆ, ὡς μήτε ὑπὸ
ἀσθενείας αὐτὸν ἀπονεύσαι ποτε τοῦ ὁλοκλή κανόνος
τῆς ἀληθείας (74), μήτε ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς ἀλη-

⁷⁰ Prov. xiv, 15.

(70) Variant fere inter se niss. tum, cum vox
γεννητός occurrit. Scribitur enim in aliis codicibus
cum duplici v : in aliis cum unico. Hoc loco editio
Basil. et Regii primus et sextus γεννητῆ. Editio Pa-
ris. γεννητῆ.

(71) Verborum illorum, μὴ ὡς, etc., interpreta-
tionem melius intelliges, si ea invertas, hoc modo :
morum vero meorum simplicitatem doctus, ita pec-

*A justitiam meam. Multiplex est, inquit, de justitia
sermo, ac justitiæ perfectæ fines capti sunt difficilis.
Est enim et angelorum justitia quædam, quæ hu-
manam longe superat : et si qua est virtus angelorum
superior, justitiæ præstantiam magnitudini suæ
congruentem habet. Quin etiam est ipsiusmet Dei
justitia, quæ omnem transcendit intellectum, quæ-
que ineffabilis est, omnique creatæ naturæ incom-
prehensibilis.*

6. *Me igitur judica, Domine, secundum justitiam
meam ; id est, eam, quæ ab hominibus acquiri po-
test, quæque eorum qui in carne vivunt, vires non
superat. Et secundum innocentiam meam super me.*

^B Sic enim maxime loquentis affectus procul a Pha-
risæi arrogantiæ probatur distare. Etenim innocen-
tiam suam nominat, quasi simplicitatem, ac insciti-
am eorum quæ cognitu utilia sunt : sicut in
Proverbiis dicitur : *Innocens credit omni verbo* 70.
Quoniam itaque nos homines in multis incaute ex
imperitia offendimus, Deum rogat, petique ut
veniam propter innocentiam assequatur. Inde au-
tem manifestum est loquentis humilitatem his dictis
magis indicari, quam superbiam. *Judica me enim,
inquit, secundum justitiam meam, et judica me
secundum innocentiam* in me existentem. Itaque
justitiam quidem meam fragilitate humana adme-
tens, sic judica me : morum vero meorum simplici-
tatem doctus, me non ut sagacem, neque ut in

^C mundi negotiis circumspectum, ita peccantem
condemnes. Vers. 10. *Consummetur nunc nequitia
peccatorum.* Hæc qui precatur, procul dubio evan-
gelicorum præceptorum discipulus est. Orat enim
pro persequentibus ipsum, petitque ut sine et termino
quodam peccatorum iniquitas circumscribaratur.
Quemadmodum, si quis pro iis qui ægro sunt
corpore, deprecans, diceret : *Consummetur nunc
ægotantium morbus.* Etenim ne serpens latius
peccatorum, velut gangræna ulterius depascatur, petiit
a Deo, ut sistatur, circumscribaratur amplior
peccati effusio : quippe inimicos suos diligebat,
inque quibus invisus erat, volebat benefacere, et
ideo precabatur pro persequentibus ipsum. *Et di-*

^D *riges justum.* Justus nominatur rectus : Item cor,
virtute ornatum, vocatur rectum. Quid igitur hic sibi
vult Propheta precatio ? O : an enim ut is qui jam
rectus est, dirigatur. Nemo enim dixerit esse in justo quid-
quam obliquum, aut transversum, aut tortuosum. For-
tassis autem necessaria est pro justo precatio, ut
rectum animi ejus propositum, mentis immutabilitas
Dei ductu dirigatur, ne quando præ infirmitate a ver-
itatis quasi canone deflectat, neve cum veritatis ini-
micis perversis dogmatis kedat. *Scrutans corda et*

enitem me contemnes, non ut sagacem, neque, etc.
Mox Colb. septimus ἐπιπρασζόντων αὐτοῦ.

(72) Regii primus et tertius ἐπὶ πλεόν προκί-
πουσα ὡς. Alii mss. ut editi.

(73) Sic mss. cum editioe Basil. Editio Paris.
εὐθὺς ὁ.... εὐθὺς ἡ.

(74) Colb. quartus κανόνος τῆς ἀληθείας.

renes Deus juste. Quandoquidem Scriptura multis in locis cor pro principali animæ parte accipit, renes vero pro concupiscente, hic quoque idipsum significat : nimirum, *Judica me, Deus*, tum ex meis circa pietatem dogmatis, tum ex motibus affectuum meorum : tu namque corda et renes perscrutaris. Scrutatio proprie est inquisitio, tormentis omnibus adjuncta, quam adversus examinandos adhibent judices, ut ii qui in se tegunt postulata, id quod latebat, in medium vi dolorum proferant. Profecto in judicis **104** examine omnis erroris experti tam cogitationes, quam actiones nostræ expediuntur. Nemo igitur verum Judicem præveniat, ante tempus judicis nemo, *Quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* **105**. Itaque dum scrutatur corda et renes Deus, suam ostendit justitiam. Et quidem examinatum est cor Abraham, an Deum ex tota sua anima et ex toto corde diligeret, quando jussus est Isaac pro holocausto offerre : ut compertum esset filium suum ab ipso supra Deum non amari. Examinatus est autem et Jacob, fratris insidiis petitus, ut fraterna ipsius charitas inter tanta Esau peccata nihilo remissior appareret. Itaque horum corda examini fueri subjecta. Quin et renes Josephi expensi fuerunt, quando, lasciva domina amore ejus insaniente, voluptati turpissimæ honestatem pudicitiae prætulit. Ideo autem probatus est, ut communis consensus spectatores judicii Dei faterentur jure ei deferri honorem, quod illius castitas in magnis periculis mirum in modum eluxisset.

ἡγάσθη, ἵνα οἱ θεάται τῆς κρείσσου τοῦ Θεοῦ συνδύναται δικαίως ἀπονεμομένην αὐτῶν τὴν τιμὴν, διὰ τὸ ἐν μεγάλοις δοκιμαστήριος ὑπερλάμψαι αὐτοῦ τὴν αἰμρότητα.

7. VERS. 41. *Auxilium meum a Domino*. Proprie qui oppugnantur, adversus impetus hostiles in bellis auxilium quaerunt. Et hic itaque invisibiles suos inimicos sentiens quispiam, periculumque quod sibi ab inimicis ipsum circumsedentibus impendat, Intuens, dicit : *Auxilium meum non ex divitiis, neque ex ullo corporali subsidio, neque ex potentia, aut meis viribus, neque ex ulla cognatione humana, sed Auxilium meum a Domino*. Quale autem mittat auxilium timentibus se Dominus, alibi a psalmo didicimus dicente : *Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos* **42**. Et alibi : *Angeli qui erunt me* **43**. *Qui salvos facit rectos corde*. Rectus corde is est, cujus animus neque ad excessum, neque ad defectum vergit, sed ad medium virtutis dirigitur. Qui enim a fortitudine ad minora deflectit, timiditate pervertitur ; qui vero ad majora progreditur, delabitur in audaciam. Quamobrem hujusmodi homines qui a medio aberrant vel excessu, vel defectu, obliquos et obtortos Scriptura nominat **44**. Quemadmodum enim linea obli-

θείας τοῖς ἐνδυστρέφοις δόγμασι παραβλασθῆναι. Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεὸς δίκαιως. Ἐπειδὴ καρδία ἡ Γραφή πολλοῦ ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ παραλαμβάνει, νεφροὺς δὲ πολλοῦ ἐπὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ τῆς ψυχῆς, καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ σημαίνει· ὅτι, Ὁ Θεός, κρινόν με ἐπὶ τοῖς δόγμασιν οἷς ἔχω περὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ ἐπὶ τοῖς κινήμασι τοῖς παθητικοῖς· σὺ γὰρ εἶ ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς. Ἐτασμός κυρίως ἐστὶν ἡ μετὰ πασῶν βαρῶνων προσαγομένη ἔρευνα παρὰ τῶν κριτῶν τοῖς ἐξεταζομένοις, ἵνα οἱ κρύπτοντες παρ' αὐτοῖς τὰ ἐπιζητούμενα τῇ ἀνάγκῃ τῶν πόνων εἰς τὸ ἐμφανεῖς καταστήσωσι τὸ λαθάνον. Ἐν γὰρ τοῖς ἀπαρογίστοις ἐξετασμοῖς τῶν κριτῶν ἐτάζονται μὲν ἡμῶν οἱ λογισμοί, ἐτάζονται δὲ καὶ αἱ πράξεις. Μηδέ τις οὖν προλαμβάνεται (75) τὸν ἀληθινὸν κριτῆν, μηδὲ πρὸ καιροῦ τις κρινέτω, Ἐως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Ἐν οὖν τῷ ἐτάζειν καρδίας καὶ νεφροῦς ὁ Θεὸς τὸ αὐτοῦ δίκαιον ἀναφαίνει. Ἡγάσθη μὲν οὖν ἡ καρδία τοῦ Ἀβραάμ, εἰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ὅτε ἐκαλείσθη ὀλοκαύτωμα ἀνευγχεῖν τὸν Ἰσαάκ, ἵνα φανῇ, ὅτι οὐκ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν ὑπὲρ τὸν Θεόν· ἡγάσθη δὲ καὶ ἡ ἀπόδοσις ἐπιβουλεύμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ, ἵνα λάμψῃ ἐν τοσοῦτοις ἀμαρτήμασι τοῦ Ἰσαὰκ μὴ ἀμβλυνομένη αὐτοῦ ἡ φιλαδελφία. Τούτων μὲν οὖν αἱ καρδία ἡγάσθησαν· νεφροὶ δὲ ἡγάσθησαν τὸ ἴωσθρ, ὅτε, ἐπιμεινίσσης αὐτῶ τῆς ἀκολάστου δεσποίνης, τὸ σεμνὸν τῆς σωφροσύνης τῆς

ἀσχημονος ἡδονῆς προετίμησεν. Εἰς τοῦτο δὲ (76) ἀσχημονοῦντα δικαίως ἀπονεμομένην αὐτῶν τὴν τιμὴν, διὰ τὸ ἐν μεγάλοις δοκιμαστήριος ὑπερλάμψαι αὐτοῦ τὴν αἰμρότητα.

7. Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κυρίως ἐν πόλεμοις κατὰ τὰς ἐφόδους τὸν ἐναντίον τὰς βοηθείας ἐπιζητοῦσιν οἱ πολέμουμένοι. Καὶ ἐνταῦθα τοῦνον ὁ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐπισταθάνομος, καὶ τὸν ἐρεστώτα αὐτῶ κίνδυνον παρὰ τῶν περιτραποπεδευομένων αὐτὸν πολεμίων ὄρων, ἐρεῖ· Ἡ βοήθειά μου οὐκ ἐκ πλοῦτου, οὐδὲ ἐκ σωματικῶν ἀφορμῶν, οὐδὲ ἐκ δυνάμεως καὶ ἰσχύος ἐμῆς, οὐδὲ ἐκ συγγενείας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' Ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ποταπὴ δὲ συμμαχία ἀποστήλλει τοὺς φοβουμένους αὐτὸν ὁ Κύριος, ἀλλὰ οὐ μαμθηκαίμων τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος· *Παραμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς· καὶ ἀλλάξου· Ὁ ἄγγελος ὁ ῥυθιμένος τοῦ σώζοντος τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ*. Εὐθύς ἐστι (77) τῇ καρδίᾳ ὁ τὸν λογισμὸν μὴ ἔχων ῥέποντα πρὸς ὑπερβολὴν μηδὲ ἑλλείψαν, ἀλλ' ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ μέσον τῆς ἀρετῆς. Ὁ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ἐπὶ τὸ δακτον παρεκκλίνας κατὰ θειλαν διαστρέφεται· ὁ δὲ ἐπὶ πλεόν ὑπερβαθεὶς ἐπὶ τὴν θρασύτητα ἀποκλίνει. Διόπερ τοσούτοις σχολιοῦς ἡ Γραφή ὀνομά-

44 I Cor. iv, 5. **45** Psal. xxxiii, 8. **46** Gen. xlviii, 16. **47** Levit. xxvi, 21.

(75) Colb. quartus προλαμβάνεται.

(76) Reg. tertius εἰς τοσοῦτον δέ. Aliquanto post Colb. quartus βοηθείας ζητοῦσιν. Mox idem us.

ἐπισταθάνομος. Infra Reg. tertius τῶν στρατοπεδευομένων.

(77) Reg. tertius et Colb. quartus εὐθεῖς ἐστι.

ζει, τοὺς τοὺς ὑπερβολὰς καὶ ἑλλείψεις τοῦ μέσου διαμαρτάνοντας. Ὡσπερ γὰρ σχολιὰ γραμμὴ γίνεται, ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ κυρτὸν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ κοίλον τῆς εὐθείας διακλασθεῖσθαι· οὕτω καὶ σχολιὰ καρδία, ὅν μὲν ὑψομένη δι' ἀλαζονείαν, ὅν δὲ ταπεινούμενη διὰ λύπας καὶ συστολάς. Διόπερ φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, ὅτι *Διειστραμμένον* (78) οὐ κατευθυνθήσεται. Ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν (79). Τοῦτο οἰκεν ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ποτε (80) παραχθισμένους ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ὁ Προφήτης διαλέγεσθαι, οἰονεὶ καταστῆσαι τῶν ἀνθρώπων τὴν ταραχὴν, μήποτε ἀποτίσσωσι (81) τῇ περὶ τῶν ὄλων προνοίᾳ, ὁρῶντες ἀνεκδίκιστον πατέρα ἐπὶ υἱοῦ ἑπαναστάσει, καὶ τὴν πονηρίαν τοῦ Ἀθεοσάλωμ εὐδοουμένην ἐν ὄρι προέθετο. Διορθώμενος οὖν αὐτῶν τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀνόητον, διαμαρτύρητο αὐτοῖς· Ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Οὐκ ἀφάρτως τι γίνεται τῶν γινόμενων, ἀλλὰ τοὺς ἐκάστου μέτρος ἀντιμετρεῖ ὁ θεός, οἷς προλαβὼν ἀπέμετρησε τὰς κατὰ τὸν βίον πράξεις. Ἐπεὶ οὖν πειραχτὰ μοι τις ἁμαρτία, κατὰ τὴν ἀξίαν τὴν ἱμεζυτοῦ ἀντιλαμβάνω. Μὴ τοίνυν λαλεῖτε κατὰ τὸ θεοῦ δίκαιον· ὁ γὰρ θεός κριτὴς δίκαιος (82). Μὴδὲ οὕτω ταπεινῶς διανοεῖσθε περὶ θεοῦ, ὥστε οθεῖσαι αὐτὸν ἀνοεῖν πρὸς τὴν ἐκδίκησιν· καὶ γὰρ καὶ ἰσχυρὸς ἐστὶ. Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ μὴ ταχεῖαν ἐπάγεσθαι τοῖς ἁμαρτάνουσιν τὴν τιμωρίαν; Διότι μακρόθυμὸς ἐστὶ, μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἐάν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν βομφαλίαν αὐτοῦ στυλῶσθε. Ἀπειλητικὸς ὁ λόγος, εἰς ἐπιστροφήν ἐνάγων τοὺς βραδεῖς εἰς μετάνοιαν. Οὐκ εὐθὺς ἀπειλεῖ τὰ τραύματα καὶ τὰς πληγὰς καὶ τοὺς θανάτους, ἀλλὰ στυλῶσιν ὄπλων, καὶ οἰονεὶ παρασκευῆν τινα πρὸς τὴν ἀμυναν. Ὡσπερ γὰρ οἱ διασπύχοντες τὰ ὄπλα τὴν ἐπὶ τὸν πόλεμον ὀρμηὴν διὰ τοῦτου παραδουλοῦσιν, οὕτω καὶ θεοῦ τὴν ἐπὶ τὸ (83) τιμωρεῖσθαι κίνησιν ἐμψῆσαι βουλόμενος ὁ λόγος, στυλῶσιν ἐψησεν αὐτοῦ τὴν βομφαλίαν. Τὸ φέξον αὐτοῦ ἐνέτεινε, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν

78 Eccl. 1, 15. 79 Psal. LXXIV, 6.

(78) *Διειστραμμένον*, etc. Respexit Basilus ad sensum Ecclesiastæ, non ejus verba retulit. Hæc autem sunt 1, 15: *Διειστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπισκορηθῆναι, Perversum non poterit adornari.*

(79) Chrysostomus, ὁ δὲ Ἐβραῖος, κατὰ πᾶσαν ζωὴν. Sed aliter legitimus in *Hexaplis*: Ἐβραῖος ζωὴν; melius, ζωὴν. Addit Chrysostomus: ἄλλος, ἀπυλοῦμενος. Alium autem illum interpretem Aquilam esse, ex iisdem *Hexaplis* discimus. Montfauconius noster laudat Agellium, qui ita in hunc locum edidit: *ε Deus judex justus, fortis et patiens: nunquid irascitur per singulos dies?* Obscurus est hic versus, et obscuritatem fecit, nisi fallor, diversarum interpretationum, sicut in editione LXX solet accidere, congestio. Nam verbum, *fortis*, non est LXX, nusquam enim in Psalms sic solent reddere Hebræum nomen etc.; sed ex Aquila interpretatione sumptum, qui solet *ισχυρὸν fortem* interpretari. Præterea alterum nomen quod sequitur, *et patiens*, ex altera interpretatione manavit, comprehendens duo Hebræa verba *et ætem*, non irascens,

A qua fit, cum ejus recitudo modo in convexum, modo in concavum diffingitur: sic etiam obliquum cor est, quod nunc per jactantiam arrogantiamque effertur, nunc autem per molestias et animi demissionem dejicitur. Ideo Ecclesiastas ait: *Perversum non dirigetur* 78. Vers. 12. *Deus judex justus, et fortis, et longanimis, et non iram adducens per singulos dies.* Hos qui aliquando ob rerum eventus turbandi erant vehementius adoriens Propheta, hoc dicere videtur, veluti sedans hominum perturbationem, ne quando providentiæ universa moderanti diffident, cum viderint patrem, filio in eum insurgente, inultum relinquere, et nequitiam 105 Absalonis in illa quæ proposuerat feliciter procedere. Itaque stolidas eorum cogitationes corrigens, id eis testimonii

B dedit: *Deus judex justus et fortis, et longanimis, et non iram adducens per singulos dies.* Nihil temere fit eorum quæ geruntur: sed cuilibet Deus ea mensura rependit, quæ prior in hac vita actiones suas fuerit dimensus. Quoniam igitur peccatum ego admisit, pro meo merito vicem recipio. *Nolite ergo loqui adversus Deum iniquitatem* 71: Deus enim est judex justus. Neque ita abjecte de Deo cogitaveritis, ipsum ad ultionem sumendam invalidum esse ut arbitremini: nam est et fortis. Quid igitur causæ est, quod non statim pœnam infligat peccantibus? Quoniam longanimis est, *non iram adducens per singulos dies.* Vers. 13. *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit.* Minax est ille sermo, ad conversionem inducens tardos ad penitentiam. Non statim minatur vulnera, plagas, mortes: sed armorum vibrationem velut apparatus quemdam ad ultionem. Quemadmodum enim qui tergunt arma, sum ad bellum impetum per hoc significant: sic et Scriptura ubi Dei ad ultionem motum vult ostendere, ab ipso vibrari gladium dixit: *Arcum suum tetendit, et paravit illum*, (Vers. 14) *et in eo paravit eam mortem.* Non nervus quispiam est qui arcum tendat Dei, sed puniendi potentia, quæ aliquando intensa est, aliquando vero remissa. Peccant igitur Scriptura minatur futura supplicia sibi præparata

C quod .sem est ac patiens, qui Græce dicitur μακρόθυμος. Tertia quoque interpretatio adjecta est: *Nunquid irascitur per singulos dies?* quod, sive LXX, sive alius quispiam interpretatus sit, non quasi per interrogationem intellexit, sed per negationem, sic: *et non irascitur per singulos dies*, et sine interrogatione intelligere videntur Basilus, Theodorus Antiochenus, Theodoretus, et de nostris Augustinus, & etc.

(80) Colb. quartus πρὸς τοὺς ποτε. Editi et reliqui omnes mss. πρὸς τοὺς ἑτά.

(81) Colb. quartus ἀποτίσσωμεν. Mox editi cum Colb. septimo προσέθετο. Alii sex mss. προσέθετο. Aliquanto post editi cum majori parte mss. τοῖς ἐκάστου μέτροις. Duo mss. τοῖς ἐκάστου μέτροις.

(82) Illa, καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, addita sunt in Colbertinis quarto et septimo post vocem δίκαιος.

(83) Mss. non pauci ἐπὶ τῷ. Verba illa, καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ ἠτοίμασε σκέυη θανάτου, addidit ex Colbertinis quarto et septimo.

esse, si in peccato permanserit. Parata sunt enim in arcu vasa mortis. Vasa autem mortis, virtutes sumi, quæ Dei inimicos exterminant. Sagittas suas ardentibus efficit. Ut enim ignis ob materiam ustuloui idoneam a Creatore conditus est; non enim propter adamantem qui ab igne non absumitur, sed propter ligna flammæ suscipiendæ apta, creatus est: ita et sagittæ Dei ob eas animas, quæ facile ignem concipiunt, multumque collegerunt ejus substantiæ, quæ terrena est, et ad interitum idonea, ab ipso effectæ sunt. Qui igitur ignitas diaboli sagittas prius recipiunt, ac intra se retinent, ii Dei excipiunt sagittas. Idcirco ait: *Sagittas suas jam ardentibus efficit.* Advrunt autem animam amores ad carnem spectantes, opum cupiditas, ira astutantes, et ea quæ animum urit absumitque tristitia, et alieni a Deo timores. Qui autem est ab inimici sagittis illæsus, Deique indutus est armaturam, a lætiferis sagittis intactus permanet.

ἐπιθυμία χρημάτων, καὶ διάποροι ὄργαι, καὶ λύπαι ἄλλοτριαι τοῦ Θεοῦ. Ὁ μέντοι ἄκρωτος ὑπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν θανατηφόρων βελῶν ἀπειρατος διαμένει.

8. Vers. 15. *Ecce parturit iniquitatem, concepit dolorem, et peperit iniquitatem.* Et quidem, quod ad ordinem pertinet, confusa videntur esse hæc verba. Nam primum concipiunt prægnantes, deinde parturiunt, postremo pariunt. Hic vero primum puerperii dolores fiunt, deinde conceptio, postremum partus. At hæc cordis conceptionem significantissime explicant. Irrationales enim incontinentium impetus, insanæque ac furentes **106** libidines, dicuntur puerperii dolores, eo quod cum velocitate et dolore in anima innascantur. Qui autem ob talem impetum pravus succubuit cogitationibus, is dolorem concepit: et qui cordis malitiam per iniquas actiones incendit, is peperit iniquitatem. Videtur autem hæc dicere, quod eum pudeat esse iniqui filii patrem. Non meus, inquit, filius est, sed ejus patris factus est filius, cui se in adoptionem per peccatum mancipavit. Nam secundum Joannem: *Qui facit peccatum, ex diabolo natus est* ⁷⁸. Ecce igitur eum parturit diabolus per iniquitatem, et concepit ipsum: hoc est, in penitissimis sui ipsius recessibus detentum sub viscera proprii affectus pertraxit, ac eo gravidum, tum demum peperit, cum in apertum illius protulit iniquitatem: siquidem ejus in patrem rebellio denuntiata omnibus est per præconem. Vers. 16. *Lacum aperuit, et effudit eum.* Nomen lacus in divinis Scripturis nun admodum in bonam partem invenimus acceptum; sicut neque

⁷⁸ I Joan. 11, 8.

(84) Colb. septimus habet πονηροῦ pro διαβόλου. Πῶν, ἐξεργάσατο, deest in editis: sed additum est ex tribus mss. Ibidem legitur in editis et in nonnullis mss. ἐπιθυμία: sed legitur in majori parte mss. ἐπιθυμία. Paulo post mss. plerique omnes οἱ ἀλλότριαι. Deest articulus in excusis.

(85) Editio Basil. et sex mss. sic habent: ἐπειδὴ πρῶτον αἰκίσουσι συλλαμβάνουσι, τελευταίον δὲ ὀδύρων, εἶτα τίκουσιν. Editio Paris. et Reg. tertius ut in textu. Infra edii et Regii primus et sextus μὴ

αὐτῶ ἠτοίμασε σκευὴ θανάτου. Οὐ νευρα τίς ἐστιν ἡ διατείνουσα τὸ τόξον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κολαστικὴ δύναμις, ποτὲ μὲν ἐντεινομένη, ποτὲ δὲ ἀνιεμένη. Τῶ οὖν ἀμαρτάνουσι ἀπειλεῖ ὁ λόγος, ὅτι ἔτοιμα αὐτῶ ἐστι τὰ μέλλοντα εἰς κόλασιν ἀποπέμπεσθαι, ἔαν ἐπιμένη τῇ ἁμαρτίᾳ. Ἠτοίμασαι γὰρ ἐν τῷ τόξῳ σκευὴ θανάτου. Σκευὴ δὲ θανάτου δυνάμεις εἰσὶν ἀφανιστικαὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ. Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καινομένοις ἐξεργάσατο. Ὅσπερ ἐν τῷ τῆ καομένη ἰσθμῷ παρὰ τοῦ κτίσαντος ἐξεργάσθη· οὐ γὰρ διὰ τὸν ἀδάμαντα ἐκτίσθη τὸν μὴ τρέχοντα ὑπὸ τοῦ πυρός, ἀλλὰ διὰ τὰ ξύλα τὰ κατακαίμενα· ὅτι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ βέλη ταῖς εὐκαταπρόσθετος ψυχαῖς, ὧν πολὺ τὸ ὕλην καὶ τὸ πρὸς ἀφανισμὸν ἐπιπέθειον συλλεκταί, παρ' αὐτοῦ κατεργάσθη. Οἱ οὖν προλαβόντες καὶ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὰ πεποιημένα βέλη τοῦ διαβόλου (84), οὕτω δέχονται τὰ βέλη τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο φησὶ· Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς ἤδη καινομένοις ἐξεργάσατο. Καίουσιν δὲ ψυχὴν ἔρωτες σαρκικοί, καὶ φλέγουσαι καὶ ἐκτρίκουσαι τὴν ψυχὴν, καὶ φθοῖ οἱ ἐχθροῦ βελῶν, καὶ ἐνδεδυμένος τὴν πανοπλίαν τοῦ

8. Ἰδοὺ ὠδύνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκε ἀνομίαν. Ἄς μὲν πρὸς τὴν εὐχὴν δοκεῖ συγκεχυμένως ἡ λέξις ἔχειν· ἐπειδὴ πρῶτον αἰκίσουσι· συλλαμβάνουσι, εἶτα ὠδύνουσι, τελευταίον δὲ τίκουσιν (85)· ἐνταῦθα δὲ πρῶτον ἡ ὄδιν, εἶτα ἡ σύλληψις, εἶτα ὁ τοκετός· πρὸς δὲ τὴν τῆς καρδίας σύλληψιν ἐμφαντικώτατα ἔχει. Αἱ γὰρ ἀλογαὶ τῶν ἀκολάστον ὄρμαι καὶ αἱ μυκαὶ καὶ παροιστρῶσαι ἐπιθυμίαι ὠδίνες ἐλέγησαν, διὰ τὸ μετὰ δέσυτης καὶ πόνου ἐγγινοσθαι τῇ ψυχῇ. Κατὰ δὲ τὴν τοιαύτην ὄρμην, ὁ περικρατὴς τῶν πονηρῶν μὴ γενόμενος βουλευμάτων συνέλαβε πόνον· καὶ ὁ τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ κακίαν διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων ἑκαύσας (86) ἔτεκε τὴν ἀνομίαν. Ἔοικε δὲ ταῦτα λέγειν ἀσχυρόμενος ἐπὶ τῷ πατρὶ εἶναι παῖδος παρανόμου. Οὐκ ἔμψ, φησὶν, ὁ παῖς, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς γέγονεν υἱός, ὃς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἑαυτὸν εἰσποίησεν. Ἰδίαι κατὰ τὸν Ἰωάννην, Ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται. Ἰδοὺ οὖν ὠδύνησεν αὐτὸν διὰ τῆς ἀδικίας, καὶ συνέλαβεν αὐτὸν, ὁνοεῖ ἐν τοῖς καινομένοις ἑαυτοῦ ὑπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ἰδίας διαβόλου ἡγάγε καὶ ἐκυοφόρησεν αὐτὸν ὁ διάβολος· εἶτα ἀπεγέννησεν αὐτὸν, ἐκπαρὴ τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καταστήσας, ἰδίαι πᾶσι προκηρύχθη ἡ κατὰ τοῦ πατρὸς ἐπανάστασις. Ἀδάκρυ ὕδρευε, καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν. Οὐ πάνυ ἐπὶ καλοῦ εὐρίσκομεν τὸ ἄνομα τοῦ λάκκου τεταγμένον ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ὡς οὐδὲ τὸ φρέαρ ὕδατος ἐπὶ χεῖρον. Ἀδάκρυ μὲν γὰρ ἐστὶν

γενόμενος. Particula μὴ deest in aliis quatuor mss. (86) Sic codices septem. Editio Parisiensis ἑκαύσας. Censet vir linguæ Græcæ scientissimus Combefisius ἑκαύσας hic legendum esse. Sed ejus conjecturam non sequimur, non quod displiceat, imo placet maxime, sed quod nullius mss. auctoritate innitatur. Aliquanto post editio Paris. υἱός ἐπέκειν φ: sed mss. omnes υἱός ὃς, bene. Subinde Reg. primus et Colb. septimus διαβόλου γεγέννηται

εις ὃν ἐβλήθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἰωσήφ. Καὶ ὅτε πατάσεται (87) Ἄπὸ πρωτοτόκου Φαραώ ἕως πρωτοτόκου τῆς αἰχμαλωτίδος τῆς ἐν τῷ λάκκῳ. Καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς Προσελογίσθη μετὰ τῶν καταδαινόντων εἰς λάκκον. Καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ φησὶν· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγήν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἐαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δυνησονται ἕδωρ (88) συντερεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ λάκκος λεόντων ἀναγέγραπται, εἰς ὃν βίπτεται Δανιήλ. Φρέαρ δὲ ἕρυσσαι Ἀβραάμ· καὶ οἱ παῖδες τοῦ Ἰσαάκ· καὶ ἐπὶ φρέαρ ἐξελθὼν ἀνεκρύετο Μωϋσῆς. Καὶ ἐντολὴν λαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ Σολομῶντος πίνειν ὕδατα ἀπὸ ἡμετέρων ἀγγέλων καὶ ἀπὸ ἡμετέρων φρεάτων πηγῆς. Καὶ ὁ Σωτὴρ παρὰ τῷ φρέατι τῆ Σαμαρειτίδι περὶ θεῶν μυστηρίων διαλέγεται. Τῆν δὲ αἰτίαν τοῦ ἐπὶ χειρῶν μὴν τοὺς λάκκους τετάρθαι, ἐπὶ κρείττωνον δὲ τὰ φρέατα, νομιζομεν ταύτην ἰσχυρῆν· ἐπίκρητον τὸ ἕδωρ ἐν τοῖς λάκκοις, πίπτει ἐξ οὐρανοῦ· ἐν δὲ τοῖς φρέασι φλέβες ὕδατος κρυπταί, πρὶν ὀρυχθῆναι τοὺς τόπους, φανεροῦνται, περιαιρεθῆναι τῶν ἐπικλυπτότων χωμάτων, καὶ οἰασθήσεται οὐσίας ἐπικειμένης, ἥτις πᾶσα ἐστὶ γῆ. Καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς τούτων ἐστὶν οὐρανὸς ὄρυγμα, ἐν αἷς καταπίπτει τὰ κρείττονα μεταβάλλοντα καὶ παραχαρτόμενα, ὅτε τις τὰς περὶ τῶν καλῶν ἐννοίας πεσοῦσας εἰς αὐτὸν τρέπει, ἐπὶ τὸ κακώτερον αὐτὰς διασπέρφει, καὶ ἐπὶ τὰ ἐναντία τῆ ἀληθείας, οὐδὲν οἰκτιρόν βεβουλεσμένος ἔχειν καλόν. Καὶ πάλιν φρέατα, ὅτε, περιαιρεθῆναι (89) τῶν ἐπικλυπτότων χειρῶν, ἀναλαμβάνει φῶς· καὶ πηγὴ ὕδατος ἐν λόγῳ καὶ ὄψμασι ποτίμου. Διὰ τοῦτο ἕκαστος ἐαυτῷ φρέαρ κατασκευάσαι ἀναγκαῖον, ἵνα τερψῆσθαι τὴν προεξημένην ἐντολὴν τὴν λέγουσαν· Πίνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγέλων, καὶ ἀπὸ σῶν φρεάτων πηγῆς. Οὗτω γὰρ χερματισομεν τέκνα τῶν ὀρυξάντων τὰ φρέατα, Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ. Λάκκον δὲ οὐ ποιητέον, ἵνα μὴ ἐμπόσωμεν (90) εἰς τὸ ἔργημα, κατὰ τὸ ἐνθάδε εἰρημένον, μηδὲ ἀκούσωμεν τὰ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ ἐπὶ ὀνειδισμῷ τῶν ἁμαρτανόντων ἀναγεγραμμένα, τοῦ Θεοῦ λέγοντος περὶ αὐτῶν ἃ καὶ πρὸ βραχέως παρεθέμεθα· Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγήν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὤρυξαν ἐαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δυνησονται ἕδωρ αὐτοῖς συντερεῖν.

A puteus aque in malam. Lacus enim est, in quem a snis fratribus conjectus est Joseph. Et cum cædes facta est A primogenito Pharaonis, usque ad primogenitum captivæ quæ in lacu⁷⁸. Et in Psalmis : Estimatus sum cum descendentibus in lacum⁷⁹. Et in Jeremia : Me fontem aquæ vive, inquit, dereliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, qui non poterunt continere aquam⁸⁰. Atque etiam in Daniele lacus leonum descriptus est, in quem dejecit Daniel ipse. Puteum autem effudit Abraham : item pueri Isaac : et ad puteum progressus requiescebat Moses. Et jubenur a Salomone aquam bibere ex nostris vasis, et ex puteorum nostrorum fonte⁸¹. Quin etiam Salvator ipse juxta puteum cum Samaritana de divinis mysteriis disserit. Causam vero cur lacus B in pejus, putei vero in melius usurperunt, hanc esse existimamus ; quod aqua in lacubus sit adventitia, quippe quæ e celo cadat : in puteis vero aquarum venæ, antequam loca effodiantur, aggesta humo obruta, jam se prodant, si modo aggeres esse tegeant, aut alia quævis incumbens substantia, quæ ipsamet tota terra est, submoveantur. Et vero veluti fossa est in animabus, in quas cadunt optima, quæ mutantur et adulterantur, tum, cum quipiam honesti rectique cogitationes sibi illapsas pellit, eas ad pejora, et ad ea quæ veritati adversantur, distorquens : quippe nullum bonum familiare ac proprium habere statuit. Contra, putei sunt in anima, cum lux, vitibus quæ intuebant ablatis, affulget, et fons aquæ quæ per sermonem et dogmata potui dari potest. Quapropter est unicuique necesse, sibi puteum præparare, ut mandatum memoratum servet, quæ dicitur : *Bibe aquas de tuis rasis, et de puteorum tuorum fonte*⁸². Sic enim prius appellabimur filii puteos effodientium, Abraham, et Isaac, et Jacob. Lacus autem faciendus non est, ne in fossam incidamus ita, ut hic dicitur, neve audiamus ea quæ in Jeremia in peccatorum probrum et dedecus scripta sunt, Deo de ipsis dicente quod paulo ante retulimus : *Me fontem aquæ vive dereliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, qui non poterunt ipsis con-* D *tinere aquam.*

ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΔ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Κύριε, τίς παροικῆσει ἐν τῷ σκηνοτάμει σου, ἢ τίς κατασκηνώσει ἐν ἔρει ἁγίῳ σου ;

1. Τὸν τειλεῖον ἡμῶν ὁ λόγος ὑπογράψαι βουλόμεθα. Exod. xii, 29. ⁷⁸ Psal. lxxvii, 5. ⁷⁹ Jerem. ii, 43. ⁸⁰ Prov. v, 15. ⁸¹ ibid.

(87) Καὶ ὅτε πατάσεται. Hoc loco ellipsis est. Supple vocem Αἰγυπτῶς, et cum præcuietur *Aegyptius a primogenito Pharaonis*.

(88) Colbertini quartus et septimus αὐτοῖς ὕδωρ. Sed vox αὐτοῖς non in LXX solum, sed etiam in editis et in aliis mss. desinet. Paulo post Colb. quartus ἔρρηπται. Subinde idem codex ὀρόσσωσιν.

(9) De hac homilia, quæ hucusque tanquam supposita in Appendice legebatur, habet Aug. Mar. Bandinius jod eod. VIII, plut. IV, l. i, p. 332 : « Ex uostris codicis antiquitate, sæculo xi conscripti, qui forte alicui Græcorum monasterio pro eorum temporum liturgia inserviebat, argui possent homiliam hanc ante illud tempus etiam S. Basilio adjuccatam fuisse, eique propterea locum assignandum ante sequentem, cujus titulus ac prima verba etiam in eundem psalmum homiliam supponunt. » Eort.

IN PSALMUM XIV (α).

Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo, aut quis requiescet (91) in monte sancto tuo ?

1. Scriptura, dum virum perfectum nobis describit.

(89) Mss. quinque καλόν καὶ ἔτερα, ὅτε, περιαιρεθῆναι. At lectionem Colb. quarti prætulimus, et editorum. Infra mss. τὰ φρέατα. Deest articulus in editis.

(90) Mss. duo καταπόσωμεν. Alii tres πίσωμεν. Nec ita multo post mss. aliquot ὁ καὶ πρὸ.

(91) Vulgata habitabit. Augustinus peregrinabit-

here vult, eum videlicet, qui adepturus sit beatitudinem, ordine quodam ac via in iis, quæ circa ipsum considerantur, usa, ab iis quæ magis obvia sunt et prima, initium duxit. *Vras. 1. Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo?* Peregrinatio est commoratio temporaria, quæ vitam non stabilem, sed transitoriam ob speram ad meliora emigrandi indicat. Est autem vii sancti, hanc quidem vitam transire, ad alteram vero festinare. Ideo et David de se ipso ait: *Incola ego sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei*⁷⁹. Incola enim fuit Abraham, qui ne passum quidem pedis terræ propriæ possedit; sed ubi opus ei sepulcro fuit, id argento mercatus fuisse perhibetur⁸⁰. Ostendit scilicet Scriptura, in carne viventem, incolam esse oportere, migrantem vero ex hac vita, in locis propriis requiescere. Propterea in hac vita incola est cum alienigenis: in sepultura vero propriam terram corpus suum excepturam sibi ipse comparavit. Porro beatum plane fuerit, rebus terrenis non ut propriis addictum esse, neque rebus presentibus tanquam naturali cuidam patriæ adherere: sed nosse lapsum te esse a melioribus, teque ex multa in hac ista vita afflictatum perinde peregrinari, atque peregrinantur illi, qui ob aliqua delicta a iudicibus ex patria pulsati sunt in exilium. Rarus autem is est, qui presentibus non ut propriis studeat, qui divitiarum usum sciat ad tempus esse concessum, qui bonam corporis habitudinem arbitretur brevi tempore duraturam, qui humanæ gloriæ florem incostantem esse agnoscat. *Quis igitur peregrinabitur in tabernaculo tuo?* Tabernaculum Dei caro dicitur, quam ipse animæ hominis dedit habitationis loco. Quis huic carni ut alienæ attendet? Quemadmodum incolæ aliena terra conducta, colunt agrum ad locatoris voluntatem: ita et nobis ex syngrapha commissa est carnis cura; ut eam decenter excolentes, largitori frugiferam reddamus. Quod si Deo digna est caro, revera Dei tabernaculum efficitur, ad eum modum, quo habitat in sanctis. Jam vero incolæ caro est ejusmodi. Idcirco ait: *Domine, quis peregrinabitur in tabernaculo tuo?* Deinde profectus quidam et progressio ad quiddam perfectius sit. *Et quis requiescet in monte sancto tuo?* Judæus quidem ter restet cum montem audit, ad Sion recurrit. *Quis requiescet in monte sancto tuo?* Qui in carne tanquam peregrinus habitavit, in monte sancto tuo requiescet.

⁷⁹ Psal. xlviii, 13. ⁸⁰ Gen. xxiii, 16; Act. vii, 16.

tur; nec aliter exponunt Patres Græci. Infra mss. duo *δούτω* pro *ἀγίου*.

(92-93) Illud, *παρά σοί*, deest in aliquibus mss. Apud LXX paulo aliter, *πάρκοις ἐγὼ εἶμι ἐν τῇ γῆ*, καί, etc. Subinde editio Paris. 'Αβραὰμ ἦν. Sed vox ἦν neque in mss. reperitur, neque in editione Basil.

(94) Vox *ταύτη* deest in plurimis mss. Mox quinquæ mss. habent *δεξαμένην*. Alii quatuor *δεξιμένην*. Lectio prior favere videtur iis, qui id dictum putant de Abrahamo: posterior illis, qui quemlibet hominem pie et religiose viventem hoc loco designari arbitrantur.

νος, τὸν τῶν μακαρισμῶν ἐπιτυγχάνειν μέλλοντα, τάξει τιμὴ καὶ ὀφίᾳ τῶν περὶ αὐτὸν θεωρουμένων χρησάμενος, ἀπὸ τῶν προσεγεσῆσθαι καὶ πρώτων τὴν ἀρχὴν πεποιθῆαι. Κύριε, τίς παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Ἡ παροικία ἐστὶ διαγωγὴ πρόσκαιρος, οὐχ ἰδρυμένη ζωῆς, ἀλλὰ παροικίη, ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἐπὶ τὰ κρείττονα μεταστάσεως, ὑποφανούσα. Ἄγλου δὲ ἀνδρός, παροδεῖται μὲν τὸν βίον τούτου, ἐπιτελεσθαι δὲ πρὸς ἑτέραν ζωῆν. Διὸ καὶ ὁ δαδὶδ περὶ αὐτοῦ φησὶ· Πάροικος ἐγὼ εἶμι παρά σοι (92 93), καὶ παρεπίδημος, καθὼς ὁ πατέρας μου. Πάροικος γάρ 'Αβραὰμ, οὐδὲ βῆμα ποδὸς ἰδίας γῆς κεκτημένος, ἀλλ' ὅτε ταφῆς αὐτῷ ἐδέχθη, ἀργυρίου κτησάμενος ταύτην φαίνεται· δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὅτι ζῶντα μὲν ἐν τῇ σαρκὶ πάροικος εἶναι προσήκει, μεταβαίνοντα δὲ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης, τοὺς οικεῖους τόποις ἑναναπαύεσθαι. Διὰ τοῦτο ἂν μὲν τῇ ζωῇ ταύτῃ (94) παροικεῖ τοὺς ἀλλοφύλους, ἐν δὲ τῇ ταφῇ οικεῖται αὐτῷ τὴν θεζομένην αὐτοῦ τὸ σῶμα γῆν ἀπραγματεύσατο. Μακάριον δὲ τῷ ὄντι, μὴ ὡς οικεῖος προστετηκέναι τοὺς ἐν τῇ γῇ, μὴ δὲ ὡς περὶ πατρίδος τινὸς φυσικῆς ἀντέχεσθαι τῶν ἐναυθῶν, ἀλλ' εἰδέναι τὴν (95) ἀπὸ τῶν βελτιώσεων ἀπόπτωσιν, καὶ τὴν ἐκ καταδίκης ἐνθάδε διαγωγῆν βαρυνόμενον, οὕτω παροικεῖν, ὡς ὁ ὑπὸ δικαστῶν τινῶν ἐπὶ τισὶ πλημμελήμασιν εἰς τὴν ὑπερορραν ἐκ τῆς ἐνεγκούσης ἀπελαθέντες. Σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος, ὁ μὴ ὡς ἴδιος προσέχων τοὺς παροῦσιν· ὁ τοῦ πλοῦτου τὴν χρεῖσιν πρόσκαιρον ἐπιστάμενος· ὁ τοῦ σώματος τὴν εὐερίαν ὀλιγοχρόνον τιθεῖς· ὁ γνωρίζων τῆς ἀνθρωπίνης δόξης (96) τὸ ἀνὸς ἀθέβαιον. *Τίς οὖν παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματι σου;* Σκῆνωμα τοῦ θεοῦ ἡ παρ' αὐτοῦ δεδομένη σὰρξ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ εἰς ἐνοκίησιν ὀνομάζεται. Τίς ὡς ἀλλοτρίᾳ τῇ σαρκὶ ταύτῃ προσέξει; Ὅσπερ οἱ πάροικοι, ἀλλοτρίαν ἐκμισθούμενοι (97) γῆν, πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἐκδωδέωτος γεωργοῦσιν τὴν χώραν· οὕτω καὶ ἡμῖν κατὰ συγγραφὴν ἡ τῆς σαρκὸς ἐπιμέλεια παραδίδεται, ὥστε προσηκόντως αὐτὴν φιλοπονήσαντας, ἔγκαρπον ἀποδοῦναι τῷ δαδωκότι. Ἐὰν δὲ ἡ θεοῦ ἀξία ἡ σὰρξ, γίνεται τῷ ὄντι θεοῦ σκῆνωμα κατὰ τὴν ἐνοκίησιν αὐτοῦ τῆν εἰς τοὺς ἀγίους. Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ παροικούντος. Διὰ τοῦτο, Κύριε, τίς παροικῆσει ἐν τῷ σκηνώματι σου; Ἐἴτα προκοπὴ καὶ πρόδος ἡ ἐπὶ τὸ τελειότερον. Καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ἡμέρι ἀγίῳ σου; Ἰουδαῖος μὲν ὁ γῆνός, ὅταν ἄρος (98) ἀκούσῃ, πρὸς τὴν Σιών ἀποτρέχει. *Τίς κατασκηνώσει ἐν*

(95) Regii tertius et sextus εἰδέναι πάντα πιστὸν τὴν, male.

(96) Colb. 'quartus φύσεως προ δόξης. Non multo post Reg. et Colb. quartus τίς δὲ ὡς.

(97) Reg. secundus et Colb. sextus ἐκμισθωσάμενοι. Ibidem legitur in duobus mss. φιλοπονήσαντες. Alii mss. habent φιλοπονήσαντας. Hoc ipsum in loco quinquæ mss. παραδίδεται. Alii tres uoc. cum editis ἀποδοῦναι.

(98) Multj mss. et editi ἄρος. Alii tres ἄρος. Paulo post duo mss. ὁ δὲ τῇ. Subinde duo mss. ὡς ἀλλοτρίᾳ.

τῷ θρει τῷ φῆψ σου; Ὁ τῆ σαρκὶ παροικῆσας ἐν τῷ ἁγίῳ θρει κατασκηνώσει. Ὅρος ἐκεῖνο, τὴν ὑπερρουράνιον χώραν, τὴν περιφανῆ καὶ λαμπρὰν· περὶ οὗ ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι Προσεληλύθασα Σιών θρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶτος, Ἱερουσαλὴμ ἔπουρανίῳ, ἐν ᾗ πανήγυρις ἀγγέλων, καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογραμμίων ἐν οὐρανοῖς.

2. Ἐπὶν οὖν τις παρέβη τὴν σάρκα ταύτην ἀπροσπαθῶς ὡς ἄλλοτριαν παροικῶν, καὶ (99) οὐχ ὡς ἰδίας ἐξηρητημένος, οὗτος, διὰ τὸ νεκρῶσαι αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἁγιασμὸν κατορθώσας, δεῖξίς ἐστι τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ θρει κατασκηνώσεως· ἥς ἐπιθυμῶν ὁ Ψαλμῶδς ἔλεγεν, ὅτι *διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θουμισσῆς*⁹⁹· καὶ τὸ, *Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν θυμάτων*. Ἐκεῖ ἡμεῖς καὶ ἡ πρὸς τοὺς πλησίον τῷ λόγῳ ἐκείνης τῆς ἐν τῷ θρει κατασκηνώσεως, καὶ ἡ ἐκ τοῦ μωμῶνᾶ τῆς ἀδικίας γινόμενη φιλία (1) κατασκηνώ. Ποιήσατε γὰρ ἐαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μωμῶνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλιπῆτε, δεῖξῶνται ὑμῶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Περὶ ἐκείνης τῆς διαγωγῆς ὁ Κύριος ἐν εὐχῆς εἶπε ἔλεγεν τὸ (2), Πάτερ ἅγιε, ὅς ἵνα, ὅπου ἐγώ εἰμι, καὶ αὐτοὶ ὡσι. Σπάνιος καὶ ὁ παροικῶν ἐν τῷ σώματι, καὶ ὁ κατασκηρῶν ἐν τῷ θρει. Διὰ τοῦτο ὡς ἀπορῶν ὁ λόγος φησὶ· *Τίς παροικῆσει*; καὶ, *Τίς κατασκηνώσει*; ὡς τὸ, *Τίς ἔσται ἡ ψυχή σου Κυρίου*; καὶ τὸ, *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ὅτι πῦρ καίεται*; καὶ τὸ, *Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τῶν αἰώνων*; καὶ τὸ, *Τίς ἄρα ὁ πιστός καὶ σφόδριμος οικονομός*; Τέχα δὲ καὶ ἐρωτηματικὸν ἐστὶ τὸ, *Τίς*, ὡς ἀπόκρισιν ἐπιζητούντος παρὰ τοῦ Κυρίου τοῦ ἁγίου, ᾧ διαλέγεται. Πρὸς δὲ ἡ θεῖα φωνή, λούσα τὸ ἐπερώτημα, τί φησὶ; *Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην*. Εἰ ἄμωμος ἐστὶν ὁ μηδενὸς τῶν ἀγαθῶν ἕλλειψης, ἀπὸ πάσης κακίας ἀπαιτίας τὸν βίον ἑαυτοῦ διεξάγων, τίνα ἔχει πρὸς τὸν ποιοῦντα δικαιοσύνην διαφορὰν; Ἀρ' οὖν τὸν αὐτὸν νοῦν ἐν διπλοῖς βήμασιν ἀπαγγελλεῖ· *Πορευόμενος ἄμωμος, καὶ ἐργαζόμενος (3) δικαιοσύνην*; Ἡ ἰδία τινὰ διάνοιαν ἐκάτερον τῶν εἰρημίων παρίστησιν; ἵνα ἡ ὁ μὲν ἄμωμος ὁ κατὰ τὸν ἐν κρητῶν ἄνθρωπον εἰς πᾶσαν τελείωσιν ἀρετῆς ἀπηρητημένος, ὁ δὲ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην ὁ τὸ πρακτικὸν ἑαυτοῦ διὰ τῶν σωματικῶν ἐνεργειῶν τελειῶν. Δεῖ γὰρ οὐ μόνον ποιεῖν τὴν δικαίαν πράξιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ διαθέσεως δικαίας ἐργάζεσθαι· κατὰ τὸ εἰρημῶν, ὅτι *δικαίως τὸ δίκαιον διώξεις*.

A Mons ille locum caelestem, splendidum et conspicuum significat, de quo Apostolus ait: *Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem*, in qua est celebritas angelorum, et Ecclesia primitivorum, qui conscripti sunt in caelis⁹⁹.

2. Postquam igitur quispiam hac carne quasi in transcurso citra affectum usus est, eam ut alienam incolens, nec ei ut propriae deditus, is propterea quod sua membra, quae sunt super terram, mortificavit⁹⁹, exercuitque sanctimoniam, dignus est qui in monte sancto requiescat, cuius locum requie cupidus Psalmista dicebat: *Transibo in requiem tabernaculi admirabilis*¹⁰⁰; et: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum*¹⁰¹! Illic nobis et proximi amor, qui causa requie illius in monte fruendae exhibetur, et amor qui ex mammona iniquitatis nascitur, habitationem praebet. Facite enim vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula¹⁰². De hac commemoratione Dominus per modum precandi ait: Pater sancte, da, ut ubi sum ego, et illi sint¹⁰³. Rarus autem tum qui in corpore tanquam incola habitat, tum qui in monte requiescit. Propterea Scriptura ut dubitans ait: *Quis peregrinabitur? et, Quis requiescet? 107*¹⁰⁴ Quam admodum illud: *Quis cognovit mentem Domini*¹⁰⁵? Item illud: *Quis annuntiabit vobis quod ignis ardet*¹⁰⁶? Et illud: *Quis annuntiabit vobis locum aeternum*¹⁰⁷? et, *Quis, putas, fidelis est, et prudens dispensator*¹⁰⁸? Fortasse autem et illud, *Quis*, interrogative dicitur, quasi responsum exquireret a Domino sancto, ad quem loquitur. Cui quod respondet divina vox, questionem solvens? *VERS. 2. Qui ingreditur sine macula, et operatur iustitiam*. Si is qui nullo bono caret, et suam ipsius vitam sine nullo peccato inoffense transigit, sine macula est; in quo ab eo qui iustitiam facit, differit? Num igitur eundem sensum enuntiat duplicibus verbis: *Qui ingreditur sine macula, et operatur iustitiam*? An propriam quamdam significationem verbum utrumque praefert? adeo ut is sit sine macula, qui omni virtutis perfectione absolutus est secundum absconditum hominem, ille vero operetur iustitiam, qui agendi vim per corporales actiones perficit. Oportet enim non solum bonum opus facere, sed etiam illud iusto rectoque animo agere, iuxta id quod dictum est: *Ju-*

⁹⁹ Hebr. XII, 22. ¹⁰⁰ Coloss. III, 5. ¹⁰¹ Psal. LXXIII, 5. ¹⁰² Psal. LXXIII, 2. ¹⁰³ Luc. XVI, 9. ¹⁰⁴ Joan. XIV, 3. ¹⁰⁵ Isa. XL, 13. ¹⁰⁶ Isa. XXXIII, 14. ¹⁰⁷ ibid. ¹⁰⁸ Luc. XII, 42.

(99) Sic mss. plerique omnes. Deest καὶ in editis. Statim illa, ἕως τοῦ οὐχοῦ τοῦ Θεοῦ, adjecta sunt in Reg. tertio post vocem θαυμαστῆς: sed hoc videtur merum additamentum esse otiosius cuiusdam librarii; eoque magis, quod ea quae excerpimus verba in aliis septem mss. desunt. Haud longe in duobus mss. additur φησὶν post ἐαυτοῖς.

(1) Καὶ ἡ... φιλία. Verte, et comparata ex mammona iniquitatis amicitia, id est, amici quos nobis facimus ex mammona iniquitatis. MARAN.

(2) Mss. quatuor uno verbo διελέγετο. Alii mss. cum editis ἔλεγε τὸ. Colb. sextus et Reg. secundus simpliciter ἔλεγε, Πάτερ. Infra Reg. secundus et Colb. sextus λούσα τὸ ἐπερώτημα. Ibidem Reg. tertius ἀκολουθῶν τὴν φησὶ.

(3) Editio Paris. cum uno aut altero ms. ἐργαζόμενος φησὶ: sed vox φησὶ deest in aliis septem mss. et in editione Basil. Mox Reg. tertius κατὰ τὸν κρητόν. Infra mss. aliquot δευκόνς πρὸ τελείων, sed ita tamen, ut major pars mss. habeat τελείων.

ste quod justum est persequeris¹¹; hoc est, cum ratione justitiae absolvendum est opus. Idiota, verbi gratia, medicinam quidem aliquam conficit, ad ægrotantium utilitatem tendentem, sed is hoc non item medicorum more præstitit, quod nihil artis teneat, quod opus conitetur. Itaque qui ingreditur sine macula, mente perfectus est: qui vero operatur justitiam, secundum vocem Apostoli, inconfusibilis est Domini operarius¹².

3. Attendas velim accuratam dictionem. Non dixit, Qui ingressus est sine macula, sed, Qui ingreditur sine macula; neque, Qui operatus est justitiam, sed, Qui operatur. Non enim acio una virum probum perficit, sed ad omnem vitam extendi oportet virtutis opera. VENS. 3. Qui loquitur veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua. Rursus et hic isthæc verba, loqui veritatem in corde, et non agere dolum in lingua sua, eandem inter se habent cognationem, quæ erat inter immaculatam esse, et operari justitiam. Quemadmodum enim illic et eum qui in abscondito perfectus est, et eum qui agendi facultate recte utitur, Scriptura exhibet: ita et hic, quoniam id quod loquimur, ex cordis abundantia provenit¹³, sermone ex interno affectu tanquam e fonte fluente; prius protulit veritatem in corde manentem, deinde ejus qui per linguam emittitur sermonis sinceritatem. Duas autem intelligentias reperimus veritatis: unam, rerum ad beatam vitam conducentium comprehensionem; alteram sanam cujuscunque rei ad vitam attingentis cognitionem. Illam igitur veritatem, salutis adiutricem, in hominis perfecti corde insidentem, oportet sine dolo in omnibus proximo exhibere. Verum in sæculi rebus si forte a veritate excidat vir probus, nihil inde impediat, quominus proposita assequatur. Quot enim stadia sint terræ, vel maris, quotve stellæ moveantur, et quantum altera alteri celeritate præstet, si in his ignoremus veritatem, nihil prohibebit quin promissam in Evangeliiis benignitatem adipiscamur. Fortasse autem et tale quid Scriptura nobis declarat, quod ea quæ ad veritatem spectant, hoc est mytica, non vulgo prodere, sed mysteriorum participibus. Quod si veritas est Dominus noster¹⁴, hanc veritatem impressam, et quodammodo obsignatam anusquisque in corde nostro retineamus: de qua nobiscum in cordibus loquentes, ne verbum Evangelii, dum illud nostro proximo prædicamus, dolo ullo aspergamus. Qui non egit dolum in lingua sua. Dulus in multis Scripturæ locis ut inimicus Dei traductur. Disperdit, inquit, Dominus universa labia dolosa¹⁵. Rursus, Do-

τούτῃσι, μετὰ τοῦ λόγου τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελεῖται τὴν πρᾶξιν. Οὐδὲν ποιεῖ μὲν γὰρ τὴν λατρικὴν πρὸς ὠφελίαν φέρον τῶν ἀσθενούντων ὁ ἰδιώτης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λατρικῶς ἐποίησεν ὁ τοιοῦτος, τῷ μὴ ἔχειν (4) τὴν τέχνην τῆ ἐνεργείᾳ συνεπέμμενον. Πορευόμενος οὖν ἄμωμος ὁ κατὰ τὸν τέλειος ἐργαζόμενος δὲ δικαιοσύνην ὁ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνὴν ἀνεπαίσχυντος τοῦ Κυρίου ἐργάτης.

3. Πρόσθετε δὲ τῆ ἀκριβείᾳ τῆς λέξεως. Οὐκ εἶπε, Πορευθεὶς ἄμωμος, ἀλλὰ, Πορευόμενος ἄμωμος· οὕτως, Ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, ἀλλ', Ἐργαζόμενος. Οὐ γὰρ μία πρᾶξις τελειοῦ τὸν σπουδαῖον, ἀλλὰ πανεὶ προσήκει τῷ βίῳ τὰς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας συμπαρατείνεσθαι. Λαλῶν ἀληθεῖαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσει αὐτοῦ. Πάλιν καὶ ἐνεαῦθα τὴν αὐτὴν λέγει κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλα τὸ λαλεῖν ἀληθεῖαν ἐν καρδίᾳ, καὶ τὸ μὴ δολοῦν ἐν γλώσει αὐτοῦ· ὅπουλα ἔχει τὸ εἶναι ἄμωμον πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην. Ὡς γὰρ ἐκεῖ καὶ τὸν ἐν κρυπτῷ τελειον, καὶ τὸν ἐν τῷ πρακτικῷ εὐδοκίμων ὁ λόγος παρίστησιν, οὕτως καὶ ἐνεαῦθα (5), ἐπειδὴ τὸ λαλοῦμενον ἐκ τοῦ περισσευματός ἐστι τῆς καρδίας, ὅλον ἀπὸ πηγῆς τῆς ἐνθου διαθέσεως τοῦ λόγου βέοντος, πρότερον εἶπε τὴν ἐν καρδίᾳ ἀληθεῖαν, ἔπειτα τὸ ἐν τῷ λόγῳ ἄδωλον τῷ δεῖν τῆς γλώσσης ἐνεργουμένῳ. Δύο δὲ τὰ σηματούμενα τῆς ἀληθείας εὐρήσομεν· ἐν μὲν τῇ περὶ τῶν πραγμάτων τῶν ἐπὶ τὸν μακρῶν βίον φερόντων κατάληξιν, ἕτερον δὲ τὴν περὶ οὐδοῦστων τῶν κατὰ τὸν βίον εἰδῶν ὑγιᾶ. Ἐκείνην μὲν ὅταν τὴν ἀληθεῖαν, τὴν συνεργὸν τῆς σωτηρίας ἐν τῇ καρδίᾳ ὄσαν τοῦ τελείου, χρὴ ἄδωλον ἐν παντὶ τῷ πλησίον παραδιδόναι· ἐν δὲ τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγματι, ἐάν που καὶ διαπίπτῃ τῆς ἀληθείας ὁ σπουδαῖος, οὐδὲν ἐμπόδιον αὐτῷ εἰς τὰ προκείμενα ἔσται. Πόσοι γὰρ σταθμοὶ γῆς ἢ θαλάσσης, καὶ πόσοι κινουῦνται τῶν ἀστέρων, καὶ πόσον ἕτερος τοῦ ἑτέρου πρόχει τῷ τάχει, ἐάν μὴ εἰδῶμεν τὴν ἐν τοῦτοις ἀληθεῖαν, οὐδὲν ἡμῖν ἐμποδίσαι πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν τῆς ἐν ἐπαγγελίαις μακαριότητος. Τάχα δὲ καὶ τὸ τοιοῦτον ἡμῖν ὁ λόγος παρίστησιν, ὅτι τὰ περὶ ἀληθείας, τούτῃσι, τὰ μυστικά, λαλεῖν προσήκει οὐ παντὶ, ἀλλὰ τῷ πλησίον· ἀντὶ τοῦ, οὐκ εἰς τοὺς τυχεύοντας ἐκφαίνειν, ἀλλὰ τοὺς κεικωνηνηκότας τῶν μυστηρίων. Εἰ δὲ (6) ἀληθεῖα ὁ Κύριος ἡμῶν ἐστίν, ἐνετυπωμένη καὶ ὁλοῦ ἐσφαρισμένην τῇ κατὰ καρδίαν ταύτην τὴν ἀληθεῖαν ἔκαστος ἔχωμεν· περὶ ἧς λαλοῦντες ἐν ταῖς καρδίαις ἑαυτοῦ, μὴ δολώμεν τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῷ ἀναγγέλλειν τοῖς πλησίον ἡμῶν τὸ κήρυγμα. Ὅς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσει αὐτοῦ. Πολλάχου (7) ὡς ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ δ

¹¹ Dent. xvi, 20. ¹² II Tim. ii, 15. ¹³ Matth. xii, 24. ¹⁴ Joan. xiv, 6. ¹⁵ Psal. vi, 3.

(4) Τῷ μὴ ἔχειν. Hoc est, quia id facit fortuito ac temere, non ex artis præceptis. Paulo post mss. tres habent Χριστοῦ pro Κυρίου. Ibidem Colb. quartus πρόσθετε. Infra Reg. sextus συμπαρατείνεσθαι. Hoc ipsum verbum legitur quidem in Colb. quarto quoque, sed in margine duntaxat.

(5) Mss. quinqve ὄσω κατ'. Editi cum quatuor

mss. οὕτως ἐνεαῦθα. Ibidem quatuor mss. ἐνδοθεν. Editi cum quinqve mss. ἐνθου. Paulo post Colb. quartus εὐραμην. Infra idem mss. ἐνευθόντας.

(6) Editio Paris. al. δὲ ἡ. Hic articulus non reperitur neque in nostris mss. neque in editione Basil. (7) Editio Paris. et mss. quinqve πανταχού. Editio Basil. cum tribus mss. πολλάχου. Lectio utraque

δόλος ἐν τῇ Γραφῇ διαβέβητας. Ἐξολοθρευσαί, φη-
σι, Κύριος πάντα τὰ χελεῖν τὰ δόλια· καὶ, δόλος
ἐν καρδίᾳ τεκταινομένων (8) κακά. Πάν δὲ τὸ
κρεττόν ἐν τῇ τοῦ χειρῶνος ἐπιμελεῖα δολοῦσθαι
λέγεται, ὡς ὄνος δολοῦται τῷ χεῖρον αὐτοῦ πα-
ραμύγνυσθαι (9), ἢ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ παρακίρνασθαι·
καὶ χρυσὸς δολοῦται ἐν τῇ πρὸς ἄργυρον καὶ
χαλκὸν κοινωνίᾳ· οὕτω καὶ ἀλήθεια δολοῦται, τοῖς
ἀγίοις λόγοις τῶν δυσσημοτέρων παραπλακέντων.

4. Οὐδὲ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν. Τίνα
λέγει τὸν πλησίον ὁ λόγος, οὐδὲς ἀμφιβάλλει τῶν
ἀκουσάντων τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὴν ἐρωτήσαντα·
Καὶ τίς ἐστὶ μου πλησίον; ἢ ὁ Κύριος εἶπε τὴν
παραβολὴν τοῦ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καταβαίνοντος εἰς
Ἱεριχὺ· ὃν καὶ ἠρώτησε· Τίς τούτων δοκεῖ σοὶ
γεγονέναι πλησίον; Κάκεινος ἀπεκρίνατο, Ὁ ποιη-
σας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. Ἐδίδαξε γὰρ διὰ τού-
των πάντα ἄνθρωπον ἠγελοῦσθαι πλησίον. Δυσκατό-
ρωτον δὲ καὶ τοῦτο, καὶ πολλῆς δέουσης ἐπιμελείας,
μῆτε μικρῶ τιμῇ, μῆτε μείζονι καταβλάπτει τὸν
πλησίον· μὴ ἐν ῥήματι (10) βλάβαι· μὴ ἀποστερη-
σαί τι τῶν καθήκοντων· μὴ βουληθῆναι αὐτῷ πο-
νήρην· μὴ βασκανίᾳ χρῆσασθαι πρὸς τὰς εὐπρα-
γίας τοῦ πέλας. Καὶ ἐνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ
εὐεργεσίᾳ αὐτοῦ. Ἀμφιβόλος ἡ λέξις· πότερον
αὐτὸς ἄξια τοῦ ἐνειδίξεσθαι παρὰ τῶν ἔγγιστα οὐκ
ἐποίησε, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβε παρ' αὐτῶν ἐνει-
δισμὸν, ἢ οὐδένα τῶν ἔγγιστα αὐτὸς ἐνείδισε, τῶν
ἐν ἀνθρωπίνῳ πταίσμασι γενομένων, ἢ ἐν πρῶ-
μασι σωματικῶς, ἢ ἄλλοις πῖσιν ὑστερήμασι τῆς
σαρκὸς εὐρισκομένων. Ὡστε γὰρ τὸν ἀμαρτάνοντα
ἐνειδιστέον κατὰ τὸ γεγραμμένον· Μὴ ἐνειδίξει ἄν-
θρωπος ἀποστρέφοντα ἀπὸ ἀμαρτίας. Οὐδὲ γὰρ
ἐργασίην ποτε ἐπ' ὠφέλειαν τῶν πλημμελοῦντων τὸν
ἐνειδισμὸν παρελημμένον, τοῦ Ἀποστόλου ἐν ταῖς
πρὸς τὸν αὐτοῦ μαθητὴν Τιμόθεον ὑποθήκαις Ελεγ-
χον μὲν καὶ παράκλησιν καὶ ἐπιτίμῃσιν ἐπιτρέψαν-
τος, οὐδαμῶς δὲ τὸν ἐνειδισμὸν, ὡς ἐναντίον, παρα-
λαβόντος. Καὶ εἰκοιεν ὁ μὲν ἐλαγχος τέλος ἔχειν τὴν
διόρθωσιν τοῦ ἀμαρτάνοντος, ὁ δὲ ἐνειδισμὸς ἐπὶ ἀση-
μοσύνῃ (11) τοῦ ἐπαικτικῶς γίνεσθαι. Πενίαν δὲ, ἢ
εὐτυχίαν, ἢ ἀμάθειαν, ἢ σώματος ἀβρωσίαν ἐνει-
δίθειν πάντῃ ἀλογον, καὶ ἀλλότριον τοῦ σπουδαίου.
Ἄ γὰρ οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἡμῶν συμβαίνει, ταῦτα
ἀκούσια· ἐπὶ δὲ τοῖς ἀκούσις ἐλαττώμασιν ἐλει-
D

A *lus in corde fabricantium mala*. Porro quodcumque
bonum mali permissione dolo inquinari dicitur. Sic
vinum dolo inficitur, cum ei quid pejus admiscetur,
vel cum aqua ipsi affunditur; item aurum dolo affi-
citur tum cum argento et aeri conjungitur: ita et
veritas dolo deturpatur, si verbis sanctis connectatur
blasphemie.

4. *Nec fecit proximo suo malum.* Quem proximum
107* isthæc sententia designet, nemo dubitat eo-
rum, qui audierunt Evangelium, quodam inter-
rogante: *Et quis est meus proximus*? Cui Dominus
dixit parabolam illius, qui ab Jerusalem in Je-
richo descendebat: quem et interrogavit: *Quis
horum videtur tibi proximus fuisse?* At ille re-
spondit: *Qui fecit misericordiam in illum**. Docuit
enim his verbis hominem omnem putandum esse
proximum. Hoc autem observatum difficile est,
multamque requirit diligentiam, neque in parva,
neque in magna re proximo nocere: non verbo
offendere, non cum bovis suis spoliare, ei non
male cupere, non lætis ac prosperis proximi re-
bus invidere. *Et opprobrium non accepit adversus
proximos suos.* Ambigua dictio est, utrum ipse ni-
hil fecerit, quod sibi merito exprobrari posset
a proximo, ob idque opprobrium ab eo non ac-
ceperit; an opprobrium nullum proximorum affe-
cerit, qui in humana delicia prolapsi sint, aut cum
mutilatis corporis partibus, aut aliis quibusdam
causis defectibus fuerint deprehensi. Neque enim
is qui peccat, probris insectandus est, uti scri-
ptum est: *Ne improperes homini avertenti se a
peccato**. Neque enim novimus unquam ad delin-
quentium utilitatem opprobrium fuisse adhibi-
tum. Nam Apostolus in suis ad discipulum Ti-
motheum documentis, reprehensionem quidem et
obsecrationem, et objugationem permittit¹¹, nus-
quam vero opprobrium admisit, tanquam quod ad-
versetur, ac contrarium sit. Et videtur quidem ob-
jugatio finem habere peccatoris correctionem,
opprobrium vero ad lapsi confusionem inferri.
Paupertatem autem, aut iguibilitatem generis, aut
corporis infirmitatem probo vertere, prorsus ab-
surdum est et a viri probi moribus alienum. *Quæ*

* Prov. xii, 20. * Luc. x, 29. * *ibid.* 36, 37.

¹¹ Eccl. viii, 6. ¹² II Tim. iv, 2; I Tim. iv, 13.

legitur in Reg. secundo. Mox editio Paris. ἐξολο-
θρευσαί. Editio Basil. et quinque mss. ἐξολοθρευ-
σαί, et ita quoque editio Invenimus apud LXX.

(8) Editi cum majore parte mss. τεκταινομένων.
Regii secundus et quartus et Colb. unus usa cum
LXX τεκταινομένων. Hæc in hunc locum notavit
Cumbesius: *Videtur esse Prov. xvi, 24, deflexit
paululum vocibus, ut Basilio non infragaens: sed si
diligentius conquisivisset illam Scripturæ senten-
tiam, eam isdem verbis et syllabis reperisset Prov.
xii, 20.* Aquinas Symmachusque et Theodotus τεκται-
νομένων. *Vulgata Dolus in corde cogitantium molis.*

(9) Reg. quartus ὡς ὁ ὄνος δολοῦται τῷ χεῖρον

αὐτὸν παραμ. Regii tertius et quartus habent αὐτῆς
πρὸ ἁγίως. Alii sex mss. vulgatam lectionem tenent.

(10) Colb. quartus ῥήμασι. Infra editio Paris. cum
nno aut altero mss. πηρώσει σωματικῆ. At septem
mss. cum editione Basil. πηρώμασι σωματικῶς. Paulo
post Reg. tertius et quartus cum editione Basil. ἐπι-
στρέφοντα.

(11) Codices octo ἀσημοσύνη. Eoiti cum Colb.
septimo ἀτοχόνῃ. Infra Reg. secundus et Colb.
sextus ἀποτυχόνας. Alii mss. et editi ἀτυχού-
τας.

enim nobis contingunt præter voluntatem, ea non A
sunt voluntaria. Atqui infelices illos ob vitia c-
tra animi sententiam accidentia satius est miserari, quam eos contumelia afflicere.

5. Vers. 4. *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus: timentes autem Dominum glorificat.* Est animi prorsus magni, et inter quascunque humanarum rerum necessitates inmoti, virique justitiæ habitu summe excolli, unicuique jus tribuere; atque ad nihilum deducere malignos, tametsi principatus magnos obtinent, tametsi divitiis affluunt, tametsi natalium splendore sunt conspicui, tametsi sibi ipsi vindicant claritudinem, attamen si iniquitas sola in ipsis deprehenditur, tales ad nihilum deducere, hoc est, nihili æstimare, magni, inquam, animi est. Contra, timeat Dominum, quamvis sint pauperes, quamvis obscuris sint orti natalibus, quamvis sint sermonis imperiti, aut corpore infirmi, gloria cumulare, maximisque laudibus extollere, et beatos existimare, cum ejusmodi viros prædicare beatos sit a Spiritu edoctus. *Beati enim, inquit, omnes qui timeant Dominum*¹². Porro ejusdem animi est, et malignum quantumlibet ob claritudinem elatum ad nihilum deducere, et timenti Dominum, quamquam tenuis est, quamquam in vita pauper, quamquam aspernabilis, quamquam nihil externum, quo commendatio excitetur, possidet, gloriam dare. *Qui jurat proximo suo, et non decipit.* Cur tandem hic juramentum inter eas, quæ virum perfectum decent, virtutes locum obtinet, in Evangelio vero prorsus prohibitum est? *Quis peregrinabitur et quis requiescat? Qui jurat proximo suo, et non decipit.* Illic vero, *Ego autem dico vobis, ut ne juretis omnino*¹³. Quid igitur dicemus? Dominum scopo eidem ubique inhæ-
rere: quippe peccatorum occurrit effectibus, et malignitatem a prima origine exseindit. Quem admodum enim dicebat lex antiqua: *Non machaberis*¹⁴, Dominus vero, *Non concupisces*¹⁵: illa quidem: *Non occides*¹⁶, hic vero perfectiora præscribit, *Non irasceris*¹⁷: sic sane etiam hoc loco illa quidem contenta est recto juramento: hic vero perjuriæ excindit occasionem. Qui enim recte et vere jurat, fortasse etiam falli nonnunquam potest injivius: qui vero non jurat, perjuriæ vitavit periculum. Jam vero etiam multis in locis firmum et immutabile de unaquaque re propositum, juramentum vocat: ut est illud, *Juravi,*

5. Ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ ποιηρευόμενος· τοὺς δὲ φοβούμενους τὸν Κύριον δοξάζει. Μεγαλοφύους διανοίας καὶ πρὸς οὐδὲν κατακλινομένης τῶν ἀνθρωπίνων χρεῖα (12), καὶ ἀνδρὸς τὴν τῆς δικαιοσύνης ἔξιν εἰς ἄκρον καταρωδικότος, τὸ διανέμειν ἑκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν· τοὺς τε ποιηρευομένους ἐξουθενῶν, καὶ τὰς μεγάλας τύχῃσι δυναστείας περιβεβλημένους, καὶ πλουτῶν κομῶντες καὶ περιφανεῖς γίνους, καὶ λαμπρότητα ἑαυτοῦ ἐπισημίζοντες, πονηρία δὲ μόνῃ ἐνυπαρχούσα αὐτοῖς φωραθῆ, ἐξουθενῶν τοὺς τοιοῦτους, τοῦτέστι ἀν' οὐδένος λογίζεσθαι. Ἐμπλῆν δὲ, τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον, καὶ πένητες εἶναι, καὶ ἀγενεῖς, καὶ ἰδιώται τῷ λόγῳ, καὶ ἀσθενεῖς τῷ σώματι, δοξάζειν καὶ ὑπεραίρειν καὶ μακαρίους ἡγεῖσθαι, διδασκαγμένον (13) παρὰ τοῦ Πνεύματος μακαρίζειν τοὺς τοιοῦτους. Μακάριοι γὰρ, φησὶ, πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. Τῆς αὐτῆς δὲ ἔστι διανοίας τὸν τε ποιηρευόμενον ἐξουθενῶσαι, καὶ ὑπεραίρηται λαμπρότητα, καὶ τὸν φοβούμενον τὸν Κύριον δοξάζειν, καὶ εὐτελεῖς ἦ, καὶ πένη ἐν τῷ βίῳ, καὶ εὐκαταφρόνητος, καὶ μηδὲν τῶν ἐκτὸς προκαλουμένων εἰς ἀποδοχὴν κεκτημένος. Ὁ ὁμνῶν τῷ π. ἡθίσον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν. Τί δὴ ποτε ἐνταῦθα μὴ ἡ εὐοκία συγχωρεῖται ἐν τοῖς τῷ τελειῷ πρίπουσιν ἀνδραγαθήμασι, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ παντελῶς ἀπηγώρευται; Τίς παροικῆσει, καὶ τίς κατασκηνώσει (14); Ὁ ὁμνῶν τῷ π. ἡθίσον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀθετῶν. Ἐκεί δὲ, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμῶσαι ὁμοῦ. Τί οὖν φαμεν; Ὅτι πανταχοῦ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ἔχεται ὁ Κύριος, προλαμβάνων τῶν ἀμαρτημάτων τὰ ἀποτελέσματα, καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἐκτέμνων τὴν πονηρίαν. Ὡς γὰρ ὁ μὲν παλαιὸς ἔλεγε νόμος, Ὁ μοιχεύσεις· ὁ δὲ Κύριος, Οὐδέ ἐπιθυμήσεις· κακείνους μὲν, Ὁ φονεύσεις· ὁ δὲ τελευταῖα νομοθετῶν, Οὐδέ ὀργισθήσῃ· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀρκείται τῇ εὐοκίᾳ, ὁ δὲ τῆς ἐποικίας τὴν ἀφορμὴν διακόπτει. Ὁ μὲν γὰρ εὐοκῶν, τυχὼν ἂν (15) περὶ καὶ παραφαιεῖται θῶν· ὁ δὲ μὴ ὁμνῶν, τὸν τῆς ἐποικίας κίνδυνον διαπέφυγε. Τὸν ὄρον δὲ πολλαχοῦ καὶ τὴν ἀμαρτάθειον περὶ ἑκάστου πράγματος διαβεβαίλων ἠνομάζει· ὡς τὸ, Ὁμοσα, καὶ ἔστησα τοῦ π. λέξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου· καὶ τὸ, Ὁμοσε Κύριος, καὶ οὐ

¹² Psal. cxxvii, f. ¹³ Matth. v, 34. ¹⁴ Exod. xx, 14. ¹⁵ Matth. v, 28. ¹⁶ Exod. xx, 13. ¹⁷ Matth. v, 22.

(12) Sic codices sex cum editione Basil. Editio Paris. cum quibusdam mss. τῆς τῶν ἀνθρώπων χρεῖα, male. Nec ita multo post tres mss. τοὺς δὲ πον. Subinde mss. quatuor φωραθῆ. Editi cum aliis quinque mss. φωραθῆ. Hoc ipso in loco multi mss. ἀντὶ τοῦ μηδένος.

(13) Reg. tertius διδασκόμενος. Colb. quartus δεδωγμένον. Infra Reg. tertius προκαλουμένων. Subinde illud, καὶ οὐκ ἀθετῶν, et non decipit, ita inter-

pretatur Didymus: Juramentum quod proximo factum est, irritum non reddit.

(14) Illud, ἐν βρει ἄγιῳ σου, sequitur proxime in tribus mss. vocem κατασκηνώσει. Item Colb. secundus κατασκηνώσει ἐν βρει τῷ ἄγιῳ αὐτοῦ. Reg. primus habet quousque ἐπ' βρει σου, sed in margine duntaxat. Facile autem crederem hæc habenda esse pro additamentis librariorum.

(15) Sic mss. Editi vero τάχα ἐν, Paulo post aliqui mss. μηδὲ ὁμνῶν.

ματαμνηθῆσθε. Οὐχ ἔτι Θεὸν εἰς μαρτυρίαν τῶν λαλοῦμένων πιστοποιούμενον αὐτοῦ τῆν ἀμφιβολίαν παρήγαγεν, ἀλλ' ἔτι ἀτρέπτως καὶ ἀκινήτους ὄψμασι τῆν τῆς ἐπαγγελίας χάριν τῷ Δαβὶδ ἐθεβαίωσεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα θυατοὶν εἰρηθεῖαι· Ὁ ὁμῶν τῷ πηλοσὶν αὐτοῦ· τούτεστι, διαβεβαιούμενος τῷ πηλοσὶν, καὶ οὐκ ἀθετῶν· ἵνα ἕξ σύμφωνον τῷ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρημένῳ, τῷ, Ἔστω (16) δὲ ἔμῳν ὁ λόγος, καὶ καὶ, καὶ οὐ ὀβ. Περὶ τῶν τοιούτων πραγμάτων διαβεβαιούμενος κατάνευε· καὶ περὶ τῶν μὴ δυνῶν, κἂν πάντες ἄνθρωποι παρακαλῶσι, μὴ συμπεσιθῆς ποτε παρὰ τῆν τῆς φύσεως ἀλήθειαν διαβεβαιώσασθαι. Οὐ γέγονε τὸ πρᾶγμα, ἀρνησὶς ἐπακολούθησεν· γέγονε τὸ πρᾶγμα, συγκρατῆσαι διαβεβαιώτω (17). Χωρὶς τῆς πρὸς ἑτερονεπιτολικῆς αὐτῆν καθ' ἑαυτὴν πειρῶ τῆν ἀλήθειαν παριστῆν, ψαλαὶ ταῖς διαβεβαιώσαι κεχηρμένους. Ὁ ἄπιστος ἐπέτω τὴν βλάβην τῆς ἀπιστίας. Αἰσχρὸν γὰρ παντελῶς καὶ ἀνόητον ἑαυτοῦ κατηγορεῖν ὡς ἀναξίου πίστεως, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὄρκων ἀπράδειαν ἐπιφέρεσθαι. Εἰσὶ δὲ τινες λόγοι, σχήματα μὲν ὄρκων ἑσθιαί, οὐχ ὄρκοι δὲ οὐντες, ἀλλὰ θεραπειὰ πρὸς τοὺς ἀκούοντας. Ὡς ὁ Ἰωσήφ τὸν Αἰγύπτιον οἰκειούμενος, νῆ τὴν ὑγίαια ὤμνευε Φαραῶν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν πρὸς Κορινθίους ἀγάπην ἑαυτοῦ παριστῶν, ἐρη· Νῆ τὴν ὁμείτερον καύχησιν, ἦν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Οὐ γὰρ παρήκουσε τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ὁ τὸ εὐαγγέλιον πεπιστευμένος, ἀλλὰ λόγον ψέδων ἐν σχήματι παρέδωκεν (18) ὄρκου, τὴν ἐπ' αὐτοῖς καύχησιν ὡς τοῦ παντὸς αὐτῷ ἄξιαν οὖσαν διὰ τοῦ τοιούτου τρόπου ἑσικνός.

simplici sermone in Juramenti modum expresso, gloriationem, quæ in ipsis habebat, tanquam omnium sibi pretiosissimam hoc modo exhibet.

6. Τῷ αἰτοῦντι σε ὁδὸς· καὶ ἀπὸ τοῦ θέλωντος θανεῖσασθαι μὴ ἀποστραφῆς (19). Ἐπὶ τὸ κοινωνικῶν, καὶ φιλόλληλον, καὶ τῆ φύσει οἰκεῖον ὁ λόγος ἡμᾶς προκαλεῖται. Πολιτικῶν γὰρ ζῶων καὶ συναγελαστικῶν ὁ ἄνθρωπος. Ἐν δὲ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ μετ' ἀλλήλων ἀναστροφή ἀναγκαῖον τὸ εὐμετάδοτον εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ ἐνδόντος (20). Τῷ αἰτοῦντι σε ὁδὸς. Βούλεται σε διὰ μὲν τὴν ἀγάπην ἐν ἀπόδειξί ἀνειμένον εἶναι πρὸς τοὺς αἰτοῦντας, λογισμῷ δὲ πάλιν διακρίνειν ἑκάστου τὴν χρεῖαν τῶν

A et statim custodire judicia justitie tue¹⁶; item, Juravit Dominus: et non penitebit eum¹⁷. Non quod Deum ad dictorum testimonium introduxerit, 107¹⁸ veluti dubitationem ipsi adempturum, sed quod Deus inconcussis immutabilibusque decretis promissionis gratiam Davidi confirmavit. Igitur fieri potest, ut hic etiam ad eundem modum dictum sit: Qui jurat proximo suo; hoc est, qui non confirmat proximo, et non decipit; quo id verbis Domini conveniat: Sit autem sermo vester: Est, est; Non, non¹⁹. Res ejusmodi uutu et ascensu tuo confirmas: quæ vero non ita se habent, quanvis omnes homines adhortarentur, et obsecrarent; ne inducatur in unquam præter veritatis naturam affirmes. Non facta est res, negatio sequatur: facta est res, firmetur assensus. Studeto, citra ullam cum alia re implicacionem, ipsam per se veritatem exprimere, simplici ac nuda affirmatione usus. Incredulus incredulitatis damnum perferat. Turpe enim omnino et stultum est seipsum ut fide indignum accusare, ac juramentorum securitatem in medium proferre. Sunt autem sermone quidam, qui speciem quidem juramentorum præ se ferunt, nec tamen juramenta sunt, sed quædam erga auditores observantia. Sic Joseph ut Ægyptii sibi gratiam conciliaret, juravit per Pharaonis sanitatem²⁰. Item Apostolus suam in Corinthios charitatem commendans, ait: Per gloriationem vestram quam habeo in Christo Jesu Domino nostro²¹. Non enim evangelicum doctrinam neglexit is, cui concredutum est Evangelium: sed simplici sermone in Juramenti modum expresso, gloriationem, quæ in ipsis habebat, tanquam omnium

6. Qui petit a te, da ei, et volent mutuari a te, ne avertaris²². Ad communicationem, et ad mutuum charitatem, et ad id quod nature consentaneum et proprium est, hæc verba nos invitant. Homo enim est animal civile, et sociabile. In civili autem et communi vitæ instituto, et in mutua consuetudine, liberalitas ad sublevandum inopem necessaria est. Petenti a te, da. Vult ut ob charitatem quidem in simplicitate præbeas te erga petentes facilem, et e contrario, ra-

¹⁶ Psal. cxxviii, 106. ¹⁷ Psal. cix, 4. ¹⁸ Math. v, 37. ¹⁹ Gen. xlii, 15. ²⁰ 1 Cor. xv, 31. ²¹ Math. v, 42.

(16) Mss. tres σύμφωνον τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρημένον Ἔστω. Particula καὶ adjectivum in editis ante οὐ ὀβ· sed deest in multis mss. æque ac in textu sacro.

(17) Editio Paris. διαβεβαιώτω. Sed mss. fere omnes βεβαιώτω. Ibidem quinque mss. αὐτὴν κατ' αὐτὴν. Mox Reg. tertius habet λταῖς πρὸ ψαλαί. Infra mss. tres ἀγάπην αὐτοῦ. Ibidem editi ἡμετέραν. At mss. una cum textu sacro ὁμείτεραν.

(18) Multi mss. παρέδωκεν. Mox nonnulli mss. ἐπ' αὐτοῖς. Alii ἐπ' αὐτῶν.

(19) Titim illud, Τῷ αἰτοῦντι σε ὁδὸς· καὶ ἀπὸ τοῦ θέλωντος θανεῖσασθαι μὴ ἀποστραφῆς, deest in editione Paris., præterque verba illa, τὸ ἀργύριον αὐτοῦ

οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ, perperam fuerant et inopie substituta. Quomodo autem id contigerit, nescimus. Nam novem nostri mss. habent ita, ut edidimus; nisi quod in quinque mss. pro ὁδὸς legatur εἶδου. Mox Reg. tertius προσκαλεῖται.

(20) Editio nostra Paris. τοῦ ἐνδόντος. Οὐ (lego δὲ) μὲν οὖν Κύριος ἐναργῶς ἡμῶν διετάξατο λέγων· Τῷ αἰτοῦντι σε ὁδὸς· καὶ ἀπὸ τοῦ θέλωντος θανεῖσασθαι μὴ ἀποστραφῆς. Editio Basil. et mss. ut in con:extu. Lege Prefationem. Ibidem editio Paris. βούλεται δὲ. Vox δὲ adest et a mss. et ab editione Basil. Infra editio Paris. δεκχοῦται. Editio Basil. perinde ut mss. δεκρίνειν.

ione necessitatem inuolucjusque potentis discernere. Quomodo autem id perfici queat ab his qui acito pietatis propositum explebant, ex Actis didicimus: *Quotquot enim, ait, possessores agrorum aut domorum erant, vendentes offerebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat*²¹. Cum enim mendicitas, multis necessarium usum excedentibus, negotiationis occasio sit, et obscenæ voluptatis materia: necessarium ab his quibus pauperum cura concredita erit, colligebantur pecuniæ, ut ex hoc peuu prudenter ac proinde pro eujusque necessitate distributio fieret necessarium. Quemadmodum enim ægrotantibus plerumque necessarium est vinum, nec tamen est cuiusvis tempus, mensuram, et qualitatem decernere; at medico ad præliniendum vini potum opus est: ita certe et dispensatio quæ ad egenorum pertinet curam, non ab omnibus potest utiliter fieri. Qui enim Inguibris carnis ad mulierculus decipiendas componunt, et mutila corporis membra, ac ulcera ad questus occasiorem inventendam ostentant, iis largum et liberale subsidium nulla ratione profuturum est. Nam largitas ipsis utilitatis erit occasio et materia. Horum tamen Licitæ modica erogatione arcendus est: sed qui in viros, qui res adversas patienter perferre didicerunt, misericordiam et fratram caritatem ostenderint, si propria dicatur: *Esurivi et dedistis mihi manducare*²²; et quæ sequuntur. *Et volentis mutuari a te, ne averteris*²³. Atque hoc præcepti consentit cum prioribus. Nam et qui hic petit, cum pauper sit, a te mutuum petit, inhabitantem in cœlis divitem tibi ostendens: qui pro ipso tibi exsolvet debitum. Qui enim, inquit, *miscretur pauperis, Deus servet*²⁴. Cœlorum autem regnum pignus est mutui et cautio. Quod utinam omnes non consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria et imperium in sæcula sæculorum! Amen.

προσαιοῦνται. Καὶ τοῦτο μαθηθήκαμεν ἐν ταῖς Πράξεσι (21), τίνα τρόπον δυνατὸν κατορθοῦσθαι παρὰ τῶν ἐπιστημόνων τὴν τῆς εὐσεβείας σκοπὴν ἐκπληροῦνται. Ὅσοι γὰρ, φησὶ, κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ἐπήχοντο, πωλοῦντες θερον τὰς τιμὰς τῶν κικρασκομένων, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς ἀσθὰς τῶν ἀποστόλων. Διεδίδοντο δὲ ἕκάστῳ, καθὼς ἐν τῷ ἑκάστῳ εἶχεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ὑπερβαίνοντες τὴν χρῆσιν τῶν ἀναγκάλων, ἀφορμὴν ἐμπορίας καὶ ὑπόθεσιν τρυφῆς ἀσελγῶς ποιοῦνται τὴν αἰτησίαν, ἀναγκάλως παρὰ τοὺς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πτωχῶν πεπιστευμένους ἢ συγκομιδῆ τῶν χρημάτων ἐγένετο, ὥστε ἐκίθειν ἐπιστημόνας καὶ οἰκονομικῶς ταῖς ἐκάστῳ χρείας τὴν διανομήν τῶν ἀναγκάλων γίνεσθαι. Ὡστερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀβήρωστων χρεία μὲν πολλὰκις οἴνου, ἀλλ' οὐ πάντως ἐστὶ καιροῦ καὶ μέτρον καὶ ποιότητος καταστοχάσασθαι· χρεία δὲ λατροῦ πρὸς τὴν δόσιν τοῦ οἴνου· οὕτω δὲ καὶ ἡ παρὶ τὴν θεραπείαν τῶν δεομένων οἰκονομία οὐ παρὰ πάντων ὠφέλιμος ἐνεργεῖσθαι δύναται. Τοῖς γὰρ δὴ τὰ θρηνηθῆ μέλη πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν ἀπάτην συντίθεισιν, καὶ τὰ τηρώματα τοῦ σώματος, καὶ τὰ Ἐλεη πρὸς ἐμπορίας ἀφορμὴν προτίθεισιν (22), οὐ πάντως τὸ δαφίλις τῆς διακονίας ὠφέλιμον. Ἀφορμὴ γὰρ αὐτοῖς εἰς κακίαν ἢ χορηγία γίνεσθαι. Ἀλλὰ μικρὰ δόσι χρεὶ τὴν τῶν τοιοῦτων ὀλιχὴν ἀποδοῦσθαι, τὸ δὲ συμπάθει καὶ φιλόδελφον ἐπιδεικνυμένους (23), ἐν τοῖς μεθ' ὁμοιοῦς τὴν θλίψιν φέρειν διδασκαλίαν· ὑπὲρ ὧν καὶ λεχθήσεται αὐτοῖς, ὅτι Ἐπέγνωσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δασείσασθαι, μὴ ἀποστραφῆς. Καὶ τοῦτο τὸ παρῆγγελλαι ἔχεται τῶν προτέρων. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἐνταῦθα αἰτών, πτωχῶν ὧν, δάνειον αἰτεῖ παρὰ σοῦ, δεικνύς σοι τὸν ἐν ὀβρανῶς πλούσιον, διαλύοντά σοι ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ χρέος. Ὁ γὰρ ἐλεῶν, φησὶ, πτωχῶν Θεῷ δασεῖται. Ἐχέγγυον δὲ τοῦ δάνους ἡ βεβαίη τῶν οὐράνων. Ἐξέγγυον δὲ τῶν πάντας ἡμᾶς ἀξιοθῆναι χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EJUSDEM HOMILIA

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ ΕΙΣ ΜΕΡΟΣ (25)

In partem psalmi decimi quarti, et contra feneratorēs.

τεσσαρεσκαίδεκάτον ψαλμου, καὶ κατὰ τοιχοῦντων.

1. Peri cum de psalmo decimo quarto sermonem apud vos haberemus, finem orationis non licuit

1. Χθὲς εἰς τὸν τεσσαρεσκαίδεκάτον ψαλμὸν ὁμῆν διαλεγόμενοι, ἐξικέσθαι πρὸς τὸ πέρας τοῦ λόγου ὑπὸ

²¹ Act. iv, 34, 35. ²² Matth. xiv, 35. ²³ Matth. v, 42. ²⁴ Prov. xix, 17.

(21) Editio Paris. Πράξεις τῶν ἀποστόλων. Sed illud, τῶν ἀποστόλων, neque in mss. legitur, neque in editione Basil. Ibidem editi cum majori parte mss. κατορθοῦτο. Regii secundus et tertius et Colb. sextus δυνατὸν κατορθοῦσθαι. Statim Colb. quartus ὑπερβαίνοντες. Subinde editi πτωχῶν ἐπιστητευμένους. At mss. παπιστευμένους.

(22) Codices alii προτίθεισιν, alii προστίθεισιν. Nux editio Paris. γεννησεται, non recte.

(23) Reg. secundus et Colb. sextus ἐπιδεικνυμένους. Colb. septimus ἐπιδεικνυσθαι. At ceteri mss. cum editis ἐπιδεικνυμένους. Aliquanto post Reg. 3

τῷ προτέρῳ. Ibidem in aliquibus mss. Καὶ γὰρ ὁ.

(24) Illa, ἧς γέγοντο, et cætera, ad finem usque, aut desunt omnino in mss., aut varie in variis codicibus leguntur: ut dubium non sit, quin ea suo quisque arbitrari scripserit.

(25) Sic Reg. primus. Alii duo mss. habent φωκὸς εἰς μέρος. Editi εἰς τὰ λεπτότατα τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ, καὶ κατὰ τοιχοῦντων. Oliv. et Colb. septimus εἰς τὰ λεπτότατα. Aliter in aliis mss. utulus legitur. Munere junat, mentionem perquam honorificam fieri hujus homiliae a Gregorio Nysseno Oratione contra usurarios, tom. II, pag. 225.

τῆς ὕρας οὐκ ἐπετρέπημεν. Νῦν δὲ ἔχομεν εὐγνώμονες ἀρελέταί τὰ χρεῖα τῶν ἀλλοφθέντων ὁμῖν ἀποτεινόντες. Ἔστι δὲ τὸ λεπτόμενον βραχὺ μὴ τὸ ἀκούσαι, ὥστε οὕτω δόξαι, καὶ ἴσως τοὺς πολλοὺς ὁμῶν καὶ παραλαβόν, ὡς μὴδὲ παραλαβεῖσθαι τὰ τοῦ ψαλμοῦ νομοσθέναι· μεγάλην μέντοι πρὸς τὰ τοῦ βίου πράγματα δύναμιν ἔχειν τῆν βραχείααν ταύτην λέξιν καταμάθοντες, οὐκ ᾤθηθαι μὴ δεῖν παραβαίνειν τὸ ἐκ τῆς ἐκτάσεως χρῆσιμον. Ὑπογράφει τῷ λόγῳ τὸν τέλειον ὁ Προφήτης, τὸν τῆς ἀσφαλείου ζωῆς ἐπιθήσεσθαι μέλλοντα, ἐν τοῖς ἀνδραγαθίμοις ἀπρηρέθησεν τὸ ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ μὴ δοῦναι. Πολλὰ τοῦ τῆς Γραφῆς διαβέβληται ἡ ἀμαρτία αὐτῆ. Ὁ τε γὰρ Ἰεζεκιὴλ ἐν τοῖς μεγίστοις τῶν κακῶν τίθεται τόκον λαβεῖν καὶ πλεονασμὸν, καὶ ὁ νόμος διαβρῆθην ἀπαγορεύει· *Ὁὐκ ἐκτοκισθεὶς τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τῷ πλησίον σου.* Καὶ πάλιν φησὶ· *Δόλος (26) ἐπὶ δόλῳ, καὶ τόκος ἐπὶ τόκῳ.* Καὶ περὶ πόλεως δὲ τῆς ἐν πλῆθει κακῶν εὐθουμένης ὁ ψαλμὸς τί φησιν; *Ὁὐκ ἐδέξατο ἐκ τῶν πλουσιῶν αὐτῆς τόκος καὶ δόλος.* Καὶ νῦν χαρακτηριστικὸν τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον τελειώσεως τὸ αὐτὸ τοῦτο παραλίγηεν ὁ Προφήτης, λέγων· *Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ.* Τῷ ὄντι γὰρ ἀπανθρωπίας ὑπερβολὴν ἔχει τὸν μὴ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῶς ἔχοντα ζητεῖν δάνεισμα εἰς παραμυθίαν τοῦ βίου, τὸν δὲ μὴ ἀρκεῖσθαι τῷ κεφαλαίῳ, ἀλλ' ἐπινοεῖν ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ πένητος προσόδους ἑαυτῷ καὶ εὐπορίας συσχεῖν. Ὁ μὴ οὖν Κύριος· ἐναργῶς ἡμῖν διετάξατο, λέγων (27)· *Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποτραφῆς*· ὁ δὲ φιλόργυρος, ὅριον ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης ἄνδρα κατακαμπτόμενον πρὸ τῶν γονάτων ἱκετεύοντα, τί οὐ ποιοῦντα ταπεινόν; τί οὐ φθειγμένον; οὐκ ἔλαβ' παρ' ἀξίαν πράττοντα (28), οὐ λογίζεται τὴν φύσιν, οὐκ ἐνδοῦσι· ταῖς ἱκεσίαις, ἀλλ' ἀκαμπτὸς καὶ ἀμελιχτος Ἰσθηκεν, οὐ ταῖς δεήσεσιν εἰκων, οὐ δάκρυσιν ἐπικλύμενος, ἐπιμένον τῇ ἀρνήσει, ἔξομνύμενος καὶ ἐπαρώμενος ἑαυτῷ, ἧ μὴ ἀπορεῖν παντελῶς χρημάτων, καὶ περισσοπεῖν καὶ αὐτὸς εἰ τινα εὐροὶ τῶν δανειζόντων, καὶ πιστούμενος τὸ ψεύδος διὰ τῶν ὀρκῶν, κακὸν παρεμπόρευμα τῆς ἀπανθρωπίας τὴν ἐπιπορκίαν προσκαύμενος. Ἐπειδὴν δὲ ὁ ζῆτῶν τὸ δάνειον τόκῳ μνησθῆ, καὶ ὑποθήκας ὀνομάσῃ, τότε καταβαλὼν τὴν ὀργὴν προσημεδίαισε, καὶ πού καὶ πατρῶας φίλας ἀνεμύθησθ (29), καὶ συνήθη εἶπε καὶ φίλον· καὶ, Ὁμόθεθα, φησὶν, εἶπου τί ἐστὶν ἡμῖν ἀποκαίμενον ἀργύριον. Ἔστι δὲ παρακαταθήκη

A nobis per tempus attingere. Nunc autem adsumus a prohi debitoribus, debita quae supersunt, vobis persolventuri. Quod autem restat, auditu quidem breve est, ut videtur; et fortassis multos vestrum latuit; adeo ut non relletum quidem fuisse quidquam de eo psalmo putarint. Attamen cum intelligeremus brevem hanc dictionem ad res vitae multum valere, emolumentum quod ex inquisitione et explanatione accenserum his, non diximus negligendum. Propheta eniā his verbis perfectum virum, qui ad iunctabilem vitam accensurus erat, describitur, inter praecula ejus facinora illud numeravit. quod pecuniam suam non dedit fenori. Hoc peccatum in plurimis Scripturae locis vituperatur. Nam Ezechiel²⁶ id in maximis malis recenset, si fenus, et quicquam ultra sortem accipiat. Quin et lex illud quiesciter prohibet: *Non fenorabis fratri tuo, et proximo tuo*²⁷. Et rursus ait: *Dolus super dolum, et usura super usuram*²⁸. Et de civitate quae bois in malorum multitudine afflueret, quid psalmus dicit? *Non defecit de plantis ejus usura et dolus*²⁹. Et nunc Propbeta idipsum tanquam humanae perfectionis characterem se signum usurpavit, dicens: (VERS. 5) *Pecuniam suam non dedit ad usuram.* Non reipsa perquam maxima est inhumanitas, illum quidem qui necessarium indiget, mutuum ad vitae subsidium querere, hunc vero sorte contentum non esse, sed sibi ex pauperis calamitatibus proventus excogitare, opesque colligere. Sane Dominus ipse nobis palam praecipit, dicens: *Et volenti mutuari a te, ne avertaris*³⁰. Avarus autem, cum hominem videt praenecessitate genibus provolutum ac supplicem, et quid non facientem quod abjectum sit ac homile? quid non loquentem? ejus qui praeter meritum adversa fortuna nititur, nequaquam misereretur, nullo loco habet naturam, non precibus movetur, sed inflexibilis stat, et implacabilis: non cedit deprecationibus, lacrymis non frangitur, perseveranter negat. Jurat, ac sibi male precans, affirmat carere se pecunia omnino, seseque circumspicere, num quem ipse quoque fenoratorem inveniat, ac fidem faciens mendacio per juramenta, perjurium cum malum quemdam **IOS** et adventitium inhumanitatis quæstum acquirit. Sed ubi qui mutuum querit, meminit fenoris, et non minus pignoris protulit, tunc demisso supercilii subridet, atque paternae amicitiae reficit memoriam, ac familiarem et amicum appellat; et, Vi-

²⁷ Ezech. xxii, 12. ²⁸ Deut. xxiii, 19. ²⁹ Jer. ix, 6. ³⁰ Psal. liv, 12. ³¹ Matth. v, 42.

(26) Reg. secundus enim sacro textu τόκος ἐπὶ τόκῳ, καὶ δόλος ἐπὶ δόλῳ. Factum id puto ab aliquo, qui locum prophetae ob oculos haberet, licere sibi ratus, ordinem verborum Basilii mutare, ne aliter in Basilio, aliter in propheta legeretur.

(27) Sic editio Basil. et mss. Editio vero Parisiensis uberius διετάξατο λέγων· Τῷ αἰτοῦντι σε ὄδ, καὶ τὸν, etc. Sed illa, τῷ αἰτοῦντι σε ὄδ, hinc loco inepte assuta esse patet vel ex ipsa veteri interpretatione, in qua haec illa verba Latine reddita non fuisse videmus.

(28) Editio Paris. παρ' ἀξίαν κακῶς πράττοντα.

Sed vox κακῶς deest et in mss. omnibus et in editione Basil. Arbitramur autem eam vocem, κακῶς, primum in margine positam fuisse, ut numeretur lector, illud, παρ' ἀξίαν, idem hic valere quod κακῶς, ac postmodum, quod non raro contigit, in textum irrepisse. Aliquando post hoc γρημάτων deest in multis mss. Reperitur tamen in nonnullis. Mox Colh. quartus προσκητάμενος. Subinde Colh. octavus ὑποθήκην.

(29) Major pars mss. ἐμύθησθ. Haud longe legitur in Colh. quartus ἐν αὐτῷ τοῖς τόκοις. Infra idem codex αὐθαίρετον ἐδέξατο.

debimus, inquit, sicuti quidquam recondatum argenti apud nos. Depositum utique vir amicus nobis quæstus ergo concedidit. Verum ille graves usuras mutæ pecunie exigit: sed nos profecto aliquid remittimus, et miuori futuri sumus fœnore. Talia confingens, verbisque ejusmodi blanditus misero ac lenocinatus, ubi illum syngraulis obstrinxit, atque, præter urgentem inopiam, libertatem etiam viro abstulit, abit. Etenim cum fœnori, cui solvendo non est, obnoxium se præstitit, voluntariam, quoad vivet, recepit servitutem. Pecunias, die mihi, et quæstum, exquiris ab inope? Sed si ille te reddere potuisset ditioris, quid ad tuas januas quævisisset? Venit subaidium inventurus: sed hostem reperit. Remedium dum requireret, in venenum incidit. Officium tuum fuerat, viri sublevare inopiam: at tu illius adauges egestatem, hominis desituti facultates querens exaurire. Voluit si quis medicus agrotos invidiose, cum eis deberet restituere sanitatem, e contrario eis vel exiguas vitium reliquias adimeret: sic et tu miserorum calamitates quæstus occasionem facis. Et sicut coloni ad seminum multiplicationem imbres exoptant, ita et tu egestatem et inopiam hominum optas, tibi ut quæstuosæ sint pecunie. An ignoras facere te accessionem majore pecunie, quam opum est incrementum de fœnore expectatum? Et quidem argentum in fœnus qui querit, consilii inops hæret medius. Etenim cum respicit ad pauperatatem, de solutione desperat: cum vero præsentem considerat egestatem, fœnore pecuniam sumit. Deinde altero victo, ac necessitati cedente, alter abit, schedulis cautionibusque communitus.

2. Contra, argentum qui accepit, primum quidem splendidus ac hilaris est, et alieno flore oblectatus, mutatione vite inclarescit. Lautæ enim mensa est, vestis pretiosior, famuli splendidiore habitu induti, adulatores, compotores; fuci domusque innumeri. Sed cum sensim diffinuat pecunie, tempusque progrediens secum fœnus advehit, tum ei requiem non afferunt noctes, non dies hilaris est, non sol jucundus, sed eum vite tædet. Dies ad constitutum tempus festinantes habet odio, extimescit menses tanquam fœnoris parentes. Quod si dormiat, videt fœneratorem in somnis, quod ualidum somnium est, capiti assistantem: si vero vigilet, cogitat ac sollicitus est de fœnore. Dum sa-

50) Colb. quartus Ὡπερ γάρ. Ibidem sex mss. cum editione Basil. τις ταρῶν. Regii secundus et quartus cum editione Paris. τις ταρῶν. Haud procul illa, ὄτω καὶ σὺ, desunt in editis: sed reperiuntur in Reg. primo, et in Regii quarti margine, si non eadem manu, at antiqua tamen. Subinde Reg. tertius τοὺς ἑβδόμους.

(51) Reg. tertius ἑρῶτων τὸ δάεντον.

(52) Vox αὐτὸν scribitur in editione Paris. cum spiritali aspero: in editione vero Basil. perinde ac in quinque mss. cum leni. Quod si quispiam velit scribere αὐτὸν cum leni, eorumque vocem ad debitorem

A φιλίου ἀνδρὸς ἐπ' ἐργασία παραθεμένου ἤμιν. Ἄλλ' ἕκείνος μὲν βαρεὶς ἐπ' αὐτῷ τοὺς τόκους ὤρισεν· ἡμεῖς δὲ πάντως ἐπανησόμεν τι, καὶ ἐπ' ἑλάττωσι τοῖς τόκοις δώσομεν. Τοιαῦτα καταχαρμηλατίζόμενος, καὶ τοιούτοις λόγοις ὑποσάινων καὶ δειλάτων τὸν ἀθλιον, γραμματεῖος αὐτὸν προσκαταδῆσας, καὶ πρὸς τῇ καταπινοσίῃ πενία εἶσι καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνδρὸς προσαφαλόματος, ἔχητο. Ὁ γὰρ τόκοις αὐτὸν ὑπεθύνον καταδῆσας, ὡν τὴν ἐκτίσιν οὐχ ὑφίσταται, δουλείαν ἀθαίρετον κατέβλετο διὰ βίου. Χρήματα, εἰπέ μοι, καὶ πόρουσ ἐπιζητεῖς, παρὰ τοῦ ἀπόρου; Καὶ ἐὶ πλουσιωτέρων σε ἀποφαίνεις ἴδύνατο, εἰ ἐζήτει παρὰ τὰς θύρας τὰς σάς; Ἐπὶ συμμάχων ἑλθόν, πόλεμον εὗρεν. Ἀλεξифάρμακα περιζυτῶν, δηλητηρίους ἐπέτυχε. Λέον παραμυθεῖσθαι τοῦ ἀνδρὸς τὴν πτωχείαν, οὐ δὲ πολυπρασιόεις τὴν ἐνδειαν, ἐκκαρποῦσθαι ζητῶν τὴν ἔρημον. Ὡπερ (30) ἂν εἰ τις Ιατρός πρὸς κἀνοντας εἰσὶν, ἀντὶ τοῦ ὕδατος αὐτοῖς ἐπαναγαγεῖν, ὁ δὲ καὶ τὸ μικρὸν λαίψανον τῆς ἰδυνάμειος προσάφλοιοτο· ὅτω καὶ σὺ τὰς συμφορὰς τῶν ἀθλιῶν ἀφορμὴν πόρων ποιῆ. Καὶ ὥπερ οἱ γεωργοὶ ἡμέρους εὐχονται εἰς πολυπλοσιασμέν τῶν σπερμάτων, οὕτω καὶ σὺ ἐνδείας καὶ ἀπορίας ἀνθρώπων ἐπιζητεῖς, ἵνα σοὶ ἐνεργά τὰ χρήματα γένηται. Ἄγνοεῖς πλείονα προσθήκην ταῖς ἀμαρτίαις ποιοῦμενος, ἢ τῷ πλείω τὴν ἀθήρησιν ἀπὸ τῶν μέκων ἐπινοῦς; Καὶ ὁ μὲν ζῆτον τὸ δάενισμα (31), μέσος ἀμηχανίας ἀπειλημένος, ὅταν μὲν πρὸς τὴν πενίαν ἀπίθῃ, ἀπογνωσκει τὴν ἐκτίσιν, ὅταν δὲ πρὸς τὴν παρούσαν ἀνάγκην, κατατομῶ τὸ δάενισματος.

C Εἶτα ὁ μὲν ἤρτηθος ὑποκίχας τῇ χρεῖα· ὁ δὲ ἀπέρχεται, γραμματεῖος αὐτὸν (52) καὶ ἐγγυῖος ἀσφαλίσάμενος.

2. Λαθὼν δὲ τὰ χρήματα, τὴν μὲν πρώτην λαμ- πρὸς ἐστὶ καὶ περιχαρῆς, ἀλλοτρίω δυνεὶ γεγωναμένος, ἐπισμαίνων τῇ μεταβολῇ τοῦ βίου· τράπεζα γὰρ ἀνεμένη, ἐσθῆς πολυτελεστέρα· οἰκέται πρὸς τὸ φαυρότερον ἐξηλλαγμένοι τῷ σῆματι, κόλακες, συμπόται· κηφῆνες (33) οἰκων μυρῖοι· ὡς δὲ τὰ μὲν χρήματα ὑπόβρει, ὁ δὲ χρόνος προῖον τοὺς τόκους αὐτῷ συμπράττει, οὐ νόκτες ἐκείνῳ ἀνάπαισιν φέρουσι, οὐχ ἡμέρα φαῖδρα, οὐχ ἥλιος τερπνός, ἀλλὰ δυσχεραίνει τὸν βίον, μισεῖ τὰς ἡμέρας πρὸς τὴν προθεσμίαν ἐπιεργασίας, φοβεῖται τοὺς βήνας ὡς τόκων πατέρας, Κἂν καθέσθῃ, ἐνύπνιον βλέπει τὸν δαειστήν, κακὸν ἔναρ, τῇ κεφαλῇ περιστάμενος· κἂν γρηγορῇ, ἔννοια αὐτοῦ καὶ φρονεῖς ὁ τόκος ἐστὶ· Δω-

referre, hunc locum sic poterit interpretari: *Alter vero illinc abit postquam debitorem schedulis atque cautionibus strinxit, seu obligavit. Quo sensu verbum ἀσφαλίζομαι usurpatur Act. xvi, 24: Τὸς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο, Pedes eorum strinxit. Ibidem Colb. quartus γραμματεῖος. Paulo post Reg. secundus ἀνεμένη τὰ πολυτελεστέρα, ἐσθῆς φαυρότερα.*

(53) Editio Paris. et Reg. tertius κηφῆνες οἰκων μυρῖων. Intra editio Paris. δειστωτο γάρ. Deest γάρ in mss. et in editione Basil.

ριστού, φησὶ, καὶ χρωσαίετον ἀπατησάντων
 ἀλλήλους, ἐπισκοπὴν ἀμφοτέρων ποιῆτε ὁ Κύ-
 ριος. Ὁ μὲν ὡς περ κύνων ἐπιτρέχει τῇ ἀγρᾷ· ὁ δὲ
 ὡς περ ἔτοιμον θήραμα καταπήσει τὴν συντυχίαν.
 Ἀφαιρεῖται γὰρ αὐτοῦ τὴν παρῆρσαν τὸ πένεσθαι.
 Ἀμφοτέρους ἢ ψήφος ἐπὶ δακτύλων· τοῦ μὲν χαί-
 ροντος ἐπὶ τῇ αὐξήσει τῶν πόνων, τοῦ δὲ στενάζον-
 τος ἐπὶ τῇ (34) προσθήκῃ τῶν συμφορῶν. Πῖνε ὕδατα
 ἀπὸ πῶν ἀγγέλων· τούτους, τὰς οικίας ἀφορμὰς
 παρισκόπει, μὴ ἐπ' ἀλλοτρίας πηγὰς βιάσῃ, ἀλλ' ἐξ
 οικίων λιθάδων σὺναγε σεαυτῷ τὰς παραμυθίας τοῦ
 βίου. Ἐχει χαλκώματα, ἐσθῆτα, ὑποζύγιον (35),
 σκευὴ παντοδαπά· ταῦτα ἀπόδου· πάντα προέσθαι
 κατὰδεξαι, πλὴν τῆς ἐλευθερίας. Ἄλλ' αἰσχύνομαι
 αὐτὰ δημοσιεύειν, φησίν. Τί οὖν ὅτι μικρὸν ὕστερον
 ἕλλος αὐτὰ προκομίσει, καὶ ἀποκηρύξει τὰ σά, καὶ
 ἐν ὀφθαλμοῖς σοῦς ἐπεκονίξει αὐτὰ διαθήσεται; Μὴ
 βιάσῃ ἐπ' ἀλλοτρίας θύρας. Φέρει γὰρ τῷ ὄντι στε-
 νῶν τὸ ἀλλότριον (36). Βέλτιον ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπι-
 νοίας τὴν χρεῖαν παραμυθήσασθαι, ἢ ἀθρόως ἐπαρ-
 θέναι τοῖς ἀλλοτρίοις, ὕστερον πάντων ὁμοῦ τῶν
 προσόντων ἀπογυμνοῦσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἔχεις ὄθεν
 ἀπόδοσ, τί οὐχὶ τὴν παρούσαν ἐνδείαν ἐκ τούτων τῶν
 ἀφορμῶν διαλύεις; εἰ δὲ ἀπορίης πρὸς τὴν ἔκτισιν,
 κακῶν κακῶν θεραπεύεις. Μὴ δέξῃ πολιορκουντά σε
 δανειστήν. Μὴ ἀνάσῃ ὡς περ ἄλλο τι θήραμα (37)
 ἀναγρεῖσθαι καὶ ἐξιχνεύσθαι. Ψεύδους ἀρχὴ τὸ δα-
 νεῖζεσθαι· ἀχαριστίας ἀφορμὴ, ἀγνωμοσύνης, ἐπιπο-
 ρίας. Ἄλλα ῥήματα τοῦ δανειζομένου (38), καὶ ἄλλα
 τοῦ ἀπατουμένου. Εἶθε σοι μὴ ἀπήντησα τότε, ἦδη
 ἂν εὔρον τὰς ἀφορμὰς πρὸς τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς
 ἀνάγκης. Οὐχὶ δὲ ἔκοντός μου ἐνέβαλες τῇ χειρὶ τὰ
 χρήματα; Ἐπόχαλκον δὲ σου τὸ χρυσίον, καὶ παρα-
 κοιμημένον τὸ νόμισμα. Ἐίτε σὺν φίλοις, ὁ δανείζων,
 μὴ ζημιωθῆς αὐτοῦ τὴν ψιλάν· ἔτε ἐχθροῖς, μὴ γέ-
 νῃ τῷ δυσμενεῖ ὑποχείριος. Μικρὸν ἐγκαλλωπισάμε-
 νος τοῖς ἀλλοτρίοις, ὕστερον καὶ τῶν πατρῶων ἐκ-
 στήθῃ. Πένης εἰ νῦν, ἀλλ' ἐλεύθερος. Δανεισάμενος
 δὲ οὐδὲ πλουτήσας, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀραιεθήση.
 Δούλος τοῦ δεδανεικέντος ὁ δανεισάμενος, καὶ δούλος
 μισθοφόρος ἀπαταίτητον φέρων τὴν λειτουργίαν. Οἱ
 ζῶνες λαμβάνοντες ἡμεροῦνται· ὁ δὲ δανειστής λαμ-
 βάνων προσερεθίζεται. Οὐ γὰρ παύεται ὕλακτιῶν,
 ἀλλὰ τὸ πλέον ἐπιζητεῖ. Ἐὰν ὁμύνης, οὐ πι-
 στεύει (39)· ἐρευνᾷ τὰ ἔνδον, τὰ συναλλάγματα σου

A nerator, inquit, et debitor Inter se conveniunt, exi-
 tationem utriusque facit Dominus *. Ille quidem
 quasi canis in prædam irruit: hic vero sicut pa-
 rata captura occursum exhorret. Admitit enim et
 loquendi fidociam paupertas. Utrisque inest calcu-
 lus in digitis; illo scenoris accessione gaudente, hoc
 109 miseriarum incremento ingemente. Bibes
 aquas de suis vasis **: hoc est, proprias consi-
 deras facultates, ad alienos fontes ne accede, sed
 ex propriis laticibus tibi ipse vitæ solatia compara.
 Habes vasa ærea, vestiem, jumentum, diversi gen-
 eris suppellectilem? Hæc vende: præter libertatem,
 amitti omnia patiere. Sed me pudet, inquit,
 isthæc voci præconis subjicere. Cur igitur paulo
 post alius ea exponet, tuorumque honorum faciet
 auctionem, et vili pretio ab oculis tuos vendet? ^h
 Ne gradiare ad fores alienas. Plane enim Angustus
 est alienus puteus *. Satius est, arte et industria
 paulatim necessitatem levare, quam alientis facultatibus
 subito elatum, deinceps omnibus simul
 bonis privari. Si igitur habes unde solvas, cur
 præsentem egestatem hisce auxiliis non depellis?
 Sin solvendo non es, malum malo curas. Fœnerato-
 rem qui te obsessuro sit, ne admittit. Te velut
 aliam aliquam prædam exquiri ac vestigari ne si-
 nas. Usura mendacii principium est, et occasio in-
 grati animi, perfidiaeque et perjurii. Alia sunt
 verba argenti fœnore numentis: alia, cum frenus
 ab ipso exigitur. Utinam tunc tibi non occurrissem!
 utique jam subsidia quædam ad amovendam nec-
 essitatem invenissem. Nonne mihi invito pecuniam
 in manus dedisti? Porro aurum tuum erat sub-
 æratum, et numisma adulterinum. Sive igitur fœne-
 rator sit amicus, ne ejus amittas amicitiam: sive
 inimicus, ne fias adversario ac malevolo subditus.
 Parumper in alienis gloriatus, postea patrimonio
 etiam everteris. Pauper es nunc, sed liber. Argen-
 tum si fœnore sumpseris, non ditesces, sed liberate
 spoliabere. Qui pecuniam sumpsit fœnore, fœne-
 ratoris servus est, imo servus stipendiarius, qui
 inevitabile servitium subit. Canes accipiendo man-
 suesunt; fœnerator vero recipiendo irritatur. Non
 enim albatrare desinit, sed plura exposcit. Si jura-
 veris, non credit: quæ in ædibus habes, perscruti-
 atur: tua diligenter indagat commercia. E cubi-

* Prov. xlii, 13. ** Prov. v, 15. † Prov. xxiii, 27.

(34) Editio Paris. στενάζοντος ἐπὶ τῇ. Deist
 ἐπὶ in nostris septem mss. perinde atque in edi-
 tione Basil. Paulo ante legitur in editione Paris. χαί-
 ροντος ἐπὶ τῇ· quæ vox ἐπὶ, deest quoque in tribus
 mss. et in editione Basil., sed in aliis multis legitur.
 Propositionem ἐπὶ αὐτῷ in utroque loco relinquen-
 dam esse arbitravimur, aut ex utroque tollendam.
 Sane nihil refert, hoc an illo modo legeris.

(35) Sic editio Basil. et mss. sex. Editio vero Paris.
 et duo mss. ὑποζύγια. Ibidem editio Paris. ἀπόδοσ.
 Editio vero Basil. et octo nostri mss. ἀπόδοσ. Mox
 Reg. tertius Τί οὖν ὅτι μικρὸν ὕστερον ἕλλος αὐτὰ δη-
 μοσιεύσει. Τί οὖν, etc. Similiter legitur in editione Pa-
 ris. τοῖς σοῦς. Deest hic articulus in mss. et in editione
 Basil. Hoc ipso in loco Colbertini septimus et octava-
 vus διαθήσεται. Οὐκ αἰσχύνῃ; Num te pudet?

(36) Editi et nonnulli mss. τὸ ἀλλότριον. Derst ar-
 ticulus apud LXX et in quatuor mss. Mox Reg.
 secundus χρεῖαν παραμυθήσθαι.

(37) Editio Paris. ὡς περ ἀλλότριον θήραμα. At
 editio Basil. cum omnibus nostris mss. ὡς περ ἄλλο
 τι θήραμα. Colb. quartus δανεισάσθαι.

(38) Editio Basil. et quatuor mss. τοῦ δανείζοντος.
 Editio Paris. et quatuor itidem mss. δανειζομένου.
 Hand procul Reg. secundus φίλος ἢ ὁ.

(39) Nonnulli mss. ἐὰν ὁμύνης, ἀπιστεῖ. Hoc ipso
 in loco illa, ἅμα ὁμύνης ἀπιστεῖ, legitur in Colb.
 quarto et in Regio primo et sexto. Sed quin adu-
 terina sint, non valde admodum dubitamus, tum
 quod in Reg. sexto addita sint secunda manu, tum
 quod quibusdam punctis notata sint in Reg. primo:
 quæ duo non raro alicuius quiddam et peregrinum

culo si progredieris, trahit te ad se, et adducit; A si intus te absconderis, ante domum stat, et fores pulsas, Præsente uxore, afficit te pudore, coram amicis imponit contumeliam: in foro lauces constringit: malus festi diei occurrans: vitam tibi reddit injucundam et intolerabilem. At magna, inquit, est necessitas, nec alia est parandæ pecuniæ ratio. Quæ, quæso, utilitas ex hodierna dilatione? Rursus enim vellet ad te paupertas tanquam bonus cursor **, et eadem necessitas cum auctuario aderit. Fœnus enim non omnino liberat, sed consilii et mentis inopiam tantisper tardat. Patiamur hodie duritiam paupertatis, et ne eam in 110 posterum Æm protrahamus. Etenim si argentum fœnore non sumis, hodie et postea simili modo eris pauper: si vero sumis, fœnore paupertatem augente, acerbius vexabere. Nunc quidem nullus tibi veritatis probro paupertatem; siquidem malum est haud voluntarium: si vero fœnori fueris obnoxius, nemo erit qui te stultitiæ non condemnet.

3. Itaque ne nostra stultitia malis præter voluntatem contingentibus etiam malum voluntarium accersamus. Sullis animi se pro opum ratinæ non componere, sed incertæ spei se committere, se manifestum et evidens detrimentum experiri. Jam perpende unde sis soluturus. Num ex iis pecuniis quas accipis? Sed hæc et ad necessitatem colibendam et ad solutionem non sufficient. Quod si usuras etiam reputaveris, unde usque adeo multiplicabuntur pecuniæ, ut ex una parte necessitati tuæ medeantur, ex altera vero sortem explant, prætereaque forinsecus usuras gignant. At nequam ex iis, quæ accipis, munus reddes. An aliunde? Illas igitur expectemus spes, nec, tanquam pisces, ad illicium properemus. Quæmodum enim illi una cum esca hamum vorant: sic nos per pecuniam fœnore transigimur. Paupertas ignominiam nullam affert. Quid ergo nobis ipsa opprobria ex ære alieno paramus? Vulnera vulnere curat nemo, neque malum malo sanat; nec fœnore sublevari paupertas, Dives es?

** Prov. xxiv, 34.

indicant. Aliquanto post editio Paris, cum aliquibus mss. ἐφέστηκε τῇ ἀλλὰ. Sed Coisl. omni aliis sex mss. et cum editione Basil. ἐφέστηκε τῇ εὐχῆ.

(40) Reg. secundus ἀδελφόν σου.
(41) Sic quique mss. cum editione Basil. Editio Paris, cum uno aut altero ms. ἀποθνήσκει. Mox Coisl. νετῶνα εἰς τὴν ἐφεξῆς. Paulo post Reg. tertius προσπεκτικαίναντος, Regii tertia et sextus ἐγκαλέσσι σου. Subiuncto Reg. secundus σου τὴν ἀδουλίαν.

(42) Sic major pars mss. cum editione Basil. Editio vero Paris, cum quibusdam mss. ἐπισπόμεθα. Ibidem editio Paris, νηπίας ἐστὶ. Vox ἐστὶ dicitur in omnibus mss. et in editione Basil. Ibidem ἐαυτὴν περιτρίβειν, ad verbum, pro opum ratione non se contrahere, non se contricare. Hoc est, impensas facultatis non metiri.

(43) Interpunctio qua hoc loco usi sumus, in no-

πολυπραγμονεῖ. Ἐάν προῆς του δωματιου, ἔκει πρὸς ἐαυτὸν καὶ κατασφύρει· ἐάν ἐνδον σεαυτὸν κατακρύψει, ἐφέστηκε τῇ οἰκίᾳ, καὶ θυροκρουστέ. Ἐπὶ γαμετῆς κατασχύνει, ἐπὶ φίλων καθυβρίζει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἀγγεῖ· κακὸν συνάντημα ἐφορτῆς· ἀδελφόν σου (40) κατασκευάζει τὸν βίον. Ἄλλὰ μεγάλη, φησὶν, ἡ ἀνάγκη, καὶ οὐδεὶς πόρος χρημάτων ἔσται. Τί οὖν τὸ ὄφελος ἐκ τοῦ τὴν σήμερον ὑπερβῆσθαι; Πάλιν γὰρ ἔχει σοὶ ἡ πενία ὡσπερ ἀγαθὸς δρομέυς, καὶ ἡ αὐτῆ ἀνάγκη μετὰ προσθήκης παρέσται. Τὸ γὰρ δάνος οὐκ ἀπαλλαγὴν παντελῆ, ἀλλὰ μικρὰν ἀναβολὴν τῆς ἀμυχανίας παρέχεται. Σήμερον πάθωμεν τὰ ἐκ τῆς ἐνδείας δυσχερῆ, καὶ μὴ ἀποτιθώμεθα (41) εἰς τὴν αὔριον. Μὴ δανεισάμενος μὲν ὁμοίως εἴη τρίτης καὶ σήμερον καὶ πρὸς τὴν ἐφεξῆς· δανεισάμενος

δὲ χαλεπωτέρον ἐκτερυχούληση, τοῦ τόκου τὴν πέναν προσεπιτείναντος. Καὶ νῦν μὲν οὐδεὶς ἐγκαλεῖ σοὶ πτωχεύοντι· ἀκούσιν γὰρ τὸ κακὸν· ἐάν δὲ τόκος ὑπεύθυνος ᾖς, οὐκ ἔστιν ὅστις οὐ μίμψεται σοὶ τῇ ἀδουλίᾳ.

3. Μὴ οὖν πρὸς τοῖς ἀκούοις κακοὶς ἔτι καὶ αὐθαίρετον κακὸν ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀνόσις ἐπισπασώμεθα (42). Νηπίας φρονεῖς μὴ ἐκ τῶν παρόντων ἐαυτὸν περιστέλλειν, ἀλλ' ἀβήλους ἐλπίζειν ἐπιτρίβειντα φανεράς βλάβης καὶ ἀναντιβῆθῆτος κατατολμῶν. Ἡδὴ βούλευσαι πῶθεν (43) ἀποτίσεις. Ἄγ' ὡν λαμβάνεις; Ἄλλ' οὐκ ἐξαρκεῖ καὶ πρὸς τὴν χρεῖαν καὶ πρὸς τὴν ἔκτισιν. Ἐάν δὲ ἴη καὶ τοὺς τόκους λογίσῃ, πῶθεν τὰ χρήματα εἰς τοσοῦτον πολυπλασιασθήσεται, ὥστε ἰδίᾳ μὲν σου θεραπεύειν τὴν χρεῖαν, ἰδίᾳ δὲ ἐπιχρησῶν τὸ κεφάλαιον, ἔξωθεν δὲ καὶ τόκους ἀπογεινῆ; Ἄλλ' οὐκ ἐξ ὡν λαμβάνεις ἀποδώσεις τὸ δάνειον. Ἐτέρωθεν δὲ; Ἐκεῖνας οὖν ἀναμεινόμεν τὰς ἐλπίδας, καὶ μὴ ἔλθομεν, ὡσπερ οἱ ἰχθύες; ἐπὶ τὸ δέλαρ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ τῆς τροπῆς τὸ ἄριστον καταπίουσιν, οὕτω καὶ (44) ἡμεῖς διὰ τὰ χρήματα τοῖς τόκοις περιτριβόμεθα. Οὐδέμην αἰσχρόνην τὸ πίνεσθαι προξενεῖ. Τί οὖν τὰ ἐκ τοῦ ὄφελου ἐνδείη ἐαυτοῖς προστιθόμεθα (45); Οὐδεὶς τραύματα τραύματα θεραπεύει, οὐδὲ κακῶ τὸ κακὸν ἴσται, οὐδὲ πέναν τόκους ἐπανορθοῦται. Πλούσιος εἶ; μὴ δανεῖζον (46).

stris mss. reperitur: qua non observata interpretis vetus a sensu auctoris longe aberravit. Paulo post Reg. secundus ἐπὶ τοσοῦτον.

(44) Sic major pars mss. Deest καὶ in editis.

(45) Editi cum Reg. secundus περιτριβόμεθα. Reg. primus τραυθόμεθα. At quique mss. ut in textis. Ibidem mss. unius τραύματα. Editi τραύμα.

(46) Πλούσιος εἶ; μὴ δανεῖζον. Legendum esse μὴ δανεῖς, Ne des fœnore, diximus in not. ad secundum quintum Symeonis Logothetæ pag. 495. MABAN. — Lnsit Basilus in Duplici ejusdem vobis sensu: δανεῖζομαι enim non modo pecuniam dare, sed etiam occipere sub fœnore significat: quem lusum Latine reddere cuique Latine scienti obvium est, siquidem verbum fœnoro vel fœnoror eandem ambiguitatem ac δανεῖζομαι præ se fert. Ἀπόλεψαι igitur interpretari juvaret, hoc modo: Dives es? nolui fœnare; pauper es? nolui fœnari. EDIT. PATROL.

Πιάνης εἰ; μὴ δαυεῖζου. Εἰ μὲν γὰρ εὐπορεῖς, οὐ χρεῖ-
 ζεις δαυεῖσματος· εἰ δὲ οὐδὲν ἔχεις, οὐκ ἀπο-
 τίσσεις τὸ δάνειον. Μὴ ὄρης σεαυτοῦ τὸν βίον εἰς
 ὑστεροβουλίαν, μήποτε μακάρητος τὰς πρὸ τῶν τό-
 κων ἡμέρας. Ἐν (47) τοῦτοις διαφέρουμεν τῶν πλου-
 τούτων οἱ πνήγες, τῆ ἀμεριμνία. Καταγαλιόμεν
 αὐτῶν ἀγρυπνοῦντων, αὐτὸν καθεῖδόντες· καὶ τῶν
 συνιστάτων αἰεὶ καὶ φρονιζόντων, αὐτὰ ἀφρονι-
 στοῦντες καὶ ἀνεμῆμοι. Ὁ μέντοι ὀφειλῶν καὶ
 πένης ἐστὶ καὶ πολυμέριμος· δῦπος νύκτωρ, δῦ-
 πνος καὶ ἡμέραν, σόνους πάντα τὸν χρόνον· νῦν
 μὲν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ἀποσιμώμενος, νῦν δὲ τὰς οἰ-
 κίας τὰς πολυτελεῖς, τοὺς ἀγροῦς τῶν πλουσίων, τὰς
 ἐσθῆτας τῶν ἐντυγχανόντων, τὰ σκεῦη τῶν ἐστιών-
 των (48). Εἰ ταῦτα ἐμὰ ἦν, φρονί, ἀπειθόμεν τόσου
 καὶ τόσου, καὶ ἀπῆλλασσόμεν τοῦ τόκου. Ταῦτα αὐ-
 τὸ καὶ νύκτωρ ἐγκαθίσταται τῆ καρδίᾳ, καὶ μετ'
 ἡμέραν τὰς ἐνόας καταλήφει. Ἐὰν τὴν θύραν πα-
 τάξῃ, ὁ χρεώστης ὑπὸ τὴν κλίσην. Σφοδρῶς ἐλο-
 ἔθραμῖ τις· τοῦ δὲ ἐπάταξεν (49) ἡ καρδία. Ὑλακτεῖ
 ὁ κύων· ὁ δὲ ἰδρωτὶ περιβρέσει, καὶ ἀγωνία συν-
 ἔχεται, καὶ περιττοκεῖ πῶθεν φύγη. Ὅταν ἡ προ-
 θεσμία προσάγῃ, μεριμνῆ τί ψεύσεται· ποῖαν τία-
 σάμενος πρόφασιν τὸν δανειστὴν διακρούσεται. Μὴ
 μόνον λαμβάνοντα σεαυτὸν ἐνόει, ἀλλὰ καὶ ἀπατού-
 μων. Τὶ πολυτόκῳ θηρίῳ (50) σεαυτὸν παραζευ-
 γνύεις; Τοὺς λαγῶους φασὶ καὶ τίκτειν ὀμοῦ καὶ τρέ-
 φειν καὶ ἐπικυλοῦσθαι. Καὶ τοὺς τοκογλύφους τὰ
 χρήματα ὀμοῦ δαυεῖζεται καὶ (51) γεννάται καὶ ὑπο-
 φύεται. Οὕτως γὰρ ἐδέξω εἰς χεῖρας, καὶ τοῦ παρόν-
 τος μηνὸς ἀπρητήθης τὴν ἐργασίαν. Καὶ τοῦτο πάλιν
 δανεισθῆν, ἕτερον κακὸν ἐξέθραψε, κάκεινο ἕτερον,
 καὶ τὸ κακὸν εἰς ἀπειρον. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς προ-
 ηγορίας ταύτης ἤξινται τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πλεον-
 εφίας. Τόκος γὰρ, ὡς οἶμαι, διὰ τὴν πολυγονίαν τοῦ
 κακοῦ προσηγόρευται. Ὁσθεν γὰρ ἀλλοθεν; Ἡ τάχα
 τόκος λέγεται διὰ τὰς ὀδῶνας καὶ λύπας, ὅς ἐμποιοῦν
 ἐκτὸς ψυχῆς τῶν δανεισαμένων (52) πέφυκεν. Ὡς
 γὰρ ἡ ὄδῖς τῆ τικτοσύνης, οὕτως ἡ προθεσμία τῶν
 ὑπόχρεων παρίσταται. Τόκος ἐπὶ τόκῳ, πονηρῶν γο-
 νίων πονηρὸν ἔχονον. Ταῦτα λεγέσθω γεννήματα
 ἐχιδνῶν, τὰ τῶν τόκων ἀποκυήματα. Τὰς ἐχιδνας
 λέγουσι τὴν γαστέρα τῆς μητρὸς διεσθούσας τί-
 κτεσθαι. Καὶ οἱ τόκοι τοὺς ἀκόους τῶν ὀφειλόντων
 ἐκπαγόντες ἀπογεννῶνται. Τὰ σπέρματα χρόνον φύε-
 ται, καὶ τὰ ζῶα χρόνῳ τελεσφορεῖται· ὁ δὲ τόκος

A Argentum ne sume fœnore. Pauper es? Ne
 sume fœnore argentum. Etenim si locuples es,
 nihil tibi fœnore opus est: si vero nihil habes,
 non pende usuras. Noli tuam ipsius vitam seræ
 penitentia objicere, nequando dies qui fœnus
 præcesserunt, beatos existimes. Hoc non divi-
 tibus pauperes nos præstantes, curarum vacui-
 tate. Illos tunc vigilantes, tunc curis semper disten-
 tos ac sollicitudine deridemus nos, qui dormimus, qui-
 que sollicitudine caremus, ac liberi sumus. Debitor
 utique et pauper est, et curis multis conficitur:
 noctes ac dies ducit insomnes, omni tempore cogi-
 tatione defixus. Nunc quidem æstimat res suas,
 nunc vero domos sumptuosas, divitum agros, quo-
 rumlibet in conspectum venientium vestes, vasa et
 suppellectilem eorum a quibus convivio excipitur.
 Hæc si mea essent, inquit, tanti et tanti divende-
 rem, atque liberarer fœnore. Isthæc et noctu cordi
 ejus insidant, et interdum illius occupant mentem.
 Januam si pulsaveris, irreptit sub lectum debitor.
 Velociter accurrit quis, et illius cor palpat. Canis
 latrat? Ille sudore diffluit, et anxietate corripitur;
 quaque via fugiat, conspicit. Ubi dies præscriptis
 instat, anxie secum reputat quodnam diciturus sit
 mendacium, et quo confictio prætextu depulsurus
 III a se sit creditorem. Non autem cogita solum
 te accipere, sed fore, ut etiam id quod acceperis,
 a te exigatur. Quid te ipse bestia? Lepores aiunt
 simul et parere, et nutrire, et superfetare. Sic
 pecunia fœneratoribus simul et dantur ad pende-
 ndas usuras, et gignuntur, et pullu-
 laut. Nondum enim in manus accepisti, et tamen
 præsentis mensis lucrum quæstunave a te exposcunt.
 Et hæc pecunia rursus fœnore occupata, malum
 alterum aluit, et illud alterum, atque sic malum in
 infinitum. Quamobrem hoc avaritiæ genus eo no-
 mine appellatur. Etenim, opinor, τόκος, id est par-
 tus, ob ingentem mali fecunditatem nominatur.
 Unde enim aliunde? Aut forte τόκος, hoc est par-
 tus, dicitur ob dolores ac molestias, quas animis
 eorum qui fœnore acceperunt, solet creare. Ut enim
 puerperium paritoræ, ita dies Indicta debitori in-
 stat. Furnus fœnori additum, parentum malorum
 mala est soboles. Hi isti usurarum fetus dicitur
 esse progenies viperarum. Aiunt vipersas, dum gi-
 gnuntur, ventrem matris-corrodere: fœnus quoque,

(47) Reg. tertius ἐπὶ pro ἐν. Mox Colb. quartus
 et Reg. sextus ἀνέμεινο.

(48) Sic Reg. sextus et Colb. septimus cum Oliv.
 Editi cum multis mss. ἐσθόντων. Paulo post mss.
 non pauci πατάξῃς ὁ. Editi vero πατάξῃ τις.

(49) Hinc locum emendandum esse censuit Com-
 beffius, scribendamque ἐπίτρεψε pro ἐπάταξεν·
 sed ejus emendationi nullus ms. favet. Mox Col-
 bertini duo βείτα. Subinde Reg. secundus ψεύσθη-
 ται... διακρούσεται.

(50) Editi et nostri mss. πολυπόκῳ θηρίῳ. Sed
 recte judicavit vir doctissimus Ducerus Anglicam
 lectionem πολυτόκῳ aptiorem esse. Insuper huic
 loco accommodatior. Ita enim legendum esse et
 ipsa usurae notio, et exemplum leporis a Basilio al-

latum non obscure ostendunt. Nec aliter legisse vi-
 detur interpres, qui verterit: *secunda bestia*.

(51) Editi et multi mss. τὰ χρήματα ὀμοῦ δαυεῖ-
 ζεται καὶ, etc. Sed illa, ὀμοῦ δαυεῖζεται, desunt omnino
 in Reg. tertio. Reperiuntur quidem in Reg. sexto,
 sed secunda manu duntaxat. Leguntur itidem in
 Reg. secundo, sed variis punctis, notata sunt: qua
 punctorum adjectione indicavit librararius, quisquis is
 est, eas voces defendas esse. Quare si quis has ex-
 pungere velit, per nos licet, eoque magis, quod hæc
 verba ad sententiæ integritatem nihil facere videan-
 tur.

(52) Colb. quartus ψυχῆς τῶν δανειζομένων. Mox
 Reg. secundus ὑπόχρεων καθίσταται. Subinde multi
 mss. ἔγγονον.

erosis ac consumptis debitorum ædibus, nascitur. Semina temporis progressu germinant, et animalia tempore præstituto fetus edunt snos: usura vero hodie generatur, et hodie parere incipit. Quæ animalia cito pariunt, ea a partu cito desistunt: at pecuniæ celerem usurarum originem consecutæ, infinitam accessionem magis ac magis crescentem suscipiunt. Quidquid crescit, ubi ad propriam magnitudinem pervenerit, desinit augeri: avarorum vero argentum omni tempore augetur. Animalia, ubi suæ soboli vim impertiverunt pariendi, supersecedunt prægnatione: at fœneratorum pecuniæ et adnascentes pariunt, et veteres renouantur. Ne tu portentesæ hujus bestia: periculum feceris.

4. Libere vides solem. Quid tibi ipse libertatem vitæ invides? Pugil nullus æque adversarii plagas subterfugit, ac debitor creditoris occursum, occultato pone columnas ac muros capite. At, inquis, quomodo nutrir? Manus habes, habes artem: hæc operam tuam lucri gratia, ministra: multa sunt parandi victus consilia, occasiones multæ. Idne facere non potes? Pete a possidentibus. An turpe est postulare? Turpius utique fuerit creditorem datis fœnori pecuniis defraudare. Non hæc dico profecto, legem ut feram, sed ut ostendam, omnia tibi tolerabiliora esse, quam argentum fœnore sumere. Formica etsi neque mendicat, neque nummos fœnore accipit, potest tamen nutrir: apis titidem regibus largitur alimentis sui reliquis: quibus tamen nec manus, nec artes concessit natura. Tu vero industrium animal homo, inter artes omnes unam ad transigendam vitam non reperies? Quanquam viderimus non necessariarum indigos ad fœnos confugere: neque enim sunt qui eis credant: at fœnore sumunt pecuniam homines, qui **112** se in laxiores impensas et in luxuriam inutilem effundunt, ii videlicet qui se muliebribus voluptatibus inancipant. Indigeo, inquit illa, vestim sumptuoso, et aureis vasis: egest filii decenti et sibi convenienti vestimentorum ornameto: quin etiam famuli floridis et vario colore distinctis vestibus sunt induendi: lauta mensa exstruenda est. Qui talia mulieri ministrat, ad trapezitam venit, et priusquam accepta utatur pecunia, alium ex alio dominium mutat, atque fœneratores alios aliis semper adjungens, continuis illa mali successione egestatem tegit. Et quemadmodum hydrofici suspecti sunt de plurima obesitate, sic et iste videtur esse dives, semper accipiens, et sem-

(53) Vox πλεονασμός in sacris Litteris significat, id quod præter sortem accipitur. Vide cap. xxii Ezechielis. Mox Regii secundus et sextus αὐξομένη. Infra Colb. octavus ἐπιγεγνημένα. Ibidem multi nss. εἰς πείραν εἶθρ.

(54) Editi et mss. omnes ελεύθερον. Sed legendum esse ελεύθερος putant viri doctissimi, lidemque de Basilio nostro optime meriti Ducæus et Combellius quorum sententiæ nostrum calculum addere-mus laud invitæ, si vel unus ms. huic lectioni favore-t. Sed cum nullus ei coflex suffragetur, vocem ελεύ-θερον retinendam quidem censuimus, sed ita, ut eam adverbialiter iuterpretemur.

Α σήμερον γινώσται, καὶ σήμερον τοῦ τίκειν ἀρχεται. Τῶν ζῶων τὰ ταχὺ τίκοντα ταχὺ τοῦ γεννῆν παύεται· τὰ δὲ χρήματα, ταχὺ λαμβάνοντα τοῦ πλεονασμοῦ (53) τὴν ἀρχὴν, ἀτέλειστον ἐπιδέχεται τὴν εἰς τὸ πλεον προσθήκην. Τῶν αὐξανομένων ἕκαστον, ἐπειδὴν πρὸς τὸ οὐκ εἶναι ἀφίκαται μέγεθος, τὴν αὐξήσεως ἵσταται· τὸ δὲ τῶν πλεονεκτῶν ἀργύριον τῷ χρόνῳ παντὶ συμπαρούσεται. Τὰ ζῶα, παραδόντα τοῖς ἐγγόνοις τὸ τίκειν, αὐτὰ τῆς κηθευῶς παύεται· τὰ δὲ τῶν δανειστῶν ἀργύρια καὶ τὰ ἐπιγεγνημένα τίκειν, καὶ τὰ ἀρχαία νεάζει. Μὴ σὺ γε εἰς πείραν εἰθεις τοῦ ἀλλοκοῦτου τούτου θηρίου.

4. Ἐλεύθερον (54) ἄρξας τὸν ἥλιον. Τί φθονεῖς σεαυτῷ τῆς παρήρησίας τοῦ βίου; Οὐδεὶς πύκτης οὕτω τὰς πληγὰς τοῦ ἀναγωνιστοῦ ὑποφέρει, ὡς ὁ δανεισάμενος τοῦ χρήτου (55) τὰς συντυχίας, πρὸς κίνας καὶ τοῖχος ἀποσικιάων τὴν κεφαλὴν. Πῶς οὖν διατραπῶ, φησὶν; Ἐχεις χεῖρας, ἔχεις τέχνην· μισθοραῦ, διακόνει· πολλὰ ἐπίνοιαι τοῦ βίου, πολλὰ ἀπορραῖ. Ἄλλ' ἀδυνάτως ἔχεις; προσαίται παρὰ τῶν κεκτημένων. Ἄλλ' αἰσχρὸν τὸ αἰτεῖν; Αἰσχρότερον μὲν οὖν τὸ δανεισάμενον ἀποστρεφῆν. Οὐ πάντως νομοθετῶν ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὑποδεικνύς, ὅτι πάντα σοὶ τοῦ δανειζέσθαι φορητότερα. Ὁ μύρμηξ μὲν δύνανται, μήτε προσαίτων, μήτε δανειζόμενος, διατρέφεται· καὶ μέλισσα τὰ λείψανα τῆς οὐκείας τροφῆς βασίλειοι χαρίζεται· οἷς ὅστε χεῖρας, ὅστε τέχνας ἢ φύσις ἔδωκεν· σὺ δὲ τὸ εὐμήχανον ζῶον ὁ ἄνθρωπος μίαν τῶν πασῶν μηχανῆν οὐκ εὐρήσεις πρὸς τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν; Καίτοι ὄρωμεν οὐχὶ τοὺς τῶν ἀναγκαιῶν ἐνδεεῖς ἐργομήτους ἐπὶ τὸ δάνειον (οὐδὰ γὰρ ἔχουσι τοὺς πιστεύοντας), ἀλλὰ δανείζονται ἄνθρωποι, ἀπαθῆναι ἀνεμῆναι καὶ πολυτελεῖαι ἀκάρποις ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, οἱ γυναῖκαίς τῆσθαφελαις δουλοῦντες. Ἐμοί, φησὶν, ἐσθθῆ παινατελῆ καὶ χρυσία, τοῖς παιδίοις κόσμον αὐτοῖς (56) εὐκρεπῆ τῶν ἐνδουμάτων, ἀλλὰ καὶ τοῖς οὐκείαις ἀσθθινὰ καὶ ποικίλα τὰ περιβόλαια, τῆ τραπέζῃ δασθλειαν. Ὁ τὰ τοιαῦτα λειτουργῶν γυναῖκα ἐπὶ τὸν τραπέζῃτην ἐργεται, καὶ πρὶν χρῆσασθαι τοῖς ληφθεῖσιν, ἄλλον ἐξ ἄλλου μεταλαμβάνει δεσπότην, καὶ μετενδεσμών ἀεὶ τοὺς δανείζοντας, τῆ συνεχεῖς τοῦ κακοῦ φεύγει τῆς ἀπορίας τὸν Ελεγγον. Καὶ ὡσπερ οἱ ὑδερῶντες ἐν ὑποπόλῃ πολυσαρκίας εἰσὶν, οὕτω καὶ οὗτος ἐν φαντασῇ περιουσίας ὑπάρχει, ἀεὶ λαμβάνων, καὶ ἀεὶ διδοῦς, καὶ ἐκ τῶν δευτέρων δια-

(55) Hic variant editi et mss. inter se. Editio Paris. et Colsi. τὸ δανειστοῦ. Alii nss. χρεώστου, alter χρεόστου. Colb. quantum χρηστοῦ. Reg. quarus et Colb. septimus cum editione Basil. τὸν χρηστοῦ. Scio quidem nihil ad sensum referre, utro quis modo legerit, δανειστοῦ ἢ χρηστοῦ· arbitror tamen legi oportere χρηστοῦ, nec aliter Basilium scripsisse. Nam, ut ex dictis patet, nulli nss. aut eam vocem plane exhibent, aut certe aliam, quæ ab ipsa non ita nullum recedit.

(56) Vox αὐτοῖς deest in plerisque mss. Mox octo nss. cum editione Basil. καὶ ποικίλα τὰ. Editio Paris. ποικιλὰ περιεθ.

λών (57) τὰ φθάσαντα, τὴν πρὸς τὸ λαμβάνειν ἀξιοπιστῶν ἐκ τῆς τοῦ κακοῦ συναγωγῆς περιποιούμενος ἑαυτῷ. Ἔπειτα ὡς περ ἐπὶ τῆς χολέρας οἱ τὸ ἀεὶ προϊστάμενον ἐξερῶντες (58), καὶ πρὶν παντελῶς καθαρῆναι κεντέραν τροφήν ἐπεβαλλόμενοι, πάλιν ἐμοῦσι μετ' ὀδύνης καὶ σπαραγμῶν οὕτω καὶ οὕτω τῶν ἐκ τῶν μεταλαμβάνοντων, καὶ πρὶν ἐκκαθάρειν τὰ πρῶτα, δεύτερον ἐπιστάγοντες δόνησιμα, μικρὸν χρόνον τοῖς ἀλλοτρίοις ἐναδρυνόμενοι, ὑστερον καὶ τὰ οἰκία ἰδύραντο. Ἡ πόσις ἀπόλειπε τὰ ἀλλότρια ἀγαθὰ! Πόσοι ἕναρ πλουτήσαντες ὑπερπατήλασαν τῆς γῆρας! Ἀλλὰ πολλοὶ, φησὶ, καὶ ἐκ δαυνασιμάτων ἐπλούτησαν. Πλείους δὲ, οἶμαι, καὶ βρόχων ἤσαντο. Ἐν δὲ τοῖς μὲν πλουτήσαντας βλέπει, τοὺς δὲ ἀπαγχαμένους οὐκ ἀριθμεῖ, οἱ, τὴν ἐπιταλῆς ἀπαιτήσεων ἀσχύνην μὴ φέροντες (59), τὸν δὲ ἀγρόνης θάνατον τοῦ ἐπονεϊδίστως ζῆν προειμύσαν. Ἐίδον ἐγὼ ἐλεεινὸν θέαμα, παῖδας ἐλευθέρους ὑπὲρ χρεῶν πατρικῶν (60) ἐλκομένους εἰς τὸ πρατήριον. Οὐκ ἔχεις καταλατῆν χρήματα τοῖς παισὶ; μὴ προσάφηλ καὶ τὴν εὐγένειαν. Ἐν τούτῳ διατήρησαν αὐτοῖς τὸ κτήμα τῆς ἐλευθερίας, τὴν παρακαταθήκην ἦν παρὰ τῶν γονέων παρέλαβες. Οὐδὲς πενίαν πατρὸς ἐνεκλήθη ποτέ· Ἐρήμη δὲ πατρῶν εἰς δεσμοκτήριον ἄγει. Μὴ κατακτηρῆς γραμματεῖον ὡς περ ἀρὰν πατρικὴν εἰς παῖδας καταβαύουσαν καὶ ἐγγόνους (61).

5. Ἀκούετε, οἱ κλισοῦσι, ὅποια συμβουλευόμενοι τοῖς πτωχοῖς διὰ τὴν ὑμετέραν ἀπανθρωπίαν· ἐγκαρτερεῖν μέλλον τοῖς δεινοῖς, ἢ τὰς ἐκ τῶν τόκων συμφορὰς ὑποδέχεσθαι. Εἰ δὲ ἐπέλιθετε τῷ Κυρίῳ, τίς χρεῖα τῶν λόγων τούτων; Τίς δὲ ἔστιν ἡ συμβουλή τοῦ δεσπότου; Δανεῖζετε παρ' ὧν οὐκ ἐλπίζετε ἀπολαθεῖν. Καὶ ποῖον, φησὶ, τοῦτο δάνεισμα, ὃ τῆς ἀποδόσεως (62) ἐλπίς οὐ συνῆλκεται; Νόησον εἴη δόνημα τοῦ ῥητοῦ, καὶ θαυμάσιος τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ νομοθέτου. Ὅταν πτωχῷ παρέχειν μέλλῃς διὰ τὸν Κύριον, τὸ αὐτὸ καὶ δῶρον ἐστὶ καὶ δάνεισμα· δῶρον μὲν διὰ τὴν ἀνεπίσταν τῆς ἀπολήψεως, δάνεισμα δὲ διὰ τὴν μεγαλοδωρεάν τοῦ δεσπότου τοῦ ἀποτεινύμετος ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅς, μικρὰ λαθῶν διὰ τοῦ πέντητος, μεγάλα ὑπὲρ αὐτῶν ἀποδώσει. Ὁ γὰρ ἐλεῶν πτωχῶν (63) δανείζει θεῷ. Οὐ βούλει τὸν πάντων δεσπότην ὑπεύθυνον ἔχειν σεαυτῷ πρὸς τὴν ἔκτισιν; Ἡ τῶν μὲν ἐν τῇ πόλει πλουσίων ἐάν τις ὁμολογήσῃ σοὶ τὴν ὑπὲρ ἑτέρων ἔκτισιν, δέχῃ αὐτὸ τὴν ἐγγύην; θεὸν δὲ ὑπερκεκτιστὴν τῶν πτωχῶν οὐ προσέσει. Ἄδς τὸ εἰπῆ κείμενον ἀργύριον,

⁶⁰ Luc. vi, 34, 35. ⁶¹ Prov. xix, 17.

(57) Colb. octavus διαλύει.

(58) Sic Regii tertius et sextus. Reg. quartus et Colb. septimus pro ἐξερῶντας habent ἐξεμύοντες, non dissimili sensu. Editi ἐξαιρούντας, male. Aliquanto post Reg. tertius proin ἐκκαρῆθῆναι. Mox idem codex ἀπόλειπε.

(59) Οἱ τὴν ἐπιταλῆς ἀπαιτήσεων ἀσχύνην μὴ φέροντες. Legendum potius, ut in eodem serm., p. 496, ἀπαιτήσεων, vadimoniarum dedecus non fe-

per dans, et ex posterioribus priora dissolvens, et que Jugi mali successione requisitum ad accipiendum fidem sibi ipse comparans. Deinde aient si qu'i cholera laborant, id semper quod ante sumptum est ejiciunt, et quemadmodum si ante integram purgationem cibum alterum capiunt, hunc rursus cum dolore, et cum nervorum convulsione evomunt: ita et hi sœnus sœnore commutantes, et antequam priores usuræ purgentur, alteram adjicientes, parumper in alienis gloriati, tum demum rei etiam familiaris jacturam lugent. O quos homines perdidit aliena bona! Quot in somnis ditati, in æumnas et calamitates maximas inciderunt! Atqui, inquit, multi etiam sœnore facti sunt divites: at vero plures, arbitror, ad laqueos pervenerunt.

Tu porro ditatos quidem respicis, strangulatos vero non numeras, qui exactioris dedecus minime ferentes, sibi mortem maluerunt laqueo asciscere, quam probrose vivere. Vidi ego miserabile spectaculum, ingenuos pueros, qui, ut venderentur, in forum ob patris debita pertrahabantur. Non habes pecuniam quam relinquis filiis? Cave ingenuitatem eis auferas. Unam hanc ipsis conserva libertatis possessionem, depositum illud, quod a parentibus accepisti. Nemini unquam patris paupertas data est criminis: ad paternum debitum in carcerem ducit. Ne relinquis syngrapham ceu paternam execrationem in filios ac nepotes descendentem.

5. Audite, divites, quale pauperibus demus consilium ab vestram inhumanitatem, nempe, ut gravissima quæque constanter ferant potius quam calamitates ex sœnore provenientes perpetuant. Morem si Domino auteris, quid his verbis esset opus? Quodnam autem Domini consilium est? Mutuum date iis, a quibus non speratis recepturos vos esse. Et quale, inquit, hoc mutuum, cui redditionis spes conjuncta non est? Intellige sententiam vim, et legislatoris mi rahere humanitatem. Ubi pauperi Domini gratia dederis, idem et donum est et sœnus; donum quidem, quod recepturum te nihil esse speras: sœnus vero, ob Domini pro inope persoluturi munificentiam, qui, paucis per pauperem acceptis, magna eorum loco redditurum est. Qui enim miseretur pauperis, saneratur Deo. Non vis universorum Dominum obnoxium tibi ipsi habere ad persolvendum? Si quis in civitate dives spondeat se tibi pro aliis soluturum, nonne fidejussionem illius accipis? at Deum ceu sponsorem qui pro pauperibus soluturus sit, non admittis. Inutile tibi argentum da, non gravans illud accessionibus;

rentes. MARAN.

(60) Colb. octavus χρεῶν πατρῶν.

(61) Multi mss. ἐγγόνους. Editi ἐκγόνους. Obiter hic monere libet, vocem ἐκγονος raro in mss. legi. Ibidem quidam mss. οἶα. Alii ποῖα.

(62) Reg. secundus ὃ τῆς ἀνοποδόσεως.

(63) Reg. tertius ἐλεῶν, φησὶ. Nec ita multo post mss. tres ἑτέρου. Alii quinque ἐτίων. Subinde Reg. tertius ὑπάρχει τὸ.

et bene utriusque consultum fuerit. Tibi enim certo servabitur: ei vero, qui acceperit, lucrum ex usu accedet. Quod si additamentum etiam requiris, iis quae pendenda sunt a Domino, contentus esto. Ipse persolvit pro pauperibus usuras. Ab eo qui vere benignus est, benignitatem expecta. Quae enim accipis a paupere, ea omnem inhumanitatis modum superant. Facis quæstum ex calamitatibus, ex lacrymis colligis argentum, nudum strangulas, verberas famelicum: nusquam misericordia: cogitationis ejus, quæ cum divexato habetur, cogitatio nulla animum subit: imo quæ inde proveniunt lucra humana appellas. Væ, qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum⁶⁴, quique inhumanitatem humilitatem vucant. Neque vero proposita a Samsone combibonibus ænigmata, erant ejusmodi: *A comedente exiit cibus, et a forti exiit dulce*⁶⁵: et ab inhumano humanitas prodiit. *Non colligunt de spinis uvas, neque de tribulis ficus*⁶⁶, neque a foenore benignitatem. Omnis enim arbor marcida fructus malos facit. Quidam sunt *centesimatores* et *decimatores*: nomina vel auditu horrenda; menstrui illi repetitores, velut hi dæmones qui comitialis morbi auctores sunt, ad lunæ periodos in pauperes invadunt. Quod datur, id utrique male edit, et danti, et accipienti: huic quidem in pecunias, illi vero in ipsam animam damnum infert. Agricola, spica accepta, semen rursus sub radice non scrutatur: tu vero et fructus habes, et sortem non relinquis. Plantas sine terra; sine satione metis. Cui congeras, incertum est. Qui ob usuras lacrymatur, certo agnoscitur: qui vero earum copia fruiturus est, non certo. Nam incertum est utrum non sis aliis divitiarum usum relictorus, et tamen tibi ipse malum iniquitate ascivisti. *Neque igitur volentem mutuum accipere, averasris*⁶⁷, neque pecuniam tuam fœnure occupaveris. Ex Veteri et ex Novo Testamento conducibilis edocens, bona cum spe ad Dominum abeas, bonorum operum usuras illi recepturus: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen. Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ

μη βαρύνων αὐτὸ ταῖς προσθήκαις, καὶ ἀμφοτέροις ἔξει καλῶς. Σοὶ μὲν γὰρ ὑπάρξει τὸ ἐκ τῆς φυλακῆς ἀσφαλές· τῷ δὲ λαθόντι τὸ ἐκ τῆς χρήσεως κέρδος. Εἰ δὲ καὶ προσθήκην ἐπιζητήσεις, ἀρχέσθητι τοῦ παρὰ τοῦ Κυρίου. Αὐτὸς ὑπὲρ τῶν πενήτων τὸν πλεονασμὸν ἀποτίσσει. Παρὰ τοῦ θνῆτος φιλανθρώπου ἀνάμνε ταὶ φιλάνθρωπα. Ἄ γὰρ λαμβάνεις, ταῦτα μισανθρώπως οὐδέμην ὑπερβολῆν ἀπολείπεις (64). Ἄπὸ συμφορῶν κερδαίνεις, ἀπὸ θαυρίων ἀργυρολογεῖς, τὸν γυμνὸν ἀγγεῖς, τὸν λιμνῶντοτα τύπτεις· ἔλεος οὐδαμῶς· ἔνοια τῆς συγγενείας τοῦ πάχροντος οὐδέμην· καὶ τὰ ἐντεῦθεν κέρδη φιλάνθρωπα ὀνομάζεις. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν (65), καὶ οἱ τὴν μισανθρωπίαν φιλάνθρωπιαν προσαγοροῦντες. Οὐδὲ τὰ τοῦ Σαμψῶνος αἰνίγματα Β τοιαῦτα ἦν, ἃ προεβάλετο τοῖς συμπτώταις· Ἄπὸ ἐσθιοντος ἐξῆλθε βρώσις, καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ ἐξῆλθε γλυκὺ· καὶ ἀπὸ μισανθρώπου ἐξῆλθε φιλάνθρωπία. Οὐ συλλήγουσιν ἀπὸ ἀκαρθῶν σταχυλάτα, οὐδὲ ἀπὸ κριθείλων σῦκα, οὐδὲ ἀπὸ τόκων φιλάνθρωπίαν. Πᾶν γὰρ δένδρον σαρκῶν καρπὸς πονηρός ποιεῖ. Ἐκατοστολόγοι καὶ δεκαστολόγοι τινες (66) φρικτὰ καὶ ἀκουσῆναι ἰδέματα· μηχανοὶ ἀπαιτηταί, ὡσπερ οἱ τὰς ἐπιλήθειας ποιοῦντες δαίμονες, κατὰ τὰς περιόδους τῆς σελήνης ἐπιτιθέμενοι τοῖς πτωχοῖς. Πονηρὰ δόσις ἐκατέρω, καὶ τῷ δίδοντι, καὶ τῷ λαμβάνοντι· τῷ μὲν εἰς χρήματα, τῷ δὲ εἰς ἀσπὴν τὴν ψυχὴν φέρουσα τὴν ζημίαν. Ὁ γεωργός, τὸν στάχυν λαθῶν, τὸ σπέρμα πάλιν ὑπὸ τὴν βίβαν οὐκ ἐρευνᾷ· οὐ δὲ καὶ τοὺς καρποὺς ἔχεις, καὶ οὐκ ἀφίστασαι τῶν ἀρχαίων. Ἄνευ γῆς φυτεύεις· ἀνευ σπορῆς θερίζεις. Ἄδρον, τίμη συνάγεις. Ὁ μὲν θαυρίων ἐπὶ τοῖς τόκοις πρόβηλος· ὁ δὲ ἀπολαύων μέλλων τῆς ἀπὸ τούτων περιουσίας ἀμφιβολός. Ἄδρον γὰρ εἰ μὴ ἑτέρους τὴν ἐπὶ τῷ πλούτῳ χάριν (67) ἀφῆσεις, τὸ ἐκ τῆς ἀδικίας κακὸν σεαυτῷ θησαυρίζεις. Μήτε οὖν τὸν θέλοντα δανείσασθαι ἀποστραφῆς, καὶ τὸ ἀργύριόν σου μὴ θῆς ἐπὶ τόκῳ, ἵνα, ἐκ Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης τὰ συμφέροντα διδύχαίς, μετ' ἀγαθῆς τῆς ἐλπίδος πρὸς τὸν Κύριον ἄψις, ἐκαὶ τοὺς τόκους τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀποληψόμενος, ἐν κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

IN PSALMUM XXVIII.

Psalms David in exitu a tabernaculo.

I. Psalmus vicissim octavus habet quidem partem inscriptionis communem; *Psalmus* enim, inquit, *Davidi*: habet vero et aliquid proprium;

⁶⁴ Isai. v, 20. ⁶⁵ Judic. xiv, 14. ⁶⁶ Matth. vii, 16.

(64) Reg. tertius καταλείπει. Statim Colb. quartus πάντα ἀγγεῖς. Ibidem idem codex πόνγεις προτύπτεις.

(65) Illa, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, addidimus ex Regis secundo et sexto. Infra Reg. secundus ἀπὸ μισανθρώπιως. Nec aliter legitur in Reg. sexto, sed secunda manu. Editi vero et alii sex mss. ἀπὸ μισανθρώπου.

(66) Sic editio Basil., quam scripturam exhibet quosque Reg. sextus, non quidem prima manu, sed antiqua tamen. Editio Paris. non secus ac mss.

EIS TON KH' ΨΑΜΜΟΝ.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐξοδίου σκηπῆς (68).

D 1. Ὁ εικοστός ὄγδος ψαλμὸς ἔχει μὲν καὶ τὸ κοινὸν τῆς ἐπιγραφῆς· *Ψαλμὸς γὰρ, φησὶ, τῷ Δαβὶδ· ἔχει δὲ τί καὶ ἰδίᾳ*·ν· πρόσκειται γὰρ, Ἐξ-

⁶⁷ Matth. v, 42.

multi δεκαστολόγοι. Alii duo mss. δεκαστολόγοι. Mox Reg. primus τὰς ἐπιλήθεις. Subinde Reg. secundus ἐπιθέμενοι πτωχοῖς.

(67) Sic octo mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. πλούτῳ χάριν. Mox mss. non pauci ἴν' ἐκ. Statim editio Paris. συμφέροντά σοι. Vox σοι abest ab omnibus mss.

(68) Illa, *Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐξοδίου σκηπῆς*, leguntur quidem in Colbertinis secundo et septimo et in editione Parisiensis: sed in aliis octo mss. desunt.

οβίου σκηνης. Τι δε τούτο ἐστι; Νοήσωμεν τι τὸ ἐξόδιον, καὶ τίς ἡ σκηνή, ἵνα ἐν τῷ βουλήματι τοῦ ψαλμοῦ διηγηθῶμεν γενέσθαι. Πρῶς μὲν οὖν τῆς ἱστορίας δόξει τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευαῖταις ἀφεμένους τοῦ ἔργου (69) τὸ παράγγελμα διδοῦσθαι τούτο, ὥστε μνησθῆναι τῶν θεοιδόντων αὐτοὺς παρασκευασθῆναι πρὸς τὴν λατρείαν. Ἐξοδεύουσι γάρ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ ἐξιοῦσι λοιπὸν ὁ λόγος διαμαρτύρεται ἄτινα αὐτοὺς ἐποιμάναντας προσήκε, τίνα ἔχοντας (70) πρὸς τὴν ἐξῆς ἀπαντῆσαι· ὅτι, υἱὸς κριῶν· ὅτι, δόξαν αὐτῶν· ὅτι, δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ· ὅτι, οὐδαμοῦ ἀλλοχοῦ λατρεύειν ἢ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Κυρίου καὶ ἐν τῷ τόπῳ τοῦ ἁγιασματος προσήκε. Πρὸς δὲ τὸν ἡμέτερον νοῦν τὸν τὰ ὑψηλὰ θεωρούντα, καὶ διὰ τῆς μεγαλοφυῶς καὶ προποῦσης τῆς θεῆς Γραφῆς διανοίας οικειοῦντα ἡμῖν τὸν νόμον, ἐκεῖνα ἡμῖν ὑποπίπτει· ὅστε κριὸς τὸ ἄρρον ἐν τοῖς προβάτοις νοεῖται, οὕτως σκηνὴ τὸ ἐκ τῆς ἀφύχου ταύτης ὕλης συμπηγυμένον οἶκημα, οὕτως ἐξοδος σκηνῆς ἢ ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἀναχώρησις, ἀλλὰ σκηνὴ μὲν ἡμῖν τὸ σῶμα τούτο, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμᾶς εἰδούσας λέγων, ὅτι *Οἱ ὄντες ἐν τῷ σκηνῆς στενάζομεν*· καὶ πάλιν ὁ ψαλμὸς· *Καὶ μάστιγι οὐκ ἐγγεῖται τῷ σκηνώματι σου*. Ἐξόδιον δὲ σκηνῆς ἢ ἀπὸ τοῦ βίου τούτου ἀναχώρησις, πρὸς τὴν παρασκευασθῆναι ἡμᾶς ὁ λόγος παρεγγυᾷ, τάδε τίνα καὶ τάδε κομίζοντας τῷ Κυρίῳ· ἐπιτέρη ἢ ἐνταῦθα ἐργασία ἐφ' ὧν ἐστὶ πρὸς τὸ μέλλον. Καὶ ὁ ἐνταῦθα διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων (71) δόξαν φέρων καὶ τιμὴν τῷ Κυρίῳ, οὗτος δόξαν ἐαυτοῦ καὶ τιμὴν κατὰ τὴν δικαίαν τοῦ κριτοῦ ἀναπαύσων θησαυρίζει. Ἐν πολλοῖς μένοι τῶν ἀντιγράφων προσκαίμενον εὐρο-
 περ τὸ, *Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ*. Καὶ ἐπιτέρη οὐ παντὸς δῶρον εὐπροσδεκτον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ τοῦ ἀπὸ καρδίας προσάγοντος καθαρὰς. Οὐ γὰρ ἀγαθὰ (72), φησὶν, *ἐπιχαλὰ ἀπὸ μυσθώματος ἐταίρας*· καὶ πάλιν Ἰερειμίας, *Μὴ ἐδοχῶ, φησὶ, καὶ κρῆα ἄγρια ἀρελοῦσθαι σου τὰς κακίας, ἢ τούτοις ἐπιχαλὰ καθαρὰς*; ἄλλοτε ὁ ψαλμὸς πρότερον ἡμᾶς βούλεται υἱὸς εἶναι Θεοῦ, εἴτα τότε ἀπαντῆν ἐπὶ τὸ προσκομίζειν τὰ δῶρα τῷ Θεῷ, καὶ ταῦτα οὐ τὰ τυχόντα, ἀλλ' ὅσα πό-
 τος διετάξατο. Πρότερον ἐπιχαλὰ, εἴτα ἀφῆσσαν τὸ ἐφεξῆς. Δοκίμασον δὲ σεαυτὸν ἐκ ποταποῦ βίου ἀπήντηκας· εἰ βίβος εἰ Θεοῦ τὸν ἄγιον πατέρα σεαυτοῦ ὀνομάζειν. Δι' ἁγιασμοῦ ἴσθιν ἡμῖν ἢ πρὸς τὸν ἅγιον οικειώσις. Εἰ βούλει ἀεὶ (73) υἱὸς τοῦ ἁγίου εἶναι, ἁγιασμός σε υιοθετεῖται. Ἐνέγκατε οὖν τῷ Κυρίῳ ὄχι οἱ τυχόντες, οὐδὲ ὁ ἐκ τῶν τυχόντων, ἀλλ' υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Μεγάλα μέλλει ἐπιχρῆσθαι τὰ δῶρα· δὲ αὐτοῦ μεγάλως ἐκλέγεται τοὺς προσφέροντας. Ἴνα γὰρ σου μὴ βίβη χαμαὶ τοὺς λογισμοὺς, μηδέ σε πηχίση κριὸν τὸ δλογον τοῦτο τετράπους καὶ βλη-
 χριτοῦς ζῶον ἐπιχρῆσθαι, ὡς ἐκ τῆς τούτου θυσίας

A nam additur, *In exitu a tabernaculo*. Quid autem hoc est? Consideremus quis sibi ille exitus, et quodnam sit illud tabernaculum, ut Psalmi interpretentur **114** assequi valeamus. Quod igitur pertinet ad historiam, id præcepti videbitur sacerdotibus et levitis opere functis datum esse, ut eorum quæ a se ad ministerium præparari debent, r-minscantur. Executibus enim e tabernaculo, Scriptura mox declarat, quæ ipsos parasse par sit, et quæ oporteat habere, ut ad sequentem diem convenient, nimirum filios arietum, gloriam, honorem, et gloriam nomini ejus; item, nusquam alibi nisi in aula Domini et sanctitatis loco cultum exhiberi debere. Quod vero ad vim intelligendæ nostram spectat, sublimia contemplantur, atque magna quedam ac divina Scripturæ convenienti intelligentia legem nobis familiarem reddentem, illa nobis occurrunt, ut neque aries nas inter oves accipiantur, neque tabernaculum ædificium ex hac inanimata materia compactum, neque exitus a tabernaculo discessus a templo: sed hoc nostrum corpus tabernaculum nobis est: ut nos docuit Apostolus, dicens: *Qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus* ⁶⁹. Et iterum psalmus: *Et flagellum non appropinquabis tabernaculo tuo* ⁷⁰. Exitus autem a tabernaculo, discessus ab hac vita est, ad quem hæc voces nos præparari jubent ita, ut et hæc, et illa Domino afferamus: siquidem quæ nunc aguntur, viaticum ad futuram vitam sunt. Et qui hic gloriam et honorem Domino per bona opera offert, is sibi gloriam et honorem ex justa judicis remuneratione congerit. In multis autem exemplaribus additum reperimus illud: *Afferre Domino, filii Dei*. Et quoniam non cujusvis donum Deo acceptum est, sed ejus, qui illud corde puro offert: *Non enim, inquit, pura vota de mercede meretricis* ⁷¹; et rursus Jeremias: *Nunquid vota, inquit, et carnes sanctæ auferent malitias tuas, aut propter ista purus eris* ⁷²? ideo psalmus vult nos prius filios Dei esse: deinde tandem ad afferenda Deo dona accedere, nec quælibet, sed quæ ipse præscripserit. Prius dic, Pater, deinde pete quæ sequuntur. Expende autem te ipsum, ex quali vita accedas; an dignus sis qui sanctum Deum, patrem tuum appelles. Est nobis cum sancto per sanctimoniam necessitudo, familiaritasque. Si vis semper filius sancti esse, sanctitas te sibi pro filio adoptet. Afferre itaque Domino non quilibet, neque ex quibuslibet prognati, sed filii Dei. Quæsiturus est dona magna; ideo magnos viros eligit qui offerant. Etenim ne tuas cogitationes humi dejiciat, neve in calasa sit, car arrietem brutum illud quadrupes et laenus animal inquiras, tanquam hæc ista victima

⁶⁹ H Cor. v 4. ⁷⁰ Psal. xc, 40. ⁷¹ Prov. xix, 13.

⁷² Jerem. xi, 15.

(69) Τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Λευαῖταις ἀφεμένους τοῦ ἔργου. Verbe, sacerdotibus et levitis opus negligenti r-jacientibus. Μααλα.

(70) Colbertini secundus et quartus ἢ τίνα ἔχοντας. Infra Coll. secundus θεωρίας pro dianoiās.

(71) Sic septem mss. Editi vero cum Regii primo et quarto καλῶν ἔργων.

(72) Duo illa quæ hic proferuntur testimonia, alterum e Proverbiis, alterum e Jeremia, in suis notis illustrat Duceus. Mox aliquid mss. ἐπὶ τῷ προσ.

(73) *Vo* dei deest in Coll. quarto. Infra Colbertini secundus et quartus et alii duo mss. *Deo* ὄσθαι τὸν Κύριον. Sed alii sex mss. æque ac editi *Deo* ὄσθαι τὸν Θεόν.

spereare Deum placatum iri: *Afferte*, inquit, *Domino, filii Dei*. Neque enim opus jam filio, ut filium ipsum offeras. Sed si filius est quidpiam magnum, etiam id quod offertur, quidpiam magnum, et filii charitate ac paterna dignitate dignum esse operari pretium est. *Afferte igitur*, inquit, *filios arietum*, ut ii etiam qui a vobis offeruntur, ex filiis arietum in filios Dei transmutentur.

2. Aries animal est principatum tenens, quod **115** oves antecedit ad pasua pabula, et ad aquarum levameo, rursusque ad stabulum et ad caulas. Tales etiam sunt quidam gregis Christi praefecti, qui illum ad florida et odorifera doctrinae spiritualis pabula deducunt, ac Spiritu sancto largiente, aqua viva irrigant, et erigunt, et ad fructum producendum enutrivunt, conducuntque ad requiem, ac eum ubi insidiatoribus efficitur securum. Horum igitur filios a Dei filiis ad Dominum adduci vult. Quod si arietes duces sunt aliorum, horum utique filii fuerint, qui per bonorum operum studium ex praefectorum doctrina ad vitam virtute ornatam formati sunt. *Afferte igitur Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum*. Didicisti ad quem sermo habeatur? didicisti de quibus? *Afferte Domino*, inquit, *gloriam et honorem*. Quomodo igitur nos, qui terra sumus et cinis ⁴⁴, Domino magno gloriam afferimus? quomodo et honorem? Gloriam quidem, per bona opera, cum luxuriat opera nostra coram hominibus, adeo ut homines operibus nostris conspiciatis Patrem nostrum qui in caelis est afficiant gloria ⁴⁵. Item per temperantiam ac per sanctimoniam, qui pietatem profitentur convenienter potest quis Deo gloriam dare, juxta Pauli admonitionem, dicentis: *Glorificate Deum in membris vestris* ⁴⁶. Hanc etiam gloriam Dominus requirit ab iis, qui in ipsum credunt, et adoptionis munere dignati sunt. *Filius enim*, inquit, *glorificat patrem* ⁴⁷; et, *Si pater ego sum, ubi est gloria mea* ⁴⁸. Honorem vero offert Deo is, qui secundum Proverbum ⁴⁹ ex justis suis laboribus Deum honorat, ac ei de justitiae suae fructibus dat primitias. Et quisquis de rebus divinis ordinate sciteque disserit, adeo ut semper recte sentiat de Patre, de Unigeniti divinitate, deque Spiritus sancti gloria, Domino deferre gloriam et honorem. Gloriam autem auget, qui rationem red-

προσδοκῶν θεωρεῖσθαι τὸν θεόν, Ἐνέγκατε, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ θεοῦ. Οὐ γὰρ υἱὸς χρεῖται, ἵνα υἱὸν αὐτὸν προσφέρῃ (74), ἀλλ' εἰ μέγα τι ὁ υἱὸς, μέγα τι καὶ ἐπάξιον τῆς τε υἱοῦ διαθέσεως καὶ τῆς πατρικῆς ἀξίας τὸ προσφέροντον εἶναι προσήκειν. Γιούτος οὖν, φησὶν, ἐνέγκατε καρῶν· ἢ καὶ αὐτοὶ οἱ προσφέροντες παρ' ὁμῶν ἀπὸ τοῦ εἶναι υἱοὶ καρῶν εἰς τὸ γενέσθαι υἱοὶ θεοῦ μεταβάλλονται (75).

2. Ὁ κριὸς τοίνυν ἡγεμονικὸν ἔστι ζῶον, καθηγούμενον (76) τῶν προβάτων ἐπὶ τε νομᾶς τροφίμου καὶ ἀναπαύσεως ὁδάτων, καὶ πάλιν ἐπὶ σπύρκου καὶ ἐπαύλεις. Τοιοῦτοι δὲ τινες καὶ οἱ τῆς ποίμνης τοῦ Χριστοῦ προεστώτες· προάγουσιν μὲν ἐπὶ τὰς εὐανθεῖς καὶ εὐσεβεῖς τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας τροφᾶς, καὶ ὕδατι ζῶντι τῇ ἐπιχορηγίᾳ τοῦ Πνεύματος ἁγίου ἀρδοντες καὶ ὕψυντες καὶ πρὸς καρποφορίαν ἐκτρέφοντες· ὀδηγοῦντες δὲ πρὸς ἀνάπαυσιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλευμένων ἀσφάλειαν. Τοῦτων οὖν τοὺς υἱοὺς παρὰ τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ προσάγεσθαι βούλεται τῷ Κυρίῳ ὁ λόγος. Εἰ δὲ κριὸς οἱ προηγούμενοι τῶν λοιπῶν (77), υἱοὶ ἂν τούτων εἶεν οἱ πρὸς τὴν κατ' ἀρετὴν βίον διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἔργων σπουδῆς ἕκ τῆς διδασκαλίας τῶν προσετίτων μεμορφωμένοι. Ἐνέγκατε οὖν τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ θεοῦ, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς καρῶν. Ἐμβαθεῖς περὶ τίνων (78); Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, φησὶ, δόξαν καὶ τιμὴν. Πῶς οὖν ἡμεῖς, ἡ γῆ καὶ σποδὸς, τῷ μεγάλῳ Κυρίῳ δόξαν προσφέρομεν (79); πῶς δὲ καὶ τιμὴν; Δόξαν μὲν διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ὅταν λάμπῃ τὰ ἔργα ἡμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἰδόντας τοὺς ἀνθρώπους τὰ ἔργα ἡμῶν δοξάζουσι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ διὰ σωφροσύνης καὶ τοῦ ἐπιβάλλοντος τῶς τῆν εὐσεβείαν ἐπαγγελομένους ἁγιασμοῦ δοξάζουσι δυνατὸν ἔστι τὸν θεὸν κατὰ τὴν τοῦ Παύλου παραίνεσιν, λέγοντος· Δοξάζατε δὴ τὸν θεὸν ἐν ταῖς μέλεσιν ὑμῶν (80). Ταύτην καὶ ἀπαίτει παρὰ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων καὶ τῷ χαρίσματι τῆς υιοθεσίας τετιμημένων τὴν δόξαν ὁ Κύριος. Γιός γάρ, φησὶν, δοξάζει πατέρα· καὶ, Εἰ πατὴρ εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου; Τιμὴν δὲ φέρει τῷ θεῷ ὁ κατὰ τὴν Παροιμίαν τιμῶν τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν δικαίων αὐτοῦ πόνου, καὶ ἀπαρχόμενος αὐτῷ ἀπὸ καρπῶν αὐτοῦ δικαιοσύνης. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἐπιτεταγμένος (81) θεολόγος, ὡς μὴ ἀποπίπτειν τῆς ὁρθῆς περὶ Πατρὸς ἐνοίας, καὶ περὶ

⁴⁴ Gen. xviii, 27. ⁴⁵ Matth. v, 16. ⁴⁶ I Cor. vi, 20.

⁴⁷ Malach. ii, 6. ⁴⁸ Ibid. ⁴⁹ Prov. iii, 9.

(74) Editio Paris. ἵνα υἱὸν αὐτὸν προσφέρῃ. Editio vero Basil. et duo mss. ἵνα υἱὸν προσφέρῃ. Reg. secundus emendatus ἵνα καρῶν αὐτῶν. Ad Abraham videtur Basilium respicere. Hoc igitur dicere putandum est, non jam opus esse, ut quis exemplo Abraham filium offerat: sed satis esse, si filii arietum offerantur.

(75) Hic variant veteres tum Calaiso notati, tum typis descripti libri. Editio Paris. μεταβάλλουσιν. Editio Basil. cum duobus mss. μεταβάλλουσιν. Reg. quartus μεταβληθῶσιν. Regii secundus et sextus cum Colb. quarto μεταβάλλονται, et ita edendum curavimus.

(76) Sic octo mss. Editi vero cum Colb. septimo καθηγούμενος.

(77) Nonnulli mss. ἄλλων pro λοιπῶν. Mox Reg. secundus μεταμορφούμενοι. Subdite vox οὖν deest in perisque mss.

(78) Editio utraque cum interroganti nota, περὶ τίνων; sed ejusmodi nota in multis mss. non reperitur.

(79) Codices octo φέρομεν. Editi vero cum uno aut altero mss. προσφέρομεν. Mox Colbertini secundus et quartus ὥστε εἰδότες.

(80) Textus sane Δοξάζατε δὴ τὸν θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν.

(81) Ita Reg. quartus et Colb. sextus cum Catenae Corderii. At editi cum ceteris mss. ἐπιτεταγμένως.

της τοῦ Μονογενοῦς θεότητος, καὶ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξης, οὕτως φέροι τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. Ἐπιτείνει δὲ τὴν δόξαν ὁ δυνάμενος τοὺς λόγους ἀποδιδόναι καθ' οὗς ἐκτίσται τὰ σύμπαντα, καὶ καθ' οὗς συγκρατεῖται, τῆς ἀπ' αὐτοῦ προνοίας μέχρι τῶν μικροτάτων δικονομίας, καὶ καθ' οὗς μετὰ τὴν ὡδὲ οικονομίαν ὑπὸ τὴν κρίσιν ἀθήσεται. Ὁ τρανοὺς καὶ ἀσυγγύτοις λογισμοῖς αὐτὸς τε θεωρῆσαι τὰ καθ' ἕκαστον δυναθεὶς, καὶ μετὰ τὸ αὐτὸς τε θεωρηκέναι, δυνάμενος καὶ ἑτέροις τὰ περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαίας κρίσεως (82) αὐτοῦ παραστῆσαι, οὕτως ἔστιν ὁ φέρων τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ὁ τῷ ἀρμόζοντι τῇ τοιαύτῃ θεωρίᾳ κεχρημένος βίῳ. Τοῦ γὰρ τοιοῦτου λάμπει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ διὰ παντοδαπῶν ἀνδραγαθημάτων δοξαζομένου τοῦ ἐν οὐρανῷ Πατρὸς. Οὐ φέροι δὲ τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν ὁ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιτοκίμενος δόξαν· οὐδὲ ὁ τιμῶν ἀργύριον· οὐδὲ ὁ τὰς ἡδονὰς τιμῶν τοῦ σώματος· οὐδὲ ὁ θαυμάζων τὰ ἀλλότρια τῆς θεοσεβείας δόγματα. Ὡσπερ γὰρ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων δόξαν φέρομεν τῷ Κυρίῳ, οὕτω διὰ τῶν πονηρῶν ἔργων τὸ ἐναντίον. Τοῖς γὰρ ἀμαρτάνουσι τί (83) λέγει; Τὸ ἔνομά μου δι' ὧμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος· Διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμᾶτε. Ἔθρις γὰρ ἐστὶ τῷ νομοθέτῃ τῶν νόμων ὑπεροφία καὶ καταφρόνησις. Καὶ οἰκίας κακίως οἰκουμένης ἐν ἧ θυμὸς καὶ κραυγὴ, ἔθρις καὶ γέλωθ, τρυφή καὶ ἀσωτία, ἀκαθαρσία καὶ ἀσελγεία, ἐπὶ τὸν κρατούντα αὐτῆς ἡ ἀτιμία καὶ ἡ αἰσχύνῃ τῶν γινομένων ἐπάνευσιν. Ἀκάλουθον δὲ νοεῖν ἡμᾶς, ὅτι, ὡσπερ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις δοξάζεται ὁ Θεὸς, οὕτως ἐν τοῖς πονηροῖς δοξάζεται ὁ ἔθρις. Ὅταν γὰρ, ἄρα τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιῶσιν μέλη πόρνῃς, μετῆνεγκα τὴν δόξαν ἐπὶ τὸν ἀπολλύοντα με ἀπὸ τοῦ σώζοντός με. Καὶ ὁ ἀπιστο· μεταλλάσσει τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν εἰκότι φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ὁ σεβόμενος καὶ λατρεῖων τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα (84), οὐ τῷ Θεῷ φέροι δόξαν, ἀλλὰ τοῖς κτίσμασιν. Ὡστε ὁ κτίσμα λέγων τι, εἶτα προσκυνῶν, γνωρίζω ἑαυτοῦ τὴν μερίδα μὲθ' ἧς τετάξεται. Φοβηθῶμεν οὖν μὴ, δόξαν καὶ καυχῆμα διὰ τῆς ἀμαρτίας; ἡμῶν τῷ διαβόλῳ προσφύροντες (85), μετ' αὐτοῦ τῇ αἰωνίᾳ αἰσχύνῃ παραδοθῶμεν. Ὅτι γὰρ ἡ ἀμαρτία ἡμῶν δόξα τῷ ἐνεργούντι αὐτῇ ἐν ἡμῖν γίνεται, νόσον δὲ εἰκόνας τὸ λεγόμενον. Δύο στρατηγῶν ἀντιπύκτων ἀλλήλοις, ὅταν μὴν τοῦτο νικήσῃ τὸ τάγμα, ὁ στρατοπεδάρχης αὐτοῦ τὴν δόξαν φέρεται· ὅταν δὲ τὸ ἐναντίον επικρατῇ, ἐπ' ἐκείνον πάλιν ἡ τιμὴ μεταπίπτει. Οὕτως ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς σου ἔργοις Κύριός ἐστιν ὁ δοξα-

A dere potest qua creata sint omnia, quaque conserventur, providentia ipsius ad minima usque pertinente, et qua post temporariam administrationem in iudicium adducatur. Qui claris inconfusisque cogitationibus potest et ipse singula speculari, et posteaquam ipse speculatus fuerit, etiam aliis aliena bonitatis Dei ac iusti iudicii ipsius patefacere potest, hic ille est, qui Domino affert gloriam et honorem, itemque, qui congruenter ejusmodi contemplationi vivit. Nam viri ejusmodi lux elucescit coram hominibus, siquidem Pater qui in caelis est, et verbo et opere, et per præclara omnis generis facinora glorificatur. Non autem Domino gloriam et honorem affert, qui impotenti humanae gloriae desiderio flagrat; non qui argentum habet in ergo; non qui corporis voluptates plurimi facit, neque qui aliena a pietate dogmata admiratur. Quem admodum enim per bona opera Domino afferimus gloriam: ita per mala opera accidit contrarium. Quid enim dicit peccantibus? *Nomen meum per vos blasphematur inter gentes* ⁸². Et rursus Apostolus - *Per pravicationem legis Deum inhonorat* ⁸³. Nam despectio legum atque contemptus contumelia est legislatori. Quinetiam si domus male gubernatur, in qua videlicet est ira, clamor, contumelia, **116** risus, luxus, lascivia, impuritas et petulantia, eorum quæ sunt ignominia et turpitudine in eum qui domum occupat, recidunt. Consequens autem fuerit, ut intelligamus nos, quod quemadmodum ex bonis operibus honoratur Deus, ita ex malis inimicus honoretur. Cum enim, membris Christi ablatis, fecero meretricis membra ⁸⁴, gloriam ab eo qui me servat, ad eum qui me perdit, transtuli. Et qui infidelis est, gloriam incorruptibilis Dei in imaginem corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum et serpentium in terra degentium transmutat ⁸⁵. Et quisquis colit et veneratur creaturam, præterito creatore, non Deo, sed creaturis affert gloriam. Itaque qui creaturam aliquid esse ait, deinde adorat, is noscat suam partem, cum qua ordinabitur. Timeamus igitur ne gloriam et exultationem diabolo per nostrum peccatum afferentes, una cum ipso ignominie aeternæ addicamur. Quod enim peccatum nostrum in gloriam cedat ejus, qui illius in nobis auctor est, id ex similitudine intellige. Adorientibus se invicem ducibus duobus, cum hoc agmen vincit, imperator ipsis refert gloriam: cum agmen contrarium superat, refert honor ad illius duces transfertur. Similiter ut Dominus est qui in bonis tuis operibus gloria afficitur: ita in contrariis operibus inimicus. Et ne, quæso, existimes hostes longe a te esse dissitos, ne

⁸² Rom. 11, 24. ⁸³ ibid. 25. ⁸⁴ 1 Cor. vi, 15. ⁸⁵ Rom. 1, 23.

(82) Reg. tertius uno verbo δικαιοκρατίας, et ita legitur apud Apostolum, Rom. 11, 5. Mox Colb. quartus φέρων τῷ Θεῷ.

(83) Deest τί in Reg. secundo. Doest ut itidem in eodem ms. post σώζοντός. Mox mss. πετεινῶν. Editi vero πετηνῶν.

(84) Quam facillime mihi persuaderi possit, il-

lud, παρὰ τὸν κτίσαντα, positum hic esse pro ἀπὸ τοῦ κτίσαντος, arbitrorque e Scripturæ sensu non aberraturum qui sic interpretatur: *Quisquis et colit et veneratur creaturam pro Creatore, seu, loco Creatoris*. Duceus ut alias, ita hic quoque optima docet.

(85) Reg. tertius φέροντες.

ve duces procul specta : sed te ipse inspicie, et omnem similitudinis veritatem invenies. Nam cum ratio cum cupiditate luctatur si per contentionem et attentionem vicerit, de cupiditate victoriam refert, et Deum per se veluti coronat; cum vero emollita succumbit, voluptuosa peccatorum effecta serva, captivaque, gloriam, jactationemque et superbia materiam adversario congerit.

ἥδονῃ, δοῦλος καὶ αἰχμάλωτος ταῖς ἁμαρτίαις γενόμενος, καύχημα καὶ ἔπαρσιν καὶ ὑπερηφανίας προστίθησι τῷ ἔχθρῳ.

3. *Adorate Dominum in aula sancta ejus.* Post alios fructus earum rerum quæ requirebantur, necessaria est adoratio. Adoratio autem, non ea quæ fit extra ecclesiam, sed quæ in ipsa Dei aula perficitur. Ne mihi, inquit, privatas aulas aut ecclesias excogitetis. Una est aula sancta Dei. Synagoga Judæorum prius aula erat : sed post admissum in Christum peccatum facta est habitatio eorum constituta. Quapropter et Dominus : *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili* 87. Cum autem loquatur de his qui ex gentibus ad salutem præordinati sunt, aulam propriam præter Judæorum aulam ostendit. Non igitur extra sanctam hanc aulam adorare oportet, sed intra ipsam ; ne quis extra ipsam constitutus, aut ab his qui extra illam sunt, attractus, in aula Domini esse desinat. Intersunt enim multi in habitu quidem præconationis, nec sunt tamen 117 In aula ob mentis evagationem, et animi eorum aberrationem, ex vanis ac inutilibus curis nascentem. Quin etiam aula sensu adhuc sublimiori potest celestis habitatio intelligi. Quapropter qui hic *Plantati in domo sunt Domini*, quæ est Ecclesia Dei viventis, illic *in atria Dei nostri floreant* 88. Qui autem ventrem, aut gloriam, aut argentum, aut quidvis aliud, quod reliquis omnibus pluris æstimat, Deum fecerit, in neque adorat Dominum, neque in aula sancta est, etiam si videatur esse dignus, qui ad sensibiles conventus admittatur. Vrs. 3. *Vox Domini super aquas.* Nomen vocis invenias multis in locis usurpatum. Itaque ut intelligamus quæ sit vox Domini, operæ pretium fuerit, ea quæ de voce scripta sunt, pro viribus ex sacra Scriptura colligere ; velut in illo quod Abrahamo datum est oraculo : *Et statim vox*

87 Psal. LXXVIII, 26. 88 Joan. x, 16. 89 Psal. xcii, 14.

(86) Reg. secundus μοι ὄσι. Ibidem Reg. tertius περινοῖς τοὺς πόλμους.

(87) Μετὰ τὴν καρποφορίαν τῶν ἐπιζητημένων. Verbe : Post obtationem eorum quæ melius fuerunt. ΒΑΣΙΛ.

(88) Reg. secundus et Colb. στίχτι παρασυναγωγὰς, *salus synagoga*. Editi et alii novem vs. simpliciter συναγωγὰς. Mox editio Paris. πλὴ ἐστὶν αὐλὴ ἅγια τοῦ θεοῦ Ἐκκλησία * sed vox Ἐκκλησία abest ab omnibus nostris undecim vs. et ab editione Basil.

(89) Reg. tertius προσῆκε τὸν θεόν. Illa, πολλοὶ γὰρ ἐστῶσιν ἐν σχήματι μὲν προσευχῆς, sic verterat interpret vicius, *Plures enim species orationis præferre videntur, qui tamen*, etc. Sed conqueritur Duceus omissum fuisse corporis statum, quem tamen expressum oportuerat, ob idque verba illa sic Latino reddidit, *Multi enim stantes orationis speciem præ-*

Α ζόμενος, ἐν δὲ τοῖς ἐναντίοις ὁ ἐναντίος. Καὶ μὴ γὰρ κρῖν μοι περινοῖς (86) τοὺς πόλμους, μὴ δὲ πῆρνωθεν ἀποσκοπεῖ τοὺς στρατηγούς· ἀλλὰ σεαυτὸν ἐπισκεψάι, καὶ πᾶσαν τὴν ἀλθειαν τῆς εἰκόνης εὐρήσας. Ὅταν γὰρ νοὺς παλαιῇ τῷ πάθει, ἴαν μὲν δὲ εὐτοκίας καὶ προσυχίας· ἐπικρατῇ, φέρεται κατὰ τοῦ πάθους τὰ νικητήρια, καὶ οἰοῖται στεφανοῖ εἶ ἑαυτοῦ τὸν θεόν. Ὅταν δὲ καταμαλακισθῆς ὑποκύψῃ τῇ

3. Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγία αὐτοῦ. Μετὰ τὴν καρποφορίαν τῶν ἐπιζητημένων (87), ἀναγκαῖα ἡ προσκύνσις. Προσκύνσις δὲ ἡ οὐκ ἔξω τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ τοῦ θεοῦ τελομένη. Μὴ μοι, ῥησιν, ἰδίας αὐλάς καὶ συναγωγὰς (88) ἐπινοῖτε. Μία ἐστὶν αὐλὴ ἅγια τοῦ θεοῦ. Ἦν αὐλὴ πρότερον ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ· ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἁμαρτίαν ἐγένετο ἡ ἔπαυσις αὐτῶν ἡρημωμένη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος· Καὶ ἄλλια πρόσβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης. Τοὺς ἀπὸ τῶν ἔθνων προωρισμένους εἰς σωτηρίαν λέγων, δείκνυσιν ἰδίαν αὐλὴν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων. Οὐ τόνον ἔξω τῆς ἁγίας ταύτης αὐλῆς προσκυνεῖν προσῆκε τῷ θεῷ (89), ἀλλ' ἐνδον αὐτῆς γενόμενος· Ἦνα μὴ ἔξω τις αὐτῆς ὦν, μὴ δὲ ἐκόμενος ὑπὸ τῶν ἔξω, ἀκολέσῃ τὸ εἶναι ἐν αὐλῇ Κυρίου. Πολλοὶ γὰρ ἐστῶσιν ἐν σχήματι μὲν προσευχῆς, οὐκ εἰσι δὲ ἐν τῇ αὐλῇ, διὰ τὴν τοῦ νοῦ περιφορὰν καὶ τὸν ἀπελευσμένον τῆς διαβολῆς αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐν τῇ ματαιότητι μερίμνης. C Δυνατὸν δὲ αὐτὴν εἶτι ἐπιναθεθῆσθαι (90) νοῆσαι τὴν ἑπουράνιον διαγωγὴν. Διὰ τοῦτο οἱ Περωτευμένοι ἐνταῦθα ἐν τῷ ὄκρω Κυρίου, ἧτις ἐστὶν Ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος, ἐκεῖ Ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἔξαναθησούουσιν. Ὅ δὲ θεοποιῶν κοίταν, ἡ δὲ ξαν, ἡ ἀργύριον, ἡ ἄλλο τι, δὲ πάντων μάλλον τετίμηκεν, οὐτε προσκυνεῖ τῷ Κυρίῳ, οὐτε ἐν τῇ αὐλῇ ἐστὶ τῇ ἁγίᾳ, κὰν ἄξιος τῶν αἰσθητῶν συνάξεων εἶναι δοχῇ. Φωνὴ Κυρίου ἐκ τῶν οὐρανῶν. Πολλοὶ γὰρ ἀν εὐροῖς τὸ τῆς φωνῆς ὄνομα κείμενον. Ὅτε ὑπὲρ τοῦ νοῆσαι, τίς ἐστὶ τοῦ Κυρίου ἡ φωνή, ἄξιόν ἐστι συναγαγεῖν ἡμᾶς κατὰ τὸ δυνατὸν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς τὰ γεγραμμένα περὶ φωνῆς ὡς ἐν τῷ πρὸς Ἀβραάμη χρηματισμῷ· Καὶ εὐθὺς φωνὴ ἐγένετο λέγουσα·

D *ae ferunt, nec tamen*, etc. At libens quærerem a viro doctissimo, num il soli hic arguantur, qui stantes non pie orabant. Imo, nisi valde fallor, arguuntur hoc loco tum illi, qui stantes non pie orant, tum alii quivis, qui quocunque tempore et quocunque corporis habitu male et irreligiose precarentur. Non igitur ullus corporis habitus exprimit delictum, cum unus non magis quam alter intelligatur, sed omnes omnino pariter comprehendantur. Nec vox ἐστῶσιν quemquam movere debet. Cuius est enim verbum ἐστῶσιν, pro eo quod est, *adesse, seu, interesse*, non raro apud optimos quosque scriptores usurpant. Nec aliter de verbo *stare* apud Lælius iudicandum, cum illud pro eo quod est, *adesse, seu, interesse*, sæpius positum videamus.

(90) Colbertini tertius et quartus ἐπιναθεθῆσθαι. Alii vs. cum ἐπίτις ἐπιναθεθῆσθαι.

Ὁδὸ κληρονομήσει ἐν οὐτοῖς· καὶ ἐπὶ Μωϋσεί· Καὶ ἅ
 πᾶς ὁ λαὸς ἔώρα τὴν φωνὴν καὶ τὰς λαμπάδας·
 καὶ παρὰ τῷ Ἠσαΐα πάλιν· Φωνὴ λέγοντος· Βή-
 σσομ· Ἡ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν φωνὴ ἡ ἄηρ ἐστὶ πεπλη-
 γμένος, ἡ τὸ γινώμενον ἔλδος περὶ τὸν ἀέρα, πρὸς δ
 (91) βούλεται τυποῦν ὁ ἐκφωνῶν. Τὶ οὖν ἡ φωνὴ τοῦ
 Κυρίου; πότερον πληγὴ περὶ τὸν ἀέρα νοετο; ἡ ἄηρ
 πεπληγμένος φθάων μέρει τῆς ἀκοῆς τοῦ πρὸς δε-
 γνεται ἡ φωνή; Ἡ οὐδέτερον τούτων, ἀλλ' ἔτερογε-
 νῆς τις ἐστὶν αὕτη, φαντασιουμένου τοῦ ἡγεμονικοῦ
 τῶν ἀνθρώπων οὓς ἂν ἀκούειν βούλεται τῆς ἰδίας
 φωνῆς ὁ θεός· ὥστε ἀναλογίαν ἔχειν τὴν φαντασίαν
 ταύτην πρὸς τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς γινομένην πολλάκις.
 Ὡσπερ γάρ, οὐ πληγετομένου τοῦ ἀέρος, λαμβάνομεν
 τινὰ ἐν ταῖς καδ' ἔσπον (92) φαντασίας ῥημάτων
 τινῶν ἐν φθόγγων μνήμην, οὐδὲ τῆς ἀκοῆς δεξά-
 μνοι τὴν φωνήν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς καρδίας ἡμῶν τυ-
 ποθετοῦσ· τοιαύτην τινὰ χρὴ νομίζειν καὶ τὴν παρὰ
 τοῦ θεοῦ φωνὴν ἐγγίνεσθαι τοῖς προφῆταις. Φωνὴ
 Κυρίου ἐπὶ τῶν ὀδάτων. Ὡς μὲν πρὸς τὸ ἀσθητέον,
 ἐπειδὴ αἱ νεφέλαι, ἐπειδὴ ὕδατος ὡσεὶ πλήρεις, ἔχον
 καὶ φόρον ἀποτελοῦσι συγχρούμενοι πρὸς ἀλλήλας,
 Φωνῆ, φησὶ, Κυρίου ἐπὶ τῶν ὀδάτων. Ἄλλ᾽ καὶ ἐφ'
 που (93) φόφος ὕδατων περιβήγγυμένων τισὶ τῶν
 ἀντιτύπων γίνοντο, καὶ εἰ ἡ θάλασσα πνεύμασι τα-
 ρασσομένη κυμαίνεται, καὶ βλαίων ἔχον ἐκπέμποι, τὰ
 βίβρα ταῦτα τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου ἔχει φωνήν, δει-
 κνύοντος τοῦ λόγου, οἷ παῖσα ἡ κτελεῖς μονοουχὶ βοᾷ
 ἐν ἑαυτῆς δημιουργῶν ἀναγγέλλουσα. Κἂν βροντῆ δὲ
 ἀπὸ νεφῶν (94) ἐξαγῆ, οὐκ ἄλλο τι χρὴ νομίζειν,
 ἡ οἷ ὁ θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε, καὶ οἷ Κυρίου ἐστὶν
 ὁ τὴν ὑγρὰν φύσιν συνέχων ἐν ἑαυτοῦ. Κύριος ἐπὶ
 ὀδάτων πολλῶν. Μεμαθήκαμεν γὰρ ἐν τῇ κοσμο-
 γενεῇ ὅσων ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ὕδωρ πάλιν τὸ τῆς
 ἀβύσσου, ἔτερον τὰ συστήματα τῶν θαλασσῶν. Τίς
 οὖν ἐστὶν ὁ συγκαταῖν ταῦτα, καὶ μὴ ἐὼν αὐτὰ τῇ
 φυσικῇ ῥοπῇ φέρεσθαι πρὸς τὰ κάτω (95), ἡ ὁ Κύ-
 ριος ὁ τοῖς πᾶσιν ἡμεθεσκάς, ὅς καὶ τῶν ὀδάτων
 ἔχει τὸ κράτος; Τάχα δὲ καὶ μυστικώτερον, Φωνὴ
 Κυρίου ἐπὶ τῶν ὀδάτων, ὅτε βαπτισθέντι τῷ Ἰησοῦ
 ἐγένετο ἄνωθεν φωνή, ὅτι Ὁδοὶ ἐστὶν ὁ Υἱός μου ὁ
 ἀγαπητός. Τότε γὰρ ὁ Κύριος μὲν ἦν ἐπὶ ὀδάτων
 πολλῶν, ἀγιάζων τὰ ὕδατα ἐκ τοῦ βαπτίσματος· ὁ
 δὲ θεὸς τῆς δόξης τῇ μεγαλοφωνίᾳ τῆς μαρτυρίας
 ἄνωθεν ἐβρόντησε. Καὶ τοῖς βαπτιζομένοις δὲ ἡ
 παρὰ τοῦ Κυρίου καταλειφθεῖσα φωνὴ ἐπιλέγεται·
 Πορευθέντες γάρ, φησὶ, βαπτίζεσθε εἰς τὸ ὄνομα
 τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος. Φωνὴ οὖν Κυρίου ἐπὶ τῶν ὀδάτων. Συν-

facta est dicens: Non hereditabit te iste. Item in
 Moysae: Et omnis populus videbat vocem et lampades.
 Et apud Isaiam rursus: Vox dicentis, Clama.
 Vox quidem est apud nos aut aer percussus, aut
 species quaedam in aere impressa, quam qui pronun-
 tiat, exprinere vult. Quid igitur est vox Domini?
 percussione in aere intelligi debet, an aer percussus,
 ad aures usque pervenire ejus, ad quem fit vox?
 Utrum neutrum horum, sed alterius generis haec
 vox est, quae in mente hominum quos vult
 Deus suam vocem audire, recipiatur, consigneturque,
 ita ut haec phantasia cum ea quae saepius in
 somnis fit, habeat cognationem atque convenientiam.
 Quemadmodum enim, aere non percusso, quamdam
 verborum et sonorum memoriam in phantasia per
 somnum accipimus, quanquam vox per auditum non
 recipitur, sed in ipso corde nostro imprimitur;
 etiam ejusmodi vocem in prophetis a Deo productam
 fuisse credere par est. Vox Domini super aquas.
 Quod quidem ad sensibile attinet; quoniam nubes
 simul ut aquis confertae sunt, sonum strepitumque
 dum inter se colliduntur, edunt, ideo at: Vox Do-
 mini super aquas. Sed et sicubi fit strepitus aqua-
 rum ob renitentem aliquem obicem disruptarum, et
 si mare ventis agitatam exestuet, et violentum edat
 sonum, haec res inanitate a Domino habent vocem:
 quippe ostendit Scriptura, omnes res creatas Opiti-
 cem suam annuntiantes tantum non clamare. Quid
 si tonitru ex nubibus obstrepi, nihil aliud putandum
 est, nisi quod Deus majestatis intonuerit, et quod
 Dominus sit, qui per seipsam humidam contineat
 naturam. Dominus super aquas multas. Agnovimus
 enim in mundi procreatione aquam super caelos,
 aquam rursus abyssis, item aliam aquam, nempe
 congregationes maris. Quis igitur est qui haec con-
 tineat, nec ea sinat naturali pondere deorsum ferri,
 nisi Dominus, qui nihil non pertingit, quique aqua-
 rum habet imperium? Forsan vero et mystice
 Vox Domini super aquas erat, cum baptizato Jesu
 facta est superne vox: Ille est Filius meus dile-
 ctus. Tunc enim Dominus super multas
 aquas erat: quippe qui per baptismum aquis cor-
 ferret sanctitatem: Deus autem gloriae alta testi-
 monii sui voce desuper intonuit. Atque etiam relicta
 a Domino vox super baptizandis pronuntiatur:
 Eantes enim, inquit, baptizate in nomine Patris, et
 Filii, et Spiritus sancti. Vox igitur Domini super
 aquas. Fit autem tonitru, quando spiritus sanctus
 et violentus, in nubis concavo inclusus, ac vehe-

91 Gen. xv, 4. 92 Exod. xx, 18. 93 Isa. xl, 6.
 94 Matth. xxviii, 19.

(91) Sic mss. cum editione Basil. Editio vero Pa-
 ris. πρὸς δὲν, male. Statim codex Corderianus πρό-
 τερον πρὸ πάτερον, haud recte. Alioquin enim scrip-
 tor affirmaret quod nec negaturus est. Corderius
 falsa scriptura deceptus, sic interpretatur: Primum
 percussio circa aerem intelligitur, vel aer, etc.

(92) Sic mss. et editio Basileensis. Illud, καδ'
 ἔσπον, in editione Paris. omisum fuisse videtur
 oscitantia typographorum.

(93) Editi et mss. non pauci ἐφ' που, φησὶ, Illud,

φησὶ, nec in Reg. secundo, nec in Colb. sexto repe-
 ritur, idque melius. Ibidem mss. duo φόφος ἐπὶ τῶν
 ὀδάτων. Statim nonnulli mss. cum editis γίνοντο.
 Alii γίνοντο. Alii numero plures γίνοντο.

(94) Regii secundus et quartus ἀπὸ νεφελῶν. Ibi-
 dem Regii tertius et quartus χρὴ νοεῖν. Rursus hoc
 ipso in loco Reg. tertius aliquando fustus ἐβρόντη-
 σεν ἐπὶ ὀδάτων πολλῶν, etc.

(95) Colb. quartus πρὸς τὸ κάτω.

menti impetu per nubium cava circumvolutus, exire et foras erumpere querit. Nubes igitur præ ingenti compressione obnitentes, ob hanc spiritus collisionem asperum illum fragorem efficiunt. Postquam vero nubes ille spiritum in modum bullarum distentæ amplius resistere, et sustinere nequeunt, violentè confractæ, spiritumque ad externam respirationem propellentes, strepitus tonitruum produciunt. Hoc autem solet fulgur efflare efficere. Dominus igitur est, qui et super aquas constitutus, et ingentem tonitruum excitans, sonum longe maximum in molli aeris natura conficit. Cæterum traditionem quæ post baptismum per magnam Evangelii vocem fit in animis eorum qui jam perierunt, potest etiam juxta ecclesiasticum sermonem tonitruum appellari. Quod enim Evangelium tonitruum sit, discipuli ipsi qui mutato nomine filii tonitruum a Domino appellati sunt⁹⁶, ostendunt. Quamobrem vox tonitruum hujusmodi non est in quolibet; sed si quis fuerit dignus qui rota nominetur. *Vox enim, inquit, tonitruum tui in rota*⁹⁷. Si quis fuerit qui se ad anteriora extendat, veluti rota, modica sui parte terram attingens, et omnino talis, qualis erat ea, de qua loquebatur Ezechiel: *Et vidi, et ecce rota una in terra, juncta quatuor animalibus, et species eorum, et factura eorum quasi species Tharsis*⁹⁸. παρασού ελας ἱερεῖα. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ τροχὸς ὡς εἶδος θαρσείας.

4. *Deus ergo majestatis intonuit, Dominus super aquas multas.* Aquæ sunt et ipsi sancti, ob idque de ventre eorum fluunt flumina⁹⁹, hoc est, spiritualis doctrina, quæ audientium animas irrigat. Et rursus, accipiunt aquam salientem in vitam æternam, quæ in his qui eam rite acceperint, efficitur fons aquæ salientis in vitam æternam¹⁰⁰. Itaque super tales aquas Dominus est. Memineris autem et historię Eliæ, quando annis tribus et mensibus sex clausus est cælum; quando, occupante verticem Carmeli sudo, aquarum multarum vocem audivit: *vox factum est, ut et tonitru fieret, et aquæ fluerent e nubibus*¹⁰¹. *Dominus ergo super aquas multas.* Vras. 4. *Vox Domini in virtute.* Sicut in rota vox fit: sic in virtute vox Domini consistit. Qui enim omnia potest in eo qui ipsum corroborat Christo¹⁰², is audit Domini mandata, et facit. Vox igitur Domini non in debili et dissoluta anima, sed in ea quæ strenue ac viriliter bonum perficit. *Vox Domini in magnificentia.* Magnificentia est virtus eleganter magna. Igitur res magnas qui decenter conficit, hic audit magnificus. Proinde cum anima a carnis

⁹⁶ Marc. iii, 47. ⁹⁷ Psal. lxxvii, 19. ⁹⁸ Ezech. xvi, 42 seqq. ⁹⁹ Philipp. iv, 12.

(96) Nonnulli mss. ἐναποληφθέν, et ita legisse videtur interpret vetus, qui verterit: *spiritus relictus*. Sed major pars mss. ἐναποληφθέν, *spiritus detentus, inclusus*. Optime. Ibidem Colb. quartus tōn νεφέλων ἐπιστρέφόμενον.

(97) Legitur in tribus mss. περιπέλλειν pro στέγειν. Ibidem quatuor mss. διεῖσται. Sed major pars mss. cum editis ἐῖσται.

A Ἰσταται δὲ ἡ βροντή, ὅταν πνεῦμα ἕρπον δι βίαιου κολλήσται νεφέλης ἐναποληφθέν (96), καὶ ὑπὸ εὐτονιας τοῖς κολλώμασι τῶν νεφῶν ἐναστρέφόμενον, ζητῆ διεξόδον πρὸς τὰ ἔξω. Ἀνεύχουσι μὲν οὖν ὑπὸ τῆς ἄγαν πίεσεως αἱ νεφέλαι, τὸν τραχίον ἐκείνον ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος παρατρέψεως ἀποτελοῦσιν ἕχρον· ἐπειδὴν δὲ ὡς περ πομφόλυγες περιταθείσαι τῷ πνεύματι ἐπιπλέον ἀντέχιν καὶ στέγειν (97) ἀναστρέφουσι, βιαίως ἀποβήγγυνομεναι καὶ πρὸς τὴν ἔξω ἀναστροφήν διεῖσται τὸ πνεῦμα, τοὺς κατὰ τὰς βροντὰς ἀποτελοῦσι φέφους. Τοῦτο δὲ καὶ ἀστραπήν ἐργάζεσθαι πέφυκε. Κύριος οὖν ἔστιν ὁ καὶ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὢν, καὶ ὁ τοὺς μεγάλους φέφους τῆς βροντῆς ἐκέρων, ἐν ἀπαλῇ τοῦ ἀέρος φύσει τοσαύτην φέφου ὑπερβολὴν ἐργάζόμενος. Δυνατὸν δὲ οἱ καὶ κατὰ τὸν ἐκκλησιολογικὸν λόγον τὴν μετὰ τὸ βάπτισμα γινόμενην ἐκ τῶν μεγαλοφωνίας τοῦ Ἐδγγελίου ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἤδη τελειουμένων παράδοσιν βροντὴν ὀνομαζέειν. Ὅτι γὰρ βροντὴ τὸ Ἐδγγέλιον, ὀλοῦσιν αἱ παρὰ τοῦ Κυρίου μετονομασθέντες μαθηταὶ καὶ οἱ τὸν βροντῆς χρηματίζοντες. Διὰ τοῦτο οὖκ ἐν τῷ ταχέει τῆς τοιαύτης βροντῆς ἡ φωνὴ, ἀλλ' ἐάν τις ἀξίος ἢ ὀνομαζέσθαι τροχός. Φωνὴ γὰρ τῆς βροντῆς σου, φωνὴ, ἐν τῷ τροχῷ. Ἐάν τις ἢ τοὺς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, ὡς περ ὁ τροχός, ὀλίγη μέρει τῆς γῆς ἐπαπτόμενος, καὶ ὀλιγ τοιοῦτος (98), ὁποῖος ἦν

C 4. Ὁ θεὸς οὖν τῆς δόξης ἐβρόντησε, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. Ὑδατὰ εἰσι καὶ οἱ ἄγιοι, διδοὶ ποταμοὶ ῥέουσιν ἐκ τῆς κοίλας αὐτῶν, τοῦτέστι, πνευματικῆ διδασκαλία ἄρρυσσα τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουσάντων. Καὶ πάλιν, λαμβάνουσιν ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὅπερ γίνεται ἐν τοῖς καλοῖς λαθοῦσι πηγῇ ὑδάτος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐπὶ τῶν τοιοῦτων οὖν ὑδάτων ὁ Κύριος. Μνήσθητι δὲ καὶ τῆς ιστορίας Ἡλίου, ὅτι ἐκλήσθη ὁ οὐρανὸς ἐτη τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ· ὅτε, αἰθρίας ὕδατος ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ Καρμηλοῦ, ἤκουσε φωνῆς ὑδάτων πολλῶν· εἶτα ἐπικρολοῦσθε τὴ καὶ βροντὴν γενέσθαι ἐκ νεφελῶν καὶ ὕδωρ ῥυῖναι. Κύριος οὖν ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύϊ. Ὄπερ ἐν τῷ τροχῷ ἡ φωνὴ γίνεται, οὕτως ἐν ἰσχύϊ ἡ φωνὴ συνίσταται τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ πάντα ἰσχύων ἐν τῷ ἐκθουσαοῦντι αὐτὸν Χριστῷ, οὕτως ἀκούει τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου, καὶ ποιεῖ. Φωνὴ οὖν Κυρίου, οὐκ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ καὶ ἐκλειμμένῃ ψυχῇ, ἀλλ' ἐν τῇ εὐτόνῳ καὶ ἰσχυρῶς κατεργαζομένη τῷ ἀγαθῷ. Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ. Ἡ μεγαλοπρεπεία ἀρετῆ ἐστὶν ἐκπερὶος μεγάλη (1). Ὁ οὖν πρεπτόνως ἀποδοῦς τὰς περὶ τὸν μέγαν

1, 15. ¹⁰⁰ Joan. vii, 38. ¹⁰¹ Joan. iv, 14. ¹⁰² III Reg.

(98) Codices non pauci ὀλιγ τοιοῦτος. (99) Nonnulli mss. τροχός εἰς ἔχόμενος. Alii τροχός ἔχόμενος. Editi τροχός εἰς ἐπὶ γῆς ἔχόμενος. LXX ἰδὲν τροχός εἰς ἐπὶ τῆς γῆς ἔχόμενος. Statian Colb. quartus εἶδος αὐτοῦ.

(1) Editio Paris. ἀρετῆ ἐστὶν εὐπρεπῶς μεγάλη πράττουσα. At mss. omnes simplicius εὐπρεπῶς, αὐτὴ ἐκπερὶος μεγάλη.

πράξεων ενεργείας, ὁ τοιοῦτος ἀκούει μεγαλοπρεπείων. Ὅταν οὖν ψυχὴ ἀδούλωτος ἢ τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς, μέγεθος δὲ καὶ (2) ἀξίωμα πρέπον ἑαυτῇ ἐκ τῆς συναίσθησός τῶν προσώπων αὐτῇ ἀπὸ Θεοῦ ἀναλάβῃ, ἐν ταύτῃ γίνεται ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου. Οἱ οὖν μεγαλοπρεπεῖς μὲν ἔχοντες τὰς περὶ Θεοῦ ἐνώσεις, ὑψηλὸς δὲ τεθεωρηκότες τοὺς περὶ κτίσεως λόγους, καὶ δυνυθέντες ἐπὶ ποσὸν γούνη ἐπιβαλεῖν τῷ ἀγαθῷ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ προσεῖτε ἐν ταῖς θαύμασι ἀφείδει, καὶ μεγαλόδοξοι ἐν τῷ τὰς τῶν ἀδελφῶν χρεῖαις ἐπινοροῦσθαι, οὗτοί εἰσι οἱ μεγαλοπρεπεῖς, ἐν οἷς ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐμπολιτεύεται. Τῷ οὖν γὰρ ὁ μεγαλοπρεπὴς ὑπερορᾷ πάντα τὰ σωματικὰ, οὐδένος εἶναι ἄξια κρίνων λόγῳ τῇ παραθέσει τῶν ἀοράτων. Τὸν μεγαλοπρεπὴ οὐδέμια λυτῆσαι περίστασις· οὐδὲ ἔλως πάθος τι αὐτὸν ἐκταράξει, οὐδὲ ἀνθρωπαρίων φάλων καὶ εὐκαταρρητῶν ἀμαρτήματα κινήσει· οὐδὲ ἀκαθαρσία τῆς σαρκὸς αὐτὸν ταπεινώσει. Δυσπρόσιτος γὰρ ἐστὶ τοῖς ταπεινωτικῶς πάθος, οὐδὲ προσβλέπων αὐτῷ δυναμένους διὰ τὸ ὕψος τῆς γνώμης. Λέγεται δὲ τις καὶ Θεοῦ μεγαλοπρέπεια· ὡς τὸ, Ἐπήθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Οἱ οὖν τὰ μεγάλα περὶ Θεοῦ δοξάζοντες, οὗτοι ὑπεραίρουσι αὐτοῦ τὴν μεγαλοπρέπειαν.

5. Φωνὴ Κυρίου συντρίβεται κέδρους. Ἡ κέδρος ποτὲ μὲν ὡς μόνον, καὶ στήψως βέλτιον, καὶ εὐώδες, καὶ σκέπη ἰκανὴν παρέχουσα παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπαινεῖται· ποτὲ δὲ ὡς ἀκαρπον καὶ δυσκαμπὴς διαβάλλεται, ὡς καὶ εἰκόνα πληροῦν τοῦ ἀσέβους. Εἶδον γὰρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερψύόμενον καὶ ἐπαυρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καθ' ὃ (3) τὸ σημαίνον καὶ νῦν περιλήθη. Ἡ γὰρ φωνὴ τοῦ Κυρίου συντρίβει κέδρους. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ ψυχῇ γίνεται, οὕτως τοὺς ἐκ τῆς φυσιοσύνης, τοὺς ἐπαίροντας ἑαυτοὺς ἐν τοῖς νομιζομένοις ὑψώμασι τοῦ κέρου τούτου, πλοῦτος, ἡ δόξης, ἡ δυναστείας, ἡ κάλλους σώματος, ἡ δυναμείας, ἡ ἰσχύος. συντρίβειν λέγεται. Καὶ συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Οἱ τοὺς ἄλλοτριῶς πράγμασι ἐπιβαίνοντες, καὶ ἀπ' ἐκεῖνων ἑαυτοὺς τὴν ἀλαζονείαν συνάγοντες, οὗτοί εἰσι κέδροι τοῦ Λιβάνου. Ὅσπερ γὰρ αἱ κέδροι, καθ' ἑαυτὰς οὐσαι ὑψηλαί, τῷ ἐπ' ἄνω ὑψηλοῦ πεφυκέναι, ἐκ τῆς προσηύχης τοῦ δρους περιφανέστεραι γίνονται· οὕτως καὶ οἱ τοὺς θβάρτοὺς τοῦ κόσμου πράγμασι ἐπαυρόμενοι κέδροι μὲν εἰσι διὰ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν διανοίαν ἐπαρμα, Λιβάνου ἐκ κέδρου προσογαυρούονται, διὰ τὸ τῷ ἄλλοτρίῳ ὑψώματι ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ ὑπὸ γῆς καὶ τῶν γῆινων πραγμάτων, οἷον ὑπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Λιβάνου, πρὸς ἀλαζονείαν ἐπαίρεισθαι. Οὐ πάσας δὲ τὰς κέδρους συντρίβει ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὰς τοῦ Λιβάνου. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδωλοκρατεῖας τόπος ὁ Λιβάνου, ὅσαι ψυχαὶ ἐπαίρουσι κατὰ τῆς γνώσεως

A affectibus fuerit libera, acceperitque magnitudinem ac dignitatem, quæ 119 pro facultatem a Den acceptarum cognitione sibi conveniat, tum in illa sit vox Domini. Quomobrem qui magnifice cogitant de Deo, et creationis rationes alte speculati sunt, et aliquantum saltem bonitatem providentiæ Dei assequi potnerere, insuperque pari non sunt in faciendis sumptibus, et in sublevandis fratrum necessitatibus liberales sunt; bi, inquam, sunt magnifici, in quibus vox Domini inhabitat. Et enim qui vera magnificus est, res omnes corporeas aspernatur, ac præ invisibilitibus eas facit nihili. Adversitas nulla magnificum afficiet tristitia, nulla prorsus mala sunt illum perturbatura: neque improborum et despicendorum hominuculorum peccata eum commovebunt, neque ipsium deprimet carnis impuritas. B Affectiones enim quæ demittunt, abjiciuntque, vix aditum ad illum inveniunt, cum ne aspicere quidem ipsum ob mentis altitudinem queant. Dicitur autem et quædam Alti magnificencia, ut in hoc loco: *Elevata est magnificencia tua super caelos* 19. Qui igitur magna de Deo sentiunt, hi ipsius extollunt magnificenciam.

5. VERS. 5. *Vox Domini confringent cedros. Cedrus modo ni res stabilis, et putredinis experta, odorataque, et ad præbendum tegmen apta a Scriptura laudatur; modo ut infructuosa et ægre flexibilis vituperatur, adeo ut impii etiam imagineum C ferat, impleatque. Vidi enim impium exaltatum, et elevatum sicut cedros Libani* 19. Qua in significatione etiam nunc accepta est. Vox enim Domini confringit cedros. Ut enim hæc in magna anima fit: ita homines temere inflatos, qui scipso efferunt, ob ea quæ in hæc mundo alta ac sublimia putantur, nempe ob divitias, aut gloriam, aut imperium, aut corporis pulchritudinem, aut potestatem, aut vires, dicitur confringere. *Et confringet Dominus cedros Libani.* Alienis rebus qui insident, et ex eis gloriam fastumque sibi confiant, ii sunt cedri Libani. Quemadmodum enim cedri per se altæ cum sint, tamen, propterea quod in alto monte nascuntur, sicut ex montis accessione magis conspicue: sic quoque qui fluxis mundi rebus fulciuntur, cedri quidem sunt ob arrogantiam ac mentis elationem, sed vocantur Libani cedri, quod aliena superbiant altitudine et e terra rebusque terrestribus tanquam e Libani vertice ad fastum et superbiæ extollantur. Non autem cedros omnes, sed Libani cedros confringit Dominus. Nam cum Libanus idololatriæ sit locus, quæcunque animæ se contra Dei cognitionem efferunt, hæc cedri Libani nuncupantur, et censentur

19 Psal. VIII, 2. 20 Psal. XXXVI, 33

(2) Verba illa, μέγεθος δὲ καὶ, etc., ita interpretæ vetus Latine reddidit, ut illud, ἀπὸ Θεοῦ, ad verbum ἀναλάβῃ resulerit, cum referri tamen ad vocem προσώπων debeat: quæ parva negligentia mirum

quantum a scopo aberravit.

(3) Sic mss. nonnulli, bene. Editio Paris. unico vocabulo καθὸ.

tur dignæ quæ conerantur. Sunt autem quedam Dei cedri, quas arbusta vineæ quæ ex Ægypto translata est⁷⁴, operiunt, ut in Psalmis didicimus: *Operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei*⁷⁵. Proinde cum inter cæteras de Christo notiones Dominus noster vitis etiam dicitur: *Ego enim sum, inquit, vitis, vos palmites*⁷⁶; cedri Dei sunt illi, qui ante quidem fuere steriles et ad comburendum apti: sed ubi tegumentum subierunt Christi, illaque velut induerunt, per ipsius gratiam sterilitatem suæ vitæ contegunt. Dei ergo cedros **120** fructuosa arbusta circumplicata custodiunt: cedros vero Libani confringit Dominus. *Vers. 6. Et comminet eas tanquam vitulum, Libanum.* Vituli illius de quo mentio fit in Exodo⁷⁷, memineris, quem in idololatria effllexerunt, quemque cominuitum Moyses dedit populo potandum. Itaque totum Libanum et consuetudinem idololatriæ in eo invalescentem perinde ut illum vitulum exterminabit. *Et dilectus sicut filius unicornium.* Unigenitus Filius, qui mundo dat vitam⁷⁸, cum hostiam et oblationem pro peccatis nostris seipsum Deo offert⁷⁹, et Dei agnus, et ovis nominatur. *Ecce enim, inquit, agnus Dei*⁸¹. Et rursus, *Tanquam ovis ad occisionem ductus est*⁸². Cum vero potentatum genus hominum adorientem, illam videlicet efferratam et exasperatam potestatem vincisci et everte oportet, tum filius unicornium appellatur. Unicornis enim, ut in Job didicimus, est animal insuperabili virtute præditum, hominibus haud subjectum. *Non enim, inquit, ipsum lora alligabis, nequa dormiet in præsepi*⁸³. Et multa in hac prophetiæ parte dicta sunt, ex quibus constat animal illud libertatis amans esse, neque obsequi hominibus. Observatum est autem, Scripturam in uramque partem similitudine unicornis uti, modo cum laude, modo cum vituperatione. *Erue enim, inquit, a fræme animam meam, et a cornibus unicornium humilitatem meam*⁸⁴. Dicit hæc, insimulans deditum bello populum, tempore passionis in se insurgentem. Rursus vero: *Exaltabitur, inquit, sicut unicornis, cornu meum*⁸⁵. Videtur igitur propter insitum animali studium alciscendi, sæpe in malam similitudinem accipi; contra, propter cornu altitudinem et libertatem, in bonam similitudinem abduci. Et in summa, quoniam invenire est cornu a Scriptura sæpe pro gloria usurpatum. verbi gratia, *Exaltabitur*

του Θεοῦ, αὐτὰι τοῦ Λιβάνου ὀνομάζονται (4), καὶ συντριβὴς ἀξιοῦνται. Εἰσὶ γὰρ τινες κέδροι τοῦ Θεοῦ, ἃς αἱ ἀναδενδράδες τῆς ἀπ' Αἰγύπτου μετατεθείσης ἀμπέλου καλύπτουσιν, ὡς ἐν Ψαλμοῖς μαμαθήκαμεν· Ἐκάλυψε ὄρη ἡ σκιά αὐτῆς, καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. Ἐπιτοῦν μετὰ τῶν ἄλλων τῶν περὶ Χριστοῦ ἐνοῦνται καὶ ἀμπέλος ὁ Κύριος ἡμῶν λέγεται· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀμπέλος, ὁμοίως (5) τὰ κλήματα· κέδροι εἰσὶ τοῦ Θεοῦ οἱ τῶς μὲν ἀκαρποὶ καὶ πρὸς καῦσιν ἐπιτρεβαιοὶ, ὀψελθόντες δὲ τὴν σκέπην τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἰοεὶ ἐνδυσάμενοι αὐτὸν, ἐκ τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος τὸ ἀκαρπον τῆς ἐαυτῶν ζωῆς συγκαλύπτουσι. Τὰς μὲν οὖν κέδρους τοῦ Θεοῦ ἀναδενδράδες εὐκαρποὶ περιπλακεῖται φυλάττουσι· τὰς δὲ κέδρους τοῦ Λιβάνου συντριβεῖ ὁ Κύριος. Καὶ λεπυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Αἰλιανόν. Μνήσθητι τοῦ μόσχου τοῦ ἐν τῇ Ἐβόρῃ, ὃν κατὰ τὴν εἰδωλολατρίαν ἀνέπλασαν, ὃν ἐλέπτυνε Μωϋσῆς καὶ ἐπότισε τὸν λαόν. Ἐκείνῳ τῶντων τῷ μόσχῳ παραπλασιῶς ὄλον τὸν Αἰλιανόν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ κρατούσαν συνήθειαν τῆς εἰδωλολατρείας ἐξαφανίσαι. Καὶ ὁ ἡραπημέτος ὡς υἱὸς μονοκερώτων. Ὁ μονοκερὴς υἱὸς, ὁ διδοὺς ζωὴν τῷ κόσμῳ, ὅταν μὲν προσφέρῃ θυσίαν καὶ προσφορὰν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἀγνὸς ὀνομάζεται, τοῦ Θεοῦ καὶ πρόβατον. Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ ἀγνὸς τοῦ Θεοῦ (6)· καὶ πάλιν· Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχισθη. Ὅταν δὲ ἀφύνασθαι βῆ καὶ καθελεῖν τὴν θύνασθαι τὴν ἐπιφρομένην τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἐκτεηρωμένην τινὰ καὶ ἀπῆγγρωμένην δύναμιν, τότε υἱὸς μονοκερώτων ὀνομάζεται. Ζῶον γὰρ, ὡς ἐν τῷ Ἰωβ μαμαθήκαμεν, ὁ μονοκερὴς (7) ἐστὶν ἄμαχον τὴν δύναμιν, ἀνυπότακτον τοῖς ἀνθρώποις. Οὐ γὰρ θήσεις αὐτόν, φησὶν, ἰμάτιν, οὐδὲ κοιμηθήσεται ἐπὶ σάττης. Καὶ πολλὰ περὶ τοῦ ἐλευθεριάειν ἐδὲ ζῶον καὶ μὴ ὀψείκειν τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει τῆς προφητείας εἰρηται. Καὶ παρατεθήρηται, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρα κίχρηται τῇ εἰκόνι τοῦ μονοκερώτος ἡ Γραφή· ποτε μὲν ἐπαίνεως, ἄλλοτε δὲ διαβεβλημένος. Ῥῆσαι γὰρ, φησὶν, ἐκ βρυγαλας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπεινώσιν μου. Τὸν πολεμοποιὸν λαὸν διαβάλλων ταῦτ' αἰσι παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ἐπαναστάσαν αὐτῷ (8). Πάλιν δὲ, Ἰγώθησεται, φησὶν, ὡς μονοκερώτος τὸ κέρα μου.

⁷⁴ Psal. lxxix, 9. ⁷⁵ ibid. 11. ⁷⁶ Joan. xv, 5. ⁷⁷ Exod. xxxix, 4. ⁷⁸ Joan. vi, 33. ⁷⁹ Ephes. v, 2. ⁸⁰ Joan. i, 29. ⁸¹ Act. viii, 32. ⁸² Isa. liii, 7. ⁸³ Job

xxxix, 4. ⁷⁸ Joan. vi, 33. ⁷⁹ Ephes. v, 2. ⁸⁰ Joan. i, 29. ⁸¹ Act. viii, 32. ⁸² Isa. liii, 7. ⁸³ Job

(4) Editio Paris. Λιβάνου κέδροι ὀνομάζονται. Vox κέδροι deest in nostris undecim mss. perinde atque in editione Basil. Et vero quid necesse sit vocem κέδροι hic apponi, non video. Nam ex se sotis intelligitur, ac nullo negotio a quolibet suppleri potest. Aliquanto post Reg. secundus Χριστοῦ ἐπιφρομένην.

(5) Sic editio Basil. cum plerisque mss. At editio Paris. ὁμοίως δὲ. Mox in Colbertinis secundo et quarto legitur Θεοῦ pro Χριστοῦ. Ibidem Reg. secundus ὀψελθόντες δὲ τῇ σκέπῃ.

(6) Colb. secundus ἀγνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἀγνὸν τῆν

ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου. Haud ita longe duo mss. υἱὸς μονοκερώτων.

(7) Scriptor non ipsa Scripturæ verba retulit: ea si quispiam videre cupit, Jobum legat xxxix, 9 et 10. Aquila pro μονοκερὴς scripsit θινώκερος. Unde Vulgata, Nunquid volat rhinoceros servire tibi? Nunquid alligabis rhinocerotam? Aliqua hoc loco redundare in editione Veneta monet vir doctissimus Ducezæus.

(8) In se. Hoc est, in Christum Dominum, de quo totus ille psalmus intelligendus est.

Ἔσκειν οὖν διὰ μὲν τὸ ἀμυντικὸν τοῦ ζώου ἐπὶ τὴν ἄ
τῶν χειρῶν εἰκασίαν (9) πολλάκις παραλαμβάνε-
σθαι, διὰ δὲ τὸ ὑψικερῶν καὶ ἐλευθέρων πρὸς τὴν
τοῦ βελτίονος ἀγεσθαι εἰκασίαν. Καὶ ἴσως, ἐπιτεθὴ τὸ
κέρμας ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἀντὶ τῆς βόθνης πολλὰκις παρει-
λημμένον ἔστιν εὐρεῖν, ὡς τὸ, Ὑψώσαι κέρας λαοῦ
αὐτοῦ (10)· καὶ, Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἢ καὶ ἐπιτεθὴ τὸ κέρας ἀντὶ δυνάμεως πολλὰκις
παραλαμβάνεται· ὡς τὸ, Ὑπερασπιστὴς μου καὶ
διὰ τοῦτο ὡς ἐχων κέρας, τοῦτόστι μίαν δύναμιν ἔχων τὴν τοῦ Πατρὸς, μονόκερως προσήγορευται.

6. Φωνὴ Κυρίου διακαπτοῦσα φλόγα πυρὸς.
Διεκόπη μὲν καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῶν παίδων τῶν
τριῶν ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ (11) ἢ φλόξ τοῦ πυρὸς, ὅτε
ὑπερεξέχουθῃ μὲν τεσσαρακονταετία πῆχας ἢ κάμι-
νοις, ἐνεπύριξε δὲ τοὺς κύκλους πάντας· διακοπέσθαι δὲ
τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα ἐδέξατο ἐν λαῷ
τῇ, ἠθέστην ἀναπνοὴν καὶ ἀνάφυσιν, ὥσπερ ἐν σιγῇ
τῶν φυτῶν, ἐν εἰρηνικῇ καταστάσει παρεχομένη τοῖς
παισίν. Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ὡσεὶ πνεῦμα ἔρρου
διασπύλλον (12). Καὶ θαυμαστότερόν γε πολλῷ πυ-
ρὸς φωνῆ διακοπῆναι, ἢ καταδιαρρηθῆναι τὴν Ἐρυ-
θρὴν θάλασσαν εἰς διαίρεσιν. Ἄλλ' ὅμως ἢ φωνῆ
τοῦ Κυρίου καὶ τὸ συνεγῆς τῇ φωνῇ καὶ ἠνωμένον
τοῦ πυρὸς διακόπεται. Καίτοι ἀμνηστὸν καὶ ἀδίκιστον
ἐπινοῖται ἀνθρωπίναις τὸ πῦρ εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὅμως
προστάγματι Κυρίου (13) διακόπεται καὶ διίσταται.
Οἴμαι δὲ, ὅτι τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον εἰς κόλασιν τῷ
διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διακόπεται τῇ φω-
νῇ τοῦ Κυρίου· ἵνα, ἐπιτεθὴ δύο εἶσιν ἐν τῷ πυρὶ δυνά-
μεις, ἢ τε καυστικὴ καὶ ἢ φωτιστικὴ (14), τὸ μὲν
δριμύ καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρὸς τοῖς ἀξίοις τῆς καύ-
σεως προσοπομένη, τὸ δὲ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ
λαμπρὸν τῇ φαειρότητι τῶν ὑφρανομένων ἀποκλη-
ρωθῆναι. Φωνὴ οὖν Κυρίου διακόπτομένη φλόγα πυρὸς
καὶ μερίζοντος, ὡς ἀλαμπῆς μὲν εἶναι τὸ πῦρ τῆς
κόλασεως, ἀκυστὸν δὲ τὸ φῶς τῆς ἀναπαύσεως ἀπο-
μεῖναι. Φωνὴ Κυρίου συσσειλότος ἔρημον. Ἐπὶ
εὐεργεσίᾳ τῆς ἔρημου ὁ συσεισμός αὐτῆ παρὰ τοῦ
Κυρίου οικονομεῖται, ἵνα, μεταβαλοῦσα ἀπὸ τοῦ ἐρη-
μοῦ εἶναι, γένηται γῆ κατοικουμένη, καὶ ἀποθεμένη
τὸ τῆς ἀτεχνίας θυνδος, τῆς πολυκαύσεως λάβῃ τὴν
ἔπαινον (Πολλὰ γὰρ τὰ τέκνα τῆς ἔρημου, μᾶλλον
ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνθρωπον), καὶ τῶν ὕδατων τοῦ
πνεύματος πληρωθεῖσα, γένηται ἢ πρό τούτου ἔρημος
εἰς λίμνας ὕδατων. Καὶ συσσειλεῖς Κύριος τὴν ἔρη-
μον Κάδης. Οὐ πᾶσαν οὖν ἔρημον ὁ Κύριος συσει-
λεῖ (15), ἀλλὰ τὴν Κάδης, τοῦτόστι, τὸν ἀγασμόν·
Κάδης γὰρ ἀγασμός ἐρημνεύεται. Φωνὴ Κυρίου
καταρτιζομένη ἐλάφους. Ὁμότιμα χρῆ τοῖς προ-

⁹⁹ Psal. cklviii. 14. ¹⁰⁰ Psal. cxi. 9. ¹⁰¹ Psal. xvii. 3. ¹⁰² 1 Cor. i. 24. ¹⁰³ Dan. iii. 47. ¹⁰⁴ ibid. 50.
¹⁰⁵ Math. xlv. 41. ¹⁰⁶ Isa. liv. 1.

(9) Reg. secundus ἐπὶ τῶν χειρῶν εἰκασία.
(10) Totum illud, παρειλημμένον ἔστιν εὐρεῖν, ὡς
τὸ, Ὑψώσαι κέρας λαοῦ αὐτοῦ, ἐν nostris undecim
mss. desideratur. Videre est hoc loco in mss. et
alias parvi momenti variationes, quas referre ut
inutile, ita fuerit molestum.

(11) Colbertini secundus et quartus ἐν τῇ Βαβυ-
λωνίᾳ. Mox editi ὑπερεξέχουθῃ. At maior pars ὑπερ-
εξεχούθῃ.

(12) Illa, Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ὡσεὶ πνεῦμα ἔρρου
σπύλλον, sic vertebat Tilmannus: *Facta est,
inquit, flamma veluti spiritus roris suavi spirans ei-*

*cornu populi sui*⁹⁹; et, *Cornu ejus exaltabitur in gloria*¹⁰⁰; aut etiam quia cornu pro virtute accipitur, ut est illud: *Protector meus, et cornu salutis meae*¹⁰¹; Christus autem Dei virtus est¹⁰²; ideo unicornis appellatus est, tanquam qui unum habeat cornu, id est, unam cum Patre communem potentiam.

6. *Vers. 7. Vox Domini intercedentis flammam ignis.* Intercisa est quidem etiam ignis flamma Baby-
lone, secundum trium perurorum historiam¹⁰³, quan-
do caminus supra cubitos quadraginta novem cubitos
est, ac circumstante omnes ambussit: e diverso,
eadem Dei præcepto intercisa, in se ipsa antram
recepit; respirationem jucundissimam, refrigerationemque pueris in tranquillo statu velut in aliquo
arborum umbra constitutis suppeditans, exhibensque.
Facta est enim, inquit, sicut spiritus roris sibi-
*lani*¹⁰⁴. Et certe multo admirabilis est ignis natu-
ram interdicti, quam mare Rubrum in partes dividi.
Attamen Domini vox ignem suapte natura conti-
nente ac sibi **121** coherentem interdicti. Quamquam
igitur ignis consiliis humanis insecabilis ac in-
dividuis videtur esse, nihilominus tamen Domini
jussu interceditur ac dividitur. Ignem autem, qui
diabolo et angelis ejus in supplicium paratus est¹⁰⁵,
voce Domini interdicti reor: ut cum dux sit in
igne facultates, quarum una comburit, altera il-
lustrat, ignis quidem asperitas, ac torquendi pru-
prietas iis qui adulatione digni sunt servetur: illius
vero splendor et claritas ad hilaritatem eorum qui
lectam ac beatam vitam acuri sunt, destinetur.
Vox igitur Domini intercedentis, ac dividit flammam
ignis, adeo ut supplicii quidem ignis obscurus sit,
lux vero requietis, vi caret comburendi.

Vers. 8. Vox Domini concutientis desertum. Con-
cussio illa a Domino dispensatur deserto in loco
beneficii, ut ipsum jam permutatum ex deserto fiat
terra habitata, et, deposito sterilitatis probo,
multæ fecunditatis laudem accipiat. (*Multi enim
filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum*¹⁰⁶),
et id quod antea desertum erat, postea aquis spiritus
confertum, in stagna aquarum fiat. Et commovebit
Dominus desertum Cades. Itaque desertum omne
non commovebit Dominus, sed desertum Cades, hoc
est, sanctificationem: Cades enim est, si quis in-
terpretetur, sanctificatio. *Vers. 9. Vox Domini*

Vers. 9. Vox Domini
bilo. Sed ægre fert Ducæus Tilmannum de suo ve-
næ flamma addentisæ: Combettisus vero additam
eam fuisse ad mentem Basilii affirmat. Plura qui
vult, scriptoris nrisque notas legere poterit.
(13) Colb. parvis προστάγματι Θεοῦ.
(14) Sic editi et tres mss. At sex alii mss. φωτι-
ζουσα pro φωτιστικῇ. Paulo post mss. octo ὁ συ-
σεισμός. Editi ὁ σεισμός.
(15) Sic multi mss. At editi cum quibusdam mss.
συσειλεῖ. Statim ubi legitur in editis et in nostris
mss. καταρτιζομένην, editum invenimus apud LXX
καταρτιζομένην.

Vers. 9. Vox Domini
D *Dominus desertum Cades.* Itaque desertum omne
non commovebit Dominus, sed desertum Cades, hoc
est, sanctificationem: Cades enim est, si quis in-
terpretetur, sanctificatio. *Vers. 9. Vox Domini*

Vers. 9. Vox Domini
D *Dominus desertum Cades.* Itaque desertum omne
non commovebit Dominus, sed desertum Cades, hoc
est, sanctificationem: Cades enim est, si quis in-
terpretetur, sanctificatio. *Vers. 9. Vox Domini*

Vers. 9. Vox Domini
D *Dominus desertum Cades.* Itaque desertum omne
non commovebit Dominus, sed desertum Cades, hoc
est, sanctificationem: Cades enim est, si quis in-
terpretetur, sanctificatio. *Vers. 9. Vox Domini*

Vers. 9. Vox Domini
D *Dominus desertum Cades.* Itaque desertum omne
non commovebit Dominus, sed desertum Cades, hoc
est, sanctificationem: Cades enim est, si quis in-
terpretetur, sanctificatio. *Vers. 9. Vox Domini*

Vers. 9. Vox Domini
D *Dominus desertum Cades.* Itaque desertum omne
non commovebit Dominus, sed desertum Cades, hoc
est, sanctificationem: Cades enim est, si quis in-
terpretetur, sanctificatio. *Vers. 9. Vox Domini*

præparans cervos. Quæ de præparatione cervorum per vocem Domini facta dicuntur, etiam eodem modo quo priora explicanda sunt. Quoniam igitur cervus ita a natura comparatus est, ut nullam a serpentibus accipiat noxam: imo vero, ut aiunt ii qui hæc observare, viperæ esus vim ejus purgandi habeat, et quoniam venenata omnia animalia cum malis et adversis virtutibus comparantur, cum Dominus dicat: *Dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici*¹⁴; et cum rursus psalmus Prophetæ promittat: *Super aspidem et basilicum ambulabis*¹⁵; necesse est ut cum nomen cervi in Scriptura audimus, sermonem ad meliorem similitudinem trahamus. Nam *Montes excelsi cervis*¹⁶; item: *Desiderat cervus ad fontes aquarum*¹⁷. Proinde cum et justus omnis in altissimis commoretur, *juxta scopum persequens ad bravium superne vocatōis*¹⁸, etiam ad poculentos fontes accurrit, theologiæ principia prima requirens. Trahit autem cervus oris sui respiratioe venenata animalia latitantia, eaque vi spiritus sui e latibulis educit. Quemadmodum igitur sanctus aquila dicitur, quod sublimia petat, et plurimum a terra distet; et quemadmodum dicitur avis ob mansuetudinem et rerum suarum communicationem; et aries ob imperium; et columba propter innocentiam: ita quoque dicitur cervus ob eam quam habet adversus prava repugnantiam. Ideo et Salomon ait: *Cervus amicitiae, et pullus tuarum gratiarum confabuletur tecum*¹⁹. Noa autem docet memoratos cervos ad theologiæ doctrinam esse idoneos.

7. 122 *Vox Domini præparans cervos*. Cum igitur quæpiam Dei hominem perfectum et absolutum viderimus, utilitatem ex ejus congressu queramus. Nam cervo præsentem serpentium fugatorum malitia omnis. Non enim hujus animalis odorem virulenta animantia perferunt, ut quæ vel ad cornuum cervinorum sufflitum socedant. *Et revelabit condensata*. Primum vox Domini præparat cervos: deinde revelat condensata loca, videlicet consita, atque agresti ac infructuosa materia condensata; in quæ loca animalia venenata maxime recipere se solent. Quoniam igitur per præparationem a Domino factam jam absolutus cervus est, qui ei assimilatur justus revelat condensata, ut vitæ nostræ corruptores nudi et expediti objiciantur. Et quia *Lignum omne, quod non facit fructum bonum, exci-*

¹⁴ Luc. x, 19. ¹⁵ Psal. xc, 13. ¹⁶ Psal. cii, 18.

(16) Ita Regii secundus et quartus cum Colbertino sexto. Editi cum aliquibus mss. ἀποδοῦναι. Subinde Colb. 2 τοῦ αὐτοῦ Ἰαχρ, non diverso sensu.

(17) Notat Ducerus simile quiddam de cervis apud Plinium narrari, et apud Ælianum.

(18) Ita quinque mss. cum editione Basileensi. Editio Paris. παραλαμβάνεται. Infra illud, πάλιν, deest in duobus mss. Subinde Reg. secundus ἀκούωμεν.

(19) Colbertini secundus et quartus ἐπὶ τὸ ἄνω βραβ. Ibidem vox ἀρχῆς a typographo omissa fuerat in editione Paris.

ἀγούσιν ἀποδοθῆναι (16) καὶ τὰ περὶ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν ἐλάφων, ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ τόνων ἡ ἑλαφος τοιαύτης ἔτυχε τῆς κατασκευῆς ὡς κρείττων (17) εἶναι τῆς ἐκ τῶν ἕρπετων βλάβης, ἀλλὰ καὶ καθαρῆριον αὐτῇ ἔστιν, ὡς φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα τετηρηκότες, τὸ τῆς ἐχιδνῆς βρώμα, πάντα δὲ τὰ ἰσθῆλα πρὸς τὴν τῶν ποτηρίων καὶ ἀντικειμένων δυνάμειν εἰκόνα λαμβάνεται (18) (τοῦ Κυρίου λέγοντος· Δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ἕρπετων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πῖσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχρου· καὶ τοῦ ψαλμοῦ πάλιν ἐπιγγελλομένου τῷ προφήτῃ, ὅτι Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασίλειον ἐπιθήσῃ) ἀνάγκη, ὅταν ἐλάφου νομο ἀκούωμεν ἐν τῇ Γραφῇ, πρὸς τὴν βελτίωσιν εἰκόνα τὸν λόγον ἔλακε. Ὅρα γὰρ τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφου· καὶ, Ἐπιποθεῖ ἡ ἑλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων. Ἐπεὶ οὖν καὶ πᾶς δικαῖος ἐν ὑψηλοῖς ἔχει τὴν διατριβὴν, Κατὰ σκοπὸν δίκωρον ἐπὶ τὸ βραβεῖον (19) τῆς ἄνω κλήσεως, καὶ πρὸς τὰς ποταμὸν πηγὰς ἀνατρέχει, τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς θεολογίας ἀναζητῶν. Ἐκεῖ δὲ ἡ ἑλαφος τῇ ἀναπνοῇ τοῦ στόματος τὰ ψαλεῖοντα τῶν ἰσθῆλων, καὶ ἀπὸ τῶν καταβύσεων ἐβάγει τῇ βίβ. τοῦ πνεύματος. Ὅσπερ οὖν αὐτὸς (20) λέγεται ὁ ἅγιος διὰ τὸ μετεωροπόρον, καὶ διὰ τὸ διηρημένον ἀπὸ γῆς ἐπὶ πλεῖον· καὶ ὡς πρόβατον διὰ τὸ ἡμερον καὶ μεταδοτικὸν ὡν ἔχει· καὶ κρῖς διὰ τὸ ἡγεμονικόν· καὶ περιστέρα διὰ τὸ ἀκακόν· οὕτω καὶ ἑλαφος διὰ τὴν πρὸς τὰ ποτηρὰ ἐναντιότητα. Διὸ καὶ ὁ Σκορπιὸν φησιν· Ἐλαφος ψιλῶς, καὶ πᾶλος σὺν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· διδάσκων ἡμᾶς τοὺς προεργημένους ἐλάφους ἐπιτηδεῖως εἶναι πρὸς θεολογίας διδασκαλίαν.

7. *Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένη ἐλάφους*. Ὅταν οὖν ἰσθῆμιν τινα ἀνθρώπων θεοῦ τέλειον καὶ καταρτισμένον, τὴν ἀπὸ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ ὠφέλιαν μεταδύωμεν. Ὅπου γὰρ ἑλαφος παρουσία, φυγαδεύεται πᾶσα τῶν ἕρπετων ἡ κακία. Οὐ γὰρ φέρετ τὴν ὄσμη τοῦ ζῶου τὰ ἰσθῆλα, ὅπου γε καὶ τοῖς κέρασιν αὐτῶν ὑποθυμωμένους ὑποχωρεῖ. *Καὶ ἀποκαλύψει δρυμῶν* (21). Πρῶτον ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου καταρτίζεται τὰς ἐλάφους· ἔπειτα ἀποκαλύπτει δρυμῶν, τοὺς συμφύτους καὶ ἀπὸ ἀγρίας καὶ ἀκάρου ὕλης πεπικνωμένους τόπους, οἷς μάλιστα προσφεύγειν τὰ ἰσθῆλα πέφυκεν. Ἐπεὶ οὖν ἦδη τετελεσθῆναι διὰ τὸν παρὰ τοῦ Κυρίου γενόμενον καταρτισμὸν ἡ ἑλαφος, ὁ ταύτη ὁμοιούμενος δικαῖος ἀποκαλύπτει τοὺς δρυμῶν, ἢ α γυμνοὶ καὶ ἔτοιμοι παραδοθῆναι οἱ φαρτῆροὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν. Καὶ ἐπιθεῖ Πᾶρ ἔξωρον μὴ ποιοῦν

¹⁷ Psal. cxi, 2. ¹⁸ Philipp. iii, 14. ¹⁹ Prov. v, 19.

(20) In dunbus mss. legitur ὡσπερ γὰρ αὐτός. Statim tres mss. διηρημένον. Alii ἢ ss. cum editis διηρημένον. Paulo post Colb. quartus habet σφίρας pro ψιλῶς.

(21) Hunc locum legit Augustinus ita ut vertimus. Vulgata, *Et revelabit condensata*. Paulo post ubi legitur in multis mss. et in editis συμφύτους, habetur in Catena Corderiana ἀσυμφύτους, sine ordine comita. Eisi autem scriptura plane diversa est, sensus tamen eodem redit. Quod enim a natura sine arte producitur, id promiscue et sine ordine nasci solet.

κωνδόν καλὸν ἐκκόπτεται ὑπὸ τῆς ἀξίνης, καὶ εἰς ἅ
 πῦρ βδελύεται, ἀναγκαῖως οἱ δρυμοὶ ἀνακαθαίρονται,
 αἱ ὠλεῖς ψυχαί, ἐν αἷς, ὡσπερ τινὰ θηρία, τὰ
 ποικίλα πάθη τῶν ἀμαρτιῶν ἐμφυλεύει, ὑπὸ τοῦ λό-
 γου, ὅς ἐστι τομιώτερος ὑπὲρ πάσαν μάχαιραν διστο-
 μων. Ἐπὶ δὲ πολλοὶ (22) τῶν ἀνθρώπων, πεφορτι-
 σμένοι ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις, οἶδν τινα γῆν
 ἀκαθοφόρον τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς ἔχουσι, καὶ οὐκ ἐῶ-
 σιν αὐτὰ; εἰς τὴν τοῦ λόγου καρποφορίαν ἐντρέφουσαι,
 ἀποκαλύπτει ὁ Κύριος τοὺς δρυμοὺς, τούτεστι, τὸ
 ἄσχημον καὶ ἀπρεπὲς καὶ βλαβερὸν τὸν ἐν τῷ βίῳ
 τοῦτον φροντίζων, ἵνα, τρανωθέντος τοῦ περι τοῦ ἀγα-
 θοῦ καὶ κακοῦ τόπου, μὴ ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ
 ἀμαθίας τὰς περὶ τῶν πραγμάτων κρίσεις ἐνηλ-
 λαγμένας. Πολλοὶ γὰρ τὰ μὲν ἀγαθὰ, ὅταν ἐπίπνοια
 ἦ, κακὰ νομίζουσι· τὰ δὲ κακὰ διὰ τὴν προσοῦσαν
 αὐτοῖς ἡσθητὴν ὡς ἀγαθὰ μεταδιώκουσι· καὶ ἀμύθη-
 τος (23) ἐν ἀνθρώποις ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα πλάνη.
 Ἔστι μὲν οὖν τῆς τῶν ἀγαθῶν φύσεως ζῦλα καρπο-
 φόρα καὶ πᾶσαι κέδροι, ἃ καὶ πρὸς τὸν αἶνον παρα-
 λαμβάνεται· τῶν δὲ κακῶν οἱ δρυμοὶ, οὗς, ὑπὲρ τοῦ
 μὴ ἀπατηθῆναι τοὺς νομιζόμενος εὐρήσασιν τινὰ καρ-
 πὸν χρήσιμον ἐν αὐτοῖς, ἀποκαλύπτει καὶ φανεροὶ ἡ
 τοῦ Θεοῦ φωνή. Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέ-
 γει δόξαν. Ἀκούετωσαν τῶν ῥημάτων τοῦ ψαλμοῦ,
 καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ τοὺς μακροὺς λόγους ἐαυτοῦς
 ἐπιδιδόντες. Τί φησιν ὁ ψαλμὸς; Ὁ ἐν τῷ ναῷ τοῦ
 Θεοῦ γενόμενος οὐ κακολογίαν, οὐ ματαιότητα, οὐκ
 αἰσχρῶν πραγμάτων γέμοντα ῥήματα ἀπαγγέλλει,
 ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Ἐστῆ-
 κασιν (24) οἱ ἀπογραφόμενοι τὰ ῥήματα ἁγιοῦ ἀγγε-
 λοι· πάρεσιν ὁ Κύριος τὰς διαβάσεις τῶν εἰσιόντων
 ἐπισκοπῶν. Ἡ προσυχή ἐκάστου πεφανέρωται Θεῷ·
 τίς ἐκ διαβάσεως, τίς ἐπιστιμῶνός ἐπιζητεῖ τὰ
 κενώματα· τίς ἀφωσιμῶνός ἀκροῖς τοῖς χεῖλεσι τὰ
 ῥήματα φθέγγεται, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόθρου ἀπέχει
 ἀπὸ Θεοῦ. Κἂν εὐχεται, ὑγίειν σαρκὸς, καὶ σωματι-
 κῶν πλῶτων, κατ' ὄψαν ἀνθρώπινην ἐπιζητεῖ. Δεῖ δὲ
 οὐδὲν τούτων, ὡς ὁ λόγος διδάσκει, ἀλλ' ἐν τῷ ναῷ
 αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Οἱ οὐρανοὶ δηγοῦνται
 δόξαν Θεοῦ. Ἄγγελοι; ἔργον δοξολογεῖν Θεόν (25).
 Πᾶσι τῇ στρατιᾷ τῶν ἐπουρανίων ἐν τούτῳ ἔργον, ὁ-
 ξαν ἀναπέμπειν τῷ κτίσαντι. Ἡ κτίσις πᾶσα, ἡ τε
 σιωπῶσα, καὶ ἡ φθεγγομένη, ἡ τε ὑπερκόμος, ἡ τε
 περιγίσιος δοξάζει τὸν κτίσαντα. Ἄνθρωποι δὲ ἡλε-
 ῶν, καταλιπόντες τοὺς οἴκους καὶ ἐπὶ τὸν ναὸν συν-
 δραμόντες, ὡς δὴ ἐἰ αὐτοῦς ὠφέλησοντες, οὐχ ὑπ-
 ἔχουσι τὰς ἀκούας λόγους Θεοῦ, οὐ λαμβάνουσιν
 αἰσθητὴν τῆς ἐαυτῶν φύσεως, οὐ λυποῦνται προλη-
 φθέντες ὑπὸ (26) τῆς ἀμαρτίας· οὐ λυποῦνται εἰς

¹ Matth. iii, 10. ² Hebr. iv, 12. ³ Psal. xviii, 2.

(22) Reg. secundus ἐπειδὴ πολλοί. Mox Reg. se-
 cundus, quartus et sextus cum editione Basil. γῆν
 ἀκαθοφόρον, terram spinas ferentem, bene. Editio
 Paris. ἀκαθοφόρον. Nec ita multo post editio Pa-
 ris. ἐκτρέφουσαι. At sex mss. ἐντρέφουσαι.

(23) Editio Paris. et Reg. quartus καὶ ἀμύθητός
 ἐστιν. Illud, ἔστιν, deest in aliis sex mss. Ibidem
 tres mss. περὶ ταῦτα πλάνη. Statim editio Paris.
 ἐαυτοῦς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιδιδόντες· sed illud, ἐν τῇ
 Ἐκκλησίᾳ, in nostris undecim mss. non invenitur,

*A ditur securi, et in ignem conjicitur*¹, necessario con-
 densæ silvæ, ipsæ videlicet animæ silvestres, in qui-
 bus varie peccatorum affectiones, velut quedam
 feræ, latitant, ab eo sermone, qui quovis gladio
 utriusque incidente penetrantior est², repurgantur.
 Sed cum multi homines vitæ curis aggravati, animas
 suas quasi spiniferam quandam terram habeat,
 nec sinant eas ad ferendum divini sermonis
 fructum educari, revelat Dominus condensam, huc
 est, curarum in hac vita existentium deformitatem
 et fœditatem et incommodum: ut loco boni ac mali
 detecto, non perverse de rebus judicent bonius
 præ inscitia. Multi enim bona, quando laboriosa et
 difficilia sunt, mala existimant: mala vero ob in-
 eitam sibi voluptatem, ut bona contentantur; atque
 hominum errorem inde proficiantem perdifficile
 est dicere. Pertinent igitur ad bonorum naturam
 fructifera ligna ac cædri omnes, quæ etiam ad lau-
 dem accipiuntur: ad malorum vero naturam con-
 densa: quæ, ne decipiantur qui utilem aliquem
 fructum in eis inventuros se putant, revelat, ac de-
 tegit Dei vox. *Et in templo ejus omnes dicent gloria-*

riam. Audiant hæc psalmi verba ac revereantur,
 qui prolixos habent sermones. Quid dicit psalmus?
 Qui in templo Dei est, non convicia, non res vanas,
 non verba obscenique rebus referta profert, sed in
 templo ejus quisque dicit gloriam. Astant sancti
 angeli, qui hæc verba describant: adest Dominus,
 qui animum ingredientium intuetur. Preces unius-
 cujusque manifestæ Deo sunt; quis ex affectu, quis
 scite exquirat cœlestia; quis perfunctorie et extre-
 mis labris verba pronuntiet, cor vero ipsis procul
 a Deo sit. Quod si orat, carnis sanitatem, opesque
 corporeas et humanam gloriam efflagitat. Horum
 autem nihil petendum est, ut Scriptura docet: sed
 in templo ejus unusquisque dicit gloriam. *Cæli
 enarrant gloriam Dei*³. Deum gloria afficere ange-
 lorum munus est. Hoc unum est totius cœlestis
 exercitus officium, referre Creatori gloriam. Crea-
 tura omnis, tum silens, tum loquens, tum cœlestis,
 tum terrena, dat gloriam Conditori. Miserabiles
 vero homines, postquam ædibus suis relictis ad
 templum concurrerunt, quasi quidpiam

123 consecuturi emolumentum, tamen Dei verbis aures non
 præbent, suam ipsorum naturam non sentiunt: præ-
 occupati peccato, non affliguntur; non mœrent
 dum reminiscuntur peccatorum; et inter se jungentes dextras,
 sed ardentibus, et aliter se jungentes dextras,
 præcationis domum in locum immodice loquacita-
 tis vertunt, aspernati psalmum declarantem ac di-

nec mirum, cum satis ex se suppleri possit.
 (24) Editio Paris. ἐσθήκασιν γάρ. Deest particula
 γάρ in multis mss. Neque vero dubito quin melius
 ab-it, cum hoc loco superflua esse videatur.
 (25) Reg. secundus δοξολογεῖν Θεῷ.
 (26) Rursus Reg. secundus οὐ λυποῦνται προλη-
 φθέντες ὑπὸ. Reg. quartus προληφθέντες. Multi mss.
 προληφθέντες. Mox Reg. tertius ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Infra
 Reg. secundus ναῷ αὐτοῦ πᾶς, nec aliter legitur
 apud LXX.

centem : *In templo ejus unusquisque dicit gloriam.* Tu vero non modo non loqueris; sed alteri etiam es impedimento, qui eum tibi reddas attentum, atque per tuum tumultum sonum majorem edas quam Spiritus doctrina. Cave ne quando abeas, una cum iis qui impia et contumeliosa verba in Dei nomen eorum, condemnatus, eum debuisses mercedem pro rerum divinarum celebratione recipere. Habes psalmum, habes prophetiam, præcepta evangelica, apostolorum prædicationes. Liugua psallat, mens eorum, quæ dicta sunt, scrutetur intelligentiam : ut psallas spiritu, psallas item et mente¹. Deus enim minime indiget gloria : sed te vult esse dignum, qui gloriam consequare. Quapropter *Quod seminat homo, hoc et metet*². Senius glorificationem, ut coronas honoresque et laudes in regno caelorum metas. Haec non abs re per digressionem dicta sunt in huic locum : *In templo ejus unusquisque dicit gloriam*, quod sunt qui loquendi finem in Dei templo nunquam faciant, ac inutiliter ingrediantur. Utinam instititer, non cum detrimento.

8. VENS. 10. *Dominus diluvium inhabitare faciet.* Diluvium inundatio aquæ est, quidquid subest congestis, et quidquid prius sordescerat expurgans. Baptismi itaque gratiam diluvium nominat, adeo ut anima peccatis abluta, et veteri homine expurgata, fiat deinceps idonea, quæ in Spiritu habitato sit Dei. Porro quæ etiam dicta sunt in psalmo tricesimo primo, cum bis concinuit. Postquam enim dixit : *Injustitiam meam cogitavi feci, et peccatum meum non abscondi; item illud : Pro hac orabit ad te omnis sanctus, subjunctum : Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non appropinquabunt*³. Non enim peccata appropinquabunt ei, qui per aquam et Spiritum baptisma remissionis delictorum receperit. Sed et in Michææ prophetia quiddam his affine invenitur : *Quia volens misericordiam est, revertetur et miserebitur nostri : demerget peccata nostra, et projicietur in profunda maris*⁴. *Et sedebit Dominus rex in æternum.* Animæ ex diluvio splendenti insidens Deus, eam sibi veluti thronum efficit. VENS. 11. *Dominus virtutem populo suo dabit; Dominus benedicet populo suo in pace.* A populo quidem peccatore robustum et robustam auferet Dominus⁵ : justitiam vero facientis robur confert. Nam *Omni habenti dabitur*⁶. Cæterum qui ad perficienda bona opera corroboratus est, is fit dignus Dei benedictione. Pax autem

¹ 1 Cor. xiv. 15. ² Gal. vi. 7. ³ Psal. xxxi. 5, 6.

(27) Reg. tertius *ἐτέρω ἐμπόρω ἐμπόδιον*. Quid autem iud, *ἐμπάρω*, hoc loco sibi velit, non video.

(28) Colb. secundus ἀπαύστως.

(29) Sic editio Basil. et Oliv. cum nostris decem mss., nec aliter editum fuit apud LXX. Editio vero Paris. et usus aut alterms. e nostris κατοιχίη quam lectionem quoque, teste Nobilio, tenent et alii quidam libri. Certe ex Hebræo vertit Hieronymus, *Dominus diluvium inhabitat*. Hieronymum secutus

A *μνήμην τῶν ἀμαρτιῶν ἀφαινούμενος, οὐ τρέμους τὴν χρίτην*· ἀλλὰ μειδιῶντες, καὶ τὸς δεξιὰς ἀλλήλους ἐμβάλλοντες, τόπον μακρολογίας τὸν οἶκον ποιοῦνται τῆς προσευχῆς, παρακούοντες τοῦ ψαλμοῦ τοῦ διαμαρτυρομένου καὶ λέγοντος, ὅτι Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. Σὺ δὲ οὐ μόνον οὐ λέγεις, ἀλλὰ καὶ ἐτέρω ἐμπόδιον (27) γίνῃ επιστρέφων πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τῷ ἴδιω θυρῶν ὑπερηγῶν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Ὅρα μὴ ποτε ἀπέλθῃς, ἀντὶ τοῦ μισθῶν λαβεῖν ἐπὶ δοξολογίᾳ, τοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦσι συγκαταδικασθεῖς. Ψαλμὸν ἔχεις, προφητείαν ἔχεις, εὐαγγελικὰ παραγγέλματα, τὰ τῶν ἀποστόλων κηρύγματα. Ἡ γλῶσσα ψαλλέτω, ὁ νοῦς ἐρευνάτω τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων, ἵνα ψάλλῃς τῷ πνεύματι, ψάλλῃς δὲ καὶ τῷ νοῖ. Μὴ γὰρ δόξης ἐπιδέεται ὁ Θεός, ἀλλὰ σε βούλεται ἄξιον εἶναι τοῦ δοξασθῆναι. Διὰ τὸ Ὁ σπείρον ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Σπείρον δοξολογίαν, ἵνα θερίσῃς στεφάνους καὶ τιμᾶς καὶ ἑπαίνους ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ταῦτα οὐκ ἀχρήστως ἐν παρεκβάσει εἰρηται εἰς τὸ, Ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν, διὰ τὸ τοὺς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ ἀπαύστα (28) γλωσσολογούντας καὶ ἀνωφελῶς εἰσιόντας· εἴτε δὲ ἀνωφελῶς καὶ μὴ ἐπιβλαβῶς.

B 8. *Κύριος τὸν κατακλυσθῶν κατοικεῖ* (29). Κατακλυσθὸς ὕδατος ἐστὶν ἐπίπλους ἐξαφανίζοντος πᾶν τὸ ὑποκείμενον, καὶ καθαρίζοντος ἅπαν τὸ προσβυπωμένον. Τὴν οὖν τὴν βαπτίσματος χάριν κατακλυσθῶν ὀνομάζει, ὥστε τὴν ἀποπλυμένην τὰ ἀμαρτήματα ψυχῇ, καὶ ἀποκαθαρμένην τὴν παλαιὴν ἄνθρωπον, ἐπιτηδεῖαν εἶναι λοιπὸν πρὸς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι. Συνδίδει δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐν τῷ τριακωστῷ πρώτῳ ψαλμῷ εἰρημένα. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, ὅτι *Τὴν ἀνομιαν μου ἐγγνώρισα, καὶ τὴν ἀμαρτίαν μου οὐκ ἐκάλυθα*· καὶ τὸ, ὅτι Ὑπὲρ αὐτῆς (30) προσεύξεται πρὸς σὲ πᾶς ὅσιος· ἐτήγηγε· *Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὕδατων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσιν*. Οὐ γὰρ ἐγγιούσιν αἱ ἀμαρτίαι τῷ λαβόντι τὸ βάπτισμα τῆς ἀφέσεως τῶν παραπτωμάτων διὰ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ Πνεύματος. Συγγενὲς δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ προφητείᾳ Μιχαίου εὐρηται· *Ὅτι θελήτης ἔλλεος ἐστίν, επιστρέψει καὶ ἐλεήσει ἡμᾶς· καταδύσει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ ἀπερβήσονται εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Καὶ καθιεῖται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα*. Τῇ λαμπύρῃ ψυχῇ ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐνδρυνθεῖς (31) ὁ Θεός, σινοὶ θρόνον αὐτῆν αὐτῷ ἀπεργάζεται. *Κύριος ἰσχύει τῷ λαῷ αὐτοῦ δώσει· Κύριος εὐλογήσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ*. Ἀπὸ μὲν τοῦ ἀμαρτωλοῦ λαοῦ ἀφελεῖ Κύριος ἰσχύον-

⁴ Michææ. vii. 19. ⁵ Isa. i. 1. ⁶ Matth. xxv. 29.

est Augustinus. Aliquanto post Reg. tertius ἐβρυπωμένον.

(30) Reg. secundus καὶ ὅτι ὑπὲρ ταύτης. Nec ita multo post Colb. quartus ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν καὶ τῶν παραπτωμάτων. Subinde mss. duo habent εἰρηται pro εἰρηται.

(31) Reg. secundus ἐνδρυνθεῖς. Mox mss. duo ἱαυτοῦ. Haud longe Reg. secundus ἀπελείται.

τα καὶ ἰσχύουσιν, τῷ δὲ δικαιοπραγοῦντι (32) διδου-
σιν ἰσχύιν. Δίδου τῷ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται. Ἐν-
δυναμωθείς δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐνεργεῖαν,
ἄξιος γίνεται τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εὐλογίας. Ἔοικε δὲ
τελειωτάτη τῶν εὐλογιῶν εἶναι ἡ εἰρήνη, εὐστάθειά
τις οὖσα τοῦ ἡγεμονικοῦ· ὥστε τὸν εἰρηνικὸν ἄνδρα
ἐν τῷ κατεστάθαι τὰ ἤθη χαρκτηρίζεται· τὸν δὲ
παλειμούμενον ὑπὸ τῶν παθῶν μήπω τῆς ἀπὸ Θεοῦ
εἰρήνης μετεσχηκέναι, ἦν ὁ Κύριος ἔδωκε τοῖς λα-
οῦ μαθηταῖς, ἦτις, ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρου-
ρήσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀξίων. Ταύτην καὶ ὁ Ἀπόστολος
ἐπέχεται ταῖς Ἐκκλησίαις, λέγων· Χάρις ὑμῖν καὶ
εἰρήνη ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ
κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A quæ mentis est firmitas 124 quædam atque con-
stantia, benedictionum perfectissima esse videtur;
quare pacifici viri character in compositis ac se-
datis moribus situs est: contra, qui a cupiditatibus
oppugnatur, nondum pacis Dei particeps est, quam
pacem discipulis suis Dominus dedit, quæ cum in-
tellectum omnem superet¹⁰, eorum, qui digni sunt,
animas tuebitur. Hanc apostolus Ecclesiis apprecia-
tur, dicens: *Gratia vobis et pax multiplicetur*¹¹.
Utinam igitur postquam strenue certaverimus, ac
carnis affectum qui inimicitia adversus Deum
est, in servitutem redegerimus, anima in tranqui-
llitate ac quieto statu constituta, illi pacis appelle-
mur, atque in pace ipsius benedictionis Dei par-
ticipes: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria
et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum.
Amen.

B ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΘ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Ψαλμὸς ψῳδῆς τοῦ ἔγκαισμου τοῦ οἴκου
Δαβὶδ (35).

IN PSALMUM XXIX.

Psalmus cantici in dedicatione domus David.

1. Ψαλτήριον μὲν τροπικῶς, καὶ ἔργανον ἡρμο-
σμένον μουσικῶς εἰς τριμους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ τοῦ
σώματος ἐστὶ κατασκευὴ· ψαλμὸς δὲ αἱ διὰ τοῦ σώ-
ματος πράξεις, αἱ εἰς δόξαν Θεοῦ ἀποδιδόμεναι, ὅταν
ὑπὸ τοῦ λόγου ἡρμοσμένου μὴδὲν ἐκμελὲς ἀποτελῶ-
μεν ἐν τοῖς κινήμασι. Ὡδὴ δὲ ἐστὶν, ὅσα θεωρίας
ἔχειται ὑψηλῆς (34) καὶ θεολογίας. Ὅστε ὁ ψαλμὸς
λόγος ἐστὶ μουσικὸς, ὅταν εὐρύθμως κατὰ τοὺς ἁρ-
μονικῶς λόγους πρὸς τὸ ἔργανον κρούηται: ψῳδὴ δὲ
φωνὴ ἐκμελὲς ἀποδομένη ἐναρμονίως, χωρὶς τῆς
συνηχέσεως τοῦ ὄργανου. Ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ
ἐπιγράφεται, Ψαλμὸς ψῳδῆς, ἡγοῦμεθα τὴν ἀκ-
λουθὸν πρᾶξιν τῇ θεωρίᾳ τὸν λόγον αἰνίσσασθαι. Οὗ-
τος δὲ ὁ ψαλμὸς τῆς ψῳδῆς, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, τοῦ
ἐγκαισμοῦ τοῦ οἴκου περιέχει τινὰς λόγους. Καὶ
εἰοικε κατὰ μὲν τὸ σωματικὸν, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ
Σολομῶντος, ἀνεγερθέντος (35) τοῦ περιβότου ναοῦ,
ὁ λόγος διεφοδεύσθαι, πρὸς τὸ ψαλτήριον μελωδοῦμε-
νο· κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, τὴν ἐνωματώσιν τοῦ Θεοῦ
λόγος σημαίνειν (36), καὶ τὸν ἐγκαισμὸν τοῦ και-
νοῦ καὶ παραδόξως αὐτοῦ κατασκευασθέντος οἴκου,

C
1. Structura corporis, psalterium quidem est
per metaphoram, instrumentumque, quod ex
musicæ regulis ad concinendos Deo nostro hymnos
adaptatum est: ipsæ vero corporis actiones psal-
mus sunt: quæ ad Dei gloriam referuntur tum, cum
ratione ita concinni efficiuntur, ut inconcinnum nihil
in nostris motibus peragamus. Quidquid autem
sublimi contemplationi ac theologiæ conjungitur,
canticum est. Psalmus itaque sermo est musicus,
cum concine atque ex harmoniæ ratione ad or-
ganum pulsatur: canticum vero vox est concinna,
quæ modulate citra organi sonum emittitur. Proinde
cum hic inscriptio sit, *Psalmus cantici*, putamus
his verbis significari, quod contemplationem actio
sequatur. Hic vero psalmus cantici, secundum in-
scriptionem, quædam de domus dedicatione argu-
mentum continet. Et quod ad corporalem sensum at-
tinet, videtur hic sermo temporibus Salomonis, ce-
leberrimo illo templo exstructo, recitatus fuisse,
atque ad psalterii modulationem accommodatus;
at vero secundum spirituales intelligentiam, Dei

¹⁰ Philipp. iv, 7. ¹¹ I Petr. i, 2.

(32) Ubi legitur in editis δικαιοπραγοῦντι, scri-
bitur in Colbertina secundo et quarto δικαίῳ καὶ
ἐυπράττοντι. Sed, nisi me fallit animus, hoc factum
est a librario, qui, quod vox δικαιοπραγοῦντι sibi
parum elegans videretur, emendare voluit. Statim
vox ἔργων deest in aliquibus mss.

(33) Illa, Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπελάβεις με,
reperiuntur in editione Paris. post vocem Δαβὶδ·
sed cum in mss. desint, ea delevimus. Ipso psalmi
initio habent editi κατ' ἔργανον. At Ducæzæ emen-
dandum censet ex Oliv. scribendumque καὶ ἔργα-
νον. Ait quidem Combesillus illud, κατ' ἔργανον,
mendosum esse: sed in ipsa Ducæzæ emendatione,
vitium quoque subesse affirmat. Legendum igitur
putat κατ' ἔργανον, id quod ipse ita interpretatur,
qua organum musicæ coaptatum. Fefellit, inquit,
aspiratio, sequente teni: sed illa non a leni est, sed

D ipsa nativa, καθά. Hæc ille. Cum tamen in nostra
duodecim mss. legatur quoque καὶ ἔργανον, quem-
admodum et in Oliv. libro, longe tutius duximus
scripturam tunc codicum testimonio confirmatam
sequi, quam iucertam illam ac levem hominis alio-
qui eruditissimi conjecturam.

(34) Sic Colbertini tertius et quartus cum Regiis
quarto et sexto. Editi et major pars mss. ἔχειται ψι-
λῆς, male. Nam vocem ψιλῆς huic loco accommoda-
dari non posse vident, opinor, omnes. Subinde
nonnulli mss. θεωρίας τῶν λόγων.

(35) Ubi in editis legitur ἀνεγερθέντος, habetur
in quibusdam mss. ἀναστῆντος, in aliis vero ἀναστα-
θέντος, haud dissimili sensu.

(36) Colb. quartus significet. Aliquanto post idem
codex εὑραμεν ἐν.

Verbi incarnationem significare videtur inscriptio, A atque domus uera et laudata arte constructæ dedicationem indicare. Nam in hoc psalmo multa inuenimus ex persona Domini pronuntiata. Aut fortassis donum intelligere conuenit ædificatam a Christo Ecclesiam; quemadmodum et Paulus in sua ad Timotheum Epistola scribit: *Ut scias quomodo oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei uidentis* 11. Dedicatio uero Ecclesie, existimanda est mentis renouatio, 125 quam in unoquoque corpus Ecclesie Christi compleute Spiritus sanctus efficit. Est autem diuina et musica harmonia, nun quæ uerba quædam complectitur aures demulcentia, sed coercentia ac mitigantia malignos spiritus, qui obnoxios Injuria animas infestant. Vrs. 2. *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me.* Quomodo qui in altis habitat 12 exaltatur ab iis qui humilem locum sortiti sunt? etenim si sursum in celo Deus, tu uero deorsum in terra, quoniam pacto Deum queas exaltare? Quid igitur sibi uult isthæc prophetæ promissio? nun forte Deus exaltari dicitur ab iis, qui magna Deoque digna, de ipso intelligere possunt, et ad Dei gloriam uiuunt? Qui igitur ad beatitudinem scienter festinat, is Deum exaltat; qui uero contrariam uiam capit, is, quod ne dicere quidem fas est, quantum in se est, Deum deprimit.

2. Sed et omnem statum rebus nostris conuenientem quod Deo tribuimus. Idcirco, dormitantibus nobis, et segniter agentibus, dormire dicitur Deus, indignos nos iudicans prouida sua in nos uigilantia. Attamen ubi aliquando detrimentum ex somno sentientes, dixerimus: *Exsurge, quare obdormis, Domine* 13? *Non dormitabit, neque dormiet tunc qui custodit Israel* 14. Atque alii quidam Dei a se oculos uelut auertunt quo turpes suas Deique oculis indignas actiones: qui poenitentia ducti, dicunt: *Quare faciem tuam auertisti* 15? Sunt præter illos et alii, qui ex memoria Dei eieci, et ueluti sui ipsorum obliuione Deo creatos, dicunt: *Obliuisceris inopiam nostram et tribulationis nostræ* 16. Et uuo uerbo, quæ ex humano affectu dicuntur de Deo, ea homines faciunt, talem sibi Deum fingentes, qualem se quisque prius constituit. *Exaltabo igitur te, Domine, quo-*

11. την ἐπιγραφὴν δελοῦν. Πολλὰ γὰρ εὐρομεν ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ἀπαγγελόμενα. Ἡ τάχα οἶον νοῆσαι προσήκει τὴν οἰκοδομουμένην ὑπὸ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ γράφει· Ἰσα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεται, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώοντος. Ἐγκαιριῶν δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὑποληπτέον τὴν ἀνακαίνωσιν τοῦ νοῦς, τὴν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γινομένην (37) τοῖς καθ' ἓνα τῶν συμπληροῦντων τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἔστι δὲ ἡ θεία καὶ μουσικὴ ἀρμονία, οὐ περιεχοσά τινας λόγους ἀκοῆν εὐφραίνοντας, ἀλλὰ κατατελλόντας καὶ καταπραΰνοντας τὰ ἐνοχοῦντα πονηρὰ πνεύματα ταῖς εὐπρεπέστεως ψυχαῖς. Ἐγώωω σε, Κύριε, δεῖ ὑπέλαβες με, καὶ οὐκ ἐβρασανα τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ. Πῶς ἔν τῶν τῶν ψηλοῖς κατοικῶν ὑψοῦται ὑπὸ τῶν τῶν ταπεινῶν χώραν λαχόντων; εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σὺ ἐν τῇ γῆ κάτω, τίη ἂν τρόπον τὸν Θεὸν ὑψώσεις; Τί οὖν βούλειαι τῷ προφήτῃ ἡ ἐπαγγελία; ἢ μήποτε ὑψοῦσθαι λέγεται ὑπὸ τῶν μεγάλα καὶ θεωρητικῶν νοσῶν περὶ αὐτοῦ (38) δυναμένων, καὶ ἐν τῷ βουῶν εἰς δόξαν Θεοῦ; Ὁ μὲν οὖν σπαιδῶν μετ' ἐπιστήμης ἐπὶ τὴν μακαριότητα ὑφοῖ τὸν θεῖον· ὁ δὲ τὴν ἐναντίαν τρεπόμενος, ὁ μὴδὲ θέμις εἰπεῖν, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ τὸν Θεὸν ταπεινοῖ.

2. Καὶ πᾶσαν δὲ ἀρμύζουσαν τοῖς πράγμασιν ἡμῶν κατάστασιν οἰοῖ περιτθεμεν τῷ Θεῷ. Διὰ τούτο, νυσταζόντων ἡμῶν καὶ καθρούς ἐνεργούντων, ὑπνοῦν λέγεται ὁ Θεός, ἀναξίους ἡμᾶς κρίνων τῆς ἐπισκοπῆς ἡμᾶς ἐργηρόρους αὐτοῦ. Ἐπειδὴν δὲ ποτε αὐθόμωμος τῆς (39) ἐκ τοῦ ὑπνοῦ βλάβης ἐποιμεν· Ἀνάστηθι, Ἰσα τί ὑπνοῖς, Κύριε; Οὐ νυστάδεις, οὐδὲ ὑπνώσει εἶτε ὁ μιλάσων τὸν Ἰσραὴλ. Καὶ ἄλλοι τινὲς οἰοῖ ἀποστρέφουσι τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ ἀσχερὸν ἦν ποιῶσι καὶ ἀνάξιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ· οἱ μεταμεληθέντες λέγουσιν· Ἰσα τί τὸ πρόσωπὸν σου ἀποστρέφεις; Καὶ ἄλλοι παρὰ τούτους οἰοῖ οἱ ἐκλιθέντες τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ (40), καὶ οἰοῖ λήθην αὐτῶ ἐμποιοῦντες αὐτῶν· οἴτινες; λέγουσιν, δεῖ Ἐπιλαροῦν τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν. Καὶ ἀπαξιαῖς, τὰ ἀνθρωποπαθῶς λεγόμενα περὶ

11 Tit. III, 15. 12 Psal. CXXI, 5. 13 Psal. CLIII, 23. 14 Psa. CXX, 4. 15 Psal. CLIII, 24. 16 Ibid.

(37) Reg. secundus τὴν ἀνακαίνωσιν τοῦ νοῦς τὴν δὲ Πνεύματος ἁγίου γινομένην. Habent quoque Regii tertius et quartus ἀνακαίνωσιν.

(38) Illud, περὶ αὐτοῦ, abest a Reg. secundo. Mox idem Reg. secundus δὲ μὴ θέμις.

(39) Reg. secundus δὴ ποτε αὐθόμωμοι τῆς. Ibidem unus ms. τῆς ἐν τῷ ὑπνῷ. Infra Coll. quartus οἱ μεταβληθέντες.

(40) Ubi editum Iuueninus in editione Paris. οἱ ἐκλιθέντες τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ, eieci et memoria Dei, monet Ducerus. Volaterranus, teste Montacutio, scriptum reperisse in suis codicibus, οἱ ἐκβαλόντες τῆς μνήμης τὸν θεῖον, eicientes et memoria Deum. Sed qui sint codices illi, quoque terrarum angulo seruentur, nescio: sed scio lectionem Parisiensem et in Oliv. et in editione Basil. et in no-

D stris duodecim mss. cetero et constanter legi. Notat quidem Combefisus illud, ἐκβαλόντες, inueniri quoque in Coll. nri et in Montac. et Angl., sed quod in Colbertino ita legerit, dicere promittunt nobis non est. Certe quidem in Colbertinis omnibus quæ mihi uidere contigit exemplaribus (nullum autem fugisse me ruto) reperi ἐκλιθέντες: at in eis ne uestigium quidem inueni uocis ἐκβαλόντες. Præterea quid attinebat Combefisium codices Montac. et Angl. memorare, quasi illi libri inter se distinguerentur, quos tamen eosdem esse plane constat? Nam in Ducei nota, unde Combefisius accepit quidquid dixit hoc loco, illi soli libris laudantur, quos olim, teste Montacutio, uiderat uir doctus Volaterranus.

Θεοῦ ἀνθρώποι ἐργάζονται, τοιοῦτον ἑαυτοῖς τοιοῦν-
τες τὸν Θεόν, ὅλον αὐτὸς ἑαυτὸν ἕκαστος προετραπέ-
ζει. Ὑγῶσω σε ὄν, Κύριε, ὅτι ὀπλέθεός με, καὶ
οὐκ εὐβρανὰς τοῖς ἐχθροῦ μου ἐπ' ἐμέ, μὴδὲν
ταπεινὸν μὴδὲ χαμαιζήλον ἐπὶ τοῦ βίου μου φέρων.
Καὶ πόθεν μοι ἢ τοῦ ὕψους ἐναπάγει δύναμις;
Ἐπειθὶ σὺ με προλαβὼν ὕπλαθες. Ἐμφαντικῶς (41)
εἴρηκε τὸν, Ὑπέλαθες, ἀντὶ τοῦ, Ἐμπεσώρισός με,
καὶ ἀνώτερον τῶν κατεπανισταμένων με ἐποίησας.
Οἰοῦναι καὶ τινὰ ἀπέριτος ἔχοντα πρὸς τὸ νήχεσθαι,
τῆ χειρὶ τὴν ὑπὸ λαβῶν, μειωρότερον ἄγοι τοῦ ὕδατος.
Ὁ οὖν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἀναλεύσας ἀπὸ τοῦ
πτώματος, οὗτος ὑπὸ εὐγνωμοσύνης διὰ τῶν ἀγαθῶν
ἔργων ὕψωσιν ἐπαγγέλλεται τῷ Θεῷ (42). Ἡ ὡσπερ
τινὰ παλαιστήν ἀσθενούσαν ὑποστηρίζεις τὴν ἀπὸ τοῦ
κινδυνευομένου πτώματος, καὶ ἐπ' αὐτὴν ποιήσας
τοῦ συμπαλαίνοντος, τῷ μὲν τῆς νίκης παρέσχε τὴν
ἀφορμὴν, τοῦ δὲ τὴν ἐπὶ τῷ πτώματι αὐτοῦ εὐφρο-
σύνην ἀπέλετο. Οὐχὶ δὲ αἱ ὀλέθεις, αἱ δοκιμασίας
ἔνεκεν προσστέμεναι τοῖς ἁγίοις, εὐφροσύνην τοῖς
ἐχθροῖς ἡμῶν τοῖς ἀοράτοις προφενούσιν· ἀλλ' ὅταν
ἀπαγορευόμενον ὀλιθίζωμεν, καὶ στενωπορηθῶσιν
ἡμῶν αἱ λογισμοί, ἀπειρηκῶσιν ἡμῶν πρὸς τὸ πικρὸν
τῶν κακώσεων, τότε εὐφραίνονται καὶ κροτοῦσι καὶ
ἐκχαίρουσιν. Ὅσον ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. Ἀπολωλέκει τὴν
κτῆσιν· τέκνων ἐστέρητο· ἰχθύρας αὐτῷ καὶ σκό-
ληρας ἢ σὰρξ ἀπέζεσεν (43)· ὅσπου τοῦτο εὐφροσύνη
τῷ ἀντιπέλαυ. Εἰ δὲ ἐνδοῦς πρὸς τὰ ἐπίπονα εἴρηκε
καὶ δόξασημον βῆμα κατὰ τὴν συμβουλήν τῆς γυναί-
κος, τότε ἂν εὐφρανθῶσιν οἱ ἐχθροὶ ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο
καὶ ἐπὶ Παύλῳ πενῶντι, καὶ διψῶντι, καὶ γυμνη-
τεῦσιν, καὶ κολαριζομένῳ, καὶ κοπιῶντι, καὶ ἀστατοῦντι· οὐκ εὐφραίνετο ὁ ἐχθρὸς· τὸ ἐναντίον μὲν
θεῶν, συνετρίβετο βλέπων ὅστω τὰ ἄχρονισματα φέροντα, ὥστε λέγειν αὐτὸν καταφρονητικῶς· Τίς
ἡμῶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;

3. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐκέκραξα πρὸς σέ, καὶ ἴδω
με. Μακρῆρος ὁ πῆν ἐν τῷ βάθει πληγῆν ἑαυτοῦ
γνωρίζων, ὥστε δύνασθαι τῷ ἱατρῷ προσίναί καὶ
λέγειν· Ἰασαί με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστά
μου· καὶ, Ἐγὼ εἶπα, Κύριε, ἐλέησόν με, Ἰασαί
ἐτὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτὸν σοι. Ἐνταῦθα μὲν-
τοι εὐχαριστία ἐστὶν ὑπὲρ τῆς ἐπαχθείας αὐτῷ
ἱατρίας· Κύριε γάρ, φησὶν, ὁ Θεός μου. Οὐ πάν-
των Θεὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῶν οὐκ ἐπιθεμένων αὐτῷ διὰ
τῆς ἀγάπης. Θεός γάρ Ἀβραάμ, καὶ Θεός Ἰσαάκ,
καὶ Θεός Ἰακώβ. Εἰ δὲ πάντων ἦν Θεός, οὐκ ἂν
ἐκείνους ὡς ἐξαιρέτων τοῦτο προσεμαρτυρεῖτο. Καὶ
πάλιν ὁ Ἰακώβ· Ἐβοήθησέ σοι (44) ὁ Θεός ὁ ἐμός.
Καὶ Θωμᾶς μετὰ τὴν πληροφορίαν κατασπαζόμενος
ἐν Ἀεσπότην, Ὁ Κύριός μου, φησὶ, καὶ ὁ Θεός
μου. Ἐνδιάθετος οὖν ἢ φωνῆ ἢ, Κύριε ὁ Θεός μου,

A nimiam suscepisti me; nec delectasti inimicos meos su-
per me. Nihil inimicum humile, nihil abjectum in
vita mea perferam. Unde vero facultas mihi te exalta-
ndi? Quoniam tu me preveniens suscepisti. Per-
spicue dixit, *Suscipisti me*, pro, *Sublevasti me*, et su-
perioiorem Insurgentibus in me effecisti. Veluti si quis
puerum quempiam natandi imperitium manu suscipi-
ens, enim aquis alioiorem sustineat. Qui igitur,
opitulante Deo, a casu se erigit, is grati animi signifi-
catione per bona opera exaltationem Deo polliceat-
ur. Aut velut si quis debilem quempiam luctato-
rem suffulciens, ab imminente lapsu liberet, ac col-
luctante reddat superioriorem; illi quidem victoriis
præbet occasionem, huic vero conceptam de lapsu
alterius lætitiã admittit. Non autem ærumna, pro-
bationis causa sanctis inflictæ, invisibilibus nostris
inimicis gaudium afferunt: sed cum afflictati fran-
giuntur, cumque cogitationes nostræ, nobis ob
frequentes molestias animum despondentibus, coar-
ctantur, tunc oblectantur, plauduntque et insultant.
Velut in Job contigit. Amiserat possessiones, orla-
tus 126 erat filius, tabo et vernibus scatebat ejus
caro; necdum tamen id lætitiã afflicto adversarium.
Sed si laboribus fractus, contumeliosum aliquod
verbum ex uxoris consilio protulisset, tunc in ipso
oblectati essent inimici. Quin et in Paulo esauriente,
sitiente, nudo, colaphis cæso, laborante, de loco in
locum migrante non delectabatur inimicus; imo
vero contenebatur, dum eum videret sic certamina
perferentem, ut contemptum diceret: *Quis nos sepa-
rabit a charitate Christi* 44?

5. VERS. 3. *Domine Deus meus, clamavi ad te, et
sanasti me.* Beatus qui intestinam suam plagam
agnoscit, adeo ut ad medicum queat accedere, ac
dicere: *Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt
ossa mea* 45; et: *Ego dixi, Domine, miserere mei, sana
animam meam, quia peccavi tibi* 46. Hic quidem ob
adhibitam sibi curationem gratias agit: *Domine,
enim, inquit, Deus meus.* Deus non omnium Deus
est, sed eorum qui ei sunt charitate conjuncti. Deus
enim Abramam est, et Deus Isaac, et Deus Jacob.
Etenim si omnium esset Deus, non utique id eia
tanquam quidpiam singulare ac eximium tribuisset.
Et iterum Jacob: *Adjunxit te Deus meus* 47. Et Tho-
mas, semota dubitatione omni, Dominum amplexus,
Dominus meus, inquit, et Deus meus 48. Affectus
igitur vox est, *Domine Deus meus*, et quæ prophe-

18 Rom. viii, 35. 19 Psal. vi, 3. 20 Psal. xl, 5.

(41) Reg. secundus ἐμφαντικῶς. Mox editio Paris. κατεπανισταμένων μου. Editio vero Basil. et novem m-v. κατεπανισταμένων με. Ibidem editio Paris. Ὄλον. At mss. Ὄλον.

(42) Editi et nonnulli mss. ὕψωσεν ἐπαγγέλλεται τὸν Θεόν. At major pars mss. cum Oliv. et Anglie. isa, ut elidimur. Nec ita multo post Reg. tertius καὶ ἀνώτερον, Subinde editio Paris. et tres mss.

τοῦ δὲ τῆν. Alii mss. numero plures τῷ δὲ τῆν. Ibi-
dem Colb. quartus ἀπεδάτο.

(43) Reg. secundus cum Colb. quinto σὰρξ ἐπ-
έζεσεν. Mox editio Paris. ἀντιπέλαυ ἦν. Deest ἦν in
mss. Subinde Reg. secundus alterῶς τ.

(44) Colb. secundus cum altero mss. ἐβοήθησέ
μοι. Paulo post mss. tres ἢ φωνῆ ἢ, Κύριε. Editi ἢ
φωνῆ, Κύριε.

tico statui convenit. *Clamavi ad te, et sanasti me.* A Nihil interessit mediū inter vocem meam et tuam gratiam, sed simul atque clamavi, medela accessit. *Adhuc enim loquente te, inquit, dicam, Ecce adsum* 22. Proinde magna voce loqui oportet eum, qui Deum precatur, ut cita promptaque sanatio nobis exoriatur. *Vers. 4. Domine, eduxisti ab inferno animam meam.* De hac sanatione gratias Deo agit is, qui descendit quidem ex infirmitate in infernum, sed revocatur ex inferno per potentiam ejus, qui pro nobis mortis principem ac dominatorem expugnavit. *Sanasti me a descendentibus in lacum.* Saepenumero lacus nominantur subterraneae fossae, ad victorum custodiam adaptatae. Sic enim dictum est in Exodo: *A primogenio Pharaonis, usque ad primogenitum captivā, quae erat in lacu* 23. Sed et Jeremiam in lacum demiserunt 24; et Joseph in lacu aquam non habente fratres praevia inclusurunt 25. Itaque actio quaelibet aut nos peccato gravatos ad inferiora deprimit, aut nos quasi penus ad Deum elatos ad superiora evehit. Me igitur prius vitam iniquam agentem servasti, atque a descendentibus in tenebrosam ac frigidum locum sejunxisti. Id ipsum igitur significatur verbis illis, *Suscepisti me*; hoc est, Reduxisti me a ferente me deorum impetu, ut ne delectandi de me occasio inimicis daretur. Quod igitur alibi ait: *Qui perfecit pedes meos tanquam cervi, et super excelsa stantibus me* 26; id hic reditum ad excelsa, liberationem a lacu susceptionemque appellat. *Vers. 5. Psallite Domino, sancti ejus.* Non continuo si quispiam psalmi verba ore profert, hic Domino psallit: sed quicumque ex puro corde depromunt psalmodiam, 127 et quotquot sunt sancti, qui erga Deum servant iustitiam, ii in rhythmicis spiritualibus concinno ordine psallere Deo possunt. Quot fructificatores, quot fures hic stant? Quot sunt qui dnlam ac mendaciam in corde abscondunt? Psallere quidem putantur, revera autem non psallunt. Sanctum enim ad psalmos concinendos sermō invitāt. *Non potest arbor mala bonos fructus facere* 28, neque cor malum vitae verba proferre. *Facite itaque arborem bonam, et fructus ejus bonos* 29. Purgate corda ut in spiritu fructum feratis, et possitis sancti effecti, prudenter Domino psallere.

τοὺς καρπούς αὐτοῦ καλοῦτε. Καθάρτε τὰς καρδίας, ὅσαι γενόμενα, φάλλειν συνετώ τῷ Κυρίῳ.

4. Et confitemini memoriae sanctitatis ejus. Non

καὶ πρέπεισα τῇ προφητικῇ καταστάσει. Ἐπέκραξα πρὸς σὲ, καὶ ἴσω με. Οὐδὲν ἐγένετο μίσην τῆς ἐμῆς φωνῆς καὶ τῆς σῆς χάριτος, ἀλλ' ἠμοῦ τε ἐπέκραξα, καὶ προσῆθεν ἡ ἴσασ. Ἐτε γὰρ λαλοῦντός σου, φησὶν, ἐρῶ Ἰδοὺ πάρεμι. Μεγάλα οὖν δεῖ φθέγγεσθαι εὐχόμενον τῷ Θεῷ, ἵνα ταχέια ἡμῖν ἐπιανατελεῖ (45) ἡ ἴσασ. Κύριε, ἀνήγαγες ἐξ ἔδου τὴν ψυχὴν μου. Περὶ ταῦτα τῆς ἴσασως εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὁ κατελθὼν μὲν ἐξ ἀσθενείας εἰς ἄβην, ἀναγελὶς δὲ ἀπὸ τοῦ ἔδου διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ὑπερ ἡμῶν καταπαλάσαντος τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τὸ θανάτου. Ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαίνοντων εἰς λάκκον. Πολλοῦ μὲν οἱ λάκκοι ὀνομάζονται τὰ ὄπρεια ὀργύματα, εἰς φυλαχὴν δεσμῶν ἐπιτετηθευμένα. Οὕτω γὰρ εἴρηται ἐν τῇ Ἐξόδῳ: Ἀπὸ πρωτοτόκου Φαραὼ εἰς πρωτοτόκου τῆς αἰχμαλωτίας τῆς ἐν τῷ λάκκῳ. Ἀλλὰ καὶ τὸν Ἰερεμίαν εἰς λάκκον ἐπέβαλον· καὶ τὸν Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ φθόνου οἱ ἀδελφοὶ λάκκῳ ἐναπέκλεισαν ὕδωρ μὴ ἔχοντι. Ἐκείτῃ οὖν πρᾶξις ἢ ἐπὶ τὰ κάτω ἡμᾶς κατάγει, βαρύνουσα ἡμᾶς (46) διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἢ ἐπὶ τὰ ἄνω κουφίζει, πτεροῦσα ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν. Ἐσωσάς ὅν ἐμὲ πρᾶτερον ὄντα ἐν βίῳ πονηρῇ, χωρὶς ἀπὸ τῶν καταβαίνοντων εἰς τὸν ἐσκοτισμένον καὶ κατεβυγμένον τόπον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, Ἰακέλατές με· τουτέστι, Ἐπανήγαγές με ἀπὸ τῆς εἰς τὸ κάτω φορᾶς, ὡς μὴ δοῦμαι καιρὸν ἐπευφρανθῆναι μοι τοὺς ἔχθρους. Ὁ οὖν ἀλλαχοῦ εἴρηκεν, ὅτι Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὤσει ἐλδάρου, καὶ ἐπὶ τὸ ὑψηλὸ ἰστών με (47), τὴν εἰς τὸ ὑψηλὸ ἐπείσοδον λάκκου ἀπαλλαγὴν καὶ ὑπόληψιν ὀνομάζει. *Facite τῷ Κυρίῳ, ei dicitis αὐτοῦ. Οὐκ εἰ τις τῷ στόματι προσφέρει τὰ τοῦ ψαλμοῦ ῥήματα, οὗτος φάλλει τῷ Κυρίῳ· ἀλλ' ὅσοι ἀπὸ καρδίας καθαρὰς ἀναπέμψουσι τὰς ψαλμωδίας, καὶ ὅσοι εἰσὶν ὄσοι, σώζοντες τὴν πρὸς Θεὸν δικαιοσύνην, οὗτοι (48) δύνανται φάλλειν τῷ Θεῷ τοὺς ῥυθμοὺς τοῖς πνευματικοῖς ἀρμοζόντως ἀκολουθοῦντες. Πόσοι ἀπὸ (49) πορνείας ἐστῶσιν ἐνταῦθα, πόσοι ἀπὸ κλοπῆς; πόσοι δόλον, πόσοι ψευδολογίαν ἐν ταῖς καρδίαις κρύπτοντες! Φάλλειν οἰονταί, τῇ ἀληθείᾳ μὴ φάλλοντες. Ὅσων γὰρ καλεῖ πρὸς ψαλμολογίαν (50) ὁ λόγος. Οὐ δύναται δένδρον κοπιρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν, οὐδὲ καρβία πονηρὰ ῥήματα ζωῆς ἐκβάλλειν. Πισθεῖσατε οὖν τὸ δένδρον καλὸν, καὶ*

δοῦσαι γενόμενα, φάλλειν συνετώ τῷ Κυρίῳ. D 4. Καὶ δεχομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγαπῶ-

22 Isa. LVIII, 9. 23 Exod. XII, 29. 24 Jerem. XXXVIII, 6. 25 Gen. XXXVII, 24. 26 Psal. XVII, 34. 27 Matth. VII, 18. 28 Matth. XII, 33.

(45) Legitur in duobus mss. ἐπιανατέλλῃ.

(46) Editi et nonnulli mss. βαρύνουσα ἡμᾶς· sed deest ἡμᾶς in majori parte mss. Mox Reg. secundus Ἐσωσάς με οὖν πρᾶτερον ὄντα ἐν τῷ βίῳ τῷ πονηρῷ.

(47) Editio Paris. ἐπὶ τὰ ὑψηλὴ με ἰστών. At mss. septem ut in contextu. Nec ita multo post aliqui mss. προσφέρει τὰ.

(48) Colb. secundus ἀλλ' οἱ ἀπὸ καρδίας καθαρὰς ἀναπέμψουσι τὰς ψαλμωδίας· καὶ ὅσοι: εἰσι δίκαιοι

ἐγγίζοντες τῇ πρὸς Θεὸν δικαιοσύνην, οὗτοι, etc. Sed qui ex corde puro depromunt psalmodiam, et quotquot sunt iusti qui ad Dei iustitiam appropinquaverunt, hi, etc. Aliquanto post Colb. secundus ῥυθμοὺς τοῦ πνεύματος.

(49) Editio Paris. πόσοι δὲ ἀπὸ. Sed vocula δὲ non legitur in sex mss., neque in editione Basil. (50) Reg. tertius πρὸς ψαλμωδῶν. Nec procul Reg. secundus καθαρῶσατε, sed ita, ut lectio alia, καθάρσατε, in margine ascripta sit.

της αὐτοῦ. Οὐκ εἶπεν, Ἐξομολογήσεθε τῇ ἀγαθῶν ἄ
 αὐτοῦ, ἀλλὰ, *τῇ μνήμῃ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ*
 τούτουσιν, Εὐχαριστοῦτε. Ἡ γὰρ ἐξομολόγησις ἐν-
 ταῦθα ἀντὶ εὐχαριστίας λαμβάνεται. Εὐχαριστοῦτε
 οἶν, οὗτι ἐν μνήμῃ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἐγένεσθε·
 οἱ πρότερον, διὰ τὸ ἐμπαθεῖν τῇ κατὰ τὰς
 ἀκαθαρταῖς τῆς σαρκὸς ἐμολύνεσθαι (51), εἰς
 λήθην ἤλθετε τῆς ἀγαθότητος τοῦ ποιήσαντος ὑμᾶς.
 Ὡς γὰρ οὐκ ἐξήλασμού τῶν ἡμαρτημένων, ἐξομολο-
 γησάτε περὶ τῶν οὐκ ὄντως ὑμῖν προπεπραγμένων.
 Ὅτι ὁρῆθ' ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, καὶ ζωὴ ἐν τῷ θε-
 λήματι αὐτοῦ. Πρότερον εἶπε τὸ σκυθρωπὸν, ὁρῆθ' ἐν
 τῷ θυμῷ τοῦ Θεοῦ· εἶτα τὸ φαιδρότερον, ἐν
 ζωῆν ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. Δοκεῖ ταυτολογία εἶναι
 τοῖς μὴ δυναμένοις τῆς ἀκριβείας τῶν σημαινομέ-
 νων ἐπάσσεσθαι, τὸ προφήτου λέγοντος ὁρῆθ' ἐί-
 ναι (52) ἐν τῷ θυμῷ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ αὐτοῦ ὄντος
 ὁρῆθ' καὶ θυμοῦ· πλείστον δὲ τὸ διάφορον. Θυμὸς
 μὲν γὰρ ἔστιν ἡ κρίσις τοῦ ἐπαχθῆναι τάδε τινὰ τὰ
 σκυθρωπὰ τῷ ἄξιῳ· ὁρῆθ' δὲ ὁ πόνος ἡδῆ, καὶ ἡ
 κόλασις ἡ ἀπὸ τοῦ δικαίου κριτοῦ κατὰ τὸ μέτρον
 τῆς ἀδικίας ἐπαγομένη. Ἀπὸ παραδείγματος δὲ
 σαφέστερον ὁ λέγων γενήσεται (53). Σημειωσάμενος
 ὁ πρῶτος τὸ φλεγμαῖνον μέρος καὶ ὑπολοιόν, ἐγκρίνει
 τὴν ἰατρὴν ἀναγκαῖαν εἶναι τῷ κάμνοντι. Τοῦτο θυ-
 μὸν ὀνομάζει ἡ Γραφή. Μετὰ δὲ τὴν ἐπὶ τῷ βοηθη-
 ματι κρίσει τοῦ ἱατροῦ ἐπακολουθεῖ λοιπὸν ἡ ἐνέρ-
 γεια εἰς ἔργον (54) ἀγούσα τὰ κριθέντα, καὶ ὁ σί-
 φηρος τέμνων καὶ ὀδόντων ἐμποῶν τῷ διακοπτο-
 μένῳ. Τοῦτο ὁρῆθ' Θεοῦ ὀνομάσται. Ἄλλθ' ἐπὶ τὸν
 ἐπὶ τὸ προκείμενον, καὶ εὐρήσει τὸ ἀκλόουθον τῆς
 ἐνοίας. Ὅτι ὁρῆθ' ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ. Τιμωρία,
 κατὰ τὸ δίκαιον κρῖμα τοῦ Θεοῦ· Ζωὴ δὲ ἐν τῷ
 θελήματι αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν; Ὅτι ὁ μὲν θέλει ὁ
 Θεός, τοῦτό ἐστι, πάντας μετεχειν αὐτοῦ τῆς ζωῆς·
 τὰ δὲ περιστατικά, οὐκ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ ἐνε-
 ργεῖται, ἀλλὰ τῇ ἄξιᾳ τῶν ἡμαρτηκόντων ἐπάγεται.
 Τὴν μὲν οὖν ζωὴν ὁ Θεὸς τῷ ἰδίῳ θελήματι ἐκάστη
 χαρίζεται, τὴν δὲ ὁρῆθ' αὐτῆς ἕκαστος ἐαυτοῦ θη-
 σαυρίζει (55) Ἐν ἡμέρᾳ ὁρῆθ' καὶ ἀποκαλύψω
 καὶ δικαιωσῶ τὸν Θεοῦ. Σύνθεσις δὲ τῇ Γραφῇ
 προσάσσειν τὰ σκυθρωπὰ τῶν χρησιωτέρων· διὸ
 ἡδίων ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, προκαθηγησαμένων αὐτῆς
 τῶν λυπούντων. Ἐγὼ γὰρ ἀποκενῶ, φησὶ, καὶ
 ζῆν ποιήσω. Δευτέρα ἡ εὐεργεσία μετὰ τὴν κό-
 λασιον. Πατάξω, κατὰ τὴν ἰδίωσιν. Αὐτῆς γὰρ ἀλγεῖν
 ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν· ἔπαισι, καὶ αἱ
 χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο. Προλαμβάνει τὰ κακούντα,
 ἵνα μονιμώτεροι ἡμῖν αἱ χάριτες γένωνται, σφοδρῶς
 ἀντιπορῆντων ἡμῶν τῆς φυλαχῆς τῶν δοθέντων.
 Τὸ ἐσπέρας αὐλοῦσθῆσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ
 πρῶτὸν ἀγαλλιάσεται. Μνησθῆτι τοῦ καιροῦ τοῦ κατὰ τὸ

dixit, Confitemini sanctitati ejus, sed, *Memoria
 sanctitatis ejus*: hoc est, Gratias agite. Confessio
 namque hic pro gratiarum actione accipitur. Gra-
 tias igitur agite, quod in memoria sanctitatis ejus
 sitis: qui prius, nptote profunda immersi malitia,
 et carnis spurcitiis contaminati, in ejus qui vos
 condidit oblivionem veneratis. Itaque ad obtinen-
 dam peccatorum veniam, de his quæ antea a vo-
 bis non recte gesta sunt confiteamini. Vers. 6. *Quo-
 niam ira in indignatione ejus, et vita in voluntate
 ejus*. Pius triste quiddam dixit, iram in indigna-
 tione Dei: deinde aliquid lætam, vitam in volun-
 tate ejus. Videtur repetitio esse, iis qui significato-
 rum intelligentiam accuratam assequi non possunt:
 quandoquidem propheta dicit iram esse in Dei in-
 dignatione, quasi ira et indignatio idem sint, cum
 tamen plorimum differant. Indignatio enim est
 judicium de infligendis merenti certis quibusdam
 trisibus: ira vero labor et supplicium, quod a
 justo judioe pro injustitiæ mensura jam inferitur.
 Quod autem dico, id exemplo manifestus fiet.
 Medicus si quam partem inflammatione affectam,
 et sanie occulta reflatam observaverit, incisionem
 judicat esse ægrotanti necessariam. Illud Scriptura
 indignationem vocat. Sed post prolatam a medico
 de afferendo remedio sententiam, actio tandem se-
 quitur, qua quod decretum est perficitur, ferrum-
 que, quod incidit, et dolorem parit incisionem pa-
 tientis, adhibetur. Illud ira Dei appellatum est.
 Venias ergo ad propositum, et hujus sententiæ conse-
 quentiam invenies. *Quoniam ira in indignatione
 ejus*. Pœna, secundum justum Dei judicium: *Vita
 vero in voluntate ejus*. Quid ergo dicit? Quod Deus
 vult, hoc esse, ut vitæ ejus sint participes omnes.
 Mala autem non ejus voluntate fiunt, sed merito
 eorum qui peccaverunt inferuntur. Vitam igitur
 cuique Deus propria voluntate tribuit: iram vero
 sibi quisque congerit *In die iræ, et revelationis, et
 justitæ judicii Dei*. Tristitia autem ante res lætas
 collocare solet Scriptura, propterea quod delectatio
 jucundior est, tunc, cum quæ mœrorem afferunt,
 ipsam præcesserunt. *Ego enim, inquit, occidam,
 et vivere faciam*. Beneficium pœna est posterius.
Percutiam, et ego sanabo. Ipse enim affert dolo-
 rem, et rursus recreat: percussit, et manns ejus
 sanaverunt. Antecedunt mala, quo 128 nobis be-
 neficia stabiliora siant atque firmitiora, quippe qui
 tunc magnopere data custodiamus. *Ad vesperum
 demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia*. Remin-
 iscere temporis passionis Domini, et verborum
 invenies intelligentiam. Ad vesperam enim demora-
 tus est fletus in Domini discipulis, cum eum vide-

⁵¹ Rom. II, 5. ⁵² Deut. xxxii, 39. ⁵³ ibid.

⁵⁴ Editio Paris. μολύνεσθαι. At mss. ἐμολύνεσθαι. Mox tres mss. ἐξομολογήσασθε. Ibidem Colh. secundus ὑμῖν πεπραγμένων.

⁵⁵ Deest εἶναι in aliquibus mss

⁵⁶ Ubi corrupte legitur in editione nostra Paris. Ἀπὸ παραδείγματος δὲ ὁ σαφέστερον ὁ λέγων γενήσεται, scriptum invenitur in aliquibus mss. Ἀπὸ παραδείγματος δὲ σαφέστερον ὁ, etc., in Reg. vero

tertio Ἀπὸ παραδείγματος δὲ ὁ λέγων σαφέστερον γε-
 νήσεται· ex quo vario verborum ordiue errorem
 tyrographis objectum esse suspicamus.

⁵⁷ Reg. secundus εἰς ἐν ἔργον. Mox editio Paris. ὁ τέμνων. Deest articulus in mss.

⁵⁸ Nostra editio Paris. θησαυρίζετω. At mss. θη-
 σαυρίζει.

rent in cruce pendente : ad matutium vero lætitia, cum post resurrectionem current, ac faustum illum nuntium quo Dominus visus fuisse nuntiabatur, sibi invicem cum gaudio deferrent. Aut forte etiam in universum, vespera sæculum hoc dicitur, in quo qui beate feverint, adventum postmodum matutino, consolationem accipient. *Beati enim qui lugent ; quoniam ipsi consolabuntur* 22. *Beati qui fient, quoniam ipsi ridebunt* 23. Qui igitur dies huius sæculi jam consummationem attingentis, et ad suum occasum vergentis, in plorandis peccatis suis absumpserunt, hi vero illo matutino adventu gaudebunt. *Qui enim seminant nunc in lacrymis, in exultatione metent* 24, nimirum in futuro sæculo. τῆς ἀληθινῆς ἐκείνης πρώτης ἐπιλεύσεως ἀγαλλιάσονται. *Οἱ σπείροντες γὰρ ἐν δάκρυσι νῦν, ἐν δὲ ἀληθείᾳ θεοῦσι*· δηλαδὴ πρὸς τὸ μέλλον.

5. VERS. 7. *Ego autem dixi in abundantia mea, Non movebor in æternum. Quemadmodum earum rerum quæ in foro venduntur copia, civitatis est abundantia, et quemadmodum regionem quæ fructibus multis referta est, abundare dicimus : sic et animæ quædam est abundantia, dum omnigenis operibus repleta est : quam primum quidem multo cum labore excoli oportet, tumque uberi cœlestium aquarum irrigatione saginari, adeo ut fructum tricenisimum, aut sexagesimum, aut centesimum afferat* 25, ac benedictionem obtineat dicentem : *Benedicite apothecæ tuæ, et reliquiæ tuæ* 27. Nam constantiæ suæ qui conscius est, dicet confidenter, affirmabitque fore, ut ab adversario non evertatnr, velut ager plenus, cui benedixit Dominus. Vras. 8. *Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem.* In investiganda virtutum ratione qui se exercuere, alias quidem virtutes dixerunt ex contemplationibus constare, alias vero sitas non esse in contemplatione : verbi gratia, prudentiam quidem ex contemplationibus constare, cum de bonis ac malis agitur : hinc vero temperantiam oriri, quod speculamur quæ sicut eligenda aut fugienda : hinc iustitiam, quod speculamur, quæ distribuenda sint, aut non distribuenda : hinc fortitudinem, quod specula-

Α πάθος τοῦ Κυρίου, καὶ (56) εὐρήσεις τὰ σηµαίνοντα. Ἐσπείρας γὰρ ἠλλόση κλαυθῆς τοῖς µαθηταῖς τοῦ Κυρίου, οἷ ἐβλεπον αὐτὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεµάµενον· τὸ δὲ πρὸ ἀγαλλίας, οἷε µετὰ τὴν ἀνάστασιν διέτρεχον µετὰ χαρᾶς· ἀλλήλους δίδόντες τὰ εὐαγγέλια τῆς ὀπτασίας τοῦ Κυρίου. Ἡ τὰχα καὶ καθολικῶς ἐσπείρα ὁ αἰὼν οὗτος λίγεται, ἐν ᾧ οἱ μακαρίως κλαύσαντες, τῆς πρώτης ἐπιλεύσεως, παρακληθήσονται. *Μακάριοι γὰρ οἱ πενθούντες, οἷε αὐτοὶ κλαύσαντες* (57). Οἱ οὖν τὰς ἡµέρας τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπὶ συντελεῖα ἦδη ἔντος, καὶ πρὸς τὰς ἐαυτοῦ θυµῶς ἀποκλίνοντες (58), ἐν τῷ ἀποκλαίειν τὰς ἐαυτῶν ἀμαρτίας διαγαγόντες, οἷτοι

Β 5. Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Ὅτι µὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅσπερ πόλεως ἐστὶν εὐθηνία ἢ τῶν ὀνίων κατ' ἀγορὰν ἀφθονία (59), καὶ χῶραν εὐθηνεῖσθαι λέγοµεν τὴν πολλοὺς εὐφορησασαν τοὺς καρποὺς· οὕτω καὶ τῆς (60) ψυχῆς τίς ἐστὶν εὐθηνία τῆς πεπληρωµένης παντοδαπῶν ἔργων· ἦν πρώτον µὲν γεωργηθῆναι δεῖ φιλοπόνους, καὶ τότε ταῖς ἀφθόνοισ τῶν οὐρανίων ὑδάτων ἐπιβρίθαις ἰσχυρῶς ἰθῆναι, ὅσπερ καρποροῦσαι ἐν τριάκοντα, καὶ 87 ἔξήκοντα, καὶ ἐν ἑκατὸν, καὶ τυχεῖν τῆς εὐλογίας τῆς λεγοῦσης· *Ἐβλογηµένη αὶ ἀποθήκη αὐ σου, καὶ τὰ ἐγκαταλειµµένα σου.* Ὁ οὖν αἰσθανόµενος (61) τῆς ἐαυτοῦ βεβαιότητος, πεποιθότως κρεῖ, καὶ διαβεβαιώσεται µὴ περιτραπήναι (62) ὑπὸ τῶ ἀνταγωνιζόµενου, ὡς ἀγρὸς πλήρης, ὃν εὐλόγησεν ὁ Κύριος· *Κύριε, ἐν τῷ θελήµατι σου παρέσχον* (63) τῷ κάλλει μου δύναµιν. Οἱ περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ περὶ ἀρετῶν λόγου κατακριθέντες τὰς µὲν τῶν ἀρετῶν ἐκ θεωρηµάτων Ἐρασµου συνεισάται, τὰς δὲ ἀθεωρητῶν· οἷον, φρήναι µὲν ἐκ θεωρηµάτων συνεισάται, ἐν τῷ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τόπῳ (64) σωφροσύνην δὲ ἐκ τοῦ περὶ τῶν αἰρετῶν καὶ φευκτῶν· δικαιοσύνην δὲ ἐκ τοῦ περὶ τῶν ἀπονεµητῶν καὶ οὐκ ἀπονεµητῶν· καὶ ἀνδρείαν ἐκ τοῦ περὶ δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν· κάλλος δὲ καὶ ἰσχὴν ἀθεωρητῶν εἶναι

22 Matth. v, 5. 23 Luc. vi, 21. 24 Psal. cxv, 5.

25 Matth. xiii, 8. 27 Deut. xxviii, 5.

(56) Colb. secundus πάθος τοῦ Χριστοῦ καί.
(57) Legitur in duobus mss. γελᾶσονται.
(58) Editi cum aliquibus mss. ἀποκλίνοντες. Alii ἀποκλίνοντες, melius. Paulo post Reg. secundus ἐπὶ δάκρυσι. Mox illa, γὰρ νῦν, desunt in Reg. tertio. Subinde Colb. quartus πρὸς τὰ μέλλοντα. Ibidem duo mss. εἶπον.
(59) Colb. secundus ὀνίων κατ' ἀγορὰν εὐθηνία.
(60) Editio Paris. καὶ ἡ τῆς. At multi mss. καὶ τῆς
(61) Reg. secundus, αἰσθόμενος.
(62) Editi παρατραπήναι. At septem mss. præter Combef. περιτραπήναι, longe melius. Mox multi mss. ὁ Κύριος. Deest articulus in editis.
(63) Ita sex mss. cum editione Basil. At nostra editio Paris. et alii tres mss. παράσχου. Ubi notat Nobilius, legi quoque παράσχου ab Apollinuario, et in psalterio Æthiopyico, atque in aliis quibusdam libris.

D (64) Editi et nostri duodecim] mss. constanter ἐν τῷ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τόπῳ, subobscuriter. Catena vero Corderiana ἐν τῇ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν γνώσει, clare quidem : sed ni fallor, non vere. Nam magnus ille tot codicum consensus facit, ut ita mutatum potem ab aliquo, qui sibi plus justo intulisset credi possit. Idque eo facilius accidisse arbitror, quod vox τόπος hic non ita iuultum convenire videatur. Ad verbum : *In loco de bonis ac malis.* Hoc est, *Ubi agitur de bonis ac malis, Ubi bona a malis discerni oportet.* Jam si conjectare nobis liceat, suspicor veterem ipsam interpretationem Latinam in causa fuisse, cur vox γνώσει in Catena Corderiana reperiatnr. Cum enim Corderius in veteri interpretatione editum inveniret in *cognitione bonorum ac malorum*, facile sibi persuadere potuit interpretem veterem γνώσει, non τόπῳ, legisse, atque opera prelium esse hunc locum restituere, et ita edere, uti legisse veterem interpretem putabat.

ἀρετὰς, ἐπακολουθεύσας ταῖς ἐκ θεωρημάτων. Κατὰ γὰρ τὴν συμμετρίαν καὶ ἀρμονίαν τῶν τῆς ψυχῆς θεωρημάτων, Ἰνιοὶ τῶν σοφῶν νοσῆσαι τὸ κάλλος· κατὰ δὲ τὸ ἀποτελεσματικὸν τῶν ὑποβαλλομένων ἐκ τῶν θεωρητικῶν ἀρετῶν, τὴν ἰσὺν νοσῆσαι. Πλήν ἴνα καὶ κάλλος ἐπιγένηται τῇ ψυχῇ, καὶ δύναμις τῶν δεόντων ἐπιτελεστικῆς, θελας εἰς τοῦτο χάριτος χρῆζομεν. Ὡς τοίνυν ἄνω εἴρηκεν, Ὅτι ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ· οὕτω νῦν ὁφεί τῶν θεῶν διὰ τῆς εὐχαριστίας λέγων (65), οὗ Ἐν τῷ θελήματι σου παρέρχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. Καλὸς μὲν γὰρ ἦμην κατὰ τὴν φύσιν, ἀσθενὴς δὲ διὰ τὸ ἐξ ἐπιπολοῦς τοῦ βραχέως νεκρωθῆναι τῷ παραπτώματι. Τῷ σὺν κάλλει μου, ὁ παρὰ σοῦ ἔλαθον ἐκ τῆς πρώτης κατασκευῆς, προσέθηκας δύναμιν τὴν τῶν δεόντων πρακτικῆν (66). Καλὴ μὲν σὺν πάσῃ ψυχῇ ἡ ἐν συμμετρίᾳ τῶν οὐκείων δυνάμειν θεωρουμένη· κάλλος δὲ ἀληθινόν, καὶ ἐρασιμώτατον, μόνον τῷ τὸν νοῦν κεκαθαμένῳ θεωρητῶν, τὸ περὶ τὴν θέλειαν καὶ μακαρίαν φύσιν. Οὐδ' ὁ ἐναντίας ταῖς μαρμαρυγαῖς καὶ ταῖς χάρισι, μεταλαμβάνει τὰ ἀπ' αὐτοῦ, ὡπερ ἀπὸ τίνος βαφῆς, αἴγλην τιὰ ἀσθηρὰν εἰς τὴν οὐκείαν ἔβην ἀναχωρῶν. Ὅθεν καὶ Μωϋσῆς, τῷ μετεβλήσαντὸν τοῦ κάλλους ἐκείνου ἐν τῷ ὀμλεῖν θεῷ, ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον. Ὁ σὺν αἰσθημένος τῆς ἑαυτοῦ ἀρετῆς, τὴν εὐχαριστικῆν ταύτην ἀρίστην φωνῆν· Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέρχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. Ὅπερ δὲ ταῖς θεωρητικαῖς ἀρεταῖς ἀβιέρτοι ἀκολουθοῦσι, τὸ τε κάλλος· καὶ ἡ δύναμις, οὕτως εἶσι τινες κακὰς ἀβιέρτοι, ἡ τε αἰσχροῦς καὶ ἡ ἀσθενεία. Τί γὰρ ἀσπερσοὶ καὶ εἰδεχέστεροι ψυχῆς ἐμπαθοῦς; Ἴδε μοι τὸν θυμώμενον, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἀγριότητα. Θέλειαν τὸν λυπούμενον, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ταπεινὸν καὶ συμπεπικωκὸς τῆς ψυχῆς. Τὸν δὲ λαγνείας ἢ γαστριμαργίας ὑποπεπικωκῆτα, ἢ φόβους ἐπιπομέων, τίς ἂν καὶ προσβλέψαι ἀνάγκη; διαβαιοῦσης μέχρι τῶν περάτων τοῦ σώματος τῆς κατὰ ψυχὴν ἐαθέσεως· ὡπερ σὺν καὶ τὰ (67) ἔχῃ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς ἐν τῇ καταστάσει τοῦ ἁγίου διαφαίνεται. Προσητέον τοίνυν τοῦ κάλλους ἡμῶν, ἵνα καὶ ὁ νομφίος λόγος ἀποδεξάμενος ἡμᾶς, εἴπῃ· Ὁλὴ καλὴ ἢ πησιον μου, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί.

animæ in viri sancti habitu resplendent. Comparanda itaque nobis est isthæc pulchritudo, et macula non est in ea.

6. Ἀσπερσοῦς δὲ τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐγερθήσῃν τεταραμμένος. Ἔως μὲν οὗτε, φησὶν, αἱ ἀκτινεὶς τῆς ἐπισκοπῆς σου ἐπέλαμπόν μοι, ἐν εὐ-

mor, quæ formidanda sunt, aut non formidanda. Verum aiunt pulchritudinem ac robor virtutes speculatricibus non esse, cum sint speculatricibus posteriores. Nam ex convenientia harmonique 129 contemplationum animæ, sapientes quidem pulchritudinem intellexerunt : at vero ex vi efficiente eorum quæ a virtutibus speculatricibus proponuntur, robor com menti sunt. Verumtamen ut et decor animæ accedat, et adsit vis eorum quæ officii sunt effectrix, nobis ad hoc opus est divina gratia. Ut igitur antea dixit, Quoniam vita in voluntate ejus : sic nunc Deum gratiarum actione exultat dicens : In voluntate tua præstitisti decori meo virtutem. Pulchra quidem eram secundum naturam ; sed languida, propterea quod ex serpentis insidiis peccato mortuus eram. Pulchritudini ergo meæ, quam ex te in prima creatione accepi, addidisti virtutem, eorum quæ ad officium pertinent efficientem. Pulchra igitur est anima omnis, quæ in propriarum virtutum symmetria conspicitur. Pulchritudo autem vera, amabilissimaque, quam is solus qui puram mentem habet contemplari potest, circa divinam ac beatam naturam consistit. Cujus fulgore et gratias qui intente conspexerit, ab ea velut ab aliqua tinctura non nihil mutuatur, floridum quemdam splendorem in propriam faciem imprimens. Unde et Moysis facies simul atque ex familiaris cum Deo congressa pulchritudinis illius particeps fuit, clarificata est. Præinde virtutis suæ qui conscius est, hanc vocem grates rependentem emittit : Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem. Quenammodum autem ex virtutes quæ in contemplatione sitæ non sunt, virtutes speculatricis sequuntur, puta decori et robor : sic sunt quædam vitia contemplationi non subjecta, nempe fuditias et debilitas. Quid enim invenustius ac deformius dedita affectibus animæ ? Vide, quæso, iratum, et eam quam præ se fert feritatem. Tristem ac mæstem considera, ejusque demissionem et animi abjectionem intueere. Quis vero libidini aut gulæ inservientem, aut terroribus consternatum, vel aspicere queat ? eum hæc animi affectio ad extrema usque corporis pervadat, quemadmodum e contraria vestigia etiam pulchritudinis

D 6. Aertitiam autem faciem tuam, et factus sum conturbatus. Quamdiu enim, inquit, inspectionis tuæ radii mihi affulsero, in statu firmo atque tranquillo

** Cant. iv. 7.

(65) Reg. secundus ἐν τῷ θελήματι σου οὕτω νῦν ὁφεί τῶν θεῶν διὰ τῆς χάριτος· λέγων. Ibidem editio nostra Paris. παράσχου. Multi mss. παρέρχου.

(66) Regii primus, secundus et quintus cum Colbertinis quinto et sexto δύναμιν τὴν τῶν δεόντων πρακτικῆν, Vim ea quæ officii sunt largientem. At tres alii mss. Regii et septem Colbertini cum editis et cum Catena Corderiana δύναμιν τὴν τῶν δεόντων πρακτικῆν, Vim eorum quæ officii sunt effectricem. Aptam quidem et idoneam sententiam ex utra-

que lectione effici posse constat : sed quin πρακτικῆν legi oporteat, dubitari non posse arbitramur. Etenim si nihil aliud, ipsa certe orationis series ita legendum esse aperte ostendit. Cum enim Basiliius paulo ante scripserit, καὶ δύναμις τῶν δεόντων ἐπιτελεστικῆ, debuit sane, si sibi constare voluit, hęc πρακτικῆν scribere, ut vox una alteri omnino responderet. Nam τὸ ἐπιτελεστικόν et τὸ πρακτικόν plane idem valere nemo, opinor, negabit.

(67) Sic octo mss. At editio Paris. ὡπερ καὶ τὰ.

vixi; postquam vero avertisti faciem tuam, perturbatio animæ tumultusque deprehenditur. Avertere autem faciem suam dicitur Deus tum, cum afflictionis tempore tentationibus expositos relinquit, ut fortitudo certantis cognoscatur. Proinde si pax quæ intellectum omnem superat ** custodierit corda nostra, cupiditatum tumultum confusionemque vitare possumus. Cum igitur Dei voluntati aversio opponatur, pulchritudini vero et decori virtutisque perturbatio; utique perturbatio fuerit deformitas et infirmitas animæ, ex alienatione a Deo proveniens. Precemur itaque semper nobis ut auferat Dei facies, ut in sancto ac religioso statu simus, et mites, et modis omnibus tranquilli, ex animi ad bona præparatione. **Paratus 130 sum enim, inquit, et non sum turbatus** ⁴⁰. **Vers. 9. Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor.** Sæpe dictum est de clamore ad Dominum, quod sit ejus solius qui magna et cælestia cupit, clamare. Si quis autem parva et terrena a Deo petierit, is parva et demissa voce, eaque non ad sublime peringente, nec ad Domini aures perveniente utitur. **Vers. 10. Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?** Cur, inquit, clamavi? et quæ te Dominum meum ac Deum meum rogavi? Quid, inquit, bona carnis habitudine, ad multo sanguine mihi opus est: cum corpus dissolutioni communi statim tradendum sit? **At castigo corpus meum, et in servitutem redigo** ⁴¹, ut ne vigente, nimisque exestuant meo sanguine, corpulentia occasio fiat peccati. Carni tuæ ne obsequare, somno, balneo, ac mollibus culcitris, semper hanc repetens sententiam: **Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?** Quid loves quod paulo post interitum est? quid saginas te ipsum et pinguefacias? An ignoras quod quanto pinguis tibi corpus conficiat, tanto graviore carcerem animæ struis? **Nunquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiatib veritatem tuam?** Quomodo enim terrestris ac carneus homo tibi Deo confitebitur? quomodo vero etiam annuntiatib veritatem, qui neque disciplinis medit tempus ullum, et cujus mens in tanta carnis mole defossa est ac obruta? Ob id igitur carnem meam macero, nec parco meo sanguini, qui in carnem coalescere solet, ut impedimentum nullum mihi sit ad confessionem, neque ad veritatis intelligentiam. **καχωσμένοι έχων; Διά τούτου τόνυν εκτήκω μου την ρυκε μεταπήγνυσθαι, ίνα μηδέν μοι ή (75) πρὸς ποδίζον.**

7. **Vers. 11. Audivit Dominus, et misertus est me;** ⁴² Philipp. iv, 7. ⁴³ Psal. cxviii, 60. ⁴⁴ I Cor. ix, 27.

(68) Editio Paris. ἀπετή τοῖς. At mss. sex ἀπέτη. Reg. sextus ἀπέτη. Ibidem aliqui mss. ἐπὶ τό.

(69) Illa, εἴη ἂν ἡ παραχῆ, desant in duobus mss. Aliquanto post nonnulli mss. εὐχόμεθα. Alii εὐχόμεθα. Mox editi ἤσυχου καὶ πρῶσι. Sed vox ἤσυχου desat in nostris undecim mss.

(70) Colb. quartus perinde atque LXX ἐν τῷ καταδῆναι. Editi vero et mss. non pauci ἐν τῷ καταδῆναι.

(71) Duo mss. cum textu sacro ὀπιπιάζω. Alii

A σταθεῖ καταστάσει καὶ ἀταράχῃ διήκων· ἐπειδὴ δὲ ἀπίστρεφάς σου τὸ πρόσωπον, τὸ ἐμπάδες καὶ τεθορυβημένον τῆς ψυχῆς ἀπληρέγηθι. Ἀποστρέφειν δὲ λέγεται τὸ ταυτοῦ πρόσωπον ὁ θεός, ὅταν ἐν τοῖς τῶν περιστάσεων καιρῶσι ἐκδότους ἀφή τοῖς (68) πειρασμοῖς, ἐπὶ τὸ γνωσθῆναι τὸ εὐστονον τοῦ ἀγωνιζομένου. Ἐάν οὖν ἡ εἰρήνη ἡ ὑπερῆχουσα πάντα φρουρήσῃ τὰς καρδίας ἡμῶν, δυνάμεθα τὴν παραχῆν καὶ τὴν σύγχυσιν τῶν παθῶν διαφυγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἀντίκειται τῷ μὲν θελήματι τοῦ θεοῦ ἡ ἀποστροφή, τῷ δὲ κάλλι καὶ τῇ ὠραότητι καὶ τῇ δυνάμει ἡ παραχῆ· εἴη ἂν ἡ παραχῆ (69) ἀλογος καὶ ἀσθένεια ψυχῆς, ἐκ τῆς ἀπὸ θεοῦ ἀλλοτριώσεως ἐγγυνομένη. Εὐχόμεθα οὖν αἰεὶ ἐπιλάμμεται ἡμῶν τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ, ίνα ἐν καταστάσει ὤμην ἰεροπρεπεῖ, καὶ πρῶσι, καὶ παντὶ τρόπῳ ἀτάραχοι ἐκ τῆς πρὸς τὰ κατὰ ἐτοιμότητος. **Ἦτοιμώσθη γάρ, φησί, καὶ οὐκ ἐταράχθη. Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ πρὸς τὸν θεόν μου δεηθήσομαι.** Παλάκις εἴρηται περὶ τοῦ κεκραχῆναι πρὸς Κύριον, ὅτι μόνου τοῦ μεγάλα καὶ ἱπουράνια ἐπιθυμοῦνός ἐστι τὸ κρᾶξεν. Εἰ δὲ τις μικρὰ καὶ ἐπίγεια αἰτοῖν τὸν θεόν, μικρὰ καὶ ταπεινῇ κέχρηται τῇ φωνῇ, μὴ φθανοῦσῃ εἰς ὕψος, μηδὲ ἐρχομένη εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Κυρίου. **Τὶς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταδῆναι (70) με εἰς διαθοράν; Τί, φησὶν, ἐκέκραξαι; καὶ περὶ τίνος ἐδεήθην πρὸς σὲ τὸν Κύριόν μου καὶ τὸν θεόν μου; Τίς μοι χρεῖα, φησὶ, σαρκὸς εὐπαθείας καὶ αἵματος πλήθους, μέλλοντος**

B **δοῶν οὐδένα παραδίδοσθαι τῇ κοινῇ διαλύσει τοῦ σώματος; Ἄλλ' ὀπιπιάζω (71) μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως εὐεκτητότος καὶ ὑπερζέοντός μοι τοῦ αἵματος, ἀφορμὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἡ πολισαρκία γένηται. Μὴ κολλάεσθαι σου τὴν σάρκα ὕπνου καὶ λουτροῖς καὶ μαλακῶσι σρωμάτων, ἀεὶ ἐπιλάμμεται τὸ ῥῆμα τοῦτο· **Τὶς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταδῆναι με εἰς διαθοράν; Τί περιπέεις τὸ μικρὸν ὑστερον φεραθόμενον; καὶ καταπέεις ὁσάυτην καὶ περισαρκῶς; Ἦ ἀνοήσι; οἱ δοῦν παχυτέραν τὴν σάρκα ὁσάυτῷ ποιεῖς, τοσοῦτον βαρύτερον τῇ ψυχῇ κατασκευάζεις τὸ δεσποτήριον; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι τοῖς, ἡ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; Πῶς γάρ ὁ χοῖκός ἀνθρώπος καὶ σάρκινος ἐξομολογήσεται σοι τῷ θεῷ; πῶς δὲ καὶ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν (72) ὁ μήτε μαθήμασι καιρὸν δοῦς, καὶ ἐν τοσοῦτον βάρει τῆς σαρκὸς τὸν νῦν ταυτοῦ συγκρᾶσα, καὶ ἀπειδὴ τοῦ αἵματος ὅπερ εἰς σάρκα πέ-****

7. **Ἦκουσε Κύριος, καὶ ἠλέησέ με· Κύριος ἐπέ-**

duo ὀπιπιάζω, corrupte, pro ὀπιπιάζω. Nonnulli alii ὀπιπιάζω. Mox Regii secundus et tertius ὑπερζέοντός μου. Editi et alii quidam mss. ὑπερζέοντός μοι. Nec ita multo post Reg. tertius habet ῥῆτον pro ῥῆμα. Subinde quatuor mss. ἐν τῷ καταδῆναι. Editio vero Paris. ἐν τῷ καταδῆναι.

(72) Unus ms. ἀλήθειάν σου. Ibidem editio Paris. μαθήσει καιρὸν. Sed mss. octo μαθήμασι.

(75) Illud, ἦ, desat in Colb. quarto. In eodem illo codice statim legitur ἐμποδίζου. Haud longe

ῥῆθῃ βοηθός μου. Μετὰ τὸ διηγήσασθαι τίνα ἦν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐπέκραξις, εὐθὺς αἰσθόμενος τῆς ἀντιλήψεως τοῦ θεοῦ, παρορμίων ἡμᾶς πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων σφαιρῶν, ἴκουσε, φησὶ, Κύριος, καὶ ἠλέησέ με · Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Εὐχόμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς, καὶ κράζωμεν τὴν πνευματικὴν βοήθην, σιτούμενοι τὰ μεγάλα, μὴ ἀντιποιούμενοι τῆς σαρκὸς (Οἱ γὰρ ἐν σαρκὶ ὄντες, θεῷ ἀρέσκει οὐ δύναται), ἵνα καὶ ἡμῶν ἐπακοσῆ ὁ Κύριος, ἐλεήσας ἡμῶν τὸ ἀσθενές, καὶ τῆς θείας βοήθειας ἀπολαύσαντες καὶ ἡμεῖς· εἰπομεν · Ἐστρεφῆς τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἔμοι. Οὐ τῇ τυχοῦσιν ψυχῇ ἢ ἀπὸ θεοῦ χαρὰ ἐγγίνεται, ἀλλ' εἰ τις πολλὰ τὴν ἀμαρτίαν τὴν ἑαυτοῦ ἀπεκάλυψατο, ἰσχυροῦς δόρυμοις καὶ θρησίων διηνεκτεῖν, ὡς ἐπὶ τεθνεῶτι ἑαυτῷ κοπετόν ἐποικῆσατο, τοῦ τοιοῦτου ὁ κοπετός εἰς χαρὰν στρέφεται. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἐπαινετὸς κολάσθαι, δηλοῦσιν οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς καθήμενοι παῖδες, οἱ λέγοντες · Ἐθρησῆσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ἐκόψασθε (74) · ἠδύλησαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχίσασθε. Ἔστι δὲ ὁ αὐτὸς ἔργων μουσικὸν πνεῦματι συνεργῶ πρὸς τὴν μελεφθεῖν χρώμενον. Διόπερ οἶμα πάντα ἄγων προφήτην αὐτὸν τροπικῶς ὀνομάζεσθαι διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κίνησιν. Διόπερ, φησὶν, Ἐδύλησαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχίσασθε. Οἱ γὰρ προφητικοὶ λόγοι προτρέπονται ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐρυνομίαν τῆς ἁγίας προφητείας ἐνέργειαν, ἥτις εἰρηταί ὄρχησις. Ἀλλὰ καὶ θρηνοῦσιν ἡμῖν οἱ προφήται, εἰς κοπετόν ἡμᾶς προσαλούμενοι, ἵνα, εἰς συναίσθησιν ἐλθόντες ἐκ τῶν προφητικῶν λόγων ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν ἀμαρτήμασι, καταπενηθῶμεν ἡμῶν τὴν ἀπόλειαν, ἐν κόποις καὶ μόχθῳ τῆς σάρκα ἡμῶν καταπιέσαντες (75). Τῷ τοιοῦτω τολμῶν περιβήγγηται μὲν τὸ πειθικὸν ἔνδυμα, ὃ καταπενηθὸν ἑαυτοῦ τὴν ἀμαρτίαν περιεβάλλετο. Περιτίθεται δὲ αὐτῷ ὁ χιτῶν τῆς εὐφροσύνης, καὶ τὸ ἱμάτιον τοῦ σωτηρίου, καὶ φαειρὰ ταῦτα καὶ γαμικὰ ἔνδυματα, οἷς ὁ κεκοσμημένος ἐκ τοῦ νομφῶνος οὐκ ἐκβάλλησεται. Διεβήγγης τὸν σάκκον μου, καὶ περιέλωσάς με εὐφροσύνην. Συνεργός εἰς μετανοίαν ὁ σάκκος, ταπεινώσεως ὑπάρχων σύμβολον (76). Πάλαι γὰρ ἂν ἐν σάκκῳ, φησὶ, καὶ σποδῷ καθήμενοι μετενόησαν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀπόστολος (77) ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφουμένῳ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, τὴν δοξαίαν αὐτῷ χάρειν ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἴβαν λέγει δόξαν. Ὅπως ἂν ψάλλῃ σοὶ ἡ δόξα μου. Δόξα δικαίου τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ. Ὁ οὖν ψάλλον τῷ πνεύματι, λέγεται · Ὅπως

*A Dominus factus est adjutor meus. Postquam narra-
vit quænam fuerint quæ ipse ad Dominum cla-
mavit, statim Dei sentiens auxilium, nos ad pe-
tenda similia provocat. Audicit, inquit, Dominus,
et misertus est mei: Dominus factus est adjutor meus.
Oremus igitur et nos, ac spirituales clamorem cla-
memus, non parva petentes, nec carni studentes
(Qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt⁷⁴),
ut et nos exaudiat Deus, debilitatem nostram dica-
ratus, atque auxiliò divino frui etiam nos dica-
mus: Vers. 12. Convertisti planctum meum in gau-
dium mihi. Nou in qualibet anima inest gaudium
Dei: sed si quis multum peccatum suum planxerit,
vehementi videlicet luctu, et assiduis gemitibus,
perinde quasi se ipse mortuum planxisset, hinc isti
planctus in gaudium vertitur. Quod autem laudabi-
lis sit luctus quidam, ostendunt pueri in foro seden-
tes ac dicentes: Lamentati sumus vobis, et non pla-
rastis: cantavimus vobis tibis, et non saltastis⁷⁵.
Tibia autem instrumentum musicum est, quod fla-
nus ope melodia inservit. Idcirco sanctum quemli-
bet prophetam tibiam per translationem nominari
arbitror, ob sancti Spiritus motum. Quamobrem,
inquit, Cantavimus vobis tibis, et non saltastis. Nam
prophetici sermones adhortantur nos ad sanctæ pro-
phetiæ concinnam actionem, quæ dicta¹³¹ est salto-
rio. Quin etiam nostra causa lamentantur prophetæ, ad
luctum nos cohortantes, ut per propheticos sermo-
nes peccatorum nostrorum conscii effecti, exitium
nostrum lugeamus, laboribus ac ærumnis carnem
nostram castigantes. Tali igitur homini luctuosa ves-
tis consenditur, quam cum peccatum suum plan-
geret, induerat. Denique ei circumponitur tunica
lætitiae, et pallium salutis, splendida scilicet illa et
nuptialia indumenta, quibus si quis fuerit ornatus,
e nuptiali thalamo non ejicietur. Concidisti saccum
meum, et circumdediti me lætitia. Saccus adjumento
est ad penitentiam, cum signum sit humilitatis.
Olim enim, inquit, in sacco et cinere sedentes peni-
tentiam egerunt⁷⁶. Quoniam vero Apostolus, reve-
lata facie, ad eandem imaginem transformatur e
gloria in gloriam⁷⁷; idcirco datam sibi a Domino gra-
tiam, propriam gloriam vocat. Vers. 15. Ut cantes
tibi gloria mea. Gloria justì, spiritus qui in ipso est.
D Quisquis igitur spiritu psallit, dicat: Ut cantes tibi
gloria mea, et non conparngar. Non amplius, inquit,
admittam ulla, ob quæ jurò ac merito cor meum*

⁷⁴ Rom. viii, 8. ⁷⁵ Luc. vii, 32. ⁷⁶ Luc. x, 13.

⁷⁷ II Cor. iii, 18

editio Paris. ἀντιλήψεως τῆς τοῦ. Sed illud, τῆς, desit in quinque mss.

(74) Textus sacer ἐκλάσαστε.

(75) Colb. quartus πείσαντες. Statim plurimi mss. περιεβάλλετο. Editio Paris. περιεβάλλετο. Ibidem major pars mss. περιτίθεται ἐπὶ αὐτοῦ.

(76) Editio nostra Paris. cum uno Colb. σύμβολον. At multi mss. σύμβολον. Ibidem editio ἐν σάκκῳ, φησὶν, οἱ πατέρες, etc. At illud, οἱ πατέρες, desit in mss. perinde atque in editione Basil. Ibidem multi mss. cum editione Basil. καθήμενοι. Alii mss. com editione Paris. καθήμενοι.

compungatur, confodiatque ob peccati mei memoriam. *Domine Deus meus, in aeternum confitebor tibi* : hoc est, Agam gratias. Cum enim propter penitentiam mihi veniam dederis, meque, sublato peccatorum dedecore, ad gloriam reduxeris, ideo in omne ævum confitebor tibi. Quod enim tantum esse possit temporis intervallum, quod tantorum beneficiorum oblivionem animæ meæ inducere queat? πάντα τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι. Τί γάρ ἂν γένοιτο τοσούτου χρόνου διάστημα, ὃ τῇ ἐμῇ ψυχῇ λήθην τῶν τριηκοσίων εὐεργεσιῶν ἐμποῆσαι δυνήσεται;

Ἄν ψάλλῃ σοι ἡ δόξα μου, καὶ σὺ μὴ καταργῶ. Οὐκέτι μὴ, ἤτοι, ποιῶσα ἄξια τοῦ κατανύττεσθαι καὶ κατακείσθαι τὴν καρδίαν ἐπὶ τῇ ὑπομνήσει τῆς ἁμαρτίας μου. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰς τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι ἄντι τοῦ, εὐχαριστήσω. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδωκάς μοι τὴν ἐκ τῆς μετανοίας συγχώρησιν, καὶ ἐπανήγαξες με εἰς δόξαν, τὴν ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων αἰσχύνῃν περιελὼν, διὰ τοῦτο εἰς πάντα τὸν αἰῶνα ἐξομολογήσομαι σοι.

IN PSALMUM XXXII.

Exsultate, justi, in Domino : rectos decet collaudatio.

1. Scripturæ familiaris est exsultationis vox, perquam hilarem ac lætam animæ statum in his qui lætitia digni sunt ostendens. *Exsultate itaque, justi, in Domino*; non cum res domi vobis prospere succedunt, non cum boua fuerit corporis habitudo, non cum agrī fructibus omnigenis referti sunt: sed quod Dominum habetis, tali pulchritudine, tali bonitate, tali sapientia præditum. Sufficiat vobis ea lætitia quæ in ipso est. Et quisquis in re aliqua quam plurimi facit, cum lætitia ac gaudio exsultat, ad eum modum in ea exsultare videtur. Quapropter justos sermo adhortatur, ut suam dignitatem persentiant; itemque ut exsultent quod talis Domini servi esse dignati sint, in illius servitio cum gaudio inenarrabili et cum tripudiis, corde ex afflatu dilectionis boni quasi subsiliente. Si quando tuo cordi lux quædam quasi illapsa, reputinam Dei cognitionem inderit, atque animam tuam illustraverit, adeo ut Deum diligas, nundum **132** vero ac res omnes corporeas contemnas, ex obscura illa et brevi similitudine onanem justorum statum intellige qui æquabiliter indesinenterque in Deo delectantur. Tibi quidem Dei dispensatione aliquando, sed raro incidit ejusmodi exsultatio, ut te per medicum hunc gustum, eorum quibus privatus es, admoneat. At vero justo perpetua est divina ac cœlestis lætitia, quod semel in ipso inhabitat Spiritus; primus autem *Fructus spiritus est choritas, gaudium, pax* ⁴³. *Exsultate igitur, justi, in Domino*. Velut locus justorum est Dominus capax, in quo qui est, cum lætari et exsultare omnino necesse est. Fit etiam justus, locus Domino, cum illum in se recipit. Qui vero peccat, locum dat diabolo, non obtemperans ei qui dicit: *Nolite locum dare diabolo* ⁴⁴: neque Ecclesiastæ, *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* ⁴⁵. In ipso itaque Domino existentes, et quantum nobis licet, ejus mirabilia speculati, ita ex hac contemplatione cordibus nostris lætitiā comparemus. *Rectos decet*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΒ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Ἀγαλλιῦσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι κρέσει αἰεσίαι.

1. Συνθήκη τῇ Γραφῇ τῆς ἀγαλλιάσεως ἡ φωνή, φαυδρότατην τινὰ καὶ περιχαρῆ κατάστασιν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῖς ἀξίοις εὐθυμίας ἐμφανίσει. Ἀγαλλιῦσθε ὄν, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· μὴ ὅταν ὤμιν εὐθηνῆται τὰ κατὰ τὸν οἶκον (78), μὴ ὅταν εὐεκτίετε τῷ σώματι, μὴ ὅταν αἱ ἀρουργαὶ πληθύνωσι καρπῶν παντοδαπῶν· ἀλλ' ὅτι Κύριον ἔχετε, τοιοῦτον μὲν τὸ κάλλος, τοιοῦτον δὲ τὴν ἀγαθότητα, τὴν σοφίαν τοιοῦτον. Ἀρχίζτω ὤμιν ἡ ἐκ' αὐτῷ εὐφροσύνη. Καὶ ἔσκειν ὁ μετ' εὐφροσύνης καὶ χαρᾶς ἐπαγαλλόμενος τινι τῶν περισπούδαστων, ὅπως ἀγαλλίῃ (79) ἐπ' αὐτῷ. Διὰ τοὺς δικαίους παρορμῆ ὁ λόγος αἰσθάνεσθαι μετὰ τοῦ δέξιωματος, ὅτι τοιοῦτου Δεσπότου δοῦλοι εἶναι κατηξιώθησαν, καὶ ἐπαγαλλέσθαι αὐτοῦ τῇ δουλείᾳ μετὰ χαρᾶς ἀμύθητου καὶ σικιτημάτων, τῆς καρδίας οἰνεὶ πρὸς τὴν εὐθυμιασμῷ τῆς ἀγάπης τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ ποτέ σου τῇ καρδίᾳ οἰνεὶ φῶς ἐμπεσὼν ἀβράαν Θεοῦ ἔνοιαν ἐνεποίησε, καὶ περιελαμψέ σου τὴν ψυχῇ, ὥστε ἀγαπᾶσαι μὲν τὸν Θεόν, καταφρονῆσαι δὲ κόσμου καὶ τῶν σωματικῶν πάντων, ἐκ τῆς ἀμυδρᾶς ἐκείνης καὶ βραχέως εἰκόνης γνώρισον τὴν ἑλπὴν τῶν δικαίων κατάστασιν, ὁμαλῶς καὶ ἀδιακλίπης τὴν ἐπὶ τῷ Θεῷ εὐφροσύνην κατορθώνουσαν. Σοὶ μὲν γὰρ ἐμπέπτει ποτὲ σπανίως ἐκεῖνο τὸ ἀγαλλίωμα κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ, ἵνα σε διὰ μικροῦ γέματος εἰς ὑπόμνησιν ἀγάθῃ οἶον ἐστέρησαι (80)· τῷ δὲ δικαίῳ διαρκῆς ἔστιν ἡ θέα καὶ ἐπουράνιος εὐφροσύνη, διότι ἀπαξ αὐτῷ ἔνοικε τὸ Πνεῦμα· πρῶτος δὲ *Καρπὸς τοῦ Πνευμάτος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη*. Ἀγαλλιῦσθε ὄν, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ. Οἰνεὶ τόπος γεμητικός ἐστὶ τῶν δικαίων ὁ Κύριος· ἐν ᾧ τὸν γενόμενον πάσα ἀνάγκη εὐθυμιοῦσθαι καὶ ἐνευφρανεσθαι. Γίνεται καὶ ὁ δίκαιος τόπος τῷ Κυρίῳ, λαμβάνων αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ. Ὁ μὲν ἁμαρτάνων (81) δίδωσι τόπον τῷ δικαίῳ, παρακοίων τῷ λέγοντος· *Μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ*· καὶ τῷ Ἐκκλησιαστῷ· *Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς*. Ἐν αὐτῷ ὄν

⁴³ Gal. v, 22. ⁴⁴ Ephes. iv, 27. ⁴⁵ Eccle. x, 4.

(78) Major pars mss. κατὰ τὸν οἶκον. Ἐπίτι cum duobus aut tribus mss. κατὰ τὸν βίον, res ad vitam spectantes. Diversus non est sensus. Mox duo mss. ἀρουργαὶ πληθύνωσι. Colb. quartus πληθύνωσι. Reg. quintus πληθύνωσι. Editio vero Paris. et alii duo mss. πληθύνωσι.

(79) Multi mss. ὅπως ἀγαλλίῃ. Editio Paris. cum Reg. quarto et Colb. septimo ὅπως ἀγαλλίῃ.

(80) Colb. quartus ἀγάθῃ ὡν ἐστέρησαι. Paulo post multi mss. διὰ. Alii δέδοται.

(81) Reg. secundus ὁ δὲ ἁμαρ. Regii tertius et quartus ὁ μὲν γὰρ. Statim Reg. tertius δότε.

γενόμενοι τῷ Κυρίῳ, καὶ καθόσον ἐσμὲν δυνατοί, κατα-
 σπεύοντες αὐτοῦ τὰ θαυμάσια, οὕτω συναγάγωμεν
 ἐκ τῆς θεωρίας ταῖς καρτείας ἡμῶν εὐφροσύνην.
 Τοῖς εὐθέσι πρέπει ἀνεσις· ὡσπερ σκολιὸς πούς
 ὀρθῶς ὑποδηματί οὐκ ἐναρμόζεται, οὕτως οὐδὲ καρ-
 διαὶ ἐναρμόζονται εἰς ἀνεσις τοῦ Θεοῦ ἐμπροσθέν
 (82). Διὰ τοῦτο, οἰμαί, ὡς οὐ πρόποντος τῷ στόματι
 τῶν δαιμόνων τοῦ περὶ τοῦ εὐστύρου λόγου, ἀφαιρεί-
 ται αὐτῶν τὴν ἐξουσίαν, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιή-
 σωσι. Καὶ τῷ Πύθωνι ὁ Παῦλος ἐπιτιμᾷ, ἵνα μὴ
 ἀπὸ ἀκαθάρτου ὁ ἅγιος συνιστῆται. Τοιοῦτον καὶ
 τὸ, *τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπερ ὁ Θεός· Ἴνα τί σὺ
 ἐκδιηγῇ τὰ δικαιοσύματά μου; Φιλιστιμῶμεθα σὺν
 φρυγῆν πᾶν σκολιὸν ἔργον καὶ στραγγαλιῶδες, καὶ
 κατορθώσωμεν ὡς εὐθὴ κανόνα τῶν νοῦν ἡμῶν καὶ
 τὸν κριτήριον τῆς ψυχῆς, ἵνα γενόμενοι ἡμῶν εὐ-
 θέσιον ἐμπρέψη ἡ ἀνεσις τοῦ Κυρίου.* Ὅσπερ γὰρ
 ὁ τὴν ἀμαρτίαν καθηγησάμενος ὄρις σκολιὸς λέγε-
 ται, καὶ ἐπάγεται ἡ τοῦ Θεοῦ μάχαιρα ἐπὶ τὸν ἐρά-
 κωνα τὸν ἐριν (83) τὸν σκολιὸν, ἐπὶ πολλὰς ἐκκλί-
 σεις καὶ ἐκτροπὰς ἐν τῇ πορείᾳ ποιεῖται. Συρρόμενος
 γὰρ ὁ ἄλλοῦ τοῦ ἕρου ἀνωμάλιος τῇ γῆ ἐπισύρεται,
 ἢ ἄλλος ὁρμήων τῶν ἐμπροσθεν, καὶ πλάγιως ἐπε-
 πομπήων τῶν ἑξῆς, καὶ πάλιν τῶν οὐραίων πρὸς
 τὸ ἐναντίον ἀπονεύοντων. Ὅστε ὁ μὲν τῷ ὄρει ἐπό-
 μενος σκολιὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ ἐναντιωμάτων γέ-
 μουτα τὸν βίον ἑαυτοῦ ἐπιβιβάζεται· ὁ δὲ ὀπίσω Κυ-
 ρίου τοῦ Θεοῦ περιουήσας εὐθείας ποιεῖται τὰς (84)
 τρίβους, καὶ ὄρθας τὰς τροχίους τῶν ποδῶν αὐτοῦ.
*Εὐθὴς γὰρ Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ εὐθύτητας
 εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ.* Ἐν δύο κανόνι ἀλλή-
 λους παρατεθῶσι, ἡ εὐθύτης αὐτῶν συναρμόζει
 ἀλλήλους· ἐὰν δὲ διάστροφον ἕξιν κανόνι παρατεθῆ,
 ἀσυνάρμοστον εὐρίσκειται τῷ ὀρθῷ τὸ στρεβλόν.
*Χρεῖα καρδίαι, ἵνα ἐμπρέψη αὐτῇ καὶ ἐφαρμοσθῇ ὁ (85)
 μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, πῶς ἂν ἐνεγκῆ τὸν αἶνον, (85)
 σου;*

2. *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν
 ψαλτηρίῳ δεκαὸ ὀρθῶν ψάλλετε αὐτῷ. Πρῶτον ἐν
 κιθάρᾳ δεῖ ἐξομολογήσασθαι (86) τῷ Κυρίῳ· του-
 τέστι, τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας ἀποδοῦναι
 ἐναρμονίως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ σώματι ἡμάρτομεν,
 ὅτε παρεστήσαμεν τὰ μέλη ἡμῶν δοῦλα τῇ ἀμαρτίᾳ
 εἰς τὴν ἀνομίαν, τῷ σώματι καὶ ἐξομολογησάμεθα,
 τῷ αὐτῷ κεχρημένῳ ὄργανῳ πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῆς
 ἀμαρτίας. Ἐλευθέρησας; εὐλόγησον. Ἐπλεονέκτη-
 σας; ἀπόδος. Ἐμεθύσθης (87); νήστευσον. Ἥλαζο-
 νεύσω; ταπεινώθητι. Ἐφθόνησας; παρακάλεσον.
 Ἐφθόνησας; μαρτύρησον· ἢ τὰ ἰσοδυναμοῦντα τῷ*

⁸² Act. xvi, 18. ⁸³ Psal. xlii, 16. ⁸⁴ Isa. xxvii, 1. ⁸⁵ Psal. lxi, 16; x, 8. ⁸⁶ I Cor. xii, 3.
⁸⁷ Psal. l, 12. ⁸⁸ Rom. vi, 19.

(82) Reg. tertius Θεοῦ πρόπει.
 (83) Editio Paris. τὸν ἐριν. Deest articulus in
 omnibus, quos mihi quidem videre contigit, co-
 dicibus.

(84) Colb. quartus ποιεῖ τὰς.

(85) Colb. quartus καὶ ἐφαρμοσθῇ ὁ. Mox Regii
 tertius et sextus cum editione Basil. conjunctionem πῶς
 ἀνεγκῆς. Editio Paris. cum Reg. quinto separatum
 ἂν ἐνεγκῆς. Reg. secundus cum Colb. septimo πῶς
 ἀνεγκῆς. Colb. quartus πῶς ἂν ἐνεγκῆ τὸν αἶνον

*laudatio. Quemadmodum pes obortus calceo recto
 non adaptatur; ita neque distortus cordibus lauda-
 tio Dei convenit. Quapropter, opinor, quoniam ser-
 mo qui de Servatore habetur dæmonium us non de-
 ret, idcirco eis admitti facultatem, ut ne manifestum
 ipsum faciant. Et Fythoneum increpat Paulus ⁸⁵, ut
 ne ab impuro sanctus commendetur. Tale est hoc,
 Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras jus-
 titias meas ⁸⁶? Conemur igitur fugere omne opus
 obliquum ac tortuosum; atque mentem nostram et
 animi iudicium in modum rectæ regulæ dirigamus,
 ut cum recti fuerimus, deceat nos Domini laudatio.
 Ita enim peccati auctor serpens, obliquus dicitur,
 et gladius Dei inducitur in draconem serpentem tor-
 tuosum ⁸⁷, quod spiras ac divortia in itinere faciat.*

*Etenim dum serpentis tractus ducitur, in terra in-
 æqualemque et contrarietatibus referat demonstrat:
 B Etenim dum serpentis tractus ducitur, in terra in-
 æqualemque et contrarietatibus referat demonstrat:
 bit: qui vero pone Dominum Deum incedit, rectas
 semitas et recta vestigia pedum suorum facit. Rectus
 enim Dominus Deus noster, et quæ recta sunt vidit
 facies ipsius ⁸⁸. Regulæ duæ: si iuxta se collocentur,
 earum rectitudo inter se convenit; si vero distor-
 tum lignum ad regulam apponatur, obortum repe-
 ritur recto non congruere. Quouiam igitur recta
 est Dei laudatio, recto opus est corde, ei ut laus
 conveniat completaque. Quod si nemo valet dicere
 Domium Jesum nisi in Spiritu sancto ⁸⁹, quomodo
 proferes laudem, cum rectum spiritum non habeas
 in tuis visceribus innovatum ⁸⁹!*

*Ἐπεὶ οὖν εὐθὴς ἔστιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀνεσις, εὐθείας
 αἶνος. Εἰ δὲ οὐδαὶς δύναται ἐπιτεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ
 ἔχων τὸ εὐθὲς πνεῦμα ἔγκαινησθ ἐν τοῖς ἐγκάτοις*

2. *Vers. 2. Confitemini Domino in cithara, in
 psalterio decem chordarum psallite illi. Primum in
 cithara Domino confiteri oportet; hoc est, corporis
 actiones concinne absolvere. Quoniam enim **133**
 in corpore peccavimus, cum nostrā membra servā
 peccato ad iniquitatem præbuitimus, corpore etiam
 confiteamur, eodem utentes instrumento ad peccata
 dissolvendum ⁸⁶. Conviatiis es? benedicas.
 Eripuisti aliena? reddito. Inebriatus es? jejuna.
 D Superbus fuisi? esto humilis. Invidisti? obscena.
 Occidisti? martyrium perferas; vel quod martyrio
 par est, per confessionem corpus tuum afflige. Et*

*ὁ μὴ.... ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ; Quomodo is qui
 non habet, etc.*

(86) Ita quinque mss. cum editione Basil. Editio
 vero Paris. et nonnulli mss. ἐξομολογεῖσθαι. Mox
 editi cum Reg. quarto ἀποδοῦναι ἐναρμονίως. At
 alii quinque mss. ἐναρμονίως ἀπτερόναι.

(87) Reg. secundus cum Colb. quinto ἐμεθύσθης.
 Alii mss. cum editis ἐμεθύσθης. Staim Colb. quin-
 tus ἡλαζονεύσης.

tunc post confessionem, dignus es qui in decachordo psalterio Deo psallas⁸⁸. Prius enim corporis actiones oportet emendari, ut congruenter divino verbo convenienter perficiantur, sicque queas ad rerum intelligibilium contemplationem ascendere. Fortassis enim mens, quæ superna querit, psalterium dicta est, quod huius organi structura a superiori parte viam resonantem accipit. Corporis itaque opera velut ex infernis confluitur Deo : quæ vero per mentem annuntiantur mysteria, e supernis occasionem habent, mente velut sonum per spiritum adipiscente. Qui igitur ad omnia præcepta respicit, ex eisque velut concentum ac symphoniam facit, is in decachordo psalterio Deo psallit, quod generalia decem præcepta secundum primam legis traditionem conscripta sunt. Vers. 3. *Cantate Domino canticum novum*. Hoc est, *Non in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus Deum colite*⁸⁹. Qui non corporaliter legem accipit, sed illius novit spiritalem sensum, hic canticum novum cantat. Nam veteris et senescens Testamentum pertransiit, novum vero et instauratum canticum doctrinæ Domini non excipit, quæ juventutem nostram, velut aquilæ, renovat⁹⁰, ubi corrupterimus externum hominem, et renovati fuerimus de die in diem⁹¹. Sed et qui se ad anteriora extendit, semper se ipso recentior fit. Quare qui se ipso fit semper recentior, recentius canticum Deo canit. Recentius autem ex more dicitur vel id quod est admirabile, vel id quod recens ortum habuit. Sive igitur incarnationis Domini modum admirabilem et natura omni superioriorem partes, recentius ac insolitum canticum concinnis : sive totius mundi per peccatum inveterati regenerationem renovationemque recensens, ac resurrectionis annuntiaveris mysteria, sic quoque novum ac recens canticum canis.

3. *Bene psallite ei in vociferatione*. Audite præceptum. *Bene psallite*; mente attenta, sincero affectu. *In vociferatione psallite*. Velut boni quidem milites post partam de-hostibus victoriam, referte hymnos auctori victoriæ. *Confidite*, inquit, *ego vici mundum*⁹². Quis hominum adversus diabolum bellum gerere possit, nisi ad presidium potentis imperatoris confugientes, illine per fidem quæ in ipso est, inimicum nostrum feriamus ac sagittis

⁸⁸ Psal. xci, 4.

⁸⁹ Rom. vii, 6.

⁹⁰ Psal. cii, 5.

⁹¹ II Cor. iv, 16. - Joan. xvi, 13.

(88) Reg. secundus cum altero ms. ψάλλειν τῷ Κυρίῳ. Alii mss. τῷ Θεῷ. Nec ita multo post editio Paris. ὡστε ἐναρμονίως. At quinq. mss. ὡστε ἀρμονίως. Statim Colb. quartus θεωρεῖν τῶν νοημάτων.

(89) Nostra editio Paris. et nonnulli mss. ἐπιγυελλόμενα. Alii sex mss. ἀπαγγελλόμενα. Obiter monendum, multum esse hunc locum in multis mss., qui sic habent : Μυστήρια ἁνωθεν ἐνηχομένου διὰ τοῦ πνεύματος; ὁ τοίνυν. Sed integer in-

μαρτυρίῳ, διὰ τῆς ἐξομολογήσεως σεαυτοῦ τοῦ σώματος κάκωσον. Καὶ τότε μετὰ τὴν ἐξομολογήσιν ἄξιός εἰ ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλλειν τῷ Θεῷ (88). Δεῖ γὰρ πρότερον κατορθώσαι τὰς διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας, ὥστε ἀρμονίως τῷ θεῷ λόγῳ ἀποστέλειν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν θεωρεῖν τῶν νοητῶν ἀναβῆναι. Ψαλτηρεῖον γὰρ τάχα ὁ νοῦς εἰρηται ὁ τὰ ἄνω ζητῶν. διὰ τὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὄργανου τοῦτου τὴν ἠχοῦσαν δύναμιν ἐκ τῶν ἁνωθεν ἔχειν. Τὰ μὲν οὖν τοῦ σώματος ἔργα οἰοεὶ κάθωθεν ἐξομολογεῖται τῷ Θεῷ· τὰ δὲ διὰ τοῦ νοῦ ἐπαγγελλόμενα (89) μυστήρια τὰς ἀφορμὰς ἁνωθεν ἔχει, οἰοεὶ ἐνηχομένου διὰ τοῦ πνεύματος. Ὁ τοίνυν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς ἐπιθέλων, καὶ οἰοεὶ συμπλέων αὐτῶν καὶ συμφωνίαν ποιῶν, οὗτος ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ ψάλλει τῷ Θεῷ, διὰ τὸ δεῖκα εἶναι τὰς γενικὰς ἐντολάς κατὰ τὴν πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν γεγραμμένας. Ἄσχετε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα (90) καινόν. Τοῦτέστι, Μὴ ἐν τῇ παλαιότητι τοῦ γράμματος, ἀλλ' ἐν τῇ καινότητι τοῦ πνεύματος λατρεύετε τῷ Θεῷ. Ὁ μὴ σωματικῶς ἐκλαμβάνων τὸν νόμον, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ γνωρίζων, οὗτος ᾄδει τὸ καινὸν ᾄσμα. Διότι τὸ μὲν παλαιούμενον καὶ γράσσκον τῆς Διαθήκης διεῖθη· τὸ δὲ καινὸν καὶ ἀνανεούμενον ᾄσμα ἡμᾶς τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας διεδέξατο (91), ἥτις ἀνακαινίζει ἡμῶν, ὡς αὐτοῦ, τὴν νεότητα, διὰν φθειρωμεν μὲν τὸν ἔξω ἄνθρωπον, ἀνακαινώμεθα δὲ ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Ἄλλὰ καὶ ὁ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος ἀεὶ ἑαυτοῦ καινότερος γίνεται. Ὅστε ὁ ἀεὶ καινότερος ἑαυτοῦ γινόμενος καινότερον ᾄσμα ᾄδει τῷ Θεῷ. Καινότερον δὲ ἢ τὸ παράδοξον ὑπὸ τῆς συνηθείας λέγεται, ἢ τὸ προσφάτως παρελθὸν εἰς τὴν γένεσιν (92). Ἐάν τε οὖν τὸν θαυμάσιον τρόπον καὶ πᾶσαν τὴν φύσιν ὑπερβαίνοντα τῆς ἐνανθρωπήσεως διηγήσῃ τοῦ Κυρίου, καινότερον ᾄσμα καὶ ξένον ᾄδει· ἔάν τε τὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνανέωσιν τοῦ παντὸς κόσμου τοῦ ὅπου τῆς ἀμαρτίας παλαιωθέντος διεξίης, καὶ τὰ τῆς ἀναστάσεως ἀπαγγέλλῃς μυστήρια, καὶ οὕτω καινὸν καὶ πρόσφατον ᾄδει τὸ ᾄσμα.

3. Καλῶς ψάλατε ὁ· τῷ ἐν ἀλαλαγμῷ. Ἀκούετε τοῦ παραγγέλματος. Καλῶς ψάλατε· ἀμετρώστῃ τῇ διανοίᾳ, εὐκρινεῖ τῇ διαθέσει. Ἐν ἀλαλαγμῷ ψάλατε. Ὅσπερ τινὲς καλοὶ στρατιῶται μετὰ τὰ νικητήρια τὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀνεψίχαστε ὕμνον τῷ αὐτῷ τῆς νίκης. *Θαρσεῖτε*, φησὶν, *ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*. Τίς ἄνθρωπον ἱκανὸς ἀντιστρατεύσασθαι τῷ πονηρῷ, εἰ μὴ τῇ σκέπῃ τοῦ ἀρχιστρατήγου (93) τῆς δυνάμεως προσφυγόντες, ἰκίβην ἀπὸ

venitur in Regiis tertio et quarto et in Colb. septimo.

(90) Reg. secundus cum Coisl. ἔσχετε αὐτῷ ᾄσμα. (91) Reg. secundus cum Colb. primo ἐδέξατο Μοx confices sex ἀνακαινώμεθα. Editio Paris. ἀνακαινώμεθα. Reg. quartus ἀνακαινίζόμεθα.

(92) Ita quinq. mss. Editio Paris. γέννησιν.

(93) Notat Combesiius vocem ἀρχιστρατήγου ex Josue v, 14, sumptam esse : qua ualce intellecta abutebantur Ariadui.

της ἐν αὐτῷ πίστεως βάλωμεν (94) ἡμῶν τὸν ἔχθρον, ἅμα τοξεύωμεν; Καλῶς οὖν ψάλατε ἐν ἀλαλαγμῷ. Ἔστι δὲ ἀλαλαγμὸς φωνὴ τις ἀβρόχου, συμφώνως ἀλλήλοις τῶν συνασπισθέντων ἐν τῷ πολέμῳ συναπυχούντων. Ἐν συμφωνίᾳ οὖν καὶ ἐν συμποίᾳ, καὶ τῇ διὰ τῆς ἀγάπης ἐννοεῖ ψάλατε. Τί οὖν δεῖ ψάλλοντας λέγειν; Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο πρότερον τοὺς εὐθεὺς καλεῖ (95) πρὸς τὴν ἀίνεσιν, ἐπειδὴ εὐθεὺς ἐστὶ καὶ ὁ μέλλων δοξάζεσθαι, καὶ θεὸς ὢν. Εὐθεὺς οὖν ὁ Πατήρ· εὐθεὺς ὁ Υἱός· εὐθεὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τί ἐστὶν ὁ λόγος; Ἔργον ὁ οὐρανός, ἔργον ἡ γῆ, ἔργον ἡ θάλασσα, ὁ ἄηρ, τὰ ἄψυχα πάντα, τὰ ἐκψύχα, τὰ λογικὰ, τὰ ἀλογα. Πῶς οὖν ἐν πίστει πάντα; ποία πίστις ἐν τοῖς ἀλόγοις; ποία πίστις ἡ τῶν ἀλόγων; ποία δὲ πίστις ἐν τῷ λῆθι; ποία δὲ πίστις ἐν τῷ κύνι; Ὅτι ἐκ ψύχου, οὕτε ἀλογον εὐθεὺς πισταί. Ἡ μόνου ἀπόφασις οὐδὲν ὑπεξείλετο (96), ἀλλὰ πάντα περιελάλησεν εἰπούσα· Πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τί οὖν ἐστὶν ὁ λόγος; Ἐάν τε οὐρανὸν, ψφόν, ἴσρη, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τάξιν, πίστεως ἐστὶν ὁδηγός· δαίκνυσι γὰρ τὸν τεχνίτην δι' ἐαυτοῦ· ἐάν τε τὰς περὶ τὴν γῆν διακομήσεις, πάλιν καὶ διὰ τοῦτων ἀξίεται σοὶ ἡ περὶ τὸν θεὸν πίστις. Οὐ γὰρ σαρκίνοις ὀφθαλμοῖς καταμαθόντες τὸν θεόν, πεπιστάκαμεν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ τῇ τοῦ νοῦ δυνάμει διὰ τῶν ὁρωμένων τὸν ἀόρατον καθορώμεν. Πάντα οὖν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Κάν τὸν λῆθον καταμάθης, ἔχει καὶ αὐτός τινα τῆς δυνάμεως τοῦ πεποιηκότες ἀποδείξιν· κἂν μύρμιχα, κἂν ἐμπέδα, κἂν μέλισσαν. Πολλάκι καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ἡ σοφία τοῦ δημιουργοῦ διαφανίεται. Ὁ γὰρ οὐρανὸν διαλώσας, καὶ τὰ ἀπλετα μεγέθη τῶν πελαγῶν ἀναχίας, ἐνός ἐστὶν ὁ καὶ τὸ λεπτότατον κέντρον τῆς μελέσεως κοιλίας ὡσπερ αἰλὸν, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν ἴον ἀποχεύσθαι. Πάντα οὖν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Μηδὲν σοὶ ἀπιστίας ἐρόδιον ἔστω. Μὴ εἴρηξ· Ὡς ἔτυχε, γέγονε τοῦτο, καὶ αὐτομάτως ἀπήνησε τόδε. Οὐδὲν ἀτακτον, οὐδὲν ἀόριστον, οὐδὲν εἰσὶ γενόμενον, οὐδὲ ὡς ἔτυχε φερόμενον ἐν τοῖς οἴσιν. Ἡ, Κακὴ συντυχία, ἡ, Πονηρὰ ὄρα. Ἀπαιδεύτων αὐταὶ αἱ φωναί. Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσκαρίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωρεῖται; ἀνε τοῦ θεοῦ βελήματος (97). Πόσαι αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς! Μία αὐτῶν οὐκ ἐστὶν ἐπιλελησμένη. Ὅραξ τὸν θεόν ὀφθαλμῶν, ὡς οὐδὲν τῶν μικροτάτων τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ διαφεύγει (98); Ἄγαπᾷ ἐλεημοσύνην καὶ κρείσσιν ὁ Κύριος· τοῦ ἐλεούς Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Εἰ καὶ ἐαυτὴν ἠπῆρχεν ἡ τοῦ Θεοῦ κρείσσιν, ἀποτόμως ἡμῶν κατὰ τὴν ἀξίαν ἡμῶν ἀποδίδόντος πρὸς ἀποκρίσασιν, ποία ἦν ἄλλης; τίς ἂν ἐσώθη τῶν πάντων; Νῦν δὲ Ἄγαπᾷ

94 Joan. 1, 1. 95 Matth. x, 29. 96 ibid. 30.

(94) Sic Regii quartus et sextus cum Colb. quarto. Editio Paris. βάλωμεν. Mox Reg. secundus cum Colb. primo τοξεύωμεν. Statim Colb. quartus ἐστὶ γὰρ ὁ.

(95) Colb. quartus ἐκάλεσε. Ibidem novem mss. cum editione Basil. Ἐπειδὴ οὕτως ἐστὶ. Editio Pa-

ris. Ἐπειδὴ εὐθεὺς ἐστὶ.
 (96) Colb. quartus ὑπεξείλετο. Reg. tertius cum Colb. primo ὑπεξείλετο. Regii quartus et sextus ὑπεξείλετο.
 (97) Colb. quartus θεοῦ βουλήματος.
 (98) Reg. tertius φεύγει.

impetamus? Bene igitur psallite in 'oriferatione. Est autem vociferatio vox quaedam confusa, cum il qui in bello se invicem amicum conferto adordinant, consonam vocem edunt. Itaque in concentu et in eucordia, et in charitatis conjunctione psallite. Quod igitur psallentes dicere oportet? Nimirum

134 Vrs. 4: Quod rectum est verbum Domini. Idcirco rectos prius ad laudationem vocat, quod rectum est etiam illud Domini Verbum, quod erat gloria afficiendum, quod in principio erat apud Deum, et Deus erat. Rectus itaque Pater, rectus Filius, rectus Spiritus sanctus. Et omnia opera ejus in fide. Quid est quod dicit? Opus est cœlum, opus terra, opus mare, aer, inanimata omnia, animata, rationalia, irrationalia. Quomodo igitur in fide omnia? Quænam in inanitatibus fides? qualis est fides brutorum? Quænam fides in lapide? rursus quæ fides in cane? Neque inanimatum, neque brutum in fide est. Hæc tamen sententia nihil excepit, sed omnia comprehendit, dicens: Omnium opera ejus in fide. Quid igitur est quod dicit? Sive, inquit, contemplare cœlum ejusque ordinem, fidei dux est; artificem enim per se ipsum ostendit: sive terræ ornatum, rursus quoque hoc pacto augetur tua in Deum fides. Non enim carnis oculis Deum edocti, in ipsum credidimus, sed vi mentis per visibilia invisibilem conspicimus. Omnia ergo opera ejus in fide. Sive lapidem consideraveris, habet etiam ipse aliquam potentiam conditoris demonstrationem; sive formicam, sive culicem, sive apem. Sæpe vel in minutis elucet officis sapientia. Qui enim cœlum expandit, et immensam pelagi vastitatem effudit, ille ipse est, qui tenuissimum etiam apis aculeum veluti fistulam excavavit, ut per id virus effundatur. Omnia igitur opera ejus in fide. Nulla tibi sit incredulitatis occasio. Ne dixeris: Hoc temere factum, et illud casu evenit. Nihil inordinatum est, interminatum nihil, nihil frustra factum, neque quidquam rerum fortuito fertur. Neque dicas: Malus casus, aut Prava fortuna. Voces ipsæ sunt ineruditorum. Nonne duo passeret esse videntur, et unus ex illis non cadet sine divina voluntate? Quot capilli capitis! Unus ex his traditus non est oblivioni. Vides divinum oculum, quomodo nihil minutissimarum rerum inspectionem ejus effugiat? Vrs. 5. Diligit misericordiam et judicium Dominus: misericordia Domini plena est terra. Si separatim et secundum se Dei iudicium foret: ita ut nobis severe pro meritis eorum quæ egimus, rependeret, quæ spes superesset? quis ex omnibus salvus feret? Nunc autem Diligit misericordiam et judicium. Posteaquam misericordiam

velut sibi assidentem et ante regium iudicii throno stantem constituit, ita singulis adducit in iudicium. *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?* Neque misericordia sine iudicio, neque iudicium sine misericordia. Ante iudicium igitur diligit misericordiam, et post misericordiam, venit ad iudicium. Hæc autem inter se conjuncta sunt: misericordia cum iudicio: ne aut misericordia sola molliorem pariat, aut iudicium solum afferat desperationem. Vult tui misereri iudex, teque miserationum suarum facere participem: si modo post peccatum reperit te humilem, contritum, prava opera multum deploramem, ac ea quæ clam facta sunt evulgantem citra pudorem, rogantem fratres tibi ut sint adiumento ad accipiendam meliorem. Uno vero si commiseratione **135** dignum viderit, abunde tibi suam impertietur misericordiam: si vero cor penitenter nescium, mentem superbam, animum futuro sæculo non credentem, ac nullum iudicii timorem conspexerit, tunc in te iudicium diligit. Ita enim bonus ac humanus medicus fomentis prius ac remediis molliorem tumorem sedare conatur: postquam vero viderit mollem nihil remittere, atque induratum reniti: tum demum rejectis oleo ac molliore curandi ratione, ferri usum adhibet. Diligit igitur misericordiam in penitentibus: diligit vero in obstinatis iudicium. Tale quid Isaias etiam dicit Deo: *Misericordia tua in pondus*. Nam et ille misericordiam cum iudicio exhibet ejus, qui libra, et numero ac pondere pro cuiusque merito vices rependit.

4. Misericordia Domini plena est terra. Hic distincta est a iudicio misericordia. Sola enim misericordia Domini plena est terra, iudicio in constitutum tempus reservato. Hic itaque misericordia est sine iudicio: non enim venit ut iudicet mundum, sed ut salvet mundum. Illic vero non est misericordia iudicium, propterea quod homo a sordibus purus reperiri nequeat, si vel unam diem vixerit. Quare si quis malitiam quotidie grassantem, et fragile hominum genus, habita peccatorum ratione, innumeris mortibus dignum videat, admirabitur divitias bonitatis Dei, patientiæque ipsius, et lenitatis. Sane dum in terra sumus, misericordia opus nobis est. Nam qui in cælis versantur, digni sunt, qui beati prædicentur, non quorum misereamur. Aut fortassis propter condemnationem in nos ob peccatum prolatam

¹³⁵ Psal. cxxix, 3. ¹³⁶ Isa. xxviii, 17. ¹³⁷ Joan. iii, 17. ¹³⁸ Job xiv, 4, 5, *iuxta LXX.* ¹³⁹ Rom. ii, 4.

(99) Nonnulli mss. *καυτώ*. Alii *καυτώ*. Nec ita multo post septem mss. παρατήρησι. Reg. quartus et Colb. septimus cum editis et cum textu sacro παρατήρησι. Infra Reg. secundus *ἐργάζηται*.

(1) Reg. quintus cum Colb. primo *ἀδελφόν*. Nec aliter videtur legisse interpres, qui vertat: *Si fratrem oraveris*. Editio Paris. cum multis mss., *ἀδελφών*. Aliquanto post Colb. primus *ἐπὶ σοῦ τῆν*.

(2) Reg. secundus *ἐπειδ' ἂν δέ*. Mox editi eum

ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιδ'. Ολοὶ παρέδρον *ἐκαστῷ* (99) τὴν ἐλεημοσύνην ποιησάμενος, καὶ προβληθεῖσαν τῷ βασιλικῷ τῆς κρίσεως θρόνῳ, οὕτω παράγει εἰς κρίσιν ἕκαστον. *Ἐὰν ἀνομιὰς παρατηρήσης, Κύριε, Κύριε, τίς ἄποστηθεύσει;* Ὅυτε ἡ ἐλεημοσύνη *ἄκριτος*, οὕτε ἡ κρίσις ἀνελεθῆναι. Πρὸ τῆς κρίσεως οὖν ἀγαπᾷ ἐλεημοσύνην, καὶ μετὰ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργεῖται ἐπὶ τὴν κρίσιν. Ταῦτα δὲ ἀλλήλοις συνέζευκται, ὁ ἔλεος μετὰ τῆς κρίσεως· ἵνα μήτε ὁ ἔλεος μόνος χωνύνηται ἐμποίησι, μήτε μόνῃ ἡ κρίσις ἀπόγνωσιν ἐνεργάσθῃαι. Βούλεται σε ἐλεῆσαι, καὶ τῶν καυτῶν οὐκ ἐπιβουλήν μεταδοῦναι ὁ κρητὴς· ἀλλ' ἐπὶ εὐρῃ σε μετὰ τὴν ἀμαρτίαν ταπεινῶν, συντετριμμένων, πολλὰ μετακαλοῦσάντα ἐπὶ τοῖς ποικίλοις ἐργοῖς, τὰ γενόμενα κρυφῶ ἀνταπισχύντως δημοσιεύσαντα, **B** *ἀδελφέντα ἀδελφῶν* (1) συγκαμῖν σοι πρὸς τὴν ἴασιν, ὧς ἐλεεῖσθαι σε γενόμενος ἐάν ἴῃ, ἀφρονῶν σοι τὴν καυτῶν ἐλεημοσύνην ἐπιχορηγῆι· ἐάν δὲ καρδίαν ἀμετανόητον, φρόνημα ὑπερήφανον, ἀπιστίαν τοῦ αἰῶνος τοῦ μέλλοντος, ἀφροβίαν τῆς κρίσεως, τότε ἀγαπᾷ ἐπὶ σοὶ τὴν κρίσιν. Ὡς γὰρ ἱατρὸς ἐμμελῆς καὶ φιλόανθρωπος καταντλήμασι πρότερον καὶ περιπλάσμασιν ἀπαλοῖς περικρατῆται καταστέλλει τὸ ἰασημα· ἐπ' αὐτὸν δὲ (2) ἴῃ ἀνεύδωτος καὶ σκληρῶς ἀντιτυποῦντα τὸν θῆλον, βίβλας τὸν ἑλαῖον καὶ τὴν μαλακίαν ἀγώγην, ἀφρεῖται λοιπὸν τὴν τοῦ σιδήρου χρῆσιν. Ἀγαπᾷ οὖν ἐλεημοσύνην ἐπὶ τῶν μετανοούντων· ἀγαπᾷ δὲ καὶ κρίσιν ἐπὶ τῶν ἀνεύδωτων. Τοιοῦτον τι καὶ ὁ Ἡσαίας λέγει τῷ Θεῷ, οὗ *Ἡ ἐλεημοσύνη σου εἰς σταθμῶν* (3). Καὶ γὰρ κἀκεῖνος τὴν μετὰ κρίσεως ἐλεημοσύνην παρίστανσι, ζυγῷ καὶ ἀριμῶν καὶ σταθμῷ κατὰ τὴν ἑκάστου ἀξίαν ἀντιμετροῦντος.

4. Τοῦ ἔλεος Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. Ἐνταῦθα διέζευκται ἀπὸ τῆς κρίσεως ὁ ἔλεος. Μόνου γὰρ τοῦ ἔλεος Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, τῆς κρίσεως ἐκ τὸν ὠρισμένον καιρὸν ταυμευθεῖσας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἔλεός ἐστι χωρὶς κρίσεως· οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. Ἐκεῖ δὲ οὐκ ἐστὶν ἡ κρίσις χωρὶς ἔλεος, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἀνθρώπων καθαρὸν εὐρεθῆναι ἀπὸ βύπου, μηδὲ ἐάν μὴ ἡμέρα ἡ τῆς γενέσεως αὐτοῦ (4). Ὅστε ἐάν τις ἴῃ τὴν κακίαν ὁσημέραι νεομνησίων, καὶ τὸ ἐπίκρητον γένος τῶν ἀνθρώπων ἄξιον μωλιῶν θανάτων, ὅσον ἐπὶ τοῖς ἀμαρτημασὶ τυγχάνον, θαυμάσει τὴν πλοῦτον τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς μακροθυμίας. Ἐν τῇ γῇ μέντοι ὄντες τοῦ ἔλεος χρῆσομεν. Οἱ γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ τοῦ μακαρίζεσθαι εἰσιν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἐλεῖσθαι ἄξιοι. Ἡ τάχα διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐπενευθεῖσαν κα-

quibusdam mss. τὸν ἔλεον. At Colbertini primus et quartus cum Reg. quarto τὸ ἔλεον, optime. Et enim cum hic sermo sit de molliore curandi ratione, oleum prætermisissum non oportuit, quod in primis ad talem tractandi modum pertinere notum est:

(3) Colb. quartus *εἰς σταθμῶν*.

(4) Reg. secundus et Colb. primus τῆς γενέσεως. Mox Colb. quartus καὶ τὸ ἐπίκρητον, *temporarium*.

ταδικῆν γῆ λεγόμεθα ἡμεῖς οἱ ἀκούσαντες παρὰ Θεοῦ τὸ, *Γῆ ἐστὶν, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· οἱ πληρεῖς ἐσμέν τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ· *Νεκροὺς γὰρ ὄντας ἡμῶς ταῖς ἀμαρτίαις καὶ τὴν παραπτώμασιν ἐλέησας ὁ Θεὸς συνενώμοησεν εἰς Χριστῶν*. Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Πού οἱ τὸ Πνεῦμα ἐξουθενούντες; πού οἱ χωρίζοντες αὐτὸ ἀπὸ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως; πού οἱ τῆς πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν συναφείας αὐτὸ διατέμνοντες; Ἀκούτωσαν τοῦ ψαλμοῦ λέγοντος· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Οὕτε γὰρ Λόγος (5), ἡ κοινὴ αὕτη λαλῶν, νομοθεῖται ἐξ ὁνομάτων καὶ ῥημάτων τῆν σύστασιν ἔχουσα, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἀμέλις εἰς ἀέρα διαχωρῶν· ἀλλὰ καὶ Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ ἴδιος τῆς προσηγορίας ταύτης τετιχηκεν. Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς Λόγος ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν, οὕτω τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται (τούτεστιν, ὁ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα μὴ τῶν ἐξωθεν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρήνης, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς), ἀπάσας τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις συνεπέφερε. Τῷ οὖν Πνεύματι πᾶσα ἡ δύναμις ἡ ἐπουράνιος (6) ἐστερεώθη· τούτεστι, τὸ εὐτόνον καὶ πάγιον καὶ ββαῖον ἐν ἀγιασμῷ, καὶ πᾶσι τῇ προπόσει ταῖς ἱεραῖς δυνάμεισιν ἀρετῆ, ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπικουρίας ἔχουσιν. Ἐνθάδε μὲν οὖν Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ἀναγέγραπται· εὐρήσονται δὲ ἀλλὰ καὶ Λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοσηθῇ ὁ Σωτὴρ (7), καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ οὖν Λόγος μὲν Κυρίου ὁ Σωτὴρ, καὶ Πνεῦμα τὸ στόματος αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀμφοτέρα δὲ συνήργησε τῇ κτίσει τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμειν, διὰ τοῦτο εἰρηται· *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Οὐδὲν γὰρ ἀγιάζεται, εἰ μὴ (8) τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἀγγέλων γούνη μὲν εἰς τὸ εἶναι παρόντων ὁ δημιουργὸς Λόγος ὁ ποιητὴς τῶν ὅλων παρεῖχετο· τὸν ἀγιασμὸν δὲ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεπέφερε. Οὐ γὰρ νήπιος κτισθέντες οἱ ἄγγελοι, εἴτα τελειωθέντες τῇ κατ' ὄλιγον μελέτῃ, οὕτως δεῖοι τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποδοχῆς γεγόνασιν· ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ συστάσει καὶ τῷ οἰκνῶν φεράματι τῆς οὐσίας αὐτῶν συγκρατηθεῖσαν (9) ἴσχον τὴν ἀγίωτητα. Διὸ καὶ διαμετάθετο εἰσι πρὸς κακίαν, εὐθύς, οἰκνῶν βαπτῆνι, τῷ ἀγιασμῷ στοιωθέντες, καὶ ἔχοντες.

⁶⁶ Gen. III, 19. ⁶⁷ Ephes. II, 5. ⁶⁸ Joan. I, 1.

(5) Editio Paris. ὁ Λόγος. Sed deest articulus in sex mss. Mox Reg. secundus Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀμέλις.

(6) Colb. primus ἡ οὐράνιος.

(7) Reg. tertius ἵνα νομοθεῖ ὁ Σωτὴρ. Vox αὐτοῦ, quæ proxime sequitur, deest in multis mss. Sed eam male omissam esse a librariis putamus. tum quod in multis aliis mss. legatur, tum maxime quod inueniatur in Eusebio : a quo totum illud fragmentum, uti in præfatione ostenditur, sumptum est. Aliæ de illo, ἐκ τοῦ Πατρὸς, iudicandum censemus. Cum enim illud, ἐκ τοῦ Πατρὸς, desit in

A terra dicimur nos qui illud a Deo audivimus : *Terra es, et in terram ibis* ⁶⁶. Porro repleti sumus Dei uiserationibus; cum enim *Mortui essemus* delictis et peccatis, misertus Deus *uificauit nos cum Christo* ⁶⁷.

⁶⁸ Veas. 6. *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Ubi sunt qui Spiritum floccificauerunt? ubi sunt qui illum a potentia creatrice separant? ubi qui ipsam a Patris ac Filii conjunctione dirimunt? Audiant psalmum dicentem : *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Neque enim Verbum existimabitur communis hæc locutio esse, quæ ex nominibus ac dictionibus consistit : neque Spiritus vapor in aera diffusus; sed et Verbum, quod in principio erat apud Deum ⁶⁹, et Spiritus sanctus, qui hæc proprie sortitus est appellationem. Quemadmodum igitur Verbum opifex firmavit cælum, sic Spiritus qui ex Deo, qui a Patre procedit, hoc est, qui ex ore illius est (ut ne ipsum externam quamdam rem aut creaturam esse iudices, sed tanquam hypostasim ex Deo habentem glorifices), omnes ejus virtutes simul intulit. Itaque cælestis omnis virtus Spiritu firmata est : hoc est, soliditate, firmitateque et constantiam, in sanctitate, et omni virtute sacris potestatibus conueniente, ex Spiritu auxilio habet. Hic igitur Spiritus oris ejus scriptus est. Inuenimus autem alibi et Verbum oris ipsius **136** dictum, ut intelligatur Salvator ipse, et sanctus ejus Spiritus ex Patre. Quoniam igitur Seruator Verbum Domini est, et Spiritus sanctus oris ipsius Spiritus est, uterque autem in cælis et eorum virtutibus creandis pariter operam contulit, idcirco dictum est : *Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Nihil enim sanctitatem adipiscitur, nisi per Spiritum sancti præsentiam. Itaque quod angeli sunt, ab opifice Verbo uiuersorum conditore habent : eis vero sanctitatem Spiritus sanctus impertiuit. Non enim infantem creati sunt angeli, deinde paulatim exercitio perfecti, sic facti sunt digni qui Spiritum reciperent; sed in prima constitutione, et una cum substantiis suis quasi mixtura infusam habuere sanctitatem. Quapropter etiam ægre ad malitiam convertere se possunt, quippe qui illico sanctimonia, ueluti tinctura quadam corroborati sint, firmitatemque in uirtute ac constantiam dono Spiritus sancti acceperunt.

⁷⁰ μόνιμον εἰς ἀρετὴν τῇ δωρεᾷ τοῦ ἁγίου Πνεύματος

multis mss., nec legatur quæ in Commentariis Eusebii, id hoc inepte accersitum fuisse baud injuria credi potest.

(8) Editio et Reg. sextus et Colb. quintus et mss. Deest et in Eusebii Commentariis, et in quinque mss. Mox editio Paris. ὁ δημιουργὸς τῶν ὅλων ὁ ποιητὴς Λόγος παρεῖχετο, confuse. Restituimus et ex mss. et ex ipsis Eusebii Commentariis pristinum ac genuinum uerborum ordinem.

(9) Colb. quartus συγκρατηθεῖσας, non recte. Paulo post quinque mss. ὡς ἀπόν. Editi ὄσι.

5. VERS. 7. *Congregans sicut utrem aquas maris, A*
ponens in thesauris abyssos. Non dixit, *Congregans*
aquas maris sicut in utre, sed, Ut utrem, ita aquas
maris congregans. Jam vero considera, quæso,
utris naturam, quæ nunc quidem inflatur, cum co-
rium intercluso spiritu distentum est; nunc vero
contrahitur, cum flatus ille quo distendebatur se-
cessit. Sic itaque mare aliquando intumescit ac
effervescit ventis efferatum ac tumens, aliquando
vero rursus tranquillitate in humile contrahitur.
Igitur ut utrem, ita contrahit ac deprimit Dominus
aquam maris. Invenimus autem in quibusdam ex-
emplaribus, Congregans velut in utre aquas maris :
quibus verbis ad veterem historiam deducimur,
cum mare Rubrum, necine id neque dividente ne-
que continente. Ipsum ad se ipsum contractum est,
quasi in utre quodam colligatum, divino mandato
*illud effundi non sumente. *Panens,* inquit, in *thesau-**
ris abyssos. Erat sententiæ communi magis con-
gruum dicere : Ponens in abyssis thesauros : hoc
est, in mysterio divitias continens suas. Nunc
vero velut opes quasdam divinis thesauris dignas,
abyssos ipsas esse dicit. Nunquid ergo iudicii di-
vinæ rationes inenarrabiles et humano captui in-
comprehensibiles, abyssis dicuntur, cum in sola Dei
cognitione repræsentæ sint rationes, juxta quas sin-
gula moderatur? Quid enim lata de singulis iudicia
abyssus vocata sint, in alio psalmo didicimus di-
*cente, *Judicia tua abyssus multa*." Quapropter si*
queris, cur, vita peccatoris prorogata, justis dies in
hoc incolarum loco brevientur, cur injustus secunda
ntatur fortuna, justus adversa, cur sit puerulus rap-
tus ætatis perfectionem, unde bella, cur naufragia,
terre motus, siccitates, pluvie, cur quæ leti-
*lia sunt hominibus creata sint. **137** cur hic servus,*
ille liber, cur alius dives, alius pauper (atque etiam
multum est discriminis in peccatis ac recte factis :
hæc enim lenæ vendit, vi in peccato est, illa vero
ab initio heram bonam nacta, in virginitate edu-
cata est), cur hæc affecta beneficio sit : illa vero
condemnata; et quid sit unicuique horum a iudice
retribuendum; quibus omnibus tibi in mentem ven-
ientibus, cogita Dei iudicia abyssos esse, nec a
quolibet facile comprehendi posse, quod in divinis
thesauris conclusa sunt. Sed et credenti datis pro-
*missio est a Deo, videlicet, *Dabo tibi thesaurus ab-**
sconditos et invisibiles." Postquam igitur ea cogi-
 tatione quæ est facie ad faciem, digni habiti fuerimus,

5. *Συναγωγὴς ὡς ἀσκὸν ὕδατα θαλάσσης, τίθει ἐν*
θησαυροῖς ἀβύσσους. Οὐκ εἶπε, *Συνάγων τὰ ὕδατα*
τῆς θαλάσσης ὡς ἐν ἀσκῷ, ἀλλ' Ὡς ἀσκὸν, ὅτι αὐτὰ τὰ
ὕδατα τῆς θαλάσσης συναγών. Νόησον δὲ μοι τὴν του
ἀσκού φύσιν, νῦν μὲν διαφυσωμένην, ὅταν τῷ ἐναπο-
ληθῆντι (10) πνεύματι τὸ δέγμα περιπαθῆ· νῦν δὲ
συστελλομένην, ὅταν ὑποχωρήσῃ τὸ διατένουν. Οὕτω
τοῖνον ἡ θάλασσα ποτὲ μὲν ἐκπλεγμαίνει καὶ ζεῖ τοὺς
πνεύμασιν ἀγριανομένη καὶ ἐξοιδάλουσα· ποτὲ δὲ
πάλιν ὑπὸ γαλήνης εἰς ταπεινὸν καταπέλλεται. Ὡς
οὖν ἀσκὸν, οὕτως συστέλλει καὶ ταπεινὸν τὸ ὕδωρ τῆς
θαλάσσης ὁ Κύριος. Εὐρομεν (11) δὲ ἐν τισι τῶν ἀν-
*τιγράφων, *Συνάγων ὡς ἐν ἀσκῷ ὕδατα θαλάσ-**
σης, ἐπὶ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τοῦ λόγου ἡμᾶς ἀνα-
πέμποντος, ὅτε ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα, οἰδεὺς αὐτὴν
διαίρουσαν, οἰδὲ συνέχουσα, αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν συν-
ειστήκει, ὅταν ἀσκῷ τινι ἐνδοδεμένη (12), τοῦ θεοῦ
*προστάγματος προουθῆται αὐτὴν οὐκ ἐνόντος. *Τίθει**
*φησὶν, ἐν *θησαυροῖς ἀβύσσους.* Ἀκολουθεῖτερον ἔν*
*ὡς πρὸς τὴν κοινὴν ἔνοιαν εἰπεῖν, *Τίθει ἐν ἀβύσ-**
σοις τοὺς θησαυροὺς· τοῦτέστιν, ἐν μυστηρίῳ συν-
έχων τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον. Νῦν δὲ ὥσπερ τινὰ κειμή-
λια ἄξια τῶν θεῶν θησαυρῶν τὰς ἀβύσσους εἶναι φη-
σι. Μήποτε οὖν οἱ περὶ τῆς θείας κρίσεως λόγοι, ἄρ-
ρητοὶ ὄντες καὶ ἀκατάληπτοι ταῖς ἀνθρωπίναις ἔνο-
μοιαι, ἀβύσσοι λέγονται, ἐν μόνῃ τῇ τοῦ Θεοῦ γνώσει
ἀποκαίμενων τῶν λόγων, καθ' οὓς ἕκαστα οἰκονο-
μεῖ (13); Ὅτι γὰρ τὰ περὶ ἕκαστον κριματα ἀβύσσος
προσηγορεύθη, ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ δοδιδάγματα λέγοντι·
Τὰ κριματὰ σου ἀβύσσος πολλή. Ἐάν οὖν ἐπι-
ζηῆς, διὰ τί τοῦ μὲν ἀμαρτωλοῦ ἡ ζωὴ παρατείνε-
ται, τοῦ δὲ δικαίου αἱ ἡμέραι τῆς παροικίας (14) συν-
τέμνονται, διὰ τί ὁ μὲν δίκαιος εὐθηνεῖται, ὁ δὲ
δίκαιος θλίβεται, διὰ τί τὸ παιδίον πρὶν εἰς τελείωσιν
ἔλθειν ἀνηράσθη, πόθεν πόλεμοι, διὰ τί τὰ ναυάγια,
οἱ σεισμοὶ, οἱ αἰχμαὶ, αἱ ἐπομβρίαι, διὰ τί τὰ φαρ-
μακὰ τῶν ἀνθρώπων δεδημιουργεῖται, διὰ τί ὁ μὲν
βούλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος, ὁ μὲν πλουτεῖ, ὁ δὲ πένηται
(πολὺ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀμαρτανόμενοις ἡ κατορθουμέ-
νοις ἐστὶ τὸ διάφορον· ἡ μὲν γὰρ πορονοσῶν κρη-
θεισα πρὸς ἀνάγκην ἐστὶν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ· ἡ δὲ εὐθὺς
ἀγαθῆς (15), δεσποίνης ἐπιτυχοῦσα συνεστράφη τῇ
παρθενίᾳ), διὰ τί αὐτὴ μὲν εὐργιστήθη, ἐκεῖνη δὲ
κατεδικάσθη· καὶ τίς ἡ ἐφ' ἑκάστων (16) τοῦτων παρὰ
τοῦ κριτοῦ ἀνταπόδοσις· ταῦτα πάντα λαβόντες εἰς ἔ-
νοιαν, ἐνθυμήθητε, ὅτι ἀβύσσος ἐστὶ τὰ κριματα τοῦ
θεοῦ, καὶ τῷ τοῖς θησαυροῖς τοῖς θείοις ἐναποκα-
κλείσθαι, οὐκ εὐληπετα τοῖς τυχοῦσι. Καὶ τῷ πιστεύ-

" Psal. xxxv, 7. " Isa. xlv, 3.

(16) Colbertini primus et quartus ἐναποληθῆντι. Editi vero et alii mss. ἐναποληθῆντι, bene. Mox Reg. tertius ἐκπλεγμαίνει. Nec ita multa post septimo mss. εἰς ταπεινὸν καταπέλλουσα. Editi cum quibusdam mss. καταπέλλεται.

(11) Colb. quartus εὐραμεν. Statim Colbertini primus et quartus εἰς εἰς ἀσκῷ.

(12) Reg. secundus in contextu ἐνδοδεμένη, cinctum; sed idem codex vulgatam lectionem, ἐνδο-

δεμένη, præfert quoque in margine.

(13) Nonnulli mss. οἰκονομεῖται. Alii οἰκονομεῖ.

(14) Editi et Regii quartus et sextus cum Colb. septimo αἱ ἡμέραι τῆς παροικίας· sed illud, etc. τῆς παροικίας, dicitur in multis mss.

(15) Colb. quartus ἡ δὲ ἐθγυτὸ ἀγαθῆς, etc., neta heram bonam, que etiam commanistrabat.

(16) Codices nonnulli ἐφ' ἑκάστων. Alii ἐφ' ἑκάστων. Infra Reg. secundus ἐπαγγελία δίδεται.

οντι δὲ ἐπαγγελία δέδοται παρὰ Θεοῦ, ὅτι δώσω σοι Ἀ
 θησαυροὺς ἀκαυρώτους, ἀσάλευτους. Ἐπειδὴ οὖν
 καταξιδωθῶμεν τῆς πρόσσωπον πρὸς πρόσσωπον γνώ-
 σεως, ὀφίμεθα καὶ τὰς ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ Θεοῦ
 δόξασαι. Συνάγων δὲ τὰ ἐν τῇ Γραφῇ περὶ ἀσκή-
 σης ἡμεῖς, μᾶλλον γενήσῃ ἐν περινοίᾳ τοῦ βουλήματος
 τοῦ προφητικῆς (17). Οἱ μὲν οὖν ἀνακαινούμενοι ἡμέ-
 ρα καὶ ἡμέρα, καὶ τὸν καινὸν οἶνον ἀπὸ τῆς ἀμπελοῦ
 τῆς ἀληθινῆς χωροῦντες, ἀσκολοὶ εἶναι λέγονται ἐν τῷ
 Εὐαγγελίῳ καινοῖ· οἱ δὲ μηδέπω τὸν παλαιὸν ἀνθρω-
 πον ἀποθέμενοι ἀσκολοὶ εἰσι παλαιοὶ, μὴ δυνάμενοι πι-
 στεύεσθαι τὴν ὑπόδοχὴν τοῦ νέου οἴνου. Οὐδεὶς γὰρ
 βάλαι οἶνον νέον εἰς ἀσκόυς παλαιοῦς, ἵνα μὴ καὶ ὁ
 οἶνος ἐκχυθῇ (18), καὶ πάντῃ ἀπόλλυνται ἐκεῖνοι οἱ
 ἀσκολοὶ, οὐδεμίαν ἀξιοῦμενοι συγγνώμης εἶναι, ἐὰν τὸν
 καινὸν καὶ καινὸν ἐκχέουσιν οἶνον. Οἶνον γὰρ καινὸν Β
 εἰς ἀσκούς καινοῦς βλητέον. Τὸν καινὸν καὶ πνευ-
 ματικὸν οἶνον, καὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ζέον-
 τα, τὸν μηδέποτε παλαιούμενον τῆς ἀληθείας νοῦν
 εἰς τὸν καινὸν ἀνθρωπον βλητέον· ὅς, διὰ τὸ
 τὴν περιφέρειν, ἀσκός ἂν λέγοιτο εἶναι καινὸς δικαίως.

6. Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ· ἀπ' αὐτοῦ
 δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν
 οἰκουμένην. Ἐπειδὴ φόβος Κυρίου ἀρχὴ αἰσθή-
 σεως (19), οἱ τὰ γήινα φρονούντες διὰ φόβου παιδεύ-
 σθωσαν. Ὡς μὲν γὰρ εἰσαγωγικὸς εἰς εὐσέβειαν
 ἀναγκαίως παραλαμβάνεται ὁ φόβος, ἀγάπη δὲ, λοι-
 πὸν παραλαβοῦσα τοὺς βυθμισθέντας ἀπὸ τοῦ ἐπιστη-
 μονικοῦ φόβου, τελειοῖ. Πᾶσιν οὖν τῇ γῆ φόβον πα-
 ραγγέλλει ὁ λόγος. Σαλευθήτωσαν δὲ, φησὶ, ἀπ' αὐ-
 τοῦ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην.
 Οἰοεὶ πᾶν κίνημα, εἶτε κατὰ νοῦν, εἶτε κατὰ σωμα-
 τικὴν ἐνέργειαν ἐπιτελούμενον, κατὰ τὸ βούλημα αὐ-
 τοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνεργησώ. Οὕτω γὰρ νοῦν τὸ, Σαλευ-
 θήτωσαν ἀπ' αὐτοῦ. Οἰοεὶ μὲν, ὀφθαλμοῦ σαλευ-
 σθῶ (20) ἄνευ Θεοῦ· μὴ χεῖρ κινησώ ἄνευ Θεοῦ·
 μὴ ἡ καρδία διανοησώ τὰ μὴ εὐάρεστα τῷ Θεῷ.
 Καὶ ὅπως ἀπὸ μηδενὸς ἄλλου σαλευθήτωσαν, μηδὲ
 αὐτοῦς τὴν κινῆται, εἰ μὴ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος. Ὅτι αὐ-
 τὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ
 ἐκτίσθησαν. Πρὸς δύο τὰ πρόδικτα δύο ἐπιγάγε·
 Φοβηθήτω πᾶσα ἡ γῆ, καὶ, Σαλευθήτωσαν πάντες
 οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, τὸ, Αὐτὸς εἶπε,
 καὶ ἐγενήθησαν, Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθη-
 σαν. Ἐπειδὴ σύνθετος ὁ ἀνθρώπος ἐκ τε τοῦ γήινου
 πλάσματος καὶ ἐκ τῆς ἐνοικουσίας ψυχῆς τῷ σώματι,
 γῆ μὲν λέγεται τὸ ἐκ τῆς γῆς πεπλασμένον, κατοικῶν
 δὲ τὴν οἰκουμένην, ἡ τὴν ἐν σώματι διαγωγὴν λαχού-
 σα ψυχῇ. Καταλήλως οὖν τῇ γῆ ἀποδίδεται τὸ, Αὐ-
 τὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν (21)· ἐπὶ μὲν τοῦ πλά-

¹⁷ Math. ix, 17. ¹⁸ II Cor. iv, 10. ¹⁹ Prov. i, 7.

(17) Regii tertius et sextus προβλήματος τοῦ προ-
 φητικῆς. Reg. secundus scripturam utramque ex-
 hibet: unam in contextu, alteram in margine.

(18) Reg. quartus ἐκχέθη.

(19) Editum inventum in veteri interpretatione,
 Timor Domini initium est sapientiae, male. Ejus loci
 pars media sumpta est ex psalmo cx, 10, altera
 vero ex Prov. i, 7.

(20) Colb. quartus ὀφθαλμοῦ σαλευθήτω. Mox Reg.

etiam eas quae in Dei thesauris sunt abyssos lute-
 bimus. Quid si ea quae in Scriptura de utribus dicta
 sunt, collegeris, propheticae sententiae intelligentiam
 magis assequeris. Qui igitur de die in diem reno-
 vantur, et vinum novum a vera vite accipiunt, utres
 novi esse in Evangelio dicuntur. Qui vero nondum
 veterem hominem exuerunt, sunt veteres utres,
 quibus suscipiendi vini novi facultas concedi non
 potest. Nemo enim mittit vinum novum in utres
 veteres, ut ne et vinum effundatur, et illi utres pe-
 nitus pereant ¹⁷, nullam amplius veniam consecu-
 tury si bonum ac novum vinum inessendant.
 Novum enim vinum utres novos est mittendum.
 Vinum quod novum ac spirituale sit, quodque Sgri-
 ritu sancto ferveat, ipsam videlicet veritatis intelli-
 gentiam nunquam veterascentem, in novum homi-
 nem mittere operæ pretium est; qui, quod semper
 mortificationem Jesu in corpore circumfert ¹⁸, uter
 novus dici merito potest.

πάντως τὴν νεκρῶσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι

6. Vers. 8. Timeat Dominum omnia terra: ab eo
 autem commoveantur omnes inhabitantes orbem.
 Quandoquidem timor Domini initium est sensus ¹⁷,
 terrena qui sapiunt, per timorem erudiantur. Ti-
 mor enim velut ad pietatem introducens, necessa-
 rio adhibetur: charitas vero deinceps succedens,
 eos quos timor ad erudiendum idoneus concinna-
 vit, perficit. Itaque terræ omni verba isthæc timo-
 rem præcipitur: Commoveantur autem, inquit, ab
 eo omnes inhabitantes orbem. Nimirum motus om-
 nis, tum qui ex mente, tum qui ex corporali actione
 oritur, secundum Dei voluntatem ab ipsis perficia-
 tur. Sic enim intelligit illud, Commoveantur ab eo.
 Exempli gratia, neque oculus moveatur sine Deo,
 neque manus agitur sine Deo, nec cor cogitat
 quæ Deo non placent. Et in suoma, a nullo alio
 moveatur: neque ipsos quidquam moveat, nisi
 Dei timor. Vers. 9. Quoniam ipse dixit, et facta
 sunt: ipse mandavit, et creata sunt. Duobus præce-
 dentibus duo subdidit: primum, Timeat omnia ter-
 ra, et, Commoveantur omnes inhabitantes orbem:
 Ipse dixit, et facta sunt: deinde, Ipse mandavit,
 et creata sunt. Quando compositus homo est ex
 terreno fignento, et ex inhabitante in corpore
 anima: id quod e terra formatum est, terra dicitur:
 anima vero habitationem in corpore sortita,
 orbem inhabitans vocatur. Itaque **138** congruenter
 terræ convenienterque editum est: Ipse dixit, et
 facta sunt: cum illa verba, Facta sunt, de nostro sig-

tertius deavocato.

(21) Editio Paris. et nonnulli mss. καὶ ἐγενήθη-
 σαν. Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Sed totum
 illud, Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν, deest in
 quatuor mss. et in editione Basil. Certe cum verba
 illa paulo ante prolata sint, statim eadem repeti
 inutile omnino esse arbitramur. Vocula μὲν, quæ
 mox sequitur, abest a mss.

mento e terra constante accipiantur: hæc vero, *Creata sunt*, de anima ad Dei imaginem condita intelligantur. Quoniam vero creatio sæpe pro quadam in melius transmutatione sumitur, ut est illud: *Si qua in Christo nova creatura* 77; item illud: *Ut duas crearet in unum novum hominem* 77: fortassis illud, *Facta sunt*, de prima hominis procreatione dicitur: hoc vero, *Creata sunt*, de secunda per Christi gratiam regeneratione. Quantum autem sermoni nudo præstat præceptum Dei, tantum creatio generationi antecellit.

VERS. 10. *Dominus dissipat consilia gentium; reprobat autem cogitationes populorum.* Expositio est præcedentis, quomodo Deus in se credentes creaverit, ex eo quod stulta populorum consilia dispersit, quæ super idololatria universaque vanitate habuerunt, et ex eo quod reprobat consilia principum. Possunt autem hæc et ad passionis tempus referri, quando hi quidem putabant se crucifigere regem gloriæ, ille vero per crucis dispensationem genus hominum renovabat. Etenim in resurrectione, ut dissipabatur consilium gentium, Pilati et militum, reliquorumque, quotquot crucis supplicium inferebant: ita consilia principum, pontificum, scribarumque et regum populi reprobabantur. Resurrectio enim omne eorum vitium dissolvit. Quod si in singulis historiis retergeris quæ Deus gessit ergo infideles gentes, vim militum iuxta corporum etiam intelligentiam in ais verbis inesse comperies. Quando enim Joram filius Achab regnavit in Israel, tunc rex Syriæ filius Adier multa virtute ac gravi manu, instructo exercitu obsedit Samariam, adeo ut deesset ipsis necessaria, et assini caput quinquaginta siclis argenti, et quarta pars cabi stercoris columbini quinque argenti siclis emeretur 78. Tunc itaque ut Elisæi promissio impleretur, dissipata sunt Syriæ consilia, suisque tabernaculis ac cunctis opibus relictis fugerunt, tantam in Samaria rerum copiam relinquentes, ut similes mensura siclo, et duæ hordei mensuræ siclo uno venirent 79. Sic igitur Dominus novit gentium consilia dissipare. Quomodo vero reprobet consilia principum, in Achitophel didicimus, quando David oravit, dicens: *Dissipa nunc consilium Achitophel* 80. Cum igitur audieris quempiam magna militante, jactanteque se tibi omnis generis ærumnas, damna, aut plagas, aut mortem illaturum, respice ad Dominum gentium consilia dissipantem, et populorum cogitationes reprobantem. ἢ πλῆγὰς, ἢ θανάτους, ἀποδεδίψον πρὸς τὸν Κύριον τὸν γιγνοµένους λαῶν.

77 II Cor. v, 17. 77 Ephes. ii, 15. 77 IV Reg. vi, 25, sec. LXX. 77 IV Reg. vii, 1, 16, 18. 77 II Reg. xv, 31.

(22) Colb. primus ἀνάγει ταῦτα.

(25) Ita multi mss. cum editis. Reg. secundus et Colb. sextus cum Catena Corder. ἐν Ἱερουσαλήμ, sed ita tamen, ut Catena Corder. lectionem vulgatarum Ἱσραὴλ exhibeat quoque in margine.

(24) Regii tertius, quintus et sextus et Colb. septimus cum editis πέντε σίκλων. At Colbertini prius, tertius, quartus, quintus et sextus cum Regiis primo et secundo ἑκατὸν σίκλων, gravi mendo. Vi-

α σματος ἡμῶν τοῦ ἀπὸ τῆς γῆς τὸ, Ἐγενήθη· ἐπὶ αὐτῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κτισθείσης τὸ, Ἐκτίσθη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κτίσις ἐπὶ τῆς μετακοσμήσεως καὶ βελτιώσεως πολλὰς λαμβάνεται, ὡς τὸ, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις*· καὶ τὸ, *Ἦν τὰς δύο κτίεις εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον*· τάχα τὸ μὲν, Ἐγενήθη, ἐπὶ τῆς πρώτης οὐσιώσεως τοῦ ἀνθρώπου λέγεται· τὸ δὲ, Ἐκτίσθη, ἐπὶ τῆς δευτέρας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀναγεννήσεως. Ὅσον δὲ λόγου ψόλου ἐντολῆ Θεοῦ διαφέρει, τοσοῦτον κτισέως πρὸς ἑαυτὸν ἐστὶ τὸ διάφορον. Κύριος διασκεδάσει βουλὰς ἔθνων· ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν. Ἐξήγησις ἐστὶ τοῦ προήγοντος, πῶς ἔκτισεν ὁ Θεὸς τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότας, ἐκ τοῦ διασκεδάσαι τὰς ἀσυνέτους βουλὰς τῶν λαῶν, ἃς εἶχον περὶ εἰδωλολατρειᾶν καὶ περὶ πᾶσαν ματαιότητα, καὶ ἀθετεῖν τὰς βουλὰς τῶν ἀρχόντων. Δυνατὸν ἐστὶ καὶ ἐπὶ τὸν τὸν πάθους κερδὸν ἀναγαγεῖν ταῦτα (22), ὅτε οἱ μὲν ἐνόμιζον σταυροῦν τὴν βασιλεία τῆς οὐρῆς, ὁ δὲ διὰ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας ἀνενοῦτο τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει διασκεδάζετο μὲν ἡ βουλή τῶν ἰθύνων, τοῦ Πιλάτου καὶ τῶν στρατιωτῶν, καὶ ὅσα τὰ περὶ τὸν σταυρὸν ἐνήγγον· ἡθετοῦντο δὲ αἱ βουλαὶ τῶν ἀρχόντων, ἀρχιερέων καὶ γραμματέων καὶ τῶν βουλομένων τοῦ λαοῦ. Ἡ γὰρ ἀνάστασις πᾶσαν αὐτῶν διέλυσε τὴν ἰπύνοισιν. Ἀναλεγόμενος ἐστὶ τὰ ἐν ἐκείνῃς ἱστορίαις ὅσα περὶ τὰ ἄπειρα ἔθνη ἐνήγγισεν ὁ Θεὸς, εὐφρέσει καὶ κατὰ τὸν σωματικὸν νοῦν πολλὴν ἔχον τὴν δύναμιν τὸ ῥητόν. Ὅτε γὰρ Ἰωρὰμ υἱὸς Ἀχαάβ ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ (23), τότε ὁ βασιλεὺς Συρίας υἱὸς Ἀδερ, πολλὴν δύναμιν καὶ βαρεῖα χεῖρ στρατηγήσας, περιεκάθητο τὴν Σαμάρειαν, ὥστε ἐπιπλεῖν αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, καὶ κεφαλὴν ἑνὸς παντήκοντα εἶναι σίκλων ἀργυρίου, καὶ τέταρτον κῆδου κόπρου περισσεῶν πέντε σίκλων (24) ἀργυρίου. Τότε τοῖσιν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία τοῦ Ἐλισσαίου πληρωθῆ, διασκεδάσθησαν αἱ βουλαὶ τῆς Συρίας, καὶ καταλιπόντες τὰς σκηνὰς ἑαυτῶν καὶ πᾶσαν τὴν περιουσίαν ἔφυγον, τοσοῦτην εὐθηνίαν καταλιπόντες ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ὥστε μέτρον σιμιθῶντος σίκλου, καὶ δέμετρον κριθῆς ἑνὸς σίκλου πωλεῖσθαι. Ὅτω μὲν οὖν ὁ Κύριος οἶδε διασκεδάσει βουλὰς ἔθνων. Πῶς δὲ ἀθετεῖ βουλὰς (25) ἀρχόντων, ἐπὶ τοῦ Ἀχίτφελ μεμαθήκαμεν, ὅτε ἤβητο εὐχὴν ὁ Δαβὶδ λέγων·

Διασκεδάσας δὲ τὴν βουλήν Ἀχίτφελ. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς τινὸς ἀπειλούντος μεγὰλα, καὶ ἐπαγγελολομένου σὺ παντοδαπὰς ἐπάξειν κακώσεις, ζημίαι, τὸν διασκεδάσει βουλὰς ἔθνων, καὶ ἀθετοῦντα ἰσ-

dere est et lectionem aliam πέντε in margine Regii secundii. Totum autem illud, καὶ τέταρτον κῆδου κόπρου περισσεῶν πέντε σίκλων ἀργυρίου, ἀπὸ ἐν Reg. quartii. Mox multi mss. σκηνὰς ἑαυτῶν. Editio Paris. αὐτῶν.

(25) Ita quinque mss. Editi vero ἀθετεῖ λογισμοὺς, reprobat cogitationes. Statim nostra editio Paris. operatum incuria, ἐπάξειν κακώσεις. Editio Basil. et mss. multi ἐπάξειν.

7. Ἡ δὲ βουλὴ τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει· **A**
 λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γε-
 νεάν. Οὐχ ὄρξαι τὰ τῶν ἐθνῶν δόγματα, τὴν μάταιαν
 ταύτην φιλοσοφίαν, ὅπως λεπτοὶ καὶ περριτοὶ περὶ
 τὰς εὐρήσεις τῶν δογμάτων εἰσι· ἐν τε λογικοῖς θεω-
 ρήμασι καὶ ἠθικαῖς διατάξεσι, καὶ φυσιολογίαις τοῖς
 καὶ δόγμασι ἄλλοις τοῖς ἱπποτικῶν (26) λεγομένοις·
 πῶς διεσχιδασταί πάντα, καὶ ἠχρεῖωται, μόνῃ δὲ ἐμ-
 πολιτεύεται νῦν τῷ κόσμῳ ἢ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγε-
 λιοῦ· Πολλὰ γὰρ αἱ βουλαὶ ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπων·
 ἀλλ' ἡ βουλὴ τοῦ Κυρίου ἐκράτησε. Καὶ ἀναγκαῖον
 γε, εἰ μέλλοι (27) μόνιμος καὶ ἐδραία ἢ παρὰ τοῦ
 Θεοῦ βουλὴ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐναπομένει, προδια-
 σκεδασθῆναι πρότερον ἐν ἡμῖν τοὺς ἀνθρωπίνους λο-
 γισμούς. Ὅσπερ γὰρ ὁ γράφειν μέλλων ἐν κειρῶν,
 προκαταλαλεῖν πρότερον, οὕτως ἐπιβάλλει τοὺς τύ-
 πους οὐδ' ἐν θέλῃ· οὕτω καὶ καρδίαν χρὴ τὴν μέλ-
 λουσαν τρανώς ὑποδέχασθαι τὰ θεῖα λόγια, καθαρὰν
 ἐκ τῶν ἐναντίων λογισμῶν ἀποδεχθῆναι. **Λογισμοὶ**
τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Ἐταὶ
 οὐδ' οὗ εἰσι ἐκλεκτοὶ (28) λαοί, καὶ δὺο αὐτοῖς
 διαθήκαι εἰσι δεδορημέναι, δύνανται κατὰ τὸ, **Λο-**
γισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν,
 οἷς τῆς γενεᾶς ὀνομαζομένης, δὺο νοεῖσθαι καὶ λογι-
 σμοὶ· εἰς μὴ καθ' ὅν τὴν προτέραν ἐδεξάμεθα Δια-
 θήκην, ἕτερος δὲ ὁ τὴν καινὴν καὶ σωτηρίαν τοῦ
 Χριστοῦ διδασκαλίαν ἡμῖν χαρισάμενος. **Μακρότερον**
τὸ ἔθνος οὗ ἔστι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς δὲ
ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτῶν. Οὐδεὶς μακαρί-
 ζει τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τὸν λαὸν τὸν ἀπὸ
 πάντων τῶν λαῶν ἀριστήνῃν ἐξελεγμένον. Ἡμεῖς
 γὰρ ἔσμεν τὸ ἔθνος, ὃν ἔστι Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν·
 ἡμεῖς ἔσμεν καὶ λαὸς δὲ ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν
 ἑαυτῶν· ἔθνος μὲν, διὰ τὸ ἐξ ἔθνων πολλῶν συνει-
 λέσθαι, λαὸς δὲ, διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ ἀπολεθθέντος λαοῦ
 προσκληθῆναι. Καὶ ἐπειδὴ **Πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι**
δὲ ἐκλεκτοί, μακαρίζουσι οὐχὶ τὸν κληθέντα, ἀλλὰ τὸν
ἐκλεγθέντα. Μακάριος γὰρ δὲ ἐξελέξατο (29). Τίς δὲ
 ἡ αἰτία τοῦ μακαρισμοῦ; Ἡ προσδοκωμένη κληρο-
 νομία τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Ἡ ἤμποτε κατὰ τὸν
 Ἀπόστολον, ἐπειδὴ, ὅταν τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν
 ἐπλήσθη, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, πρῶτον μα-
 καρτίζει τὸ πλῆρωμα τῶν ἐθνῶν, ἔπειτα τὸν ὑπερτον
 σωζόμενον Ἰσραὴλ· Σώζεται δὲ, δηλονότι, οὐχ ὁ
 τυχεῖν, ἀλλὰ τὸ λείμμα μόνον τὸ κατ' ἐλογίην χά-
 ριτος. Διὰ τοῦτο φησὶ· **Λαὸς δὲ ἐξελέξατο εἰς κλη-**
ρονομίαν ἑαυτῶν.

8. Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος· εἶδε πάν-
 τας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἑτοιμοῦ κατοικη-
 τηρίου αὐτοῦ. Τοὺς (30) μένοντας ἐπὶ τοῦ ἰθιῦ ἀζύ-
 ῳ· **I Petr. ii, 9.** **ibid.** **Math. ix, 16.** **Rom. xi, 5.** **ibid.**

(26) Dogmata illa quae hic erpnetica vocantur, sa-
 cratiora quaedam arcania esse putamus. Non illa, νῦν
 τῷ κόσμῳ, desunt in editis: sed reperiantur in
 Regiis secundo, tertio et quarto, atque in Colbertinis
 primo et quarto.

(27) Ita quatuor mss. Editio vero Paris. et mellet.

(28) Colb. quartus duo εἰσι Θεοῦ ἐκλεκτοί, duo
 autē Dei populū electi. Statim octo mss. δύνανται τὸ
 ἰσχυρισμῶν... δύο νοεῖσθαι καὶ λογισμούς, quasi verbum
 νοεῖσθαι hic sumi debeat pro eo, quod est, *exprimere*,

7. **VERS. 11.** *Consilium autem Domini in aeternum
 manet: cogitationes cordis ejus in generationem et
 generationem.* Non vides gentium dogmata, vanam
 hanc philosophiam, quam subtiles sint et eximii
 circa dogmatum inventiones, tum in rationalibus
 contemplationibus, **139** tum in moralibus praeci-
 pationibus, et in physicis quibusdam rationibus aliis-
 que erpneticis, quae vocant, dogmatibus? quomodo
 dissipata sint omnia, et inutilia facta, una vero
 Evangelii veritas nunc in mundo vigeat? Multa enim
 in hominum cordibus voluntantur consilia; sed praev-
 aluit Domini consilium. Et quidem necesse est, si
 Dei consilium stabile ac firmum in animis nostris
 permanere debet, ut prius in nobis cogitationes
 humanae dissipentur. Quemadmodum enim qui in
 cera scripturus est, ea prius complanata, ita demum
 quae vult formas imprimi: sic et cor quod divina
 oracula clare susceperunt est, purum a contra-
 riiis cogitationibus reddi oportet. *Cogitationes cor-
 dis ejus in generationem et generationem.* Itaque
 populi electi duo cum sint, duoque eis tradita tes-
 tamenta, per illud, *Cogitationes cordis ejus in ge-
 nerationem et generationem*, possunt, generatione
 his nominata, duae quoque cogitationes intelli-
 gi. Una quidem secundum quam prius Testamentum
 accepimus: altera vero, quae novam et salutarem
 Christi doctrinam nobis largita est. **VERS. 12.** *Beata
 gens cujus est Dominus Deus ejus; populus quem
 elegit in hereditatem sibi.* Nemo beatum praedicat
 Judaeorum populum, sed eum populum, qui ex uni-
 versis populis sic electus est, ut optimi quique se-
 lecti sint. Sumus enim gens illa nos, quorum est
 Dominus Deus noster: nos sumus etiam populus,
 quem elegit in hereditatem sibi¹¹; gens quidem, quia
 ex multis gentibus collecti sumus¹²: populus vero,
 quia in populi abjecti locum advocati sumus. Et quoniam
*Multi sunt vocati, pauci vero electi*¹³, beatum
 dicit non vocatum, sed electum. Beatus namque quem
 elegit. Quae autem beatitudinis causa? Exspectata
 honorum aeternorum hereditas. An forte quoniam
 juxta Apostolum¹⁴, postquam gentium plenitudo
 intraverit, tunc Israel omnis salvabitur, primum
 beatam praedicat gentium plenitudinem: deinde
 Israel, qui postremo salvabitur? Salvus autem
 fit non quisvis, sed reliquiae solum, quae erunt se-
 cundum electionem gratiae¹⁵. Ideo dicit: *Populus
 quem elegit in hereditatem sibi.*

D 8. VERS. 13, 14. *De caelo respexit Dominus; vidit
 omnes filios hominum de preparato habitaculo suo.*
 Eos qui manent in propria dignitate, et humane

ibid. *indicare.* Editio vero Paris. δύνανται κατὰ τὸ, λο-
 γισμοί, etc. ut in contextu. Vereor, ne praeter illa
 quae e Commentariis Eusebii sumpta esse notavimus,
 alia quoque orationis Basilianae admista sint: qua
 de re aliorum erit iudicium.

(29) Editio Paris. ἐξελέξατο, φησὶ. Deest φησὶ in
 iis quos vidimus codicibus.

(30) Sic editio Paris. cum venustissimo Reg.
 quarto et Colb. septimo. Alii tres mss. cum editione
 Bas. I, τοὺς μὴ ὄντας. Reg. tertius τοὺς μὴ οὐ ὄντας.

nature officia implent, superne aspiciat Dominus : eos vero qui ad extremam malitiam delapsi sunt, aliter inuenitur, propterea quod ipse descendit. *Clamor enim, inquit, Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccata eorum magna valde. Descendens ergo videbo, an secundum clamorem ipsorum venientem ad me consumment* ⁹⁴. Et rorsus : *Descendit videre civitatem et turrim, quam edificaverunt filii hominum* ⁹⁵. Hic vero, *De caela respexit Dominus ; vidit omnes filios hominum. Considera altum spectatorem :*

140 considera intuentem res humanas desuper. Quocumque tandem perrexeris, quidquid egeris, sive in tenebris, sive in die, prospicientem Dei orulum habes. *Ex præparata habitaculo suo. Non aperiuntur portæ, non contrahuntur vela, expeditum est habitaculum Dei ad videndum. Omnes hominum filios aspiciat. Ne unus quidem fugit ipsius conspectum : non tenebræ, non parietes occultant, nihil Dei oculis est impedimento. Vers. 15. Qui tantum abest ut unumquemque non inspiciat, ut etiam corda introspiciat, quæ ipsa sine ulla vitii admisione finxit. Deus hominum conditor cor simplex finxit, adeo ut imaginem secundum se servaret ; postea vero immissis carnis affectionibus, id varium ac valde multiplex effecimus nos, divinam illius speciem, et simplicitatem candoremque corruptepentes. Quamobrem cum cordium sit opifex, propterea etiam omnia nostra opera intelligit. Opera autem dicimus et verba, et cogitationes, et generatim omnem hominis mentem. Nam quo animo, quo proposito agamus, utrum ut plæcesimus hominibus, an ut datis a Deo præceptis obsequamur, solus novit, qui nostra omnia opera intelligit. Quapropter etiam cujuscumque verbi otiosæ rationem reddimus* ⁹⁶. Atque mercedem ne pro poculo quidem aquæ frigide perdimus ⁹⁷, propterea quod intelligit Dominus omnia opera nostra.

διδάμεν (37) λόγον. Καὶ ἕως ποτηρίου ὕδατος ψυχροῦ τὸν μισθὸν οὐκ ἀπώλλομεν, διὰ τὸ εἰς πάντα ἡμῶν τὰ ἔργα συνίεναι τὸν Κύριον.

9. Vers. 16. *Non salvetur rex per multam virtutem. Non militaris potentie copia, non civitatum mœnia, non pedestris phalanx, aon equestris potestas, non navaliū virium apparatus regi salutem offert. Dominus enim constituit reges ac destituit, et non est potestas nisi a Deo constituta* ⁹⁸. Serva-

⁹⁴ Gen. xviii, 20, 21. ⁹⁵ Gen. xi, 5. ⁹⁶ Matth.

(31) Sic quatuor mss. Editio Paris. ἐπινεχθέντας. *Mox Biblia Sixti. πεπλήθονται πρὸς μέ, impletus est, vel, multiplicatus est ad me : hic vero simpliciter legitur πεπλήθονται, nec aliter in Vulgata; multiplicatus est.*

(32) *Συντελοῦνται, consumment : aut si mavis, consumuntur. Nam utro quis modo interpretatus fuerit, peccatorum non puto. Secundum Hebræum, an fecerint consummationem, Symmachus, ἐπέτελεσαν τὸ ἔργον, an perfecerint opus. Vulgata, opere complerint.*

(35) *Nostri decem mss. μὴ καθέκαστον. Editi μὴ τὰ καθέκαστον. Mox septem mss. ὁρξ. Editi cum Reg. sexto et Colb. quinto ἐφορξ.*

A ματος, καὶ ποιούντας τὰ ἐπιβάλλοντα τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ θύοθεν ἐφορξ ὁ Κύριος· τοὺς δὲ πρὸς τὸ ἔσχατον τῆς κακίας (31) ἐπινεχθέντας ἐτέρως ἐπιπλάττειται διὰ τοῦ αὐτοῦ καταβαλεῖν. *Κρανυτὴ γὰρ, φησὶ, Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθονται, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Κατωδὲς οὐκ ἐφομαί εἰ κατὰ τὴν κρανυτὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς μέ συντελοῦνται (32)· καὶ πάλιν Κατέβη ἰδεῖν τὴν πόλιν ἀπὸν πύργου, ὅν φησὶ ἐκοδόμησαν αἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα δὲ, Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος· εἶδε πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Σκόπει τὸν ὄψλον θεατῆν, σκόπει τὸν θύοθεν ἔγκατακύπτοντα τοὺς ἀνθρωπίνους πράγμασιν. Ὅπου περ ἂν βαδίζῃς, ὅ τι περ ἂν ἐνεργῆς, κἀν ἐν σκότει, κἀν ἐν ἡμέρᾳ, ἐπισκοποῦντα ἔχεις τὸν τοῦ Θεοῦ ὄφθαλμον. Ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. Οὐ πύλαι ἀνοίγονται· οὐ παρατετάγματα συνάγονται· ἑτοιμὸν ἔστιν εἰς θάνατον τὸ κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ. Πάντας ἐφορξ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ εἰς διαφεύγει αὐτοῦ τὴν θάνατον· οὐ σκότος, οὐ τοχοῖ παρακαλύπτοντες, οὐδὲν ἐμποδῖόν ἐστιν ὄφθαλμοῖς Θεοῦ. Ὅς γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ μὴ καθέκαστον (35) ἐφορξ, ὅτι καὶ τὰς καρτίας ἐφορξ, ἃς αὐτὸς ἐπλάσεν ἀνευ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιμείζεις. Ἀπλήν (34) αὐτὴν ἐπλάσεν κατ' ἐαυτὴν εἰκόνα σώζουσαν τὴν καρδίαν ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων Θεός· ὕστερον δὲ αὐτὴν τῇ πρὸς τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐπιπολεῖ ποικιλίᾳ ἐποίησεν καὶ παντοδαπὴν ἡμεῖς τὴν καρδίαν, τὸ θεοεὶδὲς αὐτῆς καὶ ἀπλοῦν (35) καὶ μονότροπον διαφθειραντες. Ἐπὶ οὖν καρδίῶν ἐστὶ δημιουργὸς, διὰ τοῦτο καὶ συνίεναι πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν. Ἔργα δὲ λέγομεν καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐννοίας, καὶ πᾶσαν ἀπαρτασίωσ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κίνησιν. Ποῖα γὰρ διαθέσει καὶ τίμη προθέσει, πότερον εἰς ἀνθρώπων ἀρεσκείαν, ἢ εἰς ὑπουργίαν τῶν δεδομένων (36) ἡμῶν προσταγμάτων παρὰ Θεοῦ, μόνος οἶδεν ὁ συνίεναι πάντα τὰ ἔργα ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ παντὸς ῥήματος ἄργοῦ τὸν μισθὸν οὐκ ἀπώλλομεν, διὰ τὸ εἰς πάντα ἡμῶν*

B τὸν μισθὸν οὐκ ἀπώλλομεν, διὰ τὸ εἰς πάντα ἡμῶν τὰ ἔργα συνίεναι τὸν Κύριον.

9. Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν. Οὐ στρατιωτικῆς δυνάμεως περιουσίῃ, οὐ τελεῖ πύλαι, οὐ περικτὴ φάλαγγ, οὐχ ἐπιπικὴ δύναμις, οὐ ναυτικὴ ἰσχίος παρασκευὴ βασιλεὺ τὴν σωτηρίαν περιποιεῖ. Κύριος γὰρ καθιστᾷ βασιλεὺς καὶ μεθιστᾷ, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ καταγμένη. Σώζεται

xii, 36. ⁹⁸ Matth. x, 42. ⁹⁹ Rom. xiii, 1.

D (34) Editi Ἀπλοῦν γὰρ. Deest γὰρ in mss. *Mox Colb. quintus τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων.*

(35) Sic tres mss. Editio Paris. αὐτῆς τὸ ἀπλοῦν. *Nec ita molto post Reg. secundus συνίεναι πάντων τὰ ἔργα ἡμῶν, omnium nostrum opera.*

(36) Multi mss. τῶν δεδομένων. *Reg. quintus et sextus et Colb. septimus cum editis δεδομένων.*

(37) Editio Basil. et sex mss. διδάμεν. Editio Paris. διδομεν. *Certe quidem tot codicum auctoritate eduoceat, ut hic legendum esse διδάμεν credam. Nec tamen dissimulabo vorem διδάμεν mihi non videri Basilianam, quo fit ut magis suspicer non nihil temere a librariis verlis Basilii additum fuisse.*

ὄν βασιλεύς οὐ παρά τὴν πολλὴν δύναμιν, ἀλλὰ παρά τὴν θεῖαν χάριν. Ὅστε ἀληθῆ καὶ τούτους εἶναι τὸν λόγον, οἱ Χάριτι ἔστε σωσωμένοι. Ὅσπερ οὐδὲ γεωργὸς τοσούτον διὰ τὴν γεωργικὴν ἐπιμέλειαν τυχάνει τοῦ γεωργικοῦ μέρους, ὅσον διὰ τὸν αὐξοῦντα τὰ γεωργούμενα θεόν. Ὅστε γὰρ ὁ φυτεύων ἐστὶ τε, ὅσπερ ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ ἀδείνων θεός. Εἰ δὲ καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ θεοῦ, οὐ σώζεται διὰ τὴν ὀπλιτικὴν δύναμιν, ἀλλὰ διὰ τὴν θεῖαν χειραγωγίαν. Ἐν χειρὶ δὲ θεοῦ ἔστιν οὐχ ὁ τυχών, ἀλλ' ὁ δέσιος τῆς τοῦ βασιλέως προσηγορίας. Ὅρισαντο δὲ τινες βασιλείαν εἶναι τὴν ἔνομον ἐπιστασίαν, ἣ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἀρχῆν ἀνυπεύθυνον ἀμαρτίᾳ. Καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πληθεί ἰσχύος αὐτοῦ. Γιγαντα λέγει τὸν φυσικὴν δυνάμει καὶ τῶν σωματικῶν χειρημάτων. Οὗτος οὖν βασιλεύς τὴν ἐκ τοῦ ὀπλιτικοῦ βίβησαν ἀρκοῦσαν ἔχει πρὸς σωτηρίαν, ὅσπερ ὁ ἀνδρείος αὐτοῦ πρὸς πάντα ἐπαρκεῖν ἔστιν ἰκανός. Ἀσθένεια γάρ ἐστι καὶ ἀδυναμία πάντα ὁμοῦ τὰ ἀνθρώπινα πρὸς τὴν ἀληθινὴν δύναμιν παραβαλλόμενα. Διὰ τοῦτο τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα κατασχῆ τὰ ἰσχυρά· καὶ ἐκ στόματος νεπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσατο (58) αἶνον. Ἡνα κατάλληλον τὸν ἔχθρον καὶ ἐδικαιώθη. Μάλιστα γὰρ Ἐλαμφεν ἡ θεία χάρις ἐν τοῖς νηπίοις καὶ ἀνοήτοις ἐνεργουμένη. Ψευδῆς Ἰππος εἰς σωτηρίαν· ἐν δὲ πληθεί δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἐκθέλλεται τῆς χρητικῆς τῶν ἁγίων ὁ ἴππος. Καὶ ὅτε ἐν πολέμοις εὐήμερον ὁ Ἰσραὴλ ἰππικὴν δυνάμει ποτὲ φαίνεται χειρημένος, ὅτε ἰδίαις τῶν ἁγίων τὴν χρῆσιν τῶν ἵππων ὡς ἀρμύσσαν παρεδέξατο; Φαραὼ δὲ ἴππον (59) χρίται, καὶ Ἐνοχηρεῖμ ὁ ὑπερήφανος τῆ περιουσίᾳ τῶν ἵππων μέγα φρονεῖ. Διόπερ τοῦ μὲν Φαραὼ ἵππων καὶ ἀναβήτην ἔβριψεν εἰς θάλασσαν· τοῦ δὲ Ἐνοχηρεῖμ ἐνύστασαν πάντες ὁ ἐπιθεηρότατος τοῖς ἵπποις· ὅθεν καὶ ὁ διὰ Μωυσέως νόμος τὰ περὶ βασιλέων (40) νομοθετῶν, Οὐ πληθυνεῖ, φησὶν, αὐτοῦ ἵππων. Ἐν δὲ πληθεί δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, φησὶ, τότε δυνατός εἰμι. Τὸ δὲ πλῆθος σωτηρίαν τοῦ πνεύματος.

10. Ἴδου ὁ ὀφθαλμὸς Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτόν. Ἄλλαχού μὲν εἴρηται· Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους· ἐνταῦθα δὲ, Ἐπὶ τοὺς φοβού-

10. Vens. 18. Ecce oculi Domini super metuentes eum. Alibi quidem dictum est: Oculi Domini super justos¹; hic vero, super metuentes eum. Ubi

¹ Ephes. ii, 5. ² I Cor. iii, 7. ³ Prov. xxi, 1. ⁴ I Cor. i, 27. ⁵ Psal. viii, 3. ⁶ Exod. xiv, 9, 25. ⁷ IV Reg. xix, 25. ⁸ Exod. xv, 1. ⁹ IV Reg. xix, 35. ¹⁰ Deut. xvii, 16. ¹¹ II Cor. xii, 10. ¹² Psal. xxxiii, 16.

(58) Ubi legitur in editione Paris. et in multis D mss. κατηρτίσω, *perfectisti*, scriptum invenimus in Reg. quarto et in Cull. quinto κατηρτίσατο, *perfectit*, et ita legendum esse arbitramur. Cum enim ante scriptum sit, τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα κατασχῆ τὰ ἰσχυρά, *Infirmi mundi elegit Deus, ut confundat fortia*, verisimile nobis sit, hic legi debere κατηρτίσατο, ἵνα καταλόγῳ, *perfectit, ut destruat*, etc. Nam hoc pacto melius cohaerebit oratio. Quod si ejusmodi ratio levior videbitur: illud gravius, quod editio et Basil. et omnes mss. praefertant καταλόγῳ, *destruat*, uti perperam editum est in editione Parisiensis. Sed si legeris καταλόγῳ, legas κατηρτίσατο plane necesse est. Non enim cohaerebit oratio, si dicas, *perfectisti, ut destruat*: op-

time vero, si scribas, *perfectit, ut destruat*.

(59) Editi et Colbertini tertius et sextus ἵππος. Alii quinque mss. ἰππικῆ, ubi suppleri oportet δυνάμει. Hoc ipso in loco legitur in aliquibus mss. κέχηται. Subinde septem mss. μέγα φρονεῖ. Editio Paris. μεγαλοφρονεῖ.

(40) Editio Paris. περὶ τῶν βασιλέων. At mss. sex περὶ βασιλέων. Aegre est Combefisii, quod interpres in editione Romanae Graeca sic reddiderit, *Non multiplicabit sibi equum*. Contendit verti oportuisse, *Non multiplicabit sibi equites, seu equitatum*. Sed conqueeritur, ut mihi quidem videtur, non jure. Nam hoc loco equum pro equitatu animi vel caeco apparet. Vellem prius legisset notas Nobilii, quam cum reprehendisset.

nos ad Dominum respexerimus, fuerintque oculi nostri in ipsum intenti, adeo ut dicere possimus: *Ecce sicut oculi servorum od manus dominorum suorum, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum*¹: tunc veluti ad nos inspicendos oculum Domini atrahimus. *Sperantes in misericordiam ipsius*. Humilitatem eorum qui Domino servant, ostendit: quomodo in ejus misericordia sperent. Qui enim suis præclare gestis non confidit, nec ex operibus se justificatum iri expectat, is unicam salutis spem in Dei misericordia reponit. Cum enim cogitaverit illud: *Ecce Dominus et merces ejus*², ut reddat unicuique juxta opus suum, et prava sua opera secum reputaverit, timet supplicium, et minus formidat. Verum ut ne absorbeat præ tristitia, bona spe præditus est, dum ad miserationes et benignitatem Dei respicit. **VERS. 19.** *Sperat enim animam suam a morte liberandam esse, atque ab ipso in fame pascentiam.* **VERS. 20.** *Anima autem nostra patiens erit Domino, quoniam adjutor et protector noster est.* Ad patientiam hortatur hic sermo; ut si quando ab uno aliquo divexantium nos opprimamur, tamen a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu³, nequaquam secedamus, sed auxilium a Deo expectantes, anima tota res adversa perferamus. **VERS. 21.** *Quoniam in ipso lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus.* Hoc consonum est cum his quæ in principio psalmi dicta sunt: *Exultate, justi, in Domino.* Et, *In ipso lætabitur cor nostrum.* Et mihi videtur Apostolus convenienter his dixisse illud: *In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos*⁴; **142** et illud: *Non solum autem, sed et gloriantes in tribulationibus*⁵. Nam cum Psalmista dixisset: *Anima nostra patiens est Domino,* ut demonstraret quod non coactus, neque ab angustiis pressus patientiam ostendit, sed cum omni gaudio pro nomine Domini suscipiat ærummas, Non solum, inquit, patientes sumus, sed etiam *In ipso lætabitur cor nostrum, et in nomine sancto ejus speravimus.* Satis nobis est ad omnes adversariorum evitandos iusultus, si nominemur Christiani. Sanctum autem esse Dei nomen dicitur, non utique ex eo quod in syllabis ullas sanctitatis conferendæ vim habeat, sed quod omnis Dei proprietas, et in-

A μένους αὐτόν. Ὅταν ἡμεῖς ἐπὶ τὸν Κύριον ἀποβλέπωμεν, καὶ ὡσιν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς αὐτὸν, ὡς: ἂν εἰπῶν ἡμεῖς: Ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δοῦλων εἰς χεῖρας τῶν κυριῶν αὐτῶν, οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν· τότε οἰοῦνται ἐπελκόμεθα πρὸς τὴν ἐπιτοκίαν ἡμῶν τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Κυρίου. Τοὺς ἐλπίζοντας (41) ἐπὶ τὸ ἐλεος αὐτοῦ. Τὸ ταπεινὸν τῶν δουλευσάντων τῷ Κυρίῳ ἐμπαίνει, πῶς ἐπὶ τὸ ἐλεος αὐτοῦ ἐλπίζουσιν. Ὁ γὰρ μὴ πεποθῶς ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἀνδραγαθήμασι, μὲν προσδοκῶν ἐξ ἔργων δικαιοθῆσθαι, μόνῃ ἔχει τὴν ἐπιτοκίαν τῆς σωτηρίας τοῖς οἰκτιρμούς (42) τοῦ θεοῦ. Ὅταν γὰρ ἐνθυμηθῆται τὸ, Ἰδοὺ Κύριος καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ ὡς τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ λογίσσεται ἑαυτοῦ τὰ πονηρὰ ἔργα, φοβείται μὲν τὴν κλάσιν καὶ ὑποπήσσει τοῖς ἀπειλούμενοις· πρὸς δὲ τὸ μὴ καταποθῆναι ὑπὸ τῆς λύπης, εὐελπίς ἐστι πρὸς θεοῦ (43) οἰκτιρμούς τοῦ θεοῦ καὶ τὸ φιλάθρωπον ἀποβλέπων. Ἐλπίζει δὲ, ὅτι βουθήσεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐκ θανάτου, καὶ διασφαθήσεται ὑπὸ αὐτοῦ ἐν λιμῷ. Ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομένει (44) τῷ Κυρίῳ, ὅτι βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστι. Παράκλησιν ἔχει πρὸς ὑπομονὴν ὁ λόγος· ὥστε κἂν ποτα καταληφθῶμεν ὑπὸ τινος τῶν ἐκθλιβόντων ἡμᾶς, μὴ χωρισθῆναι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀλλ' ὅλη ψυχῇ ὑπομένειν τὰ ἐπιπονα, τὴν παρὰ θεοῦ βοήθειαν ἀναμένοντας. Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ἰνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἡλιθίσταμεν. Τοῦτο συνέβη τοῖς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ. Ἀγαλλεῖσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· καὶ, Ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν. Καὶ μοι δοκεῖ κατὰ ταῦτα εἰρηκεῖαι ὁ Ἀπόστολος τὸ (45), Ἐν ταῖς πείρασιν ὑπερβαίωμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς· καὶ τὸ, Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν ταῖς θλίψεσιν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Ψαλμωδῆς, ὅτι Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομένει τῷ Κυρίῳ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχὶ βίαιος οὐδὲ καταπιεζόμενος ὑπὸ τῶν θλίψεων τὴν ὑπομονὴν ἐπιδείκνυται (46), ἀλλὰ μετὰ πάσης χαρᾶς ὑποδέχεται τὰς ὑπὲρ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου κακώσεις, Οὐ μόνον, φησὶ, ὑπομένομεν, ἀλλὰ καὶ Ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ἡλιθίσταμεν. Ἀρκεῖ ἡμῖν τὸ ὀνομάζεσθαι Χριστιανούς πρὸς τὸ πάσαν ἐκφυγεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ἐναντίων

¹ Psal. cxlii, 2. ² Isa. xl, 10. ³ Rom. viii, 39. ⁴ ibid. 37. ⁵ Rom. v, 5.

(41) Τοὺς ἐλπίζοντας, sperantes. Vulgata, Et in eis qui sperant super misericordia ejus, quasi legitur interpres καὶ τοὺς ἐλπίζοντας. Sed voculam καὶ non præferunt neque editi, neque mss., neque LXX, neque antiqui interpretes Græci.

(42) Editio Paris. et Colb. septimus ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμούς. Alii duo mss. εἰς τοὺς οἰκτιρμούς. Sed tum hæc, tum illa propositio deest in Regiis tertio, quarto et quinto, et in Colb. et in editione Basil. Neutra etiam reperitur in Reg. sexto prima usum; quamquam secundis curis vocula εἰς addita est. Potest quidem hoc loco addi propositio: sed quin melius absit, mihi dubium non est. Aliquanto post editio Paris. μεθὸς μετ' αὐτοῦ. At decem mss. cum editione Basil. μεθὸς αὐτοῦ. Editio Romana μεθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· cui consentit Vulgata, Merces ejus

D enim eo. Unde satis nobis probabile videtur illud μετ' αὐτοῦ, a librariis prætermissum haberi fuisse.

(43) Colb. quartus εἰς τοὺς.
(44) Editi et quinque mss. ὑπομένει, patiens erit. Nec aliter legit Augustinus. Colb. quartus et editio Romana ὑπομένει, patiens est. Vulgata quoque, sustinet. Annotandum, hic legi quidem in Reg. quarto eundem ὑπομένει, patiens est: sed infra, ubi hoc verbum repetitur, scriptum invenimus in eodem illo ms. ὑπομένει, patiens erit.

(45) Editio Basil. et quinque mss. τὸν Ἀπόστολον. Editio Paris. et nonnulli mss. ὁ Ἀπόστολος. Nec ita multo post Colb. quietus æque ac letius sacer καυχώμεθα.

(46) Reg. secundus ἐνδείκνυται. Statim sex mss. ὄνομα τοῦ Κυρίου. Editi ὄνομα τοῦ αὐτοῦ.

ἐπὶ ἑαυτὴν. Ἄγιον δὲ τὸ ὄνομα εἶναι λέγεται τοῦ Θεοῦ, οὐ πάντως διὰ τὸ ἐν συλλαβαῖς ἔχειν τινὰ δύναμιν ἁγιαστικὴν, ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἡ ἰδιότης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἔννοια τῶν ἐξαιρέτως περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἁγία ἐστὶ καὶ ἁγῆ. *Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐπ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλόισαμεν ἐπὶ σοί.* Ὅρᾳς πῶς ἐπιστημονικῶς προσορύξατο; Τὴν ἰδίαν διάθεσιν μέτρον ἐποίησε τῆς ἐπιχορηγίας τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ. Τοσοῦτος, φησὶ, γένοιτο ὁ ἔλεός σου ἐπ' ἡμᾶς, ὅσῃν φθάσαντες ἡμεῖς ἐπὶ σοὶ τὴν ἐλπίδα καταβαλόμεθα. Πᾶσα δὲ ἡμῶν ἡ ἐλπίς ἐπιστρέφει (47) εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, ἴνα, μετασχηματισθέντος τοῦ σώματος ἡμεῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης (48).

A intelligentia eorum quæ præcipue in ipso contemplantur, sancta est et pura. Vers. 22. *Fiat, Domine, misericordia tua super nos, quemadmodum speravimus in te.* Vides quomodo scite ac prudenter oraverit? Proprium affectum, mensuram fecit largitionis miserationum Dei. Tanta, inquit, fiat misericordia tua super nos, quantum in te semper priores coniecimus. Reverti autem in requiem, tota nostra spes est, ut corpore humilitatis nostræ transformato, hoc idem agnoscamus corpori gloriæ Christi conformæ effectum.

τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, νοήσωμεν αὐτὸ τοῦτο γενόμενον

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΙ΄ ΨΑΛΜΟΝ (49).

Τῷ Δαβὶδ, ὅποτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ, καὶ ἀπέλυον αὐτὸν, καὶ ἀπήλυθεν.

1. Ἐπὶ δύο ὑποθέσεις εἶκαε ἡ ἔννοια τοῦ ψαλμοῦ. Τὰ τέ ἐν τῇ Νομβῆ τῇ πάλαι τῶν ἱερῶν γινόμενα παρὰ τοῦ Δαβὶδ δοκεῖ οἰκείως ἔχειν τῇ ἐπιγραφῇ, τὰ τέ ἐν τῇ Γεθ παρὰ τῷ Ἀγγούς τῷ βασιλεὶ τῶν ἀλλοφύλων. ἠλλοίωσε μὲν γὰρ αὐτὸν τὸ πρόσωπον καὶ ὅτε τῷ Ἀβιμέλεχ διελέγετο τῷ ἱερεῖ, κρόπτιον μὲν τὴν φυγὴν, σπουδάζειν (50) δὲ δι' ἐπιτάγματος διουρηγῆν βασιλικῶν προσποιούμενος, ὅτε καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε, καὶ τὴν ῥομφαλὴν τοῦ Γολιάθ. ἠλλοίωσε δὲ αὐτὸν τὸ πρόσωπον καὶ ὅτε ἐν μέσῃ τοῖς πολεμίοις ἀποληφθεὶς, ἐπειδὴ ἤσθετο αὐτῶν διαλεγόμενον πρὸς ἀλλήλους, καὶ παρασκευαζόμενον εἰς ἀμυναν (51). *Εἶπαν γάρ, φησὶν, οἱ παῖδες Ἀγγούς πρὸς ἑαυτούς· Οὐχ οὗτος Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς τῆς γῆς; Οὐχὶ τοῦτο ἐξῆρχον ἐν χορῷ λέγουσαι (52), Ἐπίταξε Δαβὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ, καὶ Σουά ἐν χιλιᾶσιν αὐτοῦ; Καὶ ἐβροθήθη, φησὶ, Δαβὶδ ἀπὸ προσώπου Ἀγγούς, καὶ ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κατ' ὄφθαλμοὺς αὐτῶν.* Πῶς οὖν ἡ μὲν ἐπιγραφὴ Ἀβιμέλεχ νομιάζει, ἡ δ' ἱστορία Ἀγγούς παραδίδωσι τὸν βασιλεῖα Γεθαίου (53); Τοιοῦτον λόγον τινὰ φθάσαντα ἐκ παραδόσεως εἰς ἡμᾶς ἔχομεν, ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν ἀλλοφύλων κοινῶν μὲν εἶχον ὄνομα τὸ Ἀβιμέλεχ, ἴδιον δὲ ἕκαστος ὁ προσηγορευέτο (54). Ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐστὶ βασιλείας Ἰβέν, Καίσαρας λεγόμενος κοινῶς καὶ Αὐγούστους, ἀλλὰ δὲ τὰ κύρια ἑαυτῶν κληθήμενούς ὀνόματα. Τοιοῦτον καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἐστὶ τὸ Φα-

• 1 Reg. xxi, 11 - 15.

(47) *Ἐπιστρέψασι, ut revertamur* [Respicere videtur Basilii ad psal. cxiv, 7, ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, *Revertens, anima mea, in requiem tuam.* Vulgata et editio Romana, *Convertere anima, etc.*

(48) Multi mas. δόξης τοῦ Χριστοῦ, nihilque amplius. Editi vero cum duobus mss. σώματι τῆς δόξης, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἢ ἡ δόξα, etc.

(49) Reg. quartus ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, et ita quoque Augustinus. At vox ψαλμὸς in multis mss. deest, nec expressa invenitur in Vulgata. Plura qui volet, notas Nobilii legere poterit.

(50) Illa, σπουδάζειν δέ, etc., referenda esse ad librum 1 Regum xxi, 9, obscurem non est.

(51) Reg. tertius πρὸς ἀμυναν. Ibidem quatuor

IN PSALMUM XXXIII.

Ipsi David, quando immutavit faciem suam coram Abimelech, et dimisit ipsum, et abiit.

1. Psalmi huius intelligentia nos ad duo argumenta trahit. Quæ eum tum in Nomba civitate sacerdotum, tum in Geth apud Anchar alienigenarum regem a Davide gesta sunt, ea inscriptioni videntur convenire. Nam immutavit faciem suam, cum Abimelech sacerdotem alloqueretur, sic ut occultata fuga, ad regium mandatum exsequendum festinare se simulaverit, quando et panes propositionis accepit, et gladium Goliath. Rursus suam immutavit faciem, cum in medio hostium captus, eos inter se loquentes, et se ad vindictam præparantes audivit. *Dixerunt enim, inquit, pueri Anchar inter se: Nonne hic est David rex terræ? Nonne huic cantabant in choro, dicentes: Percussit David in decem millibus snia, et Saul in millibus suis? Et timuit, inquit, David a facie Anchar, ac suam faciem ante illorum oculos immutavit.* Quomodo igitur inscriptio nominat Abimelech, historia autem Anchar Gethæorum regem memorat? Talei quoddam rationem ex traditione ad nos usque transmissam tenemus, quod alienigenarum reges commune quidam nomen Abimelech habuerunt, 143 quilibet vero proprium, quo appellabatur. Hunc ad modum et in Romano imperio videre est, Cæsares et Augustos in communi appellari, sed tamen eos alia nomina propria habere. Nomen Pharae est ejusmodi etiam apud Ægyptios. Nam et Pharaonem constat vocari eum, qui tempore Joseph regnavit;

ms. cum editione Basil. etnav. Reg. quartus εἶπον. Editio nostra Paris. εἶπεν, non emendata.

(52) Ita Regii quartus, quintus et sextus cum Colbertinus quinto et septimo et cum editione Basil. Editio vero Paris. ἐξῆρχον ἐπὶ χορευούσαις γυναικας λέγουσαι. Editio Rom. cum Colb. primo ἐξῆρχον αὐ χορευούσαι λέγουσαι. Notandum tamen vocari γυναικας in aliquibus mss. reperiri.

(53) Editio Paris. τῶν Γεθαίων. Deest articulus in octo mss. Statim ubi mentio fit de quadam traditione, librarius in margine Regii quarti ascripsit illa, λόγος ἐκ παραδόσεως ἀγράφου, sermo traditionis ejus quæ ascripta non est. Hoc idem legere est in margine Colb. sexti.

(54) Reg. secundus et Colb. sextus ὁ προσηγορευτο. Reg. quartus ὁ προσῆ.

Pharao item, qui post quatuor generationes Moysis A
 atque rex Ægypti fuit; Pharao quoque, qui Salomo-
 nis tempore rerum potiebatur: *Acceptit enim, inquit,
 filium Pharaonis* 10; et qui tempore prophetiæ
 Jeremize vixit, Pharao vocatus est. Sic etiam Abimelech
 ætate Abrahæ erat, et ætate Isaac: et alius
 nunc temporibus Davidis dicitur. Et de eo quidem
 qui tempore Abrahæ erat, dictum est: *Et dixit
 Abimelech, et Huchozath pronubus ejus, et Philoch
 princeps exercitus ejus ad Abraham dicens* 11. Et
 iterum de eo qui tempore Isaac vixit: *Fuit autem
 multo tempore ibi. Cum vero prospexisset Abimelech
 rex Philistin per fenestram, vidit Isaac cum Re-
 becca ludentem* 12. Sic igitur et nunc Davidis tem-
 pore Abimelech in inscriptione dictus est, communi
 regni nomine. Verum Anclus nomen traditum ab
 historia est, quod scilicet ei privatim a nativitate
 impositum esset. Itaque coram hoc immutavit faci-
 em suam, asportatus manibus servorum, et obstrepens
 ad portas civitatis, distillansque, inquit, sali-
 vum suam in barbam: ita ut diceret Anclus ad fa-
 mulos: *Quare odidistis eum ad me? Num ego opus
 habeo comitali morbo correptis? quippe introduxis-
 tis eum, ut morbo comitali coram me corripere-
 tur. Et sic illinc dimissus, salvum se recepit, inquit, in
 speluncam Odollam* 13. Igitur itaque ex magno
 periculo elapsus, hauc gratiarum actionem rependit
 suo liberatori Deo. *Vsas. 2. Benedicam Dominum,*
*inquit, in omni tempore. Ereptus ex morte, quasi
 terminus vitæ sibi ipse prescribit, suamque ani-
 mam instituit ac forniat ad accuratius vivendi ge-
 nus, adeo ut nullo tempore benedictionem intermit-
 tat, ac. I rerum tum magnarum tum parvarum princi-
 pium referat in Deum. Non existimabo, inquit, dili-
 gentia mea quidquam fieri; neque fortuito concursu
 contingere, sed *In omni tempore benedicam Dominum;*
*non in vitæ solum prosperitate, sed in temporibus
 etiam adversis atque calamitosis. Hinc edoctus Pau-
 lus, ait: Semper gaudete, sine intermissione orate, in
 omnibus gratias agite* 14. Viden' quanta fuerit chori-
 tas viri? Malorum assiduitatem animo iniquo non
 ferebat, cum non solum ex patria pulsus, et a cog-
 natis domesticisque sejunctus, ac bonis spoliatus:
 verum etiam cum hostibus esset per viam traditus,
 ita ut fere ab eis membratim dilaniaretur. Non dixit:
 Quousque malorum assiduitas? non despondit ani-
 mum propter afflictionis 1 & 4 prorogationem, haud
 ignorans, *Quod tribulatio patientiam operatur, pa-
 tientia autem probationem, probatio vero spem* 15.*

10 III Reg. III, 1. 11 Gen. XXI, 32. 12 Gen. XXVI, 8.
 13 Rom. V, 3, 4.

(55) Illud, tñs προφητείας, deest in Reg. tertio.
 Statim Reg. secundus rursus προσγορεύουτο.

(56) Sic mss. quatuor. In editione Paris. ponitur
 articulus ante 'Αβιμέλεχ. Aliquanto post Reg. sec-
 undus dicitur in τñ Γραφή. Sed scripturam veram
 in τñ επιγραφῇ præfert quoque in margine. Infra,
 ubi legitur παραφερόμενος, etc., sic editum est apud
 LXX: παραφέροτο εν ταϊς χειρῶν αὐτῶν. Unde Aug-
 ustinus: *Ferebatur in manibus suis*: quibus verbis

ραῶ. Φαίνεται γάρ Φαραῶ λεγόμενος καὶ ὁ ἐπὶ Ἰω-
 σήφ· Φαραῶ καὶ ὁ ἐπὶ Μωϋσῶς μετὰ τέσσαρας γε-
 νεάς ἑγεβείας βασιλεὺς Αἰγύπτου· Φαραῶ καὶ ὁ κατὰ
 τοὺς χρόνους Σολομῶντος· Ἐλάθε γάρ, φησί, τὴν
 θυγατέρα Φαραῶ· καὶ ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς
 προφητείας (55) Ἰερεμίου Φαραῶ προσγορεύσεται.
 Οὕτω δὲ καὶ Ἀβιμέλεχ κατὰ τοὺς χρόνους τῆν Ἀβραάμ,
 καὶ κατὰ τοὺς χρόνους Ἰσαάκ· καὶ ὁ νῦν λεγόμενος
 ἐπὶ τῶν καιρῶν Δαβὶδ. Ἐπὶ μὲν γάρ Ἀβραάμ εἰρη-
 ταί, ὅτι καὶ εἶπεν Ἀβιμέλεχ, καὶ Ὀχοζὰδ ὁ θυγα-
 τραγωγὸς αὐτοῦ, καὶ Φιλόχ ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς
 δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς Ἀβραάμ, λέγων. Καὶ πάλιν
 περὶ τοῦ Ἰσαάκ· Ἐγένετο δὲ πολυχρόνιος ἐκεῖ.
 Παρακλύσας δὲ Ἀβιμέλεχ (56) ὁ βασιλεὺς Φιλι-
 στεμὶ διὰ τῆς θυρίδος, εἶδε παλίζοντα τὸν Ἰσαάκ
 μετὰ Ῥεβέκκας. Οὕτως οὖν καὶ νῦν κατὰ τοὺς χρό-
 νους Δαβὶδ Ἀβιμέλεχ εἰρηταί ἐν τῇ επιγραφῇ, τὸ
 κοινὸν τῆς βασιλείας ὄνομα. Ἄγγελος δὲ παραβέβαιαι
 ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ἔπαρ ἰδίως ἦν αὐτῷ ἐκ γενετῆς
 ἐπικεκλιμένος. Ἐπὶ τούτου τοῦτον ἠλλόλοισαν ἐκεί-
 τὸ πρὸσωπον, παραφερόμενος ἐν ταῖς χειρῶν τῶν οικει-
 τῶν, καὶ ζοφῶν παρὰ τὰς πύλας τῆς πόλεως, καὶ
 καταβρέων (57), φησί, τὰ σείλα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν πά-
 γωνα· ὥστε εἰπεῖν τὸν Ἀγγελοῦ τοῖς παισὶ· Πει-
 ἐφέρετε αὐτὸν πρὸς μὲ; Μη ἐπιδόμαί ἐπιλήπτον
 ἐγὼ, ὅτι εἰσηγγέκατε αὐτὸν ἐπιληπτεύεσθαι ἐν ἐμῇ;
 Καὶ οὕτως ἀπολυθείς ἐκείθεν, διεσώθη, φησὶν, εἰς τὸ
 σπήλαιον Ὀδολλάμ. Ὡς οὖν ἐκ μεγάλου κινδύνου
 διεκφυγὼν (58), ταύτην ἀναπέμπει τὴν εὐχαριστίαν
 τῷ βουσαμένῳ αὐτὸν Θεῷ. Εὐλογοῖστω, φησί, τὸν Κύ-
 ριον ἐν παντὶ καιρῷ. Διεκφυγὼν ἐκ τοῦ θανάτου,
 οὐκ ἔδρου ἐκατῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς, τυτῶν ἐκεί-
 τὸν τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ τῆς πολιτείας ἀκριβές· ὡς μη-
 ἔδνα καιρὸν διαλιμπάνει τῆς εὐλογίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ
 καὶ μικροτέρων πραγμάτων ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρειν
 τὴν ἀρχὴν. Οὐχ ἡγήσεται, φησί, κατὰ τὴν ἑμαυτοῦ
 ἐπιμελείαν γίνεσθαι, οὐδὲ ἐκ τῆς αὐτομάτου συντυχίας
 συμβαίνειν, ἀλλ' Ἐν παντὶ καιρῷ εὐλογοῖστω τὸν Κύ-
 ριον, οὐκ ἐν ταῖς εὐήμεραις μόνον τοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ
 ἐν τοῖς περιστατικοῖς καιροῖς. Ἐντεῦθεν μαθητευθείς
 ὁ Ἀπόστολος, Πάντοτε, φησί, χαίρετε, ἀδελφεῖ-
 πτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. Ὅρις
 ἡλικία τοῦ ἀνδρός ἡ ἀγάπη; Οὐκ ἀπεδυσπέτατὸς πρὸς
 τὴν συνέχειαν τῶν κακῶν, ὅτε οὐ (59) μόνον πατριδὸς
 ἀπελήλατο, καὶ συγγενείας, καὶ οικίαν, καὶ κτημά-
 των, ἀλλὰ καὶ τοῖς πολεμίοις παραβόλους ὅπὸ τῆς
 ἀνάγκης, μικροῦ διασπάσαι παρ' αὐτῶν ἐμείλιν.
 Οὐκ εἶπε· Μέχρι τίνος ἡ συνέχεια τῶν κακῶν; οὐκ
 ἀπεδυσπέτατὸς πρὸς τὴν παράτασιν τῆς θλίψεως, εἰ-

14 I Reg. XXI, 13; XIII, 1. 15 I Thess. V, 16, 18.

Pater gravissimus adumbrati vult sanctissimam En-
 charistian, quando videlicet Dominus in ultima
 cæna se ipse suis manibus tulit.

(57) Ita novem mss. cum editione Basil. Editio
 vero Paris. καταβρέων.

(58) Nonnulli mss. διαφυγών. Statim septem mss.
 rursus διαφυγών ἐκ τοῦ.

(59) Reg. secundus ὅτι οὐ.

δὴς, Ὅτι ἡ θλίψις ὀπομοιήν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὀπομοιή δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. Τῷ οὖν γὰρ τοῖς καλῶς παρεσκευασμένοις ἀθλήσεις οὐλοὶ τροφαὶ τινὲς εἰσιν ἀθλητικαὶ καὶ γυμνάσια, ἐπὶ τῇ πατρῴῃ δόξαν τὴν ἀγωνιστῆν προσιδάζουσα· ὅταν λοιδορούμενοι εὐλογώμεν, βλασφημούμενοι παρακαλώμεν, καταπονοῦμενοι εὐχαριστώμεν, θλιδόμενοι ἐπὶ τῇ θλίψει καυχώμεθα. Αἰσχρὸν γὰρ εὐλογεῖν μὴν ἡμᾶς ἐπὶ τοῖς χρηστοτέροις, σωπῆν δὲ ἐπὶ τοῖς σκυθρωποτέροις καὶ ἐπιπόνους πράγμασιν. Ἄλλὰ τότε καὶ πᾶσι εὐχαριστεῖν δεῖ, εἰδότες, ὅτι Ὁν ἀγαπᾷ Κύριος καθεύδει· μαστιγοὶ δὲ πάντα υἱὸν ἔν καραδέχεται. Διαπαντὸς ἡ αἰνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι μου. Δοκεῖ ἀδύνατον τι ἐπαγγέλλεσθαι ὁ προφήτης. Πῶς γὰρ διαπαντὸς ἡ αἰνεσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι ἀνθρώπου (60) εἶναι δύναται; Ὅτε διζέγεται τὰς συνήθειας καὶ βιωτικάς· ὄμιλλας, οὐκ ἔχει τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ στόματι. Ὅτε καθεύδει, σωπῆσεται πάντως. Ἐσθίοντες δὲ καὶ πίνοντες πῶς ἐνεργῆσαι τὸ στόμα τῆν αἰνεσιν; Πρὸς δὲ τοῦτο λέγομεν, ὅτι ἔστι μὲν τι καὶ νοστὸν στόμα τοῦ ἐκθου ἀνθρώπου, ᾧ τρέφεται (61) μεταλαμβάνον τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, ὅς ἐστιν ἄριστος ἐξ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Περὶ ἐκείνου τοῦ στόματος καὶ ὁ Προφήτης φησὶν ὅτι· Τὸ στόμα μου ἦνοιξα, καὶ εἰλκωσα πνεῦμα. Ἐκεῖνο καὶ ὁ Κύριος προκαλεῖται ἡμᾶς εὐρύχωρον ἔχειν εἰς ὑποδοχὴν ἀφθονωτέρων τῶν τροφῶν τῆς ἀληθείας. Πλάτυνον γῆρ, φησὶ, τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. Δύναται οὖν ἡ ἐνεστυπωμένη ἀπαξ καὶ οὐλοῦν (62) ἐσπραγισμένη τῇ γεμονικῇ τῆς ψυχῆς περὶ Θεοῦ ἔνοια αἰνεσις ἐνομάζεσθαι Θεοῦ, διαπαντὸς ἐνυπάρχουσα τῇ ψυχῇ. Δύναται δὲ καὶ, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ὑποτίχην, ὁ σπουδαῖος πάντα ποιεῖν εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡς πᾶσαν πράξιν, καὶ πᾶν ῥῆμα, καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν νοεράν, αἰδέσθω; ἐπέχειν δύναμιν. Ἐπε γὰρ ἐσθίει ὁ δίκαιος, εἴτε πίνει, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖ. Τοῦ τοιοῦτου καθεύδοντος ἡ καρδία ἐγγήγορεν, κατὰ τὸν εἰπόντα ἐν τῷ Ἄσματι γρηγορεῖ. Ὡς γὰρ ἐπὶ πολλὰ τὰ καθ' ὑπνον φαντάσματα τῆς μεθήμερινης ἐνοίας ἐστὶν ἀπηχηματα.

2. Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαυεθήσεται ἡ ψυχὴ μου. Μηδέτις, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἐπίνοιαν, καθ' ἣν διασώθην ἐκ τῶν κινδύνων, ἐπαυεθήσεται. Οὐ γὰρ ἐν δυνάμει ἀνθρώπου, οὐδὲ ἐν (63) σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ σωτηρία. Μὴ καυχᾶσθω, φησὶν, ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μήτε ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μήτε ὁ ισχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ συννεῖν καὶ γινώσκειν Κύριον τὸν θεὸν αὐτοῦ. Ὅρξ; τὸν Ἀπόστολον πῶς τοὺς συνεργοὺς τοῦ Ἐπαγγέλου ἐπαυεῖ; Ὅς ἐστι σύνδουλος καὶ διάκονος ὁμῶν (64) ἐν Κυρίῳ. Ἐὰν μένοι τις ἐπὶ σώματος

Nam re ipsa afflictiones, quasi athletica quaedam alimenta ac exercitationes sunt bene preparatis ac quae instructis: quae athletam ad paternam gloriam deducunt; si quando conviciis impetiti benedixerimus, blasphemis lacessiti obsecraverimus, divexati egerimus gratias, afflicti in afflictione gloriosi fuerimus. Turpe enim est non benedicere in rebus secundis, silere vero in tristibus et adversis. Imo tunc etiam gratias uberiores agere oportet, cum noverimus quod *Quem diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit*. Semper laus eius in ore meo. Videtur propheta id quod fieri non potest, polliceri. Quomodo enim semper laus Dei in ore hominis esse potest? Cum consueti et ad vitam usum spectantia colloquia facit, in ore laudem Dei non habet. Cum dormit, omnino silebit. Quomodo vero edentis aut bibentis os laudem Dei depromet? Ad hoc respondemus, quoddam etiam esse hominis interni spirituale os atque intelligibile, quo nutritur, dum verbum vitae recipit, qui est panis, qui de caelo descendit. De illo ore etiam Propheta loquitur: *Os meum aperui et attraxi spiritum*. Hortatur nos etiam Dominus, ut amplius os habeamus, quo copiosius uberiusque alimenta veritatis accipiamus. *Diata enim, inquit, os tuum, et implebo illud*. Itaque De cogitatio semel impressa, et quasi in praecipua aomae parte obsignata, laus Dei appellari potest, semper in anima insidens. Potest autem et juxta apostolicam admonitionem vir probus omnis agere ad Dei gloriam, ita ut actio omnis, omneque verbum, et spiritalis omnis operatio vim laudis obtineat. Sive enim edit justus, sive bibit, omnia in Dei gloriam facit. Eo dormiente, cor vigilat juxta eum, qui in Cantico canticorum dicit: *Ego dormio, et cor meum vigilat*. Etenim visae in somnis species suut non raro dinnerum cogitationum imagines.

τῶν ἁσμάτων· Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου τῶν ἁσμάτων.

2. *Veas. 3. In Domino laudabitur anima mea.* Nullus, inquit, mean industrium, per quam e periculis incolomis evasi, laudet. Neque enim in potentia hominis, neque in sapientia, sed in Dei gratia salus est. *Non gloriatur, inquit, dives in divitiis suis, neque sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, quod intelligit et cognoscit Dominum Deum suum*. Videt quomodo Apostolus adiutores Evangelii laudet? *Qui est censerus et minister vester in Domino*. Si quis autem ob corporis elegantiam, aut parentum claritudinem laudatur, non in Domino laudatur

⁶⁰ 1 Cor. iv, 12, 13. ⁶¹ Hebr. xii, 6. ⁶² Joan. vi, 33. ⁶³ Psal. cxviii, 131. ⁶⁴ Psal. lxxx, 11. ⁶⁵ 1 Cor. x, 31. ⁶⁶ Cant. v, 2. ⁶⁷ Jerem. ix, 23, 24. ⁶⁸ Coloss. iv, 7.

(60) Multi mss. ἀνθρώπου sine articulo. Editi τοῦ ἀνθρώπου.

(61) Nonnulli mss. ὁ τρέφεται. Alii mss. cum editis ᾧ τρέφεται.

(62) Nonnulli mss. οὐλοῦν. Editi οἶον. Ibidem Reg. tertius ἐνεσπραγισμένη.

(63) Editio Paris. ἡ ἐν. At quinque mss. οὐδὲ ἐν.

(64) Editio Paris. cum Colb. sexto διάκονος ἡμῶν, et ita legitur interpres, minister noster. Editio vero Basil. et octo mss. διάκονος ὁμῶν, recte.

anima ipsius : sed quisquis talis est, in vanitate constituitur. Neque enim medicæ artes laudem merebuntur : gubernatores, medici, oratores aut architecti, qui urbes, aut pyramides, aut labyrinthos, aut aliam quamquam sumptuosam ac superbam ædificiorum molem extruunt. Ob hæc qui laudator, non in Domino suam habent animam. Satis est nobis ad omnem dignitatem, tanti Domini servos nominari. Nunquid enim qui regi 145 famulatur, se ideo jactabit quod in hoc aut in illo ministerii ordine collocatus est : qui vero dignus habitus est qui Deo serviat, aliunde laudes sibi excogitabit, quasi vni omnem gloriæ splendorisque cumulum appellatio Domini sibi non sufficiat? In Domino igitur laudabitur anima mea. Audiant mansueti, et latentur. Quandoquidem sine prælio, inquit, ex sola faciei inmutatione inimicis per Dei auxilium deceptis, mihi parva salus est : Audiant mansueti, fieri posse ut et quiescentes erigant tropæum, et minime pugnant, victores declarentur : Et latentur, ad mansuetudinem amplectendam meo exemplo confirmati. Hoc enim accèpi moneris a Deo, quod mansuetudinem implevi. Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus 24. Maxima enim virtutum, mansuetudo est, quapropter et inter beatitudines adnumeratur. Beati enim, inquit, mites, quoniam ipsi possidebunt terram 25. Nam terra illa, cœlestis Jerusalem, spoliū non est pugnatum : sed æquanimorum ac mansuetorum virorum hæreditas proponitur. Idem autem valet hoc, Audiant mansueti, atque illud, Audiant Christi discipuli. Fortassis autem prophetice vult miraculum beneficii a Deo in se collati ad nos usque pervenire. Audiant enim qui multis post generationibus futuri sunt discipuli Christi. Siquidem nos nominavit mansuetos, quibus Dominus ait : Discite a me quia mitis sum et humilis corde 26. Qui enim selatus sunt moribus, et ab omni commotione liberi, adeo ut nulla insit in eorum animis perturbatio, ii mansueti appellantur. Quapropter etiam Moyses supra omnes homines terræ mansuetus fuisse perhibetur 27.

κατεσταμένοι τὰ ἕθη καὶ παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένοι, ὡς μηδεμίαν ἔχειν ταραχὴν ἑνοικοῦσαν αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς· οὗτοι πραιεῖς προσαγορεύονται. Αὐτὸ καὶ Μωϋσῆς μεμαρτύρηται πρᾶξ εἶναι παρὰ πάντας ἀνθρώπους ἐπὶ τῆς γῆς.

3. VERA. 4. Magnificate Dominum mecum. D
venientem sibi chorum ad Dominum glorificandum

24 Psal. cxxxi, 1. 25 Matth. v, 4. 26 Matth. xi, 29. 27 Num. xii, 3.

(65) Editio Basil. cum Colb. tertio at ἐν μέσῳ τέχνηαι. Alii decem mss. et Catena Corder. at μέσαι τέχνηαι : quæ eadem lectio legitur quoque in margine Colb. tertii. Sed cum illud, τέχνηαι, non prohæretur Duceæ, ex eo τεχνάται effecit, et ita in editione Paris. edendum curavit. Nos vero scripturam eam, quæ tot librorum auctoritate confirmaretur, retinendam esse judicavimus. Nec Conbelsio quoque Duceæna emendatio magis placuit. Postquam enim in medium protulit multa, quibus falsa illa scriptura infirmari possit, notam suam concludit his verbis : Nihil ergo, inquit, violente ab artibus ad artifices transit Basilus, sed docte ac rhetorice. Mox iuss. aliquot ἢ ἰα-

Α καίλλει, ἢ γονέων περιφανεῖα ἐπαίνεται, οὐκ ἐν Κυρίῳ ἐπαίνεται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ἐν τῇ ματαιότητῇ ἐστὶ τῶν τοούτων ἕκαστος. Οὐδὲ γὰρ αὶ μέγαι τέχνηαι (65) τὸ ἀληθινῶς ἐπαίνετον ἔχουσι, κυβερνήται, ἰατροὶ, ῥήτορες, ἢ ἀρχιτέκτονες πόλεως οἰκοδομοῦντες ἢ πυραμίδας, ἢ λαβυρίθους, ἢ ἄλλας τινὰς δαπανηράς ἢ ὑπερλόκους οἰκοδομημάτων κατασκευάζει. Οὗ ἐπὶ τούτοις ἐπαίνουμένοι, οὐκ ἐν Κυρίῳ (66) ἔχουσι τὴν αὐτῶν ψυχὴν. Ἀρκεῖ ἡμῖν πρὸς ἅπαν ἀξίωμα τὸ τῆλικούτου Δεσπότητος δούλους ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι. Οὐ δὴ ποῦ γὰρ βασιλεὺς μὲν τὴν ὑπηρεσίαν μέγα φρονήσει, διὰ τὸ ἐν τῆδε τῇ τάξει τῆς ὑπηρεσίας τετάχθαι· Θεῷ δὲ καταξιώθεις λατρεύειν, ἀλλὰ ῥόδον τοῖς ἐπαίνους αὐτοῦ περινοήσει, ὡς οὐκ ἂν κοῦσις αὐτῷ τῆς ἐπολέσεως τοῦ Κυρίου πρὸς πᾶσαν ἑξῆς καὶ περιφανεῖας ὑπερβολῆν; Ἐν τῷ Κυρίῳ οὖν ἐπαίνεθῆσεται ἡ ψυχὴ μου. Ἀκουσάτωσαν πραιεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν. Ἐπειδὴ ἄνευ πολέμου, φησὶ, κατωρθῶθαι μοι (67) ἡ σωτηρία ἐκ μόνης τῆς κατὰ πρόσωπον ἀλλοιώσεως, διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας ἀπατηθέντων τῶν πολεμίμων Ἀκουσάτωσαν πραιεῖς, ὅτι δυνατόν καὶ ἠσυχάζοντας ἔγχεραι τρόποιον, καὶ μὴ μαχομένους νικητὰς ἀποφανθῆναι· Καὶ εὐφρανθήτωσαν, βεβαιούμενοι εἰς τὴν πρᾶξητα τῷ κατ' ἐμὲ ὑποδείγματι. Ἐλαβον γὰρ ταύτην τὴν χάριν παρὰ Θεοῦ, ἔπειδὴ κατέρωθρα τὴν πρᾶξητα. Μηθῆσθητι, Κύριε, τοῦ Δαβὶδ καὶ πάσης τῆς πραιεῖτος αὐτοῦ. Μεγίστη γὰρ τῶν ἀρετῶν ἡ πρᾶξητα· διὰ καὶ τοῖς μακαρισμοῖς ἐγκρατεῖαται. Μακάριοι γὰρ φησὶν, οἱ πραιεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Ἐκείνη γὰρ ἡ γῆ, ἡ ἐπουράνιος Ἱερουσαλήμ, οὐ γίνεται τῶν μαχομένων λάφυρον, ἀλλὰ μακροθύμων καὶ πραιεῖτων ἀνθρώπων ἀξίωμα κληρονομία. Ἴσων δὲ δύναται τὸ, Ἀκουσάτωσαν πραιεῖς, καὶ τὸ, Ἀκουσάτωσαν (68) οἱ Χριστοῦ μαθηταί. Τὰχα δὲ προφητικῶς βούλεται μέχρις ἡμῶν διαβῆναι τὸ θαῦμα τῆς τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας. Ἀκουσάτωσαν γὰρ οἱ πολλαῖς ὑστερον γενεαῖς γενήσεσθαι τοῦ Χριστοῦ μαθηταί μέλλοντες. Τούτους γὰρ ὀνόμασε πραιεῖς, οἷς ὁ Κύριος; διαλέγεται· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραιεῖς εἰμι (69) καὶ ταπεινὸς τῆ καρδία. Οἱ

3. Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοῖ. Πρέποντα αὐτοῦ χορὸν εἰς δοξολογίαν τοῦ Κυρίου παραλαμβά-

τρο ἢ ῥητορες.

(66) Ita septem mss. Nec aliter legisse videtur interpres, qui verterit : in Domino. Editi cum Reg. quarto ἐν Χριστῷ. Hic pro ψυχὴν suspicatur Conbelsius legendam καύχησιν, aut ἀνείων : sed ejus conjecturam endex nullus tenetur.

(67) Nonnulli mss. κατωρθῶθαι μου. Alii mss. cum editis κατωρθῶθαι μοι.

(68) Ita mss. ο. in. Editi vero δύναται τῷ, Ἀκουσάτωσαν πραιεῖς καὶ εὐφρανθήτωσαν, τὸ, Ἀκουσάτωσαν.

(69) Nonnulli mss. ὅτι πρὸς ἐμὲ.

νει. Μηδεις παραχώδης, μηδὲ θεοβρωθμένους, μηδὲ ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς τὴν ψυχὴν ποιοιστρῶν (70) ἔγκαταμνήτω μοι: ἀλλ' ὁμεις οἱ πραεῖς, οἱ τὸ βεβήκως καὶ εὐσταθῆς τῆς ψυχῆς καταρωθώκετες, τὸ δὲ νωθρὸν καὶ ὀπνωδὲς πρὸς τὰς τῶν καθυκόντων ἐνεργείας ἀποσιωπούμενοι, ὁμεις μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἑμοί. Μεγαλύνει δὲ τὸν Κύριον ὁ μεγάλη διαβολὰ καὶ γαῦρος τῷ φρονήματι καὶ ἐπηρμένω τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πειρασμοὺς ὑπομένον. Ἐπειτα δὲ καὶ ὁ μεγάλη τῆ διαβολὰ καὶ θεωρήμασι βαθυτάτοις τὰ μεγέθη τῆς κτίσεως καθορῶν, ἴν' ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων τὸν γενεσιουργὸν (71) αὐτῶν θεωρήσῃ. Ὅσῳ γὰρ τις ἐπὶ πλείον ἐμβαθύνει τοὺς λόγους καθ' ὅσους γεγέννηται τὰ ἄντα, καὶ καθ' ὅσους οἰκονομεῖται, τοσοῦτον μᾶλλον θεωρεῖ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, μεγαλύνει τὸν Κύριον. Ἐπὶ οὖν εἰς νοῦς ἀκαθ' ἑνὸς ἀνδρὸς μελέτη, οὐδὲ πρὸς βραχὺ αὐταρκεῖ πρὸς τὴν τῶν μεγαλειῶν τοῦ Θεοῦ κατάληψιν, πάντας ὁμοῦ τοὺς πραεῖς εἰς τὴν κοινωσίαν ταύτης τῆς ἐνεργείας παραλαμβάνει. Δεῖ γὰρ πᾶσαν σχολὴν ἄγειν ἀπὸ θεωρῶν τῶν ἐξώθεν, καὶ πᾶσαν ἡσχίαν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας βουλευτηρίῳ ποιήσαντα, οὕτως ἐπιβάλλει τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀληθείας. Ἀκούεις τοῦ ἐξομολογουμένου τὴν ἁμαρτίαν, τί φησιν; Ἐταρβήθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου. Οὐ μόνον δὲ θυμὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμία, καὶ δεῖλα, καὶ φθόνος ὀφθαλμὸν ψυχῆς ἔκταράσσει: καὶ ἀπαεπαλίως πάντα τὰ πάθη τυγχινάει καὶ ἐκταρακτικὰ τοῦ ὁρατικοῦ τῆς ψυχῆς ἔστι. Καὶ ὡς οὐ δυνατόν τεθλωμένῳ ὀφθαλμῷ ἀκριβῆ λαβεῖν τῶν ὀρατῶν τὴν κατάληψιν, οὕτως οὐδὲ τεθλωμένῃ καρδίᾳ τῆ κατανοήσεως τῆς ἀληθείας ἐπιβαλεῖν. Ἀναχωρήσαι οὖν δεῖ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ μήτε δι' ὀφθαλμῶν, μήτε δι' ὠτων, μήτε δι' ἄλλης τινὸς αἰσθητικῆς ἐπιστάγειν ἄλλοτρῶν λογισμοὺς τῆ ψυχῆ. Ἄνασταν γὰρ ἀσιγήτων καὶ στάσεων ἀδιαιλλάκτων ἀναμπλωτοὶ τὰ ἔνδον οἱ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς ἐπανιστάμενοι πόλεμοι. Ἐξεζήτησα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου. Ταῦτα, φησιν, ἀκουσάσασαν οἱ πραεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ὅτε πᾶς μὲν θυμὸς τῶν μνησικακούντων ἐκνεῖτο (72) καθ' ἑμοῦ, πᾶσα δὲ χεὶρ ἐπ' ἐμὲ ὠπλιζέτο, γυμνὸς δὲ ἐγὼ καὶ ἄοπλος ἔτοιμος εἰς πᾶσαν αἰκίαν ἐξεκείμενη τοῖς πολεμίοις, τότε οὐ συνεχύθη τοὺς διαλογισμοὺς τῷ φρόνῳ, οὐκ ἐξεκρούσθη ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ἔννοιας, οὐκ ἀπέγνω τῆς ἑμαυτοῦ σωτηρίας, ἀλλ' ἐξεζήτησα τὸν Κύριον Ὅχι ἐζήτησα μόνον ἀπλῆν τινα καὶ χρονικὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐλπίδα, ἀλλ' ἐξεζήτησα. Πλείον γὰρ τι (73) ἤπλαρ παρὰ τὸ ζητῆσαι ἢ ἐμφασις τοῦ ἐκζητῆσαι, ὡς καὶ παρὰ τὴν ἔρευναν ἢ ἐξερεύνησιν. Ἐξέλειπον γὰρ ἐξερευνῶντες ἐξερευνησεί. Πολλὴν οὖν τινὰ σχολὴν καὶ ἀταραξίαν ὁ λόγος παρτίσται διὰ τῆς ἐκζητήσεως.

70 Psal. vi 8. 71 Psal. lxxiii, 7.

(70) Sic multi mss. At editi ἐμπαριστρῶν.
(71) Nostra editio Paris. operatum oscitantia γενεσιουργόν pro γενεσιουργόν, uti in mss. legitur. Statim Reg. secundus τοσοῦτον μᾶλλον.

A assumit. Nemo turbulentus, nemo perturbatus, nec quisquam qui carnearum affectionum aestro extumulet animum, mihi adjungatur: sed vos mansueti qui stabilitatem firmitatemque animi consecuti estis, socordiam autem ac soporem ad officia exsequenda excussistis, vos magnificate Dominum mecum. Magnificat autem Dominum is, qui magna mente, et elato ac erecto spiritu tentationes pro pietate sustinet. Deinde etiam, qui magno animo et profundissimis contemplationibus magnitudines creationis considerat, ut ex magnitudine creaturarum et pulchritudine ortus earum aeternam contempletur. Quanto enim quis altius penetret rationes, quibus condita sunt ac reguntur universa, tanto magis Domini magnificentiam speculatur, et quantum in se est, Dominum magnificat. Quoniam igitur una mens, et unius viri meditatio ne ad breve quidem tempus sufficit ad magnifica opera Dei comprehendenda: omnes simul mansuetos ad hujus actionis societatem assumit. Oportet enim ab externis tumultibus omnino vacare, et omni quiete in abscondito cordis recessu constituta, tum demum veritatis contemplationi animum adijcere. Audis consistentem peccatum, quid dicit? *Turbatus est ab ira oculus meus* 70. Non autem ira soluta, sed concupiscentia etiam et timiditas, et invidia oculum animæ turbat; et in universum, commotiones omnes aciem animi atque perspicacitatem confundunt ac perturbant. Et quemadmodum fieri non potest ut accurate, oculo turbato deprehendantur visibilia: sic etiam turbato corde, ad veritatis contemplationem incumbere non possumus. Secedere igitur oportet a mundi rebus, et neque per oculos, neque per aures, neque per alium ullum sensum cogitationes alienas in animam introducere. Quæ enim ex carnis elatione exoriantur bella, tumultibus continuis ei implacabilibus seditionibus interiora complent. (Vas. 5.) *Exquisivi Dominum, et exaudivit me*. Hæc, inquit, audiant mansueti, quod ego difficili illo tempore cum omnis inimicorum ira, moveretur contra me, omnisque manus adversus me armaretur, ego vero nudus et inermis ad omne supplicium perferendum expositus hostibus essem, non tamen tunc confusus sum animo præ timore, non sum a Dei cogitatione avocatus, non salutem meam desperavi, sed *exquisivi Dominum*. Non quæsiivi solum simplici quadam et temporaria in Dominum spe, sed exquisivi. Et enim emphasis verbi *exquirere* amplius quiddam significat, quam verbum *querere*, quemadmodum etiam perscrutatio plus dicit quam scrutatio. *Defecerunt enim perscrutantes perscrutationes* 71. Multam igitur otii ac tranquillitatis exhibit hic sermo per illam exquisitionem.

(72) Reg. tertius ἐκκνήγτο. Mox Reg. tertius in contextu λογισμοῦς, in margine vero διαλογισμοῦς.
(73) Ita multi mss. Editio vero Paris. γὰρ τοι. Statim Reg. secundus ἐξέλειπον.

4. Et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me. Tota justi vita in afflictionibus posita est, et *Arcta atque angusta est via* ²¹; et *Multae tribulationes justorum* ²². Idcirco et Apostolus ait: *In omnibus affligi* ²³; et, *Quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei* ²⁴. Liberas autem ex tribulatione sanctos suos Deus, non quod illos citra probationem relinquat, sed quod patientiam ipsis largiatur. Nam si *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem* ²⁵, qui tribulationem detrectat, probatione se ipse privat. Quomodo ergo nemo coronatur sine adversario: sic neque probatur quisquam pronuntiaripotest, nisi per tribulationes. *Ex omnibus igitur tribulationibus meis me eripuit*, non quod dixitari me non sinat, sed quod cum tentatione exitum etiam præbeat, adeo ut ferre valeam ²⁶. (Vers. 6.) *Accedite ad eum, et illuminamini; et facies vestrae non confundentur*. Qui in tenebris et in umbra mortis sedent, eos hortatur ut ad Dominum accedant ²⁷, ac radiis divinitatis ipsius appropinquent, ut ex appropinquatione per veritatem illustrati, illustrationem ejus per gratiam in se ipsos recipiant. Sicut enim hæc lux sensibilis non omnibus similiter exoritur, sed iis qui habent oculos, **167** *vigilantque, et sine ullo impedimento solis præsentia frui possunt: ita etiam justitiae sol* ²⁸, *Vera lux, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ²⁹, non omnibus splendorem suum largitur, sed iis, qui dignam ipso vitam degunt. *Lux enim, inquit, orta est, sed non vespertilionibus, nec aliis animalibus noctu ad pabulum profectantibus: ita quoque lux sua quidem natura splendida est, ac vi illuminandi prædita; non tamen omnes claritatis ejus participes sunt. Sic et Omnis qui mala facit, odit lucem, et non venit ad lucem ut non manifestentur ejus opera* ³⁰. *Accedite igitur ad eum et illuminamini, et facies vestrae non confundentur*. Beatus, qui in die justitiae Dei, cum venerit Dominus ad illuminandum abscondita tenebrarum, et manifestandum consilia cordium ³¹, ausus fuerit illam examinis locum subire, ac reversus fuerit non pudibundus, ex eo quod conscientiam pravis operibus contaminatam non habeat. Qui enim mala patraverunt, in opprobrium ac confusionem resurgunt, in se ipsis turpitudinem et formas peccatorum impressas insipientes. Et fortassis ea confusio, in qua æternum vivunt peccatores, horrenda edit magis, quam tene-

4. Καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων μου ἐξήρασά με. Πᾶσα ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ τεθλιμμένη ἐστὶ, καὶ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς καὶ, Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀποστόλος φησὶν, Ἐν παντὶ θλιβόμενοι καὶ, Ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν. Ὅτι ἐκ θλίψεως τοὺς ἁγίους αὐτοῦ ὁ Θεὸς, οὐκ ἀδοκιμάστους αὐτοὺς καταλιμπάνων, ἀλλὰ τὴν ὑπομονὴν αὐτοῖς χαρίζομενος. Εἰ γὰρ Ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργεῖται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν· ὁ τὴν θλίψιν ἀπαρούμενος τῆς δοκιμῆς ἐαυτὸν ἀπιστῆρσεν. Ὅς οὐν ὁδοὺς στεφανοῦται ἀνεύναταγωνιστοῦ, οὗτος οὐδὲ δόκιμος ἀποφανθήσεται εὐνάται εἰ μὴ (74) διὰ θλίψεων. Ἐκ πασῶν ὧν τῶν θλίψεων ἐξήρασά με, οὐχὶ μὴ ἐὼν με θλιβεσθαι, ἀλλὰ ὧν τῷ πειρασμῷ καὶ τῇ ἐκδασίῃ, τὸ εὐνάσθαι (75) ὑπενεγκίην, χαρίζομενος. Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτισθήτε· καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυρῶθῃ. Τοῖς καθηγενοῖς ἐν σκότει καὶ ἀκριβῆ θανάτου, τοῖσι παρακλιεῖται προσελθεῖν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐγγίσει αὐτοῖς ἀκτίσι τῆς θεότητος, ἐν ἧ τοῦ προσεγγισμοῦ ἐλλαμψόντες τῇ ἀληθείᾳ, χάριτι τὸν (76) φωτισμὸν αὐτοῦ εἰς ἐαυτοὺς χωρησώσιν. Ὅσπερ γὰρ τὸ αἰσθῆν τοῦτο φῶς οὐ πᾶσιν ὁμοίως ἀνατίλλει, ἀλλὰ τοῖς ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐργαστοῖς, καὶ ὕπ· οὐδένας κλύματος ἀπολαύειν δυναμένους τῆς τοῦ ἡλίου ἐπιθερίας· οὕτω καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, τὸ ἀληθινὸν φῶς, δ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, οὐ πᾶσι τὴν ἐαυτοῦ φαῖδρότητα χαρίζεται, ἀλλὰ τοῖς ἀξίως αὐτοῦ πολιτευομένοις. Φῶς γὰρ, φησὶν, ἀνέτειλεν, οὐχὶ τῷ ἁμαρτωλῷ, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ. Ὅς γὰρ ἀνέτειλε μὲν ὁ ἥλιος, ἀλλ' οὐχὶ (77) τὰς νυκτερίαν, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ζώοις τοῖς νυκτινόμοις· οὕτω καὶ τὸ φῶς τῆ μὲν ἐαυτοῦ φαῖδρότητος ἐστὶ καὶ φαῖδροντικόν· οὐ πάντες δὲ αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος μεταλαμβάνουσιν. Οὕτω καὶ Πᾶς ὁ τὰ ψαῦδα προσώπων μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ φανερωθῇ υἱοῦ τῆ ἁγίας. Προσέλθετε οὖν πρὸς αὐτὸν καὶ φωτισθήτε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυρῶθῃ. Μακάριος ὁ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς δικαιοκρατίας τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἔλθῃ ὁ Κύριος φωτίζει τὴ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσται τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, τολμήσας ὑπὸ τὸ φῶς ἐκείνου τὸν ἐλέγχον γενέσθαι, καὶ ἐπανελθὼν ἀνεπαύχοντος (78) τῷ ἀμόλυκτον ἔχειν τὸ συνειδὸς ἀπὸ πονηρῶν ἔργων. Οἱ γὰρ τὰ ψαῦδα πράξαντες εἰς οὐκ εἰδισμὸν καὶ αἰσχροῦν ἀναστήσονται, ἐνορώντες ἐν ἐαυτοῖς τὸ αἴσχος καὶ τοὺς τύπους τῶν ἁμαρτημένων. Καὶ τάχα φοβερω-

²¹ Matth. vii, 14. ²² Psal. xxxiii, 20. ²³ I Cor. iv, 13. ²⁴ Luc. i, 79. ²⁵ Malach. iv, 2. ²⁶ Joan. i, 9.

²⁷ Act. xiv, 21. ²⁸ Rom. v, 3, 4. ²⁹ I Cor. x, 34. ³⁰ Psal. xcvi, 11. ³¹ Joan. iii, 20. ³² I Cor. ii, 9.

(74) Editi et Reg. quartus et Colb. septimus et μ. At deest et in multis mss. Ibidem Reg. tertius διὰ θλίψεως. Statim Reg. tertius et Colb. quintus ὧν τῶν θλίψεων μου. At deest μου in multis mss. et in editis.

(75) Editio Paris. τῷ δύνασθαι. Sed quatuor mss. perinde atque textus sacer τοῦ δύνασθαι.

(76) Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio ἔλλαμψόντες τῇ τῆς ἀληθείας χάριτι, τόν, etc.,

veritatis gratia illustrati. At editi cum majori parte mss. ἔλλαμψόντες τῇ ἀληθείᾳ, χάριτι τόν, etc.

(77) Ita quatuor mss. Editio vero Paris. ἀλλ' οὐ. Illud quod mox sequitur, φαῖδροντικόν, duplicem habet intelligentiam. Nam vim illuminandi, aut vim exhilarandi significare potest.

(78) Scriptum invenitur in margine Reg. secundi ἀνεπαύχοντος. Mox quatuor mss. ἐαυτοῖς. Editio Paris. αὐτοῖς.

τῆρα τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρός τοῦ αἰωνίου ἢ αἰσχύνῃ ἐστίν, ἢ μέλλουσι συνδρακνῆσαι οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἀεὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχοντες τὰ ἔργα τῆς ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας, οἷονε τινος βαφῆς ἀνεκπλύτου, τῇ μνήμῃ τῆς ψυχῆς αὐτῶν εἰς τὸ διηγεῖσθαι παραμένοντα. Ὀλίγων δὲ ἐστὶ τὸ προσελθεῖν τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ, καὶ ἀποκαλύψαι, καὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν κρυπτῶν, μὴ ἀπελθεῖν αἰσχυνθέντας τὰ πρόσωπα.

5. Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος ἐσήκουσεν αὐτοῦ. Οὐκ ἀεὶ ἐπαινετὴ ἡ πτωχεία, ἀλλ' ἢ ἐὰν προαίρεσις κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν σκοπὸν κατορθωμένη. Πολλοὶ γὰρ πτωχοὶ μὲν τῇ παρουσίᾳ, πλεονεκτικώτατοι δὲ τῇ προαίρεσι τυχάνουσιν· οὗς οὐχ ἡ ἐνδοια σώζει, ἀλλ' ἡ προαίρεσις κατακρίνει. Οὐ τοῖνον ὁ ἐνδοξὸς πάντως μακαριστὸς, ἀλλ' ὁ κρείττονος ἠγησάμενος τῶν τοῦ κόσμου θησαυρῶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτους καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει λέγων· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· οὐχ οἱ πίντες κατὰ τὴν παρουσίαν, ἀλλ' οἱ τὴν πτωχείαν ἐκ (79) ψυχῆς προσδέμενοι.* Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀποαιρέτων μακαριστῶν. Διὸτι πάντα ἀρετῇ, μάλιστα δὲ αὐτῇ πρὸ πάντων, τῷ (80) ἔκστασι χαρακτῆρίζεται. Οὗτος οὖν, φησὶν, ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε. Τῇ δευτικῇ φωνῇ ἐπὶ τὸν πτωχέοντα κατὰ θεοῦ, καὶ πεινῶντα, καὶ διψῶντα, καὶ γυμνητούοντα, τὴν διανοίαν σου προκαλεῖται· *Οὗτος ὁ πτωχὸς, μονοουχὶ δακτύλῳ θεικνύει· Οὗτος ὁ μαθητὴς Χριστοῦ.* Δυνατὸν καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάξει τὸν λόγον (81), δε, πλοῦσιος ὢν τῆ φύσει, δίδωι πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ἐστὶ, δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ κλυοτήσωμεν. Σχεδὸν γὰρ παντὸς ἔργου τοῦ προάγοντος ἐπὶ τὸν μακαρισμὸν αὐτὸς ἠρξεν ὁ Κύριος, παράδειγμα τοῖς μανθάνουσιν αὐτὸν προτιθεὶς· Ἐπάνηκε ἐπὶ τοὺς μακαρισμοὺς, καὶ ἕκαστον ἐξετάσας εὐρήσασθαι, εἰς προέλαθε τὴν ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίαν τοῖς ἔργοις. *Μακάριοι οἱ κραιεῖς.* Πῶς οὖν μάθωμεν τὴν πραότητα; *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, φησὶν, δεὶ πρῶτος εἶμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.* *Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί.* Τίς ἡμᾶς διδάξει τὸ τῆς εἰρήνης καλόν; Αὐτὸς ὁ εἰρηνοποιός, ὁ ποῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάττων τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον· ὁ εἰρηνοποιήσας διὰ τὸν αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ εἶπε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς εἶπε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. *Μακάριοι οἱ πτωχοί.* Αὐτὸς ἐστὶν ὁ πτωχέυσας, καὶ κενώσας αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, ἵνα ἡμεῖς πάντας ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λάθωμεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Εἰ τις οὖν, ἀπὸ τοῦ (82) ἀγίου καὶ φιλανθρώπου Πνεύματος ἀγόμενος, μὴ φρονεῖν ἐφ' αὐτοῦ, ἀλλὰ ταπεινῶν αὐτὸν, ἵνα τοὺς ἄλλους ὑπόψῃ, κρᾶξις τῷ πνεύματι τὰ μεγάλα εὐχόμενος, καὶ μὴ μὲν μικροπρεπῆς μὴδὲ ταπεινὸν φερόμενος ἐκ τοῦ τὰ ἐπίγεια καὶ

A *brae et ignis aeternus, cum vestigia admissi in carne peccati in modum indelebilis cujusdam tincturae semper sint habituri ob oculos: quae perpetuo in animae eorum memoria permansura sunt. Paucorum autem est accedere ad veram lucem, ac revelare, et post occulorum revelationem facie non confusa abire.*

5. *Vers. 7. Hic pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum. Non semper laudabilis est paupertas, sed quae juxta evangelicum consilium ex libera voluntate perficitur. Siquidem multi sunt pauperes, facultates si species: at proposito avarissimum sunt, quos non salvat indigentia, sed propositum condemnat. Non igitur qui eget, continuo beatus praedicandus est, sed qui Christi mandatum mundi thesauris antiquius habet. Hos et Dominus beatos dicit, dicens: Beati pauperes spiritu¹¹; non qui, quod ad facultates attinet, pauperes sunt, sed qui paupertatem ex animo selegerunt. Quidquid enim voluntarium non est, beatum dici non oportet. Nam virtus omnis, et haec maxime, in primis libero arbitrio cum charactero insignitur. Hic igitur, inquit, pauper clamavit. Demonstrativa voce ad pauperem, et esurientem, et sitientem, et nudum secundum Deum, protrahit mentem tuam: Hic pauper, tantum non digito ostendens: Hic Christi discipulus. Potest et ad Christum hic sermo referri, qui natura dives cum esset, propterea quod omnia bona Patris ipsius sumit, propter non pauper factus est, ut uos illius paupertate ditiesceremus¹². Etenim omnem fere actionem quae nos ad beatitudinem provocat, Dominus ipse auspiciatus est, se ipsum proponens exemplum discipulis. Redi ad beatitudines; et singulari expensis, eum invenies operibus doctrinam verbi praevitisse. Beati mites¹³. Quomodo igitur didicerimus 148 mansuetudinem? Discite a me, inquit, quia mitis sum et humilis corde¹⁴. Beati pacifici¹⁵. Qui nos docebit pacis bonum? Ipse illo pacificus, qui facit pacem, et reconciliat duos in unum novum hominem¹⁶; qui pacificavit per sanguinem crucis suae, tum quae in caelis, tum quae in terra sunt¹⁷. Beati pauperes¹⁸. Ipse est qui pauper fuit, et se ipsum in forma servi exinanivit¹⁹, ut nos omnes ex ejus plenitudine accipiamus, et gratiam pro gratia²⁰. Si quis igitur a sancto et benigno Spiritu ductus, in semetipso non elatus, sed sese humilians, ut alios exaltet, spiritu clamet magna rogans, nec quidquam abjectum aut humile loquans, ex eo quod terrena et mundana quaerit, talis viri clau-or a Domino exaudietur. Quisnam igitur*

¹¹ Matth. v, 3. ¹² II Cor. viii, 9. ¹³ Matth. v, 5. ¹⁴ Coloss. i, 20. ¹⁵ Matth. v, 3. ¹⁶ Philipp. ii, 7.

¹⁷ Matth. xi, 29. ¹⁸ Matth. v, 9. ¹⁹ Ephes. ii, 15. ²⁰ Jo. n, 1, 16.

(79) Reg. tertius οἱ τὴν πεινᾶν ἐκ. Ibidem Reg. quartus ἐλόμενοι. Mox Reg. tertius δεὶ πάσα.

(80) Ita septem mss., et ita legi oportere satis perspicuum est. Editi vero cum Colb. quomodo μάλατα δὲ πάντων τῷ.

(81) Totum illud, δυνατὸν καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάξει:

τὸν λόγον, in quoque mss. non legitur: sed reperitur in Regiis quarto et sexto et in Colb. quinto aequae ac in editis.

(82) Ita quinque mss. Editio vero Paris. ὁπὰ τοῦ.

auditionis finis est? Liberari ex omnibus tribulationibus, adeo ut non sis sauciatus, non frangaris, neque carnis affectui manciperis. Quis igitur modus per quem liberatur pauper? (Vas. 8.) *Castra metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos.* Interpretatus est quem dicat pauperem, timentem videlicet Dominum. Idcirco qui timet, adhuc in servi ordine est: qui vero charitate perfectus est, jam ad filii dignitatem ascendit. Hinc servus etiam pauper dicitur, propterea quod nihil habet proprii: filius vero jam dives est, quod bonorum paternorum sit hæres. *Castra igitur metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum.* Assidet angelus culibet in Dominum credenti, nisi nos illum operibus pravis abiganus. Quemadmodum enim fumus apes fugat, et fetor columbas expellit: sic angelum vitæ nostræ custodem lacrymabile ac graveolens peccatum abigit. Opera custodiæ angelicæ digna in tua anima si habeas, et mens in veritatis contemplatione dives in te inhabitet, ob divitias præclarorum operum virtutis, Deus necessario stipulatores tibi et custodes constituit, teque angelorum communit custodia. Considera autem quantum sit angelorum natura, quandoquidem exercitui toti et castris frequenti milite refertis angelus unus comparatur. Propter magnitudinem igitur ejus qui te custodit, Dominus castra tibi impertit: propter fortitudinem vero angeli, tutela ipsius ceu murum undelibet te munit. Nam illud, *In circuitu*, hoc ipsum significat. Quemadmodum enim urbius muri in circuitu omni ex parte circumducti, undecunque hostium assultus arcent: ita etiam angelus et præmunit a fronte, et a tergo custodit, nec quidquam utrinque incustoditum relinquit. Ea de causa *Cafent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis*⁸³; ad te autem ne plaga quidem ejusquam hostis appropinquabit, quoniam angelis suis mandabit de te.

Ξιών σου· πρόσ σέ δε οὐδέ πληγή τινος τῶν (86) περί σου.

6. *Vas. 9. Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Multis in locis observavimus, facultates animæ iisdem nominibus atque externa membra appellari. Cum autem Dominus noster panis verus sit, et ejus caro verus cibus; necesse est **149** voluptatē lætitiæ panis per gustum spiritualē in nobis gigni. Quemadmodum mellis natura non æquo sermone, ac ipso gustu sensu exhiberi inexpertis potest: sic neque celestis verbi bonitas documentis clare exponi potest, nisi, dogmatibus veritatis diutius examinatis, bonitatem Domini possimus nostra

⁸³ Psal. xc, 7.

(83) Sic septem mss. At editi φρονεῖν. Mox quinque mss. ἀπό πασῶν. Editi ἐκ πασῶν. Subinde quinque mss. δουλεύοντες. Editi δουλεύσαντα. Reg. quintus δουλοθέντα.

(84) Reg. secundus ἐνέδραμα. Reg. tertius ἔδραμα. Alii mss. cum editis ἀνέδραμα.

(85) Editi et tres mss. πάσαι. Alii tres mss. πάτη.

κοσμηκὰ ζητεῖν (85), τοῦ τοιοῦτου ἡ κραυγή εἰσακουστή τῷ Κυρίῳ. Τί οὖν τὸ τέλος τῆς ἀκοῆς; Τὸ βουθῆναι ἀπὸ πασῶν τῶν θλίψεων ἄφροντος, μὴ ὑποκατακλιθῆναι, μηδὲ δουλεύοντα τῷ φρονήματι τῆς σαρκός. Τίς οὖν καὶ ὁ τρόπος δι' ὃ βίεται ὁ πτωχός; *Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ βύσεται αὐτούς.* Ἠρμήνευσται ἐν τῇ λέξει τὸν πτωχὸν, τὸν φοβούμενον τὸν Κύριον. Διότι ὁ φοβούμενος ἐστὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου τάξει ἐστίν. Ὁ δὲ ὑπὸ τῆς ἀγάπης τετελειωμένος πρὸς τὴν τοῦ υἱοῦ λοιπὸν ἀξίαν ἀνέδραμα (84). Διότι ὁ μὲν δούλος καὶ πτωχὸς λέγεται, τῷ μηδὲν ἴσθαι ἔχειν· ὁ δὲ υἱὸς ἦδη καὶ πλούσιος, τῷ κληρονόμος εἶναι τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν. *Παρεμβαλεῖ οὖν ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν.* Παντὶ πεπιστευκότι εἰς τὸν Κύριον ἄγγελος παρεστέλει, ἐὰν ἤμποτα αὐτὸν ἡμεῖς ἐκ τῶν πονηρῶν ἔργων ἀποδιώξωμεν. Ὡς γὰρ τὰς μέλισσας καπνὸς φυγαδεύει, καὶ τὰς περιστέρους δυσωδία ἐξελκύει· οὕτω καὶ τὸν φύλακα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἡ πολυδακρυς καὶ δυσωδὸς ἀφίστησιν ἁμαρτία. Ἐὰν ἔχη ἐν τῇ ψυχῇ ἄξιαν φυλακῆς ἀγγελικῆς ἔργα, καὶ τοὺς πλοῦσιος ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας θεωρήμασιν ἐνοικήσῃ· οὗτοι δὲ τὸν πλοῦτον τῶν τιμιῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς, ἀναγκάτως φρουροὺς σοὶ καὶ φύλακας παρακαθήσονται ὁ Θεός, καὶ περιτελεῖται σε φυλακῇ ἀγγέλων. Σκόπει δὲ ἡλίχη ἐστὶ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις· ὅτι ὅλων στρατοπέδων καὶ παρεμβολῆ πολυανθρώπων παρεκκάζεται ὁ εἰς ἄγγελος. Διὰ μὲν οὖν τὸ μέγεθος τοῦ φάλασσόντος σε παρεμβολῆν σοὶ χαρίζεται ὁ Κύριος· διὰ δὲ τὴν ἰσχύον τοῦ ἀγγέλου οὐλοῖ περιτελεῖται σε πάντοθεν ἐν τῷ αὐτοῦ ἀσφαλείᾳ. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, *Κύκλῳ*. Ὅσοι γὰρ οἱ τῶν πλοίων περιβολοὶ, κύκλῳ πάσαις (85) περιλείμενοι, πάντοθεν τὰς τῶν πολεμίων προσβολὰς ἀπέφρουσιν· οὕτω καὶ ὁ ἄγγελος, καὶ περιτελεῖται ἐκ τῶν ἐμπροσθεν, καὶ ὀπισθοφυλακῆ, καὶ οὐδὲ τὰ ἐκατέρωθεν ἀφύλακτα καταλείπει. Διὰ τοῦτο *Πεσείται ἐκ τοῦ κλίτους σου κίλις, καὶ μυριάς ἐκ δευτέρων ἐγγίει*, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται

6. *Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος.* Πολλὰ τοῦ τετηρηκαμένου, ὅτι τοῖς ἔξωθεν μέλισσιν ὁμωλύμας αἱ τῆς ψυχῆς προσαγορεύονται δυνάμεις. Ἐπεὶ δὲ ἄριστος ἐστὶν ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἀληθὴς ἐστὶ βρωσίς· ἀνάγκη τὴν φθόνον τῆς εὐφροσύνης τοῦ ἄριστου διὰ γεύσεως ἡμῶν νοητῆς ἐγγίνασθαι. Ὡς τοῦ μέλιτος ἡ φύσις οὐ τοσοῦτον τῷ λόγῳ δύναται παραστῆναι (87) τοῖς ἀπέλοις, ὅσον ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν γέυσιν ἀισθησεως· οὕτως οὐδὲ ἡ χρηστότης τοῦ οὐρανοῦ λόγου ἀναργῶς παραδοθῆναι διδασκαλίαις (88) δύναται, ἐὰν μὴ, τὰ τῆς

(86) Ita quinque mss. Pauli aliter legitur in eis, hoc modo: πρόσ σέ δε οὐκ ἐγγίει οὐδέ πληγή τινος τῶν, etc. Reg. tertius πρόσ σέ δε οὐδέ πληγή τιος τῶν. Mox mss. sex τοὺς ἔξωθεν. Editi τοὺς ἔξω. Mox duo mss. ἐπειδὴ ἄριστος.

(87) Reg. quintus παραστῆσαι, non ita recte.

(88) Sic septem mss. Editi διδασκαλίαις λόγους.

ἀληθείας δόγματα ἐπὶ πλὴν βασιανισαντες, θυνηδὺ-
 μεν τῇ οἰκείᾳ πέτρᾳ τὴν χρησιότητα καταλαβαίνω τοῦ
 Κυρίου. Γεῦσασθε δὲ, εἶπε, καὶ οὐχὶ ἐμπλήσθητε·
 διότι νῦν μὲν ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ δι' ἐσθίου
 βλέπομεν καὶ αἰνίγματος τὴν ἀλήθειαν· ἤξει δὲ ποτε
 θεὸς ὁ νῦν ἀβραβῶν, καὶ τὸ γέφυμα τοῦτο τῆς χάριτος
 εἰς τελειότητα ἡμῖν τῆς ἀπολούσεως καταστήσει.
 Ὅσπερ δὲ ὁ στομαγούνης καὶ ὁ καχόσιτος, ἀποστρε-
 φόμενοι τὰ στίβια, ὑπὸ τῶν ἰατρῶν θεραπεύονται τὸ
 θυαμαρστον, διεγειρόντων τὰς ὀρέξεις διὰ τινος ἐπι-
 τρηδύσεως τῆς ἐν τοῖς βρώμασι, ὥστε, ὑπὸ τῆς κα-
 ρυκείας ἐκείνης ἐρεθίζομένης τῆς αἰσθήσεως, ἀεὶ
 πρὸς τὸ πλεῖον (89) ἐπιτείνονται τὰς ὀρέξεις· οὕτω
 καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας, Αὐτῆ, φησὶν, ὁ μᾶς
 ἡ πείρα πρὸς τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας ἀεὶ προσκα-
 λίσσεται. Διὰ τοῦτο, φησὶ, Γεῦσασθε, ἵνα μακάριοι γέ-
 νησθε. Αἱ πενιθνοὶ καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην. Μα-
 κάριος ἀνήρθερ ἐλλίξει ἐπ' αὐτόν. Ὁ αἰὲν ἐπιθυμῶ
 ὢν τοῦ λόγου, ἐπ' οὐδὲν ἕτερον θήσεται τὴν ἐλπίδα ἢ ἐπὶ
 τῶν Κύριον. Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες ὁ ἅγιοι
 αὐτοῦ· οὗτοι οὐκ ἔστιν ὑστέριμα τοῖς φοβουμένοις
 αὐτόν. Ἐάν μὴ φόβος παιδεύῃ ἡμῶν τὴν ζωὴν (90),
 ἀμύχανον κατορθώθηναι τὸν ἀγασμὸν ἐν τῷ σώματι.
 Καθὼς σου γὰρ, φησὶ, ἐκ τοῦ φόβου τὸς
 σάρκας μου. Ὅς γὰρ οἱ ὑπὸ τῶν ἡλῶν διαπεπαρ-
 μένοι τὰ μέλη τοῦ σώματος ἀκίνητα ἔχουσι πρὸς
 ἐνέργειαν, οὕτως οἱ τῷ θεῷ φόβῳ τὴν ψυχὴν κατε-
 λημμένοι πάσαν τὴν ἐκ τῶν παθῶν τῆς ἀμαρτίας
 ἐνόχησαν διαφεύγουσι. Τῷ οὖν φοβουμένῳ οὐκ ἔστιν
 ὑστέριμα· τοῦτέστι, πρὸς οὐδεμίαν ἀρετὴν ἔστιν
 ἰλλυθῆς ὁ ὑπὸ τοῦ φόβου ἀπὸ πάσης ἀτόπου πρά-
 ξεως κωλύομενος, ἀλλὰ τέλειός ἐστι, μηδενὸς τῶν
 ἐπιβαλλόντων τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καλῶν ἀπολειπό-
 μενος. Ὅς γὰρ οὐκ ἔστι τέλειος ἐν τῷ σώματι (91) ὁ
 ἐν τῇ μέρει τῶν ἀναγκαίων ἐλλειπόντων, ἀλλ' ἀτε-
 λῆς ἐστὶ καθ' ὃ ἐλλείπει· οὕτω καὶ ὁ περὶ μίαν
 τῶν ἐντολῶν καταφρονητικῶς διακειμένος, διὰ τὸ
 ὑστερεῖν αὐτῆς, ἀτελής ἐστὶ κατὰ τὸ ἐλλείπον.
 Ὁ δὲ τὸν τέλειον φόβον ἀνιληφώς, καὶ πάντα
 σσαι τῷ μηδενὸς ὑπερορῶ· οὐχ ἕξει δὲ ὑστέριμα, τῷ ἐπὶ πάντα διαρκῶς παρῆναι αὐτῷ τὸν
 φόβον.

7. Πλοῦσιοι ἐπώχουσιν καὶ ἐπειράσαν· οἱ δὲ
 ἀκηροῦτες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται
 παντὸς ἀγαθοῦ. Οἰκοδομεῖται μὲν ἡμᾶς καὶ πρὸς
 τὴν καταφρόνησιν τοῦ σωματικοῦ πλοῦτου ὁ λόγος,
 τὸ ἀθέβαιον τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας ἐκδιδά-
 σκων. Εὐμετάπειτος γὰρ ὁ πλοῦτος, καὶ οἶον κῦμα

** 1 Cor. xiii, 12. ** Psal. cxviii, 120.

(89) Ita quinque mss. Editi vero πρὸς τὸ πλεῖ-
 στον.

(90) Nonnulli mss. φόβος ἡμῶν παιδεύει τὴν
 ζωὴν.

(91) Editio Paris. τέλειος ἐν τῷ σώματι, perfectus
 in corpore. Editio Basil. et nostri unelicim mss. τέ-
 λιος ἐν τῷ Κυρίῳ, perfectus in Domino. In quo pri-
 mum miror lectionem Basiliensem, quam inepiti-
 simam esse nemo inficiabitur, in tot codicibus tam
 constantem reperiri: deinde, qua auctoritate, quoque
 testimonio editum sit a typographis Parisiensibus ἐν
 τῷ σώματι, cum ejus lectionis nusquam ulla fiat

A ip-sorum experientia apprehendere. Gustate autem,
 inquit, non autem impleamini. Nam nunc quidem
 ex parte cognoscimus, et per speculum ac per æni-
 gma videmus veritatem: veniet autem tempus
 cum præsens arrhabo, et hic gratiæ gustus ad per-
 fectam fruitionem nobis vertetur. Ut enim li qui
 stomacho laborant nauseantque aversantes cibos,
 ab hac molesta affectione curantur a medicis, si ap-
 petentiam exeitent per quemdam ciborum appa-
 ratum; adeo ut, sensu per illam condituram irritato,
 appetentia magis ac magis semper angeatur: ita et
 in verbo veritatis, Ipsa, inquit, experientia ad insa-
 tiabilem appetitum vos semper provocabit. Idcirco
 ait, Gustate, ut beati sitis semper esurientes siti-
 entesque justitiam. Beatus vir qui sperat in eum. Qui
 jugiter verbi desiderio tenetur, in nulla re alia quam
 in Domino spem reponet. (Vrs. 10.) Time-te Domi-
 num, omnes sancti ejus: quoniam non est inopia
 timentibus eum. Nisi timor instituerit vitam no-
 stram, sanctimonia in corpore comparari non potest,
 Confite, inquit, timore tuo carnes meas. Quem-
 admodum enim qui clavis transfixi sunt, membra
 corporis ad agendum immobilia habent: sic quo-
 rum anima divino timore correpta est, si omnem
 perturbationem ex peccati affectionibus provenien-
 tem vitant. Timenti itaque non est inopia; hoc est,
 qui per timorem ab omni indecora et absurda actio-
 ne arcetur, ei nihil deest ad quamlibet virtutem,
 sed perfectus est, nullo bono humanæ naturæ con-
 venienti destitutus. Ut enim perfectus in corpore non
 est, cui aliqua pars necessaria desit, sed imperfectus
 est secundum eam quæ deest partem: ita etiam
 qui vel unum præceptum aspernatur, propterea
 quod eo caret, imperfectus est iuxta id quod de-
 ficit. Contra, qui perfectum timore suscepit, ac
 omnia timet circumspicere metu, nihil peccabit, cum
 nihil contemnat; inopia autem non experietur,
 quoniam perpetuo ei adest timor in omnibus.

καταπτήσων δι' εὐλάβειαν, οὐδὲν μὲν ἀμαρτή-

7. Vrs. 11. Divites eguerunt et esurierunt; in-
 quirentes autem Dominum non minuuntur omni bono.
 Illic sermo abundantie pecuniarie loconstantiam
 edocens, nos etiam ad corporales divitias spernen-
 das ædificet. Nam facile dilahuntur divitiæ, et in-
 star undæ vi ventorum hac illuc solent diffuere.

mentio, neque apud Duceum, neque (quod equi-
 dem sciam) apud quemquam alium. Suspirata for-
 tasse possit quispiam, unum aliquem librarum
 scriptum reperisse in aliquo codice ἐν χρῶ, in cor-
 pore, sed de suo, quod vitii aliquid absesse falso
 existimaret, pro ἐν χρῶ possuisse ἐν τῷ Κυρίῳ,
 hincque factum esse ut error ex uno codice in alius
 sese transfunderit. Ut in hæc sunt, nihil in contextu
 mutandum censuimus. Eo magis, quod ad sensum
 nihil referat, sive ἐν χρῶ, sive ἐν τῷ σώματι le-
 gersit.

Aut forte etiam divitem dicit populum Israeliticum, A quorum est adoptio ac divinus cultus, quorum sunt promissiones, ex quibus sunt patres ⁸⁸. Hi itaque ubi peccatum in Dominum admisissum egerunt. Qui vero illorum loco inquisierunt Dominum, non minuuntur omni bono. **150** Egerunt autem quodammodo et esurierunt. Postquam enim panem viderunt ⁸⁷ interfecerunt, venit super ipsos fames panis: et postquam fonti aquae vive ⁸⁸ struxerunt insidias, accessit ad illos sitis, ac supplicium sitis ipsos invasit: fames autem, non panis vesibilis, neque sitis aquae, sed fames audiendi verbum Domini ⁸⁹. *Figurantur itaque et esurierunt.* At vero qui ex gentibus Dominum inquirere didicerunt, non minuuntur ullo bono. Perfectum omnino bonum Deus ipse est, quo non minuuntur quotquot exquirunt ipsum. Non enim mihi quispiam ineruditus, qui perversum de bono ac malo iudicium ferat, bonum nominet eum, qui voluptatem temporariam atque una cum corpore corruptione transentem habet. Qui enim corporeas opes et prerogativa corporales in boni ordinem redigit, is reverendum et soli Deo conveniens nomen ad res viles et nullius momenti transfert, et simul in contrarietatem incidit gravissimam. Aut enim dicit apostolos, propterea quod non inquisierunt Dominum, assecutos non esse corporalia bona: aut si eum inquirentes, talia bona non comparant, Scripturam ipsam accusabit, quae dicit eos qui Dominum inquirunt, bono nullo destituti. Sed et inquisierunt sancti Boninum, et comprehensione ejus qui inquisitus est, non caruerunt, neque bonis in aeterna requie repositis sunt spoliati. Siquidem de illis bonis dici proprie possit illud, *Omni bono*. Nam corporeae voluptates plus molestiae quam iucunditatis habent. Procreant enim nuptiae sterilitatem, viduitatem, stupra; agricultura infecunditatem; mercatura naufragia; divitiae insidias; deliciae satietasque et assidue voluptates morbos varios ac diversa affectionum genera. Paulus utique et inquirebat Dominum, et nihil ei defuit bonorum. Verum quis corporis molestias, in quibus per totam suam vitam vixit, annumeraret? Ter virgo caesus est, semel est lapidatus, ter naufragium fecit, noctem ac diem in profundo egit, in itineribus saepe, in fame et siti, in jejuniis saepe, in labore et aeterna, in necessitatibus saepe ⁹⁰. Usque ad extremam horam et esuriens homo, et sitiens, et nudus ac colaphis caesus ⁹¹, quo-

⁸⁸ Rom. ix, 45. ⁸⁷ Joan. vi, 48. ⁸⁸ Joan. ix, 10 seqq. ⁸⁹ Amos vi, 11. ⁹⁰ I Cor. xi, 25, 27.

⁹¹ I Cor. iv, 11.

(92) Reg. secundus ab eo. Mox editi πεφυκός. At septem mss. πεφυκός.

(93) Deest et in aliquibus mss. Mox Regii quartus et sextus η λιμός.

(94) Ita mss. non pauci. Editi ηλθεν εν' αυτούς η δίψα, επεσθη.

(95) Illa, ἀδιάκριτον έχων... τόπον, sic interpretatur Combefissius, *Haud sanum habens iudicium*: quam interpretationem satis probatum iri intelligentibus puto, cum vix dubium esse possit, quin hoc loco vox τόπος pro voce κριτήριον posita sit.

ὅσοι τῆς (92) βίας τῶν ἀνέμων ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μέρη πεφυκός μεταβῆεν. Καὶ πλοῦστον λέγει τάχα τὸν Ἰσραὴλ· ὧν ἡ θεοσεβία καὶ ἡ λατρεία, ὧν αἱ ἐπαγγελίαι, ἐξ ὧν οἱ πατέρες. Οὗτοι τὸν ὁμῶς διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἀμαρτίαν ἐπόχευσαν. Οἱ δὲ ἀντ' ἐκείνων ἐκζητήσαντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. Ἐπιτέχευσαν δὲ πῶς καὶ (93) ἐπεισαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπέκτειναν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, ἦλθεν ἐν' αὐτοῦς ὁ λιμός τοῦ ἄρτου· καὶ ἐπειδὴ ἐπιβούλευσαν τῇ πηγῇ τοῦ ὕδατος τοῦ ζῶντος, ἦλθεν αὐτοῖς ἡ δίψα, καὶ ἐπέσθη (94) αὐτοῖς ἡ ἐκ τῆς δίψης κόλασις· λιμός δὲ οὐχ ἄρτου ἀσθητόν, οὐδὲ δίψα ὕδατος, ἀλλὰ λιμός τοῦ ἀκούσιου λόγου Κυρίου. Ἐπέτεχευσαν μὲν οὖν καὶ ἐπεισαν. Οἱ μέντοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν μαθόντες ἐκζητεῖν τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. Τὸ παντελεῖον ἀγαθὸν αὐτὸς ἐστὶν ὁ θεός· οὐ οὐκ ἐλαττωθήσονται πάντες ὁ ἐκζητοῦντες αὐτόν. Μὴ γὰρ μοι τις ἀπαίδευτος, ἀδιάκριτον έχων ἴδω περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ τόπον (95), ἀγαθὸν ὀνομαζέτω τὸν πρόσκαιρον έχοντα τὴν ἀπόλαυσιν (96) καὶ τῇ φθορᾷ τοῦ σώματος συναπερχομένην. Ὁ γὰρ τὸν σωματικὴν πλοῦστον καὶ τὰ σωματικὰ προτερήματα εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ τάξιν κατάγων, εἰς πράγματα εὐτέλη καὶ ὀδυνῶν λόγου δέμα ἔχει τὸ σμῆν καὶ μόνυ θεῷ πρέπει ὄνομα, καὶ ἅμα ἐναντιώματι χαλεπωτάτῃ περιπεσεται. Ἢ γὰρ τοὺς ἀποστόλους εἶπεν, παρὰ τὸ μὴ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, μὴ τετυγχάνει τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν· ἢ εἰ ἐκζητοῦντες ἀπετύχων τῶν τοιοῦτων ἀγαθῶν, τῆς Γραφῆς αὐτῆς κατηγοροῦσι λεγούσης μηδὲν ἀγαθὸν ἐλαττωσθαι τοὺς ἐκζητοῦντας τὸν Κύριον. Ἄλλα καὶ ἐξεζητοῦν ὁ θεὸς τὸν Κύριον, καὶ τῆς αὐτοῦ τοῦ ζητουμένου καταλήψεως οὐκ ἠλαττοῦντο, οὐδὲ τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ ἀκωνία ἀναπαύσει (97) ἀγαθῶν ἐστερηθήσαν. Περὶ ἐκείνων γὰρ λέγομαι ἄν κυρίου τὸ, *Μακρὸς ἀγαθοῦ*. Αἱ γὰρ σωματικαὶ ἀπολαύσεις πλεον ἐπὶ ὀδυνηρὴν έχουσι τοῦ ἡδέος· οἱ γάμοι τὰς ἀπειρίας, τὰς χηρείας, τὰς διαθοράς· αἱ γεωργίαι τὴν ἀκαρίαν· αἱ ἐμπορίαι τὰ ναύγια· ὁ πλοῦτος τὰς ἐπιβουλὰς· αἱ τυραγαὶ καὶ οἱ κόροι, καὶ αἱ συναγελαίαι ἀπολαύσεις τὸ ποικίλον τῶν νοσημάτων, καὶ τὸ πολυεὶδὲς τῶν παθῶν. Παῦλος μένοι καὶ ἐξεζητεῖ (98) τὸν Κύριον, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἐλείπει τῶν ἀγαθῶν. Καίτοι τίς ἄν ἐξαριθμησατο τὰ τοῦ σώματος ὀχληρά, οἷς παρὰ πάντα τὸν καιρὸν βίον συνέζη; Τρίς ἐββάδισθη, ἀπαξ ἐλιθάσθη, τρίς ἐνανάγησε, νυχθήμερον ἐν τῷ βουθῷ πεποιθαι, ἐν ὀδοπορίαις

10 seqq. ⁸⁹ Amos vi, 11. ⁹⁰ I Cor. xi, 25, 27.

⁹¹ I Cor. iv, 11.

(96) Editi et nostri undecim mss. τὸν πρόσκαιρον έχοντα τὴν ἀπόλαυσιν. Sed vir doctissimus idemque confidentissimus Combefissius suo periculo legi vult τὸ πρόσκαιρον έχον, etc., id quod ita ipse Latine reddidit, *Bonum nuncupet, quod temporaneum habet iucunditatem*. Alii quilibet sibi licere putaverint: at ubi religio fuerit editorum simul et tot codicum mss. auctoritatem spernere.

(97) Reg. tertius ἀκωνία ἀπολαύσει, et ita legitur in margine Reg. secundi.

(98) Ita sex mss. At editi ἐζητεῖ. Reg. secundus ἐκζητεῖ.

πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ διψῆσι (99), ἐν νηστεύσει πολλὰκις, ἐν κόπῃ καὶ μόθῳ, ἐν ἀνάγκαις πολλάκις. Μέχρι τῆς ἐσχάτης ὥρας καὶ πεινῶν ἀνθρώπος, καὶ διψῶν, καὶ γυμνητεύων, καὶ καλαφρίζομενος, πῶς οὐκ ἤλαττοῦτο τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν; Ἀνάγαγε οὖν συμφρονῶν τὴν Γραφῆς ἐπισημῶν, καὶ σεαυτὸν μὴ καταβάλλῃς τῇ ἀμυροβίᾳ τῆς ἐννοίας.

8. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου διδάξτε ὑμᾶς. Ἐνδιαθέτου (1) διδασκάλου φωνῆ, προσκαλουμένου εἰς μάθησιν διὰ πατρικῆς εὐστολαγωγίας. Καὶ γὰρ τέκνον ἐστὶ πνευματικὸν τοῦ διδασκάλου ὁ μαθητῆς. Ὁ γὰρ παρὰ τινος τὴν μάρφωσιν τῆς εὐσεβείας δεχόμενος, οὗτος οἰοεὶ διαπλάττεται παρ' αὐτοῦ, καὶ εἰς σύστασιν ἄγειται, ὥστε παρὰ τοῦ θεοῦ κωφοροῦσθαι τὰ ἐν αὐτῇ διαμορφούμενα (2) βρέφῃ. Ὅθεν καὶ Παῦλος διῆν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Γαλαθῶν, ἐκ τῶν προτέρων διαπεσοῦσαν μαθημάτων, καὶ οὐκ ἐπιβλήθεισαν, πάλιν ἀναλαμβάνων, καὶ μορφῶν ἔκθετον ἐν αὐτοῖς τὸν Χριστὸν, τέκνα ἔλεγε· καὶ ἐπειθὲ μετ' ὀδύνης καὶ ὀλέθρου ἐποικετο τὸν ἐσφαλμένον τὴν ἐπανόρθωσιν, ὠδίνων ἔλεγε τῇ ψυχῇ διὰ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀποπεσοῦσι λύπην. *Τέκνα μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω, ὅχις οὐ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Δεῦτε οὖν, τέκνα, ἀκούσατέ μου. Τί ποτε ἄρα διδάσκων μέλλει ὁ πνευματικὸς ἡμῶν πατήρ; Φόβον, φησὶ, Κυρίου διδάξτε ὑμᾶς. Ἐπειθὲ ἄνω προσέταξε φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ φόβου κέρδος ὀπείδειξεν, εἰπὼν, *Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐστέρημα τοῖς φοβούμενοις αὐτόν· νῦν καὶ διδασκαλίαν τινὰ τοῦ θεοῦ φόβου ἡμῖν παρατίθεισι.* Τὸ μὲν γὰρ, ὅτι χρὴ ὑγιαίνειν, παντός ἐστιν εἶπαι, καὶ τοῦ ἰατροῦ· τὸ δὲ, πῶς χρὴ κτήσασθαι τὴν ὑγίαν, τοῦτο ἴδιον ἔδη τοῦ τὴν ἱατρικὴν τέχνην ἐπισταμένου. Οὐ πᾶς φόβος ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ σωτήριον, ἀλλ' ἐστὶ τις καὶ ἐχθρὸς φόβος, ὃν ἀπεύχεται ὁ Προφήτης ἐγγενέσθαι αὐτοῦ τῇ ψυχῇ, λέγων· *Ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ (3) ἔξελεῦ τὴν ψυχὴν μου.* Ἐχθρὸς γὰρ φόβος ὁ θανάτου ἡμῶν δειλίαν ἐμποῖων, ὁ προσώπων ὑπεροχὰς καταπτῆσαι ἡμᾶς ἀναπειθῶν. Πῶς γὰρ ὁ ταῦτα φοβούμενος δυνήσεται ἐν καιρῷ μαρτυρίου μέχρι θανάτου πλεῖς τὴν ἀμαρτίαν ἀντικαταστήσας (4), καὶ ἀποδοῦναι τῷ Κυρίῳ τὴν ὀρελίην, τῷ ὅπῃ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερθέντι; Καὶ ὁ ὑπὸ δαιμόνων εὐπτόητος τὸν ἐχθρὸν ἔχει φόβον ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ὁ δὲ, ὁ τοιοῦτος φόβος ἀπιστίας εἰκοιν ἐγγονοῦ εἶναι πάθος. Οὐδεὶς γὰρ πιστεύων ἰσχυρῶν αὐτῷ παρεῖναι τὸν βοηθὸν φοβεῖται ἀπὸ τινος τῶν ἐπιχειρούντων αὐτὸν ἐκαρπάζειν. Φόβος δὲ ὁ σωτήριος, καὶ φόβος ἀγασμοῦ ποιητικῆς, φόβος ὁ κατ' ἐπιτήδευσιν, καὶ οὐχὶ κατὰ πάθος ἐγγινόμενος τῇ ψυχῇ, πόλος (5) ἐστὶ βούλει διηγήσασθαι;

¹ Gal. iv, 19. ² Psal. lxxiii, 2.

(99) Coll. primus καὶ διψῆ.

(1) Vox ἐνδιαθέτος mihi hoc loco idem valere videtur quod vox ἐκπαθῆς: *magistri intus affecti, amantis, benevoli.* Sed paulo aliter sentit Combefisius, cuius hæc sunt: ἐνδιαθέτου διδασκάλου, quasi ἐμφύχου, ex animo loquentis magistri vox: *sincere: sine elatione, intus, in corde.*

(2) Ita sex mss. Editi vero κωφοροῦσθαι τὰ βρέφῃ τλ' ἢ αὐτῇ διαμορφούμενα.

(3) Recte ac scite annotavit Combefisius inter-

A modo non minuebatur corporalibus bonis? Euebe igitur, quæso, mentem ad id quod vere bonum est, ut et Scripturæ consensionem intelligas, et ne concujicias te in ullam sententiæ ambiguitatem.

μοι τὴν δεινότητα ἐπὶ τὸ ἐντος ἀγαθόν, ἵνα καὶ τὴν ἀμυροβίαν τῆς ἐννοίας.

8. VERS. 12. *Venite, filii, audite me; timorem Domini docebo vos.* Benevoli magistri vox est, ad disciplinam paternam commiseratione invitantis. Et scilicet discipulus filius spiritualis est magistri. Qui enim ab aliquo conformationem pietatis suscipit, is velut informatur ab ipso, et compingitur, perinde ut a prægnante infans, qui in ea formatur. Unde etiam Paulus totam Galatarum Ecclesiam, a prioribus disciplinis dilapsam, et 151 quasi abortivam iterum suscitans, ac denuo in illis Christum formans, filios appellabat: et quoniam collapsus cum dolore et angustia emendabat, spiritu parturire se dixit, ob conceptam de lapsis tristitiam. *Filii mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus.* Venite igitur, filii, audite me. Quid tandem nos spiritualis noster pater docere vult? *Timorem Domini, inquit, docebo vos.* Postquam superius iussit Dominum timere, lucrumque quod ex timore percipitur, ostendit bis verbis: *Quoniam non est inopia timentibus eum;* tum demum nobis tradit aliquam divini timoris doctrinam. Nam quod recte valere oportet, cuiuslibet vel idiotæ fuerit dicere: quomodo vero comparanda sanitas sit, illud jam proprium est illius, qui artem medicam novit. Non enim quisvis timor bonus est aut salutaris, imo est etiam quidam hostilis timor, quem deprecatur Propheta, ne ipsius animæ accedat, dicens: *A timore inimico eripe animam meam.* Inimicus enim timor est qui nobis parit mortis metum, nobisque, ut personarum dignitates formidenuus, suadet. Quomodo enim qui isthæc metuit, poterit tempore martyrii ad mortem usque peccato resistere, ac Domino qui pro nobis mortuus est et resurrexit, debitum exsolvere? Et qui a dæmonibus facile perterretur, in se ipso inimicum timorem habet. Et uno verbo, huiusmodi timor perturbatio quædam ex incredulitate prognata videtur esse. Nemo enim qui sibi adesse credit fortem auxiliatorem, timet aliquem eorum, qui ipsum conturbare conantur. Timor autem qui salutaris est, et timor qui confert sanctitatem, timor qui de industria, et non secundum affectionem animo accidit, vis exponam qualis sit? Ad aliquid peccatum impelli te cum videris, horrendum illud et

pretem vetorem imprudenter Vulgatam secutum fuisse, nec psalmi verba hic verti debuisse. a timore inimici, sed, a timore inimico. Res ita perspicua est, ut nemo, opinor, homo qui hunc locum attente legerit, ea de re dubitaturus sit.

(4) Reg. secundus καταστήσας. Mox mss. sex ἔγερθέντι.

(5) Ita quatuor mss. cum editione Basil. Editio, vero Paris. ὁπλιος.

Intolerabile Christi tribunal, quæso, cogita : in quo A presidet quidem iudex in alto quodam et sublimi throno, omnis vero creatura ob gloriosum ejus conspectum contremiscens astat ; imo vero futurum est ut singuli adducamur, eorum quæ in vita egerimus examen subituri. Deinde ei, qui multa mala per vitam perpetraverit, horribiles quidam ac morosi angeli assident, ignem ex oculis emittentes, ignem spirantes, propter animi acerbitatem, nocti vultu similes, ob faciei tetricitatem et hominum odium. Postea animo tibi fingas harathrum profundum, tenebras impenetrabiles, ignem splendoris expertem, vinum quidem urendi in tenebris habentem, sed luce destitutum : subinde vermium quoddam genus venenatum ac carnivorum, edens insatiabiliter, nec unquam exsatiatum, intolerabiles dolores morsibus inducens : postremum supplicium omnium gravissimum, probrum illud et dedecus sempiternum. Hæc time, et hoc timore eruditus, quasi freno quodam a pravis concupiscentiis tuam cohibe animam. Hunc Domini timorem 152 docturum se nos pater ille promisit ; non indiscriminatim quidem docturum, sed eos, qui ei auscultare volunt, non diu collapsos, sed eos, qui propter salutis desiderium accurrunt : non *extraneos a Testamentis* **, sed eos, qui ex baptisinate verbo adoptionis ei conjuncti sunt. Propterea, inquit, venite ; hoc est, per bona opera appropinquate ad me, filii, digni habiti qui per regenerationem filii lucis essetis **. Audite, vos qui aures cordis habetis apertas ; *timorem Domini docebo vos* ; cum videlicet quem vobis aliquanto ante descripsimus.

9. VERS. 13. *Quis est homo qui vult vitam, diligens dies videre bonos ?* Si quis, inquit, vult vitam, non communem hanc, quam et bruta vivunt, sed eam quæ vere vita est, et morte non dirimitur. Nunc enim, inquit, morimini, *Et vita nostra est abscondita cum Christo in Deo : cum vero Christus apparuerit, vita nostra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* **. Igitur vere vita est Christus, et nostra in ipso conversatio vita vera est. Similiter autem et dies alii sunt boni, quos in promissione proponit Propheta. *Quis est homo qui vult vitam, diligens dies videre bonos ?* Dies enim hujus sæculi, mali sunt : siquidem et hoc sæculum, mensura cum sit mundi, de quo dictum est : *Mundus totus in maligno positus est* **, naturæ mundi, quem dimittitur, assimilatur. Ii autem dies partes sunt hujus temporis. Quapropter dicit Apostolus : *Remedentes tempus, quoniam dies mali sunt* **. Itemque Jacob : *Dies, inquit, annorum meorum pauci et mali sunt* **. Ita-

Όταν μέλλης ἐπί τινα ὁρμῆν ἁμαρτιῶν, ἐνόησόν μου
ἐκείνο τὸ φρικτὸν καὶ ἀνώπιστον τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, ἐν ᾧ προκαθίσταται μὲν ἐπὶ θρόνῳ τοῦ
ὑψηλοῦ καὶ ἐπιημένῳ ὁ κριτής, παρίστανται δὲ πᾶσα
ἡ κτίσις ὑποτρέμουσα τῆν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ τῆν ἐνδοξοῦν
παράσθεσαι δὲ μέλλονεν καθ' ἕνα εἰς ἐξέτασιν τῶν
βεβωμένων ἡμῶν. Ἐἴτα τῶν ποικίλων πεποικηκότων
κατὰ τὸν βίον φοβεροὶ τινες καὶ κατηρεῖ παρίστανται
ἀγγελοὶ, πῦρ βλέποντες, πῦρ ἀναπνέοντες, διὰ τὴν
πικρίαν τῆς προαιρέσεως, νυκτὶ τοιαῦτες τὰ πρόσωπα,
διὰ τὸ κατηρεῖ καὶ μισάνθρωποι. Ἐἴτα βάραθρον
βαθύ, καὶ σκότος ἀβυσσοειδές, καὶ πῦρ ἀκαίμητον
ἐν τῷ σκότει τῆν μὲν καυστικὴν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ
φέγγος ἀφηρημένον. Ἐἴτα σκυλίαν γένος ἰοβόλον
καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἐσθίων, καὶ μὲν ἄριστον
ἐπιποικιλιζόμενον, ἀφροδίτους ὀδύνας ἐπιποικιλιζόμενον
τῆ καταβρώσει. Ἐἴτα τῆν πασῶν χαλεπωτάτην κλίμακιν,
τὸν ἐνδοξοτάτην ἐκείνον καὶ τῆν αἰσχύνῃ τῆν αἰώνιον.
Ταῦτα φοβοῦ· καὶ τοῦτῃ τῷ φόβῳ παιδεύμενος, οἰνοὶ
χαλινῶ τινι ἀνάκοπτε τῆν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ
φαῦλα ἐπιθυμίας. Τοῦτον τὸν φόβον τοῦ Κυρίου διδάσκει
ἡμᾶς ὁ πατὴρ ἐπηγγελῆσατο οὐχ ὁμοίως διδάσκειν,
ἀλλὰ τοὺς ἀκούειν αὐτοῦ προαιρουμένους· οὐ τοὺς
μακρὰν ἀποπεσόντας (β), ἀλλὰ τοὺς ἐπιθυμίας τοῦ
σωθῆναι προστρέχοντας· οὐ τοὺς ἔξωτος τῶν Διαθηκῶν,
ἀλλὰ τοὺς ἐκ τοῦ βαπτισματος τῆς ἰουθεσίας
οἰκουμένους τῷ λόγῳ. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δεῦτε·
τούτεστι, διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐγγιστέ μοι, τέκνα,
ὡσὶ φωνῆς γενέσθαι διὰ τῆς παλιγγενσίας καταξωθέντες.
Ἄκουσατε, οἱ ἔχοντες τὰ ὦτα (γ) τῆς καρδίας
ἀνεψυγμένα· Φόβου Κύριον διδόνω ὑμᾶς· τοῦτον,
ὃν μακρῶ πρόσθεν ὁ λόγος ὑμῶν ὁμιλοῦν ἔγραψεν.

9. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν ἀγαπῶν
ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς ; Εἰ τις θέλει, φησὶ, ζωὴν,
οὐ τὴν κοινήν ταύτην ἦν καὶ τὰ ἄλλα ζῆ, ἀλλὰ τὴν
ἐνδικὴν ζωὴν τῆν θανάτου μὴ διακοπομένην. Νῦν γὰρ,
φησὶν, ἀποθνήσκετε, καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν (β) κέκρυπται
σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· ἔταν δὲ ὁ Χριστὸς
φανερῶθῃ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ
φανερῶθήσεσθε ἐν δόξῃ. Οὐκ οὖν καὶ ἡ ἐνδικὴ ζωὴ
ὁ Χριστὸς, καὶ ἡ ἡμετέρα ἐν αὐτῷ διαγωγὴ ζωῆς
ἐστὶν ἀληθινή. Ὅμοιος δὲ καὶ αἱ ἡμέραι ἕλληαι εἰσὶν
ἀγαθαί, ὅς ἐν ἐπαγγελίᾳ προτίθησιν D ὁ Προφήτης.
Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν ἀγαπῶν
ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς ; Αἱ γὰρ τοῦ αἰῶνος τούτου
ἡμέραι πονηραὶ, ἐπειδὴ καὶ ὁ κῆλος οὗτος, τοῦ
κόσμου μέτρον ὑπάρχον, περὶ οὐ εἴρηται, οὐδὲ
ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, συναφομοιοῦται
τῇ φύσει τοῦ κόσμου ἐν ἐκμεταί. Μέρη δὲ τοῦ
χρόνου τούτου αἱ ἡμέραι αἵται. Διὰ τοῦτο φησὶ ὁ
Ἀπόστολος· Ἐξαγοραῖστέ μου τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ

** Ephes. 11, 12. ** 1 Thess. v, 5. ** Coloss. 11, 5, 4. ** 1 Joan. v, 19. ** Ephes. v, 16. ** Gen. xlvii, 9

(6) *Τοὺς μακρὰν ἀποπεσόντας*, verte : eos qui procul lapsi sunt. MARAN.

(7) Ita mss., non pauci. Editi ἔχοντες ὦτα. Ibidem Colb. primus ἠνεψυγμένα.

(8) Sic mss. et editio Basil. cum vulgato Scriptura-

re textu. Editio Paris. ζωὴ ὑμῶν. Illa quæ paulo infra legitur, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερῶθήσεσθε ἐν δόξῃ, desunt quidem in quatuor mss., sed reperiantur in aliis perinde atque in editis.

ἡμέραι πονηρὰ εἰσι. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ (9), Αἱ ἡμέραι, φησί, τῶν ἐτῶν μου μικρὰ καὶ πονηρὰ. Οὐκ οὖν νῦν μὴν οὐκ ἐσμέν ἐν ζωῇ, ἀλλ' ἐν θανάτῳ. Διὸ καὶ ἠγάγετο ὁ Ἀπόστολος, λέγων· Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Ἄλλη δὲ τίς ἐστὶ ζωὴ, πρὸς ἣν καλεῖ ἡμᾶς ὁ λόγος· καὶ νῦν μὲν αἱ ἡμέραι ἡμῶν πονηρὰ, ἄλλα δὲ τινὲς εἰσι ἀγαθὰ, ἃς νῦν οὐ διακρίπτει· ἔστι γὰρ ὁ Θεὸς αὐτῶν φῶς αἰώνιον, καταλάμπων αὐτάς τῷ φωτὶ τῆς αἰατοῦ δόξης. Μὴ τοίνυν, ὅταν ἀκοῆσθαι ἡμετέρων ἀγαθῶν, τὴν ἐνταῦθ' αἰὶν νομίσει ζωὴν ἐπαγγελίας προκρίσθαι. Φθαρτὰ γάρ εἰσι αὐταί, ἃς ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀπεργάζεται· οὐδὲν δὲ φθαρτὸν ἀρροζόντως ἀν δῶρον γένοιτο τῷ ἀφθάρτῳ. Εἰ γὰρ ἀφθαρτος ἡ ψυχὴ, ἀφθαρτα αὐτῆς καὶ τὰ χαρίσματα. Καὶ Παύλει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Εἰ δὲ σκεῖν ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, νόμι μοι τίνα Σάββατα τρυφερὰ, ἁγία, ἐκ τῶν αἰώνων ἡμερῶν, νομήντας, ἐορτάς καὶ νόμι μοι ἁγίους τοῦ πνευματικοῦ νόμου. Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλός σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Εἰ βούλει ἐν ταῖς ἡμέραις γενέσθαι ταῖς ἀγαθαῖς, εἰ ἀγαπᾷς τὴν ζωὴν, ποιήσον τὴν ἐντολὴν τῆς ζωῆς (10). Ὁ γὰρ ἀγαπῶν με, φησί, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει. Πρώτη δὲ ἐντολὴ τὸ, παῦσαι τὴν γλῶσσαν ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλός τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἐγεῖθον γὰρ ἡ προχειροτάτη καὶ πολυτρόπος ἁμαρτία ἡ διὰ γλώσσης ἐστὶν ἐνεργουμένη. Ἠγρίσθης; καὶ ἡ γλῶσσα προτρέχει. Ἐν ἐπιθυμίαις εἶ; καὶ τὴν γλῶσσαν ἔχεις πρὸ πάντων οἰοῦν τὰ μαστροπῶν καὶ προσαγωγῶν, συγκαταπρασσαμένην τῇ ἁμαρτίᾳ, καθυποκρινόμενην (11) τοὺς πλῆστον. Καὶ ὄπλον σοι πρὸς τὴν ἀδικίαν ἡ γλῶσσα, μὴ τὰ ἀπὸ καρδίας φθηγόμενῃ, ἀλλὰ τὰ πρὸς ἀπάντη προφέρουσα. Καὶ εἰ δεῖ πάντα τῷ λόγῳ ἐπιζητεῖν τῶν διὰ γλώσσης ἁμαρτανόμενων; Πλεῖστα τῶν ἡμῶν ὁ βίος τῶν ἀπὸ γλώσσης πταισμάτων (12). Αἰσχρολογία, εὐτραπέλια, μωρολογία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, καταλαλαί, λόγος ἀργός, ἐπιπορκίαι (13), ψευδομαρτυρίαι, πάντα ταῦτα τὰ κακὰ, καὶ ἐτι πλεον τούτων, τῆς γλώσσης ἐστὶ δημιουργήματα. Οἱ δὲ ἀνοήτοντες τὸ σῶμα κατὰ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὄψος λαλοῦντες, ἄλλω τιλ τὴν ἀπίθειαν καὶ οὐκ τῷ ὀργάνῳ τῆς γλώσσης ἐργάζονται; Ἐπειδὴ οὖν Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιοσύνη, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακρίθῃσιν, παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ μὴ ἐνεργήσῃς θησαυρίσματα γλώσσης ψευδὲ μάταια. Παῦσον δὲ καὶ τὰ χεῖλός σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον ἀντὶ τοῦ, Ὅλον τὸ ἔργον τὸ πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου σοι δεδομένον σχολάζειν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας ποιήσον. Ἔστι δὲ ὁ δόλος κακοποιία λαθραία ἐν προσποιήσει τῶν βελτιῶν τῶν πλησίων προσηρομένη.

⁹ Rom. vii, 24. ¹¹ I Cor. vii, 31. ¹² Hebr. x, 4. ¹³ Joan. xiv, 25. ¹⁴ Matth. xii, 37.

(9) Editio Paris. Ἰακώβ σε. At tres mss. Ἰακώβ δε.

(10) Ita septem mss. Editi vero tērhēson τὰς τῆς ζωῆς ἐντολάς. Statim editio Basil. et nonnulli mss. γλῶσσάν σου... χεῖλός σου. Vocula σου deest in editione Paris. et in aliis quibusdam mss.

(11) Nostra editio Paris. καθυποκρινόμενῃ. Editio

A que nunc in vita non sumus, sed in morte. Idcirco etiam orabat Apostolus, dicens: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus*? Alia autem quedam vita est, ad quam vocant nos isthæc verba; et nunc quidem dies nostri mali sunt, alii vero quidam sunt boni, quos nos non intercedit. Erit enim Deus ipsorum lux sempiterna, eos gloria sæcæ luce illustrans. Ne igitur cum audieris dies bonos, præsentem istam vitam existimes tibi proponi in promissionibus. Nam quos dies sol sensibilis peragit, ii sunt caduci: nihil autem caducum poterit esse conveniens donum corruptionis experti. Etiam si anima corruptioni nequaquam obnoxia est, nec etiam corruptioni obnoxia fuerit ipsius dona. *Præterit autem figura hujus mundi*. Quod si lex umbram habet futurorum honorum: ¹¹ effugas velim animo Sababata quedam jucunda, sancta, ex æternis diebus confata, nascentes linnas, festa: sed intellige ita, ut legem spiritualem decet. (Verns. 14.) *Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum.* Si vis in diebus esse bonis, si diligis vitam, præceptum vitæ perferre. *Qui enim, inquit, diligit me, præcepta mea servabit*. Primum autem præceptum est, prohibere linguam a malo, et labia, ne loquantur dolum. Peccatum enim quod per linguam admittitur, omnium fere familiarissimum est, atque multiplicem formam habet. Iratus es? jam lingua præcarrit. Concupiscis? etiam ante omnia linguam habes quasi quædam lenam et conciliatricem, peccati ¹² 153 adjutricem, ac verborum lenocinio proximo subducentem. Quin etiam lingua armorum loco tibi est ad iniquitatem, cum ex corde non loquitur, sed fraudulentam proponit. Et quid opus est verbis persequi omnia linguæ peccata? Vita nostra referta est linguæ delictis. Verba obscena, scurrilitas, stultiloquium, alia non convenientia, obtractationes, otiosus sermo, perjuria, falsa testimonia, omnia hæc mala, et his adhuc plura, linguæ sunt opificia. Qui vero adversus Dei gloriam os aperiant, et iniquitatem in excelsum cœlitium, per quid aliud nisi per linguæ instrumentum impietatem perficiunt? Quoniam igitur *Ex tuis verbis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis* ¹³, prohibe linguam tuam a malo, nec thesauros linguæ mendacis efficias vanos. Insuperque prohibe labia tua, ne loquantur dolum: hoc est, totum organum ad sermonis munus tibi concessum a prava operatione coercere. Est autem dolum occultum maleficium, sub officiorum specie proximo illatum.

tio Basil. καθυποκρινόμενῃ. At mss. καθυποκρινόμενῃν.

(12) Editio Basil. et tres mss. τῶν ἀπὸ γλώσσης πταισμάτων. Editio Paris. τῶν ἀπὸ τῆς γλώσσης πτ. Alii quatuor mss. τῶν ἀπ' αὐτῆς πτ.

(13) Codices quinque mss. ἐπιπορκίαι. Editio vulg. Reg. quarto ἐπιπορκία.

10. Vers. 15. *Declina a malo, et fac bonum* : in-
quire pacem, et persequere eam. Elementariae sunt
hae admonitiones, et ad pietatem introducunt : qui-
bus edocemur linguam diligenter continere, a dolo-
sis insidiis abstinere, a malo declinare. Non enim
perfecto convenit abstinentia mali : sed eum qui
recens elementis instituitur, ab illo in malum im-
petu resiliere operæ pretium est, atque a pravæ vitæ
consuetudine velut a via mala discedentem, ita
demum honorum operum exercitium aggredi. Enim
vero nisi quis prius omnino desciverit ac declina-
verit a malo, bonum assequi non poterit : sicuti fieri
non potest ut quis sanitatem recuperet, nisi depul-
sus morbus sit : vel ut quis calefact, nisi placo
sedatum sit frigus ; neque enim hæc simul consi-
stere possunt. Similiter et qui bonam vitam agere
cupit, eum par est ab omni malo consortio rece-
dere. *Inquire pacem, et persequere eam.* De hac di-
xit Dominus : *Pacem relinquo vobis, pacem meam
do vobis ; non quomodo mundus dat pacem, ego do
vobis* 15. Inquire igitur pacem Domini, et persequere
eam. Persequeris autem non aliter, quam carrens
secundum scopum ad bravium supernæ vocatio-
nis 16. Pax enim vera in supernis existit. Etenim
quandiu ad carnem restricti sumus, multis, hisque
perturbationibus nobis creantibus, sumus conjuncti.
Inquire igitur pacem, solutionem videlicet a mundi
tumultibus : compara mentem quietam, tranquil-
lum quemdam et imperturbatum animi statum, qui
neque cupiditatibus agitur, neque huc illuc a fal-
sis dignitatibus per verisimilitudinem ad assensum
Invitantibus trabatur, Dei ut pacem consequare,
quæ omnem exsuperat intellectum 17, tumque cor
custodit. Qui querit pacem, Christum inquit :
quia ipse est pax nostra : qui duos in unum novum
hominem condidit, faciens pacem 18, atque per san-
guinem crucis suæ, sive quæ in cælis, sive quæ in
terra sunt, pacificans 19.

14. 156 Vers. 16. *Oculi Domini super justos, et aures
ejus in preces eorum.* Quomodo sancti corpus
sunt Christi, et membra ex parte ; et posuit Deus in
Ecclesia quosdam quidem ut oculos, quosdam vero
ut linguas, alios qui manuum, alios qui pedum vi-
cem obtineant 20 : sic etiam sanctæ virtutes spiri-
tuales, et in cælesti loco diversantes, alie dicuntur

17 Joan. xiv, 27. 18 Philipp. iii, 14. 19 Philipp. iv, 7. 20 Ephes. ii, 14. 21 Coloss. i, 20. 22 I Cor.
xii, 27, 28.

(14) Ita sex mss. At editi *τελειω* προσήκουσα.

(15) Ita sex mss. At editi παντελώς, sensu non
dissimili.

(16) Sic mss. septem. Editi ἐπὶ τὸ. Mox editi ἢ
ἀληθινή. At sex mss. ἢ ἀληθής.

(17) Regii tertius et quartus cum Coll. septimo σα-
λευμένης.... περιελχομένης. At Regii quintus et
sextus cum Coll. sexto et cum editis σαλευομένην...
περιελχομένην, non diversa sententia. Ibidem Reg.
tertius προσκαλομένην.

(18) Sic octo mss. At editi εἰρήνη ἡμῶν. Verisimi-
le nobis sit, quod usu venire solet, vocem ἡμῶν
ex vulgato Scripturæ textu additam esse.

(19) Editi ἑτέρους δέ. Vocula δέ deest in septem

10. *Ἐκκλινόν ἀπό κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγα-
θόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν.* Σα-
χειώδεις αἱ παρανομίαι, καὶ εισαγωγὴ εἰς εὐθείαν
ἀκριβοῦσαι γλώσσαι κρατεῖν, ὁλοκλήρῳ ἐπιβουλεύμα-
των ἀπέχεσθαι, ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ. Οὐ γὰρ τελειώ-
ναι πρέπει (14) ἡ ἀποχὴ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ τὸ ὄντι σα-
χειοῦμένῳ ἐκκεῖναι προσήκει ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸ κακὸν
φορᾶς, καὶ οἷον ὄβου κακῆς τῆς ἐν τῷ πονηρῷ βίῳ
συνθελᾶς ἀπαλλαγέντα, οὕτως ἀφασθαι τῆς τῶν ἀγα-
θῶν ἐνεργείας. Ἀμύχανον γὰρ ἀφασθαι τοῦ ἀγα-
θοῦ μὴ ἀποστάτῳ πρότερον παντελῶς καὶ ἐκκεῖναι
τοῦ κακοῦ ὡς ἀμύχανον ὑπέλαβε ἀναλαβεῖν μὴ τῆς
νόσου ἀπαλλαγέντα ἢ ἐν θερμότητι γενέσθαι τὸν μὴ
καθαρῶς (15) πεπαυμένον τῆς καταφύξεως ὡς ἀντι-
δεκτα γὰρ ταῦτα ἀλλήλοισι. Οὕτω καὶ τὸν μέλλοντα
ἐν ἀγαθῷ βίῳ γενέσθαι πάσης προσήκει τῆς ἐπὶ τῷ
κακῶν συναφείας ἀπαλλαγῆναι. *Ζήτησον εἰρήνην,
καὶ διώξον αὐτήν.* Περὶ ταύτης εἰρήνης ὁ Κύριος
*Εἰρήνην ἀρέθμῳ ὑμῶν, εἰρήνην τῇν ἐμὴν δίδωμι
ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν εἰρήνην, ἐγὼ
δίδωμι ὑμῖν.* Ζήτησον οὖν τὴν τοῦ Κυρίου εἰρήνην,
καὶ διώξον αὐτήν. Διώξεις δὲ οὐκ ἄλλως ἢ κατὰ σπ-
ατῶν τρέχων εἰς τὸ (16) βραδείον τῆς ἀνω κλίσεως.
Ἄνω γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἢ ἀληθής. Ἐπεὶ ὅσον γε τῆ
σαρκὶ συνδεόμεθα χρόνον, πολλοὶ καὶ τοὶ ἐκτερέ-
σουσιν ἡμᾶς συνειζεύμεθα. Ζήτησον οὖν εἰρήνην,
λύσει τῶν τῷ κόσμῳ τούτῳ θορυβῶν ὡς κτῆσαι γα-
ληνιώντα νῦν, ἀκρόμῳ τινὰ καὶ ἀτάραχον κτι-
στασιν τῆς ψυχῆς, μήτε ὑπὸ παθῶν σαλευομένην (17),
μήτε ὑπὸ τῶν ψευδῶν δογματῶν δὲ πηδανῶν
προκαλομένων εἰς συγκατάθεσιν περιελχομένην, ἵνα
κτήσῃ τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα
νῦν, φρονοῦσαν τὴν καρδίαν σου. Ὁ Ἰησοῦς εἰρήνην
Χριστὸν ἐκζητεῖ, οἱ αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη (18), ἢ
ἐκτίσας τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρή-
νην, καὶ εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ
αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

11. *Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ἄσπε-
ρα αὐτοῦ εἰς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν.* Ὅσπερ οἱ ἀγιοὶ οὐκ
εἰσι Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους, καὶ ἔθειτο ὁ Θεός
ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς μὴ ὀφθαλμοῦς, τοὺς δὲ γλωσ-
σας, ἑτέρους (19) τῶν τῶν χειρῶν, καὶ ἄλλους ὅν-
των ποδῶν ἐπέχοντας λόγον· οὕτω καὶ αἱ ἀγιοὶ ἐν-
νόηταις αἱ πνευματικαὶ καὶ περὶ τὸν οὐρανὸν οὐρα-

D mss. Statim, ubi editi confuse ἐπισκοπήν ἡμῶν πα-
ραδέχουσαι ἢ πιστεύουσαι, octo mss. melius et sim-
plicius habent ἐπισκοπήν ἡμῶν πιστεύουσαι. Quæ
autem ejus rei causa extiterit, quilibet paulo hu-
manior facile videt. Librarius igitur, sive quod ejus
quæ describatur libri scripturam satis certo ac
liquido perspicere non posset, dubitareque hoc an
illo modo scriptum foret, sive quod aliud in aliis
exemplaribus scriptum reperisset, utrumque po-
suit, et lectorum iudicio permisit, utrumque verius vi-
deretur. Id fieri solentum jaundii dicitur eorum rerum
optimus iudex Muretus lib. xv Var. lect., c. 16,
cujus verba exseribere non dubitavimus.

τόπων, αἱ μὲν ὀφθαλμοὶ λέγονται, ὡς τὴν ἐπισκοπὴν ἡμῶν πιστευθῆναι, αἱ δὲ ὄτα, ὡς παραδέχασθαι ἡμῶν τὰς δεήσεις. Νῦν οὖν τὴν ἐποπτικὴν ἡμῶν δύναμιν, καὶ τὴν τῶν εὐχῶν ἀντιληπτικὴν, ὀφθαλμοῦς εἶπε καὶ ὄτα. Ὁφθαλμοὶ οὖν Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὄτα αὐτοῦ εἰς δεήσας αὐτῶν. Ἐπειδὴ πᾶσα πρᾶξις τοῦ δικαίου ἀξία τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶν ῥήμα, ὡς μὴδὲν ἀργῶς λέγεσθαι παρὰ τοῦ δικαίου, ἐναργὲς ἐστὶ καὶ ἐμπρακτον, διὰ τοῦτο αἰετὸς ἀφορᾶσθαι καὶ αἰετὸς εἰσακούεσθαι τὸν δίκαιον ὁ λόγος φησὶ. *Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν.* Πρόσωπον (20) ὁμοίαν τὴν παπαρήσιασμένην καὶ φανεράν τοῦ Κυρίου ἐπιδημίαν τὴν ἐπὶ τῆς κρίσεως λέγεσθαι. Διὰ καὶ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, ὡς ἐστὶ (21) πῶς ῥωθεν ἐπισκοποῦντος ἡμᾶς, ἐπιβλέπει τὸν δίκαιον εἴρησται· αὐτὸ δὲ τὸ πρόσωπον ἐπιφανέσθαι, ἐπὶ τὸ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς πᾶν τὸ τῆς πονηρίας μνημόσυνον. Μὴ γάρ μοι σωματικῶς διαπελάσμενον τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ νοήσης (22)· ἐπὶ οὕτω γε καὶ ἄλογον εἶναι δοξεῖ τὸ παρὰ τῆς Γραφῆς εἰρημένον, ἰδίᾳ μὲν ὀφθαλμοῦς ὑπάρχειν ἐπιβλέποντας τῷ δικαίῳ, ἰδίᾳ δὲ τὸ πρόσωπον ἐπιβλέποντων τοῖς πονηροῖς. Καίτοι οὕτε ὀφθαλμοὶ χωρὶς προσώπου (23), οὕτε πρόσωπον ὀφθαλμῶν ἐστὶν ἄμορον. Ἀνθρώπος μὲν οὖν οὐ μὴ ἴδῃ τὸ πρόσωπον Κυρίου, καὶ ζήσεται· οἱ δὲ ἄγγελοι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν διὰ παντὸς βλέπουν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν (24) τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Διὸτι νῦν μὲν χωρῆσαι ἡμᾶς τὸν θέναν τῆς ἐνδοξίας ἐπιφανείας· διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς τὴν περικαίμενην ἡμῖν ἀμήχανον· οἱ μὲν τοὶ ἄγγελοι, τῷ μὴδὲν ἔχειν προκάλυμμα τοιοῦτον παραπέθον τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί, ὑπ' οὐδένα ἐμποδίζονται διηγεῖσθαι ἐνατείνεσθαι τῷ προσώπῳ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ὅστε καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴν γενόμεθα υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως, τότε καταξωλοσόμεθα τῆς προσώπων πρὸς πρόσωπον γνώσεως. Τότε δὲ οἱ μὲν δίκαιοι ἐν ἀγαλλίᾳσι τῆς θέας τοῦ προσώπου καταξωλοσονται· οἱ δὲ (25) ἁμαρτωλοὶ ἐν κρίσει, μελλούσης ἐξολοθρεῦσθαι παρὰ τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ πάσης τῆς ἁμαρτίας.

12. Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος ἐξήκουσεν αὐτῶν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἠλύτρωσεν αὐτούς. Νοητὴ τῶν δικαίων ἡ κραυγὴ, ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας τὴν μεγαλοφώνῳν ἔχουσα, δυναμένη ἐπιπέσει (26) καὶ αὐτῶν τὸν ὄντων τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ μεγάλη αἰτῶν, καὶ περὶ ἑπουρανίων ἀλόγιστος, οὕτως κρᾶζει, καὶ ἀκουστὴν ἀναπέμπει

oculi, quod concredendum eis sit munus nos inspiciendi, aliae aures, quod nostras preces excipiant. Nunc igitur potentiam quae nos inspiciit, et potentiam quae preces suscipit, oculos dixit et aures. Oculi igitur Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Quoniam omnis justus actio digna est quae a Deo inspiciatur, et omne verbum, cum nihil otiose a justo dicatur, actuosum est et efficax, idcirco justum semper conspici et semper exaudiri haec illa verba docent. (Vras. 17.) *Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.* Arbitror apertum ac conspicuum Domini ad judicium adventum diei vultum. Quapropter et oculi Domini, velut adhuc eminent nos inspicientis, justum intueri dicuntur²¹; ipse autem vultus dicitur appariturus, ad omnem iniquitatis memoriam de terra delendam. Cave enim cogites Dei vultum corporali specie esse conformatum. Alioquin ita quoque absurdum videbitur quod Scriptura dixit, seorsum quidem oculos esse qui justo affulgeant, seorsum vero vultum qui in malos inuentus sit. Et vero neque oculi sine vultu sunt, neque vultus expers est oculorum. Homo igitur non videbit faciem Domini, et vivet²²: angeli vere eorum qui in Ecclesia pusilli sunt, semper vident faciem Patris nostri, qui in caelis est²³. Quare nunc quidem fieri non potest, ut nos, gloriosae visionis aspectum, ob carnis debilitatem nos circumdantem, apprehendamus; angeli vero, quod nullum tale velamentum habent carni nostrae consumile, re nulla impediuntur quominus faciem gloriae Dei jugiter contemplantur. Quare et nos, posteaquam filii facti fuerimus resurrectionis, tunc ea quae est facie ad faciem cognitione dignabimur. Tunc enim justis conspectum quidem vultus in exultatione consequentur, peccatores vero in judicio; cum futurum sit, ut peccatum omnino justa Dei sententia exterminetur.

12. Vras. 18. *Clamaverunt justis, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.* Spiritualis est justorum clamor, in occulto cordis recessu vocem altam edens, quippe qui ad ipsas etiam Dei aures queat perferre. Qui enim magna petit, precaturque caelestia, is clamat et preces quae exaudiantur ad Deum trans-

²⁰ Psal. xxxiii, 16. ²¹ Exod. xxxiii, 20. ²² Matth. xviii, 10.

(20) Editi cum uno ms. πρόσωπον δέ. In reliquis vero mss. vocula δέ omittitur. Ibidem, ubi in editis legitur, τὴν παπαρήσιασμένην καὶ φανεράν, manifestam ac formidabilem adventum, scriptum invenimus in novem mss. τὴν παπαρήσιασμένην καὶ φανεράν, apertum et conspicuum adventum.

(21) Octo mss. διὰ ὀφθαλμοὶ μὲν ὡς ἐστὶ. Mox multi mss. ἐπὶ τῷ.

(22) Editi ἐνοήσης. At septem mss. νοήσης. Aliquantis post mss. sex ἰδίᾳ γάρ. Editi ἰδίᾳ μὲν. Reg. quartus et Colb. septimus ἰδίᾳ ὀφθαλμοῦς.

(23) Editi χωρὶς τοῦ προσώπου. At mss. non pauci χωρὶς προσώπου. Mox loco verborum illorum, οὕτε πρόσωπον ὀφθαλμῶν ἐστὶν ἄμορον, legitur in editione Basil. οὕτε πρόσωπον χωρὶς ἐστὶν ὀφθαλμῶν.

(24) Ita mss. septem. Editi cum Reg. sexto Πατὸς αὐτῶν.

(25) *Of de, etc. Peccatores in judicio.* Supple ἀπὸ κοινοῦ, τῆς θέας τοῦ προσώπου καταξωλοσονται, conspectu vultus dignabimur, scilicet tremebunt.

(26) Reg. tertius δυναμένην ἐπιπέσει.

nūtiit. *Clamaverunt itaque iusti; nihil abjectum, A nihil terrenum, nihil humile inquisierunt. Propterea vocem ipsorum suscepit Dominus, 155 et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Tamen non tam eos a rebus adversis liberavit, quam eos eventorum victores effecit. (Vers. 19.) Prope est Dominus iis qui contrito sunt corde, et humiles spiritus salvabit. Sua ipsius bonitate omnibus appropinquat Dominus: nos vero removemus nosmetipsos per peccatum. Ecce enim, inquit, qui elongant se abs te, peribunt 25. Quapropter Moyses Deo appropinquare dicitur 26; et si qui alius ei similis est, per præclara facinora et actiones bonas Deo prope accedit. Hæc autem verba prophetiam adventus Domini palam continent, consentiantque cū prioribus. Illic enim dicebatur: *Vultus Domini super facientes mala*, hoc est, ejus in judicio conspectus ad disperdendam omnem iniquitatem fiet: hic vero, *Prope est Dominus iis qui contrito sunt corde*, Domini in carne adventum prænuntiat, appropinquantem jam, et non procul distantem. Atque hujus rei faciat tibi fidem prophetia Isaie: *Spiritus enim Domini super me: propter quod unxit me: et unguere pauperibus misit me, sanare contritos corde, predicare captivis remissionem, et caecis visum 27. Cum enim medicus mitteretur contritis corde, Prope, inquit, Dominus est: vobis dico qui humiles estis, quique fastum vestrum contrivistis, vos simul lætificaturus, et per gaudium rerum futurarum ad tolerantiam inducturus. Contrito autem cordis exstirpatio est humiliarum engitationum. Qui præsentia contempsit, ac se ipse Dei addixit verbo, mentemque suam ad eas cogitationes quæ hominem superant, ac magis divinæ sunt, appulit, is utiquæ fuerit qui contritum cor habet, quique suum cor sacrificium quod a Domino non despiciunt, effecit. *Cor enim contritum et humiliatum Deus non despiciet 27. Prope est igitur Dominus contritis corde, et humiles spiritus salvabit.* Qui nihil habet elationis, neque ob nullam rem humanam superbit, hic et contritus est corde, et humilis spiritu. Est quidem humilis et is qui in peccato ambulat, cum peccatum omnium maxime humilem reddat. Hinc diciuntur humilitatem esse et eam quæ corrupta est, ac virginitatis sanctionem amisit. Sic Amnon, inquit, vim Thamar inferens 28, *Humiliavit ipsam 29.* Quicumque igitur altitudinem ac sublimitatem animi amisere, per peccatum in terram dejecti, et quasi prostrati, non aliter gradientes quam serpentes, decumbunt; cuiusque iidem nullo modo surrigere se possint, humiliati sunt quidem, non tamen spiritu: non enim laudabilis est illorum humilitas. Qui vero habent spiritus sancti gratiam, haud inviti se ipsos**

τῷ Θεῷ τὴν εὐχὴν. Ἐκέκραξαν οὖν οἱ δίκαιοι· οὐδὲν μικροπροπέε, οὐδὲ γήριον, οὐδὲ ταπεινὸν ἐπιζητήσαν. Διὰ τοῦτο αὐτῶν παρεδόξατο τὴν φωνὴν ὁ Κύριος, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐβόησατο αὐτούς· οὐ τοσοῦτον ἀπολύων αὐτούς τῶν θλίψεων, ὅσον κρείττονας τῶν συμβαινόντων κατασκευάζων. Ἐγγὺς Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Τῇ αὐτοῦ ἀγαθότητι πᾶσιν ἐγγίξει· μακρόνομον δὲ αὐτούς ἡμεῖς διὰ τῆς ἁμαρτίας. Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, οἱ μακρόνομος ἐαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολύονται. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς ἐγγίξειν λέγεται τῷ Θεῷ· καὶ εἰ τις ἄλλος παραπλήσιος ἐκείνῳ, δι' ἀνδραγαθήματα καὶ πράξεις ἀγαθὰς ἐγγὺς γίνεται τοῦ Θεοῦ. Ἀντικρως δὲ προφητικῶν ἔχει ὁ λόγος τῆς ἐπιδοκίμου τοῦ Κυρίου, καὶ σύμφωνα τῶν προφηγιῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐλέγετο· *Πρόσωπον (27) Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακὰ*· τοῦτέστιν, ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ κατὰ τὴν κρίσιν ἐπὶ ἀφανισμῶν πάσης πονηρίας γενέσεται· ἐνταῦθα δὲ, Ἐγγὺς ὁ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, τὴν ἐπιδοκίμῃαν τῶν τοῦ Κυρίου τὴν ἐν σαρκὶ προαγγέλλει, ἐγγίξουσιν ἡδὲ, καὶ οὐ μακρὰν ἀφαστηκῶν. Καὶ τοῦτό σοι πιστὸν ἐκ τῆς Ἰσαίου προφητείας γενέσθω· *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἔχρησέ με· εὐαγγελισσάσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰδούμαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι ἀγνωστοῖς ἀρετῶν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀνάβλεψιν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἱατρὸς ἀπεστέλλετο τῶν συντετριμμένων τὴν καρδίαν, Ἐγγὺς, φησὶ, Κύριος ἔσθιν· ὁ μὲν λέγω τοὺς ταπεινοὺς καὶ συντρίβαν αὐτῶν τὸ φρόνημα (28), εὐθυμοποιῶν ἡμᾶς καὶ εἰς μακροθυμίαν ἐνάγων τῇ χαρᾷ τῶν προσδοκωμένων. Συντριμμὸς δὲ καρδίας ἐστὶν ὁ ἀφανισμὸς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν. Ὁ καταφρονήσας τῶν τῆδε, καὶ ἀποδεδωκώς αὐτοῦ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμπαρέχων αὐτοῦ τὸ ἡγεμονικὸν τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ θεοτέροις νοήματιν, οὗτος ἂν εἴη ὁ συντετριμμένην ἔχων τὴν καρδίαν, καὶ ποιήσας αὐτὴν θυσίαν οὐκ ἐξουδενωμένην ὑπὸ τοῦ Κυρίου. *Καρδίαν γὰρ (29) συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει.* Ἐγγὺς οὖν Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Ὁ μὴδὲν ἔχων ἔπαρμα, μηδὲ φρονὸν ἐπὶ τινὶ τῶν ἀνθρωπίνων, οὗτος καὶ συντετριμμένος ἐστὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ταπεινὸς τῷ πνεύματι. Ἐστὶ μὲν ταπεινὸς καὶ ἐκατὰ τὴν ἁμαρτίαν πορευόμενος, διότι ταπεινωτικὴ μάστις πάντων ἡ ἁμαρτία. Καθὸ καὶ τὴν ἐπαρμημένην καὶ ἀπόλεσσαν τὴν τῆς παρηνίας ἀγίασμον λέγομεν ταπεινωσάσθαι. Ἐἰ δὲ Ἄμων, φησὶν, ἐπαναστάς τῇ Θάμარ, *Ἐταπεινωσεν αὐτήν.* Ὅσοι οὖν τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ διαρμα τῆς ψυχῆς ἀπολώλεκασιν (30), ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας καταβλήθηντες εἰς γῆν, καὶ οἰνοὶ ἰδαφισθέντες, ὁμοίως

25 Psal. LXXII, 27.

26 Exod. XXIV, 2.

27 Isa. LXI, 1.

28 Psal. L, 19.

29 II Reg. XIII, 14.

30 Dent.

(27) Sic inss. sex. Editi πρόσωπον δε.

(28) Reg. tertius τὰ φρονήματα.

(29) Editi γὰρ, φησὶν. Deest φησὶν in mss.

(30) Ita quoque inss. Editi cum Reg. ἀπολώλασιν.

Mox Reg. secundus συγκύπτουσι δέ. Aliquanto post ex mss. τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Editi cum Reg. sexto τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

τῷ ὄρει συμπεριζόμενοι συγκύπτουσι, μὴ δυνάμενοι ἀνορθωθῆναι εἰς τὸ παντὲς, οὗτοι τεταπίνωνται μὲν, οὐ μὴν τῷ πνεύματι· οὐ γὰρ ἐπαινεθὶ αὐτῶν ἡ ταπεινότης. Ὅσοι δὲ ἔχοντες τὴν τοῦ Πνεύματος τὴν ἀγίου χάριν, ἐκόντες ἑαυτοὺς ὑποταταίνοσι τοῖς ὑποδεστέροις, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι δούλους τινῶν ἐν Χριστῷ (31), καὶ Πάτερων περίφημα ἕως ἄρτι· καὶ πάλιν· Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν· οἱ πνευματικῶς τῇ ταπεινότητι κεχρημένοι, πάντων ἑαυτοὺς ποιούσης ἐσχάτους, ἵνα πάντων πρῶτοι γένωνται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Τούτους καὶ μακαρίζει ὁ Κύριος λέγων· Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος. Ἐν παντὶ, φησὶ, θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Διὰ τοῦτο φησι καὶ ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς· Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. Ὅσα ἐὰν ἴδῃς ποτὲ ἐν νόσῳ, ἐν (32) πηρώσει σώματος, ἐν ἀποβολῇ τῶν εἰκλιῶν, ἐν πληγαῖς, ἐν ἀτιμῆσι, ἐν πάσῃ ἐνδείᾳ καὶ ὑστερήσει τῶν ἀνγκάλων τούτοις δικαίους ὑπάρχοντας, μὴ σθητι, ὅτι Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν (33) αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος. Ὁ δὲ λέγων μὴ πρέπειεν τῷ δικαίῳ τὴν θλίψιν, οὐδὲν ἕτερον λέγει ἢ μὴ ἀρμόζειν τῷ ὀλιγῆτι τὸν ἀνταγωνιστήν. Μὴ ἀγωνιζόμενος δὲ ὁ ἀθλητὴς τίνας ἔξει τῶν σφεδάνων τὰς ὑποβάσεις; Ἡδὴ δὲ τέταρτον λέγεται ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ, τίνα τρόπον ἀπὸ θλίψεως ῥύσεται ὁ Κύριος, ὅς ἐστιν ὀλιγὸς ῥύσασθαι. Πρῶτον μὲν γάρ· Ἐξέστησα τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεών μου ἐξήρυσσάτο με· δεύτερον δὲ πάλιν· Ὁδοὺς ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος εἰσέηκουσεν αὐτόν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ ἔσωσεν αὐτόν· καὶ τρίτον· Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσέηκουσεν αὐτῶν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐξήρυσσάτο αὐτούς· καὶ τελευταῖον· Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ Κύριος.

15. Φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὀστέα αὐτῶν· ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ συντριβήσεται. Πότερον δεῖ ἐπὶ τῆς λέξεως μένειν, καὶ ἀρκεσθῆναι τῇ κατὰ τὸ πρόχειρον προσπίπτουσιν ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν ἐνόησεν, ὅτι τὰ ὀστέα ταῦτα, τὰ τῆς σαρκὸς ὑποστηρίγματα, οὐ συντριβήσεται τῶν δικαίων διὰ τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου δεδομένην αὐτοῖς φυλακὴν; Καὶ πότερον ζώντος μόνον καὶ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντος ἀσύντριπτα τὸ δικαίου φυλαχθήσεται (34) τὰ ὀστέα; ἢ καὶ ἀπολυθέντος τοῦ δεσμοῦ τοῦ σωματικοῦ, μὴδὲν αἰτίον ἐπισυμβήσεται συντριβῆς τῷ δικαίῳ; Καὶ μὴν πολλὰ μεμαθηχάμεν ἐπὶ τῆς πέρας ὀστέα δικαίων συντετριμμένα, τῶν ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας παραδόντων ἑαυτοὺς παντοίας εἰδῶσι παθημάτων. Ἡδὴ γὰρ τιμῶν (35) καὶ σφέλι κατέβησαν οἱ δίκαιοι, καὶ χεῖ-

11 Cor. iv. 5. 11 Cor. iv. 15. 11 ibid. 11

(31) Facit more suo Combesfianus, ut aliquid ad arbitrium suum mutet. Ubi igitur legitimus et in editis et in mss. omnibus, τινῶν ἐν Χριστῷ, vult legi oportere τῶν ἐν Χριστῷ. Vulgatam lectionem retinentiam esse diximus.

(32) Editi νόσος ἢ ἐν. Deest ἢ in septem mss.

(33) Nvgii tertius et quartus δικαίων, ἀλλ' ἐκ πρ-

A humiliant, subjiciuntque inferioribus: quippe qui, juxta Apostolum dicant esse se quorumvis qui in Christo sunt, servos¹¹; et Omnium rejectamentum ad hunc usque diem¹¹; et iterum: *Tanquam purgamenta mundi facti sumus*¹¹. Qui secundum spiritum humilitate utuntur, sese omnium faciunt¹¹ postremos, ut primi in regno caelorum fiant¹¹. Hos praedicit quoque beatus Dominus, dicens: *Beati pauperes spiritu*¹¹. (VERS. 20.) *Multae tribulationes justorum, et ex omnibus his liberavit eos Dominus. In omnibus, inquit, 156 tribulationem patimur, sed non angustiamur*¹¹. Propterea etiam Dominus ait discipulis suis: *In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum*¹¹. Quare si quando videris justos in morbis, in corporis detractionibus, in propinquorum amissione, in plagis, in ignominiosis, in omni inopia ac rerum necessariarum egestate detineri, memor fueris quod *Multae sunt tribulationes justorum, et quod ex omnibus his liberabit eos Dominus*. Qui autem dicit justo non convenire tribulationem, nihil aliud dicit nisi athlete non congruere adversarium. Sed athlete non decertant quae erunt occasiones coronarum? Jam vero quater in hoc psalmo dicitur, qua ratione eos quos Dominus liberare vult, a tribulatione liberet. Primum enim (VERS. 5): *Exquisivi Dominum, et exaudivit me, et ex omnibus tribulationibus meis eripuit me*; secundo (VERS. 7): *Hic pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum, et ex omnibus tribulationibus ejus salvavit eum*; tertio (VERS. 18): *Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos*. Postremo (VERS. 20): *Multae tribulationes justorum, et de omnibus his liberavit eos Dominus*.

15. VERS. 21. Custodit Dominus omnia ossa eorum. unum ex his non conteretur. Num in littera haerere oportet, et ea notione quae statim auditui nostro illabitur, contentum esse, quod videli et isthuc justorum ossa, carnis fulcra, non conterentur ob datam sibi a Domino custodiam? Et utrum justis ossa, quandiu vivet solum et in vita diversabitur, custodientur a fractura omni illata? In justo etiam corporis vinculo exsoluto, nulla fracturae causa futura sit? Atqui experientia didicimus multa ossa justorum, qui sese quibusvis suppliciorum generibus pro dato de Christo testimonio tradiderunt, contrita atque comminuta fuisse. Jam enim et quorundam crura confregerunt persecutores. atque manus ac capita clavis saepe transfixerunt. Et ta-

11 Cor. iv. 5. 11 Cor. iv. 15. 11 ibid. 11

11 Cor. iv. 5. 11 Cor. iv. 15. 11 ibid. 11

(34) Colb. primus φυλαχθήσεται.

(35) Ita mss. octo. Editi τιμῶν αὐτῶν. Mox editi Κατὰ τῶν. Deest γε in nostris mss.

men quis contradicens affirmavit eos qui martyrio consummati sunt, non omnino esse justissimos. Sed fortassis, quemadmodum homo dicitur, hoc est, anima et mens humana, ita et ipsius membra eodem nomine ac corporis partes vocantur. Nam sæpe interioris hominis membra Scriptura nominat; ut cum dicit: *Sapientia oculi in capite ejus*¹⁷; hoc est, occulta et recondita sapientis pars, provida est et circumspecta. Et rursus tum carnis oculi similiter dicit, non solum in ea quam attulimus sententia, sed etiam ubi ait, præceptum Domini lucidum esse, et illuminans nulos¹⁸. Quid vero oportet dicere de hoc: *Qui habet aures audiendi, audiat*¹⁹? Comperitum est enim et perspicuum, aliquibus inesse aures meliores præstantioresque, quæ Dei possint verba audire. Ad eos autem qui non habent illas aures, quid dicit? *Sardi, audite, et caeci, suscipite*¹. **157** Item: *Os meum aperui, et attraxi spiritum*². Et, *dentes peccatorum contrivisti*³. Nam hæc omnia de iis dicta sunt facultatibus, quæ spiritali alimonix ac doctrinæ spiritali inserviunt. Tale est et illud: *Ventrem meum doleo*⁴; et, *Pes justi non impinget*⁵. Omnia enim talia de interiori homine relata sunt. Jam vero juxta eandem rationem fuerint etiam quædam hominis interni ossa, quibus colligatio harmoniæ facultatum animæ continetur. Et quemadmodum ossa firmitate propria communiunt carnis teneritudinem: sic et in Ecclesia sunt quidam, qui ob constantiam suam debiliam imbecillitates ferre possunt. Et ut inter se connectentur ossa, cum per nervos et colligationes per artuum commissuras inter se adhærescent: ita quoque fuerit charitatis et pacis vinculum, concretionem quandam et conjunctionem spiritualium ossium in Dei Ecclesia efficiens. De ejusmodi ossibus, ab harmonia solutis, et velut luxatis, dicit Propheta: *Dissipata sunt ossa nostra secus infernum*⁶. Atque si unquam hæc ossa conturbatio convascasiotique apprehenderit, orans ait: *Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea*⁷. Ubi vero harmoniam propriam servaverint, a Domino custodita, ne unum quidem ex his contereatur, sed digna sunt, quæ Deo gloriam referant. *Omnia enim, inquit, ossa mea dicent: Domine, Domine, quis similis tibi*⁸? Vidisti rationalium ossium naturam? Fortassis autem Ecclesia possit dicere il-

ρας και κεφαλῆς διέπειραν τοὺς ἄλλους πολλὰκις. Καίτοι τίς ἀντερεῖ μὴ εὐχὴ πάντων εἶναι δικαιοσύνης τοὺς ἐν τῷ μαρτυρίῳ τετελετωμένους; Ἀλλὰ μέγιστος, ὡς περ ἀνθρώπος λέγεται, τούτεστιν, ἡ ψυχὴ (36), καὶ ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος· οὕτω καὶ τὰ μέλη (37) αὐτοῦ ὁμωνύμως ὀνομάζεται πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς· ὡς πολλάκις ὀνομάζει ἡ Γραφὴ τὸν κρυπτόν ἀνθρώπου, ἐν τῷ λέγειν· *Τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ* (38) αὐτοῦ· τούτεστι προσαρτικὸν ἔστι καὶ περισκελεμμένον τὸ κρυπτόν τοῦ σοφοῦ. Καὶ πάλιν ὀφθαλμοὺς ὁμοίως λίγει τοὺς τε τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς, οὐ μόνον ἐν ἡ παρεθέμεθα λέξει, ἀλλ' ἐν τῷ φάσκῃ τὴν ἐντολήν Κυρίου τηλαυγῆ εἶναι καὶ φωτισσοσάν ὀφθαλμοῖς. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τοῦ, *Ὁ Ἐχθρὸς ὡς ἀκούειν, ἀκουέτω*; Ἰσθὺν γὰρ, ὅτι κίετηνται τίνας ὡς ἀ κρεῖττονα δυνάμενα ἀκοῦειν λόγων Θεοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς μὴ ἔχοντας ἑκεῖνα τὰ ὡς ἀ τί φησιν; *Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ, ἀναβλέψατε*· ἀλλ'. *Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐβλήσα ἀνεῖμα*· καὶ, *Ὁδόντας ὁμοιωτῶν συνέτριψας*. Ταῦτα γὰρ πάντα εἰρηται πρὸς τὰς ὑποκρυπτοσάς δυνάμεις ἐπὶ τὴν νοστήν προφήν καὶ τὸν νοστήν λόγον. Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ, *Τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ*· καὶ τὸ, *Ὁ ποῦς τοῦ ἐικαλοῦ οὐ μὴ ἀρσοκλόγη*. Πάντα γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐπὶ ἀνθρώπου κατελεκεται τὰ τοιαῦτα. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὅσα τὶνα ἐὰν ἐν τῷ κρυπτό, ἐν οἷς ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ ἀρμονία τῶν ψυχικῶν ἔστι (39) ἐνδύμενος συγκαρποσυμένη. Καὶ ὡς περ τὰ ὅσα τῆ οἰκίαις εὐτονίαι τῶν σαρκῶν περιστέλλει τὴν ἀπαλόητα, οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίαι εἰσὶ τίνας, οἱ δὲ τὰ οἰκίαιαν σπερρότητα τὰ ὑπερρήματα δύνανται τῶν ἀσθενῶτων βαστὰζειν. Καὶ ὡς περ τὰ ὅσα συνάπτεται ἀλλήλους κατὰ τὰς διαρθρώσις νεύροις καὶ συνδέσμοις ἐπιπεφυκόσων, οὕτως ἀν εἴη καὶ ὁ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης, σύνδεσμος, συμψύσαν τινὰ καὶ ἐνωσιν τῶν πνευματικῶν ὁστέων ἐν τῇ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ καταπραγάζεμενος. Περὶ τοῦτων τῶν ὁστέων τῶν λυομένων ἀπὸ τῆς ἀρμονίας, καὶ οἰοεὶ ἐξάρθρωον γινόμενον, φησὶν ὁ Προφήτης· *Δισκορπισθήσων* (40) *τὰ ὅσα ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην*. Καὶ ἐὰν ποτὲ γε παραχὴ αὐτὰ καὶ κραδαμὸς καταλάβῃ, εὐχόμενος λέγει· *Ἰασα με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὅσα μου*. Ὑταν δὲ σώζῃ τὴν οἰκίαν ἀρμονίαν, φυλαττόμενα ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐδὲ ἐν αὐτῶν συντριβέται; ἀλλ' ἄξια ἔστι δόξαν ἀναφέρειν τῷ Θεῷ. Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ὅσα μου ἐρύοσι· *Κύριε, Κύριε, τίς* (41) *ὁμοῖός σοι*; Εἶδες

¹⁷ Eccl. ii. 14. ¹⁸ Psal. xviii. 9. ¹⁹ Luc. viii. 8. ¹ Isa. xlii. 18. ² Psal. cxviii. 131. ³ Psal. iii. 8. ⁴ Jerem. iv. 19. ⁵ Prov. iii. 23. ⁶ Psal. cxl. 7. ⁷ Psal. vi. 3. ⁸ Psal. xxxiv. 18.

(36) Sic mss. septem. Editio Paris. ὡς περ ὁ ἀνθρώπος λέγεται ἡ ψυχὴ, etc.

(37) Satis verisimile videri potest μέλη pro μέλη legendum esse. Aperte enim dicimus, *Partes animi præcipuæ*: non apte, nec de more, *Membra animi præcipua*. Conjecturam adjuvat, quod Cornarius illa legisse putandus sit, cum verterit: *Partes ipsius [animæ]*. Cum tamen hic agatur de nomine in proprio et æquiuoco, dubium non habemus, quin μέλη hoc loco legi oporteat. Accedit quod μέλη in mss. perinde atque in editis reperitur.

(38) Editi et Reg. quartus ἐν τῇ κεφαλῇ. At mss. quinque et editio Romana ἐν κεφαλῇ. Mox editi λέγει ὁμοίως τοὺς τε τῆς σαρκὸς καὶ ψυ-

χῆς. At mss. septem ita, ut edendum curavimus. (39) Deest etiam in multis mss. Mox editi οἰκίαις δυνάμει. At mss. septem οἰκίαις εὐτονίαι. Reg. tertius τῆ ἰδία εὐτονίαι. Nec ita multo post idem Reg. tertius cum editione Basil. δύνανται τῶν ἀδυνάτων.

(40) Ita mss. sex. Editi et Colb. quintus et LXX δισκορπισθή. Statim mss. quinque ποτὲ γε. Deest γε in editis.

(41) Editi et Colbertini tertius et quintus cum Coisl. Κύριε, Κύριε, etc. Vox Κύριε semel legitur in LXX, et in aliis mss. Nec dissimul Vulgata, *Domine, quis similis tibi?*

λογικῶν ὀστέων φωναι· Τάχα ἂν τούτο ἡ Ἐκκλησία
 λέγοι, γὰρ, Πάντα τὰ ὀστέα μου ἐρούσι, κατὰ τὸ
 τῆς ἀναστάσεως μυστήριον. Τάδε γάρ, φησὶ, λέγει
 Κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· Ἰδοὺ ἐγὼ φέρω εἰς
 ἐμὰς (42) πνεῦμα ζωῆς, καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα,
 καὶ ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκα (43), καὶ ἔχησθε, καὶ
 γνώσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Ταῦτα οὖν
 εἰ δὲ ὀστέα, ἀπολαμβάνοντα τὴν ζωὴν, εὐχαριστοῦντα τῷ
 ἀναστήσαντι, ἐρούσι· Κύριε, Κύριε, τίς ἑμοῦς

14. Ἀκριβῶς πρόκειται τὸ θάνατος ἁμαρτωλῶν
 ποιητῆς· διδοὶ ἐστὶ τις ἐπὶ τῶν δικαίων θάνατος οὐ
 ποιητῆς τῶν φύσιν, ἀλλ' ἀγαθός. Ὁ γὰρ συναποθα-
 νώντες τῷ Χριστῷ ἐν ἀγαθῷ θανάτῳ γεγῆνασι· καὶ
 εἰ ἀποθανόντες τῇ ἀμαρτίᾳ τὸν ἀγαθὸν καὶ σωτήριον
 ἀποσιδήσαντες θάνατον. Ὁ μόνος τῶν ἁμαρτωλῶν
 ποιητῆς. Διαδέχεται γὰρ αὐτοὺς ἡ (45) κλίσις, ὡς
 καὶ τὸν πλοσίον τὸν ἐνδεδυμένον πορφύραν καὶ βύσσ-
 σον, καὶ εὐφρανόμενον καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. Καὶ
 οἱ μισοῦντες τὸν δικαίον πλημμελήσουσι. Οἱ
 καὶ οὐκ ἐπὶ τὴν πλημμελίαν ζῆν μισοῦσι τὸν δικαίον
 ὡς ἐπὶ τῆς ἐν τῷ κανόνι εὐθύτητος, τῷ τρόπῳ τοῦ
 δικαίου, οὕτως αὐτοὶ τῇ παραβίσει τοῦ βελτιοῦς
 ἐλεγχομένοι. Καὶ διδοὶ ἐν ἀμαρτίας ζωῆς, μυστικῶς
 διδόντος πρὸς τὸν δικαίον φόβῳ τῶν ἐλλέγων· καὶ
 διδοὶ μισοῦσι, πάλιν ἀμαρτίας ταυτοῦ περιβάλλουσι.
 Πολλὰ γὰρ αἱ προφάσεις δι' ἃς ἂν μισθῆθαι ὁ δι-
 καιος· ἢ τε παρρησία ἢ ἐν τοῖς (46) ἐλέγχοις. Μι-
 σοῦσι γὰρ ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὄσιν βε-
 λύσσονται. Καὶ ἡ φιλοπρωτία δὲ καὶ ἡ φιλαρχία
 πολλοὺς ἐκίνησαν εἰς τὸ μισεῖν τοὺς κρείττους· ἐστὶ
 ὅτι ἐὰν καὶ ἀγνοοῦν τὸ περὶ τοῦ δικαίου λόγος, καὶ
 τοῦ, τίς ὁ δικαίος (47). Θάνατος ἁμαρτωλῶν ποιη-
 τῆς. Ἡ καὶ τὴν ζωὴν ἄπασαν θάνατον ὀνομάζει·
 διδοὶ τὴν σάρκα ταύτην θάνατον προσγράφουσι ὁ
 Ἀπόστολος, εἰπόν· Τίς με βόσκει ἐκ τοῦ σώμα-
 τος τοῦ θανάτου τούτου; Οἱ δὲ κακῶς χειρημένοι
 τῷ σώματι τούτῳ, καὶ πάσης ἀμαρτίας αὐτὸ ὑπηρε-
 σίαν ποιοῦμαι, ποιῶντες ἑαυτοὺς τὸν θάνατον κατα-
 σκευάζουσι. Αντρώπηται Κύριος ψυχὰς δοῦλων
 αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλ-
 πιζόντες ἐκ' αὐτῷ (48). Ἐπειδὴ κατέγοντο ὑπὸ
 τῆν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἐχθροῦ οἱ κτισθέντες (49) ἐπὶ
 τῷ δουλείῳ τῷ Κυρίῳ, τοῦτον τῆς ψυχᾶς δουλεύουσι
 τῷ τιμίῳ αὐτοῦ αἵματι. Διὸ οὐδέ τις ἐν πλημμε-
 λείαις ἐξετασθήσεται τῶν ἐπιζώντων ἐπ' αὐτόν.

° Ezech. κκxvii, 5, 6. ° Luc. xvi, 19 ° Isa. κxii, 21. ° Isa. v, 24. ° Rom. vii, 24.

(42) Ita sex mss. At editi cum LXX φέρο ἐφ' ὑμᾶς.

(43) Sic mss. novem et editi Paris. At editio Paris. uberior sάρκα, καὶ ἐκτενὸν ἐφ' ὑμᾶς ἄρμα, καὶ δώσω πνεῦμα μου εἰς ὑμᾶς: sed illa, καὶ ἐκτενὸν, etc., perperam ab otiosis ex vulgato Scripturæ textu addita esse arbitraverunt.

(44) Ille rursus editi et Colb. tertius cum Coisl. Κύριε, Κύριε. Rursus quoque in aliis quatuor mss. vox Κύριε senel ponitur. Ibidem editio Paris. ἑμοῦς σοι. Θάνατος ἁμαρτωλῶν ποιητῆς. Ἀκριβῶς, etc. Sed septem mss. et editio Basil. ita, ut in contextu. Colb. tertius ἀληθῶς πρόκειται.

(45) Ille quatuor mss. Deest articulus in editis. Mox editio Paris. πλημμελήσουσι. Καὶ. At quinque mss. ita, uti editio Paris.

(46) Ita mss. quinque. Editi παρρησία ἐν τοῖς. Scripserunt, quisquis fuit, cum verbis istis usus est, Misero: si γὰρ ἐν π. ἐλ. respiciens videtur ad Isa. κxix, 21.

PATROL. GA. XXIX.

And, *Omnia ossa mea dicent*, secundum resurrectionis mysterium. *Hæc enim, inquit, dicit Dominus ossibus his*: *Eccæ ego fero in vos spiritum vitæ, et dabo super vos nervos, et reducam super vos carnes, et viveatis, et cognoscetis quod ego sum Dominus.* Hæc itaque ossa, resumpta vitæ, resurrectionis eorum auctori gratias persolventia, dicent: *Domine, Domine, quis similis tibi?*

COI (44);

14. Accurate adjectum est: **VEAS. 22. Mors peccatorum mala.** Nam est quædam mors justorum, natura non mala, sed bona. Qui enim Christo commurrunt, in bona morte versantur; et qui mortui sunt peccato, bona ac salutari morte mortui sunt. At vero peccatorum mors mala est. Excipit enim illos supplicium, juxta atque divitem purpura et bysso indutum, et singulis diebus splendide epulantem **15. Et qui oderunt justum delinquent.** Qui quod in delictis vivunt, odio habent justum: qui pro moribus justis tanquam regulæ recitidine isti in redarguuntur, melioris scilicet comparatione. Et quoniam in peccatis vivunt, odio prosequuntur justum, propter abjurgationum timorem: et quia oderunt, iterum sese peccatis involvunt. Multa enim sunt causæ, ob quas justus odio habetur; ni mirum illa redarguendi libertas. Odio enim habent redarguentem in portis **16**, et sermone sanctum abominantur **17**. Ambitio item prioris loci, principatusque cupiditas, multorum **158** odia in præstantiores concitarunt; nonnunquam etiam ignorantia famæ justi, et quis sit justus. *Mors peccatorum mala.* Aut etiam vitam omniem, mortem appellat, quod carnem hanc Apostolus mortem vocavit, dicens **18**: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Qui autem hoc corpore male utuntur, efficiuntque ut peccato omni inærviat, malum sibi mortem præparant. **VEAS. 23. Redimet Dominus animas servorum suorum, et non delinquent omnes qui sperant in eo. Quandoquidem illi qui ideo creati erant ut Domino servirent, sub inimici servitute detinebantur, illorum animas pretioso suo sanguine redimet. Quapropter nullus erum qui in ipsum sperant, in delictis versabitur.**

(47) Inter causas, ob quas justus odio haberi solet, recensentur agnosca τὸ περὶ τοῦ δικαίου λόγος καὶ τοῦ, τίς ὁ δικαίος, illa ignorantia quæ sit justitie ratio et quis justus. **MARAN.**
 (48) Sic septem mss. At editi cum uno aut altero mss. ἐπ' αὐτόν.
 (49) Utraque editio et Basil. et Paris. conjunctim οκτισθέντες. Unde interpretæ, *Misericordiam consequitur.* At Cateua Cordieriana et nostri novem mss. separatim οκτισθέντες, *Qui creati erant.* Quæ scriptura quin vera et genuina sit, nemo dubitabit, qui hunc locum paulo attentius consideraverit. *Mux codices octo ἐν πλημμελείαις.* Editi ἐν πλημμελείαις. Statim editi et nonnulli mss. ἐπ' αὐτόν. *Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.* Ἀμήν. Sed illa, αὐτῷ ἡ δόξα, etc., in aliis octo m-s. non leguntur. Nec dubito quin melius absint, ut inepta illa repetitio, αὐτόν αὐτῷ, vitetur.

IN PSALMUM XLIV.

In finem, pro iis qui immutabuntur, filiis Core ad intellectum, canticum pro dilecto.

4. Videtur et hic psalmus, ad perficiendam naturam humanam idoneus esse, atque iis qui secundum virtutem vivere stauerunt, ad propositum finem assequendum utilis. Nam proficientibus opus est doctrina ad perfectionem, quam hic psalmus exhibet, comparandam. Ejus autem inscriptio hæc est: *In finem pro iis qui immutabuntur.* Tecte autem dixit, *pro hominibus.* Nos enim, maxime omnium rationalium, varietatis ac mutationibus diebus singulis ac fere horis subjicimur. Neque enim corpore neque mente iidem nos sumus. Sed corpus quidem nostrum semper fluxum ac dissipationi obnoxium in motu ac mutatione versatur, aut ex parvo majus factum, aut ex perfecto ad minorem molem contractum. Non enim puer qui jam scholam petit, et ad artes ac disciplinas percipiendas idoneus invenitur, idem est ac ille qui nuper natus est infans. Alius autem rursus ab illo est sine dubio ephebus, qui jam juveniles exercitationes experiri potest. Atque ab ephebo alius est vir, et firmitate et magnitudine corporis, et rationis perfectione. Cum autem ad vigorem pervenerit, atque ætatis stabilitatem fuerit consecutus, iterum paulatim minui incipit, diffidente sensim corporis ipsi virgine, atque corporis viribus decrescentibus; donec præ senectute incurvatus, ultimam virium detractionem perpetiat. Nos ergo sumus qui mutamur; ac nos homines per hæc vocem hic psalmus sapienter significavit. Non enim mutationem admittunt angeli. Nullus enim inter illos puer est, nullus adolescens, senex nullus: sed in quo statu ab initio creati sunt, in eo permanent; cum eorum substantia simplex et immutabilis conservetur. Nos autem mutamur, senescentem corpus quidem, uti ostensum est; secundum animam vero et interiorem hominem, 159 sententia una cum accidentibus rebus semper commutamus. Alii namque sumus dum lætamur, omniaque in vita nobis feliciter succedunt: alii vero calamitosis temporibus, cum in aliud res adversas incidimus. Immutamur et in ira, ferio quodam statu assumpto. Immutamur et in concupiscentiis, brutis similes effecti, per vitæ libidinem. Equi in feminas furentes facti sunt ii, qui amore uxorum proximi insaniant¹⁴. Et dolosus quidem vulpi comparatur, uti Herodes¹⁵: impudens vero canis vocatur, ut Nabal Carmelitus¹⁶. Vides varietatem ac immutationis nostræ diversitatem? Admirare igitur eum qui commode convenienterque hanc nobis appellationem aptavit.

ἡμῶν; θαύμασον ὡν τὸν προσφώρον τῆν προσηγορίαν ταύτην ἡμῶν ἐφαρμόσαντα.

¹⁴ Jer. v, 8. ¹⁵ Luc. xiii, 32. ¹⁶ I Reg. xiv, 3, seq. LXX.

(50) Reg. quartus et Colb. sextus πρὸς τὸ μᾶζον. Iudeum Reg. tertius αὐξάνομενον. Statim quinque

A

ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΑΨΑΜΟΝ.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν, ψῆθ' ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ.

4. Φαίνεται μὲν καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς τελειωτικὸς τις ὢν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ εἰς τὸ προκειμένον τέλος τοῖς κατ' ἀρετὴν βίωσιν προσηρμένους τῶν ὠφελειῶν παρεχόμενος. Τοῖς γὰρ προκόπτουσι χρεια τῆς εἰς τὸ τελειωθῆναι διδασκαλίας, ἣν ὁ ψαλμὸς οὗτος παρέχεται, ἐπιγραφὴν ἔχων, *Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων.* Κακρομμένως δὲ εἶπεν, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν οἱ μάλιστα πάντων τῶν λογικῶν ἀλλοιώσεσσι τε καὶ τροπαῖς ταῖς ἐφ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ὥρας σχεδὸν ὑποκειμένοι. Οὐτε γὰρ σώματι οὐτε γνώμῃ οἱ αὐτοὶ ἔσμεν ἐαυτοῖς, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἡμῶν, αἱ βίον καὶ σκεδανόμενον, ἐν κινήσει ἐστὶ καὶ μεταβολῇ, ἢ ἀπὸ μικροῦ εἰς τὸ μέζον (50) αὐξάνομενον, ἢ ἀπὸ τοῦ τελείου πρὸς τὸ ἐλαττον συσταλλόμενον. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῷ ἀργιγενεῖ παιδίῳ ὁ εἰς διδασκαλιῶν φοιτῶν ἡθὴ παις, καὶ πρὸς τὰς τῶν τεχνῶν καὶ μαθημάτων ἀναλήψεις ἐπιτηδεύων ἔχων ἕτερος δὲ πάλιν παρὰ τούτων ὁμολογούμενος ἐστὶν ὁ ἐφηβος, ἡθὴ τῶν νεανικῶν ἀπτεσθαι δυνάμενος. Καὶ παρὰ τὸν ἔφηβον ὁ ἀνήρ ἄλλος τις ἐστὶ καὶ στεβρότερος καὶ μεγέθει σώματος, καὶ τῆ τοῦ λόγου συμπληρούσει. Εἰς ἀρχὴν δὲ ἔλθον, καὶ τὸ στάσιμον τῆς ἡλικίας ἀπολαβὸν, πάλιν ἀρχεται κατὰ μικρὸν ὑφαίρειν πρὸς τὸ ἐλαττον, ὑπὸ βροσέουσιν αὐτῷ κληθῆσθαι τῆς τοῦ σώματος ἕξεως, καὶ τῶν σωματικῶν τόνων ἐλαττομένους, ἕως ἂν, ὑπὸ γήρωος κατακαμφθεὶς, τὴν εἰς ἔσχατον δυνάμειος ὑφαίρειν ὑπομείνῃ. Ἡμεῖς τοίνυν ἔσμεν οἱ ἀλλοιούμενοι, καὶ σοφῶς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ὁ ψαλμὸς παρηγοῖετο. Οὐ γὰρ ἀγγελοὶ ἐπιδέχονται τὴν ἀλλοίωσιν. Οὐδεὶς γὰρ παρ' ἐκείνους παῖς, οὐδὲ νεανίσκος, οὐδὲ πρεσβύτερος (51), ἀλλ' ἐν ἧπρ ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθησαν καταστάσει, ἐν ταύτῃ διαμένοντι, ἀκεραίας αὐτοῖς καὶ ἀτρέπτου τῆς συστάσεως σωζομένης. Ἡμεῖς δὲ ἀλλοιούμεθα, κατὰ μὲν τὸ σῶμα, ὡς δίδεσθαι, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, τοῖς ἀεὶ προσπίπτουσι πράγμασι συμμετατιθέμενοι τὰ; διανοίας. Ἄλλοι μὲν γὰρ ἔσμεν εὐθιμοίμενοι, καὶ πάντων ἡμῶν τῶν κατὰ τὸν βίον κατὰ βούην προϋόντων ἄλλοι δὲ ἐν τοῖς περιστατικαῖς καιροῖς, ἐπειδὴν τινι τῶν ἀβουλήτων προσπταίσομεν. Ἄλλοιούμεθα δὲ καὶ κατὰ τὰς ὀργὰς, θηριώδη τινα κατὰστασιν ἀναλαμβάνοντες. Ἄλλοιούμεθα καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, κτηνώδεις γινόμενοι διὰ τοῦ καβ' ἡδονῆν βίον. Ἰπποὶ θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν οἱ ταῖ; γυναιξὶ τῶν πλησίων ἐπιμανόμενοι. Καὶ ὁ μὲν δολερὸς ἀλώπεκι παρεικάζεται, ὡς Ἡρόδωτος ὁ δὲ ἀναίδης κύων προσαγορεύεται, ὡς Νάβαλ ὁ Καρμηλίμος. Ὅρξες τὸ ποικίλον καὶ πολυειδὲς τῆς ἀλλοιώσεως

μεν. πρὸς τὸ ἐλαττον.

(51) Colb. prius pro presbitero.

2. Διότι δοκί μοι τις τῶν ἐρμηνευτῶν (52) καὶ ἄλλοι εὐθὺς αὐτῆν αὐτὴν εὐνοῦνται δι' ἐτίρας προσηγορίας ἐκδιδακτέα, ἀντὶ τοῦ, Ἰγέρ τῶν ἀλλοιωθησόμενων, εἰπὼν αὐτὸς, Ἰγέρ τῶν κρῖνων. Τὸ ἀκρίμων τῶν ἀνθρώπων (53) ἄξιον ἐνόμισε συγχρίνεσθαι τῷ ἐπικλήρω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐγκέκλειται ἡ φωνὴ (ἐρρηται γὰρ Ἰγέρ τῶν ἀλλοιωθησόμενων, ὡς ὑστερόν ποτε τῆς ἀλλοιώσεως ταύτης ἀναφανισμένης ἡμῖν), ἐπισκωφώμεθα μήποτε τὸν τῆς ἀναστάσεως ἡμῖν παραινέσεται λόγον, ἐν ᾗ ἡ ἀλλοίωσις ἡμῖν δοθήσεται ἀλλοίωσις δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ πνευματικόν. *Σπελτρεται γάρ, φησὶ, ἐν θορῶ, ἐγείρεται ἐν ἀσθενείᾳ. Ὁρᾷ; τὴν ἀλλοίωσιν; Σπελτρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Σπελτρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν* ὅτι καὶ πᾶσα ἡμῖν ἡ σωματικὴ κτῆσις συναλλοιοῦται. Καὶ γὰρ καὶ *Οἱ σφρανοὶ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξει* (54) αὐτοῖς ὁ Θεός, καὶ ἀλλοιωθήσονται. Τότε καὶ ὁ ἥλιος ἵσταται ἐπαπλάσιον αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἥσταν, καὶ ἡ ἀσλήγη κατὰ τὸ νῦν ὑπάρχον μέγεθος τοῦ ἡλίου. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πᾶσι γέγραπται τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῖς ἔχουσιν ὧσα κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπον, τοῖς ἀλλοιωθησόμενοις ἐπέγραψεν ὡς οἶμαι, τοῖς ἐαυτῶν ἐπιτελομένοις (55), καὶ ἀεὶ διὰ τῶν γυμνασίων τῆς εὐσεβείας ἐπὶ τὸ μείζον προκοπτοῦσιν. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ καλλίστη ἀλλοίωσις, ἣν ἡ δεξιὰ χαρίζεται τοῦ Ὑψίστου· ἥς καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐπέθετο, ὅτε, γευσάμενος τῶν καλῶν τῆς ἀρετῆς, τοῖς ἐμπροσθεν ἐπέθετε. Τί γὰρ φησὶ; *Καὶ εἶπα· Νῦν ἠρέθισα*· αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς θεϊκῆς τοῦ Ὑψίστου. Ὅστε ὁ προκοπῶν εἰς ἀρετὴν οὐκ ἐστὶν ὅτι οὐκ ἀλλοιοῦται. Ὅτε γὰρ ἤμην, φησὶ, νῆπιος, ἐλάλουν ὡς νῆπιος, ἐγρόν τῶν νῆπιος, ἐλογίζεην ὡς νῆπιος. Ὅτε δὲ ἤγονα ἀνὴρ, καθήργηκα τὰ τοῦ νῆπιου. Καὶ πάλιν γενόμενος ἀνὴρ, οὐκ ἵστατο (56) τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τῶν ἐπισθεν ἐπιλανθανόμενος, καὶ τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτενόμενος, κατὰ σκοπὸν ἰδίωκεν ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνὴρ κλιθεῖς. Ἄλλοιως οὖν ἐστὶ τοῦ ἔσω ἀνθρώπου ἀνακαινούμενον ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Ἐπὶ οὖν ἀπαγγέλλειν ἡμῖν μέλλει τὰ περὶ τοῦ ἀγαπητοῦ, ὅς τὴν οἰκονομίαν τῆς σαρκώσεως ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο, ὑπὲρ τῶν ἀξίων τῆς χάριτος ταύτης τὴν

2. Quare videtur mihi quidam interpres belle et apposite eandem sententiam aliis verbis expressisse, dum loco *Pro iis qui immutabuntur* : dicit, *Pro liliiis*. Florem videlicet cito marcescentem dignum putavit, qui naturæ humanæ fragilitati compararetur. Quoniam autem hæc vox ad futurum tempus inflectitur (dictum est enim *Pro his qui immutabuntur*, tanquam in posterum aliquando mutatio isthæc nobis declaranda sit) : consideremus num resurrectionis doctrinam nobis indicet, in qua mutatio nobis dabitur; immutatio autem in aliquid velius atque spirituale. *Nam seminatur, inquit, in corruptione, resurgit in incorruptibilitate*. Perspicis mutationem? *Seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale* ; quo tempore etiam corporeæ omnis creatura nobiscum immutabitur. Enimvero *Cæli quoque sicut vestimentum veterascunt, et sicut opertorium mutabit eos Deus, et mutabuntur* . Tunc et sol septuplo major se ipso erit, secundum *Isaiam* ; et erit luna magnitudo, quæ nunc solis . Quoniam autem non omnibus eloquia Dei scripta sunt, sed habentibus aures secundum interiore hominem, inscriptionem posuit, *Pro iis qui immutabuntur* ; mirum, ut arbitror, pro iis qui sui ipsorum curam gerunt, quique per exercitia pietatis semper magis ac magis proficiunt. Hæc est enim optima immutatio, quam largitur Altissimi dextera; quam etiam beatus David expertus est tunc, cum degustatis bonis virtutis, ad anteriora se extendit. Quid enim ait? *Et dixi, Nunc capsi : hæc mutatio dexterae Altissimis* . Quare qui in virtute progressus facti, nunquam non immutatur. *Cum enim, inquit, essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli* . Et iterum cum vir factus esset, finem agendi non fecit, sed ea *Quæ a tergo sunt obliuiscens, et 160 ad ea quæ a fronte sunt nitens, iuxta propositum insequabatur ad bravium supernæ vocationis* . Immutatio igitur est, cum interius homo de die in diem renovatur . Quoniam vero Propheta nuntiaturus nobis est ea, quæ spectant ad dilectum, qui dispensationem incarnationis pro nobis suscepit, pro iis qui isto digni

" I Cor. xv. 42. " ibid. 43, 44. " Psal. ci. 27. xii. 41. " Philipp. iii. 45, 46. " II Cor. iv. 16.

(52) Videtur scriptor de interprete Aquila loqui, cujus hæc sunt in *Hexaplis* : τῷ νικοποῦ ἐπὶ τῶς κρῖνος τῶν οἰῶν Κορῆ, ἐπιστήμονος ἴσμου προσφώλας : *Victori super liliiis florum Core, scientis canticum amicitiorum*.

(53) Colb. quintus cum Reg. tertio ἀνθῶν. Mox Regii tertius et sextus ὡς εἰς ὑστερον.

(54) Regii primus, quintus et sextus cum editis ἀλλάξει, *mutabit*. At Colbertiani primus, quintus et sextus cum aliis tribus Regii ἔλιξεν, *volues*. Et ita quoque legitur in margine Regii sexti. Colb. sextus una eam LXX ἔλιξεν, *volues*. Theodoretus, qui ipse legit ἔλιξεν, *volues*, docet Symmachum scripsisse ἀλλάξει, *mutabis*. Moneatur in *Hexaplis*, legi apud Theodoretum ἔλιξεν, *volues* : sed videri ejus interpretem olim legisse ἀλλάξει, cum verbat, *mutabis*.

D Imo vero interpres Theodoretus putandus est legisse ἔλιξεν, cum verbat, *volues*. Non diffitemur quidem, Theodoretum interpretem, cum verba Symmachi verteret, scripsisse, *mutabis* : sed cum ipsa Theodoretii verba reddidit Latine, cum tunc *volues* scripsisse plane constat. Lege Theodoretum in vers. 27 psalm. ci. Ascribam Eusebii verba, quæ hæc sunt : Καὶ πάντες ὡς ἱμάτων παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἔλιξεν αὐτοῦς, καὶ ἐλιγθήσονται : *Et omnes sicut vestimentum veterascunt, et velut amicum volues eos, et volentur*.

(55) Ita mus. At editi ἐπιτελομένοις. Ibidem Reg. tertius καὶ ἀεὶ διὰ τῶν γυμνασίων τῆς εὐσεβείας, *per veram pietatem, seu, per veram pietatis opera*. Lectio alia γυμνασίων apposita est ad marginem.

(56) Reg. tertius ἤθετο pro ἵστατο.

sunt beneficio, hoc se cantici filii Core edidisse ait. Canticum enim est, non psalmus: quippe nuda voce, organo non simul sonum edente, cum concinna vocis modulatione emissum est. Canticum autem pro dilecto. Tibine indicabo eum, quem Scriptura dicit dilectum? an etiam prius nosti quem enarrer, evangelicæ vocis memor? *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipsum audite* 28. Nam dilectus Patri quidem est ut Unigenitus; omni vero creaturæ ut pater benignus et bonus præses. Idem autem est natura et dilectum et bonum. Quapropter recte jam definerunt quidam, bonum esse quod omnia expetunt. Non autem cujuslibet est ad charitatis pervenire perfectionem, et eum agnoscere qui vere est dilectus: sed ejus, qui jam exiit veterem hominem, in desiderii erroris corruptum, induit vero novum, qui renovatur ad agnitionem secundum imaginem conditoris 29. Etenim qui pecunias diligit, corporumque pulchritudinem perituram impotenter consecratur, et nanc præfert gloriolam, vi diligendi in iis, in quibus non decebat, insumpta, is excecatus est ad vere dilecti contemplationem. Ideo ait: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua* 30. Verum illud *Ex tota*, nullam in alia partitionem admittit. Quantum enim dilectionis in hæc inferiora ius impersis, tantum tibi necessario deerit a toto. Quapropter pauci ex omnibus, amici Dei appellati sunt; quemadmodum litteris proditum est Moysen fuisse amicum 31; item Joannem: *Amicus enim, inquit, sponsi, stans, gaudio gaudet* 32: hoc est, qui stabilem et immobilem in Christum amorem habet, is dignus est ipsius amicitia. Idcirco etiam discipulis jam perfectis Dominus ait: *Non amplius vos dico servos sed amicos: quia servus nescit quid faciat dominus ejus* 33. Perfecti igitur est, vere dilectum cognoscere. Et reversa, soli amici Dei, et inter quos intercedit mutua amicitia, sancti sunt: nemo autem improborum aut stultorum amicus est. Neque enim amicitia bonum in pravum affectum cadit, quoniam nihil turpe aut inconcinnum in amicitia concordiam ingredi potest. Malum enim non bono solum, sed ipsum etiam sibi ipsi contrarium est. Jam vero ad verba psalmi expendenda progrediamur.

3. VERS. 2. *Eruclavit cor meum verbum bonum.* Jam quidem nonnulli existimavere isthæc ex per-

28 Matth. xvii, 5. 29 Ephes. iv, 22, 24. 30 Marc. xiii, 30. 31 Exod. xxxiii, 11. 32 Joan. iii, 29.

33 Joan. xv, 15.

(37) Colbertini quinta, sexta et septima cum editione Paris. et cum Reg. quarto in ψ *εὐδόκησα*, et ita legitur apud Matthæum xvii, 5. At illud, in ψ *εὐδόκησα*, non reperitur neque in editione Basil. neque in Reglis secundo et tertio, neque apud Lucam ix, 55.

(38) Ita multi mss. Deest t̄ης in editis et in aliis mss. non paucis. Illud quod mox sequitur, εἰς ἐπιγνώσιν, abest a tribus mss.

(39) Editio Paris. cum Colb. sexto t̄ην τοῦ ἀγαπῆν δόναμιν. Editio vero Basil. et novem mss. t̄ην

ᾠδὴν ταύτην ἐκβεβηκέναι τοῖς υἱοῖς Κορὴ φ̄ριον ὁ Προφήτης. ᾠδὴ γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ᾠδὴν ἑλπίδων· ἀλλὰ γυμνή φωνή, μὴ συνηγόντος αὐτῆ τοῦ ὄργανου, μετ' ἐμμελοῦς τῆς ἐκφωνήσεως παρεβηότου. ᾠδὴ ἔστι τὸ τοῦ ἀγαπῆτου. Ἄρα σοὶ διηγήσομαι τὸν ἀγαπῆτον, ὄντινα ὁ λόγος, εἶναι φ̄ριον; ἢ καὶ πρὸ τῶν ἡμῶν λέγων ἐπιστάσαι, μνημνημένους τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φωνῆς; Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα (57)· αὐτοῦ ἀκούεσθε. Ἀγαπητός γάρ τῷ Πατρὶ μὲν ὡς Μονογενῆς, τῇ κτίσει δὲ πάσης ὡς πατὴρ φιλόνηρωπος καὶ ἀγαθῆς προστάτης. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐστὶ τῇ φύσει καὶ ἀγαπῆτον καὶ ἀγαθόν. Διὸ καλῶς ὠρίσαντο ἦδη τινες, ἀγαθὸν εἶναι οὐ πάντα ἐπίεται. Οὐ τοῦ τυχόντος δὲ ἐστιν εἰς τὸ τέλειον γρησῆσαι τῆς (58) ἀγάπης, καὶ τὸν ἔντως ἀγαπῆτον ἐπιγνώσιν· ἀλλὰ τοῦ ἐκδοσμένου ἦδη τὸν παλιν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδοσμένου τὸν νέον, τὸν ἀνακαινώμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος. Ἐπὶ δ' γε χρήματα ἀγαπῶν, καὶ περὶ τὸ φθαρτὸν τῶν σωματῶν κάλλος ἐπισημάνας, καὶ τὸ δοξάζειν τοῦτο ὑπερητιμῶν, τὴν τοῦ ἀγαπῆν δόναμιν (59) δὲ μὴ προστῆκιν ἀναλώσας, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθινῶς ἀγαπῆτου θείαν ἀπετυφλώθη. Διὰ τοῦτο φ̄ριον· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου. Τὸ δὲ, Ἐξ ὅλης, μερισμὸν εἰς ἑαυτὸν οὐκ ἐπιδέχεται. Ὅσον γὰρ (60) ἂν τῆς ἀγάπης παραλώσῃς ἐπὶ τὰ κάτω, τοσοῦτον σοὶ λείπει ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ ὀπου. Διὰ τοῦτο ἄλλοι ἐκ πάντων φίλοι Θεοῦ προστηγορεύθησαν· ὡς Μωδοῖς ἀναγγελάσαι εἶναι φίλος· ὡς Ἰωάννης· Ὁ γὰρ φίλος φ̄ριος, τοῦ τυμπίου, δεσπῶς, χαρῆ χαίρει· τοῦτο ἐστὶν, ὅ τὸ στάσιμον ἔχων καὶ ἀμετακίνητον τῆς εἰς Χριστὸν φιλίας, οὗτος ἐξῆος τῆς αὐτοῦ φιλίας. Διὸ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἦδη τελεωμένοις ὁ Κύριος, Ὅτι κτλ, φ̄ριον, ὁμῶς λέγω τοῦτο, ἀλλὰ φίλος· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο οὐκ οἶδε τί ποιῆσθαι κύριος αὐτοῦ. Τέλειον τοῖνον ἐστὶ τὸ τὸν ἔντως ἀγαπῆτον ἐπιγνώσιν. Καὶ τῷ ἔντι μόνου φίλου Θεοῦ καὶ ἀλλήλοισι ὁ ἔντι· οὐδέ τις ἐστὶ τὸν ποτηρίων καὶ ἀμαθῶν φίλος. Οὐδὲ γὰρ πίπτει τὸ τῆς φιλίας καλὸν εἰς μοχθηρὰν διέθεσιν· δοῦναι οὐδὲν ἀισχρὸν καὶ ἀνάρμοστον εἰς συμπάντων δύνανται χωρῆσαι φίλας. Τὸ γὰρ κακὸν οὐ τῷ ἀγαπῆτον ἐναντίον ἐστὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐπιγνώσιν. Ἦδη δὲ καὶ ἐπὶ τὴν (61) ἐξέτασιν τῶν ῥημάτων προβαμιν.

3. Ἐξηρούετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν.

Ἦδη μὲν τινες ᾠθήθησαν ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς

τοῦ ἀγαπῆτου δόναμιν.

(60) Ita mss. Deest γὰρ in editione Paris. Nos mss. sex τοῦτο σοὶ. Editi vero τοσοῦτον σοὶ. Inconcium est utrumque in Reg. secundo, τοσοῦτον τοῦτο σοὶ.

(61) Editi cum uno aut altero ms. ἐπὶ τῆν. At mss. sex περὶ τῆν. Quæ mox sequuntur, Ἐξηρούετο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, leguntur quidem in editione Parisiensis, sed desunt ei in nostris mss. et in editione Basil.

λέγεται ταῦτα περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς αὐτὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐκ τῆς οὐλοῦν καρδίας καὶ αὐτῶν τῶν σπλάγχων, φασὶ, προφηγαε (62)· καὶ ἀπὸ ἀγαθῆς καρδίας ἀγαθὸς λόγος προήλθεν· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα ἐπὶ τὸ προφητικὸν ἀναγέρεσθαι πρόσωπον. Τὰ γὰρ ἐπεφῆς τοῦ βήτου οὐκεία ἑμοῖς ἐξομαλίζει ἡμῖν ἐν περὶ τοῦ Πατρὸς ἐξήγησιν. Οὕτε γὰρ ἂν περὶ τῆς αὐτοῦ γλώσσης ὁ Πατὴρ εἶπεν, ὅτι (63)· Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματικῶς δεινγράφου. Ἐραῖος κίλλει παρά τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συγκρίσεως τὴν ὑπεροχὴν τοῦ κάλλους ἔχει. Καὶ προΐων φησὶ· Διὰ τοῦτο ἔγχεσθε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐχρησά σε ἐγὼ ὁ Θεός, ἔλαιον, ἢ ἔγχεσθε ὅστε ἐκ τούτου παρίστασθαι ἕτερον εἶναι τὸ διαλεγόμενον πρόσωπον. Ποῶν οὖν ἐστὶ τοῦτο ἢ ὁ Προφήτης ὁ χωρησάσ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς αὐτὸν γενομένην ἐνέργειαν; Ἐχρησάσ, φησὶν, ἢ καρδία μου λόγων ἀγαθῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐργυή ἐστὶ πνεῦμα κρῖνον κατὰ τὴν ζῆσιν τῆς τροφῆς ἀποβήγγυμενων τῶν πομφόλυγων ἐπὶ τὸ ἄνω διαπνεόμενον, ὁ τραφεὶς τῶ ζῶντι ἔστω τῶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντι καὶ δίδόντι ζῶντι τῶ κόσμῳ, καὶ ὁ ἐμπλησθεὶς παντὶ βῆματι ἐκπορευόμενῳ διὰ στόματος Θεοῦ, κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς συνήθη τροπολογίαν, ἡ τραφεὶσα τοῖς ἰσοῖς μαθήμασι ψυχῆ, πρόσφορον τοῖς βρώμασι παρέσται τὴν ἐργυήν. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ λογικῆ ἦν καὶ ἀγαθὴ ἡ τροφή, λόγων ἀγαθῶν ἐξερύεται ὁ Προφήτης. Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἠθασαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν. Ζητήσωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου τροφὴν εἰς πληρωσιν τῶν ψυχῶν ἡμῶν (δικαίος γὰρ, φησὶν, ἐσθίων, ἐμπλάσσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ), ἵνα κατὰ τὴν ἀναλογίαν ὡν τρεφόμεθα, οὐ τὸν τυχόντα λόγον, ἀλλὰ ἀγαθὸν ἀναπέμψωμεν. Ὁ γὰρ ποιητὴς ἀνθρώπου, ὅπῃ μοχθηρῶν δογμάτων ἀνατραφεὶς, ἐξερεύεται τῆ καρδίᾳ λόγον ποτηρῶν. Οὐχ ὄρεξ ὅποια τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν ἀπερεύεται; ὡς χαλεπὰ καὶ δυσώδη, πολλὴν τινα τὴν ἐν τῶ βάθει νόσον τῶν ἀθλῶν κατηγοροῦντα; Ὁ γὰρ ποιητὴς ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ποτηροῦ ἠθασαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ποτηρῶν. Μὴ δὲ οὖν, κνηθόμενος τὴν ἀκοήν, ἐπισωρεύσης σεαυτῷ διδασκαλίας, νόσον ἐνεργάσασθαι τοῖς σπλάγχνοις σου δυναμένους, καὶ ποτηρῶν σοὶ βρώματων ἐργυήν προσηύσαι (64), δι' ὧν μέλλεις ἐν τῆ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταδικάζεσθαι. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου, φησὶ, δικαιοσύνη, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικαιοσύνη. Λέγω ἐγὼ τὰ ἄλλα, λέγω μου τῶ βασιλεῖ. Πάνυ προσάγει ἡμᾶς τῆ διανοίᾳ τοῦ προφητικοῦ προσώπου καὶ τοῦτο τὸ βῆμα· Λέγω ἐγὼ τὰ ἄλλα μου τῶ βασιλεῖ· ἀνεὶ τοῦ, Ἐξομολογήσομαι τῶ κριτῆ, καὶ προλαμβάνω τὸν κατήγορον, διὰ τῆς περὶ τῶν ἰδίων ἔργων ἀπαγγελίας. Ἐντολὴν γὰρ εἰ-

sona Patris de Verbo apud ipsum in principio existente dici : quod, inquit, velut ex corde et ex ipsis visceribus produxit; atque ex bono corde bonum verbum profiit. Mihi vero videntur hæc **161** ad Prophetam personam referenda esse. Nam quæ hæc deinceps sententiam sequuntur, non amplius æque planam exhibent nobis de Patre narrationem. Neque enim de sua ipsius lingua Pater dixerit : *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* **VERS. 3.** *Speciosus forma præ filiis hominum.* Non enim pulchritudinis præstantiam ex humana comparatione mutuatur. Et progressus ait : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ.* Non enim dixit, Unxi te ego Deus, sed, *Unxit te Deus*; adeo ut ex hoc constet aliam esse loquentem personam. Quæ igitur hæc est, nisi Propheta ipse, qui ællatum Spiritus sancti in se diffusum recepit? *Eructavit cor meum, inquit, verbum bonum.* Cum enim ructus flatus sit occultus, qui, bullis ob sumpti alimenti fervorem erumpentibus, sursum versus diffatur; qui vultibus itaque non illo vivente, qui de cælo descendit, datque vitam mundo **, et omni verbo ex ore Dei prodeunte ** saturatus est, juxta consuetam Scripturæ tropologiam, anima, inquam, sacris enutritis disciplinis, convalescentem edulius ructum emittit. Quapropter cum spiritualis esset, optimusque cibus, Propheta verbum bonum eructat. *Bona: enim homo ex bono cordis sui thesauro bonum profert **.* Quæramus itaque et nos a verbo cibum, ad animarum nostrarum saturitatem (*Justus enim, inquit, comedens implet animam suam ***), ut pro ratione eorum quibus alimur, non vulgare, sed bonum verbum emittamus. Nam malus homo, dogmatis pravus enutritus, ex corde pravum verbum eructat. Non vides qualia eructent ora hæreticorum? quam gravia, quam fetida, quam quemdam morbum in intimo miserorum illorum pectore indicantia? *Nam malus homo ex malo cordis sui thesauro profert malum **.* Ne igitur pruriens auribus, cocerveres tibi magistros **, qui visceribus suis morbum inferre valeant, tibiique pravorum verborum ructum creare, ob quæ in die judicii condemnationem subiturus sis. *Ex verbis enim tuis, inquit, justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis **.* *Dico ego opera mea regi.* Maxime adducit nos, ut Prophetæ personam intelligamus, et hoc verbum : *Dico ego opera mea regi* : hoc est, Conditior judici, et accusatorem antevertam, per operum priorum delationem. Ipsi enim mandatum accepimus, quod sic habet : *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris **.* *Lingua mea calamus scribæ velociter scribentis.* Quæmodum calamus instrumentum est scriptorium, quem peritii cujusdam manus movet ad for-

** Joan. xv, 8. ** Joan. vi, 33. ** Deut. viii, 5; Matth. iv, 4. ** Matth. xii, 35. ** Prov. xiii, 23. ** Matth. xii, 35. ** II Tim. iv, 3. ** Matth. xii, 37. ** Isa. xliiii, 26.

(62) Reg. secundus miss. σπλάγχων, φησὶ, προφηγαε.
(63) Sic quinquies. Dicitur ὅτι in editis.

(64) Sic Regii secundus et tertius cum Colb. pri. no. Editio Paris. προξενούσαι.

mandos eorum quæ scribenda sunt characteres, ita ei justi lingua, Spiritu sancto eam movente, in cre-
dendum cordibus verba vitæ æternæ inscribit; non atramento tincta, sed Spiritu Dei vivi ⁶⁵. Scriba igitur est Spiritus sanctus, quoniam sapiens est, et omnes docens; velocius vero scribens, quia velox est mentis motus. Cogitationes autem nobis inscribit Spiritus, *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* ⁶⁶. Cæterum pro ratione latitudinis cordis, plura vel pauciora Spiritus cordibus inscribit: quæ aut manifesta sunt omnibus, aut obscuriora, secundum puritatis præparationem. Ob scriptorum vero celeritatem jam totus terrarum orbis Evangelio repletus est. Quæ autem sequuntur, ea nobis visum est sumere e proprio principio, nec **162** superioribus connectere, sed sequentibus adjungere. Illud enim, *Speciosus forma, ad Dominum referri dicitur, persona commutata.*

τοῦ ῥητοῦ ἀπὸ ἰδίας ἀρχῆς ἔδοξεν ἡμῖν λαμβάνειν, καὶ μὴ συνάπτειν τοῖς προλαβοῦσιν, ἀλλὰ προστιθέναι τῷ ἑφεξῆς (67). Τὸ γὰρ, Ὁραῖος κάλλις, πρὸς τὸν Κύριον ἠγοῦμεθα λέγεσθαι, κατὰ τὴν ἀποστορῆσιν τοῦ προσώπου.

4. *Speciosus forma præ filiis hominum. Diffusa est gratia in labiis tuis. Inducunt autem nos in hanc sententiam et Aquila et Symmachus; ille quidem cum dixit: Pulchritudine exornatus es præ filiis hominum; Symmachus vero, Pulchritudine pulcher es præ filiis hominum. Speciosum igitur forma Dominum appellat, cum aciem mentis intendisset in eius divinitatem. Non enim carnis pulchritudinem laudat. Vidimus enim eum, et non habebat speciem, neque decorem: sed species ejus inhonorata, deficiens præ filiis hominum* ⁶⁵. Proinde palam est, Prophetam, ubi claritatem ejus inspexisset, essetque splendore illinc proficiscente repletus, et præ pulchritudine illa animo percussus, ad divinum spiritualis pulchritudinis amorem permotum esse: qua animæ humanæ adfulgente, omnia quæcumque prius diligebantur, turpia esse videntur atque abominanda. Quapropter etiam Paulus, simul ut vidit speciosum illum forma, omnia duxit pro stercoribus, ut Christum lucrificaret ⁶⁶. Qui quidem externi sunt et alieni a verbo veritatis, simplicitate dictionis Scripturarum contempta, Evangelii prædi-

λῆψαμεν τὴν λέγουσαν· Ἀέγε σὺ πρῶτος ἀνεμίχου σου, ἵνα δικαιοθῆς (65). Ἡ γλῶσσά μου κλίμαχος γραμματεὺς δευγγράφου. Ὅσπερ (66) ὁ κἀλαμος ὄργανόν ἐστι γραφικόν, τῆς χειρὸς τοῦ ἐπιστήμου, κινουσῆς αὐτὸν εἰς τὴν περὶ τῶν γραφομένων ἀποσημείωσιν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ δικαίου γλῶσσα, κινουσῆς αὐτὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐγγράφει τὰ βήματα τῆς αἰωνίου ζωῆς ταῖς καρδίαις τῶν πιστευόντων· βαπτομένη οὐ μελανί, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζώντος. Γραμματεὺς οὖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι σοφόν ἐστι καὶ διδακτικόν ἀπάντων· δευγγράφου δὲ, διότι ὀφείκει τῆς διανοίας ἢ κινήσεως. Νοήματα δὲ ἡμῖν ἐγγράφει τὸ Πνεῦμα, ὅτι ἐν ἀλαλί λείπειν, ἀλλ' ἐν ἀλαλί καρδίας σαρκίνας. Κατὰ δὲ τὴν ἀναλογία τὸ πλάτους τῆς καρδίας, πλείονα ἢ ἑλάττωνα ἐγγράφει ταῖς καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ἢ ἐκφανῆ πασῶν, ἢ ἀμυδρότερα, κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς καθαρότητος. Διὰ δὲ τὸ τάχος τῶν γραφομένων πλήρης πείσῃ λοιπὸν ἢ οἰκουμένη τοῦ Εὐαγγελίου γεγένηται. Τὸ δὲ ἑφεξῆς

4. Ὁραῖος κάλλις κατὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξεγύθη ἡ χάρις ἐν χελεσσί σου. Προσάγεται: δὲ ἡμᾶς τῆ διανοίας ταύτης ὅ τε Ἀκούλας καὶ ὁ Σύμμαχος· ὁ μὲν εἶπὸν· Κάλλις ἐκαλλωπίσθης κατὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ὁ δὲ Σύμμαχος· Κάλλις καλὸς εἶ κατὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ὁραῖον οὖν κάλλις προσαγορεύει τὸν Κύριον ὡς ἀνεμίχου αὐτοῦ τῆ θεότητι. Οὐ γὰρ τὸ τῆς σαρκὸς ἀνυμνεῖ κάλλος. Εἶδομεν γὰρ αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄειμον, ἐκλείπον κατὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐπίστον οὖν, ὅτι ἐνιδὸν αὐτὸν τῆ λαμπρότητι καὶ τὸν ἐκείθεν μαρμαρυγῶν ἀναπλησθεὶς (68) ὁ Προφήτης, πληγὴς τὴν ψυχὴν τοῦτε τῷ κάλλει, πρὸς τὸν ἔθεον ἔρπαι τὴν νοητὴν ὀραυτῆτος ἐκινήθη· ἥς ἐπιφανείας τῆ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ, πάντα αἰσχρὰ καὶ ἀπόβλητα εἰς τέως ἀγαπώμενα καταφαίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, ὅτε εἶδε τὸν ὄρατον κάλλις (69), πάντα ἤρφησεν σκόβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδῆσθαι. Ὁ μὲν ἔξω τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας μωρίαν ὀνομάζουσι τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα, τὴν εὐτελείαν τῆς φράσεως τῶν Γραφῶν ἐξουθενούντες· ἡμᾶς δὲ οἱ καυχώμενοι ἐν

⁶⁵ II Cor. III, 5. ⁶⁶ ibid. ⁶⁷ Isa. LIII, 2, 5. ⁶⁸ Philipp. III, 8.

(65) Hieronymus in caput XLIII Isaiæ monet illa: Αέγε σὺ πρῶτος ἀνομίχου σου, ἵνα δικαιοθῆς, Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris, inter addita menta LXX Interpretum ponenda esse.

(66) Colb. primus Ὅσπερ γὰρ.

(67) Sic Colb. quintus cum Reg. sexto prima manu. Editio Paris. προστιθέναι τὸν ἑφεξῆς, haud recte. Colb. sextus προστιθέναι τὸν ἑφ. Alii mss. cum Reg. sexto secunda manu προστιθέναι τὸ ἑφεξῆς. Idemque editio Basil. συντιθέναι τῷ ἑφεξῆς, non male. Mox interpretis Aquilæ verba et in mss. et in utraque editione Basil. et Paris. ita leguntur, κάλλις ἐκαλλωπίσθης κατὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, Pulchritudine exornatus es præ filiis hominum: sed longe aliter edita inveniuntur in Commentariis Eusebii; nempe hoc modo, κάλλις ἐκαλλωπίσθης ἀπὸ

υἱῶν ἀνθρώπων, Pulchritudine exornatus es a filiis hominum. Sic aut illic vitium inesse constat: sed ne au illic inest, incertum videri potest. Cum tamen interpretes omnes de eo inter se consentiant, quod de pulchritudine humanam pulchritudinem superante loquantur, vix est ut credam Aquilam et ipse de pulchritudine quæ ab hominibus tribuitur locutus sit. Quare probabilis multo ducimus scripturam Aquilam, κάλλις ἐκαλλωπίσθης κατὰ τοὺς, etc. Pulchritudine exornatus es præ filiis hominum.

(68) S.c. quoniam mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. ἐμπλησθεὶς.

(69) Reg. secundus ὄρατον ἐν κάλλει. Mox Reg. tertius οὐ μὲν οὖν.

τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, οἷς ἐφανερώθη διὰ τοῦ
 Ἡνύματος τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν, οὐκ ἐν
 πλοσφα χάρις ἐστὶν ἐκκεχυμένη παρά Θεοῦ ἐπὶ τοῖς
 περὶ Χριστοῦ λόγοις. Διὰ τοῦτο ἐν ὀλίγῳ τῷ χρόνῳ
 πᾶσαν σχεδὸν τὴν οἰκουμένην διήλθε τὸ κήρυγμα,
 ἐπειδὴ πλοσφα καὶ ἀφθονος ἡ χάρις ἐκκεχυται ἐπὶ
 τοὺς κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου, οὐς καὶ χειλὶ Χριστοῦ
 ὠνόμασεν ἡ Γραφή. Διὰ τοῦτο ἐν εὐκαταφρονήτοισ
 λεξεύδοις πολὺ τὸ ἀγών (70) καὶ πρὸς αὐτηρίαν
 ἔλκον ἔχει τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα. Καὶ πᾶσα
 ψυχὴ κεκράτῃται δόγμασι ἀκινήτοις, διὰ τῆς χάρι-
 τοσ πρὸς τὴν ἀπάλευτον εἰς Χριστὸν πίστιν βεβαιου-
 μένη. Ὅθεν φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Δι' αὐτῶν ἐλάθωμεν
 χάρις καὶ ἀποστολή εἰς ὁρακοὺν πίστεωσ· καὶ
 πάλιν· Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα·
 οὐκ ἐγὼ δέ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοῖ.

5. Ἐξεχύθη χάρις ἐν χειλέσ σου· διὰ τοῦτο
 ἐυλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Γέγραπται ἐν
 τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτι Ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς
 χάριτοσ τοῖς ἐκπαρουσούμενοισ διὰ στόματοσ αὐτοῦ.
 Διόπερ ἐφρανετικῶσ ὁ ψαλμὸσ, τὸ πλῆθος τῆς χάριτοσ
 αὐτοσ παρά τοῦ Κυριοῦ ἡμῶν θημάτων παραστήσαι
 βουλούμενοσ, Ἐξεχύθη χάρις ἐν τοῖς χειλέσ σου,
 εἶπε, διὰ τὸ ἀφθονοσ τῆς ἐν τῷ λόγῳ χάριτοσ. Εὐλό-
 γησέ σε, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄλλω δέ, ὅτι
 ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον χρεὶ ἀναπέροσαι ταῦτα, καθὰ
 προκόπειτο σοφία καὶ ἡλικία καὶ χάριτι. Κατὰ τοῦ-
 το (71) ἔηλον, ὅτι καὶ ἄλλω ἀνδραγαθημάτων αὐτῷ
 νοοῦμεν διδόναι τὴν χάριν. Ὅμοιοσ δὲ τούτω τὸ·
 Ἡγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν·
 διὰ τοῦτο ἔχρησέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεὸς σου, ἐλαιοσ
 ἀγαλλιάσασ παρά τοὺσ μετόχοσ σου. Ὁ παρα-
 κληθῆνσ ἐστὶ καὶ τὸ φιλίππηιοσ παρά Παύλου γρα-
 φῆν, ὅτι Ἐκατείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενοσ ὑπήκοοσ
 μέχρι θανάτοσ, θανάτοσ δὲ σταυροῦ, εὐὸ καὶ ὁ
 Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ὅστω ἔηλον (72), ὅτι
 ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτήρα ἀνθρώπου λέγεται·
 ἢ ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία σῶμά ἐστὶ τοῦ Κυριοῦ, καὶ
 αὐτοσ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίασ· ὥσπερ ἀποδοδύκαμεν
 χειλὶ εἶναι τοῦ Χριστοῦ τοὺσ ὑπηρετούμενοσ τῷ οὐ-
 ρανίῳ λόγῳ (ὥσπερ Παῦλοσ ἐν ἑαυτῷ ἔχων (73) τὸν
 Χριστὸν λαλοῦντα, καὶ εἰ τις ἐκείνω τὴν ἀρεθὴν
 παραπλήσιοσ)· ὅστω καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ σώμα-
 τοσ τοῦ Χριστοῦ, οἱ καθέτισ τὸν πεπιστευκότων
 ἐσμεν. Τῆν οὖν τῇ Ἐκκλησίῃ διδομένην εὐλόγηται
 ἐπὶ τὸν Κύριον ὁ ἀναφέρωσ οὐχ ἁμαρτήσοι (74). Τὸ
 οὖν, Εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς, τούτεστι, Τὰ μέλη τὰ αἰ-
 καὶ τὸ σῶμα τὸ σὺν ἐπλήρωσεν τῶν παρ' ἑαυτοῦ ἀγα-

cationem stultitiam nominant⁴⁴ : nos vero qui in
 cruce Christi gloriamur⁴⁵, quibus manifestata sunt
 per Spiritum ea, quæ donata sunt nobis a Deo, non
 in doctis humanæ sapientia verbis⁴⁶, novimus
 gratiam eam, quæ a Deo in traditis de Christo do-
 ctrinis diffusa fuit, divitem esse. Quamobrem brevi
 tempore in universum prope terrarum orbem illa
 prædicatio pervenit, propterea quod dives et abun-
 dans gratia effusa est in Evangelii præcones, quos
 etiam Christi labia Scriptura nominavit⁴⁷. Qua-
 propter Evangelii prædicatio in contemptibilibus
 dictiunculis vim multam habet persuadendi et ad
 salutem illiicendi. Et anima omnis immobilibus
 dogmatis subacta est, per gratiam in inconcussa in
 Christum fide confirmata. Unde ait Apostolus :
 B Per quem accepimus gratiam et apostolatam, ut obei-
 diatur fidei⁴⁸. Et rursus : Abundantius illis omnibus
 laboravi ; non ego autem, sed gratia Dei, quæ est
 mecum⁴⁹.

5. Diffusa est gratia in labiis tuis : propterea
 benedixit te Deus in æternum. Scriptum est in Evan-
 gelio, quod Mirabantur in verbis gratiæ, quæ proce-
 debant de ore ipsius⁵⁰. Quamobrem significanter
 multitudinem gratiæ verborum Domini nostri ostende-
 re volens psalmus, Diffusa est, inquit, gratia in
 labiis tuis, ob gratiæ quæ in sermone est exuberantem
 copiam. Benedixit te Deus, inquit, in æternum.
 Psalm est autem hæc ad humanitatem referri, qua-
 tenus proficit sapientia et astate et gratia⁵¹; secun-
 dum quam, intelligimus gratiam quoque ceteris præ-
 clariorum factorum præmium ei datam fuisse.
 C Hujus 163 autem simile est illud⁵² : Dilexisti
 justitiam, et odisti iniquitatem ; propterea unxit
 te Deus, Deus tuus olea lætitiæ præ consortibus
 tuis. Cui affine est et illud Philippensibus a Paulo
 scriptum : Humiliavit semetipsum factus obediens
 usque ad mortem, mortem autem crucis, propter
 quod et Deus exaltavit illum⁵³. Quare liquet isthæc
 de Salvatore ut homine dici : aut quoniam Ecclesiæ
 corpus est Domini, et ipse caput Ecclesiæ : quem
 admodum cælestis verbi ministros labia esse
 Christi diximus (uti erat Paulus in se ipso habens
 Christum loquentem⁵⁴), et si quis illi par virtute
 est) : sic etiam reliqua corporis Christi membra
 sumus quotquot credidimus. Si quis ergo
 datam Ecclesiæ benedictionem ad Dominum re-
 tulerit, in neutquam aberraverit. Illud itaque,
 Benedixit te Deus, id est, membra tua, et corpus
 tuum implevit bonis tuis, in æternum, hoc est, in in-
 finitum. Vers. 4, 5. Accingere gladio tuo super femur
 tuum, potentissime. Specie tua et pulchritudine tua.

⁴⁴ I Cor. i, 21. ⁴⁵ Galat. vi, 14. ⁴⁶ I Cor. ii, 12, 13. ⁴⁷ Luc. x, 46. ⁴⁸ Rom. i, 5. ⁴⁹ I Cor. xv, 10
⁵⁰ Luc. iv, 22. ⁵¹ Luc. ii, 52. ⁵² Vers. 8. ⁵³ Philipp. ii, 8, 9. ⁵⁴ II Cor. xii, 3.

(70) Editio Basil. et quatuor mss. ἀγών. Editio
 vero Paris. et tres mss. ἐπαγών. Mox editio
 Basil. et sex mss. ἔλκον ἔχει. Editio Paris. ἐφοκῶν
 ἔει.

(71) Colh. primus καθ' ὁ. Statim quatuor mss.
 τούτω τῷ. Editi τούτω τῷ.

(72) Reg. tertius ὅθεν ἔηλον.

(73) Ita multi mss. cum editione Basil. At editio
 Paris. ὁ ἐν αὐτῷ ἔχων.

(74) Reg. tertius οὐχ ἁμαρτήσοι. Alii duo mss.
 οὐχ ἁμαρτήση. Editi vero cum Regiis quarto et
 sexto οὐχ ἁμαρτήσαι.

Arbitramur itaque illud tropice referri ad vivum A
 armonem Dei, ut carni conjungatur : qui est Effi-
 cax et penetrantur omni gladio ancipiti, et pertin-
 gna usque ad divisionem animæ simul ac spiritus,
 compaginæque et medullarum, et discretor cogitatio-
 num et intentionum cordis ⁸⁵. Femur enim actionis
 ad generationem pertinentis symbolum est. *Hæc enim, inquit, animæ, quæ egressa sunt de femore Jaco-
 b ⁸⁶*. Quomodum igitur vita est, et via, et pa-
 nis et vitis, et vera lux ⁸⁷; atque aliis innumeris
 modis Dominus noster Jesus Christus nominatur :
 sic et gladius partem animæ affectui inservientem
 dividens, et motus concupiscentiæ mortificans. Deinde,
 quia Deus Verbum sese carnis infirmitati con-
 juncturus erat, pulchre additur, *Potentissime* ;
 quippe illud est potentiam maximam argumentum,
 posse Deum in humana natura esse. Nam così ac
 terræ conformatio, et maris et aeris et maximorum
 elementorum generatio, et si quid supra mundum,
 nisi si quid subtile terram intelligitur, non tam Dei
 Verbi commendat potentiam, quam incarnationis
 dispensatio, et illa ad humilitatem et infirmitatem
 nature humanæ demissio. *Specie tua et pulchritudine
 tua*. Species a pulchritudine differt. Id enim
 speciosum dicitur, quod completum fuit idoneo tem-
 pore ad usque propriam maturitatem. Exempli
 causa, illud frumentum speciosum dicitur, quod
 maturum jam est ad messem : atque in vitis fructus
 speciosus est, qui per anni tempestatem coctiorem
 propriam ad suam perfectionem comparavit, quique
 usui aptus existit. Pulchritudo vero concinnitas ea
 est, quæ in membrorum compositione sita est, efflo-
 rescentem ex se gratiam habens. *Accingere igitur gla-
 dio tuo super femur tuum, potentissime. Specie tua, hoc
 est ; in plenitudine temporum ; et pulchritudine tua,*
 videlicet, divinitate quæ contemplatione et ratione
 intelligi potest. Illud enim vere pulchrum est, quod
 humanam omnem intelligentiam **164** et potentiam
 excedit, quodque mente sola quæ contemplari. No-
 verunt autem ejus pulchritudinem discipuli, quibus
 privato parabolis solvebat. Viderunt etiam ipsius
 pulchritudinem Petrus et filii tonitruum in monte,
 fulgore suo splendorem solis superantem, atque
 habitis sunt digni, qui gloriosi ejus adventus exordia
 oculis perciperent ⁸⁸. *Et Intende, inquit, et præpara
 procede, et regna*. Hoc est, hominum curam per
 eum aggressus, impende diligentiam summam
 constantemque et nunquam deficientem. Hoc enim
 viam cursumque prebuit prædicationi, et omnes
 tuo subijcitur imperio. Neque vero illud nobis inso-

θῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τούτεστιν, εἰς τὸ ἀπέραντον.
 Περιλώσαι τὴν βρομαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου,
 δυνατέ. Τῇ ὤρεισθητε σου καὶ τῷ κάλλει σου.
 Ἠγοῦμεθα τοίνυν τροπικῶς ἀναφέρεισθαι εἰς τὸν
 ζῶντα τοῦ θεοῦ λόγον, ὥστε συνάπτεισθαι τῇ σαρκί,
 ὅς ἐστιν Ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μά-
 χαραν δίστομος, καὶ εὐκρινόμενος ἄκρι μερισμῶ
 ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἄρμῳ τε καὶ μελίῳ,
 καὶ κραιτὸς ἐννοήσεω καὶ ἐννοίῳ καρδίας.
 Διότι ὁ μηρὸς σύμβολόν ἐστι τῆς κατὰ τὴν γένεσιν
 ἐνεργείας. Ἄδεται γὰρ, φησὶν, αἱ ψυχὰ αἱ ἐξελεσθῆ-
 σαι ἐκ τῶν μηρῶν Ἰακώβ. Ὡς οὖν ζωὴ ἐστὶ, καὶ
 ὁδὸς, καὶ ἄρτος, καὶ ἄμπλος, καὶ ἀληθινὸν φῶς, καὶ
 ἄλλα μυρία ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὀνομάζε-
 ται· οὕτω καὶ μάχαρα διατέμνουσα τὸ παθητικὸν
 μέρος τῆς ψυχῆς, καὶ νεκροῦσα τὰ πρὸς ἐπιθυμίας
 κινήματα. Εἰτα, ἐπιπέθῃ μίλλει τῇ ἀσθενείᾳ κενά-
 σθαι τῆς σαρκὸς ὁ θεὸς λόγος, καλῶς πρόσκειται τὸ,
 δυνατέ· διότι μεγίστης (75) ἀπόδειξιν δυνάμεως
 ἔχει τὸ δυνήθηνα θεὸν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει γενέσθαι.
 Οὐ γὰρ τοσοῦτον οὐράνῳ καὶ γῆς σύστασις, καὶ
 θαλάσσης, καὶ ἀέρος, καὶ τῶν μεγίστων στοιχείων ἢ
 γένεσις, καὶ εἰ τι ὑπερκόσμιον νοεῖται, καὶ εἰ τι κα-
 ταχθόνιον, τὴν δύναμιν παρτίσται τοῦ θεοῦ λόγου,
 ὅσον ἢ παρὶ θεοῦ ἐνανθρώπησεν οἰκονομία, καὶ ἢ πρὸς
 τὸ ταπεινὸν καὶ ἀσθενὲς τῆς ἀνθρωπότητος συγκα-
 τάσασις. Τῇ ὤρεισθητε σου καὶ τῷ κάλλει σου.
 Τὸ ὠρατον τοῦ κάλλους διαφέρει (76)· ὅτι τὸ μὲν
 ὠρατον λέγεται τὸ συμπληρωμένον εἰς τὸν ἐπιτή-
 δεον καιρὸν πρὸς τὴν οἰκίαν ἀκμῆν· ὡς ὠρατός ὁ
 ἀτος, ὁ ὠριμος ἦδη πρὸς θερισμὸν· καὶ ὠρατός ὁ
 καρπὸς τῆς ἀμπέλου, ὁ τὴν οἰκίαν πέψιν εἰς τε-
 λεωσίαν ταυτοῦ διὰ τῆς τοῦ ἔτους ὥρας ἀπολαθῶν,
 καὶ ἐπιτήδεος εἰς ἀπόλαυσιν· κάλλος δὲ (77) ἐστὶ τὸ
 ἐν τῇ συνθέσει τῶν μελῶν εὐόμορον ἐπανοῦσεν
 αὐτῷ τὴν χάριν ἔχον. Περιλώσαι οὖν τὴν βρομαίαν
 σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ. Τῇ ὤρεισθητε
 σου, τούτεστιν, ἐν τῷ πληρώματι τῶν καιρῶν· καὶ
 τῷ κάλλει σου, τῇ θεωρητῇ (78) καὶ νοητῇ θεότητι.
 Ἐκείνο γὰρ τὸ δυνατὸν καλόν, τὸ κατέληψιν πᾶσαν
 ἀνθρωπίνην καὶ δύναμιν ὑπερβαίνον, καὶ διανοία μόνῃ
 θεωρητόν. Καὶ ἐγνώριζον αὐτοῦ τὸ κάλλος οἱ μαθη-
 ται, οἳς ἐπέλεε τὰς παραβολὰς κατ' ἴδιον. Εἶδον δὲ (79)
 αὐτοῦ τὸ κάλλος Πέτρος καὶ οἱ υἱοὶ τῆς βροντῆς ἐν
 τῷ βρει, ὑπερλήμνον τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα,
 καὶ τὰ πρόσωπα τῆς ἐνδόξης αὐτοῦ παρουσίας ὀφθαλ-
 μοῖς λαθεῖν κατηξιώθησαν. Καὶ ἔνταυσον (80),
 φησὶ, καὶ κατεσοδοῦ, καὶ βασίλευε. Τούτεστιν,
 Ἀρχάμενος τῆς τῶν ἀνθρώπων διὰ σαρκὸς ἐπιμε-
 λείας, σύντενον καὶ διαρατῇ καὶ μηδέποτε ὑπεκλυομέ-
 νων.

⁸⁵ Hebr. iv, 12. ⁸⁶ Exod. i, 5. ⁸⁷ Joan. xiv, 6; v, 31; xv, 1, 5; 1, 9. ⁸⁸ Matth. xvii, 1-9; II

l'ct. i, 16, 17.

(75) Regii secundus, quartus et sextus enim Colb. quintus et cum editione Basil. μεγίστος, maximum per tentia argumentum Editio vero Paris. cum Colb. titulus sexto et septimo dicitur μεγίστος, rectus.

(76) Reg. tertius τὸ ὠρατον τοῦ καιροῦ διαφέρει.

(77) Reg. tertius καλόν δὲ. Statim idem codex μὲν οὖν εὐάριστον. Alii iuss. cum editis εὐάριστον.

(78) Ita Colbertini primus, quintus et sextus cum Regii secundo et sexto, bene. Editio et Reg. quartus θεωρητικῇ.

(79) Sic mss. At editio Paris. εἶδε δὲ. Reg. secundus fuitus Εἶδον δὲ αὐτοῦ τὸ κάλλος οἱ μαθηταὶ Πέτρος καὶ οἱ, etc.

(80) Reg. secundus καὶ ἔνταυσ. Reg. tertius ἔνταυσ.

νην ποιού την ἐπιμέλειαν. Τοῦτο γὰρ ὁδὸν καὶ δρό-
A νον παρέξει τῷ κηρύγματι, καὶ πάντας ὑποτάξει τῇ
βασιλείᾳ σου. Μὴ ἐνιζήτω δὲ ἡμεῖς τὸ προτατικῶς
λέγεσθαι τὸ, Κατευδοῦ, διὰ τὴν συνήθειαν τῆς
Γραφῆς οὕτως ἀλλ' ὀργανιστικῶς τὰ εὐκτικά. Γενη-
θῆτω γὰρ τὸ θέλημά σου, ἀντι τοῦ, γενηθῆσθαι· καί,
Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, ἀντι τοῦ, ἔλθοι (81).

6. *Evexer dñtheias kai prasthotos kai dikaiou-
sōnēs*· καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου.
Πάλιν ὁ λόγος ὁμοίως ἰσχυρίζεται, ὡς περὶ μισθὸν
ταῦτα λαμβάνοντος τοῦ Κυρίου, τὸ κατευδοῦσθαι καὶ
βασιλεύειν, ὑπὲρ ἀληθείας, καὶ πραότητος,
καὶ δικαιοσύνης. Δεῖ δὲ οὕτω νοεῖν· δεῖ ἐπιτεθῆ τῷ
φύσει προδιδρατταί τὰ ἀνθρώπινα, ἵνα ἐπισημῆς
τὴν ἀληθειαν, βασιλειαν ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοῖς βασι-
λευομένοις ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας· εὐ γὰρ εἴ ἡ ἀλθθεια.
Καί, *Evexer prasthotos*, ἵνα τῷ κατὰ σὲ ὑποβί-
γματι πάντες εἰς ἐπιείκειαν καὶ χρηστότητα προχθῶ-
σι (82). Διὸ καὶ ὁ Κύριος εἶπε· *Μέθετε ἀπ' ἐμοῦ,
δεῖ κρῶς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ*. Καὶ ἀπό-
δειξεν παρήχεται τῆς πραότητος ἐπ' αὐτῶν τῶν
ἔργων· λαιδοροῦμενος, ἐσώπει· μασιζόμενος, ἠνε-
χετο. Καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου.
Οὐχὶ στύλος νεφέλης, οὐδὲ φωτισμὸς πυρός, ἀλλ'
αὐτὴ ἡ δεξιὰ σου. *Τὰ βέλη σου ἤκονημένα, δυ-
νατὲ* (83). Βέλη τοῦ δυνατοῦ ἤκονημένα ἐστὶν οἱ εὐ-
στοχοὶ λόγοι, οἱ καθυπονοῦμενοι τῆς καρδίας τῶν
ἀκρωμένων, βάλλοντες καὶ τιτρώσκοντες τὰς εὐαι-
σθητοῦς ψυχὰς. Λόγοι γὰρ, φησί, σοφῶν ὡς τὰ βού-
κετρα. Διὸ καὶ ὁ Ψαλμῶδης βουθῆσαι ποτε ἀπὸ
C τῶν δολερῶν τῶν κατὰ τὴν γενεάν αὐτοῦ εὐχόμενος,
εἰς θεραπεῖαν γλώσσης δόλλας τὰ βέλη τοῦ δυνατοῦ
ἤκονημένα ζητεῖ. Ἐπιζητεῖ δὲ καὶ τοὺς ἀνθρακας
παρεῖναι τοὺς ἐρημικοῦς· ὥστε ὅσον ἂν μὴ καθ-
ἀφῆται διὰ τὴν πύρωσιν τῆς καρδίας τὰ λογικὰ βέλη,
τοῦτοις ἐτοίμην εἶναι τὴν κλάσιν, ἣν καὶ ἐρημικοῦς
ἀνθρακας προσηγήρασαν. Ὅσοι γὰρ ἐρήμους τοῦ
θεοῦ κατέστησαν ἐαυτοὺς, τοῦτοις ἀναγκαῖος ὁ εὐτε-
ρισμὸς τῶν ἐρημικῶν ἀνθρώπων. Νῦν οὖν *Τὰ βέλη
σου ἤκονημένα*. Ἐκ τούτων τῶν βελῶν τιτρώσκον-
ται αἱ παραδεχόμεναι τὴν πίστιν ψυχαί, καὶ εἰς τὴν
ἔκραν τοῦ θεοῦ ἀγάπην ἐκκαυθεῖσαι λέγουσι παρα-
κλησίως τῇ νύμφῃ τὸ, *Τετραμῶνθ ἀγάπης ἐγὼ εἰμι*.
Ἀνεκδηγήτητον δὲ καὶ ἀβήρητον τοῦ λόγου κάλλος,
καὶ ἡ τῆς σοφίας ὠρατότης, καὶ ἡ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ
εἰκότι αὐτοῦ μορφή. Μακάριοι οὖν, οἱ τοῦ ἀληθινοῦ
κάλλους φιλοθεάμονες. Οἰστέ γὰρ προσθεθέντες αὐτῷ
διὰ τῆς ἀγάπης, καὶ τὸν ἐπουράνιον καὶ μακαριστὸν
ἐρῶντες ἔρωτα, ἐπιλανθάνονται μὲν οἰκτιλῶν καὶ φί-
λων· ἐπιλανθάνονται δὲ οὐκ καὶ περιουσίας ἀπά-
σης· ἐλαθόμενοι δὲ καὶ τῆς σωματικῆς εἰς τὸ ἐσθίειν

lens esse videatur, quod imperative dictum sit,
Prospera proceda, cum ea quae optantur, semper hoc
modo figurare Scriptura solet. Nimirum, *Fiat vo-
luntas tua* 80, pro, utinam fiat. Item: *Adveniat re-
gnum tuum* 80, pro, utinam adveniat.

6. *Propter veritatem, et mansuetudinem, et iusti-
tiam; et deducet te mirabiliter dextera tua*. Rursus
hic sermo figuratus est, perinde ac si Dominus
mercedis loco accipiat illa, *prospera proceda*, et
regnare, nempe, propter veritatem, et mansuetudi-
nem, et iustitiam. Oportet autem intelligere hoc mo-
do: quouiam res humanae inversae sunt mendacio,
ut seras veritatem, regna in hominibus peccato sub-
jectis: tu enim es ipsa veritas. Et, *Propter man-
suetudinem*, ut omnes exemplo tuo ad clementiam
et bonitatem perducantur. Quamobrem etiam Do-
minus dicebat: *Discitis a me quod mitis sum et humi-
lis corde* 81. Quin et istam mansuetudinem factis
ipus ostendit: quippe tacebat concivis lacestias ὃ
flagris exaus, perfererat. *Et deducet te mirabiliter
dextera tua*. Non columna nubis, non ignis splendor,
sed ipsa dextera tua. *Vna. 6. Sagittae tuae acutae,
potentissimae*. Acutae potentis sagittae permesos sunt
appositi ac solertes, qui auditorum pertingunt cor-
da, feriuntque et sauciant animas seuso facili ac
prompto praeditas. *Verba enim, inquit, sapientium,
sicut stimuli bonum* 82. Quare et Psalmista a dolosis
C hominibus matis suae aliquando liberari cupiens,
acutae potentis sagittas exquirat, pro linguam dolose
remedio. Quae rit illidem carbones adesse desolato-
rios 83, ut quos ob callosam cordis duritiam non
tanguit spiritalibus sagittis, iis parentum sit sup-
plicium, quod carbones etiam desolatorios appella-
vit Quicunque enim Deum deseruere, iis carbonum
desolatoriorum apparatus necessarius est. Nunc igitur
Sagittae tuae acutae. Quae fidem amplexatae suae
animae, his sauciantur sagittis; et ubi summa in Deum
charitate exarsert, pariter ac sponsa dicunt: *Vul-
nerata charitate ego sum* 84. Porro verbi pulchritudo,
sapientiae species, ac Dei in ipsius imagine forma in-
explicabilis est ac ineffabilis. Beati igitur, qui
contemplandae verae illius pulchritudinis sunt cupidī.
D Nam velut huic alligati per dilectionem, coelestem-
que et plane beatum amantem amorem, propinquo-
rum obliviscuntur et amorem: item domus obli-
viscentur et opum omnium; imo 165 etiam cor-
poralem edendi et bibendi necessitatem oblitī, soli
divino ac puro amorī affixi sunt. Intelligere autem
possis *sagittas acutas* eos etiam, qui ad disseminan-

80 Matth. vi, 10. 81 ibid. 82 Matth. xi, 29. 83 Eccl. xii, 11. 84 Psal. cix, 4. 85 Cant. ii, 5.

(81) Sic quinque mss. cum editione Basil. At editio Paris. Ebdg. Nec ita multo post quinque mss. Ἐπιπρ ἀληθείας. Editio Evexer ἀληθείας. Statim quatuor mss. cum editione Basil. προσβείσρατταται. Editio vero Paris. cum Colb. sexto προσβείσρατταται.

(82) Editio ενυχθῶσιν. At mss. quinque προχθῶσιν.

(83) Ita quoque legitur apud LXX, sed vocem δυνατῶν non agnoscit Eusebius, nec dubium quin abesse oporteat. Notat enim Hieronymus ad Suniam, id vocabulum redundare, atque e superiore loco additum esse.

(84) Vox λογικὰ in aliquibus mss. non reperitur.

dum in universo orbe Evangelium missi sunt; qui, quod exaccussent sese, operibus justitiæ fulgebant, et subtiliter in discentium animos irrepebant: nam hæc sagittæ quaquaversum præmissæ, populos, ut se submittent Christo, præparabant. Videtur autem mihi isthæc sententia aptius per hyperbaton restitui, adeo ut is sit sensus: *Intende, et prospere procede, et regna, et deducet te mirabiliter dextera tua, et populi tui sub te cadent*; propterea quod *sagittæ tuæ acutæ sunt in corde inimicorum regis*. Nullus Deo adversarius, aut arrogans, aut superbus subjicit se Deo, sed qui fidei obtemperaverit. Sagittæ autem, eorum qui regis aliquando inimici erant: cordibus illarum, ipsos ad veritatis desiderium trahunt, ipsos trahunt ad Dominum, ut inimici Dei existentes, ei per doctrinam reconciliantur.

Τὰ δὲ βέλη, ταῖς καρδίαις ἐμπιόντα τῶν ποτε ἀληθεῖς πόθου; ἔλκει αὐτοὺς πρὸς τὸν Κύριον, διὰ τῶν διδαγμάτων.

7. VERS. 7, 8. *Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi; virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Postquam ad naturam humanam intentus, multis verbis de ea disseruit, nunc orationem et altitudinem gloriæ Unigeniti reducit. *Sedes tua, Deus*, inquit, *in sæculum sæculi*: hoc est regnum tuum ultra sæcula se porrigit, estque omni intelligentia antiquius. Et pulchre post populorum obedientiam, regni Dei magnificentiam celebrat. *Virga rectitudinis, virga regni tui*. Quapropter et ei propriam reddidit appellationem, ipsum clare appellans Deum: *Sedes tua, Deus*. Custigatrix est virga Dei: quæ dum castigat, vincta, non perversa judicium profert. Quamobrem virga rectitudinis virga regni ipsius nuncupata est. *Si enim dereliquerim filii ejus legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint; visitabo in virga iniquitates ipsorum*⁶⁶. Vides justum Dei iudicium? Non in quoslibet utitur, sed in peccatores. Hæc autem et consolationis virga dicitur: *Virga enim, inquit, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt*⁶⁷. Est et hæc virga contritionis. *Reges eos in virga ferrea, tanquam sas figuli confringes eos*⁶⁸. Confringuntur autem terrea ac lutes, gratia eorum qui reguntur; quemadmodum etiam traduntur *In interitum carnis, ut spiritus salvus sit*⁶⁹.

ῥάβδος. Ποιμανεὶς γὰρ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρῇ, ὡς σκευὸς κεραμῆως (90) συντρίψει αὐτούς. Συνριβεται δὲ τὰ χόικα καὶ πηλίνα ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ποιμαινομένων· καθὼ καὶ παρλιβεται. Εἰς ἐλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ.

8. *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Quoniam par erat ut typicum

⁶⁶ Psal. lxxviii, 51, 53. ⁶⁷ Psal. xxii, 4. ⁶⁸ Psal. ii, 9. ⁶⁹ I Cor. v, 5.

(85) Alii mss. ἐπὶ τῷ. Alii ἐπὶ τῷ.

(86) Colb. primus παρασκευάζει.

(87) Reg. secundus ἔντεινε.

(88) Ita mss. sex. Illud, τῆς βασιλείας, desileralatur in editis.

(89) Sic editio B. il. et Regii secundus, tertius et

A καὶ πέντε ἀνάγκης, μόνῃ τῷ θεῷ καὶ καθαρῷ προστετήχασιν ἔρωτι. Νοήσεις δὲ κρονημένα βέλη καὶ τοὺς ἀποστελλομένους ἐπὶ τὸ (85) ἐπισπείρειν πάτη τῆ οἰκουμένη τὸ εὐαγγέλιον· οἱ, διὰ τὸ κρονηθῆσαι, Ἐλαμπον τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἔργου, καὶ λεπτοῦς ἐπὶ τὰς τῶν διδασκομένων ψυχὰς παρεδύοντο· ταῦτα γὰρ τὰ βέλη, πανταχοῦ προεπιπόμμενα, παρασκευάζει (86) τοὺς λαοὺς ὑποκίτω πίπτειν τοῦ Χριστοῦ. Δοκεῖ δὲ μοι ἀλοκωθότερον ἢ λέξις ἀποκαθίστασθαι δι' ὑπερβατοῦ, ὥστε τοιοῦτον εἶναι τὸν νοῦν· Ἐντεινον (87) καὶ καταδοῦθὲ καὶ βασιλευ, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου, καὶ λαοὶ ὑποκίτω σου πεσοῦνται· τῷ τὰ βέλη σου κρονημένα εἶναι ἐν καρδίᾳ τῶν ἔχθρῶν τοῦ βασιλέως. Οὐδέτις θεομάχος καὶ ἀλαζὼν καὶ ὑπερήφανος ὑποκίτω πίπτει τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ τὴν ἐκ πίστεως ὑποταγήν καταβεβήμενος ἔχθρῶν τοῦ βασιλέως, ἔλκει αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ τῆς ὥστε, ἔχθρους ὄντας τῷ Θεῷ, καταλλαγῆναι αὐτῷ

7. Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετέχους σου. Ἐπιθεὶ πολλὰ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἀνατινόμενος διαλέχθη, ἐπανάγει νῦν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς περὶ τοῦ Μονογενοῦς δόξης τῶν λόγων. Ὁ θρόνος σου, φησὶν, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· τουτέστιν, ἡ βασιλεία σου ἐπέκεινα τῶν αἰώνων, καὶ ἐννοίας πάσης ἐστὶν πρεσβυτέρα. Καὶ καλῶς μετὰ τὴν τῶν λαῶν ὑποταγήν τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς βασιλείας (88) τοῦ θεοῦ ἀνυμνεῖ. Ῥάβδος ἐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. διὰ τοῦτο καὶ ἀπέδωκεν αὐτῷ τὴν ἰδίαν προσήγοραν, σαφῶς αὐτὸν ἀναγορεύσας Θεόν· Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός. Παιδευτικὴ τίς ἐστὶν ἡ ῥάβδος τοῦ θεοῦ· παιδεύουσα δὲ, εὐθείας καὶ ὁ παρατετραμμένος ἐπάγει τὰς κρίσεις. διὰ τοῦτο ῥάβδος ἐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας αὐτοῦ προσηγόρευται. Ἐδορ γὰρ ἐξεταλλίπσωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ (89) τοὶς κρίμασι μου μὴ πορευθῶσιν, ἐπισκῆψουμι ἐν ῥάβδῳ τῆς ἀνομίας αὐτῶν. Ὅρξ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ θεοῦ; Οὐκ ἐπὶ τῶν τυγχόντων χρεῖται, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων. Ἀὕτη δὲ καὶ παρακλήσεως λέγεται ῥάβδος· Ἡ ῥάβδος γὰρ σου, φησὶ, καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐτὰ με παρεκάλεσαν. Ἀὕτη καὶ συντριμμοῦ ἐστὶν

8. διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετέχους σου.

quartus cum Culb. primo, bene. Editio Paris. cum Colb. sexto uloi σου τὸν καὶ, filii tui.

(90) Illud, κεραμῆως, deest in editione Parisiensi: sed reperitur in quatuor mss. et in editione Basil. in qua pta σκευὸς legitur σκευή. Necita multo post duo mss. cum editione Basil. παραδίδονται.

Ἐπειδὴ ἔδει σχηματισαίαι τὸ τυπικὸν χρίσμα, καὶ τοὺς
 τυπικούς ἀρχιερέας καὶ βασιλάς, ἐχρίσθη τῷ ἁλη-
 θινῷ χρίσματι ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, τῆ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος εἰς αὐτὴν ἐπιδημία, ὅπερ ἀγαλλιάσεως
 ἔλαιον προσηγόρευται. Ἐχρίσθη δὲ παρὰ τοὺς με-
 χόχους αὐτοῦ· τούτῳ, ὅπερ πάντας ἀνθρώπους
 τοὺς μετέχοντας τοῦ Χριστοῦ. Διὸ ἐκείνους μὲν
 μερικῇ τῇ ἔδδοτο Πνεύματος κωνία, ἐπὶ δὲ τὸν
 Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς
 φησιν Ἰωάννης, Ἐμείνεν ἐπ' αὐτόν. Καλῶς δὲ
 ἀγαλλιάσεως ἔλαιον τὸ Πνεῦμα προσηγόρευται,
 ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν ὕπν τοῦ Πνεύματος ἁγίου γεωρ-
 γουμένων καρπῶν ἐστὶν ἡ χαρὰ. Ἐπειδὴ δὲ μικτός
 ἐστὶν ὁ περὶ τοῦ Σωτῆρος λόγος διὰ τε τὴν φύσιν τῆς
 θεότητος, καὶ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως,
 πάλιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Θεοῦ ἀποστροφήν, φησὶν·
 Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν·
 ἀντὶ τοῦ, οἱ μὲν λοιποὶ ἄνθρωποι πόνον καὶ ἀσκήσει
 καὶ προσοχῇ πολλὰς κατορθώσεις τὴν πρὸς τὸ καλὸν
 διάθεσιν, καὶ τὴν τῶν φαύλων ἀποστροφήν· οὐ δὲ
 φυσικῇ τῆς ἐπιπρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡ οἰκείωσις, καὶ πρὸς
 τὴν ἀνομίαν ἡ ἀλλοτρίωσις. Καὶ ἡμεῖς δὲ (91) οὐ
 χαλεπὸν βουληθεῖσιν ἀναλαβεῖν τὴν πρὸς τὴν δικαιοσύ-
 νην ἀγάπην, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀνομίαν μῖτος. Πᾶσαν
 γὰρ δύναμιν ὁ Θεὸς χρησίμως ἔδωκε τῇ λογικῇ ψυχῇ·
 ὥσπερ τὴν τοῦ ἀγαπᾶν, οὕτω καὶ τὴν τοῦ μισεῖν ἵνα
 λόγῳ εὐθυσόμενοι ἀγαπῶμεν μὲν τὴν ἀρετὴν, μισῶ-
 μέν δὲ τὴν κακίαν. Ἔστι γὰρ ποτε καὶ ἐπαινετός τῷ
 μίσει χρισθασθαί. Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε,
 μῆρ (92); Τέλειον μίτος ἐμίσησεν αὐτοὺς.

9. Σμύρνα καὶ σταχτὴ καὶ κασσία ἀπὸ τῶν ἱμα-
 τίων σου ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν ἐστρα-
 γάν σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου. Ὑπο-
 καταβαίνων ἀκοιλίωθας ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ πᾶσι
 τοῖς κατὰ τὴν οἰκονομίαν προσιβαλῶν, τῷ ἐναντισμῷ
 τοῦ Πνεύματος (93) τοῦ ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ τὰ
 κρυπτά, ἦλθεν ἐπὶ τὸ πάθος· Σμύρνα γὰρ, φησὶ,
 καὶ σταχτὴ καὶ κασσία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου. Ἡ
 μὲν οὖν σμύρνα ὅτι ταφῆς ἐστὶ σύμβολον, καὶ ὁ εὐ-
 αγγελιστὴς ἡμεῖς Ἰωάννης ἔδιδασκεν, εἰπὼν ὑπὸ Ἰω-
 σὴφ τοῦ Ἀριμαθαίου ἐνταφιασθῆαι μετὰ σμύρνης
 καὶ ἀλόης. Ἡ δὲ σταχτὴ καὶ αὐτῆ σμύρνης ἐστὶν
 εἶδος τὸ λεπτότατον. Ἐκβλιέντος γὰρ τοῦ ἀρώμα-
 τος, ὅσον μὲν αὐτοῦ θυδόν, εἰς τὴν σταχτὴν ἀπομερι-
 ζεται· τὸ δὲ παχύτερον (94) ἀπομένον σμύρνα προσα-

chrisma typicus tum pontifex tum rex adombra-
 ret, caro Domini vero chrismate luncta est, ipse
 sancti Spiritus in eam adventu : quod letitiae oleum
 appellatum est. Unctus est autem prae consoribus
 suis, hoc est, prae omnibus hominibus qui Christi
 sunt participes. Nam illis quidem alioqua tribuebat
 Spiritus communicatio; at vero Spiritus sanctus
 in Dei Filium descendens, ut ait Joannes, Super
 ipsum mansit⁹⁰. Recte autem Spiritus oleum letitiae
 nominatur, cum unus ex fructibus quos sanctus Spi-
 ritus producit, gaudium sit⁹¹. **166** Quoniam vero
 mistus est de Servatore sermo, propter divinitatis
 naturam et incarnationis dispensationem, rursus ad
 Dei humanitatem respiciens, ait : *Dilexisti iustitiam*
et odisti iniquitatem; perinde quasi diceret :
 Reliqui quidem homines labore exercitioque et at-
 tentione plerumque virtutis habitum assequuntur,
 abhorrentque a vitiis; tibi vero naturalis quaedam
 est cum bono conjunctio ac necessitudo, aliena-
 tionique ab iniquitate. Quinetiam nobis, si volumus,
 difficile non est amorem iustitiae, et iniquitatis
 odium suscipere. Omnem enim facultatem rationali
 animae utiliter dedit Deus; ut amoris, ita quoque
 odii : ut ratione directi diligamus virtutem, odio
 vero habeamus iniquitatem. Licet enim aliquando
 etiam laudabiliter odio uti. *Nonne eos qui oderant*
*te, Domine, odio habui, et super inimicos tuos tabe-
 scebam? Perfecto odio oderam illos*⁹².

9. Vers. 9, 10. *Myrrha et gutta et casia a vesti-
 mentis tuis a domibus eburneis, ex quibus delectave-
 runt te filiae regum in honore tuo.* Propheticus ser-
 mo paulatim ordine descendens, ac prius ea omnia
 quae ad incarnationis dispensationem attinent, pro-
 secutus, vehementi quodam Spiritus ei occulta re-
 velantis afflatu, venit ad passionem : *Myrrha enim,*
inquit, et gutta et casia a vestimentis tuis. Quod
 quidem myrrha symbolum sit sepulchrae, etiam
 evangelista Joannes nos docuit, qui dicat cum a
 Joseph ab Arimathaea cum myrrha et aloe sepultum
 esse⁹³. Gutta vero etiam ipsa myrrhae species est
 tenuissima. Postquam enim contusum est aroma,
 quoddam in eo est liquidum, in guttam separatur,
 quod crassius superest, myrrha appellatur. Itaque

⁹⁰ Joan. i, 32. ⁹¹ Gal. v, 22. ⁹² Psal. cxxxviii, 21, 22. ⁹³ Joan. xix, 39.

(91) Vocula δὲ abest ab editione Basil. et ab ali-
 quibus mss.

(92) Illa, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμη, ἀδδῖτα fuisse editioni Basil. ex Oliv. et Anglic. docet vir peritissimus Ducerus. Notat tamen idem ille legi in Oliv. ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου, non, ut in vulgatis libris, ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου. Ea autem quae vilius exemplaria non conveniunt inter se. In aliis enim verba illa, καὶ ἐπὶ τοὺς, etc., reperiantur quidem : sed in aliis non paucis desiderantur. Ibidem post illa, ἐμίσησεν αὐτούς, scriptum invenitur in Colbertinis primo et sexto εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι, *Inimici facti sunt mihi.* Sed quemadmodum ultimum illud, εἰς ἐχθρούς ἐγένοντό μοι, credi potest ex Bibliis adjectum fuisse ab aliquo librario :

ita nihil vetare videtur quominus de illo priore, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς ἐξετηκόμη, idem quoque sentiatur. Utut haec sunt, nihil quidquam in contextu mutavimus. Quod enim addendum iudicavit is, quem modo dixi, vir eruditissimus, id sine certo argumento exungi debere non putamus.

(93) Vehementem quendam Spiritus afflatum voce ἐναντισμῷ significari obscurum non est. Verterat interpres vetus, *Spiritus intentione*, non alio quidem, puto, sensu : sed ambigue et improprie. Τῷ ἀριστοτέρῳ τοῦ Πνεύματος. Vertendum videtur, *accepta a spiritu contemplatione.* MARAN.

(94) Editi παχύ. At quinq; mss. παχύτερον. Statim editi ἀπομεριζέται μὲν. Vocula μὲν abest in mss. non paucis

Christi bonus odor myrrham quidem spirat, ob passionem : guttam vero, quod non immobilis nec otiosus aut inefficax permauserit tribus illis diebus ac noctibus, sed in infernum descenderit, ob resurrectionis dispensationem, ut omnia quae ad se spectabant expleret. Casiam tandem spirat, quod casia cortex est tenuissimus, et bene olens, lignosum obtendens calamum. Fortassis igitur crucis passionem gratia universae creaturae susceptam alte nobis ac sapienter per casiae nomen innuit Scriptura. Habes ergo myrrham ob sepulturam, guttam ob descensum ad inferos (quandoquidem omnis deorsum fertur), casiam vero, ob carnis in ligno dispensationem, Ex hac autem causa *Delectaverunt, inquit, te filia regum in honore tuo. Quae vero fuerint filiae regum nisi generosae magnaeque et regiae animae? quae propter haec ad humana demissionem Christum cognoscentes, ipsum delectaverunt in honore, in vera fide et caritate perfecta, gloriam divinitati ejus dantes. Ait autem haec aromatata non parca adesse Christi vestimentis (haec est sermone parabola et dogmatum 167 apparatus), sed a totis aedificiis afferri. Domus enim dicit aedificia maxima, eaque ex ebore constructa : divitem illam Christum erga mundum dilectionem edocente, opinor, Propheta. *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate.* De Ecclesia jam verba facta, de qua in Cantico didicianus ¹⁶, quod una sit perfecta Christi columba, quae eos qui bonis operibus conspicui sunt, ad dextram Christi sedem admittit, segregans ipsos a pravis, sicut pastor segregat oves ab haedis ¹⁷. Astat igitur regina, anima videlicet sponsali Verbo copulata, peccati imperio haud subjecta, sed regni Christi particeps, a dextris Salvatoris in vestitu deaurato, hoc est, in spiritualibus dogmatibus, illaque intertextis ac variegatis : quippe quae venuste et religiose se ipsa exornet. Quoniam autem non unius speciei sunt dogmata, sed diversa variaque, morales ac naturales et mysticos sermones complectentia, hinc Scriptura dicit sponse vestium variegatum esse.*

ποικιλμένους, σοβαρός εαυτήν και ιεροπρεπώς κατακοσμούσα. Έπισηδή δε ου μονοσηδή τα δόγματα, αλλά ταυτο παποικιλμένον είναι τον ιματισμόν της νύμφης
10. Vras. 11, 12. Audi, filia, et vide, et inclina aures tuas, et oblitiscere populum tuum, et domum patris tui : et concupiscet rex decorem tuum : quoniam ipsa est Dominus tuus, et adorabunt eum.

¹⁶ Cant. vi, 8. ¹⁷ Matth. xxv, 32.

(93) Combefisius multis probare conatur, pro parabola legendum esse περιβολή : sed cum editi nostri octo mss. et Catena Corder. vocem parabola constanter praeferrant, illius conjecturam quantumvis bonam secuti non sumus.

(96) Editio Basil. et septem mss. Βάρεις γάρ οι μεγάροι των οικων λέγονται. At editio Paris. et Catena Corder. ut in contextu.

(97) Rursus conjicit Combefisius pro δεξιάν γούον legendum esse δεξίαν γείρα : sed cum hic quo-

γορεύεται. Ούκουν και αποκνεί η του Χριστου εσώδα, σμύρνης μόν δια το πάθος, στακτης δε δια το μη άκίνητον μείναι μηδε ανεεργητον εν ταϊς τρισίν ημέραις και ταϊς τρισί νυξίν, αλλά καταλθεν εις ήβου της περι την άνάστασιν οικονομίας ένκεεν, ίνα πληρώση έαυτου το σύμπαντα. Κασοίς δε αποπνεί, διότι η κασοία φλοίδς τίς έστι λεπτότατος και εώδης, φυλώδει κάρφει περιτεινόμενος. Μηποτε ουν το του σταυρου πάθος, επ' ευεργεσία της κρίσεως πάσης παραληθών, βαθώς ήμιν και σοφώς ο λόγος δια του της κασοίας όνόματος παρηγίξατο. Έχεις ουν σμύρναν μιν δια την ταφήν, στακτην δε δια την εις ήβου κάθοδον (επειδή πάσα σταγών επι τα κάτω φέρεται), κασοίαν δε δια την της σαρκος περι το ξύλον οικονομίαν. Έκ δε ταύτης της αιτίας Εύφρανάν σε. φησί, θυγατέρες βασιλέων εν τη τιμή σου. Θυγατέρες δε βασιλέων τίνες άν ειεν η ευγενεις και μεγάλοι και βασιλική ψυχή; αι, δια την προς δε ανθρόπωτα συγκατάδοσιν επιγνούσαι τον Χριστόν, εύφραναν αυτών εν τη τιμή, εν αληθινή πίστι και άγάπη τελεία, δοξάζουσαι αύτου την θεότητα. Τα δε άρώματα ταυτα ου μικρολόγως φησι προσείναι τοις ιματιοις του Χριστου (τουτέστιν, η παραβολή (95) των λόγων και η των δογματων κατασκευή), άλλ' από όλων των οικοδομημάτων φερεσθαι. Βάρεις γάρ τοις μεγίστοις των οικων λέγει (96), και τοιούτος εξ έλλεφαντος είναι κατασκευασμένος, το πλοούσιον, οίμα, της του Χριστου περι τον κόσμον άγάπης του προφήτου διδάσκοντος. Παρίστη η βασιλίσσα εκ δεξιάν σου, εν ιματισμώ διαχρόσω περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. Περι της Έκκλησίας ήδη διαλέγεται, περι της εν τω Άσματι μεμαθηκαμεν, ότι μια έστι τέλεια του Χριστου περιτερε, ήτις εις την δεξιάν χώραν (97) του Χριστου λαμβάνει τοις επ' έργου αγαθοις γνωριζόμενους, διακρίνουσα από των φαύλων, ώσπερ ο ποιμήν διακρίνει τοις άρναις από των κριών. Παρίσταται ουν η βασιλίσσα, η τω νυμφίω λόγω (98) καθηρμοσμένη ψυχή, η μη βασιλευμένη υπό της άμαρτίας, αλλά της του Χριστου βασιλείας μετέχουσα, εκ δεξιάν του Σωτήρος εν ιματισμώ διαχρόσω : τουτέστιν, εν δόγμασι νοεροις καθυφασμένοις και πεποικιλμένοις, σοβαρός εαυτήν και ιεροπρεπώς κατακοσμούσα. Έπισηδή δε ου μονοσηδή τα δόγματα, αλλά ταυτο παποικιλμένον είναι τον ιματισμόν της νύμφης ο λόγος φησίν.

10. Άκουσον, θυγατερ, και ιδε, και κλίνε τον ούς σου, και εκκλίδου του λαου σου, και του οικου του πατρος σου : και εκθυμήσεις ο βασιλεύς του κάλλους σου : ότι αυτός έστι Κόριός σου, και

que et editi et nostri octo mss. et Catena Corder. vulgatam lectionem tueantur, ab ea recedendum non putavimus.

(98) Fecit quidem suo more Combefisius, ut ali- quid mutandum suspicietur : sed hic molestius, quam solet. Desinat igitur num legi debeat νυμφίω λόγω, Σπυνο Verbo, pro νυμφίω λόγω, sponsali Verbo. Sed ut alias scripsimus, ita hic et editi et mss. ei adversantur.

προσκυήσουσιν αὐτῷ (99) Προσκαλεῖται τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τὴν ἀκράσιν καὶ τὴν τέρψιν τῶν προσποσμένων, καὶ προσκοιῶται αὐτὴν διὰ τῆς προσήγορας, θυγατέρα αὐτῆν προσηγορεύων (1)· οἷον ἐτεκνοποιούμενος αὐτὴν διὰ τῆς ἀγάπης. Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε. Διδάσκει αὐτὴν γεγυμνασμένον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς θεωρίαν διὰ τοῦ, ἴδε. Κατανόησον, φησὶ, τὴν κτίαν, καὶ ὠφελῆθεϊσιν ἀπὸ τῆς κατ' αὐτὴν τάξεως, οὕτως ἀνάβαινε πρὸς τὴν τοῦ κτίσαντος θεωρίαν. Εἶτα κάμπτων αὐτῆς τὸν ὄψληδν τῆς ἀλαστορίας τράχηλον, κλίνον, φησὶ, τὸ οὖς σου. Μὴ ἀποδράμῃς πρὸς τοὺς ἰξῶ μύθους, ἀλλὰ κατὰδεξι τὸ ταπεινὸν τῆς ἐν τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ φωνῆς, κλίνον τὸ οὖς σου πρὸς τὴν ὄδον διδασκαλίαν, ἢ ἐπιλάβῃ τῶν μοχθῶν ἐν ὧν ἐκείνων καὶ τῶν πατρικῶν διδαγμάτων (2). Διὰ Ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου. Πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γενένηται. Ἐκβαλεῖ μοι, φησὶ, τὰς τῶν δαιμόνων διδασκαλίας, ἐπιλάβου θυσιῶν, χορείας νυκτερινῆς, μύθων εἰς πορνείαν καὶ πῆσαν ἀσελγείαν ἑκατόνων. Διὰ τοῦτο θυγατέρα σε ἑμαυτοῦ προσηγόρευσα, ἵνα μισήσῃς τὸν πατέρα τὸν πρότερον σε γενήσαστα εἰς ἀπόλειαν. Ἐάν γὰρ διὰ τῆς λήθης ἀπαλείψῃς τοὺς σπλους τῶν πονηρῶν μαθημάτων, ἀπολαβοῦσα τὸ ἴσον ἑαυτῆς κάλλος, ἐπιθυμητὴ φανήσῃ τῷ νομφίῳ καὶ βασιλεῖ. Ὅτι αὐτὸς ἐστὶ Κύριός σου, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ (3). Τὸ ἀναγκαῖον τῆς ὑποταγῆς παραδηλοῖ διὰ τοῦ, αὐτὸς ἐστὶ Κύριός σου. Προσκυήσουσι δὲ αὐτῷ (4), πᾶσα ἡ κτίσις. Διότι Ἐν τῷ ἐνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐκουσίως, καὶ ἐπιπέσει, καὶ καταχλινοῖται. Καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις. Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν (5) οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ. Δοκεῖ ἡ ὑπερβολὴ τῆς εἰδωλατρίας ἐν τῇ Χανανίτιδι χώρα ἐπιτετηθεῖσθαι. Μητρόπολις δὲ τῆς Χαναάν ἡ Τύρος. Προτρέπομενος οὖν εἰς ὑπακοὴν τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, καὶ θυγάτηρ, φησὶ, Τύρου ἔξει ποτὲ μετὰ δώρων. Καὶ τὸ σὸν δὲ πρόσωπον οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ προσκυνήσουσιν ἐν δώροις (6). Οὐκ εἴπει, Ἐ προσκυνήσουσιν ἐν δώροις, ἀλλὰ, Τὸ πρόσωπον τὸ σὸν. Οὐ οὐκ εἰς τὴν κεφαλὴν ἡ Χριστὸς, δὲ πρόσωπον ἐνόμασαν ἡ Γραφή.

11. Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἐσώθη, ἐν προσκυήσει χριστοῖς περιβεβλημένη, περικυκλήμενη. Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὁσίων αὐτῆς. Ἐπειδὴ ἐκαθάρθη (7) ἀπὸ τῶν

A Exhortatur Ecclesiam ad audienda servanda, ut praecepta, eamque sibi ipsa appellatione saciscit in familiaritatem, illam appellans filiam; quasi cum sibi pro filia per charitatem adoptasset. Audi, filia, et vide. Docet hoc verbo, Vide, Ecclesiam habere mentem ad contemplationem exercitatem. Considera, inquit, res creatas atque intuitu ordinis illarum adjuncta, ita demum ad ipsiusmet Creatoris contemplationem ascende. Deinde altum superbiae collium inflectens, Inclina, inquit, aurem tuam. Ne curas ad externas fabulas, sed humilem sermonis evangelicæ vocem suscipe: Inclina aurem tuam ad hanc doctrinam, ut obliviscere pravatum illarum consuetudinum atque paternorum documentorum. Quapropter Obliviscere populum tuum, et domum patris tui. Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo natus est¹¹. Aljice, inquit, daemonum doctrinas, obliviscere sacrificiorum, nocturnæ choreæ, fabularum ad stuprum et omnem libidinem inflammantium. Idcirco te mei ipsis filiam vocavi, ut eam parentem oderis, qui te prius ad perditionem genuerat. Etenim si per oblivionem maculas pravatum documentorum deleveris, tuo proprio decore assumpto, desiderabilis apparebis sponso et regi. Quoniam ipse est Dominus tuus, et adorabunt ipsum. Necessitatem obedientie declarat, his verbis: Ipse est Dominus tuus. Adorabunt autem ipsum, nempe omnes res creatæ. Nam In nomine Jesu Christi omne genu flectetur, celestium, terrestrium et infernorum¹². 168 Vers. 15. Et filia Tyri in muneribus. C Vultum tuum deprecabuntur divites plebis. Videatur idololatria in Chanaanæ regione immo dicis studiis exulta fuisse. Metropolis autem Chanaan Tyrus. Ecclesiam igitur ad obedientiam exhortans sermo. Etiam filia, inquit, Tyri venit aliquando cum muneribus. Et vultum tuum adorabunt divites plebis in muneribus. Non dixit, Te adorabunt in muneribus, sed, Vultum tuum. Ecclesia enim non adoratur, sed caput Ecclesie Christus¹³, quem Scriptura vultum appellavit.

γὰρ Ἐκκλησία προσκυνεῖται, ἀλλὰ τῆς Ἐκκλησίας 11. Vers. 14, 15. Omnis gloria filie regis ab initus, in fimbriis aureis circumamicta, variegata. Affertur regi virgines post eam. Postquam purgata est ab antiquis nequitie doctrinis, utpote documento

¹¹ I Joan. iii, 8. ¹² Philipp. ii, 10. ¹³ Ephes. v, 25.

(99) Hic dissident inter se libri, ut videre est in notis Nobilii et in Hexapla. Editio Paris. et duo mss. προσκυνήσουσιν αὐτῷ. Adorabunt eum. Editio Basil. et sex mss. προσκυνήσουσιν αὐτῷ. Adorabis eam, et ita legi in Bibliis mss. tum Regiis tum Colbertinis auctor est Ferrandus.

(1) Regii secundus et tertius cum Colb. primo προσγαρεύει. Alii vero mss. cum editis προσγαρεύουσιν.

(2) Reg. tertius τῶν πατρικῶν παραδόσεων, paternarum traditionum.

(3) Hic versus alii mss. προσκυνήσεις αὐτῷ· alii προσκυνήσουσιν αὐτῷ.

(4) Regii tertius et sextus προσκυνήσει δὲ αὐτῷ,

Adorabit autem eum omnis creatura.

(5) Sic mss. At editio Paris. λιτανεύουσιν. Hand longe Colbertini primus et sextus μητρόπολις δὲ τῆς Χαναάνης ἢ. Editi vero cum multis mss. μητρόπολις δὲ τῆς Χαναάν ἢ.

(6) Ita Regii secundus, tertius, quartus, quintus et sextus: quibus plane consentiunt et Cateua Corder. et Colbertini primus, quintus, sextus et septimus. Editi vero Tò σὸν δὲ πρόσωπον προσκυνήσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ, λιτανεύουσιν ἐν δώροις.

(7) Editio Paris. cum Reg. quarto et Colb. septimo ἐκαθάρθη. Editio vero Basil. et Regii sextus et tertius cum Colb. κατὰ καθάρθη.

obsecuta, et oblita populi sui et domus patris sui, narrat quæ ipsam spectant Spiritus sanctus. Et quoniam reconditam munditiam illius vidit : *Omnia, inquit, gloria filia regis*, id est, sponsæ Christi, quæ tandem per adoptionem filia regis effecta sit, intus est. Hortantur hæc verba, ut ad intima ecclesiasticæ gloriæ arcana penetremus, quod sponsæ pulchritudo intus existat. Qui enim se adornat Patri in abscondito videntur⁷⁹, precaturque, et omnia soli Deo innotescat ; is perinde ac regis filia gloriam omnem intrinsicè habet. Quin etiam fimbriæ aureæ quibus tota circumamicta est ac variegata, intus sunt. Nihil quæras in externo auro et corporali varietate : sed amictum quendam intellige, qui dignus sit qui eum qui secundum conditoris imaginem est exornet, ut ait Apostolus : *Exspoliantes veterem hominem, et induentes novum, qui renaturatur ad agnitionem secundum creatoris imaginem*⁸⁰. Et, qui induit *Viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, patientiam, mansuetudinem*⁸¹, is intrinsicè amictus est, et secundum interiorem hominem ornatus. Sed et Paulus admonet, ut induamus Dominum Jesum⁸², non secundum externum hominem, sed ut mentem nostram Dei memoria circumtegat. Arbitror autem spiritalem prætexi vestem, cum actio doctrinæ verbo comes adjungitur. Quemadmodum enim corporalis vestis textitur, cum subtegme innectitur stamini, ita ubi verbum præcessit, si modo actiones consentaneæ subjungantur, venustissimus amictus animæ confici potest, cujus scilicet vita ex præscripto virtutis acta, sermone et opere compleatur. Fimbriæ autem pendunt a vestitu, spirituales et hæ ipsæ, ob idque aureæ esse dicuntur. Quoniam sane verbum majus est opere, idcirco est velut fimbria quædam a textura ad actionem redundans. Sequuntur autem Domini sponsam animæ quædam, quæ seminibus alienarum doctrinarum haud susceptis, adducentur regi, sequentes sponsam. Sed et audiunt quæ virginitatem Domino voverunt, quod virgines regi adducentur ; virgines, inquam, quæ proximæ sunt Ecclesiæ, quæ post ipsam sequuntur, nec aberrant ab ecclesiastica disciplina. **Vras. 16. Adducentur 169 autem virgines in lætitia et exultatione, ducentur in templum regis.** Non quæ coactæ virginitatem subierunt, nun quæ ex tristitia aut necessitate castam vitam sunt amplexæ : sed quæ in lætitia et exultatione ob præclarum hoc facinus gaudent, hæ adducentur regi, ducenturque non in vulgarem locum, sed in templum regis. Nam vasa sacra, quæ non inquinavit

παλαιῶν διδαγμάτων τῆς πονηρίας, ὑπακούουσα τῷ διδάγματι, καὶ ἐπιλαθομένη τοῦ λαοῦ αὐτῆς, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, διηγείται τὰ περὶ αὐτῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ἐπειδὴ εἶδε τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καθαρότητα, *Πᾶσα, φησὶν, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, τούτου* (8), τῆς Χριστοῦ νύμφης, τῆς γενομένης λοιπὸν διὰ τῆς υἰοθεσίας θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, ἑωσθὲν ἐστίν. Προσρῆπει ὁ λόγος ἐπὶ τὰ ἐνδοτάτω χωρεῖν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δόξης μυστήρια, ὡς ἐνδοκίως τοῦ κάλλους τῆς νύμφης. Ὁ γὰρ εὐτρεπίζων ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ τῷ βλέποντι ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ προσευχόμενος, καὶ πάντα πράσσων οὐ πρὸς τὸ θεαθῆναι τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ φαανερωθῆναι θεῷ· οὗτος ἔχει πᾶσαν τὴν δόξαν ἑωσθεν, ὡς καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὰ κροσωτὰ τῶν τῶν (9) χρυσά, οἷς περιβέβηται καὶ πεποικιλταὶ ἅλη, ἑωσθεν. Μηδὲν ζῆται ἐν τῷ ἔξω χρυσῷ καὶ τῇ σωματικῇ ποικιλίᾳ· ἀλλὰ περιβόλην νοεὶ τιτὴ ἀξίαν κοσμηθῆναι τὸν κατ' εἰκόνα τοῦ κτιστοῦ, ὡς ψησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ἐκδυσόμενοι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτιστοῦ*. Καὶ ὁ ἐνδυσάμενος δὲ (10) *Ἐπλάγχθη κρισημοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, μακροθυμίαν, πραότητα, ἐνδοκίαν*, ἐνδοκίαν περιβέβηται, καὶ τὸν ἔσω ἀνθρώπον κινδυνεύει. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ παρανεῖ ἐνδύσασθαι (11) τὸν Κύριον Ἰησοῦν, οὐ κατὰ τὸν ἔξω ἀνθρώπον, ἀλλ' ἵνα τὸν νοῦν ἡμῶν ἡ τοῦ Θεοῦ μήμηρ περισκεπῆται. Οἷμαι δὲ τὸ πνευματικὸν ἱμάτιον ἐξυφαίνεσθαι, ὅταν τῷ διδακτικῷ λόγῳ ἡ ἀκλόουθος ἐπιπλέκηται πράξις. Ὅσπερ γὰρ τῷ στήμονι τῆς κρόκης ἐπιπλεκομένης τὸ σωματικὸν ἱμάτιον ἐξυφαίνεται· οὕτω τοῦ λόγου προβεβαστώτος, εἰ ἀκλόουθως αἱ πράξεις ἐπάγοντο, σεμνοτάτη τις ἀν γίνετο περιβόλη τῆς ψυχῆς, λόγῳ καὶ ἔργῳ τὸν κατ' ἀρετήν βίον συμπληρωμένον ἔχουσης. Κροσοὶ δὲ ἀπαιρουνοῦνται τοῦ ἱματίου, νοητοὶ καὶ οὗτοι· διὸ καὶ χρυσοὶ εἶναι λέγονται. Ἐπειδὴ περὶ ὁ λόγος πλείων ἐστὶ τοῦ ἔργου, οἷον κροσοῦς τις ἐστὶν ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν πρᾶξιν ὑφάσματος περισεύων. Ἐπονται δὲ τῇ νύμφῃ τοῦ Κυρίου ψυχὰι τινες, αἱ μὴ παραδεξάμεναι σπέρματα (12) λόγων ἀλλοτρίων, αἵτινες ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ, ἀκολουθοῦσαι τῇ νύμφῃ. Ἀκουέτωσαν δὲ καὶ αἱ τὴν παρθενίαν ἐπαγγελλόμεναι τῷ Κυρίῳ, ὅτι παρθένοι ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ· παρθένοι δὲ, αἱ πλησίον οὖσαι τῆς Ἐκκλησίας, αἱ ὅπως αὐτῆς ἐπόμνηται, καὶ μὴ ἀποπλανώμεναι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐυαγγελίας. *Ἀπενεχθήσονται δὲ αἱ παρθένοι ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως.* Οὐχ αἱ καταπραγμασμέναι ὑπελθοῦσαι τὴν παρθενίαν, οὐδὲ αἱ

⁷⁹ Matth. vi, 4, 6. ⁸⁰ *ibid.* 1. ⁸¹ Colos iii, 9, 10.

⁸² *ibid.* 12. ⁸³ Rom. xiii, 14.

(8) Totum illud, τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, τούτου, in nostris septem mss. desideratur.

(9) Sic mss. quinque. Editi κροσωτὰ δὲ τὰ.

(10) Ita Regii secundus, quartus et sextus cum Colbertinis sexto et septimo. Vocata δὲ deest in editis. *Ibidem* editi et quinque mss. οἰκτιροῦ.

Reg. 2 cum vulgato textu Græco οἰκτιροῦ.

(11) Sic Regii secundus, quartus et sextus aique ac Colbertini primo, sextus et septimus. Editi vero cum Reg. quinto ἐνδύσασθε.

(12) Editi cum uno aut altero ms. σπέρμα. At sex n. ss. σπέρματα.

ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης καταδεξάμεναι τὸν σεμνὸν βίον, ἀλλ' αἱ ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλίασει ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ κατορθώματι χαίρουσαι (13), αὐταὶ ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ, καὶ ἀθήσονται οὐκ εἰς τὸν τυχόντα τόπον, ἀλλ' εἰς τὸν ναὸν τοῦ βασιλέως. Τὰ γὰρ ιερατικὰ σκευῆ, ἃ οὐκ ἐμύλωνεν ἀνθρωπίνῃ χρῆσιν, εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσενεχθήσεται, καὶ ἐξουσίαν ἔξει τῆς εἰς τὰ ἅδουτα παρθεῖου, ὅπου βέθλοι πόδες οὐ περιπατήσουσιν. Ἦλικον δὲ ἐστὶ τὸ ἀθήναι εἰς ναὸν βασιλέως, ὃ Προφήτης δεῖκνυσιν, ὅπερ καὶ αὐτὸν προσευχόμενος καὶ λέγων· *Μίση ἡτρώσθημεν ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσης τῆς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου, τοῦ θεωρεῖν με ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ.*

12. Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν (15) οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν. Ἐπειδὴ ἄνω προσετάθη ἐπιλαθεῖσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς, εἰς ἀντίθεσιν τῆς ὕπακοῆς νῦν ἀντὶ τῶν πατέρων λαμβάνει υἱός, ἐν τρικοῦτοις ἀξιώμασι διαπρέποντας, ὥστε καταστήναι (16) αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Τίνες οὖν οἱ υἱοὶ τῆς Ἐκκλησίας; Ἦτοι οἱ υἱοὶ τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ πάσης τῆς γῆς δόξαντες. Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησὶ, τὴν οἰκουμένην ἐξῆλθεν ὁ σπέρμα αὐτῶν· καὶ, καθεσθίοντα ἐπὶ δώδεκα θρόνους, καὶ κρινούσι τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐὰν δὲ τις πατήρας τῆς νέμμενης λάθῃ τοὺς πατριάρχους, καὶ οὕτως ὁ λόγος τῶν ἀποστόλων οὐ διαπίπτει. Ἀντὶ γὰρ κείνων ἐγεννήθησαν αὐτῶν υἱοὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ, οἱ ποιῶντες τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ· καὶ διὰ τοῦτο ἰσότητοι αὐτοῖς χρηματίζονται (17), ἐκ τοῦ πεποιθῆναι τὰ αὐτὰ κείνοις, ἅψ' ὄν τῶν μεγάλων τιμῶν ἠξιώθησαν οἱ πατέρες. Ἀρχοντας μέντοι εἰσὶν ἀπάσης τῆς γῆς οἱ ἅγιοι διὰ τὴν πρὸς τὸ καλὸν οἰκείωσιν, αὐτῆς τῆς τοῦ καλοῦ φύσεως περιθεισης αὐτοῖς τὸ πρῶτον, ὡς περιέθηκε τῷ Ἰακώβ τὴν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐξουσίαν. Γινομένου γὰρ, φησὶ, κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οἱ τῶν ἰσότητοι τοὺς πατέρας γενόμενοι (18), καὶ τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν διὰ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀσκησιν προσλαβόντες, καὶ υἱοὶ τῆς Χριστοῦ νέμμενης εἰσὶ, καὶ παρὰ τῆς ἰδίας μητρὸς καθίστανται ἀρχοντες ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Σκόπει δὲ μοι τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας, ὅση τις ἐπ' αὐτῆς ἐστὶ· χειροτονεῖν ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. *Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοὶ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.* Ἐπὶ πᾶσιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ τῆς Ἐκκλησίας μνήμη; Ἡ ἐξομολόγησις τῶν λαῶν.

¹² Psal. xlvii, 4. ¹³ Psal. xviii, 5. ¹⁴ Matth. xix, 28. ¹⁵ Joan. viii, 29 ¹⁷ Gen. xviii, 29.

(13) Vir quidem doctissimus, teste Duceo, conceperat ita emendandum esse, ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ κατορθώματι χαίρουσαι· sed Duceus ipse vulgatam lectionem, ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ κατορθώματι χαίρουσαι, retinendam censuit, ad idque probandum testimonio codicis Oliv. usus est: cui codici adlii possunt Reg. quartus, Colb. sextus et alii nonnulli.

(14) Sic editio Basil. et nss. quinque. Deest me

A humanus usus, in sancta sanctorum introducentur, eisque licebit ad adyta accedere, ubi profani pedes non ambulabunt. Quanta autem res sit in templum regis adduci, Propheta ipse ostendit, pro se ipso orans ac dicens¹²: *Unam petii o Domino, hanc requiram: ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ; ut videam voluptatem Domini, et visitem templum ejus.*

12. Vers. 17. *Pro patribus tuis nati sunt filii tui: constitues eos principes super omnem terram.* Quandoquidem supra præceptum est ei ut oblivisceretur populi et domus patris, in obedientiæ remunerationem nunc pro patribus accipit filios tantis dignitatibus insignitos, ut constituatur principes super omnem terram. Qui sunt igitur Ecclesiæ filii? Nimirum Evangelii filii, qui orbi universo imperarunt. *In omnem enim, inquit, terram exiit sonus eorum*¹³; et, *Sedebunt super duodecim thronos, et judicabunt duodecim tribus Israel*¹⁴. Si quis autem sponso: patres intelligat patriarchas, ita quoque intellecta sententia ab apostolis aliena non est. Nam pro illis nati sunt et filii per Christum, facientes opera Abraham¹⁵, et ideo æque honorati ac ipsi, quod eadem egerunt quæ illi, ob quæ honoribus magnis dignati sunt patres. Principes vero universæ terræ sunt sancti, ob suam cum bono necessitudinem, cum ipsa boni natura eis principatum tribuat, sicut Jacobo potestatem in ipsam Esau præbuit. *Fias enim, inquit, dominus fratris tui*¹⁶. Quicumque igitur honore patribus pares facit sunt, atque per virtutis exercitationem omnibus præstiterunt, et filii sponsæ Christi sunt, et a propria matre principes super omnem terram constituuntur. Velim autem: considera quanta sit reginæ potestas, sic ut creet ac præficiat principes super omnem terram. Vers. 18. *Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione. Propterea populi confitebuntur tibi in sæculum et in sæculum sæculi.* Post omnia tanquam ex Ecclesiæ persona dictum est illud, *Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione.* Quæ autem est hæc Ecclesiæ memoria? Confessio populorum.

τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος εἴρηται, ὅτι *Μνησθήσομαι*

(18) Sic quatuor mss. At editi γινόμενοι.

in editione Paris. Ibidem Reg. secundus τὸν ναὸν τῶν ἁγίων αὐτοῦ.

(15) Codices tres ἐγεννήθησαν, facti sunt.

(16) Sic mss. quinque. Editi ὡς καταστήναι.

(17) Sic Regii secundus, tertius et quartus cum Colbertinis primo et sexto. Editi χρηματίζουσαν.

(18) Sic quatuor mss. At editi γινόμενοι.

170 IN PSALMUM XLV.

In finem pro filiis Core : pro arcanis psalmus.

1. Prophetiam de rebus quæ in fine eventuræ sunt, continere mihi videtur hic psalmus. Quem si nem intuitus etiam Paulus, dicit : *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri* ¹⁹. Aut quoniam actiones nostræ deducunt nos ad finem, unaquæque ad proprium sibi ipsi ; Idcirco bona quidem ad beatitudinem, mala vero ad æternam damnationem : et quoniam consilia a Spiritu in hoc psalmo tradita, obtemperantes ad bonum finem deducunt ; hac de causa inscriptus est, *In finem*, quod ejus documenta ad beatum humanæ vitæ finem referantur. *Pro filiis Core*. Filius autem Core dictus est et hic psalmus, quos Spiritus sanctus ideo non dividit, quod velut una anima et una voce cum omni inter se concordia sermones propheticos emisissent, nihil quidquam alio præter alios vaticinante, sed prophetico dono æqualiter eis concessio, ob æqualem ipsorum dicitur se in bona affectum. Cæterum *Pro arcanis* dictus est psalmus ; id est, pro occultis, et reconditis in mysterio. Postquam autem singulas hujus psalmi sententias attingeris, verborum arcana docere ; ac discas non cujusvis esse mysteria divina contemplantari, sed ejus solius, qui implendi promissi organum concinnum fieri possit, sic ut psalterii loco anima illius moveatur ab operante in ipsa Spiritu sancto. *Veras*. 2. *Deus noster refugium et virtus in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis*. Auxilio multo opus est homini omni, ob insitam ei naturam infirmitatem : siquidem multe ei molestiæ ærumæque accidunt. Dum igitur de omnibus calamitatibus refugium querit, quasi ad tutum locum aufugiens, vel ad acutum quemdam verticem forti muro circumseptum sese recipiens, propter hostium incursum, ita demum ad Deum confugit, ratus hanc solum sibi requiem esse, si in ipso permaneat. Refugium itaque ad Deum patere, in confesso est apud omnes : sed, quod ad salvantis electionem atinet, non parum erroris confusionisque invexit inimicus. Etenim dum insidiatur velut hostis, rursus quibus insidiat est, eos deceptos inducit, ut ad se ceu custodem confugiant. Quare duplex eis malum imminet : quippe aut per vim capiuntur, aut ex fraude perent. Eam ob rem ad demones perferunt increduli, et ad idola, veri Dei cognitione ex illata sibi a diabolo confusione spoliati. Sed et qui Deum agnoscunt, in ferendo de rebus judicio errant, dum in-

¹⁹ I Cor. xv, 24.

(19) Ita Colbertini primus, quintus et sextus cum duobus Regiis, nec aliter legitur apud Paulum, I Cor. xv, 24. Editi vero cum Reg. secundo παραδιδῶ. Reg. sextus prius manu παραδιδῶ, secunda παραδῶ.

(20) Sic m. s. septem. Editi vero δέδωκεναι.

(21) Colb. primus προσίστο. Nec ita multo post sex mss. εις τὰ. Editi et Colb. sextus περί τὰ.

A ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕ΄ ΨΑΛΜΟΝ.

Εις τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ· ὑπὲρ τῶν κρυψίων ψαλμὸς.

1. Prophetiam mihi δοκεῖ περιεχῆναι ὁ ψαλμὸς περὶ τῶν κατὰ τὸ τέλος. Ὅτι περὶ τέλος εἰδὼς καὶ ὁ Παῦλος, φησὶν· *Εἶτα τὸ τέλος, ὅταν καριδῶ (19) τῆν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ*. Ἡ ἰπειδὴ αὐτὴν ἀφείξει ἡμῶν ἀπάγουσιν ἡμᾶς πρὸς τὸ τέλος, ἐκάστη τὸ οὐκ αἰὼν αὐτῆ, ἢ μὲν ἀγαθὴ πρὸς τὴν μακαριότητα, ἢ δὲ φαῦλη πρὸς τὴν αἰώνιαν κατὰκρισιν· αἱ δὲ παρὰ τοῦ Πνεύματος· ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ παραδιδόμεναι (20) συμβουλαὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τέλος ἀπάγουσι τοὺς παθομένους· τούτου ἕνεκα ἐπιγεγραπται *Εἰς τὸ τέλος*· ὡς τῆς ἀναφορᾶς τῶν διδασκαλιῶν ἐπὶ τὸ μέγαριον τέλος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπαρχούσης. Ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ. Τοῖς δὲ υἱοῖς Κορέ καὶ οὗτος εἴρηται ὁ ψαλμὸς, οὗς οὐ διαίρει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δίδει ὡς περὶ μετὰ ψυχῆ καὶ μετὰ φωνῆ μετὰ πάσης τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας τοὺς προφητικὸς λόγους προλεντο (21)· μηδὲν τοῦ κτήρου αὐτῶν παρὰ τοὺς λοιποὺς προφητεύσαντος, ἀλλ' Ἰσοῦ αὐτοῦ τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος δωρηθέντος διὰ τὸ ἴσον αὐτῶν τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰς τὰ κατὰ διαθέσεως. Ὑπὲρ δὲ τῶν κρυψίων εἴρηται ὁ ψαλμὸς· τούτῳστιν, ὑπὲρ ἀποκρήτων, καὶ τῶν ἐν μυστηρίῳ κεκρυμμένων. Γενόμενος δὲ ἐν τοῖς κατὰ μέρος βήτοισι τοῦ ψαλμοῦ, μαθητὴ τὸ κεκρυμμένον τῶν λόγων· καὶ οὗτοι οὐ τοῦ τυχεύοντος ἐστὶν ἐνδεῖν τοῖς θεοῖς μυστηρίοις, ἢ μόνου (22) τοῦ δυναμένου γενέσθαι τῆς ἐπαγγελίας ἐναρμόνιον ὄργανον, ὡς τε ἀντὶ ψαλτηρίου κινεῖσθαι αὐτοὺς τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ ἐνεργούντος αὐτῇ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ καὶ δύναμις, βοηθὸς ἐν θλίψεσι ταῖς ἐδρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. Πολλῆς βοηθείας διέταται πᾶς ἀνθρώπος, διὰ τὴν ἐκ φύσεως προσοῦσαν αὐτῷ ἀσθένειαν, πολλῶν αὐτῷ προσπιπτόντων ἀνιάρων καὶ ἐπιπόνων. Τὴν οὖν (23) ἐκ πάντων τῶν περιστάτικῶν καταφυγὴν ἐπιζητῶν, ὡς περὶ ἐπὶ δούλων φεύγων (24) κερύον, ἢ ἐπὶ τινα κορυφὴν ὄρειαν καρτερῶς τεύχει περιειλημμένην καταφεύγων, διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἐπιδρομήν· οὕτως ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει, μόνῃ ἐν αἰῶνι ἡγουμένος ἀνάπαυσιν τὴν ἐν αὐτῷ διαμονήν. Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἢ καταφυγὴ παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται, πολλὴν δὲ πλάνην καὶ σύγχυσιν ὁ ἐχθρὸς ἐνεποίησε περὶ τὴν τοῦ σώζοντος ἐκλογὴν. Ἐπιβουλεύων γὰρ ὡς πολέμου, πάλιν τοὺς ἐπιβουλεύθέντας ἕλασσε, αὐτῷ προσφεύγειν ὡς φύλακι, ὡς τε διπλοῦν αὐτοῖς· περιστασθαι τὸ κακόν· ἢ βιαίως ληφθεῖσιν, ἢ ἐξ ἀπάτης ἀπολομένοις. Διὰ τοῦτο πρὸς δαίμονας καὶ

(22) Editio Basil. et quinque mss. ἢ μόνου. Editio Paris. μόνου.

(23) Voculam εὖν addidimus ex Catena Cordesiana. Ibidem Colb. septimus περιστάτικῶν.

(24) Editi καταφεύγων. At mss. septem φεύγων. Aliquanto post Reg. tertius πολεμίων καταδρομήν.

εβωλα (25) καταφεύγουσιν οί άπιστοι, τού έντως Α θεού τήν γνώσιν υπό τής παρά τού διαβόλου γενομένης αούτος συγχύσεως άραρηθέντες. Καί οί έπιγνώσκοντες δέ τόν θεόν παρά τήν τών πραγμάτων διακρισιν σφάλονται, άπαιδεύτως τάς αήσεως τών συμπερόντων ποιούμενοι, και αιτούντες τινα ώς άγαθά, ούκ έπί συμφέρουσι πολλάκις αούτων, και φεύγοντες άλλα (26) ώς ποτηρά, καλλήν αούτοις ένίστοι τήν ώφελειαν φέροντα. Οίον, νοσεί τις; Θεύγων τδ εκ τής νόσου έπίπονον, εύχεται τήν ύγιαν. 'Απέβαλε χρέματα; Περιώδυνός έστι τή ζημία. 'Εστι δέ πολλάκις και ή νόσος ώφελιμος, όταν παιδαγωγείν μέλλη τόν άμαρτάνοντα· και ή ύγιαι βαθερά, όταν έφδδον γήνηται πρός άμαρτίαν τψ έχοντι. Ούτω και χρέματα ήδη τισίν ύπηρεσία πρός άκολασίαν έγένετο· και παντα πολλούς έσωφρόνισα τών ώρμημένων κακώς. Μήτε ούν φύγης ά μη δει, μήτε προσφύγης ή μη δει. 'Αλλ' έν σοι φευκτόν ήτω, ή άμαρτία, και μία καταφυγή εκ τών κακών (27), ό θεός. Μή ποιώθετε (28) έπ' άρχοντας· μη έπαρθετε έπί πλούτου άδελόττι· μη φρονείτε έπί τών δυνάμει σώματος· μη τής άνθρωπίνης δόξης τδ περιφανές διώκετε. Ούδέν τούτων σίζει πάντα (29) Έπικατάρατος άνθρώπος ό τήν έλιπίδα έχων έπ' άνθρώπων, ή έπί τι τών άνθρώπων.

2. 'Ο θεός ούν ήμών καταφυγή και δύναμις. Τψ δυναμείν λέγειν, *Idcirco loquor in eo qui ενδυναμοῦντί με Χριστώ*, δύναμις έστιν ό θεός. Πολλών μέν ούν έστιν ελπίς, 'Ο θεός ήμῶν καταφυγή· και τδ, *Κύριε, καταφυγή έγενήθη ήμῶν*· τδ δέ από τής αούτης διαθέσεως ελπίει τψ Προφήτη πάνυ ώλιγων. 'Ολίγοι γάρ οί μη τεθουμακότες τά άνθρώπινα, άλλ' όλοι ήρημένοι τού θεού, και αούτον αναπίνοντες, και πῶσαν έλιπίδα και ποιώθησιν έχοντες. Καί ελέγχει γε ήμάς τά πράγματα, όταν έν ταίς θλίψεσιν έπί πάντα μέλλον ή έπί τόν θεόν τρέχωμεν. Νοσεί τδ παιδίον; Καί ού τόν έπαιδίον περισκοπείς, ή τόν τούς περιέρρους χαρακτήρας τούς τραχηλοίς τών άναίτων νηπίων περιτιθέντα· ή τδ γε τελευταίον έπί τόν ίατρον έρχη και τά φάρμακα, τού δυναμένου σίζειν καταμελήσας. Κάν ένύπνιον σε έκταράξη, πρός τόν θνειροκόπον τρέχεις. Κάν φοβηθής έγθρόν, προστάτην ένα τών άνθρώπων περινοείς. Καί όλιος έπ' έκάστους χρείας ελέγχει, ρήματι μέν τόν θεόν όνομάζων καταφυγήν, έργω δέ τήν εκ τών άνωφελων και μεταλων βοήθειαν έπισώμιμος. 'Εστι δέ τψ δικαίω άληθινή βοήθεια ό θεός. 'Ασπερ τις στρατηγός όπλιτικών γενναίον έξηρημένος έτοιμος δει βοηθείν τψ καταπονυμένω μέρει· ούτως ό θεός βοηθός ήμῶν έστι, και

scite utilia postulant, ac quaedam petunt ut bona, eis saepe non conducibilia, alia vero ut mala declinant, quae sibi aliquando multum allatura erant emolumentum. Exempli causa : aegrotat quis ? Morbi molestiam fugiens, rogat sanitatem. Amisit pecunias ? Ob hanc jacturam maximo angitur dolore. Erit enim utilis saepenumero vel morbus, cum videlicet peccantem refrenabit. Et nocua est sanitas tum cum ea fruenti sit peccati occasio. Sic et pecuniae quibusdam jam ad libidinem inservierunt : paupertas vero plurimos ad vitia magnopere propendentes repressit. Neque igitur refugias quae non oportet : nec confugas ad quem non oportet. Ulum porro vitandum tibi est, peccatum videlicet, et unicnm ex malis refugium tibi sit Deus. Ne confidite principibus ; ne esserami animo in incerto divitiarum ; ne superbiatis ob corporis vires ; no humanae gloriae prosequamini splendorem. Nilul horum ducit ad salutem ; temporaria omnia, omnia fallacia. Refugium noicum, Deus. *Maledictus homo qui spem ponit in homine* **, aut in aliqua re humana.

προσκαίρα, πάντα άπατηλά. Μία καταφυγή, ό θεός, άνθρώπων, ή έπί τι τών άνθρώπων.

2. Deus igitur voster refugium et virtus. Illi qui potest dicere : *Omnia possum in eo qui me confortat* Christo **, virtus est Deus. Multorum quidem est dicere : *Deus noster refugium* ; et, *Domine, refugium factus es nobis* ** : id vero eodem ac Propheta animo dicere, perquam paucorum est. Pauci enim sunt qui humana non mirentur, sed toti pendeant ex Deo, ipsaque spirant, ac in ipso omnem spem ac fiduciam habeant. Et sane arguit nos res ipsae, cum in afflictionibus ad qualibet potius quam ad Deum recurremus. Aegrotat filius ? Mox tu conjectis quodoversum oculis, magum requisitis, vel quempiam qui vanos characteres collo innocenter puerorum circumponat ; vel postremum, eo qui servare potest neglecto, ad medicum devenis, et ad medicamenta. Insomnium si te sollicitat, curris ad conjectorem. Si timueris inimicum, aliquem hominem adiutorem attendis. Et in anima, convinceris in quacunque necessitate, verbo quidem Deum refugium nominare, sed re ipsa ex inuilibus vanisque rebus auxilium tibi accersere. Est autem justo verum auxilium Deus. Quemadmodum enim imperator forti militum manu instructus, ad opem parti oppressae ferendam semper paratus est : ita Deus adiutor noster est, et auxiliator cuiuslibet contra dia-

** Psal. cklv, 2. ** I Tim. vi, 17. ** Jer. xvii, 5. ** Philipp. iv, 13. ** Psal. lxxxix, 1.

(25) Illud, και εβωλα, additum fuisse contextui ex Oliv. et Anglic. tradit vir eruditissimus Duceus : quibus coelicibus tum Colbertinos quintum et sextum et septimum, tum Regios quartum et sextum ad-jungi oportere monemus. Fatendum tamen id in Regiis secundo et tertio dessee.

(26) Editi φεύγοντες τινα. At sex mss. φεύγοντες άλλα.

(27) Editi εκ πάντων κακών. At mss. sex simpliciter εκ τών κακών.

(28) Colbertini primus et sextum cum R-g. secundo et cum Col. ποιούσατε. Editi cum Regiis quarto et sexto ποιώθετε.

(29) Sic mss. et editio Basil., nec aliter legerat interpres. Sed vox πρόσκαίρα operarum negligentia in editione Paris. omissa fuerat. Mox mss. septem επικατάρατος ; qua ex voce in editione Paris. factae sunt duae, έπί κατάρατος. Subinde mss. tres έπί τινι τών.

heli insidias pugnanti, emittens administratorios spiritus ad indigentium salutem. Invenit autem afflictio omnem justum, ob vitæ institutam rationem. Qui enim declinat latam ac spatiosam viam, ambulat autem angustam et arctam viam⁹⁴, is a tribulationibus invenitur. Rem ad vivam expressit Propheta, cum dixit: *In tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis. Nos enim ceu animata animalia deprehendunt tribulationes, quæ patientiam produciunt, et per patientiam probationem, et per probationem spem*⁹⁵. Unde et Apostolus ait: *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*⁹⁶. Et, *Multe tribulationes iustorum*⁹⁷. 172 Sed qui generose et intrepide tribulationis tentationem sustinuerit, dicet: *In his omnibus superavi propter eum qui dedit mihi nos*⁹⁸. Ac tantum abest ut animum despondeat, ac torpeat in tribulationibus, ut etiam gloriandi occasionem ex malorum magnitudine desumat, dicens: *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*⁹⁹.

3. VERS. 3. *Propterea non timebimus dum turbatur terra, et transferentur montes in corda marium.* Magnam firmitatem fiduciae in Christum ostendit Propheta: nimirum, etiamsi omnia sensum deorum provolvantur, etiamsi terra turbata invertatur, etiamsi montes, propria sede relicta, transferantur in medium mare, *Non timebimus*: quod Deum habeamus refugium virtutemque et adiutorem in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis. Quænam cor impavidum adeo, cuiusnam cogitationes adeo sunt imperturbatæ, ut illius animus in tanta confusione sit ad Deum intentus, ac propter repensitam in ipso spem ex nullo rerum eventu perturbetur? Nos vero hominis iram non sustinemus; aut impetente nos cane, aut alio quovis animal, non ad Deum respicimus adiutorem nostrum in tribulationibus, sed stupefacti ad nos ipsos convertimur.

VERS. 4. *Somnient et turbatæ sunt aquæ eorum.* Dixit telluris conturbationem ac montium translationem: maris quoque commotionem dicit et eversionem, montibus in medium pelagus ruentibus. *Somnient et turbatæ sunt aquæ eorum*; marium videlicet. Ampliore autem perturbationem excitant in aquis montes ipsi, si in mari firmi non sunt, sed propria agitatione multum aquis asserunt commotionis. Cum igitur terra turbatur, et aquæ marium edent sonum, et ex profundo ebullient, cum montes transferuntur et perturbationem multam sustinent, per exsuperantem Domini potentiam: tunc, inquit, cor imperturbatum permanet, quod

⁹⁴ Matth. vii, 13, 14.

⁹⁵ Rom. v, 3, 4.

⁹⁶ Act. xiv, 21.

⁹⁷ Psal. cxliii, 20.

⁹⁸ Rom. viii, 37.

⁹⁹ Rom. v, 3.

(30) Ita mss. novem cum vulgato Scripture textu. Editi tñn βασιλειαν τῶν οὐρανῶν. Mox editi cum Reg. quinto ὁ γενναῖος. Alii sex mss. ὁ γενναῖος, et ita legendum esse, si non alionde. at ex proxima latenu voce ἀταράχως, plane constaret.

(31) Sic octo uss. cum editione Basil. At Colb.

σύμμαχος παντι τῷ στρατευομένῳ κατὰ τῆς μεθ-
οβελας τοῦ διαβόλου, ἀποστειλῶν τὰ λειτουργικὰ
πνεύματα πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν δεομένων. Ἐδ-
ρίσκει δὲ ἡ θλίψις τὸν γὰρ τὸν δίκαιον διὰ τὴν τοῦ
βίου ἐπιτήθειον. Ὅταν ἐκκλίνωσιν μὲν τὴν πλα-
τείαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν, ὀδεύουσιν δὲ τὴν στενήν
καὶ τεθλιμμένην, εὐρίσκειται ὑπὸ τῶν θλίψεων.
Ἐμφύχως τὸν λόγον ἐρχομένων δὲ Προφήτης
εἶπεν· Ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμῶν σφόδρα.
Ὅσπερ γὰρ ζῶα ἐμφύχα καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς,
ἐργαζόμεναι ὑπομονήν, καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς θαυ-
μῆν, καὶ διὰ τῆς δοκιμῆς ἐλπίδα. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπό-
στολὸς φησι· Διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εὐχα-
θεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ (30)· καὶ, Παύ-
λαί αὶ θλίψεις τῶν δικαίων. Ἄλλ' ὁ γενναῖος καὶ
ἀταράχως τὸν ἐκ τῆς θλίψεως πειρασμῶν ὑπομένει
ἐρεῖ, ὅτι Ἐν ταῖς πᾶσι ὑπερβίωσεν ὑπερβίωσεν δὲ τοῦ
ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Καὶ τοσοῦτον ἀπέχει ἀπαυδῆν
καὶ ἀποκνεῖν ἐν ταῖς θλίψεσι, ὅτι καὶ καυχῆματος
ἀφορμὴν τὸ ὑπερβάλλον τῶν κακῶν ποιεῖται λέγων,
ὅτι Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν ταῖς
θλίψεσι.

3. Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθήσομεθα ἐν τῷ ταρασ-
σεσθαι τὴν γῆν, καὶ μετακίθεσθαι ἐρη ἐν καρδίᾳ
βαλασῶν. Μέγα ἐπιτεκνῶνται τὸ στερέωμα τῆς εἰς
Χριστὸν πεποιθήσεως (31) ὁ Προφήτης, ὅτι κἄν
πάντα ἄνω καὶ κάτω γίνηται, κἄν ἡ γῆ στέρηται
ταρασομένη, κἄν τὰ ὄρη τῆς οἰκίας ἔδραν καταλι-
πόντα, πρὸς τὰ μέσα μεθίσταται τῆς θαλάσσης· Ὅ
φοβηθήσομεθα, διὰ τὸ ἔχειν τὸν θεὸν καταφυγὴν καὶ
δύναμιν καὶ βοηθὸν ἐν θλίψεσι ταῖς εὐρούσαις ἡμῶν
σφόδρα. Τίνος οὕτως ἀπτόητος ἡ καρδία, τίνος οὕ-
τως ἀτάραχοι οἱ λογισμοί, ὥστε ἐν τῇ τηλικαύτῃ
συγχύσει τετάθαι τῇ διανοίᾳ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ
διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐλπίδα, ἐπὶ μηδενὶ τῶν γινομέ-
νων ἐκπλήττεσθαι; Ἡμεῖς δὲ ἀνθρώπου ὀργὴν οὐχ
ὑπομένομεν· ἡ κοινὴ ἐπιβραμόντος, ἡ ἄδου τινος
θηρίου, οὐ πρὸς θεὸν ἀποβλέπομεν τὸν βοηθὸν ἡμῶν
ἐν ταῖς θλίψεσι, ἀλλὰ διαποθηθέντες πρὸς ἑαυτοῦς
ἐπιστεροφόμεθα. Ἐχρησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ
ὄδατα αὐτῶν. Ἐπε γῆς ταραχῆν, καὶ ὄρων μετάθε-
σιν· λέγει καὶ θαλάσσης σάλον καὶ ἀνατροπὴν, μέσον
τῶν ὄρων τῆς πελάγους ἐμπιπτόντων. Ἐχρησαν
καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὄδατα αὐτῶν· τῶν θαλασσῶν
δηλονότι. Ἐπὶ πλέον δὲ ποιεῖται τὴν (32) ἐν ταῖς
ὕδασι ταραχὴν αὐτὰ τὰ ὄρη μὴ ἐνδωρόμενα τῇ θα-
λάσῃ, ἀλλὰ τῷ οἰκίῳ σάλῳ πολὺν ἐμποιοῦντα τὸν
κλύον τὸς ὕδασι. Ὅτε τοίνυν ἡ μὲν γῆ ταρασσε-
ται, ὕδατα δὲ θαλασσῶν ἤχησει καὶ ἀναβρασθήσεται
ἐκ βυθῶν, ἐρη δὲ μετακίθεται καὶ πολὺν ὑπομένει τὸν
τάραχον, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως τοῦ Κυ-
ρίου· ὅτε, φησὶν, ἀπτόητος ἡμῶν ἡ καρδία τοῦ ἀσ-

sextus et editio Paris. τῆς εἰς θεὸν πεποιθήσεως.
(32) Colb. primus ποιῆει τὴν. Nec ita multo infra
quinque mss. cum editione Basil. ποιούσα. Editio
vero Paris. cum Colb. sexto ὑπομένει. Subinde
mss. tres ἡ μὲν γῆ. Vocula μὲν in editis desinere
batur.

φαλείς καὶ βεβαίαις ἔχειν ἐπὶ θεῶν τὰς ἐλπίδας. Ἐταράχθησαν τὰ ἔρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. Δύνασαι καὶ τροπικῶς ἐκλαβεῖν τὴν διάνοιαν τοῦ ἔρη, ἔρη ἑνομάζων τοὺς μεγαλοφρονούντας ἐπὶ τῷ ἑαυτῶν μεγέθει, ἀγνοούντας δὲ τὴν τοῦ θεοῦ κραταιότητα, καὶ ὑπερφυσίους κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, εἶτα νικημένους ὑπὸ τῶν μετὰ διανομῆς καὶ σοφίας πρεσβευόντων τὸν τῆς σοφίας λόγον, καὶ μετὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἑαυτῶν πτωχείας φοβούμενους τὸν Κύριον, καὶ ὑποταπεινούμενους τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. Ἡ τάχα καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πατέρες τῆς ἀπολλυμένης σοφίας, ἔρη καὶ αὐτοὶ λέγονται, ταρσασόμενοι ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ κραταιότητι, ἦν ἐν τῷ ἄγωνι διὰ τὸ σταυροῦ (33) πρὸς τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου ἐπεδείχθητο. Ἄπεκδυσάμενος γὰρ, ὡσπερ τις γενναῖος ἀγωνιστής, καταπάλασε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ ἔδωκεν μάστιγιν ἐν παθήσει, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν τῷ ξύλῳ.

4. Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι (34) τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ. Τὰ μὲν ἄλμυρά ὕδατα σφοδρῶς ὑπὸ τῶν πνευμάτων ἐκταρσασόμενα ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν· τὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ ὄρηματα ἀφορητὴ προΐοντα, καὶ ἡσυχῇ τοῖς ἀέλοις τῆς ὑποδοχῆς ἐπιβρέοντα, εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ. Καὶ νῦν ὁ δικαίως πίνει τὸ ζῶν ὕδωρ, καὶ ὑστερον δὲ πίνεται ἀφθονώτερον, ἥνικα ἀν πολιτογραφηθῆ ἐν τῇ πόλει τοῦ θεοῦ. Ἀλλὰ νῦν μὲν δὲ ἐσπέρου καὶ ἐν αἰνίγματι πίνει, διὰ τὴν κατὰ βραχὺ κατάληψιν τῶν θελοῦν θεωρημάτων· τότε δὲ ὁμοῦ πλημμυροῦντα τὸν ποταμὸν ὑποδέχεται, πᾶσαν δὲ εὐφροσύνης ἐπικλύζειν δυνάμενον τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ ποταμὸς τοῦ θεοῦ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τῆς πίστεως τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἐγγενόμενον τοῖς ἀέλοις; Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς ἐμὲ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσονται· καὶ πόλιν· Ἐάν τις πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δίδωμι, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οὗτος τοίνυν ὁ ποταμὸς εὐφραίνει πᾶσαν ὁμοῦ τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν τὸ πᾶντεμα ἔχόντων ἐν οὐρανοῖς· ἢ πᾶσαν τὴν νοητὴν κτίσιν ἀπὸ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων μέχρι τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ὅλῃν χρῆ νοεῖν εὐφρανόμενῃ ὑπὸ τῆς ἐπιβροχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁρίζονται γὰρ τινες πόλιν εἶναι σύστημα ἰδρυμένων, κατὰ νόμον διοικουμένων. Ἐφαρμάζει δὲ καὶ τῇ θνικῇ Ἱερουσαλὴμ τῇ ἑπουρανίῳ πόλει ὁ ἀποδοθεὶς ὄρος τῆς πόλεως. Σύστημα γὰρ καλεῖται τῶν πρωτοκόμων, τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς· καὶ ἰδρυμένων τοῦτο διὰ τὸ ἀμετακίνητον τῆς διαγωγῆς τῶν ἁγίων, καὶ κατὰ νόμον τὸν οὐράνιον (35) διοικουμένων. Τὴν τοίνυν διάταξιν ἐκείνης τῆς πολιτείας, καὶ πᾶσαν τὴν διακόσμησιν καταμαθεῖν, οὐδεμὰς ἔστιν ἀνθρωπίνης

tutas firmasque in Deo spes habeat. Turbati sunt montes in fortitudine ejus. Potes etiam dici hujus sensum per metaphoram exponere, montes appellans eos, qui ob suam magnitudinem insolescunt, Dei vero fortitudinem ignorant, et extollunt sese contra Dei scientiam: qui tamen postmodum ab iis qui cum virtute et sapientia verbum sapientiae praedicant, superantur vincunturque, et suae ipsorum inopiae facti consilii, timent Dominum, ac se ejus potentiae submitunt. Aut fortassis et principes saeculi hujus, et patres sapientiae periturae, montes dicuntur et ipsi, qui turbati sunt in Christi fortitudine, quam in crucis certamine contra eum qui imperium mortis habebat, ostendit. Eautem enim veluti generosus quispiam athleta, principatus ac potestates superavit, ac Ostentavit palam, triumphans de illis in ligno.

4. VENS. 5. Fluminis impetus laetificant civitatem Dei. Marinae quidem aquae vehementer a ventis perturbatae sonuerunt et turbatae sunt: sed fluminis impetus sine strepitu procedentes, et quotquot digni sunt qui eos recipiant, iis leniter allabentes, laetificant civitatem Dei. Et nunc justus bibit aquam vivam, et atque postea copiosius bibet, cum civitati Dei ascriptus fuerit. 173 Atqui nunc quidem per speculum et in aenigmate bibit, ob exiguum divinarum contemplationum perceptionem: tunc vero simul restagantem sinum excepturus est, qui totam Dei civitatem laetitia innundare possit. Quis autem fuerit fluvius iste Dei, nisi Spiritus sanctus, qui dignis illabitur, secundum fidem eorum qui in Christum crediderunt? Qui enim, inquit, credit in me, fluvii de ventre ejus fluunt. Et rursus: Si quis biberit ex aqua quam ego do, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam. Hic itaque fons vivus omnem simul Dei civitatem laetificat, nempe caelum eorum, qui suam in caelis conversationem habent: aut omnem creaturam intellectu praeditam, a virtutibus caelestibus usque ad animas humanas, civitatem intelligi oportet, Spiritus sancti innundatione laetificatam. Etenim nonnulli ita civitatem definiunt, ut dicant stabilem esse congregationem, secundum legem administratam. Tradita autem definitio civitatis, etiam illi quae sursum est Jerusalem caelesti civitati congruit. Nam et illic est primogenitorum descriptorum in caelis congregatio, atque ea ob immutabilem vitae sanctorum rationem stabilis ac firma est, et ex lege caelesti gubernatur. Illius itaque civitatis ordinem ac ornatum omnem perdiscere humanae naturae non est. Illa sunt, Quae oculus non vidit, neque auris

¹ Coloss. II, 15.

² Joan. IV, 10.

³ I Cor. XIII, 12.

⁴ Joan. VII, 38.

⁵ Joan. IV, 13.

(33) Ita sex mss. At editio Paris. ἐν τῷ ἄγωνι σταυροῦ.

(34) Τα ὄρηματα εὐφραίνουσι, impetus laetificant, et ita legitur in nova Augustini Operum editione:

in veteri vero perinde atque in Vulgata, impetus laetificant.

(35) Nostra editio Paris. operarum oscitantis pro οὐράνιον habet οὐρανόν.

audivit, neque in cor hominis ascenderunt : quæ præ-
 porat Deus iis qui diligunt illum⁶; præterquam
 quod ibi reperitur innumera angelorum multitudo,
 sanctorumque conventus, et Ecclesia primogenito-
 rum descriptorum in caelis⁷. De illa dicit David :
*Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*⁸. Civitati illi
 per Isaiam pollicetur Deus : *Ponam te exultationem
 æternam, lætitiæ generationum generationibus ;
 et non erit contritio, neque miseria in terminis
 tuis ; sed solutare vocabuntur muri tui*⁹. Erectis igitur
 animæ oculis, ut res supernas decet, quære quæ
 sunt civitatis Dei. Quid porro beatitudine illa dignum
 a quoquam excogitari possit, quam lætificat quidem
 Dei fluvius, cujus vero artifex est et opifex
 Deus ipse¹⁰? *Sanctificavit tabernaculum suum
 Altissimus*. Fortassis carnem dicit deferam, ex
 conjunctione cum Deo sanctificatam. Ex quo
 intelliges tabernaculum Altissimi, ipsuum Dei adventum,
 qui est per carnem.

5. VERS. 6. *Deus in medio ejus, et non commovebitur.*
Adjuvabit eam Deus mane diluculo. Et quoniam
 Deus in medio civitatis est, eam stabilitate dona-
 bit, primo lucis ortu opem ei afferens. Sive igitur
 illi quæ sursum est Jerusalem¹¹, sive Ecclesie
 quæ infra est, civitatis nomen aptatum fuerit,
Sanctificavit in ea tabernaculum suum Altissimus.
 Atque per hoc tabernaculum in quo inhabitavit
 Deus, in medio ipsius fuit, id ei largiens ut non
 commoveretur. In medio autem civitatis est Deus,
 xquales undelibet emittens radios suæ providentiæ
 ad usque fines orbis. Sic enim Dei justitia conser-
 vatur, quandoquidem omnibus eandem bonitatis
 mensuram dispertit. *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*.
 Sensibilis sol matutinum quidem tempus
 apud nos efficit, postquam supra nostrum horizon-
 tem eminuert; **176** matutinum vero Sol justitiæ¹²
 in anima perficit, ortu lucis spiritualis producens
 diem in eo qui ipsam suscepit. In nocte enim sumus
 nos homines per hoc ignorantie tempus. Post-
 quam igitur, nostra mente expressa, susceperimus
 gloriæ splendorem¹³, et sempiterna illa luce illustrati
 fuerimus, tunc *Adjuvabit eam Deus mane diluculo*.
 Ubi facti fuerimus filii lucis, noxque apud nos pro-
 gressa fuerit, dies vero appropinquaverit¹⁴, tunc
 Dei auxilio digni efficiamur. Adjuvat igitur Deus ci-
 vitatem, per proprium exortum et adventum, ma-
 tutinam ei lucem inducens. *Eccce enim homo, in-
 quit, Oriens nomen ei*¹⁵. Quibus igitur exorta fuerit
 lux spiritualis, discussis ignorantie improbitatisque
 tenebris, iis tempus matutinum accedit. Quoniam

⁶ 1 Cor. ii, 9. ⁷ Hebr. xii, 23. ⁸ Psal. lxxxvii, 3. ⁹ Isa. lx, 15-18. ¹⁰ Hebr. xi, 10. ¹¹ Galat. iv, 26. ¹² Malach. iv, 2. ¹³ Hebr. i, 3. ¹⁴ Rom. xiii, 12. ¹⁵ Zach. vi, 12.

(36) Sic Reg. tertius et Catena Corder. At Collb. septimus tñm mēn γάρ. Editi tñm mēn παρ' ημῶν. Statim editi tñm δὲ τῆς ψυχῆς πρωτῶν. At mss. septem ut in contextu.

(37) Hæ voces, τὸ πρὸς πρῶτῶν, desunt in

φύσεως. Ἐκείνη γὰρ ἐστίν, Ἄ ὀφθαλμοῦς οὐκ εἶ-
 δειν, οὐτε οὐδὲ ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώ-
 που ἀνέβη, ἃ ἠτόλμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπίω-
 σι αὐτῶν· τῆν δὲ μυριάδα ἀγγέλων ἐκεί, καὶ παν-
 ἡγυρις ἁγίων, καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμ-
 μένων ἐν οὐρανοῖς. Περὶ ἐκείνης φησὶν ὁ Δαβὶδ· *Δε-
 δοξασμένα ἐλάληθον περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ θεοῦ*.
 Ἐκείνη τῆν πόλιν διὰ τοῦ ἠσάτου ἐπαγγέλλεται ὁ
 θεὸς, οὐθὲν σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύ-
 νην γενησὼν γενησὼν· καὶ οὐκ ἔσται σύντριμμα
 οὐδὲ ταρακωρία ἐν τοῖς ὄρισι σου· ἀλλὰ κλη-
 θήσεται σωτήριον τὰ τέλγη σου. Ἐπάρας οὖν τοὺς
 ὀφθαλμοῦς τῆς ψυχῆς, ἀξίως τῶν ἄνω ζῆτει τὰ περὶ
 τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ. Τί δ' ἂν τῆς ἐκεῖ μακαριότη-
 τος ἐπάξιόν τις ἐννοηθεῖ, ἢ εὐφραίνει μὲν ὁ ποτα-
 μὸς τοῦ θεοῦ, τεχνίτης δὲ καὶ δημιουργὸς ἐστὶν ὁ
 θεός; *Ἠγάσεν τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος*.
 Τάχα τὴν σάρκα λέγει τὴν θεοφόρον, ἀγασθεῖσαν
 διὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν συναφείας. Ὡστε νοήσαις
 σκηνώμα τοῦ Ὑψίστου τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν
 τοῦ θεοῦ.

5. Ὁ θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσε-
 ται. Βοηθήσει αὐτῇ ὁ θεός, τὸ πρὸς πρῶτῶν πρῶτῶν.
 Καὶ ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ τῆς πόλεως ἐστὶ, τὸ ἀσά-
 λευτον χαριεῖται αὐτῇ, τὴν βοήθειαν αὐτῇ παρεχό-
 μενος ἐν ταῖς πρώταις ἀνατολαῖς τοῦ φωτός. Ἐτεῖ οὖν
 τῆ ἄνω ἱεροσολῆμ, ἐφεῖ τῆ κάτω Ἐκκλησία ὁ τῆς
 πόλεως ἐπαρμόσει ἔνομα, *Ἠγάσεν* ἐν αὐτῇ τὸ
 σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος. Καὶ διὰ τοῦ σκηνώ-
 ματος τούτου, ᾧ κατεσκήνωσεν ὁ θεός, ἐν μέσῳ αὐ-
 τῆς ἐγένετο, χαριζόμενος αὐτῇ τὸ μὴ σαλιυθεῖσαι.
 Ἐν μέσῳ δὲ ἐστὶ τῆς πόλεως ὁ θεός, ἴσας πανταχό-
 θεν ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ κύκλου τῆς ἑαυτοῦ προνοίας
 τὰς ἀκτίνας ἐκπέμπων. Ὡτω γὰρ τὸ δίκαιον τοῦ
 θεοῦ διασώζεται, τὸ αὐτὸ μέτρον τῆς ἀγαθότητος
 διαμεμόσσει ἅπασιν. *Βοηθήσει αὐτῇ ὁ θεός τὸ πρὸς
 πρῶτῶν πρῶτῶν*. Τὴν μὲν (36) οὖν παρ' ἡμῶν πρῶταν ὁ
 αἰσθητὸς ἥλιος ποιεῖ, ἐπειδὴν τὸν καθ' ἡμᾶς ὄριζοντα
 ὑπερῶν τῆν δὲ ἐν τῇ ψυχῇ πρῶταν ὁ τῆς δικαιοσύ-
 νης ἥλιος ἀποτελεῖ τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτός τοῦ νοητοῦ
 ποιῶν ἡμέραν ἐν τῷ παραδεξαμένῳ αὐτὸν. Ἐν νυκτὶ
 γὰρ ἔσμεν παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγνωσίας οἱ ἄνθρω-
 ποι. Ἐπειδὴ οὖν, ἀναπαύσαντες ἑαυτῶν τὸ ἡγεμο-
 νικὸν, ὑποδεξώμεθα τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ
 περιλαμφθώμεν τῷ φωτὶ τῷ ἀδύτῳ, *Βοηθήσει αὐτῇ
 ὁ θεός τὸ πρὸς πρῶτῶν πρῶτῶν* (37). Ἐπειδὴ γενόμεθα
 τέκνα φωτός, καὶ ἡ νύξ μὲν ἡμῶν προκλήθη, ἡ δὲ
 ἡμέρα ἐγγίσθη, τότε ἀξίως τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας γι-
 νόμεθα. Βοηθεῖ οὖν τῇ πόλει ὁ θεός, διὰ τῆς ἰδίας
 ἀνατολῆς καὶ ἐπιφανείας πρῶταν αὐτῇ ἐπιποῦν.
 Ἰσοῦ γὰρ ἀνθρώπου, φησὶν, *Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ*.
 Οἷς ἂν οὖν ἐπανατέλλῃ (38) τὸ νοητὸν φῶς, λuo-

quator mss. At in duobus aliis æque ac in editis reperitur.

(38) Editi ἐπανατέλλῃ. At mss. quinq̄ue ἐπανατέλλῃ.

μῦνον τοῦ ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ πονηρίας σκότους, A
πρῶτα τούτους ἐγγίνεταί. Ἐπὶ οὖν φῶς εἰς τὸν
κόσμον ἐλλήθην, ἵνα ὁ περιπατῶν ἐν αὐτῷ μὴ προσ-
κόπη, ἢ βοήθεια αὐτοῦ πρῶτα ἐστὶ παρακλιτική. Ἡ
τάχα ἐπεὶ ἐβρόχον βαθεῖος ἡ ἀνάστασις ἦν, βοήθησε
ὁ Θεὸς τῇ πόλει τὸ πρῶτον πρῶτῳ (39), ὁ δὲν κατὰ
τοῦ θανάτου νίκησεν πρῶτα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀνα-
στάσεως ἐργασάμενος.

6. Ἐταράχθησαν ἔθνη, Ἐκλίναν βασιλείαι,
ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, ἐσαλεύθη ἡ γῆ.
Νόησον μοι τινὰ πόλιν ἐπιβουλευομένην παρὰ τῶν
ἐπιστρατευόντων αὐτῇ πολεμίαν, τῶς μὲν περικαθ-
εζομένων (40) αὐτὴν ἔθνων πολλῶν καὶ βασιλείων
τῶν καθ' ἕναστον ἔθνος τὰ σκήπτρα διαλαχόντων·
εἰς τινὰ στρατηγὸν, ἀμαχὸν τὴν ῥώμην, ἀθρόως
ἐπιφανέντα εἰς βοήθειαν τῇ πόλει ταύτῃ, λίσσεται B
μὲν τὴν πολιορκίαν, σκεδαννύμενα δὲ τὴν συστρο-
φὴν τῶν ἔθνων, εἰς φυγὴν δὲ τοὺς βασιλεῖς συν-
ελαύνοντα ἐκ μόνου τοῦ ἐμβοῆσαι (41) αὐτοὺς μετὰ
δυνάμει, κατακλιθεῖς τε αὐτῶν τὰς καρδίας τῇ
στειβρόντῃ τῆς φωνῆς. Πόσων οὖν εἰκοὸς ταραχὴν
συστήναι, τῶν ἔθνων διωκομένων, καὶ τῶν βασι-
λείων εἰς φυγὴν ἐκκλινόντων· Ὅρουσιν δὲ τινὰ ἄσχημον
καὶ ἤχον ἀκατάπαυστον ἐκ τῆς τεροβουρημένης αὐ-
τῶν φωνῆς ἀναπέμψασθαι, πάντα δὲ τόπον πλήρη
εἶναι τῶν ὑπὸ δειλίας φυγαδευθέντων, ὥστε σάλον
ἐγγίνεσθαι πανταχοῦ ταῖς ὑποδοχομέναις αὐτοὺς πό-
λεσιν ἡ κύμαις· Τὴν τοιαύτην οὖν παρίστησι τῇ πό-
λει τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῦ Σωτήρος ἀντιλήψιν ἐν τῷ λέ-
γειν· Ἐταράχθησαν ἔθνη, Ἐκλίναν βασιλείαι,
ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψίστος, ἐσαλεύθη ἡ γῆ.
Κύριος τῶν θυράμων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ
ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ (42). Εἰς τὸν ἐνανθρωπήσαντα
Θεόν, εἰς τὸν ἐκ Παρθένου ἁγίας γεννηθέντα Ἐμ-
μανουὴλ· ὁ ἐστὶ μετρημένον μεθ' ἡμῶν ὁ
Θεός· καὶ διὰ τοῦτο προφητικῶς ἐποῶ· Κύριος
τῶν θυράμων μεθ' ἡμῶν· θεοκινῶς, οὗτος ἐστὶν
ὁ τοῖς ἁγίοις προφήταις καὶ πατριάρχαις ἐμφανισθείς.
Ἀντιλήπτωρ ἡμῶν, φησὶν, οὐχὶ ἄλλος Θεὸς παρὰ
τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν παραδιδόμενον· ἀλλ' ὁ Θεὸς
Ἰακώβ (43), ὁ ἐν τῷ χρηματισμῷ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ
θεράποντα διαλεγθείς· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ,
καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

7. Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἔθετο τέ-
ρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀναγαυρῶν πλοῦτους μέχρι
τῶν περάτων τῆς γῆς. Τοὺς μακρὰν βίας τοῦ λό-
γου τῆς ἀληθείας εἰς τὴν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἐγγύ-

ergo lux in mundum venit, ut qui ambulat in ea,
non offendat¹⁶, ejus auxilium tempus matutinum
affert. Vel forte quoniam multo mane erat resur-
rectio, adjuvabit Deus civitatem mane diluculo,
quippe qui tertia resurrectionis die matulina victo-
riam a morte reportarit.

6. Vens. 7. *Conturbate sunt gentes, inclinata
sunt regna : dedit vocem suam Altissimus, commota
est terra. Cogita civitatem aliquam esse, cui insi-
die struantur ab oppugnantibus eam hostibus, quam
interim obsideant gentes multæ et reges, qui singu-
larum nationum sceptræ sortiti sint ; deinde duces
aliquos, robore invictum, derepente conspici ad fe-
rendum huic civitati auxilium, qui, soluta obsidione, B
gentium dissipet dispergatque multitudinem, ac reges
ipsos in fugam vertat, si solum eos cum potentia
inclamet, eorumque corda vocis firmitate perterreat.
Quamvis igitur verisimile est turbationem excitari,
dum gentes fugantur, et reges in fugam vertun-
tur ? qualem quoque clamorem confusum, et soni-
tum perpetuum ex tumultuosa illorum fuga edi ?
Nonne credere par est locum omnem iis qui præ-
timore fugati sunt, repleri ? adeo ut ubique in ur-
bis aut vicis eos excipientibus excitetur commo-
tio. Talem igitur spem civitati Dei a Salvatore dan-
dam esse ostendit, dum dicit : *Conturbate sunt
gentes, inclinata sunt regna, dedit vocem suam Altis-
simum, commota est terra.* VERS. 8. *Dominus virtu-
tum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob.* Vidit
incarnatum Deum, vidit ex sancta Virgine genitum
Emmanuel : quod si quis interpretetur, sonat *No-
biscum Deus* ; et hac de causa propheticæ exclama-
t : *Dominus virtutum nobiscum ;* ostendens hunc
esse qui sanctis prophetis apparuit atque patriar-
chis. *Susceptor noster*, inquit, non alius Deus præ-
ter eum qui traditus est a prophetis ; sed Deus Jaco-
b qui in oraculo ad servum suum edito locutus
est : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus
Jacob* .*

1757. Venz. 9, 10. *Venite et videte opera Dei, quæ
posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad
fines terræ. Eos, qui procal sunt a verbo veritatis,
Scriptura invitat ut ad eam per cognitionem pro-*

¹⁶ Joan. xi, 9, 10. ¹⁷ Matth. i, 25. ¹⁸ Exod. iii, 6.

(39) Vox πρῶτῳ semel duntaxat legitur in editis et
in mss. nonnullis : sed bis scribitur in quatuor
aliis. Hoc ipso in loco editio Paris. ὁ δὲ κατὰ τοῦ
θανάτου νίκησεν πρῶτα τῇ τρίτῃ, etc. Qui per victoriam
ex morte reportatam tertia resurrectionis die matu-
linum tempus efficit. At Regii tertius, quartus et
quintus non secus ac Colberthi primus, quintus et
sextus cum Coisl. et cum quadam quam Ducæus
laudat Catena, et in contextu. Nec aliter legitur in
editione Basil. et in Regiis secundo et sexto, nisi
quod hi libri pro πρῶτα habeant πρῶτῳ. Apud LXX
autem sic editum invenimus, βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεός

τῷ προσώπῳ, adjuvabit eam Deus vultu.

(40) Sic Reg. secundus, tertius, quartus et sextus
cum Colb. primo. Editi τῶν ἐπιστρατευομένων.

(41) Editio Basil. et mss. nonnulli ἐκδοῦσαι.

(42) Nostra editio Paris. cum duobus mss. Re-
gii· ἐνανθρωπήσαντα. At quique alii mss. ἐνανθρω-
πήσαντα.

(43) Reg. secundus ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεός Ἰα-
κώβ· οὐχὶ. Ibidem editi ἡμῶν παραδιδόμενος. Ubi
observandum primum vocem ἡμῶν in nostris octo
mss. habuisse : deinde pro παραδιδόμενον in codicibus
nonnullis legi παραδεδόμενον.

prius accedant, dicens : *Venite et videte*. Quemadmodum enim in corporeis oculis, intervalla magna obscuram reddunt eorum quæ sub conspectum cadunt comprehensionem; contra accessio intuitum, conspicuum reddit rerum visendarum agnitionem : sic etiam in mentis contemplatione, qui se per opera Deo non conjungit, nec appropinquat, opera illius juris mentis oculis videre non potest. Idcirco venite, appropinquate prius; deinde videte opera Domini, prodigiosa sane et mirabilia; quibus perculsas gentes, easque antea hostiles et seditiosas, ad quietem transtulit. *Venite, filii, audite me*¹⁹; idem, *Venite omnes qui laboratis, et onerati estis*²⁰. Paterna vox est, expansis nihil ad se invitantis eos qui bactus rebelles fuere. Qui igitur audierit vocationem, appropinquaveritque et imperanti adhæserit, is eum visurus est qui cuncta per crucem pacificavit, *Sive quæ in terra sunt, sive quæ in caelis*²¹. *Arcum conteret, et confringet arma, et acuta comburet igni*. Vides pacificum animum Domini virtutum, quod invisibiles legionum angelicarum potestates secum habeat? Vides fortitudinem simul et humanitatem summi ducis virtutum? qui sane Dominus cum sit virtutum, ac omnes legionum angelicarum turmas habeat, nusquam tamen ullam vulnerat adversariorum, neminem prosternit, attingit neminem : sed arcus conterit et arma, ac acuta comburit in igne. Arcum quidem conterit, ut non amplius ignita tela per eos emittantur : confringet autem arma, quibus omnino pugnatur, ut qui propo-

sunt, insidiis petiti, vulnera recipere nequaquam possint. *Et acuta comburet igni, adversarios spolians suis munimentis, atque inimicorum gratia omnia faciens*.

d. kns. 11. *Vacate et videte, quoniam ego sum Deus*. Quamdiu quidem alienis a Deo rebus vacamus, Dei notitiam suscipere non possumus. Quis enim de mundi rebus sollicitus, ac immergens sese carnis occupationibus, queat verbis Dei attendere, atque tot ac tantis rebus accurate diligenterque speculandis par esse? Non vides, delapsus in spinas verbum spinis suffocari? Spinæ autem sunt carnis voluptates, et divitiæ, et gloria, et eæ quæ ad vitam pertinent curæ²². Cæterum ab his omnibus alienatum esse oportebit eum, qui Dei cognitionem desiderat; et ubi vacaverit ab affectibus, ita demum Dei recipere cognitionem. Quomodo enim animam a mentis evagationibus se præoccupantibus oppres-

Α τηρα προσκαλεῖται ὁ λόγος λέγων· Δεῦτε καὶ ἴδετε. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν αἱ μὲν ἐπὶ πολὺ ἀποστάσεις ἀμυδρὰν ποιοῦσι τὴν τῶν ὁραμῶν κατὰληξιν, οἱ δὲ προσεγγισμοὶ τῶν θεωρούντων ἐναργῆ παρέχονται τῶν βλέπομένων (44) τὴν ἐπίγνωσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ νοῦν θεωρημάτων, ὁ μὴ διὰ τῶν ἔργων οικειωθείς καὶ πλησιάζας θεῷ ἰδεῖν τὰ ἔργα αὐτοῦ καθαροῖς τοῖς διανοίας ὀφθαλμοῖς οὐ δύναται. Διὰ τοῦτο, Δεῦτε, προσεγγίσατε πρότερον (45), εἶτα ἴδετε τὰ ἔργα Κυρίου τεράστια ὄντα καὶ παράδοξα· ὅφ' ὧν καταπλαγῆντα τὰ πρότερον πολέμια καὶ στασιώδη ἔθνη πρὸς ἡσυχίαν μετέβαλε. Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου· καὶ, Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ φοροῦμενοι. Πατριεὴ ἢ φωνῆ, ἠπλωμέναις ἀγκάλαις πρὸς αὐτὸν καλοῦντος τοὺς τὰς ἀφῆλῆσαντας. Ὅσιν ἀκούσας τῆς κλήσεως, καὶ ἄγγισας, καὶ κολληθεὶς τῷ προστάξαντι, δίδεται τὴν εἰρηνοποιήσαντα τὰ πάντα διὰ τοῦ σταυροῦ, εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῦ. Ἰδὲσον συντρίβει, καὶ συνθάλσει (46) ὄψλον, καὶ θυροὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ. Ὅρξ ἐτὶ εἰρηκῶν Κυρίου τῶν δυνάμεων, ὅτι ἔχον μεθ' ἐκαστοῦ ἀσπίδος τῶν δυνάμεων ἀγγέλων καταδόγων; Ὅρξ ἐτὶ ἀνδρείον ὄμοῦ καὶ φιλόδηρον τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν δυνάμεων; ὅς γε, Κύριος ὢν τῶν δυνάμεων, καὶ πάντα ἔχον τὰ συστήματα τῶν ἀγγελικῶν καταλόγων, οὐδαμοῦ τινα τιτρώσκει τῶν πολεμίων, οὐδένα καταβάλλει (47), οὐδένος ἀπτεταί· ἀλλὰ ὄψλον συντρίβει, καὶ ὄπλα, καὶ θυροὺς κατακαίει ἐν πυρὶ. Ἰδὲσον μὲν συντρίβει, ὥστε μηκέτι τὰ πεποιημένα βέλῃ ἐκπέμπεσθαι δι' αὐτῶν· ὄπλα δὲ συνθάλσει (48) τὰ ἀγγέλμαχα, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς σύγγενους τραύματα δέχεσθαι ἐπιβουλομένους. Καὶ θυροὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ, γυμνῶν τοὺς ἀντικειμένους ἀπὸ τῶν περὶ ὀφθαλμῶν, καὶ πάντα ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἐνεργῶν.

8. Σχολιάσατε καὶ γινώτε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ θεός. Ἐφ' ὅσον μὲν τοῖς ἔξω θεοῦ σχολιάζομεν πράγμασιν, οὐ δύναμεθα χωρῆσαι γινώσκειν θεοῦ. Τίς γὰρ μερικῶν τὰ τοῦ κόσμου, καὶ ἐμβαθύνων τοὺς περισπασμοὺς τῆς σαρκὸς, δύναται τοῖς περὶ θεοῦ λόγοις προσέχειν, καὶ τῇ ἀκριβείᾳ τῶν τηλικούτων θεωρημάτων ἀρκεῖν; Οὐχ ὄρξ, ὅτι ὁ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐμπεσὼν λόγος ὑπὸ τῶν ἀκανθῶν συμπνίγεται; Ἀκανθῶν δὲ εἰσὶν ὄψλον σαρκὸς, καὶ πλοῦτος καὶ ὄψλον, καὶ βιωτικὰ μέριμνα. Πάντα δὲ (49) τούτων ἔξω δεήσει γενέσθαι τὴν ἐπιβουλομένην τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, καὶ σχολιάσαντα ἀπὸ τῶν παθῶν, οὕτως ἀναλαθεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ. Εἰὼς γὰρ εἰσέβη εἰς ψυχὴν στενοχωρουμένην ὑπὸ τῶν προκαταλαβόντων αὐτὴν διαλογισμῶν ἢ περὶ

¹⁹ Psal. xxxiii, 12. ²⁰ Matth. xi, 28. ²¹ Coloss. i, 20. ²² Matth. xiii, 7, 22.

(44) Ita mss. septem. Editi vero τῶν θεωμῶν.

(45) Editi κρούων. At mss. septem πρότερον.

(46) Editio Basil. et Regii secundus, quintus et sextus una cum aliis tribus Colbertinis συνθάλσει. Editio vero Paris. συγγάλασει.

(47) Reg. tertius βάλλει. Mox Colbertini primus

et sextus cum Reg. quinto κατακαύσει.

(48) Hic mss. αὐθ σχολιάσει. Reg. vero sextus et Colb. quintus cum editis συνθάλσει.

(49) Editio Basil. et quatuor mss. πάντων δέ. Editio vero Paris. et tres mss. πάντων οὖν. Mox Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio ἐπιδικάζομεν τῆς γνώσεως.

θεοῦ ἔννοια ; Οὐδὲ (50) δὲ καὶ Φαραὼ, ὅτι ἰδὼν ἐστὶ τοῦ σχολάζοντος ἐκζητεῖν τὸν θεόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτίθει τὸν Ἰσραὴλ . Σχολάζετε, σχολασταὶ ἔστε, καὶ λέγετε . Κυριεῦ τῷ θεῷ ἡμῶν προσευξόμεθα (51) . Αὐτὴ μὲν οὖν ἡ σχολὴ ἀγαθὴ τῷ σχολάζοντι καὶ ὠφέλιμος, ἡσχίαν ἐμποιοῦσα πρὸς τὴν τῶν σωτηρίων διδαγμάτων ἀνάληψιν . Πονηρὰ δὲ σχολὴ ἡ τῶν Ἀθηναίων, οἷς εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκαιροῦν ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον . ἦν καὶ νῦν ἄνευ μιμούνται, τῇ τοῦ βίου σχολῇ πρὸς τὴν αἰετινος καινότερου δόγματος εὑρεσιν ἀποχρώμενοι . Ἡ τοιαύτη σχολὴ φησὶ ἐστὶν ἀκαθάρτος καὶ πονηρὸς πνεῦμας . Ὅταν ἐξέλθῃ, φησὶ, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, λέγει, Πορεύσομαι εἰς τὸν τόπον ὅθεν ἐξῆλθον . Καὶ ἐλθὼν εὐρήσκει τὸν οἶκον ἐκείνον σχολάζοντα καὶ σεσαομένον . Μὴ γένοιτο οὖν ἡμεῖς σχολὴν ποιῆσαι τῷ ἀντικειμένῳ πρὸς τὴν ἐσῶσαν, ἀλλὰ ἀσχολήσωμεν ἡμῶν τὸν ἰσω οἶκον, προνοησάμεντες (52) ἐν ἑαυτοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος τῶν Χριστῶν . Μετὰ γοῦν τὸ χαρίσασθαι τὴν εἰρήνην τῶς τέως παρασσομένοις ὑπὸ τῶν πολεμίων, τότε λέγει τὸ, Σχολάσατε ἀπὸ τῶν περιπίπτων ὑμᾶς ἐχθρῶν, ἵνα ἐν ἡσυχίᾳ τοῖς περὶ τῆς ἀληθείας θεωρήσητε λόγους . Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, Πᾶς ὅστις οὐκ ἀποτάσσεται, φησὶ, πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητὴς . Σχολάσαι οὖν δεῖ ἀπὸ τῶν γαμικῶν ἔργων, ἵνα σχολάσωμεν τῇ προσευχῇ . σχολάσαι ἀπὸ τῶν περὶ τὸν πλοῦτον σπουδῶν, ἀπὸ τῆς περὶ τὸ δοῦριον τοῦτο ἐπιθυμίας, ἀπὸ τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν ἡδονῶν, ἀπὸ φθόνου καὶ πάσης τῆς εἰς τὸν πλοῦτον ἡμῶν πονηρίας, ἵνα, γαληνίωσης ἡμῶν τῆς ψυχῆς καὶ ὑπ' αὐθενὸς πάθους παρασσομένης, οἷον ἐν κατόπρῳ τιλὴ καθαρὰ γένηται (53) καὶ ἀνεπισκόπητος ἡ ἐλαμψὴ τοῦ θεοῦ . Ὑψώθησομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψώθησομαι ἐν τῇ γῆ . Σαφῶς ταῦτα λέγει περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν πάθους ὁ Κύριος, καθὼς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται . Κἀγὼ, ὅταν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν . Καὶ ἐτι (54) ὡσπερ Μωϋσῆς ὑψώσῃ τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Ἰησοῦν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς . Ἐπιτὸν οὖν ὑπὲρ τῶν ἔθνων ἐμελλεν ὑψοῦσθαι πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ ὑπὲρ πάσης τῆς γῆς τὴν ὕψωσιν καταθέχεσθαι, διὰ τοῦτο φησιν . Ὑψώθησομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψώθησομαι ἐν τῇ γῆ . Κύριος τὸν θυμὸν μου ἡμῶν, ἀντιλήπτω ἡμῶν ὁ θεὸς Ἰακώβ . Ἐπαγαλλόμενος τῇ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ, δις τὴν αὐτὴν φωνὴν ἐξέβησεν . Κύριος τὸν θυμὸν μου ἡμῶν . οἶον ἐπεμβαίνων καὶ ἐναλλόμενος τῷ ἔχθρῳ, διὰ τὴν τελείαν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν πεποιθησιν, ὡς οὐδὲν πεισόμενος παρ' αὐτοῦ (55) . Εἰ γὰρ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; Ὁ τῷ Ἰακώβ

A sam ingreditur Dei cognitio? Atqui et Pharao novit proprium esse vacantis, Deum inquirere, et hac de causa exprobrat Israeli: Vacatis, otiosi estis, et dicitis: Domino Deo nostro vota jaciemus. Et quidem ea vacatio bona ntiliaque est vacant, quæ ad salutare doctrinas recipiendas quietem affert.

176 Otium vero Atheniensium malum erat, qui ad nihil aliud vacabant nisi ad dicendum aut audiendum aliquid novi. Quod otium etiam nunc imitantur nonnulli, dum abutuntur otio, ut semper novum aliquod dogma commiscantur. Tale otium amicum est inmundis ac pravis spiritibus. Cum exierit, inquit, immundus spiritus ab homine, dicitur. Recertar in locum unde exiit. Et veniens invenit domum illam vacantem et acopis mundatam. Absit igitur ut nos pro otium aditum adversario præbeamus; imo interioriem nostram domum occupatam teneamus, adeo ut prius in nobis ipsis Christum per Spiritum excipiamus hospitio. Postquam igitur iis qui hactenus turbabantur ab hostibus, pacem largitus est, tunc dicit: Vacate a disrabenibus vos inimicis, ut in quiete verba veritatis contemplari possitis. Quapropter etiam Dominus ait: Omnis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Vacare igitur oportet ab operibus nuptialibus, ut vacemus præconi: vacare a divitiarum studio, ab hujus gloriolæ cupiditate, ab usu voluptatum, ab invidia et omni in nostrum proximum inalignitate, ut, obtinente tranquillitate anima nostra, et nullo effectu eam conturbante, illustratio Dei tanquam in aliquo speculo pura expersque tenebrarum efficiatur. Exaltabor in gentibus, exaltabor in terra. Palam hæc de sua passionis dicit Dominus, quemadmodum in Evangelio scriptum est: Et ego cum exaltatus fuero, omnes traham ad me ipsum. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis in terra. Quoniam igitur pro gentibus erat in crucem exaltatione, et pro universa terra suscepturus illam exaltationem, propterea dicit: Exaltabor in gentibus, exaltabor in terra. Vers. 12. Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob. Exultans ob Dei auxilium, bis vocem eandem protulit: Dominus virtutum nobiscum, quasi insultaret ac insileret hosti, ob perfectam quam in animarum nostrarum Salvatorem habebat fiduciam, quod, eo juvante, nihil passurus esset. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Qui Jacob dedit victoriam, ac post luctam ipsum Israel designavit, hic est susceptor noster; ipse pro nobis pugnat. Nos autem quiescamus, quod Ipse est pax nostra, qui

⁵² Exod. v. 17. ⁵³ Act. xvii. 21. ⁵⁴ Matth. xii. 43, 44. ⁵⁵ Luc. xiv. 33. ⁵⁶ Joan. xii. 32. ⁵⁷ Joan. iii. 14. ⁵⁸ Rom. viii. 34. ⁵⁹ Gen. xxxii. 28.

(50) Ita mss. quinq. Deest δὲ ἐν ἐδίτῃ.

(51) Nostra editio Paris. προσευξόμεθα. At mss. προσευξόμεθα. Apud LXX ita legitur: Διὰ τοῦτο λέγετε: Πορεύσομεν, θύσασμεν τῷ θεῷ ἡμῶν. Propterea dicitis: Eamus, sacrificemus Deo nostro.

(52) Rvg. tertius ἐνοησάμεντες.

(53) Sic septem mss. cum editione Basil. At editio Paris. γένηται. Colb. sextus ἐγγένηται.

(54) Ita septem mss. Deest δὲ ἐν ἐδίτῃ. Statim mss. novem τὸν ἀνθρώπου, pro hominibus.

(55) Ὅς οὐδὲν πεισόμενος παρ' αὐτοῦ. Verbo, ut nihil ab hoste passurus. MARAN.

fecit utraque unum, ut aios condat in unum novum A τὴν νίκην χαρισάμενος, καὶ μετὰ τὴν πάλιν ἀποδεί-
hominem 21. ξας (56) αὐτὸν Ἰσραὴλ, οὗτός ἐστιν ἀντίληπος ἡμῶν·
 αὐτὸς πολεμᾷ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ ἡσυχάσωμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ἡ κτίσις τὰ
ἀμψότερα ἐν, Ina τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον.

IN PSALMUM XLVIII.

In finem, filiis Core psalmus.

1. Nonnulli ex iis etiam qui externi sunt, de hu-
 mo sine sibi aliquid animo fluxerunt, ac in varias
 de esse sententias abiēre. Alii enim finem scientiam
 esse statuerunt, alii practicum 177 operationem,
 alii diversum vitæ vel corporis usum : alii belluini
 cum essent, voluptatem finem esse affirmarunt. No-
 bis finis cuius gratia omnia peragimus, et ad quem
 festinamus, beatum illud esse institutum in fu-
 turo saeculo. Hoc autem completur tum, cum a Deo
 regimur. Nam hoc sine ne excogitari quidem quid-
 quam præstantius possit a rationali natura. Atque
 nos ad hanc vitæ rationem excitat Apostolus :
Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri 22.
Quod idem etiam proponit in prophetia Sophonias,
ex Dei persona dicens : Quia iudicium meum in
congregationes gentium : ut suscipiam reges, ut ef-
fundam super eos indignationem meam. In igne enim
zeli mei consummetur omnis terra : quia tunc con-
vertam super populos multos linguam in generatio-
nem ejus, ut invocent omnes nomen Domini, ut ser-
vient ei sub iugo uno 23. Ad hunc igitur finem utilita-
 tem psalmodum puto referri, eorum, qui hanc habent
 inscriptionem. Quin etiam ii qui inscribere, **C**
Ad victoriam, aut Epinicium, aut Victori, huic sen-
tentiæ astipulantur. Etenim quoniam Absorpta est
mors in victoria 24, et consumpta est ab eo qui dixit
Ego vici mundum 25 ; et quoniam omnia victa
 sunt a Christo, et *In nomine ejus genu omnes flecte-*
tur caelestium, et terrestrium et infernorum 26 ; jure
 ac merito Spiritus sanctus ea quæ nobis proponuntur,
 in odis triumphalibus præcinit. VENS. 2. *Au-*
дите hęc, omnes gentes, auribus percipite, omnes
qui habitatis orbem (VENS. 3), *quique terrigenæ et*
filij hominum, simul in unum dives et pauper. Ma-
 ximum sane auditorium est ejus, qui gentes omnes,
 et omnes quotquot orbem habitationibus ex-
 plent, ad psalmum audiendum convocat. Trahit au-
 tem, opinor, et terrigenas, et filios hominum, et
 divites et pauperes, eosque alto hoc præconio ad
 audiendum convocat. Quæ specula usque adeo su-
 per omnem terram eminent, ut e sublimi gentes om-
 nes videat, ac totum orbem oculis collustrat? Quis

21 Ephes. ii, 14, 15. 22 I Cor. xv, 24. 23 Soph. ii, 8, 9. 24 I Cor. xv, 51. 25 Joan. xvi, 33.
 26 Philipp. ii, 10.

(56) Sic conice octo. Editi ἀναβεξας. Collb. primus ὑποβεξας. Nec ita multo post novem mss. ἡμεξς δὲ. Vocula δὲ abest ab editis.

(57) Ita mss. septem. Vox ψαλμός deest in editis et in Reg. secundo. Ibidem prima psalmi verba, Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, statim post titulum leguntur in editione Parisiensi : sed desunt in novem mss. et in editione Basil.

(58) Colbertini primus et sextus τὰ περὶ τοῦ. Hoc ipso in loco quidam mss. cum editis ἀνθρωπίνου.

EIS TON MH ΨΑΛΜON.

Eis το τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορέ ψαλμός (57).

1. Ἐφαντάσθησαν πέντε τινες καὶ τῶν ἑξῶ περι-
 τοῦ (58) ἀνθρωπείου τέλους, καὶ διαφόρος ἠνέχθησαν
 εἰς τὴν περὶ τοῦ τέλους ἔνοιαν. Οἱ μὲν γὰρ ἀπεψή-
 ναντο τέλος εἶναι τὴν ἐπιστήμην, οἱ δὲ τὴν πρακτι-
 κὴν ἐνέργειαν· ἄλλοι δὲ ἐναφώρας χρῆσθαι τῷ βίῳ
 καὶ τῷ σώματι· οἱ δὲ βουσκοματωδεις ἤθονην ἀπεψή-
 ναντο εἶναι τὸ τέλος. Ἡμῖν δὲ τέλος, οὐ ἔνεκεν πάντα
 πράττομεν, καὶ πρὸς δὲ ἐπιτηγόμεθα, ἡ μακαρία δια-
 γωγὴ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Αὐτὴ δὲ συμπληροῦται
 ἐν τῷ βασιλεύσει ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Τούτου γὰρ οὐδὲ
 μέχρις ἐπινοίας βέλτων τι (59) ἐξευθερίη τῇ λογικῇ
 φύσει· καὶ πρὸς ταύτην κινεῖ ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος,
 λέγων· *Ἐκετὰ τὸ τέλος, δεαν παραδῶ (60) τὴν βα-*
σιλειαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ὅπερ καὶ ὁ Σοφονίας
 ἐν τῇ προφητείᾳ παρίσται, λέγων ἐκ προσώπου τοῦ
 Θεοῦ· *Ὅτι τὸ κριμὰ μου εἰς συναγωγὰς ἔθνων,*
τοῦ εἰσεδέξασθαι βασιλεῖς, τοῦ ἐκχεῖν ἐκ'
αὐτοῖς τὴν ἐργίην μου. Ἐν γὰρ πυρὶ οὐλοῦ μου κα-
 ναλωθήσεται πάντα ἡ γῆ· *οἱ τότε μεταστρέψω*
ἐπὶ λαοὺς πολλοὺς γλώσσας εἰς γενεὰν αὐτῆς,
τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα Κυρίου, τοῦ
δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγῶν ἑνα. Εἰς τοῦτο οὖν εἴ-
 μαι τὸ τέλος ἀναφέρεισθαι τὰς ἀπὸ τῶν Ψαλμῶν ὤρε-
 λελας, τῶν ταύτην ἔχοντων τὴν προγραφὴν. Συνάδο-
 σι δὲ τῇ ἐνοίᾳ ταύτῃ καὶ οἱ ἐπιγράφοντες, Εἰς ἡ-
 νίκος, ἢ Ἐπινίκιον, ἢ Τῷ νικητικῷ· Ἐπειδὴ γὰρ
 Κατεπόθη ὁ θάνατος ἐνς ἡνίκος, καὶ ἐξανάλωθη (61)
 ὑπὸ τοῦ εἰπόντος· Ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· καὶ
 ἐπειδὴ πάντα νενίκαται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ Ἐν τῷ
 ὄνοματι αὐτοῦ πάν γόνυ κμύσει, ἑκτραπῶν, καὶ
 ἐπιγέλω, καὶ καταχθονίω, εἰκότως τὸ Πνεῦμα ἐδ
 ἄγων ἐν ἐπινοικίῳ φῶδαίς τὰ ἀποκείμενα προανανοει.
 Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε,
 πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· *οἱ εἰς τη-*
γενεῖς καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ
πλευσίως καὶ πένρη. Τὸ μὲν ἀκρατρίων μέγιστον,
 πάντα τὰ ἔθνη συγκαλοῦντος εἰς τὴν ἀκράσειν τοῦ
 ψαλμοῦ, καὶ πάντας τοὺς τὴν οἰκουμένην ταῖς οἰκί-
 σεσι ἐκκληροῦντας. Ἐλκει δὲ, οἶμαι, καὶ γηγενεῖς,
 καὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, καὶ πλουσίους, καὶ πένρητας,
 καὶ τῷ ὕψλῳ (62) κηρύσσεται τούτῳ πρὸς τὴν ἀκρά-
 σειν συκαλεῖται. Ποία σκοπιὰ τῆς γῆς τοσούτου ἀπά-

Ἄλλο ἀνθρωπίνου.

(59) Deest τὴ in Reg. secundo et in editione Bas-
 sil. Mox Reg. tertius τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει.

(60) In aliis mss. legitur παραδῶ, in aliis παοα-
 εἰδῶ.

(61) Ita sex mss. At editi ἐξανάλωθη. Collb. se-
 ptimus ἐξηγνώθη.

(62) Editio Paris. καὶ τῷ ὕψλῳ. At particula καὶ
 deest in mss. et in editione Basil.

σης υπερανέστηκεν, ὥστε ἐξ ἀπόπτου πάντα ἰδεῖν τὰ ἔθνη, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὀφθαλμῷ περιλαβεῖν; Τίς οὕτω μεγαλοφρονέτατος κήρυξ, ὥστε τοσαύταις ὁμοῦ ἀκοαῖς ἐλάκουσον ἐμβόησι; Τίς ὁ ἐδγεσθαι δυνάμενος χώρος τοὺς ἐκκλησιάζοντας; Πηλικός δὲ ὁ διδάσκαλος καὶ ποταπὸς τὴν σοφίαν, ὥστε δεῖα τῆς τριπλακῆς Ἐκκλησίας (63) ἐξευρεῖν τὰ διδάγματα; Μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ μαθησίαι, οὐ δεῖα τὸ ἀπαγγέλλματός ἐστι τὰ ἐφεξῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἐκκλησιάζων καὶ πάντα συγκάλων τῷ κηρύγματι ὁ Παράκλητός -στι, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων συνάγων (64) τοὺς σωζόμενους· ὡν ἐπειδὴ *Εἰς ἀπασαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· διὰ τοῦτο φησιν· Ἀκούσατε, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην.* Διὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐκ παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων συνελκεται, ἵνα μεθὲς ἐξω τῆς ὠφελείας ἀπολειψθῆ. Τρεῖς γὰρ εἰσι συγγίαι τῶν κελυμένων, ἐν αἷς ἄπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων περιεχεται γένος· ἔθνη γὰρ ὁ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· γηγενεῖς καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· πλούσιοι καὶ πένητες. Τίνα τεῖνον ἐξω καταλείπειτε τῆς ἀράστατος; Ὁ ἀλλότριον τῆς πίστεως διὰ (65) τῶν ἐθνῶν ἐκλήθησαν. Οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσιν, οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Γηγενεῖς οἱ τὰ γῆνα φρονούοντες, καὶ τῶν θελημάτων τῆς σαρκὸς ἀντεχόμενοι. Υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ὁ ἐπιμελειάν τινα καὶ ἀσκησιν τοῦ λόγου ποιούμενοι· ἴσως γὰρ τοῦ ἀνθρώπου τὸ λογικόν. Πλούσιοι καὶ πένητες αὐτῶν ἔχουσι γνωριζομένην τὴν ἰδιότητα· οἱ μὲν ὑπερβαίνοντες τὴν κτῆσιν τῶν ἀναγκαίων, οἱ δὲ ἐν ἐνδείᾳ τούτων καθεστηκότες. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λατρός τῶν ψυχῶν οὐκ ἤθεε καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, πρῶτον ἔταξεν ἐν τῇ κλήσει ὁ ἐκάστου συζύγη τὸ κατεγνωμένον. Χείρωνα γὰρ τὰ ἔθνη τῶν κατοικούντων τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ὅμως προτετμήναι (66) εἰς τὴν κλήσιν, ἵνα οἱ κακῶς ἔχοντες πρότερον μεταλάβωσι τῆς ἐκ τοῦ λατροῦ ὠφελείας. Πάλιν οἱ γηγενεῖς πρὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν· καὶ πλούσιοι πρὸ τῶν πένητων. Τὸ ἀπεγνωμένον ἔταγμα, καὶ δυσκόλον ἔχον τὴν σωτηρίαν, πρότερον κέληται τῶν πτωχῶν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ λατροῦ φιλανθρωπία τοῖς ἀσθενεστέροις· πρότερος (67) μεταδίδοσι τῆς ὠφελείας. Ὁμοῦ δὲ καὶ εἰρήνης ἐστὶ συναγωγὴ ἡ κοινωνία τῆς κλήσεως, ὥστε τοὺς ἔχοντες τέως ἐκ τῶν ἐπιτηδευμάτων πρὸς ἀλλήλους ὑπεναντίας, τούτους διὰ τῆς Ἐκκλησίας προσεπισθῆναι ἀλλήλοις εἰς τὴν ἀγάπην. Γνωσκέτω γὰρ ὁ πλούσιος, ὅτι ὁμοτίμη κηρύγματι κέληται πρὸς τὸν πένητα. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ γὰρ, φησι, πλούσιος καὶ πένης. Ἐξω καταλίπων τὴν πρὸς τοὺς καταβεβηστέρους ὑπεροχὴν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πλούτου φρόνημα, ὁ-

A adeo vocalis præco, ut in clamet quod a tot auribus simul audiatur? Quis locus ad concionem venientes queat excipere? Quantus autem doctor, et quali sapientia præditus, ut documenta inveniat consensu tanto digna? Exspecta parumper, et ea quæ sequuntur, promissis indigna non esse edices. Siquidem concionator, et qui omnes præconio cogit, Paracletus est, ille Spiritus veritatis, per prophetas et apostolos eos congregans qui salutem consecuti erant: quorum quia *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* 27; idcirco dicit: *Audite, omnes gentes, et omnes qui habitatis orbem.* Quapropter et Ecclesia ex omnibus collecta est conditionibus, ut nemo qui exors sit utilitatis relinquatur. Etenim congregationes tres sunt vocatur, quibus omne hominum genus comprehenditur: gentes et habitantes orbem; terrigenæ et filii hominum, divites et pauperes. Quem igitur extra auditorium reliquit? Alieni a fide, per gentes vocati 178 sunt. Qui manent in Ecclesia, ii sunt, qui habitant orbem. Terrigenæ sunt qui terrenæ sapiunt, et carnis placita assequuntur. Filii hominum sunt, qui quodam modo rationem curant exerceant; nam ratio propria hominis est. Divitum ac pauperum proprietas per se cognoscitur: illi quidem superabundant rerum necessariorum possessione, hi vero in earumdem inopia degunt. Cum autem medicus animarum non venerit, ut justos vocet, sed peccatores ad penitentiam 28: quod in qualibet conjugatione reprehensioni obnoxium erat atque damnationi, id primum in vocatione posuit. Deteriores enim sunt gentes quam qui habitant orbem: sed tamen præpositæ sunt in vocatione, ut qui male habent priores a medico percipiant utilitatem. Rursus terrigenæ ante filios hominum recensiti sunt; et divites ante pauperes. Desperatus ordo, et qui difficulter salutem consequitur, ante vocatus est quam pauperes. Hujusmodi enim est benignitas medici: prius opem fert imbecillioribus. Simul autem pacis etiam conciliatrix est communis vocationis, adeo ut qui hactenus inter se in moribus dissenserant, ob hunc conventum mutue assuescant charitati. Agnoscat enim dives se cum paupere præconio pari vocatum esse. *Simul in unum* D enim, inquit, *dives et pauper.* Posteaquam foris reliqueris eam qua inferiores superas præstantiam, et eam quæ ex divitiis oritur elationem, ita demum ingredi in Ecclesiam Dei. Neque igitur dives pauperem despiciat, neque pauper formidet locupletium potentiam: neque filii hominum terrigenas parvipendant, nec rursus ab illis sese abalienent terrigenæ. Imo gentes cum iis qui habitant orbem,

27 Psal. xviii, 5. 28 Matth. ix, 15.

(63) Editio Basil. τριπλακῆς σοφίας. Editio Paris. enim mss. τριπλακῆς Ἐκκλησίας, bene. Ibidem illius ἀνάμεινον καὶ μαθησίαι. Al mss. sex ἀνάμεινον καὶ μαθησίαι.

(64) Ita sex mss. At editio συνάγων.

(65) Editio Paris. καὶ διὰ. Abest καὶ et a mss. et

ab editio Basil.

(66) Sic quinque mss. At editi cum Reg. sexto προτετμήναι.

(67) Ita octo mss. et editio Basil. Editio verc Paris. cum Catena Cordcr. πρότερον.

consuetudine conjungantur : et qui orbem habitant, Α πὺς εἰσέρχου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ (68). Μη-
peregrinos a testamentis per charitatem suscipiant. πὺν ὁ πλοῦσιος· τὸν πένθητα ὑπερφηραίνεται, μήτε ὁ
πάνης τὴν δυναστείαν τῶν εὐποροῦντων ὑποπηρῶσται· μήτε οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων τούς γηγενεῖς ἔξου-
θενείτωσαν, μήτε οἱ γηγενεῖς τούτων πάλιν ἀπαλλοτριούσωσαν. Καὶ τὰ ἐθνη ἐθιζέσθω πρὸς τοὺς κατοί-
κούντας τὴν οἰκουμένην, καὶ οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκούντες τοὺς ξένους τῶν διαθηκῶν διὰ τῆς ἀγάπης
προσλαμβανέσθωσαν.

2. Vers. 4. *Os meum loquetur sapientiam, et medi-
ditatio cordis mei prudentiam.* Quoniam, secundum
Apostolum, *Corde creditur ad justitiam, ore autem
confessio fit ad salutem* **, et utraque dum efficiuntur,
perfectionem declarant; propterea sermo utraque
simul complexus est, tum oris actionem, tum
cordis meditationem. Etenim si bonum in corde
prius non fuerit repositum, quomodo thesaurum
per os proferet qui non possidet illum in occulto? B
qui vero bona cordis habet, ea si verbo non divulget,
dicetur illi: *Sapientia absconsa, et thesaurus in-
visus, quæ utilitas in utriusque* **? Idcirco ut ad
aliorum utilitatem os meum loquatur sapientiam,
ita ad nostrum ipsorum profectum cor prudentiam
meditetur. Vers. 5. *Inclinabo in parabolam aurem
meam, aperiam in psalterio propositionem meam.*
Aldus Propheta suam ipsius personam commendat,
ut ut ipsius sermones tanquam ex invento humano
prolati contemnerentur. Quæ, inquit, a Spiritu do-
ceor, ea vobis annuntio, nihil dicens quod meum
sit, 179 aut humanum: sed quia auditor sum fac-
tus propositionum Spiritus, in mysterio tradentis
nobis ipsam Dei sapientiam, aperio vobis et mani-
festam facio propositionem, aperio autem non aliter
quam per psalterium. Est autem psalterium instru-
mentum musicum, sonos concinne reddens ad vo-
cis modulationem. Rationale igitur psalterium tum
maxime aperitur, cum actiones sermonibus con-
sentaneæ redduntur ac concordent. Et ille est spiri-
tuale psalterium, qui fecit et docuit. Hic in psalmis
aperit propositionem, documentorum possibilitatem
suo ipsius exemplo proponens. Tanquam igitur
nullius rei inconcinne aut rationi dissentaneæ sibi
in vita conscius, ita confidenter sermones sequentes
profert. *Cur timebo in die mala? Iniquitas calcanei
mei non circumdabit me.* Malam diem, iudicii diem
dicat, de qua dictum est: *Dies Domini immedicabi-
lis* ** in omnes gentes: in qua, ait propheta, unum-

2. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη
τῆς καρδίας μου σύνεσιν. Ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Ἀπό-
στολον, Καρδίᾳ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στό-
ματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν, καὶ ἡ ἀμφοτέρων
ἐν τούτοις ἐνέργεια ὑποβάλλει τὴν τελείωσιν· διὰ
τοῦτο ἀμφοτέρω ὁ λόγος ἐν τῷ αὐτῷ συνετέλεσε, τὴν
τε τοῦ στόματος ἐνέργειαν, καὶ τὴν τῆς καρδίας μελέ-
την. Ἐάν τε γὰρ μὴ ἦ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ καρδίᾳ προ-
αποκειμένου, τῆς προενέγκῃ (69) τὸν θησαυρὸν διὰ
τοῦ στόματος ὁ μὴ κεκτημένος ἐν τῷ κρυπτῷ· ἔάν τε
ἔχων τὰ τῆς καρδίας ἀγαθὰ μὴ δημοσίωσῃ τῷ λόγῳ,
λεχθήσεται αὐτῷ· *Σοφία κεκρυμμένη, καὶ θησαυ-
ρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν δημοτέροις; Διόπερ
εἰς μὲν τῶν ἐτέρων ὠφέλιμος (70) τὸ στόμα μου λα-
λεῖτω σοφίαν, εἰς δὲ τὴν ἡμέτεραν αὐτῶν προκοπὴν
ἡ καρδία μελετᾷ τὴν σύνεσιν. Κλητῶ εἰς παραβολὴν τὸ
οὐκ ἔμμου, ἀνοκλιεὶν γαλιθηρίῳ τὸ πρόβλημα μου.* Ἐστὶ
τὸ ταυτοῦ πρόσωπον συνίστησι τὸ Προφήτη, ἵνα μὴ
εὐκαταφρήνῃται ὡς οἱ λόγοι ὡς ἀπὸ ἀνθρωπίνης εὐ-
ρέσεως προφερόμενοι. * Ἄ διδάσχομαι, φησὶ, παρὰ τὸ
Πνεύματος, ταῦτα ὅμιν ἀναγγέλλω (71), οὐδὲν ἐσθ,
οὐδὲν ἀνθρώπων λέγων· ἀλλ' ἐπειδὴ καθήκους ἐγί-
νομην τῶν προβλημάτων τοῦ Πνεύματος, ἐν μυστη-
ρίῳ παραδιδόντος ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἀνοκλιε
ἡμῖν καὶ φανερὸν καθίστημι τὸ πρόβλημα, ἀνοκλιε δὲ
οὐκ ἐτέρως ἢ διὰ ψαλτηρίου. Ἐστὶ δὲ τὸ ψαλτήριον
ὄργανον μουσικῶν, ἐναρμονίως τοὺς φθόγγους ἀποδι-
δὸν πρὸς τὴν ἐκ φωνῆς μελωδίαν. Τὸ τούτων λογικῶν
ψαλτήριον τότε ἀνοκλιεταί μάλιστα, ὅταν αἱ πράξεις
ὡς συμφώνως τοῖς λόγοις ἀποδιδόμεναι. Κάκεινός
ἐστὶ πνευματικὸν ψαλτήριον, ὁ ποιήσας καὶ διδάξας.
Ὅστις ἐν ψαλμοῖς ἀνοκλιε τὸ πρόβλημα, τὸ δυνατὸν
τῶν διδαγμάτων ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματα
προτιθεῖς. Ὡς οὖν μὴδὲν ἀνάρμοστον, μὴδὲ ἐκμυλῆς
ἑαυτῷ συνείδως κατὰ τὸν βίον, οὕτως ἐν πεποιθήσει
ποιεῖται τοὺς λόγους τοὺς ἐφεξῆς· *Ἴνα τί φοβοῦμαι
ἐν ἡμέρᾳ ποτηρῶ; Ἢ ἀνομία τῆς πτέρης μου
D οὐ κυκλώσει με (72).* Ποτηρῶν ἡμέραν τὴν τῆς κρι-

** Rom. x, 10. ** Eccli. xx, 32. ** Isa. xlii, 9.

(68) Ita editi cum Regiis sexto et secundo. Alii sex mss. Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου, *Ecclesiam Domini*.

(69) Sic mss. quinque. Reg. secundus προσενέγκῃ. Editi vero cum Regio quinto προενέγκῃ. Haud longe Reg. tertius δημοσίωσῃ.

(70) Editio Basil. cum Regiis secundo et sexto τὸ ἐκατέρωθεν ὠφέλιμον, et ita legiase videtur interpret, qui vertat: *Ad utriusque usum*. At editio Paris. et codex Comber. cum aliis quatuor et cum Catena Corder. ut in textu, bene. Statim Reg. tertius xap-δία μου. At deest μου in editis et in aliis mss.

(71) Sic. Oliv. et Anglic. cum aliis quatuor mss. et cum editione Basil. At Colbertini quintus et sextus cum Regio tertio et cum Catena Corder. ἀναγγέλλω, *annuntio*. Editio nostra Paris. ἀναγγέλλω.

λω. Mox editi cum Reg. quinto λέγω. At Oliv. et Anglic. cum aliis septem mss. λέγων.

(72) Editio utraque Basil. et Paris. οὐ κυκλώσει με, *Non circumdabit me*. Sed neque Hebr., neque LXX., neque mss. nostri particulam tegantem exhibent. Hinc contentio est inter peritiosissimos viros Ducaum et Combefisium. Hic voculam οὐ retinentiam, ille delendam esse existimat. Favet Ducaum librorum mss. auctoritas: favet Combefisio series orationis, quæ, ut patet, voculam οὐ necessario exigit. Aut igitur Basilicus cum hæc scriberet, falsam memoria est: aut in aliquo exemplari οὐ legiase putanda est. Utrum non facile dixerim, alterum certe contigisse oportuit. Sed sive Basilicus memoria plus a quo confidens, falso crederit hoc loco particulam οὐ in Scriptura reperiri, sive in Bibliis

σεως λέγει, περί ἧς εἰρηται: *Ἡμέρα Κυρίου ἀντα-*
κος ἐπι-πάντα τὰ ἔθνη, ἐν ἣ, φησὶν ὁ προφήτης, δε-
κυκλώσει ἕκαστον τὰ διαβόλια αὐτοῦ. Τότε οὖν, διὰ
τὸ μηδὲν μοι πεπράχθαι ἄνομον ἐν τῇ δόξῃ τῇ κατὰ
τὸν βίον, οὐ φοβοῦμαι τὴν ἡμέραν τὴν πορνῶν. Οὐ
γὰρ περιστέθειται μοι τὰ ἔγχη τῶν ἡμαρτημένων, οὐ-
δέ κυκλώσει με, ἐν τῇ σωπύσῃ κατηγορίᾳ τῶν
Ελεγγῶν μοι ἐπάγοντα. Οὐδέεις γὰρ σου ἕτερος κατ-
ἤγορος στήσεται ἢ αὐταὶ αἱ πράξεις μετὰ τῆς ἰδίας
μορφῆς ἐκάστη παρισταμένη ἢ μοιχεία, ἢ κλοπή, ἢ
πορνεία, μετὰ τῆς νυκτὸς, μετὰ τοῦ τρόπου, μετὰ
τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν ἰδιωμάτων, καὶ ἀπαξ-
απῶς, ἐκάστη ἁμαρτία μετὰ τοῦ ἰδίου χαρακτήρος
ἐναργῆ φέρουσα τὴν ὑπόμνησιν παραστήσεται. Ἐμὲ
οὖν οὐ κυκλώσει τὰ ἔγχη τῶν ἡμαρτημένων· διότι
τὸ πρόβλημα μου.

3. *Οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν, καὶ ἐπὶ*
τῷ πλούτῳ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν καυχόμενοι. Πρὸς
δύο πρόσωπα τῷ Προφῆτῃ ὁ λόγος ἐστὶ· πρὸς τε γη-
γενεῖς καὶ πρὸς τοὺς πλουσίους. Τοὺς μὲν γὰρ διαλέ-
γεσται, καθαιρῶν τὴν ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν οἰσιν,
τοὺς δὲ τὴν ἐπὶ τῇ (73) παρουσίᾳ τῶν κτημάτων ἑπα-
ρσιν. Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει
αὐτῶν. Οὗτοι γὰρ οἱ γιγνεῖς, οἱ ἰσχυροὶ σώματος ἐπι-
ελπίζοντες, καὶ οἰόμενοι αὐτάρχει εἶναι τὴν ἀνθρωπι-
νὴν φύσιν πρὸς τὸ δυνατῶς ἐπιτελεῖν & βούλεται. Καὶ
ὁμοίως, φησὶν, οἱ πεποιθότες ἐπὶ πλοῦτου ἀδηλόγηται,
ἀκούσατε. Λύτρον ὑμῶν χρεῖα πρὸς τὸ εἰς τὴν ελευ-
θερίαν ἐξαιρεθῆναι, ἢν ἀφρηθήτε νικηθέντες τῇ βίᾳ
τοῦ διαβόλου, δε, ὑποχειρίους ὑμᾶς λαθῶν, οὐ πρότε-
ρον τῆς ἐαυτοῦ τυραννίδος ἀφίσει, πρὶν ἂν τινι λύ-
τρον ἀξιόλογον πεισθῆς ἀνταλλάξασθαι ὑμᾶς ἔλθαι.
Δεῖ οὖν τὸ λύτρον μὴ ὁμογενὲς εἶναι τοῖς κατεγομῆ-
μένοις, ἀλλὰ πολλῶ διαφέρειν τῷ μέτρῳ, εἰ μάλιστ' ἐκὼν
ἀφίσειεν τῆς δουλείας τοὺς αἰχμαλώτους. Διόπερ
ἀδελφοὶ ὑμᾶς (74) λυτρώσασθαι οὐ δύναται. Ἄνθρω-
πος γὰρ οὐδέεις δυνατὸς ἐστὶ πείσαι τὸν διάβολον
πρὸς τὸ τὸν ἀπαξ αὐτῷ ὑποπισθῆναι ἐξελεσθαι ἀπὸ
τῆς ἐξουσίας· δε γε οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτημά-
των οὐδὲ τέ ἐστὶ ἐξίλασμα δοῦναι τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν
ἰσχύσει τοῦτο ὑπὲρ ἑτέρου πρᾶξι; Τί ἂν καὶ το-
σοῦτον κτήσατο ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ὡς αὐταρκες
ἔχειν τῆς ψυχῆς ἀντάλλαγμα τῆς φύσεως τιμᾶς, διότι
κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὴν ἐγένετο; Ποῶς δὲ
κράματος τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος αὐταρκες ἐφῶδιον τοῦ
μέλλοντος αἰῶνος τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ; Τοσοῦτον μὲν
οὖν ἀπλοῦστερον ταῦτα νουήκαμεν. Κῶν τῶν μάγα-
τις δυναμένων ἐν τῷ βίῳ εἶναι οὐκ, κἂν πλη-
θος κτήσεως περιβεβλημένος ἦ, διδάσκει καθεῖναι τῆς
οἰσῆσεως ὁ λόγος, καὶ ταπεινωθῆναι ὑπὸ τὴν κραταιῶν
χεῖρα τοῦ Θεοῦ, καὶ μήτε ἐπὶ νομιζομένη δυνάμει
πεποιθέναι, μήτε ἐπὶ τῷ πλούτῳ τοῦ πλοῦτου καυ-
χῆσθαι. Δυνατὸν μέντοι καὶ μικρὸν τι προσαναθῆναι
τῇ διανοίᾳ, καὶ τοὺς πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐ-

A quemque circumdabant consilia sua⁴³. Tunc itaque, quia nihil a me iniqui in vitæ via patratum est, malam non timebo diem. Nam peccatorum vestigia non me circumstant, neque circumdabant, tacita accusatione me objurgantia. Nullus enim alius accusator tui sistetur, quam ipsa facta, cum sua quæque forma astantia: adulterium, furtum, stuprum, cum nocte, cum modo, cum proprietatibus id designantibus, et in summa, unumquodque peccatum cum proprio characterè produceretur, clarum afferens recordationem. Me igitur vestigia peccatorum non circumdabant: quippe quia inclinavi in parabolam aurem meam, et aperui in psalterio propositionem meam.

ἔκλινον εἰς παραβόλην τὸ οὖς μου, ἤνοιξα ἐν ψαλτηρίῳ

3. *Vers. 7. Qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur. Ad duas personas Prophætæ sermo est: et ad terrigenas, et ad divites. Illos enim alloquitur, sic ut existimationem quam de se ipsis ob potentiam conceperant, evertat: hos vero, sic ut destruat ipsorum ubi opum copiam elationem. Vos, inquit, qui in vestra virtute confiditis. Hi enim sunt terrigenæ, qui in corporis viribus spem ponunt, et humanam naturam sufficientem esse putant, ad streuè perlicienda quæ vult. Et vos, loquit, qui in incerto divitiarum⁴⁴ fiduciam habuistis, audite. Pretio redemptionis vobis opus est, ut asseramini in libertatem, qua spoliati fuitis, vi diaboli victi, qui captivos vos retinens, non prius a sua tyrannide abire liberos sicut, quam condiguo aliquo redemptionis pretio adductus, permutare vos velit. Proinde redemptionis pretium non ejusdem generis esse oportet cum his qui detinentur, sed modo mensuraque longe præstantius, si futurum est ut lubens captivos servitute liberet. Quamobrem frater vos ueququam redimere valet. Nullus enim homini persuadere diablo possit, ut eum qui sibi subjectus semel est, ex potestate sua eximat: qui scilicet ne pro suis quidem 180 peccatis Deo queat piculare sacrificium offerre. Quomodo igitur poterit id pro alio efficere? Quid rursus tanti pretii in hoc sæculo possederit, ut id cum anima quæ pretiosa est uatura, idoneè possit commutari, siquidem ad Creatoris imaginem facta est. Qualis autem labor præsentis sæculi esse possit pro futuro sæculo vaticum sufficiens humanæ naturæ? Nactenus quidem hæc simplicius intelleximus. Etiam si quis in hac vita magnopere potens sibi esse videatur, etiam si divitiarum copia stipulatus sit, eum sermo docet hauc illam existimationem depouere, atque humiliatum esse sub potenti Dei manu⁴⁵, et neque in ea quæ animo concipit potentia fidere, neque in opum multitudine gloriarì.*

⁴³ Ose. vii, 2. ⁴⁴ I Tim. vi, 17. ⁴⁵ I Petr. v, 6.

mendosis ita legerit: quoniam tamen oratiu sine o coherere non posse videtur, idcirco eam vocem retinentiam es-e judicavimus.

(75) Editi τὴν ἐν τῇ. At mss. multi τὴν ἐπὶ τῇ.

Statim Reg. secundus ἐπὶ τῇ ἐαυτῶν δυνάμει.

(74) Ita mss. At editi ἡμᾶς. Mox editio Paris. cum Colb. sexto Ἄνθρωπος γὰρ. Deest γὰρ in sex mss. perinde atque in editione Basil.

Imo possumus etiam mentem paulo altius erigere, et eos qui in copia potentia confidunt, ac de suarum divitiarum copia gloriantur, de animæ facultatibus intelligere, utpote quæ ne ipsa quidem per se sibi sufficiens sit ad salutem. Nam etiamsi quis perfectus sit in filiis hominum, si Dei sapientia absit, pro nihilo reputabitur. Quod si quispiam sibi copiam contemplationum suæ mundanæ sapientiæ comparaverit, et quasdam cogitationis divitiis sortitus sit, omnem audiat rei veritatem: nempe, animam omnem humanam succubuisse malo servitutis iugo communis omnium inimici; et ea quam a Creatore acceperat libertate privatam, captivam ductam esse per peccatum. Jam vero captivo omni opus est redemptionis pretio ad libertatem recuperandam. Neque igitur frater fratrem suum potest redimere, neque ullus se ipsum; quod redemptorem eo, qui captivus est, et jam servit, oportet esse longe præstantiorem. Sed et ne ullo quidem modo eam facultatiorem habet homo erga Deum, ut pro peccatore eum placet, eum et ipse peccati sit reus. *Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu Domino nostro* ⁴⁴.

4. *Vers. 8. Non dabit ergo Deo placationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ. Neque igitur fratrem in redemptionem quære, sed aliquem qui tuam excedat naturam: neque hominem andum, sed hominem Deum Jesum Christum, qui solus pro nobis omnibus Deo dare potest placationem, quod eum Proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius* ⁴⁵. Frater erat Israel Moyses; et tamen ipsum redimere non potuit. Quomodo igitur homo aliquis e vulgo liberat? Quomobrem illud quidem pronuntiat: *Frater non redimit*: hoc vero cum gravitate per interrogationem subdit: *Redimet homo?* Non enim a peccato populum liberavit Moyses, sed Dei ob peccatum commotionem avertit. Hic etiam ne dare quidem potuit placationem pro se ipso, cum esset in peccato. Nam post tot ac tanta prodigia ac signa quæ viderat, vocem illam dubitationem præ se ferentem emisit: *Audite me, increduli. Nunquid ex petra hac educemus aquam vobis* ⁴⁶? Quapropter et Dominus ob hoc verbum dixit ad **181** Moysen et Aaron: *Quia non credidistis mihi, et sanctificaretis me coram filiis Israel, ob hoc non introducetur visus terram quam dedi eis* ⁴⁷. Non igitur pro se ipso dabit Deo placationem. Quid enim tanti potest homo invenire, ut det pro redemptione animæ suæ? Sed omnium inventum est, pro omnibus simul hominibus sufficientissimum, quod in pretium redemptionis animæ

των, καὶ ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλοῦτου αὐτῶν καυχωμένους νοῆσαι ἐπὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ὡς οὐκ αὐτοτελοῦς ὁσιος οὐδ' αὐτῆς πρὸς σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἐὰν τελείως τις ἴν ἐν υἰοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπούσης, εἰς ὁδὸν λογισθῆται. Κἀν πλήθος ἢ περιραιοποιημένος ἑαυτῷ θεωρημάτων ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας, καὶ πλοῦτῶν τινα γνώσεως συνειληγῶς (75), ἀκούεται πᾶσαν τὴν πράξιν τῆς ἀληθείας· ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ ὑπέκυψε τῷ πονηρῷ τῆς δουλείας ζυγῷ τοῦ κοινοῦ πάντων ἔχθρου· καὶ τὴν παρὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρέθησα, αἰχμαλώτους ἤχηθ' διὰ τῆς ἁμαρτίας. Παντὶ δὲ αἰχμαλώτῳ λύτρωσις χρειαί πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Οὕτε οὖν ἀδελφὸς τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν δύναται λυτρώσασθαι, ὅτε αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν· διότι πολλῶν βελτίονα δεῖ εἶναι τὸν λυτρούμενον τοῦ κερατημένου καὶ δουλεύοντος ἤδη. Ἄλλὰ καὶ οὐδὲ ὅλιγος ἀνθρώπος ἐξουσίαν ἔχει πρὸς Θεόν, ὡς καὶ ἐξελίσσθαι (76) παρὴ ἡμαρτητότος, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας ὑπέδικας. Πάντες γὰρ ἡμαρτοιοι, καὶ ὀστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

4. *Ὁ δὲ δώσει οὖν τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Μητε οὖν τὸν ἀδελφὸν ζῆτε εἰς ἀπολύτρωσιν, ἀλλὰ τὸν ὑπερβαίνοντά σου τὴν φύσιν· μήτε ἀνθρώπων φίλον, ἀλλ' ἀνθρώπων Θεὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃς καὶ μόνος δύναται δοῦναι ἐξίλασμα τῷ Θεῷ ὑπὲρ πάντων ἡμῶν, ὅτι αὐτὸν Πρόθετο ὁ Θεὸς Λαοτήριον διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι.* Ἀδελφὸς ἦν τῷ Ἰσραὴλ ὁ Μωϋσῆς· καὶ ὅμως λυτρώσασθαι αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθη (77). Πῶς οὖν ὁ τυγχὼν λυτρώσεται ἀνθρώπου; Διὸ τὸ μὴ ἀποφαινεῖται: Ἀδελφὸς οὐ λυτρώσεται· τὸ δὲ ἐρωτηματικῶς μετὰ βαρύτητος ἐπεφέρει· *Λυτρώσεται ἀνθρώπου;* Οὐ γὰρ τῆς ἁμαρτίας ἡλυθέρωσε τὸν λαόν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ παρητήσατο κίνησιν. Οὕτος δὲ οὐδὲ δοῦναι ἠδυνήθη ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, γενόμενος ἐν παραπτώματι· ὅτι μετὰ τὸσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τέρατα καὶ σημεῖα ἔειδε, τὴν διδακτικὴν ἐκείνην ἀξίην φωνῆν· *Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπειθεῖς. Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξέλθωμεν* (78) ὅμην ὕδωρ; Διὸπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ βῆματι τοῦτῳ εἶπε πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρὼν· *Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἐν ἔμοῦ, τοῦ ἀγιάσαι με* (79) *ἐναρτίον υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ ἐειπάτε ὁμοίως τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν ἣν ἔδωκα ἀποτοῖς. Οὐ δώσει οὖν τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. Τί γὰρ δύναται ἀνθρώπος εὐρεῖν τηλικούτων, ἵνα δῶ ὑπὲρ λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἄλλ' εὐρήθη ἐν ἔμοῦ πάντων ἀνθρώπων* (80) ἀντάξιον, ὃ ἐδόθη εἰς

⁴⁴ Rom. iii, 25, 24. ⁴⁵ *ibid.* 25. ⁴⁶ Num. xx, 10. ⁴⁷ *ibid.* 12.

(75) Sic Regii secundus, tertius, quartus et sextus; non secus ac Colbertini quintus, sextus et septimus cum Cois. At editii συνειληγῶς.

(76) Editii ἐξελίσσασθαι. Colb. primus ἐξιλιάσασθαι. Alii ucto mss. ἐξελίσσασθαι.

(77) Ita quinque mss. Editii vero ἐδυνήθη.

(78) Codd. 3 ἐξέλθωμεν. Alii cum editis ἐξαίρωμεν.

(79) Vulgata quidem consentit cum Basilianis: sed ab his recedunt LXX, apud quos Ita legitur: Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἀγιάσαι με, Quia non credidistis iustificare me.

(80) Ita editio Paris. cum mss. nonnullis. Vox ἄν

τιμήν λυτρώσεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν, τὸ ἅγιον καὶ πολυτίμητον αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεε πάντων· διόπερ καὶ τιμῆς ἔγοράσθημεν. Εἰ οὖν ἀδελφός οὐ λυτρῶται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; Εἰ δὲ ἄνθρωπος λυτρώσασθαι ἡμᾶς οὐ δύναται, ὃ λυτρωσάμενος ἡμᾶς οὐκ ἄνθρωπος (81). Μὴ οὖν, διὰ τὸ ἐν ὁμοιωματι σαρκὸς ἁμαρτίας ἐπιδημηκάναι ἡμῖν, ἄνθρωπον μόνον ὑπολάβῃς τὸν Κύριον ἡμῶν, τὴν τῆς θεότητος δύναμιν ἄγνωσας· ὅς οὐ χρεῖαν ἔσχε (82) δοῦναι τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, οὐδὲ τὴν ἰδίαν ἀπολυτρώσασθαι ψυχὴν, διότι Ἄμαρτιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθει δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ἐξουήσασθαι μὴ οὖν ἑαυτὸν οὐδέ τις ἱκανός, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ὁ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ ἐπιστρέψων, οὐ μετὰ λύτρωσιν, οὐδὲ μετὰ δώρων, ὡς ἐν Ἑσάτῃ γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ ἑαυτοῦ (83) αἵματι. Ὅστος δὲ οὐχὶ ἀδελφούς ἡμᾶς θύτας, ἀλλ' ἐχθρούς ἡμᾶς γενομένους τοῖς παραπτώμασιν, οὕτε ἄνθρωπος φίλος ὢν, ἀλλὰ θεός, μετὰ τὴν ἐλευθερίαν ἦν χαρίζεται ἡμῖν, καὶ ἀδελφούς ἡμᾶς ἑαυτοῦ προσγορεῖται. Ἀπαγγεῶ γάρ, φησὶ, τὸ ἐνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. Ὁ οὖν λυτρωσάμενος (84) ἡμᾶς, ἐὰν μὴ τὴν φύσιν αὐτοῦ σκοπήσῃ, οὕτε ἀδελφός, οὕτε ἄνθρωπος· ἐὰν δὲ τὴν ἐκ γάρτος αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς συγκατάβασιν, καὶ ἀδελφούς ἡμᾶς ἐνομάζει, καὶ περὶ τὸν ἀνθρώπινον καταβαίνει, ὅς Οὐ δώσεις τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸν κόσμον παντός. Οὐ γάρ ἱλασμόν δεῖται, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἱλαστήριον. Τοιοῦτος γάρ ἡμῖν ἐκπεπεν ἀρχιερεὺς ἔσσιος, ἀκακος, ἁμάρτανος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος· ὅς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκη, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν προσφέρειν θυσίας, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ ἀνομιμάτων. Εἰτά φησὶ· Καὶ ἐκοίτασεν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὤρεται εἰς τέλος. Ἡ αὐτοῦ ἡ, ἡ δύναμις, ἡ ἀκράματος πιακῶς ἐκ τῆς ὀδοποιρίας ἐκαθέβητο ἐπὶ τῆς πηγῆς.

5. Ὁς οὐκ ἔβηται καταθροῶν, ὅταν ἰδῇ σοφοὺς ἀποθήσκοντας (οὐ δώσει γὰρ τὸν θῆον αὐτοῦ ὁ Πατὴρ ἰδεῖν διαθροῶν), ὅταν οἱ τὴν καταργουμένην σοφίαν αὐχλῶντες ἀποθήσκωσιν. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων δεκαῖον λαβεῖν τὰ εἰρημνά, μνήσθητι τοῦ Ἰωβ λέγοντος· Ἀνθρώπους γεννᾷται κέλευ· καὶ πάλιν τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοίτασα· καὶ τὸ, Ἐν κέλοις περισσοτέρως. Ὁ οὖν εὐνοίας ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὕτως ζῆσεται εἰς τέλος· ὃ δὲ ἐν τρυφῇ καὶ πάσῃ ἐκλύσει διάγων, διὰ τὸ ἀβροδίατον πορφύραν καὶ βύσσον ἐνδύμενος, καὶ εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς, καὶ φεύγων τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καμάτους, οὕτε ἐκοίτασεν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὕτε ζῆσεται ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλὰ μακρὰν ἔβηται τὴν ζωὴν, βασιανίζόμενος ἐν τῇ φλογὶ τῆς καμίνου. Ὁ δὲ μυρίας τοῖς

A nostræ datum est, sanctus ille ac pretiosus sanguis Domini nostri Jesu Christi, quem pro nobis omnibus effudit: quomobrem pretio etiam empti sumus⁸¹. Itaque si frater non redimit, redimet homo? Si vero redimere nos non potest homo; qui redemit nos, homo non est. Ne igitur, propterea quod in similitudine carnis peccati nobiscum diversatus est, hominem solum existimes Dominum nostrum, divinitatis potentiam ignorans: cui opus non erat Deo dare placationem suam, neque propriam redimere animam, quia Peccatum non fecit, nec invenit est dolus in ore ejus⁸². Nemo igitur se ipse redimere potest, nisi veniat qui captivitatibus populi convertat, non cum pretiis, neque cum donis, sicut in Isaia scriptum est⁸³, sed in suo sanguine. Hic autem, cum non essemus fratres, sed essemus inimici facti ob peccata, neque ipse homo nudus, sed Deus, post libertatem quam nobis largitur, etiam nos fratres suos appellat. Narrabo enim, inquit, nomen unum fratris mei⁸⁴. Itaque qui redemit nos, si naturam quidem ipsius perpendas, neque frater, neque homo est: si vero ipsius ad nos demissionem ex gratia factam, et nos fratres nominat, et ad humanitatem descendit: qui Non dabit Deo placationem suam, sed totius mundi. Non enim indiget placatione, sed ipse propitiatio est. Talis enim decebat ut esset nobis pontifex: sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus; qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdos, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi ignorantia⁸⁵. Postea dicit (vers. 9): Et laboravit in æternum, (vers. 10) et vivet in finem. Ipsa per se vita, ipsa virtus, et indefessa natura laboravit in hoc sæculo, quando Fatigatus ex itinere, sedebat supra fontem⁸⁶.

5. VERS. 11. Qui non videbit interitum, cum viderit sapientes morientes (non dabit enim Pater, ut sanctus suus videat corruptionem⁸⁷), tum cum moriantur qui sapientiam desinentem jactant. Quod si etiam de justis quoque hominibus hæc verba accipere volueris, reminiscere Job dicentis: Homo nascitur ad laborem⁸⁸; et rursus Apostoli: Abundantius illis omnibus laboravi⁸⁹; item: In laboribus abundantius⁹⁰. Qui igitur in hoc sæculo laboravit, hic vivet in finem: qui vero in deliciis ac omni intemperantia degit: ob molliem indutus purpuram et byssum, et epulans quotidie splendide⁹¹: laboresque ob virtutem perferendos fugiens, si neque in hoc sæculo laboravit, neque vivet in futuro: sed eminus vitam videbit, in camini flamma cruciatus. Qui vero innumeris certaminibus pro vir-

⁸¹ I Cor. vi. 20.⁸² I Petr. ii. 22.⁸³ Isa. liii. 5.⁸⁴ Psal. xxi. 23.⁸⁵ Hebr. vii. 26, 27.⁸⁶ Joan. iv. 6.⁸⁷ Psal. xv. 20; Act. ii. 27.⁸⁸ Job vi. 7.⁸⁹ I Cor.

xv. 10.

⁹⁰ II Cor. xi. 25.⁹¹ Luc. xvi. 19.

θρώπων decet in majori parte mss. Mox septem mss. πολυτίμητον. Editi πολυτίμων.

(81) Οὐκ ἄνθρωπος, sed Deus homo. Hoc est, non homo simplex, sed Deus homo.

(82) Editio Basil. cum mss. χρεῖαν ἔσχεν. Editio vero Paris. χρεῖαν ἔχων.

(83) Ita quinque mss. Editi vero ἐν τῷ αὐτοῦ.

(84) Coisl. Ὁ οὖν λυτρωσάμενος.

tute desudarit, **162** quique, ut eam assequeretur, A laboribus pluribus tentatus fuerit, victurus est in finem, velut ille ipse qui multum laboravit in afflictionibus Lazarus ⁸⁵; velut ille ipse qui in certaminibus contra adversarium defessus est Jobus. *Ibi enim, inquit, requieverunt fessi* ⁸⁶. Quapropter etiam Dominus eos qui laborant ac onerati sunt, ad requiem invitat ⁸⁷. Quomodo igitur qui in bonis operibus laborant, dicuntur onerati? Quia *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos* ⁸⁸ fructibus plenos, qui pro ratione eorum quæ sata fuere, ipsis redditi sunt. Onerati itaque dicuntur, qui, quod seminantur in benedictionibus, de benedictionibus et metunt ⁸⁹, et cum lætitia sempiterna manipulos spiritualium fructuum sibi ipsis reponunt. Qui ergo redemptus est per Deum, qui pro eo dedit placationem, is quidem in hoc sæculo laboravit, postea vero vivet in finem. Hic etiam *Non videbit interitum, cum videbit sapientes morientes*. Qui angustam et laboriosam vitam præ plana ac mollis elegerit, in tempore visitationis Dei, cum abducentur ad æternam pœnam ii qui, ut non crederent verbis Dei, ita post vani sui cordis desideria ambulaverunt, hic non videbit æternum interitum, afflictionem videlicet illam perpetuo duraturam. Sapientes autem dicit aut in astutia exercitatos, de quibus ait Jeremias: *Sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nesciunt* ⁹⁰; aut sapientes dicit etiam perentium principum hujus sæculi discipulos, qui *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt* ⁹¹. Nam *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* ⁹². Et quia hæc sapientia stultus facit, ideo Deus perditurum se esse dicit sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobatum ⁹³. Persuasiones igitur hujus scientiæ falso nominatæ, iis, qui eas exceperint, mortis causam afferunt: quam mortem non videbit qui redemptus est ab eo, cui visum est in prædicationis stultitia credentes salvare.

τα: ὄντινα θάνατον οὐκ ἐβίηται ὁ λυτρωθεὶς ὑπὸ τοῦ τοῦ πιστεύοντα.

6. *Simul insipientes et stultus peribunt, et relinquent alienis divitias suas: (vers. 12) et sepulcra eorum, domus illorum in æternum. Tabernacula eorum in progeniem et progeniem, vocaverunt nomina sua in terris.* In superioribus uno generali nomine sapientes vocavit, quos nunc dividens, insipientes dicit et stultos. Palam est ipsum eos sapientes vocasse, hoc nomine ex eorum opinione usum. Quemadmodum et nominat deos, qui dii non sunt uaturæ, er-

⁸⁵ Luc. xvi. 20 seqq.

⁸⁶ Job. iii. 17.

⁸⁷ Matth. xi. 28.

⁸⁸ Psal. cxxv. 6.

⁸⁹ II Cor. ix. 6.

⁹⁰ Jer. iv. 22.

⁹¹ I Cor. iii. 19.

⁹² Isa. xlii. 14; I Cor. i. 19.

⁹³ Ibidem in aliquibus mss. legitur αἰώνιον, in aliis αἰώνων.

(88) Editio Paris. ὁ Ἱερεμίας. Deest articulus in

ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀγῶνιν ἐνδρῶσας, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀναλαβεῖν αὐτὴν ἐν κόποις περισσοτέρως ἐξετασθεὶς, οὗτος ὅστιν ὁ ζῆσιον μέλλον ἐλεος, ὡς ὁ πολλὰ κοπιᾶσας ἐν βίβησι Λάζαρος ὡς ὁ κατάκοπος γενόμενος ἐν τοῖς πρὸς τὸν ἐναντίον ἀγῶσιν Ἰωβ. Ἐκεῖ, γὰρ, φησὶ, *κατάκοποι ἀνεπαύσατο*. Διὰ καὶ ὁ Κύριος καλεῖ (85) πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους. Πῶς οὖν οἱ κοπιῶντες ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς πεφορτισμένοι λέγονται; Ὅτι *Πορευόμενοι ἐπορευόντο καὶ ἐκλαίον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν ἐρχόμενοι δὲ ἔξουσιν ἐν ἀγαλλίαισι, αἰρούτες τὰ ἔργα αὐτῶν πεπληρωμένα καρπῶν, τῶν κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐπαρμένων ἀποδοθέντων αὐτοῖς. Πεφορτισμένοι οὖν λέγονται οἱ, διὰ τὸ σπεῖραι ἐπ' εὐλογίας, ἐπ' εὐλογίας καὶ θερίζοντες (86), καὶ μετ' εὐφροσύνης αἰωνίου τὰ τῶν πνευματικῶν καρπῶν ἑαυτοῖς ἐπαναθέμενοι ἔργα αὐτῶν. Ὁ οὖν λυτρωθεὶς διὰ τὸ εὐδοκῶδες Θεοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξέλασμα, οὗτος ἐκοπίασε μὲν ἐλεος τὸ αἶμα τοῦτου, μετὰ δὲ ταῦτα ζῆσεται ἐλεος. Οὗτος καὶ οὐκ ἐβίηται καταφορὰν, ὅταν ἴθι σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. Ὁ τὴν στενὴν καὶ ἔγκοπον ὁδὸν πρὸς τῆς λείας καὶ ἀνεπιμήνης ἐκλεβόμενος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ, ἀπαγομῆν ἐλεος τὴν αἰωνίαν κλάσιν τῶν ἀπιστησάντων μὲν τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ, πορευθέντων δὲ ὅπως τῶν βελημάτων τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς ματαίας (87), οὗτος τὴν αἰώνιον καταφορὰν, τῆς ἐλεος τὸ διηνεκὲς κακοπάθειαν οὐκ ἐβίηται. Σοφοὺς δὲ λέγει ἦτοι τοὺς δεινοὺς ἐν πανουργίᾳ, περὶ ὧν φησὶ Ἱερεμίας (88), *Ὁ σοφὸς εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐ γινώσκουσιν*. ἢ σοφοὺς λέγει καὶ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τοῦτου τῶν καταργουμένων, οἵτινες, *Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωρῶθησαν*. Δίδι *Ἡ σοφία τοῦ αἰῶνος τοῦτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ*. Καὶ διὰ τὸ εἶναι μωροποιὸν τὴν σοφίαν ταύτην, ἀπολλέειν φησὶν ὁ Θεός (89) τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσιν. Αἱ οὖν πβανότητες τῆς φευδονύμου γνώσεως, θανάτου αἰτίας τοὺς παραδειγμαμένους παρέχοντες εὐδοκῆσαντος ἐν τῇ μωρίᾳ τοῦ κηρύγματος σώσα-*

6. *Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄφρων καὶ ἄνοος ἀπολείνεται, καὶ καταλείψουσιν ἄλλοις τὸν πλοῦτον αὐτῶν. Καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκία αὐτῶν ἐλεος τῶν αἰῶνα. Σκηνώματα αὐτῶν ἐλεος αὐτῶν καὶ γεινῶν. Ἐπεκαλέσαντο τὰ ὄνματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν.*

Ἄνω ἐν ὀνόματι τῷ γενικῷ προσηγόρευσε σοφοὺς, οὗς νῦν ὑποδαίρων, ἄφρωνας καὶ ἄνοους λέγει (90). Δῆλον ὅτι σοφοὺς μὲν αὐτοὺς εἶπεν, ἀπὸ τῆς οἰήσεως τῆς ἔκεινον συγχρησάμενος τῷ ὀνόματι. Ὡς καὶ

mss. et in editione Basil. Statim editio Paris. uno verbo καλοποιῆσαι. Editio vero Basil. et sex mss. duobus vocibus καλὸν ποιῆσαι.

(89) Sic Colbertini primus, quintus, sextus et septimus cum aliis tribus Regiis et cum Coisl. Editio vero cum uno aut altero ms. φησὶ τὸν Θεόν.

(90) Ita mss. sex. Editio ἄνοος καλῶς.

θεοῦς ὀνομάζει τοὺς μὴ φύσει ὄντας, τῇ συνθειᾷ τῶν ἠπαρημέμων ἐπόμοις, οὕτω καὶ σοφοῦς εἶπε τοὺς ἄφρονας καὶ ἀνοήτους. Δυνατὸν οὖν τῇ ἐπινοίᾳ διαλεῖν τὸν ἄφρονα ἀπὸ τοῦ ἀνοήτου. Ἄφρων μὲν γὰρ ἔστιν ὁ ἔσπερτῆμένος φρονήσεως, καὶ ὁ πρὸς τὰ κοινὰ καὶ ἀνθρώπινα διορατικῶς μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ἡ συνθειὰ φρονίμους καλεῖ τοὺς ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι τὸ ὠφέλιμον καὶ βλαβερὸν (91) διακρίνοντες· καθὼ εἴρηται καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός εἰς τὴν γενεὰν τὴν αὐτῶν εἰσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φρονιμώτεροι, ἀλλ' εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ζωῆς ταύτης τῆς ἐν τῷ σαρκί (92). Οὕτοι δὲ καὶ οἰκονομίαι ἀδικίας λέγονται, διὰ τὸ φρόνιμον τῆς περὶ τὸν ἑαυτῶν βίον οἰκονομίας. Κατὰ τοῦτο τὸ σημερινόν, φρόνιμοι εἰσιν καὶ οἱ ὄφεις, καταβύσεις ἑαυτοῖς εὐτρεπιζόντες, καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις παντὶ τρόπῳ τὰς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν πληγὰς ἀποφεύγοντες. Ἄνοους δὲ λέγεται ὁ οὐκ ἔχων τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐξάρτητα. Ταῦτα δὲ ἐστὶ θεοῦ Πατρὸς κατανοήσι, καὶ ἡ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν θεὸν λόγος παραδοχὴ (93)· καὶ ὁ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγγινόμενος φωτισμός· ὄντινα νοῦν ἔχουσιν οἱ δυνάμει μετὰ Παύλου λέγειν· Ἥμεῖς δὲ τοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Κέρητοι μὲνοι καὶ ἐνηλλαγμένως τοῖς ῥήμασι τοῦτοῦς ἡ συνθειὰ τῆς Γραφῆς, τὸν μὲν ἄφρονα ἄφρονα λέγουσα ἐν τῷ, *Ἐπερ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἐστὶ θεός*· καὶ πάλιν τὸ περὶ τὴν ζωὴν βλαβερὸν ἀνόητον ὀνομάζουσα· ὡς ὁ Ἀπόστολος περὶ τῶν ἐμπειπόντων εἰς ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ βλαβεράς. Οὕτω μένοι (94) ὁ ἄφρων καὶ ὁ ἄνοος πρὸς ἐν κοινὸν τέλος τὴν ἀπίστευσαν καταφέρονται. Δύναται δὲ τις εἰπεῖν ἄφρονα μὲν ὀνομάσθαι τὸν ἐθνικῶς ζῶντα, ἄνοον δὲ τὸν Ἰουδαϊκῶς κατὰ τὴν ψιλὴν τοῦ νόμου τήρησιν πολιτευόμενον. Τούτῳ γὰρ τῷ ἄφρονι εἶπεν ὁ θεός διὰ τὴν ἐνπάρχουσαν αὐτῷ ἀσέβητα· Ἄφρον, ἐν ταύτῃ τῇ *νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀφαιροῦσιν ἀπὸ σοῦ* (95). Ἄνοους δὲ ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ ὀνομάσθαι κατὰ τὸν προφήτην, ὃς φησὶ· *Καὶ ἦν Ἐφραῖμα ὡς περιστέρα ἄνου· Αἰγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο* (96), καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπαρῆετο. Τούτων οὖν κοινῇ ὁπὸ τῆς Ἰδίας ἀγνοίας συντριβομένων, ἡμεῖς οἱ ἀλλότριτοι αὐτῶν κληρονόμοι τοῦ πλοῦτος γινόμεθα (97). Ἥμων γὰρ αἱ ἐντολαί, ἡμεῖτεροι οἱ προφήται,

rationum secutus consuetudinem: ita quoque sapientes, insipientes et stultos dixit. Insipientem igitur a stulto cogitatione licet distinguere. Siquidem insipiens est qui prudentia privatus, in communibus et humanis rebus perspicax non est. Sic etiam consuetudo prudentes vocat eos, qui in vitæ negotiis, utile et noxium discernunt, juxta quod dictum est et in Evangelio: *Quia filii hujus sæculi prudentiores filii lucis in generatione sua sunt* 90. Non enim prudentiores sunt simpliciter, sed ad degen-
dam hauc in carne vitam. Rursus et villici 183 illi iniquitatis prudentes dicuntur, quod prudentem vitam suam instituant. Prudentes quoque sunt serpentes 90, secundum hanc significationem, quippe qui sibi ipsis parent latibula, atque in periculis omnimodo plagas capitis evitent. Stultus autem is dicitur, qui non habet ea, quæ sunt hominis præcipua. Hæc autem sunt, Dei Patris notitia, et Verbi, quod erat in principio apud Deum 91, doctrina a majoribus accepta, et a sancto Spiritu procedens illustratio: quam mentem habent, qui possunt cum Paulo dicere: *Nos autem mentem Christi habemus* 92. At tamen his vocibus vicissim ac promiscue uti solet Scriptura, utpote quæ implium vocet insipientem, videlicet illo illo, *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus* 93. Et iterum id, quod vitæ nocet, stultum nominat; quemadmodum Apostolus de iis qui in concupiscentias stultas et noxias incidunt 94. Hoc utique pacto insipiens et stultus deferuntur ad unum communem finem, perditionem 95 videlicet. Possit etiam quis dicere, insipientem quidem appellatum esse eum, qui more vitæ gentium: stultum vero eum, qui more Judaico secundum nudam legis observationem vitam degit. Hæc enim insipienti dicit Deus, ob eam quæ in ipso erat impietatem: *Insipiens, hac nocte tuam animam auferant a te* 96. Israel autem, qui secundum carnem est, vocatus est stultus, juxta prophetam dicentem: *Et erat Ephraim quasi columba stulta: Ægyptum invocabat, et ad Assyrios ibat* 97. His igitur per suam ipsorum incitiam simul contritis, alieni nos divitiarum suarum hæredes efficiuntur. Nostra enim sunt præcepta, nostri prophetæ, nostri patriarchæ; nostri sunt qui a sæculo justî fuisse. Suas nobis divitiis reliquerunt qui in sua

90 Luc. xvi, 8. 91 Matth. x, 16. 92 Joan. i, 2.
93 1 Tim. vi, 9. 94 Luc. xii, 20. 95 Ose. vii, 1.

96 1 Cor. ii, 16. 97 Psal. xlii, 1. 98 Rom. i, 31.

(91) Editi τὸ βλαβερὸν καὶ ὠφέλιμον. Legitur vero in sex mss. inverso ordine τὸ ὠφέλιμον καὶ βλαβερὸν.

(92) Editi ἐν σαρκί. At mss. multi τῇ ἐν σαρκί.

(93) Illa, καὶ ἡ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν θεὸν λόγος παραδοχὴ, sic verterat interpres: *Item Verbi, quod in principio erat apud Deum, assumptio*. Sed vox assumptio visa est Combesisio remissor, ob idque interpretari maluit, *Verbi in principio apud Deum traditio et fides*. Vim vocabuli si spectemus, παραδοχὴ proprie erit susceptio Verbi: vel potius doctrina, quam a majoribus de Verbi susceptione accepimus.

(94) Editio Paris. cum quinque aut sex mss. Οὐ-

τος μένοι. Colis. Οὗτος μὲν οὖν ἄφρων. Editio vero Basil. et Regii secundus et sextus cum Collb. primo Οὕτως, melius.

(95) Voces ἀπὸ σοῦ desunt in sex mss. et in editione Basil.

(96) Colbertini primus, sextus et septimus cum duobus Regiiis ἐπεκαλεῖτο. Ibidem editi et major pars mss. ἐπορεύετο. Alii quidam mss. ἐπορεύοντο. I. XX quoque numero multitudinis usi sunt, ἐπορεύθησαν.

(97) Colb. septimus γινόμεθα. Reg. secundus γινόμεθα. Hoc ipso in loco septem mss. ἤμων γάρ. Editi vero cum uno aut altero ms. ἡμῶν γάρ.

insipientia perire. Horum autem domus, insipientis A
et stulti, sepulcra sunt in æternum. Quorum enim
vita mortuis operibus ex omni peccato scaturien-
tibus repleta est, horum domus sepulcra sunt in
æternum. Qui enim mortuus est per peccata, non
domum habitat, sed sepulcrum, cum anima ejus
morta sit. Nam domum habitat morum integer ac
simplex Jacob, de quo scriptum est, quod erat
Homo sincerus ac bonus, habitans domum 18 : se-
pulcrum vero habitat is, qui omnino malus est,
atque ne penitentia quidem fundamentum de
mortuis operibus jacit : sed similis sepulcro deal-
bato efficitur, quod quidem forinsecus conspicuum
est, intrinsecus vero mortuorum ossibus cunctisque
sordibus referuntur est 19. Quamobrem talis dum
loquitur, non os aperit verbo Dei, sed sepulcrum
habet apertum, suum scilicet guttur. Si quis igitur
in Christum credens, actiones edit fidei non con-
sentaneas, is propterea quod prava attenderit do-
gmata, Scripturaeque perverterit sensum, in petra
sibi ipse sepulcrum incidit.

εκδέχεται τὴ βουλήμα τῆς Γραφῆς, λατομεῖ ταυτῶ B

7. *Tabernacula eorum in progeniem et progeniem* ;
hoc est, sepulcra domus eorum sunt in æternum.
Deinde explanans de quibus intelligat sepulcra,
ut se de corporibus sermonem habere ostendat, in
quibus animæ per nequitiam mortuum inhabitant,
184 adjunxit ipsis, *Tabernacula eorum in progeniem
at progeniem* : quippe ex consuetudine, humana
corpora semper tabernacula appellantur. Hi autem C
vocat quoque nomina sua in terris. Non enim
impii nomen scribitur in libro viventium 20, neque
numeratur cum Ecclesia primogenitorum qui nu-
merantur in cælis 21 : sed, quod transitoriam hanc
et brevem vitam tabernaculis æternis prætulērunt,
nomina ipsorum in terra permanent. Non videt eos
qui ædificant in urbibus fora ac gymnasia, ex-
struunt mœnia, aquæductus construunt, quomodo
quorum nomina his terrenis indita sint ædificiis?
Jam vero nonnulli, nomine suo armentis etiam
equorum Imposito, induxere in animum, ut in

ἡμῶν οἱ πατριάρχαι· ἡμῶν οἱ ἀπ' αἰῶνος δίκαιοι.
Ἡμῖν κατέλιπον τὸν πλοῦτον ταυτῶν οἱ ἐν τῇ (98)
ἀφροσύνῃ ταυτῶν ἀπολλύμενοι. Τοῦτων δὲ αἱ οἰ-
κίαι, τοῦ ἀφρονος καὶ τοῦ ἀνοήτου, τάφοι εἰσὶν
εἰς τὸν αἰῶνα. Ὡν γὰρ ὁ βίος νεκρῶν ἔργων τῶν
ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας πεπληρωται, τούτων τάφοι
εἰσὶν αἱ οἰκίαι εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ γὰρ νεκρὸς γενέ-
μενος τοῖς παραπτώμασιν οὐκ οἰκίαν οἰκεῖ, ἀλλὰ
τάφον, τῆς ταυτῶν ψυχῆς νεκρωμένης. Οἰκίαν μὲν
γὰρ οἰκεῖ ὁ ἀδόλος τῆ ἔθους καὶ ἀπλοῦς Ἰακώβ, περὶ
οὗ γέγραπται, ὅτι ἦν Ἄνθρωπος δίκαιος καὶ
ἀγαθός, οἰκῶν οἰκίαν· τάφον δὲ οἰκεῖ ὁ παμπέ-
νης, μηδὲ θεμιτὸν μετανοίας καταβαλλόμενος
ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, ἀλλὰ παρομοιάζων τάφῳ κεκο-
νημένῳ· ἧς ἐξῆθεν μὲν ἐμφανῆς (99) ὢν, ἐσοθεν
δὲ γέμων δόσεων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας.
Διότι ὁ τοιοῦτος φεγγόμενος οὐκ ὀτμία ἀνοίγει
λόγῳ Θεοῦ, ἀλλὰ τάφον ἔχει ἀνεργημένον τὸν λόγον
αὐτοῦ. Ἐφ' τὰς οὖν εἰς Χριστὸν πιστεύων, μὴ ἀκολού-
θως τῇ πίστει τὰς πράξεις ἀποδίδωσιν, οὗτος διὰ τὸ
μαχθηροῖς δόγμασι προσεχημέναι, καὶ διὰ τὸ παρ-
τῇ πέτρῃ μνημεῖον.

7. *Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν*
τουτέστιν, οἱ τάφοι οἰκίαι αὐτῶν εἰσὶν εἰς τὸν αἰῶνα.
Ἐἴτα ἐξηγουμένους τίνος βούλεται εἶναι τάφους, ἵνα
δείξῃ, ὅτι περὶ τῶν σωμάτων λέγει, εἰς αἱ διὰ τὴν
πονηρίαν ἐναπονεκρωθεῖσαι ψυχὰς ἐνοικοῦσι, προσ-
έθηκεν αὐτοῖς· *Σκηνώματα αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ
γενεὰν*, κατὰ τὴν συνήθειαν, σκηνωμάτων τῶν ἀν-
θρωπίνων σωμάτων αἰεὶ λεγομένων. Οὗτοι δὲ καὶ
ἐπικαλοῦνται τὰ ὄνοματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ὡς
γὰρ ἐγγράφεται ἀσεβοῦς ὄνομα ἐν βῆθλῳ (1) ζώντων,
οὐδὲ ἀρεθίζεται μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρωτο-
τόκων τῶν ἀριθμουμένων ἐν οὐρανοῖς· ἀλλὰ τῇ γῆ
αὐτῶν ἐναπομένει τὰ ὄνοματα, ὡς τὴν παροδικὴν
ταύτην ζωὴν καὶ διηγοχρόνιον τῶν αἰώνων σκηνῶν
προστήτησαν. Οὐχ ὄρηξ τῶς οἰκοδομοῦντας ἐν ταῖς
πόλεσιν ἀγορὰς καὶ γυμνάσια, εἰς ἡ ἀνιστύντας,
ὑδραγωγούς ἐπισκευάζοντας, πῶς τὰ ὄνοματα αὐτῶν
τούτοις ἐπικέκληται τοῖς γῆνοις κατασκευασμένοι;
Ἦδη δὲ τινες, καὶ ἀγέλας ἴππων τὰς ταυτῶν προ-

18 Gen. xiv, 27. 19 Matth. xxiii, 27. 20 Psal. lxxviii, 29. 21 Hebr. xii, 25.

(98) Ita legitur in editione Paris. οἱ πατριάρχαι. Οἱ ἀπ' αἰῶνος δίκαιοι ἡμῖν κατέλιπον τὸν πλοῦτον ταυτῶν, καὶ οἱ ἐν τῇ. etc., in quibus vitii aliquid inesse constat. Primum, voces δίκαιοι ἡμῖν simul conjunguntur, quæ erant tamen puncto disjungendæ : deinde, conjunctio καὶ ita inepte hic ponitur, ut absurdum admodum sententiam efficiat. Hoc enim diceret Basilus, tum eos qui a sæculo iusti fuerunt, tum eos qui in sua stultitia perire, suas nobis divitias pariter reliquisse : quod tamen ei ne in mentem quidem venisse puto. Basilii igitur verba ita interpungi debent, uti interpungentem diximus : deinde voculam καὶ e loco quem male occupat, penitus amoveri operæ pretium est. Hoc posito, verba Basilii sic interpretari licebit : *Nostra enim sunt præcepta, nostri prophetae, nostri patriarchæ, nostri quotquot a sæculo iusti fuerunt. Suas vobis divitias reliquerunt qui in sua insipientia perire : quæ inter se optime coherere non possunt, negabit. Ex quo intelligitur hic ellipsim esse vocis ἡμῶν, aut vocis ἡμέτερος, sicque suppleri debere, ἡμῶν οἱ ἀπ' αἰῶ-*

D
νος δίκαιοι, aut, ἡμέτεροι οἱ, etc. Quod si quispiam illud οἱ, quod vocem πατριάρχαι proxime sequitur, legere malit cum accentu simul et spiritu, οἱ, auctor ei sum ut ita vertat : *Nostris patriarchæ, qui a sæculo iusti fuerunt.* Sed nescio quomodo placuit mihi magis prior illa interpretandi ratio : *Nostris quotquot a sæculo fuerunt.* Accedit etiam, quod οἱ cum accentu simul et spiritu legisse usquam non memini. Cæterum, ne quis nos conjectura ductus quidquam fecisse suspicietur, monere juvat voces δίκαιοι ἡμῖν puncto in editione Basiliensi disjungi : item, conjunctionem καὶ in hac ipsa editione æque ac in nostris novem mss. deesse. Legitur quidem paulo aliter in Coisl., nempe hoc modo, *Οἱ τοῦ αἰῶνος δίκαιοι πλοῦτοις ἡμῖν κατέλιπον τὸν πλοῦτον ταυτῶν, οἱ ἐν τῇ, etc.,* sed nihil iude adjumenti ad ejus loci explanationem affertur.

(99) Sic editio Basil. et quinque mss. Ant. ad editio Paris. cum duobus aut tribus mss. εὐφρανῆς.

(1) Ita mss. septem. Editi ἐπὶ βῆθλῳ.

ηγορικῶς ἐνοσημαίνονται, ἐπὶ πολὺ συμπαραταβῆναι ἅ τῶν βίῳ τὴν μνήμην αὐτῶν ἐπανοήσαν· καὶ ἐν ταῖς φασὶς δὲ μεγαλοφυῶν ἐπιδειξάμενοι, τοῖς μνήμασιν αὐτῶν ἐναγῆξαν τὰ ὄνματα. Οὗτοι εἰσιν οἱ τὰ γῆνι φρονούντες, καὶ τὴν ἐνταῦθα δόξαν, καὶ τὸ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μνημονεύεσθαι αὐταρκῶς αὐτοῖς εἰς μακαριότητα λογιζόμενοι. Κἀν ἰδῆς δὲ τινα τῶν ἐπὶ ψευδωνύμῳ μέγα φρονούντων (2), καὶ προσεμόντων αὐτοῦσι δογματικῶν τινῶν δογμάτων συγκαταθέσει (3), καὶ ἀντὶ τοῦ ὄνματος τῶν Χριστιανῶν, ἀπ' ἐνός τινος τῶν αἰρεσιπαραχρησάντων αὐτοῦσι ὀνομάζοντας, Μαρκλιῶνος, ἢ Οὐλαβεντίου, ἢ τῶν νῦν ἐπιπολαζόντων τινῶν, γίνωσκας, ὅτι καὶ οὗτοι ἐπεκαλέασαντο τὰ ὄνματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν, φαρτοῖς ἀνθρώποις καὶ τὸ ἕλον γῆνιους αὐτοῦσι προσειψάντες.

8. Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὦν, οὐ συνῆκε παρασκευεῖσθαι τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτοῖς. Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον αὐτοῖς· καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐδοκίησονται. Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεῆμων, τὸ τίμιον ἐν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἔχων. Τί γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς ἄλλο κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γέγονε; Τινεῖς ἢ κατὰ πάντων (4) ἀρχῆν καὶ ἐξουσίαν τῶν τε χερσαίων καὶ ἐνὸντων καὶ ἀναερίων ζώων κεχάρισται; Βραχὺ μὲν ὑποβέβηκε τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν διὰ τὴν πρὸς τὸ γεῶδες σῶμα συνάρειαν· τὸν μὲν οὖν ἄνθρωπον ἐποίησαν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τοῖς λειτουργοῖς αὐτοῦ πυρὸς μλόγα· ἀλλ' ὅμως ἢ γε τοῦ νοεῖν καὶ συνιέναι τὸν αὐτῶν Κτίστην καὶ δημιουργὸν δύναμις καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει. Ἐνεψύχασε γὰρ (5) εἰς τὸ πρόσωπον· τούτεστι, μοῖραν τινα τῆς ἰδίας χάριτος ἐναπέθετο τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ἐπιγινώσκῃ τὸ ὅμοιον. Ἄλλ' ὅμως ἐν τιμῇ ὦν τηλικαύτη, ἐκ τοῦ δεδμηουργῆσθαι κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, ὑπὲρ οὐρανῶν, ὑπὲρ ἡλίου, ὑπὲρ τὰς τῶν ἀστέρων χορείας τετιμημένος (τις γὰρ τῶν οὐρανῶν (6) εἰκὼν εἶρηται τοῦ Θεοῦ τοῦ ὀψίστου; ποῖαν δὲ ἡλίου εἰκόνα σῶζει τὸ κτίσαντος; τί ἡ σελήνη; τί οἱ λοιποὶ ἀστέρες; ἀψύχα μὲν καὶ ὕλικα, διαφανῆ δὲ μόνον τὰ σῶματα κεκτημένοι, ἐν οἷς οὐδαμῶς διάνοια, οὐ προαιρετικαὶ κινήσεις, οὐκ αὐτεξουσιότητος ἐλευθερία· ἀλλὰ δοῦλά ἐστι τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης, καθ' ἣν ἀπαρῶντα αἰεὶ περὶ τὰ αὐτὰ ἀναστρέφεται)· ὑπὲρ οὖν ταῦτα ταῖς τιμαῖς προημένος ὁ ἄνθρωπος, οὐ συνῆκε, ἀλλὰ καταλιπὼν τὸ ἔπεσθαι Θεῷ, καὶ ὁμοιωθῆναι τῷ κτίσαντι, δοῦλος γινόμενος τῶν παθῶν τῆς σαρκός, Παρασκευεῖσθαι τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοή-

longum vitæ tempus sua ipsorum memoria extenderetur, quin etiam magnificentia in sepulchris ostensa, monumentis nomina sua inculpserunt. Hi sunt qui terrena sapiunt, et præsentem gloriam ac hominum recordationem sibi ad felicitatem satius esse existimant. Quod si quem etiam videris eorum, qui ob falsi nominis scientiam superbiunt, et pro vobis quibusdam dogmatibus assentiuntur, ac loco nominis Christiani, ab uno aliquo hæresiarcha sibi nomen asciscunt, puta a Marcione, aut Valentino, aut ab aliquo eorum qui ex ignotis nunc conspiciuntur: velim noveris hos quoque sua nomina vocasse in terris, ut qui hominibus corruptis ac plane terrenis sese addixerint.

B

8. VERS. 13, 14. *Et homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. Hæc via illorum scandalum ipsis: et postea in ore suo complacuerunt.* Magna res homo, et pretiosum quiddam vir misericors, dignitatem excellentiamque iu naturali sua constructione habens. Quid enim aliud ex iis quæ in terra sunt, ad Conditoris imaginem factum est? Cui principatus et potestas in omnia animalia tum terrestria, tum aquatilia, tum aerea concessa est? Est quidem paulo inferior angelis dignitate, ob suam cum terrestri corpore conjunctionem: quippe hominem fecit de terra, Et ministros suos flammam ignis. At certe vis intelligendi et cognoscendi Conditorem et Opificem suum inest etiam in hominibus. *Insufflavit enim in faciem*; hoc est, aliquam gratia propriae partem in hominem immisit, ut simile per simile cognoscat. Attamen cum in tanto esset honore, ex eo quod ad Conditoris imaginem conditus esset, magis cælo, magis sole, magis stellarum choreis honoratus (æquod enim cælorum imago Dei altissimi dictum est? qualem etiam imaginem conditoris sui servat sal? quid luna? quid reliquæ stellæ? corpora inanimata quidem et ex materia constantia ac solum pellucida sortitæ, in quibus nusquam mens est, non voluntarii motus, non liberum arbitrium; sed servient inieumbenti necessitati, per quam semper modis immutabilibus circa eadem versantur): homo, inquam, magis his honoratus, non intellexit, sed, quod eum sequi, et Conditori similis fieri neglexit, servus effectus cupiditatum carnis, *Comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.*

D

² Gen. i, 27, ³ ibid. 28. ⁴ Psal. viii, 6. ⁵ Gen. ii, 7. ⁶ Hebr. i, 7. ⁷ Gen. ii, 7.

(2) Editi cum Reg. quarto μεγαλοφρονούντων. At mss. octo μεγαφρονούντων.

(3) Sic mss. octo, a quibus non differunt editi, nisi quod pro μοιρηῶν habeant πονηρῶν. At iu Reg. tertio sic legitur, προσεμόντων αὐτοῖς πονηρῶν τινῶν δογμάτων συγκαταθέσει.

(4) Editi πάντα. Octo vero mss. πάντων. Nec ita multo post duo mss. πρὸς τὸ γαιῶδες.

(5) Editi γὰρ ψησιν. Deest ψησιν in quinque mss.

Nunc quidem tanquam equus amore furens feninaturum, adhinnit proximi sui uxori⁸⁸: nunc vero tanquam lupus rapax alienis insidias struit⁸⁹: interdum ob adhibitum adversus fratrem dolum, verusitiae vulpis assimilatur⁹⁰. Est autem cumulus stultitiae et dementiae plane belluinae, cum qui conditus est ad Creatoris imaginem, neque primam suam constitutionem percipere, neque tot ac tanta pro se dispensata mysteria intelligere velle, et ne ex illis quidem dignitatem suam cognoscere: sed inmemorem esse, quod subjecta rei caelestis imagine, rei terrenae imaginem sumpserit. Atque ut ne in peccato permaneat, propter eum *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*⁹¹, et usque adeo se ipsum depressit, ut factus sit *Obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*⁹². Primae tuae originis si memor non es, ex persoluto pro te pretio qualemcumque dignitatis tuae notionem accipe; ad pretium illud quo commutatus es respice, tuamque agnosce dignitatem. Eniptus es pretiosissimo Christi sanguine, peccati ne fias servus. Intellige tuam praesentiam, ut ne jumentis insipientibus assimileris. *Veras. 14. Haec via eorum, scandalum ipsi*. Qui res nostras moderatur Deus, obsistit nobis per malitiae viam incedentibus, offendicula et impedimenta objiciens, ut a vita rationis experte resilientes, postea in nostro ore complacemus, ubi corde quidem crediderimus ad iustitiam, ore vero confessi fuerimus ad salutem⁹³. Persequebatur Paulus, devastabat Ecclesiam Christi⁹⁴, suum ad nequitiam cursum accleravit: deinde in ore suo complacuit, cum annuntiaret in synagoga, *Quod hic est Christus*⁹⁵.

⁹ *Vras. 15. Sicut oves in inferno posuit, mors depascet eos*. Quicumque autem belluini sunt ac comparati fuere stolidis pecoribus, velot oves neque intellectum neque defendendi se facultatem habentes, is qui ad captivitatem rapit, cum inimicus sit, **186** jam in suam ipsius arcem coniecit, ac morti tradidit pascendos. Depascebat enim mors ab Adam ad usque Moysis administrationem⁹⁶, donec venit verus pastor, qui suam animam pro ovibus posuit⁹⁷, sicutque eas secum excitatas, et ex inferni carcere ad resurrectionis matutinum edu-

τοις, και ὠμοῶθη αὐτοῖς· ὦν μὲν ὡς ἱππος θυλαμνης χρημετιζων ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὦν δὲ ὡς λύκος ἄρπαξ ἐφειδρεύων τοῖς ἀλλοτρίοις· ἄλλοτε δὲ (7) διὰ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὄδου τῆ πανουργίας τῆς ἀλόπισκος εἰκαζόμενος. Ὑπερβολὴ δὲ τῆς ἀνοίας και τῆς κτηνώδους ἀσυχίας τῷ ὄντι μήτε τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑαυτοῦ κατασκευῆς ἐκασθάνεσθαι, δημιουργηθέντα κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, μήτε τὰς τρικαύστας ὑπὲρ αὐτοῦ γενομένας οἰκονομίας νοεῖν βούλεσθαι (8), και ἀπ' ἐκείνων γοῦν ἑαυτοῦ γνωρίζειν τὸ τίμιον· ἀλλ' ἀμνημονεῖν, οὐ ἀποβαλὼν τὴν εἰκόνα τοῦ ἑσπουσανου, ἀνέλθει τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦδοῦ. Καὶ ἵνα μὴ ἐναντιομενῆ τῇ ἀμαρτίᾳ, δι' αὐτὸν Ὁ Λόγος σάρφ ἐγένετο, και ἠσκήσωνεν ἐν ἡμῖν, και ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐταπεινώσων, ὥστε γενέσθαι Ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Εἰ μὴ τῆς πρώτης σεαυτοῦ γενέσεως μέμνησαι, ἐκ τῆς καταβληθείσης ὑπὲρ σοῦ τιμῆς λάβε τοῦ ἀξιώματος ἔνοσιαν· ἀπόδειξόν σοι πρὸς τὸ ἀντάλλαγμα, και γῶθε σεαυτοῦ τὴν ἀξίαν. Τῷ πολυτιμῆσ ἀιματι τοῦ Χριστοῦ ἡγορασθῆς· μὴ γίνου (9) δοῦλος τῆς ἀμαρτίας. Σύνες σεαυτοῦ τῆς τιμῆς, ἵνα μὴ παρειακοσθῆς τοῖς ἀνοήτοις κτηνεσι. Αἰτῆ τῆ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον αὐτοῖς. Ὁ οἰκονομῶν τὰ ἡμέτερα θεὸς ἐμποδίζει ἡμῖν διὰ τῆς κακίας βαδίζουσι, προσκόμματα ἡμῖν και κωλύματα τίθει, ἵνα, ἀποστάντες τῆς κατὰ ἀλογίαν ζωῆς, μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι ἡμῶν εὐδοκήσωμεν, καρδίᾳ μὲν πιστευσάντων εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογησάντων εἰς σωτηρίαν. Ἐδῶκε Παῦλος, ἐπόρθει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐπῆκεν αὐτοῦ τὸν δρόμον τὸν ἐπὶ τὴν πονηρίαν (10)· μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ εὐδόκησε, καταγγέλλων ἐν ταῖς συναγωγαῖς, Ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός.

⁹ *Ὡς πρόβατα ἐν ἄβη ἔθετο (11), θάνατος ποιμαίνει αὐτούς*. Τοῖς δὲ κτηνώδεσ και παρασυροληθέντασ τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, ὡς πρόβατα οὕτε σύνεσι ἐχοντα, οὕτε τὴν πρὸς τὸ ἀμύνασθαι δύναμιν, ὁ διαρπάξων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐχθρὸς ὢν, ἤδη κατέβαλεν εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄχυρωμα, και παρέδωκε τῷ θανάτῳ ποιμαίνειν (12). Ἐποίμαине γάρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἄδαμ μέχρι τῆς κατὰ Νουθεσία πολιτείας, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ ἀληθινὸς ποιμῆν, ὁ θεὸς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, και οὕτως ἑαυτῷ συνασστήσας και ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς

⁸⁸ Jerem. v, 8. ⁸⁹ Ezech. xiii, 27. ⁹⁰ Ezech. xiii, 4; Luc. xiii, 52. ⁹¹ Joan. i, 14. ⁹² Philip. ii, 8. ⁹³ Rom. x, 10. ⁹⁴ Act. viii, 3. ⁹⁵ Act. ix, 22. ⁹⁶ Rom. v, 14. ⁹⁷ Joan. x, 15.

(7) Deest & in mss. non paucis.

(8) Ita editi cum solo Colb. septimo. At alii decem mss. νοεῖν βούληθεῖς.

(9) Ita sex mss. Editi vero μὴ γίνου.

(10) Colbertini primus et sextus δρόμον, ὅν ἐπὶ τὴν πονηρίαν ἔτρεχε: quod quin ex aliquo glossemate in textum irrepserit, non dubito.

(11) Apud LXX pro ἔθετο, possit, legitur ἔθεντο, possit aut, nec ab eis dissentit Vulgata. Symmachus, si Nobilitas fides babeatur, ita interpretatus est, ὡς βοσκήματα Ἰδοῦ ἔταξεν αὐτούς, Sicut pecora inferni constituit eos. Sed facile crediderim eum illi, atque pro ἔταξεν αὐτούς legendum esse ἔταξεν

αὐτούς, Constituerunt se ipsos. Nam ita scripsit Symmachus locupletissimi testes Eusebius et Theodoretus litteris proderunt.

(12) In editione Paris. ita editum invenitur τῷ θανάτῳ ποιμαίνειν. Καὶ κατακυριεύουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τὸ πρῶτ, Et dominabuntur eorum recti in matutino. Sed illa, καὶ κατακυριεύουσιν, etc., in mss. desiderantur. Nec valde admodum dubitanus, quin hæc, et alia multa, et Biblis contextu a quibusdam librariis adjecta sint, eoque magis, quod seriem orationis intercidere videantur. Quare ipse delere satius duximus. Hoc ipso in loco editi Ἐποίμαине γάρ. At mss. Ἐποίμαине.

φυλακῆς τοῦ ἕβου εἰς τὴν τῆς ἀναστάσεως πρῶταν, ἀ παρθέλω τοῖς εὐθείαι, τούτεστι, τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἀγγέλοις, εἰς τὸ πομαίνειν αὐτοῖς. Καὶ κατακυριεύσουσι αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τὸ πρῶτ (13). Ἐκείστω γὰρ τῶν πρῶτων ἐστιν ἄγγελος παρεξευμένος, ἄξιος τοῦ βλέπειν τὸν Πατέρα τὸν ἐν τοῦ οὐρανοῦ. Οὗτοι οὖν οἱ εὐθεῖς κατακυριεύσουσι αὐτῶν ἐκ τῆς πικροτάτης δουλείας ἐλευθερωθέντων, καὶ κατακυριεύσουσι τῶν γενομένων (14) ἐν τῇ πρῶτᾳ, τούτεστι, τῶν ὑπελθόντων τὴν ἀνατολὴν τοῦ φωτός. Θέσται πάντα τὸν εἰσὸν τῶν γραφικῶν ῥημάτων. Ἄνθρωπος, ἐν τιμῇ ὧν, οὐ συνήκε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις. Ὁ δὲ μὲν τὴν κατασκευὴν ἔχων τὸ εἶμιον, διὰ δὲ τὴν ἐνοικίωσαν ἐν αὐτῷ ἀμαρταν οὐκ αἰσθανόμενος ἑαυτοῦ, οὗτος παρασυνεβλήθη τοῖς κτήρεσι. Εἶτα διὰ τὸ ἀλλοτριώσαι ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ λόγου (15), γενόμενος ἄλογος, ὡς πρῶτατον ἀπομνησκὸν ὁ ἔχθρος διαρπάσας ἐν τῷ ἔθῳ ἔθετο, καὶ παρέδωκε τῷ θανάτῳ πομαίνειν. Διὰ τοῦτο ὁ ἐκείθεν ρυθελίς, καὶ τοῦ πονηροῦ ποιμένος ἀπλλαγείς, λέγει τὸ, Κύριος πομαίνει με. Καὶ οὐκέτι θάνατος, ἀλλὰ ζωὴ· οὐκέτι πῶσις, ἀλλ' ἀνάστασις· οὐκέτι τὸ ψεῦδος, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια. Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἔθῳ. Ἦτοι περὶ τοῦ θανάτου λέγει, τοῦ μὴ θυνηθέντος μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς βοθείας ἀνισχύσθαι τῶν ὄπ' αὐτοῦ ποιμινομένων διὰ τὸν καταλόντα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου· ὃν πᾶσα ἡ βοήθεια παλαιὰ καὶ ἀσθενής. Καὶ τότε ἐξελεγχθήσεται ἡ βοήθεια τῶν ἀνθρώπων τῶν ἔπατημένων (16) τῇ διανοίᾳ, τῷ πλοῦτι, καὶ δόξῃ, καὶ δυναστείᾳ μέγα φρονούντων. Ἐν τῷ ἔθῳ παλαιωθήσεται, ἐλεγχόμενης αὐτῶν τῆς ἀσθενείας. Ἡ μὴ ποτε ἡ βοήθεια τῶν δικαίων τῶν λυτρωθέντων παρὰ Κυρίου παραταθήσεται ἐν τῷ ἔθῳ. Ὅστω γὰρ ἐκομισαντο τὰς ἐπαγγελίας, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν (17) κρείττονι προβλεψαμένοι, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελευθῶσιν οἱ προειληφότες. Πλὴν ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἔθου, ὅταν λαμβάνη με. Σαφῶς προφητεύει τὴν τοῦ Κυρίου κάθοδον πρῶτατον τοῦ Προφήτου τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ ἐναπομείναι ἐκεῖ.

10. Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, ἡ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος (19). Ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο τὸ κήρυγμα τοῖς ἐθνοικουμένην κατοικοῦσι, τοῖς τε γηγενεῖσι καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, πλουτοῖς τε ἰμοῦ καὶ πένθαι. Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος. Ὅταν ἴδῃς, φησὶν, ἀδικῶν μὲν πλουτοῦντα, δικαίων δὲ πένυμενον, μὴ φοβηθῆς κατὰ σεαυτὸν· μὴ ποτηθῆς τῇ διανοίᾳ, ὡς ἔρα

“ Psal. xlviii, 1. “ Hebr. ii, 14. ‘ Hebr. xi, 40.

(13) Sic mss. quatuor. Editi cum Reg. sexto τῷ πρῶτ.

(14) Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio τοὺς γενομένους... τοὺς ὑπελθόντας. Alii mss. non pauci cum editis ut in textu.

(15) Reg. tertius ὅλου λόγου, a verbo divino.

(16) Ita Colbertini primus, quintus, sextus et septimus, perinde atque Regii tertius et quartus. Editi cum Regii secundo et sexto ἔπατημένην.

A etas, rectis tradidit, hoc est, sanctis suis angelis, eas ut pascere. *Et dominabunt eorum recti in matutino.* Cuilibet enim fidelium est angelus adjunctus, qui dignus est qui diversantem in cœlis Patrem videat. Hi igitur recti eis ex amarissima servitute liberatis dominabuntur, et dominabuntur ipsis constitutis in matutino, hoc est, ad lucis exortum accedentibus. Considera omnem verborum Scripturæ seriem : *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus.* Qui ex sua conditione habet dignitatem, et propter inhabitata in ipso peccatum, non cognoscit se ipsum, is jumentis comparatus est. Deinde quod a verbo Dei sese abalienavit, effectum brutum, velut ovem pastore destitutam inimicus abripuit, posuitque in inferno, et morti tradidit pascendum. Quapropter inde exemptus, et a maligno pastore liberatus, ait : *Dominus pascit me* **, et non amplius mors, sed vita : non amplius casus, sed resurrectio : non amplius mendacium, sed veritas. *Et auxilium eorum veterascet in inferno.* Aut loquitur de morte, quæ cum omni suo presidio eos, quos pascere, detinere non potuit, propter illum a quo destructus est is qui mortis habebat imperium ** ; quorum omne auxilium vetus et infirmum est. Tuncque redarguetur auxilium hominum eorum, qui mente decepti, ob divitias gloriamque et potestatem se ipsi multum efferunt. *In inferno veterascet* tum, cum fuerit eorum imbecillitas deprehensa. Aut forte auxilium justorum quos redemit Dominus, in inferno protendetur. Nondum enim acceperant promissiones, quod Deus de nobis melius quid providerat * ; ne ii qui praverant, sine nobis consumarentur. *Vras. 16. Veruntamen Deus redimet animam meam da manu inferi, cum acceperit me.* Palam prædicit Domini ad inferos descensum, qui una cum aliis ipsis etiam Prophetæ animam liberabit, ut in illic remaneat.

(18) εἰς ἕβου, ὅς μετὰ τῶν ἄλλων καὶ αὐτοῦ λυτρώσεται ἐκεῖ.

10. Vers. 17. *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo, vel cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. Ne timueris, inquit, cum dives factus fuerit homo.* Necessaria est et hæc prædicatio iis qui orbem habitant, terrigenisque ac filiiis hominum, divitiibusque simul et pauperibus. *Ne timueris, cum dives factus fuerit homo.* Cum videris, inquit, injustum ditescens, justum vero egentem, ne timeas apud temetipsum ; ne consterneris animo, tanquam

(17) Illud, περὶ ἡμῶν, abest a quatuor mss.

(18) Reg. tertius τοῦ Χριστοῦ κάθοδον. Ibidem editio Paris. ibi et ἕβου. Deest τὴν ἐν ἱῶ τοῖς vidimus codicibus et in editione Basil.

(19) Illa, Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, desunt quidem in editis et in Colb. septimo : sed leguntur in Regii primo, secundo, tertio, quarto et sexto, inque Colbertinis primo, quinto et sexto. Statim Reg. tertius ἐτι καὶ τοῖς υἱοῖς.

si nusquam sit providentia Dei, quæ res humanas A
inspiciat; aut sit quidem fortassis inspectio divina, sed ea nequaquam ad terrestrem locum pertingat, adeo ut res quoque nostras 187 intueatur; etenim si esset providentia, unicuique distribueret propria, sic ut divites quidem essent iusti, qui divitiis uti scirent: pauperes vero essent mali, quibus divitiæ instrumentum forent suæ ipsorum iniquitatis. Cum igitur multi sint inter gentes atque terrigenas, qui talia sentiunt, quique propter apparentem inæqualitatem distributionis rerum ad vitam pertinentium, mundum citra providentiam regi suspicantur; hos compellat sermo, ineruditum ipsorum motum coercens: quos ipso etiam initio ad audienda dogmata invitabat. Aut etiam privitatem ad solam pauperis personam rationem convertit, dicens: *Ne timeas, cum dives factus fuerit homo*. Illi enim vel maxime indigent consolatione, ne potentiores reformident. Nulla enim, inquit, utilitas est diviti moricari, cum non queat secum auferre divitias; qui scilicet id ex earum possessione lucratus sit solum, quod ipsius anima in hac vita ab adulatoribus beata prædicata sit. Verum cum moritur, non assumet, inquit, omnem hanc opulentiam: vix indumentum accipiet, quo pudenda ejus tegantur, idque, si visum fuerit famulis ipsam amittentibus. Bene cum eo actum fuerit, si exiguam terram sortitur, eamque ipsi a funeris curatoribus datam ob commiserationem: qui ei isthæc præstant, ob communis humanæ naturæ reverentiam, non ei hæc largientes, sed humanam naturam honore afficientes. Proinde ne sis pusillo animo circa præsentia: sed expecta beatam illam et perpetuam vitam. Tunc enim videbis paupertatem, et ignominiam, et deliciarum privationem ei qui iustus esse bene cedere. Et ne conturberis nunc propter ea quæ putantur bona, tanquam injuste sint divisa. Audies enim quomodo dicitur diviti quidem: *Recepisti bona tua in vita tua**; pauperi vero quod acceperit mala in vita sua. Quapropter ut hic jure ac merito reperit consolationem, ita ille dolore cruciatur. Vers. 19. *Confitebor tibi, cum benefeceris ei*. Loquitur de homine terreno, et qui bona esse existimat solas vitæ hujus prerogativas, spes, sanitatemque et potentiam. De hoc isto dicit, quod Deo confitebitur, cum fuerit affectus beneficiis; in adversis autem omnem proferat blasphemiam. Nam relicto paupere, Deum jam alloquitur: in redarguendis divitiis etiam hoc adhibens, quod dives in sola opulentia Deo agat gratias,

* Luc. xvi, 25.

(20) Sic Regii primus, secundus, tertius et sextus, non secus ac Colbertini tertius, quintus et septimus cum editione Basiliensi. Editio vero Parisiensis cum Colb. sexto tocius *μη έχοντας*, non emendate.

(21) Reg. tertius in τῇ ζωῇ αὐτοῦ.

(22) Sic quinque mss. Deest etiam in editis.

(23) Sic mss. octo cum editione Romana. Editi vero et Colb. sextus ἀγαθόν; αὐτῶν. Max Colber-

οὐδαμοῦ ἐστὶ πρόνοια Θεοῦ ἐπισκοποῦσα τὰ ἀνθρώπινα· ἢ ἐστὶ μὲν που τάχα ἢ θεία ἐπισκοπή, οὐ μὲν καὶ πρὸς τὸν περίηνον τόπον φθάνει, ὥστε καὶ τὰ ἡμέτερα ἐφορῶν. Εἰ γὰρ πρόνοια ἦν, ὅστω μισρίζουσα τὰ οἰκεία, ὥστε πλουτεῖν μὲν τοὺς δικαίους, τοὺς ἐπισταμένους τῷ πλοῦτῳ χρῆσασθαι, πένεσθαι δὲ τοὺς πονηροὺς τοὺς έχοντας (20) ὄργανον τῆς οἰκείας πονηρίας τὸν πλοῦτον. Ἐταὶ οὖν πολλοὶ εἰσὶν ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ τοῖς γηγενέσιν οἱ τὰ τοιαῦτα φρονοῦντες, καὶ διὰ τὴν φαινομένην ἀνωμαλίαν τοῦ ἐπιμερισμοῦ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων ἀπροσῆτον εἶναι τὸν κόσμον ἀποπεινάται λέγων· τοῦτοις διαλέγεται ὁ λόγος, καταστέλλον αὐτῶν τὴν ἀπαλευτὸν κίνησιν οὐκ καὶ ἐν προομίᾳ ἐπὶ τὴν ἀκρᾶσιν τῶν διδασμάτων ἐκάλει. Ἡ που καὶ πρὸς μόνον ἴδιον τὸ πρόσῳπον τοῦ πένητος ἀποπεινάται λέγων· *Μὴ φοβῆσθαι, ὅταν πλουτήσῃ ἀνθρώπος*. Οὗτοι γὰρ καὶ μάλιστα παραμυθίας δέονται πρὸς τὸ μὴ ὑποκτῆσθαι τοὺς ὑπερέχοντας. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ὄφελος τῷ πλοσίτῳ ἀποβήσκειν, μὴ δυναμένῳ λαβεῖν τὸν πλοῦτον σὺν ἑαυτῷ· ἔς γε τοσοῦτον ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως ἐκέρδαινε μόνον, ὅσον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ (21) παρὰ τῶν κολάκων μακαρισθῆναι. Ἐν δὲ τῷ ἀποβήσκειν, οὐ λήγεται, φησὶν, πᾶσαν ταύτην τὴν περιβολὴν· μόλις ἔνδυμα λήγεται καλύπτει αὐτοῦ τὰ ἀσχημονα· καὶ τοῦτο, ἐὰν δόξῃ τῶν οἰκείων τοῖς περιστέλλουσιν. Ἀγαπήτων αὐτῷ γῆς ἄλλῃ; λαχέιν· καὶ ταύτης δὲ ὀλίγον διδομένης αὐτῷ παρὰ τῶν κηδεύοντων, οἵτινες αὐτῷ παρέχονται ταῦτα εἰδοὶ τῆς κοινῆς καὶ (22) ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐκ αὐτῷ χαρίζομενοι, ἀλλὰ τιμῶντες τὴν ἀνθρωπότητα. Μὴ μικροφύχει οὖν περὶ τὰ παρόντα, ἀλλὰ ἀνάμεινε τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν καὶ ἀπέραντον. Ὅφει γὰρ τότε, δει πρὸς καλοῦ γίνεσθαι τῷ δικαίῳ εἰ πένια, καὶ ἡ ἀδολφία, καὶ ἡ στερήσις τῆς τρυφῆς. Καὶ μὴ παραχθῆσθαι ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ἀγαθοῖς, ὡς ἀδικως μερίζομενοι. Ἀκούσῃ γὰρ πῶς τῷ μὲν πλοσίτῳ ληθθήσεται· *Ἀπέλασας τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου*· τῷ δὲ πένητι, δει ἀπῆγει τὰ κακὰ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. *Δίστερ ἀκολούθως ὁ μὲν παρακαλεσται, ὁ δὲ δδυνάται. Ἐξομολογήσεται σοι, ὅταν ἀγαθῶν ης αὐτῷ (23)*. Περὶ τοῦ γοῖκο ἀνθρώπου καὶ ἀγαθὰ νομιζοντος εἶναι μόνον τὰ τοῦ βίου τούτου προσηρματα, πλοῦτον, καὶ ὄφελον, καὶ δυναστείαν, περὶ τούτου φησὶν, δει ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ, ὅταν ἀγαθῶν θύνηται· ἐν δὲ τοῖς περιστάσικοις πᾶσαν ἀφίσι· δυσφημίαν. Καταλιπὼν γὰρ τὸν πένητα, πρὸς τὸν θεὸν ἦδη ποιεῖται τὸν λόγον· ἐν κατηγορίᾳ τῇ τοῦ πλοῦτου (24) παραλαμῆσαν καὶ τὸ ἐν τῇ εὐθηνίᾳ

tini sextus et septimus cum Reg. tertio ἐξομολογήσεται.

(24) Editi cum mss. non paucis ἐν κατηγορίᾳ τῷ τοῦ πλοῦτου. At Cuisl. ἐν κατηγορίᾳ τῇ τοῦ πλοῦτου. Combessisus ex Catena legendum censet ἐν τῇ κατηγορίᾳ τοῦ πλοῦτου: a qua conjectura codex Cuisl. non multum ablatit. Ibidem editi et mss. nonnulli καὶ τὸ ἐν τῇ. Alii quidam mss. καὶ τούτο ἐν τῇ. Reg. quartus καὶ τούτο ἐν τῇ.

μόνη εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, σκυθρωποτέρων δὲ τινων Δ περιστάτων. μηκέτι τὸν αὐτὸν διαμένειν. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ διαβόλου εἰς κατηγορίαν προσφερόμενον τῷ (25) Ἰώβ, ὅτι οὐ δωρεὰν σέβεται Ἰώβ τὸν Κύριον, ἀλλὰ μισθὸν ἔχει τῆς εὐσεβείας τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ λοιπά. Αὐτὸ καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ ἀνδρός ἀρετῆς ἐγγύμνωσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ὅν εἶχεν, ἵνα διὰ πάντων διαφανῇ τὸ πρὸς Θεὸν εὐχάριστον τοῦ ἀνθρώπου.

11. Εἰσελεύσῃ (26) ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ. Οἴμαι λέγειν περὶ τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὅτι τοσοῦτον ἐπιγινώσκει Θεὸν (27), ὅσον ἡ τῶν πατέρων αὐτοῦ συνήθεια παραδέδωκε· τῇ δὲ οικειᾷ τοῦ φρονεῖν δυνάμει οὐδὲν πλεόν προσκτάται, οὐδὲ προστίθῃσιν αὐτῷ εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Τοσοῦτον οὖν, φησὶ, παραγίγῃ σὺ, ὁ Θεός, καὶ τοσαύτῃ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ἡ περὶ σοῦ ἔννοια, ὅση ἐν τῇ γενεᾷ τῶν πατέρων αὐτοῦ ὑπῆρχε. Καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀργὸν πολὺ τῆς διανοίας καὶ ἔλον γήθων καὶ φιλοσοφικῶν ἐν πλοῦτι καὶ τρυφῇ κυλιόμενον παρίσταναι, καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν καταπατηγμένον τὸν νοῦν ἔχοντος. Διὰ τοῦτο ἕως αἰῶνος οὐκ ἔσται φῶς. Οἱ γὰρ τυφλοὶ διδασκάλους τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν ἐπιτρέψαντες ἐστέραν αὐτοὺς τῆς τοῦ φωτὸς ἀπολαύσεως. Ἔχει δὲ (28) καὶ τινα τοιοῦτον νοῦν τὸ, Εἰσελεύσῃ ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ. Τουτέστι, τοὺς ἐν πονηρῷ βίῳ καὶ δόγμασι πατρὸς μὴν, ἀλλοτρίως δὲ ἔχουσι πρὸς τὴν εὐσέβειαν, καταληφθέντας (29), οὐκ αὐτοὺς ἐκδικεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν μοχθηρῶν διδασμάτων ἐκίριξες. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ λεγόμενον (30)· Εἰσελεύσῃ ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ. Οὐ γὰρ μόνον ὁ πονηρὸς ἔχων περὶ Θεοῦ ἔννοιας ὑπάτιος, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦτον πρὸς τὴν ἀπώλειαν ταύτην καθηγγῆσάμενος. Τοιοῦτοι δὲ οἱ καὶ τὴν προγόνων κακίαν διαδεξάμενοι, καὶ δυσέκωντον ἔχοντες, διὰ τὸ χρονίῳ εἶσι βεβαιωθῆναι. Ἔως αἰῶνος οὐκ ἔσται φῶς. Πέμπονται γὰρ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερρον· ἐκεῖ ἐστὶν ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ θρυγμὸς τῶν ἐδόντων· καὶ τοῦτο κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ὑπομένουσιν, ἐπειδὴ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, διὰ τοῦ τὰ φῶλα (31) πρόσσειν, ἐμίσουν τὸ φῶς. Ἄνθρωπος, ἐν τιμῇ ὦν, οὐ συνήκε παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοῦθη αὐτοῖς. Σχετλιαστικῆ ἢ φωνῆ. Ἄνθρωπος, ὁ βραχὺ τι παρ' ἀγ-

nec amplius idem permaneat, ubi res illiquæ tristiore acciderint. Tale enim est etiam illud diaboli, in erimino loco obiectum Job, quod Job non gratis colat Dominum², sed divitiis mercedem pietatis obtineat, et reliqua. Idcirco etiam ad ostendam viri virtutem, cum iis quæ possidebat privavit Deus, ut in omnibus gratias hominis in Deum animus notesceret.

11. Vers. 20. *Introibis usque in progenies patrum ipsius.* 188 Arbitror eum hoc de peccatore dicere, quod tantum cognoscit Deum, quantum patrum ipsius consuetudo tradidit; propria vero sapientia facultate nihil amplius acquirit, neque parat sibi quidquam ad veritatis agnitionem. Tantum igitur, inquit, accedis tu, Deus, et tanta ei de te inest intelligentia, quanta in generatione patrum ipsius existit. Et hic animum valde inertem et totum terrenum ac carni addictum exhibet ejus, qui in divitiis deliciisque volutatur, ac mentem habet hujus vitæ curis suffocata. Quapropter usque in æternum non videt lumen. Qui enim se caecis doctoribus docendos commiserint, semetipsos lucis usque privaverunt. Quin et talem quemdam sensum habet illud, *Introibis usque in progenies patrum ipsius.* Hoc est, eos, qui in mala vita et dogmatibus patrum quidem, sed a pietate alienis, deprehesi sunt, non ulcisceris modo, sed auctores etiam pravorum dogmatum inquiris. Atque hoc est quod dicitur: *Introibis usque in progenies patrum ipsius.* Non enim solum qui prave de Deo sentit, reus est: sed etiam qui aliis ad banc perditionem prævit. Ejusmodi autem sunt et qui majorum malignitatem susceperunt: quæ, quod diutina consuetudine corroborata est, elui vix potest. *Usque in æternum non videbit lumen.* Mittuntur enim *in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium*³; idque justo Dei judicio patiuntur, cum in hac vita inter mala patrandæ oderint lumen. Vers. 21. *Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Miserabilis vox. Homo, paulo angelis inferior⁴, de quo et Salomon ait: *Magnus quiddam est homo, et res pretiosa vir misericors*⁵: hic ipse, eo quod propriam

¹ Job i, 9. ² Matth. viii, 12. ³ Hebr. ii, 7, 9.

(25) Codex Combes. cum Coisl. προσφερόμενον τῷ. Aliquanto post Colb. primus τὸν Θεόν.

(26) Regii secundus, tertius et sextus et editio Basil. εἰσελεύσῃ, introibis: quam scripturam et hi tres codices et editio Basil. in duobus locis sequentibus constanter exhibent. Et ita scripsisse Basilium tota orationis series aperte ostendit. Ita quoque olim legebatur apud tres interpretes, auctore Theodoro. At Colbertini sextus et septimus, et Reg. quartus, et Oliv. et LXX et editio Paris. εἰσελεύσεται, introibit. Ubi notandum, hic quidem in ultimis tribus codicibus legi εἰσελεύσεται: sed infra in iisdem semel aut iterum legi εἰσελεύσῃ.

(27) Aut Combesiusus degit foedu errore in Catena, τοσοῦτον ἐπιγινώσκει ὁ Θεός, id quod ita reddidit Cordarius, quod tantum cognoscat eum Deus, etc.

⁴ Prov. xx, 6.

Hoc idem peccatum et in editione Basil. et in Regii secundo, tertio et quarto pariter reperitur. Sed tamen scripturam veram, τοσοῦτον ἐπιγινώσκει Θεόν, tuentur tum editio Parisiensis, tum Colbertini quintus, sextus et septimus. Ibidem editio Basil. et Regii secundus, tertius et quartus cum Coisl. ὅτι τῇ τῶν πατέρων αὐτοῦ συνηθείᾳ παραδέδοται.

(28) Sic mss. septem. Abest δὲ ab editis.

(29) Editio Basil. et quatuor mss. καταλειφθέντας. Editio vero Paris. cum Colb. quinto et cum Reg. sexto καταληφθέντας.

(30) Regii tertius et quartus legόμενον ὅτι. Statim Reg. tertius ἄλλα καὶ ὁ τοῦτο. Editi et multi mss. τοῦτων.

(31) Reg. tertius δὲ: καὶ τὰ φῶλα.

non percepit dignitatem, sed carnis cupiditatibus succubuit, *Comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis.*
 ὁποῦσά τοις πάθεσι τῆς σαρκός, Παρασυρελήθη

γέλουσ ἑλατωθεὶς, περὶ οὗ καὶ ὁ Σολομῶν φησι· Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἄνθρωπος ἐλεῖμων· οὗτος δὲ τὸ μὴ ἀθανάτηναι τοῦ οὐκ οὐκ ἐξωμάτος, ἀλλ' εἰς τοὺς κτήνησιν τοὺς ἀνοήτους, καὶ ὁμοιωθῆσθαι αὐτοῖσ.

IN PSALMUM LIX.

4. Cum vestram ad audiendum alacritatem, mearumque virium debilitatem intueor, similitudo pueri enjuspian animus subit: qui quidem jam robustior est, necdum tamen a lacte depulsus fuit, sed maternam mamillam prae infirmitate exsiccata divexat: cui mater, etiam si sicco lactis fontes habere se sentiat, quia tamen trahitur et ab ipso vellicatur, mammam porrigit; non ut utriusque infantem, sed ut ipsum ejulantem sedet. Et quidem tamen vires nostrae longa **189** hac **B** varia corporis aegritudine exaruerunt, nihilominus tamen praesto sunt vobis, non ministraturae delicias eximias, sed quod utcumque vobis satisfacere possit: quippe amoris vestri magnitudini satis est, si vel sola voce desiderium in me vestrum leniatur. Salutetur igitur Dei Ecclesia, ac dicere discat quod modo legehamus: Vers. 13. *Da nobis auxilium de tribulatione: et vana salus hominibus.* Quare fortassis ne causari quidem infirmitatem sinit psalmi sententia: siquidem afflictio, non debilitatis praetextus auxilium opemque conciliat. Qui ergo sunt repulsi ob peccata, ac deinde Dei misericordia viribus admissi, iis fuerit opportunum dicere: Vers. 3. *Deus, repulsi nos, et destruxisti nos: iratus es, et miseratus es nostri.* Vel potius, quoniam de psalmi sententia incidit sermo, age, expositionem ejus aliquatenus attingamus.

2. Historia praesentis psalmi, ad verbum quidem, secundum inscriptionem, nusquam hoc tempore in traditis divinitus historis invenitur. Attamen aliqua huic non imparia ab iis qui diligenter inquirunt, in secundo Regnorum libro reperientur, in quo scriptum est: *Et percussit David Adrazar filium Raab, regem Soba, cum iret ipse ad imponendam manum suam super flumen Euphratem. Et cepit David de rebus ejus mille currus, et septem millia equitum, et viginti millia virorum peditum. Et dissolvit David omnes currus, et dereliquit ex eis centum currus.* Et paulo post dicit: *Et regnavit David super Israel,* **D**

1 Reg. viii, 3, 4.

(52) Editio Paris. Του αὐτοῦ εἰς τὸν 9^{ον} ψαλμόν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀλλοιωθεμένου· ἐπι εἰς σηλογραφῶσαν τῷ Δαβὶδ εἰς διαβήτην, ὅπως ἐπιερισσε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σοβά, καὶ ἐπὶ-στρεψεν Ἰωάδ, καὶ ἐπάταξε τὸν Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τῶν Ἀλῶν, δώδεκα χιλιάδας. In finem suo qui immutabuntur; adhuc in tituli inscriptionem ipsi David in doctrinam, cum succendit Mesopotamiam Syriam, et Syriam Soba, et convertit Iobab, et percussit Edom in valle Salinarum, duodecim milia. Hic titulus neque in nostris undecim mss. neque in editione Basiliensi reperitur. Idcirco autem additum eum fuisse a typographo putamus, quod lucis aliquid Basiliensis explicationi afferre videtur.

(53) Ita Regii secundus, tertius et quartus. Deest

EIE TON [NΘ] ΨΑΜΜΟΝ (32).

1. Πρὸς τὸ πρόθυμον ἀφορῶντα τῆς ὀμειτέρας ἀκοῆς, καὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀσθενῆς, ὁπλήθῃ μὲ τις εἰκῶν παιδίου νεανικωτέρου λαπόν, ὅπου μέντοι ἀπογεγαλακταμένου, διαχλοῦντος δὲ (33) τὴν μητρώσαν θηλήν ὀπ' ἀβρωστίας κατεφυγμένην· ἢ κἂν αἰσθάνηται ἡ μήτηρ ξηρὰς ἔχουσα τὰς πηγὰς τοῦ γάλακτος, ἔλομαιν καὶ σπαρασσομένη παρ' αὐτοῦ τὸν μαζὸν ἐπιβέβωσιν· οὐκ ἔνα θρόνῳ τὸ νήπιον, ἀλλ' ἔνα παύσῃ κλαυθμυρίζομενον. Καὶ τοῖνον εἰ καὶ τὰ ἡμέτερα κατεξηραμμένα τῇ μακροῦ ταύτῃ καὶ ποικίῃ τῷ σώματι ἀβρωστία, ὅμως πρόκειται ὑμῖν, οὐκ ἀπολλασιν ἀξέλογον, ἀλλὰ πληροφάν τινὰ παρεχόμενα, δίδου τῆς ἀγάπης ὑμῶν τὸ ὑπερβάλλον ἀρκεῖται καὶ μόνῃ τῇ φωνῇ τὸν ἐφ' ἡμῖν πόθον (34) καταπραΰναι. Προσερήσθω τοῖνον ἡ τοῦ θεοῦ Ἐκκλησία, καὶ διδασκείτω λέγειν ὅπερ ἀρτίως ἐλέγομεν· *Δός ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου.* Ὅστε τάχα οὐδὲ τὸ προσαιχέσθαι ἀβρωστῶν ἡμῶν ἡ τοῦ ψαλμοῦ δεικνύου συγχωρεῖ, εἴπερ ἡ θλίψις βοηθείας πρόξενος, ἀλλ' οὐκ ἀσθενείας ἐστὶν ἀφορμή. Τοῖσ οὖν ἀπιστομένοις ἐκ τὰς ἀμαρτίας, εἴτα διὰ φιλανθρωπίας θεοῦ (35) πάλιν προσεβέβησιν εὐκαίρον λέγειν· Ὁ θεός, πάτωσ ἡμῶσ, καὶ καθείλωσ ἡμῶσ· ὠρτήσθης, καὶ ἰσκέτῃσθης ἡμῶσ. Μᾶλλον δὲ, ἐπειδὴ εἰς ἀκολουθίαν ὁ λόγος τῆς τοῦ ψαλμοῦ διανοίας ἐπέπεσε, δεῦρο μετρίως ἀψώμεθα αὐτοῦ τῆς ἐξηγήσεως.

2. Ἡ ἱστορία τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ αὐτολεξέται μὲν, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν, οὐδέπω καὶ νῦν εὐρηγῆται που καίμην τὴν θεοπευστων ἱστοριῶν· τὰ μέντοι ἱσοδιναμούντα αὐτῇ τοῖσ φιλοπόνοισ ἐρευνῶσιν ἐν τῇ δευτέρῃ βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν εὐρεθῆσται, ἐν ἧ γέγραπται· *Καὶ ἐπάταξε Δαβὶδ τὸν Ἀδραζάρ υἱὸν Ἰωάδ (36), βασιλέα Σοβά, κορονομέρον αὐτοῦ ἐπιστήσῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν Ἐδωρῆτην. Καὶ προκατελάβετο Δαβὶδ τῶν αὐτοῦ χιλία ἄρματα, καὶ ἐπὶ χιλιάδας ἰσπέων, καὶ εἰκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν κελῶν. Καὶ παρέλυσε Δαβὶδ πάντα τὰ ἄρματα, καὶ ὀπέλεπετο ἐξ αὐτῶν ἑκα-*

δὲ in multis aliis mss. et in editis.
 (54) Editio Basil. et Regii secundus, tertius et quartus cum Colb. tertio τὸν ἐφ' ἡμῖν πόθον. Editio Paris. et multi alii mss. τὸν ἐφ' ἡμῖν πόθον.
 (55) Illa, etiam filianthropian θεοῦ, jam dudum annotavit Duceus ex Anglic. et Oliv. addita fuisse. Annotare nostrum est, hoc idem et in nostris quoque codicibus inveniri. Infra pro ἐξηγήσεως legitur in Reg. tertio δεηγήσεως.
 (36) Editio Paris. υἱὸν Ἰωάδ. Editio Basil. et tres mss. υἱὸν Παζάρ. At codex Combeff. et alii sex mss. υἱὸν Μωάδ. Ibidem editi et Colb. septimus Basiliensis Σωβά. Sed Oliv. et Anglic. cum aliis decem mss. βασιλέα Σωβά.

τὸν ἄρματα. Καὶ μετὰ βραχεία λέγει· Καὶ ἐβασιλευσεν (37) Δαβὶδ ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἦν Δαβὶδ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην, καὶ Ἰωὰβ υἱὸς Σαρουλας ἐπὶ τῆς στρατίας, καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ ἀπέστειλαν οἱ υἱοὶ Ἀμμὼν, καὶ ἔμισθώσαντο τὴν Συρίαν Ρούθ (38), καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰ εἰκοσι χιλιάδας ἀνδρῶν· καὶ εἶδεν Ἰωὰβ, ὅτι ἐστηθή πρὸς αὐτὸν ὄντιπρόσωπον τοῦ πολέμου, καὶ ἐπέλεξεν (39) ἐκ πάντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ παρέτάξαντο (40) ἐξστρατίας Συρίας. Καὶ εἶδεν οἱ δούλοι Ἀδραζάρ, ὅτι ἐπαισάν ἀπέναντι Ἰσραὴλ, καὶ ἠτόμωσαν ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐδοῦλεσαν αὐτοῖς. Ταύτην τῆ περικοπήν (41) τῆς ιστορίας εὐρίσκομεν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ψαλμοῦ συμβαίνουσαν· πλὴν γε ὅτι ὁ χρόνος ἐστὶ τῆς στηλογραφίας ταύτης, καθ' ὃν λομπρώσαστο καὶ περιφανέστατος ἦν ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασι οἱ Δαβὶδ. Ὅστε ζητήσας ἀξιῶν, πῶς ἀπὸ ὀδυρῶν καὶ θρήνων ἀρχεται, θεὸν περιχαρῆ εἶναι καὶ εὐθμον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν. Ἄλλαι γὰρ ἑορταζόντων φωναί, καὶ ἄλλαι σκυθρωπαζόντων. Ἐπιναίει δὲ ἐορτῆς ὑπέθεσις πανδήμου, οὗ στρατιώται μόνον, ἀλλὰ καὶ γεωργοῖς, καὶ ἐμπόροις, καὶ χειροτέχναις, καὶ πᾶσι τοῖς μετέχουσι τῶν ἀγαθῶν τῆς εἰρήνης. Πῶς οὖν (42), Ὁ θεός, ἀπόσω ἡμᾶς, καὶ καθέλεες ἡμᾶς; Καὶ μὴν προσλάβετε τοὺς νεκροτάτους. Πῶς δὲ καθέλεν οὗς τοσούτων ἠύχσας, προσβλεῖς αὐτοῖς ὄπλα, καὶ ἄρματα, καὶ ἱππους, καὶ ὑπάρχους καὶ χύραν ὑπόφορον, τὴν Ἀραβίαν πᾶσαν, τὴν Φοινικίαν (43), τὴν Μέσην τῶν ποταμῶν; Ἄξιον ἐπιστήσαι, μὴ τινα ἀχαριστίαν ἔχει τὰ ῥήματα. Ὁ γὰρ ἀνελὼν μὲν πρότερον τὴν Ἀδραζάρ βασιλέα Σωβὰ, λαθὼν δὲ παρ' αὐτοῦ χιλία ἄρματα, καὶ ἐπὶ χιλιάδας ἱππέων, καὶ εἰκοσι χιλιάδας πεζῶν, πάλιν ἐπὶ τὴν Συρίαν βασιλέα ἐπιβοηθούντα τῷ ἐπαικτικῷ δουλωσάμενος, καὶ ὑπόφορον καταστήσας, καὶ ἐν μᾶζ καιροῦ βροπῆ εἰκοσι καὶ δύο χιλιάδας (44) καταρονεύσας, καὶ τρίτην νίκην τοῦ υἱοῦ Ἀμμὼν νικήσας παραταξαμένους παρὰ τὴν θύραν τῆς πόλεως διὰ Ἰωὰβ τοῦ ἀρχιστρατήγου, δεξιῶν εἶχα τὴν δύναμιν, τοῖς μὲν ἀήνητα κατὰ πρόσωπον, τοὺς δὲ κατὰ νότου περιελθὼν χειρώσατο· πῶς ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀνδραγαθήμασι στυγνὰ ὄντα καὶ κατηρῆ φθέγγεται, λέγων· Ὁ θεός, ἀπόσω ἡμᾶς, καὶ καθέλεες ἡμᾶς· ὦρησθης, καὶ ὠκείνησας ἡμᾶς; Ἄλλ' ὁ μὲν καιρὸς τῆς στηλογραφίας οὗτος ἦν ὁ τῶν κατορθωμάτων· ἢ δὲ δύναμις τῶν γεγραμμένων εἰς τὸ τέλος ἔχει τὴν ἀναφορὰν·

• II Reg. viii, 15, 16. • II Reg. x, 6, 9, 19.

(37) Ita mss. septem. Editi ἐβασιλευσεν. Ibidem editio Paris. ἐπὶ πάντα Ἰσραὴλ. Sed qui fuerit ex Bibliis adjecta vox πάντα, dubitari vix posse arbitramur, cum et in editione Basil. et in nostris undecim mss. pariter desit.

(38) Editio Paris. Παδὰ. At mss. tres cum LXX Ρούθ.

(39) Editio Basil. et mss. septem ἐπέλεξεν. Editio Paris. cum Bibliis ἐπέλεξαστο. Reg. secundus ἐπέλεξεν.

(40) Corrigendum esse hunc locum ex Oliv. et Anglic. putat Duceus, atque pro παρέτάξαντο legendum esse παρέτάξαστο. Sed cum vulgata lectio nem et mss. nostri omnes et LXX ex aequo tuean-

et erat David faciens iudicium et justitiam, et Joab filius Sarvia super exercitum erat. Nec multo post: Et miserunt filii Ammon, et mercede conduserunt Syriam Rhoob, et Syriam Soba viginti millia hominum: et vidit Joab, quod esset ad se contraria facies praelii; et elegit ex omnibus filiis Israel, et struxerunt aciem ex adverso Syriae. Et viderunt servi Adrazar, quod ceciderunt ante Israel, et transfugerunt ad Israel, et servierunt eis. Inscriptionem psalmi huic fragmento historice reperimus convenire, nisi quod tituli hujus inscriptio id tempus spectat, quo David ob res bello fortiter gestas, multo clarissimus erat ac illustrissimus. Quare par fuerit querere, quae ratione a luctu et lamentis ordiatur, cum ipsum ob praecleara facinora periclitum esse oporteret ac valde hilarem. Aliæ enim sunt festum diem agentium voces, aliæ tristium. Epinicia autem argumentum sunt communis celebritatis, non militibus solum, sed etiam agricolis et mercatoribus et artificibus, et omnibus qui bonorum pacis participes fiunt. Quomodo igitur, Deus, repulisti nos, et destruxisti nos? Atqui eos effecerat victores. Quomodo autem destruxit, quos adeo locupletavit, tradens ipsis arma, et currus, et equos, et subditos, ac regionem vectigalem, Arabiam omnem, Phœnicem, Mesopotamiam? Num vitium aliquod ingrati animi verba isthæc præ se ferant, scire operæ pretium est. Qui enim prius Adrazar regem Soba evertit, eique currus mille eripuit, et septem millia equitum, et viginti millia peditum, quique rursus Syriae regem lapso suppetias ferentem redegit in servitutem, fecitque vectigalem, ac in uno temporis momento viginti duo millia ipsius occidit, et tertia victoria filios Ammon, qui aciem instruxerant juxta civitatis portam, per Joab exercitus ducem devicit, qui viribus suis in duas partes divisit, aliis quidem occurrit a fronte, alios vero a tergo adortus subegit: quomodo post ejusmodi strenua facta, adeo tristitia ac mœsta profert, dicens: Deus, repulisti nos, et destruxisti nos: iratus es, et miserus es nostri? Porro tempus quidem inscriptionis tituli, illud erat, quo egregia facinora perpetravit: vis vero eorum quæ scripta sunt, ad finem refertur; eum autem finem dicit, qui in sæculorum consumptione eventurus est. Quapropter et iis, qui immutabuntur, scriptum psalmum esse dicit. Potest autem id intelligi de omni omnino hominum genere, quod

tur, nihil innovandum censuimus.

(41) Editi τῆ προκοπήν. At Oliv. et Anglic. cum nostris duodecim mss. τῆ περικοπήν, bene.

(42) Sic editio Basil. cum sex mss. Editio vero Paris. Πῶς οὖν ὄρησθ. Mox editi πῶς δὲ καὶ. Derst xai in mss. non paucis.

(43) Alia est interpunctio in Coisl. Ἀραβίαν, πᾶσαν τὴν Φοινικίαν, Arabiam, Phœnicem omnem.

(44) Videtur legisse interpres εἰκοσι χιλιάδας, cum vertat, viginti millia. Sed et in Oliv. et in aliis mss. non paucis legitur εἰκοσι καὶ δύο χιλιάδας, viginti duo millia, et ita editum invenimus II Reg. viii, 5.

ad omnes hujus psalmi utilitas perveniat. Qui enim A immutantur, et qui immutabuntur, ii sunt qui neque eundem corporis habitum servant, neque in eadem semper persistunt sententia : sed qui ut corpore alii efficiuntur juxta ætatum vicissitudines, ita nante pro casum varietatibus permutantur. Alii nanteque sumus pueri, alii puberes, alii viri jam facti, ac consenescentes iterum omnino immutatur. Et alii quidem sumus in ketiore rerum statu : alii vero ex aliis efficitur, asperiore temporum casu usi : alii dum ægrotamus, alii dum valdemus : alii in nuptiis, alii in luctu. Aut quoniam dictum non est, his qui immutantur, sed, *his qui immutabuntur*, voxque speciem prophetiæ præ se fert, quod futuri sit temporis ; convenientius fuerit, ut immutandos intelligamus eos, qui, relicta vana B patrum suorum consuetudine, ex Evangelii disciplina vitam suam erant instituturi. Itaque non illius vatis Judæis hic psalmus scriptus est, sed nobis immutandis, qui deorum multitudinem in pietatem, ac idolorum errorem in Conditoris nostri cognitionem mutavimus : qui pro repugnante legi voluptate, consentientem legi temperantiam elegimus : qui pro tibiis et choris ac ebrietate psalmum jejuniique et precationem nobis vindicavimus. Præinde qui hunc psalmum dixerit scriptum nobis esse, a veritatis scopis haud aberrabit. Ideo et nostra sunt vocata divina, et ab Ecclesia Dei, tanquam dona divinitus missa, in singulis conventibus leguntur, velut alimentum quoddam animarum, quod a Spiritu subministratur. Sed et hic psalmus scriptus est ut in columna inscribatur ; hoc est, non negligenter et perfunctorie audiatur ; neque, quemadmodum cito delentur quæ in materia se 191 facile corruptente scribuntur : sic in tuo animo isthæc ad breve tempus memoriæ insculpas, deinde ipsa confundi ac obliterari sinas ; sed in tua anima ceu in columna incisa sint ; id est, immutabiliter ac firmiter per omne tempus in memoria insideant. Quod si nos repulerit Judæus, velut a scriptis alienos ; per hæc quæ scripta sunt, ipsum afficiamus pudore : sic ut ostendamus mixtam vocationem esse, quæ distantia colligit, et ea quæ procul absunt convocat, ac per fidem in Christum efficit multos unum. Vers. 7. *Meus est, inquit, Galaad, et meus est Manasse.* Et Ephraim dixit, et Judam assumpsit, et annoveravit Moab. Quin et in Idumæam ascensurum se minatur, ac omnium simul subjectionem annuntiat : Vers. 10. *Mihi alienigenæ subditi sunt.*

εις Χριστὸν πίστως (52). *Εὐδὸς ἐστὶ, φησὶ, Γαλαδὸς· καὶ ἐμὸς ἐστὶ Μανασσῆς.* Καὶ τὸν Ἑφραϊμ

(45) Reg. tertius ἀλλοιοῦμενοι.

(46) Nostri undecim mss. habent εἰς τὸ μέλλον. E. liti εἰς τὸν μέλλοντα. Ibidem tres mss. ἐγκλιθεῖσθε. Statim quinque mss. ἀκολουθεῖτερον νοῦν.

(47) Ita Oliv. et Combef. cum aliis sex mss. At editi et Reg. baxtus τῶν ἀνθρώπων συνίθεαν.

(48) Colbertini primus et sextus cum Reg. quarto τὴν περὶ τὰ εἰδωλα πτολαν, *inanem idolorum netum.* Multi alii mss. cum editis τὴν περὶ τὰ εἰδωλα πλάην. Nec ita multo post nostra editio Paris. alργ-

τῶλος δὲ λέγει τὸ ἐπὶ συντελεῖ τῶν αἰῶνων ἐκθεσθεσθαί μέλλον. Διὸ καὶ τοῖς ἀλλοιωθησομένοις γερῶνθεσθαί τὸν ψαλμὸν. Ἔστι δὲ ἀπαθελῶς περὶ πάντων τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων νοῦσα, ὡς εἰς πάντας τῆς ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ διαβαίνουσας ὠφελείας. Ἀλλοιοῦμενοι γὰρ καὶ ἀλλοιωθησομενοι ὁ μήτε τὴν τοῦ σώματος ἐξὶν τὴν αὐτὴν διασφύζοντες, μήτε ἐπὶ τῆς γνώμης ἀσὶ τῆς αὐτῆς βεβηκότες, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα κατὰ τὰς τῶν φηικιῶν μεταβολὰς ἀλλοιοῦμενοι, τὴν δὲ δάνοιαν πρὸς τὰς ποικιλίας τῶν συμπτωμάτων μετατιθέμενοι. Ἄλλοι μὲν γὰρ ὄμεν παῖδες, καὶ ἄλλοι ἔφηθοι, καὶ ἀνδρωθέντες ἔτεροι, καὶ ἀπογηράσαντες πάλιν παντελῶς ἀλλοιοῦμεθα (45). Καὶ ἄλλοι μὲν ἐν ταῖς φαιδρωτέροις ὄμεν καταστάσει τῶν πραγμάτων· ἄλλοι δὲ ἐξ ἄλλων γενόμενοι τραχητέρῳ συντε-

λεῖσθε καὶ αἰρῶν καχρημένοι· ἄλλοι νοσούσθε, καὶ ἄλλοι εὐπαθεῖσθε· ἄλλοι ἐν γάμοις, καὶ ἄλλοι ἐν πένθει. Ἡ δὲ τὸ μὴ εἰρηθεῖσθε, τοῖς ἀλλοιοῦμενοι, ἀλλὰ, *τοῖς ἀλλοιωθησομένοις*, καὶ τὴν φωνὴν ἐνδείξει ἔχειν προφητείας, τῷ εἰς τὸ μέλλον (46) ἐκκεκλιθεῖσθε τὸν χρόνον, ἀκολουθεῖτερον ἔνοισιν τοῖς ἀλλοιωθησομένοις τοῖς μέλλοντας, τὴν πρὸς τὰ μέγιστα τῶν πατέρων συνίθεαν (47) ἀρέντας, τῆ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ἀκριβεῖς κανονίζων τὴν πολιτείαν. Οὐ τοῖνον τοῖς τότε Ἰουδαῖος ὁ ψαλμὸς γέγραπται, ἀλλ' ἤμιν τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, τοῖς τὴν πολυθεταν εἰς εὐσέθειαν διαμειθεσθαι, τὴν περὶ τὰ εἰδωλα πλάην (48) εἰς τὴν τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς ἐπίγνωσιν· τοῖς ἀντὶ ἡθόνης παρανόμου σωφροσύνην ἔνομον αἰρουμένοις· ἀντὶ αὐτῶν, καὶ χορῶν, καὶ μέθης, ψαλμὸν. καὶ νηστειαν, καὶ προσευχὴν μεταλαμβάνουσιν.

Ἡμῖν οὖν γεγραθεῖσθε τὸν ψαλμὸν εἰπὼν τις, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. Διὸ (49) καὶ ἡμέτερά ἐστι τὰ θεῖα λόγια, καὶ τῷ θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὡς θεοπεμπτα δῶρα, καθ' ἕκαστον ὄλλογον ὕπαναγινοσκετα, οἷον τις τροφὴ ψυχῶν χορηγοῦμένη διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλὰ καὶ εἰς στολγογραφίαν γέγραπται ὁ ψαλμὸς· *τούτεστι, μὴ πάρεργος ἔστω αὐτοῦ ἡ ἀκράσις· μὴδὲ, ὡσπερ τὰ ἐν τῇ εὐφθάρῳ ὠλῃ γραφόμενα ταχύν (50) λαμβάνει τὴν ἀφανισμόν, οὕτως ἐν τῇ σεαυτοῦ διανοίᾳ πρὸς ὄλλογον ἐγχαράξας τῆ μνήμῃ, εἶτα συγχωρήσας αὐτὰ συγχωθῆναι (51) καὶ ἀφανισθῆναι· ἀλλ' ἔχε ἐνεστηλιτευμένα σου τῆ ψυχῆ·* τούτεστιν ἀκίνητα καὶ πάγια εἰς πάντα τὸν χρόνον ἐνιδρυμένα τῆ μνήμῃ. Ἐάν δὲ παρωθεῖται ἡμᾶς ὁ Ἰουδαῖος ὡς ἄλλοτρουῖς τοῖς γεγραμμένοις, ἐκ τῶν γεγραμμένων αὐτὸν δουσιτησομεν· δηλοῦντες τὸ σύμμικτον τῆς κλήσεως· ὅπως τὰ δισωτῶτα συνάγει, τὰ μακρὰν συγκαλεῖ, ἕνα ποιῆ τοῖς πολλοῖς διὰ τῆς

D τούτεστιν ἀκίνητα καὶ πάγια εἰς πάντα τὸν χρόνον ἐνιδρυμένα τῆ μνήμῃ. Ἐάν δὲ παρωθεῖται ἡμᾶς ὁ Ἰουδαῖος ὡς ἄλλοτρουῖς τοῖς γεγραμμένοις, ἐκ τῶν γεγραμμένων αὐτὸν δουσιτησομεν· δηλοῦντες τὸ σύμμικτον τῆς κλήσεως· ὅπως τὰ δισωτῶτα συνάγει, τὰ μακρὰν συγκαλεῖ, ἕνα ποιῆ τοῖς πολλοῖς διὰ τῆς

μῆνοῖς. Secunda editio Paris. ἡρημοῖς. At mss. αἰρουμένοις.

(49) Ita sex mss. cum editione Basil. At editio Paris. ἐδίτι.

(50) Codices aliquot ταχύ, *celeriter.*

(51) Editi συγχωθῆναι. At mss. septem συγχωθεῖσθε. Na. Quo ipso in loco editio Paris. ἐσθηλιτευμένα. At quatuor mss. ἐνεστηλιτευμένα. Coll. sextus ἐσθηλιτευμένα.

(52) Colbertini primus, quartus, quintus, sextus

εἶπε, καὶ τὸν Ἰούδα προσελάβετο· καὶ συνηρθήμας τὸν Μωάβ. Καὶ τῆς Ἰουμαίας ἐπιθήσεται ἀπειλεῖ· καὶ πάντων ὁμοῦ τὴν ὑποταγὴν εὐαγγελίζεται· Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν.

3. Ὁ θεὸς οὖν δὴσώσ ἡμᾶς. Τοὺς μακρύνοντας ἄκουτος ἀπὸ σοῦ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτημάτων ἄπιστος. Τὰ συστήματα τῆς πονηρίας ἡμῶν κθεῖλες, [ἐνεργετῶν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀθηνείας.] Ὀργισθῆς, ὅτε ἡμεν φύσει τέκνα ὀργῆς, ἐλπίζα μη ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁκταίρησας ἡμᾶς, ὅτε τὸν Μονογενῆ σου προέβου ἱλαστήριον ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ τὴν ἀπολύτρωσιν εὐρωμεν. Ἄ οὐκ ἂν ἐγνωρίσαμεν ἐνεργετούμενοι, εἰ μὴ ἐπότισας ἡμᾶς Ὀἶνον κατανύξεως. Ὀἶνον λέγει τὸν λόγον τὸν τὴν παρωμομένην καρδίαν εἰς συναίσθησιν ἄγοντα. Ἐδωκας τοῖς φοβουμένοις σε σημειώσεις, τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου εἰσῶν. Μωυσῆς μὲν τὰς φιλίας τῶν Ἰσραηλιτῶν (53) τῷ αἵματι τοῦ προβάτου κατεσημήνατο· οὗ δὲ ἔδωκας ἡμῶν σημειώσεις, αὐτὸ τὸ αἷμα τοῦ ἀμώμου ἀμνοῦ τοῦ σφαγιασθέντος ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου. Καὶ ἰεξεκίλ ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν προσώπων δίδουσαι λέγει τὸ σημεῖον. Πορεύεσθε γὰρ, φησὶν, ὁπίσω αὐτοῦ. καὶ κέκτετε· μὴ φελοσθε (54)· μηδὲ ἐλεήσητε. Πρεσβύτερον, καὶ νεανίσκον, καὶ ἡμίονον, καὶ παρθένον, καὶ γυναῖκα ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν· ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ' οὓς ἔστι τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσθητε. Ὁ θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, Ἀγαλλίσσομαι, καὶ διαμερῶν Σίκιμα (55). Σίκιμα τὸ ἐξαιρετὸν χωρίον, τῷ Ἰωσήφ παρὰ τοῦ Ἰακώβ δεδομένον, τύπος τῆς διαθήκης τῆς μόνῃ δοκούσης τῷ Ἰσραὴλ δεδομένης. Τῆν τοίνυν ἐξαιρετὴν διαθήκην καὶ κληρονομίαν τοῦ λαοῦ ταύτης εἰς μερισμὸν ἔδω, καὶ κοινήν ποιήσω πρὸς τοὺς λοιποὺς. Διαμερισθείσης οὖν τῆς διαθήκης εἰς πέντας, καὶ τοῦ ἀπ' αὐτῆς ἐφέλιμου κοινού πᾶσι τοῖς ἐνεργετούμενοις παρὰ Θεοῦ γινόμενου, τότε καὶ ἡ κοινὴ τῶν σκηπτῶν διαμερῆθησεται· οὐδέστιν, ἡ οἰκουμένη πᾶσα, οἰνοὶ κλήροις τισὶ, ταῖς καθ' ἕνασιν τῶν παροικιαῖς διαμερῆθησεται. Τότε καὶ τὰ διεστώτα συνάξει, Ὁ ἐρηνοποιῶν εἰτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· Καὶ τὸ μεστόχορον τοῦ σφαγμοῦ (56) λύσας, τὰ ἀμφοτέρωτα ποιήσει ἐν.

4. Ἐμός ἐστι Γαλαὰδ, καὶ ἐμός ἐστι Μανασσῆς. Ἐγγονος τοῦ Μανασσῆ ὁ Γαλαὰδ· ἵνα δεῖξῃ τὴν τῶν πατριάρχων ἀκολουθίαν παρὰ Θεοῦ καθήκουσαν, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα. Καὶ Ἐφραῖμ ἀντιλήψης τῆς κεφαλῆς μου· Ἰούδας βασιλεύς μου. Τὰ ἀπορραγμένα μέρη συνάξει διὰ τῆς ὁμο-

3. *Deus igitur repulisti nos. Eos qui semetipsos a te elongant, pro ratione delictorum repulisti. Destruixisti iniquitatis nostrae congeriem, ob infirmitatem nobis benefaciens. Iratus es, cum natura essemus irae filii¹⁰, spem non habentes, et ne Deum quidem in mundo agnoscentes¹¹. Misertus es nostri tuum, cum Unigenitum tuum pro nostris peccatis propitiationem proposuisti, ut in ejus sanguine inveniremus redemptionem. Quae utique non agnovissemus beneficio tuo nobis contigisse, nisi nos (Vers. 5) Vino compunctionis potasses. Vinum autem appellat sermonem, quo abduratum cor ad sensum deducitur. Vers. 6. Deditis metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus. Moyses quidem Israelitarum postes ovillo sanguine obsignavit¹²; tu vero nobis dedisti significationem, sanguinem ipsum incontaminati agni, qui pro mundi peccato immolatus est. Et Ezechiel in frontes facierum signum datum esse dicit¹³: Ambulate enim, inquit, post ipsam, et percute, ne peperceritis, neque misereamini. Seniores, et juvenem, et infantem, et virginem, et mulieres interficite ad internecionem: ad omnes vero, in quibus est signum, ne appropinquetis. Vers. 8. Deus lacutus est in sancto suo, Lætabor, et partibar Sicimam. Sicima peculiare prædium, Josepho a Jacobo datum¹⁴, figura ac typus est testamenti, quod Israeli soli traditum esse videtur. Itaque peculiare illud testamentum hereditatemque populi adducam in divisionem, ac cum cæteris communicabo. Postquam ergo testamentum inter omnes distributum fuerit, et illius utilitas omnibus beneficio a Deo affectis factis fuerit communis, tunc etiam convallis tabernaculorum metietur: hoc est, totus terrarum orbis habitaculis per singula loca quasi quibusdam sortibus dividetur. Tunc demum distantia conjunget is, Qui pacificat sive quæ in terris, sive quæ in caelis sunt¹⁵: Et medium parietem maceræ solvens, utraque unum faciet¹⁶.*

4. *Meus est Galaad, et meus est Manasses. Galaad 192 Manassæ est soboles; ut patriarcharum seriem ostendat ex Deo descendente, ex quibus Christus est secundum carnem. Et Ephraim susceptio capitis mei; Juda rex meus. Abscisas partes connectit per concordiam. Vers. 10. Moab spei le-*

¹⁰ Ephes. ii, 3. ¹¹ Ibid. 12. ¹² Exod. xii, 7. ¹³ Ezech. ix, 5, 6. ¹⁴ Gen. xlviii, 22. ¹⁵ Coloss. i, 20. ¹⁶ Ephes. ii, 14.

et septimus enim Reg. tertio τῆς εἰς Χριστὸν κλήσεως, haud recte. Editi cum Regius quarto et sexto, ut in textu.

(53) Colb. quartus φιλίας τῶν Ἰσραηλιτῶν θυρῶν, postes portarum Israelitarum. Sed abest θυρῶν a multis aliis mss. et ab editis.

(54) Reg. quartus et Colb. sextus κερνε ac LXX φελοσθε. Editi cum plurimis mss. φελοσθε.

(55) Sic Colbertini primus, quartus et sextus cum Reg. tertio. Vox Σίκιμα semel duntaxat reperitur in aliquibus mss. et in editis. Illud, τὸ ἐξαιρετὸν

χωρίον, sic verterat interpres, præcipuum prædium: sed, men quidem iudicio, melius reddidit Combessius, peculiare prædium. Jacobus enim agrum illum Josepho extra sortem tradidisse dicitur Gen. xlviii, 22.

(56) Ita editio Basil. et mss. non pauci. Abest articulus ab editione Paris. Aliquanto post editio Basil. et duo mss. Ἐγγονος. In illo quod mox sequitur, ἵνα δεῖξῃ, ellipsium inesse videtur, opinor, omnino. Hoc est: Hæc ideo dicit, ut ostendat patriarcharum successionem ex Deo descendere

bes. Aut, *Lebes lavacri*, ait alius quidam interpres: A aut, *Lebes securitatis*; hoc est, vilis et abjectus homo, cui cum minis interdictum est, ne in Domini Ecclesiam ingredatur. Non enim intrabit Moabites et Ammonites usque ad tertiam, et usque ad decimam generationem, et usque ad æternum tempus. Quoniam tamen baptismi remissionem habet peccatorum, ac debitoribus offert securitatem; idcirco, factam per baptismum redemptionem et conjunctionem cum Deo ostendens, *Moab*, inquit, *lebes est lavacri*, aut *Lebes securitatis*. *Omnes igitur alienigenæ subditi sunt*, utpote qui se Christi jugo submiserint: quare in Idumæam suam extendet calcementum. Divinitatis autem calcementum caro est Dei gestatrix, per quam ad homines accessit. Ob hanc spem Propheta beatum prædicans tempus adventus Domini, ait (Vers. 41): *Quis deducet me in civitatem munitionis?* Fortassis Ecclesiam dicit, quæ quidem civitas est, quod sit cæcis qui legibus regitur: *civitas vero munitionis*, ob fidei munimentum. Unde interpres quidam significantissime reddidit: *In civitatem circummunitionem*. Quis igitur dabit militi, ut magnum illud spectaculum conspiciam, Deum inter homines diversantem? Illud est, quod a Domino dictum fuit: *Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt* 17.

5. *Da nobis auxilium de tribulatione*. Auxilium ne queramus a robore, ne a bona corporis habitudine: ne ab ullo eorum qui clari et illustres hominibus habentur, opem consequi velimus. Non in pecuniarum exsuperantia, non in potentia fastu, non in gloria: sublimitate sita victoria est: sed ex summa tribulatione largitur Dominus auxilium iis qui ipsum inquirunt. Talis erat et Paulus, qui in suis gloriabatur tribulationibus 18. Quare dicere poterat, *Cum infirmor, tunc potens sum* 19. Vers. 43. *Da nobis igitur, Domine, auxilium de tribulatione*; cum tribulatio patientiam operetur, patientia probationem, probatio spem: spes autem non confundat 20. Vides quæ tribulatio te subvehat? Ad spem quæ non confundit. *Ægrota? Gaude, quia, Quem diligit Dominus, castigat* 21. *Pauper es? Lætare,*

17 Matth. xiii, 47. 18 Rom. v, 3. 19 II Cor. xii, 10. 20 Rom. v, 3-5. 21 Hebr. xii, 6.

(57) Editio Paris. cum Coll. septimo τῷ λουτροῦ. Deest τῷ in plurimis mss. et in editione Basil.

(58) Sic Regii tertius et quartus æque ac tres Colbertini. Editi vero cum Reg. sexto ἡ θεοφόρος ἀρεῆ. Hæc Basilii verba citat Theodoretus tom. IV, Dial. i, pag. 40.

(59) Ait Combefisius suo periculo pro obχοῦμενον legendum esse obχομούμενον: sed quid necesse sit ita legi contra auctoritatem omnium librorum tum mss., tum excusorum, ego non satis intelligo. Nam utriusque verbi οἰκείσθαι et οἰκονομεῖσθαι eandem sæpe significationem esse, vel ex lexicis constat. Interpretem illum qui nux a Basilio laudatur, Symmachum esse docent Eusebius et Theodoretus. Notandum tamen apud Eusebium et apud

volas. Ὁ Μωὰδ τῆς ἐλλείδος λέβης. Ἡ, λέβης, φησὶ λουτροῦ (57), ἄλλος τις τῶν ἐρμηνευσάντων ἦ, λέβης ἀμεριμνίας· τούτεστιν, ὁ ἀπόβλητος ἀνθρώπος, ὁ ἀπειλὴν ἔχων μὴ εἰσελεύσασθαι εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Οὐκ εἰσελεύσεται γὰρ Μωαβίτης καὶ Ἀμμωνίτης ἕως τρίτης καὶ ἕως δεκάτης γενεᾶς, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ὅμως ἐπειδὴ τὸ βάπτισμα ἀφεσὶν ἔχει ἀμαρτημάτων, καὶ ἀμεριμνίας πρόξενον γίνεται τοῖς καταχρόις, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπολύτρωσιν καὶ πρὸς θεὸν οἰκείωσιν ἐνδεικνύμενος, Μωὰδ, φησὶ, λέβης ἐστὶ λουτροῦ, ἢ λέβης ἀμεριμνίας. Πάντες οὖν ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν τῷ ζυγῷ τοῦ Χριστοῦ ὑποκύψαντες· διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆν Ἰουδαίαν ἐπιβάλετ τὸ ταυτὸ ὑπόδημα. Ὑπόδημα δὲ τῆς θεότητος ἡ ἀρεῆ (58) ἡ θεοφόρος, δι' ἧς ἐπέβη τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐπιπέδι μακαρίζων τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Κυρίου ἀποδημίας· ὁ Προφήτης φησὶ· Τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιουχῆς; Τὰχα τὴν Ἐκκλησίαν λέγει· πόλιν μὲν, διὰ τὸ σύστημα εἶναι νομίμως οἰκούμενον (59)· περιουχῆς δὲ διὰ τὴν τῆς πίστεως περιβολὴν. Ὅθεν εὐσημῶτά τις τῶν ἐρμηνευσάντων ἐκδίδωκεν, Εἰς πόλιν περιεπεραγμένην. Τίς οὖν δώσει μοι τὸ μέγα τοῦτο θέαμα ἰδεῖν, θεὸν ἀνθρώποις (60) ἐπιδημούντα; Τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημνῶνον παρὰ τοῦ Κυρίου· οὗ Πολλοὶ προφήται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον.

5. Δὲς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως. Μὴ ἀπὸ ἰσχύος ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν· μὴ ἀπὸ εὐπρόβελος σαρκός· ἀπὸ μηδενός (61) τὴν παρὰ ἀνθρώποις νενομισμένον περιφανῶν ἀξιώσωμεν τυχεῖν τῆς ἀντιλήψεως. Οὐκ ἐν περιβολῇ χρημάτων, οὐκ ἐν δυνάμεισθε ὄγκῳ, οὐκ ἐν ὑψώματι δόξης τὸ κρατεῖν περιγίνεται, ἀλλ' ἐκ τῆς καθ' ὑπερβολὴν θλίψεως χαρίζεται Κύριος τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν τὴν βοήθειαν. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Παῦλος, καυχήματα ταυτοῦ τὰς θλίψεις ποιοῦμενος. Διὰ τοῦτο ἠδύνατο λέγειν· Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Δὲς οὖν ἡμῖν, Κύριε, βοήθειαν ἐκ θλίψεως· ἐπειδὴ ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχίνην. Ὅρθεσ τοῦ ἀνάγει σε ἡ θλίψις; Εἰς τὴν ἀκατασχίνητον ἐλπίδα. Νοσησ; εὐθύμει, οὗ Ὅν ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Πτω-

D Theodoretum, pro περιπεραγμένην legi simpliciter περαγμένην. Sed suspicor illud, περὶ, a librariis utroque in loco omisium esse, tum quod vox περιπεραγμένην significantior sit, tum quod in Hexaplis ita ex mss. editum fuisse videamus.

(60) Coll. quartus θεὸν ἐν ἀνθρώποις. Haud longe aho mss. Δὲς οὖν ἡμῖν.

(61) Totum illud, ἀπὸ μηδενός, etc., sic Latine redditum in editione Paris. invenimus: *A nulla inquam, re que quamlibet apud homines præstant sit et extimia, dignum est ut ab ea deprecata tibi impartiri veluti redemptionem*. Sed Basilii verba de personis non de rebus intelligenda esse puto. Hoc igitur dicit, neque a rebus, neque ab hominibus quamlibet claris ullum auxilium expectandum esse. Nam omnia excludit, et res et personas.

χειρεῖς (62) ; εὐφραίνου, ὅτι Ἀλαζάρου σε τὰ ἀγαθὰ διαδέξεται. Ἀτιμάζῃ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ; Μακάριος εἶ, ὅτι σου (63) ἡ ἀσχίγη εἰς ἀγγέλου δόξαν μεταδίδηθήσεται. Πελασμέναι εἰς δεξιῖς, ἀδελφοί, ἐν κειρῷ πειρασμοῦ, μὴ πρὸς ἀνθρωπίνας ἐλπίδας ἀποτρέχειν, μηδὲ ἐκείθεν ἑαυτοὺς τὰς βοηθείας θηρᾶσθαι, ἀλλ' ἐν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς, καὶ φιλοπόνοι προσευχῇ, καὶ ἀγρυπνίᾳ ἐτόνωσιν τὰς δεξιῖς ποιεῖσθαι. Οὗτος γὰρ λαμβάνει βοήθειαν ἐκ θλιψεως, ὁ τῆς ἀνθρωπίνης βοηθείας ὡς ματαίας καταφρονῶν, καὶ τῇ ἐπὶ τὸν σῶζειν δυνάμενον ἡμᾶς ἐλπίδι στηριζόμενος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν 61΄ Ψαλμόν.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Ἰδιθούμ, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

1. (64) Δύο ψαλμοὺς ἐγνώμεν ὑπὲρ Ἰδιθούμ ἔχοντας τὴν ἐπιγραφὴν· τὸν τε τριακοστὸν ὄρθουον καὶ τὸν ἐν χειρὶ. Καὶ λογιζόμεθα μὲν Δαβὶδ (65) εἶναι τὴν σύνταξιν τῆς πραγματείας· τῷ μόνῳ Ἰδιθούμ δεδοσθαι εἰς ὠφέλειαν αὐτοῦ, ἐπὶ διορθώσει τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων, καὶ εἰς μελεδίαν τὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ· δι' ἧς καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάζετο, καὶ οἱ ἀκούοντες τῆς ἁρμονίας ἐπαυροῦντο τὰ ἦθη. Ἦν γὰρ καὶ ὁ Ἰδιθούμ ἱεροφάντης, ὡς μαρτυρεῖ ἡμῖν ἡ ἱστορία τῶν Παραλειπομένων, λέγουσα· Καὶ μετ' αὐτῶν (66) Αἰμάν καὶ Ἰδιθούμ, σάβιππυξ τε καὶ κύμβαλα τοῦ ἀναρῶναι, καὶ ὄργανα τῶν ὠδῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ· Καὶ ἔστησε Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ὄρχοντες τῆς δυνάμεως εἰς τὰ ἔργα τοῦς υἱοῦς Ἀσφ, καὶ Αἰμάν (67), καὶ Ἰδιθούμ, τοὺς ἀποσθεγγομένους ἐν κενύραις, καὶ ἐν ῥάβδαις, καὶ ἐν τυμπάνοις. Περὶ ὑπομνήης τούτου ἑκάτερος ψαλμὸς τὴν πλεῖστον ποιεῖται (68) πραγματεῖαν, δι' ἧς καταστῆθαι μὲν τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, ὑπερηφανίας δὲ πάσης ἐξορισθείσης, κατορθοῦται ταπεινώσις. Ἀμήχανον γὰρ τὸν μὴ καταβεξάμενον τὸ πρὸς πάντας ὑποδεῖς καὶ ἔσχατον (69) δυναθῆναι ποτε ἢ λοιδοροῦμενον θυμοῦ κρατῆσαι, ἢ θλιδόμενον διὰ μακροθυμίας περιγενέσθαι τῶν πειρασμῶν. Ὁ γὰρ τὴν ἄκραν ταπεινώσιν κατορθώσας, ἐν μὲν ταῖς λοιδορίας πλεῖονα αὐτοῦ προκαταργνοῖς τὴν εὐτέλειαν, οὐ κινήθησεται τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν βημάτων τῆς ἀτιμίας· ἀλλ' ἐὰν μὲν ἀκούσῃ πένης, οἶδεν αὐτὸν πτωχὸν ἦναι, καὶ πάντων ἐνδοξ, καὶ τῆς καθ' ἡμέραν παρὰ τὸν Κυρίου χορηγίας ἐπιθεδόμενον· ἐὰν δὲ ἀκούσῃ δυσγενῆς καὶ ἐξ ἀφανῶν,

A quia Lazari bona te excipient⁶⁴. Ignominia afficeris propter Christi nomen? Beatus es, quia tunc dedecus in angeli gloriam vertetur. Nobis, fratres, tentationis tempore persuadeamus, ut ne ad humanas spes confugiamus, nec 193 inde nobis queramus auxilia: sed in lacrymis et suspiriis, et sedula observatione, et intentis vigiliis preces peragamus. Hic enim e tribulatione presidium accipit, qui opem humanam ut vanam aspernatur, ac spe nititur illius, qui nos salvos facere potest, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium ius secula seculorum. Amen.

IN PSALMUM LXI.

In finem pro Idithum, psalmus Davidi.

1. Psalmos duos novimus, quibus inscriptio est Pro Idithum, tricesimus octavum, et hunc quem habemus in manibus. Et arbitramur quidem a Davide compositum opus esse, datum vero Idithum pro utilitate ipsius, ad corrigendas animæ affectiones, et ad concinnandam coram populo melodiam, per quam et Deus afflicteatur gloria, et mores eorum qui harmoniam audiebant emendabantur. Erat enim et Idithum ipse sacrorum psalmonum cantor, ut nobis testatur Paralipomenon historia, dicens: Et cum ipsis Aemam et Idithum, et tabæ et cymbala ad resonandum, et organa canticorum Dei⁶⁴. Et paulo post ait: Statuit David rex et principes exercitus ad opera filios Asoph et Aemam et Idithum, sonos edentes in citharis, et in nablis, et in tympanis⁶⁵. Itaque de patientia psalmus uterque plurimum tractat, per quam ut sedatur animi indignatio, ita omni superbia exterminata, humilitas acquiritur. Fieri enim non potest, ut is qui infimo ultimoque loco erga omnes haberi non vult, queat nunquam aut dum conviciis impetitur, iræ duminari, aut dum afflictor, per patientiam tentationes superare. Qui enim ad summam humilitatem pervenit, is cum in conviciis suam vilitatem majorem prior agnoscat, ob verba ignominiosa animo non commovebitur: sed si appelletur pauper, novit se ipsum pauperem esse, et omnium indigum, ac quotidianò Domini stipendio opus habere: si vero vocetur ignobilis et obscuro, prius sibi in suo corde conscius est, proceratim esse se ex luto. Quapropter illic quidem ait, Dixi: Custodiam vias meas⁶⁶,

⁶⁴ Luc. xvi, 22. ⁶⁵ 1 Paral. xvi, 42. ⁶⁶ 1 Paral. xxv, 1. ⁶⁷ Psal. xxxviii, 2.

(62) Sic editio Basil. cum quinque mss. At nostra editio Paris. πτωγεύσις, non ita recte. Mox Reg. secundus cum editione Basil. διαδέξεται.

(63) Editio Basil. cum quatuor mss. ὅτι σου. Editio Paris. eum mss. non paucis ὅτι σοι. Statim Colb. prius Πείσωμιν οὖν.

(64) Initium Basilianæ explanationis tribuitur Theodoro in Catena Corderiana. Illud quoque fragmentum quod proxime in ea Anonymi cuiusdam nomine editum est, ad nostrum Basilium similiter pertinet.

(65) Sic mss. et editio Basil. At editio Paris. τῷ Δαβίδ.

(66) Colb. quartus καὶ μετ' αὐτοῦ, nec aliter LXX. 1 Paralip. xvi, 41. At editi cum quatuor mss. καὶ μετ' αὐτῶν.

(67) In Anglic. Αἰμάν legitur pro Αἰμάν. Sed vulgata lectionem Αἰμάν exhibent et Oliv. et nostri mss. una cum LXX. Mox Colb. quartus ἐν κενύραις.

(68) Ita sex mss. At editi potest.

(69) Reg. secundus ἐπέδειξ καὶ ἔσχατον. Nec ita multo post editio Basil. cum duobus mss. πλεῖον αὐτοῦ. Editio Paris. cum nullis mss. πλεῖον αὐτοῦ.

peccatorisque conjurationem narrat, et propriam patientiam. *Cum enim, inquit, consideret peccator adertum me, obmutui et humiliatus sum, et sicut a bonis* 20. Postea progrediens ait: *Verumtamen omnia vanitas, omnis homo tiens* 21; deinde, *Theaurizat, et ignorat qui congregabit ea* 22. At in præsentis psalmo dubitanter orditur, velut ad animam suam loquens, tanquam si isthæc ex prius dictis consequerentur. Etenim ne anima sensui carnis subdita, ad iras et tristitias provocetur: Cur, inquit, affectionum malorum servam facio animam, cui corporis affectionumque ejus 194 principatus a Deo, qui eam condidit, concreditus est? Oportet itaque imperare affectibus, et servare Deo. Fieri enim non potest, ut ipsa et a peccato et a Deo regatur: sed ut malitiæ oportet eam dominari, ita Domino universorum subjectam esse. Quare Propheta insurgens in eum, qui tentationes inducit, militatque malorum turbam ei excitat, et suum studium in id confert, ut spiritus celsitatem redigat in servitutem 23, ac ipsum carni subijciat, velut re-darguens vanam illius adversum se versutiam, hæc dicit: *Quid me servire cogis iis quibus fas non est? Mihi Dominus est, agnosco verum Regem.*

τοῦ πνεύματος, καὶ ὑποβιβῆσαι αὐτὸ τῆ σαρκί, ὡς νομῶν, ταῦτα φησὶ· Τί με βιάζει δουλεύειν οἷς μὴ θέμις;

2. *Non Deo subjecta erit anima mea? ubi ipso enim salutare meum.* Causam dixit cur subijci studeat: quoniam a Deo salutare est. Proprium enim officis est, officiorum suorum incolumitatem curare. Vel, *Ab ipso salutare est;* quoniam prophæticæ prævidens futuram esse gratiam incarnationis Domini, hæc dicit: nimirum Deo servire oportere, et ipsum diligere, qui beneficium tantum prior contulerit in hominum genus, ut ne proprio quidem Filio pepercerit, sed pro nobis omnibus illum tradiderit 24. Mos est enim Scripturæ, ut Christum Dei salutare appellet; sicut alicubi etiam Simeon ait: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, quia viderunt oculi mei salutare tuum* 25. Subijciamur igitur Deo, quod salutare ab ipso est. Quid autem sit salutare, explicat. Non nuda quædam est operatio, aliquam nobis beneficentiam afferens, qua ab infirmitate liberemur, bonæque corporis habitudine utamur. Sed quid est salutare? Vñs. 3. *Etenim ipse Deus meus et Salvator meus, susceptor meus; non movebor multum.* Filius, qui ex Deo est, Deus noster est. Idem etiam Salvator est generis humani, debilitatem nostram fulciens, ac cosmno-

24 Psal. xxxviii, 3. 25 ibid. 6. 26 ibid. 7. 27 I Cor. ix, 27. 28 Rom. viii, 32. 29 Luc. ii, 29, 30.

(70) Colb. quartus δούλην ποιούμεν.

(71) Reg. tertius ὄχλον τῶν παθῶν, *turbam cupiditatum.*

(72) Colb. quartus τῶν ἑαυτοῦ δημιουργημάτων.

(73) Ita editio Basil. et orto mss. At in editione Paris. post vocem *δέσποτα* addita sunt illa, κατὰ τὸ ῥηγμά σου ἐν εἰρήνῃ, sed quin ex Evangelio huc translata sint, dubium non habeo.

(74) Verserat interpres ex Vulgata, *Non movebor amplius.* Sed cum vox *amplius* accommodari vix

προσελημμένον ἔχει ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ ἐκ πλῶυ γεγενῆσθαι. διὰ τοῦτο καὶ μὴ φησιν, *Εἰσα, φυλάξω τὰς δούδας μου.* διηγεῖται τοῦ ἀμαρτωλοῦ τῶν ἐπισύστασιν, καὶ τὴν οικίαν μακροθυμῶν. Ἐν τῷ συστῆται γὰρ, φησὶ, τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη, καὶ ἐσίγηται ἐξ ἀγαθῶν· εἰτα πρόβην λέγει· Πλήν τὰ σῶματτα μεταίτητος, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν· εἰτα, *θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίτι συνάξει αὐτά.* Ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ φησὶ ἀρχεται διαπορητικῶς, οἷον ἐτῆ ἑαυτοῦ ψυχῇ διαλεγόμενος, ὡς ἐξ ἀκολοῦθας τῶν προσηρημένων. Ἴνα γὰρ μὴ τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς ἢ ψυχῇ ὑποταγῆται, πρὸς ὀργὰς καὶ λύπας διερεθίζεται, ἵνα τί, φησὶ, δούλην ποιούμεν (70) ποιηρῶν παθῶν τὴν ψυχὴν, παρὰ τοῦ κτισσαντος αὐτὴν θεοῦ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ παθημάτων πεπιστευμένῃ; Δεῖ τοίνυν ἀρχεῖν μὴ τῶν παθῶν, δουλεύειν δὲ τῷ θεῷ. Ἀμύχανον γὰρ αὐτὴν καὶ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλεύεσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ δεῖ κακίας μὴ ἐπικρατεῖν, τῷ δεσπότη δὲ τῶν ὅλων ὑποτετάχθαι. διὰ τοῦτο ἀποπεινόμενος ὁ Προφήτης τῷ ἐπάγοντι τοὺς πειρασμούς, καὶ τὸν πολὺν ὄχλον αὐτῷ τῶν κακῶν (71) ἐπεγείρονται, καὶ σπουδῆν ἔχοντι δουλαγωγῆσαι τὸ φρόνημα ἐλέγχων αὐτοῦ ματαίαν οὖσαν τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπιπρόσθετον, γνωρίζων τὸν ἀληθινὸν βασιλέα.

2. *Οὐχὶ τῷ θεῷ ὑποταγῆσθαι ἡ ψυχὴ μου;* κατ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. τὴν αἰτῶν εἶπε τῆς περὶ τὴν ὑποταγὴν σπουδῆς· ὅτι τὸ σωτήριον παρὰ τοῦ θεοῦ. Ἴδιον γὰρ ἀνηγορεύτο τὸ τῶν ἑαυτοῦ ποιημάτων (72) τῆς ἀσφαλείας φροντίζειν. Ἡ Παρ' αὐτοῦ τὸ σωτήριον· ἐπειδὴ προφητικῶς προορώμεινος τὴν μέλλουσαν εἶσεσθαι χάριν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, ταῦτα φησιν· ὅτι δουλεύειν δεῖ τῷ θεῷ, καὶ ἀγαπᾶν αὐτόν, ὃς τηλικαύτην εὐεργεσίαν εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων προκατέδεδωκε, ὡς μὲν τοῦ ἰδίου Υἱοῦ φείσασθαι, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων ἡμῶν παραδοῦναι. Σωτήριον γὰρ ἔθος ὀνομάζειν τῇ Γραφῇ τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ· ὡς ποὺ καὶ Συμεὼν φησὶ· Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, δέσποτα (73)· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. Ὑποταγησόμεθα οὖν τῷ θεῷ, διὰ κατ' αὐτοῦ τὸ σωτήριον. Τί δὲ ἐστὶ τὸ σωτήριον, ἐξηγεῖται. Οὐκ ἐνέργειά τις φιλῆ, χάριν τινὰ ἡμῶν παρεχομένη εἰς ἀπαλλαγὴν ἀσθενείας, καὶ σώματος εὐεξίας. Ἀλλὰ τί ἐστὶ τὸ σωτήριον; Καὶ γὰρ αὐτὸς θεός μου καὶ Σωτὴρ μου, ἀντιλήπτωρ μου· ὃ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλείον (74). Θεὸς ἡμῶν ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ θεοῦ Υἱός. Ὁ αὐτὸς καὶ Σωτὴρ τοῦ γένους τῶν

posse videatur ad Basilianam explanationem, nos cum Combessio multum interpretari maluimus. Atque hanc nostram interpretationem rationem a Scripturæ sensu non aberrare, ex *Hexaplis* cognosci potest. In iis enim ex Hebræo sic veritatem, *Non labor multum.* Hoc idem ostendit et Aquilas, dum ita interpretatus est ὁ πάλῃ σομαι πολλῆν, *Non labor multum.* Mos operatum negligentia pro ut-pretiōn editum fuerat in editione Paris. ὑπεριδῶν.

ἀνθρώπων, ὃ τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν ὑπερέβη, ὃ τὸν ἄλλον πειρασμῶν ἐγγιγνόμενον ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ὅσον ἀπανορθούμενος. *Ὁ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον ἀνθρώπων ὁμολογεῖ τὸν ὅλον. Ἐπὶ πλεῖον. Ἀμύχανον γὰρ ἐν ἀνθρώπου (75) ψυχῇ μὴ γενέσθαι τινὰ ὅσον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν. Ἔως μὲν οὖν μικρὰ ἁμαρτάνομεν καὶ ἄλλα, ὥσπερ τὰ φυτὰ ὑπὸ πρᾶσις ἀβρας περιδοῦντο (76), ἡρέμα πως σαλευόμεθα· ἐπειδὴ δὲ πλείω καὶ μέζονα ἢ τὰ κακὰ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ἁμαρτημάτων αὐθίσσεως καὶ ὁ ὅλος ἐπιτελεῖσθαι πέφυκε. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ πλεον σαλεύονται· οἱ δὲ μέχρι τοῦ καὶ αὐτόβριζοι ἀνατραπέντες καταβλήθηναι, ὅταν λαλαπος πάσης βραιότερον τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας τὰς οἰνοὶ βλάσας τῆς ψυχῆς, αἷς ἐπιστήριχτο (77) τῇ πίστει τῇ κατὰ θεόν, ἀποβήσῃ. Ἐγὼ τοῦτον, φησὶν, ἐσαλεύθη μὲν ὡς ἄνθρωπος· ἐπὶ πλεον δὲ οὐ μὴ σαλευθῶ, διὰ τὸ ἀντιστηριχθεῖσθαι ἐπὶ δεξιᾷ χειρὶ τοῦ Σωτῆρος.*

3. Ἔως ὅτε ἐπιτεθεσθε ἐπ' ἀνθρώπων· φορεῖτε πάντες ἄμας, ὡς τοίχῳ κεκλιμένῳ καὶ φραγμῶ ὠσμένῳ; Πάλιν τοῖς πονηροῖς ὑπηρέταις τοῦ διαβόλου μάχεται, τὴν ἀμετρίαν αἰτιώμενος ὁ λόγος τῆς παρ' αὐτῶν ἐπαγομένης ἐπιβουλῆς. Ὅτι οἱ μὲν ἀνθρώποι εἰσι ζῶον ἀσθενὲς· ὡμαῖς δὲ ἐπιτεθεσθε, οὐκ ἀρκοῦμενοι τῇ πρώτῃ προσβολῇ· ἀλλὰ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἐπάγετε, ἕως ἂν οὕτω τὴν ψυχὴν τοῦ παραποσόντος ὁμῖν καταστρέψῃτε (78), ὥστε γενέσθαι παραπλησίων τοίχῳ κλιθέντι καὶ φραγμῶ ἀνατραπέντι. Τοίχῳ δὲ, ἕως μὲν δετε τὴν ὀρθὴν διαφυλάσσει στάσιν, πάσις μὲν· ἐπειδὴ δὲ κλιθῇ, ἀνάγκη πάσα αὐτὸν διαλυθέντα πεσεῖν. Τὰ μὲν γὰρ ἠνωμένα βάρη μετὰ τὴν κλίσιν ὀρθοῦται (79), τὰ δὲ ἐκ πλείονων συγκελιμένα, ἐπειδὴ ἐφ' ἐν τὴν ῥοπήν πάθῃ, οὐκέτι ῥέχεται τὴν ἐπανόρθωσιν. Ἐνδείκνυται τοῖνον ὁ λόγος, ὅτι ἡ φύσις ἡ τοῦ ἀνθρώπου, σύνθετος ὄσα, ἐκλήθη μὲν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, λυθῆναι δὲ πάντως αὐτὴν χρῆ· ὥστε, ὑπὸ τοῦ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομησαντος αὐτὴν τεχνίτου πάλιν ἀνασκευασθεῖσθαι, τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀκατάλυτον καὶ πρὸς δευτέραν πτώσιν ἀνεπιβούλευτον ἀπολαβεῖν. Θεοῦ γεώργιον, φησὶ, Θεοῦ οἰκοδομησθε. Τὴν οἰκοδομὴν ταύτην κατεσκεύασεν ὁ ἐχθρός· τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ῥήγματα ἀνεσκεύασεν ὁ δημιουργός. Ὁσῶς ἀναγκαῖα μὲν ἡ πτώσις διὰ τὴν ἁμαρτίαν, μεγάλη δὲ ἡ ἀνάστασις διὰ τὴν ἀθανάσιαν. Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐδουλεύσατο ἀπόσασθαι ἔδραμον (80)

²² I Cor. III, 9.

(75) Colb. quartus ἐπ' ἀνθρώπου. Ibidem tres mss. γίνεσθαι.

(76) Editio Basil. περιδοῦντο. Editio vero Paris. et Anglic. et Oliv. et nostri novem mss. περιδοῦντο.

(77) Colb. quartus ἀπεστήριχτο. Statim editio Ἐγὼ τοῦτον ἐσαλεύθη, φησὶν, ἄτ. mss. quinque ut in contextu.

(78) Ita Colbertini quintus, sextus et septimus cum Reg. tertio et cum editione Basil. Alii quidam mss. cum editione Paris. καταστρέψθη.

(79) Reg. secundus ὀρθοῦνται.

(80) Illud, ἔδραμον, ita in Vulgata et apud Latinos Patres expressam invenitur, *cucurri*· et ita quoque, invito Baillio, interpretatus est Tilmanus. Etenim qui non videt, nisi vertatur *cucurre-*

tionem ex tentationibus animis nostris advenientem corrigens. *Non movebor multum.* Humano more confitetur commotionem. *Multum.* Fieri enim non potest ut in hominis natura commotio nulla excieteret a tentationibus. Dum igitur parva et pauca peccata committimus, leniter quodammodo commoveamur, velut plantæ quæ a leni aura agitantur: ubi vero plura majoraque fuerint mala, pro ratione incrementi peccatorum, etiam commotio augeri solet. Et alii quidem multam commoveant: alii vero usque adeo, ut etiam radicibus eversi decedant, cum spirituales nequitie quasi radices anime, quibus per fidem in Deum subnixæ erant, omni turbine violentius abruperint. Ego itaque, inquit, commotus quidem sum ut homo; sed multum non commovebor, quoniam suffulcor dextera manu Salvatoris.

3. *Veas. 4. Quousque irruiis in hominem? interfectiis 195 universi vos tanquam parieti inclinato et macerie depulsa?* Rursus adversus pravos diaboli ministros pugnat hic sermo, inmodicas quæ ab ipsis struuntur insidias accusans. Nimirum homines animal debile sunt; vos autem irruiis, primo assultu non contenti: sed et secundum et tertium infertis, donec sine animam ejus qui in vos incidit, subvertatis, ita ut parieti inclinato et macerie diruta fiat consimilis. Paries autem quandiu quidem situm rectum conservat, firmus manet; ubi vero inclinatus fuerit, ipsum dissolutum cadere omnino necesse est. Nam pondera ex uno constanti post inclinationem eriguntur: sed ea quæ ex pluribus componuntur, postquam inclinationem ad unam partem perpessa fuerint, deuo erigi non possunt. Ostendit igitur sermo, naturam hominis cum composita sit, inclinam quidem fuisse a peccato, sed ipsam penitus solvi oportere, ut ab artifice qui eam ab initio ædificavit rursus reparata, statum accipiat intum, indissolubilemque, et insidiis alicuius casus inaccessum. *Dei agricultura*, inquit, *Dei ædificatio estis*²². *Ædificationem istam concussit inimicus, at fracturas in ea factas Opifex instauravit.* Sic necessarius quidem est casus, propter peccatum: sed magna est resurrectio, ob immortalitatem. *Veas. 5. Verumtamen erectum meum cogitave-*

runt, ἀκολουθῶν orationis constare non posse, essentiali necesse est. Rem gratam facturum me studios existimavi, si hoc loco edenda curarem quæ olim in hunc locum annotavit antiquissimus interpres Eusebius. Ejus igitur hæc sunt, psalmum sexagesimum primimum interpretans: *Ἐδραμον ἐν δίψει τὴν ἐμὴν ἀπόλειαν θεάσασθαι διψιώτερος. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν δίψει. ἐν διαψεύσματι ὁ Ἀκύλας· ὁ δὲ Σύμμαχος. ἐν ψεύσματι ἢ δὲ ἐ' ἔκδοσις, ἐν ψεύδει καὶ πάλιν ἑτέρα ἔκδοσις, ἐν ὄδῳ, ἡρμηνεύσαν. Ἐκδοσὶς οὐν καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγνώσει κείσθαι μὲν πρότερον τὸ, ἐν ψεύδει· ἵνα τὸ λεγόμενον· Ἐδραμον ἐν ψεύδει, τούτῃστιν, οἱ ἐχθροὶ μου, καὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες οὐ σὺν ἀληθείᾳ, τὸν καθ' ἐμοῦ ὄρθον καὶ τὴν καθ' ἐμοῦ σπουδὴν ἐποιούσιν, ὅπως δὲ αὐτοὺς τῶν ψεύδει παραδόντες· σφάλμα δὲ γραφεῖον γεγονέναι ἐν τοῖς μετὰ*

vunt repellere; cucurrerunt in siti, ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant. Pretium hominis est sanguis Christi: Pretio enim, inquit, empti estis; nolite fieri servi hominum. Hoc igitur pretium inutile nobis reddere cogitaverunt milites hujus maligni, semel liberatos rursus in servitutem adducen- tes. Cucurrerunt in siti, Concitiationem ac vehemen- tiam insidiarum demonum evantiat: quippe adver- sum nos currunt, interitum nostrum sitiennes. Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant. Multi sunt qui pravas comprobant actiones; et dicacem quidem lepidum dicunt, eum vero qui obscena ver- ba profert, politicum: amarulentum et iracundum, non contemnendum dicunt: laudant parcum et illi- beralem ut œconomicum, prodigum tanquam libe- ralem, scortatorem et lascivum, ut virum genio in- dulgentem, et animi solutioris: denique vitium omne specioso nomine virtutis adjacentis appellant. Tales erunt quidem benedicunt, corde vero maledicunt. Nam verbis bene ominatis omnem execrationem vitæ illorum ingerunt, ipsosque æternæ damnationis reos per ea quæ approbant, constituunt. Rursus allo- quitur animam, ejus erga Deum obedientiam adaugens. Vras. 6. Veruntotem, inquit, Deo sub- jecta esto, anima mea, quoniam ab ipso patientia mea. Indicat tentationem magnitudinem, et illud Apo- stoli dicit, quod non sinet tentari nos supra id quod sustinere possimus. Ab ipso enim patientia meo.

4. VRAS. 8. In Deo salutare meum, et gloria mea: Deus auxilii mei, et spes mea in Deo est. Beatus qui ob nullam vitæ rem quantumvis sublimem exultat, sed suam gloriam Deum habet: qui in Christo gloriatur, ac secundum Apostolum dicere potest: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Christi*. Nunc vero multi de corpore gloriantur, qui sese in gymniciis exercere certaminibus, aut omnino ob ætatis florem vigent: multi itidem effe- runtur de bellica fortitudine, qui etiam tribulium eadem virtutem esse ducunt. Enimvero rerum in bellis bene gestarum præmia, ac trophæa ab impe- ratore et a civitatibus erecta, pro cædis magnitu- dine fiunt. Alii gloriatur ob ductos circum civitates muros: alii ob aquæductuum structuras, et magno-

22 I Cor. vii, 25. 23 Psal. lxi, 5. 24 I Cor. i, 13. 25 Galat. vi, 14.

ταῦτα συνέθη χρόνους, ὥστε ἀντὶ τοῦ, ἐν ψεύδει, ἐν εἰσέει γραφῆται. « Cucurrerunt in siti, meam cernere perniciem sitiennes. Pro illo autem, » in siti, Aquila, in fallacia; Symmachus vero, in mendacio; quinta editio, in falso; et alia item editio, in dolo, interpretati sunt. Verisimile itaque est in nostra quoque le- ctione positum primo fuisse, in mendacio, ita ut di- ceretur, cucurrerunt in mendacio, id est, inimici et insidiatores mei, non duce veritate, sed cum sese to- tos mendacio tradidissent, cursum et studium summ contra me direxerunt: sed sequentibus temporibus lypsa graphico pro illo, ἐν ψεύδει, in mendacio, ἐν εἰσέει, in siti, positum fuisse.

(81) Editio Paris. πολλοὶ ἐστὼν οἱ. Deest οἱ in edi-

ἐν εἰσέει, τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγου, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώτο. Τιμὴ ἀνθρώπου τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Τιμὴ γὰρ, φησὶν, ἠγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. Ταύτην οὖν τὴν τιμὴν ἐβουλεύσαντο δυχροστον ἡμῖν καταστήσαι, τοὺς ἀπαξ ἐλευθερωθέντας πάλιν εἰς δουλείαν ἐνάγοντες, οἱ στρατιῶται τοῦ πονηροῦ. « Ἐδραμον ἐν εἰσέει. Τὸ σύντονον λέγει τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς, ὅτι τρέγουσι καθ' ἡμῶν, διψῶντες ἡμῶν τὴν ἀπίστεϊαν. Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγου, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώτο. Πολλοὶ εἰσι (81) τὰς πονηρὰς πράξεις ἀποδεχόμενοι, καὶ χαρίεντα μὲν τὸν εὐεργέτην λέ- γοντες, τὸν δὲ ἀσυχρολόγον πολιτικὸν· τὸν πικρὸν καὶ ὀργιστὸν ἀκαταρρήτητον ἰσχυρίζονται· τὸν φειδω- λὸν καὶ ἀκονώνητον ὡς οἰκονομικὸν ἐπαινοῦσι, τὸν δαιμόνιον λέγει ἐλευθέριον, τὸν πόνρον καὶ ἀσυχρὴ ἀπολαυστικὸν τινα καὶ ἀνεύμενον· καὶ ἀπαξ ἀπλῶς πᾶσαν κακίαν ἐκ τῆς παρακειμένης ἀρετῆς ὑποκο- ρίζονται. Οἱ τοιοῦτοι τῷ στόματι μὲν εἰλόγουσι, τῇ δὲ καρδίᾳ καταρῖνται. Ἐν γὰρ τῇ τῶν βρῆματων εὐφημίᾳ πᾶσαν κατάραν ἐπάγουσιν αὐτῶν τῇ ζωῇ, ὑποκόουσι αὐτοὺς τῇ αἰωνίᾳ κατακρίσει (82) δι' ὧν ἀποδέχονται καθιστῶντες. Πάλιν τῇ ψυχῇ διαλέ- γεται, τὴν ὑποταγῆν αὐτῆς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπι- ταίνων. Πλὴν τῷ Θεῷ, φησὶν, ὑποτάγηθι, ἡ ψυχὴ μου, εἰ παρ' αὐτοῦ (85) ἡ ἐκπομὴ μου. Ἐνδει- κνυται τὸ μέγεθος τῶν περισσῶν, καὶ τὸ τὸν Ἄπο- στόλου λέγει· ὅτι οὐκ ἔλασι ἡμᾶς περισσῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα ὑπενεγκεῖν. Παρ' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἐκπομὴ μου

4. Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου ὁ Θεὸς τῆς βοήθειας μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. Μακάριος ὁ μηδενὶ (84) τῶν κατὰ τὸν βίον ὑψη- λῶν ἐπαγαλλόμενος, ἀλλὰ Θεὸν ἔχων τὴν αἰαντοῦ εἶξαν· ὁ καύχημα ἔχων αἰαντοῦ τὸν Χριστόν· ὁ δυ- νάμενος λέγειν κατὰ τὸν Ἀπόστολον· Ἐμοὶ δὲ μὴ γέ- νοιτο καυχῆσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ. Νῦν δὲ πολλοὶ μὲν ἐνδοξάζονται σώματι, οἱ περὶ τοὺς γυμνακίους ἐσχολακῶτες ἀγῶνας, ἡ δὲ οἱ ἐπὶ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας σφριγῶντες (85)· πολλοὶ δὲ τῇ κατὰ τοὺς πολέμους ἀνδρίᾳ, οἱ καὶ τὸ φονεύειν τοὺς ἁμο- φύλους ἀρετὴν τιθέμενοι. Ἡ γὰρ ἐν τοῖς πόλεμοις ἀριστεία καὶ τὰ τρώματα ὑπὸ στρατηγῶ καὶ πόλεως ἐχειρόμενα κατὰ τὴν τοῦ φονεύειν περιουσίαν γίνε- ται. Ἄλλοι δοξάζονται, τελεῖα πόλεως περιβάλλοντες

tionē Basil. et in quinque mss. Statim Reg. tertius ἀκαταρρήτων.
 (82) Ita mss. plerique omnes. Editi χρίσει.
 (85) Sic editio cum Reg. sexto et cum Colb. tertio. At multi mss. et hic et paulo post παρ' αὐτοῦ. Sub- iunde e iitio Basil. et quatuor mss. καὶ τὸ τοῦ. Editio Paris. cum uno aut altero mss. καὶ τὰ τοῦ.
 (84) Sic novem mss. cum editione Basil. At editio Paris. ἐπὶ μηδενί.
 (85) Codices tres pro σφριγῶντες habent φρονῶν- τες. Colb. quartus μεγαφρονῶντες. Vox quæ sequitur, ἀριστεία, fere significat fortitudinem, aut præ- clarum facinus: sed ita interpretati sumus, ut scelus postulare videbatur.

καὶ ἄλλοι ἐν ὄβραγωγῶν κατασκευαῖς, καὶ γυμνασίων
 μεγάλων οἰκοδομήμασι. Ὁ δὲνα δὲ τὸν πλοῦτον
 αὐτοῦ θηρομάχοις προσαναλίσκων, καὶ ταῖς μεταταῖς
 τῶν δῆμων φωναῖς ἐπαγαλλόμενος, φροσῆται τοῖς ἐπαί-
 νοις, καὶ μέγα φρονεῖ, τὴν δόξαν ἔχων ἐν τῇ ἀισχύρῃ
 αὐτοῦ· ὅς γε καὶ ἔγγραφον ἐν τοῖς περιφρασθεῖς τῆς
 πόλεως τὴν αὐτοῦ ἀμαρτίαν ἐπὶ τῶν πινάκων δεῖκνυ-
 σι. Ἄλλος ἐπὶ πλοῦτῳ (86) δοξάζεται· καὶ ἄλλος,
 ὅτι βήτωρ ἐστὶ θεῖος τις καὶ ἄμαχος, ἢ τῆς κατὰ τὸν
 κόσμον σοφίας ἐμπειρος. Ὡν πάντων ἔλαειν τὴν
 δόξαν προσήκει· μακαρίζειν δὲ τοὺς τὸν Θεὸν αὐτῶν
 δόξαν ποιομένους. Εἰ γὰρ ὁ δὲνα μέγα φρονεῖ, ὅτι
 δοῦλος ἐστὶ βασιλέως, τῷ ἄρῳ τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῷ
 ἐπιπέσει· ὅτι δοῦλος ἐστὶ τοῦ μεγάλου Βασιλέως, προσκλιθεὶς παρ'
 αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκραν οἰκίωσιν, λαθὼν τὸ Πνεῦμα τῆς
 ἐπαγγελίας, ὥστε σφραγισθεὶς ἐν αὐτῷ αὐτὸς ἀποδει-
 χθῆναι Θεοῦ; Ἐν αὐτῷ δὲ γνοῦς (87) τὸ θελός τῆς γνη-
 σίας ἐπὶ Θεὸν ἐλπίδος, ἐπὶ τὸν ἴσον αὐτοῦ ζῆλον παρα-
 καλεῖ τὸν λαόν, λέγων· Ἐλπίζατε ἐπ' αὐτὸν, πᾶσα
 συναγωγή λαῶν, ἐκχέατε (88) ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς
 καρδίας ὑμῶν. Ἀμύχανόν ἐστι χωρητικὸς ἡμᾶς γενέ-
 σθαι τῆς θείας χάριτος μὴ τὰ ἀπὸ κακίας πᾶθη προ-
 κατασχόντα τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἐξελάσαντας. Εἶδον
 ἱερούς ἐγὼ μὴ πρότερον διδόντας τὰ σωτήρια φάρ-
 μακα, πρὶν ἐμετοῖς ἀποκενωσαί τὴν νοσοποιὸν ὕλην,
 ἣν ἐκ πονηρᾶς διαίτης αὐτοῖς οἱ ἀκόλαστοι ἐναπ-
 λένοντο. Ἀλλὰ καὶ ἀγγεῖον προκατεληγμένον ὑπό-
 τεινος δυσώδους ὕγρου, μὴ ἐκπλυθῆν, οὐ μὴ δέξῃται
 τοῦ μύρου τὴν ἐπιβροήν. Δεῖ τοίνυν ἐκχυθῆναι τὰ
 προῦπάρχοντα, ἵνα δυνήθῃ χωρηθῆναι τὰ ἐπιγύ-
 μενα. Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἶδε μὴ
 πάντα ἀκολουθοῦντας αὐτοῦ τῷ παραγγέλματι (89),
 μὴδὲ καταδεχομένους ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλ'
 ἔχοντας τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὰ μάταια τοῦ βίου. Διὰ
 τοῦτο φησὶ· Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων,
 ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τὴ μάταιοι;
 Ἐπιπέθῃ ψευδεῖς. Ποῦ μάλιστα αὐτῶν τὸ ψεῦδος
 ἐλέγχεται; Ἐν ὑμῶν, φησὶ, τοῦ δικησῆσαι. Ποίους
 φησὶ ζυγοῖς; Μὴ γὰρ πάντες ἄνθρωποι ζυγοστατοῦ-
 σι; μὴ πάντες ἐριστοῦλαι, ἢ κρουσῶλαι, ἢ χρυσὸν
 ἢ ἄργυρον διατίθενται, ἢ ἔδωκεν περὶ ταύτας τὰς ὕλας
 τὴν σπουδὴν ἔχουσιν, ἃς ζυγοῖς καὶ σταθμοῖς πεψύ-
 κασιν οἱ ἔμποροι διαμείβειν; Ἄλλὰ πολὺ μὲν τὸ
 τῶν βαναύσων γένος, ζυγῶν οὐδὲν εἰς τὴν ἐργασίαν
 αὐτῶν προσδεόμενον (90)· πολλοὶ δὲ οἱ ναυτιλλόμενοι·
 πολλοὶ δὲ οἱ περὶ τὰ δικαστήρια καὶ τὸ ἄρχεν σπρε-
 φόμενοι, παρ' οἷς μὲν τὸ ψεῦδος ἐστίν, οὐ δὲ διὰ τῶν
 ζυγῶν ὁδὸς οὐκ ἐπιτηδεύεται. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει;
 Ὅτι ἐκάστω ἡμῶν (91) ἐν τῷ κρητῷ ζυγῷ τις ἐστὶ

A rum gymnasiolorum aedificia. Ille opes suas in bestia-
 rios insumens, et vanis populorum acclamationibus
 exultans, laudibus inflatur, ac magnifice de se sen-
 tit tum, cum gloriam in sua turpitudine collocat *7 :
 qui etiam in patentibus urbis locis suum peccatum
 tabulis inscriptum ostentat. Effertur alius ob divi-
 tias : alius, quod rebetur sit callidus, et invincibilis,
 aut mandatae sapientiae peritus. Quorum omnium
 gloriae misereri par fuerit, et beatos predicare eos,
 qui Deum suam ipsorum gloriam constituunt. Et-
 enim si quis sese magnopere jactat, quod servus sit
 regis, atque in magno honore apud eum habeatur:
 quantum convenit gloriori tibi apud temetipsum,
 quod Regis magni servus es, ab ipso accitus ad snm-
 nam familiaritatem, promissionis Spiritu accepto :
 B ut in ipso obsignatus, Dei filius efficiare ? Cum autem
 sinceræ in Deum spei utilitatem in semetipso agnos-
 ceret Propheta, populum ad parem secum æmula-
 tionem invitat dicens : VERB. 9. Sperate in eo, omnia
 congregatio populorum, effundite coram illo corda
 vestra. Fieri non potest, ut divinae gratiae capaces
 reddamur, nisi malitiae affectiones, quæ animas no-
 stras occupaverant, expulerimus. Novi ego medi-
 cos, qui non prius salutaria medicamenta tradebant,
 quam materiam morbidam per vomitum evacuas-
 sent, quam intemperantes illi ex malo victu sibi
 pepererant. Sed et in vas graveolenti quæpiam li-
 quore imbutum, nisi fuerit elotum, unguentum non
 infunditur. Ea ergo quæ prius inerat, effundi
 oportet, ut quæ immittuntur, recipi possint. VERB. 10.
 Verumtamen vani filii hominum. Novit non
 omnes snm specie monitum, neque spem in Deum
 suscipere, sed spem reponere in hujus vitæ vanita-
 tibus. Idcirco ait : Verumtamen vani filii hominum,
 mendaces filii hominum. Cur vani ? Quia mendaces.
 Ubium maxime mendacium eorum predebenditur ?
 In stateris, inquit, ad fraudandum factis. De quali-
 bus stateris loquitur ? Numquid enim omnes 197
 homines utuntur stateris ? num omnes lanæ veudi-
 tores snnt, aut macellarii ; aut aurum aut argentum
 tractant, aut omnino in hisce materiis operam et
 studium ponunt, quas mercatores cum stateris ac
 ponderibus solent dividere ? Atqui multa sunt
 genera operatoriorum, qui ad operas suas stateris
 nihil opus habent. Multi enim nauticam exercent
 artem ; multi etiam circa forum et magistratus oc-
 cupantur, apud quos quidem est mendacium, nec
 tamen per stateras dolus perficitur. Quid igitur est
 quod dicit ? Quod in unoquoque nostrum iustus statera
 quædam a nostro Conditiore constructa ait, in qua

*7 Philipp. iii, 19.

(86) Reg. secundus ἐν πλοῦτῳ.

(87) Editio Basil. et sex mss. Ἐν αὐτῷ γνοῦς. At editio Paris. et Reg. sextus secundis curis ἐν αὐτῷ δέ.

(88) Editio et mss. aliquot ἐκχέατε. Alii tres mss. ἐκχέετε. Ibidem nostra editio Paris. ἀμύχανόν ἐστι τὸ χωρητικὸς ὕμᾶς. Editio vero Basil. cum multis mss. ut in contextu.

(89) Legitur in Catena Corder. αὐτοῦ τῷ κρητῷ γματι.

(90) Reg. quartus προσδεόμενον. Ad marginem vero Reg. sexti scriptum invenitur προσδεόμενοι. Statim Reg. quartus cum Galb. quarto δικαστήρια καὶ τὰ ἄρχετα. Editio vero cum multis mss. καὶ τὸ δογεῖν.

(91) Colbertini quartus et quintus ἐκάστω ἡμῶν.

rerum naturam discernere ac judicare quest. *Possis ante tuam faciem vitam et mortem, bonum et malum* 92, duas naturas sibi invicem oppositas: expende ipsas in tuo ipsius tribunali: pondera diligenter quid sit tibi conducibilis, utrum temporariam eligere voluptatem, et per eam accipere aeternam mortem: an in virtutis exercitio afflictionem eligere, et illius ope delicias aeternas consequi? Mendaces igitur sunt homines, corrupta habentes animæ judicia: quorum etiam miseretur Propheta dicens: *Vae, qui dicunt tenebras lucem, et lucem tenebras: qui dicunt anarum dulce, et dulce amarum* 93. Mihi, inquit, praesto sunt praesentia; quis vero novit futura? Male ponderas, cum mala bonis praeferas, vana veris ducas potiora, temporalia aeternis anteponas, voluptatem fluxam pro laetitia perpetua ac perpeti eligas. *Mendaces ergo filii hominum in stateris ad fraudandum adhibitii. Injuria afficiunt maxime quidem se ipsos, deinde vero proximos: quippe qui et sibi ipsae in sua actionibus male consulunt, et aliis sunt exemplo malo. Non licebit tibi dicere in die iudicii: Non vereram bonum. Proponunt tibi tuæ ipsius nances, bonum ac malum sufficienter discernentes. Nam corporis pondera ex veritatis momentis aestimamus: sed quæ in vita eligenda sunt, libero animæ arbitrio socernimus: quod et stateram nominavit, quippe quia æqualem ad utrumque inclinationem recipere potest. οὐμάτος βάρη ταῖς ἐπὶ τῆς πρυτάνης βοταῖς δοκιμάζομεν, τὰ δὲ τοῦ βίου ἐκλεκτὰ τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς ἡγῆτης ἀνακρίνομεν· ὁ καὶ ζυγὸν ὠνόμασε (96), διὰ τὸ ἴσῃ δύνασθαι λαμβάνειν τὴν ῥοπήν ἐφ' ἑκάτερα.*

5. *Vas. 11. Nolite sperare in iniquitate, et rapinas nolite concupiscere.* Superius dixit: *Sperate in eo, omnia congregatio populorum.* Vidit morem geri tarde segnitique, et pronuntiavit: *Verumtamen vani filii hominum.* Rursus vetat ne speremus in iniquitate. Qui coactus ex iniquitate divitiis sufficiens sibi adjumentum ad robur et potentiam esse judicat, assimilis est ægrotō, qui in morbi gravitate habitudinem bonam constituit. *Nolite sperare in iniquitate.* Hæc impedimento tibi ad omnem actionem. *Et super rapinam nolite concupiscere.* Aliena ne concupiscamus, admonet. *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere.* Si videris quempiam prædivitem, ne vitam ipsius **198** beatam prædicaveris. Si ungelibet, et ex uberibus fontibus tibi affluant divitiæ, ne in earum copia acquiescas. *Divitiæ si affluant.* Admirare vocem. Fluxa est divitiarum natura, torrente citius præterlabitur possessores, alios aliter solet mutare. Quemadmodum flavius ab alto labens

92 Deut. xxx, 15. 93 Isa. v, 20.

(92) Ita editio Basil. et Oliv. et Anglic. cum aliis quinque mss. At editio Paris. cum paucis mss. αὐτοῦ τῆς ζωῆς, *vitam aeternam.* Colb. septimus αὐτοῦ τῆς ζωῆς. Ibidem. Colb. quartus Ψευδεις οὐν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.

(93) Ita sex mss. At editi et mss. nonnulli τῶν ἀληθῶν.

(94) Sic mss. quatuor. Editi et mss. αὐτοῦ. Colberini quartus et sextus οἱ καὶ αὐτοί.

παρὰ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς ἔγκρατασκευασθεῖς, ἐφ' οὗ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων δυνατόν ἐστι διακρίνεσθαι. Ἔθηκεν πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν· οὗ φύσεις ἀντικειμένας ἀλλήλαις· ἀντιστάθμισον αὐτὰς ἐπὶ τοῦ οἰκείου σεαυτοῦ κριτηρίου· ζυγοστάτησον ἀκριβῶς, τί σοι λυσιτελιότερον, τὴν πρόσκαιρον ἐλέσθαι ἡδονὴν, καὶ δι' αὐτῆς τὸν αἰώνιον λαβεῖν θάνατον, ἢ τὴν ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς ἀρετῆς ἐλθόντων κακοπαθειαν, ταύτην προζῆν χρῆσασθαι τῆς αἰωνίου τρυφῆς (92). Ψευδεις οὐν οἱ ἀνθρώποι, διεφθαρμένα ἔχοντες τῆς ψυχῆς τὰ κριτήρια· οὐδ' καὶ ταλανίζεις ὁ Προφήτης λέγειν· *Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ λέγοντες τὸ μικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν.* Ἐμὲ, ψοῖ, τὰ παρόντα· τίς δὲ οἶδε τὰ μέλλοντα; Κακῶς ζυγοστατείς, πονηρὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνθαιρούμενος, τὰ μάταια τῶν ἀληθῶν (93) προτιμών, τὰ πρόσκαιρα τῶν αἰώνων προτάσσων, τὴν παρερχομένην ἡδονὴν ἀντὶ τῆς ἀπαύστου εὐφροσύνης καὶ διεγκαυτοῦ ἐπιλεγόμενος. Ψευδεις οὐν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι. Ἀδικοῦσι δὲ προηγουμένως μὲν ἑαυτοὺς, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς πλησιέζοντας, οἱ καὶ αὐτοῖς (94) πονηρὰ συμβουλοῦσι ἐπὶ τῶν πράξεων γινόμενοι, καὶ ἑτέροις συμβουλοῦντες ὑπόδειγμα. Οὐκ ἐστι σοι εἰπεῖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· Οὐκ ἔπειν τὸ ἀγαθόν. Προφέρεται (95) σοι τὰ ἴδια σου ζυγὰ ἰκανῶν παρεχόμενα διάκριαν ἀγαθῶ καὶ κακῶ. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἀδικῶν ἐπιποθεῖται ἐπ' ἀδικίαν καὶ ἐπὶ ἀπάγῃ μὴ ἐπιποθεῖται. Ἄνω εἶπεν· Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτὸν, πάντα συναγαγὴ λαῶν. Εἶπε τὸ δεινὸν τῆς ὑπακοῆς, καὶ ἀπεφῆνατο, ὅτι Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν ἀπαγορεύει μὴ ἐλπίζειν ἐπ' ἀδικίαν. Ὅσον ἐξ ἀδικίας ἠβροισμένοι πλοῦτον ἰκανῶν ἑαυτῶν πρὸς τὸ ἰσχύειν καὶ κρατεῖν ἀπορρομῆν εἶναι κρινῶν ἐμοῦς ἐστιν ἀβρώσῳ ἐν τῇ περιουσίᾳ τῆς νόσου τὴν εὐεξίαν ταῖς μὲν. Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν. Αὕτη σοι ἐμποδίζει πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν. Καὶ ἐπὶ ἀπάγῃ (97) μὴ ἐπιποθεῖται. Μὴ εἶναι τῶν ἀλλοτρῶν ἐπιθυμητὰς παραίνει. Πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστιθέσθαι καρδίᾳ (98). Ἐὰν βῆς τινὰ τῶν ὑπερπλοουτούντων, μὴ μακαρίσῃς αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Ἐὰν σοι πολλὰ γένην καὶ ἐξ ἀβρότων πηγῶν περιβέβη τὰ χρήματα, μὴ προσδέξῃ αὐτῶν τὴν περιουσίαν. Πλοῦτος ἐὰν βέη. Θαύμασον τὴν φωνήν. Ψευστὴ ἡ φύσις τοῦ πλοῦτου· χειμάρρου δέξτερον τοὺς ἔχοντας παρατρέχει· ἄλλοτε ἄλλον πένεμα πα-

5. *Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν καὶ ἐπὶ ἀπάγῃ μὴ ἐπιποθεῖται.* Ἄνω εἶπεν· Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτὸν, πάντα συναγαγὴ λαῶν. Εἶπε τὸ δεινὸν τῆς ὑπακοῆς, καὶ ἀπεφῆνατο, ὅτι Πλήν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν ἀπαγορεύει μὴ ἐλπίζειν ἐπ' ἀδικίαν. Ὅσον ἐξ ἀδικίας ἠβροισμένοι πλοῦτον ἰκανῶν ἑαυτῶν πρὸς τὸ ἰσχύειν καὶ κρατεῖν ἀπορρομῆν εἶναι κρινῶν ἐμοῦς ἐστιν ἀβρώσῳ ἐν τῇ περιουσίᾳ τῆς νόσου τὴν εὐεξίαν ταῖς μὲν. Μὴ ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν. Αὕτη σοι ἐμποδίζει πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν. Καὶ ἐπὶ ἀπάγῃ (97) μὴ ἐπιποθεῖται. Μὴ εἶναι τῶν ἀλλοτρῶν ἐπιθυμητὰς παραίνει. Πλοῦτος ἐὰν βέη, μὴ προστιθέσθαι καρδίᾳ (98). Ἐὰν βῆς τινὰ τῶν ὑπερπλοουτούντων, μὴ μακαρίσῃς αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Ἐὰν σοι πολλὰ γένην καὶ ἐξ ἀβρότων πηγῶν περιβέβη τὰ χρήματα, μὴ προσδέξῃ αὐτῶν τὴν περιουσίαν. Πλοῦτος ἐὰν βέη. Θαύμασον τὴν φωνήν. Ψευστὴ ἡ φύσις τοῦ πλοῦτου· χειμάρρου δέξτερον τοὺς ἔχοντας παρατρέχει· ἄλλοτε ἄλλον πένεμα πα-

(95) Sic Oliv. et Anglic. et Combes. cum aliis sex mss. At editi προσφέρεται.

(96) Colb. quartus ὠνόμασεν ὁ Προφήτης. Mox idem codex ἐπὶ τὰ ἀπάγῃματα.

(97) Rursus Arg. quartus ἀπάγῃματα.

(98) Sic septem mss. tum hoc loco tum aliquantio post. Editi vero et LXX καρδίαν. Haud longe mss. septem αὐτοῦ τὴν. Editi vero αὐτῶν.

ραμείσθαι. Ὅσοι ποταμὸς ἀπ' ὑψηλοῦ φερόμενος ἐγγίζει μὲν τοῖς παροισῶσι τῇ ὄχθῃ, ὁμοῦ δὲ ῥέεται, καὶ εὐθὺς ἀνεχώρησεν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου εὐκολία ἐξυτάτην ἔχει καὶ ὀλιγοῦράν τὴν παρουσίαν, ἄλλως ἐξ ἄλλων παραμείσθαι πεφυκυῖα. Σήμερον τοῦτο δ' ἀγρὸς (99), καὶ αὖθρον ἐτέρου, καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλου. Ἀπόβλεπον πρὸς τὰς ἐν τῇ πόλει οἰκίας, πόσα ῥέει, ἀπ' οὗ γεγωνασι, ὀνόματα μετελήφρασι, ἔλλοτε ἀπ' ἄλλου τῶν κεκτημένων ὀνομαζόμεναι. Καὶ χρυσὸς ἀεὶ τὰς τοῦ ἔχοντος χεῖρας διαρρέων, ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς ἄλλον. Μῆλλον δύνασαι ὕδωρ τῇ χειρὶ περιλαβὼν καταχεῖν, ἢ πλοῦτον σταντῶ διαρκῶς συντηρῆσαι. Καλῶς οὖν εἰρηται τὸ, Πλοῦτος ἐὰν ῥέει, μὴ προστιθεσθε καρδίᾳ. Μὴ τῇ ψυχῇ σου προσπάθῃς· ἀλλὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ χρησίμων καταδέξου, μὴ ὡς ἐν τῶν ἀγαθῶν ὑπεραγαθῶν καὶ θαυμάζων, ἀλλ' ὡς ὄργανικῆν αὐτοῦ τὴν ὑπηρεσίαν αἰρούμενος. Εἶτα ἐπάγει πᾶσι τοῖς εἰρημένους ἀπόφρασι, οὐκ εἶτι ἴδων ῥημάτων, ἀλλ' ἦν παρ' αὐτοῦ ἤκουσε τοῦ Θεοῦ. Ἄπαξ γάρ, φησὶν, ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο ταῦτα ἤκουσα. Καὶ ῥηθέντα ταρασάτω ὡς παρόφθασιν τὸ εἰρημένον, πῶς ὁ μὲν Θεὸς ἄπαξ ἐλάλησεν, ὁ δὲ Προφήτης δύο ἤκουσε. Δυνατὸν γὰρ ἄπαξ μὲν τινα λαλῆσαι, ἐν δὲ τῷ ἄπαξ πολλὰ εἶναι τὰ λαληθέντα. Ἄνθρωπος γάρ τις, συνυχνῶν τινι ἄπαξ, περὶ πολλῶν διελέγη· καὶ δυνατὸν ὁ ἀκούσας αὐτοῦ τῶν ῥημάτων εἰπεῖν ὅτι, Ἄπαξ μὲν μοι ἐβέβηξατο, περὶ πολλῶν δὲ ἐλάλησε. Τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰρημένον νῦν· Ἡ μὲν Θεοῦ ἐπιφάνεια ἄπαξ μοι γέγονε, δύο δὲ πράγματα ἔστιν ἃ ἐλάλησεν. Οὐκ εἶπεν· Ἐν ἐλάλησεν ὁ Θεός, δύο δὲ ταῦτα ἤκουσα· οὗτω γὰρ ἂν ἔδοξε τινα ἔχειν ὁ λόγος πρὸς ἑαυτὸν ἐναντιωσιν. Τίνα οὖν ἦν τὰ δύο ἃ (1) ἤκουσεν; Ὅτι, Τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοῦ, Κύριε, τὸ ἔλεος. Ὅτι ἐναντὸς, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ κρίσει, καὶ ὁ αὐτὸς ἐλέημων. Μῆτε οὖν ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν, μῆτε πλοῦτον προστιθεσθε, μῆτε ἀρεῖσθε ματαιότητα, μῆτε τὸ τῆς ψυχῆς κριτήριον διεσθαρμένον περιμέρετε. Εἰδέτε (2), ὅτι κραταῖς ἡμῶν ὁ Δεσπότης, φοβήθητε αὐτοῦ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ μὴ ἀπογῶντε αὐτοῦ τῆς φιλοανθρωπίας. Πρὸς μὲν οὖν τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀγαθὸς ὁ φόβος· πρὸς δὲ τὸν ἄπαξ εἰς ἀμαρτίαν ὀλισθήσαντα μὴ ἑαυτὸν προσεῖναι διὰ τῆς ἀνελευθερίας, ἀγαθὴ ἡ ἐλπίς τοῦ ἔλεους. Τὸ γὰρ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ (3) τὸ ἔλεος. Ὅτι οὗ ἀποδώσεις ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ γὰρ μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. Ἐθελῶς τὸν ἀδελφόν; ἐδέξου τὸ ἴσον. Ἦρπασας τὰ τῶν ὑποδουλοτέρων, κατεκοῦδύλισας πένιτας (4), κατήσωνας ἐν λουδοβραῖς, ἐσυκοφάντησας, κατελέυσας, ἄλλοτριους ἐπεβούλευσας γάμοις, ἐπυώρησας, ὄρια πατέρων μετέβησας (5), κτήμασιν ὀρφανῶν ἐπλήθεις, χήρας ἐξέβλιψας, τὴν παρουσαν ῥέονην τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀγαθῶν προετίμησας; ἐδέξου τού-

⁶⁶ Matth. vii, 8.

(99) Ita editio Basil. et mss. multi. Editio Paris. τοῦτο ἀγρὸς.

(1) Ita septem mss. At editi duo ταῦτα ἃ. Mox nas. ὁ αὐτὸς ἐλέημων. Editi inverso ordine ἐλέημων ὁ αὐτὸς.

PATROL. GR. XXIX.

A iis quidem qui ad ripam astant appropinquat, sed simul ut contigit, statim secedit: ita etiam divitiarum instabilitas velocissimam lubricancem praesentiam habet, alios ex aliis permutate solita. Hodie hujus est ager, cras alterius, et paulo post alius. Respice ad civitatis domos; quot jam nomina, ex quo exstructae sunt, accipere, aliter ab alio possessore appellatae. Quin etiam aurum semper e manibus ejus, quem penes est, elabens, ad alterum transit, et ab illo ad alium. Comprehensam manu aquam facilius possis continere, quam divitiis tibi constanter servare. Quare recte dictum est: *Divitiarum si affluant, nolite cor apponere*. Ne iis sis animo deditus: sed de ipsis commodum cape, non illas velut unum quoddam bonum impensis diligens, aut admirans, sed earum famulatum tanquam instrumentum quoddam admittens. Deinde his dictis omnibus sententiam subdit, non ex suis ipsis verbis adornatam, sed quam ab ipso Deo audivit. *Vers. 12. Semel enim, inquit, locutus est Deus, duo haec audivi*. Nec quoniam hoc dictum quasi paradoxum perturbet, quomodo Deus quidem semel locutus sit, Propheta vero duo audiverit. Fieri enim potest ut quis semel locutus sit, et inter semel loquendum dicta sint multa. Nam homo quispiam, semel cum aliquo congressus, de multis disseruit; ita qui ipsius verba audivit, potest dicere: Semel quidem me allocutus est, sed de multis sermonem habuit. Hinc est, quod modo dictum fuit: *Mibi quidem semel apparuit Deus, sed res duas subi, quas dixit*. Non ait: *Unus locutus est Deus, et tamen haec duo audivi*; sic enim sermo quodammodo secum pugnare videretur. Quae igitur erant duo haec quae audivit? *Potestas Dei est, (vers. 13) et tua, Domine, misericordia*. Deus, inquit, potens in iudicio, et idem misericors. Neque igitur sperate in iniquitate, neque divitiis addicti estote, neque amplectamini vanitatem, neque animi iudicium corruptum circumferite. Dominum nostrum potentem esse cum non ignoretis, timete ejus fortitudinem, nec tamen desperetis de ipsius benignitate. Et quidem bonus est timor, ut ue quid admittamus iniqui: spes vero misericordiae bona est, ut ne qui semel in peccatum prolapsus est, se ipse per desperationem perdat. Nam Dei est potestas, et ab ipso est misericordia. *Quia tu reddes unicuique iuxta opera sua. Etiam qua mensura memi fueritis, remetietur vobis*⁶⁶. Affixisti fratrem? par exspecta. Rapuisti inferiorum facultates; pugnis pauperes **199** occidisti; per convicia incussisti pudorem, calumniatus es, mentitus es, alienis nuptiis parasiti insidias, pejerasti, terminos patrum transposuisti, orphanorum invasisti possessiones, viduas oppressisti, bonis promissis praetulisti praesentem voluptatem? Vicem his dignam exspecta. Qualia enim unusquisque semi-

(2) Sic septem mss. At editi ἄλλ' ἐδέξας.

(3) Codices tres παρ' αὐτοῦ.

(4) Reg. secundus πένιτας.

(5) Tilmannus verbus Proverbiorum xxi, 28, ἡσῆς, illa, ὅρα πατέρων, etc., sic interpretatus: 'tu rat:

nat, talia et metet¹. Cæterum si quid etiam boni ahs te perpetratum est, remunerationem præstolare illo longe majorem. *Quia tu reddes unicuique juxta opera sua.* Hujus sententia si per omnem tuam vitam memineris, multa poteris vitare peccata: in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Κυριῶν ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

των τὴν ἀντιμέτρῃσιν. Οἷα γὰρ σπελεῖν ἕκαστος, τοῦ αὐτὰ καὶ θερλεῖ. Καὶ μέντοι καὶ εἰ τι τῶν ἀγαθῶν πέπρακται σοι, κάκεινον ἐκδόσθαι πολλαπλασίως τὰς ἀντιδόσεις. Ὅτι οὐ ἀποδόσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ταύτης μεμνημένος παρὰ πάντα σου (6) τὸν βίον τῆς ἀποφάσεως, δυνήθη τὰ κατὰ τῶν ἁμαρτημάτων διαφυγεῖν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ

IN PSALMUM CXIV.

1. Jamdudum occupato hoc sacro Martyrum templo, a media nocte ad hanc usque meridiem Deum martyrum, dum adventus noster expectaretur, hymnis placare perrexiatis. Itaque vobis parata merces est, qui martyrum honorem, Deique cultum et somno et quieti prætulertis. Quod si opus est ut nostram ipsorum defensionem suscipiamus, causamur moras interposuerimus, vosque deseruerimus diutius, dicturi sumus: quod alteram huic parem Dei ecclesiam, non mediocri intervallo a vobis disjunctam, administrantes, istud diei spatium in id insumperimus. Cum igitur tribuerit Dominus, ut et apud illos impleverim ministerium, nec sim a vestra charitate frustratus, mecum largitori benefico gratias agite, qui hæc quam videtis corporis nostri debilitatem invisibili sua potentia levavit. Porro ne diutius detentis vobis simus molesti; ubi pauca ex eo psalmo quem vos canentesprehendimus, deseruerimus, ac verbo consolatorio pro nostris viribus paverimus vestras animas, singulos ad habendam corporis curam dimittemus. Quid igitur erat quod a vobis canebatur? *Vers. 1. Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ.* Non cujusvis est dicere: *Dilexi*; sed ejus, qui jam perfectus est, ac servitutis timore transgreditur, atque ad optionis spiritum adeptus est. Et quidem cum dixit: *Dilexi*, non apposuit, *quem*; sed subaudimus, *Deum universorum.* Quod enim proprie amabile est, hoc Deus est; quandoquidem amabile id esse definiunt, quod omnia expetunt. Bonum autem est Deus, et primum, et bonorum perfectissimum. Ipsum igitur dilexi, Deum, eorum quæ desiderari possunt, supremum; atque pro eo has afflictiones cum gaudio amplexus sum. Quæ autem sint hæc, paulo post recenseat. Nimirum commemorat dolores mortis, in-

¹ Gal. vi, 8.

Terminos quos posuerunt patres tui esse transgressus? Sed vim verborum non satis exprimi recte et vere judicavit eruditissimus vir Ducæsus. Etenim aliud est limites agris positos locum movere, aliud eosdem desambulando transgredi. Hic videre est in editione Parisiensi multas interrogandi notas: sed cum absint a mss. nostris, eas delendas censuimus.

(6) Colbertini primus et sextus cum Reg. quarto πάντα σου. Quest. σου in editis et in aliis mss.

(7) Prima psalmi verba, Ἠγάπησα, ὅτι εἰσπαύσεται Κύριος, *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus, leguntur in editione Parisiensi: sed et in editione Basil. et in nostris novem mss. desinuntur.* Statim ipso initio editi προκαταλαμβάνοντες. At collex

EIΣ ΤΟΝ ΠΙΔ΄ ΨΑΛΜΟΝ (7).

1. Πάλαι προκαταλαμβάνοντες τὸν ἱερὸν τοῦτον τῶν Μαρτύρων σπήλιον, ἐκ μέσης νυκτὸς τὸν θεὸν τῶν μαρτύρων διὰ τὸν ἤμῶν ἐξηλοῦμένοι, διακαρτερῶσα μέχρι τῆς μεσημβρίας ταύτης, τὴν ἡμετέραν ἀρετὴν ἀναμένοντες. Ἦμῶν μὲν οὖν καὶ ὕπνου καὶ ἀναπαύσεως τὴν εἰς τοὺς μάρτυρας τιμὴν καὶ τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν προτιμῶσιν, ἔτοιμος ὁ μισθός. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἀπολογησασθαι, τῆς διατριβῆς ἕνεκεν καὶ τῆς ἐπὶ πλείστον ἀπολείψεως ἡμῶν (8), ἐροῦμεν τὴν αἰτίαν, ὅτι ἄλλην ἡμέτερον ταύτη τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν οἰκονομοῦντες, οὐκ ἄλλῃ πρὸς ἡμᾶς διεργασμένη τῷ διαστήματι, τὸν χρόνον τοῦτον τῆς ἡμέρας καταναλώσαμεν. Ἐπεὶ οὖν ἔδοκεν ὁ Κύριος κάκεινος πληρῶσαι τὴν λειτουργίαν, καὶ μὴ διαμαρτεῖν τῆς ἡμετέρας ἀγάπης, ἀπόδοτε μεθ' ἡμῶν τὴν εὐχαριστίαν τῷ εὐεργέτῃ, τῷ τὴν ὁρωμένην ταύτην τοῦ σώματος ἡμῶν ἀσθένειαν τῆ ἀοράτῃ αὐτοῦ δυνάμει χειραγωγοῦντι. Ὡς ἂν δὲ μετ' ἐπὶ πλείον παρακατέχοντες ἡμᾶς ἀντιμεν, βραχεία ἐξ οὗ καταλόβον ἄδομένου ἡμῖν ψαλμοῦ διαλεγθέντες, καὶ τῷ λόγῳ τῆς παρακλήσεως κατὰ τὴν προσοῦσαν ἡμῖν ὕψιν καὶ ψυχὰς ἡμῶν θρῆνάντες, ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος ἐμπέλιαν ἕκαστον ἀναφύσμεν (9). Τί τοίνυν ἦν τὸ ἠέμενον; Ἠγάπησα, φησὶν, ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου. Οὐ πάντες ἔστιν εἰπεῖν τὸ, Ἠγάπησα, ἀλλὰ τὴν τοῦ τελειομένου (10) ἔξη καὶ υπερβαίνοντος τὸν τῆς δουλείας φθῶν. καὶ ἐν τῷ πνεύματι γενομένου τῆς υἰοθεσίας. Οὐ πρόσκειται μὲν οὖν τῷ, Ἠγάπησα, τὸ, εἰπά· προσυπακούεται δὲ παρ' ἡμῶν εἶναι, τὸν θεὸν τῶν εἰσῶν. Τὸ γὰρ κυρίως ἀγαπητὸν, ὁ θεός· ἐπειδήπερ ἀγαπητὸν ὀρίζονται εἶναι, οὐ πάντα ἐρίεται. Ἀγαθὸν δὲ ὁ θεός (11), καὶ πρῶτον καὶ τελειότατον τῶν ἀγαθῶν. Αὐτὸν τε οὖν ἡγάπησα τὸν θεόν, τῶν ὁρατῶν ὄντα δὲ ἔσχατον, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ παθήματα μετὰ γα-

Combef. et alii octo simpliciter καταλαμβάνοντες.

(8) Colbertini tertius, quintus, sextus et septimus æque ac Regii quartus et sextus cum editione Paris. ἀπολείψεως ἡμῶν, *derelictionis vestrae.* Editio vero Basil. et Reg. tertius ἀπολείψεως ἡμῶν, *absentia nostra.*

(9) Nostra editio Paris. et duo mss. διαφύσμεν. Alii quatuor mss. διαφύσμεν.

(10) Colbertini primus et septimus τοῦ τελειομένου. Colb. quartus τοῦ τελειομένου.

(11) Colb. primus Ἀγάπη δὲ ὁ θεός. Editio cum aliis mss. Ἀγαθὸν δὲ ὁ θεός. Mox Colb. quartus καὶ τελειότατον. Subiude idem codex τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ πάθη.

ρὰς ὑπεβεβήμην. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα, μικρὸν ὑπε-
 ρον διεβέβηται, τὰς ὁδὸνας τοῦ θανάτου, τοὺς κιν-
 δύνους τοῦ βίου, τὴν θλίψιν, τὴν δόλην, ἅπερ πάντα
 αὐτῷ ἀγαπητὰ διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην, καὶ τὴν
 ἐλπίδα, τὴν ἀποκειμένην τοῖς τὰ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας
 πάθῃ καταδεχομένοις, ἐφαίνετο. Οὐ γὰρ παρὰ προ-
 αἰρεσιν, οὐδὲ βλαβίαις καὶ κατηγορηματικαῖς ὑπέμεινα,
 φησὶ, τοὺς ἀγῶνας, ἀλλὰ στοργῇ τινι καὶ διαθέσει
 ὑπεβεβήμην τὰ ἐπίπονα ὥστε ἔχειν με λέγειν· Ὅτι
 ἔνεκα σοῦ θανατούμεθα ἔλην τὴν ἡμέραν. Καὶ
 ἔσκε ταῦτα ἰσοδυναμεῖν τοῖς τοῦ Ἀποστόλου, καὶ
 ἀπὸ τῆς αὐτῆς αὐτῷ διαθέσεως λέγεσθαι τὸ, *Τίς* (12)
ἡμᾶς χωρίσας ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;
θλίψις; ἢ στενωπός; ἢ διωγμός; ἢ λιμός; ἢ
γυμνάσις; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχα; ἢ γάπησος οὖν
ταῦτα πάντα, εἰδώς, ὅτι ὑπὸ θεατῆ καὶ ἀβολόβῃ τῷ
Δεσπότη τῶν ὧν τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διαφέρω
κινδύνους. Ὅτι εἰσακούσεται Κύριος τῆς φωνῆς τῆς
δεητικῆς μου. Οὕτω γὰρ καὶ ἕκαστος ἡμῶν δύναται
τὸ ἐν ταῖς ἐντολαῖς ἐπίπονον διανοεῖν, ὅταν οἰοεὶ
ἐαυτοῦ πολιτεῖαν.

2. Ὅτι ἐκλίνε τοῦς αὐτοῦ ἔμοι. Ἐκλίνας, εἴ-
 πειν, οὐχ ἵνα σωματικὴν τινα ἔνοιαν λάθῃς περὶ
 Θεοῦ ὧτα ἔχοντος, καὶ ταῦτα πρὸς τὸ ἡμεῶν τῆς
 φωνῆς ἐπικλίνοντος, ὅπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν πρὸς τοὺς
 μικροὺς φλογεγομένους προσεγγίζοντες ἡμῶν τὴν
 ἀκοήν, ἵνα ἐκ τοῦ σύγγεγυς τῆ αἰσθήσεως παραδειξώ-
 μεθα τὸ λαλούμενον, ἀλλ' Ἐκλίνας, εἶπεν, ἵνα τὸ
 ἐαυτοῦ ἀσθενὲς ἐπιδειξῆται. Ὅτι χαμαὶ κειμένη μοι
 συγκάτεσθαι διὰ φιλοανθρωπίας· οἰοεὶ, ἀφρόουτο τι-
 νος ἐκ πολλῆς ἀσθενείας οὐδὲ φέγγεσθαι τραυῶς δυ-
 ναμένου, φιλόανθρωπος ἱετρός προσαγαγῶν ἐαυτοῦ
 τὴν ἀκοήν ἐκ τοῦ σύγγεγυς μαυδάνου (14) τὰ ἀνεγ-
 κατὰ τῷ κάμνοντι. Ἐκλίνας οὖν τὸ οὖς αὐτοῦ
 ἔμοι. Ἡ γὰρ θεία ἀκοή οὐ φωνῆς δεῖται πρὸς αἰσθη-
 σιν· οἶδα γὰρ καὶ ἐν τῷ κινήματι τῆς καρδίας γνω-
 ρίσαι τὰ ἐπιζητούμενα. Ἡ οὐκ ἀκούεις, ὅτι Μωυσῆς
 μὲν φλογεγόμενος, ἀλλὰ τοὺς ἀλαλήτους, ἀμετριῶ-
 ναγμοῖς ἐντυγχάνων τῷ Κυρίῳ, ἤκούετο (15) παρὰ
 τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Τι βοᾷς πρὸς μέ; Οἶδεν ὁ*
Θεὸς καὶ αἵματος ἀκούσαι ἐκκαίου, ὃ γλῶσσαι οὐ
πρόσοστιν, οὐδὲ φωνὴ τὸν ἀέρα περῶσα. Ἐργων δὲ
δικαίων παρουσία μεγαλοφωνία ἐστὶ παρὰ Θεῷ. Καὶ
ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσομαι. Ἡμεῖς μὲν, ἐν
μᾶ προσευξάμενοι ἡμέρας, ἢ ἐν μᾶ ὡρα βραχῶ τι
*ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν ἐπιστηγάνομεν, ἀμετριῶ-
 μέν (16) ὡς ἦδη τι ποιήσαντες ἐφάμιλλον τῇ κακίᾳ*
ἡμῶν. Ὁ μέντοι ἅγιος παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς
ἐαυτοῦ παραμετρομένην ἐπιδεικνύσθαι λέγει (17)
τὴν ἐφορολόγησιν· Ἐν ταῖς ἡμέραις γὰρ μου,

ferni pericula, tribulationem, dolorem : quæ omnia
 ob Dei amorem, et ob spem repositam iis qui eru-
 minas afflictionesque pro pietate sustinent, ei ama-
 bilia videbantur. Non enim, inquit, præter volunta-
 tem, neque vi, neque necessitate hæc pertuli cer-
 tamina, sed amore quodam et affectu hosce labores
 200 suscepi, ut possim dicere : *Quoniam propter*
*te mortificamur tota die*¹⁵. Atque hæc videntur idem
 valere ac Apostoli verba, et eodem affectu ab eo
 profertur atque ab Apostolo : *Quis nos separabit a*
charitate Christi ? tribulatio ? an angustia ? an per-
secutio ? an fames ? an nuditas ? an periculum ? an
*gladius*¹⁶ ? Dilexi igitur hæc omnia, quod scirem me
 sub spectatore et prætorum largitore Domino uni-
 versorum, pro pietate pericula subire. *Quoniam*
exaudiet Dominus vocem orationis meæ. Sic enim et
 quilibet nostrum præceptorum difficultates superare
 potest, cum sumum vitæ institutum universorum Deo
 velut spectatori patefacit.

θεατῆ τῷ Θεῷ (15) τῶν ὧν ἐπιδεικνύμενος ἢ τῇ

2. *Veas. 2. Quia inclinavit aurem suam mihi. In-*
clinavit, inquit, non ut corpoream quamdam de
Deo notionem accipias, quasi habeat aures, eas-
que ad submissam vocem inclinet : quod nos erga
illos qui exili voce loquuntur, efficimus, aures
nostras admoventes, ut ex illa proximitate id quod
dicitur, sensu percipiamus : sed, Inclinavit, ait, ut
suum ipsius detegeret infirmitatem. Quandoquidem
ad me humi jacentem ob suam erga homines be-
nevolentiam descendit : velut cum benignus medi-
cus, si quis ægrotus præ multa infirmitate clare lo-
qui non queat, ea quæ sunt ægrotantis necessaria,
ex propinquo, suis auribus admotis, ediscit. Incli-
navit itaque aurem suam mihi. Utiq; auditus di-
vinus voce non indiget ad percipiendum, siquidem
petita etiam in cordis motu cognoscere valet. Nonne
scis eis audita, quod Moyses nihil loquens, sed tactis
suis suspiriis Dominum interpellans, a Domino
*audiebatur dicente : Quid clamas ad me*¹⁷ ? Novit
 Deus vel sanguinem justæ audire, cui nec lingua
 inest, nec vox aerem permeans. Quin etiam operum
 justorum præsentia clamor magnus apud Deum est.
 D *Et in diebus meis invocabo.* Nos equidem cum una
 die oravimus, vel per unam horam brevi aliqua tri-
 stitia ob peccata fuimus affecti, securi vivimus,
 tanquam si quidpiam quod iniquitatem nostram
 compensaret a nobis patratum esset. Sed hic sanc-
 tus confessionem, quæ omne vitæ suæ tempus ad-
 metrii possit, editurum se affirmat : *Omnibus enim,*

¹⁵ Psal. cxiiii, 22. ¹⁶ Rom. viii, 35. ¹⁷ Exod. xiv, 15.

(12) Sic mss. multi. Editio Paris. τῷ, τίς.

(15) Reg. tertius οἰοεὶ θεατῆ καὶ ἀβολόβῃ τῷ Θεῷ. Sed cum illud, καὶ ἀβολόβῃ, in editis et in aliis mss. desit, credi merito potest ab aliquo libra-rio additum fuisse.

(14) Editi cum Colb. quinto μαυδάνει. At septem mss. μαυδάνου.

(15) Ita Colbertini primus, quintus et sextus cum Regis secundo et quarto. Editi vero cum Regis

tertio et sexto ἤκουσε. Mox mss. tres ὁ Θεός. Deest articulus in editis et in aliis mss. Subinde mss. novem δικαίων. Editi δικαίων.

(16) Colb. quartus ἀμετριῶμενον. Editi cum plu-
 rimis mss. ἀμετριῶμενον. Inidem quatuor mss. ὡς
 ἦδη. Editi cum uno aut altero ms. ὡς ἦδη.

(17) Ita editio Basil. cum novem mss., nec aliter legit interpres. Editio Paris. ἐπιδεικνύσθαι· μέλλει.

Inquit, *diebus meis invocabo*. Deinde ut ne Deum ab ipso propterea invocatum fuisso existimes, quod in hac vita rebus secundis uteretur, quae prospere succederent omnia; narrat calamitatum magnitudinem, in quibus constitutus nequaquam nominis Dei oblitus est. *Vas. 3. Circumdederunt me enim, inquit, dolores mortis, pericula inferni invenerunt me*. Illi quidem dolores proprie usurpantur ad significandos puerperii dolores, cum venter ad tumorem usque distentus, foras fetum impellit: deinde vero 201 partes genitales pressæ, et circum fetum distensionibus contractionibusque nervorum dilatata, acutissimos dolores et acerbos cruciatus parturientibus creat. Transtulit autem dolores partus ad ipsos etiam mortis dolores, qui in animæ et corporis divisione animal obsident. Ait igitur se nihil mediocre passum esse, imo se ipsos quoque mortis dolores expertum fuisse, atque in periculum descensus inferni deductum. Num igitur hæc sola de quibus gloriatur, pertulit, cum alioqui isthæc sæpe nec voluntaria quidem sint? Nihil autem coactum laudabile est. At vide hujus athleteæ magnanimitatem. Postquam enim *Circumdederunt me dolores mortis, et pericula inferni invenerunt me*, tantum abfuit ut his tentationibus succubuerim, ut etiam me ipse sponte tentaminibus multo pluribus objecerim. *Afflictionem et dolorem* ut volens mihi ipse excogitari, ita non invitus ab eis apprehensus sum. Siquidem in superioribus *Pericula inferni invenerunt me*; hic vero *Tribulationem et dolorem invenit*. Cum enim illic adversus ea quæ mihi a tentatore illata sunt, firmus ac constans inventus essem: adjeci, ut me in Deum charitatis copiam ostenderem, afflictioni afflictionem, et dolori dolorem: non quod meis viribus obstiterim hisce molestiis, sed quod nomen Domini invocaverim. Tale est et illud Apostoli dicentis: *In his omnibus plus quam victores sumus per eum qui dilexit nos* 46. Vincit quidem, qui ab his, quæ necessario accidunt, non frangitur: sed plus quam victor est, qui sua etiam sponte et voluntate dolores ad demonstrandam patientiam sibi accersit. Qui letale aliquod peccatum admisit, dicat: *Circumdederunt me dolores mortis. Omnis enim, inquit, qui facit peccatum, ex diabolo natus est* 47. Cum igitur, inquit, peccatum patrarim, et in mortis utero gestarem, tunc etiam ab inferni periculis inventus sum. Quomodo ergo sanavi me ipsum? Propterea quod tri-

46 Rom. viii, 37. 47 I Joan. iii, 8.

(18) Reg. sextus et Colb. tertius in æc. At multi mss. in οἷς. Imo ita quoque legitur in margine Reg. sexti et Colb. tertii. Nec ita multo post editio Paris. εὐρεσων. Multi mss. cum LXX εὐροσων.

(19) Editi πρὸς τὰ. Multi mss. πρὸς τὸ. Mox multi mss. μέρη. Editi vero μόρια.

(20) Ita quinque mss. At editi προσεβήμεν. Statim quatuor mss. ἐπεξέυρον. Editi ὑπεξέυρον. Colb. quintus ἐξήυρον.

(21) Ita cuncti cum Reg. sexto. Alii sex mss. θλίψεις ἐπὶ. Mox Colb. quartus καὶ δόνας.

(22) Sic editio Basil. cum multis mss. et cum sæpe textu. Editio Paris. τούτοις ἄπασι.

ἄπασιν ἐπικαλέσομαι. Εἶτα ἵνα μὴ οἴθῃ, ὅτι ἐνευημερῶν τῷ βίῳ κούψω, καὶ πάντων αὐτῶν τῶν πραγμάτων κατὰ ῥοὴν προύόντων, ἐπικαλέσῃ τὸν Θεόν, διηγῆται τὸ μέγεθος τῶν περιστάσεων, ἐν αἷς (18) ὧν οὐκ ἐπελάθετο τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Περὶ ἔσχωρ γὰρ με, φησὶν, ὠδίνες θανάτου, κίνδυνοι ἄδου εἰροσάν με. Κυρλις μὲν αἱ ὠδίνες ἐπὶ τῶν κατὰ τὰς κησείας ἰδῶν ἐσι τεταγμένα, ἴσταν, πρὸς ἄγκον ἢ γαστήρ διεγειρομένη, ὠδὴ δὲ ἱερῶν πρὸς τὸ ἔξω (19) εἶτα θλιβόμενα τὰ γεννητικὰ μέρη, καὶ περιτεινόμενα ἐν κυρμῆι σπασμοῖς καὶ συνολκασίς τῶν ἰσῶν, ὄζυτάτα; ἀλλήθδνας καὶ θριμείας ὀδύνας ἐμποισί ταῖς τικτούσας. Μετίνγεσε δὲ τὰς ὠδίνας καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου, τὰς περιστάσας τὸν ζῶον ἐν τῷ μεριμῶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ὅδὲν οὖν φησι μέτρον πεπονημένοι, ἀλλὰ μέχρι καὶ αὐτῶν περιρῶσθαι τῶν ὠδίνων τοῦ θανάτου, καὶ εἰς κίνδον τῆς καταθάσεως τοῦ ἄδου ἀρῆθαι. Ἄρ' οὐν καὶ μόνα ταῦτα πέπονθεν ἐν' οἷς σεμνύνεται, ἢ ταῦτα μὲν πολλάκις καὶ ἀκούσια; Ὅδὲν δὲ τῶν ἱναγκασμένων ἐπαινετῶν. Ἄλλὰ βλέπε τὸ μεγαλοφυῆς τοῦ ἀθλητοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Περὶ ἔσχωρ με ὠδίνες θανάτου, καὶ κίνδυνοι ἄδου εἰροσάν με, ποσούτων ἀπάσιον τοῖς πειρασμοῖς τούτοις ὑποπισθῆν, ὅτι καὶ πολλῶ τούτων πλίσσι κατὰ τὸ ἔκοῦσιν πειρασμοῖς ἑμαυτὸν προσεβήμεν (20). Θλίψιν γὰρ ὀδύνην ὠπερεκῶν ἑμαυτῶ ἐπεξέυρον, οὐκ ἀκούσις ὄν' αὐτῶν κατελήφθη. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κατόπιν Κίνδυνοι ἄδου εἰροσάν με ἐνταῦθα δὲ Θλίψιν καὶ ὀδύνην εἰρον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ αἰ ἀνευδύτας ἔχον εὐρέθην πρὸς τὰ παρὰ τοῦ πειράζοντος ἐπαχθέντα, ἵνα δεῖξω τὴν περιουσίαν τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, προσβίθηκα θλίψιν ἐπὶ (21) τῇ θλίψει, καὶ ὀδύνην ἐπὶ τῇ ὀδύνη· οὐ τῇ ἑμαυτοῦ δύναμι τῶν ἀλγεῶν ὑπεπαισιότασας, ἀλλὰ δίδωι τὸ ἄνομα Κυρίου ἐπικαλεσάμεν. Τούτῶν ἴσσι καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος: Ἐν τούτοις πάντιν (22) ὑπερνικώμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. Νικᾷ μὲν γὰρ ὁ μὴ ἐνδεδούς τοῖς πρὸς ἀνάγκην ἐπαγομῆνοῖς· ὑπερνικᾷ δὲ ὁ καὶ ἀδαιρείτας ὠδύνας εἰς ἐπίδειξιν τῆς ὑπομονῆς ἐπισπώμενος. Ὁ γενόμενος ἐν ἀμαρτίᾳ τιλ τῇ πρὸς θάνατον λεγέτω Περὶ ἔσχωρ με ὠδίνες θανάτου. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται (23). Ὅτε οὖν ἔμην, φησὶν, ἐργάτης τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἔκκοφορῶμην ὑπὸ τοῦ θανάτου, τότε καὶ εὐρέθην ὑπὸ τῶν τοῦ ἄδου κινδύνων. Πῶς οὖν ἐξισάμην ἑμαυτὸν; Ἐπειδὴ θλίψιν καὶ ὀδύνην εἰρον τὴν ἑδὲ τῆς μετανοίας. Ἀναλογούσαν γὰρ τῷ μεγέθει τῆς ἀμαρ-

(23) Oliv. et Regii tertius et quartus, perinde atque Colbertini sextus et septimus, cum editione Basil. γεγέννηται. Editio Paris. γεγέννηται. Colb. quiuitus Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δούλος ἴσσι τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται, Quisquis enim, inquit, facit peccatum, servus est peccati, et ex diabolo natus est. Notandum est Combesium esse in codice (nam illius codex, noster est Colbertinus quintus) pro πᾶς male πῶς legisse; nec debuisset eam lectionem, qualem citat, tanquam emendatorem prædicare. Mox Reg. tertius ἐργάτης τῆς ἀνομίας.

τας τὴν ἐκ τῆς μετανοίας κάκωσιν ἑμαυτῶ ἐπ-
 ενόησα, καὶ οὕτως ἐτόλμησα τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικα-
 λῆσασθαι. Τίνα δὲ ἦν ἃ εἶπον; Ὁ Κύριε, ῥύσαι
 τὴν ψυχὴν μου. Κατέχομαι ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ
 ταύτῃ, σὺ δὲς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ λύτρον, καὶ ῥύσαι τὴν
 ψυχὴν μου.

3. *Ἐλεῖμων ὁ Κύριος καὶ δίκαιος.* Πανταχοῦ
 συνάπτει ἡ Γραφὴ τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν δι-
 κκυσούνην, διδάσκουσα ἡμᾶς, ὅτι οὐτε ὁ ἔλεος τοῦ
 Θεοῦ ἀκριτος, οὐτε ἡ κρίσις ἀνελεῖμων. Ἀλλὰ καὶ
 ἔλεος, κεκραμένως ἀξίως ἐπιμετρεῖ τοὺς οἰ-
 κτιρμοῦς· καὶ κρίνων, ἐστοχασμένως τῆς ἀσθελείας
 ἡμῶν ἐπάγει τὴν κρίσιν, φιανθρωπιᾷ μᾶλλον ἢ τῇ
 τοῦ Ἰσοῦ ἀντιμετρήσει ἀμυνόμενος ἡμᾶς. Καὶ ὁ Θεὸς
 ἡμῶν ἔλεε. Ἐλεῖς ἔστι πάθος ἐπὶ τοὺς παρ' ἄξιαν
 τεταπεινωμένους, παρὰ τῶν συμπαθῶς διατιθεμένων
 γινόμενον. Ἐλασούμεν τὸν ἐκ μεγάλου πλοῦτου πρὸς τὴν
 (24) ἐσχάτην πέναν μεταπεισόντα, τὸν ἐκ τῆς ἀκρας
 εὐδίας τοῦ σώματος εἰς τὴν ἐσχάτην ἀσθένειαν κα-
 ταβλήθέντα, τὸν ἐπὶ κάλλει καὶ ὄρφ σώματος ἀγαλ-
 λόμενον, καὶ ὑπὸ τῶν αἰσχίτων παθῶν διασφαρθέντα.
 Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμεῖς ἤμελλε ποτε ἐνδοξοῖ ἐπὶ τῆς τοῦ
 παραδείσου διαγωγῆς, ἐγενόμεθα δὲ ἄδοξοι καὶ ταπει-
 νοὶ διὰ τὴν ἐκπτώσιν, Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἔλεε, ὁρῶν
 ἡμᾶς οἷοι ἀνθ' οἷων γεγόναμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν
 Ἀδάμ ἀνέκαλετο τῇ (25) τοῦ ἔλεου φωνῇ, λέγων·
 Ἀδάμ, ποῦ εἶ; Οὐ γὰρ διαβόηται ἐξέθει ἐκ πάντα
 εἰδώς, ἀλλὰ νοήσαι αὐτὸν ἐβούλετο οἷος ἀνθ' οἷου
 γέγονε. Ποῦ εἶ; ἀπὸ τοῦ, εἰς οἷον πτώμα καταβλή-
 θεις ἀπὸ τριλοῦτου ὕψους;

4. *Φυλάσσων τὰ τῆπια ὁ Κύριος*· ἐταπεινώ-
 σθη, καὶ ἐσωσέ με. Ἐἴτε κατὰ τὸν φυσικὸν λόγον,
 ὅτι ἀν συνέστη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, μὴ τῶν κομιδῇ
 νηπίων καὶ ἐτι βρεφῶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου φυλασσομένων.
 Πῶς γὰρ ἡ (26) τὰ ἐν τῇ μήτρᾳ κωφοροῦμενα ἡδύ-
 νατο τρέφεσθαι ἢ κινεῖσθαι ἐν οὕτω στενοῖς χωρίοις,
 καὶ μηδεμίαν ἔχουσαν ἀναστροφήν (27), ἀλλ' ἐν σκοτει-
 νοῖς τόποις καὶ ἐνόηρος τὴν ζωὴν ἔχοντα, καὶ οὐτε
 ἀναπνεῖν δυνάμενα, οὐτε ᾄδῃ τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν,
 ἀλλὰ δίκην ἰχθύων τοῖς ὕδροις ἐμφορβόμενα, εἰ μὴ τῇ
 παρὰ τοῦ Θεοῦ φυλακῇ διακρατετο; Πῶς δ' ἂν εἰς
 τὸν ἀθήτη τούτων ἐκπεισόντα τόπον, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ
 μήτρᾳ θερμότητος τῷ ἀέρι περιφυγόμενα κἄν πρὸς
 τὸ βραχὺ διήρκεσαν, εἰ μὴ παρὰ Θεοῦ διεσωζέτο; Φυ-
 λάσσω ὁν τὰ τῆπια ὁ Κύριος· ἐταπεινώθη, καὶ ἐσωσέ με. Ἡ καὶ οὕτω νοήσεις τὸν λόγον Ὅτι
 ἐπειθ' ἐστράφη, καὶ ἐγενόμεν ὡς τὸ νήπιον, καὶ
 ἐδεξάμεν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὡς παιδίων, καὶ
 διὰ τῆς ἀκακίας ἑμαυτῶν εἰς τὴν τῶν παιδίων ταπει-

vationem et dolorem inveni per poenitentiam.
 Enimvero talem poenitentiae cruciatum, qui peccati
 magnitudini conveniret, mihi ipse excogitavi, et sic
 nomen Domini ausus sum invocare. Quae autem
 erant quae dixi? *Vers. 4. O Domine, libera animam*
meam. In hac detineor captivitate, tu pro me pe-
 tra da redemptionis, et libera animam meam.

5. *Vers. 5. Misericors Dominus et justus.* Scrip-
 tura ubique Dei miserationibus justitiam conjun-
 git: quippe docet nos, neque Dei misericordiam
 judio carere, neque judicium experts esse miseri-
 cordiae. Sed et dum miseretur, iis qui digni sunt,
 suas cum judio miserationes admittit: atque dum
 judicat, habita infirmitatis nostrae ratione infert ju-
 dicio, benignitate magis, quam par pari referendo
 B plectens nos. *Et Deus noster miseretur.* Misericor-
 dia affectio est erga eos qui praeter meritum de-
 pressi sunt, ab iis qui miseratione **202** moventur
 proficiscens. Miseramur eum, qui ex magnis divi-
 tiis in extremam incidit paupertatem: eum, qui ex
 optima corporis habitudine ad summam reductus
 est debilitatem: eum, qui ob pulchritudinem ac
 elegantiam corporis praestebat, sed a foedissimis
 ac turpissimis morbis corruptus est. Quoniam igitur
 et nos in paradiso degentes, eramus aliquando
 clari ac spectabiles, et tamen ob ejectionem, in-
 gloriæ et abjecti evasimus, *Deus noster miseretur,*
 dum quales nos ex qualibus facti simus, videt.
 Quapropter et Adamum hac misericordiae voce re-
 vocabat, dicens: *Adam, ubi es* ²⁷? Non enim edo-
 C cერი quarebat omnium gnarus, sed intelligere ipsum
 dicit: In quam ruinam ex tanta sublimitate inci-
 disti?

4. *Vers. 6. Custodiens parvulos Dominus; hu-*
miiliatus sum, et salvum me fecit. Sive naturali ra-
 tione id accipias, non consisteret humana natura,
 si ii qui sunt prorsus parvuli et adhuc infantes, a
 Domino non custodirentur. Quomodo enim qui in
 utero gestantur, nutririi aut moveri possent, cum in
 spatiis adeo angustis, in quibus nullo modo se con-
 vertere ac versare liceat, diverterent, sed in tene-
 brosis et humidis locis vivaat, neque respirare, ne-
 que hominum vitam vivere valentes, sed instar pi-
 scium stuidis innatantes, nisi Dei custodia servaren-
 tur? Quomodo rursus ad insolitum hunc locum
 elapsi, et post neri calorem aere refrigerati, vel ad
 breve tempus persistenter, nisi a Deo conserva-
 D rentur? *Custodiens ergo parvulos Dominus; hu-*
miiliatus sum, et servavit me. Aut etiam sic verba
 isthæc intelligere poteris: Quandoquidem conver-
 sus sum, et factus sum ut parvulus, ac regnum
 caelorum velut puer suscepi, meque ipse per inno-

²⁷ Gen. 11, 9.

(24) Sic septem mss. At editi ἐπὶ τὴν. Haud longe
 Puz. secundus ἀσθένειαν μεταβλήθέντα.

(25) Reg. secundus ἐνεκαλετο. Mox Reg. tertius
 οἷου γεγέννηται.

(26) Sic mss. trez. Deest ἢ in editis et in aliis

quibusdam mss.

(27) Ita editio Basil. et Oliv. et Gombef. et alii
 septem. Editio Paris. καὶ μηδεμίαν ἔχουσαν ἀνα-
 πνοήν, In quibus nec respirare liceat.

centiam ad puerorum humilitatem demisi : *Custodiens parvulus Dominus, quoniam humiliatus sum, servavit me.*

5. VERS. 7. *Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Sibi ipsi verba consolatoria proponit bonus athleta, similiter ac Paulus, dicens : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi ; in reliquo reposita est mihi corona justitiæ* ⁴⁸. Hæc quoque sibi dicit Propheta : *Quoniam vitæ hujus cursum satis longum experisti, Convertere de cætero in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Siquidem iis qui legitime in hac vita decertarunt, sempiterna requies proposita est, quæ non ex opere debito tribuitur, sed ex Dei munificentissimi gratia, iis qui in ipso spem habuere, datur. Deinde, priusquam bona illic reposita enarret, quomodo a mundi molestiis liberatus sit, recensens, pro iis gratias agit animarum liberatoris, qui ex varia et iuevitabili cupiditatum servitute ipsum exemit. Quæ autem sunt hæc ?

8. *Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, et pedes meos a lapsu.* Rerum præsentium comparatione futuram describit requiem. Hic enim, inquit, circumdederunt me dolores mortis : illic vero eripuit animam meam a morte. Hic oculi lacrymantur ex afflictione : **203** illic vero non amplius lacrymæ tenebras pupillis effundunt eorum, qui contemplatione pulchritudinis majestatis Dei oblectantur. *Abstulit enim Deus omnem lacrymam ab omni facie* ⁴⁹. Hic magnus est eadendi periculum : quapropter et Paulus aiebat : *Qui se existimat strenue videri ne cadat* ⁵⁰. Illic autem firmi sunt gressus : vita immutabilis ; non amplius periculum est in peccatum prolabendi. Neque enim carnis est rebellio : neque mulier mutam ad peccatum confert operam. Nam non est masculus et femina in resurrectione, sed una quædam vita est ac simplex : siquidem qui in regione vivorum habitant, suo ipsorum Domino placeant. Mundus hic et ipse interiturus est, et morientium est locus. Quoniam enim visibilium substantia composita est, et quidquid compositum est, dissolvi solet, nos qui in mundo existimus, cum mundi partes simus, necessario naturæ universi efficiamur consortes. Quare autem etiam quam anima per mortem a corpore separaret, moritur sæpe homines. Neque vero dictum hoc tibi videatur paradoxum, sed rei ipsius considera veritatem. Quippe natura comparatum est, ut homo in tribus annorum hebdoma-

Α νωστιν κατήγαγον· Ὁ φύλακτων τὰ νηπια Κύριος, ἐπειδὴ ἐταπεινώθη, ἔσωσέ (28) μῆ.

5. Ἐπιστρέψον, ψυχή μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, οὗ Κύριος ἐπήγγελλε σέ. Ἐαυτῷ προσάγει τοῦς παρακλητικῶς λόγους ὁ καλὸς ἀγωνιστὴς, παρακλητικῶς τῷ Παύλῳ λέγων· Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγήγισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Ταῦτα λέγει (29) καὶ πρὸς εαυτὸν ὁ Προφήτης· Ἐπειδὴ ἰκανῶς τοῦ βίου τούτου τὸν δολιχὸν ἐξεπλήρωσας, Ἐπιστρέψον λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, οὗ Κύριος ἐπήγγελλε σε. Πρόκειται γὰρ ἀνάπαυσις αἰωνία τοῖς νομιμῶς τὸν ἐνταῦθα διαβλήσασιν βίον, οὐ κατὰ ὀρέγημα τῶν ἔργων ἀποδομένη (30), ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ μεγαλοδουρου Θεοῦ τοῖς εἰς αὐτὸν ἠλικιωσὶ παρεχομένη. Ἐπει, πρὶν τὰ ἐκεῖ ἀγαθὰ διηγῆσασθαι, τὴν ἀποφυγὴν τῶν τοῦ κόσμου ὀχληρῶν διηγούμενος, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς εἰκρίσται τῷ ἐλευθερωτῇ τῶν ψυχῶν, τῷ τῆς ποικίλης αὐτὸν (31) καὶ ἀπαραίτητου δουλείας τῶν παθημάτων ἐξαιρουμένῳ. Τίνα δέ ἐστι ταῦτα; Ὅτι ἐξείλετο τὴν ψυχήν μου ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων, καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. Συγχρίσει τῶν ὕδα τὴν μέλλουσαν ἀνάπαυσιν διαγράφει· Ἐνταῦθα γὰρ με, φησὶ, περιέσχον ὕδινες θανάτου· ἐκεῖ δὲ ἐξείλετο τὴν ψυχήν μου ἐκ θανάτου. Ἐνταῦθα οἱ ὀφθαλμοὶ τὸ (32) ἐκ τῆς ὀλίψεως προχέουσι δάκρυον· ἐκεῖ δὲ οὐκέτι δάκρυον ἐπισκοποῦν ταῖς κόραις τῶν εὐφραννομένων τῇ θεωρίᾳ τοῦ κάλλους τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἀρεῖτε γὰρ ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντός προσώπου. Ἐνταῦθα πολὺς ὁ κίνδυνος τοῦ ὀλισθήματος· ἐδὲ καὶ Παῦλος ἐλεγεν· Ὁ δειὸν ἐστίναι βλεπέτω μὴ πέση. Ἐκεῖ δὲ πάγιαι βάσεις ἀπερίτρεπτος ἡ ζωὴ οὐκέτι κίνδυνος πρὸς ἁμαρτίαν ὑπενεχθῆναι. Ὅτι γὰρ σαρκὸς ἐπανάστασις, οὕτε γυναικὸς συνεργία πρὸς ἁμαρτίαν. Διότι οὗκ ἐν ἄρσει καὶ θῆλυ ἐν τῇ ἀναστάσει, ἀλλὰ μία τίς ἐστὶ ζωὴ (33) καὶ μονότροπος, εὐαρεστοῦντων τῷ εαυτῶν Δεσπότη τῶν κατοικοῦντων ἐν τῇ χόρᾳ τῶν ζῶντων. Ὁ κόσμος οὗτος αὐτὸς τίς ἐστὶ θνητὸς, καὶ χειρὶν ἀποθησκόντων (34). Ἐπειδὴ γὰρ σύνθετός ἐστι τῶν ὀρωμένων ἡ σύστασις, τὸ δὲ σύνθετον ἅπαν διαλύσασθαι πέφυκεν, ὃ ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, μέρη ὄντες τοῦ κόσμου, ἀναγκασίως τῆς τοῦ παντὸς φύσεως ἀπολαύομεν. Μὰ τοῦτο καὶ πρὶν θανάτῳ τὴν ψυχήν διασευχθῆναι τοῦ σώματος, ἀποθησκουεν πολλάκις οἱ ἄνθρωποι. Καὶ μὴ παράδοξον

⁴⁸ II Tim. iv, 7; 8. ⁴⁹ Isa. xxv, 8. ⁵⁰ I Cor. x, 12.

(28) Sic editio Basil. cum quinque mss. At editio Paris. cum Colb. sexto καὶ ἔσωσε. Statim Colb. quartus ἐπήγγελλε μῆ.

(29) Editio Basil. cum plurimis mss. λέγει. Editio Paris. λέγει. Haud longe mss. nonnulli ἐπήγγελλε μῆ.

(30) Ita quinque mss. At editi ἀποδομένη.

(31) Sic editi cum multis mss. At Reg. tertius cum Colb. sexto ποικίλης αὐτῆς, qui ipsam exemit. Colb. quartus ποικίλης τῶν τῆς. Paulo post editi cum

multis mss. et cum LXX καὶ τοὺς πόδας. Deest καὶ in duobus codicibus, quibuscum condensa Vulgata.

(32) Editi ὀφθαλμοὶ μου. Abest μου a sex mss., nec dubium quin melius desit. Hæc enim non de oculis unius, sed de oculis omnium qui vitam eternam consequentur, accipienda esse vel cetero apparet.

(33) Ita multi mss. At editi ἡ ζωὴ.

(34) Colb. quartus ἀποθησκόντων ἐστὶ. Non co-

φανῆ (35) σοι τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ σκόπει τοῦ πράγμα-
τος τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τρισὶ γὰρ ἑβδομάσιν ἐτῶν
τρεις ὑφίστασθαι πέφυκεν ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολὰς
ἡλικίων καὶ βίωσιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ καθ' ἑκάστην
ἑβδομάδα ἴδιος ὄρος περιγράφων τὰ παρελθόντα, καὶ
ἐναργῆ παρέχων τὴν μεταπορίαν. Τοῦ παιδὸς ἡ ἡλι-
κία ἐν τῇ τῶν ὀδόντων ἀποβολῇ (36) κατὰ τὴν πρῶ-
την ἑβδομάδα περιορίζεται. Τοῦ παιδὸς λοιπὸν τοῦ
πρὸς τὰς μαθήσεις ἐπιτηδείως ἡ προθεσμία ἐστὶ
μέχρι τῆς ἐφηβείας. Ὁ ἔφηρος, μέχρι πρώτου καὶ
εἰκοστοῦ ἔτους συμπληρωθείς, ὅταν ἰούλους ἀρξῆται
κατασκοπιᾶται τὰς παρείας, ἀφανίζεται λεληθῶτως,
πρὸς τὸν ἄνδρα ἤδη τοῦ νεανίσκου μελισσομένου.
Ὅταν τοῦτον ἴδῃς ἄνδρα ἀποθνήσκον μὲν τὴν ἐπίδο-
σιν τῆς καθ' ἡλικίαν αἰδέσεως, βεβηκότα δὲ ἤδη τοῖς
λογισμοῖς, καὶ μηδὲν ἔχον τῆς νεότητος φέροντα, οὐ
ὄχι τεθνηκέαι ἐν αὐτῷ λογιστῇ τὰ παρελθόντα;
Πάλιν ὁ πρῶτος, πρὸς ἕτερον σχῆμα καὶ ψυχῆς
διάθεσιν μεθαρμοσθείς, ἕτερός ἐστι προῆλως παρὰ
τοὺς προτέρους. Ὅστε καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων διὰ
πολλῶν θανάτων συμπληροῦσθαι πέφυκεν, οὐ μόνον
ἐν τῇ κατὰ τὰς μεθελικιώσεως μεταβολῇ, ἀλλὰ καὶ
ἐν τοῖς καθ' ἁμαρτίαν πτώμασι τῶν ψυχῶν. Ὅπου
δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλοίωσις οὔτε σώματος οὔτε ψυχῆς
(οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λογισμοῦ παρατροπή, οὐδὲ μεταθέσεις
γνώμης, οὐδεμίαν περιστάσεως τὸ εὐσταθὲς καὶ ἀτά-
ραχος τῶν λογισμῶν ἀφαιρουμένης), χώρα ἐστὶν (37)
ἐκείνη τῷ ὄντι ζώντων, ὁμοίωσιν ὄντων ἀεὶ αὐτῶν
ἐκταῖς. Ἐν ἡ ἄλιστα εὐαρεστήσειν τῷ Θεῷ τῶν
ὄλων ὁ Προφήτης κατεπαγγέλλεται, ὡς ὅτι οὐδενὸς
μέλλον τῶν ἐξῴθεν διακρίσεσθαι πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς
ἀληθινῆς καὶ ὁμοίωσιν τοῖς ἀγγέλοις δουλείας. Φιλο-
τιμούμεθα, φησὶν, εἴτε ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι,
εἴτε ἐκδημοῦντες ἀπὸ τοῦ σώματος, εὐάρεστοι
αὐτῷ εἶναι. Ζώντων ἐκείνη χώρα, ἐν ἣ οὐκ ἐνὶ νύξ,
οὐκ ἐν ἔσπρος τὸ τοῦ θανάτου μέμηνα· ἐν ἣ οὐκ ἐνι-
βρώσις, οὐκ ἐν πόσις, τὰ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπε-
ριστάματα, οὐκ ἐν νόσοις, οὐκ ἐν ἀλγῆμασι (38), οὐκ
λατρεία, οὐ δικαστήρια, οὐκ ἐμπορεῖα, οὐ τέχναι, οὐ
χρήματα, τῶν κακῶν ἡ ἀρχή, ἡ τῶν πάλαιον ὑπό-
θεσις, ἡ βίβλα τῆς ἔχθρας· ἀλλὰ χώρα ζώντων, οὐκ
ἀποθησκότων ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (39), ἧ ἡ δόξα

¹¹ II Cor. v. 9.

deus idem ἐν τῷ κόσμῳ ζώντας. Haec aliunde sumpta
esse, nec ad Basilium pertinere patet ex Praefatione
num. 37.

(35) Reg. tertius φανήτω σοι τὸ.

(36) Illud, ὀδόντων ἀποβολῇ, sic reddidit Tilmon-
nus, dentium abjectione: sed quia hac voce abje-
ctione intellexerit, ex eo, si viveret, libenter quaer-
erem. Etenim amissionem et jacturam, quae est
propria et nativa vocis ἀποβολῆς significatio, si ex-
primere voluit, soprore gravi corruptus fuisse putan-
dus est, si ex suis verbis sententiam absurdam effici
non animadvertit. Cornarius vero, ut hoc incom-
modi vitaret, interpretari maluit, dentium jactu,
hoc est, dentium ortu, dentitione. Quibus ex verbis
praequam quidem sententiam effici, nemo, opinor, homo
vergalit: sed, nisi valde fallor, vim vocis ἀποβολῆς
non exprimi, facillime omnes fatebuntur. Puto exo

A dibus tres aetatis ac vitae vicissitudines ac muta-
tiones sustineat, eoque per singulas hebdomadas
terminus proprius praeterita describit, et ma-
nifestam exhibet permutationem. Terminatur den-
titione aetas pueri circa primam hebdomadem. Prae-
finitum tempus pueri qui jam ad disciplinas ido-
neus est, ad pubertatem usque extenditur. Pubes
anno vicesimo primo completus, cum scilicet prima
lanugine genas vestire et adumbrare inciperit,
sensim desinit, adolescente jam in virum transeun-
te. Cum igitur videris virum qui per aetatem cre-
scere et augeri destiterit, jamque firma sit ratio-
cinatione, nec ullum juvenutis vestigium praese-
ferat, an non ea quae praeterita sunt, in ipso mor-
tuo esse existimabis? Senex rursus in aliam for-
mam et in alium animi affectum conversus, mani-
feste alius est, si cum prioribus comparetur. Quare
vita hominum non solum cum aetate mutatur, sed
etiam cum animae in peccatum labuntur, per mul-
tas mortes suapte natura expletur. Ubi vero non
est commutatio neque corporis neque animae (ue-
que enim est rationis eversio, aut sententiae permuta-
tio, si adversitas nulla mentis constantiam ac
tranquillitatem auferit), illa est vere viventium re-
gio, quippe qui sibi ipsis semper sint consimiles.
In qua universorum Deo maxime complaciturum
204 se pollicetur Propheta, cum nihil externum
impediturum sit, quominus scopum verae et aequalis
cum angelis servitutis assequatur: *Contentidimus*,
inquit, *sive praesentis in corpore, sive a corpore*
peregrinantis, placere illi ¹¹. Viventium illa est regio,
in qua non est nox, non est somnus mortis imago:
in qua non est cibus, non est potus, infirmitatis
nostrae fulcimenta, non est morbus, non sunt do-
lores, non medicina, non fora, non mercaturae, non
artes, non pecuniae, malorum origo, bellorum causa,
inimicitiae radix: sed est regio viventium, non
morieuntium pro peccatum, sed veram vitam viven-
tium in Christo Jesu, cui gloria et imperium in
saecula saeculorum. Amen.

ἀποθησκότων διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ ζώντων τῇ
κατὰ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

D Basilium, si talia de pneris narrare statuisset, προ-
βολῆ non ἀποβολῆ scripturum fuisse. Sed, ut verum
dicam, haec et alia non pauca Basilianum incepte an-
nena esse suspicor. Lege Praefationem. — Stabit
certe hujus loci ἀθεντία, nisi validiori argumento
impugnetur. Mirè enim in auctoris nostri senten-
tiam quae erat vox ἀποβολῆς, siquidem revera termi-
natur puerilis aetas (primorum) dentium abjectione,
circa primam hebdomadem. EDIT. PATROL.

(37) Ita octo mss. At editi χώρα ἐστὶν ἐκεῖ.

(38) Oliv. ἀλγῆμα. Editi cum multis mss. ἀλγῆ-
ματα. Statim Colb. sextus ἐμπορεῖα. Oliv. ἐμπο-
ρεῖα.

(39) Oliv. et alii tres mss. Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν. Illud quod mox sequitur, τῶν αἰώνων, de-
i quidem in editis et in uno aut altero codice: sed in
multis aliis mss. reocirur.

MONITUM.

205 1. Basilii in Eunomium libros antiquitus celeberrimos fuisse, nemini, qui paulum modo versatus sit in hoc litterarum genere, ignotum est. Passim enim laudantur, passim commendantur apud antiquos. Horum meminit Hieronymus (40), Amphilochius (41); Theodoretus (42), concilium Chalcedonense (43), Leonius Byzantinus (44), imperator Justinianus (45), Ephraemus Antiochensis (46), et alii multi, quos longum esset recensere omnes. Imo eorumdem mentionem fecisse videtur Basilius ipse. Cum enim rescivisset suspectum se haberi quorundam errorum ab Athanasio Ancyrano, vel potius se ab eo aperte argui; suspicionem immeritam, ne dicam falsissimam criminationem, longe ab se removei, his verbis: Οὐ γὰρ ἔη τοῖς γεγραμμένοις ὑφ' ἡμῶν πρὸς τοὺς ἀνόμοιους κατ' οὐσίαν τοιμήσαντας εἰπεῖν τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἢ πρὸς τοὺς κτίσμα καὶ ποίημα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημήσαντας, τῶν δὲ ἀπειργαλῶν τὴν λοιδορίαν ἠγάσθη, ὁ τοῖς μεγάλους ἀδελφοῖς ἐκείνοις καὶ περιβοήτοις ὑπὲρ τῆς ὁρθότητος διανοητικῶν. Non enim ob ea quae a nobis scripta sunt adversus eos qui Filium et Deum Deo et Patri secundum substantiam inaequalem dicere ausi sunt, aut adversus eos qui Spiritum sanctum creaturam et opificium esse blasphemio ore docuerunt, calumniam istam inferre voluisses, tu qui magna illa ac celebra certamina pro recta fide pertulisti. Quibus verbis, ut mihi quidem videtur, Basilius (47) eos quos adversus Eunomium scripserat libros tam clare designat, ut ipsos tantum non nominare videatur.

2. Causam autem cur libros illos composuerit Basilius, cum nemo melius noverit quam ipse, cum eo de re loquentem audire prestat. Verba igitur illius haec sunt num. 2: Sed jam, inquit, ad arguendum accedam, ex ipsa inscriptione sumens exordium. Primus enim omnium dolus, hic ille ei excoctatus et dicendi modus, ut in speciem apologiae ac defensionis doctrinam suam composuerit, ne velut aggressor videatur dogmata impia exponere, sed coactus ad hos sermones devenisse. Cupiebat quidem omni modo pravum illud ac impium dogma promulgare; et quam olim conceperat ac pepererat blasphemiam, proferre in medium: sed videbat fore, ut si aperte doctoris locum arripere, praeterquam quod id grave admodum esset ac molestum audientibus, praeterea se etiam fide indignum ac suspectum apud plerisque redderet, qui videlicet gloriae cupiditate aggressus esset innovare. Sin autem simulata apologia verba faceret, et innovationis se suspicionem evasurum putabat, et hoc pacto auditores magis allecturum, cum soleant homines omnes suapte natura lacessitis favere. Plura qui volet, numerum secundum quo Basilius malam Eunomii artem fuisse exagitat, legere poterit.

3. De tempore autem quo illi libri conscripti sint a Basilio, nihil aliud dicere habemus, nisi quod confectos esse eos ab ipso constet ante episcopatum, si modo Photio credere velimus. Refert enim olympiades multas insumpsisse Eunomium in iis confutandis, illamque suam responsionem statim post Basilii mortem promulgasse. Haec autem nequaquam fieri potuissent, nisi opus suum Basilius in lucem edidisset ante episcopatum: quem multis olympiadibus brevioram fuisse omnes confitentur. Accedit etiam, quod Basilius, ut ex iulio libri primi patet, nihil dum scripserat adversus haereticos tum, cum Eunomianae haeresi profigandae operam navavit. Quod argumento est, eum, cum esset junior, hoc operis suscepisse. Quamquam autem, ut ipse ait, in hoc scribendi genere inexercitatus erat, eo tamen successu rem gessit, ut, nisi inexercitatum se monuisset, exercitissimum eum in debellandis haereticis atque paratissimum fuisse dicas. Nihil enim opere Basilii solidius, nihil absolutius, nihil magis idoneum ad divinitatem Verbi et Spiritus sancti, quam Eunomius impugnabat, comprobendam. Ipsa Eunomii verba, quo magis ejus errores innotescerent, referenda esse censuit Pater gravissimus; atque hoc pacto ejus audacia temeritasque ita repressa est, ut responsionem suam, quoad Basilius vixit, publicare ausus non sit. Sed statim atque mortuus est vir sanctissimus, impius ille quos diu preparaverat libros in lucem edendos curavit. Sperabat, nisi valde fallor, non repertum iri qui mortui defensionem susciperet: sed sua eum spes fecellit. Nam praeter Gregorium Nyssenum, cujus etiamnum exstant libri, Theodorus Mopsuestenus (48) atque Sophronius Basilii (49), aut, ut melius dicam, Verbi ipsius et Spiritus sancti causam egisse memorantur.

4. Traditum quidem est ab antiquis aliquot in Eunomium libros a Basilio conscriptos fuisse: sed quod composuerit, tres an quinque, ex eisdem certo cognosci non potest. Quod si 206 librorum γρηγόρι-

(40) V. ill., c. 116.

(41) Orat. 2, pag. 18.

(42) Dial. 2, p. 97.

(43) Conc. tom. IV, pag. 828.

(44) Leon. in N. et E.

(45) Conc. tom. V, pag. 697.

(46) Phot. cod. ccxxix, pag. 820, 825 et 828.

(47) Epist. olim 53.

(48) Phot., c. iv, pag. 6.

(49) Phot., c. v, pag. 8 et 9.

της; aut *voëia* ex multitudine aut ex paucitate testium penderet, controversiæ omni finem imponere facillimum esset. Cum enim non amplius tres aut quatuor numerari vulgo solesnt, qui duos libros posteriores pro falsis habuerint: contra innumeros ac celeberrimos viros eosdemque doctissimos reperias, qui duos posteriores libros perinde ut tres priores Basilio Magno ascribunt. Nam, ut interim de antiquioribus scriptoribus taceam, Bellarminus, Fronto Ducæus, Franciscus Combelsius, Tillemonius, Elias Dupinus et alii permulti Basilium horum quinque in *Eunomium* librorum auctorem faciunt. Et quod majus est, illi quinque libri in concilio Florentino ut a Latinis, ita a Græcis Basilio nomine pariter citantur. Quoniam tamen ejusmodi quæstiones ex tutoribus principiis dijudicari debent, res semper in controversia versabitur, donec aliquid certius ad omnem dubitationem tollendam afferatur. Hic esset ea de re loquendi satis idoneus locus; sed tamen hoc argumentum, ut decet, tractare cum longioris sit operæ, id commodius multo in Præfatione facturos nos credidimus. Neque tamen, opinor, videbitur alienum, præcipuas duas causas, cur posteriores duo libri suspecti sint, hoc loco in medium proferre. Prima igitur hæc est, quod scriptiois genus tam aperte diversum sit, ut de hoc inter utriusque opinionis patronos plane conveniat: altera, quod posteriores duos libros in veteri editione Veneta et in aliquibus mss. deesse constet. De his, ut dixi, uberius in Præfatione disputatur, §§ XI et XII.

5. Hactenus de Basilio libri: nunc pauca de opere Ennemi. Contigit autem non immerito, ut luce indignus libellus diu in tenebris latuerit: sed tandem inopinato emerit. Nam vir eruditissimus Joannes Albertus Fabricius, cum ejusmodi opusculum ad quosdam Basilio locos explanandos utile fore judicasset, id edendum duobus abhinc annis curavit (50). Nos igitur, viri doctissimi exemplo, hoc idem in Appendice rursus typis mandare statuimus, ne, si secus faciamus, aliquid in nostra editione deesse videatur.

(50) In *Bibliotheca Græca*, tom. VIII, pag. 262, ed. Vet. Edr.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ

ΤΟΥ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΑΥΣΕΒΟΥΣ ΕΥΝΟΜΙΟΥ (51).

ΛΟΓΟΣ Α΄.

S. P. N. BASILII,

CÆSAREÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI,

LIBRI

QUIBUS IMPII EUNOMII APOLOGETICUS EVERTITUR.

207 LIBER PRIMUS.

1. Εἰ μὲν ἐβούλοντο πάντες, ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιπέφυκται, μὴδὲν εἰ ἀληθεῖα τοῦ Εὐαγγελίου παρεγγχεῖν,

1. Si omnes, super quos nomen Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi invocatum est, nihil voluissent tentare et aggredi præter Evangelii veritatem,

(51) Tot sunt fere tituli varii, quot codices. Vir doctissimus Combelsius sibi legere visus est in an-

tiquo suo codice τοῦ ἁγίου... ἀντιφῆγτικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, *Confutatio Apo-*

sed traditione apostolorum fideique simplicitate contenti esse, nihil nunc opus nobis esset oratione : sed quam ab initio coluimus taciturnitatem, etiamnum omnino amplecteremur. At enim cum veritatis inimicus præter ea quæ a principio in Ecclesia Dei conserit zizania²², additamentis semper malum augeat, nuncque instrumenta omnem simul ejus artem suscipientia nactus, per Christianismi simulationem, negationem deitatis Unigeniti introducat, externa illa ac vana sapientia puritatem ac simplicitatem doctrinæ divini Spiritus conturbans, ac verbis persuasibilibus²³ simpliciores seducens; necessario et nos, tum propter vestrum qui imperastis amorem, tum propter nostram ipsorum securitatem, nostram interim imbecillitatem non curantes, quanquam in hoc dicendi genere inexercitati sumus, tamen pro tradita nobis a Domino scientiæ mensura, et veritatis patrocinari, et mendacium confutare recipimus; rati e tribus bonis unum saltem omnino consecuturos nos : nimirum, aut iis qui jam præoccupati sunt, confutationem **208** hanc velut morbi remedium daturus, aut sanis oblaturos tutamen qualecunque, aut certe, nos ipsos qui nostris fratribus optime consuluerimus, mercedem adepturos. Qui autem primus dicere aperte ac docere ausus est, dissimilem esse substantia unigenitum Filium Deo et Patri, quantum certe nos novimus, Actius ille est Syrus, de quo non dicam quibus ab initio fanutritus artibus, sese perniciose in Dei Ecclesiam intruserit, ut ne omissa confutatione conviciari videar. At in impietate qui successit, eamque perfecit, Eunomius hic est Galata, qui sibi ipse ex rebus turpissimis claritudinem comparans (*Gloria enim, inquit, in confusione ipsorum*²⁴), cum reposita piis bona postposuisset bonori ei quem se sperabat acquisiturum, si scriberet quæ

A τῆ δὲ παραδίδει τῶν ἀποστόλων καὶ τῆ ἀπλότητι τῆς πίστεως ἐξερκεῖσθαι, οὐδὲν ἄν ἡμῖν εἶδει λόγων ἐν τῷ παρόντι, ἀλλὰ καὶ νῦν ἂν πάντως ἦν ἐξ ἀρχῆς ἐπιμήσαμεν σωτηρὴν ἡσασσάμεθα· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας προσθήκαις (52) αἰεὶ τὸ κακὸν πλεονάζων, πρὸς οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐπέσπειρε ζιζανίους τῆ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, καὶ νῦν εὐρών ἔργατα πᾶσαν ἀβρῶα; αὐτοῦ τὴν τῶν ἡμῶν ὑποδεχόμεθα, ἐν προσήματι Χριστιανισμοῦ τὴν ἀρνησιν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς παρεισάγει, τῆ ἔξωθεν ταύτη καὶ ματαίᾳ σοφίᾳ τὸ καθαρὸν καὶ ἀπλοῦν τῆς διδασκαλίας τοῦ βίου Πνεύματος (53) συνταράσσων, καὶ ἐν πιθανολογίᾳ τοῦ ἀκραισιτέρου παρακρούμενος ἀναγκάτως καὶ ἡμεῖς, διὰ τε τὴν ὑμετέραν τῶν ἐπιταξάντων ἀγάπην καὶ διὰ τὸ ἡμῶν αὐτῶν (54) ἀσφαλεῖς, ἐν τούτῳ τῆς ἀσθενοῦς ὑπερβόητος, καίτοι παντελῶς ἀγύμναστοι τοιοῦτου εἴδους τῶν λόγων ὄντες, κατὰ τὸ ἐπιχορηγηθῆν (55) ἡμῖν παρὰ τοῦ Κυρίου τῆς γνώσεως μέτρον, τῆ τε ἀληθείᾳ σπινθήρασθαι, καὶ ἀπελλέγειν τὸ ψεῦδος ὑπεδεξάμεθα· ἡγοῦμενοι τριῶν ἀγαθῶν ἐνός γε πάντως μὴ ἀμαρτήσεσθαι· ἢ γὰρ τοῖς ἡδῆ προεληγμένους ἀλεξήτηρον τοῦ κακοῦ τὸν ἐλεγχον δώσεν· ἢ φυλακὴν μετρίαν παροῦσιν τοῖς ὑγιαίνουσιν· ἢ πάντως γε αὐτοῖ τὸν ἐπὶ τῷ προκίσεισθαι (56) τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν τὰ βέλτεστα μισθῶν ἐπιτεύξεσθαι. Ἔστι δὲ ὁ μὲν πρῶτος εἰσαίν φανερός καὶ διδάξει τολμήσας ἀνόμεον εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν. Ἄλιος ὁ Σύρος, ὃν οὐκ ἐρῶ, ποταποῖς (57) τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐντετραμμένους ἐπιτηδεύμασι, ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ προὖν εἰσέρχεται, ἵνα μὴ ὀδῶν λαθορεῖν, τὸν ἐλέγχων ἀφήμενος· ὁ δὲ ἐκδιεξάμενος τὴν ἀπίθειαν καὶ τελειώσας αὐτὴν Εὐνόμιος οὗτος ὁ Γαλάτης (58), ὃς, ἐκ τῶν ἀσχητότων αὐτῶ τὴν περιφάνειαν κτώμενος (*Ἡ γὰρ ὀδῶα, ᾗσιν, ἐν τῇ ἀσχητῶν αὐτῶν*), τὴν ἐκ τοῦ γράψαι ἄ μαθεῖς ἀ-

²² Matth. xiii, 25. ²³ I Cor. ii, 4. ²⁴ Philipp. iii, 19.

logetici impii Eunomii. Sed bona illius venia dicam in eo libro non legi ἀντιβητικὸς, sed ἀνατρεπτικός, *Anatrepticus Apologetici impii Eunomii*. Nec aliter habent editio Ven. et Regii quartus et quintus, in quibus sic legitur: Ἀνατρεπτικός τοῦ ἀπολογητικοῦ Εὐνομίου. Hæc et illud notandum, legi in Reg. quinto, ante titulum, τὸν βροντοφωνῶν καὶ σοφῶ Βασίλειου, *Basilii tonantis ac sapientis*. Reg. primus simpliciter xxv: Εὐνομίου, in *Eunomium*. Reg. secundus xxv: Εὐνομίου, ἀντιβητικὸς, contra *Eunomium, confutatio*. Denique codex Colb. τοῦ ἀγίου Βασιλείου τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἀντιβητικῶν λόγ. α'. *Liber primus antirtheticorum sancti Basilii contra Eunomium*.

(52) Editio Paris. et mss. non pauci ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας ἐσθολος, veritatis inimicus diabulus: sed vox ἐσθολος non invenitur neque in Colb. neque in Reg. quinto, neque in editione Ven. Unde suspicor vocem ἐσθολος primum ab aliquo librario appositam fuisse in ora sui libri, ut indicaret verbis illis, ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας, hoc loco diabolum significari. Cum autem non raro contingat, ut lectio aliqua e margine in textum irreat, id hic contigisse puto; ob idque eam vocem expunxi.

(53) Codex Colb. τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

(54) Antiqui duo libri ἡμῶν αὐτῶν. Vox posterior

in editis desideratur.

(55) Colb. et Reg. quintus xxvii τὸ ἐπιμετρηθῆν, eodem sensu, pro *indemso nobis scientiæ modo*.

(56) Colb. ἐν τῷ προκίσεισθαι.

(57) Editio cum aliquibus mss. ποταποῖς. Alii mss. numero plures ποταποῖς.

(58) Illud, ὁ Γαλάτης, deest in Reg. tertio. Nec cuiquam mirum videri debet, si vox Γαλάτης in hoc Reg. libro non legatur, cum Gregorius Nyssenus moueat eam vocem in aliquibus mss. statim post mortem Basilii inventam non fuisse. Nam conque-renti Eunomio, vocatum se esse a Basilio Galatam, cum esset Cappadox, respondit Gregorius hoc in suis codicibus non reperiri. Ubi notandum, Gregorius rem non negasse, sed simpliciter dixisse, id in suis deesse exemplaribus. In, ut mox patebit, Gregorius ipse Basilium excusavit, tanquam si Eunomium Galatam vocasset. Quare Basilium non injuria credi potest, in errore geographico incidisse: præsertim cum editi et codices omnes, si excipiantur Reg. tertius, magno inter se consensu vocem Γαλάτης exhibeant. Puto igitur Basilium scripsisse Γαλάτης: sed id nomen deletum fuisse ab aliquo, qui ægre ferret mendam vel minimam in illius libris inveniri, quique fortasse arbitraretur se Gregorio rem gratam facturum, si hanc maculam e-

λος τετράμηκε πόποτε φιλοτιμίαν τῶν ἀποστειμένων τοῖς εὐσεβέσιν ἀγαθῶν προτιμήσας, ὅτ' ὀδόντα (59) τῶς λαλουμένην τὴν βλασφημίαν ἐπήρθη ἡμοσιεύσαι τῷ λαμπρῷ τούτῳ συντάγματι, ἀρχηγὸς καὶ πρωτοστάτης ἑλης αἰρέσεως ἀναβῆθηναί φιλοτιμούμενος. Ὅνπερ οὖν καὶ εὐθύνειν πρόκειται ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι. Ἐνὸς δὲ κακοῦ ἐν ἀμφοτέροις ὑπάρχοντος, ὅθλον, ὡς ἐν τῷ μαθητῇ τῷ κατ' ἑστραμμένῳ καὶ ὁ διδάσκαλος συναπλεγθήσεται, ὁ τὰ σπέρματα τῆς ἀσεβείας καταβαλόμενος (60)· εἴπερ δὴ ὑπάρξειεν ἡμῖν διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν τοσαύτη λαβεῖν τοῦ λόγου δύναμιν, ὥστε κατὰ τὸν ζηλωτὴν Φινεὲς τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου ἀμφοτέρων ὁμοῦ καθικέσθαι τῶν κατὰ τὴν εὐσεβείαν (60') συμπεπλεγμένων ἀλλήλοις. Παλλὰ τοίνυν ἔχων αὐτὸν ἐν τούτῳ δεκνῶναι τῷ λόγῳ ψεύσονται, ἀμαθῆ, ὀρθροσιν, εἰρωναι, βλάσφημον, τῶν μὲν ἄλλων τὴν μνήμην ἐν παρέργῳ θήσονται, τὴν δὲ βλασφημίαν, ἣν εἰς τὸ ὄψος τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐλάλησας, τῶν ἐκ τῆς τέχνης προκαλυμμάτων ἀπογορμύσας, ἐμφανῇ πᾶσι καταστήσει παρὰ σομαι.

2. Ἦδη δὲ βαδίζομαι πρὸς τοὺς ἐλέγχους, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος. Πρῶτον μὲν γὰρ αὐτῷ πάντων κακοῦργημα τὸ σχῆμα τοῦτο τῶν λόγων ἐπινοήθηται, ἐν ἀπολογίας εἶδει τὴν διδασκαλίαν συνθέντι (61), ἵνα μὴ δόξη προηγουμένως ποιεῖσθαι τῶν δογμάτων τῆς ἀσεβείας τὴν ἔκθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους ἐληλυθέναι. Ἐθέλοιτο μὲν γὰρ ἐκ παντὸς τρόπου τὸ πονηρὸν τοῦτο καὶ ἄθεον περιπαγγεῖλαι κήρυγμα, καὶ εἰς μέσον ἐνεγκίαι ἢ πάλαι συνέλαβε καὶ ὤκνη βλασφημίαν (62)· ἔωρα δὲ, ὅτι τὸ μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐν διδακτικῷ τάξει προκαταστήσεται, πρὸς τῷ λίαν φορτικῷ καὶ προσάντι τοῖς ἀκούουσιν, ἔτι καὶ ἀπίθανον αὐτὸν καὶ ὑποπτον τοῖς πολλοῖς καταστήσει, ὡς δόξης ἐπιθυμία ἐπὶ τὸ νεωτερίζειν ἐληλυθότα· εἰ δὲ ἐν ἀπολογίας πλάσσει τοὺς λόγους ποιεῖτο, τῆς τε (63) καινοτομίας τὸ ὑποπτον διαφεύξεισθαι, καὶ μᾶλλον τι τοῦτ' προσάξεισθαι τοὺς ἀκούοντας, φύσει πάντων ἀνθρώπων ταῖς εὐνοίας εἰσθότων τῆς ἐλαττωμένους πρὸςθεσθαι. Διὰ τοῦτο κατηγοροῦς αἰτιεῖται καὶ συκοφάντας, κάκεινους τοῦ λόγου τὴν αἰτίαν προσάπτει. Ἄστι δὲ πᾶσιν αὐτοῦ γενέσθαι τὴν τέχνην καταρατῆν, οὐδὲν χεῖρον αὐτῆς ἀκούσαι τοῦ προσημίου τῆς λέξεως. Ἐχει δὲ οὕτως.

⁵⁹ Num. xxv, 8.

fratris charissimī scriptis tolleret. Sed quam levis sit et pusillus error ille, ostendit fratrum optimus Gregorius lib. i in *Eunom.* pag. 507 : *Miram vero, inquit, si eam qui in confinis duarum regionum habitabat in obscuro quodam Corniarum angulo, non Orlisierum, sed Galatam nominavit, si tamen nominasse ostendi poterit. Non enim hoc reperī in nostris codicibus : sed esto, dixerit hoc Basilium.* Actus ille Syrus cuius aliquando ante mentio facta est, ex impietate cognomen Athei accepit. De eo copiosissime loquitur tum alii multi, tum Gregorius Nyssenus, lib. i contra *Eunom.* pag. 292 et seq. (59) Ὅτ' ἔδοντα, blasphemiam sub dente prolata : hoc est, blasphemiam clanculum disseminatam.

A nullus unquam alius ausus fuisset, sic animo elatus est, ut blasphemiam hactenus sub dentibus deblateratam suo splendidi opere evulgarit : quippe haeresis totius auctor atque architectus praedicari ambibat. Quem saepe etiam redarguere in presenti propositum nobis est. Cum autem eadem in utrisque improbitas sit, palam est in perfecto discipulo magistrum quoque, qui semina impietatis jecit, re-futatum iri ; si modo nobis vestris precibus datum fuerit vim dicendi tantam accipere, ut, exemplo aemulatoris illius Phinees ⁵⁹, utrosque inter se in-pietate conjunctos uno redargutionis ictu simul configamus. Etsi igitur multa suppetunt mihi, quibus ostendere possim eum fuisse in eo libro men-dacem, imperitum, conciviatorem, cavillatorem, blasphemum : caetera quidem obiter commemorabo ; blasphemiam vero quam in sublimitatem gloriae Unigeniti locutus est, artis involucris detectis, manifestam omnibus facere conabor.

2. Sed jam, sumpto ex ipsa inscriptione argu-mento, accedam ad arguendum. Primus enim omnium dolus, hic ille est excogitatus est dicendi mo-dus, ut in speciem apologiae ac defensionis doctrinam suam componeret, ne velut aggressor videatur dogmata impia exponere, sed coactus ad hoc ser-mones devenisse. Cupiebat quidem omni modo pravum illud ac impium dogma promulgari ; et quam olim conceperat ac pepererat blasphemiam, proferre in medium : sed videbat fore, ut si aperte doctoris locum arripuisset, praeterquam quod id grave admodum esset ac molestum audientibus, praeterea se citam fide indignum ac suspectum apud perosos redderet, qui videlicet gloriae cupiditate aggressus esset innovare. Sin autem simulata apologia verba faceret, et **209** innovationis se suspicionem evasurum putabat, et hoc pacto auditores magis allecturum, eum soleant homines omnes suapte natura lacessitis favere. Quapropter accusatores calumniatoresque culpam, eisque sui scripti causam ascribit. Quare ut ejus artificium fiat perspicuum omnibus, melius fuerit ipsam proloquen-tem audire. Sic autem habet.

Mox editi προστάτης. At Reg. tertius, cui prima manu consentit Colbertinus, πρωτοστάτης.

(60) Antiqui duo libri καταβαλόμενος. Editi καταβαλόμενος.

(60') Vel legendum κατὰ τὴν ἀσέβειαν, vel Latine reddendum *contra pietatem*, quod magis placeret. Praepositionem κατὰ, etiam sequente accusativo, contra significare posse, Graece doctis notum est. Ed.

(61) Colb. συντιθέων.

(62) Reg. quartus καὶ ὤκνη ἀδικίαν, et *peperit iniquitatem* : sed in ora libri legitur γρ. βλάσφημίαν.

(63) Editi τῆς γε. Regii duo τῆς τε.

ΕΚΝΟΜΙΟΣ. Cum calumniari, et petulanti lingua ac improba mente aliquibus detrudere, opus sciamus esse hominum flagitiosorum, seque simultatibus oblectantium: contra, si qui per calumniam pravi esse visi sunt, omni studio mendacium redarguendo propulsare conentur, id opus esse viro-rum, qui probi sunt, quique sibi privatim bene consulentes, multorum securitatem plurimi faciunt.

BASILIIUS. Genus igitur orationis tale est, quale esse possit ejus, qui nihil simpliciter, nihil sine dolo efficit. Nam et innovandi suspicionem praetextu apologiae tegit, et quasi calumniam obterendae necessitate ad hos sermones devenit, auditorum captat benevolentiam. Inde autem illius circa apologiam commentum deprehenditur, quod cum nou possit nominare accusatorem ullum criminis, cujus causa se decertare simulat, tamen citra oppositam sibi personam ad agendam apologiae fabulam furim accedat. Nec ex tolerantia eos qui sibi molesti fuerunt, nominatim dicere abstat (qui enim fieri possit ut id faciat qui tantis conviciis contradicentibus impelit?), sed mendacii evidentiis veritas, certas accnsatorum personas producere erubuit. Nam si nominare aliquos potuisset, dixisset profecto ac divulgasset: videlicet etiamsi haud explesset suam iram, ac certe certitatem multorum, quibus se maxime prospicere proficitur, consuluisset. Etenim quae latet improbitas, perniciosior est quam quae promulgata est. Quare cum calumniantes noverimus, eorum linguas petulantes ac mentem improbam facilius effugere poterimus: Ipsis enim sapientissimi illius utar verbis. At quoniam tunc ob quamvis tandem causam conticuit, nunc interroget, nunc respondeat, qui fuerint calumniatores, qui, eum calumniis lacessere incipientes, ad respondendum coegerint? unde terrarum venerant? qui iudices, coram quibus subit certamen? quo in consessu hanc accusationem sustinuit? ubi terrarum et marium congregatus? Quid enim possit dicere? In Seleucia? At ob silentium convicti sunt, qui scilicet, etiamsi ad objecta sibi crimina depellenda ab iis qui conveniant saepius invitarentur, tamen non occurrerint; ob idque damnati sunt. Alloquor enim in communi omnem simul caelum, 210 qui propter impietatis societatem velint morbosum quoddam membrum a sano

A EYNOMΙΟΣ. (64) Τὸ μέν οὖν συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν τινὰς ἐξ ἀκολάστου γλώττης καὶ γνώμης ἀγνώμωνος, μοχθηρῶν καὶ (65) φιλαπαχθημόνων ἔργων εἰδότες· τὸ δὲ τοὺς ἐκ διαβολῆς εἶναι δόξαντας πονηροῦς πάσῃ προθυμίᾳ πειρασθαι τὸ ψεύδος τοῖς ἐλέγχουσι ἀποτρέπειν ἀνδρῶν σωφρόνων καὶ μετὰ τῆς ἰβίας εὐθόλειαν τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν περὶ πολλοῦ ποιουμένων.

B ΒΑΣΙΛΙΟΣ. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα τοῦ λόγου τοιοῦτον, ὅσον ἂν γένοιτο τοῦ μὴ εἶναι ἀπλῶς μὴ δὲ ἀδόλιγος ποιούτους. Τὸ τε γὰρ περὶ τὴν καινοτομίαν ὑποπτον τῶ τῆς ἀπολογίας προκαλύμματα συσκάσει, καὶ εἰσὶναι θηράται παρὰ τῶν ἀκούοντων, ὡς τῆ ἀνάγκῃ τῆς διαβολῆς ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους ἔλθῶν. Ἐλέγχεται δὲ αὐτοῦ ἢ περὶ τὴν ἀπολογία σκηνή, ὅτι τοῦ ἐγ κλήματος, ἐφ' ᾧ διαγωνίζεσθαι προσποιεῖται, κατ' ἕγορον εἰπεῖν οὐκ ἔχων, ἀπρόσωπον τὸ τῆς ἀπλογίας ὑπεισέρχεται (66) ἔραμα· οὐ διὰ μακροθυμίαν ὀνομασί μνησθῆναι τῶν λελυπηκότων ἀπεχόμενος (πῶς γὰρ, ὅς γε τοσαύτας λαοβωρίας κλύει τοὺς ἀνελέγοντας), ἀλλὰ τοῦ ψεύδους τὸ περιφανὲς ὑπορώμενος, ἐπισημαίνει αὐτοῦ ἄριστῶτα πρόσωπα κατηγορῶν αἰσχύοντα. Εἰ γὰρ εἶχεν ὀνομασί τινὰς, εἶπεν ἂν πάντως καὶ διεδοξάν· εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτοῦ ὀργῆς ἐκπηρῶν, ἀλλὰ τὴν γὰρ τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν διοικούμενος· ὃν δὴ καὶ μάλιστα προνοεῖν ἐπαγγέλλεται. Λαθῶναισα γὰρ πονηρία τῆς προκεκερρυγμένης διαθεωρεῖται. Ὅστε, εἴπερ ἔγνωμεν τοὺς συκοφάντας, ἔβῃ ἂν διεφυόμεν τὰς ἀκολάστους γλώσσας αὐτῶν καὶ τὰς ἀγνώμωνας γνώμας· αὐτοὺς γὰρ χρήσομαι τοῦ σωφράτου τοῖς ῥήμασιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τότε, δι' ἣν ἔδοξε αἰτίαν, ἀπεισιώπησε, νῦν ἐρωτάσθω, νῦν ἀποκρινέσθω (67)· τίνες οἱ κατηγοροῦν, τί προλαβὲν τὰς διαβολαῖς, ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν ἀπολογία κατασκευάζοντες; ἐκ ποίας οἰκουμένης ἔλθόντες; τίνες οἱ δικασταί, ἐφ' ὧν διατίθεται τὸν ἀγῶνα; ἐν ποίᾳ δικαστηρίῳ τὴν γραφὴν ταύτην ὑπεισῆλε (68); ποῦ γῆς ἢ θαλάττης συγκροτηθέντι; Τί γὰρ ἂν καὶ εἶποιεν; Ἐν Σελευκίᾳ; Ἄλλ' αἰσιώψαντες (69) ἐλάωσαν, οἱ γὰρ, προκαλουμένωι πολλὰκις τῶν συνελθόντων εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν ἐπιπερομένων εὐθύνων, οὐκ ἀπήντησαν (70)· ἐφ' οἷς δὴ καὶ κατεκρίθησαν τριναυτᾶ. Κοινὸς γὰρ μοι ὁ λόγος πρὸς ἅπαν ὁμοῦ τὸ σύνταγμα, τὸ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς ἀσθελας, ὥσπερ τὸ μέλος νενο-

(64) Legitur in editis intra contextum Εὐν... Βασ...; contra, illa, Εὐν... Βασ., in ora Regii tertii inveniantur. Nihil tamen mutandum judicavimus.

(65) Reg. tertius et Colb. ἀγνώμωνος πονηρῶν καὶ.

(66) Antiqui duo libri εἰσέρχεται, non ita recte.

(67) Codices duo ἀποκρινέσθω. Editi ἀποκρινάσθω.

(68) Veteres aliquot libri γραφὴν εἰσῆλθεν. Nec ita multo post Reg. quartus ἂν καὶ εἶποι.

(69) Editi ἄλλὰ αἰσιώψαντες: at codices melliores nota αἰσιώψαντες.

(70) Idem docet Athanasius lib. De sun., num. 12:

Τοῦτο δὲ πεποιθήσασιν, ἐπειδὴ κληθέντες ἀπολογησασθαι ἐφ' οἷς αὐτῶν κλειστοὶ κατηγοροῦν, οὐκ ἀπήντησαν. Ideo autem hoc fecerunt, quod in jus vocati, ut a multis allatas adversum se criminaciones depellerent, non comparuissent. Loquitur Athanasius de episcopis, qui in concilio Seleuciensi aut depositi, aut communionis privati fuerunt. Athanasium secutus Socrates lib. II, cap. 40, ita scripsit: Ἐπὶ οὖν πολλὰκις καλεούμενος οὐκ ἀπήντησεν, καθεῖον αὐτὸν τῆ Ἀχάκιον, Γεωργίον Ἀλεξανδρείας, etc. Sed quoniam scriptis accessit venire detrectabant, deposuerunt et ipsum Acacium, Georgium Alexandria, etc.

σηχός τῶν ὑγαίνοντος σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἅ ἀπορήγαν. Ἄλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει (71) ; Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖ ἀπολογία εἶδει καὶ λόγων. Τούς γὰρ ἐκ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, καὶ τῶν λοιπῶν τοὺς τὰ μέγιστα δυναμένους ἐαυτῶν ποισομένοι, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῖς πράγμασι προσεφέροντο· αὐτοὶ καὶ κατήγοροι, καὶ δικασταί, καὶ ὄθριοι, καὶ πάντα ὄντες ὅσα ἐβούλοντο, ὅτε, τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν ἐκβάλλοντες, τοὺς δὲ ἑγκρασιῶντες, τοὺς δὲ τὸν πᾶρ τοῦ ζῆν ἐπιπρεμῶντες (72) κίνδυνον, αὐτοὶ τὰς πόλεις ἐν ἀλλήλοις κατ' ἐξουσίαν πολλῆν διελέγγανον· καὶ ὁ μὲν τις τῶν (73) ἐν Συρίᾳ πόλεων ἐκπεσῶν, τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ὡς ἐπὶ τυραννίδα, κατέλαβεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ ἄρχος καὶ δευτὸς λογογράφος (74) ἄθλον τῆς ἀσεβείας τὴν Κυζικίον ἀπητέγκατο· Θεοσεβίῳ δὲ μετὰ τοὺς ἐπὶ ταῖς ἀρρήτοις βλασφημίαις ἐλέγχους ἡ Ἐκκλησία Σάρδεων προεπέθη. Καὶ σιωπῶν Βιθυνούς, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Κιλικίας, καὶ πάντας ὅσους ἐν κύκλῳ (75) φερόμενον τὸ κακὸν ἐπανεῖματο. Ποίας οὖν ἀπολογίας εἶται καίρος ἦν τότε; Ἄλλ', οἶμαι, οὐδὲ βουλομένων δυνατὸν ψεύσασθαι. Ὅτε παντὸς ἀληθεύοντος, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ λόγου μηχανήματα αὐτῶ πρὸς τὴν ἀπάτην (76) ἐστίν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ὁ δὲ, μικρὸν προελθὼν, σέψασθε οἷα γράφει. Οὐδὲ γὰρ ἀχρηστον ἴσως πρὸ τῶν ἐλέγχων τῆς ἀσεβείας ὄλγια τοῦ πᾶρ αὐτὸν τύφου παραηλώσαι.

3. EYN. Αἰτούμαι δὲ πρὸ πάντων ὑμᾶς, τοὺς τε νῦν ἀκουσόμενους καὶ τοὺς εἰς ὑστερον ἐνευξομένους, μὴ τῶ πλῆθει διακρίνειν ἰθέλειν τῆς ἀληθείας τὸ ψεύδος, τῆ πλείονι μοίρᾳ τὸ κρείττον συνάπτου-

A Ecclesiae corpore abruptus est. An Constantinopoli? Verum illic ipsis nihil opus erat apologia atque oratione. Nam cum aulæ regie viros ac reliquos qui plurimum pollebant, conciliassent sibi, longe superiores effecti, res aggrediebantur, iidem ipsi accusatores, et iudices, et carnifices, et omnia quæ volebant existentes, cum episcoporum alios eiecerent, substituerent alios in illorum locum, alios in periculum vitæ adducerent, ipsi vero magna cum potestate inter se partirentur civitates: tum demum quidam ex Syriæ urbibus pulsus, Constantinopolim quasi ob tyrannidem exercendam occupavit. Hic autem iste inexpugnabilis et gravis orator, præmium impietatis Cyzicum retulit: Theosebio vero post maximarum blasphemiarum redargutionem, Sardiensis Ecclesia propinata est. Taceo autem Bithynos, Paphlagones, Cilices, et omnes quoscumque depasta est circumlata improbitas. Cujus ergo apologiæ necessitas tunc erat? Sed, opinor, mentiri non volens quidem potuit. Quare quavis re verius est, hanc orationis formam ei ad decipiendum excogitatam esse. Sed de his hactenus. Quæ vero paululum progressus scribat, considerate. Neque enim fortasse inutile fuerit antequam confutemus ejus impietatem, pauca de factis ipsis in medium proferre.

3. EUN. Ante omnia autem rogamus vos, qui et nunc audiri estis, et postmodum lecturi, ut ne velitis ex multitudine verum a falso discernere, parti majori tributa palma; neque mente cæcutire,

(71) Concilium illud cujus hoc loco fit mentio, habitum fuit Constantinopoli anno 360. De eo autem nihil attinet dicere, cum quale fuerit, satis superque ex verbis Basilio colligi possit. Ejus meminere nonnulli gravesque auctores, Basilius ipse in suis Epistolis, Socrates lib. II, cap. 41. Soz. lib. IV, cap. 23 et 24, etc. Mox mss. aliquot dynamenous δὲ ἐαυτῶν. Subinde ceteri αὐτοὶ καὶ. At particula καὶ deest in multis mss.

(72) Editi et nonnulli mss. ἐπιπρεμῶντες. Alii quidem mss. antiquiores ἐπιπρεμῶντες. Ibidem mss. ἐν ἀλλήλοις. Vocula ἐν in editis non invenitur.

(73) Reg. secundus ἐν Εὐδῆξις μὲν τῶν, etc. Unde interpres: Tunc ex urbibus Syriæ putans Eudoxius. Alii sex mss. cum utraque editione Ven. et Paris. ut in contextu, nomine Εὐδῆξις omissio. Quamquam autem nomen Εὐδῆξις non invenitur in his quos dixi codicibus, his tamen in ora Regii quinti legitur. Facti quidem tot codicum auctoritas, ut vix existimem Eudoxium a Basilio nominatum fuisse: sed mihi dubium non est, quin de eo sermone habuerit. Postquam enim duas Syriæ urbes Germaniciarii et Antiochiam occupavit, tum demum ad sedem Constantinopolitanam translatus est. Lege Socratem lib. II, cap. 37 et 43. Hic notam quamdam Regii quinti scribere non pigebit. Ita igitur legere est in extrema pagina: Ὅπως ἦν μὲν Ἀντιοχεύς, διεδέξατο δὲ τὸν Μακεδόνιον, ἀντ' αὐτοῦ παρὰ Κωνσταντίνου ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἀποκαταστάσας· ὅς εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς... πρῶτος τὴν πολυβύλλητον ἀρχικῆ φωνῆν, φήσας· Ὁ Πατὴρ ἀσεβῆς, ὁ Υἱὸς εὐσεβῆς; ὁ μὲν ὡς μηδένα ἤθην σεβόμενος, ὁ δὲ ὡς σεβόμενος τὸν Πατέρα. Hic erat Antiochiensis, successit vero Macedonio: loco illius constituitur episcopus Constantinopolitana a Con-

stantino [Constantio]: qui cum in thronum illius ascendisset, primus celeberrimam vocem emisit, dicens: Pater est impius, Filius pius, ille quidem tanquam nullius cultor, hic vero tanquam cultor Patris. Hæc autem Eudoxii subtilitas risum movit audientibus, ut auctor est Sozomenus lib. IV, cap. 26. Post illud, εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς, sequitur vox quædam ita dekrita, ut eam legere non poterim.

(74) Vir eruditissimus Duceus ex suo Regio codice, qui est noster Reg. secundus, post vocem λογογράφος edenda curavit illa, διὰ τῆς τούτου προστασίας ἰδρῶσαι τὸ δόγμα ἐπιτιμώμενον, ἡμῶν αὐτῶν, qui dogma stabilire studebat. Sed cum hæc verba non legantur neque in reliquis mss. neque in edit. Ven., ea expungere non dubitavimus. Duceus in suis notis jure redarguit quosdam, a quibus Sardica et Sardes, cum duæ sint civitates, confunduntur tamen, et oppidum unum efficiuntur. Sardica igitur urbs est Thraciæ mediterranea: Sardes vero, seu Sardis, Lydiæ est urbs, ad latus Tmolii montis sita. Plura qui volet, notam viri doctissimi legere poterit. Theosebium, ut de eo quoque aliquid dicamus, successerat Heorastio, qui apud Sozomenum lib. IV, cap. 24, in concilio Constantinopolitano anni 360 depositus fuisse dicitur.

(75) Reg. tertius οὐς ἐν κύκλῳ.

(76) Editio Paris. et Reg. secundus πρὸς τὴν τῶν ἀπλουστέρων ἀπάτην, ad simpliciores utriusque. Editio Ven. et reliqui sex mss. simpliciter πρὸς τὴν ἀπάτην. Quod diximus aliquanto ante, nomen Εὐδῆξις in Reg. secundo additum fuisse, id de illo, τῶν ἀπλουστέρων, dici posse arbitramur. Mox editi in totis. Libri veteres εἰς τοσοῦτον. Nec ita multa infra editio nostra καὶ τοὺς ὑστερον. Antiqui duo libri εἰς ὑστερον.

dignitatem habita ratione; neque aures obturare posterioribus, priorum agmini concessa victoria.

Bas. Quid dicis? Palmamne demus antiquioribus? ne revereamur multitudinem Christianorum, neque eorum qui nunc sunt, neque eorum qui fuerunt, ex quo prædicatum est Evangelium? ne reputemus dignitatem eorum, qui donis spiritualibus cujuscunque generis claruerunt, quibus omnibus inimicam et adversam hanc viam impietatis recens excogitasti: sed clausis prorsus animæ oculis, et sancti cujuslibet viri memoria 211 e mente depulsa, unusquisque cor nostrum otiosum ac purgatum captationibus ac soplismatis vitæ subdamus? Magna profecto foret tua potentia, si quæ multiplici suo artificio diabolus consecutus non est, ea tibi solo imperio assequi contingeret: si videlicet persuasus ac inductus tuo traditionem quæ per præteritum omne tempus apud tot sanctos obtinuit, impio vestro commento postponeremus. Huic autem satis non est, eorum duntaxat qui nunc audiunt animum advocare; sed postulat etiam, ut ii qui deinceps libellum lectori sunt, habeant neutem eandem. O fastum! putare librum sibi etiam in posterum superstitem fore, et memoriam suam nunquam peritiram. Et nunc quidem tantopere intumescit qui paulo post apud auditores joculari quadam simulatione utitur, quasi fastum omnem negligens, sicque quos finxit iudices alloquens.

ΕΥΝ. Ad hæc, neque nobis succenseatis, si fastum negligentes ac timorem, gratiæque præsentis et securitati præferentes securitatem ad futura attinentem, atque intentatis impiis minas magis quam errenam omnem afflictionem ac mortem temporalem metuendas esse arbitrati, veritatem nudam absque ullo velamine exponamus.

Bas. Quam superbiæ immoderationem hæc verborum pompa non excedit? Quin adest cavillo etiam contumelia in iudices: siquidem, propterea quod bona ægre ferant, vix possunt quin succenseant viro, qui negligit fastum ac tumorem; qui spectantem ad futura securitatem præsentis sæe securitati anteposit; qui futurum supplicium morte temporali horribilius judicial. Quid autem hoc sibi vult? Ne, viri, succenseatis mihi, qui ad ipsum virtutis epi-

(77) Reg. tertius συνάψαντας.

(78) Reg. quartus κρινόμεν: quo in codice legitur quidem κρινόμενος: sed ita tamen, ut vera lectio ἐπινοίας in ora libri addita sit.

(79) Editi καὶ ὑστερον. Codices non pauci eius ὑστερον.

(80) Horum verborum ea est sententia: Eunomius in suos iudices contumeliosus est, cum de eis ita loquatur quasi res laudandas animo iniquo ferre

τας (77)· μήτε μὴν ἀξιῶμαι προσέχοντας ἀμαυροῦσθαι πρὸς διάνοιαν, ἢ τῇ τάξει τῶν προλαβόντων τὸ πλέον νέμοντας, ἀποφράττει τὰς ἀκοὰς τοῖς ὑστέροις.

ΒΑΣ. Τί λέγεις; Μὴ νείμωμεν τὸ πλέον τοῖς προλαβοῦσι; μὴ αἰδεσθῶμεν τὸ πλεῖστον τῶν τε νῦν ὄντων Χριστιανῶν, καὶ τῶν ὅσοι γέγοναν ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον; μὴ λογιώμεθα τὸ ἀξίωμα τῶν ἐν παντοίοις χάρισμασι διαφανέντων πνευματικῶς, οἷς ἅπασιν ἐχθρὰν καὶ πολεμίαν τὴν πονηρὰν ὄδον ταύτην τῆς ἀσεβείας ἐκαυτοτόμησας; ἀλλὰ μύσαντες ἀπαξιαπλῶς τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς, καὶ παντὸς ἁγίου μνήμη τῆς διανοίας ὑπερὸρσαντες, σχολάζουσαν καὶ σεαυρομένην τὴν ἐαυτοῦ καρδίαν ἑκατοστὰς παραγωγαῖς σου καὶ τοῖς σοφίσμασι φέροντες ὑποθῶμεν; Μεγάλτης μὲν' ἂν εἴης τῆς δυναστείας ἐπιληρμμένος, εἴπερ ὦν ταῖς ποικίλαις ἐαυτοῦ μεθοδεῖαις ὁ διάβολος οὐκ ἐπέτυχε, τοῦτον σοι τυχεῖν ἐξ ἐπιτάγματος περιέστα: εἰάν περ, πισθόντες σοι, τὴν ἐν παντὶ τῷ παρελθόντι χρόνῳ ὑπὸ ποσοῦτων ἁγίων κεκρατηκυῖαν παράδοσιν ἀτιμώμεν (78) κρινόμεν τῆς δυσσεβοῦς ὁμῶν ἐπινοίας. Τῷ δὲ οὐκ ἐξῆρκει μόνον τῶν νῦν ἀκουόντων τοὺς λογισμοὺς ὑφελέσθαι, ἀλλ' ἀξιοὶ καὶ τοὺς ὑστερῖν ποτε συνεσσομένους τῷ λόγῳ τὴν αὐτὴν ἔχειν γνώμην. Ὡ τῆς ἀλαζονείας! τὸ καὶ εἰς ὑστερον (79) οἴεσθαι αὐτῷ διακρίεσθαι τὸν λόγον, καὶ θθάνατον εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον τὴν μνήμη αὐτοῦ φυλαχθῆσθαι. Καὶ ταῦτα νῦν ἀπαυθαδιάζεται ὁ μετ' ὀλίγα πρὸς τοὺς ἀκρωμένους διαβρυπτόμενος ὡς τύφου παντὸς ἀμελῶν, οὕτω καὶ λέγων τοὺς ἐν τῷ ὄραματι δικασταῖς.

ΕΥΝ. Πρὸς δὲ τοῦτους μηδὲ ἡμῖν χαλεπαίνειν, εἰ, τύφου μὲν ἀμελήσαντες καὶ φόβου, τῆς δὲ παρατυχῆς χάριτος καὶ ἀσφαλείας τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἄδειαν προτιμῶμεντες, καὶ πάσης ἐπιγείου κκοπαθείας θανάτου τε προσκαίρου φοβερωτέρην τὴν κατὰ τῶν ἀπέων ὀριωμένην ἀπειλὴν εἶναι κριναντες, παντὸς ἐπικαλύμματος γυμνὴν ἐκτιθέμεντα τὴν ἀλήθειαν.

ΒΑΣ. Ποίας ἀλαζονείας, ὑπερβλήν ὁ κόμπτος οὗτος τῶν λόγων οὐχ ὑπεραίρει; Καὶ πρόσσει τῇ εἰρωνείᾳ καὶ ὕβρις κατὰ τὴν δικαιοσύνην· εἴπερ τῷ πρὸς τὰ καλὰ δυσχερῶς ἔχειν μίλις κατέχοντι χαλεπαίνοντες ἀμελοῦντι μὲν ἀσθαλείας καὶ τύφου (80), τῆς δὲ ἐν τῷ παρόντι ἀσφαλείας τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἄδειαν προτιμῶντι, καὶ τοῦ προσκαίρου θανάτου φοβερωτέρην κρινόντι τὴν εἰς ὑστερον (81) κώλασιν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τί; Μὴ χαλεπαίνετε μοι, ὡ

potnissent. Mihi, inquit, ne succenseatis, quod fastum ac tumorem neglexerim, etc. Nemo enim non videt Eunomium, si bene, ut par erat, de suis iudicibus existimasset, nunquam verbis ita injuriosis usurum fuisse.

(81) Libri veteres eius ὑστερον. Ahest eius a Vulgatis. Hoc ipso in loco editi Τοῦτο δὲ ἐστὶ τοῦτοῦτον. Τίς (sic) μὴ χαλεπαίνετε. Antiqui tres libri ut in contextu.

ἄνθρωποι, πρὸς αὐτὸ τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς ἀνελ-
θόντι, καὶ ὑπερβάντι μὲν τὰ γένη, πᾶσαν δὲ τὴν
πολιτείαν εἰς οὐρανὸν μεταθέντι. Καὶνὸς οὗτος ἀλα-
ζονείας πρῶτος. Δι' ὧν γὰρ ἀμελεῖν προσκοιτεῖται τοῦ
τύπου, πρὸς τὴν ἐσχάτην φυσίωσιν ἑαυτὸν ὑπερβαί-
ρει. Εἰ γὰρ ἐπ' οἷς ἐνδείκνυται συγγνώμης ἀξίως
πράσσει, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἐστὶ τὰ κεφάλαια,
εἰκάζειν ἀφήσιν ὁποῖόν τινα αὐτὸν ἐν τοῖς
κατωρθωμένοις ἠγεῖσθαι προσήκει. Ταῦτα μὲν οὖν
ὡσαύτῃ χαρακτῆρα τῆς ὁλῆς αὐτῆς προαιρέσεως
ἔχοντα, πολλῶν ἀποσιωπηθέντων, ἰκανῶς εἰρηται,
ἵνα δι' ὧν μὲν ἐφέυσατο, τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους
ἐν αὐτῷ λαλοῦντα γνωρίσωμεν· ἐκ δὲ τῶν ἀλαζο-
νευμάτων τίνι συγκατακρίεται διαγαθῶμεν, σαφῶς
τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος τὸν τυφωθέντα εἰς κρίμα
ἐμπέπειν τοῦ διαβόλου· ἐπ' αὐτοὺς δὲ λοιπὸν τοὺς

A cem ascendi, qui transcendi terrena, ac conversa-
tionem omnem in caelum transtuli. Novus hic est
arrogantiae modus. Quibus namque negligere se fas-
tum simulat, iisdem se ipse ad summum animi tu-
morem effert. Nam si quibus ostendit venia esse
digna quae gerit, ea evaangelicæ vite capita sunt ;
conjectare sinit, qualem se in reliquis præclare ges-
tissis haberi conveniat. Et quidem hæc quibus totus
illius animus quasi exprimitur, multis silentio præter-
teritis, abunde memorata sunt ; ut per ea quæ men-
titus est, patrem mendacii in eo locutum cognosca-
mus **, discamusque ex ejus arrogantia, quocum sit
condemnatu ; cum aperte dicat Apostolus **, fastu
tumidum in diaboli judicium incidere. Jam tandem ad
redarguendam impietatem accedamus.

ἐλέγχους τῆς ἀπειθείας ἐλώμεν.

4. Πίστιν ἐκτίθειται πρῶτον ἐξ ἀπλῶν καὶ ἀδι-
ορίστων λέξεων συγκεκμημένη, ἣ ἐχρήσαντο καὶ τι-
νες (82) τῶν Πατέρων, οὐχὶ πρὸς ζητήσεις ὑποκει-
μένας ἀποτεινόμενοι, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτως ἐπ' ἑαυ-
τῶν (83) ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ διαλεγόμενοι. Εἰ τε
καὶ (84) Ἄρειος, ὡς φασί, σοφίζόμενος τὸν Ἀλέ-
ξανδρον, ταύτην αὐτῷ προτειναιτο (καὶ γὰρ τοῦτο
λέγουσιν), ἀλλ' ὁμοῦ μὲν ταύτην ὡς ὁμολογοῦσαν τῇ
ἑαυτοῦ γνώμῃ πρόσκειται διὰ δύο προφάσεις· μίαν
μὲν, ὥστε τὴν τῆς καινοτομίας ὑπόνοιαν ἐκφυγεῖν,
ἐν τῇ τὴν τῶν Πατέρων πίστιν ἐκ ὁρθῶς ἔχουσαν
ἀποδέχεσθαι· ἑτέραν δὲ, τοῦ πάντα ἀπροοράτως
καὶ πάγια αὐτοῦ τῶν σορισμάτων περιπλοεῖν τῇ
ἀπλότῃ τῶν ῥημάτων τούτων καταπιστεύσαντας.
Ὁμοῦ δὲ χάκινου συνεῖδεν (85), ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ
γνώμην εὐπροσώπως αὐτῷ παρισυναγαγεῖν ὑπάρξει,
ἐξηγησάμεν ἤδη τῶν τῶν Πατέρων, καὶ μάλιστα
μὲν λήσασθαι ἀσεβῶν· εἰ δ' ὅρα καὶ φωραθεῖη,
ἀναίτιος εἶναι δόξεν, ὡς οὐδὲν ὀρθοῦσιν οὐδὲ παρ'
ἑαυτοῦ τὴν λέγων, ἀλλ' ἄλλοτρίως γενόμενος διανοίας
ἐξηγητῆς. Ἐν ᾧ δὲ καὶ γελοιάτων τὴν παθῶν οὐκ
ἐπιθετο. Ἐπαίνεσας γὰρ αὐτὴν (86) πολλὰ καὶ
μεγάλα, μικρὸν ὑποβάς, σοφῆς αἰσχίστοις πάλιν ἐνεί-
δει περιβάλλει. Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω γέ-
νηται, κατὰ μέρος τὸν λόγον διελόμενος ἐξετάσω. Καὶ
πρῶτον γε τὴν (87) πίστιν ἣν προτείνεται καταμά-
θωμεν, αὐτὰς τὰς ἐκεῖνον φωνὰς παραθέμενοι.

EUN. Τὴν δὲ κρατοῦσαν, φησὶν. ἔσθωθεν παρὰ
τῶν Πατέρων εὐσεβῆ παραδόσιν, ὥστερ τινὰ γνώ-
μονα καὶ κανόνα προεχόμενοι, ἀκριβῆς τούτῃ χρη-
σώμεθα (88) κριτηρίῳ πρὸς τὴν τὸν λεγόμενον ἐπι-
κρισιν.

B 4. Fidem proponit primum ex simplicibus ac va-
gis vocibus compositam, qua quidam ex Patribus
usi sunt, ad propositas quaestiones non attentis, sed
simpliciter sic a seipsis in simplicitate cordis disse-
rentes. Quaquam autem Arius, ut aiunt, hanc
Alexandro obtulit, ipsum 212 decipiens (nam et
hoc dicitur), nihilominus tamen eandem tanquam
suae ipsius sententiæ consentaneam profert propter
duas causas : primum quidem, ut innovandi effu-
giat suspitionem, cum Patrum fidem tanquam rec-
tam suscipiat : alteram, ut omnes, verborum hor-
um simplicitati adhibita fide, incaute in sophis-
matum ipsius laqueos incidant. Simul autem etiam
illud intellexit, se et suam ipsius sententiam spe-
ciosa quadam ratione obiter inducturum, si videlicet
dicta Patrum exponeret, et maxime impietatem
occulturum. Quod si forte deprehenderetur, putavit
fore, ut extra culpam esse videretur, quod non e
suo, neque a se quidquam diceret, sed alienæ sen-
tentiae esset interpret. Qua in re admisisse se quid-
dam risu dignissimum non animadvertit. Postquam
enim multis ac summis laudibus extulit fidem Pat-
rum, eam probris foedissimis afficit. Sed, ut clarius
 fiat quod dico, librum in partes divisum expendam.
Et primum quidem quam proponit fidem, ipsis illius
verbis appositis, consideremus.

EUN. At, inquit, traditionem piam quæ ab initio
apud Patres obtinuit, velut amissam ac regulam
quamdam præmittentes, hæc accurata judicandi ra-
tione utamur, ut de iis quæ referentur sententiam
feramus.

** Joan. viii, 44. ** 1 Tim. iii, 6.

(82) Editi ἐχρήσαντο καὶ τινες. Vocula καὶ in
mss. non invenitur. Præclara sententia, diciturque
Basilio Magno. Quotiescunque igitur hæretici profer-
erunt Patrum testimonia, quæ sibi favere vide-
ntur, si testimonia illa petita sint ex peregrinis qui-
busdam locis, in quibus Patres de aliqua re non
consulto, sed fortuito obiterque loquantur, locies
egregia illa Basilii sententia debet adhiberi.

(83) Ἐπ' ἑαυτῶν, sponte nature, hoc est, primo
impetu, id quod agit quasi non cogitan-
tes.

(84) Editi ei δὲ καὶ. Libri veteres esse καὶ. Atha-
nasius lib. De syn. refert quamdam Arii ad Alex-
andrum epistolam, in qua inquit ille fidei profes-
sionem ediderat. Lege Epiiph. her. lxiix, n. 7 et 8.

(85) Reg. tertius κάκινου συνείδεν.
(86) Αὐτῆν, hoc est, πίστιν τῶν Πατέρων, fidem
Patrum, de qua aliquanto aute.

(87) Reg. tertius enim Colb. πίστιν ἣν ἐκτίθε-
ται. fidem quam exponit.

(88) Editi χρῆσώμεθα. At mss. perique omnes
χρησώμεθα.

BAS. His subjungit Patrum fidem, hoc modo se A habentem.

EUN. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo omnia : et in unum unigenitum Filium Dei, Deum Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia : et in unum Spiritum sanctum, paracletum.

BAS. Deinde statim adjungit.

EUN. Simplicior igitur et communis fides omnium, qui aut videri aut esse Christiani cupiunt, ut compendio ac summatis dicam, hæc est.

BAS. Equidem de eorum quæ retulit contrarietate, et de impudenti dictionum inter se repugnantia paulo post loquemur. Illud tamen prius in memoriam reduxerimus, hunc illum esse, qui superius valde arroganter pollicitus est nobis, se veritatem velamine omni nudam propositurum. Hic igitur scriptum est : Credimus ingenerationem esse essentialiam Dei universorum : aut, credimus Unigenitum essentialia dissimilem esse Patri. Nam hæc scripsisset, si, quemadmodum pollicitus erat, doloso nullo velamine opinionem suam obumbrasset. Sed, opinor, insidiosa oratione ubique adhibita, sua reticet, ut ne aures inassuetas personans, sibi ipse adiungat fidem, et suam sententiam receptu difficillem reddat : contra proponit Patrum fidem, quæ, utpote verbis indifferentibus constans, nihil quidquam quod toti orationis ejus **213** constructioni repugnaret, exhibitura esset, quæque cum hac facile consentiret, si in expositionis modum ad ea quæ prius dicta essent sermonem traduceret. Quod autem hæc vera sint, hinc liquet. Nam simul ut Patrum fidem proposuit, statim transit ad expositionem, tum alio obtentu, tum quod ea ad crimen diluendum haudquaquam sufficeret. Quid est igitur quod ipsam proposueris, nec statim ad eos sermones deveueris, qui et sinceritatem habent, et a criminibus eximere te possent? Nunc autem eam proponit ceu tutam judicandi regulam : rursus vero eandem corrigit velut nihil sani complectentem. Hoc porro perspectum ac notum est omnibus, quod opinionem

BAS. Τούτοις ἐπάγει τὴν πίστιν ἔχουσαν οὐτως.

EYN. Πιστεύομεν εἰς ἓνα θεόν Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεὸν Λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον (89), τὸ παράκλητον.

BAS. Ἐτα εὐθὺς ἐπισυνάπτει.

EYN. Ἡ μὲν οὖν (90) ἀπλουτέρα πίστις καὶ κοινὴ πάντων, ὅσοις τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοὺς ἐπιμελεῖς, ὡς ἐν ἐπιτρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν, αὕτη.

BAS. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐν οἷς εἶπεν ἐναντιότητος καὶ τῆς ἀνασχόντου μάρτυς τῶν εἰρημένων πρὸς ἀλλήλα μικρὸν ὑπερτον ἐρούμεν (91). Ἐκεῖνο δὲ πρότερον αὐτοὺς ὑπομνήσωμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὃ ἐν ταῖς ἀνω λόγοις πάννυ σοβαρῶς ἡμῖν ἐπαγγελόμενος γυμνήν παντὸς προκαλύμματος ἐκθέσασθαι τὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα τοῖνυν (92) ποῦ γέγραπται· Πιστεύομεν τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τῶν ἑλλων, ἢ, πιστεύομεν ἀνόμιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ. Ταῦτα γὰρ ἔγραψεν ἂν, εἴπερ, ὡς ὑπέσχετο, μὴδὲν παραπεισάμεται δολορῶν τὸ ἐπιφρόνημα συνεχιάζεν. Ἄλλ', οἶμαι, πᾶσιν ἐπιβούλους τοῖς λόγοις χρώμενος, τὰ μὲν παρ' αὐτοῦ σιωπᾷ, ἵνα μὴ ἀγυμνάστως ταῖς ἀκοαῖς προσβάλλω ἀπίθανον αὐτοῦν (93) καὶ δυσπαράδεκτον καταστήσῃ· τὴν δὲ τῶν Πατέρων πίστιν προβάλλεται, ἢ διὰ τὴν μεσότητά τῶν ἐν αὐτῇ βημάτων οὕτε τι ἐναντιώμα (94) πρὸς τὴν ἄλλην τοῦ λόγου αὐτῷ (95) κατασκευὴν παρέξειν ἐμμελεῖ, καὶ ἀκολουθήσειν βραδύως ἐν ἐξηγήσει εἰδει μετατόντι τὸν λόγον ἐφ' ἃ προήρηται (96). Ὡς δὲ ἀληθῆ ταῦτα, ὅσων αὐτῶν. Ἐκτέμενος γὰρ αὐτῆν, εὐθὺς ἐπιπηδᾷ τῇ ἐξηγήσει, προφάσει χρώμενος ἄλλῃ τὰ τινα, καὶ οἷοι οὐκ ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ ἐγκλήματος. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὴν προσβάλλω, ἀλλ' οὐκ εὐθὺς ἐπ' ἐκείνους ἔλθεις τοὺς λόγους, οἳ καὶ τὸ ἀκριβὲς ἔχον, καὶ ἐξαιρηθεῖσαι ἐν τῶν ἐγκλημάτων ἐμμελλον ; Νῦν δὲ προτείνεται μὲν ὡς ἀσφαλὲς κριτήριον, διορθοῦται δὲ πάλιν, ὡς οὐδὲν ὕγιες ἔχουσαν. Τοῦτο δὲ παντὶ γνώριμον, ὅτι, ὡς περ ἀγλίτρωφ πρὸς θάνατον ἔλκοντι, τῷ αὐτοῦ φρονή-

(89) Reg. tertius καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(90) Editi Ἡμῶν οὖν ἀπλουτέρα καὶ κοινὴ πίστις πάντων. At mss. ut in contextu.

(91) Collb. λέξομεν. Reg. tertius λέξομεν. Ἐκεῖνο δὲ πρότερον.

(92) Respicit Basilium ad aliquam fidei formulam hæreticorum : quam confessus fuisset Eunomius a se adoptatam esse, si sincere ac sine furo loqui voluisset. Interpres, *Credimus innascibilitatem esse Dei omnium essentialiam*. Sed ἀγεννησία non est *innascibilitas*, sed *ingeneratio* : quam naturæ dotum qui possidet, natura gigni non potest.

(93) Reg. secundus προσβάλλων τὴν ἀπίθειαν, ἀπίθανον αὐτοῦ, *ne auribus inassuetis impietatem ingerens, sibi ipse detrahat fidem*, etc. Alii mss. et editi ut in contextu, nisi quod in editis legitur προσβάλλων.

(94) Editi οὐκέτι ἐναντιώμα. At mss. plerique omni s ita ut edidimus.

(95) Veteres aliquot libri αὐτῷ τοῦ λόγου, inverso ordine. Illud, καὶ ἀκολουθήσειν, quod statim sequitur, videtur sic accipi debere : Rursus proponit fidem, quæ facile cum suis verbis consentiat.

(96) Editio utraque cum tribus mss. ἐφ' ἃ προήρηται, *ad ea quæ dicta sunt*. Reg. tertius et Collb. ἐφ' ἃ προήρηται, *ad ea quæ ei libent, optime*. Reg. quartus jutarquam lectionem præfert, priusnam in contextu, alteram in ora libri. Hæud procul Collb. cum altero mss. προσβάλλω. Editi προσβάλλου. Subinde Reg. quartus κριτήριον, ἐπιδιορθοῦται. — Ἐφ' ἃ προήρηται. Tuius loci iocus sic videtur reddendus : *Proponit Patrum fidem, quæ, utpote verbis indifferentibus constans, nihil quod toti illius orationis constructioni repugnet, exhibitura erit, eumque facile secutura, si sermonem sub expositionis specie ad ea, quæ intendit, transferret. Hæc autem vera esse sua sponte liquet*. MARAN.

ματι τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως (97), οὐκ ἔδωκεν, περιβάλλει, ἵνα τῷ φαινόμενῳ ἐπιδραμόντες οἱ ἀπειρότεροι, ἀφιλάκτως τῷ κακῷ τῆς ἀσεβείας περιπαρῶσιν. Ὡς ἂν δὲ μὴ δόξεν ἀνευ ἀνάγκης τῆ ἐπιδιορθώσεως τῆς πίστεως ἔχειν, τὴν αὐτὴν ἀπεσφύγγηται; ὕπερβολαὶς τῶν ἐπαύμων, ταύτην, ὡς περ ἐπιλαθόμενος (98) τῶν αὐτοῦ λόγων, σκέψασθε πῶς διασῶρει.

ΕΥΝ. Ἦ μὲν οὖν ἀπλοῦστερα καὶ κοινὴ πάντων πίστις; ὅσως τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμελλῆς, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἶπεν, αὕτη.

ΒΑΣ. Εἰπέ μοι, εἰ εὐσεβῆς τῶν Πατέρων παράδοσις, καὶ ὁ κανὼν, ὡς αὐτὸς ἐνόμησας, καὶ ὁ γνώμων, καὶ τὸ ἀσφαλές (99) κριτήριον, νῦν ὄργανον ἀπάτης, καὶ τέχνη σχηματισμοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάλιν προσαγορεύεται (1); Εἰ γὰρ οὐκί τοις ἑνὸς ὅσοι Χριστιανοὶ ἐραμύσκει, ἀλλὰ τοῖς τὸ δοκεῖν πρὸ τοῦ εἶναι τετιμηκόσιν, τί ἄλλο περὶ αὐτῆς ὑπολαμβάνειν ἢ ταῦτα προσεῖναι; Τίς ἂν οὖν, μὴ παντελῶς παραπάλαιον, τὴν κανὼνα τοῦ εὐθὲς τοῖς τὴν ψυχὴν ἐνδιαστροφῆς ἀρμόζον ἐπιποι, καὶ τὸν γνώμονα τῆς ἀληθείας τοῖς ἔχθροῖς τῆς ἀληθείας; Οἱ γὰρ τὸ ἐνομᾶσθαι Χριστιανὸν πρὸ τοῦ ἀληθῶς εἶναι τετιμηκόσιν, ἐπὶ τῇ τῶν πολλῶν ἀπάτῃ (2) τὸν σχηματισμὸν τούτου ὑποδύμενοι, πῶρῳ πάσης εὐθύτητος καὶ ἀληθείας εἶσιν. Ὅσως οὖν διεστραμμένον κατευθυνθήσεται, ὡς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ λόγος, ὅτι τὰ τῆς ἀληθείας κριτήρια τοῖς τὸ ψεῦδος κατὰ τὸν βίον ἡρημένους ἀρμόσει, ὅπερ τοῦτο δοκεῖ.

5. Ἀλλὰ δι' ἧς εἶπον αἰτίας εἰς οὗτω προθύλους ἐναντιότητας ὑπένεχθη, ἵνα οἷς μὲν ἐπαινεῖ τὴν πίστιν κοινωτικῶς τοῖς Πατράσι τῆς εὐσεβείας δόξῃ, οἷς δὲ λαμβάνεται πάλιν αὐτῆς, τὴν ὁδὸν (3) αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐξήγησιν ὑπανόξῃ. Διὰ τοῦτο τὴν αὐτὴν καὶ κανὼνα λέγει, καὶ προσθήκῃς ῥησὶν ἀκριβεστεράς εἶσθαι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ (4) καὶ τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας σημεῖον ἔστω, εἰ τῷ καὶ τοῦτο φιλῶν παρεξέταξεν. Ὁ γὰρ τοι κανὼν, ὡ σοφώτατε, καὶ ὁ γνώμων, ἕως ἂν μηδὲν ἐνδὲξ τοῦ κανὼν εἶναι καὶ γνώμων, οὐδεμίαν προσθήκην εἰς ἀκρίθειαν ἐπιδέχεται. Κατὰ γὰρ τὸ ἐλλεῖπον ἢ πρὸςθεσις. Ἄτελεῖ; δὲ ὑπάρχοντες, οὐδὲ τῶν προσηγοριῶν τούτων ὑγιῶς ἂν εἴ τι γυγάνοιεν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἦδη δὲ καὶ οὗς ἐκτίθεται περὶ Θεοῦ λόγους ἐπισκεψώμεθα.

ΕΥΝ. Εἰς τοίνυν, ῥησὶ, κατὰ τὴ ψευτικὴν ἔνοιαν καὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν ἡμῖν ὁμολόγηται Θεός, μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε παρ' ἑτέρου γεωμόμενος. Ἐκότερον γὰρ αὐτῶν ἐπίσης ἀδύνατον,

⁹⁹ Eccl. 1, 15.

(97) Editio utraque cum Reg. quinto τὸ ἀπλοῦν τῆς ἐπίσεως - unde Cornarius: *simplicitatem inbrevescentis orationis*. At Colb. et sex alii mss. τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως, *simplicitatem fidei*.

(98) Editio ἐπιλανθανόμενος. Veteres duo libri ἐπιλαθόμενος.

(99) Cuius unus καὶ τὸ ἀσφαλέςτατον. Max Reg. tertius unus ὄργανον.

(1) Editio προσαγορεύεται. At mss. προσαγορεύεται. Nota interrogatio hic invenitur in multis mss. Statim editio περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν. Libri

A suae velut hamo ad mortem trahenti simplicitatem fidei seu escam quamdam circumdat, ut imperitiores ad id quod apparet festinantes, incaute impietatis scelere transfingantur. Sed ne videatur citra necessitatem emendationem fidei aggredi, quam ipse summis laudibus extulit, videte quomodo ei quasi verborum suorum oblitus detrahat.

EUN. Simplicior igitur et communis fides omnium, qui aut videri, aut esse Christiani cupiunt, ut compendio ac summam dicam, hæc est.

BAS. Dic mihi, pia Patrum traditio regulæque, uti ipse nominasti, et amissis, iutaque iudicandi ratio, nunc rursus instrumentum fraudis, et ars simulandi, et alia id geus appellatur? Etenim si eos qui vere Christiani sunt nequaquam decet, at lis tamen qui videri quam esse malunt, quid aliud de ea quam talia sentire convenit? Quis igitur, nisi demens omnino sit, dixerit regulam recti iis qui animo perverso sunt convenire, aut veritatis amissis, iis qui veritatis sunt inimici? Qui enim vocari Christiani quam vere esse maluerunt, simulationem hanc ad multos decipiendos inducentes, procul ab omni rectitudine ac veritate absunt. Neque igitur distortum dirigitur, velut Ecclesiastes dixit: neque veritatis iudicia si qui in vita mentis amplexati sunt, convenient: quod quidem huc videtur.

5. Verum ob eas quas retuli causas tam aperte secum pugnat, ut dum laudat fidem, pietatis Patrum particeps esse videatur: dum vero ipsam rursus criminatur, viam sibi aperiat ad expositionem. Quapropter eandem et regulam appellat, aitque eam additamento accuratior indigere. Hoc ipsum autem etiam extremæ ignorantie signum fuerit, si cui id quoque disquirere libuerit. Regula enim et amissis, o sapientissime, quandiu nihil defuerit quominus regula sint et **214** amissis, accessioem nullam ad integritatem admittunt. Fit enim accessio vel defectum. Quod si imperfectæ fuerint, ne has quidem appellationes jam recte acceperint. Sed de his satis. Jam vero etiam quos de Deo profert sermones consideremus.

EUN. Nos igitur, iuquit, unum Deum et iuxta naturalem notioem et iuxta Patrum doctrinam constitemur, neque a seipso, neque ab alio factum. Nam utrumque iurum eī a quo fieri non potest,

antiqui περὶ αὐτῆς.

(2) Colb. cum Reg. tertio ἐπὶ τὴν ἀπάτην. Locum Ecclesiæ sic expressere LXX: *Διεστραμμένον οὐ δύνηται ἐπισκομηθῆναι, Perversum non poterit adornari. Vulg. Perversi difficile corriguntur.*

(3) Editio, δι' ἧς εἶπομεν... αὐτῆς ὁδὸν. Codices melioris notæ ut in contextu.

(4) Editio Τοῦτο δὲ αὐτοῦ. Antiqui duo libri τοῦτο δὲ αὐτό. Alii duo τοῦτο δὲ αὐτῷ. Quod aliquanto post legitur, Ἄτελεῖ δὲ ὑπάρχοντες, referri debet ad voces ὁ κανὼν, ὁ γνώμων.

cum revera id quod facit, prius esse oporteat eo quod fit; et id quod fit, posterius eo quod facit. Neque vero quidquam seipso prius aut posterius esse potest, neque aliud quidquam ante Deum. Enimvero illud prae posteriore dignitatem haberet deitatis.

BAS. Quorsum igitur totam hanc ejus apposuit dictionem? Ut conspicua fiat viri vauc loquacitas, qua per totum librum utitur. Etsi enim ille ipse dixit evidens esse communibus omnium intelligentiis, Deum esse ingenitum, hoc tamen nobis nititur commonstrare. Unde simile quiddam facit, ac si quis clara in meridie sanis oculis praeditus homines docere ratione velit, solem caelestium omnium stellarum esse lucidissimum. Quod si deridetur qui ea quae sensibus nota sunt, ratione ostendit: qui res ex communibus notionibus confessas docet, nonne amentiae ejusdem futurus est reus? Haec enim profecto longe certiora sunt aequis rerum astimulioribus, quam quae cadunt sub oculis. Et vero si quis esset qui in hanc veritatem impudenter invaderetur, et eum qui ingenitus est, aut a seipso, aut ab altero genitum esse contenderet, haec ista verborum vanitas veniam aliquam fortasse obtinere posset: sin autem nullus ad hunc usque diem, nec eorum qui alieni sunt a nostra doctrina, nec eorum qui ex ipsa Ecclesia exiere, contra veritatem insurrexerunt, eo devenit stupiditatis, ut de ingentis ingeneratione dubitaret: quid ei lucri ex his verbis accedat, haud intelligo. Num vere Aristotelis aut Chrysippi syllogismi opus nobis erat, ut discerneremus qui ingenitus est, neque a seipso, neque ab altero genitum fuisse: et eundem seipso nec antiquiorem, nec juniorem esse? Quid igitur tibi volunt haec ejus verba? Videtur mihi se inter suos sectarios jactare, tanquam prudens quispian a egregia mente praeditus, qui cum auctus sit in absurdis prospiciendis, in hoc quod deprehendit dissolvendo acutior est, ob idque in verborum versutia gloriari, et conari subtiliter et argute illud demonstrare, quod is qui ingenitus est, nec a seipso, nec ab alio genitus sit. Deinde vero ne hic quidem artis suae obliviscitur: sed rebus confessis immorans, quae elementa quaedam sibi ipse ad eam quae sequitur doctrinam interserit. Illud enim non otiose dixit, quod oporteat id quod facit revera prius esse eo quod efficitur: sed ut in instituendis de Filio sermonibus, in antecessum concessum habeat **215** Filium postea factum Patri accessisse, siquidem id quod facit, eo quod fit antiquior est: item, ut hoc tanquam inde consequens colligat, Filium scilicet ex non exstantibus factum

(5) Veteres duo libri *τίνας ένεχα*. Mox in iisdem mss. vox ταύτην deest.

(6) Editi Θεόν άγέννητον, *Deum non factum, Deum non natum*. At mss. Θεόν άγέννητον, *Deum non genitum, Deum generationis expertem*.

(7) Editi et Reg. secundum άγέννητον... γεγεννησθαι. Alii tres mss. άγέννητον... γεγεννησθαι. Exarati manu libri, cum haec voces occurrunt, solent inter

επειδή γε δεί κατά άλήθειαν το ποιούν του γινομένου προύπαρχειν, και το ποιούμενον του ποιούντος είναι δεύτερον. Μήτε δε αυτό έαυτου πρότερον ή ύστερον είναι δύνασθαι, μήτε έτερον τι πρό του Θεού. Η γαρ άν εκείνο πρό του δεύτερου το της θεότητος έσγεν άξίωμα.

BAS. Τίνος ούν ένεκεν (5) πάσαν αύτου ταύτην παρεθέμην την λέξιν; Ίνα καταφανής ή άδολεσχία του άνδρός, ή χρηται παρά πάντα τον λόγον, γέννηται. Είπων γάρ αύτός έναργής ύπαρχειν ταίς κοιναίς πάντων έννοιαις το είναι τον θεόν άγέννητον (6), αποδειξεις τούτου κομίζει ήμιν επαιξειεί, παρατήσων ποιών. ύστερ άν ει τις εν σταθερά μεσομνηται τους έβρωμένους τας ύψεις λόγω διδάσκειν βούλοτο φανώτατον είναι των κατ' ούρανόν άστέρων τον ήιον. Ε

δὲ ὁ τὰ τῆ αἰσθήσεως γυμνάρι λόγῳ θεικῶν καταγελαστός, ὁ τὰ ταῖς κοιναῖς προληγμέναις ὁμολογημέναις διδάσκων πῶς οὐχί τῆς ἰσῆς παρανομίας ὑπεύθυνος; Πολλῶ γάρ δήπου ταῦτα τῶν διὰ τῆς θείας φαινομένων τοῖς σωφρονουαῖ πιστότερα. Εἰ μὲν οὖν ἦν τις ὁ κατὰ τῆς ἀληθείας ταύτης ἀναστραφέντων, καὶ τὸν ἀγέννητον ἢ παρ' ἑαυτοῦ ἢ παρ' ἑτέρου γεγεννησθαι, (7) διατεινόμενος, εἶχεν ἂν τινα τυχὴν συγγνώμην ἢ ματαιότητος τῶν λεγομένων· εἰ δὲ οὐδεὶς μέχρι σήμερον οὕτε τῶν ἔξω του λόγου του κατ' ἡμᾶς, οὕτε τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐπαναστάντων τῇ ἀληθείᾳ, εἰς τοσούτου ἤλθεν ἀποπληξίας, ὥστε διαμρισθῆτείν (8) περὶ τῆς ἀγεννησίας του ἀγεννήτου· τί κέρδους ἐ τῶν λόγων τούτων, οὐ συνορῶ. Ἡ τῶν Ἀριστοτελίου θύτας ἡμῖν καὶ Χρυσίππου συλλογισμῶν ἔδει πρὸς τὸ μαθεῖν, ὅτι ὁ ἀγέννητος οὐ γεγέννηται (9), οὕτε αὐτῆς ὕφ' ἑαυτοῦ, οὕτε ὕφ' ἑτέρου; καὶ οὕτε προσῦτερος, οὕτε νεώτερος αὐτὸς ἐστιν ἑαυτοῦ; Τί οὖν αὐτῶ ταῦτα βούλεται; Δοκεῖ μοι ὁμοῦ μὲν τοῖς ἀκούσθεοις ἐγκαλλωπιζέσθαι. ὡς δὴ πυκνὸς τις καὶ περιττός τῆν θιάνοιαν, καὶ ὀξύς μὲν ὀπιέσθαι τὸ ἄτοπον, ὀξύτερος δὲ διαλύσαι τὸ φωραθὲν, καὶ διὰ τοῦτο ἐναθρύνεσθαι τῇ τῶν λόγων στροφῇ, καὶ περὶ τῆν ἀπόδειξιν λεπτοουργεῖν του μήτε ὕφ' ἑαυτοῦ μήτε ὕφ' ἑτέρου τὸν ἀγέννητον γεγεννησθαι. Ἐπειτα μόντος οὐδὲ ἐναυθα τῆς ἑαυτοῦ τέχνης ἐπιλανθάνεται· ἀλλ' ἐν τῇ τῶν ὁμολογουμένων διατριβῇ, ὥσπερ στοιχεῖά τινα πρὸς τοὺς ἐξῆς λόγους ἑαυτῶ παρεμβάλλει. Οὐ γάρ ἀργῶς αὐτῶ ἐκείνο χεῖρι, ὅτι δεῖ, κατὰ ἀλήθειαν, τὸ ποιούν του γινομένου προύπαρχειν. Ἄλλ' ἵνα ἐν τοῖς περὶ Ἰουῦ λόγῳ προδωμολογημένον χεῖρ, τὸ ὕστερον προσγεγεννησθαι τῷ Πατρὶ τὸν Ἰῶν, εἶπερ το ποιούν ἐστι του γινομένου προσῦτερον· τούτην δὲ ὡς ἐπόμενον λάθῃ, τὸ ἐκ μὴ θύτων τον Ἰῶν γεγεννησθαι (10). Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς εἰς τον Ἰῶν ἀσειείας Ελεγχος ἐν τοῖς οικείοις τόποις ἀναμενάτω. Ἐγὼ δὲ καὶ τῆν του ἀγεννήτου προσῦτητα, κἂν τὰ μέγιστα

C

D

se dissideret, alii aliam scripturam preferentes; quae variatio et in ipsis libris impressis invenitur.

(8) Editi ὡς διαμρισθῆτείν. At mss. non pauci ὥστε.

(9) Reg. tertius άγέννητος οὐ γεγέννηται.

(10) Editi τὸν Ἰῶν γεγεννησθαι, *Filium genitum esse*. At mss. plerique omnes γεγεννησθαι. Mox Reg. tertius cum Collb. τόποις ἀναμενάτω.

δοξη ταῖς ἐνοιαῖς ἡμῶν συμβαίνειν, ἀλλ' ὅν ὡς οὐ-
 δαμοῦ τῆς Γραφῆς κειμένην, καὶ πρῶτον στοιχείον
 οὖσαν τῆς βλασφημίας αὐτῶν, σωπᾶσθαι ἂν δικαίως
 ἀξίαν εἶναι φησαιμι, τῆς Πατρὸς φωνῆς ἰσὺν θυνα-
 μῆνης τῷ ἀγεννήτῳ, πρὸς τῷ καὶ τὴν περὶ τοῦ Υἱοῦ
 ἐνοιασιν συνημμένως ἑαυτῇ διὰ τῶν σχέσεως συνεισ-
 ἄγειν. Ὁ γὰρ ὄντως Πατὴρ καὶ μόνος ἐξ οὐδενός ἐστιν
 ἑτέρου· τὸ δὲ, ἐξ οὐδενός, ταυτὸν ἐστὶ τῷ ἀγέννητο.
 Οὐ τοίνυν ἀγέννητον προσαγορευτέον μᾶλλον ἡμῖν ἢ
 Πατέρα, εἰ γε μὴ μέλλομεν εἶναι σοφώτεροι τῶν δι-
 δαγμάτων τοῦ Σωτῆρος, εἰπόντες· *Περυθέντες,
 βασιζέσθε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς*, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ
 ἀγεννήτου. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἡμεῖς δὲ τὰ
 συνεχῆ τοῦ λόγου διασεκεψάμεθα (11). Ὀλίγον γὰρ
 προελθόν, καὶ ὁλον συγκαταλιπούμενος αὐτὸς (12)
 ἑαυτῷ τὰ εἰρημένα, οὕτω γράρει.

ΕΥΝ. Ἄρ' ὄν, εἰ μήτε αὐτὸς ἑαυτοῦ, μήτε ἑτε-
 ρόν τι αὐτοῦ προὔπαρχειν δέδεικται, πρὸ δὲ πάν-
 των αὐτὸς, ἀκολουθεῖ τούτῳ τῷ ἀγέννητον· μᾶλλον
 δὲ αὐτὸ ἐστὶν (13) οὐσία ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἦν τοίνυν ἐν τούτοις ἐφωροῦσασμεν κακουρ-
 γαν συνιδεῖν μὲν, ὁμαι (14), καὶ πάντα βέβαιον τῷ καὶ
 μικρὸν ἐπιστήσαντι, ἐμφανῆ δὲ ποιήσαι τοῖς πολλοῖς
 οὐκ εὐμαρές. Πλὴν ἀλλὰ πειρατέον, τὴν ἐπιθεῖα θεμέ-
 νους ἐπὶ τὸν δίδοντα βῆμα καὶ τοῖς εὐαγγελιζομένοις,
 θυνάμει πολλῇ. Εἰπόν, ὅτι, εἰ μὴ αὐτὸς ἑαυτοῦ,
 μήτε ἑτερόν τι αὐτοῦ προὔπαρχει, ἀκολουθεῖ αὐτῷ
 τὸ ἀγέννητον· εἶτα συνιδόν, ὅτι ἐκ τῆς τῶν τεθέν-
 των ἀκολουθίας πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτῷ περιῆλθεν ὁ
 λόγος (εἰ γὰρ ἀκολουθεῖ τῷ Θεῷ τὸ ἀγέννητον, ἔξω-
 θεν αὐτῷ παρέπεται δηλονότι. Τὸ δὲ ἔξωθεν τοῦ Θεοῦ
 οὐκ οὐσία αὐτοῦ ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτων (15) οὐχ ἴσχυεται
 διαρθεῖν αὐτῷ τὸ σκαίωρμα), ἵνα δὲ μὴ τοῦτο πάθη,
 τί πειεῖ; Βραχὺ φροντίσας τῷ γέλωτος, ὃν ἐπὶ τῷ
 τὰ ἀνακόλουθα λέγειν ὑπέχειν ἐμελλε, τῇ ἐπιδοροῦ-
 σαι ἀπήγαγε τὸν λόγον πρὸς δ' ἰβούλετο, εἰπόν·
 Μᾶλλον δὲ αὐτὸ (16) ἐστὶν οὐσία ἀγέννητος. Τοῦτο δὲ
 οὐδέμιαν μὲν ἔχει ὁμολογίαν πρὸς τὰ πρόγοντα·
 πῶς γὰρ καὶ ἐπόμεινον αὐτῷ τὸ (17) ἀγέννητον ὁ Θεὸς

¹¹ Matth. xxvii, 19. ¹² Psal. lxxvii, 42.

(11) Editi εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς· τοῦ Πατρὸς,
 ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀγεννήτου... σεκεψάμεθα. Libri vete-
 res, ut videre est in contextu.

(12) Ita antiqui duo libri. Vox αὐτὸς in editis
 de-ideratur. Aliquando post Reg. tertius ἑτερόν τι δ
 πρὸ αὐτοῦ ὑπάρχειν ἀποδείκνυται, demonstratum est.

(13) Editio Paris. et Regii primus, secundus et
 sextus, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστίν, imo vero ipse est
 substantia ingenuita. Regii tertius et quintus cum
 Comb. et cum editione Ven. μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστίν,
 imo vero ipsa est substantia ingenuita, hoc est τὸ
 ἀγέννητον, ipsa ingeneratio, est substantia inge-
 nita. — Μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστίν οὐσία ἀγέννη-
 τος. In hoc loco, qui infra bis repetitur, multo
 clarior erit tota disputatio, si legamus ut in non-
 nullis codicibus mss. et editis, αὐτὸς ἐστίν. Vel
 potius ipse (Deus) est substantia ingenuita. Testatur
 Basilus p. 223 hæc Eunomium de Deo universum
 dixisse; idque patet ex his quæ protinus addit
 Eunomius. Præterea conceptis verbis hoc loco non
 dicebat Eunomius ipsum ingenuitatem esse essentiam
 Dei, sed eo spectare illius verba observat Basilus,
 p. 216, MARRAN.

A esse. At impietatis in Filium confutatio suis locis
 reseruetur. Ego vero etiam ingenuiti appellationem,
 quanquam maxime nostro intelligendi modo con-
 gruere videtur, tamen quod nusquam in Scriptura
 usurpetur, atque primum impietatis ipsorum ele-
 mentum, hanc silentio jure tradendam esse duxe-
 rim. Quippe vox Patris idem valet quod vox inge-
 niti, præterquam quod Filii etiam notionem conjun-
 ctam per relationem simul præferat. Qui enim ve-
 vera et solus Pater est, ex nullo alio est: hoc autem
 quod ex nullo est, idem est atque ingenuiti. Non igitur
 magis ingenuiti quam Pater appellandus
 nobis est, nisi Salvatoris documenta voluerimus sa-
 pientia superare, qui dixit: *Euntes baptizate in no-
 mine Patris* ¹¹, non ingenuiti. Sed de his lactenus.

B Nos vero ea quæ proxime refert, expendamus. N.ii
 ubi paululum progressus est, sibi quæ ipse ea quæ
 dixerat velut in summam redegit, sic scribit.

EUN. Itaque, si ostensum est neque ipsum ante
 seipsum, neque quicquam aliud ante ipsum esse,
 sed ipsum ante omnia exstare: sequitur illum in-
 generatio: imo potius ipsa est substantia ingenuita.

BAS. Proinde quam in his deprehendis impro-
 bitatem, intelligere quidem, ut puto, facile est ad-
 modum ei, qui vel leviter attenderit animum: at
 eam vulgo manifestam reddere non ita fuerit facile.
 Tentandum tamen, posteaquam spem collocaverimus
 in eo, qui dat verbum evangelizantium, virtute multa
¹². Dixerat porro quod illud, si neque ipse ante
 seipsum, neque aliud quidquam ante ipsum est, se-
 quatur ingeneratio: sed postmodum intellexit verba
 sua sibi ob jactorem fundamentorum consequentiam
 in contrariam partem cedere. Nam si Deum sequitur
 ingeneratio, ea illi procul dubio extrinsecus accedit.
 Quod autem extra Deum est, substantia ejus non est.
 Ex his autem dolosum illius commentum diffinet ac
 dilabatur. Sed hoc ei ne accidat, quid facit? Haud mul-
 tum curans risum, quem ob pugnantia quæ loque-
 batur subiturus erat, orationem ad ea quæ voluit
 corrigendo convertit, his verbis: Imo potius hæc
 ipsa est substantia ingenuita. Hoc autem cum iis

(14) Editi συνιδεῖν καὶ, ὁμαι. Libri veteres ita,
 ut editidius.

(15) E regione horum verborum, Ἐκ δὲ τούτων,
 in margine Reg. tertii scriptum est illud, Εἰ δὲ
 τοῦτο δοξίη, Quod si hoc concederetur. Basilium,
 cujus alioqui sermo perspicuus est et clarus, dum
 obscuras Eunomii ineptias confutare cogitat, fit et
 ipse quodammodo obscurus. Eunomiana illa, ἀκο-
 λουθεῖ τούτῳ τῷ ἀγέννητον, μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστίν
 οὐσία ἀγέννητος, contendit Basilium inter se pugna-
 re, nec inter se conciliari posse. Nam, inquit, quod
 quenquam sequitur, id in eo adventitium est, nec
 est ejus substantia. Ex quo fit, ut τὸ ἀγέννητον,
 cum ex Eunomii sententia Deum sequatur, adventi-
 tium quidam sit in Deo, nec Deus ipse, nec sub-
 stantia ingenuita dici possit. Ex quibus colligi de-
 bet, Eunomium, cum τὸ ἀγέννητον substantiam inge-
 nitam esse diceret, secum nequaquam consen-
 sisse.

(16) Editio Paris. cum tribus mss. μᾶλλον δὲ αὐ-
 τός. Alii quatuor mss. cum editione Ven. αὐτὸ.

(17) Editio utraque cum Reg. quinto αὐτὸ τὸ

quæ præcesserint nullo pacto **216** consentit. Quomodo enim Deus ita comparatus est, ut ingeneratio sit in eo et quiddam consequens, et rursus quiddam non consequens, imo sit aliquid, quod in substantiæ ratione contineatur? Veruntamen non sinit cavillationem sibi omnino corrumpere. Et enim si posteaquam dixerat ingenerationem Deum sequi, hic sermonem stitisset, nec potuisset dicere ingenerationem esse substantiam Dei universorum, nec ostendere, unigenitum Filium secundum ipsam substantiam diversum esse, cum nihil eorum quæ extrinsecus sequuntur, necessitudinem inter Patrem et Filium secundum ipsam substantiam dirimere possit. Nunc vero cum subjuxerit: Imo potius hæc ipsa est substantia ingenita; ostendit hoc ipsum quod Deus est, ipsam ingenerationem esse. Hoc autem quantum ei cursus ad impietatem stabilien-
B dem semper paret, paulo post sermone progrediente ostendat. Porro quod quidem initio dixit, id ex rerum veritate per concessorum consequentiam apparet: quod vero postremum posuit, id hæretico sensu adjectum est, cum impudentissime omnium hic orator ad sermonem corrigendum transilierit. Qui enim fieri potest ut idem et sequatur Deum, et idem sit quod ipse, cum omnibus compertum sit ac perspectum, id quod sequitur, aliud esse ab eo cuius consequens est? Hic vero quasi via quadam arrepta, ex eo quod sermonem furtim occupavit, confirmat ingenerationem substantiam esse Dei universorum: ut hoc demonstrato concessum habeat, Unigenitum autem dicat, perspicit.

Eox. Ingenerationem autem dum dicimus, non nomine solum, secundum humanam cogitandi rationem, decorandum Deum putamus: sed ei persolvendum arbitramur quod maxime Deo debemus, ut id ipsum scilicet quod est consteamur. Quæ enim juxta intelligentiam dicuntur, cum in nominibus solum et prolatione existentiam habeant, una cum vocibus dissolvuntur.

Bas. Negat ingenerationem juxta nostrum intel-

Alii sex mss. αὐτῷ τό. Lectio utraque potest admitti.

(18) Illa, ὅμως γε μήν, *veruntamen non sinit*, etc., hoc modo intelligi potest violentur: Euvonius, quantum in se est, non sinit suum sophisma iners esse et inefficax: sed illud ita proponit, ut ex eo colligi possit, primum τὸ ἀγέννητον, *ingenerationem*, ipsam esse essentialiam Dei universorum: deinde, unigenitum Filium non esse Deum verum. Et vero vir impius illud quasi principium primum ponebat, Deum natura gigni non posse: quo semel posito, concludebat Filium, cum genitus sit, Deum non esse.

(19) Editi ἔχοντα κατὰ τὴν οὐσίαν. Antiqui tres libri κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν.

(20) Reg. tertius οὐκ ἐπιδέχεται δις ἀπὸν • quæ lectio legitur quoque in margine Reg. secundii.

(21) Editio utraque τοῦτο δὲ αὐτῷ ὅσον δράμα • unde CURTIUS, *hoc vero quantum scenicum actum præparet ad impietatis transgressionem*. Codices duo ὅσον αὐτῷ δράμα δὲλ πρὸς τὴν. Alius in contextu quiddam habet δρόμον • et in margine scriptum invenitur manu recentiore δράμα. Reg. secundus ὅσον αὐτῷ δρόμον δὲλ πρὸς τὴν, ucc aliter legitur in Re-

A ἔχει; καὶ πάλιν οὐχ ἐπιόμενον, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ περιεχόμενον; ὅμως γε μήν (18) οὐκ ἔπ' παντελῶς αὐτῷ διαφωβητὴν τὸ σοφισμα. Εἰ γὰρ ἐπιών, δὲ ἀκολουθεῖ αὐτῷ τὸ ἀγέννητον, ἐνταῦθα τὸν λόγον ἔστησαν, οὐκ ἂν εἶχαν ὅπως ἢ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν λέγει τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἢ ἀλλοτρίως ἔχοντα κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν (19) τὸν μονογενῆ γῆλον ἐπιδείξει, οὐδενὸς δυναμένου τῶν ἐξωθεν ἐπιόμενον, Πατρός καὶ Υἱοῦ τὴν κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν οὐκ ἐπιδέχεται δις ἀπὸν (20). Νῦν δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ ἐστὶν οὐσία ἀγέννητος, ἐνεδείξατο, ὅτι αὐτὸ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεός, ἀγεννησία ἐστὶ: τοῦτο δὲ ὅσον αὐτῷ δρόμον (21) δὲλ πρὸς τὴν ἐγγείρησιν τῆς ἀσθεΐας προσηγορεύει, μικρὴν τῷ λόγῳ προελθὼν ἐπιδείξει. Ἔστι δ' ἄρα, ὃ μὲν ἐξ ἀρχῆς εἶπεν, ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας κατὰ τὸ ἀκολουθῶν τῶν δεδομένων ἀναφανέ-
B ὃ δὲ τελευταῖον ἐπέθηκεν, ἐκ τοῦ φρονήματος τοῦ αἰρητικοῦ προσεβλήθη, ἀνατιγνυσάτα πάντων τοῦ λογογράφου πρὸς τὴν ἐπιδιδόρωσιν τοῦ λόγου (22) μεταπηδήσαντος. Πῶς γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ ἀκολουθεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ταυτὸν ἐστὶν αὐτῷ, πᾶσιν ἄνθρωποις προδιδόλου, ἐπὶ τὸ ἀκολουθοῦν ἑτέρον ἐστὶ παρὰ τὸν οὐ ἐστὶν ἐπακολουθήμα; Ὁ δὲ, ὅπερ ὀδοῦ τινος λαβόμενος, ἐκ τοῦ κατ' ὑπαρπαγῆν αὐτῷ προληφθέντος (23) λόγου, πρὸς τὴν κατασκευὴν ἐνετύθεν χωρεῖ τὸ τὴν ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ἵνα, τοῦτου δεχθέντος, ὁμολογούμενον ἔχη τὸ ἀνόμιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ. Σκοπεῖτε δὲ ἃ φησιν (24).

secundum substantiam Patri esse dissimilem. Quæ

C ἔ. EYN. Ἀγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην, ἀεμίνοιον οἰόμεθα δεῖν, ἐκτινύειν δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον δρᾶμα τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ὁμολογίαν. Τὰ γὰρ κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα, ἐν ὀνόματι μόνον καὶ προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς συνδιαλύσεται πίπτουκιν.

BAS. Ἀναίρει τὸ (25) κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖσθαι

gii tertio et quarto, nisi quod vox δὲλ in eis desit. Nec ita multo post mss. duo ἐπιδείξει. Subinde Colb. et Reg. tertius ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας.

D (22) Illud, πρὸς τὴν ἐπιδιδόρωσιν τοῦ λόγου, ad sermonem corrigendum, debet accipi de illo, μᾶλλον δὲλ. Et enim hæc voces, imo vero, rei potius, quibus Græca verba exprimi solent, quædam sunt correctionis et occupatiivis formulae.

(23) Editi et mss. nonnulli αὐτῷ προληφθέντος. Cædæ alius cum editione Ven. προληφθέντος. Alii tres mss. melius προληφθέντος, ἐκ τῆς quæ occupavit, quæ prius dicitur.

(24) Reg. tertius Σκοπεῖτε δὲ οἷά φησιν. Statim codex unus ὀνόματι μόνον.

(25) Illud, Ἀναίρει τό, etc., ita interpretatur Trapezuntius: *Destruit ex commentatione in Deo ingenerationem esse perspicit, subobscurum. Verbum ἀναίρειν, nisi valde fallor, hoc loco sumitur pro eo, quod est, negare, inficiori.* Et certe Budæus, cum ait pag. 168, ἀναίρειν τὴν διαδοχασίαν, nihil aliud esse, nisi actionem negare, aperte iobiscum facit. Mox Reg. quartus οἰόμενος βέβαιον αὐτῷ ἐνετύθεν.

simpliciter esse prima apprehensio dicit: sed ubi ratio supervenit, illud multiplex esse ostendit, ipsum per cogitationem in ea ex quibus compositum est dissolvens, in colorem, in figuram, in duritiem, in magnitudinem, inque reliqua. Rursus quæ non subsistent omnino, sed quadam mentis pictura ac imaginatione sola conflantur, qualia portenta sunt quæ poëtæ ac pictores cogitatione comminiscuntur, stuporem in legentibus excitaturi, hæc quoque ex consuetudine dicuntur contemplationi ohnoxia esse. Quorum nulla mentione facta, sive ex ignorantia sive ex malitia, de sola rerum non subsistentium perceptione Eunomius diseruit; et ne hujus quidem naturam ut se habeat, exponit. Non enim ait significari quidquam per animi perceptionem, ne falsum quidem: sed dicit nomen esse sine ulla significatione, atque in sola pronuntiatione subsistere. Et tamen tantum abest ut hoc perceptionis nomen de solis vanis ac non existentibus visis prædicetur, ut post primam in nobis a sensu impressam ideam, subtiliorem accuratiorisque rei considerationem, perceptionem nominemus: unde ex consuetudine, licet improprie, ratiocinatio vocatur.

218 Verbi gratia, tritici simplex intellectus omnibus inest, quod ubi apparuerit cognoscimus: at eum diligenter inquirimus, tunc et rerum multarum contemplatio, et diversa nomina res intellectas significantia sese animo offerunt. Eaim vero idem tritici nunc fructum, nunc semen, et rursus alimentum appellamus; fructum quidem, velut præteritæ agriculturæ finem: semen vero, velut futuræ principium: alimentum denique, velut corpori comedentis augendo idoneum. Horum unumquodque et ratione consideratur, nec tamen una cum oris sono evanescit: seu cogitata in cogitantis animo fixa manent. Et in summa, quæcumque sensu cognoscuntur, ac in subjecto simplicia quidem esse videntur, variam vero rationem per contemplationem admittunt, hæc omnia animi perceptione sub contemplationem cadere dicuntur.

7. Ad hunc fere modum, etiam a divina Scriptura usum edocemur perceptionis. Equidem omittam reliqua; et quamquam dicere multa habeo, tamen unius solius opportunissimi mentionem faciam. Dominus noster Jesus Christus cum de seipso verba faceret, deitatisque in homines affectum, atque incarnationis gratiam hominibus declararet, proprietatibus quibusdam, quas in ipso contemplari possumus, hunc usum significavit. Nam seipsum dixit portam, viam, panem, vitam, pastorem, ac lucem¹¹, qui tamen multis nomi-

¹¹ Joan. x, 9; xiv, 6; vi, 51; xv, 1; x, 11; viii, 12.

(32) Codices nonnulli *μόνον*. Statim codex unus cum editis ex t̄ης αἰσθήσεως. At niss. nulli ἀπό τ̄ης.

(33) Totum illud, ἔθεν ἡ συνήθεια καλεῖ ἐπιλογισμὸν, εἰ καὶ μὴ οὐκείως, ἔνδε consuetudo attentionem diligentiorē vocat ratiocinationem, etsi non proprie, in multis codicibus desideratur: sed legitur in utraque editione et in Colb., et in margine Regii quinti.

(31) Reg. tertius θεωρία τε πλείων. Reg. alter

Θιον, τὸ σῶμα ἀπλοῦν μὲν εἶναι φησιν ἡ πρώτη εὐ-
 τευσις, ποικίλον δὲ ὁ λόγος ἐπιπὼν δεικνύσι, τῇ ἐπιπλώ-
 αὐτὸ εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκεται διαλύων, καὶ χρώμα,
 καὶ σχῆμα, καὶ ἀντιτυπία, καὶ μέγεθος, καὶ τὰ
 λοιπά. Πάλιν τὰ ἀνυπόστατα μὲν παντελῶς, κατὰ δὲ
 ἀναξυγράφησιν τινα τῆς ἐνοίας καὶ φαντασιῶν μόν-
 νην ἀνατυπούμενα, ἕξ ὅσα ὁ μωθοποιοὶ καὶ γυγρά-
 φοι πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ἐκπληξιν τερατεύου-
 νται κατ' ἐπινοίαν καὶ ταῦτα θεωρητὰ ὑπὸ τῆς συν-
 ἠθείας λέγεται. Ἐν οὐδενὸς ἐπιμησθεῖς οὗτος, ἤ ἀμα-
 θῶς ἢ κακοῦργως, περὶ τῆς τῶν ἀνυπάρκτων ἐπι-
 νοίας μόνης ἡμῖν ἐφιλοσόφησε· καὶ οὐδὲ ταύτην ὡς
 ἔχει φύσεως ἐξηγουμένους. Οὐ γὰρ σημαίνει μὲν τὴν
 τῆν ἐπινοίαν, ψευδῆς δὲ τοῦτο, φησὶν· ἀλλὰ παντε-
 λῶς ἀσημον εἶναι τὸ ἔνομα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ ἐκφωρήσει
 τὴν ὑπόστασιν ἔχειν. Καίτοι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ κατὰ
 τῶν ματαίων μόνων (32) καὶ ἀνυποστάτων φαντασιῶν
 τὸ ἔνομα τοῦτο τῆς ἐπινοίας κεισθῆαι, ὥστε μετὰ τὸ
 πρῶτον ἡμῖν ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως ἐγγινόμενον νόημα
 τὴν λεπτοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοηθέντος ἐπι-
 θύμησιν ἐπινοίαν ἠνομάζεσθαι· ἔθεν ἡ συνήθεια
 καλεῖ ἐπιλογισμὸν, εἰ καὶ μὴ οὐκείως (33). Οἶον τοῦ
 σίτου νόημα μὲν ἀπλοῦν ἐνυπάρχει πᾶσι, καθὸ φα-
 νέντα γνωρίζομεν· ἐν δὲ τῇ ἀκριβείᾳ περὶ αὐτοῦ ἐξ-
 ἐτάσει, θεωρία τε πλείωνων (34) προσέρχεται, καὶ
 προσηγορεῖται διάφοροι τῶν νοηθέντων σηματικαί.
 Τὸν γὰρ αὐτὸν σίτον νῦν μὲν καρπὸν λέγομεν, νῦν
 δὲ σπέρμα, καὶ πάλιν τροφήν· καρπὸν μὲν, ὡς τέλος
 τῆς παρελθούσης γεωργίας· σπέρμα δὲ, ὡς ἀρχὴν τῆς
 μελλούσης· τροφήν δὲ, ὡς καταλλήλων εἰς προσθήκην
 τῆ τοῦ προσφερομένου σώματι. Τοῦτον ἐν ἕκαστον
 τῶν λεγομένων καὶ κατ' ἐπινοίαν θεωρεῖται, καὶ τῇ
 φύσει τῆς γλώσσης ὁ συναπέρεται· ἀλλὰ τῇ φύσει
 τοῦ νενοηθέντος ἐνδέρεται τὰ νοήματα. Καὶ ἀπαξ-
 ἀπλῶς, πάντα τὰ τῇ (35) αἰσθήσει γνώριμα, καὶ ἀπλῆ
 μὲν εἶναι τῷ ὑπεκειμένῳ δοκοῦντα, ποικίλον δὲ λόγον
 κατὰ τὴν θεωρίαν ἐπιδεχόμενα, ἐπινοίᾳ θεωρητὰ
 λέγεται.

7. Ἐγγύς δὲ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ἐπινοίας
 τὴν χρῆσιν καὶ παρὰ τὸ θελοῦ δεδιδῶγμεθα λόγους.
 Τὰ μὲν οὖν ἅλλα παρήσω, πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, ἐνὸς
 δὲ μόνου τοῦ καιριωτάτου μνησθήσομαι. Ὁ Κύριος
 ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς (36) ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λό-
 γοῖς, τὴν φιανθρωπίαν τῆς θεότητος καὶ τὴν ἐξ
 οἰκονομίας ἄρῃν τοῖς ἀνθρώποις παραδόντων, ἰδιώ-
 μασι τισὶ τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις ἀπεσφραγίσ-
 ται τῆν (37), θῆραν αὐτὸν λέγων, καὶ ἔδον, καὶ
 ἄρτον, καὶ ἀμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς, οὐ πο-

θεωρία τε πλείων.

(35) Editi πάντα τῇ. Libri veteres πάντα τὰ τῇ.

(36) Codices duo Ἰησοῦς Χριστὸς. Hoc ipse in loco editi per se autō. Antiqui tres libri per se autō.

(37) Reg. quartus ὑπεσφραγίσαι ταύτην. Manere juvat, illud, ταύτην, referendum esse ad vocem superiorem τὴν χρῆσιν.

λωνομοίος τις ὄν· οὐ γὰρ πάντα τὰ ὀνόματα εἰς ταυ-
 τὸν ἀλλήλους φέρεται. Ἄλλο γὰρ τὸ σηματούμενον φω-
 ρός, καὶ ἄλλο ἀμπέλου, καὶ ἄλλο ὀδοῦ, καὶ ἄλλο ποι-
 μέως. Ἄλλ' ἐν ὧν κατὰ τὸ εὐποκείμενον, καὶ μία
 οὐσία καὶ ἀπλή καὶ ἀσύνητος, ἔλλοτε ἄλλως ἑαυτὸν ὀνο-
 μάζει, τὰς ἐπινοίας διαφερούσας ἀλλήλων τὰς προ-
 γρηγορίας μεταρροζόμενος. Κατὰ γὰρ τὴν τὸν ἐνεργειῶν
 διαφοράν, καὶ τὴν πρὸς τὰ εὐποκείμενα σχέσιν, ἐ-
 διάφορα ἑαυτῷ καὶ τὰ ὀνόματα τίθεται. Φῶς μὲν γὰρ
 ἑαυτὸν τοῦ κόσμου λέγει, τὸ τε ἀπρόσιτον τῆς ἐν τῇ
 θεότητι δόξης τῷ ὀνόματι τοῦτο διασπαιῖν, καὶ ὡς
 τῇ λαμπρότητι τῆς γνώσεως τοὺς κεκαθαρμένους τὸ
 ὄμμα τῆς ψυχῆς καταυγάζων· ἀμπέλου δὲ, ὡς τοὺς
 ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν πίστιν ἐβρίζωμένους ἐπ' ἔργων
 ἀγαθῶν καρποφορίας ἐκτρέφον· ἄρτον δὲ, ὡς οἰκειο-
 τάτην τροφῆς λογικοῦ τυγχάνων, τῷ διακρίνον τὴν
 σύστασιν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἴδιωμα αὐτῆς διασώζειν,
 ἀναπληρῶν (38) ἀεὶ παρ' ἑαυτοῦ τὸ ἐνδόν, καὶ πρὸς
 τὴν ἐξ ἀιογίας ἐγγινομένην ἀβρωσίαν οὐκ ἔδων
 ὑποφέρεσθαι (39). Καὶ οὕτως ἐν τις τῶν ὀνομάτων
 ἕκατον ἐφοδεύων ποικιλίας εὐροι τὰς ἐπινοίας ἐνὸς
 ἑκάστου τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοὺς πᾶσιν ὑποκειμέ-
 νου. Τίς οὖν οὕτω τὴν γλῶσσαν πρὸς βλασφημίαν
 κλονήσει, ὥστε τολμήσαι εἰπεῖν τὰς φωναίας τὰς
 ἐπινοίας ταύτας συνδιαλύεσθαι; Τί οὖν ἄπειρον οὕτω
 καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὀλων λαμβάνεσθαι τινα κατ'
 ἐπινοίαν, καὶ αὐτὸ τοῦτο πρῶτον (40), περὶ οὗ ὁ
 σύμπαξ ἡμῖν κεκίνηται λόγος; Εὐρήσομεν γὰρ οὐδα-
 μῶς ἐτέρως λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. Ἄφθαρτον γὰρ
 (41) καὶ ἀγέννητον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὀλων λέγομεν,
 κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς τοὺς ὀνόμασι τούτοις προ-
 σαγορεύοντες. Ὅταν μὲν γὰρ εἰς τοὺς κατόπιν αἰῶνας
 ἀποβλέψωμεν, ὑπερεκπίπτουσαν πάσης ἀρχῆς εὐρί-
 κωντες τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγο-
 μεν· ὅταν δὲ τοὺς ἐπερχομένους αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπεκ-
 τεινώμεν, τὸν ἀπρόσιτον (42) καὶ ἄπειρον, καὶ οὐδὲν
 τέλει καταληπτόν προσαγορεύομεν ἀφθαρτον. Ὡς
 οὖν τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς (43) ἀφθαρτον, οὕτω
 τὸ ἀναρχον αὐτῆς ἀγέννητον ὀνομάσθη, τῇ ἐπινοίᾳ
 θεωρουμένων ἡμῶν ἑκάτερα. Τίς οὖν ἀντερεῖ λόγος καὶ
 ἐπινοεῖσθαι τῶν ὀνομάτων τούτων ἑκάτερον, καὶ ὁμο-
 λογίαν εἶναι τοῦ κατ' ἀλήθειαν τῷ Θεῷ προσόντος;
 Ὅ δὲ ὡς μαχόμενα ταῦτα καὶ ἀσύμβατα παντελῶς (44)
 ἀπ' ἀλλήλων διίστασι· τὸ, τι κατ' ἐπινοίαν τι λέγε-
 σθαι, καὶ τὸ ἀποπληρῶν τῷ Θεῷ (45) τὴν τοῦ εἶναι ὁ
 ἔστιν ὁμολογίαν.

dirimit: inhiatur videlicet, et aliquid dici juxta animi
 quod est confessionem.

(38) Veteres aliquot libri καὶ ἀναπληρῶν.

(39) Editi cum Colb. et Reg. quinto ἀποφάρε-
 σθαι. Alii quinque mss. ὑποφέρεσθαι. Mox editi
 ἐνὸς ἑκάστου. Vox ἑκάστου deest in multis mss.

(40) Editi et Reg. secundus καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ
 ἀγέννητον πρῶτον. Illud, τὸ ἀγέννητον, deleuimus,
 aliorum sex codicum et editionis Ven. auctoritatem
 secuti.

(41) Illa, Ἄφθαρτον γὰρ, etc., refert Gregorius
 Nyssenus, tomo II, pag. 824, quae aduersus cal-
 lumnias Eunomii docte et copiose defendit.

(42) Editi et Reg. quintus τὸν ἀπρόσιτον. Alii

bus praeditus non est; nec enim nomina omnia inter
 se significatum eundem praeseferunt. Enimvero aliud
 lux, aliud vitis, aliud via, aliud pastor significat.
 Sed cum unum sit secundum subjectum, siquae una
 substantia simplex, et non composita, alias aliter
 se ipse nominat, diuersas appellationes inter se
 ratione dissidentes sibi ipsi accommodans. Nam
 pro operationum diuersitate, et pro ea habitudine
 quam ad ea habet, quae beneficiis ejus afficiuntur,
 diuersa quoque sibi nomina imponit. Nam ideo se-
 ipsum lucem mundi dicit, quod partim inaccessam
 deitatis maiestatem hoc nomine significat, partim
 quod splendore scientiae eos qui purgatos animi
 oculos habent, illuminet. Vitem vero, quod eos qui
 in eo per fidem radices egerunt, bonorum operum

B fertilitate enutrit. Panem autem, quod sit cibum
 mentis maxime proprius, quippe qui animae statum
 sustineat atque proprietatem ejus conseruet, id
 quod deest explens semper de seipso, nec sensim
 delabi sinens ad eam quae ex rationis inopia emer-
 git infirmitatem. Quod si quispiam ita nomina sin-
 gula percurrat, rationes varias inuenire poterit, tam-
 etsi secundum substantiam unum et idem subjectum
 est omnibus. Quis igitur sic paratam ad blasphemandum
 habet linguam, ut dicere audeat, simul
 cum vocibus has perceptiones interire? Quid igitur
 absurdum est, ad hunc etiam modum de Deo uniuersorum
 219 quaedam secundum perceptionem accipi, et
 hoc ipsum primum, de quo nobis tota instituta est
 disputatio? Nusquam enim reperiemus vocem hanc,

C *ingenerationem*, aliter usurpari. Incorruptibilem
 namque ac ingenitum Deum uniuersorum dicimus,
 cum pro diuersa notione his nominibus appellantes.
 Cum enim in transacta iam saecula respicimus, Dei-
 que vita principium omne superare a nobis inuenitur,
 tunc ingenitum ipsum dicimus: cum vero in
 futura saecula cogitationem extendimus, eum, ceu
 infinitum ac immensum, nec ullo fine comprehen-
 sum, vocamus incorruptibilem. Quemadmodum igitur
 vita sine carens dicitur incorruptibilis: ita eadem
 principii expers vocatur ingeneratio, tum cum
 utraque per mentem speculamur. Qua igitur ratione
 negabitur, et haec utraque nomina excogitari, et
 ejus quod reuera Deo inest confessionem esse? Ille
 vero tanquam si haec inter se pugnant, nec inter
 se conciliari ullo modo possent, alterum ab altero
 perceptionem, et per hoc ipsum Deo persolui ejus

quinque mss. τὸ ἀπρόσιτον. Ibidem scriptum inuenitur
 in tribus codicibus ἀληπτον pro ἀπειρον· sed
 vox ἀπειρον legitur in aliis mss. et in ipso Gregorio
 Nysseno, licet aliqui non semper iandem vocibus
 utatur, quibus Basilius.

(43) Antiqui tres libri τὸ ἀτελεύτητον τῆς ζωῆς. Ibi-
 dem editi τὸ ἀναρχον αὐτοῦ.... ἐπιθεωρούμενων. At
 mss. ita, ut editidimus.

(44) Editio utraque cum Reg. quinto καὶ ἀσύμ-
 βατα παντελῶς. Alii sex mss. καὶ ἀσύμβατα,
 recte.

(45) Editi τοῦ Θεοῦ. Libri veteres τῷ Θεῷ.

8. At enim ne hoc quidem prætereamus, qualis ei simulatio pietatis excogitata sit ad auditorum eversionem, cum dicit,

Eus. Se ingenti appellatione Deum non decorare juxta humanum intelligendi modum, sed ei persolvere debitum maxime omnium necessarium; quandoquidem eum id quod est confitetur esse.

Bas. Quibusnam verbis possit pro merito explicari harum versutarum obliquitas? Nitiur terrere simpliciores; quasi quod debent non reddant Deo, nisi ingenerationem substantiam esse confiteantur. Atque suam ipsius impietatem debiti solutionem appellat, ut ne quid videatur a seipso dicere, sed id quod necessario Deo debetur, persolvere. Quin et reliquis declarat, fore ut, si ingenerationem in substantia ponant, innoxii sine pœna dimittantur: si secus juxta plium modum acceperint, futurum esse, ut ipsi tanquam qui debitum omnium antiquissimum maximeque necessarium omiserint solvere, iram sustineant implacabilem. Proinde libens eum interrogaverim, utrum hunc animi candorem pariter in omnibus quæ de Deo prædicantur servet, an in hoc duntaxat verbo? Nam si nihil omnino juxta intelligendi modum speculatur, ut ne humanis appellationibus Deum exornare videatur; omnia quæ de Deo prædicantur, similiter substantiam esse confitebitur. Quomodo igitur ridiculum non est, creandi facultatem substantiam esse dicere? aut etiam providentiam, aut similiter præscientiam rursus substantiam putare? Quod si omnia hæc ad unum significatum tendunt, necesse omnino est, ut nomina idem inter se 220 valeant, quemadmodum fit in his qui multis nominibus appellatur: sicuti cum eundem dicimus Simonem et Petrum et Cepham. Quare qui audierit immutabilitatem Dei, deveniet ad ingenerationem: item, qui audierit indivisibilem esse, ad creandi facultatem deferetur. Equid hæc confusione fieri possit absurdum, si quis videlicet adempto proprio uniuscujusque nominis significato, tum communi usui, tum Spiritus doctrinæ repugnet? Et quidem cum audimus de Deo, quod omnia in sapientia fecit¹⁶, creatricem ipsius artem docemur: cum vero audimus, quod aperit manum suam, et implet omne animal benedictio¹⁷, Providentiam omnia invadentem discimus: quando autem

8. Καὶ γὰρ αὐτὸ μὴ δὲ τοῦτο παρελθόμεν, ὡς αὐτῶ τῆς εὐλαβείας τὸ σχῆμα ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούστων ἐπιμενότηται ἐν τῷ λέγειν.

EYN. Μὴ κατ' ἐπινοίαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν τὸν θεὸν τῇ τοῦ ἀγέννητου προσηγορίᾳ, ἐκτινύνουσι δὲ αὐτῶ τὸ πάντων ἀναγκασιότατον ὄφλημα, ἐν τῇ τοῦ εἶναι ὁ ἔστιν ὁμολογίᾳ.

Bas. Τίς ἂν λόγος ἀξίως τῆς σχολιότητος ταύτης τῶν τεχνασμάτων ἐφίκοιτο; Ἐκφοβεῖν τοὺς ἀπλουστεροὺς ἐπιχειρεῖ, ὡς μὴ ἀποδίδοντας τὰ ὀφειλόμενα τῷ θεῷ, εἰ μὴ οὐσαν εἶναι ὁμολογήσειαν τὸ ἀγέννητον, καὶ ὄφληματος ἐκτισιν τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ὀνομάζει, ἵνα μὴ δόξη παρ' ἑαυτοῦ τι λέγειν, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαῖον τῷ θεῷ ὀφειλόμενον ἐκληροῦν. Καὶ τοὺς λοιποὺς ἐνδείκνυται, ὅτι ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ τιθέμενοι (46) τὸ ἀγέννητον, ἀνεύθυνοι ἀφελθῆσονται: εἰ δὲ ἐτέρως κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον (47) ὑπολαμβάνοιεν, ὡς ἔλληλοιπότες τὸ πάντων χρεῖον πρεσβύτατον καὶ ἀναγκασιότατον ἐκτίμα, ἀπαραίτητον τὴν ὀργὴν ἐκδέξονται. Ἦδούς οὖν ἂν αὐτὸν (48) ἐξετάσαιμι, τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁμοίως ἐπὶ πάντων τῶν περὶ θεοῦ λεγομένων φυλάσσει, ἥ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ ῥῆμα; Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ὅπως κατ' ἐπινοίαν θεωρεῖ, ἵνα μὴ δόξη ἀνθρωπίνως τὸν θεὸν σεμνύνειν προσηγορίαις, πάντα ὁμοίως οὐσίαν ὁμολογήσει τὰ ἐπιλεγόμενα τῷ θεῷ. Πῶς οὖν οὐ καταγέλαστον, τὸ δημιουργικὸν οὐσαν εἶναι λέγειν; ἢ τὸ κρονητικὸν πάλιν οὐσίαν; ἢ τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως (49); καὶ ἀπασφαλῶς, πᾶσαν ἐνέργειαν, οὐσαν τιθεσθαι; Καὶ εἰ πάντα ταῦτα πρὸς ἐν σηματούμενον τείνει, ἀνάγκη πᾶσα ταυτὸν ἀλλήλοις δύνασθαι τὰ ὄνματα: ὡς ἐπὶ τῶν πολυωνύμων ἔσαν Σίμωνα καὶ Πέτρον καὶ Κηθῆν ἐν αὐτὸν λέγομεν. Οὐκοῦν ὁ ἀκούσας τὸ ἀναλλοιωτὸν τοῦ θεοῦ, πρὸς τὸ ἀγέννητον ὑπαχθῆσται: καὶ ὁ ἀκούσας τὸ ἀμερές, πρὸς τὸ δημιουργικὸν (50) ἀποφέρεται. Καὶ ταύτης τί ἂν γένοιτο τῆς συγχύσεως ἀποπύετρον, ἀφελόμενον τὴν ἰδίαν σημασίαν ἐκίστου τῶν ὀνομάτων, ἀντινομοθετεῖν τῇ τε κοινῇ χρῆσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος; Καίτοι ἔσαν μὲν ἀκούσμεν περὶ τοῦ θεοῦ, ὅτι πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε, τὴν δημιουργικὴν τέχνην αὐτοῦ διδασκόμεθα: ἔσαν δὲ, ὅτι ἀνοίγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐμπιπλῆ πᾶν ζῶον εὐδοκίας (51), τὴν διὰ πάντων κευρωρικίαν πρῆνοιαν: ἔσαν δὲ, ὅτι ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆσθαι αὐτοῦ, τὸ ἄδραστον τῆς αὐτοῦ φύσεως παιδεύμεθα. Πάλιν δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λεγόμενον (52),

¹⁶ Psal. ciii, 24. ¹⁷ Psal. cxliv, 16.

(46) Reg. quartus τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ τιθέμενοι, εἰ ingenturam in essentia Dei constituent. Hoc est, si contentandam Dei naturam in eo sitam esse, ut generari non possit. Illud, κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον, quod mox sequitur, videtur sic accipiri debere: juxta modum qui Eunomio quidem videtur pius esse, sed non est.

(47) Κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον. His verbis intelligit Basilium catholicum sensum Marcionis sensui oppositum. ΜΑΡΚΑΝ.

(48) Codices aliquot εἶν ἂν αὐτὸν. Vocula ἂν ab editis aberat.

(49) Antiqui duo libri λέγειν, τὸ προγνωστικὸν

πάλιν οὐσίαν: τὸ προγνωστικὸν ὡσαύτως. Aliquantis post editi τὸν αὐτὸν λέγομεν. Codices multi λέγουμεν.

(50) Editi cum Colb. πρὸς τὸ δημιουργόν. Alii quatuor mss. δημιουργικόν.

(51) Vulg. Et implet omne animal benedictione. Suspiciari fortasse poterit quispiam, interpretem pro εὐδοκίας legisse εὐλογίας.

(52) Editio Paris. πάλιν δὲ διὰ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λεγόμενον. Sed præteritio διὰ nec in editione Ven. nec in nostris codicibus invenitur. Quare facile crediderim additam eam fuisse a typographis ut sensus integer redderetur. Editio

Ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι, τὸ αἶν ταυτὸν καὶ ἀκριπτον τῆς θείας οὐσίας μακθάνομεν. Πῶς οὖν οὐχὶ μανία σαφής, μὴ ἴδιον σημαίνονμεν ἐκαστῶ τῶν ἰνομάτων ὑποβεβησθῆναι λέγειν, ἀλλὰ, πρὸς τὴν ἐνέργειαν (53), πάντα ταυτὸν δύνασθαι ἀλλήλοις δι-
 ορρίζεσθαι τὰ ὀνόματα; "Ἐπειτα ἔαν καὶ δόμεν τοῦτο, οὐδ' οὕτω πλέον αὐτοῖς οὐδὲ εἰς τὸν σκοπὸν περιέσται. Εἰ γὰρ πάντα ταῦτα, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λαμ-
 βανόμενα, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνει, τὸ ἀναλλοιωτὸν λέγω, καὶ τὸ ἀράτον, καὶ τὸ ἀφθαρτον, παραπλη-
 σίως δηλονότι καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (54), οὐσίας ἔσται δηλωτικά. Ἄρατον γὰρ, καὶ ἀναλλοιωτον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀμερῆ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἰνομάζομεν. Καὶ οὕτω τὸ σφῆν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐναντίον περιελεύσε-
 ται. Οὗ γὰρ (55) μᾶλλον διὰ τὸ ἐν μὲν προσηγορίᾳ διακρονον ἀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν ἀποδεικνύειν ἔξουσιαν, ἢ διὰ τὴν ἐν τοῖς πλείοσι κοινωνίαν ὁμοιον ὁμοιοῦσιν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν δεδομένων ἐκβεβησθῆναι. Εἰ δὲ λέγοι ἐπὶ μόνῃς τῆς τοῦ ἀγε-
 νήτου φωνῆς τῆ εὐλαβείᾳ (56) ταύτῃ κερχρησθῆναι, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀφυλάκτως ἔχειν· πάλιν αὐτὸν ἔρωτη-
 σωμεν, τίς ἡ ἀποκλήρωσις (57), τοσοῦτων ὄντων τῶν πρὶν Θεοῦ λεγομένων, ἐν ἐνὶ τούτῳ μόνῃ τὴν ἀκρι-
 βειαν ἐπιβεβαιωσθαι, καὶ ἐν ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦν-
 τα (58) αὐτῷ τῶν εἶναι ὃ ἔστιν ὁμολογῆσαι, ἐν ἑτέροις παραπληθεῖσιν ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις σεμνύ-
 νειν μὴ (59) παραιτεῖσθαι; Ὁ γὰρ πλείονων ὀρεσί-
 τῆς οὐ μᾶλλον εὐγνώμων ἐν τῇ τοῦ ἐνδὸς ἀποδοσεῖ ἢ ὑπερβάλλων ἀγνωμοσύνη ἐν τῇ τῶν πλείονων ἀποστε-
 ρήσει. Οὕτω μὲν οὖν, ὡς τὰ πανούργα τῶν θηρίων, ταῖς ἑαυτοῦ τέχναις ἀλάσκειται, ὡς λαθάνειν ἐπιχει-
 ρεῖ, τοῦτους πλέον διελεγχόμενος.

rium fraudationem. Sic igitur instar versutarum bestiarum suis ipsius artibus capitur, dum quibus latere nititur, iis magis convincitur.

⁵³ Psal. xvii, 12. ⁵⁴ Malac. iii, 6.

Ven. et Reg. quintus πάλιν ἐκ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, et ita legendum esse arbitror, sic ut illud, ὅταν ἀκούσωμεν, subaudiendi de-
 beat.

(53) Reg. tertius perinde atque alii mss. habet quidem in contextu ἐνέργειαν, *contra vim verborum*: ad scriptum invenitur in margine ἐνάργειαν, *contra evidentiam*. Mihi dubium non est quin interpretatus vetus legerit παρὰ τὴν ἀλφειαν, cum interpretatus sit, *contra veritatem*: sed qua id auctoritate fecerit, nescio.

(54) Editi et mss. nonnulli Υἱοῦ καὶ Θεοῦ. Alii mss. Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(55) Hoc editi Basilii: Patrem Filio substantia dissimilem esse ex eo colligit Eunomius, quod Pater ingenuus sit, Filius vero genitus: sed illud argumentandi genus ineptum est et absurdum. Cum enim multa sint in quibus inter se perfectissime conveniant Pater et Filius, ob integerrimam illam in pluribus consoenationem atque convenientiam, potius Eunomium fateri oportuerat, Patrem et Filium inter se similes esse, nec debuit ob unius vocis diversitatem eos dissimiles predicare.

(56) Vox εὐλαβεῖα sumi videtur hoc loco pro quadam circumspectione, seu, pro accurata quadam loquendi et scribendi ratione. Combefisius vertit: *huc religionis iurva*.

(57) Τίς ἡ ἀποκλήρωσις; *Quanam hæc temeri-*

A audimus quod *Posuit tenebras latibulum suum* ⁵⁴, invisibilis naturæ ejus adnomenur. Cum rursus au-
 dimus id quod in persona Dei dicitur: *Ego sum, et non minor* ⁵⁵, perpetuam identitatem ac immutabili-
 tatem substantiæ divinæ intelligimus. Nonne igitur manifesta est insania, si dicas propriam significa-
 tum unicuique nomini subiectum non esse? sed
 contra verhorum vim, decernas nomina omnia idem
 inter se valere? Præterea etiamsi hoc decernerimus,
 ne sic quidem eis quidquam amplius supererit ad
 tuendum propositum. Etenim si hæc omnia cum de
 Deo et Patre dicuntur, substantiam ejus significant,
 immutabile dico et invisibile et incorruptibile: simi-
 liter sine dubio etiam de unigenito Dei Filio dicta,
 substantiam indicabunt. Nam invisibilem et immu-
 tabilem et incorruptibilem et indivisibilem ac reli-
 quis nominibus similibus etiam unigenitum Filium
 nominamus. Et ita subtilis eorum argutia ipsis re-
 cedit in contrarium. Non enim magis propter unius
 appellationis diversitatem, dissimilem in substantia
 Filium poterunt demonstrare, quam propter plu-
 rium convenientiam similem confiteri cogentur, ad
 hoc ex concessa necessario adacti. Quod si dixerit
 in sola ingenui voce se hæc circumspectione uti, in
 reliquis vero incaute se gerere: rursus ipsum per-
 contemur, quænam sit hæc divisio, ut cum tot **221**
 sint quæ de Deo dicuntur, tamen in hoc uno solo
 diligentiam ostendat, atque in hoc uno ei confes-
 sionem persolvat, qua constitetur id eum esse quod
 est: in cæteris vero quam plurimis, enim humanis
 intelligendi modis decorare non recuset. Etenim
 plura qui debet, non magis gratus judicatur ob unius
 redditionem, quam supra modum ingratus ob plu-
 rium bestiarum suis ipsius artibus capitur, dum quibus

tas? Ibidem delenda negatio ante παραιτεῖσθαι. Clara enim Basilii sententia: arguit adversarium, quod essentiam Dei in sola ingenui voce confiteri vellet, in aliis vocibus, nempe incorruptibilis et invisibilis, ejus essentiam pariter confiteri recusaret. **MARAN.**

(58) Editi καὶ ἐν τούτῳ ἀποπληροῦν. Regi tres ἐν ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦντα. Colib. manu recenti emendatus ἀποπληροῦντα.

D (59) Particula μὴ abest a Reg. secundo; nec incogitantè omisso est a librario, cum in ora ejus libri scriptum sit, τὸ μὴ περιεσθῆναι, *particula μὴ superflua est*. Hoc idem visum est et Combefisio, qui ait vocula μὴ contextum aperte vitiosum reddidit. Sed ego longe aliter sentio, arbitrorque particulam μὴ maxime necessariam esse, nedum ejus loci sententiam corrumpat. Igitur horum verhorum hæc est sententia: Eunomius aliter judicat de voce *ingenui*, aliter de voce *indivisibilis, immutabilis, incorruptibilis* et aliorum similium. Negat Eunomius vocem *ingenui* de Deo dici posse ex nostro intelligendi modo: sed vult eam naturæ divinæ ita esse propriam, ut naturam ipsam divinam constituat. Etenim, ut jam notavimus, illud erat argumentum præcipuum Eunomii, τὸ ἀγέννητον, *ingenerationem* substantiam ipsam esse divinam. Negabat ergo hæreticus ille nomen, *ingenuus*, dici de Deo posse ex humano intelligendi modo: sed fatebatur nomina

9. Qualia vero sint quæ sequuntur, perpendite. Posteaquam ostendit, ut putat, fieri æquæquam posse, ut ingeneratio cogitatione concipiatur, subdit :

Eus. Nec vero secundum privationem : siquidem privationes sunt privationes eorum quæ sunt natura, suntque habitibus posteriores.

Bas. Quod autem hæc ex mundana sapientia garrat, a qua præceps actus, ejusmodi verborum novitatibus animum adjecit, demonstrare arduum non fuerit. Sunt enim Aristotelis de habitu et privatione verba, qui posteriores habitibus privationes esse ait; quemadmodum ii qui legerunt in libro qui inscribitur *Categoria*, possunt testari. Nobis autem satis erat ostendisse, non ex doctrina Spiritus, sed ex sapientia principum hujus sæculi hæc eum dicere, ac illud psalmi in ipsum proferre : *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua, Domine*⁶⁴. Et quoniam didiceramus, non ex doctrina Domini nostri Jesu Christi esse quæ dicuntur, satis habebamus vocis ipsius meminisse : *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*⁶⁵ ; atque hoc pacto longiore sermonem contrahere. Quippe hinc illud omnibus conspicuum fecissemus, quod nihil ipsis nobiscum sit commune. *Etenim quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fidei cum infideli*⁶⁶? Verum ne videamur ob redargutionum inopiam ad silentium confugere, age, de iis etiam pauca disseramus. Multa eorum quæ de Deo dicuntur, o Eunomi, simili forma efferrī videmus, ut puta incorruptibilis, immortalis, invisibilis. Jam vero et hanc vocem *ingenitus* formæ ejusdem esse ducimus. Quod si quipiam ea quæ sunt ejusmodi, nominant privativa, nihil ad nos. Neque enim artificia novimus verborum, neque eos qui noverunt imitatur. Verum cujuscumque tandem generis existimentur esse voces reliquæ, quæ enumeravimus : ejusdem generis esse et *ingeniti* appellationem dicturi sumus. Quemadmodum igitur incorruptibile significat non inesse corruptionem

9. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου σκοπίετε (60). Δεῖξας, ὡς οὐδεὶς, δὲ ἀδύνατον ἐστὶν ἐπινοῦν λαβεῖν τὸ ἀγέννητον, ἐπάγει·

EYN. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στερῆσιν· εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἰ στερήσεις εἰσὶ στερήσεις, καὶ τῶν ἔξωθεν δεύτερας.

Bas. Ταῦτα δὲ, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας περιλαλεῖ, ὑφ' ἧς ἐκτραχηλισθεὶς, τοῖς τοιαύταις τῶν λόγων ἐπέθετο καινοτομίαις, οὐ χαλεπὸν ἐπιδείξαι. Ἀριστοτέλους γὰρ εἶναι, ὡς οἱ ἀνεγκωμάτες εἰποῦν ἄν, ἐν ταῖς ἐπιγραφομέναις αὐτοῦ *Κατηγορίαις*, οἱ περὶ ἔξεως καὶ στερήσεως λόγοι, δευτέρας εἶναι λέγοντος τῶν ἔξωθεν τὰς στερήσεις. Ἡμῖν δὲ ἐξήρακε δεῖξασιν αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνευματοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος· τοῦτου λαλοῦντα, τὸ τοῦ ψαλμοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπιφθέγγασθαι, ὅτι *Διηγήσατό μοι περὶ ἀνεμοῦ ἀδοξασίας, ἀλλ' ὡς ὅτις διδασκαλίας σου, Κύριε*· καὶ μαθόντας, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν διδαγμάτων (61) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, τῆς αὐτοῦ φωνῆς ὑπομηθεῖναι, ὅτι *Ὅταν λαλήῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ὀδῶν λαλεῖ*· καὶ τοῦτω τῷ τρόπῳ τῶν πολλοῦς τῶν λόγων ἑαυτοῖς συντημεῖν, ἐνετύθεν πᾶσι καταφανὲς ποιήσαντας, ὅτι οὐδεμία ἡμῖν πρὸς αὐτοῦ κοινωνία. *Τίς γὰρ συμπῶνήσις Χριστῷ πρὸς Βελιαι;* ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ δαιμόνων; Ἴνα δὲ μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν ἐλλέγειν εἰς τὴν σωτῆρα καταφεύγειν, φέρε, καὶ περὶ τούτων βραχέα διελεχθῶμεν. Πολλὰ, ὦ Eunomie, τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων κατὰ τὸν ὅμοιον ὁρῶμεν ἐκπερόμενα τύπον, οἷον ὁ ἀφθαρτος, ὁ ἀθάνατος, ὁ ἀόρατος. Τοῦ δὲ αὐτοῦ τύπου τιθέμεθα εἶναι καὶ τὸ ἀγέννητος. Εἰ μὲν οὖν στερητικὰ τινες ὀνομάζωσι τὰ τοιαῦτα, οὐ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὕτε γὰρ ἴσμεν τεχνολογίας λέξεων. οὕτε τοὺς εἰδότες ζηλοῦμεν. Πλὴν γε δὴ ὅτι οὐ πρὸς ἄν τεθῶσιν αἱ λοιπαὶ φωναὶ ὡς ἀπρηθμισμέμεθα, τοῦ αὐτοῦ εἶναι φήσομεν καὶ τὴν τοῦ ἀγεννητοῦ προσγορίαν. Ἄς τοίνυν τὸ ἀφθαρτον τὸ μὴ προσεῖναι τῷ Θεῷ φερόμενον σημαίνει· καὶ τὸ ἀόρατον τὸ υπερβαίνειν αὐτὸν

⁶⁴ Psal. cxviii, 85. ⁶⁵ Joan. viii, 44. ⁶⁶ II Cor. vi, 15.

illa, *indivisibilia, incorruptibilia, immutabilia, etc.*, tribui Deo posse secundum nostram concipiendi rationem. Atque, ut Eunomii verbis utar, recusabat homo impius decorare Deum per *ingeniti* appellationem ex humano cogitandi modo; at non recusabat enim decorare ex nostra concipiendi ratione per appellationem *indivisibilia, immutabilia, etc.* Ex quibus planum est et compertum, particulam μὴ minime redundare, imo vero maxime necessariam esse, ut possimus sic interpretari : *in cæteris vero quam plurimis eum non recusat humanis intelligendi modis decorare*; qua interpretatione mens Eunomii optime exprimitur, qui, ut diximus, nomen unum Filio tribuere ita recusabat, ut reliqua ei dare non recusaret. Nec est prætereundum silentio, vortulam μὴ, ut in editione Parisiensi, ita et in editione Ven. et in Colb. et in Regius tribus codicibus reperiri. Et illud adnotabo, legi in Reg. primo σημύωνεν ἐπαπατάσθαι. Puto autem et scriptum fuisse pro ἦ, *vel, aut*, librariisque indicare voluisse, horum duorum verborum alterum quidem legi oportere : sed ne-

scivisse utrum seligi deberet, ob idque utramque vocem possuisse, ut pro suo quisque arbitrari legeret. Redeamus ad Eunomium, cuius tota ratiocinatio eo redibat : *Quoniam Filius vocatur indivisibilis, immortalis, immutabilis, quemadmodum et Pater, tamen Deus vere et proprie non est.* Hæc enim nomina non afficiunt ipsam naturam divinam; sed Deo tribuuntur ex humano concipiendi modo. Sed aliud nomen est, quod Dei est proprium, quod character est divinitatis, quod ipsam naturam divinam constituit, quod Deo non tribuitur ex nostro intelligendi modo, et tamen id nomen non convenit Filio, imò etiam maxime repugnat; ex quo fit ut Filius proprie Deus non sit. Illud autem nomen est τὸ ἀγέννητον, *ingenitum*.

(60) Codices duo σκοπίετε. Ibidem editi Δεῖξας γὰρ. Vocata γὰρ deest in omnibus nss.

(61) Editi et Reg. quintus οὐκ ἐκ τῶν ὀδῶν καὶ ἀληθινῶν διδασκάλων, non ex divinis verisque doctrinis. Alii sex nss. ut in contextu; nec aliter legitur interpres.

πάσαν την διὰ τῶν ὀφθαλμῶν κατάληψιν· καὶ τὸ ἀσώματον τὸ μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦ τριχῆ διασταθῆν τὴν οὐσίαν· καὶ τὸ ἀθάνατον τὸ μηδέποτε διάλυσιν αὐτῆ προσεγήσεται· οὕτω φαμέν καὶ τὸ ἀγέννητον, δηλοῦν τὸ γέννησιν αὐτῷ (62) μὴ προσεῖναι. Εἰ μὲν οὖν μηδὲν τούτων στερητικῶν τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ ἐκεῖνον. Εἰ δὲ ἐπ' ἐκεῖνον δίδωσ τὸ κατὰ στέρησιν λέγεσθαι, ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγέννητου προσγορίας οὐ συγχωρεῖς, εἰπέ, τίνας μὲν ἔξωσ προλαβοῦσας στέρησιν ἐμφαίνει τὸ ἀφθαρτον; πῶς δὲ οὐχὶ τὸ ἴσον αὐτῆ δύναται τὸ (63) ἀγέννητον; Ἄλλὰ περὶ μόνην ταύτην τὴν λέξιν κακοτεχνεῖ, διὸτι ἐντεῦθεν αὐτῷ αἰ ἀφορμα τῆς ἀσεβείας ἤρτηται. Ἵνα δὲ σαφὲς αὐτοῦ τὸ τέχνασμα γένηται, οὕτω ποιήσατε· οὐς ἐπὶ τοῦ ἀγέννητου γυμνάσει λόγους, ὅτι οὕτε κατ' ἐπινοῶν ἀνωσιπνήν, οὕτε κατὰ στέρησιν εὐλογῶν ἄλλο περὶ Θεοῦ λέγεσθαι, τούτους μετενεγκόντας ἐπ' ἄλλου τινὸς τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, σκοπεῖτε. Εὐρήσατε γὰρ ἐκάστῳ ἀκριβῶς ἐφαρμόζοντας. Καὶ, εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου ταῦτα λέγωμεν, αὐτὴν αὐτοῦ τὴν λέξιν μετακομίσαντες. Ἀφθαρτον δὲ λέγοντας, οὐ κατ' ἐπινοῶν ἀνωσιπνήν σημαίνειν οὐδέμαθα δεῖν· ἀποτινύνασι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον ὄφλημα, τὴν τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν ὁμολογίαν· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν (64)· εἰ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν αἰ στερήσεις εἰσὶ στερήσεις, καὶ τῶν ἔξωθεν δευτέρας. Τὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἀγέννητου πρέπει ταῦτα φιλοσοφεῖν ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου, καὶ ὁμοῦ ἐφ' ἐκείτης φωνῆς τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον ἐκφερομένης; Ἄλλ' οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτῷ πρὸς τὴν ἀσέβειαν συνεργεῖ. Διὸ τῶν λοιπῶν οὐδὲ μείνηται, καὶ τοι μωρίων ὄντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων.

aliud nihil ei ad impietatem conducit. Quare ne

sint quæ de Deo dicuntur.

10. Ἐχει δὲ οὕτως. Ἐν μὲν οὐδὲν ἐστιν ἔννομα ὁ πᾶσαν ἐξαρκεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν περιλαβόν, ἰκανῶς ἐξαγγεῖλαι· πλείω δὲ καὶ ποικίλα κατ' ἴδιαν ἕκαστον σημασιάν, ἀμυδρὰν μὲν παντελῶς καὶ μικροτάτην, ὡς πρὸς τὸ ὄλον, ἤμην γὰρ μὴ ἐξαρκούσαν τὴν ἔννοιαν συναθροῖζει. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ λεγομένοις ὀνόμασι, τὰ μὲν τῶν προσόντων τῶ Θεῷ δηλωτικὰ ἐστί, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον, τῶν μὴ προσόντων. Ἐκ δύο γὰρ τούτων οἰοῦνται χαρακτῆρ τὴς ἡμῶν ἐγγίνομαι τοῦ Θεοῦ, ἕκ τε τῆς τῶν ἀπειμαινόντων ἀρνήσεως καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ὁμολογίας. Οἷον, ὅταν ἀφθαρτον ὀνομάζωμεν, δυνάμει (65) λέγομεν ἑαυτοῖς ἢ τοῖς ἀκούουσιν, ὅτι Μη ὄλου φθορᾶ τὸν Θεὸν ὀποκείσθαι· καὶ ὅταν ἀάρατον, ὅτι Μη ὑπολάθησιν αὐτὸν τῆ διὰ τῶν ἔξωθεν αἰσθήσει καταλαμβάν-

(62) Reg. tertius γένεσιν αὐτῷ. Editi et alii mss. γέννησιν αὐτῷ.
(63) Editi δύνανται ἂν τό. At mss. quatuor δύνανται τό.

(64) Editi κατὰ τὴν στέρησιν. Articulis in mss. non invenitur. Neque secundum privationem. Hoc est, quemadmodum non putamus Deum decorandum esse per privationem: ita non putamus eum decorandum esse per humanum intelligendi modum. Ea igitur videtur fuisse mens Eunomii, aliter iudicandum esse de vocibus ἀφθαρτος, ἀθάνατος, ἀάρατος,

A in Deo: et invisibile, excedere eam omnem colorem comprehensionem: et incorporeum, substantiam ejus trina dimensione non constare: et immortale, eum dissolutioni nunquam obnoxium fore: eundem ad modum dicimus ingentium etiam significare, generationem in ipso non inesse. Proinde si nullam ex illis nominibus privativum est, neque hoc erit. Quod si concedis illa secundum privationem dici, sed id in appellatione ingentium non idem quod hoc valeat? At circa hoc verbum solum malignis artibus utitur, quod ei hinc impietatis dependent occasiones. Sed artificem ejus manifestura ut fiat, ita facite: quos de ingentio instruit sermones, quod neque ex humano concipiendi modo, neque ex privatione de Deo dici potest; hos translato in aliud quoddam nomen ex his quæ de Deo dicuntur, consideretis velim. Unicuique enim illorum prorsus convenire comperietis. Et, si vultis, de incorruptibili eadem dicamus, his ipsis quibus utitur verbis huc transmotis. Incorruptibilem autem cum dicimus, non secundum humanum intelligendi modum decorandum esse Deum arbitramur: sed persolvendum ei debitum maxime omnium necessarium, confessionem videlicet, quia eum id esse quod est confiteamur: sed neque secundum privationem: siquidem privationes sunt privationes eorum quæ sunt natura, suntque habitibus posteriores. Cur magis de ingentio hæc affirmare decet, quam de incorruptibili, et omnino de qualibet voce, quæ eodem modo proferatur? Sed meminit quidem reliquorum, etiamsi innumera

40. Habet autem se res hoc modo. Nullum quidem nomen est quod totam Dei naturam complexum, sat eam possit enuntiare: plura vero et varia, singula in propria significatione, obscurem quidem omnino et perquam exiguam, si cum toto comparetur, nobis tamen sufficientem, intelligentiam congerunt. Itaque inter nomina ea quæ de Deo dicuntur, aliqua significant quæ Deo insunt: aliqua vero contrarium indicant quæ ei non insunt. Ex his enim duobus, et ex eorum quæ dissentanea sunt negatione, et ex eorum quæ adsunt confessione, velut quidam Dei character nobis imprimatur. Exempli causa, cum incorruptibilem nominamus, idem facimus ac si dicamus aut nobis ipsis aut audientibus: Cave putes Deum subjacere corruptioni:

aliter de voce ἀγέννητος. Illa enim privativa sunt, cum præ se privationem ferant, corruptionis, mortis, visus: sed hoc tale non est, cum privationem non indicet, sed ipsam naturam divinam constituat. Argumentum autem illud Eunomii quam leve sit et futile, ex Basilii verbis perspicui potest.

(65) Illud, δυνάμει, qui ita interpretaretur, *impollenter*, bene quidem rem expressurum puto, sed non Latine. Aliquanto infra mss. nonnulli μὲν δὲ ἀρχῆς.

et cum invisibilem : Ne existimaveris ipsum oculorum sensu comprehendere : et cum immortalē, Absit ut unquam credas mortem Deo accidere : Sic igitur et cum ingenitum, Ne arbitreris ex ulla causa aut principio existentiam Dei dependere. Et ut verbo dicam, ex unoquoque horum docetur, ut ne in indecoras sententias incidamus tum, cum de Deo quiddam cogitamus. Itaque ut præcipuum Dei proprietatem cognoscamus, alter alteri, cum de Deo sermo habetur, interdicimus ne cogitatione ad ea quæ non oportet deferamur, ne unquam homines putent Deum esse quiddam corruptibile, aut visibile, aut generatum. Quare per omnia hæc prohibitoria nomina, ejus quod alienum est sit quasi negatio quædam, dum singula distinguens mens nostra, eorum quæ in Deo non insunt opiniones **223** exiit. Deum rursus bonum dicimus, et justum, et creatorem, et judicem, aliaque hujusmodi. Quemadmodum igitur in illis hæc voces reprobativæ quædam, ac interdictionem significabant notionum a Deo alienarum : ita hic positionem et naturam eorum quæ propria Dei sunt, convenienterque in eo considerantur, significant. Itaque ex utroque appellationum genere docetur, aut de his quæ adsunt, quod adsint : aut de his quæ absunt, quod absint. Vox autem *ingenitum* ea quæ non adsunt significat : indicat enim Deo generationem non adesse. Hoc autem sive quis privationem, sive interdictionem, sive negationem, sive quid hujusmodi appellare voluerit, laud contendemus. Quod autem nihil eorum quæ in Deo insunt significet ingeniti vox, ex jam dictis satis declaratum esse puto. At substantia non est quiddam eorum quæ non adsunt : sed est ipsum *esse* Dei, quod inter ea quæ non sunt, annumerare, summæ amentix est. Etenim si substantia in numero eorum quæ non sunt, locatur, nullo minus aliud quiddam eorum quæ de Deo dicuntur, fuerit. Demonstratum est autem, ingeniti vocem inter ea quæ non adsunt, numerari : mendax est igitur qui hac voce substantiam significari putat.

11. At vero Eunomio aliquid de Deo secundum privationem dici ægre ferens, tanquam si res esset absurda, ad religiosiorem scilicet sententiam con-

A νεοσάι· καὶ ὅταν ἀθάνατον, ὅτι μήποτε οὐθὲς θάνατον προσγίνεσθαι τῷ Θεῷ. Οὕτω δὲ καὶ ὅταν ἀγέννητον, ὅτι Μηδενὸς αἰτίας μήτε ἀρχῆς ἐξῆφθα τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ νομοῦς. Καὶ ὅπως, ἐξ ἐκάστου τούτων διδασκόμεθα μὴ εἰς ἀπερταῖς ἐνόημας ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις καταπίπτειν. Οὐκοῦν ἵνα τὸ ἐξείρητον ἰδῶμαι τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώμεν, ἀπαγορεύομεν ἀλλήλους ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, μὴ καταφέρειν τὰς διανοίας (66) εἰς ἃ μὴ δεῖ, ἵνα μήποτε οὐθὼσιν ἐν τῶν φθαρτῶν, ἢ ἐν τῶν θραστῶν, ἢ ἐν τῶν γεννητῶν τὸν Θεὸν ὑπάρχειν οἱ ἄνθρωποι. Ὅστε διὰ τούτων γε (67) ἀπάντων τῶν ἀπαγορευμένων ὀνομάτων, οἰοεὶ ἀπάντησις τίς ἐστὶ τοῦ ἀλλοτρίου, διαβρομμένης ἡμῶν τῆς διανοίας, καὶ τὰς περὶ (68) τὸν μὴ προσόντων αὐτῷ ὑπολήψεις ἀποσιθεμένης. Πάλιν, ἀγαθὸν λέγομεν τὸν Θεόν, καὶ δίκαιον, καὶ δημιουργόν, καὶ κριτὴν, καὶ ἀλλὰ ὅσα τοιαῦτα. Ὅς οὖν (69) ἐπ' ἐκείνων ἀδέτησιν τινα καὶ ἀπαγόρευσιν τῶν ἀλλοτρίων τοῦ Θεοῦ ἐσημαῖον αἱ φωναί, οὕτως ἐν ταῦθα θέειν καὶ ὑπαρχειν τῶν οικειῶν τῷ Θεῷ καὶ προπτότως περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἀποσιμαίνουσιν. Ἐκ τούτων ἐκατέρου τοῦ εἰδους τῶν προσγορευτῶν διδασκόμεθα, ἢ περὶ τῶν προσόντων, ὅτι πρόσστιν, ἢ περὶ τῶν μὴ προσόντων, ὅτι μὴ πρόσστιν. Τὸ γε μὴ ἀγέννητον τῶν μὴ προσόντων ἐστὶ σημαντικόν· δηλοῖ γὰρ τὸ μὴ προσεῖναι γέννησιν τῷ Θεῷ. Τοῦτο δὲ εἶτε ἀφαιρετικόν, εἶτε ἀπαγορευτικόν ἢ ἀρνητικόν τι τοιοῦτον βουλομένοι τις προσγορεύειν, οὐ διοισόμεθα. Ὅτι δὲ οὐ τῶν ὑπαρχόντων τῷ Θεῷ σημαντικόν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀρνούτως οἴμαι δηλωσῆσαι τοῖς εἰρημονέσι. Ἡ δὲ οὐσία οὐχ ἐν τι τῶν μὴ προσόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐν τοῖς μὴ οὐσι καταριθμῆν παρανοίας ἐστὶ τῆς ἀνομάτου. Εἰ γὰρ ἢ οὐσία ἐν τοῖς μὴ οὐσι, σχολῆ γε ἂν (70) ἄλλο τι τῶν λεγομένων εἶη. Δέδεικται δὲ ὅρα τὸ ἀγέννητον τοῖς μὴ προσοῖσι συνεταγμένον (71) ὥστε ψευδὴς ὁ τιθέμενος τῆς οὐσίας αὐτῆς εἶναι τῆν φωνῆν ταύτην δηλωτικῆν.

11. Ὁ δὲ, ὡς ἐπ' ἀτόμῳ τῷ κατὰ στέρησιν τι λέγεσθαι περὶ Θεοῦ δυσχεραίνων, ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον (72) δῆθεν καταφεύγει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν

(66) Scriptum in margine Reg. quarti ἐνόμας. Statim idem codex μήποτε οὐθὼσιν sed illud quod paulo post legitur, οἱ ἄνθρωποι, eo in codice omittitur.

(67) Vocula γε in majori parte mss. deest.

(68) Illud, καὶ τὰς περὶ, etc., ad verbum sic interpretare : et deponit opiniones rerum quæ Deo non adsunt.

(69) Hæc verba, Ὅς οὖν, etc., sic debent intelligi : quemadmodum nomina privativa, qualia sunt *indivisible, incorruptibile*, etc., remouent a Deo cogitationes quasdam : ita ea nomina quæ privationem non præferunt, quod genus sunt *bonus, justus, creator*, etc., positivum quiddam in Deo ostendunt.

(70) Εἰτι σχολῆ γ' ἂν. Reg. tertius σχολῆ γε ἂν. Codex Coll. cum duobus Regiis σχολῆ bene. Hoc dicit Basilii : Si substantia locatur inter ea quæ in Deo positiva non sunt : longe minus quisvis aliud eorum, quæ de Deo predicantur, locabitur

inter ea quæ positiva sunt in Deo. Etenim nihil æque designat in Deo positivum quiddam, atque substantia ipsa, quam omnium basim esse constat. Ex quibus colligi debet, Basilium, ut alias sæpe, in hic ἑλληστικῶς locutum fuisse, sic ut post vocem εἶη subaudiatur ἐν οὐσί, in *expositibus* : quæ duas voces Latinas in interpretatione quoque subaudiendas esse moneo.

(71) Editi ἐν τοῖς μὴ προσοῖσι τεταγμένον. At mss. plerique omnes ut in contextu.

(72) Interpres, qui, ut puto, sibi persuadere non poterat, quiddam pie ὑβ Eunomio dictum fuisse, sibi visus est legere ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον. Ita enim venit : *ad aliud magis impie dictum refugit*. Sed et editi et mss. habent ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον, *ad aliud magis piam confugit* : quod ironice dictum esse, nemo non videt. Hoc ipso in loco editio Paris. καταφεύγει, καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τιθεῖται τὸ ἀγέννητον. Editio Ven. καταφεύγει, τῷ αὐτῆν, etc., ut in cul-

εἶθεσθαι τὸ ἀγέννητον, καὶ συνάγων ἑαυτῷ τὸν λόγον ἄπρὸς τὸ κεφάλαιον, οὕτω γράφει·

ΕΥΝ. Οὐκοῦν, εἰ μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει (ἀμερῆς γὰρ), μήτε ἐν αὐτῷ ὡς ἕτερον (ἀπλοῦς γὰρ), μήτε παρ' αὐτὸν ἕτερον (εἰς γὰρ καὶ μόνος ἀγέννητος), αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἦγαγε τὸν λόγον ἐφ' ἃ ἐβούλετο, καὶ πανταχῶθεν τὸ ἀγέννητον ἀποσπάσας, εἰς αὐτὴν (73) συνήλασεν, ὡς ἦετο, τὴν οὐσίαν· ἐπιβὼν περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, ὅτι αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος. Ἐγὼ δὲ τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀγέννητον εἶναι καὶ αὐτὸς ἂν φαίην, οὐ μὴν τὸ ἀγέννητον τὴν οὐσίαν. Ἐπειτα μόντοι κάκεινον προσέειπον ἄξιον, ὅτι τὸ ἀμερῆς καὶ τὸ ἀπλοῦν, ταυτὸν ὑπάρχον κατὰ τὴν ἔνοιαν (ἀμερῆς τε (74) γὰρ ἔστι τὸ μὴ ἐκ μερῶν συγκείμενον, καὶ τὸ ἀπλοῦν ὡσαύτως τὸ μὴ ἐκ πλειῶνων τὴν σύστασιν ἔχον), οὗτος ὡς διαφέροντα τῷ ὑποκειμένῳ διέστησεν ἀπ' ἀλλήλων. Εἶτα ἀπυροῦμαι μὴ δὲν κατεμριζέμεν τὸν Θεόν, μηδὲ τὸ μὲν τι αὐτοῦ ἀγέννητον, τὸ δὲ γεννητὸν ἵσχυροῦσθαι· μηδ' αὖ ἐγκλιθεῖν ὡς ἕτερον ἐν ἐτέρῳ νομίζεμεν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον. Τούτων δὲ τὸ μάταιον ἀποκινῶ διελέγγειν. Ἔοικε γὰρ ποτὲ συνεξομῶσθαι τῷ ματαιολογῶντι ὁ ἀντιλέγων. Διόπερ, αἰμαί, ὁ σοφὸς παρεγγυῖ Σολομῶν μὴ ἀποκρίνασθαι (75) τῷ ἀφρονι κατὰ τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην. Τοῦς γὰρ (76) μήτε εἰρημένους μήτε λεχθέντας ποτὲ λόγους ὑπὸ διαίρεσιν ἤγαγεν, ἕνα ὁδῶν ἐν πολλοῖς τοῖς ἀπρηθμημέναις, καθ' ἓνα μόνον τρόπον, οἰκείως ἐξεύρισκεν λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. Ἡμῖν δὲ ἴσως πλείονος ἔδει λόγου πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους παράστασιν, καὶ πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι περ οὐκ οὐσία Θεοῦ τὸ ἀγέννητον, ἐπεὶ τὰ ἐν τῇ διαίρεσει παρ' αὐτοῦ ἀπρηθμημένα μὴ σαφῶς ἐξελήλεκτο. Εἰ γὰρ ἰσχυρῶς εἶχεν ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι ὅσες κατ' ἐπίνοιαν ὅσες κατὰ στέρησιν λαμβάνεται τὸ ἀγέννητον, οὐδ' οὕτω μὲν ἂν πάντως ἀκολουθῶν εἶχε τὸ συναγόμενον. Τίς γὰρ ἢ ἀνάγκη, ὑπὸ ἐν τῶν ἀπρηθμημένων τὴν ἀγεννησίαν ποσεῖν; Οὐ μὴν ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς ὡς ἀναγκαίως συνημμένον τοῖς παράγουσιν ἐπιφέρει τὸ, Οὐκοῦν εἰ (77) μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε κατὰ ἄλλον τινὰ τῶν ἀπρηθμημένων τρόπον, αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος· ὅσως ἡμεῖς ἀντιστρέφοντες εἴπωμεν, ὅτι Οὐκοῦν ἐπειδὴ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ στειρητικόν ἐστὶ τὸ ἄνομα, οὐχὶ οὐσία τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Ἔως γὰρ οὐκ

fugit; eo nimirum, ut in ipsa substantia ingentium consistat; sermonemque in summam contrahens, ita scribit :

EUN. Igitur si neque secundum concipiendi modum, neque secundum privationem, neque in parte (quippe est indivisibilis), neque in ipso velut aliud (simplex namque est), neque præter eum aliud (unus enim est et solus ingentus) : hoc ipsum fuerit utique substantia ingenta.

BAS. Perduxit orationem quo voluit; et posteaquam undelibet ingentium extrusit, in ipsam, ut putavit, substantiam intravit, quippe qui de Deo universorum dixerit, quod ingentium ipsa ingenta substantia sit. Ego vero substantiam Dei ingentiam esse, etiam ipse dixerim, non autem ingentium esse substantiam. Deinde illud quoque attendere operæ pretium est, quod indivisibile et simplex, quæ eadem sunt inter se significatione (indivisibile enim est quod ex partibus non componitur, et simplex similiter quod e pluribus non constat); hic quasi diversa sint subjecto, alterum ab altero separat. Postea vetat, Deum dividi oportere, aut aliam ipsius partem ingentiam, aliam gentiam suscipiari, aut rursus arbitrari, ingentium in ipso velut aliud in alio situm esse. Horum autem verborum vanitatem piget me confutare. Videtur enim quodammodo similis fieri ei qui vana dicit, is qui contradicit. 224. Quapropter, opinor, sapiens Salomon admonet **, ut ne respondeamus insipienti juxta insipientiam illius. Quæ enim neque dicta, neque prolata sunt unquam, ea hic sæpe divitiis subjecti, ut, multis enumeratis, invenire videatur ingentium unico modo proprie dici. Nobis autem fortasse longiori opus esset oratione, ut mendacium detegeremus, ingentiumque substantiam Dei nec esse demonstrarem : nisi quæ ab eo per divisionem enumerata sunt, jam liquido refutata essent. Nam etiamsi vim haberet allata ab illo ratio, quod neque ex intelligendi modo, neque ex privatione ingentium accipitur : utique ut sic quidem id quod colligit, consequeretur. Quid enim necesse est sub uno enumeratorum contineri ingentium? Sed quoniam ipse tanquam aliquid precedentibus necessario conjunctum infert illud : Igitur si neque secundum intelligentiā, neque secundum privationem, neque secundum alium ullum ex enumeratis modum, ingentium utique ipsamet fuerit substantia ingenta : nos retorquentes sic dicamus : Igitur quoniam

** Prov. xxvi, 4.

tionem Paris. Codex Colb. et alii quinque Regii καταπέυγει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν εἶθεσθαι τὸ ἀγέννητον. Supple ἦτοι ἐπὶ, ut legas ἦτοι ἐπὶ τὸ εἰς αὐτὴν τὴν, etc. Videlicet eo confugit : aut illud, τὸ εἰς αὐτὴν, inverte, ut legas, εἰς τὸ αὐτὴν τὴν, etc., ita ut arbitretur illud, ingentium, ipsam esse substantiam. Etenim principis suis insistentis Eunomius, mox ait illud, ingentium, ipsam esse substantiam.

(73) Reg. quartus ἀποσπάσας ἐπ' αὐτὴν.

(74) Sic mss. tres. Abest te a vulgatis.

(75) Antiqui duo libri μὴ ἀποκρίνεσθαι.

(76) Horum verborum, Τοῦς γὰρ, etc., hæc est sententia : divisionem illam, μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει, Eunomius sinit, eamque prius evulgavit.

(77) Illa, Οὐκοῦν εἰ, ita intellige : Si neque secundum nostram intelligendi rationem, neque secundum privationem, neque secundum alios quos enumeravimus intelligendi modos ingentium de Deo dicitur ; necesse est ut ingentium ipsa sit ingentia essentia substantiæque.

ratione consideratur, et privativum nomen est, non est substantia Dei ingenitum. Quoad enim quæ nobis dicta sunt non refutat, nec suis propositiivibus robur addit, id quod colligit, nullum locum habebit.

12. In summa, quod putat se Dei, qui super omnia est, substantiam ipsam adinvenisse, quantæ superbiæ est atque elationis! Fere enim jactantia superat vel illum ipsum, qui dixit: *Super astra ponam sedem meam*⁷⁸: qui scilicet non contra stellas aut cælum insurgant, sed ipsam Dei universorum substantiam pervadere se gloriantur. Percontemur autem eum, undenam comprehenderit se eam dicat. Ex communine notione? At hæc Deum esse, non quid sit, nos admonet. An ex doctrina Spiritus? Quali, aut ubi tradita? Nonne magis ille David qui occulte absconditæ suæ sapientiæ Deus manifestavit, palam confitetur inaccessam esse Dei cognitionem, cum dicit: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata es; num potero ad eam*⁷⁹? Isaias autem dum majestatem Dei specularetur, quid nobis de divina substantia declaravit? qui proferens de Christo vaticinium, testatur his verbis: *Generationem ejus quis enarrabit*⁸⁰? Quid vero vas electionis Paulus, qui loquentem in se habebat Christum, qui ad tertium usque cælum raptus est, qui arcana audivit verba, quæ non licet homini loqui; quam nobis de substantia Dei doctrinam reliquit? Hic ad particulares providentiæ rationes cum respexisset, velut vertigine laborans propter insuperabilem cunctemplandi difficultatem, quasi clamans vocem illam emisit: *O altitudo divitiarum et sapientiæ et cognitionis Dei: quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus*⁸¹! Quod si hæc illi ipsi qui ad mensuram cognitionis Pauli pervenerunt, assequi non possunt; quanta est superbia eorum, qui se substantiam 225 Dei profitentur cognoscere? Quos profecto libens interrogaverim, quidnam de terra in qua commorantur, et ex qua nati sunt, dicant, quam ejus nobis exponant substantiam: ut ai de iis quæ humi sunt ac pedibus subjacent, certo indubitanterque disserant, tunc eis quoque, cum de rebus intellectum omnem superantibus sententiam proferunt, fidem habeamus. Quæ igitur substantia est terræ? quis comprehensionis modus? Respondent nobis utrum eam ratio assequatur, an sensus? Dicit sed si sensum dicent, quo sensu potest comprehendere? Visum? At hic colores percipit. An tactu? At hic duritiem et mollitiem, calidum et frigidum, et alia hujusmodi discernit: quorum nihil ullus, nisi in summanam dementia lapsus, substantiam dixerit. De gustu vero, deque olfactu quid atinet dicere? quorum alter sapor, alter vapores attingit.

⁷⁸ Isa. xiv. 13. ⁷⁹ Psal. cxxliiii. 6. ⁸⁰ Isa. liii. 8. ⁸¹ Rom. xi. 33

(78) Colh. Ἄρα ἐκ τῆς κοινῆς οὐσίας; *An ex communi essentia?* Male.

(79) Reg. tertius ἐδῆλωσε φανερώς ὁ Θεός, ὁμολογῆτ, non ita recte.

(80) Libri veteres ἡ γνῶσις. Articulus in excusis

ἐλέγχει τὰ εἰρημένα, οὐδὲ τὰς προτάσεις αὐτοῦ τὴν ἰσὺν ἀποδίδωσιν, οὐδέμιν αὐτῷ χώρον ἔχει τὸ συναγόμενον.

12. Ὅπως δὲ, τὸ οἰεσθαι τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἐξυρηκέναι, πόσος ἀπερηφάνιας ἐστὶ καὶ ψευδότης! Ἐχέδον γὰρ καὶ αὐτὴν ἀποκρύπτουσι τῇ μεγαλτοροῖαν τὴν ἐπίνοια· Ἐπάνω τῶν ἀστῶν θήσεμι τὸν θρόνον μου· οἱ γε οὐχὶ ἀστῶρων, ἢ οὐρανοῦ κατατολῶσιν, ἀλλ' αὐτὴν ἐμβατεύειν τοῦ Θεοῦ τὸν ὄλον τὴν οὐσίαν ἀλαζονεύονται. Ἐξετάσωμεν γὰρ αὐτόν, πῶθεν αὐτῆς φησιν ἐν περνοῖα γεγενῆσθαι. Ἄρ' ἐκ τῆς κοινῆς; ἐνόησας (78); Ἄλλ' αὐτὴ τὸ εἶναι τὸν Θεόν, οὐ τὸ εἶναι ἡμῖν ὑποβάλλει. Ἄλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος; Ποιᾶς; ἢ τῆς ποῦ κειμένης; Οὐχ ὁ μὲν μέγας Δαβὶδ, ὃ τὰ ἀδύρα καὶ τὰ κρύφια τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐδῆλωσεν ὁ Θεός, φανερώς ἐμολογῆτ (79) τῆς γνώσεως τὸ ἀπρόσιτον, λέγων· Ἐθαυμαστώθῃ ἡ γνῶσις (80) σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθῃ· οὐ μὴ δίκωμαι πρὸς αὐτήν; Ἡσας; δὲ, ὁ ἐν θεωρίᾳ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ γενόμενος, τὸ περὶ τῆς θεῆς οὐσίας ἐδῆλωσεν ἡμῖν; ὅς γε ἐν τῇ περὶ Χριστοῦ προφητεῖα διαμαρτυρεῖται λέγων· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τις διηγήσεται; Τί δὲ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς; Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν αὐτῷ τὸν Χριστόν, ὁ ἕως τρίτου ὀρυγαίου οὐρανοῦ, ὁ τὰ ἑρῆρα ἀκούσας ῥήματα, ἃ οὐκ ἔξῃ ἀνθρώπου λαλήσαι, τίνα ἡμῖν περὶ οὐσίας Θεοῦ διδασκαλίαν ἀφήκεν; ὅς γε ὅτε εἰς τοὺς μερικοὺς τῆς οἰκονομίας διέκυψε λόγους, ὅσιν διγγιάσας πρὸς τὸ τῆς θεωρίας ἀδιεξέδουτον, ἐκείνην ἐξεβόησε τὴν φωνήν· Ὁ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεγχνίσαται οἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Εἰ δὲ ταῦτα τοῖς εἰς τὴν Παύλου γνώσεως μέτρον ἐφθακόσιν ἀνέφικτα, πόσος ὁ τύφος τῶν ἐπαγγελλομένων εἰδέναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Οὐς ἠθέως ἂν ἐρωτήσαιμι περὶ τῆς γῆς ἐφ' ἣς ἐστῶσα, καὶ ἀφ' ἣς γεγῶσαι, τί ποτε λέγουσι; τίνα αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἀπαγγέλλουσιν ἡμῖν; Ἰνα, ἐὰν ἄρα περὶ τῶν χαρμῶν καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶ κειμένων ἀναντιρρήτως ἡμῖν ἐπαλεχθῶσι, τότε αὐτοῖς καὶ περὶ τὸν ἐπέκεινα πάσης ἐνόησας δεκτεινόμενος πιστεύσωμεν. Τὸς οὖν τῆς γῆς ἢ οὐσία; ποῶς τρόπος τῆς καταλήψεως; Ἀποκρινᾶσθωσαν ἡμῖν, πότερον λόγος ἐπίκετο ταύτης, ἢ ἀσθησις; καὶ εἰ μὲν τὴν ἀσθησιν φησούσι, ποῶς τῶν αἰσθησῶν ἐστὶ καταληπτῆ; Ὅρασει; Ἄλλὰ χρωμάτων ἐστὶν ἀντιληπτικὴ αὐτῆ. Ἄλλ' ἀφή; Καὶ αὐτῆ (81) σκληρότητος καὶ ἀπαλότητος, καὶ θερμῶ καὶ ψυχρῶ, καὶ τῶν τοιοῦτων ἐστὶ διακριτικῆ, ὧν οὐδὲν ἂν τις οὐσίαν εἴποι, μὴ εἰς ἕσχατον παρανοίας ὑπενεχθεῖς. Περὶ γέσεως δὲ καὶ ὀσφρησεως; τί χρῆ καὶ

desideratur. Statim in quatuor mss. reperitur interrogatiois nota post vocem αὐτήν; *Nam potero ad eam?*

(81) Εἰσὶ Ἄλλ' ἀφή; Καὶ αὐτῆ. At mss. duo Ἄλλ' ἀφή; καὶ αὐτῆ.

λέγειν; ὧν ἢ μὲν χωρῶν, ἢ δὲ ἕτερα τῶν ἀτμῶν τὴν ἀντιλήψιν ἔχει. Ἀκοῆ δὲ ψόφων ἐστὶ καὶ φωνῶν αἰσθητικῆ, τῶν οὐδεμίαν ἐχόντων πρὸς τὴν γῆν οὐκείνητα. Λέγεται οὖν τῷ λόγῳ φάσκει αὐτοὺς τὴν οὐσίαν αὐτῆς εὐρηκεῖναι. Ποῖω τούτῳ; ποῦ τῆς Γραφῆς κειμένη; ὑπὸ τίνος τῶν ἁγίων παραδόθεναι;

43. Ὁ μὲν γε περὶ τῆς κτίσεως ἡμῖν διαλεχθεὶς, τοσούτου ἡμᾶς ἐβίβαζεν, οὗ Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἢ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος· ἐξαρκεῖν ἡγούμενος τὸν ποιησάντα αὐτὴν καὶ διακοσμήσαντα διαγγεῖλαι· τίς δὲ ἡ οὐσία ταύτης περιεργάζεσθαι, ὡς μάταιον καὶ ἀνωφελὲς τοῖς ἀκούουσι παρητήσατο. Εἰ τοίνυν μήτε τῇ ἐκ τῆς αἰσθητικῆς μαρτυρίᾳ, μήτε τῇ ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίᾳ, ἢ γνώσεως αὐτῆς βεβαίως, πῶθεν ἐτι φησασαί τὴν κατάληψιν αὐτῆς ἐσχηκεῖναι; Τὸ μὲν γὰρ ἴσον αὐτῆς αἰσθητῶν, ἢ χρωμὰ ἐστίν, ἢ ὄγκος, ἢ βάρος, ἢ κούρτης, ἢ πυκνότης, ἢ χυανότης, ἢ ἀνιτυπία, ἢ ἀπαλότης, ἢ ψυχρότης, ἢ θερμότης, ἢ αἰ κατὰ τοὺς χωμοὺς ποιεῖται, ἢ αἰ κατὰ σχήμα διαφοραὶ (82)· ὧν οὐδὲν ἂν οὐσίαν εἴποιεν οὗτοι, οὐδὲ αἰ πάντα βράβως λέγοιεν. Λόγῳ δὲ πάλιν οὐδὲν γέγονε θεωρητῆ τῶν σοφῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν· ποῖος οὖν ἐτι τρόπος τῆς γνώσεως ὑπολείπεται (83); Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονούντες μὲν πάντα τὰ ἐν ποσὶ, διαβαίνοντες δὲ τὸν οὐρανόν, καὶ πάσας τὰς ὑπερκομίτους θυνάμεις, αὐτῇ δὲ τῇ πρῶτῃ οὐσίᾳ διὰ τοῦ νοῦ συναπτόμενοι. Ἄλλ' ἔοικεν ὁ τύφος πάντων εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις παθῶν (84) χαλεπώτατον, καὶ οὕτως τῷ τοῦ διαβόλου κρηματι περιβάλλειν, οἷς ἂν προσγένηται (85). Ὅθεν καὶ οὗτοι οὐδὲ τῆς γῆς, ἢ κατὰπατοῦσι, τῶν φύσιν, ζῆτις ἐστίν, ἐπιστάμενοι, αὐτὴν ἐμπατεύειν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ἀλαζονεύοντα (86). Καὶ τοὺς μὲν ἁγίους αὐτοῦ ὁ Θεὸς, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, ὧν, διὰ τὸ εἰς πάσαν ἀρετὴν τελεῖν, καὶ τὸ Θεὸς ὀνομάζεσθαι, ὡς τι ἐξείρετον καὶ πρέπον τῇ ἑαυτοῦ μεγαλειότητι, προτίμησας, λέγων ἑαυτὸν Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸν Ἰακώβ· Τοῦτο γὰρ μοῦ ἐστιν (87) Ἐννομα αἰώνιον, φησὶ, καὶ μνημύων γενεῶν γενεαίς. Τοῖσι τοίνυν οὐδὲ τὸ ὄνομα ἑαυτοῦ ἐβόλυσεν ὁ Θεὸς, ἥπου γε τὴν οὐσίαν ζῆτις ἐστὶν ἀπικάλυψεν. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, Κύριος· καὶ ὤφθη πρὸς Ἀβραάμ (88), καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ὡν ἀπῶν· καὶ τὸ ἔννομα μου οὐκ ἐβόλυσεν αὐτοῖς· ὡς μείζων δηλονότι; ἢ ὥστε ἀνθρωπίνῃ ἀκοῇ χωρηθῆναι. Ἐνόμιον (89) δὲ, ὡς εἶ-

⁸² Gen. i, 4, 2. ⁸³ Exod. iii, 15. ⁸⁴ Exod. vi, 2, 3.

(82) Editi διαφορᾶ, ἢ μέγθος. Sed illud, ἢ μέγθος, delendum censuimus, fidem veterum quatuor librorum secuti. Nec valde admodum dubito, quin melius absit, cum aliquanto ante vox ὄγκος posita sit, quæ non raro, ut notum est, idem valet quod vox μέγθος. Accedit etiam, quod has duas voces interpres vetus non agnovit. Ibidem mss. οὐδὲν ἄν. Vocula ἄν in editis deerat.

(83) Reg. quartus γνώσεως ὑπολείπεται. Ibidem editi ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονούντες πάντα. Codex Colb. et Regii tres ita, ut editissimus.

(84) Reg. quartus τῶν ἀνθρώπων παθῶν.

(85) Potest hic locus, si libet, verti et hoc modo: *et in quibus iust, eos vere diaboli condemnationi ob-*

A *Auditus denique sonos percipit et voces, quibus nihil est affinitatis cum terra. Reliquum igitur est, ut sermone invenisse se ejus substantiam dicant. Quo tandem? et quo loco Scripturæ editus est? a quo sanctorum traditus?*

43. Certe de creatione qui disseruit, tantum docuit nos, Deum in principio fecisse cælum et terram, atque terram fuisse invisibilem et inornatam⁸²; satis sibi esse ratus, eum qui hanc fecit atque exornavit, prædicare: quæ vero ejus substantia foret, tanquam si fuisset quiddam vanum et audientibus inutile, noluit curiosius investigare. Itaque si neque ex sensuum testimonio, neque ex sermone doctrina, cognitio ejus constat, unde jam dicent comprehensionem ipsius adeptos esse? Nam quod in ea sensibile est, aut color est, aut moles, aut gravitas, aut levitas, aut densitas, aut raritas, aut durities, aut mollities, aut frigiditas, aut caliditas, aut humorum qualitates, aut figuræ diversitas: quorum hi nihil dixerint substantiam, etiamsi omnia facile soleant affirmare. Rursus nullo sermone sapientium virorum atque beatorum percepta est. Quis igitur jam superest modus comprehensionis? Respondeant nobis qui cuncta quæ sub pedibus sunt, despiciunt: cælum vero et quaslibet cælestis potestates transcendunt, ac ipsi primæ substantiæ mente conjunguntur. Sed videtur arrogantia omnium humanorum vitiorum gravissimum esse, et quibus inest, eos vere diaboli crimine implicari.

C *Unde etiam hi, ne noscentes quidem qualis sit terræ quam calcant natura, ipsam Dei universorum substantiam adire se arrogantè asserunt. Et Deus sanctis quidem suis, Abraham et Isaac et Jacob, quorum, ob totius virtutis perfectionem, quasi hoc fuisset præcipuum quiddam ac majestati suæ conveniens, Deus etiam nominari voluit, Deum Abraham seipsum appellans, et Deum Isaac, et Deum Jacob: Hoc enim nomen meum est æternum, inquit, et memoriale generationum generationibus⁸³. His igitur ne suum quidem nomen declaravit Deus, ne dum quæ sit sua ipsius essentia, revelarit. Ego enim, inquit Dominus: et visus sum Abraham et Isaac 226 et Jacob, Deus existens ipsorum; et nomen meum non indicavi ipsis⁸⁴; tanquam majus videlicet, quam ut humanæ aures capiant. At Eunomio, ut videtur, non nomen modo, sed etiam suam*

noctios reddere. Mox editi ζῆτις καταπατοῦσι. At mss. non pauci ζῆν.

(86) Editi ἀλαζονεύοντας, negligentia operarum. Aliquanto post Reg. quartus τῇ αὐτοῦ μεγαλειότητι.

(87) Reg. quartus γὰρ μοι ἐστίν. Infra mss. multi ἥπου τὴν οὐσίαν.

(88) Editi et unus codex καὶ ὤφθη τῷ Ἀβραάμ. Alii quinque mss. καὶ ὤφθη πρὸς Ἀβραάμ, et ita editum invenitur apud LXX.

(89) Editi et Reg. secundus χωρηθῆναι δυνάμενον. Alii tres mss. χωρηθῆναι μὴ δυνάμενον. Regii duo et Colb. χωρηθῆναι. Ἐνόμιον, et ita edendum iudicavimus. Et vero illud, ὥστε, regit infinitivum χω-

simpliciter esse prima apprehensio dicitur: sed ubi ratio supervenit, illud multiplex esse ostendit, ipsum per cogitationem in ea ex quibus compositum est dissolvens, in colorem, in figuram, in duritiam, in magnitudinem, inque reliqua. Rursus quae non subsistent omnino, sed quadam mentis pictura ac imaginatione sola consignantur, qualia portenta sunt quae poetae ac pictores cogitatione comminiscuntur, stuporem in legentibus excitant, haec quoque ex consuetudine dicuntur contemplationi obnoxia esse.

Quorum nulla mentio facta, sive ex ignorantia sive ex naturalitate, de sola rerum non subsistentium perceptione Enanios disseruit; et ne hujus quidem naturam ut se habet, exponit. Non enim ait significari quidquam per animi perceptionem, ne falsum quidem: sed dicit nomen esse sine ulla significatione, atque in sola pronuntiatione subsistere. Et tamen tantum abest ut hoc perceptionis nomen de solis vanis ac non existentibus visis praedicetur, ut post primam in nobis a sensu impressam ideam, subtiliorem accuratoremque rei considerationem, perceptionem nominemus: unde ex consuetudine, licet improprie, ratiocinatio vocatur.

218 Verbi gratia, tritici simplex intellectus omnibus inest, quod ubi apparuerit cognoscimus: ac cum diligentius loquimur, tunc et rerum multarum contemplatio, et diversa nomina res intellectas significantia sese animo offerunt. Enim vero idem triticum nunc fructum, nunc semen, et rursus alimentum appellamus; fructum quidem, velut praeteritae agriculturae finem; semen vero, velut futurae principium: alimentum denique, velut corpori comedentis augendo idoneum. Horum unumquodque et ratione consideratur, nec tamen una cum oris sono evanescit: seu cogitata in cogitantis animo fixa manent. Et in summa, quaecumque sensu cognoscuntur, ac in subjecto simplicia quidem esse videntur, variam vero rationem per contemplationem admittunt, haec omnia animi perceptione sub contemplationem cadere dicuntur.

7. Ad hunc fere modum, etiam a divina Scriptura usum edocemur perceptionis. Equidem omittam reliqua; et quanquam dicere multa habeo, tamen unius solius opportunissimi mentionem faciam. Dominus noster Jesus Christus cum de seipso verba faceret, deitatisque in homines affectum, atque incarnationis gratiam hominibus declararet, proprietatibus quibusdam, quas in ipso contemplari possumus, hunc usum significavit. Nam seipsam dixit portam, viam, panem, vitam, pastorem, ac lucem³¹, qui tamen multis nomini-

³¹ Joan. x, 9; xiv, 6; vi, 51; xv, 1; x, 11; viii, 12.

(32) Codices nonnulli *μόνον*. Statim codex unus cum editis ex t̄ης αισθήσεως. At mss. multi ἀπὸ τ̄ης.

(33) Totum illud, ὅθεν ἡ συνθήκη καλεῖται ἐπιλογισμῶν, et καὶ μὴ οὐκείως, ὅθεν *consuetudo attentionem diligentiorē vocat ratiocinationem, etsi non proprie*, in multis codicibus desideratur: sed legitur in utraque editione et in Colb., et in margine Regii quinti.

(34) Reg. tertius θεωρία τε πλείων. Reg. alter

Θίον, τὸ πῶμα ἀπλοῦν μὲν εἶναι φησὶν ἢ πρώτη ἐνταυτοῖς, ποικίλον δὲ ὁ λόγος ἐπινοῶν δείκνυσσι, τῇ ἐπινοῶν αὐτὸ εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκεται διαλύων, καὶ χρώμα, καὶ σχῆμα, καὶ ἀντιτυπίαν, καὶ μέγεθος, καὶ τὰ λοιπά. Πάλιν τὰ ἀνυπόστατα μὲν παντελῶς, κατὰ δὲ ἀναζωγράφιστον τινα τῆς ἐπινοῶν καὶ φαντασίαν μόνον ἀνατυπούμενα, ὡς ὅσα οἱ μυθοποιοὶ καὶ ζωγράφοι πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ἑκπληξιν τερατεύονται· κατ' ἐπινοῶν καὶ ταῦτα θεωρητὰ ὑπὸ τῆς συνηθεῖας λέγεται. Ὅν οὐδένας ἐπιμνησθεὶς οὗτος, ἤμαθως ἢ κακούργως, περὶ τῆς τῶν ἀνυπάρκτων ἐπινοῶν μόνῃς ἡμῖν ἐπιλοοῦσθης· καὶ οὐδὲ ταύτην ὡς ἔχει φύσεως ἐξηγουόμενος. Οὐ γὰρ σημαίνει μὲν τὴν ἐπινοῶν, ψευδὲς δὲ τοῦτο, φησὶν· ἀλλὰ παντελῶς ἀσημον εἶναι τὸ νοῦμα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ ἐκφανῆσαι τὴν ὑπόστασιν ἔχειν. Καίτοι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ κατὰ τῶν ματαίων μόνων (32) καὶ ἀνυποστάτων φαντασιῶν τὸ νοῦμα τοῦτο τῆς ἐπινοῶν καίθῃ, ὥστε μετὰ τὸ πρῶτον ἡμῖν ἀπὸ τῆς αισθήσεως ἐγγινόμενον νόημα τὴν λεπτοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ νοηθέντος ἐπινοῦμησιν ἐπινοῶν ὀνομάζεσθαι· ὅθεν ἡ συνθήκη καλεῖται ἐπιλογισμῶν, et καὶ μὴ οὐκείως (33). Θίον τοῦ στου νόημα μὲν ἀπλοῦν ἐνυπάρχει πάσι, καθὼ φανέντα γνωρίζομεν· ἐν δὲ τῇ ἀκριβείᾳ περὶ αὐτοῦ ἐξετάσει, θεωρία τε πλείων (34) προσέρχεται, καὶ προσγοροῖται διάφοροι τῶν νοηθέντων σημαντικαί. Τὸν γὰρ αὐτὸν σتون νῦν μὲν καρπὸν λέγομεν, νῦν δὲ σπέρμα, καὶ πάλιν τροφήν· καρπὸν μὲν, ὡς τέλος τῆς παρελθούσης γεωργίας· σπέρμα δὲ, ὡς ἀρχὴν τῆς μελλούσης· τροφήν δὲ, ὡς κατ'ἀλλήλων εἰς προσθήκην τῶ τοῦ προσφερομένου σώματι. Τούτων ἐν ἑκαστῶν τῶν λεγομένων καὶ κατ' ἐπινοῶν θεωρεῖται, καὶ τῆ φύσιν τῆς γλώσσης οὐ συναπέργεται· ἀλλὰ τῇ φύσιν τοῦ νοηθέντος ἐνδύεται τὰ νοήματα. Καὶ ἀπλάτῃ, πάντα τὰ τῇ (35) αισθῆσαι γινώριμα, καὶ ἀπλάτῃ μὲν εἶναι τῶ ὑποκειμένῃ δοκοῦντα, ποικίλον δὲ λόγον κατὰ τὴν θεωρίαν ἐπιδοχόμενα, ἐπινοῶν θεωρητὰ λέγεται.

7. Ἐγγὺς δὲ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ἐπινοῶν τὴν χρῆσιν καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ διδιδάχμεθα λόγου. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα παρὶς, πολλὰ ἔχον εἰπεῖν, ἐνδὸς δὲ μόνου τοῦ καιριωτάτου μνησθήσομαι. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς (36) ἐν τοῖς περὶ ταυτοῦ λόγους, τὴν φιλοφροσύνην τῆς θεότητος καὶ τὴν ἐξ οἰκονομίας χάριν τοῖς ἀνθρώποις παραδελών, ἰδιώμασι τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις ἀπεσημαίνε ταύτην (37), θύραν ταυτὸν λέγων, καὶ ὄδον, καὶ ἄρτον, καὶ ἄμπελον, καὶ ποιμένα, καὶ φῶς, οὐ πο-

θεωρία τε πλείων.

(35) Editi πάντα τῇ. Libri veteres πάντα τὰ τῇ.

(36) Codices duo Ἰησοῦς Χριστὸς. Hoc ipso in loco editi περὶ αὐτοῦ. Antiqui tres libri περὶ ταυτοῦ.

(37) Reg. quartus ὑποσημαίνε ταύτην. Monere juvat, illud, ταύτην, referendum esse ad vocem superiorem τὴν χρῆσιν.

λιούνομόσ τις ὄν· οὐ γὰρ πάντα τὰ ὀνόματα εἰς ταυ-
τὸν ἀλλήλοσ φέρετ. Ἄλλο γὰρ τὸ σημαίνονμενον φω-
τόσ, καὶ ἄλλο ἄμπλοιο, καὶ ἄλλο ὄδοσ, καὶ ἄλλο ποι-
μένοσ. Ἄλλ' ἔν ὧν κατὰ τὸ ὑποκειμένον, καὶ μία
οὐσία καὶ ἀπλή καὶ ἀσύμθετοσ, ἄλλοτε ἄλλωσ ἐαυτὸν ὀνο-
μάζεσ, ταὶς ἐπινοίασ διαφερούσασ ἀλλήλων τὰσ προ-
σηγορίασ μεταρροζόμενοσ. Κατὰ γὰρ τὸν ἐν ἐνεργειῶν
διαφορὰν, καὶ τὴν πρὸσ τὰ εὐεργετούμενα σχέσιν,
διάφορα ἐαυτῷ καὶ τὰ ὀνόματα τίθεταί. Φωὶσ μὲν γὰρ
ἐαυτὸν τοῦ κόσμου λέγει, τὸ τε ἀπρόσπιον τῆσ ἐν τῇ
θεῷτετι δόξεσ τῷ ὀνόματι τοῦτω διασημαίνου, καὶ ὡσ
τῇ λαμπρότητι τῆσ γνώσεωσ τοῦσ κεκαθαρισμένουσ τὸ
ἔμμα τῆσ ψυχῆσ καταυγάζου· ἄμπλοιο δὲ, ὡσ τοῦσ
ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν πίστιν ἐβρίζωμένοσ ἐπ' ἔργων
ἀγαθῶν καρποφορίασ ἐκτερίφων ἄρπον δὲ, ὡσ οικειο-
πάτη τροφῇ λογικῷ τυγχάνου, τῷ διακρατεῖν τῇ
σύστατι τῆσ ψυχῆσ, καὶ τὸ ἰδίωμα αὐτῆσ διασύζειν,
ἀναπληρῶν (38) ἀεὶ παρ' ἐαυτοῦ τὸ ἐνδόν, καὶ πρὸσ
τὴν ἐξ ἀλογίασ ἐγγνωμένην ἀβήρωστίαν οὐκ ἔων
ὑποφερεσθαι (39). Καὶ οὕτωσ ἐν τισ τῶν ὀνομάτων
ἕκαστον ἐφραθεῶν ποικιλίασ εὐροὶ τὰσ ἐπινοίασ ἐνοσ
ἐκάστου τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦσ πᾶσιν ὑποκειμέ-
νοσ. Τίσ οὖν οὕτωσ τὴν γλώσσαν πρὸσ βλασφημίαν
ἐκρόνηται, ὥστε τολμήσοι εἰπεῖν ταὶς φωναίσ τὰσ
ἐπινοίασ ταῦτασ συνδιαλύεσθαι; Τί οὖν ἀσπιον οὕτω
καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὄλων λαμβάνεσθαι τινα κατ'
ἐπινοίαν, καὶ αὐτὸ τοῦτο πρῶτον (40), περὶ οὗ ὁ
σύμπασ ἡμεῖν κενίγεται λόγοσ; Εὐρήσομεν γὰρ οὐδα-
μίωσ ἐτέρωσ λεγόμενον τὸ ἀγέννητοσ. Ἀφθαρτον γὰρ
(41) καὶ ἀγέννητον εἶναι τὸν θεὸν τῶν ὄλων λέγομεν,
κατὰ διαφόρουσ ἐπιβολάσ τοῦσ ὀνομασισ τοῦτοσ προ-
σαγορεύοντεσ. Ὅταν μὲν γὰρ εἰσ τοῦσ κατόπιν αἰῶνασ
ἀποπέψωμεν, ὑπερεκπίπτουσαν πάσῃσ ἀρχῆσ εὐρί-
σκοντεσ τὴν ζωὴν τοῦ θεοῦ, ἀγέννητον αὐτὸν λέγο-
μεν· ἵταν δὲ τοῦσ ἐπερωζόμενοσ ἀλοῖσ τὸν νοῦν ἐπε-
τείνωμεν, τὸν ἀπρόσπιον (42) καὶ ἀπειρον, καὶ οὐδενὶ
τελει καταληπτόν προσαγορεύομεν ἀφθαρτον. Ὡσ
οὖν τὸ ἀτελείωτοσ τῆσ ζωῆσ (43) ἀφθαρτον, οὕτω
τὸ ἀναρχον αὐτῆσ ἀγέννητον ὀνομάσθη, τῇ ἐπινοίῃ
θεωρούτων ἡμῶν ἐκάτερα. Τίσ οὖν ἀντερεὶ λόγοσ καὶ
ἐπινοίεσθαι τῶν ὀνομάτων τοῦτων ἐκάτερον, καὶ ὁμο-
λογίαν εἶναι τοῦ κατ' ἀλήθειαν τῷ θεῷ προσόντοσ;
Ἄδὲ ὡσ μαζόμενα ταῦτα καὶ ἀσύμθετα παντελῶσ (44)
ἀπ' ἀλλήλων διίστησι· τὸ, τί κατ' ἐπινοίαν τί λέγε-
σθαι, καὶ τὸ ἀποκλήρουν τῷ θεῷ (45) τὴν τοῦ εἶναι ὁ
ἔστιν ὁμολογίαν.

Idem: inficitur videlicet, et aliquid dici iuxta animi
quod est confessionem.

(38) Veteres aliquot libri καὶ ἀναπληρῶν.

(39) Editi cum Colb. et Reg. quinto ἀποφρα-
σθαι. Alii quinque mss. ὑποφερεσθαι. Mox editi
ἐνοσ ἐκάστου. Vox ἐκάστου deest in multis mss.

(40) Editi et Reg. secundus καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ
ἀγέννητον πρῶτον. Illud, τὸ ἀγέννητον, delevimus,
aliorum sex codicum et editionis Ven. auctoritatem
secuti.

(41) Illa, Ἀφθαρτον γάρ, etc., refert Gregorius
Nyssenus, tomo II, pag. 824, eaque adversus eunomium
docte et copiose defendit.

(42) Editi et Reg. quintus τὸν ἀπρόσπιον. Alii

bus præditus non est; nec enim nomina omnia inter
se significatio eundem præ se ferunt. Enimvero aliud
lux, aliud vitis, aliud via, aliud pastor significat.
Sed cum unum sit secundum subjectum, sitque una
substantia simplex, et non composita, alias aliter
se ipse nominat, diversas appellationes inter se
ratione diversas sibi ipsi accommodans. Nam
pro operationum diversitate, et pro ea habitudine
quam ad ea habet, quæ beneficiis ejus afficiuntur,
diversa quoque sibi nomina imponit. Nam ideo se-
ipsum lucem mundi dicit, quod partim inaccessam
deitatis majestatem hoc nomine significet, partim
quod splendore scientiæ eos qui purgatos animi
oculos habent, illuminet. Vitem vero, quod eos qui
in eo per fidem radices egerunt, bonorum operum
fertilitate enutrit. Panem autem, quod sit cibus
mentis maxime proprius, quippe qui animæ statu-
m sustineat atque proprietatem ejus conservet, id
quod deest explens semper de seipso, nec sensim
delabi sinens ad eam quæ ex rationis inopia emer-
git infirmitatem. Quod si quispiam ita nomina singu-
la percurret, rationes varias invenire poterit, tametsi
secundum substantiam unum et idem subjectum
est omnibus. Quis igitur sic paratam ad blasphemian-
dum habet linguam, ut dicere audeat, simul
cum vocibus hæc perceptiones intire? Quid igitur
absurdi est, ad hunc etiam modum de Deo universorum
219 quædam secundum perceptionem accipi, et
hoc ipsum primum, de quo nobis tota instituta est
disputatio? Nusquam enim reperiemus vocem hæc,
ingenerationem, aliter usurpari. Incorrumpibilem
namque ac ingenitum Deum universorum dicimus,
eum pro diversa notione his nominibus appellantes.
Cum enim in transacta jam sæcula sæcula respiciamus,
Deique vita principium omne superare a vobis invenitur,
tunc ingenitum ipsum dicimus: cum vero in
futura sæcula cogitationem extendimus, eum, cum
infinitem ac immeusum, nec ullo fine comprehensum,
vocamus incorruptibilem. Quemadmodum igitur
vita sine carens dicitur incorruptibilitas: ita eadem
principii expers vocatur ingeneratio, tum cum
utraque per mentem speculamur. Quia igitur ratione
negabitur, et hæc utraque nomina excogitari, et
ejus quod revera Deo inest confessionem esse? Ille
vero tanquam si hæc inter se pugnent, nec inter
se conciliari ullo modo possent, alterum ab altero
perceptionem, et per hoc ipsum Deo persolvi ejus

quinque mss. τὸ ἀπρόσπιον. Ibidem scriptum invenitur in tribus codicibus ἀληπτον pro ἀπειρον· sed vox ἀπειρον legitur in aliis mss. et in ipso Gregorio Nysseno, licet aliqui non semper in eadem vocibus utatur, quibus Basilianis.

(43) Antiqui tres libri τὸ ἀτελείωτοσ τῆσ ζωῆσ. Ibidem editi τὸ ἀναρχον αὐτοῦ.... ἐπιθεωρούτων. At mss. ita, ut editum.

(44) Editio utraque cum Reg. quinto καὶ ἀσύμθετα παντελῶσ. Alii sex mss. καὶ ἀσύμθετα, recte.

(45) Editi τοῦ θεοῦ. Libri veteres τῷ θεῷ.

8. At enim ne hoc quidem præterramus, qualis ei simulatio pietatis excogitata sit ad auditorum eversionem, cum dicit,

EUN. Se ingentit appellatione Deum non decorare juxta humanum intelligendi modum, sed ei persolvere debitum maxime omnium necessarium; quandoquidem eum id quod est confitetur esse.

BAS. Quibusnam verbis possit pro merito explicari hanc versutiarum obliquitas? Nititur terrere simpliciores; quasi quod debent non reddant Deo, nisi ingenerationem substantiam esse confiteantur. Atque suam ipsius impietatem debiti solutionem appellat, ut ne quid videatur a seipso dicere, sed id quod necessario Deo debetur, persolvere. Quin et reliquis declarat, fore ut, si ingenerationem in substantia ponant, innocui sine poena dimittantur: si secus juxta pium modum acceptant, futurum esse, ut ipsi tanquam qui debitum omnium antiquissimum maximeque necessarium omiserint solvere, iram sustineant implacibilem. Proinde libens eum interrogaverim, utrum hunc animi candorem pariter in omnibus quæ de Deo prædicanti servet, an in hoc dumtaxat verbo? Nam si nihil omnino juxta intelligendi modum speculatur, ut ne humanis appellationibus Deum exornare videatur; omnia quæ de Deo prædicantur, similiter substantiam esse confitebitur. Quomodo igitur ridiculam non est, creandi facultatem substantiam esse dicere? aut etiam providentiam, aut similiter præsentiam rursus substantiam esse? et uno verbo, omnem actionem substantiam putare? Quod si omnia hæc ad unum significandum tendunt, necesse omnino est, ut nomina idem inter se **220** valeant, quemadmodum fit in his qui multis nominibus appellantur: sicuti cum eundem dicimus Simonem et Petrum et Cephæ. Quare qui audierit immutabilitatem Dei, deveniet ad ingenerationem: item, qui audierit indivisibilem esse, ad creandi facultatem deferretur. Equid hæc confusione fieri possit absurdius, si quis videlicet adempto proprio uniuscujusque nominis significato, tum communi usui, tum Spiritus doctrinæ repugnet? Et quidem cum audimus de Deo, quod omnia in sapientia fecit⁴⁶, creatricem ipsius artem docemur: cum vero audimus, quod aperit manum suam, et implet omne animal beneplacito⁴⁷, Providentiam omnia invadentem discimus: quando autem

8. Καὶ γὰρ αὐτὸ μὴ δὲ τοῦτο παραβλῶμεν, ὅσον αὐτῷ τῆς εὐλαθείας τὸ σχῆμα ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων ἐπινοῶνται ἐν τῷ λέγειν,

EYN. Μὴ κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπικῆν σεμνύνειν τὸν θεὸν τῆ τοῦ ἀγέννητου προσηγορίᾳ, ἐκτινύναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκαίωτατον ὄφλημα, ἐν τῇ τοῦ εἶναι ὁ ἐστὶν ὁμολογίᾳ.

BAS. Τίς ἂν λόγος ἀξίως τῆς σχολείτης ταύτης τῶν τεχνασμάτων ἐφίκοιτο; Ἐκφοβεῖν τοὺς ἀπλοустέρους ἐπιχειρεῖ, ὡς μὴ ἀποδιδόντας τὰ ὀφειλόμενα τῷ θεῷ, εἰ μὴ οὐσίαν εἶναι ὁμολογήσειαν τὸ ἀγέννητον, καὶ ὄφληματος ἔκτισιν τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ἠνομάζει, ἵνα μὴ δόξη παρ' αὐτοῦ τὴ λέγειν, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαίως τῷ θεῷ ὀφειλόμενον ἐκκληροῦν. Καὶ τοὺς λοιποὺς ἐνδείκνυται, ὅτι ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ τιθέμενοι (46) τὸ ἀγέννητον, ἀνεύθουοι ἀφελθῶσιν· εἰ δὲ ἐτέρως κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον (47) ὁπολαμβάνομεν, ὡς ἐλλοιπότας τὸ πάντων χρίτων προσβύτατον καὶ δημιουργικῆς ἐκτίσματος, ἀπαραίτητον τὴν ὀργὴν ἐκδέξονται. Ἠθέως οὖν ἂν αὐτὸν (48) ἐξετάσαιμι, τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁμοίως ἐπὶ πάντων τῶν περὶ θεοῦ λεγομένων φυλάσσει, ἢ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ ῥῆμα; Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ὅπως κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖ, ἵνα μὴ δόξη ἀνθρωπικῆς τὸν θεὸν σεμνύνειν προσηγορίας, πάντα ὁμοίως οὐσίαν ὁμολογήσει τὰ ἐπιλεγόμενα τῷ θεῷ. Πῶς οὖν οὐ καταγέλαστον, τὸ δημιουργικὴν οὐσίαν εἶναι λέγειν; ἢ τὸ προνοητικὸν πάλιν οὐσίαν; ἢ τὸ προγνωστικὸν πάλιν ὡσαύτως (49); καὶ ἀπαφαιδῶς, πᾶσαν ἐνέργειαν, οὐσίαν τίθεσθαι; Καὶ εἰ πάντα ταῦτα πρὸς ἐν σηματοδοτοῦμεν τεινεῖν, ἀνάγκη πᾶσα ταυτὴν ἀλλήλοις δύνασθαι τὰ ὀνόματα· ὡς ἐπὶ τῶν πολυονόμων ὄταν Σίμων καὶ Πέτρον καὶ Κηρῖν τὸν αὐτὸν λέγωμεν. Οὐκ οὖν ὁ ἀκούσας τὸ ἀναλλοκώτουσ τοῦ θεοῦ, πρὸς τὸ ἀγέννητον ὑπαχθῆσεται· καὶ ὁ ἀκούσας τὸ ἀφαιδῶς, πρὸς τὸ δημιουργικὸν (50) ἀποφέρεται. Καὶ ταύτης εἰ ἂν γένοιτο τῆς συγχύσεως ἀποώτερον, ἀφελόμενον τὴν ἰδίαν σημασίαν ἐκίστου τῶν ὀνομάτων, ἀντινομοθετεῖν τῇ τε κοινῇ χρῆσει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος; Καίτοι ὄταν μὲν ἀκούσωμεν περὶ τοῦ θεοῦ, ὅτι πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν, τὴν δημιουργικὴν τέχνην αὐτοῦ διδασκόμεθα· ὄταν δὲ, ὅτι ἀνοίγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐμπληρῆ πάντων ζωῶν εὐδοκίας (51), τὴν διὰ πάντων κερχωρικῆν πρόνοιαν· ὄταν δὲ, ὅτι Ἔθετο σκότος ἀπεκρυψῆν αὐτοῦ, τὸ ἄρατον τῆς αὐτοῦ φύσεως παιδεύμεθα. Πάλιν δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λεγόμενον (52),

⁴⁶ Psal. cxi, 24. ⁴⁷ Psal. cxliv, 16.

(46) Reg. quartus τῆ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ τιθέμενοι, si ingenturam in essentia Dei constituent. Hoc est, si contendant Dei naturam in eo sitam esse, ut generari non possit. Nam, κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον, quod mox sequitur, videtur sic accipi debere: juxta modum qui Eunomio quidem videtur pius esse, sed non est.

(47) Κατὰ τὸν εὐσεβῆ τρόπον. His verbis intelligit Basilium catholicum sensum Marcionis sensui oppositum. MARAN.

(48) Codices aliquot οὖν ἂν αὐτὸν. Vocula ἂν ah aliis aberat.

(49) Antiqui duo libri λέγειν, τὸ προνοητικὸν

πάλιν οὐσίαν· τὸ προγνωστικὸν ὡσαύτως. Aliquantis post editi τὸν αὐτὸν λέγωμεν. Codices multi λέγωμεν.

(50) Editi cum Colh. πρὸς τὸ δημιουργικόν. Alii quasi non mss. δημιουργικόν.

(51) Valg. Et implet omne animal benedictione. Suspiciari fortasse poterit quispiam, Interpretem pro εὐδοκίας legisse εὐλογίας.

(52) Editio Paris. πάλιν δὲ διὰ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λεγόμενον. Sed præpositio διὰ nec in editione Ven. nec in nostris codicibus invenitur. Quare facile crudiderim additam eam fuisse a typographis ut sensus integer redderetur. Editio

Ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι, τὸ αἰεταυτὸν καὶ ἀρεπτον τῆς θείας οὐσίας μανθάνομεν. Πῶς οὖν οὐχὶ μανία σαφῆς, μὴ ἴδιον σημαίνοντες ἐκάστῳ τῶν ὀνομάτων ὑποθεθῆσθαι λέγειν, ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἐνέργειαν (53), πάντα ταυτὸν δύνασθαι ἀλλήλοις δι-
 ορίζεσθαι τὰ ὀνόματα; Ἐπειτα ἐν καὶ δῶμεν τοῦτο, οὐδ' οὕτω πλὴν αὐτοῖς οὐδὲ εἰς τὸν σκοπὸν περιέσται. Εἰ γὰρ πάντα ταῦτα, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λαμ-
 βανόμενα, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνει, τὸ ἀναλλοιωτὸν λέγω, καὶ τὸ ἀράττον, καὶ τὸ ἀφάρττον, παραπλη-
 σίως δηλονότι καὶ ἐπὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (54), οὐσίας ἴσται δηλωτικά. Ἄραττον γὰρ, καὶ ἀναλλοιωτὸν, καὶ ἀφάρττον, καὶ ἀμερῆ, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν ὀνομάζομεν. Καὶ οὕτω τὸ σοφὸν αὐτοῖς εἰς τὸ ἐναντιὸν περιελεύσα-
 νται. Οὐ γὰρ (55) μᾶλλον διὰ τὸ ἐν μῆ προσηγορία δι-
 ἀφορον ἀνόμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν ἀποδεικνύειν ἐξουσιαν, ἢ διὰ τὴν ἐν ταῖς πλείοσι κοινωνίαν ὁμοιον ὁμολογεῖν ὅπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν δεδομένων ἐκδοθεῖσονται. Εἰ δὲ λέγοι ἐπὶ μόνῃ τῆς τοῦ ἀγεν-
 νήτου φωνῆ; τῆ εὐλαθείᾳ (56) ταύτῃ κεχρησθαι, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων ἀφυλάκτως ἔχειν· πάλιν αὐτὸν ἐρωτή-
 σωμεν, τίς ἡ ἀποκλήρωσις (57), τοσοῦτον δυναν τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, ἐν ἐνὶ τούτῳ μόνῃ τὴν ἀκρί-
 βειαν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ ἐν ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦν-
 ται (58) αὐτῆ τὴν τοῦ εἶναι ὅ ἔστιν ὁμολογίαν, ἐν ἐ-
 τέρους παμπληθέσι ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις σεμνύ-
 νται μὴ (59) παρατεῖσθαι; Ὁ γὰρ πλείονων ὁρεσί-
 τῆς οὐ μᾶλλον εὐγνώμων ἐν τῇ τοῦ ἐνὸς ἀποδοῦαι ἢ
 ὑπερβάλλων ἀγνωμοσύνη ἐν τῇ τῶν πλείονων ἀπιστε-
 ρήσει. Οὕτω μὲν οὖν, ὡς τὰ πανούργα τῶν θηρίων,
 ταῖς ταυτοῦ τέχναις ἀλλοικταί, οἷς λαβάνειν ἐπιχει-
 ρεῖ, τοῖσι πλὴν διελεγχόμενος.
 rium fraudationem. Sic igitur instar verutarum
 latere nititur, iis magis convincitur.

“ Psal. xvii, 12. “ Malac. iii, 6.

Ven. et Reg. quintus πάλιν δὲ τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, et ita legendum esse arbi-
 tror, sic ut illud, όταν ἀκούσωμεν, subaudiri de-
 beat.

(53) Reg. tertius perinde atque alii mss. habet quidem in contextu ἐνέργειαν, contra vim verborum; at scriptum invenitur in margine ἐνάργειαν, contra evidentiam. Mihi dubium non est quin inierperet vetus legerit παρὰ τὴν ἀλλόθειαν, cum interpretatus sit, contra veritatem: sed qua id auctoritate fecerit, nescio.

(54) Editi et mss. nonnulli Υἱοῦ καὶ Θεοῦ. Alii mss. Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(55) Hoc dicit Basilium: Patrem Filio substantiam dissimilem esse ex eo colligit Eunomius, quod Pater ingentis sit, Filius vero genitus: sed illud argumentandi genus inceptum est et absurdum. Cum enim multa sint in quibus inter se perfectissime conveniant Pater et Filius, ob integerrimam illam in pluribus consensionem atque convenientiam, putius Eunomium fateri oportuerat, Patrem et Filium inter se similes esse, nec debuit ob unius vocis diversitatem eos dissimiles predicare.

(56) Vox εὐλαθεία sumi videtur hoc loco pro quadam circumspectione, seu, pro accurata quadam loquendi et scribendi ratione. Cambesius veritit: huc religionis larva.

(57) Τίς ἡ ἀποκλήρωσις; Quamnam hæc temeri-

A audimus quod Posuit tenebras latibulum suum⁶⁶, invisibilis naturæ ejus adnomemur. Cum rursus au-
 dimus id quod in persona Dei dicitur: *Ego sum, et non mator*⁶⁷, perpetuam identitatem ac immutabi-
 litatem substantiæ divinæ intelligimus. Nonne igitur manifesta est insaniam, si dicas proprium significa-
 tum univocis nomini subiectum nou esse? sed
 contra verborum vim, decernas nomina omnia idem
 inter se valere? Præterea etiam si hoc decernerimus,
 ne sic quidem eis quidquam amplius supererit ad
 tuendum propositum. Etenim si hæc omnia cum de
 Deo et Patre dicuntur, substantiam ejus significant,
 immutabile dico et invisibile et incorruptibile: simi-
 liter sine dubio etiam de unigenito Dei Filio dicta,
 substantiam indicabunt. Nam invisibile et immu-
 tabile et incorruptibile et indivisibile ac reli-
 quis nominibus similibus etiam unigenitum Filium
 nominamus. Et ita subtilis eorum argutia ipsis re-
 cideat in contrarium. Non enim magis propter unius
 appellationis diversitatem, dissimilem ejus substantiam
 Filium poterunt demonstrare, quam propter plu-
 rium convenientiam similem confiteri cogentur, ad
 hoc ex concessis necessario adacti. Quod si dixerit
 in sola ingentis voce se hæc circumspicitive uli, in
 reliquis vero incaute se gerere: rursus ipsum per-
 contemur, quænam sit hæc divisio, ut cum tot 221
 sint quæ de Deo dicuntur, tamen in hoc uno solo
 diligentiam ostendat, atque in hoc uno ei conso-
 lationem persolvat, qua consistitur id eum esse quod
 est: in cæteris vero quam plurimis, eum humanis
 intelligendi modis decorare non recuset. Etenim
 plura qui debet, non magis gratus judicatur ob unius
 redditionem, quam supra modum ingratus ob plu-
 rium bestiarum suis ipsius artibus capitur, dum quibus

tas? Ibidem delenda negatio ante παρατεῖσθαι. Clara enim Basilii sententia: arguit adversarium, quod essentiam Dei in sola ingentis voce confiteri vellet, in aliis vocibus, nempe incorruptibilis et invisibilis, ejus essentiam pariter confiteri recusaret. MARAN.

(58) Editi et in τούτῳ ἀποπληροῦν. Regii tres ἐν ἐνὶ τούτῳ ἀποπληροῦντα. Coll. manu recenti emendatus ἀποκλήρωντα.

(59) Particula μὴ abest a Reg. secundo; nec in-
 cogitantur omitti est a librario, cum in ora ejus li-
 bri scriptum sit, τὸ μὴ περιεσόν, particula μὴ an-
 persua est. Hoc idem visum est et Cambesio, qui
 ait vocula μὴ contextum aperte vitiosum reddi. Sed
 ego longe aliter sentio, arbitrorque particulam μὴ
 maxime necessariam esse, nedum ejus loci senten-
 tiam corrumpat. Igitur horum verborum hæc est
 sententia: Eunomius aliter judicat de voce ingentis,
 aliter de voce indivisibilis, immutabilis, incorru-
 ptibilis et aliorum similitum. Negat Eunomius vocem
 ingentis de Deo dici posse ex nostro intelligendi
 modo: sed vult iam naturæ divinæ ita esse pro-
 priam, ut utaturam ipsam divinam constituat. Ete-
 nim, ut jam notavimus, illud erat argumentum
 præcipuum Eunomii, τὸ ἀγέννητον, ingenerationem
 substantiam ipsam esse divinam. Negabat ergo hæ-
 reticus ille nomen, ingentis, dici de Deo posse
 ex humano intelligendi modo: sed fatebatur novina

9. Qualia vero sint quæ sequuntur, perpendite. A Posteaquam ostendit, ut putat, fieri æquasquam posse, ut ingeneratio cogitatione concipiatur, subdit :

EUN. Nec vero secundum privationem : siquidem privationes sunt privationes eorum quæ sunt natura, suntque habitibus posteriores.

BAS. Quod autem hæc ex mundana sapientia garrulæ, a qua præceps actus, ejusmodi verborum novitatis animam adjecit, demonstrare arduum non fuerit. Sunt enim Aristotelis de habitu et privatione verba, qui posteriores habitibus privationes esse ait; quemadmodum ii qui legerunt in libro qui inscribitur *Categoryæ*, possunt testari. Nobis autem satis erat ostendisse, non ex doctrina Spiritus, sed ex sapientia principum hujus sæculi hæc eum dicere, ac illud psalmi in ipsu proferre : *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua, Domine*⁶⁶. Et quoniam didiceramus, non ex doctrina Domini nostri Jesu Christi esse quæ dicuntur, satis habebamus vocis ipsius meminisse : *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur*⁶⁷ : atque hoc pacto longiore sermonem contrahere. Quippe hinc illud omnibus conspicuum fecissemus, quod nihil ipsis nobiscum sit commune. *Etenim quæ concordia Christo cum Belial? aut quæ pars fidei cum infideli*⁶⁸? Verum ne videamur ob redargutionem inopiam ad silentium confugere, age, de iis etiam pauca disseramus. Multa eorum quæ de Deo dicuntur, o Eunomi, simili forma efferri videmus, ut puta incorruptibilis, immortalis, invisibilis. Jam vero et hæc vocem *ingenitus* formæ ejusdem esse ducimus. Quod si quippiam ea quæ sunt ejusmodi, nominant privativa, nihil ad nos. Neque enim artificia novimus verborum, neque eos qui noverunt imitantur. Verum quæcumque tandem generis existimentur esse voces reliquæ, quæ enumeravimus : ejusdem generis esse et *ingeniti* appellationem dicturi sumus. Quemadmodum igitur incorruptibile significat non inesse corruptionem

9. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου σκοπεῖτε (60). Δεῖξας, ὡς οὐδαί, ἐπὶ ἀδύνατον ἐστὶν ἐπινοεῖν λαβεῖν τὸ ἀγέννητον, ἐπάγει·

EYN. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν· εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἱ στερήσεις εἰσὶ στερήσεις, καὶ τῶν ἔξωθεν δευτέραι.

BAS. Ταῦτα δὲ, ὅτι ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας περιλαλεῖ, ὅφ' ἤς ἐκτραχηλισθεὶς, ταῖς τοιαύταις τῶν λόγων ἐπέθετο καινοτομίαις, οὐ χαλεπὸν ἐπιδείξαι. Ἀριστοτέλους γὰρ εἰσιν, ὡς οἱ ἀνεγνωκότες εἴποιεν ἂν, ἐν ταῖς ἐπιγραφομέναις αὐτοῦ *Κατηγορησιας*, οἱ περὶ ἔξωθεν καὶ στερήσεως λόγοι, δευτέραι εἶναι λέγοντος τῶν ἔξωθεν τὰς στερήσεις. Ἡμῖν δὲ ἐξήκει δεῖξασθαι αὐτὸν οὐκ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνευματικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου λαλοῦντα, τὸ τοῦ ψαλμοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπιφθέξασθαι, ὅτι *διηγήσαντό μοι πικάνομοι δόξαστας, ἀλλ' οὐκ ὡς ὄνομα σου, Κύριε*⁶¹· καὶ μεθόνας, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν διδασμάτων (61) τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, τὰς αὐτοῦ φωνῆς ὑπομηθεύθηται, ὅτι Ὅταν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν *ἰδίων λαλεῖ*· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τῶν παλῶν τῶν λόγων ἑαυτοῖς συντεμνῖν, ἐντεῦθεν πᾶσι καταφανὲς ποιήσαντας, ὅτι οὐδεμία ἡμῖν πρὸς αὐτοῦ κοινωνία. *Τίς γὰρ συμφωνήσει Χριστῷ πρὸς Βελιαι;* ἢ *τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου;* ἢ *ἴνα δὲ μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν ἐλέγχων εἰς τὴν σωπῆν καταφεύγειν, φέρε, καὶ περὶ τούτων βραχεία διαλεχθῶμεν. Πολλὰ, ὦ Eunome, τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων κατὰ τὸν ὅμοιον ὁρῶμεν ἐκφερόμενα τύπων, οἷον ὁ ἀφθαρτός, ὁ ἀθάνατος, ὁ ἀόρατος. Τοῦ δὲ αὐτοῦ τύπου τιθέμεθα εἶναι καὶ τὸ ἀγέννητος. Εἰ μὴ οὖν στερητικὰ τινες ὀνομάζουσι τὰ τοιαῦτα, οὐ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὕτε γὰρ ἴσμεν τεχνολογίας λέξεων, οὕτε τοὺς εἰδότας ζηλοῦμεν. Πλὴν γε εἴ ἔστι ὅπερ ἂν θεοῖσιν αἱ λοιπαὶ φωναὶ ἄς ἀπρηθησάμεθα, τοῦ αὐτοῦ εἶναι φέρομεν καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου, προστητορίαν. Ὡς τοίνυν τὸ ἀφθαρτὸν τὸ μὴ προσεῖναι τῷ θεῷ θεωρᾶν σημαίνει· καὶ τὸ ἀόρατον τὸ ὑπερβαίνειν αὐτὸν*

⁶⁶ Psal. cxviii, 85. ⁶⁷ Joan. viii, 44. ⁶⁸ II Cor. vi, 15.

Illa, *indivisibilis, incorruptibilis, immutabilis*, etc., tribui Deo posse secundum nostram concipiendi rationem. Atque, ut Eunomii verbis utar, recusat homo impius decorare Deum per *ingeniti* appellationem ex humano cogitandi modo; at non recusabat enim decorare ex nostra concipiendi ratione per appellationem *indivisibilis, immutabilis*, etc. Ex quibus planum est et compertum, particulam *μη* minime redundare, imo vero maxime necessariam esse, ut possimus sic interpretari : *in cæteris vero quam plurimis eum non recuset humanis intelligendi modis decorare*; qua interpretatione mens Eunomii optime exprimitur, qui, ut diximus, nomen unum Filio tribuere ita recusabat, ut reliqua ei dare non recusaret. Nec est prætereundum silentio, voculam *μη*, ut in editione Parisiensi, ita et in editione Ven. et in Colh. et in Regis tribus codicibus reperiri. Et illud adnotabo, legi in Reg. primo σημῶνεν ἡ παρατέτοβας. Puto autem et scriptum fuisse pro *η, rel, ant*, librariisque indicare voluisse, horum duorum verborum alterum quidem legi oportere : sed ne-

seivisse utrum seligi deberet, ob idque utramque vocem posuisse, ut pro suo quisque arbitrato legeret. Redeamus ad Eunomiam, ejus tota rationatio eo redibat : Quamquam Filius vocatur invisibilis, immortalis, immutabilis, quemadmodum et Pater, tamen Deus vere et proprie non est. Hæc enim nomina non afficiunt ipsam naturam divinam : sed Deo tribuantur ex humano concipiendi modo. Sed aliud nomen est, quod Dei est proprium, quod character est divinitatis, quod ipsam naturam divinam constituit, quod Deo non tribuitur ex nostro intelligendi modo, et tamen id nomen non convenit Filio; imo etiam maxime repugnat; ex quo fit ut Filius proprie Deus non sit. Illud autem nomen est τὸ ἀγέννητον, *ingenitum*.

(60) Codices duo σκοπεῖσθε. Ibidem editi Δεῖξας γὰρ. Vocula γὰρ deest in omnibus mss.

(61) Editi et Reg. quintus οὐκ ἐκ τῶν θεῶν καὶ ἀληθινῶν διδασμάτων, non ex divinis verisque do. a. mentis. Alii sex mss. ut in contextu; uec aliter legerat interpres.

πάσαν την διὰ τῶν ὀφθαλμῶν κατάληξιν· καὶ τὸ ἀσώ-
ματον τὸ μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦ τριπλῆ διασταθην την
οὐσίαν· καὶ τὸ ἀθάνατον τὸ μηδέποτε διέλυσιν αὐ-
τῷ προσγενησθαι· οὕτω φαμέν καὶ τὸ ἀγέννητον,
δηλοῦν τὸ γέννησιν αὐτῷ (62) μὴ προσεῖναι. Εἰ μὲν
οὖν μηδὲν τούτων στερητικῶν τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ
λέγεσθαι, ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγενήτου προσγορίας οὐ
συγχωρεῖς, εἰπὲ, τίνας μὲν ἔξωθεν προλαβοῦσας στέ-
ρησιν ἐμφαίνει τὸ ἀφθαρτον; πῶς δὲ οὐχὶ τὸ ἴσον
αὐτῷ δύναται τὸ (63) ἀγέννητον; Ἄλλὰ περὶ μόνην
ταύτην την λέξιν κακοθελεῖ, διότι ἐνταῦθεν αὐτῷ αἱ
ἀφορμαὶ τῆς ἀσεβείας κρητηται. Ἰνα δὲ σαφὲς αὐ-
τοῦ τὸ τέχνασμα γέννηται, οὕτω ποιήσατε· οὐς ἐπὶ
τοῦ ἀγενήτου γυμνάσει λόγους, ὅτι οὕτω κατ' ἐπι-
νοίαν ἀνθρωπίνην, οὕτε κατὰ στέρησιν εὐλογῶν ἔστι
περὶ Θεοῦ λέγεσθαι, τούτους μετανεγκόντες ἐπ' ἄλ-
λου τινὸς τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, σκοπεῖται. Εὐ-
ρήσατε γὰρ ἕκαστην ἀκριβῶς ἐφαρμόζοντας. Καὶ, εἰ
βούλεσθε, ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου ταῦτα λέγωμεν, αὐτὴν
αὐτοῦ την λέξιν μετακομισαντες. Ἀφθαρτον δὲ λέ-
γοντες, οὐ κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σημνύνειν οὐ-
μαθα δεῖν· ἀποτινύναι δὲ αὐτῷ τὸ πάντων ἀναγκ-
αϊότατον ὄφλημα, τὴν τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν ὁμολογίαν·
ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κατὰ στέρησιν (64)· εἰ γὰρ τῶν κατὰ
φύσιν αἱ στερήσεις εἰσὶ στερήσεις, καὶ τῶν ἔξωθεν
δεύεται. Τί μᾶλλον ἐπὶ τοῦ ἀγενήτου πρέπει ταῦτα
φιλοσοφεῖν ἢ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφθάρτου, καὶ ὅπως ἐφ'
ἕκαστης φωνῆς τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τύπον ἐκπερο-
μένης; Ἄλλ' οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτῷ πρὸς τὴν ἀσέ-
βειαν συνεργεῖ. Διὸ τῶν λοιπῶν οὐδὲ μείνυται, καί-
τοι μωρῶν ὄντων τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων.
aliud nihil ei ad impietatem conducit. Quare ne
sint quæ de Deo dicuntur.

40. Ἐχει ἢ οὕτως. Ἐν μὲν οὐδὲν ἔστιν ἔνομα δ
πᾶσαν ἐφαρκεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν περιλαθόν, ἰκα-
νῶς ἐξαγγεῖλαι· πλείω δὲ καὶ ποικίλα κατ' ἴδιαν
ἕκαστον σημασιάν, ἀμυδρὰν μὲν παντελῶς καὶ μι-
κροτάτην, ὡς πρὸς τὸ εἶναι, ἤμειν γὰρ μὴ ἐξακοῦσαν
τὴν ἔνοιαν συναθροῖζει. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ
λεγομένοις ὀνόμασι, τὰ μὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ
δηλωτικὰ ἔστι, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον, τῶν μὴ προσόντων.
Ἐκ δὴο γὰρ τούτων οἰονεὶ χαρακτηρισ τις ἡμῖν ἐγγί-
νεται τοῦ Θεοῦ, ἐκ τε τῆς τῶν ἀπεμαίνοντων ἀρνή-
σεως καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ὁμολογίας. Οἶον,
ὅταν ἀφθαρτον ὀνομάζωμεν, δυσόμε (65) λέγομεν
ἐαυτοῦ ἢ τοῖς ἀκούουσιν, ὅτι Μὴ οἴου φθορᾶ τὴν
θεὸν ὑποκίεσθαι· καὶ ὅταν ἀθάνατον, ὅτι Μὴ ὑπολά-
βῃς αὐτὸν τῇ διὰ τῶν ἔξωθεν αἰσθήσει καταλαμβά-

A in Deo: et invisibile, excellere eum omnem oculo-
rum comprehensionem: et incorporeum, substan-
tiam ejus trina dimensione non constare: et im-
mortale, cum dissolutioni nunquam obnoxium fore:
eundem ad modum dicimus *ingenitum* etiam signifi-
care, generationem in ipso non inesse. Proinde
si nullum ex illis nominibus privativum est, neque
hoc erit. Quod si concedis illa secundum privatio-
nem dici, sed id in appellatione ingeniti non admit-
tas: dic, quo habitu 222 præcedente, incorruptibile
privationem indicet? aut quomodo ingenitum
non ideam quod hoc valeat? At circa hoc verbum
solum malignis artibus utitur, quod ei hinc impietatis
dependent occasiones. Sed artificium ejus mani-
festum ut fiat, ita facile: quos de ingenito in-
struit sermones, quod neque ex humano concipiendi
modo, neque ex privatione de Deo dici par est;
hos translatis in aliud quoddam nomen ex his
quæ de Deo dicuntur, consideretis velim. Unicumque
eum illorum prorsus convenire comperietis. Et, si
vultis, de incorruptibili eadem dicamus, his
ipsis quibus utitur verbis huc transnotis. Incorruptibile
autem cum dicimus, non secundum humanum
intelligendi modum decorandum esse Deum
arbitramur: sed persolvendum ei debitum maxime
omnium necessarium, confessionem videlicet, quæ
cum id esse quod est confiteamur: sed neque secundum
privationem: siquidem privationes sunt
privationes eorum quæ sunt natura, suntque habi-
tus posteriores. Cur magis de ingenito hæc affirma-
re deceat, quam de incorruptibili, et omnino de
qualibet voce, quæ eodem modo proferatur? Sed
meminit quidem reliquorum, etiamsi innumera

40. Habet autem se res hoc modo. Nullum qui-
dem nomen est quod totam Dei naturam comple-
xum, sat eam possit enuntiare: plura vero et varia,
singula in propria significatione, obscuram
quidem omnino et perquam exiguam, si cum toto
comparetur, nobis tamen sufficientem, intelligentiam
congerunt. Itaque inter nomina ea quæ de Deo di-
cuntur, aliqua significant quæ Deo insunt: aliqua
vero e contrario indicant quæ ei non insunt. Ex
his enim duobus, et ex eorum quæ dissentanea
sunt negatione, et ex eorum quæ adsunt confessione,
velut quidam Dei character nobis imprimunt.
Exempli causa, cum incorruptibilem nominamus,
idem facimus ac si dicamus aut nobis ipsis aut au-
dientibus: Cave putes Deum subjacere corruptioni:

(62) Reg. tertius γένεσιν αὐτῷ. Editi et alii mss.
γέννησιν αὐτῷ.

(63) Editi δύνανται ἄν τὸ. At mss. quatuor δύνανται
τὸ.

(64) Editi κατὰ τὴν στέρησιν. Articulus in mss.
non invenitur. Neque secundum privationem. Hoc
est, quemadmodum non putamus Deum decorandum
esse per privationem: ita non putamus eum decora-
ndum esse per humanum intelligendi modum. Ea
igitur videtur fuisse mens Eunomii, aliter judican-
dum esse de vocibus ἀφθαρτος, ἀθάνατος, ἀθάνατος,

aliter de voce ἀγέννητος. Illa enim privativa sunt,
cum præ se privationem ferant, corruptionis, mor-
tis, visus: sed hoc tale non est, cum privationem
non indicet, sed ipsam naturam divinam constituat.
Argumentum autem illud Eunomii quam leve sit et
futile, ex Basilii verbis perspicitur potest.

(65) Illud, δυνάμει, qui ita interpretaretur, *agui-
pollentem*, bene quidem rem expressurum puto, καὶ
non Latine. Aliquanto infra mss. nonnulli μὴ δὲ ἀρ-
χῆς.

et cum invisibilem : Ne existimaveris ipsum oculorum sensu comprehendi : et cum immortalem. Absit ut unquam credas mortem Deo accidere : Sic igitur et cum ingenitum, Ne arbitreris ex ulla causa aut principio existeatam Deum dependere. Et ut verbo dicam, ex unoquoque horum docemur, ut ne in indecoras sententias incidamus tum, cum de Deo quidpiam cogitamus. Itaque ut præcipuum Dei proprietatem cognoscamus, alter alteri, cum de Deo sermo habetur, interdiciamus ne cogitatione ad ea quæ non oportet deferamur, ne unquam homines putent Deum esse quidquam corruptibile, aut visibile, aut generatum. Quare per omnia hæc prohibitoria nomina, ejus quod alienum est fit quasi negatio quædam, dum singula distinguens mens nostra, eorum quæ in Deo non insunt opiniones **223** exiit. Deum rursus bonum dicimus, et iustum, et creatorem, et iudicem, aliaque hujusmodi. Quem admodum igitur in illis hæc voces reprobationem quamdam, ac interdictionem significabant notionum a Deo alienarum : ita hic positionem et naturam eorum quæ propria Dei sunt, convenienterque in eo considerantur, significant. Itaque ex utroque appellationum genere docemur, aut de his quæ adsunt, quod adsint : aut de his quæ absunt, quod absint. Vox autem *ingenitum* ea quæ non adsunt significat : indicat enim Deo generationem non adesse. Hoc autem sive quis privationem, sive interdictionem, sive negationem, sive quid hujusmodi appellare voluerit, haud contendemus. Quod autem nihil eorum quæ in Deo insunt significet ingeniti vox, ex jam dictis satis declaratum esse puto. At substantia non est quidquam eorum quæ non adsunt : sed est ipsum *esse* Dei, quod inter ea quæ non sunt, annumerare, summæ amentix est. Etenim si substantia in numero eorum quæ non sunt, locater, nullo minus alio quidpiam eorum quæ de Deo dicuntur, fuerit. Demonstratum est autem, ingeniti vocem inter ea quæ non adsunt, numerari : mendax est igitur qui hæc voce substantiam significari putat.

11. At vero Eunomius aliquid de Deo secundum privationem dici ægre ferens, tanquam si res esset absurda, ad religiosiorem scilicet sententiam con-

(66) Scriptum in margine Reg. quarti ἐννοίας. Statim idem codex μήποτε οὐκ ὄντων sed illud quod paulo post legitur, οἱ ἄνθρωποι, ex in codice omititur.

(67) Vocula γε in majori parte mss. deest.

(68) Illud, καὶ τὰς περὶ, etc., ad verbum sic interpretatur : et deponit opiniones rerum quæ Deo non adsunt.

(69) Hæc verba, Ὡς οὖν, etc., sic debent intelligi : quædam nomina privativa, qualia sunt *invisibile, incorruptibile*, etc., remouent a Deo cogitationes quasdam : ita ea nomina quæ privationem non præferunt, quod genus sunt *bonus, iustus, creator*, etc., positivum quiddam in Deo ostendunt.

(70) Εἰτι σχολῆ γ' ἄν. Reg. tertius σχολῆ γε ἄν. Codex Colb. cum duobus Regius σχολῆ bene. Hoc dicit Basilus : Si substantia locatur inter ea quæ in Deo positiva non sunt : longe minus quidvis aliud eorum, quæ de Deo prædicantur, locabitur

A νεοσάι· καὶ ὅταν θάνατον, ὅτι Μήποτε οὐκ ὄντων προσγίνεσθαι τῷ Θεῷ. Οὕτω δὲ καὶ ὅταν ἀγέννητον, ὅτι Μηδεμίαις αἰτίας μήτε ἀρχῆς ἐξῆσθαι τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ νομοίης. Καὶ ὁμοίως, ἐξ ἐκάστου τούτων διδασκόμεθα μὴ εἰς ἀπρεπτεῖς ἐννοίας ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις καταπίπτειν. Οὐκοῦν ἵνα τὸ ἐξαιρετικὸν ἴδιωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώμεν, ἀπαγορευόμεν ἀλλήλοις ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, μὴ καταφέρειν τὰς διανοίας (66) εἰς ἃ μὴ δεῖ, ἵνα μήποτε οὐκ ὄντων ἐν τῶν φθαρτῶν, ἢ ἐν τῶν θρατῶν, ἢ ἐν τῶν γεννητῶν τὸν Θεὸν ὑπάρχειν οἱ ἄνθρωποι. Ὡστε διὰ τούτων γε (67) ἀπάντων τῶν ἀπαγορευμένων ὀνομαστων, οἰοῦναι ἀπάνησις τίς ἐστὶ τοῦ ἄλλοτρίου, διαβρωμένης ἡμῶν τῆς διανοίας, καὶ τὰς περὶ (68) τῶν μὴ προσόντων αὐτῷ ὑπολήψεις ἀποτιθεμένης. Πάλιν, ἀγαθὸν λέγομεν τὸν Θεόν, καὶ δίκαιον, καὶ δημιουργόν, καὶ κριτὴν, καὶ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα. Ὡς οὖν (69) ἐπ' ἐκαστὴν ἀθέτησιν τινα καὶ ἀπαγόρευσι τῶν ἄλλοτρίων τοῦ Θεοῦ ἐσθμῶναι αἱ φωναί, οὕτως ἐν ταῦθα θέσιν καὶ ὑπαρξίν τῶν οὐκ ἐκ τῶ Θεοῦ καὶ πρεπόντως περὶ αὐτὸν θεωρουμένων ἀποσημαίνουσι. Ἐκ τούτων ἐκατέρωθεν τοῦ εἰδους τῶν προσγορευμένων διδασκόμεθα, ἢ περὶ τῶν προσόντων, ὅτι πρόσεστιν, ἢ περὶ τῶν μὴ προσόντων, ὅτι μὴ πρόσεστιν. Τὸ γε μὴ ἀγέννητον τῶν μὴ προσόντων ἐστὶ σημαντικόν· δηλοῖ γὰρ τὸ μὴ προσεῖναι γέννησιν τῷ Θεῷ. Τούτῳ δὲ εἴτε ἀφαιρετικῶν, εἴτε ἀπαγορευτικῶν ἢ ἀρνητικῶν τι τοιοῦτον βουλομένῳ τις προσγορευεῖν, οὐ διοισόμεθα. Ὅτι δὲ οὐ τῶν ὑπαρξόντων τῷ Θεῷ σημαντικόν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον, ἀρκούντως οἴμαι δηλοῦσθαι τοῖς εἰρημνοῖς. Ἡ δὲ οὐσα οὐχ ἐν τι τῶν μὴ προσόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐν τοῖς μὴ οὐσι καταριθμῆναι παρανοίας ἐστὶ τῆς ἁνωτάτω. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία ἐν τοῖς μὴ οὐσι, σχολῆ γε ἄν (70) ἄλλο τι τῶν λεγομένων εἴη ἄδεικται δὲ ἔρα τὸ ἀγέννητον τοῖς μὴ προσοῦσι συντεταγμένον (71) ὥστε ψευδὲς ὁ τὸ ἐθέμενος τῆς οὐσίας αὐτῆς εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην δηλωτικῆν.

11. Ὁ δὲ, ὡς ἐπ' ἀτόμῳ τῷ κατὰ στέρησιν τι λέγεσθαι περὶ Θεοῦ δυσχεραίνων, ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον (72) δῆθεν καταφεύγει, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν

inter ea quæ positiva sunt in Deo. Etenim nihil æque designat in Deo positivum quiddam, atque substantia ipsa, quam omnium basim esse constat. Ex quibus colligi debet, Basilium, ut alias sæpe, ita hic ἐλλειπτικῶς locutum fuisse, sic ut post vocem εἴη subaudiat ἐν οὐσί, in *emanatibus* : quas voces Latinas in interpretatione quoque subaudiendas esse monere.

(71) Editi ἐν τοῖς μὴ προσοῦσι τεταγμένον. At mss. perliquo omnes ut in enaxtem.

(72) Interpres, qui, ut puto, sibi persuadere non poterat, quidquam pie ab Eunomio dictum fuisse, sibi visus est legere ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον. Ita enim verit : ad aliud magis impie dictum refugit. Sed et editi et mss. habent ἐπὶ τὸ εὐσεβέστερον, ad aliud magis ritam confugit : quod ironice dictum esse, nempe non videt. Hæc ipso in loco editio Paris. καταφεύγει, καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεται τὸ ἀγέννητον. Editio Ven. καταφεύγει, τῷ αὐτῆν, etc., ut in ed-

τίθεσθαι τὸ ἀγέννητον, καὶ συνάγων αὐτῷ τὸν λόγον A
πρὸς τὸ κεφάλαιον, οὕτω γράφει:

ΕΥΝ. Οὐκοῦν, εἰ μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ
στέρησιν, μήτε ἐν μέρει (ἀμερῆς γὰρ), μήτε ἐν αὐ-
τῷ ὡς ἕτερον (ἀπλοῦς γὰρ), μήτε παρ' αὐτὸν ἕτερον
(εἰς γὰρ καὶ μόνος ἀγέννητος), αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία
ἀγέννητος.

ΒΑΣ. Ἦγαγε τὸν λόγον ἐφ' ἃ ἐβούλετο, καὶ παν-
ταχόθεν τὸ ἀγέννητον ἀποσπάσας, εἰς αὐτὴν (73)
συνήλασεν, ὡς ἔπειτα, τὴν οὐσίαν· εἰπὼν περὶ τοῦ
θεοῦ τῶν ἄλων, ὅτι αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος.
Ἐγὼ δὲ τὴν μὲν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀγέννητον εἶναι
καὶ αὐτὸς ἂν φαίην, ὡ μὴ τὸ ἀγέννητον τὴν οὐσίαν.
Ἐπειτα μένοι κάκεινῃ προσέχειν ἄξιον, ὅτι τὸ ἀμε- B
ρῆς καὶ τὸ ἀπλοῦν, ταυτὸν ὑπάρχον κατὰ τὴν ἔνοιαν
(ἀμερῆς τε (74) γὰρ ἐστὶ τὸ μὴ ἐκ μερῶν συγκαίμε-
νον, καὶ ἀπλοῦν ὡσαύτως τὸ μὴ ἐκ πλειόνων τὴν σύ-
στασιν ἔχον), οὗτος ὡς διαφέροντα τῷ ὑποκειμένῳ
διείρηται ἀπ' ἀλλήλων. Ἐἴτα ἀπογορεύει μὴ δεῖν κα-
τεμμερῆσθαι τὸν θεόν, μηδὲ τὸ μὲν τι αὐτοῦ ἀγέννη-
τον, τὸ δὲ γεννητὸν ὑποπτεῖσθαι· μηδ' αὖ ἐγκρίσθαι
ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ νομίζειν αὐτῷ τὸ ἀγέννητον. Τοῦ-
των δὲ τὸ μέγατον ἀποκνύει διελέγειν. Ἔοικε γὰρ
ποῦ συνεθεμοῖσθαι τῷ ματαλογοῦντι ὁ ἀντιλέγων.
Διόπερ, οἶμαι, ὁ σοφὸς παρεγγύθ' Ὀλομὸν μὴ ἀπο-
κρίνασθαι (75) τῷ ἄφρονι κατὰ τὴν ἐκείνου ἀφροσύ-
νην. Τοῦς γὰρ (76) μήτε εἰρημένους μήτε λεχθέντας
ποτὲ λόγους ὑπὸ διαίρεσιν ἤγαγεν, ἵνα δόξῃ ἐν πολ-
λοῖς τοῖς ἀπρηθμημένοις, καθ' ἓνα μόνον τρόπον,
ὀκλειῶς ἐξευρίσκειν λεγόμενον τὸ ἀγέννητον. Ἦμῶν
δὲ ἴσως πλειόνος ἔδει λόγους πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους
παράστασιν, καὶ πρὸς τὸ δείξει, ὅτι περ οὐκ οὐσία
θεοῦ τὸ ἀγέννητον, εἴπερ τὰ ἐν τῇ διαίρεσιν παρ' αὐ-
τοῦ ἀπρηθμημένα μὴ σαφῶς ἐξελήλεκτο. Εἰ γὰρ
ἰσχυρῶς εἶχεν ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι οὕτε κατ' ἐπίνοιαν
οὕτε κατὰ στέρησιν λαμβάνεται τὸ ἀγέννητον, οὐδ'
οὕτω μὲν ἂν πάντως ἀκολουθῆαν εἶχε τὸ συναγόμενον.
Τίς γὰρ ἢ ἀνάγκη, ὑπὸ ἐν τῶν ἀπρηθμημένων τὴν
ἀγεννησίαν πεσεῖν; Οὐ μὴν ἄλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς ὡς
ἀναγκαίως συνημμένον τοῖς προάγουσιν ἐπιφέρει τὸ,
Οὐκοῦν εἰ (77) μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέ-
ρησιν, μήτε κατὰ ἄλλον τινὰ τῶν ἀπρηθμημένων
τρόπων, αὐτὸ ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος· οὕτως ἤματις D
ἀντιστρέφοντες εἴπωμεν, ὅτι Οὐκοῦν ἐπειδὴ κατ'
ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ στερητικόν ἐστὶ τὸ ὄνομα,
οὐχὶ οὐσία τοῦ θεοῦ τὸ ἀγέννητον. Ἔως γὰρ οὐκ

fugit; eo nimirum, ut in ipsa substantia ingentium
constituit; sermonemque iu summam contrahens,
ita scribit:

EUN. Igitur si neque secundum concipiendi mo-
dum, neque secundum privationem, neque in parte
(quippe est indivisibilis), neque in ipso velut aliud
(simplex namque est), neque præter eum aliud
(unus enim est et solus ingentus): hoc ipsum fue-
rit utique substantia ingenta.

BAS. Perduxit orationem quo voluit; et postea-
quam uelidibet ingentium extrusit, in ipsam, ut
putavit, substantiam intrusit, quippe qui de Deo
universorum dixerit, quod ingentium ipsa ing-
enta substantia sit. Ego vero substantiam Dei in-
genitam esse, etiam ipse dixerim, non autem inge-
nitum esse substantiam. Deinde illud quoque atten-
dere operæ pretium est, quod indivisibile et sim-
plex, quæ eadem sunt inter se significatione (indi-
visibile enim est quod ex partibus non componitur,
et simplex similiter quod e pluribus non constat);
hic quasi diversa sint subjecto, alterum ab altero
separat. Postea vetat, Deum dividi oportere, aut
aliam ipsius partem ingentiam, aliam genitam sus-
picari, aut rursus arbitrari, ingentium in ipso vel-
ut aliud in alio situm esse. Horum autem verborum
vanitatem piget me confutare. Videtur enim
quodammodo similis fieri ei qui vana dicit, is qui
contradicit. 224 Quapropter, opinor, sapiens Sa-
lomon admonet **, ut ne respondeamus insipienti
iuxta insipientiam illius. Quæ enim neque dicta,
neque prolata sunt unquam, ea hic sæpe divisioni
subjecti, ut, multis enumeratis, invenire videatur
ingentium unico modo proprie dici. Nobis autem
fortasse longiori opus esset oratione, ut mendacium
detergeremus, ingentiumque substantiam Dei nec
esse demonstrarem: nisi quæ ab eo, per divisionem
enumerata sunt, jam liquido refutata essent.
Nam etiam vim haberet allata ab illo ratio, quod
neque ex intelligendi modo, neque ex privatione
ingentium accipitur: utique ne sic quidem id quod
colligit, consequeretur. Quid enim necesse est sub
uno enumeratorum contineri ingentium? Sed quoniam
ipse tanquam aliquid præcedentibus necessa-
rio conjunctum infert illud: Igitur si neque secun-
dum intelligentiam, neque secundum privationem,
neque secundum alium ullum esse enumeratis modum,
ingentium utique ipsamet fuerit substantia inge-
ntia: nos retorquentes sic dicamus: Igitur quoniam

** Prov. xxvi, 4.

tionem Paris. Codex Coll. et alii quinque Regii xz-
ταρῦται, τὸ εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεσθαι τὸ ἀγέν-
νητον. Supple fieti ἐπὶ, ut legas fieti ἐπὶ τὸ εἰς αὐ-
τὴν τὴν, etc. Videlicet eo con fugit: aut illud, τὸ εἰς
αὐτὴν, inverte, ut legas, εἰς τὸ αὐτὴν τὴν, etc. ita
ut arbitretur illud, ingentium, ipsam esse substan-
tiam. Etenim principis suis insistens Eunomius,
mox ait illud, ingentius, ipsam esse substantiam.

(73) Reg. quartus admodum ἐπ' αὐτὴν.

(74) Sic mss. tres. Abest t a vulgatis.

(75) Autique duo libri μὴ ἀποκρίνασθαι.

(76) Horum verborum, Τοῦς γὰρ, etc., hæc est
sententia: divisionem illam, μήτε κατ' ἐπίνοιαν,
μήτε κατὰ στέρησιν, μήτε ἐν μέρει, Eunomius in-
xit, easque primus evulgavit.

(77) Illa, Οὐκοῦν εἰ, ita intellige: Si neque secun-
dum nostram intelligendi rationem, neque secun-
dum privationem, neque secundum alios quos enu-
meravimus intelligendi modos ingentium de Deo
dicitur; necesse est ut ingentium ipsa sit ingentia
essentia substantiaque.

ratione consideratur, et privativum nomen est, non est substantia Dei ingenitum. Quandiu enim quæ nobis dicta sunt non refutat, nec suis propositionibus rotur addit, id quod colligit, nullo loco habebit.

12. In summa, quod putat se Dei, qui super omnia est, substantiam ipsam adinvenisse, quantæ superbiæ est atque elationis! Fere enim jactantia superat vel illum ipsum, qui dixit: *Super astra ponam sedem meam*¹⁰: qui scilicet non contra stellas aut cælum insurgant, sed ipsam Dei universorum substantiam pervadere se gloriantur. Percontemur autem eum, undenam comprehendisse se eam dicat. Ex communine notione? At hæc Deum esse, non quid sit, nos admonet. An ex doctrina Spiritus? Quali, aut ubi tradita? Nonne magnum ille David qui occultâ absconditaque suæ sapientiæ Deus manifestavit, palam confitetur inaccessam e-se Dei cognitionem, cum dicit: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata es; num potero ad eam*¹¹? Isaias autem dum majestatem Dei specularetur, quid nobis de diviua substantia declaravit? qui proferens de Christo vaticinium, testatur his verbis: *Generationem ejus quis enarrabit*¹²? Quid vero vas electionis Paulus, qui loquentem iu se habebat Christum, qui ad tertium usque cælum raptus est, qui arcana audivit verba, quæ non licet homini loqui; quam nobis de substantia Dei doctrinam reliquit? Hic ad particulares providentiæ rationes cum respexisset, velut vertigine laborans propter insuperabilem contemplandi difficultatem, quasi clamans vocem illam emisit: *O altitudo divitiarum et sapientiæ et cognitionis Dei: quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus*¹³! Quod si hæc illi ipsi qui ad mensuram cognitionis Pauli pervenerunt, assequi non possunt; quanta est superbi eorum, qui se substantiam 225 Dei profitentur cognoscere? Quos profecto libens interrogaverim, quidnam de terra in qua commorantur, et ex qua nati sunt, dicant, quam ejus nobis exponant substantiam: ut si de iis quæ humi sunt ac pedibus subjacent, certo indubitanterque disserant, tunc eis quoque, cum de rebus intellectum omnem superantibus sententiam proferunt, fidem habeamus. Quæ igitur substantia est terræ? quis comprehensionis modus? Respondent nobis utrum eam ratio assequatur, an sensus? sed si sensum dicent, quo sensu potest comprehendit? Visone? At hic colores percipit. An tactu? At hic duriciem et molliem, calidum et frigidum, et alia hujusmodi discernit: quorum nihil ullus, nisi in summam dementia lapsus, substantiam dixerit. De gustu vero, deque olfactu quid atinet dicere? quorum alter sapes, alter vapores attingit.

ἐλέγγει τὰ εἰρημένα, οὐδὲ τὰς προτάσεις αὐτοῦ τὴν λογίαν ἀποδώσιν, οὐδέμιν αὐτῷ χώραν ἔξει τὸ συναγόμενον.

12. Ὡς δὲ, τὸ οὐθεοῦ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ αὐτὴν τὴν οὐσίαν ἐξευρημένα, πόσης ὑπερηφανίας ἐστὶ καὶ φρωσώσεως! Σχεδὸν γὰρ καὶ αὐτὸν ἀπακρίπτουσι τῇ μεγαλουργίᾳ τὸν εἰπόντα· Ἐπάνω τῶν ἀστέρων θέσωμαι τὸν θρόνον μου· οἱ γὰρ οὐχὶ ἀστέρων, ἢ οὐρανοῦ καταταμῶσιν, ἀλλ' αὐτὴν ἐμβατεύειν τοῦ Θεοῦ τὸν ὄλων τὴν οὐσίαν ἀλαζονεύονται. Ἐξετάσωμεν γὰρ αὐτὸν, πῶθεν αὐτῆς φησὶν ἐν περιβολῇ γεγενῆσθαι. Ἀρ' ἐκ τῆς κοινῆς ἐννοίας (78); Ἄλλ' αὐτὴ τὸ εἶναι τὸν Θεόν, οὗ τὸ εἶναι ἡμῖν ὑποβάλλει. Ἄλλ' ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος; Ποίος; ἢ τῆς τοῦ κειμένης; Οὐχ ὁ μὲν μέγας Δαβὶδ, ᾧ τὰ δῶρα καὶ τὰ κρύφια τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐδῆλωσεν ὁ Θεός, φανερώς ὁμολογεῖ (79) τῆς γνώσεως τὸ ἀπρόσιτον, λέγων· Ἐθανυσσώθη ἡ γνώσις (80) σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δίκωμαι πρὸς αὐτήν; Ἡσαίας δὲ, ὃ ἐν θεωρίᾳ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ γενόμενος, τὴν περὶ τῆς θείας οὐσίας ἐδῆλωσεν ἡμῖν; ὅς γε ἐν τῇ περὶ Χριστοῦ προφητείᾳ διαμαρτύρεται λέγων· Τὴν γενεάν αὐτοῦ εἰς ἐπηγήσεται; Τί δὲ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς; Παῦλος, ὃ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἐκαστῷ τῶν Χριστῶν, ὃ ἕως τρίτου ἀρπαγῆς οὐρανοῦ, ὃ τὰ δῆρτα ἀκουσῶς βήματα, ἃ οὐκ ἐξὼν ἀνθρώπου λαλῆσαι, τίνα ἡμῖν περὶ οὐσίας Θεοῦ διδασκαλίαν ἀφῆκεν; ὅς γε ὅτε εἰς τοὺς μερικῶς τῆς οἰκονομίας δέικνυε λόγους, εἰς Διαγγήσας πρὸς τὸ τῆς θεωρίας ἀνεξέδουτον, ἐκίνην ἐξεβόησε τὴν φωνήν· Ὁ βῆθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρύφια αὐτοῦ, καὶ ἀνεπίληπτουσι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Εἰ δὲ ταῦτα τοῖς εἰς τὴν γῆν Παύλου γνώσεως μέτρον ἐφθακόσιν ἀνέφικτα, πόσος ὁ τύφος τῶν ἐπαγγελλομένων εἰδέναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ὡς ἤδεως ἂν ἐρωτησάμεν περὶ τῆς γῆς ἐφ' ἧς ἐστῶσι, καὶ ἀφ' ἧς γεγόνασι, τί ποτε λέγουσι; τίνα αὐτῆς τὴν οὐσίαν ἀπαγγέλλουσιν ἡμῖν; Ἰνα, ἐὰν ἄρα περὶ τῶν χαρμῶν καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶ κειμένων ἀναντιβήτως ἡμῖν ἐπαλεθῶσι, τότε αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ἐπέκεινα πάσης ἐννοίας διατεινομένοις πιστεύσωμεν. Τίς οὖν τῆς γῆς ἡ οὐσία; ποῖος τρόπος τῆς καταλήψεως; Ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν, πότερον λόγος ἔφικτο ταύτης, ἢ ἀσθησις; καὶ εἰ μὴ τὴν αἰσθησὶν φήσωσι, ποῶ τὴν αἰσθήσεω ἐστὶ καταλήπτῃ; Ὁράσει; Ἄλλ' αὐτῶν ἐστὶν ἀντιληπτικὴ αὕτη. Ἄλλ' ἀφῆ; Καὶ αὕτη (81) σκληρότερος καὶ ἀπαλότερος, καὶ θερμὸς καὶ ψυχρὸς, καὶ τῶν τοσοῦτων ἐστὶ διακριτικῆ, ὧν οὐδὲν ἂν τις οὐσίαν εἴποι, μὴ εἰς ἔσχατον παρανομίας ὑπενεχθεῖς. Περὶ γεώσεως δὲ καὶ ἀσπρήσεως τί χρὴ καὶ

¹⁰ Isa. xiv, 13. ¹¹ Psal. cxlvi, 6. ¹² Isa. liii, 8. ¹³ Rom. xi, 35

(78) Colh. Ἄρα ἐκ τῆς κοινῆς οὐσίας; An ex communi essentia? Male.

(79) Reg. tertius ἐδῆλωσε φανερώς ὁ Θεός, ὁμολογεῖ, non ita recte.

(80) Libri veteres ἡ γνώσις. Articulus in excusis

desideratur. Statim in quatuor mss. reperitur interrogatiuus uota post vocem αὐτήν; Nam potero ad eam?

(81) Editi Ἄλλ' ἀφῆ; Καὶ αὕτη. At mss. duo Ἄλλ' ἀφῆ; καὶ αὕτη.

λέγειν ; ὧν ἡ μὲν χυμῶν, ἡ δὲ ἑτέρα τῶν ἀτμῶν τὴν ἀντίληψιν ἔχει. Ἀκοῆ δὲ ψόφων ἐστὶ καὶ φωνῶν αἰσθητικῆ, τῶν οὐδεμίαν ἔχοντων πρὸς τὴν γῆν οικειότητα. Λέπεται οὖν τῷ λόγῳ φέσκειν αὐτοῦς τὴν οὐσίαν αὐτῆς εὐρηξέαι. Ποῦρ τούτω ; ποῦ τῆς Γραφῆς κειμένω ; ὑπὸ τίνος τῶν ἁγίων παραδοθέν ;

13. Ὁ μὲν γε περὶ τῆς ἀέρας ἡμῖν διαλεχθεὶς, τοσοῦτον ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἢ δὲ γῆ ἦν ἀέρας καὶ ἀκατασκευάστος· ἐξαρκεῖν ἡγούμενος τὸν ποιήσαντα αὐτὴν καὶ διακοσμήσαντα διαγγεῖλαι· τίς δὲ ἡ οὐσία ταύτης περιεργάζεσθαι, ὡς μάταιον καὶ ἀνωφελεὲς τοῖς ἀκούουσι παρετήρησατο. Εἰ τοίνυν μήτε τῆ ἐκ τῆς αἰσθητικῆς μαρτυρίᾳ, μήτε τῆ ἐκ τοῦ λόγου διδασκαλίᾳ, ἡ γνώσις αὐτῆς βεβαιούται, πῶθεν ἔτι ψήσονται τὴν κατάληψιν αὐτῆς ἐσχηξέαι ; Τὸ μὲν γὰρ ὅσον αὐτῆς αἰσθητὸν, ἢ χρωμᾶ ἐστίν, ἢ ὄγκος, ἢ βάρος, ἢ κούφότης, ἢ πυκνότης, ἢ χυανότης, ἢ ἀντικυπία, ἢ ἀπαλότης, ἢ ψυχρότης, ἢ θερμότης, ἢ αἰ κατὰ τοὺς χυμοὺς ποιεῖσθε, ἢ αἰ κατὰ σχῆμα διαφοραὶ (82)· ὧν οὐδὲν ἂν οὐσίαν εἴποιεν οὗτοι, οὐδὲ εἰ πάντα βρῶναι λέγοιεν. Λόγῳ δὲ πάλιν οὐδὲν γέγονε θεωρητῆ τῶν σοφῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν· ποῖος οὖν ἔτι τρόπος τῆς γνώσεως ὑπολείπεται (83) ; Ἀποκρισάσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονούντες μὲν πάντα τὰ ἐν ποσὶ, διαβαίνοντες δὲ τὸν οὐρανὸν, καὶ πάσας τὰς ὑπερκόσμιους δυνάμεις, αὐτῆ δὲ τῆ πρώτῃ οὐσίᾳ διὰ τοῦ νοῦ συναπτόμενοι. Ἄλλ' ἔσκακε ὁ τύφος πάντων εἶναι τῶν ἐν ἀνθρώποις παθῶν (84) χαλεπώτατον, καὶ ὅτιος τῷ τοῦ διαβόλου κριματι περιβάλλειν, ἢς ἂν προσγένηται (85). Ὅθεν καὶ οὗτοι οὐδὲ τῆς γῆς, ἢν καταπατοῦσι, τὴν φύσιν, ἤτις ἐστίν, ἐπιστάμενοι, αὐτὴν ἐμβατεύειν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀλαζονεύονται (86). Καὶ τοῖς μὲν ἁγίοις αὐτοῦ ὁ Θεὸς, τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, ὧν, διὰ τὸ εἰς πάσαν ἀρετὴν τελεῖν, καὶ τὸ Θεὸς ὀνομάζεσθαι, ὡς τι ἐξαιρέτων καὶ πρέπων τῆ ἑαυτοῦ μεγαλειότητι, προστίμησε, λέγων ἑαυτὸν Θεὸν Ἀβραάμ, καὶ Θεὸν Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸν Ἰακώβ· Τοῦτο γὰρ μοῦ ἐστιν (87) Ἐνομα αἰώνιον, φησὶ, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαίς. Τούτοις τοίνυν οὐδὲ τὸ ἔνομα ἑαυτοῦ ἐδῆλωσαν ὁ Θεὸς, ἥπου γε τὴν οὐσίαν ἤτις ἐστὶν ἀπεκάλυψεν. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, Κύριος· καὶ ὠφθην πρὸς Ἀβραάμ (88), καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ὧν αἰτίων· καὶ τὸ ἔνομόν μου οὐκ ἐδήλωσα αὐτοῖς· ὡς μετῶν ἐθλονότι ἢ ὥστε ἀνθρωπίνῃ ἀκοῇ χωρηθῆναι. Εὐνομίῳ (89) δὲ, ὡς εἰ-

A Auditus denique sonos percipit et voces, quibus nihil est affinitatis cum terra. Reliquum igitur est, ut sermone invenisse se ejus substantiam dicant. Quo tandem? et quo loco Scripturæ editus est? a quo sanctorum traditus?

13. Certe de creatione qui disseruit, tantum docuit nos, Deum in principio fecisse cœlum et terram, atque terram fuisse invisibilem et inornatam⁸²; satis sibi esse ratus, eum qui hanc fecit atque exornavit, prædicare: quæ vero ejus substantia foret, tanquam si fuisset quiddam vanum et audientibus inutile, noluit curiosius investigare. Itaque si neque ex sensuum testimonio, neque ex sermonis doctrina, cognitio ejus constat, unde jam dicent comprehensionem ipsius adeptos esse? Nam quod in ea sensibile est, aut color est, aut moles, aut gravitas, aut levitas, aut densitas, aut raritas, aut durities, aut mollities, aut frigiditas, aut caliditas, aut humorum qualitates, aut figuræ diversitas: quorum hi nihil dixerint substantiam, etiamsi omnia facile soleant affirmare. Rursus nullo sermone sapientium virorum atque beatorum percepta est. Quis igitur jam superest modus comprehensionis? Respondeant nobis qui cuncta quæ sub pedibus sunt, despiciunt: cœlum vero et quaslibet cœlestis potestates transcendunt, ac ipsi primæ substantiæ mente conjunguntur. Sed videtur arrogantia omnium humanorum vitiorum gravissimum esse, et quibus inest, eos vere diaboli crimine implicari. Unde etiam hi, ne nascentes quidem qualis sit terræ quæ calcant natura, ipsam Dei universorum substantiam adire se arrogantè asserunt. Et Deus sanctis quidem suis, Abram et Isaac et Jacob, quorum, ob totius virtutis perfectionem, quasi hoc fuisset præcipuum quiddam ac majestati suæ conveniens, Deus etiam nominari voluit, Deum Abraham seipsum appellans, et Deum Isaac, et Deum Jacob: *Hoc enim nomen meum est æternum*, inquit, *et memoriale generationem generationibus*⁸⁷. His igitur ne suum quidem nomen declaravit Deus, ne dum quæ sit sua ipsius essentia, revelaret. *Ego enim*, inquit *Dominus: et visus sum Abraham et Isaac* 226 *et Jacob, Deus existens ipsorum; et nomen meum non indicavi ipsis*⁸⁸; tanquam majus videlicet, quam ut humanæ aures capiant. At Eunomio, ut videtur, non nomen modo, sed etiam suam

(82) Editi διαφοραὶ, ἢ μέγεθος. Sed illud, ἢ μέγεθος, delendum censuimus, idem veterum quatuor librorum secuti. Nec valde admodum dubita, quin melius absit, cum aliquando ante vox ὄγκος posita sit, quæ non raro, ut notum est, idem valet quod vox μέγεθος. Accedit etiam, quod has duas voces interpres vetus non agnovit. Ibidem uss. οὐδὲν ἄν. Vocula ἄν in editis deerat.

(83) Reg. quartus γνώσεως ὑπολείπεται. Ibidem editi ἀποκρισάσθωσαν ἡμῖν οἱ περιφρονούντες πάντα. Codex Colb. et Regii tres ita, ut edituimus.

(84) Reg. quartus τῶν ἀνθρώπων παθῶν.

(85) Potest hic locus, si libet, verti et hoc modo: *et in quibus inest, eos vere diaboli condemnationi ob-*

noziis reddere. Mox editi ἤς καταπατοῦσι. At mss. non pauci ἦν.

(86) Editi ἀλαζονεύοντας, negligentia operarum. Aliquanto post Reg. quartus τῆ αὐτοῦ μεγαλειότητι.

(87) Reg. quartus γὰρ μοι ἐστίν. Infra mss. multi ἥπου τὴν οὐσίαν.

(88) Editi et unus codex καὶ ὠφθην τῷ Ἀβραάμ. Alii quinque mss. καὶ ὠφθην πρὸς Ἀβραάμ, et ita editum invenitur apud LXX.

(89) Editi et Reg. secundus χωρηθῆναι δυνάμενον. Alii tres mss. χωρηθῆναι μὴ δυνάμενον. Regii duo et Colb. χωρηθῆναι. Εὐνομίῳ, et ita edendum iusticivimus. Et vero illud, ὥστε, regit infinitivum χω-

ipsam essentiam Deus patefecit : et arcanum tantum quod nulli sanctorum fuit apertum, ipse in suis libris describens prodit, ac temere apud omnes homines effudit. Et quæ quidem in promissionibus nobis reposita sunt, humanam omnem cognitionem excedunt, et pax Dei intellectum omnem superat : ipsam vero Dei essentiali supra omnem intelligentiam et supra humanam omnem cognitionem esse non vult.

14. Ego vero ipsam comprehensionem non homines solum, sed omnem etiam rationalem naturam excedere arbitror. Nunc autem cum dico rationalem, creatam dico. Nam soli Filio notus est Pater, et Spiritui sancto. *Nemo enim novit Patrem nisi Filius*⁷⁸. Et : *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Nemo enim novit, quas homines sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo : et quæ Dei sunt, nemo novit, nisi Spiritus qui est ex Deo*⁷⁹. Quid igitur præcipui relinquere Unigeniti cognitioni, aut sancti Spiritus, siquidem ipsi ipsam essentiali comprehendunt? Nec enim potentia, bonitatis ac sapientia Dei contemplationem Unigenito attribuentes, accommodatam sibi esse essentiali intelligentiam putabant. Nam contra omnino, constat ipsam quidem essentiali nulli nisi Unigenito et Spiritui sancto cogitabilem esse; sed ab operationibus Dei subiectos nos, et per ea quæ condita sunt conditorem intelligentes, sic bonitatem ac sapientiam ejus percipere. De Deo enim notum est, quod cunctis hominibus Deus manifestavit⁸⁰. Nam quæ apud theologos de essentiali Dei conscripta esse videntur, per quasdam tropologias aut etiam allegorias, ad alias notiones ferunt. Quare si quis citra examen secundum sensum magis obvium literæ nudæ insistere contendat, ad Judaicas et aniles fabulas devolutus, omnino ejus de Deo notionis, quæ digna sit, inops consuescet. Nam præterquam quod materiale quamdam essentiali Dei intelliget, eaque in re impiis gentibus assentietur, ipsam quoque et variam et compositam animo sibi finget. Cum enim propheta narret electrinum quidem Deum esse a lumbis usque ad superna, ex igne vero inferna conflata esse⁸¹ : quicunque ad altiorum intellectum per litteram non ascendit, sed corporeis inherens descriptionibus, et talem esse Dei essentiali ab Ezechiele edoctus, rursus Deum ignem esse a Moyse audiet⁸², atque a sapiente Daniele ad alias opinionibus deduce-

κην, οὐ τὸ ἄνομα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ (90) τὴν οὐσίαν ὁ Θεὸς ἐνεφάνισεν : καὶ τὸ τοσοῦτον ἀπόρρητον, ὃ μὴ ἐν τῶν ἁγίων ἐφανέρωθη, αὐτὸς ἐν βίβλοις γράφων δημοσίαις καὶ ἐκκλησίαι πᾶσιν ἀνθρώποις ἀπερὶσκέπτως. Καὶ τὰ μὲν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκαίμενα ἡμῖν ὑπὲρ πᾶσαν γνώσιν ἔστιν ἀνθρωπίνην, καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ὑπερέχει πάντα νοῦν : αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ οὐ καταδέχεται ὑπὲρ πάντων νοῦν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν γνώσιν ἀνθρώπων εἶναι.

14. Οἷμαι δὲ οὐκ ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν λογικὴν φύσιν ὑπερβαίνειν αὐτῆς τὴν κατάληξιν. Λογικὴν δὲ νοῦν τὴν ἐν τῇ κτίσει λέγω. γὰρ γὰρ μόνω γνωστὸς ὁ Πατήρ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα : οἷ οὐδεὶς οὐδὲ τὸν Πατέρα αἰ μὴ ὁ Υἱός : καὶ, τὸ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ. Οὐδεὶς γὰρ οἶδε, φησὶ, τὰ τοῦ ἀνθρώπου αἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ (91) : καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν αἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν ἐξάρτετον τῇ γνώσει τὸ Μονογενούς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλείψουσιν, εἴπερ αὐτοὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἔχουσι τὴν κατάληξιν ; ὅς γὰρ δὴ, τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθότητος, καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τῷ Μονογενεῖ τὴν θεωρίαν προσειμάντες, σύμμετρον ἑαυτοῖς θέσουσι τῆς οὐσίας τὴν κατανόησιν. Πᾶν γὰρ πῶν τὸ ἄναντιον, εἰδὲς αὐτὴν μὲν τὴν οὐσίαν ἀπερίοπτον εἶναι παντὶ, πληρὴ αἰ τῷ (92) Μονογενεῖ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι : ἐκ δὲ τῶν ποιημάτων τοῦ Θεοῦ ἀναγομένους ἡμᾶς, καὶ διὰ τῶν ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἰνουόντας, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας λαμβάνειν τὴν σύνεσιν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ (93), ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐφάνησεν. Ἐπεὶ γὰρ ὅσα παρὰ τοῖς θεολόγοις περὶ οὐσίας Θεοῦ ἀναγεγράφθαι δοκίμῃ τροπολογίαις εἰσιν ἢ καὶ ἀλληγορίαις, πρὸς ἑτέρας ἐνοίας οἱ λόγοι φέρουσιν. Ὅσα αἰ τις ἀδασανιστικῶς κατὰ τὴν πρόχειρον ἐκδοχὴν ψιλλῶ παρασταθῆαι φιλοεικοίῃ τῶν γράμματος, πρὸς ἰουδαϊκοῦς καὶ γραμμοδιδασκῶν ἐκτραπέας, πτωχῶς παντελῶς τῶν ἁγίων περὶ Θεοῦ νοημάτων καταγεράσας. Πρὸς γὰρ τῶν ἁγίων τινὰ ἐνοεῖν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο τοῖς ἁθλοῖς τῶν Ἑλλήνων συμπεριεσθαι, ἔτι καὶ πακίλην καὶ σύνθετον ὑπολήφεται ταύτην. Ἡλέκτρων μὲν τὸ ἀπὸ σφύρας ἕως ἄνω τὸν θελιν εἶναι τοῦ πρῶτου διηγουμένου, ἐκ πυλῶς δὲ συμβεβῆσθαι τὰ κάτω : ὃ δὲ μὴ πρὸς ὕψιστον ἐνοίας ἀναβαῖναι διὰ τοῦ γράμματος (94), ἀλλ' αὐτοῦ που ταῖς συμμετακαῖς ἐγκαταμεινὸν ὑπογεγραφαῖς, καὶ τοιαύτην τοῦ

⁷⁷ Philipp. iv. 7. ⁷⁸ Math. xi. 27. ⁷⁹ I Cor. ii. 10, 11. ⁸⁰ Rom. i. 19. ⁸¹ Ezech. viii. 2. ⁸² Deut. 4. 24.

ρηθῆναι, nec necesse fuit addere, aut δυνάμενον, aut μὴ δυνάμενον : imo tum hoc, tum illud pariter παρέλκειν οὐσcurum non est.

(90) Codex unus αὐτὴν ἐκαστοῦ. Mox editi καὶ τοσοῦτον τὸ ἀπόρρητον. Illud, ἀπόρρητον, caret articulo in omnibus nostris codicibus : sed reperitur in quatuor mss. ante vocem τοσοῦτον.

(91) Codices non pauci τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ. Editi et Reg. quintus τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. Ibidem editi αἰ μὴ πνεῦμα τὸ. Libri veteres τὸ

πνεῦμα.

(92) Editi et codex unus πληρὴ ἢ τῷ. Alii sex mss. πληρὴ αἰ τῷ. Mox editi τῆς σοφίας αὐτοῦ. Illud, αὐτοῦ, in mss. non invenitur ; ob idque delendum censuimus.

(93) Illud, γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ita redditum est in Vulgata : *Quod notum est Dei ;* apud Erasnum, hoc modo : *Id quod de Deo cognosci potest.*

(94) Reg. quartus διὰ τῶν γραμμάτων.

θεοῦ τὴν οὐσίαν παρὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ διδάχθεις, πάλιν πῦρ εἶναι τὸν θεὸν παρὰ τοῦ Μωσέως ἀκούσεται, καὶ παρὰ τοῦ σοφοῦ Δανιὴλ πρὸς ἄλλας ὑπολήψεις ἀπενεχθήσεται· καὶ οὕτως οὐ φευδεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ μαχομένας ἀλλήλους ἐκ τῶν Γραμμάτων εὐρεθήσεται τὰς φαντασίας ἀναλογίμενος. Ἀφεμένους (95) οὖν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν πολυπραγμοσύνης ὡς ἀνεφίκτου, τῇ ἀπλῆ παραίνουσι τοῦ Ἀποστόλου πειστέον, λέγοντος· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρῶτον, ὅτι ἐστὶ θεός, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μεταποδότης γίνεσθαι. Οὐ γὰρ ἡ τοῦ τί ἐστὶν ἐξερευνησις, ἀλλ' ἡ τοῦ ὅτι ἐστὶν ὁμολογία τὴν σωτηρίαν ἡμῶν (96) παρασκευάζει. Ἐπεὶ οὖν ἀπερινήτοια ἀνθρώπου φύσει καὶ ἄβητος παντελῶς ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ ἀποδεικνύεται, λειπόμενον ἐστὶ περὶ τῆς ἀγεννησίας αὐτῆς τί τε εἶναι, καὶ πῶς ἐπιθεωρεῖται τῷ θεῷ τῶν ὄλων διεξ-

15. Εὐρίσκομεν οὖν λογιζόμενοι, ὅτι οὐκ ἐν τῇ B
τοῦ τί ἐστὶν ἀνερευνησεί ἡ τοῦ ἀγεννήτου ἡμῶν ἐννοια ὑποπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον, ἵνα βιασάμενος (97) εἴπω τὸν λόγον, ἐν τῇ τοῦ ὅπως ἐστίν. Ἐξετάζων γὰρ ἡμῶν δ' οὐκ, εἰ ὁ ἐπὶ πάντων θεὸς ἐαυτοῦ τινα αἰτέαν ὑπερκεμένην ἔχει, εἴτα οὐ δυνάμενος ἐπινοεῖν οὐδεμίαν, τὸ ἀναρχον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀγέννητον προσήγορεύσεν. Ὡς γὰρ ἐν τῷ περὶ τῶν ἀνθρώπων λόγῳ, ὅταν λέγωμεν δεῖ, Ὁ δεῖνα ἐς τοῦδε γέγονεν, οὐ τὸ τί ἐστὶν ἐκάστου, ἀλλὰ τὸ ὅθεν γέγονε διηγοῦμεθα· οὕτω καὶ ἐν τοῖς περὶ θεοῦ ἡ ἀγέννητος φωνὴ οὐ τὸ τί, ἀλλὰ τὸ (98) μηδαμῶθεν αὐτοῦ σημαίνει. Οὕτω δ' ἂν σαφέστερον ὁ λόγος γένοιτο. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς, τὴν κατὰ σάρκα γενεολογίαν τοῦ θεοῦ καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκτιθέμενος, καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοὺς πρώτους ἀναποδίζων, ἤρ- C
ξιατο μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ· εἶπὼν δὲ τοῦτον μὲν τοῦ Ἰακώβ, τὸν δὲ τοῦ Ματθῶν, καὶ οὕτω κατὰ ἀνάλογον (99) πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐξήγησιν ἐπανόγων, εἴτα ἐλθὼν ἐπὶ τοὺς ἄνω, καὶ εἶπὼν ὅτι ὁ Σηθὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ, ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἐνταῦθα τῆς ἀναβάσεως ἐληξεν· οὐχὶ τὰς οὐσίας (1) τῶν ἀπηριθμημένων δηλῶν ἐν τῇ διηγήσει τῆς ἐκάστου γενέσεως, ἀλλὰ τὰς προσχεῖς ἀρχὰς ἀπ' ἧς ἕκαστος γέγονεν ἐκτιθέμενος. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ὁ

atur **; atque hoc pacto non falsas solum, sed inter se etiam pugnantes imaginationes ex Scripturis colligere reperietur. Proinde curiosa essentiae Indagatione, tanquam quæ captum nostrum superet, 227 relicta, credendum nobis est simplicii consilio Apostoli, qui dicit: *Nam primum credere oportet, esse Deum, et esse remuneratorem quaerentibus se* **. Non enim investigatio qua perscrutatur quid sit, sed confessio qua ipsum esse confitemur, salutem nobis conciliat. Quare cum demonstratum sit, essentialium Dei ab humana natura intelligi ac explicari nullo modo posse, reliquum est ut de ipsa ingeneratione Inquiramus quid sit, et quomodo eam in Deo universorum speculemur.

15. Reperimus itaque rem reputantes, quod non in scrutatione, quæ quid sit scrutatur, ingenti nobis notio accedit: sed potius, ut coactus sententiam dicam, in scrutatione, qua scrutatur quomodo sit. Nam cum mens nostra expendit an Deus qui est super omnia **, causam aliquam se superiorem habeat, nec tamen nullam excogitare potest, ejus vitam principio carentem, ingenitum appellavit. Quemadmodum enim in sermonibus qui de hominibus instituantur, cum dicimus: Hic ex illo natus est; non quid sit, sed unde natus sit, narramus: sic et in iis qui de Deo habent sermonibus, vox *ingenitus* non quid sit, sed eum ab alio non esse significat. Quod autem dico, id hoc modo fiet magis perspicuum. Lucas evangelista genealogiam Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi secundum carnem exponens, et ab ultimis ad primos rediens, incipit quidem a Joseph: sed ubi dixit hunc Heli esse, hunc vero Mathan, sicque ordine inverso ad Adam usque narrationem perduxit, tum ad superiores progressus, cum dixisset Seth esse ex Adam, Adam vero ex Deo, hic ascensum terminavit **. Nec tamen, cum uniuscujusque generationem narraret, eorum qui enumerati fuerant indicavit essentialis: sed origines proximas unde natus

** Dan. vii, 9. ** Hebr. xi, 6. ** Rom. ix, 5. ** Luc. iii, 23-38.

(95) Codex unus ἀφεμένους. Alii quinque mss. D esse Combelsius ἀφεμένους: quam scripturam vitiosam esse Combelsius credidit; et ita hunc locum emendavit, ut pro ἀφεμένους legat ἀφεμένης. Fateor quidem hanc emendationem primo aspectu necessariam videri: sed si quisquam rem paulo attentius consideret, lectionem aliam defendi posse fortasse non negabit, tum ob consensum veterum librorum, tum quod vox ἡμῶν possit suppleri, hoc modo: πιστέον ἡμῶν ἀφεμένους τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν . . . τῇ ἀπλῆ, etc. Nobis, curiosam essentiae indagationem omnitentibus, credendum est simpliciter, etc. Et certe cum Laune dici possit, nobis credendum est Apostolo, non video cur Græcè dico non possit, ἡμῶν πιστέον τῷ Ἀποστόλῳ: quo semel dato, vox ἀφεμένους ad vocem ἡμῶν aut ad similem referretur. Legitur in uno codice et in vulgatis λέγοντος πιστεύεον. Alii mss. habent πιστέον, λέγοντος.

(96) Editi et unus codex σωτηρίαν ἡμῶν. Alii quinque mss. ἡμῶν.

(97) Illud, ἵνα βιασάμενος, etc., ita verterat interpres: ut quasi coactus hoc dicam verbum, At Combelsius, rejecta hac interpretatione, hunc locum sic expressit: ut doctrinam proferre nitar. Videtur Basiliius hoc loco excusare se de minutis illis rebus, quæ ad scholas pertinent, et ad grammaticam; monetque invitum se his in tricis morari. Ex quo intelligitur interpretationem Trapezuntii a mente Basilii non ita alienam videri, nec tam facile a Combelsio repudiari debuisse.

(98) Codex unus οὐ τὸ τί ἐστίν, ἀλλὰ τὸ. Mox editi et unus ms. οὕτως δ' ἄν. Alii mss. οὕτω δ' ἄν.

(99) Illud, κατὰ τὴν ἀνάλογον, ita ad verbum vertit interpres: per resolutionem. Est autem genus loquentis, quo Græci uti solebant, cum res aliqua inverso ordine atque praepostero diceretur.

(1) Antiqui tres libri οὐ τὰς οὐσίας. Mox editi ἐκτιθέμενος. At mss. multi ἐκτιθέμενος.

quisque natus esset, exposuit. Quemadmodum igitur A
ille dixit Adam ex Deo esse: sic nos nosmetipsos
percontemur, Deus autem ex quo? Nonne io unius-
cujusque mente promptum fuerit respondere, ex
nullo? Quod autem ex nullo est, utique sine princi-
pio est: et quod sine principio est, id ingenitum
est. Sicut ergo in hominibus origo ex aliquo, non
est eorum essentia: sic neque in Deo universorum
ipsam ingenitum quod idem est atque ex nullo esse,
ejus essentiam 228 dicere possumus. Porro esse
sine principio, essentiam esse qui dicit, non aliter
facit ac si quis interrogatus quæ fuerit essentia
Adæ, et quæ ipsius natura, respondeat, non ex coitu
virii et mulieris, sed divina manu conformatum
eius fuisse. At, inquiet quis, non modum quo sub-
sistat, inquiri, sed ipsum materiale hominis sub-
jectum: quod longe absum ut discam ex respon-
sione. Hoc autem nobis etiam contingit, cum ex
ingeniti voco magis quomodo Deus sit, quam quæ
sit ejus natura edoceamus.

36. In summa, si quis velit veritatem eorum quæ
a nobis dicuntur perdiscere, se ipse perscrutetur:
num ad ingeniti notionem perveniat tum, cum vult
aliquid de Deo intelligere. Ego equidem video, quod
cogitatione velut inventura sæcula extenta, sine
carentem dicimus eum, cujus vita nullo sine termi-
natur: ita etiam dum ad superiora sæcula con-
scendentes cogitatione, atque in immensitatem vitæ
Dei velut in vastum quodamque intuitus, cum
principium nullum unde sit apprehendere pos-
sumus; imo cum videamus Dei vitam ultra omne
quod intelleximus, semper extendi ac protrahi, hoc,
quod in illius vita principio caret et origine, inge-
nitum vocamus. Hæc est enim vocis ingeniti no-
tio, non habere aliunde existendi principium. At
Eunomius, quoniam in solo universorum Deo inge-
nitum inspicitur, facinorosissime omnium hoc ad
Unigeniti blasphemiam rapuit. Quid enim progre-
diens ait?

Eum, Ingenitus autem cum sit, ut superius de-
monstravimus, nunquam potest generationem ad-
mittere, adeo ut suam ipsius naturam communicet
cum genito: sed omnem comparationem ac parti-
cipationem cum genito fugiet.

BAS. O impudentem et improbam blasphemiam! D
O occultum dolum et multiplicem versutiam! quam
diligenter ex ipso diaboli artificio loquitur. Nam
quia dissimilem Deo ac Patri unigenitum Filium ac

(2) Reg. tertius et Colb. ἐστὶν εἰπεῖν τὸ ἐξ οὐ-
δενός ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἀγέννητος· ὁ δὲ τὸ ἀναρ-
χον. Ita neque in universorum Deo illud de in-
stantia licet dicere, quod ex nullo sit, quod idem est
atque generationi obnoxium non esse. Sed præstat
legi, ut mihi quidem videtur, ut in aliis codicibus
et in impressis libris scriptum invenitur.

(3) Reg. quartus ἀποκρίνοιο τὸ μὴ. Mox mss. ἐκ
τῆς θείας χειρὸς. Articulus inserat in vulgatis.

(4) Editi et sex mss. βουλήθη, εἰς τὸ σημαίνω-
μενον. Codex Colb. secunda quidem manu, sed an-
tiqua tamen, βουλήθη; εἰ εἰς τὸ σημαίνωμενον, se

'Αδὴμ ἐκ τοῦ Θεοῦ· οὕτως ἡμεῖς ἐαυτοὺς ἐρωτήσω-
μεν, ὁ δὲ Θεὸς ἐκ τίνος; Ἄρα οὐχὶ πρόχειρόν ἐστιν
ἐν τῇ ἐκάστῳ διανοίᾳ, ὅτι ἐξ οὐδενός; Τὸ δὲ ἐξ οὐ-
δενός τὸ ἀναρχόν ἐστι δηλονότι· τὸ δὲ ἀναρχον τὸ ἀγέν-
νητον. Ὡς οὖν ἐπὶ ἀνθρώπων οὐκ ἦν οὐσία τὸ ἐκ τι-
νος, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλων οὐσίαν ἐστὶν εἰ-
πεῖν τὸ ἀγέννητον (2)· ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ ἐξ οὐ-
δενός. Ὁ δὲ τὸ ἀναρχον οὐσίαν εἶναι λέγων παραπίη-
σιον ποιεῖ, ὡς περ ἂν ἐι τις, ἐρωτώμενος, τίς ἡ τοῦ
'Αδὴμ οὐσία, καὶ τίς ἡ φύσις αὐτῆς; ὁ δὲ ἀποκρί-
νοιο, μὴ (3) ἐκ συνδυασμοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς,
ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χειρὸς διαπλασθήναι. Ἄλλ' οὐχὶ
τὸν τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐπιζητῶν, φήσασιν ἂν τις,
ἀλλ' αὐτὸ τὸν ἀνθρώπου τὸ ὁλοκὸν ὑποκείμενον· ὃ
πολλοὺ ἐδω μανθάνειν διὰ τῆς ἀποκρίσεως. Τοῦτο δὲ
καὶ ἡμῖν συμβαίνει ἐκ τῆς τοῦ ἀγεννητου φωνῆς τὸ
ὅπως τοῦ Θεοῦ ἀλλὸν ἢ αὐτὴν τὴν φύσιν διδασκομέ-
νοις.

36. Ὅλων δὲ εἰ τις βούλοιο τὴν ἀλήθειαν τῶν
παρ' ἡμῶν λεγομένων καταμαθεῖν, ἐαυτὸν ἀνερευ-
νάτω· ὅταν τι νοῆσαι τῶν περὶ Θεοῦ βουλῆθῃ, εἰ εἰς
τὸ σημαίνωμενον (4) τοῦ ἀγεννητου χωρεῖ. Ἐγὼ μὴ
γὰρ ὀρώ, ὅτι, ὡς περ τοῖς ἐπερχομένοις αἰῶσι τὴν
διάνοιαν ἐπακτείνοντες, ἀτελεύτητον λέγομεν τὸν οὐ-
ἐνὶ πέρατι τὴν ζωὴν ὀριζόμενον· οὕτω καὶ εἰς τὸ
ἔσω τῶν αἰώνων τοῖς λογισμοῖς ἀναβαίνοντες, κα-
οῖον εἰς τὴν πάλαιος ἀχανὲς ἐπὶ τὸ ἀπειρον τῆς τοῦ
Θεοῦ ζωῆς διακρίνοιο, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἀφ' ἧς
γέγονε λαβέσθαι δυνάμενοι, ἀλλὰ τοῦ νοουμένου ἐξω-
τέραν ἀεὶ καὶ ὑπερεκπίπτουσαν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν
ἐνοοῦντες, τοῦτο τὸ ἀναρχον τῆς ζωῆς ἀγέννητον
προσειρήκαμεν. Αὐτὴ γὰρ τοῦ ἀγεννητου ἡ ἐνοια,
τὸ μὴ ἔχειν ἐτέρωθεν τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Ὁ δὲ,
ἐπειθὴ περὶ μόνον τὸν θεὸν τῶν ὁλων τὸ ἀγέννητον
θεωρεῖται (5), κακοεργάτα πάντων (6) εἰς τὴν
κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἤρτησεν αὐτὸ βλασφημίαν. Τί
γὰρ φησι προῖόν;

EYN. Ἀγέννητος δὲ ὢν κατὰ τὴν προλαβοῦσαν
ἀπόδειξιν, οὐκ ἔν ποτε πρόσοιο γέννησιν, ὡστε τῆς
ἰδέας μεταδούναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, ἐκφυγῶ τε
ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεν-
νητόν.

BAS. Ἡ τῆς ἀνασχόντου (7) καὶ πονηρῆς βλασφη-
μίας! Ἡ τοῦ κειρωμένου δόλου καὶ τῆς ποικιλῆς
ἐξαιουρίας! Ὡς ἀκριθῶς ἐξ αὐτῆς τοῦ διαβόλου τῆς
μεθοδεῖας φθέγγεται! Ἀνόμοιον γὰρ βουλόμενον τῷ

ipse perscrutetur an procedat ad notionem ingeniti;
et ita legi oportere arbitror, nec ob aliam causam
particulam ei pratermissam fuisse, quam quod li-
brarii ei cum eis confuderunt, ultimamque voculam
scribere satis habuerunt.

(5) Τὸ ἀγέννητον θεωρεῖται, consideratur ingeni-
tum, hoc est, ratio ingeniti, proprietates ingeniti, no-
tio ingeniti, et ejus natura.

(6) Editi πάντων. Codex Colb. et alii quidam
mss. πάντων. Mox duo mss. εἰς τὴν τοῦ.

(7) Editi Ἡ τοῦ ἀνασχόντου. At mss. Ἡ τῆς.

Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Μονογενῆ Υἱὸν καὶ Θεὸν ἐπιθεῖται, ἅπλως δὲ παρὰ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ διαλέγεται· καὶ τὰ τῆς σωτηρίου πίστεως ὀνόματα κρύπτων, φιλά παραβίβωσι τῆς βλασφημίας τὰ δόγματα· ἵνα, τῆς ἀσεβείας ἐν τοῖς πράγμασι γυμνωθεῖσας, εἴτα τῆς μεταβάσεως ἐπὶ τὰ πρόσωπα γενομένης (8), αὐτὴς μὲν μηδὲν ὁδῆν ὑπόσημον εἰρηναίαν, τῇ δὲ τοῦ λόγου ἀκολουθία κατασκευασμένην ἔχη τὴν βλασφημίαν. Ἄγεννητος δὲ ὢν, φησὶν, ἐκφύγοι ἀνὰ πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πατὴρ καὶ Υἱός· ἀλλ', Ἄγέννητος καὶ γεννητός (9). Ἐν μὲν δὴ αὐτοῦ τοῦτο τοιοῦτον κακοῦργημα· ἕτερον δὲ ποῖον, σκοπεῖται. Ἄγεννητος δὲ ὢν, φησὶν, οὐκ ἂν ποτε πρόσσιτο γέννησιν· καὶ ἐπάγει, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδούσαι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τὸ, οὐκ ἂν ποτε πρόσσιτο γέννησιν, δύο σημαίνει· ἓν μὲν, ὅτι τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φύσει οὐκ ἐφαρμάξει (10) γέννησις (ἀδύνατον γὰρ ὑπὸ γέννησιν εἶθεῖν τὴν ἀγέννητον φύσιν)· ἕτερον δὲ, ὅτι γεννησαὶ οὐ καταδέχεται (11). Οὐδὲν μὲν οὖν κατὰ τὸ δευτέρον σημανόμενον ἐχρημάτο τῇ φωνῇ· συναρπάξει δὲ τοὺς πολλοὺς ἐκ τῆς τριτοῦρας ἑννοίας. Ἐπιπὶ ὅτι γε τοῦτο ἔστι τὸ κατασκευαζόμενον, σαφῶς τὸ ἐπιπερόμενον δείκνυσιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, οὐκ ἂν ποτε πρόσσιτο γέννησιν, ἐπήγαγεν· ὥστε τῆς ἰδίας μεταδούσαι τῷ γεννωμένῳ φύσεως. Τῇ γὰρ δευτέρῃ (12) ἑννοία τοῦτο ἔστιν ἀκλόουθον· ὅτι οὐ καταδέχεται γενέσθαι Πατὴρ, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ. Τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀσεβείας ταύτης χαλεπώτερα; τίς ἐλάττωσε τοσαύτην ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ποιεῖ;

17. Ἐγὼ μὲν γὰρ φοβοῦμαι, μὴ καὶ ἡμεῖς, ἐν τῷ τὰς ἀλλοτριὰς ἀναλαμβάνειν βλασφημίας διὰ τοῦ στόματος, μολύνωμεν ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ τῆς κατακρίσεως αὐτοῖς κοινωνήσωμεν (13). Παραμυθεῖται δὲ με τὸ ἐν τοῖς Ἐσραγγελοῖς, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον βλασφημίαν ἐγγραφὸν τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦσαι οὐ παρητήσατο, ἐκείνων στηλιτεύον εἰς ἅπαντα χρόνον τὴν βλασφημίαν, οὐχὶ τῇ ἀχράντῳ ὁδῆσῃ τοῦ Μονογενοῦς προστρεβόμενόν τινα βλασφημίαν (14). Εἰ τοίνυν οὐκ ἂν ποτε πρόσσιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδούσαι τῷ γεννωμένῳ φύσεως, οὐκ ἔστι μὲν Πατὴρ ὁ Θεός, οὐκ ἔστι δὲ (15)· ἀλλ' ἄξιον ἡμῶν

A Deum vult ostendere, Patris et Filii nomen silentio prætermittit, ac simpliciter de ingenito et genito disserit. Quin et occultatis salutaris fidei nominibus, blasphemiam dogmata nuda tradit, ut, denudata in ipsis rebus impietate, ac deinde facta ad personas transit, videatur ipse nihil dixisse blasphemii, sed orationis serie blasphemiam concinnatam habeat. Ingenitus autem cum sit, inquit, effugit utique omnem comparationem ac communionem cum genito. Non dixit: Pater et Filius, sed, Ingenitus et genitus. Tale est igitur unum, quod ab eo excogitatum est: alterum vero quale sit considerate. Ingenitus vero cum sit, inquit, nunquam sane admisserit generationem: et anjungit, adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito. Illud, nunquam sane admisserit generationem, duo significat: unum, quod propriæ ipsius naturæ non congruit generatio (quippe fieri non potest ut natura ingenuita generetur): alterum, quod generare non sustinet. Hic quidem hac voce secundum posteriorem sensum usus est: sed ex priorè sensu vulgus hominum in suam sententiam trahit. Etenim quod hoc sit quod astringitur, manifeste patet ex eo quod inferitur. 229 Nam posteaquam dixit: Nunquam sane admisserit generationem, subiunxit, adeo ut suam ipsius naturam communicet cum genito. Hoc namque sensui posteriori convenit, siquidem non sustinet Pater fieri, ut ne cum genito naturam propriam communicet. Impietate hac quæ possit esse perniciosior? quis unquam tantam iniquitatem locutus est in celsitudinem?

17. Ego equidem vereor, ne nos quoque dum alienas blasphemias ore repetimus, mentem nostram polluamus, atque condemnationis eorum flammam participes. Sed consolatur me illud in Evangeliiis proditum, quod Spiritus sanctus quoque Iudeorum in Dominum blasphemiam scriptam posteris tradere non abstinuerit, illorum blasphemiam in omne tempus ita notans, ut nullam tamen incontinentatæ Unigeniti majestati blasphemiam affricet. Itaque si nunquam generationem admisserit, adeo ut propriæ naturæ participem faciat genitum, non est quidem Pater Deus, non est etiam; sed præstat ut blasphemiam imperfectam relinquamus. Alter

(8) Editi γενομένης. Libri antiqui γενομένης. Mox Reg. tertius αὐτὸς μὲν μὴ ὁδῆσῃ.

(9) Reg. quartus ἀλλὰ ἀγέννητον καὶ γεννητόν.

(10) Οὐδὲν δύο ἐφαρμάσει.

(11) Γέννησαι οὐ καταδέχεται, id non admittit, ut generet: hoc est, generare non potest: liberum ei non est generare: gignendi non habet facultatem.

(12) Τῇ γὰρ δευτέρῃ. Hoc est: quod sequitur, ἵνα μὴ μεταδῶ τῆς ἰδίας φύσεως τῷ γεννωμένῳ, id aperite ostendit verba illa Eunomii, οὐκ ἂν ποτε πρόσσιτο γέννησιν, de acilla generatione accipi debere, sic ut pater gignere non possit.

(13) Sic libri veteres. Editi αὐτῆς κοινωνήσωμεν.

(14) Colb. cum Reg. tertio τινα βλασφημίαν, inquam aliquam.

(15) Illa, οὐκ ἔστι δὲ, sic vertit interpres: sed non ita est. Quid autem hæc sibi velint, alius viderit. Ego arbitrator vocem υἱός subaudiiri debere post illud οὐκ ἔστι δὲ, hac sententia: ut Deus non est Pater, ita non est Filius. Hoc est, nec Deus Pater vocari debet Basilius, nec Filius debet vocari Filius. Et idcirco Basilius ait relinquere se blasphemiam Eunomii, imperfectam, quod nomen υἱός prætermiserit. Nec ita multo post Basilius hoc idem fecit, cum ita scripsit, αὐτῇ τε ἡ ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Nemo enim non videt vocem ψευδῆς hic suppleri debere, hoc modo: ψευδῆς αὐτῇ τε ἡ ἀλήθεια, mendas et ipsa veritas, etc. Sane non ob aliam causam has duas voces prætermisit Basilius, quam quod impia Eunomii verba omnia proferre horruerit.

quidem non admisit generationem: alter vero genitoris naturam non participavit. Deinde ipse secum certat, novam blasphemiam mitigationem excogitans, non quod quidquam dicat quod ad penitentiam pertineat, sed quod posterioribus priora superare cometur. Quid enim proferre ausus est?

Εκκ. Effugeritque utique omnem comparationem ac communicationem cum genito.

Bas. At nisi comparatio sit Filii cum Patre, nisi sit communicatio cum genitore, mendaces sunt apostoli, mendacia Evangelia, ipsa etiam veritas, Dominus noster Jesus Christus. Sed ego iterum horreo blasphemiam, quam cuique facile est intelligere. Nam si nullam habet comparationem cum Patre, quomodo dicebat Philippus: *Tanto tempore vobiscum sum, et non vidisti me, Philippe* ¹⁷? et, *Qui videt me, videt eum qui misit me* ¹⁸? Nam eum qui nec comparationem suscipit nec ullam cum Filio ostendere potuisset? Nec enim per dissimile aut alienum comprehendere potest quod ignoratur: nec ex affini affine solet cognosci. Sic in sigillo inspicitur ejus qui se impressit effigies, et per imaginem exemplar cognoscitur, si videlicet comparemus nos eam esse in utroque est identitatem.

18. Quare hæc una blasphemiam voces omnes que a Spiritu sancto ad glorificationem Unigeniti trahite sunt, reprobantur. Et quidem Evangelium docet, quod *Hunc Pater signavit 230 Deus* ¹⁹: Apostolus vero ait: *Qui est imago Dei invisibilis* ²⁰. Imago, non inanitata, neque manu elaborata, neque artis aut industriæ opus: sed imago viva, imo vero, ipsa per se vita, non in figuræ similitudine, sed que in ipsa substantia similitudinem dissimilitudinis cujuscuque expertem semper retinet. Ego enim illud, *in forma Dei esse* ²¹, idem valere dico, quod hoc, *in substantia Dei esse*. Sicut enim illud, *formam assumptisse carni* ²², significat Dominum nostrum in substantia humanæ naturæ natum esse: ita etiam hoc, *in*

¹⁷ Joan. xiv, 9. ¹⁸ Joan. xii, 45. ¹⁹ Joan. vi, 27. ²⁰ Coloss. i, 15. ²¹ Philipp. ii, 6. ²² *ibid.* 7.

(16) Recte et vere judicavit vir doctissimus Duræus, καὶ γὰρ non καὶ γὰρ hoc loco legi oportere. Nam, si Regium secundum excipias, ita habent antiqui omnes tum calamo notati, tum typis descripti libri. Præterea ita legi debere, ipsa orationis series satis ostendit. Ibidem unus codex παραμοιβαν ἐνωσὺν.

(17) Codices non pauci αὐτῆ δὲ ἡ. Hoc ipso in loco mss. nonnulli ὁ Χριστός.

(18) Sic mss. omnes. Vox ἡτε typographis exciderat.

(19) Editi et Reg. quintus οὕτως ἐν μέσῳ τῶ. Hinc Cornarius: *Sic in medio sigillo, ejus qui significavit figura conspicitur*. Alii quique mss. Regii cum Colb. οὕτως ἐν μέν τῶ. Alii vir eruditissimus Duræus, legi alicubi ὁ τυπώσις χαρακτήρ, et ita legisse videtur Trapezuntius, qui vertit: *Sicut in impressa figura imprimens character inspicitur*. Sed editio Ven. et Paris. perinde atque nostri septem mss. constanter habent ὁ τοῦ τυπώσαντος: quod ut melius intelligatur, munere juvat, vocem ἐνω-

ἀφαινα ἀτάλας τὸ βλάπτημον. Ὁ μὲν γὰρ οὐ προσήκατο γέννησιν· ὁ δὲ οὐ μετέλαβε τῆς τοῦ γεννησαντος φύσεως. Ἐπεὶ ἐπαγωνίζεται αὐτὸς ἐκαστὴ καὶ νῆν (16) τῆς βλασφημίας τὴν παραμοιβαν ἐπινοῶν. οὐ τῷ εἰπεῖν τὴ μεταβολῆς ἐχόμενον, ἀλλὰ τὸς δευτέρους φιλονεικῶν ἀποκρυφαί τὰ φθάσαντα. Τί γὰρ ὑπέμεινε φθέγγεσθαι;

ΕΥΝ. Ἐκρύφου τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸν γεννητὸν.

ΒΑΣ. Εἰ δὲ μὴ σύγκρισίς ἐστι τῷ γῆν πρὸς τὸν Πατέρα, μὴδὲ κοινωνία πρὸς τὸν γεννησαντα, φευδεις μὲν ὁ ἀπόστολος, φευδῆ δὲ τὰ εὐαγγέλια· αὐτῆ τε ἡ (17) ἀλήθεια, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν πάλιν φρίσσω τὴν βλασφημίαν· παντὶ δὲ συνιδεῖν βόθου. Εἰ γὰρ μηδεμίαν σύγκρισιν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς εἶπε καὶ Φίλιππος· *Τοσοῦτον χρόνον ἔμω ἔμωίς ἐμα, καὶ οὐχ ὄρακάς με φιλίππε*; καὶ, *Ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν κέμψαντά με*; Τὸν γὰρ ἡτε (18) σύγκρισιν ἐπιδεχόμενον, ἡτε κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτὸν κεκτῆμένον, πῶς ἂν εἶδειεν ἐν ἐκαστῷ ὁ γῆς; Οὐ γὰρ τοῦ ἀνομοίου καὶ ἀλλοτρίου καταληπτὸν ἐστι τὸ ἀγνωσόμενον· ἀλλὰ τῷ οἰκίῳ πέφυκε τὸ οἰκίον ἐπιγνωσκεισθαι. Οὕτως ἐν μὲν τῷ (19) ἀποσφραγίσματι ὁ τοῦ τυπώσαντος χαρακτήρ καθορθεῖται· δι' εἰκόνας δὲ ἡ γνώσις τοῦ ἀρχετύπου γίνεται, συγκρινόντων ἡμῶν δηλονότι τὴν ἐν ἐκαστέρῳ ταύτῃ (20).

18. Ὅτι διὰ μὲς ταύτης βλασφημίας πᾶσαι ἀπεισεῖται τὰς φωνὰς τὰς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὴν τοῦ Μονογενοῦς δοξολογίαν παραδοθείσας· τοῦ μὲν εὐαγγελίου διδάσκοντος, ὅτι, *Τοῦτον ὁ Πατήρ ἐσφράγισεν ὁ θεός*· τοῦ δὲ Ἀποστόλου· *Ὁς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀόρατου*. Εἰκόνας οὐκ εἰσῆλθες, οὐδὲ χειροκμτος (21), οὐδὲ τέχνης ἔργον καὶ ἐπινοίας· ἀλλὰ εἰκόνας ζώσα, μέλλον δὲ αὐτοῦσσια ζῶη, οὐκ ἐν σχήματος ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ τὸ ἀπαράλλκτον (22) αἰεὶ διασώζουσα. Ἐγὼ γὰρ καὶ τὸ, *ἐν μορφῇ θεοῦ ἔπαρχειν*, ἴσον δύνασθαι τῷ, *ἐν οὐσίᾳ θεοῦ ἔπαρχειν*, ζημῆ. Ὡς γὰρ τὸ, *μορφῇ ἀειληθῆναι θεοῦ*, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον ἡμῶν γεγεννησθαι σημαίνει· οὕτω

τὸν supplendam esse, sicque hæc verba construi debere: οὕτως ἐν μὲν τῷ ἀποσφραγίσματι καθορθεῖται ὁ χαρακτήρ τοῦ τυπώσαντος ἐαυτοῦ, sic in sigillo conspicitur effigies ejus qui se impressit

(20) Jure ac merito reprehendit Duræus Trapezuntium, quod illa, τὴν ἐν ἐκαστέρῳ ταύτῃ, ita vertisset: *in utroque similitudinem*; cum vertere debuisset: *in utroque identitatem*. Nec enim hec scriptori Christiano ita Latinitatis studiosum esse, ut voces quoque Christianæ religionis proprias refugiat, et in earum locum alias substituat, quæ sententiam aut omnino valent, aut certe non parum corrumpant.

(21) Reg. tertius codex, optimæ notæ, οὐδὲ χειροκμτος, neque secta manu.

(22) Editi et Reg. quintus ἀπαράλλκτον αὐτῆ. Vox αὐτῆ in reliquis text. mss. deest; nec dubium habeo quin melius absit, cum inutilis omnino et superflua esse videatur. Voculam αἰεὶ ex tribus mss. addidimus.

δι καὶ τὸ, ἐν (25) μορῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας παρίστωσι πάντως τὴν ἰδιότητα. Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ, φησὶν, ἔδωκε τὸν Πατέρα. Οὗτος δὲ ἄλλοτριῶν τοῦ Πατρὸς τὸν Μονογενῆ, καὶ παντελῶς ἀποσχίζον τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως ἀνοθεύει, τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ (24), διακόπτει. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἔστιν, ὁ Κύριός φησιν. Εὐνόμιος, ἐξ οὐδεμίαν λέγει κοινωνίαν εἶναι τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ. Καὶ, Ὡσπερ ὁ Πατήρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ Υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Τοῦτο παρ' αὐτοῦ δεδιδάγμεθα τοῦ Κυρίου· παρὰ δὲ Εὐνομίου τί; Μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τῷ γεννηθέντι πρὸς τὸν γεννησάντα. Καὶ ἀπαεπαλῶς, διὰ μίαν ταύτης φωνῆς ἀναίρει μὲν τὴν τῆς εἰκόνης λόγον, ἀθετεῖ δὲ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι καὶ χαρακτηριστὴν τῆς ὑποστάσεως. Οὕτε γὰρ εἰκόνα δυνατὸν τοῦ ἀσυχρήτου νοεῖσθαι, οὕτε ἀπαύγασμα εἶναι τοῦ ἀκοινωνήτου κατὰ τὴν φύσιν. Τῷ δὲ αὐτῷ λέγει πάλιν τοῦ τεχνάσματος ἐπιμένει, τῷ ἀγεννήτῳ λέγων μὴ εἶναι πρὸς τὸ γεννητὸν σύγκρισιν· οὐχὶ τῷ Πατρὶ πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ, ἵνα ἤνπερ ἂν ταῖς φωναῖς ταύταις ὑπάρχουσαν ἀντιθεσιν ἐπιδείξῃ, ταύτην ἐπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μετενέγκῃ.

19. Ὅπως δὲ μὴ, πασαις αὐτοῦ κατακολουθοῦντες ταῖς βλαφημίαις, καὶ ἕκαστον εὐθύνει τὸν ἐρημέτων ἐπιχειροῦντες, εἰς πολλὴν μῆκος τὸν λόγον ἐκτείνωμεν (25)· ὅσα μὲν καὶ πρόχειρον ἔχει γὰρ ἀσθεῖαν, καὶ αὐτόθεν φανερὰ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐστὶ, παρήσομεν· ἀ δὲ λόγου τυνὸς πρὸς τὸν ἑλεγχον δεῖται, ταῦτα παραθεσόμεθα. Ποικίλως γὰρ τὸ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκοινωνήτων τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν, ὡς οἴεται, τὸ ἄτοπον ἐπιδείξας, ἐπάγει·

ΕΥΝ. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἂν εἴπομεν, ὡς κοινή μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία· τάξει δὲ καὶ τοῖς ἐκ χρόνου προσβολαῖς ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος (26). Ἐπειδὴ γὰρ δεῖ προσεῖναι ἐν τοῖς ὑπερέχουσιν τὸ τῆς ὑπεροχῆς αἴτιον· οὐ συνζεύσσεται δὲ τῆ οὐσία τοῦ Θεοῦ οὐ χρόνος, οὐκ αἶων, οὐ τάξις. Ἦ τὴ γὰρ τάξις δευτέρα τοῦ τάττοντος· οὐδὲν δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ ὑφ' ἑτέρου τέτακται. Ὁ τὴ χρόνος ἀστέρων ποιά τις ἐστὶ κίνησις (27)· ἀστέρες, δὲ οὐ τῆς ἀγεννήτου μόνου οὐσίας καὶ νοητῶν ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρῶτων σωμάτων γεγόνασιν ὑστεροί (28). Περὶ δὲ αἰώνων τί δεῖ καὶ λέγειν, τῆς Γραφῆς σαφῶς διαγορευούσης, πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν τὸν Θεόν;

10 Joan. xiv, 9. 11 Joan. xvii, 10. 12 Joan. v, 26.

(25) Codex unus cum editis oītw λέγων τὸ ἐν. Alii tres oītw λέγον ἐν. Denique alii tres oītw δὲ καὶ τὸ ἐν. Respicit Basilus ad illud Apostoli: Qui cum in forma Dei esset... semetipsum exinanivit formam servī accipiens. Philipp. ii, 6, 7.

(24) Editi γενομένην... ἐφ' ἑαυτῷ. At mss. tres ad in contextu. Illud quod sequitur, ἀθετεῖ δὲ τὸ, ad verbum interpretabimur, reprobat splendorem esse: hoc est, negat.

(25) Unus codex Reg. eis πολλὴ μῆκιστον τὸν λόγον ἐκβάλλωμεν. Colb. eis πολλὴ μῆκος τῶν λόγων ἐκβάλλωμεν. Alii duo et editi uti in contextu, nisi

A forma Dei esse, prorsus divinæ substantiæ proprietatem exhibet. Qui vidit me, inquit, vidit Patrem¹⁰. Hic autem alienum a Patre Unigenitum faciens, ac prorsus rescindens ab ejus societate, cognitionis ascensum qui per ipsum fit, quantum in ipso est, abscondit. Quæcumque habet Pater, mea sunt, inquit Dominus¹¹. At Eunomius communionem nullam esse ait Patri cum eo qui ex ipso est. Et, Sicut Pater in seipso vitam habet, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso¹². Hoc sensus ab ipso Dominio edocti: ab Eunomio vero quid? Nempe, nullam esse comparisonem geniti cum genitore. Et uno verbo, ut imaginis rationem hac unica voce tollit, ita splendorem ac characterem esse substantiæ¹³ negat. Neque enim fieri potest, ut imaginem intelligentis ejus qui nullam habet comparisonem, neque, ut splendor sit ejus qui nullam communionem secundum naturam habet. Cæterum in eodem artificii genere rursus persistit, dum ait non esse comparisonem ingeniti cum genito: non Patris, cum eo qui ex ipso est, ut quam his vocibus inesse oppositionem ostenderit, eam in ipsam Patris et Filii substantiam transferat.

19. Sed ne, si omnes ipsius blasphemias persequamur, et singula quæ dixit confutare conemur, longius orationem protrahamus: quæ quidem manifestam habent impietatem, et per se legitibus patent, præteribimus; quæ vero aliqua ratione opus est redarguere, hæc proferemus in medium. Nam ubi variis modis substantiam Patris Filio incommunalibilem esse affirmavit, et uidecunque, ut sibi videtur, ineptiam ostendit, hæc adiungit:

EUN. Non enim dicere possumus, communem quidem utriusque substantiam esse, ordine vero et temporis prærogativa illum primum esse, hunc vero secundum. Siquidem certe in iis quæ præstant, præstantiæ causam inesse oportet; substantiæ autem Dei non tempus, non ævum, non ordo conjunctus est. Nam et ordo ordinate posterior est; nec quidquam eorum quæ Dei sunt, ab altero ordinatum est. Et tempus quidem 231 est stellarum minutus ad qualitatem pertinens: stellæ autem non post ingenitam solum substantiam ac cunctas creaturas intelligentes, sed post prima etiam corpora factæ sunt. Jam vero de sæculis quid atinet dicere, cum Scriptura aperte pronuntiet Deum ante sæcula esse?

Hebr. i, 5.

quod unus pro ἑκτείνωμεν habet ἐκβάλλωμεν.

(26) Antiqui sex libri πρώτος, ὁ δὲ ὑστερός. Editi et Reg. quinto πρώτος, ὁ δὲ δεύτερος, nec aliter legitur in Eunomio opere, quod in codice Colbertino integrum invenitur. Mox vocula ἐν in duobus mss. deest, et in illo ipso opere Eunomii.

(27) Reg. tertius ὁ τὴ χρόνος ποιά τάξις ἐστὶν ἀστέρων κίνησις, et ita quoque habuit codex Colbertinus manu prima. Alii duo mss. Ὁ τὴ γὰρ χρόνος, etc.

(28) Editi cum Reg. quinto γεγόνασι δεύτεροι. Alii sex mss. γεγόνασιν ὑστεροί.

Bas. Postquam sumpsit sibi in oratione quæ voluit, et ea quæ suæ causæ accommodata sunt posuit, tum in absurdos sensus seipsæ detrudens, hinc demonstrasse se putat, necessario recipienda esse dogmata sua. At enim : Hoc dicere non possumus, quod communis quidem sit utriusque substantiæ ; ordine vero, et temporis prærogativa hic sit primus, ille vero secundus. Quod si communem substantiam sic a se acceptam dixerit, ut quamdam ex materia prius existente distributionem ac divisionem, in ea quæ ab ipsa sunt, intelligat ; nos hanc sententiam non possumus suscipere ; absit ! et qui hoc dicunt, si qui sunt, eos iis qui dissimilitudinem profitentur, impietate inferiores non esse affirmamus. Si vero quis substantiæ communionem ita accipit, ut unam et eandem *essendi* rationem in utriusque consideret, ut si ex hypothesi Pater lux subjecto intelligitur, Unigeniti quoque essentialiter lucem constitatur ; et quamcumque quis *essendi* rationem reddiderit in Patre, eandem et Filio accommodet ; si ita essentialiter communio accipitur, admittimus, atque hoc nostrum dogma esse profitebitur. Nam hoc pacto et deitas una erit, unitate videlicet secundum essentialiter rationem intellecta, adeo ut in numero quidem et in proprietatibus ntrumque designantibus differentia sit : in deitate vero ratione unitas consideretur.

20. Cum igitur constitutum sit quomodo oporteat communitatem substantiæ accipi, quæ sequitur expendamus, quam scilicet habeant cum precedentibus connexionem. Ordine vero, inquit, et temporis prærogativa, ille primus est, hic secundus. Quid necesse est ea quorum communis est essentia, et ordini subiecti, et esse tempore posteriora ? Non enim fieri potest, ut universorum Deus cum sua ipsius imagine quæ citra temporis accessionem illustrata est, ab æterno non sit, et conjunctionem non habeat non solum ultra tempora, sed etiam ultra omnia sæcula. Nam idcirco splendor * dicitur, ut conjunctionem intelligamus : et figura substantiæ **, ut consubstantialitatem perdiscamus. Sed

** Hebr. 1. 3. * ibid.

(29) Illud, ὑποθέμενος, sic reddidit interpres : *Supponit primo quod voluit*. Fateor quidem verbum ὑποθέμενος usitate dici pro eo quod est *supponere* : sed arbitror hic idem valere quod *sumere alicunde materiam scribendi*.

(30) Antiqui sex libri τοιοῦτων δογμάτων. Editi et Reg. quintus τῶν ἰδίων.

(31) Editi et Reg. quintus διανομήν τινα κατὰ διαίρεσιν, nec aliter legerat Cornarius, qui ita interpretatus sit : *Distributionem quamdam secundum divisionem in ea quæ ab ipsa sunt* : quod quid significare possit, et eo, si viveret, libens quaererem. Alii quinque mss. διανομήν καὶ καταδιαίρεσιν, uno verbo, bene. Reg. primus διανομήν τινὰ καὶ καταδιαίρεσιν, paulo melius. Hoc ipso in loco Reg. quartus ἐνοεῖται.

(32) Cum vox ὑποκείμενον late patent, fortasse debet hoc loco sumi pro ipsa substantia, ut hoc dicat Basilus : *Si Pater ex hypothesi intelligitur lux esse in se et in sua substantia*, etc. Quod mox sequitur, καὶ ὄντως, etc., ita converterat interpres

BAE. Ὑποθέμενος (29) εὐνοῦν κατὰ τὸν λόγον ἀπερ ἔθούλετο, καὶ τὰ ἀκόλουθα λαβὼν ταῖς ὑποθέσεσιν, εἴτα εἰς ἀτόπους ἐνοεῖται ἐαυτὸν ἐξηθῶν, ἀναγκαζαν ἐνεσθῆεν οὐκ εἶναι τὴν παραδοχὴν τῶν ἰδίων δογμάτων (30) ἐπιδεικνύσθαι. Φησὶ γὰρ ὅτι, Οὐκ ἂν τοῦτο εἴποιμεν, ὡς κοινὴ μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία· τάξει δὲ καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείαις ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Εἰ μὲν οὖν τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας οὕτω νοήσας εἶπεν, ὡς ἐξ ὅλης προὑπαρχούσης διανομῆν τινα καὶ καταδιαίρεσιν (31) εἰς τὰ ἀπ' αὐτῆς νοεῖν, οὐτ' ἂν αὐτοὶ καταδειχθῆμεθα τὴν διάνοιαν ταύτην μὴ γένητο ! καὶ τοῖς λέγοντας, εἰ τινες καὶ εἰσιν, οὐδὲν ἔλαττον ἀσθεῖεν τῶν τὸ ἀνόμιμον λεγόντων ἀποφαινόμεθα· εἰ δὲ οὕτω τις ἐκλαμβάνει τὸ τῆς οὐσίας κοινὸν, ὡς τὸν τοῦ εἶναι λόγον ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐπ' ἀμφοῖν θεωρεῖσθαι, ὥστε καὶ εἰ καθ' ὑπόθεσιν φῶς ὁ Πατὴρ τῷ ὑποκειμένῳ (32) νοεῖτο, φῶς καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ὁμολογεῖσθαι, καὶ ὄντως ἂν τις ἀποεῖπ' ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸν τοῦ εἶναι λόγον, τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τῷ Υἱῷ ἐφαρμύζειν· εἰ οὕτω τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας λαμβάνοιτο, δεγόμεθα· καὶ ἡμέτερον εἶναι τὸ δόγμα φησομεν. Κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ θεοτὸς μία· δηλονότι κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον τῆς ἐνόητος νοουμένης, ὥστε ἀρεθμῶ μὲν τὴν διαφορὰν (33) ὑπάρχειν, καὶ ταῖς ἰδιότησι ταῖς χαρακτηριζούσαις ἐκάτερον· ἐν δὲ τῷ λόγῳ τῆς θεότητος τὴν ἐνόητητα θεωρεῖσθαι.

20. Δωρισμένου τοίνυν πῶς χρὴ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἐκδέχεσθαι, τὰ ἐφεξῆς ἐξετάσωμεν, τίνα συνάφειαν ἔχει πρὸς τὰ προαγόμενα. Τάξει δὲ, φησὶ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου πρεσβείαις ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος. Τίς ἡ ἀνάγκη ἐφ' ἧν ἡ οὐσία κοινὴ, τάξει τε ὑποδεθῆσθαι ταῦτα, καὶ χρόνῳ εἶναι δεύτερα (34) ; Ὁ γὰρ δυνατὸν τῇ ἐαυτοῦ εἰκόني (35) ἀχρόνωσ ἀπαυασθῆσθαι τὸν θεὸν τῶν ὄλων μὴ ἐξ αἰείου συνεχῆναι, καὶ μὴ χρόνον μόνον, καὶ αἰώνιον εἶ (36) πάντων ἐπέκεινα τῆν συνάφειαν ἔχειν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπαύασμα εἰρητά, ἵνα τὸ συνημμένον νοήσωμεν, καὶ χαρακτηρ τῆς ὑποστάσεως, ἵνα τὸ ὁμοούσιον ἐκμανθάνωμεν. Ἀλλὰ καὶ τάξις ἡ μὲν φυσικὴ τίς ἐστίν· ἡ δὲ κατ' ἐπιτήθευσιν. Φυσικὴ μὲν, ὡς ἡ τῶν κτι-

vetus : *Et quamcumque aliquis Patri attributionem, hanc ipsam et Filio accommodet* : sed quantum a mente Basilii aberrarit, ex Græcis patet. Illud, τὸν τοῦ εἶναι λόγον, ad verbum reddidimus, *essendi rationem*, non Latine quidem, sed significantissime.

(33) Vox διαφορά differentiam quidem significat : sed cum nomine differentie latissime pateat, ita hic et in similibus locis restringendum est, ut proprie pro distinctione accipiatur. Statim mss. nonnulli τῷ λόγῳ τῷ τῆς.

(34) Antiqui sex libri cum editione Ven. καὶ χρόνου εἶναι δεύτερα. Reg. servatius cum editione Paris. καὶ χρόνου πρεσβείαις εἶναι δεύτερα. Nemo opinor, homo non videt vocem πρεσβείαις ex superioribus incaute accersitam fuisse, et hoc loco inepte repetitam.

(35) Codex unus τῆς ἀπ' αὐτοῦ εἰκόνη.

(36) Codices aliquot μόνον, αἰώνιον δὲ. Itidem mss. nonnulli συνημμένον νοήσωμεν. Subinde Reg. quartus καὶ φυσικὴ μὲν ὄν.

σμάτων κατα τοὺς δημιουργικούς λόγους διαταχθεί-
 α (37), καὶ ὡς ἡ τῶν ἀριθμητῶν (38) θέσις, καὶ ὡς
 ἡ τῶν αἰτίων πρὸς τὰ αἰτιατὰ σχέσις, ἐκείνου προ-
 βωμολογημένου τοῦ καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ποιητῆν
 εἶναι καὶ δημιουργὸν τὸν Θεόν· ἐπιτεταδευμένη δὲ
 καὶ τεχνική, ὡς ἡ ἐν τοῖς κατασκευάσμασι, καὶ μω-
 θήμασι, καὶ ἀξιώμασι, καὶ ἀριθμῶν, καὶ τοῖς τοιού-
 τοις. Τοῦτον τοίνυν τὸ πρότερον ἀποκριψάμενος ὁ-
 τος, τοῦ δευτέρου εἰδους τῆς τάξεως ἐπεμηθήθη, καὶ
 φησι, μὴ χρῆναι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ τάξιν, ἐπειπερ ἡ
 τάξις δευτέρα ἐστὶ τοῦ τάττοντος. Ἐκεῖνο δὲ ἡ οὐ
 συνειδεν, ἡ ἐκὼν ἀπεκρίψατο, ὅτι ἐστὶ τι τάξεως
 εἶδος, οὐκ ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν θέσεως συνιστάμενον,
 ἀλλ' αὐτῆ τῆ κατὰ φύσιν ἀκολουθεί συμβαθόν, ὡς τῆ
 πυρὶ πρὸς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ἐν τοῦτοις γὰρ
 πρότερον τὸ αἴτιον λόγουμεν, δεύτερον δὲ τὸ ἐξ αὐ-
 τοῦ (39)· οὐ διαστήματι χωρίζοντες ἀπ' ἀλλήλων
 ταῦτα, ἀλλὰ τῶ λογισμῶ τοῦ αἰτιατοῦ προσηνοῦν-
 τες τὸ αἴτιον. Πῶς οὖν εὐλογον ἀρνεῖσθαι τὴν τάξιν,
 ἐφ' ᾧ ἐστὶ πρότερον καὶ δεύτερον, οὐ κατὰ τὴν ἡμε-
 τέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἔνυπαρ-
 χούσης ἀκολουθίας; Τίνας οὖν ἔνεκεν ἀθετεῖ τὴν τά-
 ξιν ἐπὶ Θεοῦ λαμβάνουσαι; Ἡγεῖται, εἰ (40) ἐπιβεβεῖ
 μετὰ μὲν ἄλλως τὸ πρότερον ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι,
 λειπόμενον ἔξιν, κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τὴν ὑπερ-
 ἄχην ἐπέδεικνυσθαι (41). Ἡμεῖς δὲ, κατὰ μὲν τὴν
 τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτε-
 τάθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν· κατὰ δὲ τὴν τῆς
 φύσεως διαφορὰν, οὐκ ἐστὶ, οὐδὲ κατὰ τὴν τοῦ χρό-
 νου ὑπεροχὴν· ἡ οὕτω γε καὶ αὐτὸ (42), τὸ Πα-
 τέρα εἶναι τὸν Θεόν, ἀθετήσομεν, τῆς κατὰ τὴν
 οὐσίαν ἀλλοτριότητος τὴν φυσικὴν συνάφειαν ἀθε-
 τοῦσης.

21. Ἐπεὶ μέντοι ἀφορίσασθαι ἡμῖν τοῦ χρόνου τὴν
 φύσιν ὁ σφόδρὸν τὰ πάντα προήχθη, καὶ ἐνταῦθα (43)
 αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ περισευκμμένον τῆς διανοίας
 ἔσμεν. Χρόνον τοίνυν εἶναι φησι ποικίλτινα κινήσιν
 ἀστέραν· ἅλῳ δηλονότι καὶ σελήνης καὶ τῶν λοι-
 πῶν, ὅσοις καθ' ἑαυτὰ (44) κινεῖσθαι δύνανται ἐστὶ.
 Τὸ τοίνυν ἀπὸ γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς μέχρι τῆς

et ordo alius naturalis est, alius artificialis. Natu-
 ralis quidem, ut creaturarum, qui ex creandi ratione
 dispositus est, et sicut numerabilium positio, et cau-
 sarum ad producta habitus; cum res confessa sit,
 Deam etiam ipsius naturae conditorem esse et opi-
 ficem. Excoigitur 232 vero et artificialis, ut ille,
 qui deprehenditur in probationibus, in disciplinis,
 in dignitatibus, in numero et reliquis huiusmodi.
 Eunomius itaque horum priore occultato, de se-
 cundo ordinis genere fecit mentionem; atque non
 oportere dicere in Deo ordinem esse, quoniam ordo
 ordinante posterior est. Illud vero aut non intellexit,
 aut ultra occultavit, quoddam ordinis esse genus,
 non nostra constitutum ordinatione, sed ipsa nec-
 cessitudine naturali contingens, quo se modo habent
 ignis et lux, quae ex ipso est. Nam in iis causis
 priorem esse dicimus: posterioris vero id quod
 ab ipsa est, non intervallum haec a se invicem diri-
 mientes, sed engitatione causam ante effectum in-
 telligentes. Quoniam igitur pacto rationi constanti
 fuerit, ordinem in iis negare, in quibus est
 prius et posterior, non ex nostra dispositione, sed
 ex naturali quadam rerum consecutione? Cur igitur
 fastidit ordinem in Deo admittere? Arbitratur,
 si ostenderit non aliter prius in Deo intelligi, reli-
 quum se habiturum, in ipsa scilicet substantia praes-
 tantiam demonstrari. Nos autem, pro habita cau-
 sarum ad ea quae ex ipsis sunt, Patrem Filio praer-
 poni dicimus: at vero secundum naturae diversita-
 tem, non item, neque secundum temporis excessum:
 alioquin hoc pacto etiam Deum Patrem esse nega-
 bimus; cum alienatio quae in essentia reperitur,
 conjunctionem naturalem abolet.

21. Sed quoniam hic ille in omnibus sapiens pro-
 gressus est, nobis ut definiret temporis naturam, et
 hic quam firma, quam circumspecta sit mens ejus,
 videamus. Tempus ergo certum quendam stellarum
 motum esse dicit, solis videlicet et lunae ac reliqua-
 rum, quibus inest qua per se moveantur. Inter-
 vallum igitur quod ab origine caeli et terrae ad stel-

(37) Editi λόγους ταχθεῖσα. Veteres quinque libri
 διαταχθεῖσα.

(38) Antiqui duo libri τοῦ ἀριθμοῦ. Alii τῶν
 ἀριθμῶν. Alii tres cum editis τῶν ἀριθμητῶν.

(39) Reg. tertius τὸ ἀπ' αὐτοῦ. Aliquantis post
 codex unus πρότερον καὶ δεύτερον οὐ κατὰ.

(40) Illa, ἡγεῖται, εἰ, etc., possunt fortassis hoc
 modo intelligi: Eunomius sibi videtur propositum
 assecutus fuisse, si probaverit, quidquid prius in
 Deo concipitur, id necessarii prius esse et aetno, et
 tempore, et ordine. Sed falli eum constat. Eisi
 enim Filius dicitur posterior esse ordine, inde non
 efficitur eum aut Patri esse dissimilem, aut eo po-
 teriorem esse aetate et tempore. Reg. tertius cetera,
 εἰ ἐπιβεβεῖς.

(41) Codex unus ὑπεροχὴν θεωρεῖσθαι.

(42) Illud, ἡ οὕτω γε, etc., sic interpretatur Com-
 pletsius, Hoc, quod est Deum Patrem esse, destrue-
 mus. In quo quidem reprehendendus non est, quod
 rem non expresserit: sed, quod locutus sit minus
 Latine, id est, suo more.

(43) Editi et Reg. quintus καὶ ἐνταῦθεν. Alii quin-
 que miss. καὶ ἐνταῦθα.

(44) Editi cum Reg. secundo ὅσοις ἐν ἄλλοις κατὰ
 τούτων καθ' ἑαυτὰ: quod quin vitiosum sit, dubi-
 tari non potest. Et certe hominibus, qui paulum
 modo in hoc studiorum genere versati sunt, erroris
 causam detegere difficile non est. Caecuti enim qui
 non vidit errorem hinc exortum esse, quod libra-
 rius aliquis illa, ἐν ἄλλοις κατὰ τούτων, in ora sui
 libri scripsisset, ut nonerentur qui legerent, pro καθ'
 ἑαυτὰ scriptum inveniri in aliis quibusdam exem-
 plaribus κατὰ τούτων: ex quo contigit, ut totum
 illud, ἐν ἄλλοις κατὰ τούτων, ex libri ora in con-
 textum irreperit. Combessius vitii aliquid in im-
 pressis libris subsesse animadverterat quidem: sed
 dum hunc locum ita emendavit, ὅσοις ἐν ἄλλοις
 κατὰ τούτους καθ' ἑαυτὰ, magis etiam enim corrup-
 tit. Haec autem recte, ut putabat, emendata sic ver-
 terat: Si quae alia sunt, quibus ut his, a se ipsis
 motus vis competit. Codices tres ὅσοις καθ' ἑαυτὰ.
 Alii totidem ὅσοις καθ' ἑαυτούς. Certe utro quis
 modis legerit, peccaturum eum non puto. Sed si
 legas καθ' ἑαυτὰ, supple ὅσπρα: si legas ἑαυτούς,
 supple ἀστέρας.

larum usque creationem intercessit, quidnam esse A
decerat eximius ille rerum sublimium speculator? Nam qui mundi creationem virtute Spiritus conscripsit, magna illa luminaria et reliquas stellas die quarta productas esse perspicue narrat ¹. Tempus igitur, ut liquet, in prioribus diebus nequaquam erat: siquidem nondum movebantur stellæ. Quomodo enim id fieri potuisset, cum ne conditæ quidem fuissent initio? Et iterum, cum Jesus Nave adversus Gabaonitas pugnavit, quoniam sal præcepto ligatus manebat immobilis, ac luna in loco stabat ², tempus tunc non erat? Quodnam igitur nomen illi diei spatium imponemus? quam excogitabis appellationem? Et enim si temporis delectat natura, ævum utique ei successit. At ævum exiguum diei 233 partem appellare, quem dementiæ modum non superat? Sed, quæ multa est ejus solertia, putare videtur, diem ac noctem fieri quæpiam stellarum motione ad qualitatem pertinente, atque has esse temporis partes: unde tempus statuit quemdam esse stellarum motum qualitate præditum, ne id quidam quod dici intelligens. Non enim motum qualitate præditum, sed quantitate donatum, si tamen ita loqui fas est, dicere magis conveniebat. Quis enim sic omnino puer est mente, ut ignoret dies, horas, menses, annos, temporis mensuras, non partes esse? Tempus autem spatium est, quod æque extenditur atque ipsa mundi constitutio: quo motum omnem sive stellarum, sive animalium, sive cuiuscunque rei quæ movetur, admetitur, prout dicimus aliud alio velocius aut tardius esse: velocius quidem, id quod minore tempore plus percurrit spatii; tardius vero, quod minus longiore tempore movetur. Eunomius vero quoniam in tempore stellæ invenitur, temporis ipsas esse opifices pronuntiat. Proinde ex sapientissimi illius sententia, quoniam scarabei quoque in tempore moventur, constituamus tempus talem quamdam motionem esse scarabeorum: et enim quod dixit, id ab hoc nihil differt, nomen dignitate excerpta. Et hæc quidem ita se habent. Quæ autem sequuntur, considerate.

22. Εὐκ. Αἰτίαι, ἰνquit, ne fieri quidem potest, ut

¹ Gen. i, 14-19. ² Jos. x, 12, 13.

(45) Sic libri veteres; editi κοσμογένεταν.

(46) Editi operarum incuria Οὐ γὰρ ἐκινούν τόπων οἱ. Codices duo ἐκινούντο πᾶσι. Alii quibusdā mss. ἐκινούντο πᾶσι. Ibidem codices duo de μὲδ.

(47) Πῶς γὰρ, οἱ γε μὴδ' ἐργάζοντο τὴν ἀρχὴν; Quomodo enim id fieri potuisset, cum ne conditæ quidem omnino (stellæ) fuissent?

(48) Editi ἔμνε. Antiqui tres libri ἔμνε.

(49) Editi, Εἰ γὰρ τοῦ. Codices tres, Εἰ γὰρ ἢ τοῦ. Alii duo, Ἡ γὰρ τοῦ χρόνου φύσις ἐπιλελειπται, ἢ αἰῶν, aut enim temporis natura defecerat, aut ævum in locum illius successit.

(50) Editi μάλλον ἄν. Libri veteres μάλλον ἦν.

(51) Editi χρόνον ἔστιν. At mss. ἐστίν.

(52) Sic libri veteres. Editi ἢ οὐτινοσούσιν. Mox mss. tres ἐν ἐλάττωνι. Particula ἐν ab excusis abest. Subinde mss. nonnulli διάστημα διαβαίνω.

(53) Reg. quartus δημιουργούς ἀπεφάνετο. Mox editi οἱ κἀνθαροι.... ὁρισόμεθα. Codices non pauci ut in contextu.

ποίησεως τῶν ἀστέρων διάστημα τι ποτε εἶναι ὁ δεινὸς τὰ μετέωρα ὄλτος ἀποφανείται; Σαφῶς γὰρ ὁ τὴν κοσμογένεταν (45) τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ἀναγράφας τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοὺς μεγάλους φωστῆρας καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας γεγενῆσθαι φησι. Χρῆνος οὖν οὐκ ἦν, ὡς εἰκοιεν, ἐν ταῖς κατέδιν ἡμέραις· οὐ γὰρ ἐκινούντο πᾶσι οἱ ἀστέρας (46). Πῶς γὰρ, οἱ γε μὴδ' ἐργάζοντο τὴν ἀρχὴν (47); Καὶ πάλιν, ὅτε ἐπολέμει τοῖς Γαβαωνίταις ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς. ἐκείτῃ ἀκίνητος ὁ ἥλιος ἔμνε (48); τῷ προτάγματι πεθῆθεις, καὶ ἡ σελήνη κατὰ χώραν εἰστήκει, χρόνος οὐκ ἦν τηλικαῦτα; Τί ἐκείνο οὖν τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας εἴπωμεν; τίνα προσγοροῖεν ἐπινοήσαι; Εἰ γὰρ ἢ τοῦ (49) χρόνου φύσις ἐπιλελειπται, αὐτὸν ἀντεσιτῆθε δηλονότι. Αἰῶνα δὲ μικρὴν ἡμέρας μέρος προσαγοροῦσιν τίνα τῆς ἀνοίας ὑπερβολὴν ἀπολείπει; Ἄλλ' εἰκοιεν ἐκ πολλῆς ἀγχινοίας ἡμέραν μὲν καὶ νύκτα ἐν τῇ ποιῆ τῶν ἀστέρων κινήσει νομίζειν γίνεσθαι, ταῦτα δὲ εἶναι τοῦ χρόνου μέρη· ὅθεν τὸν χρόνον ποῖαν τίνα κίνησιν ἀστέρων ἀπεφάνετο, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο συνελθὲ εἰ λέγειν. Οὐ γὰρ ποῖαν, ἀλλ' εἴπερ ἄρα, ποσὴν, μέλλον ἦν (50) εἰπεῖν οικειότερον. Ἄλλὰ τίς οὕτω παῖς παντελῶς τὴν διάνοιαν, ὥστε ἀγνοεῖν, ὅτι ἡμέραι μὲν, καὶ ὥραι, καὶ μῆνες, καὶ ἡμέραι, μέτρα τοῦ χρόνου εἰσὶν (51), οὐκ ἢ μέρη; Χρόνος δὲ ἐστὶ τὸ συμπαρακεινόμενον τῇ συστάσει τοῦ κόσμου διάστημα· ἢ πᾶσα παραμετρεῖται κίνησις, εἴτε ἀστέρων, εἴτε ζώων, εἴτε οὐτινοσούτων (52) τῶν κινουμένων. καθὼ λέγομεν ταχύτερον ἢ βραδύτερον ἔτερον ἐτέρου· ταχύτερον μὲν τὸ ἐν ἐλάττωνι χρόνῳ πλείον διάστημα μεταβαίνω, βραδύτερον δὲ τὸ ἐλάττων ἐν πλείονι χρόνῳ κινούμενον. Ὅ δὲ, ἐπειδὴ ἐν χρόνῳ οἱ ἀστέρες κινούνται, χρόνον αὐτοὺς εἶναι δημιουργοὺς ἀποφαίνεται (53). Οὐκοῦν κατὰ τὴν τοῦ σοφιστάτου λόγον, ἐπειδὴ καὶ κἀνθαροι ἐν χρόνῳ κινούνται, ὁρισόμεθα τὸν χρόνον εἶναι ποῖαν τίνα κἀνθαροὺς κινήσιν· οὐδὲν γὰρ τοῦτο τὸ παρ' αὐτοῦ λεχθὲν διαφέρει, πλὴν τῆς σεμνότητος τῶν ὀνομάτων. Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα, σέβασθε δὲ τὰ ἐφεξῆς.

22. ΕΥΝ. Ἄλλὰ μὴν (54), φησὶν, οὐδὲ ἐνυπάρχειν

D (54) Illa, Ἄλλὰ μὴν etc., ita Latine reddens interpretes, Αἰτίαι, ἰνquit, ne id quidem fieri potest, ut forma quæpiam, vel cruciatis, vel quantitas sit in substantia Dei, vim vocis ὄλον non satis attendit. Suspiciari fortasse possit quæpiam cum vim dotesimo Combessio, hæc dicta fuisse ἐπιλελειπτός, vocemque Ἰῶν subaudientiam esse. hoc modo: οὐδὲ δυνατόν τὸν Ἰῶν ἐνυπάρχειν τῇ οὐσίᾳ, etc. Αἰτίαι, ἰνquit, ne fieri quidem potest, ut Filius in Dei substantia existat tanquam forma, aut moles, etc. Fateor quidem hæc conjecturam optimam videri, atque ad hoc locum facile accreditandam posse: quoniam tamen apud virum eruditissimum Fabricium, qui librum Eunomii nuper edidit, ita editum invenimus, Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ ἐνυπάρχειν τὴν ταύτην οὐσίαν δυνατόν ὄλον εἶδος etc., hæc scripturam sequi satius duco. Et certe hoc nostrum iudicium non parum adjuvat, quod in Colbertino codice, qui et ipse inter cætera opus Eunomii complectitur, eodem præcise modo scriptum sit, nisi quod in ipso pro οὐδὲ

τι τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ δυνατὸν, ὡς εἶδος, ἢ ὄγκον, ἢ πληρότητα, διὰ τὸ πάντῃ συνθήκης ἐλευθερον εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τι (55) μήτε ἐστὶ μήτε ποτὲ γένοιτ' ἂν εὐαγὲς ἐπινοῆσαι συμπλεγμένον τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ (56), πόλος ἔτι συγχωρήσει λόγος πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; τῆς κατ' οὐσίαν (57) ὁμοιότητος, ἢ συγκρίσεως, ἢ κοινωνίας, μηδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφοράν καταλιπούσης, ἰσότητα δὲ σαφῶς ἐργαζομένης. μετὰ δὲ τῆς ἰσότητος ἀγέννητον ἀποφαινοῦσης τὸν ὁμοιοῦμενον, ἢ συγχρινόμενον. Οὐδεὶς δὲ οὕτως (58) ἀνόητος καὶ πρὸς ἀπέβια τολμηρὸς, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διαβρῆθην εἰπόντος: Ὁ Πατὴρ ὁ πῆγμας με μείων μου ἐστὶ καὶ πάλιν μετ' ἄλλα. Ἄλλ' ὅτι μὲν οἷς ὁ τῶν πάντων Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀσύκρητος, πλειόνων ὄντων τῶν παραλειπόμενων, ἀποχρῆν ἡγούμαι καὶ τὰ βρῆντα πρὸς ἀπόδειξιν.

BAE. Ὅταν τινὸς ἀπτεσθαι μελλῆ πονηροῦ λόγου, προλαμβάνει (59) τινὰ συγχωρούμενα παρὰ πάντων, ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτοις εὐγνωμοσύνης μηδὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἀπιστήται. Οὐδὲν (60), φησὶν, ὁλον τε ἐνυπάρχειν τοῦ Θεοῦ τῆ οὐσίᾳ, ὅτε εἶδος, ὅτε ὄγκον, ὅτε πληρότητα, διὰ τὸ πάντῃ συνθήκης ἐλευθερον εἶναι τὸν Θεόν. Μέχρι τούτων ἐστὶν εὐγνώμων ἐν δὲ τοῖς ἔξῃς εἰς αὐτὸν ἐπανήλθεν. Ὡς γὰρ ἀναγκαίως τοῖς προεκτεθειμένοις ἐπομένην τὴν βλαστημίαν ἐπισυνάπτει, λέγων· Εἰ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τι μήτε ἐστὶ, μηδέποτε ἂν γένοιτο εὐαγὲς ἐπινοῆσαι συμπλεγμένον τῆ οὐσίᾳ, τίς συχωρήσει λόγος (61) πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; Ποῶν ἀκολουθῶν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα, εἰ ἀσύνθετος ἐστὶν ὁ Θεός, ἀνεπίδεκτον εἶναι τὸν Υἱόν τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος; Εἰπε γὰρ· οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Υἱόν παραπληρώσει ἔρεσις μήτε εἶδος, μήτε ὄγκον (62), μήτε πληρότητα ἔχειν ἐν αὐτῷ, καὶ πάντῃ συνθήκης ἐλευθερον εἶναι;

23. Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ μανεντα σε ἡγούμαι ποτε τολμήσειν ἄλλο τι εἰπεῖν τὸν Υἱόν ἢ ἀσώματον καὶ ἀνείθεον καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ πάντα ὅσαπερ ἂν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἴποις. Πῶς οὖν οὐκ εὐσεβὲς τὸν μὴ ἔχοντα εἶδος τῷ εἶδος μὴ ἔχοντι παραβάλλειν (63); καὶ τὸν μὴ ἔχοντα πληρότητα τῷ μὴ ἔχοντι ταύτην; καὶ τὸν ἀσύνθετον ὅπως τῷ ἀσυνθέτῳ; Ὁ

¹ Joan. xiv, 28.

legatur οὐδέν. Addidimus igitur ex his libris voculam τι, sicque interpretati sumus: *Atqui, inquit, ne fieri quidem potest, ut quidquam in Dei substantia existat tanquam forma, etc.*

(55) Vocula τι deest in nostris septem mss. et in editione Ven. sed legitur in editione Paris. et apud Fabricium.

(56) Pro illo, τῆ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ, in opere Eunomii simpliciter legitur ταύτη; sed ita mutatum a Basilio puto, ut Eunomii sententia magis pateret.

(57) Vox οὐσίαν addita est in Reg. tertio post vocem γεννητῆν, si non eadem manu, at antiqua tamen; sed eum neque in vulgatis, neque in aliis mss. reperitur, addendam eam non censuimus; eo magis, quod facile ex orationis serie suppleri

possit. Statim ubi legitur in excusis καταλιπούσης, scriptum in duobus codicibus invenitur καταλιπούσης.

(58) Editi et Reg. tertius Οὐδεὶς γὰρ οὕτως. At reliqui mss. Οὐδεὶς δὲ οὕτως.

(59) Editi et mss. multi προλαμβάνει. At Reg. quartus προλαμβάνει, rectius.

(60) Editio Paris. οὐδέ. Editio Ven. et nostri mss. omnes οὐδέν.

(61) Reg. quartus τῆ οὐσίᾳ, πόλος ἔτι συχωρήσει λόγος.

(62) Sic Colb. et duo Regii. Illud, μήτε ὄγκον, in vulgatis desiderabatur.

(63) Editi ἔχοντα εἶδος μὴ ἔχοντι παραβάλλειν. At mss. plerique omnes ita, ut edidimus.

A quidquam in Dei substantia existat, velut forma, aut moles, aut quantitas, quod compositione omni prorsus immans est Deus. Quod si cogitare neque fas est, neque unquam fuerit, horum et talium quidquam cum Dei substantia complicatum esse; quænam adhuc ratio sinet, ut cum substantia ingenua genitam conferamus? quippe ea quæ secundum substantiam est similitudo, sive comparatio, sive communio, nullam præstantiam aut differentiam relinquit, imo æqualitatem aperte efficit; atque cum æqualitate ingenuum demonstrat eum, qui assimilatur, vel comparatur. Nemo autem ita est stolidus et ad impietatem audax, qui æqualem Patri Filium dicat, cum Dominus ipse palam dixerit: *Pater qui me misit, major me est* ². Et rursus paulo post. Sed, nissis pluribus, ea quæ diximus satis, puto, demonstrant universorum Deum ingenuum atque incomparabilem, unum esse.

Bas. Cum improbum aliquem sermonem vult attingere, nonnulla quæ ab omnibus conceduntur præmittit, ut propterea, quod de iis **234** recte sentit, in reliquis quoque sibi fidem pareat. Neque, inquit, fieri potest, ut in Dei substantia existat quidquam, neque forma, neque moles, neque quantitas, quod Deus prorsus expers est compositionis. Ad hæc æque verba æquus est: In iis vero quæ sequuntur, ad se ipse redit. Nam blasphemiam velut necessario ex præmissis consequentem adjungit, verbis illis: Quod si cogitare neque fas est, neque unquam fuerit, horum et talium quidquam cum Dei substantia complicatum esse, quænam adhuc ratio sinet, ut cum substantia ingenua genitam comparemus? Quænam inter se cognationem habent illa, fieri non posse, si Deus incompositus est, ut Filius ei sit consimilis? Dic enim, nonne tu quoque pariter dices Filium neque formam, neque molem, neque quantitatem in seipso habere, atque prorsus a compositione liberum esse?

23. Ego equidem, vel si insanires, non puto aurum te esse aliud quid dicere Filium quam incorporatum, quam formæ expertem et figuræ, et omnia quæ de Patre dicere possis. Quomodo igitur pium non fuerit, eum qui formam non habet, formam non habenti comparare? item, eum qui quantitatem non habet, quantitatem non habenti? item, eum qui

omnino incompositus est, incompressus? Hic vero in forma statuit similitudinem, et in mole æqualitatem: quantitatem autem quid præter molem esse putet, ipse sane aptius exposuit.

Eum. Idcirco, inquit, nec æqualis, nec similis, quoniam et quantitate caret et forma.

BAS. Ego vero in hoc ipso pono similitudinem. Quemadmodum enim Pater liber est ab omni compositione, ita et Filius simplex omnino est atque incompressus. Quin etiam similitudinem non secundum formæ identitatem, sed secundum ipsam substantiam perspicere arbitror. Quibus enim forma figuræ circumjacet, his secundum formæ identitatem inest similitudo: quæ vero natura nec formam nec figuram admittit, reliquum est ut in ipsa substantia habeat similitudinem, æqualitatem vero non in molis dimensione, sed in potentia identitate possideat. Christus, inquit, Dei potentia, et Dei sapientia, tota videlicet paterna potestate in ipso residente. Unde quæcumque videt Patrem facientem, ea et Filius similiter facit.

Eum. Sed similitudo, inquit, quæ secundum substantiam est, aut comparatio, aut communio, neque præstantiam, neque differentiam ullam relinquens, æqualitatem aperte efficit.

BAS. Quomodo igitur differentiam nullam relinquat, ne eam quidem, quæ causis inest cum his quæ ex ipsis sunt? Subjungit postea:

Eum. Quis autem ita stolidus est, vel ad impietatem ita audax, ut æqualem Patri Filium dicat?

BAS. Ad hæc dicamus ei illa prophete: *Facies meretricis facta est tibi; amisisti pudorem* 235 *erga omnes*. Etenim ut illæ suis ipsarum probri castæ viventes asperjunt, ita hic quoque eos qui majestatem Unigeniti magnificare cupiunt, stolidos et ad impietatem audaces vocat, iisdem offensus, quibus et Judæi exacerbabantur, dicentes tunc: *Æqualem seipsum facit Deo*.

24. Et certe (nemini videatur virum quod dico) illi quodammodo consequentiam rerum magis perspicere videbantur. Nam ægre ferebant quod Deum Patrem suum appellaret: hanc inde a seipsis consecrationem colligentes, quod hoc pacto faceret æqualem se Deo; quasi necessario sequatur, si Patrem habeat Deum, Deo æqualem esse. Eunomius autem, prius illud concedens, posterius negat, ac Domini vocem objicit nobis, dicentis: *Pater, qui me*

* I Cor. i, 24. * Joan. v, 19. * Jerem. iii, 3. * Joan. v, 18. * *ibid.*

(64) Eunomium ridet Basilius, quasi dicat: Philo-sophorum præstantissimus Eunomius distinguit molem a quantitate. Dicat autem velim quid sit discriminis inter utramque.

(65) Codices aliquot *ἐργάζεται*. *Ibidem* mss. tres, *Πῶς οὖν*. Vox ultima deest in excusis. Ex his constat aliquod differentie genus in Patre et Filio a Basilio, more et exemplo Patrum Græcorum, plane agnoscere; quale est videlicet, quod invenitur inter causam et id quod ab ea est, aut quale est, quod

ἄδὲ τὸ θεοῦ ἐν τῷ εἶδει τίθεται, καὶ τὸ εἶναι ἐν τῷ θεῷ τὴν δὲ πληκτικὴν (64), ὅτι καὶ λέγεται παρὰ τὸν θεόν εἶναι, αὐτὸς ἂν οικειώτερον ἐξηγή-saio.

EYN. Διὰ τοῦτο οὕτε ἴσος, φησὶν, οὕτε ὁμοίος, ἐπειδὴ καὶ ἀποσὸς ἐστὶ καὶ ἀνεῖδος.

BAS. Ἐγὼ δὲ κατ' αὐτὸ τοῦτο τὴν ὁμοιότητα τίθη-μαι. Ἐπειδὴ ὡσαύτῃ ὁ Πατὴρ συνήχης ἐστὶ πάντῃ ἐλεύθερος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἀπλῶς παντελῶς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ τὸ θεοῦ, μὴ κατὰ τὴν τοῦ εἶδους ταυτότητα θεωρεῖσθαι, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Ὅσοι μὲν γὰρ μορφή καὶ σχῆμα περιέχεται, τοῦτοι, κατὰ τὴν ταυτότητα τοῦ εἶδους, ἡ ὁμοιότης τὴν δὲ ἀνεῖδον καὶ ἀσχηματιστον φύσιν ἐν αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ λείπεται ἔχειν τὴν ὁμοιότητα καὶ τὸ εἶναι μὴ ἐν τῇ τῶν θεῶν παραμετρήσει, ἀλλ' ἐν τῇ ταυτότητι τῆς δυνάμεως. Χριστὸς, φησὶ, θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία: ὅλης τῆς πατρικῆς δυνάμεως ἐναποκει-μένης αὐτῷ ἐρηλονότι. Ὅθεν ὡσαύτῃ ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

EYN. Ἄλλ' ἢ κατ' οὐσίαν, φησὶν, ὁμοιότης, ἢ σύγκρισις, ἢ κοινωνία, μηδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφορὰν καταλείπουσα, ἰσότητά σαφῶς ἀπεργάζεται (65).

BAS. Πῶς οὖν ὁδεμίαν διαφορὰν καταλείπει, οὐδὲ τὴν τοῖς αἰτίοις πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν ἐνυπάρχουσαν; Εἴτα ἐπάγει·

EYN. Τίς δὲ οὕτως ἀνόητος, ἢ πρὸς ἀσέβειαν τοι-μηρὸς, ὥστε ἴσον εἶπειν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ;

BAS. Εἴπωμεν αὐτῷ τὰ τοῦ προφήτου πρὸς ταῦτα: *Ὅτι, Ὅχις λόγος ἐγένετο σοῦ ἀσπυραχῶντησας πρὸς πάντας*. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα τὰ εὐαγγέλιον ὀνειδίζ- τοῖς σεμνῶν βεβιωκόσι προστριβονταί: καὶ οὗτος τοῖς τὴν δόξαν τοῦ Μονογενοῦς μεγαλύνειν ἐπιθυμοῦντας ἀνόητους ἀποκαλεῖ καὶ πρὸς ἀσέβειαν τοιμηρῶς, ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαλεπαίνουσι, ἐφ' ὅς καὶ Ἰουδαῖοι παρω- ρίζοντο τρυκαῦτα λέγοντες ὅτι, *ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ θεῷ*.

24. Καίτοι γε (καὶ μηδὲν παράδοξον τὸ λεγόμενον δόξη) μὲλλόν πως ἰδοῦσιν ἐκεῖνοι τὸ ἀκόλουθον ἐπι- δλέπειν. Ἠγανάκτου γὰρ, ὅτι Πατέρα ἑαυτοῦ εἶπε τὸν θεόν τὸ ἐφεξῆς ἀφ' ἑαυτῶν συλλογιζόμενοι, ὅτι διὰ τούτου ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ (66) τῷ θεῷ, ὡς ἀναγκαῖος ἐπομένῳ τῷ Πατρὶ ἔχειν τὸν θεόν τοῦ ἴσου (67) ὑπάρχειν αὐτῷ. Ὅ δὲ, τὸ πρῶτον συγχερῶν δῆθεν, πρὸς τὸ δεύτερον ἀνανεύει, καὶ τὴν τοῦ Κυ- ρίου φωνὴν ἡμῖν προβάλλεται: εἰπόντος· Ὁ Πατὴρ,

reperitur inter principium et id quod ab eo origi- nem trahit. Sed illud differentie genus nature id- uitate in Patre et Filio non destruit, imo firmat et constabili.

(66) Editi ἐπίσπετ. At mss. ποιεῖ.

(67) Editi τὸ ἴσον, male. Codex Colbertinus cum duobus Regiis τοῦ ἴσου, bene: quod ut melius intel- ligatur, ordo verborum sic immutandus est, τοῦ ἴσου ὑπάρχειν αὐτῷ ἐπομένου τῷ Πατρὶ ἔχειν τὸν θεόν.

ὁ (68) *πέμφας με, μελίζον μου ἐστὶ*· τοῦ δὲ Ἀποστόλου λέγοντος οὐκ ἀκούει (69) ὅτι, *Οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεοῦ*. (70) Καίτοι εἰ κατὰ τὸν οὖν λόγον ἡ ἀγεννησία οὐσία ἦν, ἐβούλετο δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὑπεροχὴν ἐπιδειξάι, εἶπεν ἄν· Ὁ ἀγέννητος μελίζον μου ἐστίν. Ὑμέτερος δὲ ἐστὶν ὁ λόγος, ὅτι ἡ τοῦ Πατρὸς προσγορία ἐνεργείας ἐστὶ καὶ οὐκ οὐσίας σημαντικῆ. Μελίζονα οὖν λέγοντας τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, μελίζονα τοῦ ἔργου παρὰ τὴν ἐνεργείαν. Πᾶσα δὲ δόξα (71) ἐνεργεία συμβαίνει τῷ μέτρῳ τοῖς ἐξ αὐτῆς γινομένοις· καὶ μεγάλη μὲν τῶν μεγάλων ἔργων ἐστὶ, μικρὰ δὲ τῶν μικροτέρων. Τὸ οὖν μελίζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ὁμολογεῖν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ ἀσύμμετρον τῷ ἔργῳ τίθεσθαι τὴν ἐνεργείαν, καὶ μάτην φάσκειν πρὸς τὸ (72) τῆς ἐνεργείας μέγεθος τὸν Θεὸν κεινῆσθαι, οὐ δυνήθοντα τῇ ἐνεργείᾳ παρουσιάσαι τὸ τέλος· Ὡστε τὸ ἕτερον τῶν δυῶν (73) ἀναγκαιώς διακρίσεται· ἢ μὴ δηλοῦν ἐνεργείαν τὸν Πατέρα, ἀλλὰ οὐσίαν, καὶ οἷως αὐτοῖς ὁ σοφισμῆος τῆς ὁμοιότητος; (74) λόγος διαγεγράφεται, ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τιθεμένον, τοῦτο ἐστὶ, τῇ ἐνεργείᾳ· ὅσον γὰρ ἠθέλησεν ὁ Πατὴρ, φησὶ, τοιοῦτον ἐποίησε, καθὸ καὶ εἰκόνα βουλήσεως (75) ὁνομάζουσι· ἢ τοῦτο φυλάσσοντας, μὴ εἶναι λέγειν μελίζονα τὸν Πατέρα. Ἐπειδὴ περὶ πᾶσα ἐνεργεία, μηδενὸς ἀντισταμένου τῶν ἐξωθεν, σύμμετρος ἐστὶ τοῖς οὐκ αἰετοῖς ἀποτελέσμασι. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς εἰρήσῃ.

25. Ἐκείνο δὲ εἶναι τῶν πάντων δόξῃ, ὅτι τὸ μελίζον ἢ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον (77), ἢ κατὰ τὸν τῆς δυνάμεως πλεονασμὸν, ἢ κατὰ τὴν τοῦ ζῳώματος ὑπεροχὴν, ἢ κατὰ τὴν τῶν ὄγκων περιουσίαν λέγεται; Κατὰ μὲν οὖν τὸν ὄγκον μὴ εἰλη-

* Joan. xiv, 28. * Philip II, 6.

(68) Veteres aliquot libri cum editis, ὁ Πατὴρ μου ὁ. Alii codices melioris notæ, ὁ Πατὴρ ὁ.

(69) Reg. tertius in contextu quidem habet οὐκ ἀκούει: sed in ora libri habet οὐκ ἀκούεις. Statim editii ἡγήσατο εἶναι. Libri veteres ἡγήσατο τὸ εἶναι.

(70) Ita hoc loco Basilium adversarios adoritur, ut eos suis ipsorum armis confodiat. Dicitis vos, inquit Basilium, nomen Patris operationem, non substantiam indicare. Id autem si verum est, hinc efficitur, Patrem non substantia Filio majorem esse, sed operatione duntaxat.

(71) Editii et unus ms. Πᾶσα ὄξῃ δόξα. Alii quantum inss. Πᾶσα ὄξῃ δόξα. Aliquo tempore post duo inss. ἢ ἀσύμμετρον τῷ.

(72) Illa, πρὸς τὸ, etc., hoc sensu dicta fuisse arbitratur. Patrem Filio majorem esse si profiteamini, consequens est ut dicitis Deum frustra in id incubuisse, ut magnum quemdam effectum ederet, cum quod vellet assequi non poverit. Ista est enim vestra sententia, productum non fuisse a Deo, cum Filium genuit, effectum quempiam, qui aut operationi responderet, aut cum ea proportionem haberet ullam. Ex quo fit ut Pater, cum Filium generavit, rem non in magna produxerit.

(73) Ὡστε τὸ ἕτερον τῶν δυῶν, etc. Totus hic locus sic videtur reddendus: *Itaque alterutrum ex duobus necessario admittent, ita ut vel Pater non significet operationem, sed substantiam (sicque illis evanesceret excoGITATA similitudinis ratio, dum Patri*

nisit, major me est: nec audit Apostolum, qui dicit quod non rapinam arbitratus sit esse se æqualem Deo. Atqui si, ut dicitis, ingeneratio substantia esset, voluissetque præstantiam secundum substantiam ostendere, dixisset utique: *Ingentius major me est*. Nam sententia vestra hæc est, Patris appellatione operationem non substantiam significari. Itaque cum dicitis Patrem Filio majorem, operationem opere majorem dicitis. Omnis enim operatio, proportione servata, iis quæ ex illa fiunt, congruit; et magna quidem magnorum operum est, parva vero minorum. Proinde majorem Filio Patrem hoc modo confiteri, nihil aliud est, quam incongruentem operi operationem statuere, et dicere frustra Deum ad operationis magnitudinem commotum esse, cum non potuerit effectum operationi æquare. Quare duorum alterum eveniat necesse est, ut aut Pater non significet operationem, sed substantiam; sicque evanescat excoGITATA ab eis similitudinis ratio, quæ sanctum Filium Patri similem esse, operatione scilicet: qualem enim voluit Pater, inquit, talem fecit, quo etiam pacto voluntatis inaginem eum vocant: aut, si ab hoc sibi caveant, non dicent Patrem majorem esse. Nam operatio omnis, externa nulla re obstante, habet cum effectibus suis proportionem. Atque hæc ad confutandam ipsorum in dogmatibus disensionem dicta sint.

Ἐλεγον τῆς ἐν τοῖς δόγμασι αὐτῶν ἀσυμφωνίας (76)

25. Illud autem cui non est perapicium, quod aliquid dici possit majus, aut ratione causæ, aut potentie redundantia, aut excellentia dignitatis, aut molis magnitudine? Itaque non accipi *majus* secundum magnitudinem, et hic ipse prior dixit; 236 et plane

similem Filium dicunt, id est operationi: qualem enim voluit Pater, inquit, talem fecit: unde et imaginem voluntatis illum appellanti; vel si id retineat, major Filio Pater dici non possit.

(74) Codex Colb. cum Reg. tertio ἀνομοιότητος, corrupte. Alii inss. et editi ὁμοιότητος, recte. Illud quod mox sequitur, ὅμοιον τῷ, etc., ita interpretans Trapezuntius, cum *Patri Filium, id est operationi similem arbitrentur*, sensum verborum alio detorsit. Hoc dicit Basilium, arbitrari Eunomianos. Filium similem esse Patri operatione.

(75) Reg. tertius εἰκόνα βουλῆς. Illud, ἢ τοῦτο φυλάσσοντας, sic debet accipi. Aut si dicunt non significari substantiam appellatione Patris, sed operationem, vel invitati fateantur necesse est Patrem Filio majorem non esse. Etenim, ut ait mox Basilium, operatio omnis habet cum suis effectibus proportionem. Cum igitur operatio Patris infinita sit, et ipse quoque effectus infinitus esse debet, alioqui nec similitudo nec proportio esset operationem inter et effectum.

(76) Editii et Reg. quintus αὐτῶν συμφωνίας, et ita legerat interpres, cum veterit, *ad reprehendendam ipsorum in dogmatibus concordiam*. Alii sex inss. ἀσυμφωνίας, *ad redarguendam ipsorum in dogmatibus discordiam*, optime.

(77) Codices duo ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς αἰτίας λόγον. Ibidem editii et unus ms. ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς δυνάμεως. Alii sex inss. ἢ κατὰ τὸν τῆς δυν...

res ita se habet; cum in magnitudine *major* tantum sit, quantum et minus et amplius. Quæ enim magnitudines non possunt comprehendî, imo potius, quæ: magnitudine ac quantitate omnino carent, ea quis possit inter se dimetri? quæ autem non queunt inter se comparari, quomodo in his id quod excedit cognoscetur? Dicere autem Christum Dei potentiam, potentia inferiore esse, valde puerile est, et eorum qui ne audierunt quidem vocem Domini, qui dixit: *Ego et Pater unum sumus*¹¹: quique illud, unum, pro æqualitate potentia: accepit, ut ex ipsis Evangelii verbis ostendemus. Cum enim dixisset de eis qui crederant: *Nullus eos e manu mea rapiet; et, Pater qui mihi dedit, major omnibus est; et, Nullus e manu Patris mei potest rapere*, adjunxit: *Ego et Pater unum sumus*¹², sic ut aperte unum pro æqualitate ac identitate potentia: accipiat. Præterea si Dei sedes, ut nos credimus, dignitatis nomen est, illa Filio a dextris Patris assignata sedes quidnam aliud quam dignitatis æqualitatem significat? Quin et Dominus in gloria Patris venturum se pollicetur¹³. Reliquum est igitur, ut vox *major* hic secundum causæ rationem dicatur. Nam quoniam a Patre origo est Filii, hoc *major* est Pater, quod causa sit et principium. Quapropter et Dominus sic dixit: *Pater meus me major est*, prout Pater videlicet. Illud autem, *Pater*, quid aliud indicat nisi causam atque originem esse ejus qui ex ipso genitus est? Denique secundum vestram sapientiam, substantia ipsa substantia non dicitur *major* aut *minor*. Quare et secundum illos ipsos, et secundum veritatem ipsam, vox *majoris* quæ usurpata est, nullo pacto præstantiam secundam substantiam significat. Nec vero hic ipse Deus Patrem majorem dixerit secundum molem, qui scilicet stauerit, quantitatem in Deo intelligi non oportere. Superest igitur is, quem nos diximus, *majoris* modus, principii, inquam, et causæ. Quam itaque blasphemiam circa vocem *major* tentavit, ea ejusmodi est.

λοπος οὖν ἐστὶν ὁ παρ' ἡμῶν λεχθεὶς τοῦ μείζονος οὖν κατὰ τὸ μείζον ἐπιχειρήσις αὐτοῦ τῆς βλασφημίας τοιαύτης.

26. Illud autem admiratione dignam, quod sic in D paucis ad sermones perquam inter se contrarios delapsus, oculis animi velut quadam cæcitate percussis, verborum inter se pugnam intelligere non potuit: planum ut sit ac conspicuum, eum tam alienum esse a Dei pace, quam Dominus uoster Iis qui vere ac sincere in ipsum crediderunt, reliquit, dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*¹⁴, ut non cum aliis solum, sed secum etiam ipse pugnet.

¹¹ Joan. x, 30. ¹² ibid. 28-30. ¹³ Matth. xvi, 27.

(78) Codex unus τὸ μείζονα. Aliquanto post editi ὄνον καὶ τὸ. Vocula καὶ in multis mss. deest.

(79) Editi τῆς φωνῆς τῆς Κυρίου, libri veteres τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου.

(80) Antiqui duo libri θρόνος τοῦ Θεοῦ. Ibidem e filii, Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς. Illud, οὖν, in aliquibus mss. deest.

φθαί τὸ μείζον (78) αὐτὸς τε οὗτος προλαβὼν ἔφη, καὶ τὸ εἰκὸς οὕτως ἔχει· ἐπειδήπερ τὸ μείζον ἐν τοῖς μεγέθει τοσοῦτον ἐστίν, ὅσον καὶ τὸ ἐλάττω, καὶ ἔτι. Τὰ δὲ ἀπεριληπτα τῶ μεγέθει, μᾶλλον δὲ ἀμεγέθει καὶ ἄποσα παντελῶς, τίς ἐν ἀλλήλοις παραμετρήσει; ὣν δὲ ἀμήχανος ἡ παράθεσις, τίνοι ἀνθρώπων ἐν τοῖσι τοῦ ὑπερβάλλον ἐπιγνωσθεῖς; Ἀνάμει δὲ λέγειν ἠλείπειν τὸν Χριστὸν τῆν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κομιδῆ νηπίων καὶ οὐδὲ κατακουόντων τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου (79), λέγοντος· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν· καὶ τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ κατὰ τὴν δύναμιν Ἰσοῦ παραλαμβάνοντος, ὡς ἐξ αὐτῶν δείζομεν τοῦ Εὐαγγελίου τῶν ῥημάτων. Εἰπόντων γὰρ περὶ τῶν πιστευσάντων οὗτοι, Οὐ μὴ τις ἀρπάξῃ ἐκ τῆς χειρὸς μου· καὶ οὗτοι Ὁ Πατὴρ, ὃς δέδωκε με, μείζων πάντων ἐστὶ· καὶ, Οὐδεὶς δύναται ἀρπάσαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου, ἐπηγάγε· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἔσμεν, σαφῶς τὸ ἐν ἀντὶ τοῦ ἴσου καὶ ταῦτό κατὰ δύναμιν παραλαμβάνων. Ἄλλὰ μὴν εἰ γε καὶ ὁ θρόνος ὁ τοῦ Θεοῦ (80), ὡσπερ οὖν ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, ἀειώματός ἐστιν ἄνομα, ἡ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἀφορισμένη τῶ Ἱῶν καθέροια τί ποτε ἕτερον, καὶ οὐχὶ τὸ ὁμότιμον τῆς ἀξίας ἀποσημαίνει; Ἄλλὰ καὶ ἤξειν ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς. Λαίπεται τοῖνον κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐναυθὰ τὸ μείζον λέγεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ (80) ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχὴ τῶ Ἱῶν, κατὰ τοῦτο μείζων ὁ Πατὴρ, ὡς αἴτιος καὶ ἀρχή. Δὲ καὶ ὁ Κύριος οὕτως εἶπεν· Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστὶ, καθὼ Πατὴρ δηλονότι. Τὸ δὲ, Πατὴρ, τί ἄλλο σημαίνει ἢ οὐχὶ τὸ αἰτία εἶναι καὶ ἀρχὴ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος; Ὡσὸς δὲ οὐσία οὐσίας, καὶ κατὰ τὴν ὑμετέραν (81) σοφίαν, μείζων καὶ ἐλάττω οὐ λέγεται. Ὡστε καὶ κατὰ τοῦτους, καὶ κατ' αὐτῶν τῶ ἀλήθειαν, οὐδὲν ἄν τρόπον τῆν κατ' οὐσίαν ὑπεροχὴν ὁ προκαίμενος λόγος τοῦ μείζονος ἐμφανί. Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ κατ' ὄγκον φαίη ἂν αὐτὸς οὕτος; μείζονα τὸν Θεὸν Πατέρα· ὃ γε ἀπορηνόμενος (82) μὴ χρῆναι περὶ τὸν Θεὸν ὑπονοεῖν πληρότητα. Ὑπερότροπος, ὁ τῆς ἀρχῆς, λέγω, καὶ τῆς αἰτίας. Ἡ μὴ

26. Ἐκεῖνο δὲ θαυμάσια ἀξίον, ὅτι οὕτως ἐν βραχεὶ πρὸς τοὺς ἐναντιωτάτους λόγους περιτροπέμενος, καθάπερ ἀορασία τίνοι τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς περιληγμένους, συνουσίαν τῆν ἐν τοῖς (83) λέχθεῖσι μάχην οὐκ ἐδυνήθη· ἴνα φανῆ τοσοῦτον ξίνος ὡν τῆς τοῦ Θεοῦ εἰρήνης, ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν τῆς γνησιῶς καὶ ἀδόλως εἰς αὐτὸν πεπιστευούσους ἀγάπηεν, εἰπόντων· Εἰρήνην ἀπέμην ὑμῖν, εἰρήνην τῆν ἐμὴν εἶδομαι ὑμῖν· ὥστε οὐχὶ τοῖς ἄλλοις μόνον,

¹⁴ Joan. xiv, 27.

(80) Reg. quartus parâ τοῦ.

(81) Editi et Reg. secundus κατὰ τὴν ὑμετέραν. Alii quatuor mss. κατὰ τὴν ὑμετέραν.

(82) Editi μείζονα τὸν πατέρα· ὃ γε ἀποφανόμενος. Coll. cum Reg. tertio uti legere est in contextu.

(83) Libri veteres τῆν ἐν τοῖς. Illud, τῆν in edibus desideratur.

ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐαυτῷ διαμείχεται. Μείζονα γὰρ εἰ-
πὼν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ, καὶ
τοῖς τὸ ἴσον λέγουσι μανίαν ἐπικαλέσας (84), ὡς αὐτὸς
ἀναντιρρήτους ἔχων τούτου χάς ἀποδείξει, μικρὸν
ὑποδὲς σκέψασθε οἷα γράφει.

ΕΥΝ. Ἄλλ' οἱ μὲν εἰς τὸν ἄλλον Θεὸς ἀγέν-
νητος καὶ ἀσύγκριτος, κλειόνων ὄντων τῶν παρα-
λειπόμενων, ἀποκρῖν, ἤγοῦμαι, καὶ τὰ βήθοντα
πρὸς ἀπόδειξιν.

ΒΑΣ. Ἐρωτάσθω τοῖνον, εἰ ἀσύγκριτος ὁ Θεός,
πῶθεν αὐτοῦ ἡ ὑπεροχὴ κατελήφθη; Τὸ γὰρ μείζον
ἐκ τῆς πρὸς τὰ ὑπερεχόμενα παραθέσεως θεωρεῖ-
ται. Πῶς οὖν ὁ αὐτὸς καὶ μείζων ἐστὶ καὶ ἀπάρ-
ατος; Ἄλλ' ἵνα μὲν παραπλαγμένην τοῦ Θεοῦ τὴν
οὐσίαν πρὸς τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐπίδειξιν, συγκρι-
τικῶς λεγόμενον τὸ μείζον εἰς τὴν τῆς οὐσίας δια-
φορὰν ἐξεδέξατο· ἵνα δὲ πάλιν εἰς τὸ ὁμότιμον τῆ
κτίσει τὸν Μονογενῆ καταγάγῃ, ἀσύγκριτον εἶναι
τὸν Πατέρα νομοθετεῖ· κατὴν τινὰ καὶ ἀσύγκριτον
ἔντως τὴν ἑδὸν τῆς βλασφημίας ἐπινοῶν· ἐν προ-
ποικίσει δὴ τοῦ ὑψίστου καὶ ἑξαίρετον τὸν Θεὸν καὶ
Πατέρα, τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Θεοῦ τὴν δόξαν
κατασμικρύνων· τοῦ Κυρίου διαμαρτυρουμένου καὶ
λέγοντος· Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμῶ τὸν
Πατέρα· καὶ Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ οὐκ ἐμὲ ἀθετεῖ-
ἔ. ἀλλὰ τὸν κέμψοντά με. Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀλη-
θείας, ὁ ἐνεργῶν τὰ τοιαῦτα λέγειν καὶ γράφειν
αὐτοῖς, εἶδεν ἕκαστον (85), οἱ, εἰ πρὸς τὴν σύνεσιν
αὐτοῦ τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης ἀποτυφλώσει, καὶ
τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γνώσιν συναφαίρη-
σεται· ὥστε, εἰ καὶ δοκοῦσιν ὑπερβολὰς τινὰς νέ-
μειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, μηδὲν αὐτοῖς ἕλεος εἶναι
τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγούσης ἑδοῦ τὴν γνώσιν ἀφρη-
μένους. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι δοξάζειν τὸν Θεὸν
οἴονται, καὶ Ἕλληνας τις ἀκούσεται βουλομένου
εἰ μάγα πρὸς Θεοῦ λέγειν· ἄλλ' ὁμοῦ οὐκ ἂν τις
εἴποι μεγαλύνειν αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἄνευ τῆς εἰς Χρι-
στοῦ πίστεως, δι' οὗ τὴν προσαγωγὴν τῆς γνώσεως
ἐστιν.

27. Ἀσύγκριτον οὖν τὸν Θεὸν λέγει, ἵνα δεῖξῃ
Υἱὸν ἴσον ἔντα τῆ κτίσει, ἐν τῷ ὁμοίως τῆς δόξης
τοῦ Πατρὸς ἀπολείπεσθαι· διότι τὰ (86) ἴσῳ μέτρῳ
ὑπερεχόμενα ἴσα ἀλλήλοις ἀναγκαῖος ἐστὶ. Τοσοῦ-
τον δὲ ὑπερέχεται κατὰ τὸν τούτου (87) λόγον ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Μονογενὴς Υἱός, ὅσον καὶ τῶν
ἄλλων ἕκαστον. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ τὸ ἀσύγκριτον,
ὃ πᾶσαν ὁμοίως ἐστὶν ἀπροσπλάστον καὶ ἀνείριχτον.
Εἰ δὲ ἴσον (88) τοῖς ἄλλοις τὸν Πατέρα ἀπολείπε-
ται, ἴσον ἕκαστος ἐστὶ μεθ' ὧν ἀπολείπεται. Τί οὖν
τῆς βλασφημίας ταύτης χεῖρον εἴποιεν ἂν Ἰουδαῖοι;
εἰ δὲ τῶν ἰσῶν λεγόντων ἐστὶν ἀκούειν; Καὶ οὐκ
ἐρυθρίωσιν οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον πρᾶσθῆναι σχη-
ματίζόμενοι, Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλλησι. οὐκ καὶ προσ-

⁸⁴ Joan. v, 23. ⁸⁵ Luc. x, 16.

(84) Reg. tertius in margine manu paulo recen-
tiore ἐπικαλέσας.

(85) Reg. quartus ὁδὸν ἕκαστον, novis ἴllud, et ita
quoque legitur in Colberino, sed secunda manu.

(86) Codex unus ὡδ τὰ. Alii duo διότι καὶ τὰ.

A Nam ubi Deum et Patrem dixit unigenito Filio ma-
jorem, et eos qui æqualem dicunt, dementia insi-
mulavit; quasi suppetere sibi ea de re demonstra-
tiones, quibus non possit contradici, paululum pro-
gressus qualia scribat, expendite.

EUN. Verum, quod unus sit universonum Deus
ingenitus atque incomparabilis, pluribus omissis, ea
quæ dicta sunt, puto, sufficiunt ad demonstratio-
nem.

BAS. Interrogetur itaque: si incomparabilis **237**
est Deus, unde presentia ejus comprehensa est?
Quippe id quod majus est ex comparatione eorum
quæ superavit, æstimatur. Qui igitur fieri potest,
ut idem et major sit et incomparabilis? Verum ut
Dei substantiam ab Unigeniti substantia diversam
ostenderet, illud, majus, seu comparative usurpatum
pro substantiæ diversitate accepit: rursus, ut ad
creaturæ æqualitatem Unigenitum detrudat, Patrem
sancti esse incomparabilem. Novam quidem ac vero
incomparabilem blasphemiam viam commentus est,
qui interea dum exaltare se ac extollere Deum et
Patrem simulat, imminuat Unigeniti Filii et Dei ma-
jestatem; quanquam Dominus testatur ac dicit:
Qui non honorat Filium, Patrem non honorat ⁸⁴; et,
Qui me contemnit, non me contemnit, sed eum qui me
misit ⁸⁵. Sed veritatis inimicus, cujus opera ac im-
pulsu isti hæc dicunt scribuntque, illud vidit, quod
si eos circa gloriæ Unigeniti cognitionem excæca-
rit, etiam ipsius Dei ac Patris cognitionem simul
ablaturus esset: ut etiam videantur prærogativas
quasdam Deo et Patri attribuere, nullum tamen in-
de emolumentum consequantur, cum eis ejus viæ,
quæ ad ipsum ducit, adempta notitia sit. Nam et
Judæi gloria Deum afficere se putant; et audias gen-
tiles nonnullos, qui aliquid velint magni de Deo di-
cere: sed ab his absque fide in Christum per quem
ad cognitionem accessus fit, Deum magnificari dixe-
rit nemo.

27. Incomparabilem igitur dicit Deum, ut Filium
in eo creaturis æqualem esse ostendat, quod pariter
abest a majestate Patris. Quæ enim æquali supe-
rantur mensura, æqualia inter se necessario sunt.
Tantum autem superatur secundum hujus sententiam
a Deo et Patre unigenitus Filius, quantum et
aliorum singula. Nam quod comparari non potest, id
ejusmodi est, ut omnibus pariter inaccessum sit at-
que impervium. Quare si Filius a Patre æque distat,
atque res aliæ, æqualis est his quibuscum ab illo di-
stat. Quid igitur hac blasphemiam pejus dixerit Judæi?
quid deterius ex gentilibus audire possumus?
Nec pudet eos qui se Verbum Dei colere fingunt,
Judæis ac gentilibus jucunda documenta atque fami-

(87) Codices aliquot τὸν τούτων, uti sentiunt Eu-
nomiani.

(88) Editi, Et δὲ τὸ ἴσον. At mss. antiquiores, Et δὲ
ἴσον.

liaria proponere. Nam si Deo et Patri non comparatur, quemadmodum neque angeli, neque cælum, neque sol, neque terra, neque animalium quæ in ea sunt ullum, neque plantarum ulla; quomodo a propriis creatoris erit diversus? contra, unde illi cum Patre conjuncto? *Ego*, inquit, et *Pater unum sumus* 17. Rursus enim ejusdem dicti faciamus mentionem. Hoc, dic mihi, nonne verbum est comparantis seipsum? Quid dico comparantis? imo unientis, ut ita dicam, et nature similitudinem integerrimam hinc declarantis? Hic vero incomparabilem esse Deum statuit. Et bonitas 238 quidem Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi, homines, prout capere possumus, per studium ac exercitationem bonorum operum eo adducit, ut fiant Deo universorum consimiles, dum dicit: *Sitis perfecti sicut et Pater vester cælestis perfectus est* 18; hic autem Unigenitius naturali cum Patre conjunctione, quantum in ipso est, privat. Sed et hæc ratio sic adversus hunc ipsum retorquetur. Etenim si incomparabilis est Pater, unde Filium dissimilem esse demonstrabit? Et vero, si ex essentialium inter se comparatione dissimilitudinem invenisse se dicturus est, qui fieri potest ut incomparabilis sit qui talis est? Sin autem ne comparatur quidem illo modo, quomodo potuit diversitatem cognoscere? Sic malum non bono solum videtur adversari, sed ipsum etiam sibi.

διάφορον ἡδυνήθη; Ὁσῶς ἔοικε τὸ κακὸν αὐτῷ τῷ (87).

17 Joan. x, 30. 18 Matth. v, 48.

(89) Illud, φῶτα καὶ προσήγορα, si mavis, ita cum C Combelsio interpretare: *jucunda ac faventia*.

(90) Dissident quidem inter se editi et libri veteres: sed ita, ut sententia eadem semper remaneat. Editi συγκρίνοντο τῷ Πατρὶ. Codex unus συγκρίνεται τῷ Θεῷ Πατρὶ. Alius συγκρίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, et ita loqui solet Basilus. Denique alii duo mss. συγκρίνεται τῷ Πατρὶ.

(91) Editi μνημονεύομεν. Codices tres μνημονεύομεν, recte.

(92) Illud, τὸ ἀπαράλλακτον, non qualemcunque similitudinem significat, sed eam, quæ omnis dissimilitudinis expertis sit, sic ut idem sit quod *identitas* apud theologos.

(93) Hunc locum ita Trapezuntius verterat: *omnes homines perducit*: in quo a Combelsio jure reprehenditur, quod vocem *omnes* de suo addiderit.

(94) Editiones Ven. et Basil. et Stephani et sex mss. τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσαν... οικειότητα. Editio Paris. et Reg. secundus τῆς ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπαρχούσης... οικειότητος, et ita legendum esse censet Ducæus. Sed ipsum audire præstat. *Solet enim*, inquit, *ex regulis grammaticæ στερῆτω ἄριστο rei jungi, qua privatur aliquis, ut στερῆσθαι χαρᾶς, στερῆσθαι τῆς πόλεως, capite vel urbe privari*. Sed non animadvertit vir alioqui doctissimus, aliud

ἄγνωστα (89) διδάγματα προτεινόμενα. Εἰ γὰρ μὴ συγκρίνεται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ (90), ὡς παρ' οὐρα ἀγγελοι, ὅτε οὐρανός, ὅτε φίλος, ὅτε γῆ, ὅτε τῶν ἐν αὐτῇ ζῶων τε καὶ φυτῶν ἕκαστον· πῶς μὲν τὴν διαφοράν ἔξει πρὸς τὰ οικεῖα κτίσματα; πῶθεν δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν γεννησάντα ἢ οικειότης; Ἔγω, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. Πάλιν γὰρ τοῦ αὐτοῦ μνημονεύομεν (91). Τοῦτο, εἰπέ μοι, οὐχὶ συγκρίνοντος; καὶ τὸν ἐστὶ τὸ βῆμα; Τί λέγω συγκρίνοντος; ἐνούτος μὲν οὖν, ὡς εἰπεῖν, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον (92) παριστάνοντος ἐντυθεῖν. Ὁ δὲ ἀσύγκριτος εἶναι τὸν Θεὸν ἀποφαίνεται. Καὶ ἢ μὲν ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῖς ἀνθρώποις (93), καθόντων ἐμπὲν χωρητικοί, διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀγαθῶν ἔργων τῇ πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων ὁμοίαι προσάγει ἐν οἷς φησὶ· *Γίνεσθε τέλειαι καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν*· οὕτως δὲ τὸν Μονογενῆ τὴν ἐκ φύσεως αὐτῷ ὑπάρχουσαν πρὸς τὸν γεννησάντα οικειότητα (94), τὸ εἰς αὐτὸν ἔκον, ἀποστερεῖ. Καίτοι καὶ οὕτως (95) αὐτῷ εἰς τὸ ἐναντίον ὁ λόγος περιτραπήσεται. Εἰ γὰρ ἀσύγκριτος ὁ Πατὴρ, πῶθεν λαβὼν τῆς ἀνεμοιότητος τοῦ Υἱοῦ τὰς ἀποδείξεις παρέξειται; Εἰ μὲν γὰρ, ἀντιπαρεξέταζον τὰς οὐσίας ἀλλήλαις, εὐρησθήσεται τὸ ἀνόμοιον, πῶς ἀσύγκριτος ὁ τοιοῦτος; εἰ δὲ οὕτως συγκρίνεται τὴν ἀρχὴν (96), πῶς ἐπιγνώσκαι τὸ ἀγαθῶν ἐναντιοῦσθαι ἴσους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐκ-

multo esse, solere aliquid fieri, aliud semper fieri. Verba autem privativa solent quidem genitivo rei jungi: sed id non semper fieri constat; imo non raro regunt duos accusativos. Quare nullam video causam, cur editiones veteres tot locorum numero infultas sequi nobis non liceat. Lego Thesaurum. Veteres aliquot libri ὑπάρχουσαν πρὸς τὸν γεννησάντα.

(95) Editi καὶ οὕτως. Libri antiqui καὶ οὕτως. Vox τοιοῦτος, quæ aliquando post legitur, hoc loco debet sumi pro eo qui comparatur ac confertur cum alio.

(96) Illud, τὴν ἀρχὴν, non raro sumitur adverbialiter pro eo, quod est, *initio, omnino, etc.*, nec dehuerat interpretis sic vertere: *Quod si nec initium quidem comparationis habet*.

(97) Post vocem *καὶ τῶν* in Regiis primo, secundo et sexto sequuntur illa, οὐ γένοιτο λυτρώσαι ἡμῶς χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τὸ ἀνάγκη Πατρὶ δόξα σὺν ἀγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας: de quorum verborum interpretatione Latinam cum vidisset Ducæus in editione Parisiensi, conquestus est Græca ex suo codice Regio addita non fuisse. Sed ea in re viro doctissimo assentiri non queo, cum ejusmodi clausulas a librariis addi solitas, nemo qui paululummodo in veteribus libris legendis versatus sit, ignoret.

ΠΡΟΣ ΕΥΝΟΜΙΟΝ (98) ΛΟΓΟΣ Β΄.

ΠΕΡΙ ΥΙΟΥ.

ADVERSUS EUNOMIUM LIBER SECUNDUS.

DE FILIO.

1. Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ τῶν ὄλων λόγοις Α ὀποκατασκευάσας ὅσον ἐδύνατο τὰς εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημίας, αὐτῷ λοιπὸν ἐπαφῆκε τῷ Μονογενεῖ Θεῷ τὴν γλώσσαν. Τί γὰρ φησι;

ΕΥΝ. Καὶ εἰς Υἱός. Μονογενὴς γάρ, περὶ οὐ ἐντῷ μὲν τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς παραθέμενον, δι' ὧν Υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποῖημα καταγγέλλουσι, ταῖς τῶν ὁνομάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν ἐμφανίσαντας, ἀπηλλύθαι φροντιστῶν καὶ πραγμάτων· διὰ δὲ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὀπολαμβάνοντας, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπαλοντας, ἀναγκαῖον ἴσως καὶ πάλι τούτων διὰ βραχέων εἶπέν.

ΒΑΣ. Ταῦτα μὲν (99) ὁ Εὐνόμιος. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν οὕτω γρηθ διανοεῖσθαι περὶ τοῦ λόγου παντὸς, ὡς Β πλάτματος ὅλα ἐν τοῖς διδασκαλείοις τῆς ματαιότητος εἰς μελέτην τοῦ ἐν τῷ ψεύσματι πιθανοῦ τοῖς μετράκιος προβάλλεται (ἐπειθεὶ καὶ παραπλησίως ἐκεῖνοις πάντα σκιαμαχίᾳ προσέεικε· πρὸς κατηγοροὺς τε μάχη μὴ ὑπεστώτας· καὶ ἀπολογία πρὸς κατηγορίαν οὐ προφῆρθεῖσαν· καὶ λόγος (1) πρὸς δικαστὰς τοὺς οὐδαμῶ φαινομένους)· εἰ οὕτω γρηθ καὶ τούτων ἀκούειν, αὐτὸς τε ἀφίημι τὴν ἐξέτασιν, καὶ παντὶ παραπῶ μηδὲν τῶν εἰρημένων περιεργάζεσθαι· εἰ δὲ μεζῶν ἐστὶ τὸ ἐπάγγελμα, καὶ πολλοῖς γέγονεν ὑπόνοια (2), εἶναι τινα παρ' αὐτῶ τῆς ἀληθείας φροντίδα, ἀνάγκη πᾶσα τῶν εἰρημένων ἕκαστον διευθύνειν εἰς δύναμιν. Τίς ἂν οὖν τρόπος τῆς ἐξετάσεως δικαιοτέρος γένοιτο, ἢ τοῖς διδάγμασι (3) τοῖς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν δεδομένοις τὸν λόγον συζηρῶντας, ὃ μὲν ἂν ἐκεῖνοις συμφωνοῦν εὐρωμεν καταδέχασθαι, τῷ δὲ ἐναντίας ἔχοντι ἀπιστεῖν καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀποφείγειν;

2. Πρῶτον τοίνυν ἐκείνω δεικνύτω, τίνας τῶν ἁγίων

4. Itaque posteaquam in iis quos de Deo uiversonum habuit seruuuibus praeruxit, quoad puit, in Dei Filium blasphemias, deinceps in ipsno unigenitum Deum immitit linguam. Quid enim dicit?

EUN. Et unus Filius. Unigenitus enim, de quo sanctorum voces per quas Filium et genituram et creaturam praedicant, si protulissimus; sic poteramus, substantiae etiam diversitate per nomium diversitatem declarata, curis liberi esse atque negotiis. Sed propter eos qui generationem corpoream intellunt, et quibus voces ambiguae sunt ofensionis, necesse forte fuerit de iis etiam pauca dicere.

BAS. Haec quidem Eunomius. Ego vero si oporteat de tota oratione sicut de re ficta sentire, qualia in vanitatis scholis proponuntur adolescentibus ad exercitationem, ut appareat in mendacio verisimilitudo (siquidem ut illis contigit, ita hic pugnae adumbratae similia sunt omnia: pugna videlicet contra accusatores qui nou exstati: apologia ac responsio ad accusationem non pranuntiatam; oratio ad iudices qui nusquam comparant); si, inquam, et haec audire oportet, tum ipse de iis inquirere desuo, tum omnes admoneo, ut nihil eorum quae dicta sunt, satagant. Siu majus est quod promittit; et multis aborta est suspicio, aliquam esse apud eum veritatis curam, necesse omnino fuerit singula 239 verba pro nostra virili parte confutare. Quis autem expendendi modus iuste fuerit, quam si datis nobis a Spiritu documentis orationem conferentes, quod quidem illis consonam invenerimus, id suscipiamus: quod vero iis adversatur, id nequaquam credamus atque ut inimicum effugiamus?

2. Primum itaque illud ostendat, qui sint sancti

(98) Regii primus et sextus τοῦ αὐτοῦ λόγος β', ἀνατροπὴ τοῦ ἀθέτου δόγματος τοῦ Εὐνομίου. *Ejusdem liber secundus. Eversio impij dogmatis Eunomii. Reg. secundus* τοῦ αὐτοῦ περὶ Υἱοῦ λόγος εὐτερος, ἀνατροπὴ, etc., ut supra. Editio Paris. Κατ' Εὐνομίου τοῦ δευτεροῦ λόγος β'. Codex Colb. et Reg. tertius in iis contextu.

(99) Editi ταῦτα μὲν οὖν. Vox οὖν in mss. deest.

(1) Codex unus καὶ λόγοι. Alii tres mss. καὶ λόγους, corrupte.

(2) Codices duo ἐγγέγονεν ὑπόνοια.

(3) Antiqui duo libri ἢ τοῖς δόγμασι, et ite quoque legitur in aliis duobus mss., sed in ora libri Junstaxat, in contextu vero scriptum invenitur διδάγμασι: quam ultimam lectionem praferunt quoque editi et alii tres mss.

qui genituram et facturam Christum appellarint? A quas Scripturarum voces habet ad demonstrationem? Nam si beati Petri voce quæ in Actis apostolorum conscripta est, innititur, ubi dicit: *Sciat tota domus Israel, quod Dominum ipsum et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis*¹⁹: primum quidem id testimonium convenientiam nullam habet cum quesito. Nam ostensurum se professus, Filium a sanctis *facturam* dictum fuisse, testimonium perhibet de Deo et Patre, quod fecerit. Non enim illud dixerit, licere sibi, tum cum de tantis rebus sermo instituitur, derivationes quasdam ac variationes nominum excogitare. Enimvero si vel otiosi verbi pœnas in die iudicii dabimus; multo minus si quidquam in tantis rebus innovamus, id nobis citra pœnam remittetur. Fortasse enim illud quidem tanquam conseantaneum de Deo et Patre dici, a divina Scriptura edocui sumus: hoc vero non convenire Unigenito, Spiritus sanctus silendo ostendit. Quomodo igitur tutum fuerit, voce *Fecit* immutata, universorum factorem facturam dicere? Etenim si appellatio ejusmodi ei conveniret, utique non fuisset prætermissa a Spiritu silentio. In creaturis quidem reperimus a verbo *Fecit* desumptam fuisse facturæ appellationem: in Filio autem Dei non item. *In principio enim Deus fecit cælum et terram*²⁰. Et rursus: *In facturis manuum tuarum meditabar*²¹. Et, *Enimvero quæ sunt invisibilia illius, ex creatione mundi, dum per facturas innotescunt, perspiciuntur*²². Sic Scriptura in quibus opportunum est usurpans hoc nomen, id de Domino nostro et Salvatore Jesu Christo, tanquam gloria ejus majestatem haud decens, obtulit. Sed tamen et asciam, et lapidem angularem, et lapidem offensionis, et petram scandali, et aliis ejusmodi nominibus, in quibus nou nullum videtur iuesse laudis, iis, qui nominum significationem non assequuntur, Dominum gloria appellare non erubescit; at *facturam* usquam omnino nominavit. At vero hic ab ipsis sanctis hoc se nominis accepisse ait, ut non suos solum æquales, sed sanctos etiam qui olim fuerunt, calumniis suis involvat.

3. Verum præterquam quod ob periculum non oportet talia audere, neque Domini nomina a seipso transformare: præterea ne ipsa quidem Apostoli sententia exhibet nobis eam Unigeniti quæ ante sæ-

¹⁹ Act. II, 36. ²⁰ Gen. I, 1. ²¹ Psal. CXLII, 5. ²² Rom. I, 20.

(4) Reg. quartus in margine ὀνομάτων ἐπιπρα-
τεῖν.

(5) Hoc dicit Basilius: Scriptura cum de Patre sermonem habet, verbo *fecit* utitur, ut ostendat hoc verbum Patri tanquam rerum omnium conditori convenire: contra, cum de Filio loquitur, nunquam vocem *facturæ* usurpat, ut doceamur id nomen ei, qui pariter rerum conditor est, non congruere. Audique quatuor libri Τίχα γάρ που τὸ μὲν ... λόγου, τὸ δὲ. Editi τάχα γάρ τούτο μὲν ... λόγου, τούτο δὲ. Hoc ipso in loco editi et duo mss. οὐχ ἀρμόζουσιν.

γέννημα καὶ ποιήμα τὸν Χριστὸν προσεφίχασαι; ἔχει φωνῆς τῶν Γραφῶν εἰς ἀπόδειξιν; Εἰ γὰρ τῆ τοῦ μακαρίου Πέτρου φωνῆ τῇ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγεγραμμένη ἐπιστηρίζοιτο, ἔνθα φησὶ: Γενώσκειτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῖτερον τὸν Ἰησοῦν. Ἐν ὁμίεῖ ἐσταυρώσατε· πρῶτον μὲν οὐδὲν οἰκίσιν ἔχει τῷ ζητούμενῳ ἢ μαρτυρία. Ἐπαγγελλόμενος γὰρ δείξειν παρὰ τῶν ἁγίων εἰρήσθαι ποιήμα τὸν Ἰησοῦν, τὴν μαρτυρίαν παρέχεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνο γε ἂν εἶπα, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν τοῖς περὶ τῶν τριλοκῦτων λόγους παραγωγὰς τινὰς καὶ παρασχηματισμοὺς τῶν ὀνομάτων ἐπινοεῖν (4). Εἰ γὰρ καὶ ἀργὸν τὸν ἄνω εὐδυνας ὑπέροχον ἐν ἡμέρῃ τῆς κρείττους, ἡ ποῦ γε ἐν τῇ τῶν τριλοκῦτων καινοτομίᾳ ἀνεύθυνον ἡμῖν ἀρῆθεται. Τάχα γὰρ που τὸ μὲν (5) ὡς πρέπειν ἐπὶ Θεῷ καὶ Πατρὸς λέγεσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδωδύμεθα λόγου· τὸ δὲ οὐχ ἀρμόζουσιν τῷ Μονογενεῖ δι' ὃν ἀσεβώπησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκδειχάτο. Πῶς οὖν ἀσφαλὲς τὴν, Ἐποίησε, φωνὴν μεταρρυθμίοντα (6), ποιήμα λέγειν τὸν ποιητὴν τῶν ὀλων; Εἰ γὰρ ἔπρεπεν αὐτῷ προσηγορία τοιαύτη, οὐκ ἂν ἐσωτήθη παρὰ τοῦ Πνεύματος. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῆς κρείττους; εὐρομην ἀπὸ τοῦ, Ἐποίησε, τὴν τοῦ ποιήματος; προσηγορίαν μεταληφθεῖσαν· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ (7) οὐκέτι. Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Ἐν τοῖς ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτω· καὶ, τὰ (8) γὰρ ἄερατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κέκρικον τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθερέονται. Οὕτως ἐπ' ὃν ἐπὶ χρῆσμον τὸ ὄνομα παραλαμβάνουσα ἡ Γραφή, ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτήρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (9), ὡς οὐ πρέπειν τῷ μεγαλειῶν τῆς δόξης, παρεστῶτα. Νῦν δὲ ἀξίτην μὲν καὶ λίθον ἀκρογωνιαῖον, καὶ λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ ταῦτα ἕτερα ἐν οἷς οὐ πολλὸν δοκεῖ τὸ εὐφρημον εἶναι τοῖς μὴ καθικνουμένοις τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων, τὸν Κύριον τῆς δόξης προσαγορεύειν οὐκ ἐπαυχόμενος· ποιήμα δὲ οὐδαμῶς τὸ παράπαν ὠνόμασε. Καίτοι γὰρ οἷτος παρ' αὐτῶν εἰληφέναι τῶν ἁγίων τὸ ὄνομα τοῦτο φησιν, ἵνα ταῖς συκοφανταῖς μὴ μόνον (10) τοὺς κατ' αὐτὸν περιβάλλῃ, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὶ γενομένους ἁγίους.

3. Ἄνευ δὲ τοῦ μὴ χρῆσθαι διὰ τὸ ἐπικινδύνον τῶν τοιοῦτος ἐπιτολῶν, καὶ τὰ τοῦ (11) Κυρίου ὀνόματος παρ' αὐτοῦ μεταπλάττειν· ἔτι οὐδὲ ἡ τοῦ Ἀποστόλου διάνοια τὴν πρὸ αἰῶνος ὑπόστασιν τοῦ Μονο-

Alii quinque mss. οὐχ ἀρμόζουσιν.

(6) Editi μεταρρυθμιζόντας. Antiqui sex libri μεταρρυθμιζόντας, quomodo tuum fuerit ei qui ex verbo fecit vocem facturæ concinnavit?

(7) Alii τοῦ Ἰησοῦ καὶ Θεοῦ.
(8) Editi καὶ πάλιν τὰ. Codices multi καὶ τὰ.
(9) Editi Κυρίου καὶ Σωτήρος; ἡμῶν Ἰησοῦ. Alii mss. uti in contextu.

(10) Reg. quartus μὴ μόνους.
(11) Editi ἐπιτολῶν, κατὰ τοῦ. Antiqui tres libri ἐπιτολῶν, καὶ τὰ τοῦ, recte.

νοῦς ἡμῖν παρίστανι, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐν τῷ παρόντι. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ περὶ τοῦ κινώσαντος ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, καὶ γενομένου συμμέρφου ἢ σώματι τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, καὶ σταυρωθέντος ἐξ ἀσθενείας, σαφῶς διαλέγεται. Καὶ τοῦτο παντὶ γνώριμον τῷ καὶ μικρῶν ἐπιστάσαντι τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῷ βουλήματι, ὅτι οὐκ θεολογίας ἡμῖν παραδίδωσι τρόπον, ἀλλὰ τοὺς τῆς οικονομίας λόγους παραθηλοῖ. Κύριον γὰρ, φησὶ, καὶ Χριστὸν λέγοντες (12) ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ἡμεῖς ἐσταυρώσατε, τῇ δεικτικῇ φωνῇ μονονοῦχῃ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ καὶ ὄρωμιον πᾶσι προδήλως ἐπιχειρόμενος. Ὁ δὲ τὴν, ἐποίησεν, φωνὴν εἰς τὴν ἀρχῆθεν γέννησιν (13) τοῦ Μονογενοῦς μεταφέρει. Καὶ οὐδὲ ἐκεῖνον αὐτὸν ὁμοιωσάτω, ὅτι τὸ, Κύριος, οὐκ οὐσία ἐστίν, ἀλλ' ἐξουσία ὄνομα. Ὡστε ὁ εἰπὼν, Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν λέγει τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπιτραπέειαν αὐτῷ, οὐ τὴν (14) εἰς τὸ εἶναι παρόδον αὐτοῦ διηγείται. Ταῦτα μὲν οὖν μικρῶν ὑπερόν ἐπιδειξόμεν, ὅταν ἐλέγχωμεν αὐτὸν παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Πνεύματος τὰς ἐκ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας παρατιθέμενον· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὰ συνεχῆ τοῦ λόγου προλαβόμεν. Τί οὖν αὐτῷ βούλεται τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ τί ἔδρα ποτε ποίημα προσαγορεύειν τὸν ποιητὴν τῶν ὄλων ἐπιχειρεῖ; Σοφισματι κινδύλῃ παρακρουσάμενος ἑαυτὸν, οὐκ αἰετὶ τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τῆς οὐσίας παραλλαγῆν συνεκραίνεσθαι (15).

4. Καίτοι τίς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ σωφρονῶν πρόσθετο, ὅτι ἐν τὰ ὀνόματά ἐστι διάφορα, τούτων παραληλαῖα καὶ τὰς οὐσίας ἀνάγκη; Πέτρον γὰρ καὶ Παῦλον, καὶ ἀπαεπλῶς ἀνθρώπων πάντων προσγοραῖ μὲν διάφορα, οὐσία δὲ πάντων μία. Διόπερ ἐν ταῖς πλείστοις οἱ αὐτοὶ ἀλλήλους ἐπέμνη· τοῖς δὲ ἰδιώμασι μόνους (16) τοῖς περὶ ἕκαστον θεωρούμενοι ἕτερος ἕτερον διενήνοχεν. Ὅθεν καὶ αἱ προσγοραῖ οὐκ τῶν οὐσιῶν εἰσι σημαντικαί, ἀλλὰ τῶν ἰδιοτήτων, αἶψον καθ' ἕνα χαρακτηρίζουσι. Ὅταν οὖν ἀκούωμεν (17) Πέτρον, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ νοοῦμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος (οὐσίαν δὲ λέγω τὴν τὸ ὑλικὸν ὑποκειμενον· ὅπερ οὐδαμῶς σημαίνει τοῦνομα), ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων ἃ περὶ αὐτὸν θεωρεῖται τὴν ἔννοιαν ἐντυπώμεθα. Ἐνθὺς γὰρ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης νοοῦμεν τὸν τοῦ Ἰωνᾶ (18), τὸν ἐκ τῆς Βηθσαϊδᾶ, τὸν ἀδελφόν

A cula fuit subsistentiam : de qua nunc nobis sermo est. Neque enim de substantia ipsa Dei Verbi, quod in principio erat apud 240 Deum 22, sed de eo qui scripsam exinanivit in forma servi 23, et factus est conformis corpori humilitatis nostræ 24, ac crucifixus est ex infirmitate 25, clare ac perspicue disserit. Et hoc notum est omnibus qui vel parum ad apostolicæ dictionis sensum animum intenderint, quod non theologia nobis modum tradit, sed dispensationis rationes declarat. Dominum enim, inquit, et Christum ipsum Deus fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis 26 : hac demonstrativa voce in humanitatem ejus atque in id quod oculis omnium subiectum erat tantum non aperte intentus. Hic vero vocem fecit ad eam Unigeniti generationem quæ a principio fuit, transfert. Et ne illud quidem eum pudore afficit, quod vox Dominus non nomen sit substantiæ, sed potestatis. Quare qui dixit, Dominum ipsum et Christum Deus fecit, principatum ac dominium in omnes ei a Patre traditum dicit, non illius ad esse transitum narrat. Et quidem hæc paulo post ostendimus; cum convincemus illum Scripturæ testimonia præter Spiritus voluntatem proferre in medium : sed nunc ad verba coherentia progrediamur. Quid ergo hoc nomen sibi vult? qua tandem de causa faciendum factorem omnium appellare aggreditur? Ipse se fucata cavillatione decipiens, substantiæ etiam diversitatem una cum nominum discrimine ostendi existimat.

B Sed quis mentis compos ad hanc sententiam accesserit, quod quorum nomina sunt diversa, horum etiam substantiæ diversæ esse necesse sit? Petri enim et Pauli, et in summa, hominum omnium appellationes sunt quidem diversæ : sed tamen omnium una substantia est. Quapropter in plurimis iidem inter nos sumus, et solis proprietatibus quæ in innoquoque considerantur, alter ab altero differimus. Unde et appellationes non substantiæ, sed proprietates quibus quisque designatur, significant. Itaque cum audimus Petrum, non ejus substantiam hoc nomine intelligimus (substantiam autem nunc dico materiale subiectum, quod nequaquam eo nomine significatur, sed proprietates quæ circa eum considerantur, cogitatione designimus. Illico enim per hanc vocem intelligimus

C 4. Sed quis mentis compos ad hanc sententiam accesserit, quod quorum nomina sunt diversa, horum etiam substantiæ diversæ esse necesse sit? Petri enim et Pauli, et in summa, hominum omnium appellationes sunt quidem diversæ : sed tamen omnium una substantia est. Quapropter in plurimis iidem inter nos sumus, et solis proprietatibus quæ in innoquoque considerantur, alter ab altero differimus. Unde et appellationes non substantiæ, sed proprietates quibus quisque designatur, significant. Itaque cum audimus Petrum, non ejus substantiam hoc nomine intelligimus (substantiam autem nunc dico materiale subiectum, quod nequaquam eo nomine significatur, sed proprietates quæ circa eum considerantur, cogitatione designimus. Illico enim per hanc vocem intelligimus

22 Joan. i, 2. 23 Philip. ii, 7. 24 Philip. iii, 21.

25 II Cor. xiii, 4. 26 Act. ii, 36.

(12) Sic antiqui tres libri. Vox αὐτὸν in vulgatis desiderabatur. Illud quod mox sequitur, προδήλως ἐπιχειρόμενος, sic ad verbum interpretari poteris, tantum non palam incumbens. Hoc est, apostolus Petrus per vocem hunc tantum non commonstravit humanitatem Christi Domini : aut, si mavis, apostolus Petrus per vocem hunc tam perspicue humanitatem Christi Domini indicavit, ut eam tantum non oculis subijciat. Reg. tertius προδήλως; ἀπειροδύμενος.

(13) Reg. tertius ἀρχῆθεν γένεσιν. Alii mss. cum editis γέννησιν.

(14) Illud, οὐ τὴν, etc., ita verterat Trapezuntius, non quomodo esse caperit, narrat. Interpretationis

Trapezuntii emendans Combefisius sic scripsit : quod nactus est, ut esset, subobscurus. Ad verbum vertimus, non Latine quidem, sed fideliter tamen, non ejus ad esse transitum narrat : hoc est, Nou narrat quomodo hic pervenerit, ut sit.

(15) Reg. quartus συνεκραίνεσθαι. (16) Editi cum Reg. quinto ἰδιώμασι μόνων. Alii quinque mss. μόνος.

(17) Codex unus Ὅταν γὰρ. At Colb. et Reg. tertius Ὅταν οὖν ἀκούωμεν. Editi Ὅταν τοῦ ἀκούωμεν.

(18) Editi νοοῦμεν Πέτρον, τὸν τοῦ Ἰωνᾶ. Vox Πέτρον deest in Colb. et in Reg. tertio; nec dubium est, quin melius absit. Lege Ducrum.

Jonæ filium, qui fuit ex Bethsaida, Andreæ fra- A
trem, qui ex piscatore ad apostolatus ministerium
vocatus est, qui quoniam Gide prebatur, Ecclesie
ædificationem in seipsum recepit: quorum nihil
quidquam essentia est, si essentia tanquam sub-
stantia intelligatur. Quare nomen characterem qui-
dem Petri nobis circumseribit: ipsam vero essen-
tiam nequaquam exhibet. Rursus, cum Paulum audi-
mus, 241 aliarum proprietatum intelligimus con-
cursum, Tarsensem, Hebræum, secundum legem
Pharisæum, Gamalielis discipulum, æmulationis ergo
Ecclesiarum Dei persecutorem, ex tremendo viso
ad agnitionem perductum, apostolum gentium. Ille
enim omnia una Pauli voce circumseribuntur. At-
qui, si verum esset essentia eorum quorum nomina
diversa sunt, contrario modo se habere, oporteret
certe et Paulum et Petrum ad generatim homines
omnes diversæ iuter se essentia esse. Sed cum nemo
sit ita ignarus, ita communis natura imperitus, qui
id dicere animum inducat: *E luto enim, inquit,
formatus es tu, sicut et ego* 46; ubi nihil aliud nisi
eamdem essentiam omnium esse significat Scri-
ptura; mendax est qui ex nominum diversitate di-
versitatem essentia sequi fingit. Nec enim rerum
natura nomina sequitur; sed posterius rebus no-
mina inventa sunt. Etenim si id verum esset: quo-
rum eadem essent appellaciones, eorum etiam
oporteret unam et eandem essentiam esse. Proin-
de cum Dei appellaciones dignati sint qui in vir-
tute sunt perfecti, essent utique homines Deo uni-
versorum coessentialia. At sicut hoc dicere mani-
festa insania est, sic et sermo ille dementia non

5. Patet igitur ex dictis, quod nomina non si-
gnificent quoque in Patre et Filio essentiam, sed
proprietates designant. Nullum igitur locum habet
is sermo, qui ex nominum diversitate essentiarum
contrarietatem introducit. Hoc autem modo seipse
ante omnia evertit. Nam si factura et genitura
differunt inter se; Unigeniti essentia, ex diversi-
tate nominum consequentes, erunt diversæ. Sed si
hoc dicere dementia est, neque illud eorum est
qui mentis incompetens sunt. Ille autem simulat etiam
habere se innumeras demonstrationes, quod Filius
a sanctis factura appellatus sit. At quasi ad alia
quædam potiora festinaret, in præsentii scilicet
mentionem differt. Est autem et hoc artificiosa
versutaque malitia, silentium, cum verbis inops est,
aut potius. Etenim si umbram haberet testimonii,

46 Job xxxiii, 6. 47 Psal, lxxxi, 6.

(19) Reg. tertius ἐφ' ἑαυτοῦ. Hanc locum in suis
notis illustrat vir eruditissimus Duceus.

(20) Antiqui tres libri οὐσία ἢ ὑπόστασις. Alii tres
msa. cum editis οὐσία ὡς ἢ ὑπόστασις, si essentia
tanquam substantia intelligatur, hoc est, si essentia
sumatur simpliciter pro natura humana, qua Pe-
trus simpliciter erat animal rationale. Ex quo collige-
re licet, hunc locum veriti debere, quasi scripsisset
Basilium: οὐσία νοουμένη ὡς ἢ ὑπόστασις. Mox editi
et unus ms. ἀφορίζει τοῦ Πέτρου. At mss. quinque
ἀφορίζει τὸν Πέτρον, nobis exhibet personam Petri:
vel, ut loquuntur philosophi, individuum Petri.

Ἀνδρέου, τὸν ἀπὸ βέθσαιδα ἐπὶ τὴν διακονίαν τῆς ἀπο-
στολῆς προσκληθέντα, τὸν δὲ πίστεως ὑπεροχὴν ἐφ'
ἑαυτὸν (19) τὴν οὐδομὴν τῆς Ἐκκλησίας δεξιόμε-
νον· ὧν οὐδὲν ἔστιν οὐσία, ὡς ἢ ὑπόστασις (20) νοου-
μένη. Ἄστε τὸ ὄνομα τὸν χαρακτήρα μὲν ἡμῖν ἀφ-
ορίζει τὸν Πέτρον· αὐτὴν δὲ οὐδαμῶς περιέττει τὴν
οὐσίαν. Πάλιν ἀκούσαντες Παῦλον, ἑτέρων ἰδιωμέ-
των συνδρομῶν ἐνοήσαντες τὸν Ταρσέα, τὸν Ἑβραῖον.
τὸν κατὰ νόμον Φαρισαῖον, τὸν μαθητὴν Γαμαλιήλ,
τὸν κατὰ ζῆλον διώκτην τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ,
τὸν ἐκ τῆς φοβερᾶς ὀπτασίας ἐπὶ τὴν ἐπιγνώσιν
ἐναχθέντα (21), τὸν ἀπόστολον τῶν ἔθνῶν. Ταῦτα
γὰρ πάντα ἐκ μιᾶς φωνῆς τῆς Παύλου περιορίζεται.
Καίτοιγε, εἴπαρ ἀληθὲς ἦν, ὅτι ὧν τὰ ὀνόματα ἐ-
νεήνοχον, ἐναντίας ἔχουσι αἱ οὐσίαι, ἐχρῆν εἶπω
καὶ Παῦλον καὶ Πέτρον καὶ ἀπαξιακῶς ἀνθρώπων.
ἅπαντας ἑτεροουσίου ἀλλήλους εἶναι. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο
οὐδὲς οὕτως ἀραβῆ; καὶ τῆς κοινῆς φύσεως ἀνεπί-
σκεπτος, ὡστ' ἂν εἴπειν προαβῆναι· Ἐκ πηλεί-
γάρ, φησὶ. διήρκεισαι εὐ, ὡς κἀγὼ· οὐδὲν ἔτερον
τοῦ λόγου ἢ τὸ ὁμοούσιον πάντων ἀνθρώπων ἀποσιμαί-
νοντος· ψευδὴς (22) ὁ τῆ διαφορᾶ τῶν ὀνομάτων τῶν
οὐσίας διαφορᾶ ἐπιπέσει σοφισόμενος. Οὐ γὰρ τοῖς ἴ-
μασιν ἢ τῶν πραγμάτων φύσει ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ὑπερὰ
τῶν πραγμάτων εὐρηται τὰ ὀνόματα. Εἰ γὰρ τοῦτο
τὴν ἀληθῆς, εἶδει καὶ ὡν προσηγοῖται (23) εἶσιν αἱ ἐ-
πίαι, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἶναι. Οὐκοῦν ἐπεὶ
οἱ κατ' ἀρετὴν τέλειοι τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγοῦν-
τῆς εἰσιν, ἐμοῦσίου ἂν εἶεν τῷ Θεῷ τῶν ἄλλων οἱ ἄ-
θρομοι. Ἄλλ' ὡς περ τοῦτο λέγειν μανία σαφῆς.
C οὕτω κἀκεῖνος ὁ λόγος τῆς ἴσης ἔχεται παρανοία.
dissimilem sapit.

5. Φανερὸν τοῦτον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἐπὶ
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐχὶ οὐσίαν περιέττει τὰ ὀνόματα.
ἀλλὰ τῶν ἰδιωμάτων ἐστὶ δηλοτικὰ· ὡςτε μηδεμίαν
εἶναι χώραν τῷ λόγῳ, ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων παρ-
αλληλῆς τὴν τῶν οὐσιῶν ἐναντιώσιν παρεπέχοντα.
Οὕτω δ' ἂν πρὸ πάντων (24) ἑαυτὸν καταβάλοι. Εἰ
γὰρ διαφέρει ποίημα τε καὶ γέννημα, ἀάφοροι ἔσονται
τοῦ Μονογενοῦς αἱ οὐσίαι, τῆ διαφορᾶ τῶν ὀνομά-
των ἐπόμναι. Εἰ δὲ τοῦτο παραρρονοῦντων εἴπειν,
οὐδὲ ἐκεῖνο καθεστὸκῶτων. Ὅ δὲ καὶ προσποιεῖται
μὲν μυρίας ἔχειν τὰς ἀποδείξεις τοῦ παρὰ τῶν ἄγων
ποίημα τὸν Υἱὸν προσεῖρησθαι· ὡς δὲ ἐφ' ἑτερά
D τινα προηγουμένα σπεῖδον, ὑπερθεταί διθεν ἐν
τῷ παρόντι τῇ μνήμῃ. Ἐστὶ δὲ καὶ τοῦτο τεχναι-
κὸ κακοῦρημα, ἐν οἷς ἀπορεὶ λόγων, τὴν σωπῆν
προτιμᾶν (25). Εἰ γὰρ σκίαν μαρτυρίας εἶχε τῆς τῶν

(21) Editi ἀναχθέντα. At mss. plerique omnes
ἐναχθέντα.

(22) Editi οὐδὲν ἔτερον ἢ τὸ ὁμοούσιον πάντων
ἀνθρώπων ἀποσιμαίνοντος τοῦ λόγου· ὡςτε ψευ-
δὴς. Veteres quatuor libri ut in contextu, omnia
voca ὡςτε

(23) Editi ὧν αἱ προσηγοῖται. At mss. ὧν προσ-
ηγοῖται.

(24) Πρὸ πάντων, ante omnia. Hoc est, suum
prius, quam aliorum opinionem evertit.

(25) Veteres aliquot libri προτιμᾶ.

Μονογενῆ λεγούσης ποιήμα, οὐκ ἂν ἐκκώρωτο (26) ἡμῶν ἦδη τὰ ὅσα περιβρῦλλόμενα. Ἐξτά φησι, διὰ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας τοῦ Κυρίου, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπαίοντας, ἀναγκασίαν αὐτῶν καὶ περὶ τούτων εἶναι διὰ βραχέων εἰπεῖν. Καίτοι τί ἐκώλυε, ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας τὸν λόγον αὐτοῦ πιστῶσάμενον, οὕτως ἐπὶ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀσθενεστέρων εἰσεῖν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας βλάβην παραμυθήσασθαι, εἰ τις ἄρα γέγονέ ποτέ τισιν ἢ γενήσεται; Τίς γὰρ οὕτω παντελῶς σάρκινος (27) τὴν διάνοιαν, καὶ θείων λόγων ἔπιτρος, ὥστε, ἀκούων θείας γενήσεως, πρὸς τὰς σωματικὰς καταπέρεσθαι φαντασίας, ἐν αἷς συμπλοχῇ μὲν ἄβρηνος πρὸς τὸ θῆλυ, κύησι; δὲ ἐν μήτρῃ, καὶ διάπλασι, καὶ μέρωσι, καὶ τοῖς καθήκουσι χρόνοις πρόδος εἰς τὸ ἔξω (28); Τίς οὕτω κτηνώδης, ὥστε, ἀκούων Θεοῦ λόγον ἐκ Θεοῦ προελθόντα, ἀκούων δὲ σοφίαν ἐκ Θεοῦ γεννηθείσαν, πρὸς τὰ σώματος πάθη τοῖς λογισμοῖς καταπίπτειν;

6. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων εὐπρόσωπον αὐτῶν ἄξιμα τῶν λόγων ἐπενερόηται, ὡς τῆς πρὸς τοὺς ἀσυνέτους τῶν ἀδελφῶν εὐσπλαγγχίας ἔνεκεν τὸν κόπον τῆς (29) διδασκαλίας δοκεῖν καταλέγεσθαι. Καὶ τὰ μὲν (30) σωματικὰς ἕπνολας, τὰς ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ ἐγγυνομένας, ἐπανορθοῦται; δὴθεν τὰς δὲ ἐκ τοῦ ποιήματος τὸν Κύριον ὀνομάζεσθαι βλάβας οὐ παραιτεῖται. Καίτοι δ' γε (31) σωματικὴν εἰνα τὴν γέννησιν φανταζόμενος, οὐ αὐτὸς ἂν καὶ ἐπὶ τοῖς ὀλίκοις τῆς ποιήσεως τρόπους ὑπενεχθεῖη. Οὐ γὰρ ἄξιον μερισμῶν μὲν εἶναι καὶ μεταστάσιν καὶ ῥύσιν τῆς τοῦ γεννῶντος οὐσίας (32) ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ γεννῶντος ὁ ἀσθενὴς ἐνοήσει· Ὀλην δὲ ἔξωθεν ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰσνεχθεῖσαν εἰς τὴν, ὡς ὕμεις φαστε, τοῦ ποιήματος ὑπόστασιν, ὑπολαμβάνειν οὐκ ἐναχθήσεται. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰ ἀβρῶστηματα τῶν λογισμῶν τῶν ἀδελφῶν ἐξ ἡμισίας ἴδαται, καὶ τῶν σωματικῆν τὴν γέννησιν (33) ὑπολαμβάνόντων ἐπιμολούμενος, τοὺς εἴ προσηγορίᾳ τοῦ ποιήματος περιπαίοντας παρορῆ; Ὅτι τὸ μὲν γεγενῆσθαι πολέμιον οἷδε τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ, τοῦ γεννηθέντος οὐκ εἶναι ἐφελοντίος πάντως καὶ ἀπαρallάκτως πρὸς τὸν γεννησάντα· τὸ δὲ πεποιθῆσθαι φίλον καὶ σύμμαχον ταῖς αὐτοῦ ὑποθέσει, διὰ τὸ ἄλλοτριον (34)

A quo Unigenitus factura diceretur, nonne Jam aures nostrae his clamoribus circumsonantes absurdissent? Deinde ait necesse sibi esse propter eos qui corpoream Domini generationem intelligunt, et quibus voces ambigue sunt offensioni, de his etiam breviter dicere. Sed quid vetabat, firmata Scripturae testimoniis oratione sua, ita demum ad delibitorum emendationem accedere, atque ortam ex ambiguis vocibus perniciem emollire, si qua tamen unquam ulli accidit aut accideret? Quis enim sic omnino mente carnalis est, et ita divinarum Scripturarum rudis, ut, divina generatione audit, ad corporeas imagines deferatur, in quibus congressus sit viri et mulieris, conceptio in utero, conformatio, configuratio, ac debitis temporibus progressus in lucem? B Quis adeo belluinus, ut, dum audit Deum Verbum ex Deo prodissse, atque ex Deo genitum esse sapientiam, ad corporeos affectus cogitatione delabatur?

6. Sed hæc quoque speciosa verborum forma 242 una cum aliis ei excogitata est, ut, ob quantumdam erga imperitos fratres commiserationem, laboriosam hanc docendi provinciam suscepisse videatur. Et corporeas quidem suspiciones quæ ex hac appellatione uboriuntur, corrigit scilicet: seji detrimenta ea, quæ ob factoræ nomen Domino impositum nascentur, nequaquam evitavit. Et vero generationem corpoream esse qui animo fingit, idem utique ad materiales etiam factionis modos deduci poterit. Nec enim partitionem quampiam et transitum aut fluxum, qui ex generandi substantia fiat, is, qui imbecillis est, ex generandi voce intelligit; materiam vero quæ extrinsecus ex nihilo ad facturam, ut vos dicitis, constituitur substantiam adjecta sit, non adducetur ut animo concipiat. Cur igitur cogitationum ægritudinî, qua fratres laborant, media ex parte medetur, et eorum qui corpoream generationem intelligunt, suscepta cura, eos quibus facturæ appellatio offensionis est, negligit? Quoniam hoc quidem, genitum esse, suis ipsius dignitatibus contrarium novit, cum genitus cum genitore conjuncte omnino ac citra diversitatem habere se debeat; illud vero, factum esse, causæ suæ amicum

(26) Codices tres ποιήμα, κὲν ἐκκώρωτο, sine nota interrogationis, etiam aures nostrae absurdissent.

(27) Legitur in margine Regii quarti σαρκικός.

(28) Editi εἰς τὰ ἔξω. At mss. quatuor εἰς τὸ ἔξω.

(29) Codex unus τὸν σκοπὸν τῆς, propositum consiliumque docendi.

(30) Illud, καὶ τὰς μὲν, etc., dictum est per ironiam, hæc sententia: Quasi vero Eunomius timet, ne, generationis audito nomine, corporei aliqui excogitemus; nec tamen vocetur Filium facturum nominare. Scilicet Filio convenit magis nomen facturæ, quam generatiōnis.

(31) Sic mss. plerique omnes. Editi Καίτοιγε ὁ. Mox editi οὕτως ἂν καὶ. At duo uss. ὁ αὐτὸς ἂν καὶ.

(32) Hoc dicit Basilus: Si quis, generationis autem nomine, ob ingenii imbecillitatem sibi animo

D fingat aut partitionem, aut transitum, aut aliquem ex generandi substantia fluxum, is, ubi nomen facturæ audierit, multo magis excogitabit materiam aliquam ex nihilo sumptam, ex qua constabit facturæ. Vos igitur, qui de Filio loquentes voce facturæ utimini, nec tamen generationis nomine uti vultis, minori malo medemini eorum, qui corpoream generationem comminisci possunt: sed vobis studium non est, majus malum curare eorum, qui sibi persuadere possunt, substantiam Filii ex nihilo sumptam esse.

(33) Reg. tertius τὴν γένεσιν. Alii sex uss. τὴν γέννησιν. Idem codex ὑπολαμβάνόντων προνοούμενος.

(34) Illa, διὰ τὸ ἄλλοτριον, etc., dicta sunt hoc sensu: Ideo Eunomius libenter voce facturæ utitur, quod sæpe opinionio faveat patrocineturque. Nam omnis factura alienam quiddam est et peregrinum a faciente, nec intelligitur naturalium habere cum

ae subsidiarium agnovit, quod id alieni peregrini-
que, et nullam omnino cum factore conjunctionem
habentis notionem exhibet. Deinde ad hæc addit,
dicens :

EON. Genituram itaque Filium dicimus, secun-
dum Scripturarum doctrinam, non aliud quid sub-
stantiam intelligentes, et aliud quid quod præter
ipsam significetur, sed ipsam esse hypostasim, quam
nomen significat, cum substantiæ vere congruat
hæc appellatio.

BAS. Et in his utique veritatem palam oppugnat,
sibi ipsi tamen consona loquitur. Quemadmodum
enim in superioribus decernebat in Deo universorum
substantiam ejus per ingenerationem significari
: ita hic quoque substantiam Filii per genituram
significari dicit : ut geniti ad ingentum oppositione,
Unigenitum secundum ipsam substantiam contrario
modo ad Patrem se habere ostendat. Quapropter
cum Filium genituram appellat, verba quæ a divino
Spiritu usurpata non sunt, præscribit. Unde hæc
accepit? ex qua doctrina? a quo propheta? a quo
apostolo, qui hoc ei cognomen tribuerit? Ego equi-
dem hanc vocem sic expressam in nullo Scripturæ
loco invenio.

7. Atqui hic iste se has appellationes non aliunde
quam a Spiritus doctrina sumpsisse gloriatur.
Parum enim ei fuit hominibus negotium facessere,
nisi in ipsum etiam Spiritum insolesceret. **243**
Patrem quidem genuisse, ex multis locis didici-
mus : Filium vero genituram esse, necdum ad hunc
usque diem audivimus. *Parvulus* enim, inquit, *na-*
tus est nobis : filius et datus est nobis; atque voca-
tur nomen ejus, non genitura, sed *Magni consilii*
angelus ³⁰. Atqui si genitura substantiam signifi-
casset, non aliud profecto nomen nos docuisset Spi-
ritus, quam quod substantiam ejus palam declarare
posset. Et rursum, Petrus qui ob veritatis agnitio-
nem illis beatitatis testimoniis dignatus est, non
dicit, Tu es genitura; sed : *Tu es Christus Filius*
Dei vivi ³¹. Quin et Paulus, citans omnia sua scri-
pta Filii appellatione impleverit, nusquam tamen
genituræ mentionem fecisse reperitur : quod no-
men hic ille, tanquam si illud ex divino documento
accepisset, confidentia multa profert. Nec enim hic
ei permittendum est, ut, voce, *genuit*, quæ de Patre
dicitur, transmutata ac transformata, appellet Dei
Filium genituram. Non enim convenit ut is qui
divino timore eruditus est, in id quod ex verborum
consecutione apparuerit, facile transiliat : sed ut

³⁰ Isa. ix, 6. ³¹ Matth. xvi, 16.

faciente cognitionem. Ex quo fit ut cuique prom-
ptum sit et facile colligere, Filium, si factura sit,
Patri æqualem non esse : id quod in primis suadere
conabatur Eusebium.

(35) Codex Colb. *ὡς ὅταν τοῦ Θεοῦ σημαίνεν, ἐσ-
σηναιον Dei.*

(36) Sic mss. nostri. Articulus in editis deerat.

(37) Editi enim Reg. primo *ἐδόθη ἡμῖν, ὃς ἡ ἀρχὴ*
ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, κυμην principium super hume-
rum ejus. Sed hæc voces, *ὃς ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου*

καὶ ξένου, καὶ πάντα ἀνοικίους πρὸς τὸν ποιήσαντα
τὴν ἔνοιαν παριστῶν. Ἐἴτα τούτοις ἐπισυνάπτει
λέγων·

EYN. Γέννημα τοίνυν τὸν Υἱὸν φάμεν, κατὰ τὴν
τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν· οὐχ ἕτερον μὲν εἰ τὴν
οὐσίαν νοούντες, ἕτερον δὲ εἰ παρ' αὐτὴν τὸ σημαί-
νόμενον, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν σημαί-
νει τὸ νομα ἐπαληθευούσης τῆ οὐσίᾳ τῆς προ-
ηγορίας.

BAS. Καὶ ἐν τούτοις τοίνυν τῆ μὲν ἀληθείᾳ φα-
νερώς διαμάχεται, ἐκτυτῶ δὲ ὅμως ἀκλουθα λέγει.
Ἦ; γὰρ ἐν τοῖς ἀνω λόγοις τὸ ἀγέννητον ἐπὶ τοῦ
θεοῦ τῶν ὄμων τῆς οὐσίας αὐτοῦ διορίζετο εἶναι ση-
μαντικὸν, ὅταν καὶ ἐνταῦθα τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν
τοῦ Υἱοῦ σημαίνει (35) λέγει· Ἰν' ἐν τῆ τοῦ γεννη-
τοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἀντιθέσει ἑναντίως ἔχοντα τῷ
Πατρὶ τὸν Μονογενῆ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτὴν ἐπιδείξῃ.
Διὰ ταῦτα νομοθετεῖ ῥήματα ἔξω τῆς χρήσεως ὄμου
τοῦ θεοῦ Πνεύματος, γέννημα τὸν Υἱὸν ὀνομάζει.
Πόθεν λαβὼν; ἐκ ποίας διδασκαλίας; τίνος προφήτου;
τίνος τῶν ἀποστόλων ταύτην αὐτῶ τὴν προσωνομίαν
ἐπισημίαντος; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδαμῶς τῆς Γραφῆς
καίμενον οὕτω τὴν φωνὴν ταύτην εὐρον.

7. Καίτοι οὐδαμῶθεν οὕτος ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος
διδασκαλίας εἰληφέναι τῆς προσηγορίας ταύτης ἀνα-
ζουεῖται. Μικρὸν γὰρ αὐτῷ τοῖς ἀνθρώποις ἀγνώ-
στῆς παρέχειν, εἰ μή καὶ αὐτοῦ τοῦ (36) Πνεύματος κατα-
τολμήσει. Γεγεννηκέναι μὲν γὰρ τὸν Πατέρα πολ-
λαχοῦ δευδάγμαθα· γέννημα δὲ εἶναι τὸν Υἱὸν οὐδέπω
καὶ τῆμερον ἀρχαίκαμεν *Παῖδον γὰρ, φησίν, ἐγεν-
νήθη ἡμῖν· υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν* (37) καὶ καλεῖται
τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐχὶ γέννημα, ἀλλὰ *Μεγάλλης βου-
λῆς ἀγγελος*. Καίτοι ἐπερὶ τὸ γέννημα οὐσία ὀπίσθε
σημαντικὸν, οὐκ ἄν ἕτερον ὄνομα παρὰ τοῦ Πνεύματος
ἐδιδάχθημεν, ἢ ὅπερ ἐμφανῶς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ
παριστῶν ἐμελλε. Καὶ πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ δὲ τὴν τῆς
ἀληθείας ἐπίγνωσιν τῶν μακαριζῶν ἐκείνων ἀνω-
θεὸς, οὐκ εἶπε, Σὺ εἶ τὸ γέννημα· ἀλλὰ, *Σὺ εἶ ὁ*
Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ ὁ Παῦλος,
πᾶσαν αὐτοῦ τὴν γραφὴν τῆς τοῦ Υἱοῦ προσηγορίας
καταπληρώσας, οὐδαμῶς φανήσεται γέννηματος μνη-
μονεύσας· ὅπερ (38) οὕτως ἐκ πολλῆς τῆς πεπονη-
σεως, ὡς ἐκ τοῦ θεοῦ λαβὼν διδασκαλίαν (39), προ-
φέρει. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα συγχωρητέον αὐτῷ, τὴν
ἐγέννησε, φωνὴν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καίμενον μετα-
σηματίζοντι καὶ μεταπλάσσοντι, γέννημα προσγο-
ρεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γάρ ὅπερ (40) ἂν ἐκ τῆς τῶν
ῥημάτων ἀκολουθίας ὑποφαινῆται εὐκόλως ἐπιτηρεῖν

αὐτοῦ, δεῦναι in antiquioribus codicibus, nec esse
agnovit vetus interpres. Quare suspicor purgatius
additamentum esse librarium : eoque magis,
quod voces peregrinæ in Reg. primo non raro inven-
nantur.

(38) Ὅπερ, quod nomen, geniture scilicet.

(39) Editi διδασκαλία, ex divina schola, non ma-
le. At mss. plerique omnes διδασκαλίαν, ex divina
doctrina.

(40) Codex unns Ὁὐδὲ γὰρ ὅπερ.

τοῦτε ἐν γε τῷ βίῳ φέβω πεπαυμένοι προσήκει, ἀλλ' ἀγαπᾶν, τοὺς ἐν τῇ Γραφῇ κειμένους ὀνόμασι ἐπιμένοντα, διὰ τούτων θεοπροπῶς τὴν δοξολογίαν ἀποπληροῦν. Εἰ γὰρ οἱ ἐξ ἀρχῆς τὴν Ἑβραϊκὴν διάλεκτον εἰς τὴν Ἑλλάδα γλώσσαν μεταβαλόντες τινῶν ὀνομάτων τῆς ἑρμηνείας οὐ κατατίμησαν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν (41) μετακόμισαν· ὡς τὸ Σαβαῦθ, καὶ τὸ Ἀδωναί, καὶ τὸ Ἐλωθ, καὶ εἰ τι τοιοῦτον, οὐκ ἐπὶ τῶν θείων ὀνομάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων πλείονων τὴν εὐλάβειαν ταύτην ἐπίδεικνύμενοι· πόσον τινὰ προσήκει ἡμᾶς περὶ τῶν τοῦ Κυρίου ὀνομάτων τὸν φόβον ἔχειν; Καίτοι τότε (42) ἂν ἐκίνο [ἐκίνα] παρ' ἐαυτῶν τινα πλάσαι τῶν ὀνομάτων ἠνάσθοντο, οἷγε μηδὲ τῆς ἑρμηνείας τινῶν καταβαρῆθῃσαντες, ὡς ἂν μὴ τὸ ἐναργὲς τῆς ἐμφάσεως

8. Ἄλλ' εἰ ἐγέννησε, φησὶν, ὁ θεός, πῶς οὐ χρεὶ τὸν γεννηθέντα προσγοροῦσιν γέννημα; Ὅτι φοβερὸν ἡμῖν ἡμετέροις αὐτὸν ὀνόμασι προσφωνεῖν, ἢ ἔχαριστο ὁ θεός ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάν ὄνομα. Υἱός μου εἰ σὺ, φησὶν, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καίτοι ἀκολουθότερον ἦν κατὰ τὸν τοῦτων λόγον, διὰ τὸ γεγενῆσθαι, γέννημα προσγοροῦσθαι, καὶ οὐχ Υἱὸν ἀλλ' οὐκ εἰρηται. Διότι γὰρ χρεὶ τὸν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντα τὸ Χριστοῦ (43) δικαστήριον, καὶ εἰδὸτα ὅσος ὁ κίνδυνος ἀρᾶσθαι τι ἢ προσθεῖναι τοῖς παραδεικνύμενοις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, μὴ παρ' ἐαυτοῦ φιλοτιμῆσθαι καινοτομεῖν, ἀλλὰ τοὺς προκατηγγελλμένους παρὰ τῶν ἁγίων ἐφρυσχεῖσθαι. Ὅ τοίνυν οὕτε ἡ κοινὴ συνθήκη, οὕτε ἡ τῶν Γραφῶν χρεὶς παραδεικνύεται, τοῦτο κατατολμᾶν πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης C ἀκονοίας ἐστὶ; Τίς γὰρ πατὴρ ἢ μήτηρ αὐμένους καὶ ἡμέρως πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ διακείμενος, ἀφείς τὸ προσγοροῦσιν αὐτὸν (44) υἱὸν ἢ τέκνον, γέννημα ἢ προσέποι; Τέκνον γὰρ, φησὶν, ὄψεται εἰς τὸν ἡμετέρον· καὶ ἀλλαχού· Ὁ θεός, ὅπως ἐαυτῷ τρέψασεν εἰς σφαγῆν, τέκνον· καὶ πάλιν ὁ Ἰσαάκ· Πις εἰ, τέκνον; καὶ, Υἱέ, μὴ (45) ἀλιγῶρες παιδείας εὐρίου· καὶ, Υἱὸς σοφὸς εὐφραίνει πατέρα· καὶ εἰ. τοιοῦτον. Οὐδαμῶς δὲ γέννημα τὸν ἐξ αὐτοῦ ἔκατος προσεπίκων ἐπίδεικνύται. Καὶ ἡ αἰτία σαφής· τι ὁ μὲν υἱὸς καὶ τὸ τέκνον ἐμφύχων εἰσὶν ὀνόματα, δὲ γέννημα δὲ οὐ πάντως. Γέννημα μὲν γὰρ δύναται λέγεσθαι καὶ τὸ πρὸ τοῦ ἐξεικουσθῆναι ἐν ταῖς μεβλῶσιν ἐκβαλλόμενον· οὐ μὴν καὶ τῆς τοῦ τέκνου ροσηγορίας ἄξιον τὸ τοιοῦτον. Καὶ γεννήματα μὲν D καρποῦ τῆς γῆς, τέκνα δὲ ταῦτα οὐκ εἰσι. Οὐ γὰρ ἡ πῖα, φησὶν, ἐκ τοῦ γενημένου τῆς ἀμῆλου εὐφρῆς. Σπανίως δὲ ἐπὶ ἐμφύχων τὴν ροσηγορίαν ὡς τὴν παραληφθεῖσαν εὐρομεν (46). Καὶ ὅπου γε

A contentus sit usitatis in Scriptura nominibus, in iisque permaneat, et per ipsa, ut Deum decet, glorificationem persolvat. Nam si hi qui initio Hebraicam linguam in Græcam converterunt, nomina quædam interpretari ausi non sunt, sed ipsam Hebraicam vocem retinuerunt, ut Sabaoth, Adonai, Eloï, et si quid ejusmodi est, non in divinis solum nominibus, sed in aliis etiam pluribus hanc reverentiam ostendentes; quantum decet nos habere timorem circa nomina Domini? Quando autem sustinuisset illi a seipsis nonnulla nomina confingere, qui ne interpretari quidem ausi sunt aliqua, ne expressionis perspicuitatem inepto significatu debilitarent?

τῷ ἀκαταλλῆγῳ τῶν σημασιμένων ἐκλύεται;

8. Sed si, inquit, Deus genuit, quomodo par non est genitum genituram appellare? Quia horrendum est nobis eum, cui largitus est Deus nomen quod est super omne nomen²², nominibus nostris appellare. *Filius meus es tu*, inquit, *ego hodie genui te*²³. Atqui erat magis consentaneum secundum istorum rationem, propterea quod genitus est, genituram vocari, non Filium; at nequaquam dictum est. Proinde oportet eum qui Christi iudicium ob oculos habet novitiæ quam periculosum sit quidpiam subtrahere aut addere iis quæ a Spiritu tradita sunt, non conari quidquam a seipso innovare, sed in iis quæ prius a sanctis nuntiata sunt, acquiescere. Quod igitur nec communis consuetudo, nec Scripturarum usus admisit; id audere, nonne summæ dementiae est? Quis enim pater aut mater, si benevole ac blande erga eum qui ex se est, afficiatur, omisso filii aut matris nomine, genituram ipsam vocaverit? *Nate*, enim, inquit, *vide in vineam*²⁴. Et alibi: *Deus videt ovem ad victimam, nate*²⁵. Et rursus Isaac: *Quis es, nate*²⁶? Et: *244. Fili, noli negligere disciplinam Domini*²⁷. Et: *Filius sapiens latificat patrem*²⁸. Et si quid aliud ejus generis. Nemo autem eum qui ex ipso est, genituram appellasse usquam prohibetur. Et aperte hoc est causæ, quod filius quidem ac natus, animatorum sunt nomina, genitura autem non continuo. Nam id etiam quod antequam conformatum sit, in abortibus ejicitur, genitura nominari potest, nec tamen hoc nati appellatione dignum est. Quinetiam terræ fructus vocatur genitura, nati non item. *Non enim bibam*, inquit, *de geminis vitis hujus*²⁹. Raro vero in animatis hanc appellationem adhibitam invenimus. Et certe ubi usurpata.

²² Philipp. II, 9. ²³ Psal. II, 7. ²⁴ Matth. XXI, 28. ²⁵ Gen. XXII, 8. ²⁶ Gen. XXVII, 18. ²⁷ Prov. III, 1. ²⁸ Prov. X, 1. ²⁹ Matth. XXVI, 29.

(41) Editi cum aliquot mss. Ἑβραϊκὴν ἐκφώνησιν.

(42) Editi Colb. et Reg. tertius Ἑβραϊκὴν φωνὴν.

(43) Editi τότε. Antiqui libri τότε.

(44) Editi τὸ τοῦ Χριστοῦ. At mss. τὸ Χριστοῦ.

(45) Vocem αὐτόν ex tribus codicibus Regiis admissus.

(46) Editi Υἱέ μου. Vox mea in quatuor mss. deest, nec apud LXX quoque legitur, Prov. III, 11.

Sed tamen ea exprimitur et in Vulgata, *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias*, et apud Paulum, *Hebr. XII, 5. Fili mi, noli negligere disciplinam Domini*.

(46) Codex Colb. et Reg. tertius ἐπὶ ἐμφύχων τὴν ροσηγορίαν ταύτην μεταληφθεῖσαν εὐρομεν· quibus in codicibus vno εἰρηται scriptum invenitur εὐφρῆται.

est, eam acceptam de animali vituperato et ad pravitatis imaginem assumpto videre est. *Serpentes enim, inquit, genimina viperarum* 44. Eam ob causam, opinor, et communis consuetudo hanc appellationem neglexit, et divina Scriptura eam videtur vitare, et maxime in unigenito Filio Dei. Sed et nati appellationem, velut multum humani moris habentem, non admisit. Ostendit autem id Apostolus, dum Dominum sursum ac deorsum Filium vocat, ac aliis variis nominibus illum celebrat, primogenitum et imaginem et splendorem appellando; at geniturae appellationem evitat. Quod si hic aut alius quispianc eorum qui doctrinae praesunt, hanc vocem admittit, indicet: atque concedens eis, ut omnia haec expungant. Sed nequaquam poterit, nisi Marcionem impium imitatus, alia de divinis eloquiis tollat, alia falso interserat. Hoc itaque modo geniturae vocem et a communi consuetudine, et a Scripturarum usu alienam esse demonstratum est.

Videamus autem jam utrum fieri possit, ut hoc nomen de ipsa Filii substantia usurpetur. Ipse enim ait:

Enim. Fieri nequaquam posse, ut aliud quid substantiam intelligamus, et aliud quid quod praeter ipsam significetur, sed ipsam esse hypostasim, quam nomen significat, cum vere substantiam denotet haec appellatio.

Bas. Sunt vere digna iudicibus, quos confinxisti, ista tua dogmata. Quemadmodum enim in somniorum foro, aut ebriorum concione, ubi nemo audit aut intelligat quae dicuntur, leges multa cum licentia sancit, ratus satis esse pro omni demonstratione dixisse te. Quis enim nescit nomina ea quae absolute et per se proferuntur, subjectas sibi res significare: ea vero quae respectu aliorum dicuntur, habitum solum quem ad ea quae dicuntur habent, indicare? Exempli causa, homo, equus, bos, unquamque rem quae nominatur iudicant. Filius vero, aut servus, aut amicus, solam quam cum conjuncto nomine habent affinitatem significant. Itaque genituram 245 qui audit, non ad quamdam substantiam excogitandam mente fertur: sed cum alio junctam eam esse intelligit. Genitura enim, alicujus genitura dicitur. Quod autem substantiae concuspiam notionem non parit, sed solum ad aliud

44 Math. xiii, 55.

(47) Editi tñn τού τέκνου. Deest τού in antiquioribus codicibus.

(48) Editi, Et δέ, φησίν, ούτος δειάτω, η άλλος, etc., quae verba cum male interpuncta fuissent, pejus etiam expressa sunt. Ita enim in veteri editione legitur: quod si eam usurpat, hic aut alius quispianc eorum, qui hujus orationem defendunt, ostendat. Quae autem ejus loci genuina sententia sit, mox patebit ex interpunctione veterum librorum, quae haec est: Et δέ φησιν ούτος, δειάτω, virgula non nisi post vocem ούτος apposita. Ex quo manifestum est haec ita accipienda esse: Quod si Paulus, aut alius quispiam scriptor sacer vocem geniturae usurpat, verba ipsa sive Pauli, sive alterius proferat Evnominus; tuncque aequo animo patiorur, quidquid hactenus diximus, id omne ex-

ερίηται, επί ζώνη κατηγορουμένου και εις εικόνα πονηρίας παραληφθέντος Εστιν Ιδεν. Όφεις γάρ, φησίν, γεννήματα έχθρών. Διά τούτο, οίμαι, η τι κοινή συνήθεια την προσηγορίαν ταύτην ήτιμας, και η θεία Γραφή παρατιτομένη φαίνεται, και μέλιστα επί τού μονογενοϋς Υιού τού θεού. Άλλή ούκ έν την τέκνου (47) προσηγορίαν, ώς πολύ τή ανθρώπινον ήγουσαν, ού προσήκατο. Αηλοί δέ ό Άπόστολος, Υίον μέν άνω και κάτω τόν Κύριον άποκαλών, και άλλας τοικείλας προσηγορίας αϋτόν άνωμύων, πρωτότοκον, και εικόνα, και άπαύγασμα· την δέ τού γεννήματος προσηγορίαν άποφυγών. Εί δέ φησιν ούτος, δειάτω (48), η άλλος τις τών προϊσταμένων τού λόγου, και πάντα αϋτοϋς δόξομεν άπαλείψαι. Άλλή ούκ έν ήχοι· ει μη άρα μιμούμενος τόν άσθη Μαρκίανον, τή μέν έξαίρου τών θεών λογίων (49), τή δέ παρεγγράφοι. Ούτω μέν ούν άλλοτρία τής τε κοινής συνήθείας και τής τών Γραφών ήρώσεως η φωνή τού γεννήματος άπλήγεται.

9. Ίδωμεν δέ λοιπόν ει δυνατόν τή έννομα τούτο κατ' αϋτήν τετάχθαι τής ούσίας τού Υιού. Φησίν γάρ αϋτός·

ΕΥΝ. Άδύνατον είναι ήτερον μέν τι την ούσίαν νοείν, ήτερον δέ τι παρ' αϋτήν τή σημαίνόμενον, άλλ' αϋτήν (50) είναι την ύπόστασιν, ήν σημαίνει τούνομα, έπαληθευούσης τή ούσία τής προσηγορίας.

Bas. Άξία γα ως άληθώς τήν δικαστήν, ούς άτέπλασας, ταυτί σου τή δόγματα. Ός γάρ έν όνείρων άγοράφ (51), η εκλογίστα μεθύοντων, και ούδενός ούτε άκούοντός ούτε συνιέντος τών λεγομένων, επί πολλής τής άδειας νομοθετείς, άντί κάτης άποδέξεως έξερκαίν ήγούμενος τή αϋτός ειρηκείναι. Έπί τις ούκ οίδεν, ότι τών όνομάτων τών άποκελευμένων και καθ' έαυτά προφερόμενα τών ύποκειμένων αϋτοίς πραγμάτων έστι σημαντικά, τή δέ προς έτερα (52) λεγόμενα τήν σχέσιν μόνην έμφανίει την προς ά λέγεται; Οίον, άνθρωπος μέν, και ήππας, και βούς, αϋτό έκαστον τών όνομαζομένων περιστησιν· υίός δέ, η δούλος, η φίλος, μόνης τής προς τή συνευγεμύον έννομα συναφείας έστί δηλωτικός. Ό τοίνυν άκούσας γεννήματος ούκ επί τινα ούσίαν τή διανοήζ φέρεται, άλλ' ότι ήτέρον έστι συναπόμεινον έννοεί. Τό γάρ γεννημά τινος λέγεται γέννημα. Ό μέντοι ούχ ύποστάσεως τινος έννοιαν έμποεί (53),

pungi et deleri. Recte et vere judicaverunt vir doctissimus Combefissius, scriptores sacros verba ista, alios τις τών προϊσταμένων τού λόγου, hoc loco designari. — Praeferenda videtur vetus interpretatio. MARAN.

(49) Antiqui duo libri thelon Γραφών. Ubi notandum et illud, in nullis mss. pro έξαίρου λέξι έξερκαίν.

(50) Άλλή αϋτήν, imo ipsam. Hoc est, imo sit necesse esse, ut intelligamus ipsam esse substantiam, quae nomine significatur.

(51) Codex Coll. cum editione Ven. έν ένείρων λόγους. Editio Paris. et alii mss. έν όνείρων άγοράφ.

(52) Codices duo προς ήτερον.

(53) Reg. tertius ούχί ύποστάσεως... πώς; ούχί τής

ἀλλὰ μόνην τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν ἀποσημαίνει, ἂν τοῦτο οὐσίαν εἶναι νομοθετεῖν πῶς οὐ τῆς ἀνωτάτου παρακλησίας ἐστὶ; Κατωτέρως μὲν ἐμπροσθεν (54) ἐδεικνυτο παρ' ἡμῶν, ὅτι καὶ τὰ ἀπολειμμένα τῶν ὁμοιωμάτων, πᾶν τὸ μάλιστα δοκεῖ ὑποκειμένον τὴν ὁμοίωσιν, οὐκ αὐτὴν περιτίττει τὴν οὐσίαν, ἰδιώματα δὲ τινα περὶ αὐτὴν ἀφορίζει.

40. 'Ἄλλ' ὁ σοφώτατος, καὶ ταῖς ματαιοτεχνίαις θιπνὰ τὸν βίον ἐσχαλακούς, καὶ ἐρυθρῶς αὐτὴν τὴν οὐσίαν (55) τοῦ Μονογενοῦς σημαίνει λέγων τὸ γέννημα. Τοῦτο δὲ ὅσην τὴν ἀτοπίαν ἔχει, σκοπεῖτε. Εἰ γὰρ ἡ οὐσία γέννημα, καὶ ἀνάπαλιν, εἴ τι γέννημα, τοῦτο οὐσία· ὁμοῦσια τὰ γέννηματα πάντα (56) ἀλλήλους ἔσται. Ἐκ δὲ τούτου εἰ συμβήσεται κατὰ τὴν τούτου λόγον; Ὁ ἑπιμοιρῆς τῶν ὁμῶν πᾶσι τοῖς γεννήσεως μεταληφθῶσι τὴν αὐτὴν ἔχων οὐσίαν ἀνα- B τέρητος τοῦ τὴν αὐτὴν προσγοροῦσαν μὴ ἐπὶ πάντων ὁμοίως τὸ ἴσον εἶναι. 'Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχει. Ὅν γὰρ ἂν ἐπινοήσῃ (58) γεννήματος λόγον, οὗτος πᾶσι ὁμοίως τοῖς γεννητοῖς ἐφαρμόσει. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου ἡ αὐτοῦ ἑκάστου τῶν ἀκούστων διάνοια. Ἐρωτᾷ γὰρ ἕκαστος ἐαυτὸν, ἐπειδὴν ἀκούσῃ (59), Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος γέννημα, τίνα ἔνοιαν ἐντυπώται. Ἄρα οἱ ὁ γεννηθεὶς οὐσία τοῦ γεγεννημένου ἐστίν; Ἡ τοῦτο μὲν καταγέλαστον, ἐκεῖνο δὲ ἀληθές, ὅτι παρ' αὐτοῦ γεννητῶς εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Τοῦτο τοῖων ὁμοίως ἐπὶ τῶ τοῦ (60) Μονογενοῦς καὶ ἐπ' οὐτινοσούτων τὸν γεννηθέντων ἀρμόσει λέγεσθαι. Καὶ μηδεὶς (ἐπειδὴ κοινὸν τὸ τῆς σχέσεως) καθάρισται εἶναι τῆς ἀξίας τοῦ Μονογενοῦς νομίζετω. Οὐ γὰρ ἐν τῷ πρὸς εἰ πως ἔχειν τῆς διαφορᾶς τῷ Ἰῶ πρὸς τὰ ἄλλα, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδιότητι τῆς οὐσίας ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ θνητὰ διαφαίνεται. Σκοπεῖτε μέντοι τοῦ τῆς ἀτοπίας ὁ τούτων λόγος ἐκφέρει. Εἰ τὸ γέννημα ἑτέρου λέγεται γέννημα, ὡς ἡ τὴν κοινὴν συνήθειαν βεβαίως, καὶ οὐδὲς ἀναιρεῖ, ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰῶ (61) οὐσίαν σημαίνει κατὰ τὸν τούτων λόγον· ἐκεῖνος ἔσται οὐσία, οὐ καὶ γέννημα λέγεται. Ἔσται τούτων ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης οὐκέτι τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν ἢ τοῦ γεννήματος προσγοροῦσα σημαίνουσα, ὅπερ οὗτοι βιάζονται, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁμῶν. Εἰ γὰρ οὐχ ὁμοίως τὴν ἑτέρον μὲν τὴν οὐσίαν νοεῖν, ἕτερον δὲ τὴν παρ'

A habitudinem notat, id substantiam esse sancire, an non summæ amentiz est? Atqui paulo superius a nobis demonstratum est, absoluta etiam nomina, etiamsi maxime subjectum quiddam significare videantur, non tamen substantiam ipsam exhibere, sed proprietates quasdam circa ipsam designare.

40. Sed sapientissimus ille, qui in vanis artibus vitam totam consumpsit, dicere non erubescit, genitura substantiam Unigeniti significari. Quod quam absurdum sit, quæso, animadvertite. Etenim si substantia genitura sit, et vice versa, si quod genitura est, hoc substantia sit, genitura omnes erunt inter se consubstantiales. Hinc jam secundum hujus rationem quid eveniet? Comperietur universorum opifex eandem cum omnibus generationem participantibus substantiam habere. Nec enim dicturus est genituram in Filio substantiam significare, in reliquis vero generationis participibus non eandem amplius notionem retinere. Alioquin proferat claram quendam causam cui non possit contradici, cur appellatio eadem eandem similiter in omnibus vini non habeat. At certe non poterit. Quamcumque enim genituræ rationem excoGITaverit, ea omnibus similiter genitis congruet. Verum autem esse quod dicimus, id quod cuique audientium in mentem venit, maximum signum est. Interroget enim unusquisque seipsum, ubi audierit: hic hujus genitura est, quid animo concipiat. Num cogitat genitum genitoris substantiam esse? Certe, ut hoc ridiculum est, ita illud verum, quod ab eo per generationis modum ad esse præductus sit. Hoc itaque par fuerit similiter et de Unigenito et de quocumque genito dicere. Et nemo, quoniam communis habitus est, Unigeniti dignitatem destrui existimet. Non enim Filium in eo differt ab aliis, quod sese ad aliquid certum quodam modo habeat: sed Dei præstantia qua res mortales superat, in substantiæ proprietate ostenditur. At considerate ad quam ineptiam doctrina horum deducat. Si genitura, alterius genitura dicatur, sicut et communis consuetudo confirmat, nec quisquam contradicet, hæc ipsa autem genitura in Filio quoque secundum horum doctrinam substantiam significet, substantia erit illius, cuius genitura dicitur. 246 Ex hac itaque consecutione conficietur, ut genituræ appellatio non amplius Unigeniti substantiam significet, id

(54) Editi et Reg. sextus Κατωτέρως μὲν ἐμπροσθεν. Alii quinque mss. ut in contextu.

(55) Editio utraque Paris. et Ven. cum Reg. quinto et enim Coll. τὴν οὐσίαν. Reuli secundus et tertius τὴν ὑπόστασιν. In Reg. quarto in contextu legitur τὴν ὑπόστασιν· in margine vero τὴν οὐσίαν. Mihi autem verisimile sit, scripsisse Basilium τὴν ὑπόστασιν, *hypostasim Unigeniti*: vocem vero οὐσίαν primum in margine ascriptam fuisse ab aliquo, qui manere vellet, vocem ὑπόστασιν non hic strictè sumi pro hypostasi, seu pro persona, sed usurpari latiore sensu, videlicet pro ipsa substantia. Ut ut hæc sunt, nihil in contextu immutandum censimus.

(56) Reg. quartus ὁμοῦσια τὰ γεννητὰ πάντα. omnia quæcumque generata sunt, erunt inter se consubstantialia. Ibidem mss. quatuor, Ἐκ δὲ. Editi cum uno mss. Ἐκ δὲ.

(57) Codex unus ἀναποσώσεν.

(58) Reg. tertius ἂν ἐπινοήσῃ.

(59) Editi ἐπὶ τὴν ἀκούσῃ. At mss. ἐπειδὴν ἀκούσῃ.

(60) Codices aliquot ἐπὶ τῶ τοῦ. Editi ἐπὶ τοῦ.

(61) Voces illæ, ἐπὶ τοῦ Ἰῶ, non solum errant sunt in Reg. tertio, sed omnino desunt in aliis tribus codicibus itidem Regis: tamen eas retinimus, quod in aliis totidem mss. et in impressis libris legantur.

quod hi totis viribus affirmant, sed Dei universorum. Etenim si fieri non potest, ut aliud quid substantiam intelligamus, et aliud genituram præter ipsam, idem est substantiam dicere et genituram : at Filius genitura Dei est, Dei ergo erit substantia, si genitura substantiam significat. Atque hoc pacto genitura, ex sententia ejus, ingentis substantia esse comperitur. Sed si ridiculum est quod sequitur, qui antecedentia possit, is dedecus sibi sumat. Oratio enim, cum semel a vero deflectit, ad multas ac periculosas ineptias quadam erroris consecutione delabi quosdam modo videtur.

11. Sed hæc sunt quasi præludia quedam blasphemie atque apparatus; caput autem mali inferi in sequentibus, ubi dicit :

ECCL. Substantiam Filii genitam quidem esse cum non esset ante propriam constitutionem, genitam tamen esse ante omnia voluntate Patris.

BAS. Iisdem adhuc insistit artificia. De substantia Filii nobis verba facit, quasi dicat Filium esse aliud quid præter ipsam, atque hoc modo aures ad blasphemiam audiendam demulcendo præparat, cum non aperte dicat genitum esse ex nihilo Filium; sed ejus substantiam cum non esset, genitam esse. Dic, ante quas res non erat? Videtis ejus cavillationem? Substantiam cum semetipsa comparat, ut tolerabilia dicere omnibus videatur. Nimirum non dicit eam ante sæcula non fuisse, neque simpliciter non fuisse, sed ante suam ipsius constitutionem non fuisse. Sed, die mihi, aene tu Patris substantiam sua ipsius constitutione esse antiquiorem? Etenim si temporibus non subjicit Filii substantiam, neque prius hac ratione intelligit, inanis et vana est ejus oratio, quapropter ne responsione quidem digna est. Et quidem id ipsum non minus de Deo etiam universorum dici poterit, si quis in eum hanc inanitatem voluerit transferre. Nam et dicere Deum ante suam constitutionem non fuisse, et dicere eum ante seipsum fuisse, ejusdem demeritæ est. Quod si temporaliter vocem prius de Filii

A αὐτὴν τὸ γέννημα, καὶ ἴσον δύναται (62), οὐσίαν τὰ εἰπεῖν καὶ γέννημα· τοῦ Θεοῦ δὲ ἐστὶ γέννημα ὁ Υἱός, τοῦ Θεοῦ ἔσται οὐσία, εἴπαρ τὸ γέννημα τὴν οὐσίαν δηλοῖ. Καὶ οὕτω τὸ γέννημα οὐσία τοῦ ἀγεννήτου κατὰ τὸν τοῦτου λόγον ἀναφανήσεται. Εἰ δὲ γελῶτον τὸ συναγόμενον, ὁ θεὸς τὰ λήμματα τῆς αἰσχύνης κληρονομεῖται. Ἔοικε γὰρ πως ὁ λόγος, ἐπειδὴν ἀπασ τῆς ἀληθείας παρενεβλή, εἰς πολλὰς καὶ ἐπικινδύνους ἀποτίας ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν πλάνην ἀκολουθίας ἐκφάρισθα.

11. Ταῦτα μὲν οὖν ὡσπερ προαγώνες τινες καὶ κατασκευαὶ τῆς βλασφημίας εἰσι· τὸ δὲ κεφάλαιον τοῦ κακοῦ ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

EYN. Τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι μὲν οὐκ οὖσαν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεννηθεῖσαν πρὸ πάντων γνώμῃ τοῦ Πατρὸς.

BAS. Ἐτι τῶν αὐτῶν ἔχεται τεχνασμάτων. Περὶ τῆς οὐσίας ἤμιν τοῦ Υἱοῦ διαλέγεται, ὡς δὴ τὴν ἔτερον λέγων παρ' αὐτὴν τὸν Υἱὸν (63), καὶ τούτω τῇ τριπλῶ προημεροῦ τῇ βλασφημίᾳ τὴν ἀκοήν· οὐκ ἐκ τοῦ προφανοῦς λέγων ἐκ μὲν ὄντων γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι (64) οὐκ οὖσαν. Πρὸ τίνος οὐκ οὖσαν; εἰπέ. Θεωρεῖτε αὐτοῦ τὸ σόφισμα; Αὐτὴν ἑαυτῇ συγκρίνει, ἵνα πᾶσι δὴ ἀνεκτὰ δόξῃ λέγειν, οὐχὶ πρὸ τῶν αἰώνων λέγων αὐτὴν μὴ εἶναι, οὐδὲ ἀπλῶς μὴ εἶναι, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως. Τὴν δὲ τοῦ Πατρὸς οὐσίαν, εἰπέ μοι, προσυβέτεραν εἶναι οὐ φῆς τῆς ἰδίας συστάσεως; Εἰ μὲν γὰρ οὐχ ὑποβάλλει χρόνους τοῦ Υἱοῦ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ τὸ πρότερον κατὰ τοῦτων τὸν λόγον ἐπανοῖ (65), μάταιος μὲν αὐτῶ καὶ ἀργὸς ὁ λόγος, διόπερ οὐδὲ ἀποκρίσεως δεῖται. Οὐχ ἦντιον μέντοι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁλων ὑπάρξει τὸς βουλευόμενς μετακομῆσεν τὴν ματαιότητα. Τό τε γὰρ οὐκ εἶναι λέγειν τὸν Θεὸν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, καὶ τὸ εἶναι λέγειν πρὸ ἑαυτοῦ (66), τῆς αὐτῆς ἔστιν ἀφροσύνης. Εἰ δὲ χρονικῶς ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ πρότερον δέγεται, καὶ ἐκ μὲ ὄντων φῆσαι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ

(62) Editi γέννημα, ἴσον δύναται. Reg. secundus γέννημα, καὶ ἴσον δύναται· ubi, ut alibi sæpe, particula καὶ vacat. Reg. quartus γέννημα, ἴσον δὲ δύναται. Colb. secundus uanu ἀλλὰ ἴσον δύναται. Mox editi et Reg. quintus et tō δὲ Θεοῦ· sed particula ei deficit in reliquis codicibus, ob idque eam expunximus.

(63) Editi et Colb. cum Regiis tertio et quinto παρ' αὐτῶν τὸν Υἱόν, ad verbum, tanquam aliquid aliud dicens præter ipsam Filium. At Regii primus, secundus, quartus et sextus παρ' αὐτῶν τὸν Υἱόν, quasi dicat Filium esse aliud a substantia; quam scripturam veram esse et germanam arbitror. Eunomius enim videbatur de substantia Filii loqui, tanquam de re aliqua, quæ ab ipso Filio distincta esset. Sperabat enim fore ut hæresis sua hoc artificio facilis in aures audientium reciperetur Etenim si aperte dixisset, Filium ita genitum esse, ut ex nihilo factus esset, omnium exasperasset animos; nec ei res bene successisset. Quare satia habebat dicere, substantiam genitam esse, cum non esset. Sed ex hoc impio principio necessario sequetur

hatur Filium quoque genitum fuisse, cum non esset, nec eum a creaturis differre, cum et ipse conditus sicut, cum non esset.

(64) Reg. tertius γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ λέγων γεγενῆσθαι. Notaandum, statim post vocem σόφισμα uolam interrogationis in aliquibus mss. reperiri: quæ nota ab editis aberat. (65) Eunomius, ut ex dictis patet, affirmabat substantiam Filii genitam fuisse, cum non esset ante suam constitutionem. Basilium autem præpositionem ante hoc loco impugnat; atque, aut Eunomium vana atque inania effutire, aut ex ejus verbis officii, Patrem Filio priorem esse tempore, vel ævo. (66) Legitur et in editis et in mss. καὶ τὸ εἶναι λέγειν· sed Conbelsius putat ita euendandum, καὶ τὸ οὐκ εἶναι λέγειν, et dicere ante seipsum non esse. Certe si semel cuique pro arbitrato liceat aut addere verba Patrum, aut de his detrahere, aut quouis modo eorum scripta immutare, nihil non malorum inde timendum est. Statim editi αὐτῆς ἔσται. Antiqui tres libri ἴστω.

γεννηθῆναι (67), μᾶλλον δὲ αὐτὸν τὸν Υἱὸν οὐδὲν γὰρ διαφέρει πρὸς γε αὐτὴν τὴν θάνατον οὕτως ἢ οὕτω λέγειν· πρῶτον μὲν χρόνον [χρόνον] δεύτερον τίθεται, εἰ δὲ βούλει, καὶ αἰώνων, τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων (68) ἔπειτα μέντοι ἀκολουθῶν ταῖς ἑαυτοῦ (69) βλασφημίαις, καὶ τὸν Πατέρα φησὶ, οὐκ ὄντα Πατέρα τὸ ἐξ ἀρχῆς, εἶτα ὑστερον γερονῶναι.

12. Καίτοι εἰ μὲν καλὸν καὶ πρέπον τῇ μακαριότητι τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι Πατέρα, πῶς οὐκ ἐξ ἀρχῆς (70) τὸ πρέπον αὐτῷ παρῆν; Ἡ γὰρ ἀγνοία τοῦ βελτιώσεως, ἢ ἀδυναμία πάντως λογιούνται τὴν ἑλλειψίν· ἀγνοία μὲν, εἴπερ ὑστερον ἐξῆυρε τὸ βελτιοῦν, ἀδυναμία δὲ, εἴπερ εἰδώς καὶ συνειδὸς ἀπευτύγχανε τὸ καλλίστου. Εἰ δὲ (8-μὴ θέμις εἶπειν) οὐ καλὸν αὐτῷ τὸ εἶναι Πατέρα, τίνας ἔνεκεν ἐκ μεταβολῆς τὸ χεῖρον προεἴλετο; Ἀλλὰ τρέποιο μὲν εἰς τοὺς (71) αἰτίους ἢ βλασφημία· ὁ δὲ Θεὸς τῶν ὄλων ἐξ ἀπελευθέρου ἐστὶ Πατὴρ, οὐκ ἀρξάμενός ποτε τοῦ εἶναι Πατῆρ. Οὕτε γὰρ τῇ τῆς δυνάμεως ἔνδειξι πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος ἐκωλύετο, οὕτε αἰώνων τινῶν περίοδος ἀνέμενον, ἴνα, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λοιπῶν ζώων, μετὰ τὴν τῆς ηλικίας συμπλήρωσιν τῆς εἰς τὸ γεννῆν αὐτῷ δυνάμεως προσελθούσης (72), τὸ σπουδαζόμενον περιγίγνεται (μαινομένων γὰρ αὐτὰ καὶ ἐνοῆσαι καὶ φθέρῃσθαι), ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ ἀδιότητι συμπαρκετινομένην ἔχει τὴν (ἴβ' οὕτως ὀνομάσω) πατρότητα. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱός, πρὸ αἰῶνος (73) ὢν, καὶ δεῖ ὢν, οὐκ ἤρξαστο τοῦ εἶναι πατῆρ, ἀλλ' ἀπ' οὗ Πατῆρ, καὶ Υἱός, καὶ εὐθύς τῇ τοῦ Πατρὸς ἐνοίξει ἢ τοῦ Υἱοῦ συνεισέρχεται. Ὁ γὰρ Πατῆρ Υἱοῦ Πατῆρ δηλονότι. Ἀρχὴ μὲν οὖν Πατῆρ οὐδέμα, ἀρχὴ δὲ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατῆρ· μένον δὲ τούτων οὐδέν. Πῶς οὖν οὐκ ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς (τούτου γὰρ ἔστι τὸ, πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, ἐν σοφίσμασι λεγόμενον παρὰ τούτων) ὁ μὴδὲν ἔχων προεπινοούμενον ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τὸν ἐξ οὗ ἔχει τὸ εἶναι, οὐ διαστήματι ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον (74); Εἰ τοίνυν αἰτίος ἢ τοῦ Υἱοῦ κοινωνία πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀναπέφανται, τῆς διανοίας ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδενὸς κενοῦ πρὸς τὸν Πατέρα χωρούσης, ἀλλ' ἀδιασπάτως τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ συναπτούσης, ὁ μὴδὲν μέσῳ διορίζομενος; τίνα ἔτι παρεσιβῶν καταλείπει τῇ τωρηθῆ βλασφημίᾳ τῶν λεγόντων, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὸν εἰς τὸ εἶναι παρῆναι;

13. Ἐπειτα μέντοι καὶ τῆς ἀνοίας αὐτοῦ θαυμά-

A substantiam accipit, dicitque genitam fuisse ex nihilo substantiam eius, imo Filium ipsum; nihil enim refert, quod ad sententiam attinet, sic vel sic dicere: primum quidem temporibus, atque, si ita vis, sæculis conditorem sæculorum constituit posteriorem: deinde vero blasphemis suis insistens dicturus est etiam Patrem, cum Pater non esset ab initio, tum demum factum fuisse.

247 12. Atqui si honestum ac decorum est Dei beatitudini Patrem esse; qui sit ut id quod decebat, ei ab initio non addeset? Aut enim melioris ignorantia, aut omnino impotentia hunc defectum imputabunt: ignorantia quidem, si deinceps quod melius est excogitavit; impotentia vero, si sciens atque intelligens, quod optimum erat assequi non potuit. Quod si (quod fas non est dicere) non est ei bonum Patrem esse, cujus rei gratia commutatus pejus elegit? Sed recidat in suos auctores blasphemiam. Nam Deus universorum Pater est ex infinito, nec unquam Pater esse cepit. Neque enim potentia defectu, ne expleret voluntatem, detinebatur: neque ullorum sæculorum circuitus expectavit, ut sicut in hominibus ac reliquis animalibus, ei generandi facultate post completam ætatem accedente, quod volebat assequeretur. Insipientium enim est hæc et cogitare, et loqui. Sed, ut ita dicam, extantam habet cum sua æternitate paternitatem. Quamobrem et Filius cum ante sæcula sit, et semper sit, nunquam esse incæpit: sed ex quo Pater est, et Filius est, et statim una cum Patris notionem, Filii quoque notio subrepsit. Nam Pater, Filii utique est Pater. Patris igitur origo nulla: origo vero Filii, Pater; inter his nihil est mediæ. Quomodo igitur a principio non erat (nam illud, ante suam constitutionem, quod ab his per cavillationem profertur, hoc sibi vult,) is, qui nihil habet quod ante se intelligatur, nisi illum, a quo esse habet, non intervallo præcedentem, sed causæ dignitate præpositum? Proinde si Filii cum Patre et Deo conjunctio ostensa est æterna, cum nostra cogitatio a Filio ad Patrem per nullum medium deveniat, imo absque intervallo Patri Filium conjungat; is qui nullo medio sejuogitur, quem jam aditum pravæ blasphemie relinquit eorum, qui eum dicunt ex non existente ad esse productum esse?

13. Ad hæc ipsorum quoque demerentiam mirari

(67) Editi et mss. non pauci γεγενῆσθαι, factam esse: nec aliter legitur in eo codice, in quo prius Eunomii inveniri diximus. Codex Colb. γεγενῆσθαι, genitam esse. Mihi quidem dubium non est, quin illud, μᾶλλον δὲ, etc., sic accipiendum sit: Imo vero, si vera fateri Eunomius vult, palam dicturus est Filium ipsum ex nihilo genitum fuisse. Aliter tamen hunc locum intellexerat vetus interpretes, qui ita vertisset: Imo primum ipsum Filium (nihil enim refert quantum ad rem, hoc vel illo dicere modo) posteriorem quam tempora ponet. Ibidem editi Υἱὸν, καὶ οὐδέν. Voculam καὶ expunctissimam, codicum duorum fidem secuti. Mox editi ἢ οὕτως. At mss. ἢ οὕτως.

(68) Editi τῶν αἰώνων δεύτερον εἶναι. Sed ul-

D mæ duæ voces desunt in mss., nec dubito quin debeant abesse, cum sententiam efficiant contortam atque intricatam.

(69) Editi αὐτοῦ. At mss. ἑαυτοῦ. Statim editi ἀλλ' ὑστερον. Libri veteres ἐξ αὐτερον.

(70) Reg. quartus πῶς οὖν μὴ ἐξ ἀρχῆς.

(71) Editi πρὸς τοὺς. Antiqui sex libri εἰς τοὺς.

(72) Editi et sex mss. προελθούσης. At Reg. tertius προσελθούσης, recte.

(73) Editi et mss. multi Υἱός πρὸ αἰῶνος. At Reg. tertius secunda manus Υἱός προαιώνιος ὢν.

(74) Ἀλλὰ τῇ αἰτίᾳ προτεταγμένον, causæ nomine præpositum. Lege primum num. 8, 25, ubi ita Joannis xiv, 28, Pater major me est, ut docte ita copiose a Basilio explicatur.

operæ pretium est, quod dum ex non exstantibus esse dicunt Filium, nequaquam intelligunt quod eum non Patre solum, sed ea etiam re per quam Unigenitum a Patre separant, posteriorem stantant. Nam necesse est, si quid sit inter Patrem et Filium, id Filii existentia antiquius esse. Quid igitur hoc esse poterit? Quidnam aliud nisi aut ævum aut tempus? Qui enim Patris vitam vita Unigeniti intelligit anteriorem, qua re alia quam sæculorum aut temporum quorundam spatio admetiens, excessum invenisse se dixerit? quod si hoc verum est, falsa Scriptura est, quæ dicit facta esse per ipsam sæcula⁴⁵; quæque docet facta esse per ipsum omnia⁴⁶, cum certe in omnium numero sæcula etiam comprehendantur. Si vero dictari sunt se non negare Filium ante sæcula 248 genitum esse, sciant, quod verbis concedunt, id revera ab ipsis tolli. Interrogabimus enim eos, qui ex non exstantibus substantiam producent Unigeniti: Quando non erat, ut dicitis, quid erat illud intervallum? quam ei appellationem excogitabitis? Nam communis consuetudo spatium omne aut temporibus aut sæculis subjicit. Nam quod in sensibilibus est tempus, hoc sæculi est natura in rebus mundo superioribus. Isti vero, si quid tertium pro sua sapientia comminiscuntur, dicant. Sed dum tacent, haud ignorent se Unigeniti substantiam sæculis posteriorem constituere. Etenim si quod spatium fuit Filio antiquius, quod videlicet se æque ac Patris vita extendit, utique æternum ex his erit. Sed nec est, nec erit cogitatio Filii exstantia antiquior. Nam omni re, quæ ordine antiquitatis excogitari potest, anterior invenietur illa Dei Verbi quod apud Deum a principio erat, existentia. Etsi enim se ipsa decipiens mens innumeris imaginationibus, seque rerum non subsistentium commentis occupans, ea quæ non sunt excogitaverit; nullam omnino inveniet artem, qua seipsam posit ultra Unigeniti principium extendere, aut vitam ejus qui per se vita est, suo ipsius motu inferioriorem relinquere, aut sua cogitatione originem Dei Verbi transcendere, aut sæcula Deo sæculorum destituta sibi fingere.

⁴⁵ Hebr. 1, 2. ⁴⁶ Joan. 1, 5.

(75) Editio utraque Ven. et Paris. ἀλλὰ καὶ τοῦτον τὸν Μονογενῆ, corrupte. Regii secundus et quartus ἀλλὰ καὶ τοῦ, ὃ τὸν Μονογενῆ, enumerat. Igitur horum verborum sententia hęc est: Mirari subit Eunomianos, qui non intelligunt sequi ex suis verbis, Filium non Patre solum posteriorem esse, sed eum etiam posteriorem esse ea ipsa re, per quam ipsum a Patre separant. Illud, τοῦ, optime interpretatus est librarius in margine Regii secundi, cum ita scripsit, ἢ αἰῶνος ἢ χρόνου. Hoc est, Eunomiani efficiunt quoque Filium posteriorem ipso ævo, aut ipso tempore, quorum intervallo eum a Patre conjungunt.

(76) Codex unus et ἢ μεταξὺ.

(77) Editi ἐπινοῶν. At mss. multi ἐνοῶν.

(78) Sic libri veteres. Editi περισσὸν καὶ οὐχί.

(79) Editiones Ven. et Paris. διεφθαρμένους cum B-g. quoniam ex μὴ ὄντων. Codex Colb. et Reg. tertius et μὴ ὄντος. Alii quatuor mss. ex τῷ μὴ ὄντος.

σαι ἀξιόν, οὐ συνέντας, ὅτι, ἐκ μὴ ὄντων λέγοντας τὸν Υἱόν, οὐ τὸν Πατέρα μόνον νεότερον ἀποφαίνουσιν, ἀλλὰ καὶ τοῦ, ὃ τὸν Μονογενῆ (75) ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διορίζουσιν. Ἀνάγκη γάρ, εἴπερ τι εἴη μεταξὺ (76) Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, προσθετέρον εἶναι τοῦτον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ. Τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο; Τί ἄλλο γε ἢ αἰὼν πάντως ἢ χρόνος; Ὁ γάρ τὸν περισσώτερον τὴν τοῦ Πατρὸς ζωὴν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐνοῶν (77), τίτι γε ἄλλω παραμετρῶν, εὐρησθήσεται ἂν εἴποι το περισσόν, ἢ οὐχί (78) αἰῶνων ἢ χρόνων τῶν διαστημάτων; Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ψευδὴς ἢ λέγουσα Γραφή τοὺς αἰῶνας δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ἢ διδάσκουσα, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· τοὺς πᾶσι, δηλονότι, ἐμπειριευθῆναι καὶ τὸν αἰῶνα. Εἰ δὲ ψόσους μὴ ἀπαρτεῖσθαι πρὸ τῶν αἰῶνων τὸν Υἱόν γεγενῆσθαι, μὴ λαθρανέτωσαν, ὃ τῷ λόγῳ συγχωροῦσι, κατὰ ἀλήθειαν ἀφαιρούμενοι. Ἐρωτήσωμεν γὰρ αὐτοὺς τοὺς ἐκ μὴ ὄντων (79) παράγοντας τοῦ Μονογενοῦς τὴν οὐσίαν· Ὅτε οὐκ ἦν, ἐς φασε, τί ἦν ἐκεῖνο τὸ διάστημα; τίνα αὐτοῦ προστηρίαν ἐπινοήσατε; Ἡ μὲν γὰρ κοινὴ συνθήκη ἢ χρόνος ἢ αἰῶν ἅπαν διάστημα ὑποβάλλει· ἐπειδὴ ὅπερ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὁ χρόνος, τοῦτο ἐν τοῖς ὕπερ κοσμικοῖς ἢ τοῦ αἰῶνος φύσις ἐστίν. Οὗτοι δὲ, εἰ τι τρίτον ἐκ τῆς ἑαυτῶν σοφίας ἐπινοοῦσι, λεγέτωσαν. Ἔως δ' ἂν σιωπῶσι, μὴ λαθρανέτωσαν δευτέραν αἰῶνων τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν τιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἦν (80) τὸ διάστημα προσθετέρον τοῦ Υἱοῦ, συμπραεκτεινόμενον τῇ ζωῇ τοῦ Πατρὸς, ἐν τὴν τοῦτον ἦν δηλονότι. Ἄλλ' οὐδ' ἐστίν, οὔτε μὴ γένηται ἔτινα προσθετέρα τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπόστασις. Παντὸς γὰρ τοῦ δυναμένου εἰς ἀρχαίτητος λόγον ἐπινοεῖσθαι ἀνωτέρα ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸ ἐν ἀρχῇ ὄντος πρὸς τὸν Θεὸν εὐρεθήσεται. Κἄν, μυρίας φαντασίας ἑαυτὸν ἐξαπατήσας ὁ νοῦς, καὶ τοῖς τῶν ἀνυπάρκτων ἀναπλασμαῖς ἐπιβάλλων, τὴ μὴ ὄντα περινοῖ (81), οὐδέμιαν τῶν πασῶν μηχανῆν ἐξευρήσεται, δι' ἣς δυνησεται τὴν ἀρχὴν τοῦ Μονογενοῦς ἐκ τὸν ὑπερθεῖναι· καὶ κατωτέραν τοῦ ἰδίου κινήματος τὴν ζωὴν καταλείπει τῆς αὐτοῦσῆς· καὶ τῷ ἕλθῃ λόγῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἀρχὴν ὑπερθῆναι· καὶ αἰῶνας ἐποπτεύσαι (82) ἐρήμους τοῦ Θεοῦ τῶν αἰῶνων.

D von.

(80) Editi ἔκπερ γὰρ ἦν. At mss. El γὰρ ἦν. Statim mss. nonnulli οὐδὲ ἐστίν, οὐδὲ μὴ. Interpres: Sed nec est, nec erit antiquior sensus Unigeniti substantia. Sed, nisi valde fallor, vox ὑπόστασις tum hoc, tum similibus locis, non stricte sumitur, pro persona videlicet. Arbitror igitur vocem ὑπόστασις hic sumi debere latius, pro substantia, aut pro natura, sic ut hoc loco ὑπόστασις idem valeat quod σύστασις, aut ὑπαρξις, constitutio, substantia, natura, etc. Notandum etiam vocem substantia ita familiarem fuisse interpreti, ut quoties vox σύστασις occurrit, occurrit autem: apius, eam semper reddat Latine substantiam: quod nemo, opinor, homo probaverit, cum iis in locis non obscure significet aliquid, quod Patri æque ac Filio, conveniat: quod de substantia dici non posse constat.

(81) Reg. quartus μὴ ὄντα ἐπινοῖ.

(82) Editi et aliquot mss. ὑποπτεύσαι. Alii tres u.s.s. ἐποπτεύσαι, rectius.

14. Ἀφαιρούμενος δὲ τὴν ὀφειλομένην τῷ Μονο-
γενεῖ δόξαν, σκοπεῖτε ποίους αὐτὸν ἀποσεμνύνει λό-
γους.

ΕΥΝ. Ἐστὶ δὲ, φησὶν, ἡ οὐσία τοῦ Υἱοῦ γεννηθεῖσα
πρὸ πάντων, γνώμη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

ΒΑΣ. Τοῦτο μέγα προσέτιθαι τῷ Υἱῷ, τὸ προσβύ-
τερον εἶναι τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ποιημάτων αὐτὸν
τῶν ἑαυτοῦ προεπάργειν, ἀρκούν εἰς δόξαν τῷ Δη-
μιουργῷ τῶν ὄλων τιθέμενος τὸ κτισμάτων (83) αὐ-
τὸν τῶν ἑαυτοῦ προτετάχθαι. Τῆς γὰρ πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ Πατέρα κοινωνίας τὸ εἰς αὐτὸν ἦκον ἄλλο-
τρώσας (84), ἐν τῇ τῶν κτισμάτων προσημείῃ τὴν
δόξαν αὐτῷ μαρτυρεῖ. Εἶτα πρὸς τὸ ἀναίσχυτον τὴν
βλασφημίαν ἑκφέρων ταῖς ἀφύκτους ἡμῶς, ὡς οὐκ εἶται,
τῶν λογισμῶν ἀνάγκαις περιστοχίζεσθαι.

ΕΥΝ. Ἦτοι γὰρ ὄντα, φησὶν, ἐγέννησεν ὁ Θεὸς
τὸν Υἱὸν, ἢ οὐκ ὄντα. Ἄλλ' εἰ μὲν οὐκ ὄντα, μηδεὶς
μοι. φησὶ, τόλμαν ἐπεγκαλεῖται (85)· εἰ δὲ ὄντα, οὐκ
ἀσπίδας μόνον καὶ βλασφημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης (86)
εὐηθείας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει· τῷ γὰρ ὄντι οὐ δεῖ
γενήσεως (87).

ΒΑΣ. Τὸ μὲν οὖν πολυθρόλλητον σόφισμα, τὸ πά-
λαι μὲν ἐξευρεθὲν παρ' ἑτέρων, τελείως δὲ νῦν ἐν
ταῖς ἀσηρευθριασμέναις καὶ ἀναισχυτοῖς γλώσσαις
ὑπὸ τούτων ἐξεργασθὲν, τοῦτό ἐστιν. Ἡμεῖς δὲ
πρῶτον ἐκεῖνο τοῖς ἀκροατὰς ὑπομήσομεν (88), ἔτι
οὗτος ἐστὶν ὁ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἄγνοιαν ἀνθρωπι-
κῶς ἐξακούστων τῆς γενήσεως τοῦ Υἱοῦ εἰς ἀνάγκη
ἐληλυθῶς τῶν λόγων τούτων· οὗτος ὁ ἀπὸ τῶν
σωματικῶν ἐνοιῶν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν τὰς
ἀπειδεύτους ψυχὰς ἐπαγάγων· ὅς, ἐπειδὴ τὰ γεννώ-
μενα ζῶα οὐκ ὄντα πρότερον, εἶτα γεννᾶται, καὶ ὁ
σήμερον γεννηθεὶς γῆς οὐκ ὑπῆρχε, ταύτην καὶ (89)
ἐπὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως τὴν ἐνοιῶν
μεταφέρει. Καὶ ἐπειδὴ γαγνήνηται, φησὶν, οὐκ
ὑπῆρχε πρὸ τῆς γενήσεως. Οὕτω μεγαλοφυῶς τὴν
γέννησιν ἡμῶν τοῦ Μονογενοῦς θεολογεῖ, καὶ διὰ τού-
των λόγων τὰ ἀβήρωστα ματα τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐπι-
ανρθοῦνται, ἄξιος ὢν, εἴπερ τις, ἀκούσαι τῆς παροι-
μίας, ὅτι ἱατρὲ, θεράπευσσον σεαυτὸν. Τίνα μὲντοι
καὶ παραμυθίαν τῆς ἀτόπου ταύτης νόσου τῶν λο-
γισμῶν αὐτῷ προσενέγκωμεν ἢ τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος διὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου λαλθθέντα
ἡμῖν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν
πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· διὰ τούτων τῶν
δύο ἡρώσεων ἀπέκλεισεν ὁ εὐαγγελιστῆς, μὴς ἀν-

14. Ceterum ubi debitam Unigenito gloriam
abstulit, animadvertite quibus cum verbis exornet.

EUN. Est AUTM, inquit, substantia Filii genita
ante omnia, voluntate Dei et Patris.

BAS. Filio hoc tribuit magni, quod antiquior sit
creaturis, et ante ea quae ipse fecit; ratus satis esse
ad gloriam Conditoris universorum, si sit ante suas
Ipsius creaturas collocatus. Nam posteaquam eum,
quantum in se fuit, a conjunctione quam cum Deo
et Patre habet, alienavit; ei in eo defert gloriam,
quod ipsum creaturis praefert. Deinde ad summam
impudentiam effertens blasphemiam, inevitabili, ut
putat, syllogismorum vi nos circumvallat.

EUN. Aut enim existentem, inquit, genuit Deus
Filium, aut non existentem. Atqui si non existen-
tem, nemo, inquit, incuset me temeritatis. Sin existen-
tem, non absurditatem solum, et blasphemiam,
sed stollitatem etiam omnem hinc sermo excidit:
etenim qui est, generatione non indiget.

BAS. Haec est quidem illa vulgatissima cavillatio,
ab aliis olim adinventura: nunc vero impudentibus
et invercundisistorum linguis absolute atque per-
fecte expleta. Verum nos illud primum auditores
admonebimus, hunc illum esse, 249 qui, quod
non pauci ex ignorantia generationem Filii humano
more acciperent, coactus in hos sermones incidit:
huic illum esse, qui a corporeis notionibus ad spiri-
tualem contemplationem imperitas animas revo-
cat: qui, quod animalia, cum prius non sint, deinde
generantur, et quod qui hodie genitus est, heri non
erat, hanc notionem in Unigeniti substantiam trans-
fert. Et quoniam genitus est, inquit, ante genera-
tionem non erat. Adeo magnifice cen theologus
Unigeniti nobis generationem exponit, atque ejus-
modi verbis fratrum nostrorum infirmitatibus me-
detur: dignus, si quis alius, qui audiat proverbium,
Medice, cura teipsum. Atqui quam ei medelam in
hoc absurdo animi morbo afferemus, nisi verba
quae Spiritus sanctus per beatum Joannem nobis
locutus est: In principio erat Verbum, et Verbum
erat apud Deum, et Deus erat Verbum. His duabus
dictionibus hunc animi morbum exclusit evangelista,
cum alteram transcendere, alteram assequi non
possimus. Neque enim fieri potest, ut quidquam

⁸³ Luc. iv, 23. ⁸⁴ Joan. i, 1.

(83) Editi et mss. nonnulli τιθέμενος τῶν κτισμά-
των. Regii secundus et quartus τιθέμενος τὸ κτι-
σμάτων, recte.

(84) Monet vir eruditissimus Ducens, anathema-
tismum in concilio Ariminensi ab Arianis prolatum
sic efferri apud Hieronymum adversus Luciferianos: *Si quis dixerit creaturam Filium Dei, ut sunt caetera
creatura, anathema sit.* Filium creaturam non nega-
bant, sed similem caeteris creaturis.

(85) Editi et duo mss. ἐγκαλεῖται. Coll. ἐπικα-
λεῖται. Reg. primus, cni suffragantur alii duo m. s.
secunda manu, ἐπεγκαλεῖται.

(86) Editi ἀλλὰ πάσης. Al mss. ἀλλὰ καὶ πάσης.

(87) Pro γενήσεως in Reg. tertio legitur γενέ-
σεως· quae varia scribendi ratio ita frequens est in
libris tum excusis tum manu exaratis, ut eos inter
se consentire, cum alterutra vox occurrit, vix un-
quam videas. Hic locus aliter editus invenitur apud
virum doctissimum Joannem Albertum Fabricium:
sed ita tamen, ut eadem sententia efficiatur. Illic
igitur se legitimus: Τῷ γὰρ ὄντι τί δεῖ γενέσεως,
Quid enim opus est ortu, ei qui est?

(88) Codices aliquoti ὑπομήσομεν.

(89) Sic Reg. quartus. Vocula καὶ deest in editis
et in aliis mss.

principio antiquius queat excogitari; non enim foret principium, si quid ultra se haberet: neque fieri potest, ut quispiam illud, *Erat*, cogitatione transgressus ad intervallum in quo non erat transvehere se possit. Nam cogitare quod non erat, est dictionem, *Erat*, destruere. Nam si principium ex eorum numero esset quæ referuntur ad aliud, ut principium sapientiæ, et principium viæ bonæ, et *In principio fecit Deus*: forte possemus ejus qui ex tali principio constaret generationem cogitando prætergredi. Sed cum is principii significatus, utpote absolutus, nec ullam ad aliud habitudinem habens. naturam supremam significet, nonne deridendus est qui quidquam ultra illud comminiscitur, aut id suis cogitationibus prætervolare conatur? Quinetiam verbum, *Erat*, æque extenditur ac illud principium dilationis ac more conjunctum nescium. Non enim verbum, *Erat*, existentiam temporalem indicat, ut illud: *Homo erat in regione Ausitide*⁹⁰; et: *Homo erat ex Armatibus*⁹¹; et: *Terra autem erat invisibilis*⁹². Sed ipse nobis evangelista in alio sermone ejus verbi, *Erat*, significatum ostendit, his verbis: *Qui est, et quæ erat, et qui est omnipotens*⁹³. Quale enim est illud, *est*, tale est etiam illud, *erat*, sempiternum pariter ac quæ temporis expertus. Jam vero non existentem dicere, eum, qui in principio est, neque 250 ejus est qui principii notionem servat, neque ejus qui una cum principio substantiam Unigeniti conjungit. Non enim excogitari potest antiquius quidquam principio, a quo et *esse* Dei Verbi est inseparabile. Quare quatumcumque voles curiosus mentis disquisitionibus retrogradi, tamen *non, era*, transgredi, et ultra hoc cogitationibus ferri non poteris.

15. Interrogetur autem vicissim et a nobis, utrum in principio esset apud Deum Deus Verbum, aut postea accessit. Nam si *erat, Coerce linguam tuam a malo*⁹⁴, ab ea videlicet blasphemiam, qua dicit, *non erat*: sin autem, quod ne fas quidem

A υπερβάτου (90) καὶ ἑτέρας ἀνεκβάτου. Οὕτε γὰρ ἀρχῆς ἐστὶ τὴ ἐπινοήσαι πρῶτον· οὐ γὰρ ἐστὶ ἀν εἰη ἀρχῆ, εἴπερ ἔχει τὴ ἐαυτῆς ἐξώτερον (91)· οὐτε τὸ Ἦν διαβάνας τῷ λογισμῷ, εἰς τὸ ὅτε (92) οὐκ ἦν δυνατόν ὑπερκύβαι. Ἀθέτησις γὰρ ἐστὶ τοῦ Ἦν, ἢ τὸ ὅτι οὐκ ἦν ἐπίνοια. Εἰ μὲν γὰρ ἦ ἀρχῆ τῶν πρὸς ἕτερον λεγομένων ἦν, ὡς τὸ ἀρχῆ σοφίας, καὶ ἀρχῆ ὁδοῦ ἀγαθῆς, καὶ, Ἦν ἀρχῆ ἐποίησεν ὁ θεός, ἦν ἀν τυχόν, τοῦ ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ὑφαστάτης, δι' ἐπινοήσεως ὑπερβῆναι τὴν γέννησιν· ἐπειδὴ δὲ τὸ σημαίνόμενον τοῦτο τῆς ἀρχῆς ἀπολειλυμένον καὶ ἀσχετον τὴν ἀνωτάτων φύσιν δηλοῖ, πῶς ὁ καταγλαστός ὁ τὰ ἐξώτερων ταύτης ἐπινοῶν, ἢ ἐπιχειρῶν αὐτὴν τοῖς λογισμοῖς ὑπερβάλλειν; Συμπαρεκτείνεται δὲ καὶ τὸ Ἦν τῷ ἀνυπερβῆται τῆς ἀρχῆς ταύτης (93). Οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ χρόνου ὑπαρξίν τὸ Ἦν ὑποφαίνει, ὡς τὸ, Ἀρθρωσκὸς ἦν ἡν χάρω τῇ Αἰσιτεῖ (94)· καὶ, Ἦν ἀνθρώπος ἐξ Ἀρμαθαῖμ· καὶ τὸ, Ἦ δὲ γῆ ἦν δόρατος· ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν ἑτέρῳ λόγῳ τοῦ τοιούτου Ἦν τὸ σημαίνόμενον ἔδειξεν, εἰπόν· Ὁ ὦν, καὶ ὁ ἦν, καὶ (95) ὁ παντοκράτωρ. Οὐκ γὰρ τὸ ὦν, τοιούτον καὶ τὸ ἦν, ἀίδιον ὁμοίως καὶ ἄχρονον. Οὐκ ἔστι δὲ λέγειν τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, ὅτε διασώζοντός ἐστι τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχῆς, ὅτε συνάπτοντος αὐτῆς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Μονογενοῦς. Ἄνεπινοήτων μὲν γὰρ τῆς ἀρχῆς τὴ πρῶτον, ἀχώριστον δὲ ταύτης τοῦ θεοῦ λόγου τὸ εἶναι. Ἄστε ἐφ' ὅσον ἔν βουληθῆς ταῖς τοῦ νοῦ πολυπραγμοσίαις ἀναδραμεῖν, ὑπερβῆναι τὸ ἦν, καὶ ἐξω τοῦτο γενέσθαι τοῖς λογισμοῖς ὁ ἐπινοῶν.

15. Ἀνερωτάσθω τοῖνον καὶ παρ' ἡμῶν· πότερον ἐν ἀρχῇ ἦν πρὸς τὸν θεὸν ὁ θεὸς λόγος, ἢ ὕστερον προσεγένετο; Εἰ μὲν γὰρ ἦν, Παύσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, τῆς τοῦ, ὅτι οὐκ ἦν, βλασφημίας· εἰ δὲ (96), ὑπερ οὐδὲ θέμις εἰπεῖν, τοῖς

⁹⁰ Job 1, 1. ⁹¹ 1 Reg. 1, 1. ⁹² Gen. 1, 2. ⁹³ Apoc. 1, 8. ⁹⁴ Psal. xxxiii, 14.

(90) Sic editio utraque Ven. et Paris. cum antiquis quatuor libris: at totum illud, *Διὰ τούτων τῶν δύο ῥήσεων ἀπέκλεισεν ὁ εὐαγγελιστὴς, μὴς ἀνυπερβάτου καὶ ἑτέρας ἀνεκβάτου, δεστὶν ἐν Regiis secundo, tertio et quinto. Sed hæc verba necessaria esse, si nihil aliud, ipsa certe orationis series probat. Ut enim illa, Οὕτε γὰρ ἀρχῆς ἐστὶ τὴ ἐπινοήσαι πρῶτον, ad dictionem ἀνυπερβάτου, ita hæc, ὅτε τὸ Ἦν διαβάνας τῷ λογισμῷ, ad dictionem ἀνεκβάτου referri debere obscurum non est. Interpres, cum videret casum verbi ἀποκλείειν dense, existimavit vocem αὐτοῦς (Εὐνομιανούς) supplendam esse: ob idque hunc locum ita vertendum esse, *his duabus dictionibus concludit eos evangelista, Eunomiaus videlicet. Mihi tamen verisimilius sit, supplendam esse vocem ὄσον, quæ aliquanto ante legitur, excludit hanc animi morbum. Hæc conjecturam non nihil adjuvat, quod ἀποκλείειν proprie ὄσον sit concludere, sed excludere. Max mss. aliquot simpliciter νοήσαι πρῶτον. Hoc ipso in loco editi Οὕτε γὰρ ἔν ἐστὶ ἀρχῆ. Libri veteres et in contextu.**

(91) Vditi et aliquot mss. ἐξώτερον. Codex Colb.

eum uno Reg. ἐξώτερω. Utro quis modo legerit peccaturum non puto.

(92) Vox *etsi* in duobus mss. non invenitur.

(93) Reg. secundum, quem suo more secuti sunt typographi Parisienses, τὸ ἀνυπερβῆται τῆς ἀρχῆς, cum hoc principio *insuperabili*. Alii sex mss. τῷ ἀνυπερβῆται τῆς, cum hoc principio, *quod non est expertus est atque dilationis*. Certe cum lectio posterior multorum codicum auctoritate innitiatur, nec male conveniat hinc loco, eam alteri præferre non dubitavi. — Verste: *Principium quod transcendit et insuperari non potest*. MARAN.

(94) Τῇ Αἰσιτεῖδι, in regione Ausitide. Vulgata, in terra Hus. Hic locus in eruditissimis notis Ducæi illustratur.

(95) Vocula *cau* addenda est ex multis codicibus. Haud longe codices aliquot συνάπτοντος ταύτης τῆς.

(96) Post illud, *ei* *de*, suppleri oportet οὐκ ἦν, *si vero non erat*. Id autem cur omissum sit, Basilii ipse ait hæc esse causam, quod talia proferre nefas sit. Simili reticentia usum Basilium videre est in superioribus.

σοις οικειότερον προς αὐτὸν χρῆσθαι βήμασιν, οὐ γὰρ ἄλλο τι βλασφημίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παρανομίας ὑπερβολὴν ὁ λόγος ἔχει, ἀνθρώπους ἀπειθεῖν τὸν λόγον τοῦ Πνεύματος τὰς εὐθύναις, καὶ μαθητὴν τὸν ἐγὼν τῶν Εὐαγγελίων ὁμολογεῖν, αὐτῶν δὲ τούτων καταξαναίστασθαι. Ἐκόπει γὰρ τὰς θείας φωνάς, ὡς ἀκριβῶς καὶ σαφῶς τῇ πρὸ αἰῶνος γενέσει (97) τοῦ Υἱοῦ μαρτυροῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν Ματθαῖος τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐξηγητὴς γέγονεν, ὡς αὐτὸς φησὶ· *Βιβλὸς γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ* (98)· ὁ δὲ Μάρκος ἀρχὴν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου πεποίηκε κήρυγμα, εἰπὼν· *Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν Ἠσαΐα τῷ προφήτῃ* (99)· *Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ*· ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ αὐτὸς διὰ τῶν σωματικῶν ἀρχῶν τῆς θεολογίας προσέβη· ἀναγκαῖος ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, τελευταῖος ἰδὼν εἰς τὸ γράφειν, παντὸς αἰσθητοῦ, καὶ χρόνου τοῦ τοῖς τοιούτοις παρεπομένου, τὴν διάνοιαν ὑπερέβας, μᾶλλον δὲ ὑψωθείς (1) τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, αὐτῷ προσέβη τῷ πάντων ἐπέκεινα, μενονηχὶ διαμαρτυρούμενος καὶ αὐτὸς, οἷα, εἰ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκουμεν. Λαθόμενος γὰρ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς τε καὶ χρονικὰς ἐνστάσεις κατατέρας τῆς ἐκεῖνο θεολογίας ἀπολιπὼν, ὑπερεβένησε τὰ προλαβόντα κηρύγματα τῇ μεγαλοφυίᾳ τῆς γνώσεως. Οὐκ ἀπὸ Μαρίας, φησὶν, ἡ ἀρχὴ, οὐδὲ ἀπὸ τῶνδε τῶν χρόνων. Ἄλλὰ τί; *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· τὴν ἐξ αἰδίου ὑπαρξίν, τὴν ἀπαθῆ γέννησιν, τὸ συμφυεῖ τῷ Πατρὶ, τὸ μεγαλειόν τῆς φύσεως, πάντα ἐν τοῖς ὀλίγοις βήμασι συλλαβῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ *Ἦν ἀναγαγὼν* (2) εἰς τὴν ἀρχὴν, ὡσπερ ἀποφράττων τὰ στόματα τῶν, οἷα οὐκ ἦν, βλασφημούντων, καὶ πόρρωθεν τὰς τῶν τοιούτων σαρματικῶν παρειδούσις ὑποτιμωμένους (3). Εἶτα διὰ τῆς θεολογίας ὅσον ὑπογραφεὶν τινα ἐναργῆ τῆς φύσεως τοῦ Μονογενοῦς ἐντυπωσας, ὡς ἤδη γνωρίζουσι ὑποδείκνυσαι τῇ φωνῇ λέγων· *Ὁδοὺς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν*· πάλιν ἐνταῦθα τῇ προσθήκῃ τοῦ *Ἦν*, τῇ αἰδέσθητι τοῦ Πατρὸς τοῦ Μονογενοῦς συνάπτων τὴν γέννησιν· καὶ πάλιν· *Ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*. Ἄλλ' ὅμως οὕτω πανταχόθεν τοῦ λόγου ταῖς τοῦ αἰδίου (4) προσθήκαις ἠσφαλισμένου, πάσας παρωσάμενος τὰς μαρτυρίας τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδὲ ἀκούειν δοκῶν οὕτως ἡμῖν πυκνῶς ἐμβουόντος τὸ *Ἦν*

est dicere, tuis adversum te verbis aptius utar, quod non blasphemiae solum, sed stoliditatis etiam modum superat hic sermo, homines videlicet verborum Spiritus rationem exposcere, et profiteri se Evangelii discipulum, et tamen in ipsum Evangelium insurgere. Adverte enim quam diligenter, quam aperte divinae voces generationem Filii, quae fuit ante saecula, testimonio suo comprobent. Nam quoniam Mattheus quidem generationis secundum carnem factus est interpret, ut ipse ait : *Liber generationis Jesu Christi filii David* 97; Marcus autem Joannis praedicationem initium Evangelii fecit, dicens : *Initium Evangelii Jesu Christi, sicut scriptum est in Isaiam propheta : Vox clamantis in deserto* 98; Lucas vero et ipse per corporalia initia ad theologiam accessit, necessario evangelista Joannes, cum ultimus ad scribendum venisset, mentem super omne sensibile, ac tempus quod sensibilia sequitur, attollens, imo virtute Spiritus erectus, accessit ad eum ipsum, qui est ultra omnia, tantum non attestans et ipse, quod etsi Christum secundum carnem cognovimus, nondum tamen eum nunc cognoscimus 99. Nam occupato ipso principio, omnibusque corporalis et temporalibus notionibus infra suam theologiam relictis, eas quae praecesserant praedicatione magnificentia cognitionis superavit. Non a Maria, inquit, principium, neque ab his temporibus. Sed quid? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* 100. Substantiam aeternam, generationem affectionis expertem, eam quam cum Patre habet conjunctionem, naturae majestatem, omnia paucis verbis complexus, voce *Erat* addita, deduxit ad principium, quasi ora oculos eorum, qui blasphemantes dicunt, quod non erat, et longe ante excidissent ejusmodi cavillationum aditum. Deinde sermone theologico velut claram quamdam naturae Unigeniti descriptionem exprimens, quasi jam cognoscentibus eam commonstrat hac voce, dicens : *Hoc erat in principio opud Deum* 101. Rursus, voce *Erat* hic adjecta, aeternitati Patris generationem Unigeniti connectit. Et rursus : *Vita erat, et vita erat lux hominum, et erat lux vera* 102. Sed etsi doctrina adeo undique additamentis aeternitatis communita est, tamen omnibus Spiritus testimoniis rejectis, et quasi ne audire quidem videretur Joannem adeo frequenter vocem *Erat* inclamantem : Non existi-

97 Matt. i. 1. 98 Marc. i. 1; Isa. xl. 3. 99 II Cor v. 16. 100 Joan. i. 1. 101 ibid. 2. 102 ibid. 4, 9.

(97) Codex Colb. γεννήσει τοῦ. Reg. tertius γενέσει.

(98) Codex unus Υἱοῦ Δαβὶδ, Υἱοῦ Ἀβραάμ.

(99) Variare inter se libros initio Evangelii Marci, vel de Testamento Oxoniensi cognosci potest. Graeca vulgata ita habent, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, sicut scriptum est in prophetia. Codices non pauci ἐν Ἠσαΐα τῷ προφήτῃ, sicut scriptum est in Isaiam propheta; et ita quoque legitur in Vulgata Latina.

(1) Reg. quartus μᾶλλον δὲ ὑπερψυθείς.

(2) Codex idem ἀνάγνυν.

(3) Pro ὑποτιμωμένους legitur in Reg. ἄλλο ἀφοτεμνόμενος. Ibidem duo mss. ὅσον ὑπογραφεῖν. Alius ὁλοκαῖ ὑπογραφεῖν. Editi θεολογίας, ὑπογραφεῖν. Illud, διὰ τῆς θεολογίας, puto sic accipi debere : Per sermonem quem de divinitate Verbi habuit.

(4) Editi λόγου τοῦ αἰδίου. Libri veteres ταῖς τοῦ αἰδίου. Hic locus non ita intelligendus est, quasi vox aeternitas reperitur expresse initio Evangelii Joannis : sed Basilium reperiri vult apud Joannem alias voces, quae idem omnino valent, quod ipsa vox aeternitas.

stius, inquit, genitus est. Ergo postea in accessionis 251 modum genitus est. Quod si hoc non erat in principio, ut vos dicitis; quam pugnam clariorum adversus Evangeliorum voces quibus credidimus, possit quis ostendere?

16. Et quidem cui rerum æquo æstimatori illud non probabitur, quod ut oculus ex locis illuminatis egressus, necessario ob privationem luminis ab actione cessat; ita quoque et mens si imaginationibus extra id quod est compellatur, veritate instar ejusdem lucis deficiente, coarsuit, ac stoliditate laborans, intelligere desinit? Proinde neque oculus extra lucem visu poterit uti, neque anima extra Unigeniti notionem abrepta, intelligendi usum habere. Nam a veritate excidere, quædam est in animo privato visus atque cæcitas. Quare vana est mens, excecataque, et plane intelligentia omni destituta, quæ se Unigenito antiquiora apprehendisse arbitratur, haud aliter, atque si quis oculo qui in tenebris aciem defligit, acumen visus inesse testetur. *In lumine enim tuo, inquit, ridebimus lumen* 252. Qui autem intellexisse se dicit, quando nondum erat lumen; similis his est, qui in phrenesia mentis emotione, ea quæ non adsunt, videre sibi videntur. Nam quæ ultra Filium sunt, non intelliguntur: siquidem quod oculo est lumen sensibile, hoc animo est Deus Verbum. *Erat enim, inquit, lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* 253. Quapropter anima, quæ illuminata non est, nihil potest intelligere. Quomodo igitur ultra luminis generationem quidquam comprehendit possit? Oportebat autem, puto, eos quibus vel tantulum curæ esset veritas, posteaquam, corporeis similitudinibus omissis, notionem Dei per materiales imaginationes coincquinare desissent, tum demum traditam nobis a sancto Spiritu theologiam sequi, atque pro iis questionibus quæ ab ænigmatibus nihil absunt, et quas in utramque partem accipere periculosum est, dignam Deo generationem intelligere, impassibilem, insecabilem, indivisibilem, sine tempore, instar resplendentis a luce radii, ad divinam generationem ductos; intel-

252 Psal. XXXV, 10. 253 Joan. I, 9.

(5) Editi et duo mss. Οὐκ ὄν. Interpres, non existens postea natus est. At codex Colb. cum Regiis secundo, tertio et quarto Οὐκ ὄν: *Proinde generatus est in modum accessionis, seu. per accessionem, recte. Ibidem duo mss. προσγενέται.*

(6) Codices duo cum editis ἐπιδείξει τις. Reg. secundus ἐπέδειξεν ἄν τις. Alii duo mss. ἐπέδειξαν ἄν τις.

(7) Editi et Reg. quintus ἐκπεσόν. Alii sex mss. ὑπερπεσόν. Mox Reg. tertius secunda manu οὕτω δὲ. Ibidem editi τοῦ ὄντος; At mss. τοῦ ὄντος, *extra rem quæ est*: vel simpliciter, *extra rem*: *extra verum*: *extra æquam*. Kursus hoc ipso in loco duo mss. ἐκβαζόμενος.

(8) Editi et unus ms. ἐπιλειπούσης. Veteres quatuor libri ἐπιλειπούσης. Aliquanto post editi ὄντος ὄν. Codices alii quos ὄντος ἄν ὄν. Subinde mss. duo νοήσαι κεχρησται. Alii quidam mss. cum editis κεχρησται.

Οὐκ ὄν, φησιν, ἐγεννήθη. Οὐκ ὄν (5) ὑπερον προσγενέται. Εἰ δὲ τοῦτο ἐν ἀρχῇ οὐκ ἦν, ὡς φατε, τίνα περιφανεστέραν μάχην ἐπιδείξει τις (6) πρὸς τὰς φωνὰς τῶν Εὐαγγελίων αἷς πεπιστεύκαμεν;

16. Καὶ μὴν ἐκεῖνο γινέσκον ἂν τῶν εὐγνωμόνων συνδέξαιεν, ὅτι ὡπερ ὀφθαλμὸς τῶν περιλαμπομένων τόπων ἐκπεσόν (7), ἀναγκαιὸς δὲ ἐρημίαν τοῦ φωτὸς τῆς ἐνεργείας ἵσταται, οὕτω δὲ καὶ ὁ νοῦς, ἐπὶ τὸ ἔξω τοῦ ὄντος ταῖς φαντασίαις εἰσβαζόμενος, οὐκ ὄντος φωτὸς τῆς ἀληθείας ἐπιλειπούσης (8), συγχυθεὶς καὶ ἀνοητικῶς τῆς νοήσεως ἀπολήγει; Ὅντος ἂν ὄντος ὀφθαλμὸς ἔξω τοῦ φωτὸς; τῶ ὄντος χριστοῦ δύναιτο, οὕτω ψυχῇ, τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐνοίας παρενεχθεῖσα, εἴ νοήσαι κεχρησται. Ἡ γὰρ τῆς ἀληθείας ἀπὸ πτωτικῆς ἀραρίας ἐστὶ διανοίας καὶ τύφλωσις. Ὅστε μοι ταῦτα ἐστὶ νοῦς καὶ τυφλωτικὸς (9), τῶ ὄντος μὲν ἐπιστάμενος, ὁ τὰ τοῦ Μονογενοῦς πρὸς ὑπερτα καταειληφέναι φρονῶν ὡπερ ἂν εἰ καὶ ὀφθαλμὸς τις ὀφθαλμῶν προσαρτυροῦν (10), τοῦ ἐσκοτισμένου ἐνατενίζοντι. Ἐν τῷ φωτὶ σου γὰρ, φησὶν, εὐφραθησάμενος. Ὅ ἐν ἐν καταλήξει τοῦ ὄντος οὕτω ἦν τὸ φῶς γενομένη φάσκων παραπλήσιον πέπνοθε (11) τοῖς ἐν ἐκστάσει φρενιτικῇ ὄντος φανταζόμενοι τὰ μὴ περὶ ὄντα. Τὰ γὰρ ὑπὲρ τὸν Ἰῶν οὐ νοῦται. Ἐπειδὴ ὅτι περ ὀφθαλμῶν τὸ αἰσθητὸν ἐστὶ φῶς, τοῦτο ψυχῇ ὁ θεὸς ἐστὶ λόγος. Ἐν γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ὅστε ἀφύπνοτος ψυχῇ ἀδυνατός ἐστὶ πρὸς νόησιν. Πῶς ἂν ὄντος τὰ ὑπερῶν τῆς γενέσεως τοῦ φωτὸς καταληφθεῖς; Χρῆν δὲ, οἶμαι, τοὺς καὶ μικρὸν γούνη τῆς ἀληθείας πεφρονισμένους, ἀφρημένους τῶν σωματικῶν ὁμοιώσεων, καὶ τοῦ ταῖς ὕλικαις φαντασίαις τὰς περὶ θεοῦ ἐνοίας καταβρῦταίνενοι, τοὺς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παραδοθείσας ἡμῖν θεολογίας ἀκολουθεῖν, καὶ ἀντὶ τῶν ἐρωτημάτων τούτων, ἂ τῶν γρίφων (12) οὐδὲν ἀπολείπειται, τὴν ἐφ' ἑκάτερα ὑπὸ τῶν ἐπικίνδυνον ἐχόντων, νοῦν μὲν ἀξίαν τοῦ θεοῦ γέννησιν ἀπαθῆ, ἀμέριστην, ἀδιαίρετον (13), ἄχρονον, κατὰ τὴν ἀπολάμπουσαν τοῦ φωτὸς αὐτῆν τῆ θεῶν γεννήσει προσαγομένους· νοῦν δὲ εἰκόνα τοῦ θεοῦ τοῦ ὁρατοῦ, αὐ κατὰ τὰς τεχνητάς

(9) Ἀντίquī duo libri καὶ τετράφωται, *et inflata nihil omnino intelligit. Hinc, τῶ ὄντος*, in editis locum occupabat non suum, uti ex mss. cognovimus.

(10) Editi προσαρτυροῦν. Libri veteres προσαρτυροῦν.

(11) Codex Colb. et Reg. tertius παραπλήσιος γέγονος. Sicut mss. duo ἐπειδὴ ὄντος ὑπερ. Subinde editi τοῦτο ψυχῆς. Antiqui libri ψυχῆ, recte.

(12) In editionibus veteribus legebatur τῶν γραφῶν: sed vir eruditissimus Ducas recte judicavit legendum esse ex Reg. secundo τῶν γρίφων: nec aliter in reliquis nostris mss. legitur quam in Reg. secundo.

(13) Vox ἀδιαίρετον in aliquibus mss. deest. Quod sequitur, κατὰ τὴν, etc., sic accipiendum esse arbitrator: Adeo ut ad divinam generationem deducebantur, cum sibi animo ingentes instar radii a luce resplendentis.

ταύτας ὑπερτον ἀπεργασθεῖσαν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, ἀλλὰ συνπαύρουσαν καὶ παρυσφστηκυῖαν τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι, τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, ὡσαν (14), ὅσα ἐκτυπωθεῖσαν διὰ μιμήσεως, ὡσπερ (15) ἐν σφραγιδί τινι τῆς ὅλης φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐναποσημανθείσης τῷ Υἱῷ. Εἰ δὲ βούλει, ὅποια τῶν τεχνῶν ἡ ὑπόστασις (16) ἐκ τῶν διδασκόντων ὅλη τοῖς μαθητευομένοις ἐγγινόμενη· ὅστε λείποντές τινοσ τοῖς διδασκούς, καὶ τῆς τελειώσεως τοῖς ἐκμανθάνουσι προσγινομένης. Ἡ τοῦτο μὲν οὐκ ἀκριβὲς πρὸς ὁμοίωσιν διὰ τὴν τοῦ χρόνου παράτασιν. Οὐκείωτερον δὲ εἶπεῖν, ὅτι ὅποια τῶν νοημάτων ἡ φύσις τοῖς τοῦ νοῦ κινήμασιν ἀχρόνως συνυφιστάμενη.

17. Καὶ μηδέίς μοι συκοφαντεῖται τὸν λόγον, εἴ τι τῶν ὑποδείγματων μὴ πάντη συμβαίνει τοῖς προκειμένοις. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν τὰ μικρὰ καὶ φαῦλα τοῖς θεοῖς καὶ αἰδίοις μετὰ ἀκριβείας ἀρμόζειν, ἀλλ' ὅσον ἀλλέγειται τὴν εἰρωνείαν τῶν οὐ δυναμένων διὰ τὴν γέννησιν ἀπαθῆ τῇ διανοίᾳ λαβεῖν. Εἰκὼν δὲ εφρηται καὶ ἐστὶν ὁ Υἱὸς γεννητῆ, καὶ ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ δικαιοσύνη Θεοῦ, οὐχ ὡς ἕξει, οὐδὲ ὡς ἐπιτηλευότης, ἀλλ' οὕσια ζωσα καὶ ἐνεργής, καὶ ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Διόπερ καὶ ὅλον ἐν αὐτῷ δεικνύσι τὸν Πατέρα, ἐξ ὅλης αὐτοῦ τῆς δόξης ἀπαύγασθαι. Τὴν τοῖνον δόξαν τοῦ Θεοῦ μὴ ἔχειν ἀπαύγασμα λέγειν, ἢ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ μὴ συμβαίνει ποτε τῷ Θεῷ, πάσης τῆς ἀτοπίας; Ἄλλ' εἴ ἦν, φησὶν, οὐ γέννηται. Ἀποκρινόμεθα τοῖνον ὅτι, Ἐπειδὴ γεγέννηται, ἦν· οὐκ ἀγέννητον ἔχειν τὸ εἶναι, ὡν δὲ ἀεὶ καὶ συνὸν τῷ Πατρὶ, ἐξ οὗ καὶ (17) τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔχει. Πότε οὖν εἰς τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς παρήχθη; Ἄφ' οὗ ἐστὶν ὁ Πατήρ; Ἄλλ' ἐξ αἰδίου, φησὶν, ὁ Πατήρ· ἐξ αἰδίου τοῖνον καὶ ὁ Υἱὸς, γεννητῶς τῇ ἀγεννησίᾳ τοῦ Πατρὸς συναπτόμενος. Ὅτι δὲ οὕτως αἰχ ἡμετέρος ὁ λόγος, αὐτὰς τὰς ἀγῶν Πνεύματος ὡσαν· αὐτοῖ· παρῆρόμεθα. Ἐκ μὲν

(14) Hunc locum difficile esse vel ex eo intelligitur, quod non parum negotii librariis exhibuisse videatur; quippe alii aliter eum emendare conati sunt. Fortasse alienum non fuerit, etiam longum, varias omnes lectiones in medium proferre, ut, quod optimum est, ab eruditissimis hominibus seligi possit. Editi igitur ita habent: ἀλλὰ συνπαύρουσαν καὶ παρυσφστηκυῖαν τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι, τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον, ὡσαν. Reg. primus παρυσφστηκυῖαν τῷ ὑπὸ τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι τῷ εἶναι, reliqua nō in vulgatis. Sic notari potest, voces τῷ ὑπὸ manifeste redundare. Reg. secundus τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι τὸ εἶναι, reliqua in editis. Reg. tertius prima manu ὑποστήσαντι τῷ εἶναι, cætera ut in excusis. Ille ille ipse codex secunda manu παρυσφστηκυῖαν τῷ ὑποστήσαντι τῷ εἶναι πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὡσαν. Et hic adnotabo hunc locum a Combesio aliud cogitant non accurate scriptum fuisse. Regii quartus et quintus ὑποστήσαντι τῷ εἶναι: in reliquis vero cum vulgatis consentiunt. Reg. sextus prima manu τῷ ὑποστήσαντι τὸ εἶναι, reliqua ut in editis: idem mss. manu recentiore τῷ πρωτοτύπῳ ὑποστήσαντι τὸ εἶναι. Demumque Colb. prima manu ὑποστήσαντι τὸ εἶναι, re-

A ligere itidem imaginem invisibilis Dei, non secundum has artificiosas 252 imagines exinde ad exemplar elaboratam, sed existentem atque sub sistente cum archetypo quod eam produxit, quæ ex hoc est quod est archetypum: quæ per imitationem expressa non est, tota Patris natura in Filio velut in aliquo sigillo impressa. Quod si navis, qualis est artium substantia ex docentibus in discipulos transiens tota, adeo ut neque desit quidquam docentibus, et perfectio odiscipulis accedat. Cæteroque hoc similitudinem perfectam non exhibet, ob temporis moram. Sed illud convenientius potest dici: qualis est cogitationum natura una cum mentis motibus citra ullam temporis dilationem consistens.

B 17. Nec quisquam mihi hunc sermonem calumniose objiciat, si quid in exemplis non omnino proposito conveniat. Neque enim fieri potest, ut parva ac vilia divinis atque æternis perfecte accommodentur: sed quantum satis est, ut dissimulatio confutetur eorum, qui generationem impassibilem non queunt mente concipere. Imago autem dictus est Filius, et est imago genita, et splendor est gloriæ Dei, et sapientia, et potentia, et justitia Dei, non ut habitus, neque ut aptitudo, sed substantia viva et operans, ac splendor gloriæ Dei. Quapropter et totum in seipso Patrem ostendit, ex tota ejus majestate respiciens. Quam absurdum est ergo dicere, gloriæ Dei non habere splendorem, aut sapientiam Dei aliquando nna cum Deo non fuisse? Sed si erat, inquit, genitus non est. Respondeamus ergo, quod quoniam genitus est, erat, cum ingenitum esse non habeat, sed existat semper, et coexistat Patri a quo etiam existendi habet causam. Quando igitur ad esse a Patre productus est? Ex quo Pater est? Sed ab æterno, inquit, Pater: ab æterno igitur et Filius, per generationem ingenite Patris nature conjunctus. Quod autem non nostra sit hæc oratio, ipsas sancti Spiritus voces eis ob oculos ponemus. Et

liqua ut in impressis libris. Idem codex secunda manu παρυσφστηκυῖαν... τῷ εἶναι. Ex quibus colligere licet, has omnes lectiones revocari posse vel ad hanc, τῷ εἶναι, vel ad illam, τὸ εἶναι. Si leges, τῷ εἶναι, verborum constructio hæc erit, ὡσαν τῷ εἶναι τὸ ἀρχέτυπον. Ad verbum, quæ imago est per hoc, quod ipsum archetypum est, seu, quæ imago est hoc ipso, quod archetypum est: si vero legas, τὸ εἶναι, videntur hæc verba constitui sic posse: ὡσαν ὑποστήσαντι τὸ εἶναι ἀρχέτυπον. Ad verbum, quæ imago est auctori hoc, nempe cum esse archetypum. Id est, auctor imaginis ab ipsa imagine habet, quod est archetypum. Et vero archetypum proprie nullum est, nisi imago sit, quæ ex ipso exprimitur. Hoc an illo modo legendum sit, nescio quidem: potio tamen potius legi debere, τῷ εἶναι. Alii meliora.— Τῷ εἶναι ἀρχέτυπον, ὡσαν. Verbe, Imago, quæ hoc ipso quod est archetypum, existit! MANAN.

(15) Editi μιμήσεως, ἀλλ' ὡσπερ. Aliquot indices μιμήσεως, καὶ ὡσπερ. Alii quidam mss. μιμήσεως, ὡσπερ.

(16) Τεχνῶν ἡ ὑπόστασις, natura artium atque industria.

(17) Reg. quartus Πατήρ, παρ' οὗ καὶ.

ex Evangelio quidem sumamus illud : *In principio erat Verbum* ; hoc vero ex Psalmo velut e persona Patris dictum : *Ab utero ante luciferum genui te* ; atque utrisque inter se compositis dicamus : Et erat, et genitus est. Verum vox Geniti causam a qua principium habet *essendi*, significat ; vox autem, *Erat*, indicat ejus existentiam tempore carentem ac sempiternam. Sed vero pro sua fraude decertans Eunomius, orationem ad absurdum adducere se putat.

EUN. Si enim, inquit, ante suam generationem Filius erat, ingentus erat.

BAS. At illud, *ante generationem*, o vir vane, aut nullo modo subsistit, mentisque nulli subiecto inhaerentis commentum est. Sed quid attinet stultis contradicere ? hoc enim perinde est atque cum eo contendere, cui rationis usum phrenesis ademerit. Aut si ad quidpiam eorum quae sunt tendit, ad saeculorum quoque notionem deducetur. Verum si saecula omnia infra generationem Unigeniti intelliguntur, cum illius ipsius sint creaturae, vanus est qui quid substantia Filii antiquius quaerit. Nihil enim alienius quaerit, quam si de Patre etiam percontaretur, utrum ante suam constitutionem fuerit, an non. Etenim ut illic hic quaestio stulta est, **253** quaerere videlicet in eo qui principio careret ingentus est superius quiddam : ita hic quoque de eo qui ab aeterno est cum Patre, nihilque habet medii inter se et genitorem, temporales facere de priore quaestiones ; aequalis plane dementiae est. Nam perinde erit, ac si quis interroget quid futurum sit post obitum ejus qui immortalis est, quaeraturque quid existerit ante generationem sempiterni. Ili autem, quia principii in Patre privatio aeternitas nominatur, privationem principii decernunt idem esse atque aeternitatem, et quoniam Filius non est ingentus, ne aeternum quidem esse profiteantur. Sed tamen haec differunt plurimum significatione. Nam ingentum dicitur, quod neque principium sui ipsius, neque causam ut sit habet : aeternum vero, quod tempore omni et aeterno secundum esse antiquius est. Unde et Filius ut est non ingentus, ita aeternus est. Jam vero saecula etiam aeterni appellatione nonnulli dignantur, quasi ex eo quod semper sint, hoc nominis adepti sint. Nos autem et creaturis aeternitatis testimonium praebere, et creaturarum Dominum hac confessione privare, ejusdem esse amentiae arbitramur.

18. At orationem ad impudentiam deducens Eunomius, quid dicit ?

EUN. Nos autem in iis quae et olim a sanctis, et nunc a nobis demonstrata sunt, permanentes, cura

²⁴ Joan. i. 1. ²⁵ Psal. cix. 3.

(18) Antiqui duo libri *εωσφόρον* ἐγὼ σήμερον.

(19) Codices aliquot *γενέσεως*.

(20) Cod. 505 omittit *τῆς γενέσεως*.

(21) Reg. quartus τὸ *ἔρωσάν*.

(22) Editi *τινας τῆς αἰδίου*. At niss. *τῆς τοῦ αἰδίου*.

αὐτὸν τοῦ Εὐαγγελίου λάβωμεν τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος* ; ἕξ ἐκ τοῦ ψαλμοῦ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Πατρὸς εἰρημένον τὸ, *Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου* (18) *γενένηκά σε* ; καὶ συνθέτες ἀμφοτέρω, εἰπωμεν, ὅτι καὶ ἦν καὶ γενένηται. Ἄλλὰ τὸ μὲν, *Γενένηται*, τὴν αἰτίαν ἀπ' ἧς ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει ; τὸ δὲ, *ἦν*, τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ προαίωνα ὑπαρξίν. Ὁ δὲ, ἐπαγωνιζόμενος τῇ αὐτοῦ ἀπάτῃ, εἰς ἀσκοπὸν τὸν λόγον ἀπάγειν ὁλεται.

EYN. Εἰ γὰρ, φησὶ, πρὸ τῆς γεννήσεως (19) ἦν τῆς αὐτοῦ ὁ Υἱὸς, ἀγέννητος ἦν.

BAS. Ἄλλὰ τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦτο, ὡ μάλιστα, ἧτοι ἀνυπεράκτων ἐστὶ παντελῶς, καὶ διαβολὰς ἀναπλασμοῦ οὐδὲν ἐρεθισμένης ὑποκειμένη ; καὶ εἰ δὲ ἀντιλέγειν τοῖς ἀνοήτοις ; παραπλήσιον γὰρ τοῦτο, ὡς περ ἀν εἰ καὶ τῶν τῶν λογισμῶν ἐκ φρενίδος παρενεθῆναι διεμαχόμεθα ; ἢ εἰ πρὸς τὴν ὄντων φέρεται, καὶ πρὸς τὴν τῶν αἰώνων ἔννοιαν ἐνεχθήσεται. Ἄλλ' εἰπερ αἰώνως πάντες κάτω πῦρ τῆς γενέσεως (20) τοῦ Μονογενεῖος νοούνται, αὐτοῦ ἀκείνου ὄντες ποιήματα, μάταιος ὁ ἐπιζητῶν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τὰ πρῶτα. Οὐδὲν γὰρ ἀλλοιότερον ἐρωτᾷ, ἢ εἰ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἐπιπυλάνεται, πότερον ὑπήρχε πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως. ἢ οὐκ. Ὡς γὰρ ἐκεῖ ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζητεῖν τὸ ἀνώτερον ; οὕτως καὶ ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ ἐξ αἰδίου τῶν Πατρῶν συνόντος, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον αὐτοῦ τὴ καὶ τοῦ γεννησαντος, χρονικῶς ποιῆσθαι τὸν προτέρον ἐὰς ἐρωτήσεις, τῆς ἰσῆς ὄντας ἀνοίας. Παραπλήσιον γὰρ ἐρωτᾷ (21), εἰ ἔσται μετὰ τὴν τελευτήν τοῦ ἀθανάτου, καὶ ἐπιζητεῖν εἰ ὑπήρχε πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ αἰδίου. Οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὸ ἀναρχον τοῦ Πατρὸς αἰδίου ὀνομάζεται, ταῦτα τὸ ἀνάρχον τὸ αἰδίου ἀποβαίνουσι, καὶ ἐπειδὴ μὴ ἀγέννητος ὁ Υἱὸς, οὐδὲ αἰδίου εἶναι ὁμολογοῦσι. Πλείστον δὲ διαφέρει κατὰ τὴν ἔννοιαν. Ἀγέννητον μὲν γὰρ λέγεται τὸ μηδεμίαν ἀρχὴν αὐτοῦ, μηδὲ αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι ; αἰδίου δὲ τὸ χρόνον παντὸς καὶ αἰώνως κατὰ τὸ εἶναι πρῶτον. Ὅθεν καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἀγέννητος, καὶ αἰδίου. Ἦδη δὲ καὶ τοὺς αἰῶνας ἀξιοῦσι τινες τῆς τοῦ αἰδίου (22) προσγορίας, ὡς ἐκ τοῦ εἶναι τῆς κλήσεως ταύτης τετυχηκότας. Ἡμεῖς δὲ τῆς αὐτῆς λογίζόμεθα παραβολὰς ; καὶ τῇ κτίσει προσημαρτυρεῖν τὸ αἰδίου, καὶ τὸν ἀεσπότην τῆς κτίσεως τῆς ὁμολογίας ταύτης ἀποστελεῖν.

18. Ὁ δὲ, πρὸς τὸ ἀνασχόντων ἐκφέρων τὸν λόγον, εἰ φησιν ;

EYN. Ἡμεῖς δὲ, τοῖς τε ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ πάλαι (23) καὶ νῦν ἐφ' ἡμῶν ἀποδεικνυμένοις ἐμμένον

τες, μήτε τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ προσαιμένης γέννη- A
 σιν, μήτε μὴν ἑτέρας τινὸς ὑποκειμένης εἰς Υἱοῦ
 γέννησιν, μὴ ὄντα φαιμέν τὸν Υἱὸν γεγενῆ-
 σθαι (24).

ΒΑΣ. Τίς οὕτως ἐπ' εὐσεβείᾳ φιλόδοξος; τίς ἐπὶ
 τῷ φιλόδοξοις εἶναι τοσοῦτον ἐκαλλωπίσατο, ὅσον
 οὗτοι τοῖς τῆς ὕβρεως καὶ ἀτιμίας (25) ῥήμασι, καὶ
 καθαιρετικοῖς τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐπαγάλλον-
 ται; Οὐ πάυση μὴ ὄντα προσαγορεύων, ὡς ἄλλοι, τὸν
 ὄντως ὄντα, τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς, τὸν πᾶσι τοῖς ὄσοι
 τοῦ εἶναι παρεκτικόν; Ὅς οὐκ ἔστιν αὐτῷ καὶ πρέ-
 πωσαν εἴη αὐτοῦ ἀιδίωται ἐν τῷ πρὸς τὸν ἴδιον
 θεράποντα Μωϋσῆα χρηματισμῷ προσηγορίαν ἐξεί-
 ρεν, ὄντα ἐαυτὸν ὀνομάσας; Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν,
 ὁ ὢν. Καὶ τοῦτοις οὐδεὶς ἀντιρεῖ μὴ οὐχὶ ἐκ προσ-
 ὄπου τοῦ Κυρίου (26) εἰρησθαι: οὐκ οὐκ ὅστις γε μὴ
 τῷ Ἰουδαϊκῷ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει Μωϋσεύς
 κατὰ τῆς ἐαυτοῦ καρδίας ἐπιχειροῦν ἔχει. Γέγρα-
 πται γάρ, ὅτι ὡφθη τῷ Μωϋσῆι ἄγγελος Κυρίου ἐπὶ
 τοῦ βᾶτου ἐν πυρὶ φλογός (27). Ἄγγελον τόνον προ-
 τάξαο τῆς διηγήσεως ἡ Γραφή, Θεοῦ ἐπάγει τὴν
 φωνήν. Ἐἴπε γάρ, φησὶ, τῷ Μωϋσεῖ· Ἐγὼ εἰμι ὁ
 Θεὸς τοῦ πατρὸς σου Ἀβραάμ· καὶ μετ' ὀλίγα
 πάλιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Τίς οὖν ὁ αὐτὸς καὶ ἄγγε-
 λος; (28) καὶ Θεός; Ἄρα οὐχὶ περὶ οὗ μεμαθηξάμεν,
 ὅτι καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγε-
 λος; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι πλείονων δεῖν πρὸς τὴν ἀπό-
 δεῖξιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν φιλοχρίστοις ἐξαρκεῖν καὶ τὴν
 ὑπόμνησιν, τοῖς δὲ ἀνάτως ἔχουσι μηδὲν ὄφελος ἐκ
 τοῦ πλῆθους τῶν λεγομένων ἑσσεσθαι (29). Εἰ γὰρ
 καὶ ὑστερον ἐγένετο τῆς μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, C
 ἀλλ' οὐδὲ πρότερον ἀπηξίου τὴν τοῦ ἀγγέλου προ-
 σηγορίαν. Οὐ γὰρ (30) ἐνεαυθα μόνον εὐρήσομεν τὸν
 Κύριον ἡμῶν καὶ ἄγγελον καὶ Θεὸν ὑπὸ τῆς Γραφῆς
 ὀνομασθέντα· ἀλλὰ καὶ Ἰακώβ, τὴν ὄπτασιν ταῖς
 γυναῖξιν δηγοῦμενος, φησὶ· Καὶ ἐπέμειν ὁ ἄγγελος
 τοῦ Θεοῦ· καὶ μετ' ὀλίγα παρὰ τοῦ αὐτοῦ (31)· Ἐγὼ
 εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὄψθεὶς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἡλεψάς
 μοι ἐκεῖ στήλην. Καίτοι ἐκεῖ ἐπὶ τῆς στήλης τῷ
 Ἰακώβ εἰρηται· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς Ἀβραάμ τοῦ
 πατρὸς σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ (32). Ὅτι οὐκ ἐνεαυθα
 ἄγγελος εἰρημένος, οὗτος ἐκεῖ λέγει πεφανερωσθαι

neque Dei substantia generationem admittat, neque
 ulla alia ad Filii generationem subiaceat, non
 existentem Filium genitum esse dicimus.

Bas. Quis adeo fuit glorie cupidus pietatis no-
 mine? quis in Christo amando tantum gloriatu est,
 quantum hi de contumelia ac ignominia verbis,
 isque majestatem Unigeniti subvertentibus, sese
 jactant? Num cessabis non existentem appellare,
 o impie, eum, qui vere existit, qui fons vitæ est,
 qui omnibus quæ sunt auctor est ut sint? qui in
 dato ad suum servum Moysen responso, appellationem
 sibi propriam atque æternitati suæ convenientem
 invenit, eum qui est, seipsum nominans? *Ego
 enim*, inquit, *sum qui sum*²⁶. Atque hæc nemo ne-
 gaverit in persona Domini dicta fuisse, nemo uti-
 que, nisi, dum Moysen legit, Judaicum velamen cordi
 suo impositum habeat²⁷. *Scriptum est enim*, quod
 visus est Moysi angelus Domini in rubo in igne
 flammæ. Sed, postquam angelum in narratione præ-
 posuit Scriptura, Dei vocem subjungit. *Dixit enim*,
 inquit, *Moysi: Ego sum Deus patris tui Abraham*²⁸;
 Et paulo post rursus: *Ego sum qui sum*²⁹. Quis igitur
 idem et angelus et Deus? Nonne ille, de quo didici-
 mus, quod vocatur nomen ipsius magni consilii An-
 gelus³⁰? Ego quidem non **254** puto opus esse plu-
 ribus ad demonstrationem, sed admonitionem Chri-
 sti amantibus sufficere: iis vero, qui curari non
 possunt, nullum emolumentum arbitror ex multi-
 tudine eorum quæ dicebantur, accessurum. Nam, et si
 postea factus est magni consilii Angelus, tamen ne-
 prius quidem designabatur angeli appellationem.
 Non enim hic solum invenimus Dominum nostrum,
 et angelum et Deum a Scriptura nominatum: sed
 Jacob etiam, cum visionem mulieribus narraret, ait:
*Et dixit mihi angelus Dei*³¹. Et post pauca ab eo-
 dem audimus: *Ego sum Deus qui apparui tibi in
 loco, ubi unxit mihi illic columnam*³². Atqui illic
 presente columna ad Jacob dictum est: *Ego Domi-
 nus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac*³³. Qui
 itaque hic angelus dicitur est, is illic dicit mani-
 festatum esse Jacob fuisse. Quare comperit est omni-

²⁴ Exod. iii, 14. ²⁵ I Cor. iii, 15. ²⁶ Exod. iii, 6. ²⁷ ibid. 14. ²⁸ Isa. ix, 6. ²⁹ Gen. xxi, 11.
³⁰ ibid. 15. ³¹ Gen. xxviii, 13.

(24) Antiqui duo libri γεγενῆσθαι, et ita quoque D
 in ipso Eunomii opere legitur.

(25) Reg. quartus ὕβρεως καὶ ἀσεβείας. Aliquanto
 post Reg. tertius Μονογενοῦς ἐπαγάλλοντο.

(26) Editi et duo mss. ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, e
 persona Dei. Alii quinque mss. ἐκ προσώπου τοῦ

Κυρίου, e persona Domini, id est, Verbi, et ita le-
 gernal interpret. Utut hæc sunt, nemo est, opinor,
 qui hæc Scripturæ loca a Basilio de Filio accipit non
 videat. Iludem editi tunc αὐτοῦ. Veteres quinque li-
 bri αὐτοῦ.

(27) Editi et nostri mss. ἐν πυρὶ φλογός, in igne
 flammæ. et ita editum invenimus apud LXX, et ita
 quoque legere Justinus martyr adversus Tryphonem,
 et Cyrillus, ut videre est in notis Nobilii. Vulgata
 Latina Exodo iii, 2, in flamma ignis, et ita legerunt
 nulli ex antiquis, ut, in quem modo dixi, vir eru-
 ditissimus monet. In Actis apostolorum vii, 30, le-

gitur ἐν φλογὶ πυρός, in flamma ignis. Sed in Vul-
 gata Latina, in igne flammæ: cui lectioni multos
 codices favere, ex Testamento Oxoniensi perspicui
 potest. Reg. tertius ἐπὶ τῆς βᾶτου.

(28) Regii duo libri καὶ ἄγγελος. Vocula καὶ
 abeat a vulgatis.

(29) Antiqui duo libri λεγομένων γίνεσθαι.

(30) Editi Οὗτε γάρ. At mss. Οὐ γάρ.

(31) Illud, καί μετ' ὀλίγα παρὰ τοῦ αὐτοῦ, sic ver-
 terat interpret, et post pauca de eodem: quam in-
 terpretationem non probans Combefisius, sic inter-
 pretari maluit, ipsomet loquente et a se. Vix, ut
 mihi quidem videtur, dubitari potest, quin hoc loco
 verbum ἀκούομαι supplendum sit; ob idque ita
 vertimus: Et post pauca ab eodem audimus. Quod
 mox sequitur, οὗ ἡλεψάς μοι, etc., ita Latine red-
 didit idem Combefisius: Ubi unxit mihi titulum.

(32) Antiqui duo libri καὶ Ἰσαάκ.

bus et exploratum, ubicunque idem et angelus et Deus appellatus est, Ingenitum significari, cum se hominibus per singulas generationes manifestet, suisque sanctis Patris nuntiet voluntatem. Itaque qui et eorum Moysae se ipse eum qui est nominavit, non alius praeter Deum Verbum, qui erat in principio apud Deum, intelligi poterit.

19. Sed iniquitatem in excelsum qui loquuntur⁴⁸, veriti non sunt non existentem nominare Filium. Et *insipiens quidem in corde suo dixit: Non est Deus*⁴⁹: hi vero non cogitare solum, sed locuti sunt etiam in pravitate, imo futuris temporibus scripto tradere non caverunt, Deum ausi non existentem vocare. Et quoniam ne ipsos quidem daemones vident hoc negare⁵⁰, nempe Deum esse: hi ad superius tempus niente reversi, illic impiam suam cupiditatem explent, non fuisse aliquando Filium blasphemio ore affirmantes, quasi sua ipsius natura non sit, sed domo sit a Deo esse productus. Deinde quam Paulus de idolis emisit vocem, dum ait: *Servivistis iis qui natura non sunt dii*⁵¹; et Jeremias: *Ei juraverunt per eos qui dii non sunt*⁵²; et sapientissima Esther: *Ne tradas, Domine, sceptrum iis qui non sunt*⁵³; hanc isti a Deo vero dicant, quomodo possint amplius Christianorum sibi appellationem jure vindicare? Nam alibi etiam ille Apostolus, qui in Spiritu Dei loquebatur, non existentes appellat gentes, quod essent Dei cognitione private, cum ait: *Quae non sunt elegit Deus*⁵⁴. Nam, quoniam Deus est, qui est, et veritas, et vita, quicunque Deo qui est, conjuncti per fidem non sunt, sed per suum circa simulacra errorem addicti sunt mendacio non existenti, jure, opinor, propter veritatis privationem, et a vita alienationem, non existentes appellati sunt. Sed et Ephesius cum scriberet, eos per excellentiam nominavit existentes, tanquam qui ei, qui est, vere essent per agnitionem conjuncti: quippe ait: *Sanctis qui sunt*, et **255** *fidelibus in Christo Jesu*⁵⁵. Sic enim et qui vult nos fuere tradiderunt, et nos in antiquis exemplaribus invenimus. Hic autem ne ea quidem, cujus

⁴⁸ Psal. lxxii, 8. ⁴⁹ Psal. xiii, 1. ⁵⁰ Jac. ii, 19. ⁵¹ I Cor. i, 23. ⁵² Ephes. i, 1.

(33) Editi "ὄστε καὶ ἐπὶ. At duo mss. "ὄστε καὶ ὁ ἐπὶ. Aliquot post editi, ὅτι οὐκ ἔστι. Vox ὅτι deest in antiquioribus codicibus.

(34) Illud, *εἰς τὸν κατόπισιν*, referendum est ad id tempus, quo primum genitus fuerat Filius a Patre.

(35) Editi et recentes quidam mss. τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βλασφημοῦντες. Codices antiquiores τὸν Υἱὸν βλασφ.

(36) Illa, *μη παραδῶς*, etc., non reperiuntur quoniam in editione Romana: sed leguntur in Vulgata, Latina lib. Esther xiv, 11.

(37) Vir eruditissimus Duræus hic vehementer in Bezaum invehitur. *Miror quidem*, inquit, *audaciam vel potius impudentiam Bezae, qui meram et inanem arguunt esse dicit, quæ a sanctissimo Patre hoc loco profertur*, etc. Par eras quidem Bezaum reverentius de gravissimo Patre atque doctissimo loqui: sed si satis habuisset illius sententiam non probare, nihil esset, opinor, quod tantopere objurgari debuisset. Et vero Hieronymus ipse Basilium petere videtur, atque sententiam ejus confutare. Ejus verba

τῶ Ἰακώβ. Παντὶ οὖν ὄθλον, ὅτι ἔθθα καὶ ἀγγέλου καὶ Θεοῦ ὁ αὐτῆς προσηγάρεται, ὁ Μονογενὴς ἔστι θελούμενος, ἐμφανίζων ἑαυτὸν κατὰ γενεὰς τοῖς ἀνθρώποις. καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀγίοις ἑαυτοῦ διαγγέλλων. Ἄστε καὶ ἐπὶ (33) τοῦ Μιουσιῶνος ἔστι ἑαυτὸν ὀνομάσας, οὐκ ἄλλως τις παρὰ τὸν Θεὸν λέγον. τὸν ἐν ἀρχῇ ἔθθα πρὸς τὸν Θεὸν, νοηθεῖν.

19. Ἄλλ' ὁ τὴν ἀδικίαν εἰς τὸ ὑψὸς λαλοῦντες μὴ ἔθθα προσηγορεύειν τὸν Υἱὸν οὐκ ἀποκρίθησαν. Καὶ Ὁ μὲν ἀφρονὲν καρδίᾳ αὐτοῦ εἶπερ, οὐκ ἔστι Θεός· οἱ δὲ οὐ διενοήθησαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ, καὶ γραφῇ παραδοῦναι εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον οὐ παρεθήσαντο, μὴ ἔθθα τοιμησαντες τὸν Θεὸν ὀνομάσαι. Καὶ ἐπειδὴ γε ὕρτων οὐδὲ τοὺς δαίμονας αὐτῶς ἀπαρνούμενους τὸ εἶναι Θεὸν, οὕτοι, εἰς τὸν κατόπισιν (34) χρόνον ἐπαλειθόντες τῷ λόγῳ, ἐκεῖ τὴν ἀσεβῆ ἑκτῶν ἐπιθυμίαν ἀποκληροῦσι, μὴ εἶναι ποτε τὸν Υἱὸν βλασφημοῦντες (35), ὡς τῆ μὲν ἑαυτοῦ πύσει μὴ ἔθθα, χάρετι δὲ εἰς τὸ εἶναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρεχθέντα. Εἶτα ἦν ὁ Παῦλος περὶ τῶν εἰδωλῶν ἀρχαίως φωνῆν, εἰπὼν· Ἐδουλεύσατε τοῖς ψόφοι μὴ οὖσι θεοῖς· καὶ ὁ Ἱερεμίας· Καὶ ὠμνῶσαν ἐν τοῖς μὴ οὖσι θεοῖς· καὶ ἡ σοφωτάτη Ἐσθήρ· Μὴ παραδῶς (36), Κύριε, τὸ σκῆπτρόν σου τοῖς μὴ οὖσι· αὐτὴν οὕτοι περὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ εἰπόντες, πῶς ἂν δικαίως εἰ τῆς Χριστιανῶν προσήγορίας μεταποιοῦντο; Καὶ γάρ που καὶ ἐπερθεῖ ὁ αὐτὸς ὄστος· Ἀπόστολος, ὁ ἐν Πεντάμυθου θαλάσῳ, μὴ ἔθθα ὀνομάζει τὰ ἔθθα διὰ τὸ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἑστερηθεῖν, εἰπὼν, οὗτοι τὰ μὴ ἔθθα ἐξελέξατο ὁ Θεός. Ἐπεὶ γάρ ὢν καὶ ἀλήθεια καὶ ζωὴ ὁ Θεός, οἱ τῶ Θεῷ τῶν ἔθθα μὴ ἠνωμένοι κατὰ τὴν πίστιν, τῆ δὲ ἀνομασίᾳ τοῦ ψεύδους ἀκαιοθεύοντες διὰ τῆς περὶ τὰ εἰδωλά πλάνης, εἰκότως, οἴμαι, ἐὰν τὴν στερῆσιν τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσιν, μὴ ἔθθα προσηγορεύθησαν. Ἄλλὰ καὶ τοῖς Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων ὡς γνησίως ἠνωμένοι τῶν ἔθθα εἰ· ἐπιγνώσεως, ὅντας αὐτοῦσι ἰθαζόντως ὀνομασάν, εἰπὼν (37) *Τοῖς ἀγίοις τοῖς οὖσι, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν πα-

⁵¹ Galat. iv, 8. ⁵² Jerem. v, 7. ⁵³ Esther xiv, 11.

sunt hæc initio Commentarii sui in *Epist. ad Ephesios*: *Quidam, curiosius quam necesse est, putant ex eo quod Moysi dictum sit: Hæc dices filiis Israel: Qui est, nisi me, etiam eos qui Ephesi sunt sancti et fideles, essentia vocabulo nuncupatos. Ut quomodo a sancto sancti, a justo justus, a sapientia sapientes: ita ab eo qui est, hi qui sunt appellantur, et iusta eandem Apostolus elegisse Deum ex qua non erant, ut destrueret ea qua erant. Basilium qui legerit, cum ab Hieronymo impeti facile sibi persuadebit. Sed id facit modeste, prudenter, circumspicte: quam redarguendi rationem imitari debeatur Beza. Fatebimur nos, videri Basilium rem non satis attendisse. Arbitramur itaque, Usserium secuti, Pauli ad Ephesios Epistolam circularem fuisse, atque ex æquo ad omnes Asia urbes pertinuisse. Hinc contigit ut simpliciter inscripta sit, τοῖς ἀγίοις τοῖς οὖσι, ut cum mitteretur ad aliam urbem, alio nomine inscriberetur. Hoc in causa fuit, ut videtur, cur Marcio epistolam eam quæ ad Ephesios missa fuerat, nomine Epistolæ ad Laodicenses citet. Lege Tertullianum in Marcionem lib. v, cap. 11, et rur-*

ραδεύομαι, καὶ ἡμεῖς ἐν ταῖς παλαιαῖς τῶν ἀντι-
γράφων εὐρήκαμεν. Ὁ δὲ οὐδὲ ἤς (58) οἱ δοῦλοι τοῦ
Χριστοῦ προσηγοῦνται μετέχουσιν, οὐδὲ ταύτης ἀξιώ-
σαι τὸν Θεὸν ἡμῶν ἠγάγετο, ἀλλὰ τὸν ἐκ τοῦ
μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντα τὴν κτίσιν, μὴ
ὄντα προσέπει. Πλέον δ' ἂν τις αὐτοῦ τὴν καταφρόνησιν καταμάθοι, ἐξ ὧν προσποιεῖται ὄσιν ἀπο-
πεμπνύειν τὸν Κύριον (59).

ΕΥΝ. Οὐ κοινοποιούμεν, φησὶ, τοῦ Μονογενοῦς
τὴν οὐσίαν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων γενόμενα, ἐπειπερ
οὐκ οὐσία τὸ μὴ ὄν· ἀλλὰ τοσαύτην αὐτῷ νέμομεν
τὴν ὑπεροχὴν, ὅσην ἔχειν ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιη-
μάτων τὸν ποιητὴν.

ΒΑΣ. Διὰ τῶν κατασκευῶν εἰς τοῦτο τὸν λόγον
προσαγῶν, τῷ ῥήματι ὄσιν φιλανθρωπεύεται, καὶ
φησὶ, μὴ κοινοποιεῖν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων τὴν
οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς. Καίτοι εἰ ὁ Θεὸς τῶν ἑλίων,
διὰ τὸ ἀγέννητος εἶναι, ἀναγκαῖον ἔχει τὴν πρὸς
τὰ γεννητὰ παραλλαγὴν, τὰ δὲ γεννητὰ σύμπαντα
κοινὴν ἔχει τὴν ἐκ μὴ ὄντων (40) ὑπόστασιν, πῶς
οὐχ ἀναγκαῖως ταῦτα κατὰ τὴν φύσιν συνάπτεται;
Ἄ; γὰρ ἐκεῖ τὸ ἀπρόσιτον (41) διέσπασε τὰς φύσεις,
ὡςταῦς ἐνταῦθα τὸ ὁμότιμον εἰς ταυτὴν ἀλλήλοισι συν-
άγει. Ἐκ μὴ ὄντων δὲ λέγοντες τὸν Υἱὸν καὶ τὰ ὄν-
τα αὐτοῦ γενόμενα, καὶ κοινοποιοῦντες αὐτῶν κατὰ
τοῦτο τὴν φύσιν, οὐ φασὶν ὁμοίαν αὐτῷ πρὸς τὰ ἐκ
μὴ ὄντων δίδοιαι τὴν οὐσίαν. Καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ τοῦτο,
ὡς αὐτὸς Κύριος ὢν, ὅσον βούλεται παρέχειν (42) τῷ
Μονογενεῖ τῆς ἀξίας, οὕτω ποιεῖται αὐτὸς λόγους·
Τοσαύτην γὰρ αὐτῷ νέμομεν, φησὶ, τὴν ὑπεροχὴν,
ὅσον ὑπέριξεν ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν
ποιητὴν. Οὐκ εἶπε, Κατελήφαμεν ἢ δοξάζομεν (43),
ὡς ἐπὶ Θεοῦ προσήκον ἦν· ἀλλὰ, Νέμομεν, ὡς αὐ-
τὸς τοῦ μέτρου τῆς διανομῆς κατάρχων. Πόσην δὲ καὶ
ἕλωσαι τὴν ὑπεροχὴν; Ὅσον ὑπέριξεν (44), φησὶν,
ἀναγκαῖον τῶν ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητὴν. Ὅσπου
τοῦτο τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν διαφορᾶς τὴν μαρτυρίαν
ἔχει. Ἀνθρώποι γὰρ τέχνη μὲν ὑπέριξουσι τῶν οὐ-
κεῖνων ἔργων, ὁμοιοῦσι δὲ ὅμως αὐτοῖς καθεστῆκα-
σιν· ὡς ὁ κεραιμεύς τῷ πηλῷ, καὶ ὁ ναυπηγὸς τοῖς
ξύλοις. Σώματα γὰρ ὁμοίως ἀμφοτέρω, καὶ ἀσθητὰ
ὁμοίως, καὶ γήινα.

20. Τοσαῦτον δὲ τῷ Υἱῷ πρὸς τὴν κτίσιν τὸ διάφο-
ρον συγχωρῶν, ἦδη καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ἔνοιαν τοῦ
Μονογενοῦς κακουργεῖ.

ΕΥΝ. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, Μονογενῆς, ἐπειδὴ
μόνος παρὰ μόνου τῆ τοῦ (45) ἀγεννητοῦ δυνάμει
γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς, τελειστάτος γέγονεν ὕπουρ-
γός.

ius cap. 17. Nec mirum si Pauli epistola nomen
Epistolae ad Ephesios retinuerit, cum Ephesus,
quae totius Asiae metropolis est, suum ei nomen po-
nitur quam urbs alia dare deberit.

(38) Editi 'Ο δὲ, ἤς. Antiqui sex libri 'Ο δὲ οὐδὲ
ἤς.

(39) Codex unus αποπεμπνύειν τὸν Υἱόν.

(40) Editi et unus ms. ἐκ μὴ ὄντος. Alii quinque
ms. ἐκ μὴ ὄντων.

(41) Illa, Ἄς γὰρ, etc., puto accipi sic debere:
Quemadmodum Pater et creaturae ideo natura inter
se differunt, quod Patris natura communis esse non
possit creaturis: ita, ex sententia Eunomianorum,
Filius et creaturae ideo natura inter se convenient,

A servi Christi participes sunt appellatione Deum no-
strum voluit cohonestare: sed eum, qui ex nihilo
ad esse creaturas produxit, non existentem appel-
lavit. Sed quis inde magis didicerit ejus contemp-
tum, unde decorare se Dominum aimulat.

EUN. Substantiam Unigeniti, inquit, non facimus
communem his quae ex nihilo facta sunt. Etenim
substantia non est quod non est: sed tantam ei
praestantiam tribuimus, quantum necesse est crea-
torem prae suis ipsius creaturis habere.

BAS. Posteaquam argumentis suis hanc orationem
deduxit, humanior factus, verbo scilicet, ait se Uni-
geniti substantiam his quae ex nihilo sunt, non fa-
cere communem. Atqui si Deus universonum, quod
ingenitus est, a genitis necessario differt, genita
autem omnia communem habent ex nihilo existentiam,
nonne haec inter se natura necessario conjunguntur?
Quemadmodum enim illic inaccessum quiddam se-
jungit naturas: ita hic conditionis aequalitate inter se
in unum et idem colliguntur. Easi enim Filium et ea
quae ab ipso facta sunt, dicant se ex nihilo, eorumque
naturam secundum hoc faciant communem, negant tamen
se ei substantiam facies ex nihilo rebus similem tri-
buere. Nam rursum, inquit, quantum vis imperit
dignitatis Unigenito, sic loquitur: Tantam, in-
quit, tribuimus ei excellentiam, quanta necesse est
creatorem proprias creaturas superare. Non dixit:
Concipimus, aut opinamur, sicut par erat de Deo
dicere: sed, Tribuimus, quasi mensura distributionis
penes ipsum sit. Quantum vero concedit praestantiam?
Quanta, inquit, necesse est creatorem proprias
creaturas antecellere. Nondum hoc diversitatem
substantiae declarat. Homines enim arte quidem
superant sua ipsorum opera, et tamen eandem cum
eis habent substantiam, ut figulus cum luto, ut na-
vis fabricator cum lignis. Utraque enim sunt simili-
ter corpora, sensibilia pariter et terrena.

20. Postquam autem Filio concessit diversitatem
tantam a creaturis, jam et in ipsam Unigeniti no-
tionem maligne agit.

D EUN. Nam idcirco, inquit, Unigenitus est, quo-
niam solus a solo potentia ingeniti genitus et crea-
tus, perfectissimus factus est minister.

quod ejusdem conditionis participes sint. Mox editi
et tres mss. recentes ἀλλήλοισι συνάπτεται. Alii qua-
tuor mss. antiquiores ἀλλήλοισι συνάγει.

(42) Reg quartus παρέχει. Alii mss. cum editis
παρέχειν, recte. Construcio enim verborum haec
esse debet: ὢν Κύριος παρέχειν, seu, τὸν παρέχειν
ὅσον βούλεται τῷ Μονογενεῖ, quasi ait Dominus tri-
buendi Unigenito tantum dignitatis, quantum vult.

(43) Verbe: Non dixit, concipimus aut glorifica-
mus. MARAN.

(44) Editi ὅσην ὑπέριξεν. Antiqui quatuor libri
ὅσον.

(45) Regii secundus et tertius ἐπειδὴ μόνος τῆ
τοῦ: quam lectionem secutus fuisse videtur Tra-

BAS. Ignoro quid eorum quæ dixit, oporteat molestius ferre, utrum versutiam, quam circa **256** nomen Unigeniti maligne excogitavit, tam præter hominum consuetudinem, quam præter piam Scripturarum traditionem sensum illius accipiens (Unigenitus enim non qui a solo factus, sed qui solus genitus est, in communi usu appellatur); an creaturæ blasphemiam, quam data opera voci *genitus* conjunxit: ut ostendat geniti appellationem ratione nihilo præstantiore Domino tribui, quam creaturis: sed sicut illud: *Filius genui et exaltavi* ¹⁶: illud iudem: *Filius primogenitus meus Israel* ¹⁷; ita etiam Dominum Filium nominatum esse, non quod habeat nomen super omne nomen ¹⁸, sed quod pariter ac reliqua appellationem consecutus sit. At vero hi ad Salomonis dictionem confugiunt, atque illuc tanquam ex aliqua arce fidem impetunt. Nam quoniam ex persona Sapientiæ dictum est: *Dominus creavit me* ¹⁹, licere sibi arbitrati sunt, Dominum creaturam dicere. Ego vero eum multa de hac voce dicere habeam, primum, quod semel in tota Scriptura usurpata est: deinde quod in libro adhibita est, cujus sensus non parum reconditur, quique per proverbialia parabolæque et sermones obscuros ac ænigmata ut plurimum procedit, adeo ut nihil certi, nihil possit perspicui ex eo excerpti; dicere hæc omitto, ut ne longioribus digressionibus protraham sermonem, præsertim cum inquisitio eorum quæ male ab ipsis intellecta sunt, in locum proprium nobis diatã sit, in quo hæc quoque pars, Deo largiente, examinabitur. Ac quidem dictionis propositæ quemdam sensum (quod favente Deo dictum sit) multo magis idoneum, et qui nihil afferat periculis, uto ex inquisitione emersurum. Interim tamen non que illud silentio prætereamus, interpretes aliosque convenientius Hebraicarum vocum sententiam

¹⁶ Isa. i, 2. ¹⁷ Exod. iv, 22. ¹⁸ Philipp. ii, 9.

pezant, cum sic verterit: *Nam idcirco Unigeniti est, quoniam solus ingentis virtute genitus et creatus*. Sed hanc interpretationem iis, quæ sequuntur, Basilii verbis accommodari non posse, vel cæco apparet. Editio Paris. ἐπειδὴ παρὰ μόνου ἤ τοῦ, etc. Editio Ven. et Regii primus, quartus, quintus et sextus ἐπειδὴ μόνος παρὰ μόνου τῆ τοῦ: quam scripturam veram esse et genuinam, vel sola orationis series aperte ostendit. Illud, παρὰ μόνου, inepte ommissum est tum in Colbertino codice, tum in eo libro, ad cuius fidem opus Eunomii nuper edidit vir eruditissimus Jo. Albertus Fabricius. Basilium enim uoce in voce μόνου insistere constat.

(46) Ἡ ἐπεὶ πῆξ, an creaturæ blasphemiam. Hoc est, Au id quod blasphemio ore affirmavit, Filium scilicet creaturam esse. Respicit Basilium ad vocem κτιστός, qua Eunomius utebatur.

(47) Monuit jam pridem vir doctissimus Nobilius, Ambrosium, ut de iude, cap. 4, scripsisset, Dominus creavit me. Plura qui cupit, ejus utilissimas notas legat.

(48) Sic veteres quatuor libri. Vox ἐτι in editis desideratur.

(49) Editi ἀπομνημονεύει· ἀλλ' ὥστε καὶ ἐν ἰδίῳ. At mss. uti in contextu, recte.

(50) Interpretes illos, quos uox nominat Basilium, Aquilam Symmachum et Theodotionem esse, ex

A BAS. Οὐκ οἶδα πρὸς δὲ τι χρὴ πλέον τῶν εἰρημῶν ἀγανακτῆσαι· πότερον διὰ τὴν πανουργίαν, ἢ περὶ τὸ θεομα του Μονογενοῦς ἐλακούργησε, παρὰ τε τῶν ἀνθρώπων συνήθειαν, καὶ παρὰ τὴν εὐσεβῆ τῶν Γραφῶν παράδοξον ἐκλαμβάνων αὐτοῦ τὴν εἰκότιαν (Μονογενὴς γὰρ οὐχ ὁ παρὰ μόνου γενόμενος, ἀλλ' ὁ μόνος γεννηθεὶς, ἐν τῇ κοινῇ χρήσει προσαγορεύεται)· ἢ περὶ τῆς (46) τοῦ κτισματος βλασφημίας, ἣν ἐξεπίτηδες συνήψε τῷ γεννηθεῖς· ἵνα δειξῆ, ὅτι οὐδὲν διαφερόντως παρὰ τὰ κτίσματα τῆς τοῦ γεγενῆσθαι προσηγορίας· μέτεστι τῷ Κυρίῳ· ἀλλ' ὥστερ τοῦ, *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα*, καὶ τῷ, *Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ*· οὕτω καὶ τὸν Κύριον Υἱὸν ὀνομάσθαι, οὐχ ἔχοντα τὸ θεομα τὸ ὑπὲρ πᾶν θεομα, ἀλλ' ἔξου τοῦ ἄλλου τῆς προσηγορίας ἀξιοῦντα. Οἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ Σολομῶντος καταφεύγουσι λέξιν· κάκειθεν, ὥστερ ἐξ ὁρμητηρίου τιθεῖς, τῆς πίστεως κατατρέχουσι. Διὰ γὰρ τὸ ἐκ προσώπου τῆς Σοφίας εἰρηθεῖαι τὸ, *Κύριος ἐκτίσθε με* (47), λέγεσθαι αὐτοῖς· κτίσμα λέγειν τὸν Κύριον ὑπεκλήθησαν. Ἐγὼ δὲ πολλὰ ἔχων εἶπαι περὶ τῆς φωνῆς ταύτης· πρώτων μὲν, ὅτι ἀπαξ ἐν πάσαις ταῖς Γραφαῖς εἰρηται· ἐπειδὴ, ὅτι (48) ἐν βίβλῳ πολὺ τὸ κεκρυμμένον τῆς διανοίας ἔχουσι, καὶ διὰ παροιμιῶν τε καὶ παραβολῶν καὶ σκοτεινῶν λόγων καὶ αἰνιγμάτων ὡς τὰ πολλὰ προσημνῆται, ὥστε μὲν ἀναμνησθήτητον μηδὲ τηλαυγὲς ἀπ' αὐτῆς εἶναι λαθεῖν· παρὶν μὲν λέγειν. ἵνα μὴ μακροτέρως ἐπιστολοῖς τὸν λόγον ἀπομνημονεύωμαι· ἄλλως τε καὶ ἐν ἰδίῳ τόπῳ (49) τῆς περὶ τὸν καιῶς αὐτοῖς νοηθέντων ἐξετάσεις· ἡμῖν ὑπερθεσίως, ἐν ᾧ C καὶ τοῦτο τὸ μέρος, Θεοῦ διδόντος, διετυθυθήσεται. Καὶ οἱμαί γε, δὲ τι σὺν Θεῷ δὲ εἰρηθεῖαι, πολλῶ ἀκόλουθότερα ἔνουν τῆς προκειμένης· λέξεως, καὶ μηδένα κίνδυνον φέρουσαν ἀναφανέσθαι τῇ ἐξετάσει. Τέως γε μὴν μηδὲ ἐκεῖνο ἀπαρᾶσημαντον καταλίπωμαι· ἔτι (50) ἄλλοι τῶν ἐρμηνέων, οἱ καιώτερον τῆς ση-

¹⁹ Prov. viii, 22.

Hexaplis cognoscimus, quorum interpretationem hic ascribere non pigebit. Aquilas igitur: Κύριος ἐκτίσθε με κεφάλαιον τῶν ὄντων αὐτοῦ ἀρχῆθεν κτεργασμάτων αὐτοῦ, Dominus possedit me *capitulum vitarum suarum ante operationem suam*. Symmachus: Κύριος ἐκτίσθε με ἀρχὴν ὄντων αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, Dominus possedit me *principium vitarum suarum ante operationem suam*. Theodotus: Κύριος ἐκτίσθε με ἀρχὴν ὄντων αὐτοῦ πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀπὸ τότε, Dominus possedit me *principium vite sue ante operationem suam ex tunc*. Notum est LXX interpretes pro ἐκτίσθε με, possedit me, scripsisse ἐκτίξέ με, *creavit me*: quam lectionem tanquam inipio suo dogmati stabiliendo accommodatissimam æquebantur Eunomiani. Neque vero frustra dixerat Basilium, interpretes eos, qui vocum Hebraicarum sensum melius veriusque consecuti fuerant, verisse non ἐκτίσθε με, *creavit me*: sed ἐκτίσθε με, *possedit me*. Ita enim Hebraica in Hexaplis ad verbum vertuntur, Dominus possedit me *principium vite sue ante opera sua ex tunc*. Paulo aliter in Vulgata legitur, neque hoc modo: Dominus possedit me *initio vitarum suarum, antequam quidquam fuisset a principio*. Sententiam fratris christissimi Basilii confirmaturus Gregorius, hunc eundem locum tractavit lib. iii *adversus Eunomium*.

μασίας τῶν Ἑβραϊκῶν καθιχόμενοι, Ἐκτίσατό με, ἄντι τοῦ, Ἐκτίσας, ἐκδεδούκασιν. Ὅπως μάλιστα αὐτοὶ ἐμπόδιον ἔσται πρὸς τὴν βλασφημίαν τοῦ κτισματος. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ἐκτίσατο ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ κτίσας τὸν Κάιν, ἀλλὰ γεννήσας, ταυτὴ φαίνεται χρησάμενος τῇ φωνῇ.

21. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐπανώμεν.

EYN. διὰ τοῦτο, φησὶ, Μονογενῆς, ἐπειδὴ, παρὰ μόνου γεννηθὲς καὶ κτισθὲς, τελειότατος γέγονεν ἰπουργός.

ΒΑΣ. Εἰ τοίνυν μὴ παρὰ τὸ μόνου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ παρὰ μόνου Μονογενῆς εἰρηται, ταυτὸν δὲ (51) ἔστι κατὰ τὰ τὸ ἐκτίσθαι τῷ γεννηθῆναι· τί οὐχὶ καὶ μονόκτιστον αὐτὸν ὀνομάζει, ὡς πάντα τὰ βράβειος καὶ διαιρούμενος καὶ ἐκφέρων; Μονογενῆς δὲ, ὡς ἔοικεν, ἀνθρώπων οὐδαίς, κατὰ γὰρ τὸν ἡμέτερον λόγον διὰ τὸ ἐκ συνουσιασμοῦ πᾶσιν ὑπάρχειν τὴν γέννησιν. Οὐδὲ ἡ Σάρα μήτηρ μονογενοῦς ἦν παῖδος, διότι οὐχὶ μόνῃ αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ ἐτεκνώσατο. Καὶ εἴαν γὰρ κρατῆ τὰ ὑμέτερα, ἀνάγκη εἶλον τὸν βίον μετασθεῖν (52), μὴ μονώσας ἀδελφῶν, ἀλλ' ἔρημας τῶν συντικτόνων δηλωτικῶν εἶναι τολύωμια. Ἥδη δὲ καὶ ἡ κτίσις παρὰ τὴν αἰτίαν τοῦ Θεοῦ λόγον πρὸς τὴν ἀξίαν ἠλάττωται, παρὰ τοσοῦτον τοῦ καὶ αὐτῆ μονογενῆς εἶναι διαμαρτυροῦσα, παρ' ὅσον ὁ Υἱὸς τῆς δημιουργίας τῷ Πατρὶ συνεφέριστο· καίτοι οὐδὲ τοῦτο παρ' αὐτῶν (53) συγχωρεῖται. Ὑπουργὸν γὰρ τελειότατον αὐτὸν ὀνομάζουσι. Πῶς οὖν οὐχὶ παρὰ μόνου καὶ ἡ κτίσις γέγονε καθ' ἑμᾶς, ὅσον τι ὄργανον εἰσυχον τὸν Θεὸν λόγον τῷ Πατρὶ προστιθέντας, εἰ μὴ καὶ τὸν ναυπηγὸν ἀπαιρησεται εἰς μόνον πιπορκεῖναι τὴν ναῦν, ὅτι δὴ ὄργανοις πρὸς τὴν κατασκευὴν συνεχρήσατο; Ὅστε μονογενῆς καὶ ἡ κτίσις, καὶ τὰ μέρη ταύτης (54)· οὐ μόνον αὐτὰ ἀδάτα δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ σώματα, καὶ τούτων τὰ εὐτελέστατα, σκῆπες, καὶ ἀκρίδες, καὶ βάρβαροι. Αὐτὸς γὰρ εἶπας, καὶ ἐγενήθησαν (55). Τίνος γὰρ ἂν καὶ ὕπουργός ἐτίετο ὁ θελήματι μόνω (56) δημιουργῶν, ὁμοῦ τῇ βουλήσει συνυποσταμένης τῆς κτίσεως; Ἄλλὰ τί; πῶς (57) καὶ καθ' ἑμᾶς διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα; Ὅτι τὸ θεῶν βούλημα, ὅσον πηγῆς τίνος τῆς πρώτης αἰτίας ἀπορροηθῆν, διὰ τῆς

assecuti sunt, Possedit me pro Creati, edidisse: quod eis erit maximo impedimento ad creaturæ blasphemiam. Qui enim dixit: Possedit hominem per Deum⁵¹, constat eum hac voce usum esse, non quod creasset Cain, sed quod genuisset.

21. Sed inu incipimus redeamus.

EUN. Idcirco, inquit, Unigenitus, quoniam a solo genitus et creatus, perfectissimus factus est minister.

BAS. Si ergo non quoniam solus genitus est, sed quoniam a solo, Unigenitus dicitur est, si rursus idem est secundum te genitum esse et creatum esse; cur non etiam unicreatum eum appellas tu, qui omnia facile et exogitas et profers? Nemo autem homino, ut video, ex vestra sententia est unigenitus, cum generatio ex duorum coitu insit omnibus. Nec Sara unigeniti filii mater erat, cum non sola eum, sed cum Abraham genuerit. Et certe, si opinio vestra obtinet, necesse est omne hominum genus sententia mutata discere, non eam solitudinem quæ fratribus caret, sed eam quæ congenitos non habet, hoc isto nomine significari. Jam vero et creatura Deo Verbo dignitate inferior est causæ nomine, cum ob id solum et ipsa unigenita non sit; quod Filius una cum Patre creationem attingit, quantum ne hoc quidem ab ipsis conceditur. Nam perfectissimum ministrum eum nominant. Quomodo igitur non a sola creatura etiam facta est secundum vos, qui velut inanimatum quoddam instrumentum Deum Verbum Patri adiungitis? Nisi quis navis quæ fabricatorem negabit solum navem fabricasse, quod instrumentis ad eam construendam usus est. Quare unigenita est et creatura, imo et illius partes, non invisibiles virtutes solum, sed corpora etiam sensibilia, et horum humillima, calices, locustæ, ranæ. Ipse enim dixit, et facta sunt⁵¹. Quo enim ministerio indigere possit, qui nutu solo creat, una cum voluntate creatura subsistente? Sed quid? quomodo etiam secundum nos omnia sunt per Filium? Quoniam divina voluntas a prima causa tanquam a quodam fonte profecta, per suam imagineum

⁵¹ Gen. iv, 4. ⁵² Psal. cxlviii, 5.

(51) Editio τ' αὐτὸ δὲ. Libri veteres ταυτόν.

(52) Horum verborum, ἰνδρχη εἰλον τόν, etc., interpretationem veterem non probans Combefisius, ejus loco hanc substituit: *Necesse est mundum omnem, relicto eo, quod humanis rationibus sedebat, novum addiscere, unigeniti nomen non id significare, quod nullos quis fratres habeat, sed quod uno et altero parente prognatus non est.* Hoc est, homines omnes, si semel Eunomio fides habeatur, mutata sententia discant oportet, unigeniti nomen non hoc significari, quod unus aliquis sit solus sine fratre, sed quod non sint genitores, qui simul ad eum giuendum concurrerint.

(53) Editio Paris. οὐδὲ τοῦτο τὸ συνεφέρισθαι παρ' αὐτῶν. Illud, τὸ συνεφέρισθαι, addidisse se ex codice Henriciano, monet Ducæus. Sed, dum hunc codicem legerem, animadverti in eo non pauca reperiri, quæ qui dixerit additamenta esse librario-

D rum, non errabit. Reliqui quæ mss. simpliciter τοῦτο παρ' αὐτῶν.

(54) Ejus loci sententia hæc est: Ut mundus in universum erit unigenitus, ita singulæ ejus partes erunt quoque unigenitæ.

(55) Veteres quoque libri et editi καὶ ἐγενήθησαν. Unde interpretes, et genita sunt. Regii tertius et quartus καὶ ἐγενήθησαν, et facta sunt, nec aliter legitur apud LXX. In editione Parisiensi et in duobus mss. post vocem ἐγενήθησαν additum invenitur illud, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν, ipse mandavit, et creata sunt: tamen cum hæc verba in reliquis quinque codicibus desint, et alioquin Basilius brevis esse maxime studeat, non valde admotum dubitari, quin expungi et deleri deberent.

(56) Codices aliquot θελήματι μόνου.

(57) Editi Ἄλλὰ τοι πῶς. At mss. Ἄλλὰ τι πῶς.

Deum Verbum ad operationem progreditur. Eunomius vero unigenitum Filium ministrum appellavit, hoc ei magnum atribuens, quod ad eorum quae recipiantur ministerium idoneus est. Si enim non in eo quod Deus perfectus sit, majestatem possidet, sed in eo quod sedulus sit minister, jam a ministratoris spiritibus, qui inculpate ministerii opus percipiunt, qua in re differet? His de causis voci *genitus* vocem *creatus* conjunxit, ut etiam hinc nullam inter Filium et creaturam diversitatem esse ostendat.

22. Jam vero operae pretium fuerit illius quoque admonitionem audire.

EUN. Non oportet, inquit, cum Patris ac Filii appellationem audimus, ejus generationem humanam intelligere: nec hominum generatione adductos, Deum communionis nominibus aut passionibus subicere.

BAS. Monet Filium Patri secundum substantiam similem intelligi non oportere. Hoc enim sibi vult illa participationis negatio, quasi substantia Patris cum substantia Filii non queat communionem ullam habere. Propterea praeratae illae, quantum nos turbam praetermissimus, nominum distinctiones, quod videlicet non quorumcumque eadem sunt enuntiationes, ea continuo re quoque significata eadem sint: ut propter eos qui in terra patres nominantur, neget Deum Filii Patrem esse. Ego vero, cum multa sint quae 258 christianissimum a gentili errore ac Judaica ignorantia dirimant, nullum arbitror in nostrae salutis Evangelio inesse potius ac majus dogma, quam in Patrem et Filium fidem. Nam vel ii qui quocumque errore scissi sunt, Deum creatorem ac opificem esse contitentur. Qui vero falso appellatum Patrem, et Filium nuda appellatione praedicat, nibilque differre arbitratur, vel Patrem vel creatorem profiteri, et aut Filium aut facturam dicere, ubi a nobis collocabitur? aut qua in secta numerabitur? Judaeorumne an gentium? Nec enim Christianis se adiungit, qui pietatis robor et velut religionis nostrae characterem inficiatur. Non enim iu opificem credidimus, et in facturam: sed in Patrem et Filium per baptismi gratiam obsignati sumus. Quamobrem qui has rejicere voces audeat, omnem simul Evangeliorum viam facit irritam, cum nec Patrem generantem, nec Filium genitum praedicet. Sed haec dico, inquit, ut passionis intelligentiam e

Α οικείας εικόνας του Θεού Λόγου πρόβαινι εις ενέργειαν. Ο δε των μονογενή Υιόν ύπουργόν προσηγέρουσε, τουτο αυτώ (58) προσθεθείς μέγα, ότι ελθετος προς την διακονίαν των επιτασσομένων εστίν. ΕΙ γάρ ουκ εν τώ Θεώ είναι τελειος την δόξαν κίκτηται, άλλ' εν τώ ύπουργώ άκριθής, τι διοσει των λειτουργικών πνευματων, άμείπτως το έργον της διακονίας επιτελούντων: Διά ταυτα τώ γεννηθείς το πεισούεις συνήψεν, ίνα κάντεύθεν μηδεμίαν ούσαν Υιού και κτισματος διαφοράν επιδείξη.

22. Άξιόν δε άκούσαι και της παραίνεσως.

EYN. Ού χρή, φησί, τή του Πατρός και του Υιού (59) προσέχοντας προσηγορίζ άθρωπικήν αυτου την γέννησιν έννοιειν, κάκ των εν ανθρώποις γενέσεων άναγομένους, τοίς της μετουσίας (60) όνόμασι και πάθεισιν ύπάγειν τον Θεόν.

ΒΑΣ. Η μὲν παραίνεσις, μή δεῖν τήν κατ' ούσίαν Υιού και Πατρός ομοιότητα έννοιειν. Τουτο γάρ αυτώ βούλεται ή της μετουσίας απαγόρευσις, ώς άκοινωνήτου της του Πατρός ούσίας προς την του Μονογενοϋς ύπαρχούσης. Διά ταυτα (61) αΙ σεμνεί έκειναι των όνομάτων διαστολαί, ών τον έχλον ήμεις ύπερέβημεν· ώς ουχι έσων αΙ εκφωνήσεις αΙ αυταί, ταυτα και τώ σημασιωμένω ήδη ταυτά, ίνα το Πατέρα είναι του Υιού τον Θεόν διά τους επί της πατέρας όνομαζομένους άπέληται. Έγώ δε, πολλών όντων, ά τον Χριστιανισμόν από της Έλληνικής κλάνης και της Ιουδαϊκής άγνοίας διατίσπειν. ούδεν ήγοϋμαι κυριώτερον δόγμα της εις Πατέρα και Υιόν πίστewς τώ Εύαγγελίω της σωτηρίας ήμιν ένυπάρχειν (62). Έπει τό γε κείστην είναι και δημιουργόν τον Θεόν και οι καθ' όποιανδήποτε πλάτην άπεσχισμένοι συντίθενται. Ο δε Πατέρα ψευδώνυμον, και Υιόν μήτε προσηγορίας ψήλης (63) καταγγέλλων, και ούδεν ήγοϋμενος διαφέρειν, ή Πατέρα όμολογεῖν ή κείστην, και ήτοι Υιόν λέγειν ή ποίημα, που τετάξεται παρ' ήμών; ή της πολας είναι μερίδος αριθμηθήσεται (64); της Ιουδαίων, ή της Έλλήνων; Ού γάρ δε Χριστιανούς έαυτον ειςποίησε, ό την δύναμιν της ευσείας, και τον οίονει χαρακτήρα της λατρείας ήμιν άρνούμενος (65). Ού γάρ εις δημιουργόν και ποίημα έπιστεύομεν· άλλ' εις Πατέρα και Υιόν διά της εν τώ βαπτίσματι χάριτος έσφραγίσθημεν. Άποτε ό ταυτας τομών άθετειν τάς φωνάς πάσαν όρου παραγράφει (66) τον Εύαγγελιον την δύναμιν, Πατέρα μή

(58) Editi tούτο δε αυτώ. Vocula δε abest a nostris codicibus.

(59) Libri veteres, και Υιού. Editi, και του Υιού. Ibidem in editis legitur άνθρωπικήν: sed in nostris codicibus scriptum invenimus, ανθρώπικήν.

(60) Basilii docet aliquanto infra, Eunomium vocem μετουσία non ita acceperit, ut significet communionem quamlibet, sed communionem essentialē.

(61) Codex unus cum editis διά τούτο. Reliqui sei mss. διά ταυτα.

(62) Editi ένυπάρχειν. Editio Ven. et septem no-

stri mss. ύπάργειν.

(63) Reg. quartus in contextu, ψήλης φωνής: in ora libri, προσηγορίας ψήλης.

(64) Codex unus et editi συναριθμηθήσεται. Alii sex mss. αριθμηθήσεται. Vox είναι deest in quatuor codicibus.

(65) Antiqui sex libri cum editioe Ven. ήμιν άρνούμενος. Editio Paris. et Reg. secundus μή άρνούμενος.

(66) Codices non pauci διαγράφει, sensu non dissimili.

γεννήσαντα, καὶ Ἰὼν μὴ γεννηθέντα κηρύσσων. Ἄλλὰ ταῦτα λέγω (67), φησὶ, τὴν τοῦ πάθους ἔνονοιαν τὴν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς ἐγγυνομένην ἐκκλίνων. Ἐχρὴν δὲ ὀρθοῦ τὸν γε εὐσεβεῖν ἔγνωκότες, τὸ ἀπεμφαίνον τῆς ἐν τοῖς βήμασι τούτοις διανοίας, εἰ τι ἄρα καὶ ἐνυπῆρχε, παρατηρησάμενον, μὴ πᾶσαν ἀθρόως τὴν φωνὴν ἀδειεῖν, μηδὲ τῆ προφάσει τοῦ ἀπερτοῦ· καὶ τὸ ὅσον ἀπ' αὐτῆς χρῆσιμον συνεκβάλλειν· ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῶν ταπεινῶν καὶ σαρκικῶν νοημάτων ἐν τοῖς· περὶ Θεοῦ δόγμασι καθαρῶσειν, γέννησιν δὲ τῆ ἀγνοσίῃ καὶ τῆ ἀπολείῃ τοῦ Θεοῦ πρέπουσαν ἔνοεον· τὸν μὲν τρόπον, καθ' ὃν ἐγέννησαν ὁ Θεός, ὡς ἀβήρητον καὶ ἀπερινόητον ἀφίεπτα, πρὸς δὲ τὴν κατ' οὐσίαν ὁμοιότητά ἐκ τῆς τοῦ γεννῆν προσηγορίας ὀδηγούμενον. Κατοῦνε φανερὸν τοκοποιούμενον, ὅτι οὐ σωματικῶν παθῶν κυρίως καὶ πρῶτως ἔνονοιαν ἐμποιοῦνται· πέρους τὰ ὀνόματα, ὁ πατήρ, λέγω, καὶ ὁ υἱός· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὰ μὲν λεγόμενα, τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν ἐνδείκνυται (68) μόνην. Πατήρ μὲν γὰρ ἔστιν ὁ ἑτέρω τοῦ εἶναι κατὰ τὴν ὁμοίαν ἑαυτῷ φύσιν τὴν ἀρχὴν παρασχών· υἱὸς δὲ ὁ ἐξ ἑτέρω γεννητῶς τοῦ εἶναι τὴν ἀρχὴν ἐσχηκώς.

23. Ὅταν μὲν οὖν ἀκούσωμεν, ὅτι ἄνθρωπος (69) πατήρ, τότε καὶ τὴν τοῦ πάθους ἔνονοιαν προσλαμβάνομεν· ὅταν δὲ, ὅτι ὁ Θεός Πατήρ, ἐπὶ τὴν ἀπαθῆ αἰτίαν τοῖς λογισμοῖς ἀνατρέχομεν. Ὁ δὲ, ἐπὶ τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως τῆ προσηγορίας ταύτης συνεισθεῖς, τὸ ὑπὲρ τὴν κατάληξιν τῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν ὡς ἀδύνατον ἀπαρνεῖται. Οὐ γὰρ, τῷ πάθει τῶν φθαρτῶν προσέχοντα, τῆ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ ἀποστεῖν προσήκειν, οὐδὲ, τῆ βουστῆ φύσει καὶ μωραῖς ὑποκαμένη μεταβολαῖς, τὴν ἀρετῶν καὶ ἀναλλοίωτον οὐσίαν παρατιθέντα (70). Μηδ' ὅτι ἐκ θνητὰ ζωὰ ἐκ πάθους γεννᾷ, καὶ τὸν Θεὸν ἐχρὴν οὕτως οἰεσθαι· ἀλλ' ἐντέθειν μαλλόν ὀδηγησάσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ὅτι, ἐπειδὴ τὰ φθαρτὰ οὕτως, ὁ ἀφθαρτός ἐναντίως. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκείνῳ γε ἂν εἶποι, ὡς κυρίως καὶ πρῶτως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τεταγμένων τῶν ὀνομάτων τούτων, καταχρηστικῶς ἡμέτερος ἐπιλέγομεν (71) τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστοῦ, πρὸς τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων αἰτίαν ἀπεάναντος ἡμεῶς, Ἔγμεῖς δὲ μὴ καλέσητε, φησὶ, πατέρη ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ἔστι Πατήρ (72) ὁ μὲν ὁ οὐράνιος. Πῶς οὖν ὡς σαρκικῶν παθῶν προσηγορίας ἐνδείκτικὰς ταύτας ἡμεῶς ἀξίως τὰς φωνὰς ἀποπέμπεσθαι, ὡς ὁ Κύριος (73), ὡς τῆ ἀπαθείᾳ τοῦ Θεοῦ κερπουσας, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτὸν (74) μετατίθησιν; Εἰ δὲ καὶ

66 Matth. xiiii, 9.

(67) Unus aut alter ms. cum editis λέγων. . . . ἐκκλίνω. Alii quinque mss. λέγω. . . . ἐκκλίνων.

(68) Editi ἐνδείκνυται. Veteres quinque libri ἐνδείκνυται.

(69) Editi Paris. ἀκούσωμεν, ὅτι ἄνθρωπος. Editio Ven. et sex mss. ἀκούσωμεν ἄνθρωπος. Sed vocem ὅτι inepte omissam esse ex eo intelligitur, quod statim legitur ὅταν δὲ, ὅτι ὁ Θεός Πατήρ.

(70) Veteres quatuor libri cum editis παρατιθέντα. Alii duo mss. παρατιθέσθαι. Ibidem editi μηδὲ ὅτι. . . . γεννᾷ. Libri antiqui μηδ' ὅτι. . . . γεννᾷ.

Patris voce euascentem fugiam. Verum oportebat eum qui pie agere statuisset, absonum horum verborum sensum, si qui tamen inerat, aduersari, non totam simul vocem reprobare; neque indecori obtentu, quidquid ab ea accedit utilitatis, id simul rejicere: sed ut ab humilibus carnalibusque cogitationibus in diuinis dogmatibus purum esse, ita generationem saeculari atque apothia Diu conuenientem intelligere: adeo ut in modum quidem quo Deus genuit, tanquam qui ineffabilis ac incomprehensibilis sit, praetermitteret, ad substantiae vero similitudinem per generandi appellationem deduceretur. Quanquam perspicuum est reputanti, haec nomina, pater et filius, corporaliu affectioniu cogitationem proprie ac primario parere non solere: sed cum per se sola dicuntur, solum habitum nutum indicare. Pater enim est, qui alteri existendi principium secundum similem sibi naturam contulit: filius vero, qui ex alio per generationem principium ut sit habuit.

23. Itaque, cum audimus, hominem patrem esse, tunc incidit nobis affectus cogitatio: at vero cum Deum Patrem, tum ad impassibilem causam mente attollimus. Eunomius autem hanc appellationem de subjecta affectionibus natura accipere assuetus, quod rationis ejus captum superat, id ut impossibile pernegat. Non enim par erat eum, corruptibilem affectionem attendentem, atque substantiam immutabilem ac inalterabilem naturae fluxu et innumeris mutationibus obnoxie comparantem, Deum non credere affectionibus immuneum. Nec quoniam mortalia animalia per affectum generant, ita quoque de Deo sentire oportebat: sed hinc magis deduci ad veritatem, quod quoniam corruptibilia hoc modo, is qui incorruptibilis est, modo contrario generat. Neque vero illud dixerit, nomina haec quae proprie ac primario de hominibus usurpata sunt, de Deo a nobis dici per abusum. Etenim Dominus noster Jesus Christus, ad omnium principium et veram rerum causam nos reducens: Vos autem nolite vocere, inquit, patrem vestrum in terra; unus enim est Pater vester caelestis. Quomodo igitur voces has, tanquam si praecipue affectus significarent, reputandas censet: quas Dominus noster velut Dei apothiam decentes ab hominibus ad ipsum trans-

(71) Editi et mss. non pauci ἐπιλέγομεν. Rrg. tertius ἐπιλέγομεν.

(72) Editi ὁ Πατήρ. Articulus in mss. nostris non invenitur.

(73) Editi Κύριος ἡμῶν. Vox ultima in mss. deest.

(74) Editi et duo mss. πρὸς ἑαυτὸν. Unde interpres: ad se ipsum transfert: quod quoniam vitiosum sit, dubitari nullo modo potest. Non enim Dominus sit, ubi vocat Patrem: sed id nomen transfert ad Deum universorum, seu ad suum ipsius Patrem. Codex Colb. et alii tres πρὸς αὐτόν, recte.

fert? Quod si et creaturarum nominatur Pater, id huic nostrae sententiae nequaquam repugnat. Qui enim genuit glebas roris secundum verba Job **, non eodem modo glebas et Filium genuit. Aut si hoc dicere audebunt, sic ut roris etiam substantiam filium pari ordine nominent, ab omni nos adversum ipsos oratione liberabunt, cum blasphemiam ad manifestissimam impudentiam provexerint. Neque enim cum Pater omnium noster dicitur Deus, eodem modo et noster et Unigeniti Pater est: si vero quod primogenitus totius creaturae **, et primogenitus in multis fratribus **, Dominus appellatur est, id eos ad impietatem erudit; discant ex Evangelio, quod Dominus eos qui sibi ex virtutis operibus conjuncti sunt, etiam matrem et fratres suos appellat: *Quae enim est, inquit, mater mea, et qui fratres mei, nisi qui faciunt voluntatem Patris mei qui in caelis est* **? Quare Pater noster Deus, neque abusus, neque translatione, sed proprie et primario et vere nominatur: quippe qui nos per corporeos parentes ex nihilo ad esse produxerit, nobisque sua in nos providentia conjungatur. Quod si nostrum, qui per gratiam adoptionis digni effecti sumus, vere vocatum esse Patrem Deum dicimus, quae ratio prohibebit ne ipse ejus, qui natura Filius est, et ex substantia ipsius provenit, Pater jure ac merito vocetur?

Exc. Non oportet, inquit, propter Patris et Filii appellationem generationem Domini seu humanam intelligere.

Bas. Id ego quoque dico. Sed eam divinam et affectuam experientem quid vetat pios istos credere? Sed, opinor, non ut citra affectum, se ut nullo modo genuisse Deum ostendat, his verbis utitur. Quomodo igitur tu, o optime, in superioribus substantiam Unigeniti decernebas esse genituram? Nam si genitus non est, unde ipse ex tua sententia genitura esse poterat? Sed propter contrarietatem quae genito cum ingenito intercedit, substan-

των κτισμάτων Πατὴρ ὀνομάζεται, ὅπως τῷ λόγῳ τῷ ἡμετέρῳ μάχεται. Ὁ γὰρ τετοκίως βόλους ἔδρασου, κατὰ τὸν τοῦ Ἰὼβ λόγον, οὐχ ὁμοίως τὰς τε βόλους (75) καὶ τὸν Υἱὸν ἐτεκνώσασατο. Ἡ ἐλ τοῦτο λέγειν τολμήσουσιν, ὥστε ἐν ἰσῆ τάξει καὶ τὴν οὐσίαν τῆς δόξου ὑβὴν ὀνομάζειν, παντὸς ἡμᾶς τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀπαλλάξουσι λόγου, εἰς περιφανιστάτην ἀναισχυντίαν τὴν βλασφημίαν προσαγόντες (76). Οὐδὲ γὰρ ὅταν Πατὴρ πάντων ἡμῶν λέγεται ὁ Θεός, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡμῶν τε καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐστὶ Πατὴρ. Εἰ δὲ οὗτοι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, ὁ Κύριος προσηγόρευται (77), τοῦτο αὐτοὺς παιδοῦσθαι πρὸς ἀσέβειαν διδασκείσθωσαν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτι καὶ μητέρα (78) αὐτοῦ καὶ ἀδελφοῦς ὁ Κύριος τοὺς ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς οἰκωθέντας προσαγορεύει. *Τίς γὰρ ἐστὶ, φησὶ, ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνας οἱ ἀδελφοί μου, ἀλλ' ἢ οἱ (79) ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς;* Ὅτι Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεὸς οὐ καταχρηστικῶς οὐδ' ἐκ μεταφορᾶς, ἀλλὰ κυρίως, καὶ πρώτως, καὶ ἀληθινῶς ὀνομάζεται: διὰ τῶν σωματικῶν γονέων εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐκ τοῦ μη ἔντος παραγάγων, καὶ ταῖς κτθεμονίαις προσκυκλωμένων. Εἰ δὲ ἡμῶν τῶν χάριτι τῆς υἰοθεσίας ἔξισουμένων ἀληθῶς κληθήσεται Πατέρα τὸν Θεὸν (80) λέγομεν, τίς ἀφαιρήσεται λόγος τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντος, μὴ οὐχὶ περιπόντως αὐτὸν Πατέρα προσαγορεύεσθαι;

EYN. Οὐ γὰρ, φησὶ, διὰ τὴν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀνθρωπικῆν (81) τὴν τοῦ Κυρίου γεννησιν ἐνοεῖν.

Bas. Φημι κατὰ. Θεὸν μόνον καὶ ἀπαθὴ τί κωλύει πιστεύειν τοὺς εὐσεβεῖς (82); Ἄλλ', οἶμαι, οὐχ ἵνα ἀπαθῶς γεγεννηκότα τὸν Θεὸν ἐκπέδη, χρεῖται τοὺς λόγους τούτους, ἀλλ' ἵνα μὴδὲ γεννησάντα ὄλωσιν. Πῶς οὖν ἐν τοῖς ἀνω λόγοις, ὧ βέλτεστα, γέννημα εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ἀπαφαίνω; Εἰ γὰρ μὴ γεγέννηται, πῶθεν αὐτῷ τὸ γέννημα (83) εἶναι: κατὰ τὸν οὖν λόγον προσηγόν; Ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν τοῦ γεννητοῦ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐναντίωσιν γέννημα ὄσαν

** Job xxxviii, 28. ** Coloss. i, 15. ** Rom. viii, 29. ** Matth. xii, 48, 50.

(75) Hoc loco, ut saepe alias, variant veteres tum calamo notati, tum typis descripti libri. In Reg. D tertio et in editione Parisiensi quoadmodum et apud LXX legitur βόλους, *glebas roris*. Alii quinque mss. βόλους, *guttas*, seu *atillas roris*. Certe si quando excusandi sunt librarii, hic dignos eos excusatione censeo, cum o pro ω scribere vel diligentioribus scillimum sit. Lege Dncæum. Ibidem Reg. tertius κατὰ τὸν Υἱὸν ὑπεστήσασατο: sed in ora libri recentiorum mssu scriptum invenitur ἐτεκνώσασατο [sic].

(76) Antiqui duo libri ἀπαγαγόντες. Ibidem editi Οὐδὲ γὰρ ὅταν. At mss. ὅταν.

(77) Editi προσαγορεύεται. Libri veteres προσηγόρευται.

(78) Editi et Reg. secundus καὶ μητέρας, *matres*. Alii tres mss. μητέρα, *matrem*.

(79) Editi μου. ἀλλ' οἱ. Codex Colb. cum uno Reg. μου, ἀλλ' ἢ οἱ. Nec ita multo post editi παρ' αὐτῶν. Veteres quatuor libri παραγάγων.

(80) Editi et Reg. quintus Εἰ δὲ ἡμῶν τῶν χάριτι

τῆς υἰοθεσίας ἔξισουμένων ἀληθῶς κληθήσεται Πατὴρ ὁ Θεός. Reliqui sex mss. ut in contextu, nisi quod non-ess, τὸν Θεὸν ὄσαν in Regis primo et sexto reperiuntur. Sed, nisi exprimas, subaudiuntur necesse est.

(81) Editi τὸν Πατὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἀνθρωπικῆν. Veteres quinque libri ita, ut editissimi.

(82) Regii duo cum editione Paris. et cum Colb. τοὺς εὐσεβεῖς, bene. Alii tres mss. τοὺς ἀσεβεῖς, male, ut mihi quidem videtur. Mihi enim nescio quomodo magis placet lectio prior, arbitratorque scriptum esse ἀσεβεῖς ab aliquo, qui recte quidem iudicasset Eunomianos, de quibus hic agitur, vere dici non posse pios: sed qui non satis attenderit eos per ironiam pios vocari potuisse.

(83) Editio Paris. αὐτῷ γέννημα. Editio Ven. et mss. nonnulli αὐτῷ τὸ γέννημα. Alii tres mss. τὸ γέννημά τι.

δεικνύει (84) τὴν οὐσαν ἐφιλονεκεῖ· νοὺ ἐπὶ, πάλιν τὴν τῆς οὐσίας οικειώσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης σημασιολογίαν ὄρων, τὸ γεγενῆσθαι τοῦ γεννήματος ἀφαιρεῖται (85). Καὶ μὴν εἰ τοῦτο ὡς πάθους δηλωτικὸν παραίταται, τί κωλύει καὶ τὸ δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας μὴ παραδέχεσθαι; Δίδει· πάσαις ταῖς σωματικαῖς ἐνεργείαις ἢ πλείων τις πάντως ἢ ἑλλείτων κόπος συνέλειπται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τοῦ ποιοῦντος δυνάμεως καὶ τῆς πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἐνεργουμένων διαφορᾶς. Τὴν γε μὴν οὖσαν καὶ μακαρίαν φύσιν καμᾶτω λέγειν συνέχεσθαι οὐχ ἦντον ἀσεβῆς, ἢ τοῖς αἰσχίσι αὐτὴν πάθειν ὑποβάλλειν. Εἰ δὲ ἀπαθῶς κτίζει, ἀπαθῆ εἶναι δέξασθε καὶ τὴν γέννησιν.

21. Ὡς μὴν οὖν κυρίως καὶ προσηκόντως Πατὴρ λέγεται ὁ Θεὸς, καὶ ὡς οὐχὶ πάθους, ἀλλ' οικειώσως ἐστὶν ὄνομα, ἢ τῆς κατὰ χάριν, ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ τῆς κατὰ φύσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἰκανῶς εἴρηται· ὁμῶν δὲ εἶναι τροπικῆν, καὶ ἐκ μεταφορᾶς λέγεσθαι (86), ὡσπερ καὶ ἄλλας μυρίας καὶ τὴν φωνὴν ταύτην. Ὡς τοίνυν, ὑργιζόμενον, καὶ ὑπνοῦντα, καὶ πετόμενον ἀκούοντες τὸν Θεόν, καὶ ἄλλων τοιοῦτων ἀπρεπέως κατὰ τὸν πρόχειρον νοῦν τὰς ἐμφάσεις παρεχομένων, οὕτε τὰς φωνὰς τοῦ Πνεύματος διαγράφωμεν, οὕτε σωματικῶς τῶν λεγομένων ἀκούομεν· τί δὴ ποτε οὐχὶ καὶ τῆς φωνῆς ταύτης οὕτως συνεχῶς παραληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος (87), τὰς θεωρεῖται; αὐτῆς ἐνοίας διερευνώμεθα; ἢ μόνην ταύτην τῆς Γραφῆς ἀπαλειψόμεν (88), ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης χρήσεως συκοφαντοῦντες αὐτήν; Οὕτως δὲ σκοπούμεν. Δύο σημασιολογίαι ἐκ τῆς τοῦ γεννῆναι προσηγορίας κατὰ τὴν ὡδὴ συνήθειαν, πάθους τε τοῦ γεννώντος καὶ τῆς πρὸς τὸ γεννώμενον οικειώσεως, ἔσαν παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Μονογενεῖ λέγεται τὸ, Ἐκ ταστρὸς πρὸ ἑωστέρου ἐγέννησά με, καὶ τὸ, Ἰδός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· πότερον τοῦτων παρίστασθαι φώμεν διὰ τοῦ ῥήματος; τὸ ἐμπικθῆς τῶν γεννώντων, ἢ τὴν τῆς φύσεως οικειότητά; Ἐγὼ μὴ γὰρ τοῦτο φημι· καὶ οὐδὲ τούτους ἡγομαί ποτε μὴ οὐχὶ εἰς λαμπρὰν μελαγχολίαν παρενεχθέντας ἐναντιώσεσθαι (89). Ὡστε εἰ μὴ οικεῖα τῷ Θεῷ ἢ φωνῇ, τί ἀτιμάζει ὡς ἄλλοτριαν; εἰ δὲ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μετακεχόμεσται, τὸ ὕγιες αὐτῆς ἐκλεξάμενος, φύγε τὸ χεῖρον τῶν δηλουμένων. Ἐξέσται γὰρ δεῖπου ἐν πλουστήμῳ τῇ λέξει, πρὸς τὴν ὀρθὴν ἔνοιαν ὀδηγηθέντα διὰ τοῦ ῥήματος, τὸ ταπεινὸν καὶ αἰσχρὸν τῆς ἐμφάσεως ὑπερβῆναι. Καὶ μὴ μοι λέγε· Τίς δὲ

atiam genituram esse ostendere conabatur. Nunc autem rursus substantiæ 260 conjunctioneum hæc vocem significari cum videat, genituram genitam esse negat. Atqui si hoc tanquam quod affectum significet, repudiat, quid prohibet eisdem de causis etiam creatorem ipsum esse negare? Nam pro ratione virium ejus qui facit, et pro discrimine magnitudinis eorum quæ sunt, necessario aut major aut minor labor corporeis omnibus operationibus conjungitur. Divinam autem ac beatam naturam dicere labore premi, non minus est natum, quam eam affectibus turpissimis subjicere. Sin autem citra affectum creat, generationem quoque affectu vacare fateamini.

24. Quod igitur proprie ac merito Deus dicitur Pater, et quod non affectus, sed conjunctionis nomen est, aut ejus quæ fit per gratiam, ut in hominibus, aut ejus quæ secundum naturam est, ut in Unigenito, satis dictum est. Sed demus et hæc vocem tropicam esse, eamque, sicut et alias sexcentas, per translationem dici. Quomodo igitur, cum Deum audimus irasci, dormire, volare, et alia id genus, quæ sensu obvio intelligentiam indecoram præ se ferunt, non tamen voces Spiritus expungimus, nec modo corporeo hæc dicta accipimus; quam tandem ob causam, cum hæc vox adeo frequenter a Spiritu usurpata sit, non etiam convenientem Deo intelligentiam investigamus? non hæc solam ex Scriptura delebimus, eam ex humano usu calumniantes? At rem sic consideremus. Cum duo significentur generandi voce ex humano more, generantis scilicet affectus, et conjunctio cum genito; quando a Patre ad Unigenitum dicitur: Ex utero ante luciferum genui te⁹¹; et: Filius meus es tu, ego hodie genui te⁹²; utrum harum significationum hoc verbo indicari dicemus? generantium affectum, an naturæ conjunctionem? Ego hoc censeo; et ne hos quidem, nisi in manifestum strabillis morbum ineidissent, contradictorios unquam fuisse arbitror. Quare, si convenit Deo hæc vox, cur sicut alienam spernis? Sin autem ex hominibus translata est, sano significatu delecto, fuge deteriorem. Nam profecto in dictione quæ multa significat, cum ad rectam notionem per ipsam vocem deductus fueris, licet humilem turpenque intelligentiam præterire. Nec mihi dicas: Quæ vero est generatio, et qualis, et quomodo fieri potuit? Non

⁹¹ Psal. cix, 3. ⁹² Psal. ii, 7.

(84) Editi εἶναι δεικνύει. Veteres quinque libri οὐσαν δεικνύει. Mox mss. nonnulli φιλονεκεῖ.

(85) Illud, ἀφαιρεῖται, ad verbum interpretans Trapezantius, sic vertit: genitum esse a genimine removet. Hoc est, negat fieri potuisse, ut genitura genita fuerit. Eo spectat tota Basilii ratiocinatio, ut probet pugnantia locui Eunomium. Et vero posteriori Filium genituram esse, et tamen negare Filium genitum fuisse, quid est, quæso, nisi pugnantia loqui, et secum non consentire?

(86) Codex unus et editi ἐκ μεταφορᾶς εἴρησθαι. Reliqui sex mss. λέγεται. Mox legitur in vulgatis

εἰ τοίνυν; sed pro εἰ τοίνυν scriptum in nostris septem codicibus invenimus Ὡς τοίνυν.

(87) Codices aliquot παρὰ τοῦ Πνεύματος. Vox αὐτῆς, quæ statim sequitur, in quinque mss. dicitur.

(88) Hæc diversa in diversis distinguuntur. Nam in vulgatis et in uno codice virgula posita est sola post vocem ὀρθῶς; et in Regiis secundo et quarto virgula statim post verbum ἀπαλειψόμεν collocatur. Primam distinguendi rationem secutus est interpres vetus: nos posteriorem.

(89) Veteres aliquot libri ἐναντιώσασθαι.

enim quoniam omnino ineffabilis modus est atque A
incomprehensibilis, continuo etiam firmam ac sta-
bilem in Patrem et Filium filium abjiciemus. Nam,
si intelligentia nostra volerimus metri omnia, et
quod mente capi non potest, id arbitrari omnino
non esse, peribit fidei, peribit spei merces. Quo-
modo autem fuerimus amplius digni beatitudinibus,
quæ in fide rerum non apparentium repositæ sunt,
si 261 iis solis quæ rationi evidentia sunt, fidem
habemus? Unde vanæ factæ sunt gentes, et teue-
bria obductum est iuscens cor eorum? Nonne,
quoniam dum ea sequuntur, quæ rationi verisimi-
lia videntur, prædicationi Spiritus filium non adbi-
bent? Quos autem Isaias in perditos deplorat?
*Vae sapientibus in seipsis, et coram seipsis scienti-
bus* 26. Nonne hos? Multis igitur ex iis quæ inter-
media sunt, prætermisiss, tum iis quibus aperte
affirmavit Filium genitum non fuisse, tum iis quæ
artificiose excogitavit, hoc ut obtineat, Unigenitum
scilicet creaturam ac facturam esse, ad præcipua
impietatis capita me convertam, si prius de iis
quæ omissa sunt, hoc solum notavero quod quam
in antecessum reipsa concinnavit blasphemiam,
hanc verbo obtegere, sermonisque impudentiam
delinire, cum vellet, non communem facere se dixit
creaturis Unigenitum, suorum ipsemet dogmatum
oblitus, quæ in superioribus clara ac aperta voce
exponebat. A quibus rursus in impudentem ac
manifestissimam repugnantiam incidit. Sic autem
scribit:

EUN. Nemo autem cum Filium facturam esse
audit, moleste ferat, quasi nominum communitate
communis fiat substantia.

BAS. Quomodo igitur, o sapientissime, si sub-
stantiæ diversitas diversitatem nominum necessa-
rio sequitur (reordianur enim te hac in superiori-
bus pertractasse), non nunc substantiæ communitas
communitatem nominum sequetur? Neque enim
semel, neque obiter his verbis usus fuisse compe-
ritur. Deinde et nunc, quasi illum eorum quæ dixit
pœnituisse, quod nominum communicatio non
communes etiam faciat substantias, rursus paulo
post, adversarios suos oburgans, illa inducit.

26 Rom. 1, 21. 26 Isa. v, 21.

(80) Codices duo mên hêm.

(91) Codex Colb. τῷ λογισμῷ, haud male. Editi
et mss. non pauci ἐκ τῶν λογισμῶν.

(92) Editi et Reg. quintus ἐν ταυτοῖς, in se ipsis,
et ita quoque editum invenitur apud LXX. Alii sex
mss. παρ' ταυτοῖς, apud se ipsos.

(93) Editi παραδεχθῆναι αὐτῷ. Antiqui libri om-
nes αὐτῷ. Nec omnium eundem, legi paulo ante in
aliquibus mss. διετίνατο.

(94) Editi et duo mss. μόνον τοὺς παρατεθειμένους :
quam lectionem secutus Cornarius, ita vertit :
Ubi hoc solum appositis addidero, ac indicavero.
Alii quinque mss. μόνον τοὺς παρεθειμένους, et ita legit
Trapezuntinus, cum ita interpretatus sit : *Ubi id
solum e prætermisissis collegero.* — Legendum videtur
παρεθειμένους. Illud enim ἐπιστημημένους aliquid

ἢ γέννησις; καὶ ποιητή; καὶ πῶς ἂν γένοιτο αὐτῆ;
Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος ἀβήρητος καὶ ἀπερίνοτος
παντελῶς, ἤδη καὶ τὸ πάγιον τῆς εἰς Πατέρα καὶ
Υἱὸν πίστεως ἐκβαλοῦμεν. Εἰ γὰρ μέλλοιμεν πάντα
τῇ καταλήξει μετρεῖν, καὶ τὸ τοῖς λογισμοῖς ἀπερί-
ληπτον μηδὲ εἶναι τὸ παράπαν ὑπολαμβάνειν, οὐχ ἴσο-
ται μὲν (90) ὁ τῆς πίστεως, οὐχ ἴσοται δὲ ὁ τῆς ἐλπί-
δος μισθός. Πῶς δ' ἂν εἴημεν εἰ τῶν μακαριστῶν
ἀξιοί. τῶν ἐπὶ τῇ πίστει τῶν ἀοράτων ἀποκαϊμένων,
εἰ μόνους τοὺς κατὰ λογισμὸν ἐναργῆσαι πεδόμενοι;
Πῶθεν ἐματαιώθη τὰ ἔθνη, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος
αὐτῶν καρδία; Οὐκ ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τῶν λογισμῶν (91)
φαινόμενους ἀκολουθοῦντες, τῷ κηρύγματι τοῦ Πνεῦ-
ματος ἀπειθοῦσι; Ἦνας δὲ ὁ ἑσθλας ὡς ἀπολωλό-
τας ἐδύρεται; Ὁδοὶ οἱ σοφοὶ ἐν αὐτοῖς (92), καὶ
B ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμησες. Οὐ τοὺς τοιοῦτους;
Πολλὰ τοίνυν ὑπερβὰς τῶν ἐν μέσῳ, ὅσα τε περὶ τοῦ
μη γεγεννησθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ προφανοῦς διατείναι-
το, καὶ ὅσα περὶ τοῦ παραδεχθῆναι αὐτῷ (93) τὸ
κτίσμα εἶναι καὶ ποίημα τὸν Μονογενῆ ἐταχνάσατο,
ἐπὶ τὰ καιριώτατα τῆς ἀσθεσίας τρέφομαι, τοσοῦτον
μόνον τοὺς παρεθειμένους (94) ἐπιστημημένους, ὅτι ἐν
προλαβόν τῷ ἔργῳ κατεσκευάσαι βλασφημίαν, ταύτην
βουληθεὶς ἐπισκιάσει τῷ ῥήματι, καὶ τὸ ἀναίδες τοῦ
λόγου καταπραῖνα, ἐρη κοινοποιεῖν τὸν Μονογενῆ
πρὸς τὴν κτίσιν, ἐπιλαθόμενος αὐτῆς (95) τῶν αὐαυτοῦ
δογμάτων, ἃ ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις γυμνῆ καὶ ἀπα-
ρακαλύπτῳ τῇ φωνῇ ἐξεθέσθω. Ὑψ' ὦν (96) πρὸς ἀνα-
ίσχυτον πάλιν καὶ περιφρασεσάτην ἐναντιολογίαν
ἐξέπεισας. Γράφει δὲ οὕτως·

C EYN. Μηδέ τις δὲ, τὸν Υἱὸν ἀκούων ποίημα, δυσχε-
ραίνεται, ὡς κοινοποιουμένης τῆς οὐσίας ὑπὸ τῆς τῶν
ὀνομάτων κοινωρίας.

BAS. Πῶς οὖν, ὦ σοφώτατε, εἰ τῇ διαφορᾷ τῶν
ὀνομάτων τὸ παρηλλαγμένον τῆς οὐσίας ἐξ ἀνάγκης
ἐπιταί (μεμνήμεθα γὰρ ὅπου ἐν τοῖς ἀνω λόγοις (97)
ταῦτα διεξιόντος), οὐχὶ νῦν τῇ κοινωρίᾳ τῶν ὀνομάτων
τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας ἀκολουθεῖται; Ὅθι γὰρ ἀπαξ,
οὐδὲ ἐκ παρέργου τοῦτον τὸν λόγον παρασβεθῆξάμε-
νος φαίνεται. Ἐπεὶ καὶ νῦν ἐσθίς, ὡς περ μεταμει-
ληθεὶς ἐπ' οἷς εἴρηκεν, ὅτι ἡ τῶν ὀνομάτων κοινωρία
οὐ κοινοποιεῖται καὶ τῆς οὐσίας, πάλιν ἐπάγει
μετὰ μικρῶν, τῶν ἀντικαταθεμένων αὐτῷ καθαρῶ-
μενος

D addi ostendit, ac prouide non iis addi quæ præter-
mittabantur, sed iis quæ jam dicta fuerant. MAR-
KAN.

(95) Codices non pauci ἐπιλαθόμενος αὐτῆς. Vox
αὐτῆς in excusis desiderabatur.

(96) Antiqui septem libri ὕψ' ὦν. Editi ὕψ'
ὦν.

(97) Post vocem λόγους additum invenitur in edi-
tione Parisiensi et in Heg. secundo in τῇ ἀρχῇ τοῦ
παρόντος λόγου. Sed idem sentio quod vir doctissimus
Ducæus, hoc videlicet inter glossemata recen-
seri uerito posse. Nam præterquam quod hæc verba
in reliquis sex mss. desunt, arbitror cacutire
qui non videt addita ea esse eo consilio ut monere-
mur, ipsum hujus libri initium his verbis, in τοῖς
ἑνω λόγοις, indicari.

ΕΥΝ. Ὅτι ἔχρη, εἴπερ αὐτοῖς ἦν τῆς ἀληθείας Ἀ φροντίς, παρηλλαγμένοι τῶν ὀνομάτων, παρηλλα γμένας ὁμολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας.

ΒΑΣ. Πῶς ἂν τις εὐκολότερον χρῆσαιτο λόγους; ἔς γε, δι' ἄλλου πρὸς τὰ ἐναντία περιτρεπόμενος, νῦν μὲν φησὶ τὴν διαφορὰν τῶν ὀνομάτων ἀναγκαιῶς τῶν οὐσιῶν τὴν παραλλαγὴν ὑποφαίνειν· νῦν δὲ πάλιν τὴν κοινωσίαν μὴ κοινοποιεῖν τὰς οὐσίας; Ἄλλ', οἶμαι, προσομοῖόν τι ποιούμεν τοῖς τὸν ἀνδροφρόνον ἐκ λωβερίας, ἢ πληγῆς, ἢ τινος τῶν τοιοῦτων ἀμαρτυμά των χρίνουσιν.

25. Ἐπὶ οὖν τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐτοῦ μεταδῶμεν. Θεσαύμενος οὗτος, ὅτι κοινή ἢ πρόδηλος πᾶν ὁμολῶς Χριστιανὸς ἐνυπάρχει (τοῖς γε ὡς ὀρθῶς τῆς προσηγορίας ταύτης ἀξίους) περὶ τοῦ φῶς εἶναι τὸν Υἱὸν γεννητὸν, ἐκ τοῦ ἀγεννήτου Β φωτὸς ἀπολάμψαντα (98), καὶ αὐτοζώην, καὶ αὐτογάθον ἐκ τῆς ζωοποιῶ πηγῆς τῆς πατρικῆς ἀγαθό τητος προελθόντα· εἴτα ἐνθυμηθεὶς, ὅτι, εἰ μὴ ταύ τας ἡμῶν τὰς ἐννοίας διασαλεύσειεν, οὐδὲν αὐτῷ πλέον τῶν σορισμάτων γενήσεται (99), ὡς τοῦ γε φῶς ὁμολογούτος τὸν Πατέρα, φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, τῆς τοῦ φωτὸς ἐννοίας μίαν καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρ χούσης, αὐτομάτως εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν οικειότητος ὑπαχθισμένου (1)· φωτὶ γάρ πρὸς φῶς, κατ' αὐτὸν τὸν τοῦ φωτὸς λόγον, οὐδε μίαν, οὔτε κατὰ τὴν προφορὰν, οὔτε κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν (2), ἐστὶ παραλλαγὴ· ἵνα σὺν τούτῳ ἡμῶν ἀφέλῃται, τοῖς τῶν τεχνασμάτων δικτύοις τὸν τῆς τίσεως λόγον περιτοχιζέται, ἀσυμβλήτα ταῦτα C ἀκονίσθητα παντελῶς ἀλλήλοισ ἐῖναι διδάσκων, καὶ τὴν τοῦ ἀγεννήτου πρὸς τὸ γεννητὸν ἀντιθεσιν, ταύτην καὶ τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς εἶναι λέγων, ἢ τούτο φεύγοντας ἡμεῖς (3) σύνθετον εἶναι τὸν θεὸν ὁμολογεῖν ἀναγκάζων. Μᾶλλον δὲ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς λέξεως ἀκούσωμεν.

ΕΥΝ. Πότερον ἄλλο τι σημαίνει, φησὶ, τὸ φῶς ἐπ' ἀγεννήτου (4) παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ ταυτὸν ἐκότερον; Εἰ μὲν γὰρ (5) ἔτερον εἶ, καὶ ἔτερον, εἰδηλον, ὅτι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγκαίμενον· τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον· εἰ δὲ ταυθὸν, ὅσον παρῆλλαται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦ τον ἀνάγκη παρηλλάχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν.

ΒΑΣ. Ὅρατε καὶ συνέτετε τὸ τῆς ἀσεβείας φρε σκόν. Ὅσον, φησὶ, τὸ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ διενή-

ΕΥΝ. Oportebat, inquit, si qua eis esset veritatis cura, cum nomina diversa sint, diversas etiam substantias confiteri.

Bas. Quomodo quis facilius verbis uti possit? qui scilicet brevi ad contraria conversus, nunc quidem dicat, nomenin diversitate necessario substantiarum diversitatem ostendere: nunc vero e contrario, eorum communicationem non communes substantias facere? Sed, opinor, perinde facinus atque bi, qui homicidam conviciis, aut vulneris, aut hujusmodi peccati accusant.

25. Ad caput igitur malorum ejus transeamus. Hic ille cum vidisset anticipatam opinionem omnibus pariter Christianis, qui vere hac appellatione digni sunt, communem esse, Filium videlicet lucem genitam esse, ex ingenua luce resplendentem, et esse ipsam per se vitam, ipsumque per se bonum, ex vivificante fonte paternæ bonitatis provenientes: deinde cum intellexisset, has nostras notiones nisi concussisset, fore, ut 262 nihil omnino sibi superisset præter sophismata (qui enim Patrem confite tur lucem esse, et Filium quoque esse lucem, cum lucis sit una et eadem notio, naturaliter eo deduce tur, ut conjunctionem secundum substantiam consti tatur: nam lucem inter et lucem, secundum ipsam lucis rationem, nulla neque in prolatione, neque in ipsa significatione diversitas est): ut inquit hoc nobis adimat, artificiorum retibus fidei doctrinam circumvallat, hæc inter se neque ullam compara tionem, neque ullam communionem decess ba bere: et quæ est genitum inter et ingenuum oppo sitio, hanc dicens etiam esse lucem inter et lucem, aut si hoc aversamus, compositum esse Deum con fiteri cogens. Sed potius ipsam esse dictionem au diamus.

ΕΥΝ. Utrum aliud quid significat, inquit, lux in ingenuo præter genitum, an idem utrumque? Nam, si aliud atque aliud, palam esse etiam compositum id esse, quod ex alio atque alio constat. Quod au tem compositum est, ingenuum non est. Si vero idem, quantum diversum est genitum ab ingenuo, tantum necesse est lucem a luce diversam esse, et vitam a vita, et potentiam a potentia.

D Bas. Videte et intelligite horrendam impietatem. Quantum, inquit, ingenuum a genito differt, tan tum efficiatur.

(2) Editi κατὰ τὴν ἔννοιαν. Antiqui tres libri κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν. Mox Reg. secundum τούτο ἡμεῖς. Alii duo mss. τούτου ἡμεῖς. Editi et Reg. quintus ut in contextu.

(3) Illud, ἡμεῖς, ex quatuor mss. addidimus.

(4) Nullus erit sensus nisi legamus, παρὰ τὸ ἀγέννητον, non vero γεννητὸν· ita enim paulo post, τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον. Sic igitur reddenda Eunomi i verba: Utrum lux in ingenuo aliud quid significat ac ingenuum, an idem utrumque? MAAIA.

(5) Codices tres μὲν γάρ. Vocula γάρ in excusis desideratur.

(98) Antiqui duo libri ἀπολάμψαν. Alii mss. et editi ἀπολάμψαντα. Statium Reg. secundus perinde utque editi πηγῆς τῆς, ex fonte paternæ bonitatis. Reliqui mss. πηγῆς καὶ τῆς, ex vivificante fonte, exque paternæ bonitate progredientem.

(99) Οὐδὲν αὐτῷ πλέον τῶν σορισμάτων. Verte, Nihil illi proderunt sophismata. MAAIA.

(1) Editi et Reg. quintus σορισμάτων ἔσται. Ὁ γὰρ φῶς ὁμολογῶν τὸν Πατέρα..... οικειότητος ὑπαχθίζεται. At quinquæ mss. ut in contextu, nisi quod Reg. tertius pro γε habeat τε, et in Reg. quarto pro οικειότητος legatur ταυτέτης. Parum refert utro modo legas, cum utroque modo eadem senten-

tum differet lux a luce, et vita a vita, et potentia a potentia. Interrogemus igitur ipsum. Quanto intervallo iogenitum a genito sejunctum est? utrum parvo aliquo, et tali, ut queant tandem aliquando in hunc inter se convenire? an hoc omnino impossibile, et magis, quam eundem mortuum esse simul et vivere, quam sanum simul esse et aegrotare, quam vigilare simul et dormire? Talia namque sunt quæcumque sibi invicem summa oppositione adversantur, adeo ut præsentè altero alterum abesse necesse sit: quæ ita comparata sunt, ut omnino nec simul esse, nec inter se conciliari possint.

26. Itaque cum ad hunc modum genito iogenitum opponatur, qui Patrem lucem nominat, lucem itidem Filium, quique hanc lucem ab illa luce tantum distare dicit, quantum genitum ab iogenito distat, ille quanquam humaniorem se verbo simulat, lucem scilicet Filium quoque nominans, nonne saltem vi verborum sententiam in contrarium aperte abducit? Considerate enim quid opponatur iogenito, aliudne iogenitum, aut genitum? Genitum utique. Quid vero opponitur luci? luxne alia, an tenebræ? Tenebræ profecto. Itaque, si quantum differt genitum ab iogenito, tantum necesse est lucem a luce differre, cui ex omnibus impietas comperta non est, quod in appellatione lucis interserere quod luci oppositum est, Unigeniti substantiam naturæ lucis contrariam esse submonet? Aut ostendat nobis lucem quæ luci opponatur, quæque eum oppositionis modum habeat, qui genito cum iogenito intercedit. Quod si hæc nec est, nec ipse usquam excogitare poterit; ne 263 ignoretur ars, qua blasphemiam alte adurnat. Nam, quoniam putat iogenitum genito ex adverso opponi, eamdem lucem cum luce oppositionem adaptat: ut Patris substantiam ostendat substantiæ Unigeniti per omnia contrariam esse atque adversam. Propterea nova hæc est dogmatum sanctio, qua dicit: Quantum diversum est genitum ab iogenito, tantum necesse est lucem a luce diversum esse. At iogenitum cum genito habet quandam, positionem verborum, non naturæ rerum, oppositionem, quod tamen hi affirmant: lucis autem cum luce nec secundum prolationem nec secundum intelligentiam contrarietas ulla excogitari potest. Sed videtur fucatis cavillationibus se ipsum decipere. Putat enim, quæ ex contrariis sequuntur, eandem inter se pugnam habere, quam habent et principalia contraria, et cum contrarium inest alteri contrariorum, ex altero etiam contrarium necessario secuturum. Ut,

(6) Vox τοσούτος usitate quidem dicitur pro tanto, seu pro iam magno: sed hic sumi debet pro iam brevi, seu pro iam exiguo.

(7) Editi καὶ ἀσύμβαντα. Libri veteres ἀσύμβαντα.

(8) Editi ἀλλὰ τῆ δυνάμει. Reg. secundus ἀλλ' αὐτῆ γε τῆ δυν. Alius ms. ἀλλὰ τῆ γε δυν.

(9) Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἐστίν, hoc est, si δὲ φῶς, etc., quod si non est lux mundi huius.

(10) Antiqui duo libri ἡ κοινή, male. Alius codex

A νοξε, τοσούτον διοίσει τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἡ ζωὴ πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ ἡ δύναμις πρὸς τὴν δύναμιν. Ἐρωτησόμεν τοῦτον αὐτόν· Τὸ δὲ ἀγέννητον τοῦ γεννητοῦ πόσω μέτρῳ διαίρεται; ἄρα μικρῶ τιμῇ, καὶ τοσούτῳ (6), ὥστε δύνασθαι ποτε καὶ εἶναι ταυτὸν ἀλλήλοισι συμβῆναι; ἢ τοῦτο παντελῶς ἀμήχανον, καὶ πλέον ἀδυνατώτερον τοῦ τὸν αὐτὸν ζῆν ἢ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ τεθνᾶναι, καὶ ὑγιαίνειν κατὰ ταυτὸν καὶ νοσεῖν, καὶ ἐγγρηγοράει ὁμοῦ καὶ καθυβείειν; Τοιαῦτα γὰρ ὅσα κατὰ τὴν ἀκρὰν ἀντιθέσει ἀλλήλοισι ἀνυπαθέστειται, ὥστε παρόντος τοῦ ἑτέρου ἀναγκαστικῶς ἀπέλθαι ἕτερον, ἃ καὶ ἀσυνύπαρκτα παντελῶς καὶ ἀσύμβαντα (7) εἶναι πέφυκε.

B 26. Κατὰ δὲ οὗν τοῦτον τὸν τρόπον πρὸς τὸ γεννητὸν τῷ ἀγέννητῳ τῆς ἀντιθέσεως ὁμοίως, ὁ τὸν Πατέρα φῶς ὀνομάζων, φῶς δὲ καὶ τὸν Υἱόν, τοσούτον δὲ τοῦτο τὸ φῶς ἐκείνου τοῦ φωτὸς διαίρεται λέγων, ὅσον τὸ γεννητὸν ἀπὸ τοῦ ἀγεννητοῦ διαίρεται, οὐχ ἁπλῶς ἐστὶ, κἂν τῷ ῥήματι προσποιήται φιλοσόφως πισύεσθαι, φῶς ὀνομάζων δῆθεν καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ τῆ γε δυνάμει (8) τῶν λεγομένων πρὸς τὸ ἑναντίον ἀπάντων τὴν ἐνοσίαν; Ἐκκοπίει γὰρ εἰ ἀντίκειται τῷ ἀγεννήτῳ, ἄλλο ἀγέννητον, ἢ τὸ γεννητὸν; Τὸ γεννητὸν δηλονότι. Τί δὲ ἀντίκειται τῷ φωτὶ; φῶς ἕτερον, ἢ τὸ σκότος; Τὸ σκότος πάντως. Εἰ τοῖνον ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσούτον ἀνάγκη παρήλλαχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, εἰ τῶν ἀπάντων ἁπλῶς ἡ ἀκόθεια, εἰ, ἐν προσρηγοῖσθαι φωτὸς τὸ ἀντικείμενον τῷ φωτὶ παρεοσάντων, ἐναντίαν εἶναι τῆ τοῦ φωτὸς φύσει τὴν οὐσίαν τοῦ Μονογενοῦς ὑποβάλλει; Ἡ εἰκνύεται ἡμῖν φῶς ἀντικείμενον τῷ φωτὶ, κάκεινο τὸ μέτρον τῆς ἀντιθέσεως ἔχον, ὃ τῷ γεννητῷ πρὸς τὸ ἀγέννητον ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἐστίν (9), ὅτε ἂν αὐτὸς ἐπινοήσεται, μὴ ἀγνοήσεται ἡ τέχνη μεθ' ἧς βαθεύς κατασκευάζει τὸ βλάστημον. Ἐπειδὴ γὰρ οἴεται τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητὸν κατ' ἐναντίωσιν ἀντικεῖσθαι, τὴν αὐτὴν τῷ φωτὶ πρὸς τὸ φῶς ἀντιθέσειν ἐφαρμύζει, ἵνα διὰ πάντων τὴν τοῦ Πατρὸς, οὐσίαν ἀντίπαλον καὶ πολεμίαν τῆ τοῦ Μονογενοῦς ἐπιβέβη. Διὰ ταῦτα ἡ καινὴ (10); αὐτῆ τῶν δογμάτων νομοθεσία· Ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν τοῦ ἀγεννήτου, τοσούτον ἀνάγκη παρήλλαχθαι τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς. Καίτοι τῷ μὲν ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητὸν ἐστὶ τις, κατὰ τὴν θέσιν τῶν ῥημάτων, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀντιθέσει, ὅπερ οὗτοι κατασκευάζουσι· φωτὶ δὲ πρὸς τὸ φῶς οὕτως κατὰ τὴν προφορὰν οὕτως κατὰ τὴν ἐνοσίαν ἐπινοήσεται τινα δυνατόν ἐναντιώσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἔοικε σοφισμασιν ἀπατηλοῖς ἐκείνων παρακρούεσθαι (11). Οἴεται γὰρ, εἰ τὸ τοῖς ἐναντίως ἐπόμειν

ἡ κοινή, pejus. Alii duo et editi καινή, bene.

(11) Nihil mirum si hic locus, qui philosophicis subtilitatibus intricatus sit, difficultis intellectu atque obscurus esse videatur. Basilium impugnat Eunomii sententiam, ex qua aperte efficiebatur contraria principalia, et ea quæ non sunt principalia, esse sibi invicem adversaria: quod falsum esse Pater gravissimè ostendit, hoc exemplo: Nec enim, inquit, quoniam ex vigiliis vita sequitur, necessario ex somno sequitur mors. Hoc est, si quis vigilat, hinc

ac tecte horrendam impietatem concinnat, atque eloquentiæ artibus Unigeniti naturam ad contrarium paternæ naturæ avocans, solam nominum commendationem relinquit. Quid igitur nos? quomodo et ingenium Patrem et genium Filium confitentis, secundum ipsum esse contrarietatem effugerimus? quid dicturi sumus? Quod ut boni Patris bonus Filius, ita ex ingenta luce lux æterna effulsit, exque vera vita vivificans fons prodiit, et ex ipsa per se potentia Dei potentia emersit: tenebræ vero, mors et imbecillitas una cum hujus mundi principe tenebrarumque principibus, et spiritualibus pravitate ministris et omni potestate divinæ naturæ inimica collocatæ sunt: quantum ne quidem secundum ipsam substantiam sortiti sunt contrarietatem ad bonum ullam (sic enim reprehensio ad Creatorem rediret), sed sua ipsorum voluntate per boni privationem in vitium incidenter. Tamen lingua quæ Deum oppugnat, naturam Unigeniti ad hunc ordinem deducere conata est. Nec enim illud dicere potest, quod cum Patris substantiam lucem esse censeat tum gloria tum splendore præstantem, ipsam quoque Unigeniti substantiam existimet lucem esse, sed quodammodo obscuriorem, et veluti infuscantam. Nam ne hæc quidem animi pii sunt, quippe quia imaginis similitudo per obscuritatem tollitur. Sed tamen optandum esset, ut eum de his possemus accusare. Non enim esset nobis opus magno certamine ad illius enantiationem.

Ἐν ἄξιον ταῦτα αὐτὸν ἔχειν αἰσθῆσαι. Οὐ πολλοὺ γὰρ

28. Nunc vero genium inter et ingenium secundum plures et minus diversitas non est, ut inter lucem minorem et majorem: sed quanta est eorum quæ nullo pacto simul esse possunt, distantia. Fieri enim non potest, ut id cui alterum inest, transcat unquam ad oppositum per transmutationem, adeo ut aut ex ingenito genium fiat, aut vice versa, a genito ad ingenitum transmutetur. Qui itaque semel statuit necesse esse, tantum lucem a luce differre, quantum differt genium ab ingenito, ei ne ista quidem ratio ad fugam relicta est. Nam lux quæ pura est, cum quodam modo sit genere atque eadem lux tenuior obscuriorque, intentione sola ab ea 265 differri: ingenitum vero non est geniti intusio, neque geni-

(19) Reg. quintus et editi ἐν πανουργίᾳ τὴν δόλον λόγων ἀποκρυφόμενος, in versutia dolum verborum contegens. Codex Colb. cum alio Regio ἐν πανουργίᾳ δόλων τὸν λόγον, illo, ἀποκρυφόμενος, omisso, adulterans doctrinam per versutiam. Alii tres miss. ἐν πανουργίᾳ λόγων τὸν δόλον ἀποκρυφόμενος, per verborum versutiam dolum occultans: quod verius iudico. Statim Reg. tertius et Colb. τὸ κρυπτὸν τῆς ἀσθείας.

(20) Veteres aliquot libri διαφεύγομεν.

(21) Codex Colb. cum Regiis secundo et tertio ἡ τοῦ Υἱοῦ δύναμις, Filii potentia. Alii miss. et editi ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, Dei potentia.

(22) Editi Οὐ γὰρ ὄρηον ἔκεινο. At miss. quinque

ουργίᾳ δόλον τὸν λόγων ἀποκρυφόμενος (19), θεός καὶ περιεκαλυμμένος τὸ φρικτὸν τῆς ἀσθείας· κρυπτόμενος, καὶ τὸς τῶν λόγων τεχνάσασαι πρὸς τὸ ἐναντίον τῷ Πατρὶ τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς ἀποστήσει, μόνῃ καταλείπει τὴν εὐφημίαν τῶν ὀνομάτων. Τί οὖν ἡμεῖς; πῶς, καὶ ἀγέννητον τὴν Πατέρα καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντες, τὴν κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι διαφεύγομεν (20) ἐναντίωσιν; τί λέγομεν; Ὅτι ἀγαθοῦ μὲν Πατρὸς ἀγαθὸς ὁ Υἱός· φως δὲ τοῦ ἀγεννήτου φῶς ἐξέλαμψε τὸ αἰδίον, καὶ ἐκ τῆς ὄντως ζωῆς ἡ ζωοποιὸς προήλθε πηγὴ, καὶ ἐκ τῆς αὐτοδύναμους ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις (21) ἐξερπήσθη ὁσὸς δὲ, καὶ θάνατος, καὶ ἀσθένεια τῶν ὄρηον τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τὸς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος, καὶ τὸς πνευματικῶς τῆς πορνείας, καὶ πάσης τῆς ἐχθρῆς τῆς θείας φύσεως δυνάμει συντέτακται, οὐδ' αὐτοῖς κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν πρὸς τὸ ἀγαθὸν λαχοῦσι τὴν ἐναντίωσιν (οὕτω γὰρ ἂν ἡ μέμψις ἐπὶ τὴν Δημιουργὸν ἐπανόσι), ἀλλ' ἐκ τῆς οικείας προαιρέσεως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ στέρησει πρὸς τὴν κακίαν ἀποβήσκειν. Ἄλλ' ὅμως εἰς ταύτην τὴν τάξιν ἡ θεομάχος γλώσσα τὴν φύσιν τοῦ Μονογενοῦς παραγαγῆν ἐπαγγέλλεται. Οὐ γὰρ δὴ ἔκεινο (22) εἶπαι ἔχει, ὅτι, τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν φῶς εἶναι τίθεμενος, ὑπερέβαλλον δόξῃ τε καὶ λαμπρότητι, τὴν τοῦ Μονογενοῦς φῶς καὶ αὐτὴν, ἀμαυρότερον δὲ πρὸς καὶ κλοεὶ τοθλομῆμον ὑπέλαβεν (23). Εὐσεβοῦς μὲν γὰρ διανοίας οὐδὲ ταῦτα, τῶ τῆς εἰκόνης (24) ἐν τῇ ἀμαυρότητι παραιρεῖσθαι τὴν ὁμοιότητα. Πλὴν ἀλλ' εὐχῆ ἂν εἴποι τοῦ ἀγόνως ἡμῶν εἰς διέσθωσιν.

28. Nunc δὲ τῶ ἀγεννήτῳ πρὸς τὸ γεννητὸν οὐ κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἦτον ἡ διαφορά, ὡς τῶ κλάτον φωτὶ πρὸς τὸ πλεόν, ἀλλ' ὅση ἡ τῶν πάντῃ ἀλλήλοισ ἀνυπαρξτικῶν διδαστασις. Ἀμῆχανον γὰρ ὅ ὑπέρτερον συνυπάρχει (25), ἐκ μεταβολῆς ὅν ποτε πρὸς τὸ ἀντικείμενον μεταστῆναι, ὡστε ἡ ἐξ ἀγεννήτου γεννητὸν γενέσθαι, ἡ ἀνάπαυσι, ἀπὸ τοῦ γεννητοῦ μεταβαλεῖν πρὸς τὸ ἀγέννητον. Τῶ τοίνυν ἀπαξ ἀποφραγεῖσθαι, ὅτι ὅσον παρήλλακται τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, τοσοῦτον ἀντίσθη παρήλλακται τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, οὐδ' οὕτως ὁ λόγος (26) πρὸς ἀποφρῆν ἀπολείπεται. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἀκραφνὸς τοῦ εἶναι ἐξίτηλον καὶ ἀμαυρότερον φωτὸς, τῶ γίνεσι ταυτὸν ὑπάρχον, τῇ ἐπιτάσει διενήνοχε μόνῃ· τὸ δὲ ἀγέν-

Οὐ γὰρ δὴ ἔκεινο.

(23) Codex unus Regius et editi καὶ ὡστερ τοθλομῆμον οἰεταί. Alii sex miss. ita ut edendum curavimus.

(24) Editi τὸ τῆς εἰκόνης. Illud, τῶ, in nostris miss. deest quidem, sed in duobus legitur οὐδὲ ταῦτα τὰ τῆς· quod potest vitium esse librarium, qui pro τῶ scripturunt τὰ.

(25) Id in margine Regii quarti scriptum invenitur γὰρ τὸν ὑπέρτερον συγκληρωθέντα. Codex Comel. δ βατέρου.

(26) Notare libet, quom jam notavit vir doctissimus Comelhebius, in margine Regii tertii reperiri id scholii, τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν φῶς ἀμαυρόν, ὡ ἀνακτινὴν redacti sunt, ut ne dicere quidem possint filium lucem esse obscuram et tenuem.

νητον οὐχί ἐπίτασις ἐστὶ τοῦ γεννητοῦ· οὐδὲ μὴν τὸ (27) γεννητὸν ὑφεσις τίς ἐστὶ τοῦ ἀγεννητοῦ· ἀλλ' οὐνοί· κατὰ διάμετρον τούτων ἐστὶν ἡ ἀπόστασις. Τοῖς μὲν οὖν οὐσίαν τιθεμένοις τὸ γεννητὸν καὶ ἀγεννητὸν ταῦτα καὶ ἐπὶ πλείω τούτων ἀκολουθήσει τὰ ἄτοπα. Ἔσται γὰρ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον γεγεννημένον· καὶ ἀντὶ τῆς φυσικῆς οικειώσεως ἀναγκασία εἰς αὐτοὺς· καὶ κατ' αὐτὴν τὴν (28) οὐσίαν ἡ στάσις ἀναφανήσεται. Τοῦτο δὲ πλείω τῆς ἀσεβείας τὴν ἀμαθίαν ἔχει, τὴν οὐσίαν λέγειν καὶ ὑπεινοῦν τῶν ἀπάντων ἐναντίαν εἶναι τῇ οὐσίᾳ (29), πάλαι διωριστοῦ καὶ παρὰ τοῖς ἔξω σοφοῖς (29), ὅταν μὴ εὐρωσιν οἷοι συναγωνιζομένους ταῖς βλαστημίας αὐτῶν, ὡς οὐδὲν· ἀξίους παραλογίζονται, ὁμήχανον ὑπάρχειν ἐν οὐσίᾳ τὴν ἐναντιώσιν. Εἰ δ' ἔπειρ ἐστὶν ἀληθὲς, γνωριστικὰς τινὰς ἰδιότητας ἐπιθεωρουμένας τῇ οὐσίᾳ δέχεται τις εἶναι τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον, πρὸς τὴν τραπὴν καὶ ἀσύγγυτον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ χειραγωγούσας· ἐνοίαν, τὸν τε τῆς ἀσεβείας διαφεύξεται κίνδυνον, καὶ τὸ ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀκλόουθον διασώσει. Αἱ γὰρ τοὶ ἰδιότητες, οὐνοί· χαρακτῆρες (30) τινες καὶ μορφαὶ ἐπιθεωρούμεναι τῇ οὐσίᾳ, διαιρούσι μὲν τὸ κοινὸν τοῖς ἰδιόμοις χαρακτῆρσι· τὸ δὲ ἕμορφως τῆς οὐσίας οὐ διακρίπτουσι. Οἶον, κοινή μὲν (31) ἡ θεότης, ἰδιώματα δὲ τινὰ πατρότης καὶ υἱότης· ἐκ δὲ τῆς ἐκατέρου συμπλοκῆς, τὸ ἐν κοινῷ καὶ τοῦ ἰδίου, ἡ κατάληψις ἡμῶν τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται· ὥστε, ἀγέννητον μὲν φῶς ἀκούσαντας, τὸν Πατέρα νοεῖν, γεννητὸν δὲ φῶς, τὴν τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν ἐνοίαν· καθὼ μὲν φῶς καὶ φῶς, οὐδὲ μὲν ἐν ἀτόλῳ ἐναντιότητος ὑπαρχούσης, καθὼ δὲ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον, ἐπιθεωρουμένης τῆς ἀντιθέσεως. Αὕτη γὰρ τῶν ἰδιωμάτων ἡ φύσις, ἐν τῇ τῆς οὐσίας ταυτοῦται διωνοῦν τὴν ἐπερότητα (32)· καὶ αὐτὰ μὲν πρὸς ἄλληλα ἀντιθεταίμενα πολλάκις τὰ ἰδιώματα, πρὸς τὸ ἐναντίον διίστασθαι, τὴν γε μὲν ἐνόηται τῆς οὐσίας μὴ διατρίβειν ὡς τὸ πτηνὸν καὶ τὸ περὶον, καὶ τὸ ἐνυδρὸν καὶ τὸ χερσαῖον, καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἀλογον. Μιᾶς γὰρ οὐσίας τοῖς πᾶσιν ὑποκειμένης, τὰ ἰδιώματα ταῦτα οὐκ ἄλλοτριεῖ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ οὐνοί· συστασιάζειν ἑαυτοῖς ἀναπέθει· τῇ ἐνεργείᾳ (33) δὲ τῶν γνωρισμάτων, ὥσπερ τὴν φῶς τὰς φυσικὰς ἡμῶν ἐντιθέμενα, πρὸς τὴν ἐρικτινὴν ταῖς διανοαῖς σύνεσιν ὀδηγεῖ. Ἄλλ' οὗτος, τὴν τῶν ἰδιωμάτων ἀντιθεσιν πρὸς τὴν οὐσίαν μετακίλισας, ἐντεῦθεν τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀσεβείας ἐφέλκεται, ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολυτῆμενος τοῖς σοφισμα-

A tum ingenti est remissio quædam, sed veluti ex diametro horum distantia est. Eos igitur, qui genitum et ingentium substantiam dicunt, hæc et adhuc his plures ineptiæ sequuntur. Nam contrarium ex contrario genitum erit, atque pro naturali conjunctione, necessaria quædam seditio etiam secundum ipsam substantiam ipsis inerat. Hoc autem majorem insciam quam impietatem præ se fert, si quis dicat substantiam per substantiam cuius omnium rerum esse contrarium, cum jam olim res confessa sit vel apud externos sapientes (quos cum non invenierit hi pro suis blasphemis decertant, ut nullius pretii homines despiciunt), fieri non posse, ut in substantia sit contrarietas. Quod si quispiam, id quod verum est, genitum et ingentium vult esse indices quasdam proprietates, quæ in substantia considerentur, quæque ad claram ac inconfusam Patris et Filii notionem quasi manu ducant, is et impietatis periculum effugiet, et ratiocinationis consecutionem tuebitor. Nam proprietates, quæ veluti quidam characteres ac formæ in substantia considerantur, id quod commune est distinguunt quidem propriis characteribus : at substantias communitatem non dirimunt. Exempli causa, deitas communis est, proprietates vero sunt paternitas et filiatio. Ex utriusque autem complexu, tum communis, tum proprii, innascitur nobis comprehensio veritatis. Proinde cum ingentiam lucem audimus, Patrem intelligimus : cum vero genitam lucem, Filii accipimus notionem. Nam quatenus quidem lux et lux sunt, nulla est in eis contrarietas : quatenus vero genitum et ingentium, apparet oppositio. Hæc est enim proprietatum natura, ut in substantiæ identitate aliud quiddam ostendant, utque ipsæ quidem proprietates tum, cum sæpe inter se ex adverso dividuntur, ad contrarium discedant, nec tamen substantiæ unitatem dividant : quod genus suum volatile et pedestre, aquatile et terrestre, rationale et irrationale. Cum enim substantia una omnibus subjecta sit, hæc proprietates substantiam non faciunt diversam, neque quasi ad mutua dissidia inducunt : sed indiciorum vi velut lucem quamdam nostris animis ingentes, ad intelligentiam quam mens assequi possit deducunt. Hic autem proprietatum oppositione ad substantiam translata, hinc impietatis ansam carpit, nos cavillationum quasi larvis perterrens tanquam pueros : quod si aliud quid fuerit lux præter ingentium, ne-

(27) Editi οὐδὲ ἀνάπαλιν τὸ. Veteres quinque libri οὐδὲ μὴν τὸ.

(28) Codex Colb. et editi κατὰ ταυτην τῆν. Alii duo mss. Regii κατ' αὐτὴν τῆν. Aliquanto post editi τοῦτο δὲ καὶ πλείω. Vocula καὶ in quinque mss. deest.

(29) Illud, τῇ οὐσίᾳ, legitur quidem in duobus mss. perinde atque in vulgatis : sed in aliis codicibus aut deest omnino, aut additum est secunda manu.

(30) Antiqui tres libri οὐνοί· χαρακτῆρες. Vox οὐνοί· in editis desiderabatur.

(31) Reg. tertius κοινὸν μὲν, est aliquæ commune.

(32) Trapezuntius vocem ἐπερότητα ita reddidit, distinctionem. Cornarius, diversitatem : quod absolum esse, vel ex auribus disci potest. Penuria lingue Latine facit, ut ea vox exprimi vix possit.

(33) Reg. secundus τῇ ἐνεργείᾳ, evidentia indiciorum. Alii quinque mss. et editi τῇ ἐνεργείᾳ, si atque efficacia indiciorum. Lectio utraque invenitur in Reg. tertio, sic ut legatur prima manu τῇ ἐνεργείᾳ, secunda vero τῇ ἐναργείᾳ. Hoc ipso in loco editi οἶόν τι. At mss. plerique omnes ὥσπερ τι.

cessario Deus compositus esse nobis demonstrabitur.

29. Ego vero quid dico? Nimirum nisi aliud quid præter ingenitum fuerit lux, eam de Filio prædicari non posse, sicut nec ipsum ingenitum. Hinc etiam quisvis didicerit eorum quæ his vocibus significantur diversitatem. Dicitur Deus lucem habitare³⁴, ac lucem indui³⁵. Verum nusquam dicit Scriptura, ipsum in sua generatione inhabitare, aut eam forinsecus sibi circumdatam 266 habere (cæteroque hæc risu digna sunt): genitum autem et ingenitum indices quædam proprietates sunt. Etenim si nihil esset quæ substantia designaretur, nullo utique modo ad nostram intelligentiam perveniret. Nam cum una sit deitas, fieri non potest ut propriam Patris aut Filii notionem assequamur, nisi mentis cogitata proprietate accessione distinguantur. Cæterum dicenti ei, fore, ut Deus compositus demonstraretur nisi pro eodem lux atque ingenitum accipiantur, illo dicitur posse, quod si ingenitum tanquam substantiæ partem acciperemus, haberet locum ea ratio, quæ dicitur compositum esse quod ex diversis constat. Si vero Dei substantiam lucem esse statuimus, aut vitam, aut bonum, adeo ut Deus totus, quidquid est, vita sit, et totus lux, et totus bonum, si itidem vita ingenitum sibi adjunctum habet; qui fieri potest ut incompositus non sit qui secundum substantiam complex est? Nec enim ii modi, quibus ejus proprietates indicantur, simplicitatis lædent rationem; obliquum hoc pacto omnia quæ de Deo dicuntur, compositum esse Deum nobis monstrabit. Atque, ut videtur, si volumus simplicis ac inseparabilis notionem servare, aut nihil de Deo dicemus præter ingenitum, eumque recusabimus nominare invisibilem, incorruptibilem, inalterabilem, creatorem, judicem, et omnia quæ nunc ad glorificationem assumimus: aut si admittimus hæc nomina, quid jam facturi sumus? utrum ad substantiam omnia referemus? Proinde non eum modo compositum, sed e dissimilibus etiam partibus compositum demonstrabimus, cum aliud atque aliud a quolibet istorum

³⁴ I Tim. vi, 16. ³⁵ Psal. ciii, 2.

(34) Reg. quartus αναγκαιώς σύνθετος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀποδειχθήσεται.

(35) Reg. tertius μηδὲν ἦ.

(36) Editi ἐνοῦσαν ἰδιόζουσαν. At mss. ἰδιόζουσαν ἐνοῦσαν.

(37) Illud, μη... τῆς διανοίας διαβροθυμένης, sic veritatis interpres, nisi cogitatio nostra informetur: sed rem qui considerari vel leviter, facile intelliget ita potius vertendum esse, nisi id quod mente concepimus, distinguatur.

(38) Editi et mss. tres ἀγαθὸν ὄλον, ὅπερ ἐστὶ ζωὴν ὄντα, virgula appropiata post ὄλον. Regii primus et sextus ἀγαθὸν ὄλον ὡς περ ἐστὶ ζωὴν ὄντα, sine ulla interpunctione. Codex Coll. et antiquissimus et optima notæ ἀγαθὸν, ὄλον ζωὴν ὄντα, virgula statim positæ post vocem ἀγαθὸν. Fecit, nisi valde fallor, ejus loci obscuritas difficultasque, ut tam varie interpungeretur. Illud, ὄντα, m^o adducit ut credam vocem Θεὸν supplendam esse, hoc fere

Α σιν· δεῖ, εἴπερ ἑτερόν τε εἴη τὸ φῶς παρὰ τὸ ἀγέννητον, ἀναγκαιώς ἡμῖν σύνθετος ὁ Θεὸς ἀποδειχθήσεται (34).

29. Ἐγὼ δὲ τί φημί; Ὅτι, εἰ μὴ ἑτερόν τι εἴη τὸ ἀγέννητον τὸ φῶς, οὐκ ἐστὶ τῷ Υἱῷ ὄντων ἐπιλέγεσθαι, ὡς περ οὐδὲ αὐτὸ τὸ ἀγέννητον. Μάθοι δ' ἂν τις κἀκίθην τῶν σημαζομένων ὑπὸ τῶν φωνῶν τὸ διάφορον. Φῶς οἰκίει εἴρηται ὁ Θεός, καὶ ἀναθάλλεσθαι φῶς, οὐδέ ποτε ἐνοικίειν αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ ἀγεννησίᾳ, οὐδὲ ἐξωθεν ἑαυτῷ περικειμένην ἔχειν, τοῦ λόγου λέγοντος (ἢ ταῦτα μὲν καταγέλαστα): τὸ δὲ γεννητὸν καὶ ἀγέννητον γνωριστικαί τινές εἰσιν ἰδιότητες. Εἰ γὰρ μηδὲν εἴη (35) τὸ τὴν οὐσίαν χαρακτηρίζον, οὐδὲν ἂν τρόπον πρὸς τὴν οὐσίαν ἡμῶν διακρίνοιτο. Μᾶλλον γὰρ οὕτως θεότητος, ἀμύχανον ἰδιόζουσαν (36) ἐνοῦσαν Πατρὸς λαθεῖν ἢ Υἱοῦ, μὴ τῇ τῶν ἰδιωμάτων προσηγήρη τῆς διανοίας διαβροθυμένης (37). Ἄλλὰ μὴν πρὸς γε τὸ σύνθετον ἀναφανίσσεσθαι τὸν Θεόν, εἰ μὴ ταυτὸν ληθῆναι τῷ ἀγεννήτῳ τὸ φῶς, ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχομεν, δεῖ, εἰ μὲν ὡς μέρος τῆς οὐσίας τὸ ἀγέννητον λαμβάνομεν, εἶχεν ἂν αὐτῷ χώραν ὁ λόγος, σύνθετον εἶναι λέγων τὸ ἐκ διαφόρων συγκαίμενον· εἰ δὲ οὐσίαν μὲν Θεοῦ τὸ φῶς τιθέμεθα, ἢ τὴν ζωὴν, ἢ τὸ ἀγαθόν, ὄλον, ὅπερ ἐστὶ, ζωὴν ὄντα (38), καὶ ὄλον φῶς, καὶ ὄλον ἀγαθόν, περιεπόμενον δὲ ἔχει ἢ ζωὴ τὸ ἀγέννητον: πῶς οὐκ ἀσύνητος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἄπλοῦς; Οὐ γὰρ δὴ οἱ δικαιοκλῆ τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ τρόποι τὸν τῆς ἀπλότητος (39) λόγον παραλυτήσουσιν: ἢ οὕτω γε πάντα, ὅσα περὶ Θεοῦ λέγεται, σύνθετον τὸν Θεὸν ἡμῖν ἀναδείξει. Καὶ, ὡς εἴποιεν, εἰ μῆλλοιμεν τὴν τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀμερούς ἐνοῦσαν διασώζειν (40), ἢ οὐδὲν ἐρρούμεν περὶ Θεοῦ πλὴν τὸ ἀγέννητον, καὶ παρατηρήσεθα αὐτὸν ὄνομαζέμενον ἀόρατον, ἀφρακτον, ἀναλλοιωτον, δημιουργόν, κριτὴν, καὶ πάντα ὅσα νῦν εἰ; δοξολογίαν παραλαμβάνομεν ἢ θεχομένην ἐπὶ ὀνόματα ταῦτα, τί καὶ ποιήσομεν; πότερον εἰς τὴν οὐσίαν ἅπαντα φέρομεν καταθήσομεν; Οὐκοῦν οὐχὶ μόνον σύνθετον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοιομερῶν αὐτὸν συγκαίμενον ἀποδείξομεν, καὶ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο ὄψ' ἐκαστοῦ τούτων τῶν ὀνομάτων (41) σημαίνεσθαι· ἀλλ' ἐξῶ τῆς οὐσίας ἐκλήψόμεθα; Ὅνπερ τοῖνον ἂν ἐπ' ἐκείνων ἐκαστοῦ λόγου ἐπινοή-

D modo: εἰ τιθέμεθα Θεὸν ὄλον, ὅπερ ἐστὶ, ζωὴν ὄντα, τῆσιν αἰ ψαύμεν Deum totum, quidquid est, vitam esse, si ψαύμεν Deum totum, quantum est, vitam esse. Ex quibus colligere licet, primum, duas has voces ὄλον et ὄντα ad vocem Θεόν, quæ subaudiatur, referri debere: deinde, interpunctionem eam quæ in Colbertino libro notatur, retinendam esse. Neque vero me pigebit interpretationem veterem ascribere ex qua fortasse hic locus facilius intelligi poterit. Ita igitur vertetur Trapezuntinus: Si vero substantiam Dei lucem, vel vitam, vel bonum, totum quod est, vitam totum lucem, totum bonum opinatur: vitam vero sequitur: quomodo, etc.

(39) Codex unus Regius ἀπλότητος αὐτοῦ.

(40) Reg. tertius ἐνοῦσαν ἀποσώζειν.

(41) Editi ἐκαστοῦ τῶν ὀνομάτων. Antiqui tres libri ἐκαστοῦ τούτων τῶν ὀνομάτων. Statim editi ἐκλήψόμεθα. Οὐκοῦν ὅπερ ἂν ἐπ' ἐκείνων. Veteros quinque libri ita ut edidimus.

σων, τούτων καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἀγεννήτου προσηγορίας Α καταδείξασθωσαν.

30. Ἐμπλήσας δὲ τὸν (42) λόγον φιλιαρίας κενῆς, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν πῶποτε περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἐσχολακῶτα καταπαρθεί, ὡς αὐτὸς ἰδὼν τινα καινὴν καὶ πρόσφατον τετρακῶς πρὸς τὸν Θεὸν φέρουσαν, ἦν οὐδεὶς τῶν προτέρων ἐξεῦρε, τελευταῖον ἐπάγει, ὡς παρ' αὐτῆς δεδιδαγμένος τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας, τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίαν.

ΕΥΝ. Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλείας (45) καὶ πάντη γενέσεως ἀνεπίδικτος, τούτοις παιδεύουσα τὴν μετ' εὐνοίας προσιῶσαν διάνοιαν, ἀπωθεῖν ὡς πορρωτάτω παρακλιέεται νόμῳ φύσεως τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν (44).

ΒΑΣ. Ἄρα οὐχὶ σαφῶς ἐνόησενται, ὅτι αὐτὸς ἐξέωθ' τῆς τῶν ἀπορρήτων ἀποκαλύψεως, μετ' εὐνοίας τὴν διάνοιαν προσαγῶν τῷ Θεῷ; Καὶ διὰ τοῦτο ἀπωθεῖται ὡς πορρωτάτω τὸν Μονογενῆ τῆς τοῦ Πατρὸς κοινωνίας, μὴδὲ εἰς σύγκρισιν αὐτὸν ἀξίων (45) παραδέχεται· ἀλλὰ καὶ νόμῳ φύσεως τὴν τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν ἀπὸ τῆς τοῦ Πατρὸς διαρίσθαι φησὶ. Τί τοῦτο λέγων; Ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ἄλλων οὐδὲ βουλομένος ἔδωκετο πρὸς τὴν τῆς οὐσίας ἐκείνητα τὸν Μονογενῆ παραδέξασθαι, νόμῳ φύσεως τῆς συναφείας τῆς πρὸς αὐτὸν ἐξεργασίαν, οὐκ ὄν, ὡς ἔοικεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ κύριος, ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀνάγκης ἑοικὸς ὑπεξευγμένους (46). Τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ τῷ τῆς φύσεως νόμῳ κατελιημμένα, ἀπροαίρετως εἰς τὸ τῆ φύσει δοκοῦν ὑπαγόμενα. Ἄς γὰρ τῷ πυρὶ φύσει τὸ θερμαίνειν, ὁ προαιρέσει, καὶ ἀναγκαίως ἀνεπίδικτὸν ἐστὶ τῆς ψυχρότητος, τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν πρὸς αὐτὸ (47) κοινωνίαν ἀφηρημένον· οὕτω βούλεται καὶ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα νόμῳ φύσεως ἠλλοτριωμένην ἔχειν πρὸς τὸν Υἱὸν τὴν οὐσίαν. Καί-

nominum significetur : su hæc extra substantiam intelligentem? Quamcumque igitur in unoquoque illorum excogitaverit rationem, eam quoque de ingenti appellatione accipiant.

30. Postquam autem orationem inanibus nugis complevit, simulque adversus omnes, quotquot unquam Dei cognitionem assequi studuerunt, sese extulit, quasi ipse novam quandam ac recentem viam ad Deum ducentem stravisset, quam nemo e majoribus iuvenit, tum demum, tanquam ab ipsa Dei substantia edoctus, hæc in Filium inducit blasphemiam :

EUN. Substantia quidem quæ regno superior est, quæque nullam generationem admittit, his erudius mentem benevole accedentem, eam comparationem quæ cum alio fit, lege naturæ quam longissime repellere jubet.

267 BAS. Annon palam ostendit, dignum se habitum fuisse arcanorum revelatione, simul ut benevole Deo mentem adiunxit? Ob idque Unigenitum a Patris communione repellit quam longissime, cum ne dignum quidem eum existimet, qui ad comparationem admittatur; sed lege etiam naturæ, substantiam Unigeniti a substantia Patris separatam esse dicat. Quid sibi vult dum hoc dicit? Quod Deus universorum, ne si voluisset quidem, potuisset Unigenitum ad substantiam necessitudinem admittere, eum sibi lege naturæ prohibitus admittere, cum, ut ei videtur, sui ipsius non esset dominus, sed necessitatis terminis subiectus. Hujusmodi enim sunt, quæ naturæ lege comprehendens, citra voluntatem ad id quod naturæ visum fuerit, perducuntur. Quemadmodum enim ignis natura non voluntate calefacit, et necessario frigiditate respuit, lege naturæ societate ejus privatus: sic vult Deum et Patrem lege naturæ habere alienam a Filio substantiam. Jam vero naturæ leges non mutuum inter Patrem et Filium distantiam, sed

(42) Editi Ἐμπλήσας καὶ τὸν. At ins. quinque Ἐμπλήσας δὲ τὸν.

(43) Editi Paris. Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλεία. Unde interpres: *caeleste regnum*. Editio Ven. et Colb. cum aliis quinque Regiis Ὅτι ἡ μὲν ἀνωτέρω βασιλεία, et ita quoque legitur in ipso opere Eunomii. Qui locus ut intelligatur, vox οὐσία supplenda est, hoc modo: Ἡ μὲν οὐσία ἀνωτέρω βασιλεία, Substantia quæ regno superior est, hoc est, substantia quæ transcendit id tempus, quod Deus capit dominium in creaturas habere; uno verbo, substantia æterna. Quam scripturam veram esse et emendatam facile fatebitur, qui paulo attentius legerit illa quæ præcunt, Basilii verba, ὡς παρ' αὐτῆς δεδιδαγμένος τοῦ Θεοῦ τῆς οὐσίας, quasi ab ipsa Dei substantia edoctus. Hoc ipso in loco editi γενήσεως. Antiqui libri γενέσεως: quod utrumque dici posse puti, cum affirmaret Eunomius Deum universorum talem esse naturam, ut nec igitur nec gignere posset.

(44) Reg. quintus et editi τὴν προτέρω σύγκρισιν. Interpres *comparationem priorem*: quam et scripturam et interpretationem nemo, opinor, homo probabit. Et enim, si semel reciperetur ejusmodi scriptura, aut interpretatio, palam inde sequeretur Deum universorum saltem posteriore aliquam comparationem admisisse: quod ex æquo perne-

gabat Eunomius. Alii sex libri veteres emendate τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν, *comparationem cum alio*; et ita quoque editi homo doctrina præstantissimus Jo. Albertus Fabricius.

(45) Et hic quoque Reg. quintus et editi corrupte μὴδὲ σύγκρισιν αὐτῶν ἀξίων. Unde Cornarius: *neque comparisonem ipsorum admittere volens*. Sed in reliquis sex ins. emendate legitur μὴδὲ εἰς σύγκρισιν αὐτῶν ἀξίων, ne ad *comparationem quidem eum admittere dignatus*.

(46) Editi et Reg. quintus ὑπεξευγμένους. Alii sex ins. ὑπεξευγμένους.

(47) Codex Colb. et Reg. secundus perinde atque editi τὴν πρὸς αὐτὸν, et ita quoque habuit Reg. tertius prima manu. Alii tres ins. Regii πρὸς αὐτὴν, ψυχρότητα videlicet. Quod optimum esse fateor, si res ex grammaticorum regulis æstimetur, cum de frigiditate sermonem haberi cuset. Mihi tamen dubium non est, quin Basilium scripserit αὐτὸν, ut vitaret ambiguitatem, ne videlicet duæ hæc voces αὐτὴν κοινωνίαν a præpositione πρὸς regi viderentur, cum ipsa societate. Ita tamen hunc locum interpretari convenit, ut suppletur πρᾶγμα τῆς ψυχρότητος. Non habet societatem cum re frigiditatis, hæc est, cum frigiditate. Sic Phædrus, cum cibum simpliciter significare vellet, eleganter scripsit, *res cibi*.

necessariam et infractam communitatem efficiunt. Etenim si diceret Deum universorum voluntate fecisse, ut nulla secum esset communio; ne sic quidem bonitatis divinae ratio periret, ut si de digno haberetur is qui ait Patrem ea quae sibi adsunt, ei, qui ex ipso est, nou communicare: sed tamen inesse in dictis consecutio. At dicere lege naturae esse alienationem, ne ejus quidem est, qui rerum sensibilium naturam consideravit, per quam non aliena, neque contraria, sed potius conjuncta et cognata a singulis gigni solent.

31. Rursus igitur hic quoque eorum quae a se dicta sunt repugnantiam mutuoque non intellexit. Nam in praecedentibus cum moleste ferret eos qui Unigenitum dicunt Patri similem secundum substantiam, sic scripsit:

ΕΝΝ. Videntur autem mihi omnino hi qui substantiam nulli dominio subditam, et omni causa superiorem, et ab omnibus legibus liberam cum substantia quae genita est ac paternis legibus servit, comparare ausi sunt, aut nullo modo rerum naturam considerasse, aut non pura mente de his iudicium fecisse.

ΒΑΣ. Quomodo igitur nulli dominio subdita, et ab omnibus legibus libera substantia, nunc visa est non ex libero arbitrio id habere, ut nulli comparet, sed naturae lege praeparari, atque genitum a communione sui involuntarie repellere, sic ut ohi hoc ipsi quoque Unigenito inaccessa sit? Itaque verborum illius repugnantia huc usque progreditur; at quanta est impietas? Dominio quidem nulli mancipatam substantiam 268 Patris eandemque liberam dicit (si tamen dominio nulli subjecta est substantia ea, quae legi naturae subijcitur): servilem vero e contrario pronuntiat Unigeniti substantiam, hinc etiam naturae tollens aequalitatem. Nam cum duae res sint, creatura et deitas; cumque creatura quidem in servitute ac obedientia ordiata sit, deitas vero in principatu atque dominatione: qui dignitatem tollit dominii, et Filium ad servitutis humilitatem dejicit, nonne manifesto deprehenditur eum per id quoque ad eundem ordinem redigere, atque creaturam omnem? Nec enim profecto hoc illi gloriosum, si conservis praestat. Sed nisi eum regem ac Dominum confiteamur, adeo ut non naturae submissione, sed voluntatis bonitate obedientiam amplectatur: hoc grave, hoc horrendum, hoc perniciosum affert negantibus. Addit autem:

ΕΝΝ. Leges naturae sequens ipsa Dei substantia, neque enim alio admitti comparisonem: sed nobis largitur, ut ejus operationem intelligamus digni-

(48) Editi et mss. aliquot non ita antiqui κοινωνίαν τῆς φύσεως ὑποβάλλουσιν, *communioem naturae suggerunt*. Codex Colb. et duo Regii ἀδότηκτον κοινωνίαν ποιοῦσιν, *communioem infractam efficiunt*. Alius mss. Reg. ἀθήκτον κοινωνίαν ποιοῦσιν, *soecietatem arcanae reddunt*. Lectio, quae posita est secundo loco, mihi et aptior videtur et verior.

Α τοιγε οἱ τῆς φύσεως νόμοι οὐχὶ διάστασιν ἀπ' ἀλλήλων Ἰῆρ πρὸς Πατέρα, ἀλλ' ἀναγκαίαν καὶ ἀδότηκτον τὴν κοινωνίαν ποιοῦσιν (48). Εἰ μὲν γὰρ βούλησαι ἔλεγε τὸ πρὸς ἑαυτὸν ἀκοινωνήτων κατεσκευασμένα τὸν θεὸν τῶν ὄλων, οὐδ' οὕτως μὲν ἂν οἷς ἀγαθότ. τος τοῦ θεοῦ συνεχώρει λόγος πιθανὸν εἶναι τὸν λέγοντα ἀκοινωνήτων εἶναι τὸν Πατέρα τῶν αὐτῶ παρόντων πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ· εἶχε δ' ἂν ὅμως ἀκολουθίαν τὰ ἐπιρριμένα. Νόμος δὲ φύσεως· λέγειν ὑπάρχειν τὴν ἀλλοτρίωσιν, οὐδὲ τὴν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἔστι φῶσιν ἐπισκευασμένου καθ' ἣν οὐχὶ τὰ ἀλλότρια, οὐδὲ τὰ ἐναντία, τὰ οικεῖα δὲ μέλλον καὶ τὰ προσήκοντα ἀπογεννάσθαι πέφυκεν ὑπ' ἐκάστου.

31. Πάλιν οὖν καὶ ἐνταῦθα οὐ συνείδε τὴν πρὸς ἑαυτὰ τῶν ἐπιρριμένων θανάσιότητα. Ἐν γὰρ τοῖς κατὰ Β ὅτιν ἀναγκαστὸν, πρὸς τοῖς ὁμοιον κατ' οὐσίαν τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ λέγοντας, ἐγράψεν οὕτως·

ΕΥΝ. Τὴν ἀρχὴν δὲ (49) δοκοῦσι μοι οἱ τὴν ἀδέσποτον, καὶ πάσης μὲν αἰτίας κρείττονα, πάντων δὲ νόμων ἐλευθέραν οὐσίαν τῇ γεννητῇ καὶ νόμους πατρικοῖς δουλοῦσιν συγκρίνειν τομψήσαντες, ἢ μὴδὲ ὁλιγ τὴν τῶν ὄλων φύσιν ἐπισκεψάμενοι, ἢ μὴ καθαρᾶ τῇ διανοῇ τὰς περὶ τούτων ποιῆσθαι κρίσεις.

ΒΑΣ. Πῶς οὖν ἡ ἀδέσποτος καὶ πάντων νόμων ἐλευθέρα ἀνεψάνη νῦν οὐχ ἑκούσιον ἔχουσα τὸ ἀσύγκριτον, ἀλλὰ νόμου φύσεως προσηλυμένη, καὶ ἀπροαιρέτως τῆς πρὸς ἑαυτὴν κοινωνίας τὸ γεννητὸν ἀπελαίνουσα, ὥστε διὰ τοῦτο καὶ αὐτῇ τυγχάνειν τῶν Μονογενεῖ ἀπροσπλάστος; Τοσοῦτον μὲν οὖν ἐν τοῖς λεγομένοις ὅτ' αὐτοῦ τὸ ἀσύμμετρον· τὸ δὲ ἀσάθεος ὄσον; Ἄδέσποτον μὲν καὶ ἐλευθέραν τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν προσαγορεύει (ἐπερ οὖν ἀδέσποτος ἡ τῷ νόμῳ τῆς φύσεως ὑποκίπτουσα)· δουλικὴ δὲ εἶναι ἐξ ἀναθέτου τὴν τοῦ Μονογενεοῦς ἀποφανταί, καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἐμίσητον τῆς φύσεως ἀφαιρούμενος. Δύο γὰρ ὄντων πραγμάτων, κτίσεως τε καὶ θεότητος· καὶ τῆς μὲν κτίσεως ἐν δουλείᾳ καὶ ὑπακοῇ τεταγμένης, ἀρχικῆς δὲ οὐσης καὶ δεσποτικῆς τῆς θεότητος· ὁ ἀφαιρούμενος τῆς δεσποτείας τὸ ἀξίωμα, καὶ εἰς τὸ τῆς δουλείας ταπεινὸν καταβάλλον, οὐχὶ θῆλος ἔστι καὶ διὰ τοῦτο συστοιχοῦντα αὐτὸν τῇ πάσῃ κτεῖσι δεικνύς; Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο σημῶν αὐτῶ, εἰ τῶν ὁμοδοῦλων προέξει. Ἄλλ' εἰ μὴ βασιλεὺς καὶ Δ δεσπότης ὁμολογοῦτο, οὐ τῆς φύσεως ἐλαττώσει, τῇ ἀγαθότητι δὲ τῆς προαιρέτως καταδεγόμενος τὸ ὑπῆκον· τοῦτο χαλεπὸν καὶ φρικτὸν καὶ διεθρον φέρον τοῖς ἀρνούμενοις. Ὅ δὲ προστιθῆσιν·

ΕΥΝ. Ὅτι τοῖς νόμοις τῆς φύσεως ἐπομένη ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία, οὔτε τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν ἐπιδέχεται, καὶ παρέχει ἡμῖν ἀκόλουθον καὶ προ-

(49) Codices nonnulli ἀρχὴν δὲ, omisso articulo; et ita in codice Colbertino legitur, in quo jam monianus librum Eunomii inveniri. Illud, τὴν ἀρχὴν, adverbialiter positum esse nemo non videt. Alii mss. et editi tamen ἀρχὴν δὲ· quod quoque adverbialiter dicit notum est.

ήκουσαν τῷ ἰδίῳ δέξιματι νοεῖν αὐτοῖς τὴν ἐνέρ-
γησαν.

ΒΑΣ. Τοῦτο εἰρηται μὲν ἐκείνῳ (50) εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀλλοτριώσεως τοῦ Μονογενεοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· συνίστησι δὲ τὸν ἡμέτερον λόγον. Εἰ γὰρ ἀκλόουον καὶ προσήκουσαν τῷ ἰδίῳ δέξιματι παρέχει νοεῖν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἢ τοῦ Θεοῦ οὐσία, δέξιμα μὲν ἐστὶν ἡ ἀγεννησία, ὡς Εὐνομίου δοκεῖ· τὸ δὲ αὐτὸ (51) καὶ οὐσία κατὰ τὸν τούτων λόγον, ἐνέργεια δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Μονογενής, ἢ ἐνεργείας εἰκὼν. Καὶ τοῦτο κατὰ τὸν τούτων λόγον· ὥστε τοῦτοια ἀντιλέγειν παρελκον ἂν εἴη, οὐδὲν ἔχουσι (52). Ἡ πολλοῦ ἂν τιμησαίμην ἀρκεῖσθαι αὐτοῖς βλασηρημάν ταύτην· πλὴν, ἐπειδήπερ εἰρήκαριν, ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦτοια εἰρημέων συλλογαίωμεθα, ὅτι εἰς δέξιμα μὲν τοῦ Θεοῦ ἡ ἀγεννησία (53), τὸ δὲ αὐτὸ καὶ οὐσία, ἀκλόουος δὲ καὶ προσήκουσα τῷ δέξιματι τοῦ Θεοῦ ἡ ἐνέργεια, αὐτὴ δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τούτων ὑπόληψιν, οἰκείος ἄρα καὶ προσήκου τῇ οὐσίᾳ ἔσται τοῦ Θεοῦ. Καὶ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ἡμέτερον. Αὐτὰ γὰρ τὰ τοῦτων συνθέντες ῥήματα, ἐπὶ αὐτῶν τὴν δεξιάν ποιούμεθα. Τῇ οὐσίᾳ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἀκολουθεῖ τὸ δέξιμα· τῷ δέξιματι ἀναλογουσα ἐστὶν ἡ ἐνέργεια· τῆς ἐνεργείας εἰκὼν ὁ Μονογενής· καὶ ἀνάπαλιν, εἰ τῆς μὲν (54) ἐνεργείας ὁ Μονογενής εἰκὼν, ἢ δὲ ἐνέργεια τοῦ δέξιματος, τὸ δὲ δέξιμα τῆς οὐσίας, ὁ Μονογενής ἔσται τῆς οὐσίας εἰκὼν. Οὕτω καὶ αὐτοῖς πολλὰκι· οἱ ἐργάται τοῦ ψεύδους, ὑπὸ τῆς ἐνεργείας ἀγχομένοι, μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ καὶ μὴ βουλόμενοι. Ἐπεὶ καὶ οἱ δαίμονες οὐχὶ εὐαγγελιστῶν ἐποιοῦν ἔργον, ἀλλ' ἀντιλέπειν μὴ δυνάμενοι τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ, ἐδῶν· *Οἰδαμεν σε εἰς εἰ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.*

32. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἀκλόουα.

ΕΥΝ. Εἴτε γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν δημιουργημάτων σκοπούμενός τις, ἐκ τούτων ἐπὶ τὰς οὐσίας ἀνάγοιτο

“ Marc. 1, 24.

(50) Editi εἰς ἀπόδειξιν ἐκείνῳ. At mss. ἐκείνῳ εἰς ἀποδείξιν.

(51) Editi τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο. Vox τοῦτο in codicibus antiquioribus deest. Ibidem Reg. quartus κατὰ τὸν τοῦτο λόγον.

(52) Hic locus visus est homini doctissimo Duceo multus et mendosus. Sed præstat ejus verba ascribere, quæ hæc sunt : *Locus est in Græco mutilus, nec ad eum sanandum satia adjuvat Reg. ms. in quo lego, ὡς γε τοῦτοια ἀντιλέγει οὐκ ἔχουσι, etc.* Fateor quidem huic locum multum esse in Regiis tribus mss. perinde atque in libro Ducei : sed dico enim mihi integrum et emendatum videri in aliis duobus mss. Regiis et in utraque editione Ven. et Paris. et in codice Colbertino : in quibus omnibus legitur ita, ut in contextu videre licet. Puto igitur Basilium ἑλληστικῶς, ut sæpe alias, locutum esse, sic ut post oδέν vox ἐναντίον, aut alia quævis similia subaudiatur, quod ita Interpretabimur : *Cum nihil habeant quod nobis adversetur : aut si mavis, cum nihil habeant quod nobis opponere possint.* Nec parum hanc conjecturam adjuvat, quod Basilium paulo ante ita scriperat : *Hoc (Eunomii testimonium) sermonem nostrum confirmat.* Et aliquanto infra : *Sic sæpe et ipsi mendacii architecti, rerum perspicuitate adacti, vel invitati veritatem testimonio suo comprobant.* Quod idem est ac si diceret : Tan-

A tati propriæ consentaneam esse, atque convenientem.

BAS. Hoc quidem ab eo dictum est, ut Unigenitum a Patre alienum ostendat : at nostrum sermone confirmat. Etenim si Dei substantia hoc dat, ut operationem intelligamus consentaneam convenientemque suæ dignitati, dignitas quædam est *ingenitum*, ut Eunomio videtur, rursus id ipsum et substantia est ex horum sententia, Unigenitus autem operatio est Dei, aut operationis imago ; idque ex horum doctrina : quare his contradicere superfluum fuerit, cum nihil habeant quod nobis adversetur. Cæteroque eos facerem plurimi, si hæc blasphemiam abnegarent : quoniam tamen dixerunt, ex ipsis eorum dictis colligamus, quod, si quædam Dei dignitas est *ingenitum*, id autem ipsum substantia quoque est, consentanea vero est et conveniens Dei dignitati operatio ejus, hæc autem est Christus ex horum sententia, conjunctus igitur ac conveniens eire substantiæ Dei. Atque horum nihil nostrum est. Ipsa enim istorum verba componemus, ex iisdem demonstrationem conteximus. Substantiam, inquit, sequitur Dei dignitas : habet proportionem operatio cum dignitate : operationis imago est Unigenitus : et vice versa, si Unigenitus imago est operationis : operatio vero, dignitatis : dignitas autem, substantiæ, Unigenitus substantiæ eire imago. Sic sæpe et ipsi mendacii architecti, rerum perspicuitate coacti, vel invitati veritatem testimonio suo comprobant. 269 Nam et dæmones non evangelistarum faciebant opus : sed tamen cum veritatis lucem intueri non possent, clamabant : *Novimus te quis sis, nimirum ille sanctus Dei* &c.

32. Sed videamus et sequentia.

EUN. Si quis enim, inquit, rem ex creaturis considerans, ope harum ad substantias perducatur,

tum abest, ut Eunomiani quoque nunc proferant quod nobis adversetur, ut etiam sententiam nostram confirmet, eamque ob rerum perspicuitatem testimonio suo stabilire cogantur. Quod sequitur, ἢ πολλῶν ἄν, etc., cæteroque eos facerem plurimi, si hæc blasphemiam abnegarent, non ita accipi debet, quasi in his blasphemiam aliqua contineretur, cum potius sermonem suum inde confirmari dicat Basilus : sed hoc modo : Si Eunomiani malam suam voluntatem, qua ita loquentes Unigenitum a Patre alienum ostendere volunt, tandem aliquando abjicerent mutarentque, valde admodum de hoc eos laudarem. Id autem ita esse facile, opinor, fatebitur, qui ea, quæ partim jam protulimus, Basilii verba legerit. *Hoc quidem, inquit, ab eo dictum est, ut Unigenitum a Patre alienum ostendat : at nostrum sermonem confirmat.* — *Kal τοῦτο κατὰ τὸν τούτων λόγον.* Totus hic locus sic videtur reddendus : *Atque id ex eorum doctrina consequitur, ita ut eis superfluum sit contradicere, cum id non possint. Ac magno quidem mercarer ut hanc suam impietatem abnegent ; sed quia eam protulerunt, etc.* MABAN.

(53) Editi μὲν Θεοῦ ἀγεννησία. Codex Colb. et Reg. tertius et in contextu. Mox iidem codices ἢ ἐνέργεια. Articulus in editis desiderabatur.

(54) Voculam μὲν addidit ex duobus Regiis codicibus.

propterea quod ingenitū creaturam Filium inveniat, A
Unigenitū vero, Paracletum, item propterea quod ex
Unigeniti præstantia, operationis confirmet diver-
sitatē, ejus etiam diversitatis quæ secundum substā-
ntiam est, argumentum certissimum accipit.

BAS. Primum igitur quomodo substantiæ ex crea-
turis æstimari possint, ego quidem non video. Enim
vero potentiam, sapientiamque et artem, non substā-
ntiam ipsam indicant creaturæ. Imo ne ipsam
quidem opificis potentiam totam necessario declarant;
cum nonnunquam fieri possit, ut artifex non omnes
vires suas in agendo exserat, sed sæpe remissio-
riorem conatū in operibus artis adhibeat. Quod
si totam etiam potentiam transverberet in opus, ita
demum futurum est, ut ejus vires operibus metiamur,
non autem fiet ut substantiam, quæ tandem
B ea sit, intelligamus. Quod si, quoniam divina natura
simplex est atque incomposita, substantiam existimet
una cum potestate concurrere, et, propter innatam
Deo bonitatem, dicat totam Patris potentiam ad
generationem Filii commotam, atque iterum totam
Unigeniti ad substantiam Spiritus sancti, adeo ut ex
Spiritu quidem potentia Unigeniti conspiciatur,
simulque etiam substantia: rursus vero ex Unigenito,
Patris intelligatur et potentia et substantia, ad-
vertite quid huic colligatur. Nam e quibus conatus
est substantiæ dissimilitudinem ostendere, ex iis
comperitur similitudinem astruere. Etenim si potestas
nihil cum substantia habet commune, quomodo ex
opificis quæ effectus sunt potestatis, ad comprehensionem
ipsius deductus est? C
contra, si idem est substantia et potestas: quod
potestatem designat, id profecto substantiam etiam
designabit. Proinde opificia non ad substantiæ dis-
similitudinem, ut tu dicis, sed ad perfectam simi-
litudinem ducunt. Kursus certe et hic conatus no-
stram magis quam ipsius sententiam stabilit. Aut enim
non habet unde ea quæ dixit demonstrat: aut, si e
rebus humanis exempla mutuatur, inveniet non ex
artificis operibus intelligi a nobis ejus essentiam,
sed ex genito genitoris naturam cognosci. Nec enim
fieri potest, ut ejus qui domum construxit essentia
comprehendatur ex domo: at difficile non est ex
genitura genitoris naturam intelligere. Quare si
Unigeniti creatura est, Patris nobis essentiam non
exhibet: si vero Patrem nobis notum per se ipsum
facit, non creatura est, sed Filius verus, Dei que
imago, et substantiæ character. Atque hæc quæ
quæ sunt hujusmodi.

τέρει, οὐχὶ δημιουργία, ἀλλὰ Υἱὸς ἀληθῆς, καὶ
καὶ ταῦτα μὲν ταῦτα.

(55) E regione vocis ὑπεροχῆς, in margine Regii
tertii legitur hoc scholium, ἣν ὑπερέχειται ὑπὸ τοῦ
Πατρὸς, ex præstantia qua superatur a Patre. Sed
ait Combefisius, huic locum sibi videri potius accipi-
endum de ea præstantia, qua Unigenitus ex Euno-
mianorum sententia Spiritum superabat.

(56) Irrepsit mendum in editionem Parisiensem
negligentia operarum: in qua pro τόνους legitur
πώνους.

Α τοῦ μὲν ἀγενήτου τὸν Υἱὸν εὐρίσκων ποίημα, τοῦ δὲ
Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς
ὑπεροχῆς (55) τὴν τῆς ἐνεργείας διαφορὰν πιστού-
μενος, ἀναμεισθῆναι λαμβάνει: καὶ τῆς κατ' οὐσίαν
παρὰλλαγῆς τὴν ἀποδείξειν.

BAS. Πρῶτον μὲν οὐ πῶς δυνατόν ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὰς οὐσίας ἀναλογίζεσθαι, ἐγὼ μὲν οὐχ ὄρω. Δυνάμεις γὰρ, καὶ σοφίας, καὶ τέχνης, οὐχὶ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἰνδικειτικὰ ἐστὶ ποιήματα. Καὶ οὐδὲ αὐτὴν πᾶσαν τοῦ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν ἀναγκαίως παρίστανειν, ἐκδεχομένου ποτὲ τὸν τεχνίτην μὴ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν ἐναποθέσθαι ταῖς ἐνεργείαις, ἀλλ' ὑφειμένους πολλάκις ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης τοῖς τόνους (56) χρῆσασθαι. Εἰ δὲ καὶ ἅπλητὴν δύναμιν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀνακινήσειε, καὶ οὕτως ἂν ὁπάροχοι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων ἀναμεισθῆναι, οὐχὶ δὲ τὴν οὐσίαν, ἥτις ποτὲ ἐστὶ, καταλαμβάνεσθαι. Εἰ δὲ διὰ τὸ ἀπλόου καὶ ἀσύνητον τῆς θείας φύσεως τῇ μὲν δυνάμει σύνηθρον τίθεται τὴν οὐσίαν, καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ ἄλην μὲν κενικήσθαι λέγει (57) τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ἄλην δὲ πάλιν τὴν τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε ἐκ μὲν τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ Μονογενοῦς δύναμιν θεωρεῖσθαι, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν οὐσίαν, ἐκ δὲ τοῦ Μονογενοῦς πάλιν τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν ἐκ καὶ οὐσίαν καταλαμβάνεσθαι· σκοπεῖτε τὸ συναγόμενον. Ἐξ ὧν γὰρ ἐπεχειρήσει τὸ ἀνόμοιον συστήσαι τῆς οὐσίας, ἐκ τούτων ἐφάνη κατασκευάζων τὴν ὁμοίότητα. Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἔχει κοινὴν ἡ δύναμις πρὸς τὴν οὐσίαν, πῶς ἐκ τῶν δημιουργημάτων, ἅπερ ἐλέμμεως ἐστὶν ἀποτελέσματα, πρὸς τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὠδηγήσῃ; εἰ δὲ ταυτὴν οὐσία τὴ ἐστὶ καὶ δύναμις, τὸ τὴν δύναμιν χαρακτηρίζον χαρακτηρίζει πάντας καὶ τὴν οὐσίαν. Ὅστε τὰ δημιουργήματα, ὡς εὐφῆς, οὐ πρὸς τὸ ἀνόμοιον τῆς οὐσίας, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῆς ὁμοιότητος φέρεται. Πάλιν μένοι καὶ τοῦτο τὸ ἐγγειώρημα τὸν ἡμέτερον μάλλον ἢ τὸν αὐτοῦ λόγον συνίστησιν. Ἡ γὰρ οὐδαμῶθεν ἔχει παραχέσθαι τῶν εἰρημένων τῶς ἀποδείξεις, ἢ εἴπερ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τὰς εἰκόνας λαμβάνοι, εὐρήσει οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ τεχνίτου ἐν περινοίᾳ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γινόμενος ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννηθέντος τὴν τοῦ γεγεννηκότος φύσιν ἐπιγνώσκοντας. Οὐ γὰρ ἐκ τῆς οἰκίας τὴν οὐσίαν τοῦ οἰκδομοῦ καταλαβεῖν δυνατόν· ἐκ μένοι τοῦ γεννημένου νοήσαι βέβαιον τοῦ γεγεννηκότος τὴν φύσιν. Ὅστε εἰ μὲν δημιουργία ὁ Μονογενῆς, οὐ παρίστανει ἡμῖν τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν· εἰ δὲ γρῶρζει ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὸν Πατρικῶν τῶ Θεοῦ, καὶ (58) ὑποστάσεως χαρακτη-

(57) Codices aliquot legunt.

(58) Codex Colb. et alii tres Regii ἀλλὰ Υἱὸς καὶ εἰκὼν ἀληθῆς καὶ: quos libros secutus interpres sic veritū: sed Filius et imago erai vera. Editio utraque Paris. et Ven. cum Reg. sexto ait in contextu. Reg. quartus in margine ita ut edidimus: in contextu vero ἀλλ' Υἱὸς, καὶ εἰκὼν ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ, sed Filius, et vera Dei imago.

33. Ἡ δὲ παρενόηκη (59) τῆς βλασφημίας ὄση; **A** Καταφρονήσας τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀπειλῆς, ἣν ὁ Κύριος τοῖς τῷ Πνεύμα τῷ ἁγίῳ βλασφημήσασιν φοβερωτάτην ἐπαπειλάντο, δημιουργήματα λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἁγίον· μικροῦ μὲθ' ὧν αὐτὸ εἶναι διδοῦς, τοῖς ἀφύοις, ὡς τὰ πολλά, τῆς προσηγορίας ταύτης ἐφαρμοζούσης. (Ὁ γὰρ δὴ, ὅτι προέλαβε (60) τῆ βλασφημίας ταύτης τὸν Κύριον, καθυστερεῖται τι ἡμῶς τῆς ἀνανακτήσεως ἄξιον. Οὐ γὰρ παραμυθία τοῦτο τῆς ἀσεβείας, ἀλλὰ προσθήκη τῆς κατακρίσεως. Ἐπεὶ καὶ (61) ὁ Κύριος τὴν μὲν εἰς αὐτὸν βλασφημίαν δι' ἀγαθότητα συνεχώρησε· τὴν δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἁγίον ἀναπόδραστον εἶναι τοῖς τοιμήσασιν ἀπέφηνατο. Πρῶτος τοῖνον τῶν ἀπ' οὐ τοῦ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας περιαιγέλλεται ἐπιφρονέων τῆ ἀληθείας, ταύτην ἐτάλησε τὴν φωνὴν ἀκρίτως ἀπειλῶν περὶ τοῦ Πνεύματος. Οὐκ οὖν τινὲς μέχρι τῆμερον ἀκηκόαμεν δημιουργήματα τῷ ἁγίῳ Πνεύμα (62) προσειπόντος, ἣ ἐν τοῖς καταλειφθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν λόγοις τὴν προσηγορίαν ταύτην εὐρήκαμεν. Εἰς ἄρα φωνῶν

ΕΥΝ. Εἰ ἐκ τῶν δημιουργημάτων ἀνάγοιτό τις πρὸς τὴν τῆς οὐσίας κατάληξιν, εὐρήσει τοῦ μὲν ἀγενήτου τὸν ὕβιν ποίημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον.

ΒΑΣ. Ἄλλος οὗτος τρόπος τῆς ἀσεβείας (65)· διπλᾶ βλασφημεῖν ἐν ἐνὶ ῥήματι, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξουθενῶσαι ὡς ὁμολογουμένην λαβόντα, ἐνετύθεν ὀρμηθεῖσαι πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἐλαττώσεως. Καὶ, ὡς εἶπεν, *Οἱ μὲν οὐρανοὶ δημιουργοῦνται ὄψαν θεοῦ*· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἁγίον τὴν τῆς ὄψεως ἐλάττωσιν τοῦ Μονογενοῦς ἀναγγέλλει. Καὶ ὁ μὲν Κύριος περὶ τοῦ Παρακλήτου λέγων, *Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάζει*, φησὶν· ἣ δὲ κατήγορος γλώττα ἐμπόδιον εἶναι τῷ ὕβιν τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγκρίσεως ἀποφαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ Πνεύματος φησὶ, ποιητῆς ὁ ὕβιν (Παῦς δὲ ἡμῖν, Κύριε, ἐπὶ τοῖς (64) λαλοῦμένοις εἰς), τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς μηδεμίαν σεμνότητα τῷ δημιουργῶσαντι προστιθέσθαι, διὰ τοῦτο οὐδὲ συγκρίνεσθαι τῷ Πατρὶ ἄξιον, ἐκ τῆς ὧν ἐποίησεν εὐτελείας τὸ ὁμοίωμα τῆς ἀξίας ἀφηρημένον

34. Ἄρα ἀκηκόατε ποτε βλασφημίας χαλεπωτέρας; ἀρὰ τις οὕτω περιφανῶς εἰς τὸ ἄφικτον κρίμα τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἁγίον βλασφημίας κατέπεσε; **D**

“ *Matth. xii, 31.* “ *Psal. xviii, 2.* “ *Joan. xvi, 14.*

(59) Illud, παρενόηκη, debet accipi de eo convicio, quo Spiritum sanctum consecutus est Eunomius: quod tam grave fuit et tam horrendum, ut contumeliam ipsam qua Eunomius Filium affecerat, longe superaret. Hoc ipso in loco mss. nonnulli καταφρονήσας γάρ. Subinde mss. aliquot βλασφημοῦσαι.

(60) Editio Ven. et nostri septem mss. προσέλαβε. In quo mirari subit Trapezuntium uo litterarum additamento ita delusum esse, ut totum ejus loci sententiam corruperit, interpretans hoc modo: *Dominum quoque ad hanc blasphemiam conjunxit.* Non enim Eunomius, ut verbis utar interpretis, Dominum ad hanc blasphemiam conjunxit: sed Spiritum sanctum. Recte igitur et emendate, ut

270 33. Jam vero quanta est blasphemiae accessio? Minus eas quas in Evangelio Dominus in Spiritum sanctum blasphemantibus perquam formidandas intencavit⁵⁷, aspernatus, creaturam esse ait Spiritum sanctum; sic ut parum absit, ut ne animal quidem eum esse concedat, cum hac appellatione ut plurimum inanimatis accomodetur. Nec enim profecto, quod hanc istam blasphemiam prius in Dominum evomuit, propterea aliquid nos de indignatione remittere par fuerit. Hoc enim mitigatio non est impietatis, sed condemnationis accessio. Nam et Dominus prolatam in se blasphemiam ob sanam bonitatem remisit: at eam quae in Spiritum sanctum jacitur, audientibus inevitabiliter imputandam pronuntiavit. Primus ergo illorum qui veritatem adorti sunt, ex quo pietatis praedicatione divulgata est, hanc de Spiritu vocem emittere ausus est. Etenim qui Spiritum sanctum creaturam appellavit, audivimus neminem ad hodiernum usque diem, neque in iis quos reliquere libris hanc appellationem invenimus. Itaque dicit:

EUN. Si quis subvehatur e creatris ad substantiae comprehensionem, ingeniti quidem creaturam Filium inveniet, Uigeniti vero, Paracletum.

BAS. Alius hic est impietatis modus. Nimirum dupliciter blasphematur verbo unico, sanctique Spiritus contemptu, quasi res confessa sit, positō, hinc ad demonstrandam Unigeniti imminutionem concitatur. Atque, ut par est, *Caeli quidem enarrant gloriam Dei*⁵⁸: Spiritus vero sanctus imminutionem gloriae Unigeniti nuntiat. Et Dominus de Paraclete loquens: *Ille, inquit, me glorificabit*⁵⁹; at maledicta illa lingua Filium per eum impediri pronuntiavit, ne cum Patre comparetur. Quoniam enim, inquit, Spiritus conditor est Filius (sis autem nobis, Domine, de iis quae loquimur, propitius): hic autem talis est, ut decus nullum tribuat conditori, idcirco neque dignus est qui cum Patre comparetur, cum ob eorum quae fecit vilitatem, dignitatis aequalitate privatus sit.

34. Num unquam audistis blasphemiam gravio- rem? num quis adeo perspicue in inevitabili judicio ob blasphemiam in Spiritum sanctum verba

monet Ducens, in editionibus Basiliensi et Steph. pro προσέλαβε legitur προσέλαβε: *Non enim quoniam hoc conceitavit Dominum prius insecutus est, minus indignari debemus.* Rectam illam et emendatam scripturam secuti sunt typographi Parisienses: quos nos imitamur.

(61) Editi Ἐπεὶ καὶ. Antiqui duo libri Ἐπειδὴ καὶ. *Mox Reg. quatuor τὴν μὲν εἰς ἑαυτὸν.*

(62) Editi μέχρι τῆμερον ἀκηκόαμεν δημιουργήματα τῷ Πνεύμα τῷ ἁγίῳ. Paulo aliter in mss. nostris, ut ex contextu perspicui potest.

(63) Antiqui duo libri τρέπος τῆς βλασφημίας, modus blasphemiae.

(64) Codices duo ἐπὶ τοῖς. Illud, ἐπὶ, in excusis deerat.

collapsus est? Unius Montani fuerat adeo in Spiritum sanctum insanire, eumque tum nominibus humilibus dedecorare, tum ipsius naturam ita deprimere, ut ea dicat ignominiam conditori affricari. Imo vero et ille, ne sui ipsius deiceret fastum, utique de Spiritu aliquid humiliter dicere cavisset. Sed de hoc quidem per otium dicemus. Illud vero cui non patet, quod nulla Filii operatio a Patre divisa sit, nec quidquam 271 sit in rerum natura, quod ad Filium pertineat, et a Patre alienum sit? *Omnia enim, inquit, mea tua sunt, et tua mea*¹. Quomodo igitur Spiritus causam Unigenito soli attribuit, et ad ejus accusandam naturam hujus creatorem usurpat? Quod si duo principia inter se adversa inducens, hæc dicit, una cum Manichæo et Marcione conteretur; siu autem statuit ab uno pendere omnia, quod a Filio factum esse dicitur, id ad primam causam refertur. Quare, etsi omnia per Deum Verbum ad esse producta fuisse credimus, tamen universorum Deum omnium causam esse non negamus. Qui autem fieri potest, ut non aperte periculosum sit, Spiritum a Deo dirimere? cum partim quidem Apostolos conjuncte nobis tradat; et modo Christi, modo Dei Spiritum dicat, ubi scribit: *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus*²; et rursus: *Vos autem non spiritum mundi accepistis, sed Spiritum qui ex Deo est*³; quippe ipse esse veritas, proceditque a Patre. At hic ad destructionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi, ut Spiritum auferat a Patre, ita eum unice Unigenito ad gloriæ eversionem attribuit, ipsum contumelia, ut sibi videtur, afficiens. Nam in retributionis die nullam ob prava dogmata ultionem expectat.

ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δόγμασιν (73) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναποδόσεως ἀναμείνω.

¹ Joan. xvii, 10. ² Rom. viii, 9. ³ I Cor. ii, 12.

(65) Editi ἀν ταπεινῶς. At mss. tres ἀν τῷ ταπεινῶς. Ibidem editi μὴ τύπον ἑαυτοῦ καταβάλλοι. At mss. antiquiores ut in contextu.

(66) Verbum ἐροῦμεν reperiri quidem in editis et in aliquibus mss. non diffiteor: mihi tamen dubium non est, qui melius absit, tum quod per se facile a quolibet suppleri potest, tum quod in vetustioribus mss. non invenitur. Ex his autem verbis, nisi valde fallor, colligi merito potest, librum tertium non nisi aliquanto post duos priores a Basilio conscriptum fuisse.

(67) Illud, καὶ κατηγόρημα τῆς φύσεως, etc., et ad ejus accusandam naturam, etc., mihi videtur accipi posse hoc modo: Eunomius, cum ait ab Unigenito creatum Spiritum, verbis quidem videri potest naturam Unigeniti extollere: sed re tamen eam deprimat. Ita enim dicit creatum ab Unigenito Spiritum, ut simul affirnet Unigenitum a Patre creatum esse: in quo valde admodum deprimi Filii naturam atque deijci nemo non videt. Ejus rei et aliam causam inventurum puto, qui librum Eunomii diligenter legerit.

Α τανού τῆν μόμου τοσοῦτον μανῆναι κατὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἑνώμασι τε αὐτὸ ταπεινοῖς καθυβρίζαι, καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ τοσοῦτον ἐξευτελίσαι, ὥστε ἀδοξίαν εἰπεῖν τῷ πεποιηκότι προστρίβασθαι. Μᾶλλον δὲ κακεῖνος ἐφυγεν ἀν ταπεινῶς (65) εἰπεῖν τι περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃς ἀν μὴ τὸν τύπον ἑαυτοῦ καταβάλλοι. Καὶ περὶ μὲν τούτου κατὰ σχολὴν ἐροῦμεν (66). Ἐκεῖνο δὲ τίτι τῶν πάντων ἀδελῶν, ὅτι οὐδέμια ἐνεργεῖα τοῦ Υἱοῦ ἀποτεταμημένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν τοῖς οἴσι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἡλλοτριῶται; Πάντα γάρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Πῶς οὖν τοῦ Πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῳ προστίθῃσι, καὶ κατηγόρημα τῆς φύσεως (67) αὐτοῦ τὴν φύσιν λαμβάνει διμυσουργίαν; Εἰ μὲν οὖν, δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξήγων ἀλλήλαις, ταῦτὰ φησὶ, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκιανῶς συστρίβασται· εἰ δὲ μίς ἐξάπτει τὰ ἔντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ὅστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθαι διὰ τοῦ Θεοῦ λόγου πιστεύομεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἰτίων εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. Πῶς δὲ οὐ (68) φανερὸν ἔχει τὸν κίνδυνον διαίρειν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα; τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδιδόντος, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντος, νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς γράφει· *Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ*· καὶ πάλιν· *Ἔμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν* (69), ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο δὲ τοῦ Κυρίου τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας λέγοντος (70)· *ἐπειδὴ αὐτὸς* (71) ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἄλλ' οὗτος, εἰς καθάρειαν τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφαιρεῖ μὲν αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, τῷ δὲ Μονογενεῖ διαφερόντως ἐπὶ καθαρᾶταις τῆς δόξης προστίθῃσιν, ἐφυβρίζων, ὡς οἶεται (72), οὐδέμια ἐκδίδειν

⁴ Joan. xv, 26.

(68) Reg. quartus Πῶς οὖν οὐ.

(69) Editi et mss. non pauci ut in contextu. At Reg. quartus Ἡμεῖς δὲ... ἐλάβομεν, Nos autem non spiritum mundi accepimus; et ita apud Paulum legitur Epistola I ad Corinth. ii, 12, quod et eo evenisse videtur, quod librariorum putaverit ita apud Basilium scribi oportere, uti apud Paulum legitur.

(70) Τοῦ Κυρίου... λέγοντος. Verte: Cum Dominus dicat Spiritum veritatis (ipse enim est veritas), et: A Patre procedit. ὁ ΜΑΡΙΑΝ.

(71) Editi et mss. omnes αὐτός, ubi tamen ex grammaticæ regulis scribi oportuisset αὐτό, Πνεῦμα videlicet: sed scripsisse Basilium αὐτός pro, quod vir sanctissimus respiceret ad locum Joannis xv, 26, ubi vox Παράκλητος adhibetur.

(72) Colb. secunda inanui ἐφυβρίζων ὡς οἶον τ. quantitas in se est.

(73) Editio Paris. et mss. nonnulli πονηροῖς λέγασσι καὶ νοήμασι, ὁ πρᾶα verba et cogitata. At editio Ven. et codices antiquiores Colb. et Reg. tertius simpliciter ut in contextu.

ΚΑΤ' ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Γ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (74).

CONTRA EUNOMIUM LIBER TERTIUS

DE SPIRITU SANCTO.

9. ΒΑΣ. Μόλις ποτε (75) κορσεθείς τῶν εἰς τὸν Α Μονογενῆ βλασφημιῶν, ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετ-εληλυθεν, ἀκόλουθα τῇ ἄλλῃ αὐτοῦ (76) προαιρέσει καὶ περὶ τούτου διαλεγόμενος· γράφει δὲ οὕτως·

ΕΥΝ. Ἀρκοῦντων δὲ ἡμῖν τοσούτων περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ Παρακλήτου λοιπὸν εἰπεῖν· οὐ ταῖς ἀνεξετάστοις τῶν πολλῶν ἀκολουθούσας δόξαις, τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐν ἅπασι φυλάσσοντας διδασκαλίαν, παρ' ἧν τρίτον αὐτὸ ἀξιώματι καὶ τάξει μαθόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει πεπιστώκαμεν.

ΒΑΣ. Ὅτι μὲν γὰρ οὐκ οἴεται δεῖν τῇ ἀπλῇ καὶ ἀνεπιτηδεύτῳ πίστει τῶν πολλῶν ἐμμένειν, ἀλλὰ τεχνικῶς τισι καὶ σεσοφισμένοις λόγοις πάλιν πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ παρακρούεσθαι τὴν ἀλήθειαν. Ἰκανῶς ἐξ ἧν εἶπεν ἐδήλωσεν. Ἀτιμάζων γὰρ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν, ἢ δοξάζουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσποιεῖται τὴν τῶν ἁγίων φυλάσσειν διδασκαλίαν, καὶ τοὺς ταύτην αὐτῷ παραδεδωκότας ἀποσιωπᾷ, καὶ νῦν, ὅπερ κἀν τοῖς περὶ τοῦ Μονογενοῦς λόγοις ποῶν ἀπεδείχθη. Εἰτά φησι παρὰ μὲν τῶν ἁγίων μεμαθηκέναι τὸ τρίτον εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πεπιστευκέναι τὸ καὶ (77) τρίτον εἶναι τῇ φύσει. Τίνες δὲ οἱ ἅγιοι, καὶ ἐν ποίοις λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποίηται, εἰπεῖν οὐκ ἔχει (78). Ἄρα γέγονεν οὕτω τολμηρὸς ἄνθρωπος, τὰς περὶ τῶν θεῶν δογμάτων καινοτομίας εἰσηγούμενος; Τίς γὰρ ἀνάγκη, εἰ τῷ ἀξιώματι καὶ τῇ τάξει τρίτον ὑπάρ-

1. Bas. Vix tandem blasphemis in Unigenitum exsatiatus, ad Spiritum sanctum ita transit, ut de eo etiam consentaneum toti suo proposito sermonem instituat. Scribit autem sic :

EUN. Cum autem hæc nobis de Unigenito sufficiant, consequens fuerit ut jam de Paracleto quoque dicamus, non vulgi opiniones temerarias secuti, sed sanctorum in omnibus doctrinam servantes : a quibus cum didicerimus eum dignitate et ordine tertium, tertium quoque natura esse credimus.

Bas. Quod quidem non putet oportere in simpliciter uada multorum fide permanere, sed artificiosis quibusdam ac captiosis rationibus veritatem rursus ad id, quod sibi videtur, detrudere, satis ex iis quæ protulit verbis ostendit. 272 Nam multorum opinione contempta, qua Spiritum sanctum glorificant, simulat tenere se sanctorum doctrinam : at eos qui eam ipsi tradiderunt, tacet, etiam nunc faciens ea ipsa, quæ ab eo dum de Unigenito sermonem haberet, facta esse demonstratum est. Deinde dicit a sanctis quidem se didicisse tertium esse ordine et dignitate Spiritum ; a se ipso vero credere, natura quoque tertium esse. Qui vero sint sancti illi, et in quibus scriptis hanc doctrinam ediderint dicere non potest. Fuitne unquam homo sic audax, qui divinorum dogmatum innovationes induceret? Cur enim necesse est, si dignitate ac

(74) Titulus, ut fit, alius est in aliis codicibus. C Regii quartus et sextus τοῦ αὐτοῦ πρὸς Εὐνόμιον, περὶ Πνεύματος, ejusdem adversus Eunomium, de Spiritu. Reg. secundus τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Βασιλέως πρὸς Εὐνόμιον, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ejusdem magni Basilii adversus Eunomium, de sancto Spiritu. Reg. tertius et Colb. simpliciter περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, de Spiritu sancto. Dubius et incertus visus est hic liber quibusdam. Ita enim scriptum invenitur in ora codicum Regiorum quarti et sexti : Τινές φασὶ τοῦτον τὸν λόγον μὴ εἶναι τοῦ ἁγίου Βασιλέως, διὰ τὸ φερέσθαι ῥητά τινά ἐν αὐτῷ, τραχύτερα εἶναι δοκούντα, οἷς ἐν οὐδενὶ φαίνεται

C τῶν ἰδίων συγγραμμάτων χρησάμενος. Dicunt nonnulli hunc librum sancti Basilii non esse, quod in eo reperiuntur verba quædam, quæ videntur duriora, quibus non comperitur in alio nullo operum suorum usus fuisse. Ea de re in Prefatione.

(75) Editi Μόλις ἐξ. Vocula ἐξ in mss. antiquioribus deest. Statim Reg. quintus et editi μονογενῆ Υἱόν. Sed in aliis mss. vox Υἱόν non legitur.

(76) Reg. quartus ἐξη ἑαυτοῦ. Aliquanto infra mss. tres ἀκολουθοῦντες... φυλάσσοντες.

(77) Editi καὶ τὸ. Antiqui duo libri τὸ καί.

(78) Has tres voces, εἰπεῖν οὐκ ἔχει, ex quatuor codicibus Regii addidimus.

ordine tertius est Spiritus, natura quoque cum esse tertium? Dignitate quidem secundum esse a Filio, tradit fortasse pietatis sermo; at natura tertia uti, neque ex sanctis Scripturis edocti sumus, neque ex prius dictis ulla consecutione colligi potest. Quemadmodum enim Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo est: dignitate vero, quoniam origo ejus est et causa, ea re quod ipsius esse pater, et quoniam per ipsum accessus aditusque est ad Deum et Patrem, non autem natura secundus, quoniam deitas in utroque una est: ita profecto et Spiritus sanctus, etsi tum ordine tum dignitate secundus a Filio est (ut tandem hoc etiam concedamus), tamen non jure sequi ut sit alienæ naturæ, hinc patet. Nimirum angeli omnes ut appellationem unam, ita etiam eandem omnino inter esse naturam habent: sed tamen ex iis alii quidem præfecti sunt gentibus, alii vero unicuique fidelium adjuncti comites sunt. Quanto autem gens tota uni viro præstat, tanto certe necesse est angeli alicui genti præsentis dignitate dignitate alterius cui viri privati tutela concreditur majorem esse. Quod autem unicuique fidelium adsit angelus velut pædagogus quidam et pastor vitam dirigens, nemo contradicit, qui meminerit verborum Domini, qui ait: *Ne contemnatis unum ex his pusillis, eo quod angeli eorum semper vident faciem Patris mei qui*

χει τὸ Πνεῦμα, τρίτον εἶναι αὐτὸ καὶ τῆ φύσει: Ἀξιώματι. μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδοσιν ἰσως ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος (79)· φύσει δὲ τρίτη χρῆσθαι, οὕτως παρὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δευτεράκις, οὕτως ἐκ τῶν προσηρημένων (80) παρὰ τὸ ἀκλόουθον δυνατὸν συλλογισασθαι. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς τάξει μὲν, δεῦτερος τοῦ Πατρὸς, οὗτις ἀπ' ἐκείνου· καὶ ἀξιώματι, οὗτις ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῷ εἶναι αὐτοῦ πατέρα (81), καὶ οὗτις δὲ αὐτοῦ ἡ πρόσωπος (82) παρὰ τὴν προσαγωγήν τρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· φύσει δὲ οὐκέτι δεῦτερος, οὕτως ἢ βεβήτης ἐν ἐκατέρῳ μίᾳ· οὕτως δὲ λονοῦσι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ὑποβέβηκε τῶν Υἱὸν τῆ τῆ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι (ἵνα καὶ ὅπως συγχεωρήσωμεν §83), κρύπτει ἂν εἰκότως, ὡς ἄλλοις τῶν ὑπάρχον φύσεως, ἀκολουθεῖν (84), ἐκείθεν δὲ λον. Ἀγγελοι πάντες ὡςπερ προσηγορίας μίξ, οὕτως καὶ φύσεως πάντως τῆς αὐτῆς ἀλλήλους τυγχάνουσιν· ἀλλ' ὅμως οἱ μὲν αὐτῶν ἔθνων προσετήκασιν, οἱ δὲ ἐν ἐκάστῳ τῶν πιστῶν εἰσι παρεπόμενοι. Ὅσων μόνου προτιμότερον ἔθνος ὄλον ἔδος ἀνδρῶν, τοσοῦτω δὲ ποτε μείζον ὑπάρχειν ἀνάγκη ἀξίωμα τοῦ ἰσθάνου ἀγγέλου παρὰ τοῦ ἐνὸς ἐκάστου τὴν προστασίαν πεπιστευμένου (85). Τὸ δὲ συνέλπει ἐκάστῳ τῶν πιστῶν ἀγγελον, ὅσον παιδαγωγὸν τινα καὶ νομῆα τῆ ζωῆν διευθύνοντα, οὐδὲς ἀντερεῖ, μεμνημένους τῶν τοῦ Κυρίου λόγων, εἰπόντος· *Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν ἐλαχίστων τούτων, οὗτις ὁ ἀγγελοι αὐτῶν εἰδ*

(79) Locum nullum esse arbitror, aut ipsius Basilii aut aliorum sanctorum Patrum, de quo acrius in concilio Florent. disputatum sit, quam de illo, ἀξιώματι μὲν γὰρ, etc. Latini, ut patet ex sess. 20, proferebant edicendum vetustissimum in quo sic legebatur: Ἀξιώματι μὲν γὰρ δεῦτερον τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἦσαν, καὶ ὅπως τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξηγημένον, etc. Dignitate namque secundum esse a Filio, cum habeat esse ab ipso, atque ab ipso accipiat, et annuntiet nobis, et omnino ab illa causa dependat (sermo pietatis tradit). Græci vero hæc verba, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, et sequentia usque ad vocem ἐξηγημένον, in suo libro vetustissimo quoque et optimo deesse affirmabant; hodieque in editis et in nostris septem mss. desunt. Sequitur in Græco, non procul ab initio sessionis 20, παραδίδοσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος, tradit pietatis sermo: sed hic Græci voculam ἰσως omissionem esse, aut potius sublatam conqueriebantur. Consentit cum libro Latinorum noster Regius secundus, in quo vox ἰσως deest: consentiunt vero cum libro Græcorum tum editi tum reliqui sex mss. in quibus omnibus hæc vox ἰσως invenitur. Monere libet, illius, Ἀξιώματι μὲν γὰρ, etc., paulo aliter legi sessionis 21, pag. 314, sed ita tamen. ut eisdem plane sententia efficiatur.

(80) Nostri libri antiquiores ex τῶν εἰρημένων. Ibiidem mss. nonnulli συλλογίζεσθαι,

(81) Editio Paris. αἰτία τοῦ εἶναι ὁ Πατὴρ. Reg. secundus αἰτία τοῦ εἶναι αὐτοῦ πατέρα. Reg. tertius αἰτία τοῦ εἶναι πατέρα αὐτοῦ. Reg. quartus αἰτία τοῦ εἶναι αὐτοῦ πατέρα. Alii tres mss. Regii et editio Ven. αἰτία τοῦ εἶναι αὐτοῦ πατέρα. Quid autem in hac lectionum varietate sentiam, aperiam paucis. Igitur non valde admodum dubito, quin typographi Parisienses, inesse vitii aliquidi in voce πατέρα de suo suspicati, πατὴρ edidierint: ego tamen, cum vox πατέρα et in editione Ven. et in omnibus libris veteribus invenitur, eam retinendam esse arbi-

tror. Combefisius ait quidem legisse se in uno codice πατὴρ· sed ego qui Regios codices legi et ipse, in ullo nihil tale reperi. Ex his autem omnibus quas exscripsi lectionibus mihi nulla iam placet quæquam in Reg. quarto conspicitur, non solum quod ex ea effici videtur idonea sententia, sed quod lectione Regii secundi confirmetur. Monui enim legi eo in libro, alia τὸ εἶναι αὐτοῦ πατέρα· ubi videre facile est, librarium aliud cogitantem τὸ scribisse pro τῷ· quæ ipsa est scriptura Regii quarti, quoniam principium ejus est et causa per hoc, quod ipsius pater est. Hoc nostrum iudicium adiuvant, quod eodem plane modo Basilii locutus sit lib. II, num. 16. cum ita scripsit, τῷ εἶναι τὸ ἀγγέλου, ea re quia archetypum est. Et infra ita quoque scribit num. 6: τῷ εἶναι τὸν Μονογενῆ, eo quod unus sit Unigenitus.

(82) Editio ἡ πρόσωπος. At Regii tres mss. ἡ πρόσωπος. Nec ita multo post Reg. secundus et καὶ ὑποβέβηκε τῶν.

(83) Et de illis quoque, ἵνα καὶ ὅπως συγχεωρήσωμεν, magna partium studium controversum est in concilio Florentino, pag. 340. Sic autem scriptum invenimus in Colb. et in Regio secundo et tertio, ἵνα καὶ ὅπως συγχεωρήσωμεν: in aliis vero quatuor mss. Regiis hoc modo, ἵνα ὅπως καὶ συγχεωρήσωμεν, vel ἵν' ὅπως, etc., et ita quoque legitur in editionibus Ven. et Paris.

(84) Editio et duo mss. φύσεως καὶ τὸ ἀκλόουθον. Reg. secundus φύσεως ἀκολουθεῖ, non ἀκολουθεῖν, ut sibi falso visus est legere vir ceteroquæ doctissimus Combefisius. Reg. sextus ἀκολουθεῖ. Reg. tertius φύσεως ἀκολουθεῖν, bene. Aliquanto post vox ἀλλήλους in multis mss. deest.

(85) Editio et aliquot mss. ἀγγέλου, παρὰ τὸ ἐνὸς ἐκάστου τῆν προστασίαν πεπιστευμένου. Reg. tertius et Colb. ἀγγέλου, τῶν ἐνὸς ἐκάστου τῆν προστασίαν πεπιστευμένων. Reg. secundus ἀγγέλου, παρὰ τὸ ἐνὸς ἐκάστου τῆν προστασίαν πεπιστευμένων.

παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ὁ Ψαλμῶδης φησι Πορφυραλέη ἄγγελος Κυρίου κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν· καὶ, Ὁ ἄγγελος ὁ ρυθιάμενος (86) μὲ ἐκ νεότητός μου· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅτι δὲ πάλιν εἰσὶ τινες ἄγγελοι καὶ ὄλων ἐθνῶν προεστῶτες, Μωσῆς ἡμῶς διδάσκει διὰ τῆς ψῆδης λέγων· Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ. Καὶ ὁ σοφὸς Δανιὴλ ἐν τῇ τοῦ ἀγγέλου ὄπτασις ἤκουσεν αὐτοῦ λέγοντος ὅτι, Ἀρχὼν βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξεναντίας μου· καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθήσασαι μου, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶ ὁ αὐτός· Καὶ ὁ ἀρχὼν (87) τῶν Ἑλλήνων ἤρξατο. Ἀλλὰ καὶ ἀρχιστράτηγός τις (88) τῆς δυνάμεως Κυρίου λέγεται, ὁ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου φανερωθεὶς. Καὶ πάλιν τινὲς λέγονται λεγεωνες τῶν ἀγγέλων, τοῦ Κυρίου εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς· Ἦ δοκεῖτε (89) ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι ὕδα πλείους ἢ δωδεκά λεγεώνας ἀγγέλων; Ὁ τοίνυν ἀρχιστράτηγος τῶν ἐν ταῖς λεγεώται κατατεταγμένων ἀγγέλων ἀρχὼν ἐστὶ δηλονότι.

2. Πρὸς τί οὖν ὁ λόγος ἡμῶν φέρεται; Ὅτι οὐ πάντως, εἴ τι τῆ τάξεως καὶ τῆ ἀξιωματικῆς δευτέρου ἐστὶ καὶ τρίτου, τοῦτο καὶ τὴν φύσιν ἐτέραν ἔχει. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ὁ μὲν τις αὐτῶν ἀρχὼν, ὁ δὲ ὑψίστος, ἄγγελοι δὲ ὅμως τῆ φύσεως πάντες· καὶ κατὰ μὲν τὸ ἀξίωμα ἡ διαφορά, κατὰ δὲ τὴν φύσιν ἡ κοινωνία (καὶ γὰρ Ἄσθη ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ· φύσις δὲ πάντων ἀστέρων μία· καὶ πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, τοῦτέστιν, ἀξιωματικῶν διαφοραὶ· φύσις δὲ ὅμοια τῶν δοξαζομένων)· οὕτως δηλονότι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ ἀξιωματικῶν καὶ τάξει (90) ὑποβέβηκεν, ὡς λέγουσι (παρελιθισαμέν γὰρ αὐτὸ, φησὶ, τρίτον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀρεθιζομένου· αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ παραδόξει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος παραδεωκότος τὴν τάξιν ἐν οἷς εἶπε· Πορευθέντες, βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος)· ἀλλ' εἰς φύ-

A in caelis est. Et Psalmista dicit: *Castra metabitur angelus Domini in circumitu timentium* 273 ipsum: et: *Angelus qui liberavit me a juventute mea*; et quæcumque ejusdem generis sunt. Quod autem rursus sint angeli quidam qui gentibus integris præpositi sunt, docet nos per canticum Moses, dum ait: *Quando dividebat Altissimus gentes, quando disperdit filios Adam, constituit terminos quosdam juxta numerum angelorum suorum*. Et sapiens Daniel in visione angeli audivit ipsum dicentem: *Princeps regni Persarum stetit ex adverso mihi: et ecce Michael unus de principibus primis venit, mihi auxiliaturus: et ipsum reliqui illic cum principe rege Persarum*. Et paulo post ille ipse ait: *Et princeps Græcorum veniebat*. Sed et copiarum Domini imperator ac dux dicitur, is, qui Jesu Nave ad Jordanem manifestatus est. Et rursus legiones quædam angelorum dicuntur, Domino discipulis dicente: *An putatis quod non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi hic plus quam duodecim legiones angelorum*? Qui igitur dux est exercitus eorum angelorum qui in legionibus recensentur, ille profecto princeps est.

2. Quorsum igitur hæc oratio? Quod non continuo, si quid ordine ac dignitate secundum est, aut tertium, id et naturam alteram habet. Quemadmodum enim inter angelos princeps alius est, alius subditus, et tamen natura angeli sunt omnes: et in dignitate quidem diversitas est, in natura vero communitas (siquidem *Stella a stella differt in gloria*, natura vero stellarum omnium una est; atque multæ mansiones sunt apud Patrem, hoc est, dignitatum diversitates, glorificationum vero natura una): sic profecto et Spiritus sanctus, etsi dignitate inferior est atque ordine, ut aiunt (accepimus enim ipsum, inquit, tertium a Patre et Filio numeratum: cum Dominus ipse in traditione salutaris baptismatis tradiderit ordinem, his verbis: *Euntes baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*); at in quâdam naturam tertiam a Filio et Patre eje-

* Matth. xviii, 10. * Psal. xxxiii, 8. * Gen. xlviii, 16. * Deut. xxxii, 8. * Dan. x, 13. ** ibid. 90. ** Josue v, 14. ** Matth. xxvi, 53. ** I Cor. xv, 41. ** Joan. xiv, 2. ** Matth. xxviii, 19.

(86) Codices non pauci ὁ ρυθιάμενος.
(87) Editi καὶ ἀρχων. At mss. multi καὶ ὁ ἀρχων. Mox mss. duo ἀρχοντος Περσῶν.
(88) Sic Reg. secundus et sextus. Vocula τις inepte his legatur in vulgatis.
(89) Editio Paris. ἡ δοκεῖτε. Editio Ven. et septem nostri mss. ἡ δοκεῖτε.
(90) Antiqui quatuor libri ἀξιωματικῶν ὑποβέβηκε καὶ τάξει, alio ordine. Quod sequitur, ὡς λέγουσι, de eo quomodo inter se dissidebant Græci et Latini, ut videre est in concilio Florentino, pag. 341. A certis velim sessiones 19, 20, 21, 22, 23, aut certe paginas 340 et 341, ex quibus quid differrent utriusque libri Græcorum et Latinorum disci potest. Hæc voces, ὡς λέγουσι, ut ad propositum me referam, reperiantur in libro Græcorum; hodieque leguntur in Regiis tertio, quarto et quinto et in Colb. perinde atque in editiombus Veneta et Parisiensi:

D aberant vero a libro Latinorum, quemadmodum nunc absunt a Reg. secundo. Eadem voces, ὡς λέγουσι, ut aiunt, inveniuntur quidem in Reg. sexto: sed solum secunda manu. Vocula ὡς in Reg. primo deest: sed verbum λέγουσι et in codice legitur. Suspiciari fortasse possit quispiam Combedianum lectionem libri Græcorum secutum esse. Postquam enim illa, *Παρελιθισαμέν γὰρ, etc.*, sic interpretatus est, *accepimus enim eum tertium*, hæc ad eja loci sensum declarandum subjungit: *Dato hoc Basilii Eunonio, negat illatum, non esse ejusdem ac Patris naturæ*. Non enim si quid danus, sequitur ut id etiam concedamus, aut confiteamur. Basilii ergo hoc dare potuisset Ennumianus, tertium esse Spiritum, et tamen id non concedere, nec confiteri. Ut hæc sunt, non aliter Græci quam Combedianus hunc locum intellexerat.

cium eum fuisse nusquam didicimus. Nam cum res duæ dicantur, deitas et creatura, dominiolum et servitium, potentia sanctificans, et quæ sanctificatur, potentia possidens suapte natura virtutem, et quæ eam ex arbitrio comparat; quæ in parte Spiritum locabimus? Inter eos qui sanctificantur? at ipse est sanctificatio. An inter eos qui præclaris ac egregiis facinoribus virtutem adepti sunt? at bonus natura est. An inter eos qui ministrant? at alii sunt spiritus ministratorii, qui ad ministerium mittuntur¹⁶. Non ergo principale natura Spiritum, fas est nobis conservum dicere, neque una cum creaturis numerare eum, qui in divina et beata Trinitate pariter 274 numeratur. Principatus enim et potestates, ac reliquæ ejusmodi creaturæ, quæ ex attentione ac studio sanctificationem habent, dici natura sanctæ jure non possunt. Ita enim bonum appetunt, ut pro ratione amoris in Deum sui, sanctitatis mensuram accipiant. Et sicuti ferrum in medio igne positum, ferrum quidem esse non desinit, sed ob vehementissimam cum igne eoujunctionem ignitum factum, omnemque ignis naturam in se ipsum recipiens, tum colore, tum efficacia in ignem transit: sic et sanctæ potestates ex communicatione quam habent cum eo qui natura sanctus est, ejusmodi sanctimoniam habent quæ jam pervaserit per totam eorum substantiam, in eaque coalescit. Ipsæ autem in eo a sancto Spiritu differunt, quod bujus natura sanctitas est: illis vero ex participatione inest sanctimonia. Quibus autem inest bonum instaurativum et aliunde collatum, ea sunt mutabilis naturæ. Non enim excidisset Lucifer, qui mane oritur¹⁷, nec esset in terra contritus, si deterioris conditionis recipiendæ non fuisset capax natura. Quomodo igitur pium est inter creaturas Spiritum collocare, qui intervallo tanto a creaturis separatus est? Creatura enim ita comparata est, ut si progressum aliquem fecerit, placueritque Deo, pro mercede sanctificationem accipiat, quandoquidem libero utitur arbitrio, potestque in utramque partem inclinari, ad boni ac mali electionem; Spiritus autem sanctus fons est sanctificationis. Et quemadmodum natura sanctus est Pater, natura itidem sanctus est Filius: ita quoque Spiritus ille veritatis natura sanctus est; ob idque donatus est etiam sancti appellatione, eaque peculiari ac propria.

3. Itaque, si sanctitas ei natura est, sicuti Patri et Filio, quomodo tertizæ ac alienæ naturæ est? Ob

¹⁶ Hebr. i, 14. ¹⁷ Isa. xiv, 12.

(91) Antiqui tres libri θεότητος τε καί. Vocula τε deest in vulgatis.

(92) Codices duo ἐναριθμούμενον.

(93) Regii secundu et quartus δ πρωτ.

(94) Editi φύσει τε. Antiqui tres libri φύσει ἐξ. Ibidem Reg. tertius καὶ μετὰ τὴν ἐν' ἐκάτερα, corrupte.

(95) Editiones Ven. et Basil. cum Regii quarto et quinto πὼς τρίτον, quomodo tertius est. Reg. tertius habet quoque πὼς τρίτον, sed secunda manu,

στιν τινὰ τρίτην ἀπὸ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς ἐκβαλλόμεν, οὐδαμοῦ μεταβήκαμεν. Δύο γὰρ λεγομένου πραγμάτων, θεότητος τε καὶ (91) κτίσεως, καὶ θεοποιίας καὶ δουλείας, καὶ ἀγιαστικῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθομένης, τῆς τε ἐξ αὐτῶν ἐχούσης τὴν ἀρετὴν καὶ τῆς ἐκ προαιρέσεως κατορθούσης, ἐν ποτὶ μερίδι τὸ Πνεῦμα τάξομεν; Ἐν τοῖς ἀγιαζομένοις; ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ἀγιασμός. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐξ ἀνδραγαθημάτων τὴν ἀρετὴν κτιώμενοις; ἀλλὰ φύσει ἐστὶν ἀγαθόν. Ἄλλ' ἐν τοῖς λειτουργικοῖς; ἀλλ' ἕτερα εἰσι λειτουργικά πνεύματα πρὸς διακονίαν ἀποστολλόμενα. Οὐ τοίνυν ὁμόουλον ἡμῖν λέγειν αὐτὸ θεμιτόν, τὸ ἡγεμονικὸν τῆ φύσει, οὐτε ἡλίκει συναριθμῆναι, τὸ τῆ θείας καὶ μακαρίως Τριάδι συναριθμούμενον (92). Ἀρχαὶ μὲν γὰρ, καὶ ἕξουσία, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κτίσις, ἐκ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας τὸν ἀγιασμὸν ἐχούσαι, οὐκ ἂν ἐκώστω φύσει ἀγία εἶναι λέγονται. Ἐπορευόμενοι γὰρ τοῦ καλοῦ, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπης, καὶ τοῦ μέτρου τῆς ἀγασίνης μεταλαμβάνουσι. Καὶ ὡσεὶ ὁ σίδηρος, ἐν μίτῃ τῶ πυρὶ καίμενος, οὐτὲ μὲν σίδηρος εἶναι οὐκ ἀποβάλλει, τῇ δὲ σφοδρότητι πρὸς τὸ πῦρ ὁμιλίᾳ ἐκπυρακτωθεὶς, καὶ πᾶσαν εἰς ἑαυτὸν τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ὑποδεξάμενος, καὶ χρώματι καὶ ἐνεργείᾳ πρὸς τὸ πῦρ μεταβέβηκεν· οὕτω καὶ αἱ ἀγία δυνάμεις ἐκ τῆς πρὸς τὸ φύσει ἅγιον κοινωνίας δι' ὅλης τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως κειχωρηκότα ἤδη καὶ συμπερυσσώμενη τὸν ἀγιασμὸν ἔχουσαι. Διαφορὰ δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῆ, ὅτι τῶ μὲν φύσει ἡ ἀγασίνης, ταῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἀγαθόν. Οἷς δὲ ἐπισκευασθὸν καὶ ἐτέρωθεν ἐπιδοκίμων ὑπάρχει τὸ ἀγαθόν, τῆς μεταπρωτῆς εἰσι φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἐξέπεσον ὁ Ἐυσφόρος ὁ πρωτ (93) ἀνατέλλων, οὐτε συνετρίθη ἐκ τῆς γῆς, εἰ φύσει ὑπῆρχε τὸ χεῖρονος ἀνεπίδεκτον. Πῶς οὖν εὐσεβὲς τῆ κτίσει αὐτὸ συντάττειν, τοσοῦτον μῆτρον ἐπιμεριζομένης τῆς κτίσεως; Ἡ μὲν γὰρ κτίσις πέφυκεν ἄθλον προκοπῆς καὶ τῆς πρὸς θεὸν εὐαρεστησεως τὸν ἀγιασμὸν ἔχουσα, φύσει δὲ (94) χρωμένη αὐτέξουσία, καὶ μεταβρέπειν ἐν' ἐκάτερα δυνάμενη, πρὸς ἐκλογὴν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ χεῖρονος· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πηγὴ ἀγιασμοῦ. Καὶ ὡσεὶ φύσει ἅγιος ὁ Πάτερ, καὶ φύσει ἅγιος ὁ Υἱός, οὕτω φύσει ἅγιον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ τῆς ἀληθείας· διὸ καὶ ἐκάρτου καὶ ἰδιαζούσης τῆς τοῦ ἁγίου προσηγορίας ἔξίεται.

3. Et οὖν φύσει αὐτῶ ὁ ἀγιασμός ἐστίν, ὡσερ Πατρὶ καὶ Υἱῶ, πὼς τρίτης (93) ἐστὶ καὶ ἄλλοτρίας

licet antiqua. Codex vero Colb. et alii tres mss. Regii cum editione Paris. πὼς τρίτης, quomodo tertizæ, etc. Persuasissimum est mihi, eos quos Græci et Latini in concilio Florentino proferebant libros, uno inter se consensu habuisse, πὼς τρίτης, quomodo tertizæ. Etenim si in his libris scriptum iussit πὼς τρίτον, quomodo tertius est, dubium non est quin Marcus Erpbesinus suam iude opinionem confirmasset.

φύσεως; Διὰ τοῦτο γὰρ, οἶμαι, καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα τὰ Σεραφίμ τρίτον ἐκθιόντα τὸ ἅγιον ἀναγέγραπται, ὅτι ἐν τρισὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ὁ κατὰ φύσιν ἁγιασμὸς θεωρεῖται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτῶν κοινὸν πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸ τῆς ἁγιοσύνης ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτῆ ἡ τοῦ πνεύματος προσηγορία. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ θεῖ προσκυνεῖν. Καὶ ὁ προφήτης φησὶ· Πνεῦμα πρὸ προσώπου (96) ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, ὃ εἶπαμεν· Ἐν τῇ σκιά τῶν πτερυγῶν αὐτοῦ ἠσόμεθα. Καὶ ὁ Ἀπόστολος τὴν τοῦ πνεύματος προσηγορίαν ἐπὶ τὸν Κύριον ἀναφέρει λέγων· Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμα ἔστιν. Ἐκ δὲ τούτων παντὶ ὄφην, ὅτι οὐχὶ ἀλλοτρίων (97) τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐκείων πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ἡ κοινωνία τῶν ὀνομάτων παρίστησι. Καὶ ἀγαθὸς ὁ Θεὸς εἴρηται, καὶ ἔστιν ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἐπισκαστήν ἔχον τὴν ἀγαθότητα, ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῶ συνυπάρχουσαν. Ἡ πάντων ἂν εἴη ἀλογώτατον τὸ φῦσει ἄγιον μὴ φύσει λέγειν τὴν ἀγαθότητα ἔχειν, ἀλλ' ἐπιγεννηματικῆν (98) καὶ ἔξωθεν προσγεγεννημένην αὐτῶ. Ἐν ᾧ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι, Ἐγὼ ἔρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, καὶ αὐτὸς εἶναι Παράκλητος ἡμῶν ἐνδείκνυται. Ἄστε καὶ ἡ τοῦ παρακλήτου προσηγορία οὐ μικρὸν πρὸς ἀπόδειξιν (99) τῆς ὁμοῦσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συντελεῖ.

4. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τοιαῦτα τοῦ μεγαλείου τῆς φύσεως ἐνδεικτικά· αἱ δὲ ἐνέργειαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος (1) οἶσι; Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὡς τοίνυν ὁ Θεὸς λόγος δημιουργὸς ἐστὶ τῶν οὐρανῶν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ στερεὸν καὶ πάγιον τῆς ἀρετῆς (2) παρέχεται ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν. Καὶ πάλιν ὁ Ἰωβ· Πνεῦμα Κυρίου τὸ ποιήσαν με· οὐκ ἐπὶ τῆς δημιουργίας, ὡς οἶμαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν ἀνθρωπικὴν ἀρετὴν τελειώσεως λέγων. Ὁ δὲ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου Κυρίου διαλεγόμενος, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δηλονότι, Κύριος ἀπέσταλκέ με, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ὁ φαλμὸς, δι' ὧν κευρωθήναι δύνανται τοῦ Πνεύματος παρισταῖς, Ποῦ κερυνθῶ, φησὶ, καὶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ ζῶγω; Αἱ δὲ εἰς ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ φθάνουσαι ἐνεργεσίαι, ὅμοιαι τινές εἰσι καὶ ἡλκαί; Ὡσπερ αὐτὸς ὁ Κύριος

A id enim, opinor, et apud Isaiam etiam scriptum est Seraphim ter sanctus exclamare ⁹⁶, quod naturalis sanctitas tribus in hypostasibus perspicitur. Nec vero hoc sanctitatis nomen of solum commune est cum Patre et Filio, sed ipsa est etiam spiritus appellatio. Deus enim est spiritus; et eos qui ipsum adorant, in spiritu et veritate adorare oportet ⁹⁷. Et propheta ait: Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, ubi diximus: In umbra alarum ipsius vivemus ⁹⁸. Quin et Apostolus appellationem spiritus in Dominum transfert, cum dicit: Dominus autem spiritus est ⁹⁹. Ex his autem cuilibet competum est ac perspectum, non naturæ alienationem, sed conjunctionem cum Patre et Filio per nomen communicationem commonstrari. Et Deus dictus est bonus, et est: bonus autem est et Spiritus sanctus, bonitatem habens non adventitiam, sed natura sibi innatam. Alioqui fuerit omnino absurdissimum, si quis dicat eum **275** qui natura sanctus est, bonitatem natura non habere, sed quamdam deinceps supervenientem, eique forinsecus accedentem. Quin etiam cum Dominus dixit: Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis ¹⁰⁰, et ipse Paracletus noster esse ostenditur. Quare paracleti quoque appellatio non parum ad demonstrandam Spiritus sancti majestatem confert.

4. Et nomina quidem quæ majestatem naturæ indicant, sunt ejusmodi: operationes vero Spiritus sancti quales? Verbo Domini, inquit, caeli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum ¹⁰¹. Ut igitur Deus Verbum creator est caelorum, ita et Spiritus sanctus stabilem ac firmam virtutem potestatibus caelestibus impertit. Et rursus Job: Spiritus Domini, qui fecit me ¹⁰²: non de creatione, ut arbitror, sed de humanæ virtutis perfectione disserens. Quin etiam loquens Isaias de Domini persona, videlicet secundum ejus humanitatem: Dominus, inquit, misit me, et Spiritus ejus ¹⁰³. Et rursus Spiritus virtutum universa pervasisse declarans psalmus: Quo ibo, inquit, a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ¹⁰⁴? Beneficentiæ autem quæ ab eo ad nos deveniunt, quales sunt et quantæ? Sicut Dominus ipse iis qui ipsam susceperunt, istuc dedit ut liceret filios Dei fieri ¹⁰⁵, sic et Spiritus sanctus D Spiritus est adoptionis ¹⁰⁶. Et quemadmodum Domi-

⁹⁶ Isa. vi, 3.

⁹⁷ Joan. iv, 24.

⁹⁸ Thren. iv, 20.

⁹⁹ II Cor. iii, 17.

¹⁰⁰ Joan. xiv, 16.

¹⁰¹ Psa. cxvii, 6.

¹⁰² Job xxiii, 4.

¹⁰³ Isa. xlvi, 16.

¹⁰⁴ Psal. cxxxviii, 7.

¹⁰⁵ Joan. i, 12.

¹⁰⁶ Rom. viii, 15.

(96) Regii secundus, tertius et quintus, et Colb. cum editione Ven. præ προσώπου, et ita legit interpretes, olimque legerat Ambrosius sermone 15, ut notat Combefisius. Vocula præ in aliis quibusdam mss. et in editione Paris. deest. Ibidem editio Paris. ὁ Κύριος. At in mss. articulus non legitur. Sic apud LX editus est hic locus: Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος, ὃ εἶπαμεν· Ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ἠσόμεθα. Spiritus faciei nostræ Christus Dominus, de quo diximus: In umbra ejus vivemus. Hunc locum in suis notis illustrat vir eruditissimus Duceus.

(97) Editi οὐκ ἀλλοτρίων. At mss. οὐχί.

(98) Codices nonnulli ἐπιγεννηματικῆν, per unicum v. Ibidem editi et Colb. προσγεγεννημένην. Alii tres mss. προσγεγεννημένην.

(99) Editi εἰς ἀπόδειξιν. At mss. antiquiores πρὸς ἀπόδειξιν.

(1) Editi ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος. Veteres libri ut in contextu. Hoc ipso in loco mss. nonnulli τοῦ Κυρίου. Deerat articulus in impressis libris.

(2) Illud, τῆς ἀρετῆς, additum est ex tribus Regii codicibus.

nus noster magister verus est, juxta id quod dictum est: Vos autem nolite vocare magistrum vestrum in terra; unus enim magister vester est Christus²⁹; sic et Spiritum sanctum omnes, quotquot in nomine Domini crediderint, docere testatus est Dominus ipse, cum dixit: Paraclitus autem Spiritus sanctus quem Pater mittit, ille vos docebit omnia³⁰. Et sicut Pater operationes in eos qui operationibus suscipiendis digni sunt, dicitur dividere, itemque dividere Filius administrationes in dignitatibus ministerii: sic dividere etiam dona in eos qui donis excipiendis digni sunt, perhibetur Spiritus sanctus. Divisiones enim donorum sunt, sed idem Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, sed idem Dominus: et divisiones operationum sunt, sed idem Deus, efficiens omnia in omnibus³¹. Vides quomodo hic quoque Spiritus sancti operatio operationi Patris ac Filii conjuncta sit? Deinde ex eo etiam quod sequitur, divinitas naturæ sancti Spiritus amplius declaratur. Quid enim ait? Sed omnia hæc efficit unus et idem Spiritus, dividens privatim unicuique, sicuti vult³². Nihil aliud ei scribitur, nisi auctoritati ac dominio adjunctam potestatem. Quapropter in Novo Testamento prophetæ clamaverunt: Hæc dicit 276 Spiritus sanctus³³. Unde autem scrutatio profunditatum Dei adest Spiritui? Quemadmodum, inquit, nemo hominum novit ea quæ hominibus sunt, nisi spiritus hominis qui est in eo: sic et ea quæ sunt Dei, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei³⁴. Ut enim ullus alienus aut peregrinus internas animæ cogitationes potest inspicere: sic profecto si arcani aliquid cum Deo commune habet Spiritus, cum ab eo neque alienus sit, neque peregrinus, profunda judiciorum Dei perscrutari potest. Præterea et vita nobis a Deo per Christum in sancto Spiritu suppeditatur. Vivificat enim Deus, ut ait Paulus: Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia³⁵. Vitam autem largitur Christus: Oves enim meæ, inquit, vocem meam audiunt, et ego vitam æternam do illis³⁶. Vivificamur itidem per Spiritum, quemadmodum ait Paulus: Qui excitavit

ἔδωκεν ἐξουσίαν τοῖς δεξιμένοις αὐτὸν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον Πνεῦμα υἱοθεσίας ἐστίν, ὁ καὶ ὡσεὶ διδάσκαλος ἐστίν (3) ἀληθινὸς ὁ Κύριος ἡμῶν κατὰ τὸ εἰρημένον· Ὑμεῖς δὲ μὴ καλέσατε διδάσκαλον ὑμῶν ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ καθήρητις ὑμῶν ἐστὶν ὁ Χριστὸς· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διδάσκει πάντα τοὺς (4) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου πιστοποιηκίας, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖται, εἰπόντος· Ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμφει ὁ Πατὴρ (5), ἐκείνος ὑμᾶς διδάξει πάντα. Καὶ ὡσεὶ διαιρεῖν τὰ ἐνεργημάτων ὁ Πατὴρ λέγεται, καὶ διαιρεῖν τὰς διακονίας ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς τῆς διακονίας ἀξιώματι· ὁσὼν διαιρεῖν καὶ τὰ χαρίσματα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τοὺς ἀξίους τῆς τῶν χαρισμάτων ὑποδοχῆς μαρτυρεῖται. Διαρέσεις γὰρ χαρισμάτων (6) εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαρέσεις διακρίτων εἰσὶν, ὃ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὃ δὲ αὐτὸς Θεός (7) ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάνσιν. Ὅρθως πῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνέργεια συντεταγμένη ἐστὶ τῇ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ (8) ἐνεργεῖ; Εἶτα καὶ ἐκ τοῦ ἐπαγομένου μεθ' ὧν τὸ θεῶν (9) τῆς φύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος φανεροῦνται. Τί γὰρ φησι; Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διαροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐθεντικὴν καὶ δεσποτικὴν ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυρεῖ. Διότι ἐν τῇ Καινῇ (10) διαθήκῃ αἱ προφηταὶ κεκράγασι· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ ἐρευνᾶν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, πῶθεν τῷ Πνεύματι πρόσ- ἐστιν; Ὅσπερ, φησὶν, οὐδεὶς οἶδεν ἀπορώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· ὁσὼ καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ οὐδεὶς ἄλλοτριος οὐδὲ ξένος τοὺς ἐνδον λογισμοὺς ἐποικτιεῖν δύναται τῆς ψυχῆς, οὕτω θεολογῶν, καὶ εἰ τι τῶν ἀπορρήτων κοινώνει τῷ Θεῷ, οὐκ ἄλλοτριον (11) αὐτοῦ, οὐδὲ ξένον, διερευνᾶν τὰ βάθη τῶν κριμάτων τοῦ Θεοῦ δύναται. Εἶτα καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι χορηγεῖται. Ζωοποιεῖ μὲν

²⁹ Matth. xxiii, 10. ³⁰ Joan. xiv, 26. ³¹ I Cor. xii, 4-6. ³² ibid. 11. ³³ Act. xxi, 11. ³⁴ I Cor. ii, 10, 11. ³⁵ I Tim. vi, 15. ³⁶ Joan. i, 27.

(3) Codex unus et editi διδάσκαλος ἐστίν. Sed in aliis quinque codicibus vox ἐστίν non legitur.

(4) Reg. secunduus διδάσκειν πάντα τοὺς, omnino: quæ scriptura non implicet quidem Combelsio, sed ita tamen, ut legendum putet, διδάσκειν πάντα τοὺς, docet omnia, eos, qui, etc. Ait enim testimonium paulo post a Basilio allatum ex Evangelio, ἐκείνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, ille vos docebit omnia, clare et aperte exposcere, ut ita legatur. Fateor conjecturam viri doctissimi mihi quodam valde admodum placere: tamen cum editi et sex mss. habeant διδάσκειν πάντας τοὺς, docere eos omnes qui, etc., quidquam in contextu mutandum non judicavi.

(5) Codex unus Πατὴρ μου.

(6) Codices non pauci Διαρέσεις δὲ χαρισμάτων.

(7) Libri aliquot veteres εἶπ, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός.

(8) Editi τῆ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. At mss. quinque ut in contextu.

(9) Visum est librario vocem θεῶν in Reg. ter-

tio corrigere, sic ut in ora libri scripserit τὸ μεγάλων, majestas naturæ: sed vereror, ne potius hunc locum corruperit, cum et in editis et in quinque mss. constanter τὸ θεῶν legatur. Statim editi ἐν καὶ αὐτῷ. Libri veteres ἐν καὶ τὸ αὐτῷ.

(10) Pro Καινῇ, in Note, scriptum invenimus in margine Regii tertii manu admodum recenti, Παλαιᾶ, in Veteri. Sed quicunque ille fuit, qui ita scripsit, opinione sua falsus est. Basilius enim respicit ad Acta apostolorum xxi, 11, ubi sic legitur: Hæc dicit Spiritus sanctus, virum cuius est zona hæc, etc. Librarius alius melius de hoc loco judicaverat, qui ita notarat in margine Regii secundi, ἐν ταῖς Πράξεσιν, in Actis.

(11) Editi ἄλλοτριον ἐν. Vox ἐν in sex mss. deest. Hunc locum veritum ita, ut opinus interpres Ducasus. Haud longe Reg. quartus χορηγεῖται. Ζωοποιεῖ μὲν γὰρ ὁ Θεός... Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος.

γὰρ ὁ Θεός, ὡς φησι Παῦλος· *Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα*· ζῶν ἔστι δὶδων ὁ Χριστός (12)· *Τὰ πρόβατα γὰρ, φησί, τὰ ἐμὰ τῆς φωτὸς μου ἀκούουσι, καὶ ἐγὼ ζῶν ἁλῶντων διδωμι αὐτοῖς.* Ζωοποιούμεθα ἔτι διὰ Πνεύματος, ὡς φησι Παῦλος· *Ὁ ἐλεῖνος Χριστὸν ἐκ διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ἡμῖν.*

5. Ἄλλ' ὁ πάντα τολμήρως οὔτος, καὶ μὴ ὑποπτήσαν τον ἐπιτηγμένον κίνδυνον τοῖς τολμῶσι (13) βλάσφημόν τι ῥήμα εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀπορρίψαι, ἀμέτοχον αὐτὸ θεότητος ἀποφαίνεται, γράφων οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος·

ΕἶΝ. Τρίτον τάξει καὶ (14) φύσει, προστάγματι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Υἱοῦ γενόμενον, τρίτῃ γὰρ τιμώμενον, ὡς πρῶτον καὶ μελλόν ἀπάντων, καὶ μόνον τοιούτων τοῦ Μονογενοῦς ποιήμα, θεότητος καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολαίπομενον.

ΒΑΣ. Ὁ δὲ τοῦτο λέγων εἰκοι μὴδὲ τὴν θεότητα πεπιστευκάναν ἐν ἡμῖν οὐκίβν (15), τοῦ Ἰωάννου λέγοντος περὶ Θεοῦ· *Ἐκ τούτου γινώσκωμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστίν, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὗ ἡμῖν ἔδωκε*· καὶ τοῦ Ἀποστόλου· *Οὐκ οἰδατε, ὅτι καθὼς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὐκίβν ἐν ἡμῖν*; καὶ πάλιν· *Ἐν ᾧ ἡ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμοσθημένη αἰξίε εἰς τὰς ἀγίας ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι.* Εἰ τοίνυν ἐν ἡμῖν ὁ Θεός ἐνοικεῖν λέγεται διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς οὐχί φανεράς ἀσθενείας ἐστίν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἀμέτοχον τῆς θεότητος; Καί, εἰ Θεός ὀνομάζομεν τοὺς κατ' ἀρετὴν τελείους, ἢ δὲ τελείους διὰ τοῦ Πνεύματος, πῶς τὸ ἐτίερον θεοποιούν αὐτὸ τῆς θεότητος ἀπολείπεται; Ἄλλὰ μὴ οὐδὲ εὐσεβῆς, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, μεθεκτὴν λέγειν αὐτοῦ τὴν θεότητα τετιμῆσθαι (16), καὶ οὐχί φύσει αὐτῷ συνυπάρχειν. Ὁ γὰρ χάρτι θεοποιούμενος τῆς μεταπτωτῆς ἐστὶ φύσεως, ἐξ ἀπροσεξίας ποτὲ καὶ ἀπορρέουσας τοῦ κρείττονος. Τοῦτο δὲ σαφῶς μάχεται τῇ παραδόσει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. *Περειυθέντες, φησί, βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* (17). Ἔστι γὰρ τὸ βάπτισμα σφραγὶς τῆς πίστεως, ἢ δὲ πίστις θεότητος συγκατάθεσις. Πιστεύσαι γὰρ δεῖ πρότερον, εἴτα τῷ βαπτίσματι ἐπισφραγίσασθαι. Τὸ δὲ βάπτισμα ἡμῶν ἐστὶ κατὰ τὴν τῷ (18) Κυρίου παράδοσιν, εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς

κτίσματος, οὐδὲ δούλου Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνταγμαμένου, ὡς τῆ; θεότητος ἐν Τριάδι συμπληρουμένης. Τὸ δὲ ὑπερβολαῖς ἀξιοματίων ἄλλα ἄλλων προτετιμῆμενα τυγχάνη.

6. Καὶ μὴ μοι πάλιν τὰ σοφὰ ταῦτα·

ΕΥΝ. Ἐάν μὴ κτίσμα ἐστίν, οὐκοῦν γέννημα, ἢ

A Christe et mortuis, vivificabit etiam mortalia corpora vestra, per ipsius Spiritum inhabitantem in vobis 17.

ἀλῶντων διδωμι αὐτοῖς. Ζωοποιούμεθα ἔτι διὰ Πνεύματος, ὡς φησι Παῦλος· *Ὁ ἐλεῖνος Χριστὸν ἐκ διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ἡμῖν.*

5. Verum hic iste cum audeat omnia, neque periculum, quod cuilibet blasphemum aliquid verbum in Spiritum sanctum emittere audenti impendat, timeat, expertem eum deitatis pronuntiat, sic de Spiritu scribens :

Eun. Tertius ordine et natura, Patris quidem praecepto, operatione vero Filii factus, tertio loco honoratus, tanquam qui sit primum, omniumque maximum, et solum hujusmodi officium Unigeniti, deitate ac creandi potentia carens.

Bas. Hoc qui dicit, nec deitatem habitare in nobis videtur credere, etsi de Deo Joannes dicit : *Ex hoc scimus, quod in nobis est, ex Spiritu, quem nobis dedit* 18 ; et Apostolus : *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* 19 ? et rursus : *In quo omnis edificatio coagmentata crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu* 20. Itaque, si Deus in nobis per Spiritum habitare dicitur, nonne manifesta impietas est, ipsum Spiritum dicere deitatis exsortem ? Et, si eos qui virtute perfecti sunt, deos nominamus, perfectio autem est per Spiritum ; quomodo qui alios efficit deos, ille ipse destitutus deitate est ? Nec vero pium fuerit dicere, ut in hominibus, ita et in Spiritu deitatem quae participatione acquisita sit, honorari, non autem natura ei competere. Qui enim doni efficitur Deus, mutabilis est natura, quae nonnunquam per negligentiam a bonitate excidat. Id autem aperte salutaris baptismi repugnat traditioni. *Evanes, inquit, baptizante in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* 21. Est enim baptismus sigillum fidei, fides vero assensus est deitati. Nam credere prius oportet, t'inde baptismate obsignari. Est autem noster baptismus ex Domini traditione, in nomen Patris, et 277 Filii, et Spiritus sancti, nulla creatura, neque servo Patri ac Filio conjuncto, cum deitas in Trinitate compleatur. Nam quidquid extra hoc est, id omne conservum est, etiamsi maxime ob dignitatum praestantiam alia aliis anteponanatur.

6. Nec mihi rursus sapientia illa verba objicias : Eun. Si creatura non est, igitur genitura aut

17 Rom. viii, 11. 18 I Joan. iii, 24. 19 I Cor. iii, 16. 20 Ephes. ii, 21, 22. 21 Matth. xxviii, 19.

(12) Pars major librorum veterum ἔδωκε Χριστός. Statim Reg. quartus φωτὸς μου ἀκούει.

(13) Libri aliquot veteres τοῖς τολμήσασιν.

(14) Codices nonnulli καὶ τάξει καὶ. Editi προστάγματι μὲν. Vocula μὲν in majori parte mss. deest.

(15) Vox οὐκίβν non legitur in editione Ven. neque in antiquis sex libris : sed eam in editione Pa-

risiensis addentiam esse ex Regio suo codice existimavit vir eruditissimus Ducerus.

(16) Libri aliquot veteres καὶ τετιμῆσθαι.

(17) Codices nonnulli Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

(18) Codex Colb. κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ.

ingenitus. Unus autem Deus est principio carens atque ingentus. Neque vero genitura est. Restat ergo ut ipse creatura facturaque nominetur.

BAS. Ego vero, si cuncta judicarem cognitione nostra comprehendi posse, me fortasse puderet ignorantiam confiteri. Nunc autem innumera, non solum ex iis quæ nobis in futuro sæculo reconduuntur, et ex iis quæ nunc in cælis sunt, latent nos: sed neque ea quæ in nostro corpore insunt, clare ac evidenter comprehendimus. Exempli causa de visu, utrum, dum rerum visibilibus susceptus imaginibus, ita denum objecta percipiamus: et quomodo maximorum montium, immensæque terræ, et infiniti maris, ac cæli ipsius imago in exigua nostræ pupillæ mensura contineatur: an cum a nobis quidpiam emittimus, idque ad visibilia accedit, sic cadant sub sensum: et quid id sit et quantum: adeo ut expansum sufficiat terræ marique, ac locum inter terram et cælum intercedentem penetret, imo ad ipsum cælum perveniat, tantaque moveatur celeritate, ut æquali tempore et corpus circumpositum, et stellæ quæ in cælo sunt, cognoscantur. Et quid attinet reliqua dicere? Imo ipsos mentis motus creare an generare solet anima, quis certo dicat? Quid igitur miri fuerit, si quoque de Spiritu sancto citra ruborem ignorantiam confiteamur, et tamen glorificationem, quæ ei testimonio invicto tribuitur, persolvamus? Etenim quæ per Scripturas traduntur, ea ipsum supra creaturam esse satis nobis demonstrant, quandoquidem fieri non potest, ut id quod sanctificat, et ea quæ sanctificantur, id quod docet, et ea quæ docentur, id quod revelat, et ea quæ revelatione indigent, ejusdem sint naturæ. Nemo autem sic prorsus demens est, ut alium præter Deum universorum andeat ingentium appellare, at neque Filium, quod unus sit Unigenitus. Quomodo igitur eum vocari oportet? Spiritum sanctum, Spiritum Dei, Spiritum veritatis, qui mittitur a Deo, suppediatur per Filium, non servum, sed sanctum, bonum, principalem, Spiritum vivificantem, Spiritum adoptionis, omnium quæ Dei sunt guarum. Sic profecto in Trinitate conservabitur unitatis ratio, si unum Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum confiteamur.

7. Jamvero afferunt argumenta, quibus demonstrant Spiritum sanctum dictum fuisse creaturam: unum quidem ex propheta dicente: *Qui firmat tonitruum, et creat spiritum*⁴³: aliterum **278** vero ex Evan-

γγίνητος (19). Εἷς δὲ ἀναρχος θεὸς καὶ ἀγέννητος. Οὕτε μὴν γέννημα. Λέγεται οὖν κτίσμα καὶ ποιήμα αὐτὸ ὀνομάζεσθαι.

BAS. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὴν πάντα διωριζομένην καταληπτὰ ἡμῶν εἶναι εἰ γνώσει, ἡσχύνθη ἂν ἰσως ὁμολογήσαι τὴν ἀγνοίαν· νῦν δὲ μωρὰ (20) οὐ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποκειμένων ἡμῖν μόνον, οὕτε τῶν νῦν ὄντων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποκέρυπται, ἀλλ' οὕτε τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν ἐν τῷ σῶματι τραπὴ καὶ ἀναντιρρήτως ἐστὶν ἡ κατάληψις. Οἷον ἀμέλει περὶ τῆς ὄψεως, πότερον εἰδοχόμενοι τὰς εἰκόνας τῶν ὁρατῶν, οὕτω τὰς ἀντιλήψεις ποιοῦμεθα· καὶ πῶς ὁρῶν τε παμμεγεθῶν, γῆς τε ἀπλήτου, καὶ ἀπειρου θαλάσσης, ἐστὶ δὲ (21) καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἡ εἰκὼν τῷ βραχεῖ μέτρῳ τῆς κῆρας ἡμῶν περιέχεται· ἢ ἐκπέμποντες τι παρ' ἑαυτῶν, καὶ προσπλάζοντες τοῦτο τοῖς ὁρατοῖς, οὕτως αὐτῶν τὴν αἰσθησιν ἔχομεν, καὶ εἰ ἐστὶ τοῦτο καὶ πῶσον, ὥστε γῆ καὶ θαλάσση ἐξαρκεῖν ἐφαπλούμενον, καὶ περὶ μὲν τὸν μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ τόπον, αὐτῷ τε προσβάλλειν τῷ οὐρανῷ τοσοῦτῃ τάξει κινούμενον, ὥστε ἐν ἰσῳ χρόνῳ τό τε περιεκείμενον σῶμα, καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀστέρας καταμανθάνεσθαι. Καὶ εἰ δεῖ πάλιν λέγειν (22): Ἄλλὰ αὐτὰ τὰ τοῦ τοῦ κινήματα, πότερον κτίζειν ἢ γενεῶν πέφυκεν ἢ ψυχῇ, τίς ἂν ἀκριβῶς εἴποι; Τί οὖν θαυμαστὸν καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνεπισχύντως ἡμῶς τὴν ἀγνοίαν ὁμολογεῖν; τὴν μόνου ἀναντιρρήτως αὐτῷ προσμαρτυρουμένην ἐξολογίαν ἀποδιδόναι; Ὅτι μὲν γὰρ ὕπὴρ τὴν κτίσιν ἐστὶν, ἰκανῶς ἡμῖν παρίστοι τὰ διὰ τῶν Γραφῶν παραδοόμενα (23), ἐπειδὴ γε ἀδύνατον τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως τό τε ἀγιάζον καὶ τὰ ἀγιαζόμενα, τὸ διδάσκον καὶ τὰ διδασκόμενα, τὸ ἀποκαλύπτον καὶ τὰ τῆς ἀποκαλύψεως προσδόμενα. Ἀγέννητον δὲ οὐδεὶς οὕτως ἐξω παντελῶς ἐστὶ τοῦ φρονεῖν, ὥστε τοιμησαι ἕτερον πλὴν τοῦ Θεοῦ τῶν ἔλων προσαγορευεσθαι, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ Υἱὸν, τῷ ἑα εἶναι τὸν Μονογενῆ. Τί οὖν αὐτὸ χρὴ καλεῖν (24); Πνεῦμα ἁγίου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἀληθείας, ἀποστελλόμενον παρὰ Θεοῦ, διὰ Υἱοῦ χορηγούμενον, οὐ δοῦλον, ἀλλ' ἄγιον, ἀγαθόν, ἡγεμονικόν· Πνεῦμα ζωοποιόν, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐπιστάμενον πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ καὶ ἐν (25) τῇ Τριάδι ὁ τῆς μονάδος διασωθήσεται λόγος, ἕνα μὲν Πατέρα ὁμολογούντων, καὶ ἕνα Υἱόν, καὶ ἕνα Πνεῦμα ἁγίου.

7. Κομιζοῦσι δὲ ἀποδείξεις, πρὸς τὸ κτίσμα εἰρηθεῖσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴν μὲν ἐκ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ὁ στερεῶν βροτῆρ, καὶ κτίων κτίσμα· ἕτερον δὲ τὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι, Πάντα δι' αὐ-

⁴³ Amos iv, 13.

(19) Editio Paris. ἀγέννητος. Ἄλλ' οὐκ ἀγέννητος. Εἷς γὰρ. Editio Ven. et quinque mss. ita, ut editio mss. Totum illud, ἕαν μὴ κτίσμα ἐστὶν· οὐκοῦν γέννημα, etc., usque ad verba Basilii, nec in nostro codice Colbertino, nec apud Fabricium legitur.

(20) Ita mss. antiquiores et editi. Alii tres mss. Regii τὴν ἀγνοίαν· ἐπειδὴ δὲ εἶδα μωρὰ... ἀποκέρυπται, et ita legerat interpres.

(21) Editi ἐστὶ δὲ. At mss. quatuor ἐστὶ δὲ.

(22) Codex Colb. Καὶ εἰ δεῖ πολλά λέγειν; Alii quidam mss. τὰ ἄλλα. Mox editi θαυμαστὸν ἔστι καὶ. Unus mss. θαυμαστὸν εἰ καὶ. Alii mss. θαυμαστὸν καὶ.

(23) Reg. quartus Γραφῶν παραδοόμενα.

(24) Pars major librorum antiquorum χρὴ λέγειν.

(25) Editi οὕτω δ' ἂν καὶ ἐν. Reg. tertius et Colb. ut in contextu.

τοῦ ἐγένετο. Ἡμεῖς δὲ τὸν προφητικὸν λόγον οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' εἰς τὴν κοινήν ταύτην πνοήν, τὸ τοῦ ἀέρος πνεῦμα, πεποισμένα φέροντες. Ἄπλον δὲ ἐκείθεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὁ κτίσας πνεῦμα, ἀλλ' Ὁ κτίων πνεῦμα. Ἡ γὰρ ἡ βροντὴ οὐκ ἐν ὑποστάσει τινὶ ἐστὶ σωματικῇ ἀπαξ κτισθεῖσα, ἀλλ' ἀεὶ πρὸς τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα ἐπὶ φόβῳ τῶν ἀνθρώπων ἐνεργουμένη γίνεσθαι καὶ διαλύεσθαι πέφυκεν, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα (26)· νῦν μὲν γίνεται δίσχην ποταμοῦ ῥέοντος τοῦ ἀέρος· πάλιν δὲ παύεται ἀτρεμούντος τοῦ πρότερον κινουμένου, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ τὰ πάντα ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ συστάσει τῶν ὅλων οἰκονομούντος· ὥστε διὰ πάσης τῆς κτίσεως, ἐκ τε βροντῶν καὶ ἀνέμων καὶ τῆς λοιπῆς δημιουργίας τὸν δημιουργὸν ἀναγγίλλεσθαι. Δύσπερ μετὰ τὸ εἰπεῖν· Ὁ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτίων πνεῦμα, φησὶν· Καὶ ἀπαγγέλλων τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Ἡ γὰρ ὁ οὐρανοῦ λέγουσιν δόξαν Θεοῦ τοῖς δυναμένοις ἐξ αὐτῶν τὴν τοῦ δημιουργοῦ τέχνην ἀναλογίζεσθαι, οὕτω καὶ βροντῆς ἤχου, καὶ πνευμάτων κινήσεις, τὸν δημιουργὸν αὐτῶν ἀνακηρύττουσιν. Τάχα δ' ἂν τοῦτο καὶ προφητεία εἴη, πρὸς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου φέρουσα· ὅτι ἡ μὲν φωνὴ, ἡ γενομένη (27) ἐξ οὐρανοῦ, βροντῆ ἐδόκει τοῖς ἀκούσασιν εἶναι, ἥτινα ἀφῆκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὥστε δι' αὐτῆς ἀναγγεῖλαι τὸν Χριστὸν τοῖς ἀνθρώποις· τὰ δὲ πνεύματα τὰ κινούμενα, καὶ τὴν θάλασσαν συναράσσοντα, εἶτα κοπάσαντα τῷ προστάγματι τοῦ Κυρίου, σαφῶς καὶ αὐτὰ ἀνήγγειλε τοῖς ἀνθρώποις τὸν Χριστὸν αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐδαμῶς ἡμῖν κτισθῆναι εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρίστησιν, ὡς συναριθμουμένου τοῖς πᾶσι τὸ Πνεῦματος. Εἰ γὰρ ἐν Πνεύμα ἅγιον καὶ μόνον, πῶς ὁ τῆς μοναδικῆς ἐστὶ φύσεως, τοῖς πᾶσι συμπαραλαμβάνεσθαι δύναται; Καὶ μηδεὶς οἴσθω ἀθέτησιν εἶναι τῆς ὑποστάσεως τὴν ἀρῆσιν τοῦ κτίσματος εἶναι τὸ Πνεῦμα. Ἐδόσεθός γάρ ἐστι διανοίας τὰ ἀποσωπηθέντα ἐν ταῖς ἀγλαῖς Γραφαῖς εὐλαβεῖσθαι ἐπιτηρητικῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πεπεισθαι δὲ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ καὶ ἀκριθεῖ κατέληξαν εἰς τὸν ὑστερον ἡμῖν ἀποκείσθαι αἰῶνα, ὅταν, διαβάτες τὸ δι' ἐσπέρου καὶ αἰνίγματος ὄραβν τὴν ἀλήθειαν, τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας ἀξιω-
θώμεν (28).

A gelio : *Omnia per ipsum facta sunt* ²⁶. At propheticum dictum non ad sanctum Spiritum, sed ad communem hunc flatum, aeris videlicet spiritum, credimus pertinere. Quod inde patet. Non enim dixit, Qui creavit spiritum, sed, *Qui creat spiritum*. Quenamodum enim tonitruum ubi semel est creatum, in substantia quadam corporalis non est; sed semper voluntate Dei ad terrendos homines productum, fieri ac dissolvi solet: ita et spiritus nunc quidem fit, sumente instar fluminis aere: rursus vero cessat tunc, cum quod prius movebatur quiescit, secundum voluntatem ejus, qui ad universorum incolumitatem conservationemque gubernat omnia, ut per omnem creaturam et tonitruis et ventis et reliquis operibus conditor annuntietur. Quapropter B postquam dixit: *Qui firmat tonitruum et creat spiritum* ²⁶, ait: *Et qui annuntiat hominibus Christum suum* ²⁷. Sicut enim caeli enarrant gloriam Dei ²⁸ qui et ipsis possunt conditoris artem aestimare: sic etiam tonitruus fragor ac spirituum motus conditorem suum praedicant. Fortasse autem hoc ipsum propheta est, quae ad Domini incarnationem spectat; siquidem vox quae de caelo facta est, tonitruum esse videbatur audientibus ²⁷: quam Deus et Pater emisit, ut per eam Christum hominibus annuntiaret. Spiritus autem qui excitati sunt, et mare conturbaverunt, sed postmodum quieverunt jussu Domini, vel ipsi ejus Christum hominibus palam annuntiabant ²⁸. At vero illud, *Omnia per ipsum facta sunt* ²⁶, nequaquam creatum esse Spiritum sanctum nobis ostendit, quasi Spiritus una cum omnibus numeretur. Etenim si unus est Spiritus sanctus et solus, quomodo qui singularis cujusdam naturae est, una cum omnibus comprehendi potest? Et nemo putet hypostasim aboleri, si Spiritum creaturam esse negemus. Nam pia mens est, quae a Scripturis sanctis reticenter, ea vereri de Spiritu sancto dicere: credere vero notitiam ejus, atque accuratam comprehensionem in futurum saeculum nobis reservari, cum, tempore hoc, in quo veritas per speculum et aenigma videtur ²⁸, transacto, eam contemplationem quae ad faciem est fuerimus consecuti.

²⁶ Joan. 1, 3. ²⁷ Amos 1v, 13. ²⁸ *ibid.* ²⁹ Psal. xviii, 2. ³⁰ Joan. xii, 29. ³¹ Matth. viii, 24, 27. ³² Joan. 1, 3. ³³ 1 Cor. xiii, 12.

(26) Vocem πνεῦμα pro vento hic accipi debere, vident, opinor, omnes; nec aliter accipienda est eadem vox aliquanto post.

(27) Editti ἡ γενομένη... ἀκούουσιν. Antiqui duo tituli libri ita ut in contextu legi potest. Antiqui duo libri pro οὐρανοῦ habent οὐρανῶν.

(28) Editti ἀξιωθώμεν, ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰ; τοῖς αἰῶνας τῶν αἰῶ-

νων. Ἀμήν. *In Christo Jesu Domino nostro, cum quo gloria est Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.* Sed haec verba, ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ et quae sequuntur omnia, non leguntur neque in editione Ven. neque in codicibus antiquioribus, nec dubium habeo quin sint additamenta librorum, et idque delenda esse existimav!

379 MONITUM.

Jam diximus non desse qui hos ultimos duos libros revocent in dubium : sed perpaucos inveniri, neque eos suam opinionem rationibus satis firmis stabilire; ob idque adversam opinionem ita vicisse, ut eam omnes uno consensu amplexi sint. Rursus monere juvat, id argumentum in Præfatione sub finem diligentia quam licuit maxima tractari.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΝΤΙΠΡΗΤΙΚΟΣ

Καὶ κατὰ Εὐνομίου ἀπορίαι (29) καὶ λύσεις ἐκ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν, εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ Καινῇ καὶ Παλαιῇ Διαθήκῃ.

ΛΟΓΟΣ Δ΄.

EJUSDEM SERMO CONFUTATORIUS

Et contra Eunomium difficultates ac solutiones ex divinis Scripturis, circa ea quæ ex adverso proferuntur de Filio, in Novo ac Veteri Testamento,

LIBER QUARTUS.

1. Si Filius natura Deus est, Deus autem est et A Pater natura : non aliter Filius Deus est, aliter Pater, sed similiter ; sin autem Filius non natura Deus est, ut ii qui falso dii appellantur, dicitur Deus, nec est tamen. Si Filius unus Dominus est natura, si Pater quoque natura Dominus est, profecto non alia natura. Et si Pater dicitur unus Deus, et si Filius quoque Deus, non alia natura, sed una. Si unus Dominus natura, quanquam multi filii adoptione appellantur, et unus Filius natura, quanquam adoptione nominantur; quippe vox, adoptione, ad imitationem ejus quod natura est dicitur : nihil enim adoptione dici potest, nisi præcedat id quod natura est. Proinde si nos adoptione filii sumus Dei, necesse est natura Filium antecedere.

(29) Editio Paris. ἀντιπρήτικὰ κατ' Εὐνομίου, ἐν ᾧ ἀπορίαι, etc., ut in contextu : ubi pro ἐν ᾧ, ut omnes vident, legi oportet ἐν οἷς. Reg. quartus τοῦ αὐτοῦ πρὸς Εὐνόμιον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, λόγος δ'. Ejusdem adversus Eunomium de Spiritu sancto, liber quartus. Quanquam autem aliorum codicum alius est titulus, tamen in eo conveniunt, quod in omnibus hic liber Basilii Magno tribuitur. Imo in ipso quoque Reg. quinto hoc opus Basilio nostro ascribi constat : sed ita tamen, ut initio operis legantur illa : Καὶ περὶ τούτου τοῦ λόγου διάφορος παρὰ πολλοῦ δόξα κρατεῖ, τῶν μὲν λεγόντων αὐτὸν τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τῶν δὲ ἀντιλεγόντων μὲν, οὐ κατηγορούντων δὲ ὡς τι ἀπεμαρτυροῦντων. Et de hoc libro multi varie sentiunt, aliis dicentibus eum esse sancti Basilii, aliis negantibus; sed tamen eum-

1. Et φύσει Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς δὲ φύσει καὶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἄλλως Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἑτέρως δὲ ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁμοίως· εἰ δὲ οὐ φύσει Θεὸς ὁ Υἱὸς, ὡς οἱ ψευδῶς λεγόμενοι θεοὶ, λέγεται (30), καὶ οὐκ ἔστι Θεός. Εἰ εἰς Κύριος ὁ Υἱὸς φύσει, Κύριος δὲ καὶ ὁ Πατήρ φύσει, δηλονότι οὐχ ἑτέρα φύσει (31). Κἀν εἰς ὁν ὁ Θεὸς ὁ Πατήρ λέγεται, Θεὸς δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, οὐκ ἄλλη φύσει, ἀλλὰ μιᾷ. Εἰ εἰς Κύριος φύσει, πολλῶν θέσει καλουμένων, καὶ εἰς Υἱὸς φύσει, πολλῶν ὁνομαζομένων υἱῶν θέσει (32), τὸ, θέσει, κατὰ μίμησιν τοῦ φύσει λέγεται· θέσει γὰρ οὐδὲν ἂν λεχθεῖν, μὴ προηγουμένου τοῦ φύσει. Εἰ οὖν ἡμεῖς υἱοὶ θέσει Θεοῦ (33), ἀνάγκη τὸν φύσει Υἱὸν προϋπάρχειν. Εἴτα ἀληθῶς ὀνόματα τῆς οὐσίας ὧν ἔστιν ὀνόματα, γνωρισματα. Κύριος δὲ καὶ Θεὸς ἀληθῶς καὶ ὁ Πα-

dem non condemnant quod quidpiam contineat absoni. Combellius monet hunc librum in uno Regio codice exstare : ego tamen qui bibliothecam Regiam diligenter perlustravi, ejusmodi librum videre non memini.

(30) Delevimus vocem ὁν, post λέγεται, quæ in majori parte veterum librorum deest.

(31) Reg. quartus δηλονότι οὐχ ἑτέρα φύσις. Mox idem codex λέγεται, Θεὸς δὲ καὶ ὁ. Vocula δὲ in editis desiderabatur. Narsus idem liber οὐκ ἄλλη φύσις, ἀλλὰ μιᾷ.

(32) Editi et nonnulli mss. υἱῶν, τὸ θέσει. Reg. quartus υἱῶν θέσει, τὸ, θέσει, planius ac plenius : quam scripturam præfert quoque Reg. sextus, sed solum manu secunda.

(33) Legitur in antiquioribus mss. Θεοῦ θέσει :

τηρ και ὁ Υἱός. Ἡ αὐτὴ ἔρα οὐσία, ὡς περ και τὰ αὐτὰ ὀνόματα. Εἰ μὴ (34) μονογενεὺς τὸ μονογενές, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀσύγκριτον, μονογενὴς και ὁ Πατὴρ ἀσύγκριτος γάρ. Καὶ πᾶν δὲ κείσῃ μὴ ὅμοιον ἄλλῃ μονογενές· πολλοὶ ἔρα μονογενεὺς, και οὐχ εἰς ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ (35) ὁ Υἱός οὐχ ἀπλῶς μονογενής, ἀλλὰ Υἱός μονογενής, και παρὰ Πατρός μονογενής (36), ὁ Υἱός και μονογενής ἔστι, και οὐ κείσῃ μονογενές. Εἰ κατὰ μετάδοσιν και συγχώρησιν τοῦ Πατρός, και οὐ κατὰ φύσιν δημιουργοῦς ὁ Υἱός, οὐδὲν ἂν εἴη τῶν ὅπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων κατὰ φύσιν. Ἐν γὰρ ὁ δημιουργός οὐ κατὰ φύσιν, πῶς τὰ δημιουργηθέντα κατὰ φύσιν; Εἰ ἐνεργεῖ Θεός ὡς οὐδέ τις ἕτερος, και γενῶν ὡς οὐχ ἕτερος γεννήσῃ· ἀσύγκριτος γάρ πρὸς πάντα και πάντα (37) ὁ Θεός. Τὸ ποιούμενον οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ποιούντος, τὸ δὲ γεννόμενον ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος· οὐ ταῦτόν ἔρα τὸ ποιεῖν και τὸ γεννᾶν. Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός, οὐχ ὡς ἐκ Πατρός δὲ, ἀλλ' ὡς ἐξ ἑτέρου, αἰτίας δὲ τοῦ εἶναι και ἡμῖν ὁ Θεός (38)· ἐξ αὐτοῦ γάρ τὰ πάντα· οὐχ ἑτέρως ἔρα τοῦ Υἱοῦ Πατρός, ἑτέρως δὲ ἡμῶν, ἀλλ' ὅμοιος. Καὶ πῶς οὐκ ἄπειρον; Εἰ μὴδὲν ὅμοιον καὶ ἴσον Θεῷ (39) πλὴν Υἱοῦ, οὐδὲν ἀπαρallάκτως τῶν ὑποδειγμάτων εἰρησεται· ὅπερ πᾶν γὰρ ὁ Θεός. Τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἐν οὐσίᾳ ἐστὶ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἄλλο μορφῆ, και ἄλλο οὐσία Θεοῦ, ἢνα μὴ σύνθετος. Ὁ κατὰ μορφῆν ἴσος, και κατ' οὐσίαν ἔστιν ἴσος. Εἰ ὁ γεννηθεὶς ἐλάττω τον γεννησαντος, οὐκ ἐγκλημα τοῦτο τοῦ γεννηθέντος, ἀσθένεια δὲ τοῦ γεννησαντός (40). Ἡ γὰρ φθονήσας οὐκ ἐποίησεν ἴσον, ἢ μὴ δυναθεὶς οὐκ ἐγέννησεν ὅμοιον. Εἰ ὁ Πατὴρ πρὸ τοῦ Υἱοῦ ἦν, ἑτέρου τινός πάντως πατὴρ ἦν· χωρὶς γὰρ υἱοῦ πατὴρ οὐκ ἂν λεγθεῖν. Εἰ τὸν Υἱὸν ἰσοῦς κατ' οὐσίαν ἔγνω και τὸν Πατέρα (Εἰ γὰρ ἐμὲ θύδατε, φησὶ, και τὸν Πατέρα μου ἤθετε ἀν)· ὁμοούσιος ἔρα Υἱός τῷ Πατρί. Οὐδὲν γὰρ ἀσώματον ἐξ ἀνομοίου οὐσίας γνωρίζεσθαι δύναται. Εἰ τὸ πιστεύειν τὸν Χριστὸν Υἱὸν εἶναι Θεοῦ

A Præterea, quæ vere sunt nomina, indicia sunt essentialia eorum quorum sunt nomina. Dominus autem et Deus vere tum Pater tum Filius. Eadem ergo est essentia sicut et eadem nomina sunt. Si unigenitum generationis non est, sed propterea quod est incomparabile, unigenitum etiam est Pater: siquidem est incomparabilis. Sed et quælibet creatura alteri haud similis, unigenita est: multi ergo unigeniti, et non unus Filius Dei. Quod si Filius non simpliciter unigenitus, sed Filius unigenitus, et a Patre unigenitus, Filius unigenitus est, non unigenita creatura. Sin secundum 280 participationem ac concessionem Patris creator est Filius, secundum naturam est. Quorum enim conditor non secundum naturam est, hæc quomodo secundum naturam erunt? Si Deus operatur ut nullus alius, etiam cum generat, generabit ut non alius: quippe cum nulla re in nulla re Deus potest comparari. Quod sit, non ex substantia facientis est: quod vero generatur, ex ipsa substantia generantis est: non ergo idem est facere et generare. Si ex Deo est Filius, non sicut ex Patre, sed velut ex alio: causa vero ut simus nobis etiam Deus est: ex ipso enim omnia; non aliter ergo Filii Pater est, aliter noster, sed similiter. Et qui fieret ut id absurdum non esset? Si nihil simile et æquale Deo est præter Filium, exemplorum nullum similiter omnino dicitur: siquidem super omnia Deus. Quod in forma Dei est, in substantia Dei est. Non enim aliud forma, aliud substantia Dei, ut ne compositus sit. Proinde qui æqualis est secundum formam, etiam secundum substantiam æqualis est. Si genitus minor est eo qui genuit, non culpa est geniti, sed genitoris infirmitas. Ant enim præ invisibilia non fecit æqualem: aut præ impotentia non genuit similem. Pater ante Filium si erat, alterius cuiuspiam necessario pater erat: nam aliæque filio pater dici non potest. Si

quæ variata duplici interpretationi locum dat. Licet enim ita Interpretari, Filii Dei sumus per adoptionem; aut hoc modo, Filii sumus adoptione Dei. Hoc ipso in loco editi ἀνάγκη τὸν φῶσιν προὑπέγραψεν. Τὰ ἀληθῶς... γνωρίζεται ἔστι. Reg. secundus et τὰ ἀληθῶς ὀνόματα. Reg. quartus Ita, ut edendum curavimus. Mox editi και Πατὴρ. At mss. aliquot και ὁ Πατὴρ.

(34) Illud, Εἰ μὴ, etc., sic ad verbum Interpretamur, si unigenitum non generationis est. Hoc est, si unigenitum a generatione non proficiscitur, imo si idcirco ita dicitur, quod comparari non potest, Pater quoque erit unigenitus.

(35) Addita est vocula δὲ ex duobus libris veteribus.

(36) Editi μονογενής και Υἱός, και μονογενής. Codex Colb. et Reg. quartus ut in contextu. Reg. tertius Πατρός μονογενής ὁ Υἱός, και μονογενής, interpunctio alia. Aliquanto post Reg. quartus οὐδὲν ἂν εἴη ὅπ' αὐτοῦ δημιουργηθέν κατὰ φύσιν.

(37) Editi και κατὰ. Vocula και a mss. abest. Nec ita multo post editi ποιούντός ἔστι. Illud, ἔστι, in mss. non legitur.

(38) Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱός, οὐχ ὡς ἐκ Πατρός δὲ ἀλλ' ὡς ἐξ ἑτέρου, αἰτίας δὲ τοῦ εἶναι και

ἡμῖν ὁ Θεός, etc. Si ex Deo est Filius, non ut ex Patre, sed velut ex alio; causa autem ut simus nobis etiam Deus est, etc. Legendum videtur ἀλλ' ὡς ἐξ αἰτίας, sed velut ex causa. Difficiliora sunt quæ paulo post sequuntur: Καὶ πῶς οὐκ ἄπειρον; εἰ μὴδὲν ὅμοιον και ἴσον Θεῷ, πλὴν Υἱοῦ, οὐδὲν ἀπαρallάκτως τῶν ὑποδειγμάτων εἰρησεται; Vix ulla videtur sententia ex his verbis erui posse, nisi legamus περὶ Υἱοῦ et τῶν ὑποδεικτάτων. Et quomodo non absurde, si nihil Deo simile et æquale, de Filio nihil quod differat ab infimis rebus dicitur? Probatur hoc loco Deum non aliter Filii Patrem esse, quam hominum, si Filius ex Deo est, non ut ex Patre, sed ut ex causa. Quare non immerito ostenditur id ex hæreticorum sententia consequi, nisi quamvis Deus sit Filius, nec Deo quidquam simile sit et æquale, de Filio tamen nihil præstantium quam de infimis rebus dicitur. MARKAN.

(39) Editi ἴσον Θεοῦ. Libri veteres Θεῷ. Mox Reg. quartus ὅπερ πάντα.

(40) Editi γεννησαντος. Εἰ ὁ Πατὴρ πρὸ· quam multam scripturam ex quatuor mss. restitimus. E regione vocis φθονήσας legitur in margine Regii quarti και οὐκ ἐγέννησεν.

quis Filium novit secundum essentiam, novit etiam Patrem (Si enim me cognosceretis, inquit, et Patrem meum utique cognosceretis¹¹): consubstantialis ergo Patri Filus esse. Nihil enim incorporeum ex dissimili substantia cognosci potest. Si credere Christum Filium esse Dei, vitam æternam afferi: non credere, necessarium mortem parit. Quorum eadem sent operationes, horum quoque substantia una. Operatio autem Patris et Filii una est, velut illud: *Faciamus hominem*¹²: et rursus: *Quæcunque enim Pater facit, hæc et Filius similiter facit*¹³; igitur Patris et Filii una etiam substantia est. Si cognitio Patris et Filii vita æterna est, necesse est etiam unius substantiæ esse. Quæ enim diversæ substantiæ sunt, non una cognitione comprehenduntur, neque simili modo possunt vivificare. Si Patris Imago vere Filius est, omnis autem imago vel substantiæ, vel formæ, vel figuræ, vel speciei, vel coloris imago est: Deus autem in nullo horum, sed in sola substantia est: Filius cum substantiæ imago sit, consubstantialis Patri est. Si Pater cum Filio nulla in re potest comparari, nec in ulla re quoque cum creatura: non aliter se habet ad Filium, aliter ad creaturam, sed similiter: non ergo dissimilis solum **281** Patri Filius, sed creaturæ etiam simillus est. Quomodo jam hoc non absurdum est? Si, dum Filium dicunt creaturam, non ut unam ex creaturis dicunt: cur dum nos genituram dicimus, eum ut unam ex genituris intelligunt? Si Deus non generat, ut ne fluxum patiat; nec creat, ut ne laboret: si vero creat citra affectum, multo magis citra affectum generat. Si cujuslibet lucis splendor generatur quidem ex luce, non tamen aliquando, sed sine tempore, imo ab æterno una cum luce: non enim est lux absque splendore: Filius etiam ut qui splendor sit, non aliquando erit, sed ab æterno pariter; cum Deus sit lux, ut David ait: *⁊ lux nam ipso est*¹⁴. Si genitura secundum ipsos substantia est, sicut et ingenitum: genitura autem Dei, est Filius: ergo et substantia Dei, est Filius. Si voluntate non natura Deus Filium genuit: aut ubi semel voluerat, postea noluit, aut etiam rursus voluit, et rursus genuit. Quod si non una est voluntas ipsius, nec diversa, non amplius simplex est, neque unius

A ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὸ ἀποστῆ· ἰεὶ δὲ ἀρχῆς θάνατον. Ἄν αἱ αὐτὰ ἐνέργεια, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία. Ἐνέργεια δὲ Πατρὸς (41) καὶ Υἱοῦ μία, ὡς τὸ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*· καὶ πάλιν· Ἄ γὰρ ἄρ ὁ Πατὴρ ποιῆ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ· ἄρα καὶ οὐσία μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Εἰ ἡ γνώσις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ζωὴ αἰώνιος, ἀνάγκη καὶ μιᾶς οὐσίας εἶναι. Τὰ γὰρ ἑτεροῦσια οὐ μιᾶ γνώσει καταλαμβάνεται, οὕτε ὁμοίως ζωοποιεῖν δύναται. Εἰ εἰκὼν ὁ Υἱὸς ἀληθῶς (42) τοῦ Πατρὸς, πῶσα δὲ εἰκὼν ἢ οὐσίας, ἢ μορφῆς, ἢ σχήματος, ἢ εἰδους, καὶ χρώματος ἔστιν εἰκὼν, Θεὸς δὲ ἐν οὐδενὶ τούτων, ἐν δὲ οὐσίᾳ μόνῃ· ὁ Υἱὸς, εἰκὼν ὡν τῆς οὐσίας, ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ. Εἰ ἀσύγκριτος ὁ Πατὴρ κατὰ πάντα πρὸς τὸν Υἱόν, κατὰ πάντα δὲ καὶ πρὸς τὴν κτίσιν· οὐκ ἄλλως πρὸς τὸν Υἱόν, εἰτέρως δὲ πρὸς τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁμοίως· οὐκοῦν ἐὼ μόνον ἀνόμοιος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ καὶ ὁμοιος τῇ κτίσει. Καὶ πῶς οὐκ ἄποστον; Εἰ, κτίσμα λέγοντες τὸν Υἱόν, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων λέγουσι· διὰ τί, γέννημα λέγοντων ἡμῶν, ὡς ἐν τῶν γεννημάτων νοοῦσιν; Εἰ οὐ γεννᾷ Θεὸς, ἴνα μὴ βεῦσιν ὑπομετρίῃ· οὐδὲ κτίσει, ἴνα μὴ κάρη· εἰ δὲ κτίσει ἀπαθῶς, πολλῶ μᾶλλον ἀπαθῶς γεννᾷ. Εἰ ἀπαύγασμα παντὸς φωτὸς γεννᾷται μὲν ἐκ τοῦ φωτὸς, οὐ ποτε δὲ, ἀλλὰ ἀχρόνως καὶ συναΐδιως ἐκείνου (οὐ γὰρ ἐστὶ φῶς χωρὶς ἀπαύγασματος)· καὶ ὁ Υἱὸς, ἀπαύγασμα τυγχάνων, οὐ ποτε ἔσται, ἀλλὰ συναΐδιως, φωτὸς δυοῦ τοῦ Θεοῦ (43), ὡς λαβὴν εἶπεν· Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφύμυσθα φῶς· καὶ λαμπλ· Καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἔσται. Εἰ τὸ γέννημα οὐσία ἐστὶ κατ' αὐτοὺς, ὡς καὶ τὸ ἀγέννητον, γέννημα δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ (44), καὶ οὐσία ἄρα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ βουλήσει καὶ οὐ φύσει ὁ Θεὸς τὸν Υἱόν ἐγέννησεν, ἢ ἀπαξ (45) βουλήθει, ἀδούλητος τὸ λοιπὸν, ἢ καὶ πάλιν βουλήθει, καὶ πάλιν ἐγέννησεν. Εἰ δὲ οὐ μία βουλήσει αὐτοῦ, ἀλλὰ διάφορος, οὐκέτι ἀπλοῦς οὐδὲ ἐνὸς ποιητῆς (46), ἀλλ' ὡς βουλεῖται καὶ ποιεῖ. Εἰ Θεὸς οὐ γεννᾷ, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πάντως, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι. Ἄλλ' εἰ μὴν οὐ δύναται, ἤτιον γεννητικῆς καὶ τελείας φύσεως, πρὸς τῷ (47) καὶ ἀδυναμεῖν· εἰ δὲ δυναμένος οὐκ ἔβουλήθη, ὃ φύσει ἔσχε, βουλήσει κατέσχεν. Ὅστε εἰ καὶ ἤμωα ἐγέννησεν (48), βουλήθει δὲ ἄρα γεννήσει ποτέ. Εἰ ποτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, αὐτὸ τὸ ἐκείνο, τὸ ποτέ, ἔσται μὲν μετὰ τὸν γεννησάντα, πρὸ δὲ τοῦ γεννηθέντος. Οὐκέτι οὖν πρὸ πάντων ὁ Υἱὸς

¹¹ Joan. xiv, 7. ¹² Gen. i, 26. ¹³ Joan. v, 19. ¹⁴ Psal. xxxv, 10. ¹⁵ Dan. ii, 22.

(41) Editi Ἐνέργεια δὲ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. Codex Colb. cum Reg. secundo Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Aliquanto post mss. duo ἡ γνώσις. Desideratur articulus in vulgatis.
 (42) Reg. quartus εἰκὼν ἀληθῆς, imago vera.
 (43) Idem codex τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.
 (44) Editi et Reg. secundus ἄρα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Illud, ὁ Θεός, in reliquis mss. non legitur. Neque ludiguum puto quod notetur, hunc locum sic distinguui in Reg. secundo, γέννημα δὲ ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐσία ἄρα ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ. Utrouque in loco illud, τοῦ Θεοῦ, voci Υἱὸς jungitur in vulgatis sine ulla virgula: quod et ambiguum erat et obscurum.
 (45) Codex unus ἢ εἰ ἔπειξ.

(46) Editi οὐκέτι ἀπλοῦς οὐδὲ ἐν ὁ ποιητῆς. Interpres: *Nec ipse simplex est, nec unus creator. Veritatis alius, aut certe vertere debuisset, nec conditor est res una.* Regii secundus, tertius, quartus et sextus pro ἐν ὁ ποιητῆς habent ἐνὸς ποιητῆς, neque unius factor. Exiguum quidem videtur mendum librarii qui pro ἐνὸς scripsit ἐν ὁ: sed tamen, ut fit, hæc parva negligentia delusus interpretis ita cæcavit, ut ejus loci sententiam nec expresserit, nec viderit.
 (47) Editi et Reg. secundus πρὸς τὸ. Alii tres mss. πρὸς τῷ.
 (48) Editi εἰ καὶ μὴ ποτε ἐγέννησεν. Codex Colb. et alii duo mss. Regii ut in contextu.

χωρίς τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ ποτὲ εὐρεθῆ- A
σαι. Ἡμῶν λεγόντων, Πατὴρ ἔντος ἀεί, ἀνάγκη
καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ἀεί, ἐκείνοι φασιν· Οὐκοῦν, ἐπειδὴ
καὶ ὁ Υἱὸς ἀεί δημιουργὸς, καὶ ἡ δημιουργία ἀεί
ἔσται, καὶ οὕτως ἔσται καὶ ἡ δημιουργία συναΐδιος
Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ἄλλ' ὁ εἰπὼν δημιουργὸν οὐχ ἅμα
καὶ τὴν δημιουργίαν λέγει. Οὐ γὰρ τῷ οὐκοδῶμυ συν-
παρῆε τὸ οὐκοδῶμα, οὐδὲ τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος.
Ἡ μὲν γὰρ (49) δημιουργία ἐν τῷ δημιουργῷ, τὸ δὲ
δημιουργούμενον μετὰ τὸν δημιουργόν. Πατέρα δὲ
εἰπεῖν ἀδύνατον, μὴ ἔντος Υἱοῦ. Καὶ ὁ εἰπὼν Πατέρα
οὐχ ἁπλῶς Πατέρα, ἀλλὰ τινος λέγει Πατέρα.

cum dicimus, quod cum Pater semper sit, necesse est etiam Filium semper esse; illi dicunt: Igitur cum et Filius semper opifex sit, opificium quoque semper erit, sicque opificium etiam una cum Patre et Filio æternum erit. At qui dixit opifex, non simul etiam opificium dixit. Non enim una cum edificatore edificium existit, neque una cum navium fabricatore scapha. Est enim operatio in opifice: ipsum autem opus post opificem. Porro fieri non potest ut Pater dicatur esse, nisi sit Filius. Et qui Patrem dixit, non simpliciter Patrem, sed alicujus Patrem dixit.

2. Θεός, καὶ Κύριος, καὶ παντοκράτωρ, καὶ Σα- B
βαώθ (50), καὶ ὢν, καὶ Ἄδωναί, καὶ Ἐλωί, ὁ Θεὸς
ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρηται· ἀγέννητος δὲ οὐδαμ.·. Εἰ
δέ τις καὶ τοῦτο συγχωρήσει, καὶ τὸ ἀγέννητος καὶ τὸ
προκαίμενα ὀνόματα λέγειν ἀρμόσει καὶ Ἰου-
δαίους καὶ πᾶσι Χριστιανῶσι, ἐκ αὐτῆς τὸ Πατὴρ Χρι-
στοῦ. Εἰ οὖν .. μόνον χωρίζον ἡμᾶς τῶν ἄλλων
ψευδῆς, καὶ οὐκ ἀληθῆς (51), καὶ ὄνομα θέσει, καὶ ἡ
οὐ πρᾶγμα φύσει· ψευδῆς ἡ πίστις ἡμῶν, καὶ ἡ
ἐλπίς ματαία. Οὐ γὰρ ἀδέδικτος ἡ ἀρχὴ, καὶ τὸ τέ-
λος ἀνίσχυρον. Πάλιν ἐρωτῶσιν· Εἰ ὢν ἐγέννηθη ὁ
Υἱὸς, ἢ μὴ ὢν· ἀσαφούς καὶ κακοτέχνου τῆς ἐρωτή-
σεως ὁσησ ἀπὸν. Αἰσχυρόμενοι γὰρ τὸ ποτε, καὶ
ἐν χρόνῳ, ἐρωτῶσαι, τὸ ὦν λέγουσιν. Ἀντερώτησον
αὐτούς· Εἰ ὢν ὁ Θεὸς Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐγέννησεν, ἢ
μὴ ὢν Πατὴρ; Εἰ μὲν γὰρ ὢν Πατὴρ, ὢν ἔντα ἐγέν- C
νησεν· εἰ δὲ οὐκ ὢν, γεννητὸς καὶ οὐ φύσει Πατὴρ.
Πᾶσαν δὲ φιλονεικίαν αὐτῶν ἀποκλείουσι αἱ θεῖαι
Γραφαί, Μωσέως μὲν βούνοτος περὶ τοῦ Υἱοῦ, Ὁ ὢν
με ἀπέστειλε· τοῦ δὲ εὐαγγελιστοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ
Λόγος, καὶ οὐχ ἄπαξ τὸ ἦν, ἀλλὰ τέταρτον. Καὶ
πάλιν ἀλλοχοῦ· Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ· καί· Ὁ ὢν ἐν
τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐν τέτοις· Ὁ ὢν ἐν
τῷ σπυραῖ· Καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· Ὁ ὢν, καὶ ὁ
ἦν (52), καὶ ὁ ἐργάζμενος· καὶ ὁ Παῦλος· Ὁς ὢν
ἀπαύρασμα τῆς δόξης· καί· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ
ἐπαύρων· καὶ πάλιν· Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς
ἐβλόγητός. Εἰ ἀληθινὸς Θεός, καὶ φῶς, καὶ ἀτρεπτός,
καὶ ἀγαθός, καὶ ἄγιος, καὶ Κύριος ὁ Υἱὸς, ταῦτα δὲ
καὶ ὁ Πατὴρ ὢν, οὐχ ὁμοίως ἐστίν, ἀλλὰ μειζόνως· D
οὐκ οὕτως ὑπεροχῇ (53) ἀλλὰ ποιότητος ὑπερβολῇ.

Exod. iii, 14. * Joan. i, 1. * Joan. viii, 42, 47. * Joan. i, 18. * Joan. iii, 15. * Apoc. i 8.
* Hebr. i, 3. * Philip. ii, 6. * Rom. ix, 5.

(49) Illa, Ἡ μὲν γὰρ, etc., sic velim accipias: Facultas rei faciendæ inest quidem in opifice: sed res ipsa quæ efficitur, post ipsum permanet. Haud longe editi et eipōn. Antiqui duo libris καὶ ὁ εἰ-
πὼν.

(50) Nomen Sabaoth nomen Dei non esse, sed nomen. quod Dei nomini jungitur, jam notarunt viri doctissimi Duceus et Combefisius.

(51) Regi. quartus οὐκ ἀληθὲς κατὰ τοὺς αἰρετι-

κούς.

(52) Editi καὶ δε ἦν, bene. At mss. sex καὶ δ ἦν, nec aliter legitur in sacro textu.

(53) Editi οὕτως ὑπερβολῇ, ἀλλὰ ποιότητος ὑπεροχῇ. At mss. sex ut in contextu, inverso ordine. Reg. secundus οὕτως ὑπεροχῇ, ἀλλὰ ποιότητος ὑπερβολῇ: quæ lectio, si præpositio κατὰ subaudiatur, et ipsa unouue recti^o notest.

plius; non substantiæ exsuperantia, sed qualitatis præstantia. Substantia enim magis quam substantia nou dicitur, sed qualitas qualitate : homo enim altero homine magis homo non dicitur, sed bonus bono melior, et justus justo justior. Genitorum eadem est natura, quæ est genitoris, etiam si genitus alio modo esse habeat. Neque enim Abel, ex coitu genitus, ab Adamo diversus est, licet Adamus formatus sit **, non genitus. Si causa causato major est, differtque secundum substantiam : omnis autem pater causa est, et omnis filius causatus; patres illis majores sunt, et ab eis secundum substantiam differunt, nec sunt uulius substantiæ. Sed hoc verum non est. Interrogant, Au Pater, posteaquam Filium genuit, eum gignere desiderit : et si hoc impetrarint, quod cessauerit; indecunt : Igitur etiam generare incæpit. Quidquid enim finem habet, habet quoque principium : non semper ergo erat Filius. Dicemus igitur, Si id quod desinit, necessario etiam principium habet, rursus si id quod principium habet, necessario quoque desinit : angeli igitur et cuncta incorporea cum esse cæperint, necessario etiam esse desierunt. At hoc absurdum est. Fieri igitur potest, ut id quod esse incæpit, non desinat, et id quod desinit, non incæperit. Sin aliter, et ipse Filius si principium essendi habet, finem etiam secundum ipsos habet necessario; quauisquidem quidquid principium habet, id quoque finem habere uolunt. Et quomodo hoc blasphemum nou est? Sed et Dei præsentia principii expers, postquam facta sunt quæ præcivit, finem habet. Non itaque quod finem habet, id etiam necessario principium habet. Unum in rebus incorporeis dicitur, vel operatione, vel uoluntate, vel substantia. Cum igitur Saluator dixerit : *Ego et Pater unum sumus* **, secundum aliquid eorum quæ modo scripsimus, dixit. Itaque si secundum operationem dicunt, necesse est et secundum substantiam dicere : quorum enim diuersa substantia est, horum non est similis operatio. Si uero secundum uoluntatem unum sunt, non solum quæcumque Pater uult, ea necesse est et Filium uelle : sed quæcumque etiam Filius uult, ea necesse est et Patrem uelle. Præcipit igitur et Filius Patri quæ uult; siquidem et ipsi uoluntate, sed si neque operatione, neque secundum substantiam, hoc est, ut consubstantialis sit Filius Patri.

283 *Quod uox, ingenitus, modum quemdam essendi, non substantiam significat.*

1. Si illud, *ingenitus*, substantia est, et illud, *genitus*, substantia, ob idque Pater et Filius consubstantiales non sunt, necessario omnis genitura uiuis

** Gen. 11, 7, ** Joan. x, 30.

(54) Editi *hæc*, codex unus *hæc*. Alii duo *hæc*.
 (55) Voculam *oñ* ex tribus unis. addidimus.
 (56) Editi *hæc*. Antiqui sex libri *hæc*, ex quo fit, ut uox *ἀνάγκη* quæ paulo ante legitur, scribi debeat cum et subscripto, *ἀνάγκη*.
 (57) Editi *Υἱὸς ἀρχῆν* τὸ εἶναι *ἔχων*. Antiqui duo libri *Υἱὸς ἀρχῆν* τὸ εἶναι *ἔχει*. Alii tres *Υἱὸς* εἰ *ἀρχῆν* εἶναι *ἔχει*.

Α Οὐσία γὰρ οὐσίας μᾶλλον οὐ λέγεται, ποιότης δὲ ποιότητος. Ἀνθρώπος γὰρ ἀνθρώπου μᾶλλον οὐ λέγεται· ἀγαθὸς δὲ ἀγαθού, καὶ δίκαιος δίκαιου. Τῶν γεννητῶν ἢ αὐτῆ φωνῆς πρὸς τὸν γεννήσαντα, κἄν ἐτέρως ὁ γεννηθεὶς τὸ εἶναι *ἔχη* (54). Οὐδὲ γὰρ Ἀδελ, ὁ ἐκ συνδιασμοῦ γεννηθεὶς, ἑτερος παρὰ τὸν Ἀδὰμ, τοῦ Ἀδὰμ μὴ γεννηθέντος ἀλλὰ κλησθέντος. Εἰ τὸ αἴτιον τὸ αἰτιατὸν μᾶλλον καὶ διάφορον κατ' οὐσίαν, πᾶς δὲ πατὴρ αἴτιος, καὶ πᾶς υἱὸς αἰτιατός, μείζους καὶ διάφοροι κατ' οὐσίαν οἱ πατέρες τῶν υἱῶν, καὶ οὐ μίς οὐσίας. Ἀλλ' οὐκ ἀληθές. Ἐρωτῶσιν· Εἰ, γεννησας ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, ἐπαύσατο τοῦ γεννῆν αὐτόν· κἄν λάθωσιν, ἔτι ἐπαύσατο, ἐπαύσαν· Ὀυκοῦν καὶ ἤρατο γεννῆν. Πᾶν γὰρ τὸ τέλος ἔχον καὶ ἀρχὴν ἔχει· οὐκ ἄρα οὖν (55) ἦν ἀεὶ ὁ Υἱός. Ἐροῦμεν οὖν· Εἰ τὸ παύσασθαι ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν ἔχειν, καὶ τὸ ἀρχὴν ἔχον ἀνάγκη καὶ παύεσθαι· ἀγγελοὶ οὖν καὶ πάντα τὰ σώματα ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχοντα, ἀνάγκη καὶ τέλος τοῦ εἶναι ἔξει (56). Ἀλλ' ἄποτον. Δυνατὸν οὖν, καὶ ἀρῆσασθαι τοῦ εἶναι, μὴ πεπαύσασθαι, καὶ παυσάμενον, μὴ ἤρῃσθαι. Εἰ δὲ μὴ, καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἰ ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχει (57), καὶ τέλος κατ' αὐτούς ἔξ ἀνάγκης ἔχει· ἐπειθὴ πᾶν τὸ ἀρχὴν ἔχον καὶ τέλος ἔχειν βούλονται. Καὶ πῶς οὐ βλάσφημον; Καὶ ἡ πρόβησις δὲ τοῦ Θεοῦ, ἀρχὴν οὐκ ἔχουσα, μετὰ τὸ γενέσθαι περὶ ὧν προέφη (58), τέλος ἔχει. Ὅστε οὐ τὸ τέλος ἔχον ἀνάγκη καὶ ἀρχὴν ἔχειν. Τὸ ἐν ἐπι τῶν ἀσωμάτων, ἢ ἐνεργεῖν, ἢ βουλήσει, ἢ οὐσία λέγεται. Ὁ Σωτὴρ οὖν εἰπὼν· Ἐγὼ καὶ (59) Πατὴρ *ὅν ἔσμεν*, καθ' ἐν τῶν προσηγοριῶν μόνων εἰρηκεν. Οὐκοῦν εἰ μὴ κατ' ἐνεργεῖαν λέγουσιν, ἀνάγκη καὶ κατ' οὐσίαν λέγειν· τῶν γὰρ ἑτεροουσίαν οὐκ ἂν εἴη ἡ ἐνεργεῖα ὁμοία· εἰ δὲ κατὰ βούλησιν ἐν, οὐχ ὅσα ὁ Πατὴρ βούλεται μόνον, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱόν βούλεσθαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ὁ Υἱὸς βούλεται, ἀνάγκη καὶ τὸν Πατέρα βούλεσθαι. Ἐπιτάξει οὖν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ περὶ ὧν βούλεται, εἰ γε καὶ ἐπιτάσσεται. Εἰ δὲ ἐπιτάσσεται μόνον, ἀναγκαζόμενος καὶ οὐχ (60) βουλόμενος ὑπηρετεῖ. Εἰ δὲ οὕτως ἐνεργεῖ ὅστε βουλήσει, ληπτέται κατ' αὐτούς ἐν κατ' οὐσίαν εἶναι, τουτέστιν ὁμοουσίον Πατέρα καὶ Υἱόν.

Β Εἰ δὲ οὐκ ἐνεργεῖαν λέγουσιν, ἀνάγκη καὶ κατ' οὐσίαν λέγειν· τῶν γὰρ ἑτεροουσίαν οὐκ ἂν εἴη ἡ ἐνεργεῖα ὁμοία· εἰ δὲ κατὰ βούλησιν ἐν, οὐχ ὅσα ὁ Πατὴρ βούλεται μόνον, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱόν βούλεσθαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ὁ Υἱὸς βούλεται, ἀνάγκη καὶ τὸν Πατέρα βούλεσθαι. Ἐπιτάξει οὖν καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ περὶ ὧν βούλεται, εἰ γε καὶ ἐπιτάσσεται. Εἰ δὲ ἐπιτάσσεται μόνον, ἀναγκαζόμενος καὶ οὐχ (60) βουλόμενος ὑπηρετεῖ. Εἰ δὲ οὕτως ἐνεργεῖ ὅστε βουλήσει, ληπτέται κατ' αὐτούς ἐν κατ' οὐσίαν εἶναι, τουτέστιν ὁμοουσίον Πατέρα καὶ Υἱόν.

Γ Ὅτι τὸ ἀγέννητος (61) ἀπόρρητος εἶνος θήλωσις, καὶ οὐκ οὐσία.

1. Εἰ τὸ ἀγέννητος οὐσία ἐστὶ, καὶ τὸ γεννητός οὐσία, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὁμοούσιον Πατὴρ καὶ Υἱὸς, πᾶν ἔξ ἀνάγκης γέννημα μίς οὐσίας· ὁμοούσια οὖν

(58) Editi *ἔγω*. Veteres quatuor libri *προέφη*.
 (59) Libri antiqui *ἔγω* καὶ ὁ. Deest articulus in vulgaris. Ibidem editi et mss. duo *Πατὴρ* καὶ ὁ. At in aliis duobus, quos sequimur, uox *μου* deest.
 (60) Pro *ἴσο*, οὐ, quod in editis legitur, οὐχὲ editi duo ex libris antiquis.
 (61) Editi et mss. nonnulli τὸ ἀγέννητον. Alii tres mss. τὸ ἀγέννητος.

τὰ γεννήματα τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς οὐ βλάσφημον; εἰ ὁ ἀγέννητος πρὸς τὸν γεννητὸν Υἱὸν ἀντιδιαστελλόμενος οὐσία (62) ἐστὶ, καὶ ὁ ἀκτιστος πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιαστελλόμενος οὐσία ἐστίν. Ἐστὶ οὖν καὶ ἀγέννητος οὐσία, καὶ ἀκτιστος οὐσία. Δύο οὖν ὁ Θεὸς (63), καὶ οὐ μία οὐσία. Ἐτεὶ δὲ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἐστὶ οὐσία μία. Ψευδὲς δὲ τοῦτο (64)· μία μὴ γὰρ κτίσις, διάφοροι δὲ οὐσίαι. Οὗτω δὲ καὶ τὸ ἀρεπτον αὐτοῦ (65), καὶ τὸ ἀναρχον, καὶ πολλὰ ἕτερα οὐσίαι ἐσονται. Εἰ ἀγέννητον τὸν Πατέρα καὶ γεννητὸν τὸν Υἱὸν εἰπὼν τις, τὰς οὐσίας ἐδήλωσε, τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν εἰπεῖν τις (66) θελήσας, πῶς ἂν ἑτέρως εἰπεῖν δύνηται ἡ οὐσία; Ὑπάρξεως οὖν τρόπον τὸ ἀγέννητος (67), καὶ οὐκ οὐσίαις ὄνομα. Εἰ τὰ διάφορον τὴν ὑπαρξίν του εἶναι ἔχοντα διάφορον ἔχει καὶ τὴν οὐσίαν, οὐδὲ ὁ ἀνθρώπου ὁμοιοῖται. Ἄλλη γὰρ ὑπαρξίς Ἄδάμ ἐκ γῆς πλασθέντος, ἄλλη δὲ Εὐας ἐκ πλευρᾶς γενομένης, ἄλλη δὲ Ἄβελ, ἐκ συνδυασμοῦ γὰρ ἄλλη δὲ τοῦ ἐκ Μαρίας, ἐκ παρθένου μόνης. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν καὶ τετραπόδων. Εἰ ἀγέννητος ὁ Πατὴρ, εἰ μὴ ἐγενήθη, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός, διὰ τοῦ γεννηθῆναι, μετὰ τὸν γεννηθέντα ὁ ἀγέννητος. Οὐ γὰρ εἶχε πρὸς τὸν ἀγέννητος κληθήσεται. Τῶν γὰρ ὄντων ἂν ἀντιδιαστολαί, οὐ τῶν μὴ ὄντων. Εἰ Θεὸς ἦν ποτε, Πατὴρ δὲ οὐκ ἦν, γενόμενος Πατὴρ προσεληφθεὶς, πατήρ. Ὡστε Θεὸς μὲν (68) ἀγέννητος, γεννητός δὲ Πατὴρ· γεννητός δὲρα καὶ ἀγέννητος ὁ αὐτός ἀπλοῦς ὢν.

pater assumpsit. Quare Deus est quidem infactus : at est Pater factus : igitur qui idem est et simplex, est factus et infactus.

2. Εἰ τὸ ἀδύνατον ἐναντίον (69) τῷ δυνατῷ, καὶ τὸ ἄσπορον τῷ σοφῷ, καὶ πάντα τὰ ἀντιδιαστελλόμενα ἐναντία ἀλλήλοις, ἐναντίον καὶ τὸ ἀγέννητον τῷ γεννητῷ. Ἐναντίος οὖν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ κατ' οὐσίαν, εἰ γε μὴ τρόπον ὑπάρξεως τὸν ἀγέννητον, ἀλλ' οὐσία. Εἰ κτίσις καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱὸς, καὶ πάντα τὰ ἐντα κτίσματα, μάτην ἀγέννητος ὁ Πατὴρ λέγεται, οὐκ ἔντος ὄλης γεννήματος πρὸς τὸ καλεῖται ἀγέννητος. Δικαιότερον οὖν ἀκτιστος ἢ ἀγέννητος λέγοιτο ἂν. Τὸ ἀγέννητος εἰ ὄνομα, οὐκ οὐσία. Τῶν γὰρ οὐσίων σημαντικὰ τὰ ὀνόματα, οὐκ αὐτὰ οὐσία. Εἰ δὲ αὐτοουσία τὸ ἀγέννητος, λεγέτωσαν τὸ ὄνομα αὐτῆς. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν οὐσίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζομεν, καὶ μάλιστα τὰ

(62) Editi ἀντιδιαστελλόμενος ἕτερα οὐσία. Vocem οὐ, quod in antiquis sex hbris desit, defendendam censuimus. Rursus editi πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιαστελλόμενος ἕτερος. Εἰ hic quoque vocem οὐσίαν expunximus, eorundem librorum fidem secuti. Reg. tertius πρὸς τὴν κτίσιν ἀντιδιαστελλόμενος ἐν οὐσίᾳ ἐστὶν ἕτερος.

(63) Antiqui tres libri ὁ Θεός. Deest articulus in vulgatis.

(64) Editi καὶ τοῦτο. Vocula καὶ in quatuor mss. non legitur.

(65) Editi et Reg. tertius τὸ ἀρεπτον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀναρχον... οὐσία. Codex Colb. et alii duo Regii in contextu.

(66) Addita est vocula τις ex antiquis quibusque libris.

(67) Codex Colb. et Reg. quartus τὸ ἀγέννητος.

A substantiæ est : genituræ igitur Filio Dei sunt con substantiales. Et quomodo hoc non fuerit absurdum? Si ingentis a genito Filio ex adverso distinctus, anstantia est, et increatus a creatura ex adverso distinctus, substantia est. Erit ergo et ingentus substantia, et increatus substantia. Proinde Dens due, non nna substantia est. Ad hæc et creatura omnis erit substantia una. Hoc autem falsum est : siquidem creatura una est, substantiæ vero diversæ. Sic autem et immutabile ejus, et principii privato, et multa alia erunt substantiæ. Si ingentium quis Patrem et genitum Filium dicens, significavit substantias ; cum modum quo existunt voluerit quis dicere, qui aliter quam sic dicere poterit? Ingentis igitur existendi est modus, non substantiæ nomen. Si quæ diversum existendi exordium habent, diversam etiam habent substantiam ; ne homines quidem inter se sunt consubstantiales. Non aliter existit Adam ex terra formatus, aliter Eva facta ex costa, aliter Abel, ex coitn videlicet, aliter qui ex sola Maria virgine natus est. Similiter autem et in volatilibus et in quadrupedibus. Si ingentis Pater, quoniam genitus non est ; Filius autem genitus, quoniam genitus est ; posterior genito ingentis est ; quandoquidem non habebat quocum comparatus ingentis vocaretur. Nam distinguuntur inter se quæ sunt, non autem quæ non sunt. Si Deus aliquando erat, nec tameo Pater erat ; factus Pater, non enim

C 2. Si impossibile possibili contrarium est, si sapienti insipienti, si omnia quæ ex adverso distinguuntur contraria inter se sunt, etiam ingentium genito est contrarium. Igitur contrarius est Pater Filio secundum substantiam, si modo ingentium non sit existendi modus, sed substantia. Filius si creatura est, non genitura, et cuocia quæ sunt, creaturæ sunt, frustra Pater ingentis dicitur, cum non sit omnino genitura, cuius respectu appelletur ingentis ; igitur potiori jure increatus quam ingentis diceretur. Ingentis si nomen est, non substantia est. Nomina enim substantias significant, sed non sunt substantia. Si vero vox, ingentis, ipsa substantia est, illius dicant nomen. 284 Non enim ex sub-

D Alii mss. et editi τὸ ἀγέννητον.

(68) Illa, ὥστε Θεός μὲν, sic Trapezantinus interpretatus est : Quare Deus quidem ingentis : genitus autem Pater : ingentis ergo et genitus, idem, cum sit simplex : quæ verba, nisi explicentur, obscura videntur et intellectu difficilia. Puto autem scriptorem, quicumque tandem ille sit, in verbis ludere, et ad vocem γενόμενος, quæ præcedit, respondisse : ut sit sensus, Deus antequam factus esset Pater, non erat factus Pater. Igitur Pater, cum simplex sit, factus et non factus dici potest : quod secum pugnant scriptori visum est. Hinc sequitur voces ἀγέννητος et γεννητός hoc loco aut ideam valere quod voces ἀγέννητος et γεννητός, aut mendum esse librorum, qui litteram v voci utriusque incaute addiderint.

(69) Editi ἐναντίαν. At mss. ἐναντίον.

stantis, sed e nominibus et operationibus cognoscimus, et praesertim incorporea. *Ingenitus* si substantiae Dei nomen est, aut Deus sua ipsius substantia cognita nomen substantiae ignoravit: aut etiam, nomine cognito, audientes decepit. Dominus enim ait: *Omnipotens nomen meum* 41. Et a Mose interrogatus quod ei esset nomen: *Ego, inquit, sum qui sum* 42; et rursum: *Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob; hoc mihi nomen aeternum* 43. Et David: *Dominus nomen tibi* 44. At hoc nomen, *ingenitus*, nec ipse sibi ascripsit, nec quisquam sanctorum dixit.

Si vero nec decepit, nec ignoravit (impium enim est horum aliquid dicere), *ingenitus* ei nomen non est. *Ingenitus* aut substantia est, aut accidens (nam praeter haec nihil esse potest): sed substantia non est, cum non sit quidquam quod ab eo ex opposito distinguatur. Est enim Filius genitus, at non quatenus substantia est, sed quatenus genitus fuit. Si vero accidens, aut natura in situ est, aut potest adesse et abesse. Sed, si uatura in situ est, Deus necessario et substantia et accidens est. Quae enim sunt eiusmodi, necessario accidunt quibus accidunt. Quod si contingenter adest, erit *ingenitus* aliquando et genitus. *Ingenitum* si dicunt Deum, eo quod genitus non est, non quid sit substantia eius dicunt, sed quid non sit. Quippe substantia nulla ex iis quae non est, sed ex iis quae est cognoscitur. Nam et illud, *immortalis*, et illud, *incorruptibilis*, et illud, *immuabilis*, non substantiam illius, sed quod nec moriatur, nec corruptatur, nec commutetur ut creaturae, significant. Doceant igitur quid Deus sit, non quid non sit. Si *ingenitus* non substantiae nomen est, sed ipsamet substantia: rursus si Filius est substantia, etiam Filius *ingenitus* est; imo vero substantia omnis erit *ingenita*. Si *Ingenitum* substantia Dei est, et genitura substantia Filii: creatura igitur aut factura non est ipsius substantia. Filius enim una, non multae substantiae. Cum quis hominem, aut lapidem, aut lignum dicit, substantiam quamdam indicat: at cum genituram dicit, non substantiam simpliciter significat; alioqui genitura omnis esset una substantia. Quod si genitura substantiam quampiam non significat, neque *ingenitus* profecto. Deus si *ingenitus* est, eo quod genitus non est: sic et *incorruptibilis*, eo quod non corruptitur. Quemadmodum igitur *incorruptibile* eam sine fine futurum significat: ita et *ingenitum*, principii 285 expertem esse. Si vero *ingenitus*

41 Exod. xv, 3. 42 Exod. iii, 14. 43 ibid. 45. 44 Psal. lxxxii, 19.

(70) Codex Colb. παντοκράτωρ ἑνομά μοι, *Omnipotens nomen mihi*. Apud LXX Κύριος ἑνομα αὐτῷ, *Dominus nomen illi*. Vulgata, *Omnipotens nomen ejus*.

(71) Articulum ante vocem Θεός ter addidimus ex libris antiquis: quod idem eodem auctoritate fecimus ante vocem Δαβίδ.

(72) Editi et Regii quatuor Κύριος ἑνομά σοι, *Dominus nomen tibi*. Alii duo Regii cum Colb. Κύριος ἑνομα αὐτῷ, *Dominus nomen ipsi*. Hic apud LXX ἑνομά σοι Κύριος, *Nomen tibi Dominus*. Aquilas, Symmachus et Theodotus, *Nomen tibi, Domine*.

ἑνομάματα. Et τὸ ἀγέννητος ἑνομα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν οὐσίαν τὴν ἰδίαν εἰδὼς ὁ Θεός τὸ ἑνομα τῆς οὐσίας ἠγάθησεν, ἢ καὶ τὸ ἑνομα εἰδὼς τοῖς ἀκούοντας ἠπάτησε. Κύριος γὰρ φησιν· Παντοκράτωρ ἑνομά μου (70). Καὶ παρὰ Μωϋσῆως ἐρωτηθεὶς, τί ἑνομα αὐτῷ, φησὶν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· καὶ πάλιν· Ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ ὁ Θεός (71) Ἰσραὴλ, καὶ ὁ Θεός Ἰακώβ· τοῦτό μοι ἑνομα ἀκρίωτορ· καὶ Δαβὶδ· Κύριος ἑνομά σοι (72). Ἀγέννητον δὲ ἑνομα οὕτε αὐτὸς ἑαυτῷ, οὕτε τις τῶν ἁγίων εἴρηκεν. Et δὲ οὕτως ἠπάτησεν, οὕτως ἠγάθησεν (ἀσεβὲς γὰρ τὸ τοῦτων εἰπεῖν), τὸ ἀγέννητος οὐκ ἑνομα αὐτοῦ. Τὸ ἀγέννητος ἢ οὐσία ἐστίν, ἢ συμβεβηκός (παρὰ ταῦτα (73) γὰρ οὐδὲν ἄν εἴη)· ἀλλ' οὐσία μὲν οὐκ ἐστίν, οὕτως γὰρ τὸ ἀντιδιασταλλόμενον αὐτῷ· γεννητός γὰρ ὁ Υἱός, οὐ καθὼ οὐσία, ἀλλὰ καθὼ ἐγεννήθη· εἰ δὲ συμβεβηκός, ἢ συμπέρυκεν, ἢ ἐνδέχεται ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν. Ἄλλ' εἰ μὲν συμπέρυκεν, ἀνάγκη τῷ Θεῷ καὶ οὐσίαν (74) καὶ συμβεβηκός εἶναι. Ἐξ ἀνάγκης γὰρ τὰ τοιαῦτα συμβαίνει οἷς συμβέβηκεν. Et δὲ ἐνδεχομένως (75), ἔσται καὶ ἀγέννητος ποτα καὶ γεννητός. Et ἀγέννητον λέγουσι τὸν Θεόν, ὅτι μὴ ἐγεννήθη, οὐ τί ἐστίν ἢ οὐσία αὐτοῦ, λέγουσιν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστίν. Οὐδεμία δὲ οὐσία ἐξ ὧν οὐκ ἐστὶ γνωρίζεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστὶ. Καὶ τὸ ἀθάνατος γὰρ, καὶ τὸ ἀφθαρτος καὶ τὸ ἀρραστον, οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι μὴ ἀποθνήσκει, μήτε φθείρεται, μήτε τρέπεται ὡς τὰ κτίσματα, δηλοῖ. Διδακτικῶσαν οὖν τί ὁ Θεός ἐστίν, οὐ τί οὐκ ἐστίν. Et τὸ ἀγέννητος οὐκ ἑνομα οὐσίας, ἀλλ' αὐτοῦσας (76), οὐσία δὲ καὶ ὁ Υἱός· ἀγέννητος καὶ ὁ Υἱός, καὶ πᾶσα δὲ οὐσία ἀγέννητος. Et τὸ ἀγέννητον οὐσία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ γέννημα οὐσία τοῦ Υἱοῦ· τὸ κτίσμα οὖν ἢ ποτήμα οὐκ οὐσία αὐτοῦ. Μία γὰρ καὶ οὐ πολλὰ οὐσία ὁ Υἱός. Ἄνθρωπον τις εἶπὼν, ἢ λίθον, ἢ ἕλιον, οὐσίαν τινὰ δηλοῖ· γέννημα δὲ εἶπὼν, οὐκ οὐσίαν ἀπλῶς δηλοῖ· ἐπεὶ πᾶν γέννημα οὐσία μία. Et δὲ οὐκ οὐσίας τινὸς τὸ γέννημα σηματοῦναι, οὐδὲ τὸ ἀγέννητος δηλοῦσθαι. Et ἀγέννητός ἐστίν ὁ Θεός, ὅτι μὴ ἐγεννήθη· οὕτως καὶ ἀφθαρτος, ὅτι μὴ φθείρεται. Ἄσπερ οὖν τὸ ἀφθαρτον τὸ ἀτελειότητον αὐτοῦ δηλοῖ, οὕτως καὶ τὸ ἀγέννητον τὸ ἀναρχον. Et δὲ ἀγέννητος μὲν, οὐκ ἀφθαρτος δὲ, ἔσται μὲν ἀναρχος, οὐκ ἀτελειότητος δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ. Οὐκ οὐσία οὖν τὸ ἀγέννητος, ἀλλὰ διπλασιᾶς τοῦ μὴ γεννηθῆσθαι. Et φύσει ἀγέννητος ὁ Πατήρ, φύσει γεννητός καὶ ὁ Υἱός. Et δὲ φύσει γέννημα, οὐκ εἶναι κτίσμα. Ὅντος οὖν τοῦ φύσει γεννηματος (77), ἀνάγκη καὶ τὸν γεννήσαντα εἶναι· γέννημα

(73) Editi et mss. nonnulli παρ' αὐτά. Alii παρὰ ταῦτα.

(74) Editi et aliquot mss. καὶ οὐσία. Reg. quartus καὶ οὐσίαν, recte.

(75) Illud, ἐνδεχομένως, positum hic videtur hac sententia: Taliter ut possit adesse aut abesse.

(76) Editio Basil. et quatuor mss. Regii ἀλλ' αὐτὸ οὐσία duabus vocibus, sed ipsum substantia. Editio Stephanæ, ut notat Ducæus, et codex Colb. αὐτοῦσας conjunctæ, sed ipsamet substantia.

(77) Editi τὸν φύσει γεννήσαντα. Vox φύσει in mss. deest.

γὰρ χωρὶς γεννησαντος οὐκ ἂν εἴη. Ἀστέωσαν οὖν τὸν γεννησαντα, εἰ ὁ Πατὴρ οὐκ ἐγέννησεν. Εἰ ὁ Θεὸς ἀγέννητος οὐσία, καὶ ὁ Υἱὸς (78) γεννητὸς οὐσία, καὶ ὁ Παράκλητος κτίσμα οὐσία, τὸ, Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὀνόματα μόνον χωρὶς οὐσιῶν. Βαπτίζεσθαι οὖν εἰς ἀγέννητον, καὶ γεννητὸν, καὶ κτίσμα. Τὰ γὰρ πρόγματα τῶν ὀνομάτων ἰσχυρότερα, καὶ τὰ ὄντα τῶν λεγομένων πρὸς ἐνέργειαν ὠφελιμώτερα. Εἰ ἀγέννητος, φασὶν, ὁ Πατὴρ, γεννητὸς δὲ ὁ Υἱὸς, οὐ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἀγέννητος γὰρ καὶ γεννητὸς οὐκ ἂν εἴη μιᾶς οὐσίας. Ἄλλ' οὐκ οὐσίας ἡμεῖς ταῦτα λέγομεν, ὀνόματα δὲ δηλοῦντα τὴν ἐκείνου αὐτῶν ἕσπερην. Οὐδὲν δὲ καλεῖται διαφόρων ὀνομάτων μιαν οὐσίαν εἶναι, ὡς καὶ τὸ ἐναντίον διαφόρων οὐσιῶν τῆς κτίσεως ἐν ὀνομα.

quæ nominantur. Si Pater, inquit, ingenuus, genitus vero Filius, non sunt ejusdem substantiæ. Nam ingenuitas et genitus unius substantiæ esse non possunt. At nos hæc non substantias, sed nomina dicimus, quibus nominibus existentia uniuscujusque earum significatur. Unam autem diversorum nominum substantiam esse prohibet nihil, quemadmodum etiam, vice versa, nihil vetat diversarum substantiarum unum nomen esse in creaturis.

3. Εἰ ὁμοούσιος, φασὶν, ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὁ Πατὴρ δὲ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητὸς· ἢ αὐτῆ ἄρα οὐσία ἀγέννητος καὶ γεννητῆ. Ἄλλ' οὐ μέρος φαίμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ὡς διαιρουμένην τὴν οὐσίαν ἀγέννητον καὶ γεννητὸν εἶναι, ἀλλ' ἕλον ἅλου γεννητὸν ἐξ ἀγεννήτου, τέλεια δύο, καὶ οὐ δύο μέρη ἐξ ἐνός τιος. Εἰ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐκλήλυθεν ὁ Σωτὴρ, ὡς αὐτὸς φησιν, Ἐγὼ ἐκλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου· πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ λέγεται (79), ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν λέγεσθαι. Ἀεχθίσεται οὖν καὶ ἀγέννητος, εἰ καὶ τοῦτο ὄνομα τὸ Πατρὸς. Εἰ δὲ (80) τιμὴ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ ἀγέννητος ὄνομα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Υἱὸν τιμῆν δεῖ, κατὰ τὴν αὐτοῦ φωνὴν τὴν λέγουσαν· Ἰνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν ἀγέννητον λέγειν, ἵνα μία τιμὴ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ σὺζήται. Εἰ ἐναντίως ὁ Υἱὸς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αὐτὸς φησιν, Ἐξανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώποις, κύριον δὲ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄνομα τὸ ἀγέννητος· δεικνύουσαν τοῦ ἀγέννητον αὐτὸν ὁ Σωτὴρ εἰρηκεν. Εἰ μεζῶν πάντων ἐστὶν ὁ Θεός, πότερον ἢ οὐσία (81) μεζῶν ἐστίν, ἢ τῶν πάντων αὐτὸν αἴτιον εἶναι, αὐτὸν δὲ μηθενὸς γεγεννησθαι; Εἰ μὲν γὰρ ἢ οὐσία, καὶ πᾶσα ἢ οὐσία μεζῶν πάντων ἐστὶν· εἰ δὲ ἢ ἀγέννητος, οὐ ταῦτον ἄρα οὐσία καὶ ἀγέννητος (82). Εἰ τὸ ἀγέννητος ἐστὶ τι, καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀτελεύτητον, καὶ τὸ ἄνοσον, καὶ τὸ ἀγήρων (83) ἐστὶ τι. Οὐκοῦν τῷ μὲν ἀγέννητος εἶναι ὑπερ-

A quidem est, non autem incorruptibilis: principii, non finis erit expers; quod absurdum est. Proinde ingenuitas substantia non est: sed genitum non esse significat. Si natura ingenuitas est Pater, Filia quoque natura est genitus. sed si genitura est natura, nequaquam est creatura. Itaque cum genitura sit natura, necesse est et genitorem esse; quandoquidem genitura sine genitore esse non potest. Dicant igitur genitorem, ai Pater non genuit. Si Deus ingenuus est substantia, et Filius genitus substantia, et Paracletus creatura substantia, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus nomina solum sunt sine substantiis. Baptizentur ergo in ingenuo, et genito, et creatura. Res enim nominibus sunt potiores: et ea

B quæ exstant, sunt ad operationem utiliora, quam substantiæ. Nam ingenuitas, genitus vero Filius, non sunt ejusdem substantiæ. Nam ingenuitas et genitus unius substantiæ esse non possunt. At nos hæc non substantias, sed nomina dicimus, quibus nominibus existentia uniuscujusque earum significatur. Unam autem diversorum nominum substantiam esse prohibet nihil, quemadmodum etiam, vice versa, nihil vetat diversarum substantiarum unum nomen esse in creaturis.

3. Si consubstantialis, inquit, Filius Patri est, Pater autem ingenuus, Filius vero genitus: eadem igitur substantia ingenuitas et genita. Sed non dicimus Filium Patris partem esse, sic ut ingenuitas et genitum sint substantia divisa: sed totum genitum ex toto ingenuo, perfecta dno, non partes duas ex aliquo uno. Si Servator in nomine Patris venit, ut ipse ait: *Ego veni in nomine Patris mei* 71; quidquid Pater dicitur, id Filium quoque dici necesse est. Proinde dicitur etiam ingenuitas, si et hoc nomen Patris est. Quod etiam nomen *ingenuitas* honor est Patris, similiter autem si Filium quoque honorare oportet, secundum ipsius vocem, quæ dicit: *Ut omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem* 72; necesse est et Filium ingenuitas dicere, ut unus Patris et Filii honor servetur. Si Filius nomen Patris hominibus manifestavit, ut ipse dicit: *Manifestavi nomen tuum hominibus* 73, *ingenuitas* autem nomen est substantiæ ipsius proprium; ostendant nihil Salvator ipsum ingenuitas nominavit. Si Deus omnibus major est, majore est substantia, an quoniam ipse causa est omnium, nec a quoquam genitus est? Si enim quatenus substantia, etiam substantia omnia omnibus major est: sin autem quatenus ingenuitas; igitur substantia et ingenuitas idem non sunt. Si *ingenuitas* est aliquid, etiam immortale, sine carens, morborum exorsus, senectutis nescium, aliquid erunt. Proinde quoniam ingeni-

71 Joan. v, 45. 72 ibid. 25. 73 Joan. xvii, 6.

(78) Codex unus et editi, καὶ ὁ Χριστός. Alii quinque mss., καὶ ὁ Υἱός. Utrunque lectionem Reg. sextus præfert, alteram in contextu, alteram in margine. Mox vocem οὐσία edendum euvrivianns enim i subscripto, quod melius iudicavimus.

(79) Sic mss. nostri. Deerat articulus in vulgatis. Nec ita multo post Colb. et Reg. quintus οὖν καὶ τὸ ἀγέννητος.

(80) Codices non pauci et ἔδ. Vocula δὲ ab editis aberat.

(81) Editi et mss. multi πότερον καὶ οὐσία, utrum

substantia quoque major est, sic ut vix οὐσία sit in nominativo. Codex Colb. πότερον ἢ οὐσία cum i subscripto, rectius. Ita enim illud, ἢ οὐσία, respondebit illi, ἢ τῷ.

(82) Codex Colb. οὐσία καὶ ἀγέννητος. Ibidem editi et mss. nonnulli et τὸ ἀγέννητος. Alii tres mss. ἀγέννητον, melius. Ita enim illud, ἀγέννητον. concordabit cum iis quæ sequuntur vocibus, ἀθάνατον, ἀτελεύτητον, etc.

(83) Editi τὸ ἀγήρων. Veteres quinque libri τὸ ἀγήρων.

tus est, superabit omnes : at in reliquis idem erit cum angelis spiritibusque et animabus. Nam et hæc immortalia sunt, et finis expertia. Quod si non per ea, quæ non est, sed per ea quæ est, excedit (neque enim homo hoc præstantior est bruto, quod animæ aut sensus expertus non sit; cum hæc etiam sit irrationale; sed hoc, quod rationalis est) : sic et Deus non quod ingenuus sit, sed quod omnium causa sit, major erit. Si ingenuus a genito ex adverso distinguitur, ingenuus autem substantia simplex est; etiam eo quod inmutabilis, et immortalis et figuræ exorsus est, et ob reliqua, ex adverso a genito distinguetur. Si enim aliquo quidem distinguitur, reliquis vero nequaquam; compositus, non simplex est. Si is qui cognovit Deum esse ingenuum, quid tandem sit Deus accurate cognovit, rursus, si nihil majus est quam Deum secundum naturam ipsius cognoscere, imo si hæc est vita æterna : qui nos docuit ingenuum esse Deum, is major invenietur iis quæ Deus diligentibus ipsum præparavit. Nam fieri non potest ut homo quidquam cognoscat eorum, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, quæ nec in cor hominis ascenderunt. Atqui peccatores etiam nomen ingenuus audivere. Quod igitur majus est, id aut per se ipsum aut per alium Deus peccatores docuit : quod vero minus est, nihilque ad vitam æternam confert, id justis servavit. Et quomodo hoc absurdum non est? Ingenuus neque definitio, neque proprium Dei est. Hæc enim convertuntur cum iis, quorum sunt definitio aut proprium. Homo enim est animal rationale, mortale, intelligentiæ ac scientiæ capax; et si quid animal rationale, mortale, intelligentiæ ac scientiæ capax, hoc homo est; proprium vero hominis est risibile; et si quid risibile est, homo est. Ingenuum autem si quis concedat dici de solo Deo, non continuo si quid etiam Deus est, hoc ipsum tamen ingenuus non est. Ingenuus igitur neque definitio, neque proprium est Dei : quippe non convertitur.

Quod Filius creatura non est.

1. Si Filius creatura Dei est, omnis autem creatura creatoris serva; Christus Dei servus est, non Filius. Non igitur sumpsit formam servi, cum esset Dominus, sed erat servus. Potestas eadem non communis est factoræ cum factore : nihil ergo commune est Patri cum Filio, ne creatio quidem, si factura non genitura Filius est. Si Filius genitura

⁷⁵ I Cor. 11, 9.

(84) Editi Et de mē ap' ōn. Vocula mē deest in nostris septem codicibus.

(85) Codices non pauci ἀλλὰ τῷ. Editi ἀλλὰ τό.

(86) Editi τῶν γεννητῶν. At niss. τῷ γεννητῷ.

(87) Veteres nostri libri kal τό. Editi kal τῷ, recte. Etienim vox πᾶτων, quæ mox sequitur, videtur ita exigere. Reg. secundus kal τὸ ἀτρεκτον kal ἀθάνατον kal ἀσχημάτιστον. Ibidem mss. nonnulli πρὸς τὸ γεννητῶν.

(88) Editi διδάξας ὁμάς. At mss. plerique ὅσους ἡμάς, et ita legerat interpret.

(89) Editi δεκτικῶν, kal ἀνθρωπος τοῦτο, kal τοῦτο ἀνθρωπος· ἴδιον. Veteres quidam libri brevius,

ἔξει πάντων, τοὺς δὲ ἄλλους ταῦτων ἔσται ἀγγέλους καὶ πνεύμας καὶ ψυχὰς. Καὶ γὰρ ταῦτα ἀθάνατα καὶ ἀτελεύτητα. Et de mē ap' ōn (84) οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ap' ōn ἔστιν ὑπέρχει (οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπος ἀλόγου βελτίων τῷ μὴ εἶναι ἀψυχος καὶ ἀνοήσθητος· ταῦτα γὰρ καὶ τὸ ἀλογον, ἀλλὰ τῷ (85) εἶναι λογικός)· οὕτω καὶ ὁ Θεός, οὐ τῷ ἀγέννητος, ἀλλὰ τῷ πάντων αἰτίος εἶναι, ἔσται μείζων. Et ἀντιδιαστέλλεται ὁ ἀγέννητος τῷ γεννητῷ (86)· ὁ δὲ ἀγέννητος οὐσία ἀπῆ· καὶ τῷ (87) ἀτρεκτος καὶ ἀθάνατος καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ πᾶσιν ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὸν γεννητὸν. Et γὰρ οὐ μὲν ἀντιδιαστέλλεται, τοὺς δὲ λοιποὺς οὐ, σύνθετος καὶ οὐκ ἀπλοῦς. Et ὁ γνοῖς, ὅτι ἀγέννητος ἔστιν ὁ Θεός, ὃ τὸ πᾶν ἔστιν ὁ Θεός ἀκριβῶς ἔγνω, μείζων δὲ οὐδὲν ἔστι τοῦ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν γνῶναι, ἀλλ' αὕτη ἔστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ὃ διδάξας ἡμᾶς (88), ὅτι ἀγέννητος ἔστιν ὁ Θεός, μείζων εὐρεθήσεται ἢ ὁ Θεός ἡτοίμασε τοὺς ἀγαπίων αὐτόν. Ἐκείνων γὰρ οὐδὲν δυνατὸν ἀνθρώπου ὄντα γνῶναι· ὧν οὐτε ὀφθαλμοὺς τις εἶδεν, οὐτε οὐς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀμαρτωλοὶ τὸ ἀγέννητος ὄνομα ἤκουσαν. Τὸ μείζων οὖν ἢ δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἑτέρου ὁ Θεός τοὺς ἀμαρτωλοὺς διδάξας, τὸ ἔγνω καὶ μὴδὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον συντελοῦν τοὺς δικαίους ἐβούλαξε. Καὶ πῶς οὐκ ἀποκτον; Τὸ ἀγέννητος οὐτε ἄρος ἔστι Θεοῦ, οὐτε ἴδιον. Ταῦτα γὰρ ἀντιστρέφει ἐκείνοις ὧν ἄρος ἢ ἴδιον τυγχάνουσιν. Ἀνθρώπος γὰρ ζῶν λογικὸν, θνητὸν, οὐ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· καὶ εἰ τὸ ζῶν λογικὸν, θνητὸν, οὐ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, ἀνθρώπος τοῦτο (89)· ἴδιον δὲ ἀνθρώπου τὸ γελαστικόν, καὶ εἰ τὸ γελαστικόν, ἀνθρώπος. Τὸ δὲ ἀγέννητος εἰ τις συγχωρήσῃ ἐπὶ μόνῳ Θεοῦ λέγεσθαι, οὐχ ἅμα καὶ εἰ τὸ Θεός, τοῦτο ἀγέννητος. Ὁ οὖν Υἱός, Θεός ὧν, οὐκ ἀγέννητος ἔστιν. Οὕτε γοῦν ἄρος (90) οὕτε ἴδιον τὸ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἀντιστρέφει (91).

est ingenuum. Itaque Filius, quanquam Deus est, definitio, neque proprium est Dei : quippe non

Ὅτι οὐ κτίσμα ὁ Υἱός.

1. Et κτίσμα Θεοῦ ὁ Υἱός, πᾶν δὲ κτίσμα δούλων τοῦ κτίστου· δούλος (92) ὁ Χριστός, καὶ οὐχ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔλαθεν οὖν μορφήν δούλου, Κύριος ὧν, ἀλλ' ἦν δούλος. Τὸ ποιεῖν τῷ ποιητῇ τῆς αὐτῆς οὐνάμεως οὐ κοινωνεῖ· οὐδὲν ἄρα κοινόν ἔστιν Υἱοῦ καὶ Πατρὸς· οὐδὲ ἡ κτίσις, εἴπερ ποιεῖν καὶ οὐ γέννημα ὁ Υἱός. Et γέννημα ὁ Υἱός, ὡς ἐν τῶν γεννη-

dekτικῶν, ἀνθρώπος τοῦτο· ἴδιον. Regii primus et quartus nisi emulimus.

(90) Editi Οὕτε γοῦν ἄρος. At mss. multi οὕτε γὰρ ἄρος.

(91) In nostris septem codicibus post verbum ἀντιστρέφει sequuntur illa, εἰ τιμὴ τοῦ Πατρὸς ἔστι τὸ ἀγέννητος ὄνομα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Υἱὸν τιμᾶν δεῖ· et δεῖ et reliqua usque ad verbum σοφίζηται· sed hæc omnia superius num. tertio a quolibet legi possunt. Cur autem a librariis bis scripta sint, nescire me fateor.

(92) Antiqui tres libri δούλους ἄρα.

μάτων, πᾶν ἐκ γέννημα κτίσμα, οὐ κτίσμα ὁ Υἱός· οὐδὲ γὰρ γέννημα ὡς ἐκεῖνα. Εἰ ἐλάττωνα ὁ Θεὸς δημιουργεῖται οὐκ ἔδύνατο τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ (93), διὰ τὸ μὴ παρῆκεναι· οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄρα (94) διάφορα δημιουργήσει, ἀλλὰ ἐν τῷ. Εἰ τὰ ἐλάττω ὑπὸ ἐλάττωτος δημιουργεῖται, καὶ τὰ μείζονα δὲ ὑπὸ μείζονος· διὰ πολλῶν ἄρα ἢ φύσει, ἐπεὶ οὐ πάσα ἴση. Εἰ δημιουργεῖται ὁ Θεὸς φύσει, οὐχ ἕως ἔσται, ἀλλὰ πολλῶν. Ἡ γὰρ ἀσθενεία ἄλλο οὐ δημιουργεῖ, ἢ φθόνῳ καὶ βασκανίᾳ. Εἰ δὲ Υἱοῦ Πατρὸς δύναμις ἐδημιούργησε, Πατὴρ καὶ οὐχ Υἱὸς ὁ δημιουργός, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐργασίον ὁ τεχνίτης οὐκ ἄρα οὐν ταπεινότερον (95) ἢ κατὰ τὸν Πατέρα τὸ δημιουργεῖται τὰ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα. Εἰ τὴν δημιουργίαν τῆς οὐσίας κτίσεως ἐπεσχύθη δὲ ἑαυτοῦ ποιῆσαι ὁ Θεός, καὶ τὴν δοξολογίαν αὐτῆς οὐ προσίεται. Ἄ γὰρ ποιῆσαι ἐπεσχύνετο, γενόμενα ἴσα νομισθῆναι οὐ θέλησαι. Εἰ ταῦτον κτίζειν καὶ γενεῖν τὸν Θεόν, ἐπειθὴ ἀπλοῦς· ταῦτον καὶ τὸ σῶζειν αὐτὸν καὶ ἀπολλύειν, καὶ ζωογονεῖν καὶ ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο (96), ταῦτον ἄρα σωτηρία καὶ ἀπίστεια, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος. Εἰ Θεοῦ Χριστοῦ δύναμις καὶ σοφία, ταῦτα δὲ ἄκτιστα καὶ συναίτια Θεῷ (οὐ γὰρ ἦν ποτε σοφός καὶ ἀδύναμος)· ἄκτιστος καὶ συναίτιος Χριστὸς Θεῷ· εἰ δὲ, καθὼ ἐνέργεια, δύναμις, καὶ σοφία Θεοῦ λέγεται, καὶ ἡμεῖς δύναμις καὶ σοφία Κυρίου λεγομεθα ἂν (97), ὡς αὐτὸς Θεοῦ. Ἄλλ' ἄποπον. Εἰ μὴ ἄδιος Θεὸς ὁ Υἱός, ἐξ ἀνάγκης πρόσφατος· εἰ μὴ ἀληθινός, ψευδής· εἰ μὴ φύσει, θέσει. Ἀσθενὲς δὲ πρόσφατος καὶ ψευδὴς καὶ μὴ φύσει λατρεύειν. οὐκ ἔσται γὰρ σοί, φησὶ, Θεὸς πρόσφατος· καὶ ὁ Παῦλος· Ἄλλὰ τότε μὴν, οὐκ εἰδότες Θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει (98) μὴ οὐσι Θεοῖς. Ἡ ἀσθεῖς (99) οἱ οὕτω Χριστῷ λατρεύοντες· ἢ φύσει καὶ ἀληθινὸς Θεός, καὶ εὐσεβής. Εἰ ὁ (1) Υἱὸς ἐνέργημα, καὶ οὐ γέννημα, ὅσπερ ὁ ἐνεργήσας, οὐτε μὴν τὸ ἐνεργηθῆν αὐτός ἐστιν (ἕτερον γὰρ ἦν ἢ ἐνέργεια παρὰ ταῦτα), ἀλλὰ καὶ ἀνυπόστατος· οὐδεμία γὰρ ἐνέργεια ἄνυπόστατος. Εἰ δὲ τὸ ἐνεργηθῆν, τρίτος ἐκ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἀμεσσίτευτος. Ὁ ἐνεργήσας γὰρ πρῶτος, εἴτα ἢ ἐνέργεια, καὶ οὕτω τὸ ἐνεργηθῆν. Εἰ μονογενής ὁ Υἱός, διὰ τὸ μόνος ἐκ μόνου γεγενῆσθαι (2)· μόνόκτιστος κυριότερον ἂν λέγοιτο, κτίσμα μὲν ἀληθῶς κατ' Εὐνόμιον ὄν, γέννημα δὲ ψευδωνύμιος καλούμενος. Εἰ ὁ Υἱὸς δημιουργητὴ τοῦ Πατρὸς μόνος, τὰ δὲ πάντα τοῦ Υἱοῦ, εἰπὼν, *Τὰ ἐμά πάντα ἐὰν ἔσται, δυνατόν εἶπαίν· ἐπαγαγὼν δὲ, καὶ τὰ ἐὰν ἐμά*, κατ' Εὐνό-

A est, non tanquam una e genituris; omnis autem genitura creatura est, non creatura Filius est, neque enim genitura est ut illa. Si Deus pauciora uno Filio condere non poterat, quod naturæ suæ non convenit: igitur nec Filius condet diversa, sed unum quid. Si minor a minore creantur, et majora a majore; per multos ergo sunt creaturæ, cum omnes non sint æquales. Deus si conditor est natura, non natus erit, sed multorum. Nam aliud non creat aut imbecillitate, aut invidia et livore. Si Patris potentia per Filium creavit, Pater creator est, non Filius, quemadmodum neque instrumentum artifex est. Non est igitur res humilior quam ut Patri conveniat, creare quæ facta sunt a Filio. Si creaturam creatorem per se facere Deus erubuit, etiam glorificari ab illis non sustinet. Quæ enim facere erubescibat, ea ubi facta fuerint, sua putari nolet. Si idem est, Deum creare et generare, quoniam simplex est: idem etiam erit, servare et perdere, vivificare et occidere. Quod si ita est, igitur salus et perditio, et vita et mors idem sunt. Si Christus potentia ac sapientia Dei est, hæc autem increata sunt ac coæterna Deo (non enim fuit unquam insipiens aut impotens): increatus est Christus, et una cum Deo æternus: sin autem, quatenus est operatio, dicitur potentia et sapientia Dei: oos quoque potentia et sapientia Domini dici possumus haud aliter atque ipse, Dei. Sed hoc absurdum est. Si Filius Deus æternus non est, erit necessario recens: si non verus, falsus: si non natura, adoptione. Impiorum autem est recentes et falsos nec natura deos colere. Non enim erit tibi, inquit, Deus recens. Et Paulus: Sed tunc quidem ignorantes Deum, servivimus eis, qui natura non sunt dii. Aut impii sunt qui Christum sic colunt: aut natura et verus Deus est, atque adeo pii. Si Filius operatio est, non genitura, neque qui operatus est, neque opus ipsum ipse est (aliud enim est operatio præter hæc): sed etiam non subsistit; nulla enim subsistit operatio. Si vero opus ipsum est, tertius a Patre, non immediatus. Qui enim operatus est, primus est: deinde operatio, tum demum opus. Si Filius unigenitus est, quod solus a solo genitus est, unigenitus magis proprie diceretur; cum secundum Eunomium vere creatura sit, falso autem nomine genitura vocetur. Si Filius solus creatura Patris est, reliqua vero omnia, Filii,

⁹³ 1 Cor. 1, 24. ⁹⁴ Psal. LXXV, 10. ⁹⁵ Gal. IV, 8.

(93) Editio ἔδύνατο πλὴν τοῦ. Illud, πλὴν, in nostris septem mss. deest.

(94) Codices tres ὁ Υἱὸς ἄρα. Vox ἄρα neque in aliis mss., neque in editis legitur.

(95) Editio Paris. τεχνίτης. Ἡν ἄρα ταπεινότερον. At nostri septem mss. τεχνίτης. Οὐκ ἄρα οὐν ταπεινότερον, et ita Duceus jansrudem emendaverat ex Henriciano.

(96) Editio ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο ταῦτόν, ἄρα καὶ σωτηρία. Codex Colb. et Regii tres mss. ἀποκτείνειν. Εἰ δὲ τοῦτο, ταῦτόν ἄρα σωτηρία, bene: ubi notes velim interpunctionem.

(97) Editio λεγόμεθα. Codex unus λεγομεθα. Alii duo λεγομεθα. Antiqui duo libri pro Κυρίου habent Χριστοῦ.

(98) Codex Colb. ἐλατρεύσατε τοῖς φύσει. Ibidem editio ἢ ἀσθεῖς οὐν οἱ.

(99) Veteres duo libri Ἡ οὐν ἀσθεῖς. Libri vetustiores Ἡ ἀσθεῖς οἱ.

(1) Reg. tertius ἀληθινὸς Θεός καὶ ἀψευδής et οἱ. Reg. secundus φύσει καὶ ἀληθινός Θεός, καὶ εὐσεβίων, et hoc priorum est. Editi cum Reg. quinto et cum Colb. uti in contextu.

(2) Reg. tertius γεγενῆσθαι.

cum dixit: *Mea omnia tua sunt* ⁷⁶, licuit dicere: *A sed cum addidit: Et tua mea* ⁷⁹, non amplius recte secundum Eunomium. Nam ipse sui ipsius esse non poterat. Itaque manifeste comperitur de ipsorum similitudine, deque substantia in omnibus quamlibet locutus fuisse.

2. Si Deus similiter creat et generat, Christus similiter et creator noster et Pater est: est namque Deus, nec opus est ipsi ea quae per Spiritum sanctum fit adoptione; quemadmodum nec opus fuit, ut per alium quempiam creaturæ ipsius facti simus: præsertim cum creaturæ multæ ne ita quidem natura comparatæ sint ut spiritum accipiant adoptionis, veluti bruta et inanimata. Si nos qui creaturæ sumus, per Spiritum sancti adoptionem efficiamur filii, dicant si Filius etiam creatura est, per quem in Patris adoptionem pervenerit? Si quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt, nec quidquam habet Pater, præter ea quæ per Filium facta sunt, nisi secundum eos, ipsum solum; etiam ipse seipsum habere debet: quod fieri non potest. Si imago omnino similis est, prout imago est Filius: creatura autem nihil similis creatori, imo in omnibus dissimilis; Filius cum imago sit Patris, creatura ejus esse non potest. Si incorporeum, cum generat, necessario tanquam corporeum generat, etiam cum videt, **288** videbit tanquam corpus; et cum audit, audiet tanquam corpus, omnemque operationem tanquam corpus operabitur: si vero hæc se aliter habent, etiam generans aliter profecto generabit. Quod quis non habet, id aliis largiri non potest: si igitur Filius creatura et servus est, alios liberos facere non potest. Quod natura medium est iuter aliqua, extrema utraque contingit: proinde si Dei ac nostri mediator Christus est natura, non secundum dispensationem, Deus et creatura natura conjuncta sunt. Si Filius Patri similis est, non tamen secundum substantiam, reliquum est ut vel forma, vel operatione: sed forma non potest; nullum enim incorporeum in forma est; sin autem operatione, et ipse nihil alienum operatus esset, sed aliquid tale quale ipse est, siquidem factura est Patris, non genitura. Præterea id quoque secundum substantiam necessario consimile esse.

3. Si Dei opera in fide non in demonstratione sunt, **D** secundum Davidem qui dixit: *Et omnia opera ejus in fide* ⁸⁰: quanto magis Filii ante sæcula ex Patre generatio in fide, non in demonstratione est? Si ex nihilo Deus Filium fecit, et Filius ex nihilo cuncta;

⁷⁶ Joan. xvii, 10. ⁷⁹ *ibid.* ⁸⁰ Psal. xxxii, 4.

(3) *Kal ou chreia*, etc. Verte, *nec opus est nobis ea*, etc. **MARAN.**

(4) Voculam *et* ex veteribus libris addidimus.

(5) Hic in editione Parisiensi legitur *καθότι οὖν*. Sed Ducæus Regii sui libri fidem secutus, recte judicavit legendum esse *καθότι οὖν*. *Ibidem* Regertius eicivov. *Et et κτίσις κατ' οὐδὲν ὁμοίως τῶν κτισαντι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀνομοίως εἰκίον.*

(6) Editi et mss. nonnulli βλέπτει. Alii tres mss.

μιον οὐκ ἐστὶ καλῶς. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ εἶναι οὐκ ἔδύνατο. Φαίνεται οὖν, οὐ περὶ τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς κατὰ πάντα ἀπαρλλάκτου καὶ ὁμοίας οὐσίας αὐτῶν, οὐ περὶ κτισμάτων διαλεχθείς.

differentiam excludente ac simili, non de creaturis

2. *Et Θεὸς ὁμοίως κτίζει καὶ γεννᾷ, ὁμοίως καὶ κτίσθη τῶν καὶ Πατὴρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς· Θεὸς γὰρ, καὶ οὐ χρεῖα* (3) *τῆς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος υιοθεσίας· ὡσπερ οὐδὲ τοῦ δι' ἄλλου τινὸς γεγενῆσθαι ἡμᾶς αὐτοῦ κτίσματα· καίτοι γε πολλὰ τῶν κτισμάτων οὐδὲ τὸ τῆς υιοθεσίας πνεῦμα φύσιν ἔχει δεχέσθαι, ὡς τὰ ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα.* *Et ἡμεῖς, κτίσματα ὄντες, διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος υιοθεσίας υιοθι γινόμεθα, λεγέτωσαν, εἰ καὶ ὁ Υἱὸς κτίσμα ἐστὶ, διὰ τίνος εἰς υιοθεσίαν τοῦ Πατρὸς ἐγένετο; Et πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, οὐδὲν δὲ (4) ἔχει ὁ Πατὴρ χωρὶς τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων, εἰ μὴ, κατ' αὐτοῦς, αὐτὸν μόνον· καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἔχειν ὄφειλε· ὅπερ ἀδύνατον.* *Et ἡ εἰκίον πάντως ὁμοία, καθοριστῶν (5) ὁ οὐκ ἐστίν εἰκίον· ἢ δὲ κτίσις κατ' οὐδὲν ὁμοία τῶν κτισαντι, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀνομοίως· εἰκίον ἂν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὐκ ἂν ἐφη κτίσις αὐτοῦ. Et τὸ ἀσώματον, γεννῶν, ἀνάγκη ὡς σῶμα γεννᾷ· καὶ βλέπον, ὡς σῶμα βλέπει (6)· καὶ ἀκούον, ὡς σῶμα ἀκούσει· καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν ὡς σῶμα ἐνεργήσει· εἰ δὲ ταῦτα ἐτέρως, καὶ γεννῶν ἐτέρως δηλοῦντι γεννήσει.* *Ὁ αὐτὸς τις οὐκ ἔχει, ἐτέρως χαρίζεσθαι οὐ δύναται· εἰ οὐν κτίσμα καὶ δοῦλος ὁ Υἱὸς, ἐλευθέρως ἄλλους ποιεῖν οὐ δύναται· τὸ φύσει μέτρον τινῶν ἑκατέρων τῶν ἄκρων ἐφάπτεται· εἰ οὖν φύσει μεστὴς Χριστὸς Θεοῦ καὶ ἡμῶν, καὶ οὐ κατ' οἰκονομίαν, φύσει (7) συνήπται Θεὸς καὶ κτίσις. Et ὁμοίως ἐστίν ὁ Υἱὸς τῶ Πατρὶ, οὐ κατ' οὐσίαν ἐκ, λείπεται ἢ κατὰ μορφήν, ἢ κατ' ἐνέργειαν· ἀλλὰ μορφήν (8) μὲν ἀδύνατον (οὐδὲν γὰρ ἀσώματον ἐν μορφήν)· εἰ δὲ κατ' ἐνέργειαν, οὐκ ἂν καὶ αὐτὸς ἀλλοτῶν τι, ἀλλὰ τοιοῦτον ὅσον αὐτὸς ἐστίν ἐνέργησεν ἂν, ἐπερ ποίημα τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ γέννημα. Ἄλλως δὲ καὶ προεῖρηται, καὶ κατὰ ἐνέργειαν ὁμοιον, εἰς ἀνάγκης καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοιον εἶναι.*

etiam ante dictum est, quod operatione simile est

3. *Et τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν ἀποδείξει, κατὰ τὸν Δαβὶδ τὸν εἰπόντα· Καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει· πᾶσιν μάλλον ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς γέννησις ἐν πίστει, καὶ οὐκ ἐν ἀποδείξει; Et εἰς οὐκ ὄντων ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐποίη-*

βλέπει. Nec ita multo post mss. duo δηλοῦντι καὶ γεννήσει.

(7) Editi ἀλλὰ φύσει. Vox ἀλλὰ in nostris septem mss. deest; et ita quoque sæpius vox *sed* apud Latinos eleganter omittitur. *Si natura, non dispensatione mediator est Christus.*

(8) Antiqui tres libri ἀλλὰ μορφήν. Aliquanto post mss. tres τοιοῦτον ὅλος. Alii duo mss. et editi τοιοῦτον οἶον.

σε, καὶ ὁ Υἱὸς δὲ ἐξ οὐκ ἔντων τὰ πάντα· ἡ αὐτὴ ἰσχυρία καὶ ἐνέργεια τῶν ἐξ οὐκ ἔντων ἢ βούλονται δημιουργεῖν δυναμένων, οὐδαμοῦ τῆς διαφοράς τῶν δημιουργουμένων σκοπομένης. Ἐπεὶ καὶ τῆς κτίσεως ἐν πολλοῖς κατὰ πολλὰ διαφόρου τυγχανούσης, οὗ διάφοροι οἱ δημιουργοί, ἀλλ' εἰς ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Εἰ τῶν ἐξ οὐκ ἔντων πρώτων (9) Θεοῦ ποίημα ὁ Χριστὸς, καὶ οὕτως πιστεύοντες αὐτῷ λατρεύουσιν Ἀρειανοί· Ἰὼβ δὲ πρῶτον ποίημα (10) Θεοῦ τὸν διάβολον λέγει εἶπαι· *Τούτῳ ἐστι πρῶτον ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου*· λανθάνουσι τῷ διαβόλῳ λατρεύοντες, καὶ οὐκ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ (11). Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ (12) τὸ πρῶτον αὐτὸν εἰρηχεῖται ποίημα λέξουσιν, οὐκ εἶτι ποίημα τὸ Πνεῦμα κατ' αὐτοὺς τοῦ Κυρίου, ἢ καὶ μετὰ τὸν διάβολον γενόμενον εὐρεθήσεται. Εἰ ἡ πίστις ἡμῶν ἢ εἰς τὸν Υἱὸν ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (*Τούτῳ γάρ, ὡς ἐστὶν, ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἴσα πιστεύετε*) (13) εἰς ἃν ἀπεστείλει ἐκεῖνος, αὐτὸς ἔργον οὐ δύναται εἶναι Θεοῦ. Οὐ ταῦτα γὰρ ἢ εἰς αὐτὸν πίστις καὶ αὐτός.

Εἰς τὸ (14), «*Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποτάσσεται.*»

Εἰ θεϊκὸς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὑποτάσσεται, ἐξ ἀρχῆς ἂν ὑποτάκτο (15), ἐξ οὗ καὶ Θεὸς ἦν. Εἰ δὲ οὐκ ὑποτάκτο, ἀλλ' ὕστερον ὑποτάσσεται, ἀνθρωπίνως, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ θεϊκῶς ὑπὲρ αὐτοῦ.

Εἰς τὸ, «*Διὰ τοῦτο ἐχαρίσατο αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα.*»

Εἰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, διὰ τὴν ὑπακοήν, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα τῷ (16) Υἱῷ Θεῷ ἔντι ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσατο (17) Κύριον· πρὸ τῆς ἐνανθρώπησεως οὐτε τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων εἶχεν, οὐτε παρὰ πάντων τὴν ὀμολογίαν τοῦ εἶναι Κύριος. Μείζων οὖν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ πρὸ τῆς ἐνανθρώπησεως, ἔπειτα ἄκρον. Τοιοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ τὸ· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*. Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα ταῦτα νοεῖν δεῖ.

Εἰς τὸ, «*Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν.*»

Τὸ μείζων ἢ μεγέθει, ἢ χρόνῳ, ἢ ἀξιώματι, ἢ δυνάμει, ἢ ὡς αἴτιον μείζων λέγεται. Ἀλλὰ μεγέθει μὲν ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἂν λεχθεῖ μείζων· ἀσώματος γάρ. Ἀλλ' οὐδὲ χρόνῳ· ὁ γὰρ Υἱὸς αὐτῶν δημιουργός. Ἀλλ' οὐδὲ ἀξιώματι· οὐ γὰρ ἐγένετο ὁ οὐκ ἦν πῦρ (18). Οὕτε μὴν δυνάμει· *Πάντα γὰρ ἔσχα ὁ*

⁹¹ Job xl, 14. ⁹² Joan. vi, 29. ⁹³ I Cor. xv, 28.

⁹⁴ Joan. xiv, 28.

(9) Reg. tertius ἐξ ἀνάγκης καὶ οὐ κατ' ὄψιν. Ita in hunc locum scripsit Combesianus. *Urget passim Maximus hanc Basilii de substantia et operatione, quod conveniant et exaequantur, propositionem et sententiam.*

(10) Editi πρῶτον ποίημα Χριστὸς. Antiqui tres libri ita, ut edidimus.

(11) Monere juvat, Ducei in hunc locum notam dignam esse quae legatur.

(12) Editi Εἰ δὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Coll. secunda manu Εἰ δὲ μὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ, vel Εἰ μὴ περὶ, etc. Alii quatuor mss. Romii εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ.

(13) Reg. quartus ἴσα πιστεύετε.

(14) Reg. tertius et Coll. εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ τῶν ἐν τῇ Κατ' ἡγή καὶ Παλαιῇ Διαθήκῃ

eadem potentia et operatio est eorum, qui ex nihilo quidquid volunt creare possunt, cum nusquam rerum creaturarum conspiciatur differentia. Etsi enim creatura in multis multiplici ratione diversa est, non tamen diversi sunt opifices, sed unus Filius, per quem omnia facta sunt. Si in his quae ex nihilo facta sunt, prima Dei factura Christus est, et sic credentes Ariani ipsorum colunt, et Job diabolum primam Dei facturam dixit, ubi ait: *Hoc primum est origo figmenti Domini* ⁹¹, nescientes colunt diabolum, non Dei Filium. Si vero dicturi sunt eum de prima Filii factura locutum fuisse, non amplius secundum ipsos Spiritus est Domini factura, quippe post diabolum factus invenietur. Si fides in Filium nostra, opus est Dei (*Hoc enim, inquit, opus est Dei, ut credatis in eum quem ille misit*) ⁹², ipse Dei opus esse non potest. Nam fides in ipsum, et ipse, non idem.

In illud, «Cum autem subjecta fuerint ei omnia tunc et ipse Filius subijcitur.»

Si secundum deitatem Filius Patri subijcitur, initio utique subjectus esset, ex quo et Deus erat. Si autem non subjectus erat, sed subijcitur postea; secundum humanitatem tanquam pro nobis, non secundum deitatem pro seuetipso subijcitur.

289 *In illud, «Propterea largitus est illi Deus nomen, quod est super omne nomen.»*

Si post incarnationem, propter obedientiam, Pater Filio, qui Deus erat, numen quovis alio prestantius contulit, omnisque lingua confessa est Dominum; ante incarnationem neque nomen quod super omne nomen est ⁹³, habebat, neque omnes Dominum eum esse constabantur. Major igitur factus est post incarnationem, quam erat ante incarnationem: quod absurdum est. Tale est et hoc, *Data est mihi omnis potestas in caelis et in terra* ⁹⁴. Haec igitur de humilitate, non de divinitate oportet intelligi.

In illud, «Pater meus major me est.»

Majus aut magnitudine, aut tempore, aut dignitate, aut potentia, aut tanquam causa, majus dicitur. At magnitudine quidem Pater Filio major dici non potest; quippe est incorporeus. Sed nec ut tempore; siquidem Filius coevalis est temporibus. Neque dignitate; non enim factus est quod aliquando non ⁹⁵ Philipp. ii, 9. ⁹⁶ ibid. 11. ⁹⁷ Matth. xxviii, 18

D εἰς τὸ, *in ea quae obijciuntur de Filio, sive ex Novo, sive ex Veteri Testamento.*

(15) Codex Coll. ὑπετάκτο . . . οὐκ ὑπετάκτο, magis ex praeceptis grammaticorum.

(16) Editi ὑπακοήν, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα τῷ. At nostri septem mss. ut in contextu.

(17) Reg. quartus γλῶσσα ἐξομολογήσεται. Haud longe idem codex ἐν οὐρανῷ.

(18) Illa, οὐ γάρ, etc., intelligi sic posse puto: Nihil ei accessit temporis processu, sed totam divinitatem naturam ab initio accepit. — Prohatur Patrem nec magnitudine, nec tempore majorem Filio dici posse, ἀλλ' οὐδὲ ἀξιώματι: οὐ γὰρ ἐγένετο ὁ οὐκ ἦν πῦρ, sed necne etiam dignitate; non enim factus est quod aliquando non erat. Legendum videtur cō γάρ

erat. Neque vero potentia : *Quæcumque enim Pater facit, hæc et Filius similiter facit* ²⁰. Nec ut causa, quoniam similiter illo et nobis major esset, cum et ipsius et nostri causa esset. Itaque dictum illud potius honorem quo Filius Patrem honorat, indicat, non ejus qui dixit imminutionem. Ad hæc quod majus est, id non continuo diversæ substantiæ est. Homo enim homine major dicitur, et equus equo. Quare, etsi Pater major dicitur, non statim etiam diversæ substantiæ est. Uno verbo ea quæ comparantur, de iis dicuntur, quæ consubstantialia sunt, non de iis quæ diversam habent substantiam. Homo enim non proprie bruto major dicitur : neque brutum inanimato, sed homo homine, et brutum brutum. Pater igitur, etsi major dicitur, tamen Filio est consubstantialis.

In illud, « Horam autem et diem illam nemo novit ».

Si Filius universorum conditor est, neque tamen tempus novit judicii : id quod condidit, ignorat. Non enim dixit ignorare se judicium, sed tempus. Et quomodo hoc non fuerit absurdum ?

In idem.

Si cognitionem omnium quæ Pater habet, non habet Filium, mentibus est, cum dixit : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt* ²¹ ; et : *Sicut Pater novit me, etiam ego novi Patrem* ²². Quod si aliud est Patrem, aliud, quæ Patris sunt cognoscere, majus autem fuerit Patrem quam quæ ejus sunt nosse, quæto unusquisque iis quæ sua sunt major est : Filius majus haud ignorans (*Nullus enim, 290* inquit, *novit Patrem, nisi Filius* ²³), id quod minus est non nosset : quod fieri non potest. Ergo quod non expediret hominibus audire, propterea tempus ubi dicitur judicii. Nam expectatio perpetua ferventiores ad pietatem reddit ; id vero, nosse multum tempus interfuturum, negligentiores circa pietatem effecisset, eum sperassent se postea vitæ mutatione salvari posse. Nam quomodo is qui omnia usque ad illam horam novit (hæc enim dixit), non etiam horam illam nosset ? Frustra autem et Apostolos diceret : *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* ²⁴.

In idem.

Si Spiritus sanctus, qui profunditates Dei scrutatur ²⁵, nihil eorum quæ Dei sunt ignorare potest,

²⁰ Joan. v, 19. ²¹ Math. xxiv, 36. ²² Joan. xvi, 15. ²³ Joan. i, 15. ²⁴ Math. xi, 27. ²⁵ Colos. ii, 5. ²⁶ I Cor. ii, 10.

γεννητό, non enim genitum est quod aliquando non erat, scilicet in opinione hæreticorum. Concedit auctor hujus operis, id quod ab ipso Basilio concedit, Patrem Filio majorem dignitate dici posse, quatenus genitor est : id autem in Ariano sententia dici non posse, quia eum creatum fuisse volunt. Simili ratione ibidem probat, neque etiam quatenus Pater causa est Filii, majorem Filio dici posse : similiter enim Filio et nobis major esset, cum et Filii et nostri eodem modo causa sit in hæreticorum opinione. MARAN.

(19) Reg. quartus ποιεί, ταῦτα καὶ ὁ.
(20) Veteres aliquot libri εἰ γὰρ αὐτοῦ. Colb. εἰ-

ἡ Πατὴρ ποιεί, καὶ ὁ (19) γιὼς ὁμοίως ποιεί. Ὅσα ὡς αἴτιος ἔπει ὁμοίως καὶ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν μελιζων, εἴπερ γὰρ αὐτοῦ (20) καὶ ἡμῶν αἴτιος. Τιμὴν τοίνυν μᾶλλον τὸ ῥηθῆν γιὼς πρὸς Πατέρα, οὐκ ἐλάττωσεν τοῦ εἰπόντος δεξιουσι, ἔπειτα τὸ μελιζων οὐ πάντως καὶ ἑτεροούσιον (21). Ἄνθρωπος γὰρ ἀνθρώπων μελιζων λέγεται, καὶ ἴσπου ἄνθρωπος. Ἦστε εἰ καὶ μελιζων ὁ Πατὴρ λέγεται, οὐκ ἐβδὶς καὶ οὐσίας ἑτέρας. Καθόλου δὲ τὰ (22) συγκριτικὰ ἐπὶ τῶν ὁμοουσιῶν, καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν ἑτεροουσιῶν λέγεται. Μελιζων γὰρ ἀνθρώπος ἀλόγου, οὐ κυριῶς λέγεται ἢ οὐδὲ ἄλογον ἀλόγου ἄλλ' ἀνθρώπος ἀνθρώπου, καὶ ἄλογον ἀλόγου ὁμοούσιος οὖν ὁ Πατὴρ τῷ γιῷ, καὶ μελιζων λέγεται.

B

Εἰς τὸ, « Τὴν δὲ ὥραν καὶ τὴν ἡμέραν οὐδεὶς οἶδεν ».

Εἰ δημιουργὸς τῶν ὡρῶν ὁ γιὼς, τὸν δὲ χρόνον τῆς κρισεως οὐκ οἶδεν ἢ δημιουργῆσαι οὐκ οἶδεν. Οὐ γὰρ τὴν κρίσιν εἴπεν ἀγνοεῖν, ἀλλὰ τὸν χρόνον. Καὶ πῶς οὐκ ἄποτον ;

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ τὴν γνώσιν πάντων ὧν ὁ Πατὴρ ἔχει (24), ὁ γιὼς οὐκ ἔχει, ἐξέδωκετο εἰπόν· *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστι* καὶ, *Καθὼς ὁ Πατὴρ γινώσκει με, καὶ γὼ γινώσκω αὐτόν*. Εἰ δὲ ἕτερον τὸ τὸν Πατέρα (25) εἶδέναι, καὶ ἕτερον τὰ τοῦ Πατρὸς ἢ μελιζων δὲ τὸ εἶδέναι τὸν Πατέρα τὰ τοῦ αὐτοῦ εἶδέναι (καθόσον ἕκαστος αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μελιζων) ἢ τὸ μελιζων ὁ γιὼς εἶδὼς (οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, οἶδεν τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ γιὼς), τὸ ἐλαττον οὐκ ἔχει, ὅπερ ἀδύνατον. Διὰ τὸ μὴ συμφέρειν οὖν τοῖς ἀνθρώποις ἀκούσαι, τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως ἀπεσιώπησεν. Ἢ μὲν γὰρ διὰ προσδοκίαν θερμότερους περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀπεργάζεται ἢ δὲ τοῦ πολλῶν τὸν μεταξὺ χρόνον ἱεσθαὶ γνώσας ἄλιγωτέροις ἀν περὶ τὴν εὐσέβειαν ἐποησεν, ἐπιβίβει τοῦ καὶ ὑστερον μεταβαλλομένουσιν δυνήθῃαι σωθῆναι. Ἐπει πῶς ὁ πάντα μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἶδὼς (εἴπε γοῦν αὐτὰ) οὐχὶ κἀκεῖνην τὴν ὥραν ἔδει ; Μάτην δὲ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἔλεγεν Ἐν ᾧ εἰσι πάντες εἰ θεσφαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφου.

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνῶν, οὐδὲν ἀγνοεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ δύναται, ὁ δὲ (26) γιὼς

περὶ γὰρ αὐτοῦ. Editi εἰ γε αὐτοῦ.
(21) Editi ἑτεροούσιον. At nuss. ἑτεροούσιον, et ita quoque in sequentibus.
(22) Colb. Καθόλου γὰρ τὰ.
(23) Codices nonnulli Εἰς τὸ, Τὴν δὲ ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὴν ὥραν οὐδεὶς οἶδεν. Admonebit præteritus, ejusmodi titulos ita disponi in Reg. quarto, ut non in contextu, sed solum in ora libri legatur.
(24) Codex Colb. εἰ τὴν γνώσιν πάντων ὁ Πατὴρ ἔχει, ὁ δὲ γιὼς οὐκ ἔχει.
(25) Veteres aliquot libri γινώσκω τὸν Πατέρα.
(26) Reg. quartus τοῦ Θεοῦ λέγεται, ὁ δὲ.

αγνωστὸν· μεῖζον κατ' αὐτοῦς τὸ ἔχειν Πνεῦμα τοῦ Ἁγίου, ἢ τὸ εἶναι θελοῦσιν (27).

Εἰς τὸ « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο. »

Εἰ ἀληθῶς ὁ Υἱὸς ἔλεγε, Πάτερ (28), εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο, οὐ δεῖλαι ἐαυτοῦ καὶ ἀσθένειαν κατηγορεῖ μόνον, ἀλλὰ εἶναι τι καὶ ἀδύνατον τῷ Πατρὶ ἐνόμιζεν (29). Τὸ γὰρ, *Εἰ δυνατόν, ἀμφιβάλλοντος ἦν, καὶ οὐ πεπεισμένου* (30) δύνασθαι τὸν Πατέρα σῶσαι αὐτόν. Πῶς δὲ καὶ ὁ νεκρὸς τὸ ζῆν χαριζόμενος οὐ πολλῷ μᾶλλον τοῖς ζῶσι τὸ ζῆν φυλάττειν ἰδύνατο; ἀπὸ τί οὖν ὁ Λάζαρον καὶ πολλοὺς νεκροὺς ἀναστήσας οὐχ ἐαυτῷ παρέχει (31) τὸ ζῆν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς; ἦτοι τὸ ζῆν, φοβούμενος εἰπών· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο; καὶ εἰ ἄκων δὲ ἀπεθνήσκων, οὐκέτι ταπεινώσας ἑαυτὸν, ὑπήκοος μέρη θανάτου ἐγένετο τῷ Πατρὶ, οὐδὲ δέδωκεν ἑαυτὸν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Τοῦ θότους ἑαυτὸν ἄχρον ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· εἰ δὲ ἐκὼν, τίς χρεῖα τοῦ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο;* Ἐπὶ τῶν οὖν εἰς αὐτὸν ἁμαρτάνειν μελλόντων, ἵνα μὴ ἁμάρτωσι, καὶ οὐκ ἐπ' αὐτοῦ τοῦτο δεκτέον· ὑπὲρ ὧν καὶ σταυρωθεὶς ἔλεγεν· Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, ὅτι οὐκ (32) ὄλασαι τί ποιῶσιν. Οὐ δεῖ οὖν τὰ κατ' οἰκονομίαν ὡς ἀπλῶς εἰρημένα ἐκδέχασθαι.

Εἰς τὸ, « Κἀγὼ ᾧ διὰ τὸν Πατέρα. »

Εἰ διὰ τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ζῆ, δι' ἑτερον, καὶ οὐ δι' ἑαυτὸν ζῆ. Ὅ δὲ δι' ἑτερον ζῶν αὐτοζῶν εἶναι οὐ δύναται. Οὐδὲ γὰρ ὁ κατὰ χάριν ἄγιος αὐτογάτος. Ἐξελύσαστο οὖν ὁ Υἱὸς εἰπών· *Ἐγὼ ἐμοὶ ἡ ζωὴ· καὶ πάλιν· Ὁὐτὸν καὶ ὁ Υἱὸς ὁδὸς θελεις ζωοποιεῖν.* Εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν θεότητα τὸ εἰρημένον ἠεὶ δέει.

Εἰς τὸ, « Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἀπ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖ (33). »

Εἰ τὸ αὐτεξουσίον τοῦ ὑπεξουσίου βέλτιον, ὁ δὲ ἀνθρώπος αὐτεξουσίος, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπεξουσίος, ὁ ἀνθρώπος τοῦ Υἱοῦ βέλτιον· ἔπειτα ἄπονον. Καὶ εἰ ὁ ὑπεξουσίος δὲ αὐτεξουσίους ποιεῖν οὐ δύναται (ὅ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἔχει, ἀλλοῖς ἐκ προαιρέσεως δίδόναι οὐ δύναται), ὁ Σωτὴρ, αὐτεξουσίους ποιήσας ἡμᾶς, οὐκ ἀνὴρ ὑπεξουσίος εἶη τιναί.

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ μὴδὲν ὁ Σωτὴρ ἀπ' ἑαυτοῦ ποιεῖν ἠδύνατο, ἀλλ' ἐπιτάσσοντος τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἀγαθοῦ, οὐδὲ κακοῦ. Ὁδὲν γὰρ τῶν γενομένων αἴτιος. Καὶ πῶς οὐκ ἄπονον ἀνθρώπους μὲν καὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν εἶναι ποιή-

²⁷ Matth. xxvi. 39. ²⁸ Philipp. ii. 8. ²⁹ Galat. i. 4. ³⁰ Joan. v. 21. ³¹ ibid. 19.

(27) Codex Colb. εἶναι βούλονται.
(28) Editi ἔλεγε, δι' Πατρός. Deest vox δτι in libris veteribus. Haud longe mss. duo κατηγόρει. Alii quidam mss. et editi κατηγόρει, accentus varius.
(29) Editi ἐνόμισα. Veteres quatuor libri ἐνόμισαν.

Filius vero ignorat; major est Spiritus sanctus Filio secundum ipsos, quem ne aequalem quidem esso volunt.

In illud, « Pater, si fieri potest, transeat calix iste. »

Si vere Filius dicebat: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste*²⁷, non solum suam ipsius timiditatem imbecillitatemque confitebatur: verum etiam aliquid etiam esse, quod a Patre fieri non posset, existimabat. Nam illud, *Si fieri potest*, dubitantis erat, ac ejus, cui persuasum non erat se a Patre servari posse. Quomodo autem qui et mortuis vitam largitur, non multo magis viventibus vitam servare possit? Cur igitur qui Lazarum et multos mortuos suscitavit, non sibi ipse vitam impertit, sed a Patre vitam petebat, cum timens dixit: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste?* Si invitus etiam moriebatur, non jam semet humilians, obediens factus est Patri usque ad mortem²⁸, neque se ipse tradidit, ut ait Apostolus: *Qui se dedit pretium redemptionis pro peccatis nostris*²⁹: sin autem volens, quid opus verbis illis: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste?* Hoc igitur de iis qui in ipsum peccaturi erant, ut ne peccarent, non de ipso accipiendum est: pro quibus etiam crucifixus dicebat: *Pater, dimitte ipsa, quia non sciunt quid faciunt*³⁰. Quae igitur dicta sunt secundum dispensationem, ea quasi simpliciter dicta essent, accipiendae non sunt.

In illud, « Et ego vivo propter Patrem. »

Si propter Patrem Filius vivit, propter alium, non propter seipsum vivit. Sed qui propter alium vivit, ipse per se vita esse non potest. Nec enim qui per gratiam sanctus est, per se sanctus est. Mentium igitur est Filius tum, cum dixit: *Ego sum vita*³¹; et rursus: *Sic et Filius quos vult vivificat*³². De humanitate igitur, non de deitate dictum intelligere oportet.

In illud, « Neque Filius a se facit quidquam. »

Si quod est sui arbitrii, melius est quam quod est sub arbitrio alieno: homo autem sui arbitrii est, Filius vero Dei sub alieno arbitrio, melior est homo Filio: quod absurdum est. Insuper, si is **291** qui sub alieno arbitrio est, efficere non potest ut alii sint sui arbitrii (nam quod ipse non habet, alii suapte voluntate conferre non potest), Salvator qui efficit ut nos liberi arbitrii simus, nequaquam esse potest sub ullius arbitrio.

In idem.

Si nihil Salvator a seipso facere poterat, sed imperante Patre, nec bonus est, nec malus. Nullius enim eorum quae facta sunt, causa est. Et quomodo absurdum non fuerit, homines quidem et bona et

³² Luc. xxiii. 34. ³³ Joan. vi. 58. ³⁴ Joan. xi. 25.

(30) Reg. quartus καὶ οὐ πιστευτός.

(31) Antiqui duo libri, ἐαυτῷ παρέχει.

(32) Codices nonnulli, αὐτοῖς, οὐ γὰρ.

(33) Reg. quartus, οὐ δύναται: ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀπ' ἑαυτοῦ οὐδέν. Colb. οὐδέν ὁ Υἱὸς ἀπ' ἑαυτοῦ ποιεῖ.

malis libere facere, Filium vero, qui Deus est, nihil libere facere?

In illud, « Ego sum vitis ». »

Si Salvator, inquit, vitis est, nos vero palmites, agricola autem Pater⁸; rursus si palmites ejusdem naturæ sunt, cujus vitis, vitis autem non ejusdem naturæ est, cujus agricola: Filius quidem ejusdem quidem est naturæ, cujus nos, sumusque nos ipsius pars: non autem Filius ejusdem est naturæ, cujus Pater, sed in omnibus alienus. Quibus respondimus vocatos nos esse non deitatis illius palmites, sed carnis, secundum Apostolum, qui dixit: *Nos enim sumus corpus Christi, et membra ex parte*⁹; et rursus: *Nescitis quod corpora vestra membra Christi sunt*¹⁰? et alibi: *Qualis terrenus, tales etiam terreni: et qualis celestis, tales etiam celestes*¹¹; et: *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem celestis*¹². Si viri caput est Christus, Christi autem caput Deus¹³, homo vero non consubstantialis Deo Christo (non enim Deus est), Christus vero consubstantialis Deo (Deus enim), non igitur ut viri caput est Christus; sic Deus, Christi. Nam creaturæ natura et creatrix deitas in unum et idem non conveniunt. Proinde ille quidem ut Pater, caput est Christi; hic vero ut factor, nostrum. Si voluntas Patris est, ut nos in ejus Filium credamus (*Hæc est enim voluntas ejus qui me misit, ut omnis qui videt Filium, et credit in ipsum, habeat vitam æternam*¹⁴), non tamen est ex voluntate Filii: quippe nostra in ipsum fides aut cum ipso, aut ante ipsum invenitur.

In illud, « Nemo bonus ».

Si Salvator bonus non est, necessario malus est: simplex namque est, nec quidquam eorum que in medio sunt, admittit. Et quomodo absurdum non fuerit, bonorum factorem malum esse? Item, si vita bonum est, verba vero Filii vita sunt, ut ipse dixit: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus sunt et vita*¹⁵; quomodo cum ex Pharisæo audivisset, *Magister bone*, respondet: *Nullus bonus nisi unus Deus?* Non enim cum audisset solum *bonus*, dixit,

⁸ Joan. xv, 1. ⁹ Ibid. 1, 5. ¹⁰ I Cor. xii, 27. ¹¹ I Cor. vi, 15. ¹² I Cor. xv, 49. ¹³ Ibid. 48. ¹⁴ I Cor. xi, 3. ¹⁵ Joan. vi, 40. ¹⁶ Marc. x, 18. ¹⁷ Joan. vi, 64.

(54) Editi φησίν. At mss. tres φασίν. Ibidem D hidem tres mss. γεωργός δὲ ὁ Πατήρ. Vocula δὲ aberrat a vulgata.

(55) Reg. quartus ἡμεῖς δὲ ἴσμεν.

(56) Vox Χριστοῦ deest in aliquibus codicibus.

(57) Editi καὶ ἡ κτιστὴ θεότης. Antiqui quinquæ libri Regii καὶ ἡ ἀκτιστος, deitas increata. Colb. καὶ ἡ κτιστὴ θεότης, deitas creatrix. Reg. tertius καὶ ἡ κτιστὴ θεότης, pro κτιστῆ. Ibidem editi οὐ συμβάλλουσιν. At mss. οὐ συμβαίνουσιν.

(58) Illud, οὐκ ἐκ θελήματος, etc., ad verbum sic interpretari licet: *Non est ex voluntate Filii: si quidem credere in ipsum, vel cum ipso, vel ante ipsum invenitur: quæ verba quam aptam sententiam efficere possint, alius viderit. Suspicio tamen intelligi sic posse: Quanquam voluntas Patris est, ut in Filium credamus, non tamen propterea sequitur, Filium ex voluntate esse. Nam credere nos oportet in Filium, ut primum in hunc mundum venit, imo*

Α τὰς αὐτεξουσίας, τὸν δὲ Υἱὸν, Θεὸν ὄντα, μηδενὸς κατ' ἐξουσίαν εἶναι ποιητὴν;

Εἰς τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἄμπελος. »

Εἰ ἄμπελος, φασίν (34), ὁ Σωτήρ, κλήματα δὲ ἡμεῖς, γεωργός δὲ ὁ Πατήρ: καὶ δὲ κλήματα ὁμοφυῆ μὲν τῇ ἄμπελῃ, ἢ δὲ ἄμπελος οὐχ ὁμοφυῆς τῷ γεωργῷ· ὁμοφυῆς μὲν ἡμῖν ὁ Υἱὸς, καὶ μέγας ἡμεῖς αὐτοῦ, οὐχ ὁμοφυῆς δὲ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀλλότριος. Πρὸς οὐδ' ἐρῶμεν οὐ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς εἰρηκέναι ἡμᾶς κλήματα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον τὸν εἰπόντα· Ἠμεῖς γάρ ἐσμεν (35) σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους· καὶ πάντων· οὐκ οἴσασθε, δεῖ τὰ σῶματα ὁμῶν μέλη Χριστοῦ εἶναι; καὶ ἐν ἄλλοις· Οὐκ ὁ χοιρὸς, τοιοῦτος καὶ οἱ χοῖροι· καὶ οὐδ' ὁ ἐκουράσιος, Β τοιοῦτος καὶ οἱ ἐκουράσιος· καὶ, καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοιροῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐκουράσιου. Εἰ ἀνδρὸς κεφαλὴ ὁ Χριστός, Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεός, ἀνθρωπος δὲ τῷ Θεῷ Χριστῷ (36) οὐχ ὁμοούσιος (οὐ γὰρ Θεός), Χριστός δὲ Θεῷ ὁμοούσιος; (Θεός γάρ)· οὐκ ἄρα ὡς ἀνδρὸς κεφαλὴ Χριστός, οὕτω Θεός Χριστοῦ. Ἡ γὰρ κτίσις φύσις καὶ ἡ κτιστὴ θεότης (37) εἰς ἐν καὶ ταῦτόν οὐ συμβαίνουσιν. Οὐκ οὖν ὡς Πατήρ κεφαλὴ Χριστοῦ, ὁ δὲ αὐτὸς ποιητὴς, ἡμῶν. Εἰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ πιστεύειν ἡμᾶς εἰς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ (Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ κέμεναι ἡμᾶς, ἵνα πᾶς ὁ θεσπῶν τὸν Υἱὸν, καὶ πιστεύσῃ εἰς αὐτόν, ἔχη ζωὴν αἰώνιον), οὐκ ἐκ θελήματος ὁ Υἱὸς (38) ἐπέλετο τὸ πιστεύειν ἡμᾶς εἰς αὐτόν ἢ σὺν αὐτῷ, ἢ πρὸ C αὐτοῦ, εὐρίσκειται.

Εἰς τὸ, « Οὐδέεις ἀγαθός. »

Εἰ μὴ ἀγαθός, ὁ Σωτήρ, ἀνάγκη κακός· ἀπολοῦς γάρ, καὶ οὐκ ἐνδεχόμενος (39) τι τῶν ἐν μέσῳ. Καὶ πῶς οὐκ ἀποποιν τὸν τῶν ἀγαθῶν ποιητὴν κακὸν εἶναι; καὶ εἰ ἡ ζωὴ ἀγαθόν, τὰ δὲ ῥήματα τοῦ Υἱοῦ ζωὴ ἐστὶν (40), ὡς αὐτὸς εἶπε· Τὰ ῥήματα, ἃ λέλειπκα ὁμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστὶ· πῶς, Ἀγαθὸ διδάσκαλε, ἀκούσας παρὰ τοῦ Φαρισαίου, Οὐδέεις, φησίν, ἀγαθός· εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός (41); Οὐ γὰρ ἀγαθός ἀκούσας μόνον, εἶπεν, Οὐδέεις ἀγαθός, ἀλλὰ, δι-

antequam etiam naturam humanam assumeret, cum patriarchæ et Judæi prisca ad salutem consequendum in Christum venturum credere necesse habuerint. Itaque cum debeamus necessario credere in Filium omni ætate et tempore; hinc edificiter, Filium esse natura, non voluntate, neque adoptione. — Si voluntas est Patris, ut nos in ejus Filium credamus... non est ex voluntate Filii, quippe nostra in ipsum fides aut cum ipso aut ante ipsum invenitur. Subtilis hæc ratiocinatio illustratur ex alia simili, quæ reperitur, p. 238: Si fides in Filium nostra opus est Dei... ipse Dei opus esse non potest. Nam fides in ipsum et ipse non idem. MARAN. — Veteres aliquoti libri οὐκ ἐκ θελήματος δὲ.

(39) Editi οὐκ ἐνδεχόμενος. At mss. plerique omnes οὐκ ἐνδεχόμενος.

(40) Reg. quartus, ῥήματα τοῦ Χριστοῦ ζωὴ.

(41) Antiqui duo libri, εἰς ὁ Θεός.

δάσκαλος αγαθός. Ὡς πρὸς πειράζοντα οὖν ἀπεκρίνατο, ὡς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ ὡς ἀγνοήσαντα, εἶτι θεὸς ἀγαθός ἐστι, καὶ οὐκ ἀπλῶς διδάσκαλος ἀγαθός (42).

Εἰς τὸ, « Πάτερ, δόξασόν με. »

Εἰ δόξασθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν ὁ Υἱὸς, θεϊκῶς καὶ οὐκ ἀνθρώπινως ἔχει· ὁ οὐκ εἶχεν ἔχει. Καὶ ψεύδεται ὁ εὐαγγελιστὴς εἰπών· Ἐθεασάμεθα εἶναι δόξαν αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἀπόστολος· Οὐκ ἂν ἐν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν· καὶ ὁ Δαβὶδ· Καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οὐ προσθήκη οὖν δόξης αἰτεῖ, ἀλλὰ τῆς οικονομίας τὴν φανερώσων γενέσθαι.

Εἰς τὸ αὐτό.

Εἰ τὴν δόξαν ἣν εἶχε πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι ἀληθῶς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει, ἀποβαλὼν αὐτὴν ἔχει. Οὐ γὰρ ἂν ὁ εἶχε λαβεῖν ἐπιζητεῖ. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐ τὴν δόξαν ἀποβέβηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν θεότητα. Ἀχώριστος γὰρ ἡ δόξα τῆς θεότητος. Ψιλλὸς οὖν κατὰ Φωτινὴν (43) ἦν ἄνθρωπος ἄρα. Φαίνεται οὖν τὰ τοιαῦτα κατ' οικονομίαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐ κατ' ἑλλείψιν τῆς θεότητος εἰρηκῶς.

Εἰς τὸ, « Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. »

Εἰ πρὸ τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς οὐ γέννημά ἐστιν, ἀλλὰ κτίσιμα· πρωτόκτιστος ἂν ἐλέγτο, καὶ οὐ πρωτότοκος. Εἰ, ἐπειδὴ πρωτότοκος τῆς κτίσεως εἴρηται, πρωτόκτιστός ἐστι, καὶ πρωτότοκος εἰρημένος τῶν νεκρῶν, προτελευτήσας ἂν εἴη τῶν νεκρῶν. Εἰ δὲ πρωτότοκος νεκρῶν (44) εἴρηται, διὰ τὸ αἴτιος εἶναι τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· οὕτω καὶ πρωτότοκος κτίσεως, διὰ τὸ αἴτιος εἶναι τοῦ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγεῖν τὴν κτίσιν. Εἰ τὸ πρωτότοκος εἰρήσθαι τῆς κτίσεως, πρῶτον αὐτὸν γεννηθῆναι δεικνύειν ὁ Ἀπόστολος εἰπών, Πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκεινται, ὧρτιον εἶπεναι, καὶ αὐτὸς ἐγένετο πρὸ πάντων. Εἰπὼν δὲ, Καὶ αὐτὸς ἐκεῖ πρὸ πάντων, ἔδειξε τὸν μὲν αἰεὶ ὄντα, τὴν δὲ κτίσιν γενομένην. Τὸ γὰρ, Ἔσται, τῷ. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, συνέδει. Εἰ πρωτότοκος, φασίν, ὁ Υἱὸς, οὐκέτι μονογενής· ἀλλ' ὀφείλει καὶ ἄλλος εἶναι, οὐ πρωτότοκος λέγεται (45). Καίτοιγε, ὡ σοφὴ, καὶ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου μόνος γεννηθεὶς, πρωτότοκος αὐτῆς εἴρηται. Ἔως οὐ γὰρ ἔτεκε, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν πρωτότοκον. Ὡστε οὐκ ἀνάγκη ἀδελφοῦ (46) πρωτότοκον λέγεσθαι. Λεχθεὶ δ' ἂν, εἶτι καὶ ὁ πρὸ (47) πάσης γενήσεως πρωτότοκος ἐλέγτο· ἔτι δὲ καὶ

A *Nullus bonus: sed postquam 292 audierat, magister bonus. Respondit igitur velut ad tentantem, ut Evangelium dicit; aut velut ad ignorantem, quod Deus bonus sit, et non simpliciter magister bonus.*

In illud, « Pater, glorifica me. »

Si cum glorificari a Patre Filium postularet, secundum deitatem, non secundum humanitatem postulabat: quod non habebat, petebat. Et evangelista mentitur, cum dixit: *Vidimus gloriam ejus* 18; et Apostolus: *Non utique Dominum gloria crucifixissent* 19; et David: *Et introibit rex gloria* 17. Non igitur accessionem petit gloriae, sed ut dispensationis fiat manifestatio.

In idem.

Si quam habebat gloriam antequam mundus fieret, eam vere a Patre petebat; hanc amissam petebat. Neque enim quod habebat, id accipere postulabat. Si vero res ita se habet, non gloriam amittit solum, sed deitatem etiam. Nam gloria a deitate separari non potest. Nudus ergo secundum Photinum homo erat. Proinde eum talia secundum humanitatis dispensationem, non secundum deitatis defectum dixisse constat.

In illud, « Primogenitus omnis creaturae. »

Filius si ante creaturam genitura non esset, sed creatura; primocreatus utique diceretur, non primogenitus. Si propterea quod primogenitus creaturae dictus est, primocreatus est, etiam eo quod primogenitus mortuorum dictus est 18, primus ex iis qui mortui sunt, mortuus fuerit. Si vero primogenitus mortuorum ex eo dictus est, quod causa est resurrectionis et mortuis: ita et primogenitus creaturae, ex eo quod causa est ut creatura e nihilo adesse producta sit. Si eum primum factum esse hinc ostenditur, quod primogenitus creaturae dictus est, Apostolus qui dixit: *Omnia per ipsum creata sunt* 19, debuit dicere: *Et ipse factus est ante omnia*. At cum dixerit: *Et ipse est ante omnia*, ostendit eum quidem semper esse, creaturam vero factam fuisse. Nam illud, *est*, cum hoc, *In principio erat Verbum* 20, consentit. Si Filius, inquit, primogenitus est, non amplius est unigenitus, sed et alius esse debet, cui comparatur primogenitus dicitur. Atqui, o sapiens, etiam ex Maria virgine solus natus, primogenitus ejus dicitur est. *Donec enim peperisset*, inquit, *filium suum primogenitum* 21. Quare non est necesse fratris respectu primogeni-

18 Joan. xvii, 5. 19 Joan. i, 14. 20 I Cor. ii, 8. 21 Coloss. i, 16. 22 Joan. i, 1. 23 Matth. i, 25.

17 Psal. xxiii, 7. 18 Coloss. i, 15. 19 Apoc. i, 5.

(42) Editi καὶ οὐκ ἀπλῶς οὐδέτις διδάσκαλος ἀγαθός. Trapezuntius, si non recte, ad fideliter tamen interpretatus est, cum ita scripsit: *Et non simpliciter nullus magister bonus*. At nostri septem inss. καὶ οὐκ ἀπλῶς διδάσκαλος ἀγαθός, illo, οὐδέτις, praetermisso, recte. Hoc est: *Me quidem dicis magistrum bonum: sed hoc dixisse, satis non est. Etenim non sum solum magister bonus, sed sum etiam Deus bonus*.

(43) De Photino haeretico legi potest dissertatio

Dionysii Petavii, initio *Rationarii temporum*.

(44) Reg. tertius πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν. Alii duo mss. πρωτότοκος τῶν νεκρῶν.

(45) Codices plerique omnes λέγεται. Ibidem aliquot mss. ὡ σοφὴ.

(46) Collex Conihel. οὐκ ἀνάγκη ἀδελφοῦ. Reg. secundus ἀνάγκη ἀδελφῶν. Alii mss. ἀνάγκη ἀδελφοῦ. Edidimus vucem ἀνάγκη cum i subscripto.

(47) Editi εἶτι καὶ πρὸ. Vetres quinque libri εἶτι καὶ ὁ πρὸ, recte.

τοὺς ποιμένας λέγει οὕτως, Ἐτέθη ὑμῖν σήμερον Σωτήρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος. Τὸ γὰρ, Σήμερον, οὐκ ἂν περὶ τοῦ πρὸ αἰώνων νομισθεῖται. Σαφέστερον δὲ τὸ ἐξῆς δέκνυται, λέγοντος (54)· Τούτων τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐστωρῶσατε. Εἰ τότε ἐγενήθη ὁ Υἱὸς, τότε σοφία ἐγένετο, ψευδὴς (55) τὸ, Χριστὸς Θεοῦ δόγματι καὶ Θεοῦ σοφία. Ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία (56) οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἦν ἀπὸ. Καὶ τοῦτο οὖν ὡς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς; λεγόμενον παρὰ δαδὲ· Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν· καὶ, Ἐγένου μοι εἰς σωτήριαν· καὶ ὁ Παῦλος· Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἀνθρώπος ψεύστης· οὕτως καὶ ὁ Κύριος Ἐγενήθη (57) ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία, καὶ ἀγαθμός, καὶ ἀπολύτρωσις. Εἰ οὖν ὁ Πατὴρ γενόμενος ὑπερασπιστὴς καὶ ἀληθής, οὐ ποιήμα· καὶ ὁ Υἱὸς γενόμενος σοφία καὶ ἀγαθός, οὐ ποιήμα. Εἰ ἀληθὲς τὸ, Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ· ἀληθὲς δηλονότι καὶ τὸ, Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτήρ. Οὕτως οὖν Θεὸς ὁ Πατὴρ κατ' αὐτούς, οὕτως ὁ Πατὴρ Κύριος. Καὶ μάτηρ τὸ, Ἐλαξεν ὁ Κύριος τὸν Κύριον μου. Ψευδὲς δὲ καὶ τὸ, Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου· καὶ τὸ, Ἐβρεῖς Κύριος παρὰ Κυρίου· καὶ τὸ, Ἐποίησεν ὁ Θεός κατ' εἰκόνα Θεοῦ· καὶ, Τίς Θεός παρ' ἐλ τοῦ Κυρίου; καὶ, Τίς Θεός πληρ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; καὶ ὁ Ἰωάννης οὕτως, Θεός ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὁ Θωμᾶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Πρὸς τὰ κείμενα οὖν καὶ τοὺς ψευδοὺς θεοὺς καὶ ὁ κυριότητος εἰρημένους νοεῖν τὰς ἀντιδιαστολὰς δεῖ, οὐκ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Εἰς τὸ, « Ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. »

Ὁ ἀληθὴς πρὸς τοὺς ψευδοὺς ἀντιδιαστειλλόμενος λέγεται· ὁ δὲ ἀσώφροτις πρὸς πάντα κατὰ πάντα ὑπερέχων. Εἰπὼν οὖν ὁ Ἱερεμίας περὶ τοῦ Υἱοῦ, Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν (58). οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, μελλοῖα καὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν (59); Ὅτι δὲ ἀληθὴς Θεός καὶ ὁ Υἱὸς (60), αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φησιν· Ἴνα γινώσκωμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν· καὶ ὁ Ἰωάννης

gelus qui nuntium bonum pastoribus afferebat, dicit : Natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus 21. Nam vox , Hodie, de eo qui aude secula est, nequamquam accipi potest. Verum id quod sequitur, clarius idem ostendit, ubi dicit : Hunc Jesum quem vos crucifixistis 22. Si cum genitus est Filius, tunc sapientia facta est; falsum illud, Christus Dei potentia et Dei sapientia 23. Nam illius sapientia facta non est, sed semper erat. Ac proinde sicut de Patre a Davide dictum est illud : Esto mihi in 294 Deum protectorem 24; et, Factus es mihi in saltem 25; et Paulus : Fiat autem Deus verax, omnis vero homo mendax 26; sic etiam Dominus Factus est nobis a Deo sapientia, et sanctificatio, et redemptio 27. Si igitur Pater cum sit protector et verax, non est factura : neque Filius cum sit sapientia et sanctificatio, factura est. Hoc si verum est, Unus Deus Pater : profecto verum est et hoc, Unus Dominus Jesus Christus Salvator. Neque igitur Salvator secundum ipsum Deus est, neque Filius secundum est. Et frustra illud, Dixit Dominus Domino meo 28. Falsum autem et illud : Propterea anxii te Deus, Deus tuus 29; et illud itidem : Pluit Dominus a Domino 30; et illud : Fecit Deus secundum imaginem Dei 31; et : Quis Deus præter Dominum 32? et : Quis Deus præter Deum nostrum 33? et Joannes : Deus erat Verbum, et Verbum erat apud Deum 34; et Thomas de Filio: Dominus meus, et Deus meus 35. Diversitates igitur ad creaturas et ad eos qui falso, non proprie dicitur, oportet referri, non ad Patrem et Filium.

In illud, « Ut cognoscant te solum verum Deum 36. »

Dicitur verus, quod ab iis qui falso dicuntur, distinguitur; incomparabilis vero, quod inter omnia in omnibus excellit. Proinde cum Jeremias de Filio dixit : Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum 37, num et Patre majorem dixit? Quod autem etiam Filius sit verus Deus, ipse Joannes in Epistola dicit : Ut cognoscamus solum verum Deum, et simul in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus,

21 Luc. 11, 11. 22 Act. 11, 36. 23 I Cor. 1, 24. 24 I Cor. 1, 30. 25 Psal. cix, 1. 26 Psal. xvii, 32. 27 Ibid. 28 Joao. 1, 1. 29 Joao. xi, 28.

37 Psal. xxx, 3. 38 Psal. cxvii, 21. 39 Rom. xlvii, 8. 40 Gen. xix, 24. 41 Gen. 1, 27. 42 Psal. lxxvii, 3. 43 Baruch. iii, 36.

(54) Editi et mss. nonnulli δέκνυται λέγων. Regii secundus et tertius δέκνυται, λέγοντος.

(55) Editi et aliquoti mss. Εἰ δὲ ἐγενήθη τότε σοφία, ψευδὴς, non integre. Αἰ recte et emendata legitur in antiquis tribus libris ita ut edidimus.

(56) Editi et Reg. secundus Ἡ γὰρ αὐτοσοφία, nam ipsa per se sapientia facta non est. Regii tertius et quintus cum Colb. Ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία, ipsius sapientia. Reg. quartus, Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ σοφία, Dei sapientia. Reg. sextus habet in contextu Ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία· sed habet in margine τοῦ Θεοῦ. Denique lectio utraque in Regio primo simul ponitur Ἡ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ σοφία. Hoc an illo modo legas, multum referre non video.

(57) Editi et aliquoti mss. Κύριος; ἐγενήθη· quod ita Latine reddidit oportuerat, Dominus genitus est. Verit interpres, Dominus natus est, sive pro ἐγενήθη legerit ἐγενήθη, sive Vulgata contra vim ver-

bi γενεσθαι inapte secutus sit. Alii tres mss. Κύριος ἐγενήθη, factus est; nec aliter apud Paulum legitur.

(58) Illud Scripturæ, Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν, Hic Deus noster, etc., non reperitur apud Jeremiam, sed apud Baruch cap. iii, v. 36. Nec cuiquam mirum videri debet, librum Baruch nomine Jeremias citari, cum multi ex antiquis alterum librum cum altero confundere soliti sint, ut videre est apud Clementem Alexandrinum lib. 1 Pædag. cap. 2, apud eundem lib. ii, cap. 3, apud Cyprianum De oratione Dominica, apud Ambrosium lib. ii in Hexæm. cap. 14, et alibi.

(59) Hic interrogacionis nota in Reg. secundo invenitur : quam adhibendam esse facile crediderim, cum, ex subalta, oratio concidat.

(60) Veteres aliquoti libri ὁ αὐτός. Deest articulus in vulgatis et in ahis quibusdam codicibus.

at *vita aeterna* ⁸¹. Nec igitur propter illud : *Non asse-*
mabitur alius ad eum, intelligendum est Filium
 Patre majorem esse; nec putandum Patrem esse
 solum verum Deum; sed utraque ad eos qui falso
 dicuntur, nec tamen sunt, oportet referri. Eundem
 ad modum et in Deuteronomio dicitur : *Dominus solus*
duxit ipso, et non erat cum eis Deus alienus ⁸². Si
 Deus est solus invisibilis et sapiens, non statim
 quoque in omnibus major est omnibus Deus : qui
 vero super omnia est Deus, necessario praestat
 omnibus. Apostolus igitur cum super omnia Deum
 Salvatorem dixit, eum et Patre dixit majorem? Sed
 hoc absurdum est. Similiter igitur et hoc intelli-
 gendum. Magnus Deus non potest Deo alio minor
 esse. Apostolus ergo cum de Filio dixit : *Expectamus*
beatam spem et apparitionem gloriae magni Dei
et Salvatoris nostri Jesu Christi ⁸³, num ergo Patre
 majorem intellexit? Nam Filii apparitionem et ad-
 ventum expectamus, non Patris. Ille igitur de Patre
 et Filio indiscriminatim leguntur, sed non cum dili-
 genti observatione. Illud, *Aequaliter esse* ⁸⁴ Deo,
 non aliud est nisi Deo aequale esse ⁸⁵. Filius certe
 cum non rapinam ⁸⁶ putaverit *aequaliter esse* Deo,
 quomodo dissimilis ac inaequalis est Deo? Judaei
 quidem magis pii sunt quam Eunomius. Cum enim
 Salvator seipsum dixisset Dei Filium taotummodo;
 quasi hoc Filio debeatur, si vere Filius est, eum et
 Patri esse aequalem : Volebant, inquit, illum lapi-
 dare, non solum quod solveret Sabbatum, sed etiam
 quod Deum patrem suum esse diceret, aequalem
 seipsum faciens Deo ⁸⁷. Aequalis igitur est Patri
 et secundum Apostolum et secundum Salvatoris vocem,
 etiamsi Eunomius unlit.

In illud, et Non est meum dare, sed quibus paratum
 est ⁸⁸.

Si iudicii dominus Filius non est, sic ut alios qui-
 dem beneficiis afficiat, alios vero puniat, quomodo
 dicebat : *Pater neminem iudicat, sed omne iudicium*
dedit Filio ⁸⁹? et alibi : *Potestatem habet Filius ho-*
minis, remittendi peccata in terra ⁹⁰; et rursus :
Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra ⁹¹;
 ad Petrum autem : *Tibi dabo claves regni cae-*
li ⁹²; ad discipulos vero : *Amen dico vobis, vos*
qui secuti estis me, in regeneratione sedebitis super

⁸¹ . Joan. v. 20. ⁸² Dent. xxxii. 12. ⁸³ Tit. ii. 13. ⁸⁴ Philipp. ii. 6. ⁸⁵ ibid. ⁸⁶ Joan. v. 18.
⁸⁷ Matth. xx. 23. ⁸⁸ Joan. v. 22. ⁸⁹ Marc. ii. 10. ⁹⁰ Matth. xxviii. 18. ⁹¹ Matth. xvi. 19.

(61) Illud *did* in nostris septem mss. non legitur.
 (62) In Reg. secundo post vocem *Σωτήρα* posita
 est nota interrogationis, et paulo infra post verbum
 εἶπεν - quam distinguendi rationem se-uti sumus.

(63) Codex Colb. et quatuor Regii νοητέον - ὅτι
 πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ψευδῶς λεγομένων εἰρηται
 ταῦτα, καὶ οὐ πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
 Πνεῦμα, Putandum videlicet, haec dicit esse ad di-
 stinctionem eorum qui falso dicit vocantur, non autem
 referenda esse ad Patrem et Filium et Spiritum
 sanctum. Sed totum illud, ὅτι πρὸς etc. inter glo-
 sae nota, quae vocant, recenseri debere arbitror.
 Alii duo mss. et editi ut in contextu.

(64) Antiqui tres libri ἀπεκδεχόμεθα. Alii quidam
 mss. et editi ἐκδεχόμεθα.

(65) In editis post vocem παρατετηρημένους po-

ἐν τῷ ἀληθινῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὐδέ
ἔστιν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὗτε
οὖν διὰ (61) τῶ, Οὐ λογισθήσεται ἕτερος ἀπὸς αὐ-
τόν, μερίζονα τοῦ Πατρὸς νοητέον - οὕτε μόνον ἀλη-
θινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἀμφοτέρω πρὸς τοὺς λε-
γομένους μὲν ψευδῶς, οὐκ ὄντας ἔε. Ὡς καὶ ἐν τῷ
Δευτερονομίῳ λέγει· Κύριος μόνος ἦγεν αὐτόν, καὶ
οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν Θεός ἀλλότριος. Εἰ μόνος ἄβρα-
τος καὶ σοφῆς ὁ Θεός, οὐκ ἄρα καὶ ἐν πᾶσι μερίων
πάντων Θεός· ὁ δὲ ἐπὶ πάντων Θεός ἐξ ἀνάγκης
ὑπερέχων πάντων. Ὁ Ἀπόστολος οὖν ἐπὶ πάντων
Θεὸν εἶπὼν τὸν Σωτήρα (62), μερίζονα καὶ τοῦ Πα-
τρὸς εἶπεν· Ἀλλ' ἄπονον. Ὁμοίως οὖν καὶ τοῦτο
νοητέον (63). Ὁ μέγας Θεός οὐκ ἂν ἐλάττων εἴη
ἑτέρου Θεοῦ. Ὁ Ἀπόστολος οὖν, εἰπὼν περὶ τοῦ
Υἱοῦ, Ἀπεκδεχόμεθα τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ
ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σω-
τήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μερίζονα τοῦ Πατρὸς
ἐνόησε; Τοῦ γὰρ Υἱοῦ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ παρου-
σίαν ἐκδεχόμεθα (64), οὐ τοῦ Πατρὸς. Ἀδιακρίτως
οὖν εἰς Πατέρα καὶ εἰς Υἱὸν ταῦτα λέγεται, καὶ οὐ
παρατετηρημένους (65). Τῶ, Ἰσα Θεῷ εἶναι, οὐκ ἄλλο
ἔστι τῷ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Ὁ οὖν Υἱὸς, οὐκ ἀρπαγμῶν
ἡγησάμενος τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, πῶς ἀνόμιος καὶ
ἀνίστος Θεῷ; Ἰουδαῖοι δὲ ἐπιθεώτερον Εὐνομίου. Τοῦ
γὰρ Σωτήρος ἐπίνοτος εὐαγγέλιον Υἱὸν Θεοῦ μόνον,
ὡς (66) ὀρεζομένου τῷ Υἱῷ, εἰ ἀληθῶς Υἱὸς ἔστι,
καὶ Ἰσον αὐτὸν εἶναι τῷ Πατρὶ· Ἐβούλοντο λιθάσαι,
φθίν. αὐτόν, οὐχ ὅτι μόνον εἶνε τὸ Σάββατον, ἀλλ'
ὅτι καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν εἶναι τὸν Θεὸν, Ἰσον ἰου-
τὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἰσοῦ οὖν τῷ Πατρὶ καὶ κατὰ τὸν
Ἀπόστολον καὶ κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Σωτήρος, κἂν
Εὐνόμιος μὴ θέλη.

Εἰς τὸ, et Ouk estin emon (67) dounai, d.l. ois
ητολμασται.

Ei μη κύριος τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς, καὶ τοὺς μὲν
 εὐεργετῆται, τοὺς δὲ κολάζῃται, πῶς ἔλεγεν Ὁ Πατήρ
 οὐδένα κρίνει, ἀλλὰ πάντα τὴν κρίσιν ἔδωκε (68)
 τῷ Υἱῷ; καὶ ἀλαχοῦ· Ἐξουσία εχει ὁ Υἱὸς τοῦ
 ἀνθρώπου ἀφίεναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτίας· καὶ πά-
 λιν· Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ
 γῆς· πρὸς δὲ τὸν Πέτρον· Σοὶ ἔδωκα τὰς κλεῖς τῆς
 βασιλείας τῶν οὐρανῶν· πρὸς δὲ τοὺς μαθητάς·
 Ἀμὴν· λέγω ὑμῖν, ὅμοις οἱ ἀπολουθήσартες μοι ἐν

Tit. ii. 13. ⁸⁴ Philipp. ii. 6. ⁸⁵ ibid. ⁸⁶ Joan. v. 18.
⁸⁷ Matth. xxviii. 18. ⁸⁸ Matth. xvi. 19.

D situs est hic titulus : *Οτι τὸ, Ἰσα Θεῷ εἶναι, οὐκ ἄλλο*
ἔστι τῷ εἶναι Ἰσον Θεῷ. At nostri septem mss. sine
titulo uti in contextu.

(66) Editi Θεοῦ, μόνον ὡς, etc., cum virgula post
 vocem Θεοῦ - quam malam interpungendi rationem
 secutus Trapezuntius, male interpretatus est, sic
 scribens : *Nam cum Salvator Filium se Dei dixerit,*
quasi Filio solum debeatur, si, etc. Sed recte scri-
ptum invenimus in Regiis secundo et quinto, Θεοῦ
μόνον, ὡς, etc., virgula post vocem μόνον collocata.

(67) Hic titulus *Εἰς τὸ, Οὐκ ἔστιν ἐμὸν*, etc., ne-
 que in editione Basil. neque in Stephan. neque in
 antiquis sex libris legitur : sed e Reg. secundo, in
 quo invenitur, in editionem Parisiensem transtulit.

(68) Codices aliquoti *κρίσιν ἔδωκε*. Max Reg. duo
 mss. ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφίεναι ἄμ.

τῇ καλιγγενσίᾳ καθήσενθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, **A** πρὶν ὄντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραήλ. Ἀ-
 λυτοὶ οὖν αὐτοῖς τοῖς ἐγγράφοις, τοῦ μὲν Σωτῆρος
 ἐπόντος· Καὶ τότε ἀποδώσω ἕκαστῳ κατὰ τὴν
 πράξιν αὐτοῦ. Καὶ ἀλλοχού· Ἐκπορεύονται οὖν
 τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ
 τὰ κακὰ πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.
 Ὁ δὲ Ἀπόστολος· Τούτῳ γὰρ πάντα ἡμᾶς φανερω-
 θῆναι θεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ
 ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς
 ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ. Τὸν λαμβανόντων (69) οὖν ἐστιν ἄξιους ἑαυτοὺς ποιῆσαι τῆς ἐκ
 δεξιῶν καὶ εὐωνύμων καθέδρας τοῦ Κυρίου, οὗ τοῦ δυναμένου δίδουσι, καὶ ἄδικους (70) ἢ ἀφ᾽ ἧς ἦ.
 Εἰς τὸ, « Τίς θεὸς παρέξ τοῦ Κυρίου; καὶ τίς **B** In illud, « Quis Deus præter Dominum? et quis
 θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; »

Ἵτι μὲν οὐ πρὸς τὸν Υἱὸν ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια
 τοῦτοις (71), ἀλλὰ πρὸς τοὺς λεγομένους θεοὺς, οὐκ
 ἔντας δὲ, εἰρήκασι αἱ Γραφαί, ἰκανῶς ἀποδείκνυται,
 ἀφ' ὧν καὶ θεὸν καὶ Κύριον πολλάκις ἐν τῇ Παλαιᾷ
 Διαθήκῃ καὶ τῇ Καινῇ τὸν Υἱὸν ἀπεδείκνυεν εἰρη-
 σθαι. Ὁ Δαβὶδ δὲ σαφέστερον αὐτὸ ποιεῖ, λέγων· Τίς
 ὁμοῖός σοι; καὶ ἐπήγαγεν· Ἐν θεοῖς, Κύριε· καὶ
 ὁ Μωϋσῆς· Κύριος μόνος ἦγεν αὐτούς, καὶ οὐκ ἦν
 μετ' αὐτῶν θεὸς ἄλλοτριος· καίτοιγε τοῦ Σωτῆρος
 βυτος μετ' αὐτῶν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ἐπίνον
 γὰρ ἐκ πνευματικῆς (72) ἀκολουθούσης πέτρας·
 ἢ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ὁ δὲ Ἰερμία· Θεοί,
 οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπ-
 ωλέσθησαν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. Οὐδὲ ἐν τούτοις **C**
 γὰρ ὁ Υἱός· αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων.
 Πρὸς τὰ εἰδωλα οὖν καὶ τὰ σεβάσματα τῶν ἔθνῶν καὶ
 τὸ προειρημένον, καὶ τὸ, Ἐγὼ θεὸς πρῶτος, καὶ
 ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἑμοῦ οὐκ ἔστι θεός·
 καὶ τὸ, Ἐμπροσθέν μου οὐ γέγονεν ἄλλος θεός,
 καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται· καὶ τὸ, Ἄκουε, Ἰσραήλ,
 Κύριος ὁ θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶ· καὶ ὅσα τοιαῦ-
 τα, νοῦν δὲ οὐ πρὸς τὸν Υἱόν.

⁶⁹ Matth. xix, 28. ⁷⁰ Matth. xvi, 27. ⁷¹ Joan. v, 29. ⁷² II Cor. v, 10. ⁷³ Psal. xvii, 32. ⁷⁴ Psal.
 lxxv, 8. ⁷⁵ Deut. xxxii, 12. ⁷⁶ I Cor. x, 4. ⁷⁷ Jerem. x, 11. ⁷⁸ Isa. xlii, 6. ⁷⁹ Deut. vi, 4.

(69) Velim legas Ducei in hunc locum notam
 optimam atque utilissimam.

(70) E regione horum verborum, καὶ ἄδικος,
 scriptum invenimus in Reg. secundo illud seculium,
 τοῦτο σμαὶ διὰ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, puto hoc

duodecim sedes, judicantes duodecim tribus Israel ⁶⁹.
 Ex ipsis ergo Scripturis adhibita solutio est, cum
 Salvator dixerit : *Et tunc reddam unicuique secun-*
dum facta ejus ⁷⁰. Et alibi : *Ibunt qui bona fecerint*
in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerint, in
resurrectionem judicii ⁷¹. Apostolus vero : *Omnes*
enim nos manifestari oportet coram tribunalis Chri-
sti, ut reportet unusquisque ea quæ sunt per cor-
pus, prout gessit, sive bonum, sive malum ⁷². Eorum
 igitur qui reportant, est, facere se dignos, qui a
 dextris vel sinistris Domini sedcant : non ejus, qui
 dare potest, etiamsi injusta petitio sit.

Quod non de Filio hæc et his similia dixerint
 Scripturæ, sed de his qui dii dicuntur, cum non
 sint, abunde ex his locis demonstratum est, ex qui-
 bus Filium et Deum et Dominum sæpe in Veteri ac
 Novo Testamento dictum fuisse demonstravimus.
 Verum David idipsum clarius facit, cum dicit : *Quis*
similis tibi ⁷³ ? et adjunxit : *In diis, Domine;* et
 Moyses : *Dominus solus duxit ipsos, et non erat cum*
ipsis Deus alienus ⁷⁴; quanquam erat cum ipsis
 Salvator, ut ait Apostolus : *Bibebant enim de spiri-*
tuali quæ illos comitabatur petra; petra autem erat
Christus ⁷⁵; Jeremias itidem : *Dii, qui cælum et*
terram non fecerunt, pereant de subter cælo ⁷⁶. Nec
 enim inter hos Filius est : ipse siquidem omnium
 est conditor. Ad idola igitur atque ad gentium si-
 mulacra spectat, et id quod innox dictum est; et
 illud : *Ego Deus primus, et ego post hæc, et præter*
me non est Deus ⁷⁷; et illud : *Ante me non fuit alius*
Deus, et post me non erit ⁷⁸; et illud : *Audi, Israhel,*
Dominus Deus unus, Dominus unus est; et quæ-
 cunque ejusmodi sunt, non de Filio intelligenda
 sunt.

dictum fuisse ob Jacobum et Joannem.
 (71) Reg. secundo ἔμοια τούτων.
 (72) Editi Ἐπίνον δὲ ἐκ... ἢ πέτρα δὲ. Antiqui
 duo libri ita ut edidimus.

ΚΑΤ' ΕΥΝΟΜΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ Ε

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ (73), ΟΤΙ ΟΥ ΚΤΙΣΜΑ.

CONTRA EUNOMIUM LIBER QUINTUS

296 DE SPIRITU SANCTO, QUOD NON SIT CREATURA.

Ἵτι τὰ κοινὰ τῆς κτίσεως ἀκοινωνήτα τῷ ἁγίῳ **D**
 Πνεύματι, καὶ τὰ ἴδια τοῦ Πνεύματος ἀκοινωνήτα τῇ

Quod quæ communia sunt creaturis, nihil con-
 tinue habent cum sancto Spiritu, quodque ea, quæ

(73) Editio Paris. Κατ' Εὐνομίου, λόγος ε' περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Liber quintus de Spiritu sancto,

propria sunt Spiritus, nihil commune habent cum creaturis, hinc colligitur Spiritum non esse creaturam. Quod quæ communia sunt Patri et Filio, hæc communia sunt Spiritui: quod quibus characteribus designatur Deus Pater et Filius in Scriptura, iisdem designatur et Spiritus sanctus, hinc colligitur Spiritum ejusdem deitatis esse, cuius Pater. Quod quæ soli Patri adsunt ut Deo non ut Patri, et Filio ut Deo non ut Filio, ea adsunt Spiritui soli, creaturis non item; adeo ut nomina et res quæ cum creaturis nihil commune habent, Trinitati soli sint communia, hinc colligitur Trinitatem esse consubstantialem. Quidquid factum est, verti ac transmutari potest, secundum Prophetam, qui ad Deum dicit: *Qui facis omnia, et commutat ipsa* 74. Spiritus autem nec verti nec mutari potest: Spiritus igitur creatura non est. Cum creatura in duo dividatur, in corporea et incorporea, mutatio quoque illius divisa est. Et corpora quidem in substantia obnoxia sunt mutationi, cum mundus corruptibilis in incorruptionem perveniat secundum Scripturam 75, ac mortalia nostra corpora adipiscantur immortalitatem, ut ea quæ nondum corrupta sunt, corrumpantur; incorporea vero et rationalia secundum operationem aut voluntatem admittunt mutationem, secundum illud, *Angelis peccantibus non peperit* 76. Si igitur ex iis quæ facta sunt, alia quidem in substantia, alia vero in mente suscipiunt mutationem; Spiritus vero sanctus neque secundum substantiam, neque secundum operationem, mutationem aut alterationem admittit: non igitur creatura est Spiritus. Creatura omnis cum sanctificatur, sancta est: sanctus vero Spiritus nequaquam est ex iis quæ sanctificantur, sed ex iis quæ sanctificant: non ergo creatura. Nihil creatum secundum essentiam est sanctum: quod namque essentia sanctum est, 297 id externa sanctificatione non indiget. Exterius autem sanctificatione eget id quod factum est, cum factum fuerit dignum quod sanctificatio-

74 Amos v, 8. 75 I Cor. xv, 53. 76 II Petr. ii, 4.

contra *Ennomium*. Regii primus, secundus et sextus simpliciter Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *De Spiritu sancto*. Reg. tertius Ἀδὸς ε' περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *Liber quintus de Spiritu sancto*: sed illud, λόγος ε', manu recentiore additum est. Regii quartus et quintus continentur sine titulo, πρὸς τὸν Υἱόν. Ὅτι τὰ κοινὰ, et quæ sequuntur: notandum tamen, legi in margine hunc titulum: Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *De Spiritu sancto*. Eundem titulum in eodem loco habet quoque Codex Colbertinus, non quidem prima manu, sed secunda insertat. In editis legitur post titulum, καὶ ὅτι οὐ κτίσμα. Reg. secundus ὅτι οὐ κτίσμα, vocula καὶ prætermissa. Codex Colb. manu recentiore dicit οὐκ ἔστι κτίσμα.

(74) Antiqui duo libri καὶ τὸ Πνεῦμα.

(75) Totum illud, καὶ οὐχ ὡς Υἱῷ, in nostris septem mss. deest.

(76) Editi et mss. nonnulli ὡς τὰ. Alii tres mss. ὡς τὰ.

(77) Editi et mss. nonnulli pauci γεννητόν. Codex Colb. γενητόν, rectius. Ibidem editi et mss. nonnulli μεταβολῆς ἐπιδεκτικόν. Alii duo mss. μεταβολῆς ἔστι δεκτικόν.

κτίσει, ἔξ ὧν συνάγεται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Ὅτι τὰ κοινὰ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ταῦτα κοινὰ τῷ Πνεύματι· ὅτι ἐν οἷς χαρακτηρίζεται θεὸς ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ Γραφῇ, ἐν αὐτοῖς χαρακτηρίζεται καὶ τὸ Πνεῦμα (74) τὸ ἅγιον, ἔξ ὧν συνάγεται τῆς αὐτῆς θεότητος τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ. Ὅτι τὰ μόνω προσόντα τῷ Πατρὶ ὡς Θεῷ, καὶ οὐχ ὡς Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ ὡς Θεῷ, καὶ οὐχ ὡς Υἱῷ (75), ταῦτα μόνω πρόσκειται τῷ Πνεύματι, οὐκ εἶναι δὲ καὶ τῇ κτίσει, ὥστε τὰ (76) ἀκωνήθητὰ ὄνματα καὶ πράγματα τῇ κτίσει μόνω κοινὰ τῇ Τριάδι, ἔξ ὧν συνάγεται ἡ ὁμοούσιος ἡ Τριάς. Πᾶν ὅπερ ἐστὶ γενητόν (77), τροπῆς καὶ μεταβολῆς ἔστι δεκτικόν, κατὰ τὴν λέγοντα τῷ Θεῷ Προφήτην· Ὁ κοῦν πάντα (78), καὶ μετασκευάζω αὐτὰ. Τὸ δὲ Πνεῦμα ὅπερ τροπῆς ὅπερ μετασκευῆς ἔστι δεκτικόν· οὐκ ἄρα κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Τῆς κτίσεως εἰς δύο διαιρουμένης, εἰς σώματα καὶ ἀσώματα, διψήρηται καὶ ἡ περὶ ταύτην τροπή. Καὶ τὰ σώματα τὴν κατ' οὐσίαν ἐπιδέχεται τροπήν, τὸ φθαρτοῦ κόσμου εἰς ἀφθαρσίαν μεταπίπτοντος κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ τῶν θνητῶν ἡμῶν σωμάτων ἀπαθανατισζομένων, ἡ τῶν μηδέπω φθαρθέντων, φθαρσομένων (79) δέ· τὰ δὲ ἀσώματα καὶ λογικὰ τῆν κατ' ἐνέργειαν, ἤτοι κατὰ γνώμην ἐπιδέχονται τροπήν, κατὰ τὸ, Ἀγγέλων ἀμαρτησάντων οὐκ ἔφρασαντο. Εἰ τοίνυν τῶν γενητῶν (80) τὰ μὲν οὐσία, τὰ δὲ γνώμην τροπῆς ἔστι δεκτικὰ, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅτε κατ' ἐνέργειαν, ἤτοι κατὰ γνώμην τροπῆς ἢ ἀλλοιώσεως ἔστι δεκτικόν· οὐκ ἄρα κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Πᾶν κτίσμα ἀγιαζόμενον ἔστι ἅγιον· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ τῶν ἀγιαζομένων, ἀλλὰ τῶν ἀγιαζόντων· οὐκ ἄρα κτίσμα. Οὐδὲν κτιστόν κατ' οὐσίαν ἅγιον· τὸ γὰρ κατ' οὐσίαν ἅγιον οὐ δεῖται τοῦ ἐξωθεν ἀγιασμοῦ. Δεῖται οὖν τοῦ ἐξωθεν ἀγιασμοῦ τὸ γενητόν (81), δεῖται δὲξιν γέννηται τοῦ ἐπισπάσασθαι ἀγιασμόν· οὐκ ἄρα κτίσμα. Οὐδὲν κτιστόν κατ' οὐσίαν ἅγιον· οὐκ ἄρα κτίσμα. Πᾶν κτίσμα δοῦλον ἔστι τοῦ δημιουργοῦ, κατὰ τὸν οὕτω λέγοντα τῷ Θεῷ Προφήτην· Τὰ σύμπαντα δοῦλα σὰ (82)· τὸ δὲ δοῦλον ἐλευθεσίαν καὶ υἰοθεσίαν ἐτέρω

(78) Verba sunt propnetæ Amos, uti legere est apud LXX: nisi quod vox αὐτὰ illic non reperitur. Vertinius, *qui facis*, etc. Idcirco autem ita interpretati sumus, quod paulo post similis loquendi ratio sequatur: in qua nominatim secunda persona exprimitur: Τὰ σύμπαντα δοῦλα σὰ, *Omnia serva tua sunt*. Sic enim sermo melius coherere videtur, si in utroque loco utamur secunda persona, *Qui facis*, et. *Omnia serva tua sunt*. Ibidem Regii duo mss. Τὸ δὲ Πνεῦμα. Vocula δὲ in editis deest.

(79) Editi διαφθαρσομένων. Libri veteres φθαρσομένων.

(80) Codices non pauci et editi τῶν γεννητῶν. At Colb. τῶν γενητῶν.

(81) Editi et mss. nonnulli ἀγιασμοῦ τὸ γεννητόν. Alii duo mss. γενητόν. Vix semel videas cum voces γεννητός et γενητός occurrunt, tres aut quatuor libros veteres secum consentire. Etenim si in altero scribitur γεννητός, scribi solet in altero γενητός.

(82) Editi et Reg. tertius δοῦλα σου. Alii sex mss. δοῦλα σά.

δράγειν (85) οὐ δύναται, ἤς αὐτὸ οὐκ ἔτυχε κατ' οὐ-
 σίαν· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερίαν δρέζει καὶ υλοθεσίαν·
 τὸ γὰρ Πνεῦμα κράζει ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· Ἄββα
 ὁ Πατήρ· ὥστε οὐκ εἶ δὲ δοῦλος (84), ἀλλὰ υἱός·
 οὐκ ἄρα κτίσμα. Οὐδὲν κτίσμα μεθεκτόν ἐστι τῆ
 λογικῆ ψυχῆ, ὡς ἐνοικίῃσθαι αὐτῆ (85) οὐσινδῶς. Τὸ
 δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνοικίῃσθαι ἐν αὐτῇ κατὰ τὸν λέ-
 γοντα· *Ναὸς Θεοῦ ἐσμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ
 Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν*. Οὐκ ἄρα κτίσμα. Πᾶν λογικὸν
 κτίσμα ἀρετῆς καὶ κακίας ἐστὶ δεκτικόν. Τὸ δὲ
 Πνεῦμα οὐδενός ἐστι τούτων δεκτικόν. Οὐκ ἄρα
 κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Καὶ ὅσα μίαν (86) καὶ τὴν
 αὐτὴν ἐνέργειαν δεκνοῦσι τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας
 Τριάδος.

in nobis 78 : non est ergo creatura. Virtus ac vitium
 nihil autem horum potest in Spiritum cadere : non
 eandem esse operationem sanctae ac beatae Trinitatis

Ἐστὶ δημιουργὸν τὸ Πνεῦμα.

*Οἱ οὐρανοὶ δημιουργοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ
 χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα*· καὶ ἐν
 ἐξέρῳ· *Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ*.
 Καὶ τίνες ἂν εἴην Θεοῦ ἀσώματου ἀσώματοι χεῖρες,
 αἱ τὸ στερέωμα καὶ τοὺς οὐρανοὺς δημιουργήσασαι,
 αὐτὸς ὁ Προφήτης ἐρηγνεῖαι λέγων· *Τῷ λόγῳ Κυ-
 ρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι
 τοῦ στερέωστος αὐτοῦ πάσα ἡ δύναμις αὐτῶν*. Ἄλλ'
 ὥσπερ οὐ προφορικὸς λόγος ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ ζῶν
 καὶ ὁρατικῶς, καὶ τῶν ὄλων δραστήριος· οὕτως ἐν
 τῷ Θεῷ οὐ πνεῦμα διαχεόμενον, οὐ διαλυόμενος ἄηρ,
 ἀλλὰ δύναμις ἀγαθικῆ, ἐνούσιος, ἐνυπαρκτός, ἐν-
 ὑπόστατος. *Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλα-
 σάν με* (87). Καὶ τότε τὸ ὄργον τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ
 προφήτῃ διάνοιαν. *Πνεῦμα γὰρ θεῶν, φησὶν ὁ
 Ἰωβ, τὸ ποιήσάν με*. Καὶ τὴν ἄλλην χεῖρα σαφηνί-
 ζων Σολομών φησι· *Θεὸς πατέρων καὶ Κύριος τοῦ
 ἐλέους σου, ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ σου, καὶ
 τῆ σοφίᾳ σου κατασκεύασας τὸν ἄνθρωπον*. Χρισ-
 τὸς δὲ Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία, ἥτις ἐστὶ χεῖρ
 δημιουργικῆ κατὰ τὸν τῆς τροπολογίας λόγον. Οὐ
 μὲν ἀλλὰ καὶ Πνεύματος ἐργασία τὴν ὄλην ἡμῶν ἀν-
 ἔθετο φύσιν, καὶ ἀνακαινωτικὸν αὐτὸ τῆς δημιουργί-
 ας· εἰς ἀφθαρσίαν φησὶν ὁ λόγος· *Ἀνταναλίσκει τὸ
 πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλεψύουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν
 αὐτῶν ἐπιστρέφουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά
 σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσει τὸ πρῶ-
 σπον τῆς γῆς*. Οὐ δὲ ποῦ δὲ αὐτὸς ἐαυτὸν (88) ἀπο-

nem assequatur ; Spiritus vero, quod essentia sanc-
 tus est, sanctificatione non eget : non igitur crea-
 tura est. Omnis creatura Creatoris serva est, secun-
 dum Prophetam qui sic Deum alloquitur : *Omnia
 servium tibi* 79 : quod autem servum est, id libertatem
 et adoptionem quam ipsomet essentia non
 habuit, alteri praeare non potest ; et Spiritus
 libertatem impertit et adoptionem : clamat namque
 in nostris cordibus Spiritus : *Abba, Pater ; quare
 jam non es servus, sed filius* 77 : non est ergo crea-
 tura. Nulla creatura ita communicabilis est rationali
 animae, ut in ipsa essentialiter inhabitet : sanctus
 vero Spiritus in ea inhabitat, secundum eum qui
 dicit : *Templum Dei sumus, et Spiritus Dei habitat*
 in omnem creaturam rationalem possunt cadere :
 est ergo Spiritus creator. Et quaecunque unam et
 ostendunt, ideam probant.

Ἐστὶ δημιουργὸν τὸ Πνεῦμα.

*Quod Spiritus creator est
 Caeli enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus
 annuntiat firmamentum caeli* 80. Et in alio : *Et opera
 manuum tuarum sunt caeli* 80. Et quae sint Dei incor-
 porei incorporeae manus, quae firmamentum et caelum
 creaverint, Propheta ipse interpretatur cum dicit :
*Verbo Domini caeli firmati sunt, et Spiritus oris ejus
 omnis virtus eorum* 81. At quemadmodum non est
 verbum prolatium in Deo, sed vivens et subsistens,
 et quod universa fecit : sic in Deo non est spiritus
 qui diffundatur, non aer qui dissolvatur : sed virtus
 sanctificans, in se substantialis, in se existens, in
 se subsistens. *Manus tuae fecerunt me, et plasmave-
 runt me* 82. Et hoc dictum intelligentiam eandem
 habet, quam praecedens. *Spiritus enim divinus,
 inquit Job, qui fecit me* 83. Atque manum alteram
 exponens Salomon ait : *Deus patrum et Domine
 misericordiae tuae, qui fecisti omnia in verbo tuo, et
 sapientia tua construxisti hominem* 84. Christus au-
 tem est Dei potentia et Dei sapientia 85, quae secun-
 dum tropologiae rationem mens creatoris est. Jam
 vero totam nostram naturam operationi Spiritus
 tribuit, ipsamque Scriptura dicit renovatorem opi-
 ficium esse ad incorruptionem : *Auferes spiritum eo-
 rum, et deficient, et in pulverem suum revertentur ;
 emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis
 faciem terrae* 86. Nec enim ipsamet seipsam mittit :
 sed missionem vocat demissionem ad opus, non e
 loco ad locum transitum. *Quoniam Spiritus Domini*

78 Psal. cxviii. 91. 79 Galat. iv. 6, 7. 80 I Cor. iii.
 81 Job i. 8. 82 Job xxxiii. 4. 83 Sap. ix. 1, 2.

(83) Editi ἐξέρῳ παρέχουν. At nostri septem mss.
 δράγειν.

(84) Editi ὥστε οὐκ ἐστὶ δοῦλος. Codex Colb. et
 aliter Regius ut in contextu ; nec aliter in sacro
 textu legitur.

(85) Veteres quidam libri et editi ἐνοικίῃσθαι
 αὐτό. Alii αὐτῷ. Reg. quartus αὐτῆ. Sive legat
 quis αὐτό, sive αὐτῆ, peccatum non puto.

(86) Totum illud, καὶ ὅσα μίαν, etc., ad titulum
 usque, addidimus ex nostris septem codicibus. Quod
 si enipiam merum glossema esse videatur, omne
 id e contextu manu sua delere et in oram libri ex-
 portare poterit.

16. 79 Psal. cxviii. 2. 80 Psal. ci. 26. 81 Psal. xxxii. 6.
 82 I Cor. i. 24. 83 Psal. ciii. 29.

(87) Editi et duo Regii *Αἱ χεῖρές σου ἐπλασάν με,
 καὶ ἐποίησάν με, Manus tuae plasmaverunt me, et
 fecerunt me* ; et ita legitur apud Job i. 8. Codex Colb.
 et alii tres Regii *Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ
 ἐπλασάν με, Manus tuae fecerunt me, et plasmaverunt
 me* : qui verborum ordo servatur in psalmo cxviii,
 v. 73.

(88) Editi αὐτὸ ἐαυτό. At nostri septem mss. αὐτὸς
 ἐαυτόν· ubi subaudienda est aut vox Χριστός, aut
 vox Θεός. Codex Colb. habuit quidem prima manu
 αὐτὸς ἐαυτόν· sed antiqua manu emendatus habet
 nunc αὐτὸς ἐαυτόν.

replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis ⁸⁷. Et angelus ad Mariam : Spiritus Domini superveniet in te, quapropter et hoc quod nascetur, ex Spiritu **298** sancto est ⁸⁸. Quod ex aliquo est, id ab eo est vel per creationis modum, ut illud : Unus Deus Pater ex quo omnia ⁸⁹; aut per modum generationis, secundum illud : Ego ex Patre exivi ⁹⁰; et illud : Ex utero ante luciferum genui te ⁹¹; non quod uterum Den. habeat, sed quod gemini et non nothi fetus ex utero parentum generari soleant, propterea habere se in generando uterum dixit Deus, ad confusionem impiorum, ut vel sua. ipsorum natura considerata, discant Filium fructum esse Patris genuinum, utpote ex ejus utero emergentem. Quod itaque ex aliquo est, id aut per creationis modum, aut per modum generationis, aut sponte naturæ ex ipso est, velut operatio nostra est nobis, aut velut splendor solis ex ipso. Itaque si supermundanum Christi corpus ex Spiritu sancto est, non tamen genitura ipsius esse potest; quandoquidem Quod natum est ex carne, caro est : et quod natum est ex spiritu, spiritus est ⁹². Neque rursus ex ipso velut operatio ipsius, quia in simplici et incorporea natura eandem substantiæ rationem operatio suscipit. Relinquitur ergo ut ex ipso sit tanquam, ejus creatura. Verum et ille Dei digitus qui pulverem in Ægypto transmutavit in animalia, primum animalium ortum ostendens ⁹³, Paracletus erat, Spiritus ille veritatis. Nam cum evangelistæ tres narrent Dominum ad Judæos dixisse : Si autem ego in Spiritu Dei ejicio demonia, igitur ad vos pervenit regnum Dei ⁹⁴; eum Lucas ait dixisse : Si autem ego in digito Dei ejicio demonia, igitur pervenit ad vos regnum celorum ⁹⁵. Proinde quæ etiam per Moysen fiebant in Ægypto signa, quæ videlicet digito Dei edebantur, et admiranda Dei signa cum Spiritu perlebantur. Porro Dei digitus in iis quæ a Moysæ et Domino facta sunt signis, dicitur est Spiritus : non quod sit exigua quædam potentia una cum Deo existens, quemadmodum in corpore digitus, sed quod ex iis illius donis quæ per divisionem sunt, unum aliquod est signorum ac sanationum donum, propterea unum aliquod, non universa Spiritus dona, digitum vocal. Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ : alii vero sermo scientiæ, secundum eundem Spiritum : alii vero dona

A στέλλει· ἀποστολὴν δὲ καλεῖ τὴν πρὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ συγκατάβασιν, οὗ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μετάβασιν. Ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπληρώκει τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχεον τὰ πάντα γυνῶσιν ἔχει φωνῆς (89). Καὶ ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίᾳ· Πνεῦμα Κυρίου ἐκελεύσεται ἐπὶ σέ· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶν. Τὸ ἐκ τίνος ἢ δημιουργικῶς ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς τὸ, Ἐξ Θεοῦ ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· ἢ γεννητικῶς, κατὰ τὸ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον· καὶ τὸ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ζωσφόρου ἐγέννησά σε. Οὐχ ὅτι γαστέρα ἔχει ὁ Θεός, ἀλλ' ἐπεὶ τὰ (90) γνήσια καὶ οὐ νόθα γεννήματα ἐκ γαστρὸς τῶν τοκέων περὶκασιὶν ἀπογεννᾶσθαι, γαστέρα ἔχοντες ἐαυτῶν ἐν τῷ γεννᾶν ὀνόμαζον ὁ Θεός, πρὸς ἐντροπήν τῶν ἀπειθῶν, ἴνα, κἂν τὴν ἐαυτῶν κατανοήσαντες φύσιν, μάθωσι γνήσιον εἶναι καρπὸν τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰῶν, ὡσπερ ἐκ τῆς ἐκείνου συγγάμοντα γαστρὸς. Τὸ ἐκ τίνος τοῦτον, ἢ δημιουργικῶς, ἢ γεννητικῶς, ἢ φυσικῶς ἐστὶν ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἢ ἐνέργεια ἡμῶν ἐξ ἡμῶν, ἢ ὡς τὸ ἀπαύγαμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν τὸ ὑπερκόσμιον (91) σῶμα Χριστοῦ ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου, οὐ δυνατὸν δὲ γέννημα αὐτοῦ ὑπάρχειν, ὅτι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμα ἐστὶν. Οὐδ' αὖ πάλιν ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐνέργεια αὐτοῦ, ὅτι ἐπὶ ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως τὸν αὐτὸν τῆς οὐσίας (92) λόγον ἐπιδέχεται ἢ ἐνέργεια. Ὑπολείπεται ἄρα ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς πνεῦμα αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ὁ μεταβαλὼν ἐν Αἰγύπτῳ τὸν χοῦν εἰς ζῶα, τὴν ἀρχῆθεν τῶν ζῴων ἀνοδείητας γένεσιν, ὁ Παράκλητος ἦν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τῶν γὰρ κριῶν εὐαγγελιστῶν φηράντων πρὸς Ἰουδαίους εἰρηκέναι τὸν Κύριον· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐξῆσεν ἐν' ὑμῶν ἡ βασιλεῖα τοῦ Θεοῦ· ὁ λουκᾶς φησὶν εἰρηκέναι αὐτὸν· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἐξῆσεν ἐν' ὑμῶν ἡ βασιλεῖα τῶν θρανῶν. Οὐκ οὖν καὶ τὰ διὰ Μωϋσέως γενόμενα ἐν Αἰγύπτῳ σημεῖα, ἅπερ δακτύλῳ Θεοῦ ἐγένετο (93), καὶ τὰ παράδοξα τοῦ Θεοῦ σημεῖα ἐτελεστουργεῖτο σὺν τῷ Πνεύματι. Δάκτυλος δὲ Θεοῦ ἐν τούτοις τοῖς ὑπὸ Μωϋσέως καὶ τοῖς τοῦ Κυρίου σημείοις εἰρηκαὶ τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὅτι μικρὰ τίς ἐστὶ τῷ Θεῷ συνοῦσα δύναμις, καθάπερ σώματι δάκτυλος, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τι τῶν κατὰ διαίρεσιν χαρακτηρισμάτων αὐτοῦ ἐστὶ τὸ χάρισμα τῶν σημείων καὶ

⁸⁷ Sap. 1, 7. ⁸⁸ Luc. 1, 35; Matth. 1, 21. ⁸⁹ I Cor. viii, 6. ⁹⁰ Joan. xvi, 28. ⁹¹ Psal. cix, 5. ⁹² Joan. iii, 6. ⁹³ Exod. viii, 17. ⁹⁴ Matth. xii, 28. ⁹⁵ Luc. xi, 20.

(89) Editi φωνῆς. Καὶ τὸ πνεῦμα. Codices duo Regii φωνῆς, Πνεῦμα. Alii quatuor itidem Regii et Colb. φωνῆς. Καὶ ὁ ἄγγελος τῇ Μαρίᾳ· Πνεῦμα, quæ verba ita dividenda sunt, ut hæc Πνεῦμα Κυρίου etc., referantur ad Lucam 1, 35; illa vero, Δὸ καὶ, etc., tribuantur Matthæo 1, 20. Trapezuntius vertit, Quapropter et quod in ea natum est, inepte utens præterito, ubi sibi utendum fuerat futuro, quapropter et quod nascetur. Et certe ita vertendum esse, cognosci potest, vel de Luca 1, 35, ubi sic legitur : Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Possis tamen fortasse vocem γεν-

νώμενον aliter exprimerem, nec tamen a sensu Scripturæ aberrare, si videlicet ita interpreteria : Quapropter et hoc quod conceptum est ex Spiritu sancto est. (90) Editi ἀλλ' ὅτι τὰ. Libri antiqui omnes ἀλλ' ἐπεὶ τὰ. (91) Ὑπερκόσμιον, verbum a verbo supermundanum. Interpres, supernaturalē. (92) Antiqui duo libri et editii τῆς οὐσίας. Alii quinque mss. τῆς οὐσίας, operatio eandem rationem habet quam substantia. (93) Reg. quartus Θεοῦ ἐγένετο.

λαμάτων, τὸ ἐν τι, καὶ οὐχὶ τὰ ὅλα χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, δάκτυλον καλεῖ (94). Ἡ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος εἰδοταὶ λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἄλλω δὲ χαρίσματα λαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι (95), ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ διακρίσεις πνευμαίων, ἄλλω δὲ γένη ἰλιωσῶν, ἄλλω δὲ ἐρημίαι ἰλιωσῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσιν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται. Εἴποι (96) τις ἄν, ὅτι ταῦτα πάντα καὶ ὅσα ἄλλα χαρίσματα εἰσι τοῦ Πνεύματος, ὡσπερ τὸ σῶμα αὐτοῦ τυγχάνει, τὸ δὲ καθ' ἓν τῶν χαρισμάτων δάκτυλος. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ χρῆσιμον τῆς λέξεως μὴ παρόξως (97). Πάντα γὰρ, φήσας, ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα καθὼς βούλεται· καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ ὁ αὐτὸς ἔφη· Καὶ διαίρεσις ἐνεργημάτων εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα (98) ἐν πίστι. Εἰ δὲ πάντα ἐνεργεῖ Θεός καθὼς βούλεται, πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσιν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται, πῶς ἐπερότης οὐσίας, ἐν ἧ ταυτέτης ἐνεργείας γνωρίζεται; Παρηλλαγμένον γὰρ τῶν οὐσιῶν, κατὰ τὸν ἀπεθεσάτων Εὐνόμιον. Τὴν δὲ αὐτὴν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν μαρτυρῶν τῷ Πνεύματι ὁ Εὐθέρι (1), τὸ Πνεῦμα, ἔφη, οὐ θέλει πρεῖ.

Περὶ ἀφένσεως ἁμαρτημάτων.

Ἴδον Θεοῦ ἀφέναι ἁμαρτίας, αὐτοῦ τοῦτο λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου· καὶ, Ἐάν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὄμων ὡς ζοικακιστῶν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐάν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Ἐπειδὴ δὲ Θεός Θεοῦ παῖς (2) Ἰησοῦς ἀφίησιν ἁμαρτίας τῷ παραλυτικῷ, λέγων· Τέκνον, ἀφένεται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἐφ' ᾧ (3) δυσφημῆν ἐνόμιζετο παρὰ τοῖς μὴ εἰδόνσι αὐτὸν Θεὸν Ἰουδαίους, λέγοναν ὅτι, Οὗτος βλασφημεῖ (4)· οὐδενὸς ἔστιν ἁμαρτίας ἀφέναι· εἰ μὴ μόνοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ Κύριος, ἐμφυσῶν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἔφη· Λάθετε Πνεῦμα ἁγίων· ἐν τινὼν ἀφίητε τὰς ἁμαρτίας, ἀφένεται αὐτοῖς (5). Εἰ τούτων οὐδενός ἔστιν ἀφέναι ἁμαρτίας, ὡσπερ οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ μόνοῦ Θεοῦ (6), ἀφίησιν δὲ τὸ Πνεῦμα

sanationum, in eodem Spiritu : alii vero prophetia : alii vero discretio spirituum : alii vero genera linguarum, alii vero interpretatio linguarum. Hæc autem omnia efficit unus ille et idem Spiritus ; dividens privatim unicuique sicuti vult ⁹⁴. Possit quis dicere quod omnia hæc, et quæcumque alia dona Spiritus sunt, veluti corpus quoddam ejus habeantur, unumquodque vero donum digitus. Cæterum et hanc dictionis utilitatem ne negligas. Cum enim dixisset : *Omnia hæc efficit Spiritus sicuti vult* ; etiam de Deo ipsemet dixit : *Et divisiones operationum 299 sunt, sed idem Deus, efficiens omnia in omnibus* ⁹⁷. Quod si omnia efficit Deus sicuti vult, hæc autem omnia efficit unus ille et idem Spiritus, dividens privatim unicuique sicuti vult ; quomodo diversitas substantiæ foret, ubi operationis cognoscitur identitas ? Etiam si diversæ esent substantiæ, diversas oporteret esse operationes, secundum impiissimum Eunomium. At cum eandem auctoritatem Spiritus atque potestatem Salvator testaretur, dixit : *Spiritus ubi vult spirat* ⁹⁸, παρηλλαγμένος εἶναι ἔδει καὶ τὰς (99) ἐνεργείας, operations, secundum impiissimum Eunomium. At cum eandem auctoritatem Spiritus atque potestatem Salvator testaretur, dixit : *Spiritus ubi vult spirat* ⁹⁸, παρηλλαγμένος εἶναι ἔδει καὶ τὰς (99) ἐνεργείας,

De remissione peccatorum

Proprium Dei est peccata remittere : quippe hoc ipse dicit : *Ego sum qui deleo peccata tua* ⁹⁹ ; et : *Si fuerint peccata vestra quasi phanicæ, sicut cinis dealbabo ; et si fuerint ut coccinum, sicut lanam dealbabo* ¹. Cæterum cum Deus Dei puer Jesus paralytico peccata remittat, dicens : *Fili, remittuntur tibi peccata* ² ; in quo a Judæis qui Deum esse nescirent, blasphemare putabatur dicentibus : *Hic blasphemat* ; nullius est remittere peccata, nisi Dei solius ³. Quis et Dominus flans in sanctos apostolos, dixit : *Accipite Spiritum sanctum ; quorumcumque remiseritis peccata, eis remittuntur* ⁴. Itaque si nullius est remittere peccata, sicut sane nullus est, nisi Dei solius, remittit autem Spiritus sanctus per apostolos ;

⁹⁹ I Cor. xii, 8-11. ⁹⁷ ibid. 6. ⁹⁸ Joan. iii, 8. ⁹⁹ Isa. xliii, 25. ¹ Isa. i, 18. ² Marc. ii, 5. ³ ibid. 7. ⁴ Joan. xi, 22, 23.

(94) Editi, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τι τῶν κατὰ διαίρεσιν χαρισμάτων, σημείων καὶ λαμάτων τὸ ἐν τι ἔστι καὶ τὸ τῶν λαμάτων, τὸ ἐν τι, καὶ οὐχὶ τὰ ὅλα χαρίσματα τοῦ Πνεύματος δάκτυλον καλεῖ ἢ que verba ut intelligentur, emendatione aliqua videntur indigere. Illud, τὸ ἐν τι ἔστι καὶ τὸ τῶν λαμάτων, in Regiis secundo et tertio desiderantur : sed de cætero cum vulgatis consentiunt. Alii quatuor mss. Regii et Colb. ut in contextu, nisi quod voces τῶν σημείων in Reg. primo non leguntur. Quæ autem horum verborum sententia sit, docet scriptor ipse, cum ait omnia Spiritus dona simul sumpta pro corpore haberi : eadem vero dona singularim sumpta loco digiti esse. Vult igitur auctor, quisquis est, non omnia Spiritus dona collectim sumpta digito vocari, cum tunc corpus appellari potius debeant : sed eadem proprie digito nominari tum, cum separatim considerantur.

(95) Regii quartus et quintus λαμάτων ἐν τῷ ἐν πνεύματι, in uno spiritui ; et ita quoque in vulgata legitur. Alii tres mss. et editi ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, in eodem spiritui. Ibidem voculam δὲ bis addidimus ex libris antiquis.

(96) Hic voculam δὲ post verbum Εἴποι delevimus,

quod in nullo veteri libro reperitur.

(97) Reg. quartus μὴ παρόξως.

(98) Codices non pauci τὰ πάντα. Desiderabatur articulus in vulgatis. Aliquanto post editi πῶς καὶ ἐπερότης. Coniunctio καὶ deest in iis quos vidimus codicibus ; ob idque eam expunximus.

(99) Cod. Colb. δὲ καὶ τὰς. Alii mss. et ed. ἔδει.

(1) Editi μαρτυρῶν ὁ. At quatuor mss. Regii μαρτυρῶν τῷ Πνεύματι ὁ. Hand longe mss. nonnulli ἔπου θέλει. Reperitur in Reg. secundo schollium unum et regione horum verborum, Πνεῦμα, ἔφη, quod non pigebit ascribere. Hæc igitur librarius ἐν in libro notat : Τοῦτο ὁ Χρυσόστομος περὶ τοῦ ἀνέμου εἶρηκε λεχθέντα (lego λεχθέν) : Ait Chrysostomus hoc dictum invenire de vento : quam Chrysostomi explanationem invenit Joan. iii, 26, jam olim monuit Combefisus.

(2) Codex Colb. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοῦ παῖς.

(3) Veteres aliquot libri cum editis ἐφ' ᾧ. Alii tres mss. ἐφ' ᾧ.

(4) Codices duo οὗτος δυσφημῆ.

(5) Reg. quartus ἀφένεται αὐτοῖς.

(6) Editi μόνοῦ Θεοῦ. Codex Colb. et Reg. tertius μόνοῦ Θεοῦ.

Deus ergo est Spiritus sanctus, et ejusdem operationis, atque Pater et Filius. *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* 2. Gentes quae crederentur, ac elocute fuerint, jubet baptizari in Trinitatis nomine. Petrus vero ad Judaeos qui de Christo occidendo conjurarant, ac poenitentia ducebantur, Poenitent, inquit, uinumque vestrum, fratres, vestrae malitiae ac vitae pravae; atque baptizetur in nomine Domini Jesu, et salvabitur 3: tanquam possit eadem efficere Filius in lavacri regeneratione, quae Pater et Spiritus sanctus efficiunt. Dominus autem ad apostolos dixit, *Ut Patris expectaretur promissionem, quam audistis: quoniam Joannes quidem baptizavit aqua ad poenitentiam; vos vero baptizamini in Spiritu sancto* 4. Proinde si Spiritus sanctus in aposioliis eadem operari potest, quae Pater ac Filii nomen in iis qui ex gentibus crederant, et Domini Jesu nomen in iis quae poenituerat Judaeis (nemo enim dixerit apostolos minus accepisse gratiae per lavacrum, quam qui erant ex gentibus, propterea quod ipsi in Spiritu sancto gratiam habuerunt), quomodo non est ejusdem cum Patre et Filio substantiae Spiritus, qui est quoque ejusdem operationis?

Quae autem hinc (ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τὸ ἐνεργεῖαι;) 300

300 *Quod eadem sit potestas Patris et Filii et Spiritus sancti.*

Vale in Damascum, et ibi tibi dicetur, quod vas mihi es electionis, Dominus et caelo Paulo visus dixit 5, quod eum Evangelii praecone orbem terrarum constitueret. Ingresso autem in Damascum Ananias dixit: *Saul (frater, respice: Deus patrum praeparavit te* 6. Et ne de Christo dictum putetur, subjungit: *Ut facias voluntatem ejus, et cognoscas justum ipsius Jesum* 7. Qui certe vocationem ordinationemque scripto commendans, dixit: *Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus* 8. Deinde et aliud quid praeter vocationem dicit: *Segregatus in Evangelium Dei* 9. Spiritum autem eum esse qui segregavit, Acta Apostolorum docuere. *Jejunantibus enim apostolis, inquit, et orantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Paulum et Barnabam in opus ad quod vocavi eos* 10. Quod si Dominus Deus patrum deligit quidem eum, quem praeparaverat, Filius vero ipsum vocavit, Spiritus autem segregat eundem, naturae utens auctoritate; quomodo diversitas est substantiae in Trinitate, in qua operationis identitas invenitur? Mei

τὸ ἅγιον διὰ τῶν ἀποστόλων · Θεὸς ἔρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ. *Μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Τὰ ἔθνη φησὶ πιστεύοντα καὶ μαθητευθέντα βαπτίζεσθαι ἐν τῷ τῆς Τριάδος ὀνόματι. Ὁ δὲ Πέτρος τοῖς συμφωνήσαντι Ἰουδαίοις εἰς τὸν κατὰ Χριστοῦ θάνατον, καὶ μετανοοῦσι, Μετανοήσατε, ἔφη, ἕκαστος, ἀδελφοί (7), ἀπὸ τῆς κακίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδοῦ τῆς πονηρίας, καὶ βαπτισθήτω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ σωθήσεται· ὡς δυναμένον τὰ αὐτὰ ἐνεργεῖν τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῇ τοῦ λουτροῦ κατιργησίᾳ, ἅπερ Πατὴρ καὶ Πνεῦμα ἐνεργεῖ. Ὁ δὲ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις ἔφη, *Περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατε· ὅτι Ἰωάννης μὲν (8) ἐβάπτισεν ὑμᾶς εἰς μετάνοιαν, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. Εἰ τοίνυν τὰ αὐτὰ δύναται ἐνεργεῖν ἐν τοῖς ἀποστόλοις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἅπερ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τῶν πιστευόντων ἐξ ἔθνων, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐπὶ τῶν μετανοήσαντων Ἰουδαίων (οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις ἦτον τοὺς ἀσπρόλους μετασχέκναι τῆς διὰ τοῦ λουτροῦ χάριτος, ἕπερ τοὺς ἐξ ἔθνων, διὰ τὸ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ (9) ἐσχηκέναι Πνεῦμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, τὸ καὶ τῆς αὐτῆς

C *Ὅτι ἡ αὐτὴ ἐξουσία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.*

Πορεῖον εἰς Δαμασκὸν, κάκει σοι λαληθήσεται, ὅτι σκεῖνος ἐκλογῆς μοι εἶ, οὐρανόθεν ἐπιφανείας τῷ Παύλῳ ὁ Κύριος ἔφη, ὅτι περ αὐτὸν κήρυκα τὸ Ἐυαγγέλιον τῆς οἰκουμένης κατεστήσατο. Εἰσόντων δὲ εἰς Δαμασκὸν Ἀνανίας ἔφη· *Σαῦλ ἀδελφε, ἀνάθετα· ὁ Θεὸς τῶν πατέρων προχειρίσαστά σε* (10). Καὶ ἵνα μὴ περὶ Χριστοῦ νομισθῆ τὸ βῆμα, ἐπιλέγει· *Τοῦ ποιῆσαι τὸ θελημα αὐτοῦ, καὶ γνώσῃαι τὸν δίκαιον αὐτοῦ Ἰησοῦν*. Ὅς δὲ τὴν κλήσιν καὶ τὴν προχειρίσιν ἀνάγραπτον ποιοῦμενος ἔφη· *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος*. Εἶτα καὶ ἄλλο τι πρὸς τὴν κλήσιν λέγει· *Ἀρωματισμένος εἰς Ἐυαγγέλιον Θεοῦ*. Τὸ δὲ ἀφορίσιν τὸ Πνεῦμα τυγχάνειν αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων εἰδίδαξαν. *Ἠσησεύοντων γάρ, φησὶ, τῶν ἀποστόλων καὶ προσευχόμενων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἀφορίσιν εἶ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς*. Εἰ δὲ ἐκλέγεται μὲν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἐν προχειρίσαστά, ὁ δὲ Υἱὸς προσεκκέλεσται, τὸν αὐτὸν ὁ ἀφορίζει καὶ τὸ Πνεῦ-

2 Matth. xxviii, 19. 3 Act. ii, 28. 4 Act. i, 4, 5. 5 Act. xxii, 10; ix, 15. 6 Act. xiii, 13, 14. 7 ibid. 14. 8 Rom. i, 1. 9 ibid. 10 Act. xiii, 2.

(7) Sic antiqui tres libri. Illud, ἀδελφοί, in editis desiderabatur. Ibidem Colb. ἀπὸ τῆς ἀδελφίας ὁμῶν. Rursus hoc ipso in loco idem codex et alii duo Regii ἰδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρίας.
 (8) Vocatum μὲν ex antiquis duobus libris additum.
 (9) Editi δὲ τὸ ἐν Πνεύματι ἐσχηκέναι ἁγίῳ. Codex Colb. et alii tres Regii ut in contextu.
 (10) Illud, προχειρίσαστά, ita interpretatus est Combeflissius: *Delegit te*. Verbum προχειρίζεσθαι verti aliquando sic posse non nego quidem: sed

hoc loco ita verti debere non puto. Malim ergo, *praeparavit te*, aut cum Vulgata, *praedidit te*. Hic enim vim praepositionis πρό exprimi oportet. Nec dubitari potest, quin verbum προχειρίζεσθαι eo quomodo dicimus modo scriptor accepit, cum verbum ἐκλέγεσθαι verbo προχειρίζεσθαι opponat, ita scribens aliquando post. Et δὲ ἐκλέγεται μὲν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων, ἐν προχειρίσαστά, Quod si Dominus Deus patrum nostrorum deligit eum, quem praeparavit.

μα (11), ἀθένητα φύσεως χρώμανον· πῶς ἐπαρότης ἄ
 οὐσίας ἐν τῇ Τριάδι, ἐν ἧ ταυτότης ἐνεργείας εὐρίσκει-
 ται; Οἱ ἐμοὶ λόγοι, Σολομῶν φησιν, ὑπὸ Θεοῦ εἰργ-
 νται· καὶ ὁ Παῦλος, ὑπὸ Χριστοῦ· Ἐκεῖ δοκιμῆν
 γάρ, ἔφη, ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ.
 Οὐδὲν δὲ ἤτιον καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν ἀποστόλοις λαλεῖ.
 Ἐλάτουν γάρ, φησὶν, οἱ ἀπόστολοι καθὼς τὸ
 Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. Καί, Οὐκ
 ἔστι ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ὁ Σωτὴρ ἔφη αὐτοῖς,
 ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν τοῖς σβρα-
 νοῖς, τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. Λαλεῖ δὲ καὶ ἐν προφη-
 ταις τὸ Πνεῦμα. Τίς γάρ δόνη, Μωδοῦς ἔφη, πάντα
 τὸν λαόν τοῦτον προφητεῖεν; Ὅταν δὲ Κύριος τὸ
 Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκ' αὐτῶν. Καὶ ὁ νέος δὲ τῆς Νέας
 Διαθήκης προφήτης Ἀγαθὸς ἀνεκράγει λέγων· Τάδε
 λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὅπερ συνήθως οἱ τῆς
 Παλαιᾶς Διαθήκης ἐδῶν προφήται, Τάδε λέγει Κύ-
 ριος ὁ Θεός. Καὶ ταῦτα συνελθὼν ὁ Παῦλος τὰ ἐκ
 Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος (12) ῥηθέντα,
 Πίστα, ἔφη, Γραφῆ θεοπνεύστου. Εἰ δὲ λαλεῖ ἐν
 ἀποστόλοις καὶ ἐν προφήταις τὸ Πνεῦμα, πᾶσα δὲ
 ἱεραφὴ θεοπνεύστου, εἴπατε τοῖς ἀσεβοῦσι· Πῶς οὐ
 φησὶ θεοπνεύστου οὐσης;

Ὅτι οὐτε ὄρασις οὐτε χροσμοδίη γίνεται κεχω-
 ρισμένης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Ἡσαίας ὁ προφήτης, Ἐἶδον (12'), ἔφη, Κύριον
 Σαβωῶθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψήλου καὶ ἐπηρ-
 μένου, καὶ σεραφίμ εἰσθηκίαν κύκλω αὐτοῦ,
 ἔξ πτέρυγες τῶ ἐν. Καί μετ' ὀλίγα φησὶ· Καί εἶπε
 Κύριος πρὸς με· Πορεύου καὶ εἰπὸν τῶ λαῷ τού-
 τῳ· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ βλέ-
 σαιτες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐκαγύνθη γάρ
 ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἄξῃς. Ὅσον μὲν
 οὖν κατ' αὐτὴν τὴν θέαν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ
 προφητικῆς γράμματος, ὃ ἐπὶ πάντων ἐστὶ Πατρὸς ὁ
 ὀφθαλμὸς καὶ χρησιμοδοτίας τῶ προφήτῃ· ὃ μένει τῆς
 βροντῆς υἱός, ἰεραία φανεγόμενος, καὶ τῆς βροντῆς
 εἰρηκῶς φοβερώτερα, οὐ ἴσων οὐχὶ τὸ, Οὐκ ἦν,
 ἀλλὰ τὸ, Ἦν ὁ Λόγος, Ἰὺν ἔφη τὸν ὀφθαλμὸν καὶ
 χρησιμοδοτήσαντα τῶ προφήτῃ. Λέγει γάρ ἐν τῶ ἰδίῳ
 συγγράμματι· Διὰ τοῦτον οὐκ ἠδύνατο οἱ Ἰου-
 δαῖσι πιστεῖν εἰς τὸν Ἰησοῦν, διότι εἶπεν
 Ἡσαίας περὶ αὐτῶν· Τετύφλωνται αὐτῶν οἱ
 ὀφθαλμοί, καὶ κεπώρταται αὐτῶν (13) ἡ καρδία,
 ἔπω μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ συνῶσι τῇ
 καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ λάσωμαι αὐτούς.
 Ταῦτα εἶπεν Ἡσαίας, δεε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Ὁ
 δὲ Παῦλος τοῦ Πνεύματος ἀπεφάνητο τὴν ὁπτασίαν
 εἶναι καὶ τὴν χρησιμοδίαν, λέγων· Καλῶς ἔφη τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου πρὸς
 τοὺς πατέρας ἡμῶν (14)· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ

sermones, inquit Salomon, a Deo dicti sunt¹¹; et
 Paulus, a Christo : Quandoquidem, inquit, experi-
 mentum quaeritis in me loquentis Christi¹². Nihil au-
 tem minus Spiritus etiam in apostolis loquitur. Lo-
 quebantur enim, inquit, apostoli prout Spiritus san-
 ctus dabat eloqui illis¹³. Et, Non estis vos qui loqui-
 mini, Salvator ipsis dicit, sed Spiritus Patris, qui in
 caelis est, loquitur in vobis¹⁴. Jam vero et in prophe-
 tis loquitur Spiritus. Quis enim dabit, inquit Moyses,
 ut omnis hic populus vaticinetur? Tum cum Dominus
 dederit Spiritum suum super ipsam¹⁵. Sed et novus
 Novi Testamenti propheta Agabus exclamavit di-
 cens : Haec dicit Spiritus sanctus¹⁶; id quod Veteris
 Testamenti prophetae solebant clamare : Haec
 dicit Dominus Deus. Et ea quae a Patre et Filio et
 Spiritu sancto dicta sunt contrahens Paulus, dixit :
 Omnis Scriptura divinitus inspirata¹⁷. Quod si Spi-
 ritus in apostolis et prophetis loquitur, omnisque
 Scriptura divinitus inspirata est, dicite impiis :
 Quomodo Spiritus sanctus Deus non est, cum illius
 scriptura divinitus inspirata sit?

θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τυγχάνει, τῆς τούτου συγγρα-
 φῆς· Quod neque visio neque oraculum fit separatim a
 Patre et Filio et Spiritu sancto.

Isaia propheta. Vidi, inquit, Dominum Sabaoth
 sedentem super thronum excelsum et elevatum, et
 seraphim stabant in circuitu ejus : sex alae uni¹¹.
 Et post pauca ait : Dixit Dominus ad me : Vade
 et dic populo huic : Auribus audietis, et non intelli-
 getis, et videntes videbitis, et non videbitis. Incrassa-
 tum est **301** enim cor populi hujus¹², etc. Quod
 quidem ad ipsum contextum attinet, et ad seriem
 propheticae scripturae; qui est super omnia, Pater
 est, qui visus est, oraculumque dedit prophetae; sed
 tonitruo filius¹³ stupenda locutus est, ac tonitruo
 terribilliora dixit, cujus propria non est dictio illa,
 Non erat : sed haec, Erat Verbum¹⁴; dixit Filium
 eum esse qui visus est, et qui oraculum dedit pro-
 phetae. Dicit enim in suo libro : Propterea non po-
 terant credere in Jesum Judaei, quia dixit Isaia de
 ipsis : Excaecati sunt oculi eorum, et induratum est
 cor eorum ut ne videant oculis, et intelligant corde
 et convertantur, et sanent eos. Haec dixit Isaia, cum
 vidit gloriam ejus¹⁵. Paulus vero visum et vaticini-
 um illud Spiritus esse declaravit, dicens : Recte
 dixit Spiritus sanctus per prophetam Isaiam ad pa-
 tres vestros : Auribus audietis, et non intelligetis, et
 videntes videbitis, et non perspicietis; incrassatum
 est enim cor populi hujus¹⁶. Propbeta inducit Patris,
 in quem Judaei credebant, personam; evangelista,
 in quem Judaei credebant, personam; evangelista,

¹¹ Prov. xxxi, 4. ¹² II Cor. xiii, 3. ¹³ Act. ii, 4.
¹⁴ II Tim. iii, 16. ¹⁵ Isa. vi, 1, 2. ¹⁶ ibid. 9. ¹⁷
 Act. xxviii, 25, 26.

(11) Editi EI δὲ ἐκλέγεται αὐτὸν Κύριος ὁ Θεός
 τῶν πατέρων ὃν προχειρίσατο, τὸν αὐτὸν ἀφορίζει
 τὸ Πνεῦμα. At Regii quatuor mss. ut in contextu, ex-
 cepto quod Reg. quintus habet τούτων δ' ἀφορίζει. ex.

(12) Antiqui duo libri καὶ ἁγίου Πνεύματος. Vox
 ἁγίου in editis desideratur.

(12') Editi ἴδων. At mss. εἶδων. Mox Reg. quartus
 τῶ ἐν, καὶ ἔξ πτέρυγες τῶ ἐν, καὶ, etc.

(13) Vox αὐτῶν addita est ex tribus libris veteri-
 bus.

(14) Editi πατέρας ἡμῶν. At mss. δεξ πατέρας
 ἡμῶν.

Fili; Paulus, Spiritus, illum ipsum qui visus fuerat, unum Dominum Sabaoth communiter nominantes. Sermonem quem de hypostasi iustituerunt, distinctere, indistincta manente in eis de uno Deo sententia.

Κύριον Σαβαώθ τὸν ὀφθέντα κοινῶς ἐνομάζοντες. ἀδιακρίτου μένοντος ἐν αὐτοῖς τοῦ περὶ ἐνὸς Θεοῦ φρονήματος.

Quod Creatorem participant quæ sunt ad imaginem : hoc autem fit per Spiritum.

Quod si hæc intelligerent, ac recte perciperent, qui contra semetipsos male sapientes sunt, non utique Spiritum a deitate alienarent, ne se ipsi resecarent a deitate, neve, separato a Deo mundo, Deum a propria creatura dirimerent. Quæ enim facta essent a Deo, quæque tamen secundum naturam creatam Creatoris gloria destituerentur, ea omnia nisi deitate participant, forent misera. Illic autem de Deo sermo indignus est, si videlicet dicatur creaturam nudam et quasi sui vacuum despicere. Verum nec creatura sic misera, nec Deus sic imbecillis est, ut sanctam participationem in creaturas non transmittat. Itaque statim ad sui imaginem voluit hominem facere. Profecto autem imago quæ efficitur, dum ab exemplari transfertur, similitudinem in materia accipit, ac characteris ejus efficitur particeps, ubi per artificis cogitationem manumque impressa fuerit. Sic pictor, sic sculptor : sic qui auream aut æream statuum efficit, accepta materia, respicit ad exemplar, assumit rei quam speculatus est figuram, hæc in materiam imprimi. Quod si homines non possunt ad similitudinem informare materias, nisi earum ideam participant; quomodo ad similitudinem Dei ascenderit creatura, nisi characteris divini **302** particeps effecta sit? Divinus autem character non qualis humanus est, sed vivens, et vere existens imago imaginis effectrix, cujus dum particeps sunt res cunctæ, Dei constituuntur imagines. Imago quidem Dei est Christus, *Qui est, iuquit, imago Dei insinibilibis* *; imago vero Filii, Spiritus; et qui hujus sunt particeps, filii conformes efficiuntur, secundum id quod scriptum est : *Quos, inquit, præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus* **.

* Coloss. i, 15. ** Rom. viii, 29.

(15) Vulgati libri προφήτης οὖν. Vox οὖν in mss. deest.

(16) Editi Διήρηται γάρ. Illud, γάρ, in mss. non legitur; eoque delevimus.

(17) Codex unus et editi "Ὅτι μετέχει τοῦ δημιουργοῦ τὰ κατ' εἰκόνα γινόμενα, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος. Alii quatuor mss. δεῖ... εἰκόνα· τοῦτο δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος γινόμενα, sic ut illud, τοῦτο δὲ, adverbialiter sumptum esse videatur, simul per Spiritum facta. Alii duo mss. uti in contextu legi potest.

(18) Editi et aliquot mss. αὐτούς. Codex Colb. et alii duo Regii εαυτούς. Ibidem editi ἀποκόπτωσι. At mss. ἀποκόψωσι.

(19) Editi "Ἄθλια γάρ· Libri veteres "Ἄθλια μὲν γάρ. Ibidem editi καὶ τοῦ δημ. Codices tres καὶ τῆς τοῦ δημ.

(20) Codex unus et editi περὶ Θεοῦ τοῦ γυνήν.

Α μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε· ἐπιχρῖνῆθαι γὰρ ἢ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ὁ προφήτης (15) τοῦ Πατρὸς εἰρηγεται πρόσωπον τοῦ παρὰ Ἰουδαίους πεπιστευμένου· ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ Υἱοῦ· ὁ Παῦλος τοῦ Πνεύματος· Ἐνα Διήρηται (16) αὐτοῖς ὁ περὶ τῆς ὑποστάσεως λόγος, φρονήματος.

"Ὅτι μετέχει τοῦ δημιουργοῦ τὰ κατ' εἰκόνα· τοῦτο δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος (17) γινόμενον.

Ei δὲ ταῦτα συνέσαν καὶ καλῶς ὑπέκουον οἱ καθ' ἑαυτῶν κακῶς σοφίζόμενοι, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα θεότητος ἡλιότροπον, ἵνα μὴ θεότητος ἑαυτοῦς (18) ἀποκόψωσι, καὶ κόσμον Θεοῦ διαστήσωσι, καὶ Θεὸν τῆς ἰδέας κτίσεως ἀποστήσωσι. "Ἄθλια μὲν (19) γὰρ πάντα τὰ πεποιμένα πρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς τοῦ δημιουργοῦ δόξης ἀπολειπόμενα κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν, εἰ μὴ μετέχει θεότητος. Ἄναξιος δὲ ὁ λόγος περὶ Θεοῦ, τὸ γυνήν (20) καὶ ὡς περ ἔρημον ἑαυτοῦ περιερῆσθαι τὴν κτίσιν. Ἄλλ' οὐτε ἡ κτίσις οὕτως ἄθλια, οὐτε θεὸς οὕτως ἀδύνατος, ὥστε τὴν ἁγίαν μετέδωκεν μὴ διαπέμπειν ἐπὶ τὰ ποιήματα. Κατ' εἰκόνα γούν ἑαυτοῦ εὐθὺς ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον βεβούληται. Πάντως δὲ ἡ (21) εἰκὼν ἡ δημιουργουμένη, μεταφερομένη ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου, τὴν ὁμοίωσιν εἰς τὴν ἕλην εἴληψε, καὶ μετέσχηκε (22) τοῦ χαρακτῆρος διὰ τῆς τοῦ τεχνίτου διανοίας καὶ χειρὸς ἐναπομαχθέντος (23). Οὕτως ὁ ζωγράφος, οὕτως ὁ λιθολόγος, οὕτως ὁ τὸν χρῆστον καὶ τὸν χάλκειον ἀδριάντα δημιουργῶν, ἔλαβεν ἕλην, ἀπέλειν εἰς τὸ πρωτότυπον, ἀνέλαβε τοῦ θεωρουμένου (24) τὸν τύπον, ἐναπεσπαργίσαστο τούτων τῆ ἕλην. Εἰ δὲ ἄνθρωπος οὐχ οὐδὲν τὸ πρὸς ὁμοίωσιν ἐκτυπωθῆναι πᾶς ἕλας, εἰ μὴ τῆς ἰδέας αὐτῶν μεταλάβοιεν· πῶς οὖν πρὸς ὁμοίωσιν ἀναβαθῆ (25) τὸ κτίσμα, μὴ μεταλαμβάνον Θεοῦ χαρακτῆρος; Θεὸς δὲ χαρακτῆρ οὐχ οὐδὲς ὁ ἀνθρώπινος, ἀλλὰ ζῶν· καὶ ὅτις ὢν εἰκὼν ἐκτυπωτοῦς, ἦς πάντα (26) τὰ μετασχηματισθέντα καθίστανται Θεοῦ. Εἰκὼν μὲν Θεοῦ Χριστὸς, "Ὅς ἐστι, φησὶν, εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ δοξαίου· εἰκὼν δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ οἱ τούτου μεταλαβάνοντες νιὰ συμμορφοί, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ὁὲς πρόεργον (27) καὶ πρόωρισε συμμέρφους, φησὶ, τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρῶτόγονον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

Alii quinque mss. περὶ Θεοῦ, τὸ, γυνήν. Hoc ipso in loco editi καὶ ὡς περ. Nostri septem mss. ὡς περ καί.

(21) Reg. tertius Πάντων δὲ ἡ.

(22) Regii secundus et tertius ἕλην εἰληφέναι μετέσχηκε· quam scripturam claram esse et perspicuam Combefisius affirmat. Codex Colb. et Reg. quintus cum editis ut in contextu. Ibidem mss. nonnulli χαρακτῆρος ἐκείνου.

(23) Αὐτίμησι duo libri et editi χειρὸς ἐναπομαχμα· quod vitiosum esse et mendosum satis patet. Codex Colb. et alii duo Regii ἐναπομαχθέντας, recte.

(24) Reg. quartus τοῦ προτεωρουμένου.

(25) Editi ἀναβῆ. At mss. tres ἀναβαθῆ.

(26) Editi ἦ πάντα. Nostri septem mss. ἦς.

(27) Reg. tertius Ὁὲς πρόεργον.

Οτι, τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐ κτῆμα Θεοῦ, οὐδὲ *Quod Spiritus sanctus non sit Dei possessio nec creatura.*

Πῶς οὖν τὸ Πνεῦμα συμμετρῶνται τῷ πνευματικῷ σου, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἴπερ αὐτὸς τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης ἀλλότριον; Πῶς ἐν σοὶ βοη-
σται, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ, εἰ μὴ μετάδοσις ἐστὶν ὄντως ἐξ Υἱοῦ; οὐ κτῆμα αὐτοῦ, παρ' αὐτοῦ πεμπόμενον, ὡσπερ τὸ πνεῦμα τὸ ἀνθρώπινον, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἀνεμαῖον, ἅπερ εἰσθᾶσι λέγειν οἱ τὸ Πνεῦμα χωρίζοντες ἀπὸ θεότητος, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα ἀίδιον (28), ἐν τῇ θεῖᾳ δόξῃ τυγχάνον, καὶ γνωριζόμενον. Οὐ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ οὖν Χριστός· οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἀνέμου Κύριος· οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον (ἵπειθι καὶ τοῦτο ἐτόλμασαν παραγαγεῖν τινες)· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Χριστός καὶ Κύριος ὀνομάζεται, λέγοντος μὲν τοῦ Ἀποστόλου (καθάπερ **B** ἀρτίως ἐμνήσθημεν), *Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Κυρίου οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ· εἰ δὲ Χριστός ἐν ἑμῖν*· τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνοίκησιν ἀποφαινοῦντος Χριστοῦ· λέγοντος δὲ πάλιν· *Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, εἰσθεβρία*. Ὅπτε τὸ Κυρίου Πνεῦμα, Κύριος οὐκ ἄρα κτῆμα ἢ κτίσμα Κυρίου, ἀλλ' εἰκὼν, ὡς προείρηται (29).

Ἵτι εἰκὼν ἀληθῆς καὶ φυσικῆ Θεοῦ καὶ Κυρίου τὸ Πνεῦμα.

Καὶ εἰκὼν ἀληθῆς· οὐκ ἐξ εἰκότος θείας, καθάπερ ἡμεῖς. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐξεικονίζον οὐκ ἐξεικονίζεται, καὶ τὸ χρίσμα οὐ χρίεται. Χρίσμα δὲ τὸ Πνεῦμα ἐφ' ἑμῖν, ὡς Ἰωάννης λέγει (30). Καὶ τί εἶπον, ἐφ' ἡμῖν; Ἥδη γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν σάρκα. **C** *Ἰησοῦν, ἦψθι, τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἀγίῳ καὶ δυνάμει*. Χριστός ἄρα διὰ τὸ Πνεῦμα καὶ τὴν χρίσιν τὴν ἐν τῷ Πνεύματι. Οὐ θὲς οὖν διὰ τοῦ ἀλλοτρίου τῆς θεότητος ἢ τοῦ Κυρίου χρίσις, καὶ τὸ Χριστός ὄνομα, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ καλούμενοι Χριστιανοί. Οἰμώξετε γὰρ τὴν ἀληθῆς, εἰ καὶ τὸ ὄνομα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀπὸ κτίσεως ἄρχεται, καὶ ἀπὸ κτίσεως κατὰγεται, καὶ εἰ διὰ βούλου τὴν υἰοθεσίαν ἔχομεν. Κτίσις οὐκ ἀγιάζει κτίσιν, ἀλλ' ὅπῃ τοῦ (31) ἐνὸς ἀγίου τὰ πάντα ἀγιάζεται, τοῦ λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ· *Ἐγὼ ἀγιάζω ἑμᾶυτόν*. Ἀγιάζει δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς προαποδείκνυται. Τὸ Πνεῦμα ἄρα οὐ κτίσις, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ χαρακτήρ, καὶ πηγὴ τῆς πᾶσιν ἀγιασμοῦ. Ἐν ἀγιασμῷ τοῦ Πνεύματος ἐκλήθημεν, ὡς ὁ Ἀπόστολος διδάσκει. Τοῦτο ἡμεῖς ἀνακαταίξω, καὶ πάλιν εἰκόνας ἀναδείκνυσθαι Θεοῦ, καὶ διὰ λουτροῦ καλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἀγίου

Quomodo igitur, secundum Apostolum, Spiritus spiritui tuo testimonium reddet quod Filius Dei sis, si ipse a gloria Filii alienus est? Quomodo clamabit in te, Abba, Pater²⁸, nisi vere sit participatio ex Filio, non ejus possessio, quæ ab ipso emitatur, velut spiritus humanus, aut spiritus venti, ut dicere solent qui a deitate Spiritum separant, sed Dei ac Filii Spiritus sempiternus, in divina majestate existens, ac cognitus. Non enim spiritus tuus est Christus, neque venti spiritus Dominus est, neque spiritus immundus (nam hoc etiam nonnulli ausi sunt in medium proferre): at Spiritus sanctus Christus et Dominus nominatur. Quippe, ni modo communimus, ait Apostolus: Si quis autem Spiritum Domini non habet, hic non est ejus: si vero Christus in vobis est²⁹: quibus verbis Spiritus inhabitationem Christi esse inhabitationem affirmat; rursus vero dicit: Dominus autem Spiritus est: ubi vero Spiritus Domini, ibi libertas³¹. Quare Spiritus Domini, Dominus est: non igitur possessio, aut creatura Domini, sed imago, ut suora dictum est.

Quod imago vera et naturalis Dei et Domini Spiritus est.

Et est imago vera, non ex imagine divina sicut nos. Nam quoniam ipse imaginem exprimit, ideo ab imagine non exprimitur: et quoniam unguentum est, ideo non ungitur. Spiritus autem, ut ait Joannes³⁰, unguentum in nobis est. Et quid dixi, in nobis? Jam enim et in ipso Domino secundum carnem. *Jesum a Nazaret, inquit³², quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute*. Christus igitur est propter Spiritum et propter eam quæ in Spiritu fit unctio. Non igitur per quidquam a deitate alienum unctio Domini est, aut nomen Christus, aut qui ab ipso Christiani vocantur. Vere enim deplorandum esset, si etiam salutis nostræ nomen a creatura sumeret originem, et a creatura deduceretur, et si per servum adoptionem haberemus. Creatura creaturam non sanctificat: sed ab ipso sancto qui de seipso dicit: *Ego sanctifico me ipsum³³*, sanctificantur omnia. **303** Sanctificat autem per Spiritum, sicut antea demonstratum est. **D** Spiritus ergo creatura non est, sed sanctitatis Dei character, et sanctificationis fons omnibus. Vocati sumus, ut docet Apostolus³⁴, in Spiritu sanctificatione. Hic nos renovat, ac rursus imagines efficit

²⁸ Galat. iv, 6. ²⁹ Rom. viii, 9, 10. ³⁰ II Cor. iii, 17. ³¹ I Joan. ii, 20. ³² Act. x, 38. ³³ Joan. xvi, 19. ³⁴ II Thess. ii, 12.

(28) Veteres quinque libri Πνεύμα ἀίδιον. Codex Colb. et Reg. quintus Πνεῦμα ἴδιον, Spiritus propria.

(29) Illud, d.l.l' εἰκὼν, ὡς προείρηται, ex tribus mss. Regis addidimus. Titulus hic est in vulgatis: Ὅτι εἰκὼν ἀληθῆς καὶ φυσικῆ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα. Et post titulum sequitur: Ἀλλ' ἱκανῶς προσημειώσεται καὶ εἰκὼν ἀληθῆς. Veteres libri omnes ita ut euldimus.

(30) Verisimile mihi fit, respicere scriptorem ad hæc Joannis verba ex Epistola prima, ii, 20: Sed vos unctorem habetis a Sancto.

(31) Editti ἀπὸ τοῦ· pro quo in mss. legitur ὅπῃ τοῦ. Illa, Ἐγὼ ἀγιάζω ἑμᾶυτόν, quæ statim sequuntur, desunt in nostris septem codicibus: quorum loco in iisdem legitur ἐπιπῶν ἅγιος, vel ἐπιπῶν ἅγιος, dixit sanctus: quæ varietas unde orta sit, expendet qui hoc tanti putabit.

Dei, atque per lavacrum regenerationis ac sancti Spiritus innovationem Deo adaptatur. Nova iterum fit creatura inquam, cum Spiritus efficitur particeps, quo privata inveteraverat. Imago Dei rursus est homo, qui a Dei similitudine excederat, atque peccatoribus insipientibus comparatus fuerat, ac eis factus consimilis ³². Erat brutis animalibus similibus effectus secundum mortem. Sicut enim, inquit, mors hujus, ita mors illius ³³. Sed nunc, inquit, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit etiam mortalia vestra corpora propter ipsum Spiritum inhabitantem in vobis ³⁴.

Quod Spiritus natura divina est, quandoquidem ipsa perficit Dei opera.

Qui creaturam renovat, qui corruptionem in incorruptibilitatem transmutat, qui nos creaturam novam efficit in ævum permanentem, eum quis a creatore Deo et Filio separabit? Quomodo qui extra deitatem est, deitatis creaturam recuperat, novam eam atque incorruptibilem efficiens? Quo alio indigebat Deus, ut suam quæ defluxerat recuperaret creaturam? Silentio tradatur sermo impius, qui inveteratam quidem et corruptam creaturam opus Dei esse affirmat: eam vero quæ non amplius inveterat, neque corrumpitur, a creatura innovari contendit. Ne glorificetur creatura supra Deum. Majori autem gloria afficitur quam Deus, si ea quæ morte ac corruptione dissoluta sunt et quæ Deus per Filium effecit, immortalia atque incorruptibilia per creaturam evadant. Sed Spiritus omnia quæ a Deo per Filium facta sunt, perficit, sicut in nova creatura, de qua dicitur: *Si qua in Christo nova creatura* ³⁵: ita et in veteri, quæ ab initio erat. Propterea inquit: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ³⁶. Vivens est Verbum, in quo facti sunt cæli. Illic ipse est Deus Verbum, de quo Joannes clamat: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* ³⁷. Vis vivificandi vivificantem Spiritum vitam esse ostendit, prout scriptum est: *Vita est Spiritus, qui potestates celestes perficit, hic ipse, qui cum Patre et Filio glorificatur*. Neque enim verborum prolatione creat Deus, etiamsi ex more humano Dei eloquia dicantur prolata: verba; neque ærii spiritus profusione ornantur cæli. Spiritus enim viventi Verbo ad creandum conjunctus est, viva potentia, et divina natura, quæ ineffabilis ex ineffabili ore efflavit, modo ineffabili atque insufflatione ad hominem emissa, et secun-

υιοθετούμεθα Θεῷ (32). Καὶνὴ πάλιν κτίσις μεταλαβάνουσα τοῦ Πνεύματος, ὡς περ ἰσπερημένη πεπαλατω. Εἰκὼν πάλιν Θεοῦ ὁ ἀνθρώπος ἔκπεσεν τῆς ὁμοιότητος τῆς Θεας, καὶ παρασυμβληθεὶς κτήνησιν ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθεὶς αὐτοῖς, ὁμοιωθεὶς τοῖς ἀλόγοις κατὰ τὸν θάνατον. Ὡς ὁ θάνατος γὰρ, φησὶ, τοῦτου, οὕτως ὁ θάνατος τοῦτου. Ἀλλὰ νῦν, φησὶν, ὁ ἐπέτρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ὡσαυκαίησται καὶ τὰ θνητὰ ἡμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ἡμῖν.

*Οτι θεὸς φύσις τοῦ Πνεύματος, τελειουργεὶς οὕσα τῶν Θεοῦ ἔργων.

Τὸ δὴ τὴν κτίσιν ἀνακαινοῦν, καὶ τὴν φθορὰν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβάλλων, τὴν καινὴν ἡμᾶς κτίσιν ἀπεργαζόμενον διαμένουσαν εἰς αἰῶνα, τίς ἀποστήσει τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ; Πῶς δὲ τῆς θεότητος ἐκείνης τὴν τῆς θεότητος κτίσιν ἀνασῶζει (33) καινὴν καὶ ἀφθαρτον ἀπεργαζόμενον; Τίνος ὁ Θεὸς ἐπέτρον προσεδίδοτο πρὸς τὴν αὐτοῦ κτίσιν διαβρῦεσθαι ἐπαναλαβεῖν (34); Σιωπήσῃσι λόγος ὁ δυσσεβῆς (35), ὁ τὴν μὲν παλαιωθείσαν καὶ διαφθαρεσάν κτίσιν ἔργων εἶναι φάσκων Θεοῦ, τὴν δὲ μηκέτι παλαιουμένην μηδὲ φθειρομένην τῇ διὰ κτισματος ἀνακαινώσει δεδοῦς. Μὴ δοξαζέσθω κτίσις ὑπὲρ Θεόν. Δοξάζεται δὲ ὁπὲρ Θεόν, εἰπερ ἀθάνατα διὰ κτισματος καὶ ἀφθαρτα κατασκευάζεται τὰ θανάτου καὶ φθορᾶ λυθέντα. Ἐπερ ὁ Θεὸς εἰργάσατο διὰ Υἱοῦ. Ἄλλα Πνεῦμα τὸ θεϊκὸν πάντων ἀπὸ τελειουργῶν τῶν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ γενομένων, ὡς περ ἐστὶ τῆς καινῆς κτίσεως, περὶ ἧς λέγεται: Ἐφ' οὗ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πάλαι τῆς κατ' ἀρχάς. Διὰ τοῦτο φησὶ· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ζῶν ὁ Λόγος, ἐν ᾧ γεγόνασιν οἱ οὐρανοί. Οὕτως αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος, περὶ οὗ ὁ Ἰωάννης (36) βεβή- ἤδρατα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο αὐτὸς ἐν. Ζῶν τὸ Πνεῦμα δαίμονσι τὸ ζωοποιεῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ζῶν τὸ Πνεῦμα τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀποτελεστικόν. Τοῦτο αὐτὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δοξαζόμενον. Οὕτε γὰρ προφορᾷ δημιουργεῖ ῥημάτων Θεός (37), κἀν ἀνθρώπων τέρως ὀνομάζεται λόγια Θεοῦ προφορικὰ ῥήματα· οὕτε πνεύματος ἀέριου προχέουσι κοσμογονταί οἱ οὐρανοί. Πνεῦμα γὰρ τῷ ζῶντι λόγῳ συντεταγμένον εἰς τὸ δημιουργεῖν, ζῶσα δύναμις, καὶ θεὸς φύσις, ἀβρήτος ἐξ ἀβρήτου στόματος πεφυκῶτα (38), ἀβρήτως

³² Psal. xlviii, 13. ³³ Eccle. iii, 19. ³⁴ Rom. viii, 11. ³⁵ I Cor v, 17. ³⁶ Psal. xxxiii, 6. ³⁷ Joan. i, 3.

(32) Editi υιοθετούμεθα Κυρίῳ. At mss. non pauci υιοθετοῦμεθα Θεῷ.

(33) Codex Collb. pro ἀνασῶζει habet ἀνακαινίζει. Ibidem Reg. secundus ἀπεργαζόμενον διὰ θεότητος εἰς αἰῶνα μένουσαν, manentem in ævum per divinitatem.

(34) Editi ἀναλαβεῖν. At mss. plerique omnes ἐπαναλαβεῖν.

(35) Adoritur scriptor Euphrosianus: qui quidem fitebatur creaturas initio fuisse creatas, sed sic tamen. ut renovarentur per creaturam, videlicet

per Spiritum, qui et ipse, ex eorum sententia, creatura erat.

(36) Codices nonnulli ὁ Ἰωάννης. Deerat articulus in vulgatis.

(37) Editi ὁ Θεός. Ahest articulus a libris veteribus.

(38) Regi' quinque mss. πεφυκῶτα. Editi πεφυκῶτα. Lectio utraque invenitur in Colbertino: illa quidem manu prima, hæc vero secunda. Ibidem editi ἀβρήτος. Regii duo cum Colb. ἀβρήτως.

καὶ κατὰ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπεσταλ-
μένη, καὶ κατὰ τὸν σωματικῶς ὑπὸ τοῦ Κυρίου δι-
δαχθέντα τύπον (39), αὐθις ὑπ' αὐτοῦ δὲ ἐμφύσεως
ἀποκατασταμένη· συντρέχειν γὰρ δεῖ τῆ κατ' ἀρχὴν
καινότητι; (40) τὴν νῦν ἀνακαίνωσιν καὶ τὴν συνδρο-
μην. Ἐξέτυπεν οὖν ἐμφύστας, οὐχ ἕτερος ὢν
παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐμφύσαστα, ἀλλ' αὐτός, δι' οὗ
θεὸς δίδωκε τὴν ἐμφύσησιν, τότε μὲν μετὰ ψυχῆς,
νῦν δὲ εἰς ψυχῆν. Οὕτω δημιουργεῖ θεός, οὗ χειρῶν
κινήσει σωματικῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖα ζῶντος λόγου,
καὶ Πνεύματος μεταδόσει ζωοποιῶ. Εἰ δὲ καὶ κατ'
ἀρχὴν ἐν Πνεύματι τὰ πάντα ποιοῦνται, καὶ ἀνακαι-
νοῦνται πάντι ἐν Πνεύματι· μία καὶ ἡ αὐτὴ προφα-
νὴ ἐνεργεῖα θεοῦ δι' Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι φαίνεται·
καὶ χωριστῶν ἢ Τριάδος οὐ προσέχεται, ἀλλὰ κατὰ
τὴν ἀληθῆ τοῦ Παύλου διδασκαλίαν. Διαίρεσεις χα-
ρισμάτων εἰσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ διαίρεσεις
δικαιοτήτων εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρε-
σεις ἐνεργημάτων εἰσι, ὁ δὲ αὐτὸς θεός, ὁ ἐνεργῶν
τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Καὶ πάντα καταλέξας τὰ
θεῖα ἐνεργήματα, Πάντα δὲ ταῦτα, φησὶ, ἐνεργεῖ
τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαφορῶν ἰδίᾳ ἐκάστῳ,
καθὼς βούλεται.

Ὅτι συνδοξάζομενοι θεῷ τὸ Πνεῦμα δεικνύται
μηδὲν ποίημα, ἀλλὰ τῆς θείας φύσεως.

Οὐ δὲ τῶν θεοῦ δημιουργημάτων ἐξουσιάζει κτί-
σις, οὐδὲ περὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἕτερα τοῦ δημι-
ουργοῦ, καὶ ἕτερα τῶν δημιουργημάτων ἢ πράξεις.
Ἄγγελοι θεωροῦσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς τοῦ
ἐν οὐρανοῖς καθά φησιν ὁ Σωτήρ, καὶ τοῦτο αὐτῶν
ἢ μεγάλη εὐχὴ καὶ μακαριότης. Ἔργα δὲ εἰσι θεοῦ,
κατὰ τὸ· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύ-
ματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.
θεὸς αὐτοὺς (41), οὐ οὐ αὐτῶν ἐργάται· ἀλλὰ καὶ
αὐτοὺς ἀγιάζει, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐνεργεῖ, καθάπερ ἐν
ἁγίοις ἀνθρώποις, οἱ καὶ ἀναγγέλλουσι τὰ θεοῦ (42)
καθάπερ ἄνθρωποι. Διόπερ οὐδὲ συνδοξάζομεν ἀγγέ-
λους θεῶν, καθάπερ οὐδὲ ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ (43)
ἐστὶ αὐτῶν τὰ δι' αὐτῶν εὐεργετήματα λογιζόμεθα,
ἀλλὰ θεοῦ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνεργούντος. Τὸ δὲ Πνεῦμα
μετὰ θεοῦ καὶ Ἰησοῦ (44) δοξάζεται, ἅτε δὲ καὶ τῆς
θεϊκῆς ἐνεργείας δι' αὐτοῦ πληρουμένης. Ἡ χάρις
γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, φησὶ Παῦ-
λος, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ
ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ἡμῶν. Καὶ τὸ κεφάλαιον
τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ ἡ τελεία περὶ τὸν θεόν
παράδοσις, εἰς τὸν τῶν βαπτιζόμενων ἁγιασμὸν,
τὸ βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἰησοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὸ δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεῖ-

A dnm formam a Domino corporaliter traditam, rur-
sus ab eo per insufflationem restituta ³⁹. Concurre
enim oportet una cum pristina novitate presentem
304 innovationem atque concursum. Informavit
igitur postquam somnasset, cum non aliud sit atque
is, qui a principio insufflavit, sed ipse, per quem
Deus dedit insufflationem, tunc quidem cum anima,
nunc vero ad animam. Sic creat Deus, non manuum
corporalium motu, sed vivi Verbi operatione, ac
vivifici Spiritus communicatione. Itaque si etiam ab
initio in Spiritu facta sunt omnia, et rursus reno-
vantur in Spiritu: una et eadem plane operatio Dei
per Filium in Spiritu apparet; nec Trinitas separa-
tionem suscipit, sed secundum veram Pauli doctrinam,
Divisiones donorum sunt, idem autem Spiritus;
et divisiones ministeriorum sunt, et idem Do-
minus; et divisiones operationum sunt, idem vero
Deus, qui operatur omnia in omnibus ⁴⁰. Atque postea-
quam omnes divinas operationes recensuit: Omnia
autem haec, inquit, operatur unus et idem Spiritus,
dividens privatim unicuique sicuti vult ⁴¹.

Quod Spiritus, cum conglorificetur cum Deo, ostenda-
tur non esse creatura, sed divinae naturae.

Non utique potestatem habet in Dei creaturas
creatura, neque circa eas operatur: sed alia est
Creatoris, alia creaturarum actio. Angeli vident Pa-
tris qui in caelis est faciem ⁴², quemadmodum ait
Salvator, et haec ipsorum magna gloria ac beatitudo
est. Sunt autem Dei opera, juxta illud: Qui facit
angelos suos spiritus, et ministros suos flammam
ignis ⁴³. Deus ipso condit, non per ipsos operatur:
quoniam et eos sanctificat, et in ipsis operatur, sicut
in sanctis hominibus. Illi quoque quae Dei sunt an-
nuntiant quemadmodum homines. Quapropter ne-
que angelos una cum Deo glorificamus, sicut neque
homines. Non enim propria ipsorum reputamus ea
quae ab ipsis conferuntur beneficia, sed operantis
in ipsis Dei. Spiritus vero cum Deo et Filio afficitur
gloria, quippe quia et divina operatio per ipsum
completur. Gratia enim Domini nostri Jesu Chri-
sti, inquit Paulus ⁴⁴, et charitas Dei, et communi-
catio sancti Spiritus cum omnibus vobis. Atque salu-
tatis nostrae caput, perfectaque de deitate traditio,
ad eorum qui baptizantur sanctificationem, est, bap-
tizare in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti.
Quod vero in iisdem divinis operibus Trinitas san-
cta glorificatur, deitatis unius testimonium est:

³⁹ Joan. xx, 22. ⁴⁰ I Cor. xii, 4-6. ⁴¹ ibid. 11.
xiii, 13.

⁴² Matth. xviii, 10. ⁴³ Psal. ciii, 4. ⁴⁴ I Cor.

(39) Regii tres mss. et editi didachθέντα τύπον. Alii
dno cum Colb. δειχθέντα τύπον, secundum formam
a Deo ostensam.

(40) Reg. secundus τῆ καταρχᾶς καινότητι. Nec
ita multo post idem codex θεός δίδωκε τὴν.

(41) Editi φλόγα· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦς, etc. At Colb.
et Regii tres ut in contextu, integre et emen-
date.

(42) Editi τὰ τοῦ θεοῦ. Codices sex τὰ θεοῦ.

(43) Editi ἀνθρώπων. Διόπερ οὐ γὰρ. Illud, διό-
περ, delevimus, veterum quinque librorum fidem
secuti. Contra, vocem εὐεργετήματα ex quatuor
mss. non longe addidimus.

(44) Codex Colb. μετὰ Πατρός καὶ Ἰησοῦ, cum Pa-
tre et Filio.

nam neque sine Filio Pater agit, neque Filius sine Spiritu.

Quod quemadmodum Filius ad Patrem se habet, ita Spiritus ad Filium.

Propterea et Dei quidem verbum Filius est, Filii autem verbum Spiritus. *Portans enim*, inquit, *omnia verbo virtutis suae* 45. Et cum verbum sit Filii, proinde Dei est: *Gladium*, inquit, *Spiritus, qui est verbum Dei* 46. Verbum autem Dei et verbum vivens est et operans. Cave enim mihi ad humanas delaharis similitudines: sed ubique majus quiddam de Deo intelligas, exemplum verbi ad unius operationis demonstrationem 305 accipiens. Nam et mens tua omnia per verbum considerat.

Cur et Spiritus filius Filii non dicatur.

Non quod ex Deo non sit per Filium, sed ne Trinitas putetur esse infinita multitudo, si quis eam suspicaretur, ut sit in hominibus, filios ex filiis habere. At dicis: Si Dei quidem imago est Filius, Filii vero Spiritus; item si Filius sermo Dei est, Spiritus vero est verbum Filii, cur Spiritus dicitur non est Filii filius? Nam hoc argumento firmissimo ad impietatem usus es. Nam vel Filium vel creaturam jubes intelligere. Et quoniam filius nominatus non est, ore blasphemio creaturam dicis, eum, qui creaturæ causa est, qui sanctificat creaturam, eamque Deum efficit, qui Domini ac Dei nomine glorificatur, qui divinas explet operationes. Cum igitur illi appellatione tibi videatur esse indignus, tanquam a Filio et Patre alienus; considera quomodo eos qui sanctificantur, filios efficit. Quod si tu per Spiritum filius Dei es, quomodo Spiritus alienus a filiatione est? Si tu per Spiritum Deus, quomodo Spiritus alienus fuerit a deitate? Interrogabis sane vicissim: Cur igitur filii non suscepti nomen? Nam his quæ dicta sunt dedignaris attendere, ejus vero quod dictum non est causam inquiris, quemadmodum Sadducæus non admittens resurrectionem, sed resurrectionis modum curiose investigans, et quod dictum est ob id quod dictum non est reprobus. Quod si tacerimus, ut qui ea quæ Dei sunt curiose inquirere nolumus, divini Spiritus gloriam victam arbitraris, propterea quod filii appellatio de ipso adhibita non est, quasi non idem queat ex te queri. Nam si confitere filios per Spiritum adoptione fieri innumeros, cur Spiritus ne

45 Hebr. 1, 3. 46 Ephes. vi, 17.

(45) Editi et tres mss. διὰ τοῦ Θεοῦ, *per Deum*. Alii quatuor mss. διὰ τοῦτο Θεοῦ, *proinde Dei*, optime. Infra, ubi legitur in editis et in quibusdam mss. ὑπεδέχθη, scriptum invenimus in aliis tribus codicibus ἀπέδειξεν, melius. In sequenti titulo mss. habent καὶ τὸ Πνεῦμα. Aderat vocula καὶ a vulgaribus.

(46) Regii sex mss. οὐ διὰ τὸ εἶναι: quod quin mendosum sit, non dubito. Codex Colb. et editi ut in contextu.

(47) Editi Ἰησοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα· διὰ τί, inutile. Codex Colb. et alii quatuor Regii ita ut evidimus.

(48) Editi et Reg. secundus τὸ τῷ Κυρίου καὶ

κῶν ἔργων τὴν ἁγίαν Τριάδα δεξάζεσθαι τῆς μιᾶς θεότητος μαρτύριον, ὅτι μήτε χωρὶς Ἰησοῦ ποιεῖ Πατὴρ, μήτε Ἰηδ χωρὶς Πνεύματος.

Ἄτι ὡς Ἰηδ πρὸς Πατέρα ἔχει, οὕτω Πνεῦμα πρὸς Ἰηδ.

Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ Ἰηδ, ῥῆμα δὲ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα. *Θέρον γὰρ*, φησὶ, *τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*. Καὶ ἐπειδὴ ῥῆμα Ἰησοῦ, διὰ τοῦτο Θεοῦ (45) *τὴν μάχαιραν*, φησὶ, *τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ*. Λόγος δὲ Θεοῦ καὶ ῥῆμα ζῶν καὶ ἐνεργόν. Μὴ γὰρ μοι πρὸς τὰ ἀνθρώπινα καταπέτης ὁμοιώματα, ἀλλὰ πανταχοῦ νοεὶ τὸ μεῖζον ἐπὶ Θεοῦ πρὸς τὴν τῆς μιᾶς ἀπόδειξιν ἐνεργείας λαμβάναν τὸ τοῦ λόγου παράδειγμα· ὅτι καὶ σοὺς ὁ σὺς διὰ λόγου πάντα περιεργάζεται.

B *Διὰ τί μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα υἱὸς τοῦ Ἰησοῦ.*

Ἄτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι (46) ἐκ Θεοῦ δι' Ἰησοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς μὴ νομισθῆ πλῆθος ἄσπιρον, υἱὸς ἐξ υἱῶν ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὑποκειμενότητα. Ἄλλὰ λέγεις· Εἰ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ Ἰηδ, Ἰησοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ εἰ Θεοῦ μὲν λόγος ὁ Ἰηδ, ῥῆμα δὲ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα; διὰ τί (47) μὴ υἱὸς τοῦ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα εἴρηται; Τοῦτω γὰρ ἰσχυροτάτω πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήσω. Ἢ γὰρ Ἰηδ ἢ κτίσμα κελεύεις νοεῖν. Καὶ ὅτι μὴ υἱὸς ἀνόμασται, διὰ τοῦτο κτίσμα εἶναι βλασφημίας τὸ τῆς κτίσεως αἴτιον, τὸ τῆς κτίσεως ἁγιαστικὸν καὶ θεοποιόν, τὸ Κυρίου καὶ Θεοῦ (48) δεξάζομενὸς ὀνόματι, τὸ τῶν θείων ἐνεργειῶν πληρωτικόν. Ἐπεὶ οὖν ἀνάξιον εἶναι σοὶ (49) φαίνεται τῆς τοῦ υἱοῦ προσηγορίας, ὡς ἀλλότριον Ἰησοῦ καὶ Πατρὸς, σκέψαι πῶς υἱὸς ἀπεργάζεται τοὺς ἁγιαζομένους. Εἰ δὲ σὺ (50) διὰ τοῦ Πνεύματος υἱὸς Θεοῦ, πῶς τὸ Πνεῦμα ἔστιν υἱότης; Εἰ σὺ διὰ τοῦ Πνεύματος (51) Θεός, πῶς τὸ Πνεῦμα θεότητος ἀλλότριον; Ἀντερωθήσεις δὲ πάλιν· Διὰ τί δὲ τὸ τοῦ υἱοῦ μὴ εἰληφεν ὄνομα; Τοῦ μὲν γὰρ εἰρημένους προσέχεν οὐκ ἀξίως, τοῦ δὲ μὴ εἰρημένου τὴν αἰτίαν ἀπατελεῖ, ὡς περὶ ὁ Σαδδουκαῖος τὴν ἀνάστασιν οὐ δεχόμενος, ἀλλὰ τῆς ἀναστάσεως τὸν τρόπον περιεργαζόμενος, καὶ τὸ ῥηθὲν διὰ τὸ μὴ ῥηθὲν ἀθετῶν. Κἂν σωπήσασμεν, οὐ βουλόμενοι τὰ τοῦ Θεοῦ περιεργάζεσθαι, νενικήσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ὄψαν ὑπολαμβάνειν, διὰ τὸ μὴ κεισθαι τὴν τοῦ υἱοῦ προσηγορίαν ἐκ' αὐτοῦ, ὡς περὶ οὐκ ταυτὸν δυνάμενος ἀπαιτεῖσθαι. Εἰ γὰρ ὁμολογῆς υἱὸς διὰ τὸ Πνεῦμα θέσει γίνεσθαι (52) μωροῦς, διὰ τί τὸ Πνεῦμα μὴ δέσει προσαγορεύεσθαι υἱὸς, κἄλλιον ἠρῆσθαι ἐν τῶν υἱοθετουμένων χάριτι δι'

Θεοῦ. Alii quinque mss. τὸ Κυρίου καὶ Θεοῦ.

(49) Antiqui duo libri ἀνάξιον εἶναι σοὶ. Ibidem, εἶναι, in editis desiderabatur. Ibidem editi φαίνεται τοῦ Ἰησοῦ. Libri antiqui aut φαίνεται τῆς τοῦ Ἰησοῦ, aut φαίνεται τῆς Ἰησοῦ.

(50) Codices non pauci Eī dē sū. Deerat vocula dē in excusis. Ibidem mss. nonnulli διὰ τὸ Πνεῦμα.

(51) Hic mss. omnes υἱότης; Eī sū διὰ τὸ Πνεῦμα, ob Spiritum. Editi dī τὸ Πνεῦματος, per Spiritum.

(52) Codices non pauci γίνεσθαι. Editi et Reg. tertius γενέσθαι.

αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον οὐκ ὀφείλου ἐλαττοῦ-
σθαι διὰ τὴν προσηγορίαν; Ἡμεῖς δὲ καὶ περὶ τού-
του κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκρινόμεθα πρὸς ἡμᾶς αὐ-
τοῦς. Ἐπει πρὸς γέ σε καὶ σωτηρὴν ἐξήρηκε, τῆς αὐ-
τῆς ἐρωτήσεως; ἐπιχειμένης καὶ σοί. Λέγομεν οὖν
(53), οὗτι ἐπὶ εἰπεῖν υἱὸν ἐξ Υἱοῦ τὴν Τριάδα τῆς θεό-
τητος εἰς πλήθους ὑπόλειαν προσηγὲν ἀνθρώπου
ἀκούσασιν. Ἐτοιμον γὰρ ἦν ὑπολαβεῖν, ὡς, εἴπερ
υἱὸς ἐξ Υἱοῦ γεγέννηται, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἕτερος
ἂν εἴη γεγεννημένος, καὶ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ πλῆ-
θος ἐξῆς. διὰ δὲ τοῦτο τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα
εἶναι τρανῶς ἀνεκρούμεν ὁ Ἀπόστολος, λέγων, οὗτι,
τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάδομεν. Καὶ τὸ
διὰ Υἱοῦ παφηνάει σαφῆς παποίηκεν (54), Υἱοῦ
Πνεύμα ὁμομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ οὖν Χρι-
στοῦ προσομῶν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεύμα, ὡς τοῦ
ἀνθρώπου (55). Υἱὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ προσοικεῖται ἐφυλά-
ξατο, ἐν εἰς μὲν Πατὴρ ὁ Θεός, ἀπὸ Πατὴρ διαμέ-
νω, καὶ ὡν ἀδιῶς ὁ ἐστίν, εἰς δὲ Υἱὸς, ἀδιῶν γεν-
νήσει γεγεννημένος, ὁ ἀνάρχως (56) οὖν τῷ Πατρὶ
ὡν Υἱὸς ἀληθινὸς Θεοῦ, ἀπὸ ὧν ὁ ἐστίν, Θεὸς Λόγος
καὶ Κύριος· ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἀληθῶς
ἄγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸ μετὰ Πα-
τρὸς καὶ Υἱοῦ συνοδοῦσαζόμενον, ὁ δὴ καὶ Πνεῦμα στό-
ματος ὁνομάζεται παρὰ τῷ προφήτῃ Δαβὶδ· ὁ καὶ
δάκτυλον Θεοῦ εἶναι (57) διδασκόμεθα, ἐν τῷ Εὐαγ-
γέλιῳ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ
ὁ γὰρ ἐκβέβηλω τὰ δαιμόνια*. Εἰρηται ταῦτα, καὶ ἐστὶ
καλῶς, ὡς ἐστὶ τοῖς ἀπειρήγους πιστεύουσιν εἰς
θεὸν καὶ Λόγον καὶ Πνεῦμα, μίαν οὖσαν θεότητα,
τὴν καὶ μόνην προσκυνητήν. Καὶ μηδαμῶς παρελ-
θοῖς γέννηται πλήθους, ἀλλ' ἕκαστον ἐπὶ τῆς Τριάδος
ἐν ὧν ἐπιγινώσκηται, εἰς Πατὴρ, εἰς Υἱὸς, ἐν Πνεῦμα
ἄγιον.

tuolo, sed unumquodque in Trinitate unum esse cognoscatur, unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus.

Ἐτι καὶ ἄνευ τοῦ καλεῖσθαι υἱὸν τὸ Πνεῦμα
δηλὸν ἔσται ἐκ Θεοῦ ὑπάρχον· καὶ (58) πῶς
τὰ ἀνθρώπινα παραδείγματα προσαρμοστέον
θεότητι, καὶ οὐ καθαρτέον.

Οὐδὲ γὰρ ἐλαττὸν τι ἔξιν (59) μέλλομεν εἰς τὸ
γινώσκειν τὸ Πνεῦμα ὑπάρχον ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ
στόματος αὐτοῦ ἀκούοντες αὐτό. Ἄλλ' ἰκανὸν καὶ
τοῦτο τὸ ὄνομα τὴν (60) ὑπαρξὴν αὐτοῦ δηλώσαι τὴν
ἐκ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ υἱὸς, οὐδ' ἕν ἡμεῶς ἰδίου θεό-
τητος, ἀλλ' ἐξ ἀνθρωπίνης ὁμοιότητος (61) ἀνήκται.

⁵³ I Cor. II, 12. ⁵⁴ Psal. XXXII, 6. ⁵⁵ Luc. XI, 20. ⁵⁶ Psal. XXXII, 6.

(53) Pro ὧν legitur in quatuor codicibus γούν. D
Ibidem editi υἱοῦ ἐξ Υἱοῦ, negligentia operarum.
Antiqui libri υἱὸν ἐξ Υἱοῦ.

(54) Editi et mss. nonnulli σαφῶς παποίηκιν.
Alii tres mss. σαφῆς παπ.

(55) Veteres aliquot libri τὸ τὸ ἀνθρώπου. Dubium
non est, quin scriptor respiciat ad hec verba Epi-
stolæ primæ ad Corinth. II, 11: *Quis enim homi-
num scilicet que sunt hominis, nisi spiritus hominis...*
ita et que Dei sunt, nemo cognovit nisi Spiritus Dei.
Hoc igitur dicit, Paulum non aliter loqui de Spi-
ritu Dei, quam de spiritu hominis.

(56) Veteres aliquot libri ἀναρχος. Vox ὡν in
multis mss. non invenitur.

(57) Illud, εἶναι, ex codice Colbertino addidi-
mus.

A adoptione quidem appellatur filius, præsertim cum
iis, quos dono pro filijs adoptat, præstantior sit,
ideoque potius non debeat per appellationem immi-
nui? Nos porro etiam de hoc nobis ipsis pro virili
respondebimus. Nam quod ad te attinet, cum inter-
rogatio eadem tibi etiam incumbat, silere satis es-
set. Dicimus ergo, quod si quis dixisset filium ex
Filio, Trinitatem deitatis in multitudinis suspicio-
nem apud homines qui hoc audivissent, adduxisset.
Promptum namque erat suspicari, si filius ex Filio
genitus fuisset, etiam ex hoc alium factum genitum
fuisse, et spiritum alium, et sic postea farsus ad mul-
titudinem progressu. Sane eam ob causam Spiritum
ex Deo esse prædicavit aperte Apostolus, dum di-
cit: *Spiritum qui ex Deo est, accipimus* ⁵³. Quin et
clare ostendit effuluisse eum per Filium: quippe

B 306
ipsum ut Filii, ita Dei Spiritum nominavit; eun-
demque appellavit Christi mentem, quemadmodum
etiam ut Dei, ita hominis spiritum dixerat. At filium
Filii appellare cavet, ut unus sit quidem Pater Deus,
semper Pater permanens, et qui æternum est quod
est: unus vero Filius, æterna generatione genera-
tus, qui sine principio una cum Patre est Filius
Deus verus, qui semper est quod est, Deus Verbum
et Dominus; et unus Spiritus sanctus, vere sanctus
Spiritus, secundum id quod scriptum est; qui cum
Patre et Filio conglorificatur; qui et Spiritus oris
a propheta David nominatur ⁵⁴, quem et digitum
Dei esse docemur, cum Dominus in Evangelio di-
cat ⁵⁵: *Si vero in digito Dei ego ejicia dæmonia,*

C *hæc dicta sunt, et sunt recte dicta, sicuti sunt,
iis qui, sine curiosa investigatione, credunt in Deum
et Verbum et Spiritum, unam deitatem, quæ et sola
adoranda est. Et ut nusquam introducatur multi-
tudo, sed unumquodque in Trinitate unum esse cognoscatur,
unus Pater, unus Filius, unus Spiritus*

*Quod etiam Spiritus non vocetur filius, perspicuum
tamen est eum ex Deo esse: et quomodo exempla
humana sint divinitati accommodanda, et non reji-
ciantur.*

Neque enim minus quidpiam minus habitari,
unde Spiritum cognoscamus ex Deo esse, ubi eum
oris illius Spiritum audierimus ⁵⁶. Et enim vel hoc
nomen sufficit ad ejus existentiam quæ ex Deo est
declaerandum. Neque enim filius, neque generatio,
proprium deitatis est, sed quiddam est humana si-

(58) Vocula καὶ in mss. nostris non legitur.

(59) Reg. secundus ἐλαττὸν τι διεξίναναι. Reg. ter-
tius ἐλαττὸν τι ἐξείναναι, *Neque enim quidquam mio-
ris momenti narratur summi*. Ibidem editi ἐμδλο-
μεν. Libri antiqui μέλλομεν. Subinde Colb. ὑπάρ-
χων ἐκ.

(60) Editi ἐκ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ
Θεοῦ ἀκούοντες. Ἰκανὸν γὰρ αὐτὸ τὸ ὄνομα τὴν. Reg.
quartus ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα τοῦ στόματος τοῦ Θεοῦ
ἀκούοντες αὐτό. Ἄλλ' ἰκανὸν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα
τὴν. Reg. quintus ut legi in contextu potest. Cuius
Colb. ἐκ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματος ἐν reliquis
vero cum Reg. quinto consentit.

(61) Reg. secundus et editi ἀνθρωπίνης ὁμοιώ-
σεως. At mss. nulli ὁμοιότητος. Ibidem editi et mss.
non pauci ὁμοίως; δὲ καὶ ἡ, *Est quomus similitudo*

infiltratue adductum. Similiter autem et spiritus A appellatio. Ilac igitur in divino Spiritu usa est divina Scriptura, aliter ex Deo esse ostendens; quandoquidem, ut prius dictum est, non oportebat hunc etiam per eandem similitudinem significari. Tu vero, perinde ut infideles, divinæ doctrinæ opponia, festinans ad blasphemiam. Et quoniam Spiritus ex Deo processio non vocata est generatio, idcirco et hanc Spiritus ex Dei ore processionem tollis: et quia filius non nominatur, ideo nec ipsum Spiritum oris Dei esse credis, sed manuum Dei opus; ac spreto humanis exemplis subvertis divina quæ ex eis intelliguntur dogmata, cum oporteret divina verba cum timore audire, et quicquid dicitur cum pietate recipere, non stultissima cavillari contra pietatem. Generat Deus non ut homo; generat tanen vere: et geninem quod ex ipso est, edit, Verbum videlicet, non humanum; edit autem Verbum vere ex seipso. Et Spiritum per os emittit, **307** non quasi humano more, cum neque os Dei corporeum sit: ex ipso autem et Spiritus, non aliunde. Operatur Deus manibus non corporeis: operatur autem non ex seipso creaturas producens, sed efficaciter eis dans existentiam; quemadmodum qui manibus operatur homo non ex seipso producit opus. Terminos eloquiorum divinarum memorans, Spiritum Filii dicens creaturam; neve de Filio quæras, cur vocatus non sit spiritus; neque de Spiritu, cur non filius; neque creaturam Filium aut Spiritum maledico ore dicas. Filius Dei fractus sanctus ex sancto, æternus ex æterno, Spiritus sancti largitor ac constituendam formandamque creaturam. Qui Filium tollit, principium creationis omnium sustulit. Nam existendi causa omnibus est Dei Verbum, per quod facta sunt omnia. Qui Spiritum auferit, eorum que sunt rescuit perfectionem. Nam vixe sunt cniissione atque parti-

Spiritus. Codex Colb. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ - quod melius iudicavimus et verius.

(62) Editi τολύον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Libri antiqui ut in contextu, nisi quod vocula καὶ in duobus mss. desit.

(63) Editi ὡς ἐκρηται. At mss. ὡς προεληται.

(64) Editi κέκληται, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ Πνεῦμα αὐτὸ στόματος Θεοῦ εἶναι πιστεύει; - quæ scriptura cum mutila sit et manca, restituta est ex antiquis tribus libris: quibuscum et alii duo consentiant, nisi quod pro δὲ μὴ in eis legitur δὲ εἰ μὴ.

(65) Editi καὶ περιερρώνων. At mss. καὶ καταφρώνων.

(66) Editi καὶ μὴ μωρότητα τὸ τῆς. Codex Colb. et alii duo Regii καὶ μὴ μωρότητα κατὰ τῆς - nec aliter in Regiis tertio et sexto legitur, sed solum manu secunda. Statim post illud, ἐξ αὐτοῦ, locata est virgula in tribus codicibus: quem locum ita vertit interpret, et quod ex eo genium est, est verbum non humanum. Sed dubium non habeo quin longe aberrarit a scopo, et quidvis potius expresserit, quam quod expressum oportuerat. Sic autem verba scriptoris Latine reddi debere puto, et genimen quod ex ipso est, editi, verbum videlicet, idque non humanum. Nec præterendum silentio, testimonia ea quæ citantur ex hoc loco in concilio Flo-

Ἱουλιῶν δὲ καὶ ἡ τοῦ πνεύματος πρόσρησις. Ταῦτα τολύον καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ (62) Πνεύματος ἡ θεὰ Γραφὴ κέκληται, ἐτέρως τὸ ἐκ Θεοῦ παραστῆσασα - ἐκείνητερ οὐκ ἐχρήν διὰ τῆς αὐτῆς ὁμοιότητος καὶ τοῦτο δηλοῖον, ὡς προεληται (63). Εἰ δὲ τοῖς ἀπίστοις ὁμοίως ἀντιδιατάττει τῆ θεῆ διδασκαλίᾳ, στεῦδων ἐπὶ τὴν βλασφημίαν. Καὶ οἱ μὴ γέννησις ἡ τοῦ Πνεύματος πρόσδος ἐκ Θεοῦ κέκληται, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκ στόματος Θεοῦ πρόσδον τοῦ Πνεύματος ἀναίρει (64) - καὶ οἱ μὴ υἱὸς ὀνομάζεται, διὰ τοῦτο οὐδὲ Πνεῦμα αὐτὸ στόματος Θεοῦ εἶναι πιστεύει, ἀλλ' ἔργον χειρῶν Θεοῦ - καὶ καταφρώνων (65) τὸν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων, ἀναίρειται τὰ ἐξ αὐτῶν θεῆ δόγματα, δὸν ἀκούειν τῶν θεῶν βημάτων σὺν φόβῳ, καὶ δεχέσθαι σὺν εὐσεβείᾳ πᾶν τὸ λεγόμενον, καὶ μὴ μωρότητα κατὰ τῆς (66) εὐσεβείας οφελέσθαι. Γεννᾷ Θεὸς οὐχ ὡς ἀνθρώπος - γεννᾷ δὲ ἀληθινῶς - καὶ τὸ γέννημα ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνει, Λόγον, οὐκ ἀνθρώπινον - ἐκφαίνει δὲ Λόγον ἀληθινῶς ἐξ ἑαυτοῦ. Καὶ ἐκπέμπει (67) Πνεῦμα διὰ στόματος, οὐχ ὡς ἀνθρώπινος, ἐπεὶ μηδὲ σωματικὸν σωματικόν - ἐξ αὐτοῦ δὲ (68) καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐχ ἐτέρωθεν. Ἐργάζεται Θεὸς χερσὶν οὐ σωματικαῖς - ἐργάζεται δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ πρόχων τὰ δημιουργητήματα, ἀλλ' ἐνεργητικῶς ὁριστῶς, ὡς ὁ ἐν χερσὶν (69) ἐργαζόμενος ἀνθρώπος οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ προβάλλει τὸ ἔργον. Μὴ δὲ μετακίνει τῶν θεῶν λογίων τοῦ; δρους, Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ποιήμα (70) - μήτε περὶ Υἱοῦ ζῆται, διὰ τί μὴ πνεῦμα κέκληται - μήτε περὶ τοῦ Πνεύματος, διὰ τί μὴ υἱός - μήτε ποιήμα τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα δυσσημῆση. Υἱὸς Θεοῦ καρπὸς ἁγιος ἐξ ἁγίου, ἀγιος ἐξ ἀγίου, Πνεῦματος ἁγίου χορηγῶς, εἰς ὑπόστασιν καὶ μέρωσιν κτίστωσ. Ὁ τὸν Υἱὸν ἀναερῶν τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν ὄλων δημιουργίας ἀνελεν. Ἀρχὴ γὰρ τῆς (71) ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἰ δὲ τὰ πάντα γέγονεν. Ἡ τὸ Πνεῦμα πταιρῶν τὴν τελευτουργίαν τῶν ποιου-

rentino nomine Basilii, a nostris libris in aliquibus dissidere.

(67) Editi ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ἐκπέμπει. Nostri septem libri antiqui ἐξ αὐτοῦ. Ἐκπέμπει.

(68) Codices duo et editi ἐξ αὐτοῦ γε. At mss. quatuor ἐξ αὐτοῦ τε. Codex Colb. ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ τὸ. Hunc locum promulere Graeci in concilio Florentino, ad suam sententiam stabilendam. Legas velim totum XIII Conciliorum editi. Labb. pag. 245 et seq. Illic reperire erit responsa Latinorum: quæ hic exscribere ut longum, ita inutile, cum a quolibet eo quem dixi loco facile legi possint.

(69) Editi ὡς ἐν χερσὶν... ἐξ αὐτοῦ. Codex Colb. et alii duo Regii uti cæcidimus.

(70) Editi ὄρους. Υἱὸς ἐστὶν υἱός, καὶ Πνεῦμα, οὐ ποιήμα. Filius est filius, et Spiritus est spiritus, non creatura. Regii secundus et tertius ὄρους. Υἱὸς πνεῦμα οὐ ποιήμα - μήτε. Codex Colb. et alii tres Regii ὄρους - Υἱοῦ λέγων τὸ Πνεῦμα ποιήμα, μήτε, Spiritum Filii dicens creaturam, vel potius, Spiritum dicens creaturam Filii, seu, facturam: quæ ultima interpretatio eo magis probanda videtur, quod Eunomius Spiritum creaturam Filii esse affirmaret. Iidem aliquot mss. pro δὲ τὸ ἵ habent δόξαι.

(71) Regii secundus et tertius Ἀρχὴ γὰρ τῆς

μένων ἀπέκοψεν. Ἐκπομπὴ γὰρ καὶ μεταδόσις Πνεύματος τὰ γινόμενα γίνεται. Οὐκ ἐν χρόνῳ πρόεισι τὸ πρῶτον ἐκ Θεοῦ, κἀν ἐν χρόνῳ τὰς ποιήσεις ἀποδοῦν. Ἔστιν ὁ Λόγος ἀεὶ, καὶ πρὶν μεταδιδέσθαι ὑπὸ Μωσέως αὐτὸν, ὡσπερ λαλούμενον ἀνθρωπίνως (72), εἰς τὸ τὴν δι' αὐτοῦ γινόμενην κτίσιν ἐρμηνευθῆναι κατὰ τύπον ἀνθρώπινον. Ἔστιν ἀεὶ τὸ Πνεῦμα (73), καὶ πρὶν ἐμφυσώμενον αὐτὸ καὶ μεταδιδόμενον ὑπογράψῃ Μωσῆς τόπων σωματικῶν τὴν δι' αὐτοῦ ζωοποίησιν ὑπογράφων.

Ἦτι, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λέγοι τις, οὐδὲ τὸν Λόγον.

1. Ἄλλὰ τὰ μὲν οικειότητος τῆς πρὸς Θεὸν σύμβολα, καὶ συναφείας τῆς θεϊκῆς ἐρμηνεύματα περιόψεαι (74), τὸν Λόγον, τὸ Πνεῦμα· τὰ δὲ τῆς ἐξωθεν καὶ τῆς διεστύχου φύσεως δηλωτικὰ, ταῦτα μόνον προσέσαι, χειρὸς ἐνέργειαν καὶ ποιήσιν ἐργῶν. Εἰ γὰρ τὸ Πνεῦμα μὴ πιστεύσῃς ἐκ στόματος Θεοῦ προκληθῆναι, οὐδ' ἂν τὸν Λόγον πιστεύσῃς (75). Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαβὶδ, Λόγον καὶ Πνεῦμα συνδιέζων, τῷ Λόγῳ Κυρίου τοὺς οὐρανοὺς εἴρηκεν ἐστερωθῆναι, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πλάσῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν. Καὶ ὁ Μωσῆς, ὁ Λόγῳ γινόμενα εἴργα παραστήσας, καὶ Πνεύματι ζωοποιούμενα δίδειχεν ἐν τῇ τοῦ κατ' εἰκόνα ποιήσει ἀνθρώπου. Πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, Λόγος Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ, δι' Ἰησοῦ (76); Εἰ δὲ Πνεῦμα ἀπιστεῖται (77), καὶ Λόγος συναπιστεῖται. Ἄκουε τοῦ Παύλου τὴν μόρφωσιν ἡμῶν τὴν κατὰ Θεὸν ἐν Πνεύματι τελειοθῆναι λέγοντος· Ἡμεῖς δὲ πάντες, ἀνακεκαλυμμένοι προσώπῳ τῆν δόξαν Κυρίου κατασπρόζμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Διὰ τοῦ Λόγου ἄρα καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τὴ κατ' εἰκόνα ποιήμα. Ἄλλὰ ποιεῖ τὸ Πνεῦμα, φῆς, Θεὸς (78), καὶ ποιεῖ δι' Ἰησοῦ καὶ τὸ, Πάντα ἐν' αὐτοῦ ἐγένετο, συμπεριληφθέναι σοι δοκεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα. Οὐκοῦν σοι δοκῆς ἡ Τριάς ἀποδέδεικται; Εἰ γὰρ μετὰ πάντων τὸ Πνεῦμα, πῶς μετὰ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ; Εἰ δὲ οὐ μετὰ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς Τριάς ἡ Τριάς (79); Καὶ πῶς ἐπὶ τῆς Τριάδος τὸ βάπτισμα τοῦ κόσμου παντὸς ἀγιαστικόν; Ἄλλὰ καὶ τῷ ὕδατι συναριθμῆσθαι αὐτὸ φῆς, ὡς τῆς κτίσεως ὄν, ὡσπερ καὶ τὸ ὕδωρ ἐστὶ· λέγειν γὰρ τὸν Κύριον. Ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ μικρὸν (80). Ἐν δὲ καὶ τῷ

A cipatione Spiritus fluit. Nequaquam in tempore procedit quod ex Deo procedit, etiamsi in tempore creaturas producat. Est Verbum semper, antea etiam quam a Mose ostenderetur, quasi humano more loquens, ut facta per ipsum creatura secundum humanam formam explicaretur. Spiritus semper est, ante etiam quam sufflatus enim et communicatus describeret Moses corporali figura, per ipsum vivificationem esse describens⁷².

Quod si quis Spiritum ex Deo non dicat, ne Verbum quidem.

1. Atqui quæ quidem sunt necessitudinis cum Deo signa, et quæ sunt divinæ conjunctionis interpretamenta, Verbi scilicet ac Spiritus nomina, resecas; ea vero sola quæ externam diversamque naturam significant, admittis, puta operationem manuum, ac operum creationem. Nam si Spiritum non credis ex Dei ore processisse, neque Verbum credes. Etenim et David Verbum et Spiritum simul afficiens gloria, dixit cælos Verbo Domini firmatos esse, ac Spiritu oris ejus omnem eorum virtutem⁷⁵. Et Moses, cum opera Verbo facta fuisse declaravit, ea Spiritu quoque vivificari ostendit, in hominis secundum imaginem creatione⁷⁶. Quomodo igitur separari possunt quæ sunt inseparabilia, Verbum scilicet Dei, et Spiritus ex Deo per Filium? Quod si non credis in Spiritum, neque in Filium credis. Audi Paulum qui nostram formationem quæ secundum Deum est in Spiritu perfecti ait. Nos autem omnes relecta facie gloriam Domini in speculo representantes, ad eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam: 308 tanquam a Domini Spiritu⁷⁷. Per Verbum ergo et in Spiritu creatura secundum imaginem est. At facit, inquit, Spiritum Deus, et facit per Filium: et illud, Omnia per ipsum facta sunt⁷⁸, Spiritum quoque tibi videtur completi. Trinitas igitur dnalitas tibi apparet? Etenim si Spiritus una cum omnibus est, quomodo fuerit cum Patre et Filio? Si vero non est cum Patre et Filio, quomodo Trinitas est Trinitas? Item, quomodo baptismus, qui universum orbem sanctificat, est in Trinitate? Sed et cum aqua numerari eum dicis, tanquam qui creatura sit, quemadmodum etiam aqua est. Constat enim Dominum dicere: Nisi quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu⁷⁹. Et hoc adhuc

⁷² Gen. II, 7. ⁷³ Psal. xxxiii, 6. ⁷⁴ Gen. I, 27. ⁷⁵ II Cor. III, 18. ⁷⁶ Joan. I, 3. ⁷⁷ Joan. III, 5.

(72) Ὠσπερ λαλούμενον ἀνθρωπίνως. Verte, quasi humano more pronuntiatum.

(73) Illa, Ἔστιν ἀεὶ τὸ Πνεῦμα, et reliqua ad titulum usque, non leguntur in Reg. tertio.

(74) Ἐδίτι περιόψεαι.... προσέσαι. At mss. non παρὰ ἐπιόψεαι.... προσέσαι.

(75) Ἐδίτι λόγον πιστεύσῃς. Antiqui duo libri πιστεύσῃς.

(76) Ἐδίτι et nostri septem mss. καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Ἰησοῦ, Et Spiritus ex Deo per Filium: quibus verbis processio Spiritus sancti ex Filio clare et aperte declaratur. Diximus aliquando ante, ibi quidem sex codices sic habere, ὅτι οὐ διὰ τὸ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Ἰησοῦ, non quod sit ex Deo per Filium: sed ibidem monuimus duas particulas negantes in in-

pressis libris et in vetustissimo codice Colbertino inveniri, hoc modo, ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Ἰησοῦ, non quod non sit ex Deo per Filium.

(77) Ἐδίτι Πνεῦμα ἀπιστεῖται, ἄκουε· quod cum nihilum sit ex quatuor codicibus resistitum est et emendatum.

(78) Antiqui tres libri τὸ Πνεῦμα, φῆς, Θεὸς. Illud, φῆς, in vulgatis desideratur.

(79) Ἐδίτι πῶς μετὰ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς Τριάς ἡ Τριάς. Codex Colb. et alii tres Regii ut in contextu. Haud longe Reg. quartus βάπτισμα τὸ κόσμου.

(80) Ἐδίτι τοῦτο ἐστὶ μικρὸν. At mss. sex τοῦτο ἐστὶ μικρὸν.

exiguum est. Tu vero, ex eo quod Joannes dicat : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne*⁸⁰, Spiritum divinum etiam una cum igne gehemæ collocas. Hæc quem impietatis modum non superant, si ideo aquæ dignitatem Spiritui sancto attribuis, quod Spiritus illapsus aqua sanctificatur? Adæquandum enim duxisti quod sanctificatur, ei, qui sanctificat, eundemque una cum Deo Filio in eadem operatione ac gloria numeratum non formidas, qui operationem unam ac gloriam privatim dissecas : quod autem utitur aqua ad corporum purificationem, propterea Spiritum putasti eodem honore dignum, quo aquam. Et medicinam quidem, tametsi materiis utitur, non dicis materis dignitate parem, sed materiarum dominam : divinum vero Spiritum, qui aqua ad peccati sordes expurgandas utitur, ad aquæ dedecus atque humilitatem dejicis : aquæ, inquam, quæ impiis etiam ad communem usum concessa est : aquæ, quæ omnia corporum inquinamenta absterguntur. Quod si ignis etiam considerasti naturam, qualemnam rem ausus ea excogitare? Demiror demontiam, si vere ignem non extimulari. Christus in Spiritu baptizat sanctificatione dignos : indignos vero in ignem mittit; alienos a bono, malo tradens. Propterea igitur videntur tibi bonum et malum inter se esse affilia, simulque creata et sociata. Et quamquam nos easdem Patris et Filii et Spiritus sancti operationes commonstramus, tu non vides conjunctiorem; nec cum predicatur seorsum Spiritus in Dei gloria, in eo divinam gloriam intelligis; quippe apostoli dicunt⁸¹ : *Hæc dicit Spiritus sanctus*; quemadmodum siebant prophætæ, *Hæc dicit Dominus*. Quin et Domini tentationem dicunt Spiritus tentationem, ubi videlicet ad tentantes Petrus ait : *Cur convenit inter vos ut tentaretis Spiritum Domini*⁸²; et ad eosdem : *Non es mentitus hominibus, sed Deo*⁸³.

2. Quod si apostoli dicunt⁸⁴ : *Vitium autem est Spiritui sancto et nobis, non componentes seipsos cum potestate Spiritus, sed subicientes, tanquam ab ipso tunc edocti, et quasi unam cogitationem sen-*

περὶ τῆς γενένης τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον συγκατατίθει, διὰ τὸ λέγειν τὸν Ἰωάννην· Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ (81). Ταῦτα ποῶν ἀσθελεῖς ὑπερβολῶν καταλιπεῖν, εἰ τὴν ὕδατος (82) ἀξίαν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ περιάπτεις; ἐπειδὴ Πνεύματος καταφόδον τὸ ὕδωρ ἀγιάζεται; Ἰσάζειν γὰρ οὐκ ἔστι τῷ ἀγιάζοντι τὸ ἀγιάζομενον (83). ταῦθ' μὴ γινῶ συναριθμοῦμενον εἰς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν καὶ δόξαν οὐ φρένεις, ἰδέειν τὴν μίαν ἐνέργειαν καὶ δόξαν ἀσκόπτων (84). ὅτι δὲ ὕδατι χρῆται πρὸς τὸν τῶν σμμάτων καθαρῶν, διὰ τοῦτο τῆς τοῦ ὕδατος ἰσοτιμίας ἀξίον ἐλογίω (85) τὸ Πνεῦμα. Καὶ τὴν μὲν λατρῶν, ὕλαις χρωμένῃν, οὐκ ἰσάζοντα ταῖς ὕλαις λέγεις, ἀλλ' κυριευτικὴν τῶν ὀλῶν· τὸ δὲ θεῖον Πνεῦμα, χρίμενον ὕδατι πρὸς τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ῥύσιν ἀπαίθεσθαι, εἰς τὴν τοῦ ὕδατος ἀδοξίαν καὶ ταπεινότην καταθέθεισθαι· ὕδατος, δ' πρὸς κοινὴν χρῆσιν ἀέται καὶ δυσσεβῶν· ὕδατος, ὃ μολυσμοὶ σώματων πάντας ἀποκαθαίρονται. Ἐν δὲ καὶ τὸ τοῦ πυρὸς ἐνθυμηθῆς, οἷον ἐνοῆσαι τετόλιμκας; θαυμάζω τὴν ἀπόνοιαν, εἰ μὴ δεδοκας (86) ὅτι τῶν πῦρ. Ἐπιτίθει Χριστὸς ἐν Πνεύματι τοῦ ἀξίως ἁγιασθῶν· τοὺς δὲ ἀναξίους ἐπὶ τὸ πῦρ παραπέμπει, τοὺς ἀλιτρίους τοῦ ἀγαθοῦ τῷ κακῷ παραδίδούς. διὰ τοῦτο σοὶ ἔρα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἀδελφεῖα καὶ ὁμόκειται καὶ κοινωνᾶ (87) φαίνεται. Καὶ ἡμῶν μὲν ἐπιεικῶντων ἐνεργείας τὰς αὐτὰς Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὐχ ὁρᾷς τὴν ἑνωσιν, οὐδ' ὅτι καταρῆς ἐν Θεοῦ δόξῃ τὸ Πνεῦμα κηρύσσεται, συνίης τῆς θεϊκῆς δόξης ἐπ' αὐτοῦ, λεγόντων τῶν ἀποστόλων· Τὰς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς οἱ προφηταί, Τὰς λέγει Κύριος. Καὶ Κυρίου πειραν λεγόντων τῆ τοῦ Πνεύματος πειραν, ὅτι φησὶ πρὸς τοὺς πατέρας τὸ Πέτρος· Ἵ δὲ συνεγνωρήθη ὁμῶν πειρασθῶ Πνεῦμα Κυρίου; καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς· Ὅτι ἐγένετο ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ.

2. Ἐάν δὲ οἱ ἀπόστολοι λέγουσιν· Ἐδοξε δὲ (88) τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, οὐ συντάσσοντες ἐκ τούτου τῆ τοῦ Πνεύματος ἐξουσίαν, ἀλλ' ὑποτάσσοντες, ὡς ὑπ' αὐτοῦ χορηγοῦμενοι (89) τότε, καθάπα μίαν

⁸⁰ Matth. III, 11. ⁸¹ Act. XXI, 11. ⁸² Act. V, 9.

⁸³ ibid. 4. ⁸⁴ Act. XV, 28.

(81) Illud, Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, quidem hodie non legitur apud Joannem, sed apud Matthæum III, 11, et apud Lucam III, 16; dubium tamen non est quin olim in aliquibus saltem mss. lectum fuerit et apud Joannem I, 27, ut ex Novo Testamento Oxoniensi perspicui potest.

(82) Veteres aliquot libri et editi τὴν ἐξ ὕδατος. Alii quidam mss. τὴν ὕδατος. Statim mss. nonnulli simpliciter πνεύματος τῷ ὕδατος.

(83) Codex Colb. εδοξε τὸ ἀγιάζον καὶ τὸ ἀγιάζομενον. Ibidem editi καὶ θεῷ μὲν καὶ Υἱῷ, Et Deo ac Filio. Libri antiqui Θεῷ μὲν Υἱῷ, Deo Filio.

(84) Regii duo libri δόξαν διακόπτων. Hoc ipso in loco Colb. ὕδατι χρῆται.

(85) Editi et mss. nonnulli ἀξίως ἐλογίω. Alii duo mss. Regii δξίον, recte.

(86) Editi et mss. nonnulli Colb. et καὶ μὴ δεδοκας. Alii tres mss. et μὴ δεδοκας.

(87) Veteres aliquot libri ὁμόκειτα καὶ κοινά.

D Ibidem mss. nonnulli καταφαίνεται Συνίης ἐπί Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. At mss. καὶ ἁγίου Πνεύματος.

(88) Pro δὲ in aliquot mss. legitur γὰρ.

(89) Monet vir doctissimus Duceles, legi in editione Basil. χορηγοῦμενοι· quod cum vitium esse videret, emendare voluit; atque ex veteri suo libro scribendum χειραγωγούμενοι. Sed cum vos χειραγωγούμενοι non reperiatur neque in libris olim impressis, neque in nostris mss., imo neque in eo ipso quem contulit libro Regio, cum rejici merito posse putat. Satis fuerat viro eruditissimo, literarum unam mutare, hoc est, pro χορηγοῦμενοι scribere χορηγούμενοι : quæ exigua facilitate mutatione ulcus totum persanasset. Ita enim veteres quique libri plane habent, χορηγοῦμενοι, ab ipso edacti, eradii, quasi ab ipso sumptas accipientes. Regii prius et sextus perinde ut editio Basil. χορηγοῦμενοι· quod omnes, opinor, vident vitium esse librarium, qui incaute imprudenterque ω pro o scripserant.

γνώσιν καὶ φρόνησιν λεγόντων ἑαυτῶν τε καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ μίαν ἐξουσίαν, οὗ εἰς (90) κρίσιν τὸ Πνεῦμα κατατίθει βιάσῃ ὡς περ εἰ καὶ τῷ Μωσεί τὸν Θεὸν ἰσάξεν ἑρασκας, ἀκούσιν, ὅτι Ἐπίστευσεν ὁ λαὸς τῷ Κυρίῳ, καὶ Μωσεί τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Ἀλλὰ δὴλη ἡ διαφορά (91) Δεσπότου καὶ δούλου· ἤνπερ καὶ εἰκνός ὁ γράφων εἴρηκε· Μωσεί τῷ θεράποντι αὐτοῦ. Θεὸς μὴ γὰρ ὡς Δεσπότης καὶ ὡς ἀποσταλείας Μωσεί πιστεύεται· Μωσῆς δὲ, ὡς θεράπων ἀποσταλείς. Οὕτω δὴ καὶ τῷ Πνεύματι μὲν ἔδοξε δεσποτικῶς τὰ τῆ Ἐκκλησίᾳ δοθέντα νόμιμα, τοῖς δὲ ἀποστόλοις ὑπερηλικῶς τὰ δι' αὐτῶν ἐκφωνηθέντα προστάγματα. Ἀλλ' οὐ τὸ Πνεῦμα δούλον. Ὁ γὰρ Κύριος, φησὶ, τὸ Πνεῦμά ἐστι· καὶ οὗ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία. Καὶ δουλαγωγείται μὲν ἐπιτάγμασι τοῖς τοῦ Πνεύματος ὁ Ἰσραὴλ σὺν φόβῳ νοθευόμενος, υἱοθετεῖται δὲ Χριστιανῶν Ἐκκλησία δι' ἀγάπης ἀγιαζομένη. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν, Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Οὐ δὲ ὁ τὸ δούλον εὐληθῶς υἱὸς ἐκ δούλου καθίσταται, οὐδὲ διὰ τὴν δούλου μεταστῆναι Πιτέρα τὸν Θεὸν παρῆρησιάζεται (92)· οὐδὲ τὸ δούλον τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα ἐνεργεῖ, καθὼς βούλεται. Οὐδ' ἂν τὴν τοῦ Πνεύματος (93) παρουσίαν, δούλου καὶ κτίματος ὄντος, εἴν πάντα διήκειν ἑρασκεν ὁ ἡμιπρόδός, πρόσωπον αὐτὸ καὶ χεῖρα Θεοῦ παραγορεύων καὶ λέγων· Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· Ἐὰν κατεβῶ εἰς τὸν ᾄθην, πάρεσι. Ἐὰν ἀναλῶ (94) τὰς πτέρυγας μου καὶ ἔρρωρον, καὶ κατασκοπήσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς βασιλείας σου· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ πεπληρωτικὸν τὰ σύμφωνα, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Πνεῦμα γὰρ Κυρίου πεπληρώκατο τὴν οἰκουμένην, φησὶν ὁ Σολομὸν. Διὸ καὶ ἐπέπερ καθ' ἐπιτά ἐνεργείας γινώσκεται τὸ Πνεῦμα, ὅς ὁ Ἰσραὴλ ἑρασκεν, ἐπὶ τὰ θεολογικὰ τὸ Πνεῦμα Κυρίου εἶπε καὶ ὁ Ζαχαρίας, οὕτω λέγων· Οὗτοι οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπιλέποντες τὴν γῆν· καὶ τὸ λεγόμενον· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος, τὴν διὰ τοῦ θεοῦ Πνεύματος σημαίνει πληρῶσιν· ὡς περ καὶ διὰ τοῦ Ζαχαρίου φησὶν ὁ Θεός· Ἐγὼ εἰμι (95) ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφύστη ἐν μέσῳ ὑμῶν. Πρὸς ἴρηται δὲ καὶ ἑτερεὰ πλεονατοιαῦτα, περὶ τοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ πληρῶσιν τὴν κρίσιν. Τίς οὖν οὐκ ἀσθάνεται τῆς θετικῆς τοῦ Πνεύματος δόξης, ἀκούσιν τὸ, Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ

tentiamque et unam potestatem 309 dicentes suam et Spiritus, tu ad creaturam Spiritum demittere conaris : quemadmodum si Moysi quoque Deum exequari affirmes, dum audis : *Credidit populus Domino, et Moysi servo ejus* 90. Et tamen Dominum inter et servum manifesta est differentia : quam cum scriptor etiam ostenderet, dixit : *Mosi servo ejus*. Nam Deo sicuti Domino, et sicuti Moysi mittenti crediderunt : Mosi vero sicuti servo misso. Sic profecto Spiritui quidem tantum Domino placuerunt ea quae Ecclesiae datae sunt leges : apostolis vero tanquam ministris, ea quae vulgare praecepta. Spiritus autem servus non est. *Dominus enim, inquit, Spiritus est : et ubi Spiritus Domini, ibi libertas* 91. Et Israel, utpote cum formidine insitutus, ut servus quidem praeceptis Spiritus ducitur : Christianorum vero Ecclesia per charitatem sanctificata, adoptatur. Propterea dicit Paulus : *Non enim accepistis spiritum iteum servitutis ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus, Abba Pater* 92. Non utique is qui servi conditionem accepit, filius e servo constituitur : neque propter servi participationem Deum audebit Patrem appellare : neque servus operatur quaecumque Dei sunt, sicuti vult. Neque Spiritus praesentiam, si servus et creatura esset, omnia pervadere dixisset hymnorum cantor, qui eum faciem et manum Dei vocat, ac dicit : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ? Si ascendero in caelum, tu illic es ; si descendero in infernum, ades. Si sumptero penas meas diluculo, et habitaveri in extremis maris : nam et ibi manus tua deducet me : et tenebis me dextera tua* 93. Spiritus enim est qui implevit universa ; secundum id quod scriptum est : *Spiritus enim Domini, inquit Salomon 94, orbem terrarum implevit*. Quapropter cum etiam per septem operationes Spiritus cognoscatur, quas Isaias recensuit 95 ; Zacharias quoque Domini Spiritum septem oculos dixit, ita loquens 96 : *Hi oculi Domini aspicientes terram*. Et illud quod dicitur 97, *Caelum et terram ego adimpleo, dicit Dominus*, eam quae per divinum Spiritum efficitur adimpletionem significat : quemadmodum et per Zachariam [Aggæum] dicit Deus : *Ego sum in vobis, et Spiritus meus stetit in medio vestri* 98. Sed et antea alia plura ejusdem generis dicta sunt, quibus liqueat Spiritum esse qui creaturam implet. Quis igitur non sentit divinam Spiritus gloriam tum, eum audit : *Quo ibo a Spiritu tuo ?* Et rursus : *Caelum et terram ego impleo, dicit Domi-*

90 Exod. xiv, 31. 91 II Cor. iii, 17. 92 Rom. viii, 15. 93 Psal. cxxxviii, 7-10. 94 Sap. i, 7. 95 Isa. xl, 2, 3. 96 Zach. iv, 10. 97 Jerem. xxiii, 24. 98 Agg. ii, 5. 99 Psal. cxxxviii, 7.

(90) Editi οὐ εἰς. Vocula οὐ in nostris mss. deest. — Verendum : Tu vero, quasi unam et eandem cognitionem et prudentiam, ac unam et eandem potestatem admetitipis et Spiritui attribuant, Spiritum ut creaturam demittere conaris. MARAN.

(91) Editi ἄλλα δηλαδὲ διαφορά. Antiqui duo libri ἄλλα δὲ διαφορά. Alii quidam mss. ἄλλα ἄλλη διαφορά. Reg. secundus ἄλλα δὴλη ἡ διαφορά.

(92) Editi et Reg. secundus παρῆρησιάζεται λέγειν.

Sed verbum λέγειν in aliis mss. deest ; ob idque eam vocem suspectam habeo ; eo magis, quod multae aliae voces in Reg. secundo soleant redundare.

(93) Sic Regii quartus et quintus. Editi τὴν Πνεύματος.... κτίματος ἐπί.

(94) Reg. quartus ἐν ἀναλόδοις.

(95) Illud, Ἐγὼ εἰμι, etc., apud Aggæum ii, 5, legitur, non apud Zachariam.

nus 74. Video et Dei et Spiritus praesentiam in unum et idem concurrentem, cum universalis dicatur in omnibus. At in talibus cum non queas Spiritum non increatum intelligere, aut dicere, Deum ipsum ais 310 spiritum vocari. Verum nec inhabitat per seipsum in creatura Deus; nec quisquam possit Deum pro Dei spiritu accipere, cum clare Apostolum audiat, talia de eo qui in nobis habitat scribentem: *Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominum novit ea, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in eo? Sic et ea quae sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui est ex Deo, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis* 74.

Πνεύμα τοῦ Θεοῦ. Ἕμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν.

5. Itaque si in his nemo poterit pro Spiritu Dei Deum accipere (et quidem eum ita cum Dei gloria conjunctum videat , ut est cum homine hominis spiritus), ne dicat, verbis in contrarium sensum deortis, Deum ipsum esse Dei Spiritum. *Spiritus meus, inquit, qui est super te* 75: non Deum, sed Spiritum qui est a Deo, significavit. *Spiritus Domini super me: propterea vocavit me* 76. Spiritum unctious Spiritum Domini vocat. Spiritus divinus unus est; ne quis plures uno dicat, tametsi Deus a Domino dicitur spiritus. Patrem quod incorporeus sit, nomine spiritus significavit 77. Quemadmodum enim Spiritus Deus est, juxta illud, *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* 78: ita et Deus Spiritus est, non dissecta Trinitate, neque secundum naturam separata: sic ut nomina etiam non separantur. Quapropter cum unus sit Deus, Deus etiam est Filius paterna natura, et paterno nomine; et cum Filius unus Dominus sit, Pater Dominus est, nomine imaginis vocatus, sicut ejus exemplar ac genitor: sic et Spiritus Dominus, a Domino nomen habens, a quo etiam datur, et Dominus spiritus ab imagine est: quandoquidem et Deus spiritus ab ipso vocatus est. Nec tamen propterea deos tres, neque dominos tres, neque spiritus tres oportet facere: sed Trinitatis conjunctionem in nominum communicatione agnoscere. Quamquam tu eo demeritae devenisti, ut separato ac disjuncto Spiritu a Patre et Filio, dicas

Α Πνεύματος σου; καὶ πάλιν· Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πᾶσι, λέγει Κύριος. Εἰς ἐν καὶ ταῦτα συντρέχουσαν ὁρῶ τὴν τε Θεοῦ καὶ Πνεύματος λεγόμενῃ καθολικῇ ἐπὶ πάντα παρουσίαν. Σὺ δὲ ἐν ταῖς τοιοῦτοις οὐκ ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα νοεῖν ἢ λέγειν μὴ δυνάμενος (96), αὐτὸν τὸν Θεὸν πνεῦμα καλεῖσθαι λέγεις. Ἄλλ' οὐδὲ ἐγκατοικεῖ δι' ἑαυτοῦ τῇ κτίσει Θεός, οὕτε τὸν Θεὸν τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα δύνατο ἄν τις παραβλεῖσθαι, σάφως ἀκούων τοῦ Ἀποστόλου περὶ τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκούντος (97) τοιαῦτα γράφοντος· Ἐπὶ γὰρ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐκ αὐτοῦ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἐγνώκεν εἰ μὴ τὸ κόσμου (98) ἔλαθμεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ.

3. Et totum in tuncis oides an dunato to pneuma tou theou ten theon akouien (kai toige outos tnomemon auto tē tē tou theou dize thewōn ws anōrōpōn tō anōrōpōu pneuma), mē biazēstōn (99) tō pneuma tou theou lēgēin autōn einai tēn theōn. *Τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τὸ ἐμὸν ὁ ἔστιν (1) ἐπὶ σοί· οὐ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τὸ παρὰ Θεοῦ Πνεῦμα δεδήλωκε. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἴνεκεν ἔχησά με. Τὸ Πνεῦμα τῆς χρίσεως Πνεῦμα Κυρίου κέκληκεν.* Ἐν τὸ Πνεῦμα τὸ θεῶν· μὴ πλεῖον τοῦ ἐνός λεγίτω τις, κἂν πνεῦμα ὁ Θεὸς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λέγηται. Τῆ τοῦ πνεύματος ἰπωνυμία ἐν Πατρὶ καὶ Θεῷ δεδήλωκεν, ὅτι ἀπόματος. Ὡσπερ γὰρ τὸ Πνεῦμα ὁ Θεός, κατὰ τὸ, *Ναὸς Θεοῦ ἔστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν*· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, τῆς Τριάδος μὴ διακοπτομένης μὴδὲ χωριζομένης τῆν φύσιν (2), ὥστε καὶ τὰ ὀνόματα μὴ χωρίζεσθαι. Διόπερ καὶ ἐνός ὄνοτος τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ Υἱὸς πατρικῇ φύσει καὶ πατρικῷ ὀνόματι· καὶ ἐνός ὄνοτος Κυρίου τοῦ Υἱοῦ, Κύριος ὁ Πατήρ τῷ τῆς εἰκόνης ὀνόματι καλούμενος, ὅτι πρωτότοκος αὐτῆς καὶ γεννητῶρ· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα Κύριος, ἀπὸ τοῦ Κυρίου τῆν ἰπωνυμίαν ἔχου, ἀπ' οὗ καὶ μεταδίδοται, καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς εἰκόνης πνεῦμα· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς πνεῦμα ἀπ' αὐτοῦ προσηγόρευται. Οὐ δὲ τρεῖς; (3) θεοὺς, οὐδὲ τρεῖς κυρίους, οὐδὲ τρεῖς πνεύματα διὰ τοῦτο ποιητέον, ἀλλὰ τῆς Τριάδος τῆν ἕνωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ὀνομάτων ἐπιγνωστέον. Κατοίγει οὐ πρὸς τοσοῦτον ἀπονοίας

74 Jerem. xxiii, 24. 75 I Cor. ii, 10-12. 76 Isa. lxx, 21. 77 Isa. lxi, 1. 78 Joan. iv, 24. 79 I Cor. iii, 16.

(96) Editi et msa. multi λέγειν δυνάμενος. Reg. tertius λέγειν μὴ δυνάμενος, cum non possit Spiritum intelligere non increatum: hoc est, cum tibi vel invito fatendum sit Spiritum increatum esse. Reg. sextus habuit quoque prima manu μὴ δυνάμενος: sed vocula μὴ ab indocio nescio quo deleta est.

(97) Codex unus ἐν ἡμῖν οἰκουόντος πνεύματος... ἡμῖν δέ.

(98) Codex Colb. κόσμου, τοῦτον.

(99) Illud, μὴ βιαζέσθω, interpretans Trapezuntius, sic scripsit: *Ne contendat asserere spiritum Dei ipsum esse Deum.* Ad verbum ita interpretari licebit, ne vim verbis inferat, sic ut dicat *Dei spiritum Deum ipsum esse.*

(1) Editi ἐμὸν ἔστιν. Antiqui tres libri ἐμὸν ὁ ἔστιν, et ita quoque editum invenitur apud LXX. Hoc ipso in loco editi alii παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα δεδήλωκε. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ. Κέκληκεν ἐν τὸ Πνεῦμα τὸ θεῶν, μὴ πλεῖον τοῦ ἐνός λεγίτω τις. Καὶ Πνεῦμα ὁ Θεός, etc., quod deturcatum esse et decurtatum ex antiquis tribus libris cognovimus, quorum ore huic malo allatum remedium est.

(2) Editi κατὰ τὴν φύσιν. Praepositio κατὰ in omnibus msa. deest. Item vocula μὴ, quae statim sequitur, abest a quatuor codicibus.

(3) Editi οὐδὲ τρεῖς. Veteres aliquot libri οὐδὲ τρεῖς.

ἡκαις ἀφορίζων καὶ ἀριστὰς Πατρός τε καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὥστε καὶ λέγειν ἄνευ τοῦ Πνεύματος τὴν ζωὴν αἰώνιον ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ κατηγγέλλαι, διὰ τὸ λέγειν τὸν Κύριον· Ἀὐτὴ δὲ ἔστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐν ἀπέσειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Τοιγαροῦν εἰ τὸ Πνεῦμά σοι διὰ τοῦτο ἐξηρησθαὶ δοκεῖ, βαπτίζου χωρὶς τοῦ Πνεύματος τὸ βάπτισμα τῆς ζωῆς· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι τὴν ζωὴν κληρονομεῖς, πῶς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἄνευ τοῦ Πνεύματος ὀνειροπολεῖς; *Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ, φησὶν, οὐκ ἔχει, ὅστις οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Πῶς ἂν οὖν εἰς αἰῶνα ζήσεις, εἰ μὴ (4) εἴης Χριστοῦ; Οὐκ ἂν δὲ εἴης Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχων αὐτοῦ. Ἄλλὰ διαίει, φῆς, οὐχὶ προσέβηκεν (5)· Ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ἐν ἀπέσειλας Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἀφορίζων τὸ Πνεῦμα τῆς δωάδος, ὡς οὗτοι (6), ἀλλὰ τοῦναντιον ἕνον καὶ θηλῶν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀχώριστον. Ἐπαὶ καὶ δε φησὶ Παῦλος· Ὅσοι εἰς (7) Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐεδύσασθε, οὐ δῆπου καὶ χωρὶς τοῦ Πατρὸς τὸν ἁγίασμα ἐσηγήσατο, ἀλλ' ἐν Υἱῷ καὶ τὸν Πατέρα δεδήλωκεν (8). Καὶ δε φησὶν· Ἡμῖν γὰρ ἀπεκάλυψε τὸ Θεοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, οὐχ ὑπεξήρηκε τὸν Υἱὸν τὸν λέγοντα· Οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐαιγνώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἂν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Εἰ δὲ, καὶ μὴ ὀνομάζων Πατέρα, θελοῖ μετὰ τῆς υἱοῦ προσηγορίας καὶ τὸν γεννήτορα (9), καὶ μὴ ὀνομάζων τὸν Υἱὸν, θελοῖ μετὰ τοῦ πατρός ὀνόματος καὶ τὸν γεγεννημένον· οὕτω καὶ ἐνθα τὸ Πνεῦμα μὴ ὀνομάζεται, ἐν τῷ χορηγοῦντι αὐτὸ καὶ μεταδίδοντι νοεῖται (10). Ἡ καὶ δε φασὶν οἱ ἀποστολοὶ, Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μόνον ὑποληψόμεθα τὸ Πνεῦμα νομοθετεῖν ἡμῖν καὶ παραγορεύειν τὰ μέλλοντα, καὶ μὴ ἐκ Πατρὸς δεῖ Υἱοῦ τὴν νομοθεσίαν καὶ προφητείαν κατάρχεσθαι (11); Καὶ δε λέγεται τὸ παιδίον ἅγιον ἐκ Πνεύματος ἁγίου (12) γεγεννησθαι, οὐ χωρὶς τοῦ λόγου Πνεύμα παραγενομένης εἰς τὴν τοῦ βρέφους ὑπόστασιν (13) ὑποληψόμεθα, καίτοι λέγοντος τοῦ Ἰωάννου δεῖ, Ὁ Ἄγγελος σάρξ*

etiam sine Spiritu æternam vitam in Patre et Filio fuisse enuntiatam, eo quod Dominus dicat: *Hæc autem est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* ¹¹. Quare si Spiritus ob hoc tibi videtur ablati, baptisma vite sine Spiritu conferas: sin in Spiritu vitam vice hæreditatis accipis, quomodo vitam æternam siue Spiritu somnias? *Si quis Spiritum Christi*, inquit, *non habet, hic non est ipsius* ¹². Quomodo igitur in æternum vives, nisi fueris Christi? Non autem eris Christi, nisi illius habeas Spiritum. Sed cur non addidit, inquit, Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum, et Spiritum sanctum? Non quod Spiritum a dualitate disjungat, heu vos! sed contra, quod copulet **311** significetque in Patre et Filio Spiritum inseparabilem. Nam et cum Paulus dicit ¹³: *Quicumque in Christum baptizati estis, Christum induistis*, non sane absque Patre etiam sanctificationem induxit, sed in Filio Patrem quoque significavit. Et cum dicit ¹⁴: *Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum, tanquam suum subtraxit Filium, qui dicit* ¹⁵: *Neque Patrem quisquam novit, nisi Filius, et cui Filius revelavit*. Quod si, Patrem non nominato, significat tamen genitorem quoque cum filii nomine, itemque si, Filio non nominato, significat et genitorem ipsum cum nomine paterno: ita et ubi Spiritus non nominatur, in eo qui cum impertit ac confert, intelligitur. An etiam cum apostoli dicunt ¹⁶: *Hæc dicit Spiritus sanctus*, putabimus Spiritum sanctum solum leges nobis ferre, et futura prædicere, et non latorem legum atque prophetiam ex Patre per Filium primum proficisci? Et cum puer sanctus ex sancto Spiritu conceptus esse dicitur ¹⁷, non sine Verbo Spiritum ad formandum infantem accessisse suspicamus, præsertim cum Joannes dicat: *Verbum caro factum est* ¹⁸, cumque Verbo ascribitur incarnatio. Verum per omnia palam est Spiritum et in Verbo esse, et Verbum in Spiritu, cum unio secundum deitatem non dividatur. Nam trium nomi-

¹¹ Joan. xvii, 3. ¹² Rom. viii, 9. ¹³ Gal. iiii, 27. ¹⁴ Matth. i, 20. ¹⁵ Joan. i, 16.

(4) Editi et mss. nonnulli εἴης μῆ. At codices antiquiores εἰ μῆ.

(5) Editi οὐχὶ προσέβηκεν. At mss. plerique omnes προσέβηκεν.

(6) Legitur in impressis libris, ὡς οὗτοι, δύο ὀνομάζει· sed illud, δύο ὀνομάζει, defendum judicavi, nostrorum septem codicum fidem secutus: in quibus omnibus harum vocum ne vestigium quidem comparet.

(7) Veteres aliquot libri Ὅσοι γὰρ.

(8) Codex Colb. Πατέρα μεμήνηκεν. Ibidem editi δε δε φησιν. At vocula δε in omnibus nostris codicibus deest: quorum in duobus legitur, καὶ δε φησὶ. Rursus hoc ipso in loco vulgati libri Ὑμῖν γὰρ. At mss. ἡμῖν.

(9) Editi τὸν γεννήτορα, δηλοῖ τε μετὰ. Codex Colb. et alii quatuor Regii ut in contextu, plenius elariusque.

(10) Regii quatuor codices et editi καὶ μεταδίδονται καὶ νοεῖται, et datur et intelligitur. Codex Colb. et alii duo Regii καὶ μεταδίδοντι νοεῖται, in imper-

tiante intelligitur, rectius.

(11) Antiqui tres libri et editi κατέρχεσθαι: qua falsa scriptura deceptus interpret, sic veritatem, prophetiam descendere. At Regii secundus et tertius cum Colb. κατάρχεσθαι, oriri, originem ducere. In Reg. secundo pro προφητείαν legitur προαγγελίαν, non dissimili sensu.

(12) Ad illud Matthæi i, 20, *Τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου*, respicere scriptorem obscurum non est: quæ verba sic expressa sunt in Vulgata, *quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Erasmus eadem sic veritatem, *Nam quod in illa conceptum est, a Spiritu sancto profectum est*. Quod si cupimus nostra interpretatio non probetur, ei aliter interpretari licet: sed caveat ne vertat cum Trapezuntio, et quando dicitur *puer sanctus* ex Spiritu sancto factus.

(13) *Εἰς τὴν τοῦ βρέφους ὑπόστασιν*. Interpres ex suo more, ad substantiam; sed melius multo interpretabere, si dicas: *ad constitutionem, ad formationem*.

num acceptio Trinitatem enumerat, ac declarat: sed declaratio quae per unum nomen fit, unionem Trinitatis habet: hunc ad modum illud: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso omnia* **, in unum nomen et Patris et Filii et Spiritus sancti proprietatem collegit. Unus enim Dens est ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; unus Iidem Spiritus sanctus, in quo omnia, secundum quod dicitur: *Vos non estis in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habitat in vobis* **. Quaro et verbis illis, *In Deo vivimus, et movemur, et sumus* **, aperte Spiritus proprietatem in Deo indicatur. Non certe per creaturam creatura continetur, aut vivit, aut est, cum et ei opus sit ut creatoris potentia fulciatur: non certe creatura operatione glorificatur Deus, cum dicatur esse ille ipse, in quo vivimus, et movemur, et sumus; sed vere divinus Spiritus omnia quae ex Deo, et quae per Filium sunt, sustentat in hoc ut sint. Quapropter et id iis qui ipsius participes sunt, largitur ut esse perseverent. Quin **312** et in ipso iterum vivimus nos, qui prius ob nostram ab ipso separationem corruptebamur. Cum autem multa dicere possimus, quae et Deum in creatura et creaturam in Deo significant, quibus Spiritus indicetur, iis quae dicta sunt tanquam plurimum aliorum speciminibus contenti erimus; cum ostenderimus errantibus, eorum in Spiritum impietatem in Deum recidere; si tamen Spiritus gloriam, Dei gloriam esse cognoscere studuerint.

Ες τοὺς πλανωμένους, ὡς εἰς θεὸν αὐτοὺς ἢ κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιγνώσασιν σπουδάσωσι.

Quod non ab aequivocatione identitas, sed a natura divina unitas cognoscitur.

1. At spiritus, inquit, etiam hominis dicitur, ut illud: *Auferes spiritum eorum, et deficient* **. Dicitur quoque spiritus Dei ut illud: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis* **. Et spiritu venti, verbi gratia illud: *Flabit spiritus ejus, et fluent aquae* **: et alia multa poterit quis inventire.

* Rom. xi, 56. ** Rom. viii, 9. *** Act. xvii, 28.

(14) Editi et Reg. tertins 'Ἀλλὰ διὰ πάντων ἔβηλον, εἶτι καὶ ἐν τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, τῆς ἐνώσεως. Ἄλλοι quatuor mss. Regii et Colb. ut in contextu.

(15) Codices non pauci μὲν γάρ. Vocula μὲν in editis deest. Mox editi ἐξαριθμεῖται, καὶ τῆς Τριάδος ... ἢ καὶ. Veteres quatuor libri ita, ut edidimus, nisi quod vocula ἐξ in uno desideretur. Hic autem locus, ut alii multi, non videtur ita facilis esse intellectu. Arbitror auctorem, quisquis est, id scripsisse, hoc sensu: Praepositiones ἐξ, εἰς et ἐν, personarum in Trinitate distinctionem indicant: sed vox αὐτός quae his praepositionibus conjungitur, cum una sit, unam trium personarum naturam esse ostendit.

(16) Editi καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, et in ipso omnia. At nostri septem mss. καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, et in ipsum omnia. Vix dubium esse potest, quin scriptor legerit, καὶ ἐν αὐτῷ. Alioqui enim sibi non constaret, cum statim scribat: 'Ἐν δὲ Πνεύματι ὄντων, ἐν ᾧ τὰ πάντα, unus autem Spiritus sanctus, in quo omnia. Ibidem editi συνέγεν ... καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

ἐγένετο, καὶ τῷ λόγῳ τῆς σαρκώσεως ἐπιγραφόμενης. Ἀλλὰ διὰ πάντων ἔβηλον, εἶτι καὶ ἐν τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ Πνεύματι, τῆς ἐνώσεως (14) τῆς κατὰ τὴν θεότητα μὴ διαουρούμενης. Τριάδα μὲν γάρ (15) ἢ τῶν τριῶν ὀνομάτων παράληψις ἐξαριθμεῖται, καὶ παρίστανται, τῆς δὲ Τριάδος ἔχει τὴν ἑνωσιν ἢ καὶ ἐν ἑνομα θήλωσις: ὡς τὸ 'Ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα (16), συνήγαγεν εἰς ἐν ἑνομα τὸ τε τοῦ Πατρὸς ἰδιωμα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα · καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς οὗ τὰ πάντα · ἐν δὲ Πνεύματι ὄντων, ἐν ᾧ τὰ πάντα, καθὼς λέγεται τὸ · Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Ὅστε καὶ τὸ, Ἐν θεῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν, σαφῶς ἴδων Πνεύματος ἐν θεῷ δηλούμενον. Οὐ (17) δὲ κτίσματος κτίσις περιέχεται, καὶ ζῆ, καὶ ἐστὶ, καὶ αὐτῷ δεομένου ὑποτρέψεται ἡ τοῦ πεπονηκότος δυνάμει · οὐ δὲ τῆ κτίσματος ἐνεργεία θεός δοξάζεται, αὐτὸς εἶναι λεγόμενος, ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν · ἀλλ' ὄντως τὸ Πνεῦμα θεῶν, τὰ ἐκ θεοῦ πάντα καὶ τὰ ἐκ Ἰησοῦ στερῶν ἐν τῷ εἶναι. Διὸ καὶ τοῦ εἶναι τὴν θεομνην θεωρεῖται μεταλαμβάνον. Καὶ ζῶμεν ἐν αὐτῷ πάλιν οἱ πρότερον διὰ τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν φερόμενοι. Πολλῶν δὲ ἐνόητων (18) εἰπεῖν ἂν ἔβηλον θεὸν τε ἐν τῇ κτίσει, καὶ τὴν κτίσιν ἐν θεῷ, Πνεύματος ὄντα θεολογικὰ, τοὺς εἰρημονίους ὡς περιεῖλε δειγμασι τῶν πλειόνων ἀρκεσησόμεθα, δεῖξάντων τοῦ Πνεύματος ὑποσέβεια, εἴπερ θεοῦ ὄξαν οὕσαν

* Ὅτι οὐκ ἀπὸ ὁμωνυμίας ταυτέτης, ἀλλ' ἀπὸ συνσεως θέλει ἐνόησι γινώσκεται.

1. Ἄλλὰ πνεῦμα, φησὶ, λέγεται καὶ ἀνθρώπου · ὡς τὸ, Ἀναναθεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλεψύσοι · Πνεῦμα καὶ τὸ τοῦ θεοῦ, ὡς τὸ, Οὐ μὴ καταμετρήν (19) τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐκούτοις · καὶ τὸ ἀνεμάται · ὡς τὸ, Πνεῦσαι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ βυθίσεται ὕδατα · καὶ ἔτερα πολλά

** Psal. ciii, 29. *** Gen. vi, 5. **** Psal. cxlvii, 48.

(17) Editi ab antiquis libris hic different quidem ordine verborum: sed ro utriusque consentiunt. Codices tamen mss. sequi maluimus. In aliquot inss. pro ὄντως legitur ὅτως.

(18) Monere libet, multa notata esse a librariis in margine Regiorum Codicum quarti et quinti in modum tituli. Exempli causa, laugmus hoc loco in margine Regii quinti: εἶτι ὁ χωρισμὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν φθορὰν τοῦ Ἀδάμ ἐσθήγαγεν, quod separatio a sancto Spiritu, corruptionem Adami induxit. Particula μὴ, nisi valde fallor, in fine periodi inepte ommissa est a librariis ante verbum σπουδάσωσι. Scriptor enim hoc videtur dicere: Si ostenderimus eorum in Spiritum impietatem in Deum recidere, nisi mutata sententia jam agnoscat Spiritus gloriam Dei gloriam esse. Πολλῶν δὲ ἐνόητων, etc. sic videtur reddendum: Multa autem cum proferri possint, ex quibus patet Spiritum significari, cum Deus in creatura, et creatura in Deo esse dicitur, etc. MARAN.

(19) Editi Ἄλλὰ πνεῦμα, φησὶ, λέγεται καὶ ἀνθρώπου. Ὡς τὸ, Μὴ καταμετρήν · quem locum ex veteribus quinque libris restituumus.

εὐροι τις ἄν. Ἄλλ' ὀρθοτέρως ἂν ἀκούσειεν ὁ (20) εὐσεβῶς τὰ θεῖα νοήματα τεκμηριώμενος, λέγων πρὸς τὴν τῶν ἐναντίων ἀντίθεσιν, ὅτι, εἰ νομίσαι τις ταυτοτήτα εἰσάγειν ἀπὸ τῶν ὁμωνύμων, τὴν ποιεῖσαι, ὅτι ὄντα πολλά λέγεται ἢ καλεῖται; Ἐνθὺν δὲ ἔστι τοῦτο, λέγοντος Κυρίου καὶ ἀληθῶς Θεοῦ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Λέγονται δὲ καὶ πατέρες πολλοὶ, καὶ θεοὶ, καὶ γεννητοὶ, καὶ σοφοί, καὶ δυνατοί, καὶ δημιουργοί, ἃ τῷ Θεῷ μόνῳ φύσει πρόσεστιν ἅει. Καὶ ἀγέννητα ὡσαύτως λέγονται τὰ μηδέπω γεννηθέντα, μέλλοντα δὲ γενῆσθαι ἢ γενέσθαι· ὡς καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις, οὕτως γεγονυῖα, ἀγέννητος (21), μέλλουσα δὲ εἶναι· ἢ ὡς ἀπὸ σιδήρου δακτύλιος (22) μέλλον γενέσθαι, ἀγέννητος ὢν ἐν τῇ τοῦ σιδήρου φύσει· ἢ ὡς ὄταν ἀπὸ ὕδατος ἢ λίθου πῦρ, ἢ ἄλλης τιδὸς ὕλης, ὡσαύτως τὸ τοιοῦτον γένηται πῦρ (23). Πάλιν ἀγέννητον ἀνοῦσιον νοοῦμεν τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν. Ἐπὶ τις ἀνοῦσιον, ὑπόστασιν ἀνελε καὶ οὐσίας ὑπαρξίν. Ἄνοῦσιον, καὶ ἀνοῦστατον, τὴν μὴ ὑπάρχουσαν· μήτε οὖσαν ἔλωσ σημαίνει φύσιν. Τὸ δὲ ἔνοῦσιον καὶ ἀνοῦστατον λέγων τις, τὴν ἐνυπάρχουσαν οὐσίαν ἐδήλωσε. Τὸ δὲ λέγειν ἀγέννητον τὸν Θεόν, ἢ ἀγέννητον μετὰ τοῦ ἁθροῦ, προτάξας Θεόν, ἢ ἐπειγίας πάλιν τὸ αὐτὸ ὄρημα, οὐκ οὐσίαν ἀνελεν, οὐδὲ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ταύτην δὲ καὶ (24) μὴ γεγεννημένην εἶναι λέγει· ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κτισθεῖσαν ὁρῶν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν. Ἄλλ' οὐκ ἐπειδὴ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀνελεν, ἤδη τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν ἐδήλωσεν. Οὐ λέγω ποιότητα ἢ ποσότητα, ὡς ἐκεῖνοι ἐπαγγέλλονται ἀποβεῖλαι ματαιολογούντες· ἀλλὰ τοῦτο, πῶς (25) εἶναι δείκνυσαι τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν· ἢ τῆς ἀγεννητοῦ φωνῆς ὀνομασία. Τὸ δὲ πῶς εἶναι τι, καὶ αὐτὸ ἐκεῖνο ὁ ἔστιν, ὅποιον εἶναι ἢ τί εἶναι, πολὺ μᾶλλον ἄδηλον τυγχάνει (26) ὡς ἀνεξιχνίαστον πάση κτιστῇ φύσει ὑπάρχον. Εἰ γὰρ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἔδουσος πολλή, ὡς φησὶν ὁ Προφήτης, καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστοι, οὐκ οὐν πάντας καὶ ἀνεξερεύνητοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· πῶς μᾶλλον αὐτῆς, οὐ αἱ κρίσεις καὶ αἱ ὁδοὶ τοιαῦται; Καὶ οὐ θαῦμα εἰ αὐτὸς ὁ Θεὸς τοιοῦτος, ὅπου γε τὰ (27) αὐτοῦ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ ἂ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὀφθαλμοῦς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέθε, κατὰ τὸ γεγραμμένον· πῶς μᾶλλον αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα παρασκευάσαντος Θεοῦ τὴν φύσιν ἀρρητοτέρα ἂν τις εἴποι τῶν εὐσεβῶς (28) καὶ ἀπερίεργως εἰς αὐτὸν πιστευόντων;

A. Verum rectius hæc intellexerit, qui sententias divinas pie considerarit, videlicet si ad ea quæ ab adversariis objiciuntur dicat, quod si quis ex æquivocis identitatem induci putat, quid facies, cum multa dicantur aut vocentur *entia*? Hoc namque unius Domini ac vere Dei est diceatis: *Ego enim qui sum* **. Dicuntur autem et patres multi, et dii, et genitores, et sapientes, et potentes, et opifices, quæ natura Deo soli semper insunt. Quin et ingenua similiter dicuntur quæ nondum genita sunt, sed generari aut fieri debent: sicut mortuorum resurrectione quæ nondum facta est, ingenita est et futura, aut sicut faciendus ex ferro annulus, in ferri natura ingenitus est, aut sicut cum ex aqua vel lapide ignis, vel alia quavis materia, similiter ignis fieret. Rursus per ingenitum quod non existit, intelligimus id quod minime ac nusquam est. Dixit aliquis rem non exstare, substantiam ac essentiam existentiam sustulit. Res quæ nec existit nec subsistit, naturam significat non existentem et quæ omnino non est. Sed si quis dicat quidquam existere ac subsistere, iam existentem substantiam significavit. Qui vero dicit ingenitum Deum, aut hanc ingenitum cum articulo, sive nomen *Deus* præponat, sive postponat, nec substantiam abstulit, nec ipsum *esse* Dei, sed hanc genitam, non esse ait: imo vero neque creatam fuisse Dei substantiam iudicat. Sed quis ipsum *esse* Dei non sustulit, non protinus quid Dei substantia sit ostendit. Non dico qualitatem aut quantitatem, uti illi vana effluentia demonstraturus se esse pollicentur: sed quomodo sit substantia Dei, hæc vocis *ingeniti* appellatio commonstrat. At vero quomodo quidpiam sit, et illud ipsum quod est, quale sit, aut quid sit, longe magis latet, ut quæ ex sua natura a nulla creatura queant investigari. Nam si judicium ejus abyssus multa, ut ait Propheta **, et vix ejus 313 impervestigabiles omnino et imperscrutabiles, secundum Apostolum **, quanto magis ipse cujus talia sunt judicium, vixque tales? Nec mirum si Deus ipse talis sit, cum ea quæ ejus sunt, talia existant. Si enim quæ se diligentibus præparavit Deus, nec oculos vidit, nec aoris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, ut scriptum est **, quanto magis naturam Dei ipsius, qui talia præparavit, arcanam atque ineffabilem esse quispiam dixerit, eorum, qui in ipsum pie ac simpliciter credunt?.

** Exod. iii, 14. ** Psal. xxxiv, 7. ** Rom. xi, 33. ** I Cor. ii, 9.

(20) Editi ὀρθοτέρως ἀνακρούσειεν ὁ, etc., *rectius hæc repulerit, qui sententias divinas considerat. Codex Colb. et Regii duo ὀρθοτέρως ἂν ἀκούσειεν ὁ, quod melius videtur et verius.*

(21) Alii Codices, ut sit, ἀγέννητος, alii ἀγέννητος, et ita in vulgatis legitur.

(22) Editi δακτύλιος. At mss. δακτύλιος.

(23) Codex Colb. τὸ τοιοῦτον γεγέννηται. Editi τὸ τοιοῦτο γένηται.

(24) Sic mss. nostri. Vncula xaf ab editis aberat.

(25) Editi τὸ πῶς. At mss. sex τοῦ πῶς. Reg. quintus τοῦτο πῶς. Statim editi et quintus mss.

Τὸ δὲ τοῦ πῶς. Alii duo, Τὸ δὲ πῶς εἶναι τι.

(26) Antiqui tres libri et editi πολὺ μᾶλλον ἄλληλων τυγχάνει, cum falsam scripturam ob oculos habens interpres, sic vertit, *nullo magis multo se contingunt*: quo quid possit dici alienius, non videri. Codex Colb. et alii duo Regii πολὺ μᾶλλον ἄδηλον τυγχάνει, *nullo magis latet, multo minus compertum est, optime.*

(27) Editi ὅπου τὰ. Antiqui duo libri ὅπου γε τὰ. Haud longe Reg. secundus ὀφθαλμοῦς οὐκ εἶδεν, non recte.

(28) Editi τῶν εὐσεβῶν. At mss. tres εὐσεβῶς.

2. Quin etiam verba multa dicuntur, ut unum A est Dei Verbum æternum, quod et Deus in Evangelio prædicatur, per quod facta sunt omnia ²². Et filii Dei dicuntur multi in Scriptura secundum illud: *Filius genii et exaltari* ¹; et rursus: *Filius meus primogenitus Israel* ³. Attamen adoptione atque characterē quodam a vero Deo adoptati, filii adoptivi non sunt veri. Nam a natura et veritate reproficiantur. Quod si is qui natura essentialiter ex ipso genitus est, filius non est secundum istorum reprobationem, qui dissimilem substantiam dicunt, uti qui adoptione filii sunt inventientur? Sed ea quæ humano more dicuntur, imperitissimi illi impie deitati ascribunt; dumque Scripturæ quæ multis variisque modis exponuntur, sensu unico accipiunt, labantur, quod duci se recte non sinant. *Ecce nunc sunt via Domini, et iusti in eis ambulabunt: impii vero in viis planis offendunt* ⁴. Et quod mirum est, ex quibus utilitatem capiunt qui fide sani sunt, ea iis nocent, qui, ut dixit Apostolus ⁵, circa quæstiones inutilesque disputationum pugnas infirmantur. Malam autem ac curiosam de Deo quæstionem morbum animæ esse nemini non perspectum est, et maxime si id fiat animo incredulo. Etenim si Deo ipsi sanctissimo, cum ea quæ ad se spectant, varrat, non credunt; quomodo ipsius prophetas aut apostolos auscultabunt, cum in divinis Scripturis de ipso, deque hominibus in eo spem posituris loquuntur? *Nam qui ad Deum accedit, hunc credere oportet Deum esse* ⁶. Credere, inquit, non incredula curiositate indagare quod est, ne dicam quod non est. Quod enim est, erat, et est, et erit semper; atque largitur omnibus ut sint, tanquam qui natura sit Deus. Cur igitur incredulus es, o homo? Non credis quod proprium habeat Filium Deus, et queris quomodo genuerit Deus? Quod si insuper de Deo interrogas quomodo, plane ubi quoque tanquam in loco, et quando tanquam in tempore simul interrogaveris. Sed si absurdum est de Deo aliquid tale inquirere, absurdum utique fuerit non **314** credere. Necdum forte te in incredulitate versari pudet. Queris enim non ut fidem, sed ut infidelitatem invenias. Hoc verum est secundum id quod scriptum est: *In malignam animam non introibit sapientia* ⁷. *Credidit autem Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam, ac Dei amicus appellatus est* ⁸. Amicus Dei beatus Abraham et dictus est, et est. Amicus

²² Joan. 1, 3. ¹ Isa. 1, 2. ² Exod. iv, 22. ³ Ose. Jac. ii, 23.

(29) In editis et in aliquibus mss. corrupte legitur, Θεού οὐ θεοῦ. ut in Colb. et in aliis duobus Regiis emendate scriptum invenimus Θεοῦ, υἱοῦ θεοῦ.

(30) Editi et duo mss. ὅτι ψυχῆς ... περὶ Θεοῦ, καὶ μάλιστα μὲν τὰ μετὰ ἀπιστίας πάσι φανερά. Hinc Corvarius: *Animi morbus est, malis et curiose querere de Deo, et maxime quidem ea quæ cum incredulitate omnibus sunt manifesta*. Trapezantius, cum verba Græca male sonare videret, usque eo sibi induluit, ut πίστειν pro ἀπιστίας legerit. Ejus hæc est interpretatio: *Sicut Apostolus dixit, morbum esse*

2. 'Αλλὰ μὴν οὖν καὶ λόγος πολλοὶ προσαγορεύονται, εἰς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀδελφός, ὁ καὶ Θεὸς ἐν Ἐβραϊσμῶν χρησομένους, ἐὶ' οὐ τὰ πάντα ἐγένετο. Καὶ υἱὸς Θεοῦ λέγονται πολλοὶ ἐν τῇ Γραφῇ, κατὰ τὸ, *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ θύωσα*. καὶ πάλιν· *Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ*. θέσει μόνου καὶ χαρακτηρῆ τινε υἱοθετοῦμενοι ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, υἱοὶ θεοῦ (29) καὶ μὴ ἀληθινοί. 'Απὸ γὰρ φύσεως καὶ ἀληθείας ὀρμῆται τὰ πράγματα. Εἰ δὲ ὁ φύσει οὐσωδῶς ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς οὐκ ἔστι κατὰ τὴν τῶν ἀνομοιωσιωστῶν ἀθέτησιν, ποῦ οἱ θέσει εὐρεθῆσονται; 'Αλλὰ τὰ ἀνθρωπολογούμενα οἱ ἀμαθέστατοι ἐπὶ θεότητι ἀσθεδῶς προσάπτουσι, καὶ τὰς πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ῥηθείας Γραφῆς μονομερῶς ἐκλαμβάνοντες σίπτουσι, ὀδηγεῖσθαι καλῶς οὐκ ἀνεχόμενοι. *Εὐθεία γὰρ αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι κερυθίζονται ἐν αὐταῖς· οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐν ταῖς εὐθείαις προσκόπτουσι*. Καὶ τὸ θαῦμα, ἀρ' ὦν ὠφελοῦνται οἱ ἐπὶ πίστει ὑγιαίνοντες, ἀπὸ τούτων βλάπτονται οἱ νοσούντες περὶ ζητήσεως καὶ λογομαχίας ἀργῆς, ὡς εἶπεν ὁ 'Απόστολος. "Ὅτι δὲ ψυχῆς νόσημα ἔστι τὸ κακῶς καὶ περιέργως ζητεῖν περὶ Θεοῦ, καὶ μάλιστα μετὰ ἀπιστίας, πάσι φανερόν (30). Εἰ γὰρ αὐτῶ τῷ παναγῶ Θεῷ τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπιστοῦσι· πῶς τῶν προφητῶν αὐτοῦ (31) ἢ ἀποστόλων ἀκούουσι, λεγόντων ἐν θέλαις Γραφαῖς τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν μολόντων ἐπιπέσειν; *Πιστεύουσα γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἔστι. Πιστεύουσα· μὴ γὰρ ἀπίστως περιεργάζεσθαι ὁ τί ἔστιν· μὴ γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν*. "Ὁ γὰρ ἔστιν, ἦν, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται διὰ καὶ τοῖς πάσι τὸ εἶναι ὁραῖται, ὡς φύσει ὢν Θεός. Τί οὖν ἀπιστεῖτε, ὡ ἀνθρώποι; 'Απιστεῖτε, ὅτι ἴδιον ἔχει Ἰῶν ὁ Θεός, καὶ ζητεῖτε πῶς ἐγέννησε Θεός; Εἰ δὲ τὸ πῶς ἐπὶ Θεοῦ (32) ἐπερωτῆτε, πάντως καὶ τὸ ποῦ, ὡς ἐν τόπῳ, καὶ πότε, ὡς ἐν χρόνῳ συνεπερωτῆσαι. Εἰ δὲ ἀποπον ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον ἐπερωτῆν, ἀποπότερον ἂν εἴη τὸ μὴ πιστεύειν. Τάχα οὕτω ἐμυθίζε ἐν ἀπιστίᾳ ὑπάρχω. Ζητεῖτε γὰρ ἵνα εὐρῆς οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀπιστία. Τοῦτο ἀληθές κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Εἰς κακότεχνον (33) ψυχὴν οὐκ εἰσαλεύσεται σοφία*. *Ἐκίστευσε δὲ 'Αβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη*. Φίλος Θεοῦ ὁ μακάριος 'Αβραὰμ καὶ εἰρηται, καὶ ἔστι. Φίλος διὰ πίστιν, φίλος δὲ ὑπακογῆ Θεοῦ· οὐ δὲ ἐχθρῶς διὰ ἀπιστίαν καὶ παρακογῆ Θεοῦ. 'Ἐπίστευσε δὲ 'Αβραὰμ τῷ Θεῷ, ἐπίστευσε ὡς αὐτὸς, καὶ οὐκ ἠπιστήσεν ὡς ἄλλοι. Διὰ τοῦτο αὐτὸς

xiv, 10. ¹ 1 Tim. vi, 4. ² Hebr. xi, 6. ³ Sap. i, 8.

animæ, male et curiose de Deo querere, ea maxime quæ cum fide cunctis perspicua sunt. Codex Colb. et Regii quartus et quintus "Ὅτι δὲ ψυχῆς ... περὶ Θεοῦ, καὶ μάλιστα μετὰ ἀπιστίας, πάσι φανερόν· que scriptura quin vera sit et germana, nemo dubitabit qui hunc locum paulo attentius consideraverit.

(31) Editi, προφητῶν καὶ ἀποστόλων αὐτοῦ. Anti-qui duo libri προφητῶν αὐτοῦ ἢ ἀποστόλων. Ibidem aliquot mss. ἀκούουσι.

(32) Codex Colb. περὶ Θεοῦ.

(33) Editi, Εἰς κακότεχνον γὰρ. Voculam γὰρ delevinus librorum veterum auctoritate immixit.

φιλος, ομοίς δὲ ἔχθροι. *Οἱ ἔχθροὶ Κυρίου ἐπέσαντο αὐτῷ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· οὗ τὸν φῶσι Υἱὸν Θεοῦ θέσει καὶ χάριτι υἱοποιηθέντα λέγουσι, καὶ τὸν κτίστην κτίσμα, καὶ τὸν ποιητὴν ποίημα, καὶ τὸν θεὸν ὄντα ἐν Πατρὶ ποτε μὴ ὄντα, καὶ τὸν ἐξ ὄντος Θεοῦ Υἱὸν (34) λέγοντες ἐκ μὴ ὄντων γεγονέναι. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ φεῦδονται θεομαχοῦντες καὶ χριστομαχοῦντες, ἀλλὰ καὶ πνευματομαχοῦντες οὐ παύονται, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κυριολογεῖν μὴ βουλόμενοι, ἀλλήλων τραχίλων καὶ ἀπεριτμήτων καρδία ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐναντιώμενοι. Τί δὲ ἐναντιώσαι τῇ καλῇ ταύτῃ πίστει καὶ σωζούσῃ ὁμολογίᾳ· Θεός, Λόγος, Πνεῦμα· Πατήρ, Υἱός, καὶ Πνεῦμα; Οὐ ξένος ὁ Υἱός, οὐδὲ ἀλλότριον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ, οὐ τόποις μεμερισμένα, οὐκ αἰῶσι παραλαμβανόμενα, οὐ διαστάσιμα μετρούμενα. Οὐκ ἐνώπιον Υἱός ποτε Πατὴρ, οὐδὲ Υἱὸς Πνεῦμα· ἀλλ' ἄσπερος καὶ ἀναλλοίωτος ἡ αὐτῇ Τριάδι αἰεὶ. Οὐ Πατήρ ὁ Υἱός, ἀλλὰ Πατήρ Υἱοῦ γεννήτωρ, ὡς νοῦς λόγου πατὴρ, ὡς δύναμις δυνατοῦ, ὡς σοφίης σοφίαν γεγεννηκώς, ὡς ὑπόστασις (35) ἴδιον χαρακτήρα. Ὁ δὲ Υἱός αἰεὶ Υἱός, ὡς μορφή Θεοῦ ὑπάρχων αἰεὶ, ὡς εἰκὼν Θεοῦ φυσικῇ ὁ Υἱός.*

Pater Filii genitor : ut mens verbi pater, ut potentia potentis, ut sapiens qui sapientiam genuit, ut hypostasis proprium charactera. Filius autem semper est Filius, ut forma Dei semper existens, ut naturalis Dei imago Filius.

3. Ἄλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ εἶρηται (36), καὶ δάκτυλος Θεοῦ, καὶ Θεοῦ πνεῦμα, καὶ βῆμα καὶ πνεῦμα στόματος, καὶ ἀγαθὸν πνεῦμα, καὶ εὐθέος, καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ πνεῦμα ἐπινοήσεως, καὶ Κύριος καὶ Θεός εἶρηται τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα, ὡς καὶ ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος στερεοὶ τὰς δυνάμεις τῶν οὐρανῶν τὸ Πνεῦμα, πῶς ἀλλότριον; Ὅπως οἱ λαβόντες ναὸς Θεοῦ εἰσιν, δὲ καὶ πνεῦμα στόματος Θεοῦ προσαγορεύεται, καὶ τῆς δημιουργίας αἴτιον μετὰ τοῦ Λόγου δείκνυται, τὸ ἐνεργεῖν τὰ πάντα ὡς Θεός, καθὼς βούλεται, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸ τῆς υἰοθεσίας Πνεῦμα, τὸ τῆς ἐλευθερίας αἴτιον, τὸ ἔπου θέλει πνεῶν θεϊκότητα, δὲ καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁ τῶν ὅλων Κύριος σαφῶς ὀνομάζει· τὸ ἐν εἰδεί περιστερῶς ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάν, τὸ ἀγιασθὼν τὴν Κυριακὴν σάρκα μετὰ τῆς δυνάμεως, τὸ τὴν οἰκουμένην πληροῦν, τὸ παντὶ παρὼν ὡς Θεός, καὶ μετὰ Θεοῦ ἀχωρίστως ὄν αἰεὶ· τὸ γνωσκὼν τὰ τοῦ Θεοῦ πάντα, δὲ καὶ πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν τὰ ἡμῶν, τὸ ἀνθρώπινον λέγων πνεῦμα τὸ ἐν ἡμῖν. Οὕτω γάρ (37) φησὶ· Καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω (38) εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα Θεοῦ. Καὶ πάλιν φησὶν ὁ Σωτὴρ· Οὐδεὶς ἐπίγνωσκε εἰς ἔσται ὁ Υἱός εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰς ἐπίγνωσκε εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἄρ βούληται

A propter fidem : amicus, quod obediit Deo; tu vero inimicus, quod incredulus ac insolens es Deo. Credidit autem Abraham Deo, credidit ut ipse, nec incredulus fuit ut vos. Propterea ipse amicus, vos vero ide inimici. *Inimici Domini mentitii sunt ei* 9, ut scriptum est, quod eum qui natura Filius Dei est, adoptione atque gratia filium factum fuisse dicunt, et creatorem creaturam, et factorem facturam, et eum qui semper est in Patre, aliquando non fuisse, et Filium qui est ex Deo qui est, factum ex nihilo fuisse affirmantes. Non solum autem adversus Deum ac Filium mentiuntur, Deo repugnantes et Christo, sed etiam adversus Spiritum pugnare non intermitunt : quippe Dei Spiritum Dominum vocare nolunt, cervicē dura et incircumciso corde 8 Scripturis divinis adversantes. Cur autem adversaris hominibus huic fidei, et salvanti confessioni : Deus, Verbum, Spiritus : Pater, Filius, et Spiritus? Non alienus est Filius, neque alienus Spiritus a Deo et Filio : non locis divisi, non sæculis circumscripti, non intervallis dimensi. Non defuit unquam Filium Patri, nec Filio Spiritus : sed immutabilis et inalterabilis est eadem Trinitas semper. Non Pater est Filius, sed

C 3. Sed et Spiritus imago dictus est Filii, et digitus Dei, et Dei spiritus, et verbum et spiritus oris, et spiritus bonus, et rectos, et principalis, et spiritus potentie, et Dominus et Deus dictus est Dei spiritus, sicut et Verbum. Nam si una cum Deo et Verbo virtutes cælorum firmat Spiritus, quomodo alienus? Quem qui acceperunt, templum sunt Dei 10; qui et spiritus oris Dei appellatur 11, et causa ostenditur esse creationis cum Verbo, qui operatur omnia sicut Deus, prout vult, ut ait Apostolus 12; adoptionis spiritus, libertatis causa; qui ubi vult spirat 13 divinitatem : quem et spiritum veritatis Dominus universorum palam nominat 14 : qui e cælo in ipsam in columbæ specie descendit, qui sanctificat Dominicam carnem cum potestate, qui orbem terrarum replet : qui omnibus adest ut Deus, et cum Deo semper est inseparabiliter; qui cognoscit quæ Dei sunt omnia, perinde ut spiritus qui in nobis est nostra : spiritum humanum qui in nobis est, dico. Sic enim ait : *Et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* 15. Et rursus Salvator dicit : *Nemo scit quis sit Filius, nisi Pater, nec Patrem quisquam cognoscit, nisi Filius; et cui voluerit Filius revelare* 16. Hoc illi

8 Psal. lxxxv. 16. 9 Act. vii. 51. 10 I Cor. iii. 16. 11 Joan. xiv. 17. 12 I Cor. ii. 11. 13 Luc. x. 22; Matth. xi. 27.

14 Psal. xxxiii. 6. 15 I Cor. xii. 11. 16 Joan. iiii. 8.

(34) Reg. quartus ὄντος Θεοῦ ὄντα Υἱόν. Μοι ἐδίει θεομαχοῦντες, ἀλλὰ. Veteres quinque libri θεομαχοῦντες καὶ χριστομαχοῦντες, et ita legit interpretas.

(35) Ἐδίει ὡς ὑπόστασιν. Libri antiqui ὡς ὑπόστασις. Μοι ἐδίει χαρακτήρα. Ὁ δὲ Υἱός αἰεὶ Υἱός. At nostri septem mss. χαρακτήρα, ὡς μοσού. mutilē.

(36) Ἐδίει et mss. non pauci εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ εἶρηται, imago Filii. Codex Colb. et Reg. quintus εἰκὼν τοῦ Θεοῦ εἶρηται, imago Dei.

(37) Ἐδίει οὕτω γάρ. Illud, γάρ, in mss. deest.

(38) Reg. quartus οὐδεὶς ἔγνωκεν. Aliquantō post hoc ipso in libro legitur τούτου ἐπέγνω ὁμοιον.

simile : et illud idem valet quod hoc. *Nobis enim*, A
inquit, *revelavit Deus per Spiritum suum*¹⁷. Vide
igitur quemadmodum aliquando quidem Pater Filium,
aliquando vero Filius Patrem revelet, aliquando
315 autem Spiritus Filium et Patrem similiter.
Quare tota deitas tibi manifesta est ; nunc quidem
in Patre, nunc vero in Filio et Spiritu fit appellatio.
Et tibi questionem prophetica solvit aperte Aposto-
lus, nec sinit ut una persona existimetur deitas,
propter eas voces quæ id significare putantur. Nam
et ipse, etiamsi Filii personam ubique clare prædi-
cet tanquam creatricem, tamen ad Patris personam
creationem omnem reduxit. Au non ipse est qui di-
cit : *Unus Deus, Pater, ex quo omnia, et nos in il-
lum ; et unus Dominus Jesus Christus, per quem
omnia, et nos per ipsum*¹⁸ ? Et cum similiter hic
unum et unum ligido dixerit, atque per Filium
fieri omnia testatus sit, unum esse ad Romanos di-
xit, et per ipsum omnia fieri addidit, non solum ex
ipso. Quare indicata in dualitate dualitas, aut etiam
trinitas in trinitate, perinde in eodem Apostolo at-
que in prophetis aperte testificabitur, eos non dua-
litate, imo nec Trinitatem tollere, cum unitatem
prædicant : sed eos, deitatis cognita unitate, tres in
una persona prædicare.

4. Et ab initio quidem in mundi creatione Deum
ad Filium et Spiritum locutum fuisse constat, quan-
doquidem illum Moses induxit quasi magis homi-
num more colloquentem ac dicentem : *Faciamus
hominem ad imaginem et similitudinem nostram*¹⁹.
Ad quem enim dicit, *Faciamus*, nisi ad Verbum et
unigenitum Filium, *per quem omnia facta sunt*²⁰,
secundum evangelistam, et ad Spiritum, de quo scri-
ptum est, *Spiritus divinus, qui fecit me*²¹ ? Quod, si
non expresse dicit de quibus aut quibuscum loque-
retur, tamen cum non de se solo loqui compertum
sit, cum dicit : *Ecce Adam factus est ut unus e no-
bis*²². Et rursum : *Venite, descendentes confundamus
eorum linguas*²³, ut etiam simul numerari eos intel-
¹⁷ 1 Cor. II, 10. ¹⁸ 1 Cor. VIII, 6. ¹⁹ Gen. I, 26.
²⁰ Gen. XI, 7.

(39) Editi "Ὅτε ἡ σύμπασα θεότης ἑὴλός σοι·
ποτέ μὲν... προσηγορία· ubi notes velim iota sub-
scriptum. Veteres quatuor libri "Ὅτε ἡ σύμπασα
θεότης ἑὴλός... ποτέ μὲν, etc. Alii tres usq. "Ὅτε
ἡ σύμπασα θεότης ποτέ μὲν, etc. Combefisius legen-
dum putat ἑὴλός, *manifestabit*. Sed non animad-
vertit vir doctissimus, fure, ut verbum ἑὴλός
casu suo careat. Antiquam igitur receptamque
lectionem, quæ omnibus suis numeris absoluta est,
retinere malui. Attamen, ut verum fatear, lucavi de
meo virgulam post vocem σοί, præterea quæ vocem
προσηγορία sine iota subscripto edendam curavi.
Atque veterem scripturam sic castigatam recipi
posse puto. Ex libris manu exaratis, quod in ipsi-
sua dicta subscriptum notari non solet, lucis nihil mutua-
ri potuit.

(40) Veteres aliquot libri Ἰησοῦς Χριστός. Vox
Χριστός in editis desiderabatur.

(41) Editi καὶ τὸν δι' οὐ πάντα γίνεται μεμαρτυ-
ρηκός. Veteres quatuor libri καὶ τὸ δι' οὐ πάντα γί-
νεται· Codex Colb. et alii duo Recit. καὶ τὸ

ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Τοῦτο ἔκείνου ὄρον, κάκεινο
τοῦτο ἰσοδύναμον. Ἡμῖν γάρ, ὁσιόν, ὁ Θεὸς ἀ-
εκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Ὅρα το· γαρὸν
πῶς ποτέ μὲν Πατὴρ Υἱὸν ἀποκαλύπτει, ποτέ δὲ
Υἱὸς Πατέρα, ποτέ δὲ τὸ Πνεῦμα Υἱὸν καὶ Πατέρα
ὡσαύτως. Ὅτε ἡ σύμπασα θεότης ἑὴλός σοι (39),
ποτέ μὲν ἐν Πατρὶ, ποτέ δὲ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι
προσηγορία γίνεται. Καὶ σοὶ λύει τὸ προσηγορικόν
ζήτημα σαφῶς ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐκ ἐξ πρόσωπον
ἐν ὑπολαβῆν τὴν θεότητα διὰ τὰς τοῦτο ἑλθούν νο-
μιζομένας φωνάς. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, καίτοι τὸ τοῦ
Υἱοῦ πρόσωπον ὁμῶς πανταχοῦ κηρύττων ὡς θε-
μιουργικόν, ὁμῶς εἰς τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον ἀ-
ἤγαγε τὴν πᾶσαν δημιουργίαν. Ἡ γὰρ οὐκ αὐτὸς
ἐστιν ὁ λέγων· *Εἰς Θεός, ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πά-
ντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς
Χριστός* (40), *δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐ-
τοῦ* ; Καὶ ὁμοίως ἐναυθα ἐν ἑνα καὶ τὸν ἑνα σαφῶς
εἰρηκῶς, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ πάντα γίνεσθαι μεμαρτυ-
ρηκός (41), ἑνα πρὸς Ῥωμαίους εἰρηκε, καὶ τὸ δι'
αὐτοῦ γίνεσθαι πάντα προστίθεικεν, οὐ μόνον τὸ ἐξ
αὐτοῦ. Ὅτε ἡ δοξὰ ἐν δοῦδι δεηλωμένη, ἡ καὶ τριὰς
ἐν τριᾷδι, ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ Ἀποστόλῳ σαφῶς
μαρτυρήσει καὶ τοῖς προφήταις, ὅτι μὴ (42) τὴν δοῦδα
ἀναρροῦσι· μάλλον δὲ Τριᾶδα τὴν μονάδα κηρύσσον-
τες, ἀλλ' ἐνόητα θεότητος εἰδότες, ἐν ἐνὶ προσώπῳ
τὰ τρία κηρύσσουσι.

4. Καὶ ἀπ' ἀρχῆς μὲν κατὰ τὴν κοσμοποιίαν πρὸς
τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα διαλεγόμενος ἑὴλός ἐστιν ὁ
Θεός, ὡς ἀνθρωπιωτέρῳ τύπῳ παρέστησεν (43) ὁ
Μωσῆς διαλεγόμενος αὐτὸν καὶ φάσκοντα· *Ποιήσω-
μεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ'
ὁμοίωσιν*. Τίνι γὰρ λέγει τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἢ τῷ Λόγῳ
καὶ μονογενεῖ Υἱῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, κατὰ
τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ τῷ Πνεύματι, περὶ οὗ γέγρα-
πται, *Πνεῦμα θεῖον τὸ κοιτησάν με* ; Εἰ δὲ καὶ μὴ
ῥητῶς λέγει (44) περὶ τίνων, ἢ πρὸς τίνας διαλέγεται,
ὁμῶς ἐστὶ μὴ περὶ ἑαυτοῦ μόνου λέγειν ἑὴλός ἐστιν, ὅτε
ὁσιόν· *Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν· καὶ
πάντων· δεῦτε, καταβάτετε συγγεόμενοι αὐτῶν τὰς
γλώσσας*, ἑνα καὶ συναριθμοῦμένους νοήσῃ. Οὔτε
²¹ Joan. I, 3. ²² Job XXXI, 4. ²³ Gen. II, 22,

δι' Υἱοῦ πάντα γίνεσθαι μεμαρτυρηκός, bene.

(42) Ἰλλού, ὅτι μὴ, etc. sic veterat interpret
vetus, quod non dualitatem, imo nec Trinitatem tol-
lunt, dum unitatem prædicant. Sed hæc interpre-
tatio non placuit Combefisio, qui potius sic verten-
dum putavit : *Palam testimonio erit, nam tollere
eos dualitatem, quin potius Trinitatem, unitatem
prædicare*. At pæce viri doctissimi dixerim interpre-
tem veterem verborum Græcorum sententiam non
male expressisse. Nemo enim non videt vim ver-
borum in ellipsi positam esse totam, eaque, ut in-
telligantur, constructi hoc modo debere : *μᾶλλον δὲ
μαρτυρήσει, ὅτι μὴ Τριᾶδα ἀναρροῦσιν κηρύσσοντες
τὴν μονάδα, atque adeo ne Trinitatem quidem tollere
lum. cum unitatem prædicant*.

(43) Editi et aliquot mss. τύπῳ παρέστημεν, non
recte : at emendate legitur in Regiis primo et
quarto τύπῳ παρέστησεν.

(44) In majori parte librorum antiquorum pro λέ-
γει scriptum invenimus δεδήλωκε.

γὰρ εἰς ἰσοτιμίαν ἀγγέλους (43) συντάξει τολμήσει τις τῷ δημιουργῷ καὶ ἀσπότην, οὕτε Θεῷ (46) πάλιν ἐν πρώτῳ οὐκ ἐν τοῖς, τῷ λέγεσθαι· Ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν· καὶ, δεῦτε, καταβάτες συγγόμεν· Ἐναργεὶς δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς καταστροφῆς Σοδὸμων λεγόμενον· τὸ τε (47), Ἐβρεεὶς Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κύριον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τὸ ἐν τοῖς προφήταις παραληπίως τοῖσις εἰρημονίαν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Κατέστρεψα αὐτοὺς, φησὶν, ὡς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα. Καὶ ἐτέρως φιλανθρωπευόμενος λέγει ὁ Θεός· Σώσω αὐτοὺς ἐν Κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν· ὕπερ οὐκ ἀπίοικε τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τῆς λεγομένης· Δὴν αὐτῷ ὁ Κύριος (48) εὐερίην ἔλεος παρὰ Κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. Τι δὲ ὁ Ζοροβάβελ καὶ τὸ Ζοροβάβελ σοφία; Ἀρὰ σοι μετρίως καὶ οὐ σαφῶς (49) παριστάται δοκεῖ τὴν ὑπόστασιν καὶ ζωὴν τῆς ἀληθείας, ὅτε φησὶ· Πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀληθειαν καλεῖ, καὶ ὁ οὐρανὸς ἀθήν εὐλόγει, καὶ πάντα τὰ ἔργα σέβεται καὶ ἐρέμει; Τις δὲ ἡ ἀλήθεια, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Υἱός, δὲ οὐ τὰ πάντα; Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησὶν, ἡ ἀδός, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Ἀλήθεια δὲ οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ ἡ ἐκ (50) τοῦ ἀληθινοῦ φυσικῶς καὶ ἀίθεως ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα. Αὐτὸ ἐπιφέρει λέγων· Εὐλόγητός ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, ὅς ἐστι Πατὴρ τῆς ἀληθείας Χριστοῦ. Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, ἐν πάσα πνοῇ σέβεται καὶ ἐρέμει. Ὅστε δὲ μὲν ζῶν ὁ Λόγος, καὶ πρόσωπον τέλειον, καὶ τὸ Πνεῦμα ὡσαύτως, ἰκανὰ καὶ (51) τὰ νῦν εἰρημένα διδάξει· τύποι δὲ ἀνθρώπινοι παρὰ Θεῷ πολλοὶ καὶ ἄλλοι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Θεὸν ἀνθρώπων ὑπολαμβάνομεν, ὅσον ἐν πρόσωπον ἀκούομεν, ὀφθαλμούς τε καὶ ὠτα καὶ χεῖρας καὶ πόδας. Οὐδὲ τὸ καθέσθαι ἐν οὐρανῷ καθάπερ ἐν θρόνῳ (52), καὶ τὴν γῆν ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ πατουμένην σωματικῶς θέλει· λέγειν περὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ὑποκειμένην τῇ θεϊκῇ ἐξουσίᾳ. Οὕτω δὲ πάλιν, ἐὰν ἀκούσης γαστέρα ἐπὶ Θεοῦ, μὴ πτωρῆς ὡς σωματικῶν τι ἐνθυμούμενος· ἀλλὰ πνευματικῶν τι ἐννοοῦμενος, λέξεις τι κρεττῶν, αὐτὸ τὸ (53) γεννητικῶν τοῦ Θεοῦ ἐμφανῶς σοι ἐξ αὐτοῦ ἀποκαλυπτόμενον. Οὕτω πάλιν, χεῖρας ἀκούων Θεοῦ, τὸ ποιητικῶν αὐτοῦ γνώριζε σαφῶς· οὗς δὲ, τὸ ἀκούστικῶν αὐτοῦ· ὀφθαλμούς δὲ, τὸ διορατικῶν (54)· πτέρυγας, τὸ σκεπαστικῶν. Καὶ

A ligas. Neque enim angelos audebit quisquam in æquali houore cum creatore et Domino collocare neque rursus fieri potest ut in Deo una persona intelligatur, cum dicatur : *Ut unus e nobis, et, Venite, descendentes confundamus*. Quinetiam clarum est quod de Sodomorum eversione dicitur, illud videlicet : *Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino de cælo* **, et hoc, quod in prophetis similiter his e persona Dei dictum est : *Everti eos*, inquit, *sicut Deus evertit Sodomam et Gomorrham* **. Et alibi clementius dicit Deus : *Salvabo eos in Domino Deo suo* **, id quod ab apostolica dictione haud dissentit, qua dicitur : **316** *Dei et Dominus, ut imeniat misericordiam in die illo* **. Quid vero Zorobabel, et sapientia ipsius? Num subobscuro et non clare tibi videtur hypostasim ac vitam veritatis indicare, cum ait : *Omnis terra veritatem invocat, et cælum ipsam benedicit, et omnia opera concuiuntur et tremunt* **? Quænam vero est veritas, nisi Dei Verbum et Filius, per quem omnia? *Ego enim, inquit, sum vita, et veritas, et vita* **, Veritas autem non est nisi ex vero, naturaliter et sempiternè ex ipso genita. Propterea infert, dicens : *Benedictus Deus veritatis* **, qui est Pater veritatis Christi. Veritas Christus, quem omnis halitus colit ac tremat. Quare quod vivens sit Verbum, et persona perfecta, similiterque Spiritus, ea quæ modo dicta sunt, abunde docere possunt. Sunt autem humane formæ apud Deum multe, et aliæ; uec propterea Deum hominem esse existimamus, exempli causa si faciem audimus, oculosque et aures, et manus, et pedes. Neque de Deo dicere vult, quod in cælo velut in sede sedeat, neque quod terra eum pedum ipsius scabellum modo corporeo calcet **, sed quod divinæ potestati subjecta sit. Sic rursus, si iterum de Deo audieris, ne conturberis tanquam corporeum quid cogitans : sed spirituale quiddam intelligens, aliquid melius diciturus es, nimirum ipsam vim Dei generativam tibi ex ipso palam revelatam esse. Sic iterum cum manus audis Dei, eam quam habet vim faciendi aperte cognosce : aures vero, eam qua præditus est audiendi facultatem : oculos, vim videndi : alas, legendi potestatem. Atque alia omnia singulatim

** Gen. xix, 24.

** Amos iv, 11.

** Ose. i, 7.

** II Tim. i, 18.

** III Esdr. iv, 40.

** Isa. lxvi, 1.

(45) Editi et mss. nonnulli, Ὅστε γὰρ ἰσοτιμίαν ἀγγέλους, male. Reg. secundus, Ὅστε γὰρ ἰσοτιμίαν ἀγγέλους, non melius. Codex Colb. Ὅστε γὰρ εἰς ἰσοτιμίαν ἀγγέλους, bene.

(46) Codex unus ὅτε Θεοῦ. Alii mss. et editi ὅτε Θεῷ. Malim ἐν Θεῷ, vel Θεόν. Statim editi et mss. nonnulli τῷ λέγεσθαι. Antiqui tres libri ἐν τῷ λέγεσθαι.

(47) Illud, τότε, ita scriptum oportuerat, ut virgula poneretur post primam syllabam. Etiam illud, τὸ τε ad illud καὶ τὸ referri debere constat : quod cum interpret non attenderet, incaute vertit : *num placuit*.

(48) Editi et duo mss. δώσει Κύριος, dabit Dominus. Codex Colb. et alii duo Regii δωή, det illi Dominus; nec aliter in jextu sacro legitur.

(49) Vetus liber Colb. μετρίως καὶ ἀσαφῶς, num

D ambigne et obscure.

(50) Editi et mss. ἐκ. Antiqui tres libri εἰ μὴ ἡ ἐκ.

(51) Editi et duo mss. non valde antiqui ἰκανὰ καὶ. At Regii secundus, tertius et sextus cum Colb. ἰκανεὶ καὶ. Suspicio autem ita auctorem scripsisse, cum ita legatur in mss. antiquioribus : sed vocem ἰκανεὶ, quoniam insolens erat et insolita, idcirco a librariis mutatam esse.

(52) Editi καθάπερ ἐν θρόνῳ. Antiqui duo libri καθάπερ ἐν θρόνῳ. Statim mss. tres ποδῶν αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ in editis desideratur. Reg. quartus θέλει, male.

(53) Editi et sex mss. κρεττῶν αὐτοῦ, τὸ quod nunq̄ mendosum sit, non dubito. Codex Colb. κρεττῶν, αὐτὸ τὸ, ipsam gignendi facultatem, optine.

(54) Reg. quartus τὸ δρατικῶν. Huiusmodi idem codex πτέρυγας δέ.

servant pariter propriam ac reclusam de Deo intelligentiam, maxime apud eos qui recte credunt. Nomina igitur in usu sunt hominibus ad cognitionem ac distinctionem substantiarum, aut etiam rerum, ac eorum quæ circa substantias excogitantur. Itaque venter in Deo ne te rei novitate stupefaciat, cum nec manus nec alia quæ superius relata sunt, te perterreant. Proinde neque generatio in Deo altitum te reddat, neque eorum qui audiunt quemquam.

5. Quod si quis timet ne sit in Deo generante affectio, potest et creantis timere motum, et laborem, et materię assumptionem, et usum instrumentorum. Hæc enim adsunt operantibus hominibus. Si vero isthæc Deo non adsunt, neque adest affectio in generando. Fieri enim non potest, ut natura affectionis expers in affectionem incidat. Cur igitur timet quis timorem, ubi timor non est? Deus neque cum ex se natura generat, affectioni obnoxius est; absit! neque laborat, cum aut aliquid, aut rem universitatem e nihilo creat: absit, neque dicitur! Quod si unum refugit, etiam totum; si totum **317** similiter, etiam unum; si unum humano more, etiam totum; sin autem totum non humano more, ne unum quidem. Etenim si Deus ea quæ e nihilo creantur, facit voluntate, totum sine labore efficit; idque apud nos non est incredibile. Creditibilis autem videbitur omnibus, Deum ex se ipso natura divina modoque Deum decente genuisse genuinum filium, honore æqualem, æqualem gloria, throni ejusdem consortem, consiliarium, cooperatorem, substantialem Patri et Deo, non diversę substantię, neque alienum ab ejus sola deitate. Sin minus, ne adorandus quidem est. Neque enim, ut scriptum est ²², deum alienum adorabis: neque recentem quemquam deum suspicere jubemur. Ne dicas igitur additum esse numen, neque silentium de Filio fuisse apud antiquos, nobis vero revelatum esse, si modo confiteare Verbum rerum proficem Filium. Nam Verbum noverant patres, Dei Verbum adorabant, et cum Verbo Spiritum. Neque separet eum ab eo qui dicit: *Ego Deus solus*, et non est *præter me* ²³; ut ne convicium in Filium, quasi Deus non esset, cogaris dicere: neque disjungas ipsum ab eo qui dicit: *Ego extendi cælum solus* ²⁴, ut ne etiam Filium creatorem dicere desinas. Etenim cælum qui extendit, a solius Dei gloria separatus non est. Quare in Filio Patrem agnosce: in Patre Filium glorifica. Cave dividas quæ divid non possunt, cave scindas quæ non scinduntur. Nam etiamsi velis, non scinduntur. Quanquam secantur hæ-

²² Exod. xv, 5. ²³ Deut. xxxii, 39. ²⁴ Job ix, 8.

(55) Reg. quartus γυνών και διαλεσεν. Nec ita multo post Colb. χεῖρ, μηδὲ τ' ἄλλα.

(56) Editi ἡ και πάντα. Antiqui tres libri ἡ τὸ πᾶν.

(57) Editi φεύγεις, μηδὲ τὸ ἐν, neque unum. Codex Colb. φεύγεις, και τὸ πᾶν - quod melius nobis visum est et sanius.

(58) Editi E! γὰρ ἐξ. At mss. E! γὰρ τὰ ἐξ.

A τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἕκαστον ἰδίαν σώζει ἔννοιαν ὀρθωτάτην περὶ Θεοῦ, μάλιστα τοῖς ὀρθοῦς πιστεύουσι. Τὰ οὖν ὀνόματα χρεῖστίς ἐστιν ἀνθρώποις πρὸς γυνῶσιν και διακρίσιν (55) ὡσίων, ἡ και πραγμάτων και τῶν περὶ τὰς οὐσίας ἐπινοηθέντων. Μὴ οὖν σε ἐξελκείας γαστήρ ἐπὶ Θεοῦ - ἐπὶ μηδὲ χεῖρ, ἡ τὰ ἄλλα τὰ προειρημένα. Οὐκοῦν οὐδὲ γεννησι; ἐπὶ Θεοῦ ἐξεντείσει, ἡ τὴν τῶν ἀκούοντων.

5. E! δὲ πάθος ἐν Θεῷ γενῶνται φοβεῖται τις, - ἐστι και κτίζοντας φοβεθῆναι κινήσιν, και κάματον, και πρόσληψιν ὕλης, και χρεῖαν ὀργάνων. Ταῦτα γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων δημιουργούτων. E! δὲ ταῦτα οὐ πρόσσει Θεῷ, οὐδὲ πάθος ἐν τῷ γενῶν. Ἐδύνατον B γὰρ τὴν ἀπαθῆ φύσιν πάθει περιπαιεῖν. Τι οὖν φοβεῖται τις φόβον, οὐ οὐκ ἐστι φόβος; Θεὸς οὐδὲ γενῶν ἐξ αὐτοῦ φύσει πάσχει - μὴ γένοιτο - οὔτε κτίζων ἐκ τοῦ μηδὲ ὄντος τι, ἡ τὸ πᾶν (56), κάμνει - μὴ γένοιτο, μηδὲ ῥηθείη. E! δὲ τὸ ἐν φεύγεις, και τὸ πᾶν (57) - εἰ τὸ πᾶν ὁμοίως, και τὸ ἐν - εἰ τὸ ἐν ἀνθρωπίνως, και τὸ πᾶν - εἰ δὲ τὸ πᾶν οὐκ ἀνθρωπίνως, οὐδὲ τὸ ἐν. E! γὰρ τὰ ἐξ (58) οὐκ ἔντων ποιεῖ βουλῆσει Θεός, τὸ πᾶν ἀκαμάτως - και οὐκ ἀπιστον τοῦτο παρ' ἡμῖν. Πιστότερον δ' ἂν πᾶσι (59), τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει βελγ και θεοπροπέως γεγεννημέναι ἀπαθῶς τὸν Θεὸν γῖν γνήσιον, ὁμίμιον, ὁμόδοξον, σύνδρονον, σύμβουλον και συνεργόν, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ και Θεῷ, και οὐχ ἑτεροούσιον, οὐδὲ ἀλλότριον τῆς ἐκείνου μόνης θεότητος. E! δὲ μὴ γε, οὐδὲ προσκυνητός. Οὐδὲ γὰρ προσκυνήσεις θεῷ ἀλλοτρίῳ, γέγραπται - οὐδὲ πρόσφατόν τινα παραδέξασθαι θεὸν παρακαλυόμεθα. Μὴ τοῖνον λέγε προσήκην σεβάσματος, μηδ' ὅτι σεσιώπητο τοῖς παλαίοις ὁ γῖος, ἡμῖν δὲ ἀποκαλύπτεται, εἴπερ Λόγον δημιουργὸν ὁμολογεῖ; τὸν γῖον. Λόγον γὰρ ἤθεσαν οἱ πατέρες, Λόγον Θεοῦ προσκύνουν, και σὺν Λόγῳ τὸ Πνεῦμα. Μηδὲ χωρίσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ Θεός μόνος, και οὐκ ἐστι κτλ. ἡμοῦ - ἵνα μὴ βλασφημεῖν ἀναγκασθῆς τὸν γῖον ὡς οὐκ ἐστι Θεὸν - μηδὲ χωρίσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ λέγοντος. Ἐγὼ ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, ἵνα μὴ και τὸ δημιουργὸν λέγειν τὸν γῖον ἀποστής (60) - ὅτι τῆς τοῦ μόνου Θεοῦ δόξης ὁ τὸν οὐρανὸν ἐκτείνας οὐ καχώριστα. Οὐκοῦν ἐν γῖῳ γνῶθι Πατέρα, ἐν Πατρὶ δόξασον γῖον. Μὴ μερίσας τὰ ἀμίεριστα, μὴ σιζῆς τὰ ἄσχητα. Κᾶν γὰρ θέλγεις, οὐ σιζῆται. Κᾶν διαβράγῳσιν οἱ ἀπειτικοί, οὐ διαβρῆγγνται ἡ Τριάς (61) - ἀλλ' ἐστιν ὁ ἐστι, κᾶν ἑτέροις μὴ δοκῆ. Σπείρα γὰρ ἐστιν ἡ ἀγία Τριάς, και σεβάσμιός ἐστιν ἐν μιᾷ και ἀδιῶν ὄψεσιν τὴν αὐτὴν και μιαν μόνην θεότητα πανταχοῦ περι-

(59) Veteres aliquot libri, Πιστότερον δ' εἴη πᾶσι.

(60) Reg. quartus τὸν γῖον ἀποστής - quod quia corruptum sit, non dubito.

(61) Editi Κᾶν γὰρ θέλγεις, οὐ σιζῆται - κᾶν διαβρῆγγνται οἱ ἀπειτικοί, οὐ διαβρῆγγνται ἡ Τριάς - και σεβάσμιος, etc., mutilæ. Codex Colb. et alii duo Regii ut in contextu.

φέρουσα, ἀβήρητος, ασχητος, ἀδίαίρετος, πάντα πληρούσα, πάντα περιέχουσα, ἐν πάντι οὐσα, δημιουργούσα, κυβερνώσα, ἀγιάζουσα καὶ ζωοποιούσα. Ἄυτη ἡ θεία καὶ θαυμασιωτάτη πλοκή τοῦ θεοῦ ἀβήρη- γνυται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, (62) *Τὸ τρίπλοκον σπῆρτον οὐ διαβράχεται* (62). Τοῦτω τῷ νοήματι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γράφων πρὸς τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας εἶπεν· *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν.* Ὅταν γὰρ τὰ πάντα ἐνεργῆται (63) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι, ἀχώριστον ὄρω (64) τὴν ἐνεργίαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου εἶσι πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς οὐκ αἶ ἡ μία θεότης, καὶ μία κυριότης, καὶ ἁγιότης μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τὸν ἕνα τοῦ βαπτίσματος ἀγιασμένον.

Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι κολλήτως γέγραπται περὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ βαπτίσματι μόνον.

1. Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ Πάτερ, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, τί εἴπωμεν περὶ τοῦ Υἱοῦ; Οὐ γέγραπται γὰρ ἐν ταῦθα. Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ προφήτης· Ἐκεῖ συνήγησαν ἔλαφοι, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων· ἀριθμῶ παρῆλθον, καὶ μία αὐτῶν οὐκ ἔπλελειφθη, διότι Κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ συνήγησεν αὐτάς (65)· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ· Πνεῦμα παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ προσηγῶ πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ δαβὶδ· Καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀνταρτήσῃς ἀπ' ἐμοῦ· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν λέγῃ ὁ αὐτός· Καρδίαν καθαρὰν κελύον ἐν ἐμοῦ ὁ Θεός, καὶ Πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαταίσει ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ αὐτός πάλιν· Καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ αὐτός· Καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριξόν με· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ Ἰωβ· Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιήσαν με· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ αὐτός Ἰωβ· Πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς, προηδὲ τὸ πνευματοκράτορος ἐστιν ἡ διδασκουσά με· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ ὁ δαβὶδ· Ἐξαιποτελείς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτεθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ· Ποῦ κερυθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ σφύγῃ; ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ· Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται, τὰδε λέγει Κύριος· Ἐποήσατε βουλήν σου δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας σου διὰ τοῦ Πνεύματός μου· ποῦ ὁ Υἱός; Ἐὰν ἐκ λέγῃ· Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς βίβης Ἰσραὴλ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς

A retici, non secatur Trinitas: sed est quod est, etiam si aliis non videntur. Spira enim est sancta Trinitas, atque colenda est in una et aeterna gloria, eandem et unam solam deitatem ubique circumferens, in-fracta, insecabilis, individua, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus existens, creans, guber-nans, sanctificans, et vivificans. Divinus ille et maxi-me admirandus vexus non rampitur, juxta id quod scriptum est: *Funiculus triplex non disrumpitur*⁶². Quia et beatus Paulus cum in hanc sententiam ad eos qui recte credebant, scriberet, dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et commu-nicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis*⁶³. Cum enim fiant omnia a Deo per Jesum Christum in Spiritu, inseparabilem video Patris et Filii et sancti B Spiritus operationem. Et propterea templa Dei et Filii et sancti Spiritus sunt omnes sancti, in quibus inhabitat una deitas, et una dominatio, et una sanctitas Patris et Filii et Spiritus sancti, propter unam baptismatis sanctificationem.

Adversus eos qui dicunt scriptum esse de Filio et Patre sc̄pe, de Spiritu vero in baptismato duntaxat.

1. Quod si Pater dixit: *In ultimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem*⁶², quid de Filio sumus dicturi? Hic enim de eo scriptum non est. Si vero propheta dicit: *Ibi convenerunt cervae, et viderunt facies altera alterius: transierunt numero, et una earum relicta non est, quoniam Dominus praecepit ipsis, et Spiritus ejus congregavit eas*⁶³; ubi Filius? Si itidem **318** dicit: *Spiritus exiit a me, et statim omnem ego feci*⁶⁴; ubi Filius? Si vero David dicit: *Et Spiritum tuum sanctum ne auferas a me*⁶⁵; ubi Filius? Item si ille ipse dicit: *Cor mundum crea in me, Deus, et Spiritum rectum innova in visceribus meis*⁶⁶; ubi Filius? Rursus si idem dicat: *Et Spiritus tuus bonus deducet me in terra recta*⁶⁷; ubi Filius? Si idem dicit: *Et Spiritu principali confirma me*⁶⁸; ubi Filius? Quod si Job dicit: *Spiritus divinus qui me fecit*⁶⁹, ubi Filius? Si rursus idem Job dicit: *Spiritus est in hominibus, status autem Omnipotentis est qui me docet*⁷⁰; ubi Filius? Quod si David dicit: *Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae*⁷¹; ubi Filius? Item si dicit: *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam*⁷²; ubi Filius? Quod si dicit: *Vae filii desertores, haec dicit Dominus: Fecistis consilium non per me, et pactiones non per Spiritum meum*⁷³; ubi Filius? Rursus si dicit: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet, et requiescet super eum Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus cognitionis et pietatis, et replebit ipsum Spiritus timoris Dei*⁷⁴: quomodo separabo Spiritum? Si iti-

⁶² Eccl. iv, 12. ⁶³ II Cor. xiii, 15. ⁶⁴ Joel ii, 28. ⁶⁵ Isa. lxi, 15. ⁶⁶ Psal. cxlii, 10. ⁶⁷ Psal. l, 14. ⁶⁸ Job xxxiii, 4. ⁶⁹ Job xxxii, 8. ⁷⁰ Psal. cii, 30. ⁷¹ Psal. cxxxviii, 7. ⁷² Isa. xxx, 1. ⁷³ Isa. xi, 1-3.

(62) Codices nonnulli οὐκ ἀποβράχεται.

(63) Editi ἐνεργετα. At multi mss. ἐνεργηται.

(64) Reg. quartus ἀχώριστον ἐπὶ, inseparabilem dicam.

(65) Editi et nostri mss. συνήγαγεν αὐτάς. congregavit eas. Legitur vero apud LXX συνήγαγεν αὐτά, congregavit ea.

dem dicit : Spiritus Domini super me, propter quod unxit me ; misit me ut pauperibus evangelizarem : ut predicarem captivis remissionem, et caecis visum⁸¹ : quomodo separabo Spiritum? Et quaecunque licet cum studio ac labore invenire tum e Veteri Scriptura, tum e Novo Testamento, de Spiritu et Filio et Patre. Ave, gratia plena, Dominus tecum : ecce enim concipies in utero, et paries filium⁸². Et cum Maria diceret : Quomodo cognoscam istud, quandoquidem virum non cognosco? dicit ei angelus : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁸³. Et rursus idem angelus ad Joseph dicit : Ne timeas accipere Mariam conjugem tuam ; nam quod in ea conceptum est, a Spiritu sancto est⁸⁴. Et rursus prophetae verba exponens evangelista ait : Ut adimpleretur quod scriptum est : Ecce Filius meus electus, dilectus meus, in quo bene complacuit esse animae meae, ponam Spiritum meum super ipsum⁸⁵. Atque in Evangelio scriptum est : Spiritus ubi vult, spirat, et vocem ejus audis : sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est e Spiritu⁸⁶. Et similiter in Evangelio : Si vero ego in Spiritu Dei ejicio daemonia, igitur pervenit in vos regnum Dei⁸⁷. Et rursus scriptum est : Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus : at Spiritus blasphemia non habet remissionem⁸⁸. Et in baptismo descendit Spiritus sanctus, et mansit super eum⁸⁹ ; angeli vero descendentes ministrabant ei⁹⁰. Quo cognoscas angelos quidem descendentes ministrare, servitutum ut ostendant : Spiritum vero super ipsum mansisse, ut, mansione audita, naturae ejus libertatem intelligas. Scriptum autem est : Et Pater in me manens, ipse facit opera⁹¹. Et rursus scriptum est : Jesus autem plenus Spiritu sancto reversus est a 319 Jordane, et actus est per Spiritum in desertum, diebus quadraginta tentatus a diabolo⁹². Et iterum : Accipite Spiritum sanctum. Quorumcumque remiseritis peccata, remittuntur ; quorumcumque retinueritis, retenta sunt⁹³. Et rursus : Veritatem vobis dico, expedit vobis ut ego vadam ; etenim si ego non abiero, Paracletus non veniet ad vos, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit⁹⁴.

higit eo in τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, ἡμέρας τεσσαράκοντα (69) περιεβόητος ἐπὶ τὸν διάβολον · καὶ πάλιν Ἀδέετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινα ἀρῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφῶνται (70) ἀντινομιμαρτήτε, κερκάρηται. Καὶ πάλιν Τὴν ἀλήθειαν ὕμιν λέγω, συμφέρει ὕμιν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω ἔάν γάρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

⁸¹ Isa. lvi, 1. ⁸² Luc. i, 28, 31. ⁸³ ibid. 34, 35. ⁸⁴ Matth. i, 20. ⁸⁵ Matt. xii, 17 ; Isa. xlii, 1. ⁸⁶ Joan. iii, 8. ⁸⁷ Matth. xii, 28. ⁸⁸ ibid. 31. ⁸⁹ Matth. iii, 16. ⁹⁰ Matth. iv, 11. ⁹¹ Joan. xiv, 10. ⁹² Luc. iv, 1, 2. ⁹³ Joan. xii, 23, 25. ⁹⁴ Joan. xvi, 7.

(66) Editi τῆς Παλαιᾶς... καὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς. D blasphemia in Spiritum, convicium in Spiritum. (68) Codex Coll. et Reg. tertius ελευθερίαν νοήσης τὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ. (69) Punctum reperitur in aliquot codicibus post vocem τεσσαράκοντα, ut moneretur, Dominum per quadraginta dies non fuisse tentatum : sed eum quadraginta dies in deserto comoratum, tum deum a diabolo tentatum fuisse. (70) Editi ἀφῶνται. Καὶ πάλιν. Codex Coll. et Reg. quintus ut in contextu. Statim editi Ἐάν γάρ μὴ ἐγὼ, Reg. quartus Ἐάν γάρ ἐγὼ μὴ, recte.

(67) Codex Coll. ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία,

ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία, καὶ ἐκφυλάσσεται ἐκ' αὐτὸν Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, Πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, καὶ ἐμπλήσει αὐτὸν Πνεῦμα φρόνου θεοῦ · πῶς χωρίσω τὸ Πνεῦμα ; Ἐάν δὲ λέγῃ Πνεῦμα Κυρίου ἐκ' ἐμῆ, οὐ εἵνεκα ἐχριστοῦ με, εὐαγγελισσῶμαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι ἀχμαλώτοις ἀρεσκῶν, καὶ τυρλοῖς ἀνάδελφῶν · πῶς χωρίσω τὸ Πνεῦμα ; Καὶ ὅσα φιλοπόνησεν δυνατὸ ἀπὸ τῆς Γραφῆς τῆς τε Παλαιᾶς (66) εὐρεῖν καὶ ἀπὸ τῆς Καινῆς τε Διαθήκης περὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς. Χαίρει, κερκαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ · ἰδοὺ γὰρ σου λήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν. Καὶ τῆς Μαρίας λεγούσης Κατὰ τί γινώσκωμαι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρωπος οὐ γινώσκω ; λέγει αὐτῇ ὁ ἄγγελος · Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δόναμα ὕψιστον ἐπικλιθήσεται σοι. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἄγγελος λέγων τῷ Ἰωσήφ · Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαρίαν τὴν γυναῖκά σου · τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Καὶ πάλιν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐρμηνεύων τὰ ἐν τῷ προφήτῃ λέγει · Ἴνα πληρωθῇ τὸ γερραμμένον · Ἰδοὺ ὁ Παῖς μου ὁ ἐκλεκτός, ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν ἠυδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, θήσω τὸ Πνεῦμά μου ἐκ' αὐτόν. Καὶ ἐν Εὐαγγέλιῳ γέγραπται · Τὸ Πνεῦμα ὁπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. Οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος · καὶ ὁμοίως ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ · Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἀρα ἔσθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βουλεύεια τοῦ θεοῦ. Καὶ πάλιν γέγραπται · Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφῶθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία (67) οὐκ ἔχει ἀρεσκῶν. Καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κατήλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν · οἱ δὲ ἄγγελοι καταβάντες διακόνουν αὐτῷ. Ἴνα γινῶς, ὅτι οἱ ἄγγελοι καταβάντες διακονοῦσιν, ἵνα τὴν δουλείαν δεῖξωσι · τὸ δὲ Πνεῦμα ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν, ἵνα τὴν μόνην ἀκούσας, ελευθερίαν νοήσης τῆς φύσεως αὐτοῦ (68). Γέγραπται δὲ · Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑμοὶ μένων, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ πάλιν γέγραπται · Ἰησοῦς δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου περιεβόησεν ἀπὸ Ἰορδάνου, καὶ ἔηγετο ἐν τῷ Πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον, ἡμέρας τεσσαράκοντα (69) περιεβόητος ἐπὶ τὸν διάβολον · καὶ πάλιν Ἀδέετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἄν τινα ἀρῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφῶνται (70) ἀντινομιμαρτήτε, κερκάρηται. Καὶ πάλιν Τὴν ἀλήθειαν ὕμιν λέγω, συμφέρει ὕμιν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω ἔάν γάρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

(68) Codex Coll. et Reg. tertius ελευθερίαν νοήσης τὸ τῆς φύσεως αὐτοῦ.

(69) Punctum reperitur in aliquot codicibus post vocem τεσσαράκοντα, ut moneretur, Dominum per quadraginta dies non fuisse tentatum : sed eum quadraginta dies in deserto comoratum, tum deum a diabolo tentatum fuisse.

(70) Editi ἀφῶνται. Καὶ πάλιν. Codex Coll. et Reg. quintus ut in contextu. Statim editi Ἐάν γάρ μὴ ἐγὼ, Reg. quartus Ἐάν γάρ ἐγὼ μὴ, recte.

2. Ἐν δὲ λέγουσιν· Οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ Ἄ
 Πνεῦμα, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει· λέγουμεν
 αὐτοῖς· Οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ· Ἄλλ' ὁ πέμ-
 ψας με, φησί, Πατήρ, ἐκεῖνός μοι εἶπε τί εἰπω
 καὶ τί λαλήσω· πάντα γὰρ ὅσα λαλεῖ τὸ Πνεῦμα
 καὶ ὁ Υἱὸς, τοῦ Θεοῦ λόγια. Καὶ διὰ τούτου Πᾶσα
 Γραφή θεόπνευστος καὶ ἀσφάλμῶς ἐστίν, ἀπὸ τοῦ
 Πνεύματος λαληθείσα. Καὶ γὰρ ἀληθῶς τούτο δεῖ-
 κνυαὶ μὴ εἶναι τὸ Ἡνεῦμα κτίσμα, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ
 λογικὴ κτίσις ποτὲ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ, ποτὲ τὰ
 τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔστιν λέγει Παῦλος· Περὶ τῶν παρθέ-
 των ἐπιταγῆν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ διδῶμι
 ὡς ἡλεημένους ὑπὸ Κυρίου. Τοῖς δὲ (72) γεγραμ-
 μέσι παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος· καὶ ὁ
 προφήτης· Ὁ Κύριος, πλήν κρίματα λαλήσω πρὸς
 σέ· τί δεῖ ἀσεβεῖς (73) εὐδοῦνται; καὶ πάλιν·
 Οἱ μοι, μήτηρ, ὡς τίνα μ' ἔσκεες; Ποτὲ δὲ λέγει·
 Τάδε λέγει Κύριος. Καὶ ποτὲ Μωσῆς· Ἰσχυρόωνος
 καὶ βραδύπλωστος εἰμι ἐγώ. Ποτὲ δὲ ὁ αὐτός· Τάδε
 λέγει Κύριος· Ἐξασπάστελλον τὸν λαόν μου, ἵνα
 μοι λατρεύσῃ. Τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ οὕτως. Οὐ γὰρ
 ποτὲ τὰ ἑαυτοῦ λέγει, ποτὲ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ·
 γὰρ ἦν κτίσματος. Ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πνεύματος
 τοῦ Θεοῦ εἰσι λόγια· ὁμοίως καὶ τὰ τοῦ (74) Υἱοῦ. Διὰ
 τούτου οὐδὲ ὁ Υἱὸς λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁ γὰρ πέμψας
 με, φησί, Πατήρ, ἐκεῖνός μοι εἶπε τί εἰπω καὶ τί
 λαλήσω· οὐ μανθάνων, τούτο γὰρ ἦν ἀτελοῦς καὶ
 ἀμαθοῦς· ἀλλ' ἔτι ὅσα ὁ Πατήρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν
 Πνεύματι λαλεῖ. Καὶ πάλιν γέγραπται· Οὐδέεις οἶδε
 τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου
 τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνω
 εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· καὶ πάλιν· Τὸ γὰρ
 Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ (75), καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ.
 Ἐν δὲ λέγουσιν, ὅτι τὸ ἐρευνοῦν οὐκ οἶδε, καὶ διὰ
 τούτου ἐρευνᾷ· ἐρωτοῦμεν, ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ἐρευνᾷ τὰς
 καρτίας τῶν ἀνθρώπων. Καὶ διὰ τῶν προφητῶν (76)
 λέγει· Ἐρευνησώ τὴν Ἰερουσαλήμ μετὰ τοῦ
 λήθρου. Καὶ πάλιν γέγραπται· Οὐκ οἴδατε, ὅτι
 τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύ-
 ματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; καὶ πάλιν·
 Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα
 τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ; καὶ πάλιν· Ὑμεῖς δὲ (77)
 οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἰπερ
 Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Καὶ πάλιν γέγραπται·
 Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἡγια-
 σθητε, ἀλλ' ἔδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου
 (78) Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ

2. Quod si dicant: Non loquitur a seipso Spiritus,
 sed quæcumque audierit loquetur 69; ipsis dicimus:
 Neque Filius a seipso loquitur: Sed qui me misit
 Pater, inquit, ille mihi dixit quid dicam et quid
 loquar 70; omnia enim quæcumque Spiritus et Filius
 loquuntur, Dei sunt oracula. Et eam ob causam
 Omnis Scriptura divinitus inspirata, etiam utilis
 est 71, quippe quam locutus sit Spiritus. Hoc nam-
 que vere ostendit Spiritum non esse creaturam,
 quoniam rationalis omnis creatura modo a seipso
 loquitur, modo ea quæ Dei sunt, ut cum dicit Pau-
 lus: De virginibus autem præceptum Domini non
 habeo; consilium tamen do tanquam misericordiam
 consecutus a Domino 68. At iis qui matrimonio juncti
 sunt præcipio non ego, sed Dominus 69. Et propheta:
 O Domine, nihilominus judicia loquar ad te; quid
 est quod impij prospere agunt 72? Et rursus:
 Heu me, mater! qualem me peperisti 71! Nonnun-
 quam autem ait: Hæc dicit Dominus 73. Et aliquando
 Moyses: Gracili voce et tarda lingua ego sum 74.
 Aliquando vero is ipse: Hæc dicit Dominus: Emitte
 populum meum, ut mihi serviat 75. Spiritus autem
 non sic. Non enim modo sua, modo quæ Dei sunt
 loquitur; id namque pertinet ad creaturam. Verum
 omnia Spiritus verba, Dei oracula sunt: similiter
 et Filij dicta. Quapropter ne Filius quidem a seipso
 loquitur. Qui enim misit me Pater, inquit, ille mihi
 dixit quid dicam et quid loquar 70, non quod disce-
 ret: hoc enim imperfecti erant et nescientes: sed
 quod quæcumque Pater loquitur, per Filium in Spi-
 ritu loquatur. Et rursus scriptum est: Nemo no-
 vit quæ hominis sunt, nisi spiritus hominis, qui in
 ipso est: sic etiam quæ Dei sunt, nemo novit nisi
 Spiritus Dei 76. Et iterum: Spiritus enim omnia
 scrutatur, etiam profunda Dei 77. Quod si dicant
 eum qui scrutatur nequaquam nosse, ob idque scruta-
 ri; dicemus Deum quoque scrutari hominum
 corda 78. Et per prophetas dicit: Scrutabor Jerusa-
 salem cum lucerna 79. Et iterum scriptum est: Nesci-
 tis quod corpora vestra templum sunt habitantis in
 vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo 80? Et
 rursus: Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus
 Dei habitat in vobis 81? Et rursus: Vos autem non estis
 in carne, sed in Spiritu, siquidem Spiritus Dei habi-
 tat in vobis 82? Et rursus scriptum est: Et hæc eratis
 quidam, 320 sed abluti estis, sed sanctificati estis,
 sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi,

69 Joan. xvi, 13. 70 Joan. xii, 49. 71 I Tim. iii, 16. 72 Jerem. xv, 10. 73 Jerem. xxxi, 2. 74 Exod. iv, 10, 11. 75 ibid. 10. 76 Psal. vii, 10; Jerem. xvii, 10, 16. 77 Rom. viii, 9.

16. 68 I Cor. vii, 25. 69 ibid. 10. 70 Jerem. xii, 1, 4. 71 Exod. v, 1. 72 Joan. xii, 49. 73 I Cor. 10. 74 Soph. i, 12. 80 I Cor. vi, 19. 81 I Cor.

(71) Editi ἀφ' ἑαυτοῦ. Codex Colb. et alii duo Regii ἀφ' αὐτῆς, bene.
 (72) Legitur in impressis libris ἡλεημένους· τοῖς δὲ: ut in tribus mss. ita, ut edidimus.
 (73) Codex Colb. τὶ ἐτι ἀσεβεῖς, cur adhuc secunda fortuna utentur impij?
 (74) Editi καὶ τοῦ. At nostri septem mss. καὶ τὰ τοῦ, similiter quoque verba Filij oracula sunt Dei. Mux editi οὕτε ὁ. Antiqui tres libri οὐδὲ ὁ.
 (75) Antiqui tres libri πάντα ἐρευνᾷ. Vox πᾶν-

τα desiderabatur in vulgatis.
 (76) Ubi et in editis et in mss. legitur διὰ τῶν προφητῶν, Combessinus maluit διὰ τοῦ προφήτου cum, inquit, Sophoniæ unius verba proferantur: sed minor tantam diligentiam a Combessio requiri in scriptore, qui se minus diligentem in toto suo opere ostendit.
 (77) Veteres duo libri ὑμεῖς δὲ. Vocula δὲ in vulgatis desideratur.
 (78) Codex C lib. et alter Reg. Κυρίου ἡμῶν.

et in Spiritu Dei nostri ⁸³. Et rursus : Non enim audeo quidquam loqui eorum, quæ non effecit Christus per me verbo et factio, in obedientiam gentium, in potentia signorum ac prodigiorum, in potentia Spiritus sancti ⁸⁴. Et in principio Epistolarum sanctus Paulus meminit Patris et Filii et Spiritus sancti, sic scribens : Paulus servus Jesu Christi vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod antea promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem : qui constitutus est Filius Dei in potentia secundum Spiritum sanctificationis ⁸⁵. Et rursus : Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei, et communicatio sancti Spiritus ⁸⁶. Et iterum : Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus : et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus : et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, efficiens omnia in omnibus ⁸⁷. Et Job : Vivit Dominus, qui me sic judicavit, et Omnipotens, qui affectu amaritudine animam meam : Spiritus vero divinus, qui mihi in naribus superest ⁸⁸. Et David : Emitte lucem tuam et veritatem tuam ⁸⁹ ; lucem dicens Spiritum, et veritatem Filium. Et alibi : Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et Salutem tuam da nobis ⁹⁰.

De Spiritu.

Anima omnis quæ de diviniorebus quærit, leticia afficiatur, si talem habeat oculum, qui possit ea quæ sensu invisibilia sunt, quærere et videre, atque si ita quærens, apud ipsum quæsitum, prout scriptum est, queat habitare. Scriptum est enim : Si quæris, quære, et apud me habita ⁹¹. Tunc autem habitat, quando cum fide quærit. Nam etiam contigerit ut non inveniat, non tamen in fide quesitum habitare desinit, sed dicit secundum beatum Davidem : Mirabilia facta est scientia tua ex me : confortata est ; non potero ad eam ⁹² ; et secundum patrem lunatici : Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam ⁹³. Cum igitur id habeamus propositi, de natura Spiritus sancti cum fide quæramus, ab eo postulantes ejus quem quærimus cognitionem. Ipse namque est qui

⁸³ I Cor. vi, 11. ⁸⁴ Rom. xv, 18, 19. ⁸⁵ Rom. i, 4-4. ⁸⁶ II Cor. xiii, 13. ⁸⁷ I Cor. xii, 4-6. ⁸⁸ Job xxvii, 2, 3. ⁸⁹ Psal. xlii, 3. ⁹⁰ Psal. lxxxiv, 8. ⁹¹ Isa. xli, 12. ⁹² Psal. cxxviii, 6. ⁹³ Marc. ix, 23.

(79) Codex Colb. τὸ λαλεῖν. Ibidem idem ms. et D Reg. quartus ὧν οὐ κατεργάσατο. Ibidem idem codices ἰδῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, alio ordine.

(80) Reg. quartus ἀγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ πάλιν.

(81) Rursus Reg. quartus ὁ παραπικράνας μου. Nec ita multo post idem codex καὶ ἐν ἄλλῳ Δείξον.

(82) Editi perὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. At mss. nostri ita, ut edidimus. Notat vir doctissimus Ducæus, brevem hunc de Spiritu sancto tractatum in Basileensi Græca editione posteriori deesse quædam : sed ita, ut homiliam separatam efficiat pag. 241. Ut ut hæc sunt, hunc De Spiritu sancto libellum in nostris septem mss. perinde atque in editione Parisiensi, quinto contra Eunomium libro adungi con-

stat, sic ut quædam ejus libri coronis esse videatur. Nec solum illa de Spiritu sancto lucubraticula reliquo contra Eunomium tractatu subjungitur in Regio quarto et quinto, sed ipsa etiam in his codicibus serie una legitur cum ultimis libri quinti verbis, dicitur ἕμῳ - titulus tamen non omnino omisus est, cum scriptum sit in margine, perὶ Πνεύματος, de Spiritu. Mox Reg. quartus καὶ ὄρῳ καὶ ζητεῖν. (79) ὧν οὐκ ἀπεργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ λόγῳ καὶ ἔργῳ, εἰς ὅσπασοῦν ἰδῶν, ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν ἐπιστολῶν ὁ ἅγιος Παῦλος τοῦ Πατρὸς μέμνηται καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὕτω γράφων· Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Ἑβραῖον Θεοῦ, ὁ προκηγγηλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ἐρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης· καὶ πάλιν (80)· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ πάλιν· Δευαίσεις δὲ χαρισμάτων εἶσι, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαφόσεις διακονιῶν εἰσι, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαφόσεις ἐνεργημάτων εἰσι, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάντι· καὶ ὁ ἴσθ· Ζῆ Κύριος ὁς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ Πατοκράτωρ, ὁ πεκράνας μου (81) τὴν ψυχῆν, Πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περὶν μου ἐν μέσῳ· καὶ ὁ Δαβὶδ· Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου· φῶς λέγων τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀλθθαιαν τὸν Υἱόν· καὶ ἐν ἄλλοις· Δείξον ἡμῖν, Κύριε, τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ Σωτήριόν σου δόξης ἡμῖν.

Περὶ τοῦ Πνεύματος (82).

Εὐθυμεσθῶ μὲν πάσα (83) ψυχὴ ζητοῦσα περὶ τῶν θεοτερόνων, εἰ ἕμμη τοιούτων ἔχει, ὥστε ταῦτα ζητεῖν καὶ ὄρῳ τὰ αἰσθησιὰ ἀόρατα, καὶ εἰ, οὕτω (84) ζητοῦσα, παρ' αὐτῷ τῷ ζητούμενῳ, κατὰ τὸ γιγραμμένον, οἰκεῖν δύναται. Ἐγγραπται γάρ· Ἐὰν ζητῆς, ζήτει, καὶ παρ' ἐμοῦ οἰκεῖ. Οἰκεῖ δὲ τότε, ὅτε μετὰ πίστεως ζητεῖ. Κἂν γὰρ γένηται (85) μὴ εὐρεῖν, οὐκ ἀναχωρεῖ τοῦ οἰκεῖν ἐν τῇ πίστει τοῦ ζητούμενου, ἀλλὰ λέγει κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ· Ἐθαναστάωθῃ ἡ γυνὴς σου ἐξ ἐμοῦ· ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν· καὶ κατὰ τὸν πᾶτέρα τοῦ σεληνιαζομένου· Πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τῇ ἀπιστία. Τοῦτον οὖν ἔχοντες τὸν σκοπόν, ζητήσωμεν μετὰ πίστεως περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος φύσεως, παρ' αὐτοῦ ζητήσαντες τοῦ ζητούμενου

stat, sic ut quædam ejus libri coronis esse videatur. Nec solum illa de Spiritu sancto lucubraticula reliquo contra Eunomium tractatu subjungitur in Regio quarto et quinto, sed ipsa etiam in his codicibus serie una legitur cum ultimis libri quinti verbis, dicitur ἕμῳ - titulus tamen non omnino omisus est, cum scriptum sit in margine, perὶ Πνεύματος, de Spiritu. Mox Reg. quartus καὶ ὄρῳ καὶ ζητεῖν.

(83) Editi Εὐθυμεσθῶ μὲν πάσα. Antiqui duo libri εὐθυμεσθῶ μὲν πάσα. Regii duo et Colb. Εὐθυμηθῶμεν πάσα, male, pro Εὐθυμεσθῶ μὲν πάσα. [Basile. Ἐνθυμηθῶμεν.]

(84) Editi καὶ ἡ οὕτω. Antiqui tres libri Regii αὐτῷ, οὕτω.

(85) Editi γένηται. At mss. γένηται.

τῆν γνῶσιν. Αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ζητούμενον, καὶ αὐτὸ τὸ παρέχον τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν. Ὡς δὲ καὶ διὰ τῶν θείων Γραφῶν μεμαθήκαμεν παρ' αὐτοῦ, αὐτὸ ἐστὶν ὁ τοῦς ἁγίους ἐποίησας, καὶ τὴν θείαν ζωὴν παρέχει τοῖς αἰτούσι παρ' αὐτοῦ τὸν Θεόν. Τῶν δὲ λαμβανόντων ἀνάγκη εἶναι τιμωτέρων· γινόμενων τούτων ἁγίων, ὅταν αὐτὸ ἐπιροίτησθαι, καὶ φειρομένους, ὅταν αὐτὸ καταλήψθαι. Αὐτὸ δὲ ἐστὶν αἰεὶ, πηγὴ ἢ τῆς αἰθέλου ζωῆς. Τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας τοῦ εἶναι αὐτὸ ἐν τε τοῖς πᾶσι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕναστων, σκοπεῖται διάνοια, ἀξία τοῦ σκοπεῖν γενομένη, ἀπαλλαγείσα ἀπάτης καὶ αἰρέσεως καὶ τῶν γοητευουσῶν γυναικῶν τὰς ἄλλας. Προσίτω (86) δὲ ἡσύχῳ τῇ καταστάσει. Ἦσυχον δὲ αὐτῆς ἔστω μὴ μόνον τὸ περικελιμένον σῶμα, καὶ ὁ τοῦ σώματος κλύδων, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ περιέχον· οὐρανὸς, γῆ, θάλασσα, καὶ τὰ ἐν τούτοις λογικὰ. Καὶ νοεῖται τὰ πάντα πληρούμενα, καὶ πάντοθεν εἰς αὐτὰ ἐστὼς τὸ Πνεῦμα, ὅσον εἰσρέον καὶ εἰσχυθῆν (87), καὶ πάντοθεν εἰσῶν, καὶ εἰσλάμπον. Πνεῦμα γάρ Κυρίου πληρώσας τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γνῶσιν ἔχει Θεοῦ. Εἰσλάμπει δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἀξίοις. Καθάπερ γάρ ἥλιος βολαί φωτίζεισθαι (88) νέφος καὶ λάμπειν ποῦσαι, χρυσοειδῆ εἶναι ποῦσαι· οὕτω καὶ Πνεῦμα ἁγίου, ἐπελθὼν εἰς ἀνθρώπου σῶμα, ἔδωκε μὲν ζωὴν, ἔδωκε δὲ ἀθανάσιον, ἔδωκεν ἁγιασμόν, ἤγειρε δὲ κείμενον. Τὸ δὲ κινηθῆν κινήσιν ἀείδον ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου ζῶον ἁγίου ἐγένετο. Ἔσχε δὲ ἀξίαν ἀθροιστικῶν, Πνεύματος εἰσοικισθέντος, προσήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου Θεοῦ, ὡν πρὸ τούτου γῆ καὶ σποδός.

2. Γένοιτο δὲ ἂν φανερωτέρα καὶ ἐναργεστέρα (89) τοῦ Πνεύματος ἡ δύναμις καὶ ἡ φύσις ἥτις ἐστίν, εἰ ἐνωμηθεῖσθαι ὅπως περιέχει καὶ ἄγει τῷ ἐκπυτῷ βουλήματι· τοῖς ἁγίοις, καὶ πᾶσαν τὴν λογικὴν φύσιν (90). Ἄπαντι μὲν γάρ τῷ πλήθει τῶν οὐρανῶν δυνάμειον καὶ τῷ πλήθει τῶν δικαίων ἔδωκεν ἑαυτὸ. Καὶ πᾶσα ὑπόστασις δικαίων, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ μικρῶν, καὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, ἤγίασται. Καὶ ἄλλη μὲν καὶ ἄλλη κείμενον τῶν σωμάτων, τοῦ μὲν ὤδε, τοῦ δὲ ὠδε, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμειον (91) ἀπ' ἄλλων ἐχουσῶν τι μέρος. Οὐ τὸ Πνεῦμα οὕτως (92), οὐδὲ μέρος αὐτοῦ ἐκείτῃ κατακρηματισθέν ζῆν ποιεῖ θεός, ἀλλὰ ἅπαντα ζῆ τῇ ἄλλῃ

89 Sap. 1, 7.

(86) Libri impressi τῆς ἄλλης ἕδονης. Προσίτω. Codex Colb. et alii quatuor mss. Regii τὰς ἄλλας ἕδονας. Προσίτω. Regii secundus et tertius, quos sequimur, καὶ τῶν γοητευουσῶν γυναικῶν τὰς ἄλλας. Προσίτω, et a mulieribus alias prastigiis suis seducentibus libera facta. Sequeremur libentius vulgatam receptamque lectionem, si vel uno codice niteretur.

(87) Libri veteres καὶ εἰσχυθῆν. Editi καὶ εἰσχυτόν.

(88) Codices nostri omnes καθάπερ ἥλιος βολαί φωτίζεισθαι, non ita recte.

(89) Antiqui duo libri καὶ ἐναργεστέρα.

(90) Reg. tertius τὴν λογικὴν κτίσιν, creaturam rationis competentem.

(91) Illud, καὶ τῶν ἄλλων δυνάμειον, etc., sic ver-

PATROL. GR. XXIX.

A queritur, et ipse est, qui sui ipsius impertit cognitionem. Quemadmodum autem et per divinas Scripturas ab eo didicimus, ipse est qui sanctos sanctos effecit, divinamque vitam iis, qui ab ipso Deum petunt, largitur. Necesse est autem eum iis qui accipiunt esse prastantiorum, cum hi sancti fiant, ubi ipse advenerit, et pereant, ubi eos ipse dereliquerit. Jam vero ipse est semper, cum vitæ æternæ fors sit. Quis autem sit ille largitionis modus, quo tum in omnibus tum in singulis est, consideret mens, digna effecta quæ consideret, atque ab errore hæresique et a mulieribus alias prastigiis suis seducentibus libera 321 facta. Accerat autem tranquillo statu. Nec solum corpus ejus circumjacens, et æstus corporis tranquilla sint: sed B etiam quiddam ambit et circumplectitur, cælum videlicet, terra, mare, et quæ in iis sunt rationalia. Et intelligat adimpleri omnia, si sumuntur undelibet super ipsa stare, ceu illapsum, et infusum, et undelibet ingredientem atque illucescentem. Nam orbem terrarum Spiritus Domini replevit, et hoc quod continet omnia, scientiam habet Dei 90. Illicet autem in omnibus, qui digni sunt. Ut enim radii solis faciunt ut nubes illustretur, splendeatque, auri coloris ei inducta specie; ita quoque Spiritus sanctus in cor hominis adveniens, dedit vitam, dedit immortalitatem, dedit sanctimoniam, erexit jacentem. Id autem, motu sempiterno motum a Spiritu sancto, sanctum animal factum est. Homo enim, cum prius terra esset et cinis, tunc inhabitante Spiritu, prophetæ, apostoli, angeli Dei dignitatem habuit.

2. Verum quæ sit virtus ac natura Spiritus, manifestius ac clarius patebit, si nobiscum reputabimus, quemadmodum sanctos ac rationalem omnem naturam continet, ac sua ipsius voluntate ductit. Etenim multitudini cælestium virtutum omni, multitudinique justorum se ipse dedit. Quin et substantia omnis justorum, tum magnorum, tum parvorum, tum angelorum, tum archangelorum, sanctificata est. Ac quidem alia et alia jacentium corporum substantia, cum aliud hic, aliud illic jaceat: item alia et alia est reliquarum virtutum substantia, cum mediâ aliquid habeant, quo a se invicem D disjungantur. Non sic Spiritus, neque ulla ipsius

tū Trapezuntius, cumque inter se medium quid habeant: quam interpretationem non probans Conbesisius, dilucidius, ut putabat, et distinctius interpretatus est, videlicet hoc modo: Cum reliquæ virtutes medium aliquid habeant, quo aliæ ab aliis disjunctantur. Sed neuter ejus loci, ut mihi quidem videtur, sententiam assecutus est: quam si nosse volueris, operæ pretium est ad ellipsim recurrere; et quæ desunt, ex præcedentibus sic supplere, καὶ ἄλλη καὶ ἄλλη τῶν ἄλλων δυνάμειον ὑπόστασις, etc. Item, alia et alia est reliquarum virtutum substantia, cum mediâ aliquid habeant, quo a se invicem disjungantur.

(92) Veteres aliquot libri τὸ Πνεῦμα δὲ οὕτως. Vocula δὲ aberat a vulgatis.

pars singulis dispersita efficit ut divinitus vivant: sed tota illius virtute vivunt universa. Atque adest ubique, emittenti ipsum Deo assimilatus, cum secundum modum quo est, tum secundum modum quo ubique et in omnibus similiter est. Et Gabriel, dum Mariae nuntium faustum deferret, atque alius alibi cuipiam sanctorum, et quilibet propheta cum vaticinaretur, et Paulus cum Romæ Evangelium prædicaret, et Jacobus in Jerusalem, et Marcus Alexandriæ, et alius alia in civitate, adimplebantur Spiritu: quippe intervallum nullum prohibebat quominus tempore eodem eadem gratia fieret. Per hunc etiam quilibet sanctorum deus est. Dictum est enim a Deo ad ipsos: *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes* ⁶⁶; et: *Deus deorum*, sanctorum scilicet, *Dominus locutus est* ⁶⁷; et: *Videbitur in Sion Deus deorum* ⁶⁸, sanctorum videlicet. Necesse est autem eum qui diis causa est ut dii sint, Spiritum divinum esse, et ex Deo esse. Ut enim quod cremantibus causa est cur cremant, id cremans esse necesse est; et quod sanctis causa est cur sancti sint, id necessario sanctum est: ita et eum qui diis causa est ut dii sint, Deum esse necesse est. Sic sane cum tale bonum et divina possessio Spiritus **322** sit, jam illi credens, Christum qui hunc præbet, querere ne timeas. *Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto* ⁶⁹. Et quam vitam indit Spiritus in alteris subsistentiam, ea ab ipso non separatur, sed quemadmodum ignis est caliditas partim illa, quæ in eo est, partim illa, quam aquæ aut alteri rei ejusmodi impertit: sic ita quoque ipse, et in semetipso vitam habet; et qui ipsius sunt participes, ii, ut deos decet, vivunt, vitam divinam ac celestem comparantes. Nam immortalia omnia in seipso continet, mentem omnem, angelum omnem, animam omnem: et cum bene se habeat, non querit mutationem, neque migrationem, cum in seipso habeat omnia. Sed nec augeri querit, cum sit perfectissimus. Quapropter et apud ipsum omnia sunt perfecta, charitas, gaudium, pax, lenitas, bonitas, sapientia, intelligentia, consilium, tutela, pietas, cognitio, sanctificatio, redemptio, fides, operationes potentiarum, sanationum dona, et quæcumque his similia. Nihil in se habet adventitii: sed habet omnia sempiternæ, tanquam Dei Spiritus, et ab ipso emergens, easam ipsum habens sicut fontem sui, et inde manans. Fons autem et ipse eorum quæ ante retulimus bonorum. Atqui quod ex Deo manat, id subsistit; quæ vero ex eo manant,

⁶⁶ Psal. LXXI, 6. ⁶⁷ Psal. XLIX, 1. ⁶⁸ Psal. LXXXIII, 8. ⁶⁹ I Cor. XII, 5.

(93) Editi καὶ θεὸν εἶναι. At nostri septem msa. καὶ ἐκ θεοῦ εἶναι.

(94) Codex Colb. θεῖον εἶναι, divinum esse. Alii sex msa. et editi θεὸν εἶναι, Deum esse.

(95) Reg. tertius ἐξ ἑαυτοῦ περὶνθ. Alii dno msa. et editi ἐξ αὐτοῦ, ex ipso Deo emergens, effluens, recte.

(96) Regii secundus et tertius αἰτίον ἑαυτοῦ ἔχων ὡς, etc. Editi vero et Reg. quintus αἰτίον α. τὸν ἔχων, Deum habens causam, optime.

A αὐτοῦ δυνάμει. Καὶ πάρεστι πανταχοῦ τῷ ἐκπέμ-
ποντι αὐτὸ θεῷ ὁμοίωμενον, καὶ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ
κατὰ τὸ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν ὁμοίως εἶναι. Καὶ
εὐαγγελιζόμενος τὴν Μαριάμ ὁ Γαβριήλ, καὶ ἄλλος
ἄλλαχοῦ τινα τῶν ἁγίων· καὶ προφητεύων ἕκαστος
τῶν προφητῶν· καὶ Παῦλος ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελιζό-
μενος· καὶ Ἰάκωβος ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ Μάρκος ἐν
Ἀλεξανδρείᾳ· καὶ ἄλλος ἐν ἄλλῃ πόλει, ἐπιληροῦντο
τῷ Πνεύματι, οὐδενὸς διασπῆματος κωλύοντος ἐν τῷ
αὐτῷ ἐνεργεῖσθαι τὴν αὐτὴν χάριν. Καὶ θεὸς ἐστὶ διὰ
τοῦτο ἕκαστος τῶν ἁγίων. Εἰρήται γὰρ πρὸς αὐτοὺς
παρὰ τοῦ θεοῦ· Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ
Ἰψίστου πάντες· καὶ, θεοὶ θεῶν, δηλονότι
τῶν ἁγίων, Κύριος ἐλλάθεται· καὶ, Ὁμοθῆσται
ὁ θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών, δηλονότι τῶν ἁγίων.
B Ἀνάγκη δὲ τὸ θεοὺς αἰτίον τοῦ θεοῦ εἶναι θεῖον
Πνεῦμα καὶ ἐκ θεοῦ εἶναι (93). Ὡς γὰρ τοῖς καυστι-
κοῖς αἰτίον τοῦ καυστικῶδός εἶναι, ἀνάγκη καυστικῶδός
εἶναι, καὶ τὸ ἅγιος αἰτίον τοῦ ἁγίου εἶναι ἀνάγκη
ἁγιον εἶναι· οὕτω καὶ τὸ θεοὺς αἰτίον τοῦ θεοῦ εἶναι
ἀνάγκη θεὸν εἶναι (94). Οὕτω δὲ τοιοῦτον ἀγαθὸν
καὶ θελον ὄντος κτήματος τοῦ Πνεύματος, πιστεύσας
ἦδη τῷ τοιοῦτῳ, Χριστὸν τὸν τοιοῦτο χορηγὸν ἐπιτη-
τεῖν μὴ δεῖλαι. Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον
Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ ἢν προέλιται
δὲ ζωὴν εἰς ἄλλο ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα, οὐ χωρίζε-
ται αὐτοῦ, ἀλλ' ὡσπερ πυρὸς τὸ μὲν ἐστὶν ἡ συνουσία
θερμότης, τὸ δὲ, ἢν παρέχει τῷ ὕδατι, ἢ ἑτέρῳ τινὶ
τῶν τοιοῦτων, οὕτω καὶ αὐτὸ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν
ζωὴν· καὶ οἱ μετέχοντες αὐτοῦ ζωὴν θεοπραπῶς, ζωὴν
C θεῖαν καὶ οὐράνιον κεκτημένους. Πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ
τὰ ἀθάνατα περιέχει· νόον πάντα, ἄγγελον πάντα,
ψυχὴν πᾶσαν, καὶ οὐδὲ χρεῖται μεταβολῆν, εὐ ἔχον,
οὐδὲ μετεβῆναι, πάντα παρ' ἑαυτοῦ ἔχον. Ἄλλ' οὐδὲ
αὐθῆσιν ἐπιτητεῖται, τελειότατον ὂν. Διὸ καὶ παρ' αὐτῷ
πάντα τέλεια, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία,
χρηστότης, σοφία, σύνεσις, βουλή, ἀσφάλεια, εὐσέ-
βεια, γνώσις, ἀγιασμοὶς, ἀπολύτρωσις, πίστις, ἐνεργή-
ματα δυνάμεων, χαρίσματα λαμπάνων, καὶ ὅσα
τούτοις παραπλήσια· οὐδὲν ἔχον ἐν ἑαυτῷ ἐκκτη-
τον· ἀλλ' αἰδίως πάντα ἔχον, ὡς Πνεῦμα θεοῦ, καὶ
ἐξ αὐτοῦ περὶνθ (95), αἰτίον αὐτὸν ἔχον ὡς (96) πη-
γὴν ἑαυτοῦ, καθεῖθεν πηγάζον. Πηγὴ δὲ καὶ αὐτὸ
τῶν προειρημένων ἀγαθῶν. Ἄλλὰ τὸ μὲν ἐκ θεοῦ
πηγάζον ἐνυπόστατον ἐστὶ· τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ πηγά-
ζοντα ἐνεργεῖται αὐτοῦ ἐστὶ. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα ἐκ
D θεῖον ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως ὁ θεὸς διὰ Ἰησοῦ
Χριστοῦ· ἐξέχεεν, οὐκ ἔκτισεν (97)· ἐχαρίσατο, οὐκ
ἐποίησεν· ἔδωκεν, οὐκ ἐδημιούργησεν. Ἐκ πασαλ-

(97) Editi οὐκ ἔκτισεν· ἔδωκεν, οὐκ ἐδημιούργη-
σεν. Ἐκ παραλλήλου. Codex Colb. et Reg. servius
ut in contextu; nec aliter interpres legerat. Quod
Combesius hoc loco ait: *Eunomium hoc capite ni-
hil ferri. sed catholicum instruit, firmari in fide
deitatis Spiritus, et tractatum esse seorsum edo-
litum, ut sint Basiliani alii in Asceticis, de eo no-
nunc cum eo contendere*: sed utrum hæc lucubræ-
tificatione Basilii sit, in Præfatione inquiratur.

λήλου τὰ αὐτὰ λέγω, ἐπειθὶ οὐ πανταχόθεν ἔδρανον εἶναι δεῖ. Ὁ παρὰ τούτου τοῦ Πνεύματος διδασκόμενος εἰ εἴπη ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία (98), διδασκὸς Θεοῦ ἀκούει παρὰ τοῦ προφήτου φησάντος: Καὶ ἔσονται πάντες διδασκῶτες Θεοῦ. Πολλοὶ οὖν τούτου τὸ θεῶν ἐν ψυχῇ λογικῇ ὑπάρχει, εἰ μὴ διὰ ῥαθυμίας (99) ἐαυτῆς ἀποστατεῖν θέλοι. Προσεπάλασσα ἔκ αὐτῶν καὶ οἰνεῖ ἐν γενομένη, ἀκούει: Ὁ δὲ χαλλάμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἔσται. Αὐτῶν ἡ δόξα. Ἀμήν.

dat. Cum autem ei appropinquerit, et quasi unum facta fuerit, illud audit : Qui vero Domino adhæret, unus spiritus est ¹⁰⁰. Ipsi gloria. Amen.

⁹⁹ Isa. LIV, 15. ¹⁰⁰ I Cor. vi, 17.

(98) Illud, ἐν τῇ τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία, accipi sic posse puto : *In responsione quæ fit coram iudicibus, qui quæpiam de sua fide percontantur.* Reg. tertius τῶν ἀνακρινόντων ἀπολογία, *in percontantium confessione*: hoc est, *in confessione quæ, etc.*, ut supra. Mox Reg. tertius profertur. Καὶ ἔσονται γὰρ διδασκῶτες Θεοῦ, φησὶν ὁ προφήτης, πολλοί. Ὡν

τούτου τὸ θεῶν, etc.

(99) Editi διὰ ῥαθυμίας. At nostri septem mss. διὰ ῥαθυμίας. In Reg. secundo a librario adjecta sunt illa. Τέλος τῶν ἀντιρρητικῶν ὡν ἐποίησεν ὁ ἄγιος Βασίλειος κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου, *Finis consultationum quas composuit sanctus Basilius adversus impium Eunomium.*

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

SANCTUS BASILIUS MAGNUS, CÆSARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

VITA S. BASILII.

Monitum. v

Cap. I. — I. S. Basilius Cæsareæ nascitur. II. Idque circa annum 329. III. De illius avis. IV. De patre Basilio et matre Emmella. V. Basilius sub avia Macrina ac deitudo sub patre puerilis institutio. VI. Cæsaream Cappadocum mittitur ad studia litterarum, idque multis rationum uomentis probatur. v

Cap. II. — I. S. Basilius e Cappadocia Constantinopolim mittitur. II. Inde Athenas venit. III. Coniungitur amicis cum Gregorio Nazianzeno. IV. Eorum studia et magistri et condiscipuli. V. Scribit Basilius Apollinario. Quo anno Athenas reliquit. x

Cap. III. — I. S. Basilius in patriam redit et scenam mundi aliquid tribuit. II. Probabile est eum post reditum baptizatum fuisse. III. Neocætratus illius frater moritur. IV. Vitam monasticam Basilius amplectitur, et Orientis ac Ægypti monasteria invisit. V. Alexandria morbo detentus scribit Eustathio. VI. Secedit in Pontum, frustra illum retrahente Gregorio. xii

Cap. IV. — I. Qui Basilius negant professione monastica vitæ obstructum fuisse, refelluntur ex ipsius testimoniis. II. Probat Basilius nihil sibi ex bonis suis reliquum fecisse. III. Professio etiam nominatim et conceptis verbis non prouentia violari non poterat. IV. Gregorius medium inter anachoretas et ascetas actuosus viam elegit. Migades apud Gregorium idem ac ascetas viam dedit. V. Basilius in monasteriis suis medium inter anachoretas ac migades vivendi genus instituit. xvi

Cap. V. — I. S. Basilius cum Eustathio Sebasteno amicitia coniungitur. II. Qualls vir existit Eustathius. III. Decepit etiam S. Eusebium Samosatensem Eustathius fides studium et sanctitatem præ se ferens. IV. Damnum videtur fuisse in concilio Gaugrensi. V. Nonnulla adversus hanc sententiam objecta solvuntur. VI. Non Actii magister Eustathius, sed Aerii. xix

Cap. VI. — I. S. Basilius comobitica vitæ auctor in Ponto et Cappadocia. II. Antea his in locis ascetæ bini aut terni degunt. III. Gregorio scribit, eumque ad se allere conatur. Eorum viveendi ratio et occupatio. IV. Basilius labores monasterii suis non continentur. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis. xxiv

Cap. VII. — I. Basilius Constantinopolim venit cum Basilio Ancyrano, cui operam navat adversus hæreticos.

II. Dolens quod Dianius subscripsisset, fugit Nazianzum. III. Scribit *Moralia*. Huic operi non convenit epistola de fide. Scripta *Moralia* sub Constantio. IV. De epistola ad Maximum, qui idem videtur esse ac S. Gregorii proditor. V. De pluribus epistolis in secessu scriptis, præsertim de decima quarta, et decima quinta. xxvi

Cap. VIII. — I. De Juliano imperatoris ad sanctum Basilius epistola. II. S. Gregorius Nazianzenus presbyter creator. III. Basilius accersitur a Dionio Cæsariensi, et cum eo communicat. Utrum merito hunc hominem laudaverit Basilius. IV. Dionio Cæsariensi succedit Eusebio sub Juliano. V. Julianus Cæsaream tendit. Spuræ epistolæ Basilius et Juliani. VI. Cæsarienses maxime odit, Basilio et Gregorio minatur. VII. Videtur Basilius sub Juliano scripsisse adversus Eunomium. Sub eodem scriptæ duæ aliæ epistolæ. VIII. Ad idem tempus referendæ S. Athanasii ad Basilius litteræ. IX. Probat sub Juliano Gregorius Nazianzi episcopum subscripsisse formæ non orthodoxæ. X. Statim post mortem Juliani Gregorius Basilius invisit. xxvii

Cap. IX. — I. Presbyter creatur Basilius. II. Ordinatus anno 364. De prima illius oratione et tribus epistolis. IV. Pacis causa secedit in Pontum. V. Redit Cæsaream, ut hanc Ecclesiam Valente adventiente defendat. VI. Secessio ponenda ex eunte anno 364, aut incunte 365. Reditus anno 365. xxviii

Cap. X. — I. Basilius artissima conjunctio cum Eusebio episcopo Cæsariensi. II. Videtur in monasterio vixisse, et unam præcipue Ecclesiam regendam accepisse. III. Basilius auctoritas sub Eusebio in ecclesiasticis negotiis ad Cæsaream, ut metropolim, spectantibus. IV. Quamam extiterit ecclesiastica illa negotia. V. Quæ Basilius partes in his quæ post synodum Lampsacensem gesta sunt. VI. Probat hanc synodum anno 364 habitam fuisse. xlii

Cap. XI. — I. Quomodo presbyteri numero in ipsa orbe perfunctus Basilius. II. De illius epistolis 22 et 23. III. Charitas Basilius fame grassante. IV. Duo ea de re testimonia Gregorii Nyssæni explicantur. V. Fames toto anno 368 perduravit. xliiii

Cap. XII. — I. Basilius Cæsario gratulatur inter Nicææ ruinas servato. Eusebio scribit epistolam 27. II. Episcopos sui morte afflictos Neocæsarienses consolatur. III. Item Ancyranos ab Athanasii morte. Ibidem de epistolis 24 et 25. IV. Probat utriusque episcopi et Emmellæ matris Basilius mortem ad annum 368 ex eunte aut 369 in eunte pertinere. V. Gregorio molestis negotiis implicato

opem fert Basilius. VI. Samosata petit Basilius anno 369. Post reditum scribit Eusebio de morte Silvani Tarsensis. VII. Ante episcopatum epistolae 35-37 collocatae. VIII. De aliis primae classis epistolis.

Cap. XIII. — I. Mortuo Eusebio minus caute Basilius accessoris electioni providet. II. Ipse Basilius utriusque Gregorii et Eusebii Samosatensis opera eligitur. III. Intercedunt plures episcopi et ante ordinationem discedunt. IV. Quo anno haec peracta ordinatione.

Cap. XIV. — I. Casariensium magna fidei studia. II. Jus exarchicum Casariensis Ecclesiae praeclarum. III. Post divisionem Cappadociae idem jus retinere praeceperunt episcopi Casarienses. IV. Objecta solvuntur et decretum secundae synodi generalis explicatur.

Cap. XV. — I. Basilius cura et sollicitudo in Ecclesia regenda. II. Et recens ordinatio Gregorius adesse non potest. III. Scribit Basilius ad sanctum Eusebium. IV. Eusebium Eterae ad eos qui gratulandi causa scripserat. V. Calumniae et ut nimium severo structae refelluntur in epistolis 51, 52. VI. Leges ab eo latae in epist. 53, 54, 55.

Cap. XVI. — I. S. Basilius scribit S. Meletio. II. Episcopos Cappadociae placat, adjuvante Theologo Gregorii patre. III. Nyssens artificia ad pacem conciliandam. IV. Basilius prior scribit patrio Gregorio cumque placat. Tandem Gregorius Naz. Basilium invisit. V. De epistolis 61-65.

Cap. XVII. — I. S. Basilius Ecclesiam parare aggreditur. II. Confugit ad S. Athanasium, misso Dorotheo diacono, ut auxilium ab Occidente impetretur. III. S. Athanasius mittit Petrum presbyterum in Cappadociam. IV. Basilius litterae ad Meletium et ad Damasum papam. Item mittitur Alexandrinus Dorotheus, ut inde predicetatur.

Cap. XVIII. — I. Quo tempore Pneumatomachi palam prodire coeperunt. II. Concio S. Basilius die festo S. Eupsechii. III. Vituperatur quod Spiritum sanctum non appellaverit Deum. Defenditur a Gregorio Nazianzeno. IV. Litterae de re Gregorium inter et Basilium. V. Laudat S. Athanasius oecumenicum S. Basilius.

Cap. XIX. — I. Circa hoc tempus Nyssa ordinatur episcopus Gregorius, Basilius frater. II. Basilius Eustochio ejusque servis patrocinium impendit. III. Dolor ejus et scriptae ab eo epistolae ob divisionem Cappadociae anno 371 exsente. IV. Therasius hoc anno regnabat Cappadociam. V. Elpidius ejus assessor. VI. Therasio dignitas abrogatur, vel eam sponte abijt.

Cap. XX. — I. Initium persecutionis ab adventu Ariarum. Euppio communionem denegat Basilius. II. Basilius certamen cum praefecto, ac deinde cum praeposito coeporum. III. Non interfecti his praetis Valens. IV. Scripsit in hac persecutione epistolae 79 et 80. V. Valens semel et iterum venit in caesarem, ut Basilio factam injuriam sciant. VI. Basilio postea protham exsiliis infligit ab Ariarum impulsus, sed gravi morbo filii cogitit sententiam mutare. VII. Rursus statuit ejusque Basilius, sed calumnias tertio contrahit. VIII. Insignis Gregorii locus explicatur, ac Valenteum iterum venisse in ecclesiam probatur ante mortem filii. IX. Miraculum calamorum Caesareae factum. X. Haec persecutio ad annum 373 referenda.

Cap. XXI. — I. De epistola 81. II. Scribit Athanasio Basilius antequam Roma rediret Dorotheus et rogat eum ut prior scribat episcopi. III. Etiae hoc anno 372 praeses Cappadociae. IV. De epistolis Basilius 83-88.

Cap. XXII. — I. S. Athanasius respondet Basilio per Dorotheum Roma revertentem. Negat se priorem posse S. Meletio scribere. II. Probatur Athanasium illum, qui se a Meletio sine communionem dimissum queritur, Alexandrinum esse. III. Dorotheus reddit Basilio litteras Occidentalem. IV. Basilius respondet per Sabinium diaconum. V. Epistola communis Orientalium missa per eundem Sabinium. VI. Consultur Basilius de domesticis communicationibus.

Cap. XXIII. — I. Anthimus Tyanensis metropolitana jura in secundam Cappadociam sibi arrogat. II. Gregorius Nazianzenus Basilio operam suam porrigit. III. Haec dissensio orta post discessum Valentis. IV. Pupus prope Sasima interest Gregorius, ac rediens ordinatur Sasimorum episcopus. V. Reprehensus ob hanc ordinationem Basilius. VI. Peracta est Nazianzi, et ipso die Gregorius orationem septimanam pronuntiat. VII. Paulo post invisit a Nyssens et orationem sextam habet. VIII. Fugit Gregorius abijt Sasimam, et dolorem suum Basilio significat pluribus litteris.

Cap. XXIV. — I. S. Basilius exstruit ptochotrophium, et eo nomine accusatur ab episcopis apud Eliam. II. Rediit Gregorius paulo post Pascha et coram Basilio quintam orationem pronuntiat. III. Episcopum Doaris ordinat, qui

primus oppidi episcopus fuit. IV. De epistola Basilius 95. Elius accusatus Sophronio commendatur a Basilio. V. Petens Sasima Gregorius repellitur ab Anthimo. Ejus tamen rogatu agit cum Basilio de congressu. Annotat Basilius ac scribit senati Tyanensi. VI. Proficitur Sebastianus. Ibi Eusebio respondet per epistolam 98. Probatur de Gregorio Nazianzeno hic agi, ac eum ante Pascha ordinatum fuisse. Synodus in qua lites componuntur inter Basilium et Anthimum. VII. Rursus in Armeniam Basilius, ut episcopos constituat: at Theodotus eum parare non vult, nec eum eo communicare. Cogitavit Basilius de Criminius (Virillo episcopo illius). VIII. Rediens scribit Terentio et Eusebio et epist. 101. Pomeonium Sataliensibus episcoporum concedit.

Cap. XXV. — I. S. Basilius conuenitur apud praefectum, quod clerici Casariensium census fuerint adiecti. II. Invisit S. Eusebium. Rediens scribit ad filias Terentii et ad quemdam militem. III. Tres litterae de negotio Julitae. IV. Nae occasio scribendi ad Modestum. V. Andronicum duorum placare conatur Domitiano. V. Pacem conciliat in presbyterio Tarsensi. VI. Simplicius temeritatem comprimit. VII. De epistolis 115-117. VIII. Proditur a discipulis Eustathii.

Cap. XXVI. — I. Sanctissimus presbyter Caesareae transit. Per eum agit Basilius de legatione Roman mittenda. II. Faustus ordinatur ab Anthimo contra canones. III. Basilio exsilium imminet. Ejus litterae ad Urbicum et Theodorum. IV. Iter Basilius in Armeniam. V. Ataribus calumniam appetit Basilius. Iussu haeretic Sabellianum accusatur. VI. Haec Neocaesariensem episcopum fuisse ostenditur.

Cap. XXVII. — I. Formula a S. Basilio proposita subseribit Eustathius, sed paulo post omnia perturbat. II. S. Eusebium nascentem discordiam sedare conatur. III. Eustathius a Basilio communionem discedit, eumque famoso libello laecat. IV. Tres ea de re Basilius litterae. Quo anni tempore haec acta et scripta sunt. V. Basilius nondum liber ab exsiliis iniis. Ejus sententia de legatis Roman mittendis. Scribit Abramo per Sanctissimum epistolam 152.

Cap. XXVIII. — I. S. Basilius scribit Petro Alexandrino, Papho, et Diodoro. II. Incidit in gravissimum aegrum et scribit S. Eusebio. Rumor de illius morte. Ad aegros calidas proficitur, unde scribit Antipatru. III. Invisitatur ab Evagrio et S. Hieronymo. Implorat ejus praesidium Sebastiani orthodoxi. Vocatur ad electionem episcopi Iconiensis. IV. Die mortis quinquagesimo scribit S. Eusebio, ac non multo post Alexandrius et Antiochenus. V. Dux S. Eusebii litterae, quibus respondet Basilius. Quo sensu Bosporium sibi adiunctum nuper fuisse dicit. VI. Nulla hoc anno Romam missa legatio.

Cap. XXIX. — I. S. Basilius morbus ad aestatem referendus. II. Diem festum S. Eupsechii celebrat, et paulo post tres litteras scribit in gratiam ptochotrophiorum. III. Eusebio invitat Caesarem, ejusque fratris filio scribit. IV. Invisitatur a S. Ephraem. V. Maximum tribus litteris commendat. VI. De epistolis 150-153. VII. Respondet Basilio Ascholio Thessalodrensi, qui Surano dicit, a quo peti reliquias martyrum. VIII. Item Evagrio. Illius animam quaerunt Ariani. Scribit S. Eusebio et Antiocho. IX. Litterae de dogmate respondet Eusebio. Epistola ad Diodorum de pupillis cum sorore uxoris mortuae.

Cap. XXX. — I. Basilius anno 371 ineunte interest funeri Gregorii patris. Scribit Amphilochio recens ordinato. II. Eger scribit ad S. Eusebium, et per Amphilochio ad Jovianum comitem. Ob missum corpus S. Sabae gratias agit Aertholio et Sorano. III. Exsilius S. Eusebio ad quod epistola 166, 167, quae non sunt Basilius. IV. De Glycerio diacono qui cum virginum grege auferat. V. De epistolis 172-175. VI. Furor in Basilio haereticorum die 6-10 S. Eupsechii. Inde nata occasio scribendi libri *De Spiritu sancto*. VII. Epistola ad conjugationem anni 374 spectantes. VIII. Nonnullae aliae ad Samosateuses, ad episcopos Eusebio amicos et ad Antipatrum.

Cap. XXXI. — I. Scribit sanctus Basilius primam epistolam canonicam. II. Circa idem tempus scripta epistola 189 ad Eustathium, quae Basilius esse ostenditur. III. Respondet Amphilochio de restituendo episcopatu in civitate Isaurorum. Agit in eadem epistola de eujusdam Georgii negotio, ad quod refertur etiam epistola 192. IV. De alia epistola quae falso inscribitur Amphilochio. V. Basilius persequitur Ponti vicarias.

Cap. XXXII. — I. Gravissimus Basilio morbus ante Pascha anni 375. Quatuor litterae ad hunc morbum pertinent. II. Accurata historia translationis sancti Dionysii ex epistola sancti Basilio ad sanctum Ambrosium. III. De epistola 198 ad S. Eusebium. IV. Epistola canonica secunda et epistola 200 ad S. Amphilochio. Paulo post epistola 201 ad eundem scripta. V. Concilium Amphilochio de re-

stituendis episcopatibus, ad quod vocatur Basilium. **CXXIV.**
Cap. XXXIII. — I. Dazimonem perturbat Eustathius et multos abstrahit a Communione Basilii, qui ad eos scribit. II. Scribit etiam ad Neocæsarienses. III. Iterum mittit in Pontum et agit de congressu cum episcopis. IV. Neocæsariensis nihil respondens iterum scribit. Duae aliae eadem de re ad amicos litteræ. V. Post festum sancti Eusepii in Pontum proficiscitur. Eo veniente ad fratris sedes, turbatur Neocæsarea. Scribit ad eos et ad Olympium. VI. Basilio revertenti nuntiat quod contra ipsam hæretici, quid contra Meletium Paulini sectatores molantur. Plures his de rebus litteræ. VII. De epistola canonica tertia, et epistola 218, quæ simul missa est. VIII. Litteræ ad Samosatenses, ad Beroenses et Chalcidenses per Accacium missæ. **CXXV**

Cap. XXXIV. — I. Scribit sanctus Basilus adversus Eustathium epistolam 225 et 224. II. Demostheus vicarius Pontice Ecclesiam persequitur. Concilium hæreticorum Ancyre cogit. Gregorius Nyssæus a manibus satellitum fugit, ejusque causa scribit Basilus Demostheni. III. Interest huius concilio Eustathius. Scribit Basilus adversus eum epistolam 228. IV. Euphronius Colonienis ad sedem Nicopolitanam crebatur. Quatuor ea de re epistolæ Basilii. V. Aliud Nyssæ concilium hæreticorum. VI. Probat utramque synodum sote annum 378 habitam fuisse. **CXXVI**

Cap. XXXV. — I. Amphilocho significat Basilium ea quæ geruntur. Respondet in alia epistola illius litteris et meritis ad Natale Domini missis. Mittit commentarium in quo solvit illius questiones. II. Fronto mercatur episcopatum ab Arianiis. III. Resistant æriter Nicopolitani. IV. De epistolis 237-241 ad Eusebium et ad Nicopolitana. V. Legati in Occidentem Dorotheus et Sanctissimus presbyteri. VI. Probat uterque hoc anno circa Pascha, non citius profectus fuisse. **CXXVII**

Cap. XXXVI. — I. Reprehensus a Patrophilo Basilus ob bellum cum Eustathio, causæ suæ iustitiam defendit. II. Theophilo injurias redonat, sed roganti, nisi cum Eustathio communicet, minime annuit. III. Persecutio Nicopolitanorum ingravescit. De epistola ad Amphilochoium, et alia sine inscriptione. IV. Scribit iterum Basilus Patrophilo. De litteris ad Eværosen et initio anni apud Cappadoces. De epistola 252. V. Redeunt Dorotheus et Sanctissimus Plures Basilii litteræ per Sanctissimum feruntur. Cosolatur Beroenses monachos, quorum sedes Ariani incendierant. Item alios monachos ab Arianiis veratos. VI. Epistola ad Epiphanium de Apollinario et de rebus Antiochenis. Scribit Basilus Palladio et Innocentio. VII. Consultus ab Optimo explicat Scripturam locum difficilem. VIII. Epistola ad Sozopolitanos et ad Urbicum de hæresi Apollinarii. **CXXVIII**

Cap. XXXVII. — I. Dorotheus et Sanctissimus Romam iterum mittuntur. II. Non videntur confesse quod præcipue illis propositum erat. III. Laudat Basilium confessores Ægyptius quod Apollinarium damnaverint. IV. Reprehendit quod Marcellianus ad communionem receperint. V. Reprehens etiam fuisse a Petro Alexandrino ad quem scribit Basilus epist. 266. VI. Examinatur an jure Basilium dixerit Marcellium ex Ecclesia exisse. Quo tempore fidei confessio Athanasio oblata a Marcelliano. VII. Petri querelis de Dorotheo respondet Basilus in eadem epistola. **CX**

Cap. XXXVIII. — I. Concilium Amphilochoii, in quo laudatur liber *De Spiritu sancto*. II. Epistola nonnulla anno 377 et 378 scripta. III. De pluribus aliis in senectute S. Basilii scriptis. IV. De epistolis in episcopatu quidem scriptis, sed quarum tempus incertum. **CXIV**

Cap. XXXIX. — De epistolis quarum tempus incertum. II. De epistolis Basilii ad Libanum et Libani ad Basilium. III. Maxime dubiæ videntur. IV. Sex epistolæ scriptæ. **CXV**

Cap. XL. — I. Basilii mors et funus. II. Illius corporis et animi effigies. III. Quanta de illo exstiterint hominum judicia. **CXVI**

Cap. XLI. — I. Quanta novæ antiquos sancti Basilii operam admiratio. II. De eodem hominibus in *Hexameron*. III. De tribus hominibus quæ sunt *De hominis actura*. IV. De hominibus in *Psalmis*. V. De nonnullis in *Prætoribus*, quæ spuræ aut dubiæ existimantur. VI. De locis nonnullis, quæ in genuinis hominibus assuta dicuntur fuisse. **CXVII**

Cap. XLII. — I. Commentarium in *Isaiam prophetam* perpauci Basilio non attribuerunt. II. Scriptum hoc opus intra illud tempus quo Basilus presbyter fuit. Scriptum etiam in Cappadocia. III. Basilii ingenium et sententiæ in hoc commentario. IV. Eadem Scripturæ interpretandæ ratio. V. Comparatur hoc opus cum hominibus *De jejunio* et in *Ebricosos*. VI. Nonnullis aliis exemplis et argumentis confirmatur auctorem commentarii Basilium esse. VII.

Solvuntur objecta. **CXXV**
Cap. XLIII. — I. De hominibus secundi toni. Homilia secunda *De jejunio* non auferenda Basilio. II. De hominibus 3, 4, 5. III. De hominibus 6, 7, 8, 9, quarum tempus examinatur. IV. De hominibus 10-20. V. Homilia 21, in episcopatu scripta. De tribus aliis orationibus. De hominibus deperditis. VI. De hominibus in appendicem reiectis. Nonnulla explicatur perperam in his hominibus vituperata. VII. De libris in *Eunomium*, *Ascetico* ac duobus libris *De baptismo*. **CXXVI**

PREFATIO GARNERII. **CXXVII**
 § I. — De tribus orationibus, quæ falso tribuuntur Basilio. **CXXVIII**

§ II. — An res uno momento creatæ sint, an ex æterno spatio. **CXXIX**

§ III. — De dicto quodam Augustini. **CXXX**

§ IV. — De aquis quæ super caelos esse dicuntur. **CXXXI**

§ V. — De quibusdam Ambrosii locis. **CXXXII**

§ VI. — De Psalmis. **CXXXIII**

§ VII. — Fœta quædam, quæ notari debent in psalms I, VII et XXVIII. **CXXXIV**

§ VIII. — Quid sentiendum sit de Theodori Heracleotæ commentario. **CXXXV**

§ IX. — De paraphrasis anonymi. **CXXXVI**

§ X. — De commentario in *Isaiam*. **CXXXVII**

§ XI. — De libris in *Eunomium*. **CXXXVIII**

§ XII. — De lucubraturcula quadam *De Spiritu sancto*. **CXXXIX**

NOTITIA EX BIBLIOTHECA FABRICII. **CXL**

PREFATIO ANTIQUARUM EDITIONUM PREFATIONES. **CXLV**

Prefatio editionis Parisiensis (1520). **CXLVI**

Prefatio editionis Haganoensis (1528). **CXLVII**

Prefatio editionis Basileensis (1532). **CXLVIII**

Prefatio editionis Venetæ (1533). **CXLIX**

Prefatio editionis Basileensis (1551). **CCL**

Prefatio editionis Basileensis (1566). **CCLI**

Prefatio editionis Parisiensis (1618). **CCLII**

Et cetera sunt veterum librorum ad quos exacta et emendata sunt Basilii opera. **CCLIII**

EXCERPTA EX ACTIS S. BASILII BOLLANDIANI. **CCLIV**

VITA S. BASILII APOCYPHA. **CCLV**

Prologus. **CCLVI**

CAPUT PRIMUM. — Adolescentia Basilii et studia Athenis. Eubuli philosophi conversio. **CCLVII**

Cap. II. — Susceptus baptismus, diaconatus, episcopatus; Juliani mors, Libani conversio. **CCLVIII**

Cap. III. — Decretum exsiliis sub Valente impeditum, huius filii interitus. Chirographum magicum demoni extortum. Anastasii presbyteri sanctitas. Adventus S. Ephrem ad Basilium. **CCLIX**

Cap. IV. — Restituta orthodoxis Nicænis ecclesia. Castitas Petri Sebastei probata. Peccatrici et Judæi conversio. Mors. **CCLX**

ACOLUTHIA OFFICII CANONICI pro Ecclesiis orientalis Græcorum in solemnibus commemoratione trium Doctorum Basilii, Nazianzeni et Chrysostomi. **CCLXI**

Prefatio. **CCLXII**

Dissertatio prævia. — De quibusdam generatim ad acoluthiam Græcorum spectantibus. **CCLXIII**

§ I. — Quid sit *ecclus* sive *tomus* et quodplex; quid *troparium*, *sticheron* et *stichus*, quid *idiomelum*. **CCLXIV**

§ II. — Unde dicta *troparia* et *hirni*; quis horum usus. **CCLXV**

§ III. — Quid *contactium*, et quis ejus inventor? Quid *canon*, et quodplex? **CCLXVI**

§ IV. — De magno canone, doxologiis, theotociis, cata basia et apolytico. **CCLXVII**

ACOLUTHIA TRIPLICIS FESTI. **CCLXVIII**

CAPUT PRIMUM. — De minoribus Vesperis. **CCLXIX**

Cap. II. — De majoribus Vesperis. **CCLXX**

Cap. III. — De officio matutino. **CCLXXI**

Cap. IV. — De Laudibus. **CCLXXII**

Cap. V. — De horis minoribus, mediis horis; et apodipno, quod respondet nostro Completorio. **CCLXXIII**

DE RECENTIORI TRIBUSQUE GRÆCORUM DOCTORIBUS, BASILIO, NAZIANZENO ET CHRYSOSTOMO COMMUNI FESTO. **CCLXXIV**

HISTORIA INSTITUTIONIS. **CCLXXV**

CANON DE S. BASILIO AD DIEM PRIMUM JANUARI EX MENÆIS. **CCLXXVI**

Monitum ad hominibus in *Hexameron*. **1**

S. BASILII OPERA. **1**

HOMILIE IX in Hexameron. **3**

Homilia prima. — *In principio fecit Deus caelum et terram.* **3**

Homilia II. — <i>De eo quod invisibilis erat terra et indigesta.</i>	27	Homilia in psalmum XXXIII.	330
Homilia III. — <i>De firmamento.</i>	51	Homilia in psalmum XLIV.	387
Homilia IV. — <i>De aquarum congregatione.</i>	78	Homilia in psalmum XLV.	415
Homilia V. — <i>De germinatione terræ.</i>	94	Homilia in psalmum XLVIII.	451
Homilia VI. — <i>De generatione luminarium.</i>	118	Homilia in psalmum LIX.	459
Homilia VII. — <i>De reptilibus.</i>	147	Homilia in psalmum LXI.	470
Homilia VIII. — <i>De volatilibus et aquaticis.</i>	165	Homilia in psalmum CXIV.	483
Homilia IX. — <i>De terrestribus.</i>	187	<i>Monitum ad opus sequens.</i>	495
Monitum ad Homilias in <i>Psalmos.</i>	207	LIBRI ADVERSUS EUNOMIUM.	498
Homilia in psalmum primum.	210	Liber primus.	498
Homilia in psalmum VII.	227	Liber II. — <i>De Filio.</i>	574
Homilia in psalmum XIV.	250	Liber III. — <i>De Spiritu sancto.</i>	634
Homilia in psalmum XXVIII.	279	Liber IV. — <i>Circa ea quæ ex adverso proferuntur de Filio, in Novo et Veteri Testamento</i>	672
Homilia in psalmum XXXI.	506	Liber V. — <i>De Spiritu sancto, quod non sit creata</i>	710
Homilia in psalmum XXXII.	525		

FINIS TOMI VICESIMI NONI.

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
BOOK DUE
CANCELLED
MAY 25 1988

WIDENER
BOOK DUE
MAY 8 099894

WIDENER
STALL-STUDY
MAY 9 2002
CHARGE
CANCELLED

WIDENER
BOOK DUE
SEP 1 0 1991

WIDENER
BOOK DUE
JAN 5 1999

